एगओ एगागं गच्छइ । दुहओ एगागं गच्छइ" भ०३श०४उ० ।

एक (ग) ओवंका-एकतोवक्रा-स्त्री० श्रेणिभेदे, सा च एकत एकस्यां दिशि वक्रा यत्र एकतो वक्रा यया जीव पुद्गला ऋजुगत्या एवं कुर्वन्ति श्रेण्यन्तरेण यान्तीति । भ० २५ श० ३ उ० । "एगओवंका" एकस्यां दिशि वक्रा स्थापना । स्था०७ठा० ।

एक (ग) ओवत्त-एकतोवृत्त-पुं० द्वीन्द्रियजीवविशेषे, जी०श० १ प्रति० ।

एक (ग) ओसमुवागय-एकतस्समुपागत-त्रि०स्थानान्तरादेत्य एकत्र स्थाने समागते, " एगयओ समुवागयाणं " (एगओत्ति) एकत्र समुपागतानाम् । भ०७श०१०उ० ।

एक(ग)ओसहिय-एकतस्सहित-त्रि०एकत एकस्मिन् स्थाने सहित एकतस्सहित। एकस्मिन्स्थाने समुदिते, "एगओ सहियाणं " भ०७श०१०उ०। एकस्मिन्स्थाने सहितानां समुदितानामिति । जं०।वक्ष०। एकतो मिलिते च। भ०११श० ११ उ० ।

एकं (गं) गिय-एकाङ्गिक-त्रि० एकेनाङ्गेन कृते, तथाच गंथमनधिकृत्योक्तम् " एक्केक्को दुविहो एगंगिओ अणेगंगिओ य " एकानेकाङ्गकृतेत्यर्थः " नि० चू० १ उ० । "एगंगिय दुगतिगहं न भवतीति " नि० चू० १६ उ० । अपरिसाडीति संस्तारकभेदमधिकृत्य चोक्तम् " जो अपरिसाडी सो दुविहो एगंगिओ य अणेगंगिओ य " एगंगिता उ दुविधा संघायाए भवे उ नायव्वो । दोमादी णियमातू, देति एगंगिअ उ नाय " "एगंगिओ दुविहो संघातिमो असंघातिमो य । दुगादिना य संघातिमाइया अणेगंगिअउ एते ।नि०चू०

एगं (गं)त-एकान्त-त्रि० एकः अन्तः निश्चयः शोभा वा । अत्यन्ते, सूत्र०१ श्रु०१० अ० " एगन्तगया" एकान्तेन सर्वात्मना रतौ [illegible] इति । स्था० अ० प्र० । एक इत्ययमन्तो निश्चयो [illegible] । एकस्मिन्, 'एगन्तमंतं गच्छइ' एक इत्ययमन्तो निश्चयो [illegible] एक इत्यर्थं [illegible] भूमिभागं गच्छ तीति । भ० ७ श० १ उ० । [illegible], पंचा० ४ विव० [illegible], सूत्र १ श्रु० १ अ० । निश्चये, [illegible] । [illegible] । [illegible], स्था० ४ ठा० । [illegible] । एक एवान्तो यत्र । निर्जने, [illegible] । [illegible], संथा० । [illegible], [illegible] । [illegible], सूत्र०१ श्रु०६ अ० । [illegible], भ० ८ श० ६ उ० । [illegible], भ० १ श० ७ उ० । "एगंते य [illegible] " [illegible] । " [illegible] " [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

[illegible]

[illegible]

महति विस्तीर्णे पतिता प्राणिनस्तेन च कूटेन गलयन्त्रपाशादिना पाषाणसमूहलक्षणेन वा तत्र तस्मिन् विषमे हता इति । सूत्र०१ श्रु० ५ अ० । कूटवत् कूटमेकान्तेन कूटमेकान्तकूटम् । एकान्तेन गलयन्त्रपाशादिबन्धके, "एगंतकूडेण उ से पलेइ " यथा कूटेन मृगादिर्बद्धः परवशः सन्नेकान्तदुःखभाग् भवति एवं भावकूटेन स्नेहमयेनैकान्ततोऽसौ संसारचक्रवाले पर्येति ।सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

एगंतचा (या) रिण्-एकान्तचारिन्-एकान्ते जनरहिते प्रदेशे चरितुं शीलमस्येत्येकान्तचारी । जनरहितप्रदेशे चारिणि, "एगंतचारीसमणपुरासी" "एगन्तचारिस्सिह अम्ह धम्मे तवस्सिणो णाभिसमेति पावं " अस्मदीये धर्मे प्रवृत्तस्यैकान्तचारिणः आरामोद्यानादिष्वेकाकिविहारोद्यतस्य तपस्विनो नाभिसमेति न संबन्धमुपयाति । पापमनुजकर्मेति । सूत्र०२श्रु०६अ० ।

एगंतणाण-एकान्तज्ञान-न० नित्यमेवेदमनित्यमेवेदमित्येकपक्षस्थापनरूपे मिथ्याज्ञाने, अष्ट० ।

एगंतदंड-एकान्तदण्ड-एकान्तेन सर्वथैव परान् दण्डयतीति एकान्तदण्डः । सर्वथैव परेषां दण्डके, भ० ७ श०२ उ० ।

एगंतदिट्ठि-एकान्तदृष्टि-त्रि० एकान्तेन तत्वेन जीवादिषु पदार्थेषु दृष्टिर्यस्याःसा एकान्तदृष्टिः । सूत्र० । एकान्तेन निश्चयेन जीवादितत्वेषु सम्यक्दर्शनं यस्य स एकान्तदृष्टिः। निष्प्रकम्पे सम्यक्त्वे, सूत्र०१ श्रु० १३ अ० । एकान्तवादिनि च । सूत्र०२ श्रु०६ अ० । (तद्वक्तव्यता एगंतवाय शब्दे)

एगंतदिट्ठिय-एकान्तदृष्टिक- पुं० एकान्तग्राह्यमेवेदं मयेत्येवं निश्चया दृष्टिर्यस्य स तथा । एकान्तग्राह्यमेवेदं मयेत्येवं निश्चयदृष्टिके, ज्ञा० २ अ० । भ० ॥

एगंतदुक्ख-एकान्तदुःख- त्रि० एकान्तेनावश्यं सुखलेशरहितं दुःखमेव यस्मिन् नरकादिके भवे स तथा । एकान्तेन सुखलेशरहितदुःखोपेते नरकादिके भवे, सूत्र १ श्रु०६ अ० । "एगंतदुक्खं भयमज्जणित्ता" सूत्र०१ श्रु०५ अ० । "एगंतदुक्खे जरिए व लोए" सूत्र १ श्रु० अ० । तथैकान्तेनामयनोऽन्तर्विष्ठ भागा अपगतप्रमादा सदा दु श्रमनुनयन्तीति । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ॥

एगंतदूसमा-एकान्तदुःषमा- स्त्री० दुष्टा समा वर्षो दुःषमा-सुसमा षष्ठम्" एकान्तं समा २ त० । दुःषमदुःषमायाम् । सूत्र०१ श्रु० ३ अ० । (तद्वक्तव्यता ओसप्पिणी शब्दे)

एगंतधार-एकान्तधार- त्रि० एकान्ता एकविभागाश्रया धारा यस्य एकधारोपेते चक्रादौ, ज्ञा० १ अ० । एकान्ता उत्सर्गलक्षणैकविभागाश्रया धारेव धारा क्रिया यत्र । भ०९ श०३३ उ० । अपवादपरित्यागेनोत्सर्गक्रियामेवाश्रित्य निर्ग्रन्थप्रवचनादौ,"खुरो इव एगंतधाराए" क्षुर इवैकान्तधारं द्वितीयधाराकल्पाया अपवादक्रियाया अभावादिति । भ० ९ श० ३३ उ० । एकत्रान्ते वस्तुविभागे प्रहरणस्य लक्षणे धारेव धारा परोपतापप्रवृत्तिलक्षणा यस्य स तथा एकत्रदर्शनप्रवृत्ते चौरादौ, तथा च तस्करपर्यायमभिधाय "खुरेव्वएगंतधाराए" यथा क्षुर एकधार एवमसौ मोषलक्षणैकप्रवृत्तिक एवेति भावः । ज्ञा० २ अ० ॥

एगंतरी-एकान्तरी- त्रि० एकान्ताभिनिवेशे, धुरया शुक्लमंमत्वाद गर्वं [illegible] पूज्यते, सुधियां वक्तितानामेकान्तधीरेकान्ताभिनिवेशो न पूज्यते एकत्रपाभिनिवेशस्य मिथ्यात्वकत्वात् " इति । प्रति० ।

एगंतपंडिय-एकान्तपण्डित-पुं० साधौ, "एगंतपंडिएणं भंते !

सिरिवद्धमाणवाणिं पणमिअ भत्तीइ अक्खरक्कमसो ।
सद्दे तेसु य सव्वं पवयणवत्तव्वयं वोच्छं ॥ १ ॥

आकार.

आ–आ–अव्य० आप् क्विप् पृषो० पत्वोदः वाक्ये, (पूर्वमित्थं नोऽमंस्था इदानीमेवं मन्यसे इत्येवं वाक्यस्यान्यथात्वद्योतने) स्मृतौ, (आ एवं मन्यसे इत्येवं विस्मृतस्य स्मृतौ) अङितो निपातत्वात्प्रगृह्यसंज्ञा ङितस्तु न " निपात एकाजनाङ् " इति सूत्रात् । अत एवोक्तम् । मर्यादायामभिविधौ, क्रियायोगेषदर्थयोः । य आकारः स ङित् प्रोक्तो, वाक्यस्मरणयोरङित् । वाच० ॥ अभिविधौ, (व्याप्तौ) आ० म० प्र० । विशे० । ओ० । मर्यादायाम्, (सीम्नि) प्रज्ञा० ३६ पद० । (अत्राङित्त्वकृत एव तात्पर्यम् ङिदंशे मर्यादायामित्यादयस्तूदाहरणमात्रमत एवान्यत्रापि ङित्प्रयुज्यते) तथाच समन्तादित्यर्थे, उत्त० आ० म० । प्रव० । भ० । ओ० । अवागर्थे (अधोभूमौ) प्रज्ञा० २ पद० । वि० वाक्यालङ्कारे, । ईषदर्थे, । (स च प्राकृते अन्यत्र वाक्यालङ्काराय प्रयुज्यते) "आ इति भाषायाम " ज्ञा० २ अ० । अमर्षे, आनिमुख्ये, वाच० । अनुकम्पायाम, समुच्चये, अङ्गीकारे, कोपे, पीडायाम । एका० । आः किमेतदित्येवं विस्मये, स्था० । ५ ठा० । एका० संतापे, सुखरतौ, चिरे, सद्भूतस्तुति, परितापे, विधौ, सन्निधे, क्रिये, । एका० स्वयंभुवि, पुं० । एका० । आचार्ये च । स च नामैकदेशे नाममात्रग्रहणादिति पदे आदाब्दः आचार्य बोधयतीति । वा० ॥

आअ– (आगअ) –आगत–त्रि० आयाते, उपस्थिते, प्राप्ते च । आगमने, न० वाच० । " व्याकरणप्राकारागते कगोः " । ८ । १ । ६८ । इति प्राकृतव्याकरणसूत्रेण वैकल्पिको गकारस्य सस्वरस्य लुक् । प्रा० व्या० ॥

आ (अंस-) आरिस–आदर्श–पुं० दर्पणे, वाच० । "ही-र्यंतप्रयत्ने वा " । २१ । २ । १० । इति सूत्रेणान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वैकल्पिक इति । प्रा० व्या० ॥

आअड्ड–व्यापृ–त्रि० धा० पृ–व्यापारे, तुदा० आत्म० अनिट् "व्यापेरोअड्डः " । ८ । ४ । ८१ । इतिप्राकृतसूत्रेण वैकल्पिक आअड्ड इत्यादेशः । आअड्डेइ वावारेइ– व्याप्रियत इत्यर्थः । प्रा० व्या० ॥

आअरिअ–आचार्य–पुं० गुरौ, वाच० " स्याद्भव्यचैत्य- चौर्यसमेषु यात् " । ३० । १ । ८० । इति प्राकृतसूत्रेण यकारात्पूर्व इकारः । प्रा० व्या० ॥

आइ–आदि–पुं० आदीयते गृह्यते इति आ० दा० कि–प्रथमे, प्रव० । स च यस्मात्परमस्ति न पूर्वं स इति । अनु० । मूलकारणे, प्रज्ञा० ११ पद० । मूलमादिरित्यनर्थान्तरमिति । आ० चू० २ अ० । प्रथमोत्पत्तौ, सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । प्राथम्ये, उत्त० १ अ० । प्रधाने, आचा० २ श्रु० । उत्तरेचाय्ये नाम्नेरथस्तने देहभागे, स्था० ६ ठा० । भेदे, (प्रकारे) नि० चू० । सामीप्ये, व्यवस्थायाम, अवयवे च । आह च । " सामीप्ये च व्यवस्थायां, प्रकारेऽवयवे तथा । चतुर्ष्वर्थेषु मेधावी, आदिशब्दन्तु लक्षयेदिति " प्रश्न० १ द्वा० । अस्य चतुर्विधो निक्षेपः नामस्थापना द्रव्यभावभेदात् । तद्यथा–

णामादी ठवणादी, दव्वादी चेव होंति जावादी ।
दव्वादी पुण दव्वस्स, जो पज्जाओ गपठाणे ॥

(णामादीत्यादि) आदेर्नामादिकश्चतुर्धा निक्षेपः । नामस्थापने सुगमत्वादनादृत्य द्रव्यादिं दर्शयति । द्रव्यादिः पुनर्द्रव्यस्य परमाण्वादेर्यः स्वभावः परिणतिविशेषः इत्थं स्थाने स्वकीय पर्याये प्रथममादौ भवति स द्रव्यादिर्द्रव्यस्य द्रव्यादेर्यं भावः परिणतिविशेषः क्षीरस्य विनाशकालसमकालीन एवमन्यस्यापि परमाण्वादेर्द्रव्यस्य यो यः परिणतिविशेषः प्रथममुत्पद्यते स सर्वोऽपि द्रव्यादिरियमेव भवति । ननु च कथं क्षीर- विनाशसमये एव दध्युत्पादः । तथा हि । उत्पादविनाशौ भावाभावरूपौ वस्तुधर्मौ वर्तेते । न च धर्मो धर्मिणमन्तरेण भवितुमर्हत्यत एकस्मिन्नेव क्षणे तद्धर्मिणोर्दधिक्षीरयोः सत्तामान्येऽप्येतच्च दृष्टेष्टबाधितमिति । नैव दोषः । यस्य हि वादिनः क्षणमात्रं वस्तु तस्यायं दोषो, यस्य तु पूर्वोत्तरक्षणानुगतमन्वयि द्रव्यमस्ति तस्यायं दोष एव न भवति । तथाहि तत्परिणामि द्रव्यमेकस्मिन्नेव क्षणे एकेन स्वभावेनोत्पद्यते परेण विनश्यत- नन्तधर्मत्वाद्वस्तुन इति । पर्वार्ल्पवदेतत् । सदैवं द्रव्यस्य विवक्षितपरिणामेन परिणमतो य भावः समयः स द्रव्यादि- रिति स्थितं द्रव्यस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वादिति ।

सांप्रतं आगमादिमधिकृत्याह ।

आगम णोआगमओ, जाणादी तं तुहा हवदिगंतो ।
णोआगमओ जाणो, पंचविहो होइ णायव्वो ॥
आगमओ पुण आदी, गणिपिडगं होइ बारगं तु ।
गच्छमि होगोपदपाद–अवस्वराइ परत्थादी ॥

(आगम इत्यादि) आदेर्भवः करणस्य परिणतिविशेषस्य श्रुत- स्कंधस्य गणधरपदयो स्वपादरूपसि मंगलादसाम । तद्यथा । आगमतो नोआगमतश्च । तत्र नोआगमत ... लोकेश- चिन्त्यमानत्वात्तत्रापि च प्रकारो ... आगमतो तत्परतादीनामाद ...

आइगुण-आदिगुण-पुं० । आदौ गुणः ३ त० मदनाविनिगुणं, वाच० ॥ अ० (सिद्धानामादिगुणा एकत्रिंशत् च सिद्धादिगुण शब्दे वक्ष्या)

आइग्घ-आघ्रा-आङ्, घ्रा-भ्वा० पर० अनिट् गन्धोपादाने, गृमी च । वाच० " आघ्रेराइग्घः ८।४।१३। " इति प्राकृतसूत्रेणाजिघ्रतेर्वैकल्पिक आइग्घादेशः । आइग्घइ-आघ्राइ जिघ्रतीत्यर्थः । प्रा० व्या० ॥

आइग्घाण-आघ्राण-त्रि० आङ् घ्रा-क्त-गृहीतगन्धे पुष्पादौ, नासिकया यस्य गन्धग्रहणं जातं तस्मिन्, तृप्ते, भावे क्तः गन्धग्रहणे, तृप्तौ च न० । वाच० ॥

आइच्च-आदित्य-पुं० । कृष्णराज्यवकाशान्तरस्थलोकान्तिकसंज्ञकाचिर्मालिविमानस्थे लोकान्तिकदेवविशेषे, प्र०६ श० ५उ० । ग्रैवेयकविमानविशेषे, तन्निवासिनि वैमानिकदेवविशेषे च । प्रश्र० । समयावलिकादीनामादौ भवे, बहुलवचनात् ण्यप्रत्ययः । सूर्ये० २० पाहु० । सूर्ये, आव० ४ अ० ।

सूर्यस्यादित्यसंज्ञा यथा ॥

से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सूरे आइच्चे सूरे गोयमा ! सूरादियाणं समयाइ वा आवलियाइ वा जाव उस्सप्पिणीइ वा अवसप्पिणीइ वा से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव आइच्चे ।

अथादित्यशब्दस्यान्वर्थाभिधानायाह (सेकेणमित्यादि) तथा हि-सूर्योदयमवधिं कृत्वा अहोरात्रारम्भकः समयो गण्यते आवलिकामुहूर्तादयश्च (सेतेणमित्यादि) अथ तेनार्थेन सूर आदित्य इत्युच्यते इति । भ० १२श० ६ उ० । सूर० । चन्द्र० । आदित्यपर्यायस्य सूत्रकृताङ्गे " णाइच्चो उएइ ण अत्थमेइ " सर्वशून्यवादिनो ह्यक्रियावादिनः सर्वस्य ह्यमादित्योद्गमनादिकामेव क्रियां नापहिनुवन्तीति दर्शयति । आदित्यो हि सर्वजगत्प्रतीतो जगत्प्रदीपकल्पो दिवसादिकालविभागकारी स एव तावन्न विद्यते कुतस्तस्योद्गमनमस्तगमनं वा । यच्च जाज्वल्यमान तेजोमण्डलं दृश्यते तद् भ्रान्तमतीनां द्विचन्द्रादिप्रतिभासं मृगतृष्णिकाकल्पं वर्तते । अत्र तन्मतस्य निराकरणम् । तथाहि-भगोपाङ्गाङ्कनादिप्रतीतः समस्तान्धकारक्षयकारी कमलाकरोद्घाटनपटीयानादित्योद्गमः प्रत्यहं भवत्युपलभ्यते । तत्क्रिया च देशाद्देशान्तरावाप्त्याऽन्यत्र देवदत्तादौ प्रतीताऽनुमीयत इति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । सर्वांचित्रे गगने दिवानिशं यत्परिभ्रममाणे लोकप्रकाशकरे तेजोमण्डले, । अत्रो प्रत्ता हुति. सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः इति । मनुना अग्निहुतद्रव्याणां हविराज्यादीनां परमाणुभावतयाऽवस्थितानां द्रव्यदोषाणां सूर्यरश्मिकर्षणेन सूर्यलोकप्राप्त्या वृष्टिहेतुत्वमुक्तम तत्र मण्डलार्थपरत्व एव सम्भवति । वाच० । अर्कवृक्षे, पुं० । आदित्यस्यापत्यम् यत् यलोपः । आदित्यापत्ये, पुं० स्त्री० वाच० । आदित्यस्यायमादित्यः पश्युसरपदयमादित्यदितेरिति ण्यापवादस्त्यक् तयश्चाद्यन्तमस्य सरूपेणा इति पाक्षिकएकस्य यकारस्य लोपः । आदित्यचारनिष्पन्नत्वात्तदुपचारतो मासोऽप्यादित्यः । आदित्यसम्बन्धिनि तच्चारनिष्पन्ने मासादौ स चैकस्य दक्षिणायनस्योत्तरायणस्य वा त्र्यशीत्यधिकदिनशतप्रमाणस्य षष्ठभागमात्रः यदादित्यचारनिष्पन्नत्वादुपचारतो मासोऽप्यादित्यः । व्य० प्र० १ उ० ।

आइच्चगय-आदित्यगत-त्रि० । सूर्याक्रान्ते नक्षत्रादौ, " आइच्चगए अनिट्ठाणी " रविगते नक्षत्रे शुभप्रयोजने प्रारभ्यमाणे ऽसुखकारीति वृत्तिः । वृ० १ उ० ।

आइच्चजस-आदित्ययशस्-पुं० स्वनामख्याते इक्ष्वाकुवंशजे भरतात्मजे नृपभेदे, आ० चू० २ अ० । स च पुण्डरीकशैलेऽत्र सिद्ध इति । ती० । आदित्ययशःप्रमुखा नृपाः भरतचक्रवर्तिवंशजाः श्रीशत्रुञ्जयतीर्थमुपास्य परमां पारमेश्वरीं दीक्षामङ्गीकृत्य तत्प्रभावतः सकलकर्मक्षयं कृत्वा, सिद्धिपदमगमन्निति । ती० ॥

आइच्चपीढ-आदित्यपीठ-न० । गजपुरस्थे श्रेयांसन कारिते आदिनाथकारत रत्नमये पादपीठे, तद्वक्तव्यता यथा-सेज्जंसो वि जाव जिनो जत्थ पडिमाठिओ ताणि पयाणि पाढेइ मा अक्कमीसामिति भत्तिए तत्थ रयणमयं पीढं करेइत्ति सज्झं च पुणइ पच्चदिवसे विसंसेजं पुइऊण भुंजइ लोगो पुच्छइ किमेयं सेज्जंसो भणइ आदित्यपरमपमह तत्तो लोगेण वि जत्थ जत्थ भयवं ठिओ तत्थ तत्थ पीढं कयं कालेण य आइच्चपीढं जायं ॥ गयाकुरगमनिका क्रियाव्याहारतः कार्या । यथा गजपुरं नगरमासीत् तत्र श्रेयांसः सोमयशसो राज्ञः पुत्रः तेनेक्षुरसदानं भगवते कृतम् । तत्रार्द्धत्रयोदशहिरण्यकोटी वसुधारा निपतिता । पीठमिति यत्र भगवता पारितं तत्र तत्पादयोर्मा कश्चिदाक्रमणं कार्षीदिति श्रेयांसेन भक्त्या रत्नमयं पीठं कारितं गुरुपूजेति तदर्चनं कृतवानिति । आ० म० प्र० ।

आइच्चपत्ता आदित्यपत्रा-स्त्री० आदित्ये पत्रा । अर्कपत्राभायाम् ओषधौ, वाच० ॥

आइच्चमास-आदित्यमास-पुं० आदित्यस्यायमादित्यः आदित्यचारनिष्पन्नत्वात्तदुपचारतो वाऽऽदित्यः स चासौ मासश्च क०स० आदित्यचारनिष्पन्ने मासभेदे, स चैकस्य दक्षिणायनस्योत्तरायणस्य वा त्र्यशीत्यधिकशतदिनप्रमाणस्य षष्ठभागप्रमाण इति । व्य० प्र० १ उ० ।

आइच्चेणं मासे एक्कतीसं राइंदियाणं किंचि विसेसूणाइं राइंदियग्गेणं पाणत्ताइं ।

आदित्यमासो येन कालेनादित्यो राशिं भुङ्क्ते (किंचिविसेसूणा इति) अहोरात्रार्द्धेन न्यूनानीति । सम० ३१ स० । "आइच्चो खलु मासो तीसं अद्धं च" टी० आदित्यसंवत्सरसम्बन्धी खलु मासो जयति त्रिंशदहोरात्रदिवानि एकस्य च रात्रिदिवसस्यार्धम् । तथाहि-सूर्यसंवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि रात्रिंदिवानि द्वादशभिश्च मासैः सम्वत्सरस्तत्त्रयाणां शतानां षट्षष्ट्यधिकानां द्वादशभिर्भागे हृते यथोक्तं मासपरिमाणं भवति । ज्यो० २० पाहु० ।

आइच्चवण्ण-आदित्यवर्ण-त्रि० । भास्वरे, पो० ॥

आइच्चसंवच्छर-आदित्यसंवत्सर-पुं० प्रमाणसंवत्सरविशेषे, स च यावता कालेन षडपि प्रावृडादय ऋतव आपूर्णा आवृत्ता भवन्ति तावत्कालविशेष आदित्यसंवत्सरः । उक्तं च " छप्पि उऊ परियट्टा, एसो संवच्छरो उ आइच्चो " तत्र यद्यपि लोके षष्ट्यहोरात्रप्रमाणः प्रावृडादिक ऋतुः प्रसिद्धः तथापि परमार्थतः स एकषष्ट्यहोरात्रप्रमाणो वेदितव्यः तथैवोत्तरकालमव्यभिचारदर्शनात् अत एवास्मिन् संवत्सरे त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि रात्रिंदिवानां भवन्ति । तथा चान्यत्रापि पञ्चस्वपि संवत्सरेषु यथोक्तमेव रात्रिंदिवानां परिमाणमुक्तम् । "तिन्नि अहोरत्तसया छावट्ठी नक्खरो हवइ" ॥ तत्र सूर्यसंवत्सरस्य परिमाणं त्रीणि शतानि षट्षष्ट्यधिकानि रात्रिंदिवानां द्वादशभिश्च मासैः संवत्सरस्तत्र त्रयाणां शतानां षट्षष्ट्यधिकानां द्वादशभिर्भागो ह्रियते । लब्धाः त्रिंशत् शेषास्तिष्ठन्ति षट् । ते अर्द्धीक्रियन्ते जाता द्वादश । ततो लब्धमेकं

आइएणं आइएणं, तव्विवरीयं अणाइएणं ।
आहारवत्थमाइसु, अमणादियं तु होति णायव्वं ।
करणं आयरणं तु, तस्स तु जं जत्थ आइएणं ।
पिसितं सिंधुविसए, धांति पुण उत्तरावहाइएणं ।
संवेलंदमिलेसुं, पमादी खेत्तमाइएणं ।
काले दुभिक्खादिसु, व संयमादी तु मज्झमाइएणं ।
चयगरणे आइएणं, वोच्छामि अतो समासेणं ।
सिंधू आयरिगाई, काला कप्पा सुरट्ठविसयम्मि ।
दुग्गुल्लादिपुडवत्थं, महरट्ठेसु च जनपूरा ।
एवं जत्थाइएणं, तहियं तु कप्पतीति भायरिउं ।
इतरत्थ कारणम्मि, फासणगहणं च परिभोगो ।
आइएणं चउवग्गो, ण य पीसाकारओ पवयणस्स ।
ण य महलणापवयणे, आइएणं आयरे कप्पं ।
आहारउवहिसेज्जा य, सेहावग्गहो होति ।
पवयणपीयुवघातो, पिसिया ताइ मज्जया इत्ति ।
चोदेइ का महल्लणा, भएणति परिसहियाण जं संघे ।
सा होति महल्लणा तु, जो पुण सुपरिट्ठिओ चरले ।
सणहो नु सलोहत्ती, धणति गुणेहि एसु जुत्तोत्ति ।
सुट्ठुकरे तप्पाहितं, जो पुण करणे अजुत्तो य ।
तं दट्ठुं सेदेहो, वण्णेति किएणु एस सच्छंदो ।
आऊणं ववएसो, परिम्मओ देसिओ समए ।
अह जिणकप्पियाण वि, आइएणं किंचि अत्थि अह णत्थि ।
भएणत्ति णत्थि किं पुण, आयरियजिणकप्पिताइएणं ।
आहार उवहिदेहे, णिरविक्खो णवरि णिज्जरापेही ।
संघयणविरियजुत्तो, आयएणं आयरति कप्पं ।
पं० भा० । पं० चू० ॥

आइएणहय–आकीर्णहय–पुं० । आकीर्णो गुणैर्व्याप्तः स चासौ हयश्च आकीर्णहयः क. स. । जात्येऽश्वविशेषे, स च जवविनयादिगुणोपेत इति । आइएणहय व्व निरवेक्खेव । यथा जात्याश्वो मृदुरीत्याऽनुपलिप्तगात्र इति । जी० ३ प्रति० ।

आइतित्थयर–आदितीर्थकर–पुं० । ऋषभदेवस्वामिनि, "भगवओ उसहस्सामिस्स आइतित्थयरस्स इति" । नं० ॥

आइत्त–आदीप्त–त्रि० ईषद्दीप्ते, ज्ञा० १ अ० ।

आइत्ता–आदाता–त्रि० । ग्रहीतरि, स्था० ७ ठा० ॥

आइत्तुण–आदाय–अव्य० गृहीत्वेत्यर्थे, आचा० ४ अ० १ उ० ।

आइद्ध–आविद्ध–त्रि० आ० व्यध् क्त–प्रेरिते, दर्श० । ताडिते, विद्धे, छिद्रिते, क्षिप्ते च । वाच० ।

आदिग्ध–त्रि० व्याप्ते, ज्ञा० १ अ० ।

आइदाण–आदान–न० ग्रहणे, प्रश्न० ॥

आइधम्मिय–आदिध (धा) र्मिक–पुं० एतत्संज्ञया प्रसिद्धे अपुनर्बन्धकापरपर्याये प्रथमारब्धस्थूलधर्माचारे, धर्मसंग्रहे गृहस्थधर्मानुकीर्तनप्रकरणादि प्रतिपादितम् । अथ पूर्वोक्तगुणवत एव संज्ञाविशेषविधि तदवस्थाविशेषविधि चाह ।

स आदिधार्मिकश्चित्र–स्तत्तत्तन्त्रानुसारतः ।
इह तु स्वागमापेक्षं, लक्षणं परिगृह्यते ॥

स पूर्वोक्तगुणैरुत्तरोत्तरगुणवृद्धियोग्यतावान् आदिधार्मिकः प्रथममेवारब्धं स्थूलधर्माचारत्वेनादिधार्मिकसंज्ञया प्रसिद्धः स च तानि तानि तन्त्राणि शास्त्राणि तदनुसारतश्चित्रो विचित्ररूपो भवति भिन्नाचारस्थितानामप्यन्तःशुद्धिमतामपुनर्बन्धकत्वाऽविरोधात् । अपुनर्बन्धकस्य हि ना(शा)स्त्रस्वरूपत्वात् तत्तत्तन्त्रोक्ताऽपि मोक्षार्था क्रिया घटते । तदुक्तं योगबिन्दौ "अपुनर्बन्धकस्यैवं सम्यग्नीत्योपपद्यते । तत्तत्तन्त्रोक्तमखिलमवस्थाभेदसंश्रयादिति" । इह तु प्रक्रमे स्वागमापेक्षं स्वागमानुसारिलक्षणं स्वरूपं प्रक्रमादादिधार्मिकस्य परिगृह्यते आश्रीयते । यो ह्यन्यैः शिष्टैरधिसत्त्वनिवृत्तप्रकृत्याधिकारादिशब्दैरभिधीयते स एवास्माभिरादिधार्मिकापुनर्बन्धकादिशब्दैरिति भावः । लक्षणमित्यत्रैकवचनं जात्यपेक्षं तल्लक्षणसंपादनविधिश्चायमुक्तो ललितविस्तरायां " परिहर्त्तव्योऽकल्याणमित्रयोगः । सेवितव्यानि कल्याणमित्राणि न लङ्घनीयोचितस्थितिः । अपेक्षितव्यो लोकमार्गः । माननीया गुरुसंहतिः भवितव्यमेतत्तन्त्रेण प्रवर्तितव्यं दानादौ । कर्त्तव्योदारपूजा भगवताम् । निरूपणीयः साधुविशेषः । श्रोतव्यं विधिना धर्मशास्त्रं भावनीयम् महायत्नेन प्रवर्तितव्यम् विधानतः । अवलम्बनीयं धैर्यम् । पर्यालोचनीया आयातिः । अवलोकनीयो मृत्युः । भवितव्यं परलोकप्रधानेन । सेवितव्यो गुरुजनः । कर्त्तव्यं योगपटदर्शनम् । स्थापनीयं तद्रूपादि । चेतसि निरूपयितव्या धारणा । परिहर्तव्यो विक्षेपमार्गः । यतितव्यं योगसिद्धौ । कारयितव्या भगवत्प्रतिमाः । लेखनीयं भुवनेश्वरवचनम् । कर्तव्यो मङ्गलजापः । प्रतिपत्तव्यं चतुःशरणम् । गर्हितव्यानि दुष्कृतानि । अनुमोदनीयं कुशलम् । पूजनीया मन्त्रदेवताः । श्रोतव्यानि सच्चेष्टितानि । भावनीयमौदार्यम् । वर्तितव्यमुत्तमज्ञानेन । एवंभूतस्य येह प्रवृत्तिः सा सर्वैव साध्वी " । मार्गानुसारी ह्ययं नियमादपुनर्बन्धकादिः तदस्यैवंभूतगुणसम्पद्भावात् । अत आदित आरभ्यास्य प्रवृत्तिः सत्प्रवृत्तिरेव नैगमानुसारेण चित्राऽपि प्रस्थकप्रवृत्तिकल्पा । तदेयं तद्विदन्याहुः । कुठारादिप्रवृत्तिरपि रूपनिर्माणप्रवृत्तिरेव तद्वदादिधार्मिकस्य धर्मे कात्स्न्येन तद्गामिनी न तद्बाधिनीति हार्दः । तत्त्वाविरोधकं ह्रदयमस्य ततः समन्ततद्भूता तत्प्रवृत्त्यात्मकत्वचेष्टितस्य । एवमतोऽपि विनिर्गतं तत्तद्दर्शनानुसारतः सर्वमिह योज्यं सुसमाधिकृतप्रबोधदर्शनादि । न ह्ययं भवसंमानो नेष्टसाधक इति सन्तोऽप्येतदन्तर्भिन्नोऽपुनर्बन्धक इति तं प्रत्युपदेशसाफल्यम् । नानिवृत्ताधिकारायां प्रकृतावेवंभूत इति कापिलाः । नानवाप्तभवविपाक इति च सौगताः । अपुनर्बन्धकास्त्वेवंभूता इति जैना इति ॥

अथोक्तस्वरूपस्यादिधार्मिकस्य सद्धर्मदेशनायोग्यत्वं दर्शयति

स धर्मदेशनायोग्यो, मध्यस्थत्वाज्जिनैर्मतः ।
योगदृष्टिसमुच्चयात्सार्थं, यद्गुणस्थानमादिमम् ॥ १८ ॥

स पूर्वोक्तगुणसम्पत्त्या प्रसिद्ध आदिधार्मिकः धर्मदेशनायोग्यः लोकोत्तरधर्मप्रज्ञापनार्हः जिनैर्रर्हद्भिर्मतः उपदिष्टः । कालश्चायं चरमावर्त्तवर्त्तीत्येवेत्यनुक्तमपि ज्ञेयम् । यत उक्तमुपदेशपदे । "धम्मिच्छो कालो, एत्थ अकालो य होइ णायव्वो । कालो अ अपुणबंधग, पभिई धीरेहिं णिद्दिट्ठो ॥१॥ णिच्छयओ पुण एसो, विण्णेओ गंठिभेअकालम्मि । एयम्मि विहिपरया पाइएणा आणागमेयाओ " २ एतद्वृत्तिर्यथा घनं मिथ्यात्वं यत्र स तथा कालोऽचरमावर्त्तलक्षणोऽत्र वचनौषधप्रयोगेऽकालस्तथापरः एव भवति । विहितचरमावर्त्तलक्षणस्तु तथा भव्यत्वपरिपाकतो धीजाधानबीजोद्भेदबीजपोषणादिषु स्यादपि काल इत्यत एवाह कालस्त्ववसरः पुनरपुनर्बन्धकप्र . . . . लक्षणाया मार्गपतितो गृह्यते ।

नतुल्यो विशिष्टगुणस्थानारम्भणः . . . . द्रव्योत्तम–

दिदं [illegible] इत्यर्थः । तत्र पतितो [illegible] तदादिनाधापन्नश्च मार्गा- [illegible] इति । [illegible] महतिर्यस्य स तथा धीरैर्नि- र्दिष्ट [illegible] इति । निश्चयनम्तु [illegible] [illegible] ग्रन्थिभेदो [illegible] । [illegible] विधिनाऽपस्योचि- [illegible] यतनीयपरस्य तथा [illegible] न तथा [illegible] । [illegible] तेषु तेषु इत्येषु [illegible] इति । ननु "[illegible]

[illegible]

आइम-आदिम-त्रि० आदौ भवः आदि किमङ्ग-आदिमर्व, पश्चादाद्यन्तामादिम इति सूत्रेण इमप्रत्यये टिलोपः । [illegible] आव० ५ अ० । प्रव० । कर्म० ॥

आइमगणहर-आदिमगणधर-पुं० प्रथमगणधरे, प्रव० ।

आइमज्झंतकल्लाण-आदिमध्यान्तकल्याण-त्रि० आदिम [illegible] सर्वेषु सुन्दरे, धर्मप्रशंसासु [illegible] " सर्वागमपं [illegible] यदादिमध्यान्तकल्याणमिति । षो० ३ विव० ॥

आइमुहुत्त-आदिमुहूर्त्त-न० प्रथमे मुहूर्त्ते, तत्प्रमाणं यप [illegible]

अब्भिंतरओ आइमुहुत्ते [illegible] पप [illegible]

अभ्यन्तरतोऽभ्यन्तरमेवरुन्नमाभिन्येत्यर्थः आदिमुहूर्त्त [illegible] सच्छायः सम्प्राप्तः । प्रथमत्र भावार्थः सर्वाभ्यन्तरमण्डले य [illegible] सूर्यश्चरति तस्य दिवसस्य प्रथमो मुहूर्त्तो द्वादशाङ्गुलमानं [illegible] माभिन्य [illegible] छायो भवति । तथा हि तद्दिनमध्य [illegible] दूर्तप्रमाणं भवतीति मुहूर्त्तोऽष्टादशभागो दिवसस्य भवति [illegible] छायागणितप्रक्रियया छेदनाष्टादशात्मकेन द्वादशाङ्गुलः [illegible] भवत इति ततो द्वे शते षोडशोत्तरे भवतः (२१६) तयो [illegible] शतं भवति (१०८) ततश्च शङ्कुप्रमाणे [illegible] पनीते षण्णवति (९६) रङ्गुलानि लभ्यन्ते इति । सम० [illegible]

आइमूल-आदिमूल-न० प्रधानकारणे आद्यमूलभेदे, मोक्षस्यादिमूलं विनयः संसारस्य विषय इति तत्र मोक्ष [illegible] मूलं ज्ञानदर्शनचारित्रतपः । औपचारिकरूपः पञ्चधा वि [illegible] भ्युत्थानाद्याशातनापरित्यागरूपश्चायम् इत्याह । " विणयाणाणं [illegible] दंसणाइ चरणंति । चरणाहितो मोक्खो, मोक्खे सुक्खं अण [illegible] विनयफलं शुश्रूषा, शुश्रूषायाः फलं श्रुतज्ञानम् ज्ञानस्य फलं विरतिः फलं चाश्रवनिरोधः संवरफलं तपोबलम्, अथ तपसः [illegible] फलं व्यवदानं, तस्मात् क्रियानिवृत्तिः, क्रियानिवृत्तेरयोगि [illegible] योगनिरोधात् भवसंततिक्षयः, संततिक्षयान्मोक्ष इत्यस्मात् [illegible] कल्याणं सर्वेषां भाजनं विनयः इत्यादि । संसारस्य त्वादिमूलं [illegible] कषाया इति । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ॥

आइमोह-आदिमोह-पुं० आदिः संसारस्तन्मात्रमोहः [illegible] मोहः । असमार्गनिर्वृत्तौ, धर्म [illegible] आदिमूलं [illegible] मोहः [illegible] शरीरपरित्यागं च " [illegible] आदिमात्रम " [illegible] वृत्तिः । सूत्र० १ [illegible]

[illegible]

आइयत्तिय-आदियात्रिक-पुं० आदौ यात्रायामित्यादियात्रादी-मामारब्धेषु, तस्याधौ भंदा यथा " पुग्गलमायगममाइट्ठि, भदा महद्दाणमई य। अणमिग्गाहिए सिच्चे, अनिग्गहे अनतिथी य"। सू० १ उ०। (एतस्यार्थोऽतिनङ्कादसमायंथाइयत्ते च अन्ययाइ-शब्दे द्रष्टव्यः)

आइ (दि) यावण-आदापन-न० मादपे, " आदियावेति " आदापयन्ति, आदयन्ति ॥ सूत्र० २ श्रु० १ अ०।

आइराय-आदिराज-पुं०। प्रथमनृपे, स्था० ६ ठा०।

आइरि-आगिरि-त्रि० अङ्गपमणिहरदेशादौ, वाच०।

आइल्ल-आविल-त्रि० आ-विल भेदने, क. कलुषे, कालुष्ययुते, सूत्र० १ श्रु० ६ अ०। मत्स्यजनस्य हि जलादौ सम्यग्दृष्टिप्रमा-दनेऽदर्शनाभावत्वम्, भेदके, त्रि० वाच०।

आइल्लकन्द-आविलकन्द-पुं०। आविलो भूमेराभेदकः कन्दो मूलमस्य,। माक्षाकन्दे, क्षुरकन्दे, तस्य आक्षाकारकन्दतया भूमेः सम्यग्भेदकत्वात्। वाच०।

आइल्ल-आदिम-त्रि०। आद्ये, आ०।

आइल्लचन्द-आदिमचन्द्र-पुं०। इत्तरोत्तरद्वीपसमुद्रपर्यन्ता-पेक्षया पूर्वपूर्वद्वीपसमुद्रचन्द्रे, तस्य तथात्वं सूत्रप्रज्ञप्तौ यथा "धायइसंडप्पभिति उद्दिट्ठा, तिगुणिया भवे चंदा। आदिल्लचंदस-हिता, अणंतराणंतरं खेत्ते" सू० प्र० १९ पाहु०।

आइल्लसूर-आदिमसूर्य-पुं०। उत्तरोत्तरद्वीपसमुद्रपर्यन्तापेक्षया पूर्वपूर्वद्वीपसमुद्रसूर्ये, तस्य तथात्वमत्रैव आइल्लचंद शब्दे सू० प्र० १९ पाहु०।

आई (सी) (ही) ण-आजिन-न० मृगचर्मादिकर्मनिष्पन्ने वस्त्रे, आचा० २ श्रु० २ अ० ६ उ०। द्वीपविशेषे, समुद्रविशेषे च। पुं-जी० ३ प्रति०।

आदीन-न० आसमन्तादीनम्। अत्यन्तदीनतायाम्, सूत्र० १ श्रु० ५ अ०।

आइणग-आजिनक-न० चर्ममये वस्त्रविशेषे, दश०। तच्च स्व-भावादतिकोमलं भवतीति दश० १ अ०। पञ्चविंशतिमंगि, कर्म०। दश०। आ० म० प्र०। नि०। जी०। ("आईणगरुयबूरण-वणीयतूलफासे " इति प्र० ११ श० ११ उ०। "अजिणं चम्मं तम्मि जं कीरति तं आईणगमिति " नि० चू०।

आईणजर-आजिनवर-पुं० आजिने द्वीपे, आजिनवराजिन-महाभद्रौ। आजिनद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आई (ही) णजोइ (न)-आदीनजोगिन्-पुं० पतिनपिटको दोषयोगिन,

आदीणजोईं रिवकेति पावं, पंचाइ एगंतमसाहिमाहु।

आदीनजोऽस्यपि पापं करोतीति। कथं च। " पिंडोलवेव दुस्सीले णरगाओ ण मुच्चइ" स वयाविच्योनमसारतपरमभ-[illegible] [illegible] सप्तमनरकपृथ्वीं गतः। तथा-आसादिव राजगृहनगरोद्यानिकामहासमूहे वैभारगिरि-शिलापातनेयत्न [illegible] [illegible] तथा [illegible] [illegible] संसारोत्तरणाय [illegible]। सूत्र० १ श्रु० १० अ०।

आईणमहाभद्द-आजिनमहाभद्र-पुं० आजिनद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आईणमहावर-आजिनमहावर-पुं० आजिनसमुद्रस्थे देवे, आजिनवरसमुद्रस्थे देवे च। जी० ३ प्रति०।

आईणवर-आजिनवर-पुं० द्वीपविशेषे, समुद्रविशेषे च। आजिनसमुद्रस्थे देवे, आजिनवरसमुद्रस्थे देवे च। जी० ३ प्रति०।

आईणवरभद्द-आजिनवरभद्र-पुं० आजिनवरद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०

आईणवरमहाभद्द-आजिनवरमहाभद्र-पुं० आजिनवरद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आईणवरोभास-आजिनवरावभास-पुं० द्वीपविशेषे, समुद्रविशेषे च। जी० ३ प्रति०।

आईणवरोभासभद्द-आजिनवरावभासभद्र-पुं० आजिनवरावभासद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आईणवरोभासमहाभद्द-आजिनवरावभासमहाभद्र-पुं० आजिनवरावभासद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आईणवरोभासमहावर-आजिनवरावभासमहावर-पुं० आजिनवरावभाससमुद्रस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आईणवरोभासवर-आजिनवरावभासवर-पुं० आजिनवरावभाससमुद्रस्थे देवे, जी० ३ प्रति०।

आई (दी) णवित्ति-आदीनवृत्ति-पुं० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सूत्र० १ श्रु० १० अ०।

आई (दी) णिय-आदीनिक-पुं० [illegible] [illegible] [illegible]

आईरण-आचीरण-त्रि० [illegible] [illegible]

आईस-आदीश-पुं० [illegible] [illegible] प्रवर्तीति। दश०।

आईवण-आदीपन-न० [illegible] [illegible]

आईसमाण-आदीप्यमान-त्रि० [illegible]

आउकाय-आउकाय-त्रि० [illegible] [illegible]

आउ-आप-[illegible] [illegible]

तास्मां जीवन्वं स्थानाङ्गे दर्शितम । यथा-सात्मकमम्नो भौमं भूमिखनने स्वाभाविकसंभवाद्दुरवत् । अथवा सात्मकमन्तरीक्षोदकं स्वभावतो व्योमसंभूतस्य पातात् मत्स्यवत् । आह च " तृणिस्सव मानाविय, संभवयो ददुडुरोव्य जलमुत्तं " । सात्मकत्वेनेति "अहवा मच्छोव्व सहावो, थोमसंभूयपायाओ त्ति" स्था० १ ठा० " आऊ ति जीवा " इति आपश्च द्रव्यलक्षणा जीवास्तदभिन्नाश्च प्राणाः संपातिमाः शलभादयस्ते च संपतन्ति सूत्र० १ श्रु० १ अ० (अत्र बहुवक्तव्यमन्तप्कायशब्दे द्रष्टव्यम्) अष्टनामके देवविशेषे, तदधिष्ठातृके पूर्वाषाढानक्षत्रे च । आपो जलनाम्ना देवस्तेन पूर्वाषाढातोयमिति प्रसिद्धः । जं० ७ वक्ष० । पुव्वासाढा आउ देवताए इति । सूर० १० पाहु० । ननु स्वव्यभिभावसम्बन्धप्रतिपादकनामान्तरेण कथं देवतानाम्ना नक्षत्रनाम गम्यते ? उच्यते अधिष्ठातरि अधिष्ठेयस्योपचाराद् भवतीति । जं० । ७ वक्ष० ।

आउ-पुं० अप् उङ् नरके, सरूपे, वाच० ॥

आऊ (गु) पुं० अद् भग् लम् अनिनाराम, भा० क० ।

आउस्-न० प्रतिसमयं सोपक्रमेणायानीत्यायुः । नि० चू० ।

[illegible] स्था० ४ ठा० । [illegible] आयुः [illegible] पति भाग- [illegible] निष्क्रमितुम- [illegible] प्रत्ययः । यद्वा [illegible] निषेधनाद्यमागच्छतीति [illegible] । यद्यपि च सर्वं कर्मोदयमा- [illegible] [illegible]

[illegible]

१ [illegible]

२ [illegible]

३ [illegible]

४ [illegible]

५ [illegible]

६ [illegible]

७ [illegible]

८ [illegible]

९ [illegible]

१० [illegible]

११ [illegible]

१२ [illegible]

१३ [illegible]

१४ एकान्तबालैकान्तपण्डितबालपण्डितानामायुः ॥
१५ क्रियावाद्यादिजीवानां सलेश्यादिजीवानां चायुः ॥
१६ कृष्णपाक्षिकादिसम्यग्दृष्ट्यादिक्रियावाद्यादिजीवानामायुः ॥
१७ ज्ञानिनामज्ञानिनां विभङ्गज्ञानिनां सवेदकावेदकक्रियावाद्यादिजीवानां क्रियावाद्यादिनैरयिकादीनां चायुः ॥
१८ अनन्तरोपपन्नकादिक्रियावाद्यादीनामायुः ॥
१९ भविकजीवानां नैरयिकादिषूपपद्यमानानां सायुष्कत्वम् ॥
२० भविकजीवानां नैरयिकादिषूपपद्यमानानामायुष्कारणप्रतिसंवेदनादि—
२१ अनन्तरमुद्वर्त्योत्पद्यमाननैरयिकादीनामायुःप्रतिसंवेदनादि-

१ तच्चायुर्नामादिभेदतो दशधा तद्यथा ।

नामं, ठवणा, दविए, ओहे, भव, तब्भवे, य भोगे, य ।
संजमे, जस, कित्ती, जीवियं च तं भण्णई दसहा ॥१॥

तत्र नामस्थापने क्षुण्णे (दविएत्ति) द्रव्यमेव सचेतनादिभेदं जीवितव्यहेतुत्वाज्जीवित द्रव्यजीवितम् । ओघजीवितं नारकादिविशेषितायुर्द्रव्यमात्रं सामान्यजीवितं भवति नारकादिभवविशिष्टं जीवितं भवजीवितं नारकजीवितमित्यादि (तब्भवेत्ति) तस्यैव पूर्वभवस्य समानजातीयतया सम्बन्धिजीवितं तद्भवजीवितम् यथा मनुष्यस्य सतो मानुषत्वेनोत्पन्नस्येति । भोगजीवितश्चक्रवर्त्यादीनाम्, संयमजीवितम् साधूनां, यशोजीवित कीर्तिजीवितञ्च यथा महावीरस्येति, जीवितञ्चायुरेवेति ॥ २

(२) आयुश्च सर्वेषामतिप्रियं तथैवोक्तम् ।
" तृणायापि न मन्यन्ते, पुत्रदारार्थसम्पदः ।
जीवितार्थं नरास्तेन तेषामायुरतिप्रियमिति " स्था० १ ठा० ।

सव्वे पाणा पियाउया सुहसाया दुक्खपडिकूला अप्पियवहा पियजीविणो जीविउकामा सव्वेसिं जीवियं पियं ॥

प्राणशब्देनात्रानेकोपचारात्तस्य एव गृह्यन्ते सर्वे प्राणिनो जन्तवः प्रियायुषः प्रियमायुर्येषामस्ते प्रियायुषः । ननु च सिद्धैर्व्यभिचारो न हि ते प्रियायुषस्तदभावात् नैष दोषो यतो मुख्यजीवादिशब्दप्रवृत्तिरत्र प्राणशब्दस्योपचरितस्य ग्रहणं संसारिप्राणिग्रहणार्थमिति । यत्किञ्चिदेतत् । (जीविउकामा इति) यत एव प्रियजीवितोऽत एव दीर्घकालं जीवितुकामाः दीर्घकालमायुष्काभिलाषिणो दुःखानितान्ता अत्यन्तर्या दशामापन्ना जीवितमेवाभिलषन्ति यतश्च " रमइ पिइजीवियंमि, जिसंत्तमेव पिसाणे महइ । मगइ सरीरमइदो, रोगी जीवणिज्जफलयो " तदेवं सर्वोऽपि प्राणी सुखजीवितामिलाषी (कस्य कियदायुरिति जिज्ञासायां जिद शब्दो वीकर्णीयः) प्राणिनां जीवितमल्पयं दर्शितमित्यतो भूयो भूयस्तदेवापदिश्यते कथमत आह (सव्वेसिमित्यादि) सर्वेषामविगानेन जीवितमसंयमजीवितं प्रियं दर्शितम् ।

जीवियं पुढोपियं इहमेगेसिं माणवाणं खेत्तवत्थुममायमाणं आरत्तं विरत्तं मणिकुंडलं सह हिरण्णेण इत्थियाउ परिगिज्झ तत्थेव रत्ताणं एत्थ तवो वा दमो वा नियमो वा दिस्सइ संपुण्णं बाले जीविउकामे लालप्पमाणे मूढे विपरियासमुवेति ॥

जीवितं वा पृथगिति प्रत्येकं प्रतिप्राणि प्रियं दयितं बहुनामिदं [illegible] संसारं [illegible] मानवानामित्युपलक्षणार्थम् [illegible] दीर्घजीवमाधि [illegible] रसायनादिक्रियाः [illegible] क्रियाः कुर्वन्ति ।

(१) [illegible]

सिद्धमधुरेहिं आओ, च्छस्सति देहिंदिया मेहा ।

अत्यति जत्थ णत्थाति, महाविम्भु वीइगादीया ॥२५८॥

चोदक आह कथमायुषः पुष्टिः ? आचार्य आह । यथा देवकुरूत्तरासु क्षेत्रस्य स्निग्धगुणत्वादायुषो दीर्घत्वं सुषमसुषमायां च कालस्य स्निग्धत्वाद् दीर्घत्वमायुषस्तथा इहापि स्निग्धमधुराहारत्वात् पुष्टिरायुषो भवति सा च न पुद्गलवृद्धेः किंतु युक्ताससंग्रहणात् क्रमेण भोगेनेत्यर्थः । नि० चू० ॥

गतं चायुर्न पुनरावर्त्तते । उक्तं च ।

" भवकोटीभिरसुलभं, मानुष्यं प्राप्य कः प्रमादो मे ।

न च गतमायुर्भूयः, प्रत्येत्यपि देवराजस्य " ॥ १ ॥

नो नैव संसारे सुलभं सुप्रापं संयमप्रधानं जीवितं यदि वा जीवितमायुस्त्रुटितं सत् तदेव संधातुं न शक्यत इति वृत्तार्थः ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

(४) अल्पमनित्यं चायुः सर्वेषाम् । तत्रानित्यत्वं यथा ।

दुमपत्तए पंडुरए, जह निवडइ राइगणाण अच्चए ।

एवं मणुआण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥

भगवान् श्रीमहावीरदेवो गौतमस्वामिनमुद्दिश्य अन्यानपि भव्यजीवाननुपदिशति । हे गौतम ! एवमनेन दृष्टान्तेन मनुजानां मनुष्याणां जीवितं जानीहि त्वं समयं समयमात्रमपि मा प्रमादीः प्रमादं मा कुर्याः । अत्र समयमात्रग्रहणमत्यन्तप्रमादनिवारणार्थम् । तत्र दृष्टान्तमाह । यथा रात्रिगणानामत्यये गमने रात्रीणां गणा रात्रिगणाः कालपरिणामाः रात्रिदिवससमूहास्तेषामत्यये अतिक्रमे पाण्डुरकं द्रुमपत्रं पक्वं वृन्तात् शिथिलप्रायं पर्णं निपतति तथैव दिनानामत्यये आयुःक्षयेण वृन्ते शिथिले जाते सति जीवितं शरीरं पतति । जीवो जातो यस्मिन् तत् जीवितं शरीरमित्यर्थः । जीवितस्य कालस्य विनाशाभावात् जीवितशब्देन शरीरमुच्यते । यदाह निर्युक्तिकारः "परिजूरियपेरंतं, चलंतबेंटं पडंतनिच्छीरं । पत्तं वसणं पत्तं, कालपत्तं भणइ गाहं" ॥१॥ "जह तुब्भे तह अम्हे, तुब्भे वि अ होहिहा जहा अम्हे । अप्पाहेइ पडंतं, पंडुअपत्तं किसलयाण" ॥२॥ "नवि अत्थि नवि अ होही, उल्लावो किसलपंडुपत्ताणं । उवमा खलु एस कया, भवियजणविबोहणट्ठाए" ॥३॥ यथा हि किसलयानि पाण्डुपत्रेण अनुशिष्यन्ते तथा अन्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः ।

अथायुषोऽनित्यत्वमाह ।

कुसग्गे जह ओसबिंदुए, थोवं चिट्ठइ लंबमाणए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥२॥

हे गौतम ! समयमात्रमपि मा प्रमादीः । तत्र हेतुमाह । यथा-कुशस्याग्रे अवश्यायबिन्दुर्लम्बमानः सन् स्तोकं स्तोककालं तिष्ठति वातादिना प्रेर्यमाणः सन् पतति तथा मनुष्याणां जीवितमायुरस्थिरं ज्ञेयम् । एवं आयुषोऽनित्यत्वं ज्ञात्वा धर्मे प्रमादो न विधेय इत्यर्थः । उत्त० १ अ० । "आयुषि बहूपसर्गे, [illegible]

[illegible]

भवस्थितिहेतवः कर्मपुद्गलाः । इहेति संसारे मनुष्यभवे एकेषां केषांचिदेव मानवानां मनुजानामिति पदार्थो, वाक्यार्थस्त्वस्मिन् संसारे केषांचिन्मनुजानां क्षुल्लकभवोपलक्षितान्तर्मुहूर्त्तमात्रमल्पं स्तोकमायुर्भवति । च शब्दादुत्कर्षतस्त्रयादिपूर्वत्रयपल्योपमत्रयावसानेऽप्यायुषि तत्र क्षुद्रास्वस्याधारणाधिक्यात्संयमजीवितमल्पमेवेति । तथा ह्यन्तर्मुहूर्त्तादारभ्य देशोनपूर्वकोटिं यावत्संयमायुष्कं तच्चाल्पमेवेति । अथवा त्रिपल्योपमस्थितिकमप्यायुरल्पमेव यतस्तदप्यन्तर्मुहूर्त्तमपहाय सर्वमपवर्त्तते । उक्तञ्च ॥

अच्चा जोगुक्कोसे, बंधित्ता भोगभूमिए सुलद्धुं ।

सव्वप्पजीवियं व-ज्जइ तु उवट्टिया दोण्हं ॥

अस्यायमर्थः । उत्कृष्टे योगे बन्धाध्यवसायस्थाने आयुषो यो बन्धकालोऽद्धा उत्कृष्ट एव तं बध्वा क्व भोगभूमिकेषु देवकुर्वादिषु तस्य त्रिपल्यमेव स चाल्पमायुर्वर्जयित्वा द्वयोस्तिर्यग्मनुष्ययोरपवृत्तिकामपवर्त्तनं जघन्येनत्वापर्याप्तिकालमुहूर्त्तान्तर्वर्त्यं तत ऊर्ध्वमनपवर्त्तनमेवेति । उक्तञ्च " अतोऽन्यत हतस्ततोऽभिमुखधावमानापदा-महो निपुणता नृणां क्षणमपीह यज्जीवितम् । मुखे कवलमतिक्षुधा सरसमल्पमायोजितं, कियच्चिरमचर्वितं दशनसंकटास्ये स्थितम्" उच्छ्वासावधयः प्राणाः, स चोच्छ्वासः समीरणात् । समीरणं च चलनात्, क्षणमप्यायुरद्भुतमित्यादि येऽपि दीर्घायुष्कस्थितिका उपक्रमणकारणाभावे आयुःस्थितिमनुभवन्ति तेऽपि मरणादप्यधिकां जराभिभूततयेमहां जघन्यतरामवस्थामनुभवन्तीति । आचा० २ अ० १ उ० ॥

वर्षशतायुष्कस्याप्यायुषोऽल्पत्वमेव तद्यथा ।

आउसो से जहा नामए केइ पुरिसे एहाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सिरसि एहाए कंठे मालकडे आविद्धमणिसुवन्ने अहय सुमहग्घवत्थपरिहिए चंदणोक्खिगायसरीरे सरससुरहिगंधगोसीसचंदणाणुलित्तगत्ते सुइमालावन्नगविलेवणे कप्पियहारद्धहारतिसरयपालंबपलंबमाणकडिसुत्तयसुकयसोहे पिणद्धगेविज्जअंगुलिज्जगललियंगयललियकयाभरणे नाणामणिकणगरयणकडगतुडियथंभियभुए अहियरूवसस्सिरीए कुंडलुज्जोवियाणणे मउडदित्तसिरए हारोत्थयसुकयरइयवच्छे पालंबपलंबमाणसुकयपडउत्तरिज्जे मुद्दियापिंगलंगुलिए नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहनिउणो वि य मिसमिसिंतविरइयसुसिलिट्ठविसिट्ठलट्ठआविद्धवीरवलए किं बहुणा कप्परुक्खओ विव अलंकियविभूसिए सुइपयए भवित्ता अम्मापियरो अभिवादइज्जा । तए णं तं पुरिसं अम्मापियरो एवं वइज्जा जीवपुत्ता ! वाससयंति तं सियाइं तस्स नो बहुयं भवइ । कम्हा वाससयं जीवंतो वीसं जुगाइं जीवइ १ वीसं जुगाइं जीवंतो दो अयणसयाइं जीवइ २ दो अयणसयाइं जीवंतो छ उउसयाइं जीवइ ३ छ उउसयाइं जीवंतो बारसमाससयाइं जीवइ ४ बारसमाससयाइं जीवंतो चउवीसं पक्खसयाइं जीवइ ५ चउवीसं पक्खसयाइं जीवंतो छत्तीसं राइंदिअसहस्साइं जीवति छत्तीसं राइंदियसहस्साइं जीवंतो दस असीयाइं मुहुत्तसयसहस्साइं जीवइ ६ दस असीयाइं मुहुत्तसयसहस्साइं जीवंतो चत्तारि उस्सासकोडिसयसहस्साइं सत्तकोडिओ अडयालीसं च सयसहस्साइं चत्तालीसं च सहस्साइं जीवइ ७ ॥

तस्य वर्षशतायुः पुरुषस्य यदि वर्षायुर्वर्षशतमल्पाल्पं भवति ततः तस्य पुरुषस्य न बहुक वर्षशताधिकं भवति । [illegible]

जीवानामिह भविकायुः परभविकायुर्यथा

नेरइयाणं भंते ! कइभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति ? गोयमा ! नियमा छम्मासावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । एवं असुरकुमारा वि जाव थणियकुमारा वि । पुढवीकाइयाणं भंते ! कइभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति ? गोयमा ! पुढवीकाइया दुविहा पन्नत्ता तंजहा- सोवक्कमाउया य निरुवक्कमाउया य । तत्थ णं जे ते निरुवक्कमाउया ते नियमा तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । तत्थ णं जे ते सोवक्कमाउया ते सिय तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति सिय तिभागतिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति सिय तिभागतिभागतिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । आउतेउवाउवणस्सइकाइयाणं बेइंदियतेइंदियचउरिंदियाण वि एवं चेव । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! कइभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति ? गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पन्नत्ता तंजहा- संखेज्जवासाउया य, असंखेज्जवासाउया य तत्थ णं जे ते असंखेज्जवासाउया ते नियमा छम्मासावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । तत्थ णं जे ते संखेज्जवासाउया ते दुविहा पन्नत्ता सोवक्कमाउया य निरुवक्कमाउया य । तत्थ णं जे ते निरुवक्कमाउया ते नियमा तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । तत्थ णं जे ते सोवक्कमाउया ते णं सिय तिभागावसेसा परभवियाउयं पकरेंति सिय तिभागतिभागे परभवियाउयं पकरेंति सिय तिभागतिभागतिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । एवं मणुस्सा वि वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया ॥

[illegible] पूर्वभवायुषि [illegible] परभविकायुर्बध्नन्तीति [illegible] । [illegible] भंते ! कइभागावसेसाउया परभविया- [illegible] । [illegible] । प्रज्ञा० ६ पद० । आ० ॥

[illegible]

नेरइया छम्मासावसेसाउया परभवियाउयं पकरेंति । एवं असुरकुमारा [illegible] । असंखेज्जवासाउया [illegible] छम्मासावसेसमा- [illेgible] पकरेंति । [illegible] पकरेंति । [illegible] जहा नेरइया ।

[illegible]

युष्काः संज्ञिन एव भवन्तीति नियमदर्शनार्थं न त्वसंज्ञ्यायामसंज्ञिनां व्यवच्छेदार्थं तेषामसंभवादिति । इह च "निरइसुरअसंखाऊ, तिरिमणुया सेसए उ छम्मासे । इग निरुवक्कम-तिरिमणुया आउयतिभागे ॥ १ ॥ अवसेस सोवक्कम, तिभागनवभागसत्तवीसइमे । बंधंति परभवाऊं, नियं भवं सव्वजीवाओत्ति " ॥ २ ॥ इदमेवान्यैरित्थमुक्तमिह मनुष्या आत्मीयायुषस्तृतीयत्रिभागे परभवायुषो बध्नन्ति, देवनारकाः पुनः षण्मासे शेषे । तत्र तिर्यग्मनुष्याः तृतीयत्रिभागे आयुर्न बद्धं ततः पुनस्तृतीयत्रिभागस्य तृतीये भागे शेषे बध्नन्ति । एवं तावत्संक्षिपन्त्यायुर्यावत्सर्वजघन्यबन्धकाल उत्तरकालश्च शेषस्तिष्ठति । इह तिर्यग्मनुष्या अन्त्यं वा सङ्क्षेपकाल उच्यते । तथा देवनैरयिकैरपि यदि षण्मासे शेषे आयुर्न बद्धं तत आत्मीयस्यायुषः षण्मासादेर्यावत्संक्षिपन्ति यावत्सर्वजघन्य आयुर्बन्धकाल उत्तरकालश्च योऽवतिष्ठते इह परभवायुर्देवनैरयिका बध्नन्तीत्ययमसंक्षेपः । स्था० ६ ठा० ॥

(परभविकायुर्बन्धप्रकारो भगवत्याः पञ्चविंशतितमे शतके षष्ठोद्देशके निरूपितः स च उववाय शब्दे निरूपयिष्यते)

(१०) प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानतदुभयनिर्वर्तितायुष्कत्वं नाम यथा ।

जीवाणं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया पच्चक्खाणापच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया ? गोयमा ! जीवा य वेमाणिया य पच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया तिन्नि वि अवसेसा अपच्चक्खाणनिव्वत्तियाउया । गाहा- " पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वंति आउनिव्वत्ती । सपएसुद्देसम्मि य, एमेए दंडगा चउरो " ।

जीवपदे जीवाः प्रत्याख्यानादित्रयनिबद्धायुष्का वाच्या, निकपदे च वैमानिका वाच्याः प्रत्याख्यानादित्रयवन्तो तेषूत्पद्यमानाः (सन्ति) नारकादयोऽप्रत्याख्याननिर्वृत्तायुषो यतः शेषेषु तेष्वविरता एवोत्पद्यन्त इति उक्तार्थसंग्रहगाथा " पच्चक्खाण " मित्यादि " प्रत्याख्यानमिति एतदर्थ एको दण्डक एवमन्ये [illegible] भ० ६ श० ४ उ० ॥

(११) जीवानामाभोगानाभोगनिर्वर्तितायुष्कत्वं यथा जीवाणं भंते ! किं आभोगनिव्वत्तियाउया अणाभोगनिव्वत्तियाउया ? गोयमा ! नो आभोगनिव्वत्तियाउया अणाभोगनिव्वत्तियाउया एवं नेरइया वि, एवं वेमाणिया । भ० ७ श० ६ उ० ॥

तदायुर्बन्धं स्थानाङ्गे दर्शितं यथा ।

चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति । [illegible]

[illegible] ॥

(१२) [illegible]

[illegible]

सरोववरणगा वि परंपरोववरणगा वि अणंतरपरंपरअणु-ववरणगावि । से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ जाव अणंतर-परंपरअणुववरणगावि । गोयमा ! जेणं णेरइया पढमसमओववरणगा तेणं णेरइया अणंतरोववरणगा जेणं णेरइया अपढमसमओववरणगा तेणं णेरइया परंपरोववरणगा जेणं णेरइया विग्गहगइसमावरणगा तेणं णेरइया अणंतरपरंपरअणुववरणगा । से तेणट्ठेणं जाव अणुववरणगा वि, एवं णिरंतरं जाव वेमाणिया । अणंतरोववरणगाणं भंते ! णेरइयाउयं पकरेंति, तिरिक्खमणुस्सदेवाउयं पकरेंति ? गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति जाव णो देवाउयं पकरेंति परंपरोववरणगाणं भंते ! णेरइया किं णेरइयाउयं पकरेंति जाव देवाउयं पकरेंति ? गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति । तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति, मणुस्साउयं पकरेंति णो देवाउयं पकरेंति । अणंतरपरंपरअणुववरणगाणं भंते ! णेरइया किं णेरइयाउयं पुच्छा गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति जाव णो देवाउयं पकरेंति, एवं जाव वेमाणियाणं । णवरं पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणुस्साण य परंपरोववरणगा चत्तारि वि आउयं बंधंति सेसं तं चेव ॥

(नेरइयाणमित्यादि) (अणंतरोववरणगत्ति) न विद्यतेऽन्तरं समयादिव्यवधानमुपपत्तेऽनुपपातं येषां ते अनन्तरोपपन्नकाः (परंपरोववरणगत्ति) परम्परा द्वित्र्यादिसमयता उपपत्ते उपपाते येषां ते परंपरोपपन्नकाः । (अणंतरपरंपरअणुववरणगत्ति) अनन्तरमव्यवधानं परंपरं च द्वित्र्यादिसमयरूपमविद्यमानमनुपपन्नमुत्पादो येषां ते तथा । एते च विग्रहगतिकाः विग्रहगतौ द्विविधस्याप्युत्पादस्याविद्यमानत्वादिति । अथानन्तरोपपन्नादीनाश्रित्यायुर्बन्धमभिधातुमाह (अणंतरेत्यादि) इह चानन्तरोपपन्नानामनन्तरपरम्परानुपपन्नानां च चतुर्विधस्याप्यायुषः प्रतिषेधोऽभ्येतव्यः । तस्यामवस्थायां तथाविधाध्यवसायस्थानाभावेन सर्वजीवानामायुषो बन्धानाभावात् स्वायुषस्त्रिभागादौ च शेषे बन्धसद्भावात्परम्परोपपन्नकास्तु स्वायुषः षण्मासे शेषे मतान्तरेणोत्कर्षतः षण्मासे जघन्यतश्चान्तर्मुहूर्ते शेषे भवप्रत्ययात्तिर्यङ्मनुष्यायुषी एव कुर्वन्ति नेतरे इति (एवं जाव वेमाणियात्ति) अनेनानन्तरोपपन्नकत्रययुक्तश्चतुर्विंशतिदण्डकोऽध्येतव्य इति सूचितम् । यच्चात्र विशेषस्तं दर्शयितुमाह नवरं पंचिंदियेत्यादि ॥

अथानन्तरनिर्गतत्वादिना अपरं दण्डकमाह ॥

णेरइयाणं भंते ! किं अणंतरणिग्गया परंपरणिग्गया अणंतरपरंपरअणिग्गया गोयमा ! णेरइया अणंतरणिग्गया वि जाव अणंतरपरंपरअणिग्गया वि । से केणट्ठेणं भंते ! जाव अणिग्गयावि ? गोयमा ! जे णं णेरइया पढमसमयणिग्गया ते णं णेरइया अणंतरणिग्गया । जे णं णेरइया अपढमसमयणिग्गया ते णं णेरइया परंपरणिग्गया । जे णं णेरइया विग्गहगइसमावरणगा ते णं णेरइया अणंतरपरंपरअणिग्गया । से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अणिग्गया वि एवं जाव वेमाणिया ॥

तत्र निश्चितं स्थानान्तरप्राप्त्या गतं गमनं निर्गतमनन्तरं समयादिना निर्व्यवधाने निर्गतं येषां तेऽनन्तरनिर्गतास्ते च येषां नरकादुद्वृत्तानां स्थानान्तरप्राप्तानां प्रथमसमयो वर्त्तते । तथा परम्परेण समयपरम्परया निर्गतं येषां ते तथा ते च येषां नरकादुद्वृत्तानामुत्पत्तिस्थानप्राप्तानां द्व्यादयः समयाः । अनन्तरपरम्परानिर्गतास्तु ये नरकादुद्वृत्ताः सन्तो विग्रहगतौ वर्त्तन्ते, न तावदुत्पादक्षेत्रमासादयन्ति तेषामनन्तरभावेन परम्परभावेन चोत्पादक्षेत्राप्राप्त्येन निश्चयेनानिर्गतत्वादिति ।

अथानन्तरनिर्गतादीनाश्रित्यायुर्बन्धमभिधातुमाह ।

अणंतरणिग्गयाणं भंते ! णेरइया किं णेरइयाउयं पकरेंति जाव देवाउयं पकरेंति ? गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति जाव देवाउयं पकरेंति? गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति जाव णो देवाउयं पकरेंति । परंपरणिग्गयाणं भंते ! णेरइया किं णेरइयाउयं पि पकरेंति जाव देवाउयं पि पकरेंति । अणंतरपरंपरअणिग्गयाणं भंते ! णेरइयपुच्छा, गोयमा ! णो णेरइयाउयं पकरेंति जाव णो देवाउयं पकरेंति । निरवसेसं जाव वेमाणिया ॥

इह च परम्परानिर्गता नारकाः सर्वाण्यायूंषि बध्नन्ति । यतस्ते मनुष्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च एव च भवन्ति । ते च सर्वायुर्बन्धका एवेति । एवं सर्वेऽपि परम्परनिर्गता वैक्रियजन्मान औदारिकजन्मानोऽप्युद्वृत्ताः । केचिन्मनुष्याःपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो भवन्त्यतस्तेऽपि सर्वायुर्बन्धका एवेति ॥

अनन्तरखेदोपपन्नकपरम्परखेदोपपन्नकानन्तरपरम्परखेदोपपन्नकानां नैरयिकादीनामायुर्यथा ।

णेरइयाणं भंते ! किं अणंतरखेदोववरणगा परंपरखेदोववरणगा अणंतरपरम्परखेदाणुववरणगा ? गोयमा ! णेरइया एवं एएणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा भाणियव्वा ॥

(ते चेवत्ति) त एव पूर्वोक्ता उत्पन्नदण्डकादयः खेदशब्दविशेषितास्चत्वारो दण्डका भणितव्यास्तत्र च प्रथमः खेदोपपन्नदण्डको द्वितीयस्तदायुष्कदण्डकस्तृतीयः खेदनिर्गतदण्डकश्चतुर्थस्तु तदायुष्कदण्डक इति ॥ भ० १४ श० १ उ० ॥

(१३) असञ्ज्ञिजीवानामायुर्यथा

कइविहे णं भंते ! असण्णियाउए पण्णत्ते गोयमा ! चउव्विहे असण्णियाउए पण्णत्ते तंजहा णेरइयअसण्णियाउए तिरिक्खजोणियअसण्णियाउए मणुस्सअसण्णियाउए देवअसण्णिआउए । असण्णी णं भंते ! जीवे किं णेरइयाउयं पकरेइ तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ मणुस्सदेवाउयं पकरेइ ? गोयमा ! णेरइयाउयं पकरेइ तिरिक्खमणुस्सदेवाउयं पकरेइ । णेरइयाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ, मणुस्साउए वि एवं चेव । देवाउए जहा णेरइयाउए । एयस्स णं भंते ! णेरइयअसण्णिआउयस्स तिरिक्खजोणियअसण्णिआउयस्स-

[illegible] पकरेइ, णो मणुस्साउयं पकरेइ, णो देवाउयं पकरेइ। [illegible] जहा पुढवीकाइया [illegible] आउयं पकरेंति । [illegible]

[illegible]

(१८) अनन्तरोपपन्नकादिक्रियावाद्यादीनामायुर्बन्धः ।

किरियावादी णं भंते ! अणंतरोववण्णगा णेरइया णेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा, गोयमा ! णो णेरइयाउयं णो तिरि० णो मणु० णो देवाउयं पकरेंति । एवं अकिरियावादी वि, अण्णाणियवादी वि, वेणइयवादी वि । सलेस्सा णं भंते ! किरियावादी अणंतरोववण्णगा णेरइया किं णेरइयाउयं पुच्छा, गोयमा ! णो णेरइयाउयं जाव णो देवाउयं पकरेंति । एवं जाव वेमाणिया । एवं सव्वट्ठाणेसु अणंतरोववण्णगा णेरइया ण किंचि वि आउयं पकरेंति, जाव अणागारोवउत्ते त्ति । एवं जाव वेमाणिया णवरं जं जस्स अत्थि तं तस्स भाणियव्वं । भ० ३० श० २ उ० ॥

(१९) भविकजीवानां नैरयिकादिषूत्पद्यमानानां आयुष्कर्म० [illegible]

जीवे णं भंते ! जे भविए णेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! किं साउए संकमइ निराउए संकमइ ? गोयमा ! साउए संकमइ नो निराउए संकमइ । से णं भंते ! आउए कहिं कडे कहिं समाइण्णे ? गोयमा ! पुरिमे भवे कडे पुरिमे भवे समाइण्णे, एवं जाव वेमाणियाणं दंडओ । से नूणं भंते ! जे जं भविए जोणिं उववज्जित्तए से तमाउयं पकरेइ, तंजहा–णेरइयाउयं वा जाव देवाउयं वा ? हंता गोयमा ! जे जं भविए जोणिं उववज्जित्तए से तमाउयं पकरेइ । तंजहा–णेरइयाउयं वा तिरियमणुयदेवाउयं वा । णेरइयाउयं पकरेमाणे सत्तविहं पकरेइ, तंजहा–रयणप्पभापुढवीणेरइयाउयं वा जाव अहेसत्तमापुढवीणेरइयाउयं वा । तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे पंचविहं पकरेइ । तंजहा–एगिंदियतिरिक्खजोणियाउयं वा भेदो सव्वो भाणियव्वो । मणुस्साउयं दुविहं पकरेइ देवाउयं चउव्विहं पकरेइ ॥

[illegible]

(२०) [illegible]

[illegible]

नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, उववज्जमाणे नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, उववन्ने वि नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, एवं जाव वेमाणिएसु । भ० ७ श० ६ उ० ॥

(२१) अनन्तरमुद्वर्त्योत्पद्यमानानां नैरयिकादीनामायुष्यनिष्ठवेदनादि यथा ।

णेरइयाणं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कयरं आउयं पडिसंवेदेइ ? गोयमा ! णेरइयाउयं पडिसंवेदेइ । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । एवं मणुस्से वि । णवरं मणुस्साउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । असुरकुमारा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए पुच्छा, गोयमा ? असुरकुमाराउयं पडिसंवेदेइ, पुढवीकाइयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । एवं जो जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स तं पुरओ कडे चिट्ठति, जत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ जाव वेमाणिया, णवरं पुढवीकाइओ पुढवीकाइएसु उववज्जति, पुढवीकाइयाउयं पडिसंवेदेइ अण्णे य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिट्ठइ, एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो परट्ठाणे तहेव ॥

प्राग् नारकादिषूत्पत्स्यमानास्ते आयुष्कं प्रति संवेदनापन्ना इति तेषां तान्निरूपयन्नाह नेरइयाणमित्यादि ॥ भ० ॥ १८ श० ५ उ० ।

(आयुषो गुणस्थानेषु बन्धोदयसत्तास्थानानां परस्परसंवेधेन आयुषो भङ्गाः पञ्चसंग्रहे दर्शितास्ते कम्म शब्दे द्रष्टव्याः) ॥

आउ(ऊ)सिन्–आयुष्मत्–आयुः प्रशस्तं विद्यते यस्य तस्मिन् । "काउसिणा काउसमं त्याने तेषां तत्र द्विजोत्तमः" [illegible] । "किं देवाणं वयणं गाउं भाव जिणवराणं" सूत्र० नि० । आयुष्मान् आर्यस्यार्हाद्भिरिदिति चूर्णिः ॥ सूत्र० १ अ० ।

आउंचण–आकुञ्चन–न० संकोचनामके क्रियाभेदे, अष्टादशस्थाने, ५० ४ अ० । गात्रसंकोचने, आव० ४ अ० । पंचा० । तत्र आकुञ्चनस्य परिहार्यत्वात् न कर्मोत्कृष्टम् यथा [illegible] क्यादिभिरुपचयसंस्थानादिभिः स्वसंयोगिनिमित्तानि सन्ति सम्मर्दादीनि संयोगे सति येन कर्मणा कुञ्चत्यादिरूपत्वं कुटिलः संस्थाने तदाकुञ्चनम् । सम्म० ॥

आउंचणपट्ट–आकुञ्चनपट्टक–न० पर्यस्तिकापट्टे, तच्च निर्ग्रन्थीनां धारयितुं न कल्पते ।

(सूत्रम्) नो कप्पइ निग्गंथीणं आउंचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा कप्पइ निग्गंथाणं आउंचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ।

अस्य व्याख्या [illegible] । अथ भाष्यम् ।

थंभववणाणि पट्ठा, गोरव पडिणिपाउ सवयोवं ।

विद्दपट्टेण अंथं, पोरगसमए विवज्जिया ॥

यथा [illegible] इत्याह [illegible] ।

नो कल्पते निर्ग्रन्थीनामाकुञ्चनपट्टं पर्यस्तिकापट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वा कल्पते निर्ग्रन्थानामाकुञ्चनपट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वेति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यं ।

गव्वो अवाउडत्तं, अणुवधिरतिमण्डुगातिवाओ ।

पलुपलोलियदोसा, गिलाणियाए उ भयणाए ॥

पर्यस्तिकापट्टं परिभुञ्जानामार्यिकां दृष्ट्वा लोकः ब्रूयात् यथा अस्याः कियान् गर्वो यदेवं सविकारा [illegible] अपावृता वा पर्यस्तिकां वा कुर्वाणा भवेत् । ([illegible]) [illegible] ।

[illegible]

अथ दोषाः ।

कारणे पुनरयं विधिः ।

थेरे व गिलाणे वा, सुत्तकारणम्मि उ कारणे ।

वसगए व धेठो पुव्व–वज्जणाति वा ॥

[illegible]

थेरो अचिलो अह कारिओ वा,

यहांगुलो दिसदवी कालेउठे ।

विस्साम्हेउं तु सहिराणम,

दोसा अवस्सजयणा य एवं ॥

[illegible]

बृ० ३ उ० ।

आउंच–(द) ण–आकुञ्चन–न० [illegible] तेषामाकुञ्चन । प्रश्न० । द० ३ अधि० ।

आउंटण–आकुञ्चन–न० [illegible] करणस्वरूप ट । [illegible] । " [illegible] " इति । आव० चू० १ अ० । [illegible] ।

आउट्टणसमाए–आकुट्टनसमाय–[illegible] ।

[illegible]

आउट्टिम उठि० " । आव० चू० १ अ०

[illegible]

[illegible]

मीउएदहखाररवेत्ते, अग्गीओणू य अंबिले नेहे ।
वुक्कंतजोणिएणं, पओयणं तेणिमं होइ ॥ २४ ॥

इयं गाथा प्रागिव व्याख्येया । नवरं पृथिवीकायस्थाने अप्कायस्य वाच्यः । इह या स्वकायपरकायशस्त्ररूपयोजना द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षया वा अचित्तभवनादिना साऽपि प्रागिव यथा योगमप्कायेऽपि भावनीया । तथा यदा दृधिनोऽदिसत्केषु घटेषु किञ्चित्स्य शुष्कशङ्करपरिदृश्याघययसत्कातरी जायते तदा मा यदि परिस्फुरा तर्हि एकया पौरुष्या तत्परिणमति । मध्यमया चेत्तर्हि द्वाभ्यां पौरुषीभ्यां, स्तोका चेत्तर्हि तिसृभिः पौरुषीभिरिति । इह तावद् व्युत्क्रान्तयोनिकेनाप्कायेनेदं प्रयोजनमित्युक्तमनन्तरमेव दर्शयति ।

परिसेय पाण हत्थाइ-धोवणं चीरधोवणं चेव ।
आयमणभाणधुवणए-माइओ पउयणं बहुहा ॥२५॥

परिषेको ऽप्युपणादेरुपचितस्योपरि सेचनम् । पानं तृरूपनोदाय अस्यात्यवहरणम् । हस्तादिधावनं करचरणप्रभृतिशरीरावयवानां कारणमुद्दिश्य प्रक्षालनम् । चीवरधावनं वस्त्रप्रक्षालनम् । अस्य निर्धापनक्रिनिर्देशो न सदैव साधुनोपधिप्रक्षालनं कर्तव्यमिति प्रदर्शनार्थः । आचमनं पुरीषोत्सर्गानन्तरं शौचकरणम् (भाणधोवणेति) पात्रकादिनाजनप्रक्षालनम् । एवमादिकमादिशब्दात् स्नानकार्यादिपरिग्रहः । अचित्तेनाप्कायेन प्रयोजनं बहुधा बहुप्रकारं द्रष्टव्यम् । पिण्ड० । ओघ० । धर्म० ॥

(४) तन्दुलोदकस्याचित्तत्वं यथा ।

तिन्दोदगस्स गहणं, केइ भाणेसु अमुद्धपडिसेहो ।
गिहिभायणेसु गहणं, ठिअवासे मीसगं छारो ॥१॥

तीदोदक हि धूमधूमीकृतदिनकरकरसंपर्कसोष्मतीव्रसंपर्कादृचित्तमतस्तदूग्रहणे न काचिद्विराधना केचिदाहुः स्वभाजनेषु तदूग्राह्यम् । अथाचार्यः प्राह-मधुचिन्धास्वपात्रेषु ग्रहणप्रतिषेधस्ततो गृहिभाजने कुण्डिकादौ ग्राह्यम् । यदि तत्र मेघेन च तन्मिश्रं ततः स्थिते वर्षेऽन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं ग्राह्यम् । जलं हि केवलं प्रासुकीकृतमपि प्रहरत्रयादूर्ध्वं भूयः सचित्तं स्यादतस्तन्मध्ये क्षारः क्षेप्यः एव स्वच्छतापि स्यादिति । पिण्डनिर्युक्तिवृत्तौ तन्दुलधावनोदकानि प्रथमद्वितीयतृतीयानि अचिरस्थितानि मिश्राणि चिरं तिष्ठन्ति अचित्तानि चतुर्थादिधावनानि तु चिरं स्थितान्यपि सचित्तानि प्रासुकअक्षादिकादमानमेवमुक्तम् । प्रवचनसारोद्धारादौ " उसिणोदगंतिदंडु-क्कलिअं फासुअजलं जइ कप्पं । नवरि गिलाणाइकए, पहरतिगोवरि वि धरियव्वं " ॥ १ ॥ " जायइ सचित्तया से, गिम्हासु पहरपंचगस्सुवरिं । चउपहरुवरि सिसिरे, वासासु जलं तिपहरुवरि " ॥ २ ॥ ध० २ अ० ॥

तत्र योऽचित्तोऽप्कायस्तेनोपयोगविधिः साधूनां नेतरत्रयां कथं पुनरयं प्रत्यचित्तः किं स्वभावादाहोस्विच्छस्त्रसम्बन्धात् उभयथापीति । तत्र यः स्वभावादेवाचित्तीभवति न वाद्यशस्त्रसम्बन्धात्तमचित्तं जानाना अपि केवलमनःपर्यायावधिश्रुतज्ञानिनो न परिहृज्ञते अनवस्थाप्रसङ्गभीरुतया । यतोऽनुश्रूयते । भगवता किल श्रीवर्धमानस्वामिना विमलमलिलसमुद्रसत्तरङ्गः शैवलपनकत्रसादिरहितो महाहृदो व्यपगतनिःशेषजलजन्तुकोऽचित्तवारिपूर्णः स्वशिष्याणां तृड्बाधितानामपि पानाय नानुज्ञातो अचित्तवनस्पतिनिश्रावाकदरस्थतिलपरिभोगानुज्ञा अनवस्थादोषसंरक्षणाय भगवता न दत्तेति श्रुतज्ञानप्रामाण्यरक्षणार्थञ्च । तथा श्रुतज्ञानी सामान्यश्रुतज्ञानी बाह्येन्धनसम्पर्कादुष्णत्वस्वरूपमेवाचित्तमप्कायं व्यवहरति, अतो न पुनर्निरिन्धनमेवेति । अतो यद्बाह्यशस्त्र-

सम्पर्कोत्परिणामान्तरापन्न वर्णादिभिस्तदचित्तं सा…
गाय कल्पते । आचा० ।

(५) किम्पुनस्तच्छस्त्रमित्यत आह ।

उस्सिचणगालणधो-वणे य उवकरणकोसभंडे य ।
बायर आउक्काए, एवं तु समासओ सत्थं ॥ १३ ॥
किंची सकायसत्थं, किंची परकायसत्थं किंची ।
एयं तु दव्वसत्थं, भावे य असंजमो सत्थं ॥ १४ ॥

(उस्सिचणेत्यादि) शस्त्र द्रव्यभावभेदात् द्विधा । द्रव्यमपि समासविभागभेदात् द्विधैव । तत्र समासतो द्रव्यमिदमूर्ध्वसेचनम् उत्सेचनं कूपादेः कोशादिनोत्क्षेपणमित्यगालनं घनमसृणवस्त्रपर्यन्तेन । धावनं वस्त्राद्युपकरणचमकोश घटादिभाण्डकविषयम् । एवमादिकं बादराप्काये । एतत्पूर्वोक्तं समासतः सामान्येन शस्त्रम् । तु शब्दो विनाशापेक्षया विशेषणार्थः । विभागतस्त्विदम् (किंचीत्यादि) … शस्त्रं नादेयं … किंचिद्वोनयं …

सत्थं … अणुवीइपासा पुढो सत्थं पवेइयं ।

शास्यन्ते हिंस्यन्ते प्राणिन इति शस्त्रं तच्चोत्सेचनगालनोपकरणधावनादिस्वकायादि च यथांचापत्तयो या पूर्वोक्तस्याचित्तकरणशस्त्रम् । तथा शाभिपुद्गलानुगतत्वाद्दीपनिकृत्र अत्रं जघन्युग्गन्धतोऽपि धूमगन्धि रसतो विरसं, स्पर्शेन उष्णम् । तच्चोदकतत्रिदण्डमेवविधावस्थं यदि ततः कल्पते नान्यथा । तथा करगोकरीवस्तभ्रावादीन्धनसम्बन्धात् स्तोके स्तोकं प्रक्षिप्तनीत्यादिचतुर्भङ्गिकानावना कार्या । एवमेतत्त्रिविधं शस्त्रशब्दोऽवधारणार्थः । अन्यतमशस्त्रसम्पर्कविषयस्तमेव ग्राह्यं नान्यथेति । (पत्थंति) एतस्मिन्नप्काये प्रस्तुते अनुविचिन्त्य विचार्य इदमस्य शस्त्रमित्येवं ग्राह्यम् । पश्येत्यनेन शिष्यस्य चोदनेति तदेव नानाविधं शस्त्रमप्कायस्यास्तीति प्रतिपादितमतदेव दर्शयति । (पुढोसत्थं पवेदितं) पृथग्विभिन्नमुत्सेचनादिकं शस्त्र प्रवेदितमाख्यातं भगवता । पाठान्तरं वा (पुढोपासं पवेदितं) एव पृथग्विभिन्नं लक्षणेन शस्त्रेण परिणामितमुदकग्रहणं मया समर्थितमाख्यातं भगवता पाशो बन्धनं शस्त्रपरिणामितोदकग्रहणमबन्धनमाख्यातमिति यावदेव तावत्साधूनां सचित्तमिश्राप्कायपरित्यागेनाचित्तपयसा परिभोगः प्रतिपादित ॥ आचा० । श्रु० १ अ० १ उ० ।

(६) सचित्ताप्कायपरिभोगविचारो यथा—

इच्छिज्जइ जत्थ सया, बीय पएणावि फासुय उदयं ।
आगमविहिणा निउणं, गोयम ! गच्छं तयं भणियं ॥८०॥

इष्यते वाञ्छयते यत्र गणे सदा नित्यम् उत्सर्गपदापेक्षया द्वितीयपदमपवादपदं तेनापि किं पुनरुत्सर्गपदेनेत्यपि शब्दार्थः । इत्यता असवः प्राणा यस्मात्तत्प्रासुकं किमुदकं जलं यद्यदं उत्तानश्रयात्करकनादिप्रकारेण प्रासुकीस्यात् न तु मत्रमात्रम् । यत उक्तं दशवैकालिके ॥

" गिहिणो वेयावडियं, जायभाजीवयत्तिया ।
तत्ता निव्वुडभोइत्त, आउरस्सरणाणि य ॥ १ ॥

तप्तानिर्वृतभोजित्वं तप्तं च यदनिर्वृतं त्रिदण्डानुद्वृतं च उदकमिति । विशेषणान्यथानुपपत्त्या गम्यते … मिश्रसचित्तोदकभोजित्वमित्यर्थः आगमविधिना … कारेण यथा स्यात्तथा हे गौतम ! स गच्छो भणित । गच्छा०

सचित्तस्य तु विन्दुमात्रस्यापि परिभोगो न कल्पते ।

जत्थ य वाहिरपाणीअ, विंदुम्मि गिम्हमाईसु ।
तिएहासोसियपाणा, मरणे वि मुणी न गिएहंति ॥९७॥

हे गौतम ! यत्र २ गच्छे बाह्यपानीयबिन्दुमात्रमपि सचित्तजललेशमात्रमपि ग्रीष्मादिषु कालेषु तृष्णया द्वितीयपरीषहेण शोषिता शुष्कतां प्रापिताः प्राणा इन्द्रियादयो येषां ते तृष्णाशोषितप्राणाः मरणान्तेऽपि मुनयः साधवो न गृएहन्ति क्षुल्लकवत् । तथाहि—उज्जेणी नयरी । तत्थ धणमित्तो नाम वाणियओ । तस्स पुत्तो धणसम्मो नाम । सो धणमित्तो पुत्तेण सह पव्वइओ । अन्नया य ते साहू विहरंता मज्झएहसमए एलगच्छपुरपहं पडिया । सो वि खुड्डओ तिसाए अतिजूओ सणि २ एइ सो वि से संतओ सिणेहाणुरागेण पच्छाओ एइ । साहूणो वि पुरओ वच्चंति । अंतरा य नई समावडिया संतएण भणियं । एहि पुत्ता ! पियसु पाणियं निज्झरेसु भायई पच्छा आलोइज्जासि से न इच्छति संतो सो खुड्डओ चिंतेइ । भओ सरामि मणागं जावे स खुड्डगो पाणियं पियइ । मा ममासंकाए न पाही । पगेत पडिच्छइ जाव खुड्डो पत्तो नई इच्छयाए सत्ता मारयाए ण पीयं । अन्ने भणंति । कल्याहिओ हं न पियामि पाणियं पच्छा गुरुमूले पायच्छितं पडिवज्जिस्सामिति अंजलिओ अणंजलि । अह से चिंता जाया । कहमहंसव्वए जाये पियामि जं "पक्कम्मि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिनवरेहिं पन्नत्ता ते पारेयवासित्ता, जंबूदीवे न मायज्जा ॥१॥ " जत्थ जलं तत्थ वणं, जत्थ वणं तत्थ निच्छओ तेऊ । वाऊ स हगमागया, तसा य पच्चक्खया चेव " ॥ २ ॥ " ता हंतूण पाणाण्णेय पाणाणं जो करेइ अप्पाणं । अप्पाणं दिवसाणं कएण नासेइ अप्पाणं " ॥ ३ ॥ एवं सो संतेण बहुसंवेगेण न पीयं चलियो सो धाराए तिसाए समोलारं उग्गं सुहपरिणामो कालगओ देवेसु उववन्नो ओहिपउत्तो जाव खुड्डगसरीरं पासइ तेहिं मग्गपविट्ठो तं समणुगच्छइ संतो वि मए त्ति पडिभो पच्छा देवे य मणुयरूवाए साहूण गोकुलाणि विउव्वियाणि । साहू वि तासु वसगासु महाईं वि लिंति पडिवायरेवण्य अणुयय पत्ता । दोहमग्गे वइयए देवेण विदिया पंइहुमाविया आढागाणिलिम पाणे य साहू तिरस्ता तत्त कवं पेच्छइ विनियं नत्थि पइया कालेण समोहे य तेज पुच्छा सामं तेहिं सा दिण्णंति इयंतरे देवेण साहू वंदिया पेवो य वंदियाणो तेहिं पुच्छिओ । किमयं स वंदसि । तओ तस्स परिकहेइ नियगं भइइ य । अहं पुण पोइवाओ वयंतेणि देवत्तणाइणं कओ धाभिलणेमयं विवाहिं इंतेण जइ मं तालिये गो संसार भमतो देवो पडियरेहंवित्ति, हे गौतम ! स गच्छो इव इति भावः । गच्छा० २ अधि० ॥

(३) [illegible] यथा,

[illegible] विक्के मईं पे—वहू य अमवरेण य मए य ।
[illegible] परिभोगो, ससरक्खे य मेत्ताओ ॥११॥

[illegible]

[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]

(७) अप्कायसमारम्भव्यावृत्तस्यैव मुनित्वं यथा ।

सेवेमि जहा अणगारे उज्जुकडे नियागपडिवएणे अमायं कुव्वमाणे वियाहिए जाए सद्धाए निक्खंतो तमेव अणुपालिज्जा वियहित्तु विसोत्तियं (पाठान्तरं) पुव्वसंजोगं पणया वीरा महावीहिं लोगं च आणाए अभिसमेच्चा अकुतोभयं सेवेमि, णेव सयं लोगं अब्भाइक्खिज्जा, णेव अत्ताणं अब्भाइक्खिज्जा जे लोयं अब्भाइक्खइ से अत्ताणं अब्भाइक्खइ जे अत्ताणं अब्भाइक्खइ से लोयं अब्भाइक्खइ, लज्जमाणा पुढोपास अणगारामोत्ति एके पवयमाणा जमिणं विरूवरूवेहिं सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेणं उदयसत्थं समारम्भमाणे अणेगरूवे पाणे विहिंसइ तत्थ खलु भगवता परिएणा पवेदिता इमस्स चेव जीवियस्स परिवंदणमाणणपूयणाए जाईमरणमोयणाए दुक्खपडिघायहेउं से सयमेव उदयसत्थं समारंभति अण्णेहिं वा उदयसत्थं समारंभावेति अणे उदयसत्थं समारंभंते समणुजाणति । तं से अहियाए तं से अबोहीए, से तं संबुज्झमाणे आयाणीयं समुट्ठाए सोचा भगवओ अणगाराणं अंतिए इहमेगेसिं णायं भवति । एस खलु गंथे एस खलु मोहे एस खलु मारे एस खलु णरए इत्थ सत्थं गढिए लोए जमिणं विरूवरूवेहिं सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेणं उदयसत्थं समारंभमाणे अणेगरूवे पाणे विहिंसइ ।

स यथा पृथिवीकायसमारम्भव्यावृत्त्युत्तरकालं सम्पूर्णोऽनगारव्यपदेशभाग् भवति तदहं ब्रवीमि । अपिः समुच्चये स यथानगारो न भवति तथा च ब्रवीमि (अणगारामोत्तिपगेपवयमाणेत्यादि) नास्ति न विद्यते अगारं गृहमेषामित्यनगारा इत्यादिशब्दव्युदासेनानगारशब्दोपादानेनैतदाचष्टे । गृहपरित्यागः प्रधानं मुनित्वकारणं तदाश्रयत्वात्सावद्यानुष्ठानस्य । निरवद्यानुष्ठायी च मुनिरिति दर्शयति । (उज्जुकडेत्ति) ऋजुः अकुटिलः संयमो दुष्प्रणिहितमनोवाक्कायनिरोधः सर्वसत्त्वसंरक्षणप्रवृत्त्याद्यैकरूपः सर्वत्राकुटिलगतिरिति यावत् । यदि वा मोक्षस्थानगमनश्रेणिप्रतिपत्तिः सर्वसंचारसंयमात् । कायोपचारं कृत्वा संयम एव सप्तदशप्रकार ऋजुस्तं करोति ऋजुरत ऋजुकारीत्यर्थः । अनेन चेदमुक्तं भवत्यदोषसंयमानुष्ठायी सम्पूर्णानगार एवंविधश्चेद्भवतीति दर्शयति (नियागपडिवएणेत्ति) यजनं यागः नियतो निश्चितोऽनिश्चितो वा यागो नियागो मोक्षमार्गः सङ्गतार्थत्वाद्धातोः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकतया गतं सङ्गतमिति । तं नियागं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं मोक्षमार्गं प्रतिपन्नो नियागप्रतिपन्नः । पाठान्तरं वा निकायप्रतिपन्नः निर्गतः काय औदारिकादिर्यस्माद्यस्मिन्वा सति स निकायो मोक्षः तं प्रतिपन्नो निकायप्रतिपन्नस्तत्कारणस्य सम्यग्दर्शनादेः स्वशक्त्यनुष्ठानात्स्वशक्त्यनुष्ठाम वा मायाविनो भवन्तीति दर्शयति (अमायं कुव्वमाणत्ति) माया सर्वत्र स्ववीर्यनिगूहनं न माया अमाया तां कुर्वाणोऽनिगूहितबलवीर्यः संयमानुष्ठाने पराक्रममाणोऽनगारो व्याख्यात इत्यनेन सज्ञानोपादानादर्शकषायपरित्यागोऽपि द्रष्टव्य इति । उक्तं च । " कोही य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोभो य पवड्ढमाणा ॥ चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥" एक्कम्मि पत्तो गुणस्स विद्धंसि" महेयमसानुद्भूतमकप्रमायनं निराकृत्य किं कुर्यादित्याह—(जाए सद्धाए इत्यादि)

श्रद्धया प्रवर्द्धमानानुष्ठानकरणरूपया निष्क्रान्तः प्रव्रज्यां गृहीतवांस्तामेव श्रद्धामश्रान्तो यावज्जीवमनुपालयेद्रक्षेदित्यर्थः। प्रव्रज्याकाले च प्रायशः प्रवृद्धपरिणाम एव प्रव्रजति पश्चात्तु संयमश्रेणीं प्रपन्नो वर्द्धमानपरिणामो वा हीयमानपरिणामावस्थितपरिणामो वेति। तत्र वृद्धिकालो हानिकालो वा समयाद्युत्कर्षेणान्तर्मौहूर्तिकः नातःपरं सङ्क्लेशविशुद्धी द्वे अपि नयतः। उक्तं च-"नान्तर्मुहूर्तकाल-मतिवृत्य शक्यं हि जगति संक्लेष्टुम्। नापि विशोद्धुं शक्य, प्रत्यक्षो ह्यात्मनः सोऽर्थः॥१॥ उपयोगद्वयपरिवृ-त्ति.साधनेर्हेतुकत्वनाधत्वात्। आत्मप्रत्यक्षो हि स्व-भावो व्यर्थान्तहेतूकेः ॥ २ ॥ अवस्थितिकालश्च द्वयोर्वृद्धिहानिलक्षणयोर्यधमव्ययसमयपर्यन्तयोरष्टौ समयास्तत ऊर्ध्वमवश्यं पातात्। अयं च वृद्धिहान्यवस्थितरूपपरिणामः केवलिनां निश्चयेन गम्यो न छद्मस्थानामिति। यद्यपि च प्रव्रज्यानिर्गमोत्तरकालं श्रुतसागरमवगाहमानः संवेगवैराग्यभावनाभावितान्तरात्मा कश्चित् प्रवर्द्धमानमेव परिणामं भजते। तथा चोक्तम्। "जह २ सुयमवगाहइ, अइसयरसपसरसंजुयमउव्वं। तह २ पल्हाइ मुणी, नवनवसंवेगसद्धाए,, तथापि स्तोक एव तादृक् बहवश्च परिपतन्त्यतोऽभिधीयते तामेवानुपालयेदिति। कथं पुनः कृत्वा श्रद्धामनुपालयेदित्यत आह (विजहेत्यादि) विहाय परित्यज्य विस्रोतसिकां शङ्काम्। सा च द्विधा-सर्वशङ्का देशशङ्का च। तत्र सर्वशङ्का किमस्त्यार्हतो मार्गो न वेति। देशशङ्का तु किं विद्यन्तेऽप्कायादयो जीवा उतेष्वप्रवचनेऽभिहितत्वात् स्पष्टचेतनात्मलिङ्गाभावाच्च विद्यन्ते इति चेत्येवमादिकामारेकां विहाय संपूर्णाननगारगुणान् पालयेत्। यदि वा विस्रोतांसि द्रव्यभावभेदाद् द्विधा। तत्र द्रव्यविस्रोतांसि नद्यादिस्रोतसां प्रतीपगमनानि भावविस्रोतांसि तु मोक्षं प्रति सम्यग्दर्शनादिस्रोतसा प्रस्थितानां विरूपाणि प्रतिकूलानि गमनानि भावविस्रोतांसि तानि विहाय संपूर्णानगारगुणमाश्रयति श्रद्धामनुपालयेदिति। पाठान्तर वा ("विजहित्ता पुव्वसंजोगं") पूर्वसंयोगः मातापित्रादिरस्य चोपलक्षणार्थत्वात्पश्चात्संयोगोऽपि श्वशुरादिरस्तो ग्राह्यस्तं विहाय परित्यक्त्वा श्रद्धामनुपालयेदिति भावः। तत्र यस्यायमुपदेशो दीयते। यथा विहाय विस्रोतांसि तदनु श्रद्धानुपालनं कार्यं स एवाभिधीयते न केवलं भवानेवापूर्वमिदमनुष्ठानमेवंविधं करिष्यति किं त्वन्यैरपि महासत्त्वैः कृतपूर्वमिति दर्शयितुमाह ("पणया वीरा महावीहिं") प्रणता प्रह्वा वीराः परिषहोपसर्गकषायसेनाविजयात् वीथिः पन्थाः महांश्चासौ वीथिश्च महावीथिः सम्यग्दर्शनादिरूपो मोक्षमार्गो जिनेन्द्रचन्द्रादिभिः सत्पुरुषैः प्रहतस्तं प्रति प्रह्वा वीर्यवन्तः संयमानुष्ठानं कुर्वन्ति। ततश्चोत्तमपुरुषप्रहतोऽयं मार्ग इति प्रदर्श्य तज्ज्ञानितमार्गविश्रम्भो विनेयः संयमानुष्ठाने सुतरामेव प्रवर्तयिष्यते। उपदेशान्तरमाह (लोगं चेत्यादि) अथ वा यद्यपि भवतो मतिर्न भ्रमतेऽप्कायजीवविषयास्तत्त्वाथापि जगदशेयमिति श्रद्धातव्यमित्याह– (लोगं च आणाए अभिसमेच्चा अकुतो भयं इति) अत्राधिकृतत्वादप्कायलोको लोकशब्देनाभिधीयते। तमप्कायलोकं चशब्दादन्यांश्च पदार्थानाज्ञया मौनीन्द्रवचनेनाभिमुख्येन सम्यग् ज्ञात्वा यथाऽप्कायादयो जीवा इत्येवमवगम्य न विद्यते कुतश्चिद्धेतोः केनापि प्रकारेण जन्तूनां भयं यस्मात्सोऽयमकुतोभयः संयमस्तमनुपालयेदिति सम्बन्धः। यद्वाऽकुतोभयोऽप्कायलोको यतोऽसौ न कुतश्चिद् भयमिच्छति मरणभीरुत्वात् तमाज्ञयाऽभिसमेत्यानुपालयेत् रक्षेदित्यर्थः। अप्कायलोकमाज्ञयाऽभिसमेत्य यत्कर्तव्यं तदाह– (सेबेमीत्यादि) सोऽहं ब्रवीमि सेवाम्बस्य गुणदर्प-

स्याद्वा ब्रवीमि। न स्वयमात्मना लोकोऽप्कायलोकोऽ[...] तव्यः। अभ्याख्यानं नामासदभियोगः। यथा चौरं चौर[...] इह तु जीवा न भवन्त्यापः केवलमुपकरणमात्रं घृततैल[...] यत्सोऽसदभियोगः हस्त्यादीनामपि जीवानामुपकरणत्वा[...] दारेका। अन्यतदेवाभ्याख्यानं यदजीवानां जीवत्वापादन[...] स्ति प्रसाधितमपां प्राक् सचेतनत्वम्। यथा हस्य शरीर[...] प्रत्ययादिनिर्हेतुनिरधिष्ठातात्मा व्यतिरिक्तः प्राक् प्रसाधित[...] मप्कायोऽप्यव्यक्तचेतनया सचेतन इति प्राक् प्रसाधितः। [...] प्रसाधितस्याभ्याख्यानं न्याय्यम्। अथापि स्यादात्मनोऽपि[...] राधिष्ठातुरभ्याख्यानं कर्तव्यं न च तत्क्रियमाणं घटामियर्ति[...] दर्शयति (नेव अत्ताणं अब्भाइक्खेज्जा) नात्मानं शरीराधिष्ठा[...] एमहंप्रत्ययसिद्धं ज्ञानादिगुणं प्रत्यक्षं प्रत्याचक्षीत अपह्नुव[...] ननु चैतदेव कथमवसीयते शरीराधिष्ठातात्मास्तीत्युच्यते। विस[...] रणशीलो देवानांप्रिय उक्तमपि भाणयति। तथा ह्याहतमि[...] शरीरं केनचिदग्निसंधिमता कफरुधिराङ्गोपाङ्गादिपरिणतेरन्नादि[...] वस्तयोत्सृष्टमपि केनचिदनिसम्बन्धिमतैव आहमन्यादमप[...] दिति। तथा न ज्ञानोपलब्धिपूर्वकपरिस्पन्दो भ्रान्तिरूपः परिस्पन्द[...] त्यात्वदीयवचनपरिस्पन्दवत्। तथा विद्यमानाधिष्ठातृव्यापार[...] माणीन्द्रियाणीतिकरणत्वाद्दात्रादिवत्। एवं कुतर्कमार्गानुसारि[...] हेतुमालोच्छेदः स्याद्वादपरशुना कार्यः अत एवंविधोपपत्तिस[...] मधिगतमात्मानं शुभाशुभफलभाजं न प्रत्याचक्षीत। एवं च सति[...] यो ह्यज्ञः कुतर्कमितरोपहतज्ञानचक्षुरप्कायलोकमभ्याख्याति प्रत्या[...] चष्टे स सर्वप्रमाणसिद्धमात्मानमभ्याख्याति। यश्चात्मानमभ्या[...] ख्याति नासावेव स सामर्थ्यादप्कायमभ्याख्याति। यतो ह्यात्मनि[...] पाणपादवदवयवोपेतशरीराधिष्ठायिनि प्रस्पष्टहिङ्गेऽभ्याख्याते साव[...] व्यक्तचेतनाहिङ्गोऽप्कायलोकस्तेन सुतरामभ्याख्यातः। एवमनेक[...] दोषोपपत्तिं विदित्वा नायमप्कायलोकोऽभ्याख्यातव्यः इत्यसो[...] व्य साधवो नाप्कायविषयमारम्भं कुर्वन्तीति। शाक्यादयस्त्वन्यथा[...] पस्थिता इति दर्शयितुमाह (लज्जमाणेत्यादि) लज्जमानाः स्व[...] कीयं प्रव्रज्याभासं कुर्वाणाः यदि वा सावद्यानुष्ठानेन लज्जमानाः[...] सज्जां कुर्वाणाः पृथग्विभक्ताः शाक्योलूकाक्षपादादिदि[...] ष्याः। पश्यति शिष्यचोदना अपि यदि नकर्मका वापि अकर्मका[...] प्रवन्ति। यथा पश्य मृगो धावति द्वितीयार्थे वा प्रथमा तु त्यक्त[...] येन दृष्टव्या। ततश्चायमर्थः। शाक्यादीन् गृहीतप्रव्रज्यानपि सा[...] वद्यानुष्ठानरतान् पृथग्विभिन्नान् पश्य किंभूतमसदाचरितं येनैव[...] प्रदृश्य इति दर्शयति। अनगारा वयमित्येके शाक्यादयः प्रवद[...] न्तो यदिदं वदन्तो दर्शयति। विरूपरूपैः शस्त्रैर्घनामितिपुर[...] मादिशस्त्रैः स्वकायपरकायभेदभिन्नैरुदककर्म समारम्भे। उदक[...] कर्म समारम्भेण च उदकं शस्त्रं उदकमेव वा शस्त्रं समार[...] म्भे। तत्र समारम्भमाणोऽनेकरूपानन्यानपीन्द्रियादीन् विविधं[...] हिनस्ति। तत्र खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता यथाऽस्यैव जीवि[...] तव्यस्य परिवन्दनमाननपूजनार्थं जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्राति[...] घातहेतु यत् करोति तद्दर्शयति। स स्वयमेवोदकशस्त्रं समार[...] भते, अन्यैश्चोदकशस्त्रं समारम्भयति, अन्यांश्चोदकशस्त्रं समार[...] भमाणान् समनुजानीते। तच्चोदकसमारम्भणं तस्याहिताय भव[...] ति। तथा तदबोधिलाभाय भवति। स एवं संबुध्यमान आ[...] दानीयं सम्यग्दर्शनादि सम्यगुत्थायान्येषामन्तिके श्रुत्वा भगवतां[...] ऽनगाराणां आन्तिके इहैकेषां साधूनां ज्ञातं भवति तद्दर्शयति। एवं[...] ऽप्कायसमारम्भो ग्रन्थः। एष खलु मोहः एष खलु मारः, एष[...] खलु नरकः इत्येवमर्थं गृद्धो लोको यदिदं विरूपरूपैः शस्त्रैः उद[...] ककर्मसमारम्भेणोदकशस्त्रं समारम्भमाणोऽन्याननेकरूपान् प्रा[...] णिनो विविधं हिनस्ति[...]

स्यादिदम् ॥

उदकशस्त्रं च समारभमाणोऽन्यानप्यनेकरूपान् जन्तून् विविधं हिनस्तीति तत्कथमेतच्छ्रद्धेयमभ्युपगन्तुमित्यत आह

सेवेमि संति पाणा उदयनिस्सिया जीवा अणेगे इहं च खलु भो अणगाराणं उदयजीवा वियाहिया सत्थं चेत्थं अणुवीइ पासा पुढो सत्थं पवेइयं ॥

से शब्द आत्मनिर्देशे सोऽहमेवमुपलब्धानेकाप्कायतत्त्ववृत्तान्तो ब्रवीमि (उदगणिस्सियाइति) सन्ति विद्यन्ते प्राणिन उदकनिश्रिताः पूतरकमत्स्यादयो यानुदकारम्भप्रवृत्तो हन्यादिति । अथवा परः सम्बन्धः प्रागुक्तमुदकशस्त्रं समारभमाणोऽन्यानप्यनेकरूपान् जन्तून् विविधं हिनस्तीति तत्कथमेतच्छ्रद्धेयमभ्युपगन्तुमित्यत आह संतिपाणा इत्यादिपूर्ववत् कियन्तः पुनस्त इति दर्शयति । (जीवा अणेगा इति) पुनर्जीवोपादानमुदकाश्रितप्रभूतजीवप्रदर्शनार्थम् । तत्श्चेदमुक्तं भवत्येकैकस्मिन् जीवभेदे उदकाश्रिता अनेकेऽसंख्येयाः प्राणिनो भवन्ति एवं वा विपयारभजाजः पुरुषास्ते तन्निश्रितप्रभूतसत्त्वव्यापत्तिकारिणो द्रष्टव्याः । शाक्यादयस्तूदकाश्रितानेव द्वीन्द्रियादीन् जीवानिच्छन्ति नोदकमित्येतदेव दर्शयति खलु शब्दोऽवधारणे इहैव ज्ञातपुत्रीयप्रवचने इहदशाद्गर्णविस्तवं अनगाराणां साधूनामुदकजीवाश्चशब्दाच्छ[illegible] पूतरकच्छेदनकलोडणकत्नमत्स्यादयो जीवा व्याख्याताः कथपारम्परत्वं च नान्येषामुदकरूपा जीवाः प्रति पादिताः ॥

(ये पुनः शाक्यादयोऽप्कायोपभोगप्रवृत्तास्ते नियमत एवाप्कायं विहिंसन्ति तदाश्रितांश्चान्यानिति । तत्र न केवलं प्राणातिपातमापर्येव तेषां किमन्यदित्यत आह ।

अदुवा विनृगाए पुढोसत्थेहिं विउट्टंति । एत्थ वि तेसिं णो णिकरणाए एत्थ सत्थं समारंभमाणस्स इच्चेए आरंभा परिणाया भवंति । एत्थ सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिणाया भवंति । तं परिणाय मेहावी णेव सयं उदयसत्थं समारंभेज्जा, णेवऽण्णेहिं उदयसत्थं समारंभावेज्जा, उदयसत्थं समारंभंते वि अण्णे ण समणुजाणेज्जा जस्सेते उदयसत्थसमारंभा परिणाया भवंति । से हु मुणी परिणायकम्मेत्ति बेमि ॥

[illegible] मान्यं योपलंरपकर्त्ताहो न केवलं प्राणातिपातोऽपि [illegible] तत्तत्व । यतो [illegible] तानि निर्वि[illegible] त्यात् बुवाद् [illegible] । [illegible] । एवं [illegible] । [illegible]

[illegible]

तावन्नश्चिनः । उक्तञ्च-"यत् स्वयं न दुःखिते स्यान्न च पाउमे
निमित्तमूलमपि । कथञ्चमुपग्रहकरं, धर्मं तत् तद्वर्धनेय" मिति
तस्मादवस्थितमेतत्तेषां तद्ग्रहादानमपीति । सांप्रतमेतदोषदर्श
स्वसिद्धान्ताभ्युपगमद्वारेण परः परिजिहीर्षुराह "कप्पइ णो कप्प
णो पाउं अदुवा विभूसाए" अत्राप्रोपहतोदकारम्भिणो हि श
दिताः सन्त एवमाहुर्यथा नैतत्स्वमनीषिकातः समारम्भयाम
यं किन्त्वागमे निर्जीवस्यैतानि विरुद्धत्वात् कप्पते गुज्यते मोऽस्मा
पातुमभ्यवहर्तुमिति वीप्सया च नानाविधप्रयोजनविषयोपद
इहानुज्ञातो भवति । तथा ह्याजीविकभस्मस्नायादयो वदन्ति
पातुमस्माकं कल्पते न स्नातुं चारिणा, शाक्यपरिव्राजकादयस्तु
स्नानपानावगाहनादि सर्वं कल्पते इति प्रतापन्ते, एतदेव दर्श
मधाह दर्शयति । अथवोदकं विभूषार्थमनुज्ञातं न समये । वि
भूषा करचरणपायूपस्थमुखप्रक्षालनादिका वस्त्रभाण्डकादिप्रक्ष
लनात्मिका वा एवं स्नानादिशौचानुष्ठायिनां नास्ति कश्चिद्दो
इति । एवं ते परिफल्गुवचसः परिव्राजकादयो निजराद्धान्तोपन्य
सेन मुग्धमतीन्विमोह्य किं कुर्वन्तीत्याह "पुढोसत्थेहिं विउ
ति" पृथग् विभिन्नलक्षणैर्नानारूपैस्सेचनादिशस्त्रैरप्कायं समार
यमाणाः (विउट्टंतित्ति) अप्कायजीवान् जीवनाद् व्यावर्त्तय
व्यपरोपयन्तीत्यर्थः । यदि वा पृथग् विभिन्नैः शस्त्रैरप्कायिक
विविधं कुट्टन्ति, छिन्दन्तीत्यर्थः कुट्टधातोः छेदनार्थत्वात् अ
पामागमानुसारिता । आगमासारत्वप्रतिपादनायाह-(एत्थ वि ते
णो निकरणाए) एतस्मिन्नपि प्रस्तुते स्वागमानुसारेणाभ्युप
सति (कप्पइ णो कप्पइ णो पाउं अदुवा विभूसाए त्ति)
रूपस्तेषामयमागमो यद्बलादप्कायपरिभोगे ते प्रवृत्ताः स स्या
द्युक्तिभिरभ्याहतः सन् (णोनिकरणाए त्ति) नो निश्चयं
समर्थो भवति न केवलं तेषां युक्तयो न निश्चयायालमपि त्व
मोऽपीत्यपिशब्दः । कथं पुनस्तेषामागमो निश्चयाय नालमि
प्रोच्यते । स एवं प्रष्टव्यः कोऽयमागमो यद्वादेशः कल्पते भव
मप्कायारम्भस्तमाहुः प्रतिविशिष्टानुपूर्वीविन्यस्तवर्णपदवाक्य
संघात आप्तप्रणीत आगमः नित्योऽकर्तृको वा । तत्रैवं
भ्युपगते यो येन प्रतिपन्न आप्तः स निराकर्त्तव्यः । अनाप्तो
यत्कायजीवापरिज्ञानात् तद्वधानुज्ञानाद्वा भवानिव । जीवत्वं
प्राक् प्रसाधितमेव । ततस्तत्प्रणीतागमोऽपि सद्धर्मचोदनाय
प्रमाणमनाप्तप्रणीतत्वाद्रथ्यापुरुषवाक्यवत् । अथ नित्योऽ
कः समयोऽभ्युपगम्यते ततो नित्यत्वं दुष्प्रतिपादम् । यतः
कथमेव कुम्भवदभ्युपगमः समयः सकर्तृको वर्णपदवाक्यात्म
त्वात् विधिप्रतिषेधात्मकत्वात् व्रतयमनियमसकर्तृकग्रन्थसन्द
दिति । अभ्युपगम्य वा ब्रूमः अप्रमाणमसौ नित्यत्वादाकाशवत्
प्रमाणे तदनित्यं दृष्टं प्रत्यक्षादिवदिति । तथा विभूषासूत्राय
पृष्टा न प्रत्युत्तरदाने क्षमाः । यतिधर्म्यं स्नानं न भवति काम
त्वात् मण्डनवत् । कामाङ्गता च सर्वजनप्रसिद्धा । तथाचोक्तं
नं मदर्पकरं कामाङ्गं प्रथमं स्मृतम् । तस्मात्कामं परित्यज्य
स्नान्ति दमरताः । शौचार्थोऽपि न पुष्कलो वारिणा बाह्यमलाप
मात्रत्वात् हान्तस्त्वंवमिनकर्ममलक्षालनसमर्थं वारि न दृष्टं न स
र्व । स्वाह मनसामपि शासनवृत्तिनिरोधनायजीवस्य कर्मक्षया
म तद्वारिणाशं न भवति कुतोऽप्यपत्वाति [illegible]
[illegible] । न हि मत्स्यादयः तत्र स्थिता मत्स्यत्वादि कर्मक्ष
[illegible] वारिणा मदर्थो विचित्रपानि
[illegible] मो निश्चयाय भवन्तीति ।
[illegible] प्रति शब्द [illegible]
[illegible] । एव मत्प
[illegible] (से हु मुणी परिणायकम्मेत्ति बेमि) एत

ऽप्काये शस्त्रं उत्सेचनादिरूपं समारभमाणस्यैते समारम्भा बन्धकारणत्वेनापरिज्ञाता भवन्ति । अत्रैवाप्काये शस्त्रमसमारभमाणस्यैते आरम्भा ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाता भवन्ति । प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहृता भवन्ति । तामेव प्रत्याख्यानपरिज्ञां विशेषतो ज्ञपरिज्ञापूर्विकां दर्शयति । तदुदकारम्भणं बन्धायेत्येवं परिज्ञाय मेधावी मर्यादाव्यवस्थितो नैव स्वयमुदकशस्त्रं समारभेत नैवान्यैरुदकशस्त्रं समारम्भयेत । नैवान्यानुदकशस्त्रं समारभमाणाननुजानीयात् । यस्यैते उदकशस्त्रसमारम्भा द्विधा परिज्ञाता भवन्ति स एव मुनिः परिज्ञातकर्मा भवति । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ॥

(१०) अप्कायविहिंसननिषेधो यथा ॥

आउक्कायं विहिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिया ॥ ३० ॥
आउक्कायं विहिंसंतो, हिंसई ओ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे य अचक्खुसे ॥ ३१ ॥
तम्हा एयं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
आउकायसमारम्भं, जाव जीवाइ वज्जए ॥ ३२ ॥ दश० ६ अ० ।

(११) अप्कायस्पर्शादिनिषेधो यथा ॥

से भिक्खू वा से भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से उदगं वा ओसं वा हिमं वा महियं वा करगं वा हरितणुगं वा सुद्धोदगं वा उदउल्लं वा कायं उदउल्लं वा वत्थं ससणिद्धं वा कायं ससणिद्धं वा वत्थं न आमुसेज्जा न संफुसेज्जा न विलेज्जा न पविलेज्जा न अक्खोडेज्जा न पक्खोडेज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा अन्नं न आमुसाविज्जा न संफुसाविज्जा न विलाविज्जा न पविलाविज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा अन्नं आमुसंतं वा संफुसंतं वा आविलंतं वा पविलंतं वा अक्खोडंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं वा न समणुजाणेज्जा जाव जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि । तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

सेभिक्खूवा इत्यादि जावजागरमाणे वत्ति, पूर्ववदेव (से उदगं वेत्यादि) तद्यथा उदकं वा अवश्यायं वा हिमं वा महिकां वा करकं वा हरतनुं वा शुद्धोदकं वा । (उदकादिपदानां व्याख्या, तत्तच्छब्दे) तथा उदकार्द्रं वा कायं उदकार्द्रं वा वस्त्रं उदकार्द्रता चेह गलद्बिन्दुतुषारानन्तरोदितोदकसंमिश्रिता । तथा सस्निग्धं वा कायं सस्निग्धं वस्त्रम् अत्र छेदनं स्निग्धमिति भावे निष्ठाप्रत्ययः स्निग्धेन सह वर्तते इति सस्निग्धं सस्निग्धता चेह बिन्दुरहितानन्तरोदितोदकेनेदसंमिश्रिता । दश० ४ अ० ॥

(१२) शीतोदकादिपरिसेवणनिषेधो यथा ॥

सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्ठं हिमाणि य ।
उसिणोदगं तत्तफासुयं, पडिगाहिज्ज संजए ॥ ६ ॥

शीतोदकं पृथिव्युद्भवमचित्तोदकं न सेवेत । तथा शिलावृष्टं हिमानि च न सेवेत । तत्र शिलाग्रहणेन करकाः परिगृह्यन्ते । वृष्टं वर्षणं, हिमं प्रतीतं, प्राय उत्तरापथे भवति । यद्येवं कथमय वर्तेतेत्याह-उष्णोदकं क्वथितोदकं तप्तप्रासुकं तप्तं सत्प्रासुकं त्रिदण्डोद्वृत्तं नोष्णोदकमात्रं प्रतिगृह्णीयाद्वृत्त्यर्थं संयतः साधुः । एतच्च सौवीराद्युपलक्षणमिति सूत्रार्थः । तथा ॥

उदउल्लं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे ।
समुप्पेह तहाभूयं, नो णं संघट्टए मुणी ॥ ७ ॥

नदीमुत्तीर्णो भिक्षां प्रविष्टो वा वृष्टिहतः उदकार्द्रमुदकबिन्दुचितमात्मनः कायं शरीरं स्निग्धं वा नैव पुञ्छयेत् वस्त्रतृणादिना न संलिखेत् पाणिना, अपि तु संप्रेक्ष्य निरीक्ष्य तथाभूतमुदकार्द्रादिरूपं नैनं कायं संघट्टयेत् मुनिर्मनागपि न स्पृशेदिति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० (उदकतीरे निवासादिनिषेध उदगतीरशब्दे) (अप्कायस्य बहुवक्तव्यता पानकशब्देऽपि) (अप्कायस्य दर्पिका कल्पिका च परिसेवणाशब्दे) (वस्त्रधावनेऽप्कायप्रतिसेवनाया वक्तव्यता धोवणशब्दे) (उदकसन्तरणेऽप्कायप्रतिसेवनाया वक्तव्यता उदगसंतरणशब्दे)

आउक्कायविहिंसग–अप्कायविहिंसक– त्रि० सचित्तजलविराधके, ॥ ग० १ अधि० ॥

आउक्काल–आयुष्काल–पुं० मृत्युकाले, आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ॥

आउक्खय–आयुःक्षय–पुं० आयुष्कर्मपुद्गलनिर्जरणे, स्था० ८ ठा० ॥ आयुर्दलिकनिर्जरणे, नि० । कर्मद्रव्यनिर्जरणे, विपा० ॥ कर्मणो दलिकनिर्जरे, औ० । प्र० । (आयुःक्षयनिमित्तान्यध्यवसायादीनि आउ शब्दे)

क्षीणमायुर्जिनेन्द्रैरपि न वर्धयितुं शक्यम्, तथा चाह–

शक्रेण स्वामी विज्ञप्तो, यत् क्षणमायुर्वर्द्धयत येन भवत्सु जीवत्सु भवज्जन्मनक्षत्रं संक्रान्तो भस्मराशिग्रहो भवत्शासनं पीडयितुं न शक्नोति ततोऽवश्यं प्रभुणोक्तम् न खलु शक्र ! कदाचिदपीदं भूतपूर्वं यत् क्षीणमायुर्जिनेन्द्रैरपि वर्धयितुं शक्यते इति । कल्प० ॥

आयुषः क्षये अवश्यं जीवितनाशः तथा च सूत्रकृताङ्गे–

ताले जह बंधणच्चुए, एवं आउखयम्मि तुट्टती

यथा तालफलं बन्धनात् वृन्तात् च्युतमभ्रावश्यं पतति एवमसावपि स्वायुषः क्षये त्रुट्यति जीवितात् च्यवत इति सूत्र० २ अ० ।

डहरा बुड्ढा य पासह, गब्भत्था वि चियंति माणवा ।
सेणे जह वट्टयं हरे, एवमाउक्खयम्मि तुट्टती ॥

डहरा, बाला एव केचन जीवितं त्यजन्ति । तथा वृद्धाश्च गर्भस्था अप्येतत्पश्यत यूयं के ते मानवा मनुष्यास्तेषामेवोपदेशदानार्हत्वात् मानवग्रहणम् । बहुपायत्वादायुषः सर्वास्वप्यवस्थासु प्राणी प्राणांस्त्यजतीत्युक्तं भवति । तथाहि–त्रिपल्योपमायुष्कस्यापि पर्याप्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तेनैव कस्यचिन्मृत्युरुपतिष्ठतीति । अपिच–गर्भस्थं जायमानमित्यादि । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा श्येनः पक्षिविशेषो वर्त्तकं तित्तिरजातीयं हरेत् व्यापादयेदेवं प्राणिनः प्राणान् मृत्युरपहरेत् उपक्रमकारणमायुष्कमुपक्रमेत । तदभावे वा आयुष्यक्षये त्रुट्यति व्यवच्छिद्यते जीवानां जीवितमिति शेषः ॥ २ ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

आयुषः क्षयमजानन्त आरम्भे प्रवर्त्तन्ते ॥

आउक्खयं चेव अबुज्झमाणे, ममाति से साहसकारि मंदे ।
अहो य राओ परितप्पमाणे, अट्टेसु मूढे अजरामरेव्व ॥

आयुषो जीवितव्यस्य क्षयं आयुष्कक्षयमारम्भप्रवृत्तः छिन्ददमभ्यच्छिदमकार्ये मम्यगबुध्यमानोऽभीष्टं मम इति ममत्ववानिदं मे अहमस्य स्वामीति

समस्येति साहसकारीति तथा । कश्चिद्वणिङ् महाक्लेशेन महार्घाणि रत्नानि समासाद्योज्जयिन्या बहिरावासितः । स च राजचौरदायादभयाद्रात्रौ रत्नान्येवमेवं च प्रवेशयिष्यामीत्येवं पर्यालोचनाकुलो रजनीक्षयं न ज्ञातवान् अहन्येव रत्नानि प्रवेशयन् राजपुरुषै रत्नेभ्यश्च्यावित इति । एवमन्योऽपि किंकर्तव्यताकुलः स्वायुषः क्षयमबुध्यमानः परिग्रहेष्वारम्भेषु च प्रवर्तमानः साहसकारी स्यादिति । तथा कामभोगतृषितोऽह्नि रात्रौ च परि समन्तात् ध्यार्थी परितप्यमानो मम्मणवणिग्वदार्तध्यायी कायेनापि क्लिश्यते । तथा चोक्तम्-अजरामरवद्वालः क्लिश्यते धनकाम्यया । शाश्वतं जीवितं चैव, मन्यमानो धनानि च ॥ १ ॥ तदेवमार्तध्यानोपहतः "कल्या वच्चइ सत्थो, किं भंडं कत्थ किंत्तिया भूमी" इत्यादि । तथा-उक्खणइ खणइ णिहणइ, रत्तिं न सुयइ दिया वि य ससंको" इत्यादि । चित्तसंक्लेशात्कुट्टमूढो अजरामरवदात्मानं मन्यमानोऽपगतशुभाध्यवसायोऽहर्निशमारम्भे प्रवर्तत इति । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

अहर्निशमायुःक्षयमवबुध्य धर्मे यतितव्यम्

पिच्छह आउस्स खयं, अहोनिसं झिज्जमाणस्स १८
राइंदिएण तीसं तु, मुहुत्ता नवसयाइं मासेणं ।
हायंति पमत्ताणं, नयणं अबुहा वियाणंति ॥ १९ ॥
तिन्नि सहस्से सगले, छच्च सए उडुवरो हरइ आउं ।
हेमंते गिम्हासु य, वासासु य होइ नायव्वं ॥ २० ॥
वाससयं परमाउं, इत्तो पन्नास हरइ निद्दाए ।
इत्तो विसइ हायइ, बालत्ते बुड्ढत्ते य ॥ २१ ॥
सीउण्हपंथगमणं, खुहापिवासाभयं च सोगे य ।
नाणाविहा य रोगा, हवंति गीणाइ पच्छद्धे ॥ २२ ॥
एवं पंचासीई, नट्ठा वाससयमेव जीवंति ।
जे हुंति वाससइया, न य सुलहा वाससयजीवी ॥२३॥
एवं निस्सारे मा-णुसत्तणे जीविए अहिवडंते ।
न करेह चरणधम्मं, पच्छा पच्छाणुतप्पिहह हा ॥२४॥

(पिच्छहत्ति-) भो भव्याः ! एवं पश्यत ह्रसमानस्य क्षि[illegible] आयुषः क्षयमहोरात्रं क्षीयमाणस्य समये २ [illegible] १८ (राइंदि) अहोरात्रेण त्रिंशन्मुहूर्ता भवन्ति [illegible] नव शतानि मुहूर्तानि [illegible] [illegible]

[illegible]

पर्याणि जीवन्ति भव्यानि मृत्युभयाच्चात् । न च [illegible] जीविनो जीवाः प्राप्यन्ते । किन्तु तास्सुजनानायासेन लभ्यन्ते इति सुलभाः सन्ति वर्षा शतमिन इत्यर्थः । उक्तं च-"आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्द्धं गतं, तस्यार्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः । शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते, जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ २३ ॥ एवमुक्तप्रकारेण निस्सारे असारे मानुषत्वे मनुजत्वे तथा जीविते आयुषि रत्नकोटिकोटिभिरपि अप्राप्ये अधिपतति समये २ क्षयं गच्छति सतीत्यर्थः न कुरुत यूयं चरणधर्मं ज्ञानदर्शनपूर्वकं देशसर्वचारित्रं हा इति महत् खेदे ॥ पश्चादायुःक्षयानन्तरं आयुःक्षयचरमक्षणे वा पश्चात्तापं कायवाङ्मनोभिर्महाखेदं करिष्यथ नरकस्थशिराजवदिति ॥२४॥ तं० ॥ "समस्तमल्पमेधानां क्षयत्यायुरनुक्षणम् । आममल्लकवारीव, किं तथापि प्रमाद्यसि ॥१॥ पंचा० १ विव० ॥ मरणे, प्रश्न० १ द्वा० ॥ उत्त० ॥

आउक्खेम-आयुःक्षेम-न० आयुषः क्षेममिति-आयुषः सम्यक् पालने, जीविते च ॥

जं किंचि वुक्कमं जाणे, आउक्खेमस्स मप्पणो ।
तस्सेव अंतरद्धाए, खिप्पं सिक्खेज्ज पंडिए ॥

एतदुक्तं भवति आत्मायुषो यत्क्षेमं प्रतिपालनोपायं जानीत तं क्षिप्रमेव शिक्षेत् व्यापारयेत । यद्वा आत्मनः आयुः क्षेमस्य जीवितस्येति । आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

आउजीव-अब्जीव-पुं०-आप एव जीवः । स्थावरजीवविशेषे, अप्काधिते वा जीवः । उदकाश्रिते जीवे च । सूत्र०१श्रु० ११अ० ।
तद्भेदा यथा-

दुविहा आउजीवाओ, सुहुमा बायरा तहा ।
पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ८४ ॥
बायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिया ।
सुद्धोदए य उस्से य, हरितणू महिया हिमे ॥ ८५ ॥
एगविहमनाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ।
सुहुमा सव्वलोयम्मि, लोगदेसे य बायरा ॥ ८६ ॥

तिसृणां गाथानामर्थः अप्जीवास्त [illegible]
बादरा अपि । पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च [illegible] इति
[illegible] ॥ ८४ ॥ अथ पुनर्बादरा ये [illegible]
[illegible]

भूयस्तत्कायनिर्जीवानां स्वकायमयेत् अप्कायमनुसृत्यामुहूर्त्ता कायस्थितिः असंख्यकालं भवति जघन्या कायस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तं भवति ॥ ९० ॥

अणंतकालमुक्कोसं, अंतो मुहुत्तं जहन्नयं ।
विजढम्मि सए काए, आउजीवाण अंतरं ॥ ९१ ॥

अप्जीवानां स्वकीये काये स्वके त्यक्ते परस्मिन् काये उत्पद्य पुनः स्वकीये काये उत्पत्तिः स्यात्तदा उत्कृष्टमन्तरमनन्तकालं भवति । जघन्यकमन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं भवति । वनस्पतिकाये जीवो अनन्तकालं तिष्ठति तदा अनन्तकालमन्तरं भवति इति भावः ॥ ९२ ॥

एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ ।
संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ९२ ॥

एतेषामप्कायजीवानां वर्णतो गन्धतः रसतः स्पर्शतः संस्थानादेशतश्चापि संख्यातनामतश्चापि सहस्रशो भेदा भवन्ति ॥ ९२ ॥ उत्त० ३६ अ० ॥ अप्जीवानाश्च प्रत्येकशरीरिता । "पुढो सत्ता आउजीवा" प्रत्येकशरीरत्वात्पृथक् प्रत्येकं सत्त्वा प्रत्येकशरीरिणोऽपकायाख्या इति । सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

आउज्ज-आतोद्य-न० आ-तुद-ण्यत् मुखेन । आ-तुद्-ण्यत् वीणादिवाद्ये, स्था० १ श्रु० १ अ० ५ उ० । स्था० । अनु० । आव० । जीवा० । तच्च द्विविधम्-ततवितते अपि द्विविधे-घनशुषिरभेदात् इति । स्था० । बृहत्कल्पे तु चतुर्विधम् ततवितत-घनशुषिरभेदात् । बृ० १ उ० । ततादिस्वरूपाभिधाने च ततं वीणादिकं ज्ञेयं, विततं पटहादिकम् । घनं तु कांस्यतालादि वंशादिशुषिरमतमिति ॥ १ ॥ वि-वक्षाप्राधान्याच्च न विरोधो मन्तव्य इति ॥ स्था० ४ ठा० । आचा० ॥ तत्प्रसङ्गतश्चैकोनषष्टिरातोद्यभेदाः प्रदर्शितास्तद्यथा ।

तएणं से सूरियाभे देवे अट्ठसयं संखाणं विउव्वति । अट्ठ-सयं संगाणं विउव्वइ । अट्ठसयं संखियाणं विउव्वइ । अ-ट्ठसयं खरमुहीणं विउव्वइ । अट्ठसयं पेयाणं विउव्वइ । अ-ट्ठसयं पिरिपिरियाणं विउव्वति । एवमाइयाणं एगूणसट्ठिं आउज्ज विहाणाइं विउव्वति ।

आदिशब्देन गृहीतानाम । पणव ६ पटह ७ भंभा ८ होर-म्भा ९ भेरी १० झल्लरी ११ दुन्दुभी १२ मुरज १३ मृदङ्ग १४ नन्दीमृदङ्ग १५ आलिङ्ग १६ कुस्तुम्ब १७ गोमुखी १८ मर्दल १९ विपञ्ची २० वल्लकी २१ भ्रामरी २२ षड्भ्रामरी २३ परिवादिनी २४ बब्बीसा २५ सुघोषा २६ नन्दिघोषा २७ महती २८ कच्छपी २९ चित्रवीणा ३० आमोद ३१ झञ्झा ३२ नकुल ३३ तूणा ३४ तुम्बवीणा ३५ मुकुन्द ३६ हुडुक्क ३७ चिच्चिकी ३८ करटी ३९ डिण्डिम ४० किणित ४१ कडम्बा ४२ दर्दरक ४३ दर्दरिका ४४ कुस्तुम्बर ४५ कलशिका ४६ तल ४७ ताल ४८ कांस्यताल ४९ रिङ्गिसिका ५० मकरिका ५१ शिशुमारिका ५२ वंश ५३ वाली ५४ वेणु ५५ परिली ५६ बद्धक ५७ प्रदर्शिताः । [illegible] ... ।

आउज्ज-पुं० [illegible] । [illegible] ... ।

[illegible] ...

आउट्टण-आवर्त्तन-न० [illegible] ... ३६ पद । [illegible] ।

आउट्टमण-आवर्त्तमान-पुं० [illegible] ... ।

आउज्जमणं दुविहं पण्णत्तं तंजहा-जीवे चेव जिणे चेव । एवं दुविहे पण्णत्ते-तंजहा-जीवे चेव दुविहे चेव । ८६ विसं वि ।

[illegible] ...

आउसिय-आयुषिक-पुं० [illegible] ... ।

आवसिजत-[illegible] ... ।

आउसियकरण-आयुषियकरण-[illegible] ... ।

आउसिया-[illegible] ... ।

आउसियपावरण-आयुषियपावरण-[illegible] ... ।

आउज्जीवगम-[illegible] ... ।

[illegible]

[illegible] ...

वज्रीकरणमानेन " प्रज्ञा० ३६ पद । पं० सं० ॥

> [illegible]णमुवओगो, वावारो वा तदत्थमईए ।
> [illegible]मुहुत्तं मेत्तं, काउं कुणए समुग्धायं ॥

[illegible] वेदनीयादिकर्म्मणां समुद्घातं [illegible] तं च गन्तुमनाः प्रारिप्सुः पूर्वमावर्जीकरणमन्ये[illegible] । [illegible] मदिन्युच्यते तदर्थं समुद्घातकरणार्थ[illegible] उपयोगो मया इदं कर्तव्यमित्येवंरूप तदया[illegible] व्यापारो वा आवर्जनमुच्यते तस्यैवं [illegible] मन्तर्मुहूर्तमात्रं कालं कृत्वा ततः समुद्घातं [illegible] इति ॥ विशे० ॥

आउज्जोयण–अवयोजन–न०–[illegible],

> [illegible] वच्चिए, अन्नाणि तुहंवीतु कम्मकुमरीए ।
> [illegible]गारे, [illegible]पि राजेन्द्रे ॥ २ ॥

[illegible] (आउज्जोयणत्ति) [illegible] इति ॥ [illegible] ॥ [illegible] । नि० चू० २ उ० ॥

आउट्ट–आवर्त्त–पुं०–[illegible], [illegible] धातु[illegible] । [illegible] । नि० चू० ३ उ० ॥

आउट्ट–पुं०–आकुट्ट[illegible] हिंसा[illegible] इति ॥ [illegible] ॥

आउट्ट–त्रि०–[illegible], नि० चू० १ उ० ॥

आउट्टण–[illegible] ।

[illegible]

आकम्पने, व्य० । आवर्जने, "आउट्टऊण अत्तीकरेइ" आवर्त्याव-ज्यात्मीकरोतीति तदर्थः ॥ व्य० द्वि० १० उ० ॥

आउट्टावण–आवर्त्तन–न० अभिमुखीकरणे, आचा० २ श्रु० ॥

आउट्टि–आउट्टि–स्त्री० करणे, "आउट्टत्ति णाम करोति" आ-उट्टि धातुः करणार्थे सैद्धान्तिकः । कल्प० । नि० चू० ॥

आकुट्टि–स्त्री० हिंसायाम्, सा च प्राणिनां छेदनभेदनव्यापार इति । आचा० १ श्रु० १ अ० ॥ इदं करोमीत्येवं बुध्यो-पेत्य करणे, जीत० ॥ सम० ॥ ध० ॥ प्रव० ॥ पं० व० । आव० ॥ आउट्टिया नामआभोगे जानान इत्यर्थः । वृ० ३ उ० ॥ (आकुट्ट्यां धर्मरुचेरुदाहरणम्- आता शब्दे)

आवृत्ति–स्त्री० आ० वृत्० क्तिन्० समन्तात्प्रवर्त्तने, । आचा० २ श्रु. अभिलाषायाम्, । आचा० २ श्रु०। आराधनायाम्, राज्ञो भक्तीन-यनम् । व्य० प्र० १ उ०। नि० चू०। आवर्जने, । व्य० द्वि० १० उ०। अभिमुखीभूय वर्तने, । मं ॥ निवर्त्तने, सूत्र० १ श्रु १ अ० । पुनः पुनरभ्यासे, भूय एकजातीयक्रियाकरणे, आवृत्तिः सर्व-शास्त्राणां बोधादपि गरीयसी । प्रत्यावृत्तौ, पुनरागतौ, वाच० । सूर्यस्य चन्द्रस्य च भूयो भूयो दक्षिणोत्तरगमने च । तद्वक्तव्यता सूर्यप्रज्ञप्ती-चन्द्रप्रज्ञप्त्यौ ज्योतिष्करण्डके द्वादशे प्राभृते । यथा आवृत्तयो द्विधा । तद्यथा–एका सूर्यस्यावृत्तयोऽपराश्चन्द्रम-सस्तत्र युगे सूर्यस्यावृत्तयो दश तथान्ते चतुस्त्रिंशच्छतमावृत्ती-नां चन्द्रमसः । सूर्य० १२ पाहु० । चन्द्र० । तत्र सूर्यस्य दशा-वृत्तयो यथा–

> तत्थ खलु इमातो पंच वासिकीओ पंच हेमन्तीओ आ-उट्टीओ पएणत्ताओ ॥

(तत्थ खलु इत्यादि) तत्र युगे खलु इमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः पञ्च वार्षिक्यः पञ्च हैमन्त्यः शीतकालभाविन्यः सर्वसंख्यया दश आवृत्तयः सूर्यस्य प्रज्ञप्ताः । चन्द्र० १२ पाहु० । एतस्योपपत्ति[illegible] आह–

> एवं आउट्टीओ, [illegible] सह कमेण गुरएण ।
> [illegible] य लहुकरणं, सह दिट्ठं पुव्वसूरीहिं ॥

[illegible] सूर्यस्य चन्द्रस्य च आवृत्ति-[illegible] दक्षिणोत्तरगमनरूपा यथाक्रमेण परिपाट्या वक्ष्यमाणा[illegible] आवृत्तीनां प्रतिनियत[illegible]परिहाराय यथावद्[illegible] करणं [illegible] वक्ष्ये ॥

[illegible] प्रथमत आवृत्तीः प्रतिपादयति

> सूरस्स य [illegible], आउट्टीओ जुगम्मि दस होंति ।
> चंदस्स य आउट्टी, सयं च चोत्तीसयं चेव ॥

[illegible] युगे [illegible]

[illegible] (ज्यो० १२ पाहु०) [illegible]

[illegible] (१०२०) [illegible]

न्येन राशिना मध्यमस्य राशेर्गुणनम् एकस्य च गुणने तदेव भवतीति जातान्यष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) तेषां षष्ठेन राशिना त्र्यशीत्यधिकेन शतेन भागहरणे लब्धा दश । आगतं युगमध्ये सूर्यस्य दश अयनानि भवन्तीत्यावृत्तयोऽपि दश । तथा यदि त्रयोदशभिर्दिवसैश्चतुश्चत्वारिंशता च सप्तषष्टिभागैरेकं चन्द्रस्यायनं भवति ततोऽष्टादशभिर्दिवसशतैस्त्रिंशदधिकैः कति चन्द्रायणानि भवन्ति राशित्रयस्थापना (१३)(४४) (१८३०) । तत्राद्ये राशौ सवर्णनाकरणार्थं त्रयोदशापि सप्तषष्ट्या गुण्यन्ते । गुणयित्वा चोपरितना चतुश्चत्वारिंशत् सप्तषष्टिभागाः प्रक्षिप्यन्ते जातानि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) यानि चाष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि तान्यपि सवर्णनाकरणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यन्ते जातानि द्वादश सहस्राणि द्वे सहस्रे षट् शतानि दशोत्तराणि (१२०२६१०) तत्रैकरूपेणानेन राशिना मध्यमस्य राशेरेकैकरूपस्य गुणनमेकैकस्य च गुणने तदेव भवतीत्येतावानेव राशिर्जातस्तस्य नवभिः शतैः पञ्चदशोत्तरैर्भागो ह्रियते लब्धं चतुर्स्त्रिंशच्छतं (१३४) एतावन्ति चन्द्रायणानि युगमध्ये भवन्तीत्येतावन्त्यश्चन्द्रमस आवृत्तयः ।

सम्प्रतिका सूर्यस्यावृत्तिः कस्यां तिथौ भवतीति चिन्तायां यत्पूर्वाचार्यैरुपदर्शितं करणन्तदुपदर्श्यते ।

> आउट्टीहिं एगुणियाहिं, गुणियं सयं तु तेसीयं ।
> जेण गुणियं तं तिगुणं, रूवाहियं पक्खिव तत्थ ॥ १ ॥
> पन्नरसभाइयम्मि उ, जं लद्धं तं तेसु होइ पव्वेसु ।
> जे अंसा ते दिवसा, आउट्टी एत्थ बोधव्वा ॥ २ ॥

अनयोर्व्याख्या । आवृत्तिभिरेकोनिकाभिर्गुणितं शतं त्र्यशीत्यधिकम् । किमुक्तं भवति या आवृत्तिर्विशिष्टतिथियुक्ता ज्ञातुमिष्टा तत्संख्या एकोनिका क्रियते । ततस्तया त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते गुणयित्वा च येनाङ्केन गुणितं त्र्यशीत्यधिकं शतं तदङ्कस्थानं त्रिगुणं कृत्वा रूपाधिकं स तत्र पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते ततः पञ्चदशभिर्भागो ह्रियते हृते च भागे यल्लब्धं तत्सु तावत्संख्याकेषु पर्वस्वतिक्रान्तेषु सा विवक्षिता आवृत्तिर्भवति ये त्वंशाः पश्चादुद्धरितास्ते दिवसाः । तत्र तेषु दिवसेषु मध्ये चरमदिवसे आवृत्तिर्भवतीति भाव. । इहावृत्तीनामेवं क्रमो युगे प्रथमा आवृत्तिः श्रावणे मासे, द्वितीया माघे मासे, तृतीया भूयः श्रावणे मासे, चतुर्थी माघमासे, पुनरपि पञ्चमी श्रावणे, षष्ठी माघमासे, भूयः सप्तमी श्रावणे,ऽष्टमी माघमासे, नवमी श्रावणमासे, दशमी माघमासे इति । तत्र प्रथमा किल आवृत्तिः कस्यां तिथौ भवतीति यदि जिज्ञासा तदा प्रथमावृत्तिस्थाने एकको ध्रियते सरूपोनः क्रियते इति न किमपि पश्चाद्रूपं प्राप्यते ततः पाश्चात्ययुगभाविनी या दशमी आवृत्तिस्तत्संख्या दशकरूपा ध्रियते तया त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते जातान्यष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) दशकेन किल गुणितं त्र्यशीत्यधिकं शतमिति । ते त्रिभिर्गुण्यन्ते जातास्त्रिंशत् । सा रूपाधिका विधेया जाता एकत्रिंशत् । सा पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते जातान्यष्टादशशतान्येकषष्ट्यधिकानि (१८६१) तेषां पञ्चदशभिर्भागो ह्रियते लब्धं चतुर्विंशं शतं शेष तिष्ठति एकं रूपमागतम् । चतुर्विंशत्यधिकपर्वशतात्मके पाश्चात्ये युगे अतिक्रान्ते अभिनवे युगे प्रवर्त्तमाने प्रथमायां तिथौ प्रतिपदि भवतीति । तथा कस्यां तिथौ या माघमासभाविनी आवृत्तिर्भवतीति यदि जिज्ञासा ततो ध्रियते सरूपोनः इन इति जातः एककस्तेन त्र्यशीत्यधिकं शतं एकेन च गुणितं तदेव भवति जातं त्र्यशीत्यधिकं शतम् एकेन गुणितं किल त्र्यशीत्यधिकं शतमिति । एकं

त्रिगुणीक्रियते जातास्त्रिकः सरूपाधिकः क्रियते जाता[...] पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातं सप्ताशीत्यधिकं शतं (१८७[...]) पञ्चदशभिर्भागो ह्रियते लब्धा द्वादशसु पर्वस्वतिक्रान्तेषु [...] बहुलपक्षे सप्तम्यां तिथौ द्वितीया माघमासे माघमासजा[...] तु मध्ये प्रथमा आवृत्तिरिति । तथा तृतीया आवृत्तिः कस्यां भवतीति जिज्ञासायां त्रिको ध्रियते सरूपोनः क्रियते इति [...] द्विकस्तेन त्र्यशीत्यधिकं शतं गुण्यते जातानि त्रीणि श[...] षट्षष्ट्यधिकानि (३६६) द्विकेन किल गुणितं त्र्यशीत्यधिक[...]तमिति । द्विकस्त्रिगुणीक्रियते जाताः षट् ते रूपाधिकाः क्रिय[...] जाताः सप्त, ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातानि त्रीणि शतानि [...] सप्तत्यधिकानि (३७३) तेषां पञ्चदशभिर्भागो ह्रियते लब्ध[...] चतुर्विंशतिः(२४) शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोदशांशाः आगतं युगे तृती[...] यावृत्तिःश्रावणमासभाविनीनां तु मध्ये द्वितीया चतुर्विंशतिपर्वात्मके प्रथमे संवत्सरेऽतिक्रान्ते श्रावणमासे बहुलपक्षे त्रयोदश्यां तिथौ भवतीत्येवमन्यास्वप्यावृत्तिषु करणवशाद्दिवसा निश्चेतव्यास्तास्त्वेमा युगे चतुर्थी माघमासभाविनीनां तु मध्ये द्वितीया शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां पञ्चमी । श्रावणमासभाविनीनां तु मध्ये तृतीया, श्रावणमासे शुक्लपक्षे दशम्यां षष्ठी, माघमासभाविनीनां तु मध्ये तृतीया माघमासे बहुलपक्षे प्रतिपदि सप्तमी । श्रावणमासभाविनीनां तु मध्ये चतुर्थी, श्रावणमासे बहुलपक्षे सप्तम्यामष्टमी । माघमासभाविनीनां तु मध्ये चतुर्थी, माघमासे बहुलपक्षे त्रयोदश्यां नवमी । श्रावणमासभाविनीनां तु मध्ये पञ्चमी, श्रावणमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां दशमी । माघमासभाविनीनां तु मध्ये पञ्चमी, माघमासे शुक्लपक्षे दशम्यामेकादशी तथा चैता एव पञ्चानां श्रावणमासभाविनीनां पञ्चमीनां तु माघमासभाविनीनां तु तिथयोऽन्यत्राप्युक्ताः । "पढमा बहुलपडिवए, बिइया बहुलस्स तेरसी दिवसे । सुद्धस्स य दसमीए, बहुलस्स य सत्तमीए उ ॥१॥ सुद्धस्स चउत्थीए, पवत्तए पंचमी उ आउट्टी । एया आउट्टीओ, सव्वाओ सावणे मासे ॥ बहुलस्स सत्तमीए, पढमा सुद्धस्स तो चउत्थीए । बहुलस्स य पाडिवए, बहुलस्स य तेरसी दिवसे ॥ ३ ॥ सुद्धस्स य दसमीए, पवत्तए पंचमी उ आउट्टी । एया आउट्टीओ, सव्वाओ माहमासम्मि ॥४॥" चन्द्र० १२ पाहु० । सूर्य० इह सूर्यस्य दशावृत्तयो भवन्ति । एतच्चानन्तरमेव भावितं तत्र पञ्चावृत्तयः श्रावणे मासे, पञ्च माघमासे । तत्र याः श्रवणमासे भवन्ति तासां मध्ये प्रथमा बहुलपक्षप्रतिपदि, द्वितीया बहुलस्य बहुलपक्षस्य सम्बन्धिनि त्रयोदशीरूपे दिवसे, तृतीया शुक्लस्य शुक्लपक्षस्य दशम्यां, चतुर्थी बहुलपक्षस्य सप्तम्यां, शुक्लस्य शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्यां प्रवर्तते पञ्चमी आवृत्तिः । एताः सर्वा अपि आवृत्तय. श्रावणे मासे वेदितव्याः ॥ माघमासे प्रथमा आवृत्तिर्बहुलस्य कृष्णपक्षस्य सप्तम्यां भवति, द्वितीया शुक्लस्य शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्यां, तृतीया बहुलपक्षप्रतिपदि चतुर्थी बहुलपक्षस्य त्रयोदशीदिवसे, पञ्चमी शुक्लपक्षस्य दशम्यां प्रवर्त्तते । एताः सर्वा अप्यावृत्तयो माघमासे भवन्ति । ज्यो० १४ पाहु० । एतासु सूर्यावृत्तिषु चन्द्रनक्षत्रयोगपरिज्ञानार्थं करणमभिधित्सुस्तद्विषय ध्रुवराशिमाह ॥

> पंचसया पडिपुण्णा, तिसुत्तरा नियमसो मुहुत्ताणं ।
> छत्तसट्ठिभागा, छच्चेव य चुण्णिया भागा ॥

पञ्चशतानि त्रिसप्तानि त्रिसप्तत्यधिकानि परिपूर्णानि मुहूर्त्तानां भवन्ति षट्त्रिंशच्च द्वाषष्टिभागाः । षट् चैव चूर्णिका भागा च कस्य द्वाषष्टिभागस्य सत्काः सप्तषष्टिभागाः । एतावान् किल शितकरणे ध्रुवराशिः । कथमस्योत्पत्तिरिति [...]

वर्जीकरणमन्येद " प्रज्ञा० ३६ पद । पं० सं० ॥

आवज्जणमुवओगो, वावारो वा तदत्थमाइए ।
अंतोमुहुत्तं मेत्तं, काउ कुणए समुग्घायं ॥

तत्रायुः शेषाणामधिकस्थितिकानां वेदनीयादिकर्म्मणां समुद्घातनं समुद्घातः तं च गन्तुमनाः प्रारिप्सुः पूर्वमावर्ज्जीकरणमभ्येति विश्वाति । कर्म्मभूतं तदित्युच्यते तदर्थं समुद्घातकरणार्थमादौ केवलिन उपयोगो मया अधुनेदं कर्त्तव्यमित्येवंरूप उदयावलिकायां कर्म्मप्रक्षेपरूपो व्यापारो वा आवर्जनमुच्यते तस्यैवंभूतस्य करणमावर्ज्जीकरणं तदन्तर्मुहूर्त्तमात्रं कालं कृत्वा ततः समुद्घातं कुरुते इति ॥ विशे० ॥

आउज्जोवण–अव्योजन–न०–अप्कायव्ययोजने,

आउज्जोवण वणिए, अगणि कुडुंबीकुकम्मकुमरीए ।
तेणे मालागारे, उज्जामगपंथि राजंते ॥ २ ॥

गेषां हि महाम्बं युञ्जानामेते दोषाः (आउज्जोवणत्ति) अप्कायव्याणि योज्यन्ते यहनाय सज्जीक्रियन्ते इति ॥ ओघ० ॥ असंजए हिमवए यमेनाथं आउज्जोवणवणियादिद्दोसा भवंतीति । नि० चू० २ उ० ॥

आउट्ट–आउट्ट–पुं०–करणे, अयमेतादृश एव सैद्धान्तिको धातुरिति ॥ कल्प० ॥ आउट्टन्ति णाम करेंति । नि० चू० ३ उ० ॥

आकुट्ट–पुं०–आकुट्टनमाकुट्टः आ० कुट्ट० घञ्–छेदने, हिंसायां च । स चात्र प्राण्यवयवानां छेदनभेदनादिरूपो व्यापार इति ॥ सूत्र० १ श्रु० १ अ० ॥

आवृट्ट–त्रि०–सन्तुष्टे, नि० चू० १ उ० ॥

आवृत्त–त्रि०–आ–समन्ताद् वृत्त इति । समन्ताद् व्यवस्थिते, आचा० १ श्रु० ७ अ० ४ उ० । परावृत्ते, प्रतिनिवृत्ते, च । वाच० ॥

पाणातिवायप्पभिनिवृ, संकप्पवएसु चरणविगमम्मि ।
आउट्टे परिहाण पुण मयउवणं नु भूलेति ॥

आवृत्ते आवृत्तपरिणामे साधर्विति । पंचा० १६ विव० ॥ समन्तात् हिंसातो प्रवृत्ते, आउट्टामो प्रयतामेह हिंसायाम् । आचा० १ श्रु० ८ अ० १ उ० । पुनः पुनरभ्यासे, आवर्त्यमाने च । वाच० ॥

आउट्टंत–आउट्टत्–त्रि० । कुर्वति, कल्प० । नि० चू० ॥

आउट्टण–आउट्टन–न० । करणे, कल्प० ॥ नि० चू० ॥

आकुट्टन–न० । हिंसायाम्, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । आ० म० । द्वि० ।

आवर्त्तन–न०–प्रतिनिवर्त्तनाय, आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० ॥ [illegible] ... आवर्त्तनमावर्त्तने [illegible] प्रतिनिवर्त्तनमिति वृत्तिः [illegible] ॥ नि० चू० १ । आवर्जने, व्य० द्वि० १० उ० [illegible] वर्त्तने, सं० । निवर्त्तने, सूत्र० १ श्रु० १० अ० । [illegible] ... ॥ नं० ॥

आउट्टमाण–आवर्त्तमान–त्रि० । [illegible] वर्त्तते [illegible] ... ॥ सं० ॥

[illegible] ... नि० चू० १ उ० ॥

आकम्पने, व्य० । आवर्जने, "आउट्टकाण धम्मीकरेइ" आवर्ज्याभिमुखीकरोतीति तदर्थः ॥ व्य० द्वि० १० उ० ॥

आउट्टावण–आवर्त्तन–न० अभिमुखीकरणे, आचा० २ श्रु० ॥

आउट्टि–आउट्टि–स्त्री० करणे, "आउट्टन्ति णाम करेंति" आउट्टि धातुः करणार्थे सैद्धान्तिकः । कल्प० । नि० चू० ॥

आकुट्टि–स्त्री० हिंसायाम्, सा च प्राणिनां छेदनभेदनव्यापार इति । आचा० १ श्रु० १ अ० ॥ इदं करोमीत्येवं बुद्धिपूर्वं करणे, जीत० ॥ सम० ॥ ध० ॥ प्रव० ॥ पं० व० । आव० ॥ आउट्टिया नाम आलोगे जानान इत्यर्थः । वृ० ३ उ० ॥ (आकुट्ट्या धर्मश्रवणस्योदाहरणम्- आना शब्दे)

आवृत्ति–स्त्री० आ० वृत० क्तिन्० समन्तात्प्रवर्त्तने, । आचा० श्रु० । अभिलाषायाम्, । आचा० २ श्रु० । आराधनायाम्, यद्वा भक्तजनम् । व्य० प्र० १ उ० । नि० चू० । आवर्जने, । व्य० द्वि० १० उ० । अभिमुखीभूय वर्त्तने, । नं० ॥ निवर्त्तने, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । पुनः पुनरभ्यासे, भूय एकजातीयक्रियाकरणे, आवृत्तिः सर्वशास्त्राणां बोधादपि गरीयसी । अभ्यावृत्तौ, पुनरागतौ, वाच० । सूर्यस्य चन्द्रस्य च भूयो भूयो दक्षिणोत्तरगमने च । तद्वक्तव्यता सूर्यप्रज्ञप्ति–चन्द्रप्रज्ञप्त्योः ज्योतिष्करण्डके च द्वादशे प्राभृते । यथा आवृत्तयो द्विधा । तद्यथा–एका सूर्यस्यावृत्तयोऽपराश्चन्द्रमसस्तत्र युगे सूर्यस्यावृत्तयो दश भवन्ति चतुस्त्रिंशदधिकशतमावृत्तीनां चन्द्रमसः । सूर्य० १२ पाहु० । चन्द्र० । तत्र सूर्यस्य दशावृत्तयो यथा–

तत्थ खलु इमातो पंच वासिक्कीओ पंच हेमन्तीओ आउट्टीओ पण्णत्ताओ ॥

(तत्थ खलु इत्यादि) तत्र युगे खलु इमा वक्ष्यमाणस्वरूपाः पञ्च वार्षिक्यः पञ्च हैमन्त्यः शीतकालभाविन्यः सर्वसंख्यया दश आवृत्तयः सूर्यस्य प्रज्ञप्ताः । चन्द्र० १२ पाहु० । एतस्योपपत्तिं वक्तुकाम आह–

एत्तो आउट्टीओ, वोच्छं अह कमेण सूरस्स ।
चंदस्स य लहुकरणं, जह दिट्ठं पुव्वसूरीहिं ॥

इतोऽयनविभागप्रतिपादनानन्तरं सूर्यस्य चन्द्रस्य च आवृत्तीर्भूयो भूयो दक्षिणोत्तरगमनरूपा यथाक्रमेण परिपाट्या वक्ष्यामि तासां चावृत्तीनां प्रतिनियतप्रथमदिवसपरिज्ञानाय यथादृष्टं सर्वदर्शिभिः सर्वज्ञैस्तथाकरणं लघूपायं वक्ष्ये ॥

प्रतिज्ञातमर्थं निर्वाहयितुकामः प्रथमत आवृत्तीः प्रतिपादयति

सूरस्स य अयणसमा, आउट्टीओ जुगम्मि दस होंति ।
चंदस्स य आउट्टी, सयं च चोत्तीसयं चेव ॥

सूर्यस्यादित्यस्य युगे च चान्द्रं चन्द्राभिवर्द्धितं संवत्सरपञ्चकप्रमाणे आवृत्ते यथोदितस्वरूपा अयनसमा भवन्ति । अयनप्रथमप्रवृत्ते वा वृत्तिशब्दवाच्यत्वात् । ताश्च कति संख्या इत्याह दश । तथा चन्द्रस्यावृत्तीनां शतं चतुस्त्रिंशदधिकम् अयनानां हि प्रथमाः प्रवृत्तय आवृत्तिशब्दवाच्याश्चन्द्रस्य या अयनान्येतावन्ति तत आवृत्तयोऽप्येतावत्य एव (ज्यो० १२ पाहु०) अथ चन्द्रमसमीयते सूर्यस्यावृत्तयो युगे दश भवन्ति चन्द्रमसश्चावृत्तीनां चतुस्त्रिंशदधिकमिति उच्यते । इह नाम–आवृत्तयो भूयो दक्षिणोत्तरगमनरूपाः ततः सूर्यस्य चन्द्रमसो वा यावन्त्ययनानि तावन्त्य आवृत्तयः सूर्यस्य चायनानि दश एतावत्यमेवेते त्रैराशिकवशात् । तथाहि–यदि त्र्यशीत्यधिकेन शतेन दिवसानामेकमयनं भवति ततोऽष्टादशभिः शतैः त्रिंशदधिकैः कति अयनानि लभ्यन्ते राशित्रयस्थापना । (१८३)(१)(१८३०) अत्रा-

चन्द्रेण समायुक्तं विवक्षितायामावृत्तौ वेदितव्यम। तत्र प्रथमायामावृत्तौ प्रथमतः प्रवर्त्तमानायां केन नक्षत्रेण युक्तश्चन्द्र इति यदि जिज्ञासा तत्प्रथमावृत्तिस्थाने एकको ध्रियते सरूपांतः क्रियत इति न किमपि पश्चात् रूपमपनिएते। ततः पाश्चात्ययुगभाविनीनामावृत्तीनां मध्ये या दशमी आवृत्तिस्तत्संख्या दशकरूपा ध्रियते तथा प्राचीनः समस्तोऽपि ध्रुवराशिः पञ्चशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि (५७३) मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सप्तिभागाः (३६-६२) इत्येवं प्रमाणो गुण्यते। तत्र मुहूर्त्तराशौ दशभिर्गुणिते जातानि सप्तपञ्चाशत् शतानि त्रिंशदधिकानि (५७३०) येऽपि च षट्त्रिंशद्द्वाषष्टिभागास्तेऽपि दशभिर्गुणिते जातानि त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि (३६०) एतेषां द्वाषष्ट्या भागे हृते लब्धा पञ्च मुहूर्त्तास्ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते अतः पूर्वराशिः सप्तपञ्चाशत् शतानि पञ्चत्रिंशदधिकानि (५७३५) शेषास्तिष्ठन्ति द्वाषष्टिभागाः पञ्चाशत् (५०) येऽपि च षट् चूर्णिकाभागास्तेऽपि दशभिर्गुणिता जाता षष्टिः तत एतस्मात् शोधनकानि शोध्यन्ते। तत्रोत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि (८१९) एतानि किल यथोदितराशेः सप्तकृत्वः शुद्धिमाप्नुयन्तीति सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि सप्तपञ्चाशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि (५७३३) तानि पञ्चाशच्छतेभ्यः पञ्चत्रिंशदधिकेभ्यः पात्यन्ते स्थितौ पश्चात् द्वौ मुहूर्त्तौ द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्येते जातं चतुर्विंशतिशतं द्वाषष्टिभागानाम् (१२४) ततः प्राक्तने पञ्चाशल्लक्षणे द्वाषष्टिभागे राशौ प्रक्षिप्यते जातं चतुःसप्तत्यधिकं शतम् (१७४) द्वाषष्टिभागानां तथापि अभिजितः संबन्धिनश्चतुर्विंशद्द्वाषष्टिभागाः शोध्यास्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातमष्टषष्ट्यधिकं शतम् (१६८) तत् चतुःसप्तत्यधिकात् शतात् शोध्यते स्थिताः शेषाः षड् द्वाषष्टिभागाः। ते च चूर्णिकाभागकरणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यन्ते गुणयित्वा च ये प्राक्तनाः ते तत्र प्रक्षिप्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्विषष्ट्यधिकानि (४६२) ततो ये अभिजितः संबन्धिनः षट् षष्टिचूर्णिकाभागाः शोध्यास्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्विषष्ट्यधिकानि (४६२) तान्यनन्तरोदितराशेः शोध्यन्ते स्थितं पश्चात् शून्यम्। तत आगतं साकल्येनोत्तराषाढानक्षत्रे चन्द्रेण भुक्ते सति तदनन्तरस्याभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युगे प्रथमा आवृत्तिः प्रवर्त्तते॥ चन्द्र० १२ पाहु०। सूर्य०। ज्यो०।

अथ श्रावणमासभाविनीनामावृत्तीनां चन्द्रनक्षत्रस्य संग्रहणीगाथामाह।

पढमा होइ अभिइया, सट्ठाणाहि य तहा विसाहाहिं।
रेवईए उ चउत्थी, पुव्वाहिं फग्गुणीहिं तहा॥

श्रावणमासभाविनीनामनन्तरोदितस्वरूपाणां पञ्चानामावृत्तीनां मध्ये प्रथमा आवृत्तिरभिजिता नक्षत्रेण युता भवति, द्वितीया (सट्ठाणाहिं ति) मृगशिरसा, तृतीया विशाखाभिः, चतुर्थी रेवत्या, पञ्चमी पूर्वफाल्गुनीभिः, ॥ ज्यो० १२ पाहु० ॥

सम्प्रति वार्षिकीणामेवावृत्तीनां नक्षत्रयोगं प्रश्नोत्तराभ्यां प्रतिपादयति।

ता एएसि णं पंचण्हं संवच्छराणं पढमं वासिक्किं आउट्टिं चंदे णं केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ता अभिजिस्स पढमसमए समयं च णं सूरे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ता पूसेणं पुस्सस्स एगूणवीसं मुहुत्ता तेयालीसं च बावट्ठिभागा मुहुत्तस्स बावट्ठिभागं च सत्तट्ठिहा छेत्ता तेत्तीसं चुण्णिया भागा सेसा॥

(पढमसिणमित्यादि) एतेषामनन्तरोदितानां पञ्चानां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां वार्षिकीं वर्षाकालसंबन्धिनीं श्रावणमासभाविनीमित्यर्थः। आवृत्तिं चन्द्रः केन नक्षत्रेण योगमुपागतः सन् प्रवर्त्तयति एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह (ता अभिजिस्स इत्यादि) अभिजिता नक्षत्रेण युनक्ति एतदेव विशेषत आचष्टे अभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युक्त इदं चन्द्रनक्षत्रमधिकृत्य सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नमाह (समयं च णमित्यादि) तस्मिंश्च समये णमिति वाक्यालङ्कारे सूर्यः केन नक्षत्रेण युनक्ति केन नक्षत्रेण सह सूर्यो योगमुपागतः सन् तां प्रथमामावृत्तिं प्रवर्त्तयतीति। भगवानाह (ता पूसेणमित्यादि) ता इति पूर्ववत् पुष्येण युक्तस्तां प्रथमामावृत्तिं युनक्ति एतदेव सविशेषमाचष्टे तदानीं पुष्यस्य एकोनविंशतिमुहूर्त्ताश्चित्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्त्वा तस्य सत्कास्त्रयस्त्रिंशत् चूर्णिकाभागाः शेषाः। कथमेतदवसीयत इति उच्यते-त्रैराशिकबलात् तथाहि—यदि दशभिरयनैः पञ्चसूर्यनक्षत्रपर्यायान् लभामहे तत एकेनायनेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना। १०। ५। १। अत्रान्त्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यमस्य राशेः पञ्चकरूपस्य गुणनं जाताः पञ्चैव तेषां दशभिर्भागो ह्रियते लब्धमर्धं पर्यायस्य तत्र नक्षत्रपर्यायः सप्तषष्टिभागरूपोऽष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) तथाहि—षट् नक्षत्राणि शतभिषक्प्रभृतीनि अर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकं सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागास्ते सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् षड्भिर्गुण्यन्ते जाते द्वे शते दशोत्तरे (२१०) षट् नक्षत्राण्युत्तरभाद्रपदादीनि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकमेकं शतं सप्तषष्टिभागानामेकस्य च सप्तषष्टिभागस्यार्द्धं एतत् षड्भिर्गुण्यते जातानि षट्शतानि त्र्युत्तराणि (६०३) शेषाणि पञ्चदश नक्षत्राणि समक्षेत्राणि प्रत्येकं सप्तषष्टिभागाः ततः पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते जातं पञ्चोत्तरं सहस्रं (१००५) एकविंशतिश्चाभिजितः सप्तषष्टिभागाः सर्वसंख्यया सप्तषष्टिभागानामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) एष परिपूर्णः सप्तषष्टिभागात्मको नक्षत्रपर्यायः एतस्यार्द्धं नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) तेभ्य एकोनविंशतिरभिजितः संबन्धिनी शुद्धा शेषाणि तिष्ठन्त्यष्टौ शतानि चतुर्नवत्यधिकानि (८९४) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश (१३) शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशतिस्त्रयोदशभिश्च पुनर्वसुप्रभृतीनि नक्षत्राणि शुद्धानि ये च शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ते मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि षट् शतानि नवत्यधिकानि (६९०) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा दश मुहूर्त्ताः (१०) शेषास्तिष्ठन्ति विंशतिः सा द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि द्वादशशतानि चत्वारिंशदधिकानि (१२४०) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा अष्टादश द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठन्ति चतुस्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागास्ततः आगतं पुष्यस्य दशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टादशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुस्त्रिंशति सप्तषष्टिभागेषु गतेषु एकोनविंशतौ च मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशति द्वाषष्टि भाग...

दशभिः सूर्यायनैः सप्तषष्टिश्चन्द्रनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते तत एकेन सूर्यायनेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना (१०) (६७) (१) अत्रान्त्येन राशिना मध्यराशेः सप्तषष्टिलक्षणेन गुणिता एकेन च गुणितं तदेव लब्धं भवतीति जाता सप्तषष्टिः (६७) तस्य दशभिर्भागहारे लब्धाः षट् पर्यायाः एकस्य च पर्यायस्य सप्तदशभागास्तद्गतमुहूर्त्तपरिमाणमधिकृत्य गाथायामुपन्यस्तम् । कथमेतदवसीयते यदेतावांस्तत्र मुहूर्त्त इति चेदुच्यते–त्रैराशिककर्मचिन्तावशात्तथा हि–यदि दशभिर्भागैः सप्तविंशतिर्दिनानि एकस्य च दिनस्य एकविंशतिः सप्तषष्टिभागा लभ्यन्ते तदा सप्तभिर्भागैः किं लभामहे राशित्रयस्थापना (१०) (२७) (२१) (७) अत्रान्त्येन राशिना सप्तकलक्षणेन मध्यस्य राशेर्मध्ये सप्तविंशतिर्दिनानि गुण्यन्ते जातं नवाशीत्यधिकं शतं (१८९) तस्याद्येन राशिना दशकलक्षणेन भागे हृते लब्धा अष्टादश (१८) दिवसाः शेषे च मुहूर्त्तानयनाय त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि पञ्चशतानि चत्वारिंशदधिकानि मुहूर्त्तानां (५४०) शेषा उपरि तिष्ठन्ति । अत्र ते मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जाते द्विशते सप्तत्यधिके (२७०) तयोः दशभिर्भागे हृते लब्धाः सप्तविंशतिमुहूर्त्ताः ते पूर्वस्मिन् मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातानि पञ्चशतानि सप्तषष्ट्यधिकानि (५६७) येऽपि च एकविंशतिः सप्तषष्टिभागा दिनस्य तेऽपि मुहूर्त्तभागकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि (६३०) तानि सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि चतुश्चत्वारिंशच्छतानि (४४१०) तेषां दशभिर्भागे हृते लब्धानि चत्वारि शतानि एकचत्वारिंशदधिकानि (४४१) तेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः षट् मुहूर्त्ताः ते पूर्वमुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातानि मुहूर्त्तानां पञ्च शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि (५७३) शेषास्तिष्ठन्ति एकोनचत्वारिंशत् सा द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि चतुर्विंशतिशतानि अष्टादशाधिकानि (२४१८) तेषां सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धाः षट्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठन्ति षट् ये ते च एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्काः सप्तषष्टिभागा ये ते च्छिन्नद्वाषष्टिरूपा भागा इति [illegible] इदमुक्तो ध्रुवराशिः ॥ चन्द्र० १२ पाहु० । सूर्य० ॥ ज्यो० ॥

सम्प्रति करणमाह ॥

अभिइस्स एगुणियाई, गुणिओ हविज्ज धुवरासी ।
एयं मुहुत्तगणियं, एत्तो वोच्छामि सोहणगं ॥ २ ॥
अभिइस्स नव मुहुत्ता, बिसट्ठिभागा य होंति चउवीसं ।
छावट्ठी य समत्ता, भागा सत्तट्ठिछेयकया ॥ ३ ॥
उगुणट्ठं पोट्ठवया, तिसु चेव नवोत्तरेसु रोहिणिया ।
तिसु नवनवएसु भवे, पुणव्वसू उत्तरफग्गू ॥ ४ ॥
पंचेव उगुणपन्ना, सयाइं उगुणुत्तराइं छच्चेव ।
सोज्झाइं विसाहासु, मूले सत्तेव चोयाला ॥ ५ ॥
अट्ठसय उगुणवीसा, सोहणगं उत्तराणसाढाणं ।
चउवीसं खलु भागा, छावट्ठी चुण्णिया भागा ॥ ६ ॥
एयाई सोहइत्ता, जं सेसं तं हवेज्ज नक्खत्तं ।
चंदेण समाउत्तं, आउट्टीए उ बोद्धव्वं ॥ ७ ॥

(अभिइस्सेत्यादि) [illegible]

वक्ष्यामि शोधनकम् । तत्र प्रथमतोऽभिजितो नक्षत्रस्य शोधनकमाह (अभिइस्सेत्यादि) अभिजितोऽभिजिन्नक्षत्रस्य शोधनकं नव मुहूर्त्ताः एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्काः सप्तषष्टिच्छेदकृताः समग्राः परिपूर्णाः षट्षष्टिभागाः । कथमेतस्योत्पत्तिरिति चेदुच्यते–इहाभिजितोऽहोरात्रसत्काः एकविंशतिसप्तषष्टिभागाश्चन्द्रमसा योगः । तत्राहोरात्रस्त्रिंशन्मुहूर्त्त इति मुहूर्त्तभागकरणार्थमेकविंशतिः त्रिंशता गुण्यते जातानि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि (६३०) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा नव मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठन्ति सप्तविंशतिः । ते द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यन्ते जातानि षोडशशतानि चतुःसप्तत्यधिकानि (१६७४) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाश्चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठन्ति षट्षष्टिः । ते च एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्काः सप्तषष्टिभागाः । सम्प्रति शेषनक्षत्राणां शोधनकानि उच्यन्ते उगुणट्ठमित्यादिगाथात्रयम् एकोनषष्टिमेकोनषष्ट्यधिकं शतं प्रोष्ठपदा उत्तरभाद्रपदा किमुक्तं भवत्येकोनषष्ट्यधिकेन शतेनाभिजिदादीन्युत्तरभाद्रपदान्तानि नक्षत्राणि शुध्यन्ति । तथाहि–नव मुहूर्त्ता अभिजितस्त्रिंशच्छ्रवणस्य, त्रिंशद्धनिष्ठायाः, पञ्चदश शतभिषजः, त्रिंशत्पूर्वभाद्रपदायाः, पञ्चचत्वारिंशदुत्तरभाद्रपदाया इति शुध्यन्ति । एकोनषष्ट्यधिकेन शतेनोत्तरभाद्रपदान्तानि नक्षत्राणि [illegible] नवोत्तरेषु शतेषु रोहिणिकान्तानि शुध्यन्ति । तथाह्येकोनषष्ट्यधिकेन शतेनोत्तरभाद्रपदापर्यन्तानि शुध्यन्ति । ततस्त्रिंशन्मुहूर्त्ता रेवती, त्रिंशता अश्विनी, पञ्चदशभिर्भरणी त्रिंशता कृत्तिका, पञ्चचत्वारिंशता रोहिणिकेति तथा त्रिषु नवनवत्यधिकेषु शतेषु पुनर्वस्वन्तानि शुध्यन्ति । तत्र त्रिभिः शतैर्नवोत्तरै रोहिणिकाः शुध्यन्ति ततस्त्रिंशता मुहूर्त्तैः मृगशिरः, पञ्चदशभिरार्द्रा, पञ्चचत्वारिंशता पुनर्वसू इति । तथा पञ्चशतान्येकोनपञ्चाशदधिकानि उत्तरफल्गुनीपर्यन्तानि । किमुक्तं भवति पञ्चभिः शतैरेकोनपञ्चाशदधिकैरुत्तरफल्गुन्यन्तानि नक्षत्राणि शुध्यन्ति । तथाहि त्रिभिः शतैर्नवनवत्यधिकैः पुनर्वस्वन्तानि शुध्यन्ति । ततस्त्रिंशता मुहूर्त्तैः पुष्यः, पञ्चदशभिरश्लेषा, त्रिंशता मघा, त्रिंशता पूर्वफाल्गुनी, पञ्चचत्वारिंशता उत्तरफाल्गुनीति, षट्शतानि एकोनसप्तत्यधिकानि विशाखान्तानां विशाखापर्यन्तानां नक्षत्राणां शोध्यानि । तथा उत्तरफल्गुन्यन्तानां पञ्चशतान्येकोनपञ्चाशदधिकानि शोध्यानि । ततः त्रिंशन्मुहूर्त्ता हस्तस्य, त्रिंशच्चित्रायाः, पञ्चदश स्वातेः, पञ्चचत्वारिंशद्विशाखाया इति । तथा मूले मूलनक्षत्रे शोध्यानि सप्तशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि (७४४) तत्र षट्शतानि एकोनसप्तत्यधिकानि (६६९) विशाखान्तानां नक्षत्राणां शोध्यानि ततः त्रिंशन्मुहूर्त्ता अनुराधायाः पञ्चदश ज्येष्ठायाः त्रिंशत् मूलस्येति, तथा अष्टौ शतानि समाहृतानि अष्टशतमेकोनविंशत्यधिकम् । किमुक्तं भवत्यष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि उत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकम् । तथाहि मूलान्तानां नक्षत्राणां शोध्यानि सप्तशतानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि (७४४) तत्र त्रिंशन्मुहूर्त्ताः पूर्वाषाढानक्षत्रस्य पञ्चचत्वारिंशदुत्तराषाढानामिति । तथा सर्वेषामपि चामीषां शोधनकानां पूर्वम् अभिजितः संबन्धिनः चतुर्विंशतिर्द्वाषष्टिभागाः शोध्याः एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य सत्काः षट्षष्टिश्चूर्णिका भागाः (एयाइं इत्यादि) एतानि अनन्तरोदितानि शोधनकानि यथायोगं शोधयित्वा यत् शेषमुद्वरति तत्र यथायोगम् [illegible] नक्षत्रेषु शोधितेषु यन्नक्षत्रं न शुध्यति तन्नक्षत्रं

चन्द्रेण समायुक्ते विवक्षितायामावृत्तौ वेदितव्यम् । तत्र प्रथमायामावृत्तौ प्रथमतः प्रवर्त्तमानायां केन नक्षत्रेण युक्तश्चन्द्र इति यदि जिज्ञासा तत्प्रथमावृत्तिस्थाने एकको ध्रियते तद्रूपोनः क्रियत इति न किमपि पश्चात् रूपमवतिष्ठते । ततः पाश्चात्ययुगभाविनीनामावृत्तीनां मध्ये या दशमी आवृत्तिस्तत्संख्या दशकरूपा ध्रियते तया प्राचीनः समस्तोऽपि ध्रुवराशिः पञ्चशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि (५७३) मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागा एकस्य च द्वाषष्टिभागस्य षट्सप्तषष्टिभागाः (३६–६२) इत्येवं प्रमाणो गुण्यते । तत्र मुहूर्त्तराशौ दशभिर्गुणिते जातानि सप्तपञ्चाशत् शतानि त्रिंशदधिकानि (५७३०) येऽपि च षट्त्रिंशद्द्वाषष्टिभागास्तेऽपि दशभिर्गुणिते जातानि त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि (३६०) एतेषां द्वाषष्ट्या भागे हृते लब्धाः पञ्च मुहूर्त्तास्ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातः पूर्वराशिः, सप्तपञ्चाशत् शतानि पञ्चत्रिंशदधिकानि (५७३५) शेषास्तिष्ठन्ति द्वाषष्टिभागाः पञ्चाशत् (५०) येऽपि च षट् चूर्णिकाभागास्तेऽपि दशभिर्गुणिता जाता षष्टिः तत एतस्मात् शोधनकानि शोध्यन्ते । तत्रोत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि (८१९) एतानि किल यथोदितराशेः सप्तकृत्वः शुद्धिमाप्नुवन्तीति सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि सप्तपञ्चाशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि (५७३३) तानि पञ्चाशच्छतेभ्यः पञ्चत्रिंशदधिकेभ्यः पात्यन्ते स्थितौ पश्चात् द्वौ मुहूर्त्तौ द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्येते जातं चतुर्विंशत्यधिकं शतं द्वाषष्टिभागानाम् (१२४) ततः प्राक्तने पञ्चाशल्लक्षणे द्वाषष्टिभागे राशौ प्रक्षिप्यते जातं चतुःसप्तत्यधिकं शतम् (१७४) द्वाषष्टिभागानां तथापि अभिजितः सम्बन्धिनश्चतुर्विंशद्द्वाषष्टिभागाः शोध्यास्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातमष्टषष्ट्यधिकं शतम् (१६८) तत् चतुःसप्तत्यधिकात् शतात् शोध्यते स्थिताः शेषाः षड्द्वाषष्टिभागाः । ते च चूर्णिकाभागकरणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यन्ते गुणयित्वा च ये प्राक्तनाः ते तत्र प्रक्षिप्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्वाषष्ट्यधिकानि (४६२) ततो ये अभिजितः संबन्धिन षट् षष्टिचूर्णिकाभागाः शोध्यास्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्वाषष्ट्यधिकानि (४६२) तान्यनन्तरोदितराशेः शोध्यन्ते स्थितं पश्चात् शून्यम् । तत आगतं साकल्येनोत्तराषाढानक्षत्रे चन्द्रेण भुक्ते सति तदनन्तरस्याभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युगे प्रथमा आवृत्तिः प्रवर्त्तते ॥ चन्द्र० १२ पाहु० । सूर्य० । ज्यो० ।

अथ श्रावणमासभाविनीनामावृत्तीनां चन्द्रनक्षत्रस्य संग्रहणीं गाथामाह ।

पढमा होइ अभिइया, सट्ठाणाहि य तहा विसाहाहि ।
रेवतीए उ चउत्थी, पुव्वाहि फग्गुणीहि तहा ॥

श्रावणमासभाविनीनामनन्तरोदितस्वरूपाणां पञ्चानामावृत्तीनां मध्ये प्रथमा आवृत्तिरभिजिता नक्षत्रेण युता भवति, द्वितीया (सट्ठाणाहिं ति) मृगशिरसा, तृतीया विशाखाभिः, चतुर्थी रेवत्या, पञ्चमी पूर्वफाल्गुनीभिः, ॥ ज्यो० १२ पाहु० ॥

सम्प्रति वार्षिकीणामेवावृत्तीनां नक्षत्रयोगं प्रश्नरीत्या प्रतिपादयति ।

ता एएसिणं पंचण्हं संवच्छराणं पढमं वासिक्किं आउट्टिं चंदे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ता अभिजिस्स पढमसमए तं समयं च णं सूरे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएन्ति ता पू सेणं पुस्सस्स एगूणवीसं मुहुत्ता तेताळीसं च बावट्ठिभागा मुहुत्तस्स बावट्ठिभागं च सत्तट्ठिहा छेत्ता तेत्ताळीसं चुण्णिया भागा सेसा ॥

(एएसिणमित्यादि) एतेषामनन्तरोदितानां पञ्चानां चन्द्रादीनां संवत्सराणां मध्ये प्रथमां वार्षिकीं वर्षाकालसंबन्धिनीं श्रावणमासभाविनीमित्यर्थः । आवृत्तिं चन्द्रः केन नक्षत्रेण सह योगमुपागतः सन् प्रवर्त्तयति एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह (ता अभिजिस्स इत्यादि) अभिजिता नक्षत्रेण युनक्ति । एतदेव विशेषत आचष्टे अभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युनक्ति तदेवं चन्द्रनक्षत्रमवबुध्य सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नमाह (तं समयं चणमित्यादि) तस्मिंश्च समये णमिति वाक्यालङ्कारे सूर्यः केन नक्षत्रेण युनक्ति केन नक्षत्रेण सह सूर्यो योगमुपागतः सन् तां प्रथमामावृत्तिं प्रवर्त्तयतीति । भगवानाह (ता पूसेणमित्यादि) ता इति पूर्ववत् पुष्येण युक्तस्तां प्रथमामावृत्तिं युनक्ति एतदेव सविशेषमाचष्टे तदानीं पुष्यस्य एकोनविंशतिमुहूर्त्तास्त्रिचत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वाषष्टिभागं सप्तषष्टिधा छित्वा तस्य सत्कास्त्रयस्त्रिंशत् चूर्णिकाभागाः शेषाः । कथमेतदवसीयत इति उच्यते-त्रैराशिकबलात् तथाहि—यदि दशभिरयनैः पञ्चसूर्यकृतान्नक्षत्रपर्यायान् लभामहे तत एकेनायनेन किं लभामहे राशित्रयस्थापना । १० । ५ । १ । अत्रान्त्येन राशिना एककलक्षणेन मध्यमस्य राशेः पञ्चकरूपस्य गुणने जाताः पञ्चैव तेषां दशभिर्भागो ह्रियते लब्धमर्धं पर्यायस्य तत्र नक्षत्रपर्यायः सप्तषष्टिभागरूपोऽष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) तथाहि–षट् नक्षत्राणि शतभिषक्प्रभृतीनि अर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकं सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागास्ते सार्द्धास्त्रयस्त्रिंशत् षड्भिर्गुण्यन्ते जाते द्वे शते एकोत्तरे (२१०) षट् नक्षत्राण्युत्तरभाद्रपदादीनि द्व्यर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकमेकं शतं सप्तषष्टिभागानामेकस्य च सप्तषष्टिभागस्यार्द्धं एतत् षड्भिर्गुण्यते जातानि षट्शतानि त्र्युत्तराणि (६०३) शेषाणि पञ्चदश नक्षत्राणि समक्षेत्राणि प्रत्येकं सप्तषष्टिभागाः ततः पञ्चदशभिर्गुण्यन्ते जातं पञ्चोत्तरं सहस्रं (१००५) एकविंशतिश्चाभिजितः सप्तषष्टिभागाः सर्वसंख्यायाः सप्तषष्टिभागानामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) एष परिपूर्णः सप्तषष्टिभागात्मको नक्षत्रपर्यायः एतस्यार्द्धं नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) तेभ्य एकविंशतिरभिजितः संबन्धिनी शुद्धा शेषाणि तिष्ठन्त्यष्टौ शतानि चतुर्नवत्यधिकानि (८९४) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश (१३) शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशतिस्त्रयोदशभिश्च पुनर्वसुपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि ये च शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशतिः सप्तषष्टिभागाः ते मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि षट् शतानि नवत्यधिकानि (६९०) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा दश मुहूर्त्ताः (१०) शेषास्तिष्ठन्ति विंशतिः सा द्वाषष्टिभागकरणार्थं द्वाषष्ट्या गुण्यते जातानि द्वादशशतानि चत्वारिंशदधिकानि (१२४०) तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धा अष्टादश द्वाषष्टिभागाः शेषास्तिष्ठन्ति चतुस्त्रिंशत् द्वाषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागास्ततः आगतं पुष्यस्य दशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टादशसु द्वाषष्टिभागेष्वेकस्य च द्वाषष्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सु सप्तषष्टिभागेषु गतेषु एकोनविंशतौ च मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशत् द्वाषष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागेषु

[illegible] [illegible] आमागउं चरिमसमए ॥

[illegible]) सुगम भगवानाह-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पञ्चमी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] एवं च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मत्काः एष चूर्णिका [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ध्रियते म- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] गुण्यते [illegible] [illegible] मुहूर्त्तानां [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

स्थितानि शेषाणि अष्टौ शतान्येकसप्तत्यधिकानि (८७१) [illegible] सप्तष्ट्या भागो ह्रियते इह कानिचित् नक्षत्राण्यर्द्धक्षेत्राणि सार्द्धत्रयस्त्रिंशत्सप्तषष्टिभागप्रमाणानि कानिचित् [illegible] णि तानि परिपूर्णसप्तषष्टिभागप्रमाणानि कानिचित् [illegible] त्राणि तान्यर्द्धकेऽधिकशतसंख्यसप्तषष्टिभागप्रमाणानि त [illegible] त्यधिकृत्य सप्तषष्ट्या शुद्धानि ततः सप्तषष्ट्या [illegible] [illegible] ष्यास्त्रयोदश राशिस्थोपरितनो निर्लेपतः शुद्धस्तैश्च [illegible] [illegible] [illegible] उत्तराषाढापर्यन्तानि शुद्धानि तत [illegible] जितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये चन्द्र उत्तरायणं करोति [illegible] एयपि चन्द्रस्योत्तरायणानि वेदितव्यानि उक्तं च-" [illegible] मुहुत्ते, ओइत्ता उत्तरासाढा उ । एवं च अहोरत्तं, [illegible] अभिंतरे चंदो " अधुना पुष्ये दक्षिणा आवृत्तयो [illegible] चतुस्त्रिंशदधिकेनायनशतेन सप्तषष्टिश्चन्द्रस्य पर्याया [illegible] तत एकेनायनेन किं लभामहे । राशित्रयस्थापना [illegible] अत्रान्त्येन राशिना एकैकलक्षणेन मध्यराशिः [illegible] पस्य गुणनं जाता सप्तषष्टिरेव तस्याश्चतुस्त्रिंशेन [illegible] हरणं लब्धमेकमर्द्धं पर्यायस्य भागरूपाणि नव शतानि [illegible] [illegible] ९१९ ततः एकविंशतिरभिजितः संबन्धिनः [illegible] भागाः शोध्यन्ते स्थितानि पश्चादष्टौ शतानि चतुर्नवत्य [illegible] ८९४ तेषां सप्तषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश तैश्च [illegible] [illegible] पुनर्वसुपर्यन्तानि [illegible] शुद्धानि शेषाः [illegible] [illegible] एते च किल सप्तषष्टिभागा अहोरात्रस्य ततो मुहूर्त्तभागकरणं [illegible] त्रिंशता गुणयन्ते जातानि षट् शतानि [illegible] [illegible] सप्तषष्ट्या भागे हृते लब्धा नव मुहूर्त्ताः शेषास्तिष्ठन्ति [illegible] [illegible] [illegible] पुनर्वसुनक्षत्रे [illegible] पुष्ये [illegible] [illegible] मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिंशती [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] चन्द्रः । एवं [illegible] [illegible] दक्षिणायनानि भावनीयानि उक्तं च-" [illegible] मुहूर्त्त [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] चंदो " (चं० १२ पाहु०) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] नागस्मा, आउद्धीओ जुगम्मि जा दिट्ठा ।
[illegible] पूसेण य, निययं नक्खत्तमाणेणं ॥

[illegible]

ण्डलाद्वहिर्निष्कामति चंद्रः तथाचाह-"दस य मुहुत्ते सगले मुहुत्तभागे य चोसई चेव । पुस्स विसयमभिगओ वहिया अभिनिक्खमंत्चंदो , ॥ चंद्र० ॥

चंद्रो दश सकलान् परिपूर्णान् मुहूर्त्तान् मुहूर्त्तभागांश्च सप्तविंशतिरूपान् विंशतिपुष्यविषयमभिगतः सन् सर्वाभ्यंतरान्मंडलाद्वहिर्निष्कामति चंद्रः ॥ ज्यो० ॥ सूर्य० ॥

आउट्टि (न्)–आकुट्टिन्–त्रि०–यो हि जानन्नपगच्छन् प्राणिनो हिनस्ति स आकुट्टी-कुट्ट छेदने-आकुट्टनमाकुट्टः स विद्यते यस्येतिछेदनभेदनादिव्यापारवति,सूत्र.।जाणं कायेण णाउट्टी, सूत्र० । ज्ञानपूर्वकव्यापारवति, ॥ अनापद्यप्यकार्य्यकारके च "आउट्टियाए पाणाइयायं करेमाणे सबले"दशा० सूत्र०॥ (आउट्टीति)यो जानन् करोत्यापद्रहितो वा करोतीति वृत्तिः । दशा० ॥

आवर्तिन्–त्रि० आ+वृत्-णिनि, पुनः पुनर्वर्त्तनशीले, वाच० ॥

आउट्टिऊण–आवर्त्य–अ० आवर्त्येत्यर्थे, व्य० ॥

आउट्टिज्जमाण–आकोट्यमान–त्रि० संकोच्यमाने, सूत्र० ॥

आउट्टिणी–आवर्त्तिनी–स्त्री० आवर्त्तः मेषशृङ्गाकारवेष्टनमस्त्यस्याः इति ङीप् अजशृङ्गीवृक्षे,राजनि० ॥वाच०॥

आउट्टित्तए–आउट्टितुम्–अव्य० कारयितुमित्यर्थे,एतादृश प्रयायं धातुस्सैद्धांतिकः करणार्थ इति ॥ कल्प० ॥

आउट्टिम–आकोट्टिम–न० उत्कीर्णे, "आकोट्टिमं जधारूवं ओहेडावि उवरि पि मुद्दं काऊण आउट्टिज्जति,, दशा० ॥

आउट्टिय–आउट्टित–त्रि० कृते,कल्प० ॥

आकुट्टित–त्रि०छिन्ने, सूत्र० ॥ ज्ञानपूर्वककृते, ॥ दशा० ॥

आउट्टिया–आउट्टिका–स्त्री० करणे, ॥ कल्प० ॥

आकुट्टिका–स्त्री० छेदनभेदनादिव्यापारे, ॥ सूत्र० ॥ ज्ञानपूर्वकव्यापारे, ॥ दशा० ॥ जीत० ॥ सम० ॥ प्रव० ॥ आभोगे, नि०चू० ॥

आउट्टिका–स्त्री० समन्तात्प्रवर्त्तने, अभिलाषायां च, । आचा० आराधनायाम्, व्य० ॥ नि० चू० ॥

आवर्जने ॥ व्य० ॥ अभिमुखीभूय वर्तने, ॥ नं० ॥ निवर्तने, ॥ सूत्र० ॥

आउट्टीकम्म–आकुट्टीकर्म्मन्–न० आकुट्या कृतं कर्म्म आगमोक्तकारणमंतरेणोपेत्य प्राण्युपमर्द्दनेन विहिते कर्म्मणि, ॥ (जं आउट्टीकम्मं तं परिण्णाय विवेगमेति) । आचा० ।

आकुट्टीकृतकर्म्मणि तु यद्विधेयं तदाह-(जं आउट्टी इत्यादि) यत्तु पुनः कर्म्माकुट्या कृतमागमोक्तकारणमंतरेणोपेत्य प्राण्युपमर्द्दनेन विहितं तत्परिज्ञाय ज्ञपरिज्ञया विवेकमेति विविच्यतेऽनेनेति विवेकः प्रायश्चित्तं दशविधं तस्यान्यतरभेदमुपैति तद्विवेकं वा भावाख्यमुपैति तत्करोति येन कर्म्मणोऽभावो भवति ॥ टी० आचा० ॥

आउड–आवृत्–स्त्री० आ+वृत्–सम्प० क्विप् । १ आवर्त्तने २ भ्रामणे ३ पुनः पुनश्चालने, ४पुनःपुनरेकजातीयक्रियाकरणे, आधारे क्विप् ५ परिपाट्याम्, अनुक्रमे ६ इति कर्त्तव्यताप्रकारे ७ संस्कारे च ८तूष्णीम्भावे च कर्तरि क्विप् ९ आवर्त्तमाने, त्रि० । वाच० ।

आवृत–त्रि० आ+वृ क्त १ कृतावरणे, अप्रकाशावृते, आच्छादिते, ॥ स्था० ॥ २ संकीर्णवर्णभेदे, पुं० स्त्री० स्त्रियां जातित्वात् ङीप् ॥ वाच० ॥

आउडावेत्ता–आखोट्य–अ० प्रवेशयित्वेत्यर्थे, ॥ वि० ॥

आउडिज्जमाण–आजोड्यमान–त्रि० सम्बध्यमाने, जुड बन्धने इति वचनात् ॥भ० ॥(आकुट्यमान–त्रि०)परस्परेणाभिहन्यमाने, । भ० । "छउमत्थेणं भंते ! मणूसे आउडिज्जमाणाइं सद्दाइं सुणेइ" ॥ भ० । सूत्र० ॥ आउडिज्जमाणा इति ॥ जुड-बंधने इति वचनात् आजोड्यमानेभ्यः सम्बध्यमानेभ्यो मुखहस्तदंडादिना सह शंखपटहझल्लर्यादिभ्यो वाद्यविशेषेभ्य आकुट्यमानेभ्यो वा,एभ्य एव ये जाताः शब्दास्त आजोड्यमाना एव आकुट्यमाना एव वा उच्यन्ते, अतस्तानाजोड्यमानानाकुट्यमानान्वा, शब्दान् शृणोति । इह च प्राकृतत्वेन शब्दशब्दस्य नपुंसकनिर्देशः,अथवा,(आउडिज्जमाणा इति) आकुट्यमानानि परस्परेणाभिहन्यमानानि ॥ टी० भ० ॥

आउडिय–आकुट्टित–त्रि० अंकिते; ॥ अनु० ॥

आउडेमाण–आकुट्टयत्–त्रि० ताडयति; ॥ भ० ॥

आउड्ड–मस्ज–धा०स्नाने,–तुदा०पर०अक०अनिट्-"मस्जेराउड्ड णिउड्ड बुड्ड खुप्प"इति सूत्रेण मस्जेराउड्ड इत्यादेशः आउड्डइ–मज्जइ–मज्जतीत्यर्थः ॥ प्रा० व्या० ॥

आउत्त–आगुप्त–त्रि० संरचिते, स्था० । संयते, पुं० संयतसम्बन्धिनि गमनादौ च । त्रि० ॥ भ० ॥ "आउत्तं गमणं" भ० सू० ॥ आगुप्तस्य संयतस्य सम्बन्धि यत्तदागुप्तमेवेति वृत्तिः ॥ भ० ॥

आयुक्त–न० आ युज् क्त उपयोगे, ॥ भ० ॥ "आउत्तं वत्थपडिग्गहकंबलपायपुंछणं गेण्हमाणस्स,, ॥ भ० सू० ॥ उपयोगपूर्वकमित्यर्थ इति वृत्तिः ॥ भ० ॥ उपयोगवति, संस्ता० ॥ उपयुक्ते, ॥ स्था० ॥ ध० ॥ सूत्र० ॥

तथाच प्रशस्तकायविनयभेदानुद्दिश्योक्तम्

"आउत्तं गमणं आउत्तं ठाणं आउत्तं णिसीयणं आउत्तं तुयट्टणं आउत्तं उल्लंघणं आउत्तं पल्लंघणं आउत्तं सव्विंदियजोगजुंजणया० ॥ भ०सू० ॥ स्था०सू० ॥

आयुक्तं गमनं आयुक्तस्योपयुक्तस्य संलीनयोगस्य यदिति वृत्तिः॥ स्था० ॥ समन्तादुपयुक्ते, ॥ आ०म० ॥ प्रयत्नपरे, ओ० ॥ शिक्षिते च, त्रि० ॥ "असिकंटकविसमादिसु गच्छंतो सिक्खिओ विजत्तेणं । चुक्कइ एमेव मुणी छलिज्जती अप्पमत्तोवि,, सिक्खिओवि आउत्तो विलंछिज्जतीति । नि०चू० संयमार्थिनि च "संजमट्ठापत्ति वा आउत्तेति वा अविधिपरिहारित्ति वा एगट्ठा इति" आ०चू० ॥ आ युज् कर्म्मणि क्त ॥ सम्यग्व्यापारिते, भावे क्त । सम्यग्नियोजने, न० आयुक्तमनेन इष्टा० इनिः आयुक्ती सम्यग्नियोजनकर्त्तरि, त्रि० स्त्रियां ङीप् ॥ वाच० ॥

आउदव्व–आयुर्द्रव्य–न० आयुःसाधनं द्रव्यम् शा० त० ॥ औषधे, रत्नमालायाम् । आयुःसाधने घृते, च । आयुर्वै घृतमित्युक्तेः घृतस्यायुर्जनकत्वात्तथात्वम् ॥ वाच० ॥

आउपरिणाम–आयुष्परिणाम–पुं० आयुषः कर्मप्रकृतिविशेषस्य परिणामः स्वभाव इति–आयुषः स्वभावे, ॥ स्था० ॥ तस्य भेदाः स्थानाङ्गे यथा–

[illegible] आउपरिणामे प० तंजहा गइपरिणामे, गइबन्धणपरिणामे, ठिइपरिणामे, ठिइबन्धणपरिणामे, उड्ढंगारवपरिणामे, अहेगारवपरिणामे, तिरियंगारवपरिणामे, दीहंगारवपरिणामे, रहस्संगारवपरिणामे. ॥ स्था० मू०॥

([illegible])—आयुषः कर्मप्रकृतिविशेषस्य परिणामः स्वभावः [illegible] आयुःपरिणामः । तत्र गति देवादिका [illegible] येन स्वभावेनायुर्जीवं प्रापयति स आयुषो गतिपरिणामः । येनायुःस्वभावेन प्रतिनियतगतिकर्मबन्धो भवति । यथा नारकायुः स्वभावेन मनुष्यतिर्यग्गतिनामकर्म बध्नाति [illegible] नारकगतिनामकर्मेति स गतिबन्धनपरिणामः । आयुषो [illegible] अन्तर्मुहूर्तादिस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमान्ता [illegible] स स्थितिपरिणामः । येन पूर्वभवायुःपरिणामेन परभवायुषो नियतां स्थितिं बध्नाति स स्थितिबन्धनपरिणामः । यथा-तिर्यगायुः परिणामेन देवायुष उत्कृष्टतो [illegible] । तथा येन आयुःस्वभावेन जीवस्य [illegible] परिणामो भवति स ऊर्ध्वगौरवपरिणामः । इह गौरवशब्दो गमनपर्याय [illegible] । तथा यत् आयुःस्वभावात् जीवस्य दीर्घं दीर्घगमनं [illegible] स दीर्घगौरवपरिणामः [illegible] ह्रस्वगौरवपरिणामः [illegible] इति ॥ [illegible] ॥

आउइत्त—[illegible] । [illegible] ॥ "जो पं [illegible]" [illegible] ॥

आउइयंत [illegible]—[illegible] । [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

आउय—आयुष्क—न० । जीविते, ॥ उत्त०॥ संस्ता० ॥ आ० म० ॥ भवस्थितिहेतौ, कर्मपुद्गले च ॥ आचा० ॥ स्था० ॥ आयुः कायति कै-क आयुषा प्रकाशमाने प्रशस्तायुष्के, ॥ वाच० ॥

आवुक-पु० अवति रक्षति अव् धा० उण् संज्ञायां कन् नाट्योक्तौ जनके, ॥ वाच० ॥ स्या० ॥

आउयपरिहाणि—आयुष्कपरिहानि—स्त्री० । प्रतिक्षणायुष्कदले, पंचा० ॥

आउयबंध—आयुष्कबन्ध—पु० । आयुषो बन्ध इति ॥ स्था० ॥ आयुषो निषेके, स च प्रतिसमयम्बहुहीनहीनतरस्य दलिकस्यानुभवनार्थं रचनेति ॥ सम० ॥

(तद्भेदा भगवत्यां यथा) कइविहेणं भंते ! आउयबंधे पन्नत्ते ? गोयमा ! छव्विहे आउयबंधे पण्णत्ते, तंजहा—जाइनामनिहत्ताउए, गइनामनिहत्ताउए, ठिइनामनिहत्ताउए, ओगाहणानामनिहत्ताउए, पएसनामनिहत्ताउए, अणुभागनामनिहत्ताउए, दंडओ जाव ॥ भ० ६ ॥ श० ॥ ८ उद्दे० ॥ प्रज्ञा० ॥ स्था० ॥ सम० ॥

टी० (जाइनामनिहत्ताउएत्ति) जातिरेकेन्द्रियजात्यादिः पञ्चधा सैव नाम इति नामकर्मणा उत्तरप्रकृतिविशेषो जीवपरिणामो वा तेन सह निषक्तं निषिक्तं ॥ टी० भ० ॥ अनुभवनार्थं [illegible] व्यवस्थापितं यदायुस्तज्जातिनामनिधत्तायुः । निषेकश्च कर्मपुद्गलानां प्रतिसमयमनुभवनार्थं रचनेति. ॥ भ० ॥ ६ । ८ । उक्तं च-"मोत्तूण सगमबाहं पढमाए ठिईए बहुतरं दव्वं । सेसे वि सेसहीणं जावुक्कोसंति सव्वासिं"ति ॥ स्था०॥ (गइनामनिहत्ताउएत्ति.) गतिर्नारकगत्यादिभेदाच्चतुर्धा तल्लक्षणा नाम कर्म तेन सह निधत्तं निषिक्तमायुर्गतिनामनिधत्तायुः ॥ सम० ॥ (ठिइनामनिहत्ताउएत्ति) स्थितिरिति यत्स्थातव्यं क्वचिद्विवक्षितभवे जीवेनायुःकर्मणा वा सैव नाम परिणामो धर्मः स्थितिनामस्तेन विशिष्टं निधत्तं यदायुर्दलिकरूपं तत्स्थितिनामनिधत्तायुः । अथवेह सूत्रे जातिनामगतिनामावगाहनानामग्रहणाज्जातिगत्यवगाहनानां प्रकृतिमात्रमुक्तं स्थितिप्रदेशानुभागनामग्रहणात् तासामेव स्थित्यादय उक्तास्ते च जात्यादिनामसम्बन्धित्वान्नामकर्मरूपा एवेति, नामशब्दः सर्वत्र कर्मार्थो घटत इति, स्थितिरूपं नामकर्म स्थितिनाम तेन निधत्तं यदायुस्तत्स्थितिनामनिधत्तायुरिति । तत्र यस्मिन् भवे उदयमागच्छत्यायुषा [illegible] [illegible] स्थितिनामावगाहनानिधत्तायुः । [illegible] एवं (गइनामनिहत्ताउए) इत्यादिष्वपि [illegible] ॥ प्रज्ञा० ॥ (ओगाहणानामनिहत्ताउएत्ति) । अवगाहते यस्यां जीवः सा अवगाहना शरीरमौदारिकादि तस्या नाम [illegible] [illegible] वा, तत्र परिणामोऽवगाहनानामतेन सह [illegible] (पएसनामनिहत्ताउएत्ति) [illegible] [illegible] वा, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

अनेन विपाकोदयमप्राप्तमपि नामपरिगृहीतम् ॥ प्रज्ञा० ॥ प्रदेशानामप्रमितपरिमाणानामायुः कर्मदलिकानां नामः परिणामोदयः तथात्मप्रदेशेषु सम्बन्धने स प्रदेशनामो जातिगत्यवगाहना कर्मणामंशा , यत्प्रदेशरूपं नाम कर्म तत्प्रदेशनाम ॥ सम० ॥ तेन सह यन्निधत्तमायुस्तत्प्रदेशनामनिधत्तायुरिति॥ (अणुभागनामनिधत्ताउयत्ति) । अनुभाग आयुर्द्रव्याणामेव विपाकः॥भ०॥ तीव्रादिभेदो रसः ॥ सम० ॥ तल्लक्षण एव नाम परिणामोऽनुभागनामोऽनुभागरूपं वा नामकर्मानुभागनाम ॥भ०॥ स चेह प्रकर्षप्राप्तः परिगृह्यते। तत्प्रधानं नाम अनुभागनाम यत् यस्मिन् भवे तीव्रविपाकं नामकर्मानुभूयते यथा नारकायुषि अशुभवर्णगन्धरसस्पर्शोपघातानादेयदुःस्वरायशोकीर्त्यादिनामानि तदनुभागनाम ॥ प्रज्ञा० ॥ अथवा गत्यादीनां नामकर्मणामनुभागबन्धरूपो भेदोऽनुभागनाम ॥ सम० ॥ तेन सह निधत्तं यदायुस्तदनुभागनामनिधत्तायुरिति । अथ किमर्थं जात्यादिनामकर्मभिरायुर्विशिष्यते ? उच्यते- आयुष्कस्य प्राधान्योपदर्शनार्थं यस्मान्नारकाद्यायुरुदये सति जात्यादिनामकर्मणामुदयो भवति (भ०) नान्यथेति भवस्यायुषः प्रधानता ॥ प्रज्ञा० ॥

नारकादिभवोपग्राहकं चायुरेव । यस्मादुक्तमिहैव ।

"नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइत्ति" ॥

एतदुक्तम्भवति नारकायुः प्रथमसमयसंवेदन एव नारक उच्यते तत्सहचारिणाश्च पञ्चेन्द्रियजात्यादिनामकर्मणामप्युदय इति । इह चायुर्बन्धस्य षड्विधत्वे उपदिष्टे यदायुषः षड्विधत्वमुक्तं तदायुषोबन्धाव्यतिरेकाद्बन्धस्यैव चायुर्व्यपदेशविषयत्वादिति । दंडकोत्ति नेरइयाणं भंते ! कइविहे आउयबंधे पण्णत्ते इत्यादि । वैमानिकान्तश्चतुर्विंशतिदण्डको वाच्योऽत एवाह—जाव वेमाणियाणंति ॥ भ० ॥ प्रज्ञा० ॥ सम० ॥ स्था० ॥

अथ कर्मविशेषाधिकारात्तद्विशेषितानां जीवादिपदानां द्वादश दण्डकानाह—जीवा णं भंते ! किं जाइनामनिहत्ता जाव अणुभागनामनिहत्ता ? गोयमा ! जाइनामनिहत्तावि जाव अणुभागनामनिहत्तावि दंडओ जाव वेमाणियाणं जीवाणं भंते ! किं जाइनामनिहत्ताउया जाव अणुभागनामनिहत्ताउया? गोयमा ! जाइनामनिहत्ताउयावि जाव अणुभागनामनिहत्ताउयावि दंडओ जाव वेमाणियाणं एवं एए दुवालस दंडगो भाणियव्वा ! जीवा णं भंते ! किं जाइनामनिहत्ता १ जाइनामनिहत्ताउया २ जाइनामनिउत्ता ३ जाइनामनिउत्ताउया ४ जाइगोयनिहत्ता ५ जाइगोयनिहत्ताउया ६ जाइगोयनिउत्ता ७ जाइगोयनिउत्ताउया ८ जाइनामगोयनिहत्ता ९ जाइनामगोयनिहत्ताउया १० जाइनामगोयनिउत्ता ११ जाइनामगोयनिउत्ताउया १२ जाव अणुभागनामगोयनिउत्ताउया ? गोयमा ! जाइनामगोयनिउत्ताउयावि जाव अणुभागनामगोयनिउत्ताउयावि दंडओ जाव वेमाणियाणं ॥भ० ॥ श० ॥ ६ ॥ उ० ॥ ८ ॥ (जाइनामनिहत्तत्ति) जातिनाम निधत्तं निषिक्तं विशिष्टबन्धं वा कृतं यैस्ते जातिनामनिधत्ताः।एवं गतिनामनिधत्ताः । यावत्करणात् ठिइनामनिहत्ता, ओगाहणानाम निहत्ता, पएसनामनिहत्ता, अणुभागनाम निहत्ता, इति दृश्यम । व्याख्या तथैव नवरं जात्यादिनाम्ना या स्थितिर्ये च प्रदेशा यश्चानुभागस्तत्स्थित्यादिनाम अवगाहनानाम शरीरनामेति । अयमेको दंडको वैमानिकान्तः तथा (जाइनामनिहत्ताउयत्ति) । जातिनाम्ना सह निधत्तमायुर्यैस्ते जातिनामनिधत्तायुष एवमन्यान्यपि पदानि अयमन्यो दण्डकः २ एवमेते (दुवालसदंडगत्ति) अमुना प्रकारेण द्वादश दण्डका भवन्ति,तत्र द्वावाद्यौ दर्शितावपि संख्यापूरणार्थं पुनर्दर्शयति जातिनामनिधत्ता इत्यादिरेकः, जाइनामनिहत्ताउया इत्यादिर्द्वितीयः, जीवा णं भंते ! किं जाइनामनिउत्ता इत्यादिस्तृतीयः, तत्र जातिनामनियुक्तं नितरां युक्तं सम्बद्धं निकाचितं वेदने वा नियुक्तं यैस्ते जातिनामनियुक्ता एवमन्यान्यपि,५ जाइनामनिउत्ताउया इत्यादिश्चतुर्थः । तत्र जातिनाम्ना सह नियुक्तं निकाचितं वेदयितुमारब्धं वायुर्यैस्ते । तथा एवमन्यान्यपि ५ जाइगोयनिहत्ता इत्यादिः पञ्चमः । तत्र जातेरेकेन्द्रियादिकाया यदुचितं गोत्रं नीचैर्गोत्रादि तज्जातिगोत्रं तन्निधत्तं यैस्ते जातिगोत्रनिधत्तायुष एवमन्यान्यपि ५ जाइगोयनिउत्ताउया इत्यादिरष्टमः, तत्र जातिनामगोत्रं च निधत्तं यैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५ (जाइगोयनिहत्ताउया) इत्यादि दशमः । तत्र जातिनाम्ना गोत्रेण च सह निधत्तमायुर्यैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५ ॥ जाइनामगोयनिउत्ता इत्यादिरेकादशः । तत्र जातिनामगोत्रञ्च नियुक्तं यैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५ जीवा णं भंते ! किं जाइनामगोयनिउत्ताउया इत्यादिर्द्वादशः।तत्र जातिनाम्ना गोत्रेण च सह नियुक्तमायुर्यैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५ इह च जात्यादिनामगोत्रयोरायुषश्च भवोपग्रहे प्राधान्यख्यापनार्थं यथायोगं जीवा विशेषिता वाचनान्तरे चाद्या एवाष्टौ दण्डका दृश्यंत इति, ॥ टी० ॥ भ० ॥

अथ जात्यादिनामविशिष्टमायुः कियद्भिराकर्षैर्बध्नातीति जिज्ञासुर्जीवादिदण्डकक्रमेण पृच्छति ॥ प्रज्ञा० ॥

जीवा णं भंते ! जातिनामनिहत्ताउयं कतिहिं आगरिसेहिं पकरंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं अट्ठहिं नेरइयाणं भंते ! जातिनामनिहत्ताउयं कतिहिं आगरिसेहिं पकरंति ? गोयमा ! ॥ प्रज्ञा० ॥ सिय ? सिय २ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । सियअट्ठहिं नो चेव णं नवहिं ॥सम०॥ जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं अट्ठहिं ॥प्रज्ञा०।स०॥ एवं जाव वेमाणिया । एवं गतिनामनिहत्ताउए वि । ठितीनामनिहत्ताउए वि । ओगाहणानामनिहत्ताउएवि । पदेसनामनिहत्ताउए वि । अणुभागनामनिहत्ताउए वि । एतेसि णं भंते ! जीवाणं जातिनामनिहत्ताउयं जहन्नेणं एक्को वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं अट्ठहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा णं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा जातिनामनिहत्ताउयं अट्ठहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा, सत्तहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा संखेज्जगुणा, छहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा संखेज्जगुणा, एवं पंचहिं संखेज्जगुणा, तिहिं संखेज्जगुणा, चउहिं संखेज्जगुणा, दोहिं संखेज्ज-

उन्न, एवेनं आगरिसेनं पकरेमाणा संखेज्जगुणा । एवं एतेणं [illegible] जाव अणुभावनिहत्ताउयं । एवं एते छापि अप्पा [illegible] भाणियव्वा ॥ प्रज्ञा० ॥ सम० ॥

([illegible]) आकर्षो नाम तथाविधेन प्रयत्नेन [illegible] यथा गौः पानीयं पिबन्ती भयेन पुनः पुनरा [illegible] यदा तीव्रेणायुर्बन्धाध्यवसायेन जाति- [illegible] बध्नाति तदा एकेन ॥ प्रज्ञा० ॥ मन्देनाध्या- [illegible] त्रिभिर्मन्दतमेन चतुर्भिः पञ्चभिः षड्भिः [illegible] न पुनर्नवमोऽपि (आउगरिसत्ति) गति- [illegible] यावद्वैमानिका इति अपश्रेका- [illegible] एव ॥ सम० ॥ [illegible]

[illegible]

सिद्धेः सुरलोकायुषो वा संभवादिति भावः। चशब्दादल्पपरिरंभादिपरिग्रहः । आह च-

अल्पौ परिग्रहारंभौ सहजौ मार्दवार्जवौ । कापोतपीत[illegible]त्वं धर्म्मध्यानानुरागिता ॥ १ ॥ प्रत्याख्यानकषायत्वं परि[illegible]मश्च मध्यमः । संविभागविधायित्वं देवतागुरुपूजनम् ॥ [illegible] पूर्वालापप्रियालापौ सुखप्रज्ञापनीयता । लोकयात्रासु माध्य[illegible]मानुषायुष आश्रवाः ॥ ३ ॥ उक्ता मनुष्यायुषो बंध[illegible]वः ॥ कर्म० ॥

सम्प्रति देवायुषस्तानाह-अविरतो विरतः सम्यग्दृष्टिः सुरा[illegible] देवायुष्कं जयति बध्नाति आदिशब्दाद्देशविरतसरागसंयतपरिग्रहः वीतरागसंयतस्त्वतिविशुद्धत्वादायुर्न बध्नाति । धोलनापरिणाम एव तस्य बध्यमानत्वात् । बालं तपो यस्य स बालतपा [illegible]धिगतपरमार्थस्वभावो दुःखगर्भमोहगर्भवैराग्योऽज्ञानपूर्व[illegible] निर्वर्तिततपःप्रभृतिकष्टविशेषो मिथ्यादृष्टिः सोऽप्यात्मगुणानुरूपं किंचिदसुरादिकायुर्बध्नाति यदाह भगवान् भाष्यकारः-

बालतवे पडिवद्धा उक्कडरोसा तवेण गारविया । वेरेण [illegible] पडिवद्धा मरिउं असुरेसु उववाओ ॥

अकामस्यानिच्छतो निर्जरा कर्मविघटनलक्षणा यस्यासावकामनिर्जरः । इदमुक्तं भवति । "अकामतण्हाए अकामछुहाए अकामबंभचेरवासेणं अकामसीयायवदंसमसगअण्हाणगसेयजल्लमलपंकपरिदाहेणं दीहरोगचारगतिनिरोहबंधणयाए गिरिपवडणजलजलणपवेसणसयणाईहिं" उदकराजिसमानरोषः कन्दुचितशुभपरिणामः किंचिद्व्यंतरादिकायुर्बध्नाति । उपलक्षणात् कल्याणमित्रसंपर्कमानसः धर्मश्रवणशील इत्यादिपरिग्रहः । यदाहुः-

सरागसंयमो देशसंयमोऽकामनिर्जरा । कल्याणमित्रसंपर्को धर्मश्रवणशीलता ॥ १ ॥ पात्रे दानं तपः श्रद्धा रत्नत्रयविराधना । मृत्युकाले परिणामो लेश्ययोः पद्मपीतयोः ॥ २ ॥ बाले तपोऽग्निजलादि साधनोल्लंघनानि च । अव्यक्तसामायिकता देवस्यायुष आश्रवाः ॥ ३ ॥ उक्ता देवायुषो बंधहेतवः ॥ कर्म० ॥

[illegible]

मंधसंक इति। आतुर उपक्रमे॰ स्था॰॥ "दोषइं आउयसंघ-इय प॰ तं॰ मणुस्साणं चेव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं चेव,, ॥ स्था॰॥

आउयसंवेदण–आयुःसंवेदन–न॰ आयुःकर्मोदयविपाकानुभवने ॥ भ॰ ॥

आउयसदव्वया–आयुस्सद्रव्यता–स्त्री॰ आयुः प्रदेशकर्म तस्य द्रव्यैस्सहमानताऽऽयुस्सद्रव्यता ॥ जीवस्यायुष्कर्मद्रव्यसहधारितायाम्,। "आउयसद्दव्वयमये आघो,,। आयुस्सद्रव्यता ओघजीवितं सामान्यजीवितमिदं च सकलसंसारिणामविशेषेण सर्वदाभावीति ॥ भा॰ म॰ ॥

आउयाय–अप्काय–पु॰ एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवविशेषे, ॥ प्रज्ञा॰ ॥ भ॰ ॥ (एतस्य वक्तव्यताऽप्कायिकशब्दे)

आउर–आतुर–त्रि॰ ईरधर्थे, आ॰ म॰ द्वि॰ उरछ्॥ पाच॰॥ ग्लाने, (रोगिणि) ॥ स्था॰ ॥ सू॰ ॥ विविधदुःखोपद्रुते, (रोगादिपीडिते) ॥ सू॰ ॥ उत्त॰ ॥ क्षुधुषादिभिः पीडिते ॥ आ॰ ॥ अस्वस्थमनसि, "तत्थ तत्थ पुढो पास आतुरा परितावंति,, ॥ आचा॰ ॥

(तत्थतत्थेत्यादि) तत्र तत्र तेषु २ कारणेषूत्पन्नेषु अवयमाणेषु शरीरचर्मशोणितादिषु च पूर्वाभिहितेषु प्रयोजनेषु पदयंति निष्पद्यमाना किं तत्पदयेति दर्शयति–मांसभक्षणादिगृद्धा आतुरः अस्वस्थमनसः परि समंतात्तापयंति पीडयंति ॥ टी॰ आचा॰ ॥ किंकर्तव्यतामूढे, "पाणिय आतुरिए पाणे अप्पमत्तो परिव्वए,, आचा॰सू॰ ॥ (पाणिय इत्यादि) स हि भावजागरस्तैर्भावः आगारस्थापजनितैः शारीरमानसदुःखैरुपपन्नान् किंकर्तव्यतामूढान् दुःखसमागरावगाढान् प्राणान् भेदोपचायन्न प्राणिनो दृष्ट्वा ज्ञात्वा अप्रमत्तः परिव्रजेदुद्यतः सन् संयमानुष्ठाने विहरेत् ॥ टी॰ आचा॰ ॥ आतुरतनौ, ॥ उत्त॰ ॥ व्याकुले, ॥ आ॰ ॥ " आउरे लोयमायाए,, ॥ आचा॰ सू॰ ॥ (आउरे इत्यादि) लोकं मातापितृपुत्रकलत्रादिकं तमातुरं स्नेहानुबन्धनया वियोगास्वजनोपसर्जनं वा यदि वा अंतुलोकं कामातुरमादाय ज्ञानेन परिपूर्णेन परिच्छिद्य॥ आचा॰ टी॰॥ क्लिष्टे, "कामाभिविषयज्वरतुरमहो" केषांचिज्जीवानां चित्तं मनः विषयाभिन्द्रियाभिलाष एव ज्वरस्तेनातुरं क्लिष्टं मनोऽस्तीति ॥ प्र॰। उक्तं, ॥ भ॰ ॥ प्रथमद्वितीयपरीषहाभ्यां जिते, (क्षुत्पिपासार्पादिते) विविधशरीरवाधापेते, मरणविहान्युपकस्याकुले, ॥ सं॰। प्र॰। पा॰ ॥ "आउरस्स च मरणेगइयाणं मध्यमं उवाहिसर,, ॥ विपा॰ सू॰ ॥ टी॰ (आउरमणि) विविधकार्यविषयमूलतामिति वृत्तिः ॥ विपा॰ ॥ (एतस्य बहु वक्तव्यानताम्यं) आतुरत्वे, च (क्षुत्पिपासाद्याधिभिरभिभूते) "संकिय सहसागारे उभयाउरे आपत्तिसु य" आपन्नमानिर्दिष्टतोऽसमर्थः ॥ व्य॰ ॥ संप्रस्ताउयर (आ-) आयम्यानत्वादिदृढानातुरतरतिरावं दुष्टिणादेजीत॰ ॥ शुभभावतनयतावा ॥ स्था॰ ॥ कातरत्वे, य समातुरपति, ॥ स्थ॰ ॥

[illegible]–आतुरचीर्ण–त्रि॰ आतुरधिविधिमता स्वीकृत- [illegible] तस्य मतुंकतस्य पथ्यादाहारादि [illegible] हारे (उत्सारेऽर्थे आर्ववृत्ते) ॥

[illegible]–आतुरप्रत्याख्यान–न॰ [illegible]

ग्लानस्तस्य प्रत्याख्यानमातुरप्रत्याख्यानम् । चिकित्सायामर्पणस्य ग्लानस्य प्रत्याख्याने, आतुरचिकित्सिक [illegible] तस्तस्य प्रत्याख्यानं यथावदने विधिपूर्वकमुपचर्येते तुरप्रत्याख्यानमा तात्कालिकश्रुतविशेषे च [illegible] आतुर [illegible] ख्यानदानविषयं चूर्णिकृतैवमुपदर्शितः "गिलाणं किरिय [illegible] य माउं गीयत्था पच्चक्खायेंति दिणे दिणे दव्वहासे [illegible] मंते य सव्वदव्वदायणाए भत्तवेरग्गे जणि (ज) या म [illegible] वि (नि) विषदस्स भवचरिमपच्चक्खाणं कारवेंते" भ॰। [illegible]

आउरपडिमंतणा–आतुरप्रतिमन्त्रणा–स्त्री॰ प्रतिसेवनाविशेषे "दप्पपमायणाभोगे आउरे आवईसु य" ॥ स्था॰ भ॰ ॥ आतुरं ग्लाने सति [illegible] सति आतुरत्वे सति [illegible] भाव्यापिर्मिरभिभूतः सन् यात्वतिनि । [illegible] यादिको यत्रतंय आउरपत्ति" ॥ टी॰ ॥ स्था॰ ॥

आउरभेसज्जीय–आतुरभैषज्यीय–न॰ [illegible] पार्वच्छिकध्याये, (यथाऽऽतुरस्य [illegible] चिकित्सा आतुरस्य दुर्निवारस्य [illegible] भेषज्यसंपादनं दुर्निवारस्य [illegible] तत्परत्वे प्रवृत्तं सर्वं [illegible] वर्णितं [illegible]) ॥ आचा॰ ॥

आउरमरण–आतुरमरण–न॰ [illegible]

आतुरमरण–न॰ शुभाशुभपूर्वं पूर्वेकृतकर्मवशात्, "अत्र निश्चयतोऽस्मा [illegible] नि च शुभाशुभानां पूर्वेकृतकर्मणां [illegible] नि आतुरत्वे [illegible] तस्य वा ताले वा [illegible] निर्गच्छतः स च तं [illegible] वर्णितं [illegible] वा ताले वा [illegible] सीताराच्च [illegible] आय [illegible] संयमात्मनि [illegible] निर्दिष्टं ॥ दश॰ ॥

आउल–आकुल–त्रि॰ व्याप्ते, [illegible] ॥ [illegible] ॥ "[illegible]" [illegible] संकीर्णे इति ॥ आव॰ ॥ [illegible] ॥ सू॰ ॥ "[illegible]" [illegible] [illegible] विहारे, "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible]

आउलय–आतुरप–त्रि॰ [illegible]

(आउलतराचेवत्ति) अतिकर्त्तव्यतया ये आकुला नारकजो-कास्तेषामतिशयेन योगादाकुलतरा ॥ टी० भ० ॥

आउलमण–आकुलमनस्–त्रि० आकुलं व्यग्रं मनोऽन्तःकरणं यस्य स तथा । व्यग्रान्तःकरणे, "तप्पडियाराउलमणस्स" तत्प्रतीकारे वेदनाप्रतीकारे चिकित्सायामाकुलं व्यग्रं मनो यस्य स तथेति ॥ आव० ॥

आउलमाउला–आकुलाकुला–स्त्री० निद्राप्रमादाभिभूतस्य मूलगुणानामुत्तरगुणानां वा या नानाविधोपरोधक्रिया तदात्मिकायाम, अथवा आकुलं नानाविधरूपं विवाहसंगमादिषु दृष्टमाचरितं वा पुनरपि आकुलास्तादृशा बहवो दृष्टा व्यापारास्तदात्मिकायां स्वप्नांतिकक्रियायाम, तथा चावश्यके सुप्तस्य दैवसिकमतिचारमधिकृत्योक्तम् ।

"आउलमाउलाए सोयणवत्तियाए,, इत्थीविप्परियासियाए दिट्ठिविप्परियासियाए मणविप्परियासियाए पाणभोयण विप्परियासियाए जो मे देवसिओ अइयारो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कडं,, ॥ आव० मू० ॥

(आउलमाउलापत्ति) आकुलाकुलया स्त्र्यादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसंस्पर्शननानाप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया स्वप्ननिमित्तया विराधनया योऽतिचारः ॥ टी० आव० ॥

"आउलमाउलाए सोवणंतिए निद्दप्पमादाभिभूतस्स मूलगुणाण उत्तरगुणाण वा उवरोधकिरिया जा णाणाविधा सोवणंतिया सा आउलमाउला अहवा आउलं णाणाविहरूवं विवाहसंगमादिसु दिट्ठं आयरितं वा पुणो वि आउला तारिसा बहवो वारादिट्ठा एसा आउलमाउला । केई पुण आउलमाउलाए सोयणवत्तियाए एतं आलावगं एत्थ पढंति तत्थ जातो सेसा उ आउलमाउलाओ सोमणंतियाओ दिट्ठाओ निद्दापमादाभिभूतेण तस्स मिच्छामि दुक्कडंति ॥ आ० चू० ॥

आउलवाय—आकुलवाद–पुं० परस्परसंकीर्णवादे, आकुलवादे इति मदमत्तयोः परस्परसंकीर्णवादे, इति ॥ अने० ॥

आउलि–आतुलि–स्त्री० पीतपुष्पके, (तडउडा) नामके वनस्पतिजातिविशेषे, "तडउडाकुसुमेइ वा,, (तडउडा आउलीति) प्रा० म० ॥ एतत्काष्ठनिष्पादिते दंते दोषा भवन्ति तथा च मतम्...–आउलिसत्कदंतकाष्ठे केचिद्दहु दोषं वदंति [illegible] तथा [illegible] आउलिदंतकाष्ठे जीवाः [illegible] प्रज्ञापनायां प्रथमपादे [illegible] आउलिसत्कमूलकंदस्कंधत्वक्शाखाप्रवालेषु [illegible] तदनुसारेण [illegible] जीवाः [illegible] ॥ इति ॥

आतुलि०–पुं० का० [illegible] ॥ वाच० ॥

आउलिय–आतुलित–त्रि० आतुल–क्त । व्याकुलीभूते, आकुली-शब्दे [illegible] "[illegible]" [illegible] ॥ वाच० ॥

आउलीकरण–आकुलीकरण–न० प्रकुलीकरणे,–भ०

[illegible] संसारमाकुलीकरणमाशाम्... [illegible]

–थोक्तं भगवत्याम्। कहं णं भंते ! जीवा लहुयत्तं हव्वमाग[च्छ]ति ? गोयमा ! पाणाइवाए वेरमणेणं जाव मिच्छादंसणस[ल्ल]वेरमणेणं एवं खलु गोयमा ! जीवा लहुयत्तं हव्वमागच्छं[ति] एवं संसारआउलीकरेंति ॥ भ० श० १ उ० ९ ॥

(एवं आउली करेंतित्ति) इहैव शब्दः पूर्वोक्ताभिलापसंसू[च]नार्थः, स चैवं कहं णं भंते ! जीवा संसारं आउलीकरें[ति] गोयमा ! पाणाइवायपरामित्यादि ॥ एवं उत्तरत्रापि, ([एवं] आउलीकरेंतित्ति) प्रचुरीकुर्वन्ति कर्मभिरित्यर्थः ॥ टी० भ[०]

आउलीभूय–आकुलीभूत–त्रि० आकुल च्वि भूते क्त० । [व्याकुलीभूते] तथाभूते, वाच० ॥ आ० म० ॥

आउवज्जिय–आयुर्वर्जित–त्रि० आयुष्कर्मविरहिते, ॥ पंचा०

आउविज्जा–आयुर्विद्या–स्त्री० वैद्यके, पापश्रुतविशेषे, आव०

आउविवागदसा–आयुर्विपाकदशा–स्त्री० प्रतिसमयभोगेन्[या]यातीत्यायुः विपचनं विपाकः आयुषोऽपरिहाणिरित्यर्थः । [वि]भागेन युक्तो विभागो दशा इत्युच्यते आयुर्विपाकस्य [द]शाऽऽयुर्विपाकदशा । आयुर्विपाकविभागे, "जं जम्मि व[ट्टइ] आउयं उक्कोसं दसधा विभत्तं दस आउविभागदसा भ[वं]ति" ततो य दसाओ दसवरिसप्पमाणातो वरिससयाउ[णो] भवन्ति, ॥ (दसाभेदादिकं दशाशब्दे) नि० चू० ॥

आउव्वेय–आयुर्वेद–पुं० आयुर्जीवितं तद्विदन्ति यद्विनु[म्भ]वन्ति चोपक्रमरक्षणेन विदन्ति वा लभन्ते यथाकालं तस्मात्तस्मिन्वेत्त्यायुर्वेदः चिकित्साशास्त्रे, ॥ स्था० ॥ वैद्य[क]शास्त्रे, ॥ विपा० ॥

तच्चाष्टविधम्–"अट्ठविहे आउव्वेए पण्णत्ते तं जहा कुमार[भि]च्चे कायतिगिच्छा सालाइ सल्लहत्ता जंगोली भूयवि[ज्जा] खारतंते रसायणे" ॥ स्था० मू० ॥

(कुमारभिच्चेति) कुमाराणां बालकानां भृतौ पोषणे सा[धु] कुमारभृत्यं तद्धि तंत्रं कुमारभरणक्षीरदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्[तन्य]निमित्तानां व्याधीनामुपशमनार्थं चेति ॥ १ ॥ कायस्य ज्वरा[दि]रोगग्रस्तस्य चिकित्साप्रतिपादकं तंत्रं कायचिकित्सातंत्रं त[च्च] मध्यांगसमाश्रितानां ज्वरातीसाररक्तशोषोन्मादप्रमेहकुष्ठा[दी]नां शमनार्थमिति ॥ २ ॥ शलाकायाः कर्म शालाक्यं तत्प्रतिपा[द]कं तंत्रं शालाक्यं तद्धि ऊर्ध्वमनुगतानां रोगाणां श्रवणवदन[नयन]घ्राणादिसमाश्रितानामुपशमनार्थमिति ॥ ३ ॥ शल्यस्य ह[न]ननमुद्धारः शल्यहत्या तत्प्रतिपादकं तंत्रमपि शल्यहत्येत्यु[च्य]ते तद्धि तृणकाष्ठपाषाणपांसुलोहलोष्ठास्थिनखप्रायोगान्त[र्गत]शल्योद्धरणार्थमिति ॥ ४ ॥ (जांगोलीति) विषविघाततंत्रम[गद]तंत्रमित्यर्थः । तद्धि सर्पकीटलूतादष्टविषविनाशार्थं विवि[ध]विषसंप्रयोगोपशमनार्थं चेति ॥ ५ ॥ भूतादीनां निग्रहार्थं वि[द्या] तंत्रं भूतविद्या सा हि देवासुरगन्धर्वयक्षराक्षसपितृपिशाच[ना]गग्रहाद्युपसृष्टचेतसां शान्तिकर्मबलिकरणादिग्रहोपशम[ना]र्थमिति ॥ ६ ॥ क्षारतंत्रमिति क्षरणं क्षारः शुक्रस्य तद्विषयं [तं]त्रं यत् तत्तथा इदं हि सुश्रुतादिषु वाजीकरणतंत्रमुच्[यते] ॥ टी० स्था० ॥ तथा च विपाकश्रुते धन्वंतरिवर्णने, "अट्ठं[गे] उ वेदपाढए तंजहा–कोमारभिच्चं १ सालागे २ सालहत्ते [३] कायतिगिच्छा ४ जंगोले ५ भूयवेज्जे ६ रसायणे ७ वाजीकर[णे] ८ इति । विपा० ॥ अथाजितो वाजीकरणं रेतोवृद्धया अभ्य[...]

करणमित्यनयोः शब्दार्थः सम प्रयेति तत्तंत्रं हि मल्यर्दोषा-विनुष्यतेतमामाप्यायनप्रसादोपजननिमित्तं प्रदर्शजननार्थमिति ॥ ७ ॥ रसोऽमृतरसस्तस्यायनं प्राप्ती रसायनं तद्धिवाय स्थापनमायुर्मेधाकरणं रोगापहरणसमर्थं च तत्प्रतिपादकं शास्त्रं रसायनतंत्रमिति ॥ टी० स्था० ॥

आउस (स्स)–आक्रोश–पुं० मृतोऽसि त्वमित्यादिभिरसभ्यवचनरूपैः शापैरभिशापे, "अप्पेगइए आउस्सिहिंति,, आक्रोशान्दास्यतीति वृत्तिः ॥ भ० ॥ "तएणं भंते ! मई पुरिमे आउसेज्जा,, उपा० सू० ॥ (आउसेज्जयत्ति) आक्रोशयामि वा मृतोऽसि त्वमित्यादिभिः शापैरभिशापामीति वृत्तिः ॥ टी० उपा० ॥ दण्डमुष्ट्यादिभिर्हननव्यापारे च । तथा च सूत्रकृताङ्गे, परतीर्थिकानुद्दिश्योक्तम्–

"रागदोसाभिभूयप्पा, मिच्छत्तेण अभिद्दुता ॥ आउस्स सरणं जंति टंकणा इव पव्वयं,, ॥ सूत्र० मू० ॥

(रागदोसा इत्यादि) रागश्च प्रीतिलक्षणो द्वेषश्च तद्विपरीतलक्षणस्ताभ्यामभिभूत आत्मा येषां परतीर्थिकानां ते तथा मिथ्यात्वेन विपर्यस्तावबोधेनानन्ताध्यवसायरूपेणाभिद्रुता व्याप्ताः सद्युक्तिभिर्वादं कर्तुमसमर्थाः क्रोधानुगा आक्रोशान् सभ्यवचनरूपांस्तथा दण्डमुष्ट्यादिभिश्च हननव्यापारं यान्त्याश्रयंते । अस्मिन्नेवार्थे प्रतिपाद्य दृष्टांतमाह–यथा टंकणा म्लेच्छविशेषा दुर्जेया यदा परेण बलिना ग्यानीकादिनाभिद्रूयंते तदा ते नानाविधैरप्यायुधैर्योद्धुमसमर्थाः संतः पर्वतं शरणमाश्रयंत्येवं तेऽपि कुतीर्थिका वादपराजिताः क्रोधाद्युपहतहृदय आक्रोशादिकं शरणमाश्रयंते । न च ते इदमाकलय्य प्रत्याक्रोष्ट्याः तद्यथा–"अक्कोसहणणमारणधम्मब्भंसाण बालसुलभाणं । लाभं मन्नइ धीरो जहुत्तराणं अभावंमि,, ॥ टी० सूत्र० ॥

आउसंत–आजुषमाण–त्रि० प्राकृतत्वेन निरुक्त्यादयः प्रीतिमयवर्त्तमानेन, ॥ सम० ॥ "सुयं मे आउसं तेणं,, श्रवणविधिमर्यादया गुरुजनासेवमानेनेति ॥ स्था० ॥ उत्त० ॥ दशा० ॥ आयुष्मत्–त्रि० आयुरस्यास्तीति० ॥ दशा० ॥ दशा० ॥ जीवति, (प्राणधारणधर्मेयति) ॥ स्था० ॥ चिरंजीविनि, ॥ उत्त० ॥ आयुर्जीवितं तत्संयमप्रधानतया प्रशस्तमस्त्यूनं वा विद्यते यस्यासावायुष्मान् ॥ स्था० ॥ चिरप्रशस्तजीविते, ॥ भ० ॥ चिरायुः (दीर्घायुः) ॥ आचा० ॥ सद्गुणवति च शिष्यादौ, ॥ स्था० ॥ सकलगुणाधारभूतत्वेनायुष्य प्रधानो गुणः सति तस्मिन्नव्यवच्छित्तिभावात् ॥ दशा० ॥ दशा० ॥ एतच्च शिष्यामंत्रणे पुत्रादेरामंत्रणे च प्रयुज्यते ॥ उत्त० ॥ दशा० ॥ दशा० "अयमाउसो,, ॥ आयुष्मानिति पुत्रादेरामंत्रणम् ॥ भ० ॥ दशा० ॥ यथार्थमपृच्छ्यादिमः प्रशस्तमायुरस्तीति न तु मुक्तिमवाप्यापि तीर्थनिकारादिदर्शनात्पुनरिहागमनाभिमानादिभावतो प्रशस्तमिति तीर्थंकरे, पुं० उत्त० ॥ दशा० स्था० ॥ यथोच्यते कैश्चित्–ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य कर्तारः परमं पदम् । गत्वा गच्छंति भूयोऽपि भवतीर्थनिकारतः ॥१॥ एवं ह्यनुर्मुक्तिरागादिदोषस्यात्यन्तप्रक्षयोऽप्रमादरूपस्य स्त्रिः-दोषोन्मूलने हि रागादीनां पुनः पुनरिहागमनमसंभव ॥ स्था० ॥ "सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं,, ॥ आचा० ॥ सम० ॥ दशा० ॥ दशा० ॥ विपुष्मादिविषे दृष्टेः रोगे, पुं० विपुष्मद्रीविष्टिशुष्क इति ॥ ल्पो० ॥ आचा० ॥

आउसुह–आयुःशुभ–न० तीर्थंकरादिमत्वविधिनि शुभे आयुष्कर्मणि, ॥ दशा० ॥

आउसोय–अप्शौच–न० अद्भिः शौचमप्शौचम्–प्रक्षालनात्मके, २ शौचभेदे, "जलशौचं तु पञ्चमम्" इति ॥ स्था० ॥

आउस्सिय–आवश्यक–न० अवश्यं भावः अवश्यमा० मुख अवश्यंभावे, ॥ प्रश्न० ॥ आ० म० ॥

आउस्सियकरण–आवश्यककरण–न० आवश्यकेनावश्यंभावेन करणमावश्यककरणम् केवलिसमुद्घातात्पूर्वं केवलिसमयद्वयकर्तव्ये व्यापारविशेषे, तथाहि–समुद्घातमकेऽपि कुर्वंति केचिच्च न कुर्वन्ति इदमावश्यककरणं सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्तीति (एतस्य च अन्यत्राऽऽवर्जीकरणाख्ये) [illegible] आ० म० ॥ वाच० ॥

आउह–आयुध–न० [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] करणं धनर्थे वा [illegible] ॥ [illegible] विशे० ॥ "[illegible],, [illegible] प्रहरणाय धर्तेन तथा नेतव्य । [illegible] प्रहरणानि न [illegible] विशेषः ॥ [illegible] ॥ [illegible] शस्त्रमात्रे, । तस्य भेदा [illegible] भेदात् । तत्र [illegible] यथा [illegible] दीनि, तेषां [illegible] ॥ वाच० ॥

आउहघर–आयुधगृह–न० [illegible] ॥ जं० ॥

आउहघरसाला–आयुधगृहशाला–स्त्री० [illegible] जं० ॥

आउहघरिय–आयुधगृहिक–पुं० [illegible] । [illegible] उहघरिए,, ॥ जं० सू० ॥ [illegible] धर्गृहिकः यो [illegible] नाम्यम ॥ इति ॥ जं० टी० ॥

आउहधम्मिणी–आयुधधर्मिणी–स्त्री० [illegible] इति दीप । [illegible] ॥ वाच० ॥

आउहागार–आयुधागार–न० [illegible] ॥ [illegible] ० ॥ आ० ॥ (प्रहरणकोष्ठे) ॥ [illegible] ॥ वाच० ॥

आउहि(न्)–आयुधिन्–त्रि० [illegible] हस्तपात्रे, ॥ वाच० ॥ विशे० ॥

आउंसिय–आकुंचित–त्रि० [illegible] ॥ वाच० ॥ [illegible] [illegible]

[illegible]

इच्मार्गं ते वि भगणं पडिच्छावेति एवमेव भावेत्यर्थः ।

गाहा-दोहिं तिहिं वा दिणेहिं जतिच्छितितो न होति पच्छित्तं । तेण परमगुण्णवण्णा कुव्वईं रण्णो व दीवेंति ॥१६३॥

जाहे मासाणं परतो दोहिं तिहिं घज्जं ण समप्पेति तो कुमगणसंघस्स रण्णो वा णिवेदेति जेहिं वा घडो भविस्सामि तेण णागमिस्सं कारणेण विप्फालेज्जा ।

गाहा । वितियपदमणप्पज्झे अंतगणादागयं ण विप्फाले । अप्पज्झं च गिलाणं अच्छितुकामं च वयंतं ॥ १६४ ॥

अणवज्झो वा विफालेति ण विफालिज्जति वा भयज्झो गिलाणेण पुच्छिति गिलाण वा घडो वासो वा आदेसो गिलाणो ण पुच्छिज्जति गिलाण वा घडो वा आएसो न पुच्छिज्जति अहवा तेण अपुच्छिएण चेव कहियं जहा तुम्ह सगासे अच्छिउकामो आगतो अहवा अपुच्छिएण चेव कहियं इहाइं वसितुं इमिणा कारणेण गच्छामि चेव एवं अविफालेंतो सुद्धो ।

सूत्रम् । जे भिक्खू साहिगरणं अविउसवियं पाहुणइं अकडपायच्छित्तं परं तिरायाउ विप्फालियं आविप्फालियं संमुंजइ संभुंजंतं वा साइज्जइ ॥ १५ ॥

जति णिद्देसे भिक्खू पुव्वायरितो सह अधिकरणे कसायभावजुममायाधिकरणसहितेत्यर्थः । विविधं विविधेहिं वा पगारेहिं उसवियं उवसामियं किं तं पाहुडं कलहमित्यर्थः । ण विओसवियं अविओसवियं पाहुडंतंमि पाहुडकरणे जं पच्छित्तं मंडं जेण सो अकडपच्छित्तो अ,मा, नो, ना, प्रतिषेधे । अकृतं प्रायश्चित्तमकृतप्रायश्चित्तं जो तं संभुंजणसंभोएण संमुंजति । एगमंडलीए संभुंजत्ति वुत्तं भवति । अहवा दाणग्गहणं संभोएणं भुंजति तस्स चउगुरुगा आणादिणो य दोसा ॥ नि०चू० ॥ आज्ञापने, ॥ वृ० ॥ स्था० ॥ आज्ञायाम्, ॥ ज्ञा० ॥ आदेशिते, आदिश्यते सत्कारपुरस्सरमाकार्य्यते इत्यादेश इति व्युत्पत्तेः ॥ व्य० ॥ आदेशनमादेशः उपचारे, (व्यवहारे) ॥ स्था० ॥ विशे० ॥ आ० म० ॥ उपचारेऽर्थे (आदेशावकल्पताऽऽदेशसंबन्धे) उद्गमदोषविशेषस्यौद्देशिकस्य तृतीये भेदे च । स च निर्ग्रन्थशाक्यतापसगैरिकाजीविकानां श्रमणानां कृते चादेशाख्यमिति । आदिश्यते आप्यते इत्यादेशः (कर्मकरादिकः) यः कस्यांचित् क्रियायां नियोज्यते कर्मकरादिरिति । आचा० ॥ प्रकारे, ॥ नि०चू० ॥

गहिया गहियंति आदेसे,,

गृहीतागृहीतविषये आदेशाप्रकारश्चतुर्भंग्यात्मकः इति ॥ व्य० ॥ दव्वओ १- खेत्तओ २ कालओ ३ भावओ ४ दव्वओ णं आभिणिबोहियनाणी आएसेणं सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ । खेत्तओणं आभिणिबोहियनाणी आएसेणं सव्वखेत्तं जाणइ पासइ, एवं कालओ भावओ वि । भ०श० ८ । उ०२॥ आदेशः प्रकारः सामान्यविशेषरूपस्तत्रादेशेनोघतो द्रव्यमात्रतया ननु तद्गतसर्वविशेषापेक्षयेति भावः । अथवा देशेन श्रुतपरिकर्मिततया सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानात्यवायधारणापेक्षयाऽवबुध्यते ज्ञानस्यावायधारणारूपत्वात् ॥ टी० भ० ॥ आदेशः प्रकारः स च द्विधा सामान्यरूपो विशेषरूपश्चेति ॥ नं० ॥ (तथा च विशेषावश्यके) कोऽयमादेश इत्याह—

"आयसोत्ति पगारो ओहादेसेण सव्वदव्वाइं । धम्मत्थिआइयाइं जाणइ न उ सव्वभेदेणं" ॥विशे०॥

इहादेशो नाम ज्ञातवस्तुप्रकारः स च द्विविधः सामान्यप्रकारो विशेषप्रकारश्च तत्रौदेशेन सामान्यप्रकारेण द्रव्यं जातिसामान्येनेत्यर्थः । सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानात्यसंख्येयप्रदेशात्मको लोकव्यापकोऽमूर्त्तः प्राणिनां पुद्गलानां च गत्युपष्टंभहेतुर्धर्मास्तिकाय इत्यादिरूपेण कियत्पर्यायविशिष्टानि षडपि द्रव्याणि सामान्येन मतिज्ञानी जानातीत्यर्थः ॥विशे०॥ "अश्रो वि य आएसो" अन्योयाऽऽदेशः प्रकार इति ॥ वृ०।व्य० ॥ आदिश्यत इत्यादेश आचार्य्यपरम्पराश्रुत्याऽऽयातो वृद्धवादोऽयमैतिह्यमाचक्षते, स आदेशः वृद्धवादायाते दृष्टान्ते, ॥ आचा० ॥ आदिश्यत इत्यादेशः निर्देशे, ॥ नि०चू० ॥ आदिश्यत इत्यादेशः । व्यापारनियोजने, ॥ आचा० ॥ प्रतिपादने, "धुयमादिसंति" धूतम्मोक्षमादिशंति प्रतिपादयन्ति ॥ सूत्र० ॥ प्रतिवचने, ॥ विशे० ॥ मते, "मोत्तूणादेसतिगं,, मुक्का परिहृत्यादेशत्रिकं मतत्रिकमिति ॥पिं०॥ विकल्पे, "आदेसा इमे होंति" आदेशा विकल्पा इति ॥ नि० चू० ॥ आङिति मर्य्यादया विशेषरूपानतिक्रमात्मिकयाऽऽदिश्यते कथ्यत इत्यादेशः । विशेषे, ।

आएसे चेव णाएसे । आदिट्ठो आएसंमि वहुविह सारिसणाणचरणगते । सामित्तपव्वयाइंमि चेव किंचिराओ वोच्छं ॥ उदइय उवसमिए खइए य तहा खयोवसमिए य । परिणामसण्णिवाए य छव्विहो होंत णाएसो ॥ आएसो पुण दुविहो अंप्पियववहारणप्पितो चेव । एक्केको पुण तिविहो अप्पाणपरे तदुभए य ॥ उत्त०नि० ॥

आङिति मर्यादया विशेषरूपानतिक्रमात्मिकयादिश्यते कथ्यत इति आदेशो विशेषस्तस्मिन् तदन्यस्त्वनादेशः सामान्यं पूर्वत्र चैवशब्दयोः समुच्चयावधारणार्थयोर्भिन्नक्रमत्वात्तस्मिंश्चैव तत्र क्षेत्रविषयोऽनादेशो यथा जंबूद्वीपजोऽयमादेशे तु यथा भारतोऽयं कालविषयोऽनादेशो यथा दौष्यमिकोऽयमादेशो तु वासंतिकोऽयं भावविषयोऽनादेशो भाववानयमादेशे त्वौदयिकादिभाववानिति सामान्यावगमपूर्वकत्वाद्विशेषावगमस्यैवमुदाह्रियते । निर्युक्तौ तु विपर्ययाभिधानं जंबूद्वीप इति । सामान्यमपि लोकापेक्षया विशेषो भरतमिति विशेषोऽपि मगधाद्यपेक्षया सामान्यमित्यादिरूपेण सर्वत्र सामान्यविशेषयोरनियतत्वख्यापनार्थम् ॥उत्त०॥ नि० आदेशोऽभिहितरूपः पुनःशब्दो विशेषणे द्विविधो भेदः कथमित्याह-"अप्पिअववहाराणप्पिओ चेवत्ति" व्यवहारशब्दोत्र डमरुकमणिन्यायेनोभयत्र संबध्यते ततश्चार्पितो व्यवहारो यस्मिन्सोयमर्पितव्यवहारः मयूरव्यंसकादित्वात्समासः अनर्पितव्यवहारस्तु तद्विपरीतस्तत्रार्पितो नामद्वायिकादिभावः स्वाधारे भाववति ज्ञातोयमित्यादिरूपेण ज्ञानमस्तीत्यादिरूपेण वा वचनव्यापारेण वक्त्रा स्थापितोऽनर्पितस्तु वस्तुतः साधरत्वेपि निराधारप्ररूपणार्थं विवक्षितो यथा सर्वभावप्रधानः क्षायिको भावोऽनयोरपि भेदानाह-एकैक इति अर्पितव्यवहारोऽनर्पितव्यवहारश्च पुनस्त्रिविधः [illegible]) आत्मपरस्यादात्मनि परस्मिन् [illegible] तस्मिंश्च विषयस्तस्यैतास्तावौ [illegible] वध्यम् ॥ उत्त० ॥

(आदेशानादेशयोर्बहु वक्तव्यता संयोगशब्दे) व्यपदेशे, । "एओवमा आएसो वाएसंते विरूवंमि" ॥ एतदुपमानो वायावपि आदेशो व्यपदेश इति । आचा० सू० । "केसिंचिय आएसो दंसण णाणेहि वट्टए तित्थं"

केषांचिद् दुर्विदग्धबुद्धीनां ज्ञानजवाध्मातचेतसां कदाग्रहग्रस्तमनसां आदेशो व्यपदेशः गृणोति यावत् दर्शनज्ञानाभ्यां वर्त्तत इति ॥ दर्श० ॥ श्रुतपरिकर्मिततायाम, ॥ भ० ॥ श्रुतपरिकर्मतायाम, ॥ भ० ॥ सूत्रे च "आदेसो ण उवचरतीति भजयद्दो होति" नयतिमादेशः सूत्रादित्यर्थ इति ॥ नि०चू० ॥

तत्थ दव्वओ णं आभिणिबोहियनाणी आएसेण सव्वदव्वाइं जाणाइ न पासइत्ति ॥ नं०मू० ॥

अथवा आदेश इति न सूत्रादेशस्तस्मात्सूत्रादेशात्सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानाति न तु साक्षात्सर्वाणि पश्यति ॥ नं० टी० ॥ तथा च विशेषावश्यके-"आएसोत्ति व सुत्तं सुवउवलद्धे सुतस्स मइनाणं । पसरइ तब्भावणया विणुत्ताणुसारेणं" ॥ अथवा आदेशः सूत्रमुच्यते तेन सूत्रादेशेन सूत्रोपलब्धेष्वर्थेषु तस्य मतिज्ञानिनः सर्वद्रव्यादिविषयं मतिज्ञानं प्रसरति ॥ विशे० ॥ अङ्गोपाङ्गादिसूत्रेष्वभवा. ये भावाः पदार्था ज्ञानिभिः प्रकाशितास्ते तस्य तीर्थंकरस्य समये विषयम आदेशा उच्यन्ते ॥ भा०म० ॥

एवं बहुमयई आएसाणं हवंति पंच मया । जइ एगा मरुदेवा अदंतं थावरा सिद्धा ॥

([illegible] सर्वं [illegible] श्रुतं । लौकिकं [illegible] सन्ति पंच शतानि, [illegible] [illegible] समये [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]

फाला तो तेरसमे वरिसे वीरस्स केवलुप्पत्तीए यं । अणिरुद्धं एवमादियं वादेससयाणि अवद्धाणि एवं लोइयं करणं वत्तीसं भडियातो सोलसकरणाणि लोगपवाए पंच हाणाणि तं जहा-आलीढं पंचालीढं वइसाहं मंडलं समपादं । तत्थ आलीढं नामदाहिणं पायं अग्गत्तो हुत्तं । काऊण वामपायं पच्छतो हुत्तं उसारेइ । अंतरा दोण्हइं वि पासाणं पंचसया वइसायं पएहातो अब्भितरहुत्तीओ समासढ्ढेए करे। अग्गिमतला बाहिरहुत्ता मंडलं न गम दोवि पदाहि ण वा महुत्ताओ सारित्ता ऊरूणा अप्फोडेइ। जहा अंतरा चत्तारि पया समपायं नाम दोवि पादे समं निरंतरं ठवेइ पयाणि पंचट्ठाणाणि लोयप्पवादेन सयणकरणछट्ठाणमित्यलम्विस्तरेण ॥ आ० म० ॥

(सूत्रस्यादेशत्वे बहुवक्तव्यताऽऽभिनियोधिक ज्ञानशब्दे) नं० ॥ विशे० ॥

एप्प—त्रि० आगमिष्यति, "आएसा वि भवंति सुव्वया," आगमिष्यांश्च भविष्यंतीति ॥ सूत्र० ॥

आवेश—पुं० आविशतीत्यावेशः यस्मिन् स्थाने प्रविष्टे सागारिकस्यायासो जन्यते स आवेशः । ज्ञातिके, स्वजने, सुहृदि, प्रभौ, परतीर्थिके च । तथा च व्यवहारकल्पे भाष्यकृदादेशशब्दव्याख्यानमाह—

आयासकरो आएसितो उ आवेसणं च आविसइ । सो नायगो सुही वा पभू व परतित्थितो वा वि। आयासकर आदेशः

आदिशतीत्यादेश इति व्युत्पत्तेः । आदेशितो वा आदेशः । आदेशात्सत्कारपुरस्सरमाकार्यत इत्यादेशव्युत्पत्तेः अथवा आवेश इति संस्कारसूत्रव्युत्पत्तिमाह—आवेशनं वा शब्दः शब्दसंस्कारापेक्षया विकल्पने, आविशतीत्यावेशः आवेशनं नाम यस्मिन् स्थाने प्रविष्टेन सागारिकस्यायासो जन्यते स आदेश आवेशो वा नाम ज्ञातिकः स्वजनः सुहृद्वा मित्रं प्रभुर्वा नायकः परतीर्थिको वापि ॥ व्य० ॥ आ+विश-घञ्-१ अहङ्कारभेदे, २ संरम्भे, ३ अभिनिवेशे, ४ आसङ्गे ५ अनुप्रवेशे, यथा भूतावेशः ६ ग्रहभये, ७ भूताद्यावेशरोगे च ॥ वाच० ॥

आएसकारिन्–आदेशकारिन्–पुं० आज्ञाकारिणि, कौटुम्बिकादौ, "कोडुंबियपुरिसे सद्दावेंति," कौटुम्बिकपुरुषानादेशकारिण इति ॥ ज्ञा० ॥

आएसग (य) आदेशक–त्रि० आदिशति आ+दिश् धा०+ण्वुल् १ आदेशकारके, २ आज्ञाकारके, ॥ वाच० ॥ आदिश्यन्ते यस्मिन्नागते संभ्रमेण परिजनस्तदासनदानादिव्यापारे स आदेशकः । प्राघूर्णके, ॥ सूत्र० ॥

आएसग्ग–आदेशाग्र–न० आदिश्यत इत्यादेशो व्यापारनियोजनम् । अग्रशब्दोऽत्र परिमाणवाची तत्र च यत्र परिमिताऽऽदेशो दीयते तदादेशाग्रम् ॥ आचा० ॥ आदिश्यते इत्यादेशो निर्देश इत्यर्थः आदेशानाम आदेशाग्रम इति नि० चू० ॥ परिमितानामादेशो, यथा-त्रिभिः पुरुषैः कर्म कर्त्तव्यं तावन्तो नियुक्तास्ते इति ॥ आचा० ॥

आदेसग्गं पंचंगुल्यादि जं पविट्टं तु आदिसति।पुरिसाण [illegible] भोयणकम्मादिकज्जेसु ॥ ८१ ॥ गाहा ।

[illegible] इति आदेशो निर्देश इत्यर्थः । तेषां आदेशानां अग्रं

आदेशाग्रं तत्रोदाहरणं पंचंगुलादि पंचघई अंगुलीद्रव्याणि कम्मट्ठिताणि जदि पच्छिमं आदिस्सति तं आदेसग्गं भवति आदेसकारणं इमं भोयणकाले जहा सत्तट्ठाणे बहुमाणे कम्मट्ठिताणि इमं बहुयं भोजयसुत्ति (आदिसति) एवं कम्मा-रकज्जेसु वि नेयं गयं आदेसग्गं ॥ नि० चू० ॥

आवेशन–न० आ० विश आधारे ल्युट् ॥ वाच० ॥ लोहका-रादिशालायाम् ॥ आचा० ॥ तानि चायस्कारकुंभकारादि-स्थानानि येषु लोका आविशंतीति ॥ औ० ॥ शिल्पशालायाम्-तत्र हि मनोऽभिनिवेशेन च कार्य्यकरणात्तस्यास्तथात्वम् ॥ भूतावेशादियोगे, कोपादौ, ॥ वाच० ॥

आएसपर–आदेशपर–त्रि० आदिश्यते आज्ञाप्यते इत्यादेशः यः कस्यांचित्क्रियायां नियोज्यते कर्म्मकरादिः स चासौ पर-आदेशपरः कस्यांचित्क्रियायां नियुक्ते कर्म्मकरादौ, ॥ आचा० ॥

भोअणपिसणमादीसु एगखेत्तट्ठियं तु जं पच्छा । आदिसइ भुंजऊणसु व आएसपरो हवइ तत्थ ॥ सू० ॥

एतद्भोजनं प्रतीतं पेषणं व्यापारणं तदादिषु कारणेषु यं कंचनपुरुषमेकस्मिन् क्षेत्रे स्थितमपि पश्चात्पर्यंते आदिशति यथा भुंक्ष्व भोजनं विधेहि कुरु वा कृष्यादिकर्म्म एष आदे-शपरो भवति आदेश आज्ञपनं तदाश्रित्य परः पाश्चात्य आदे-शपर इतिव्युत्पत्तेः ॥ सू० ॥

आएसभत्त–आदेशभक्त–न० आएसो पाहुणगो आगतो तस्स भत्तं आदेशभक्तम् । प्राघूर्णकभक्ते, (एतद्भक्तकल्पता भक्तश-ब्दे) ॥ नि०चू० ॥

आएससव्व–आदेशसर्व–पु० आदेशनमादेश उपचारो व्य-वहारः स च बहुतरे प्रधाने वादिश्यते देशोऽपि यथा विच-लितं घृतमभिसमीक्ष्य बहुतरे भुक्ते स्तोके च शेषे उपचा-रः क्रियते सर्वं घृतं भुक्तं प्रधानेऽप्युपचारः क्रियते यथा ग्रामप्रधानेषु गतेषु पुरुषेषु सर्वो ग्रामो गत इति व्यपदिश्यत इति आदेशतः सर्वमादेशसर्वमुपचारसर्वमित्यर्थः ॥ स्था० ॥ उपचारेण सर्वस्मिन्, ॥ स्था० ॥ आ०म० ॥ आदेशसर्वस्य स्वरूपं यथा ।

आएसो उवयारो सो बहुतरए पहाणतरपव्वदेसे वि जहा सव्वं भत्तं गउगामो ॥

आदेश उपचारः स च बहुतरे प्रधानतरे वादेशोऽपि सर्वतया प्रवर्त्तते तद्यथा परिगृहीतं भक्तमध्याद्बहुतरे भुक्ते सत्यादिश्यते सर्वमनेन भुक्तमिति प्रधानेतरेषु च कतिपय-पुरुषेषु सेषेष्ववतिष्ठमानेष्वित्यादिश्यते लोकोऽयथा गतः सर्वो ग्राम इति ॥ विशे० ॥

आएसिन्–आदेशिन्–त्रि० । आदिशति आ-दिश् णिनि । आदे-शकारके, ॥ वाच० ॥ अभिलाषिणि, " वयणादेसी णारभे कंचणं,, वर्णः साधुकारस्तदादेशी वर्णाभिलाषी सन्नारभते कश्चनेति ॥ आचा० ॥

आएसिय–आदेशिक–त्रि० । उपदेष्टरि, । (सूत्रकृताङ्गे सम्य-ग्ज्ञानवतामुपदेष्टॄणां गुणानामर्थमोघमाह)—

लोयं विजाणंति इ केवलेणं पुन्नेण णाणेण समाहिजुत्ता ॥ धम्मं समत्तं च कहंति जे उ तारंति अप्पाण परं च तिन्ना॥ सूत्र० मू० ॥

लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं केवलालोकं न केवलिनो विविधमने-कप्रकारं जानन्ति विदन्तीहास्मिन् जगति प्रकर्षेण जानाति प्रज्ञः पुण्यहेतुत्वात् । पुण्यं तेन तथाभूतेन ज्ञानेन समाधिना च युक्ताः समस्तं धर्म्मं श्रुतचारित्ररूपं ये तु परहितैषिणः कथयन्ति प्रतिपादयन्ति ते महापुरुषास्ततः संसारसागरं तीर्णाः परांश्च तारयन्ति सदुपदेशदानत इति केवलिनो लोकं जानन्तीत्युक्ते यत्पुनर्ज्ञानेनेत्युक्तं तद्बौद्धमतोच्छेदेन ज्ञानाधार आत्मा अस्तीति प्रतिपादनार्थमिति । एतदुक्तम्भव-ति यथादेशिकः सम्यग्मार्गेण आत्मानं परञ्च तदुपदेशवर्ति-नं महाकान्तारपथिव्यवच्छितदेशप्रापणेन निस्तारयत्येवं केव-लिनोऽप्यात्मानं परञ्च संसारकान्तारान्निस्तारयन्तीति ॥ टी०सूत्र० ॥ आदेशितो वा आदेशः आदेशात्सत्कारपुरस्सर-माकार्यत इत्यादेश इति व्युत्पत्तेः । आदेशे, (नायकादौ प्राघूर्णके) ॥ व्य० ॥

आओग–आयोग–पुं०आ युज घञ् । गन्धमाल्योपहारे, व्यापारे, रोधे, सम्यक् सम्बन्धे, च ॥ वाच० ॥ द्विगुणादिलाभे, ॥ स्था० ॥ द्विगुणादिवृद्धयार्थप्रदाने च ॥ भ० ॥ परिकरे, "भीमसंगामि आओगं,, भीमः सांग्रामिक आयोगः परिकरो यस्येति ॥ ज्ञा० ॥

आओगपओग–आयोगप्रयोग–पुं० । आयोगस्यार्थलाभस्य प्र-योगा उपायाः ॥ औप० ॥ आयोगेन द्विगुणादिलाभेन द्रव्य-स्य प्रयोगोऽधमर्णानां दानमिति ॥स्था०॥ द्रव्योपार्जनोपाय-विशेषे, ॥ स्था० ॥ द्विगुणादिवृद्धयार्थप्रदाने, सा कलान्तरे प्रयोगे च ॥ भ० ॥

आओगपओगसंपउत्त–आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्त–त्रि० । आपा-दनविसर्जनकुशले, राज० ॥ आयोगो द्विगुणादिवृद्धयार्थ-प्रदानं प्रयोगश्च कलान्तरितो सम्प्रयुक्तो व्यापारितो येस्ते तथेति ॥ भ० ॥

आयोगप्रयोगा द्रव्योपार्जनोपायविशेषाःसम्प्रयुक्ताः प्रवर्त्तिता येन स तथेति,स्था०आयोगस्यार्थलाभस्य प्रयोगा उपायाः संप्र-युक्ता व्यापारिता येन तेषु वा सम्प्रयुक्तो व्यापृतो यः स तथेति-॥ ज्ञा० ॥ औप० ॥ प्रवर्त्तितद्रव्योपार्जनोपायविशेषे, स्था० ॥ द्रव्योपार्जनोपायविशेषेषु प्रवृत्ते च ॥ ज्ञा० ॥ आयोगेन द्विगुणा-दिलाभेन द्रव्यस्य प्रयोगोऽधमर्णानां दानम् तत्र संप्रयुक्तानि व्यापृतानि तेन वा संप्रयुक्तानि संगतानीति ॥ स्था० ॥ द्वि-गुणादिलाभेन द्रव्यप्रयोगेषु व्यापृते, द्विगुणादिलाभार्थम द्रव्यप्रयोगेण संगते च ॥ स्था० ॥

आओगव आयोगव–पु० स्त्री० अयोगव एव स्वार्थे अण् वैश्य-कन्यायां शूद्रेणोत्पादिते जातिभेदे, "शूद्रादायोगवः क्षत्ता चाण्डालश्चाधमो नृणाम्, ॥ वाच०, ॥

आओय–आयोद–पु० आयोदस्यापत्यम् वा अण् । धौम्ये मुनौ ॥ वाच० ॥

आंतुरिगाम–आंतुरिग्राम–पुं० [illegible] मतिदेवजिनाधिष्ठिते ग्रामविशेषे, आंतुरिग्रामे [illegible] इति ॥ ती० ॥

आकंखा–आकाङ्क्षा–स्त्री० [illegible] वारे, १ [illegible] न्यायमते, [illegible] स्तन्पदे [illegible]

॥ आचा० ॥ "तत्त्वं यद्दृष्ट्या निवर्त्तते दर्शनाकाङ्क्षा"दर्शनाकाङ्क्षा दर्शनमाक्रन्देति ॥ पो० ॥

आकंदमाण–आक्रन्दत्–त्रि० आक्रन्दशब्दं कुर्वति, ॥ वि० ॥

आकंद–आक्रन्द–पुं० आवर्जने, ॥ स्था० ॥ व्य० ध० ॥ आराधने, ॥ व्य० ॥ आ+क्रन्द्-घञ्, करि-घम् । ईषत्कम्पे ॥ वाच० ॥

आकंदणा–आक्रन्दन–न० आवर्ज्येत्यर्थे, ॥ व्य० ॥ आवर्ज्येत्यर्थे, ॥ ध० ॥ स्था० ॥ आकंदणा सोचनो हि आलोचकस्य दत्तासु दोषेषु प्रथमो दोष आलोचनादाने ॥ ध० ॥ स्था० ॥

आकंदत्तु–आक्रन्द्य–अ० आवर्ज्येत्यर्थे, ॥ स्था० ॥

आकंदण–आक्रन्दन–न० आराधने, आवर्जने,च ॥ व्य० ॥ ध० ॥ आक्रन्दे, आ+क्रन्द्-घुन । ईषत्क्रन्दनशीले, त्रि० भावे ल्युट् । ईषत्क्रन्दे, न० । आ+कृति-णिच्-ल्यु० । ईषदाक्रन्दके, त्रि० तत एव भावे ल्युट् । ईषदाक्रन्दने, न० ॥ वाच० ॥

आकंदु–आकर्ष–पुं० अभिमुखमाकर्षणे, ॥ प्रश्न० ॥ नि० चू० ॥

आकड्डण–आकर्षण–न० अभिमुखं कर्षणमाकर्षणम् । अभिमुखकर्षणे ॥ प्रश्न० ॥ "आकड्ढणविकड्ढणं [illegible]" इति ॥ नि० चू० ॥

आकड्डविकड्डा–आकर्षविकर्षा–स्त्री० द्वि० अभिमुखमाकर्षणवि[illegible], "आकड्डविकड्ड" [illegible] अभिमुखं कर्षणं [illegible] विरुद्धं कर्षणं पुनः इति ॥ प्रश्न० ॥

आकड्डविकड्डिया–आकर्षविकर्षिका–स्त्री० अभिमुखमाकर्षण[illegible] विकर्षणं, ॥ प्रश्न० ॥ "आकड्डविकड्डि कोमलं" इति ॥ आ० ॥ नि० चू० ॥

आइक्खण–आइंखन–न० [illegible], ॥ [illegible] ॥ प्र० ॥ (एतद-[illegible]) आ+[illegible]-ल्युट् । [illegible], मुद्रा [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

आइंखिअ–आइंखित–त्रि० [illegible], ॥ [illegible] ॥

[illegible]

आकिं(ग)ई आकृति–आ. कृञ्. क्तिन्. "इत्कृपादौ" प्रा० १ इति सूत्रेणेत्वम् प्राकृतत्वात्तकारलोपः ॥ प्रा०व्या० ॥ आ क्रियते व्यज्यते जातिरनया करणे क्तिन् । जातिव्यञ्जके ऽव यवसंस्थानभेदे, "आकृतिग्रहणा जातिः" महाभा० ॥ जात्या कृतिव्यक्तयस्तु पदार्थाः॥गौ०सू०॥वाच० आकारे,आ.म.॥ग्रा० संस्थाने,न०॥'आगारत्ति वा आगरिवासेहाणंति वा एगट्ठा'आ० आकृतिशब्देन प्राण्यवयवानां पादादीनां तदवयवानां चा गुल्यादीनां संयोगोऽभिधीयते तथा च सूत्रम् । आकृतिर्जा तिलिङ्गाख्येति।अस्य भाष्यं यया जातिर्जातिलिङ्गानि चाख्या यंते तामाकृतिं विद्यात्सर्वसत्त्वावयवानां तदवयवानां च नियत व्यूहोव्यूहशब्देन संयोगविशेष उच्यते नियतग्रहणेन कृत्रिम संयोगनिरासः।तत्र जातिलिङ्गानि प्राण्यवयवाः शीर्षपाण्यादय स्तैर्हि गोत्वादिलक्षणा जातिर्लिङ्ग्यते आकृत्या तु कदाचित्सा क्षाज्जातिर्व्यज्यते ॥ सम्म० ॥ यदा शिरःपाण्यादीनां लिङ्गा नां प्रख्यापिका भवत्याकृतिः जातिशब्देनाभिधाभिधानप्रत्यय प्रसवनिमित्तं समान्याख्यं वस्तूच्यते । यथा च सूत्रं समान प्रत्ययप्रसवात्मिका जातिरिति समानप्रत्ययोत्पत्तिकारणं जातिरित्यर्थः ॥ सम्म० ॥ (अस्याः शब्दार्थत्वविचार आग मशब्दे) सम्म० ॥ रूपे, यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसंतीति ॥ आचा० ॥

आकिइमंत–आकृतिमत्–त्रि० प्रशस्तस्वरूपोपेते, "जो वि अगी सो वि आगईमंतो'अगीतार्थोऽपि आकृतिमान् रूपेण भवत्यत्र तुल्यः स गणधरपदे निवेश्यत इति. ॥ व्य० ॥

आकिंचणिय–आकिंचन्य–न० अकिञ्चनस्य भावः ष्यञ् दरिद्र तायाम् ॥ वाच० ॥ नास्य किञ्चन द्रव्यमस्तीत्यकिञ्चनस्तस्य भाव आकिञ्चन्यम् ॥ प्रव० ॥ पो० ॥ ध० ॥ कनकादिरहित तायाम् ॥ पंचा० ॥ अकिंचणीयं नत्थि जस्स किंचण सो अकिंचणो तस्स भावो आकिंचणियं कंमनिज्जरहं सदेहारे नु विणासमेवा भवितव्यं ॥ आ० चू० ॥

आकिंचणियव्वय–आकिञ्चन्यव्रत–न० पञ्चमे महाव्रते, ॥ ध० ॥ एवं॰: ॥ परिग्रहस्य सर्वस्य सर्वथा परिवर्जनम् । आकिञ्च न्यं व्रतं प्रोक्तमर्हद्भिर्हितकाङ्क्षिभिः ॥४४॥ सर्वस्य सचित्ताचित्ता दिभिन्नस्य द्रव्यधनधान्यभावस्य वा परिग्रहस्य मूर्च्छाभा वस्य सर्वथा त्रिविधं परिवर्जने त्यागःतत् आकिञ्चन्यव्रते न विद्यते किञ्चन द्रव्यं यस्यासावकिञ्चनस्तस्य भाव आकिञ्चन्यं तच्च तत् व्रतं च समासः अपरिग्रहव्रतमित्यर्थः । प्रोक्तं प्रज्ञ प्तमर्हद्भिर्जिनैः किंविशिष्टैर्हितकाङ्क्षिभिर्हितेच्छुभिरिति भावार्थः ॥ ध० ॥

आकिट्ठ–आकृष्ट–त्रि० आ×कृष–क्त । कृताकर्षणे, ॥ वाच० ॥

आकिट्ठि–आकृष्टि–स्त्री० आ+कृष-क्तिन् आकर्षणे, वाच०

आकीरदाम–आकीरदाम–पुं० [illegible] [illegible] [illegible] भीमपर्वविहारे, ([illegible] [illegible]) ॥ [illegible] ॥

आकुट्ट–आकुट्ट–त्रि० आ+कुट–क्त १ कृताकोशे, ४ [illegible] आकोशे [illegible] । २ वञ्चिते ३ निन्दिते च आर्थे क्त । ४ वचनमात्रे, न० "[illegible] [illegible]" [illegible], वचनमात्रे, ॥ वाच० ॥ [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

र्थविचारणे मतिः कार्या ॥ यदि सत्यं कः कोपः स्यादनृतं किंनु कोपेन ॥ १ ॥ सूत्र० ॥

आकूइ–आकूति–स्त्री० आ+कू–भावे क्तिन्। अभिप्राये, ॥वाच०॥

आकूय–आकूत–न० आ.कू.भावे.क्त.आशये,अभिप्राये, ॥ वाच०॥ अभिप्रेते वस्तुनि, भावे च ॥ विशे० ॥

आकूणिय–आकूणित–त्रि०आ+कूण–क्त०।ईषत्संकुचिते,।वाच०।

आकेवलिय–आकेवलिक–पुं० न केवलमकेवलं तत्र भवा आकेवलिकाः । सद्वन्द्वे, (सप्रतिपक्षे) असम्पूर्णे च ॥ आचा० ॥

आकोसल–आकौशल–न० अकुशलस्य भावः अण् । द्विपद्वृद्धिः पूर्वस्य वा । अपाटवे, ॥ वाच० ॥

आकोसायंत–आकोशायमान–त्रि० । आकोशायते इत्याकोशायमानम् । विकचीभवति कमलादौ, "आकोसायंतपउमगंभीरवियडनाभा" आकोशायते इत्याकोशायमानं विकचीभवदित्यर्थः । पद्मं तद्वद्गंभीरा विकटा च नाभिर्येषां ते इति ॥ जी० ॥

आख–आख–पुं०आखनत्यनेन आ+खन–ड खनित्रे,अत्र स्वार्थे कन् गौरादिपाठात् ङीष् आखनिकी । क्षुद्रखनित्रे, स्त्री० ॥ वाच० ॥

आखंडल–आखण्डल–पुं० आखण्डयति भेदयति पर्वतान् आ खडि–डलच् डस्य नेत्वम् । इन्द्रे, ॥ वाच० ॥ प्रा०को० ॥

आखोड–आखोट–पुं० आखः खनित्रमिव उटानि पर्णान्यस्य । (अखरोट) इतिख्याते शैलपीलौ, ॥ वाच० ॥

आग–आगस्–न० इण्*आग अपराधे,उणा० इण्–असुन् आगादेशः । अपराधे, पापे, दण्डे, च ॥ वाच० ॥

आगइ–आगति–स्त्री० आगमनमागतिः नारकत्वादेरेव प्रज्ञापकप्रत्यासन्नस्थाने,प्रतिनिवृत्तौ (आगमने) स्था०।कल्प०॥ "गइं च जो जाणइ आगइं च" यत्र जीवानामागतिमागमनं कुतः समागता नारकास्तिर्यञ्चो मनुष्या देवा इति॥सूत्र०॥ "एगस्स जंतो गतिरागती य" आगतिरागमनं भवान्तरादुपजायते कर्मसहायस्यैवेति. ॥ सूत्र० ॥ उत्पत्तौ ॥ स्था० ॥ "एगा आगती" आगमनमागतिर्नारकत्वादेरेव प्रतिनिवृत्तिस्तदेकत्वं गतेरिवेति ॥ स्था० ॥ नैरयिकाणां दण्डकक्रमेण गत्यागती स्थानाङ्गे यथा-

नेरइया दु गइया दु यागइया पन्नत्ता तंजहा–नेरइए नेरइएसु उववज्जमाणे मणुस्सेहिंतो वा पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वा उववज्जेज्जा। से चेव णं से नेरइयत्तं विप्पजहमाणे मणुस्सत्ताए वा पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ताए वा गच्छेज्जा। एवमसुरकुमाराणं वि णवरं से चेव णं से असुरकुमारत्तं विप्पजहमाणे मणुस्सत्ताए वा तिरिक्खजोणियत्ताए वा गच्छेज्जा। एवं सव्वेदेवा पुढविकाइया दु गइया दु यागइया पन्नत्ता तंजहा–पुढविकाइए पुढविकाइएसु उववज्जमाणे पुढविकाइएहिंतो वा णो पुढविकाइएहिंतो उववज्जेज्जा। से चेव णं से पुढविकाइयत्तं विप्पजहमाणे पुढविकाइयत्ताए वा णो पुढविकाइयत्ताए वा गच्छेज्जा एवं जाव मणुस्सा।स्था०।

(नेरइएत्यादि) दण्डकः कण्ठ्यो नवरं नैरयिका नारका

अपोर्मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्लक्षणयोर्गत्योरुत्पत्तिकारणभूतयोर्ग- तिर्ययोस्ते तथा आभ्यामेताभ्यामेवावधिभूताभ्यामागतिरागमनं येषां ते तथा उदितनारकायुर्नारक एव व्यपदिश्यते अत उच्यते । (नेरइएनेरइएसुत्ति) नारकेषु मध्ये इत्यर्थः । इह चोद्देशकमव्यत्ययात् प्रथमवाक्येनागतिरुक्ता । (से चेव णं सेत्ति ।) यो मानुषत्वादितो नरकं गतः स एवासौ नारको नान्योऽनेनैकान्तानित्यत्वं निरस्तमिति । (विप्पजहमाणेत्ति) विप्रजहत् परित्यजन् इह च भूतभावतया नारकव्यपदेशः अनेन वाक्येन गतिरुक्ता इत्यत्र व्याख्यातं तेजस्कायिकाद्या गतयस्तिर्यङ्मनुष्यापेक्षया एकगतयस्तिर्यगपेक्षयेति वाक्यमुपजीव्येति । (एवं असुरकुमाराविति) नारकवद्वक्तव्या इत्यर्थः । नवरं केवलमयं विशेषः।तिर्यक्षु न पंचेन्द्रियेष्वेवोत्पद्यंते । पृथिव्यादिष्वपि तदुत्पत्तेरित्यतः सामान्यत आह (से चेव णं से इत्यादि । जाव तिरिक्खजोणियत्ताए वा गच्छेज्जत्ति) एवं (सव्वदेवत्ति) असुरवद् द्वादशापि दण्डकपदानि वाच्यानि तेषामप्येकेन्द्रियेषूत्पत्तेरिति । (नो पुढविकाएहिंतोत्ति) अनेन पृथ्वीकायिकनिषेधद्वारेणाप्कायिकादयः सर्वे गृहीता द्विस्थानकानुरोधादिति तेभ्यो वा नारकवर्जेभ्यः समुत्पद्येत । (णोपुढविकाइयत्ताएत्ति) । देवनारकवर्जाप्कायादितया गच्छेदिति (एवं जाव मणुस्सेत्ति) । यथा पृथ्वीकायिका (दुगइया) इत्यादिभिरभिलापैरुक्ताः । एवमेभिरेवाप्कायादयो मनुष्यावसानाः पृथ्वीकायिकस्थानेऽप्कायादिव्यपदेशं कुर्वद्भिरभिधातव्या इति । व्यन्तरादयस्तु पूर्वमतिदिष्टा एवेति॥टी०स्था०॥ उपपातशब्दे आगतिः कुत उत्पद्यत इत्यादि वक्ष्यं ।

एकेन्द्रियादीनां गत्यागती यथा—

एगिंदिया पंचगइया पंचागइया पं० तं० एगिंदिए एगिंदिएसु उववज्जमाणे एगिंदिएहिंतो वा जाव पंचिंदिएहिंतो वा उववज्जेज्जा । से चेव णं से एगिंदिए एगिंदियत्तं विप्पजहमाणे एगिंदियत्ताए वा जाव पंचिंदियत्ताए वा गच्छेज्जा । बेइंदिया पंचगइया पंचागइया एवं चेव । एवं जाव पंचिंदिया पंच गइया पंचागइया पण्णत्ता तंजहा पंचिंदिया जाव गच्छेज्जा ॥स्था०॥

पृथ्वीकायिकादीनां गत्यागती यथा—

पुढविकाइया छ गइया छ आगइया पन्नत्ता तंजहा पुढविकाइए पुढविकाइएसु पुढविकाइएहिंतो वा जाव तसकाइएहिंतो वा गच्छेज्जा सो चेव णं से पुढविकाइए पुढविकाइयत्तं विप्पजहमाणे पुढविकाइयत्ताए वा जाव तसकाइयत्ताए वा गच्छेज्जा ॥ स्था० ॥

अण्डजादीनां गत्यागती प्रतिपादनाय सूत्रं यथा—

अंडगा सत्त गइया सत्तागइया पन्नत्ता तंजहा–अंडगे अंडगेसु उववज्जमाणे अंडएहिंतो वा पोयएहिं वा जाव उब्भिएहिंतो वा उववज्जेज्जा । से चेव णं से अंडए अंडगत्तं विप्पजहमाणे अंडगत्ताए वा पोयगत्ताए वा जाव उब्भियत्ताए वा गच्छेज्जा । पोयगा सत्त गइया सत्तागइया एवं चेव सत्तण्हवि गइरागई भाणियव्वा जाव उब्भियत्ति ॥ स्था० ॥

(अंडगेत्यादि) क-

[illegible]

सर्वस्मिन्नपि लोकेन म्रियते नापि मियते रागद्वेषसमाहितः तदेवमागतिगतिपरिज्ञानाद्रागद्वेषपरित्यागस्तदभावाच्च छेदादिसंसारदुःखाभावोऽपरे च सांमतेत्थिनः कुतो ममनागताः क वा यास्यन्ति किं वा तत्र न संपत्स्यते, नैवं मापरेया संसारभ्रमणदुःखान्यनुभवन्तीति दर्शयितुमाह-(अवरेण) इत्यादि सूत्रम् ॥ अपरेण पश्चात्कालभाविना सह पूर्वमतीतकालं न स्मरन्त्येके मोहाज्ञानादृतबुद्धयो यथा किमस्य जन्तोरेतदादिमभ्योद्भूतं बालकुमारादिविशेषविशिष्टं वा तु भाविनि किं वासमिष्यत्यागमिनि काले किमस्य सुगतिदुर्गतिर्वा भावीति । यदि पुनरतीतागामिपर्यालोचनं स्यात्तर्हि संसारे रतिः स्यादित्युक्तं च "केण ममेत्थुप्पत्ती कहं इओ तह पुणो वि गंतव्वं । जो एत्ति यं वि चिंतइ एत्थ सो को न निव्विण्णो" एके पुनर्महामिथ्यात्वाभिनिवेशे इहास्मिन्संसारे मनुष्यलोके वा मानवा मनुष्या यदस्यातीतमिति [illegible] ॥

[illegible]

नुदर्शी च किं गुणो भवतीत्याह-(निरुंभेत्यादि) पूर्वोप-चितकर्मणां निर्जरयिता क्षपकः क्षपयिष्यति वा पूर्वोप-मेतज्जन्म वा कर्मसंवरणायोद्यतस्य च धर्मध्यायिनः शुक्लध्यायिनो वा महायोगीश्वरस्य निरुद्धसंसारसुखदुःख-विकल्पाभावस्य यत्स्यात्तद्दर्शयति (का अरई के आणंदे) इत्यादि । [illegible] आत्मनो विचारे संसारस्वरूपविचारणा धर्माध्यायिनः [illegible] तु धर्मशुक्लध्यानार्थमायच्छतोऽ-[illegible] आयतस्नु-[illegible] । [illegible] धी आणंद इति [illegible] विषयेण [illegible] । [illegible] ([illegible])तदाह-[illegible] । [illegible] विषयेण [illegible] । [illegible] ॥ टी० आचा० ॥ [illegible] । [illegible] ॥ आचा० ॥

आगइगइविण्णाण—आगतिगतिविज्ञान—न० शुभाशुभपूर्वं जन्मागागतजन्मनी [illegible], [illegible] “ आगत गइ विण्णाणं [illegible] ” [illegible] शुभाशुभपूर्वजन्मागागतजन्मनी [illegible] [illegible] [illegible] ॥

आगंतागार—आगंतागार—पुं० न० आगन्तुकानां कार्पटिकादी-नामावासार्थं गृहे, “आगंतागारे आरामागारे गाहावइ कुलेसु [illegible] आगंतुकानां कार्पटिकादीनामवासार्थमागार-मिति वृत्तिः ॥ सूत्र० ॥

आगंता—आगन्तृ—त्रि० । आ गमनशीलः आगन्ता ॥ सूत्र० ॥ आगमनशीले, ॥ स्था० ॥ “ आगंतारो [illegible] ” [illegible] ॥ सूत्र० ॥

आगंतार—आगंतागार—पुं० न० [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥

आगंतु—पुं० । [illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

आगंतागारिय—आगंतुकागारिक—त्रि० । [illegible] ॥ [illegible] ॥

आगंतु—आगंतु—पुं० [illegible] ॥

आगंतु (गा) य—आगन्तुक—त्रि० । [illegible]

[illegible]

आगम—आगम—पुं० [illegible]

[illegible]

द्विधोनिश्चला येषां ते सप्त गतयः सप्तभ्य एवाण्डजादियो-निभ्यः आगतिरुत्पत्तिर्येषां ते सप्तागतयः ॥ (एवं चेयत्ति ।) यथाऽण्डजानां सप्तविधे गत्यागती भणिते तथा पोतजादिभिः सह सप्तानामप्यण्डजादिजीवभेदानां गतिरागतिश्च भणित-व्या । (जाव उब्भियत्ति-) । सप्तममूत्रं यावदिति शेषं सुग-मम् ॥ ठा० ७ठा० ॥

अंडया अट्ठगइया अट्ठागइया पं० तंजहा अंडए अंडएसु उववज्जमाणे अंडएहिंतो वा पोयएहिंतो वा जाव उववाइ-एहिंतो वा उववज्जिज्जा से चेव णमंडए अंडगत्तं विप्पज-हमाणे अंडगत्ताए वा पोयगत्ताए वा जाव उववाइयत्ताए वा गच्छेज्जा । एवं पोयगावि । जराउयावि । सेसाणं गइरागई नत्थि ॥ स्था० ॥

(अट्ठगइयत्यादि) सूत्रचतुष्टयं सुगमं नवरमौपपातिकादेव [illegible] (अट्ठगइत्ति) अंडजपोतजजरायुजवर्जितानां रस-[illegible] [illegible] इति शेषः । यतो रस-[illegible] पंचेन्द्रियाणामेव तथोत्प-[illegible] सर्वेष्वनुपपद्यन्ते पंचेन्द्रिय-[illegible] अंडजपोतजजरायुजमूर्च्छिम [illegible] ॥ ठा० ८ठा० ॥

[illegible] यथा—

पुढविकाइया [illegible] पं० तंजहा-पुढवि-काइए पुढविकाइएसु उववज्जमाणे पुढविकाइएहिंतो जाव

सर्वेस्मिन्नपि लोके न छिद्यते नापि भिद्यते रागद्वेषोपशमादितो तदेवमागतिगतिपरिज्ञानाद्रागद्वेषपरित्यागस्तदभावाच्च छेद-नादिसंसारदुःखाभावोऽपरे च सांप्रतेक्षिणः कुतो वयमाग-ताः क्व यास्यामः किं वा तत्र न संपत्स्यते, नैवं भावयन्त्यत संसारभ्रमणपात्रतामनुभवन्तीति दर्शयितुमाह-(अवरेण) इत्यादि रूपकम् ॥ अपरेण पश्चात्कालभाविना सह पूर्वमति-क्रान्तं न स्मरन्त्यन्ये मोहाज्ञानावृतबुद्धयो यथा किमस्य जन्तोर्नरकादिभयोद्भूतं बालकुमारादिवयोपचितं वा दुःखा-वतीतं किं वागमिष्यत्यागामिनि काले किमस्य सुखाभिला-षिणो दुःखद्विषो भावीति । यदि पुनरतीतागामिपर्यालोचनं स्यान्न तर्हि संसारे रतिः स्यादित्युक्तं च "कण ममेत्तु प्पत्ती कहं इमो तह पुणो वि गंतव्वं । जोएत्ति यं पि चित्तं एत्थ सो को न निव्विण्णो" एके पुनर्महामिथ्याज्ञानिनो मार्गे इहास्मिन्संसारे मनुष्यलोके वा मानवा मनुष्या यथा मदस्य जंतोरतीतं स्त्रीपुंनपुंसकसुभगदुर्भगश्वगोमायुब्रा-ह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रादिभेदावेशात्पुनरप्यन्यजन्मानुभूतं तदे-वागामीति । यदि वा न विद्यते परः प्रधानोऽस्मादित्यपर-संयमस्तेन वासितचित्ताः सन्तः पूर्वं पूर्वानुभूतं विषयसुखो-पभोगादि न स्मरन्ति न तदनुस्मृतिं कुर्वते । एके रागद्वेषवि-प्रमुक्ताः तथा नागतदिव्याङ्गनाभोगमपि नो कांक्षन्ति किं वाऽस्य जन्तोरतीतं सुखदुःखादि किं वागामित्येतदपि स्मरन्ति यदि वा कियान् कालोऽतिक्रान्तः कियानेष्यत्का-लोऽपि स्यान्तु भावयन्ते । एके रागद्वेषरहिताः केवलिनश्च-तुर्दशपूर्वविदो वा परस्य जंतोरन्यादिनिधनस्वात्कालत्रयो-

स्वबलेन गणधरदेव श्रुतेरर्थस्य परंपरागमः गणधरैरेव स्वस्थानात् । तत ऊर्ध्वमस्मदादीनां सूत्रस्यार्थस्य च नात्मागमो नानन्तरागमस्तत्तदभावात्परंपरागम एव । अनेन आगमस्य तीर्थकरादिभवत्वमनुक्तेनैकान्तापौरुषेयत्वं निराकरोति । पौरुषत्वादिव्यापारमन्तरेण नन्वेव [illegible] निष्पद्यन्त एव शब्दो न तु क्रियते इति चेत् यद्येवं तर्हि सर्वस्यापौरुषेयत्वप्रसंगस्तेषां भाषानुद्भवनिबन्धनात् भाषानुद्भवानं च संकेते सर्वदैवास्थानतो पूर्वक्रियमाणता प्रयोगेन ताल्वादिव्यापाराभिव्यक्तिमात्रस्यैव निर्वर्तनात् । न च वक्तव्यं वचनस्य पौरुषेयत्वमसिद्धं महाध्वनिरत्नदूरितभवत्वाविर्भवस्य [illegible] वाद्यपौरुषेयमागमवचस्तात्वादिव्यापारनिर्व्यपेक्षत्वाद्वचनादिवाक्यवदित्यादि वक्तव्यं तत्र नोच्यते स्थानांतरनिर्लोठत्वादिति । सेयं बोधुरपि इत्यादि निगमनपदम् ॥ अनु० टी० ॥ आ० ॥ अंग० ॥ नि०चू० ॥ सूत्र० ॥ आवश्यकचूर्णौ तु-

आगमो दुविहो लोइओ लोउत्तरिओ य । लोइओ चोदसविज्जाट्ठाणाणि ॥

अंगानि चतुरो वेदा मीमांसा न्यायविस्तरः । धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्याश्चैताश्चतुर्दश ॥ १ ॥

तत्रांगानि षट् तद्यथा-शिक्षा,कल्पो,व्याकरणं, छंदो,निरुक्तं, ज्योतिषं,चेति ।"लोउत्तरो दुवालसंग गणिपिडगं" इत्यादि [illegible] ॥ आ०चू० ॥ आ०म० ॥ श्रुतशब्दे वक्ष्यमाणरीत्या निर्देशः

(२) आगमस्य च इतः प्रामाण्यम् सम्मतितर्के दर्शितम् यथा-

सिद्धं सिद्धट्ठाणं ठाणमणोवमसुहं उवगयाणं । कुसमयविसासणं सासणं जिणाणं भवजिणाणं ॥ १ ॥

अस्याश्च समुदायार्थः एतत्पाठनिर्देशैव प्रकाशितोऽवयवार्थस्तु प्रकाश्यते । शासनं जीवादयः पदार्था यथावस्थिततत्त्वेनानेनेति शासनं द्वादशांगं तदेव सिद्धं प्रतिष्ठितं निश्चितं प्रामाण्यमिति यावत् । स्वमहिम्नैव नाऽपरः प्रकाशकोऽपेक्ष्यत इत्यर्थः ॥ सम्म० ॥

शब्दसमुत्थस्य स्वाभिधेयविषयज्ञानस्य यदि प्रामाण्यमभ्युपगम्यते तदाऽपौरुषेयत्वस्यासंभवात् गुणवत्पुरुषप्रणीतत्वात् इत्यादि [illegible] शब्दोऽभ्युपगन्तव्योऽपि तत्प्रणीतत्वं चाभ्युपगन्तव्यं तदा तदनुत्पन्नज्ञानस्य प्रामाण्यमपि न स्यादित्यभिप्रायवानाचार्यः प्राह-जिनानां रागद्वेषमोहजेतृणाम् [illegible] इति जिनस्येदं शासनं तदभ्युपगन्तव्यमिति प्रसंगसाधनम् । यथावेदं नैव यदि शासनं जिनप्रणीतत्वेन सिद्धं निश्चितं प्रामाण्यमभ्युपगन्तव्यमन्यथा प्रामाण्यस्याभ्युपगमो न स्यादिति प्रसंगसाधनम् प्रतिपादितमेतदिति [illegible] तस्मिन्निति वैशेषिकपक्षनैव स्वतः स्वतः प्रामाण्यनिश्चयोऽभिहितो यतः सर्वमतसमूहानन्तधर्मात्मकत्वेन प्रतिपादयितुमभिप्रेतं यद्वचनस्यैव प्रणयनस्य पतिमत्त्वात् (सर्वज्ञानपरंपरासमधिगतस्य प्रवचनस्य जिनवचनस्य भगवतो सर्वज्ञत्वमुपपादितमन्यथानुपपत्तेरित्यादि) यदेतदादौ वैशेषिकपक्षस्यैव सम्भवोऽपि अस्येदं [illegible] पौरुषेयाभिप्रायो दृष्टः सर्वमतानां परस्परविरोधेनां सम्यग् मतत्वेन विरोधितानां [illegible]

अनेनैव वार्त्तिकविरचनाद्यर्थापि सर्वसिद्धान्तः समुदितेष्वपि नान्योऽस्ति । न च तासु नयात् प्रमाणत्वेऽपि विनियोजितासु सर्वेषु तत्त्वबोधविधिः ॥ १ ॥ सम्म० ॥

(३) आगमस्यापौरुषेयत्वं स्याद्वादमञ्जर्याम् । स हि पौरुषेयो वा स्यादपौरुषेयो वा । पौरुषेयश्चेत्सर्वज्ञकृतस्तदितरकृतो वा । आद्यपक्षे युष्मन्मताहतिस्तथा च सर्वज्ञाभावात्। अतीन्द्रियार्थज्ञानशून्यानां सद्भावश्च न विद्यते । निर्दोषो वेदवाक्येभ्यो यथार्थत्वविनिश्चयः ॥ द्वितीयपक्षे तु तत्र दोषवत्कर्तृकत्वेनाऽनाश्वासप्रसंगः । अपौरुषेयश्चेत् सम्भवत्येव स्वरूपनिराकरणात् तुरगशृङ्गवत् । तथाहि-उक्तिर्वचनमुच्यते इति चेति पुरुषक्रियानुगतं रूपमस्य सा क्रियाभावे कथमस्तित्वमनुभवति । न चैतत्केवलं क्वचिद्वचनमुपलभ्यते उपलब्धावप्यदृश्यवक्तृकाशङ्कासम्भवात् । तस्माद्वचनं तत्पौरुषेयमेव वर्णात्मकत्वात् कुमारसम्भवादिवचनवत् । वचनात्मकश्च वेदस्तथा चाहु:-ताल्वादिजन्मा ननु वर्णवर्गो वर्णात्मको वेद इति स्फुटं च । पुंसश्च ताल्वादि ततः कथं स्यादपौरुषेयोऽयमिति प्रतीतिः ॥ १ ॥ श्रुतेरपौरुषेयत्वमुररीकृत्यापि तावत्कर्तृकत्वेऽपि तदर्थव्याख्याने पौरुषेयमेवाङ्गीक्रियते । अन्यथा अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम इत्यस्य श्वमांसं भक्षयेदिति किं नार्थो नियामकाभावात् अपरे सूत्रमपि पौरुषेयमनुसरन्तम् । अस्तु वा अपौरुषेयस्तथापि तस्य न प्रामाण्यं आप्तपुरुषाधीना हि वाचां प्रमाणतेति ॥ स्या० ॥

तथा च स्याद्वादवचने-

"अपद सुपयं पमवे" इति ॥ १ ॥ श्रुतानां स्याद्वादमयत्वात् सम्यगनेकान्तात्मकानां प्रमाणानि सर्वाणि शास्त्राणि प्रमाणं दिति प्रभवः । प्रथमतुल्यत्वकथनं तथा दर्शनपराङ्मुखेष्वपि सर्वेषां शास्त्राणां प्रवर्तनाद्दर्शनाभासेष्वपि हि यः कश्चिदर्थोऽर्थः संभावनानुसारेणार्थेषु हेतुः प्रभवहिंसादिरूपः स सन्मत्यनुमतस्तस्य एव समुद्रस्थे वैदशब्दो न स्वतंत्रेन्द्रियार्थपरिज्ञानकौशलेन्द्रियः प्रमाणीकृतोऽर्थः पुरुषाभिप्रायैः तत्त्वेन कथितपदत्वात् । अतीन्द्रियार्थपरिज्ञाने परकीयैकमतस्येदृशे [illegible] । तस्मै भगवते सर्वज्ञाय वीतरागाय नमः [illegible] अनुरागात् [illegible] तस्मात् सर्वदर्शनप्रबन्धः । उक्तं च श्रुतिस्मृति-पुराणानि न परस्परविरोधीनि कुर्वन्ति यः साक्षात् सर्वज्ञत्वम् । एवं हि पूर्वपक्षसिद्धान्तः [illegible] सिद्धः सर्वदर्शनः ॥ १ ॥ [illegible] सर्वदर्शनाभ्युदयः श्रीमद्भगवतः स्तुतिरेव-

"औदधिरमृतं सर्वसिद्धौ सर्वदर्शनं [illegible] स्वामिन् [illegible] सर्वदर्शनं सर्वमयं [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] वेद [illegible] प्रयुज्यते [illegible] [illegible] सर्वाणि सिद्धान्ते [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] । [illegible]विवेचने. [illegible]दि- [illegible], [illegible] । [illegible] ॥ पंचा० ॥ सूत्र० ॥ [illegible] । [illegible]मात्मन्यपि ज्ञानेनाऽसुमताऽयम्पाऽ- [illegible]मिन्द्रियमात्मन्यामुपेते- [illegible] विनाप्यम ॥ [illegible] [illegible]न्तरेण न भवति [illegible]नपरि- [illegible] सोऽन्या- [illegible] परमकरद्रव्य- [illegible] ॥ सूत्र० ॥ [illegible] । उपचारपदान- [illegible] । [illegible] [illegible]

[illegible]

(१२) अर्थः किंस्वरूपः ।
(१३) वाच्यवाचकभावः ।
(१४) वाचकरूपस्य शब्दस्य विचारः ।
(१५) स्फोटः शब्दः ।
(१६) जैनानां वाचकः शब्दः ।
(१७) शब्दनित्यत्वविचारः ।
(१८) शब्दार्थयोः सम्बन्धः ।
(१९) शब्दार्थयोर्वाच्यवाचकभावसम्बन्धः ।
(२०) हेतुवादाहेतुवादभेदादागमद्वैविध्यम् ।
(२१) आगमस्य सर्वव्यवहारनियामकत्वम् ।
(२२) धर्ममार्गे मोक्षमार्गे चागमस्यैव प्रामाण्यम् ।
(२३) जिनागमस्यैव सत्यत्वम् ।
(२४) जिनागमजासत्कारः ।
(२५) आगमशब्दस्य अर्थान्तराणि, इति ॥

तथाहि-आगमनिक्षेपः श्रुतवन्न च श्रुतशब्दे [illegible] च द्रष्टव्यः ॥ अनु० ॥ आ० ॥ एतस्य भेदास्तथथा ॥

से किं तं आगमे ? आगमे दुविहे पण्णत्ते तंजहा-लोइए लोउत्तरिए अ से किं तं लोइए लोइए जं णं इमं अण्णाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं सच्छंदबुद्धिमइविगप्पियं । तंजहा भारहं रामायणं जाव चत्तारि वेआ सांगोवंगा से तं लोइए । से किं तं लोउत्तरिए ? लोउत्तरिए जण्णं इमं अरिहंतेहिं भगवंतेहिं उप्पण्णणाणदंसणधरेहिं तीय पच्चुप्पण्णमणागयजाणएहिं तिलुक्कवहियमहिय पूइएहिं सव्वण्णूहिं सव्वदरिसीहिं पणीयं दुवालसंगं गणिपिडगं तंजहा आयारो जाव दिट्ठिवाओ ॥ अनु० ॥

(से किं तं आगमे इत्यादि) [illegible] [illegible] जीवादयः पदार्था अनेनेति वा [illegible] [illegible] ॥ अनु० ॥ आ० ॥ [illegible] ॥

अहवा आगमे तिविहे पण्णत्ते तं जहा सुत्तागमे अत्थागमे तदुभयागमे ॥ अनु० ॥

(अहवा आगमे तिविहे इत्यादि) तत्र सूत्रमेव सूत्रागमः [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥

अहवा आगमे तिविहे पण्णत्ते तंजहा अत्तागमे १ अणंतरागमे २ । परंपरागमे ३ तित्थगराणं अत्थस्स अत्तागमे गणहराणं सुत्तस्स अत्तागमे अत्थस्स अणंतरागमे, गणहरसीसाणं सुत्तस्स अणंतरागमे अत्थस्स परंपरागमे तेण परं सुत्तस्स वि अत्थस्स वि णो अत्तागमे णो अणंतरागमे परंपरागमे ॥ अनु० ॥

[illegible]

ध्ययनमध्ययनांतरपूर्वकमिति तदा न कश्चिद्दोषः यथा धा-र्दांग्निर्ध्वांवाभ्रमयो दृष्टः तादृशान्यथोपि ज्याग्रामय इति। अस्तु वा सर्ववेदाऽध्ययनमध्ययनांतरपूर्वकं तथाप्येवमना-दिता सिद्धेर्वेदस्य नापौरुषेयत्वम् । अथानयानादितामाया-द्पौरुषेयत्वसिद्धिरिष्यते तर्हि म्लेच्छपांशुक्रीडादेरपि पुरुष-व्यवहारस्यापौरुषेयतापत्तिस्तस्यापि पूर्वपूर्वदर्शनप्रवृत्त-मानादित्वात् ॥

अपि च स्युरपौरुषेया वेदा यदि पुरुषाणामादिमद्वेदाध्ययनं चानादि तदध्यायपुरुषस्याध्ययनमध्ययनांतरपूर्वकं न सि-ध्यति अध्यापयितुरभावात् । न च पुरुषस्य तादर्थ्यादिफ-लप्रामाण्यापारमायात् स्वयं शब्दा ध्वनंति ततो वेदस्य प्रथमोऽध्येता कर्त्तैव वेदितव्यः । अपि च यदस्तु यदनुक्रम-व्यपव्यतिरेकाभ्यां प्रसिद्धं तज्जातीयमन्यद्प्यदृष्टहेतुकं ततो हेतोर्भवतीति संभाव्यते यथेन्धनादयो वह्निहेतवस्तज्जातीय-मन्ये तत्समानहेतुकाः भावाऽपरोऽप्यदृष्टहेतुकाश्च संभाव्यन्ते लौकिकेन च शब्देन समानधर्मः सर्वोऽपि वैदिकः शब्द-राशिः । ततो लौकिकवर्णादिवदेषोऽपि शब्दराशिः पौरुषेयः समर्थीयतास् । दृष्टार्थत्वेऽपि यद्यपि न पुरुषो हेतुस्तथापि पौरुषेयाभिमतशब्दा समाना विशिष्टपदवाक्यरचना भविष्यति तत. कथं तत्समानधर्मतामवलोक्य पुरुष-हेतुकता तेषामनुमीयते तदंतवृद्याभजातियं पदवाक्यरचना हि यदि हेतुमंतरेणापीष्यते तत घावद्विगर्पा सा अर्थवत्तथा-काशादावपि सा सर्वत्र संभवेत् । अहेतुकत्वस्य देशादिनियमा-योगात् । न च सा सर्वत्रापि संभवति तस्मात् पुरुष एव तस्या हेतुरित्यवश्यं प्रतिपत्तव्यं अन्यथा पुरुषस्य रागादिपरी-तत्वेन यथावस्तुपरिज्ञानाभावात् प्रमाणतयाप्ययथार्थमपि संभाव्यत इति ॥ वेदापरेक्षुः पुरुषोऽपरीक्षणः स च वेदार्थो-ऽपौरुषेयत्वाभ्युपगमेऽपि वेदपाठयतां तदन्तरस्य एव, तथाहि-स्वयं नायत्पुरुषो वेदस्यार्थं नावबुध्यते रागादिपरीततयात् नान्यस्यतः पुरुषांतरात्तस्यापि रागादिपरीततयेन यथातत्त्व-मपरिज्ञानादप्यतिनिश्चितरकारागार्थी यदुक्तः स्वयमेव वेदार्थस्य परिज्ञातार्थित् ततः परिज्ञानमभूदिति न हि सर्वेऽपि पुरुषाः समाना प्रज्ञामेधादिगुणैरिति वक्तुं शक्यं संप्रत्यपि प्रतिपुरुषं प्रज्ञादेस्तारतम्यस्य दर्शनात् । न तु स जैमिनि-पुरुषो वेदस्यार्थं यथार्थमवगच्छति यमेति तुम्हो निश्च-यः प्रमाणेन संवादादिरिति चेत् तदतीन्द्रियेष्वर्थेषु न प्रमाण-व्यापारो यदतीन्द्रियेषु तत्र स्वर्गसाधनस्य यदुक्त-मतीन्द्रियार्थं वेदे व्याप्यर्थेन तथार्थं तत्र संवादः अथ देशकाल-स्वभावादतो प्रमाणसंभवः तद्विषये प्रमाणसंवाददर्शनाद-तीन्द्रियार्थानामर्थानां न सम्यक् परिज्ञानमुपपद्यते तद-युक्तं परार्थवद्युक्तितया तदर्थातीन्द्रियार्थपरिज्ञानासा-मर्थ्यस्य सर्वेषामतीन्द्रियार्थदर्शित्वप्रसक्तिः सकलानुमानतो-द्रियार्थव्याख्या क्रियेत ॥

अपि च—तस्माद्योऽयं परिहारः स च वेदाध्ययनमुपदेशार्थस्य-यो अर्थं च कार्यनिष्पत्त्यर्थं शब्दमात्रमतं ततोऽयं प्रत्यक्षं स वेदस्य पौरुषेयत्वं किं शब्दमात्रस्यावगत्ययान्यार्थरचितत्वेन नि-त्यत्वं कल्पनाद्यत्वेऽपि वेदार्थस्य व्याख्यानप्रसक्त्यर्थं वेदः स्व-र्गाद्यर्थप्रतिपादकोऽस्य प्रसिद्धस्य तत्प्रयुक्तत्वात् । ततो वेदस्य वेदार्थस्य पुरुषापेक्षानामर्थाभिधायकत्वं जुहुयात् स्वर्ग-काम इत्यत्र श्रुतौ यथा वेदस्यार्थाभिधायकत्वं कस्मात्तत्पु-

तावाद्युतिं प्रक्षिपेत् स्वर्गकाम इति तदाऽयमस्यार्थः तैः किं न कल्प्यते खादेत् श्वमांसं स्वर्गकाम इति नियामकाभावा-त् । उक्तञ्च—

स्वयं रागादिमान्नार्थं वेत्ति वेदस्य नान्यतः । न वेदयति वे-दोऽपि वेदार्थस्य कुतो गतिः ॥१॥ अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्ग-काम इति श्रुतौ । खादेत् श्वमांसमित्येष नार्थ इत्यत्र का प्रमा ॥२॥ अथ य एव शब्दो व्यवहारे लोके प्रसिद्धः स एव वेदवाक्यार्थनिश्चयनिर्देशने च लोकप्रसिद्धशब्दस्य तदर्थं सं [illegible] । नापि [illegible] परिकल्प्यते तदयुक्तं नानार्था हि लोके शब्दा यथा गोशब्दः ।

अपि च सर्वे शब्दाः प्रायः सर्वार्थानां वाचका देशादिभेद-तो दुर्विज्ञेयानादिभेदेन तथा [illegible] दृष्टार्थवेदशब्दागमस्य [illegible] प्रतीतिमन्तरेणापवे [illegible] । [illegible] तांत्रिकस्य [illegible] विर्णीयता च सर्वविदा [illegible] नां स्वार्थप्रकाशकत्वं [illegible] ।

न च वाक्यमेव वक्ति [illegible] प्रयोगो यथा [illegible] नादेव इति तदर्थं न [illegible] तत्पुरुषेऽपि न [illegible] ति. । किं च [illegible] शब्दानां [illegible] सूत्राणाम् [illegible] । [illegible] कुमारपुमिः प्रक्षिपेत् स्वर्गकाम [illegible] तस्य तत्र [illegible] । न हि [illegible] तेन वेदे [illegible] कि न [illegible] । [illegible] अग्निहोत्रादेर्वेदस्य [illegible] । [illegible] । न हि [illegible] । [illegible] सम्प्रदायस्य [illegible] । [illegible] दुर्गम । [illegible] ।

अपि च—[illegible] । [illegible] । [illegible] ।

व्यतिरेकानुविधायि तत्तदभावे कथं भवति । न खलु पुरुषव्यापारमंतरेण वचनमाकाशे ध्वनदुपलभ्यते । अपि च तदपौरुषेयं वचनमकारणत्वान्नित्यमभ्युपगम्यते सदकारणवन्नित्यमिति वचनप्रामाण्यात् । ततश्चात्र विकल्पयुगलमवतीर्यते । तदपौरुषेयं वचः किमुपलभ्यस्वभावमनुपलभ्यस्वभावं वा । तत्र यद्यनुपलभ्यस्वभावं तर्हि तस्य नित्यत्वेनाभ्युपगमात्कदाचिदपि स्वभावादप्रच्युते सर्वदैवोपलंभाभावप्रसंगः । अथोपलभ्यस्वभावं तर्हि सर्वदानुपरमेणोपलभ्येत अन्यथा तत्स्वभावताहानिप्रसंगात् । अथोपलभ्यस्वभावमपि सहकार्यपेक्षयोपलंभमुपजनयति तेन न सर्वदोपलंभप्रसंगः । तदयुक्तमेकांतनित्यस्य सहकार्यपेक्षया अयोगात् ततो विशेषप्रतिलंभलक्षणा हि तस्य तत्रापेक्षा । यदाह-धर्मकीर्तिरपेक्षाविशेषप्रतिलंभलक्षणत्वादिति । न च नित्यस्य विशेषप्रतिलंभोऽस्ति अनित्यत्वापत्तेः । तथाहि-स विशेषप्रतिलंभः तस्यात्मभूतस्ततो विशेषे जायमाने स एव पदार्थस्तेन रूपेण जातो भवति प्राक्तने च विशिष्टावस्थारूपे कथं विनष्ट इत्यनित्यत्वापत्तिः । अथोच्येत स विशेषप्रतिलंभो न तदात्मभूतः किं तु व्यतिरिक्तः तत्कथमनित्यत्वापत्तिः यद्येवं तर्हि कथं स तस्य सहकारी न हि तेन सहकारिणा तस्य वचनस्य किमप्युपक्रियते भिन्नविशेषकरणात् । अथ भिन्नोऽपि विशेषस्तस्य संबंधी तेन तत्संबंधिविशेषकरणात् तस्यानुपकारी दृश्यत इति सहकारी व्यपदिश्यते । ननु विशेषस्यापि सह तस्य वचनस्य कः संबंधो न तावत्तादात्म्यं भिन्नत्वेनाभ्युपगमात् नापि तदुत्पत्तिलक्षणस्तदयोगात् । तथाहि किं वचनेन विशेषो जन्यते उत विशेषेण वचनं । तत्र न तावद्वाच्यः पक्षो विशेषस्य सहकारिणोऽभावात् । नापि द्वितीयो वचनस्य नित्यतया कर्त्तुमशक्यत्वात् । अथ सामर्थ्यादयवचनविशेषयोर्जन्य [illegible] मतिरुक्तेन तदव्यवसायीत- [illegible] तदभावादसंब- [illegible] । तथाहि-यदि [illegible] अनुपलंभस्वभावत्वेना- [illegible] उप- [illegible] नु विशेषो [illegible] भावात्मना [illegible] । अथ नैव विशेषेण वचनस्यो- [illegible] न तस्य सहकारी न तु स उपकार- [illegible] अपि च पुनः [illegible] इति- [illegible]—

[illegible]

दने स्पष्टं करोतिरर्थांतरेऽपि । यथा संस्कारे तथा च लोके प्रकारः पृष्ठं मे कुरु पादौ मे कुर्विति । अत्र हि संस्कार एव करोतिर्वर्तते नापूर्वनिर्वर्त्तनं संभवत्यशक्यक्रियत्वात् ततोऽन्यथानुपपत्त्या संस्कार एव करोतिर्वर्त्तते । वेदविषये तु नान्यथानुपपन्नत्वं किमपि निबंधनमस्ति । ततः कथं तत्र स्मरणे वर्तयितुं शक्यते । स्यादेतद्यदि वेदविषये करोतिः स्मरणे न वर्तेत तर्हि वेदस्याप्रामाण्यं न स्यादथ च प्रामाण्यमभ्युपगम्यते तच्चापौरुषेयत्वादेवान्यथा सर्वागमानामपि प्रामाण्यप्रसक्तेः । ततोऽत्रापि करोतिः प्रामाण्यान्यथानुपपत्त्या स्मरणे वर्त्तत इति । तदेतदसत् इतरेतराश्रयदोषप्रसंगात् । तथाहि-प्रामाण्ये सिद्धे सति तदन्यथानुपपत्त्या करोतेः स्मरणे वर्त्तनं, करोतेः स्मरणे वृत्तौ चापौरुषेयत्वसिद्धितः प्रामाण्यमित्येकासिद्धावन्यतरासिद्धिः । अनैकांतिकं च कर्त्तुरस्मरणं घटे पटे वै श्रमण इत्यादिशब्दानां पौरुषेयाणामपि कर्त्तुः स्मृतेः यद्यपि तत्कर्त्तारमुपलभत एवेति चेत् नावश्यं तदुपलंभे संबंधोऽनियमाभावात् । किं वा पौरुषेयत्वेनाभ्युपगतस्य वेदस्य कर्त्ता नैवास्ति कश्चित् पौरुषेयत्वेनाभ्युपगतस्य च घटे वै श्रमणे इत्यादिरस्तीति न प्रमाणात् कुतश्चिन्निश्चयः किं तु परोपदेशात् स च भवतो न प्रमाणं परस्य रागादिपरीतत्वेन यथावस्तुतत्त्वापरिज्ञानात् । ततः कर्त्रभावसंदेह इति संदिग्धासिद्धोऽप्ययं हेतुः । एतेन यदन्यदपि साधनमधावीत् वेदवादी वेदाध्ययनं सर्वं गुर्वध्ययनपूर्वकं वेदाध्ययनत्वादधुनातनवेदाध्ययनवदिति । तदपि निरस्तमवसेयम् ॥

एवमपौरुषेयत्वसाधने सर्वस्याप्यपौरुषेयत्वप्रसक्तेः तथाहि—कुमारसंभवाध्ययनं सर्वं गुर्वध्ययनपूर्वकं कुमारसंभवाध्ययनत्वात् इदानींतनकुमारसंभवाध्ययनवदिति कुमारसंभवादीनामध्ययनादिता सिद्धेरपौरुषेयत्वं दुर्निवारं न च तेषामपौरुषेयत्वं स्वयं करणापूर्वकत्वेनापि तदध्ययनसंभावादेव वेदाध्ययनमपि किंचित् स्वयं करणापूर्वकमभविष्यतीति वेदाध्ययनत्वादिति व्यभिचारिहेतुः स्यादेतत् यद्वेदाध्ययनमपि किंचित् स्वयं करणापूर्वकं न भवति वेदानां स्वयं कर्त्तुमशक्तेः । तथा चात्र प्रयोगः । पूर्वे वेदरचनायामशक्ताः पुरुषत्वादिदानींतनपुरुषवदिति तदप्ययुक्तमपि हेतोर्व्यभिचारात् । तथाहि-भारतादिष्विदानींतनपुरुषाणामशक्तावपि कस्यचित्पुरुषस्य व्यासादेः शक्तिः श्रूयते, एवं वेदविषयेऽपि संप्रति पुरुषाणां कर्त्तुमशक्तावपि कस्यचिदतिशयवतः पुरुषविशेषस्य शक्तिर्भविष्यतीति अपि च-यथाग्निसामान्यस्य ज्वालाप्रभवत्वमरणिनिर्मथनप्रभवत्वं च परस्परमबाध्यबाधकत्वान्न विरुध्यति यो हि विशेषोऽग्निः स्यात् कदाचिदरणिनिर्मथनपूर्वकः कदाचित् ज्वालांतरपूर्वकश्च । तथा यथार्थोऽपि पथिककृतोऽग्निर्ज्वालांतरपूर्वको नारणिनिर्मथनपूर्वकः, पथिकाग्निरदारणिप्रभवत्वेऽप्ययं हेतुर्व्यभिचारी विपक्षे वृत्तिर्नयात् तथा वेदाध्ययनम् । अपि च पक्षे वृत्तिर्नयादप्यनियमाच्च तथाहि-वेदाध्ययने स्वयं करणापूर्वकत्वमध्ययनांतरपूर्वकत्वं च [illegible] तथा वेदाध्ययनमपि [illegible] स्वयं करणपूर्वकमपीति, यदा पुनः किंचित् [illegible] यत्तु तदपि [illegible] स्वयं कर्त्तुमसामर्थ्यः तस्य वेदा-

मार्गोभावदर्शनाच्च धात्रिरामीत्तत्र तपो ऽतप्यत तस्मात्तप-स्तपनात्रयो वेदा अजायन्तेति स्वकर्तृप्रतिपादकागमबाधः ननु भवतामागमः प्रमाणं भूतार्थाभिधायकत्वात्कार्ये एव श-ब्दे भावो प्रामाण्यमन्वयव्यतिरेकाभ्यां लोके कार्यान्वितेषु पदार्थेषु पदानां शक्त्यवगमादिति चेत्तदश्लीलं कृताकोद-केसंपर्ककर्कशता: माभूपालप्रसङ्ग इत्यादेर्भूतार्थस्यापि शब्द-स्य लोके प्रयोगोपलम्भात्। अथात्रापि कार्यार्थतैव तस्मादत्र प्रवर्तितव्यमित्यवगमादिति चेत्तत्रत्यवगम औपदेशिक औप-देशिकार्थकृतो वा भवेत्। न तावदाद्यस्तथाविधोपदेशाश्रव-णात्। द्वितीयस्तु स्यात् पुनस्तत्रोपदेशस्य प्रामाण्यमस्य स्वार्थयथामात्रपरितार्थत्वात्: प्रतिपादकत्वेनैव प्रमाणानां प्रामाण्यादन्यथा प्रवृत्तावपि तस्माद्यार्थेऽपि प्रामाण्यप्रसङ्गा-त् प्रत्यक्षस्येव विधद्विनार्थवत्तस्माद्यार्थक्रियापि प्रमेया म-वेत्तस्मात्पुरुषेच्छाप्रतिबद्धवृत्तिप्रवृत्तिरस्तु मा वा भूत्प्रमाणेन पदार्थपरिच्छेदश्चैवमागमस्यापि प्रत्यक्षतोऽपि वादृशः प-र्यवसानात्तुर्य प्रामाण्यमव्यावयेर्य यद्वाऽस्तु तस्मादत्र प्र-वर्तितव्यमित्यवगमात्पुरावादवैत्यादिवाक्यानां प्रामाण्यं किं तु तद्वदेव वेदकर्तृप्रतिपादकागमस्यापि प्रामाण्यं प्राप्तं-वादित्येति स्थितं आगमबाधोऽपि ।

यत्तु कर्त्रस्मरणं साधनं तद्विशेषणं विशेषणं वा यद्यपि साधनं तावत्पुराणकूपप्रासादारामवि-हारादिभिर्व्यभिचारि तेषां कर्त्रस्मरणेऽपि पौरुषेयत्वात् द्वि-तीयस्तु संप्रदायाव्यवच्छेदे सति कर्तृस्मरणादिति व्यधिक-रणासिद्धः कर्तृस्मरणस्य श्रुतेरन्यत्राश्रये पुंसि वर्तमानात्। अथापौरुषेयी श्रुतिः संप्रदायाव्यवच्छेदे सत्यस्मर्यमाणकर्तृ-कत्वादाकाशवदित्यनुमानरचनायामयमदोषो व्यधिकरणा-सिद्धिर्वेषमेषमपि विशेषणं संदिग्धासिद्धतापत्तेः। तथा हार्दिमतामपि मायादादीनां संप्रदायो व्यवच्छिद्यमानो वि-लोक्यते ऽनादेयस्तु श्रुतेरव्यवच्छेदी संप्रदायोऽद्यापि विवाद इति मृतककुटुम्बमन्यकार्यमिव च-कार्यं न संदिग्धासि-द्धं विशेषणं विशेष्यमप्युभयासिद्धं वादिप्रतिवादिभ्यां तत्र कर्तुः स्मरणात्। न तु श्रोत्रियाः श्रुतौ कर्तारं स्मरन्तीति गृहीतं श्रोत्रियापसदाः स्वधर्मो इति चेत्र तु पूर्वमाम्नाय-मात्राभिधानायत्तो यो वै वेदांश्च प्रहिणोतीति प्रजापतिः सोमं राजानमन्वसृजत ततस्त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्तेति च स्व-यमेव स्वस्य कर्तारं स्मरन्तीं श्रुतिं विश्रुतामिव शृण्वन्तो मूकमेव श्रोत्रियापसदाः किञ्च स्मर्तारं च क एव माध्यंदि-नतैत्तिरीयप्रभृतिशुभिनामाङ्कुरा: काण्व शाखावत्तस्मात्कर्ता-देव मन्वादिस्मृत्यादिवत्पुरुषाणां तासां कल्पादौ गैहेह-ब्यात् प्रकाशितत्वात्तदा तदाभिधाऽहादौ कालेऽनन्तमुनि-नामाङ्कुरत्वं तासां स्यात्। किञ्च काल्पागुरुमेघतस्तेज समयेऽस्ति कर्तृविशेषविप्रतिपत्तिप्रमाणमेवेतत्स्मरणमिति छे-देयम्। यतो यथैव विप्रतिपत्तिरपि नैतत्प्रमाणमस्तु न पुनः कर्तृमात्रस्मरणमपि। वेदवाक्यपदं यदि पुरुषकृतपूर्वकत्व वेदाध्ययनवाच्यत्वादधुनाऽध्ययनं यथा ॥ अतीता-नागतौ कालौ वेदकारविवर्जितौ। कालत्वादधुनाकालः यथैवमानः पारिदृश्यते ॥ इति कारिकोक्ते: वेदाध्ययनवाच्य-त्वहेतावपि हेतुः कुतर्कमात्रमेतत् पुरुषकृतस्य येन हेतु पारवायत्वे पुरुषकृतपूर्वकत्वमेव [illegible] दुष्ट्यागमात्रत्वप्रतिषेधकात्मानो वक्त्री प्रतिपादकत्वेन

ज्ञेनौ कालत्वादनन्तमानकालवदिति वेदस्यापौरुषेयत्वे [illegible] नीयौ संवत्संतानम् अपरोऽपि [illegible] वेदस्य यदा हि-अविसंवादविसंवाददर्शनाद्दर्शनात् तावदेव विशेषगुणैः प्रामाण्येन निरस्यापि [illegible] शब्दे दोषोद्भवस्तावद्वक्त्रधीन इति स्थितिः। तदभावः क्वचित्ता-वद् गुणवद्वक्तृकत्वतः ॥ १ ॥ तद्गुणैरपकृष्टानां शब्दे सं-क्रान्त्यसंभवात्। यद्वा तु गुणवाद् यदा निर्गुणं [illegible] ॥ २ ॥ ततश्च दोषाभावोऽपि निर्गुणं शब्दं [illegible] मार्थं तु गुणतो दोषाभावो विभाव्यते ॥ ३ ॥ [illegible] भावेन न स्युर्दोषा निराश्रयाः। [illegible] ऽनुपपन्नतदपौरुषेयत्वेऽपि इति। [illegible]

[illegible]

निर्णयोपपत्तेः पुरुषो हि यथा [illegible] अयथार्थाभिधाने [illegible] तु [illegible] [illegible]

[illegible]

हारनोऽस्य मूलकर्तृत्व॥

[illegible]

॥ [illegible] ॥

([illegible]) [illegible]

[illegible] ...सन्तेत्र तावदुभयात्मिकां... [illegible]

[illegible]

भ्युपगमप्रसङ्गः । अन्वयंपरिज्ञानमपि शब्दमन्तरेण नो तत्कथं न शब्दरूपापेक्षया ऽपि सङ्करः तदसत्त्वेन तथापि विशिष्टक्षयोपशमादिभावतोऽर्थपरिज्ञानस्य स तथा हि—दृश्यते तथाविधक्षयोपशमभावतो मार्गा बुद्धेर्वचनमन्तरेणापि तदर्थप्रतिपत्तिरिति कृतं प्रसङ्गेन ... शायनारिकायामपि । ये तु श्रोत्रियाः श्रुतेः पौरुषेयत्वं दीं स्फोटवांचक्षते कीदृशीं श्रुतिममूमास्थाय किं ... मानुपूर्वीरूपां वा ? यदि प्राचिकीं तद्रूपस्यानुगति ... पौद्गलिको वर्णे इत्यभिधास्यमानन्यायात्तस्याः ... दीचीनां तर्हि तत्र तत्प्रतीतौ प्रत्यक्षमनुमानमर्थापत्ति र्वा प्रमाणं प्रतिपद्येत । न प्रत्यक्षमस्य तादात्विकत्व ... मात्रचरित्रपवित्रत्वात्संबद्धं वर्तमानं च ... चक्षुरादिनेति वचनात् । ये च श्रुतिमेवा ... सैवेदानीमपीति प्रत्यभिज्ञायमानं ... सदात्वमधीतवद्भिरिति येऽप्यसौ समुदयमात्रमिदं ... मित्यादिलौकायतागमेष्वप्येकरसैवास्तीति तेऽपि ता ... श्च तत्पठितानुष्ठाननिष्ठापरिष्ठितां विप्राणामपि ... न्यथा प्रत्यायपमेभवात् । अथाप्येवमभिधानान्तरानु ... यायते किं न भुतार्थापि अभिव्यक्तप्रमायसंभवी तद्वा ... वक्रमः ... सामायनिबन्धन इति वेत्किं न ... न्तेऽप्यर्थमिति सकलं समाप्तम् ।

किं च—अनुमानानुसरणचतुरं प्रत्यभिज्ञानमनुमपप्रमा ... [illegible]

[illegible]

नयणं थोवाणं पि हु मूढे परभावजोएण,, ॥ २८ ॥

न च बहूनामप्यत्र लोके विगानमेकवाक्यतारूपं शोभनमिति नियमवचनस्तोकानामपि न शोभनं मूढेतरभावयोगेन मूढानां बहूनामपि न शोभनममूढस्य त्वेकस्यैवेति भावः ॥ २८ ॥

ण य रागाइविरहिओ को वि मायाविसेसकारित्ति ।
जं सव्वे वियपुरिसा रागाइजुआ उ परपक्खे ॥ २९ ॥

न च रागादिरहितः कोऽपि माता प्रमाता विशेषकारी विशेषकृत् यतः सर्वेऽपि पुरुषा रागादियुताः परपक्षे परनये मीमांसकस्य सर्वज्ञानभ्युपगंतृत्वात् । दोषान्तरमाह–

एवं वयणमित्ता धम्मदोसाइमित्यगाणं पि । घाणं ताणं दियवरतुरओ नणु चंडिगाईणं ॥ ३० ॥

एवं च प्रमाणविशेषापरिकादीनां देवताविशेषाणाम् ।

ण य तेसिं पियवयणं एत्य णिमित्तं निजंन सचे उ । तह घायंति सया अणुअत्तं चोअणावक्का ॥ ३१ ॥

न च तेषामपि म्लेच्छानां न वचनमत्र निमित्तमिह द्विजघाते किंतु वचनमेवं कुत इत्याह यत्र सर्वत एव म्लेच्छास्ते द्विजवरान् घातयंति मश्रुतं तच्चोदनावाक्यं द्विजवरघातविधिरयं चैते तथा ॥ ३२ ॥

अह तं ण तत्य रूढं एयं विणढ्ढतुल्लमेवेयं । अह तं थोवमणुमइयं इमं पि एयारिसं तेसिं ॥ ३२ ॥

अथ तन्म्लेच्छप्रयत्नंयकवचनं मात्र रूढं लोके इत्याशंक्याह– तदपि वैदिकं न तत्र भिल्लमते रूढमिति तुल्यमल्पतया रूढत्वमथ तन्म्लेच्छप्रयत्नंकं वचनं तेषां यागमनुचितमसेरकृतमित्याशंक्याह तदपि वैदिकं न खलु इदमप्येतादृशं तेषां म्लेच्छप्रयत्नंयकमेववचनं वेदेऽस्ति न द्विजप्रयत्नंकं प्रवचनमात्रस्यानंतत्वात् प्रवचनस्योच्छिन्नशाखत्वेनोपपत्तेरिति तेऽपि वक्तुं शक्यत्वादिति ॥ ३३ ॥ अन्यापि कल्पना ब्राह्मणपरिग्राह्यस्वरूपा भिल्लपरिगृहीतत्वादि तुल्यत्वेन दुष्टत्वाह ।

अह तं ण चेइ अवत्तुतंपि एमेव इत्थविणमाणं । अह तत्था सवणमिदं हविज्ज उच्छिन्नसीहित्ता ॥ ३४ ॥

ण य तव्विवज्जणाओ पियदुभयता थोच्छतुल्लभणिईओ । आणा विकप्पणाइ साहम्मविहम्मओ दुट्ठ ॥ ३५ ॥

यस्मादेवम् ।

तम्हाण वयणमित्तं सव्वत्थ विसेसओ बुहजणेण । एत्थ पवित्तिणिमित्तं एवं दट्ठव्वयं होइ ॥ ३६ ॥

तस्मात्र वचनमात्रमुपपत्तिशून्यं सर्वत्राविशेषतः कारणात् बुधजनेन विद्वज्जनेनात्र लोके प्रवृत्तिनिमित्तमेवं द्रष्टव्यम् ॥ ३६ ॥

किं पुण विसिट्ठगं चिय जं दिट्ठिट्ठाहिँ णो खलु विरुद्धं । तह संभवं सरूवं वियारिउं बुद्धबुद्धीए ॥ ३७ ॥

किं पुनर्विशिष्टमेव वचनं प्रवृत्तिनिमित्तमिह द्रष्टव्यं कि भूतं यत् दृष्टेष्टाभ्यां न खलु विरुद्धं दृष्टेष्टाभ्यामसंबद्धमित्यर्थः । तथा संभवत्स्वरूपं यत्र पुनरत्यंतासंभवि विचार्यं बुद्धबुद्ध्या मध्यस्थतयेति गाथार्थः ॥ ६० ।

जिनागमस्यैव च सम्भवद्रूपत्वमन्तर्दितरस्य चासम्भवद्रूपत्वमतिमात्रावर्क यथा ।

तह संभवंतरूवं सव्वसव्वन्नुवयणओ एयं । तं णिच्छियं हि आगमपउत्तगुरुसंपदाएहिँ ॥ ६६ ॥

तथा संभवद्रूपं सर्वं सर्वज्ञवचनत एतत् तन्निश्चितं हि आगमप्रयुक्तगुरुसंप्रदायेभ्यः ॥ ६६ ॥

वेयवयणं तु णेवं अपोरुसेयं तु तंमनेन । इणमंतविरुद्धं वयणं घा पोरिसेयं च ॥ ६७ ॥

वेदवचनं तु नैवं संभवत्स्वरूपं मपौरुषेयमेव तन्मते इदमत्यंतविरुद्धं वर्तते वस्तुत वचनं चा पौरुषेयं चेति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ एतद्भावनामाह ॥

जंबू वहत्ति वयणं पुरिसाभावे उ पेवलपंति । तम्मेत्ता भावो णियमेण अपोरुसेयत्ते ॥ ६८ ॥ सव्वावारविरहियं ण कत्थइ सुव्वइ इह वयणं । सवणे वि य आसंका अदिस्स कत्तुब्भवा होइ ॥ ६९ ॥

तद्व्यापारविरहितं न च क्वचित् श्रूयते इह लोके श्रवणेऽपि च आशंका ... प्रमाणाभावादिति गाथार्थः ६९

“अदिस्सकत्तिगणो अग्गं सुव्वइ वरं पु आसंका । सुव्व तिसायवयणं कयाइ एयन्नु ण गंदेव” ॥ ७० ॥

... श्रूयते ... इत्यर्थः । ... श्रूयते ... न ... श्रूयते ...
“वण्णादपोरुसेयं ... । ... विसेसो जेण सहिए ण सन्नरो” ॥ ७१ ॥

वर्णाद्यपौरुषेयं लौकिकवचनात्समर्थाद ... पुरुषेरक्षणात् ... विशेषो येन ... सद्भावोऽपौरुषेयत्वादिमह इति ॥ ७१ ॥

ण य णिच्छओ वि ह तओ सुव्वइ ... ।
जं तस्सन्न पगासण विगम ... ॥ ७२ ॥

न च निश्चयोऽपि ततो वेदवाक्यात् ... विषयं प्रत्ययेऽतींद्रिया ... इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥

णो पुरिसविगम्मा ... वि ण ... । ... इयवयणेहिंतो दिट्ठं च वरं वि वेरम्मं ॥ ७३ ॥

न पुरुष... अतींद्रियदर्शी लौकिकवचनेभ्यः ... वेदवचनानामिति गाथार्थः ॥ ७३ ॥

ताणीह पोरुसेयाणं ... । ... णं दिट्ठो नइ ... ॥ ७४ ॥

तानीह पौरुषेयाणि लौकिकानि ... वेदवचनानि ... इति ... ॥ ७४ ॥

“ण य तं सारवदिय ... । ... ण” ७५ ॥

क्षीणसर्वदोषस्तथाविधं चासत्वं कस्यापि नास्तीति यतो रागादयः कस्यचिदत्यंतं छिद्यन्ते अस्मदादिषु छेदप्रकर्षापकर्षोपलंभात् सूर्याद्यावारकजलदपटलवत् । तथा चाहुः-"देशतो नाशिनो भावा दृष्टा निखिलनश्वराः । मेघपंक्त्यादयो यद्वदेवं रागादयो मताः" इति यस्य च निरवयवतयैते विलीनाः स एवासौ भगवान् सर्वज्ञः ॥

अथानादित्वाद्रागादीनां कथं प्रक्षय इति चेन्न उपायतस्तत्क्षयात् । अनादेरपि सुवर्णमलस्य क्षारमृत्पुटपाकादिना विलयोपलंभात् । तद्वदेवानादीनामपि रागादिदोषाणां प्रतिपक्षभूतरत्नत्रयाभ्यासेन विलयोपपत्तेः । क्षीणदोषस्य च केवलज्ञानाव्यभिचारात् सर्वज्ञत्वमाततसिद्धिस्तु ज्ञानतारतम्यं क्वचिद्विश्रान्तं तारतम्यत्वात् आकाशपरिमाणतारतम्यवत् । तथा सूक्ष्मान्तरितदूरार्थाः कस्यचित्प्रत्यक्षानुमेयत्वात् क्षितिधरकंधराधिकरणधूमध्वजवत् । एवं चन्द्रसूर्योपरागादिसूचकज्योतिर्ज्ञानाविसंवादान्यथानुपपत्तिप्रभृतयोऽपि हेतवो वाच्यास्तदेवमाप्तेन सर्वविदा प्रणीत आगमः प्रमाणमेव तदप्रामाण्यं हि प्रणायकदोषनिबन्धनं रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यादिति ॥ स्या० ॥

न चागमानां परस्परविरुद्धार्थतया सर्वेषामप्यप्रामाण्यमभ्युपेयं सर्वज्ञमूलस्याप्यदः प्रमाणत्वेनाभ्युपगमार्हत्वादन्यथा [illegible] प्रमाणामप्रामाण्यपरिणतेः प्रेक्षावताचितिप्रसंगात् । अथ कथमेतज्ज्ञायते यथायमागमः सर्वज्ञमूल इति ? उच्यते-यदुक्तोऽर्थः प्रत्यक्षेणानुमानेन वा न व्याहतेनापि पूर्वापरव्याहतः सोऽर्थमावेन । सर्वज्ञप्रणीतोऽन्यस्य तथाऽसंभवात् । तस्मात्प्रमाणमिदम् तस्सर्वं सुप्रसिद्धं उक्तं च-"दिट्ठेण इट्ठेण य जंमि विरोहो न जुज्जइ कहिंपि । सो आगमसो जं मायं तं सम्मनाणंति ॥ आ०म० ॥

(आगमस्य च सर्वज्ञप्रणीतत्वं भावनयेन यथा) सव्वन्नु [illegible] विहिं [illegible] उ वयणाओ । सव्वण्णू होइ [illegible] भरहं [illegible] ॥ १ ॥ एतेन यदुक्तं भवतु वा सर्वज्ञस्तथाऽपि तस्य वक्तोऽप्रमा-[illegible] इति कथं प्रतीयते इति तदपि दूरापास्तम् । [illegible] ।

[illegible] उप- देशो [illegible] तथाऽपि तस्योपदेशस्यावसयो [illegible] इति न [illegible] तदप्ययुक्तं भगवान् हि [illegible] । तथा सर्वज्ञत्वेन [illegible] तर्हि [illegible] ततो [illegible] इति । उक्तं च—

[illegible] ॥ १ ॥ [illegible] ॥ २ ॥

[illegible]

तदप्यसारमवसेयं छद्मस्थस्याप्युक्तप्रकारेण भगवदुप[illegible] शार्थनिश्चयोपपत्तेः । तथा चित्रार्था अपि शब्दाः भगव[illegible] च समर्थितास्ते च प्रकरणाद्यनुरोधेन तत्तदर्थप्रतिपादक[illegible] प्रतिपादितास्ततो न कश्चिद्दोषः तत्तत्प्रकरणाद्यनुरोधे[illegible] तत्तदर्थनिश्चयोपपत्तेः । भगवतापि च तथा तदर्थागमे प्र[illegible] तिषेधाकारणादिति एवं च तदानीं गौतमादिना सम्यगु[illegible] देशार्थावगताचार्यपरंपरात इदानीमपि तदर्थावगम[illegible] भवति । न चाचार्यपरम्परा न प्रमाणाम् अविपरीतार्थख्यातृत्वेन तस्याः प्रामाण्यस्यापाकर्तुमशक्यत्वात् । अपि मयदर्शनमपि किमागममूलमनागममूलं वा यद्यागमम्[illegible] तर्हि कथमाचार्यपरंपरा न प्रमाणमाचार्यपरंपरामंतरेणा[illegible] मार्थस्यावबोद्धुमशक्यत्वात् । अथानागममूलं तर्हि प्रमाणमुन्मत्तकविरचितदर्शनवत् ॥ नं० ॥

(५)संभवदूपस्यैव च वचनस्य प्रामाण्यं न त्वसंभवदूपस्ये[illegible] ति प्रतिमाशतके यथा ॥

एयं पि ण जुत्तिखमं ण वयणमित्ताणहोइ एवमियं । संसार[illegible] अगाणवि धम्मो दोसप्पसंगाओ ॥ २३ ॥

एतदपि न युक्तिक्षमं यदुक्तं परेण कुत इत्याह—न वच[illegible] मात्रादनुपपत्तिकाद्भवत्येवमेतत्सर्वं कुत इत्याह—संसा[illegible] मोचकानामपि वचनादिंसाकारिणां धर्मस्य दुःखिनो ह[illegible] न्या इत्यस्यादोषप्रसङ्गाददुष्टतापत्तेरित्यर्थः ॥ २३ ॥

सिय तं ण सम्मवयणं इयरं सम्मवयणंति किं माणं । [illegible] लोयचियणेयं तहा अ पावा विगाणाओ ॥ २४ ॥

स्यात्तत्संसारमोचकवचनं न सम्यग्वचनमित्याशंक्याह[illegible] त्वेदिषं सम्यग् वचनमिति किं मानमथ लोक एवमानां[illegible] स्याशंक्याह—नैतत्तथालोकस्य प्रमाणतया पाठात् । अ[illegible] था प्रमाणस्य षट् संख्याविरोधात् । तथा विगानाच्च । न[illegible] चेदं वचनं प्रमाणमित्येकवाक्यमनालोकतामिति ॥ २४ ॥

"अह पाढोभिमओ चिय विगाणमवि एत्य थोवगाणं तु । [illegible] पि णमाणं सव्वेसिं तदंसणाओ उ" ॥ २५ ॥

अथ पाठोऽभिमत एव लोकस्य प्रमाणमध्ये पण्णानुपल[illegible] ब्धत्वात् विगानमप्यत्र वचनाप्रामाण्ये स्तोकानामेव लोक[illegible] नामित्येतदाशंक्याह-अत्रापि कल्पनायां न प्रमाणं सर्वेषां[illegible] कालामदर्शनादल्पबहुत्वानिश्चयाभावादित्यर्थः । २५ ।

"किं तेसिं दंसणेणं अप्पबहुत्तं जहित्थ तह चेव । सम[illegible] त्थ समवसेयं णेवं वभिचारभावाओ" ॥ २६ ॥

किं तेषां सर्वेषां लोकानां दर्शनेन अल्पबहुत्वं यथेत्थं म[illegible] देशादौ चेद्वचनप्रामाण्यं प्रति तथैव सर्वत्र क्षेत्रान्तरेष्व[illegible] समवसेयं लोकव्याप्तिरिति हेतुश्च इत्यत्राह-नैवं व्यभिच[illegible] भावात्कारणात् ॥ २६ ॥ एतदेवाह-

"अप्पाहारे बहुगा दीसंति दिया तहा ण छुद्दवि[illegible] ण य तंमगओ चिय सव्वत्थ एवं हवइ एवं,, ॥ २७[illegible]

अल्पाहारा बहवो दृश्यन्ते द्विजा ब्राह्मणास्तथा न शू[illegible] इति अल्पबहुत्वं दृश्यते । न च तद्दर्शनादेवाहारे बहुवि[illegible] दर्शनादेव सर्वत्र [illegible] द्विजबहु[illegible] मिति भावार्थः ॥ २७ ॥ उपसंहरन्नाह-

ण य बहुमाण ति इत्थं अभिमाणं सोहणं ति णिग्मोणं[illegible]

अद्वेषो जिज्ञासा शुश्रूषा श्रवणबोधमीमांसाः । परिशुद्धा प्रतिपत्तिः प्रवृत्तिरष्टांगिकी तत्त्वे ॥ १४ ॥ षो० मू० ॥

अद्वेषोऽप्रीतिपरिहारस्तत्त्वविषयस्तत्पूर्विका ज्ञातुमिच्छा जिज्ञासा तत्त्वविषया ज्ञानेच्छा तत्त्वजिज्ञासापूर्विका बोधांशः श्रोतव्यः शिष्यकल्पा श्रोतुमिच्छा शुश्रूषा तत्त्वविषयैव तत्त्वशुश्रूषानिबन्धनं श्रवणमाकर्णनं तत्त्वविषयमेव बोधोऽवगमः परिच्छेदो विवक्षितार्थस्य श्रवणनिबन्धनस्तत्त्वविषय एव मीमांसा सद्विचाररूपा बोधानन्तरभाविनी तत्त्वविषयैव । श्रवणं च बोधश्च मीमांसा च श्रवणबोधमीमांसाः । परिशुद्धा सर्वतो भावविशुद्धा प्रतिपत्तिर्मीमांसानन्तरभाविनी निश्चयाकारा परिच्छित्तिरिदमिदमेवेति तत्त्वविषयैव प्रवर्तनं प्रवृत्तिरनुष्ठानरूपा परिशुद्धा प्रतिपत्त्यनन्तरभाविनी तत्त्वविषयैव प्रवृत्तिशब्दो द्विरावर्त्यते तेनायमर्थो भवति तत्त्वप्रवृत्तिरेभिरंगैर्निर्वृत्ताष्टांगिकी एभिरद्वेषादिभिरष्टभिरंगैस्तत्त्वप्रवृत्तिः संपद्यते नागमान्तरे मूलागमैकदेशमुते न द्वेषः कार्य इति ॥ १४ ॥॥ टी० षो० ॥

(७ प्रमाणान्तरविषय एव पदार्थो नागमेन बोध्यते किन्तु प्रमाणान्तराविषयोऽपि) न ह्यागमसिद्धाः पदार्था इति प्रत्यक्षस्यापि प्रतिक्षेपो युक्तः यदपि प्रत्यक्षानुमानाविषये चार्थे आगमप्रामाण्यवादिभिस्तस्य प्रामाण्यमभ्युपगम्यते तदयुक्तमाम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामिति । तदप्ययुक्तं । यतो यथाप्रत्यक्षप्रतीतेऽप्यर्थे विप्रतिपत्तिविषयानुमानमपि प्रवृत्तिमासादयतीति प्रतिपादितं । तथा प्रत्यक्षानुमानप्रतिपन्नेऽप्यात्मलक्षणेऽर्थे तस्य वा प्रतिनियतकर्मफलसंबन्धलक्षणे विप्रतिपत्तावागमस्य प्रवृत्तिरभ्युपगमस्य विषयः । यथागमस्य तथाप्रामाण्यमिति चायुक्तं सर्वज्ञप्रणीतत्वेन तत्प्रामाण्यस्य व्यवस्थापितत्वात् ॥ सम्म० ॥

आगमप्रमाणश्च प्रमाणान्तरे नान्तर्भवति तथा चात्र शाङ्कितम् विशेषावश्यके आगमोऽप्यनुमानान्न भिद्यते परमार्थेतस्तस्याप्यनुमानत्वात्तथाहि—शब्दप्रमाणमागम उच्यते शब्दश्च द्विविधो दृष्टार्थविषयोऽदृष्टार्थविषयश्च । तत्र दृष्टार्थविषया शब्दाद्या प्रतीतिः सा वस्तुतोऽनुमानरूपैव यतः क्वचित्प्रथमं पृथुबुध्नोदराद्याकारं कुम्भापरनामादिमति घटपदार्थे घटशब्दं प्रयुज्यमानं दृष्ट्वा तदुत्तरकालं क्वापि घटमानयेत्यादिशब्दं श्रुत्वा पृथुबुध्नोदराद्यर्थे एव घट उच्यते तथाभूत एव पदार्थे घटशब्दप्रयोगप्रवृत्तेर्यथा पूर्वं मयावधारितः घटशब्दप्रयोगमिदानीमपि श्रूयते तस्मात्तथाभूतस्यैव पृथुबुध्नोदराद्यर्थस्य मया कार्यदर्शितया कर्त्तव्यत्यनुमानं विधाय प्रमाता घटानयनादि करोतीत्येवं दृष्टार्थविषयं शाब्दं प्रमाणं वस्तुतोऽनुमानाद्भिद्यते ॥ विशे० ॥

(८) [illegible] शब्दोऽनुमानं [illegible] । तत्र [illegible] सति [illegible] तथा [illegible] तथापि [illegible] ॥ तथाहि—

[illegible]

च व्याप्तिग्रहणाभावात् इति । एवं नाहं [illegible] ऽपि [illegible] स्यादिति [illegible] कार्यरूपं [illegible] । अथ [illegible] पृष्टोऽपृष्टो वाऽनिष्टं [illegible] यदि [illegible] इति [illegible] शब्दोऽपि [illegible] इति [illegible] स्यात् । [illegible] पदार्थां च [illegible] किं न [illegible] । अथ [illegible] तदर्थप्रकाशं तु [illegible]

[illegible]

[illegible] सिद्धम् ॥

किं च [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

न च तद्वेदवचनं स्वभावत एव स्वार्थप्रकाशनपरं प्रदीपवत् पुनः इत्याह समयविभेदायोगात् संकेतभेदाभावात् मिथ्यात्वप्रकाशायोगाच्च क्वचिदेतदापद्येतेति भावः ॥ ७५ ॥

तदाह—

दीवरंमि दीवो पगासई रत्तयं असंतं पि । चंदो वि पीयवत्थं पयासेति न निच्छओ तत्तो ॥ ७६ ॥

ईदीवरे दीपः प्रकाशयति रक्ततामसतीमपि चंद्रोऽपि पीतवस्त्रं धवलमिति प्रकाशयति न निश्चयस्ततो वेदवचनादव्यभिचारीव इति गाथार्थः ॥ ७६ ॥

"एवं णो कप्पियागमपओगगुरुसंपयायभावो वि । जुज्जइ गुणेरभं खलु ता एयं छिन्नमूलत्ता ॥ ७७ ॥"

एवं न कल्पितागमप्रयोगगुरुसंप्रदायभावोऽपि प्रवृत्त्यंगभूतो युज्यते एव इह खलु वेदवचने स्याच्छिन्नमूलत्वात्तथा[illegible]वचनाप्रमाणादिति गाथार्थः ॥ ७७ ॥

ण य तस्स इह [illegible] णिच्छयो कहं वि वत्थुमि । जाउत्त केइ एवं जं सो तत्तं न वामोहो ॥ ७८ ॥

न [illegible] वेदवचनात् कस्यचिदिह निश्चय एव [illegible] ज्ञान इति कथयति मति यदसौ वैदिकस्तत्त्वं स व्यामोहः [illegible] कथनात् ॥ ७८ ॥

[illegible] य आगमो वो विनेयगमणओ वि एवं । तस्स प[illegible] [illegible] य वामोहो ॥ ७९ ॥

[illegible] वैदिक[illegible]गमो [illegible] विनेयसत्वानां [illegible] एव तदागमार्थस्य प्रयोगो[illegible] एव [illegible] च नियमेन व्यामोह एवेति गाथार्थः ॥ ७९ ॥

[illegible] गुरु[illegible] वि । [illegible]

[illegible] ॥ ८० ॥

[illegible] गुरुसंप्रदायोऽपि निष्[illegible] [illegible] इति गाथार्थः ॥ ८० ॥ [illegible]—

[illegible] जेणं । तासो [illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible] ॥ ८२ ॥

वेयवयणंमि सव्वं णाएण संभवंतरूवं जं । ताइ पव[illegible] वत्थु कहं सिज्झइ तत्तो ॥ ८३ ॥

वेदवचने सर्वमागमादिन्यायेनासंभवद्रूपं यद्यस्मात् तद[illegible] दितरवचनात्सिद्धं सद्भूतवचनसिद्धं वस्तु हिमवे[illegible] कथं सिध्यति ततो वेदवचनादिति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ ध[illegible] ॥ पं० व० ॥

(आगमस्य च स्वरूपप्रतिपादकस्यापि प्रामाण्यम्) [illegible] स्वरूपप्रतिपादकानामप्रामाण्यम् प्रमाजनकत्वस्य सद्भा[illegible]त् । तथाहि-प्रमाजनकत्वेन प्रमाणस्य प्रामाण्यं न प्रवृ[illegible] निवृत्तिजनकत्वेन तथेहास्त्येव प्रवृत्तिनिवृत्ती तु पुरु[illegible] सुखदुःखसाधनत्वाध्यवसाये समर्थस्यार्थित्वाद्भवत [illegible] अथ विधायंगत्वादमीषां प्रामाण्यं न स्वरूपार्थत्वादिति [illegible] सदसत्स्वार्थप्रतिपादकत्वेन विध्यंगत्वात्तथाहि-श्रुतेः [illegible] र्थप्रतिपादकत्वेन प्रवर्त्तकत्वं निंदायास्तु निवर्त्तकत्वमि[illegible] अन्यथा हि तदर्थपरिज्ञाने विहितप्रतिषिद्धेष्वविशेषेण [illegible] त्तिर्निवृत्तिर्वा स्यात्तथाविधिवाक्यस्यापि स्वार्थप्रतिपाद[illegible] रेणैव पुरुषप्रेरकत्वं दृष्टमेवं स्वरूपपरेष्वपि वाक्येषु स्व[illegible] क्यस्वरूपतादृशा प्रविशेषहेतोश्चाभावादिति तथाहि स्व[illegible] र्थानामप्रामाण्ये मेध्या आपोऽग्राः पवित्रं मेध्यमशुचि[illegible] रूपापरिज्ञाने विध्यंगतायामप्यविशेषेण प्रवृत्तिनि[illegible] प्रसंगः न चैतदस्ति मेध्येष्वेव प्रवर्त्तते अमेध्येषु च नि[illegible] इत्युपलंभात्तदेव स्वरूपार्थेभ्यो वाक्येभ्योऽर्थस्वरूपाव[illegible] सति इष्टे प्रवृत्तिदर्शनादनिष्टे च निवृत्तेरिति ज्ञायते स्व[illegible] र्थानां प्रमाजनकत्वेन प्रवृत्तौ निवृत्तौ वा विधिसहका[illegible] मिति अपरिज्ञानानुप्रसंगः । अथ स्वरूपार्थानां प्रा[illegible] माणाः श्रुयंत इत्येवमादीनामपि यथार्थता स्यात् [illegible] बाधकोपपत्तेर्यत्र हि मुख्ये बाधकं प्रमाणमस्ति तत्रोप[illegible] कल्पना तदभावे तु प्रमाणमेव न चेश्वरसद्भावप्रतिपा[illegible] किंचिदस्ति बाधकमिति स्वरूपे प्रामाण्यमभ्युपगंतव्य[illegible] ॥ सम्म० ॥

(मूलागमैकदेशभूतस्य चागमान्तरस्यापि प्रामाण्यम्) [illegible] दंपर्यं शुध्यति यत्रासावागमः सुपरिशुद्धः । तदभावे त[illegible] कश्चिन्न्यायादन्यथा ग्रहणात्" ॥ षो० ॥ मू० ॥

ऐदंपर्यं तात्पर्यं पूर्वोक्तं शुध्यति स्फुटीभवति यत्राग[illegible] मासावागमः सुपरिशुद्धः प्रमाणभूतस्तदभावे ऐदंपर्य [illegible] भावे तद्देशः परिशुद्धागमैकदेशः कश्चिदन्य आगमः [illegible] वस्तु मूलागम एव अन्यथा ग्रहणात् मूलागमैकदेशस्य [illegible] ना विषयस्यान्यथा प्रतिपत्तेर्यतः समतामवलंबमाना[illegible] मपेक्ष्येति ॥ टी० षो० ॥

मूलागमव्यतिरिक्तः तदेकदेशभूत आगमेऽन्यथा प[illegible] दोते [illegible] विषयो न वेति प्रतिपादनायाह "तत्रापि च [illegible] वः [illegible] यतो मृग्यः । तस्यापि न सद्ध[illegible] न्ववचनाद्यदन्" ॥ षो० ॥ मू० ॥

तथापि च तदेकदेशभूत आगमान्तरे न [illegible] कार्यो [illegible] [illegible] परिदर्शिनोऽप्यसौ यतेन मृग्योऽन्वेषणी[illegible] [illegible] [illegible] प्रामाणिकत्व इत्याह [illegible] [illegible] [illegible] ॥ षो० [illegible] इत्याह ॥

त्वासंभवात् तथा हि घटः घटः कुंभ इत्यादिपदेभ्यो यथाऽन्योन्याननुषक्तस्वतंत्रसामान्यात्मकार्थप्रतिपत्तिस्तथा संघटपदसमूहश्रवणादपि किं न तथाभूतसामान्यप्रतिपत्तिर्भवेन्न हि ततः सामान्यमात्राधिगमे तत्परित्यागतो विशिष्टार्थप्रतिपत्तौ निमित्तमस्ति न चापेक्षासन्निधानात्तत्प्रवृत्तौ निमित्तं पदार्थस्य पदार्थान्तरं प्रत्युत्पत्तौ प्रतिपत्तौ वाऽपेक्षादेरयोगात् तस्य सामान्यात्मकत्वेनोत्पत्तेरसंभवात् स्वपदेभ्यः पदप्रतिपत्तेस्तत्रापि पदार्थान्तरापेक्षाद्यनुपपत्तेरर्थशक्तित एव ततो विशेषप्रतिपत्तिरिति चेत् तर्हि पदार्थानामेकार्थसंभवात्प्रतिपत्तिर्यस्यापि ततस्तत्प्रतिपत्तिर्भवेत् । न च सामान्यस्यांशे किंचिन्निर्बंधनं बाधकाभावात् सत्यार्थत्वे उभयत्र प्रतिपत्तिप्रवृत्ती स्यातां न च वाक्यार्थप्रत्यय एव बाधकस्तेनास्य विरोधाभावात् सामान्यविशेषयोः साहचर्यात् सामान्यप्रत्ययस्य च विशेषप्रतिपत्तिप्रतिनिमित्ततयाऽभ्युपगमान्निमित्तस्य च निमित्तेनाऽबाध्यत्वादन्यथा तस्य तन्निमित्तत्वायोगाद्व प्रागप्येवमयं व्युत्पादितः यत्र च नैव भवति-तथाहि यः कश्चित् एकद्रव्यार्थनिवेशः पदसमूहः स संकेतसमयात्पदार्थानामेकद्रव्यसंभवस्तत्र पदार्थसामान्यत्यागाद्विशेषः प्रतिपत्तव्यो यथा नीलोत्पलादौ नन्वेवं सर्ववाक्यान्यस्य व्युत्पादितान्येव भवंति तथाहि-यः कश्चित् संभवादेकद्रव्यार्थनिवेशः पदसमूहः स संकेतसमयावगतसामान्यात्मकावयवार्थपरित्यागतस्तेनात्मैव विशेषणविशेष्यभावेन विशिष्टोऽर्थगोचरप्रतिपत्तव्यो यथा नीलोत्पलं पदेनत्यादिपदसंघातः तथा चायमपूर्ववाक्यात्मकः पदसमुदाय इति संकेतमनुसृत्य यदा ततस्तथाभूतमर्थं प्रत्येति तदा कथं न विशिष्टार्थवाचकं वाक्यमनेनैव क्रमेण शब्दविदा समयव्यवहार उपलभ्यते । यथा धात्वादिः क्रियादिवचनः कर्त्रादिवचनश्च लडादिरिति । समयपूर्वकं प्रकृतिप्रत्ययौ प्रत्ययार्थं सह ब्रूत इति व्युत्पादितोऽनर्थक्रियाकारित्वेन सामान्यमात्रस्य विशेषनिरपेक्षस्य प्रतिपादयितुमनिष्टः तत्परित्यागेन व्यवहारकाले विशेषमवगच्छति व्यवहारी । न च प्रकृतिप्रत्ययापदार्थं प्रतिपादयतो न पदमिति मंतव्यम् ॥

चापि वाक्यार्थे न पदार्थेषु शब्दतो वाक्यार्थस्यैव नैमित्तांतरसंभव इत्यस्य विरोधप्रसक्तेः । न च [illegible]क्यार्थसंकेतकरणोऽनुमानात् शाब्दस्यापि विशेषस्य प्राक् प्रतिपादितत्वात् । केवलस्य च [illegible]नर्हत्वाद्वाक्यस्य तु प्रयोगार्हस्य सामान्यान[illegible]नु कथं सामान्ये शब्दार्थः स्यात् यत्तु पूर्वपदा[illegible]देव वाक्यं पदार्थ एव पदार्थांतरविशेषितो [illegible]पगतस्तथाहि दंडी कर्मीत्यादिव्यपदेशो यथा सादयति नान्यस्तद्व्यतिरिक्तः तथाऽवाचीन [illegible] च्छिन्नः क्रियाविशिष्टश्च देवदत्त [illegible] दशब्दानां देवदत्तशब्देन सामा[illegible]नु तद्व्यतिरिक्तोऽर्थः । यत्र यत्र कालादय[illegible] प्रतीयते तदाग्निहोत्रं जुहुयात् ग्रामं गच्छ[illegible]य इति लिङ्लोडादन्ययोगेषु कस्यार्थस्य [illegible]मपि नियुक्तः क्रियाविशिष्टोऽर्थः प्रत्यादि[illegible] एव प्रतीयते केवलं वर्त्तमानादिकालो न [illegible]गतिष्ठते ॥

[illegible]गतिरेवावगतिमोक्षसंपादने कथं पुरुषः प्रवर्त्तते यथा हि देवदत्तः पचतीति वाक्यान्न प्रवर्त्तते तथा जुहुयादित्यस्मादपि नैव प्रवर्त्तते प्रवृत्तिनिमित्तस्यानवबोधात् । असदेतत् जुहुयादित्यादिवाक्यजनितविज्ञानस्यैव प्रवर्त्तकत्वात् प्रवृत्तेस्तद्भावभावित्वेनोपलंभादेतद्वाक्यसमुत्थं ज्ञानं पुरुषं स्वर्गादिसाधने नियोजयदुपलभ्यते न पचतीत्यादिवाक्यसमुत्थं तथाहि विध्यादिवाक्यजनितं ज्ञानं तदनन्तरमिच्छा तदनंतरं प्रयत्नः तदनंतरं च पुरुषस्य स्वर्गादिफलार्थः परिस्पंदस्ततोऽपि फलपर्यंता स्वर्गफलावाप्तिरित्यभिधानात् । तेऽपि युक्तकारया एकांतपक्षे विशेष्ययोरत्यंतभेदेऽभेदे वा विशेषणानुरागस्य पदपदार्थेषु संभवाद्वाक्यार्थकल्पनादेरनुपपत्तिव यथा पाचीदेवदत्त इत्यादौ न कालक्रियाविशिष्टपुरुषप्रतिपत्तिः क्रियादेः पुरुषाद्भेदे संबंधासिद्धितो व्यवच्छेदकत्वानुपपत्तेरभेदेऽप्येकस्य तात्त्विकविशेषणविशेष्यरूपतासंगतेरन्यथातिप्रसंगात् । कल्पनारचितस्य तद्रूपत्वस्य सर्वत्राविशेषात् विशिष्टप्रत्ययोत्पत्तेश्चान्यनिमित्तत्वाद्विरोधादिदोषस्य च तत्र प्रागेव प्रतिविहितत्वादेतेन लिङादियुक्तवाक्यजनितविज्ञानस्य प्रवर्त्तकत्वमेकांतवादिप्रकल्पितं प्रतिक्षिप्तं तद्भावभावित्वस्यान्यथासिद्धत्वप्रतिपादनात् ॥ सम्म० ॥

(१०) (शब्दस्य बाह्यार्थे प्रामाण्यं सम्मतितर्के शास्त्रप्रयोजनमधिकृत्योक्तम्) यदि प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनप्रतिपादनायादिवाक्यमुपादीयते तदा ते प्रेक्षापूर्वकारित्वादेवाप्रमाणकं नैव प्रवृत्तिं विदधति । न च प्रयोजनप्रतिपादकमादिवाक्यं तत्प्रभवं च ज्ञानं प्रमाणमनक्षजत्वेनाध्यक्षत्वायोगान्नाप्यनुमानं स्वभावकार्यलिंगसमुत्थं तद्भावत्वेन तत्कारणत्वेन वा तत्प्रतिपाद्यप्रयोजनस्य प्रमाणतोऽप्रतिपत्तिः तदुत्थापकस्य लिंगस्य तत्कार्यत्वानवगमादन्यस्य च स्वसाध्यप्रतिबंधाद्प्रतिबद्धस्य च स्वसाध्यव्यभिचारेणागमकत्वाच्चत्वंचातिप्रसंगात् तत्प्रतिबद्धत्वेऽप्यनिश्चितप्रतिबंधस्यातिप्रसंगत एवागमकत्वात् ॥

न च वाक्यमिदं प्रवर्त्तमाने स्वमहिम्नैव स्वार्थमप्रत्याययतीति शब्दप्रमाणरूपत्वात्स्वाभिधेयप्रयोजनप्रतिपादने प्रमाणं शब्दस्य बाह्यार्थे प्रतिबंधासंभवेनाप्रामाण्याद्विवक्षायां प्रामाण्येऽपि तस्या बाह्यार्थाविनाभावित्वायोगान्नापि ये यमर्थं विवक्षंति ते तथैव तं प्रतिपादयंत्यन्यविवक्षायामप्यन्यशब्दोच्चारणदर्शनाद्विवक्षायां तु बाह्यार्थप्रतिबद्धत्वानुपपत्तेरवांततस्तत्र शब्दादपि प्रमाणादादिवाक्यरूपात्प्रयोजनविशेषोपायप्रतिपत्तिस्तदप्रतिपत्तौ च तेषां ततः प्रवृत्तौ प्रेक्षावत्पूर्वकारितान्याहृतिप्रसंगात्प्रयोजनविशेषोपायसंशयोत्पादकत्वेन प्रत्यंगत्यादादिवाक्यस्य सार्थकत्वं तथाहि संशयादपि प्रवृत्तिरुपलभ्यते यथा कृषीवलादीनां कृष्यादावनधिगतसस्याद्यवाप्तिफलतामय बीजादिविवेकेनावकृष्टमर्थादिभावनया निश्चितोपायात्तदुपाये शस्यावाप्त्यनिश्चयेऽपि तत्र तेषां प्रवृत्तिर्युक्ता न पुनः शास्त्रश्रवणादावपूर्वप्रयोजनविशेषानिश्चयवत्तदुपायाभिमतादिवाक्यव्यपत्यायनार्दनश्च यस्याप्यसंभवादयुक्तमेतद्यतो यथा शस्यसंपत्त्यादौ [illegible] प्रवर्त्तते तथा तदुपायानिश्चयाद्वा [illegible] यस्य कारणस्य तथाभावनिश्चयाद्योगास्य [illegible] व्यमानोपायमार्गे प्रवृत्तिकारण यथा [illegible] निश्चितोपायकाव[illegible] न प्रतिपत्ति [illegible]

[illegible] । तदुक्तं "तस्मात्- [illegible] । [illegible] तात्- [illegible] "। [illegible] न शब्दस्य पक्षधर्मत्वं धर्मिणो- [illegible] । [illegible] धर्मित्वे तेन तस्य [illegible] । नचा- [illegible] प्रतीतिः संभविनी प्रतीते चार्थे [illegible] सामान्यस्य [illegible] प्रत्ययोगात् अथतु [illegible] सामान्य- [illegible] एव सिद्धत्वात् ।

[illegible] न युक्तो विशेषणावि- [illegible] । न च सामान्यं धर्मि [illegible]

[illegible]

प्रत्ययधर्मत्वाद्यसंभवबाधकप्रमाणाभावात् । ततो बाह्यविषये शब्दानां प्रतिबंधाभावतः प्रामाण्यमेव न संभवति पक्षधर्मतायनुमानत्वाभावप्रतिपादनं युक्तमेवेति स्थितम् । एवं चाभिप्रायसूचने प्रामाण्यमस्य तत्रानुमानलक्षणयुक्तस्यैव मान्यारम्भूतस्यैव प्रमाणांतरत्वम् ॥ सम्म० ॥

(९ सम्मतितर्के आगममधिकृत्योक्तम्) तस्य च जीवादिविषयत्वे दृष्टविषये वस्तुतत्त्वे सर्वदा विसंवादादृष्टविषये ऽप्येकवाक्यतया प्रवर्तमानस्य च प्रामाण्यं प्रतिपत्तव्यम् । न च पक्षधीनत्वात् तस्याप्रामाण्यं पक्षधीनस्य प्रमाणस्यपोर्धिरोधाभावात् [illegible] स्यापि प्रत्यक्षप्रामाण्योपपत्तेः । न चात्र [illegible] मतिवादेन तत्प्रामाण्यं तच्छब्दस्य विरोधादिति वक्तव्यं शब्दस्यात एव प्रमाणांतरत्वोपपत्तेरन्यथानुमानादविशेषप्रसंगात् । तथाहि-गुणवत्पुरुषप्रयुक्तत्व [illegible] शाब्दमनुमानज्ञानाद्विशिष्यते अन्यथा बाह्यार्थप्रतिबंधस्यात्रापि सद्भावात्मानुमानादस्य विशेषः स्यात् । यदा च परोक्षेऽपि विषयेऽस्य प्रामाण्ययुक्तत्वात् तद्गुणवत्पुरुषप्रयुक्तत्वेनास्य प्रामाण्यमतश्च गुणवत्पुरुषप्रयुक्तत्व- मितीतरेतराश्रयदोषोऽपि प्रामाण्यकाले समने ॥

यथोक्ते सेवादादस्य प्रामाण्यनिश्चये कुतोऽयमस्यात्र सेवा- [illegible] न पुनः प्रथममेव [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(११) [illegible]

[illegible]

[illegible]

(१२) [illegible]

[illegible]

सदेतन्नामादिवाक्योपन्यासः शास्त्रप्रयोजनविषयसंशयप्रयोजनविषयसंशयोत्पादनार्थं संशयोऽपि च निश्चयविरुद्धोऽनुत्पत्तौ च निश्चये तत्राप्रतिबद्धप्रवृत्तिहेतुतया प्रादुर्भावः केन वार्येत आदिवाक्योपन्यासमंतरेणाप्यश्रुतप्रयोजनवाक्यानां प्रयोजनसामान्ये तत्सत्त्वे नराणां संशयो जायते । किमिदं चिकित्साशास्त्रवत्सप्रयोजनमुत काकदंतपरीक्षावन्निष्प्रयोजनं ततश्च संशयादनुपन्यस्ते प्रयोजनवाक्ये प्रयोजनसामान्यार्थिनः प्रवर्त्ततां प्रयोजनविशेषे तु कथमश्रुतप्रयोजनवाक्यानां संशयोत्पत्तिः प्रायेण च प्रयोजनविशेषविषयस्यैव संशयस्य प्रवृत्तिकारणत्वात् । तदुत्पादनार्थमादिवाक्यमुपादेयं मतश्च प्रयोजनसामान्यविशेषेषु संशयानाः किमिदं सप्रयोजनमुत निष्प्रयोजनं सप्रयोजनत्वेऽपि किमभिमतेनैव प्रयोजनेन तद्वदिति । एवंपरामर्शं कुर्वाणाः प्रवर्त्तंते यद्येतत् । कुतश्चिच्छास्त्रादनुभूतप्रयोजनविशेषं श्रोतारं प्रति प्रयोजनवाक्यस्यानुपयोगात् । स हि किंचिच्छास्त्रमुपलभ्य प्रागनुभूतप्रयोजनविशेषेण शास्त्रेणास्य वाक्यात्मकत्वेन साधर्म्यमवधार्येदमपि निष्प्रयोजनमुतानभिमतप्रयोजनवदुताभीष्टप्रयोजनवद्वा इत्याशंकमानः प्रयोजनवाक्यमंतरेणापि प्रवर्त्तेत एवाननुभूतप्रयोजनविशेषस्तु प्रयोजनवाक्यादपि नैव प्रवर्त्तते । तं प्रति तस्यापि तदुत्पादकत्वायोगाद्धि प्रागननुभूतशास्त्रप्रयोजनप्रतिपादकस्य वाक्यस्यैतदर्थमित्यपि प्रतिपत्तुं समर्थोऽप्रयत्नमंतरेण भाव्यनुभूतविषयभूतप्रयोजनविशेषः प्रयोजनवाक्यात्संस्मृत्य तद्विशेषं संशयानः प्रवर्त्तते । तद्रहितवाक्यादपि तद्विशेषे स्मृतिसंभवात् [illegible] न तु सा तस्यामपि तदनुस्मरणं भवति [illegible] प्रयोजनवाक्यस्य ततः स्मृतिहेतुत उपन्यासोऽप्यस्त्विति तदेतत् किं भोपन्यासः सामान्यविशेषयोश्च दर्शनाददर्शनाच्च विशेषस्मरणसहकारिभ्यां संशयो न च प्रयोजनवाक्ये प्रयोजनविशेषस्य भावाभावयोः सामान्यमपि [illegible] तर्हि [illegible] प्रवर्त्तेरन् [illegible] प्रयोजनवा- [illegible] दर्शनाददर्शनात् [illegible] किं तु [illegible] सा च [illegible] किं तु [illegible] कारकं [illegible] प्रमाणता [illegible] । न च [illegible] येन वा- [illegible] । [illegible]

घयति । तथापि शास्त्रस्य निष्प्रयोजनता संदिग्धतः संदिग्धनिष्प्रयोजनत्वस्य शास्त्रस्य प्रयोजनाभावं निश्चितं प्रेक्षावदारंभप्रतिषेधहेतुं प्रयुंजानोऽनेन वाक्येन प्रतिक्षेप्तुमिष्टः न पुनः प्रयोजनविषयनिश्चय एवोत्पादयितुमिष्टः तर्हि प्रतिपक्षोपक्षेपेणैव साधनधर्म्माणामसिद्धिरपि तु स्वग्राहिज्ञानविकलतया संदिग्धधर्म्मिसंबंधत्वमप्यसिद्धत्वमेव तस्मात्संदिग्धसिद्धतोद्भावनाय वाक्यप्रयोग इति तदप्यनुपपन्नं । यद्यपि सप्रयोजनत्वे संदेहोत्पादने वाक्यस्यानुपयोगित्वं शास्त्रमात्रादपि भावात् । तथा निष्प्रयोजनत्वेऽप्येवं ह्यनेन वाक्येन हेतोरसिद्धतोद्भाविता भवति यदि तत्सत्यासंदेहनिबंधनानि कानि कारणान्यपि तदेवं प्रकाशितानि भवंति न च विपर्यस्तपुरुषसंदेहोत्पादने तद्वाक्यं प्रभवति अदर्शनात् ॥ नच प्रस्तुतशास्त्रस्य प्रयोजनं शास्त्रांतरेण कथंचित्साध्यात्साधकप्रमाणाप्रवृत्तितश्चान्यानि संदेहकारणानि भवंति वाक्यमप्येतावन्मात्रप्रकाशनपरं हेतोः संदिग्धासिद्धतामुद्भावयेत्तच्च तथाप्रकाशनमनुपन्यस्तेऽपि वाक्ये शास्त्रमात्रादपि दर्शनात् प्रमाणद्वयावृत्तेश्च भवतीति कस्तस्योपयोगः । अनुपन्यस्ते कथं तदिति चेत् उपन्यस्तेऽपि कथं नहि तदुपन्यासाऽनुपन्यासत्वस्थयोः संदिग्धत्वात्प्रस्तुतकथंचन विशेषं पश्यामः । असिद्धतोद्भावनमनेन न्यायेन रुचामवासं गतमिति चेन्नैतत् नह्यनेन प्रकारेणासिद्धतोद्भावनमेव प्रतिक्षिप्यते किंतु प्रमाणरहिताद्वाङ्मात्रादसिद्धता नोद्भावयितुं शक्येति प्रदर्श्यते । तत्र प्रयोजनवाक्यं हेतुसिद्धतोद्भावनार्थमपि युक्तं । नच परोपन्यस्ते साधने प्रयोजनवाक्येनासिद्धतामुद्भाव्य कथमसिद्धिः साधनस्येति प्रत्ययस्यापर्यंतं शास्त्रपरिसमाप्तेः प्रयोजनमवगमयन् शास्त्रं श्रावयति । ततः समधिगते प्रयोजने तदुपन्यस्तस्य साधनसिद्धिरिति वक्तुं शक्यं शास्त्रश्रवणतः प्रयोजनावगमे शास्त्रस्यादौ तद्वाक्योपन्यासस्य वैयर्थ्यप्रसक्तेः । अत एव शास्त्रार्थप्रतिज्ञाप्रतिपादनपरः आदिवाक्योपन्यास इत्याद्यपि प्रतिक्षिप्तम् अप्रमाणात् तदादिवाक्यात्तदसिद्धेः । तथा सर्वज्ञाभिधेयप्रत्यायनपराण्यपि वाक्यानि शास्त्रादौ वाङ्मात्रेण निश्चयायोगान्निष्प्रयोजनानि प्रतिक्षिप्तान्येवोक्तन्यायस्य समानत्वात् ।

तदयुक्तं समस्तेष्वप्यभिधेयप्रयोजनप्रतिपादकं गाथासूत्रमत्र प्रतिविधीयते । यदुक्तं न प्रत्यक्षमनुमानं वा शब्दस्तत्र सिद्धसाध्यताप्रत्यक्षानुमानलक्षणयोगात्तत्र यच्च नापि शब्दः प्रमाणं बहिरर्थे तस्य प्रतिबंधवैकल्येन विषयाणामप्रतिबंधेऽपि व्याप्तिग्रहणायोगसंभवात् तदप्यसारं बाह्यार्थेन शब्दप्रतिबंधस्य प्रसाधयिष्यमाणत्वात्तथैव च प्रतिपत्तिप्रवृत्त्यादिव्यवहारस्योपलक्ष्यमाणत्वाद्बाह्यार्थं एव शब्दस्य प्रामाण्यमभ्युपगंतव्यम् । प्रत्यक्षप्रभावेऽव्यभिचारित्वप्रामाण्यनिश्चयवत्तां ततः प्रवर्त्तमानानां प्रेक्षापूर्वकारिता तन्निश्चयं वा नाप्तप्रणीतत्वादिनिश्चयमनुपलब्धरूपविशेषार्थविशेषस्तानतुगमात् प्रवृत्ति [illegible] यिशेष- [illegible] प्रवर्त्तते [illegible] न वा- [illegible] शुद्धिप्रमा- [illegible] तदुपायात- [illegible] प्रयोजनविशेषप्रतिपादकवाक्यम-

स्यादेकांताऽभावात्मकत्वे च निःस्वभावता स्यात् तस्मात्स्वरूपेण सत्त्वात्पररूपेण चाऽसत्त्वाद्भावाभावात्मकं वस्तु यदवाद- "सर्वमस्ति स्वरूपेण पररूपेण नास्ति च । अन्यथा सर्वसत्त्वं स्यात् स्वरूपस्याप्यसंभवः" ॥ १ ॥ ततश्चैकस्मिन् घटे सर्वेषां घटव्यतिरिक्तपदार्थानामभावरूपेण वृत्तेरनेकात्मकत्वं घटस्य सूपपादकं एवं चैकस्मिन्नर्थे ज्ञाते सर्वेषामर्थानां ज्ञानं सर्वपदार्थपरिच्छेदमंतरेण तन्निषेधात्मन एकस्य वस्तुनो विविक्ततया परिच्छेदासंभवात् आगमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः "जे एगं जाणइ से सव्वं जाणइ जे सव्वं जाणइ से एगं जाणइ" तथा "एको भावः सर्वथा येन दृष्टः सर्वे भावाः सर्वथा तेन दृष्टाः । सर्वे भावाः सर्वथा येन दृष्टा एको भावः सर्वथा तेन दृष्टः" ॥ १ ॥ ये तु सौगताः परासत्त्वं नाङ्गी कुर्वते तेषां घटादेः सर्वात्मकत्वप्रसंगः तथाहि—यथा घटस्य स्वरूपादिना सत्त्वं तथा पररूपादिनापि स्यात्तथा च सति स्वरूपादिसत्त्ववत्पररूपादिसत्त्वप्रसक्तेः कथं न सर्वात्मकत्वं भवेत् परासत्त्वेन तु प्रतिनियतोऽसौ सिद्ध्यति ॥

अथ न नाम नास्ति परासत्त्वं किं तु स्वसत्त्वमेव तदिति चेदहो वैदग्धी न खलु यदेव सत्त्वं तदेवासत्त्वं भवितुमर्हति विधिप्रतिषेधरूपतया विरुद्धधर्माध्यासेनानयोरैक्यायोगात् । अथ युष्मत्पक्षेऽप्येवं विरोधस्तदवस्थ एवेति चेदहो वाचाटता देवानांप्रियस्य न हि वयं येनैव प्रकारेण सत्त्वं तेनैवासत्त्वं येनैवासत्त्वं तेनैव सत्त्वमभ्युपेमः किंतु स्वरूपद्रव्यक्षेत्रकालभावैः सत्त्वं पररूपद्रव्यक्षेत्रकालभावैस्त्वसत्त्वं तदा क्व विरोधावकाशः सौगतास्तु प्रगल्भंते सर्वथा पृथग्भूतपरस्परभावाभ्युपगममात्रेणैव पदार्थप्रतिनियमसिद्धेः किं तेषामसत्त्वात्मकत्वकल्पनयेति तदसत् यदाहि पटाद्यभावरूपो घटो न भवति तदा घटः पटादिरेव स्यात् यथा च घटाभावाद्भिन्नत्वाद् घटस्य घटरूपता तथा पटादेरपि स्याद् घटाभावाद्भिन्नत्वादेवेत्यलं विस्तरेण ॥

एवं वाचकमपि शब्दरूपं द्वयात्मकं एकानेकमपि स्यादनेकमित्यर्थः । यथोक्तन्यायेन शब्दस्यापि भावाभावात्मकत्वात् अथवा एकविषयस्यापि वाचकस्याऽनेकविषयत्वोपपत्तेः यथा किल घटशब्दः संकेतवशात्पृथुबुध्नोदराद्याकारवति पदार्थे प्रवर्त्तते वाचकतया तथा देशकालाद्यपेक्षया तद्वशादेव पदार्थांतरेष्वपि तथा च वर्त्तमानः केन वार्यते भवंति हि वक्तारो योगिनः शरीरं प्रति घट इति संकेतानां पुरुषेच्छाधीनतयाऽनियतत्वात् । यथा चौरशब्दोऽन्यत्र तस्करे रूढोऽपि दाक्षिणात्यानामोदने प्रसिद्धो यथा च कुमारशब्दः पूर्वदेशे आश्विनमासे रूढः एवं कर्कटीशब्दादयोऽपि तत्तद्देशापेक्षया योन्यादिवाचका ज्ञेयाः कालापेक्षया पुनर्यथा जैनानां प्रायश्चित्तविधौ धृतिश्रद्धासंहननादिमति प्राचीनकाले षड्गुरुशब्देन शतमशीत्यधिकमुपवासानामुच्यते स्म । सांप्रतकाले तु तद्विपरीते तेनैव षड्गुरुशब्देनोपवासत्रयमेव संकेत्यते जीतकल्पव्यवहारानुसारात् ॥

शास्त्रापेक्षया तु यथा पुराणेषु द्वादशीशब्देनैकादशी त्रिपुरार्णवे च अलिशब्देन मदिराभिरक्तेन च मैथुनशब्देन मधुसर्पिषोर्ग्रहणमित्यादि । न चैवं संकेतस्यैवार्थप्रत्यायने प्राधान्यं स्वाभाविकसामर्थ्यमाचिप्यादेव अत्र तस्य प्रवृत्तेः सर्वशब्दानां सर्वार्थप्रत्यायनशक्तियुक्तत्वात् यत्र च देशकालादौ यदर्थप्रतिपादनशक्तिसहकारिसंकेतस्तत्र तमर्थं प्रतिपादयति । तथा च निर्जितदुर्जयपरप्रवादाः श्रीदेवसूरिपादाः स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यामर्थबोधनिबंधनं शब्दः । अत्र शक्तिपदार्थसमर्थनं ग्रंथांतरादवसेयं अतोऽन्यथेत्यादि उत्तरार्द्ध पूर्ववत् प्रतिभाप्रमादस्तु तेषां सदसदेकांते वाच्यस्य प्रतिनियतार्थविषयत्वे च वाचकस्योक्तयुक्त्या दोषसद्भावाद्व्यवहारानुपपत्तेः । तदयं समुदायार्थः सामान्यविशेषात्मकस्य च वस्तुनः सामान्यविशेषात्मको भावाभावात्मकश्च ध्वनिर्वाचक इत्यन्यथा प्रकारांतरैः पुनर्वाच्यवाचकभावव्यवस्थामातिष्ठमानानामन्यवादिनां प्रतिभैव प्रमाद्यति न तु तद्भणितयो युक्तिस्पर्शमात्रमपि सहंते । कानि तानि वाच्यवाचकभावप्रकारांतराणि परवादिनामिति चेदेते ब्रूमः । अपोह एव शब्दार्थ इत्येके "अपोहशब्दलिंगाभ्यां न वस्तुविधिनोच्यते" इति वचनात् । अपरे च सामान्यमात्रमेव शब्दानां गोचरस्तस्य क्वचित् प्रतिपन्नस्यैकरूपतया सर्वत्र संकेतविषयतोपपत्तेर्न पुनर्विशेषास्तेषामानंत्यतः कार्त्स्न्येनोपलब्धुमशक्यतया तद्विषयतानुपपत्तेः विधिवादिनस्तु विधिरेव वाक्यार्थोऽप्रवृत्तप्रवर्त्तनस्वभावत्वात्तस्येत्याचक्षते विधिरपि तत्तद्वादिविप्रतिपत्त्याऽनेकप्रकारस्तथाहि—वाक्यरूपः शब्द एव प्रवर्त्तकत्वाद्विधिरित्येके तद्व्यापारो भावनापर्यायो विधिरित्यन्ये नियोग इत्यपरे प्रैषादय इत्येके तिरस्कृततदुपाधिप्रवर्त्तनामात्रमित्यन्ये एवं फलतदभिलाषकर्मादयोऽपि वाच्याः एतेषां निराकरणं सपूर्वोत्तरपक्षं न्यायकुमुदचन्द्रादवसेयमिति काव्यार्थः ॥ स्या० ॥

(१४) (शब्दस्य वाचकतावित्तारः सम्मतितर्के यथा) अत्र वैयाकरणाः प्राहुः यस्मादुच्चरितात् ककुदादिमदर्थप्रतिपत्तिः स शब्दः तत्र किं गकारौकारविसर्जनीयाः ककुदादिमदर्थप्रतिपादकत्वेन शब्दव्यपदेशं लभंते । आहोस्वित्तद्व्यतिरिक्तः स्फोटादिः तत्र न तावद्वर्णा अर्थप्रत्यायकाः यतस्ते किं समुदिता अर्थप्रतिपादका उत व्यस्ताः यदि व्यस्तास्तदैकेनैव वर्णेन गवाद्यर्थप्रतिपत्तिरुत्पादितेति द्वितीयादिवर्णोच्चारणमनर्थकं भवेत् । अथ समुदिता अर्थप्रत्यायकास्तदपि न संगतं । क्रमोत्पन्नानामनंतरध्वंसित्वेन समुदायासंभवात् न च युगपदुत्पन्नानां समुदायप्रकल्पना । एकपुरुषापेक्षया युगपदुत्पत्त्यसंभवात् । प्रतिनियतस्थानकरणप्रयत्नप्रभवत्वात्तेषां न च भिन्नपुरुषप्रयुक्तगकारौकारविसर्जनीयानां समुदायार्थप्रतिपादकत्वं दृष्टं प्रतिनियतक्रमवर्णप्रतिपत्तुरेकत्वसमाधित्वेन शब्दात् प्रतिपत्तेः संवेदनात् न चान्त्यो वर्णः पूर्ववर्णानुगृहीतो वर्णानां क्रमोत्पादे सत्यर्थप्रत्यायकः । पूर्ववर्णानामन्त्यवर्णं प्रत्यनुग्राहकत्वायोगात् । यतो नान्त्यवर्णं प्रति उत्पत्तौ पूर्ववर्णानां तदुपकारित्वं वर्णान्तरोत्पत्तिसंभवात् । प्रतिनियतस्थानकारणादि संपाद्यत्वाद्वर्णानां । वर्णाभावेऽपि च वर्णोत्पत्तिदर्शनात् वर्णजन्यत्वं । अर्थज्ञानोत्पत्तौ सहकारित्वं पूर्ववर्णानामन्त्यवर्णस्योपकारत्वं । एतदप्ययुक्तमविद्यमानानां सहकारित्वानुपपत्तेः अत एव पूर्वक वर्णविज्ञानानामपि सहकारित्वमनुपपन्नं न च पूर्ववर्णसंवेदनप्रभवसंस्काराः तत्रायाता इति दर्शितं । यतः संस्कारः स्वोत्पादकविज्ञानविषयस्मृतिहेतुरिष्टो नार्थ-

[illegible] विशेषविषयेति [illegible] पदानां विषयावगतः सा- [illegible] पदार्थो युक्तः न पुनरेकनैकत्वंभूत [illegible] ([illegible]) यस्मात्सर्वोऽपि वा- [illegible] पर्यायापेक्षया विभ- [illegible] सामान्यविषयाणां [illegible] पदानां वाचकः वि- [illegible] प्रकाशेन पृथुबुध्नो- [illegible] वाचकः एवम- [illegible] वस्तुनो [illegible] सामान्यवि- [illegible] इति [illegible] ॥ विशे० ॥

(११) [illegible]

[illegible]

[illegible]

शब्दपर्यायस्याश्रयो भाषावर्गणा न पुनराकाशं तत्र च स्पर्शो निर्णीयत एव । यथा शब्दाश्रयः स्पर्शवाननुवातप्रतिवातयो- र्विप्रकृष्टनिकटशरीरिणोपलभ्यमानानुपलभ्यमानेन्द्रियार्थत्वा- त्तथाविधगंधाधारद्रव्यपरमाणुवत् इत्यसिद्धः प्रथमः । द्वितीयस्तु गंधद्रव्येण व्यभिचारादनैकांतिकः वर्तमानजा- त्यकस्तूरिकादिगंधद्रव्यं हि पिहितद्वारापवरकस्यांतर्विशति बहिश्च निर्याति नचापौद्गलिकं अथ तत्र सूक्ष्मरंध्रसंभवान्ना- तिनिबिडत्वमतस्तत्र तत्प्रवेशनिष्क्रमौ कथमन्यथोद्घाटित- द्वारावस्थायामिव न तदेकार्णवत्वं सर्वथा नीरंध्रे तु प्रदेशे न तयोः संभव इति चेत्तर्हि शब्देऽप्येतत्समानमित्यसिद्धो हेतुः । तृतीयस्तु तडिदुल्कादिभिरनैकांतिकः । चतुर्थोऽपि त- थैव गंधद्रव्यविशेषसूक्ष्मरजोधूमादिभिर्व्यभिचारात्तथाहि गं- धद्रव्यादिकमपि नासायां निविशमानं तद्विवरद्वारदेशोप- लक्ष्ममूर्तकं दृश्यते ।

पंचमः पुनरसिद्धः तथाहि न गगनगुणः शब्दोऽस्मदादिप्रत्यक्ष- त्वाद्रूपादिवदिति सिद्धः पौद्गलिकत्वात्सामान्यविशेषात्मकः शब्द इति । नच वाच्यं आत्मन्यपौद्गलिकेऽपि कथं सामान्य- विशेषात्मकत्वं निर्विवादमनुभूयत इति यतः संसार्यात्मनः प्रतिप्रदेशमनंतानंतकर्मपरमाणुभिः सह वह्नितापितगव्य- कृतनिर्विभागपिंडीभूतसूचीकलापवल्लोलीभावमापन्नस्य क- थंचित्पौद्गलिकत्वाभ्युपगमादिति । यद्यपि स्याद्वादवादिनां पौद्गलिकमपौद्गलिकं च सर्वं वस्तु सामान्यविशेषात्मकं त- थापि पौद्गलिकेषु धर्माधर्माकाशकालेषु तदात्मकत्वमर्वाग्- दृशां न तथा प्रतीतिविषयमायाति पौद्गलिकेषु पुनस्तत्सा- क्षात्तेषां सुप्रज्ञानमित्यप्रस्तुतमपि शब्दस्य पौद्गलिक- त्वं सामान्यविशेषात्मकत्वं साधनायोपन्यस्तमिति ।

अत्रापि नित्यशब्दवादिसंमतः शब्दैकत्वैकांतो नित्यशब्दवा- दिसंमतः शब्दानेकत्वैकांतश्च प्रागदर्शितदिशा प्रतिक्षेप्यः अ- नया वाच्यस्य घटादेरर्थस्य सामान्यविशेषात्मकत्वे प्रतिपादितम् [illegible] तयोः शब्दार्थयोः कथंचित्तादात्म्याभ्युपग- [illegible] "अभिहाणं अभिहेयाउ होइ भिन्नं अ- भिन्नं च [illegible]" "न [illegible]" [illegible] "[illegible]" शब्दयोजनः [illegible] इति [illegible]

[illegible]

नमात् परैरभ्युपगमे च स्वकृतान्तविरोधोऽर्थान्तरभूतत्वे चैकदेशानां तेभ्य एवार्थप्रतिपत्तेः न स्फोटस्यार्थप्रत्यायकताऽपि चैकदेशानामर्थप्रतिपत्तिहेतुत्वाभ्युपगमे च वरं वर्णानामेव तदभ्युपगतं एवं चोक्तप्रतीतिरनुगता भवेत्। अथाव्यतिरिक्तास्तदेकदेशास्तदा स्फोटस्यैकेनैव संस्कृतत्वाद् परवर्णोच्चारणवैयर्थ्यं। न च पूर्ववर्णसंभिन्नमपरसंस्कारसहितस्तत्स्मृतिसहितोऽन्त्यवर्णः स्फोटसंस्कार एवंभूतस्यास्यार्थप्रतिपत्तिजननेऽपि शक्तिप्रतिघाताभावात्स्फोटपरिकल्पना निरर्थिकैव। अपि वा स्फोटसंस्कारः स्फोटविषयसंवेदनोत्पादनमुतावरणापनयनं तदेकैकदेशावरणापगमे सर्वदेशावस्थितेः सर्वदा व्यापिनित्यरूपतयोपलभ्यते । तस्य नित्यत्वव्यापित्वाभ्यामपगतावरणस्य सर्वत्र सर्वदोपलभ्यस्वभावत्वादनुपलभ्यस्वभावत्वे वा न केनचित्कदाचित् कुत्रचिदुपलभ्येतैकदेशावरणापगमः क्रियते । नन्वेवमावृतानावृतत्वेन सावयवत्वमस्यानुसज्येताऽथ निर्विभागत्वादेकत्रावृतः सर्वत्रावृतोऽभ्युपगम्यते । तदा तदपरपार्श्वदेशावस्थितैरुपलभ्यप्रसक्तिर्यथा च—निरवयवत्वादेकत्रानावृतः सर्वत्रानावृतस्तथा तत एवैकत्राप्यावृतः सर्वत्रावृत इति मनागपि नोपलभ्यते । किं चैकदेशाः स्फोटादर्थान्तरमनर्थान्तरं वाऽर्थान्तरत्वेऽपि शब्दस्वभावा अशब्दात्मका वा यद्यशब्दात्मका नार्थप्रतिपत्तिहेतवोऽथ शब्दस्वभावास्तथाऽपि यदि गोशब्दस्वभावास्तदा व्यक्ति गोशब्दानेकत्वप्रसक्तिरथागोशब्दस्वरूपा न तर्हि यथार्थप्रत्यायका भवेयुरथाव्यतिरिक्तास्तदा स्फोट एव संस्कृत इति ॥

नच देशावस्थितैर्व्यापिनस्तस्य प्रतिप्रसक्तिरिति पूर्वोक्तमेव दूषणं । किं चैकदेशावरणापाये स्फोटस्य सर्वदा प्रतिपत्तिः प्रसज्येताथ स्फोटविषयसंवित्युत्पादनात्संस्कारः सोऽपि न युक्तो वर्णानामर्थप्रतिपत्तिजनन इव स्फोटप्रतिपत्तिजननेऽपि सामर्थ्याभावादपास्यमानत्वाद्यदि च स्फोटोऽनुपलभ्यस्वभावः सर्वदोपलभ्येतानुपलभ्यस्वभावत्वे आवरणापगमेऽपि तत्स्वभावानतिक्रमान्मनागपि नोपलभ्येत इत्यर्थाप्रतिपत्तितः शब्दव्यवहारविलोपोऽनेनैव न्यायेन वायूनामपि तद्व्यञ्जकत्वमयुक्तं वायूनां च व्यञ्जकत्वपरिकल्पने वर्णविकल्पप्रसक्तिः । स्फोटाभिव्यक्तावर्णोत्पादने वा तेषामनुपयोगात् स्थिते च स्फोटस्य वर्णोच्चारणात् प्रागसद्भावे वर्णानां वायूनां व्यञ्जकत्वं परिकल्प्येत न च तत्सद्भावः कुतश्चित्प्रमाणात्सिद्ध इति न तत्परिकल्पना ज्यायसी यदपि प्रत्यभिज्ञानं स्फोटस्य नित्यत्वप्रसाधकं श्लोकार्थान् प्रागभ्यस्तितमवबोधयतीत्यभ्युपगतं तदपि प्रत्यभिज्ञानस्य सादृश्यनिबन्धनत्वेनान्यत्र विषये प्रतिपादितत्वादसंगतमेकगोव्यक्तौ संकेतात् गोशब्दात् गोव्यक्त्यन्तरे अन्यथाऽन्यदा नित्यत्वमन्तरेणापि प्रतिपत्तिर्यथा संभवति तथा प्रतिपादितं प्रतिपादयिष्यते च अतोऽपि स्फोटस्य प्राग्व्यञ्जकात् सत्त्वसिद्धिरिति ॥ "नादैराहितबीजायामन्त्येन ध्वनिना सह । आवृत्तपरिपाकायां बुद्धौ शब्दोऽवभासते" ॥ १ ॥ इति भर्तृहरिवचो निरस्तं द्रष्टव्यं । यदपि विभिन्नेषु वर्णेष्वभिन्नाकारं श्रोत्रज्ञानमन्यतिरेकाद् एवावत् स्फोटसद्भावमवबोधयतीत्युक्तं । तदप्यसारं प्रदर्शितेषु परस्परव्यावृत्तानेकवर्णव्यतिरिक्तस्य स्फोटात्मनोऽप्यदृष्टा- [illegible]

वाचकमासमाश्रयादभिधायकत्वमत्यन्यथा दूषणविकल्पानेकत्व- स्यैकतरदुद्देशैकत्वमप्रत्यप्रमत्तैर्नैवाविरलानेकता तदपेक्ष्यनुद्देशोपमानत्वात् नैकत्वव्यवस्थापकत्वं । स्फोटोऽपि भावनुद्देशेऽपि वाच्यस्य दर्शितत्वात् ॥ न चैकत्वाध्यवसायः स्फोटप्रसाधकस्तस्यान्यथोपपत्तेः । वर्णानां स्ववर्णविषयत्वेनाप्येकत्वाध्यवसायस्योपपत्तेः । वर्णानां क्रमस्य नित्यत्वादिधर्मापेतस्य । स्फोटस्यैकत्वमासकाने ज्ञानानुभवाद्व्यवायमात्रस्य [illegible] करणाद्व्यवस्थापनेनिश्रमंगाद्व्यवच्छेद [illegible] त्वेन तत्त्वं वाच्यदन्यये प्रतिभामात्र इति न तन्वानः स्फोटे उत्पादयितुं शक्यः । तत्र स्फोटात्मा शब्दो वर्णात्मा व्यतिरिक्तोऽभ्युपगम्यते । तदा वर्णात्मके तमात्मकं तथानात्वप्रसक्तिस्तदेकत्वं वा वर्णानामैकत्वप्रसक्तिः अथ गकाराद्यानुपूर्वीविशिष्टोऽन्यो वर्णो विशिष्टानुपूर्वीका वा गकारौकारविसर्जनीयाः शब्दास्तथा च मीमांसकाः प्राहुः "यावन्तो यादृशा ये च यदर्थप्रतिपादकाः । वर्णाः प्रज्ञातसामर्थ्यास्ते तथैवावबोधकाः" ॥ १ ॥ इति एतदपि न साम्प्रतम् आनुपूर्वी यतो वर्णव्यतिरिक्ता वर्णा एव वाऽनुपूर्वी । [illegible] विरोधात् । वैदिकानुपूर्व्या [illegible] स्फोटपक्षोदितमप्रमाणमस्तु [illegible] यी नित्या लौकिकवदानुपूर्व्याविशेषात् [illegible] णांपानुपूर्वीवत् ।

न च लौकिकानुपूर्व्या विलक्षणत्वं वैदिकानुपूर्व्याः [illegible] लौकिकवाक्यवदपि वैदिकवाक्यस्य [illegible] नित्यत्वापि तत्पानुपूर्वी संभवति । [illegible] [illegible] मानस्य तदा [illegible] तिपक्षोऽन्यत्रापि सिद्धत्वात् । [illegible] सर्वदा भावात् । [illegible] च [illegible]

अथ नित्यत्वे [illegible]

[illegible]

तत्प्रमानमुत्पादयितुं समर्थाः । नहि पदज्ञानप्रभवः संस्कारः अपस्मृतिं विदधत् दृष्टः ॥

न च तत्संस्कारप्रभवाः स्मृतयः सहायतां प्रतिपद्यंते । युगपद्विकल्पानुपपत्तेः नहि स्मृतीनां युगपदुत्पत्तिः अयुगपदुत्पन्नानां चाऽवस्थितिरस्ति । न च समस्तसंस्कारप्रभवैका स्मृतिस्तत्सहकारिणी परस्परविरुद्धानेकपदार्थानुभवप्रभूतसंस्काराणामप्येकस्मृतिजनकत्वाप्रसक्तेः । न ह्यनेकवर्णसंस्कारजन्यत्वे स्मृतेरसंभवतीति कुतोऽस्या अंत्यवर्णसहकारित्वं । न चान्यविषया स्मृतिरन्यत्र प्रतिपत्तिं जनयति स्वविषयच्छेदक्रियाजनकत्वप्रसक्तेः । नचान्यवदर्थनिरपेक्ष एव गौरित्यन्त्यो वर्णः ककुदादिमदर्थप्रत्यायकः पूर्ववर्णोच्चारणवैयर्थ्यप्रसक्तेः । घटशब्दांतव्यवस्थितस्यापि तत्प्रत्यायकत्वप्रसक्तेश्च तस्माच्च वर्णाः समस्ता व्यस्ता वा अर्थाभिधायकाः संभवंति । अस्ति च गवादिशब्देभ्यः ककुदादिमदर्थप्रतिपत्तिरिति तदन्यथानुपपत्त्या वर्णव्यतिरिक्तोऽर्थप्रतिपत्तिहेतुः स्फोटाख्यः शब्दो ज्ञायते श्रोत्रविज्ञाने च वर्णव्यतिरिक्तः स्फोटात्मा निरवयवोऽक्रमः स्फुटमवभातीति तस्याध्यक्षतोऽपि सिद्धिः तथाहि पदवाक्याकर्णनानन्तरमाविन्यनित्यार्थावभासा संविदुत्पद्यते न चासौ वर्णविषया वर्णानां परस्परव्यावृत्तरूपत्वादेकावभासजनकत्वविरोधात् तदजनकस्यातिप्रसंगतस्तद्विषयत्वानुपपत्तेः । न चेयं सामान्यविषया वर्णव्यक्तिनिरपेक्षेणापरसामान्यस्य गकारौकारविसर्जनीयेष्वसंभवात् [illegible] च प्रतिनियतार्थप्रत्यायकत्वायोगात् । न चेयं भ्रांताऽ बाध्यमानत्वात् बाध्यमानप्रत्ययगोचरस्यापि स्फोटाख्यस्य वस्तुनोऽसत्यम् । अवयवि[illegible] । एवमप्यवयव्यभ्युपगमे स्फोटाभ्युपगमोऽवश्यंभावी तत्तुल्ययोगक्षेमत्वात् । न च वर्णेभ्यो व्यतिरिक्तो नित्यः अनित्यत्वे संकेतकालानुभूतस्य तदैव [illegible] कालांतरे देशांतरे च गोशब्दश्रवणात् ककुदादिमदर्थावगतिनं स्यादर्थप्रतीतिकशब्दादर्थप्रतिपत्तेरसंभवात् । संभवे वा द्वीपांतरादागतस्य गोशब्दादर्थप्रतिपत्तिः स्यात् । [illegible] च प्रसज्येत तस्मान्नित्यः स्फोटाख्यः शब्दो व्यापकश्च सर्वत्रैकरूपतया प्रतिपत्तेः ॥

अत्रोच्यते वैशेषिकास्ते [illegible]—एकदा प्रादुर्भूता वर्णाः [illegible] क्रमप्रादुर्भूतत्वं [illegible] प्रतिपत्ति[illegible] वाचकत्व[illegible] [illegible] संस्कारसंतानं विदधत् [illegible] [illegible] पूर्ववर्ण[illegible] [illegible] । [illegible] । न च संस्कारस्य [illegible] । पूर्ववर्ण[illegible] [illegible] विशिष्टः [illegible] । [illegible] तेन

च संस्कारो जन्यते ततो द्वितीयवर्णविज्ञानं तेन पूर्वगंविज्ञानाहितसंस्कारसहितेन, विशिष्टसंस्कारो जन्यते। ततस्तृतीयवर्णे ज्ञानं तेन पूर्वसंस्कारविशिष्टेनापरो विशिष्टतरः संस्कारो निर्वर्त्यत इति यावदंत्यसंस्कारोऽर्थप्रतिपत्तिजनकांत्यवर्णसहायः । तथाभूतसंस्कारप्रभवस्मृतिसव्यपेक्षो वांत्यो वर्णः पदरूपः पदार्थप्रतिपत्तिहेतुः । अथवा शब्दार्थोपलब्धिनिमित्तादृष्टनियमादविनष्टा एव पूर्ववर्णसंभवाः संस्कारा अंत्यसंस्कारं विदधति इतरथान्यपूर्ववर्णेषु स्मृतिरुपजाता अंत्यवर्णेनोपलभ्यमानेन सहार्थप्रतिपत्तिमुत्पादयति वाक्यार्थप्रतिपत्तौ वाक्यस्याप्ययमेव न्यायोऽनुकर्त्तव्यो वर्णाद्वर्णोत्पत्त्यभावप्रतिपादनं च सिद्धसाधनमेव तदेव यथोक्तं सहकारिकारणसव्यपेक्षादंत्याद्वर्णादर्थप्रतिपत्तिरन्वयव्यतिरेकाभ्यामुपजायमानत्वेन निश्चीयमाना स्फोटपरिकल्पनां निरस्यति । तदभावेऽप्यर्थप्रतिपत्तेरकारणस्य संभवेऽन्यथानुपपत्तेः प्रभवात् । न हि दृष्टादेवकारणात् कार्योत्पत्तावदृष्टतदंतरकल्पना युक्तिसंगतातिप्रसंगात्

(१५) किं च यद्युपलभ्यमाना वर्णा व्यस्ताः समस्ता वार्थप्रतिपत्तिजननसमर्थाः स्फोटाभिव्यक्तावपि न समर्था भवेयुः तथाहि—न समस्तास्ते स्फोटमभिव्यंजयंति सामस्त्यासंभवात्तथापि प्रत्येकं वर्णांतरवैफल्यप्रसंगादेकेनैव वर्णेन स्फोटाभिव्यक्तेर्जननत्वात् न च पूर्ववर्णैः स्फोटस्य संस्कारोऽन्त्यो वर्णस्तस्याभिव्यंजक इति च वर्णांतरवैफल्यप्रसंगादेकेनैव स्फोटाभिव्यक्तेर्जननत्वात् पूर्ववर्णैः स्फोटस्य संस्कारे वाभिव्यक्तिव्यतिरिक्तसंस्कारस्वरूपानवधारणात्तथा हि—न तावत्तत्र तैर्वेगाख्यसंस्कारो निर्वर्त्यते तत्र मूर्त्तेष्वेव भावाद्नापि वासनारूपोऽचेतनत्वात् स्फोटस्य तु चैतन्याभ्युपगमे वा स्वशास्त्रविरोधः नापि स्थितिस्थापकस्तस्यापि मूर्त्तद्रव्यवृत्तित्वात् स्फोटस्य वा मूर्त्तत्वाभ्युपगमात् किं चासौ संस्कारः स्फोटरूपस्तद्धर्मो वा न तावदाद्यः कल्पः स्फोटस्य वर्णोत्पाद्यत्वप्रसक्तेनापि द्वितीयव्यतिरिक्ताव्यतिरिक्तविकल्पानुपपत्तेस्तथाहि असौ धर्मः स्फोटाद् व्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा यद्यव्यतिरिक्तस्तदा तत्करणे स्फोट एव कृतो भवेदिति तस्यानित्यत्वप्रसक्तेः स्वाभ्युपगमविरोधः । अथव्यतिरिक्तस्तदा तत्संबंधानुपपत्तिस्तदनुपकारकत्वात् । तस्योपकाराभ्युपगमे व्यतिरिक्ताव्यतिरिक्तविकल्पस्तत्रापि पूर्वोक्त एव दोषोऽनवस्थाकारि ।

न च व्यतिरिक्तधर्मसद्भावे स्फोटस्यानभिव्यक्तस्वरूपावस्थितस्य पूर्ववदर्थप्रतिपत्तिहेतुत्वं तत्स्वरूपत्यागे वाऽनित्यत्वप्रसक्तिः अथ न व्यतिरिक्तसंस्काररूपव्यवस्थितस्य [illegible] स्कारकृतमुपकारमपेक्ष्य पूर्वरूपपरित्यागादर्थप्रतिपत्तिं जनयति किंतु संस्कारसहायोऽविचलितरूप एवैकार्यकारित्वस्यैव सहकारित्वाभ्युपगमात् । नन्वेवं वर्णानामप्यन[illegible] [illegible] कार्यनिर्वर्तनलक्षणसहकारित्वस्य सहकारिसहितानामर्थप्रतिपत्तिजनने किमपरस्फोटकल्पनयाऽप्रमाणिकया कार्यं किं च पूर्ववर्णैः संस्कारः स्फोटस्य क्रियमाणः किमेकदेशेन क्रियते सर्वात्मना वा यद्येकदेशेन तदा तेऽर्थांतरभूता अनर्थांतरभूता वा यद्यर्थांतरभूतास्तैः [illegible] व्यतिरिक्ताव्यतिरिक्त[illegible] विकल्पदोषानुषंगः ।

न च [illegible] तेनां तत्संबंधिना तस्यानभ्यु

कल्पनायां क्षणिकत्वमेव । ननु प्रवेशेऽपि परस्परयविविक्तत्वात् । वर्णस्थितीनां तदेव क्षणिकत्वमिति कुतः पदक्षणावस्थानमेकस्याऽक्षणिकत्वे वार्थक्रियाविरोधः प्रतिपादित एवेति। न पदादिपरिकल्पना वैशेषिकपक्षे युक्तियुक्तेति स्थितं ननु भवत्पक्षेऽपि क्रमस्य वर्णेभ्यो व्यतिरेकेण वर्णविशेषणत्वमव्यतिरेके वर्णा एव केवलास्ते च न व्यस्तसमस्ता अर्थप्रतिपादका इति पूर्वमेव प्रतिपादितमिति न शब्दः कश्चिदर्थप्रत्यायकोऽसदेतत् वर्णव्यतिरिक्तस्य क्रमस्य प्रतिपत्तेः । तथाहि– न वर्णेभ्योऽर्थांतरमेव क्रमः वर्णानुविद्धत्वस्य प्रतीतेः नापि वर्णा एव क्रमस्तद्विशिष्टतया तेषां प्रतिपत्तेः । नच तद्विशेषणत्वेन प्रतीयमानस्य क्रमस्यापह्नवो युक्तिसंगतो वर्णेष्वपि तत्प्रसक्तेः ।

नच भ्रांतिरूपा प्रतिपत्तिरियं वर्णानां तद्विशिष्टतया बाधिताध्यक्षगोचरतया प्रसाधितत्वादर्थप्रतिपत्तिकारणतोऽनुमितत्वाच्च न चाभावः कस्यचिद्वाधाध्यवसायितया विशेषणं नाऽप्यर्थप्रतिपत्तिहेतुर्नच क्रमोऽप्यहेतुस्तथाध्यवर्णेभ्योऽर्थप्रतीतेः । ततो भिन्नाभिन्नानुपूर्वीविशिष्टा वर्णा विशिष्टपरिणतिमंतः शब्दः स च पदवाक्यादिरूपतया व्यवस्थितः न च विशिष्टानुक्रमवंति तथाभूतपरिणतिमापन्नानि पदान्येव वाक्यमभ्युपगंतव्यं तद्व्यतिरिक्तस्य तस्य पदानुपपद्यमानत्वात् ॥ सम्म० ॥

(१६) रत्नाकरावतारिकायां शब्दस्य नित्यत्वानित्यत्वविचारः शब्दार्थतत्सम्बन्धविचारश्च यथा) वकारादिः पौद्गलिको वर्णः इति पुद्गलैर्भाषावर्गणापरमाणुभिरारब्धः पौद्गलिकः । अत्र याज्ञिकाः प्रज्ञापयंति । वर्णस्यानित्यत्वमेव तावद्दुरुपपादं कुतस्तरां पुद्गलारब्धत्वमस्य स्यात्तथाहि स एवायं गकार इति प्रत्यभिज्ञा शब्दो नित्यः श्रावणत्वाच्छब्दत्ववदित्यनुमानं शब्दो नित्यः परार्थं तदुच्चारणायोगानुपपत्तेरित्यर्थापत्तिश्चेति प्रमाणानि दिनकरकरनिकरनिरन्तरप्रसरप्रसरदौपज्ञातजृम्भारंभांभोजानीव मनःप्रसादमस्य नित्यत्वमेव द्योतयंति । तदवद्यं यतः । प्रत्यभिज्ञानं तावत्कथंचिदनित्यत्वेनैवाविनाभावमाभेजानमेकांतैकरूपतायां ध्वनेः स एवायमित्याकारोभयगोचरत्वविरोधात् । कथमात्मनि तद्रूपेऽपि स एवाहमिति प्रत्यभिज्ञेति चेत्तदंशस्य तस्यापि कथंचिदनित्यस्यैव स्वीकारात् प्रत्यभिज्ञा नचायं प्रत्यक्षानुमानाभ्यां बाध्यमानत्वात्प्रदीपप्रत्यभिज्ञावत् । प्रत्यक्षं हि तावदुत्पेदे विपेदे च वागियमिति प्रवर्त्तते ॥

नच प्रत्यभिज्ञानेनैवेदं प्रत्यक्षं बाधिष्यत इत्यभिधानीयमस्या नान्यथा सिद्धत्वात् । अभिव्यक्तिभावाभावाभ्यामेवेयं प्रतीतिरिति चेत्कुटकटकटाहघटादावपि किं नेयं तथा कुंभकारमुद्गरादिकारणकलापव्यापारोपलंभात्तदुत्पत्ति विपत्तिस्वीकृतौ तालुवातादिहेतुव्यापारप्रेक्षणादत्रेऽप्यपि तत्स्वीकारोऽस्तु तालुवातादेरभिव्यञ्जकत्वेनाभिव्यक्तिमात्रहेतुत्वे कुलालादेरपि तदस्तु नचाभिव्यक्तिभावाभावाभ्यां तथा प्रतीतिरुपपादि । दिनकरमरीचिविराजीव्यज्यमाने घनतरतिमिरनिकरकीर्यमाणे च कुंभादावुदपादि वायमिति प्रतीत्यनुत्पत्तेः । तिमिरावरणवेलायामपि स्पर्शेन प्रत्यक्षेणास्योपलंभात्तथेयमिति चेद्यदा तर्हि नोपलंभस्तदा किं वक्तव्यम् । अथ क्वापि तिमिरादेस्तत्तस्यावधारणात्सर्वत्रानभिव्यक्तिदशायां तत्सत्त्वं निर्धार्येत इति चेत्तत्किमावृतावस्थायां शब्दस्य सत्त्वनिर्णायकं न किंचित्प्रमाणमस्ति ओमिति चेत्तर्हि साधकप्रमाणाभावादसत्त्वमस्तु अस्त्येव प्रत्यभिज्ञादिकं तदिति चेन्नास्य प्रत्यक्षबोधितत्वेनोन्मङ्क्तुमशक्तेः । उन्मज्जनेऽपि व्यक्तिभावाभावयोः कुंभादाविवात्राप्युदयव्ययाध्यवसायो न स्यादस्ति चायं तस्मादनन्यथासिद्धप्रत्यक्षप्रतिबद्ध एवेति निर्धार्यते । अनित्यः शब्दस्तीव्रमन्दतादिधर्म्मोपेतत्वात्सुखदुःखादिवदित्यनुमानबाधः । व्यंजकध्वनिगतास्तीव्रतादयस्तत्राभांतीति चेत् किं तत्र व्यंजकं । कोष्ठवायुविशेषा ध्वनय इति चेत्कथं तर्हि तद्धर्म्माणां तेषां श्रावणप्रत्यक्षे प्रतिभासः स्यात् । ध्वनीनामश्रावणत्वेन तद्धर्म्माणामप्यश्रावणत्वात् । न खलु मृदुसमीरलहरीतरंग्यमाणनिष्कंपपयोभाजनादौ प्रतिबिंबितमुखादिगतत्वेन तरलत्वमिव माधुर्यमप्यचाक्षुषं चक्षुःप्रत्यक्षेण प्रेक्ष्यते ॥ श्रोत्रग्राह्य एव कश्चिदर्थः शब्दस्य व्यंजकस्तीव्रत्वादिधर्म्मवानऽनित्यश्चेष्यत इतिचेन्न तस्यैव शब्दत्वात् श्रोत्रग्राह्यत्वं हि शब्दलक्षणं तल्लक्षणयुक्तस्य च तस्य ततोऽर्थांतरत्वमयुक्तं ॥

किं च–कस्य किं कुर्वंतोऽमी व्यंजका ध्वनयो भवेयुः शब्दस्य श्रोत्रस्योभयस्य वा । संस्कारमिति चेत् कोऽयं संस्कारोऽत्र रूपांतरोत्पत्तिरावरणविपत्तिर्वा । आद्यश्चेत् कथं न शब्दश्रोत्रयोरनित्यत्वं स्यात्स्वभावान्यत्वरूपत्वादस्य । अथ रूपं धर्मो धर्मधर्मिणोश्च भेदात्तदुत्पत्तावपि न भावस्वभावान्यत्वमिति. चेन्ननु धर्म्मांतरोत्पादेऽपि भावस्वभावोऽजनयद्रूपस्वरूपस्तादृगेव चेत्तदा पटादिनेव श्रोत्रेण घटादेरिव ध्वनेर्नोपलंभः संभवेत् तत्संबन्धिनस्तस्य करणाददोष इति चेन्न तावत्संबंधो न संयोगस्तस्याद्रव्यत्वात् । समवायस्तु कथंचिदविष्वग्भावान्नान्यो भवितुमर्हतीति तदात्मकधर्म्मोत्पत्तौ धर्म्मिणोऽपि कथंचिदुत्पत्तिरनिवार्या आवरणागमः संस्कारः क्षेमंकार इति चेत्स तर्हि शब्दस्यैव नेमाव्यते । ततश्चैकावरणविगमे समस्तवर्णाकर्णनं स्यात् । प्रतिवर्णं पृथगावरणमिति यस्यैवावरणविरमणं तस्यैवोपलब्धिरिति चेत्तन्नावितथमपृथग्देशवर्त्तमानैकेन्द्रियग्राह्याणां प्रतिनियतावरणावार्यत्वविरोधात् यत् खलु प्रतिनियतावरणावार्यं तत्पृथग्देशे वर्त्तमानमनेकेन्द्रियग्राह्यं च दृष्टं यथा घटपटौ यथा वा रूपरसाविति अपृथग्देशवर्त्तमानैकेन्द्रियग्राह्यत्वादेव च नास्य प्रतिनियतव्यंजकव्यंग्यत्वमपि अस्तु चैतत्तथाप्ययमभिव्यज्यमानः सामस्त्येन प्रदेशतो वा व्यज्येत । नाद्यः पक्षः क्षेमंकरः सकलशरीरिणां युगपत्तदुपलंभापत्तेः । द्वितीयविकल्पे तु कथं सकर्णस्यापि संपूर्णवर्णाकर्णनं भवेन्न खलु निखिलाकृतांगणांगनामपटुपवनापनीयमानवसनांचलत्वेन चलनांगुलिकोटिप्रकटनायां विकस्वरशिरीषकुसुमसुकुमारसमग्रविग्रहयष्टिनिष्टंकनं विशिष्टेक्षणानामर्पयेत् । प्रदेशाभिव्यक्तौ वास्य देशत्वं प्रसज्येत ततो व्यंजकस्य कस्यचिच्छब्दे संभवाभावात्तद्गता एव तीव्रतादय इति नासिद्धो हेतुः यदपि श्रावणत्वादित्यनुमानं तदपि "कान्तकीर्त्तिप्रथाकामः कामयेत स्वमातरं । ब्रह्महत्यां च कुर्वीत स्वर्गकामः सुरां पिबेत्" इत्याद्यानुपूर्व्या व्यभिचारं निःसं-

[illegible]

न प्रदेशेन शब्दस्याभयाभिधिभावस्य अन्यजनकभावेतो भावस्याभावादतो गोपिंडयानयं देशो गोशब्दस्याभिधा भवितुं शक्यं न पिंडे गोशब्दो वर्त्तते । [illegible] जनकभावेन वा गोपिंडाभावेऽपि गोशब्दस्य दर्शनात् [illegible] गम्यगमकभावेन वासौ वर्त्तते [illegible] [illegible] प्रमाणान्तरं तेन गोपिंडो गोत्वयान् गोशब्दपरशाब्दमपि प्रयोगेऽनुत्तर एव नापि गोत्वं गोपिंडविशेषणं वर्त्तते । तत्सामान्येनाभ अभिधायकस्य अन्यजनकभावस्य चाऽस्याभावादतो [illegible] गोपिंडवत् गोशब्दपरकादिस्यपि वक्तुमशक्यं विशेषे च [illegible] [illegible] पक्षे दोषो यथ गोशब्दस्याभिधायोगे [illegible] तथा प्रतीत्यभावात् [illegible] गमनक्रियार्थित गमार्थप्रतीतिमितरेण गोपिंडं न तस्मान् शब्दो [illegible] ज्यते ॥

न च गोशब्दो गमार्थवाचकत्वेन गोशब्दत्वादनुमीयते किंतु गमार्थप्रतिपत्तिरन्यथानुपपत्त्या गमार्थवाचकत्वे [illegible] गम्यते । प्रतिनियतपदार्थनियोगिनां तु [illegible] नापि पक्षधर्मता [illegible] अनुमानत्वं [illegible] तस्य नापि [illegible] शब्दस्यार्थस्यभावस्यासिद्धेः [illegible] प्रतिनियत [illegible] तस्य नापि [illegible] [illegible] शब्दस्योत्पत्तेनैव [illegible] शब्दस्यानुमानता सौगतैरभ्युपगम्यते अपि [illegible] वक्तव्यं । यतो यथा न तद्यं [illegible] शब्दप्रमाणस्यानिरासेऽभिहितं न पुनरुच्यते । न च [illegible] [illegible] वाचकत्वमनित्यत्वात् [illegible] ऽपि [illegible] ज्ञानजनकत्वे [illegible] [illegible] ज्ञानजनकाः [illegible] [illegible] ज्ञानजनकत्वं [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible]

नत्वादिसामान्यविशेषवत् एव दाहजनकत्वं न जलत्वादिसामान्यविशेषवत् इति चेत्तदयुक्तमतीन्द्रियशक्तिं विनाऽग्नित्वादेरपि कार्यकारणभावनियामकत्वानुपपत्तेः । अग्नित्वं हि दाहवह्निजातीयकारणजन्यकार्येष्वपि तुल्यरूपं नहि दाहं प्रत्येवाऽग्नेरग्नित्वं यथा पुत्रापेक्षं पितुः पितृत्वं । तत्कथमग्निर्दाहवत्पिपासापनोदमपि विदध्यादिति नातीन्द्रियां शक्तिमंतरेणाग्न्यादीनां कार्यकारणभावव्यवस्थाहेतुत्वं तद्वदेव च गत्वौत्वादिसामान्यानामपि न वाच्यवाचकभावनियमहेतुत्वमिति नियामिका शक्तिः स्वीकर्त्तव्यैव ॥ अथ किमनेनातीन्द्रियशक्तिकल्पनाग्रहेण करतलानलसंयोगादिसहकारिकारणनिकरपरिकरितं कर्पटयोनिस्वरूपं हि स्फोटघटनपाटवं प्रकटयिष्यति किमवशिष्टं यदनया करिष्यते तथा च जयंतः । "स्वरूपादुद्भवत्कार्यं सहकार्युपबृंहितात् । नहि कल्पयितुं शक्तः शक्तिमन्यामतीन्द्रियाम्॥१॥ यत्तूक्तमग्निर्दाहवत्पिपासापनोदमपि विदध्यादिति तत्र हि वयमद्य कंचिदभिनवं भावानां कार्यकारणभावमुत्पादयितुं शक्नुमः किंतु यथा प्रवृत्तमनुसरंतो व्यवहरामः । नह्यस्मदिच्छया भावः शीते शमयंति कृशानुर्वा पिपासां किंतु तत्र दाहादावन्वयव्यतिरेकाभ्यां वा वृद्धव्यवहाराद्वा ज्वलनादेरेव कारणत्वमवगच्छाम इति तदेव तदर्थिन उपादद्महे न जलादि तदेतदतथ्यं । यतो यथाभूतादेव विभावसोर्दाहोत्पत्तिः प्रतीयते तथाभूतादेव मणिमंत्रयंत्रौषधादिसन्निधाने सति न प्रतीयते । यदि हि स्वरूपमेव रूपं स्फुटं स्फोटं घटयेत्तदा तदानींतनस्य स्वरूपस्य सद्भावात्तदनुत्पादो न स्यादस्ति चासौ ततो स्वरूपस्य व्यभिचारं प्रपंचयदतीन्द्रियायाः शक्तेः सत्त्वं समर्थयति । तथा च "स्वरूपात्कथाप्यनुपपत्तेस्तत्सहकार्युपबृंहितात् । किं न कल्पयितुं शक्तः शक्तिमन्यामतीन्द्रियां„॥१॥ यत्तूक्तं "दाहादावन्वयव्यतिरेकाभ्यां वृद्धव्यवहाराद्वा ज्वलनादेरेव कारणत्वमवगच्छाम इति तदुक्तिमात्रमेव यत एव हि दाहदहनयोः कार्यकारणभावनियमः प्रसिद्धिपदवीमधिरूढ एव तत एव प्रसंगः प्रवर्त्यते यदि कृशानुः स्वरूपमात्रादेव दाहमुत्पादयेत्तर्हि तद्वदेव पिपासापनोदमपि विदध्यादिति ॥

अथ न मणिमंत्रादिप्रतिबंधकवैकल्ये सति स्फोटानुत्पत्तिरदृष्टं रूपमाक्षिपति यथा ह्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामवधृतसामर्थ्यो दहनो दाहहेतुस्तथा प्रतिबंधकाभावोऽपि स च प्रतिबंधकयोगे विनिवृत्त इति सामग्रीवैगुण्यादेव दाहस्यानुत्पत्तिर्न तु शक्तिवैकल्यादिति चेत्तदयुक्तं यतः प्रतिबंधकाभावो भावादेकांतव्यतिरिक्तः कथं किंचित्कार्यं कुर्यात् खरविषाणवत् । ननु नित्यानां कर्मणामकरणात्प्रागभावस्याभावात्मत्वादेव उत्पद्यतेऽन्यथा निष्कारणत्वे प्रायश्चित्तानुष्ठानं न स्यात्कृतकस्य तस्य नित्याकरणप्रागभावलक्षणकारणादेव प्रत्यवायोत्पत्तेरभ्युपगमात् तस्मात्तस्य तद्धेतुत्वासिद्धेः यदप्युच्यते "सुखदुःखस्योत्पत्तिरभावे शत्रुमित्रयोः ॥ कंटकाभावकालस्य पादः पथि निधीयते" ॥ १ ॥ तत्राऽप्यनिर्धारितकंटकाभावज्ञानामेव सुखदुःखादिनिबन्धकार्यकारित्वं कंटकभावाभावज्ञानमप्यभिप्रायमिव कंटकविषयज्ञानविरोधिपरत्वेनानुभवादितमेव ननु स्वदभिमतभावद्भवते कथ भावदुक्तादोऽपि भावजननसमर्थोऽस्तु को दोषो न हि निषेधसमर्थमर्थं-

तत्वमभावलक्षणमपि तु नास्तीति ज्ञानगम्यत्वं भावाभावगम्यो हि भाव उच्यतेऽनन्तरपदगम्यस्त्वभाव इति चेत्तदयुक्तं स्वदभ्युपगताभावस्य भावात्मकतया पदान्तरेण स्थितस्य भावोत्पादकत्वविरोधात् तथाहि । विवादास्पदीभूतोऽभावोत्पादको न भवति भावादेकांतव्यतिरिक्तत्वाद्यदेवं तदेवं यथा तुरंगशृंगं तथा चायं तस्मात्तथा प्रागभावप्रध्वंसाभावपरस्पराभावस्वलक्षणो ह्यभावो वस्तुनो व्यतिरिक्तमूर्तिर्भावोत्पादकः परैरिष्टः । सोऽत्र विवादपदवर्त्ती अन्यथा जैनस्य भावाविष्वग्भूताभावैर्भावोत्पादकत्वेनांगीकृतैर्बाधा स्यात् । योगस्य चानेनाभावेन भावानुत्पादकेन सिद्धसाधनता भवेत् ननु धर्मित्वेनोक्तोऽभावो भवद्भिः प्रतिपन्नो न वा यदि प्रतिपन्नः किं प्रत्यक्षादनुमानाद्विकल्पाद्वा उपमानादेरत्रानवतारात् यदि प्रत्यक्षात्तदा कथमभावस्य भावोत्पादकत्व [illegible] पादकत्वात्तस्य प्रत्यक्षस्यैवोत्पादितत्वात् अथानुमानात्प्रतिपत्तौ तत्राप्यभावधर्मिणः प्रतीतिरनुमानोत्पादकेन [illegible] [illegible] प्रमाणमूला- [illegible] विकल्पमात्रात् [illegible] पत्तेरनुपपत्तेः । अन्यथा [illegible] [illegible] धर्मिसत्तोपपादनाय । [illegible] सिद्ध एव [illegible] [illegible] ॥ अथ [illegible] चेति । [illegible] [illegible] [illegible] विधानात् । [illegible] विधिः ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतियोगिसिद्धेः । [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]र्मीतिचेत्तर्हि [illegible]नावश्यमापद्यमसंगस्तद्पर्यनुष्ठानाभद्राने च [illegible] उदात्तस्वरिततीव्रमंदसुस्वरविस्वरत्वादिधर्मैश्च [illegible]स्तेषां नित्यत्वे सदाप्येकाकारप्रत्ययप्रसक्तेः नित्यत्वेऽन्यतीयानमिव्यक्तिः कादाचित्कीतिचेत्तदुचार[illegible]नामेकत्र समावेशासंभवात् । प्रभाकरेण शा[illegible]र्थ[illegible]वस्य तं प्रत्यत्र दृष्टान्तः ।

अथ भट्ट एवं[illegible]मनुमानयति । [illegible]स्तु देशकालभिन्ना [illegible]बुद्धय एकगोशब्दगोचरा गौरित्युत्पद्यमान[illegible]शब्दव्यक्तिबुद्धिवदिति वदंतीति चेत्त[illegible]प्रतिबंधाभावात्तद्विसंतुनित्यत्वसिद्धावप्येवं[illegible]स्य कर्तुं शक्यत्वात् । पाच्यर्थापत्तिः प्रत्यपादि [illegible]नित्यत्वे यो गृहीतसंबंधः शब्दः स तदैव ध्वंसे [illegible] व्यवहारकालेऽन्य यथागृहीतसंबंधः कथमुच्चार्येत । [illegible] च [illegible] तदुक्तमनेन न्यायेनार्थस्या[illegible] गृहीतसंबंधोऽपि गोशब्दः [illegible]गृहीतसंबंधः कथं प्रतिपत्तिं कुर्यात् । [illegible] इति चेत्त [illegible] [illegible]मान्याधिकरण्याभावप्रसक्ते[illegible] शब्दार्थः । स च नैकांतेनान्वे[illegible]नुवेदः स्यात् । कथं च धूमव्यक्तिः [illegible] । धूमत्वसामान्यमेव गमकमितिचेत्ता[illegible] अथ शब्दत्वं गोशब्दत्वं क्रमाभि[illegible] मानियतार्थं [illegible] । गोशब्दत्वं [illegible]राधारभूताया [illegible] वर्णक्रममेवैतत् क्रमाभिव्य[illegible] [illegible] । अभ्युपगम्य [illegible] ।

[illegible]

व्यज्यमानं यथाक्रममेवैतमेका गोशब्दव्यक्तिरिति कथं नित्यत्वाप्रसिद्धावथाप्यस्योत्तरस्य [illegible]

[illegible]

[illegible]योपहितभावाद्व्यात्मको गोशब्द एव वाचकोऽस्तु तथा च क्षीणार्थापत्तिः ॥

भस्तु नित्यो ध्वनिः किंतु नायं पौद्गलिकः [illegible]ति यौगाः संगिरमाणाः सप्रणयप्रणयिनीनामिव [illegible]

[illegible]

[illegible]व्यांतराप्रेरकत्वं गगनगुणत्वं वा । नाद्यः [illegible] यस्याश्रये [illegible]रूपे [illegible] नात्मसिध्यति तस्य सव्यभिचारत्वात् [illegible] सिद्धा । तत्र [illegible] [illegible]भावादुपलभ्यमानगंधाधारद्रव्यवत् । अथ [illegible]

[illegible]

ति चेन्माभूत्तावत्तन्निर्णायकं किंचित्किंतु पुद्गलानुगुणभूतस्पर्शानामुपलब्धेः शब्देऽपि पौद्गलिकत्वेन [illegible]णिगम्यमाने बाधकाभावे च सति संदेह एव [illegible] [illegible]

[illegible]

धारद्रव्यवदिति द्वितीयकल्पेऽपि गंधद्रव्येण [illegible] वर्तमानजात्यकस्तूरिकाकर्पूरकर्दमीरजादिगंधद्रव्यैर्[illegible]हितकपाटसंपुटापवरकस्यांतर्विशति बहिश्च निस्सरत्[illegible]वापौद्गलिकं । अथ तत्र सूक्ष्मरंध्रसंभवेनातिनि[illegible] भावात्तत्प्रवेशनिष्काशावत एव तदल्पीयस्ता [illegible] प्रारदाद्यामिव तद्द्रेकार्णवत्वं सर्वथा नीरंध्रे तु [illegible] संभवत इति चेदेवं तर्हि शब्देऽपि सर्वस्य तुल्य[illegible] दस्तिष्ठाद्धेतुरस्तु पूर्वं पश्चाद्वाऽवयवानुपलब्धिः [illegible] दालोकादिभिरनैकान्तिकी। सूक्ष्ममूर्तद्रव्यान्तर[illegible] गंधद्रव्यविशेषसूक्ष्मरजोधूमादिभिर्व्यभिचारि [illegible] द्रव्यादिकमपि न निषिध्यमानं तद्विषयप्रा[illegible] रमभ्युप्रेरकं प्रेक्ष्यते गगनगुणत्वं त्वसिद्धं तथाहि । [illegible] गुणः शब्दोऽस्मदादिप्रत्यक्षत्वाद्रूपादिवदिति पौद्गलि[illegible] सिद्धिः पुनरस्य शब्दः पौद्गलिक इंद्रियार्थत्वाद्रूपा[illegible] दवदेवेति ॥

अथ संकेतमात्रेणैव शब्दोऽर्थं प्रतिपादयति ननु [illegible] संबंधवशादिति गदतो नैयायिकान् समयादि [illegible] वदंतीति वदतः सौगतांश्च पराकुर्वन्ति । [illegible] समयाभ्यामर्थबोधनिबंधनं शब्द इति [illegible] नामर्थं च शब्दस्यार्थप्रतिपादनशक्तियोग्यता[illegible] यश्च संकेतस्ताभ्यामर्थप्रतिपत्तिकारणं शब्द [illegible] [illegible] पिपासानुपायभावो योऽयम[illegible] शब्दोऽप्युपलभ्योऽस्ति न स्वाभाविक[illegible] [illegible] पुनः समयादेव [illegible] [illegible] पुरुषेच्छया भवतु नियमो [illegible] [illegible] वाचकः शब्दोऽपि [illegible] [illegible] [illegible]

यतीति सिद्धं अथ तदंगीकारे तत एवार्थः सिद्धः संकेतकल्पनाऽनर्थिकैव स्यादिति चेन्नैवमस्य सहकारितया स्वीकारादंकुरोत्पत्तौ पयःपृथिव्यादिवत् । अथ स्वाभाविकसंबंधाभ्युपगमे देशाभेदेन शब्दानामर्थभेदो न भवेद्भवति चायं चौरशब्दस्य दाक्षिणात्यैरोदने प्रयोगादिति चेत्तदंशस्य सर्वशब्दानां सर्वार्थप्रत्यायनशक्तियुक्तत्वात् यत्र च देशे यदर्थप्रतिपादनशक्तिसहकारी संकेतः स तमर्थं तत्र प्रतिपादयतीति सर्वमवदातं ॥ सौगतास्तु प्रत्यर्थविधेयानुवादभावो योऽयं शब्दो वर्णात्मावयोः प्रसिद्धः स स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यां कृत्वा अर्थबोधनिबंधनमेवेति ॥

अथ स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यां शब्दस्यार्थे सामान्यरूपे विशेषलक्षणे तदुभयस्वभावे वा वाचकत्वं व्याक्रियेत न प्रथमे सामान्यस्यार्थक्रियाकारित्वाभावेन नभोंऽभोजसन्निभत्वात् । न द्वैतीयीके विशेषस्य स्वलक्षणलक्षणस्य वैकल्पिकविज्ञानागोचरत्वेन संकेतास्पदत्वाऽसंभवात् । तत्संभवेऽपि विशेषस्य व्यवहारकालानुयायित्वेन संकेतनैरर्थक्यात् तार्तीयीके तु स्वतंत्रयोस्तादात्म्यापन्नयोर्वा सामान्यविशेषयोस्तद्गोचरता संगीर्येत नाद्यः पक्षः प्राचिकविकल्पोपदर्शितदोषानुषङ्गात् । न द्वितीयः सामान्यविशेषयोर्विरुद्धधर्माध्यासितत्वेन तादात्म्यायोगादिति नार्थो वाच्यो वाचामपि तु परमार्थतः सर्वतो व्यावृत्तस्वरूपेषु स्वलक्षणेष्वेकार्थकारित्वेनैककारणत्वेन चोपजायमानैकप्रत्ययपरामर्शरूपविकल्पस्याकारो वाह्यत्वेनाभिमन्यमानो बुद्धिप्रतिबिंबव्यपदेशभागपोहः शब्दश्रुतौ सत्यां तादृशोल्लेखशेखरस्येव वदनस्योत्पादात् । अपोहत्वं चास्य स्वाकारविपरीताकारोन्मूलकत्वेनावसेयं । अपोह्यते स्वाकाराद्विपरीत आकारोऽनेनेत्यपोह इति व्युत्पत्तेः । तत्वतस्तु न किंचिद्वाच्यं वाचकं वा विद्यते शब्दार्थतया कथिते बुद्धिप्रतिबिम्बात्मन्यपोहे कार्यकारणभावस्यैव वाच्यवाचकतया व्यवस्थापितत्वात् ।

"अथ श्रीमदनेकांतसमुद्रघोपपिपासितः । अपोहमापिबामि प्रागर्वाचंतां भिक्षवः क्षणं"॥१॥ इह तावद्विकल्पानां तथाप्रतीतिपरिहृतविरुद्धधर्माध्यासकथंचित्तादात्म्यापन्नसामान्यविशेषस्वरूपवस्तुलक्षणालक्षणदीक्षितत्वं प्रायप्राकट्य ततस्तत्वतः शब्दानामपि तत्प्रसिद्धमेव यतोऽजल्पि युष्मदीयैः स एव शब्दानां विषयो यो विकल्पानामिति कथमपोहः शब्दार्थः स्यात् । अस्तु वा तथाप्यनुमानवत्किं न शब्दः प्रमाणमुच्यते अपोहगोचरत्वेपि परंपरया पदार्थे प्रतिबंधात्प्रमाणमनुमानमिति चेत्तत एव शब्दोऽपि प्रमाणमस्तु अतीतानागतांबरसरोजादिष्वसत्स्वपि शब्दोपलंभाभावार्थप्रतिबंध इति चेत्तर्ह्यभूद्वृष्टिर्गिरिनदीवेगोपलंभाद्भावी भरण्युदयो रेवत्युदयान्नास्ति रासभशृंगं समग्रप्रमाणैरनुपलंभादित्यादेरर्थाभावेऽपि प्रवृत्तेरनुमानेऽपि नार्थप्रतिबंधः स्यात् । यदि वचोवाच्योऽपोहोऽपि पारंपर्येण पदार्थप्रतिष्ठः स्यात्तदानीमलावूनि मज्जंतीत्यादिविप्रतारकवाक्यापोहोऽपि तथा भवेदिति चेदनुमेयापोहेऽपि तुल्यमेतत्प्रमेयत्वादिहेत्वनुमेयापोहेऽपि पदार्थप्रतिष्ठताप्रसक्तेः । प्रमेयत्वं हेतुरेव न भवति विपक्षासत्वतल्लक्षणाभावादिति कुतस्त्या तदपोहस्य तत्प्रतिष्ठतेति चेत्तर्हि विप्रतारकवाक्यमप्यागम एव न भवत्याप्तोक्तत्वतल्लक्षणाभावादित्यादि समस्तं समानं यस्तु नाप्तोक्तत्वं वचसि विवेचयितुं शक्यमिति शाक्यो वक्ति स पर्यनुयोज्यः किमाप्तस्यैव कस्याप्यभावादेवमभिधीयते भावेऽप्यस्य निश्चयाभावान्निश्चयेऽपि मौनप्रतिकत्वाद्वक्तृत्वेऽप्यनाप्तवचनात्तद्वचसो विवेकावधारणाभावाद्वा । सर्वमप्येतद्वार्त्तिकादिवाचां प्रपंचान्मातापितृपुत्रभ्रातृगुरुसुगतादिवचसां विशेषमातिष्ठमानैरप्रकटनीयमेव ।

नच नास्ति विशेषस्वीकारस्तत्पतितानुष्ठानघटनायामेव प्रवृत्तेर्निर्निबंधनत्वापत्तेः । अथानुमानिकर्यैवाप्तशब्दादर्थप्रतीतिः कथं । "पादपार्थविवक्षावान् पुरुषोऽयं प्रतीयते । वृक्षशब्दप्रयोक्तृत्वात्पूर्वावस्थास्वहं यथा" । १ । इति विवक्षामनुमाय सत्या विवक्षेयमाप्तविवक्षात्वान्मद्विवक्षावदिति वस्तुनो निर्णयादिति चेत्तदचतुरस्रममूदृशव्यवस्थाया अनंतरोक्तवैशेषिकपक्षप्रतिक्षेपेण कृतनिर्वचनत्वात् । किंच शाखादिमति पदार्थे वृक्षशब्दसंकेते सत्येतद्विवक्षानुमानमातन्येतान्यथा वा ? ते तावदन्यथा केनचित्कचे वृक्षशब्दं संकेत्य तदुच्चारणादुन्मत्तसुप्तशुकसारिकादिना गोत्रस्खलनवता वान्यथापि तत्प्रतिपादनाच्च हेतोर्व्यभिचारापत्तेः। संकेतपक्षे तु यद्येव तपस्वी शब्दस्तद्वशात्स्वस्यैव वदेत्तदा किंनाम चुण्णं स्यान्न वल्येषोऽर्थाद्विभेति । विशेषणामश्लेषं सति यदेवंविधानुभूयमानपारंपर्यपरित्याग इति यदकथि परमार्थतः सर्वतो व्यावृत्तस्वरूपेषु स्वलक्षणेष्वेकार्थकारित्वेनेत्यादि तदयुक्तं यतोऽर्थस्य वाहदोहादेरेकस्थमद्विरूपत्वं समानत्वं वा विवक्षितं न तावदाद्यः खंडमुंडादौ कुंडकांडभांडादिवाहादेरर्थस्य भिन्नस्यैव संदर्शनात् ।

द्वितीयपक्षेऽपि सदृशपरिणामास्पदत्वमन्यव्यावृत्त्यधिष्ठितत्वं वा समानत्वं स्यात् न प्राच्यः प्रकारः सदृशपरिणामस्य सौगतैरस्वीकृतत्वात् । न द्वितीयः अन्यव्यावृत्तेरतात्विकत्वेन वांध्येयस्येव स्वलक्षणेऽधिष्ठानासंभवात् । किं चान्यतः सामान्येन विजातीयाद्वा व्यावृत्तिरन्यव्यावृत्तिर्भवेत् प्रथमपक्षे न किंचिदसमानं स्यात्सर्वस्यापि सर्वतो व्यावृत्तत्वात् द्वितीये तु विजातीयत्वं वाजिकुंजरादिकार्याणां वाहादिसजातीयत्वे सिद्धे सति स्यात्तच्चान्यव्यावृत्तिरूपमन्येषां विजातीयत्वे सिद्धे सतीति स्पष्टं परस्पराश्रयत्वमिति एवं चकारेणैक्यं प्रत्ययपरामर्शं च विकल्प्य दूषणीयं । अपि च यदि बुद्धिप्रतिबिंबात्मा शब्दार्थः स्यात्तदा कथमतो बहिरर्थे प्रवृत्तिः स्यात् । स्वप्रतिभासेऽनर्थेऽर्थाध्यवसायाच्चेत् । ननु कोऽयमर्थाध्यवसायो नाम अर्थसमारोप इति चेत् तर्हि सोयमर्थानर्थयोर्प्रमाणयकयोरिव तद्विकल्पविषयभावे सत्येव समुत्पत्तुमर्हति नच समारोपविकल्पस्य स्वलक्षणं कदाचन गोचरतामंचति ॥

यदि चानर्थेऽर्थसमारोपः स्यात्तदा वाहदोहार्थक्रियार्थिनः सुतरां प्रवृत्तिर्न स्यात् नहि दाहपाकार्थी समारोपितपावकत्वे माणवके कदाचित्प्रवर्तते रजतरूपतायमानशुक्तिकायामिव रजतार्थिनोऽर्थक्रियार्थिनो विकल्पात्तत्र प्रवृत्तिरिति चेत् । भ्रांतिरूपस्तर्ह्ययं समारोपस्तथा च कथं ततः प्रवृत्तोऽर्थक्रियार्थी कृतार्थः स्यात् । यथा शुक्तिकायां प्रवृत्तो रजतार्थक्रियार्थीति । यदपि प्रोक्तं कार्यकारणभावस्यैव वाच्यवाचकतया व्यवस्थापितत्वादिति । तदप्ययुक्तं । यतो यदि कार्यकारणभाव एव वा-

व्या० ॥ किं वा न किंचिद्ददाति प्रयच्छति वराकोऽत्यंतशक्तिरहितो मनुजो नरः सुष्ठ्वपि अतिशये भवतीतरधान्यादिसंपदुपेतः भक्तोऽपि भक्तपानवस्त्रपात्रादिदानमर्थं एव स्याच्च पुनः सुगतेः आज्ञातिक्रमणं भगवदाज्ञोल्लंघनं पुनः परापेक्षयापि तनुकमपि स्वल्पमपि आस्तां तावद्बह्वीत्यपि शब्दार्थः अनंतदुःखहेतुरनंतसंसारनिर्वर्धनमित्यर्थः" अव्यपेक्षया सर्वविदाज्ञोल्लंघनं क्रियते स हि हारादिदानमात्र एव समर्थः न पुनः कुगतिरक्षाक्षमः अतः किं तदपेक्षया भगवदाज्ञोल्लंघनेनानंतसंसारनिवर्त्तनेनेति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

(युक्त्युपपन्नस्यैव सदागमत्वम् तथा च पञ्चाशके) नागममात्रमेयार्थप्रतिपत्तिहेतुर्भवतीति दर्शयन्नाह ॥

जुत्तीए अविरुद्धो सदागमा सावि तय विरुद्धात्ति । इय अण्णोण्णाणुगयं उभयं पडिवत्तिहेउत्ति ॥ ४८ ॥

व्या० ॥ युक्त्या उपपत्त्याऽविरुद्धो बाधितः सदागमः सत्सिद्धांतो भवति । सापि युक्तिरपि तदविरुद्धा सिद्धांताविरुद्धा स्यात्तदन्या त्वयुक्तिरेव इति वाक्यार्थसमाप्तौ इति । एवमन्योऽन्यानुगतं परस्परानुयायि उभयं युक्तिसदागमरूपं द्वयं प्रतिपत्तिहेतुरर्थप्रतीतिकारणमिति शब्दः समाप्ताविति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

(षोडशप्रकरणेऽपि)

वचनाराधनया खलु धर्म्मस्तद्बाधया त्वधर्म्म इति । इदमत्र धर्म्मगुह्यं सर्वस्वं चैतदेवास्य ॥ षो० ॥

वचनेत्यादि वचनाराधनया आगमाराधनयैव खलुशब्द एवकारार्थः । धर्म्मश्रुतचारित्ररूपः संपद्यते तद्बाधयानुवचनबाधया तु धर्म्ममहापकारिणोऽपि इति इदमत्र विधिप्रतिषेधरूपं वचनमागमाख्यं धर्म्मगुह्यं धर्म्मरहस्यं सर्वस्वं चैतदेवमस्य धर्मस्य एतद्वचनमेव सर्वस्वं सर्वसारो वर्त्तते ॥ षो० टी० ॥

एकेति एकापि जिनेशाणी अर्हद्वाणी अर्हन्मुखाम्निर्गच्छमाना अद्वितीया यथाभाषितं तथा श्रूयमाणा तथा अनाद्या आदिरहिता एकेन तीर्थकृता यदुपदिष्टं तदनेकेषां पूर्वतरतीर्थकृतामपि तथैव निरूप्यमाणत्वात् आदिरहिता पुनः कीदृशी समस्ततत्त्वप्रवितर्कैः विचारैर्विस्तरं बहुभेदतां प्राप्य बहुप्रकारैर्बहुधा विस्तृतं दिग्वाससां मतमपि जिनमतं धृत्वा एतादृशनयानां अनेकाकारतां प्रवर्त्तयति अतस्तन्मतेऽपि यद्विमृश्यमाने सत्ये जायते तदेवांगीकुरु यच्चासत्यं तत्सर्वमपि त्यज स्वयं आत्मना हे स्वीयहिताभिलाषिन् निजहितकांक्षिन् शब्दांतरत्वेन तन्मतमपि न द्वेषविषयीकर्त्तव्यं सर्वमपि अर्थैकान्त्यविपक्षयासमंजसमेवेति ॥ द्रव्या० टी० ॥

(२२) अंगचूलिकायामपि)

सेवं भंते सेवं भंते ! तमेव सच्चं णिसंकं जं जिणेहिं पवेइयं ॥ १ ॥ हंता जंबू ! तमेव सच्चं निस्संकं । जं जिणेहिं पवेइयं । कहं आगासमंडलाओ निवडिआइं वभासइ । अम्मापिऊणं संजो असंताणे भवति । किं अन्नहा वि भवति हि पवेइयं हंता जंबू ! तमेव सच्चं निस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ॥ अंग० ॥

(भगवत्यामपि)

से णूणं भंते ! तमेव सच्चं नीसंकं जं जिणेहिं पवेइयं । हंता गोयमा ! तमेव सच्चं नीसंकं एवं जाव पुरिसक्कार परक्कमेइ वा ॥ भ० ॥

(जिनागमस्य सिद्धत्वम् दशवैकालिके यथा)

जिणवयणं सिद्धं चेव भण्णई कत्थई उदाहरणं । आसज्जउ सोयारं हेऊ वि कहिं विभन्नेज्जा ॥ ४९ ॥

जिनाः प्राग्निरूपितस्वरूपाः तेषां वचनं जिनवचनं तदाज्ञया सिद्धमेव सत्यमेव प्रतिष्ठितमेव अविचार्यमेवेत्यर्थः । कुतः जिनानां रागादिरहितत्वाद्रागादिमतश्च सत्यवचनासंभवादुक्तंच—

"रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतं । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यादित्यादि" दश० ॥

(परप्रवादानां मत्सरित्वम् जिनागमस्यामत्सरित्वम् तथा च स्याद्वादमञ्जर्याम्) अधुना परदर्शनानां परस्परविरुद्धार्थसमर्थकतया मत्सरित्वं प्रकाशयन् सर्वज्ञोपज्ञसिद्धांतस्यान्योन्यानुगतसर्वनयमयतया मात्सर्याभावमाविर्भावयति ॥

"अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावात् यथा परे मत्सरिणः प्रवादाः नयानशेषानविशेषमिच्छन्न पक्षपाती समयस्तथा ते" ।३०।

व्याख्या०॥ प्रकर्षेणोच्यते प्रतिपाद्यते स्वाभ्युपगतोऽर्थो यैरिति प्रवादाः यथा येन प्रकारेण परे भगवच्छासनादन्ये प्रवादाः परदर्शनानि मत्सरिणः अतिशायिनि मत्वर्थीयविधानात्सातिशयाः सहमत्सरशालिनः क्रोधकषायकलुषितांतःकरणाः सतः पक्षपातिनः इतरपक्षतिरस्कारेण स्वकक्षीकृतपक्षव्यवस्थापनप्रवणा वर्त्तंते कस्मादेते मत्सरिण इत्याह-अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावात् । पच्यते व्यक्तीक्रियते साध्यधर्मवैशिष्ट्येन हेत्वादिभिरिति पक्षः कक्षीकृतधर्मप्रतिष्ठापनाय साधनोपन्यासस्तस्य प्रतिकूलः पक्षः प्रतिपक्षः पक्षस्य प्रतिपक्षो विरोधी, पक्षप्रतिपक्षस्तस्य भावः पक्षप्रतिपक्षभावः अन्योन्यं परस्परं यः पक्षप्रतिपक्षभावः । पक्षप्रतिपक्षत्वं अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावस्तस्मात् तथाहि य एव मीमांसकानां नित्यः शब्दः इति पक्षः स एव सौगतानां प्रतिपक्षस्तन्मते शब्दस्यानित्यत्वात् य एव सौगतानां अनित्यः शब्द इति पक्षः स एव मीमांसकानां प्रतिपक्ष एवं सर्वयोगेषु योज्यं । तथा तेन प्रकारेण ते तव सम्यगेति गच्छन्ति शब्दोऽर्थमनेनेति पुल्लिङ्गे घे । समयः संकेतो यद्वा सम्यगवैपरीत्येनाप्यंते ज्ञायंते जीवाजीवादयोऽर्था अनेन समयः सिद्धांतोऽथवा सम्यगयंते गच्छंति जीवादयः पदार्थाः स्वस्मिन् रूपे प्रतिष्ठां प्राप्नुवंति अस्मिन्निति समय आगमः न पक्षपाती नैकपक्षानुरागी पक्षपातित्वस्य कारणं मत्सरित्वं परप्रवादेषूक्तं त्वत्समयस्य च मत्सरित्वाभावात् पक्षपातित्व पक्षपातित्वं हि मत्सरित्वेन व्याप्तं व्यापकं च निवर्त्तमानं व्याप्यमपि निवर्त्तयतीति मत्सरित्वे निवर्त्तमाने पक्षपातित्वमपि निवर्त्तत इति भावः । तव समय इति वाच्यवाचकभावलक्षणे संबंधे षष्ठी सूत्रापेक्षया गणधरकर्तृकत्वेऽपि समयस्यार्थापेक्षया भगवत्कर्तृकत्वाद्वाच्यवाचकभावो न वि-

केनापि प्रकारेणात्र छद्मस्थे प्रमातरि तन्निश्चयोऽप्यतींद्रियवस्तुनिर्णयोऽपि स्यात्तथा वर्द्धमानत्वादिविशेषेण चंद्रोपरागवचंद्रराहुस्पर्शवत् यथा साक्षात् सर्वविशेषानिश्चयेऽपि चंद्रोपरागः केनापि विशेषेण निश्चीयत एव तथान्यदप्यतींद्रियं वस्तु तत्तद्छद्मस्थेन निश्चीयत इति भावः ॥ ॥ २९ ॥ द्वा० टी० ॥

(आगमस्य परलोकादिसाधकत्वम् यथा) आगमप्रमाणबलादि सकलमपि परलोकादिपरस्वरूपं यथावदनुगम्यते नान्यतस्तेन यदुच्यते प्रज्ञाकरगुप्तेन "दीर्घकालसुखादृष्टाविच्छा तत्र कथं भवेदिति" तदपास्तमवसेयं आगतो दीर्घकालसुखस्य दर्शनात् । न चागमस्य न प्रामाण्यं तदप्रामाण्ये सकलपरलोकानुष्ठानप्रवृत्त्यनुपपत्तेः उपायांतराभावात् ।नं०।

शास्त्रमासन्नभव्यस्य मानमामुष्मिके विधौ । सेव्यं यद्विचिकित्सायां समाधिप्रतिकूलता ॥ ३० ॥ द्वा० ॥

शास्त्रमिति आसन्नभव्यस्यादूरवर्त्तिमोक्षलाभस्य प्राणिन आमुष्मिके विधौ पारलौकिके कर्मणि शास्त्रं मानं धर्माधर्मयोरतींद्रियत्वेन तदुपायत्वबोधने प्रमाणांतरासामर्थ्यादतः सेव्यं सर्वत्र प्रवृत्तौ पुरस्करणीयं ननु क्वचिदप्यंशेनादरणीयं यद् यस्माद्विचिकित्सायां युक्त्या समुपपन्नेऽपि मतिव्यामोहोत्पन्नचित्तविप्लुतिरूपायाः समाधेश्चित्तस्यास्वस्थरूपस्य ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकस्य वा प्रतिकूलता विरोधितास्ति अर्थो हि त्रिविधः सुखाधिगमो दुरधिगमोऽनधिगमश्चेति श्रोतारं प्रतिनिधत्ते भावो यथा चक्षुष्मतश्चित्रकर्मनिपुणस्य रूपसिद्धिर्द्वितीयस्यैवानिपुणस्य तृतीयस्त्वंधस्येति तत्र प्रथमचरमयोर्नास्त्येव विचिकित्सा निश्चयाद्विरहाच्च द्वितीयं तु देशकालस्वभावविप्रकृष्टे धर्माधर्मादौ भवंती सा महानर्थकारिणी ॥ यदागमः "वितिगिच्छसमावन्नेणं अप्पाणेणं णो लहति समाहिं" मतश्चित्तशुद्ध्यर्थं शास्त्रमेवादरणीयमिति भावः यत उक्तं । "मलिनस्य यथात्यंतं जलं वस्त्रस्य शोधनं । अंतःकरणरत्नस्य तथा शास्त्रं विदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ टी० ॥

(३१) धर्ममार्गे चागमस्यैव प्रामाण्यम्-कुशीलानामागमाप्रमाणत्वम्)

जम्हा न धम्ममग्गे मोत्तूणं आगमं इह पमाणं । विज्जइ छउमत्थाणं तम्हा एत्थेव जइयव्वं ॥ ७ ॥

व्या० । यस्मान्न धर्ममार्गे परलोकमार्गमिति मुक्त्वा आगममेवं शब्दार्थं इह प्रमाणं [illegible] विद्यते छद्मस्थानां [illegible] यतितव्यं । [illegible] इति गाथार्थः ।

[illegible]—

[illegible] । सुमगगुर- [illegible] ॥ ८ ॥

व्या० । [illegible]

स्तर्हि तद्विरुद्धसूत्रार्थवक्ता अप्रमाणमिति महामिथ्यात्वं बलादापद्यत इति गाथार्थः ।

अत एव प्रक्रमाद्धर्म्मानधिकारिणमाह—

सुत्तेण चोइओ जो अण्णं उद्दिसिअ तण्णपडिवज्जे । सोतत्तवायवज्झो न होइ धम्मंमि अहिगारी ॥ ९ ॥

व्या० ॥ सूत्रेण चोदित इदमित्थमुक्तमेवं यः सत्त्वः अन्यं प्राणिनं मुद्दिश्यात्मतुल्यमुदाहरणतया तन्न प्रतिपद्यते । सोऽमुक्तं स एवंभूतस्तत्त्ववादबाह्यः परलोकमंगीकृत्य परमार्थवादबाह्येन भवति । धर्मे सकलपुरुषार्थहेतावधिकारी सम्यग्विवेकाभावादिति गाथार्थः ॥ ९ ॥

अत्रैव प्रक्रमे किमित्याह—

अतीअबहुसायणाणं तक्किरिआदरिसणा कह पमाणं । वोच्छिज्जंती अइमा सुद्धा इह दीसई चेव ॥ १० ॥

व्या० ॥ अतीता बहुश्रुतज्ञानमतीताश्चाचार्या बहुश्रुता एव तैः कस्मादिदं वंदनकायोत्सर्गादि नानुष्ठितमित्येवंभूतं किमित्याह—तत्क्रियादर्शनादतीतबहुश्रुतसंबंधिक्रियादर्शनात्कारणात्कथं प्रमाणं नैव प्रमाणं न ज्ञायते । ते कथं वंदनादिक्रियां कृतवंत इति । नचेदानीं तेन साधुमात्रगतक्रियानुसारतः तत्तथा तदवगम इत्याह । व्यवच्छिद्यमाना चेयं क्रिया शुद्धा आगमानुसारिणी इह लोके सांप्रतमपि दृश्यत एव कालदोषादिति गाथार्थः ॥ १० ॥

उपसंहरन्नाह—

आगमपरतंतेहिं तम्हा णिच्चंति सिद्धिकंखीहिं । सव्वणुट्ठाणं खलु कायव्वं अप्पमत्तेहिं ॥ ११ ॥

व्या० । यस्मादेवमागमपरतंत्रैः सिद्धांतायत्तैः तस्मान्नित्यं हि सर्वकालमपि सिद्धिकांक्षिभिर्भव्यसत्त्वैः सर्वमनुष्ठानं खलु वंदनादि कर्त्तव्यमप्रमत्तैः प्रमादरहितैरिति गाथार्थः ॥ ११ ॥ पं. व. ॥

मोक्षमार्गे चागमस्यैव प्रामाण्यम्—

" जम्हा न मोक्खमग्गे मोत्तूणं आगमं इह पमाणं । विज्जइ छउमत्थाणं तम्हा तत्थेव जइयव्वं ॥

यस्मान्नैव मोक्षमार्गे मोक्षे साध्ये मोक्षागमशास्त्रे परित्यज्येत्यर्थे इहेति धर्मविचारे प्रमाणमालंबनमित्यर्थः । विद्यते छद्मस्थानामनतिशयवतां हि कथं चेत्सेवातिशयवशात्प्रवर्त्तमानानामपि निर्जरालाभ एवावसीयते तद्रहितैः पुनः सर्वथा शास्त्रमेव प्रमाणीकर्त्तव्यं । तस्मात्तत्रैव यतितव्यमुद्यमः कार्य इति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

धर्म्माधर्मव्यवस्थायां शास्त्रमेवनियामकम् । तदुक्तासेवनाद्धर्मस्त्वधर्मस्तद्विपर्ययात् ॥ १ ॥ पो० ॥

(आगमावलंबनस्यैवैहिकामुष्मिकफलसिद्धिहेतुत्वम.) धर्मार्थिना धर्ममार्गे प्रवर्त्तमानेन आगमावलंबनेनैव प्रवर्त्तितव्यं तस्यैवैहिकामुष्मिकफलसिद्धिहेतुत्वप्रतिपादितत्वात् अन्यस्य पुनरभावस्यावलंबने तदुच्छेदःस्यादित्येतद्दर्शयन्नाह ॥

किं वा देइ वराओ मणुओ सुट्ठुवि धणी वि भिच्चाणं । आणाभंगेणं पुण तयं वि अणंतदुक्खहेऊ ॥ १ ॥

व्या० ॥ किं वा न किंचिद्ददाति प्रयच्छति यत्कोऽन्यस्त-
दानिर्दिष्टो मनुष्यो नरः सुष्ठ्वपि अतिशयं मयर्नातरत्याव्या-
दिर्गपत्पुंसः मको़ऽपि अन्नपानवस्त्रपात्रादिदानमयं यत्र
स्याम पुनः सुगतेः आशानिष्क्रमणं मगवद्दशोऽधर्न पुनः
पत्रपेषयापि तनुकमपि स्वल्पमपि आत्मनां मायदृष्टान्यपि
तात्पर्यः धर्मनगुणहेतुरनंतरसंसारनिर्बंधनमित्यर्थः" अस्यपं-
यथा सर्वविदाशोऽधर्न क्रियते न हि दानादिदानमात्र पत्र
समर्थः न पुनः सुगतिस्थाप्यमः अतः किं तद्देयया मगवदा-
शोऽर्धपेनेनार्मतसंसारनियर्तमेनेति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

(गुरुगुणप्रकर्षेण सदागमस्यम तथा च पञ्चाशकं) मा-
गममात्रमेवार्थप्रतिपत्तिहेतुर्भवतीति दर्शयन्नाह ॥

गुणेपि अविरुद्धो सदागमा मात्ति नय विरुद्धावि । इय अग्गं
ण्णागुणयं उभयं परिवत्तिहेउचि ॥ ४९ ॥

व्या० ॥ गुरुणा उपपत्त्याऽविरुद्धो बाधितः सदागमः सम्यग-
ज्ञानं भवति । स्वापि युक्तिरपि तद्विरुद्धा सिद्धान्तवि-
रुद्धा स्यात्सम्या स्वयुक्तिरेव इति यावदर्थसमासो इति ।
एवमन्योऽन्यानुगतं परस्परानुयायि उभयं युक्तिसदागम-
रूपं द्वयं प्रतिपत्तिहेतुर्भवतीति ... शास्त्रसमाप्ताः
यिति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

(षोडशकप्रकरणेऽपि)

वचनाराधनया खलु धर्मस्तद्बाधया त्वधर्म इति । इदमत्र
धर्मगुह्यं सर्वस्वं चैतदेवास्य ॥ षो० ॥

वचनेत्यादि वचनाराधनया आगमाराधनयैव अनुष्ठाने
पदकार्यः । धर्मः पुनर्धार्मिकरूपः संपद्यते तद्बाधयाऽऽगु-
वचनबाधया तु धर्ममदाकदवारिण्योऽपि इति इदमत्र वि
धिर्मतिरूपकं वचनमागमास्थ धर्मगुह्यं धर्मरहस्यं
सर्वस्वं चैतदेवास्य धर्मस्य एतद्वचनमेव सर्वस्वं स-
र्वसारं वर्तते ॥ षो० टी० ॥

एवंति एतानि जिनदातीनि अर्हद्वाणी अर्हद्गुणाभिसंस्तुता-
मा अभिहिता यथागमितं तथा श्रुतमाला तथा अनन्त
आदिरहिता एवंच तीर्थकृता पदुपदिष्टं तत्संबंधा पूर्वतर-
तीर्थकृतामपि तथैव निरूप्यमाणत्वात् आदिरहिता पुन श्रो-
तृ समस्तमसमर्थितार्थं विचार्यतेऽस्मिं बहुभेदानां प्राय
दुष्कारोऽदुष्ठा दिव्यानां दिव्यासराणं मतमपि जिनमत पु-
... अनेकान्तानां प्रवर्तयति अनन्तस्मिन्नेऽपि
... स्वयं आयते तदेवोपितुर लक्षणानं तत्पर्वे-
... स्वयं भावना हि सर्वापदितोऽभिसादिद निःश्रेयस-
... शास्त्रान्तरेण तस्मात्तमपि न हेतुविपर्यतः संस्थे सर्वं-
... कर्मार्थविदादसारभेदारसमेहेन ॥ सूत्र० टी० ॥

) धार्मिकवक्तव्यमपि)

... तेर्स भंते ! गंगेय गर्स णिग्गंथं अ णिग्गंथी एवं
? ॥ हंता भंते ! गंगेय गर्स णिग्गंथे । जं णिग्गंथी
... आगमवेहणाओ णिदेसण ...
... संजो अणंतरो भवति । किं ... कि
... हंता भंते ! गंगेय गर्स णिग्गंथे के णिग्गं
॥ भंग० ॥

(भगवत्यामपि)

से णूणं भंते ! गंगेय मर्स णीमंडे णं णिग्गंथी
हंता गोयमा ! गंगेय मर्स णीमंडे एवं ...
परूवेंति वा ॥ भ० ॥

(जिनागमस्य सिद्धत्वम् ...)

जिणवयणं सिद्धं चेव भण्णइ कत्थई उदाहरणं । ...
गोतार्थ इ० ति कवि विभज्जा ॥ ९ ॥

जिन ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

स्तर्हि तद्विरुद्धसूत्रार्थवक्ता अप्रमाणमिति महामिथ्यात्वं प्रसादापद्यत इति गाथार्थः ।

अत एव प्रकमाद्धर्मानधिकारिणमाह—

सुत्तेण चोइओ जो अन्नं उदिसिअ तम्गपडिवज्जे । संत-त्तायवक्खो न होइ धम्मंमि अहिगारी ॥ ९ ॥

व्याः ॥ सूत्रेण चोदित इदमित्थमुक्तमेवं यः सत्त्वः अन्य-मागमं मुद्दिश्यात्मतुल्यमुदाहरणतया तत्र प्रतिपद्यते। सोऽ-मुक्तः स एवंभूतस्तत्त्वपादग्राहः परलोकमंगीकृत्य परमार्थ-ग्राहग्राहेण भवति । धर्मे सकलपुरुषार्थहेतावधिकारी स-म्यग्विवेकाभावादिति गाथार्थः ॥ ९ ॥

अत्रैव प्रक्रमे किमित्याह—

अनीअबहुसायगाणं तित्थिरिआदरिसणा कह पमाणं । वं-
च्छिज्जंती अइमा सुद्धा इह दीसई चेव ॥ १० ॥

व्याः ॥ अतीता बहुश्रुतसानमतीताभ्याचार्या बहुश्रुताश्च तैः कस्मादिदं चैत्यकायोत्सर्गादि नानुष्ठितमित्येवंभूतं विचि-न्त्याह—तत्क्रियादर्शनादतीतबहुश्रुतसंबंधिक्रियादर्शनात्का-रणात्कथं प्रमाणं नैव प्रमाणं न ज्ञायते । ते कथं चैत्यादि-क्रियां कृतवन्त इति । तथेदानीं तेन साधुमार्गगतक्रियानु-ष्ठानतः तत्तथा तद्वचनम् इत्याह । व्यवच्छिद्यमाना चैवं क्रिया शुद्धा आगमानुसारिणी इह लोके सांप्रतमपि दृश्यत एव कारणान्तरादिति गाथार्थः ॥ १० ॥

उपसंहरन्नाह—

आगमार्थैर्नहि मग्गा णिव्वंति सिद्धिकंखीहिं । सत्तु [illegible]
हाणे गट्ठ कागनं अन्नमंतिहिं ॥ ११ ॥

व्याः । तस्मादागमानुसारेण [illegible] सिद्धिकांक्षिभिः [illegible] सर्वमनुष्ठानं [illegible] प्रमादवर्जितैरिति गाथा-र्थः ॥ ११ ॥ पं. व. ॥

मोक्षमार्गे आगमस्यैव प्रमाणता—

" [illegible] आगम इह पमाणं । [illegible]

[illegible]

व्या० ॥ किं या न किंचिद्ददाति प्रयच्छति वराकोऽत्यंतशक्तिरहितो मनुज्ञो नरः सुष्ठ्वपि अतिशये भवतीतरधान्यादिसंपदुपेतः भक्तोऽपि भक्तपानवस्त्रपात्रादिदानसमर्थ एव स्याच्च पुनः सुगतेः आज्ञातिक्रमणं भगवदाज्ञोल्लंघनं पुनः पदापेक्षयापि तनुकमपि स्वल्पमपि आस्तां तावद्बह्वीत्यपि शब्दार्थः अनंतदुःखहेतुरनंतसंसारनिबंधनमित्यर्थः" अयमपेक्षया सर्वविदाज्ञोल्लंघनं क्रियते स हि हारादिदानमात्र एव समर्थः न पुनः कुगतिरक्षाक्षमः अतः किं तदपेक्षया भगवदाज्ञोल्लंघनेनानंतसंसारनिवर्त्तनेनेति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

(युक्त्युपपन्नस्यैव सदागमत्वम् तथा च पञ्चाशके) नागममात्रमेयार्थप्रतिपत्तिहेतुर्भवतीति दर्शयन्नाह ॥

जुत्तीए अविरुद्धो सदागमा सावि तय विरुद्धात्ति । इय अण्णोण्णाणुगयं उभयं पडिवत्तिहेउत्ति ॥ ४८ ॥

व्या० ॥ युक्त्या उपपत्त्याऽविरुद्धो बाधितः सदागमः सत्सिद्धांतो भवति । सापि युक्तिरपि तदविरुद्धा सिद्धांताविरुद्धा स्यात्तदन्या त्वयुक्तिरेव इति वाक्यार्थसमाप्तौ इति । एवमन्योऽन्यानुगतं परस्परानुयायि उभयं युक्तिसदागमरूपं द्वयं प्रतिपत्तिहेतुरर्थप्रतीतिकारणमिति शब्दः समाप्ताविति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

(षोडशप्रकरणेऽपि)

वचनाराधनया खलु धर्म्मस्तद्बाधया त्वधर्म्म इति । इदमत्र धर्म्मगुह्यं सर्वस्वं चैतदेवास्य ॥ षो० ॥

वचनेत्यादि वचनाराधनया आगमाराधनयैव खलुशब्द एवकारार्थः । धर्म्मः श्रुतचारित्ररूपः संपद्यते तद्बाधयानुवचनबाधया तु धर्म्ममहाकष्टकारिणोऽपि इति इदमत्र विधिप्रतिषेधरूपं वचनमागमाख्यं धर्म्मगुह्यं धर्म्मरहस्यं सर्वस्वं चैतदेवमस्य धर्मस्य एतद्वचनमेव सर्वस्वं सर्वसारो वर्त्तते ॥ षो० टी० ॥

एकेति एकापि जिनेशाणीः अर्हद्वाणी अर्हन्मुखान्निर्गच्छमाना अद्वितीया यथाभाषितं तथा श्रूयमाणा तथा अनाद्या आदिरहिता एकेन तीर्थकृता यदुपदिष्टं तदनेकेषां पूर्वतरतीर्थकृतामपि तथैव निरूप्यमाणत्वात् आदिरहिता पुनः कीदृशी समस्ततत्त्वमधितर्थैः विचारैर्विस्तरं बहुमंदतां प्राप्य बहुप्रकारैर्बहुधा विस्तृतं दिग्वाससां मतमपि जिनमतं धृत्वा एतादृशनयानां अनेकाकारतां प्रदर्शयति अतस्तन्मतेऽपि यद्विमृश्यमानं सत्यं जायते तद्योगीकुरु यच्चासत्यं तत्सर्वमपि त्यज स्वयं आत्मना हे स्वीयहिताभिलाषिन् निजहितकांक्षिन् शब्दांतरत्वेन तन्मतमपि न द्वेषविषयीकर्त्तव्यं सर्वमपि अर्थैकत्वविवक्षयासमंजसमेवेति ॥ द्रव्या० टी० ॥

(२२) धगचूलिकायामपि)

सेवं भंते सेवं भंते ! तमेव सच्चं णिसंकं जं जिणेहिं पवेइयं ॥ १ ॥ हंता जंबू ! तमेव सच्चं निस्संकं । जं जिणेहिं पवेइयं । कहं आगासमंडलाओ निवडिआइं बभासइ । अम्मापिऊणं संजो असंताणे भवति । किं अन्नहा वि भवति हि पवेइयं हंता जंबू ! तमेव सच्चं निस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ॥ अंग० ॥

(भगवत्यामपि)

से णूणं भंते ! तमेव सच्चं नीसंकं जं जिणेहिं पवेइयं । हंता गोयमा ! तमेव सच्चं नीसंकं एवं जाव पुरिसक्कार परक्कमेइ वा ॥ भ० ॥

(जिनागमस्य सिद्धत्वम् दशवैकालिके यथा)

जिणवयणं सिद्धं चेव भण्णई कत्थई उदाहरणं । आसज्जउ सोयारं हेऊ वि कहिं विभज्जेज्जा ॥ ४९ ॥

जिनाः प्रागनिरूपितस्वरूपाः तेषां वचनं जिनवचनं तदाज्ञया सिद्धमेव सत्यमेव प्रतिष्ठितमेव अविचार्यमेवेत्यर्थः । कुतः जिनानां रागादिरहितत्वाद्रागादिमतश्च सत्यवचनासंभवादुक्तंच—

"रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतं । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यादित्यादि" दश० ॥

(परप्रवादानां मत्सरित्वम् जिनागमस्यामत्सरित्वम् तथा च स्याद्वादमञ्जर्याम्) अधुना परदर्शनानां परस्परविरुद्धार्थसमर्थकतया मत्सरित्वं प्रकाशयन् सर्वज्ञोपज्ञसिद्धांतस्यान्योन्यानुगतसर्वनयमयतया मात्सर्याभावमाविर्भावयति ॥

"अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावात् यथा परे मत्सरिणः प्रवादाः नयानशेषानविशेषमिच्छन् न पक्षपाती समयस्तथा ते" ।३०।

व्याख्या० ॥ प्रकर्षेणोच्यते प्रतिपाद्यते स्वाभ्युपगतोऽर्थो यैरिति प्रवादाः यथा येन प्रकारेण परे भगवच्छासनादन्ये प्रवादाः परदर्शनानि मत्सरिणः अतिशायिनि मत्वर्थीयविधानात्सातिशयाः सहमत्सरशालिनः क्रोधकषायकलुषितांतःकरणाः संतः पक्षपातिनः इतरपक्षतिरस्कारेण स्वकक्षीकृतपक्षव्यवस्थापनप्रवणा वर्त्तते कस्मादेतेमत्सरिण इत्याह-अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावात् । पच्यते व्यक्तीक्रियते साध्यधर्मवैशिष्ट्येन हेत्वादिभिरिति पक्षः कक्षीकृतधर्मप्रतिष्ठापनाय साधनोपन्यासस्तस्य प्रतिकूलः पक्षः प्रतिपक्षः पक्षस्य प्रतिपक्षो विरोधी, पक्षप्रतिपक्षस्तस्य भावः पक्षप्रतिपक्षभावः अन्योन्यं परस्परं यः पक्षप्रतिपक्षभावः । पक्षप्रतिपक्षत्वं अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावस्तस्मात् तथाहि य एव मीमांसकानां नित्यः शब्दः इति पक्षः स एव सौगतानां प्रतिपक्षस्तन्मते शब्दस्यानित्यत्वात् य एव सौगतानां अनित्यः शब्द इति पक्षः स एव मीमांसकानां प्रतिपक्ष एवं सर्वयोगेषु योज्यं । तथा तेन प्रकारेण ते तव सम्यगिति गच्छति शब्दोऽर्थमनेनेति पुत्राम्नि घे । समयः संकेतो यद्वा सम्यगवपरीत्येनाय्यंते ज्ञायंते जीवाजीवादयोऽर्था अनेन समयः सिद्धांतोऽथवा सम्यगयंते गच्छंति जीवादयः पदार्थाः स्वस्मिन् रूपे प्रतिष्ठां प्राप्नुवंति अस्मिन्निति समय आगमः न पक्षपाती नैकपक्षानुरागी पक्षपातित्वस्य कारणं मत्सरित्वं एतस्यापेक्षया त्वत्समयस्य च मत्सरित्वाभावात् पक्षपातित्वं पक्षपातित्वं हि मत्सरित्वेन व्याप्तं व्यापकं च निवर्त्तमानं व्याप्यमपि निवर्त्तयतीति मत्सरित्वे निवर्त्तमाने पक्षपातित्वमपि निवर्त्तते इति भावः । तव समय इति वाच्यवाचकभावलक्षणे संबंधे षष्ठी सूत्रापेक्षया गणधरकर्तृकेऽपि समयेऽर्थापेक्षया भगवत्कर्तृकत्वाद्वाच्यवाचकभावो न वि-

[illegible] सर्वविशेषानिश्चयेऽपि [illegible] केनापि विशेषेण निर्णीयत एव [illegible] इति भावः ॥

[illegible]

([illegible] यथा) आगमप्रमाण- [illegible] यथावदनुगम्यते [illegible] "दीर्घकालसुगा [illegible] तदुपालम्भमेव आगमो दीर्घकाल- [illegible] । न [illegible] न प्रामाण्यं तदप्रामाण्ये [illegible] ।

[illegible] त्रिशी । सम्यं यदि चिकि- [illegible] ॥ ३० ॥ [illegible] ॥

[illegible]

स्ताहि तद्विरुद्धसूत्रार्थवक्ता अप्रमाणमिति महामिथ्या- [illegible] बलादापद्यत इति गाथार्थः ।

अत एव प्रक्रमाद्धर्मानधिकारिणमाह—

सुत्तेण चोइओ जो अप्पं उद्दिसिअ तण्णपडिवज्जे । सो [illegible]
त्तवायवञ्भो न होइ धम्मंमि अहिगारी ॥ ९ ॥

व्या० ॥ सूत्रेण चोदित इदमित्थमुक्तमेवं यः सत्त्वः [illegible] प्राणिनं मुदियात्मतुल्यमुदाहरणतया तन्न प्रतिपद्यते । [illegible] मुक्तं स एवंभूतस्तत्त्ववादबाह्यः परलोकमंगीकृत्य [illegible] बाह्य इति भवति । धर्मे सकलपुरुषार्थहेतावधिकारी [illegible] [illegible] विवेकाभावादिति गाथार्थः ॥ ९ ॥

अत्रैव प्रक्रमे किमित्याह—

अतीमबहुसायगाणं तद्धिरिआदरिसणा कह पमाणं । [illegible]
च्छिज्जंती अह्मा सुद्धा इह दीसई चेव ॥ १० ॥

व्या० ॥ अतीता बहुश्रुतसानमनीताभप्याचार्या बहुश्रुता [illegible] कस्मादिदं वंदनकायोत्सर्गादि नानुष्ठितमित्येवंभूतं कि- [illegible] त्याह—तत्क्रियादर्शनादतीतबहुश्रुतसंबंधिक्रियादर्शनात् [illegible] रणात्मकं प्रमाणं नैव प्रमाणं न ज्ञायते । ते कथं वंदना- [illegible] क्रियां कृतवंत इति । नचेदानीं तेन साधुमात्रगत क्रिया [illegible] सारतः तत्तथा तदवगम इत्याह । अव्यवच्छिद्यमाना [illegible] क्रिया शुद्धा आगमानुसारिणी इह लोके सांप्रतमपि [illegible] एव कालदोषादिति गाथार्थः ॥ १० ॥

उपसंहारमाह—

आगमपरतंतेहिं तम्हा णिच्चंति सिद्धिकंखीहिं । [illegible]
हाणं गउ कायव्वं अणवरेहिं ॥ ११ ॥

व्या० । यस्मादेवमागमपरतंत्रैः सिद्धांतपरैः तस्मा- [illegible] [illegible] सिद्धिकांक्षिभिः [illegible] स्वयंमनुष्ठ- [illegible] वंदनादि [illegible] प्रमादरहितैरिति गाथा- र्थः ॥ ११ ॥ पं. व. ॥

मोक्षमार्गे आगमस्यैव प्रामाण्यम्—

" तम्हा न मोक्खमग्गे मोत्तूणं आगमं इह पमाणं । [illegible]
छउमत्थाणं तम्हा [illegible] ॥

यस्मान्नैव मोक्षमार्गे [illegible] मोक्षागमवार्त्ते [illegible] इति धर्मविचारे प्रमाणमार्गवर्णनात् । [illegible]

[illegible]

[illegible] प्रमाणं [illegible] । तस्मात्तत्र [illegible]

[illegible] इति गाथार्थः ॥ द० ॥

[illegible] आगमपरतंत्रता । [illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ पं० ॥

([illegible])

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

आगमकुसल-आगमकुशल-त्रि० आगमनिपुणे, ॥ आतु० ॥ "आगमकुसला सदारत्या,, आगमः श्रुतिस्मृत्यादिरूपस्त-स्मिन् कुशलावागमकुशलाविति ॥ उत्त० ॥

आगमण-आगमन-न० आ+गम भावे ल्युट्। १ किश्चिद्देशाय-धिकविभाजनक्रियायामागतौ, ॥ वाच० ॥ गमनं स्वस्थाना-दन्यत्र यानमागमनञ्च तद्व्यत्यय इति० ध० ॥ अन्यतः स्थानात् प्रज्ञापकसम्मुखं यदागम्यते तदागमनमिति ॥ वृ० ॥ २ उत्पत्तौ, ॥ वाच० ॥ ज्ञाने, "आगमेत्ता आणवेज्जा" आगम्य ज्ञात्वेति ॥ आचा० ॥ प्राप्तौ, वाच० ॥

आगमणगहियविणिच्छय-आगमनगृहीतविनिश्चय-त्रि० आगमने गृहीतः कृतो विनिश्चयो निर्णयो येन स तथा। आगमनाय कृतनिश्चये, ॥ म० ॥

आगमणगिह-आगमनगृह-न० पथिकादीनामागमनेनोपेतं त-दर्थं वा गृहमागमनगृहम् ॥ वृ० ॥ सभाप्रपादौ ॥ स्था० ॥ "आगमणगिहंसि वा" ॥ स्था० ॥ आगमनगृहमागंतुकागारं यत्र कार्पटिकादय आगत्य वसंतीति ॥ पंचा० ॥ (तथा च बृहत्कल्पे आगमनगृहं व्याचष्टे) "आगंतुगारत्थजणो जहिं तु संठाइ जंवागमणामि तेसिं। तं आगमो किं तु विदूवयति सभापवादे कुलमाइयं वत्ति" ॥ १ ॥ स्था० ॥ आगंतुका पथिका अगारस्थजना यत्रागत्य संतिष्ठंते यच्च तेषां पथिकादीनां आगमने वसंते तदागमीक आगमनगृहं विद्वां-सः ब्रुवते यद्वदंति तच्च सभा वा प्रपावादो वा कुलादिकं वा मंतव्यं (अत्र च नियासे दोषा वसहिशब्दे) ॥ वृ० ॥

आगमणपह-आगमनपथ-पुं० आगमनमार्गे "आगमणपहंसि-जणं पहेण पक्खियादिरु आगच्छंति तंमि पहे इति ॥ नि० चू० ॥ (निर्ग्रन्थीनामागमनपथे दण्डादिस्थापने दोषा उव-हिशब्दे) ॥ नि० चू० ॥

आगमणागमणपविभत्ति-आगमनागमनप्रविभक्ति-न०नाट्य-विधिविशेषे ॥ राज० ॥ "आगमणागमणपविभत्तिं णामं दि-व्वं णट्टविहिं उवदंसेति" ॥ राज० ॥ चन्द्रागमनप्रविभक्तिसु-क्रमागमनप्रविभक्तिनाम सप्तमं नाट्यविधिमुपदर्शयन्तीति ॥ राज० ॥

आगमणीइ-आगमनीति-स्त्री० आगमन्याये,॥ पंचा० ॥ "ए-सा पवयणणीई" एषाऽनन्तरोक्ता प्रवचननीतिरागमन्यायो वर्त्तत इति ॥ पंचा० ॥ सिद्धांतभणिताचारे,"मग्गो आगम-णीई" आगमनीतिः सिद्धांतभणिताचारः तस्य च मार्गत्वं मार्गशब्दे ॥ ध० र० ॥ ध० ॥

आगमतंत-आगमतंत्र-त्रि० आगमपरतन्त्रे, आगमानुसारि-णि, "आगमतंत्रः सततं तद्वद्भक्त्यादिलिंगसंसिद्धः। चेष्टायां तत्स्मृतिमान् शस्तः खल्वाशयविशेषः ॥ १३ ॥ पो० ॥ आगमतंत्र आगमपरतंत्रः आगमानुसारी सततमनवरतं स आगमो विद्यते येषां ते तद्वन्तस्तेषु भक्त्यादीनि भक्तिबहुमा-नविनयपूजनादीनि यानि लिंगानि तैः संसिद्धो निश्चितस्तद्व-द्भक्त्यादिलिंगसंसिद्धः चेष्टायां व्यापारकरणे तत्स्मृतिमाना-गमस्मृतियुक्तः शस्तः खलु प्रशस्तो भवत्याशयविशेषः प-रिणामभेदः १३ ॥ पो० ॥

आगमतत्त-आगमतत्त्व-न० आगमपरमार्थे पो०।

बालः पश्यति लिंगं मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तं। आगमतत्त्वं तु बुधः परीक्षते सर्वयत्नेन ॥ २ ॥ बालो ह्यसदारंभो मध्य-मबुद्धिस्तु मध्यमाचारः। ज्ञेय इह तत्त्वमार्गे बुधस्तु मार्गानु-सारी यः ॥ ३ ॥ पो० ॥

बालो विदितविवेकविकलो लिंगवेषमाकारं बाह्यं पश्यति प्राधान्येन धर्मार्थिनोऽपि तस्य तत्रैव भूयसा रुचिप्रवृत्तेः म-ध्यमबुद्धिस्तु मध्यमविवेकसंपन्नो विचारयति मीमांसते वृत्तं वक्ष्यमाणस्वरूपं प्राधान्येन समाश्रयति तत्रैवाभिलाषत्वात् आगमतत्त्वं त्वागमपरमार्थमिदंपर्यवरूपं बुधो विदितवि-वेकसंपन्नः परीक्षते समीचीनमवलोकयति सर्वयत्नेन सर्वा-दरेण धर्माधर्मव्यवस्थाया आगमनिबंधनत्वात् यत उक्तं धर्माधर्मव्यवस्थायां शास्त्रमेव नियामकं। तदुक्तासेवनाद्धर्म-स्त्वधर्मस्तद्विपर्ययात् ॥ १ ॥

इदानीं पूर्वोक्तानामेव बालादीनामेव लक्षणमाह (बालोहीत्या-दि) बालो हि पूर्वोक्तः असमंजसदुरारंभोऽस्येत्यसदारंभो-ऽविद्यमानं वा यदागमे व्यवच्छिन्नं तदारंभत इत्यसदारंभः न सदा सर्वदा स्वस्तिकालाद्यपेक्ष आरंभोऽस्येति वा मध्य-मबुद्धिस्तु पूर्वोक्तो मध्यमाचारः आगमैदंपर्यविकलत्वात् प्रावचनिककार्यप्रवृत्तेः। ज्ञेय इह प्रक्रमे तत्त्वमार्गे प्रवचनो-न्नतिनिमित्ते बुधस्तूक्तलक्षणः एव मार्गानुसारी ज्ञानादित्रया-नुसारी स्वपरोपलब्धिहेतुत्वेन यः स विज्ञेय इति ३ ॥ पो०

आगमदिट्ठि-आगमदृष्टि-स्त्री० आगम आप्तवचनं स एव दृष्टिर्हिताहितपदार्थप्रकाशकत्वादागमदृष्टिः। आप्तवचनात्मि-कायां दृष्टौ, ॥ दर्श० ॥

आगमदिट्ठिदिट्ठसुद्धनाणमग्ग-आगमदृष्टिदृष्टशुद्धज्ञानमार्ग-पुं० आग-म आप्तवचनं स एव दृष्टिर्हिताहितप्रकाशकत्वात् आगमदृ-ष्टिस्तया दृष्टमवलोकितमागमदृष्टिदृष्टं येन शोभनप्रकारेण ज्ञातो मार्गो ज्ञानादिको येन आगमदृष्टिदृष्टशुद्धज्ञानमार्गः।आ-गमदृष्ट्या सम्यगवलोकितदर्शनादिके, ॥ दर्श० ॥

आगमपरतंत-आगमपरतन्त्र-त्रि० सिद्धांतपरतन्त्रे,॥ पं०व० ॥

एत्थ वि मूलं णेअं एगंतेणेव भव्वसत्तेहिं। सिद्धाय भावओ खलु आगमपरतंतया णवरं ॥ ६ ॥

अत्रापि आराधनाप्रक्रमे मूलं कारणं ज्ञेयमेकांतेनैव भव्य-सत्वैर्भव्यप्राणिभिः किमित्यत्राह। श्रद्धादिभावतः खलु श्रद्धादिभावादेव कारणादागमपरतंत्रता सिद्धांतपारतंत्र्य नवरं नान्यन्मूलमिति गाथार्थः ॥ पं०व० ॥

आगमपह-आगमपथ-पुं० आगममार्गे, ॥ स्था० ॥

आगमबलिय-आगमबलिन्-पुं० आगमज्ञानविशेषवति केव-ल्यादिके, "आगमबलिया समणा णिग्गंथा" आगमबलिका उत्कृष्टज्ञानविशेषवन्तः श्रमणा निर्ग्रन्थाः केवलिप्रभृतय इति ॥ भ० ॥

आगमवुड्ढ-आगमवृद्ध-त्रि० आगमेन तत्त्वज्ञानेन वृद्धः। आ-लोचनाजनितपरिणतप्रज्ञे, ॥ वाच० ॥

आगममलारहियय-आगममल्लारहृदय-पुं० आगमार्थपतितप्रवद-मन्मर्दहृदये (आगमार्थपुष्टिमबुद्धौ)

समयपरमत्थवित्थरविहाडजणपज्जुवासणसयन्नो। आ-गममलारहियओ त्ति तव्वयणमेत्थु ॥ सम्म० ॥

अत्र आगममल्लारहृदय इत्यनुवादेन समयपरमार्थविस्तर-

रच्यते। "अत्थं भासइ अरहा सुत्तं गत्थंति गणहरा निउणं" इति वचनात् अथवा उत्पादव्ययध्रौव्यप्रपंचः समयस्तेषां च भगवता साक्षान्मातृकापदरूपतयाभिधानात्। तथा चार्षं "उप्पन्ने वा विगमे वा धुवेति वा"इत्यदोषः। मत्सरित्वाभावमेव विशेषणद्वारेण समर्थयति "नयानशेषानविशेषमिच्छन्" इति अशेषान् समस्तान्नयान् नैगमादीन् अविशेषं निर्विशेषं यथा भवत्येवमिच्छन्नाकांक्षन् सर्वनयात्मकत्वादनेकांतवादस्य यथा विशकलितानां मुक्तामणीनामेकसूत्रानुस्यूतानां हारव्यपदेश एवं पृथगभिसंधीनां अभिप्रायाणां नयानां स्याद्वादलक्षणैकसूत्रप्रोतानां श्रुताख्यप्रमाणव्यपदेश इति।

ननु प्रत्येकं नयानां विरुद्धत्वे कथं समुदितानां निर्विरोधिता? उच्यते यथाहि समीचीनं मध्यस्थं न्यायनिर्णेतारमासाद्य परस्परं विवदमाना विवादाद्विरमंति एवं नया अन्योन्यं वैरायमाणा अपि सार्वज्ञं शासनमुपेत्य स्याच्छब्दप्रयोगोपशमितविप्रतिपत्तयः संतः परस्परमत्यंतसुहृद्भूयावतिष्ठंते एवं च सर्वनयात्मकत्वे भगवत्समयस्य सर्वदर्शनमयत्वमविरुद्धमेव नयरूपत्वाद्दर्शनानां। न च वाच्यं तर्हि भगवत्समयस्तेषु कथं नोपलभ्यत इति समुद्रस्य सर्वसरिन्मयत्वेऽपि विभक्तासु तास्वनुपलंभात्तथा च वक्तृवचनयोरैक्यमध्यवसाय श्रीसिद्धसेनदिवाकरपादाः। "उदधाविव सर्वसिंधवः समुदीर्णास्त्वयि नाथ! दृष्टयः। न च तासु भवान् प्रदृश्यते प्रविभक्तासु सरित्स्विवोदधिः"। अन्ये त्वेवमाचक्षते यथान्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावात्परे प्रवादा मत्सरिणस्तथा तव समयः सर्वनयान्मध्यस्थतयांगीकुर्वाणो न मत्सरी। यतः कथंभूतः पक्षपाती पक्षमेकस्वाभिनिवेशं पातयति तिरस्करोतीति पक्षपाती रागस्य जेता [illegible]दिति अत्र च व्याख्याने न मत्सरीति विधेयपदं पूर्वस्मिंस्तु पक्षपातीति विशेषः। अत्र च क्लिष्टाक्लिष्टव्याख्यानविवेको विवेकिभिः स्वयं कार्य इति काव्यार्थः ॥ स्या० ॥

२१) (जिनागमप्रशंसा धर्मसंग्रहे यथा) जिनागमो हि कुशास्त्रश्रवण[illegible]समुच्छेदनमंत्रायमाणो धर्माधर्मकृत्याकृत्यभक्ष्याभक्ष्यपेयापेयगम्यागम्यसाराऽसारादिविवेचनाहेतु[illegible] दीप इव समुद्रे द्वीपमिव मेरौ कल्पतरुरिव संसारे दुर्लभः [illegible] निर्धारितं वद्भ्युः [illegible] ॥

[illegible] परमामृतमात्रं। कुवासनामलविनाशकाय नमोऽस्तु तस्मै जिनशासनाय ॥ १ ॥

[illegible] च देवगुरुधर्मादयोऽपि बहुमता भवंति। किंच [illegible] जिनागम एव प्रामाण्येनाश्रितव्यः यदाहुः ॥

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]

दरेण श्रद्धातव्यं यतः कल्याणभागिन एव जिनवचनं भावतो भावयंति इतरेषां तु कर्णशूलकारितेनामृतमपि विषायते यदि चेदं जिनवचनं नाभविष्यत्तदा धर्माधर्मव्यवस्थाशून्यं महांधकारे भुवनमपतिष्यत् यथा च "हरीतकीं भक्षयेद्विरेककाम"इति वचनाद्धरीतकीभक्षणप्रभवविरेकलक्षणेन प्रत्ययेन सकलस्याप्यायुर्वेदस्य प्रामाण्यमवसीयते तथाष्टांगनिमित्तकेवलिकाचंद्रार्कग्रहचारधातुवादरसरसायनादिभिरप्यागमोपदिष्टैर्दृष्टार्थवाक्यानां प्रामाण्यनिश्चयेनाऽदृष्टार्थानामपि वाक्यानां प्रामाण्यं मंदधीभिर्निश्चेतव्यं जिनवचनं दुःषमाकालवशादुच्छिन्नप्रायमिति मत्वा भगवद्भिर्नागार्जुनस्कंदिलाचार्यप्रभृतिभिः पुस्तकेषु न्यस्तं ततो जिनवचनबहुमानिना तल्लेखनीयं वस्त्रादिभिरभ्यर्चनीयं च यदाह ॥

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति न मूकतां नैव जडस्वभावम्।नवांधतां बुद्धिविहीनतां च ये लेखयंतीह जिनस्य वाक्यम्॥१॥

जिनागमपाठकानां भक्तितः सन्माननं च यदाह।

पठति पाठयते पठतामसौ वसनभोजनपुस्तकवस्तुभिः। प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं स इह सर्वविदेव भवेन्नरः ॥ १ ॥

लिखितानां च पुस्तकानां संविग्नगीतार्थेभ्यो बहुमानपूर्वकं व्याख्यापनं व्याख्यापनार्थं दानं व्याख्यायमानानां च प्रतिदिनं पूजापूर्वकं श्रवणं चेति ॥ ध० ॥

(२४) आगम्यते परिच्छिद्यतेऽर्थोऽनेनेत्यागमः केवलमनःपर्यायावधिपूर्वचतुर्दशकदशकनवकरूपे व्यवहारभेदे, ॥ स्था० ॥ व्यवहारता चास्य व्यवहारहेतुत्वादिति. ॥ पंचा. तन्निबन्धनत्वात् ज्ञानविशेषोऽपि व्यवहार इति ॥ स्था.। विस्तरत एतस्य वक्तव्यताऽऽगमव्यवहारशब्दे० प्राप्तौ ॥ ॥ दश० ॥ (लाभे) स्था० ॥ आतोत्ति आगमोत्ति य लाभोत्ति य होंति एगट्ठा,, उत्त० नि० ॥

(आय इति) आगम इति च लाभ इति च भवन्त्येकार्थिका इति० उत्त० (कुणइ वयं धणहेऊ धणस्स धणिओ उ आगमं णाउं) यथा धनिको वाणिज्यं कुर्वन्नागमं लाभं ज्ञात्वा धनहेतोर्द्रव्योपार्जनार्थं शुल्ककर्मकरवृत्तिभाटकादिप्रदानेन धनस्य व्ययं करोतीति॥वृह०॥ आगम्यते प्राप्यतेऽनेन करणे घञ्आगमाद्युपाये,"आगमैः सदृशारम्भ आरम्भसदृशोदयः। रघुः। आगम्यते स्वत्वमनेन स्वत्वप्रापके क्रयप्रतिग्रहादौ, पुरुषद्वाससंततिकालान्तर्गते कालभेदे, ॥ कल्प० ॥ आगच्छति प्रकृतिप्रत्ययाद्यनुपहत्य उत्पद्यते कर्त्तरि संज्ञायां घः। व्याकरणोक्ते प्रकृतिप्रत्ययाद्यनुपघातके अट् इट् इत्यादौ शब्दे,"आगमादेशयोर्मध्ये बलीयानागमो विधिः,,व्याकरणान्तरपरिभाषा. यदागमास्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्ते आगमशास्त्रमनित्यम इति च. परिभा० आगमा आद्युदात्ताः आगमा अविद्यमानवदुपयन्तीति. च. का. वा. ॥ वाच० ॥

(आगमनिष्पन्नं नामाधिकृत्यानुयोगद्वारे)

से किं तं आगमेणं २ पद्मानि पयांसि कुंडानि. सेत्तं आगमेणं,, अनु० ॥

आगच्छतीत्यागमोऽप्यागमादिस्तेन निष्पन्नं नाम यथा पद्मानीत्यादि पुरस्सरादीनामित्येतनात्र त्वागमस्य विधानादुपलक्षणमात्रं चेदं गेहस्कार उपस्कार इत्यादिरपि सुद्धागमनिष्पन्नमित्यादिर्वि ॥ अनु० ॥ टी० ॥

नेमस्यागमस्य व्याख्यानमाह ॥

नायं आगमयं य पगइं जस्स सो पगायाना। सो पारोक्खो वुच्चइ तस्स पएसा इमे हुंति ॥ १ ॥

ज्ञातमागमितमित्येकार्थमेवं च ज्ञानमागम इत्येकार्थमापतितं। तत्र यस्य स आगमोऽपराधीनः स प्रत्यक्ष उच्यते स चावध्यादिरूपो यस्य तु परायत्तः स परोक्ष उच्यते। स च चतुर्दशपूर्वादिसमुत्थस्तस्य परोक्षस्यागमस्य प्रदेशाः प्रविभागा भेदा इत्यर्थः। इमे वक्ष्यमाणा भवंति तानेवाह ॥

पारोक्खं ववहारं आगमतो सुयधरा ववहरंति। चोद्दसदसपुव्वधरा नवपुव्वियगंधहत्थी य ॥ २ ॥

ये श्रुतधराश्चतुर्दशपूर्वधरा दशपूर्वधरा नवपूर्विणो वा गंधहस्तिनो गंधहस्तिसमानाः ते आगमतः परोक्षं व्यवहारं व्यवहरंति ॥ व्य० ॥

अत्राक्षेपव्यवहारोभिधित्सुराह ॥

"किह आगमववहारी जम्हा जीवादयो पयत्था उ। उवलद्धा तेहिं ते सव्वेहिं नयविगप्पेहिं ॥

कथं केन प्रकारेण साक्षात् श्रुतेन व्यवहरंतः आगमव्यवहारिणः प्रोच्यंते सूरिराह। यस्मात् जीवादयः पदार्थास्तैः चतुर्दशपूर्वधरादिभिः सर्वनयविकल्पैर्नैगमादिनयभेदैरुपलब्धाः एतदेव सविशेषमाह—

जह केवली वि जाणइ दव्वं खेत्तं च कालभावं वा। तह चउलक्खणमेव सुयनाणी सेव जाणाति ॥

यथा केवली केवलज्ञानेन सर्वद्रव्यं सर्वक्षेत्रं सर्वकालं सर्वभावं च सर्वात्मना स्वपरपर्यायभेदभिन्नं जानाति। एवं श्रुतज्ञान्यपि चतुर्लक्षणं द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपं श्रुतबलेन जानाति तत एतेऽप्यागमव्यवहारिण उच्यंते तदेवं प्रस्तुतं प्रायश्चित्तमुक्तव्यधिकारमधिकृत्य योजयति ॥

पणगं मासविवड्ढी मासगहाणी य पणगहाणी य। एगाराहं पंचाहे चेव एगाहं ॥ रागदोसविवड्ढियाणि वा न उदेंति पच्चक्खी। चोद्दसपुव्वादी वि हु तह ता उवेंति हीणहियं ॥

यथा प्रत्यक्षिणः प्रत्यक्षागमज्ञानिनस्तुल्येऽप्यपराधे पंचकयोग्ये एकस्य पंचकं ददति अपरस्य रागद्वेषविवृद्धिमुपलभ्य मासेन मासाभ्यां मासैर्वा वृद्धिं प्रयच्छंति उपलक्षणमेतत् मूलमनवस्थाप्यं पारांचितं वा यच्छंति तथा तुल्येऽपि पारांचितयोग्येऽपराधे एकस्य पारांचितमपरस्यानवस्थाप्यं मूलं छेदं मासेन मासाभ्यां मासैर्वा हान्या तपो वा यावत्पंचकं यावद्दत्ते [illegible] द्वा दुए कल्लिणे द्वा दुए अनुमोदितमित्येवं वैराग्यभावनातो रागद्वेषहानिं भूयसीमतिभूयसीमतिभूयस्तरामुपलभ्य प्रयच्छंति तथा कस्यचित् मासिकप्रतिसेवनायामप्यतो रागद्वेषहानिमुपलभ्य पंचकहान्या मासिकं ददति पंचविंशतिदिवसानि ददतीत्यर्थः। तथा एकाहं नाम अनुग्रहार्थं प्रतिसेविते पंचाहं ददति पंचाहं वा प्रतिसेविते एकाहमुपलक्षणमेतत् [illegible] पूर्वोक्तं निर्विकृतं [illegible] ति। एवं चतुर्दशपूर्वादयोऽपि हु निश्चितं रागद्वेषहानिवृद्धी उपलभ्य हीनमधिकं वा प्रायश्चित्तं ददति। अत्र परस्य प्रश्नमुदीरयति ॥

चोयग पुच्छा पच्चक्ख नाणिणो थोवे वा बहुं देंति। दिट्ठंतो वाणियए जिणचोद्दसपुव्विए धमए ॥

चोदकस्यात्र पृच्छा प्रत्यक्षज्ञानिनो जिनादयः स्तोके अपराधे कस्मै बहु प्रयच्छन्ति। प्रायश्चित्तमुक्तवदन्येनाद्- [illegible] चापराधे स्तोकमत्र सूरिराह दृष्टांतोऽत्र वणिजो द्रष्टव्यः तथा भूयः परस्य पृच्छा जिनादयः केवलज्ञानादिबलेन परस्य भावं जानंते चतुर्दशपूर्विणस्तु कथं तेन स्तोकेऽपि बहु ददति स्तोकं ददति। सूरिराह धमको दृष्टांतः। तत्र प्रथमतो वणिग्दृष्टांतं भावयति ॥

जं जह मोल्लं रयणं तं जाणइ रयणवाणिओ निउणो। थोवं तु महल्लस्स वि कासइ अप्पस्स वि बहुं तु ॥

यथा निपुणो रत्नवणिक् यत् रत्नं यन्मूल्यं तत्तथा सम्यक् जानाति ज्ञात्वा च कस्यचित् महतोऽपि रत्नस्य स्तोकं मूल्यं ददाति कस्यचित् अल्पस्यापि बहु एवमेव तद्दृष्टांतभावना प्रकारान्तरेण ॥

अहवा कायमणिस्स उ सुमहल्लस्स वि उ कागणी मोल्लं। वइरस्स उ अप्पस्स वि मोल्लं होति सयसहस्सं ॥

अथवेति प्रकारान्तरं [illegible] सुमहतोऽपि मूल्यं एका काकिणी [illegible] वज्रस्य तु स्वल्पस्यापि मूल्यं [illegible] शतसहस्रं भवेत्। अधुनोपनयमाह -

इय मासाण बहूण वि रागद्दोसप्पयाण थोवं तु। रागद्दोसोवचया पणगे वि उ तो बहुं देंति ॥

इति अमुना दृष्टान्तप्रकारेण बहूनामपि मासानां [illegible] रागद्वेषात्मना [illegible] ददति [illegible] बहु प्रायश्चित्तं ददतीत्यनुक्त [illegible] इत्येष व्याख्यानमत्र ॥

पच्चक्खी पच्चक्खं पासइ पडिसेवगस्स सो भावं। किह जाणइ पारोक्खी नणु इणं तस्स पच्चक्खं ॥

[illegible] चतुर्दशपूर्वादि [illegible] एतदेव दृष्टांतेन [illegible] ॥

नालीधमएण जिणा उवसंहारं करेंति पारोक्खं। जह सो कालं जाणइ सुएण सोहिं तहा सोउं ॥

[illegible] ददति ॥ व्य० ॥

जनपर्युपासनसकर्णो यथा भवतितमर्थमुन्नेष्य इति विधिपदा पदघटना कर्त्तव्या । पदार्थस्तु मलमिवारा प्राजनकविभागो यस्यासौ मलारो गौर्गली आगमे तद्वत्कुंठ हृदयं यस्य तदर्थप्रतिपत्त्यसामर्थ्यादसौ तथा मेदर्धाः सम्यगीर्यंते परिच्छिद्यंतेऽनेनार्था इति समय आगमस्तस्य परमः कल्पितश्चासावर्थः समयपरमार्थस्तस्य विस्तरो रचनाविशेषः शब्दार्थयोश्च भेदेऽपि पारमार्थिकसंबंधप्रतिपादनाया भेदाविवक्षया प्रयने यावशब्द इति यत्कृतस्तस्य विहाट इति दीप्यमानार्थान् बुद्धो प्रकाशमानानर्थान् दीपयति प्रकाशयति विहाटश्चासौ जनश्चतुर्दशपूर्वविदादिलोकः । तस्य पर्युपासनं कारणे कार्योपचारात् सेवाजनिततद्व्याख्यानं । तत्र सह कर्णाभ्यां वर्त्तत इति सकर्णः तद्व्याख्यातार्थावधारणसमर्थः । यथेति येन प्रकारेण भवति तं तथाभूतमर्थमुन्नेष्ये लेशतः प्रतिपादयिष्ये । यथाभूतेनार्थेन प्रतिपादितेनातिकुंठधीरपि श्रोतृजनो विशिष्टागमव्याख्यातृप्रतिपादितार्थावधारणपटुः संपद्यते । तमर्थमनेन प्रतिपादयिष्यामीति यावत् ॥ सम्म० ॥

आगममाण-आगमयत्-त्रि० आपादयति, "लाघवियं आगममाणे" लाघविकमात्मानमात्मानमागमयन्नापादयन्निति वृत्तिः ॥ आचा० ॥ अवगमयति, (अवबुध्यमाने) "लाघवं आगममाणा,, लाघवं आगमयन्नवगमयन्नवबुध्यमान इति ॥ ॥ आचा० ॥

आगमलोयणीई-आगमलोकनीति-स्त्री० जिनप्रवचनन्यायलौकिकन्याययोः। "जिणबिंबपइट्ठाए विहिमागमलोयणीतीए" जिनबिंबप्रतिष्ठायाः प्रतीताया विधिं विधानमागमलोकनीत्या जिनप्रवचनन्यायेन लौकिकन्यायेन चेत्यर्थः । लोकग्रहणेन चेदं दर्शयति लोकनीतिरपि कचिज्जिनमतविरुद्धाश्रयणीयाऽत एव प्रासादादिलक्षणं तदुक्तमप्याश्रीयत इति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥ टी० ॥

आगमवयण-आगमवचन-न० आर्षवचने, षो० ॥

सर्वज्ञवचनमागमवचनं यत् परिणते ततः स्वस्मिन् ।
नात्युल्भमिदं सर्वं ह्युभयमलपरिक्षयात् पुंसाम् ?१ षो०

सर्वज्ञवचनमागमवचनं यद्यस्मात् परिणते ततस्तस्मिन्नागमवचने नात्युल्भमिदं न दुर्लभमिदं किंतु सुलभमेव भवति सर्वं हि पूर्वोक्तमुभयमलपरिक्षयात् क्रियामलभावमलपरिक्षयात् पुंसां पुरुषाणां ॥ षो० टी० ॥

आगमवयणपरिणइ-आगमवचनपरिणति-स्त्री० आगमवचनस्य विषयविभागेन चेतसि व्यवस्थितौ, ॥ षो० ॥ तस्याः प्राधान्यं षोडशकप्रकरणे यथा-"आगमवचनपरिणतिर्भवरोगसदौषधं । यदनघार्थं तदिह परः स ज्ञेयो तस्य हेतुः कारणमिति इत्या ॥ ६ ॥

[illegible] ॥ आगमवचनपरिणतिर्निर्णयावान् [illegible] भवरोगसदौषधं भवरोगस्य संसारामयस्य सदौषधं तदुच्छेदकत्वेन [illegible] निर्दोषं वर्त्तते [illegible] सम्यग्ज्ञानं वर्त्तते सदनुष्ठानस्य [illegible] हेतु [illegible] इत्या ६ ॥ टी० ॥

आगमववहार—आगमव्यवहार-पुं० आ मर्यादयाभिविधिना गम्यंते परिच्छिद्यंतेऽर्था येनासावागमः केवलमनःपर्यायावधिचतुर्दशदशनवपूर्वलक्षणे व्यवहारभेदे, व्यवहारस्य व्यवहारहेतुत्वादिति ॥ पंचा० ॥ व्या० ॥ ध० ॥ (एतेषां च यथाऽऽगमत्वं तथाऽऽगमशब्दे) तद्भेदा व्यवहारकल्पे यथा—

आगमतो ववहारो सुणह जहा धीर पुरिसपन्नत्तो । पच्चक्खो य परोक्खो सोवि य दुविहो मुणेयव्वो ॥ ? ॥

तत्रागमतो व्यवहारो यथा धीरपुरुषैःप्रज्ञप्तस्तथा शृणुत स आगमतो व्यवहारो द्विविधो ज्ञातव्यस्तद्यथा प्रत्यक्षः परोक्षश्च ॥ व्य० ॥

पच्चक्खो वि य दुविहो इंदियजो चेव नो य इंदियजो । इंदियपच्चक्खो वि य पंचसु विसएसु नेयव्वो ॥ ? ॥

प्रत्यक्षोऽपि द्विविधस्तद्यथा इंद्रियजो नो इंद्रियजश्च तत्र इंद्रियजःप्रत्यक्षः पंचसु रूपादिषु विषयेषु ज्ञातव्यः ॥

नो इंदियपच्चक्खो ववहारो सो समासतो तिविहो । ओहिमणपज्जवयकेवलनाणे य पच्चक्खो ॥ ? ॥

यस्तु नो इंद्रियजः प्रत्यक्षो व्यवहारः स समासतस्त्रिविधस्तद्यथा अवधिप्रत्यक्षं मनःपर्यवप्रत्यक्षं केवलज्ञानप्रत्यक्षं तत्रावधिप्रत्यक्षमाह ॥

ओहीगुणपच्चइए जे वट्टंती सुयंगवीराए । ओहिविसयनाणत्थे जणेसु ववहारसोहिकरे ॥ ? ॥

अवधिर्द्विधा भवप्रत्ययजो गुणप्रत्ययजश्च । तत्र संयतानां गुणप्रत्ययजस्तत आह । अवधौ गुणप्रत्यये ये वर्त्तंते श्रुतांगविदो धीरास्तान् अवधिविषयज्ञानस्थान् जानीत व्यवहारशोधिकरान् शुद्धव्यवहारकारिणः ॥

उज्जुमती विउलमती जे वट्टंती सुयंगवी धीरा । मणपज्जवणाणत्थे जणेसु ववहारसोहिकरे ॥ ? ॥

य ऋजुमतौ विपुलमतौ वा मनःपर्यवज्ञाने श्रुतांगविदो धीरा वर्त्तन्ते तान् जानीत व्यवहारशोधिकरान् शुद्धव्यवहार कारिणः ॥

आदिगरा धम्माणं चरित्तवरनाणदंसणसमग्गा । सव्वत्तगनाणेणं ववहारं ववहरंति जिणा ॥ ? ॥

ये धर्मयोः श्रुतधर्मस्य चारित्रधर्मस्य चादिकरास्तत्प्रथमतया प्रवर्त्तनशीलाश्चारित्रवरज्ञानदर्शनसमग्रास्ते जिनाः सर्वत्रज्ञानेन व्यवहारं व्यवहरंति उक्तःप्रत्यक्षः॥व्य०॥ संप्रति परोक्षमाह।

पच्चक्खागमसरिसो होति परोक्खोवि आगमो जस्स । चंदमुही विव सो विहु आगमो ववहारं व होइ ॥ ? ॥

यद्यपि पूर्वादिकं श्रुतं तथापि यस्यागमश्चतुर्दशपूर्वादिकः परोक्षोऽपि प्रत्यक्षागमसदृशः। प्रत्यक्षावध्यादितुल्यरूपो भवति सोऽप्यागमव्यवहारवान् वक्तव्यो भवति । यथा चंद्रसदृशमुखी कन्या चंद्रमुखीति एतदुक्तं भवति । यद्यपि पूर्वाणि श्रुतं नागमतुल्यानि तैर्व्यवहरन् आगमव्यवहारवानुच्यते इति ।

जूयादि होइ वसणं पंचविहो खलु भावपमादो उ। मिच्छत्तभावणा उ मोहो तह रागदोसा य ।

द्यूतादि भवति व्यसनं प्रमादो खलु मद्यादिभेदाद्भवति पंचविधः मिथ्यात्वभावना मोह रागद्वेषाः सुप्रतीताः ।

एएसिं ठाणाणं अन्नयरे कारणे समुप्पन्ने । सो आगमवीमंसं करेंति अत्ता तदुभयेण ।

एतेषामनन्तरोदितानां मदना प्रभृतीनां स्थानानामन्यतरस्मिन्कारणे समुत्पन्ने सति आलोचनायां प्रवृत्तायामागमविमर्शो नाम अभयेन सूत्रार्थोभयरूपेण कुर्वन्ति यथाऽयं सहोऽसमर्थः सप्रमेतावता शोत्स्यति अयं नेति। अथवा किमनेन सम्यगालोचितं किं वा नेतिसांप्रतमागमविमर्शमेव व्याख्यानयति

जइ आगमो य आलोयणा य दोण्णि वि समं तु निवयंति।एसा खलु वीमंसा जो व सहो जेण वा सुज्झे ।

यथागमस्यालोचना एते द्वे अपि समकं परस्परमविसंवादितया निपततः । यथैव तस्यालोचना तथैव तस्यागमः । तथैवेनस्यालोचना यथैवागमेन आगमः । एष खलु आगमविमर्श उच्यते अस्मिन् सति शोधिं ददाति नान्यथा यदि वा यः सहोऽसहो वा येन वा यः शुद्ध्यति एतत् परिभावनमागमविमर्शः । संप्रत्यासन्नाद्व्याख्यामाह ।

नाणमादीणि अत्ताणि जेण अत्तो उ सो भवे। रागदोसप्पहीणो वा जे व इट्टा व सोधिए ।

ज्ञानादीनि ज्ञानदर्शनचारित्राणि येनाप्तानि स आप्तः ।ज्ञानादिभिराप्यते स्म आप्त इति व्युत्पत्तेः यो वा रागद्वेषप्रहीणः स आप्तः यदि वा ये इष्टाः शोधौ शोधिविषय आप्ताः । संप्रत्युभयपदव्याख्यानार्थमाह ।

सुत्तं अत्थो उभयं आलोयण आगमो यपति उभयं । जं तदुभयंति सुत्तं तत्थ इमा होति परिभासा ।

सूत्रमर्थ इत्युभयं तेनागमविमर्शं कुर्वन्ति विमर्शे सह इत्यादि अथवा आलोचनमागमविमर्शं विदधति । यथा किं यथार्थस्थितस्यालोचना किं वा नेति। तत्र तदुभयमित्युक्तं तत्र इयं वक्ष्यमाणा परिभाषा भवति तामेवाह ॥

पडिसेवणाइयारे जइ नारहइ जहक्कमं सव्वे। न हु देंती पच्छित्तं आगमववहारिणो तस्स ॥ १ ॥

यदि प्रतिसेवनातिचारान् यथाक्रमं सर्वान् यदि नाकुट्टयति नालोचयति तदा तस्यागमव्यवहारिणः प्रायश्चित्तं न ददति । यदि पुनः प्रतिसेवनातिचारान् यथाक्रमं सर्वान् आकुट्टयति आलोचयति तदा तस्यागमव्यवहारिणः प्रायश्चित्तं ददति ॥

कहेसु सव्वं जो हुणो जाणमाणो वि गूहति। न तस्स दिंति पच्छित्तं बिंति अन्नत्थ सोहय ॥

यदि सर्वमालोचयत् कथय सर्वं मा निगूहयेति एवं उक्तः सन् जानतोऽपि गूहति तस्य प्रायश्चित्तमागमव्यवहारिणो न ददति किन्तु ब्रुवते अन्यत्र गत्वा शोधय शोधिं गृहाण ॥

न संभरति जो दोसे सब्भावा न य मायया। पच्चक्खी साहए ते उ माइणो उ न साहए ॥

यो दोषान् सद्भावतो न स्मरति न मायया तस्य प्रत्यक्षी प्रत्यक्षागमज्ञानी कथयति ॥

जइ आगमो आलोयणा य होति विसमं निवयंतो । न हु होंती पच्छित्तं आगमववहारिणो तस्स ॥ १ ॥

यथागम आलोचना च एते द्वे अपि विषमं निपतिते यदा तेनालोचितं तथागमज्ञानी तस्यालोचना न प्रेक्षते किन्त्व्याहत्यासम्पूर्णमधिकं वा [illegible] । तदा [illegible] रिणः प्रायश्चित्तं न ददति ॥

जइ आगमो य आलोयणा य दोण्णि वि समं निवयंतो। देंति ततो पच्छित्तं आगमववहारिणो तस्स ॥ १ ॥

यथागम आलोचना च एते द्वे अपि समं निपतिते [illegible] तावमालोचनामागमज्ञानी [illegible] । [illegible] व्यवहारिणः प्रायश्चित्तं ददति । व्य० ॥

तथा च व्यवहारकल्पे [illegible] दर्शितमस्माभिः [illegible] ॥

छत्तीसं याणि ठाणाणि [illegible] । जो कुसलो एरिसे ववहारो समयवादी ॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] ॥ व्य० ॥ [illegible] व्यवहारकल्पे ॥

ततो जाव [illegible] । न भविस्सति दोसेसु [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] । [illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

आगमतो ववहारं परसोचा संकियंमि उ चरित्ते। आलोइयंमि आराहणा अणालोइए भयणा ॥

आगमतः प्रत्यक्षज्ञानी वा परे परस्मिन् व्यवहारं करोति । परस्यालोचनां श्रुत्वा नान्यथा तत्र यदि कलुषितचारित्रतया न सम्यगालोचयति किंत्वालोचनामर्यादामतिक्रम्य वर्त्तते तदा शंकितमिति वा भिन्नमिति वा कलुषितमिति वा एकार्थं चारित्रे सति न सम्यगनेनालोचितमिति ज्ञात्वा तं ब्रूते अन्यत्र गत्वा शोधिं कुरु यदि पुनः सम्यगालोचयति तदा ददाति प्रायश्चित्तं।अथ यदि प्रत्यक्षागमज्ञानिनो वा सर्वभावविषयपरिज्ञाने ततः कस्मात्तस्य पुरत आलोच्यते । किंतु तस्य समीपमुपगम्य वक्तव्यमपराधं मे भवंतो जानंतस्तस्य शोधिं प्रयच्छत तत आह (आलोईत्यादि) आलोचिते बहुगुणसंभववतः सम्यगाराधना भवति अनालोचिते आराधनाया भजना विकल्पना कदाचिन्नेति एतच्चाग्रे भावयिष्यतीत्व्य०:

(तत्रागमतो ववहारं परसोचेति व्याख्यानयति)

आगमे ववहारी छव्विहो वि आलोयणं निसामेत्ता । देतितनो पच्छित्तं पडिवज्जइ सुमारिओ जइ य ॥ १ ॥

आगमव्यवहारी षड्विधोऽपि परस्यालोचनां निशम्य ततः प्रायश्चित्तं ददाति यदि च कमप्यपराधं विस्मृतं स्मारितः सन् सम्यक् प्रतिपद्यते तदा स्मारयति च । अन्यथा तस्यालोचनामेव न ददाति । सांप्रतमुत्तरार्द्धं व्याख्यानयति।

आलोइयं पडिक्कतस्स होइ आराहणा अनियमेणं । अणलोइयंमि भयणा किह पुण भयणा हवइ तस्स ॥ १ ॥

पूर्वमपराधजातमालोचितं ततस्तस्मात्प्रतिक्रांतस्य पुनः कारणतया प्रतिनिवृत्तस्यानियमेन पर्यंते सम्यगाराधना भवति अनालोचिते पुनर्भजना ॥ आह कथं पुनरनालोचिते तस्याराधनाविषयं भाजना भवति अत्राह ॥

कालं कुवेज्ज सयं अमुहो वा हुज्ज अहव आयरियो । अपत्ते पत्ते वा आराहणा तह वि भयणेवं ॥ १ ॥

कोऽपि आलोचनां प्रदास्यामीत्यालोचनापरिणामपरिणत आलोचनाग्रहणाय संप्रस्थित आलोचनार्हसमीपं स च तस्मात् एवापांतराले स्वयं कालं कुर्वते यदि वा प्राप्तोऽपि रोगवशादमुखो जातोऽथवा तस्याप्राप्तवत एव स आलोचनार्ह आचार्यः कालतो यदि वा प्राप्तवतोऽप्यमुखो जातः ततः स एवमालोचनापरिणतः आलोचनायाः असंभवेऽपि कालं कुर्वन्नाराधको यदि पुन र्न सम्यगालोचनापरिणामपरिणतस्तदा सोऽनाराधकः स च तथाकालगतो दीर्घसंसारी भवति। एवमाराधनालोचना हि प्राप्ते वा भाजनया भवति ॥ व्य० ॥

संप्रत्यागमव्यवहारिणामपि पुरत आलोचनायां गुणानुपदर्शयति ॥

जइ आगमवववहारी जाणंति तस्स सोहिं च जहवि । तहावि आलोयणगुणा आयंसंते बहुगुणा ॥ १ ॥

यद्यप्यागमव्यवहारिणस्तस्यालोचकस्यापराधं विजानंति शोधिं च तथापि देयामपि पुरत आलोचना दातव्या उक्तप्रकारमर्थं इदं आलोचयति बहवो गुणास्तथा चालोचकस्यैव स प्रत्ययः प्रसादने यथावन्मर्त्यं वक्तव्यं भगवन् । यदेव मां निहन्त्याद्दिनायं त्वरा स्वरद्स्याति प्रवर्त्तयति महाप्रत्ययेनन एवं स संवेगितमन् प्रवर्द्धमानपरिणामशल्यो भूत्वा यथावस्थितमालोचयति । शोधिं च सम्यक् प्रतिपद्यते ततः पर्यंते आराधनाल्पेककालेन च मोक्षगमनमिति ॥ व्य० ॥

अथ कथमागमिनो व्यवहारं प्रयुंजते तत आह ।

दव्वेहि पज्जवेहि य कमखेत्ते कालभावपरिसुद्धं।आलोयणं सुणेत्ता तो ववहारं पउंजंति ।

द्रव्यैः सचित्तादिभिः पर्यायैस्तेषामेव सचित्तादिद्रव्याणामेव स्थानविशेषैः परिणामविशेषैस्तथा क्रमतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च परिशुद्धामालोचनां श्रुत्वा ततस्तदनंतरं व्यवहारं शोधिव्यवहारं प्रयुंजते नान्यथा तत्र यदि सचित्तं सेवित्वा सचित्तमेवालोचयति तदा द्रव्यशुद्धा सा आलोचना यदा तु सचित्तं प्रतिसेव्याचित्तमालोचयति तदा द्रव्याशुद्धा। तथा यामवस्थामुपगतं सचित्तं प्रतिसेव्य तामेवावस्थां यदालोचयति तदा सा आलोचना पर्यायशुद्धा यदा त्वन्यामवस्थामुपगतं प्रतिसेव्यान्यामवस्थामालोचयति तदापर्यायाशुद्धा। तथा यदा प्रतिसेवनानुलोममालोचयति तदा सा क्रमशुद्धा उत्क्रमेणालोचयतः क्रमाशुद्धा । तथा यत्र जनपदे अध्वनि वा प्रतिसेवितं तत्तथैवालोचयतः क्षेत्रशुद्धा आलोचना जनपदे प्रतिसेवितमध्वनि कथयतः क्षेत्राशुद्धा । तथायतः नानाभोगादिना सेवितं तं भावं कथयतो भावशुद्धा उपेत्य प्रतिसेव्यानां भोगादिना कथयतो भावाशुद्धासंप्रति भावमेवोपदर्शयति।

सहसा अन्नाणेण व भीएणव पेल्लिएण परेण वा । वसणेण पमादेण मूढेण व रागदोसेहिं ।

तेन प्रतिसेवकेन सहसाज्ञानेन वा परेण वा प्रेरितेन वा व्यसनेन वा द्यूतादिना प्रमादेन वा मूढेन वा रागद्वेषाभ्यां वा प्रतिसेव्य यदि तथैवालोच्यते प्रायश्चित्ताय मे ददाति नान्यथेति वाक्यशेषः । संप्रति सहसेत्यस्य व्याख्यानमाह ।

पुव्वं अपासिऊण उच्छित्ते पायंमि जं पुणो पासे। न य तरं नियत्तेउं पायं सहसाकरणमेयं ।

पूर्वमप्रतने प्रदेशे कुलिंगिनमदृष्ट्वोत्क्षिप्ते उत्पाटिते पादे यत्पुनः पश्यति कुलिंगिनं समापतितं न पादं निवर्त्तयितुं शक्नोति। तत एव यस्तस्य व्यापादनमेतत्सहसाकरणं । सांप्रतमज्ञानमाह ।

अन्नयरपमाएणं असंपउत्तस्स नो चउत्तस्स। इरियाइसु भूयत्थे अवट्टतो एयमण्णाणं ।

पंचानां प्रमादानामन्यतरेणापि प्रमादेनासंप्रयुक्तस्याकोडीकृतःस्यात् एवं ईर्यादिषु समितिषु भूतार्थेन तत्वतो वर्त्तमानस्य यद्यतनमेतदज्ञानं अधुना (भीएण वा पेल्लिएण व परेण) इत्यस्य व्याख्यानमाह ।

भीतो पलायमाणो अभियोगभएण वावि जं कुज्जा। पडिवो अपडितो वा पल्लिज्जउ पल्लिओ पाणे ।

अभियोगभयेन भीतः पलायमानो यः कुर्यात्प्राण्यव्यपरोपणादि तत् भीतेनेति द्रष्टव्यं तथा परेण प्रेरितःसन्पतितोऽपतितो वा प्राणान् द्वींद्रियान्या प्रेरयेत। संप्रतिव्यसनादिपदानि व्याचष्टे।

चावश्याग्नरमखममानः शावकैरपि समं कीडाभिलाषेणेदं वाक्यमुच्चारयति ॥ स्था० ॥

आगमावाइ(न्)—आगमापायिन्-त्रि० आगमश्च अपायश्च तौ विद्येते अस्य इति णिनिः ङीप् । उत्पत्तिविनाशशालिनि ॥ वाच० ॥

आग (गा) मि (न्)—आग (गा) मिन्-त्रि० आ-गम-भविष्यति णिनि । गम्यादीनामुपसंख्यानमित्युक्तेः वा ह्रस्वः भविष्यदागमने, ॥ वाच० ॥

आगमिय—आगमिक-त्रि० आगमादागतः ठञ् । आगमज्ञाने, ॥ वाच० ॥ आगमग्रन्थे च "आगमिअमागमेणं जुत्तीगम्मं तु जुत्तीए" आगमिकं यस्त्वागमेन यथा स्वर्गोऽप्सरस उत्तराः कुरव इति ॥ पं० व० ॥

आगमित—त्रि० अधीते ॥ वाच० ॥ गृहीते, "उपयातोत्ति वा अधीतेति वा आगमियंति वा गृहीतंति वा एगट्ठा" इति ॥ नि० चू० ॥ ज्ञाते, ॥ वाच० ॥ "णायं आगमियं च एगट्ठं" ज्ञातमागमितमित्येकार्थमिति ॥ व्य० ॥ पठिते, प्रेरणे, णिच् कः र्यापिते, ज्ञापिते च ॥ वाच० ॥

आगमिस्स (त्)—आगमिष्यत्—त्रि० आगामिनि, "जे य आगमिस्सा अरहंता भगवंतो" ये चागामिन इति ॥ आचा० ॥ आगामिनि काले, "किमागमिस्सं किंवाऽऽगमिस्सं" किंवाऽऽगमिष्यत्यागामिनि काले सुखाभिलाषिणो दुःखद्विषो भावीति ॥ आचा० ॥ "निभिस्सइ आगमिस्संसि" आगमिष्यति काले सेत्स्यति ॥ स्था० ॥ "सो आगमिस्साए जिणो भविस्सइ" "आगमिस्साए" आयत्यामागामिनि काले इति ॥ आव० ॥ "आगमिस्सा वि सुव्वया" आगामिनि ध्यानन्ते काले तथाभूताः परस्परमानुष्ठायिनो भविष्यन्तीति ॥ सूत्र० ॥ "आगमिस्सं च पावगं" आगामिनि काले पत्कारिष्यते तत्स-र्वमिति ॥ सूत्र० ॥ "इयर पुणो आगमिस्साणं" (आगमिस्सा णंति) एष्यत्काले इत्यर्थः प्राकृतत्वाद्वापि विभक्तिव्यत्यय इति ॥ आतु० ॥ "आगमिस्सेणं होक्खइ" आगामिष्यता का-लेन हेतुना भविष्यतीत्यर्थ इति ॥ स्था० ॥ उत्तरकालभाविनि च "पडिकमे आगमिस्साणं" आगमिष्यतामुत्तरकालभावि-नामिति ॥ आतु० ॥

आगमेत्ता-(म्म)-आगत्य (म्य)—अव्य० आ-गम- ल्यप् वामो लोपे तुक् । आगमनं इत्येत्यर्थे ॥ वाच० ॥ ज्ञात्वेत्यर्थे, "आगमेत्ता आणविज्जा" ज्ञात्वाऽऽज्ञापयेदिति ॥ आचा० ॥ "आगम्मुक्कुडुओ संतो" आगत्योत्कुटुक. स्वस्थानस्थ इति ॥ उत्त० ॥

आगमेयव्व—आगमयितव्य—त्रि० आगमनं आगमनपरिज्ञाने तद्गोचरत्वमापादितव्ये ॥ बृ० ॥

आगमेसि (न्)—आगमिष्यत् त्रि० आगामिनि, ॥ स्था० ॥ क-ल्प० ॥ आगमिष्यति काले, ॥ प्रश्न० ॥

आगमेसिभद्द—आगमिष्यद्भद्र—न० आगमिष्यति काले भद्र कल्याणं यस्यासावागमिष्यद्भद्रः । आगमिष्यत्कालकल्याणे कल्याणे, प्रश्न० ॥ आगमिष्यद्भद्रं कल्याण । आगमिष्य-त्कालभाविकल्याणवति, [illegible] ॥ दशा० ॥ आगमिष्यद् भद्रं [illegible]

स्था० ॥ आगमिमये [illegible] ॥ कल्प० ॥ आगमिष्यद्भद्र[illegible] यथा ॥

दसहिं ठाणेहिं जीवा आगमेसिभद्दत्ताए कम्मं पकरेंति तं० अणिदाणयाए दिट्ठिसंपन्नयाए जोगवाहियाए खंतिखम-णयाए जीइंदियाए अमाइल्लयाए अपासत्थयाए सुसा-मण्णयाए पवयणवच्छल्लयाए पवयणउब्भावणयाए ॥ ॥ स्था० ॥

आगमिष्यदागमिष्यत्[illegible]

[illegible]

आगय—आगत—त्रि० [illegible]

ज्ञाते, ॥ दश० ॥ [illegible] ॥ सूत्र० ॥

आगयमिवागयं [illegible]

एगओ [illegible]

[illegible]

अतः पूर्वमागमव्यवहारिणः स्युश्छेदश्रुतं च संयत्यो धीये-रन् ततो यावदार्यरक्षितास्तावद्भ्रमतिन्यः स्वस्थाने सपक्षे संयतीनां प्रकाराने प्रकारानामकार्पुः स्वपक्षाभावेऽपि पक्षेऽन्यार्थोचितवन्दः श्रमणस्य पक्षमेव श्रमणा अपि भवंति ज्ञातव्याः । किमुक्तं भवति श्रमणा अपि सपक्षे आलोचितवंतस्तदभावे विपक्षेऽपि श्रमणीनां पार्श्वे इत्यर्थः । दोषाभावात् आगमव्यवहारिभिर्हि दोषाभावमवगम्य छेदश्रुतवाचना संयतीनां दत्ता नान्यथेति । आर्यरक्षितादारतः पुनः श्रमणानामेव सर्वाने आलोचयंति श्रमणोऽपि श्रमणानामागमव्यवहारव्युच्छेदात् ॥ व्य० ॥

आगमववहारि (न्) आगमव्यवहारिन्-पुं० प्रत्यक्षज्ञानिनि, आगमओऽविहो उ ववहारी । केवलिमणोहि चोद्दस दस नव पुव्वी उ नायव्वो ॥

आगमतो व्यवहारी षड्विधस्तद्यथा केवली केवलज्ञानी (अवधिरिति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद मनः पर्यायज्ञानी अवधिज्ञानी (चोद्दसदसनवपुव्वीति) पूर्विशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते चतुर्दशपूर्वी दशपूर्वी नवपूर्वी च ज्ञातव्यः एते आगमव्यवहारिणः प्रत्यक्षज्ञानिन उच्यन्ते चतुर्दशादि पूर्वधरस्यापि ज्ञानस्य प्रत्यक्षतुल्यत्वादिति ॥ व्य० । टी० ॥

आगमविहि-आगमविधि-पुं० आगमो गणधरादिविरचितशास्त्र [illegible] विधिः । आगमन्याये, "आयजीयं आगमविहिणा [illegible] परमो,, ॥ दर्श० ॥ तत्र यावज्जीवं याव-[illegible] अनु [illegible] ॥ आगमो [illegible] विधिस्तेन आगमन्या-[illegible] । [illegible] तस्य पालने पतत्स-[illegible] तत्रिकमित्याह । [illegible] ॥ दर्श० ॥

आगमविम-[illegible]-पुं० आगमविमावने, (एतदस्य [illegible]) ॥ व्य० ॥

आगम[illegible]-पुं० [illegible] ॥ दर्श० ॥

आगम[illegible]-पुं० [illegible]

[illegible]

आगम[illegible]

विषयव्याप्तिरूपेण मर्यादया वा यथावस्थितप्ररूपणया गम्यन्ते परिच्छिद्यन्तेऽर्था येन स आगमः ॥ नं० ॥ [illegible] ते शिष्यते बोध्यतेऽनेनेति शास्त्रम् [illegible] आगमशास्त्रम्. श्रुतज्ञाने, । विशे० । (तथा च [illegible] भाष्यम्)

"सासिज्जइ जेण तयं सत्थं तं वा विसेसियं नाणं । [illegible] एं वं य सत्थं आगमसत्थं तु सुयनाणं,, ॥ विशे० ॥

"आगमसत्थग्गहणं जं बुद्धिगुणेहिं अट्ठहिं दिट्ठं [illegible] सुयनाणलंभं तं पुव्वविसारदा धीरा,, ॥ नं० ॥

आ अभिविधिना सकलश्रुतिविषयव्याप्तिरूपेण मर्यादया वा यथावस्थितप्ररूपणारूपया गम्यंते परिच्छिद्यंते [illegible] आगमः स चैवंव्युत्पत्त्या [illegible] ततस्तद्व्यवच्छेदार्थं विशेषणांतरमाह-शास्त्रेति [illegible] नेति शास्त्रं आगमः शास्त्रं आगमशास्त्रं आगम[illegible] पष्टितंत्रादिकुशास्त्रव्यवच्छेदः तेषां यथावस्थितार्थ[illegible] ज्ञानाभावतो नागमत्वात् । आगमशास्त्रस्य ग्रहणमा[illegible] स्त्रग्रहणं यद्बुद्धिगुणैर्वक्ष्यमाणैः कारणभूतैरष्टभिर्[illegible] ग्रहणं श्रुतज्ञानस्य लाभं ब्रुवते पूर्वेषु विशारदाः वि[illegible] धीरा व्रतपालने स्थिराः किमुक्तं भवति यदेव जिन[illegible] प्रवचनार्थपरिज्ञानं तदेव परमार्थतः श्रुतज्ञानं न शे[illegible] ॥ नं० टी० ॥ विशे० ॥ आ० म० ॥ आ० चू० ॥

आगमसिद्ध—आगमसिद्ध-पुं० आगमो द्वादशाङ्ग[illegible] म तत्रासाधारणार्थावगमात् सिद्ध आगमसिद्धः । सि[illegible] । ध० । तथाचावश्यके-"आगमसिद्धो सव्वंगपारगो[illegible] मोव्व गुणरासी"आगमसिद्धः सर्वाङ्गपारगो द्वादशा[illegible] अयं च महातिशयवानेव यत उक्तं "संखाता तेवि भ[illegible] हर, इत्यादि इयं च गौतम ! अवगुणराशिरयगंतव्यः [illegible] सः सातिशयचेष्टिता उदाहरणं ॥ आ० म० ॥ भावार्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम् "तत्थागमसिद्धो [illegible] सयंभुरमणे वि मगादीया । जं चिट्ठंति स भयवं उ[illegible] जाणइ" ॥ आ० म० ॥

आगमसुद्ध—आगमशुद्ध -त्रि० आगम आप्तवचनं तेन [illegible] स्तदुक्तार्थानुवादेन निर्दोष आगमशुद्धः । आगमशु[illegible] निर्दोषे, पञ्चाशके स्तवविधिमधिकृत्य"यथाविहिआग[illegible] मपरेसिमणुग्गहट्ठाए" ॥ पंचा० मू० ॥ आगमः स्तव[illegible] गादिकमाप्तवचनं तेन शुद्धस्तदुक्तानुवादेन निर्दोष [illegible] शुद्धस्तं किमर्थमित्याह-स्वपरयोरात्मतदन्ययोरनुग्रह[illegible] कारम्नहुपयो योऽर्थः पदार्थः प्रयोजनं वा सोऽनुग्रह[illegible] स्मै अनुग्रहार्थाय तत्र स्वानुग्रहः प्रावचनिकार्थानुग[illegible] मेवबोधभावात परोपकारद्वारा बोधकर्मवधातेश्च [illegible] ग्रहस्तु परेषां निर्मलबोधः तत्पूर्वकक्रियासंपादनाच्च[illegible] निर्वाणसंपादनायेति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

आगमाभास—आगमाभास-पुं० अनाप्तवचनसमुत्थे [illegible] [illegible] ज्ञानमागमाभासमिति । अभिधेय [illegible] [illegible] यो जानीते यथावस्थितं नाभिधत्ते स आप्त उ[illegible] [illegible] वचनसमुत्थं ज्ञानमागमाभासं इयं । [illegible] [illegible] [illegible]

निमित्तिरहिं गिहत्थि अपणतितियं वा ऊणतरं परिमर्वतो आगाढ फरुसं वा भणति ॥ नि० चू० ॥

आगाढसुय—आगाढश्रुत—न० श्रुतभेदे, "आगाढसुयं भगवती-माइ अणागाढं आयारमातित्ति" ॥ नि० चू० ॥ "आगाढे यव-मज्झे वि" आगाढे नृत्तराध्ययनभगवत्यादिके श्रुते इति ॥ ॥ जीत० ॥

आगाढागाढकारण—आगाढागाढकारण—न० तथाविधे प्रयोजने "अणत्थ आगाढागाढेहिं" अन्यत्र तथाविधप्रयोजनादिति ॥ आचा० ॥

भिक्खू य बहुस्सुयबहुागमे बहु आगाढागाढेसु कारणेसु माई मुसावाईत्ति ॥ व्य० सू० ॥

कुलग्रामं गणग्रामं यत्र सचित्तादिकं व्यवहारेणाऽच्छेतव्यं कार्यं वा आगाढागाढं कारणं तेषु आगाढागाढेष्विति ॥ व्य० सू० ॥ आगाढागाढकारणादीनि पदानि व्यचिख्यासुरिद व्यवहारभाष्यकृत् ।

कुलगणसंघपएसं सचित्तादी तु कारणागाढं ॥ व्य० ॥

सचित्तनिमित्तोऽचित्तनिमित्तो वा यो व्यवहारः कुले छित्तो यथेदं सचित्तादिकं विवादास्पदीभूतं कुलेन छेत्तव्यमिति तत्कुलप्रासमेवं गणप्रासं संघप्रासं भावनीयं यत्र यत्सचित्तादिकं विवादास्पदीभूतं व्यवहारेण छेयतया कुलप्रासं वा तत्कारणागाढं कारणं ॥ व्य० ॥

आगामि(न्)—आगामिन्—त्रि० आगन्तुके, भविष्यत्कालस्थे च ॥ वाच० ॥ लब्धव्ये ॥ स्था० ॥

आगामिपह—आगामिपथ—पुं० आगामिनो लब्धव्यस्य वस्तुनः पन्था आगामिपथः । लब्धव्यवस्तुमार्गे ॥ स्था० ॥

आगामिय—आकामिक—त्रि० अनभिलषणीये, ।

अग्रामिक—त्रि० ग्रामरहिते "अत्थे गइया णिग्गंथा य णिग्गंथीओ य एगमहं आगामियं छिन्नावायं दीहमद्धमडविमणुप्पविट्ठा ॥ स्था० ॥

आगार—आकार—पुं० आ-कृ-घञ् । आकृतौ, आ०म० प्र० ॥ कल्प० ॥ ज्ञा० ॥ स्था० ॥ भ० ॥ राज० ॥ संस्थाने, । औप "सिंगारागारचारुवेसाए" शृङ्गारो मण्डनभूषणाटोपस्तत्प्रधान आकार आकृतिर्यस्याः सा तथा । तथा चारु वेशो नेपथ्यो यस्याः सा तथा ततः कर्मधारय इति ॥ राज० ॥ औप० ॥ सन्निवेशविशेषे शृंगारः शृंगाररसपोषकः आकारः सन्निवेशविशेषो यस्येति ॥ चंद्र० ॥

"आगारविगारं तह पयासंति" आकारं मुखनयनस्तनाद्याकृतिः विकारं च मुखनयनादिविकृतिः यद्वा आकारस्य स्वाभाविकाकृतेर्विकारो विकृतिस्तं तथा प्रकाशयंति ॥ ग० ॥

"आगारो णाम आगारेत्ति वा आगतित्ति वा संठाणेत्ति वा एगट्ठा इति" ॥ आ० चू० ॥

स्वरूपे, ॥ ध० ॥ वाइयाणंयस्स आगारा, आकारा आकृतयः स्वरूपाणीत्यर्थ इति ॥ स्था० ॥ रूपमाकारश्चक्षुर्विषय इति ॥ स्था० ॥ प्रतिवस्तुनियते ग्रहणपरिणामे च । "आगारोउ विसेसो, इति वचनादिति ॥ जी० ॥ सह आकारेण वर्तत इति साकारं विशेषग्रहणप्रवणमिति ॥ दर्श० ॥ (सर्वस्य च वस्तुन आकारवत्त्वं विशेषावश्यके यथा)

आगारो च्चिय मइसद्दवत्थुकिरिया फलाभिहाणाइं ।
आगारमयं सव्वं जमणागारं तयं नत्थि ॥

आकार एव आकारमात्ररूपाण्येव कानीत्याह मतीत्यादि मतिश्च शब्दश्चेत्यादि द्वन्द्वः तत्र मतिस्तावत्क्षेपाकारग्रहणपरिणतत्वादाकारवती तदनाकारवत्वे तु नीलस्येदं संवेदनं न पीतादेरिति नैयत्यं न स्यान्नियामकाभावान्नीलाद्याकारो हि नियामको यदा स नेष्यते तदा नीलग्राहिणीयं मति न पीतादिग्राहिणीति कथं व्यवस्थाप्येत विशेषाभावात्तस्मादाकारवत्येव मतिरभ्युपगंतव्या । शब्दोऽपि पौद्गलिकत्वादाकारवानेव । घटादिकं तु वस्त्वाकारवत्त्वेन प्रत्यक्षसिद्धमेव । क्रियाप्युत्क्षेपणावक्षेपणादिका क्रियावतोऽनन्यत्वादाकारवत्येव । फलमपि कुंभकारादिक्रियासाध्यं घटादिकं मृत्पिंडादिवस्तुपर्यायरूपत्वादाकारवदेव अभिधानमपि शब्दः स च पौद्गलिकत्वादाकारवानित्युक्तमेव तस्माद्यदस्ति तत्सर्वमाकारमयमेव यत्त्वनाकारं तन्नास्त्येव वन्ध्यापुत्रादिरूपत्वात्तस्येति गाथार्थः ॥

अथ प्रयोगद्वारेणाऽनाकारं वस्तु निराचिकीर्षुराह ।

न पराणुमयं वत्थुं आगाराभावओ खपुप्फं च ।
उवलंभववहारा भावाओ णाणागारं च ॥

परस्याकारवद्वस्तुनिषेधकस्यानुमतमभिप्रेतं सामर्थ्यादनाकारवद्वस्तु तन्नास्त्याकाराभावात्खपुष्पवत् । अपरमपि हेतुद्वयमाह–उवलंभेत्यादिना णागारमिति नास्त्यनाकारं वस्तु सर्वथैवानुपलभ्यमानत्वात्तेनाशीयसोऽपि व्यवहारस्याभावाच्चेति पर्यंतवर्ती चकारोऽत्र योजनीयः खपुष्पवदिति दृष्टांतो हेतुद्वयेऽपि स एवेति गाथार्थः ॥ विशे० ॥

आक्रियते आकल्प्यतेऽभिप्रेतं मनोविकल्पितं वस्त्वनेनेत्याकारः आ०कृ० करणे घञ्० बाह्यचेष्टायाम् ॥ विशे० ॥ आ० म० द्वि० ॥ आकारः स्थूलधीसंवेद्यः प्रस्थानादिभावाभिव्यंजको दिगवलोकनादिः आह च–

"अवलोयणं दिसाणं वियंभणं साडयस्स संठवणं ।
आसणसिढिलीकरणं पट्ठियलिंगाइं एयाइं ॥ उत्त० ॥

यदुक्तं अवलोकनं दिशानां विजृम्भणं शाटकस्य सम्वरणं । आसनशिथिलीकरणं प्रस्थितलिङ्गानि चैतानि, ॥ १ ॥ उ० द्व० ॥

"आगारेहिं सरेहिंय, आकारादशरीरगता भावविशेषा इति ॥ ॥ १ ॥ व्य० ॥ विस्तरोऽस्यागारलक्खणशब्दे । भावे घञ् हृद्गतभावावेदने, । इङ्गिते च । वाच० ॥

आक्रियंते इत्याकारा आगृह्यंत इति भावना । सर्वथा कायोत्सर्गापवादे, । आव ॥ १० ॥ ल० ॥ कायोत्सर्गाकारानभिधायाह । एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गो अविराहिओ होज्ज मे काउस्सग्गोत्ति० ल० । आव० ॥ ते च काउस्सग्गशब्दे ॥ आ मर्यादया मर्यादास्थापनार्थम् आक्रियन्ते विधीयन्ते प्रत्याख्यानभङ्गपरिहारार्थमित्याकाराः । प्रत्याख्यानापवादहेतावनाभोगादिके, ॥ स्था० ॥ प्रव ॥ पंचा० ॥ आव० ॥ कस्य प्रत्याख्यानस्य कत्याकारा इति पच्चक्खाणशब्दे । पं०व० ॥ पंचा० ध० ॥॥ आव० ॥ प्रव० ॥

प्रश्न० । राज० । आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ॥ भ० ॥ ज्ञा० द्रव्यतो गेहात् भावतः संसाराभिनंदिनां देहिनामा

[illegible] मर्दे [illegible] इति तयहं फरुसं अगा- [illegible] मिद्धरं । सो [illegible] निर्देसो [illegible] [illegible] मधुरं [illegible] । गाहा-

[illegible] आनि [illegible] इट्टिमं [illegible] ।
[illegible] परं [illegible] ॥ १० ॥
[illegible] अमूसमूसाओ ।
[illegible] मुसा पुण [illegible] भणिया ॥ ११ ॥

[illegible] एमा अमूसा । ण [illegible] एमा मूसा । मूसतीर मूसा । [illegible] । मक्को वा [illegible] वा [illegible] उप्पत्तियादिबुद्धि- [illegible] भिन्नाः [illegible] मूसा- [illegible] । गाहा-

[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible]

[illegible]

भं वा आयरिओ भिक्खुवो आयरिओ खुलं वा । गाहा ।
वसभे छग्गुरुगाई छल्लहुगा भिक्खुखुड्डे गुरुगाई ।
अंता पुण सि चउलहु मासगुरु मासलहुओ य ॥ १८ ॥

वसभो आयरियं आगाढं वदति वा खुड्डो वसभं वा खु[illegible] खुड्डं अहवा अन्यथा प्रायश्चित्तक्रमः । गाहा—

पंच व्हायरियाइ छेया एक्केक्कहासणा अहवा ।
राइंदिपतीसंतं चउण्ह चत्तारि वि विसिद्धा ॥ १९ ॥

आयरियवसभभिक्खुथेरो खुड्डो पच्छेदादीयसिय राइं[illegible] याई अंतेणं चेव धारणियपउगेणं धारेयव्वं जत्थ [illegible] चउगुरुगं तत्थ तत्थ सुत्तणिवाओ दट्ठव्वो अहवा पुग्गु[illegible] चउण्हं चउगुरुगं तव कालविसेसिय अहवा सव्वे [illegible] अविसिट्ठं च उ । गाहा-

जं चेव परट्ठाणे आसायंताण पावए ओमंमि ।
तं चेव य ओमो वि य आसाइंतो वि राइणियं ॥ २० ॥

परट्ठाणं परमधानं ज्येष्ठमित्यर्थः । जं सो ओमे आसा[illegible] पावति ओमे वि तं चेव जेट्ठं आसाएंतो पावति ॥ गाहा ॥

एएसामन्नयरं आगाढं जो वदे भयंतारं ।
सो आणाअणवत्थं मिच्छत्तविराधणं पावे ॥ २१ ॥

असंखेडाइयो दोसा पक्खापक्खगहणो य गच्छभेदाक[illegible] भवेज्जा ति ॥ नि० चू० ॥

ण गिलच्चमासिया छट्टं पल्ली फल्ला वि संवद्धा ।
इर्य इरितगमणचोदणमागाढं चोदितो भणति ॥ १ ॥

कारणे धामायारं भाये याणं [illegible] कतेयां [illegible] पामति । ते थांमो आयपुसं गेहामो ताहे सो [illegible] भणति । सा [illegible] थमिता मम [illegible] [illegible] पज्जालिता ण केवलं पज्जालिता सो [illegible] [illegible] केवले [illegible] प्रायशो निष्पन्ना । [illegible] [illegible] भणेत [illegible] पडिचोएज्जा । मा [illegible] [illegible] ण वदति । [illegible] पडिचोदणाए [illegible] वदेज्ज । तन्निषेधार्थमिदं सूत्रमारभ्यते ॥

जे भिक्खू भिक्खुणं आगाढं वदइ वदंतं वा साइज्जइ ॥ [illegible]
जे भिक्खू भिक्खुणं फरुसं वदइ वदंतं वा साइज्जइ ॥ [illegible]
जे भिक्खुणं ण आगाढं फरुसं वदइ वदंतं वा सा[illegible]
॥ नि० चू० ॥

"[illegible] ॥ नि० चू० ॥

[illegible] ॥ नि० चू० ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

विशेषप्रतिपत्त्यर्थमागाल इत्युच्यते। कर्म०। अधिकमुपसमसेणिशब्दे।

आगास—आकाश—पुं० न० आकाशते दीप्यंते स्वधर्मोपेता आत्मादयो यत्र ॥ दश०॥ आ समन्तात् सर्वाण्यपि द्रव्याणि काशंते दीप्यंते अत्र व्यवस्थितानीति ॥ जी०॥ आ मर्य्यादयाऽभिविधिना वा सर्वेऽर्थाः काशंते प्रकाशन्ते स्वस्वभावं लभन्ते यत्र तदाकाशम् ॥ भ०॥ आङिति मर्य्यादया स्वस्वभावापरित्यागरूपया काशन्ते स्वरूपेण प्रतिभासन्तेऽस्मिन् व्यवस्थिताः पदार्था इत्याकाशम्। यदा त्वभिविधावाङ् तदा आङिति सर्वभावाभिव्याप्त्या काशते इत्याकाशम् ॥ प्रज्ञा०॥ उत्त०॥ सर्वभावावकाशनादाकाशम्। आ मर्य्यादया तत्संयोगेऽपि स्वकीय २ रूपेऽवस्थानतः सर्वथा तत्स्वरूपतयाप्राप्तिलक्षणया काशंते स्वभावलाभेनावस्थितिकरणेन च दीप्यंते पदार्थसार्था यत्र तदाकाशमिति। अथवा अभिविधिना सर्वात्मना तत्संयोगानुभवलक्षणेन काशंते दीप्यंते पदार्था यत्र तदाकाशमिति ॥ अनु०॥

सर्वद्रव्यस्वभावानाकाशयत्यादीपयति तेषां स्वभावलाभेऽवस्थानदानादित्याकाशम्। आङ् मर्य्यादाभिविधिवाची तत्र मर्य्यादायामाकाशे भवन्तोऽपि भावाः स्वात्मन्येवासते नाकाशतां यान्तीत्येवं तेषामात्मसात्करणादभिविधौ तु सर्वभावव्यापनादाकाशमिति ॥ स्था०॥ आ समन्तात् काशतेऽवगाहदानतया प्रतिभासत इत्याकाशम् ॥ कर्म०॥ लोकालोकव्याप्यनंतप्रदेशात्मकामूर्तद्रव्यविशेषे, ॥ अनु०॥ आकाशसत्ताऽनुयोगद्वारे यथाऽऽकाशं तु जीवादिपदार्थानामाधारान्यथानुपपत्तेरस्तीति श्रद्धेयं। न च धर्माधर्मास्तिकायावेव तदाधारौ भविष्यत इति वक्तव्यं। तयोस्तद्गतिस्थितिमात्रकत्वेनोक्तत्वान्न चान्यसाध्यं कार्यमन्यः प्रसाधयत्यतिप्रसंगादिति ॥ अनु०॥

(एतस्य लक्षणं यथा) "जीवानां पुद्गलानां च धर्माधर्मास्तिकाययोः। बादराणां घटादीनामाकाशमवकाशदम्" ॥ इति ॥ भाव०॥

जीवानां पुद्गलानां धर्माधर्मास्तिकाययोर्बादरघटादीनां चोपग्रहवदवकाशदमिति ॥ दर्श०॥ (तथा च द्रव्यानुयोगतर्कणायाम्) अथाकाशद्रव्यस्य लक्षणमाविष्करोति।

यो दत्ते सर्वद्रव्याणां साधारणावगाहनं।
लोकालोकप्रकारेण द्रव्याकाशः स उच्यते ॥ द्रव्या०मू०॥

य आकाशास्तिकायः सर्वद्रव्याणां साधारणावगाहनं सामान्यावकाशं दत्ते स द्रव्याकाशो लोकालोकप्रकारेण उच्यते इति। यतः सर्वद्रव्याणां यः सर्वदा साधारणावकाशदाता स अनुगत एक आकाशास्तिकायः कथितः सर्वाधार इति॥ यथा पक्षिणां गगनमिवेति व्यवहरन् प्रदेशभेदेन भवेत् तद्देशीयानुगत आकाश एव पर्यवसन्नः स्यात् तथा च तत्तद्देशोर्ध्वभागावस्थितमूर्त्ताभावादिना तद्व्यवहारोपपत्तिरिति वर्द्धमानाद्युक्तं मानवधं। तस्याभावादिनिष्ठत्वेनानुभूयमानद्रव्याधारांशापलापप्रसंगात्तावद्गतिसंधानेऽपि लोकवादरेणाकाशे प्रतिबंधतयोक्तव्यवहाराच्च ॥ टी० द्रव्या०॥

(तथा चोत्तराध्ययने) "भायणं सव्वदव्वाणं नहं ओगाहलक्खणं" ॥ उत्त० ठ०॥ यत्पुनः सर्वद्रव्याणां जीवादीनां भाजनं आधाररूपं नभः आकाशं उच्यते तच्च नभः अवगाहलक्षणं अवगाढुं प्रवृत्तानां जीवानां पुद्गलानां आलंबो भवति इति। अवगाहः अवकाशः स एव लक्षणं यस्य तत् अवगाहलक्षणं नभ उच्यते ॥ उत्त० ठ०॥

(आकाशस्य नित्यत्वं द्रव्यत्वञ्च सम्मतितर्के यथा) आकाशाख्यैकं नित्यद्रव्यप्रसिद्धये शब्दांगत्वाल्लिंगत्वेन प्रतिपादयंति। तथा च परेषां प्रयोगो ये विनाशित्वोत्पत्तिमत्त्वादिधर्माध्यासितास्ते क्वचिदाश्रिता यथा घटादयस्तथाकाशाशब्दास्तस्मादेभिराश्रितैः क्वचिद्भवितव्यं यश्चैषामाश्रयः स पारिशेष्यादाकाशस्तथाहि। नायं शब्दः पृथिव्यादीनां वायुपर्यंतानां गुणोऽध्यक्षग्राह्यत्वे सत्यकारणगुणपूर्वकत्वाद्ये तु पृथिव्यादीनां चतुर्णां गुणास्ते बाह्येन्द्रियाऽध्यक्षत्वे सत्यकारणगुणपूर्वका न भवंति।

यथा रूपादयो न च तथा शब्द एवं यावद्द्रव्यभावित्वादाश्रयाद्देदैरन्यत्रोपलब्धेश्चेत्यादयो हेतवो द्रष्टव्याः। स्पर्शवतां यथोक्तव्यपरीता गुणा उपलब्धाः प्रत्यक्षत्वे सतीति च विशेषणं परमाणुगतः पाकजैरनैकांतिकत्वं मा भूदित्युपात्तं न चात्मगुणोऽहंकारविभक्तग्रहणाद्बाह्येन्द्रियाकाशस्य लिंगमाकाशं। चशब्दलिंगविशेषाद्विशेषलिंगाभावादेकं। विभु च सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वात् गुणवत्त्वादसमवायित्वे सत्यनाश्रितत्वात्। द्रव्यमकृतकत्वान्नित्यम ॥ सम्म०॥

(आकाशस्य सावयवत्वम्) न च सावयवत्वमसिद्धं प्रदेशव्यवहारस्य कोशे दर्शनात्। न चाकाशस्य प्रदेशा इति व्यवहारो मिथ्या मिथ्यात्वनिमित्ताभावात्। न च संयोगस्याव्याप्यवृत्तिनिमित्तः सावयवत्वाध्यारोपो मिथ्यात्वकारणं निरवयवे अव्याप्यवृत्तिसंयोगाधारत्वस्याध्यारोपनिमित्तस्यैवानुपपत्तेः। यदि च सावयवं नभो न भवेत् तदा श्रोत्राकाशसमवेतस्येव शब्दस्य ब्रह्मभाषितस्याप्युपलंभोऽस्मदादिभिर्भवेत् निरवयवैकाकाशश्रोत्रसमवेतत्वात्। अथ धर्माधर्माभिसंस्कृतकर्णशष्कुल्यवरुद्धाकाशदेश एव श्रोत्रं तत् न च ब्रह्मभाषितस्यासमवायाच्चास्मदादिभिः श्रवणं। नन्वेवं सैव सावयवत्वप्रसक्तिः श्रोत्राकाशप्रदेशात् ब्रह्मशब्दाधाराकाशदेशस्यान्यत्वात्। यदि च सावयवमाकाशं न भवेत् शब्दस्य नित्यत्वं सर्वगतत्वं च स्यादाकाशैकगुणत्वात्तन्महत्त्ववत्। अथ क्षणिकैकदेशवृत्तिविशेषगुणत्वस्य शब्दे प्रमाणतः प्रतिसिद्धेर्नायं दोषः। नन्वेवमेकदेशवृत्तिविशेषगुणत्वाभ्युपगमे कथं न शब्दाधारस्याकाशस्य सावयवत्वप्रसिद्धिः न हि निरवयवत्वे तस्यैकदेश एव शब्दो वर्त्तते न सर्वं नेति व्यपदेशः संगच्छते। न च संयोगस्याव्याप्यवृत्तित्वनिबंधनोऽर्थं। यत आकाशं व्याप्य संयोगा न वर्त्तंत इति तदेकदेशे वर्त्तंत इत्यभ्युपगमप्रसक्तिः। व्याप्यवृत्तित्वं हि सामान्यान्यवृत्तित्वं। तत्प्रतिषेधश्च पर्युदासपक्षे एकदेशवृत्तित्वमेव। प्रसज्यपक्षे तु वृत्तिप्रतिषेध एव। न चासौ युक्तः संयोगस्य गुणत्वेन द्रव्याश्रितत्वात्। तदभावे च तदभावात्। न च निरवयवत्वेन आकाशस्य संतानवृत्त्या आगमस्य शब्दस्य श्रोत्रेणाप्युपलब्धिः संभवति अन्योन्याकाशदेशोत्पत्तिद्वारेण तस्य श्रोत्रसमवेतत्वानुपपत्तेः। जलतरंगन्यायेनापरापराकाशदेशादापरापरशब्दोत्पत्तिप्रकल्पनायां कथं नाकाशस्य सावयवत्वं। किं चाकाशं शब्दोत्पत्तौ समवायिकारणमभ्युपगम्यते एव स-

जीवति सम्पूर्णानि जीवद्रव्याणि (जीवदेसत्ति)जीवस्यैव बुद्धिपरिकल्पिता द्व्यादयो विभागाः। (जीवप्पएसत्ति) तस्यैव बुद्धिकृता एव प्रकृष्टा देशाः प्रदेशा निर्विभागा भागा इत्यर्थः। (अजीवत्ति) धर्मास्तिकायादयः ननु लोकाकाशे जीवा अजीवाश्चेत्युक्ते तद्देशप्रदेशास्तत्रोक्ता एव भवन्ति, जीवाद्यव्यतिरिक्तत्वाद्देशादीनां, ततो जीवाजीवग्रहणे किं देशादिग्रहणेनेति ? नैवं निरवयवा जीवादय इति मतव्यवच्छेदार्थत्वादस्येति। अत्रोत्तरं (गोयमा ! जीवावीत्यादि।) अनेन चाद्यप्रश्नत्रयस्य निर्वचनमुक्तं। अर्थान्त्यस्य प्रश्नत्रयस्य निर्वचनमाह। (जे अजीवेत्यादि रूवीयत्ति) मूर्त्ताः पुद्गला इत्यर्थः। (अरूवीयत्ति) अमूर्त्ता धर्मास्तिकायादय इत्यर्थः (खंधात्ति) परमाणुप्रचयात्मकाः स्कंधाः स्कंधदेशा द्व्यादयो विभागाः स्कंधप्रदेशास्तस्यैव निरंशा अंशाः परमाणुपुद्गलाः स्कंधभावमनापन्नाः परमाणव इति, ततो लोकाकाशे रूपिद्रव्यापेक्षया अजीवा वि अजीवदेसावि अजीवप्पएसावि, इत्येतदर्थतः स्यादणूनां स्कंधानाञ्चाजीवग्रहणेन ग्रहणात्। (जे अरूवी ते पंचविहेत्यादि) अन्यत्राप्यरूपिणो दशविधा उक्तास्तद्यथा आकाशास्तिकायस्तद्देशास्तत्प्रदेशाश्चेत्येवं धर्माधर्मास्तिकायौ समयश्चेति दश इह तु समेदस्याकाशस्याधारत्वेन विवक्षितत्वात्तदाधेयाः सप्त वक्तव्या भवन्ति, न च तेऽत्र विवक्षिता वक्ष्यमाणकारणा, ये तु विवक्षितास्तानाह-पंचेति, कथमित्याह। (धम्मत्थिकायेत्यादि) इह जीवानां पुद्गलानां च बहुत्वादेकस्यापि जीवस्य पुद्गलस्य वा, स्थानसङ्कोचादि तथाविधपरिणामवशाद् बहवो जीवाः पुद्गलाश्च तथा तद्देशास्तत्प्रदेशाश्च सम्भवन्तीति कृत्वा जीवाश्च जीवदेशाश्च जीवप्रदेशाश्च, तथा रूपिद्रव्यापेक्षया अजीवाश्चाजीवदेशाश्चाजीवप्रदेशाश्चेति सङ्गतमेकत्राप्याश्रये भेदवतो वस्तुत्रयस्य सद्भावात्। धर्मास्तिकायादौ तु त्रितयमेव युक्तं, यतो यदा सम्पूर्णं वस्तु विवक्ष्यते तदा धर्मास्तिकायादीत्युच्यते, तद्देशविवक्षायान्तु तद्देशा इति तेषामवस्थितरूपत्वात्। तद्देशकल्पना त्वयुक्ता तेषामवस्थितरूपत्वादिति।

यद्यपि चानवस्थितरूपत्वं जीवादिदेशानामप्यस्ति तथापि तेषामेकत्राश्रये भेदेन सम्भवः प्ररूपणाकारणमिह तु नास्ति, धर्मास्तिकायादेरेकत्वात्सङ्कोचादिधर्मकत्वाच्चेति। अत एव धर्मास्तिकायादिदेशानिषेधायाह। "नो धम्मत्थिकायस्स देसे" ॥तथा॥ "नो अधम्मत्थिकायस्स देसेत्ति" चूर्णिकारोऽप्याह (अरूविणो दव्वा समुदयसद्देणं भणंति। जिसेसा एगेहिं वा भेसिमा भणेज्जा नो देसेण तस्स अवायट्ठियपमाणत्तणाओ तेण न देसेण निद्देसो। जो पुण देससद्दो पएसु कओ सो सविसयगयववहारत्थं परदव्वफुसणादिगयववहारत्थं चेति ॥ तत्र स्वविषये धर्मास्तिकायादिविषयो यो देशस्य व्यवहारो यथा-धर्मास्तिकायः स्वदेशेनाधर्मलोकाकाशं व्याप्नोतीत्यादि तदर्थं, तथा परद्रव्येण ऊर्ध्वलोकाकाशादिना यः स्वस्य स्पर्शनादिगतो व्यवहारो यथा ऊर्ध्वलोकाकाशेन धर्मास्तिकायस्य देशः स्पृश्यते इत्यादि तदर्थमिति (अद्धासमयत्ति) अद्धा कालस्तल्लक्षणः समयः सयोऽद्धासमयः स चैक एव वर्त्तमानलक्षणः, अतीतानागतयोरसत्त्वादिति, इति निर्वचनम् ॥ टी. भ श.२ उ.१०॥

अलोयाकासे णं भंते ! किं जीवा ? पुच्छा तह चेव, गोयमा ! नो जीवा जाव नो अजीवप्पदेसा। एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुयलहुए अणंतेहिं अगरुयलहुयगुणेहिं संजुत्ते सव्वागासे अणंतभागूणे॥ भ०मू० ॥

अथालोकाकाशं प्रति प्रश्नयन्नाह-(पुच्छा तह चेवत्ति) यथा लोकाकाशप्रश्नं तथाहि-(अलोकाकासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवप्पएसा अजीवा अजीवदेसा अजीवप्पएसत्ति) निर्वचनं त्वेषां षण्णामपि निषेधस्तथा (एगे अजीवदव्वदेसेत्ति) अलोकाकाशस्य देशत्वं लोकालोकरूपाकाशद्रव्यस्य भागरूपत्वात् (अगरुअलहुयत्ति) गुरुलघुत्वाव्यपदेशत्वात् (अणंतेहिं अगुरुयलहुयगुणेहिं) अनन्तैः स्वपर्यायपरपर्यायरूपैर्गुणैरगुरुलघुस्वभावैरित्यर्थः। (सव्वागासे अणंतभागूणेत्ति) लोकाकाशस्यालोकाकाशापेक्षयाऽनन्तभागरूपत्वादिति ॥ भ० टी० ॥ श० २ उ० १० ॥ एकैकस्याकाशप्रदेशस्यागुरुलघुपर्याया अनन्ता इति अगुरु लहुशब्दे। वृ०।

आकाशस्य पर्य्याया नभोव्योमान्तरिक्षाकाशादय इति ॥ विशे० ॥ आकाशं नभस्तारापथो व्योमांबरमित्यादीति ॥ अनु० ॥ स्था० ॥ अस्य बहवः पर्य्याया आगासत्थिकायशब्देऽपि। भ०।

अवगाहदानलक्षणे सर्वद्रव्याधारभूते महाभूतविशेषे चासूत्र। शब्दतन्मात्रादाकाशं सुषिरलक्षणमिति ॥ सूत्र० ॥ शब्दतन्मात्रादाकाशं गंधरसरूपस्पर्शवर्जितमुत्पद्यत इति च सांख्याः ॥ सूत्र० ॥

आकाशमिति पारिभाषिकी संज्ञा एकत्वाच्चास्य। तच्च संख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागशब्दाख्यैः षड्भिर्गुणैर्गुणवत् शब्दलिङ्गश्चेति वैशेषिकाः सूत्र० ॥ (शब्दस्याकाशगुणत्वनिराकरणमागमशब्दे) (आकाशस्य वर्णगंधादि अत्थिकायशब्दे) अनावृते स्थाने च आकाशमनावृतं स्थानमिति ॥ प्रश्न० ॥ छिद्रे, ॥ गणितादिप्रसिद्धे सूत्राङ्के च ॥ वाच० ॥

आगासग—आकाशग-त्रि० आकाशगामिनि, ॥ वाच० ॥ स्वनामख्याते भूतविशेषे ॥ प्रज्ञा० ॥

आगासगमा—आकाशगमा-स्त्री० गमनं गमः आकाशेन गमो यस्या साऽऽकाशगमा विद्याविशेषे, ॥ आ० म० द्वि ॥ (तथा चार्य्यवज्रस्वामिकथायाम) पदानुसारिण्या तेन स्वामिना प्रसृता सती ॥ महापरिज्ञाध्ययनाद्विद्येयमुद्धृता नभोगमा ॥ आ० क० ॥ तेण भगवया पयाणुसारिणा पुव्वहुत्ता महापरिन्नातो अज्झयणा तो आगासगामिणी विज्जा उद्धरिया तीए गमणलद्धिसंपन्नो भयवंति ॥ आ० म० द्वि ॥

उक्तमर्थं सन्यगाथयाह-

जेणुद्धरिया विज्जा आगासगमा महापरिण्णाओ ।
वंदामि अज्जवइरं अपच्छिमो जो सुयधराणं ॥

येनोद्धृता विद्या आगासगमा गमनं गमः आकाशेन गमो यस्यां साकाशगमा महापरिज्ञातो महापरिज्ञानामकाद्ध्ययनात् सर्वेऽपि धर्म्यैर्याऽपि जाताः आतः सर्वेनात्मार्यवज्रमायान्न सर्वेहयधर्म्येभ्यो जातः अतः सर्वरूपादेयगुणैरित्यर्थः तथासौ वज्रश्चेति आर्यवज्रस्तं वंदे अपश्चिमो यः श्रुतधराणां दशपूर्वविदां सांप्रतमन्त्योऽपि-

यिकारणं तत्सावयवं यथा तंत्वादिसमवायिकारणं । न शब्दोत्पत्तावाकाशमभ्युपगतं। न च परमाण्वात्मादिना व्यभिचारः तस्यापि सावयवत्वात् । अन्यथा द्व्यणुकचतु- रणुकादेस्तत्कार्यस्य सावयवत्वं न स्यान्न च बुद्ध्यादेः साव- यवत्वमसिद्धं आत्मनः सावयवत्वेन बुद्ध्यादेः कथंचि- त्तादात्म्यसिद्धेन सावयवत्वोपपत्तेः ॥

यत एव प्रमाणादणवः सिद्धास्तेषां निरवयवत्वमपि तत एव सिद्धमिति तद्ग्राहकप्रमाणबाधितत्वात् । सावयव- त्वानुमानस्याप्रामाण्यं प्रमाणतः परमाणूनामसिद्धावाश्र- यासिद्धितः सावयवत्वानुमानस्याप्रवृत्तिरिति वाच्यं यतः सावयवकार्यस्य सावयवकारणपूर्वकत्वे साध्ये न पूर्वोक्त- दोषावकाशः। न च कार्यकारणयोरात्यंतिको भेदः समवायि- कारणसमवायिद्रव्ययोरिव भेदे विशिष्टकार्यकारणरूपतानुपपत्तेः तस्माद् द्व्यणुकादेः परमाणुकार्यस्य सावयवत्वात् तदात्मभूताः परमाणवः कथं न सावयवा इति न परमाणुवादिभिर्व्यभि- चारः ।

[illegible] च सावयवमाकाशं तद्विनाश्यत्वोपपत्तेः तथाकाशस्य वि- नाशित्वं सिद्धं । तथा ह्यनित्यमाकाशं तद्विशेषगुणाभिमतश- ब्दविनाशान्यथानुपपत्तेः । यतो न तावदाश्रयविनाशोऽभ्यु- पगम्यतेऽनित्यत्वाभ्युपगमविरोधात् न विरोधिगुणप्रादुर्भा- वात् । [illegible] रूपरसयोरिव विरो- धि[illegible] तदापि [illegible] । नापि संयोगादिविरोधिगुणस्तस्य [illegible] शब्देऽसंभवा- [illegible] द्रव्यत्वेन त- [illegible] त- [illegible] । नापि- [illegible] विभिन्ना- [illegible] तदाधार- [illegible] । तन्नाशविरोध- [illegible] तस्यापि विनाशि- त्वं [illegible] । न च बुद्ध्यादिभिर्व्यभिचार [illegible] ।

[illegible]

([illegible]) "[illegible]" [illegible]

[illegible] ॥

स्या० ॥ तत्र लोको यत्राकाशदेशे धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां वृत्तिरस्ति स एवाकाशं लोकाकाशमिति ॥ टी० स्या० ॥

(तथा च द्रव्यानुयोगतर्कणायाम् एतमेवार्थं मीमांसयन्ना- ह) धर्मादिसंयुतो लोकोऽलोकस्तेषां वियोगतो । निरव- धिः स्वयं तस्यावधित्वं तु निरर्थकं ९ ॥ द्रव्या० ॥

धर्मास्तिकायादिसंयुक्त आकाशो लोकस्तदितरस्त्वलोकः स च पुनर्निरवधिरपारोऽलोकः तस्यालोकस्य वयमात्म- नाऽवधित्वमंतर्गडु इति कश्चिदाहान् यथा लोकस्य पा- र्श्वे अलोकस्यापि परोऽस्ति तथैवाग्रेऽपि द्वितीयतटे पारो भविष्यतीति ब्रुवाणमुत्तरयंति । लोकस्तु भावरूपोऽस्ति त- स्यावधित्वं घटते, परं तु अग्रे अलोकस्य केवलं अभावा- त्मकस्यावधित्वं कथं कल्पते शशशृंगवत् । यथा असद्- विद्यमानं शशशृंगं न कुत्रापि निरीक्ष्यमाणं विद्यमानव- द्भाति तथैवैतस्याप्यलोकस्याविद्यमानस्यावधित्वं न घ- टामाटीकते । अथ भावरूपात्मकत्वमङ्गीक्रियते तदा तु षड्व्य- तिरिक्तमन्यद् द्रव्यं नास्तीति व्यवहारात् । आकाशदेशस्वरू- पस्य तु तदंतत्वं कथय तावद्व्याघातो जायते । तस्माद- लोकाकाशस्तु अनंत एव मंतव्य इति । आकाशो यथा सांतः शंसितो धर्माधर्मानुभावात् तस्य भावस्तद्भाव- अलोकाकाशोऽपि सांतो धर्माधर्मानुभावी भवन् अतिरि- क्तद्रव्यत्वमापत्स्यते तस्माद्यथोक्तमेव न्याय्यं यावता आ- काशे तद्धर्माधर्मौ व्याप्य स्थितौ तावता तत्परिमाणशा- लिना आकाशेनापि भवितव्यं तयोरभावात्तस्याप्यभावः सुपरिशीलनीयः इति ९ ॥ टी० द्रव्या० ॥

(लोकालोकाकाशौ विस्तरेण भगवत्यां यथा)

कइविहे णं भंते ? आगासे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे आगासे प० तं०—लोयागासे य अलोयागासे य ॥ भ० ॥

कतिविहे णं भंते ! इत्यादीनि । तत्र लोकालोकाकाशयोर्ल- क्षणमिदं—"धर्मादीनां वृत्तिर्द्रव्याणां भवति यत्र तत् क्षेत्रं । तैर्द्रव्यैः सह लोकस्तद्विपरीतं ह्यलोकाख्यमिति" ॥ १ ॥ टी० भ० ॥

लोयागासे णं भंते ! किं जीवा, जीवदेसा, जीवपएसा, अजीवा, अजीवदेसा, अजीवपएसा ? गोयमा ! जीवा वि जीवदेसा वि जीवपदेसा वि, अजीवा वि अजीवदेसा वि अजीवपदेसा वि । जे जीवा ते नियमा एगिंदिया बेइंदि- या तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अणिंदिया, जे जीव- देसा ते नियमा एगिंदियदेसा जाव अणिंदियपदेसा । जे अजीवा ते दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—रूवी य अरू- वी य, जे रूवी ते चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा—खंधा खंध- देसा खंधपदेसा परमाणुपोग्गला । जे अरूवी ते पंचवि- हा पण्णत्ता, तंजहा—धम्मत्थिकाए नो धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स पदेसा । अधम्मत्थिकाए नो अध- म्मत्थिकायस्स देसे अधम्मत्थिकायस्स पदेसा । अद्धा- समए ॥ भ०सू० ॥

लोयागासेणमित्यादि, यद्यप्यत्र लोकाकाशेऽधिकरणं

जीवाति सम्पूर्णानि जीवद्रव्याणि (जीवदेसत्ति) जीवस्यैव बुद्धिपरिकल्पिता द्व्यादयो विभागाः । (जीवप्पएसत्ति) तस्यैव बुद्धिकृता एव प्रकृष्टा देशाः प्रदेशा निर्विभागा भागा इत्यर्थः । (अजीवत्ति) धर्मास्तिकायादयः ननु लोकाकाशे जीवा अजीवाश्चेत्युक्ते तद्देशप्रदेशास्तत्रोक्ता एव भवन्ति, जीवाद्यव्यतिरिक्तत्वाद्देशादीनां, ततो जीवाजीवग्रहणे किं देशादिग्रहणेनेति ? नैवं निरवयवा जीवादय इति मतव्यवच्छेदार्थत्वादस्येति । अत्रोत्तरं (गोयमा ! जीवावीत्यादि ।) अनेन चाद्यप्रश्नत्रयस्य निर्वचनमुक्तं । अथान्त्यस्य प्रश्नत्रयस्य निर्वचनमाह । (जे अजीवेत्यादि रूवीयत्ति) मूर्त्ताः पुद्गला इत्यर्थः । (अरूवीयत्ति) अमूर्त्ता धर्मास्तिकायादय इत्यर्थः (खंधात्ति) परमाणुप्रचयात्मकाः स्कन्धाः स्कंधदेशा द्व्यादयो विभागाः स्कंधप्रदेशास्तस्यैव निरंशा अंशाः परमाणुपुद्गलाः स्कंधभावमनापन्नाः परमाणव इति, ततो लोकाकाशे रूपिद्रव्यापेक्षया अजीवा वि अजीवदेसावि अजीवप्पएसावि, इत्येतदर्थतः स्यादणूनां स्कंधानाश्चाजीवग्रहणेन ग्रहणात् । (जे अरूवी ते पंचविहेत्यादि) अन्यत्राप्यरूपिणो दशविधा उक्तास्तद्यथा आकाशास्तिकायस्तद्देशस्तत्प्रदेशश्चेत्येवं धर्माधर्मास्तिकायौ समयश्चेति दश इह तु सभेदस्याकाशस्याधारत्वेन विवक्षितत्वात्तदाधेयाः सप्त वक्तव्या भवन्ति, न च तेऽत्र विवक्षिता वक्ष्यमाणकारणात्, ये तु विवक्षितास्तानाह-पञ्चेति, कथमित्याह । (धम्मत्थिकायेत्यादि) इह जीवानां पुद्गलानां च बहुत्वादेकस्यापि जीवस्य पुद्गलस्य वा, स्थानसङ्कोचादि तथाविधपरिणामवशाद् बहवो जीवाः पुद्गलाश्च तथा तद्देशास्तत्प्रदेशाश्च सम्भवन्तीति कृत्वा जीवाश्च जीवदेशाश्च जीवप्रदेशाश्च, तथा रूपिद्रव्यापेक्षया अजीवाश्चाजीवदेशाश्चाजीवप्रदेशाश्चेति सङ्गतमेकत्राप्याश्रये भेदवतो वस्तुत्रयस्य सद्भावात् । धर्मास्तिकायादौ तु त्रितयमेव युक्तं, यतो यदा सम्पूर्णं वस्तु विवक्ष्यते तदा धर्मास्तिकायादिरित्युच्यते, तद्देशविवक्षायान्तु तत्प्रदेशा इति तेषामवस्थितरूपत्वात् । तद्देशकल्पना त्वयुक्ता तेषामवस्थितरूपत्वादिति ।

यद्यपि चानवस्थितकरूपत्वं जीवादिदेशानामप्यस्ति तथापि तेषामेकत्राश्रये भेदेन सम्भवः प्ररूपणाकारणमिह तु तन्नास्ति, धर्मास्तिकायादेरेकत्वादसङ्ख्यत्वादिधर्मकत्वाच्चेति । अत एव धर्मास्तिकायादिदेशनिषेधायाह । "नो धम्मत्थिकायस्स देसे" ॥तथा॥ "नो अधम्मत्थिकायस्स देसेत्ति" चूर्णिकारोऽप्याह (अरूविणो दव्वा मसुदयसद्देण भण्णंति । निसेसा पएसेहिं वा नीसेसा भणेज्जा नो देसेण तस्स अणवट्ठियपमाणत्तणओ तेण न देसेण निद्देसो । जो पुण देससद्दो एएसु कओ सो सविसयववहारत्थं परदव्वफुसणादिगववहारत्थं चेति ॥ तत्र स्वविषये धर्मास्तिकायादिविषयो यो देशस्य व्यवहारो यथा-धर्मास्तिकायः स्वदेशेनोर्ध्वलोकाकाशं व्याप्नोतीत्यादि तदर्थं, तथा परद्रव्येण ऊर्ध्वलोकाकाशादिना यः स्वस्य स्पर्शनादिगतो व्यवहारो यथा उर्ध्वलोकाकाशेन धर्मास्तिकायस्य देशः स्पृश्यते इत्यादि तदर्थमिति (अद्धासमएत्ति) अद्धा कालस्तल्लक्षणः समयः सोऽद्धासमयः स चैक एव वर्त्तमानलक्षणः, अतीतानागतयोरसत्त्वादिति, इतो लोकाकाशगतप्रश्नषट्कस्य निर्वचनम् ॥टी. भ.श.२ उ.१०॥

अलोयाकासे णं भंते ! किं जीवा ? पुच्छा तह चेव, गोयमा ! नो जीवा जाव नो अजीवप्पदेसा । एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुयलहुए अणंतेहिं अगरुयलहुयगुणेहिं संजुत्ते सव्वागासे अणंतभागूणे॥ भ०मू० ॥

अथालोकाकाशं प्रति प्रश्नयन्नाह-(पुच्छा तह चेवत्ति) यथा लोकाकाशप्रश्ने तथाहि-(अलोकाकासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवप्पएसा अजीवा अजीवदेसा अजीवप्पएसत्ति) निर्वचनं त्वेषां षण्णामपि निषेधस्तथा (एगे अजीवदव्वदेसेत्ति) अलोकाकाशस्य देशत्वं लोकालोकरूपाकाशद्रव्यस्य भागरूपत्वात् (अगरुअलहुयत्ति) गुरुलघुत्वाव्यपदेशत्वात् (अणंतेहिं अगुरुयलहुयगुणेहिं) अनन्तैः स्वपर्यायपरपर्यायरूपैर्गुणैरगुरुलघुस्वभावैरित्यर्थः । (सव्वागासे अणंतभागूणेत्ति) लोकाकाशस्यालोकाकाशापेक्षयाऽनन्तभागरूपत्वादिति ॥ भ० टी० ॥ श० २ उ० १० ॥ एकैकस्याकाशप्रदेशस्यागुरुलघुपर्याया अनन्ता इति अगुरु लहुशब्दे । सू० ।

आकाशस्य पर्य्याया नभोव्योमान्तरिक्षाकाशादय इति ॥ विशे० ॥ आकाशं नभस्तारापथं व्योमांबरमित्यादीति ॥ अनु० ॥ स्था० ॥ अस्य बहव पर्य्याया आगासत्थिकायशब्देऽपि । भ० ।

अवगाहदानलक्षणे सर्वद्रव्याधारभूते महाभूतविशेषे चासूत्र.। शब्दतन्मात्रादाकाशं सुषिरलक्षणमिति ॥ सूत्र० ॥ शब्दतन्मात्रादाकाशं गंधरसरूपस्पर्शवर्जितमुत्पद्यत इति च सांख्याः ॥ सूत्र० ॥

आकाशमिति पारिभाषिकी संज्ञा एकत्वात्तस्य । तच्च संख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागशब्दाख्यैः षड्भिर्गुणैर्गुणवत् शब्दलिङ्गञ्चेति वैशेषिकाः सूत्र० ॥ (शब्दस्याकाशगुणत्वनिराकरणमागमशब्दे) (आकाशस्य वर्णगंधादि अत्थिकायशब्दे) अनावृते स्थाने च आकाशमनावृतं स्थानमिति ॥ प्रश्न० ॥ छिद्रे, ॥ गणितादिप्रसिद्धे शून्याङ्के च ॥ वाच० ॥

आगासग—आकाशग–त्रि० आकाशगामिनि, ॥ वाच० ॥ स्वनामख्याते भूतविशेषे ॥ प्रज्ञा० ॥

आगासगमा—आकाशगमा–स्त्री० गमनं गमः आकाशेन गमो यस्याः साऽऽकाशगमा। विद्याविशेषे, ॥ आ० म० द्वि ॥ (तया चार्य्यवज्रस्वामिकथायाम) पदानुसारिण्या तेन स्वामिना प्रस्मृता सती ॥ महापरिज्ञाध्ययनाद्विद्योद्धृते नभोगमा ॥ आ० क० ॥ तेषां भगवता पयाणुसारित्तणओ पउट्ठा महापरिन्नतो अज्झयणा तो आगासगामिणी विज्जा उद्धरिया तीए गमणलद्धिसंपन्नो भयवंति ॥ आ० म० द्वि ॥ उक्तमर्थं सग्रगाथायाह-

जेणुद्धरिया विज्जा आगासगमा महापरिण्णातो ।
वंदामि अज्जवइरं अपच्छिमो जो सुयधराणं ॥

येनोद्धृता विद्या आगासगमा गमनं गमः आकाशेन गमो यस्यां साऽऽकाशगमा महापरिज्ञातो महापरिज्ञानामकाध्ययनात्समार्यवज्रमाराद् सर्वैश्वर्यधर्म्येर्यो ज्ञानः श्रमः सर्वैश्वर्यगुणैरित्यर्थः सचासौ वज्रश्चेति आर्यवज्रस्तं वंदे अपश्चिमो यः श्रुतधराणां दशपूर्वविदां सांप्रतमप्यन्योऽपि-

कोडिसएण वि पुणे कोडिसहस्सं पि माएज्जा, अवगाह- णालक्खणेणं आगासत्थिकाए ॥ भ० १२ श० ४ उ० ॥

आगासत्थिकाएणमित्यादि ॥ जीवद्रव्याणां चाजीवद्र- व्याणां च भाजनभूतोऽनेन चेदमुक्तं भवति-एतस्मि- न्सति जीवानामवगाहः प्रवर्तते एतस्यैव प्रदिनत्वादि- ति, भाजनभावमेवास्य दर्शयन्नाह-(एगेण वीत्यादि) ए- केन परमाण्वादिना । (सेवि) असौ आकाशास्तिका- यप्रदेश इति गम्यते, पूर्णो भृतस्तथा द्व्यणुमपि ता- भ्यामसौ पूर्णः कथमेतदुच्यते-परिणामभेदात्, यथा अ- पवरकाकाशमेकप्रदीपप्रभापटलेनापि पूर्यते, द्वितीयम- पि तत्तत्र माति यावच्छतमपि तेषां तत्र माति तथौषधि- विशेषापादितपरिणामादेकत्र पारदकर्षे सुवर्णकर्षशतं प्र- विशति, पारदकर्षीभूतं च सदौषधिसामर्थ्यात्पुनः पारद- स्य कर्षः सुवर्णस्य च कर्षशतं भवति विचित्रत्वात्पुद्ग- लपरिणामस्येति ॥ (अवगाहणालक्खणेणंति) ॥ इहावगा- हनाश्रयभावो जीवतयेत्यर्थः ॥ भ० टी० १२ श० । उ० ४ ।

आगासत्थिकायदेस—आकाशास्तिकायदेश-पुं० आकाशास्ति- कायस्य बुद्धिकल्पिते द्व्यादिप्रदेशात्मके विभागे, । प्रज्ञा० ॥ जी० । अस्यारूप्यजीवत्वम्॥ "आगासे तस्स देसे य तप्पएसे य आहिए,, आकाशस्य देशः कतमो विभागः आकाशा- स्तिकायदेश इत्यष्टमो भेदोऽरूप्यजीवस्येति ॥ उत्त० ॥

आगासत्थिकायप्पएस—आकाशास्तिकायप्रदेश-पुं० । आ- काशास्तिकायस्य निर्विभागे भागे, । प्रज्ञा० । जी० ॥ अस्यारूप्य- जीवत्वम् । "आगासे तस्स देसे य तप्पएसे य आहिए" तस्याकाशास्तिकायस्य निर्देशो देशस्तत्प्रदेश आका- शास्तिकायप्रदेश इति नवमो भेदोऽरूप्यजीवस्येति । उत्त० ।

आगासथिग्गल—आकाशथिग्गल—न० शरत्कालिके मे- घविनिर्मुक्ते आकाशखण्डे, । जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ कृष्णमणिवर्ण- नमधिकृत्य । "आगासथिग्गलेइ वा,, आकाशथिग्गलं श- रदि मेघविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं तद्धि कृष्णमतीव प्रति- भातीति । तदुपादानम् । जं० । जी० ॥ आ० म० प्र० ॥

(तच्च केन स्पृष्टमित्याह-प्रज्ञापनायाम्)

आगासथिग्गलेणं भंते ! किण्णा फुडे कइहिं वा काएहिं फुडे। किं धम्मत्थिकाएणं फुडे धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे धम्मत्थिकायस्स पदेसेहिं फुडे एवं अधम्मत्थिकाएणं। आगासत्थिकाएणं एएणं भेदेणं । जाव किं पुढविकाएणं फुडे जाव तसकाएणं फुडे अद्धा समएणं फुडे ? हंता गोयमा ! धम्मत्थिकाएणं फुडे नो धम्मत्थिकायस्स देसेहिं फुडे धम्मत्थिकायस्स पदेसेहिं फुडे । एवं अधम्मत्थिकाएण वि नो आगासत्थिकाएणं फुडे आगासत्थिकायस्स देसेणं फुडे आगासत्थिकायस्स पदेसेहिं फुडे जाव वणस्सइकाएणं फुडे एवं तसकाएणं सिय फुडे । सिय नो फुडे अद्धा समएणं देसेणं फुडे प्रज्ञा० १५ पद ॥

(आगासथिग्गलेणं भन्ते इत्यादि) आकाशथिग्गलं लोकः स हि महतो बहिराकाशस्य वितनपटस्य थिग्गलमिव प्रतिभाति, भवन्त केन स्पृष्टो व्याप्त इत्यन्या- न्येन स्पृष्टमेतदेव विशेषतप्रश्नयति कतिभिः किपर्यन्ताद्यैः कायैः स्पृष्टः याशब्दः पक्षान्तरद्योतनार्थः प्रश्नान्तरं च सामान्याद्विशेषतः तान् कायान् । प्रत्येकं पृच्छन्ति (किं धम्मत्थिकाएणं फुडे इत्यादि) सुगमं भगवानाह-हे गौ- तम ! धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः धर्मास्तिकायस्य सर्वात्म- ना तत्रावगाढत्वात्, अत एव नो धर्मास्तिकायस्य देशे- न स्पृष्टो यो हि येन सर्वात्मना व्याप्तो नासौ तस्यैव दे- शेन व्याप्तो भवति- विरोधात्, प्रदेशैस्तु व्याप्तः। सर्वेषा- मपि धर्मास्तिप्रदेशानां तत्रावगाढत्वात्, एवमधर्मास्ति- कायविषयेऽपि, निर्वचनं वाच्यम् । तथा नो आकाशास्ति- कायेन । सकलेन द्रव्येण स्पृष्टः आकाशास्तिकायप्रदेश- मात्रत्वाल्लोकस्य किन्तु देशेन व्याप्तः । प्रदेशैश्च पृथिव्या- दयोऽपि सूक्ष्माः सकललोकापन्ना वर्तन्ते ततस्तैरपि स- र्वात्मना व्याप्तः (तसकाएणं सिय फुडे इति) यदा के- वली समुद्घातगतः सन् चतुर्थे समये वर्तते तदा तेन स्व- प्रदेशैः सकललोकपूरणात् त्रसकायेन स्पृष्टः केवलित्रस- कायत्वात्, शेषकाले तु न स्पृष्टः सर्वत्र त्रसकायानामभावात् ॥ प्रज्ञा० टी० पद १५ ॥

आगासपइट्ठिय—आकाशप्रतिष्ठित-त्रि० आकाशे व्योम्नि प्रतिष्ठितो व्यवस्थित आकाशप्रतिष्ठितः । आकाशाश्रयस्थि- ते, । "आगासपइट्ठिए वाए" ॥ स्था० ॥ भ० ॥ "तप्पइट्ठिया लोगा" तत्प्रतिष्ठितो लोकः [illegible] प्रवा- वातो प्रतिष्ठितस्तत्प्रतिष्ठितः [illegible] [illegible] इति ॥ स्था० ॥

आगासपंचम—आकाशपञ्चम-पुं० आकाशं सुषिरलक्षणम्। तत्पञ्चमं येषां तानि । पृथिव्यादिके पञ्चमहाभूते, सूत्र० । "पुढ- वी आउ तेऊ वाउ आगासपंचमा" इति ॥ सूत्र० ॥

आगासपय—आकाशपद-न० । [illegible] मेदे, ॥ सम० ॥

आगासप्पएस—आकाशप्रदेश-पुं० आकाशस्य निर्विभागे भागे, । प्रज्ञा० ॥ [illegible] इति ॥ सूत्र० ॥

आगासफलिह (फालिय)—आकाशस्फटिक—पुं० आ- काशमिव यदत्यन्तमच्छं स्फटिकमाकाशस्फटिकम् । अत्य- न्तस्वच्छे स्फटिकविशेषे, । "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । आकाशस्फटिक[illegible] [illegible] [illegible] इति भावः ॥ भ० ॥ जं० ॥ रा० ॥ आकाशे मध्ये स्फटिक इव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दृश्यते च दृश्यः स्निग्धः ॥ कल्प० ॥

आगास (फलिह) फलियामया—आकाशस्फटिकमय- त्रि० आकाशस्फटिक[illegible] [illegible] [illegible] प्रभा देवी इति तथा । [illegible] ॥

आगास (फलिह) फलियामय—आकाशस्फटिकमय-त्रि० अतिस्वच्छस्फटिकविशेषमये ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] -प्रदानेनराचिकीर्षैस्तदनुवाद- [illegible]-

मन्ह य आराहित्ता जंबुद्दीवं इमाइविज्जाए ।
गंतूण माणुसनगं विज्जाए एसाणविसओ ॥

[illegible] य वर्त्तमाननिर्देशप्रयोजनं प्राग्वत् । आहिंडिन। [illegible] वा अर्धमिन्नु य हिंडिज्जा इति वचनाप, हिंडेत पर्य- [illegible] जंबूद्वीपनामकं विपया तया गत्वा च मानुषनगं [illegible] सिद्धमिति वाक्यशेषः । विद्याया एव [illegible] ॥

मज्झ य धारेयव्वा न हु दायव्वा इमा मए विज्जा ।
अप्पद्धिया उ मणुया होहिंति अओ परं अन्ने ॥

[illegible] पूर्ववत्। धारयितव्या प्रवचनोपकाराय न पुन- [illegible] इयं मया विद्या । तुशब्दः पुनःशब्दार्थः । किमि- [illegible] । [illegible] एव तुशब्द एवकारार्थः भविष्यन्त्यत- [illegible] । [illegible]

आगासगर-आकाशकर-त्रि० प्रकाशके, [illegible] ॥

[illegible] - [illegible], । सम० । औप० । "आगासग- [illegible]" [illegible] धर्मेणेति [illegible] । [illegible]-

आगासगयं चक्कं आगासगयं छत्तं आगासगयं ओसे य [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

आगासगओ [illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥

([illegible]) [illegible] इति [illegible] ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

कायश्चेत्याकाशास्तिकायः । प्रज्ञा० । जी० लोकालोकव्या- प्यनंतप्रदेशात्मकामूर्त्तद्रव्यविशेषे, अनु० । "आगासे तस्स देसे य तप्पएसे य आहिए" आकाशमाकाशास्तिकायः जीवपुद्गलयोरवकाशदानादाकाशमिति सप्तमो भेदोऽज- जीवस्येति ॥ उत्त० ॥

(आकाशास्तिकायस्य पर्याया भगवत्याम्) यथा—

आगासत्थिकायस्स णं पुच्छा, गोयमा ! अणेगा अभि- वयणा पं०, तंजहा—आगासेइ वा आगासत्थिकाएत्ति वा गगणत्ति वा नभेइ वा समेति वा विसमेति वा खहेति वा विहेति वा वीयीति वा विवरेति वा अंबरेति वा अंबरसेति वा छिड्डेति वा झुसिरेति वा मग्गेति वा विमुहेति वा अ- ट्टेति वा वियट्टेति वा आधारेति वा वोमेति वा भायणेति वा अंतरिक्खेति वा सामेति वा उवासंतरेति वा आगमेति वा फलिहेति वा अणंतेति वा जेयावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते आगासत्थिकायस्स अभिवयणा पं० ॥ सू० भ० २० श० २ उ० ॥

(आगासेत्ति) आ मर्यादयाऽभिविधिना वा, सर्वेऽप्य- र्थाः [illegible] स्वस्वभावं लभन्ते यत्र तदाकाशं । (गग- णेत्ति) अतिशयगमनविषयत्वाद्गगनं निरुक्तिवशात् ॥ (नभेत्ति) ॥ न भाति न दीप्यत इति नभः (समेत्ति) नि- [illegible] समं । (विसमेत्ति) दुर्गमत्वाद्विषमं (ख- हेत्ति) खनने भुवो हाने च त्यागे यद्भवति तत्खहमिति नि- रुक्तिवशात् (विहेत्ति) विशेषेण हीयते त्यज्यते तदिति विहायः, अथवा विधीयते क्रियते कार्यजातमस्मिन्निति विहं (वीयीत्ति) वेचनाद्विविक्तस्वभावत्वाद्वीचिः (विवरेत्ति) विगतवरणत्वाद्विवरं (अंबरेत्ति) अंबेव मातेव जननसा- धर्म्यादम्बा जलं तस्य राणाद्दानादिति निरुक्तितोऽम्बरं । (अंबर- सेत्ति) अम्बा पूर्वोक्तयुक्त्या जलं तद्रूपो रसो यस्मादिति निरुक्तितोऽम्बरसं । (छिड्डेत्ति) छिद्रं छेदनस्यास्तित्वाच्छिद्रं । (झुसिरेत्ति) शुषिः शोषस्य दानाच्छुषिरं ॥ (मग्गेत्ति) पथिरूपत्वान्मार्गः (विमुहेत्ति) मुखस्यादेरभावाद्विमुखं । (अट्टेत्ति) अद्यते गम्यते अट्यते वा अतिक्रम्यतेऽनेनेति अर्दः अट्टो वा (वियट्टेत्ति) स एव विशिष्टो व्यर्दो व्यट्टो वा ॥ (आधारेत्ति) आधारणादाधारः (वोमेत्ति) विशेषेणावना- न्व्योम । (भायणेत्ति) भाजनाद्विश्वस्याश्रयणाद्भाजनं ॥ (अंतरिक्खेत्ति) अन्तर्मध्ये ईक्षा दर्शनं यस्य तदन्तरिक्षं । (सामेत्ति) श्यामवर्णत्वाच्छ्यामं । (उवासंतरेत्ति) अवका- शरूपमन्तरं न विशेषादिरूपमित्यवकाशान्तरम् । (आग- मेत्ति) गमनक्रियारहितत्वेनागमं (फलिहेत्ति) स्फटिकमि- व स्वच्छत्वात्स्फटिकम् । (अणंतेत्ति) अनन्तमन्ताभावात् । टी० ॥ भ० श० ॥ २० ॥ उ० । २ ॥

[illegible] शब्दे ।

[illegible] [illegible] [illegible]

यथा—

[illegible] ! [illegible] ! [illegible]

[illegible]

प्रतिपादनम्—"आघवणाहि य" आख्यापनाभिश्च सामान्यतः प्रतिपादनैरिति । स्था० । निर० । भ० ।

आघवित्तए—आख्यातुम्–अ० भणितुमित्यर्थे । अंत० । भ० ।

आघविय—आख्यात–त्रि० आ० ख्या० कर्मणि क्त० कथिते, ॥ वाच० ॥ "भगवया महावीरेणं आघविए" (आघविएत्ति) आर्षत्वादाख्यात इति । उत्त० ।

आगृहीत–त्रि० आदत्ते, "आवस्स पत्ति पयं आघवियं पन्न-वियं परूवियं" ॥ ग० ॥

आघवियंति प्राकृतशैल्या छांदसत्वाच्च गुरोः सकाशादागृहीतम् । अनु० ।

आग्राहित—त्रि० आदापिते, ॥ भ० ॥

अर्पापित—त्रि० प्रतिपादनेन पूजां प्रापिते, "केवलिपण्णत्तं धम्मं आघवेज्ज वा" आमाहयेच्छिष्यानर्पापयेद्वा प्रतिपादनतः पूजां प्रापयेदिति ॥ भ० ॥

आघवेमाण—आख्यात्–त्रि० कथयति, । आव० ।

आघसंत—आघर्षण–त्रि० ईषद्घर्षणं कुर्वति, । नि०चू० ।

आघसावण—आघर्षण–न० ईषद्घर्षणे, [जे भिक्खू णिग्गंथे णिग्गंथस्स दंते अणउ० गारत्थी० आघसावेज्ज वा पघसावेज्ज वा आघसंतं वा पघसंतं वा साइज्जइ] नि०चू० ॥

आघाण—आख्यान–न० कथने,–"आघाइणाणि" ज्ञानी आख्यात्याचष्टे ॥ आचा० ॥

आघाय–आख्यात–त्रि० आ ख्या० कर्मणि क्त० कथिते, ॥ वाच० ॥ "आघायंतु सोश्चा" आख्यातमेवैतत् कुशीलविपाकादिकं श्रुत्वा निशम्येति ॥आचा०॥ भावे क्त० आघाये च न० "आघायं पुण एगेसिं" । सूत्र० ।

नियतिवादिनां पुनरेकेषामेतदाख्यातं अत्र चाविवक्षितकर्मका अपि अकर्मका भवंतीति ख्यातेर्धातोर्भावे निष्ठाप्रत्ययस्तद्योगे कर्त्तरि षष्ठी ततश्चायमर्थस्तैर्नियतवादिभिः पुनरिदमाख्यातं तेषामयमाशय इत्यर्थ इति । सूत्र० ।

आघात–पुं०आ+हन्–घञ् । १वधे, २ आहनने, ३ ताडने च आघाते घञ् । ४ वधस्थाने, ॥ वाच० ॥

आहन्यंते अपनयंति विनाश्यंते प्राणिनां दशप्रकारा अपि प्राणा यस्मिन् स आघातः । मरणे । सूत्र० ॥

आघायकिच्च—आघातकृत्य–न० अग्निसंस्कारजलांजलिप्रदानपितृपिण्डादिके मरणकृत्ये, "आघायकिच्चमाहेउं नाइओ विसएसिणो । अन्ने हरंति तं वित्तं" सूत्र० । आहन्यंते अपनयंति विनाश्यंते प्राणिनां दशप्रकारा अपि प्राणा यस्मिन् स आघातो मरणं तस्मै तत्र वा कृत्यमग्निसंस्कारजलांजलिप्रदानपितृपिण्डादिकमाघाते कृत्यं तदाधानुमादाय कृत्वा पश्चात् ज्ञातयः स्वजनाः पुत्रकलत्रभ्रातृव्यादयः । किम्भूता विषयान्वेषिणः शील येषान्तेऽन्येऽपि चिरश्रीविषाः मन्तस्तस्य दुःखार्जितं वित्तं द्रव्यजातमपहरंति स्वीकुर्वन्ति ॥ सूत्र० ॥

आ (घ) यायण—आघातन–न० वधस्थाने, ॥ वाच० ॥ "तत्थ णं गइं एग आघायणं पासंति" आघयणंति वधस्थानमिति ॥ स्था० ॥ "आघायणपडिदुवारसंपाविया" आघातनस्य वध्यभूमिमण्डलस्य प्रतिद्वारं संप्रापिता इति ॥ सूत्र० ॥

"आघयणंति जत्थ वा महासंगाममयावहूए" ॥ आव० । आ० चू० ॥ भावे ल्युट् । हनने ॥ वाच० ॥

आघुम्मिय–आघुलिय—आघोलिय–आपहल्लिय–आघूर्णित–त्रि० आ–घूर्ण० क्त० "घूर्णेर्घुलघोलघुम्मपहल्लाः" इति प्रा० सूत्रेणैते चत्वार आदेशाः ॥ प्रा० ॥ चालिते, भ्रान्ते च । वाच० । घुलइ, घोलइ, घुम्मइ पहल्लइ, इति ॥ प्रा० व्या० ॥

आचंदसूरिय—आचन्द्रसूर्य्य—न० यावच्चन्द्रसूर्य्यौ तावदित्यर्थे,–"आचंदसूरियं तह होउ इमा सुप्पतिट्ठति" आचंद्रसूर्यं चन्द्रसूर्य्यौ यावत्तावत् भवतु अस्तु इयमधिकृता सुप्रतिष्ठा शोभनावस्थानमिति ॥ पंचा० ॥

आचक्खु—आचक्षुस्—त्रि० आ×चक्ष–या० उसि । आख्यानकर्त्तरि, ॥ वाच० ॥

आचेलक्क—अचेलक्य—त्रि० न विद्यते चेलं वस्त्रं यस्य स अचेलकस्तस्य भाव आचेलक्यम्–विगतवस्त्रत्वे, ॥ कल्प० ॥ तदात्मके कल्पभेदे च । आचेलक्यधर्मोपेतत्वादाचेलक्य. । चारित्रलक्षणे धर्मे च पुं०—"आचेलक्को धम्मो पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स" ॥ पंचा० ॥ भेदादिबहुवक्तव्यताऽचेलकशब्दे ॥ कल्प० ॥ वृ० ॥ जी० ॥ पं० चू० ॥ पं० भा० ॥ पंचा० ॥

आचोक्ख—आचोक्ष—पुं० अष्टमे पिशाचनिकाये ॥ प्रज्ञा० ॥

आज (य)ग–आजक—न० अजानां समूहः वुञ् छाग समूहे, । वाच० ।

आजम्म—आजन्मन्—अव्य० यावज्जीवमित्यर्थे, । "वसिज्ज तत्थ आजम्मं गोयमा ! मज्जए मुणी" आजन्म जीवितकालमभिव्याप्य यावज्जीवमित्यर्थः । ग० ।

आज (य) म्मसुरहिगंध—आजन्मसुरभिगंध—पुं० आजन्म सुरभिगंधस्य । मरुवकवृक्षे । राजनि० ॥ वाच० ॥

आज (य) वंजवीभाव—आजवंजवीभाव—पुं० पुन पुनर्गमनागमने, "आरंभसत्ता पकरंति संगं" संगात् पुनर्भव संसार आजवं जवीभावरूपः इति ॥ आचा० ॥ "एस मरणा पमुच्चइ" मरणादायुक्षयलक्षणान्मुच्यते आयुषो बन्धनाभावात् यदि वा आजवं जवीभावाद्वार्त्तविमरणाद्वा सर्व एव संसारे मरणं तस्मान्मुच्यते इति ॥ आचा० ॥

आजा (या) इ—आजाति—स्त्री० आ० जन् क्तिन् आजननमाजातिः ॥ स्था० ॥ आजायन्ते तस्यामित्याजातिः । आचा० । आजनने जन्मनि, । "ताडयित्वा तृणेनापि संरम्भान्मतिपूर्वकम् ॥ एकविंशतिमाजातीः पापयोनिषु जायते" ॥ "मादयेऽनूनं वदन् वादिवंचयेत् वाक्यैर्मृषा । विवशः शतमाजातीः तस्मात् सत्यं वदेत् तत्" ॥ इति च मनुः ॥ वाच० ॥

आजननमाजातिः सम्मूर्छनगर्भोपपातरूपं जन्मादि ॥ स्था० ॥ आजातिस्थानदशकस्य मनुष्यजन्मनि ॥ स्था० ॥ आजायन्ते तस्यामित्याजातिः अपि मनुष्यं व्यतिरिक्ता मनुष्यादिजातिः भाषाजातिषु जातावाचारदशास्वेव ग्रन्थ इति ॥ आचा० ॥

आयाति—स्त्री० आगमे, आजातिस्थाने [illegible] ॥ स्था० ॥ [illegible] इति ॥ स्था० ॥

आजीर–आजीर–पुं० [illegible]

[illegible]कालानुरूपं [illegible] यत् स्फटिक तन्मयेन सपादपीठेन सिंहासनेनेति ॥ औप० ॥

आगासमासिर—आकाशभाषित–न० आकाशे भाषितम् । [illegible] कथने, ॥ वाच० ॥

आगासमंडल—आकाशमण्डल–न० आकाशो मण्डलमिव [illegible], आकाशस्य निरवयवत्वेन अनवच्छिन्नत्वेन च [illegible]ऽपि भूगोलवृत्तोपाधिकृतं तदीयं मण्डलमिव भवति यो हि नभो भागो भूगोलेनावृतः सन् [illegible] तस्यैव भूगोलोपाधिना गोलाकारत्वं [illegible] भूमेर्गोलाकारत्वानुमानम् । यदि भूमिर्गोलाकारा न स्यात् कथं तदाऽनन्तानवच्छिन्नस्याकाशस्य [illegible] कस्य चिदुपाधेरेव चास्य माया[illegible] इति कल्प्यम् अन्यस्य च परिधे[illegible] भूमेरेव तथात्वसिद्धिरिति । तस्यागो[illegible] तथात्वकल्पनमिति "आकाश[illegible]" । [illegible] । नभोमण्डलादयोऽप्यत्र नेत[illegible] ॥ भा० द० ॥ वाच० ॥

आगासमग्ग—आकाशमार्ग–पुं० [illegible]मार्गभेदे, ॥ सूत्र० ॥ आ[illegible] ॥ सूत्र० ॥

आगासरयण—आकाशरत्न–न० आकाशे रत्नम् । [illegible] आकाश[illegible] । [illegible] "[illegible] श्रुतं [illegible]" [illegible] ॥ वाच० ॥

आगासवासिन्(न्)—आकाशवासिन्–पुं० आकाशे [illegible] । [illegible] ॥ औप० ॥ [illegible] ॥ औप० ॥ (आ[illegible]) [illegible] ॥ औप० ॥

आगासि—[illegible] ॥ [illegible] ॥

आगासिय—[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

आगासे—[illegible] ॥ [illegible] ॥

आगासि[illegible]—[illegible]

इत्येतानि षट् जातयः पञ्चैवं सत्तदशके आनुपूर्व्या स्थिते त्रिके, ॥ कर्म० ॥

आगु—आकु—आगु–पुं० । अक अग कुटिलायां गतौ, उण् अभिलाषायाम्, । "सक्कोवं सहुवणाइक्खु अगू तेण हुंति इक्खागा" अक अग कुटिलायां गतौ अनेकार्थत्वाद्धातूनाम् अक धातोरौणादिके उण्प्रत्यये आगुशब्दोऽभिलाषार्थः ततःस्वामी इक्षोः आगुनाभिलाषेण करं प्रासारयत् शक्र आर्पयत् तेन कारणेन भवंति इक्ष्वाकुवंशभवा ऐक्ष्वाका इति ॥ आ० क० ॥

आग्घाण—आघ्राण–त्रि० आ०घ्रा०क० १ गृहीतगन्धे पुष्पादौ, नासिकया यस्य गन्धज्ञानं जातं तस्मिन् २ तृप्ते च भावे क्त ३ गन्धग्रहणे, घ०तृप्तौ च न० वाच० । आग्घा ति-॥ प्र० व्या० ॥

आग्घाय—आघ्रात–त्रि० आ–घ्रा–क्त । वा तस्य नत्वाभावः १ । गृहीतगन्धे पुष्पादौ, २ तृप्ते, ३ आक्रान्ते च ॥ वाच० ॥

आघं—आख्यानवत्–त्रि० कथयितरि, "आघं मईमं अणुवीय धम्मं" ॥ सूत्र० ॥ (आघंति) आख्यातवानिति ॥ सूत्र० ॥

आघंअज्झयण—आख्यातवदध्ययन—न० सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धस्य समाध्यध्ययनापरनामधेये दशमेऽध्ययने, तथा च सूत्रकृताङ्गनिर्युक्तिकृदाह "आयाणपदेणाघं गोणं णामं पुण समाहित्ति" ॥ सूत्र० ॥ आदीयते गृह्यते प्रथममादौ यत्तदादानमादानं च तत्पदं च सुबन्तं तिङन्तं वा तदादानपदं तेनाघंमिति नामास्याध्ययनस्य यस्मादध्ययनादाविदं सूत्रं । (आघं मईममणुवीइधम्ममित्यादि) यथोक्तस्याध्ययनेषु चतुर्थमध्ययनं प्रमादाप्रमादाभिधायकमप्यादानपदेनाभिधीयमित्युच्यते गुणनिष्पन्नं पुनरस्याध्ययनस्य नाम समाधिरिति ॥ सूत्र० ॥

आघंसण—आघर्षण—आघें ल्युट् । मर्दने, ॥ वाच० ॥ ईषत् घर्षणे, "आघंसेज्ज वा" ईषत्पुनः पुनर्वा घर्षयेदिति ॥ आचा० ॥ "जे भिक्खू अप्पणो दंते आघंसेज्ज वा पघंसेज्ज वा आघंसंतं वा पघंसंतं वा साइज्जइ । एकदिणं आघंसणं दिणे २ पघंसणाणि" ॥ नि० चू० ॥

आघरग–आघरक—पुं० आघरयति रोगान् ण्वुल् । रक्तापामार्गे, ॥ राजनि० । घातके, त्रि० ॥ वाच० ॥

आघवइत्ता—आख्यातृ–त्रि० आख्यायके, (प्रज्ञापके) ॥ स्था० ॥

आघवण—आख्यान–न० सामान्यविशेषाभ्यां कथने, "आघविज्जंति" । प्राकृतशैल्याऽऽख्यायंते सामान्यविशेषाभ्यां कथ्यन्ते इत्यर्थं इति ॥ सम० ॥ आव० ॥ आख्यापने, । सामान्यविशेषरूपेण कथने,–"दुवालसंगं गणिपिडगं आघवेइ" सामान्यविशेषतः आख्यापयतीति ॥ स्था० ॥

आघवण—न० आख्याने, ॥ अनु० ॥

आघवणा—न० आख्याने, ॥ अ० ॥

आघवेमाण—न० प्रतिपादयतः गुणमापणं, । "केवलिपण्णत्तं धम्मं आघवेमाण वा" आख्यापयन्तं [illegible] प्रतिपाद[illegible]) ॥ अ० ॥

आघविज्जंति–आख्यायन्ते–स्त्री० आख्याने, "आइंदि आघविज्जइ" (आख्यायते इति) आख्यायतेऽत्रेति । सूत्र० । तत्र [illegible]

कृष्यादेः कर्तुः कारापकस्य वा तन्मयोजनापेक्षीयि यानि नानारूपाणि हलादीनि यन्त्राणि वस्तूनि तानि दृष्ट्वा आत्मनः कर्माणि शिल्पे वा कौशलज्ञापनाय दोमनस्यदौर्मनस्यानि वा यत् वक्ति तत्कर्मशिल्पपरिज्ञापनं। अनेन च प्रकारेण कौशलज्ञापने मृषा। वस्तुतयथार्थतावचनमसृषा॥ पिं०॥ नि०चू०॥

आजीवपिण्डग्रहणे दोषा यथा-

जे भिक्खू आजीविपिंडं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ६२ जातिमातिभावं उवजीवतित्ति आजीवणपिंडो गाहा-जे-भिक्खू जीवपिंडं गेण्हेज्ज सयं तु अहवा साति(इ)ज्जे सो आणा अणवत्थं मिच्छत्तविराहणं पावे॥ १४८॥ स्वयं गेण्हति अण्णं वा गेण्हावेति अणुजाणाति वा तस्स आणादिया य दोषा चउलहुँ च पच्छित्तं॥ नि०चू०॥

आजीवति, कर्मणि अच्।आजीवनकारिणि, कर्माजीवनरूपाजीव इत्यादौ तु आजीव अस्त्युपव स० इति भेदः॥ ॥ वाच०॥ दुर्वाचभेदे,॥प्रव०।स्थ०॥ आजीवकगुप्तजीवतं जातिकुलगणादिकल्पादिना करोतीति॥ दर्श०॥ स च पंचविधः—

पंचविहे आजीवे प० तंजहा जाइआजीवे कुलाजीवे कम्माजीवे सिप्पाजीवे लिंगाजीवे॥ स्था० सू०॥

(व्यवहार(कल्पे)ऽप्य गणभेदाः) यथा—

जातीकुले गणे वा कम्मे सिप्पे तवे सुए चेव।
सत्तविहं आजीवं उवजीवइ जो कुसीलो उ॥

जातिर्मातृकी कुलं पैतृकं, गणो मल्लगणादि, कर्म कृष्यादिकमाचार्योपदेशजं शिल्पं। तपःश्रुते प्रतीते एवं सप्तविधमाजीवं य उपजीवति जीवनार्थमाश्रयते तद्यथा जातिं कुलं वात्मीयं लोकेभ्यः कथयति। येन जातिपूज्यतया वा भक्तपानादिकं प्रभूतं लभेयमिति। एवमेव कुलं मल्लगणादिभ्यो गणेभ्यो गणविद्याकुशलत्वं कर्मशिल्पकुशलेभ्यः कर्मशिल्पकौशलं कथयति। तपसः उपजीवना तपः कृत्वा तपस्वी अहमिति जनेभ्यः कथयति विद्वानोऽहमिति॥ व्य०प्र०॥

श्रमणभेदे च। ये गोशालकमतमनुसरन्ति भण्यन्ते ते तु आजीवका इति। एते ऽपि लोके श्रमणा इति व्यपदिश्यन्त इति॥ प्रव०॥

आजीवग-आजीवक-पुं० आ-जीव-कर्तरि ण्वुल्।आजीविकाकरे, ॥ वाच०॥ श्रमणभेदे,। प्रव०। आचा०।

आजीविग-पुं०।आ-समन्तज्जीवन्त्यनेनेत्याजीवोऽपि तं दर्शनं तदनुष्ठायिनस्ते आजीविकाः। पाखंडभेदे,। "आजीवगे चेव चउत्थमाहु से " [illegible] ॥ सूत्र०॥

[illegible]॥ सूत्र०॥

आजीवन—आजीवन—न० आजीव्यतेऽनेन करणे ल्युट्। वृत्त्युपाये,। भावे ल्युट्। वृत्त्युपजीवने,॥ वाच०॥ [illegible]

[illegible]॥ दर्श०॥

आजीवणा—आजीवना—स्त्री०। परीषहजये,॥ दर्श०॥

आजीवणापिंड—आजीवनापिण्ड—पुं०। [illegible] दोषदुष्टे, [illegible] ॥ जीत०॥

आजीवणाभय—आजीवनाभय—न०। [illegible] ॥ दर्श०॥

आजीवदिट्ठंत—आजीवदृष्टान्त—पुं०। [illegible] ॥ जीत०॥

(आजीवदृष्टान्तेन [illegible])

आजीवपिंड—आजीवपिण्ड—पुं०। [illegible] ॥ पंचा०॥

"[illegible]" [illegible] ॥ पंचा०॥ ([illegible]) नि०चू०॥

आजीववित्तिया—आजीववृत्तिता—स्त्री०। [illegible] ॥ [illegible]

आजीवि(न्)—आजीविन्—पुं०। [illegible]

आजीविय—आजीविक—पुं०। [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible]

[illegible] ॥

याम् ॥ प्रव० ॥ आजीवनार्थमालम्बने, ॥ वाच० ॥ आ समन्ताज्जीवन्त्यनेनेत्याजीवः । अर्थनिचये, ॥ सूत्र० ॥ आजीविकायाम्, ॥ व्य० ॥ आत्मवर्त्तनोपाये, ॥ सूत्र० ॥ वाच० ॥ "आजीवमेयन्तु अबुज्झमाणो पुणो २ विप्परियासु वेंति" ॥ ॥ सूत्र० ॥ आजीमाजीविकामात्मवर्त्तनोपायं कुर्वाणाः पुनः पुनः संसारकान्तारे विपर्य्यासं जन्मजरामरणरोगशोकोपद्रवमुपैति गच्छति तदुत्तरणायाभ्युद्यतो वा तत्रैव निमज्जतीत्ययं विपर्य्यास इति ॥ सूत्र० ॥

आजीवनं जातिकुलगणकर्मशिल्पानां गृहस्थसमानाभिधानत उपजीवनमाजीवः । उत्पादनादोषविशेषे, ॥ पंचा० ॥ जात्यादिकथनादुपजीवनमाजीव इति ॥ ग० ॥

आजीवस्य भेदादिकमाजीवपिण्डदोषस्य स्वरूपादिकञ्च यथा पिण्डनिर्युक्तौ ॥

जाईकुलगणकम्मे सिप्पे आजीवणा उ पंचविहा ।
सूयाए असूयाए व अप्पाणं कहेहि एक्केके ॥

आजीवना पंचविधा तद्यथा- जातिमाजीवनीं करोतीत्यर्थः । एवं कुलविषया गणविषया कर्मविषया शिल्पविषया च । सा चाजीवना एकैकस्मिन् भेदे द्विधा तद्यथा-सूचया आत्मानं कथयति । असूचया च । तत्र सूचा वचनभंगिविशेषेण कथनं । असूचा स्फुटवचनेन ॥ पिण्ड० ॥ तत्र जात्यादीनां लक्षणमाह ॥

जाई कुले विभासा गणो उ मल्लाइ कम्म किसिमाई ।
तूणाइ सिप्प णावज्जगं च कम्मे य आवज्जं ॥

जातिकुले विभाषा विविधं भाषणं कार्य्यं तथैवं जातिर्ब्राह्मणादिका कुलमुग्रादि । अथवा मातृसमुत्था जातिः । पितृसमुत्थं कुलं । गणो, मल्लादि वृन्दं । कर्म, कृष्यादि, शिल्पं तूणादि तुन्नसीवनप्रभृति । अथवा अनाचार्यकमप्रीत्युत्पादकं कर्म । इतरत्तु आचार्यकं प्रीत्युत्पादकं शिल्पं । अन्ये त्वाहुरनाचार्य्योपदिष्टं कर्म । आचार्य्योपदिष्टं तु शिल्पमिति ॥ पिण्ड० ॥ तत्र यथा साधुः सूचया स्वजातिप्रकटनाज्जातिमुपजीवति तथा दर्शयति ॥

होमायवितहकरणे भाइ जह सोत्तियस्स पुत्तोत्ति ।
वसिओ वसे गुरुकुले आयरियगुणं व सूएइ ॥

साधुर्भिक्षार्थमटन् ब्राह्मणगृहे प्रविष्टः सन् तस्य पुत्रं होमादिक्रियाः कुर्वाणं दृष्ट्वा तदभिमुखं अति स्वजातिप्रकटनाय जल्पति । होमादिक्रियाणामवितथकरणेन एष तव पुत्रो ज्ञायते यथा श्रोत्रियस्य पुत्र इति । यदि वा उचित एव सम्यग् गुरुकुले इति ज्ञायते । अथवा सूचयत्येव तव पुत्र आत्मन [illegible] तथा निश्चयादेव महानाचार्यो भविष्यति । [illegible] [illegible] साधुरथ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तथाऽसम्यगुक्तेऽप्येवं दोषाः

एवं क्षत्रियादि जातिं प्रविष्टोऽपि एवं कुलादिष्वपि भावनीयम् ॥ पिंड० ॥ प्रव० ॥

एतदेव किंचिद्व्यक्तीकुर्वन्नाह—

सम्ममसम्मा किरिया णेण कुणाहिया च विवरीया ।
समिहा मंताहुयट्ठाण जागकाले य घोसाई ॥

साधुर्भिक्षार्थमटन् क्वचित् ब्राह्मणगृहे प्रविष्टः सन् तत्पुत्रं होमादिक्रियाः कुर्वाणं दृष्ट्वा पितरं स्वजातिप्रकटनाय जल्पति अनेन तव पुत्रेण सम्यक् असम्यग्वा होमादिका क्रिया कृता । तत्रासम्यक् त्रिधा तद्यथा न्यूना अधिका विपरीता वा । सम्यक् समिदादीन् घोषादींश्च यथावस्थितानाश्रित्य तत्र समिध इध्मखंडानि, मंत्राः प्रणवप्रभृतिका अक्षरपद्धतयः । आहुतिरग्नौ घृतादेः प्रक्षेपः । स्थानमुत्कुट्यादि यागोऽश्वमेधादिः । कालः प्रभातादिः । घोषा उदात्तादय आदिशब्दात् ह्रस्वदीर्घादिधर्मपरिग्रहः । एवं चोक्ते स साधुं ब्राह्मणं जानाति । तथा च सति भद्रे प्रान्ते पूर्ववत् दोषा वक्तव्याः । उक्तं जात्युपजीवनम् ॥ पिंड० ॥

अथ कुलाद्युपजीवनमाह—

उग्गाइकुलेसु वि एवमेव गणिमण्डलप्पवेसाइ ।
देउलदरिसणभासाउवणयणे दंडमाईया ॥

एवमेव जात्यादिवत्कुलादिष्वपि उग्रादिपूपजीवनमवगन्तव्यम् । यथा कोऽपि साधुरुग्रकुले भिक्षार्थं प्रविष्टस्तत्र च तत्पुत्रं पदातीन् यथावदारक्षककर्मनियुंजानं दृष्ट्वा तत्पितरमाह-योऽयं ते तव पुत्रोऽप्रवेदितोऽपि यथायोगं पदातीनां नियोजनेनोग्रकुले सम्भूत इति । ततः स जानात्येषोऽपि साधुरुग्रकुलसमुत्पन्न इति, इदं तु सूचया स्वकुलप्रकाशनं । यदा तु स्फुटं वा चैव स्वकुलमावेदयति यथाहमुग्रकुलो भोगकुल इत्यादि । तदा असूचया प्रकटनं तेषां भद्रप्रान्त्ये पूर्वोक्तानुसारेण दोषा वक्तव्याः तथा गणविषये मंडलप्रवेशादि इहांकफलके प्रविष्टस्यैकस्य मल्लस्य यद्भूयो भूयो तन्मंडलं तत्र वर्तमानस्य प्रतिद्वंद्विनो मल्लस्य विरोधाय यः प्रवेशस्तदादिशब्दात् ग्रीवाग्रहादिपरिग्रहः । तथा देवकुलदर्शनं युद्धप्रदेशे चामुण्डाप्रतिमाप्रणामनं । भाषोपनयनं प्रतिमल्लाह्वानाय तथा तथा वचनढौकनं दंडादिका धरणिपातउत्थानकयुद्धप्रभृतयः । एतान् गुणान् गृहे प्रविष्टः सन् तत्पुत्रस्य प्रशंसति । तथा च सति तेन ज्ञायते यथैषोऽपि साधुर्मल्ल इत्यादि भाव्यत् ॥ पिंड० ॥

कर्म शिल्पयोरुपजीवनमाह—

कत्तरि पओयणावेक्खवत्थुबहुवित्थरेसु एमेव ।
कम्मेसु य सिप्पेसु य सम्ममसम्मेसु सूएइ ॥

कर्मसु शिल्पेषु च एवमेव कुलादाविवोपजीवनं वक्तव्यम् कथमित्याह-कर्त्तरि कर्मणां शिल्पानां च विधायके उपलक्षणमेतदविधायके च वणिजादौ । सप्तमी चात्र षष्ठ्यर्थे ततोऽयमर्थः । कर्तुः कारापकस्य च प्रयोजनापेक्षेषु भूमिविलेखनादिप्रयोजननिमित्तं क्रियमाणेषु हलादिषु वस्त्रसूत्रे चात्र विभक्तिलोप आर्षत्वात् । बहुविस्तारेषु प्रभूतेषु नानाविधेषु सम्यक् असम्यगिति वा प्रोच्यमानेषु शोभनानि अशोभनानि वा कल्प्यमानेषु यदात्मनि कर्माणि शिल्पे वा कौशलज्ञापनं तत्पर्यायजीवनं इयमत्र भावना । भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् साधुः

ल्पादेः कर्तुः कारापकस्य वा तत्प्रयोजनापेक्षीणि यानि नानारूपाणि हलादीनि बहूनि वस्तूनि तानि दृष्ट्वा आत्मनः कर्मणि शिल्पे वा कौशलज्ञापनाय शोभनान्यशोभनानीति वा यत् वक्ति तत्कर्मशिल्पयोराजीवनं। अनेन च प्रकारेण कौशलज्ञापनं सूचा । स्फुटवचनकौशलकथनमसूचा ॥ पिंड० ॥ नि०चू० ॥

आजीविकपिंडग्रहणे दोषा यथा-

जे भिक्खू अजीवियं पिंडं भुंजइ भुजंतं वा साइज्जइ ६२

जातिमातिभावं उवजीवतित्ति आजीवणपिंडो गाहा-जे-भिक्खू जीवपिंडं गेण्हेज्ज सयं तु अहवा सातिज्जे सो आणा अणवत्थं मिच्छत्तविराहणं पावे ॥ १४८ ॥ स्वयं गेण्हति अण्णं वा गेण्हावेति अणुजाणाति वा तस्स आणादिया य दोषा चउलहुँ च पच्छित्तं ॥ नि०चू० ॥

आजीवति, कर्त्तरि अच् । आजीवनकारिणि, कर्माजीवनृपाजीव इत्यादौ तु आजीव अण् उप० स० इति भेदः ॥ ॥ वाच० ॥ कुशीलभेदे, ॥ प्रव० । व्य०॥ आजीवनमुपजीवनं जातिकुलगणशिल्पादिना करोतीति ॥ दर्श० ॥ स च पंचविधः—

पंचविहे आजीवे प० तंजहा जाइआजीवे कुलाजीवे कम्माजीवे सिप्पाजीवे लिंगाजीवे ॥ स्था० मू० ॥

(व्यवहार कल्पेऽस्य सप्तभेदाः) यथा—

जातीकुले गणे या कम्मे सिप्पे तवे सुए चेव ।

सत्तविहं आजीवं उवजीवइ जो कुसीलो उ ॥

जातिर्मातृकी कुलं पैतृकं, गणो मल्लगणादि, कर्म अनाचार्यकमाचार्योपदेशजं शिल्पं । तपःश्रुते प्रतीते एवं सप्तविधमाजीवं य उपजीवति जीवनार्थमाश्रयते तद्यथा जातिं कुलं चात्मीयं लोकेभ्यः कथयति । येन जातिपूज्यतया वा भक्तपानादिकं प्रभूतं लभेयमिति । अनयैव बुध्या मल्लगणादिभ्यो गणेभ्यो गणविद्याकुशलत्वं कर्मशिल्पकुशलेभ्यः कर्मशिल्पकौशलं कथयति । तपसः उपजीवना तपः कृत्वा क्षपकोऽहमिति जनेभ्यः कथयति विश्रुतोऽयमिति ॥ व्य०प्र० ॥

श्रमणभेदे च । ये गोशालकमतमनुसरंति भण्यंते ते तु आजीवका इति। एते ऽपि लोके श्रमणा इति व्यपदिश्यंत इति ॥ प्रव० ॥

आजीवग-आजीवक-पुं० आ०जीव्-कर्त्तरि ण्वुल् । आजीवनकर्त्तरि, ॥ वाच० ॥ श्रमणभेदे, । प्रव० । आचा० ।

आजीवग-पुं० । आ समन्ताज्जीवंत्यनेनेत्याजीवोऽर्थनिचयस्तं गच्छत्याश्रयत्यासावाजीवगः । अर्थमदे, । "आजीवगं चेव चउत्थमाहु से पंडिए उत्तमपोग्गले से" ॥ सूत्र० ॥

आ समंताज्जीवंत्यनेनेत्याजीवोऽर्थनिचयस्तं गच्छत्याश्रयत्यासावाजीवगोऽर्थमदस्तं च चतुर्थनामेयशब्दाच्छ्रेयानपि मदानामयेतद्वामनाद्यासौ पंडितस्तत्त्ववेत्ता भवतीति ॥ सूत्र० ॥

आजीवण—आजीवन—न० आजीवत्यनेन करणे ल्युट् । वृत्त्युपाये, । भावे ल्युट् । वृत्त्यर्थमुपायग्रहणे, ॥ वाच० ॥ जात्याद्याजीवनेनोत्पादिते आहारदाय्यादिके, । आजीवनं यदाहारदाय्यादिकं जात्याद्याजीवनेनोत्पादितमिति ॥ व्य० ॥

आजीवणा—आजीवना—स्त्री० । परोपजीवने, ॥ दर्श० ॥

आजीवणापिंड—आजीवनापिंड—पुं० । उत्पादनादोषविशेषस्पृष्टे, जातिकुलगणकर्मशिल्पैरात्मनो गृहस्थस्य च तुल्यरूपताख्यापनेन लब्धजीवनापिंडे, ॥ जीत० ॥

आजीवणाभय—आजीवनाभय—न० । आजीवना परोपजीवनं तेन भयं आजीवनाभयं । भयभेदे, । यथा राजामात्यादिपदाति आजीवनाभयात्संग्रामादौ मरणमप्यवश्यतीति ॥ दर्श० ॥

आजीवदिट्ठंत—आजीवदृष्टान्त—पुं० । आ सकलजगदभिव्याप्य जीवानां यो दृष्टान्तः परिच्छेदः स आजीवदृष्टान्तः । सकलजीवनिदर्शने, ॥ आह च । मूलटीकाकारः । आजीवदृष्टान्तेन सकलजीवनिदर्शनेनेति ॥ जी० ॥

(आजीवदृष्टान्तेन तिर्य्यग्योनिकानां जातिकुलकोटिविचारस्तिरियजोणियशब्दे)

आजीवपिंड—आजीवपिण्ड—पुं० । जातिकुलगणकर्मशिल्पादिप्रधानेभ्य आत्मनस्तद्गुणत्वारोपणं भिक्षार्थमाजीवपिण्ड इत्युक्तलक्षणे उत्पादनादोषभेदे, ॥ ध० ॥ आचा० ॥ ॥ पंचा० ॥

"अथाजीवे"—जात्यादिना जातिकुलगणकर्मशिल्पादिकमाजीवंदुपजीवति यस्तस्य तत्कथनमुपजीवमशोत्पादनादोष इति ॥ पंचा० ॥ (अस्य वक्तव्यताऽऽजीवशब्दे) नि०चू० ॥

आजीववित्तिया—आजीववृत्तिता—स्त्री० । जातिकुलगणकर्मशिल्पानामाजीवनमाजीवस्तेन वृत्तिस्तद्भाव आजीववृत्तिता । जात्याद्याजीवनेनात्मपालनायाम् "आइआजीववित्तिया" इयं चानाचरितेति । दश० ।

आजीवि(न्)-आजीविन्—पुं० । गोशालकशिष्ये, उपा० ॥

आजीविय—आजीविक—पुं० । नाग्न्यधारिणि पाखण्डिविशेषे, अविवेकिलोकतो लब्धिपूजाख्यात्यादिभिस्तपश्चरणादीन्याजीवति ॥ भ० ॥ श्रमणभेदे, ॥ आचा० ॥ स्था० ॥ ते च गोशालकशिष्याः ॥ स्था० ॥ उपा० ॥ गोशालकप्रवर्तिता आजीविकाः पाखण्डिन इति ॥ नं० ॥ "आजीवियाणं" पाखण्डिविशेषाणां नाग्न्यधारिणां, गोशालकशिष्याणामित्यन्ये ॥ आजीवंति वा ॥ ये अविवेकलोकतो लब्धिपूजाख्यात्यादिभिस्तपश्चरणादीनि ते आजीविकास्तेषामाजीविका अतस्तेषां तथा ॥ भ० ॥

तेषामुपपत्तिर्गतिस्थितयो यथा—

से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु आजीविया भवंति । तं जहा—दुघरंतरिया । तिघरंतरिया सत्तघरंतरिया उप्पलबेंटिया घरसमुदाणिया विज्जुअंतरिया उट्टिया समणा । तेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति । तेहिं तेसिं गती बावीसं सागरोवमाइं ठिती अणाराहगा सेसं तं चेव ॥ १७ ॥ औप०मू० ॥

याम् ॥ प्रव० ॥ आजीवनार्थमालम्बने, ॥ वाच० ॥ आ समन्ताज्जीवन्त्यनेनेत्याजीवः । अर्थनिचये, ॥ सूत्र० ॥ आजीविकायाम्, ॥ व्य० ॥ आत्मवर्त्तनोपाये, ॥ सूत्र० ॥ वाच० ॥ "आजीवमेयन्तु अवुज्झमाणो पुणो २ विप्परियासु वेंति" ॥ ॥ सूत्र० ॥ आजीमाजीविकामात्मवर्त्तनोपायं कुर्वाणाः पुनः पुनः संसारकान्तारे विपर्यासं जन्मजरामरणरोगशोकोपद्रवमुपैति गच्छति तदुत्तरणायाभ्युद्यतो वा तत्रैव निमज्जतीत्ययं विपर्यास इति ॥ सूत्र० ॥

आजीवनं जातिकुलगणकर्मशिल्पानां गृहस्थसमानाभिधानत उपजीवनमाजीवः । उत्पादनादोषविशेषे, ॥ पंचा० ॥ जात्यादिकथनादुपजीवनमाजीव इति ॥ ग०॥

आजीवस्य भेदादिकमाजीवपिण्डदोषस्य स्वरूपादिकञ्च यथा पिण्डनिर्युक्तौ ॥

जाईकुलगणकम्मे सिप्पे आजीवणा उ पंचविहा ।
सूयाए असूयाए व अप्पाणं कहेहि एक्केके ॥

आजीवना पंचविधा तद्यथा- जातिमाजीवनीं करोतीत्यर्थः । एवं कुलविषया गणविषया कर्मविषया शिल्पविषया च । सा चाजीवना एकैकस्मिन् भेदे द्विधा तद्यथा-सूचया आत्मानं कथयति । असूचया च । तत्र सूचा वचनभङ्गिविशेषेण कथनं । असूचा स्फुटवचनेन ॥ पिण्ड० ॥ तत्र जात्यादीनां लक्षणमाह ॥

जाई कुले विभासा गणो उ मल्लाइ कम्म किसिमाई ।
तणाई सिप्प णावज्जगे च कम्मे य आवज्जे ॥

जातिकुले विभाषा विविधं भाषणं कार्यं तथैव जातिर्ब्राह्मणादिका कुलमुग्रादि । अथवा मातृसमुत्था जातिः । पितृसमु[illegible]

[illegible] आचार्य [illegible]पादकं शिल्पं । अन्ये त्वाहुरनाचार्योपदिष्टं कर्म । आचार्योपदिष्टं तु शिल्पमिति ॥ पिण्ड० ॥ तत्र यथा साधुः सूचया स्वजातिप्रकटनाज्जातिमुपजीवति तथा दर्शयति ॥

होमाइअवितहकरणेन नज्जइ जह सोत्तियस्स पुत्तोत्ति ।
वसिओ वसं गुरुकुले आयरियगुणे व सूएइ ॥

साधुर्भिक्षार्थमटन् ब्राह्मणगृहे प्रविष्टः सन् तस्य पुत्रं होमादिक्रियाः कुर्वाणं दृष्ट्वा तदभिमुखं प्रति स्वजातिप्रकटनाय जल्पति । होमादिक्रियासम्यक्करणेन एष तव पुत्रो ज्ञायते यथा श्रोत्रियस्य पुत्र इति । यदि वा उचित एव सम्यग् गुरुकुले [illegible] अथवा सूचयत्येव तव पुत्र आगमन [illegible] नियमादेष महाचार्यो भविष्यति । [illegible] स ब्राह्मणो वदति साधो ! त्वमवश्यं ब्राह्मणो [illegible] साधुरपि मौनेनाऽव [illegible] दोषाः [illegible] भद्रकश्चेत् [illegible] अस्मद्विधा [illegible] मुधाऽयं [illegible] करोति [illegible] इत्यादि [illegible] दोषाः ।

एवं क्षत्रियादि जातिं प्रविष्टोऽपि एवं कुलादिष्वपि भावनीयम् ॥ पिंड० ॥ प्रव० ॥

एतदेव किंचिद्व्यक्तीकुर्वन्नाह—

सम्ममसम्मा किरिया णेण कुणाहिया च विवरीया ।
समिहा मंताहुयहाण जागकाले य घोसाई ॥

साधुर्भिक्षार्थमटन् कश्चित् ब्राह्मणगृहे प्रविष्टः सन् तत्र पुत्रं होमादिक्रियाः कुर्वाणं दृष्ट्वा पितरं स्वजातिप्रकटनाय जल्पति अनेन तव पुत्रेण सम्यक् असम्यग्वा होमादिका क्रिया कृता । तथाऽसम्यक् त्रिधा तद्यथा न्यूना अधिका विपरीता वा । सम्यक् समिदादीन् घोषादींश्च यथावस्थितानाश्रित्य तत्र समिध इध्मखंडानि, मंत्राः प्रणवप्रभृतिका मचरपद्धतयः । आहुतिरग्नौ घृतादेः प्रक्षेपः । स्थानमुत्कुट्यादि यागोऽश्वमेधादिः । कालः प्रभातादिः । घोषा उदात्तादय आदिशब्दात् ह्रस्वदीर्घादिधर्मपरिग्रहः । एवं चोक्ते स साधुं ब्राह्मणं जानाति । तथा च सति भद्रे प्रांते पूर्ववत् दोषा वक्तव्याः । उक्तं जातेरुपजीवनम् ॥ पिंड० ॥

अथ कुलाद्युपजीवनमाह—

उग्गाईकुलेसु वि एवमेव गणिमण्डलप्पवेसाइ ।
देउलदरिसणभासाउवणयणे दंडमाईया ॥

एवमेव जात्यादिवत्कुलादिष्वपि उग्रादिपूपजीवनमवगंतव्यम । यथा कोऽपि साधुरुग्रकुले भिक्षार्थं प्रविष्टस्तत्र च तत्पुत्रं पदातीन् यथावद्दारुणककर्मनियुंजानं दृष्ट्वा तत्पितरमाह-योऽयं ते तव पुत्रोऽप्रचेदितोऽपि यथायोगं पदातीनां नियोजनेनोग्रकुले सम्भूत इति । ततः स जानात्येषोऽपि साधुरुग्रकुलसमुत्पन्न इति, इदं तु सूचया स्वकुलप्रकाशनं । यदा तु स्फुटं वा चैव स्वकुलमावेदयति यथाहमुग्रकुलो भोगकुल इत्यादि । तदा असूचया प्रकटनं तेषां भद्रप्रांतत्वे पूर्वोक्तानुसारेण दोषा वक्तव्याः तथा गणविषये मंडलप्रवेशादि इहांकखलके प्रविष्टस्यैषस्य मल्लस्य यत्त्वयं मूसंडं तन्मंडलं तत्र वर्तमानस्य प्रतिद्वंद्विनो मल्लस्य विघोषाय यः प्रवेशस्तदादिशब्दात् ग्रीवाग्रहादिपरिग्रहः । तथा देवकुलदर्शनं युद्धप्रदेशे चामुण्डाप्रतिमाप्रणमनं । भाषोपनयनं प्रतिमल्लाह्वानाय तथा तथा वचनढौकनं दंडादिका धरणिपात उमांकयुद्धप्रभृतयः । एतान् गुणान् गृहे प्रविष्टः सन् तत्पुत्रस्य प्रशंसति । तथा च सति तेन ज्ञायते यदेषोऽपि साधुर्मल्ल इत्यादि भावयत् ॥ पिंड० ॥

कर्म शिल्पयोराजीवनमाह—

कत्तरि पभोयणावेक्खवत्थुबहुविहेसु एमेव ।
कम्मेसु य सिप्पेसु य सम्ममसम्मेसु सूएइ ॥

कर्मसु शिल्पेषु च एवमेव कुलादावियोपजीवनं वक्तव्यम् कथमित्याह-कर्तरि कर्मणां शिल्पानां च विधायके उपलक्षणमेतद्विधापके च वणिगादौ । सप्तमी चात्र षष्ठ्यर्थे ततोऽयमर्थः । कर्तुः कारापकस्य च प्रयोजनापेक्षेषु भूमिविलेखनादि प्रयोजननिमित्तं क्रियमाणेषु हलादिषु बहुवचने चात्र विभक्तिलोप आर्षत्वात् । बहुविधेषु प्रभूतेषु नानाविधेषु सम्यक् अम्यग्वाणिति वा क्रियमाणेषु शोभनानि अशोभनानीति वा कथ्यमानेषु यदात्मनि कर्मणि शिल्पे वा कौशलभावप्रकटनोपजीवनं इयमत्र भावना । भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् साधु-

ति गमयम् इत्थंलेयेति विशिष्टतरदेयगुरुत्वयत्नमाश्रित्यार्थिनो ॥ तम्यति ॥ तत्र एवं स्थिते असंयतमस्ययमें इलनादिदोषपरायण इत्यर्थः । आजीविकसमये चाधिकरणभूते आदेति विशेषानुष्ठानपञ्चारपरिगणिता आनन्दादिश्रमणोपासकवदन्यथा यद्यस्ते ॥ (तालेत्ति) तालाभिधान एषः एवं तालप्रलेपादयोऽपि॥ टी० ॥ भ० ॥

आजुत्त—आयुक्त—त्रि० । अप्रमत्ते, "अप्पत्थे जुत्तो आजुत्तो था" अप्रमत्त इत्यर्थं इति ॥ नि० चू० ॥

आडंबर—आडंबर—पुं० । आड+अवि-ढंपे, अरच् १ दर्पे, २ हर्षे, ३ तूर्यस्वने, ४ आरम्भे, ५ संरम्भे, ६ अविद्यमान, घनगर्जिते, ७ गर्जने च, मत्वर्थे इति । आडम्बरिन् । तद्युक्ते, । त्रि० ॥ वाच० ॥ पटहे, "आडम्बरो पडहो" स्था० ॥ अनु० ॥ यक्षे, "पाणाइयरं भण्इ पाणत्ति मायगा तेसिं आडम्बरो जक्खो हरिमिक्को वि भण्णंतीति ॥ आव० ॥ आ० चू० ॥ यक्षायतने, ॥ व्य० ॥

आडविय—आटविक—त्रि० । अटव्यां चरति भयो वा ठक् । अरण्यचारिणि, ॥ वाच० ॥

आडहण—आदहन—न० । आ-दह भावे ल्युट् । आ समन्तादहने, "भूसे पियारे मुहे आडहंति,, मुखे पिकाले हत्वा सदुखं वृहत्तमायोगोल्कादिके प्रक्षिपंत आ समन्तादहंतीति ॥ सूत्र० ॥ दाहे, २ हिंसायां, ३ पुरदहने च । आदह्यतेऽत्र आधारे ल्युट् ४ श्मशाने, ॥ वाच० ॥

आडि—आडि—आ—अड्-इण् । १ शरारिपक्षिणि २ मत्स्यभेदे च । आतिस्थेन स्त्रियां वा ङीप् ॥ वाच० ॥

आडि—पुं० । अड् उद्यमे इण् । एवनामस्याते मत्स्यभेदे । शरारिविहगे च । पुं० स्त्री० स्त्रीत्वे वा ङीप् स्वार्थे कन् आडिका-ऽप्यत्र ॥ वाच० ॥

आडोव—आटोप—पुं० आ तुप घञ्—पृषो० टत्वम् । दर्पे, संरम्भे, ॥ वाच० ॥ आडम्बरे च ॥ उपा० ॥ स्फारतायाम्, ॥ ज्ञा० ॥ धान्यभेदे उदरवाय्वभेदे, ॥ वाच० ॥

आडई—आटरी—स्त्री० आटीकते अच पृषो गौ० ङीष् गुच्छात्मके वनस्पतिभेदे, ॥ प्रज्ञा० ॥ "आटरी तुवरी रुक्षा मधुरा शीतला लघुः । ग्राहिणी वातजननी चरणी पित्तकफास्रजित्" ॥ भावप्र० ॥ पक्षे, अस्य पुंस्त्वमपि "आ-टकोऽथ मकरोऽथ योद्वयात् अयत्न त्यजेत् ॥ वाशि० इत्य० पैत्रवदेशे, वर्जने, ॥ वाच० ॥

आडग(य)—आढक-पुं० आढीकते आ-ढौक्-घञ्-पृ. । चतुःप्रस्थात्मके धान्यप्रमाणविशेषे, ॥ अनु० ॥ "चउपच्चमाढयं" ॥ ज्यो० ॥ आ० म० ॥ आ० ॥ उत्त० ॥ चतुर्भिः प्रस्थैराढक इति ॥ ग० ॥ "आढयो तेपुराम निर्हृति" ॥ आ० चू० ॥ आ० म० ॥ "अष्टमुष्टि भवेत् कुंचिः कुंचयोऽष्टौ तु पुष्कलम् । पुष्कलानि च चत्वारि आढकः परिकीर्तितः" इति ॥ वाच० ॥

आडत्त—(आरब्ध)—आरब्ध—त्रि० आ रभ क्त० प्रारब्ध

ज्जुकिञ्चुभारम्भपदानेमेंल्लायहासिम्मिआढिआढत्तजाऊ" इति प्राकृतसूत्रेणाढत्त इत्यादेशो वा पक्षे आरद्ध इति । प्रा० । कृतारम्भणे, भावे क्त० आरम्भे, न० । वाच० । अशब्दे, मा हाउं आढत्ता" मा मैथारं दातुं प्रवृत्ता पर्याप्तुमिदं व्याख्यातुं च प्रवृत्तेत्यर्थे इति ॥ दश० ॥

आढप्प—आरभ्य—"आरभेराढप्पः" इति सूत्रेणाढ पूर्वस्य रभेः कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा पक्षेऽनुक् च आढप्पइ । पक्षे आरभीअइ ॥ प्रा० ॥

आढव—आरंभ—पुं० । आ-रभ० भावे घञ "आङः रभे रम्भढवौ" इति प्राकृतसूत्रेण रभे रम्भढव इत्यादेशौ वा ॥ प्रा० ॥ आरम्भणे, ॥ वाच० ॥ आरम्भइ आढवइ आरभइ ॥ प्रा० ॥

आढाइत्ता—आदृत्य—अव्य० । आ० ह० ल्यप् । सत्कारार्थे, ॥ वाच० ॥ "एयमट्ठं णो आढाइ" इत्यादिषु नाद्रियेत इत्यर्थः ॥ भ० ॥ स्था० ॥

आढायमाण—आद्रियमाण—त्रि० । [illegible] माणे, ॥ औ० ॥ "णो आढायमाणे" [illegible] इति [illegible] ॥ [illegible] ॥

आढिय—आदृत्य—त्रि० । आ० ह० कर्मणि क्त । [illegible] आदरणीये, ॥ वाच० ॥

आढिय—आदृत—त्रि० आ० ह० कर्मणि क्त "[illegible]" इति प्राकृतसूत्रेण [illegible] ॥ प्रा० ॥ आदरे, [illegible] ॥ वाच० ॥ [illegible] ॥ औ० ॥ [illegible] ॥ वाच० ॥ [illegible] ॥ भ० ॥ वाच० ॥

आण—आण(न)—पुं० । [illegible] ॥ भ० ॥ [illegible] —

गोयमा ! [illegible] ॥ भग० ॥

([illegible]) [illegible]

आजीविका गोशालकमतानुवर्त्तिनः (दुघरंतरियत्ति) एकत्र गृहे भिक्षां गृहीत्वा येऽभिग्रहविशेषाद्, गृहद्वयमतिक्रम्य पुनर्भिक्षां गृह्णति न निरन्तरमेकान्तरं वा ते द्विगृहान्तरिकाः द्वे गृहे अन्तरं भिक्षाग्रहणे येषामस्ति ते द्विगृहान्तरिकाः इति निर्वचनम् । एवं त्रिगृहान्तरिकाः सप्तगृहान्तरिकाश्च (उप्पलवेंटियत्ति) उत्पलवृन्तानि नियमार्थिशेषात् गृहतया भैक्षत्वेन येषां सन्ति ते उत्पलवृन्तिकाः (घरसमुदाणियत्ति) गृहसमुदायं प्रतिगृहं भिक्षाया येषां भाहतयाऽस्ति ते गृहसमुदानिकाः (विज्जुयंतरियत्ति) विद्युति सत्यां अन्तरं भिक्षाग्रहणस्य येषामस्ति ते विद्युदन्तरिका विद्युत्सम्पाते भिक्षां नाटन्तीति भावार्थः (उट्टियासमणात्ति) उष्ट्रिका महान्मृण्मयो भाजनविशेषस्तत्र प्रविष्टा ये श्राम्यन्ति तपस्यन्तीत्युष्ट्रिकाश्रमणाः । एषां च पदानामुत्प्रेक्षया व्याख्या कृतेति ॥ औप० टी० ॥

कुशीलभेदे,च ॥ आव० ॥(तस्य भेदाद्याजीवशब्दे) । सामायिककृतः श्रावकस्य कोऽपि भाण्डमपहरेत्तत्कस्येति आजीविकपृच्छा सामाइयकयशब्दे,)

आजीवियभय-आजीविकाभय-न० निर्द्धनः कथं दुर्भिक्षादावात्मानं धारयिष्यामीत्येवंरूपे भयभेदे, ॥ आव० ॥

"आजीवियभयगत्था मूढाणो साहुणो णेया" ॥ पंचा० ॥ आजीवनमाजीविका निर्वाहस्तद्भावनया यद् भयं भीतिस्तदाजीविकाभयं तेन ग्रस्ता अभिभूता ये तथा गृहस्थैर्विज्ञातनिर्गुणत्वापनादिविरहिता वा कथं निर्वक्ष्याम इत्यभिप्रायवन्त इत्यर्थः । मूढाः परलोकसाधनवैमुख्येनेहलोकप्रतिबद्धत्वात्ते नैव साधवो ज्ञेया ज्ञातव्या इति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

आजीवियसमय—आजीविकसमय—पुं० गोशालकसिद्धान्ते, आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते अक्खीणपडिभोइणो सव्वसत्ता से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता विलुंपित्ता उद्दवइत्ता आहारमाहारेंति ॥ भ० मू० श० ८ उ० ५ ॥

आजीविकसमयस्य गोशालकसिद्धान्तस्य (अयमट्ठेति) [illegible] (अक्खीणपरिभोइणो सव्वसत्तत्ति) अक्षीण[illegible] परिभुञ्जन इत्येवंशीला अक्षीण[illegible]ऽप्रत्ययस्य स्वार्थिकत्वादक्षीणपरिभोगा [illegible] इत्यर्थः । सर्वसत्त्वा असंयत[illegible] यतोऽतः किमित्याह (से हंतेत्यादि[illegible]) [illegible] । (हंतत्ति) हत्वा लगुडादिनाऽप्यवहार्यं प्राणिजातं [illegible] ऽसिपुत्रिकादिना छित्वा हत्वा भित्वा शूलादिना [illegible] हत्वा भुक्त्वा [illegible] विलुप्य स्वयं विलोपने- [illegible] ॥ भ० ॥ टी० ॥

[illegible] ॥ [illegible] । "[illegible]" [illegible] ([illegible]) ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

सप्तभिरुपायैः स्याद्वाणिज्येन १ विद्यया २ कृष्या ३ शिल्पेन ४ पाशुपाल्येन ५ सेवया ६ भिक्षया ७ च तत्र वाणिज्येन वणिजां १ विद्यया वैद्यादीनां २ कृष्या कौटुंबिकादीनां ३ पाशुपाल्येन गोपालादीनां ४ शिल्पेन चित्रकारादीनां ५ सेवया सेवकानां ६ भिक्षया भिक्षाचराणां ७॥

आजीवियादोस—आजीविकादोष-पुं० । चतुर्थे उत्पादनादोषे, यदा गृहस्थस्य ज्ञातिं कुलं ज्ञात्वा ऽऽत्मीयमपि साधुस्तमेव ज्ञातिं तदेव कुलं स्वकीयं प्रकाश्याहारं गृह्णाति तदाऽऽजीविकादोषश्चतुर्थ इति ॥ उत्त० ॥

आजीवियोपासग—आजीविकोपासक—पुं० । आजीविका गोशालकशिष्यास्तेषामुपासक आजीवोपासकः ॥ उपा० ॥ गोशालकशिष्यश्रावके, ॥ भ० ॥ ते च भगवत्याम्—आजीविकसमयमधिकृत्य दर्शिता यथा ॥

तत्थ खलु इमे दुवालस आजीवियोवासगा भवंति, तंजहा ताले १ तालपलंबे २ उव्विहे ३ संविहे ४ अवविहे ५ उदए ६ नामुदए ७ नमुदए ८ अणुवालए ९ संखवालए १० अयंपुले ११ कायरिए १२ इच्चेए दुवालस आजीवियोवासगा अरहंतदेवयागा अम्मापिउसुस्सूसगा पंचफलपडिक्कंता तं० उउंबरेहिं वडेहिं बोरेहिं सतरेहिं पिलक्खूहिं पलंडुल्हसुणकंदमूलविवज्जगा अणिल्लंछिएहिं अणक्कभिण्णेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं चित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति । एए वि ताव एवं इच्छंति किमंग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति तेसिं णो कप्पंति इमाइं पण्णरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तए वा कारवेत्तए वा करेंतं वा अण्णं समणुजाणेत्तए तं०—इंगालकम्मे वणकम्मे साडीकम्मे भाडीकम्मे फोडीकम्मे दंतवाणिज्जे लक्खवाणिज्जे केसवाणिज्जे रसवाणिज्जे विसवाणिज्जे जंतपीलणकम्मे निल्लंछणकम्मे दवग्गिदावणया सरदहतलायपरिसोसणया असईपोसणया इच्चेए समणोवासगा सुक्का सुक्काभिजाइया भविया भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति । कइविहा णं भंते ! देवलोगा प० ? गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा प०, तंजहा—भवणवासी जाव वेमाणिया देवा सेवं भंते भंतेत्ति । भ० ॥ ८ ॥ श० ५ उ० ॥

(अरहंत देवयागत्ति) गोशालकस्य तत्कल्पनयाऽर्हत्वात् (पंचफलपडिक्कंतत्ति) फलपंचकान्निवृत्ता उदुम्बरादीनि च पंच फलानि पंचमी बहुवचनान्तानि प्रतिक्रान्तशब्दानुक्रमणादिति । (अनिल्लंछिएहिंति) अवर्धितकैः ॥ (अणक्कभिण्णेहिंति) अनस्तितैः (एए वि ताव एवं इच्छंतित्ति) एतेऽपि तावद्विशिष्टयोग्यताविकला इत्यर्थः ॥ एवं इच्छंति ॥ अमुना प्रकारेण वांछन्ति धर्ममिति गम्यं (किमंग पुण इत्यादि) किं पुनर्ये इमे श्रमणोपासका भवंति ते [illegible]

कालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं पणवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं छव्वीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा मज्झिममज्झिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं छव्वीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं सत्तावीसाए पक्खाणं जाव नीससंवा मज्झिमउवरिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ? केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं सत्तावीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा । उवरिमहेट्ठिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठावीसं पक्खाणं उक्कोसेणं एगूणतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा उवरिममज्झिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं एगूणतीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा उवरिमउवरिमगेविज्जगा णं भंते? देवा णं केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं तीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं एकतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा । विजयवेजयंतजयंतअपराजितविमाणेसु णं भंते ! देवा णं केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहन्नेणं एकतीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तेत्तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा सव्वट्ठसिद्धदेवा णं भंते! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा । प्रज्ञा० ॥

तथा देवेषु यो यथा महायुः स तथा सुखी सुखितानां च यथोत्तरं महान् उच्छ्वासनिःश्वासक्रियाविरहकालो दुःखरूपत्वादुच्छ्वासनिःश्वासक्रियायास्ततो यथा यथाऽऽयुषः सागरोपमवृद्धिस्तथा तथोच्छ्वासनिःश्वासक्रियाविरहप्रमाणस्यापि पक्षवृद्धिः ॥ टी० प्रज्ञा० ॥

(सागरादिविमानेषु देवतयोपपन्नानामानप्राणादिर्वैमाणिय शब्दे) ॥ सम० ॥

द्वीन्द्रियादीनामानप्राणादिस्तित्वं भगवत्याम् यथा–

जे इमे भंते ! बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचेंदिया । जीवा एएसि णं आणामं वा पाणामं वा उस्सासं वा निस्सासं वा जाणामो पासामो जे इमे पुढविकाइया जाव वणप्फइकाइया एगिंदिया जीवा एएसि णं आणामं वा पाणामं वा उस्सासं वा निस्सासं वा ण जाणामो ण पासामो, एएसि णं भंते ! जीवा आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा ? हंता गोयमा ! एएवि णं जीवा आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा ॥ भ० २ श० १ उ० ॥

(जे इमे इत्यादि) यद्यपि द्वीन्द्रियादीनामानप्राणादि प्रमाणाज्जीवानां प्रतीयते तथापि तदुच्छ्वासादीनां साक्षादनुपलम्भाज्जीवच्छरीरस्य च निरुच्छ्वासादेरपि कदाचिद्दर्शनात् पृथिव्यादिषूच्छ्वासादि विषया शङ्का स्यादिति तन्निरासाय तेषामुच्छ्वासादिकमस्तीत्येतस्यागमप्रमाणसिद्धस्य प्रदर्शनपरमिदं सूत्रमवगन्तव्यमिति ॥ भ० ॥ टी० ॥

उच्छ्वासाद्यधिकारज्जीवादिषु पंचविंशतौ पदेषूच्छ्वासादिद्रव्याणां स्वरूपनिर्णयाय प्रश्नयन्नाह–

किण्णं भंते ! एते जीवा आण० पाण० उस्स० निस्स० गोयमा ! दव्वओ णं अणंतपएसियाइं दव्वाइं, खित्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं कालओ अन्नयरट्ठिइयाइं भावओ वण्णमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा । जाइं भावओ वण्णमंताइं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा ताइं किं एगवण्णाइं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा आहारगमो नेयव्वो जाव पंचदिसिं ॥ भ० २ । १॥

(किण्णं भंते ! जीवेत्यादि) किमिति कस्य सामान्यनिर्देशात्स्वरूपाणि किंविधानि द्रव्याणीत्यर्थः. (आहारगमो नेयव्वो त्ति) प्रज्ञापनायाः अष्टाविंशतितमाहारपदोक्तसूत्रपद्धतिरिहाध्येयेत्यर्थः सा चैव-' दुवण्णाइं [illegible] जाव पंचवण्णाइं पि जाइं वण्णओ कालाइं ताइं किं एगगुणकालाइं जाव अणंतगुणकालाइं पि., इत्यादीति ॥ टी०–भ० ॥

किण्णं भंते ! णेरइया आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा तं चेव जाव नियमा छद्दिसिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा, जीवे एगिंदिया वाघाया निव्वाघाया भाणियव्वा, सेसा नियमा छद्दिसिं । भ० २ श० १ उ० १

(जीवेगिंदियएत्यादि) जीवा एकेन्द्रियाश्च (वाघाय निव्वाघाया त्ति) भणितव्या [illegible] इह चैव पाठेऽपि निर्व्याघातशब्द पूर्वं [illegible] भिलापस्य सूत्रे तथैव दृश्यमानत्वात् । तत्र जीवा निर्व्याघातमाश्रित्य एव दर्शिता, [illegible] पृथिवीकाइया णं भंते ! [illegible] गोयमा ! निव्वाघाएणं छद्दिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं इत्यादि एवं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] त्रिदिशं, स्याच्चतुर्दिशं, स्यात्पञ्चदिशं, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] घातः सम्भवतीति । (सेसा नियमा छद्दिसिं) शेषा नारकादिकाः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ टी० ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रश्नयन्नाह ॥ भ० ॥

वाउयाए णं भंते ! वाउयाए चेव आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा ? हंता गोयमा ! वाउयाए णं जाव नीससंति वा ॥ भ० २ श० १ उ० ॥

(वाउयाए णमित्यादि) अथोच्छ्वासस्यापि वायुत्वादन्येनोच्छ्वासवायुना भाव्यं । तस्याप्यन्येनैवमनवस्था, नैवमचेतनत्वात्तस्य, किञ्च योऽयमुच्छ्वासवायुः स वायुत्वेऽपि न वायुसम्भव्यौदारिकवैक्रियशरीररूपः तदीयपुद्गलानामानप्राणसंज्ञितानामौदारिकवैक्रियशरीरपुद्गलेभ्योऽनन्तगुणप्रदेशत्वेन सूक्ष्मतया एतच्छरीराव्यपदेश्यत्वात् तथा च तदुच्छ्वासादीनामभाव इति नानवस्था ॥ टी० भ० ॥ संख्येयावलिकासमाये एकोच्छ्वासात्मके कालविशेषे च। संख्येया आवलिका आणत्ति आण एक उच्छ्वास इत्यर्थ इति ॥ अनु०॥जी०॥कर्म० ॥ आ० ॥ स्था० ॥ सूर० ॥ भ० ॥

पुढविकाइया णं भंते ! पुढविकाइयं चेव आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा ? हंता गोयमा ! पुढवीकाइया पुढवीकाइयं चेव आणमंति वा जाव नीससंति वा । पुढवीकाइया णं भंते ! आउकाइयं आणमंति वा जाव नीससंति वा ! हंता गोयमा ? पुढवीकाइया णं आउकाइयं आणमंति वा जाव नीससंति वा एवं तेउकाइयं वाउकाइयं एवं वणस्सइकाइयं आउकाइया णं भन्ते ! पुढविकाइयं आणमंति वा पाणमंति वा एवं चेव, आउकाइयं चेव आणमंति वा एवं चेव एवं तेऊवाऊवणस्सइकाइयं। तेऊकाइया णं भन्ते ! पुढवीकाइयं आणमंति वा जाव वणस्सइकाइया णं भन्ते ! वणस्सइकाइयं चेव आणमंति वा तहेव ॥भ० ॥ श० ९ । उ० ३४ ।

(पुढविकाइया णं भंते इत्यादि) इह पूर्वव्याख्या । यथा वनस्पतिरन्यस्योपर्यन्यः स्थितस्तस्मादाहारग्रहणं करोति एवं पृथिवीकायिकादयोऽन्योन्यमन्यस्योच्छ्वासरूपं प्राणापानादि कुर्वन्तीति, तत्रैकः पृथिवीकायिकोऽन्यं स्वकायके पृथिवीकायिकमानेति तद्रूपमुच्छ्वासं करोति यदीदृशोऽयमेकः पुनः कर्तृत्वमायमुच्छ्वासं करोति एवमभ्यासादिकायिकेभ्योऽपि पृथिवीकायिकसूत्राणि पञ्च एवमप्कायिकादयः प्रत्येकं पञ्च सूत्राणि लभन्त इति पञ्चविंशतिसूत्राण्येतानि ॥ टी० भ० ॥

पुढवीकाइए णं भंते ! पुढवीकाइयं चेव आणममाणे वा पाणममाणे वा ऊससमाणे वा नीससमाणे वा कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए। पुढवीकाइए णं भन्ते ! आउकाइयं आणममाणे वा एवं चेव, एवं जाव वणस्सइकाइयं, एवं आउकाइएण वि सव्वे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि, एवं वाउकाइएण वि एवं वणस्सइकाइएण वि। वणस्सइकाइए णं भंते ! वणस्सइकाइयं चेव आणममाणे वा पुच्छा गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए, वाउकाइए णं भन्ते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा पवाडेमाणे वा कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए । एवं कंदं एवं जाव बीयं पचालेमाणे वा पुच्छा ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए, सेवं भन्ते २ त्ति ॥ भ० ९ श० ॥ ३४ उ० ॥

क्रियासूत्राण्यपि पंचविंशतिस्तत्र (सिय तिकिरिएत्ति) यदा पृथिवीकायिकादिः पृथिवीकायिकादिरूपमुच्छ्वासं कुर्वन्नपि न तस्य पीडामुत्पादयति स्वभावविशेषात्तदासौ कायिक्यादित्रिक्रियः स्यात् । यदा तु तस्य पीडामुत्पादयति तदा पारितापनिकीक्रियाभावाच्चतुष्क्रियः, प्राणातिपातसद्भावे तु पंचक्रिय इति । क्रियाधिकारादेवाह (वाउकाइए णं मित्यादि) इह च वायुना वृक्षमूलस्य प्रचलनं प्रपातनं वा तदा सम्भवति यदा नद्यादिभित्त्यादिषु पृथिव्याऽनावृतं तत्स्यादिति, अथ कथं प्रपातने त्रिक्रियत्वं परितापादेः सम्भवादुच्यते–अचेतनमूलापेक्षयेति ॥ टी० ॥ भ० ॥ श० ९ उ० ३४ ॥

आणंत–आनन्त्य–न० अनन्त एव स्वार्थे ष्यञ् ॥ अनन्ते, असीमि, अनन्तस्य भावः ष्यञ् । सीमाशून्यत्वे, नाशराहित्ये । ॥ वाच० ॥

आणंतरिय–आनन्तर्य्य–न० अनन्तरमेव चतुर्व० स्वार्थे ष्यञ् अव्यवहिते, अनन्तरस्य भावे ष्यञ् । अव्यवधाने ॥ वाच०॥ अनुक्रमे, "आणंतरियं णाम आणंतरियंति वा अणुपरिवाडित्ति वा अणुक्कमेत्ति वा एगट्ठा,, ॥ आ० चू० ॥

आणंद–आनन्द–पुं० आ–नन्द–घञ्० चित्ताह्लादे, ॥ औप० ॥ सुखे,॥ स्था० ॥ सुखविशेषे, ॥ पं०सू० ॥ हर्षे, ॥ दश० ॥ अभिलषितार्थावाप्तिजन्ये मानसे विकारे, "का अरती के आणंदे" इष्टाप्राप्तिवियोगोत्थो मानसो विकारो रतिरभिलषितार्थावाप्त्यायानन्द इति ॥ आचा० ॥ दुःखाभावे, ब्रह्मणि, अर्हदादित्वादच् । अनन्दयति, त्रि० । वाच० । अहोरात्रमध्ये त्रिंशन्मुहूर्त्तान्तर्गते स्वनामख्याते षोडशे मुहूर्त्ते, ॥ ज्यो० ॥ कल्प० ॥ जं० ॥ चं० ॥ (समवायाङ्गे तु गणनया एकादशो मुहूर्त्त आनन्द इति) ॥ सम० ॥ स्वनामख्याते षष्ठे बलदेवे (तद्वक्तव्यता बलदेवशब्दे) सम० ॥ आव० ॥ तीर्थ० ॥ स्वनामख्याते शीतलजिनस्य प्रथमशिष्ये च । सम० । भगवत ऋषभदेवस्य शतपुत्रान्तर्गते स्वनामख्याते पुत्रे, । कल्प० स्वनामख्याते भगवतो महावीरस्यान्तेवासिनि, ॥ स्था० ॥ "समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी आणंदे णामं थेरे,, (तद्वक्तव्यता गोशालकशब्दे) ॥ भ० ॥

धरणस्य नागेन्द्रस्य नागराजस्य स्वनामख्याते रथानीकाधिपती, ॥ स्था० ॥ गंधमादनवक्षस्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते देवे, ॥ जं० ॥ पुष्करवरद्वीपार्द्धस्थितमानुषोत्तरपर्वतस्थे स्वनामख्याते सुवर्णकुमारे, ॥ द्वीप० ॥ स्वनामख्याते विशुद्धिरूपनक्षत्रे, तद्वक्तव्यता प्रतिवद्धे निरयावलिकोपाङ्गे द्वितीयवर्गस्य कल्पावतंसिकाभिधस्याष्टमेऽध्ययने च ॥ निर० ॥ तद्वक्तव्यता यथा विशुद्धिरूपाङ्गजो नवमः पंचदश प्रतरपर्यायपरिपालने कृत्वा प्राणतदेवलोके दशमे उत्पद्य पर्यायस्थितिमागोपमायायुरनुपाल्य महाविदेहे सेत्स्यतीति नवममध्ययनम् ॥ निर० ॥ वाणिज्यग्रामस्थे स्वनामख्याते श्रावके, ॥ उपा० ॥ नि० ॥ गौपा० ॥ आ० म० द्वि० ॥ भ० ॥

आनन्दाभिधानोपासकवक्तव्यता प्रतिबद्धमध्ययनमानन्दः ॥ उपा० ॥ आनन्दो वाणिजग्रामाभिधाननगरवासी महर्द्धिको गृहपतिर्महावीरेण बोधित एकादशोपासकप्रतिमां कृत्वोत्पन्नावधिज्ञानो मासिक्या संलेखनया सौधर्ममगमदिति वक्तव्यता प्रतिबद्धे उपासकदशायाः प्रथमेऽध्ययने च ॥स्था० ॥ (तद्वक्तव्यतोपासकदशायां यथा- पढमस्स णं भन्ते ! जाव संपत्ते णं के अट्ठे पण्णत्ते? एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियग्गामे णामं णयरे होत्था । वण्णओ तस्स णं वाणियग्गामस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरच्छिमे दिसीभाए दूयपलासे चेइए । तत्थ णं वाणियग्गाम जियसत्तू राया वण्णओ। तत्थ णं वाणियग्गामे आणंदे णामं गाहावई परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए तस्स णं आणंदस्स गाहावइस्स चत्तारि हिरण्णकोडीओ णिहाणपउत्ताओ चत्तारि हिरण्णकोडीओ वुड्ढिपउत्ताओ चत्तारि हिरण्णकोडीओ पवित्थरपउत्ताओ चत्तारि वया दसगोसाहस्सीएणं वएणं होत्था, से आणंदे गाहावई बहूणं ईसर जाव सत्थवाहाणं बहूसु कज्जेसु य कारणेसु य मंतेसु य कुडुंबेसु य गुज्झेसु य रहस्सेसु य निच्छएसु य ववहारेसु य आपुच्छणिज्जे । पडिपुच्छणिज्जे सयस्स वि य णं कुडुंबस्स मेढिभूए आहारे आलंबणे चक्खुमेढिभूए सव्वकज्जवड्ढावए यावि होत्था । तस्स णं आणंदस्स सिवाणंदा णामं भारिया होत्था अहीण जाव सुरूवा। आणंदस्स गाहावइस्स इट्ठा आणंदेणं गाहावइणा सद्धिं अणुरत्ता अविरत्ता इट्ठा सद्द जाव पंचविहे माणुस्सए कामभोए पच्चणुभवमाणी विहरइ तस्स णं वाणियग्गामस्स बहिया उत्तरपुरच्छिमे दिसीभाए तत्थ णं कोल्लाए णामं सन्निवेसे होत्था। रिद्धित्थमिए पासादीए तत्थणं कोल्लाए सन्निवेसे आणंदस्स गाहावइस्स बहवे मित्तणाइ णियगसयणसंबंधि परिजणे परिवसइ । अड्ढे जाव अपरिभूए । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिए परिसानिग्गया कोणिए राया जहा जियसत्तू राया णिग्गच्छति २ त्ता जाव पज्जुवासइ तए णं से आणंदे गाहावई । इमी से कहाए लद्धट्ठे समाणे । एवं खलु समणे भगवं जाव विहरइ । 'तं महाफलं गच्छामि णं जाव पज्जुवासामि । एवं संपेहेइ ण्हाये सुद्धप्पावेसाइं । अप्पमहग्घाभरणा । साओ गिहाओ पडिनिक्खमइ २त्ता स कोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं माणुस्सवग्गुरापरिक्खित्ते .पायविहारचारेणं वाणियगामं णयरं मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ २ त्ता जे णामे दूयपलासे चेइए जेणे व समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति २ त्ता तिक्खुत्तो वंदइ णमंसइ । जाव पज्जुवासइ तए णं समणे भगवं महावीरे आणंदस्स गाहावइस्स तीसे य महइ धम्मकहाए परिसा पडिगया राया वि य गओ तए णं से आणंदे गाहावई समणस्स भगवओ अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ जाव एवं वयासी। सद्दहामि णं भंते ! णिग्गंथं पवयणं एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितह मेयं भंते ! इच्छियमेयं भंते ! पडिच्छिय मेयं भंते ! जाव सेहंयं । तुब्भे वयहत्तिकट्टु जहा णं देवाणुप्पिया णं अंतिए बहवेराइसरतलवरमाडंबियकोडंबियसेट्ठिसत्थवाहप्पभइया। आगाराओ अणगारियं पव्वइया जाव पव्वइत्ता । णो खलु तहा अहं संचाएमि । मुंडे जाव पव्वइत्तए अहएणं देवाणुप्पिया णं अंतिए पंचाणुव्वयं सत्तसिक्खावयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि । जहासुहं मा पडिबंधं करेह । तए णं से आणंदे गाहावइ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए तप्पढमयाए थूलगं पाणाइवायं पच्चक्खामि । जावज्जीवाए । दुविहं तिविहेणं ण करेमि ण कारवेमि मणसा वयसा कायसा ॥ १ ॥ तयाणंतरं च णं थूलगं मुसावायं पच्चक्खामि जावज्जीवाए दुविहं तिविहेणं ण करेमि ण कारवेमि मणसा वयसा कायसा ॥ २ ॥ तयाणंतरं च णं थूलगं अदिण्णादाणं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं ण करेमि ण कारवेमि मणसा वयसा कायसा ॥ ३ ॥ तयाणंतरं च णं सदारसंतोसिए परिमाणं करेइ णण्णत्थ एक्काए सिवाणंदाए भारियाए अवसेसं सव्वं मेहुणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं इच्छापरिमाणं करेइ हिरण्णसुवण्णविहिपरिमाणं करेइ णण्णत्थ चउहिं हिरण्णकोडीहिं णिहाणपउत्ताहिं चउहिं वुड्ढिचउहिं वित्थरमाणपउत्ताहिं अवसेसं सव्वं हिरण्णसुवण्णविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं चणं चउप्पयविहिपरिमाणं करेइ । णण्णत्थ चउहिं वएहिं दसगोसाहस्सिएणं वएणं अवसेसं सव्वं चउप्पयविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं खेत्तवत्थुपरिमाणं करेइ णण्णत्थ पंचहिं हलसएहिं णियत्तणसइएहिं हलेणं अवसेसं सव्वं खेत्तवत्थुं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं सगडविहिपरिमाणं करेइ । णण्णत्थ पंचहिं सगडसएहिं दिसाजत्तिएहिं पंचहिं सगडसएहिं संवहणिएहिं अवसेसं सव्वं सगडविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं वाहणविहिपरिमाणं करेइ। णण्णत्थ चउहिं वाहणेहिं दिसाजत्तिएहिं चउहिं वाहणेहिं संवाहणिएहिं अवसेसं सव्वं वाहणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं उवभोगपरिभोगविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं उल्लणियाविहिपरिमाणं करेइ। णण्णत्थ एगाए गंधकासाइए अवसेसं सव्वं उल्लणियाविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं दंतवणविहिं पच्चक्खामि । णण्णत्थ एगेणं अल्ललट्ठीमहुएणं अवसेसं दंतवणविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं फलविहिपरिमाणं करेइ णण्णत्थ एगेणं खीरामलएणं अवसेसं सव्वं फलविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं अब्भिंगणविहिपरिमाणं करेइ णण्णत्थ सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अवसेसं अब्भिंगणविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं उव्वट्टणविहिपरिमाणं करेइ णण्णत्थ एगेण सुरभिणा गंधट्टएणं अवसेसं उव्वट्टणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं मज्जणविहिपरिमाणं करेइ णण्णत्थ अट्ठहिं उट्टिएहिं उदगस्स घडएहिं अवसेसं मज्जणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं वत्थविहिपरिमाणं करेइ। णण्णत्थ एगेणं खोमजुयलेणं अवसेसं वत्थविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं विलेवणविहिपरिमाणं करेइ। णण्णत्थ अगरुकुंकुमचंदणमादिएहिं अवसेसं विलेवणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं पुप्फविहिपरिमाणं करेइ । णण्णत्थ एगेणं सुद्धपउमेण मालइकुसुमदामेण वा अवसेसं पुप्फविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं आभरणविहिपरिमाणं करेइ । णण्णत्थ मट्ठकण्णेज्जएहिं णाममुद्दिएहिं अवसेसं आभरणविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं धूवणविहिपरिमाणं करेइ। णण्णत्थ अगरुतुरुक्कधूवमाइएहिं अवसेसं धूवणविहिं पच्चक्खामि तयाणंतरं च णं भोयणविहिपरिमाणं करेमाणे पेज्जविहिपरिमाणं करेइ

[illegible] मइमेसं [illegible]विहिं पच्चक्खामि । [illegible] च णं [illegible]विहिपरिमाणं करेइ [illegible] मग्गेहिं [illegible] वा अवसेसं [illegible]विहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible]विहिपरिमाणं करेइ । [illegible] अवसेसं [illegible]विहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible]विहिपरिमाणं करेइ [illegible] वा [illegible] वा अवसेसं सूवविहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible]विहिपरिमाणं करेइ । [illegible] अवसेसं [illegible]विहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible]विहिपरिमाणं करेइ । [illegible] वा अवसेसं [illegible]विहिं पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible] करेइ । [illegible] पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible] करेइ । [illegible] पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible] करेइ । [illegible] पच्चक्खामि । तयाणंतरं च णं [illegible]

[illegible]

समायरियव्वा तं० उड्ढदिसि परिमाणाइक्कमे अहोदिसिपरिमाणाइक्कमे, चउदिसि परिमाणाइक्कमे खेत्तवुड्ढी सइअंतरद्धा । तयाणंतरं च णं उवभोगपरिभोगे दुविहे पन्नत्ते तं० भोयणतो कम्मतो य । तत्थ णं भोयणतो समणोवासएणं पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा ॥ तं० सचित्ताहारे सचित्तपडिबद्धाहारे अप्पउलितोसहिभक्खणया । दुप्पउलितोसहिभक्खणया तुच्छोसहिभक्खणया । कम्मतो णं समणोवासएणं पन्नरस कम्मादाणाई जाणियव्वाइं न समायरियव्वाइं ॥ तं० ॥ इंगालकम्मे १ वणकम्मे २ साडियकम्मे ३ भाडियकम्मे ४ फोडियकम्मे ५ दंतवाणिज्जे ६ केसवाणिज्जे ७ रसवाणिज्जे ८ लक्खवाणिज्जे ९ विसवाणिज्जे १० जंतपीलणकम्मे ११ निल्लंछणकम्मे १२ दवग्गिदावणया १३ सरदहतलायसोसणया १४ असईजणपोसया १५ तयाणंतरं च णं अणत्थ दंडवेरमणे पन्नत्ते तं०—अवज्झाणायरिए, पमायायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे तस्स णं अणट्ठा दंडवेरमणस्स समणोवासएणं पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा तं० हासवहुलमसगचिलिच्चे सहरूवरसगंधे वत्थासयणासणे पडिक्कमणे देयसिमयं सव्वे ॥ १ ॥ कंदप्पे १ कुक्कुइए २ मोहरिए ३ असंजुत्ताहिकरणे ४ उवभोगपरिभोगाइरित्ते ५ तयाणंतरं च णं सामाइयस्स पंच अइयारा समणोवासएणं जाणियव्वा न समायरियव्वा । तं जहा मणदुप्पणिहाणे १ कायदुप्पणिहाणे २ वइदुप्पणिहाणे ३ सामाइयस्स सति अकरणया ४ सामाइयस्स अणवट्ठियस्स करणया ५ तयाणंतरं च णं देसावगासियस्स समणोवासएणं पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा तं० आणवणप्पओगे ॥ १ ॥ पेसवणप्पओगे २ सद्दाणुवाए ३ रूवाणुवाए ४ बहियापोग्गलपक्खेवे ५ तयाणंतरं च णं पोसहोववासस्स समणोवासएणं । पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा ॥ तं जहा अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियसिज्जासंथारे १ अप्पमज्जियदुप्पमज्जियसिज्जासंथारे २ अप्पडिलेहियदुप्पडिलेहियउच्चारपासवणभूमी ३ अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपासवणभूमी ४ पोसहोववासस्स सम्मं अणणुपालणया । तयाणंतरं च णं अहासंविभागस्स पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा । तं जहा सचित्तनिक्खेवणया १ सचित्तपेहणया २ कालाइक्कमे ३ परववदेसे ४ मच्छरिया । तयाणंतरं च [illegible] पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा । तं जहा [illegible]

[illegible]

विसिकंतारेणं कप्पइ मे समणे निग्गंथे फासुएणं एसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंबलपायपुंछणेणं पीढफलगसेज्जासंथारएणं ओसहभेसज्जेण य पडिलाभेमाणस्स विहरित्तए त्तिकट्टु । इमं एयाणुरूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ२त्ता पसिणाइं पुच्छइ २ त्ता अट्ठाइं आइयइ समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ२त्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ दूइपलासाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ२त्ता जेणेव वाणियगामे णयरे जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ२त्ता सिवाणंदं भारियं एवं वयासी, । एवं खलु देवाणुप्पिए ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं णिसंते सेवि य मे धम्मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरुइए तं गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया समणं भगवं महावीरं वंदाहि जाव पज्जुवासाहि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जाहि । तए णं सा सिवाणंदा भारिया आणंदेणं समणोवासएणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ२त्ता एवं वयासी खिप्पमेव लहु करणं जाव पज्जुवासति । तए णं समणे भगवं महावीरे सिवाणंदाए भारियाए । तीसे य महइ धम्मकहा तए णं सा सिवाणंदा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सुच्चा हट्ठा जाव गिहिधम्मं पडिवज्जइ २ त्ता तामेव धम्मियं जाणप्पवरं दुरुहइ २ त्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । भंतेत्ति भयवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ २ त्ता । एवं वयासी भंते ! आणंदे समणोवासए देवाणुप्पिया णं अंतिये मुंडे जाव पव्वइत्तए णो इणट्ठे गो० तए णं से आणंदे णं समणोवासए बहूयं वासाइं समणोवासगपरियायं पाउणी २ त्ता । जाव सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे देवत्ताए उववज्जिहिसि । तत्थ णं अत्थेगइया णं देवा णं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता । तत्थ णं आणंदस्स णं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता । तत्ते णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं बहिया जाव विहरंति । तएणं से आणंदे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ । तए णं सा सिवाणंदा भारिया समणोवासिया जाया जाव पडिलाभेमाणी विहरइ । तए णं तस्स आणंदस्स समणोवासगस्स उच्चावएहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणस्स चोद्दससंवच्छराइं वीइक्कंताइं पण्णरससंवच्छरस्स अंतरा वट्टमाणस्स अण्णया कयाइं पुव्वरत्ता० । धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने । एवं खलु अहं वाणियगामे नयरे बहूणं ईसरजायस्स जाव सयस्सवि य णं कुडुंबस्स आहारे । तं० एतेणं वक्खेवेणं अहं णो संचाएमि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मपण्णत्तिं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए । तं० सेयं खलु ममं कल्लं जाव जलंते विउलं असणं ४ । जहापूरणो जाव जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठवित्ता तं मित्तजेट्ठपुत्तं च आपुच्छित्ता कोल्लाए संनिवेसे णायकुलंसि । पोसहसालं पडिलेहित्ता समणस्स भगवओ अंतिए धम्मपण्णत्तिं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए । एवं० कल्लं विउलं तहेव जिमियभुत्तं तं मित्तणियगस्स पुप्फसक्कारेइ संमाणेइ २ त्ता तस्सेव मित्तपुरओ जेट्ठपुत्तं सद्दावेइ २ त्ता । एवं वयासी एवं खलु पुत्ता ! अहं वाणियगामे बहूणं ईसर जहा चिंतेइ जाव विहरित्तए । तं सेयं खलु मम इयाणिं तुमं सयस्स कुडुंबस्स आलंबणचक्खु चित्ता जाव विहरइ । तए णं जेट्ठपुत्ते आणंदस्स समणो० । तहत्ति एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ । तए णं से आणंदे समणोवासए तस्सेव मित्तपुरओ जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठवेइ २ त्ता । एवं वयासी । मा णं देवा तुब्भे अज्जप्पभिइं केइ ममं बहुसु कज्जेसु आपुच्छउ वा पडिपुच्छउ वा ममं अट्ठाए असणं वा । ४ । उवक्खडेउ वा जेट्ठपुत्तमित्तणाइं आपुच्छइ २ त्ता सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ २ त्ता वाणियगामे णयरे मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ २ त्ता जेणेव कोल्लाए सन्निवेसे जेणेव नायकुले जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पोसहसालं पमज्जइ २ त्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ २ त्ता दब्भसंथारं संथरइ २ त्ता दब्भसंथारयं दुरूहइ पोसहसालाए पोसहिए दब्भसंथारोवगए समणस्स भगवओ अंतियं धम्मपण्णत्तिं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । तए णं से आणंदे स० पढमं उवासगपडिमं उ० विहरइ । पढमं उवा० अहासुत्तं ४ सम्मं काएणं फासेइ । जाव आराहेइ । तए णं से आणंदे स० । दोच्चं उवा० एवं तच्चं० चउत्थं० पंचमं छट्ठं सत्तमं अट्ठमं नवमं दसमं एक्कारसमं जाव आराहेइ । तए णं से आणंदे समणोवासए इमेणं एयारूवेणं उरालेणं विउलेणं पयत्तेणं पग्गहिएणं तवोकम्मेणं सुक्के जाव किसे धमणिसंतए जाए । तए णं तस्स आणंदस्स अण्णया कयाइं पुव्वरत्ता धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयं अज्झत्थिए एवं खलु अहं इमेणं जाव धमणिसंतए जाए अत्थि ताव मे उट्ठाणे कम्मबलवीरिए पुरिसक्कारपरक्कमे । सद्धा धिई संवेगे । तं जाव ताव मे अत्थि उट्ठाणे सद्धाधिई संवेगे जाव मे धम्मायरिए धम्मोवएसए समणे जिणे सुहत्थी विहरइ । ताव ता णो सेयं कल्लं जाव जलंते अपच्छिममारणंतियं संलेहणाझूसणाझूसियस्स भत्तपाणपडियाइक्खियस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तए । एवं संपे० २ कल्लं पाउ अपच्छिमं जाव कालं अणव० विहरइ । तए णं तस्स आणंदस्स समण० अण्णया कयाइं सुभेणं अज्झवसाणेणं सुभेणं परिणामेणं लेसाहिं सुज्झमाणीहिं तयावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं ओहिनाणे समुप्पन्ने पुरच्छिमेणं लवणसमुद्दे पंचजोयणसयाइं खेत्तं जाणइ पासइ । एवं दक्खिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं जाव चुल्लहिमवंतवासहरपव्वयं जाणइ पासइ । उड्ढं जाव सोहम्मं कप्पं जाणइ पासइ अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए लोलुयच्चुयं णरयं चउरासीइवाससहस्सट्ठिइयं जाणइ पासइ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसरिए परिसा निग्गया जाव पडिगया तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई नामं अणगारे गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे कणगपुलगनिघसपम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे महातवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेयलेस्से छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

गयो जाव तेयंसी । छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ तए णं से भगवं गोयमे छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ बीयाए पोरिसीए झाणं झियाइ। तईयाए पोरिसीए अतुरियमचवलमसंभंताए मुहपत्तियं पडिलेहेइ। भायणवत्थाइं पडिलेहेइ । भायणं पमज्जइ भायणाइं उग्गाहेइ जेणेव समणे ३ तेणेव उवागच्छइ २ त्ता समणं वंदइ नमंसइ एवं वयासी। इच्छामि णं भंते ! तुम्भेहिं अब्भणुण्णाए छट्ठक्खमणपारणगंसि वाणियग्गामे णयरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए महासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेहि। तए णं भगवं गोयमे समणेणं ३ अब्भणुण्णाए समाणे समणं ३ अंतियाओ दुइपलासचेइयाओ पडिनिक्खमइ २ त्ता अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ ईरियं सोहमाणे जेणेव वाणियग्गामे णयरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता वाणियग्गामे णगरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडइ । तए णं से भगवं गोयमे वाणियग्गामे नगरे जाव भिक्खायरियं जाव अडमाणे अहापज्जत्तं भत्तपाणं सम्मं पडि २ वाणि० पडिनिग्गच्छइ २ त्ता कोल्लायस्स सण्णिवेसस्स अदूरसामंतेणं वीईवयमाणे बहुजणसद्दं णिसामेइ बहुजणो अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ । एवं खलु देवाणु० समणस्स भगवओ अंतेवासी आणंदे णामं स० पोसहसालाए अपच्छिमम० जाव अणवकंखमाणे विहरइ तए णं तस्स गोयमस्स बहुजणस्स अंतिए एयं सोच्चा णिसम्म अयं इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था तं गच्छामि णं आणंदं समणोवासयं पासामि । एवं संपेहेइ २ त्ता जेणेव कोल्लाए सण्णिवेसे जेणेव आणंदे समणोवासए जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ। तए णं से आणंदे समणोवासए भगवं गोयमं एज्जमाणं पासइ पासेत्ता हट्ठ जाव हियए भगवं गोयमं वंदति णमंसति एवं वयासी। एवं खलु भंते ! अहं इमेणं उरालेणं जाव धमणिसंतए जाए नो संचाएमि देवाणुप्पियस्स अंतियं पाउब्भवित्ताणं तिक्खुत्तो मुद्धाणेणं पाए अभिवंदित्तए । तुब्भे णं भंते ! इच्छाकारेणं अणभिओएणं इओ चेव एह जेणं देवाणुप्पियाणं तिक्खुत्तो मुद्धाणेणं पाएसु वंदामि णमंसामि । तए णं से भगवं गोयमे जेणेव आणंदे समणोवासए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता भगवओ तिक्खुत्तो मुद्धाणेण पाएसु वंदति णमंसति एवं वयासी । अत्थि णं भंते ! गिहिणो गिहमज्झावसंतस्स ओहिणाणे समुप्पज्जइ । हंता अत्थि जइ णं भंते ! गिहिणो जाव समुप्पज्जइ । एवं खलु भंते ! मम वि गिहिणो गिहमज्झावसंतस्स ओहिणाणे समुप्पण्णे पुरत्थिमेणं लवणसमुद्दे पंच जोयणसयाइं जाव लोलुयं अच्चुयं णरयं जाणामि पासामि । तए णं से भगवं गोयमे आणंदं समणोवासयं एवं वयासी । अत्थि णं आणंदा गिहिणो जाव समुप्पज्जइ णो चेव णं एमहालए तं णं तुमं आणंदा एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव तवोकम्मं पडिवज्जाहि । तए णं से आणंदे भगवं गोयमं एवं वयासी । अत्थि णं भंते ! जिणवयणे संताणं तच्चाणं तहियाणं सब्भूयाणं भावाणं आलोइज्जइ जाव [illegible] णो इणट्ठे समट्ठे । जइ णं भंते ! तुब्भे चेव एयस्स ठाणस्स आलोएह जाव पडिवज्जह । तए णं से भगवं गो० आणंदे णं समणोवासए णं एवं वुत्ते समाणे संकिए कंखिए वितिगिच्छसमावन्ने आणंदस्स अंतियाओ पडिनिक्खमइ २ त्ता जेणेव दूइपलासे चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता समणस्स ३ अदूरसामंते गमणागमणाए पडिक्कमइ। एसणं अणेसणं आलोएइ भत्तपाणं पडिदंसेइ समणं भगवं वंदइ नमंसइ २ । एवं खलु भंते ! अहं तुम्भेहिं अब्भणुण्णाए तं चेव सव्वं कहेइ जाव तए णं पडिदंसेइ । अहं संकिते ३ आणंदस० अंतिए पडि २ जेणेव इहं तेणेव हव्वमागए तं णं भंते ! किं आणंदे णं समणोवासए णं तस्स ठाणस्स आलोएइ तव जाव पडि २ । उदाहु मए गोयमाइ समणे भगवं गोयमा एवं वयासी । गोयमा ! तुमं चेव णं एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव पडिवज्जेह आणंदं समणोवासयं एयमट्ठं खामेहि । तए णं से भगवं गोयमे समणस्स ३ तहत्ति एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ २ त्ता तस्स ठाणस्स आलोएइ । जाव पडिक्कमेइ । आणंदं समणोवासयं एयमट्ठं खामेइ २ त्ता समणे ३ बहिया जणवया० जाव विहरइ । तं से आणंदे स० बहुहिं सीलव्वएहिं जाव अप्पाणं भावेइ २ त्ता वीसं वासाइं समणोवासयं परियायं पाउणित्ता एक्कारस य उवासपडिमाओ सम्मं काएणं फासित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे सोहम्मवडिंसयस्स महाविमाणस्स उत्तरपुरच्छिमेणं अरुणाभे विमाणे देवत्ताए उववण्णे। तत्थ णं अत्थेगइया णं देवा णं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता तत्थ णं आणंदस्स वि देवस्स चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता । आणंदे णं भं० देवत्ता तो लोगाओ आउक्खएणं ३ । अणंतरं चुओ चयं कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जिहिति । गोयमा महाविदेहे वासे सिज्झिहिति, णिक्खेवो । सत्तमस्स अंगस्स उवासगदसाणं पढमं अज्झयणं सम्मत्तं ॥ उपा० ॥ आ० चू० आ० म० द्वि० ॥

आगमिष्यामुत्सर्पिण्यामष्टादशके व्यतिक्रान्ते तृतीयारके आनन्दजीवः पेढालस्तीर्थकृद्भविष्यति ती० भा । विन्ध्य उत्सर्पिण्यास्तृतीयारके, पेढालमष्टमकं आनन्दजीवं नमस्यामिति, ॥ प्रव० ॥ अनुत्तरोपपातिकदशायाः सप्तमेऽध्ययने च । एतच वाचनान्तरापेक्षया अनुपलभ्यमानवाचनापेक्षमिति ॥ स्था० ॥

आणंदअंसुपाय–आनन्दाश्रुपात–पुं० हर्षाश्रुमोक्षणे, "आणंदअंसुपायं कासीसिज्जं मया तहिं थेरा,, आनन्दाश्रुपातमहो । आराधिनमनेनेति हर्षाश्रुविमोचनम ॥ दश० ॥

आणंदकूड–आनन्दकूट–न० आनन्दनाम्नो देवस्य कूटमानन्दकूटम । गंधमादनवक्षस्कारपर्वतस्य षे कूटभेदे, ॥ जं० ॥

आणंदचंदण–आनंदचंदन–न० स्वरूपानुभवानंदचंदने, "चंदनं भवतापौघा न सदानन्दचन्दने" ॥ अष्ट० ॥

आणंदजीव–आनन्दजीव–पुं० आनन्दस्यात्मनि, आगमिष्या उत्सर्पिण्यास्तृतीयारके, पेढालमष्टमं आनन्दजीवं नमस्यामीति ॥ प्रव० ॥

आणं[illegible]–आनन्दा[illegible]–न० आनन्द[illegible]

उपासकदशाया: प्रथमेऽध्ययने, ॥ उपा० ॥ स्था० ॥ अनुत्तरोपपातिकदशायाः सप्तमेऽध्ययने, ॥ स्था० ॥ निरयावलिकोपाङ्गद्वितीयवर्गस्य कल्पावतंसिकाभिधस्य प्रथमेऽध्ययने च ॥ निर० ॥ (एतेषांवक्तव्यताऽऽणन्दशब्दे)

आणंदण-आनन्दन-न० आनन्दयत्यनेन आ-नंद-णिच्-करणे ल्युट् । यातायातकाले, मित्रादेः आरोग्यस्वागतादिप्रश्ने, तत्कालिककालिङ्गने च । भावे ल्युट् । सुखजनने, ॥ वाच० ॥ भगवत ऋषभदेवस्य शतपुत्रान्तर्गते स्वनामख्याते पुत्रे, कल्प० ॥ वक्षस्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते देवे च ॥ स्था० ।

आणंदणंदण-आनन्दनन्दन-न० आनंद आत्मानन्दस्तदेव नन्दनमानन्दनन्दनम् । आनन्दात्मके नन्दनवने, । निर्भयः शमयोगी नन्दत्यानन्दनन्दने ॥ अष्ट० ॥

आणंदणकूड-आनन्दनकूट-न० गन्धमादनवक्षस्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते कूटभेदे, ॥ स्था० ॥

आणंदपुर-आनन्दपुर-न. स्वनामख्याते नगरे, "आणंदपुरं नगरं जितारी राया,, । नि०चू० ॥ "आणंदपुरे अरओ ,, आ०म०द्वि ॥ वृ० ॥ "वीरात्रिनन्दाङ्कशरद्यचीकरत्त्वच्चैत्यपूते ध्रुवसेनभूपतिः । यस्मिन्महैः संसदि कल्पवाचनामाद्यां तदानंदपुरं न कः स्तुते" ॥ कल्प० ॥

आणंदमेरु-आनंदमेरु-पुं० राजमलाऽभ्युदय, नाम महाकाव्यकृतः पद्मसुन्दरस्य परमगुरोः पद्ममेरोर्गुरौ, ॥ जै० इ० ॥

आणंदय-आणंदज-त्रि० आनन्दात् जायते जन-ड-५-त० ॥ आनन्दाज्जाते, ॥ वाच० ॥

आणंदरक्खिय-आनन्दरक्षित-पुं० स्वनामख्याते स्थविरे, "तत्थ णं आणंदरक्खिए नामं थेरे,, ॥ भ० ॥

आणंदविमलसूरि-आनन्दविमलसूरि-पुं० स्वनामख्याते सूरिविशेषे, आनन्दनन्दविमलाभिधानैरिहाऽऽदृता सूरिभिरप्रचर्येति ॥ प्रति० ॥ स च हेमविमलसूरेः शिष्यः तथा च गच्छाचारे । इतश्च "श्रीहेमविमलसूरिर्दूरीकृतकल्मषः स सूरिगुणं । ज्ञात्वा योग्यं तूर्णं धर्मस्याभ्युदयसंसिद्धैः ॥ ४४ ॥ सौभाग्यपूर्णसंवेगतरंगनीरनिधिं । आनन्दविमलसूरिं स्वपट्टे स्थापयामास ॥ ४५ ॥ युग्मं ॥ धन्या नागरसंघकाशास्तपोभिर्दुस्तपैर्भृशाम् । स्थूलभद्रोपमा यस्य ब्रह्मचर्यगुणैरपि ॥ ४६ ॥ श्रीमदानंदविमलप्रभवः शासनाद् गुरो. । शश्वत् शुद्धां क्रियां कर्तुमकुर्व निश्चलं मनः,, ॥ ४७ ॥ ग० ॥

आणंदवीर-आनन्दवीर-पुं०श्राद्धप्रतिक्रमं भाष्यकृतः रत्नशेखरसूरेगुरोरुदयधीरगणिनः परमगुरौ, ॥ जै०इ० ॥

आणंदसूरि-आनन्दसूरि-पुं० नागेन्द्रगच्छीये सिद्धराजेन राज्ञा व्याघ्रशिशुकेति नाम्ना प्रख्यापिते बृहद्गच्छीये स्वनामके आचार्ये च ॥ जै०इ० ॥

आणंदहिययभाव---आनन्दहृदयभाव---पुं० आनन्दलक्षणं भावे "आणंदहिययभावनंदणकरो" आनन्दलक्षणो यो भावस्तस्य नंदकरा वृद्धिकरा ये ते तथेति ॥ प्रश्न० ॥

आणंदा---आनन्दा---स्त्री० आनन्दयति सेवनात् आ+नादि णिच अच् । विजयायाम, (सिद्धि) राजनि० ॥ वाच० ॥ अञ्जनद्वीपस्य पौरस्त्यां अञ्जनपर्वतस्थायां स्वनामख्यातायां नन्दापुष्करिण्याम्, ॥ स्था० ॥ पौरस्त्यायां स्वनामख्यातायां दिक्कुमार्याम्, ॥ आ० म० प्र०।जी०। जं० । स्था० । तीर्थ०। आ० चू० ॥ आ० क० ॥

आणंदिय---आनन्दित---त्रि० आ नदि क० हर्षयुक्ते, । वाच० ॥ प्रमोदप्राप्ते, । जं । सुखिनि, । आ-नादि-णिच्-क यस्यानन्दो जनितस्तस्मिन् अभिनन्दिते, त्रि० । वाच० । स्फीतीभूते । तुनदि समृद्धावितिवचनात् । आ० म० प्र० । जी० । राज० । ईषन्मुखसौम्यतादिभावैस्समृद्धिमुपगते, "हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए,, ॥ औप० ॥

आणंदी---आनंदी---स्त्री० आनन्दयति, आ+नादि-णिच्-अच् गौरा० ङीष् (आफनपाता) वृक्षभेदे, शब्दे च ॥ वाच० ॥

आणग---आणक---त्रि० अणक एव स्वार्थे अण् । अधमे, कुत्सिते, मुकुन्दः । "आणकं सुरतं नाम दम्पत्यो. पार्श्वसंस्थयोः" इत्युक्तलक्षणे सुरतभेदे, ॥ न० ॥ वाच० ॥

आनक---पुं० आनयति सोत्साहान् करोति अन-णिच ण्वुल् । १ पटहे, २ मृदङ्गे, ३ सशब्दमेघे च । ४ उत्साहके त्रि० कर्णादि० चतुरर्थ्यां फिञ् । आनकायनिः । तत्सन्निकृष्टदेशादौ, त्रि० ॥ दुन्दुभौ वाच० ॥

आणग्गहण---आणग्रहण---न० प्राणापानयोग्यपुद्गलोपादाने- "समयं आणग्गहणं,, समक च प्राणापानग्रहणं प्राणापानयोग्यपुद्गलोपादानमिति ॥ प्रज्ञा० ॥

आणट्ठाकिइ---आज्ञार्थाकृति---त्रि० आज्ञाऽऽगमोऽर्थशब्दस्य हेतुवचनस्यापि दर्शनार्थो हेतुरस्याः सा तथाविधाऽऽकृतिर्यान्मुनिवेषात्मिका यत्र तदाज्ञार्थाकृति । मुनिवेषाकृतिमति, आणट्ठाकिइ पव्वए,, आज्ञार्थाकृति यथा भवत्येवं प्रव्राजीदिति ॥ उत्त० ॥

आणण---आनन---न० अनित्यनेन आ+अन-करणे ल्युट् ॥ मुखे, मुखेन हि जलपानादिना प्राणादे. स्थितिरतस्तस्य तथात्वम् "क्षितीश्वर. नृपस्य कान्तं पिवत: सुताननम्" इति च रघुः ॥ वाच० ॥ "कुंडलउज्जोइयाणणे" कुण्डलाभ्यामुद्योतितं आननं मुखं यस्य सतथेति । जं० ॥ तं० । राज० । प्रा० को० ॥

आणणकोडुंबिय---आननकौडुंबिक---त्रि० "मुखस्य सहायके, आणणकोडुंबिएण" आननस्य मुखस्य कौटुम्बिकनेव यथा राजा कौटुम्बिकै सेवकै शोभते एवं श्रेष्ठ्या आननं तेन शोभासमुदयेनेति ॥ कल्प० ॥

आणत्त---आज्ञप्त---त्रि० आ०ज्ञा-णिच० पुक्० क० ह्रस्वः आदिष्टे, कृतादेशे, ॥ वाच०॥ प्रश्न०॥ नि० चू० ॥ आव० ॥

आनर्त-पुं० आनृत्यत्यत्र-आधारे घञ् । नृत्यशालायाम, युद्धे च । तत्र हि वीरैर्हर्षात् नृत्यमिव क्रियते इति तस्य तथात्वम् । सूर्य्यवंश्ये राजभेदे, शर्य्यातेर्मिथुनं त्वासीदानर्त्तो नामविश्रुतः । हरिवं १० अ० । तत्कृते देशभेदे । वाच० । तद्देशवासिजनेषु, तद्राजेषु च । चन्द्रवंश्ये राजभेदे, पुं० आनृत्यतीति कर्त्तरि अच् । जवेन तस्य तद्रूपेण नृत्यस्येव करणात्तथात्वम् । नर्तके, त्रि० माघ घञ् १० नतेने, ॥ वाच० ॥

अन्यत्व-न० परस्परं भिन्नत्वे, ॥ प्रज्ञा० ॥

आणत्तपुर–आनर्त्तपुर–न० आनर्त्तदेशस्य प्रधानपुरम् । द्वारवत्यामपुर्य्याम्, ॥ वाच० ॥

आणत्ति–आज्ञप्ति–स्त्री० आ० ज्ञा० णिच्० पुक्० च. ह्रस्वः । आज्ञायाम्, ॥ वाच० ॥ आदेशे, "आणत्तियं पच्चप्पिणह,, आज्ञप्तिमादेशमप्यर्पयतेति । ज्ञा० ॥ प्रज्ञा० ॥

आणत्तिकिंकर–आज्ञप्तिकिङ्कर–पुं० यथादेशकारिणि,–"आणत्तिकिंकरेहिं,, आज्ञप्तिकिङ्करैर्यथादेशकारिभिःकिङ्करैरिति ॥ ॥ प्रश्न० ॥

आणत्तिया–आज्ञप्तिका–स्त्री० आज्ञायाम्, "आणत्तियं पच्चप्पिणह,, आज्ञप्तिकामाज्ञां सफल्यं सम्पाद्य मम निवेदयेत्यर्थ इति ॥ औप० ॥ "एतमाणत्तियं खिप्पमेव पच्चप्पिणह" एतामाज्ञप्तिकां क्षिप्रं प्रत्यर्पयतेति ॥ जं० ॥

आणद्ध–आनद्ध–न० आ+नह–क्त । १ चर्म्मणा बद्धमुखे पटमुरजादौ वाद्यभेदे, । २ अर्पिते, ३ ख्याते, ४ बद्धे केशसूत्रादिके च त्रि० । वाच० ।

आणप्प–आज्ञाप्य–त्रि० आज्ञापनीये, । "आणप्पा हवंति दासा वा,, [illegible] स्ववशीकृता दासा इव मूल्यक्रीता इवाज्ञाप्या आज्ञापनीया भवन्तीति ॥ सूत्र० ॥

आणम (व) णी–आज्ञापनी–स्त्री० असत्यामृषाभाषाभेदे, आज्ञापनीकार्य्येषु परस्य प्रवर्त्तनं यथेदं कुर्विति, ॥ भ० ॥ ध० प्रज्ञा० ॥

आणय–आनत–त्रि० आ+नम–क्त १ ईषन्नामे, २ अधोमुखे, ३ विनयेन नते च ॥ वाच० ॥

[illegible] ॥ अनु० ॥ [illegible] । कल्पभेदे, ऊर्ध्वदेवलोकभेदे, ॥ ॥ अनु० ॥ स च [illegible] इति ॥ प्रव० ॥ [illegible] ॥ आनते भवा आनताः । कल्पोपपन्नवैमानिकदेवभेदे, ॥ उत्त० ॥

आनय–पुं० आ+नी–भावे [illegible] । आनीयते [illegible] । उपनयनसंस्कारे, ॥ [illegible] ॥ भावे ल्युट् । [illegible] । न० । वाच० ॥

आणयण–आनयन–न० [illegible] सचेतनादिद्रव्यस्य [illegible] ॥ प्रव० ॥ ध० ॥ पंचा० ॥ [illegible] ॥ त्रि० ॥ उत्त० ॥

आण (य) णप्पओग–आनयनप्रयोग–पुं० आनयने विवक्षित[illegible] सचेतनादिद्रव्यस्य विवक्षितक्षेत्र[illegible] । [illegible] सदेशका[illegible] । पंचा० ॥ [illegible] ॥ ध० ॥ प्रव० ॥

आणव–[illegible] ॥ वाच० ॥

[illegible] ॥ वाच० ॥

[illegible]

रवदासं कारयंतीति । सूत्र० । प्रा० । स्था० ॥

आनायन—न० प्रापणे, ॥ स्था० ॥

आणवणिया—आज्ञापनकी—आनायनी—स्त्री० आज्ञापनस्यादेशनस्येयमाज्ञापनमेवेत्याज्ञापनी सैवाज्ञापनिका तज्जकर्मबन्ध आदेशनमेवेति आनायनं वा । आनायनीक्रियाभेदे, । स्था. "आणवणिया किरिया दुविहा । जीवआणवणिया अजीवआणवणिया य । जीवाणवणी जीवं आणवेइ परेण अजीवं च आणवेइ, ॥ आव० ॥ जीवमाज्ञापयत आनयतो वा परेण जीवाज्ञापनी जीवानयनी वा । एवमजीवविषया अजीवाज्ञापनी अजीवानायनीचेति । स्था० ॥ आ०चू०

आणस—आनस—त्रि० आनसः शकटस्य पितुर्वा इदम् अण् । शाकटसम्बन्धिनि, पितृसम्बन्धिनि च ॥ वाच० ॥

आण—आज्ञा—स्त्री० आ० ज्ञा० अङ्० अनुष्ठाने, । विधौ । आदेशे, आदेशश्च निकृष्टस्य भृत्यादेः कृत्यादौ प्रवृत्त्यर्थं व्यापारभेदः ॥ वाच० ॥ ज्ञा० ॥ पंचा० ॥ "आणाउववायवयणनिद्देसे चिट्ठंति" आज्ञा कर्त्तव्यमेवेदमित्याद्यादेशः । उपपातः सेवा । वचनमभियोगपूर्वकमादेशः, निर्देशः प्रश्निते कार्ये नियतार्थमुत्तरम् ॥ भ० ॥ विधिविषयक आदेशे आज्ञा ॥ स्था० ॥ आज्ञायोगेषु प्रवर्त्तनालक्षणेति ॥ स्था० ॥ "आणा बलाभियोगो निग्गंथाणं न कप्पए" आज्ञापनमाज्ञा त्वयेदमित्थंरूपा तथा विधेयमित्यं कार्य्यमाज्ञापि यस्या [illegible] तो बलात्कारेण नियोजनं बलाभियोगः एतौ द्वावपि निर्ग्रन्थानां न कल्पते कर्त्तुमिति ॥ आ० म० द्वि० ॥ (आज्ञायास्तस्याज्ञाबलाभियोगावपि दुर्विनीते प्रयोक्तव्याविति तीच्छाकारादौ) उपदेशे, ॥ आचा० ॥ "एसा आणा नियंठिया" एषाऽऽज्ञाऽयमुपदेशो निर्ग्रन्थो भगवांस्तस्येति ॥ सूत्र० ॥ आज्ञाप्यत इत्याज्ञा । हितप्राप्तिपरिहाररूपतयोपदेशे आज्ञा ॥ ॥ कल्प० ॥ पंचा० ॥ तीर्थंकरगणधरोपदेशे, ॥ दशा० ॥ तीर्थंकरोपदेशप्रणीते सदाचारे, ॥ आचा० ॥ निर्देशे, "उववाओ निद्देसो आणाविणओ य होंति एगट्ठा" ॥ व्य० ॥ वचने ॥ पंचा० ॥ आसामस्त्येनानन्तधर्मविशिष्टतया ज्ञायन्तेऽवबुध्यन्ते जीवादयः पदार्था यया साऽऽज्ञा ॥ स्था० ॥ आ अभि[illegible] [illegible] ज्ञायन्ते बोध्यन्ते सुकृतकर्माणोऽनयेत्याज्ञा ॥ आगमे, (प्रवचने) ॥ दर्श० ॥ आङिति स्वस्वभावावस्थानाभिव्यक्त्या मर्य्यादयाऽभिव्याप्त्या वा ज्ञायन्तेऽर्था अनयेत्याज्ञा ॥ उत्त० ॥ ॥ स्था० ॥ भगवदभिहितागमे, ॥ उत्त० ॥ आप्तवचने, ॥ स्था० ॥ "आणाए अभिसमेच्चा" आज्ञया तीर्थंकरसूत्रागमेनेति ॥ आचा० ॥ आज्ञया मौनीन्द्रप्रवचनेनेति ॥ आचा० ॥ "आणाए मामगं धम्मं" आज्ञायतेऽनयेत्याज्ञा तया मामकं धर्मं सम्यगनुपालय तीर्थंकर एवमाहेति ॥ आचा० ॥ [illegible] आज्ञायते अनुगतो हितप्रवृत्तौ यया साऽऽज्ञाऽऽज्ञायते [illegible] मोक्षार्थमाज्ञायन्ते प्राणिनोऽनयेत्याज्ञा ॥ सूत्र० ॥ अनु० ॥ विशे० ॥ सर्वज्ञवचने, ॥ स्था० ॥ उत्त० ॥ बोधौ, (सम्यक्त्वे) "आणाए धम्मो माथि" आज्ञापालनीधिकारोऽस्मिन् धर्मो भवति यदि वाऽऽज्ञा बोधिः सम्यक्त्वमिति ॥ आचा० ॥ सूत्रार्थे, "आणाऽणुपालणा" आगमः सूत्रमर्थानुगतो [illegible] [illegible] इति ॥ आव० ॥ निपुणस्यार्थस्य [illegible] [illegible] च ॥ स्था० ॥

(१) आज्ञानिक्षेपः ।
(२) आज्ञामनुचिन्तयेत् ।
(३) सदाऽऽज्ञाराधकः स्यात् ।
(४) परलोके आज्ञाया एव प्रामाण्यम् ।
(५) आज्ञया प्रवर्त्तमानोऽप्यप्रवर्त्तमानः ।
(६) अपुनर्बन्धकादिभ्यो एव देयैवाऽऽज्ञा ।
(७) तीर्थकराऽऽज्ञाऽन्यथाकरणे दोषाः ।
(८) आज्ञाराधनविराधने ।
(९) आज्ञाराधकत्वे चण्डाचार्यः ।
(१०) आज्ञाभङ्गे प्रायश्चित्तम् ।
(११) आज्ञारहितस्य चारित्रमपि न भवति ।
(१२) आज्ञाव्यवहारः ।

(१) (आज्ञाया निक्षेपो बृहत्कल्पे यथा)

कडकरणं दव्वे सासणं तु दव्वेव दव्वओ आणा ।
दव्वनिमित्तं भुवयं दुण्णि वि भावे इमं चेव ॥

नोआगमतो द्रव्यशासनं व्यतिरिक्तं कृतकरणं मुद्रा इत्यर्थः। आज्ञापि द्रव्यतो नोआगमतो व्यतिरिक्ता सैव मुद्रा । अथवा द्रव्यनिमित्तं द्रव्योत्पादननिमित्तं यत् उभयं शासनमाज्ञा तद्द्रव्यशासनं सा द्रव्याज्ञा द्वे अपि शासनाज्ञे भवत इदमेवाध्ययनं किमुक्तं भवति । नोआगमतो भावशासनं भावाज्ञा च इदमेव कल्पाख्यमध्ययनं तथाहि—य एतस्याज्ञां न करोति सोऽनेकानि मरणादीनि प्राप्नोति ॥ वृ० ॥ ॥ दर्श० ॥

(२) सुनिउणमणाइनिहणं भूअहिअं भूअभावणमणग्घं ।
अमिअं अजिअमहत्थं महाणुभावं महाविसयं ॥ आव० ॥

सुष्ठ्वतीव निपुणा कुशला सुनिपुणा तमाज्ञामितियोगः। नैपुण्यं पुनः सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वात्तया तामित्यादि प्रतिपादिकत्वाच्च । उक्तं च-"सुयनाणंमि न पुण्णं केवले तयणंतरं । अप्पणो सेसगाणं च जम्हा तं परिभावनमित्यादि" इत्यं सुनिपुणं ध्यायेत् । तथा अनाद्यनिधनां अनुत्पन्नशाश्वतामित्यर्थः। अनाद्यनिधनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेत्युक्तं च-"द्रव्यार्थादेशादित्येषा द्वादशांगी न कदाचिन्नासीदित्यादि" तथाभूतहितामिति इह भूतशब्देन प्राणिन उच्यंते तेषां हितां पथ्यामिति भावः । हितत्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्वात् तथा हितकारिणीत्वाच्च । उक्तं च-"सव्वे जीवा न हंतव्वेत्यादि" एतत्प्रभावाच्च भूयांसः सिद्धा इति तथा भूतभावनामित्यत्र भूतं सत्यं भाव्यतेऽनयेति भूतस्य वा भावना अनेकांतपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थभूतानां वा सत्वानां भावना भूतभावना वासनेत्यनर्थांतरं । उक्तं च—"कूरा वि सहावेणं रागाइवसाणुगा वि होऊण । भावियजिणवयणमणा तेलोक्कसुहावहा होंति" श्रूयंते च बहव एव चिलातिपुत्रादय एवंविधा इति । तथा अनर्घ्यामिति सर्वोत्तमत्वाद्विद्यमानमूल्यामिति भावः ॥ उक्तं च-"सव्वे वि य सिद्धंता सदव्वरयणा सदा स ते लोका । जिणवयणस्स भगवओ न मुल्लमिति तं अणग्घेयं"तथा स्तुतिकारेणाप्युक्तं"कल्पद्रुमः कल्पितमात्रदायी चिंतामणिश्चिंतितमेव धत्ते। जिनेंद्रधर्मातिशयं विचिंत्य द्वयेऽपि लोके लघुतामवैतीत्यादि" अथवा ऋणामित्यत्र ऋणं कर्म तदघ्नामिति उक्तं च-"जं अन्नाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं। तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमेत्तेणमित्यादि" "तथा अमितामित्यपरिमितां । उक्तं च—"सव्वा नदी णं जा होज्जा वालुया सव्व उदहिं जं उदयं । एत्तो वि अणंतगुणो अत्थो एकस्स सुत्तस्स"॥अमृतां वामृतां पथ्यां च तथा चोक्तं-"जिणवयणमोयगस्स उ रत्तिं च दिया य खज्जमाणस्स। तित्तिं बुहो न गच्छइ हेउसहस्सोवगूढस्स"।णरयणरगतिरियसुरगणसंसारियसव्वदुक्खरोगाणं जिणवयणमेगमोसहमपवग्गसुहक्खयफलं सजीवां वा"अमृतां वा उपपत्तिक्षमत्वेन सार्थिकामितिभावः। न तु यथा"तेषां कटतटभ्रष्टैर्गजानां मदबिंदुभिः । प्रावर्त्तत नदी घोरा हस्त्यश्वरथवाहिनी त्यादिवन्मृतामिति । तथाऽजितामिति शेषप्रवचनाज्ञाभिरपराजितामित्यर्थः । उक्तं च—

"जीवादिवत्थुचिंतणकोसल्लगुणेण सरिसेण।सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महातिसयं"तथा महत्थामिति महान्प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां तत्र पूर्वापराविरोधित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वान्नयगर्भत्वाच्च प्रधाना तां (महत्थं या)अत्र महान्तः सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यंते। तत्र महत्सु स्थिता महत्स्था तां प्रधानसत्वस्थितामित्यर्थः महास्था वेत्य त्र महापूज्योच्यते तस्यां स्थिता महत्स्था तां । तथा चोक्तं"सव्वसुरासुरमाणसजोइसवंतरसुपूतियं णाणं । जेणेह गणधराणं सुभंति चुण्णे सुरिंदा वि"तथा महानुभावामिति । तत्र महान्प्रधानः प्रभूतो वानुभावः सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां प्रधानत्वं चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसंपन्नत्वात् । प्रभूतत्वं च प्रभूतकार्यकरणात् उक्तं च-"पभूणं चोद्दसपुव्वी घडाओ घडसहस्सं करित्तए" इत्यादि एवमिह लोके परत्र तु जघन्यतोऽपि वैमानिकोपपातः । उक्तं च "उववाओ लंतगंमि चोद्दसपुव्वस्स होइ उ जहन्नो । उक्कोसो सव्वट्ठे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स" । तथा महाविषयामिति महाविषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वादुक्तं च—दव्वओ सुयनाणी उवउत्तो सव्वदव्वाइं जाणाती,त्यादिकृतं विस्तरेणेतिगाथार्थः ॥ ४६॥ टी० आव० ॥

"झाइज्जा निरवज्जं जिणाण आणं जगप्पईवाणं । अनिउणजणदुन्नेअं नयभंगपमाणगमगहणं" ॥४७॥ आव० ॥

ध्यायेच्चिंतयेदिति सर्वपदक्रियानिरवद्यामित्यवद्यं पापमुच्यते निर्गतमवद्यं यस्याः सा तथा तां अनृतादिद्वात्रिंशद्दोषावद्यरहितत्वात् । क्रियाविशेषणं वा कथं ध्यायेत् निरवद्यं इह लोकाद्या संसारहितमित्यर्थः । उक्तंच—नो इह लोगट्ठयाए नो परलोगट्ठयाए परिभवतो अहं नाणित्वादिका निरवद्यां ध्यायेज्जिनानां प्राग्निरूपितशब्दार्थानामाज्ञां वचनलक्षणां । तथाहि कुशलकर्मण्याज्ञाप्यंते तया प्राणिन इत्याज्ञा तां किंविशिष्टानां जिनानां केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति आज्ञैव विशेष्यते अनिपुणजनदुर्ज्ञेया । न निपुणः अनिपुणोऽकुशल इत्यर्थः । जनो लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति समासः । दुर्ज्ञेयामिति दुरवगमां । तथा नयभंगप्रमाणगमगहनामित्यत्र नयाश्च भंगाश्च प्रमाणानि चागमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहनां गह्वरां । तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदास्तथा भंगाः क्रमस्थानभेदभिन्नास्तत्र क्रमभंगा यथा एकजीवः एक एवाजीव इत्यादिस्थापना स्थानभंगास्तु यथा प्रियधर्मा नामैको

नोरदधर्मेन्यादि । तथा प्रमीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि द्रव्यादीनि यथानुयोगद्वारेषु गमाश्चतुर्विंशतिदंडकादयः कारणवशतो वा किंचिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिकायादाविति कृतं विस्तरयेति गाथार्थः ॥४७॥ टी० आव०। ननु या एवं विशेषणविशिष्टा सा वोढुमपि न शक्यते मन्दधर्मिभिस्तां तावद्यातु ततश्च यदि किंचिन्नाषवुच्यते तत्र का वार्ता इत्यत आह–

तत्थ य मइदुब्बलेण तव्विहायरियविरहओ आवि। नेअगहण-त्तणेण य नाणावरणोदएणं च ॥ ४८ ॥

तत्र तस्यामाज्ञायां चशब्दः प्रस्तुतप्रकरणानुकर्षणार्थः । किं जडतया चलत्वेन वा मतिदौर्बल्येन बुद्धिसम्यगर्थानवधारणेनेत्यर्थः । तथा तद्विधाचार्यविरहतो वाऽपि तथाविधः सम्यगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशलः आचार्यते असावित्याचार्यः । सूत्रार्थावगमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः । तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहतस्तदभावतश्च चशब्दो बोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः । अपिशब्दः क्वचिदुभयवस्तूपपत्तिसंभावनार्थः । तथा ज्ञेयगहनत्वेन च तत्र ज्ञायत इति ज्ञेयं धर्मास्तिकायादि तद्गहनत्वेन चशब्दोऽत्रापि एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः । तथा ज्ञानावरणोदयेन च तत्र ज्ञानावरणं कर्मेदं तदुदयेन तत्काले तद्विपाकेन च चशब्दश्चतुर्थकारणसमुच्चयार्थः । [illegible] ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदौर्बल्यं तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयगहनाप्रतिपत्तिश्च । [illegible] न तत्कार्यस्यैव [illegible] उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४८ टी० आव० ॥

हेऊदाहरणासंभवे य सइ सुट्ठु जं न बुज्झिज्जा। सव्वन्नु-मयमवितहं तहावि तं चिंतए मइमं ॥ ४९ ॥

आव० ॥ सू० ॥

[illegible] हेतु[illegible] । उदाहरणं चरितं कल्पितं भेदं हेतुश्चोदाहरणं च [illegible] क्वचन पदार्थे प्रति हेतु[illegible] पंचमषष्ठकारणसमुच्चयार्थः । [illegible] सुष्ठु सुखेन [illegible] इति । तत्र [illegible] किं [illegible] । तथापि तद्बोधकारणे [illegible]

[illegible]—

[illegible] जिया [illegible] । [illegible] ॥ ५० ॥ आव. ॥

[illegible]

यासमुच्चयार्थः । नान्यथावादिनस्तेनेति तेन कारणेन तेनान्यथावादिन इति । उक्तं च—

"रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतं । यस्य तु नैते दोषास्तस्याऽनृतकारणं किं स्यादिति" गाथार्थः ॥ ५१ ॥ टी० आव० ॥ दर्श० ॥ आज्ञाग्राहकेण च सदैव भवितव्यम् । तथा च पंचसूत्रे "सयाआणागाहगे सिया सयाणाभावगे सिया । सयाणापरितंते सिया । आणा हि मोहविसपरममंतो जलं रोसाइ जलणस्स । कम्मवाहितिगिच्छा सत्थं कप्पपायवो सव्वफलस्स" ॥ पं० सू० ॥

सदाज्ञाग्राहकः स्यात् अध्ययनश्रवणाभ्यां आज्ञा आगम उच्यते । सदाज्ञाभावकः स्यात् अनुप्रेक्षाद्वारेण सदाज्ञापरतंत्रः स्यादनुष्ठानं प्रति किमेवमित्याह—आज्ञा हि मोहविषपरममंत्रं तदपनयेन जलं द्वेषादिज्वलनस्य तद्विध्मापनेन कर्मव्याधिचिकित्साशास्त्रं तत्क्षयकारणत्वेन कल्पपादपः सर्वफलस्य तदबंध्यसाधकत्वेन ॥ पं० ॥ सू० ॥

(आज्ञाप्राज्ञार्थस्याज्ञैव व्याख्यानमिति वक्तव्यशब्दे) ॥ स्या० ॥ आव० ॥ धर्म० ॥

(यत्राज्ञानं स्खलति स एव गच्छः । तथा च महानिशीथे) "जत्थ य उसभादीणं तित्थयराणं सुरिंदमहियाणं । कम्मट्ठविप्पमुक्काणं आणं न खलिज्जइ स गच्छो" इति ॥ महा० ॥

(मोक्षार्थिनाऽऽज्ञयैव सर्वत्र यतितव्यम् तथा च पंचाशके)

मोक्खत्थिणा तओ इह आणा एव सव्वजत्तेण ।
सव्वत्थ वि जइयव्वं सम्मंतिकयं पसंगेण ॥ १५ ॥

व्याख्या मोक्षार्थिना सिद्धकामेन (तओत्ति) यतः स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफला ततो हेतोः इह प्रक्रमे आज्ञयैवाप्तोपदेशेन सर्वयत्नेन सर्वादरेण सर्वत्रापि समस्तेऽपि परलोकसाधनविधौ आस्तामेकत्र यतितव्यं चेष्टितव्यं सम्यग्भाव युक्त इति शब्दः परिसमाप्तौ कृतमलं प्रसंगेन प्रसंगापन्नमपि तेनेति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

(आज्ञास्थितानामेव साधुत्वम् । तथा च पंचाशके तीर्थकराज्ञास्थितानेव स्वरूपत आह)—

ते पुण समिया गुत्ता पियदढधम्मा जिइंदियकसाया ।
गंभीरा धीमंता पण्णवणिज्जा महासत्ता ॥ ४ ॥

व्याख्या तीर्थकराज्ञास्थिताः साधवः पुनरिति वि शेषणार्थः । समिताः समितिपंचकेन गुप्ता गुप्तित्रयेण प्रियप्रीतिस्थाने दृढश्च स्थिरो विपक्षव्यपविमोचनाद्धर्मः श्रुतचारित्राऽऽत्मको येषां ते प्रियदृढधर्माः । जितेन्द्रियकषायाः [illegible] गंभीरा अलब्धप्रमाणाहर्दैन्यादिभावाः । गांभीर्यलक्षणं चेदं "यस्य प्रभावादाकाराः क्रोधहर्षभयादिषु । भावेषु नोपलभ्यन्ते तद् गांभीर्यमुदाहृतमिति" ॥

धीमंतो बुद्धिमंतः प्रज्ञापनीया सुखावबोध्या महासत्त्वाः [illegible] गाथार्थः ॥ "उस्सग्ग[illegible] [illegible] भावविसुद्धिसमेता [illegible] य मार्गेण" ॥ ५१ ॥ व्याख्या उत्सर्गापवाद[illegible] [illegible]

द्विसमेताः परिणामविशुद्धितान्विता आज्ञारुचयः आगमबहुमानितश्चशब्दः समुच्चये सम्यगविपरीततया न पुनः स्वाग्रहानुसारेण इतिशब्दः समाप्ताविति गाथार्थः ॥पंचा०॥ (आज्ञासारमेव सम्यगनुष्ठानं साधुधर्मस्तथा च पंचाशके "धम्मो पुण एमसिसह संमाणुट्ठाणपालणारुवो । विहिपडिसेहाणुगयं आणासारं मुणेयव्वं ॥ व्या० एष तावत्साधुक्तो धर्मः पुनर्दुर्गतिगमनधारणस्वभावः एतस्य साधोरिह साधुधर्मविचारे सम्यक् समीचीनं यदनुष्ठानं प्रत्युपेक्षादिक्रिया तस्य या अनुपालना सेवा सम्यग् या यानुष्ठानपालना एव रूपं स्वभावो यस्यासौ सम्यगनुष्ठानपालनारूपः सम्यगनुष्ठानमेव किमुच्यते । इत्याह-विधिप्रतिषेधयुक्तं धानादिर्हिंसादिश्वासेवा परिहारान्वितं तत्सम्यगनुष्ठानं आज्ञासारमाप्तवचनप्रधानं (मुणेयव्वंति) ज्ञेयमिति गाथार्थःपंचा०। अथ कस्मादाज्ञासारमेव सम्यगनुष्ठानं साधुधर्म्मं इत्युक्तमित्याशंक्याह ।

अण्णो रुइणो चरणं आणाए चिय इमंति वयणाओ ।
एत्तो णाभोगम्मि वि पण्णवणिज्जो इमो होइ ॥१२॥

व्याख्या आज्ञारुचेराप्तोपदेशाभिलाषयुक्तस्य न त्वन्यस्य चरणं चारित्रं भवतीति गम्यं कुत एवं सिद्धमित्याह (आणाए च्चियत्ति) आज्ञयैवाप्तोपदेशेनैव नान्यथा इदं चरणं भवतीति वचनात् । आगमवाक्यात्तथाहि "आणा ए चिय चरणं तब्भंगे जाण किं न भग्गंति । आणं च अइक्कंतो कस्स एसा कुणइ सेसं" । अथाज्ञारुचेरप्यनाभोगाचरणविघातो भविष्यतीत्याशंक्याह (एत्तोत्ति) इतोऽस्मादाज्ञारुचित्वात्प्रज्ञापनीयो भवतीति योगःअनाभोगेऽपि अनाभोगजनिते असदनुष्ठानेऽपीत्यर्थः । अनाभोगस्तस्य प्रायो न संभवतीति ख्यापनार्थोऽपिशब्दः । प्रज्ञापनीय सुखसंबोध्योऽयमाज्ञारुचिर्भवति स्यात्तदवाज्ञारुचित्वात्प्रज्ञापनीयत्वं नास्य चरणं भवतीत्याज्ञासारं तदुक्तमिति गाथार्थः ॥ ॥ पंचा० ॥

(४) परलोके चाज्ञाया एव प्रामाण्यम् तथा च पंचवस्तुके

आणाइत्थपमाणं विण्णेआ सव्वहाउ परलोए ॥
आराहणाए तीए धम्मो दव्वं तु ण निमित्तं ॥८४॥

व्याख्या आज्ञात्र प्रमाणं विज्ञेया सर्वथैव परलोके न त्वन्यत्किंचिदाराधनेन तस्यायमः आज्ञावाह्यं पुनर्निमित्तमिति गाथार्थः ॥ ॥ पं० ॥ व० ॥

धर्ममूलं चाज्ञैव "आणाभंगा उ च्चिय धम्मो आणाए पडिबद्धो" दर्श०॥ आज्ञोल्लंघनेऽपि कथं धर्माभाव इत्याह" तित्थयराणामूलं नियमा धम्मस्सतीए वा पाए । किं धम्मो किमहम्मो मूढा नेयंति वारिंति" तीर्थकराज्ञैव सर्वविदुपदेश एव मूलं प्रथमारोहणरूपं नियमो निश्चयो न धर्मस्य । महामहीसहस्याविकलसकलसुखफलसंसाधकस्य तस्य तीर्थकरस्याज्ञाया विघाते विनाशे किं धर्म्मः शुभस्वभावः सुखसंदोहसंपादको वा किमथवा धर्म्मः पुण्याभावस्वभावः मदा देहिसंदोहदुःखदानदुर्ललितः । मूढा मिथ्यात्वमहामोहमोहितांतःकरणा हिताहितविवेकविकला नेदं विचारयंति नेदं पर्यालोचयंति यदुत सर्वविदुपदेशोल्लंघनेन स्वबुद्ध्या सुंदरमप्यनुष्ठानं विधीयमानं किं धर्माभावाय कर्मबंधाय भविष्यतीति गाथार्थः । तर्हि तत्पर्यालोचनेऽपि किं वृत्तमित्याह"

आराहणाए तीए पुण्णं पावं विराहणाए उ ।
एयं धम्मरहस्सं विण्णेयं बुद्धिमंतेहिं ॥

आराधनया तस्या आज्ञायाः सर्वविदुपदेशस्य पुण्यं शुभं । सर्वज्ञाज्ञापदपातजनितशुभभावकुशलानुष्ठायिनो हि शुभभावादेवानुसानुबंधिपुण्यबंधो भवत्येव पापमशुभवेद्यं विराधनया सर्वविदाज्ञोल्लंघनेन तुशब्दःपुनरर्थस्ततोऽयमर्थः स यद्यपि स्वाग्रहवशाद् गतानुगतप्रवाहदर्शनाद्बोधकुशलबुध्या धर्मादन्येषु प्रवर्तते तथापि जिनागमोक्तमार्गोल्लंघनेजनितं पापमेव भवति यतो "धर्मार्थी खलु शुद्धबुद्धिविभवः सर्वत्र कृत्येषु वा । प्राणित्राणविधावपीह सततं जैनेषु पूजादिषु ॥ स्वाभिप्रायवशो गतानुगतिकप्रायप्रवाही सदा । इत्ते धर्मधियापि पापमतुलं तीर्थाधिपाज्ञां विना"॥अन्यैरप्युक्तं । "जिणाणाए कुणं ताणं णूणं निव्वाणसाहणं । सुदरंपि सुबुद्धीए सव्वं भवनिबंधणं" । एतद्धर्मरहस्यं धर्म्मसर्वस्वं विज्ञेयमवबोद्धव्यं बुद्धिमद्भिर्हिताहितविवेकाविकलैरिति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

(५) (आज्ञया प्रवर्त्तमानस्याप्रवर्त्तमानत्वम् सर्वज्ञवचनप्रवाज्ञाया. सर्वहितकारकत्वं च यथा)

आणा परतंतो सो सा पुण सव्वण्णुवयउ चेव ।
एगंतहिया वेज्जगणा तेणं सव्वजीवाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या आज्ञापरतंत्रः आप्तवचनाधीनः स प्रस्तुतसाधुः सा पुनराज्ञा पुनः सर्वज्ञवचनत्वादेव आप्तप्रणीतत्वादेव इह भावप्रत्ययो लुप्तो द्रष्टव्यः । एकांतहिता सर्वथोपकारिणी वैद्यकज्ञातेनायुर्वेदोदाहरणेन सर्वजीवानां विवक्षया समस्तांगिनां यथा हि वैद्यशास्त्रं नैकस्य कस्यचिदेवातुरस्य स्वस्थस्य वा वैद्यस्य तत्पुत्रस्य तदन्यस्य चोपकारकमेवमाज्ञापि न केषांचिदेवोपकारिणीति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥ ॥ पं० व० ॥

(६) (आज्ञा वा पुनर्बन्धकातिरिक्तेभ्यो न प्रदेया तथा च पंचसूत्रे) एसा आणा इह भगवओ समंतभद्दातिकोडिपरिसुद्धीए अपुणबंधगाइगम्मा एअप्पिअत्तं खलु इत्थ लिंगं ओचित्तपवित्तिविन्नेयं संवेगसाहगं निअमा न एसा अण्णेसिं देया लिंगविवज्जयाओ तप्परिण्णातयणुग्गहट्ठयाए आमकुंभोदगनासनायेणं एसा करुणत्ति वुच्चइ एगंतपरिसुद्धा अविराहणाफला तिलोगनाहबहुमाणेणं निस्सेअससाहिगत्ति ॥ पं० सू० ॥

एषा आज्ञेह भगवत उभयगर्भा अथवा सर्वैव पंचसूत्रोक्ता किंविशिष्टेत्याह समंतभद्रा सर्वतो निर्दोषा कथमित्याह त्रिकोटिपरिशुद्ध्या कषच्छेदतापपरिशुद्ध्या इयं च भागवती सदाज्ञा सर्वैव अपुनर्बंधकादिगम्या अपुनर्बंधकादयो ये सत्वाः उत्कृष्टकर्मस्थितिं तथा अपुनर्बंधकत्वेन ये क्षपयंति ते खलु अपुनर्बंधकाः । आदिशब्दात् मार्गाभिमुखमार्गपतितादयः परिगृह्यंते इदमप्रतिज्ञालोचकादिलिंगाः एतद्गम्येयं न संसाराभिनंदिगम्या तेषां हतो विषयप्रतिभासमात्रं ज्ञानमुदेति न तद्वेदत्वादिपदकमित्युक्तं च "न यथावस्थितं शास्त्रं खलु को वेत्ति आतुर्वित । व्यामलादपि विवाणु निर्मलः स्यात्स्वहेतुतः" । अपुनर्बंधकत्वादि-

[illegible]माह—एतद्विपर्ययं सत्त्वस्य लिङ्गं आज्ञाप्रियत्वमपुनर्बन्धकादिलिङ्गं प्रियत्वमुपलक्षणं श्रवणाभ्यासादेः एतदप्यौचित्यवृत्तिविधेयं तदाराधनेन बहुमानात् औचित्यबाधया तु प्रवृत्तौ न तन्नियमः मोह एवासाविति एतत्प्रियत्वमेव विशेष्यते संवेगसाधकं नियमात् यस्य भागवती सदाज्ञा प्रिया तस्य नियमतः संवेग इति एत[illegible] [illegible] [illegible] भागवती सदाज्ञा [illegible]ऽपुनर्बन्धकादिव्यतिरिक्तेभ्यः संसाराभिनन्दिभ्यो देया [illegible] [illegible] [illegible] लिङ्गविपर्ययात्तत्परिज्ञानमत[illegible]दपुनर्बन्धकादिलिङ्गविपर्ययात् । संज्ञा न द्वेषादिलक्षणा[illegible] संसाराभिनन्दिपरिज्ञा । उक्तंच—

"क्षुद्रो लाभरतिर्दीनो मत्सरी भयवान् शठः ॥ अज्ञो भवाभिनन्दी स्यान्निष्फलारम्भसंगतः" ॥ किमिति न तेभ्यो देयेत्याह तदनुग्रहार्थं संसाराभिनन्दिसत्त्वानुग्रहार्थं । उक्तंच—
"[illegible]" ॥ इदम निदर्शनमाह आमकुम्भोदक[illegible] । उक्तंच—

आमे घडे निहित्तं जहा जलं तं घडं विणासेइ ।
इअ सिद्धंतरहस्सं अप्पाहारं विणासेइ ॥

[illegible]

[illegible] आणाए [illegible] ॥

[illegible]

जह चेव उ मोक्खफला आणा आराहिआ जिणिंदाणं ।
संसारदुक्खफलया तह चेव विराहिया होइ ॥१९॥

व्याख्या यथैव तु मोक्षफला भवतीति योगः । आज्ञा आराधिता अखण्डिता सती जिनेन्द्राणां संबन्धिनीति संसारदुःखफलदा तथैव च विराधिता खण्डिता भवतीति गाथार्थः ॥ पं० व० ।

(आज्ञाराधकानाराधकौ तयोर्दोषादोषौ वासाद्यवासादि च्छमधिकृत्योक्तम् महानिशीथे)

से भयवं ? किमेस वासेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगे जेणं वासेज्जा अत्थेगे जेणं नो वासेज्जा । से भयवं ? केणं अट्ठेणं एवं वुच्चइ ? । जहा णं गोयमा ! अत्थेगे जेणं वासेज्जा अत्थेगे जेणं नो वासेज्जा गोयमा ! अत्थेगे जेणं आणापडिए । अत्थेगे जेणं आणाविराहगे । जेणं आणाडिए । सेणं सम्मदंसणनाणचरित्ताराहगे जेणं सम्मदंसणनाणचरित्ताराहगे से णं गोयमा ! अच्चंतविउज्जुए परक्कडुउज्जए । मोक्खमग्गे जे य अणाविराहगे से णं अणंताणुबंधी कोहे माणे अणंताणुबंधी माया लोभे से णं अणंताणुबंधी कडुयावसेणं अणंताणुबंधी लोभे । जेणं अणंताणुबंधी कोहाइकसायचउक्के सेणं घणरागदोसमोहमिच्छत्तपुंजे जेणं घणरागदोसमोहमिच्छत्तपुंजे से णं अणुत्तरघोरसंसारसमुद्दे । जेणं अणुत्तरघोरसंसारसमुद्दे सेणं पुणो २ जंमे पुणो २ जरा पुणो २ मच्चू । जेणं पुणो २ जम्मजरामरणे सेणं पुणो २ भवंतरपरावत्ते । सेणं पुणो २ चुलसीइजोणिलक्खमाहिंडणं जेणं पुणो २ चुलसीइलक्खजोणिमाहिंडणं सेणं पुणो २ णं सुदूसहे घोरतिमिसंधयारे रुहिरविलिविलिंते वसपूयपंतपित्तसिंभचिक्खिल्लदुग्गंधा सुइविलीणजंबालकलिले किमिसमाउलनरपडिपुन्ने । अणिट्ठउव्वियणिज्जअइघोरचंडमहारोद्दगब्भपरंपरापवेसे । जेणं पुणो २ दारुणो गब्भपवेसे [illegible] दुक्खमेगे कलेसे रोगायंके सोगे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जत्थ णं पंचण्हाए [illegible] तत्थ णं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

जेगेव इ ल्ल्लूलपावगं कंमागमे सेणं बंधी सेणं वंदी सेणं गुत्ती सेणं चारगे सेणं सव्वमकल्लाणमंगलजाले । दुव्विमोक्खे कम्मरखइयणवद्धपुट्ठनिग्गदयकंमगंठी जेणं करखइयणवद्धं पुट्ठनिग्गइयकंमगंठी सेणं एगेंदियत्ताए वेइंदियत्ताए तेइंदियत्ताए चउरिंदियत्ताए पंचिंदियत्ताए नारयतिरिच्छकुमाणुसेसुं अणेगविहं सारीरमाणसं दुक्खमणुभावमाणं वेइयव्वे । एए णं अट्ठेणं गोयमा ! एवं वुचइ । जहा अत्थेगे जेणं वासेज्जा से भयवं किमित्थ तेणं उच्छाइए केइ गच्छे भवेज्जा गोयमा ! जेणं से आणाविराहगे गच्छे भवेज्जा सेणं निच्छयओ चेव मिच्छत्तेणं उच्छाइगच्छे भवेज्जा से भयवं ? कयराओ णं सा आणाजीविए गच्छे आराहगे भवेज्जा ? गो० ! संखाइएहिं ठाणंतरेहिं गच्छे से णं आणापत्तीए ठिए गच्छे आराहगे भवेज्जा । से भयवं ? किं तेसिं संखातीताणं गच्छमेरा आणंतराणं । अत्थि केई अन्नयरे थाणंतरे णं जेणं उस्सग्गेणं वा अववाएणं वा कहं वि पमायदोसेणं असई अइक्कमेज्जा अइक्कंतेण वा आराहगो भवेज्जा ? । गोयमा ! णिच्छयओ नत्थि । से भयवं ? केणं अट्ठेणं एवं वुचइ जहाणं निच्छयओ नत्थि । गो० ! तित्थयरेणं ताव तित्थय रे तित्थं पुण चाउवन्ने समणसंघे से णं गच्छे सुपइट्ठिए गच्छेसु पुणं सम्मदंसणनाणचरित्तपइट्ठिए ते य सम्मदंसणनाणचारित्ते परमपुज्जेणं परपुज्जयरे । परमसरन्नाणं सरन्ने परमसन्नाणं सन्नायरे ताई च जत्थ णं गच्छे अन्नयरे ठाणे केई विराहिज्जंति सेणं गच्छे समग्गपणासए उम्मग्गदेसए जेणं गच्छे समग्गणासगे उम्मग्गदेसए सेणं निच्छओ चेव अणाराहगे एएणं अट्ठेणं गोयमा ! एवं वुचइ । जहाणं संखादीयाणं गच्छमेरा ठाणंतराणं जेणं गच्छे एगण्णयरट्ठाणं अइक्कमेज्जा सेणं एगंतेणं चेव अणाराहगे ॥ महा० ॥

(आज्ञाराधनविराधनयोः फलं सुयणाणशब्दे) नं० ॥

(भगवदाज्ञाराधनकृतसंवादोपं भगवदाज्ञाखंडनकृतमेव दोषं च इत्याहाकम्मशब्दे व्याख्यास्यते) ॥ पिं० ॥

एगंते मिच्छत्तं जिणाण आणा य होइ णेगंता ।
एगं पि असद्दहाउ मिच्छदिट्ठी जमालिव्व ॥ २ ॥ नि० ॥

(मायधाचार्य्यकथा मावज्जायरियशब्दे)

तित्थयरसमो सूरी दुज्जयकम्मट्ठमल्लपडिमल्ले । आणं अइक्कमंते ते कापुरिसेन सप्पुरिसे ॥ भट्ठायारो सूरी भट्ठायाराणुविक्खओ सूरी । उम्मग्गट्ठिओ सूरी तिण्णिवि मग्गं पणासंति ॥

उम्मग्गठिए सूरिंमि निच्छयं भव्वसत्तसंघाए । जम्हा तं मग्गमणुसरंति तम्हा ण तं जुत्तं ॥ एवं पि जो दुहसं सल्लं पडिवोहिउं ठवे मग्गे । समुरासुरंमि वि जगे तेण इं घोसियं आणाघोयं ॥ भूए अन्थि भविस्संति केइ जगवंदणीयकमजुयले । जेसिं परहियकरणे करुहलक्खाण वोलिही कालं ॥ भूए अणागए कालेणं के ई होहिंति गोयमा ! सूरी । णामग्गहणेण वि जेसिं होज्ज नियमेण पच्छित्तं ॥ एयं गच्छववत्थं दुप्पसहाणंतरं तु जो खंडे । तं गोयमा ! जाण गणिं निच्छयओ अणंतसंसारी ॥ जं सयलजीवजगमंगल्लकल्लाणपरमकल्लाणं । सिद्धिपए वा वोछिन्ने पच्छित्तं होइ तं गणिणो ॥ तम्हा गणिणसमसत्तुमित्तपक्खेण परहियरएणं । कल्लाणकंखुणा अप्पणो वि य आणा ण लंघेया ॥ एवं मेरा ण लंघेयव्वत्ति ॥ एयं गच्छववत्तं लंघित्तूण गारवेहिं पडिवद्धे । संखाईए गणिणो अज्ज वि वोहिं न पावंति ॥ ण लभेहिंति य अन्ने अणंतमुहुत्तो वि परिभमं तित्थं । चउगइभवसंसारो चेट्ठिज्ज चिरसुदुक्खत्ते ॥ महा० ।

(जिनस्याचार्य्यादेश्चाज्ञाया अतिक्रमे आराधकानाराधकत्वं दृष्टान्तश्च महानिशीथे यथा) से भयवं जइणं गणिणो अच्चंतविसुद्धपरिणामस्स वि कइ दुस्सीले सच्छंदत्ताए जइ गारवत्ताएइ वा जायाइमयत्ताए वा आणं अइक्कमेज्जा सेणं किमाराहगे भवेज्जा ? गोयमा ! जेणं गुरुसमसत्तुमित्तपक्खो गुरुणंसु ठिए सयं सुत्ताणुसारेणं चेव विसुद्धासए विहरेज्जा तस्साणमइक्कंतेहिं णवणउएहिं चउहिं सएहिं साहूणं जहा तहा चेव अणाराहगे भवेज्जा । से भयवं ! कयरे णं ते पंच सयएक्कविवज्जिए साहूणं जेहिं च णं तारिसगुणोववेयस्स महाणुभागस्स गुरुणो आणं अइक्कमिय णाराहियं गोयमा ! णं इमाए चेव उसभं चउवीसगाए अतीताए तेवीस इमाए चउवीसगाए जाव णं परिनिव्वुडे चउवीसं इमे अरहा ताव णं अइक्कंतेणं केवइणं कालेणं गुणनिप्फन्ने कम्मसेलमुसुरणे महायसे महासत्ते महाणुभागे सुग्गहियनामधिज्जे वइरे णाम गच्छाहिवइभूए तस्स णं पंच सयं गच्छंनिग्गंथाइं विणा निग्गंथीहिं समं दो सहस्से अहेसि ता गोयमा ! ताओ निग्गंथीओ अच्चंतपरलोगभीरुयाओ सुविसुद्धनिम्मलंतकरणाओ खंताओ दंताओ मुत्ताओ जिइंदियाओ अच्चंतभणिरीओ नियसरीरस्सावि य छक्कायवच्छलाओ जहोवइट्ठअच्चंतघोरवीरतवचरणसोसियसरीराओ जहा णं तित्थयरेणं पन्नवियं तहा चेव अदीणमणसाओ मायामयअहंकारममकारे रतिहासखेडकंदप्पणाहवायविप्पमुक्काओ तस्सायरियस्स सगासाम(?)गुचरंति । ते य साहुणो सव्वे वि गोयमा ! न तारिसे मणागं अहन्नया गोयमा ! ते साहुणो तं आयरियं भणंति जहा णं जइ भणिय च तुमं आणवेहित्ताणं अम्हेहिं तित्थयरं परिया चंदप्पहसामियं वंदिया धम्मचक्कं गंतूण मा गच्छामो ताहे गोयमा ! अदीणमणसा अणुत्तावगंभीरमहुराए भारतीए भणियं तेणायरिएणं जहा इच्छायारेण न कप्पइ तित्थयत्तं गंतुं सुविहियाणं ता जाव णं बोलेइ जत्तं ताव णं अहं तुम्हे चंदप्पहं वंदावेहामि अन्नं च जत्ताए गएहिं असंजमे पडिज्जइ एएणं कारणेणं तित्थयत्ता पडिसेहिज्जइ । तओ तेहिं भणियं । जहा भयवं ! केरिसो णं तित्थयत्ताए गच्छमाणाणं असंजमो भवइ सो पुण इच्छा-

[illegible] बहुजणेणं वा उलगो [illegible] गोयमा [illegible] तेणं आयरिएणं जहा [illegible] तेणं दु- [illegible] सुयहुं मया- [illegible] आयरिएणं जहा णं [illegible] तारिसे [illegible] मयत । तारिसे सय- [illegible] विदि- [illegible] बहु [illegible] अभय [illegible] निययत्ताए [illegible] हरियकायसं- [illegible] तसाणं [illegible] वि छप- [illegible] उभयकाले पेह- [illegible] गोयमा ! कि- [illegible]

[illegible]

कम्मट्ठदुक्खविमोयगे णो बहुमन्नंति ताहे गोयमा ! गुरुपडिणी- यायरियाणं जहा निच्छयओ उम्मग्गपट्ठिए सव्वपावोणी चेव इमे पावमई दुट्ठसीसे ता किमट्ठमहमिमेसिं पट्ठीए क- लीयागरयं करेमाणो गुगच्छमाणो य सुक्खाए गयअयाए द- हीए उग्गुक्कप गच्छइ सगुवारेहिं । महयं तु ता धायहियसंक- गुच्चिट्ठे मो किमज्जयकज्जपणं सुगूढं तेणावि पुत्तपभरेणं चेव मवि किं वि परित्ताणं भवेज्जा मपरक्कमेणं चेव भागुप- तवसंजमाणुट्ठाणेणं भवोयहिं तरेयव्वो एस उण तित्थयरे एसो जहा–

"अप्पहियं कायव्वं जइ सक्कायहियं च पयरेज्जा । अत्तहियपरहियाणं अत्तहियं चेव कायव्वं" अन्नं च "ज- इ एते तवसंजमकिरियं अणुपालियं होति । तओ एएसिं चेव सेयं होइ जेहिहि या करेहिति" । तओ एएसिं चेव दुग्गइगमणं मणुत्तारं हविज्जा । नवरं तहा वि मम गच्छो समप्पिओ गच्छाहिवई । अह यं भणामि । अन्नं च जे तित्थयरेहिं भग- वंतेहिं छत्तीसं आयरियगुणे समाइट्ठे । तेसिं तु अहयं एगमवि णाइक्कमामि जइ वि पाणोयरमे भवेज्जा जं थागमे इहपरलोग- विरुद्धं तं णायरामि या कारयामि न कज्जमाणं समणुजाणा- मि । तमेरिसगुणजुत्तस्सावि जइ भणियं या करेंति ताहमेसिं वेसग्गहणं उद्दालेमि एवं समए पन्नत्ती जहा जे केइ साहू साहुणी या वायामित्ते णो वि असंजममणुचेट्ठेज्जा तेणं सारेज्जा वेणं सारिज्जंते या वारिज्जंते या चोइज्जंते या पडिचोइज्जंते या जेणं से वयणमयमवि अलसायमाणे भणेज्जा निण्हवे या तहत्ति पडिवज्ज इयं पउंजित्ताणं तस्स आणा [illegible] उद्दालेज्जा । एवं तु आणगुज्झ- जाणयाणं गोयमा ! जाव तेणायरिए एगस्स सेहस्स वेसग्गहणं उद्दालियं ताव णं अवरेसे दिसोदिसिं पणट्ठे । गोयमा ! णं आयरिया । सणियं २ तेसिं पट्ठिए जाउमारद्धे णो तुरियं तुरियं ति भयवं किमट्ठं तुरियं २ णो प- ए गोयमा ! खाराए भूमीए जं महुरं संकमेज्जा महुराओ [illegible] पिपासओ [illegible] संकमेज्जा । [illegible] सो [illegible] गोयमा ! सो आयरिओ ण तुरियं २ गच्छइ [illegible] गोयमा ! [illegible]

[illegible]

संसारियं आयमे भयवं किं तित्थयरसंतियं आणं णाइक्कमेज्जा-उयाहु आयरियसंतियं गोयमा ! चउव्विहा आयरिया भवंति तंजहा–नामायरिया ठवणायरिया दव्वायरिया भावायरिया तत्थ णं जे ते भावायरिया ते तित्थयरसमा चेव दट्ठव्वा तेसिं संतियाणं णाइक्कमेज्जा । महा० ॥

(आज्ञाभङ्गे दंडो निशीथचूर्णौ यथा)

तित्थकरआणा य एसा अगुप्पालियव्वा वि जहा रण्णो अप्पणो रज्जे जं माणं अतिट्ठावितं जा तस्स माणतो अतिरेगभूयाणं वा करेति सो अवराही दंडिज्जति एवं जो तित्थकराणं आणं कोवेत्ति सो दीहसंसारी ॥ नि० चू० ॥

आज्ञाभङ्गे च दण्डश्चतुर्गुरुकमापद्यते ॥ बृ० ॥ "तंमि यआणाभंगे चउगुरुयं पच्छित्तंति" नि० चू० ॥

१०(तथाच बृहत्कल्पे प्रलम्बग्रहणमधिकृत्य) भगवता प्रतिषिद्धं प्रलम्बं न कल्पते तद्ग्रहणं कुर्वता भगवतामाज्ञाभंगः कृतो भवति तस्मिन्नाज्ञाभंगे चतुर्गुरुकाः । अत्र परः प्राह

अवराहे लहुगतरो आणाभंगंमि गुरुतरो किह णु ।

आणाए चिय चरणं तब्भंगे किं न भंगं तु ॥

अपराधे चारित्रातिचारे लघुतरो दंडो भवद्भिः पूर्वं भणितः तथाहि अचित्ते प्रलंबे मासलघु इह पुनराज्ञाभंगे चतुर्गुरुकमिति गुरुतरो दंडः कथं कस्मात् नुरिति वितर्के अपि च अपराधे जीवोपघातो दृश्यते तेन तत्र गुरुतरो दंडो युक्तियुक्तः आज्ञायां पुनर्नास्ति जीवोपघात इति लघुतर एवात्र भणितुमुचित इति आचार्यः प्राह । आज्ञायामेव भगवत्या चरणं चारित्रं व्यवस्थितं अतस्तद्भंगे तस्या आज्ञाया भंगे किं तन्मूले उत्तरगुणादिकं वस्तु न भग्नं अपि तु सर्वमपि भग्नमिति अतआज्ञायां गुरुतरो दंड उच्यते अस्यैवार्थस्य प्रसाधनार्थं दृष्टान्तमाह ॥

सोऊण य घोसणयं अपरिहरंता विणासं जह पत्ता ।

एवं अपरिहरंता हियसव्वस्साउ संसारे ॥

राज्ञा कारितां घोषणां श्रुत्वा घोषणायां च निवारितमर्थमपरिहरंतो यथा द्रव्यापहारलक्षणं विनाशं प्राप्ता एवं तीर्थंकरनिषिद्धं प्रलंबग्रहणमपरिहरंतो हृतसर्वस्या अपहृतसंयमरूपसर्वसाराः संसारे दुःखमवाप्नुवंति एषा भद्रबाहुस्वामिविरचिता गाथा ॥

अथास्या एव भाष्यकारो व्याख्यानं करोति ॥

सप्पुरिसा मज्झपुरे जो आसाएज्जा ते भाजाओ ते दंडेमि अ-कयंडे पुणे तु पुरओ उगघयाय आणंमिय परिहरंता निद्दोसा सेसगा न निद्दोसा । जिण आणागमयारी अ दोसं इयरे अंध दंडो बुद्ध केर अरयं गो वहिं पुरिसेहि अग्गतरे वज्जे तेसितो इमेयारयेण घोसणं करेइ इमे सप्पुरिसा । मज्झपुरिअप्पणो इच्छाए विहरमाणा महाजणेणं अरिहपुरुषा अणुपलद्धविभवेण वाधा अवर्दति जो ते छिवइ वा दंसेइ वा मारेइ वा तस्स उग्गं दंडं करेमि एस घोसणयं सोऊण ते पउरजणववायपइंडं भीता ते पुरिसे ववरोव वकरयंति छिउंहि आरामिऊण पीडार्पहारबद्धबुद्धी तेसिं छलणं दुरिक्खाउं पीडं परिहरति ते निद्दोसा जे पुण अणायारेण न परिहरति घोसणवसावहारदंडेण दंडिया एस दिट्ठतो अत्थ-

मग्गो पपणओ पयत्थाणीया तित्थयरा पुरत्थाणीओ लोगो सप्पुरिसत्थाणीया छज्जीवा घोसणत्थाणीया छक्कायरक्खणकंपपरा छज्जीवणियादओ आगमा विधमाणत्थाणी या संबद्धा दी पउरजणत्थाणीया साहू दंडत्थाणीओ संसारो तत्थ जे पयत्तेण छण्हं कायाणं सव्वं रक्खंति पायं च आणमेऊण जहुत्तविहीए पीडं परिहरंति ते कम्मसंबद्धंडेणं न दंडिज्जंति इयरे पुण संसारे दुक्खे ॥ सारीरमाणसेहिं दुक्खसयसहस्सेहिं दंडिज्जंतित्ति ॥

यथाक्षरगमनिका । यद्पुरस्य मम पुरे वसंते यस्तानजानकारि आज्ञानयेत तमहं दंडयाम्यकांडे अकाले श्रूयंते तु एतद्घोषा पुरवासिनो जनपदाश्च ग्रामवासिनो लोका इति राजा कारितां घोषणां श्रुत्वा तान् पुरुषानागम्योत्पयत्न परिहरंत ते निर्दोषाः शेषाः पुनर्ये पीडां न परिहरंति ते न निर्दोषा इति दंडिताः । एवमत्रापि जिनाज्ञया यः षट्कायानागमम् परिहरन् तत्पूर्वंकचारिणः संयमाश्रयगामिनः तेनोऽदोषाः इतरे अवे संसारे शारीरमानसिकदुःखलक्षणो दंडः । [illegible] ॥ बृ० ॥ नि० चू० ॥

(अपराधपदमधिकृत्यापि बृहत्कल्पे उक्तम्)

अपराधपदं [illegible] करोति तत्र चतुर्गुरुरिति ॥ बृ० ॥

अत्र नोदकः प्राह ।

अवराहे लहु गयरो किं लहु आणाए गुरुगो दंडो ।

आणाए चिय चरणं तब्भंगे किं न भग्गं तु ॥

जघन्यतः [illegible] अप्रतिसेवने [illegible] ग्रहणे [illegible] चतुर्गुरुकमित्युक्तं [illegible] दीयते । सूरिराह । [illegible] अपि च [illegible] पूर्वोद्दिष्टं [illegible] ।

भगवताणमइव आणरहाणाई [illegible] ।

गविमाणरयणमिसि पुष्टिमइ [illegible] च ॥

[illegible]

रितःअनन्ये तु धंमवदन्ति भामान् छित्वा वंशानां वृत्तिः कर्त्त-व्या ततो गवेषणे कृते ग्रामेण च पथि दर्शिते अन्यदादिष्टं मया अन्यदेव च भवद्भिः कृतमित्युपालभ्य तैः पुरुषैः वृत्तिं कारयित्वा सबालवृद्धस्य ग्रामस्य दहनं कृतमेव दृष्टान्तः। अ-र्थोपनयस्त्वेवं "एगमरणं तु लोए आणाइ आरुत्त अणंताइं।अ-वराहपक्खवद्धा ते पावाउत्तरे वलिया" लोके आज्ञाया अति-चारे अतिक्रमे एवमेव मरणमवाप्यते लोकोत्तरे पुनराज्ञाया अतिचारे अनंतानि जन्ममरणानि प्राप्यंते तेन कारणेन अ-पराधरक्षणार्थं लोकोत्तरे आज्ञा बलीयसी ॥ वृ०॥ आज्ञामङ्ग-मनि दण्डे दृष्टान्तोऽसज्झायशब्देऽपि ॥व्य०॥ नि० चू०॥

(आज्ञाभङ्गस्य दुःखकारणत्वं महानिशीथे यथा)

"ता जन्मदुक्खविणिम्मुक्कं एगंतसुहपावयं। स आणा नो खंडे-ज्जा आणाभंगकओ सुहो" ॥ महा० ॥

(११) (आज्ञारहितस्य चारित्रमपि न भवति)

दुप्पसहंतं चरणं जं भणियं भगवया इहं खेत्ते ।
आणा जुत्ताण मिणं न होइ अहुणोत्ति वा मोहो ॥

व्या०—दुप्पसहन्तमिति तत्र दुःखेन प्रकर्षमात्रवशात्वतया सारेण दुःसहः तद्गुणयोगादाचार्यो दुःसहः यथा दंडयो-गाद्दण्डः पुरुष इति स एवांते पर्यंते यस्य तत्तथा चरणं चारित्रं भणितं प्रतिपादितं भगवता श्रीमन्महावीरेण इहास्मिन् क्षेत्रे भरताभिधाने यद्यस्मात्कारणा-त्तस्मात्कारणादाज्ञायुक्तानामपि न केवलमाज्ञाबाह्याना-मिदं प्रस्तुतं चारित्रं न भवति न जायते ऽधुनेति सांप्रतं दुष्षमाकालनिवासदोषादेव इति तेषामसद्ग्रहादगृहीतचेतसां व्यामोहो मूढतेति यावत् मूढता च तेषामागमवचनान्यथाक-रणादिति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

(शासनाज्ञानिन्दकस्य निन्दा स्याद्वादमञ्जर्यांम यथा)

न[illegible]योगिं [illegible]माणः ।
[illegible] यः स वानरो नाथ पिनाकी वा ॥

व्या०—[illegible] उत्पादेनोत्तराकारस्वीकाररूपेण विनाशेन च पूर्वाकारपरिहाररूपेण युक्तं इत्येवं शीलं [illegible] किं तत् स्थिरकं कर्मतापन्नं [illegible] त्रिकालवर्ति यदेकं द्रव्यं [illegible] साधारणधर्मो उत्पादे विना-शे च [illegible] । यथा धर्मधर्मयोरेका [illegible]

[illegible]

अत्र प्रथमं पादं दुर्गः । तत्र प्रथमं पदं [illegible]

धर्मापि तदावेशवशादन्यथा प्रतिपद्यते एवमयमपि [illegible] वादापस्मारपरवश इति ॥ स्या० ॥

(तीर्थंकराज्ञारहितधर्मस्य फलाफलत्वविचार आणा-खण्डनशब्दे) ही० ॥

(जिनाज्ञास्थितस्यवर्णनं महानिशीथे यथा) से भयवं ! कि-इयं कालं जाव एस आणा पवेइया गो० ? जाव णं महायसे महासत्ते महाणुभागे सिरिप्पभे अणगारे से भयवं ! केवइ कालेणं से सिरिप्पभे अणगारे भवेज्जा। गो० ? होही दुरंत पंतलक्खणे अदव्वे रोद्दे चंडे उग्गे पयंडदंडे निम्मेरे निक्किवे निग्घिणे नित्तिंसे कूरयरपावमई अणारिए मिच्छदिट्ठी क-क्की नाम रायाणे सेणं पावे पाहुडियं भमाडिउ कामे सिरि-समणसंघं कयत्थेज्जा जाव णं कयत्थे ताव णं गो० ? जे केइ तत्थ सलिद्धो महाणुभागो अचलियसत्ते तवोवहाणे अण-गारे। तेसिं च पाडिहेरियं कुज्जा सोहम्मे कुलिसपाणी एरावणगामी सुरवरिंदे एवं च गो० ? देविंदवंदिए दिट्ठ-पच्चए सिरिसमणसंघेज्जा णिट्ठिज्जा कुणए पासंडधम्मे जा-णं गोयमा ! एगे अविइज्जे। अहिंसालक्खणे संतादिविह-विहधम्मे । एगे अरहादेवाहिदेवे एगे जिणालये एगे वंदे पूय-दक्से सक्कारे संमाणे महाजसे महासत्ते महाणुभागे दढ-सीलव्वयनियमधारए तवोवहाणे साहु तत्थ णं चंदमिव सो-मलेसे सूरिए इव तवतेयरासी पुढवी इव परिसहोवस-ग्गसहे मेरुमंदरधरे इव निप्पकंपे ठिए अहिंसालक्खण-खंतादिदसविहे धम्मे । सेणं सुसमणगणपरिवुडे । निरब्भ-गयणामलकोमुइजोगजुत्ते इव गहरिक्खपरिवारिए गहवई चंदे अहियपरं विराहिज्जा गोयमा ! सेणं सिरिप्पभे। अणगारे भोगो एवंतियं कालं जाव एसा आणा पवेइया से भयवं उड्ढं पुच्छा गो० तओ परेणं उड्ढं हायमाणे कालसमये तत्थ णं जे केई छक्कायसमारंभविवज्जए। सेणं धन्ने पुन्ने वंदे पूए न संसणिज्जे। जीवियं सुजीवियं तेसिं ॥महा०॥ आज्ञायते आदिश्यत इत्याज्ञा । व्यवहारभेदे, ॥ स्था० । ॥ भ० ॥ व्य० ॥ पंचा० ॥

देशांतरस्थितयोर्द्वयोर्गीतार्थयोर्गूढपदैरालोचनानि आसेवा-दिनिवेदनमाज्ञाव्यवहारः एतदुक्तं भवति यदा द्वयप्याचार्ये वासेवितप्रायश्चित्तयाऽतिगीतार्थौ क्षीणजंघाबलौ विहार-क्रमानुरोधतो दूरतरदेशांतरव्यवस्थिततावत एव परस्प-समीपे गंतुमसमर्थावभूतां तदाऽन्यतरआयश्चित्ते समापति-ते सति तथाविधयोग्यगीतार्थशिष्याभावे मतिधारणाकुश-लमगीतार्थमपि शिष्यं समयभाषया गूढार्थान्यतिचारा-लोचनपदानि कथयित्वा प्रेषयति तेन च गत्वा गूढपदेषु क-थितेषु स आचार्यो द्रव्यक्षेत्रकालभावसंहननधृतिबलादि-कं परिभाव्य स्वयं च तत्रागमनं करोति शिष्यं वा तथाविधं योग्यं गीतार्थं प्रज्ञाप्य प्रेषयति । तदभावे तस्यैव प्रेषितस्य गूढार्थमतिचारशुद्धिं कथयतीति ॥ प्रव० ॥ प्र० व्य० ॥

(तथाच व्यवहारचूर्णौ)

[illegible] य [illegible] य [illegible] गेरिसं जं तु ।
[illegible] भाणियं उ पसं मते टाणं ॥

[illegible]

पढमस्स य कज्जस्स य पढमेण पएण सेवियं जं तु ।
पढमे छक्के अब्भिंतरं तु बियं भवे ठाणं ॥

अत्र द्वितीयं स्थानं मृषावादः प्रथमद्रव्यादानादिष्वपि भावनीयं ॥

पढमस्स य कज्जस्स य पढमेण पएण सेवियं जं तु ।
बिइए छक्के अब्भिंतरं तु पढमं भवे ठाणं ॥

अत्र द्वितीयं षट्कं कायषट्कमित्यादि । एवं तेन कथितेन आचार्यो द्रव्यक्षेत्रकालभावसंहननधृतिबलादिकं परिभाव्य स्वयं वा गमनं करोति शिष्यं वा तथाविधं योग्यं गीतार्थं प्रज्ञाप्य प्रेषयति । तदभावे तस्यैव प्रेषितस्य गूढार्थमतिचारविशुद्धिं कथयति ॥ व्य० प्र० ॥

"आणाए ववहारं सुण वच्छ जहक्कमं वुच्छं" । एष श्रुतव्यवहारो यथोपदेशं यथाक्रमं कथितः अत ऊर्ध्वमाज्ञाया व्यवहारं यथाक्रमं यथा वक्ष्ये तं च वक्ष्यमाणं वत्स ! शृणु

समणस्स उत्तमट्ठे सल्लुद्धरणकरणे अभिमुहस्स ।
दूरत्था जत्थ भवे छत्तीसं गुणा उ आयरिया ॥

श्रमणस्य उत्तमार्थे भक्तप्रत्याख्याने व्यवस्थितस्य पश्चिमपि यत्र समनुभूतमस्ति तदुद्धरणकरणे "अभिमुहस्स । दूरत्था जत्थ भवे छत्तीसगुणत्ति" अत्र प्रायश्चित्तव्यवहारं षट्त्रिंशद्गुणा आचार्या दूरस्था भवेयुस्तत्राज्ञया व्यवहारः कर्त्तव्यमित्याह—

अपरक्कमो सि जाउं गंतुं जे कारणं च उप्पन्नं ।
अट्ठारसमन्नयरं वसुणगतो इच्छियो आणं ॥

स आलोचयितुकाममभिहितवति । सांप्रतमहमपराक्रमो जातोऽस्मि ततस्तेषां समीपे गंतुं न शक्नोमि । कारणं च मम तत्पार्श्वगमननिमित्तं समुत्पन्नं । ततोऽष्टादशानां व्रतषट्कादीनां अन्यतरस्मिन्नतीचारे व्यसनगतः पतिततरमाधिच्छा व्यापारमाज्ञाव्यवहारमिति एतद्देव संदिशेयं आयवर्तति ॥

अपरक्कमो तवस्सी गंतुं जो सोहिकारगसमीवं ।
आगंतुं न चाएई सो सोहिकरो वि देसाउ ॥

स आलोचयितुकामस्तपस्वी शोधिकारकसमीपे गंतुं अपराक्रमो यस्य शोधिः कर्त्तव्या सोऽपि देशाद्‌दालोचयितुं समीपमागंतुं न शक्नोति ।

अह पट्ठवेइ सीसं देसं देसंतरं गमणलद्धचेट्ठागे ।
इच्छामज्जो काउं सोहिं तुब्भं सगासम्मि ॥

अथानंतरमालोचयितुकामे देशान्तरगमननष्टचेष्टके आलोचनमाचार्यस्य समीपे शिष्यं भदंत ! युष्माकं सकाशे शोधिं कर्तुमिच्छामीत्येतावत्कथयित्वा प्रेषयति ।

सोवि अपरक्कमगीयं सो पावइ धारणाकुसलं ।
एयस्स दाणि पुरओ कोरेह सोहिं जहावत्तं ॥

सोऽपि आलोचनाचार्योऽपराक्रमगतिकं विधते एतत्र भेतासौ वर्त्तते विग्रहः । शिष्यं धारणाकुशलं प्रेरयति । यस्मालोचयितुकामेन प्रेषितस्तस्य संदेशं कथयति त्वमितिकार्यस्य पुरतो यथावृत्तं शोधिं कुरु ।

परक्कमो अ सीसं आणा परिणामगं परिच्छेज्जा ।
परिवीक्ख बीयराए मुणे वा गीयणभागी ।

स आलोचनाचार्योऽपराक्रमः शिष्यमाज्ञापरिणामकं परीक्षेत किमेव आज्ञापरिणामकः किं वा नेति ? आज्ञापरिणामको नाम यत् आज्ञाप्यते तत्कारणं न पृच्छति किमर्थमेतदिति किं त्वाज्ञां एव कर्त्तव्यतया श्रद्धाति । यदत्र कारणं तद्गुरव एव जानन्ति एवं यः परिणमयति स आज्ञापरिणामकस्तत्परीक्षा च वृक्षे बीजका ये च वक्ष्यमाणास्ता कर्त्तव्या । आज्ञापरिणामिनं परीक्ष्य पुनरिदं परीक्षणीयं यथा किमेषोऽवग्रहणे समर्थो धारणासमर्थश्च किं वा नेति ? तथाऽवग्रहणादिपरीक्षया सूत्रं च शब्दादर्थे वा मोहनं मोहरहिते समर्थमात्मसमीपस्थापयेतालोचनं शीलो मोहधारी तं परीक्षेत ।

तत्र वृक्षेणाज्ञापरिणामिन्यपरीक्षामाह ।

दहुमहं ते भयवो गणिओ रुक्खो विरुज्झई इत्थ ।
अपरिणयं बेंति निहिं न बहु रुक्खे वि आगंइ ॥
किं वा मारेयव्वो अहियेणो बेइ रुक्खमोहेय ।
अति परिणामो भणति इय इच्छ भगव वेगिज्जा ॥

दृष्ट्वा महतो महीरुहान् पादपक आचार्यो वृक्षे [illegible] तालप्रमाणं वृक्षे विलग्य तत आत्मानं [illegible] पु- [illegible] एवमुक्तः तत्रापरिणामको वृक्षे न चढेत वृक्षे [illegible] तु आचार्यः [illegible] मा भवति । [illegible] तथ्योऽभिप्रेतो भ्रूण वृक्षारोहणाने इत्येति । [illegible] पुनरिदं भणति इत्येवं भवतु करोमि [illegible] वामण्डेया इच्छा वर्तते ॥

बेइ गुरू अह तंपू अवगिण्हिज्जतो पत्तारो इई ।
किं च मए ते भणितो आरुहाएह इतिये ॥

अथानंतरं तत्परीक्षणार्थं शिष्य भूत । [illegible] कीयंते महावनस्थापि स्वमेवमुक्त्वा प्रमत्तो यथा करोमि त्वमात्मसमं इच्छा वर्तते । [illegible] स्य भूते ते एवं यथा विमर्श [illegible] वृक्षे [illegible] रोहाय नोपायतः वर्त्तते आचार्यः वृक्षे [illegible] तन्मयोऽत्र तदेवाह ।

तवनियमनाणरुक्खं आरोहिउं भवसयस्स [illegible] ।
संसारगत्तकूलं छेत्तूणं मम भणिह ।

[illegible] इत्यत्र [illegible] संसारकूपं परिहर्त्तव्यमिति मया भणितं ॥

जो पुण परिणामी खलु आरुहणंमि [illegible] ।
चेच्चेति पावंतं जीवाणं [illegible] ॥
किं पुण रुक्खेसु तं [illegible] ।
आरुहाएविनिये न [illegible] ॥

यः पुनः खलु परिणामः [illegible] तिष्ठति । [illegible] एतावतैव [illegible] किं पुनः [illegible] । [illegible] न [illegible] । [illegible] कुरु इति ॥

[illegible] अवरिमाचो ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] अणुवत्तिपाई ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

प्रकटभावोऽप्रतिकुञ्चन इत्यर्थः ॥ व्य० द्वि० ॥

(आज्ञाव्यवहारस्याराधको यथा)

दव्वे भावे आणा खलु सुयं जिणवराणं

सम्मं ववहारमाणो उ तीये आराहणा होति ॥

आज्ञा द्विविधा द्रव्ये भावे च तत्र द्रव्याज्ञा [illegible]

भावाज्ञा खलु श्रुतं जिनवराणां । तत्र सम्यक् [illegible]

मेन व्यवहारेण प्रागुक्तनीत्या व्यवहारेषु [illegible]

आराधको भवति ॥ व्य० द्वि० ॥

आणाअविराहग—आज्ञाऽविराधक—पुं० आज्ञाया [illegible]

॥ पं० सू० ॥

आणाआराहण—आज्ञाराधन—न० आप्तोपदेशानु[illegible]

"[illegible] आराहणाओ सग्गो त्ति" आज्ञाराधनादाप्तोपदे[illegible]

[illegible] जिना मन्यन्ते इति ॥ पंचा० ॥

आणाआराहणजोग—आज्ञाराधनयोग—पुं० [illegible]

पालनसम्बन्धे, ॥ पंचा० ॥

आणाइत्त—आज्ञावत्—त्रि० आप्तोपदेशवर्तिनि, ॥ [illegible]

आणाईसर—आज्ञेश्वर—पुं० आज्ञया आज्ञाया वा ई[illegible]

ज्ञेश्वरः ॥ जी० ॥ आ० म० प्र० ॥ आज्ञाप्रधाने [illegible]

जी० ॥ औप० ॥

आणाईसरसेणावच—आज्ञेश्वरसेनापत्य—न० आज्ञ[illegible]

र आज्ञेश्वरः ॥ जी० ॥ आ० म० प्र० ॥ आज्ञया [illegible]

श्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः आज्ञेश्वरश्चासौ [illegible]

तिश्च आज्ञेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्माज्ञेश्वरसेनापत्य [illegible]

[illegible] यः सेनापतिः [illegible]

[illegible] ॥ औप० ॥ [illegible]

[illegible] ॥ जी० ॥ "[illegible]

[illegible]" ॥ [illegible] ॥ विपा० ॥ दशा० ॥ प्रज्ञा० ॥

आणाउत्तिन—आज्ञा[illegible]—पुं० आज्ञामा[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ आचा० ॥

आणाकरण—आज्ञाकरण—न० [illegible]

[illegible]

[illegible] आणाकरणं [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

चातोपदेशाविधायिन एव श्रावकस्य श्रद्धावतः श्रावकत्वे-त्यर्थ इति ॥ पंचा० ॥

आणाखंडण—आज्ञाखण्डन—न० आज्ञाभङ्गे, "आणा नो खंडेजा आणाभंगे कओ सुहो," ॥ महा० ॥ (आज्ञाखण्डनकर्तृधर्मस्य विचारं पण्डितश्रीकल्याणविजयगणिकृतमदना यथा)

आणाखंडणकारी य सव्वं पि निरत्थयं तस्स ।

आणारहिओ धम्मो पलालपुलुव्व पडिहाइ ॥

"कथं नगरं संखमिमित्यादि" वचनार्थखलेन सांख्यादिदर्शनान्तरेषु यथालतपः कष्टानुष्ठानं समाचरन्ति तत्सर्वं सर्वथा निष्फलमेव न काचि कर्मनिर्जरा भवति । केषांचित्संमतं केषांचिन्न तेषामपि तारतम्येन स्वल्पमपि फलं दर्शितार्थं न तु निष्फलता । अत्रागमः–

जं अन्नाणी कम्मं खवेइ बहुयाइं वासकोडीहिं ।

तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमित्तेण ॥ १ ॥

"कासं नगरं पोसतिपलालपुलुव्व, इत्याद्यर्थादमेव सान्यर्थं "अविरयमाइसुराई बालतवोकामनिज्जरो जाय इति भगवतीअंगोमंत्रं बालतवेणंति चरकपरिव्राजकादिमतांगीजा । इत्यपि मत एव बालतपस्विनामपि ज्योतिष्कादिदेवलोकाभिगामी दर्शितस्तेषामपि ऽनुसारेणैव सोपानप्राप्तिः सर्वथा विफलतायां तु सर्वथाप्राप्तिः प्रसज्यते एवं च कर्मलाघवमेतेन मिथ्यात्वेन एव प्रविष्टो बालतपसङ्ख्याति न वा काम-निर्जरामात्रमेव तत्र हेतुः पात्राणामपि विपाकप्रदर्शिपृच्छायुक्तत्वात्तथाहि–"अणुकंपकामनिज्जरा बालतवे दाणविणयविब्भंगे। संजोगविप्पओगे वसणूसवइड्डिसक्कारे"।१। इदर्शने पै तदर्थसंग्रहः साक्षादेवं महानिशीथे भणितमस्ति तथाहि–"अकामनिज्जरा एवि किंचि कम्मक्खयं भवइ । किं पुण जं बालतवेण पव्वज्जमि निरत्थयं तस्स ॥ इत्यादीनां का गतिरिति चेत्सत्यं सर्वाणि चैतानि उत्सर्गसूत्राणि तानि च उत्सर्गादपवादो बलीयानेव न्यायोऽनुसर्तव्य-स. निर्दिष्ट तेषामपि तारतम्येन किंचित् २ फलमिति कामदृष्टं ३ तथा केचित् महानिशीथगतं "जया वि निरट्ठं मनुष्यं आविज्जा" इत्यादि प्रसिद्धालापकमुपलभ्य पताके भवति । तथाहि ये पञ्चाननवर्जितं धर्मोऽन्मना-स्यादिपरिहारमथावधार्यापवादमार्गविचारेण साधुमुद्दिश्य दानसत्कारादिके साधुमन्यन्ते तेषां महत्त्वं आयत्ते सम्यक्त्वमपि प्रतिहन्यन्ते तेन मतान्तरमस्ते ते पुनः भावाभावार्थभवत्वादिकमपि सर्वथा साधुमोदनीयमेवेति केचित्तु तानपि प्रतिषेधन्ति । यथा–अपवादमन्त्रेऽपि संगमादीनां मिथ्यात्वभाजामपि दानं बहुषु ग्रंथेषु परंपरया सानुमोदनार्थं दृश्यते एवं सर्वेषामपि निर्देशपरम्परया सानुमोद्यदिव्यापनं अहो दानमहो दानमित्युद्घोषणेऽपि बहुमोदनीयं न तत्कर्तव्यं वा दृश्यते च । अपवादपदः सर्वेऽपि मार्गे प्रतिपन्नाः । कालदोषेण यदा हेतुः भोः किंचिद्रूपे तत्र भूयात् । तस्मात् आदर्शेन यदि च प्रदत्ते तदा तदनुहितमपि आदत्ते इति स्वयमनुभूयमानत्वादेव [illegible] कर्तुं शक्तं कोऽपि [illegible] "महया सत्तं हिय विमरठेण्णं..[illegible]

नां पूर्वमुक्तन्यायेनान्यतीर्थिकानामपि किंचिदनुमोदनीयमनुमोदनीयमित्यावसितं तथ विचार्यमाणं जिनमिश्रशैवजैनवचनार्थोपाध्यायमाधुभावानां [illegible] दि मतियवननसंस्थनत्वपर्यायनिरासादिके दृश्यते सानुमोदितं साक्षादर्थाभ्यागमादी साधुना [illegible] [illegible] इत्यपि मम न कल्पते सम्यक् पुनः पुनः [illegible] दि अर्थं च जिनशासनप्रभावकाणिरिः [illegible] नुमोदन इत्यादि [illegible] ॥ ह्रि० ॥ तथा चूर्णौ च अनुपूर्व [illegible] "सव्वं पि निरत्थयं तस्सेत्यादि" वचनवाद [illegible] । अपेदा च [illegible] अन्यत्र महानिशीथप्रसिद्धालापकमुक्तरूप पञ्चेन [illegible] । सोऽपि न [illegible] "बंभिमुहमुहपरिणाममचणय [illegible]" [illegible] विशेष प्र-निपादितोऽस्ति न तु [illegible] धर्मेति ३ ॥ ह्रि० ॥

आणागाहग—आज्ञाग्राहक—पुं० [illegible] । पं०व० ॥

आणागिज्झ—आज्ञाग्राह्य—त्रि० [illegible] "[illegible] आणाए [illegible]" [illegible] ॥ पं० व० ६ कि० चू० ॥

आणाजुत्त—आज्ञायुक्त—त्रि० [illegible] "[illegible]" [illegible] इति ॥ दर्श० ॥

आणाजोग—(य) आज्ञायोग—पुं० [illegible] ॥ द० ब० ॥

आणानिद्देस—आज्ञानिर्देश—पुं० [illegible] निर्देशे, ॥ दश० ॥

आणानिद्देसया—आज्ञानिर्देशता—स्त्री० [illegible] च ॥ दश० ॥

आज्ञानिर्देशक—त्रि० [illegible] ॥ दश० ॥

[illegible]

मिरोऽनागामिको मिश्रश्चेति । आ० म० प्र० ॥

पतस्य भेदा नन्द्यध्ययने यथा ।

से किं तं आणुगामियं ओहिनाणं ? आणुगामियं ओहिनाणं दुविहं पणत्तं तंजहा अंतगयं मज्झगयं च ॥

(से किं तमित्यादि) अथ किं तदानुगामिकमवधिज्ञानम् । आनुगामिकमवधिज्ञानं द्विविधं प्रज्ञप्तं तद्यथा-अन्तगतं च मध्यगतं च । नं० ॥

अंतगयस्स मज्झगयस्स को पइविसेसो पुरओ अंतगएणं ओहिनाणेणं पुरओ चेव संखिज्जाणि वा असंखिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पासइ मग्गओ अंतगएणं ओहिनाणेणं मग्गओ चेव संखिज्जाणि वा असंखिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पासइ पासओ अंतगएणं ओहिनाणेणं पासओ चेव संखिज्जाणि वा असंखिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पासइ मज्झगएणं ओहिनाणेणं सव्वओ समंता संखिज्जाणि वा असंखिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पासइ ॥

अन्तगतस्य मध्यगतस्य च परस्परं कः प्रतिविशेष प्रतिनियतो विशेषः सूरिराह । पुरतोऽन्तगतमित्यादि पुरतोऽन्तगतेनावधिज्ञानेन पुरत एवाग्रत एव संख्येयानि एकादीनि शीर्षप्रहेलिकापर्यन्तान्यसंख्येयानि वा योजनानि एतावत्सु योजनेषु व्यवस्थितं द्रव्यमित्यर्थः । जानाति पश्यति ज्ञानं विशेषग्रहणात्मकं, दर्शनं सामान्यग्रहणात्मकम् । तदेवं पुरतोऽन्तगतस्य शेषावधिज्ञानयोर्भेदः । एवं शेषाणामपि परस्परं भावनीयः । " सव्वं समंतओ समंता " इति सर्वतः सर्वासु दिग्विदिक्षु समन्तात्सर्वैरप्यात्मप्रदेशैः स्पर्धकैर्वा विशुद्धस्पर्धकैः । उक्तं च चूर्णी । " सव्वत्ति सव्वासु दिसि विदिसासु समंता इति सव्वायप्पएसेसु सव्वेसु वा विसुद्धफड्डगेसु इति " । अत्र सव्वायप्पएसेसु इत्यादौ तृतीयार्थे सप्तमी भवति च तृतीयार्थे सप्तमी यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे व्यत्ययोऽप्यासामित्यत्र सूत्रे तृतीयार्थे सप्तमी यथा " तिसु तेसु अलंकिया पुहवी " इति । अथवा समता इत्यत्र सर्वावधिज्ञानी परागृह्यते समन्ता इति ज्ञानाशेन नयेन (नं०) साध्यमसाध्यमन्याद्विकमनुगच्छति सत्यालापेन भवति यो धूमादिहेतुः सोऽनुगामी ततो जातमानुगामिकम् अनुमानं तद्रूपं व्यवसायोऽपि आनुगामिक एव । अनुमाने, तदात्मके व्यवसायविशेषे च । स्था० ४ ठा० ॥

आणुगामियत्ता-आनुगामिकता-स्त्री० परम्परानुबन्धे, " आणुगामियत्ताए भविस्सइ " आनुगामिकतायै शुभानुबन्धायेत्यर्थः इति ॥ भ० १ श० ३३ उ० ॥ " आणुगामियत्ताए अब्भुट्ठेत्ता भवति " आनुगामिकतायै परम्परानुबन्धायेति । दशा० ५ अ० । स्था० ॥ भवपरम्परायाः, शुभानुबन्धे च " आणुगामियत्ताए भविस्सइ " आनुगामिकतायै भवपरम्परासु सानुबन्धसुखाय भविष्यतीति ॥ दशा० १० अ० । नि० चू० ॥

आणुधम्मिय-आनुधार्मिक-त्रि० अनुगतं धर्ममनुधर्मः तीर्थकृत्समाचीर्णं, तत्राचाराङ्गे भगवतो महावीरस्य दीक्षाग्रहणं देवदूष्यवस्त्रमधिकृत्य " एयं खु आणुधम्मियं तस्स " इत्युक्तम् । एवं तस्य भगवतोऽपि तत्तथाऽनुधर्मितं अन्यैस्तीर्थकृद्भिः समाचीर्णमिति यावत् इति ॥ आचा० १ श्रु० ९ अ० १ उ० ॥

आणुपुव्व-आणुपूर्व्य-न० । पूर्वस्य पश्चादनुपूर्वं तस्य भाव इत्यर्थे गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि चेति ष्यञ् ॥ उत्त० १ अ० ॥ अनु० ॥ क्रमे, औप० ॥ परिपाट्याम्, ज्ञा० १ अ० ॥ विशिष्टरचनायाम्, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥

आणुपुव्वट्ठिय-आनुपूर्व्यस्थित-त्रि० । विशिष्टरचनया स्थिते, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥

आणुपुव्व (व्वि) सुजाय--आनुपूर्व्य (र्वी) सुजात-त्रि० । परिपाट्या सुजाते, । तथा च गुणवर्णकमुद्दिश्य " आणुपुव्वसुजायवरस्सपहूमाववरिया " आनुपूर्व्येण सुजाति [illegible] पाट्या सुष्ठु जाता [illegible] परिणामे ये ते तथा [illegible] ॥ ज्ञा० १ अ० ॥ आनुपूर्व्या मूलादिपरिपाट्या [illegible] यथा भवति एवं जाता आनुपूर्वीसुजाता इति ॥ राज० ॥ उ० ॥ तथा च इदगुणवर्णकमुद्दिश्य " आणुपुव्वसुजायवरपीवरोरुवट्टियंगे " आनुपूर्व्येण परिपाट्या सुष्ठु जाता [illegible] तथा [illegible] समणांगं [illegible] ॥ ज्ञा० ४ अ० ॥ " आणुपुव्वसुसंहयंगुलीए " आनुपूर्व्येण [illegible] [illegible] इति [illegible] पादाग्राद्यथा [illegible] ॥

आणुपुव्वि-आनुपूर्वी-स्त्री० आनुपूर्वी [illegible] पुर्वोति । क्रमे [illegible] । अनु० । [illegible] ॥

आणुपुव्विगंडिय-आनुपूर्वीगण्डिक-त्रि० परिपाट्या [illegible] " आणुपुव्विगंडियं " [illegible] परिपाट्या [illegible] ॥ [illegible] ॥

आणुपुव्विणाम-आनुपूर्वीनामन्--न० [illegible] आनुपूर्वीति । कर्म० । [illegible]

[illegible]

वक्र एव भवति । अयमर्थः नरके द्विसमयादिवक्रेण गच्छतो जीवस्य नरकानुपूर्व्या उदयः, तिर्यक्षु द्विसमयादिवक्रेण जीवस्य गच्छतस्तिर्यगानुपूर्व्या उदयः, मनुष्येषु द्विसमयादिवक्रेण गच्छतो जीवस्य मनुष्यानुपूर्व्या उदयः, देवेषु द्विसमयादिवक्रेण गच्छतो जीवस्य देवानुपूर्व्या उदयः । उक्तं च बृहत्कर्मविपाके- "नरयाउयस्स उदए, नरए वक्केण गच्छमाणस्स । नरयाणुपुव्वियाए, तहिं उदओ अन्नहिं नत्थि ॥ १ ॥ एवं तिरियमणुदेवे, तेसु वि वक्केण गच्छमाणस्स । तासिमणुपुव्वियाणं, तहिं उदओ अन्नहिं नत्थि ॥ २ ॥ कर्म० ॥

आणुपुव्विविहारि-(न) आनुपूर्वीविहारिन्-पुं० प्रव्रज्यादिक्रमेण विहारिणि, आचाराङ्गेऽष्टमाध्ययनस्याष्टमोद्देशार्थाधिकारमधिकृत्य ।

आणुपुव्विविहारीणं, भत्तपरिण्णायंगिनीमरणं ।

पायवगमणं च तहा, अहियारो होइ अट्ठमए । आचा० नि० ।

अष्टमके त्वयमर्थाधिकारस्तद्यथा आनुपूर्वीविहारिणां प्रतिपालितदीर्घसंयमानां शास्त्रार्थग्रहणप्रतिपादनोत्तरकालमवसीदत्संयमाध्ययनाध्यापनक्रियाणां निष्पादितशिष्याणामुत्सर्गेण द्वादशसंवत्सरसंलेखनाक्रमसंलिखितदेहानां भक्तपरिज्ञेङ्गितमरणं पादपोपगमनं वा यथा भवति तथोच्यत इति ॥ आचा० १ श्रु० ७ अ० १ उ० ।

तत्रैवानुपूर्व्याविहारिणां मरणमधिकृत्य ।

आणुपुव्वेण विमोहाइं, जाइं धीरा समासज्ज ।

आनुपूर्वीक्रमस्तद्यथा प्रव्रज्याशिक्षासूत्रार्थग्रहणपरिनिष्ठितस्यैकाकिविहारित्वमित्यादि यदि वा आनुपूर्वी संलेखनाक्रमस्तस्यामिति विहारभूम्यादि तया आनुपूर्व्या यान्यभिहितानीति आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० "आणुपुव्वियसंथारकम्मणा वोसिय उट्ठिए" । आनुपूर्व्या प्रव्रज्यादिक्रमेण संयममनुपाल्य मम जीवनः कश्चिद्गुणो नास्तीत्यतः शरीरमोक्षावसरः प्राप्तस्तथा वक्ष्ये मरणाय समर्थोऽहमितीयं संस्थाय ज्ञात्वा कर्मोपधेर्वा तस्मात् त्रुटिष्यतीति त्रुटतीति वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेत्यनेन भविष्यत्कालस्य वर्तमानतेति । आचा० १ श्रु० ८ अ० ।

आणुपुव्वी-आनुपूर्वी-स्त्री० पूर्वस्य पश्चादनुपूर्वं तस्य भाव इत्यर्थे गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि चेति ष्यञ् तस्य च पित्त्वान्ङीषि विशेषणमित्यर्थ ... टीत्यानुपूर्वी । कर्म, परिपाट्याम्, कल्प० १ क्ष० । आचा० ॥ राज० ॥ विशे० ॥ दं० सं० ॥ उं० ॥ आनुपूर्वी अनुक्रमः अनुपरिपाटीति पर्यायाः ... संज्ञा इत्यर्थः इति ॥ अनु० ॥ " आणुपुव्वं पाणेहिं संजए " आनुपूर्व्या प्रव्रज्याप्रतिपत्त्यादिक्रमलक्षणया प्राणिषु ... संयतः इति ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ॥ " आणुपुव्वियसंथारए " आनुपूर्व्या प्रव्रज्यादिक्रमेणेति ॥ आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० । ... सूत्र० २ श्रु० १ अ० । ... एकादशभेदाः । अनु० ।

(१) आनुपूर्व्याः स्वरूपमुक्तं भेदाः ।
(२) आनुपूर्व्याः ... भेदाः ।
(३) ... द्रव्यानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(४) ... निरूपणम् ।
(५) ... आनुपूर्व्या निरूपणम् ।
(६) प्रागुद्दिष्टाया औपनिधिक्या द्रव्यानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(७) प्रागुद्दिष्टक्षेत्रानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(८) क्रमप्राप्तकालानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(९) उत्कीर्तनानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(१०) गणनानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(११) प्रागुद्दिष्टसंस्थानानुपूर्व्या निरूपणम् ।
(१२) भावानुपूर्व्या निरूपणम् ।

(१) आनुपूर्वीस्वरूपनिरूपणगर्भं भेदमाह ॥

से किं तं आणुपुव्वी आणुपुव्वी दसविहा पण्णत्ता तंजहा नामाणुपुव्वी १ ठवणाणुपुव्वी २ दव्वाणुपुव्वी ३ खेत्ताणुपुव्वी ४ कालाणुपुव्वी ५ उक्कित्तणाणुपुव्वी ६ गणणाणुपुव्वी ७ संठाणाणुपुव्वी ८ सामाआरियाणुपुव्वी ९ भावाणुपुव्वी १० नामठवणाओ गयाओ ॥

(से किं तमित्यादि) अथ किं तदानुपूर्वी वस्त्विति प्रश्नः । अत्र निर्वचनम् (आणुपुव्वी दसविहेत्यादि) इह हि पूर्वं प्रथममादिरिति पर्यायाः पूर्वस्य अनु पश्चादनुपूर्वं तस्य भाव इति ष्यञ्प्रत्यये स्त्रियामीकारे चानुपूर्वी अनुक्रमो अनुपरिपाटीति पर्याया आदिवस्तुसंहा इत्यर्थः । इयमानुपूर्वी गणनानुपूर्वी संस्थानानुपूर्वी सामाचार्यानुपूर्वी भावानुपूर्वीति । अत्र नामस्थापनानुपूर्वी सूत्रे नामस्थापनावश्यकसूत्रव्याख्यानुसारेण व्याख्येया ॥

(२) द्रव्यादिना आनुपूर्वीभेदमाह ॥

से किं तं दव्वाणुपुव्वी दव्वाणुपुव्वी दुविहा पण्णत्ता तं जहा-आगमतो अ नो आगमतो अ । से किं तं आगमओ दव्वाणुपुव्वी जस्स णं आणुपुव्वित्ति पदं सिक्खितं ठितं जितं मितं परिजितं जाव नो अणुप्पेहाए कम्हा अणुवओगो दव्वमिति कट्टु णेगमस्स णं एगो अणुवउत्तो आगमतो एगा दव्वाणुपुव्वी जाव कम्हा जति जाणए अणुवउत्ते न भवति सेत्तं आगमओ दव्वाणुपुव्वी । से किं तं नो आगमतो दव्वाणुपुव्वी नो आगमतो दव्वाणुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता ? तंजहा-जाणगसरीरदव्वाणुपुव्वी भवियसरीरदव्वाणुपुव्वी जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्ता दव्वाणुपुव्वी । से किं तं जाणगसरीरदव्वाणुपुव्वी जाणगसरीरदव्वाणुपुव्वी पदत्थाहिगारजाणयस्स जं सरीरयं ववगतचुतचावितं चत्तदेहं सेसं जहा दव्वावस्सए तहा भाणितव्वं जाव सेत्तं जाणगसरीरदव्वाणुपुव्वी । से किं तं भवियसरीरदव्वाणुपुव्वी भवियसरीरदव्वाणुपुव्वी जे जीवे जोणीजम्मणनिक्खंते सेसं जहा दव्वावस्सए जाव सेत्तं भवियसरीरदव्वाणुपुव्वी । से किं तं जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्ता दव्वाणुपुव्वी जाणगसरीरभवियसरीरवतिरित्ता दव्वाणुपुव्वी दुविहा पण्णत्ता ? तं जहा उवणिहिआ य अणोवणिहिआ य । तत्थ णं जा सा उवणिहिआ सा ठप्पा ॥

अत्र नामस्थापनानुपूर्वीसूत्रे नामस्थापनावश्यकसूत्रव्याख्या-

[illegible]ण व्याख्येये । द्रव्यानुपूर्वीसूत्रमपि द्रव्यावश्यकवदेव [illegible]नीयं यावत्, "जाणगसरीरभवियसरीरवइरित्ता दव्वाणु- [illegible] दुविहेत्यादि" अत्र निधानं निधिर्निक्षेपो न्यासो [illegible]रचना प्रस्तारः स्थापनेति पर्यायाः तथा च लौकिके नि- [illegible]हीदं निहितमिदमित्यत्र निपूर्वस्य धाञो निक्षेपोऽर्थः प्र- [illegible]न एव । उप सामीप्येन निधिरुपनिधिः एकस्मिन्विव- [illegible]तेऽर्थः पूर्व व्यवस्थितोऽपि ते तत्समीप एवापरापरस्य व- [illegible]यमाणपूर्वानुपूर्व्यादिक्रमेण यन्निक्षेपणं स उपनिधिरित्यर्थः । [illegible]उपनिधिः प्रयोजनं यस्या आनुपूर्व्याः सा औपनिधिकीति प्रयोजनार्थे ठक् प्रत्ययः । सामायिकाध्ययनादिवस्तूनां व- [illegible]यमाणपूर्वानुपूर्व्यादिविस्तारप्रयोजनानुपूर्वी औपनिधिकी- [illegible]त्युच्यते इति तात्पर्यम् । अनौपनिधिकी तु वक्ष्यमाणपूर्वानु- पूर्व्यादिक्रमेण विरचनं प्रयोजनं यस्या इत्यनौपनिधिकी य- [illegible]यां वक्ष्यमाणपूर्वानुपूर्व्यादिक्रमेण विरचना न क्रियते सा [illegible]द्व्यादि परमाणुनिष्पन्नस्कन्धविषया आनुपूर्वीति अनौपनिधि- कीत्युच्यते इति भावः । आह नन्वानुपूर्वी परिपाटिरुच्यते [illegible]भवतां च द्व्यणुकादिकोऽनन्ताणुकावसान एकैकस्कन्धो नौ- पनिधिक्यानुपूर्वीत्वेनाभिमतो न च स्कन्धगतद्व्यादिपरमा- [illegible]णूनां नियता काचित्परिपाटिरस्ति विशिष्टैकपरिणामपरि- [illegible]णतत्वात्तेषां तत्कथमिहानुपूर्वीत्वं, सत्यं किंतु द्व्यादिपर- माणूनामादिमध्यावसानभावेन नियतपरिपाट्यां रचयितु- [illegible]योग्यताऽस्तीति योग्यतामाश्रित्यासावप्यानुपूर्वीत्वं न विरु- [illegible]ध्यते (तत्थ णमित्यादि) तत्र या सा औपनिधिकी द्रव्यानु- पूर्वी सा स्थाप्या सा स्थापिता तिष्ठतु तावदल्पतरवक्तव्य- [illegible]त्वेन तस्या उपरि वक्ष्यमाणत्वादिति भावः । अनौपनिधिकी तु पश्चान्निर्दिष्टाऽपि बहुतरवक्तव्यत्वेन प्रथमं व्याख्यायते । बहुतरवक्तव्यत्वं हि वस्तुनि प्रथममुच्यमानेऽल्पतरवक्तव्य- वस्तुगतः कश्चिदर्थस्तन्मध्येऽप्युक्त एव लभ्यते इति गुणं [illegible] पर्यालोच्य सूत्रकारोऽनौपनिधिक्याः स्वरूपं वि- धित्सुराह ॥

तत्थ णं जा सा अणोवणिहिया सा दुविहा पण्णत्ता तं जहा नेगमववहाराणं संगहस्स य ॥

(तत्थ णमित्यादि) तत्र याऽसावनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी सा नयवक्तव्यताश्रयणात् द्रव्यास्तिकनयमतेन द्विविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा-नैगमव्यवहारयोः संग्रहस्य च नैगमव्यवहारसंमता संग्रहसंमता चेत्यर्थः । अयमत्र भावार्थः । इहोत्तरत्र नया भवन्ति नैगमादयः उक्तं च-नैगमसंग्रहव्यवहारर्जुसूत्र- [illegible]शब्दसमभिरूढा एवंभूता नया एते च द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिक- लक्षणनयद्वयेऽन्तर्भवन्ते द्रव्यमेव परमार्थतोऽस्ति न पर्याया इत्यभ्युपगमपरः द्रव्यास्तिकः पर्याया एव वस्तुतः सन्ति न द्रव्यमित्यभ्युपगमपरः पर्यायास्तिकस्तत्राद्यास्त्रयो द्रव्यास्तिकाः शेषास्तु पर्यायास्तिकाः । पुनर्द्रव्यास्तिकोऽपि सामा- [illegible]न्यतो द्विविधो विशुद्धोऽविशुद्धश्च । तत्र नैगमव्यवहाररूपो- ऽविशुद्धः संग्रहरूपस्तु विशुद्धः यतो नैगमव्यवहार- [illegible]वन तावत् अनन्तद्व्यणुकाद्यनेकद्रव्याश्रयत्वात् [illegible] [illegible]कागुणभारं त्रिकालविषय वा नित्यं द्रव्यमिच्छतः [illegible] परमाण्वादिकं परमाणुपाद्यनेकद्रव्यं नित्यभूतद्रव्यमनेकम- विद्यमानपूर्वापरविभागं नित्यं सामान्यमेव द्रव्यमिच्छन्त्येव [illegible] विलोकमानाद्यनुगमस्य संग्रहस्य विशुद्धत्वात् [illegible] द्रव्याभ्युपगमपरत्वादयमेव शुद्धः । अत्र च द्रव्यानुपूर्वी- विचारयितुं प्रक्रान्ता अतः शुद्धाशुद्धस्वरूपद्रव्यास्तिकमतेने- वासौ दर्शयिष्यते न पर्यायास्तिकमतेन पर्यायविचारस्यानु- प्रक्रान्तत्वादित्यलं विस्तरेण ।

(२) अथ नैगमव्यवहारसम्मतामिमां दर्शयितुमाह—

से किं तं नेगमववहाराणं अणोवणिहिआ दव्वाणुपुव्वी ? [illegible] पंचविहा पण्णत्ता । तं जहा-अट्ठपयपरूवणया १ भंगसमु- [illegible] २ भंगोवदंसणया ३ समोआरे ४ अणुगमे ५

अत्र निर्वचनम् । [नेगमववहाराणं अणोवणिहिआ दव्वाणु- पुव्वी पंचविहेत्यादि] [illegible] अर्थपदप्ररूपणतादिति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]भङ्गोपदर्शनता [illegible] [illegible]प्ररूपणता भङ्गसमुत्कीर्तनता [illegible] नैगमव्यवहारनयमते [illegible] [illegible] [illegible] नाम । एतैः पञ्चभिः प्रकारैर्नैगमव्यवहारनयमते [illegible] [illegible] [illegible] द्रव्यानुपूर्व्याः स्वरूपं निरूप्यते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परमाणु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]स्कन्धादिरूपस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पदार्थः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

तथाचेदं विनिर्दिशनाह ।

से किं तं नेगमववहाराणं अट्ठपयपरूवणया ? नेगमवव- हाराणं अट्ठपयपरूवणया तिपएसिए आणुपुव्वी चउप्प- एसिए आणुपुव्वी जाव दसपएसिए आणुपुव्वी संखिज्ज- पएसिए आणुपुव्वी असंखिज्जपएसिए आणुपुव्वी अणंतपएसिए आणुपुव्वी परमाणुपोग्गले अणाणुपुव्वी दुपएसिए अवत्तव्वए तिपएसिया आणुपुव्वीओ जाव अणंतपएसियाओ आणुपुव्वीओ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] नैगमव्यवहारयोः [illegible] [illegible] [illegible] "नैगमव्यवहाराणामित्यादि" [illegible] आनुपूर्वी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

चैत्र तन्त्रतिप [illegible] णामपि प्ररूपणीयत्वात् प्रतिपक्षपरिज्ञाने च प्रस्तुते वस्तुनः सुखादेसेयत्वादिति भावार्थः। इहानुपूर्वी अनुपरिपाटिरिति पूर्वमुक्तं सा च यत्रैवादिमध्यान्तलक्षणसंपूर्णो गणनानुक्रमोऽस्ति तत्रैवोपपद्यते नान्यत्र एतच्च त्रिप्रदेशिकादिस्कन्धेष्वेव । तथा हि यस्मात्परमस्ति न पूर्वं स आदिः यस्मात् पूर्वमस्ति न परं सोऽन्तस्तयोश्चान्तरं मध्यमुच्यते अयं च संपूर्णो गणनानुक्रमस्त्रिप्रदेशादिस्कन्ध एव न परमाणुः तस्यैकद्रव्यत्वे- नादिमध्यान्तव्यवहाराभावादत एवायमनानुपूर्वीत्वेनोक्तः। नापि द्व्यणुकः स्कन्धः तत्रापि मध्याभावेन संपूर्णगणनानुक्रमाभावा- [illegible] अनु पूर्वस्यानु पश्चादनुपूर्वं तस्य भाव आनुपूर्वीति पूर्वं व्याख्यातम् एतच्च द्व्यणुकस्कन्धेऽपि घटत एव परमाणुद्वय- स्यापि परस्परापेक्षया पूर्वपश्चाद्भावस्य विद्यमानत्वात्ततः संपूर्ण- गणनानुक्रमाभावेऽपि कस्मादयमप्यानुपूर्वी न भवति नैतदेवं यतो यथा मेर्वादिकं [illegible] मध्यावधिभूतस्य कस्यचिद्भावस्य मध्ये व्यवस्थापितोऽप्रसिद्धस्तथा यद्यत्रापि स्यात्तदा स्यादप्येवं न चैवमत्रास्ति मध्यस्याभिभूतस्य कस्यचिदभावतोऽसांकर्येण पूर्वपश्चाद्भावस्याभिव्यक्तेरियं परमाणुवत् द्व्यणुकस्कन्धोऽ- [illegible] किंतु परस्परापेक्षया पूर्वप- [illegible] तस्मादा- [illegible] द्व्यणु- [illegible] मध्यान्तमपि [illegible] सद्भावात् [illegible] आनुपूर्वी द्व्यणु- [illegible] भवति । यद्येवं [illegible] आनुपूर्वी [illegible] बहुवचननिर्देशः किमर्थः? [illegible] किंचानुपू- [illegible] नैगमव्यवहार- [illegible] बहुवचननिर्देश इत्यदोषः । [illegible] परमाणुद्रव्येण [illegible] आनुपूर्वी [illegible] इति पतत्य- [illegible] आनुपूर्वी [illegible] यदि वा [illegible] निगमनम् ॥

[illegible] किं पओ- [illegible] नेगम- [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] अत्थि

[illegible]

अत्थि आणुपुव्वीओ १ अत्थि अणाणुपुव्वीओ १ अत्थि अवत्तव्वयाइं ६ इकसंयोगी छभंगा । अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वी अ १ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ २ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ ३ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अ ४ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अवत्तव्वए अ ५ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ६ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ७ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वयाइं च ८ अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अवत्तव्वए अ९ अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च १० अहवा अत्थि अणाणुपुव्वीओ अवत्तव्वए अ ११ अहवा अत्थि अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वयाइं च ॥ १२॥ तिकसंयोगी जङ्गा अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अ आणुपुव्वी अ अवत्तव्वए अ १ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च २ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ३ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अणाणुपुव्वीओ अवत्तव्वयाइं च ४ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वए अ ५ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ६ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ७ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ८ तिकसंयोगीया अट्ठभंगा एए सव्वे छव्वीसं भंगा सेत्तं नेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणयाए ॥

[illegible] एकवचनान्तेन त्रयो भङ्गा [illegible] बहुवचनान्तेनापि तेन त्रय एव भङ्गा एवमेते संयोगतः [illegible] भङ्गाः षट् भवन्ति संयोगपक्षे तु पदत्रयस्यास्य त्रयो द्विकसं- योगा एकैकस्मिंस्तु द्विकसंयोगे एकवचनबहुवचनाभ्यां चतु- र्भङ्गी सद्भावात् त्रिष्वपि द्विकसंयोगेषु द्वादश भङ्गाः सं- पद्यन्ते त्रिकसंयोगस्त्वेक एव तत्र च इति एकवचना- [illegible] एवं बहुवचनान्तास्त्रयः एकवचनबहुवचना- [illegible] भङ्गाः सर्वेऽप्यमी षड्विंशतिरत्र स्थापना [illegible] । आनुपूर्वी १ अवक्तव्यक १ [illegible] चतुर्भङ्गी इति द्विकसंयोगे [illegible] पूर्वी १ अवक्तव्यक १ [illegible] चतुर्भङ्गी [illegible] आनुपूर्वी १ इति [illegible] आनुपूर्वी ३ आनुपूर्वी १ अवक्तव्यक ३ चतुर्भङ्गी [illegible] अनानुपूर्वी आनुपूर्वी अवक्तव्यक ३ इति त्रिकसंयोगे इति [illegible] पूर्वी १ त्रिकसंयोगाः अनानुपूर्वी ३ आनुपूर्वी ३ अवक्तव्यक १ [illegible] । आनुपूर्वी १ अनानुपूर्वी ३ आनुपूर्वी अवक्तव्यक १ [illegible] १ [illegible] २ आनुपूर्वी ३ [illegible] आनुपूर्वी ३ आनुपूर्वी ३ आनुपूर्वी १ [illegible] ३ [illegible] । [illegible]

द्विभि स्त्रिभि पदै रेकवचनबहुवचनांतैः प्रत्येकचिंतया संयोग चिंतया च षड्विंशतिभंगाः जायंते तेषु च मध्येयेन येन विकल्पेन वक्ता द्रव्यं वक्तु मिच्छति तेन प्रतिपादयितुः सर्वानपि प्रतिपादनप्रकारानेकरूपत्वान्नैगमव्यवहारनयाविच्छन्न इति प्रदर्शनार्थं भंगकसमुत्कीर्त्तनमिति सेत्तमित्यादि निगमन उक्ता भंगसमुत्कीर्त्तनता ॥ टी० ॥ अनु० ॥

अवक्तव्यक १	आनुपूर्वी १	अनानुपूर्वी १
अवक्तव्यक ३	आनुपूर्वी १	अनानुपूर्वी १
अवक्तव्यक १	आनुपूर्वी १	अनानुपूर्वी ३
अवक्तव्यक ३	आनुपूर्वी १	अनानुपूर्वी ३
अवक्तव्यक १	आनुपूर्वी ३	अनानुपूर्वी १
अवक्तव्यक ३	आनुपूर्वी ३	अनानुपूर्वी १
अवक्तव्यक १	आनुपूर्वी ३	अनानुपूर्वी ३
अवक्तव्यक ३	आनुपूर्वी ३	अनानुपूर्वी ३

अथ भंगोपदर्शनतां प्रतिपिपादयिषुराह ।

एआएणं नेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणयाए किं पओअणं एआएणं नेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणयाए नेगमववहाराणं भंगोवदंसणया कीरइ ॥ अनु० मू० ॥

एताएणमित्यादि । एतया भंगसमुत्कीर्त्तनया किंप्रयोजनमित्यत्रोत्तरमाह । एताएणमित्यादि । एतया भंगसमुत्कीर्त्तनया भंगोपदर्शनता क्रियते इदमुक्तं भवति भंगसमुत्कीर्त्तनतया भंगकसूत्रमुक्तं भंगोपदर्शनतायां तस्यैव वाच्यं त्र्यणुकस्कंधादिकं कथयिष्यते तत्रश्चात्र समुत्कीर्त्तिते एव कथयितुं शक्यते वाचकमंतरेण वाच्यस्य कथयितुमशक्यत्वादतो युक्त भंगकसमुत्कीर्त्तनतायां भंगोपदर्शनताप्रयोजनमत्राह-ननु भंगोपदर्शनतया वाच्यस्य त्र्यणुकस्कंधादेः कथनकाले आनुपूर्व्यादिसूत्रं पुनरप्युत्कीर्त्तयिष्यति तत् किं भंगसमुत्कीर्त्तनया प्रयोजनमिति । सत्यं किंतु भंगसमुत्कीर्त्तनतामिद्धस्यैव सूत्रस्य भंगोपदर्शनतायां वाच्यवाचकभावप्रदर्शनपरत्वे प्रसंगतः पुनरपि समुत्कीर्त्तनं करिष्यते न मुख्यतयेत्यदोषः यथाहि संहिता च पद चैवेत्यादि व्याख्यालक्षणसूत्रं संहिताकाले समुच्चारितमपि पदार्थकथनकाले पुनरप्यर्थकथनार्थमुच्चार्यते तद्वदत्रापीति भावः ॥ टी० अनु० ॥

अथ केयं पुनर्भंगोपदर्शनतेति प्रश्नपूर्वकंतामेव निरूपयितुमाह ॥

से किं तं नेगमववहाराणं भंगोवदंसणया ? तिपएसिए आणुपुव्वी १ परमाणुपोग्गले अणाणुपुव्वी १ दुपएसिए अवत्तव्वए ३ अहवा तिपएसियाणुपुव्वीओ परमाणुपोग्गला अणाणुपुव्वीओ दुपएसिया अवत्तव्वयाइं ३ अहवा तिपएसिया परमाणुपोग्गले अ आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वी अ १ चउभंगो अहवा दुपएसिय तिपएसिए अ आणुपुव्वी अ अवत्तव्वए य २ चउभंगो अहवा दुपएसिआ य परमाणुपोग्गले अ अवत्तव्वए य आणुपुव्वी अ ३ अहवा तिपएसिआ य परमाणुपोग्गला य आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अ ४ अहवा तिपएसिए अ दुपएसिए अ आणुपुव्वी अ अवत्तव्वए अ ५ अहवा तिपएसिए अ दुपएसिआ य आणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ६ अहवा तिपएसिआ य आणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ७ अहवा तिपएसिआय दुपएसिए अ आणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ अहवा तिपएसिआ य दुपएसिए अ आणु० अवत्तव्वए अ अहवा तिपएसिआ य दुपएसिआ य आणु० अवत्तव्वयाइं च ८ अहवा परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए अणाणु० अवत्तव्वए अ ९ अहवा परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य अणाणु० अवत्तव्वयाइं च १० अहवा परमाणुपोग्गला य दुपएसिए अ अणाणु० अवत्तव्वए अ ११ अहवा परमाणुपोग्गला य दुपएसिआ य अणाणु० अवत्तव्वयाइं च १२ अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए अ आणुपुव्वी अ अणाणु० अवत्तव्वए अ १ अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले य दुपएसिआ य आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च २ अहवा तिपएसिए अ परमाणुपुग्गले अ दुपएसिआ य आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ३ अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गला य दुपएसिए य आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ४ अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गला य दुपएसिआ य आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ५ अहवा तिपएसिआ य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए अ आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वयाइं च ६ अहवा तिपएसिआ य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अवत्तव्वआ ७ अहवा तिपएसिआ य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अवत्तव्वयाइं च ८ सेत्तं नेगमववहाराणं भंगोवदंसणया ॥ अनु० मू० ॥

से किं तमित्यादि तिपएसिए आणुपुव्वित्ति त्रिप्रदेशिकोऽर्थ आनुपूर्वीत्युच्यते । त्रिप्रदेशिकस्कंधलक्षणेनार्थेनानुपूर्वीति भंगको निष्पद्यत इत्यर्थः । एवं परमाणुपुद्गललक्षणोऽर्थोऽनानुपूर्वीत्युच्यते द्विप्रदेशिकस्कंधलक्षणोऽर्थोऽव्यक्तमुच्यते [illegible]

[illegible]

[illegible]

परमाणुपुद्गलश्चानुपूर्व्यनानुपूर्व्येत्युच्यते यदा त्रिप्रदेशिकस्कंधः परमाणुपुद्गलश्च प्रतिपादयितुमभीष्टो भवति । तदा अत्थि आणुपुव्वी अणाणुपुव्वी इत्येवं भंगो निष्पद्यत इत्यर्थः एवमर्थकथनपुरस्सराः शेषभंगा अपि भावनीया । अत्राह । नन्वर्थोप्यानुपूर्व्यादिपदानां त्र्यणुकस्कंधादिकोऽर्थः पदप्ररूपणतालक्षणे प्रथमद्वारे कथितएव तत्किमनेन । सत्यं किंतु तत्र पदार्थमात्रमुक्तमत्र तु तेषामेवानुपूर्व्यादिपदानां भंगकरचनासमाविष्टानामर्थः कथ्यत इत्यदोषः

[illegible]

अत्थि आणुपुव्वीओ १ अत्थि अणाणुपुव्वीओ [illegible]
अत्थि अवत्तव्वयाइं ६ इच्चेते छब्भंगा । [illegible]
अत्थि आणुपुव्वी अणाणुपुव्वी अ १ अहवा [illegible]
आणुपुव्वी अ अणाणुपुव्वीओ अ २ अहवा [illegible]
पुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ ३ अहवा अत्थि [illegible]
पुव्वीओ अ अणाणुपुव्वीओ अ ४ अहवा अत्थि [illegible]
पुव्वी अ अवत्तव्वए अ ५ अहवा अत्थि आणुपुव्वी [illegible]
अवत्तव्वयाइं च ६ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ [illegible]
अवत्तव्वए अ ७ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ [illegible]
वत्तव्वयाइं च ८ अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी [illegible]
अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं [illegible]
अहवा अत्थि अणाणुपुव्वीओ अवत्तव्वए अ ११ [illegible]
अत्थि अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वयाइं च ॥ १२ [illegible]
संजोगी [illegible] अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अ आणुपु[illegible]
अवत्तव्वए अ १ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अ [illegible]
पुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च २ अहवा अत्थि आणुपु[illegible]
अ अणाणुपुव्वीओ अ अवत्तव्वए अ ३ अहवा [illegible]
आणुपुव्वीओ अणाणुपुव्वीओ अवत्तव्वयाइं च ४ [illegible]
[illegible] आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्व[illegible]
अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपुव्वी अ [illegible]
[illegible] च ६ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ अ अणाणुपु[illegible]
अ अवत्तव्वए अ ७ अहवा अत्थि आणुपुव्वीओ [illegible]
अणाणुपुव्वी अ अवत्तव्वयाइं च ८ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]

अस्स किं संखिज्जइभागे होज्जा जाव सव्वलोए होज्जा एगं दव्वं पडुच्च नो संखिज्जइभागे होज्जा असंखिज्जइभागे होज्जा नो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा नो असंखिज्जेसु भागेसु होज्जा नो सव्वलोए होज्जा णाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोए होज्जा एवं अवत्तव्वगदव्वाइं भाणिअव्वाइं ॥ अनु० सू० ॥

अनानुपूर्वीद्रव्याणि किं लोकस्यैकस्मिन् संख्याततमे भागे होज्ज त्ति। भवेयुरवगाहेरन् इति यावत्। यदि वा एकस्मिन्नसंख्याततमे भागे भवंति बहुषु संख्येयेषु भागेषु भवन्ति कश्चिद्बहुष्वसंख्येयेषु भागेषु भवन्त्युत सर्वलोके भवन्तीति पंच प्रश्नस्थानान्यत्र निर्वचनसूत्रस्येयं भावना। इहानुपूर्वीद्रव्याणि द्व्यणुकस्कन्धादीन्यनन्ताणुस्कंधपर्यवसानान्युक्तानि तत्र च सामान्यत एकद्रव्यमाश्रित्य तथाविधपरिणामवैचित्र्यात् किंचिल्लोकस्यैकस्मिन् संख्याततमे भागे भवत्येवं तत्संख्याततमभागमवगाह्य तिष्ठतीत्यर्थः अन्यत्तु तदसंख्येयभागमवगाहते अपरस्तु बहून् संख्येयभागानवगाह्य वर्तते अन्यत्तु तदसंख्येयभागानवगाह्य तिष्ठतीति "सव्वलोए वा होज्ज त्ति" इहानंतानंतपरमाणुप्रचयनिष्पन्नं प्रज्ञापनादिप्रसिद्धाचित्तमहास्कंधलक्षणमानुपूर्वीद्रव्यं समयमेकं सकललोकावगाहि प्रतिपत्तव्यमिति एष पुद्गलमयाचित्तमहास्कंधः सकललोकावगाही स्यादुच्यते समुद्घातवर्त्तिकेवलिवत्। तथाहि लोकमध्यव्यवस्थितोऽसौ प्रथमसमये तिर्यगसंख्यातयोजनविस्तारं वा ऊर्ध्वमधस्तु चतुर्दशरज्ज्वायतं विश्रसापरिणामेन वृत्तं दण्डं करोति द्वितीये कपाटम् तृतीये मन्थानं चतुर्थे लोकव्याप्तिं प्रतिपद्यते। पंचमे अन्तराणि संहरति षष्ठे मथानं सप्तमे कपाटमष्टमे तु दण्डं संहृत्य षंडशोऽभिघात इत्येके अन्येत्वन्यथापि व्याचक्षते तत्तु विशेषावश्यकादवसेयमिति वा शब्दः समुच्चये एवं यथासंभवमन्यत्रापि। नाणा दव्वाइं पडुच्चेत्यादिनानाद्रव्याण्यानुपूर्वीपरिणाम इत्येवं प्रतीत्य प्रकृत्य वा अधिकृत्येत्यर्थः। नियमान्नियमेन सर्वलोके भवंति न संख्येयादिभागेषु यतः सर्वलोकाकाशस्य स प्रदेशोऽपि नास्ति यत्र सूक्ष्मपरिणामवंत्यनंतान्यानुपूर्वीद्रव्याणि न भवंतीति अनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येषु एवं द्रव्यमाश्रित्य लोकस्यासंख्येयभाग एव वृत्तिर्न संख्येयभागादिषु यतोऽनानुपूर्वीतावत्परमाणुद्रव्यमेव स चैकाकाशप्रदेशावगाढ एवस्यादिति यथोक्तभागवृत्तितैवेति नानाद्रव्यभावनापूर्ववदित्युक्तं क्षेत्रद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

सांप्रतं स्पर्शनाद्वारमुच्यते-

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसंति असंखिज्जइभागं फुसंति संखेज्जे भागे फुसंति असंखेज्जे भागे फुसंति सव्वलोअं फुसंति एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखेज्जइभागं वा फुसंति जाव सव्वलोगं वा फुसंति णाणादव्वाइं पडुच्च णियमा सव्वलोगं फुसंति णेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाइं लोगस्स किं संखिज्जइभागं फुसंति जाव सव्वलोगं फुसंति एगं दव्वं पडुच्च नो संखिज्जइभागं फुसंति असंखिज्जइभागं फुसंति नो संखिज्जे भागे फुसंति नो असंखेज्जे भागे फुसंति नो सव्वलोअं फुसंति नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोअं फुसंति एवं अवत्तव्वगदव्वाइं भाणिअव्वाइं ॥ अनु० मू० ॥

भावना तु क्षेत्रद्वारवत्कर्त्तव्या नवरं क्षेत्रस्पर्शनयोरयं विशेषः क्षेत्रमवगाहाक्रांतप्रदेशमात्रं स्पर्शना तु प्रदेशास्तद्बहिरपि भवति तथा च परमाणुद्रव्यमाश्रित्य तावदवगाहनास्पर्शनयोरन्यत्रोक्तो भेदः। (एगपएसोगाढं सत्तपएसा य से फुसणत्ति) अस्यार्थः परमाणुद्रव्यमवगाढं तावदेकस्मिन्नेवाकाशप्रदेशे स्पर्शना तु एतस्य सप्तप्रदेशा भवंति षड्दिग्व्यवस्थितान् प्रदेशान् यत्र चावगाढस्तं च स्पृशतीत्यर्थः एवमन्यत्रापि क्षेत्रस्पर्शनयोर्भेदो भावनीयः। अत्र सुगतः प्रेरयति यदि परमाणोः षड्दिग्स्पर्शना त्वभ्युपगम्यते तदैकत्वमस्य हीयते तथा हि। प्रष्टव्यमत्र किं येनैव स्वरूपेणासौ पूर्वाद्यन्यतरदिशा सम्बद्धः तेनैवान्यदिग्भिरुत स्वरूपान्तरेण यदि तेनैव तदाऽयं पूर्वदिक्संबंधोऽयं चापरदिक्संबंध इत्यादिविभागेन अन्यानेकस्वरूपत्वादिभागाभावे च षड्दिक्संबंधवचनमुपप्लवत एव अथाऽपरो विकल्पः कल्प्यते तर्हि षट्स्वरूपापत्त्या एकत्वं विशीर्यते। उक्तं च-दिग्भागभेदो यस्याऽस्ति तस्यैकत्वं न युज्यत इति। अत्र प्रतिविधीयते इह परमाणुद्रव्यमादिमध्यान्त्यादिविभागरहितं निरंशमेकस्वरूपमिष्यतेऽतः सांशस्तु भावित्वात्परोक्तं विकल्पद्वयं निरास्पदमेव अथाऽभ्युपगम्यमानापि परमाणोः सांशतानंतरोक्तविकल्पबलेनापद्यते न तु भवतीति तर्हि प्रष्टव्या कश्चिद्विज्ञानसंतानवर्त्ती चित्तः कश्चिद्विज्ञानलक्षणक्षणः स्वजनकपूर्वलक्षणस्य कार्यं स्वजन्योत्तरलक्षणस्य कारणमित्यत्र सौगतानां तावदविप्रतिपत्तिस्तत्रेहापि विचार्यते किमसौ येन स्वरूपेण पूर्वक्षणस्य कार्यं तेनैवोत्तरक्षणस्य कारणमुत स्वरूपान्तरेण यद्याद्यः पक्षस्तर्हि यथा पूर्वापेक्षयासौ कार्यं तथोत्तरापेक्षया कार्यं तथा पूर्वापेक्षयापि स्यादथवा उत्तरापेक्षया कारणं तथा पूर्वापेक्षयापि स्यादेकस्वरूपत्वात्तस्येति। अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि तस्य सांशत्वप्रसंगस्तत्राऽपि दुर्वारः स्याद्य निरंशत्वात् ज्ञानक्षणोऽपार्थ्यांकारणरूपः तत्तद्वस्तुव्यावृत्तत्वात्। तथा २ व्यपदिश्यते ऽनस्तस्यानेकस्वरूपत्वमस्ति तदयमस्माकमपि नेदमुत्तरमतिदुर्लभं स्यात् यतो द्रव्यतया निरंश एव परमाणुस्तथाविध अचिन्त्यपरिणामत्वादेकषट्केन सह नैरंतर्येणावस्थितत्वात्तस्य स्पर्शकमुच्यते न पुनस्तत्रांशो काचित् स्पर्शना समस्तीत्यत्र बहुवक्तव्य तत्तु नोच्यते स्थानांतरेषु चर्चितत्वादित्यलं विस्तरेणोक्तं स्पर्शनाद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

इदानीं कालद्वारं विभणिषुराह।

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं कालओ केवच्चिरं होइ एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं णाणादव्वाइं पडुच्च णियमा सव्वद्धं अणाणुपुव्विदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाइं च एवं चेव भाणिअव्वाइं ॥ अनु० ॥

नैगमव्यवहारयोरानुपूर्वीद्रव्याणि कालतः कालमाश्रित्य कियच्चिरं नियतं कालं भवंत्यानुपूर्वीत्वपर्यायेणावतिष्ठंते अत्रोत्तरं एगं दव्वमित्यादि। इयमत्र भावना। परमाणुद्वयोरन्तरैकपरमाणुमीलने एवं किंचिदानुपूर्वीद्रव्यं समुत्पन्नं। ततः समयादूर्ध्व

[illegible]दर्शनार्थं वा पुनरित्यमर्थोपदर्शनमित्यलं [illegible] । सेत्तमित्यादि निगमनमुक्त मङ्गोपदर्शनता ॥ टी० ॥ अनु० ॥

अथ समवतारं विभणिषुराह—

से किं तं समोआरे? २ नेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं कहिं समोअरंति किं आणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति अणा[णुपुव्विदव्वे]हिं समोअरंति अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति [आणुपुव्वीदव्वाइं आणुपुव्विदव्वेहिं] समोअरंति नो अणाणुपुव्वीदव्वेहिं [समो]अरंति नो अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति नेगमववहारा[ण]ं अणाणुपुव्विदव्वाइं कहिं समोअरंति किं आणुपुव्वि[दव्वे]हिं समोअरंति अणाणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति अवत्त[व्वयदव्वे]हिं समोअरंति नो आणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति [अणाणुपुव्विदव्वेहिं] समोअरंति नो अवत्तव्वयदव्वेहिं समो[अरं]ति । नेगमववहाराणं अवत्तव्वयदव्वाइं कहिं समोअरं[ति] किं आणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति अणाणुपुव्विदव्वेहिं [समोअरं]ति अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति नो आणुपुव्विदव्वे[हिं समोअरं]ति नो अणाणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति [अवत्तव्व]यदव्वेहिं समोअरंति सेत्तं समोआरे ॥ अनु० ॥

[illegible] समवतारसमोवतारोजितमर्थसम- [illegible] । [illegible] इत्याह नेगमववहा- [illegible] । [illegible] आनुपूर्वी [illegible] आनुपूर्वीद्रव्यानुपूर्वी [illegible] [illegible] समवतारो [illegible] सर्वाण्यप्यानुपूर्वीद्रव्याणि स्वस्थान [illegible] [illegible] आनुपूर्व्यादीनामपि [illegible] । सेत्तमित्यादि निगमनमुक्तः [illegible]

[illegible]

[illegible] संतपयपरूवणया [illegible] ४ कालो य [illegible] भागो [illegible] ७ भावे ८ अप्पाबहुं चेव ९ ॥ अनु० ॥

[illegible]

[illegible]व्यादिपदाभिधेयद्रव्याणां प्रमाणं संख्यास्वरूपं प्ररू[पणी]यम् च समुच्चये एवमन्यत्रापि तेषामेव क्षेत्रं तदवगा[ह]रूपं प्ररूपणीयं कियति क्षेत्रे तानि भवंतीति विचिन्तनीयमित्य[र्]थः । तथा स्पर्शना च वक्तव्या कियत्क्षेत्रं तानि स्पृशन्ति चिंतनीयमित्यर्थः । कालश्च तत्स्थितिलक्षण उच्यते [तथा] अंतरं विवक्षितस्वभावपरित्यागे सति पुनस्तद्भावा[प्ति]विरहलक्षणं प्ररूपणीयं तथा आनुपूर्वीद्रव्याणि [illegible] णां कतिभागेवर्त्तते इत्यादिलक्षणो भागः प्ररूप[णीय]स्तथा आनुपूर्व्यादिद्रव्याणि कस्मिन् भावे वर्त्तते इत्येवं भावः । प्ररूपणीयस्तथा अल्पबहुत्वं चानुपूर्व्यादिद्रव्या[णां] द्रव्यार्थप्रदेशार्थं उभयार्थताश्रयणेन परस्परं अल्प[ब]हुत्वचिंतालक्षणं प्ररूपणीयं एवकारोऽवधारणे [illegible] त्प्रकार एवानुगम इति गाथासमासार्थः ॥ टी० अनु० ।

विस्तरार्थन्तु ग्रन्थकारः स्वयमेव विभणिषुराद्यद्वारा[मधि]धिकृत्याह ॥

नेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं किं अत्थि णत्थि [णियमा] अत्थि नेगमववहाराणं अणाणुपुव्वीदव्वाइं किं अत्थि [णत्थि] नियमा अत्थि नेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं किं [अत्थि] णत्थि नियमा अत्थि ॥ अनु० ॥

नैगमव्यवहारयोरानुपूर्वीशब्दाभिधेयानि द्रव्याणि [illegible] स्कंधादीनि किं संति इति प्रश्नोत्तरं नियमा अस्ति । [illegible] एतदुक्तं भवति । नेदं खरशृंगादिवदानुपूर्वीपदमर्थं [illegible] चरमतो नियमात्संति तदभिधेयानि द्रव्याणि [illegible] [illegible] स्कंधादीनि पूर्वं दर्शितान्येव एवमनानुपूर्व्य[illegible] व्यद्वये अपि वाच्या कृता सत्पदप्ररूपणा ॥ टी० ॥ अनु० ॥

अथ द्रव्यप्रमाणमभिधित्सुराह—

नेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं किं संखिज्जाइं असं[खि]ज्जाइं अणंताइं नो संखिज्जाइं नो असंखिज्जाइं अणं[ताइं] एवं अणाणुपुव्विदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाइं च अणंताइं [ण]िअमाइ ॥ अनु० ॥

[illegible] आनुपूर्वीद्रव्याणि [illegible] [illegible] किं पुनः [illegible] [illegible] न च एतावंति [illegible] द्रव्याणि [illegible] [illegible] पुद्गलपरिणामस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रसंगेन ॥ अनु० ॥

इदानीं क्षेत्रप्ररूपणं—

नेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं लोगस्स किं संखिज्ज[इभागे] होज्जा असंखिज्जइभागे होज्जा संखेज्जेसु भागेसु [होज्जा] असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा सव्वलोए होज्जा [illegible] [illegible] भागे वा होज्जा असंखिज्जइ [illegible] [illegible] भागेसु वा होज्जा असंखिज्जेसु [illegible] [illegible] सव्वलोए होज्जा [illegible] नेगमववहाराणं अणाणुपुव्वीदव्वाइं

पुनरपि तथैव यणुकस्कन्धतया संयुज्यते भवक्तव्यकैकद्रव्यस्य पुनस्तथा भवने अनन्तोऽन्तरकालः प्राप्यते नानाद्रव्यपक्षभावनायां सर्वदैव तद्भावात् पूर्ववद्वक्तव्यमुक्तमंतरद्वारम् ॥ अनु० टी० ॥

साम्प्रतं भागद्वारं निर्दिदिक्षुराह—

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं सेसदव्वाणं कति भागे होज्जा किं संखिज्जइ भागे होज्जा असंखिज्जइ भागे होज्जा संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा नो संखिज्जइ भागे होज्जा नो असंखिज्जइ भागे होज्जा नो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा। णेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाइं सेसदव्वाणं कति भागे होज्जा किं संखिज्जइ भागे होज्जा असंखिज्जइ भागे होज्जा संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा नो संखेज्जइ भागे होज्जा असंखिज्जइ भागे होज्जा नो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागे होज्जा एवं अवतव्वगदव्वाणि वि भाणिअव्वाणि ॥ अनु० ॥

नैगमव्यवहारयोर्द्व्यणुकस्कन्धादीन्यनंताणुकस्कंधपर्यंतानि सर्वाण्यप्यानुपूर्वीद्रव्याणि शेषद्रव्याणां समस्तानानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्यलक्षणानां कति भागे होज्जत्ति कति भागे भवंतीत्यर्थः किं संख्याततमभागे भवंति यथा सत्कल्पनया शतस्य विंशतिमिता किं संख्याततमे भागे भवंति यथा शतस्यैव दश संख्यातेषु भागेषु भवंति यथा शतस्यैव चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टयो किं असंख्यातेषु भागेषु भवंति यथा शतस्यैवाशीतिरिति प्रश्नः। अत्र नो संखेज्जइभागे होज्जा इत्यादि। "नियमा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जत्ति" इह तृतीयार्थे सप्तमी। ततश्चानुपूर्वीद्रव्याणि शेषेभ्योऽनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येभ्योऽसंख्येयैर्भागैरधिकानि संभवंतीति वाक्यशेषो द्रष्टव्यस्ततश्चायमर्थः प्रतिपत्तव्यः। आनुपूर्वीद्रव्याणि शेषद्रव्येभ्योऽसंख्येयगुणानि शेषद्रव्याणि तु तदसंख्येयभागे वर्त्तते न पुनः शतस्याशीतिरिवानुपूर्वीद्रव्याणि शेषेभ्यः स्तोकानीति कस्मादेवं व्याख्यायते स्तोकान्यपि तानि भवंत्विति चेत्तदेतदघटमानकत्वात्तथा ह्यनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्ये एकाकिनः परमाणुपुद्गला द्व्यणुकादश्च स्कंधा इत्येतावत्येव द्रव्याणि लभ्यंते शेषाणि तु त्र्यणुकस्कंधादीन्यनन्ताणुकस्कंधपर्यंतानि द्रव्याणि समस्तान्यनानुपूर्वीद्रव्याण्येव तानि च पूर्वेभ्योऽसंख्येयगुणानि यदुक्तं एएसिणं भंते ! परमाणुपोग्गलाणं संखिज्जपएसियाणं असंखेज्जपएसियाणं अणंतपएसियाण य खंधाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थो वा अणंतपएसिया खंधा परमाणुपोग्गला अणंतगुणा संखिज्जपएसिया खंधा संखिज्जगुणा असंखेज्जपएसिया खंधा असंखेज्जगुणा "तदत्र तत्रैव पुद्गलजातेः सर्वस्यापि सकाशादसंख्यातप्रदेशिकाः स्कंधा असंख्यातगुणा उक्तास्ते चानुपूर्वीमंतर्भवंति । तदपेक्षया आनुपूर्वीद्रव्याणि शेषात्समस्तादपिद्रव्यादसंख्यातगुणानि किं पुनरनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्यमात्रात्ततो यथोक्तमेव व्याख्यानं कर्त्तव्यमित्यलं विस्तरेण। अणाणुपुव्विदव्वाइमित्यादि। इहानुपूर्वीद्रव्याण्यवक्तव्यकद्रव्याणि च शेषद्रव्याणां संख्यातम एव भागे भवंति न शेषभागेषु तथाऽनंतरोक्तन्यायादेव भावनीयमित्युक्तं भागद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

साम्प्रतं भावद्वारमाह—

णेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं कतरंमि भावे होत्था किं उदइए भावे होज्जा उवसमिए भावे होज्जा खइए भावे होज्जा खओवसमिए भावे होज्जा पारिणामिए भावे होज्जा संनिवाइए भावे होज्जा णिअमा सादिपारिणामिए भावे होज्जा अणाणुपुव्विदव्वाणि अवत्तव्वगदव्वाणि अ एवं चेव भाणिअव्वाणि ॥ अनु० ॥

नैगमव्यवहाराणामित्यादि प्रश्नोऽत्र चौदायिकादिभावानां शब्दार्थो भावार्थश्च विस्तरेणोपरिष्टात् स्वस्थान एव वक्ष्यते अत्र निर्वचनसूत्रे नियमा साईपरिणामिए भावे होज्जत्ति परिणमनं द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण वर्त्तनं भवनं परिणामः स एव पारिणामिकस्तत्र भवस्तेन वा निर्वृत्त इति पारिणामिकः स च द्विविधः सादिरनादिश्च तत्र धर्मास्तिकायाद्यरूपीद्रव्याणामनादिपरिणामोऽनादिकालात्तद्द्रव्यत्वेन तेषां परिणतत्वादपिद्रव्याणां तु सादिपरिणामोऽभ्रेन्द्रधनुरादीनां तथा परिणतेरनादित्वाभावादेवं च स्थिते नियमादवश्यतया आनुपूर्वीद्रव्याणि सादिपारिणामिक एव भावे भवंत्यानुपूर्वीत्वपरिणतेरनादित्वासंभवाद्विशिष्टैकपरिणामेन पुद्गलानामसंख्येयकालमेवावस्थानादिति भावः। अनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येष्वपीत्थमेव भावना कार्या इत्युक्तं भावद्वारम् ॥ टी० ॥ अनु० ॥

इदानीमल्पबहुत्वद्वारं विभणिषुराह—

एएसिं णेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाणं अवत्तव्वगदव्वाणं य दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए दव्वट्ठपएसट्ठयाए कतरे कतरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला वा विसेसाहिआ वा सवत्थोवाइं णेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वट्ठयाए अणाणुपुव्विदव्वाइं दव्वट्ठयाए विसेसाहिआइं आणुपुव्विदव्वाइं दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणाइं पएसट्ठयाए सव्वत्थोवाइं णेगमववहाराणं आणाणुपुव्विदव्वाइं अपएसट्ठयाए अवत्तव्वगदव्वाइं पएसट्ठयाए विसेसाहिआइं आणुपुव्विदव्वाइं पएसट्ठयाए अणंतगुणाइं दव्वट्ठपएसट्ठयाए सव्वत्थोवाइं णेगमववहारणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वट्ठया अणाणुपुव्विदव्वाइं दव्वट्ठयाए अपएसट्ठयाए विसेसाहिआइं अवत्तव्वगदव्वाइं पएसट्ठयाए विसेसाहिआइं आणुपुव्विदव्वाइं दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणाइं ताइं चेव पएसट्ठयाए अनंतगुणाइं सेत्तं अणुगमे सेत्तं णेगमववहाराणं अणोवणिहिआ दव्वाणुपुव्वी ॥ अनु० ॥

द्रव्यमेवार्थो द्रव्यार्थस्तस्य भावो द्रव्यार्थता तया द्रव्यत्वेन इत्यर्थः। प्रकृष्टो निरंशो देशः प्रदेशः स चासावर्थश्च प्रदेशार्थस्तस्य भावः प्रदेशार्थता तया परमाण्वत्वेनेति भावः। द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया यथोक्तोभयरूपतयेति भावः । तदयमर्थः एतेषां आनुपूर्व्यादिद्रव्याणां मध्ये (कयरे कयरेहिंतोत्ति) कतराणि कान्याभिन्य द्रव्यापेक्षया प्रदेशापेक्षया

पुनरप्येकाकी वियुक्तोऽपगतस्तद्भाव इत्येवमानुपूर्वीद्रव्यमधिकृत्य जघन्यतः समयोऽवस्थितिकालं यदा तु तदेवासंख्यातं कालं तद्भावेन स्थित्वाऽनंतरोक्तरूपेण वियुज्यते तदा उत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽवस्थितिकालः प्राप्यते अनन्तं कालं पुनर्न तिष्ठते उत्कृष्टायामपि पुद्गलसंयोगस्थितेरसंख्येयकालत्वादिति। नानाद्रव्याणि बहूनि पुनरानुपूर्वीद्रव्याण्यधिकृत्य सर्वाद्धास्थितिर्भवति नास्ति स कश्चित्कालो यत्रानुपूर्वीद्रव्यविरहितोऽयं लोकः स्यादिति भावः । अनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येष्वपि जघन्यादिभेदभिन्न एतावानेवावस्थितिकालस्तथाहि कश्चित्परमाणुरेकं समयमेकाकी भूत्वा ततः परमाण्वादीनि अन्येन सह संयुज्यंते इत्थमेकमनानुपूर्वीद्रव्यमधिकृत्य जघन्यतः समयोऽवस्थितिकालः यदा तु स एवासंख्यातं कालं तद्भावेन स्थित्वा अन्येन परमाण्वादिना सह संयुज्यते तत उत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽवस्थितिकालः संप्राप्यते नानाद्रव्यपक्षस्तु पूर्ववदेव भावनीयः । अवक्तव्यकद्रव्यमपि परमाणुद्वयलक्षणं यदा समयमेकं स्थित्वा ततो वियुज्यते तदवस्थमेव वान्येन परमाण्वादिना संयुज्यते तदा तस्यावक्तव्यकद्रव्यतया जघन्यतः समयोऽवस्थि[illegible]लभ्यते यदा तु तदेवासंख्यातं कालं तद्भावेन स्थित्वा विघटते,तदवस्थमेव वान्येन परमाण्वादिना संयुज्यते तदोत्कृष्टः अवक्तव्यकद्रव्यतया असंख्यातं कालमवस्थानं प्राप्यते नानाद्रव्यपक्षस्तु तथैव भावनीय उक्तं कालद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

अथान्तरद्वारमभिधित्सुराह—

णेगमववहाराणं आणु[illegible]पुव्वीदव्वाणं अंतरं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं णाणादव्वाइं पडुच णत्थि अंतरं णेगमववहाराणं अणाणुपुव्वीदव्वाणं अन्तरं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं णाणादव्वाइं पडुच णत्थि अन्तरं णेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाण अन्तरं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं अणंतं कालं णाणादव्वाइं पडुच णत्थि अन्तरं ॥अनु० सू० ॥

नैगमव्यवहारयोरानुपूर्वीद्रव्याणामंतरं कालतः कियच्चिरं भवतीति प्रश्नः अन्तरं व्यवधानं तच्च क्षेत्रतोऽपि भवति अतस्तद्व्युदासार्थं कालत इत्युक्तं कालमाश्रित्य तदयमत्रार्थः । आनुपूर्वीद्रव्यं विस्रसापरिणामात्प्रयोगपरिणामाद्वा खण्डशो वियुज्य परित्यक्तानुपूर्वीभावं संजातं पश्चात् समयादूर्ध्वं विस्रसादिपरिणामतः परमाणुभिस्तथैव संमिलितं जघन्यतः समयेन तथा एवं द्रव्यमाश्रित्या[illegible] पुनः कालं पुनः समयः प्राप्यते उत्कृष्टस्त्वनंतकालः । [illegible] भवति तथाहि [illegible] तदेव मिश्रं नि[illegible] परमाणुद्व्यणुकत्र्यणुका[illegible] [illegible] [illegible] । एतदपि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नि-

स्पद्यते ततोऽनंत उत्कृष्टांतरकालः प्राप्यते। नानाद्रव्या-
धिकृत्य पुनर्नास्त्यंतरं । नहि स कश्चित्कालोऽस्ति य[illegible]
र्यानयप्यानुपूर्वीद्रव्याणि युगपदानुपूर्वीभावं परित्यज[illegible]
अनंतानंतैरानुपूर्वीद्रव्यैः सर्वदैव लोकस्याशून्यत्वा[illegible]
भावः । अनानुपूर्वीद्रव्यांतरकालचिंतायां "एगं दव्वं[illegible]
जहण्णेणं एक्कं समयंति" इह यदा किंचिदनानुपूर्वीद्रव्य[illegible]
रमाणुलक्षणमन्येन परमाणुद्व्यणुकत्र्यणुकादिना के[illegible]
द्रव्येण सह संयुज्य समयानुपूर्वी वियुज्य पुनर[illegible]
स्वरूपमेव भवति तदा समयग्रहणो जघन्यांतरका[illegible]
प्यते "उक्कोसेणं असंखेज्जं कालंति" तदेवानानुपूर्वीद्रव्[illegible]
दा अन्येन परमाणुद्व्यणुकत्र्यणुकादिना केनचिद्द्रव्येण[illegible]
ह संयुज्यते तत् संयुक्तं वा संख्येयं कालं स्थित्वा वि[illegible]
ज्य पुनस्तथा स्वरूपमेव भवति तदा संख्यात उत्क[illegible]
तर कालो लभ्यते । अत्राह–ननु अनानुपूर्वीद्रव्यं यदा [illegible]
तानंतपरमाणुप्रचितस्कन्धेन सह संयुज्यते तत्संयुक्त[illegible]
संख्येयं कालमवतिष्ठते ततोऽसौ स्कंधाद्भिद्यते भि[illegible]
तस्माल्लघुस्कन्धो भवति तेनापि सह संयुक्तमसंख्[illegible]
कालमवतिष्ठते पुनस्तस्मिन्नपि भिद्यमाने च तस्माल्लघु[illegible]
मः स्कंधो भवति तेनापि संयुक्तमसंख्येयं कालमवति[illegible]
इत्येवं तत्र भिद्यमाने क्रमेण कदाचिदनंता अपि स्कं[illegible]
संभाव्यंते तत्र च प्रतिस्कन्धं संयुक्तमनानुपूर्वीद्रव्यं य[illegible]
यथोक्तस्थितिमनुभूय तत एकाक्येव भवति तदा ल[illegible]
[illegible]योक्तानंतस्कन्धस्थित्यपेक्षया अनंतोऽपि कालोऽन्तरं[illegible]
प्यते किमित्यसंख्येय एवोक्तोऽत्रोच्यते स्यादेवं यदि सं[illegible]
युक्तोऽणुरेतावंतं कालं तिष्ठेदेतच्च नास्ति पुद्गलसंयोगस्थि[illegible]
तेरुत्कृष्टतोऽप्यसंख्येयकालत्वादित्युक्तमेव अथवा यस्मि[illegible]
न् स्कंधे संयुज्यते असौ परमाणुः स च स्कंधे असंख्[illegible]
यकालाद्भिद्यते तर्ह्येतावतैव चरितार्थः पुद्गलसंयोगासंख्[illegible]
यकालनियमो विवक्षितपरमाणुद्रव्यस्य तु वियोगो मा[illegible]
दपीति नैतदेवं यस्मादन्येन संयोगो जातस्तस्यासंख्[illegible]
यकालाद्वियोगश्चिन्त्यते यदि च परमाण्वाश्रयः स्कंधो वि[illegible]
युज्यते तर्हि परमाणोः किमायातं तस्यान्यसंयोगस्य त[illegible]
दवस्थत्वात्तस्मादणुत्वेनासौ संयुक्तोऽसंख्येयकालत्वेनैव वि[illegible]
योजनीय इति यथोक्त एवांतरकालो नत्वनंत इति । क[illegible]
पुनरणुत्वेनैव तस्य वियोगश्चिंतनीय इति चेत् सूत्रप्रा[illegible]
मण्यात् प्रस्तुतसूत्रे व्याख्याप्रज्ञप्त्यादिषु परमाणोः पुनः प[illegible]
रमाणुभवने संख्येयरूपस्य चांतरकालस्योक्तत्वादित्यलं वि[illegible]
स्तरेण । नाणादव्वाइं पडुच्चेत्यादि । पूर्ववद्भावनीयम् । अव[illegible]
व्यकद्रव्याणामंतरचिंतायां एगं दव्वं पडुच्चेत्यादि । तत्र भा[illegible]
वना इह कश्चिद्द्विप्रदेशिकस्कन्धोऽपि अघटितस्वतंत्रं पर-
माणुद्वयं जातं समये चैवं तथा स्थित्वा पुनस्ताभ्यामे[illegible]
परमाणुभ्यां द्विप्रदेशिकस्कंधो निष्पन्नोऽथ विघटित एव [illegible]
प्रदेशिकस्कंधोऽन्येन परमाण्वादिना संयुज्य [illegible]
दूर्ध्वं पुनस्तथैव वियुक्त इत्यवक्तव्यकस्य पुनरव[illegible]
क्तव्यभवने उभयोरपि समयोऽन्तरं लभ्यते "उक्को-
सेणं अणंतं कालं" इति कथमत्रोच्यते अवक्तव्यद्रव्यं कि-
मपि विघटितं विघटितं परमाणुद्वयं जातं तयोर्
परमाणुभिरनेकव्यणुकत्र्यणुकादिभिः संयुज्य अनंतानुकालं म[illegible]
क्रमेण संयोगमासाद्य उत्कृष्टांतरमधिकृत्य प्रतिस्कन्ध-
मसंख्येयकालं संयोगस्थितिमनुभूय कालवशात्तदा[illegible]

न भवंति तत्सामान्यव्यतिरिक्तत्वात्त्रिप्रदेशिकवदिति । अथ परमः पक्षस्तर्हि सामान्यमेव तद्व्यतिरेकात्तत्स्वरूपवत्सामान्यं चैकस्वरूपमेवेति सर्वेऽपि त्रिप्रदेशिका एकैवानुपूर्वी एवं चतुःप्रदेशिकत्वसामान्याव्यतिरेकात्सर्वेऽपि चतुःप्रदेशिका एकैवानुपूर्वी एवं यावदनन्तप्रदेशिकत्वसामान्याव्यतिरेकात्सर्वेऽप्यनंतप्रदेशिका एकैवानुपूर्वीत्यविशुद्धसंग्रहनयमतं विशुद्धसंग्रहनयमतेन सर्वेषां त्रिप्रदेशिकादीनामनंताणुकपर्यंतानां स्कंधानामानुपूर्वीत्वसामान्याव्यतिरेकाद्व्यतिरेकेचानुपूर्वीत्वाभावप्रसंगात्सर्वाप्येकैवानुपूर्वीति । एव-
[illegible]
सर्वत्र बहुवचनाभावः । सेत्तमित्यादि निगमनं ॥ टी० अनु० ॥

भंगसमुत्कीर्त्तनतां निर्दिदिक्षुराह एया एव णमित्यादि—

एआए णं संगहस्स अट्ठपयपरूवणयाए किं पओअणं एआए णं संगहस्स अट्ठपयपरूवणयाए संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया कज्जइ से किं तं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया २ अत्थि आणुपुव्वी अत्थि अणाणुपुव्वी अत्थि अवत्तव्वए अहवा अत्थि आणुपुव्वी अणाणुपुव्वी १ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अवत्तव्वआ २ अहवा अत्थि अणाणुपुव्वी अवत्तव्वआ ३ अहवा अत्थि आणुपुव्वी अणाणुपुव्वी अवत्तव्वआ एवं सत्तभंगा सेत्तं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए ॥ अनु० मू० ॥

अत्रापि व्याख्या कृतैव द्रष्टव्या यावत् अत्थि अणाणुपुव्वीत्यादि । इहैकवचनांतास्त्रय एव प्रत्येकभंगाः सामान्यवादित्वेन व्यक्तिबहुत्वाभावतो बहुवचनाभावादानुपूर्वीपदत्रयस्य च त्रयोऽधिकयोगा भवंत्येकैकस्मिश्च द्विकयोगे एकवचनांत एक एव भंगस्त्रिकयोगेऽपि एक एवैकवचनांत इति सर्वेऽपि सप्तभंगाः संपद्यंते शेषास्त्वेकोनविंशतिर्बहुवचनसम्भवन्त्याच्च भवंत्यत्र स्थापना आनुपूर्वी १ । अनानुपूर्वी १ अवक्तव्यक १ इति त्रयं प्रत्येकं भंगा आनुपूर्वी १ अनानुपूर्वी १ इति प्रथमो द्विकयोगः आनुपूर्वी १ अवक्तव्यक १ इति द्वितीयो द्विकयोगः । अनानुपूर्वी अवक्तव्यक इति तृतीयो द्विकयोगः । आनुपूर्वी १ । अनानुपूर्वी १ । अवक्तव्यक १ इति त्रिकयोग एवमेते सप्त भंगा. सेत्तमित्यादि निगमनम् ॥ ॥ टी० ॥ अनु० ॥

भंगोपदर्शनतामभिधित्सुराह—

एआए णं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए किं पओअणं एआए णं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए संगहस्स भंगोवदंसणया कज्जति । से किं तं संगहस्स भंगोवदंसणया २ तिपएसिए आणुपुव्वी परमाणुपोग्गले अणाणुपुव्वी दुपएसिए अवत्तव्वए अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले य आणुपुव्वी य अहवा तिपएसिए य दुपएसिए अ आणुपुव्वी य अवत्तव्वए य अहवा परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए य अणाणुपुव्वी य अवत्तव्वए य अहवा तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए य आणु० अणाणु० अवत्तव्वए य सेत्तं संगहस्स भंगोवदंसणया ॥ अनु० मू० ॥

एयाए णमित्यादि । अत्रापि सप्त भङ्गास्त एवार्थकथनपुरस्सरा भावनीयाः भावार्थस्तु सर्वः पूर्ववत्सेत्तमित्यादि निगमनम् ॥ टी० अनु० ॥

अथ समवतारमभिधित्सया आह—

से किं तं समोआरे २ संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं कहिं समोयरंति किं आणुपुव्विदव्वेहिं समोयरंति अणाणुपुव्विदव्वेहिं समोयरंति अवत्तव्वगदव्वेहिं समोयरंति तिण्णि वि सट्ठाणे समोयरंति सेत्तं समोयारे ॥ अनु० मू० ॥

से किं तं समोयारेत्यादि । इदं च द्वारं पूर्ववल्लिखितं भावनीयम् ॥ टी० अनु० ॥

अथानुगमं व्याचिख्यासुराह—

से किं तं अणुगमे २ अट्ठविहे पण्णत्ते तं जहा संतपयपरूवणया १ दव्वपमाणं च २ खित्त ३ फुसणा य ४ कालो य ५ अंतरं ६ भाग ७ भावे ८ अप्पाबहुं णत्थि ॥ अनु० मू० ॥

से किं तं अणुगमेत्ति । अथोत्तरं अणुगमे अट्ठविहे पण्णत्तेति पूर्वं नवविध उक्तोऽत्र त्वष्टविध एवाल्पबहुत्वद्वाराभावादेवार्थविधत्वं दर्शयति तद्भेदोपदर्शनार्थः संतपयगाहा इयं पूर्वं व्याख्यातैव नवरं अप्पाबहुं नत्थि संग्रहस्य सामान्यवादित्वात्सामान्यस्य च सर्वत्रैकत्वादल्पबहुत्वविचारोऽत्र न संभवतीत्यर्थः ॥ टी० ॥ अनु० ॥

तत्र सत्पदप्ररूपणताभिधानार्थमाह—

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं किं अत्थि नत्थि नियमा अत्थि एवं दोण्णि वि ॥ अनु० मू० ॥

संगहस्सेत्यादि ननु संग्रहविचारे प्रक्रांते आनुपूर्वीद्रव्याणि संतीत्यनुपपन्नं आनुपूर्वीसामान्यस्य विवक्षितत्वात्तस्याप्युपगमात्सत्यं मुख्यरूपतया सामान्यमेवास्ति गुणभूतं तु व्यवहारसाधननिबंधनं द्रव्यबाहुल्यमप्यसौ वदतीत्यदोषः शेषभावना पूर्ववदिति ॥ टी० ॥ अनु० ॥

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं किं संखेज्जाइं असंखेज्जाइं अणंताइं २ नो संखिज्जाइं नो असंखिज्जाइं नो अणंताइं नियमा एगो रासी एवं दोण्णिवि ॥ अनु० मू० ॥

द्रव्यप्रमाणद्वारे यदुक्तं नियमा (एगो रासित्ति) अत्राह ननु यदि संख्यातस्वरूपाण्येतानि न भवंति तर्ह्येको राशिरित्यपि नोपपद्यते द्रव्यबाहुल्ये सति तस्योपपद्यमानत्वाद्व्रीह्यादिराशिषु तथैव दर्शनात्सत्यं किंत्वेको राशिरितिवदितः कोऽभिप्रायो बहूनामपि तेषां आनुपूर्वी च सामान्यस्य एकीकृतत्वादेकत्वमेव किं चावदीर्घपरिणामपरिणते स्कन्धे तदारंभा यावयवानां बाहुल्येऽप्येकत्वेव मुख्याः तद्वदानुपूर्वीद्रव्यबाहुल्येऽपि तत्सामान्यस्यैकरूपत्वादेकत्वमेव मुख्यमसौ नयः प्रतिपद्यते तद्दर्शनेन तयानुपूर्वीत्वमिदं ह्यन्यथा तद्भावप्रसंगात्तस्मान्मुख्यस्यैकत्वस्य अनेन कथंचित्तथात्वस्यैकरूपादिनिरोधो गुणभूतानि तु द्रव्याण्याश्रित्य राशिर्भावोऽपि न विरुध्यते एवमन्यत्रापि भावनीयमित्युक्तं प्रपंचेन ॥ टी० अनु० ॥

चाल्यानि विशेषहीनान्यादिना बहून्यपि संख्येयगुणत्वादिना तुल्यानि समसंख्यात्वेन विशेषाधिकानि किंचिदाधिक्येनेति वाशब्दाः पक्षांतरसूचकत्वेन द्योतका इति पृष्टे वाचःक्रमवर्तित्वाद् द्रव्यार्थतापेक्षया तावदुत्तरमुच्यते तत्र । (सव्वत्थोवाइं नेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वट्ठयाएत्ति) नैगमव्यवहारयोः द्रव्यार्थतामपेक्ष्य तावदवक्तव्यकद्रव्याणि सर्वेभ्योऽन्येभ्यः स्तोकानि सर्वस्तोकानि अनानुपूर्वीद्रव्याणि तु द्रव्यार्थतामेवापेक्ष्य विशेषाधिकानि कथं वस्तुस्थितिस्वभावात् उक्तं च । (एएसिणं भंते परमाणुपोग्गलाणं दुपएसियाणं खंधाणं कयरे कयरेहिंतो बहुया वा गोयमा ! दुपएसएहिंतो खंधेहिंतो परमाणुपोग्गला बहुगत्ति) तेभ्य आनुपूर्वीद्रव्याणि द्रव्यार्थतयैवासंख्येयगुणानि अतोऽनानुपूर्वीद्रव्येष्ववक्तव्यकद्रव्येषु च परमाणुलक्षणं द्व्यणुकस्कंधलक्षणं चैकैकमेव स्थानं लभ्यते आनुपूर्वीद्रव्येषु त्र्यणुकस्कन्धादीन्येकोत्तरवृद्ध्यानंताणुकस्कन्धपर्यन्तान्यनंतानि स्थानानि प्राप्यंते । तत्स्थानबहुत्वादानुपूर्वीद्रव्याणि पूर्वेभ्योऽसंख्यातगुणानि । ननु यदि तेषु स्थानान्यनंतानि तर्ह्यनंतगुणानि पूर्वेभ्यस्तानि कस्मान्न भवंतीति चेन्नैवं यतोऽनन्ताणुकस्कंधाः केवलानानुपूर्वीद्रव्येभ्योऽप्यनंतभागवर्तित्वात् स्वभावादेव स्तोका इति न किंचित्तैरिह वर्द्धंते ततो वस्तुवृत्त्या किलासंख्यातान्येव तेषु स्थानानि प्राप्यंते तदपेक्षया त्वसंख्यातगुणान्येव तत्र पूर्वं भागद्वारे लिखितमक्षापनासूत्रात्मकं भावनीयमित्यलं विस्तरेण। उक्तं द्रव्यार्थतया अल्पबहुत्वमिदानीं प्रदेशार्थतया तदेवाह (पएसट्ठयाए नेगमववहाराणमित्यादि) नैगमव्यवहारयोः प्रदेशार्थतया अल्पबहुत्वं चिन्त्यमाने अनानुपूर्वीद्रव्याणि सर्वेभ्यः स्तोकानि कुत इत्याह (अपएसट्ठयाएत्ति) प्रदेशलक्षणस्यार्थस्य तेष्वभावादित्यर्थः यदि हि तेषु प्रदेशाः स्युस्तदा द्रव्यार्थतायामिव प्रदेशार्थतायामप्यवक्तव्यकापेक्षयाधिकत्वं स्यादेव न हास्ति परमाणुप्रदेश इति वचनादतः सर्वस्तोकान्येतानि । ननु यदि प्रदेशार्थता तु नास्ति तर्हि तया विचारेऽपि तेषां न युक्त इति चेन्नैवं तेषु प्रकृष्टः सर्वसूक्ष्मः पुद्गलास्तिकायस्य देशो निरंशो भागः प्रदेश इत्युक्तोऽनः प्रतिपरमाणुप्रदेशार्थताभ्युपगम्यत एव आत्मव्यतिरिक्तप्रदेशान्तराभावादप्रदेशार्थतेत्यदोषः अवक्तव्यकद्रव्याणि प्रदेशार्थतयाऽनानुपूर्वीद्रव्येभ्यो विशेषाधिकानि यतः [illegible] अवक्तव्यकद्रव्याणां यदि अनानुपूर्वीद्रव्याणां तु [illegible] द्रव्यार्थविचारे [illegible] विशेषाधिकान्युक्तानि तु प्रदेशार्थताविचारे नानुपूर्वीद्रव्याणां नि[illegible] अवक्तव्यद्रव्याणां [illegible] प्रत्येक [illegible] प्रदेशाने [illegible] विशेषाधिकत्वं भावनीयं [illegible] प्रदेशार्थतया अवक्तव्यकद्रव्येभ्योऽनन्तगुणानि [illegible] द्रव्यार्थतयापि तावदेतानि [illegible] यदा तु [illegible] प्रदेशार्थ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible]

ऽपि प्रदेशाल्पं तदेवादौ दर्श्यते अवक्तव्यकद्रव्याणि च प्रदेशार्थतयाल्पानि इति प्रथममेवोक्तं (सव्वत्थोवाइं नेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वट्ठयाएत्ति) अपरं चोभयार्थताधिकारेपि "अणाणुपुव्विदव्वाइं दव्वट्ठयाए" इत्यादि यदुक्तं (अपएसट्ठयाएत्ति) तदात्मव्यतिरिक्तप्रदेशान्तराभावादनानुपूर्वीद्रव्याणामप्रदेशिकत्वादिति मन्तव्यम् । ततश्चैतदुक्तं भवति द्रव्यार्थतया अप्रदेशार्थतया च विशिष्टान्यनानुपूर्वीद्रव्याण्यवक्तव्यकद्रव्येभ्यो विशेषाधिकानि शेषभावना तु प्रत्येकचिंतावत्सर्वा कार्या । आह-यद्येवं प्रत्येकचिंतायामेव वस्तुतोऽर्थसिद्धेः किमनयोभयार्थतांचिंतयंति नैवं यत आनुपूर्वीद्रव्येभ्यस्तत्प्रदेशाः कियताप्यधिका इति प्रत्येकचिंतायां न निश्चितं अत्र तु "ताइं चेव पएसट्ठयाए अणंतगुणाई" इत्यत्वेन तन्निर्णीतमेव गतार्थप्रतिपादनार्थत्वात्प्रत्येकावस्थायां भिन्ने चोभयावस्थावस्तूनामिति दर्शनार्थत्वाच्च युक्तमेवोभयार्थताचिंतनमित्यदोषस्तदेवमुक्तो नयविधोऽप्यनुगम इति सेत्तं अणुगमेत्ति । तद्भणने च समर्थिता नैगमव्यवहारयोरनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी इति निगमयति (सेत्तं नेगमववहाराणमित्यादि) व्याख्याता नैगमव्यवहारनयमतेन अनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥

(५) साम्प्रतं संग्रहनयमतेन तामेव व्याचिख्यासुराह।

से किं तं संगहस्स अणोवणिहिआ दव्वाणुपुव्वी से किं तं संगहस्स अणोवणिहिआ दव्वाणुव्वी ? पंचविहा पण्णत्ता तं जहा-अट्ठपयपरूवणया १ भंगसमुक्कित्तणया २ भंगोवदंसणया ३ समोआरे ४ अणुगमे ५ ॥ अनु० मू० ॥

सामान्यमात्रसंग्रहणशीलः संग्रहो नयः अथ तस्य संग्रहनयस्य किं तद्वस्त्वनौपनिधिकद्रव्यानुपूर्वीति प्रश्ने आह ननु नैगमसंग्रहव्यवहारेत्यादि सूत्रक्रमप्रामाण्यान्नैगमानंतरं संग्रहस्योपन्यासो युक्तस्तत्किमिति व्यवहारमपि निर्दिश्यते ततोऽयमुच्यत इति सत्यं किं तु नैगमव्यवहारयोस्तुल्यमतत्वाल्लाघवार्थं युगपन्निर्देशं कृत्वा पश्चात्संग्रहो निर्दिष्ट इत्यदोषोऽयं निर्वचनमाह-(संगहस्स अणोवणिहिया दव्वाणुपुव्वी पंचविहा पण्णत्तत्ति) संग्रहनयमतेनाप्यनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी प्राक्प्रकपितशब्दार्था पंचभिरर्थपदप्ररूपणतादिप्रकारैर्विचार्यमाणत्वात्पंचप्रकारा प्रज्ञप्ता तानेव दर्शयति तं जहेत्यादि ॥ टी० अनु० ॥

से किं तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया ? तिपएसिए आणुपुव्वी चउप्पएसिए आणुपुव्वी जाव दसपएसिए आणुपुव्वी संखिज्जपएसिए आणुपुव्वी असंखिज्जपएसिए आणुपुव्वी अणंतपएसिए आणुपु० परमाणुपुग्गले अणाणुपुव्वी दुपएसिए अवत्तव्वए सेत्तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया ॥ अनु० मू० ॥

अत्र व्याख्या पूर्ववदेव यावत्तिपएसिए आणुपुव्वी इत्यादि इह पूर्वमेकैकत्रिप्रदेशिक आनुपूर्वी अनेकास्त्रिप्रदेशिक आनुपूर्व्य इत्याद्युक्तम् । अत्र तु संग्रहस्य सामान्यवादित्वात्सर्वेऽपि त्रिप्रदेशिकाः एकैवानुपूर्वी एवं यावत् पुद्गलमयसमिधयं त्रिप्रदेशिकाः [illegible] सामान्यादव्यतिरिक्तोऽव्यतिरिक्तो वा यथाद्यः पक्षस्तर्हि त्रिप्रदेशिका एव

इत्थमेव पठितत्वात्तत्रापि कथमित्थमेव पाठ इति चेदु-च्यते धर्मास्तिकाय इत्यत्र यदाद्यं धर्मेति पदं तस्य मांगलिकत्वाद्धर्मास्तिकायस्य प्रथममुपन्यासस्ततस्तत्प्रतिपक्षत्वादधर्मास्तिकायस्य ततस्तदाधारत्वादाकाशास्तिकायस्य ततः स्वाभाविकामूर्तत्वसाम्याज्जीवास्तिकायस्य ततस्तदुपयोगित्वात्पुद्गलास्तिकायस्य ततो जीवाजीवपर्यायत्वात्तदनन्तरमद्धासमयस्योपन्यास इति पूर्वानुपूर्वीसिद्धिरिति ॥ टी० अनु० ॥

अथ पश्चानुपूर्वीं निरूपयितुमाह—

से किं तं पच्छाणुपुव्वी २ अद्धा समए पोग्गलत्थिकाए जीवधम्मत्थिकाए सेत्तं पच्छाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

पश्चानुपूर्वीत्यादि पाश्चात्यादारभ्य प्रतिलोमं व्यत्ययेन या ऽऽनुपूर्वी परिपाटिः क्रियते यस्यां सा पश्चानुपूर्वी अस्योदाहरणमुत्क्रमेणेदमप्याह—अद्धासमयेत्यादि गतार्थमेव ॥ टी० अनु० ॥

अथानानुपूर्वीं पूर्वं निरूपयति—

से किं तं अणाणुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए छगच्छगयाए सेढीए अन्नमन्नब्भासो दूरूवूणो सेत्तं अणाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

से किंतमित्यादि । अत्र निर्वचनं अणाणुपुव्वी एताए चेवेत्यादि । न विद्यते आनुपूर्वी यथोक्तपरिपाटिद्वयरूपा यस्यां सा अनानुपूर्वी विवक्षितपदानामंतरोक्तक्रमद्वयमुल्लंघ्य परस्परासदृशैः सांतवद्भिर्भंगकैर्यस्यां विरचना क्रियते साऽनानुपूर्वीत्यर्थः । का पुनरियमित्याह—अन्नमन्नब्भासोत्ति । अन्योन्यं परस्परमभ्यासो गुणनमन्योन्याभ्यासः (दूरूवूणोत्ति) द्विरूपन्यूनाद्यंतरूपरहितोऽनानुपूर्वीति संटंकः । कस्यां विषये योऽभ्यासस्तत्राह—श्रेण्यां पंक्तौ कस्यां पुनः श्रेण्यामित्याह-(एता एवेत्ति)अस्यामेवानंतराधिकृतधर्मास्तिकायादिसंबंधिन्यां कथंभूतायामित्याह—एक आदिर्यस्यां सा एकादिका एकैक उत्तरः प्रवर्द्धमानो यस्यां । पुनः कथंभूतायामित्याह-(छगच्छगतायत्ति) षण्णां गच्छः समुदायः षड्गच्छस्तत्र गमनता प्राप्ता षड्गच्छगता तस्यां धर्मास्तिकायादिवस्तुषड्विषयायामित्यर्थः । आदौ व्यवस्थापितैककायपर्यंते न्यस्तषट्का या धर्मास्तिकायादिवस्तुषट्कविषयायाः पंक्तेर्या परस्परगुणनानां भंगकसंख्या भवति सा आद्यंतभंगद्वयरहिता अनानुपूर्वीति भावार्थस्तत्रायंबोधः किलैकैकादयः षट्पर्यंता अंकाः स्थापितास्तत्र चैकेकेन द्विके गुणिते जातौ द्वावेव ताभ्यां त्रिको गुणितो जाताः षट् तैरपि चतुष्का गुणिता जाताश्चतुर्विंशतिः पंचकस्य तु तद्गुणने जातं विंशतिशतं षट्कस्य तद्गुणने जातं विंशत्यधिकं सप्तशतं । स्थापना ६-५-४-३-२-१ आगतं ७२० अत्राद्यो भंगः पूर्वानुपूर्वी अंत्यश्च पश्चानुपूर्वीति तदपगमे शेषाण्यष्टादशोत्तराणि सप्तभंगकशतान्यनानुपूर्वीति मंतव्यानि अत्र च भंगकस्वरूपानयनार्थं करणगाथा—

"पुव्वाणुपुव्विहिट्ठा समयाभेएण कुण जहा जेट्ठं । उवरिमतुल्लं पुरओ निसेज्ज पुव्वक्कमो सेसत्ति"॥ व्याख्या—इह विवक्षितपदानां क्रमे स्थापना पूर्वानुपूर्वीत्युच्यते तस्मात् (हेट्ठत्ति) अधस्तात् द्वितीयादिभंगकान् जिज्ञासुः (कुणत्ति) स्थापय एकादीनि पदानीति शेषः कथमित्याह ज्येष्ठस्थानतिक्रमेण यथाज्येष्ठं 'यो यस्यादौ स तस्य ज्येष्ठः । यथा द्विकस्यैको ज्येष्ठः त्रिकस्य त्वेकको ऽनुज्येष्ठश्चतुष्कादीनां तु स एव ज्येष्ठानुज्येष्ठ एवं त्रिकस्य द्विको ज्येष्ठः स एव चतुष्कस्यानुज्येष्ठः पंचकादीनां तु स एव ज्येष्ठानुज्येष्ठ इत्यादि एवं च सति उपरितनांकस्य अधस्ताज्ज्येष्ठो निक्षिप्यते तत्रालभ्यमानो अनुज्येष्ठस्तत्राप्युपलभ्यमानज्येष्ठानुज्येष्ठ इति यथाज्येष्ठं निक्षेपं कुर्यात् कथमित्याह समयो भेदेनेति समयः संकेतः प्रस्तुतभंगकरचनाव्यवस्था तस्य अभेदोऽनतिक्रमस्तस्य च भेदस्तदा भवति यदा तस्मिन्नेव भंगके निक्षिप्तांकसदृशोऽपरोंकः पतति ततो यथोक्तं समयभेदं वर्जयन्नेव ज्येष्ठाद्यंकनिक्षेपं कुर्यात् उक्तं च "जहियंमि उ निक्खित्ते पुनरवि सो चेव होइ कायव्वो । सो होइ समयभेओ वज्जेयव्वो पयत्तेणं १" निक्षिप्तस्य चैकस्य यथासंभवं (पुरओत्ति) अग्रतः उपरितनांके तुल्यं सदृशं यथा भवत्येवं तस्योपरितनांकसदृशानि यांकान्निक्षिपेदित्यर्थः । (पुव्वक्कमो सेसेत्ति) स्थापितशेषानेकान्निक्षिप्तांकस्य यथासंभवं पृष्ठतः पूर्वक्रमेण स्थापयेदित्यर्थः यः संख्यया लघुरेककादिः प्रथमं स्थाप्यते वस्तुतया महान् द्विकादिः स पश्चादिति पूर्वक्रमः पूर्वानुपूर्वीलक्षणे प्रथमभंगके इत्थमेव दृष्टत्वादिति भावः । भावार्थस्तु दिङ्मात्रदर्शनार्थं सुखाधिगमाय च त्रीणि पदान्याश्रित्य तावत् पश्यति तेषां च परस्पराभ्यासे षड् भंगका भवंति ते चैवमानीयंते पूर्वानुपूर्वीलक्षणस्तावत्प्रथमो भंगस्तद्यथा १-२-३ अस्याश्च पूर्वानुपूर्व्या अधस्तादंकरचने क्रियमाणे एककस्य तावज्ज्येष्ठ एव नास्ति द्विकस्यानुविद्यते एककस्तदधो निक्षिप्यते तस्य चाग्रतस्त्रिको दीयते 'उवरिमतुल्लमित्यादि' वचनात् । पृष्ठतस्तु स्थापितशेषो द्विको दीयते ततोऽयम् द्वितीयो भंगः २-१-३ अत्र च द्विकस्य विद्यते एकको ज्येष्ठः परं नासौ तदधस्तान्निक्षिप्यतेऽतः सदृशांकपातेन समयभंगप्रसंगात् एककस्य तु ज्येष्ठ एव नास्ति त्रिकस्य तु विद्यते द्विको ज्येष्ठः स तदधस्तान्निक्षिप्यते अत्र चाग्रभागस्य तावत्संभव एव पृष्ठतस्तु स्थापितशेषावेककत्रिकौ क्रमेण स्थाप्येते "पुव्वक्कमो सेसेत्ति" वचनात्ततस्तृतीयोऽयं भंगः १-३-२ अत्राप्येककस्य ज्येष्ठ एव नास्ति त्रिकस्य तु ज्येष्ठोऽस्ति द्विको न च क्षिप्यते यः सदृशांकपातेन समयभेदापातस्ततोऽस्यैवानुज्येष्ठ एककः स्थाप्यते अग्रतस्तु द्विक "उवरिमतुल्लमित्यादिवचनात् । पृष्ठतस्तु स्थापितशेषस्त्रिको दीयते इति चतुर्थो भंगः ३-१-२ एवमनया दिशा पंचमषष्ठावप्यभ्यूह्यौ सर्वेषां चामीषामिय स्थापना १-२-३ अत्राप्याद्यभंगस्य पूर्वानुपूर्वीत्वादंत्यस्य च पश्चानुपूर्वीत्वान्मध्यमा एव चत्वारो नानुपूर्वीत्वेन मंतव्याः एवमनया दिशा चतुरादिपदसंभाविनोऽपि भंगाः १-२-३ भावनीयाः भूयांसश्चात्रोत्तराध्ययनवृत्त्यादिनिर्दिष्टाः प्रस्तुतभंगानयनोपायाः संति नचोच्यंत इति विस्तरभयात्तदर्थिना तु तत एवावधारणीयाः १-३-२ तदिदमत्र तात्पर्यं पूर्वानुपूर्व्यां तावद्धर्मास्तिकायस्य प्रथमत्वमेव तदनुक्रमेणाधर्मास्तिकायादीनां द्वितीयादित्वं पश्चानुपूर्व्यां त्वद्धासमयस्य प्रथमत्वं ३-१-२ पुद्गलास्तिकायादीनां तु प्रतिलोमतया द्वितीयादित्वं अनानुपूर्व्यां त्वनियमेन कस्मिंश्चिद्भंगके कस्यचित्प्रथमादित्वं विपर्ययेण (मंतव्यमित्यादि) २-३-१ निगमनं तदेवमत्र पंच धर्मास्तिकायादीनि षडपि द्रव्याणि पूर्वानुपूर्व्यादित्वेनोदाहृतानि ॥ टी० अनु० ॥

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा असंखेज्जइभागे होज्जा संखेज्जेसु भागेसु होज्जा असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा सव्वलोए होज्जा नो संखेज्जइभागे होज्जा नो असंखेज्जइभागे होज्जा नो संखेज्जेसु भागेसु होज्जा णो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा णियमा सव्वलोए होज्जा एवं दोण्णि वि संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसंति असंखेज्जइभागं फुसंति संखेज्जे भागे फुसंति असंखेज्जे भागे फुसंति सव्वलोगं फुसंति नो संखेज्जइभागं फुसंति नो असंखेज्जइभागं फुसंति नो संखेज्जे भागे फुसंति नो असंखेज्जे भागे फुसंति णियमा सव्वलोगं फुसंति एवं दोण्णि वि ॥ अनु० मू० ॥

इत्यादि। नियमा सव्वलोए होज्जत्ति आनुपूर्वीसामान्यस्यैक त्वात्सर्वव्यापित्वेन सुगममेव यतः प्रतिपद्यते तद्दर्शनेन ते- [illegible] इत्याद्यूह्यमिति स्पर्शनाद्वारम- प्येवमेव निर्वचनीयमिति ॥ टी० अनु० ॥

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं कालओ केवचिरं होइ णियमा सव्वद्धं एवं दोण्णि वि संगहस्स आणुपुव्विदव्वाणं अंतरं कालओ केवचिरं होइ नत्थि अंतरं एवं अणा० अवत्तव्वग- दव्वाणं वि ॥ अनु० मू० ॥

कालद्वारेऽपि [illegible] सर्वदा अव्यवच्छिन्नत्वात् सर्वा- [illegible] भावनीयमिति अत्र अन्तरद्वारे [illegible] कदाचिदप्यभावा- [illegible] ॥ टी० अनु० ॥

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं सेसदव्वाणं कति भागे होज्जा किं संखेज्जइ भागे होज्जा जाव नो असंखेज्जेसु भागेसु होज्जा नियमा तिभागे होज्जा एवं दोण्णि वि ॥ अनु० मू० ॥

भागद्वारे नियमा तिभागे होज्जत्ति। यथा त्रयाणां राशीनामेको रा- [illegible] । यत्तु राशिगतद्रव्याणां [illegible] द्रव्याणां बहुत्वमत्र [illegible] ॥ टी० अनु० ॥

संगहस्स आणुपुव्विदव्वाइं कयरंमि भावे होज्जा णियमा साइपारिणामिए भावे होज्जा एवं दोण्णि वि ॥ अनु० मू० ॥

भावद्वारे (साइपारिणामिए भावे होज्जत्ति) यथा आ- [illegible] पूर्ववद्भावनीयं [illegible] ॥ टी० अनु० ॥

सेसं संगहस्स अप्पाबहुं नत्थि सेत्तं अणुगमे सेत्तं संगहस्स अणोवणिहिया दव्वाणु पुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

[illegible] ([illegible])

निगमनत्रयं गता अनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥
(६) साम्प्रतं प्रागुद्दिष्टामेवौपनिधिकीं द्रव्यानुपूर्वीं [illegible] ख्यासुराह—

से किं तं उवनिहिया दव्वाणुपुव्वी ? तिविहा पण्णत्ता जहा पुव्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

से किंतमित्यादि। अथ प्राग्निरूपितशब्दार्थमात्रा औपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वीति प्रश्नोऽत्र निर्वचनं औपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा पूर्वानुपूर्वीत्यादि उपनिधिर्निक्षेपो विरचनं प्रयोजनमस्य इत्यौपनिधिकी द्रव्यविषया आनु- पूर्वीपरिपाटिर्द्रव्यानुपूर्वी सा त्रिप्रकारा तत्र विवक्षितधर्मा- स्तिकायादिद्रव्यविशेषस्तत्समुदाये यः पूर्वः प्रथमः तस्मा- दानुपूर्वी अनुक्रमः परिपाटिर्निक्षिप्यते विरच्यते यस्यां सा पूर्वानुपूर्वी तथैव यः पाश्चात्यचरमस्तस्मादारभ्य [illegible] नैवानुपूर्वीपरिपाटिर्विरच्यते यस्यां सा [illegible] पश्चादानुपूर्वी न आनुपूर्वी अनानुपूर्वी । यथोक्तप्रकारद्वया- तिरिक्तस्वरूपेत्यर्थः ॥ टी० अनु० ॥
तत्राद्यभेदं तावन्निरूपयितुं प्रश्नमाह ।

से किं तं पुव्वाणुपुव्वी २ धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए आगासत्थिकाए जीवत्थिकाए पोग्गलत्थिकाए अद्धासमए सेत्तं पुव्वाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

अत्र च जीवपुद्गलानां गत्यन्यथानुपपत्तेर्धर्मास्तिकायस्य [illegible] पामेव स्थित्यन्यथानुपपत्तेरधर्मास्तिकायस्य सत्त्वं [illegible] वक्तव्यं न च वक्तव्यं तद्गतस्थिती च भविष्यतो धर्मा- धर्मास्तिकाये च न भविष्यत इति प्रतिबन्धाभावादनैका- न्तिकेति तावदन्तरेणापि तद्भावे अलोकेऽपि तत्प्रसङ्गात् स्वलोकेऽपि तद्गतिस्थिती स्यातां तदा लोकस्यानन्त्य [illegible] कानियतस्य जीवपुद्गलानां तत्र प्रवेशादेकादिद्रव्यादिर्जीवपु- द्गलयुक्तः सर्वथा तच्छून्यो वा कदाचिल्लोकः स्यान्नैव [illegible] दृष्टमिष्टं चेत्याद्यन्यदपि दूषणजालमत्र भणितं [illegible] यविस्तरभयादिति। आकाशं तु जीवादिपदार्थानामाधारा- न्यथानुपपत्तेरस्तीति श्रद्धेयं न च धर्माधर्मास्तिकायावेव तदा- धारौ भविष्यत इति वक्तव्यं तयोस्तद्गतिस्थितिसाधक- त्वेनोक्तत्वात् न चान्यसाध्यं कार्यमन्यः प्रसाधयति [illegible] प्रसंगात् घटादिज्ञानगुणस्य प्रतिप्राणिस्वसंवेदनसिद्धत्वा- द्धर्म्यात्मनित्यप्रसंगनव्यं न च गुणिनमन्तरेण गुणसत्त्व- मतिप्रसंगात् च देह एवास्य गुणी युज्यते यतो ज्ञानं [illegible] चिद्रूपं सर्वेन्द्रियगोचरातीतत्वादिधर्मोपेतममूर्त्तम- नुरूप एव तदीयगुणी समन्वेषणीयः स च जीव एव [illegible] देहो विपरीतत्वादिति पुनरनुरूपोऽपि गुणानां गुणी [illegible] [illegible] घटादिगुणानामस्याकाशादिगुणिन [illegible] समर्थितमिति। पुद्गलास्तिकायस्य तु घटादिकार्यान्यथानुप- पत्तेः [illegible] सत्त्वं प्रति नाविप्रतिपत्ति कालोऽप्यस्ति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] धर्मास्तिकायस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पूर्वानुपूर्वीक्रमः [illegible]

ध्यस्कन्धो गृहीतो नाधिकृतस्ततोऽत्र क्षेत्रानुपूर्व्यधिकारात् क्षेत्रावगाहपर्यायस्य प्राधान्यात्सोऽपि क्षेत्रानुपूर्वीति न दोषः प्रदेशत्रयलक्षणस्य क्षेत्रस्यैवात्र मुख्यक्षेत्रानुपूर्वीत्वं तदधिकारादेव किन्तु तदवगाढं द्रव्यमपि तत्पर्यायस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात् क्षेत्रानुपूर्वीत्वेन न विरुध्यत इति भावः। यद्येवं तर्हि मुख्यं क्षेत्रं परित्यज्य किमिति तदवगाढद्रव्यस्यानुपूर्व्यादिभावश्चिन्त्यते उच्यते (मन्तपयपकयणापेसादि) । वक्ष्यमाणबहुतरविचारविषयत्वेन द्रव्यस्य शिष्यमतिव्युत्पादनार्थत्वात् क्षेत्रस्य तु नित्यत्वेन सदावस्थितमात्रत्वादचलत्वाच्च प्रायो वक्ष्यमाणविचारस्य सुप्रतीतत्वेन तथाविधशिष्यमतिव्युत्पत्तिविषयत्वादेवमन्यदपि कारणमभ्यूह्यमित्यलं विस्तरेण। एवं चतुःप्रदेशावगाढादिष्वपि भावना कार्या संख्यातप्रदेशावगाढादिष्वपि भावना कार्या यावदसङ्ख्यातप्रदेशावगाढादिष्वपि भावना कार्या यावदसंख्यातप्रदेशावगाढोऽसंख्याताणुकोऽनन्ताणुको वा द्रव्यस्कन्धो मन्तव्यो यतः पुद्गलद्रव्याणामवगाहमित्थं जगद्गुरवः प्रतिपादयन्ति परमाणुरेकस्यैकस्मिन्नेव प्रदेशेऽवगाहते द्विप्रदेशिकादयोऽसंख्यातप्रदेशिकान्तास्तु स्कन्धाः प्रत्येकं जघन्यत एकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहन्ते उत्कृष्टतस्तु यावत्स्कन्धे यावन्तः परमाणवो भवन्ति स तावत्सु तस्यैव नभःप्रदेशेष्ववगाहते अनन्ताणुकस्कन्धस्तु जघन्यतस्तथैव उत्कृष्टतस्त्वसंख्येयेष्ववगाहते नानन्तेषु लोकाकाशस्यैवासंख्येयप्रदेशत्वात्। लोकाकाशे च द्रव्यस्यावगाह इत्यलं प्रसङ्गेन। प्रकृतमुच्यते तत्रानुपूर्वीप्रतिपक्षत्वादनानुपूर्व्यादिस्वरूपमाह-(एगपएसोगाढे अणाणुपुव्वि त्ति) एकस्मिन्नभःप्रदेशेऽवगाढः स्थित एकप्रदेशावगाढः परमाणुसंघातस्कन्धसङ्घातश्च क्षेत्रतोऽनानुपूर्वीति मन्तव्यः (दुपएसोगाढे अवत्तव्वए त्ति) प्रदेशद्वयेऽवगाढो द्विप्रदेशिकादिस्कन्धः क्षेत्रतोऽवक्तव्यकं शेषो बहुवचननिर्देशादिको ग्रन्थो यथावस्थाद्द्रव्यानुपूर्व्यां व्याख्यातस्तथेहापि तदुक्तानुसारतो व्याख्येयः॥ टी० अनु०॥

नेगमववहाराणं आनुपुव्विदव्वाइं किं संखिज्जाइं असंखिज्जाइं अणंताइं नो संखिज्जाइं असंखिज्जाइं दोण्णि वि नेगमववहाराणं आनुपुव्विदव्वाइं अणंताइं नो संखिज्जाइं असंखिज्जाइं नो अणंताइं एवं तिण्णि वि ॥ अनु० मू० ॥

द्रव्यप्रमाणद्वारे "णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं किं संखेज्जाइं" इत्यादिप्रश्नः प्रश्नोत्तरं नो संखेज्जाइमित्यादि त्र्यादिप्रदेशविभागावगाढानि द्रव्याणि क्षेत्रत आनुपूर्वीत्वेन निर्दिष्टानि त्र्यादिप्रदेशविभागाश्च सङ्ख्यातप्रदेशात्मके लोकेऽसङ्ख्याता भवन्ति अतो द्रव्यतया बहूनामपि क्षेत्रावगाहमपेक्ष्य तुल्यप्रदेशावगाढानामेकत्वात् क्षेत्रानुपूर्व्यामसङ्ख्यातान्येवानुपूर्वीद्रव्याणि भवन्तीति भावः। एकैकप्रदेशावगाढं बह्वपि द्रव्यं क्षेत्रत एकैवाऽनानुपूर्वीत्युक्तं। लोके च प्रदेशा असंख्याता भवन्त्यतस्तत्तुल्यसङ्ख्यत्वादनानुपूर्वीद्रव्याण्यप्यसङ्ख्येयानीति एवं प्रदेशद्वयेऽवगाढं बह्वपि द्रव्यं क्षेत्रत एकमेवावक्तव्यकमुक्तं द्विप्रदेशात्मकाश्च विभागा लोकेऽसङ्ख्याता भवन्त्यतस्तान्यप्यसंख्येयानीति॥ टी० अनु०॥

नेगमववहाराणं आनुपुव्विदव्वाइं लोगस्स किं संखिज्जइभागे होज्जा असंखिज्जइभागे होज्जा जाव सव्वलोए होज्जा एगं दव्वं पडुच्च संखिज्जइभागे वा होज्जा असंखिज्जइभागे वा होज्जा संखेज्जेसु असंखेज्जेसु भागेसु वा होज्जा देसूणलोए वा होज्जा नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोए होज्जा नेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाइं पुच्छा एगं दव्वं पडुच्च नो संखिज्जइभागे होज्जा असंखिज्जइभागे होज्जा नो संखेज्जेसु नो असंखेज्जेसु नो सव्वलोगे होज्जा नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोए होज्जा एवं अवत्तगदव्वाणि वि भाणिअव्वाणि ॥ अनु० मू० ॥

क्षेत्रद्वारे निर्वचनसूत्रे (एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखेज्जइभागे वा होज्जेत्यादि) इह स्कन्धद्रव्याणां विचित्ररूपत्वात् कश्चित् स्कन्धो लोकस्य संख्येयं भागमवगाह्य तिष्ठत्यन्यस्त्वसंख्येयं अन्यस्तु संख्येयांस्तद्भागानवगाह्य वर्त्तते अन्यस्त्वसंख्येयान् इत्येतत्तत्स्कन्धद्रव्यापेक्षया सङ्ख्येयादिभागवर्त्तित्वं भावनीयं विशिष्टक्षेत्रावगाहो २००० पवर्चितानां स्कन्धद्रव्याणामेव क्षेत्रानुपूर्वीत्वेनोक्तत्वादिति भावः (देसूणो वा लोए होज्जत्ति) देशोनो वा लोके आनुपूर्वीद्रव्यं भवेदित्यत्राह—नन्वचित्तमहास्कन्धस्य सर्वलोकव्यापकत्वं पूर्वमुक्तं तस्य च समस्तलोकप्रदेशसंख्येयप्रदेशलक्षणायां क्षेत्रानुपूर्व्यामवगाढत्वात्परिपूर्णस्यापि देशानुपूर्वीत्वं न किञ्चिद्विरुध्यते तदपेक्षया क्षेत्रतोऽप्यानुपूर्वीद्रव्यं सर्वलोकव्यापि प्राप्यते किमिति देशोनलोकव्यापिता प्रोच्यते सत्यं किन्तु लोकोऽयमानुपूर्व्यानानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्यैः सर्वदैवाशून्यो द्रष्टव्य इति समयस्थितिः। यदि चात्रानुपूर्व्याः सर्वलोकव्यापिता निर्दिश्येत तदाऽनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्याणां निरवकाशतया भावप्रतीतत्वेन ततो महास्कन्धपूरितेऽपि लोके जघन्यतोऽप्येकः प्रदेशोऽनानुपूर्वीविषयत्वेन प्रदेशद्वयं चाऽवक्तव्यकविषयत्वेन विवक्ष्यते आनुपूर्वीद्रव्यस्य तत्र सत्त्वेऽप्यप्राधान्यविवक्षणादनानुपूर्व्यवक्तव्यकयोः प्राधान्यविवक्षणादिति भावः ततोऽनेन प्रदेशत्रयलक्षणेन देशेन हीनो लोकः प्रतिपादित इत्यदोषः। उक्तं च पूर्वमुनिभिः। "महखंधापुण्णेवि य अवत्तव्वगणाणुपुव्विदव्वाइं। जहेसोगादाइं तद्देसेणं स लोगूणो,, ॥ नन्वेवं तर्हि द्रव्यानुपूर्व्यामपि सर्वलोकव्यापित्वमानुपूर्वीद्रव्यस्य यदुक्तं तदसङ्गतं प्राप्नोत्यनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्याणामनवकाशत्वेन तत्राप्यभावप्रसंगात् सर्वकालं तेषामप्यवस्थिति प्रतिपादनाच्चैतदेवं यतो द्रव्यानुपूर्व्यां द्रव्याणामेवानुपूर्व्यादिभाव उक्तो न क्षेत्रस्य तस्य तत्रानधिकृतत्वाद् द्रव्याणां चानुपूर्व्यादीनां परस्परमिश्रणानामप्येकत्रापि क्षेत्रेऽवस्थाने न किञ्चिद्विरुध्यते। एकापवरकान्तर्गतानेकप्रदीपप्रभावस्थानदृष्टान्तादिसिद्धत्वात् ततो न तत्र कस्याप्यनवकाशोऽत्र तु द्रव्याणामौपचारिक एवानुपूर्व्यादिभावो मुख्यस्तु क्षेत्रस्यैव क्षेत्रानुपूर्व्याधिकारात्ततो यदि लोकप्रदेशाः सामस्त्येनैवानुपूर्व्यां प्रोद्दीकृताः स्युस्तदा किमन्यदनानुपूर्व्यवक्तव्यकतया प्रतिपद्यतां यस्यैकैकाकाशप्रदेशोऽप्यनानुपूर्वीत्वेनेतरयोरपि सद्भावः कथं स्यात् स द्रव्यावगाहभेदेन क्षेत्रभेदस्य विवक्षणादिति। तस्मादनानुपूर्व्यवक्तव्यकविषयप्रदेशत्रयलक्षणेन देशेन

साम्प्रतं त्वेकमेव पुद्गलास्तिकायमुदाहर्तुमाह—

अहवा उवनिहिआ दव्वाणुपुव्वी तिविहा प०तं० पुव्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी। से किं तं पुव्वाणुपुव्वी ? परमाणुपोग्गले दुपएसिए तिपएसिए जाव दसपएसिए संखिज्जपएसिए असंखिज्जपएसिए अणंतपएसिए सेत्तं पुव्वाणुपुव्वी। से किं तं पच्छाणुपुव्वी २ अणंतपएसिए असंखिज्जपएसिए संखिज्जपएसिए जाव दसपएसिए जाव तिपएसिए दुपएसिए परमाणुपोग्गले सेत्तं पच्छाणुपुव्वी ॥ अनु० सू० ॥

अहवेत्यादि ३-२-१ अत्र चौपनिधिक्या द्रव्यानुपूर्व्या ज्ञातमपि [illegible] तत्प्रकारान्तरमणनप्रस्तावादेवेति [illegible] ॥ टी० अनु० ॥

से किं तं अणाणुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए अणंतगच्छगयाए सेढीए अन्नमन्नब्भासो दुरूवूणो सेत्तं अणाणुपुव्वी सेत्तं उवणिहिआ दव्वाणुपुव्वी सेत्तं जाणयसरीरभविअसरीरवइरित्ता दव्वाणुपुव्वी सेत्तं नोआगमओ दव्वाणुपुव्वी ॥ अनु० सू० ॥

[illegible] धर्मास्तिकायादीनामनंतत्वाद् [illegible] समुदायोऽनन्तगच्छगता अनन्तगच्छगा [illegible] इति शेषः [illegible] पूर्वानुपूर्व्यादि [illegible] पुद्गलास्तिकायप्रभृति [illegible] पुनरपि पूर्वानुपूर्व्यादि [illegible] किमिति [illegible] पूर्वानुपूर्व्यादि [illegible] द्रव्यानुपूर्व्यं भवति [illegible] पुद्गलास्तिकायपर्या- [illegible] जीवास्तिकाये [illegible] द्रव्यानुपूर्व्यं [illegible] परमा- [illegible] पूर्वानुपूर्व्यादि- [illegible] द्रव्यत्वमस्तीति [illegible] महासमयस्यैकत्वा- [illegible] समर्थिता [illegible] समर्थिता प्राग्दिष्टा [illegible] निगमनमिति [illegible] ॥ टी० अनु० ॥

(७) [illegible]—

से किं तं [illegible] २ दुविहा पण्णत्ता तं जहा [illegible] य [illegible] य [illegible] अनु० सू० ॥

[illegible] ॥ टी० अनु० ॥

[illegible] ॥ अनु० सू० ॥

सा नयवक्तव्यताश्रयणाद् द्विविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा नैगमव्यवहारयोः संग्रहस्य च सम्मतेति शेषः। टी० ॥ अनु० ॥

तत्रैव नैगमव्यवहारसम्मतां तावद्दर्शयितुमाह—

से किं तं णेगमववहाराणं अणोवनिहिआ खेत्ताणुपुव्वी ? पंचविहा पण्णत्ता अट्ठपयपरूवणया भंगसमुक्कित्तणया भंगोवदंसणया समोआरे अणुगमे। से किं तं णेगमववहाराणं अट्ठपयपरूवणया २ तिपएसोगाढे आनुपुव्वी जाव दसपएसोगाढे आनुपुव्वी संखिज्जपएसोगाढे आनुपुव्वी असंखिज्जपएसोगाढे आनुपुव्वी एगपएसोगाढे अणानुपुव्वी दुपएसोगाढे अवत्तव्वए तिपएसोगाढा आनुपुव्वीओ जाव दसपएसोगाढा आनुपुव्वीओ संखिज्जपएसोगाढा आनुपुव्वीओ [illegible] एगपएसोगाढा अणानुपुव्वीओ दुपएसोगाढा अवत्तव्वगाई सेत्तं णेगमववहाराणं अट्ठपयपरूवणया एआणं णेगमववहाराणं अट्ठपयपरूवणयाए किं पओअणं णेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणया कज्जइ। से किं तं णेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणया २ अत्थि आनुपुव्वी अत्थि अणानुपुव्वी अत्थि अवत्तव्वए एवं दव्वाणुपुव्विगमेणं खेत्ताणुपुव्वीए वि ते चेव छव्वीसं भंगा भाणिअव्वा जाव सेत्तं णेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणया एआए णं णेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणयाए किं पओअणं एआए णं णेगमववहाराणं भंगसमुक्कित्तणयाए णेगमववहाराणं भंगोवदंसणया कज्जइ। से किं तं णेगमववहाराणं भंगोवदंसणया २ तिपएसोगाढे आनुपुव्वी एगपएसोगाढे आणानुपुव्वी दुपएसोगाढे अवत्तव्वए तिपएसोगाढा आणुपुव्वीओ एगपएसोगाढा आणानुपुव्वीओ दुपएसोगाढा अवत्तव्वगाई अहवा तिपएसोगाढे अ एगपएसोगाढे अ आणुपुव्वी अ आणाणुपुव्वी अ एवं तहा चेव दव्वाणुपुव्विगमेणं छव्वीसं भंगा भाणिअव्वा जाव सेत्तं णेगमववहाराणं भंगोवदंसणया। से किं तं समोआरे २ णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं कहिं समोअरंति किं आणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति आणाणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति अवत्तव्वगदव्वेहिं समोअरंति आणुपुव्विदव्वेहिं समोअरंति सेत्तं समोआरे। से किं तं अनुगमे २ नवविहे पण्णत्ते तं जहा संतपयपरूवणया जाव अप्पा बहुं चेव ? णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं किं अत्थि नत्थि णियमा अत्थि एवं तिण्णि वि ॥ अनु० सू० ॥

से किं तमित्यादि। इह व्याख्या यथा द्रव्यानुपूर्व्यां [illegible] विशेषं तु वक्ष्यामस्तत्र (तिपएसोगाढे आणुपुव्वि) इत्यादि [illegible] द्रव्यानुपूर्व्यां [illegible] आनुपूर्वी [illegible]

णेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाणं अंतरं कालओ केवचिरं होइ तिण्हं पि एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं नाणादव्वाइं पडुच्च नत्थि अंतरं ॥ ॥ अनु० मू० ॥

जहण्णेणं एगं समयंति । अत्र भावना इह यदा त्र्यादिप्रदेशावगाढं किमप्यानुपूर्वीद्रव्यं समयमेकं तस्माद्विवक्षितक्षेत्रादन्यत्रावगाहं प्रतिपद्य पुनरपि केवलमन्यद् द्रव्यसंयुक्तं वा तेष्वेव विवक्षितेष्वाकाशप्रदेशेष्ववगाहते । तदैकानुपूर्वीद्रव्यस्य समये जघन्यान्तरकालः प्राप्यते ॥

(उक्कोसेणं असंखेज्जं कालंति) तदेव यदाऽन्येषु क्षेत्रप्रदेशेष्वसंख्येयं कालं परिभ्रम्य केवलमन्यद्रव्यसंयुक्तं समागत्य पुनरपि तेष्वेव विवक्षितेष्वाकाशप्रदेशेष्ववगाहते तदैतदुत्कृष्टोऽसंख्येयोऽन्तरकालः प्राप्यते न पुनर्द्रव्यानुपूर्व्यामिवानन्तो यतो द्रव्यानुपूर्व्यां विवक्षितादन्ये द्रव्यविशेषा अनन्ताः प्राप्यन्ते तैश्च सह क्रमेण संयोगे उक्तोऽनन्तः कालः । अत्र तु विवक्षितावगाहक्षेत्रादन्यत्क्षेत्रमसंख्येयमेव प्रतिस्थानं चावगाहनामाश्रित्य संयोगस्थितिरत्राप्यसंख्येयकालैव । ततश्चासंख्येये क्षेत्रे कालपरिभ्रमता द्रव्येण पुनरपि केवलेनान्यसंयुक्तेन वाऽसंख्येयकालान्तेष्वेव नभःप्रदेशेष्वागत्यावगाहनीयं न च वक्तव्यमसंख्येयेऽपि क्षेत्रे पुनः पुनस्तत्रैव परिभ्रमणे कस्मादनन्तोऽपि कालो नोक्त इति यत इहासंख्येयक्षेत्रे असंख्येयकालमेवान्यत्र तेन पर्यटितव्यम् तत ऊर्ध्वं पुनस्तस्मिन्नेव विवक्षितक्षेत्रे नियमादवगाहनीयं वस्तुस्थितस्वभावादिति तावदेकीयं व्याख्यानमादर्शितं अन्ये तु व्याचक्षते यस्मात् त्र्यादिप्रदेशावगाढं विवक्षितक्षेत्रात्तदानुपूर्वीद्रव्यमन्यत्र गतं तस्य क्षेत्रस्य स्वभावादेवासंख्येयकालादूर्ध्वं तेनैवानुपूर्वीद्रव्येण वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानादिधर्मैः सर्वथा तुल्येनान्येन वा तथाविधेन संयोगे सति नियमात्तथाभूताधारतोपपत्तेरसंख्येय एवान्तरकाल इति तत्त्वं तु केवलिनो विदन्ति गम्भीरत्वात् सूत्रप्रवृत्तेरिति (नाणादव्वाइंत्यादि) त्र्यादिप्रदेशावगाढानुपूर्वीद्रव्याणि युगपत्सर्वाण्यपि तद्भावं विहाय पुनस्तत्रैव जायन्त इति कदाचिदपि संभवत्यसंख्येयानां तेषां सर्वदैवोक्तत्वादिति भावः । अनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येष्वप्यसावेकानेकद्रव्याश्रया अन्तरकालवक्तव्यता केवलमनानुपूर्वीद्रव्यस्यैकप्रदेशावगाढस्यावक्तव्यकद्रव्यस्य तु द्विप्रदेशावगाढस्य पुनस्तथाभवने उत्तरकालश्चिन्तनीयः शेषा तु व्याख्याद्वयभावना सर्वापि तथैवेति । उक्तमन्तरद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

साम्प्रतं भागद्वारमुच्यते

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं सेसदव्वाणं कति भागे होज्जा तिण्णि वि जहा दव्वाणुपुव्वीए ॥ अनु० मू० ॥

तत्र च यथा द्रव्यानुपूर्व्यां तथा चाप्यानुपूर्वीद्रव्याणि अनानुपूर्व्यवक्तव्यकलक्षणेभ्यः शेषद्रव्येभ्योऽसंख्येयैर्भागैरधिकानि शेषद्रव्याणि तु तेषामसंख्येयभागे वर्तन्त इति । अत्राह-ननु त्र्यादिप्रदेशावगाढानि द्रव्याण्यानुपूर्व्याणि एकैकप्रदेशावगाढान्यनानुपूर्व्याणि द्व्यादिप्रदेशावगाढान्यवक्तव्यकानीति प्राक् प्रतिष्ठितं एतानि चानुपूर्व्यादीनि सर्वस्मिन्नपि लोके सन्त्यतो युक्त्या विचार्यमाणान्यानुपूर्वीद्रव्याण्येव स्तोकानि प्राप्यंते तथाह्यसत्कल्पनया किल लोके त्रिंशत्प्रदेशास्तत्र चानानुपूर्वीद्रव्याणि त्रिंशदेव अवक्तव्यकानि तु पंचदश आनुपूर्वीद्रव्याणि तु यदि सर्वस्तोकतया त्रिप्रदेशनिष्पन्नानि गण्यंते तथापि दशैव भवन्तीति शेषेभ्यः स्तोकान्येव प्राप्नुवंति कथमसंख्येयगुणानि स्युरिति ? अत्रोच्यते-एकस्मिन्नानुपूर्वीद्रव्ये ये नभःप्रदेशाः उपयुज्यन्ते ते यद्यन्यस्मिन्नपि नो युज्यंते तदा स्यादिदं च नास्ति यत एकस्मिन्नपि प्रदेशत्रयनिष्पन्ने आनुपूर्वीद्रव्ये यत्र ये प्रदेशास्त एवान्यारूपतयावगाढेनाधेया द्रव्येणाक्रान्ताः सन्तः प्रत्येकमनेकेषु त्रिकसंयोगेषु गण्यंते प्रतिसंयोगमाधेयद्रव्यस्य भेदात्तद्भेदे चाधारभेदादिति भावः । एवमन्यान्यपि चतुःप्रदेशावगाढाद्याधेयानाध्यासितत्वात्त एवानेकेषु चतुष्कसंयोगेष्वनेकेषु पंचकसंयोगेषु यावदनेकेष्वसंख्येयकसंयोगेषु प्रत्येकमुपयुज्यन्ते एवं चतुरादिप्रदेशनिष्पन्नेष्वप्यानुपूर्वीद्रव्येषु ये चतुरादयः प्रदेशास्तेषामप्यन्यान्यसंयोगिता भावनीया । तस्मादसंख्येयप्रदेशात्मकेऽवस्थितत्या व्यवहिते लोके यावन्तस्त्रिकसंयोगादयोऽसंख्येयकसंयोगपर्यन्ताः संयोगा जायन्ते तावन्त्यानुपूर्वीद्रव्याणि भवन्ति प्रतिसंयोगमाधेयद्रव्यस्य भेदेनावस्थितिसद्भावादाधेयभेदे चाधारभेदात्तत्र प्रदेशा ये नैव स्वरूपेणैकस्मिन्नाधेय उपयुज्यते तेनैव स्वरूपेणाधेयान्तरेऽपि आधेयैकताप्रसंगादेकस्मिन्नाधारस्वरूपे तदवगाहाभ्युपगमाच्च एतत्स्वरूपवत्तस्मात् त्र्यादिसंयोगानां लोके बहुत्वादानुपूर्वीणां बहुत्वं भावनीयम् । अवक्तव्यकानि तु स्तोकानि द्विकसंयोगानां तत्स्तोकत्वादनानुपूर्व्यापि स्तोका एव लोकप्रदेशसंख्यामात्रत्वादत्र सुखप्रतिपत्त्यर्थं लोके किल पंचाकाशप्रदेशाः कल्प्यन्ते तद्यथा अत्रानानुपूर्व्यस्तावत्पंचैव प्रतीताः अवक्तव्यकानि त्वष्टौ द्विकसंयोगानामिहाष्टानामेव संभवादानुपूर्व्यास्तु षोडश भवन्ति दशानां त्रिकयोगानां पंचानां चतुष्कयोगानामेकस्य तु पंचकयोगस्येह लाभादिह त्रिकयोगाः कथमिह लभ्यंत इति चेदुच्यते षड्भाववत् मध्यव्यवस्थापितेन सह लभ्यन्ते चत्वारस्तु त्रिकयोगाद्व्यवस्थापितैश्चतुर्भिरेव केवलैरिति चतुष्कयोगास्तु चत्वारो मध्यव्यवस्थितेन सह लभ्यन्ते एकस्तु तन्निरपेक्षैर्दिग्व्यवस्थितैरेवेति सर्वे पंचपंचकयोगास्तु प्रतीत एवेति तदेवं प्रदेशपंचकप्रस्तारेऽप्यानुपूर्वीणां बाहुल्यं दृश्यते अत एतदनुसारेण सद्भावतोऽसंख्येयप्रदेशात्मके लोकेऽप्यानुपूर्वीद्रव्याणां शेषेभ्योऽसंख्यातगुणत्वं भावनीयमित्यलं विस्तरेण । उक्तं भागद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

साम्प्रतं भावद्वारमाह-

णेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं कतरंमि भावे होज्जा तिण्णि वि णिअमा सादिपारिणामिए भावे होज्जा ॥ ॥ अनु० मू० ॥

तत्र च द्रव्याणां त्र्यादिप्रदेशावगाहपरिणामस्य एकप्रदेशावगाहपरिणामस्य द्विप्रदेशावगाहपरिणामस्य च सादिपारिणामिकत्वात् त्रयाणामपि सादिपारिणामिकभाववर्तित्वं भावनीयमिति ॥ टी० अनु० ॥

एएसिणं णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाणं अणाणुपुव्वि-

लोकस्योनता विवक्षितेति । अथवा आनुपूर्वीद्रव्यस्य स्वावयवरूपदेशाः कल्प्यंते यथा पुरुषस्यांगुल्यादयस्ततश्च विवक्षिते कस्मिंश्चिद्देशे देशितः स उद्धृतो विवक्ष्यते तथा पुरुषस्यैवांगुलिदेशे देशस्यैव तत्र प्राधान्येन विवक्षितत्वादिति भावः । न च वक्तव्यं देशिनो देशोनः कश्चिद्भिन्नो दृश्यते एकान्ताभेदे देशमात्रस्य चाभावप्रसंगात् ततश्च समस्तलोकक्षेत्रावगाहपर्यायस्य प्राधान्याश्रयणादचित्तमहास्कंधस्यानुपूर्वीत्वेऽपि देशोन एव लोकः स्वकीयैकस्मिन्देशे न तस्याभावविवक्षणात्तस्मिंश्चानुपूर्व्यन्यासदेशे इतरयोरवकाशः सिद्धो भवतीति भावः । न च देशदेशिभावः कल्पनामात्रं सम्मत्यादिन्यायाभिहितयुक्तिसिद्धत्वादित्यलं प्रसंगेन । (नाणा दव्वाइमित्यादि) त्र्यादिप्रदेशावगाढद्रव्यभेदतो ह्यानुपूर्वीणां नानात्वं तैश्च त्र्यादिप्रदेशावगाढे द्रव्यभेदे सर्वोऽपि लोको व्याप्त इति भावः । अत्रानानुपूर्वीचिन्तायामेकद्रव्यं प्रतीत्य लोकस्यासंख्येयभागवर्त्तित्वमेव एकप्रदेशावगाढस्यैवानानुपूर्वीत्वेन प्रतिपादनादेकप्रदेशस्य च लोकासंख्येयभागवर्त्तित्वादिति । (नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोए होज्जत्ति) एकैकप्रदेशावगाढैरपि द्रव्यभेदैः समस्तलोकव्याप्तेरिति एवं (अवत्तव्वगदव्वाणिविति) अवक्तव्यकद्रव्यमप्येकं लोकासंख्येयभाग एव वर्त्तते द्विप्रदेशावगाढस्यैवावक्तव्यकत्वेनाभिधानात् प्रदेशद्वयस्य च लोकासंख्येयभागवर्त्तित्वादिति तथा प्रत्येकं द्विप्रदेशावगाढैरपि द्रव्यभेदैः समस्तलोकव्याप्तेन नानाद्रव्याणामत्रापि सर्वलोकव्यापित्वमवसेयमिति । अत्राह ननु आनुपूर्व्यादिद्रव्याणि त्रीण्यपि सर्वलोकव्यापीनीत्युक्तानि ततश्च येष्वेवाकाशप्रदेशेष्वानुपूर्वी तेष्वेवेतरयोरपि सद्भावः प्रतिपादितो भवति कथंचित्परस्परविरुद्धं मिश्रविषयं व्यपदेशत्रयमेकस्यात्रोच्यते इह त्र्यादिप्रदेशावगाढात् द्रव्याद्भिन्नमेतावदेकप्रदेशावगाढं नाम्ना च भिन्नं द्विप्रदेशावगाढं ततश्चाधेयस्यावगाहकद्रव्यस्य भेदादाधारस्याप्यवगाहस्य भेदः स्यादेव तथा च व्यपदेशभेदो युक्त एव अनन्तधर्मात्मकत्वाच्च वस्तुनि तत्तत्सहकारिसंनिधानात्तद्धर्माभिव्यक्तेर्दृश्यत एव समकालव्यपदेशभेदो यथा सद्गुणान्तकत्वचादियुक्ते देवदत्ते सङ्गमे पुत्रो कथंचान्यादीनीति । इह कचिद्वचनान्तरे (अणाणुपुव्विदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाणि य जहेव हिट्ठंति) देशनाद्दृश्यते तत्र हेट्ठत्ति यथाऽधस्तात् द्रव्यानुपूर्व्यामवतो देशमुक्तं तथात्रापि ज्ञातव्यमित्यर्थस्तत्र यथाक्रमं देवलत्त्वव्यवधानि यथासंभवं वचनान्तरमवगन्तव्यमिति । गतं क्षेत्रद्वारं ॥ टी० अनु० ॥

णेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसंति असंखेज्जइभागं फुसंति संखेज्जे भागे फुसंति असंखेज्जे भागे फुसंति सव्वलोगं फुसंति एगं दव्वं पडुच्च संखेज्जइभागं वा फुसंति असंखेज्जइभागं वा फुसंति संखेज्जे भागे वा असंखेज्जे भागे वा देसूणं वा लोगं फुसंति नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोगं फुसंति अणाणुपुव्वीदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाइं च जहा खेत्तं नवरं फुसणा भाणियव्वा ॥ अनु० मू० ॥

स्पर्शनाद्वारमपि क्षेत्रमेव निखिलं भावनीयं नवरमत्र कश्चिद्विचारणायामभिप्रायेणानुपूर्व्यामेकद्रव्यस्य संख्येयभागादारभ्य यावद्देशोनलोकस्पर्शना भवतीति ज्ञायते अन्यस्त्वभिप्रायेण असंख्येयभागादारभ्य यावत्सम्पूर्णलोकस्पर्शनास्यादित्यवसीयते एतच्च द्वयमपि युज्यत एव यतो यदि मुख्यतया क्षेत्रप्रदेशानामानुपूर्वीत्वमंगीक्रियेत तदा तु नानुपूर्व्यवक्तव्यकयोर्निरवकाशताप्रसंगात्पूर्ववद्देशोनलोकव्याप्त्योऽप्यानुपूर्वीरूपे क्षेत्रे अवगाढत्वादचित्तमहास्कंधस्यैवानुपूर्वीत्वम् तर्हि द्रव्यानुपूर्व्यामिवात्रापि संपूर्णता लोकस्यावाच्येति नचात्रानुपूर्व्यां सकलस्यापि लोकस्य स्पृष्टत्वादितरयोरवकाशाभाव इति वक्तव्यम् । एकैकप्रदेशे द्विद्विप्रदेशरूपे च क्षेत्रेऽवगाढानां प्रत्येकमसंख्येयानां द्रव्यभेदानां सद्भावतस्तयोरपि प्रत्येकमसंख्येयभेदे या अवे सद्भावाद्द्रव्यावगाहभेदेन च क्षेत्रभेदस्येह विवक्षितत्वादिति भावः इदमयुक्तमयमपि एवोपलक्ष्यते तत्त्वं तु केवलिनो विदन्ति क्षेत्रस्पर्शनयोस्तु विशेषः प्राग्दर्शित एवेति । गतं स्पर्शनाद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

णेगमववहाराणं आणुपुव्वीदव्वाइं कालओ केवचिरं हो एवं तिण्णि वि एगं दव्वं पडुच्च जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्व द्धा ॥ अनु० मू० ॥

अथ कालद्वारं तत्रावगाहपर्यायस्य प्राधान्यविवक्षया त्र्यादिप्रदेशावगाढद्रव्याणामेवानुपूर्व्यादिभावः पूर्वमुक्तोऽतस्तेषामेवावगाहस्थितिकालं चिंतयन्नाह-एगं दव्वं पडुच्चेत्यादि । अत्र भावना इह प्रदेशावगाढस्य वा एकप्रदेशावगाढस्य वा द्रव्यस्य परिणामवैचित्र्यात्प्रदेशत्रयाद्यवगाहभवने आनुपूर्वीव्यपदेशः संजातः समयं चैकं तद्भावमनुभूय पुनस्तथैव द्विप्रदेशावगाढमेकप्रदेशावगाढं वा तद् द्रव्यं संजातमित्यानुपूर्व्यां समयो जघन्याऽवगाहस्थितिः यदा तु तदेव द्रव्यमसंख्येयं कालं तद्भावमनुभूय पुनस्तथैव द्विप्रदेशावगाढमेकप्रदेशावगाढं वा जायते तदा उत्कृष्टतया असंख्येयोऽवगाहस्थितिकालः सिध्यति अनन्तस्तु न भवति विवक्षितैकद्रव्यस्यैकावगाहनोत्कृष्टताप्यसंख्यातकालमात्रत्वादिति नानाद्रव्याणि तु सर्वाद्धा सर्वकालमेवावस्थानादिति सर्वकालमेव भवन्ति त्र्यादिप्रदेशावगाढद्रव्यभेदैः सर्वदाऽवस्थानादिति एवं यदा समयमेकं किंचिद् द्रव्यमेकस्मिन् प्रदेशावगाढे स्थित्वा ततो द्व्यादिप्रदेशावगाढं भवति तदा नानुपूर्व्याः समयो जघन्यावगाहस्थितिः यदा तु संख्येयमसंख्यातं काले तद्रूपतया स्थित्वा ततो द्व्यादिप्रदेशावगाढं भवति तदोत्कृष्टतोऽसंख्येयावगाहस्थितिकालः नानाद्रव्याणि तु सर्वकालमेवैकप्रदेशावगाढद्रव्यभेदानां सर्वदाभावात् स्थितिः । अवक्तव्यकस्य तु द्विप्रदेशावगाढस्य समयादूर्ध्वमेकस्मिन्त्र्यादिषु वा प्रदेशेष्ववगाहप्रतिपत्तौ जघन्यासमयोऽवगाहस्थितिः असंख्येयकालादूर्ध्वं द्विप्रदेशावगाढं परित्यजत उत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽवगाहस्थितिकालः सिध्यति नानाद्रव्याणि तु सर्वकालं द्विप्रदेशावगाढद्रव्यभेदानां सर्वदैव भावादित्येवं समानवक्तव्यत्वादतिदिष्टं एवं तिन्नि विति ॥ टी० अनु० ॥

इदानीमन्तरद्वारम्—

न्नोकस्य तदुपरिष्टादुत्कृष्टद्रव्यवत्त्वादूर्ध्वलोकस्योपन्यास इति पूर्वानुपूर्वीत्वसिद्धिः पश्चानुपूर्वी तु व्यत्ययेन प्रतीतैव अनानुपूर्व्यां पदत्रयस्य षड् भंगा भवन्ति ते च पूर्वदर्शिता एव शेषभावना त्विह प्राग्वद्देयेति अत्र च कचिद्वाचनान्तरे एकप्रदेशावगाढादीनामसंख्यातप्रदेशावगाढान्तानां प्रथमं पूर्वानुपूर्व्यादिभाव उक्तो दृश्यते . सोऽपि क्षेत्रानुपूर्व्याधिकारादविरुद्ध एव सुगमत्वाच्चोक्तानुसारेण भावनीय इति ॥ टी० अनु० ॥

साम्प्रतं वस्त्वन्तरविषयत्वानुपूर्व्यादिभावं दिदर्शयिषुरधोलोकादीनां च भेदज्ञाने शिष्यव्युत्पत्तिं पश्यन्नाह-

अहोलोअखेत्तानुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वानुपुव्वी पच्छानुपुव्वी अणानुपुव्वी । से किं तं पुव्वानुपुव्वी २ रयणप्पभा सक्करप्पभा वालुअप्पभा पंकप्पभा धूमप्पभा तमप्पभा तमतमप्पभा सेत्तं पुव्वानुपुव्वी । से किं तं पच्छानुपुव्वी २ तमतमा जाव रयणप्पभा सेत्तं पच्छानुपुव्वी । से किं तं अणानुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए सत्तगच्छगयाए सेढीए अण्णमण्णब्भासो सेत्तं अणानुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

अहोलोए खेत्ताणुपुव्वी तिविहेत्यादि । अधोलोकक्षेत्रविषया आनुपूर्वी २ औपनिधिकीति प्रक्रमाल्लभ्यते सा त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथेत्यादि शेषं पूर्ववद्भावनीयम् । यावद्रत्नप्रभेत्यादि । अत्र प्रज्ञापकप्रत्यासन्ने रत्नप्रभाया आदावुपन्यासः कृतस्ततः परमधिकाधिकविस्तरादित्वात् क्रमेण शर्कराप्रभादीनामिति पूर्वानुपूर्वीत्वं व्यत्ययेन पश्चानुपूर्वीत्वं अमीषां च सप्तानां पदानां परस्पराभ्यासे पंचसहस्राणि चत्वारिंशदधिकानि भंगानां भवन्ति तानि चाद्यन्तभङ्गकद्वयवर्जितान्यनानुपूर्व्यां द्रष्टव्यानि शेषभावना पूर्ववदिति ॥ टी० अनु० ॥

तिरिअलोअखेत्तानुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी । से किं तं पुव्वाणुपुव्वी २ जंबूदीवे लवणे धायइकालो अ पुक्खरे वरुणे । खीरघयखोअनंदीअरुणवरे कुंडले रुअगे ॥ १ ॥ आभरणवत्थगंधे उप्पलतिलए अ पुढविनिहिरयणे । वासहरदहनईओ विजया वक्खारकप्पिंदा ॥ २ ॥ कुरुमंदरआवासाकूडा नक्खत्तचंदसूरा य । देवे नागे जक्खे भूए अ सयंभूरमणे अ ॥ ३ ॥ सेत्तं पुव्वाणुपुव्वी । से किं तं पच्छाणुपुव्वी २ सयंभूरमणे अ जाव जंबूदीवे सेत्तं पच्छाणुपुव्वी । से किं तं अणाणुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए असंखेज्जगच्छगयाए सेढीए अन्नमण्णब्भासो दुरूवूणो सेत्तं अणाणुपुव्वी ॥ ॥ अनु० मू० ॥

तिर्यग्लोकक्षेत्रानुपूर्व्यां जंबूदीवे इत्यादि गाथाव्याख्या-द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां स्थानदातृत्वाहाराद्युपष्टम्भहेतुत्वलक्षणाभ्यां प्राणिनः पान्तीति द्वीपा जम्ब्वावासभूतविशेषक्षेत्रविशेषाः सह मुद्रया मर्यादया वर्त्तन्त इति समुद्राः प्रचुरजलोपलक्षिताः क्षेत्रविशेषा एव एते च तिर्यग्लोके प्रत्येकमसंख्येया भवन्ति तत्र समस्तद्वीपसमुद्राभ्यन्तरभूतत्वेनादौ तावज्जंबूवृक्षेणोपलक्षितो द्वीपो जंबूद्वीपस्ततस्तं परिक्षिप्य स्थितो लवणरसास्वादनीरपूरितः समुद्रो लवणसमुद्रः एकदेशेन समुदायस्य गम्यमानत्वादेवं पुरस्तादपि यथासम्भवं द्रष्टव्यं (धायइकालोयत्ति) ततो लवणसमुद्रं परिक्षिप्य स्थितो धातकीवृक्षखण्डोपलक्षितो द्वीपो धातकीखण्डस्तत्परितोऽपि शुद्धोदकरसास्वादः कालोदधिसमुद्रस्तं च परिक्षिप्य स्थितः पुष्करैःपद्मवरैरुपलक्षितो द्वीपः पुष्करवरद्वीपः । तत्परितोऽपि शुद्धोदकरसास्वाद एव पुष्करोदः अनयोश्च द्वयोरप्येकेनैव पदेनात्र संग्रहो द्रष्टव्यः (पुक्खरेत्ति) एवमुत्तरत्रापि । ततो (वरुणेत्ति) वरुणवरो द्वीपस्ततो वारुणीरसास्वादो वारुणोदः समुद्रः (खीरत्ति) क्षीरवरो द्वीपः क्षीररसास्वादः क्षीरोदः समुद्रः (घयत्ति) घृतवरो द्वीपः घृतरसास्वादो घृतोदः समुद्रः (खोयत्ति) इक्षुरसास्वाद एवेक्षुरसः समुद्रः इत ऊर्ध्वं सर्वेऽपि द्वीपसमुद्राः । सदृशनामानो मन्तव्याः अपरं च स्वयंभूरमणवर्जाः सर्वेऽपीक्षुरसास्वादास्तत्र द्वीपनामान्यमूनि तद्यथा नन्दी समृद्धिस्तस्या ईश्वरो द्वीपो नन्दीश्वरः एवं अरुणवरः अरुणावासः कुण्डलवरः शङ्खवरः रुचकवर इत्येवं षड् द्वीपनामानि चूर्णौ लिखितानि दृश्यन्ते सूत्रे तु नन्दीअरुणवरे कुण्डलरुयग इत्येतस्मिन् गाथार्द्धे च तान्युपलभ्यन्ते अतश्चूर्णिलिखितानुसारेण रुचकस्त्रयोदशः सूत्रलिखितानुसारतस्तु स एवैकादशो भवति तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति गाथार्थः । इदानीमनन्तरोक्तद्वीपसमुद्राणामवस्थितिस्वरूपप्रतिपादनार्थं शेषाणां तु नामाभिधानार्थमाह "जंबूदीवाओ खलु निरंतरा सेसया असंखइमा भुयगवरकुसवरा वि य कोंचवरा भरणमाईयत्ति„ व्याख्या एते पूर्वोक्ताः सर्वेऽपि जंबूद्वीपादारभ्य निरंतरा नैरन्तर्येण व्यवस्थिता न पुनरमीषामन्तरपरो द्वीपः कश्चनापि समस्तीतिभावः । ये तु शेषा भुजगवरादय इत ऊर्ध्वं वक्ष्यन्ते ते प्रत्येकमसंख्याततमा द्रष्टव्यास्तथा हि (भुयगवरेत्ति) पूर्वोक्ताद्रुचकवराद् द्वीपादसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा भुजगवरो नाम द्वीपः समस्ति (कुसवरत्ति) ततोऽप्यसंख्येयांस्तान् गत्वा कुशवरनामा द्वीपः समस्ति । अपिचेति समुच्चये (कोंचवरत्ति) ततोऽप्यसंख्येयांस्तानतिक्रम्य क्रौञ्चवरो नाम द्वीपः समस्ति (आभरणमाइयत्ति) एवमसंख्येयान् द्वीपसमुद्रानुल्लंघ्याभरणादयश्चाभरणादिनामसदृशा द्वीपा वक्तव्याः समुद्रास्तु तत्सदृशनामान एव भवन्तीत्युक्तमेवेति गाथार्थः । इयं च गाथा कस्याञ्चिद्वाचनायां न दृश्यत एव केवलं क्वापि वाचनाविशेषे दृश्यते टीकाचूर्ण्योस्तु तद्व्याख्यानमुपलभ्यत इत्यस्माभिरपि व्याख्यातेति तान्येवाभरणादीन्याह । "आभरणवत्थेत्यादि" गाथाद्वयं असंख्येयनाम संख्येयानां द्वीपानामन्ते आभरणवस्त्रगन्धोत्पलतिलकादिपर्यायसदृशनामा एकैकोऽपि द्वीपस्तावद्वक्तव्यो यावदन्ते स्वयंभूरमणो द्वीपः शुद्धोदकरसः स्वयंभूरमण एव समुद्र इति गाथाद्वयभावार्थः । ननु यद्येवं तर्ह्यसंख्येयान् द्वीपानतिक्रम्य ये वर्त्तन्ते तेषामेव द्वीपानामेतानि नामान्याख्यातानि ये त्वेतदन्तरालेषु द्वीपास्ते किंनामका इति वक्तव्यम् सत्यं लोके पदार्थानां शंखध्वजकलशश्रीवत्सादीनि यावन्ति शुभनामानि तैः सर्वैरप्युप-

दव्वाणं अवत्तगदव्वाण य दव्वट्ठयाए पएसट्ठयाए कतरे २. हिंतो अप्पा वा तुल्ला वा विसेसाहिआ वा जहा दव्वाणुपुव्वीए तहा भाणिअव्वं नवरं अणंतगं णत्थि सेत्तं अणुगमो सेत्तं णेगमववहाराणं अणोवणिहिआ खेत्ताणुपुव्वी ॥ ॥ अनु० मू० ॥

अल्पबहुत्वद्वारे इह द्रव्यगणनं द्रव्यार्थता प्रदेशगणनं प्रदेशार्थता उभयगणनं तूभयार्थता तत्रानुपूर्व्यां विशिष्टद्रव्यावगाहोपलक्षिता त्र्यादिनभःप्रदेशसमुदायास्तावद् द्रव्याणि । समुदायारंभकास्तु प्रदेशाः अनानुपूर्व्यां त्वेकैकप्रदेशावगाहिद्रव्योपलक्षिताः सकलनभःप्रदेशाः प्रत्येकं द्रव्याणि प्रदेशास्तु न संभवति एकैकप्रदेशद्रव्ये प्रदेशान्तरयोगादवक्तव्यकेषु तु यावन्तो लोके द्विकयोगा भवन्ति तावन्तस्ते प्रत्येकं द्रव्याणि तदारंभकास्तु प्रदेशा इति । शेषा त्वत्र व्याख्या द्रव्यानुपूर्वीवत्कर्त्तव्येति (नवरं सव्वत्थो वा नेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइमित्यादि) अत्राह ननु यदा पूर्वोक्तयुक्त्या एकैको नभःप्रदेशोऽनेकेषु द्विसंयोगेषूपयुज्यते तदा अनानुपूर्वीद्रव्येभ्यो ऽवक्तव्यकद्रव्याणामेव बाहुल्यमवगम्यते यतः पूर्वोक्तायामपि पंचप्रदेशनभःकल्पनायामवक्तव्यकद्रव्याणामेवाष्टसंख्योपेतानां पंचसंख्येभ्योऽनानुपूर्वीद्रव्येभ्यो बाहुल्यं दृष्टं तत्कथमत्र व्यत्ययः प्रतिपाद्यते । सत्यमस्त्येतत् केवलं लोकमध्ये लोकपर्यंतवर्त्तिनिष्कुटगतास्तु ये वक्रकृतयो विधमया निर्गता एकाकिनः प्रदेशास्ते विश्रेण्यव्यवस्थितत्वादवक्तव्यकत्वायोग्या इत्यनानुपूर्वीसंख्यायामेवान्तर्भवन्त्यतो लोकमध्यगतानां निष्कुटगतानां च प्रस्तुतद्रव्यसंख्यां मीलयित्वा यदा केवली चिन्तयति तदा वक्तव्यकद्रव्याण्येव स्तोकान्यनानुपूर्वीद्रव्याणि तु तेभ्यो विशेषाधिकतां प्रतिपद्यन्ते अत्र निष्कुटस्थापना अत्र विश्रेणिस्थितौ द्वौ अवक्तव्यकायोग्यौ इत्येवंविधभूताश्च किलामी सर्वलोकपर्यन्तेषु बहवः सन्त्यनानुपूर्वीणां बाहुल्यमित्यलं विस्तरेण । आनुपूर्वीद्रव्याणां तु तेभ्योऽसंख्यातगुणत्वं भावितमेव शेषं द्रव्यानुपूर्व्यनुसारेण भावनीयं नवरमुभयार्थताविचारे आनुपूर्वीद्रव्याणि स्वद्रव्येभ्यः प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणानि कथमेकैकस्य त्र्यादिभिरसंख्येयान्तैर्नभःप्रदेशैरारब्धत्वात्सर्वनभःप्रदेशानां च समुदितानामप्यसंख्येयत्वादिति शेषमित्यादि निगमनद्वयं उक्ता नैगमव्यवहारनयमतेन अनौपनिधिकी क्षेत्रानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥

अथ तामेव संग्रहमतेन विभणिषुराह—

से किं तं संगहस्स अणोवणिहिआ खेत्ताणुपुव्वी पंचविहा पण्णत्ता तं जहा—अट्ठपयपरूवणया भंगसमुक्कित्तणया भंगोवदंसणया समोआरे अणुगमे । से किं तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया २ तिपएसोगाढे आणुपुव्वी चउप्पएसोगाढे आणुपुव्वी जाव दसपएसोगाढे आणुपुव्वी संखिज्जपएसोगाढे आणुपुव्वी असंखिज्जपएसोगाढे आणुपुव्वी एगपएसोगाढे अणाणुपुव्वी दुपएसोगाढे अवत्तव्वए सेत्तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया एआए णं संगहस्स अट्ठपयपरूवणयाए किं पओअणं संगहस्स अट्ठपयपरूवणयाए संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया कज्जइ से किं तं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया २ अत्थि आनुपूव्वी अत्थि अणानुपुव्वी अत्थि अवत्तव्वए अहवा अत्थि आनुपुव्वी अ अणाणुपुव्वी अ एवं जहा दव्वानुपुव्वीए संगहस्स तहा भाणिअव्वं जाव सेत्तं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणया एआएणं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए किं पओअणं एआए णं संगहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए संगहस्स भंगोवदंसणया कज्जइ । से किं तं संगहस्स भंगोवदंसणया २ तिपएसोगाढे आनुपुव्वी एगपएसोगाढे अणानुपुव्वी दुपएसोगाढे अवत्तव्वए अहवा तिपएसोगाढे अ एगपएसोगाढे अ आनुपुव्वी अ अणानुपुव्वी अ एवं जहा दव्वानुपुव्वीए संगहस्स तहा खेत्तानुपुव्वीए वि भाणिअव्वं जाव सेत्तं संगहस्स भंगोवदंसणया । से किं तं समोआरे २ संगहस्स आनुपुव्विदव्वाइं कहिं समोतरंति किं आनुपुव्विदव्वेहिं समोतरंति अणानुपुव्विदव्वेहिं अवत्तव्वगदव्वेहिं तिण्णि वि सट्ठाणे समोतरंति सेत्तं समोआरे । से किं तं अनुगमे २ अट्ठविहे पण्णत्ते तं जहा—संतपयपरूवणया जाव अप्पा बहु नत्थि २. संगहस्स आनुपुव्विदव्वाइं किं अत्थि नत्थि निअमा अत्थि एवं तिण्णि वि सेसगाइं संगहस्स तहा खेत्तानुपुव्वीए वि भाणिअव्वाइं जाव सेत्तं अनुगमे सेत्तं संगहस्स अणोवणिहिआ खेत्तानुपुव्वी सेत्तं अणोवनिहिआ खेत्तानुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

से कितमित्यादि । इह संग्रहाभिमतेन द्रव्यानुपूर्व्यनुसारेण निखिलं भावनीयं । नवरं क्षेत्रप्राधान्यादयः । तिपएसोगाढा आणुपुव्वी जाव असंखिज्जपएसोगाढा आणुपुव्वी एगपएसोगाढा अणाणुपुव्वी । दुपएसोगाढा अवत्तव्वए इत्यादि वक्तव्यं शेषं तथैवेति । उक्ता अनौपनिधिकी क्षेत्रानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥

अथौपनिधिकीं तां निर्दिदिक्षुराह—

से किं तं उवनिहिआ खेत्तानुपुव्वी २. तिविहा पण्णत्ता तं जहा—पुव्वाणुपुव्वी पच्छानुपुव्वी अणानुपुव्वी । से किं तं पुव्वाणुपुव्वी २ अहोलोए तिरिअलोए उड्ढलोए सेत्तं पुव्वानुपुव्वी । से किं तं पच्छानुपुव्वी २. उड्ढलोए तिरिअलोए अहोलोए सेत्तं पच्छानुपुव्वी । से किं तं अणानुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए तिगच्छगयाए सेढीए अन्नमन्नब्भासो दुरूवूणो । सेत्तं अणाणुपुव्वी अहोलोअखेत्तानुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता तं जहा पुव्वानुपुव्वी पच्छानुपुव्वी अणानुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

से किं तं उवणिहियेत्यादि । अत्र व्याख्या पूर्ववत्कर्त्तव्या नवरं तत्र द्रव्यानुपूर्व्यधिकाराद्धर्मास्तिकायादिषु द्रव्येषु पूर्वानुपूर्व्यादित्वमोदाहृतमत्र तु क्षेत्रानुपूर्व्यधिकारादधोलोकादिक्षेत्रविशेषा इति अत्र च अधस्तनलोकस्य सर्वस्य त्रयाणां जघन्यतया गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्ट्यादीनां प्रथमस्थानत्वात् । तदुपरि मध्यमद्रव्यस्थानत्वात्तया तिर-

ष्टोऽसंख्येयगुणत्वे भागहारे भावितमेव शेषं तु पूर्वानुपूर्व्यनुसारतः स्वबुद्ध्या भावनीयमित्यत एव केषुचिद्व्याख्यानान्तरेषु भागहारद्वारद्वयं क्षेत्रानुपूर्व्यनिर्देशेनैव निर्दिष्टं दृश्यते यत्तु विशेषतो लिखितमपि अंकबाहुल्यादि निगमनं उक्तम् नैगमव्यवहारनयमतेनानौपनिधिकी कालानुपूर्वी ॥ टी० अनु०॥

अथ संग्रहनयमतेन तामेव व्याचिख्यासुराह—

से किं तं संगहस्स अणोवणिहिआ कालाणुपुव्वी २ पंचविहा पणत्ता तं जहा-अट्ठपयपरूवणया भंगसमुक्कित्तणया भंगोवदंसणया समोतारे अणुगमे । से किं तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया ? एआइं पंच वि दाराइं जहा खेत्ताणुपुव्वी संगहस्स तहा कालाणु० ए वि भाणिअव्वाइं णवरं ठिइअभिलावो जाव सेत्तं । अणुगमे सेत्तं संगहस्स अणोवणिहिआ कालाणु० सेत्तं अणोवणिहिआ कालाणु० ॥ अनु० मू० ॥

से किमित्यादिरियता क्षेत्रानुपूर्व्यामिव संग्रहमतेन प्राग्निर्दिष्टा तथाऽत्रापि वाच्या (नवरं तिसमयट्ठिइआ आणुपुव्वी जाव असंखेज्जसमयट्ठिइआ आणुपुव्वीत्यादि) अभिलापः कार्यः शेषन्तु तथैवेति उक्ता संग्रहमतेनाप्यनौपनिधिकी कालानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥

इदानीं प्रागुद्दिष्टामौपनिधिकीं तां निर्दिदिक्षुराह—

से किं तं उवणिहिआ कालाणुपुव्वी २ तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वाणु० पच्छाणु० अणाणु० ॥ अनु० मू० ॥ से किं तं पुव्वाणुपुव्वी एगसमयट्ठिइए दुसमयट्ठिइए तिसमयट्ठिइए जाव दससमयट्ठिइए संखिज्जसमयट्ठिइए असंखिज्जसमयट्ठिइए सेत्तं पुव्वाणुपुव्वी । से किं तं पच्छाणुपुव्वी २ असंखिज्जसमयट्ठिइए जाव एगसमयट्ठिइए सेत्तं पच्छाणुपुव्वी । से किं तं अणाणुपुव्वी २ एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए असंखिज्जगच्छगयाए सेढीए अण्णमण्णभासो दुरूवूणो सेत्तं अणाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

से किमित्यादि । एकः समयः स्थितिर्यस्य द्रव्यविशेषस्य स तथा एवं यावदसंख्येयाः समयाः स्थितिर्यस्य स तथेति पूर्वानुपूर्वी शेषभावना त्वत्र पूर्वोक्तानुसारेण सुधिया ॥ टी० अनु० ॥

अथ कालविचारस्य प्रस्तुतत्वात्समयादेश्च कालत्वेन प्रसिद्धत्वादनुपन्नानां विनेयानां समयादिकालपरिज्ञानदर्शनार्थं च तद्विषयत्वेनैव प्रकारान्तरेण तामाह ॥ अनु० ॥

अहवा उवणिहिआ कालाणुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी । अनु० मू० । सेत्तं उवणिहिआ कालाणुपुव्वी सेत्तं कालाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

अहवेत्यादि तत्र समयो वक्ष्यमाणस्वरूपः सर्वसूक्ष्मकालांशः स च सर्वप्रमाणानां प्रभवत्वात्प्रथमं निर्दिष्टः १ असंख्येयैर्निष्पन्ना आवलिका २ संख्येया आवलिकाः (आणा इति प्राणः) एक उच्छ्वास इत्यर्थः ३ ता एव संख्येया निश्वासः अयं च सूत्रेऽनुक्तोऽपि द्रष्टव्यः स्थानांगप्रभृतिष्वदृष्टत्वादिति ४ द्वयोरपि कालः ५ (पाणुत्ति) एकः प्राणुरित्यर्थः सप्तभिः प्राणुभिः स्तोकः । ६ । सप्तभिः स्तोकैर्लवः । ७ । सप्तसप्ततिर्लवानां मुहूर्तः । ८ । त्रिंशन्मुहूर्तैरहोरात्रं । ९ । तैः पंचदशभिः पक्षः । १० । ताभ्यां द्वाभ्यां मासः । ११ । मासद्वयेन ऋतुः । १२ । ऋतुत्रयमानमयनं । १३ । अयनद्वयेन संवत्सरः । १४ । पंचभिस्तैर्युगं । १५ । विंशत्या युगैर्वर्षशतं । १६ । तैर्दशभिर्वर्षसहस्रं । १७ । तेषां शतेन वर्षशतसहस्रं लक्षमित्यर्थः चतुरशीत्या च लक्षैः पूर्वांगं भवति । १९ । तदपि चतुरशीतिलक्षैर्गुणितं पूर्वं भवति । २० । तच्च सप्ततिकोटिलक्षाणि षट्पंचाशच्च कोटिसहस्राणि वर्षाणाम् उक्तं च, "पुव्वस्स उ परिमाणं सयरिं खलु हुंति कोडिलक्खा उ । छप्पण्णं च सहस्सा बोधव्वा वासकोडीणं" स्थापना ७०५६०००००००००० इदमपि चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितं त्रुटितांगं भवति २१ एतदपि चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितं त्रुटितं भवति २२ तदपि चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितमडडांगं २३ एतदपि तेनैव गुणकारेण गुणितमडडं २४ एवं सर्वत्र पूर्वः पूर्वो राशिश्चतुरशीतिलक्षस्वरूपेण गुणकारेण गुणित उत्तरोत्तरराशिरूपतां प्रतिपद्यत इति प्रतिपत्तव्यं ततश्च अववांगं २५ अववं २६ हूहूकांगं २७ हूहूकं २८ उत्पलांगं २९ उत्पलं ३० पद्मांगं ३१ पद्मं ३२ नलिनांगं ३३ नलिनं ३४ अर्थनिपूरांगं ३५ अर्थनिपूरं ३६ अयुतांगं ३७ अयुतं ३८ नयुतांगं ३९ नयुतं ४० प्रयुतांगं ४१ प्रयुतं ४२ चूलिकांगं ४३ चूलिका ४४ शीर्षप्रहेलिकांगं ४५ एवमेते राशयश्चतुरशीतिलक्षस्वरूपेण गुणकारेण यथोत्तरं वृद्धाश्च द्रष्टव्यास्तावद्यावदिदमेव शीर्षप्रहेलिकांगं चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितं शीर्षप्रहेलिका भवति ४६ । अस्याः स्वरूपमंकतोऽपि दर्श्यते ७५८२६३२५३०७३०१०२४११५७९७३५९९५६९९७५६९६४०६२१८९६६८४८०८०१८३२९६ अग्रे चत्वारिंशदधिकं शतं १४० तदेवं शीर्षप्रहेलिकायां सर्वाण्यपि चतुर्णवत्यधिकशतसंख्यान्यंकस्थानानि भवन्ति अनेनैवैतावता कालमानेन केषांचिद्रत्नप्रभानारकाणां भवनपतिव्यन्तरसुराणां सुषमदुष्षमारकसंभविनां नरतिरश्चां च यथासंभवमायुर्मीयते एतस्माच्च परतोऽपि संख्येयकालोऽस्ति किंत्वनतिशायिनां असंव्यवहार्यत्वात्सर्वोऽप्युपमयैव वक्ष्यमाणत्वाच्च नेहोक्तः किं तदुपमामात्रप्रतिपादितानि पल्योपमादीन्येव तत्र पल्योपमसागरोपमेऽत्रैव वक्ष्यमाणस्वरूपे दशसागरोपमकोटाकोटिमाना त्ववसर्पिणी तावन्मानैवोत्सर्पिणी अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः पुद्गलपरावर्त्तः अनन्तास्ते अतीताद्धा तावन्मानैवानागताद्धा अतीतानागतवर्त्तमानकालस्वरूपा सर्वाद्धेत्येवं पूर्वानुपूर्वी शेषभावना तु पूर्वोक्तानुसारतः सुकरैव यावत्कालानुपूर्वी समाप्ता ॥ टी० अनु० ॥

(९) सांप्रतं प्रागुद्दिष्टामेवोत्कीर्त्तनानुपूर्वीं विभणिषुराह—

से किं तं उक्कित्तणाणुपुव्वी २ तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वाणुपुव्वी पच्छाणुपुव्वी अणाणुपुव्वी । से किं तं पुव्वाणुपुव्वी २ उसभे अजिए संभवे अभिणंदणे सुमती पउमप्पहे सुपासे चंदप्पहे सुविही सीतले सेज्जंसे वासुपुज्जे विमले अणंते धम्मे संति कुंथु अरमल्लि मुणिसुव्वते नमी अरिट्ठनेमि पासे वद्धमाणे सेत्तं पुव्वाणुपुव्वी । से किं तं पच्छाणुपु

र्जयित्वा शेषद्रव्याण्याश्रित्य यथोक्तस्वरूपास्वाद्यासु चतसृषु पृच्छास्वेकमवक्तव्यकद्रव्यं लभ्यते महास्कंधस्य स्वष्टसमयस्थितित्वेनोक्तत्वाच्च द्विसमयस्थितिकत्वसंभव इति तद्वर्जनम् अत एव सर्वलोकव्याप्तिलक्षणायाः पंचमपृच्छाया अत्रासंभवो महास्कंधस्यैव सर्वलोकव्यापकत्वात्तस्य चावक्तव्यकत्वायोगादिति । एतदपि सूत्रं वाचनांतरे क्वचिदेव दृश्यते नानाद्रव्याणि तु सर्वलोके भवन्ति द्विसमयस्थितीनां सर्वत्र भावादिति गतं क्षेत्रद्वारं स्पर्शनाद्वारमप्येवमेव भावनीयम् ॥ टी० अनु० ॥

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाइं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं तिण्णि समयाओ उक्कोसेणं असंखेज्जकालं नाणादव्वाइं पडुच्च सा. निअमा सव्वदा णेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाइं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच्च अजहन्नमणुक्कोसेणेगं समयं नाणादव्वाइं पडुच्च निअमा सव्वदा णेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं कालओ केवचिरं होति एगं दव्वं पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया नाणादव्वाइं पडुच्च निअमा सव्वदा ॥ अनु० मू० ॥

कालद्वारे (एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं तिण्णि समयत्ति) जघन्यतोऽपि त्रिसमयस्थितिकस्यैवानुपूर्वीत्वेनोक्तत्वादिति भावः (उक्कोसेणं असंखेज्जं कालंति) असंख्येयकालात्परत एकेन परिणामेन द्रव्यावस्थानस्यैवाभावादिति हृदयं नानाद्रव्याणि तु सर्वकालं भवन्ति, प्रतिदेशान्तरेऽपि सर्वदा लोकस्याशून्यत्वादिति अनानुपूर्व्यवक्तव्यकचिन्तायां (अजहण्णमणुक्कोसेणंति) जघन्योत्कृष्टचिन्तामुत्सृज्येत्यर्थः । न ह्येकसमयस्थितिकस्यैवानानुपूर्वीत्वे द्विसमयस्थितिकस्यैव चावक्तव्यकत्वेऽभ्युपगम्यमाने जघन्योत्कृष्टचिन्ता सम्भवतीति भावः । नानाद्रव्याणि तूभयत्रापि सर्वकालं भवन्ति प्रतिप्रदेशं तैरपि सर्वदा लोकस्याशून्यत्वादिति ॥ ॥ अनु० टी० ॥

णेगमववहाराणं आणुपुव्विदव्वाणमंतरं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं दो समया नाणादव्वाइं पडुच्च नत्थि अंतरं णेगमववहाराणं अणाणुपुव्विदव्वाणमंतरं कालओ केवचिरं होइ एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं दो समया उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं णाणादव्वाइं पडुच्च णत्थि अंतरं णेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाणं० पुच्छा एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं णाणादव्वाइं पडुच्च नत्थि अंतरं ॥ अनु० मू० ॥

अन्तरद्वारे (एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं एगं समयं ति) [illegible] इह [illegible] समयस्थितिकं [illegible] किञ्चिदानुपूर्वीद्रव्यं [illegible] परित्यज्य यदा परिणामान्तरेण [illegible] स्थित्वा पुनस्तेनैव परिणामेन स्यात् [illegible] ([illegible] दो समय त्ति) [illegible] यदा परिणामान्तरेण द्वौ [illegible] स्थित्वा पुनस्तेनैव [illegible] समयस्थितिकत्वेन प्राग-

नपरिणाममासादयति तदा द्वौ समयावुत्कृष्टतो[illegible] यतः यदि पुनः परिणामान्तरेण द्वैसमयादिभेदद्वयात् परतोऽपि तिष्ठेत्तदा [illegible] ऽन्तरमेव न स्यादिति भावः नानाद्रव्याणां [illegible] सर्वदा लोकस्य तदशून्यत्वादिति [illegible] (एगं दव्वं पडुच्च जहण्णेणं दो समय त्ति) [illegible] तिकं द्रव्यं यदा परिणामांतरेणाप्येकमेव समयं [illegible] तदा अन्तरमेव न स्यात्तत्राप्यनानुपूर्वी [illegible] त्परतस्तिष्ठेत्तदा जघन्यत्वं न स्यादिति भावः ([illegible] असंखेज्जं कालं ति) तदेव यदा [illegible] यकालमनुभूय पुनरेकसमयस्थितिकं [illegible] तदोत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽन्तरकालः प्राप्यते । आह नु न्यद्रव्यक्षेत्रसम्बन्धे तस्यानन्तोऽपि [illegible] मित्यसंख्येय एवोक्तः सत्यं । किन्तु [illegible] लस्यैवेह प्राधान्यं कर्त्तव्यम् । यदि [illegible] म्बन्धतोऽन्तरकालबाहुल्यं क्रियते तदा [illegible] कालस्य बहुत्वकरणात्तयोर्द्वयोरेव प्राधान्यमाश्रित [illegible] च कालस्य तस्मादेकस्मिन्नेव [illegible] दुत्कृष्टकालो लभ्यते स एवान्तरे चिन्त्यते [illegible] एव ततः परमेकेन परिणामेन वस्तुनोऽवस्थानस्यै[illegible] पिद्धत्वादित्येवं भगवतः सूत्रस्य [illegible] पूर्वमुत्तरत्र चागमविरोधेन भावनीयमिति । [illegible] तु नास्त्यन्तरं प्रतिदेशं लोके सर्वदा तद्भावादिति [illegible] कद्रव्यचिन्तायां (जहण्णेणं एगं समयं ति) [illegible] कं किञ्चिदवक्तव्यकद्रव्यं परिणामांतरेण [illegible] त्वा यदा पूर्वानुभूतमेव [illegible] यति तदा समयो जघन्यान्तरकालः (उक्कोसेणं [illegible] ज्जं कालं ति) तदेव यदा परिणामान्तरेणासंख्येयं [illegible] स्थित्वा पुनस्तमेव पूर्वानुभूतं परिणाममासादयति [illegible] ऽसंख्यात उत्कृष्टान्तरकालो भवति आक्षेपपरिहारा[illegible] प्यनानुपूर्वीवत् द्रष्टव्याविति । नानाद्रव्यांतरं तु नास्ति [illegible] र्वदा लोके तद्भावादिति । उक्तमन्तरद्वारम् ॥ टी० अनु० ॥

भागभावअप्पा बहुं चेव जहा खेत्ताणुपुव्वीए तहा [illegible] अव्वाइं जाव सेत्तं अणुगमे सेत्तं नेगमववहाराणं [illegible] हिआ कालाणुपुव्वी ॥ अनु० मू० ॥

भागद्वारे तु यथा द्रव्यक्षेत्रानुपूर्व्योस्तथैवानुपूर्वी [illegible] शेषद्रव्येभ्योऽसंख्येयैर्भागैरधिकानि [illegible] णि त्वानुपूर्वीद्रव्याणामसंख्येयभाग एव वर्त्तन्ते [illegible] ना स्थितयं [illegible] मेव स्थानं लभ्यते अवक्तव्यकेष्वपि [illegible] मेव लभ्यते आनुपूर्व्यां तु त्रिसमयचतु [illegible] स्यादीन्येकोत्तरवृद्ध्याऽसंख्येयसमयस्थित्यन्तान्यसंख्येय स्थानानि लभ्यन्ते [illegible] र्योस्तु तदा संख्येयभागवर्त्तित्वमिति । भावद्वारे सादि [illegible] पारिणामिकभाववर्त्तित्वं त्रयाणामपि पूर्ववद्भावनीयं । [illegible] त्वद्वारे सर्वलोकान्यवक्तव्यकद्रव्याणि द्विसमयस्थिति [illegible] द्रव्याणां स्वभावत एव स्तोकत्वात् अनानुपूर्वीद्रव्याणि [illegible] तेभ्यो विशेषाधिकानि एकसमयस्थितिकद्रव्याणां [illegible] त एव पूर्वेभ्यो विशेषाधिकत्वादानुपूर्वीद्रव्याणां तु [illegible]

[illegible]ऽसंख्यातगुणार्थं मागधारे भावितमेव दोषं तु क्षेत्रानुपूर्व्यांपु कालानुसारतः सर्वथापुनर्मिन्यत एव केवलं कारना[illegible]ष्वपि मागारिद्धारभयं क्षेत्रानुपूर्वीनिर्देशेनैव निर्दिष्टं द्रष्टव्ये ननु विशेषतो लिखितमिति सेत्तमित्यादि निगमनं उक्तम् नैगमव्यवहारनयमतेनानौपनिधिकी कालानुपूर्वी ॥ टी० अनु०॥

अथ संग्रहनयमतेन तामेव व्याचिख्यासुराह—

से किं तं संगहस्स अणोवनिहिआ कालाणुपुव्वी ? पंचविहा पण्णत्ता तं जहा-अट्ठपयपरूवणया संगहसमुक्कित्तणया भंगोवदंसणया समोयारे अणुगमे । से किं तं संगहस्स अट्ठपयपरूवणया ? एआइं पंच वि दाराइं जहा खेत्ताणुपुव्वी संगहस्स तहा कालाणु० ए वि भाणिअव्वाइं णवरं ठिइअभिलावो जाव सेत्तं । अणुगमे सेत्तं संगहस्स अणोवनिहिआ कालाणु० सेत्तं अणोवनिहिआ कालाणु० ॥ अनु० सू० ॥

से किंतमित्यादि यथा क्षेत्रानुपूर्व्यामिदं संग्रहमतेन प्राग्विदितं तथाऽत्रापि वाच्यं (नवरं तिसमयट्ठिइया आणुपुव्वी जाव असंखेज्जसमयट्ठिइया आणुपुव्वीत्यादि) अभिलाप[illegible] दोषस्तु तथैवेति उक्ता संग्रहमतेनाप्यनौपनिधिकी कालानुपूर्वी ॥ टी० अनु० ॥

इदानीं प्रागुद्दिष्टामौपनिधिकीं तां निर्दिदिक्षुराह—

से किं तं उवनिहिआ कालाणुपुव्वी ? तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वाणु० पच्छाणु० अणाणु० ॥ अनु० सू० ॥

से किं तं पुव्वानुपुव्वी एगसमयट्ठिइए दुसमयट्ठिइए तिसमयट्ठिइए जाव दससमयट्ठिइए संखिज्जसमयट्ठिइए असंखिज्जसमयट्ठिइए सेत्तं पुव्वानुपुव्वी । से किं तं पच्छानुपुव्वी ? असंखिज्जसमयट्ठिइए जाव एगसमयट्ठिइए सेत्तं पच्छानुपुव्वी । से किं तं अणानुपुव्वी ? एआए चेव एगाइआए एगुत्तरिआए असंखिज्जगच्छगयाए सेढीए अन्नमन्नब्भासो दुरूवूणो सेत्तं अणानुपुव्वी ॥ अनु० सू० ॥

से किंतमित्यादि । एक[illegible]समयः स्थितिर्यस्य द्रव्यविशेषस्य [illegible] तथा यावदसंख्येयाः समयाः स्थितिर्यस्य स तथेति पूर्वानुपूर्वी[illegible] [illegible] पूर्वोक्तानुसारेण[illegible] ॥ टी० अनु० ॥

अथ [illegible] [illegible] ॥ अनु० ॥

अहवा उवनिहिआ कालाणुपुव्वी तिविहा पण्णत्ता तं जहा-पुव्वानुपुव्वी पच्छानुपुव्वी अणानुपुव्वी । अनु० सू० ।

सेत्तं उवनिहिआ कालाणुपुव्वी सेत्तं कालाणुपुव्वी ॥ अनु० सू० ॥

[illegible]

[illegible]: [illegible] । ६ । [illegible] । ७ । [illegible] मुहूर्तः । ८ । [illegible] । ९ । तैः [illegible] । १० । [illegible] । ११ । [illegible] । १२ । [illegible] । १३ । [illegible] । १४ । [illegible] । १५ । [illegible] । १६ । [illegible] । १७ । [illegible] । १८ । [illegible] पूर्वाणि भवति । १९ । [illegible] पूर्वं भवति । २० । [illegible]

[illegible]

(४) [illegible]

से किं तं [illegible]

[illegible]

तमात्त्तरत्ख्ननुच्यते यथा महास्रोतोभिरुह्यमानः सुकरोधा-यऽधिष्ठितं प्लवमासाद्यापद्रस्तरतीति । शरणं पुनर्यद्घटना-भिर्यैः स्थीयते तदुच्यते तत्पुनर्दुर्गपर्वतः पुरुषो वेति । एतदुक्तं भवति । जराभिभूतस्य न कश्चित् त्राणाय शर-णाय वेत्युक्तञ्च जन्मजरामरणभयैरभिद्रुते व्याधिवेदनाग्रस्ते जिनवरवचनादन्यत्र नास्ति शरणं क्वचिल्लोके इत्यादि स तु तस्यामवस्थायां किम्भूतो भवतीत्याह । "से ण हस्साए" इत्यादि स जराजीर्णविग्रहो न हास्याय भवति तस्यैव हसनीयत्वाच्च परान् हसितुं योग्यो भवतीत्यर्थः स च समर्थ-येत् वा एवमभिधीयते जनैः किं विनाऽस्य हसितेनहास्या-स्पदस्येति । न च क्रीडायै न च स्पन्दनवल्गनास्फोटनक्रीडानां योग्योऽसौ भवति नापि रत्यै भवति यतोरिह विषयगता गृह्यते मा पुनर्जननामवगूहनादिका तथा भूतोऽन्यचक्षुषुः स्त्री-भिरभिधीयते न लज्जते भवाच्च पश्यति मालान नावलोक-यति निरपत्रपितमस्मानवगुण्ठितं मां दुहितृस्नुषामिव गूहि-तुमिच्छसीत्यादिवचसामास्पदत्वाच्च रत्यै भवति न विभू-षायै यतो विभूषितोऽपि भवतचन्द्रावलोकः स नैव शो-भते उक्तञ्च "न विभूषणमस्य युज्यते न च हास्यं कुत एव विभ्रमः । यदि तेषु च वर्तते जनो भुवनायाति परं विडम्बना" "जं जं करेइ जं जं न सोहइ जोव्वणे अतिक्कंते । पुरिसस्स म-हिलियाए एक्कं धम्मं पमोत्तूणं" गतमप्रशस्तमूलस्थानं । साम्प्रतं प्रशस्तमुच्यते (इच्चेवमित्यादि) यथा वा यत एवं ते सुहृदो नालं त्राणाय शरणाय वाऽतः किं विदध्यादित्याह इच्चेवमित्यादि इति कृत्वा दर्शितं प्रशस्तमूलगुणस्थाने च-गत्यो जराभिभूतो न हास्याय न क्रीडायै न रत्यै न विभूषायै [illegible] च शुभाशुभकर्मकल्पादिपरिणामेन मत्वा समुत्थितः [illegible] रत्नत्रयाधिष्ठानाधिष्ठितः महो [illegible] विहरन् विहारमात्मनो विहारोऽयं विहारो [illegible] महाविहारस्थितः सन् [illegible] । किं चान्यत् [illegible]

[illegible]

अदिच्चंति निर्विनुरतालप्रमोऽन्ता" तदेवं मत्वा गृहे हा-यावयेत्याने श्रेय इति ये पुनः संसाराभिष्वङ्गिनोऽसं-यमजीवितमेव बहु मन्यन्ते ते किम्भूता भवन्तीत्याह । जेहिं इत्यादि । ये तु वयोऽतिक्रमणं नावगच्छन्ति ते इहैके असंयमजीवितं प्रमत्ता प्रभूतया विषयकामेषु प्र-वर्तन्ते प्रमत्तात्ताहर्निशं परितप्यमानाः कालाकालसमु-त्थिताः सन्तः सत्त्वोपघातकारिणीः क्रियाः समारभन्ते इत्या-ह । से हंता इत्यादि । स इत्यप्रमत्तगुणमूलस्थान [illegible] यथाभिधायी प्रमत्तः सन् स्थावरजङ्गमानामसुमतां हं-ता भवतीत्यत्र च बहुवचनप्रक्रमेऽपि जात्यपेक्षयैकवचन-निर्देश इति तथा छेत्ता कर्णनासिकादीनां भेत्ता नन्दी-यादिवालादीनां लुम्पयिता ग्रन्थिच्छेदनादिनिर्विवदिता प्र-पाताद्युपद्रावयिता प्राणव्यपरोपणे वियोजयि-ता उपद्रावयिता वा उत्त्रासको लोष्टप्रहारादिभिः स वि-मर्श हननादिकाः क्रियाः करोतीत्याह अकडं इत्यादि । अकृतमिति यदन्येन नानुष्ठितं तदहं करिष्यामीत्येवं मन्य-मानोऽर्थोपार्जनाय हननादि क्रियासु प्रवर्तते स एवं कृ-कर्मातिशयकारी समुद्रलङ्घनादिकाः क्रियाः कुर्वन् सामोदयादपगतसर्वस्वः किम्भूतो भवतीत्याह जेहिं इ-त्यादि । वा शब्दो निपातनः पक्षान्तरद्योतको यैर्मातापि-तृस्वजनादिभिः सार्द्धं संवसत्यसौ त एव पश्चिमे [illegible] स्यालंकारे एकदेत्यर्थः नानाधामादि दैन्ये वा निजा स्त्रीया बान्धवाः सुहृदो वा पुष्पिं पूर्वमेव तं सर्वोप-योगं पोषयंति स चासामे हननादिरूपाधानः संस्तोतिष्ठ-मानात्मीयदेहधनदानादिना सम्माननेदिति ते च पोषक-योग्या वा तथाप्यहतस्य न त्राणाय भवन्तीत्याह णालं इ-त्यादि । ते निजा मातापित्रादयस्तवेपुत्रेदर्शितस्य उ-च्यते त्राणायापदुद्धरणाय शरणाय निर्भयस्थित्यर्थं णालं न समर्थास्त्वमपि तेषां त्राणं शरणं कर्तुं नालमिति तदेवमात्मन-स्वजनो न त्राणाय भवतीत्येवं प्रतिपादितं । [illegible] [illegible] महता क्लेशेनोपात्तो [illegible] त्राणाय भव-तीत्यत्र प्रतिपिपादयिषुराह

उवादिनमेसं तेन वा संनिहिसंनिचओ किज्जइ इहेगेसिं असंजयाणं भोयणाए तओ से एगया रोगसमुप्पाए समुप्पज्जंति जेहिं वा सद्धिं संवसति ते वा णं एगया नियगा पुव्विं परिहरंति सो वा ते नियए पच्छा परिहरिज्जा णालं ते तव ताणाए वा सरणाए वा तुमं पि तेसिं णालं ताणाए वा सरणाए वा जाणित्तु दुक्खं पत्तेयं सायं ॥ आचा० ॥

[illegible]

ततो द्रव्य संनिधिसंनिचयादुत्तरकालमुपभोगावसरे (से) तस्य कुमुचो रेकदेति द्रव्यक्षेत्रकालभावनिमित्ताविर्भावितवेदनीयकर्म्मोदयात् रोगसमुत्पादाज्ज्वरादिप्रादुर्भावाः समुत्पद्यंत इत्याविर्भवंति स च तैः कुष्ठराजयक्ष्मादिभिरभिभूतः सन् भग्ननासिको गलत्पाणिपादोऽविच्छेदप्रवृत्तश्वासाभावाकुलः किंभूतो भवतीत्याह जेहींत्यादि यैर्म्मातापित्रादिभिर्निजैः सार्द्धं संवसति त एव निजा एकदा रोगोत्पत्तिकाले पूर्वमेव तं परिहरंति स वा तान्निजान् पश्चात्परिभवोत्थापितवैराग्यः परिहरेत्त्यजेच्चाभिरपेक्षः किं तु करवस्यादित्यर्थः । ते च स्वजनादयो रोगोत्पत्तिकाले परिहरंतो वा न त्राणाय भवंतीति दर्शयति नालं इत्यादि पूर्ववद् रोगाभिभूतान्तःकरणेन वाऽपगतत्राणं न च विमालस्य सम्यक्करणेन रोगवेदना सोढव्या इति आह आणित्तु इत्यादि ज्ञात्वा प्रत्येकं प्राणिनां दुःखं तद्विपरीतं शातं वा दीनमानसेन ज्वरादिवेदनोत्पत्तिकाले स्वकृतकर्म्मफलमवश्यमनुभवनीयमिति मत्वा वैक्लव्यं कार्यमित्युक्तं च । सहकडेयर । चेदपि चिंतयत् स्वयं दाता हि पुनस्तव दुर्लभा बहुतरं च सहिष्यसि कर्म्म हे परवत्ता ! न च तव गुणोऽस्ति ते यावच्च श्रोत्रादिविज्ञानैरपरिहीयमानैर्ज्जरराजीर्णा न निजाः परिवदंति ॥ आचा० टी० ॥

यावच्चानुकम्पया न पोषयंति रोगाभिभूतं न परिहरन्ति तावदात्मार्थोऽनुष्ठेय इत्येतद्दर्शयति-

अणभिक्कंतं च खलु वयं संपेहाए खणं जाणाहि पंडिए जाव सोयपरिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं णेत्तपरिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं घाणपरिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं रसपरिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं फासपरिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं इच्चेतेहिं विरूवरूवेहिं परिण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं आयट्ठं समणुवासेज्जासि त्ति बेमि ॥ आचा० मू० ॥

अणभिक्कंतश्च इत्यादि । च शब्द आधिक्ये खलु शब्दः पुनःशब्दार्थे पूर्वमभिक्रांतं वयः समीक्ष्य मूढभावं व्रजतीति प्रतिपादितमभिक्रान्तश्च पुनर्वयः संप्रेक्ष्य आयट्ठं समणुवासेज्ज इत्युत्तरेण संबंधः । आत्मार्थमात्महितं समनुवासयेत् कुर्यादित्यर्थः किमनतिक्रांतवयसैवात्महितमनुष्ठेयमुतान्येनापीत्यपरेणापि लब्धावसरेणात्महितमनुष्ठेयमित्येतद्दर्शयति "खणं जाणाहि पंडिए" क्षणोऽवसरो धर्म्मानुष्ठानस्य स चार्यक्षेत्रसुकुलोत्पत्त्यादिकः परिवादपोषणपरिहारदोषदुष्टानां जराबालभावरोगाणामभावे सति तं क्षणं जानीहि अवगच्छ पंडितात्मज अथ वाऽवसरोऽवशिष्यः प्रोच्यते हे अनतिक्रान्तयौवनपरिवादादिदोषत्रयापूर्वपोदित ! द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदभिन्न क्षणमवसरमेवंभूतं जानीह्यव बुध्यस्व ॥ आचा० टी० ॥

एवंभूतमवसरमवाप्यात्मार्थं समनुवासयेदित्युत्तरेण सम्बन्धः किंच (जाव इत्यादि) यावदस्य विशरारोः कायापसदस्य श्रोत्रविज्ञानानि जरसा रोगेण वा अपरिहीनानि भवन्त्येवं नेत्रघ्राणरसनस्पर्शविज्ञानानि च विषयग्रहणक्षमतया मौढ्यं प्रतिपद्यंत इत्येतैर्विरूपरूपैरिष्टानिष्टरूपतया नानारूपैः प्रज्ञानैः प्रकर्षेर्ज्ञानैरपरिहीयमानैः सद्भिः किं कुर्यादित्याह आयट्ठं इत्यादि आत्मनोऽर्थ आत्मार्थः स च ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकोऽन्यस्त्वनर्थः एवाथ वा आत्मने हितं अतो अथ आत्मार्थस्तस्य चारित्रानुष्ठानमथ वा आपदोऽपर्यवसानात् मोक्ष एव स चासाववश्यापदतोऽनन्तः यदि वा यतः मोक्षोऽर्थप्रयोजनं यस्य दर्शनादित्रयस्य तत्तथा समनुवासयेदिति वस निवास इत्यस्माद्धेतुमण्णिजन्तात् (णं) सम्यग्वयोक्तानुष्ठानेन अनु पश्चादनभिक्रांतं वयः संप्रेक्ष्य क्षणमवसरं प्रतिपद्य श्रोत्रादिविज्ञानानां वा अहीनतामधिगम्य तत आत्मार्थं समनुवासयेदात्मनि विदध्यात् अथ वार्थपरावर्तिर्म्माकिपुरुषविपरिणाम इति कृत्वा तेन चात्मार्थेन ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकेनात्मानमनुवासयेद्भावयेद्रञ्जयेत् आत्मार्थं वा मोक्षाख्यं सम्यक् पुनरागमनतया निवस वसोऽनुष्ठानात् पश्चादात्मना समनुवासयेदिति परिसमाप्तौ ब्रवीमीति सुधर्म्मस्वामी जम्बूस्वामिनमिदमाह भगवता वर्द्धमानस्वामिनार्यतोऽप्यवादि तदेवाहं [illegible] वच्मीति ॥ ॥ आचा० टी० ॥

आत [य] ट्ठि [न्] — आत्मार्थिन् — पुं० आत्मनोऽर्थ आत्मार्थः स विद्यते यस्य स तथा । आत्मार्थिनि, "एवं सेहि एवं आयट्ठी,-" ॥ सूत्र० ॥ यो ह्यन्यमपदेश्यो रक्षति स आत्मार्थमपालित्युच्यत इति ॥ सूत्र० ॥

आत [य] णाण — आत्मज्ञान — न० आत्मनो ज्ञानम् । तदर्थं वेदात्मनो ज्ञाने, तत्त्वज्ञाने, ॥ वाच० ॥

आत [य] णिट्ठ — आत्मनिष्ठ — त्रि० आत्मनि निष्ठा यस्य — आत्मज्ञानमात्रस्थिते ब्रह्मनिष्ठे मुमुक्षौ, ॥ वाच० ॥

आत [य] णिप्फेडय — आत्मनिस्फेटक — पुं० आत्मानं सम्यग्दर्शनादिकमनुष्ठानेन संसारकान्तारान्निष्काशयति,-सूत्र० । "आयणिप्फेडए आयाणमेयं परिसमाणेज्जा" ॥ सूत्र० टी० ॥ आत्मानं सम्यग्दर्शनादिकमनुष्ठानेन संसारकान्तारान्निष्काशयतीति ॥ सूत्र० ॥

आत [य] णीण — आत्मनीन — त्रि० आत्मने हितं खः । १ आत्महिते, २ पुत्रे, ३ श्याले, [illegible] विदूषके च । पुं० [illegible], ४ प्राणधारके, [illegible] ॥ वाच० ॥

आत(य)ण्णु — आत्मज्ञ — पुं० आत्मज्ञानिनि,

"अत्ताण जो जाणति जो य लोगं" ॥ सूत्र० मू० ॥

यो ह्यात्मानं परलोकयायिनं शरीराद्व्यतिरिक्तं सुखदुःखाधारं जानाति यथार्थमतेषु प्रवर्त्तते स आत्मज्ञो भवति । येन चात्मा यथावत्परिज्ञातोऽसौ [illegible] भवति तेनैव सर्वोऽपि लोकः [illegible] भवति स एव आत्मज्ञोऽन्येषां [illegible] कर्तुमर्हतीति ॥ सूत्र० टी० ॥

आत [य] तंत — आत्मतन्त्र — त्रि० आत्मायत्ते, ॥ वाच० ॥

आत [य] तंभर — [illegible] — पुं० [illegible]

आत [य] दत्त — [illegible] — न० [illegible]

आत्मभिन्ना हिताय स्युः परैःस्वगुणसंक्रमः ।
अहो स्वयं गृहीतास्तु पातयन्ति भवोदधौ ॥ ३ ॥
उच्चत्वदृष्टिदोषोत्थं स्वोत्कर्षज्वरशान्तिकम् ॥
पूर्वपुरुषसिंहेभ्यो भृशं नीचत्वभावनम् ॥ ४ ॥
शरीररूपलावण्यग्रामारामधनादि च ॥
उत्कर्षापरपर्यायैश्चिदानन्दघनस्य कः ॥ ५ ॥
शुद्धाः प्रत्यात्मसाम्येन पर्याया परिभाविताः ॥
अशुद्धाश्चाऽपकृष्टत्वान्नोत्कर्षाय महामुने ॥ ६ ॥
क्षोभं गच्छन्समुद्रोऽपि स्वोत्कर्षपवनेरितः ॥
गुणौधान् बुद्बुदीकृत्य विनाशयसि किं मुधा ॥ ७ ॥
निरपेक्षाऽनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तयः ॥
योगिनो गलितोत्कर्षापकर्षानल्पकल्पना ॥ ८ ॥
॥ आत्मप्रशंसनाष्टकम् ॥
(तथाच सूत्रकृताङ्गे)
अदाडु से आयरियाण सयं से णो लावएज्जा असणस्स हेऊ ॥ सूत्र० ॥
अथासावाचार्यगुणानां वा शतांशे वर्तत इति यो ह्यन्नस्य हेतुं भोजननिमित्तमपरवस्त्रादिनिमित्तं वा आत्मगुणान् परेणालापयेद्वाणयेत् असावप्याचार्यगुणानां सहस्रांशे वर्त्तते । किमंग पुनर्यः स्वत एवाऽऽत्मप्रशंसां विदधातीति ॥ सूत्र० ॥

आत [य] प्पओग–आत्मप्रयोग–पुं० आत्मव्यापारे, आयप्पओगेणं उववज्जंति णो परप्पओगेणं उववज्जंति ॥ भ० ॥

आत [य] प्पओगणिव्वत्तिय—आत्मप्रयोगनिर्वर्तित—त्रि० आत्मनः प्रयोगेण मनःप्रभृतिव्यापारेण निर्वर्त्तितं निष्पादितं यत्तत्तथा । आत्मनो मनःप्रभृतिव्यापारेण निष्पादिते, ॥ भ० ॥

आत [य] प्पभ–आत्मप्रभ–त्रि० आत्मना स्वयमितरनैरपेक्ष्येण प्रभा यस्य । स्वयंप्रकाशमाने, ॥ वाच० ॥

आत [य] प्पमाण—आत्मप्रमाण—त्रि० सार्द्धहस्तत्रयप्रमाणे, ॥ प्रव० ॥

आत [य] प्पवाय—आत्मप्रवाद—न० आत्मानं जीवमनेकधा नयमतभेदेन यत्प्रवदति तदात्मप्रवादम् ॥ नं० ॥ यत्रात्मा जीवोऽनेकनयैः प्रोच्यते तदात्मप्रवादमिति ॥ सम० ॥ आत्माऽनेकधा यत्र नयदर्शनैर्वर्ण्यते तदात्मप्रवादम् । पूर्वगतश्रुतविशेषे, ॥ सम० ॥ तस्य पदप्रमाणं षड्विंशतिपदकोट्य इति ॥ नं० ॥ सम० ॥

आयप्पवायपुव्वस्स णं सोलसवत्थू पण्णत्ता ॥ नं० ॥
आत्मप्रवादपूर्वस्य सप्तमस्य ॥ सम० ॥ "आयप्पवायपुव्वं अहिज्जमाणस्स तीनगुत्तस्स । नयमयपमाणमाणस्स दिट्ठिमोहो समुप्पन्नो" आत्मप्रवादनामकं पूर्वमधीयानस्येति ॥ विशे० ॥

आयप्पवायपुव्वा निज्जूढा होइ धम्मपन्नत्ती
इह आत्मप्रवादपूर्वे यत्रात्मनः संसारिमुक्ताद्यनेकभेदभिन्नस्य प्रवदनमिति तस्मान्निर्यूढा भवति धर्मप्रज्ञप्तिः षड्जीवनिकेत्यर्थः ॥ दश० ॥

आत [य] प्पियसंबंधणसंयोग—आत्मार्पितसम्बन्धनसंयोग—पुं०—संयोगभेदे, (तद्वक्तव्यतासंयोगशब्दे) ॥ ॥ उत्त० ॥

आतव—आतप—पुं० आ समन्तात्तपति संतापयति जगदित्यातपः । उत्त० आ–तप० घ० उद्योते, ॥ कर्म० ॥ स चोद्योतो यद्यपि लोके भेदेन प्रसिद्धो यथा सूर्य्यगत आतपः चन्द्रगतः प्रकाश इति तथाप्यातपशब्दः चन्द्रप्रभायामपि वर्त्तते यदुक्तम् "चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना तथा चन्द्रातपः स्मृत" इति ॥ सू० प्र० ॥ चं० ॥ आतपाद् वा आतप इति वा । आतप आदित्यस्येति ॥ स्था० ॥ घर्मे, उत्त० उष्णो न परितापना । व्य० ॥ आतप्यते पीड्यते शरीरमनेनेत्यातपः । तृणपाषाणादौ, "आयवस्स निवाएणं अउला हवइ वेयणा" ॥ उत्त० ॥ निविडकिरणे, रौद्रे च" ३ प्रकाशे, ॥ वाच० ॥ स्वनामख्याते महोरात्रमध्ये चतुर्विंशतितमे मुहूर्ते च ॥ सम० ॥

आतवणाम(न्)—आतपनामन्–न० नामकर्मभेदे, यदुदयादातपवान् भवति । पृथिवीकाये, आदित्यमण्डलादिवत् ॥ भ० ॥ यदुदयाज्जन्तुशरीराणि स्वरूपेणानुष्णान्यपि उष्णप्रकाशलक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातपनाम तद्विपाकश्च भानुमण्डलगतभूकायिकेष्वेव न वह्नौ प्रवचनप्रतिषेधात् तत्रोष्णत्वमुष्णस्पर्शनामोदयात् उत्कटलोहितवर्णनामोदयाच्च प्रकाशकत्वमिति ॥ पं० सं० ॥ यदुदयवशाज्जन्तुशरीराणि भानुमण्डलगतपृथ्वीकायिकरूपाणि स्वरूपेणानुष्णान्यपि उष्णप्रकाशलक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातपनामोदयश्च वह्निशरीरे न भवति सूत्रे प्रतिषेधात् । तत्रोष्णत्वमुष्णस्पर्शनामोदयात् उत्कटलोहितवर्णनामोदयाच्च प्रकाशकत्वमिति ॥ कर्म० ॥

रविबिंबे उज्जुयंगं तावजुयं आयवाउ न उ जलणे ।
जमुसिणफासस्स तहिं लोहियवण्णस्स उदउ त्ति ४४
आतपादातपनामोदयाज्जीवानामंगं शरीरं तापयुतं स्वयमनुष्णमप्युष्णप्रकाशयुक्तं भवति आतपस्य पुनरुदयो रविबिंबे एव । तु शब्द एवकारार्थः । भानुमण्डलादिपार्थिवशरीरेष्वेव न पुनर्ज्वलने हुतभुजि । अत्र युक्तिमाह–यदस्मात्कारणात् तत्र ज्वलने ज्वलनजन्तुशरीरे तेजस्कायशरीर इत्यर्थः उष्णस्पर्शस्योदयस्तथा लोहितवर्णस्योदय इति । तेजस्कायशरीराण्युष्णस्पर्शोदयेनोष्णानि लोहितवर्णनामोदयात्तु प्रकाशयुक्तानि भवंति न त्वातपोदयादिति भावः । तदुदयाज्जन्तुशरीराण्यात्मनानुष्णान्यप्युष्णप्रकाशरूपमातपं कुर्वन्ति तदातपनमित्यर्थः ॥ कर्म० ॥

आतवणिवाय–आतपनिपात–पुं० आतपस्य घर्मस्य नितरां पातो निपातः । घर्मस्य नितरां पाते, ॥ उत्त० ॥
आयवस्स निवाएणं आउला हवइ वेयणा, ॥ उत्त० ॥
आतपस्य निपातेन घर्मस्य संयोगेन अतुला वेदना भवति तापशीतवर्षावातादिपीडासमानि. सोढुं न शक्यते अथ वा आतप्यते पीड्यते शरीरमनेनेत्यातपः तृणपाषाणादिस्पृश्यते तस्य संगमात्स्वशरीरे महती वेदना भवति ॥ ॥ उत्त० ॥ अ० ॥

आत [य] वतत्त—आतपतप्त—त्रि० घर्मतप्ते, "आतवतत्ते घहे अहवे" नि०चू० । "आयवतत्तं अप्पोदगं भवइं घेप्पंति अस-इ आयवतत्तं वहं घिप्पतीति" ॥ नि०चू० ॥

आत [य] वल—आत्मबल—न० आत्मनो बलं शक्त्युपचय आत्मबलम् । आत्मनः शक्त्युपचये, ॥ आचा० ॥

आत [य] वत (त्) आतपवत्—त्रि० आतपोऽस्त्यत्र मतुप् मस्य वः । आतपयुक्ते, "शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः ॥वाच०॥ अहोरात्रभवे स्वनामख्याते चतुर्विंशे मुहूर्ते, ॥ जं० ॥कल्प०॥

आत (य) वाल—आत्मपाल—त्रि० आत्मानमेव पालयतीत्यात्मपालः। आत्मनः पालके, ज्ञा० ॥

आतवालोय—आतपालोक—पुं० हुतवहतापदर्शने, "आतवालोयमहंततुंवरं य पुरणाकण्णो,, ॥ ज्ञा० ॥

आतवीय—आतपीय—त्रि० आतपस्य सन्निकृष्टदेशादि उत्कराद्यु० आतपसन्निकृष्टदेशादौ, ॥ वाच० ॥

आत (य) वोध—आत्मबोध—पुं० आत्मज्ञाने, "आत्मबोधो नवः पाशो देहगेहधनादिकम ॥ यः क्षिप्तोऽप्यात्मना तेषु स्वस्य बंधाय जायते" ॥ ६ ॥ भो भव्या वः युष्माकं आत्मबोध आत्मज्ञानं न पाशः न बंधहेतुः तेषु देहगृहधनादिषु यः आत्मना क्षिप्तः स पाशः रागपरिणामः स्वस्य आत्मनः एव बंधाय जायते इत्यनेन देहगृहादिषु यः रक्तः स सर्वः भवपाशैर्बध्नाति स्वस्य बंधहेतुः इत्यनेन परभवा रागादयः आत्मनो बंधवृद्धिहेतवः ॥ अष्ट० ॥

आत (य) भाव—आत्मभाव—पुं० अनादिभवाभ्यस्ते मिथ्यात्वादिके,—विषयगृध्नुतायाम, "विणइज्ज अो सव्वह आयभावं" सूत्र० । आत्मभावोऽनादिभवाभ्यस्तो मिथ्यात्वादिकस्तमपनयेत् यदिवाऽऽत्मभावो विषयगृध्नुताऽतस्तामपनयेदिति—" ॥ सूत्र० ॥ स्वाभिप्राये च ॥ भ० ॥

आत (य) भाववंकणया—आत्मभाववंकनता—स्त्री० आत्मभावस्याऽप्रशस्तस्य वंकनता वक्रीकरणं प्रशस्तत्वोपदर्शनतात्मभाववंकनता। भावप्रत्ययिकक्रियाभेदे, वंकनानाश्च बहुत्वविवक्षायामभावप्रत्ययो न विरुद्धः सा च क्रियाव्यापारत्वात्० ॥ स्था० ॥ अप्पणो चियं भावं गूहति नियडिमंतो उज्जुगभावं दरिसेइ संजमादिसिद्धिलोयाकरणफलाजोडोवंदारिसेइ" ॥ आव० ॥

आत (या) भाववत्तव्वया—आत्मभाववक्तव्यता—स्त्री० आत्मभाव एव स्वाभिप्राय एव न वस्तुतत्त्वं वक्तव्यो वाच्योऽभिमानाद्येषां ते आत्मभाववक्तव्यास्तेषां भाव आत्मभाववक्तव्यता। अहंमानितायाम, ॥भ०॥ "सव्वेसिं पत्र मट्ठे नो चेव णं आयभाववत्तव्वयाए" ॥ भ० ॥ नैवात्मभाववक्तव्यताऽयमर्थः न वयमहंमानितयैव ब्रूमोऽपि तु परमार्थं यथा वस्त्वेवेति इति भावना ॥ भ० ॥

आत (य) भू—आत्मभू—पुं० आत्मनो मनसो देहाद्वा भवति—भू—क्विप्—२ त मनोभवे, कामे, देहभवे पुत्रे, कन्यायाम, ॥ वाच० ॥ "दाराः पुत्राऽपि कस्याऽपहारका यो यमूस्तु । स्तवैस्तु भूरभूर्द्विर्नैवात्ममूर्धपोः ॥ मा० क० ॥ पुत्रो च । क्लीं० आत्मनैव भवतेः भू—क्विप् विधे, विष्णौ, च ॥ वाच० ॥

आत (य) रक्ख—आत्मरक्ष—त्रि० अङ्गरक्षके, ॥ कैश्चि आत्मानं रागद्वेषादेरकृत्योद्भवकृपाण रक्षन्तीत्यात्मरक्षा। रागद्वेषादेरकृत्याच्चात्मनो रक्षके, (ते च त्रयो दर्शितास्तद्यथा)

तओ आयरक्खा पन्नत्ता तं० धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएत्ता भवइ तुसिणीए वा सिया उट्ठित्तु वा आयाए एगंतमवक्कमेज्जा ॥ स्था० ठा० ३ उ० ३ ॥

धम्मियाए पडिचोयणाए त्ति ॥ आत्मना एवं धार्मिकोपदेशेन नेदं भवादृशां विधातुमुचितमित्यादिना प्रेरयिता उपदेष्टा भवतीति अनुकूलेतरोपसर्गकारिणस्ततोऽनुष्ठानकरणान्निवर्तते ततोऽकृत्या सेवा न भवतीत्यत आत्मा रक्षितो भवतीति १ तूष्णीको वा वाचंयम उपेक्षक इत्यर्थः स्यादिति प्रेरणाया अविषये उपेक्षणासामर्थ्ये च ततः स्थानादुत्थाय ॥ (आयाए) ॥ आत्मना एकांतं विजनं भूमिभागमवक्रामेत् गच्छेत् ॥ टी० ठा० ३ उ० ३ ॥

विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः कर्मणोऽणित्यण् प्रत्ययः ॥राज०॥ देवविशेषे, (तथा च राजप्रश्नीये) सूर्याभस्य वर्णकमधिकृत्य "सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीणं" ॥ राज० ॥

षोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रैरिति विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः कर्मणोऽणित्यण् प्रत्ययः । ते च शिरस्त्राणकल्पा यथा हि शिरस्त्राणं शिरस्यावि-र्भूतं प्राणरक्षकं भवति तथा तेऽप्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिप्रहरणाः समन्ततः ससामानिकाधिपतेरग्रतश्चावस्थानाद्विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः देवानामपायाभावात् तेषां तथाग्रहणपुरस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत् न तेषां स्थितिमात्रपरिपालनहेतुत्वात् प्रीतिप्रकर्षहेतुत्वाच्च तथा हि—ते समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीतप्रहरणा ऊर्ध्वस्थिता अवतिष्ठमानाः स्वनायकशरीररक्षणपरायणाः स्वनायकैकनिबद्धदृष्टयः परेषामसहमानानां क्षोभमुत्पादयन्ति जनयन्ति स्वनायकस्य परां प्रीतिमिति ॥ राज० ॥

(तथा च भगवत्याम्)

चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो कइ आयरक्खदेवसहस्सीओ ? गोयमा ! चत्तारि चउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ एए णं आयरक्खवण्णओ (एवं) सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया आयरक्खा ते भाणियव्वा ॥ भ० ॥ मू० ३ श० ६ उ० ॥

आत्मरक्षदेवानां वर्णको वाच्यः स चायं (सन्नद्धबद्धवम्मियकवया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिणद्धगेवेज्जा बद्धआविद्धविमलवरचिंधपट्टा गहियाउहपहरणा तिणयाइं तिसंधियाइं वइरामयकोडीणि धणूइं अभिगिज्झ पयओ परिमाइयकंडकलावा नीलपाणिणो पीयपाणिणो रत्तपाणिणो एवं चारुचावचम्मदंडखग्गपासपाणिणो नीलपीयरत्तचारुचावचम्मदंडखग्गपासवरधरा आयरक्खा रक्खोवगया गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेयं २ समयओ विणयओ किंकरभूया इव चिट्ठंति त्ति, अस्यायमर्थः सन्नद्धा सन्नहनिकया कृतसन्नाहाः बद्धाः कशाबन्धनतः वर्मितश्च वर्मीकृतः शरीरारोपणतः कवचः कंकटो यैस्ते तथा तत

मत्र इत्शब्देन कर्मधारयः । तथा उत्पीडिता प्रत्यञ्चाऽऽरोपणेन शरासनपट्टिका धनुर्यष्टिर्यैस्ते तथा अथ वा उत्पीडिता बाहौ यद्धा शरासनपट्टिका धनुर्यष्टिर्यैस्ते तथा । पिनद्धं परिहितं ग्रैवेयकं ग्रीवाभरणं यैस्ते तथा तथा बद्धो- ऽऽविद्धतानेन आविद्धश्च शिरस्यारोपणेन विमलो वरश्च चिन्हपट्टो योधतासूचको नेत्रादिवस्त्ररूपः सौ- वर्णो वा पट्टो यैस्ते तथा । तथा गृहीतान्यायुधानि प्रहरणाय यैस्ते तथा, अथ वा गृहीतान्यायुधानि क्षेप्यास्त्राणि प्रह- रणानि च यैस्ते तथा । तथा त्रिनतानि मध्यपार्श्वद्वयल- क्षणस्थानत्रये ऽवनतानि त्रिसन्धितानि त्रिषु स्थानेषु कृ- तसन्धिकानि नैकाङ्गिकानीत्यर्थः । वज्रमयकोटीनि धनूंष्य- भिगृह्य वदतः पदे मुष्टिस्थाने तिष्ठन्तीति सम्बन्धः । प- रिमात्रिकः सर्वतो मात्रावात् कायदण्डापो येषां ते तथा । नीलपाणय इत्यादिषु नीलादिवर्णपुद्गलत्वाच्चीलादयो वर्णभेदाः भरम्भाम्यन्ते । चारुचापपाणय इत्यत्र च चापं धनुरेवाना- रोपितज्यमतो न पुनरुक्तता, चर्मपाणय इत्यत्र चर्मशब्दे- न स्फुरकः उच्यते, दण्डादयः प्रतीता उक्तमेवार्थं संग्र- हणेनाह (नीलपीयत्यादि) अथ वा नीलादीन् सर्वानेव यु- गपत्केचिद्धारयन्ति देवत्वाकेरिति दर्शयन्नाह (नीलपीयत्यादि) ते चात्मरक्षा न संज्ञामात्रेणेत्याह—आत्मरक्षाःस्वाम्यात्मरक्षा इत्यर्थेन एव विरोध्यन्ते रक्षोपगता रक्षामुपगताः सतते प्रयु- क्तरक्षा इत्यर्थः । एतदेव कथमित्याह—गुप्ताः अभेदवृत्त- यस्तथा गुप्तपालिकास्तदन्यतो व्यावृत्तमनोवृत्तिकमण्ड- लीका, युक्ताः परस्परसम्बद्धाः, युक्तपालीकाः निरन्तरमण्ड- लीकाः, प्रत्येकमेवैकत्वः समयतः पदातिसमाचारेण विन- यतो विनयेन किङ्करभूता इव भृत्यत्वं प्राप्ता इवेति,अर्थं च पुस्त- कान्तरं साक्षाद् दृश्यत एवेति ॥ (एवं सव्वेसिमिंदाणं ति) एवमिति, चरमचत्सर्वेषामिन्द्राणामात्मरक्षा वाच्यास्ते चा- र्थत एव सर्वेषामिन्द्राणां सामानिकचतुर्गुणा आत्मरक्षास्तत्र चतुःषष्टिसहस्राणि चमरस्येन्द्रसामानिकानां बलेस्तु षष्टिः, शेषभवनपतीन्द्राणां प्रत्येकं षट् षट् सहस्राणि,शक्रस्य च- तुरशीति , सनत्कुमारस्य द्विसप्तति,ः माहेन्द्रस्य सप्ततिः, ब्रह्मणः षष्टिः, लान्तकस्य पञ्चाशत्, शुक्रस्य चत्वारिंशत्, सहस्रारस्य त्रिंशत्, प्राणतस्य विंशतिः, अच्युतस्य दशस- हस्राणि समानिकानामिति यदाह—

"चउसट्ठी सट्ठी खलु छच्च सहस्सा उ असुरवज्जाणं ।
समाणिया उ एए चउग्गुणा आयरक्खाउ" ॥ १ ॥
"चउरासीइ असीइं बावत्तरि सत्तरी य सट्ठी य
पएणा चत्तालीसा तीसा वीसा दससहस्साणि" ॥ २॥

भ० ॥ टी०॥ ३ श० ६ उ० ॥

आत (य) रक्खा—आत्मरक्षा—स्त्री० आत्मन एव रक्षा य- स्याः इन्द्रवारुणीवृक्षे, ६ त० आत्मनो रक्षा शास्त्रोक्ते चि- न्तकर्त्तृव्य आत्मनो रक्षणे च ॥ वाच० ॥

आत (य) रक्खि (न्) आत्मरक्षिन्—त्रि० आत्मानं रक्ष- त्यपायेभ्यः कुगतिगमनादिभ्य इत्येवंशील आत्मरक्षी । कु- गतिगमनादिभ्य आत्मनो रक्षणशीले, ॥ उत्त० अप्पाणर- क्खी चरमप्पमत्तो, ॥ उत्त० ६ ॥

आत (य) रक्खिय—आत्मरक्षित—त्रि० आत्माऽपायेभ्यो दुर्ग- तिगमनादिभ्यो रक्षितो येन स तथा । दुर्गतिगमनहेतुनिबन्धन सावद्यानुष्ठानाभिवृत्ते, ॥ सूत्र० ॥ आयपरक्कमे आयर- क्खिए ॥ सूत्र० ॥ दुर्गतिगमनहेतुनिबन्धनस्य सावद्या- नुष्ठानस्य निवृत्तत्वादिति ॥ सूत्र० ॥ "अरइं पिट्ठओ किच्चा विरए आयरक्खिए" । उत्त० ॥ आत्मरक्षितो दुर्गतिहेतोरप- ध्यानादेरनेनेत्यात्मरक्षितः । आहिताग्न्यादिषु दर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः ॥ उत्त० ॥

आत (य) वं—आत्मवत्—त्रि० आत्मा ज्ञानादिकोऽस्या- स्तीत्यात्मवान् । ज्ञानादिमति, ॥ आचा० ॥
आत्मा चित्तं वश्यतयाऽस्त्यस्य मतुप् मस्य वः स्त्रियां ङीप् । १ वश्यचित्ते, २ निर्विकारचित्ते च आत्मा प्रकाश्यतया विद्यतेऽस्य आत्मप्रकाशके, शास्त्रे आत्मना तुल्यक्रियावति, ४ आत्मतुल्यक्रियायाम्, अव्य० ॥ वाच० ॥

आत (य) वस—आत्मवश—त्रि० आत्मनो वश आयत्तता यत्र । आत्माधीने, "यद्यदात्मवशं तु स्यात्तत्तत्सेवेत यत्न- तः । सर्वं परवशं दुःखं सर्वमात्मवशं सुखम् ॥ मनु० वाच०॥
सव्वत्थेसु विमुत्ता साहू सव्वत्थ होइ अप्पवसो
सर्वार्थेषु विमुक्तः सर्वपदार्थेषु ममतारहितः साधुर्मोक्षसा- धकः सर्वत्रात्मवशो भवति न कुत्रापि परवश इति ॥ग० ॥

आत (य) वस्स—आत्मवश्य—त्रि० आत्मनो वश्यो, य- स्य । वशीभूतमनस्के, आत्मनो वश्ये च ॥ वाच० ॥

आत (य) वायपत्त—आत्मवादप्राप्त—त्रि० आत्मन उपयो- गलक्षणस्य जीवस्यासंख्येयप्रदेशात्मकस्य संकोचविका- शभाजः स्वकृतफलभुजः प्रत्येकसाधारणतया व्यवस्थित- स्य द्रव्यपर्यायतया नित्यानित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य वा वाद आत्मवादस्तं प्राप्त आत्मवादप्राप्तः । सम्यग् यथा- वस्थितात्मस्वतत्त्ववेदिनि, सूत्र० ॥ "आयवायपत्ते विऊ" ॥ सूत्र० ॥

आत (य) वि [द्] आत्मविद्—त्रि०आत्मानं श्वभ्रादिप- तनरक्षणद्वारेण वेत्तीत्यात्मवित् । आत्मनो रक्षके, ॥ आचा० ॥
आत्मानं यथार्थरूपेण वेत्ति—विद्—क्विप्—६ त० आत्म- स्वरूपज्ञे, आत्मानं स्वपक्षं वेत्ति क्विप् । २ । स्वपक्षज्ञातरि, ॥ वाच० ॥

आत (य) विज्जा—आत्मविद्या—स्त्री० आत्मनो विद्या आत्मनो यथास्वरूपावेदकविद्यायाम् तद्विद्यासाधने शा- स्त्रे च ॥ वाच० ॥

आत (य) वीरिय—आत्मवीर्य—न० वीर्यभेदे, "आयवीरियं दुविहं विओगायवीरियं] च अविओगायवीरियं च । विओगायवीरियं जहा संसारावत्थस्स जीवस्स मणा- माइजोगा वियोगजा भवंति अविओगायवीरियं पुण उवओगो असंखेज्जा पएसा पएसाणं" ॥ नि० चू० ॥

आत (य) विसोहि—आत्मविशुद्धि—स्त्री० उत्कालिकश्रुत- विशेषे, आत्मनो जीवस्यालोचना प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिप्रभृति- प्रकारेण विशुद्धिः कर्ममलविगमलक्षणा प्रतिपाद्यते यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा आत्मविशुद्धिरिति ॥ नं० ॥ आत्मनो जीव- स्यालोचनादिप्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिप्रकारेण विशुद्धिः कर्म

[illegible] [illegible] महत्त्वनमात्मविशुद्धि- [illegible]

[illegible] (न) [illegible] —त्रि० अलसे, [illegible] पो पवेया [illegible] । [illegible] ऽनमो विसम्भोगिको [illegible]

[illegible] —पुं० आत्मना संवेत्यंते- [illegible] । स्था० । उपसर्गभेदे (अस्य [illegible] उपसर्गशब्दे) । स्था० ॥

[illegible] (द) [illegible] —पुं० आत्मनः शरीरस्य [illegible] ।[illegible], । पा० । आत्मनो मनसः [illegible] । [illegible], । [illegible] ।

[illegible] (द) [illegible] —त्रि० आत्मनः शरी- [illegible] तत्परे तत्प्रधानम [illegible], पो० ।

[illegible] (द) [illegible] —पुं० संयमनं सं- [illegible] । आत्मसंयम- [illegible] दो ति समारे रत- [illegible] जिनो दित [illegible]

[illegible] —[illegible] स्वयोपरागभेदे, [illegible]

[illegible] ॥ गुरु० ॥

[illegible] बहुमानो भेतनात्मेऽगु- [illegible] प्रत्याख्यां [illegible] ॥ सूत्र० ॥

[illegible] —पुं० आत्मनाऽति- [illegible], तत्र नेयादि- [illegible]

[illegible] —त्रि० आत्मनः यु- [illegible] वृद्धि [illegible] अन्यत- [illegible] समम- [illegible]

[illegible] —[illegible] महत्त्वं [illegible] आत्मानुभव- [illegible]

[illegible]

जिस्यं प्रकाशस्वभावसाधर्म्यात्विरत [illegible] येस्य निवेदनीयं भवदीयोऽहं किङ्करो [illegible] निमग्नस्य नाथा इत्येवं समर्पणं सर्वैस्त [illegible] कार्यैर्द्विपदचतुष्पदधनाद्यर्पणलक्षणैरप्र [illegible] कथंचिन्निवेदनं इदमत्यर्थमव्यभिचारितया घेदनमित्याह आत्मनः स्वस्याच दीक्षा [illegible] मिति गाथार्थः ॥ २९ अथ तदात्मनिवेदनं गुरु [illegible] न वा यदि न प्रतिपद्यते तदा न गुरु [illegible] कां परिहरन्नाह ॥

एसा खलु गुरुभत्ती उक्कोसो एस दाणधम्मो [illegible] भावविसुद्धीए दढं इहरा वि य वीयणेयस्स ॥ [illegible]

व्याख्या–यदेतत् गुरूणां [illegible] खलु वाक्यालंकारेऽथवाऽवधारणे नेन दो [illegible] यदाह "का भक्तिस्तस्य येनात्मा सर्वथा [illegible] भक्तेः कार्यमेवाहुर्यतो नाप्यनियोजनं" [illegible] बहुमानो गुरुभक्तिश्च सदा विधेया दुष्प्रती [illegible] स्तस्याश्च [illegible] (तिण्हं दुप्पडियारं समणा उ सो [illegible] गुरुस्स भट्टिस्स) तथा "गुरुभक्तेः [illegible] रूपमम "लोकद्वितयभाविन्यस्ततः सु [illegible] उत्कृष्यत इत्युत्कर्षं उत्कृष्ट (एसत्ति) [illegible] गु शब्दस्य संबंधादेव यथायमेव गुरोरात्म [illegible] त्योपदर्शनस्थाने हि तद्वैधर्म्ये दर्श [illegible] प्यात्मदानधर्मस्येयोत्कृष्टता दानधर्मो [illegible] नुष्ठाने विधेयश्चासौ महार्थसाधकत्वात् [illegible] नि. शुभाशुभा दानात्सौभाग्यमुत्तमं । [illegible] इत्युक्तेनधर्मो यदस्ततः "किं यथाकथंचिद [illegible] त्कृष्टदानधर्मो भवति नेत्याह भावविशुद्ध्या [illegible] संकलया इदमत्र परिणामकलंकं च [illegible] भावनुरूपभावे किं स्यादित्याह (इहरा वि [illegible]) वा भावविशुद्धिव्यतिरेकेणेत्यर्थः अपि चेति [illegible] धीजमिव बीजं हेतुर्भवतीति प्रकृतोऽपि [illegible] यो नाथानुष्ठानकारणत्वादेतत्कर्याप्युत्कृष्टदान [illegible] मिति महत्त्वमिति गाथार्थः ॥ ३० ॥ कथं [illegible] भावपूर्वकमात्मनिवेदनमुत्कृष्टदानधर्मो [illegible]

जं दाणमंतरियविणं तं पि अणुमाण [illegible] णार य भागाभावा उत्तमो होइ दाण [illegible]

[illegible]

मेयस्मस्ति" अतो गुरुणा अप्रतिपन्नत्वेऽपि न निष्फलमनिवेदनस्येति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

यदि तदात्मनिवेदनं गुरुः प्रतिपद्यते तदाधिकरणदोषो स्यादित्याशंकापरिहारमाह—

णो वि णाहिगरणं ममत्तरहियस्स एत्थ वत्थुम्मि ।
भावसुद्धिहेउं आणाए पयत्तमाणस्स ॥ ३२ ॥

रपि न केवलं दीक्षितस्यात्मनिवेदने निष्फलत्वलक्षणो षोऽभिहितयुक्तेन भवति धर्माचार्यस्यापि न नैवाधिक्रिय-दुर्गतायनेनात्मेत्यधिकरणं दीक्षितेनात्मनिवेदिते परिग्रहामानुमतिरूपो दोषो भवतीति गम्यते किंभूतस्येत्याह-मत्वरहितस्य निःसंगस्य केत्याह अत्र एतस्मिन्ननंतरोक्ते वस्तुनि पदार्थे दीक्षितस्वतदीयापत्यवित्तादिरूपे नः किंभूतस्येत्याह प्रवर्त्तमानस्य व्याप्रियमाणस्य कया समया आप्तोपदेशेन किमर्थं तद्भावशुद्धिहेतुं दीक्षितस्यपरिणामविशोधनहेतोरेवं हि प्रवृत्तौ तस्य भावशुद्धिरुजायत इत्येवं चेहानुमानप्रयोगो यदुत दीक्षितात्मनिवेद- गुरोरधिकरणं न भवति ममत्वरहितत्वाच्छरीरादिवदेति दृष्टांतोऽभ्यूह्यः । न च ममत्वरहितत्वमसिद्धं तदुपकाराशया प्रवृत्तत्वाचारित्रोपकाराय भोजनादावियेति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

[य] समया—आत्मसमता—स्त्री० आत्मौपम्ये, सर्वात्मौपम्यं समाचरेदित्याह—"आततो बहिया पास तम्हा न हंता ण विज्जायए" ॥ आचा० ॥ यथा ह्यात्मनः सुखमिष्टमितरत्त्वन्यथा तथा बहिरप्यात्मनो व्यतिरिक्तानामपि जन्तूनां सुखप्रियत्वमसुखाप्रियत्वं च पश्यावधारय तदेवमन्यमतां सर्वप्राणिनामयथार्थं किं कर्त्तव्यमित्याह—तम्हा इत्यादि । यस्मात्सर्वेऽपि जंतवो दुःखद्विषः सुखलिप्सवस्तस्मात्तेषां न हंता न व्यापादकः स्यात् नाप्यपरैस्तान् जंतून् विविधैर्नानाप्रकारैरुपायैर्घातयेदिति ॥ आचा० ॥

[य] समुब्भव—आत्मसमुद्भव—पुं० आत्मा देहो म- परमात्मा वा समुद्भवोऽस्य १ पुत्रे, २ मनोभवे कामे, व पुं० ३ मनोजन्ये सुखादौ, त्रि० ४ कन्यायां, ५ बुद्धौ, च स्त्री० ६ परमात्मसम्भूते आकाशादौ, त्रि० ७ चतुर्मुखे, ८ शिवे, ९ विष्णौ, १० परमात्मनि च पुं० ॥ वाच० ॥

[य] समोयार—आत्मसमवतार— पुं० शरीरभव्य-शरीरव्यतिरिक्तद्रव्यसमवतारभेदे,

सव्वदव्वा वि णं आयसमोआरेणं आयभावे समोअरंति ॥
॥ अनु० मू० ॥

शरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्यसमवतारस्त्रिविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा आत्मसमवतार इत्यादि । तत्र सर्वद्रव्याण्यप्यात्मसमवतारेण चिन्त्यमानान्यात्मभावे स्वकीयस्वरूपे समवतरंति वर्तंते तदव्यतिरिक्तत्वाचेषां ॥ अनु० टी० ॥

(अत्र बहुवक्तव्यता समवतारशब्दे)

[य] सरीरखेत्तोगाढ—आत्मशरीरक्षेत्रावगाढ—त्रि० स्वशरीरक्षेत्रव्यवस्थिते, "आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारन्ति,, स्वशरीरक्षेत्रे व्यवस्थितानित्यर्थः ॥ भ० ॥

[य] साय—आत्मसात—न० आत्मसुखे,

भूताइं जे हिंसति आयसाते ॥ सूत्र० मू० ॥

अभूवन् भवंति भविष्यन्तीति भूतानि प्राणिनस्तान्यात्मसुखार्थं हिनस्ति व्यापादयतीति ॥ सूत्र० टी० ॥

आत [य] सायाणुगामि [न्]—आत्मसातानुगामिन्—पुं० स्वसुखलिप्सौ,

हंता छेत्ता पगब्भित्ता आयसायाणुगामिणो ॥ सूत्र० मू० ॥

आत्मसातानुगामिनः स्वसुखलिप्सव इति ॥ सूत्र० ॥

आत [य] सिद्ध—आत्मसिद्ध—त्रि० आत्मना सिद्धः १ स्वयंसिद्धे, २ अयत्ननिष्पन्ने, ॥ वाच० ॥

आत [य] सुह—आत्मसुख—न० शरीरसुखे,

आयसुहं पडुच्च ॥ सूत्र० मू० ॥

आत्मसुखम्प्रतीत्य स्वस्य शरीरसुखकृते इति ॥ सूत्र० ॥

जे छिंदंति आयसुहं पडुच्च ॥ सूत्र० मू० ॥

जीवसुखे,

अर्हत्क्रमाम्भोजयुगोपयोगि चेतः कुरुष्वात्मसुखं लभस्व ॥ द्रव्या मू० ॥

आत्मनो जीवस्य सुखं निराबाधानुभवं लभस्व प्राप्नुहि नयज्ञानात् जीवादीन् परीक्ष्य कर्मभ्य आत्मानं वियोज्यानन्तसुखभाग् भवेत्यर्थः । द्रव्या० ॥ आत्मैव सुखमस्य । आत्मलाभमात्रेण सुखिनि, त्रि० आत्मैव सुखं सच्चिदानन्दरूपत्वात् । आत्मरूपे परमानन्दे, न० ॥ वाच० ॥

आत [य] सोहि—आत्मशुद्धि—स्त्री० आत्मनो देहस्य मनसो वा शुद्धिः । देहशुद्धौ, चित्तशुद्धौ, च ॥ वाच० ॥ कर्मक्षयोपशमक्षये च "आयपओगमायसोहीए" ॥ आचा० ॥ आत्मशुध्या कर्मक्षयोपशमक्षयलक्षणयाऽऽयतयोगं सुप्रणिहितमनोवाक्कायात्मकं विधायेति ॥ आचा० ॥

आत [य] हित—आत्महित—त्रि० स्वहिते, "आयहियाए सणिणसेज्जाओ,, ॥ सूत्र० ॥ आत्महिताय स्वहितं मन्यमाना इति ॥ सूत्र० ॥ शरीराय हिते, "आयट्ठीणं आयहिताणं" ॥ ॥ दशा० ॥ आत्महितानां हितमिव हितं आत्महितं च शरीरे आत्मनि च भवति । तत्र शरीरे हिताहितं पथ्यापथ्याहारादिकं । आत्मनि तु हिंसादिप्रवृत्तिनिवृत्ती । अथवाऽऽत्मनो हितानि त्रीणि विशिष्टानि पापविध्वंसकानि तदपनयनं तदस्ति येषान्ते आत्महिता इति ॥ दशा० ॥ अहिताचाराश्च चौरादयोऽयं त्वात्महित ऐहिकामुष्मिकापायभीरुत्वादिति ॥ सूत्र० ॥ "आयहिए अणियाण संवुडे" ॥ सूत्र० ॥

आयहेउ—आत्महेतु—पुं०—आत्मनिमित्ते, "आयहेउं परिओभये" आत्महेतोरात्मनिमित्तमिति ॥ दशा० ॥ "केइ पुरिसे आयहेउं वा णाइहेउं वा" ॥ सूत्र० ॥ आत्मनिमित्तमात्मार्थमिति ॥ सूत्र० ॥

आता (अप्पा)—स्त्री० आत्मन्—पुं० अत-मनिण् । स्वरूपे, ॥ वाच० ॥ "भस्मात्मनोः पो वा" इति प्राकृतसूत्रेण भस्मात्मनोः संयुक्तस्य पो वा अप्पा—अप्पाणं—पक्षे अत्ता ॥ प्रा० व्या० ॥ "पुंस्यन आणो राजवच्च" इति प्राकृतसूत्रेण पुंलिङ्गे वर्तमानस्यात्मं तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति पक्षे यथा दर्शनं राजवत्कार्यं भवति

त्यादयः प्रवर्तते ॥ पक्षे तु राज्ञः जश्शस्ङसिङसां णोणो णाइणममामा इति प्रवर्तते ॥ अप्पाणो । अप्पाणा । अप्पाणं । अप्पाणे । अप्पाणेण । अप्पाणेहिं । अप्पाणाओ । अप्पाणासुन्तो । अप्पाणस्स । अप्पाणाण । अप्पाणम्मि । अप्पाणेसु । अप्पाणकअं । पक्षे राजवत् । अप्पा । अप्पो । हे अप्पा । हे अप्प । अप्पाणो चिट्ठंति अप्पाणो पेच्छ अप्पाणा अप्पेहिं । अप्पाणो । अप्पाओ । अप्पाउ अप्पाहि । अप्पाहिन्तो । अप्पा । अप्पासुन्तो अप्पाणो धणं अप्पाणं । अप्पे । अप्पेसु ॥ प्रा० व्या० ॥ "आत्मनष्टो णिअणइआ" इति प्राकृतसूत्रेणात्मनः परस्याष्टायाः स्थाने णिआणइआ इत्यादेशौ वा भवतः । अप्पणिआ पाउसे उवगअम्मि अप्पणिआ अविपङ्खिआणिआ अप्पणइआ । पक्षे-अप्पाणेण । यत्ने, ॥ वाच० ॥ स्वस्मिन् आयाए एगंतमंतं अवक्कमंति (आयाएत्ति) आत्मना स्वयमित्यर्थ इति ॥ भ० ॥

दोहिं ठाणेहिं आयासरीरं फुसित्ताणं णिज्जाति देसेण वि आयासरीरं फुसित्ताणं णिज्जाति सव्वेण वि आयासरीरं फुसित्ताणं णिज्जाति एवं फुरित्ता एवं फुडित्ता एवं संवट्टित्ता निव्वट्टित्ता ॥ स्था० ॥ मू० ॥

द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां (देसेण वित्ति) देशेनापि कतिपयप्रदेशलक्षणेन केषांचित्प्रदेशा वा इलिकागत्योत्पादस्थानं गच्छता जीवेन शरीराद्बहिः क्षिप्तत्वात् आत्मा जीवः शरीरं देहं स्पृष्ट्वा श्लिष्ट्वा निर्याति शरीरान्मरणकालेऽपि निस्सरतीति (सव्वेण वित्ति) सर्वेण सर्वात्मना सर्वैर्जीवप्रदेशैः कन्दुकगत्योत्पादस्थानं गच्छता शरीराद्बहिः प्रदेशानामक्षिप्तत्वादिति अथवा देशेनापि देशतोऽपि अपि शब्दः सर्वेणापीत्यपेक्षः । आत्मा शरीरं कोऽर्थः शरीरं देशं पादादिकं स्पृष्ट्वा अवयवान्तरेभ्यः प्रदेशसंहारान्निर्याति स च संसारी सर्वेणापि सर्वतयाप्यपि निर्देशेनापीत्यपेक्ष. सर्वमपि शरीरं स्पृष्ट्वा निर्यातीति भावः स च सिद्धो वक्ष्यति च "पायणिज्जाणे निरएसु उववज्जंतीत्यादि" यावत् (सव्वंगनिज्जाणे सिद्धसु त्ति) । आत्मना शरीरस्य स्पर्शने सति स्फुरणं भवतीत्यत उच्यते ॥ एवमित्यादि एवमिति दोहिं ठाणेहिं इत्याद्यभिलापसंसूचनार्थः तत्र देशेनापि कियद्भिरप्यात्मप्रदेशैरिलिकागतिकाले (सव्वेण वित्ति) सर्वैरपि गेन्दुकगतिकाले शरीरं ॥ फुरित्ताणं ति स्फोरयित्वा संस्पन्दनं कृत्वा निर्याति अथवा शरीरकं देशतः शरीरदेशमित्यर्थः स्फोरयित्वा पादादिनिर्याणकाले सर्वतः शरीरं स्फोरयित्वा सर्वाङ्गनिर्याणावसर इति स्फुरणाय आत्मयत्नं स्फुटं भवतीत्याह एवमित्यादि एवमिति तथैव देशेनात्मप्रदेशेन शरीरकं फुडित्ताणं ति सचेतनतया स्फुरणलिङ्गतः स्फुटं कृत्वा इलिका गतौ सर्वेण सर्वात्मना स्फुटं कृत्वा गेन्दुकगताविति अथवा शरीरकं देशतः आत्मवत्तया स्फुटं कृत्वा पादादिना निर्याणकाले सर्वतः सर्वाङ्गनिर्याणावसर इति अथवा स्फुटित्वा स्फोटयित्वा विशीर्णं कृत्वा तत्र देशतोऽप्यदेशेन सर्वत सर्वशरीरेण देवदीपादिजीववदिति शरीरकं आत्मवत्तया स्फुटं स्फुटं सम्यगवबोधमिति वाच्यत्वेनेत्याह एवमित्यादि एवमिति तथैव (संवट्टइत्ता नि) सवर्तं संवर्त्य संकोच्य देशेनेलिकागतौ शरीरसंसक्तदेशैः सर्वेण सर्वात्मना गेन्दुकगतौ सर्वात्मप्रदेशानां शरीरे स्वस्थाने संवर्त्येति अथवा शरीरकं संवर्त्य-

मुपचारादिलिकायोगादिलिकापुत्रवत् तत्र देशेन. संवर्तनं संसारिणो म्रियमाणस्य पादादिगतजीवप्रदेशसंहारात्सर्वतस्तु निर्याणं गतुरिति । अथवा शरीरकं देशतः संवर्त्य हस्तादि सङ्कोचनेन सर्वतः सर्वशरीरसङ्कोचनेन पिपीलिकादिवदिति आत्मनश्च संवर्तनं कुर्वन् शरीरस्य निवर्तनं करोतीत्याह एवं (निवट्टइत्ताणं ति) तथैव निवर्त्य जीवप्रदेशेभ्यः शरीरकं पृथक् कृत्वेत्यर्थः तत्र देशेनेलिकागतौ सर्वेण गेन्दुकगतावथवा प्रदेशतः शरीरकं निवर्त्यात्मन पादादिनिर्याणवत् सर्वतः सर्वाङ्गनिर्याणवदिति अथवा पञ्चविधशरीरसमुदयापेक्षया देशतः शरीरमौदारिकादिनिवर्त्य तैजसकार्मणे त्वादायैव तथा सर्वेण सर्वशरीरसमुदायं निवर्त्य निर्याति सिद्धयतीत्यर्थः अनन्तरं सर्वनिर्याणमुक्तं तच्च परम्परया धर्मश्रवणलाभादिषु ते च यथा स्युस्तथा दर्शयन्नाह (दोहीत्यादि) कण्ठ्यवरं (खएण चेवत्ति) ज्ञानावरणीयस्य दर्शनमोहनीयस्य च कर्मण उदयप्राप्तस्य क्षयेण निर्जरणेन अनुदितस्य चोपशमेन विपाकानुभवेन क्षायोपशमेनेत्युक्तं भवति यावत्करणात् केवलं बोहिबुज्झेज्जा मुंडेभवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा केवलं बंभचेरवासमावसेज्जा केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा केवलेणं संवरेणं संवरेज्जा केवलमाभिणिबोहियनाणमुप्पाडेज्जा" इत्यादि द्रश्यं यावन्मनःपर्यवज्ञानमुत्पादयेदिति केवलज्ञानं तु क्षयादेव भवतीति तन्नोक्तमिह च यद्यपि बोध्यादयः सम्यक्चारित्ररूपत्वात्केवलेन क्षयेणोपशमेन च भवंति तथाप्येते क्षयोपशमेनापि भवंति श्रवणाभिनिबोधिकादीनि तु क्षयोपशमेन भवन्तीति सर्वसाधारणः क्षयोपशम उक्तः । स्था० ३ ठा० ॥ देहे, उक्तं हि "धर्मधृत्याभिधीन्द्रकत्वक्तत्त्वसूर्यदेहेषु । शीलानिलमनोयत्नकवर्येष्वात्मनः स्मृतिरिति ॥ उत्त० ॥ तथा चाचाराङ्गसूत्रम् ।

जमिणं विरूवरूवेहिं सत्थेहिं लोगस्स कम्मसमारम्भा कज्जंति तं जहा अप्पणो से पुत्ताणं इत्यादि ॥ आचा० ॥

अप्पणो इत्यादि तद्यथेत्युपप्रदर्शनार्थं । लोकमात्रमेवान्यद्वधं जातीयकं मिश्रादिकं द्रष्टव्यं (से) तस्यारम्भारिप्सोरयं आत्मा शरीरं तस्मै अर्थं तदर्थं कर्म्मारम्भाः पाकादयः क्रियन्ते ॥ आचा० ॥ मनसि, बुद्धिस्थे निजे स्वभावे, बुद्धौ च ॥ वाच० देहावच्छिन्ने चैतन्ये च । अन्तःकरणे, ॥ वाच० ॥ ज्ञाने, प्रकाशस्वरूपे बुद्धावात्मनि, बुद्धिर्हि मन आदिकरणानि प्राप्नोतीत्यात्मा तेषां प्रत्यभिज्ञानम् ॥ वाच० ॥ अर्के, वह्नौ, वायौ, ॥ वाच० ॥ अततीत्यात्मा ॥ विशे० ॥ अतति सततं गच्छत्यपरापरान् स्वपरपर्य्यायानित्यात्मा अथवा अत धातोर्गमनार्थत्वेन ज्ञानार्थत्वाद्तति सततमवगच्छत्युपयोगलक्षणत्वादित्यात्मा ॥ भ० ॥ अतति सततमवगच्छति अत सातत्यगमन इति वचनात् अत् धातोर्गत्यर्थत्वाद् गत्यर्थानां च ज्ञानार्थत्वादनवरत जानातीति निपातनादात्मा जीव उपयोगलक्षणत्वादस्य सिद्धसंसारिवस्थाद्वयेऽप्युपयोगभावेन सततावबोधभावात् सततावबोधाभावे चाजीवत्वप्रसङ्गात् अजीवस्य च पुनर्जीवत्वाभावात् भावे चाकाशादीनामपि तथात्वप्रसङ्गात् एवं च जीवनादित्वाभ्युपगमाभावप्रसङ्ग इति । अथवा अतति सततं गच्छति स्वकीयान् ज्ञानादिपर्य्यायानित्यात्मा नन्वेवमाकाशादीनामप्यात्मशब्दव्यपदेशप्रसङ्गस्तेषामपि स्वपर्य्यायेषु सततगमनादन्यथा अपरिणामित्वेनावस्तुत्वप्रसङ्गादिति

नैगम व्युत्पत्तिनिमित्तत्वादस्य उपयोगस्यैव च प्रवृत्तिनिमित्तत्वाज्जीव एवात्मा नाकाशादिरिति यद्वा संसार्य्यपेक्षया नानागतिषु सततगमनान्मुक्तापेक्षया च भूततद्भावत्वादात्मा जीवः ॥ स्था० ॥ अतति सातत्येन गच्छति तांस्तान् ज्ञानदर्शनसुखादिपर्य्यायानित्याद्यात्मादिशब्दव्युत्पत्तिनिमित्तसंभवात् उक्तञ्च "एवं जीवो जीवो संसारी पाणधारणागुणओ । सिद्धो पुणरज्जीवो जीवणपरिणामरहिओत्ति" ॥ आ० म० ॥ को ह्यात्मा भगवानाह योऽहमित्यभिमन्यते स कीदृक् सूक्ष्मोऽसौ किं तत्सूक्ष्मं यन्नगृह्णीमः न तु शब्दगंधानिलाः किं तु ते इंद्रियग्राह्याः तेन ग्रहणमात्मा न तु ग्राहयिता हि सः आ० चू० ॥

(१) भेदा आत्मनः त्रिविध आत्मा ।
(२) निक्षेप आत्मनः ।
(३) भेदाः अष्टविध आत्मा ।
(४) भेदाः सूक्ष्मा बादराश्च ।
(५) लक्षणम् आत्मनः ।
(६) परिभोगोपभोगकषायद्वाराणि ।
(७) इन्द्रियाण्यात्मनः ।
(८) चित्तादीनि आत्मनः ।
(९) अस्तित्वमात्मनः ।
(१०) अध्यास्थानमात्मनः ।
(११) अस्तित्वमिन्द्रभूतिं प्रति ।
(१२) अभौतिकत्वमात्मनः ।
(१३) कस्या दिश आगतोऽहम् ।
(१४) अन्यत्वममूर्त्तत्वमनित्यत्वं च ।
(१५) कर्त्तृत्वमात्मनः ।
(१६) विभुत्वमात्मनः ।
(१७) परिमाणम् आत्मनः ।
(१८) एकत्वमात्मनः ।
(१९) क्रियावत्वमात्मनः ।
(२०) ज्ञानमात्मनो भिन्नमभिन्नं च ।
(२१) द्वाभ्यां स्थानाभ्यामात्मा जानाति ।
(२२) स्फुटगाथाः ।
(२३) क्षणिकत्वमात्मनः ।
(२४) रत्नप्रभादिभावानामात्मत्वम् ।
(२५) इलोकाः अप्पाणई वेयरणीति ।

(१) स च त्रि विधः-

बाह्यात्मा चांतरात्मा च परमात्मेति च त्रयः । ॥ द्वा० ॥
कायाधिष्ठायकध्येयाः प्रसिद्धा योगवाङ्मये ॥

बाह्यात्मा चेति कायः स्वात्मधिया प्रतीयमानोऽहं स्थूलोऽहं कृश इत्याद्युल्लेखेनाधिष्ठायकः कायचेष्टाजनकप्रयत्नवान् ध्येयश्च ध्यानभाव्य एते त्रयो बाह्यात्मा चांतरात्मा च परमात्मा चेति योगवाङ्मये योगशास्त्रे प्रसिद्धाः ॥ द्वा० ॥ ॥ टी० ॥ तत्र यस्य मनोवचनादिषु आत्मत्वभ्रमदेह एवात्मा एवं सर्वपौद्गलिकप्रपञ्चेषु आत्मनिष्ठेषु आत्मत्वबुद्धिः स बाह्यात्मा १ मिथ्यादृष्टिः एव पुनः स कर्मावस्थायामपि आत्मनि ज्ञानाद्युपयोगलक्षणे शुद्धचैतन्यलक्षणे महानंदस्वरूपे निर्विकारामृताबाधरूपे समस्तपरभावमुक्ते आत्मबुद्धिः अंतरात्मा सम्यग्दृष्टिगुणस्थानकतः क्षीणमोहं यावत् अंतरात्मा उच्यते यः केवलज्ञानदर्शनोपयुक्तः शुद्धसिद्धः स परमात्मा संयोगी अयोगी केवली सिद्धश्च स परमात्मा उच्यते ॥ अष्ट० ॥ अस्य वक्तव्यता दशवैकालिके ॥

(२) अधुना जीवपदमाह-

जीवस्स उ निक्खेवो परूवणा लक्खणं च अत्थित्तं ॥
अन्नासुरत्तं निच्चकारगो देहवावित्तं ॥ २२७ ॥
गुणिउड्ढगइत्तेयानिम्मयसाफल्लता य परिमाणे ।
जीवस्स तिविहिकालंमि परिक्खा होइ कायव्वा ॥२२८ ॥

(दो दारगाहाओ) व्याख्या जीवस्य निक्षेपो नामादिः प्ररूपणा. द्विविधाश्च भवंति जीवा इत्यादिरूपा लक्षणं ज्ञानादि अस्तित्वं सत्त्वं शुद्धपदवाच्यत्वादिना । अन्यत्वं देहात् । अमूर्तत्वं स्वतः । नित्यत्वं विकाराद्यनुपलंभेन । कर्तृत्वं स्वकर्मफलभोगात् । देहव्यापित्वं तत्रैव तल्लिंगोपलब्ध्या । गुणित्वं भोगादिना । ऊर्द्ध्वगतित्वमगुरुलघुभावेन । अनिर्मायता विकाररहितत्वेन । सफलता च कर्म्मणः । परिमाणं लोकाकाशमात्र इत्यादि । एवं जीवस्य त्रिविधकाल इति त्रिकालविषया परीक्षा भवति कर्त्तव्या इति । द्वारगाथाद्वयसमासार्थः । व्यासार्थस्तु भाष्यादवसेय. ॥

तया च निक्षेपमाह-

नामं ठवणा जीवो दव्वजीवो य भावजीवो य ।
ओहभवग्गहणंमि य तब्भवजीवे य भावंमि ॥२२९ ॥दश०॥

व्या० नामस्थापनाजीव इति । जीवशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते । नामजीवः स्थापनाजीव इति । तथा द्रव्यजीवश्च भावजीवश्च वक्ष्यमाणलक्षणः । तत्रौघेत्योघजीवः । भवग्रहणे चेति भवजीवस्तद्भवजीवश्च तद्भव एवोत्पन्नः भावे भावजीव इति गाथासमासार्थः ॥

व्यासार्थं त्वाह-

नामं ठवणागयाओ दव्वे गुणपज्जवेहिं रहिओ त्ति ।
तिविहो य होइ भावे ओहे भवतब्भवे चेव ॥ २३० ॥

व्या० ॥ नामस्थापने गते सुवर्णेत्यादीतिभावः । द्रव्य इति द्रव्यजीवो गुणपर्यायाभ्यां चैतन्यमनुष्यत्वादिलक्षणाभ्यां रहितः । बुद्धिपरिकल्पितो न त्वसावित्थंविध. सम्भवतीति । त्रिविधश्च भवति भाव इति ।
भावजीवत्रैविध्यमाह-ओघजीवो भवजीवस्तद्भवजीवश्चेति । प्राग्गाथोक्तमप्येतदित्थं विधभाष्यकारदीर्घप्रामाण्यतोऽदुष्टमेवेति तु अन्ये पठंति "भावे उ तिहा भणिओ तं पुण संखेवओ वोच्छं" भाव इति भावजीवः । त्रिधेति त्रिप्रकारो भणितो निर्युक्तिकारेण ओघजीवादिस्तमपि च भावार्थमधिकृत्य संक्षेपतो वक्ष्य इति गाथार्थः

तत्रौघजीवमाह

संते आउयकम्मे धरई तस्सेव जीवई उदए ।
तस्सेव निज्जराए मओत्ति सिद्धो नयमएणं ॥ २३१ ॥

व्या० ॥ सति विद्यमाने आयुष्ककर्म्मणि सामान्यरूपे ध्रियते सामान्येनैव तिष्ठति मर्यादया एवमित्थमवस्थानमात्राज्जीवत्वमस्येत्याशंक्या त्रैयाम्बर्पयोजनामाह । तदेवो

[illegible] जीवस्युदये । उदये सति जीवत्वासंसार [illegible] [illegible] जीवनाज्जीव इति । तस्यैवायुष्ककर्मणो निर्जरणा [illegible] मृत इति सर्वथा जीवनाभावात् । स च सिद्धो मृतो नान्यः [illegible] तथा जीवनसद्भावात् । [illegible] मृत इति गाथार्थः । जीवत्वने- [illegible] सामान्येन जीवः ओघजीवितविशिष्टो जीवः [illegible] भवति उक्त ओघजीवित- विशिष्ट ओघजीवः ॥

[illegible] तद्भवजीवं चाह ॥

जेन य धरइ भवाओ, जीवो जेण य भवाउ संकमइ ।
जाणाहि तं भवाउ चउव्विहं तब्भवे दुविहं ॥ २३२ ॥
निरेओ त्ति गई । अ० ४ ॥

[illegible] येन च नारकाद्यायुष्केणाध्रियते तिष्ठति । भगवतो [illegible] जीवस्तथा येन च मनुष्याद्यायुष्केण [illegible] संक्रामति याति । मनुष्यादिभवांतर- [illegible] । जानीहि विद्धि । तदित्थंभूतं भवा- [illegible] चतुर्विधं नारकतिर्यङ्मनुष्यामरभेदेन तथा [illegible] वर्तते । तच्च द्विविधं तिर्यक्त्व- [illegible] । यस्मात्तावेव मृतौ संतौ भूय- [illegible] नान्ये । तद्भवजीवितं च तस्मा- [illegible] इति । अत्रापि च [illegible] जीव एव ग्राह्यः । [illegible] गाथार्थः । उक्तो नि- [illegible]

(६) [illegible] सूत्रम्—

[illegible] भंते ! [illegible] ? गोयमा ! अट्ठविहा आता [illegible] कसायाता जोगाता उवओगाता [illegible] वीरियाता ॥ भ० ॥ [illegible]

([illegible]) [illegible] स्वपरपर्या [illegible] [illegible] [illegible] आत्मा, [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] ([illegible]) उपयोगः [illegible] [illegible] [illegible]

णां वीर्यमिति ॥ भ० टी० श० १२ उ० १० ॥

एवमष्टधात्मानं प्ररूप्याऽथ [illegible] भेदान्तरं युज्यते यस्य न युज्यते तस्य तद्दर्शयितु-

जस्स णं भन्ते ! दवियाता तस्स णं कसायाता [illegible] याता तस्स दवियाता ? गोयमा ! जस्स [illegible] कसायाता सिय अत्थि सिय णत्थि, [illegible] तस्स दवियाता णियमं अत्थि ॥ भ० [illegible]

जस्सणमित्यादि । इहाष्टौ पदानि स्थाप्यन्ते [illegible] शेषैः सप्तभिः [illegible] रमत्वं जीवत्वमित्यर्थः तस्य कषायात्मा स्या- [illegible] स्ति सकषायावस्थायां स्यान्नास्ति [illegible] पशान्तकषायावस्थायां, यस्य पुनः [illegible] द्रव्यात्मत्वं जीवत्वं नियमादस्ति जीवत्व [illegible] मभावादिति, ॥ भ० टी० श० १२ उ० १० ॥

जस्स णं भंते ! दवियाता तस्स जोगाता [illegible] ता कसायाता भणिया तहा दवियाता जोगाता [illegible] णियव्वा ॥ भ० मू० १० श० १२ उ०

तथा यस्य द्रव्यात्मा तस्य [illegible] स्ति चायोगिसिद्धानामिव, तथा यस्य योगात्मा [illegible] व्यात्मा नियमादस्ति जीवत्वं विना [illegible] पूर्वसूत्रोपमानेन दर्शयन्नाह—एवं जहा [illegible] ॥ भ० टी० श० १२ उ० १० ॥

जस्स णं भंते ! दवियाता तस्स उवओगाता [illegible] स्स पुच्छा भाणियव्वा, गोयमा ! जस्स दविया- [illegible] उवओगाया णियमं अत्थि, जस्स वि उवओगा- [illegible] वि दवियाता णियमं अत्थि जस्स दवियाता [illegible] णाता भयणाए, जस्स पुण णाणाता तस्स दविया- [illegible] यमं अत्थि । जस्स दवियाता तस्स दंसणाता [illegible] अत्थि, जस्स वि दंसणाता तस्स दवियाता [illegible] जस्स दवियाता तस्स चरित्ताया भयणाए, जस्स पुण [illegible] रित्ताता तस्स दवियाता णियमं अत्थि । एवं [illegible] ए वि समं ॥ भ० मू० श० १२ उ० १० ॥

तथा यस्य जीवस्य द्रव्यात्मा तस्य नियमादुपयोगा- [illegible] स्यादुपयोगात्मा तस्य नियमाद् द्रव्यात्मा [illegible] [illegible] अविनाभूतत्वाद्यथा सिद्धस्य, [illegible] स्यादुपयोगात्मा [illegible] (जस्स दवियायेत्यादि) तथा (जस्स [illegible] णाणाया भयणाए, जस्स पुण णाणाया तस्स [illegible] णियमं अत्थि त्ति) यस्य जीवस्य द्रव्यात्मा [illegible] स्यान्नास्ति यथा सम्यग्दृष्टीनां, स्यान्नास्ति [illegible] दृष्टीनामिति भजना, यस्य तु ज्ञानात्मा [illegible] नियमादस्ति यथा सिद्धस्येति, ॥ तथा ॥ (जस्स [illegible]) [illegible] ॥ (जस्स वि [illegible]) [illegible]

रिणामिव ॥ यथा चक्षुर्दर्शनादिदर्शनवतां जीवानामिति, (जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया भयणाए त्ति ॥ यतः सिद्धस्याविरतस्य वा द्रव्यात्मत्वे सत्यपि चारित्रात्मा नास्ति विरतानां चास्तीति भजनेति (जस्स पुण चरित्ता-या तस्स दवियाया नियमं अत्थि त्ति) चारित्रिणां जीवात्वस्याभिचारित्वादिति ॥ एवं (वीरियायाए वि समं ति) यथा द्रव्यात्मनश्चारित्रात्मना सह भजनोक्ता, नियमश्च एवं वीर्यात्मनापि सहेति तथाहि—यस्य द्रव्यात्मा तस्य वीर्यात्मा नास्ति यथा सकरणवीर्यापेक्षया सिद्धस्य, तदन्यस्य त्वस्तीति भजना, वीर्यात्मनस्तु द्रव्यात्मास्त्येव यथा संसारिणामिति ॥ ७ ॥ भ० टी० श० १२ उ० १०॥

अथ कषायात्मनः सहान्यानि पदानि चिन्त्यन्ते—

जस्स णं भंते ! कसायाया तस्स जोगाया पुच्छा गोयमा ! जस्स कसायाया तस्स जोगाता णियमं अत्थि, जस्स पुण जोगाया तस्स कसायाता सिय अत्थि सिय णत्थि । एवं उवओगाए वि समं कसायाता णेयव्वा । कसायाता णाणाता य परोप्परं दोवि भइयव्वाओ, जहा कसायाया य उवओगाया य तहा कसायाया दंसणाता य कसायाता चरित्ताता य दोवि परोप्परं भइयव्वाओ, जहा कसाया-ता जोगाता तहा कसायाता य भाणियव्वाओ ॥ भ० सू० श० १२ उ० १० ॥

(जस्स चाभिस्यादि) यस्य कषायात्मा तस्य योगात्माऽस्त्येव न हि सकषायोऽयोगी भवति यस्य तु योगात्मा तस्य कषायात्मा स्यान्न वा । सयोगानां सकषायाणामकषायाणां च भावादिति । एवं (उवओगायाए वीत्यादि) अयमर्थः यस्य कषायात्मा तस्योपयोगात्मावश्यं भवत्युपयोगरहितस्य कषायाणामभावात् यस्य पुनरुपयोगात्मा तस्य कषायात्मा भजनया उपयोगात्मतायां सत्यामपि कषायिणामेव कषायात्मा भवति । निष्कषायाणां तु नासाविति भजनेति, तथा (कसायाया य णाणाया य परोप्परं दो वि भइयव्वाओ त्ति) कथं यस्य कषायात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति स्यान्नास्ति, यतः कषायिणः सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानात्मास्ति मिथ्यादृष्टेस्तु तस्य नास्त्यसाविति भजना । तथा ,यस्य ज्ञानात्मास्ति तस्य कषायात्मा स्यादस्ति स्यान्नास्ति, ज्ञानिनां कषायभावात् तदभावाच्चेति भजनेति ॥ जहा कसायाया उवओगाया तहा कसायाया य दंसणाया य त्ति अतिदेशः, तस्मायेदं सूत्रं (जस्स कसायाया तस्स दंसणाया नियमं अत्थि) दर्शनरहितस्य घटादेः कषायात्मनोऽभावात् (जस्स पुण दंसणाया तस्स कसाया-या सिय अत्थि सिय नत्थि) दर्शनवतां कषायसद्भावात्तदभावाच्चेति, दृष्टान्तार्थस्तु प्राक् प्रसिद्ध एवेति (कसायाया य चरित्ताया य दोवि परोप्परं भइयव्वाओ त्ति) भजना चैवं यस्य कषायात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति स्यान्नास्ति, कथं कषायिणां चारित्रस्य सद्भावात्, प्रमत्तयतीनामिव तदभावाच्चासंयतानामिवेति, तथा यस्य चारित्रात्मा तस्य कषायात्मा स्यादस्ति स्यान्नास्ति, कथं सामायिकादिचारित्रिणां कषायाणां भावाद्यथाख्यातचारित्रिणां च तदभावादिति ॥ जहा (कसायाया य जोगाया य तहा कसायाया य वीरियाया य भाणियव्वाओ त्ति)दृष्टान्तः प्राक् प्रसिद्धो दार्ष्टान्तिकस्त्वेवं यस्य कषायात्मा तस्य वीर्यात्मा नियमादस्ति, न हि कषायवान् वीर्यविकलोऽस्ति, यस्य पुनर्वीर्यात्मा तस्य कषायात्मा भजनया, यतो वीर्यवान् सकषायोपि स्याद्यथाऽसंयतः अकषायोऽपि स्याद्यथाऽकेवलीति अथ योगात्माग्रेतनपदैः पञ्चभिः सह चिन्तनीयस्तत्र च लाघवार्थमतिदिशन्नाह (एवं जहा कसायाया वत्तव्वया) *भणिया तहा जोगायाए वि उवरिमाहिं समं भाणियव्वा त्ति०* ॥ ता चैवं यस्य योगात्मा तस्योपयोगात्मा नियमाद्यथा सयोगानां, यस्य पुनरुपयोगात्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति यथा *सयोगानां स्यान्नास्ति यथा योगिनां सिद्धानां चेति* । तथा यस्य योगात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति सम्यग्दृष्टीनामिव, स्यान्नास्ति मिथ्यादृष्टीनामिव, यस्य ज्ञानात्मा तस्यापि योगात्मा स्यादस्ति, योगिनामिव, स्यान्नास्ति अयोगिनामिवेति २ तथा यस्य योगात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्येवेति योगिनामिव, यस्य च दर्शनात्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति योगवतामिव स्यान्नास्त्ययोगिनामिव ३ तथा यस्य योगात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति विरतानामिव, स्यान्नास्त्यविरतानामिव, यस्यापि चारित्रात्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति सयोगचारित्रवतामिव, स्यान्नास्त्ययोगिनामिवेति, वाचनान्तरे पुनरिदमेवं दृश्यते (जस्स चरित्ताया तस्स जोगाया नियमं ति)तत्र च चारित्रस्य प्रत्युपेक्षणादिव्यापाररूपस्य विवक्षितत्वात्तस्य च योगाविनाभावित्वाद्यस्य चारित्रात्मा तस्य योगात्मा नियमादित्युच्यत इति ४ तथा यस्य योगात्मा तस्य वीर्यात्मास्त्येव योगसद्भावे वीर्यस्यावश्यंभावात्, यस्य तु वीर्यात्मा तस्य योगात्मा भजनया यतो वीर्यविशेषवान् सयोग्यपि स्यात् यथा सयोगिकेवल्यादिरयोग्यपि *स्याद्यथाऽयोगिकेव*लीति ॥ भ० टी० श० १२ उ० १० ॥

अथोपयोगात्मना सहान्यानि चत्वारि चिन्त्यन्ते । तत्रातिदेशमाह—

जहा दविआताए वत्तव्वया भणिया तहा उवओगाताए वि उवरिल्लाहिं समं भाणियव्वा भ० सू० श० १२ उ० १० ॥

एवं च भावना कार्या यस्योपयोगात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति यथा सम्यग्दृशां, स्यान्नास्ति, यथा मिथ्यादृशां, यस्य च ज्ञानात्मा तस्यावश्यमुपयोगात्मा सिद्धानामिवेति १ तथा यस्योपयोगात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्येव, यस्यापि दर्शनात्मा तस्योपयोगात्मास्त्येव यथा सिद्धादीनामिति २ तथा यस्योपयोगात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, यथा संयतानामसंयतानां च, यस्य तु चारित्रात्मा तस्योपयोगा-*त्मास्त्येव यथा संयतानां, तथा यस्योपयोगात्मा तस्य* वीर्यात्मा स्यादस्ति संसारिणामिव स्यान्नास्ति सिद्धानामिव, यस्य पुनर्वीर्यात्मा तस्योपयोगात्मास्त्येव संसारिणामिवेति ४ ॥ भ० श० ११ उ० १० ॥

अथ ज्ञानात्मना सहान्यानि त्रीणि चिन्त्यन्ते—

जस्स णाणाया तस्स दंसणाया णियमं अत्थि, जस्स पुण

[illegible] । तस्स [illegible] तस्स [illegible] पुन [illegible] ॥ [illegible] १२ उ० १० ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

धिका:, यतो धीर्यात्मानः सिद्धाश्च मीलिता [illegible] स्तानो भवन्ति ते च धीर्यात्मभ्यः सिद्धराशिनाऽधिका भ[illegible]न्तीति । भवन्ति चात्र गाथाः । "फोडीसहस्सपुहुत्तं [illegible] घोषिपाउ घरणाया । नाणाणाणंतगुणा पडुच सिद्धेहि [illegible] दाओ ॥ १ ॥ होंति कसायायाओ पंतगुणा जेण ते [illegible] [illegible] । जोगायामणिपाओ अजोगिवज्जाउ तो अहिया ॥ [illegible] सेलेसिगयाण वि सद्धो विरियं तओ [illegible] । उवओगइधिपईसवुमच्चजियाणं तयो अहिया" ॥ १ ॥ इति ॥ टी० ॥ भ० श० १२ उ० १० ॥

(४) भेदाः सूक्ष्माः बादराश्च यथा दशवैकालिके-

दुविहा य हुंति जीवा, सुहुमा तह बायरा य लोगंमि ।
सुहुमा य सव्वलोए दो चेव य बायरविहाणे ॥ [illegible] ॥

व्या० । द्विविधाश्च द्विप्रकाराश्च च शब्दात्प्रभविषयाश्च [illegible] [illegible]केन्द्रियादिभेदेन भवंति जीवाः । द्वैविध्यमाह सूक्ष्मा बादराश्च । तत्र सूक्ष्मनामकर्मोदयात् सूक्ष्माः बादरनामकर्मोदयाच्च बादरा इति लोके इति लोकमध्ये [illegible] [illegible] तत्र सूक्ष्माश्च सर्वलोक इति [illegible] [illegible] सूक्ष्मा एव सर्वलोकेषु न [illegible] [illegible] द्वे एव च पर्याप्तकाऽपर्याप्तकभेदे [illegible] बादरविधौ बादरात्सूक्ष्मविधाने च । [illegible] [illegible]पर्याप्तकरूपा इति गाथार्थः ॥

[illegible]माह—

सुहुमा य सव्वलोए, परियावन्ना भवंति नायव्वा ॥
दो चेव बायराणं पज्जत्तियरे अ नायव्वा ॥ [illegible] ॥

व्या० ॥ सूक्ष्मा एव पृथिव्यादयः सर्वलोके [illegible] [illegible] पर्यापन्ना भवन्ति ज्ञातव्या । पर्यापन्ना इति [illegible] सूक्ष्मपर्यायमापन्ना आपन्नसूक्ष्मा न तु भूतमात्रिणो [illegible] सूक्ष्मा इति भावः । तथा द्वौ भेदौ बादराणां [illegible] [illegible] च शब्दात्सूक्ष्माणां च पर्याप्तकेतरौ [illegible] [illegible] इति गाथार्थः ॥ उक्ता प्ररूपणा ॥ दश० [illegible]

(५) तथा चाह-भाष्यकारः ॥

[illegible] हेऊ य कारणं [illegible] ।
[illegible] जीवस्स उ भावणाइं इमं तं च ॥ [illegible] ॥

व्या० ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

याणि बंधोदयनिर्ज्जराश्चैव। तथा चित्तं चेतना संज्ञा विज्ञानं धारणा च बुद्धिश्च तथा ईहा मतिवितर्काः जीवस्य तु लक्षणान्येतानि । तु शब्दस्यावधारणत्वात् जीवस्यैव नाजीवस्येति प्रतिद्वारगाथाद्वयसमासार्थः । व्यासार्थस्तु ।

भाष्यादवसेयस्तचेदं—

लक्खिज्जइत्ति नज्जइ, पच्चक्खपरो व जेण जो अत्थो ।

तं तस्स लक्खणं खलु धूमुण्हाइव्व अग्गिस्स ॥ २३८ ॥

व्या० लक्ष्यत इति ज्ञायते कोऽसावित्याह । प्रत्यक्षोऽक्षिगोचरापन्न इतरो वा परोक्षः । येनोष्णत्वादिना योऽर्थोऽग्न्यादिस्तस्य लक्षणं खल्विति तदेव स्पष्टयति धूमौष्ण्यादिवदग्नेरिति । स ह्यौष्ण्येन प्रत्यक्षो लक्ष्यते परोक्षो धूमेनेति गाथार्थः ।

तत्रादानादीनां दृष्टान्तानाह ।

अयगारकूरपरसू अग्गिसुवन्नेय खीरनरवासी ।

आहारो दिट्ठंता, आयाणाईण जहसंखं ॥ २३९ ॥

व्या० ॥ अयस्कारः सूरस्तथा परशु वह्निः सुवर्णं च क्षीरनरवास्यः तथा आहारो दृष्टांता आदानादीनां प्रक्रांतानां यथासंख्यं प्रतिज्ञाधुल्लंघनेन चैतदभिधानं पर्यंचार्थप्रतिपत्ति प्रति प्रायः प्रधानाङ्गता ख्यापनार्थमिति गाथार्थः ॥

सांप्रतं प्रयोगानाह—

देहिंदियाइरित्तो, आया खलु गज्झगाहगपओगो ।

संडासा अयपिंडो, अयकाराइव्व विन्नेओ ॥ २४० ॥

व्या० देहेन्द्रियातिरिक्त आत्मा । खलु शब्दो विशेषणार्थः । कथंचिच्च सर्वथा अतिरिक्त एव तदसंवेदनादिप्रसंगादित्यनेन प्रतिज्ञार्थमाह । प्रतिज्ञा पुनरर्थेन्द्रियाण्यादेयादानानि विद्यमानादातृकाणि कुत इत्याह । ग्राह्यग्राहकप्रयोगात् । ग्राह्या रूपादयः । ग्राहकाणीन्द्रियाणि तेषां प्रयोगः स्वफलसाधनव्यापारस्तस्माच्च धर्माणां कर्मकरणभावः कर्तारमंतरेण स्वकार्यसाधनप्रयोगः संभवत्यनेनापि हेत्वर्थमाह । हेतुश्चादेयादानरूपत्वादिति । दृष्टांतमाह—संदंशादादानात् अयस्पिण्डादादेयात् अयस्कारादिवदादायकारवद्विशेयः अतिरिक्तो विद्यमान आदानेत्यनेनापि दृष्टांतार्थमाह । दृष्टांतस्तु संदंशकायस्पिण्डवत् । यस्तु तदनतिरिक्तः न ततो ग्राह्यग्राहकप्रयोगः । यथा देहादिश्च यथेति व्यतिरेकार्थः । व्यतिरेकस्तु यानि विद्यमानादातृकाणि न भवंति तान्यादानादेयरूपाण्यपि न भवंति । यथा मृतकद्रव्येंद्रियादीनीति गाथार्थः उक्तमादानद्वारम् ॥ दश० ॥

(६) अधुना परिभोगद्वारमाह—

देहो सभोत्तिओ खलु भोज्जत्ता ओयणाइथालं व ।

अन्नप्पउत्तिगा खलु जोगा परसुव्व करणत्ता ॥ २४१ ॥

व्या० ॥ देहः सभोक्तृकः खल्विति प्रतिज्ञा भोग्यत्वादिति हेतुः । ओदनादिस्थालवत् स्थालस्थितौदनवदिति दृष्टांतः । भोग्यत्वं च देहस्य जीवेन तथाविधमनोपभुज्यमानत्वादित्युक्तं परिभोगद्वारमः ॥ दश० अ० ४ ॥

साम्प्रतमुपयोगद्वारमाह—

उवओगा नाभावो अग्गि व्व सलक्खणापरिच्चागा ।

सकसायाणाभावो पज्जयगमणा सुवन्नं व ॥२४२ ॥

व्या० उपयोगात्साकारानाकारभेदभिन्नान्नाभावो जीव इति गम्यते कुत इत्याह स्वलक्षणापरित्यागादुपयोगलक्षणासाधारणात्मीयलक्षणापरित्यागात् अग्निवद्यथाऽग्निरौष्ण्यादिस्वलक्षणापरित्यागान्नाभावस्तथा जीवोऽपीति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु सन्नात्मा स्वलक्षणापरित्यागादग्निवदित्युक्तमुपयोगद्वारम्। अधुना कषायद्वारमाह । सकषायत्वाच्चेतनविलक्षणास्मीयलक्षणक्रोधादिपरिणामोपेतत्वादित्यर्थः । नाभावो जीवः । कुत इत्याह । पर्यायगमनात् क्रोधमानादिपर्यायप्राप्तेः । सुवर्णवत् कटकादिपर्यायगमनोपेतसुवर्णवदिति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु सन्नात्मा पर्यायगमनात्सुवर्णवदिति गाथार्थः । उक्तं कषायद्वारम्, इदानीं लेश्याद्वारमाह लेसाओ णाभावो परिणमणसभावओ य खीरं व । उस्सासा णाभावो समसस्साया खउ व्व नरो ॥ २४३ ॥ व्या० लेश्यातो लेश्यासद्भावेन नाभावो जीवः किं तु भाव इति कुत इत्याह परिणमनस्वभावत्वात्कृष्णादिद्रव्यसाचिव्येन जम्बूखादकादिदृष्टान्तसिद्धतथाविधपरिणामधर्मत्वात् क्षीरवदिति प्रयोगार्थः प्रयोगस्तु सन्नात्मा परिणामित्वात् क्षीरवदिति गतं लेश्याद्वारं प्राणापानद्वारमाह । उच्छ्वासादित्यचेतनधर्मविलक्षणप्राणापानसद्भावान्नाभावो जीवः किन्तु भाव एव इति धर्मसद्भावेन परिस्पंदोपेतपुरुषवदिति प्रयोगार्थः । प्रयोगः । पुनरत्र व्यतिरेकी द्रष्टव्यः । सात्मकं जीवच्छरीरं प्राणादिमत्वात् यत्तु सात्मकं न भवति तत्प्राणादिमदपि न भवति यथाऽऽकाशमिति गाथार्थः । उक्तं प्राणापानद्वारम् । दश० ।

(७) अधुनेन्द्रियद्वारमुच्यते ॥

अक्खाणे याणि परत्थिगाणि वासाइ वेहकरणत्ता ।

गहवेयगनिज्जरओ कम्मस्सन्नो जहाहारो ॥ २४४ ॥

व्या०-अक्षाणीन्द्रियाणि एतानीति लोकप्रसिद्धानि देहाश्रयाणि परार्थानि आत्मप्रयोजनानि वास्यादिवदिह करणत्वादिह लोके वास्यादिवदिति प्रयोगार्थः । आदानान्येवेंद्रियाणि तत्किमर्थं । भेदोपन्यासः उच्यते । निर्वृत्त्युपकरण द्वारेण द्वैविध्यख्यापनार्थं ततश्च तत्रोपकरणस्य ग्रहणमिह तु निर्वृत्तेरिति । प्रयोगस्तु परार्थाश्चक्षुरादयः संघातत्वाच्छयनासनादिवत् न चायं विशेषविरुद्धः । कर्म संबंधस्यात्मनः संघातरूपत्वाभ्युपगमात् उक्तमिंद्रियद्वारम् ॥ दश० ॥

इदानीं बंधादिद्वाराण्याह ॥ ग्रहणवेदकनिर्ज्जरक ।कर्मणोऽन्यो यथाहार इति तत्र ग्रहणं कर्मणो बंध. वेदनमुदयः निर्ज्जरा क्षयः यथाहार इत्याहारविषयाणि ग्रहणादीनि न कर्त्रादिव्यतिरिक्तेन तथा कर्मणोऽपीति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु विद्यमानभोक्तृकमिदं कर्म ग्रहणवेदननिर्जरणसद्भावादाहारवदिति गाथार्थः । उक्तानि बंधादिद्वाराणि । व्याख्याता च प्रथमा प्रतिद्वारगाथा ॥ दश० अ० ४ ॥

सांप्रतं द्वितीयामधिकृत्य चित्तादिस्वरूपव्याचिख्यासयाह—

चित्तं तिकालविसयं, चेयणपच्चक्खसन्नमणुसरणं ।

विण्णाणणेगभेयं, कालमसंखेयरं धरणा ॥ २४५ ॥

व्या० ॥ चित्तं त्रिकालविषयं बोधतोऽतीतानागतवर्त्तमानग्राहि चेतनं चेतना सा प्रत्यक्षवर्त्तमानार्थग्राहिणी । संज्ञानसंज्ञा सा अनु स्मरणं इदं तदिति ज्ञानं । *विविधं* ज्ञानं विज्ञानमनेकभेदमनेकप्रकारं अनेकधर्मिणि वस्तुनि तथा तथाध्यवसाय इत्यर्थः । कालमसंख्येयेतरं असंख्येयं संख्येयं

या धारणा अविच्युतिस्मृतिवासनारूपा तत्र वासनारूपा संख्येयवर्षायुषामसंख्येयं संख्येयवर्षायुषां च संख्येयमिति गाथार्थः ॥

अत्थस्स ऊहबुद्धी ईहा चेट्टत्थअवगमो उ मई ।
संभावणत्थतक्का गुणपच्चक्खाघडोव्व त्ति ॥ २४६ ॥

व्या० ॥ अर्थस्येहा बुद्धिः संज्ञितः परनिरपेक्षार्थपरिच्छेद इति भावः। ईहा चेष्टा किमयं स्थाणुः किं वा पुरुष इति सदर्थपर्यालोचनरूपा। अर्थावगमस्त्वर्थपरिच्छेदस्तु शिरःकण्डूयनादिधर्मोपपत्तेः पुरुष एवायमित्येवंरूपा मतिः (संभावणत्थतक्कत्ति) प्राकृतशैल्या अर्थसंभावना। एवमेव चायमर्थ उपपद्यत इत्यादिरूपा तर्का इत्थं द्वाराणि व्याख्याय सर्वे एते चित्तादयो गुणा वर्तन्त इति जीवाख्यगुणप्रतिपादकेन प्रयोगार्थेनोपसंहरन्नाह ॥

गुणप्रत्यक्षत्वाद्धेतोः घटवदस्ति जीव इति गम्यते। एष गाथार्थः एतदेव स्फुटयति ।

जम्हा चित्ताईया, जीवस्स गुणा हवंति पच्चक्खा ।
गुणपच्चक्खत्तणओ घडुव्व जीवो अओ अत्थि ॥ २४७ ॥

व्या० ॥ यस्माच्चित्तादयोऽनन्तरोक्ता जीवस्य गुणा जीवस्य शरीरादिगुणविधर्मत्वात्। एते च भवंति प्रत्यक्षाः स्वसंवेद्यत्वात् यतश्चैवं गुणप्रत्यक्षत्वाद्धेतोर्घटवज्जीवः। अतोऽस्तीति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु सन्नात्मा गुणप्रत्यक्षत्वात् घटवदयं घटवदात्मनोऽचैतन्यापादनेन विरुद्धः विरुद्धोऽपि नाम बाधने इति वचनात् एतच्च ग्रन्थान्तरेषु बाधनमिति गाथार्थः । व्याख्यातं मूलद्वारगाथाद्वयेन लक्षणद्वारम् ॥ दश० अ० ४ ॥

(७) अस्तित्वद्वारमिदानीं तथा चाह भाष्यकारः ।

अत्थित्ति दारमहुणा जीवस्सइ अत्थि विज्जए नियमा ।
लोआयपमयपच्चत्थमुच्चए तत्थिमो हेऊ ॥ २४८ ॥

व्या० अस्तीति द्वारमधुना सांप्रतमवसरप्राप्तं। तत्रैतदुच्यते। जीवः सन् पृथिव्यादिविकारदेहमात्ररूपः भवतीति सिद्धिसाध्यता । न नु ततोऽन्योऽस्तीत्याशङ्कापनोदायाह । अस्त्यन्यश्चैतन्यरूपस्तदपि मातृचैतन्योपादानं भविष्यति परलोकयायी तु न विद्यत इति आशङ्कापोहायाह विद्यते नियमान्नियमेन तथा चाह लोकायतमतार्थं नास्तिकाभिप्रायनिराकरणार्थमुच्यते एतत्तस्य चानन्तरोदित एवाभिप्राय इति सकलानि विशेषणानि तत्र लोकायतमतविघाते वर्तव्ये अयं वक्ष्यमाणो हेतुः अन्यथानुपपत्तिरूपो युक्तिमार्ग इति गाथार्थः ।

जो चिंतेइ सरीरे नत्थि अहं स एव होइ जीवोत्ति ।
न हु जीवम्मि असंते संसयउप्पायओ अन्नो ॥ २४९ ॥

व्या० यश्चिन्तयति न शरीरे अत्र लोकप्रतीतेनाऽस्म्यहं स एव विमर्शको भवति जीव इति कथमेतदेवमित्याह । न यस्माज्जीवे असति मृतदेहादौ संशयोत्पादकोऽन्यः प्राणादिरचेतनत्वात्संशयस्येति गाथार्थः ।

एतदेव भावयति—

जीवस्स एस धम्मो, जा ईहा अत्थि नत्थि वा जीवो ।
खाणुमणुस्साणुगया, जह ईहा देवदत्तस्स ॥ २५० ॥

व्या० जीवस्यैव स्वभाव एष धर्मः या ईहा सदसत्पर्यालोचनात्मिका किं विनिर्दिष्टेत्याह । अस्ति नास्ति वा जीव इति। इदं प्रसिद्धं निदर्शनमाह। स्थाणुमनुष्यानुगता किमयं स्थाणुः किं वा पुरुष इत्येवंरूपा । यथेहा देवदत्तस्य जीवतः इति गाथार्थः ॥

प्रकारान्तरेणैतदेवाह—

सिद्धं जीवस्स अत्थित्तं सद्दादेवाणुमीयए ।
नासओ भुवि भावस्स सद्दो हवइ केवलो ॥ २५१ ॥

व्या० ॥ सिद्धं प्रतिष्ठितं जीवस्यास्तित्वं सदसत्त्वविकल्पं कुत इत्याह। शब्दादेव जीव इत्यस्मादनुमीयते एतदेवमित्याह नासत इति। न असतः अविद्यमानस्य भुवि पृथिव्यां भावस्य पदार्थस्य शब्दो भवति वाचक इति खरविषाणादिशब्दैर्व्यभिचारमाशंक्याह । केवलः शुद्धोऽसमासः। खरादिपदसंसृष्टश्च विषाणादिशब्दा इति सदर्थ एतद्विवरणायैवाह भाष्यकारः ।

अत्थित्ति निव्विगप्पो, जीवो नियमाउ सद्दओ सिद्धो ।
कम्हा सुद्धपयत्ता घडखरसिंगाणुमाणाओ ॥ २५२ ॥

व्या० ॥ अस्तीति निर्विकल्पो जीवः निर्विकल्प इति निःसंदिग्धः नियमात् नियमेनैव प्रतिपत्तव्यस्तथा शब्दतः सिद्धो वाचकाद्वाच्यप्रतीतेः । एतदेव प्रश्नद्वारेणाह । कस्मादेतदेवमित्याह । शुद्धपदत्वात् केवलपदत्वाज्जीवशब्दस्य घटखरशृङ्गानुमानादनुमानशब्दो दृष्टान्तवचनः घटखरशृङ्गदृष्टान्तादिति प्रयोगार्थः प्रयोगस्तु । मुख्येनार्थेनार्थवान् जीवशब्दः शुद्धपदत्वात् घटशब्दवत् यस्तु मुख्येनार्थेनार्थवान् न भवति स शुद्धपदमपि न भवति । यथा खरशृङ्गवद् इति गाथार्थः ॥

परमभिप्रायमाशंक्य परिहरन्नाह ॥

चोयगसुद्धपयत्ता सिद्धी जइ एव सुन्नसिद्धि अम्हं पि ।
तं न भवइ संतेणं जं सुन्नं सुन्नगेहं च ॥ २५३ ॥

व्या० ॥ शुद्धपदत्वात्सिद्धिर्यदि जीवस्य एवं तर्हि शून्यसिद्धिरस्माकमपि शून्यशब्दस्यापि शुद्धपदत्वादित्यभिप्रायः। अत्रोत्तरमाह तन्न भवति यदुक्तं परेण । कुत इत्याह। सता विद्यमानेन पदार्थेन यत्तस्मात् शून्यं शून्यमुच्यते। किं यदित्याह शून्यगृहमिव तथा हि। देवदत्तेन रहितं शून्यगृहमुच्यते। निवृत्तो घटो नष्ट इति न त्वनयोर्जीवशब्दस्य इव यवद्व्यादिष्टं वाच्यमस्तीति गाथार्थः ॥

प्रकारान्तरेणास्तित्वपक्षमेव समर्थयन्नाह—

मिच्छाभवेउ सव्वन्ना जे केई पारलोइया ।
कत्ता चेवोपभोत्ता य जइ जीवो न विज्जइ ॥ २५४ ॥

व्या० मिथ्याभवेयुरनृताः स्युः सर्वेऽपि ये केचन पारलौकिका दानादयः । यदि किमित्याह । कर्ता चैव कर्मणां स्वकृतस्य च तत्फलस्य यदि जीवो न विद्यते परलोकयायीति गाथार्थः ।

एतदेवाभ्युच्चयमतिव्याप्त्यनुग्रहार्थं स्पष्टयन्नाह ॥

पाणिदया तव नियमा बंभं दिक्खा य इंदियनिरोहो ।
सव्वं निरत्थयं तं जइ जीवो न विज्जइ ॥ २५५ ॥

व्या० ॥ प्राणिदया तपोनियमाः कर्मक्षपणार्थमाशिरस्तादिरूपाः तथा ब्रह्म ब्रह्मचर्यं दीक्षा च योगपट्ट

इंद्रियनिरोधः प्रव्रज्याप्रतिपत्तिरूपः सर्वं निरर्थकं निष्फलमेतत् यदि जीवो न विद्यते परलोकयायीति गाथार्थः ॥ किंच शिष्टाचारतो मार्गः शिष्टैरनुगंतव्य इति ॥

तन्मार्गव्यापनायाह—

लोइया वेइया चेव तहा सामाइया विऊ ।
निच्चो जीवो पिहो देहो इइ सव्वे ववत्थिया ॥ २५६ ॥

व्या० लोके भवो लोके वा विदिता इति लौकिकाः इतिहासादिकर्त्तारः । एवं वैदिकाश्चैव वैदिकवृद्धास्तथा सामायिकास्त्रिपिटकादिसमयवृत्तयो विद्वांसः पंडिताः नित्यो जीवोऽनित्यः । एवं पृथग् देहाच्छरीरादित्येवं सर्वे व्यवस्थिता नान्यथेति गाथार्थः ॥

एतदेव व्याचष्टे—

लोगे अच्छेज्ज भेज्जो वेए सपुरीसदद्धगसियालो ।
समए ज्जह मासिगओ तिविहो दिव्वाइ संसारो ॥ २५७ ॥

व्या० ॥ लोके अच्छेद्योऽभेद्य आत्मा पठ्यते यथोक्तं गीतासु ॥ अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ इत्यादि तथा वेदे सपुरीषो दग्धः शृगालः पठ्यत इति ॥ यथोक्तं ॥ शृगालो वै एष जायते यः सपुरीषो दह्यते अथापुरीषो दह्यते आक्रोधुका अस्य प्रजाः प्रादुर्भवंतीत्यादि ॥ तथा समये "अहमासीदज इति पठ्यते" तथा च बुद्धवचनं ॥ अहमासं भिक्षवो हस्ती षड्दंतः शंखसंनिभः ॥ शुकः पंजरवासी च शकुंतो जीवजीवकः ॥ इत्यादि तथा त्रिविधो दिव्यादि संसारः पैष्विदिष्यते । देवमानुषतिर्यग्भेदेन । आदिशब्दाच्चतुर्विधः पैश्चिमारकादिवर्त्तिनेति गाथार्थः ॥

अत्रैव प्रकारांतरेण तदस्तित्वमाह—

अत्थि सरीरविहाया पइनियया गारयाइ भावओ ।
कुंभस्स जइ कुलालो, सो मुत्तो कम्मजोगाओ ॥ २५८ ॥

॥ व्या० ॥ अस्ति शरीरस्यौदारिकादेर्विधाता विधातेति कर्त्ता । कुत इत्याह—प्रतिनियताकारत्वादिसद्भावात् आदिमत्प्रतिनियताकारत्वादित्यर्थः । दृष्टांतमाह कुंभस्य यथा कुलालो विधाता कुलालवदेवमसावपि मूर्त्तः प्राप्नोतीति विरुद्धमाशंक्य परिहरन्नाह ॥ अमावात्मा यः शरीरविधाता असौ मूर्त्तः कर्मयोगादिति मूर्तकर्मसंबंधादिति गाथार्थः ।

अत्रैव शिष्यव्युत्पत्तये अन्यथा तद्ग्रहविधिमाह ॥

फरिसेण जहा वाऊ, गिज्झई कायसंसिओ ।
नाणाईहिं तहा जीवो, गिज्झई कायसंसिओ २५९ ॥

॥ व्या० ॥ स्पर्शेन शीतादिना यथा वायुर्गृह्यते कायसंगतो देहसंगतः अदृष्टोऽपि तथा ज्ञानादिभिर्ज्ञानदर्शनेच्छादिभिर्जीवो गृह्यते कायसंगतो देहसंगत इति गाथार्थः । अस्तकृदनुमानादस्तित्वमुक्तं जीवस्यानुमानं च प्रत्यक्षपूर्वकं न चैनं केचन पश्यंतीति तत्प्राशोभनमेतदित्याशंक्याह ।

अणिंदियगुणं जीवं दुन्नेयं मंसचक्खुणा ।
सिद्धा पासंति सव्वन्नू नाणसिद्धा य साहुणो ॥ २६० ॥

॥ व्या० ॥ अतींद्रियगुणं अविद्यमानरूपादींद्रियग्राह्यगुणं जीवममूर्त्तत्वादिधर्मकं दुर्ज्ञेयं दुर्लक्ष्यं मांसचक्षुषा छद्मस्थेन पश्यति सिद्धाः सर्वथा संज्ञातसिद्धादिव्यवच्छेदार्थं सर्वज्ञग्रहणं तत्र भ्रपमादय इत्यर्थः ज्ञानसिद्धाश्च साधवो भवस्थकेवलिन इति गाथार्थः ।

सांप्रतमागमादस्तित्वमाह—

अत्तवयणं उ सत्थं दिट्ठा य तओ अइंदियाणं पि ।
सिद्धी गहणाईणं, तहेव जीवस्स विन्नेया ॥ २६१ ॥

व्या० ॥ आप्तवचनं तु शास्त्रं आप्तो रागादिरहितः तु शब्दोऽवधारणे आप्तवचनमेव अनेन अपौरुषेयत्वव्यवच्छेदमाह तस्यासंभवादिति । दृष्टा च तत इत्युपलब्धा च तत आप्तवचनशास्त्रात् अतींद्रियाणामपि इंद्रियगोचरातिक्रांतानामपि सिद्धिर्ग्रहणादीनामिति उपलब्धिश्चंद्रोपरागादीनामित्यर्थः तथैव जीवस्य विज्ञेयेति । अतींद्रियस्याप्याप्तवचनप्रामाण्यादिति गाथार्थः । मूलद्वारगाथायां व्याख्यातमस्तित्वद्वारम् ॥ दश० अ० ४ ॥

(१०) आत्मनोऽस्तित्वे आचाराङ्गसूत्रम्—

णेव सयं लोगं अब्भाइक्खेज्जा णेव अत्ताणं अब्भाइक्खेज्जा ।
जे लोयं अब्भाइक्खइ से अत्ताणं अब्भाइक्खइ जे अत्ताणं
अब्भाइक्खइ से लोयं अब्भाइक्खइ ॥ आचा० ॥

नैवात्मानं शरीराधिष्ठातारं ज्ञानगुणं प्रत्यात्मसंवेद्यं प्रत्याचक्षीत तस्य शरीराधिष्ठातृत्वेनाहमिदं शरीरं केनचिदभिसंधिमता तथात्यकमिदं शरीरं केनचिदभिसन्धिमतैवेत्येवमादिभिर्हेतुभिः प्रमाणितत्वात्र च साधितसाधनं विदधत् विद्वज्जनमनांसि रंजयति ॥ आचा० टी० ॥

(स्थानाङ्गटीकायामपि) आत्मा न विद्यते तस्य प्रत्यक्षादिभिरनुपलभ्यमानत्वात् । तथाहि विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरम्भोगत्वादोदनादिवद्व्योमकुसुमं विपक्षः स च कर्त्ता जीव इति न त्वोदनकर्तृवन्मूर्त आत्मा सिद्ध्यतीति साध्यविरुद्धो हेतुरिति नैवं संसारिणो मूर्त्तत्वेनाप्यभ्युपगमात् आह च "जो कत्ता सो जीवो सज्झविरुद्धोत्ति ते मई होज्जा । मोत्ताइ य संगाओ, तत्तो संसारिणो दोसो त्ति" ॥ १ ॥ न चायमेकान्तो यदुत लिङ्गाविनाभूतलिङ्गोपलम्भव्यतिरेकेणानुमानस्यैकान्ततोऽप्रवृत्तिरिति हसितादिलिङ्गविशेषस्य ग्रहावर्यालिङ्ग्यविनाभावग्रहणमन्तरेणापि गमकत्वदर्शनात् । न च देह एव ग्रहो येनाऽन्यदेहे दर्शनमविनाभावग्रहणनियामकं भवतीति । उक्तञ्च "सो नेगतो जम्हा लिंगेहिं समं अदिट्ठपुव्वो वि । गहलिंगदरिसणाओ, गहाणुमेओ सरीरंमिति ॥ १ ॥ आगमगम्यत्वं त्वात्मन एवं आया अत एव वचनाच्च चास्याप्तानान्तर्विसंवादः सम्भावनीय । सुनिश्चिताप्तप्रणीतत्वादस्येति । यदुक्तव्यमत्र तत्तु स्थानांतरादवसेयमिति किंचात्माभावे जातिस्मरणादयस्तथा प्रेतमूर्तीकृतविनाशादिकृतानुग्रहोपघातौ च न प्राप्नुयुरिति ॥ स्था० अ० १ ॥

(११) तथा च विशेषावश्यके इन्द्रभूतिमुद्दिश्य भगवता महावीरेणोक्तम्—

जीवे तुह संदेहो पच्चक्खं जं न घिप्पइ घडोव्व ।
अच्चंता पच्चक्खं च नत्थि लोए खपुष्फं व ॥

आयुष्मन्निन्द्रभूते तवैव संदेहः । किमयमात्मा अस्ति नास्ति वा उभयहेतुसद्भावात्तत्र नास्त्यात्मेति अयमात्मा प्रत्यक्षतोऽत्यन्तमग्राह्यत्वादिह यदत्यन्ताप्रत्यक्षं तल्लोके नास्त्येव यथा खपुष्पं यत्त्वस्ति तत्प्रत्यक्षेण गृह्यत एव यथा घट इत्यर्थः व्यतिरेकदृष्टान्तः परमाणवोऽपि हि अप्रत्यक्षाः किंतु घटादिकार्यतया परिणतास्ते प्रत्यक्षत्वमुपयान्ति पुनरेवमा-

मा कदाचिदपि भावप्रत्यक्षमुपगच्छन्त्यतोऽत्यंतविरो-
णमिति ॥

एवं च मन्यसे त्वं किमित्याह-

न य सो अणुमाणगम्मो जम्हा पच्चक्खपुव्वयं तंपि ।

पुव्वोवलद्धसंबंधसरणउ लिंगलिंगीणं ॥

न चासावात्मानुमानं प्रत्यक्षपूर्वकं वर्त्तते कुत इत्याह ॥ पुव्वोवलद्धेत्यादि लिंग्यते गम्यतेऽतीन्द्रियार्थोऽनेनेति लिंगमथ वा लीनं तिरोहितमर्थं गमयतीति लिंगं धूमकृतकत्वादिकं तदस्यास्तीति लिंगी वह्न्यनित्यत्वादिस्तयोर्लिंगलिंगिनोर्यः पूर्वं महानसादौ प्रत्यक्षादिना उपलब्धकार्यकारणभावादिकः संबंधस्तस्य यत् स्मरणं तस्मादिति । इदमुक्तं भवति । पूर्वं महानसादावग्निधूमयोर्लिंगिलिंगयोरन्वयव्यतिरेकवंतमविनाभावमध्यक्षतो गृहीत्वा तत उत्तरकालं क्वचित्कांतारपर्वतनितंबादौ गगनावलंबिनीं धूमलेखामवलोक्य प्राग्गृहीतं संबंधमनुस्मरति ॥ तद्यथा । यत्र २ धूमस्तत्र २ मया दृष्टो वह्निः यथा महानसादौ धूमश्चात्र दृश्यते तस्माद्वह्निनापीह भवितव्यमित्येवं लिंगग्रहणसंबंधस्मरणाभ्यां तत्र प्रमाता हुतभुजमवगच्छति न चैवमात्मना लिंगिना सार्द्धं कस्यापि लिंगस्य प्रत्यक्षेण संबंधः सिद्धोऽस्ति यतः तत्संबंधमनुस्मरतः पुनस्तल्लिंगदर्शनाज्जीवसंप्रत्ययः स्याद्यदि पुनर्जीवलिंगयोः प्रत्यक्षतः संबंधसिद्धिः स्यात्तदा जीवस्यापि प्रत्यक्षत्वाभ्युपगमादनुमानवैयर्थ्यं स्यात्तत एव तत्सिद्धेरिति ॥

एतदेवाह—

न य जीवलिंगसंबंधदरिसणमभूजउ पुणो सरउं ।

तल्लिंगदरिसणाउ जीवे संपच्चओ होज्जा ॥

न च वक्तव्यं सामान्यतो दृष्टादनुमानादादित्यादिगतिवज्जीवः सिध्यति यथा गतिमानादित्यो देशांतरप्राप्तो देवदत्तवदिति यथाहं । तद्यदत्र दृष्टांतधर्मिणि सामान्येन देशांतरप्राप्तिर्गतिपूर्विका प्रत्यक्षेणैव निश्चिता सूर्येऽपि तां तथैव प्रमाता साधयतीति युक्तं न चैवमत्र क्वचिदपि दृष्टांते जीवसत्त्वेनाविनाभूतः कोऽपि हेतुरध्यक्षेणोपलक्ष्यते इत्यतो न सामान्यतो दृष्टादप्यनुमानात्तत्सिद्धिरिति ।

न चागमगम्योऽपि जीव इति दर्शयति ।

नागमगम्मो वि तओ भिज्जइ जं नागमोऽणुमाणाउ ।

नइ कोवि पच्चक्खो जीवो जस्सागमो वयणं ॥

न चागमगम्योऽपि तस्मादसौ जीवो यदस्मादागमोऽप्यनुमानाद्भिद्यते परमार्थतस्तु तदप्यनुमानमेव । तथाहि ॥ शब्दप्रमाणमागम उच्यते शब्दश्च द्विविधो दृष्टार्थविषयोऽदृष्टार्थविषयश्च । तत्र दृष्टार्थविषयाच्छब्दाद्या प्रतीतिः सा वस्तुतोऽनुमानमेव यतः क्वचित् प्रथमं पृथुबुध्नोदराकारं [illegible] घटशब्दं प्रयुज्यमानं दृष्ट्वा तद्व्यवहार इति [illegible] भूत्वा पृथुबुध्नोदराद्याकारवस्तुविषय एव घट उच्यते । [illegible] [illegible] यथा पूर्वं हुताशनादौ [illegible] [illegible] पृथु- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रलक्षितमिति ।

पलब्धो यत्र सत्यात्मशब्दश्रवणादात्मेति प्रत्ययो भवेदिति । यदपि स्वर्गनरकाद्यदृष्टार्थविषयं शाब्दं प्रमाणं तदपि तत्त्वतोऽनुमानं नातिवर्तते । तथाहि । प्रमाणं स्वर्गनरकाद्यदृष्टार्थविषयं वचनं अविसंवादिवचनाप्तप्रणीतत्वाच्चन्द्रार्कोपरागादिवचनवदित्येवमनुमानादेव तत्र प्रमाणता । न चैवंभूतमाप्तं कमपि पश्यामो यस्यात्मप्रत्यक्ष इति तद्वचनमागम इति प्रतिपत्तुमर्हतीति शेषः ॥ किं च ॥ "जेणागमा विरुद्धा परोप्परमउज्जुत्तो । सव्वप्पमाणविसयाइउ जीवोत्ति तो बुद्धी" ॥ यतश्च तीर्थकानां संबंधिनः सर्वेऽप्यागमाः परस्परविरोधिनः खल्वतोऽपि संशय एवात्मनो युक्तो न तु निश्चयस्तथाहि केचिदागमा आत्मनो नास्तित्वमेव प्रतिपादयंति यदाहुर्नास्तिकाः ॥ "एतावानेव लोकोऽयं यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे वृकपदं पश्य यद्वदंति बहुश्रुता" इत्यादि भट्टोऽप्याह विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्ति । सुगतस्त्वाह ॥ "न रूपं भिक्षवः पुद्गल इत्यादि" ॥ आत्मास्तित्ववचनान्यागमेषु श्रूयंते यथा च वेदः । न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्त्यशरीरं वा वसंतं प्रियाप्रिये न स्पृशत इति" तथा "अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम" इत्यादि कापिलागमे तु प्रतिपाद्यते ॥ अस्ति पुरुषः अकर्ता निर्गुणो भोक्ता चिद्रूप इत्यादि तस्मादागमानां परस्परविरुद्धत्वादागमप्रमाणादप्यात्मसत्त्वासिद्धिः ॥ इदं च वैशेषिकमतेन प्रत्यक्षानुमानागमलक्षणं प्रमाणत्रयमुपन्यस्तं एतच्च स्वयं द्रष्टव्यं । उपमाप्रमाणगम्योऽपि जीवो न भवति तत्र हि यथा गौस्तथा गवय इत्यादावेव सादृश्यमसन्निकृष्टेऽर्थे बुद्धिमुत्पादयति न चेहाऽन्यः कश्चित् त्रिभुवनेऽप्यात्मसदृशः पदार्थोऽस्ति यद्दर्शनादात्मानमवगच्छामः कालाकाशदिगादयो जीवतुल्या विद्यंते इति चेन्न तेषामपि विवादास्पदीभूतत्वेन तदवच्छिन्नत्वात् ॥ अर्थापत्तिसाध्योऽपि जीवो न भवति न हि दृष्टः श्रुतो वा कोऽप्यर्थ आत्मानमंतरेण नोपपद्यते यद्वलात्तं साधयामस्तस्मात्सर्वप्रमाणविषयातीतो जीव इति तव बुद्धिः भावोपलंभप्रमाणपंचकविषयातीतत्वात् प्रतिषेधसाधकाभावात् षष्ठप्रमाणविषय एव जीव इत्यर्थः ॥ इति पूर्वपक्षः ॥ अथैतत्प्रतिविधानमाह—

गोयम ! पच्चक्खो च्चिय जीवो जं संसयाइविन्नाणं ।

पच्चक्खं च न सज्झं जह सुह दुक्खं सदेहम्मि ॥

गौतम ! भवतोऽपि प्रत्यक्ष एवायं जीवः किमन्येन प्रमाणांतरोपन्यासेन कोऽयं जीवो मम प्रत्यक्ष इति चेदुच्यते । यदेतत्तवैव संशयादिविज्ञानं स्वसंवेदनसिद्धं हृदि स्फुरति स एव जीवः संशयादिज्ञानस्यैव तदनन्यत्वेन जीवत्वात् यच्च प्रत्यक्षं तन्न प्रमाणांतरेण साध्यं यथा स्वशरीरे एवात्मसंवेदनसिद्धाः सुखदुःखादयः प्रत्यक्षसिद्धमपि समानमनर्गलविभ्रमान्ध्यवादिनं प्रति साध्यत एवेति चेन्नैवं निराकृताः सर्वे प्रत्ययाः प्रत्ययत्वात्स्वप्नप्रत्ययवदित्यादेरनुमानादिबाधकप्रमाणस्यैव तत्र निराकरणादत्र त्वात्मग्राहकः प्रत्यक्षप्रमाणाभावादिति । इतश्चायं प्रत्यक्षो जीव इत्याह "कयवं करेमि काहं, वाहं अहं वयपाय मा ऊप ॥ अन्न पच्चक्खो निकाय कज्जोवएसाउ ॥ वा इत्ययथा इत्याद्यहं कृतवानहं करिष्याम्यहं उक्तवानहं अर्पितवानहं

ज्ञातवानहं जानेऽहं ज्ञास्याम्यहमित्यादिप्रकारेण योऽयं त्रैकालिकः कार्यव्यपदेशस्तद्विषयप्रयुज्यमानतया तत्समुत्थोऽप्यहंप्रत्यय एतस्मादपि प्रत्यक्ष एवात्मेति प्रपद्यस्व अयं ह्यहं प्रत्ययो नानुमानिकोऽलिङ्गिकत्वान्नाप्यागमादिप्रमाणसंभवस्तदनभिज्ञानां बालगोपालादीनामप्यन्तर्मुखतया आत्मग्राहकत्वेन स्वसंविदितस्य तस्योत्पादात् घटादौ चानुत्पादादिति ॥ अपि च ॥ "कह पडिवन्नमहंति य किमत्थि नत्थि त्ति संसओ कहणु । सइ संसयंमि कस्साहं पच्चओ जुज्जते निम्मूलो" ॥ हंत कथमसति जीवेऽहमिति प्रतिपन्नं त्वया विषयाभावे विषयिणोऽनुत्थानप्रसङ्गादिह यथास्याप्रत्ययस्य विषय इति चेन्न जीवविप्रमुक्तेऽपि देहे तदुत्पत्तिप्रसंगात्सति च जीवविषये अस्मिन्नहंप्रत्यये किमहमस्मि नास्मीति भवतः संशयः कथं केन प्रकारेणोपजायते अह प्रत्ययग्राह्यस्य जीवस्य सद्भावादस्म्यहमिति निश्चय एव युज्यते इति भावः सति च अस्मिन्नात्मास्तित्वसंशये कस्यायमहंप्रत्ययो युज्यते निर्मूलत्वेन तदनुत्थानप्रसंगादिति ॥

जीवाभावे संशयविज्ञानमपि न युज्यत एवेति तद्दर्शयन्नाह—

जइ नत्थि संसयच्चिय किमत्थित्ति संसओ कस्स ।
संसयए व सरूवे गोयम किमसंसयं होज्जा ॥

व्या० ॥ यदि संशयी जीव एवादौ नास्ति तर्ह्यस्ति नास्तीति संशयः कस्य भवतु । संशयो हि विज्ञानाख्यो गुण एव न च गुणिनमंतरेण गुणः संभवति । देहोऽत्र गुणीति चेन्न देहस्य मूर्त्तत्वात् ज्ञानस्य चामूर्त्तत्वाद्बोधरूपत्वाच्च न चाननुरूपाणां गुणगुणिभावो युज्यते आकाशरूपादीनामपि तद्भावापत्त्यातिप्रसङ्गप्राप्तेः संसए एवेत्यादि वा इत्यथवा संशयिते स्वरूपे गौतम ! किमसंशयं भवेदिदमुक्तं भवति ॥ किमस्मि नास्म्यहमित्येवं यः स्वरूपेऽपि संशेते आत्मनिश्चयोऽपि यस्य नास्तीत्यर्थः । तस्य शेषं कर्म बंधमोक्षादिकं घटपटादिकं च किमसंशयमसंदिग्धं स्यान्न किंचित्सर्वं संशय एव तस्य स्यादित्यर्थः । आत्मास्तित्वनिश्चयमूलो हि शेषवस्तुनिश्चय इति भावः । अहंप्रत्ययग्राह्यं च प्रत्यक्षमात्मानं निह्नुवानस्याश्रावणः शब्द इत्यादिवत्प्रत्यक्षविरुद्धो नाम पक्षाभासस्तथा वक्ष्यमाणात्मास्तित्वानुमानसद्भावान्नित्यः शब्द इत्यादिवदनुमानविरुद्धोऽपि तथा अहमस्मि संशयीति प्रागभ्युपगम्योत्तरत्र नास्मीति प्रतिजानानस्य सांख्यस्य अनित्यः कर्त्ता अचेतन आत्मेत्यादिवदभ्युपगमविरोधः बालगोपालांगनादिप्रसिद्धं चात्मानं निराकुर्वतोऽचन्द्रः शशीत्यादिवल्लोकविरोधः अहं नाहं चेति गदतो माता मे वन्ध्येत्यादिवत्स्ववचनव्याहतिः एवं च प्रत्यक्षादिबाधितेऽस्मिन् पक्षे पक्षधर्मतया हेतुरप्यसिद्धः हिमवत्पलपरिमाणादौ पिशाचादौ च प्रमाणपंचकाभावस्य च वृत्तेरनैकान्तोऽपि वक्ष्यमाणानुमानप्रमाणसिद्धे चात्मनि विपक्षवृत्तेर्विरुद्धश्चेति ।

प्रकारांतरेणाप्यात्मनः प्रत्यक्षसिद्धतामाह—

गुणपच्चक्खत्तणओ गुणी वि जीवो घडोव्व पच्चक्खो ।
घडओ विघेप्पइ गुणी गुणमेत्तग्गहणओ जम्हा ॥

व्या० प्रत्यक्ष एव गुणी जीवः स्मृतिजिज्ञासाचिकीर्षाजिगमिषासंशीत्यादिज्ञानविशेषास्तद्गुणानां स्वसंवेदनप्रत्यक्षसिद्धत्वादिह यस्य गुणाः प्रत्यक्षाः स प्रत्यक्षो दृष्टो यथा घटः प्रत्यक्षगुणश्च जीवस्तस्मात्प्रत्यक्षः यस्मात् घटोऽपि गुणी रूपादिगुणप्रत्यक्षत्वादेव प्रत्यक्षस्तद्वदिह ज्ञानादिगुणप्रत्यक्षत्वादात्मापीत्याह । अनैकांतिकोऽयं यस्मादाकाशगुणः शब्दः प्रत्यक्षोऽस्ति न पुनराकाशमिति तदयुक्तं । यतो नाकाशगुणः शब्दः किं तु पुद्गलगुणः ऐन्द्रियकत्वाद्रूपादिवदिति । गुणानां प्रत्यक्षत्वे गुणिनस्तद्रूपतायाः किमायातमिति चेदुच्यते—

अन्नोऽणन्नो व गुणी होज्ज गुणेहिं जइ नाम सो णन्नो ।
ननु गुणमेत्तग्गहणे घेप्पइ जीवो गुणी सक्खं ॥
अह अन्नो एवं गुणिणो न घडादउ विपच्चक्खो ।
गुणमेत्तग्गहणाउ जीवंमि कओ वियारोयं ॥

व्या० ननु भवता गुणेभ्यो गुणी किमर्थांतरभूतोऽभ्युपगम्यतेऽनर्थांतरभूतो वा यदि नाम सोऽनन्यस्तेभ्योऽनर्थांतरभूतस्तर्हि ज्ञानादिगुणग्रहणमात्रादेव गुणी जीवः प्रत्यक्षेण गृह्यत इति सिद्धमेव प्रयोगो यो यस्मादनर्थांतरं स तद्ग्रहणेन गृह्यते यथा वाससि रागो गुणेभ्योऽनर्थांतरं च गुणी तस्माद्गुणग्राहकप्रत्यक्षेण सोऽपि गृह्यत एवेति । अथ गुणेभ्योऽन्योऽर्थांतरभूत एव गुणिनः प्रत्यक्षस्तदर्थांतरभूतस्य रूपादिगुणमात्रस्यैव ग्रहणादिह यद्यस्मादर्थांतरभूतं तद्ग्रहणेऽपि नेतरस्य ग्रहणं यथा घटे गृहीते पटस्य अर्थांतरभूताश्च गुणिनो गुणा इष्यंते अतो गुणग्रहणेऽपि न गुणिग्रहणमतो घटादीनामपि समानोऽग्रहणदोषः । कोऽयं नाम भवतः केवले जीवे विचारो नास्तित्वविषयाशंका वोच्यते ॥ पच्चक्खं जं न दीसइ घडोव्वेत्यादि अथ द्रव्यविरहिताः केऽपि न संत्येव गुणाः इत्यतस्तद्ग्रहणद्वारेण गृह्यंत एव घटादयो न त्वेवमात्मनापि समानमेव किं च गुणिनो गुणानामर्थांतरत्वेऽभ्युपगम्यमाने गुणिभावमात्रद्वारे प्रत्यक्षस्यापि ज्ञानादिगुणेभ्यः पृथगात्मा गुणित्वादभ्युपगमेनापि सिद्ध्यत्येवेति ॥

अत्र पराभिप्रायमाशंकमानः आह—

मन्नसि अत्थि गुणी न य देहत्थंतरं तओ किं तु ।
देहे नाणाइगुणा सोच्चिय नाणं गुणी जुत्तो ॥

व्या० अथ मन्यसे अस्त्येव ज्ञानादिगुणानां गुणिनैव तैः प्रत्यक्षैर्मेह मयाभ्युपगम्यतामसौ परं देहादर्थांतरं न कोऽप्यसौ इति किंतु देह एव ज्ञानादयो गुणाः समुपलभ्यंते अतः स एव तेषां गुणी युक्तो यथा रूपादीनां घटः । प्रयोगे देहगुणा एव ज्ञानादयस्तत्रैवोपलभ्यमानत्वाद्गौरकृशस्थूलतादिवत् ॥

अत्रोत्तरमाह—

नाणादओ न देहस्स मुत्तिमत्ताइओ घडस्सेव ।
तम्हा नाणाइगुणा जस्स स देहाहिओ जीवो ॥

प्रयोगो देहस्य संबंधिनो ज्ञानादिगुणा न भवंत्येव तस्य मूर्तिमत्त्वाच्चाक्षुषत्वाच्च घटवच्च द्रव्यगीतो गुणा सर्वोऽपि तत्रो यो ज्ञानादिगुणानामनुरूपो अमूर्तोऽचाक्षुषश्च गुणी स देहातिरिक्तो जीवो ज्ञातव्यः । अथ ज्ञानादयो न देहस्येति

प्रत्यक्षबाधितमिदं देह एव ज्ञानादिगुणानां प्रत्यक्षेणैव ग्रहणात्तदयुक्तं अनुमानबाधितत्वादस्य प्रत्यक्षस्य ॥ तथा हि ॥ इहेंद्रियातिरिक्तो विज्ञाता तदुपरमेऽपि तदुपलब्धार्थानुस्मरणाद्यो हि यदुपरमेऽपि यदुपलब्धमर्थमनुस्मरति स तस्मादर्थांतरदृष्टो यथा पंचवातायनोपलब्धार्थानुस्मर्ता देवदत्त इत्यादि वायुभूतिप्रश्ने ॥

वक्ष्याम इति उपसंजिहीर्षुराह–

इह सुहदेसेणायं पच्चक्खो सव्वहामहं जीवो ।

अविहयनाणत्तणओ तुह विन्नाणं च पडिवज्जा ॥

इत्येवमुक्तप्रकारेण स्वशरीरे तथापि देशतः प्रत्यक्षोऽयमात्मा छद्मस्थत्वेन भवतः सर्वस्यापि वस्तुनो देशविषयत्वात् घटवत्तथाहि सर्वमपि स्वपर्यायतोऽनंतपर्यायवस्तुछद्मस्थः प्रत्यक्षेण साक्षात् तद्देशमेव गृह्णाति प्रत्यक्षेण च प्रदीपादिप्रकाशेनैव देशतः प्रकाशिता अपि घटादयो व्यवहारतः प्रत्यक्षा उच्यंते एव सर्वात्मना च केवली प्रत्यक्षमेव वस्तु प्रकाशयत्यतो ममाप्रतिहिताऽनंतज्ञानत्वेन सर्वात्मनापि प्रत्यक्षोऽयं जीवो यथाऽतीन्द्रियमपि त्वत्संशयविज्ञानमिति प्रतिपद्यस्वेति ।

परशरीरे तर्हि कथमित्याह–

एवं चिय परदेहेणुमाणओ गिण्ह जीवमत्थित्ति ।

अणुवित्तिनिव्वित्ताओ विण्णाणमयं सरूवेव्व ॥

यथा स्वदेहे एवं परदेहेऽपि गृहाण जीवमनुमानतः कथमित्याह अस्ति विद्यते इति कथंभूतं जीवमित्याह ॥ विज्ञानमयं विज्ञानात्मकं अनुमानमेव सूचयन्नाह । अणुवित्तिनिवित्तीउ सरूवे वत्ति । इदमुक्तं भवति । परशरीरेऽप्यस्ति जीवः । इष्टानिष्टयोः प्रवृत्तिनिवृत्तिदर्शनाद्यथा स्वरूपे स्वात्मनि इह यत्रेष्टानिष्टयोः प्रवृत्तिनिवृत्ती दृश्येते तत्सात्मकं दृष्टं यथा स्वशरीरं यथा च प्रवृत्तिनिवृत्ती दृश्येते परशरीरे इतस्तदपि सात्मकं आत्माभावे चेष्टानिष्टप्रवृत्तिनिवृत्ती न भवतो यथा घटद्रव्यानुमानात्परशरीरेऽपि जीवसिद्धिरत्र ।

अपरमतमाशंक्योत्तरमाह कश्चन लिंगेहिं समं मयासि लिंगी पुरा जहा गहिओ । [illegible] न लिंगजुत्तोणुमेय [illegible] । [illegible] जहा लिंगेहिं समं न दिट्ठपुव्वो वि । गहलिंग [illegible] गहोत्तु मेओ [illegible] । यच न य जीवलिंगं सं- [illegible] ॥ पूर्वोक्तपूर्वपक्षानुसारेण मन्यसे त्वं किमित्याह । [illegible] न लिंगी लिंगादनुमेयोऽसौ [illegible] किमित्याह यतो न [illegible] लिंगैः कै- [illegible] समं लिंगी जीवः क्वापि केनापि पुरा पूर्वं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पूर्वमेवंप्रत्यक्षाच्च लिंगाज्जीवोऽनुमी- [illegible] इति [illegible] प्रतिविधीयते ऽसौ अनेकांतः [illegible] समं [illegible] प्रत्यक्षोऽपि [illegible] देवयोनिविशेषतः [illegible] [illegible] [illegible] महालिंग- [illegible] ॥

[illegible]–

देहस्सत्थिविहाया पयनियथागारउ घडस्सेव ।

अक्खाणं च करणओ दंडाईणं कुलालोव्व ॥

देहस्यास्ति विधाता कर्त्तेति प्रतिज्ञा आदिमत्प्रतिनियताकारत्वाद् घटवद्यत्पुनरकर्तृकं तदादिमत्प्रतिनियताकारमपि न भवति यथा भ्रविकारः यश्च देहस्य कर्त्ता स जीवः प्रतिनियताकारत्वं मेर्वादीनामप्यस्ति न च तेषां कश्चिद्विधाता इति तैरनैकांतिको हेतुः स्यादतोऽनुक्तमप्यादिमत्वविशेषणं द्रष्टव्यमिति । तथा अक्षाणामिंद्रियाणामस्त्यधिष्ठाता इत्यध्याहारः करणत्वाद्यथा चक्रचीवरमृत्सूत्रदंडादीनां कुलालः यच्च निरधिष्ठातृकं तत्करणमपि न भवति यथाकाशं यश्चेंद्रियाणामधिष्ठाता स जीव इति ॥

तथा–

अत्थिंदियविसयाणं आयाणादेव भावओ वस्सं ।

कम्मार इवादाया लोए संडासलोहाणं ॥

इह यत्रादानादेयभावस्तत्रावश्यमदाता समस्ति यथा लोके संदंशकलोहानां कर्मारोऽयस्कारः विद्यते चेंद्रियविषयाणामादानादेयभावोऽतस्तेषामप्यस्त्यादाता स च जीव यत्र त्वादाता नास्ति तत्रादानादेयभावोऽपि न विद्यते यथाकाश इति ॥

तथा ॥

भोत्ता देहाईणं, भोज्जणओ नरोव्व भत्तस्स ।

संघाया यत्तणओ सात्थियअत्थी घरस्सेव ॥

इह देहादीनां भोक्ता समस्ति भोग्यत्वाद्यथा शाल्यादिभक्तवस्त्रादीनां नरः यस्य च भोक्ता नास्ति तद्भोग्यमपि न भवति यथा खरविषाणं भोग्यं च शरीरादिकं ततो विद्यमानभोक्तृकमिति तथा अर्थी स्वामी ततश्च देहानां विद्यते स्वामी संघातरूपत्वादादिशब्देन मूर्तिमत्त्वादिन्द्रियत्वाच्चाक्षुषत्वाद्योऽप्यनेकांतिकतापरिहारार्थं संभवाद्विहितविशेषणा हेतवो योजनीयाः ॥ यथा गृहादीनां सूत्रधारादय इति दृष्टांतः यत्पुनरस्वामिकं तत्संघातादिरूपमपि न भवति यथा गगनकुसुमं संघातादिरूपं च देहादिकं तस्माद्विद्यमानस्वामिकमिति । आह ननु (देहस्सत्थि विहाया) इत्यादिना शरीरादीनां कर्त्रादय एव सिध्यंति । न तु प्रस्तुतो जीवः ॥

इत्याशंक्योत्तरमाक्षेपपरिहारौ चाह–

जो कत्ताइ स जीवो मज्झ विरुद्धोति ते मई होज्जा ।

मुत्ताइपसंगाओ ततो संसारिणो दोसो ॥

यश्चायमनंतरदेहेन्द्रियादीनां कर्त्ता अधिष्ठाता आदाता भोक्ता अर्थी योक्तः स सर्वोऽपि जीव एव अन्यस्येदृशस्यानुपपद्यमानत्वेन कर्तृत्वाद्यसंभवादिति ॥ अथ साध्यविरुद्धसाधकत्वाद्विरुद्धा एते हेतव इति तव मतिर्भवेत्तथा हि घटादीनां कर्त्रादिरूपाः कुलालादयो मूर्तिमतः संघातरूपा अनित्यादिस्वभावाश्च दृष्टा इत्यतो जीवोऽप्येवंविध एव सिध्यति तद्विपरीतश्च चिदात्मकं साधयितुमिष्ट इत्येवं साध्यविरुद्धसाधकत्वं हेतूनामिति तदेतदयुक्तं यतः ननु संसारिणो जीवस्य साधयितुमिष्टत्वाद्दोषोऽयं न [illegible] संघातोपगूढत्वात् सशरीरत्वाच्च कथंचिन्मूर्तत्वादिधर्मयुक्त एवेति भावः ।

अथ स्वत्यात्मसाधकमनुमानमाह-

अत्थिं चिय ते जीवो, संसयओ सोम ! थाणुपुरिसोव्व ।
जं संदिद्धं गोयम ! तं तत्थाऽत्थन्नत्थ धुवं ॥

हे सौम्य ! गौतम अस्त्येव तव जीवः संशयतः संशयसद्भावादत्र संशयस्तवास्ति यथा स्थाणुपुरुषौ संशयश्च तव जीवे तस्मादस्त्येवायं तथाहि स्थाणुपुरुषयोरूर्ध्वतारोहपरिणाहाद्युभयसाधारणधर्मप्रत्यक्षतायां चलनशिरःकण्डूयनवयोनिलयनवल्ल्यारोहणाद्युभयगतविशेषधर्माप्रत्यक्षतायां चोभयगतैतद्धर्मानुस्मरणे च सत्येकतरविशेषनिश्चयचिकीर्षोः किमिदमिति विमर्शरूपः संशयः प्रादुरस्ति एवंभूते च स्थाणुपुरुषादिगतसंशये तत्स्थाणुपुरुषादिकं वस्त्वस्त्येव ॥ अवस्तुनि संशयायोगात् एवमात्मशरीरयोरपि प्रागुपलब्धसामान्यविशेषधर्मस्य प्रमातुस्तयोः सामान्यधर्मप्रत्यक्षतायां विशेषधर्माप्रत्यक्षत्वेऽपि च तद्विषयानुस्मृतौ सत्यामेकतरविशेषोपलिप्सोः किमयमात्मा किंवा शरीरमात्रमिदमिति विमर्शरूपः संशयो जायते अयं चात्मशरीरयोः सत्व एवोपपद्यते नैकतरस्याप्यभावेऽतोऽस्ति जीवः।अथैवं ब्रूषे अस्थ्यादिषु स्थाणुपुरुषसंशये तत्र विवक्षितप्रदेशे अनयोरेकतर एव भवति न पुनरुभयमपि ततः कथमुच्यते विद्यमान एव वस्तुनि संशयो भवतीति। तदयुक्तमभिप्रायापरिज्ञानात् न हि वयमेवं ब्रूमस्तत्रैव प्रदेशे तदुभयमप्यस्तीति किं तु यद्गतसंदेहः तद्वस्तु तत्रान्यत्र वा प्रदेशे ध्रुवमस्त्येव अन्यथा षष्ठभूतविषयोऽपि संशयः स्यादेतदेवाह।जं संदिद्धमित्यादि तस्मात् संशयविषयत्वादस्त्येव जीव इति स्थितं ।

अथ पूर्वपक्षमाशंक्य परिहरन्नाह-

एवं नामाविसाणं खरस्स पत्तं न तं खरं चेव ।

अन्नत्थ तदत्थि चिय एवं विवरीयगाहे वि ॥

इह यदि यत्र संशयस्तेनावश्यमेव भवितव्यं । एवं ततः खरविषाणमप्यस्तीति प्राप्तं तत्रापि कस्यचित्संशयसद्भावादुच्यते ॥ न त्वभिहितमत्र यदुत तत्रान्यत्र वा विद्यमान एव वस्तुनि संशयो भवति नाविद्यमाने खरस्य विषाणं खरविषाणं नास्तीत्यत्र च कोऽर्थ इत्याह ॥ (न तं खरे चेवत्ति) खर एव तद्विषाणं नास्ति अन्यत्र गवादावस्त्येवेति न कश्चिद्व्यभिचारः। एवं (विवरीयगाहेव्वत्ति) इदमुक्तं भवति यदा विपर्यस्तः कश्चित्स्थाणौ पुरुष एवायमित्यादिविपरीतग्रहं करोति तदाप्ययमेव क्षेपो वाच्यः सोऽपि विपरीतप्रदेशे विपरीतं पुरुषादिकं वस्तुनि सत्येवोपपद्यते नाविद्यमान इत्यर्थः । एवं भवदभिप्रायेण योऽस्मादृशां शरीरे आत्मास्तित्वाभिमानो नायमात्मनः सर्वथा नास्तित्वे युज्यते इति ॥

इतोऽप्यस्ति जीवः कुत इत्याह

अत्थि अजीवविवक्खो पडिसेहाओ घडोऽघडस्सेव ।

नत्थि घडोत्ति व जीवत्थित्तपरो नत्थि सद्दोयं ॥

अत्र प्रयोगः प्रतिपक्षवानयमजीवोऽत्र व्युत्पत्तिमच्छुद्धपदप्रतिषेधात् यत्र व्युत्पत्तिमतः शुद्धपदस्य प्रतिषेधो दृश्यते स प्रतिपक्षवान् दृष्टो यथा घटोऽघटप्रतिपक्षवान् अत्र ह्यघटशब्देऽशुद्धस्य व्युत्पत्तिमतश्च पदस्य प्रतिषेधो यथा-खरविषाणं, अडित्थ इत्यादि । अखरविषाणस्य लक्षणस्याऽशुद्धस्य सामायिकपदस्य प्रतिषेध इत्यतोऽत्र खरस्य विषाणं खरविषाणमित्यादिव्युत्पत्तिमत्त्वे सत्यपि खरविषाणलक्षणो विपक्षो नास्ति अडित्थ इत्यत्र तु व्युत्पत्तिरहितस्य डित्थस्य डित्थपदस्य प्रतिषेध इति समासरहितत्वेन शुद्धत्वे सत्यपि नाथद्वयमवस्थितो डित्थलक्षणः कोऽपि पदार्थो जीववद्विपक्षभूतोऽस्तीति । नत्थि घडोत्ति वेत्यादि य थापि नास्त्यात्मेति च योऽयमात्मनिषेधध्वनिः स जीवास्तित्वे नांतरीयक एव यथा नास्त्यत्र घट इति शब्दोऽन्यत्र घटास्तित्वाविनाभाव्येव प्रयोगो यस्य निषेधः क्रियमाणो दृश्यते तत् क्वचिदस्त्येव यथा घटादिकं निषिध्यते च भवता नास्ति जीव इति वचनात् जीवस्तस्मादस्त्येव यच्च सर्वथा नास्ति तस्य निषेधो न दृश्यत एव यथा खरविषाणकल्पानां पंचभूतातिरिक्तभूतानां निषिध्यते च त्वया जीवस्तस्मान्निषेध एवायं तत्सत्त्वसाधक इति,अनैकांतिकोऽयं हेतुरसतोऽपि खरविषाणादेर्निषेधदर्शनादित्याशंक्याह-

असओ नत्थि निसेहो संजोगाइपडिसेहओ सिद्धं ।

संजोगाइचउक्कं पि सिद्धमत्थंतरे नियमं ॥

असतोऽविद्यमानस्य नास्ति न संभवत्येव निषेध इति सिद्धं कुत इत्याह॥संयोगादिप्रतिषेधादादिशब्दात् समवायसामान्यविशेषपरिग्रहः एतदुक्तं भवति इह यत्किंचित्क्वचित् देवदत्तादिकं निषिध्यते तस्यान्यत्र सत एव विवक्षितस्थाने कस्मिंश्चित्संप्रयोगसमवायसामान्यविशेषलक्षणचतुष्टयमेव निषिध्यते न तु सर्वथैव देवदत्तादेरभावः प्रतिपाद्यते । तत्र नास्ति गृहे देवदत्त इत्यादिषु गृहदेवदत्तादीनां सतामेव संयोगमात्रं निषिध्यते । न तु तेषां सर्वथैवास्तित्वमपाक्रियते तथा नास्ति खरविषाणमित्यादिषु खरविषाणादीनां सतामेव समवायमात्रं निराक्रियते तथा नास्त्यन्यश्चन्द्रमा इत्यादिषु विद्यमानस्यैव चन्द्रमसोऽन्यचन्द्रनिषेधाच्चन्द्रसामान्यमात्रं निषिध्यते न तु सर्वथा चन्द्राभावः प्रतिपाद्यते । तथा न संति घटप्रमाणा मुक्ता इत्यादिषु घटप्रमाणतामात्ररूपो विशेषो मुक्तानां निषिध्यते न तु मुक्ताभावः ख्याप्यत इति एवं च सति नास्त्यात्मेत्यत्र विद्यमानस्यैवात्मनो यत्र क्वचन येन केनचित्सह संयोगमात्रमेव त्वया निषेद्धव्यम् यथा नास्त्यात्मा वपुषीत्यादि न तु सर्वथात्मनः सत्त्वमिति । अत्राह कश्चित् ननु यदि यन्निषिध्यते तदस्ति तर्हि मत्त्रिलोकेश्वरताप्यस्ति युष्मदादिभिर्निषिध्यमानत्वात्तथा चतुर्णां समवायादिप्रतिषेधानां पंचमोऽपि प्रतिषेधप्रकारोऽस्ति त्वयैव निषिध्यमानत्वात् तदयुक्तं त्रिलोकैश्वर्यविशेषमात्रं भवतो निषिध्यते यथा घटप्रमाणत्वं मुक्तानां न तु सर्वथैश्वर्यं स्वशिष्यादीश्वरतायास्तथापि विद्यमानत्वात्तथा प्रतिषेधस्यापि पंचसंख्याविशिष्टत्वमपाक्रियते न तु सर्वथा प्रतिषेधस्याभावश्चतुःसंख्याविशिष्टस्य तस्य सद्भावात् । ननु सर्वमप्यसंबद्धमिदं तथा मत्त्रिलोकेश्वरत्वं तावदसदेव निषिध्यते प्रतिषेधस्यापि पंचसंख्याविशिष्टत्वमविद्यमानमेव निवार्यते तथा संयोगसमवायसामान्यविशेषाणामपि

[illegible] प्रतिषेध इत्यतो यदि- [illegible] न युक्त इत्यानेस्याद (संयो- [illegible]) इदमुक्तं भवति देवदत्तादीनां सं- [illegible] निषिध्यते । भर्यातरे तु तेषां [illegible] गृहेणेव सह देवदत्तस्य सं- [illegible] भर्थांतरेण तु हेमहरमालादिना सह [illegible] गृहस्यापि देवदत्तेन सह संयोगो ना- [illegible] विद्यत एव एवं विभागस्यापि [illegible] सामान्यमपि द्वि- [illegible] एव मान्यर्थांतरे तु [illegible] तु कृष्णाण्डादावस्येव [illegible] तीर्थकराद्यावस्येव [illegible] प्रतिषेधो मान्यर्थांतरे स्वयुक्त [illegible] विवक्षया भूयो यन्निषिध्यते [illegible] यत्र निषिध्यते [illegible] शरीरे जीवे नि- [illegible]

[illegible]

द्रितः शरीरे जीवोपचारः क्रियते । किं वेदनं एव गतः स जीवो दह्यतामिदं शरीरमिति [illegible] इत्यादि यस्माच्च ज्ञानादिगुणयुतो [illegible] कथं देह एव जीवः प्रागिहैव चोक्तं [illegible] देहो मूर्तिमत्त्वाद् घटवत्तथा देहेन्द्रियातिरिक्त [illegible] तुपरमेपि [illegible] तद्वाप्यप्रतिबुध्यमाने इंद्रभूतौ भगवानाह-

जीवोत्थित्ति सच्चं मव्वयणाओ वसेसवयणं व ।
सव्वन्नु वयणओ वा अणुवइसव्ववयणं व ॥

जीवोऽस्तीत्येतद्वचः सत्यं मद्वचन[illegible] वयणोवचनवत् यच्च सत्यं न भवति [illegible] मपि न भवति यथा कूटसाक्षिवचनं । [illegible] जीवोऽस्तीतिवचनं सर्वज्ञवचन[illegible] वदिति ॥ यदि वा-

भयरागदोसमोहा भाउ सव्वमणइयाइं व ।
सव्वं वियमेवयणं जाणयमज्झत्थवयणं व ॥

सर्वमपि मद्वचनं सत्यमनतिपाति च दोष[illegible] रहितत्वादिह यद्भयादिरहितस्य वचनं [illegible] मार्गज्ञस्य भयरहितस्य [illegible] रागद्वेषरहितस्य [illegible] वचनं तथा च मद्वचनस्मात्सत्यमनतिपाति [illegible] अत्र गौतममतमाशंक्य भगवानुत्तरमाह-

कह सव्वण्णुत्ति मई जेणाहं सव्वसंसयच्छेई ।
पुच्छसु व जं न जाणसि जेण व मे पच्चओ होज्जा ॥

[illegible]

[illegible]

मन्नसि मज्जं गेसु विय मयभावो भूयसमुदओ भूओ ।
विण्णाणमेत्तमा या भूएणुविणस्सइ समुब्भूओ ॥
अत्थि न या पेच्च सण्णं जं पुव्वभवेभिहाणममुगोत्ति ।
जं भणियं न भवाउ भवंतरं जाइ जीवो त्ति ॥

गौतमेत्यामंत्रणं वेदपदानां श्रुतिवाक्यानाममीषां विज्ञानघन एवैतेभ्यः इत्यादीनां चेतसि वर्तमानानामर्थं यथास्थितं त्वं न जानासि नावबुध्यसे किमित्यत आह ॥ यदस्मात्त्वमात्माभिप्रायेणैवंभूतमिहार्थं मन्यसे विकल्पयसीति संबंधः कथंभूतमित्याह (विण्णाणघणो चियत्ति) पृथिव्यादिभूतानां विज्ञानलवसमुदायो विज्ञानघनः पृथिव्यादिविज्ञानांशानां पिंड इत्यर्थः अवधारणं त्वात्मवादिपरिकल्पितस्य भूतसमुदायातिरिक्तस्य ज्ञानदर्शनादिगुणाश्रयस्यात्मनो निरासार्थं । भूतेभ्यः पृथिव्यादिभ्यः समुदितेभ्यो न तु व्यस्तेभ्यो ज्ञानस्य तत्समुदायपरिणामांगीकारादिति भावः ॥ मद्यांगेषु मद्यकारणेषु धातक्यादिषु मदभाव इव कथंभूतो विज्ञानघन इत्याह (भूयसमुदयभूओ विण्णाणमेत्तमायत्ति) भूतसमुदायादुद्भूतस्तदैव जातो न तु परभावात्कश्चिदागतो विज्ञानमात्ररूप आत्मेत्यर्थ । समुत्थायोत्पद्य ततस्तान्येव पृथिव्यादिभूतानि विनाशमनुयानान्यत्र लक्षीकृत्य भूयः पुनरपि स विज्ञानघनो विज्ञानमात्ररूप आत्मा विनश्यति न त्वात्मवादिनामिवान्यभवं याति अत एव न प्रेत्य भवे परभवे संज्ञास्ति यत्पूर्वभवे नारकादिजन्मन्यभिधानमासीत्तत्परभवे नास्ति यदुतामुको नारको देवो वा भूत्वा इदानीं मनुष्यः संवृत्त इत्यादि नारकादेः प्रागेव सर्वनाशं नष्टत्वादिति भावः किमिह वाक्ये तात्पर्यवृत्त्या प्रोक्तं भवतीत्याह जं भणियमित्यादि सर्वथात्मनः समुत्पद्य विनष्टत्वान्न भवाद्भवांतरं कोऽपि यातीत्युक्तं भवति ॥

यथेवंभूतमस्य वेदवाक्यस्यार्थमहमवगच्छामि तत्र किमित्याह

गोयम पयत्थमेवं मन्नंतो नत्थि मन्नसे ।
वक्कंतरेसु य पुणो भणिओ जीवो जमत्थित्ति ॥
अग्गिहवणाइकिरिया फलं च तो संसयं कुणसि जीवे ।
मा कुरु न पयत्थोयं इमं पयत्थं निसामेहि ॥

गौतमास्य वाक्यस्य दर्शितरूपमेव पदार्थं मन्यमानस्त्वं नास्तीत्येवं मन्यसे यस्माच्च पुनर्नह वै स शरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्त्यशरीरं वा वसंतं प्रियाप्रिये न स्पृशत इत्यादिषु वेदवाक्यांतरेष्वस्तीत्येवं जीवो भणितः प्रतिपादितस्तथाग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम, इत्यादि वचनादग्निहवनादिक्रियायाः फलं च परभविकं श्रूयते न चेदं भवांतरयायिनमात्मानमन्तरेणोपपद्यतेऽतः किं जीवोऽस्ति नास्ति वेत्येवं संशयं जीवे करोषि त्वं तदमुं मा कृथाः यस्माद्विज्ञानघन एवेत्यादिवाक्यस्य नायमर्थो यं भवानध्यवस्यति किं त्वमुं वक्ष्यमाणं पदार्थमिह निशामयाकर्णयेति ॥
तमेव दर्शयति ॥

विण्णाणाओ णण्णो विण्णाणघणत्ति सव्वसो वा वि ।
स भवइ भूएहिंतो घडविण्णाणाइभावेण ॥
ताइं चिय भूयाइं सोणुविणस्सइ विणस्समाणाइं ।
अत्थंतरोवओगे कमसो विण्णायभोएणं ॥

इह विज्ञानघनो जीव उच्यते विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानं ज्ञानदर्शनोपयोग इत्यर्थः तेन विज्ञानेन सहानन्यभूतत्वादेकघत्तया घनत्वं निविडत्वमापन्नो विज्ञानघनो जीव उच्यते । (सव्वसो वा वित्ति) सर्वतः प्रतिप्रदेशमनंतानंतविज्ञानपर्यायसंघातघटितत्वाद्विज्ञानघनो जीवः एवकारेण तु विज्ञानघन एवासौ न तु नैयायिकादीनामिव स्वरूपेण निर्विज्ञानत्वाज्जडोऽसौ बुद्धिस्तु तत्र समवेतैवेति नियम्यते स भवन् युज्यत इति क्रिया केभ्य इत्याह (भूएहिंतोत्ति) भूतानीह घटपटादिज्ञेयवस्तुरूपाण्यभिप्रेतानि तेभ्यो ज्ञेयभावेन परिणतेभ्यः केन भवतीत्याह घटः पटोयमित्यादिविज्ञानभावेन घटादिज्ञानपर्यायेण ततः किमित्याशंक्य तान्येवानुविनश्यतीत्यस्यार्थमाह (ताइं चियत्यादि) तान्येव ज्ञानालंबनभूतानि घटादिभूतानि क्रमशः कालक्रमेण व्यवधानस्थगनान्यमनस्कत्वाद्यनर्थांतरोपयोगे सति विज्ञेयभावेन ज्ञानविषयभावेन विज्ञानमाप्नुवानान्यनु पश्चात्तद्बोधपर्यायेण स विज्ञानघनो विनश्यतीति संबंधः । ज्ञानपर्यायेण घटादिभ्यो ज्ञेयभूतेभ्यो जीवः समुत्थाय कालक्रमाद् व्यवधानादिनार्थांतरोपयोगे सति ज्ञेयभावेन तान्येव विनाशमाप्नुवानान्यनुविनश्यतीति तात्पर्यार्थः किमित्थं सर्वथाऽयमात्मा विनश्यति नेत्याह ॥ "पुव्वावरविण्णाणोवगओ विगयसंभवसहाओ विण्णाणसन्तईए विण्णाणघणोयमविनासी" एक एवायमात्मा त्रिस्वभावः कथमित्युच्यते अर्थांतरोपयोगकाले पूर्वविज्ञानोपयोगेन तावदयं विगमस्वभावो विनश्वररूप. अपरविज्ञानोपयोगतस्तु संभवस्वभाव उत्पादरूपः अनादिकालप्रवृत्तसामान्यविज्ञानमात्रसंतत्या पुनरयं विज्ञानघनो जीवो विनष्ट एवावतिष्ठते एवमन्यदपि सर्ववस्तूत्पादव्ययध्रौव्यस्वभावमेवावगंतव्यं न पुनः किमपि सर्वथोत्पद्यते विनश्यति वेति ॥

न प्रेत्य संज्ञास्तीत्येतद्व्याचिख्यासुराह—

न च पेच्च नाणसन्ना वातिट्ठए संपओवओगाओ ।
विण्णाणघणाभिक्खो जीवो यं वेयपयभिहिओ ॥

न च प्रत्येति न चान्यवस्तूपयोगकाले प्राक्तनज्ञानसंज्ञास्ति कुतः सांप्रतवस्तुविषयोपयोगादिदमुक्तं भवति यथा घटोपयोगनिवृत्तौ पटोपयोग उत्पद्यते तदा घटोपयोगसंज्ञा नास्ति तदुपयोगस्य निवृत्तत्वात् किं तु पटोपयोगसंज्ञैवास्ति तदुपयोगस्यैव तदानीमुत्पन्नत्वात् तस्माद्विज्ञानघनाख्यो वेदपदेष्वभिहितोयं जीवस्ततो गौतम ! प्रतिपद्यस्वेनमिति ।

पुनरपीह प्रेर्यमाशंक्य परिहरन्नाह—

एवं पि भूयधम्मो नाणं तब्भावभावउ बुद्धी ।
तत्तो तदभावम्मि वि अन्नाणं वेयसमयम्मि ॥
अत्थमिए आइच्चे चंदे संतासु अग्गिवायासु ।
किं जोइरयं पुरिसो अप्पज्जोइत्ति निद्दिट्ठो ॥

बुद्धीति स्याद् बुद्धिः प्रकारस्य एवमपि (समवइभूयेहिंतो) इत्यादिना युष्मद्व्याख्यानप्रकारेपीत्यर्थः । पृथिव्यादिभूतधर्म एव ज्ञानम्भूतस्वभावात्मकमेव ज्ञानमेवेति भावः कुत इत्याह ॥ तम्भावभावउत्ति एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यतीति वचनाद्भूतसद्भावे ज्ञानस्य भावात्तदभावे चाभावादित्यर्थः । यस्य च भावे एव यद्भवत्यभावे न भवति तत्तस्यैव धर्मो यथा चन्द्रमसश्चन्द्रिका तथा च ज्ञानमनुविदधाति भूतान्वयव्यतिरेकौ तस्माद्भूतधर्म एव तदयुक्तं विशिष्टमेव हि नीलपीतादिभूतग्राहकं ज्ञानं तदन्वयव्यतिरेकावनुविदधाति न तु सामान्यज्ञानमात्रं यस्माद्भूताभावेपि वेदप्रोक्ते मनये सिद्धांते सामान्यज्ञानं भणितमेवेति शेषः । केन वाक्येनेत्याह ॥ अस्तमित इत्यादि अस्तमिते आदित्ये याज्ञवल्क्यचन्द्रमस्यस्तमिते शांतेऽग्नौ शांतायां वाचि किं ज्योतिरेवायं पुरुषः आत्मज्योतिः सम्राडिति होवाच ज्योतिरपीति ज्ञानमाह आदित्यास्तमयादौ किं ज्योतिरित्याह अयं पुरुष इति पुरुष आत्मेत्यर्थः अयं च कथंभूत इत्याह ([illegible]) आत्मैव ज्योतिरस्य सोऽयमात्मज्योतिः ज्ञानात्मक इति इदयं निर्दिष्टो वेदविद्भिः कथितस्ततो न ज्ञानं भूतधर्म इत्यर्थः ॥

इतश्च न ज्ञानं भूतधर्मः कुत इत्याह–

तदभावे भावाउ भावे वा भावउं न तद्धम्मो ।

जह घडभावा भावेविजम्मराउ पडो भिन्नो ॥

न भूतधर्मो ज्ञानं मुक्तावस्थायां भूताभावेपि भावात्सुप्त[illegible] वा भावादित्यर्थः [illegible] घटस्य धर्मः पटो न भवति किं तु [illegible] इत्याह घटभावाभावे विपर्ययाच्च घटभावे[illegible] च भावादित्यर्थः विशे० ॥ आ० म० ॥ आचा० ॥ [illegible] ॥

(१६) [illegible] सूत्रकृतांगे–यथा

एए पंच महब्भूया, तेब्भो एगोत्ति आहिया ।

अह तेसिं विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥ सूत्र० ॥

एतान्यनन्तरोक्तानि पृथिव्यादीनि पंचमहाभूतानि यानि ते[illegible] पदार्थो[illegible] । न पृथिव्या[illegible] ॥ [illegible] । तथेन्द्रियेण [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ अनुमानप्रमाणेन, [illegible] [illegible]

तिकानामाकाशस्यापि [illegible]
न दोषायेति । ननु च यदि भूतव्यतिरिक्तोऽपरः [illegible] स्माख्यः पदार्थो न विद्यते कथं तर्हि मृत इति [illegible] शोऽस्याह । अथैषां कायाकारपरिणतौ [illegible] त्यां नद्भूर्ध्वं तेषामन्यतमस्य विनाशेऽपगमे [illegible] भयोर्वा देहिनो देवदत्ताख्यस्य [illegible] श्च मृत इति व्यपदेशः प्रवर्तते न पुनर्जीवापगम [illegible] व्यतिरिक्तचैतन्यवादिपूर्वपक्ष इति ।

अत्र प्रतिसमाधानार्थं निर्युक्तिकृदाह–

पंचण्हं संजोए अण्णगुणाणं च चेयणाइ गुणो ।

पंचिंदियठाणाणं, ण अण्णमुणियं मुणइ अण्णो ॥

(पंचण्हं संजोए इत्यादि) पंचानां पृथिव्यादीनां संयोगे कायाकारपरिणामे चैतन्यादिकः । [illegible] भाषाचंक्रमणादिकश्च गुणो न भवतीति प्रतिज्ञा [illegible] स्त्वत्र हेतुत्वेनोपात्ताः । दृष्टांतस्त्वभ्यूह्यः । [illegible] नोपादानं । तत्रेदं चार्वाकः प्रष्टव्यः । यदेतद्भूतानां [illegible] चैतन्यमभिव्यज्यते तत्किं तेषां संयोगेऽपि स्वातंत्र्य [illegible] स्वित् परस्परापेक्षया पारतंत्र्ये इति । किंचातः ॥ न तावत्स्वातन्त्र्ये यत आह (अन्नगुणाणं चेति) चैतन्यं [illegible]

[illegible]

द्रव्यगुणा आपः पञ्चगुणा तेजः [illegible] नगुणमाकाशमिति । यदि वा प्रागभिहिता [illegible] पृथिव्यादीनामेकैकपरिहाण्याऽन्ये गुणाश्चैतन्यादि [illegible] तदेवं पृथिव्यादीन्यन्यगुणानि । चशब्दो [illegible] कल्पयन्त्यतासूचनार्थः । चैतन्यगुणे साध्ये पृथिव्यादीनामन्यगुणानां सतां चैतन्यगुणस्य पृथिव्यादीनामेकैक[illegible]स्याभावात्तत्समुदायाच्चैतन्याख्यो गुणः सिद्ध्यतीति [illegible] भूतसमुदायः स्वातन्त्र्ये सति धर्मित्वेनोपादीय[illegible] न तस्य चैतन्याख्यो गुणोऽस्तीति साध्यो धर्मः पृथिव्या[illegible] अन्यगुणत्वात् । यो योऽन्यगुणानां समुदायस्तत्र तत्र [illegible] गुणोत्पत्तिर्न भवतीति यथा सिकतासमुदाये स्निग्धगुण[illegible] तैलस्य नोत्पत्तिरिति घटपटसमुदाये वा न स्तम्भाद्या[illegible] व इति । दृश्यते च कार्ये चैतन्यं तदात्मगुणो भविष्यति न भूतानामिति । अस्मिन्नेव साध्ये हेत्वंतरमाह (पंचिं[illegible] ठाणाणं ति) पंच च तानि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राख्यानीन्द्रियाणि तेषां स्थानान्यवकाशास्तेषां चैतन्यगुणाभाव[illegible] भूतसमुदाये चैतन्य । इदमत्र हृदय [illegible] [illegible] इन्द्रियाण्येव द्रष्टृणि । यानि [illegible] उपादानकारणानि [illegible] मुदाये चैतन्यमिति । इन्द्रियाणां चामूनि स्थानानि । तत्र [illegible] स्पर्शेन्द्रियस्याकाशं [illegible] । घ्राणेन्द्रियस्य पृथि[illegible] [illegible] चक्षुरिन्द्रियस्य तेजो[illegible] । [illegible] इन्द्रियस्य वायुरिति । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] (ण अण्णमुणियं मुणइ अण्णो) इत्यादि [illegible]

प्रत्येकं स्वविषयग्रहणादन्यविषये चाप्रवृत्तेर्नान्यदिन्द्रियज्ञातमन्यदिन्द्रियं जानातीत्यतो मया पंचापि विषया ज्ञाता इत्येवमात्मकः संकलनाप्रत्ययो न प्राप्नोत्यनुभूयते चायं तस्मादयं नैव द्रष्टा भवितव्यम्। तस्यैव च चैतन्यं न भूतसमुदायस्येति। प्रयोगः पुनरयं भूतसमुदाये चैतन्यं न द्वारस्थेन्द्रियाणां प्रत्येकविषयग्राहित्वे सति संकलनाप्रत्ययाभावात्। यदि पुनरन्यगृहीतमप्यन्यो गृह्णीयादेवदत्तगृहीते यज्ञदत्तेनापि गृह्येत नचैतद्दृष्टमिष्टं चेति। ननु च स्यान्नैष पक्षेऽपि दोषः। यदा पुनः परस्परसापेक्षाणां संयोगपरिणत्याऽभ्युपगमेन भूतानामेव समुदितानां चैतन्याख्यो धर्मः संयोगवशादाविर्भवति। यथा किण्वोदकादिषु मद्यांगेषु समुदितेषु प्रत्येकमविद्यमानापि मदशक्तिरिति तदा कुतोऽस्य दोषस्यावकाश इति। अत्रोत्तरं। गाथायां चशब्दादिममभिधास्यते। यत्तावदुक्तं। यथा भूतेभ्यः परस्परसव्यपेक्षसंयोगमात्राच्चैतन्यमुत्पद्यते। तत्र विकल्पयामः। किमसौ संयोगः संयोगिभ्यो भिन्नोऽभिन्नो वा भिन्नश्चेत्तद्भूतप्रसंगो यथान्यपंचभूतव्यतिरिक्तसंयोगाख्यभूतग्राहकं भवतां प्रमाणमस्ति प्रत्यक्षस्यैवैकस्याभ्युपगमात्तेन च तस्याग्रहणात् प्रमाणान्तराभ्युपगमे च तेनैव जीवस्यापि ग्रहणमस्तु तथाऽभिन्नो भूतेभ्यो भूतानामेव संयोगस्तथाप्येतच्चिन्तनीयं किं भूतानि प्रत्येकं चेतनावन्त्यचेतनावन्ति वा यदि चेतनावन्ति तदा एकेन्द्रियसिद्धिस्तदा समुदायस्य पंचप्रकारचैतन्यापत्तिः। अथाचेतनानि भूतानि तदा दोषो न हि यच्च प्रत्येकमविद्यमानं तत्समुदाये भवदुपलभ्यते सिकतासु तैलवदित्यादिना यदप्यत्र पूर्वोक्तं तथा मद्यांगेष्वविद्यमानाऽपि प्रत्येकं मदशक्तिः समुदाये प्रादुर्भवतीति। तदप्ययुक्तं यतस्तत्र किण्वादिषु या च यावती शक्तिरुपलभ्यते। तथाहि। किण्वं बुभुक्षापनयनसामर्थ्यं भ्रमिजननसामर्थ्यं चोदकस्य तृडपनयनसामर्थ्यमित्यादिनेति भूतानां प्रत्येकं चैतन्याऽनभ्युपगमे दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरसाम्यं। किं च भूते चैतन्याभ्युपगमे मरणाभावो मृतकायेऽपि पृथिव्यादीनां भूतानां सद्भावात्। नैतदस्ति। तत्र मृतकाये वायोस्तेजसो वाऽभावान्मरणसद्भाव इत्यशक्तिनस्योल्लापः। तथाहि। मृतकाये शोफोपलब्धेर्न वायोरभावः कायस्य च पक्तिस्वभावस्य दर्शनान्नाग्नेरिति अथ सूक्ष्मः कश्चिद्वायुविशेषोऽग्निर्वा ततोऽपगत इति मतिरित्येवं च जीव एव नामान्तरेणाभ्युपगतो भवति यत्किंचिदेतत्। तथा न भूतसमुदायमात्रेण चैतन्याविर्भावः। पृथिव्यादिष्वेकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकारपरिणतौ सत्यां तदाभिव्यक्तिरिष्यते। तदपि न यतो लेप्यमयप्रतिमायां समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलभ्यते। तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो नायं चैतन्याख्यो गुणो भूतानां भवितुमर्हति। समुपलभ्यते चायं शरीरेषु। तस्मात् परिशेषात् जीवस्यैवायमिति स्वदर्शनपक्षपातं विहायाङ्गीक्रियतामिति। यदुक्तं प्राग् न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्मास्ति तद्ग्राहकप्रमाणाभावात् प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेवैकमित्यादि तत्र प्रतिविधीयते। यत्तावदुक्तं प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं नानुमानादिकमित्येतदनुपासितगुरोर्वचः। तथाहि। अर्थाविसंवादकं प्रमाणमित्युच्यते प्रत्यक्षस्य च प्रामाण्यमेव व्यवस्थाप्यते। कश्चित्प्रत्यक्षव्यक्तीर्धर्मित्वेनोपादाय प्रमाणयति। प्रमाणमेता अर्थाऽविसंवादकत्वादनुभूतप्रत्यक्षव्यक्तिवत्। न च ताभिरेव प्रत्यक्षव्यक्तिभिः स्वसंविदिताभिः परं व्यवहारयितुमयमीशस्तासां स्वसन्निधिपरत्वान्मूकत्वाच्च। प्रत्यक्षस्य नानुमानं प्रमाणमित्यनुमानेनैवानुमाननिरासं कुर्वंश्चार्वाकः कथं नोन्मत्तः स्यादेवं ह्यसौ तदप्रामाण्यं प्रतिपादयते। यथा नानुमानं प्रमाणं विसंवादकत्वादनुभूतानुमानव्यक्तिवदिति स्वेतदानुमानमथ परप्रसिध्यैतदुच्यते। तदप्ययुक्तं। यतस्तत्परप्रसिद्धमनुमानं भवतः प्रमाणमप्रमाणं वा। प्रमाणं चेत्कथमनुमानमप्रमाणमित्युच्यते। अथाप्रमाणं कथमप्रमाणेन सता तेन परः प्रत्याय्यते। परेण तस्य प्रामाण्येनाभ्युपगतत्वादिति चेत्तदप्यसांप्रतं। यदि नाम परो मौढ्यादप्रमाणमेव प्रमाणमित्यध्यवस्यति किं भवताऽतिनिपुणेनापि तेनैवाऽसौ प्रतिपाद्यते। यो ह्यन्यो गुडमेव विषमपि मन्यते किं तस्य मारयितुकामेनापि बुद्धिमता गुड एव दीयते। तदेवं प्रत्यक्षानुमानयोः प्रामाण्याप्रामाण्ये व्यवस्थापयतो भवतोऽनिच्छतोऽपि बलादायातमनुमानस्य प्रामाण्यं। तथा स्वर्गापवर्गदेवतादेः प्रतिषेधं कुर्वन् भवान् केन प्रमाणेन करोति न तावत्प्रत्यक्षेण प्रतिषेधं कर्तुं पार्यते। यतस्तत्प्रत्यक्षं प्रवर्तमानं वा तन्निषेधं विदध्यान्निवर्तमानं वा। न तावत्प्रवर्तमानं तस्याऽभावविषयत्वविरोधात्। नापि निवर्तमानं। यतस्तत्र नास्ति तेन च प्रतिपत्तिरित्यसंगतं। तथाहि। व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यस्यापि निवृत्तिरिष्यते॥ न चार्वाकदर्शितप्रत्यक्षेण समस्तवस्तुव्याप्तिः संभाव्यते। तत्कथं प्रत्यक्षनिवृत्तौ पदार्थव्यावृत्तिरिति। तदेवं स्वर्गादेः प्रतिषेधं कुर्वता चार्वाकेणाऽवश्यं प्रमाणांतरमभ्युपगतं। तथाऽन्याभिप्रायविज्ञानाभ्युपगमादत्र स्पष्टमेव प्रमाणांतरमभ्युपगतं। अन्यथा कथं परावबोधाय शास्त्रप्रणयनमकारि चार्वाकेणेत्यलमतिप्रसंगेन। तदेवं प्रत्यक्षादन्यदपि प्रमाणमस्ति तेनात्मा सेत्स्यति किं पुनस्तदिति चेदुच्यते। अस्त्यात्मा असाधारणतद्गुणोपलब्धेश्चक्षुरिन्द्रियवत्। चक्षुरिन्द्रियं हि न साक्षादुपलभ्यते। स्पर्शनादीन्द्रियाऽसाधारणरूपविज्ञानोत्पादनशक्त्या त्वनुमीयते। तथात्मापि पृथिव्याद्यसाधारणगुणोपलब्धेरस्तीत्यनुमीयते। चैतन्यं च तस्याऽसाधारणगुण इत्येतत्पृथिव्यादिभूतसमुदाये चैतन्यस्य निराकृतत्वादवसेयं। तथाऽस्त्यात्मा समस्तेन्द्रियोपलब्धार्थसंकलनाप्रत्ययसद्भावात्। पंचगवाक्षोपलब्धार्थसंकलनाविधाय्येकदेवदत्तवत्। तथाऽऽत्माऽधिष्ठाता नेन्द्रियाणि। तद्विगमे हि तदुपलब्धार्थस्मरणात्। गवाक्षोपरमेऽपि तद्द्वारोपलब्धार्थस्मर्तृदेवदत्तवत्। तथार्थापत्त्याप्यात्मास्तीत्यवसीयते। तथाहि सत्यपि पृथिव्यादिभूतसमुदाये लेप्यकर्मादौ न सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नादिक्रियाणां सद्भाव इत्यतः सामर्थ्यादवसीयते। अस्ति भूतातिरिक्तः कश्चित्सुखदुःखेच्छादीनां क्रियाणां समवायिकारणं पदार्थः स चात्मेति। तदेवं प्रत्यक्षानुमानादिपूर्विकाऽन्याप्यर्थापत्तिरभ्यूह्या। तस्यास्त्विदं लक्षणम्॥

"प्रमाणषट्कविज्ञातो, यत्रार्थो नान्यथा भवेत्। अदृष्टं कल्पयेदन्यं, सार्थापत्तिरुदाहृता॥ १॥

तथाऽऽगमादप्यस्तीत्यवसेयं। स चायमागमः। (अत्थि मे आया उववाइए इत्यादि। यदि वा किमत्राऽपरप्रमाणचिंतया सकलप्रमाणज्येष्ठेन प्रत्यक्षेणैवात्मास्तीत्यवसीयते। तद्गुणस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात्। ज्ञानगुणस्य च [illegible] ऽनन्यत्वात् [illegible] वत् तथा-

[illegible] दुःखवेदनादहं प्रत्ययग्राह्योऽस्त्यात्मा प्रत्यक्षः । [illegible] स्वसंविद्रूपत्वादिति । ममेदं शरीरं पुराणं [illegible] निर्दिश्यमानत्वादित्यादीन्यन्या- [illegible] [illegible] तथा यदुक्तं [illegible] चैतन्यं [illegible] घटादिवदित्येतद- [illegible] । [illegible] तथाहि न भूतानां कार्यं चे- [illegible] भूतकार्यं चैतन्यं संकलनप्रत्ययासं- [illegible] भूतव्यतिरिक्तो ज्ञानाधा- [illegible] । ननु च किं ज्ञानाधारभूतेनात्मना ज्ञानाद्विषे- [illegible] सर्वसंकलनप्रत्ययादिकं भेत्स्य- [illegible] । तथाहि । ज्ञानस्यैव चिद्- [illegible] सह संबंधे सति सु- [illegible] प्रादुर्भवन्ति तथा संकलनाय- [illegible] । तदेवं व्यवस्थिते किमात्मनः [illegible] भूतमंतरेण संक- [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] गुणि- [illegible]

(११) [illegible] पूर्वोक्तदिशा [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

नामागमनमावेदितं भवति । य एव च दिगादिगमना- [illegible] रिज्ञानेनात्मवादी लोकवादी च संवृत्तः स एवानु [illegible] कर्मवादी कर्म ज्ञानावरणीयादि तद्वदितुं शीलमस्य स हि प्राणिनो मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगैः पूर्वं [illegible] दियोग्यानि कर्माण्यादत्ते । पश्चात्तासु तासु विरूपासु योनिषूत्पद्यन्ते । कर्म च प्रकृतिस्थित्यनुभाव [illegible] मवसेयमिति । अनेन च कालयदृच्छानियतीश्वरवादि- नो निरस्ता द्रष्टव्याः । तथा य एव कर्मवादी स एव क्रियावादी । यतः कर्म योगनिमित्तं बध्यते योगश्च व्यापारः स च क्रियारूपोऽतः कर्मणः कार्यभूतस्य तत्कारणभूतायाः क्रियायाः अवसायेय परमार्थतो [illegible] ति क्रियायाश्च कर्मनिमित्तत्वं प्रसिद्धमागमे स चा- गमः "जीवे णं भंते एस जीवे सया समियं एयइ वेयइ चलति फंदति तिप्पति जीवो तं तं भावं परिणमति ताव णं अट्ठविहबंधए वा सत्तविहबंधए वा छव्विहबंधए वा एकविहबंधए वा णो णं अबंधए त्ति" एवं कृत्वा य एव कर्मवादी स एव क्रियावादीति । एतेन च सांख्याभिमतमात्मनोऽक्रियावादित्वं निरस्तं भवति । सांप्रतं पूर्वोक्तक्रियात्मपरिणतिरूपां [illegible] भिधायिमतिप्रत्ययेनाभिद्भवहमस्य [illegible] वायविमनःपर्यायकेवलज्ञानजातिस्मरणव्यतिरेकेणैव विक- [illegible] मतिज्ञानेन स्वाध्यायागमे [illegible] "अ करिस्सं च हं कारवेसुं च हं करओ यावि समणुन्ने भविस्सामित्ति, इह भूतवर्तमानभविष्यत्काल [illegible] कृतकारितानुमतिभिर्नवविकल्पाः [illegible] [illegible] कुर्वंतमन्यमनुज्ञातवानहं । [illegible] [illegible] अनुज्ञातवानहमिति । [illegible] [illegible] कुर्वंतमन्यमनुज्ञास्याम्यहमिति । एतेषां च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] निर्वायां [illegible] "कारवेसुं च हमिति" सूत्रेणोपात्ताः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] भवति । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

दनेन कर्मणा उपादानभूतायाः क्रियायाः स्वरूपमावेदितमिति ॥ आचा० ॥ टी० ॥

अथ किमेतावत्य एव क्रिया उतान्या अपि सन्तीत्येतावत्येत्याह—

एयावंति सव्वावंति लोगंसि कम्मसमारंभा परिजाणियव्वा भवंति अपरिण्णायकम्मा खलु अयं पुरिसे जो इमाओ दिसाओ अणुदिसाओ अणु संचरइ सव्वाओ दिसाओ सव्वाओ अणुदिसाओ साहेति अणेगरूवाओ जोणीओ संधेइ विरूवरूवे फासे पडिसंवेदेइ तत्थ खलु भगवता परिण्णा पवेदिया ॥ आचा० ॥

एतावन्तः सर्वेऽपि लोके प्राणिसंघाते कर्मसमारम्भाः क्रियाविशेषा ये प्रागुक्ताः अतीतानागतवर्त्तमानभेदेन कृतकारितानुमतिभिश्चात्मक्रियानुयायिना च करोतिना सर्वेषां ग्रहादित्येतावन्त एव परिज्ञातव्या भवन्ति नान्य इति परिज्ञा च ज्ञप्रत्याख्यानभेदाद् द्विधा तत्र ज्ञायामात्मनो बंधस्य चास्तित्वमेताभिरेव सर्वैः कर्मसमारम्भैर्ज्ञातं भवति प्रत्याख्यानपरिज्ञायां च सर्वे पापोपादानहेतवः कर्मसमारम्भाः प्रत्याख्यातव्या इति इयता सामान्येन जीवास्तित्वं प्रसाधितमधुना तस्यैवात्मनो दिगादिभ्रमणहेतूपदर्शनपुरस्सरमपायान् प्रदर्शयितुमाह यदि वा यस्तावदात्मकर्मादिवादीः स दिगादिभ्रमणान्मोच्यते इतरस्य तु विपाकान्दर्शयितुमाह अपरिज्ञायेत्यादि योऽयं पुरि शयनात्पुरुषः पूर्णः सुखदुःखानां वा पुरुषो जंतुर्मनुष्यो वा प्राधान्याच्च पुरुषस्योपादानमुपलक्षणं चैतत्सर्वोऽपि चतुर्गत्यापन्नः प्राणी गृह्यते दिशोऽनुदिशो वा सञ्चरति सोऽपरिज्ञातकर्माऽपरिज्ञातं कर्मानेनेत्यपरिज्ञातकर्मा खल्ववधारणे परिज्ञातकर्मैव दिगादौ भ्राम्यति नेतर इत्युपलक्षणं चैतदपरिज्ञातात्मा परिज्ञातक्रियश्चेति यश्चापरिज्ञातकर्मा स सर्वा दिशः सर्वाश्चानुदिशः साहेति स्वयंकृतेन कर्मणा सहानुसञ्चरति सर्वग्रहणं सर्वासां प्रज्ञापकदिशां भावदिशां चोपसंग्रहार्थं यच्चाप्नोति तद्दर्शयति अणेगरूवाओ जोणीओ संधेइत्ति ॥ आचा० टी० ॥

एताश्चानेकरूपा योनीर्दिगादिषु पर्यटन्नपरिज्ञातकर्मा सुमान् संधेइत्ति सन्धयति सन्धिं करोत्यात्मना सहाविच्छेदेन संघट्टयतीत्यर्थः सन्धाव इति पाठान्तरं सन्धावति पौनःपुन्येन ता गच्छतीत्यर्थः तत्संधाने च यदनुभवति तद्दर्शयति विरूपं बीभत्समसमनोज्ञं रूपं येषां स्पर्शानां दुःखोपनिपातानां ते तथा स्पर्शाश्रिता दुःखोपनिपाताः स्पर्शा इत्युक्तास्तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति कृत्वोपलक्षणं चैतन्मानसेऽपि वेदना ग्राह्या अतस्तानेवंभूतान् स्पर्शान् प्रतिसंवेदयत्यनुभवति प्रतिग्रहणात्प्रत्येकं शारीरान्मानसांश्च दुःखोपनिपाताननुभवतीत्युक्तं भवति स्पर्शग्रहणं चेह सर्वसंसारान्तर्वर्तिजीवराशिसंग्रहार्थं स्पर्शनेन्द्रियस्य सर्वजीवव्यापित्वादपि चकारः सर्वानिवरूपरूपान् रसगंधरूपशब्दान् प्रतिसंवेदयतीति विरूपरूपत्वञ्च स्पर्शानां कार्यभूतानाम् विचित्रकर्मोदयात् कारणभूताद्भवतीति वेदितव्यं विचित्रकर्मोदयाच्चापरिज्ञातकर्मा संसारी स्पर्शादीन्विरूपरूपांस्तेषु तेषु योन्यन्तरेषु विपाकतः परिसंवेदयत्याह च "तैः कर्मभिः स जीवो विवशः संसारचक्रमुपयाति। द्रव्यक्षेत्राद्धा भावभिन्नमावर्त्तते बहुशः १ नरकेषु देवयोनिषु तिर्यग्योनिषु च मनुजयोनिषु च। पर्यटति घटीयन्त्रवदात्मा विच्छन्दपरायणि २ सततानुबद्धमुक्तं दुःखं नरकेषु तीव्रपरिणामं तिर्यक्षु भयक्षुत्तृड्वधादि दुःखं सुखं चाल्पं ३ सुखदुःखे मनुजानां मनःशरीराश्रये बहुविकल्पे, सुखमेव हि देवानां दुःखं स्वल्पञ्च मनसि भवं ४ कर्मानुभावदुःखित एवं मोहांधकारगहनवति। अन्ध इव दुर्गमार्गे भ्रमति हि संसारकान्तारे ५ दुःखप्रतिक्रियार्थं सुखाभिलाषाच्च पुनरपि तु जीवः। प्राणिवधादीन् दोषानधितिष्ठति मोहसंछन्नः ६ बध्नाति ततो बहुविधमन्यत्पुनरपि नवं सुबहुकर्म। तेनाथ पच्यते पुनरग्नेरग्निं प्रविश्यैव ७ एवं कर्माणि पुनः सन्धानस्तथैव मुञ्चंश्च। सुखकामो बहुदुःखं संसारमनादिकं भ्रमति ८ एवं भ्रमतः संसारसागरे दुर्लभं मनुष्यत्वं। संसारस्य महत्त्वत्वाद्धर्मदुष्कर्मबाहुल्ये. ९ आर्येदेशकुलरूपसम्पदायुश्च दीर्घमारोग्यं। यतिसंसर्गः श्रद्धाधर्मश्रवणञ्च मतिर्निरुपणम् ॥ १० ॥ एतानि दुर्लभानि प्राप्यतोऽपि दृढमोहनीयस्य कुपथाकुलाहितोऽतिदुर्लभो जगति सन्मार्गः ॥ ११ ॥ यदि वा बोधेर्पुरुषः सर्वा दिशोऽनुदिशश्चानुसञ्चरति तथानेकरूपां योनिं सन्धावति विरूपांश्च स्पर्शान् प्रतिसंवेदयति सोऽपरिज्ञातकर्माऽविज्ञातमविदितं कर्म क्रिया व्यापारो मनोवाक्कायलक्षणोऽनार्थमहं कर्माणि जीवोपमर्दादिके प्रवर्त्ते येनास्याष्टविधकर्मबन्धो भवति तदुदयाच्चानेकरूपयोन्यनुसन्धानं विरूपरूपस्पर्शानुभवश्च भवतीति यदेवं ततः किमित्यत आह तत्थेत्यादि तत्र कर्मणि व्यापारेऽकार्यमहं करोमि करिष्यामीत्यात्मपरिणतिस्वभावतया मनोवाक्कायव्यापाररूपे भगवता वीरवर्द्धमानस्वामिना, परिज्ञानं परिज्ञा सा प्रकर्षेण प्रकाशादौ वा वेदिता प्रवेदिता एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूनाम्ने कथयति सा च द्विधा ज्ञपरिज्ञा प्रत्याख्यानपरिज्ञा च तत्र ज्ञपरिज्ञया सावद्यव्यापारेण बन्धो भवतीत्येवं भगवता परिज्ञा प्रवेदिता प्रत्याख्यानपरिज्ञया च सावद्ययोगा बन्धहेतवः प्रत्याख्येया इत्येवंरूपा चेत्यमुमेवार्थं निर्युक्तिकृदाह ॥ ॥ आ० चा० टी० ॥

तत्थ अकारि करिस्संति बंधचिंता कया पुणो होइ ।

सहसंमइया जाणइ कोई पुण हेउजुत्तीए ॥ आचा० नि० ॥

तत्र कर्मणि क्रियाविशेषे विज्ञातुम् इत्याह (अकार्षं करिष्यामी ति) अकार्षमिति कृतवान् करिष्यामि करिष्यामीत्यनेनार्थः तदागतोपादानेन तन्मध्यवर्तिनो वर्त्तमानस्य करोम्यनुमस्योद्योपसंग्रहात्रयाणां भेदा आत्मपरिणामत्वेन दर्शकता उपात्ता द्रष्टव्या तत्रानेनात्मपरिणामकत्वेन त्रिकालविषयबन्धचिन्ता कृता भवति बन्धस्योपादानमुपायं भवति कर्मदोषनिमित्तं बन्धनं इति यत्नात् एतच्च कश्चित्स्वात्मना सह वा सन्मतिः स्वमतिस्तयाऽवधिमनःपर्यवकेवलजातिस्मरणरूपया तथा जानाति कश्चिच्च परधर्मोपदर्शनेनात्मरूपया हेतुयुक्त्येति ॥ आचा० ॥

अथ किमर्थमसौ कटुकविपाकेषु कर्मसमारम्भेषु क्रियाविशेषेषु प्रवर्त्तते इत्याह—

इमस्स चेव जीवियस्स परिवंदणमाणणपूयणाए जाईमरणमोयणाए दुक्खपडिघायहेउं एगावेंति ॥

सव्वावंति लोगंसि कम्मसमारम्भा परिजाणियव्वा भवंति जस्से ते लोगंसि कम्मसमारम्भा परिण्णाया भवंति से हु मुणीपरिण्णायकम्मेत्ति बेमि ॥ आचा० मू० ॥

तत्र जीवितमिति जीवन्त्यनेनायुष्कर्मणेति जीवितं प्राणधारणमेतच्च प्रतिप्राणि स्वसंविदितमिति कृत्वा प्रत्यक्षासन्नवाचिनेदमा निर्दिशति च शब्दो वक्ष्यमाणजात्यादिसमुच्चयार्थः । एवकारोऽवधारणे अस्यैव जीवितस्यार्थे परिफल्गुसारस्य तडिल्लताविलसितचञ्चलस्य बह्वपायस्य दीर्घसुखार्थिक्रियासु प्रवर्तते । तथा हि जीविष्याम्यहमरोगः सुखेन भोगान् भोक्ष्ये ततो व्याध्यपनयनार्थं स्नेहपानलावकपिशितभक्षणादिषु क्रियासु प्रवर्तते तथाल्पसुखस्य कृते ऽभिमानग्रहाकुलितचेता बह्वारम्भपरिग्रहाद्बह्वशुभकर्मादत्ते उक्तञ्च । "द्वेषाग्निप्रचरणैर्विदपायगुप्ताशय्यासनं करिवरस्तुरगो रथो वा । काले भिषग्नियमिताशनपानयात्रा राज्ञः पराक्रमिव सर्वमयोहि शोषे ॥ १ ॥ पुष्टश्चर्यमगमिह यत्प्रणाधिप्रयोगैः संग्रामदोषकलुषो नृपतिस्तु भुंक्ते ॥ यन्निर्भयं प्रशमसौख्यरतश्च भैक्षं तत् स्वादुतां भृशमुपैति न पार्थिवान्नं ॥ २ ॥ भृत्येषु मन्त्रिषु सुतेषु मनोरमेषु कान्तासु वा मधुमदांकुरितेक्षणासु । विश्वसमेति न कदाचिदपि चिंतीशः सर्वाभिशङ्कितमनः कतरत्सुखं स्यात् ॥ ३ ॥ तदेवं मम नवयुक्ततरुणकिसलयपलाशचञ्चलजीवितरतयः कर्मार्थवेषु जीवितोपमर्ददिरूपेषु प्रवर्त्तन्ते तथास्यैव जीवितस्य परिवंदनमाननपूजनार्थं हिंसादिषु प्रवर्तन्ते । तत्र परिवंन्दनं संस्तवः प्रशंसा तदर्थमाचेष्टते तथा ह्यहं मयूरादिपिशिताशनाद्बली तेजसा देदीप्यमानो देवकुमार इव लोकानां प्रशंसास्पदं भविष्यामीति माननमभ्युत्थानासनदानांजलिप्रग्रहादिरूपतदर्थं वा चेष्टमानः कर्म चिनोति तथा पूजनं पूजाद्रविणवस्त्रान्नपानसत्कारप्रणामसेवाविशेषरूपतदर्थं वा चेष्टमानः क्रियासु कर्मार्थवेष्वात्मानं सम्मापयति तथा हि वीरभोग्या वसुन्धरेति मत्वा पराक्रमतो दण्डसमारम्भाः प्रजा विभ्यतीति दण्डयति इत्येवं राजामन्येषामपि यथासम्भवमायोज्यमेव प्रत्र च चन्दनादीनां [illegible] सर्वहन्ता माहन्देवे वसुधां विवेदा परिवन्दनमाननपूजनाय जीवितस्य कर्मार्थवेषु प्रवर्तन्त इति समुदायार्थः । न केवलं परिवन्दनमाननपूजनार्थं कर्माश्रवेष्वात्मानमापादयन्ति इति दर्शयति । जातिश्च मरणं च मोचनं च जातिमरणमोचनमिति समाहारद्वन्द्वस्तदर्थं चतुर्थी तदर्थं च प्राणिनः क्रियासु प्रवर्तमानाः कर्माश्रवे [illegible] हिंसादिकाः क्रिया विध[illegible] [illegible] दृश्यन्ति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

जातिमरणयोर्विमोचनाय हिंसादिकाः क्रियाः कुर्वते (जाइमरणमोयणाएत्ति) पाठान्तरं तत्र भोजनार्थं कृष्यादिकर्मसु प्रवर्त्तमाना वसुधाजलज्वलनपवनवनस्पतिद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियव्यापत्तये व्याप्रियन्त इति तथा दुःखप्रतिघातमुद्दिश्य रमपरित्राणार्थमारम्भानासेवन्ते । तथा हि व्याधिवेदनार्ता लावकपिशितमदिराद्यासेवन्ते तथा वनस्पतिमूलत्वक्पत्रनिर्यासादिसिद्धशतपाकादितैलार्थमन्यादिसमारम्भेण पापं कुर्वन्ति स्वतः कारयन्त्यन्यैः कुर्वतोऽन्यान् समनुजानत इत्येवमतीतानागतकालयोरपि मनोवाक्काययोगैः कर्मादानं विदधातीत्यायोजनीयं । तथा दुःखप्रतिघातमेव सुखोत्पत्त्यर्थं कलत्रपुत्रगृहोपस्काराद्याददते तत्क्षेमपालनार्थं च तासु क्रियासु प्रवर्तमानाः पापकर्मभिर्बध्यन्त इति । उक्तञ्च ॥ "आदौ प्रतिष्ठाधिगमे प्रयासो दारेषु पश्चाद् गृहिणः सुतेषु । कर्त्तुं पुनस्तेषु गुणप्रकर्षं चेष्टा तदुच्चैः पदलंघनाय ॥ १ ॥ तदेवंभूतैः क्रियाविशेषैः कर्माश्रवनानादिक्षयोपनिपातविधिर्विधेयेति एतावंत एव च क्रियाविशेषा इति दर्शयितुमाह एतावंतीत्यादि एतावन्तो सव्वावन्तीति एतौ शब्दौ मागधदेशीभाषाप्रसिध्या एतावन्तः सर्वेऽपीत्येतत्पर्यायौ एतावन्त एव सर्वस्मिन् लोके धर्माधर्मास्तिकायावच्छिन्ने नभःखंडे ये पूर्वं प्रतिपादिताः कर्मसमारम्भाः क्रियाविशेषा नैतेभ्योऽधिकाः केचन सन्तीत्येवं परिज्ञातव्या भवन्ति सर्वेषां पूर्वत्रोपादानादिति भावः तथा ह्यात्मपरोभयैहिकामुष्मिकातीतानागतवर्तमानकालकृतकारितानुमतिभिरारम्भा क्रियन्ते ते च सर्वेऽपि प्रागुपात्ता यथासम्भवमायोज्या इति । एवं सामान्येन जीवास्तित्वप्रसाधकदुपमर्दकारिणाञ्च क्रियाविशेषाणां बन्धहेतुत्वं प्रदर्श्योपसंहारद्वारेण विरतिं प्रतिपादयन्नाह जस्सेत्यादि भगवान् समस्तवस्तुवेदी केवलज्ञानेन साक्षादुपलभ्यैवमाह यस्य मुमुक्षोरेते पूर्वोक्ताः कर्मसमारम्भाः क्रियाविशेषाः कर्मणो वा ज्ञानावरणीयाद्यष्टप्रकारस्य समारम्भा उपादानहेतवस्ते च क्रियाविशेषा एव परि समन्तात् ज्ञाताः परिच्छिन्नाः कर्मबन्धहेतुत्वेन भवन्ति । दुरवधारणं मनुते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः स एव मुनिर्ज्ञपरिज्ञया परिज्ञातकर्मा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्यातकर्मबन्धहेतुभूतसमस्तमनोवाक्कायव्यापार इत्यनेन च मोक्षांगभूते ज्ञानक्रिये उपात्ते भवतो न ह्याभ्यां विना मोक्षो भवति यत उक्तं ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष इति । इति शब्द एतावानयमारम्भपदार्थविचारः कर्मबन्धहेतुश्चारब्धः शस्त्रपरिज्ञाध्ययन परिसमापित इति प्रदर्शकः ब्रवीमीति तदहं ब्रवीमि यन्मयाऽश्रुतं यच्च यथेदं तत् सर्वं भगवदन्तिके मया श्रुतमिति ॥ आचा० ॥ टी० ॥

आत्माविष्कर्तुं वस्तुमन्तःक्रियावादिनो ऽक्रियावादिनश्च सर्वक्रियावादिशब्दे ऽक्रियावादिशब्दे च ॥ आचा० ॥

आत्मास्तित्वं विस्तरेणाचाराङ्गे यथा—

सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं इहमेगेसिं णो सण्णा भवइ तं जहा पुरत्थिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि दाहिणाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि पच्चत्थिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि उत्तराओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि उड्ढाओ वा दिसाओ आगओ अ

मंसि अहं दिसाओ वा आगओ अहमंसि अण्णयरीओ वा दिसाओ अणुदिसाओ वा आगओ अहमंसि एवमेगेसिं णो णाणे भवति ॥ आचा० ॥

अस्य संहितादिक्रमेण व्याख्या संहितोच्चारितैव पदच्छेदस्त्वयं श्रुतं मया आयुष्मन् तेन भगवता एवं व्याख्यातं इह एकेषां नो संज्ञा भवति एवं तिङन्तं शेषाणि सुबन्तानि गतः सपदच्छेदसूत्रानुगमः सांप्रतं सूत्रपदार्थः समुन्नीयते भगवान् सुधर्मस्वामी जंबूनामानमिदमाचष्टे यथा श्रुतमाकर्णितमवगतमवधारितमिति यावदनेन स्वमनीषिकाव्युदासो भवति साक्षाच्च पुनः पारंपर्येण आयुष्मन्निति जात्यादिगुणसंभवेऽपि दीर्घायुष्कत्वगुणोपादानाद्दीर्घायुरविच्छेदेन शिष्योपदेशप्रदायको यथा स्यात् इहाचारस्य व्याचिख्यासितत्वात्तदर्थस्य च तीर्थकृत्प्रणीतत्वादिति सामर्थ्यप्रापितं तेनेति तीर्थकरमाह यदि वा आमृशता भगवत्पादारविन्दमनेन विनय आवेदितो भवति आवसता वा तदन्तिक इत्यनेन गुरुकुलवासः कर्त्तव्य इत्यावेदितं भवति एतच्चार्थद्वयं आमुसंतेणत्येतत्पाठान्तरमाश्रित्यावगन्तव्यमिति भगवतेति भग ऐश्वर्यादिषड्गुणात्मकः सोऽस्यास्तीति भगवान् तेन एवमिति वक्ष्यमाणविधिना आख्यातमित्यनेन कृतकत्वव्युदासेनार्थरूपतया आगमस्य नित्यत्वमाह इहेति क्षेत्रे प्रवचने आचारे शस्त्रपरिज्ञायां व्याख्यातमिति संबंधो यदि वेहेति संसारे एकेषां ज्ञानावरणीयावृतानां प्राणिनां नो संज्ञा भवति। संज्ञानं संज्ञा स्मृतिरवबोध इत्यनर्थान्तरं सा नो जायत इत्यर्थः उक्तः च पदार्थः पदविग्रहस्य तु सामासिकपदाभावादप्रकटनमिदानीं चालना। ननु चाकारादिप्रतिषेधकलघुशब्दसंभवे सति किमर्थं नोशब्देन प्रतिषेध इत्यत्र प्रत्यवस्था सत्यमेवं किं तु प्रेक्षापूर्वकारितया नोशब्दोपादानं । स चैवमन्येन प्रतिषेधेन सर्वनिषेधः स्याद्यथा न घटोऽघट इति चोक्ते सर्वात्मना घटनिषेधः स च नेष्यते यतः प्रज्ञापनायां दश संज्ञाः सर्वप्राणिनामभिहितास्तासां सर्वासां प्रतिषेध. प्राप्नोतीति कृत्वा ताश्चेमाः "कइ णं भंते सण्णाओ पण्णत्ताओ गोयमा ! दस सण्णाओ पण्णत्ताओ तं-जहा आहारसण्णा भयसण्णा मेहुणसण्णा परिग्गहसण्णा कोहसण्णा माणसण्णा मायासण्णा लोभसण्णा ओहसण्णा लोगसण्णत्ति" आसां चात्रनिषेधे स्पष्टो दोषोऽतो नोशब्देन प्रतिषेधमकारि यतोऽयं सर्वनिषेधवाची देशनिषेधवाची च । तथा हि-नो घट इत्युक्ते यथा 'घटाभावमात्रं प्रतीयते तथा प्रकरणादिप्रसक्तस्य विधाने स पुनर्विधीयमानप्रतिषेध्यावयवो प्रतिषेध्यादन्यो वा । घटादिः प्रतीयत इति। तथा चोक्त "प्रतिषेधयति समस्तं प्रसक्तमर्थं च जगति नोशब्दः। स पुनस्तदवयवो वा तस्मादर्थान्तरं वा स्यादिति" एवमिहाऽपि न सर्वसंज्ञानिषेधोऽपि तु विशिष्टसंज्ञानिषेधो यथास्मादिपदार्थस्वरूपं गत्यागत्यादिकं ज्ञायते तस्यानिषेध इति ॥ आचा० टी० ॥ इह पुनर्ज्ञानसंज्ञयाऽधिकारो यत सूत्रेणैव नियमितं इह एकेषां नो संज्ञानमवबोधो भवतीति प्रतिषिद्धज्ञानविशेषावगमार्थमाह सूत्रं तंजहेत्यादि यो वाचे भवतीति यावत् तद्यथेति प्रतिज्ञातार्थोदाहरणं पुरत्थिमाओत्ति प्राकृतशैल्या मागधदेशीभाषानुवृत्त्या पूर्वस्या दिशोऽभिधायकात् पुरत्थिमशब्दात्पंचम्यन्तात्तसा निर्देशः वाशब्द उत्तरपदापेक्षया विकल्पार्थः यथा लोके मोक्तव्यं वा शयितव्यं वेति एवं पूर्वस्या वा दक्षिणस्या वेति दिशतीति दिक् अतिसृजति व्यपदिशति द्रव्यं द्रव्यभाग इति भावः ॥ आचा० टी० ॥ अत्र च सामान्यदिग्ग्रहणेऽपि यस्यां दिशि जीवानामविगानेन गत्यागती स्पष्टे सर्वत्र संभवतस्तस्यैवेहाधिकार इति तामेव निर्युक्तिकृन्माहात्म्यनीयाति भावदिग्भावेनमाधिकृता सामर्थ्यादधिकृतैव यतस्तदर्थमन्यासां दिशामभिधानमाह ॥ आचा० ॥ नेह एवमेगेसिंणोणायं भव इत्यनेन केषांचिदेव संज्ञानिषे-धात्केषांचित्तु भवत्यपीत्युक्तं भवति । तत्र सामान्यसंज्ञायाः प्रतिप्राणि सिद्धत्वात् [illegible] विशेषसंज्ञायास्तु केषांचिदेव भावात्तस्याश्च भवन-[illegible] प्रतिपादनमनारभ्य विशिष्टसंज्ञायाः कारणं सूत्रकृद्दर्शयितुमाह।

(सेज्जं पुण जाणेज्जाऽवि सुत्तं यावत् सोऽहमिति)

इति निर्देशो भगवतोक्त्या प्रथमैकवचनान्तः स इत्यनेन च यः प्राग्निर्दिष्टो ज्ञाता विशिष्टदिगागतः [illegible] भूयते यदा [illegible] निर्दिष्टे [illegible] कोऽहममूत्रमभीन [illegible] देवो [illegible] वा स्त्री पुमान्नपुंसको वा पुनः मनुष्यजन्मनः प्रच्युतः [illegible] वा [illegible] भवतीति न कश्चिदनादौ संसारे पर्यटन् [illegible] दिक् आगतावागतः [illegible] शब्दः संबंधवाची [illegible] क्वार्थः । [illegible] मतिपूर्विका [illegible] न पुनरेवं [illegible] समवायपूर्वकमिति [illegible] । [illegible] विशेषण [illegible] विशिष्टोऽवबोधः [illegible] पुनः [illegible] धिमनःपर्यायकेवलज्ञान [illegible] तत्रावधिमनःपर्यायकेवलानां [illegible] जातिस्मरणं [illegible] [illegible]

[illegible]दिशुन[illegible]मेति म च द्रव्यकषायपोगोपयोग- [illegible]र्वाघ्रानमेदाद्बहुधा तत्रोपयोगात्मना भाद्- [illegible] शेषास्तु मद्भजनयोपयुज्यन्त इति । तथा [illegible]ऽनुग्य दिशोऽनुदिशश्च सकाशादनुसञ्चर- [illegible]दनादनु पश्चात् संचरत्यनुसञ्चरति [illegible] (अनुसंसरति) दिग्विदिशां गमनं भावदिगागमनं [illegible]। मांसनं सुभावयपेन पूर्वसूत्रोक्तमेवार्थमु- [illegible] दिशा मर्थस्यामनुदिशो प आगतोऽनुस- [illegible] सोऽहमित्यात्मोल्लेखोऽहंप्रत्ययमाहा- [illegible] पूर्वेणः प्रज्ञापकदिशः सर्वगृहीता भाव- [illegible] ।

[illegible] निर्युक्तिकृद्दर्शयितुमना गाथात्रितयमाह—

[illegible] अवेमि वाति अंबिर् सोचा ।
[illegible] नीरं वर नीसरावद ॥ ६४ ॥
[illegible] पदं तस्य जाणना होइ ॥
[illegible] य ॥ ६८ ॥
[illegible] पुण [illegible] निणा परं नत्थि ।
[illegible] मग्गो पगो मग्गो ६६ आचा०॥

[illegible]

क्रियायाः । श्रुत्वा चैतदसार्थचितयपदि सर्वज्ञानुं [illegible] स्याच्छोभनं भवेदेयमध्यवसायिनस्तस्यामाधास्यदौ [illegible] पनासन्नपथेन गच्छतां साधूनां दर्शनमभूत्ते च तेनाभि[illegible] विमप भवतामनाकृष्टिर्न सञ्जाता येनाऽर्थी प्रस्थि[illegible] भिहितं यथाऽस्माकं पापचविमनाकृष्टिरित्यभिधा[illegible] न्ताः साधवस्तस्य च तदाकर्ण्येहापोहविमर्शनाज्जाति[illegible] णमुत्पन्नं यथाहं जन्मान्तरं प्रव्रज्यां कृत्वा देवलोकमनु- [illegible] भूयेहागत इत्येवं तेन विशिष्टदिगागमनं स्वमत्या [illegible] स्मरणरूपया विज्ञातं प्रत्येकबुद्धश्च जातः एवमन्येऽपि [illegible] वीरियैयाससम्भूतयोऽत्र योज्या इति। परव्याकरणे [illegible] हरणं गौतमस्वामिना भगवान्वर्द्धमानस्वामी पृष्टो भगव[illegible] मिति मे केवलज्ञानं नोत्पद्यते भगवता व्याहृतं भो गौत[illegible] भवतोऽतीव ममोपरि स्नेहोऽस्ति तद्दशास्तेनोक्तं [illegible] किंनिमित्तः पुनरसौ मम भगवदुपरि स्नेहस्ततो भगव[illegible] स्य बहुषु भवान्तरेषु पूर्वसंबंधः समावेदितः (चिरसंसिट्ठो [illegible] मे गोयमेत्येवमादि) तथा तीर्थकृद्व्याकरणमाकर्ण्य [illegible] स्वामिना विशिष्टदिगागमनादि विज्ञानमभूदिति [illegible] त्यदमुदाहरणं मल्लिस्वामिना षण्णां राजपुत्राणामनुरागे[illegible] मागतानामवधिज्ञानेन तत्प्रतिबोधनार्थं यथा जन्मान्तरे [illegible] सैरेव प्रव्रज्या कृता यथा च तत्फलं देवलोके जयन्ता[illegible] ख्यविमानेऽनुभूतं तथाख्यातं तथाख्याते तथाकर्ण्य ते[illegible] षु कर्मत्वात्मतिबुद्धविशिष्टदिगागमनविज्ञानश्च सञ्जातं [illegible] "किं च तयं पम्हुट्ठं च तया भो जयंतपवरंमि । बुज्झ मम [illegible] वतिविह्ठ देवा तं संभरह जाति" ॥ इति गाथात्रयतात्पर्यार्थः ॥ आचा० ॥ टी० ॥

(१४) [illegible]ज्ञानत्रयस्याचिख्यासयाह—

अण्णाणमुपत्तो णियत्तं चेव भमए समयं ।
कारणमविभागाईहिं इमाहिं गाहाहिं ॥ २६२ ॥

व्या०-[illegible] देहात् प्रभूतं स्वरूपेण [illegible] [illegible] भगवन्तं । [illegible] हेतुना [illegible] [illegible]मित्यर्थः । कारणाविभागादयश्च [illegible] [illegible] इमाभिरिति [illegible]गाथाभिरिचेति गाथार्थः ।

कारणविभागकारणविणागबंधस्स पच्चया भावा ।
[illegible] य अत्थाणपाउब्भावा विणागा य ॥ २६३ ॥

[illegible]

असतिदारमहुणा अन्नो देहागिहाउ पुरिसोव्व ।
तज्जीवतस्सरीरे य मयघायतं इमं भणियं २६४ ॥

व्या० अन्यो देहादिति द्वारमधुना तदेतद्व्याख्यायते अन्यो देहादपि इति गम्यते गृहादिगतपुरुषवदिति दृष्टांतस्तत्रापि तत्र नियमतोऽभावादिति हेतुरभ्यूह्यः न चासिद्धोऽयं मृतदेहे अदर्शनात् प्रयोगफलमाह तज्जीवतच्छरीरवादिमतविघातार्थमिदं प्रयोगरूपं भणितमिति गाथार्थः ॥ द्दा०अ०४॥ प्रयोगान्तरमाह-

देहिंदियाइरित्तो आया खलु तदुवलद्धअत्थाणं ।
तव्विगमेवि सरणओ गेहगवक्खेहिं पुरिसोव्व ॥ २६५ ॥

व्या० खलुशब्दो विशेषणार्थत्वात् कथंचिद्देहेंद्रियातिरिक्त आत्मेतिप्रतिज्ञार्थः । तदुपलब्धार्थानामिति सम्भवतःपरामर्शत्वात् इंद्रियोपलब्धार्थानाम् तद्विगमेऽपींद्रियविगमेऽपि स्मरणादितिहेत्वर्थः स्मरंति चांधबधिरादयः पूर्वानुभूतं रूपादीति गेहगवाक्षैः पुरुषवदिति दृष्टांतः प्रयोगस्तु कथंचिद्देहेंद्रियातिरिक्त आत्मा तद्विगमेऽपि तदुपलब्धार्थानुस्मरणात् पंचवातायनोपलब्धार्थानुस्मर्तृदेवदत्तवदिति गाथार्थः ॥ द्दा० अ०४॥

इंद्रियोपलब्धिं मत्वा शंकापोहायाह-

न उण इंदियाइं उवलद्धिमंति विगएसु विसयसंभरणा ।
जह गेहगवक्खेहिं जो अणुसरिया स उवलद्धा ॥ २६६ ॥

व्या० न पुनरिंद्रियाण्येवोपलब्धिमंति द्रष्टृणि कुत इत्याह विगतेष्विंद्रियेषु विषयस्मरणात् तद्गृहीतरूपाद्यनुस्मृतेरंधबधिरादीनामिति । निदर्शनमाह यथा गेहगवाक्षैःकरणभूतैर्दृष्टानर्थाननुस्मरन् योऽनुस्मर्ता स उपलब्धा न तु गवाक्षा एव तत्रापेतात् गाथार्थः ॥ द्दा० अ० ४ ॥

उक्तमेवेन प्रकारेणान्यत्वद्वारमधुना अमूर्त्तद्वारावसर इत्याह भाष्यकारः ।

संपयममुत्तदारं अइंदियत्ता अछेयभेयत्ता ।
रूवाइविरहओ वा अणाइपरिणामभावाओ ॥ २६७ ॥

व्या० संप्रतममूर्त्तद्वारं तद्व्याख्यायते अमूर्त्तो जीवः अतींद्रियत्वात् द्रव्येंद्रियाग्राह्यत्वात् अच्छेद्याभेद्यत्वात् खड्गशूलादिना, रूपादिविरहितश्च अरूपत्वादित्यर्थः तथाऽनादिपरिणामभावादिति स्वभावतोऽनादमूर्तपरिणामत्वादिति गाथार्थः । द्दा० अ० ४ ॥

छउमत्थाणुवलंभा तहेव सव्वन्नुवयणओ चेव ।
लोयाइपसिद्धीओ जीवो मुत्तोत्ति नायव्वो ॥ २६८ ॥

व्या० छद्मस्थानुपलंभात् । अवधिज्ञानिप्रभृतिभिरपि मात्रादगृह्यमाणत्वात् तथैव सर्वज्ञवचनाच्च सत्यवक्तृवीतरागवचनादित्यर्थः लोकादिप्रसिद्धेः लोकादावमूर्त्तत्वेन प्रसिद्धत्वात् ॥ आदिशब्दाद्वेदसमयपरिग्रहः । अमूर्त्तो जीव इति ज्ञातव्यः सर्वमेवेदं प्रतीतमिति गाथार्थः । उक्तममूर्त्तद्वारम् । द्दा० अ० ४ ॥

तस्य घात्यादिकर्मसंबद्धस्य कदाचिदपि सांसारिकस्यात्मनः स्वरूपेऽनवस्थानात् सत्यप्यमूर्त्तत्वे मूर्त्तेन कर्मणा संबंधो न विरुध्यते । कर्मसंबंधाच्च सूक्ष्मबादरैकेंद्रियद्वित्रिचतुःपंचेंद्रियपर्याप्तपर्याप्तसाधपस्था बहुविधाः प्रादुर्भवन्ति ॥ सूत्र० अ० १ ॥

इदानीं नित्यत्वद्वारावसरस्तथा चाह भाष्यकारः—

णिच्चोत्ति दारमहुणा णिच्चो अविणासिसासओ जीवो ।
भावत्ते सइजम्मा भावाओ न हं व विन्नेओ ॥ २६९ ॥

व्या० नित्य इति नित्यद्वारमधुना अवसरप्राप्तं तद्व्याचिख्यासुराह—"नित्यो जीव इति एतावत्युच्यमाने परेरपि संतानस्य नित्यत्वाभ्युपगमात्सिद्धं साध्यते । तन्निराकरणायाह—अविनाशी क्षणापेक्षयापि न निरन्वयनाशधर्म्मा । एवमपि परिमितकालावस्थायी कैश्चिदिष्यते"कप्पट्ठाइपुढवीभिक्खूवेति" वचनात्तदपोहायाशास्वत इति सर्वकालावस्थायी कुत इत्याह-भावत्वे सति वस्तुत्वे सतीत्यर्थः जन्माभावात् अनुत्पत्तेर्नभोवदाकाशवद्विशेषः भावत्वे सतीति विशेषणं । खरविषाणादिव्यवच्छेदार्थमिति गाथार्थः ।

हेत्वंतराण्याह—

संसाराओ आलोयणाओ तह पच्चभिन्नभावाओ ।
खणभंगविघायट्ठं भणियं तेलोक्कदंसीहिं ॥ २७० ॥

व्या० संसारादिति संसरणं संसारस्तस्मात्स एव नारकः स एव तिर्यगादिति नित्यः । आलोचनादिति आलोचनं करोम्यहं कृतवानहं करिष्येऽहमित्यादिरूपं त्रिकालविषयमिति नित्यः तथा प्रत्यभिज्ञाभावात् स एव इति प्रत्यभिज्ञाप्रत्यय आविद्वदंगनादिसिद्धस्तदभेदग्राहीति नित्य इति । उक्ताभिधानफलमाह क्षणभंगविघातार्थं निरन्वयक्षणिकवस्तुवादविघातार्थं भणितं त्रैलोक्यदर्शिभिस्तीर्थंकरैरेतदनंतरोदितं न पुनरेव एव परमार्थ इति गाथार्थः । द्दा०अ०४॥

एतदेव दर्शयति—

लोगे वेए समये, निच्चो जीवो विभासओ अम्हं ।
इहरा संसाराई सव्वंपि न जुज्जए तस्स ॥ २७१ ॥

व्या० लोके । नैनं छिन्दंति शस्त्राणीत्यादिवचनप्रामाण्यात् वेदेषु स एव अक्षयोऽज इत्यादिश्रुतिप्रामाण्यात् समये न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष इति वचनप्रामाण्यात् किमित्याह नित्यो जीवः अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावः एकांतनित्य एव न चैतन्न्यायमेकस्वभावतया संसरणादिव्यवहारोच्छेदप्रसंगादिति यदयस्यत आह—विभाषयास्माकं विकल्पनेन भजनया स्यान्नित्य इत्यादिरूपया द्रव्यार्थादेशान्नित्यः पर्यायार्थादेशादनित्य इत्यर्थः । इतरथा यद्येवं नाभ्युपगम्यते ततः संसारादि संसारालोचनादि सर्वमेव [illegible] एकस्वभावतया [illegible] .संरयममूर्तत्वान्य- [illegible] व्यवहाराभावप्रसंगात् एकांतामूर्त्तस्यैकांतदेहभिन्नस्य घातिपाताद्यसंभवादित्यत्र यद्वक्तव्यं तत्तु नोच्यते अक्षरगमनिकामात्रत्वादारंभस्येति गाथार्थः ॥ द्दा०अ० ४॥

एवमन्यत्वादिद्वारत्रयं व्याख्यायाधिकृतनिर्युक्तिगाथां व्याचिख्यासुराह—

कारण अविभागाओ कारणअविणासओ य जीवस्स ।
निच्चत्तं विन्नेयं आगासपडाणुमाणाओ ॥ २७२ ॥

व्या० कारणाविभागात्पटादेस्तंत्वादेरिव कारणविभागाभावादित्यर्थः । कारणाविनाशतश्च कारणाविनाशश्च कारणनाशाभावात् किमित्याह जीवस्यात्मनो नित्यत्वं विज्ञेयं

[illegible] ... दृष्टांतवचनः। [illegible] । [illegible] प्रयोगेऽनित्य आत्मा स्वाका- [illegible] ... कारणविनाशाभावाद्- [illegible] ... कारण- [illegible] । [illegible] ... [illegible] ॥

[illegible] कारणविनाशा- [illegible] ॥ सूत्र० श्रु० ५॥

[illegible] ... मनुष्यालयगतिव- [illegible] ॥ सूत्र० । श्रु० १॥

[illegible] ... [illegible] । [illegible] ... ॥ ४९॥

[illegible]

चिन्द्रेदमित्रैः कर्म्मकरणादिपर्यायांतरैर्विशिष्यते [illegible] नोक्तदोष इति । पूर्वं भावितमर्थमिदं पुनरपि [illegible]-

एक्कंपि सव्वकारगपरिणामाणुभावया नेइ ।
नाणाणाणत्तो जह विसेसाइ परिणामं ॥

व्या० एकमपि घटादिकं वस्तु सर्वकारकपरिणाम[illegible] न्यान्यभावतामन्यान्यरूपतामेति । यथा [illegible] न्यः सन्निवेशादिपरिणाममेति स एव हि [illegible] न्यमानः कर्ता करणभूतमनन्यत्वात्स एव च [illegible] संधेयमानस्तु स एव विशेष इति सविस्तरेण [illegible] विशे० ॥ इदानीं देहव्यापित्वद्वारावसर इत्याह [illegible]-

व्याविदारमहुणा देहव्यावीमओ त्ति उराई य ।
जीवो न उ सव्वगओ देहेलिंगोवलंभाओ ॥२८०॥

व्या० व्यापीति द्वारमधुना तदेतद्व्याख्यायते । देहव्ये शरीरमात्रे व्याप्तुं शीलमस्येति तथा मतः इष्टः प्रवचने वो न तु सर्वग इति योगः [illegible] रिमात्रः कुत इत्याह-देहे लिंगोपलम्भात् शरीर एव [illegible] रि तल्लिंगोपलब्धेः [illegible] उपलब्धे [illegible] आत्मेनेत्यलमनाथीति गाथा प्रयोगार्थः प्रयोगस्तु [illegible] देहमात्रव्यापी परिमितदेशो लिंगोपलब्धेः [illegible] इत्यवयवार्थप्रथमा मूलद्वारगाथा ॥ दश० अ० ४॥

[illegible] ऽन्यात्मानमधिकृत्य-स च न सर्वव्यापी [illegible] सर्वत्रानुपलभ्यमानत्वात् घटवत् । नापि [illegible] मात्रोऽङ्गुष्ठपर्वमात्रो वा [illegible] [illegible] त्वचोपलभ्यमानगुणत्वात् । [illegible] [illegible] ॥ सूत्र० श्रु० १॥

(तथा च स्याद्वादमञ्जर्याम्) अथ ते वादिनः [illegible] [illegible] विगुणं मन्यते ।

तत्रात्मनोऽसर्वगतत्वमाह-

यत्रैव यो दृष्टगुणः स तत्र कुम्भादिवन्निष्प्रतिपक्षमेतत् ।
तथापि देहाद्बहिरात्मतत्त्वमतत्त्ववादोपहताः पठन्ति ॥ ९ ॥

व्या० यत्रैव देशे यः पदार्थो दृष्टगुणः दृष्टा [illegible] गुणा धर्मा यस्य स तथा स पदार्थः [illegible] [illegible] ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

बाधकमिति चेन्नैव वाच्यः स हि न खलु मन्त्रादीनां गुणः किं तु तदधिष्ठातृदेवतानां तासां चाकर्षणीयोच्चाटनीयादिदेशगमने कौतस्कुतोऽयमुपालम्भः न जातु गुणो गुणिनमन्तरेणाऽपि वर्तत इति । अथोत्तरार्द्धं व्याख्यायते तथापीत्यादि । तथापि एवं निःप्रश्नं व्यवस्थितेऽपि तत्त्वेऽतत्त्ववादोपहता अनाचार इत्यत्र नञः कुत्सार्थत्वात् कुत्सिततत्त्ववादेन तदभिमताप्ताभासपुरुषविशेषप्रणीतेन तत्त्वाभासप्ररूपणेनोपहता व्यामोहिता देहाद् बहिःशरीरव्यतिरिक्तेऽपि देशे आत्मतत्त्वमात्मस्वरूपं पठन्ति शास्त्ररूपतया च पठन्ते इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं आत्मा सर्वगतो न भवति सर्वत्र तद्गुणानुपलब्धेः यो यः सर्वत्रानुपलभ्यमानगुणः स सर्वगतो न भवति यथा घटस्तथा चायं तस्मात्तथा व्यतिरेके व्योमादि नचायमसिद्धो हेतुः कायव्यतिरिक्तदेशे तद्गुणानां बुद्ध्यादीनां वादिना प्रतिवादिना वाऽनभ्युपगमात् तथा च भट्टश्रीधरः सर्वगतत्वेऽप्यात्मनो देहप्रदेशे ज्ञातृत्वं नान्यत्र शरीरस्योपभोगायतनत्वात् अन्यथा तस्य वैयर्थ्यादिति अथास्त्यदृष्टमात्मनो विशेषगुणस्तच्च सर्वोत्पत्तिमतां निमित्तं सर्वव्यापकं च कथमितरथा द्वीपान्तरादिष्वपि प्रतिनियतदेशवर्तिपुरुषोपभोग्यानि कनकरत्नचन्दनाङ्गनादीनि तेनोत्पाद्यन्ते गुणाश्च गुणिनं विहाय न वर्तन्तेऽतोऽनुमीयते सर्वगत आत्मेति नैवं अदृष्टस्य सर्वगतत्वसाधने प्रमाणाभावात् अथास्त्येव प्रमाणं वह्नेरूर्ध्वज्वलनं वायोस्तिर्यक्पवनं चादृष्टकारितमिति चेन्न तयोस्तत्स्वभावत्वादेव तत्सिद्धेः दहनस्य दाहकत्ववत् साप्यदृष्टकारिता चेत्तर्हि जगत्त्रयवैचित्र्यसूत्रणेऽपि सैव सूत्रधारायतां किमीश्वरकल्पनया तत्रायमसिद्धो हेतुः न चानैकान्तिकः साध्यसाधनयोर्व्याप्तिग्रहणेन व्यभिचाराभावात् नापि विरुद्धोऽत्यन्तं विपक्षव्यावृत्तत्वात् आत्मगुणाश्च बुद्ध्यादयः शरीर एवोपलभ्यन्ते ततो गुणिनापि तत्रैव भाव्यमिति सिद्धः कायप्रमाण आत्मा । अन्यच्च त्वयात्मनां बहुत्वमिष्यते "नानात्मानो व्यवस्थात" इति वचनात् ते च व्यापकास्तेषां प्रदीपप्रभामण्डलानामिव परस्परानुवेधेन तदाश्रितशुभाशुभकर्मणामपि परस्परं सङ्करः स्यात् तथा चैकस्य शुभकर्मणाऽन्यः सुखी भवेत् इतरस्याशुभकर्मणाऽन्यो दुःखीत्यसमञ्जसं समापद्येत अन्यच्चैकस्यैवात्मनः स्वोपात्तशुभकर्मविपाकेन सुखित्वं परोपार्जिताऽशुभकर्मविपाकसम्बन्धेन च दुःखित्वमिति युगपत् सुखदुःखसंवेदनप्रसङ्ग. अथ स्वादृष्टभोगायतनमाश्रित्यैव शुभाशुभयोर्भोग इति चेत्तर्हि स्वोपार्जितमप्यदृष्टं कथं भोगायतनाद् बहिर्निष्क्रम्य वह्नेरूर्ध्वज्वलनादिकं करोतीति चिन्त्यमेतत् । आत्मनां च सर्वगतत्वे एकैकस्य सृष्टिकर्तृत्वप्रसङ्गः सर्वगतत्वेनेश्वरान्तरानुप्रवेशस्य संभावनीयत्वात् ईश्वरस्य वा तदन्तरानुप्रवेशे तस्यापि अकर्तृत्वापत्तिः न हि क्षीरनीरयोरन्योन्यसंबन्धे एकतरस्य पानादिक्रियाऽन्यतरस्य न भवतीति युक्तं वक्तुं किं चात्मनः सर्वगतत्वे नरनारकादिपर्यायाणां युगपदनुभवानुषङ्गः अथ भोगायतनाभ्युपगमान्नायं दोष इति चेन्ननु स भोगायतनं सर्वात्मनावष्टभ्नीयादेकदेशेन वा सर्वात्मना चेदस्मदभिमताङ्गीकारः एकदेशेन चेत्सावयवत्वप्रसङ्ग परिपूर्णभोगाभावश्च अथात्मनो व्यापकत्वाभावे दिग्देशान्तरवर्तिपरमाणुभिर्युगपत् संयोगाभावादाद्यकर्माभावस्तदभावादन्त्यसंयोगस्य तन्निर्मितशरीरस्य तेन तत्संबन्धस्य चाभावादनुपायसिद्धः सर्वदा सर्वेषां मोक्षः स्यात् नैवं यदेव संयुक्तं तदेव तं प्रत्युपसर्पतीति नियमासंभवात् अयस्कान्तं प्रत्ययसस्तेनासंयुक्तस्याप्याकर्षणोपलब्धेः । अथासंयुक्तस्याप्याकर्षणे तच्छरीरारम्भं प्रत्येकमुखीभूतानां त्रिभुवनोदरविवरवर्तिपरमाणूनामुपसर्पणप्रसङ्गात् न जाने तच्छरीरं कियत्प्रमाणं स्यादिति चेत् संयुक्तस्याप्याकर्षणे कथं स एव दोषो न भवेत् आत्मनो व्यापकत्वेन सकलपरमाणूनां तेन संयोगात् अथ तद्भावाविशेषेऽप्यदृष्टवशाद् विवक्षितशरीरोत्पादनानुगुणा नियता एव परमाणव उपसर्पन्ति तदितरत्रापि तुल्यं । अथास्तु यथाकथंचिच्छरीरोत्पत्तिस्तथापि सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मा सावयवः स्यात्तथा चास्य पटादिवत्कार्यत्वप्रसङ्गः कार्यत्वे चासौ विजातीयैस्सजातीयैर्वा कारणैरारभ्येत न तावद्विजातीयैस्तेषामनारम्भकत्वान्न हि तन्तवो घटमारभन्ते न च सजातीयैर्यत आत्मत्वाभिसंबन्धादेव तेषां कारणानां सजातीयत्वं पार्थिवादिपरमाणूनां विजातीयत्वात्तथा चात्मभिरात्माऽऽरभ्यत इत्यायातं तच्चायुक्तम् एकत्र शरीरेऽनेकात्मनामात्मारम्भकाणामसंभवात् संभवे वा प्रतिसंधानाऽनुपपत्तिः न ह्यन्येन दृष्टमन्यः प्रतिसंधातुमर्हति अतिप्रसङ्गात् तदारभ्यत्वे चास्य घटवदवयवक्रियातो विभागात्संयोगविनाशाद्विनाशः स्यात् । तस्माद्व्यापक एवात्मा युज्यते कायप्रमाणतायामुक्तदोषसद्भावात् इति चेन्न सावयवत्वकार्यत्वयोः कथंचिदात्मन्यभ्युपगमात् तत्र सावयवत्वं तावदसंख्येयप्रदेशात्मकत्वात् तथा च द्रव्यालंकारकारः "आकाशोऽपि सदेशः सकृत्सर्वमूर्ताभिसंबन्धार्हत्वात् इति" यद्यप्यवयवप्रदेशयोर्गन्धहस्त्यादिषु भेदोऽस्ति तथापि नात्र सूक्ष्मेक्षिका चिन्त्या प्रदेशेष्वप्यवयवव्यवहारात् कार्यत्वन्तु वदामः नन्वात्मनां कार्यत्वे घटादिवत्प्राक्प्रसिद्धसमानजातीयावयवारभ्यत्वप्रसक्तिः अवयवा ह्यवयविनमारभन्ते यथा तन्तवः पटमिति चेन्न वाच्यं न खलु घटादावपि कार्ये प्राक्प्रसिद्धसमानजातीयकपालसंयोगारब्धत्वं दृष्टं कुम्भकारादिव्यापारान्वितान्मृत्पिण्डात्प्रथममेव पृथुबुध्नोदराद्याकारस्यास्योत्पत्तिप्रतीतेः द्रव्यस्य हि पूर्वाकारपरित्यागेनोत्तराकारपरिणामः कार्यत्वं तच्च बहिरिवान्तरप्यनुभूयत एव ततश्चात्मापि स्यात् कार्यं न च पटादौ स्वावयवसंयोगपूर्वककार्यत्वोपलम्भात्सर्वत्र तथाभावो युक्तः काष्ठे लोहलेख्यत्वोपलम्भाद्वज्रेऽपि तथाभावप्रसंगात् प्रमाणबाधनमुभयत्रापि तुल्यं न चोक्तलक्षणकार्यत्वाभ्युपगमेऽप्यात्मनोऽनित्यत्वानुषङ्गात्प्रतिसंधानाभावोऽनुषज्यते कथंचिदनित्यत्वे सत्येवास्योपपद्यमानत्वात् प्रतिसंधानं हि यमहमद्राक्षं तमहं स्मरामि इत्यादिरूपं तच्चैकान्तनित्यत्वे कथमुपपद्यतेऽवस्थाभेदात् अन्या ह्यनुभवावस्थाऽन्या च स्मरणावस्था अवस्थाभेदे चाऽवस्थावतोऽपि भेदादेकरूपत्वक्षतेः कथंचिदनित्यत्वं युक्त्या यातं केन वार्यताम् । अथात्मनः शरीरपरिमाणत्वे मूर्त्तत्वानुषङ्गाच्छरीरेऽनुप्रवेशो न स्यान्मूर्ते मूर्तस्यानुप्रवेशविरोधात् ततो निरात्मकमेवाखिलं शरीरं प्राप्नोतीति चेत् किमिदं मूर्त्तत्वं नाम असर्वगतद्रव्यपरिमाणत्वं रूपादिमत्त्वं वा । तत्र नाद्यः पक्षो दोषाय सम्मतत्वात् । द्वितीयस्त्वयुक्तो व्याप्त्यभावात् यदसर्वगतं तन्नियमेन रूपादिमदिति नाविनाभावोऽस्ति मनसोऽसर्वगत-

त्वेऽपि भवन्मते तदसंभवात् आकाशकालदिगात्मनां सर्वगतत्वं परममहत्त्वं सर्वसंयोगिसमानदेशत्वं चेत्युक्तत्वान्मनसो वैधर्म्यात्सर्वगतत्वप्रतिषेधनात् अतो नात्मनः शरीरेऽनुप्रवेशानुपपत्तिर्येन निरात्मकं तत्स्यात् असर्वगतद्रव्यपरिमाणलक्षणमूर्त्तत्वस्य मनोवदप्रवेशाऽप्रतिबंधकत्वात् रूपादिमत्त्वलक्षणमूर्त्तत्वोपेतस्यापि जलादेर्वालुकादावनुप्रवेशो न निषिध्यते । आत्मनस्तु तद्रहितस्यापि तथासौ प्रतिषिध्यते इति महाद्भुतम् । अथात्मनः कायप्रमाणत्वे बालशरीरपरिमाणस्य सतो युवशरीरपरिमाणस्वीकारः कथं स्यात् किं तत्परिमाणपरित्यागात्तदपरित्यागाद्वा परित्यागाच्चेत्तदा शरीरवत्तस्याऽनित्यत्वप्रसंगात्परलोकाद्यभावानुषंगः अथापरित्यागात्तन्न पूर्वपरिमाणापरित्यागे शरीरवत्तस्योत्तरपरिमाणोत्पत्त्यनुपपत्तेः तदयुक्तं युवशरीरपरिमाणावस्थायामात्मनो बालशरीरपरिमाणपरित्यागे सर्वथा विनाशाऽसंभवात् विफणावस्थोत्पादे सर्पवदिति । कथं परलोकाभावोऽनुपज्यते पर्यायतस्तस्या नित्यत्वेऽपि द्रव्यतो नित्यत्वात् । अथात्मनः कायप्रमाणत्वे तत्खंडने खंडनप्रसंग इति चेत्कश्चिदाह । शरीरस्य खंडने कथंचित् तत्खंडनस्येष्टत्वात् शरीरसंबद्धात्मप्रदेशेभ्यो हि कतिपयात्मप्रदेशानां खंडितशरीरप्रदेशेऽवस्थानादात्मनः खंडनं तच्चात्र विद्यत एवाऽन्यथा शरीरात् पृथग्भूतावयवस्य कंपोपलब्धिर्न स्यात् न च खंडितावयवानुप्रविष्टस्यात्मप्रदेशस्य पृथगात्मत्वप्रसंगस्तत्रैवानुप्रवेशात् न चैवमेकत्र संताने ऽनेके आत्मानः प्रकार्यप्रतिमासिसा... [illegible] प्रतिमासामावप्रसंगात् शरीरांतरव्यवस्थितानेकज्ञानावमेयार्थसंवित्तिवत् कथं खंडितावयवयोः संघटनं पश्चादिति चेत् एकांतेन छेदानभ्युपगमात् पद्मनालतंतुवच्छेदस्यापि स्वीकारात् तथाभूतादृष्टवशात्तत्संघट्टनमविरुद्धमेवेति तनुपरिमाण एवात्मा... [illegible] व्यापकस्तथा चात्मा व्यापको न भवति चेतनत्वात् ... [illegible] न भवति यथा व्योम चेतनश्चात्मा तस्मान्न व्यापकः ... [illegible] सिद्धा कायप्रमा... [illegible] समुद्घातदशायामर्हतात्मनः ... [illegible] सर्वव्यापकत्वं ... [illegible] तेन व्यभिचारः ... [illegible] भवमिति काव्यार्थः ॥ स्था० । २ ॥

(१५) इदानीं ... [illegible] माह—

... [illegible] जओ जीवो ।
... [illegible] एवं ॥ २७१ ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

व्या० । येषामपि द्रव्यास्तिकादिनयमतावलंबिनां तत्र... याणां किं अस्ति विद्यते आत्मा जीवो ... आतरीयाः साध्येतदस्माकमप्यस्ति स । तदभावे ... यावैफल्यात् अकर्त्ता न भवति सुकृतदुष्कृतानां कर्म... मकर्त्ता न भवत्यनिष्पादको न भवति किं तु कर्त्तैव ... पपत्तिमाह । वेदयते अनुभवति येन कारणेन किं सु... दुःखं दुष्कृतसुकृतकर्मफलमिति भावः । न चाकर्तुस्त... स्तदनुभवो युज्यते अतिप्रसंगान्मुक्तानामपि सांसारि... सुखदुःखवेदनापत्तेरकर्तृत्वाविशेषात् प्रकृत्यादिवियोग... त्यनाधेयातिशयमेकांतेनाकर्त्तारमात्मानं प्रत्यकिंचित्कर... दलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ दश० अ० १ ॥

(विशेषावश्यके आत्मनः सक्रियत्वं साधयन्नाह)

कत्ताइत्तणओ वा सक्किरिओ यं मओ कुलालोव्व ।
देहप्फंदणओ वा पच्चक्खं जंतपुरिसोव्व ॥

अथवा सक्रियोऽयमात्मा कर्तृत्वात्कुलालवदादिशब्दात् ... क्तृत्वादित्यादि वाच्यं अथवा सक्रिय आत्मा प्रत्य... एव देहपरिस्पंददर्शनाद्यंत्रपुरुषवदिति. परासां ... विघातं चाह—

देहप्फंदणहेऊ होज्ज पयत्तोत्ति सो वि नाकिरिए ।
होज्जादिट्ठे व सई तदरुवत्तेणगु समाणं ॥
रवितंमि संदेहो व्वा त्थप्फंदणे पुणो हेऊए ।
इति पयप्फंदणमन्नेवणाणं न वियज्जुत्तं ॥

अथैवं ब्रूषे देहपरिस्पंदहेतुरात्मनः प्रयत्नो न तु ... मतो नात्मनः सक्रियत्वसिद्धिरित्यभिप्रायः । अत्रोच्यते ... सोऽपि प्रयत्नो नमसीवाऽक्रिये आत्मनि न संभवत्यतः ... य यथासौ अमूर्त्तस्य च प्रयत्नस्य देहपरिस्पंदहेतुत्वे ... ऽन्यो हेतुरिति वाच्यम् । अन्यहेतुः निरपेक्षः स्वत एव ... परिस्पंदहेतुरिति चेदेवमात्मापि तद्धेतुर्भविष्यति ... मंतर्गडुना प्रयत्नेन अथादृष्टः कोऽपि देहपरिस्पंदहेतुर्न त्व... निष्क्रियत्वात् ननु सोऽप्यदृष्टः किं मूर्तोऽमूर्तो वा यद्यमूर्त... आत्मापि देहपरिस्पन्दहेतुः किं नेष्यः किं नेष्यते मूर्त... विशेषाद्यस मूर्तिमान् दृष्टः तर्हि स कार्मणशरीररूप... देह एव मान्यः संभवति तस्यापि च बहिरंगदेहपरि... दहेतुतया व्याप्रियमाणस्य परिस्पंदो द्रष्टव्यः स्वस्य ... स्पंदहेतुर्वाच्यस्तस्याऽप्यन्यस्तस्यापि चान्य इत्यनवस्था ... स्वभावादेवादृष्टस्य कार्मणदेहस्य परिस्पन्दः प्र... तर्हि बहिरंगस्यापि देहस्य तत एव तत्प्रवृत्तिर्भविष्य... किमदृष्टकार्मणदेहपरिकल्पनेन अस्त्वेवमिति चेत्तदयुक्त... अचेतनानामवंभूतप्रतिनियतविशिष्टपरिस्पन्दस्याभा... त्वानुपपत्तेः "नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा हेतोरन्यानपेक्ष... दित्यादिदोषप्रसंगात् तस्मात्कर्मविशिष्ट आत्मैव प्रति... देहपरिस्पंदहेतुत्वेन व्याप्रियत इति सक्रियोऽया... ॥ विशे० ॥

... आत्मनोऽक्रियत्वम् तथाच स्याद्वादमञ्ज... "अमूर्त्तश्चेतनो भोगी नित्यः सर्वगतोऽक्रियः । अकर्ता नि...

यः सूक्ष्म आत्मा कपिलदर्शने" इति ॥ स्था० ॥

(एतन्मतनिराकरणं सूत्रकृताङ्गे यथा)

जे केइ लोगंमि उ अकिरियआया, अन्नेण पुट्ठा धुयमादि-संति । आरंभसत्ता गढिता य लोए, धम्मं ण जाणंति वि-मुक्खहेउं ॥ १६ ॥ सू० ॥

ये केचन अस्मिन् लोके अक्रिय आत्मा येषामभ्युपगमे तेऽक्रियात्मनः सांख्यास्तेषां हि सर्वव्यापित्वादात्मा निष्क्रियः पठ्यते । तथा चोक्तम् अकर्ता निर्गुणो भोक्ता आत्मा कपिलदर्शने इति । तु शब्दो विशेषणे । स चैतद्विशिनष्टि । अमूर्तत्वव्यापित्वाभ्यामात्मनोऽक्रियत्वमेव युज्यते ते चाक्रियात्मवादिनोऽन्येनाक्रियत्वे सति बंधमोक्षौ न घटेते इत्यभिप्रायवता मोक्षसद्भावं पृष्टाः संतोऽक्रियावाददर्शनेऽपि धूतं मोक्षं तद्भावमादिशंति प्रतिपादयंति ते तु पचनपाचनादिके स्नानार्थं जलावगाहनरूपे वाऽऽरंभे सावद्ये सक्ता अभ्युपपन्ना लोके मोक्षैकहेतुभूतं धर्मं श्रुतचारित्राख्यं न जानंति कुमार्गमाहिणो न सम्यगवगच्छंतीति ॥ सूत्र० अ० १० ॥

(१६ आत्मनो विभुत्वविचारः सम्मतितर्के)

न चात्मनो विभुत्वमसिद्धं अनुमानात् तत्सिद्धेस्तथा हि बुध्यधिकरणं द्रव्यं विभु नित्यत्वे सत्यस्मदाद्युपलभ्यमानगुणाधिष्ठानत्वात् यदाभित्यत्वे सत्यस्मदाद्युपलभ्यमानगुणाधिष्ठानं तद्विभु यथा च बुध्यधिकरणं द्रव्यं तस्माद्विभु न च बुद्धेर्गुणत्वासिद्धेर्हेतुविशेषणासिद्धया हेतोरसिद्धिरभिधातुं शक्या बुद्धिगुणत्वस्यानुमानेन सिद्धेस्तथा हि गुणो बुद्धिः प्रतिषिध्यमाने द्रव्यकर्मभावे सति संबंधित्वाद्यो यः प्रतिषिध्यमानद्रव्यकर्मभावे सति सत्तासंबंधी स स गुणो यथा रूपादिस्तथा च बुद्धिस्तस्माद् गुणः ॥ सम्म० ॥

बुद्धेर्गुणत्वासाधनं बुद्धिशब्दे ॥ सम्म० ॥

आत्मन प्रदेशात्वाभेदेशेत्वविचारः संमतितर्के यथा न चात्मन प्रदेशास्संति येन प्रदेशावृत्तित्वं शातस्य सिद्धं यात्कल्पितत्प्रदेशाभ्युपगमे च तद्वृत्तित्वमपि हेतुः कल्पित इति न कल्पितात्साधनात्साध्यासिद्धिर्युक्ता सर्वतः सर्वसिद्धिप्रसंगात्सादिग्धत्वे पक्षव्यावृत्तिकत्व च हेतोर्विपर्यये बाधकप्रमाणावृत्त्या त्रापि समानमिति तथा स्वदेहमात्रव्यापकत्वेन हर्षविषादाद्यनेकविवर्तात्मकस्याहमिति स्वसंवेदनप्रत्यक्षसिद्धत्वादात्मनो विभुत्वसाधकत्वेनोपन्यस्यमान सर्व्वं एव हेतुः प्रत्यक्षबाधितकर्मनिर्देशानंतरप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्टः समतिपक्षश्चायं हेतुरित्यसत्प्रतिपक्षत्वमप्यस्य अलक्षणमसिद्धं स्वदेहमात्रात्मप्रसाधकश्च प्रतिपक्षहेतुरग्रैव प्रदर्शयिष्यते तन्नातोऽपि हेतोरात्मनो विभुत्वसिद्धिः यदप्यात्मनो विभुत्वसाधनं कैश्चिदुपन्यस्तमदृष्टं स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयांतरे कर्मारभते एकद्रव्यत्वे सति क्रियाहेतुगुणत्वाद्यो यः एकद्रव्यत्वे सति क्रियाहेतुगुणः स स स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयांतरे कर्मारभते यथा वेगस्तथा चादृष्टं तस्मात्तदपि स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयांतरे कर्मारभत इति न चासिद्धं क्रियाहेतुगुणत्वमग्नेरूर्ध्वज्वलनं वायोस्तिर्यक्पवनमदृष्ट विशेषगुणत्वात्स्वभावत् एकद्रव्यत्वादित्युच्यमाने रूपादिभिर्व्यभिचारस्तन्निवृत्त्यर्थं क्रियाहेतुगुणत्वादित्युक्तं क्रियाहेतुगुणत्वादित्युच्यमाने मुसलहस्तसंयोगेन स्वाश्रयासंयुक्तस्तंभादिचलनहेतुना व्यभिचारस्तन्निवृत्त्यर्थमेकद्रव्यत्वे सतीति विशेषणं एकद्रव्यत्वे सति क्रियाहेतुत्वादित्युच्यमाने स्वाश्रयासंयुक्तलोहादिक्रियाहेतुनायस्कांतेन व्यभिचारस्तन्निवृत्त्यर्थं गुणत्वादित्यभिधानं एतदपि प्रत्यक्षबाधितप्रत्यक्षासाधकत्वेनैकशाखाप्रभवत्वानुमानवदनुमानाभासमेकद्रव्यत्वे इति च विशेषणं किमेकस्मिन्द्रव्ये संयुक्तत्वाद्युत तत्र समवायात्तत्र यद्याद्यः पक्षः स न युक्तः संयोगगुणेनादृष्टस्य गुणवत्त्वात् तद्द्रव्यत्वप्रसक्तेः क्रियाहेतुगुणत्वादित्येतस्य बाधाप्रसङ्गाच्च द्वितीयस्तदा द्रव्येण सह कथंचिदेकत्वमदृष्टस्य प्राप्तम् न ह्यन्यस्यान्यत्र समवायः घटरूपादिषु तस्य तत्रानुभूतस्यैवोपलब्धेः न हि घटाद्रूपादयस्तदंतरालवर्ती समवायश्च भिन्नप्रतीतिगोचरा अपि तु कथंचित् तादात्मका घटपटादयः तदात्मकाश्च रूपादयः प्रतीतिगोचरचारिणोऽनुभूयंते ऽथवा गुणगुणिभावेऽतिप्रसंगात्पटस्यापि रूपादयो घटे स्युरेतषां तत्राप्यप्रतीतेरेषां तु प्रतीतेरित्यादिकं प्रतिविहितत्वान्नात्रोद्घोष्यते न समवाये नैकत्वात्मनि वर्त्तनादृष्टस्यैकद्रव्यत्वं घादिप्रतिवादिनोरसिद्धमेकांतमेवे समवायाभावेनैकद्रव्यत्वस्यासिद्धस्य गुणिनो गुणानामनर्थांतरत्वे गुणगुणिनोरन्यतर एव स्यादर्थांतरत्वे परपक्ष एव समर्थित स्यादिति समवायः सिद्धः कथंचिद्वादोपि न युक्तोऽनवस्थादिदोषप्रसंगादयुक्तमेतदर्थांतरेऽप्यस्य समानत्वात्तथाहि द्वित्वसंख्यासंयोगादिकमनेकेन द्रव्येणातिसंबंध्यमानं यदि सर्वात्मनाभिसंबध्यते तदा द्वित्वसंख्यादिमात्रं द्रव्यमात्रं वा स्यादेकेनैव वा द्रव्येण सर्वात्मनाभिसंबंधाच्च द्रव्यांतरेण तत्प्रतीतिरथैकेन देशेनैकत्र वर्त्तते ऽन्येनान्यत्र तेऽपि देशा यदि ततो भिन्नास्तेष्वपि स तथैव वर्त्तते इत्यनवस्था भिन्नाश्चेदुक्तो दोषः कथंचित्पक्षे परवाद एव समर्थितः स्यादित्यात्मना सहादृष्टस्य कथंचिदनन्यभावः एवैकद्रव्यत्वमित्यविभुत्वाद् गुणानां तदव्यतिरिक्तस्यात्मनोऽप्यविभुत्वमिति विपक्षः साधकत्वादेकद्रव्यत्वलक्षणस्य हेतुविशेषणस्य विरुद्धत्वं क्रियाहेतुगुणत्वादित्यत्रापि यदि देवदत्तसंयुक्तात्मप्रदेशे वर्त्तमानमदृष्टं द्वीपांतरवर्त्तिषु मुक्ताफलादिषु देवदत्तं प्रत्युपसर्पणवत्सु क्रियाहेतुस्तदयुक्तमतिदूरत्वेन द्वीपांतरवर्त्तिभिस्तैस्तस्यानभिसंबंधित्वेन तत्र क्रियाहेतुत्वायोगात् तथापि तद्धेतुत्वे सर्वत्र स्यादविशेषात् अथाऽनभिसंबंधाविशेषेऽपि यदेव योग्य तदेव तेनाकृष्यते न सर्वमिति नातिप्रसंगो न च चक्षुषोःप्राप्यकारित्वेऽपि यदेव योग्य तदेव तद्ग्राह्यमिति यदुक्तं परेणाप्राप्यकारित्वे चक्षुषोऽदूरव्यवस्थितस्यापि ग्रहणप्रसंग इत्ययुक्तं स्यादथ स्वाश्रयसंयोगसंबंधसंभवादनतिसंबंधादित्यसिद्धं तथाहि यमात्मानमाश्रितमदृष्टं तेन संयुक्तानि देशांतरवर्त्ति मुक्ताफलादीनि देवदत्तं प्रत्याकृष्यमाणानि न सर्वस्याकर्षणप्रसंगात्तेनाभिसंबंधाविशेषाच्च यददृष्टेन यज्जन्यते तत्तेनाकृष्यत इति कल्पना युक्तिमती देवदत्तशरीरारंभकपरमाणूनां तददृष्टाजन्यत्वे नानाकर्षणप्रसंगात्तथाप्याकर्षणे इति प्रसंगः प्रतिपादित एव यथा च कारणत्वाविशेषे घटदेशादौ सन्निहितमेव दंडादिकं घटादिकार्यं जनयत्यदृष्टंत्वन्यथेत्यभ्युपगमे तथा वाह्येन्द्रियत्वाऽविशेषेऽपि त्वगिन्द्रियाप्राप्तमर्थंमवभासयति लोचनं त्वन्यथेत्यभ्युपगमः किन्न युक्तो नापि द्वीपांतर

[illegible]

[illegible]

धिको वा कल्पनिकत्वे कल्पनिकात्मप्रदेशगुणाश्रयाः पश्वादयस्तथाभूतात्मप्रदेशे प्रत्युपसर्पणवत्वादिति तद्गुणानामपि कल्पनिकत्वं साधयेत्तथा च सौगतस्येव तद्गुणकनःप्रेत्यभावोऽपि न पारमार्थिकः स्यान्न हि कल्पितस्य पावकस्य रूपादयस्तदीयं वा दाहादिकं पारमार्थिकं दृष्टं पारमार्थिकाश्चेदात्मप्रदेशास्तेऽपि यदि ततो भिन्नास्तदात्मैव ते इति न पूर्वोक्तदोषपरिहारो भिन्नाश्चेत्तर्हि तद्विशेषगुणाकृष्टाः पश्वादय इति तेषामेवात्मत्वप्रसक्तिरित्यात्मपरिकल्पना व्यर्था तेषां च न द्वीपांतरवर्तिभिर्मुक्ताफलादिभिः संयोग इत्यदृष्टं स्वाश्रयसंयुक्तेऽन्यत्र क्रियाहेतुरिति व्याहतं संयोगे चात्मप्रदेशस्यनिवृत्तो व्यापातोऽथ तेषामप्यपरशरीरसंयुक्ताः प्रदेशा देवदत्तशरीरव्यापकत्वान्नाप्यनेतरद्दूषणमनवस्थाकारि अथात्मानमंतरेण कस्य ते प्रदेशाः स्युरिति तत्प्रदेशव्यपर आत्मन्यभ्युपगमनीयं मन्यर्पातरमूतत्वे आत्मनः कथं तस्य ते इति व्यपदेशोऽथ तेषु तस्य वर्तमानात्र वा व्यपदेशो न सदेतत्तथाभ्युपगमेऽन्यवधिपक्षमाविदूषणायकत्वात् यथा च तेषां सदूषणत्वं तथा प्रतिपादयिष्यते चेत्यास्तां तावत्तत्र परस्य देवदत्तशरीराद्वाह्यः कश्चिदस्ति यं प्रत्युपसर्पन्नग्न्यंतः पश्वादयः स्वक्रियाहेतोर्गुणत्वं साधयेयुरिति नैतदपि साधनमात्मनो विभुत्वप्रसाधकं यदपि सर्वगत आत्मा सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वादाकाशवदिति साधनं तदप्यचारु यतो यदि स्वशरीरे सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वादिति हेतुस्तथा सति तत्रैव ततस्तस्य सर्वगतत्वसिद्धेर्विरुद्धो हेत्वाभासोऽथ स्वशरीरवत्परशरीरेऽन्यत्र चोपलभ्यमानगुणत्वं हेतुस्तदा सिद्धस्तत्रोपलंभाभावान्न हि बुद्ध्यादयस्तत्रोपलभ्यंतेऽन्यथा सर्वसर्वज्ञताप्रसंगोऽथैकनगरे उपलब्धा बुद्ध्यादयो नगरांतरेऽप्युपलभ्यंते मनुष्यजन्मवज्जन्मान्तरेऽपीति कथं न सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वं न वायोरपि स्पर्शविशेषगुण एकदेकदा उपलब्धोऽन्यथान्यदोपलभ्यमानः तस्यापि सर्वगतत्वं प्रसाधयेदन्यथा तेनैव हेतोर्व्यभिचारोऽथास्तां तावदेतात्र क्रमेण गतस्य तद्गुण उपलभ्यते आत्मनोऽपि तथैव तद्गुणस्योपलंभ इति समानं पश्यामो न च तद्वत्तस्यापि सक्रियत्वप्रसक्तेरयुक्तमेव कल्पनमिति वाच्यमिष्टत्वादप लोष्टवत् ततो मूर्तत्वप्रसंगस्तस्य दोषो न नु कथं मूर्तिरसर्वगतद्रव्यपरिमाण र्मूर्ति चेन्नाय दोषः सर्वगतात्मवादिनोऽभीष्टत्वाद्रूपरसगन्धस्पर्शवत्वं सति चेन्न तादृशी मूर्तिआत्मनः सक्रियत्वं साधयति व्याप्त्यभावाद्रूपादिमन्मूर्त्यभावे सक्रियत्वाद्यो यः स रूपादिमन्मूर्तिमान्यथा शरस्तथा चात्मा तस्माद्रूपादिमन्मूर्तिमानिति कथं न व्याप्तिप्रभवोऽसदेतन्मनसापि व्यभिचारात्र च तस्यापि पक्षीकरणं रूपादिविशेषगुणाऽनधिकरण समानार्थ प्रकाशयति शरीराद्यर्थोतरत्वे सति सर्वत्र ज्ञानकरणत्वादात्मवदित्यनुमानविरोधप्रसंगाच्च च सक्रियत्वं रूपादिमन्मूर्त्यभावेऽपि न विरुद्धं यनस्तनस्तन्निवर्तमानमात्मनि तथाविधां मूर्ति साधयेन्न च तथाविधमूर्तिरहिते स्वपदं तददर्शनात्सिद्धो विरोध एकशाखाप्रभवत्वस्यान्यथाऽदृष्टे पक्षे दर्शनाद्विरोधशक्तिप्रसक्तेः पक्ष एव व्यभिचारदर्शनात्सा तत्र नेति चेन्न सक्रियत्वस्यापि तथा व्यभिचारः समानः पक्षीकृत एवात्मनि रूपादिमन्मूर्तिरहिते तद्दर्शनादनेनैव च तत्साधनाच्च व्यभिचार इत्येकशाखाप्रभवत्वानुमानेऽपि समानं प्रत्यक्षबाधितं कर्मनिर्देशानंतरप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्टत्वमुभयत्र तुल्यं तन्न सक्रियत्वमात्मनो रूपादिमन्मूर्तित्वं साधयतीति व्यवस्थितम् ॥

अथ सक्रियत्वे तस्यानित्यत्वं तथा हि यत्सक्रियं तदनित्यं यथा लोष्टादि तथा चात्मा तस्मादनित्य इत्येतदपि न सम्यक्परमाणुभिरनैकांतिकत्वात्कथंचिदनित्यत्वस्येष्टत्वात्सिद्धसाधनं च, सर्वात्मना नित्यत्वस्य लोष्टादावप्यसिद्धत्वात्साध्यविकलता च दृष्टांतस्य, तत्र सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वमात्मनः सिद्धमाप्रपरे सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वमात्मनोऽतोऽनुमानात्साधयंति देवदत्तोपकरणभूतानि मुक्ताफलादीनि द्वीपांतरसंभूतानि देवदत्तस्पृष्टानि कार्यत्वे सति देवदत्तोपकारकत्वाच्चक्षुरादिवत्र च तद्देशे सन्निहिता एव तद्गुणास्तान्युत्पादयितुं समर्था न हि यद्देशे सन्निधानवंतस्तंतुतुरीकुविन्दादयः पटमुत्पादयितुं क्षमा आत्मगुणानां च तद्देशसन्निधानं न तद्गुणसंनिधिमंतरेण संभवत्यगुणत्वप्राप्तेस्ततस्तस्यापि तद्देशत्वमसदेतत् तत्कार्यत्वेऽपि तेषां नावश्यतया कार्यदेशसन्निधानिमित्तकारणमिति नियमानुपलब्धिगोचरोऽन्यदेशस्थापि ध्यानादेरन्यस्थितविषापनयनकार्यकर्तृत्वस्योपलब्धिविषयत्वात्तन्नातोऽपि सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वसिद्धेरित्यसिद्धो हेतुरतेन विभुत्वान्महानाकाश. तथा चात्मा इति निरस्तं विभुत्वस्यात्मन्यसिद्धेस्तथा हि सर्वमूर्तैर्युगपत्संयोगो विभुत्वं न च सर्वमूर्तिमद्भिर्युगपत्संयोगस्तस्य सिद्धोऽथैकदेशवृत्तिविशेषगुणाधारत्वात्तस्य सर्वमूर्तैर्युगपत्संयोग आकाशस्येव सिद्धोऽसदेतत्तद्देशवृत्तिविशेषगुणाधिष्ठानत्वस्य सर्वमूर्तिमत्संयोगादाधारत्वस्य च साध्यस्याकाशेऽप्यसिद्धेरुभयविकलो दृष्टांतः न चात्मदृष्टांतादाकाशे साध्यसाधनोभयधर्मसंबंधित्वं सिद्धमिति शक्यं वक्तुमितरेतराश्रयदोषप्रसंगाद्यदपि विभुरात्माणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यत्वात् यद्यदणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यं तत्तद्विभु यथाकाशं तथा चात्मा तस्माद्विभुरिति तदप्यसारं तन्नित्यत्वासिद्धेर्हेतोरसिद्धत्वादणुपरिमाणानधिकरणत्वस्य विशेषणस्यात्मनो द्रव्यत्वासिद्धेरसिद्धिस्तदसिद्धेश्चेतरेतराश्रयप्रसक्तेस्तथाह अणुपरिमाणानुगुणस्य गुणत्वसिद्धेर्नाधारस्य तस्यासंभवादात्मनो गुणवत्त्वनतद्द्रव्यसिद्धिस्तत्सिद्धौ च तदाश्रितत्वेनाणुपरिमाणान्यगुणस्य गुणत्वसिद्धिरिति व्यक्तमितरेतराश्रयत्वं न चाकाशस्याप्यणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यत्वं विभुत्वं च सिद्धमिति साध्यसाधनविकलो दृष्टांतो न चात्मदृष्टांतबलात्तस्य तदुभयधर्मयोगित्वं सिद्धमिति वक्तुं युक्तमत्रापीतरेतराश्रयदोषप्रसंगस्य व्यक्तत्वादपि चाणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यत्वं च भविष्यत्यविभुत्वं च विपक्षे हेतोर्बाधकप्रमाणाभावेन ततो व्यावृत्तिसिद्धेः संदिग्धानैकांतिकश्च हेतुर्न च विपक्षे हेतोरदर्शनं बाधकं प्रमाणं सर्वात्मसंबंधिनस्तस्यासिद्धत्वादनैकांतिकत्वप्रतिपादनादपि चात्मनः स्वदेहमात्रव्यापकत्वेन सुखदुःखादिपर्यायाक्रांतस्य स्वसंवेदनाध्यक्षसिद्धत्वात्तद्विरुद्धसाधकस्य हेतोरध्यक्षबाधितपक्षानंतरप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्टत्वमन्यस्य चाहमित्यध्यक्षसिद्धस्य प्रमाणविषयत्वेनासत्त्वाशङ्कयाऽसिद्धो हेतुरित्यनया दिशा अन्येऽपि तद्विभुत्वसाधनादौ उपन्यस्यमाना हेतवो निराकरणप्रकारस्य सर्वेषु तत्साधकहेतुषु

[illegible] सुखसिद्धिर्दुःखसिद्धिः यथापि स्या- [illegible] सुखदुःखसाधकं प्रमाणं न संभवति तथा [illegible] सुखदुःखसाधकं प्रमाणं न संभवति [illegible] सिद्धेऽपि तद्वस्तु बोधं न हि [illegible] सिद्धिमुपगच्छन्त्य- [illegible] प्रयुक्तहेतुविरुद्धतोऽप्य- [illegible] प्रदर्शितेति न [illegible] देवदत्तशरीरमात्रव्यापकस्तथैव [illegible] यत्रैव व्याप्त्योपलभ्यमानगुणः [illegible] यथा देवदत्तस्य गृह एव व्याप्त्योपलभ्य- [illegible] देवदत्तशरीर एव व्याप्त्यो- [illegible] तदात्मनो हि ज्ञानादयो [illegible] च तत्र एव व्याप्त्योपलभ्यन्ते न पर- [illegible]

[illegible]

विकल्पविषयबोधत्वात्तस्य महदात्मकत्वेऽपि [illegible] क्षणिकत्वादिवत् तथा निश्चयेऽतीन्द्रियेऽतिप्रसंगः [illegible] ह्यविकल्पकाध्यक्षविषयं जगज्जंतुमात्रस्य तथा [illegible] निर्विकल्पकाध्यक्षविषयत्वात् न च [illegible] विशेषकारत्वसद्भेतरं तत्फलादर्शनाच्च तद्दर्शनस्य [illegible] स्वसत्तासमये स्वकार्यजननसामर्थ्ये तदेव [illegible] नेतरं तद्दृष्टिप्रसक्तेः अन्यदा तु स एव नास्तीति [illegible] नाबोधस्तयोश्चेतनत्वेऽपि तदात्मगुणत्वे को विशेषोऽस्य [illegible] स्य चेतनात्मगुणत्वमेव चेतनश्च तदात्मा [illegible] दाकत्वात् अन्यथा तद्योगात् कुम्भादिवत् न च [illegible] योरभावादाश्रयासिद्धो हेतुरनुमानतस्तयोः सिद्धेः [illegible] तनस्य तदात्मनो हीनमातृगर्भस्थानप्रवेशस्य [illegible] मित्तोऽन्यनैयत्ये सति तत्प्रवेशात् [illegible] च तत्पापायात्मांशाद्व्यभिचारो धर्मादिरिति न च [illegible] भ्येन परित्यागेन शरीरान्तरगमनाभावात् [illegible] मानात्तत्सिद्धेस्तथा हि तदुदयात्तस्य स्तनादौ [illegible] पूर्विका तन्मध्यदेशावर्तित्वात् यथा च [illegible] नातिसिद्धिमुपगच्छेत्तस्मादुभौ सर्वोऽप्ययं व्यवहार [illegible] प्रसिध्येद्यथोत्तरजन्मनि सुखसाधनदर्शनाद्रमाधा [illegible] [illegible] एव स्तनादेः सुखसाधनत्वेन दर्शनम् [illegible] क्य तत्र स्मरणादिव्यवहारः संक्रमयेदिति एवं [illegible] ऽप्यात्मनः सिद्धः न [illegible] सुखसाधनादि [illegible] दिक्रमेणोपजायमानोऽपि प्रवृत्तस्तो व्यवहारो [illegible] या कल्पयितुं शक्यो विजातीयादपि गोमयादेः [illegible] [illegible] कार्यस्योत्पत्तिदर्शनादिति [illegible] निमित्तस्याच्छेदात् [illegible] पायकारी प्रवृत्तिप्रसंगात् सर्वव्यवहारोच्छेद [illegible] [illegible] देहादिदाम्पत्यानुप्रवेशस्तत्र [illegible] नुयं [illegible] हेतुरिति न [illegible] यति तदुक्तं सांगतैः "गूढो विपर्यासमतिः [illegible] "अभिमतो यस्य तेन जन्मा [illegible]" [illegible] देहादिह जन्मनि प्राणिनां [illegible] [illegible] इति युक्तं नापि मनुष्यजन्मादि [illegible] [illegible] एतदेव [illegible] मानुमानबाधित [illegible]

[illegible]

तत्तद्गुणनिमित्तत्वे तस्यान्यद्रव्यतद्गुणपूर्वकं तदुपकारकं तद्देव स्यादिति न तद्गुणसिद्धिः यत्पुनर्मांसादियदिति निदर्शनं तत्र यदि तदात्मगुणो धर्मादिहेतुः साध्यधर्मसंग आपन्नश्चेति श्रोत्र तत्स्वरूपासिद्धेः शरीराद्यवयवप्रविष्टानामात्मप्रदेशानां परिस्पन्दस्य चलनलक्षणक्रियारूपत्वाच्च गुणत्वं तत्त्वेऽनत्वे वा गमनादेरपि तत्त्वाच्च कर्मपदार्थसद्भावः कश्चिदर्शीति न युक्तं क्रियावदिति द्रव्यलक्षणं निष्क्रियस्यात्मनस्तस्येति चेत् पुनस्तस्य निष्क्रियत्वममूर्तत्वादिति चेत्प्रत्यक्षनिराकृतमेतत्प्रत्यक्षेण हि देशाद्देशांतरं गच्छन्तमात्मानमनुभवति लोकस्तथा च व्यवहारोऽहमद्य योजनमात्रं गतो न च मनः शरीरं वैतद्व्यवहारविषयस्तस्याहंप्रत्ययावेद्यत्वात्तदेवं परस्य साध्यविकलं निदर्शनमिति स्थितं तेन यदुक्तं यस्मात्तदात्मनो गुणा अपि दूरदेशभाविनि तदंगनागण एवोपलभ्यंते तस्मात्सिद्धं तस्य सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वादाकाशवदित्यनुमानबाधिता तदात्मस्वशरीरमात्रं प्रति तन्निरस्तं सर्वेषां सर्वगतात्मप्रसाधकहेतूनां पूर्वमेव निरस्तत्वादतो न स्वदेहमात्रव्यापकात्मप्रसाधकहेतोरसिद्धिर्नाप्यनुमानेन तत्पक्षबाधो न च तद्देहव्यापकत्वेनैवोपलभ्यमानगुणोऽपि तदात्मा सर्वगतो निःप्रदेशैकदेशवृत्तिर्वा स्यात् अविरोधासंदिग्धविपक्षव्यावृत्तिकत्वादनैकांतिको हेतुरिति युक्तं वाय्वादावपि तथाभावप्रसंगत प्रतिदेशनियतदेशसंबद्धपदार्थव्यवहारोच्छेदप्रसक्तेस्तथाहि यद्यथा प्रतिभाति तत्तथैव सद्व्यवहारपथमवतरति यथा प्रतिनियतदेशकालाकारतया प्रतिभासमानो घटादिकोऽर्थोऽन्यथा प्रतिभासमाननियतदेशकालाकारस्पर्शविशेषगुणोऽपि वायुः सर्वगतः स्यात् नचात्र प्रत्यक्षबाधः परेण तस्य परोक्षत्वोपवर्णनात् यदि च स्वदेहैकदेशस्थितः कथं तत्र सर्वत्र सुखादिगुणोपलब्धिरितरथा सर्वत्रोपलभ्यमानगुणोऽपि वायुरेकपरमाणुमात्रः स्यात् नच क्रमेण सर्वदेहभ्रमणात्तस्य तथा तत्रोपलब्धिर्युगपत्तत्र सर्वत्र सुखादिगुणस्योपलम्भात् न चाशुवृत्तेर्यौगपद्याभिमानोऽन्यत्रापि तथा प्रसक्तेः शक्यं हि वक्तुं घटादिरप्येकावयववृत्तिराशुवृत्तेर्युगपत्सर्वावयवेषु प्रतीयत इत्यत एव सांगतोऽपि तत्रैकं निरंशं ज्ञानं कल्पयन्निरस्तप्रत्यय एवमनेकसुखादिकल्पने संतानांतरवत् परस्परमसंक्रमात् अनुस्यूतैकप्रतीतिविलोपः सर्वत्र शरीरे मम सुखमिति । अथ युगपज्ज्ञानैरिव शरीरवर्तिभिरनेकनिरंशक्षणिकसुखसंवेदनैरेकपरामर्शविकल्पजननादयमदोषः असदेतत् अनेकोपादानस्य परामर्शविकल्पस्यैकत्वमसंभवं चार्वाकाभिमतैकशरीरव्यपदेशभागनेकपरमाणूपादानानेकविज्ञानाभावेऽपि तद्विकल्पसंभवात् ततो यदुक्तं धर्मकीर्तिना तत्प्रति अनेकपरमाणूपादानमनेकं विज्ञानं सन्तानान्तरवदेकपरामर्शाभाव इति तत्तस्य न सुभाषितं स्यात् यच्च सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशंस्तदात्मा सावयवः पटवत्समानजातीयारब्धत्वात् तद्विच्छिन्नाशांश्च स्यादिति तदपि न सम्यग्घटादिनाव्यभिचारात् घटादिस्सावयवोऽपि न तन्तुवत्प्राक्प्रसिद्धः समानजातीयकपालसंयोगपूर्वको मृत्पिंडात्प्रथममेव स्वावयवरूपाद्यात्मन आदुर्भावादिति निरूपयिष्यमाणत्वादपि च यदि तदात्मनः कथंचिद्विनाशः प्रतिपादयितुमिष्टः समानजातीयावयवारब्धत्वात् तदा सिद्धसाधनं तदसिद्धसंसार्यवस्थाविनाशेन तद्रूपतया तस्यापि नष्टत्वात् अथ सर्वात्मना सर्वथा नाशः स घटादावप्यसिद्ध इति साध्यविकलो दृष्टांतः यदि च तदहर्जातबाला-

रमा. प्रागेकांतेनासंस्तथावयव आरभ्यते तदा स्तनादौ प्रवृत्तिर्न स्यात् तदभिलाषप्रत्यभिज्ञानस्मरणदर्शनादेरभावात् तदारंभकावयवानां प्राक्सतां विषयदर्शनादिकमिति चेत् तर्हि तेषामेव तदहर्जातवेलायां तत्स्यांतराणामिव तत्र प्रवृत्तिः स्यान्नात्मनः स्मरणाद्यभावात् कारणगमनात्तस्यापि सर्वत्र सा स्यात् कारणसंयोगिनामवयव संयुज्यत इति वचनान्न तस्य विषयानुभवाभावस्तदेकांते चास्याः प्रक्रियाया समवायनिषेधेन निषेधात् अथ कारणक्रमेण तत्र दर्शनादयो गुणा वर्त्तन्ते तेऽपि प्रागसंत एव जायंत इति पक्षमपि न किंचित् परिहृतमेतेनावयवेषु क्रिया क्रियातो विभागस्ततस्संयोगविनाशस्ततोऽपि द्रव्यविनाश इति परस्योक्तस्यात् पूर्वभवे तद्विनाशे आदिजन्मनि स्मरणाद्यभावप्रसंगान्निरस्तं नचायमनेकांतः कटस्य केयूरभावे कुतश्चिद्भागेषु क्रियाविभागः संयोगविनाशो द्रव्यनाशः पुनस्तदवयवा. केवलास्तदनंतरकर्मसंयोगक्रमेण केयूरभावः प्रमाणगोचरचारी केवलं सुवर्णकारव्यापारात्कटस्य केयूरीभावं पश्यामः अन्यथा कल्पनायां प्रत्यक्षविरोधः न हि पूर्वं विभागस्ततः संयोगविनाश इति तद्भेदानुपलक्षणार्थैतन्यबुद्धिवदनेकांतेन तस्या क्षणिकत्वे सुखसाधनदर्शनादयः संभवंतीत्यऽसकृदावेदितमावेदयिष्यते एवेत्यास्तां तावत्ततोऽनैकांतिको हेतुर्विपक्षेऽसंभवात् अत एव न विरुद्धोऽपीति भवत्यतः सर्वदोषरहितात् केशनखादिरहितशरीरमात्रव्यापकस्य विवादाध्यासितस्यात्मनः सिद्धिरिति साधूक्तं वाणामणोयमसुहमवगयाणमिति ॥ सम्म० ॥

विशेषावश्यके जीवानां नानात्वं व्यवस्थाप्य भवतु तर्हि जीवानां नानात्वं किंत्वेकैको जीवः सर्वजगद्व्यापकोऽस्त्विति नैयायिकादिमतमपाकुर्वन्नाह—

जीवो तणुमित्तत्थो जह कुंभो तग्गुणोवलंभाउ ।
अहवाणुवलंभाउ भिन्नंमि घडे पडस्सेव ॥ ८० ॥

ननु मात्रस्थो जीव इति प्रतिज्ञा तत्रैव तद्गुणोपलब्धेः यथा घटः स्वात्ममात्रे इति शेष. । अहवेत्यादि । अथवा यो यत्र प्रमाणैर्नोपलभ्यते तस्य तत्राभाव एव यथा भिन्ने घटे पटस्यानुपलम्भस्तेन च शरीराद्बहिर्जीवस्तस्मात्तस्य तत्राभाव एवेति ॥ विशे० ॥

सांप्रतं द्वितीयाद्वारगाथा व्याख्यायते तत्र गुणान्याद्वार तद्व्याचिख्यासयाऽऽह भाष्यकार —

अहुणा गुणित्ति दारं होइ गुणेहिं गुणित्ति विन्नेओ ।
ते भोगजोगउवओगमाइरूवा इव घडस्स ॥ ८१ ॥

व्या० अधुना गुणीति द्वारं तदेतद्व्याख्यायते भवति गुणैर्गुणी न तद्व्यतिरेकेणेत्येवं विज्ञेयः अनेन गुणगुणिनोर्भेदाभेदमाह ते भोगयोगोपयोगादयो गुणा इत्यादिशब्दादमूर्तत्वादिपरिग्रहः । निदर्शनमाह रूपादय इव घटस्य गुणा इति गाथार्थः व्याख्यातं मूलद्वारगाथायां गुणिद्वारम् ॥ दश० अ०४॥

अधुनोर्ध्वगतिद्वारावसर इत्याह भाष्यकारः—

उड्ढंगइत्ति अहुणा अगुरुलहुत्ता सभावउड्ढगइ ।
दिहंतलाउएणं एरंडफलाई एहिं व ॥ ८२ ॥

व्या० ॥ ऊर्ध्वगतिरित्यधुना द्वारं तदेतद्व्याख्यायते अगुरु-

[illegible] कर्मविप्रमुक्तः सन्नूर्ध्वंगतिर्जीव इति [illegible] दृष्टांतोऽधुना [illegible] यथा [illegible] ऊर्ध्वगमनस्वभावमपि मृल्लेपाज्जलेऽ[illegible] [illegible]नारोर्ध्वमास्मापि कर्मले[illegible] [illegible]लोकांतादिति एरण्डफला[illegible] [illegible] दृष्टांतं दर्शयति यथा एरण्डफ[illegible] [illegible]परिग्रह इति [illegible] । व्याख्याते द्वितीयमूलद्वारगाथायामूर्ध्वंगति[illegible] [illegible] । दश० अ० ४ ।

[illegible]—

[illegible] आगासं ।

[illegible] ॥ २८३ ॥

[illegible] जीवः न विस्मयोऽर्थः [illegible] [illegible] यथैवाकाशमाकाशाय[illegible] । [illegible] एतदेव दर्शयति [illegible]

[illegible] ॥ २८४ ॥

[illegible]

यथा कश्चित्प्रमाता मिनुयात् सर्षपान् [illegible] एवं मीयमाना असद्भावस्थापनया भवंति [illegible] तास्तु जीवभृता इति भावः आह यद्येवं [illegible] य ते लोके माता इति उच्यते सूक्ष्मावगाहनया [illegible] नंता व्यवस्थिता इह तु प्रत्येकावगाहनया विचा[illegible] दोषः । इष्टं च बादरद्रव्याणामपि प्रदीपप्रभा[illegible] दीनां तथा परिणामतो भूयसामेकत्रैवावस्थानं[illegible] थार्थः । व्याख्याते द्वितीयमूलद्वारगाथायां [illegible] द्व्याख्यानाच द्वितीया मूलद्वारगाथा जीवपदे [illegible]

१८ आत्मन एकत्वानेकत्वविचारः स्थानाङ्गे यथा—

"एगे आया" एको न द्व्यादिरूप आत्मा जीवः [illegible] दिति गम्यते तत्र अतति सततमवगच्छति ([illegible] त्यगमन) इति वचनात् धातोर्गत्यर्थत्वात् [illegible] नार्थत्वादनवरतं जानातीति निपातनादात्मा जीव [illegible] सद्यारवादस्य सिद्धसंसार्यवस्थाद्वयेऽप्युपयोगभावे [illegible] सतावबोधभावात् सततावबोधाभावे [illegible] मजीवस्य च पुनर्जीवत्वाभावात् भावे [illegible] तथान्वप्रसंगात् एवं च जीवानादित्वाभ्युपगम[illegible] ग इति अथवा अतति सततं गच्छति स्वकीया[illegible] दिपर्यायानित्यात्मा नन्वेवमाकाशादीनामप्यात्मत्वप्र[illegible] देशप्रसङ्गस्तेषामपि स्वपर्यायेषु सततगमना[illegible] रिणामित्वेनावस्तुत्वप्रसंगादिति नैवं व्युत्पत्तिमात्र[illegible] त्वादस्य उपयोगस्यैव च प्रवृत्तिनिमित्तत्वाज्जीव [illegible] माकाशादिरिति यद्वा संसार्यपेक्षया नानागतिषु [illegible] भाग्गुणापेक्षया च भूतत्रायत्वादात्मेति तत्र [illegible] विवेच तथाहि द्रव्यार्थतयैकत्वमेकद्रव्यत्वादात्मन [illegible] प्रार्थतया त्वनेकत्वमप्यसंख्येयप्रदेशात्मकत्वा[illegible] [illegible] द्रव्यार्थस्तस्य भावो द्रव्यार्थता [illegible] पर्यायाधारता अवयविद्रव्यतेति [illegible] प्रदेशा निरवयवांशाः [illegible] प्रदेशार्थः [illegible] प्रदेशार्थता गुणपर्यायाधारावयवत्व[illegible] [illegible]

[illegible]

तीति चेत् सत्यं केवलं स एव सन्निवेशविशेषोऽवयविद्र-व्यमिति यदोच्यते विरुद्धधर्माध्यासो भेदनिबन्धनमिति तदपि न सूक्तं प्रत्यक्षसंवेदनस्य परमार्थापेक्षया भ्रांतत्वेन संव्यवहारापेक्षया त्वभ्रांतत्वेनाभ्युपगमादिति यदि नाम भ्रा-न्तत्वमभ्रांतत्वं कथमित्येवमत्रापि वक्तुं शक्यत्वादिति किं-च विद्यते ह्यवयविद्रव्यमव्यभिचारितया तथैव प्रतिभासमा-नत्वादवयववदेवत्वद्वा नचायमसिद्धो हेतुस्तथा प्रतिभा-सस्यानुभूयमानत्वान्नाप्यनैकांतिकत्वाविरुद्धत्वं सर्ववस्तुव्य-वस्थायाः प्रतिभासाधीनत्वादन्यथा न कस्यचिदपि वस्तुसिद्धे-रिति । स्या०टी० ठा०२ । आत्मनस्तु सप्रदेशत्वमवश्यमभ्यु-पगंतव्यम् ॥ निरवयवत्वे तु हस्ताद्यवयवानामेकत्वप्रसंगः प्रत्यवयव स्पर्शाद्यनुपलब्धिप्रसंगश्चेति सप्रदेश आत्मा प्रत्य-क्षं चैतन्यलक्षणतद्गुणोपलम्भात् प्रतिनियतावयववदुपल-भ्यमानरूपगुणघटवदिति स्थापितमेतद्द्रव्यार्थतयैक आत्मे-ति । अथ वा एक आत्मा कथंचिदिति प्रतिक्षणं सम्भवद-परापरकालकृतकुमारतरुणनरनारकत्वादिपर्यायैरुत्पादविना-शयोगेऽपि द्रव्यार्थतयैकत्वादस्य यद्यपि हि कालकृ-तपर्यायैरुत्पद्यते नश्यति च वस्तु तथापि स्वपरपर्या-यरूपानन्तधर्मात्मकत्वात्तस्य न सर्वथा नाशो युक्त इति आह च । न हि सव्वहा विणासो अद्धपज्जायमित्तनासंमि । सपरपज्जायाणंतधम्मुणो वत्थुणो जुत्तो त्ति ॥१॥ किंच प्रति क्षणं क्षयिणो भावा इत्येतस्माद्वचनात्प्रतिपाद्यस्य यत् क्ष-णभंगविज्ञानमुपजायते तदसंख्यातसमयैरेव वाक्यार्थग्रह-णपरिणामाज्जायते न तु प्रतिपत्तुः प्रतिसमयं विनाशे सति यत एकैकमप्यक्षरं पदसत्कसंख्यातीतसमयसंभूतं संख्या-तानि चाक्षराणि पदं संख्यातपदं च वाक्यं तदर्थग्र-हणपरिणामाश्च सर्वं क्षणभंगुरमिति संविज्ञानं भवेत्तथा-युक्तं समयनष्टस्येति । आह च "कहवा सव्वं खणियं वि-न्नायं जइ मइसुयाओत्तिओ तदसंखसमयसुत्तत्थगहणपरिणामो जुत्तं ॥ १ ॥ "न उ पइसमयविणासे जेणेक्केकक्खरं पि य वस्स । सखाईयसमाइयं संखेज्जाइं पयं ताइं" ॥ २ ॥ सं-खेज्जपयं वक्कं तदत्थगहणपरिणामओ होज्जा । सव्व-क्खणभङ्गप्पाए तदजुत्त समयनट्ठस्सत्ति" ॥ ३ ॥ तथा सर्व-थोच्छेदे तृष्णादयो न घटंते पूर्वसंस्कारानुवृत्तावेव तेषां युज्यमानत्वादाह च "तेत्तीसमो किलामो सारिक्खविप-क्खपच्चयाईणि । अज्झयणज्झाणभावणा य का सव्व-नासं सच्चनासंमि त्ति ॥ १ ॥ " तत्र तृतिर्माणि- श्रमोऽ-ध्वादिखेदः क्लमो ग्लानिः सादृश्यं साधर्म्यं विपक्षो वै-धर्म्यं प्रत्ययोऽवबोधः शेषपदानि प्रतीतानि इत्यादि बहु वक्तव्यं तत्तु स्थानांतरादवसेयमिति । तदेवं आत्मा स्थि-तिभवनभंगरूपापेक्षया नित्यो नित्यत्वाच्चैको भवनभङ्गरूपा-पेक्षया त्वनित्योऽनित्यत्वाच्चानेक इति आह च "उप्पा-यठिइभंगमयं वत्थुं भयणं विचित्तपरिणामं । ठिइविभवभंग-रूवं णिच्चाणिच्चाइतोभिमयं ति ॥ १ ॥" एवं च—सुहदु-क्खबंधमोक्खो उभयं न य मयाणुवत्तिणो जुत्ता । एगय-रपरिच्चाए सव्ववहारवोच्छित्तित्ति ॥ १ ॥" अथ वा एक आत्मा कथंचिदेवेति यतो जैनानां न हि सर्वथा किंचि-द्वस्तु एकमनेकं चास्ति सामान्यविशेषरूपत्वाद्वस्तुनः । अथ भ्रयाद्विशेषरूपमेव वस्तु सामान्यस्य विशेषेभ्यो भेदा-भेदाभ्यां चिन्त्यमानस्यायोगात्तथाहि सामान्यं विशेषेभ्यो-भिन्नमभिन्नं वा स्यान्न भिन्नमुपलंभाभावाद्वानुपलभ्य-मानमपि सत्तया व्यवहर्तुं शक्यं खरविषाणस्यापि तथा प्रसंगात् । अथाभिन्नमिति पक्षस्तथा च सामान्यमात्रं वा स्या-द्विशेषमात्रं वेति न ह्येकस्मिन्सामान्यमेकं विशेषास्त्वनेके-रूपा इत्यसंकीर्णा वस्तुव्यवस्था स्यादिति अत्रोच्यते । न ह्यस्माभिः सामान्यविशेषयोरेकांतेन भेदोऽभेदो वाभ्यु-पगम्यते अपि तु विशेषा एव प्रधानीकृतास्तुल्यरूपा उपसर्जनीकृततुल्यरूपाः विषमतया प्रज्ञायमाना विशेषा व्यपदिश्यन्ते त एव च विशेषा उपसर्जनीकृताः तुल्य-रूपाः प्रधानीकृततुल्यरूपाः समतया प्रज्ञायमानाः सामा-न्यमिति व्यपदिश्यन्त इति । आह च—"निर्विशेषं गृहीताश्च भेदाः सामान्यमुच्यते । ततो विशेषात्सामान्यं विशिष्टत्वं न युज्यते ॥ १ ॥" "वैषम्यसमभावेन ज्ञायमाना इमे किल । प्रकल्पयन्ति सामान्यविशेषस्थितिमात्मनीति ॥ २ ॥" तदेवं सामान्यरूपेणात्मा एको विशेषरूपेण त्वनेको न चात्मनां तुल्यं रूपन्नास्ति एकात्मव्यतिरेकेणा-शेषात्मनामनात्मत्वप्रसंगादिति तुल्यश्च रूपमुपयोग उपयो-गलक्षणोजीव इति वचनात्तदेवमुपयोगरूपैकलक्षणत्वात्सर्वं एवात्मानः एकरूपा एवं च एकलक्षणत्वादेक आत्मेति अथ वा जन्ममरणसुखदुःखादिसंवेदनेष्वसहायत्वादेक आत्मे-ति भावनीयमिति इह सर्वसूत्रेषु कथंचिदित्यनुस्मरणीयं कथंचिद्वादस्याविरोधं सर्ववस्तुव्यवस्थानिबंधनत्वात् उ-क्तं च "स्याद्वादाय नमस्तस्मै यं विना सकलाः क्रियाः । लोकाद्वितयभाविन्यो नैव सांगत्यमासते ॥ १ ॥" तथा "न-यास्तव स्यात्पदसत्यलांछिता रसोपविद्धा इव लोहधातवः । भवंत्यभिप्रेतफला यतस्ततो भवन्तमार्याः प्रणता हितै-षिण" इति ॥ २ स्था० ठा० १ ॥

एक आत्मा कथं विदितमिति गम्यते तत्र प्रदेशार्थतया असंख्यातप्रदेशोऽपि जीव इत्यर्थतया एकः । अथ वा प्रतिक्षणपूर्वस्वभावक्षयाऽपरस्वरूपोत्पादयोगेनानंतभेदोऽपि कालत्रयानुगामिचैतन्यमात्रापेक्षया एक एव आत्मा । अथ वा प्रतिसंतानं चैतन्यभेदेनाऽनंतत्वेऽप्यात्मनां संग्रहनया-श्रितसामान्यरूपापेक्षयैकत्वमात्मन इति तथा न आत्मा अनात्मा घटादिपदार्थः सोऽपि प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयानं-तप्रदेशोऽपि तथाविधैकपरिणामरूपद्रव्यार्थापेक्षया एक एव संतानापेक्षयाऽपि तुल्यरूपापेक्षया तु अनुपयोगलक्ष-णैकस्वभावयुक्तत्वात्कथंचिद्भिन्नस्वरूपाणामपि धर्मास्तिका-यादीनामनात्मनामेकत्वमवसेयमिति । सम०टी० स०१ । विशे० ॥ ननु बहुभेदत्वमात्मनोऽसिद्धं तस्य सर्वत्रैकत्वात् तदुक्तं । "एक एव हि भूतात्मा भूते २ प्रतिष्ठितः । एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचंद्रवत्" "यथा विशुद्धमाकाशं तिमिरोपप्लुतो जनः । सं-कीर्णमिव मात्राभिर्भिन्नाभिरभिमन्यते" "तथेदममलं ब्रह्म नि-र्विकल्पमविद्यया कलुषत्वमिवापन्नं भेदरूपं प्रकाशते" "ऊर्ध्वं मूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् । पुरुष एवेदं ॐ सर्वं यद् भूतं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ यदेजति यन्नैजति यद्दूरे यदंतिके यदंतरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य बाह्यत इत्या-दि । इत्येतदेव पूर्वार्द्धेनोत्क्षिप्योत्तरार्द्धेन परिहरन्नाह ॥

एगे पुण से एगो च्चिय हवेज्ज वोमं व सव्वपिंडेसु ।

गोयम तदेगलिंगं पिंडेसु तहा न जीवो यं ॥

परः प्राह॥ यदि पुनर्दर्शितन्यायेन स आत्मा सर्वेष्वपि नारकतिर्यङ्नरामरपिंडेषु व्योमवदेक एव भवेत्र तु संसारीतरादिभेदभिन्नस्तर्हि किं नाम दूषणं स्यादेवमुक्ते भगवानाह गौतम ! तद्व्योम सर्वेष्वपि पिंडेषु मूर्तिविशेषु स्थितं एकलिंगं चैतत्सदृशाभावादेकरूपमेवेति युक्तं तस्यैकत्वं जीवस्त्वयं विचार्यत्वेन प्रस्तुतो न तथा नैकलिंगः सर्वत्र दृश्यते प्रतिपिंडं तस्य विलक्षणत्वाल्लक्षणभेदेन च लक्ष्यभेदादिति न तस्यैकत्वमिति ॥

अत्र प्रयोगमाह—

नाणा जीवा कुंभादओ व्व भुवि लक्खणाइभेयाओ ।
सुहदुक्खबंधमोक्खाभावो य जओ तदेगत्ते ॥

नानारूपा भुवि जीवाः परस्परं भेदभाज इत्यर्थः लक्षणादिभेदादिति हेतुः कुंभादय इवेति दृष्टांतः ॥ यच्च न भिन्नं तस्य न लक्षणभेदो यथा नभस इति सुखदुःखबंधमोक्षाभावश्च यस्मात्तदेकत्वे तस्माद्भिन्ना एव सर्वेऽपि जीवा इति ॥

कथं पुनस्तेषां प्रतिपिंडं लक्षणभेद इत्याह—

जेणोवओगलिंगो जीवो भिन्नो य सो पइ सरीरं ।
उवओगो उक्करिसावगरिसओ तेण तेणंता ॥

येन ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणोऽसौ जीवः स चोपयोगः प्रतिशरीरमुत्कर्षापकर्षभेदादनंतभेदस्तेन भेदादनंतभेदा एवेति [illegible] भावितं नाणा जीवा इत्यादि पूर्वार्द्धम् ॥

इदानीं सुखदुःखाद्युत्तरार्द्धं भावयन्नाह—

एगत्ते सव्वगयत्तओ य न मोक्खादओ नभस्सेव ।
कत्ता भोत्ता मंता न य संसारी जहागासं ॥

एकत्वे जीवानां सुखदुःखबंधमोक्षादयो नोपपद्यन्ते सर्वगतत्वान्नभस इव यत्र तु सुखादयो न तन्नभोगतं यथा देवदत्त इति [illegible] न कर्ता न भोक्ता न मंता न संसारी जीवः [illegible] सर्वजीवानां यथैक न तस्य कर्तृत्वादयो यथा नभस इति [illegible] सुही बहुयथाउत्ति देवमित्तो य । [illegible] य मय मुक्को देवमुक्को य, इदमत्र हृदयं [illegible] जीवा नानाजीवशरीरमाना [illegible] सुखितः [illegible] सुखाद्येवां चैकत्वे [illegible] सर्वगतेन [illegible] एवं न कोऽपि मुक्तो [illegible] जीवत्वमिति स्थितं [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]—

[illegible] ॥ नि० ॥

[illegible] बुद्ध्या

पर्यनुयोगो द्विजेन कृतं यावच्छब्दादुभौ भवन्तौ द्वौ भगवान् इति च द्वित्वाभ्युपगमेऽहमित्येकत्वविशिष्टस्यार्थस्य द्वित्वविरोधेन द्वित्वं दूषयिष्यामीति बुद्ध्या पर्यनुयोगो विहितः । अत्र भगवता स्याद्वादपक्षं निखिलदोषगोचरातिक्रांतमवलंब्योत्तरमदायि एकोऽप्यहं कथं द्रव्यार्थतया जीवद्रव्यस्यैकत्वात् न तु प्रदेशार्थतया ह्यनेकत्वान्नेति यादिनामेकत्वोपलंभो न बाधकः ज्ञानदर्शनार्थतया कदाचिद् द्वित्वमपि न विरुध्यतीत्यत उक्तं द्वावप्यहं किंचैकस्यापि स्वभावभेदेनानेकधात्वं दृश्यते तथा ह्येको हि देवदत्तादिपुरुष एकदैव तत्तदपेक्षया पितृत्वपुत्रत्वभ्रातृत्वमातुलत्वभागिनेयत्वादीननेकान् स्वभावान् लभते (तहा अक्खए अव्वए निच्चे अवट्ठिए आयट्ठिति) यथा जीवद्रव्यस्यैकत्वादेकस्तथा प्रदेशार्थतया असंख्येयप्रदेशतामाश्रित्याक्षयः सर्वथा प्रदेशानां क्षयाभावात् तथा अव्ययः कियतामपि कियतामपि च व्ययाभावात् असंख्येयप्रदेशता हि न कदाचनाप्यपैति अतो व्यवस्थितत्वान्नित्यताभ्युपगमेऽपि न दोषः इत्येवं भगवताभिहिते तेनापृष्टेप्यात्मस्वरूपे तद्विषयव्यवच्छिन्नसंशयः संजातसम्यक्त्वः (दुवालसविहं सावगधम्मं पडिवज्जित्ता सड्ढाणमुवगओ सोमिलमाहणो इति) ज्ञाताधर्मकथायामपि—

एगे भवं दुवे भवं अक्खए भवं अव्वए भवं अवट्ठिए भवं अणेगभूयभावभविए भवं एवं सूया एगे वि अहं दुवे वि अहं जाव अणेगभूयभावभविए वि अहं से केणट्ठेणं भन्ते ! एगे वि अहं—जावसूयादव्वट्ठाए एगे अहं नाणदंसणट्ठयाए दुवे अहं पएसट्ठयाए अक्खए वि अहं अव्वए वि अहं उवओगट्ठए अणेगभूयभावभविए वि अहं ॥ ज्ञाता० ५ अ० ॥

एगे भवं ति एको भवान् इति एकत्वाभ्युपगमे आत्मनः सूरिणा श्रोत्रादिविज्ञानावयवानां चात्मनोऽनेकतोपलभ्य एकत्वं दूषयिष्यामीति बुद्ध्या पर्यनुयोगः शुकेन कृत (दुवे भवंति) द्वौ भवानिति च द्वित्वाभ्युपगमे अहमित्येकत्वविशिष्टस्यार्थस्य द्वित्वविरोधेन द्वित्वं दूषयिष्यामीति बुद्ध्या पर्यनुयोगो विहितः अक्षयः अव्ययः अवस्थितो भवानेवं नित्यात्मपक्षः पर्यनुयुक्तः अनेके भूता अतीता भावाः परिणामा या भाव्याश्च भाविनो यस्य स तथा अनेन वातिक्रांतभाविसत्त्वाभदनेन अनित्यात्मपक्षः पर्यनुयुक्तः एकतरपरिग्रहे अन्यतरस्य दूषणायेति । तत्राचार्येण स्याद्वादस्य निखिलदोषगोचरातिक्रांतत्वात्तमवलंब्योत्तरमदायि एकोऽप्यहं कथं द्रव्यार्थतया जीवद्रव्यस्यैकत्वात् न तु प्रदेशार्थतया तथा तथाप्यनेकत्वात्ममेत्यवयवादीनामनेकत्वे एकत्वं न बाधकः । तथा कंचित्स्वभावमाश्रित्यैकत्वसंख्याविशिष्टस्य पदार्थस्य स्वभावांतरद्वयापेक्षया द्वित्वमपि न विरुध्यत उक्तः द्वावप्यहं ज्ञानदर्शनार्थतया न चैकस्य स्वभावभेदो न दृश्यते एको हि देवदत्तादिपुरुष एकदा तत्तदपेक्षया पितृत्वपुत्रत्वभ्रातृत्वपितृव्यत्वमातुलत्वभागिनेयत्वादीननेकान्स्वभावाँल्लभते इति तथा प्रदेशार्थतया असंख्येयप्रदेशतामाश्रित्याक्षयः सर्वथा प्रदेशानां क्षयाभावात् । अव्ययः कियतामपि च व्ययाभावादित्येवं भवति अवस्थितो नित्यः । असंख्येयप्रदेशता हि न कदाच

नापि व्यपैति अतो नित्यताभ्युपगमेऽपि न दोषः । उपयोगार्थतया विविधविषयानुयोगार्थतया विविधविषयानुयोगानाश्रित्य अनेकभूतभावभविकोऽपि अतीतानागतयोर्हि कालयोरनेकविषयबोधानामात्मनः कथंचिदभिन्नानामुत्पादाद्विगमाद्वा नित्यपक्षो न दोषायेति ॥ ज्ञाता टी० अ०५॥

मुक्तोऽपि वाऽभ्येतु भवं भवो वा भवस्थशून्योऽस्तु मितात्मवादे । षड्जीवकायं त्वमनन्तसंख्यमाख्यस्तथा नाथ! यथा न दोषः॥२९॥

व्या० । मितात्मवादे संख्यातानामात्मनामभ्युपगमे दूषणद्वयमुपतिष्ठते तत्क्रमेण दर्शयति मुक्तोऽपि वाऽभ्येतु भवमिति मुक्तो निर्वृतिप्राप्तः सोऽपि वाऽपिर्विस्मये वाशब्द उत्तरदोषापेक्षया समुच्चयार्थः । यथा देवो वा दानवो वेति भवमभ्येतु संसारमभ्यागच्छतु इत्येको दोषप्रसंगः। भवो वा भवस्थशून्योऽस्तु भवः संसारः स वा भवस्थशून्यः संसारिजीवैर्विरहितोऽस्तु भवतु इति द्वितीयो दोषप्रसंगः। इदमत्राकूतं। यदि परिमिता एवात्मानो मन्यंते तदा तत्त्वज्ञानाभ्यासप्रकर्षादिक्रमेणापवर्गं गच्छत्सु तेषु संभाव्यते खलु कश्चित्कालो यत्र तेषां सर्वेषां निर्वृतिकालस्यानादिनिधनत्वादात्मनां च परिमितत्वात्संसारस्य रिक्तता भवंती केन वार्यतां। समुपलभ्यते हि प्रतिनियतसलिलपटलपरिपूरिते सरसि पवनतपनातपनजलोदंचनादिना कालांतरे रिक्तता ॥ नचायमर्थः प्रामाणिकस्य कस्यचित्प्रसिद्धः संसारस्य स्वरूपहानिप्रसंगात् तत्स्वरूपं ह्येतद्यत्र कर्मवशवर्तिनः प्राणिनः संसरंति समसार्षुः संसरिष्यंति चेति सर्वेषां च निर्वृतत्वे संसारस्य वा रिक्तत्वं हठादभ्युपगंतव्यं मुक्तै र्वा पुनर्भवे आगंतव्यं न च क्षीणकर्मणां भवाधिकारः "दग्धे बीजे यथाऽत्यंतं प्रादुर्भवति नांकुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवांकुरः" इति वचनात् । आह च पतंजलिः सति मूले तद्विपाको जात्यायुर्भोगा इति एतट्टीका च सत्सु क्लेशेषु कर्माशयो विपाकारंभी भवति नाच्छिन्नक्लेशमूलः यथा तुषावनद्धाः शालितंडुला अदग्धबीजभावाः प्ररोहणसमर्था भवंति नापनीततुषा दग्धबीजभावाः तथा क्लेशावनद्धः कर्माशयो विपाकप्ररोही भवति नापनीतक्लेशो न दग्धबीजभावो वेति स च विपाकस्त्रिविधो जातिरायुर्भोग इति । अक्षपादोऽप्याह न प्रवृत्तिः प्रतिसंधानाय हीनक्लेशस्येति एवं विभंगज्ञानिशिवराजर्षिमतानुसारिणो दूषयित्वा उत्तरार्द्धेन भगवदुपज्ञमपरिमितात्मवादं निर्दोषतया स्तौति षड्जीवेत्यादि त्वं तु हे नाथ! अनन्तसंख्यं अनंताख्यसंख्याविशेषयुक्तं षड्जीवकायं अजीवन् जीवंति जीविष्यंति वेति जीवा इंद्रियादिप्राणादिद्रव्यभावप्राणधारणयुक्तास्तेषां "संघे चानूर्द्धे" इति। चिनोतेर्घञ् आदेश्च कत्वे कायः समूहो जीवकायः पृथिव्यादिषण्णां जीवकायानां समाहारः षड्जीवकायं पात्रादिदर्शनान्नपुंसकत्वं अथवा षण्णां जीवानां कायः प्रत्येकं संघातः षड्जीवकायस्तं षड्जीवकायं पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसलक्षणषड्जीवनिकायं तथा तेन प्रकारेण आख्यः मर्यादया प्ररूपितवान् यथा येन प्रकारेण न दोषो न दूषणमिति जात्यपेक्षमेकवचनं प्रागुक्तदोषद्वयजातीया अन्येऽपि दोषा यथा न प्रादुष्यंति तथा त्वं जीवानंत्यमुपदिष्टवानित्यर्थः । आख्य इति आङ्पूर्वस्य ख्यातेरङि सिद्धिः त्वमित्येकवचनं चेदं ज्ञापयति यज्जगद्गुरोरेवैकस्येदृक्प्ररूपणसामर्थ्यं न तीर्थांतरशास्तृणामिति पृथिव्यादिना पुनर्जीवत्वमित्थं साधनीयं यथा सात्मिका विद्रुमशिलादिरूपा पृथिवी छेदे समानधातूत्थानादर्शांकुरवत् भौममंभोऽपि सात्मकं क्षतभूसजातीयस्य स्वभावस्य संभवात् शालूरवत् । अंतरिक्षमपि सात्मकमभ्रादिविकारे स्वतः संभूय पातात् मत्स्यादिवत् तेजोऽपि सात्मकं आहारोपादानेन वृद्ध्यादिविकारोपलंभात् पुरुषांगवत् । वायुरपि सात्मकः अपरप्रेरितत्वेऽपि तिर्यग्गतिमत्त्वात् गोवत् । वनस्पतिरपि सात्मकः छेदादिभिर्म्लान्यादिदर्शनात् पुरुषांगवत् । केषांचित् स्वापांगोपांगोपश्लेषादिविकाराच्च अपकर्षतश्चेतन्याद्या सर्वेषां सात्मकत्वसिद्धिराप्तवचनाच्च त्रसेषु च कृमिपिपीलिकाभ्रमरमनुष्यादिषु न केषांचित्सात्मकत्वे विगानमिति । यथा च भगवदुपज्ञे जीवानंत्ये न दोषस्तथा दिग्मात्रं भाव्यते भगवन्मते हि षण्णां जीवनिकायानामेतदल्पबहुत्वं सर्वस्तोकास्त्रसकायिकास्तेभ्योऽसंख्यातगुणास्तेजस्कायिकास्तेभ्यो विशेषाधिकाः पृथ्वीकायिकास्तेभ्यो विशेषाधिका अप्कायिकास्तेभ्यो विशेषाधिका वायुकायिकास्तेभ्योऽनन्तगुणाः वनस्पतिकायिकास्ते च व्यावहारिकाऽव्यावहारिकाश्च "गोलाय असंखिज्जा असंखनिग्गोयगोलउ भणिओ । इक्किक्कंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा॥१॥ सिज्झंति जत्तिया खलु इह संववहारजीव रासीउ। इंति अणाइवणस्सइ रासीउ तत्तिया तंमि॥२॥ इति वचनात् यावंतश्च यतो गच्छंति मुक्तिं जीवास्तावंतोऽनादिनिगोदवनस्पतिराशेस्तत्रागच्छंति न च तावता तस्य काचित्परिहाणिर्निगोदजीवानामानंत्यस्याऽक्षयत्वात् निगोदस्वरूपं च समयसागरादवगंतव्यं अनाद्यनंतेऽपि काले ये केचिन्निर्वृता निर्वांति निर्वास्यंति च ते निगोदानामनंतभागेऽपि न वर्तंन्ते नावर्तिषत न वर्त्स्यंति ततश्च कथं मुक्तानां भवागमनप्रसंगः कथं च संसारस्य रिक्तताप्रसक्तिरिति अभियुक्तं वेतदन्ययूथ्यानामपि तथाचोक्तं वार्तिककारेण "अत एव च विद्वत्सु मुच्यमानेषु संततं । ब्रह्मांडलोकजीवानामनंतत्वाद शून्यता॥१॥ अत्यन्यूनातिरिक्तत्वैर्युज्यते परिमाणवत् । वस्तुन्यपरिमेये तु नूनं तेषामसंभव"॥२॥ इति काव्यार्थः ॥ ॥ स्या० २९ ॥ आव० ॥

अनेकान्तजयपताकायामपि एवं नित्यकत्वा वद्धः खन्यनस्येक सर्वथा । आत्मेति निश्चयादस्मिन् भवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥ ४ ॥ तत्त्वागायोपघातस्य मद्भवस्यापि भावतः । वैराग्यं तद्गतं यत्तन्मोहगर्भमुदाहृतं ॥ ५ ॥ सुधांसो मोक्षमनो वडवाहो नेच्छणदिना हर्मी ॥ आत्मानन्दनात्मकं भवे तिष्ठति दारुणे ॥ ६ ॥ एवं विज्ञाय तत्त्वार्थविधिं त्यागस्य सर्वथा। वैराग्यमाहु मज्ञानमगमन तत्त्वदर्शिनः॥ अने० ॥ ३ ॥ आत्मन एकान्तानेकत्वस्वभावमन्त्वमनित्यत्वनिरीक्षणादवचन्द्रपतापरलोकशब्देऽपि ॥ विशे० ॥

(१९) अथवा मुक्तामुक्त विशेषणसद्भावमाश्रित्यात्मनः सक्रियत्वं साधयन्नाह–

कत्ताइत्तणओ वा मोइत्तिओ पंओ दवप्पगारो व्व।
देहप्फंदणओ वा पचक्खं जंतुजिम्मो व्व ॥

एवं दर्शनसूत्राण्यपि, नवरं सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्ट्योर्दर्शनस्याविशिष्टत्वादात्मा दर्शनं दर्शनमप्यात्मैवेति वाच्यं, यत्र हि धर्मे विपर्ययो नास्ति तत्र नियम एवोपनीयते, न व्यभिचारो यथेहैव दर्शने, यत्र तु विपर्ययोऽस्ति तत्र व्यभिचारो नियमश्च यथा ज्ञाने, आत्मा ज्ञानरूपोऽज्ञानरूपश्चेति व्यभिचारः ज्ञानं त्वात्मैवेति नियम इति ॥ भ० ॥ टी० ॥ आत्मनः स्वपर्यायेभ्यः कथञ्चिद्व्यतिरिक्तत्वं सम्मतितर्के यथा ॥

"जीवो अणाइनिहणो जीवोत्ति य णियमओ वत्तव्वो । जं पुरिसाउय जीवो देवा उय जीवियविसिट्ठो" जीवो ऽनादिनिधनो जीव एव विशेषविकल्प इति नियमतो वक्तव्यं यतः पुरुषायुष्कजीवो देवायुष्कजीवाद्विशिष्टो जीव एव इति तत्त्वभेदे पुरुषजीव इत्यादि भेदो न भवेत् केवलस्य सामान्यस्य विशेषप्रत्ययाभिधानान्निर्वर्तितस्यापि विशेषप्रत्ययाभिधानस्य संभवे समोन्यस्याभिधानस्यापि निर्निमित्तस्यैव भावात्तन्निर्वचनसामान्याभ्युपगमोऽप्ययुक्तः स्यादिति सर्वाभावो न च विशेषप्रत्ययस्य बाधारहितस्यापि मिथ्यात्वमितरत्रापि तत्प्रसक्तेरिति प्रतिपादनात् केवलज्ञानस्य कथं चिदात्माव्यतिरेकादात्मनो वा केवलज्ञानाव्यतिरेकात् । कथं चिदेकत्वन्तयोरित्याह संखेज्जमसंखेज्जं अणंतकप्पं च केवलं णाणं । तह रागदोसमोहा अण्णेवि य जीवपज्जायो ॥ आत्मनः एकत्वात्कथंचित्तद्व्यतिरिक्तं केवलमप्येकं केवलस्य वा ज्ञानदर्शनरूपतया द्विरूपत्वात्तद्व्यतिरिक्त आत्माऽपि द्विरूपोऽसंख्येयप्रदेशात्मकत्वादात्मनः केवलमप्यसंख्येयमनन्तार्थविषयतया केवलस्यानंतत्वादात्माप्यनंतः एवं रागद्वेषमोहा अन्येऽपि जीवपर्यायाः छद्मस्थावस्थाभाविनः संख्येयासंख्येयानंतप्रकारा आलंब्यभेदात् तदात्मकत्वात् स आत्मापि तद्वत् तथैव स्यात् सोमिलब्राह्मणप्रश्नप्रतिवचने चागमे एतदर्थप्रतिप्रश्न उत्तरं सोमिलएगोविहं अहं जाव अणेगभूय भावभविए य अहं से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ एगोवि अहं ॥ इत्याद्युत्तरहेतुप्रश्ने हेतुप्रतिपादनं (सोमिला दव्वट्ठयाए एगे अहं णाणदंसणट्ठयाए अहमित्यादि) प्रकृतार्थसंवादिसिद्धे रागादीनां चैकाद्यनंतभेदत्वमात्मनः (अहं णाणदंसणट्ठयाए) जहमित्यादि प्रकृतार्थसंवादिसिद्धे रागादीनां चैकाद्यनंतभेदत्वमात्मपर्यायत्वात् यो ह्यात्मपर्यायः स एकोऽप्यनेकभेदो यथा केवलावबोधस्तथा च रागादय इति स्थित्युत्पत्तिः । निरोधात्मकत्वं हेत्वमपि सिद्धमिति परेणोक्तमनेकांतात्मकत्वाभावेऽपि केवलीति तस्याप्यत् सत्त्वतस्तमनेकांतात्मकमिति प्रतिपादकस्य शासनस्याव्यापकत्वात् कुसमयविशासित्वं तस्यासिद्धमिति तात्पर्यमुक्तं द्रष्टव्यं ॥ सम्म० ॥ आत्मकर्मणोरन्योन्यानुगतत्वं सम्मतितर्के-

(२१) आत्मनो ज्ञानदर्शनश्रवणादिप्रकारस्थानानि यथा-

दोहिं ठाणेहिं आया अधोलोगं जाणइ पासइ तंजहा समोहएणं चेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ असमोहएणं चेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ अधोहि समोहए असमोहएणं चेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ एवं तिरियलोगं उड्ढलोगं केवलकप्पं लोगं दोहिं ठाणेहिं आया अहोलोगं जाणइ पासइ तं जहा विउव्विएणंचेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ अविउव्विएणं चेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ अहोहिविउव्विया विउव्विएणं चेव अप्पाणेणं आया अहोलोगं जाणइ पासइ एवं तिरियलोगं उड्ढलोगं केवलकप्पं लोगं स्था० ॥ ठा० २ । मू० ॥

दोहीत्यादि पंचसूत्रीस्थानाभ्यां प्रकाराभ्याम (देसेण विति) ॥ देशेन शृणोत्येकेन श्रोत्रेणैकश्रोत्रोपघाते सति सर्वेण वानुपहतश्रोत्रेन्द्रियो यो वा संभिन्नश्रोत्राभिधानलब्धियुक्तः स सर्वैरिन्द्रियैः शृणोतीति सर्वेणेति व्यपदिश्यते एवमिति यथा शब्दान् देशसर्वाभ्यां एवं रूपादीनपि नवरं जिह्वादेशस्य प्रसुप्त्यादिनोपघाताद्देशेनास्वादयतीत्यवसेयमिति । शब्दश्रवणादयो जीवपरिणामा उक्ता ॥ टी० ॥ ज्ञानाधिकार एवेदमपरमाह-

दोहिं ठाणेहिं आया सद्दाइंसुणेइ तं देसेणवि आया सद्दाइं सुणेइ सव्वेण वि आया सद्दाइं सुणेइ एवं रूवाइं पासइ गंधाइं आघाएइ रसाइं आसाएइ फासाइं पडिसंवेएइ स्था० मू० ॥ ठा० २ ॥

दोहीत्यादिपञ्चसूत्रीस्थानाभ्यां प्रकाराभ्याम ॥ देसेणवित्ति ॥ देशेन शृणोत्येकेन श्रोत्रेणैकश्रोत्रोपघाते सति सर्वेण वानुपहतश्रोत्रेन्द्रियो यो वा संभिन्नश्रोत्राभिधानलब्धियुक्तः स स र्वैरिन्द्रियैः शृणोतीति सर्वेणेति व्यपदिश्यते एवमिति यथा शब्दान् देशसर्वाभ्यां एवं रूपादीनपि नवरं जिह्वा देशस्य प्रसुप्त्यादिनोपघाताद्देशेनास्वादयतीत्यवसेयमिति ॥ स्था० टी० ॥ शब्दश्रवणादयो जीव परिणामा उक्तास्तत्प्रस्तावात् तत्परिणामान्तराण्याह ॥

दोहिं ठाणेहिं आया ओभासइ तं जहा देसेणं वि आया ओभासइ सव्वेण वि आया ओभासइ एवं पभासइ विउव्वइ परियारेइ भासं भासइ आहारेइ परिणामेइ वेएइ निज्जरेइ ॥ स्था० मू० ठा० २ ॥

दोहीत्यादि नवसूत्राणि सुगमानि न वरं अवभासते द्योतते देशेन खद्योतवत् सर्वतः प्रदीपवत् अथ वा अवभासते जानाति १ स च देशतः षड्दुपार्थधिज्ञानी सर्वतोऽप्यन्तरावधिरिति एवमिति देशसर्वाभ्यां प्रभासते प्रकर्षेण द्योतते २ विकरोति देशेन हस्तादेर्वैक्रियकरणेन सर्वेण सर्वस्यैव कायस्येति ॥ ३ ॥ परिचारे इति ॥ मैथुनं सेवते देशेन मनोयोगादीनामन्यतमेन सर्वेण योगत्रयेणापि ४ भाषां भाषते देशेन जिह्वाग्रादिना सर्वेण स्वप्रस्तावकार्येण ५ आहारयति देशेन मुखमात्रेण सर्वेण ओज आहारापेक्षया आहार मेव परिणमयति परिणामन्नयति स्वकस्वर्णविभागेन अस्थाश्रयदेशस्य प्रोत्वादिना दन्त्यादिदेशतः अन्यथा सर्वतः वेदयति अनुभवति देशेन हस्तादिना अवयवेन सर्वेण सर्वावयवैराहारस्य वा परिणमितपुद्गलान् इन्द्रियपरिणामतः निर्जरयति स्वक्षाहारांश्चैव परिजीर्णांश्च त्यक्तान् आहारपुद्गलान् देशेन अपानादिना सर्वेण शरीरेण प्रस्वेदवर्द्धि। अथ वेदनादि वद्धनं वि शाला-

णि विवक्षितविषयवचापेक्षया नेयानि तत्र देशाम्वयोजना यथा देशेनापीति देशतोऽपि शृणोति विवक्षितशब्दानां मध्ये कांश्चिच्छृणोति सर्व्वेणापीति सर्वतस्तु सामस्त्येन सर्वानेवेत्यर्थः । एवं रूपादीनपि तथा विवक्षितस्य देशं सर्व्वं वा विवक्षितमवभासयत्येवं प्रभासयत्येवं विकरवाणीत्येवं विकुरुते परिचारणीयं स्त्रीशरीरादि परिचारयति भाषणीयापेक्षया देशतो भाषां भाषते सर्व्वतोवेति अभ्यवहार्यमाहारयति आहृतं परिणामयति वेद्यं कर्मवेदयति देशतः सर्व्वतोवा एवं निर्जरयत्यपि॥ स्था० ॥ठा० ॥ २ ॥

(२२) आत्मनिरूपणं गच्छाचारे। तथाच पूर्वाचार्यकृतगाथा-

जीवो अणाइनिहणो अविणासी अक्खओ धुवो निच्चं ।
दव्वट्ठयाइ णिच्चो परियायगुणेहिं य अणिच्चो ॥ १ ॥
जह पंजराउसउणि घडाउ वयराणि कंचुआ पुरिसो ।
एवं स चेय भिण्णो जीवो देहाउ संसारी ॥ २ ॥

जह खीरोदगातिलतिल्लकुसुमगंधाण दीसइ न भेओ ॥ तह चेवं न जीवस्स विदेहाओ हव्वंति अभेओ ॥ ३ ॥ संकोअविअविकोएहि य जहकमं देहलोयमित्तो वा ॥ हत्थिस्स य कुंथुस्स वा पएससंखासमाचेव ॥ ४ ॥ कालो जह अणाई अविणासी होई तिसु वि कालेसु ॥ तह जीवो वि अणाई अविणासी तिसु वि कालेसु ॥५॥ गयणं जहा अरूवी अवगाहगुणेण घिप्पइ तं तु । जीवो तहा अरूवी विणाणगुणेण घेत्तवो ॥ ६ ॥ जह पुढवी अविणाहा आहाराइसव्वदव्वाणं । तह अहारो जीवो नाणाईणं गुणगणा ॥ ७ ॥ अक्खयमणंतमउलं जह गयणं होइ तिसु वि कालेसु । तह जीवो अविणासी अवट्ठिओतिसुविकालेसु ॥ ८ ॥ जह कणगाओ कारंति पज्जवा मउल कुंडलाइ । या दव्वं कणगं तं विय नाम विसेसोइमो अन्नो ॥ ॥ ९ ॥ एवं च उगाई ए परिभमंतस्स जीवकणगस्सं नामाइं बहुविहाइं जीवदव्वं तयं चेव ॥ १० ॥ जह कम्मयरो कम्मं करेइ भुंजइ सो फलं तस्स । तह जीवोवि अपकम्मं करेइ भुंजेइ रसफलं ॥ ११ ॥ उज्जोवेउं दिवसं जह सूरा वच्चइ पुणो अत्थं । न यइ सो सूरो अन्नं खित्तं पयासंतो ॥ १२ ॥ अह सूरे तह जीवो भवंतरं वच्चए पुणो । अन्नं तस्स वि सरीरमन्नं खेत्तं धरंवी पयासेई ॥ १३ ॥ फुल्लुप्पलकमलाणं चंदण अगरूण सुरहिगंधाणं । घिप्पइ नासाइगुणो नय रूवं दीसए तेसि॥१४॥ एवं नाणगुणेण घिप्पइ जीवो वि बुद्धिमंतेहिं। जह गंधो तह जीवो नहु सक्को धीरए भिन्नुं ॥ १५ ॥ भंभामउद्दलपणावमवुंदाणसंखसद्दो य । सद्दुव्विय सुव्वइ केवलुच्चि न हु दीसई रूवं ॥ १६ ॥ पवणंगंगहणगहिओ दीसइ पुरीसो न दीसइ पिसाओ । आगारेहिं मुणिज्जइ एवं जीवो विदेहविओ ॥ १७ ॥ हसइ विलसइ नच्चइ गायइ रुयइ सुहदुक्खं । जीवो अट्ठमहगओ विवहपयारं पयंसेइ ॥ १८ ॥ ... आहारो मुक्को जिमाणपरिणमइ सत्तभेएहिं रस । १ । लोहिय २ । मंस ३ । हिम ४ । मज्जा ५ । तह मेय ६ । सुक्केहिं ॥ ७ ॥ १९ ॥ एवं मइविम जीवेण अणाहरहणं कम्मं । अह कयाणं आहारो, अणाहारमंसोगनिप्फन्नं ॥ २०॥ जीवस्स य कम्मस्स ... चेव होइ संजोगो । सोवि ... पुव्वो ... ॥ २१ ॥ अह पुव्वयरं ... जीवो कओ ... मणमु वो पढमो ॥ २२ ॥ जह मेडमंमवा कुक्कुडिकिं
च कुक्कडी उ भवे । नय पुव्वावरभावो जह तह कम्मा
याणं ॥ २३ ॥ अणुमाणपंद निद्दं छउमत्थाणं जि
ण पयासणं । गिण्हसु गणसु गुणहरं वीरं भणाइं
फलायसरूवं ॥ २४ ॥ कत्थय जीवो बलिओ कत्थ
कम्माई हुंति बलियाई । जीवस्स य कम्मस्स य पुव्व
वाइ वेराई ॥ २५ ॥ गच्छा० ॥

(२३) आत्मतत्त्वनिरूपणं बौद्धादिसम्मतात्मतत्त्वनिराकर
न प्रदर्शितं रत्नाकरावतारिकायाम सप्तमपरिच्छेदे । य
बौद्धास्तु बुद्धिक्षणपरंपरामात्रमेवात्मानमाम्नासिषुः न पु
मौक्तिककणनिकरनिरंतरानुस्यूतैकसूत्रवत्तदन्वयिनमेकं
लौकायतलुंटाकेभ्योऽपि पापीयांसस्तदभावेऽपि तेषां स्व
प्रस्य मिथानाद्यघटनात् तथा हि ॥ पूर्वबुद्ध्यानुभूतेऽर्थे
स्यादयं दोषो यद्यविशेषेणान्यदृष्टमन्यः स्मरतीत्युच्यते।
त्यन्यत्वेऽपि कार्यकारणभावादेव स्मृतिर्भिन्नसंतानबुद्धी
तु कार्यकारण भावो नास्ति तेन संतानांतराणां स्मृ
भवति । न चैकसांतानिकीनामपि बुद्धीनां कार्यकारणभा
नास्ति येन पूर्वं बुद्ध्यनुभूतेऽर्थे तदुत्तरबुद्धीनां स्मृतिर्न स्या
तदप्यनवदातमेवमपि नानात्वस्य तदवस्थत्वात् । अन्य
हि स्मृत्यसंभवे साधनमुक्तं तच्च कार्यकारणभावाभिधानेऽ
नापगतं न हि कार्यकारणभावाभिधाने तस्यासिद्धत्वादि
मन्यतमो दोषः प्रतिपाद्यते । नापि स्वपक्षसिद्धि
क्रियते । न हि कार्यकारणभावात् स्मृतिरित्यत्रान्वय
स्तोऽस्ति दृष्टांतः॥ अथ "यस्मिन्नेव हि संताने आहिता क
वासना फलं तत्रैव संधत्ते कर्पासे रक्ततायथेति" क
सरक्तता दृष्टांतोऽस्तीति चेत् तदसाधीयः । साधनदृष्टा
भवात् अन्वयाद्यसंभवात् । न साधनं न हि कार्यकारण
वो यत्र तत्र स्मृतिः कर्पासे रक्ततावदित्यन्वयः संभ
नापि यत्र न स्मृतिस्तत्र न कार्यकारणभाव इति व्यति
कोऽस्ति । असिद्धत्वाद्यनुद्भावनाच्च न दूषणं । न हि
ऽन्यत्वादित्यस्य हेतोः कर्पासे रक्ततावदित्यनेन कश्चि
प्रतिपाद्यते । किं च यद्यन्यत्वेऽपि कार्यकारणभावेन स्मृ
त्युत्पत्तिरिष्यते । तदा शिष्याचार्यादि बुद्धीनामपि कार्य
रणभावसद्भावेन स्मृत्यादि स्यात् । अथ नायं प्रसंग ए
संतानत्वे सतीति विशेषणादिति चेतदयुक्तं भेदाभेदप
क्षयोः तस्योपक्षीणत्वात् क्षणपरंपरातस्तस्या भेदे हि क्षण
रंपरैव सा तथा च संतान इति न किंचिदतिरिक्तमुक्तं।
दे तु पारमार्थिकोऽपारमार्थिको वासौ स्यात् । अपारमा
र्थिकत्वेऽस्य तदेव दूषणं । पारमार्थिकत्वे स्थिरो वा स्व
क्षणिको वा । क्षणिकत्वे संताननिर्विशेष एवायमिति
अनेन स्तेनभीतस्य स्तेनांतरशरणस्वीकरणं कार्यमिव
"स्थिरमथ संतानमभ्युपेयाः प्रथयंतं परमार्थसत्स्वरूपं। अ
पिच नूतनाऽनयोक्त्या स्थिरवपुः परलोकिनः प्रसि
उपादानोपादेयभावप्रबंधेन प्रवर्तमानः कार्यकारणभाव
संतान इति चेत्तदवद्यमविष्वग्भावादिसंबंधविशेष
कारणत्वमात्राविशेषादुपादानेतरविभागानुपपत्तेः संतान
मर्थः वस्तुपादानमिति चेन्न इतरेतराश्रयप्रसंगात् संत
जनकत्वेनोपादानकारणजन्यत्वेन च संतानत्वमिति । बौ
तु समानजातीयानां कार्यकारणभावे संतानव्यवहारस्त
दा ब्राह्मणसंतान इति तत्प्रसिद्ध्या वास्माभिरपि ...

दीपादिषु संतानव्यवहारः क्रियते । तथापि यद्येवमभिप्रेतः संतानस्तदा कथं न शिष्याचार्यबुद्धीनामेकसंतानत्वम् । नन्वासां समानजातीयत्वं कार्यकारणभावो वा नास्ति । ततः शिष्यस्य विरूपकहिता अपि बुद्धयः पारंपर्येण कारणमिति तदनुभूतेऽप्यर्थे यथा स्मृतिर्भवति तथोपाध्यायबुद्ध्योप्या-जन्मप्रभृत्युत्पन्नाः पारंपर्येण कारणमिति तदनुभूतेऽप्यर्थे स्मृतिर्भवेत् । किंच धूमशब्दादीनामुपादानकारणं विनैवोत्पत्तिदर्शनात् स्यान्न हि तेषामप्यनादिप्रबंधेन समानजातीयंकारणमस्तीति शक्यते वक्तुम् । तथा च ज्ञानस्यापि गर्भाद्यनुत्पाद-मेवोत्पत्तिः स्यादिति परलोकाभावः । अथ धूमशब्दादीनां विजातीयमप्युपादानमिष्यते । एवं तर्हि ज्ञानस्याप्युपादानं गर्भशरीरमेवास्तु न जन्मांतरज्ञानं कल्पनीयं । यथा दर्शनं च गदानामिष्टमन्यथा धूमशब्दादीनामप्यनादिसंतानःकल्पनीयः स्यादिति संतानघटनाय परेषां स्मृत्यादिव्यवस्था नापि परलोकः कोऽपि प्रसिद्धपद्धतिं दधाति परलोकिनः कस्य चिदसंभवात् । सत्यपि वा परलोके कथमकृताभ्यागम-कृतप्रणाशौ परिह्रियेते । येन हि ज्ञानेन चैत्यवंदनादि कर्मकृतं तस्य विनाशात् तत्फलोपभोगो यस्य वा फलोपभोगस्तेन न तत्कर्म कृतमिति ॥ अथ नायं दोषः कार्यकारणभावस्य नियामकत्वात् । अनादिमबंधप्रवृत्तो हि ...नामां हेतुफलभावप्रवाहः । स च संतान इत्युच्यते तद्वशात्सर्वो व्यवहारः संगच्छते । नित्यस्यात्मनोऽभ्युपगम्यमानो यदि क्षुधादिजन्मना विकृतिमनुभवति । तदनित्य एव धर्मादियुक्तः स्यात् निर्विकारत्वे तु सता-ऽसता वा सुखदुःखादिना धर्मफलेन कस्तस्य विशेष इति धर्मवैफल्यमेव ॥ तदुक्तं "वर्षातपाभ्यां किं व्योम्नश्च-र्मण्यस्ति तयोः फलं । चर्मोपमश्चेत्सोऽनित्यः खतुल्यश्चे-दसत्सम इति," तस्मात् त्यज्यतामेष मूर्द्धाभिषिक्तः प्रथमो मोह आत्मग्रहो नाम । तन्निवृत्तावात्मीयग्रहोऽपि विरंस्यति । अहमेव न किं ममेति तदिदमहंकारममकारप्र-विप्रहाणेन नैरात्म्यदर्शनमेव निर्वाणद्वारमन्यथा कौतुस्कुती निर्वाणवार्तापि तदपि वार्त्त हेतुफलभावस्य संतानस्यानंतरमेव नियामकत्वेन निरस्तत्वात्, यत्पुनः सुखादिविकाराभ्युपगमे धर्मादियत् आत्मनोऽनित्यत्वं प्रसंजितं तदिष्टमेव कथंचिदनित्यत्वेनात्मनः स्याद्वादिभिः स्वीकारात् । निरयत्वस्य कर्थचिदेवोपगमात् । यत्तु नित्यत्वे ऽस्यात्मीयग्रहसङ्गावन सुकलनर्वातदूषणमभाषि । तदप्यनवदातं विदितपर्यंतविरससंसारस्वरूपाणां परिगतपारमार्थिकैकांतिकात्यंतिकानंदसंदोहस्वभावापवर्गोपनिपदां च महात्मनां शरीरेऽपि किंपाकपाकोपलिप्तपायसस्य निर्ममत्वदर्शनात् । नैरात्म्यदर्शनं पुनरात्मैव नास्ति कःप्रेत्य सुखीभवनार्थं यतिष्यते ज्ञानक्षणोऽपि संसारी कथमपरज्ञानक्षणसुखीभवनाय घटिष्यते । न हि दुःखी देवदत्तो यज्ञदत्तसुखाय चेष्टमानो दृष्ट एकक्षणस्य स्वरसनाशित्वाच्चैव सार्द्धं दर्श्यते संतानस्तु न वास्तव. कश्चिदिति प्रकपितमेव वास्तवत्वे तस्य निष्प्रत्यात्मसिद्धिरिति ॥

आत्मनः परपरिकल्पितस्वरूपप्रतिषेधाय स्वाभिमतधर्माभिर्णयति । "चैतन्यस्वरूपः परिणामी कर्ता साक्षाद्भोक्ता स्वदेहपरिमाणः प्रतिक्षेत्रं भिन्नः पौद्गलिकादृष्टवांश्चायमिति" । चैतन्यं साकारनिराकारोपयोगात्मकं रूपं यस्यासौ चैतन्यस्वरूपः परिणमनं प्रतिसमयपरापरपर्यायेषु गमनं परिणामः स नित्यमस्यास्तीति परिणामी करोत्यदृष्टादिकमिति कर्ता साक्षादनुपचरितवृत्त्या भुंक्ते सुखादिकमिति साक्षाद्भोक्ता स्वदेहपरिमाणः स्वोपात्तवपुर्व्यापकः प्रतिक्षेत्रं प्रतिशरीरं भिन्नः पृथक्पौद्गलिकादृष्टवान् पुद्गलघटितकर्मपरतंत्रः अयमित्यनंतरं प्रमातृत्वेन निरूपित आत्मेति । अत्र चैतन्यस्वरूपत्वपरिणामित्वविशेषणाभ्यां जडस्वरूपः कूटस्थनित्यो नैयायिकादिसम्मतः प्रमाता व्यवच्छिद्यते यतो येषामात्मानुपयोगस्वभावस्तावत्तेषां नासौ पदार्थपरिच्छेदे विदध्याद् चेतनत्वादाकाशवत् अथ नोपयोगस्वभावत्वं किंतु चैतन्यसमवायः स चात्मनोऽस्तीत्यसिद्धमचेतनत्वमिति चेत्तदनुचितमित्थमाकाशादेरपि चेतनत्वापत्तेश्चैतन्यसमवायो हि विहायःप्रमुखे पि समानः । समवायस्य स्वयमविशिष्टस्यैकस्य प्रतिनियमहेत्वभावादात्मन्येव ज्ञानं समवेतं नाकाशादिष्विति विशेषोऽव्यवस्थितः ननु यथेह कुंडे दधीतिप्रत्ययात् तत्कुंडादन्यत्र तदाधि-संयोगः शक्यसंपादस्तथेह मयि ज्ञानमितीहेदं प्रत्ययात् आत्मनोऽन्यत्र गगनादिषु ज्ञानसमवाय इति चेत्तदयौक्तिकं यत. खादयोपि ज्ञानमस्मास्विति प्रतियंतु स्वयमचेतनत्वादात्मवत् । आत्मानो वा मैवं प्रत्ययुस्तत एव खादिवदिति । जडात्मवादिमते सत्यपि ज्ञानमिहेति प्रत्ययः प्रत्यात्मवेद्यो न ज्ञानस्यात्मनि समवायं नियमयति विशेषाभावात् । नन्वेवमिहपृथिव्यादिषु रूपादय इति प्रत्ययोपि न रूपादीनां पृथिव्यादिषु समवायं साधयेद्यथा खादिषु तत्र वा सतं साधयेत् । पृथिव्यादिष्विवेति न कश्चित्प्रत्ययविशेषात् कस्य चित् व्यवस्थेति चेत् सत्यमयमपरोऽस्य दोषोऽस्तु पृथिव्यादीनां रूपाद्यात्मकत्वेखादिभ्यो विशिष्टतया व्यवस्थापयितुमशक्तेः स्यान्मतमात्मनो ज्ञानमस्मास्विति प्रतियंति । आत्मत्वाद्ये तु न तथा ते नात्मानो यथा खादयः । आत्मानश्चैतदहं प्रत्ययग्राह्यास्तस्मात्तथेत्यात्मत्वमेव खादिभ्यो विशेषमात्मनां साधयति । पृथिवीत्वादिवत्पृथिव्यादीनां पृथिवीत्वादियोगाद्धि पृथिव्यादयस्तद्वदात्मत्वयोगादात्मान इति तदयुक्तम् । आत्मत्वादिजातीनामपि ज्ञानिमदनात्मकत्वे तत्समवायनियमासिद्धेः प्रत्ययविशेषासिद्धिरिति चेत्तस एव विचारयितुमारब्धः । परस्परमत्यंतभेदाविशेषेऽपि जातितद्वतामात्मत्वजातिरात्मनि प्रत्ययः विशेषमुपजनयति न पृथिव्यादिषु । पृथिवीत्वादिजातयश्च तत्रैव प्रत्ययमुत्पादयंति । नात्मनीति कोऽत्र नियमहेतुः समवाय इति चेत् सोयमन्योन्यसंश्रयः सति प्रत्ययविशेषे जातिविशेषस्य जातिमति समवायः । सति च समवाये प्रत्ययविशेष इति प्रत्यासत्तिविशेषादन्यत एव तत्प्रत्ययविशेष इति चेत् सकोऽन्योऽन्यत्र कथं चित्तदात्म्यपरिणामादिति स एव प्रत्ययविशेषहेतुरेषितव्यः तदभावे तद्घटनाज्जातिविशेषस्य क्वचिदेव समवायनियमो ...

...प्रतीयते तावचेतनासमवायादात्मा चेतन इति चेत्तदयुक्तं यत प्रतीतिश्चे-

[illegible] तर्हि [illegible]उपयोगात्मक एवात्मा [illegible] । न हि जानुचित्स्वरूपमचेतनोऽहं चेतनायो-[illegible] समवाय इति प्रती-[illegible] प्रतीतेः ॥ भेदे [illegible] तादात्म्याभावे [illegible] । [illegible] भेदे [illegible]उपचार-[illegible], तथा चात्मनि ज्ञाताहमिति प्रती-[illegible] गमयति [illegible]अनुपपद्यमा-[illegible] । न हि [illegible]रचेतनात्मको [illegible] । चैतन्ययोगाभावादसौ न तथा प्रत्ये-[illegible] चेतनोऽहमिति प्रतिप-[illegible] सिद्धमात्मनो जडस्या-[illegible] पुनरिच्छता चैतन्यस्वरू-[illegible] । [illegible] प्रत्यया-[illegible] प्रत्ययादपि घनस्ततोऽभे-[illegible] । [illegible] सर्वथा जडस्य [illegible]विरोधाभावा-[illegible] । [illegible] विरोध्ये विरोध्ये चात्मनि [illegible] । [illegible] इति चेत् [illegible] । [illegible] सुखे [illegible] विरोधे [illegible] । [illegible] तद्धेतं [illegible] चात्मनो [illegible] ।

[illegible]

सकलजनसाक्षिकत्वात् । [illegible] मितिचेत्कर्तुः कथमभ्रान्तम् तस्याहंकारस्य [illegible] चेत्ततएवानुभवितुस्तदभ्रान्तमस्तु तस्योपाधिकत्वात् [illegible] रूपदत्वं भ्रांतमेवेति चेत्कुतस्तदौपाधिकत्वसिद्धिः । [illegible] पुरुषस्वभावत्वाऽभावादहंकारस्य तदारूपदत्वे पुरुष[illegible] धस्यानुभवितृत्वस्यौपाधिकमिति चेन् स्यादेवं [illegible] स्वभावोऽहंकारो न स्यात् । मुक्तस्या[illegible] स्वभाव एवाहंकारः । स्वभावो हि न जातुचित्[illegible] नि तस्य निःस्वभावत्वप्रसंगादिति चेन्न स्वभावस्य [illegible] धत्वात् सामान्यविशेषपर्यायभेदात् । तत्र सामान्य[illegible] शाश्वतिकस्वभावः । कादाचित्को विशेषपर्याय[illegible] चित्कत्वात्पुंस्यहंकारादेव तत्स्वभावता ततो न [illegible] मनुभवितृत्वस्यौपाधिकं । येनाभ्रांतं न भवेत् । [illegible] नुभवितेव कर्त्ता अकर्तुर्भोक्तृत्वानुपपत्तेश्च । ननु [illegible] मप्युपचरितमेवास्य प्रकृतिविकारभूतायां हि दर्पण[illegible] बुद्धौ संक्रांतानां सुखदुःखादीनां पुरुषः स्वात्मनि प्रतिबि[illegible] दयमात्रेण भोक्ता व्यपदिश्यते । तद्वास्यं तस्य [illegible] णाममंतरेण प्रतिबिंबोदयस्याऽघटनात् स्फटिका[illegible] रिणामेनैव प्रतिबिंबोदयसमर्थनात् । तथा परिणाम[illegible] च कुतः कर्तृत्वमस्य न स्यादिति सिद्धमस्य कर्तृत्व[illegible] क्तृत्वं चेति । स्वदेहपरिमाण इत्यनेनापि [illegible] परिकल्पितं सर्वगतत्वमात्मनो निषिध्यते तथात्वे [illegible] प्रमेयाणां व्यवस्थानामसिद्धिप्रसंगात् । सर्वगता[illegible] नानात्मकार्यपरिसमाप्तिः सकलानामात्मनां समा[illegible] त्मकार्ये तथैकत्रापि युज्यते । [illegible] त् । एतेन युगपन्नानाशरीरेन्द्रियसंयोगः [illegible] एकानाशरीरैरात्मसमवायिनां सुखदुःखादीनामनु[illegible] विरोधादिति चेन्न युगपन्नानाभेर्यादिशब्दानाम[illegible] तताद्दिशब्दानामनुपपत्तिप्रसंगात् तद्विरोध[illegible] विषयादिकारणभेदात्तदनुपपत्तिरिति चेन्न [illegible] [illegible]

[illegible]

प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मा सावयवः स्यात्तथा चास्य पटादिवत् कार्यत्वप्रसंगः। कार्यत्वे चाऽसौ विजातीयैः सजातीयैर्वा कारणैरारभ्येत न प्राच्यः प्रकारो विजातीयानामनारंभकत्वात्। न द्वितीयो यतः सजातीयत्वं तेषां आत्मत्वाभिसंबन्धादेव स्यात्तथा चात्मभिरारभ्यत इत्यायातं एतच्चायुक्तमेकत्र शरीरेऽनेकात्मनामात्मारंभकाणामसंभवात्। संभवे वा प्रतिसंधानानुपपत्तिः। न ह्यन्येन दृष्टमन्यः प्रतिसंधातुमर्हत्यतिप्रसंगात्। तदारभ्यत्वे चास्य घटवदवयवक्रियातो विभागात्संयोगविनाशाद्विनाशः स्यात्। शरीरपरिणामित्वे चात्मनो मूर्त्तत्वानुषंगाच्छरीरेऽनुप्रवेशो न स्यात् मूर्ते मूर्त्तस्यानुप्रवेशविरोधात्ततो निरात्मकमेव अखिलशरीरमनुपज्यते। कथं वा तत्परिणामित्वे तस्य बालशरीरपरिमाणस्य सतो युवशरीरपरिमाणस्वीकारः स्यात् तत्परिमाणपरित्यागात्तदपरित्यागाद्वा परित्यागाच्चेत्तदा शरीरवत्तस्यानित्यत्वप्रसंगात्परलोकाद्यभावानुषङ्गः। अथापरित्यागात्तत्र पूर्वपरिमाणापरित्यागे शरीरवत्तस्योत्तरपरिमाणोत्पत्त्यनुपपत्तेः। तथा "यदि वपुःपरिमाणपविभितं वदसि जैनमतानुगपूरुषं। वद तदा कथमस्य विखंडनं भवति तस्य न खंडनडंबरं" अत्राभिदध्महे यदभ्यधायि तत्रात्मनोऽव्यापकत्वाभाव इत्यादि तदसत्यं। यद्येन संयुक्तं तदेव तं प्रत्युपसर्पतीति नियमासंभवात्। अयस्कांतं प्रत्ययसस्तेनासंयुक्तस्याप्याकर्षणोपलब्धेः। अथासंयुक्तस्याप्याकर्षणे तच्छरीरारंभं प्रत्येकमुखीभूतानां त्रिभुवनोदरविवरवर्त्तिपरमाणूनामुपसर्पणप्रसंगाच्च जाने कियत्परिमाणं तच्छरीरं स्यादिति चेत्संयुक्तस्याप्याकर्षणे कथं स एव दोषो न भवेदात्मनो व्यापकत्वेन सकलपरमाणूनां तेन संयोगात्। अथ तद्भावाविशेषेऽप्यदृष्टवशाद्विवक्षितशरीरोत्पादनानुगुणा नियता एव परमाणव उपसर्पंति तदितरत्रापि तुल्यं। यच्चान्यदुक्तं सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मेत्यादि तदप्युक्तिमात्रं सावयवत्वकार्यत्वयोः कथञ्चिदात्मन्यभ्युपगमात्। न चैवं घटादिवत्प्राक् प्रसिद्धसमानजातीयावयवारभ्यत्वप्रसक्तिर्न खलु घटादावपि कार्यं प्राक् प्रसिद्धसमानजातीयकपालसंयोगारभ्यत्वं दृष्टं कुंभकारादिव्यापारान्वितान्मृत्पिण्डात्प्रथममेव पृथुबुध्नोदराद्याकारस्योत्पत्तिप्रतीतेः। द्रव्यस्य हि पूर्वाकारपरित्यागेनोत्तराकारपरिणामः कार्यत्वं तच्च बहिरिवांतरप्यनुभूयत एव। न च घटादौ स्वावयवसंयोगपूर्वकार्यत्वोपलंभात् सर्वत्र तथाभावो युक्तः काष्ठे लोहलेख्यत्वोपलंभाद्वज्रेऽपि तथाभावप्रसंगात् प्रमाणबाधनमुभयत्र तुल्यं न चोक्तलक्षणकार्यत्वाभ्युपगमेऽप्यात्मनोऽनित्यत्वानुषङ्गात्प्रतिसंधानाभावोऽनुषज्यते। कथञ्चिदनित्यत्वे सत्यैवास्योपपद्यमानत्वात् यच्चावाचि शरीरपरिमाणत्वे चात्मनो मूर्त्तत्वानुषंग इत्यादि तत्र किमिदं मूर्त्तत्वं नाम। असर्वगतद्रव्यपरिमाणत्वं रूपादिमत्त्वं वा तत्र नाद्यः पक्षो दोषपोषाय सम्मतत्वात् द्वितीयपक्षस्त्वयुक्तो व्याप्त्यभावात् न हि यदसर्वगतं तन्नियमेन रूपादिमदित्यविनाभावोऽस्ति मनसोऽसर्वगतत्वेऽपि तदसंभवात्॥ अतो नात्मनः शरीरानुप्रवेशानुपपत्तिर्यतो निरात्मकं तत्स्यात्। असर्वगतद्रव्यपरिमाणलक्षणमूर्त्तत्वस्य मनोवत्प्रवेशाप्रतिबंधकत्वात्। रूपादिमत्त्वलक्षणमूर्त्तत्वोपेतस्यापि हि जलादेर्भस्मादावनुप्रवेशो न निषिध्यते। आत्मनस्तु तद्रहितस्यापि तत्रासौ प्रतिषिध्यत इति महच्चित्रं यदप्यवादि तत्परिमाणत्वे तस्य बालशरीरपरिमाणस्येत्यादि तदप्ययुक्तं युवशरीरपरिमाणावस्थायामात्मनो बालशरीरपरिमाणपरित्यागे सर्वथा विनाशासंभवात्। विफणावस्थोत्पादे सर्पवदिति कथं परलोकाभावोऽनुषज्येत पर्यायतस्तस्यानित्यत्वेऽपि द्रव्यतो नित्यत्वात्। यच्चाजल्पि यदि वपुःपरिमाणपविभितमित्यादि तदप्यपेशलं शरीरखंडने कथंचित्तत् खंडनस्येष्टत्वात् शरीरसंबद्धात्मप्रदेशेभ्यो हि कतिपयात्मकप्रदेशानां खंडितशरीरप्रदेशेऽवस्थानमात्मनः खंडनं तच्चात्र विद्यत एवान्यथा शरीरात्पृथग्भूतावयवस्य कंपोपलब्धिर्न स्यात् न च खंडितावयवानुप्रविष्टस्यात्मप्रदेशस्य पृथगात्मत्वप्रसंगस्तत्रैवानुप्रवेशात्। न चैकत्र संतानेऽनेक आत्मा अनेकार्थप्रतिभासिज्ञानानामेकप्रमात्राधारतया प्रतिभासाभावप्रसंगात् शरीरांतरव्यवस्थितानेकज्ञानावसेयार्थसंवित्तिवत् कथं खंडिताखंडितावयवयोः संघट्टनं पश्चादिति चेत् एकांतेन छेदानभ्युपगमात्। पद्मनालतंतुवदच्छेदस्यापि स्वीकारात् तथाभूतादृष्टवशाच्च तत्संघटनमविरुद्धमेवेति तनुपरिमाण एवात्मांगीकर्त्तव्यो न व्यापक। तथा चात्मा व्यापको न भवति चेतनत्वात् यत्तु नैवं न तच्चेतनं यथा व्योम चेतनश्चात्मा तस्मादव्यापकः। अव्यापकत्वे चास्य तत्रैवोपलभ्यमानगुणत्वेन सिद्धा शरीरपरिमाणता प्रतिक्षेत्रं विभिन्न इत्यनेन ननु विशेषणेनात्माद्वैतमपास्तं। एतदुपासनप्रकारश्च प्रागेव प्रोक्त इति न पुनरुच्यते ॥ रत्ना० ॥

(२४) आत्माधिकाराद्रत्नप्रभादिभावानात्मत्वादिभावेन चिन्तयन्नाह—भगवत्याम् ॥

आया भंते ! रयणप्पभा पुढवी अण्णा रयणप्पभा पुढवी गोयमा ? रयणप्पभा पुढवी सिय आया सिय णो आया सिय अवत्तव्वं आताति य णो आताति य ३। से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ रयणप्पभा पुढवी सिय आया सिय णो आया सिय अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य ? गोयमा ! अप्पणो आदिट्ठे आया, परस्स आदिट्ठे णो आया, तदुभय आदिट्ठे अवत्तव्वं, रयणप्पभा पुढवी आया तिय णो आया तिय से तेणट्ठेणं तं चेव जाव णो आयातिय ॥ आया भंते ! सक्करप्पभा पुढवी जहा रयणप्पभा पुढवी तहा सक्करप्पभा वि एवं जाव अहे सत्तमाए भ०मु०श० ॥ १२ ॥ उ० १०

(आयाभंते) इत्यादि—अतति सततं गच्छति तांस्तान्पर्यायानित्यात्मा ततश्चात्मा सद्रूपा रत्नप्रभापृथिवी ॥ (अण्णत्ति) अनात्मा ऽसद्रूपेत्यर्थः ॥ (सिय आया सिय णो आयत्ति) स्यादात्मा स्यादसतीति ॥ (सिय अवत्तव्वंति) आत्मत्वेनानात्मत्वेन च व्यपदेष्टुमशक्यं वस्त्विति भावः। कथमवक्तव्यमित्याह—आत्मेति च नो आत्मेति च वक्तुमशक्यमित्यर्थः (अप्पणो आइट्ठेत्ति) आत्मनः स्वस्य रत्नप्रभाया एव वर्णादिपर्यायैरादिष्टे आदेशे सति 'तैर्व्यपदिष्टा सतीत्यर्थः'

ज्जवा तिपदेसिए खंधे आया य अवत्तव्वाइं आयाति य णो आयाति य ८ देसा आदिहा सब्भावपज्जवा देसे आदिहे तदुभयपज्जवे तिपदेसिए खंधे आयाओय अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य एए तिण्णिभंगा ९ देसे आदिहे असब्भावपज्जवे देसे आदिहे तदुभयपज्जवे तिपदेसिए खंधे णो आया य अवत्तव्वं आयातिय णो आयाति य १० देसे आदिहे असब्भावपज्जवे देसे आदिहा तदुभयपज्जवा तिपदेसिए खंधे णो आयाय अवत्तव्वाई आयातिय णो आयाति य ॥ ११ ॥ देसा आदिहा असब्भावपज्जवा देसे आदिहे तदुभयपज्जवे तिपदेसिए खंधे णो आयाओय अवत्तव्वं आयातिय णो आयातिय ॥ १२ ॥ देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे असब्भावपज्जवे देसे आदिहे तदुभयपज्जवे तिपदेसिए खंधे आयाय णो आयाय अवत्तव्वं आयाति य आयाति यणो ॥ १३ ॥ से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चति तिपदेसिए खंधे सिय आया तं चेव जाव णो आयाति य ॥ भ० ॥ मू० ॥ श० ॥ १२ ॥ उ० ॥ १० ॥

त्रिप्रदेशिकसूत्रे तु त्रयोदशभंगास्तत्र पूर्वोक्तेषु सप्तसु आद्याः सकलादेशात्रयस्तथैव तदन्येषु तु त्रिषु प्रत्येकं एकवचनतद्वचनभेदात् सामस्त्येनार्थविध एव यदिह प्रदेशद्वयेऽप्येकवचनं क्वचित्तत्तस्य प्रदेशद्वयस्यैकप्रदेशावगाढत्वादिह तु नैतद्विवक्षणात्, भेद विवक्षायां च बहुवचनमिति, ॥ भ० टी० ॥ श० १२ उ० १०

आयाभंते, चउप्पदेसिए खंधे अण्णे पुच्छा, गोयमा ! चउप्पदेसिए खंधेसिय आया ॥ १ ॥ सिय णो आया ॥ २ ॥ सिय अवत्तव्वं आयातिय णो आयाति य ॥ ३ ॥ सिय आया य णो आयाय ॥ ४ ॥ सिय आयाय अवत्तव्वं ४ । सिय णो आया य अवत्तव्वं ४ । सिय आया य णो आया य अवत्तव्वं आयाति य णो आतिय १६ सिय आया य णो आयाय अवत्तव्वाइं आयाय णो आया य १७ । सिय आया य णो आयाओ य अवत्तव्वं आयातिय णो आयातिय १८ । सिय आयाओय णो आयाय अवत्तव्वं आयातिय णो आयातिय १९ ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-चउप्पदेसिए खंधे सिय आयाय णो आया य अवत्तव्वं, तं चेव अट्ठे पडिउच्चारेयव्वं, गोयमा ! अप्पणो आदिहे आया, परस्स आदिट्ठे णो आया, तदुभयस्स आदिहे अवत्तव्वं देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे असब्भावपज्जवे चउभंगो, सब्भावेणं तदुभयएण य चउभंगो असब्भावेणं तदुभएणं चउभंगो देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे तदुभयपज्जवे य उप्पदेसिए खंधे आयाय णो आया य अवत्तव्वं, आयातिय णो आयातिय ॥ १६ ॥ देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे असब्भावपज्जवे देसा आदिहा तदुभयपज्जवा चउप्पदेसिए खंधे आयाय णो आयाय अवत्तव्वाइं आयाय णो आयाय ॥ १७ ॥ देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसा आदिहा असब्भावपज्जवा देसे आदिहे तदुभयपज्जवे चउप्पदेसिए खंधे आयाय णो आयाओय अवत्तव्वं, आयातिय णो आयातिय ॥ १८ ॥ देसा आदिहा सब्भावपज्जवा देसे आदिहे असब्भावपज्जवे देसे आदिहे तदुभयपज्जवे चउप्पदेसिए खंधे आयाओय णो आयाय अवत्तव्वं, आयातिय णो आयातिय ॥ १९ ॥ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ चउप्पदेसिए खंधे सिय आया सिय णो आया सिय अवत्तव्वं, निक्खेवे एते चेव भंगा उच्चारेयव्वा जाव णो आयातिय ॥ ॥ भ० मू० श० १२ उ० १० ॥

चतुष्प्रदेशिकेऽप्येवं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ भ० टी० ॥

आया भंते ! पंचपदेसिए खंधे अण्णे पंचपदेसिए खंधे ? गोयमा ! पंचपदेसिए खंधे सिय आया ? सिय णो आया ? सिय अवत्तव्वं, आयातिय णो आयातिय ॥ ३ ॥ सिय आयाय णो आयाय ४ सिय आयाय अवत्तव्वं, णो आयाय अवत्तव्वं ॥ ४ ॥ तियगसंजोगे एक्को ण पडइ, से केणट्ठेणं भंते ! तं चेव उच्चारेयव्वं ? गोयमा ! अप्पणो आदिहे आया परस्स आदिहे णो आया, तदुभयस्स आदिहे अवत्तव्वं, देसे आदिहे सब्भावपज्जवे देसे आदिहे असब्भावपज्जवे एवं दुयगसंजोगे सव्वे पडंति तियगसंजोगे एक्को न पडति, छप्पदेसियस्स सव्वे पडंति जहा छप्पदेसिए एवं जाव अणंतपदेसिए सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ ॥ भ० मू० श० १२ उ० १० ॥

[illegible]

(२५) [illegible]

[illegible]

र्शपति । यैरादानैः क्रियते विधीयते निरवाद्यते पापकं कल्मष-मिति ॥ सूत्र० श्रु०१अ०१ ॥ संधारेज्जा गमणाए केवली बूया आयाणमेयं, आचा० ॥ केवली ब्रूयात् आदानमेतत् कर्मोपादानमेतत् पाठान्तरं वा· आययणमेयंति आयतनं स्थानमेतद्दोषाणां वरसंप-डीगमनमिति ॥ आचा०श्रु२अ.१उ.३ ॥ (एते आयाणा संति) आचा० ॥ यस्मादेतान्यायतनानि कर्मोपादानकारणानि स-न्ति भवन्तीति ॥ आचा० ॥ आदीयते गृह्यते आत्मप्रदे-शैः सह श्लिष्यते अष्टप्रकारं कर्म येन तदादानम् । हिंसाद्याश्रवद्वारे अष्टादशपापस्थानेषु च (आयाणं सग-डिज्जे) आदीयते गृह्यते आत्मप्रदेशैः सह श्लिष्यते अ-ष्टप्रकारं कर्म येन तदादानं हिंसाद्याश्रवद्वारमष्टादशपाप-स्थानरूपं वा तत् स्थितेर्निमित्तत्वात् कषायापादानं तद्भिता स्वकृतभिद् भवति स्वकृतमनेकजन्मोपात्तं कर्म भिनत्तीति स्वकृतभित् यो ह्यादानं कर्मणां कषायादि निरुणद्धि सोऽपूर्वकर्मप्रतिरुद्धमवेशः स्वकृतकर्मणां भेत्ता भवतीति भावः ॥ आचा० शीतो.उ४ ॥ कषाये परिग्रहे सावद्यानुष्ठाने च ॥ सूत्र० स्कं०१अ०१६॥ अमोअमो आदाणतो पुव्वं पडिविरते, ॥ सूत्र० स्कं०१ अ० १६॥ आदीयते स्वीक्रियतेऽष्टप्रकारंकर्म येन तदादानम् कषायः परिग्रहः सावद्यानुष्ठानं वेति ॥ सूत्र०स्कं०१अ०१६॥ 'पलिउंच णञ्च भयणञ्च, थंडिल्लुस्सयणाणिया ॥ धूणादाणाइं लोगंसि, तं विज्जं परिजाणिया, ॥ ११ ॥ परिसमन्तात् कुंच्यते वक्रतामापद्यते क्रिया येन मायानुष्ठानेन तत्पलिकुंचनं मा-येति भण्यते । तथा भज्यते सर्वत्राऽऽत्मा प्रह्वीक्रियते येन स भजनो लोभस्तं तथा यदुदयेन ह्यात्मा सदस-द्विवेकविकलत्वात् स्थंडिलवल्लपति स स्थंडिल· क्रोधः यस्य सत्पूर्व भवति जात्यादिना दर्पाध्मातः पुरुष उच्छ्रितो भवति स उच्छ्रायो मानः । लोदसत्याश्नपुंसक-ता । जात्यादिनामेतत्स्थानानां बहुत्वात् तत्कार्यस्या-नेकत्वात् बहुत्वमतोबहुवचनं । चकाराः स्वगतभेद-समार्थाः समुच्चयार्था वा । धूनयेति प्रत्येकं क्रिया यो-ज्या, तद्यथा । पलिकुंचनं मायां धूनय धूनीहि वा । तथा-लोभं तथा स्थंडिलं क्रोधं तथा उच्छ्रायं मानं विधिवत्त्वा यस्य क्रमोल्लंघननिर्देशो न दोषायेति यदि वा रागस्य त्यात् लोभस्य च मायापूर्वकत्वादित्यादावेव माया पन्यास इति कषायपरित्यागे विधेये पुनरपरं का-एतानि पलिकुंचनादीनि अस्मिन् लोके आदानानि विद्वान् ज्ञपरिज्ञया परिज्ञानप्रत्याख्यानपरिज्ञया ॥११अ.श्रु.अ.९॥ आदीयते स्वीक्रियते प्राप्यते वा आदानम्-ज्ञानदर्शनचारित्रेषु'सुसिए य विगयगेही वसए" विविधमनेकप्रकारमुषित. स्थितो दश सामाचार्यां व्युषितस्तथा विगताऽपगता आ-संयस्यासौ विगतगृद्धिः साधुरेवंभूतश्चादीयते प्यते वा मोक्षो येन तदादानीयं ज्ञानदर्शनचा-त्रस्यैवानुपालयेत् यथा तस्य वृद्धिर्भवति तथा सूत्र०टी० स्कं.१अ.१॥ (आयाणमट्ठी वोदाण-आदीयत इत्यादानम् सम्यक् ज्ञानादिकमिति ॥ आयाणधम्मं समुदाहरेज्जा)मोक्षार्थमादीयत दर्शनज्ञानचारित्ररूप तद्भिपते यस्यासावा

दानवानिति ॥ सूत्र० श्रु० २ अ० ६ आय सुसमाहरे, ॥ मोक्षस्यादानमुपादानं सम्यग्दर्शना-दिकं मुमुक्षुकः सम्यग्मिथ्यात्वमिथ्याररहित आदरेत आददीत गृह्णीयादित्यर्थः ॥ २० ॥ सूत्र०श्रु० १ अ० ८ (अज्झप्पजोगसुद्धादाणे सुद्धमयादात- मादानं चरित्रं यस्य स शुद्धादानो भवतीति सूत्र० श्रु० १ अ० १६ आदी-यत इत्यादानम् मोक्षे, (आयाणमट्ठं खलु वंचइत्ता,) आदीयत इत्यादानम् ज्ञानादिकं मोक्षो वा तमर्थं वंचयन्ति भ्रंशयंत्यात्मन इति- मोक्षार्थिनाऽऽदीयते गृह्यत इत्यादानम् सूत्र० श्रु० १ अ० १३ संयमे-(आयाणगुत्ते वलयाविमुक्के) मोक्षार्थिनाऽऽदीयते· गृह्यत इत्यादानं संयमस्तेन तस्मि-न्वा सति गुप्त इति ॥ सूत्र.स्कं १अ० १३ संयमानुष्ठाने च (पसर्वापसंसिप जेण विपज्जसि आयाणाय, ॥ आचा० ॥ भोगाद्यार्दवविवेचकोऽप्रमादी पञ्चमहा-व्रतभारोद्वहणोन्नमितस्कन्धो वीरः कर्मविदारणात् प्रसी-सितः यतो देवराजादिभिः क एव धीरो नाम योऽभिपू-यत इत्यत आह जे इत्यादि यो न निर्विद्यते न जुगुप्सते कस्मादादानाय आदीयते गृह्यतेऽवाप्यते आत्मस्वतत्वमवो-पाचारकफमैसर्वापिर्भूतसमस्तवस्तुग्राहिज्ञानावाप्तगुणकर्म येन तदादानं संयमानुष्ठानं तस्मै न जुगुप्सते तद्वागुणवत् निष्फलकेवलचर्यादेर्वीर्यं कश्चिदुत्साही न वंदमुपयाति ॥ आचा० ॥ विज्ञ० उद्दे० ५ आदीयत इत्यादानम्-प्रथमव्रतग्रहणे-(आय जीवाए जेहि समणोवासगस्स आयाणं सो, आमरणं तापदंडं निक्खित्ते) सूत्र० स्कं० २ अ० ७ ॥ यावज्जीवं वा प्रथमव्रतग्रहणस्वादीयतत्स्यादानप्रथमव्रतग्रहणम् मत आत्मन आमरणा-न्तादण्डो निहितः परित्यक्तो भवतीति ॥ सूत्र० स्कं० २ अ० ७ ॥ केनचिदादीयत इत्यादानम् कारणे, आयाणमेव आयाणमर्थेन कर्मणां दोषाणां वाऽऽदानं कारणमिति ॥ कल्प० ॥ यतःको केणइ आयाणेणं विरुद्धं समाणं, ॥ सूत्र० स्कं० २ अ० ७ ॥ अथैकः कश्चित् प्रकृत्या केनचिद्धनोऽसहिष्णुतया केनचिदादीयत इत्यादानम् शब्दादिकं कारणं तेन विरुद्धं समानं सन् कुर्यात् शब्दादानेन तावत्केनचिदाक्रोशो निन्दितो वा वा विर-ध्येत रूपादानेन दुर्वीभत्सं वचन स्पृष्टाऽप्रत्युत्पादयतन कुप्येत- ॥ सूत्र० स्कं० २ अ० २ ॥ आदायते स्थान शब्दा दयोऽर्थाः धर्मसिद्धादानानि इन्द्रिय-- इ० । चक्षुर्दर्शन णोहि न आणइ न पासइ ॥ भ० ॥ सू० १ श० १ उ० ५ ॥ आदीयते गृह्यतेऽर्थः धर्मादिष्वादानमर्वाग्ज्ञानं केवलिनस्त्वादीनि ॥ भ० टी० "आयाणसउद्दा इं, आदानानीन्द्रियाणि निरुद्धानि यस्यां सा निरुद्धादान-गयणायां दस्यासेन पूर्वापरविरोधः प्रत्यक्षादीनि- ॥ इ० राजप्रा० ॥ आयाणगुत्ता विचरांतिरीणं, आदानीन्द्रियैर्गुप्ता इति ॥ इ० प्रश्नव्याकरण० ॥ आदीयते कर्मानेनेत्यादानमुच्य दीर्घते इन्द्रियं च, ॥ आचा० ॥ "आयाणसोयगढिए बालअव्वो-च" ॥ आचा० ॥ आदीयते गृह्यते, प्रथमस्याः सम्यग्दर्शनम् ॥ सूत्र० स्कं० १ अ० १० ॥ ॥ आचा० ॥ कल्पे, (प्रथम, (आयाणपएणेवं) उत्त० आदीयत इत्यादानमादि प्रथम नित्यपंचमस्य सम्यक्त्व निराकाङ्क्षणता अर्थेन्द्रवत्त प्रथमपादानस्तदिति ॥ उत्त० ॥ संक्षेप अन्त्यपदस्य अनु० ॥ आदीयते तत्वप्रत्यया स्वार्थतत्त्वप्रत्यादान इत्य-

स्याध्ययनोद्देशकादेश्चादिपदमित्यर्थ इति अनु० नि० चू०॥ आदानशब्दस्य तत्पर्यायस्य च ग्रहणशब्दस्य च निक्षेपं कर्त्तुकामो निर्युक्तिकृदाह ॥ सूत्र० ॥ आदाणे गहणम्मि य णिक्खेवो होंति दोन्नि वि चउक्का। एगट्ठं नाणट्ठं च होज्ज पगयं तु आदाणे (आदाणे इत्यादि) अथवा जमती यंति) अस्याध्ययनस्य नाम तथाऽऽदानपदेनादायादीयते इत्यादानं तच्च ग्रहणमित्युच्यते । तत्रादानग्रहणयोर्निक्षेपार्थं निर्युक्तिकृदाह (आदाणे इत्यादि) आदीयते कार्यार्थिना तदित्यादानं । कर्मणि ल्युट्प्रत्ययः करणे वा दीयते गृह्यते स्वीक्रियते विवक्षितमनेनेति कृत्वा आदानं च पर्यायतोग्रहणमित्युच्यते । तत्रादानग्रहणयोर्निक्षेपोभवति द्वौ चतुष्कौ । तद्यथा । नामादानं स्थापनादानं । द्रव्यादानं भावादानञ्च । तत्र नामस्थापने क्षुण्णे । द्रव्यादानं वित्तं यस्माल्लौकिकैः परित्यक्तान्यकर्तव्यैर्महता क्लेशेन तदादीयते तेन वाऽपरं द्विपदचतुष्पदादिकमादीयत इति कृत्वा । भावादानं तु द्विधा प्रशस्तमप्रशस्तं क्रोधाद्युदयमिथ्यात्वाविरत्यादिकं वा प्रशस्तं तूत्तरोत्तरगुणश्रेण्या विशुद्धाध्यवसायकंडकोपादानं सम्यग्ज्ञानादिकं चेत्येतदर्थप्रतिपादनं परमेतदेव चाध्ययनं द्रष्टव्यम् ॥ सूत्र० स्कं० १ अ० १५ ॥

आ(दा)याणअट्ठि(न्)आदानार्थिन्—पुं० मोक्षार्थिनाऽऽदीयत इत्यादानम् सम्यग्ज्ञानादिकं तेनार्थः स एवार्थः आदानार्थः स विद्यते यस्यासावादानार्थी सम्यक् ज्ञानादिप्रयोजनवति "आयाणमट्ठी वोदाणमोणं" ॥सूत्र०श्रु०१अ०१४॥

आदा (या) णगुत्त–आदानगुप्त–त्रि० संयमगुप्ते मनोवाक्कायैः कर्मणि गुप्ते च "आयाणगुत्ते वलयाविमुक्के" ॥सूत्र. स्कं.१अ.१२ मोक्षार्थिनाऽऽदीयते गृह्यत इत्यादानं संयमस्तेन तस्मिन्वा सति गुप्तो यदि वा मिथ्यात्वादिनाऽऽदीयते इत्यादानमष्टप्रकारकं कर्म तस्मिन्नादातव्ये मनोवाक्कायै गुप्तः समितश्चेति ॥ सूत्र.स्कं.१अ. १३ ॥

इन्द्रियैर्गुप्ते च (आयाणगुत्ता विकहाविहीणा) आदानैरिन्द्रियैर्गुप्त इति ॥ वृ० प्रत्यतीपकृा० ॥

आदा (या) णणिक्खेवदुगुंछय—आदाननिक्षेपजुगुप्सक त्रि० आदाननिक्षेपौ पात्रादेर्ग्रहणमोक्षौ आगमप्रतिषिद्धौ जुगुप्सा तेन करोतीति आदाननिक्षेपजुगुप्सकः ॥ आगमप्रतिषिद्धौ पात्रादेर्ग्रहणमोक्षौ च कुर्वति—आगमानुसारेण प्रत्यवेक्षणप्रमार्जनपूर्वमुपयुक्तः सन्नुपधेरादाननिक्षेपौ करोतीत्यर्थ इति ॥ प्रव० द्वा. ७२ ॥

आदा [या] णनिरुद्ध—निरुद्धादान—त्रि० निरुद्धेन्द्रिये (आयाणनिरुद्धाओ) आदानानि इन्द्रियाणि निरुद्धानि यस्यां सा निरुद्धादाना गाथायां व्यत्यासेन पूर्वापरनिपातः प्राकृतत्वादिति ॥ वृ. रा॰द्वा. ॥

आदा [या]णपय—आदानपद—न० आदीयते गृह्यते प्रथममादौ यत्तदादानम् आदानश्च तत्पदं च सुबन्तं तिङन्तं वा तदादानपदम् ॥सूत्र.स्कं.१अ.१५॥ शास्त्रस्याध्ययनोद्देशकादेश्चादिपदे ॥ अनु० ॥ येनादानपदेनाभिधानं तन्मतेऽन्ते यत्पदं तदादानपदमिति ॥ सूत्र. स्कं. १ अ.१५ उत्त. ॥

से किं तं आयाणपदेणं २ धम्मो मंगलं चूलिया ना...
जं असंखयं भावंती अहा तन्थिलं असइज्जं म...
पुरिसइज्जं एलइज्जं वीरियं धम्मो मग्गो समोसरणं...
जमईयं सेत्तं आयाण पएणं ॥ अनु० ॥

टी० ॥ से किं तं आयाणपएणमित्यादि आदीयते ...
तया उच्चारयितुमारभ्यते शास्त्रार्थेनेत्यादानं तत्र ...
चादानपदं शास्त्रस्याध्ययनोद्देशकादेश्चादिपदमित्य...
न हेतुभूतेन किमपि नाम भवति तत्रमावंतीत्यादि...
मार्यतीत्याचारस्य पंचमाध्ययनं तत्र ह्यादावंती...
पको विद्यत इत्यादानपदेनैतन्नाम । चाउरंगिज्जंति ...
राध्ययनेषु तृतीयमध्ययनं । तत्र "चत्तारिपरमंगाणि ...
णीह जंतुणो" इत्यादि विद्यते असंखयमिदमुत्तरा...
ध्येय चतुर्थमध्ययनं तत्र च आदावेव "असंखयं जीवि...
मायए" इत्येतत् पदमस्ति । ततस्तेनेदं नाम एवमन्य...
कानिचिदुत्तराध्ययनांतर्वर्तीन्यध्ययनानि कानिचित्...
कालिकसुयगडाध्ययनानि स्वधिया भावनीयानि ॥

आदा [या] णफलिह—आदानपरिघ—पुं० आदीय...
रक्षणार्थं गृह्यत इत्यादानः स चासौ परिघश्चा...
रिघः आरक्षणार्थङ्गारायामर्गलायाम ॥ अंग॥ जी...
आदीयत इत्यादानमादेयो रम्यो यः परिघोऽर्गला स ...
परिघः रम्यायामर्गलायाम् ॥ प्रश्न० द्वा० ४ ॥

आदा [या]णभंडमत्तनिक्खेवणासमिइ—आदानभाण्ड...
निक्षेपणासमिति—स्त्री० आदाने ग्रहणे भाण्डमात्रया...
रणमात्रया भाण्डस्य वा वस्त्राद्युपकरणस्य मृण्मयादि...
वा साधुभाजनविशेषस्य निक्षेपणायां च समिति ...
पेक्षितप्रमार्जितक्रमेणेति आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा...
तिः । समितिभेदे ॥ पा० स्था०ठा०७॥सम० स०४ नि...
भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया सुन्द रचेष्टेति ॥स्था०...
इह च सत्त भंगा होन्ति पत्तादि न पडिलेहइ ण य...
चउभंगो एत्थ चउत्थे चत्तारि गमा दुप्पडि...
दुप्पमज्जियं चउभंगो आइल्लाऽप्रशस्ता चरिमोप...
आव. । पा. गा. उ. ७ टी. । तत्राप्युदाहरणं एकस्स ...
यस्स पंच सीससयाइं तेसिमेगो सेट्ठिसुओ पव्वा...
सो जो जो साहू एइ तस्स दंडगं निक्खवइ ...
तस्स ओवट्ठियस्स अन्नो पत्ति अन्नो जोइ तह ...
भगवं अतुरियं भयवलं । उवरिं हेट्ठा पमज्जओ...
धेइ । एयं बहुएण वि कालेण न परितम्मइ ॥ पा०

आदा [या] णभंडमत्तनिक्खेवणासमिय—आदानभा...
त्रनिक्षेपणासमित–त्रि० आदानेन ग्रहणेन सह भाण्ड...
वा उपकरणपरिच्छदस्य वा निक्षेपणा न्यासस्तस्यां ...
तो यः स तथा आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणासमितौ "...
प्रसूते" ॥ भ. श. २उ. १ सूत्र. स्कं. २अ १ ॥

आदा [या] णभय—आदानभय–न० आदीयत ...
नं धनं तदर्थं चौरादिभ्यो यद्भयं तदादानभयं ॥ ...
॥ स्था० ठा०७॥ भयस्थानभेदे सम० स० ७ ॥ नि० ...
आदानभयं आदानं पुण्यार्थमपुण्यार्थं वा परेण ...
वितरितग्रामनगरमूलपदादेः स्वीकरणं तदेव भय...

भयम् मा कंचनापराधमपाल्य तद् महीष्यतीति ॥ दर्श० ॥

आदा [या] णभरिय–आदानभृत–न० आग्रहणभूते, "आदाणभरियमि कडाहयंमि थहहेमि" आदाणमाग्रहणं पदुद्दयतैलादिपमन्यतद्द्रव्यपाकायाग्न्यादुत्ताप्यते तद्भृते इति ॥ उपा० ॥

आदा [य] णया–आदानता–स्त्री० ग्रहणतायाम् इह च तान्तप्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतत्वेनादानादीनां भावविवक्षया वेति, ॥ स्था० टा० २ ॥

आदा [या] णवंत–आदानवत्–त्रि० मोक्षार्थमादीयत इत्यादानम् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपं तद्विद्यते यस्यासावादानवान् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रवति साधौ ॥ सूत्र० श्रु० २ अ० ६ ॥ (आयाणवन्तं समुदाहरेज्ञा) स्था० २ अ० ६ ॥

आदा [या] णसोयगढिय–आदानश्रोतोगृद्ध–त्रि० आदीयते कर्मभिरित्यादानं दुष्प्रणिहितमिन्द्रियमादानश्च श्रोतआदानश्रोतः ॥ आचा० ॥ आदीयते आयथानुष्ठानेन क्रियते इत्यादानं कर्म संसारबीजभूतन्तस्य श्रोतांसीन्द्रियविषया मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषायधोगाश्च तेषु गृद्धोऽत्युपगादिए भावे सव्वोच्छिण्णबंधणं अणभिकंखमाण समाधि अधिजाणओ आयाए धम्मोणत्थि तिबेमि, आचा० ॥ आदानश्रोतोगृद्धः । इत्यतोऽसौ–बालोऽज्ञः रागद्वेषमहामोहाभिभूतान्तःकरणः यश्चादानश्रोतोगृद्धः स किंभूत. इत्यादिग्राह अव्वोच्छिण्णबंधणं इत्यादि अव्यवच्छिन्नं जन्मशतानुषङ्गिबंधमष्टप्रकारं कर्म यस्य स तथा किंच अणभिक्कंत इत्यादि अनभिक्रान्तोऽनतिलङ्घितः संयोगोधनधान्यहिरण्यपुत्रकलत्रादिकृतोऽसंयमसंयोगो वा येनासावनभिक्रान्तसंयोगः तस्य चैवं भूतस्येन्द्रियाद्युत्कटरूपे मोहान्धे वा तमसि वर्तमानस्यात्महितं मोक्षोपायं वा अविजानत आज्ञायास्तीर्थकरोपदेशस्य लाभो नास्तीत्येतदहं ब्रवीमि तीर्थकरवचनोपलब्धसज्ञाय इति ॥ आचा० अ०४ ॥

आदा[या]णिज्ज–आदानीय–त्रि० आदीयत उपादीयत इत्यादानीय. उपादेयं ॥ स्था. टा. ६ ॥ सम सम.७०॥ मादेरे,–(आदाणिज्जे विपादिए) आचा.॥ सर्वेषां मार्गं प्रतिपद्यमानस्तीर्थकरत्वेनागुरुपूणामादनीयोमात्र आदेयवचनश्च स्यात् इति ॥ आचा० अ०५४ ॥ आदीयते गृह्यते सर्वभावा अनेनेत्यादानीयम् धुवे श्रोगाद्वे. हिरण्यसुवर्णधनधान्यहिरण्यादिके ॥ आचा० ॥ आदीयत इत्यादानीयम् कर्म ति, ॥ आचा० ॥ (आयाणिज्जं च आदाय तंमि ठाणे ण चिट्ठइ) आचा० आदीयते गृह्यते सर्वभावा अनेनेत्यादानीयं धनम् तदादाय गृहीत्वा तस्मिन् मोहस्थाने न तिष्ठति । यदि वा आदानीयमादायदर्थ श्रोगाद्वे हिरण्यसुवर्णधनधान्यादिस्वस्वादि तदादाय गृहीत्वा अथ वा मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषायैर्यैरादानीयं कर्मोपाद विरुध्य [illegible] तदिह कामादिषु मोहमाप्तो [illegible] [illegible] ३२४ (आयाणिज्जे [illegible]) [illegible] आदीयत इत्यादानं [illegible] [illegible] ॥ आचा.श्रु.१ अ. ३ उ. [illegible]

मादानीया आग्रहणीया [illegible] दीनां भवन्ति । यदि वा आदानीयैर्दिवित्तं [illegible] मार्गों वा [illegible] विदन्ते [illegible] [illegible] ॥ सूत्र० श्रु० १ अ० [illegible] [illegible] ॥ आचा० ॥ [illegible] ॥ आचा० ॥ [illegible] ॥ आचा० ॥

आदा (या) [illegible] [illegible]

आदा (या) [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] कीरए तं च ।
[illegible] [illegible] [illegible] भणिभंति धीरा ॥

[illegible] स्त्रीवेनहादि, अथ चित्तमचेतनं [illegible] किचते विधीयते तथा यत्र [illegible] । [illegible] सचित्तमेवाचेतनमपि [illegible] [illegible] मापनतरपेऽपि प्रकृते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सचि- [illegible] [illegible] क्रियते गृहपत्यादि [illegible] [illegible] तथाऽऽह तथोक्तं पिंडस्यैषाधि- [illegible] ॥ पंचा० ॥

[illegible] ॥ तथा [illegible] [illegible] [illegible] तथा चाह निर्युक्तिकृत् ।

[illegible] [illegible] न [illegible] ।
[illegible] [illegible] आहाकम्मं भणंति ॥

[illegible]

…दीनरम्भनलक्षणयोरित्यादि । पंचमीतत्पुरुषश्चे… कायवाङ्मनोभ्यो देहायुरिन्द्रियेभ्यो वा पातनं त… त्रिपातनं । अत्रापि त्रियः परिपूर्णेऽयः काय… पातनं गर्भजपंचेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां एकेन्द्रिय… यादेव केवलात् विकलेन्द्रियसंमूर्च्छिमतिर्यङ्मनु… कायवाग्भ्यामिति । देहायुरिन्द्रियरूपेभ्यः पातनं… परिपूर्णं संभवति तथा तेषां प्राणिनः [illegible] पातनपुरुषः पुनरयं त्रिभिः कायवाङ्मनोभि… [illegible] पातनं विनाशनं त्रिपातनं [illegible] चैव भिन्नविभक्तिनिर्देशश्चशब्दोपादानं च । [illegible] [illegible] [illegible] गृही [illegible] [illegible] यस्य तु गृही त्रिपातनमपि [illegible] चित्ते [illegible] मिति व्यापनार्थं । इत्थंभूतमौदारिकशरीर… त्रिपातनं च यस्य साधोरेकस्यानेकस्य [illegible] मन आधाय चित्तं प्रयत्नं क्रियते । तदाऽऽह… सीर्थकरगणधराः । इमामेव गाथां भाष्यकृ… व्याख्यानयति । "उरालग्गहणेणं तिरिक्खमणुय… मयजा । उद्दवणं पुण मुणह थायविवारे… ॥ ६३ ॥ कायवइमणोतिणि उ अहवा देहा उ इं… पा । सामित्ता वा वणं होइ ति वा उवकरणे [illegible] हिययंमि समाहेउं एगमणेगं च गाहगं जो उ । [illegible] दाया कायाए तमाहाकम्मंति" ॥ पिं० ॥ [illegible] (देहाउ इंदियपाणत्ति) देहायुरिन्द्रियप्रकर… [illegible] (सामित्त्यादि) स्वामित्वे स्वामिन्यर्थे [illegible] भावार्थः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पातनं त्रिपातने यदा त्रियः पातनं [illegible] पातनं त्रिपातनं [illegible] [illegible] ॥ आधाकर्म [illegible] [illegible] ॥ पिं० ॥

(३) [illegible] [illegible] आधाकर्म [illegible] परम्परं गुरुणा [illegible] [illegible]

[illegible] पडिसेवइ [illegible] पुण [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

पि य आधाकर्म्म स्वयमानीय भुंक्ते स आधाकर्म्मप्रतिसेवी प्रतीत एव केवलमिह ये परेणोपनीतमाधाकर्म्म भुंजानस्य न कश्चिद्दोष इति मन्यंते तन्मतविकुट्टनार्थं परेणोपनीतस्याधाकर्म्मणो भोजने प्रतिसेवणादोषमाह–

अन्नेणाहाकम्मं उवणीयं असइ चोइओ भणइ ।
परहत्थेणंगारे कड्ढंतो जह न डज्झइ हु ॥
एवं खलु अहं सुद्धो दोसाहिं तस्स जुडउवमाए ॥
संनयत्थमजाणंतो मूढो पडिसेवणं कुणइ ॥

अन्येन साधुना भक्तादिकमाधाकर्म्म उपनीतं गृहस्थगृहादानीय समर्पितं सत् योऽश्नाति स प्रतिसेवणां करोतीति संबंधः । स चाधाकर्म्म भुंजानः केनाप्यपरेण साधुना धिगहमिह यद्य तत्रभवान् विद्वानपि संयतोऽप्याधाकर्म्म भुंजीतेति चोदितो विक्षिप्तः सन् प्रत्युत्तरं भणति यथा न मे कश्चिद्दोषः स्वयं ग्रहणात्स्यामाधाचो हि नाम स्वयमाधाकर्मगृहीत्वा भुंक्ते तस्य दोषो यस्तुपरेणोपनीतं भुंक्ते तस्य न कश्चिदथाचात्र दृष्टांतो यथा परहस्तेनांगारानाकर्षयन्न दह्यते । एवमहमप्याधाकर्म्मभोजिषु निश्चितं शुद्ध एव । दोषः पुनर्दातो यथा परस्य स्वहस्तेनांगारानाकर्षयन्न एवंकूटया उपमया अलीकेन दृष्टांतेन समयार्थं भगवत्प्रवचनोपनिषदम्–

जस्सट्ठा आरंभो पाणिवहो होइ तस्स नियमेण ।
पाणिवहे वयभंगो वयभंगे दुग्गईचेव ॥

इत्यादिरूपमजानतोऽत एव मूढः प्रतिसेवणं कुरुते तदेवमुक्तं प्रतिसेवणस्य स्वरूपम् ॥

(४) संप्रति प्रतिश्रवणस्वरूपमाह–

उवउगंमि य लोभं कम्मगाहिस्स विसरइ कट्ठा ।
आलोयए सुलद्धं भणइ भणंतस्स पडिसुणणा ॥

इह यो गुरुरुपयोगकरणवेलायां कर्मग्राहिणा आधाकर्मग्रहणाय प्रवृत्तस्य शिष्यस्य चित्तरक्षार्थं मनोऽध्यवसायावनियारणार्थं दाक्षिण्यादयुपेतो लाभं भणति लाभ इति शब्दमुच्चारयति । तथा आधाकर्म्मणि गृहस्थगृहादानीये आलोचिते । आद्भिकपदं करोटिकया हस्तमिस्थेष्टे निवेदिते सुलब्धं भोजनं जातं यद्भवद्भिर्लब्धमिति भणति । तस्य गुरोरियं भणतः प्रतिश्रवणं नाम दोषः सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् प्राकृते हि लिंगं व्यभिचारि । यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे लिंगं व्यभिचार्यपीति प्रतिश्रवणं च नामाभ्युपगमः ॥

संप्रति संवासानुमोदनयोः स्वरूपं प्रतिपादयति ।

संवासोउ पसिद्धो अणुमोयणकम्मभोयगपसंसा ।
एसिमुदाहरणाए एभो कमेण नायव्वा ॥

संवास आधाकर्म्मभोक्तृभिः सह एकत्र संवसनरूपः प्रसिद्ध एव । अनुमोदनादाधाकर्म्मभोजकप्रशंसा धन्यपुण्या सुलब्धिका एते ये इत्थं सदैव लभंते भुंजते चेत्येवं रूपा तदेवमुक्तं प्रतिसेवणादीनां चतुर्णामपि स्वरूपम् ॥

संप्रत्येतेषामेव प्रतिसेवणादीनां क्रमेण एतानि यथास्वरूपाणि उदाहरणानि वक्तव्यानि । सूत्रे च उदाहरणशब्दस्य पुंल्लिंगता प्राकृतत्वलक्षणात् । तत्र दृष्टांतरूपाणि यथास्थानि तेषां नामानि क्रमेण प्रतिपादयति ॥

पडिसेवणाए तेणा पडिसुणणाए उ रायपुत्तो उ ।
संवासंमि य पल्ली अणुमोयण रायदुट्ठेय ॥

प्रतिसेवणस्य स्तेना उदाहरणं । प्रतिश्रवणस्य तु राजपुत्रोपलक्षिताः शेषाः पुरुषाः । संवासे पल्ली पल्लीवासस्थाः वणिजः, अनुमोदनायां राजदुष्टेन घातितास्तत्प्रशंसाकारिणस्तत्र प्रथमतः प्रतिसेवणसंबंधिनं स्तेनदृष्टांतं भावयति ॥

गोणीहरणे सभूमी नेऊणं गोणिओ पडे भत्ते ।
निव्विसया परिवेसणट्ठियावि नेचाविय धेत्ते ॥

इह गाथाक्षरयोजनानुगमन्यात् स्वयमेव कर्तव्या । केवल निर्वेशका उपभोक्तारो नि पूर्वस्य विशेषकरणेनिर्वेशमात्र स्यात् तथा चोक्तं । "निर्वेश उपभोगः स्यात् गुजवा स्नाहारकारिणो" यथांव्यायवंका इत्यर्थं (वेन्य) इति गृहीत [illegible] कथानकमुच्यते । इह क्वचिद्ग्रामे बहवो [illegible] ते [illegible] [illegible] अपहृत्य निजग्रामाऽभिमुखं प्रचलिताः, गच्छतां च तेषामंतराले [illegible] विज्ञातिनाथ [illegible] [illegible] ।

जे विय परिवसंति [illegible] [illegible] ।
ते वि [illegible] [illegible] [illegible] ।

इह [illegible] ।
संप्रति प्रतिश्रवणे [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] पडिसुणणा [illegible] [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

तथाहि दर्शनमवलोकनं तच्च मनोज्ञतराधाकर्म्माहारविषयं नियमाल्लासयति । यतः कस्य नाम शङ्खकुन्दावदातो रसपाकविधाननिष्णातमहासूपकारसुसंस्कृतः शाल्याद्योदनो मनःक्षोभमुत्पादयति । गंधोऽपि सद्यस्तापितघृतादिसंबंधी नासिकेंद्रियाऽऽप्यायनशीलो बलादपि तद्भोजने श्रद्धामुपजनयति परिकथापि च विशिष्टतरद्रव्यनिष्पादितमोदकादिविषया विधीयमाना तदास्वादसंपरयाशंसाविधौ चेत् उत्साहयितुमीश्वरास्तथा दर्शनादतोऽवद्यमाधाकर्म्मभोक्तृभिः सह संवासो यतीनां दोषायेति ॥

अनुमोदनातो राजद्विष्टदृष्टांतं भावयति ।

रायारोहवराहे विभूसिउप्पाइ उ नयरमज्झे ।

धन्नाधन्नत्तिकहा वहावहो कप्पडित्ता खोला ॥

श्रीनिलयं नाम नगरं । तत्र गुणचंद्रो नाम राजा तस्य गुणवतीप्रमुखमंतःपुरं तत्रैव च पुरे सुरूपो नाम वणिक् स च निजशरीरसौंदर्यविनिर्जितमकरध्वजलावणिमा कमनीयकामिनीनामतीवकामास्पदं स्वभावतश्च परदाराभिष्वंगलालसस्ततः सोऽन्यदा राजांतःपुरसन्निवेशसमीपं गच्छन्नंतःपुरिकाभिः सस्नेहमवलोकितः तेनाप्यपवित्ता. साभिलाषमवेक्षितास्ततो जातः परस्परमनुरागः । दूतीनिवेदितप्रयोगवशेन च ताः प्रतिदिनं तेन सेवितुमारब्धाः राज्ञा च कथमप्ययं वृत्तांतो जज्ञे । ततो यदा सोऽतःपुरं प्राविशत्तदा निजपुरुषैर्ग्राहितो यैरेवाभरणैरलंकृतोऽतःपुरं प्रविवेश तैरेवाभरणैर्विभूषितो नगरमध्ये चतुष्पथे सकलजनसमक्षं विचित्रकदर्थनापुरस्सरं विनिपातितो राजा चांतःपुरविध्वंसेनातीवदूयमानस्तस्मिन् विनाशितेऽपि न कोपावेशं मुंचति । ततोहेरिकान् प्रेषयामास यथा रे दुरात्मानः ये प्रशंसंति ये वा निंदंति तान् द्वयानपि मह्यं निवेदयतेति एवंच ते प्रेषिताः कार्पटिकवेषधारिणः सर्वत्रापि नगरे परिभ्रमंति लोकाश्च तं विनाशितं दृष्ट्वा केचन ब्रुवते यथा अहो जातेन मनुष्यजन्मना अवश्यं तावन्मर्त्तव्यं । परं या अस्मादृशामधन्यानां दृष्टिपथमपि कदाचनापि नायांति ता अप्येष यथासुखं चिरकालं भुक्त्वा मृतस्तस्माद्धन्य एष इति । अपरे ब्रुवते अधन्य एष उभयलोकविरुद्धकारी स्वामिनोऽतःपुरिका हि जननीतुल्यास्ततस्तास्वप्येष संचरन् कथं प्रशंसामर्हतीति विशिष्य इति ततस्ते द्वये हेरिकैर्विदिता राज्ञो, राज्ञा च ये तस्य निन्दाकारिणस्ते मद्गुरुत्व इति कृत्वा पूजिता इतरे तु कृतांतमुखे भाविष्यंत । गाथाक्षरयोजनात्वेवं राज्ञोऽवरोधोऽन्तःपुरं तद्विषयेऽपराधो यैराऽऽभरणौ विभूषितोऽन्तःपुरे प्रविष्टस्तैरेव विभूषितो नगरमध्येऽप्यानीतः । ततः कार्पटिकवेषधारिणः खोला हेरिका राज्ञा नियुक्ताः । लोकानां च तद्विषया धन्याधन्यकथा । तनोधन्यकथाधारिणां विनाशः इतरेषां त्वविनाश इति दार्ष्टांतिकयोजनात्वेवं एके साधवस्तावदाधाकर्म्म भुंजते । तत्रापरे जल्पंति धन्या एते सुखं जीवंति अन्ये ब्रुवते धिग् तान् ये भगवत्प्रवचनप्रतिषिद्धमाहारमश्नन्ति । तत्र ये प्रशंसिनस्ते कर्म्मणा बध्यंते इतरे तु न इहांतःपुरस्थानीयमाधाकर्म्म, अन्तःपुरद्रोहकारिस्थानीया आधाकर्म्मकभोजिनः, नृपस्थानीयं ज्ञानावरणादिकं कर्म्म, मरणस्थानीयः संसारस्तत्र ये आधाकर्म्मभोक्तृप्रशंसास्ते कर्मरजोनिग्राह्याः शेषास्त्वनिर्ग्राह्याः ॥

संप्रत्यनुमोदनाप्रकारमेव दर्शयति—

साउं पज्जत्त आयरेण काले रिउक्खमं तिद्धं ।

तग्गुणविकत्थणाए अभुंजमाणे वि अणुमन्ना ॥

आधाकर्म्मभोजिन उद्दिश्य केचिदेवं वयं तावत्र कदाचनाऽपि मनोज्ञमाहारं लभामहे एते पुनः सदैव स्वादु लभन्ते तदपि च पर्याप्तं परिपूर्णं तत्राप्यादरेण बहुमानपुरस्सरं तत्रापि काले प्रस्तुतभोजनवेलायां तदपि ऋतुक्षमं शिशिरादिऋतूपयोगि तथा स्निग्धं घृतपूरादि तस्माद्धन्या अमी सुखं जीवंति। एवं तद्गुणविकत्थनया तद्गुणप्रशंसया अभुंजानेऽपि अन्यस्य वहत्यपि अनुमत्या अनुमोदनया अनुमत्या जनितो दोषोऽपि कार्ये कारणोपचारादनुमत्येत्युक्तः ततोऽयमर्थः । अभुंजानेऽप्यनुमोदनाद्वारेणाधाकर्म्मभोजिन इव दोषो भवतीति । अन्ये तद्गुणविकत्थनामेवं योजयंति आधाकर्म्मभोजिनं कोऽपि कंदर्पेणानाभोगेनेव पृच्छति साधु कच्चे त्वया भोजनं तथा पर्याप्तं तथा आदरेण भक्त्या इत्यादि तत्राप्यविरोधः तदेवमुक्तान्याधाकर्म्मणो नामानि तदुक्तौ च यदुक्तं प्राक् मूलद्वारगाथायां (आधाकम्मियनामाणि) तद्व्याख्यातं ॥ पिं० आधाक० ॥

(५) एकार्थिकानि आधाकर्म्मणः ॥

सम्प्रति एगट्ठा इत्यवयवं व्याचिख्यासुरिदमाह—

आहा अहेयकम्मे आयाहम्मेय अत्तकम्मेय ।

जहजणगा नाणत्तं अत्थेण वि पुच्छए एवं ॥

अत्र परः एवं पृच्छति यथा आधाकर्म्म १ अधःकर्म्म २ आत्मघ्नकर्म ३ आत्मकर्म ४ इत्येतेषु चतुर्षु नामसु व्यंजनेनोनात्वं विद्यते तथार्थनार्थोपेक्षयापि नानात्वमस्ति किं वा नेति पृच्छतश्चायमभिप्राय इहाधाकर्म्मादीनां नाम्नां सर्वेषामपि व्युत्पत्तिनिमित्तं पृथगुक्तं तद्यथा आधया कर्म्म आधाकर्म्म अथ साधुं चेतसि प्रणिधानपुरस्सरः पाकादिक्रियारंभो व्युत्पत्तिनिमित्तमधोऽधः कर्म अधः कर्म । अत्र विशुद्धेभ्यः संयमादिस्थानेभ्योऽधोऽधस्तरगमनं । आत्मानं हंतीत्यात्मघ्नमित्यत्र चरणाद्यात्मविनाशनपरं कर्म्म आत्मकर्म्म क्रियते इत्यात्मकर्म्म अत्र परकर्म्मण आत्मसंबंधितया करणं ततोऽत्र संशयो यथा व्युत्पत्तिनिमित्तं पृथक् पृथक् भिन्नमेवं प्रवृत्तिनिमित्तमपि पृथक् पृथक् भिन्नं यथा घटपटलकुटादिशब्दानां किं वा न यथा घटकलशकुंभादीनामिति । अत्र आह । आहेयकम्मे इत्यादिगाथा । अक्षरयोजना प्रागिव भावनीया एवं परेण प्रश्ने कृते सति शिष्यमतिप्रागल्भ्याधानाय सामान्यतो नामविषयां चतुर्भंगिकामाह—

एगट्ठएगवंजण एगट्ठा नाणवंजणं चेव ।

नाणट्ठएगं वंजण नाणट्ठा वंजणा नाणा ॥

इह नामानि जगति प्रवर्त्तमानानि कानिचिदुपकल्पंते । एकार्थानि एकव्यंजनानि१ का [illegible] नानाव्यंज [illegible]

[illegible] ह्वर्जीबिन्दु पुनर्ग-

अस्या एव चतुर्भंगिकायाः क्रमेण लौकिकनिदर्शनानि गाथाद्वयेनोपदर्शयति ।

दिट्ठं खीरं खीरं एगट्ठं एगवंजणं लोए ।
एगट्ठं बहुनामं दुद्धपओपालुखीरं च ॥
गोमहिसिअयाखीरं नाणट्ठं एगवंजणं नेयं ।
घडपडकडसगडरहा होइ पिहत्थं पिहं नामं ॥

इह सर्वत्रापि जातावेकवचनं ततोऽयमर्थः । एकार्थानि एकव्यंजनानि नामानि लोके प्रवर्त्तमानानि दृष्टानि यथा क्षीरं क्षीरमिति । इयमत्र भावना । एकत्र क्वचिद्गृहे गोदुग्धादिविषये क्षीरमिति नाम प्रवृत्तमुपलब्धं तथान्यत्रापि गोदुग्धादावेव विषये क्षीरमिति नाम प्रवर्तमानमुपलभ्यते । एवं ततोऽन्यत्र क्वचिद्गृहे गोदुग्धादिविषये क्षीरमिति नाम प्रवृत्तमुपलब्धं तथान्यत्रापि गोदुग्धादावेव विषये क्षीरमिति नाम प्रवर्तमानमुपलभ्यते एवं ततोऽप्यन्यत्र गृहांतरे ततोऽमूनि सर्वाण्यपि क्षीरं क्षीरमित्येवंरूपाणि नामान्येकार्थानि एकव्यंजनानि । तथा एकार्थानि बहूनि बहुव्यंजनरूपाणि नामानि यथा दुग्धं पयः पालु क्षीरमित्यमूनि हि नामानि सर्वाण्यपि विवक्षिते गोदुग्धादिलक्षणे कार्याभिधायितया नानापुरुषैरेककालमनेकपुरुषेण वा प्रयुज्यमानान्येकार्थानि नानाव्यंजनानि च तस्माद् द्वितीयभंगे निपतंति । नानार्थान्येकव्यंजनानि यथा गोमहिष्यजासंबंधेषु क्षीरं क्षीरमिति नामानि प्रवर्त्तमानानि । एतानि हि नामानि सर्वाण्यपि समानव्यंजनानि भिन्नभिन्नगोदुग्धमहिषीदुग्धादिरूपार्थवाचकतया भिन्नार्थानि च तत उच्यंते नानार्थान्येकव्यंजनानि । नानार्थानि [illegible] यथा घटपटकटशकटरथादीनि नामानि । तदेव [illegible] चतुर्भंगिकया निदर्शनानि ।

[illegible] चतुर्भंगिकामाधाकर्मणि यथार्थमत्र गाथाद्वयेन योजयति ।

आहाकम्माईणं होइ दुगम्मि [illegible]भंगो उ ।
आहाकम्मेति य [illegible] भंगो ॥१॥
आहाकम्म[illegible] [illegible] तइयभंगो ।
आहाकम्मा[illegible] नियमा [illegible] चरिमभंगो ॥२॥

[illegible] पुरुषैरेकेन वा काल[illegible] द्वितीया[illegible] प्रथमो [illegible] आधाकर्म[illegible] [illegible] नामानि [illegible] द्वितीयो भंगः । [illegible]

पुरुषैरेककालमेकेनैव पुरुषेण कालभेदेनोच्यमानानि आधाकर्म अधःकर्मेति नामानि [illegible] जनानीति तृतीये भंगेऽवतरंति [illegible] पुनश्चरमो भंगो नानार्थानि नानाव्यंजनानीत्येवंरूपो [illegible] धाकर्मेत्येवमादिनाम्नां सर्वेषामपि [illegible] क्षणमेतत् [illegible] यदा तु कोऽप्यशनविषये [illegible] येत्वधः कर्मेति खादिमविषये त्वात्मघ्नमिति स्वादिम[illegible] त्वात्मकर्मेति । तदामूनि नामानि नानार्थानि [illegible] चेति चरमोऽपि भंगः प्राप्यते ।

इह विवक्षिताशनादिरूपैकविषये [illegible] भूतानि नामानि [illegible]

इंदत्थं जह सद्दा पुरंदराई ओ नाइवत्तंति ।
अहकम्म आयहम्मा तह आहं नाइवत्तंते ॥

यथा इंद्रार्थं इंद्रशब्दवाच्यं [illegible] शक्र इत्येवमादयः शब्दा नातिवर्तन्ते नातिक्रामंति अधःकर्म आत्मघ्नशब्दोपलक्षणमेतत् । आत्मघ्न[illegible] आर्हति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात् । आधाकर्मार्थं क[illegible] कर्मशब्दवाच्यं नातिवर्तते यदेव येन दोषेण दुष्टमा[illegible] शब्दवाच्यं नातिवर्तते यदेव येन दोषेण दुष्टमाधाकर्म [illegible] शब्दवाच्यमोदनादि तदेव तेनैव दोषेण दुष्टमधःकर्मादि शब्दा ब्रुवते इति भावः । एतदेव भावयति । "आहाकम्मेण अहे करेइ जं हणाभूयाई । जं तं आयपमाणो परकम्मं [illegible] कुणइ " आधाकर्मणा भुज्यमानेन कृत्वा यस्माद्विशुद्धे विशुद्धतरेभ्यः संयमादिस्थानेभ्योऽवतीर्याधस्तात् करोति । तेन कारणेन तदेवाधाकर्म अधःकर्मेत्युच्यते तथा यस्मादाधाकर्मणा भुज्यमानेन कृत्वा स एव भोक्ता [illegible] मार्थतः प्राणान् द्वीन्द्रियादीन् भूतान् वनस्पतिकायानुपलक्षणमेतत् । जीवान् सत्वांश्च हंति विनाशयति । " असंजओ आरंभो पाणिवहो होइ तस्स नियमेणेति" वचनप्रामाण्यात् स्याणादींश्च घ्नन् नियमतश्चरणादिरूपमात्मानं हंति विनाशयति । जहसद्दा इत्यादिवचनात्तत आधाकर्म आत्मघ्नमित्युच्यते तथा यद्यस्मात्कारणात्तत् आधाकर्म [illegible] परस्य पाचकादेः संबंधि सत्कर्म आत्मसात्करोति [illegible] यादिकमुत्पन्नमासीत् ॥ तदात्मनापि करोति तत[illegible] कर्म आत्मकर्मेत्युच्यते तस्मादधः कर्मादीनि नामानि सर्वाण्यपि आधाकर्मशब्दार्थमतिवर्तते इति द्वितीयभंगवर्ति तदेवं मूलद्वारगाथायां एगट्ठा इत्यपि व्याख्यातं । पिं० ।

(९) आधाकर्माधिकृत्य कल्पाकल्पविधिः ।

सांप्रतमनेनाधिकृत्य कल्पाकल्पविधिर्वक्तव्यस्तत्र आधाधर्मिकमधिकृत्य प्रथमतः कल्पाकल्पविधिं गाथया प्रतिपादयति ॥

आवंति देवदत्ता गिहीव अगिहीव तेसि दाहामि ।
नो कप्पई गिहीणं दाहंति विसेसिए कप्पे ॥
पासंडीसुवि एवं मीसामीसेसु होइ विभागा ।
समणेसु [illegible] य [illegible] [illegible] न कप्पे ॥

इह यावंति [illegible] गृहे अर्थिनो वा समागतास्तावद्भ्यो [illegible] दानं विशुद्धमित्येवं [illegible] यथा [illegible]

अगृहस्था वा देवदत्तास्तेभ्यो मया भक्तादिकमुपस्कृत्य दा-तव्यं तत्रैवं संकल्पे कृते देवदत्ताख्यस्य साधोर्न क-ल्पते देवदत्तशब्देन तस्यापि संकल्पविपर्यीकृतत्वात् यदा पुनरेवं संकल्पयति यथा यावंतो गृहस्था देवदत्ता-स्तेभ्यो दातव्यमिति । तदा एवं विशेषतो निर्द्धारिते स ति तद्योग्यमुपस्कृतं देवदत्ताख्यस्य साधोः कल्पते त-स्य विवक्षितसंकल्पविपर्यीकरणाभावात् । तथा पाषंडि-ष्वपि मिश्रामिश्रेषु एवं पूर्वोक्तप्रकारेण विभाषा कर्त्त-व्या । इह सामान्यसंकल्पविषया मिश्रा उच्यंते यथा यावन्त पाषंडिनो देवदत्ता इति मिश्रसंकल्पे कृते न कल्पते । पाषंडिदेवदत्तशब्दाभ्यां देवदत्ताख्यस्य साधोः संकल्प विपर्यीकृतत्वाद्यदा पुनरमिश्रसंकल्पो यथा यावंतः स-रजस्काः पाषंडिनो देवदत्ता यदि वा यावंतः सौगता दे-वदत्ता यद्वा साधुव्यतिरेकेण सर्व्वेऽपि पाषंडिनो देवदत्ता-स्तेभ्यो दास्यामीति तदा देवदत्ताख्यस्य साधोः कल्प-ते तस्य संकल्पविपर्यीकरणाभावात् । यथा च पाषंडिषु मिश्रामिश्रेषु विभाषा कृता तथा श्रमणेष्वपि मिश्रामिश्रेषु कर्त्तव्या । श्रमणा हि शाक्यादयोऽपि भण्यंते यतो वदयति । 'निग्गंथसक्कतावसगेरुयआजीवपंचहा समणा" ततो देवं मिश्रसंकल्पो यावंत. श्रमणा देवदत्ताख्यास्तेभ्यो दास्यामीति तदा देवदत्ताख्यस्य साधोर्न कल्पते तस्य श्रमणदेवदत्तशब्दाभ्यां संकल्पविपर्यीकृतत्वात् यदा पुन-रेवममिश्रः संकल्पो यावंतः शाक्याः श्रमणा देवदत्ता यदि वा आजीवका देवदत्ता यद्वा साधुव्यतिरेकेण स-र्वे श्रमणादेवदत्तास्तेभ्यो दास्यामीति । तदा कल्पते .वि वक्षितसंकल्पविपर्यीकरणाभावात् । संयतानां तु निर्ग्रंथा-नां विसदृशनामामपि संकल्पे कृते देवदत्ताख्यादेःसाधोर्न कल्पते किमुक्तं भवति । चैत्रनाम्नोऽपि संयतस्योद्देशेन कृतं देवदत्ताख्यस्य साधोर्न कल्पते तथा भगवदाज्ञाविजृंभ-णाद्यदा पुनस्तीर्थंकरप्रत्येकबुद्धसंकल्पतो न कृतं तदा कल्पते तीर्थंकरप्रत्येकबुद्धानां संघातीतत्वेन संयममध्य-वर्त्तिभिः सहधर्मित्वात् । "संजयाणउ विसरिसनामा-णंवि न कप्पं" इति वचनाद्भावार्थपरया यावंतो देवदत्ता इत्यादौ विसदृशचैत्रादिनाम्नां साधूनां कल्पत एवेति प्रतिपादित द्रष्टव्यं तदेवमुक्तो नाम साधर्मिकमधिकृत्य कल्पविधिः ॥

संप्रतिस्थापनाद्रव्यसाधर्मिकावधिकृत्याह—

नीसमनीसावकडं ठवणा साहम्मिओ विभासा वि ।
दव्वे मयतणुभत्तं न तं तुडुच्छावि वज्जेज्जा ॥

इह कोऽपि गृहीतप्रव्रज्यस्य मृतस्य जीवतो वा पित्रादेः स्नेह-वशात्प्रतिकृतिं कारयित्वा तत्पुरतो ढौकनाय बलिं निष्पाद-यति तन्निष्पादनं च द्विधा तद्यथा निश्रया अनिश्रयाच त-च ये रजोहरणादिवेषधारिणो मत्पितृतुल्यास्तेभ्यो दास्या-मीति संकल्पान्निष्पादयति । तद्बलिनिष्पादनं निश्राकृतमु-च्यते यदात्वेवंविधःसंकल्पो न भवति किन्त्वेवमेव ढौक-नाय बलिनिष्पादयति । तदा तद्बलिनिष्पादनमनिश्राकृतमु-च्यते तथा चाह (नीसमनीसावकडं) वेदिसब्धा ततोयमर्थः । मकादिस्थापना साधर्मिकविषये । तत्र यदि निश्राकृतं तदपि च ढौकितमढौकितं वा तर्हि न कल्प-ते अनिश्राकृतं तु ढौकितमढौकितं वा कल्पते । पर तत्रापि प्रवृत्तिदोषप्रसंगयोरिति पूर्वसूरयो निषेधमाचक्षते तथा द्रव्ये द्रव्यसाधर्मिकविषये यत् मृततनुभक्तं तत्कालं मृत-स्य साधोर्या तनुस्तस्याः पुरतो ढौकनाय यद्दानादि तत्-पुत्रादिना कृतं । तत् मृततनुभक्तं तदपि द्विधा निश्राकृत-मनिश्राकृतं वा तत्र साधुभ्यो दास्यामीति संकल्पकृत नि-श्राकृतमितर त्तु स्वपित्रादिभक्तिमात्रकृतमनिश्राकृतं तत्र-यन्निश्रयाकृतं तन्निषेधति नैव कल्पते इतरत्तु अनिश्राकृतं कल्पते । तद्ग्रहणे लोके जुगुप्सा निंदा चैते यथा अहो धर्मी मिक्षवो निःस्पृहा मृततनुभक्तमपि न परिहरंतीति ततोऽविवर्जयंति तत्साधवः ॥

संप्रति क्षेत्रकालसाधर्मिकावधिकृत्याति देशेनवक्तव्य विधिमाह—

पासंडियसमणाणं गिहिनिग्गंथाण वेत्र च विभासा
जह नामेमि तदेत्र य खेत्ते काले य ना य य

यथा नास्ति नाम साधर्मिकविषये पाषंडिनां [illegible] (गिहित्ति) सूचनात् गृहस्थानि चापरा गृह[illegible] नां च विभाषा कृता । तथा क्षेत्रे काले च [illegible] तत्र चेत्सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्य साधोर्न [illegible] त्पन्नत्वेन तस्यापि संकल्पविपर्यीकरण[illegible] कल्पते तेषां संकल्पविपर्यीकरण[illegible] सौराष्ट्रदेशोत्पन्नेभ्यः पाषंडिभ्यः [illegible] सौगतेभ्यो यद्वा साधुव्यतिरेकेण [illegible] ति संकल्पस्तदा सौराष्ट्रदेशो[illegible] तस्य संकल्पाभंगीकरणादेव[illegible] दिपेनेषु न कल्पते साधुव्यतिरे[illegible] गृह गृहिषु सामान्यतः सौरा[illegible] कल्पते केवलेषु तु गृहिषु [illegible] केषु सौराष्ट्रदेशेषु वा संक[illegible] राष्ट्रदेशोत्पन्नानां वा [illegible] मिश्रे विभाषा भावि[illegible] यथा विवक्षितदिन[illegible] संकल्प विपर्यीकर[illegible] रेण भावनीयं । [illegible] व्याख्या । [illegible] समणु पदेषु [illegible] द्विगेन सह [illegible] एवं चाव[illegible] वर्द्धमा[illegible] [illegible]

प्रवचनसाधर्मिका न लिङ्गेन अविरतसम्यग्दृष्टेरारभ्य यावद्दशमीं श्रावकप्रतिमां प्रतिपन्ना ये श्रावकास्ते द्रष्टव्या इत इत्याह (दसस सिद्दगा इति) अत्र निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनामिति न्यायाद्धेतौ प्रथमा ततोऽयमर्थः यतस्ते दशमीं श्रावकप्रतिमां प्रतिपन्नाः ससिखाका शिखासहिता एवेत्यर्थः । ततस्ते प्रवचनत एव साधर्मिका भवन्ति न लिङ्गतो ये त्वेकादशीं श्रावकप्रतिमां प्रतिपन्नास्ते निःशेषोत्यादिना लिङ्गतोऽपि साधर्मिका भवन्तीति तद्विवर्जनं एतेषां चार्थाय यत् कृतं तत्साधूनां कल्पते तथा लिङ्गतः साधर्मिका न प्रवचनतो निन्हवा एतेषां प्रवचनबहिर्भूतत्वेन प्रवचनतः साधर्मिकत्वाभावात् लिङ्गं तु तेषामपि रजोहरणादिकं विद्यते इति लिङ्गतः साधर्मिका एतेषामर्थाय कृतं साधूनां कल्पते निन्हवाश्च द्विधा लोके निन्हवत्वेन ज्ञाता अज्ञाताश्च तत्र ये अज्ञातास्ते इह ग्राह्या अज्ञातानां लोकेनाधुत्वेन व्यवहरणभावतः प्रवचनातंवर्तित्वात् । इहाय भंगद्वये उदाहृते शेषमुत्तरं भंगद्वयं स्वयमेव श्रोतारो य भावन्ते । इति बुद्ध्या निर्युक्तिकृन्नोदाहृतवान् अनेनैव च [illegible] चतुर्भंगिकानामाद्यमेव भंगद्वयमुदाहरिष्यति नोत्तरं भंगद्वयं यं तु सुखावबोधाय उदाहरिष्यामः । तत्रास्यामेव प्रथमचतुर्भंगिकायां प्रवचनतः साधर्मिका [illegible] तृतीयभंगे उदाहरणं साधवः एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका वा । तत्र साधूनामर्थाय कृतं न कल्पते । श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते न प्रवचनतः साधर्मिका [illegible] तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा तेषां प्रवचन [illegible] कृतं कल्पते । द्वितीयचतुर्भंगिका-प्रवचनतः साधर्मिका न दर्शनतो दर्शनतः साधर्मिका न प्रवचनतः । प्रवचनतः साधर्मिका दर्शनतश्च । न प्रवचनतो न दर्शनत. ॥

[illegible]—

[illegible] न दंसणओ ।

[illegible] दंसणाइम्मी ॥

[illegible] न दर्शनतो विसदृशदर्शनयुक्ता [illegible] साधवः श्रावका वा [illegible] साधूनां श्रावकाणां वा [illegible] प्रवचनतः [illegible] साधूनां [illegible] दर्शनतः [illegible]

नाणचरित्ता चेवं नायव्वा होंति पवयणेणं तु ॥

यथा प्रवचनेन सह दर्शनमुक्तमेवं ज्ञानचारित्रेऽपि प्रवचनेन सह ज्ञातव्ये तद्यथा प्रवचनतः साधर्मिका न ज्ञानतः विसदृशज्ञानसहिताः साधवः श्रावका वा अत्रापि यदि साधवस्तर्हि न कल्पते अथ श्रावकास्तर्हि कल्पते ज्ञानतः साधर्मिका न प्रवचनतस्तीर्थकराः प्रत्येकबुद्धा वा समानज्ञानास्तेषामर्थाय कृतं कल्पते प्रवचनतः साधर्मिका ज्ञानतश्च साधवः श्रावका वा समानज्ञानाः । अत्र साध्वर्थं कृतं न कल्पते श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते न च प्रवचनतो नापि ज्ञानतः तीर्थकरप्रत्येकबुद्ध निह्नवास्तत्र तीर्थकराः । प्रत्येकबुद्धाश्च [illegible] वेदितव्याः । निह्नवास्तु मिथ्यादृष्टित्वादज्ञानिनः [illegible] एव एतेषां सर्वेषामप्यर्थाय कृतं कल्पते तथा [illegible] साधर्मिका न चारित्रतः साधवः श्रावकाश्च । [illegible] साधवो विसदृशचारित्रसहितावेदितव्याः श्रावकास्त्वविरतसम्यग्दृष्टीनां सर्वथा विरत्यभावेन [illegible] विरतानां तु देशचारित्रतया चारित्रतः साधर्मिकत्व[illegible] यः सुप्रतीतः साध्वर्थं चेत् कृतं कल्पते । प्रवचनतः साधर्मिकाश्चारित्रतश्च साधर्मिकं च समानचारित्रास्तेषामर्थाय कृतं न कल्पते न प्रवचनतो नापि चारित्रतस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिह्नवास्तत्र तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा [illegible] चारित्रा वेदितव्याः निन्हवास्त्वचारित्रेण एव एतेषां सर्वेषामप्यर्थाय कृतं कल्पते पंचमी चतुर्भंगिका प्रवचनतः साधर्मिकाभिग्रहतः अभिग्रहतः साधर्मिका न प्रवचनतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च न प्रवचनतोऽपि [illegible] भिग्रहतः एवं षष्ठ्यपि चतुर्भंगिका प्रवचनेऽपि [illegible] [illegible] वेदितव्या ॥

एतयोर्द्वयोरपि चतुर्भंगिकयोः प्रत्येकमाद्यभंगद्वयमुदाहरति

पवयणओसाहंमी नाभिग्गहसावगा जइणो ।

साहम्मभिग्गहेणं नो पवयणनिह्नतित्थयरोय ॥

एवं पवयणभावण एत्तो सेसाण,योज्जामि ।

प्रवचनतः साधर्मिका नाभिग्रहतः । श्रावका [illegible] विसदृशाभिग्रहसहितास्तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां । अभिग्रहेण साधर्मिका न प्रवचनेन निह्नवतीर्थकरप्रत्येकबुद्धा । एतेषां चार्थाय कृतं कल्पते प्रवचनतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च साधवः श्रावकाश्च समानाभिग्रहा [illegible] नापि श्रावकाणामर्थाय कृतं न कल्पते साधूनां न प्रवचनतो नाप्यभिग्रहतः तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिह्नवा विसदृशाभिग्रहा [illegible] निरभिग्रहा वा तेषामर्थाय कृतं कल्पते एव ([illegible]) एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण प्रवचनभावनेति [illegible] [illegible] चतुर्भंगिका भावनीया तद्यथा । प्रवचनतः [illegible] [illegible] साधवः श्रावका [illegible] श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां [illegible] साधर्मिका न प्रवचनतः निह्नवतीर्थकरप्रत्येकबुद्धा [illegible] कृतं कल्पते । प्रवचनतः साधर्मिका [illegible] [illegible] श्रावकाणां [illegible] साधूनां । न प्रवचनतो नापि [illegible]

मुदाहरणानि । (एत्तो सेसाण वोच्छामि) इत ऊर्ध्वं शेषाणां चतुर्भंगिकानामुदाहरणानि वक्ष्ये ॥

प्रतिज्ञातमेवातिदर्शने निर्वाहयति ।

लिंगाईहि वि एवं एक्केक्केण तु उवरिमाइ नेया ।
जे तत्थ उवरिल्ला ते मोत्तुं सेसए एवं ॥

लिंगाईहि वि इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया ततोऽयमर्थः एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण लिंगादिष्वपि पदेषु एकैकेन लिंगादिना पदेन उपरितनादिदर्शनज्ञानप्रभृतीनि पदानि नयेत् किमुक्तं भवति । लिंगदर्शनप्रभृतिषु पदेषु दर्शनज्ञानादिभिः पदैः सह याश्चतुर्भंगिका कृताः पूर्वोक्तानुसारेणोदाहरेत् । अतीवेदं संक्षिप्ततरमुक्तमतः संक्षेपेण विवक्षुरिदमाह (जेतत्थेत्यादि) ये अनन्ये उदाहरणापेक्षया अन्यादृशानि भवंति भंगास्तान् मुक्त्वा शेषकान् भंगकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण जानीत । इयमत्र भावना इह लिंगदर्शनयोर्ये चत्वारो भंगाः सोदाहरणा वक्ष्यंते तादृशा एव प्रायः उदाहरणापेक्षया लिंगज्ञानलिंगचरणयो-रपि भंगास्ततस्तान् मुक्त्वा लिंगदर्शनलिंगाभिग्रहादिसत्कान् भंगानुदाहरिष्यामीति । तत्र लिंगदर्शनयोरियं चतुर्भंगिका लिंगतः साधर्मिका न दर्शनतः दर्शनतः साधर्मिका न लिंगतः लिंगतोऽपि साधर्मिका दर्शनतश्च । न लिंगतो नापि दर्शनतः ॥

तत्राद्यं भंगद्वयमुदाहरति ।

लिंगेण उ साहम्मी न दंसणे वीसु दंसिज्जइ निण्हा ।
पत्तेयबुद्धतित्थंकरा य बीयंमि भंगंमि ।

लिंगेन साधर्मिका न (दंसणे) इत्यत्र तृतीयार्थे सप्तमी न दर्शनेन विष्वग्दर्शना विभिन्नदर्शना यतयो निह्नवाश्च उपलक्षणमेतद्विभिन्नदर्शना एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नाः श्रावकाश्च तत्र निह्नवा मिथ्यादृष्टित्वात् दर्शनतः साधर्मिकाः । अत्र च निह्नवानां श्रावकाणां चार्थाय कृतं कल्पते न तृतीये भंगे दर्शनतः साधर्मिका न लिंगत इत्येवंरूपे प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृत एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जाः श्रावकाश्च समानदर्शना ज्ञेयास्तेषामर्थाय कृतं कल्पते शेषभंगद्वयं वयमुदाहरामः लिंगतः साधर्मिका दर्शनतश्च समानदर्शना साधव एकादशीं प्रतिपन्नाः श्रावकाश्च । अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां न लिंगतो नापि दर्शनतो विसदृशदर्शनाः प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकरा एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जाः श्रावकाश्च तेषामर्थाय कृतं कल्पते लिंगज्ञानचतुर्भंगिकायां च लिंगतः साधर्मिका न ज्ञानतः ज्ञानतः साधर्मिका न लिंगतः लिंगतः साधर्मिका ज्ञानतश्च न लिंगतो नापि ज्ञानतः । अस्याश्चतुर्भंगिकाया आद्यभंगद्वयोदाहरणानि प्रायो लिंगदर्शनचतुर्भंगिकाद्यभंगद्वयसदृशानीति कृत्वा निर्युक्तिकृन्नोदाहरति ततो वयमेवोदाहरामः लिंगतः साधर्मिका न ज्ञानतः विभिन्नज्ञाना यतय एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका निह्नवाश्च । अत्रापि श्रावकाणां निह्नवानां चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनां ज्ञानतः साधर्मिका न लिंगतः समानज्ञानास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा एकादशीं प्रतिमावर्जाः । श्रावकाश्च तेषामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां न लिंगतो नापि ज्ञानतो विभिन्नज्ञानाः साधव एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावकाश्च अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते । लिंगचरणयोरियं चतुर्भंगिका लिंगतः साधर्मिका न चरणतः १ चरणतः साधर्मिका न लिंगतो २ लिंगतः साधर्मिकाश्चरणतश्च ३ न लिंगतो नापि चरणतः ४ अस्या अपि चतुर्भंगिकाया उदाहरणानि प्रायः पूर्वसदृशानीति कृत्वा निर्युक्तिकृत् नोदाहृतवान् ततोऽहमेवोदाहरामि लिंगतः साधर्मिका न चारित्रतो विभिन्नचारित्रा यतयः एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका निह्नवाश्च अत्र श्रावकाणां निह्नवानां चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनां चरणतः साधर्मिका न लिंगतः प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृतश्च समानचारित्रास्तेषामर्थाय कृतं साधूनां कल्पते । लिंगतः साधर्मिकाश्चरणतश्च समानचारित्रा यतयः तेषामर्थाय कृतं न कल्पते न लिंगतो नापि चरणतो विसदृशाचरणाः प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकरा एकादशप्रतिमावर्जाः श्रावकाश्च तेषामर्थाय कृतं कल्पते लिङ्गाभिग्रहयोश्चतुर्भंगिका इयं लिङ्गतः साधर्मिका नाभिग्रहतः १ अभिग्रहतः साधर्मिका न लिंगतो २ लिंगतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३ न लिंगतो नाप्यभिग्रहत ४ स्तत्राद्यं भंगद्वयमुदाहरति ।

लिंगेण उ नाभिग्गह अणभिग्गहवीसुभिग्गाही चेव ।
जइ सा गवी यभंगे पत्तेयं बुद्ध तित्थयरा ॥

लिंगेन साधर्मिका नाभिग्रहतोऽनभिग्रहा यद्वा विष्वगभिग्रहाः विभिन्नाभिग्रहाः एता यतय एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावकाश्च वेदितव्या उपलक्षणमेतत् निह्नवाश्च । अत्रापि निह्नवानां श्रावकाणां चार्थाय कृतं कल्पते । न यतीनां अभिग्रहतः साधर्मिका न लिंगत इत्येवंरूपे द्वितीये भंगे प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकराश्च तथा एकादशप्रतिमावर्जाः श्रावकाश्च समानाभिग्रहा द्रष्टव्याः । एतेषामर्थाय कृतं कल्पते लिंगतः साधर्मिकास्तु अभिग्रहतश्च समानाभिग्रहाः साधव एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावका निह्नवाश्च । अत्रापि श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां न लिंगतो नाप्यभिग्रहतश्च विसदृशाभिग्रहास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा एकादशप्रतिमावर्जाः श्रावकाः एतेषामर्थाय कृतं कल्पते लिंगभावनयोरियं चतुर्भंगिका लिंगतः साधर्मिका न भावतो भावतः साधर्मिका न लिंगतो लिंगतः साधर्मिका निह्नवाश्च । अत्र श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनामर्थाय भावनातः साधर्मिका न लिंगतः प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृत एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावकाश्च समानभावनाका एतेषामर्थाय कृतं कल्पते लिंगतः साधर्मिका भावनातश्च समानभावनाकाः साधव एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नाः श्रावका निह्नवाश्च । अत्रापि श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां न लिंगतो नापि भावनातो विसदृशभावनास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा एकादशप्रतिमावर्जाः श्रावकाः एतेषामर्थाय कृतं कल्पते, इदं च लिंगादिपदैः पंच चतुर्भंगिका उक्ताः । सम्प्रति दर्शन एव ज्ञानादिभिः सह एकैकपदेन दर्शनज्ञानयोरियं चतुर्भंगिका दर्शनतः साधर्मिका न ज्ञानतः १ ज्ञानतः साधर्मिका न दर्शनतः २ दर्शनतोऽपि साधर्मिका ज्ञानतश्च ३ । न दर्शनतो नापि ज्ञानतः ४ ॥

तत्राद्यं भंगद्वयमुदाहरति ॥

दंसणनाणे पढमो उ जइ सा गवी सु नाणी ।
एवं पि विइयभंगो विइईणे उवनन्नवेसणा ॥

चः समुच्चये प्रथमो भंगो दर्शनतः साधर्मिका न ज्ञानत इत्येवंरूपे विष्वग्ज्ञानिनो विभिन्नज्ञानाः समानदर्शना यतयः श्रावकाश्च वेदितव्याः । तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनामर्थाय कृतं । एवमेव ज्ञानतः साधर्मिका न दर्शनत इत्येवंरूपो द्वितीयभंगोऽपि ज्ञातव्यस्तत्राऽपि यतयः श्रावकाश्च वेदितव्या इत्यर्थः । केवलं विभिन्नदर्शनाः समानज्ञाना अत्र कल्प्याकल्प्यविधिं प्रागिव ज्ञानतः साधर्मिका दर्शनतश्च । समानज्ञानाः समानदर्शना यतयः श्रावकाश्च अत्रापि कल्प्याकल्प्यविधिं प्राग्वत् । ज्ञानतोऽपि दर्शनतोऽपि दर्शनतो विसदृशज्ञानदर्शनाः साधवः श्रावका निह्नवाश्च अत्र श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते । न साधूनां दर्शनचरणयोश्चतुर्भंगिका त्वियं दर्शनतः साधर्मिका न चरणतः १ चरणतः साधर्मिका न दर्शनतः २ दर्शनतोऽपि साधर्मिकाश्चरणतश्च ३ न दर्शनतो नापि चरणतः ४॥

तत्राद्यं भंगद्वयमुदाहरति–

दंसणचरणे पढमो सावगजयणो य बीयभंगो उ ।
जइणो विसरिसदंसी दंसियअभिग्गहे वोच्छं ॥

दर्शनचरणे दर्शनचरणचतुर्भंगिकायां प्रथमो भंगो दर्शनतः साधर्मिका न चरणत इत्येवंरूपः समानदर्शनाः श्रावका विसदृशचरणा यतयश्च तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनामर्थाय कृतं । द्वितीयो भङ्गः पुनश्चरणतः साधर्मिका न दर्शनत इत्येवंरूपाः सदृशदर्शनाः समानचारित्रा यतयः एतेषामर्थाय कृतं न कल्पते दर्शनतः साधर्मिकाश्चरणतश्च समानदर्शनचरणा यतयः अत्रापि न कल्पते । न दर्शनतो नापि चरणतो निह्नवा विसदृशदर्शनचरणा यतयश्च । अत्र निह्नवश्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां दर्शनाभिग्रहयोरियं चतुर्भंगिका दर्शनतः साधर्मिका नाभिग्रहतः १ अभिग्रहतः साधर्मिका न दर्शनतः २ दर्शनतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३ न दर्शनतो नाप्यभिग्रहतस्तत्राद्यं भंगद्वयं [illegible] दर्शयति दंसण इत्यादि दर्शने अभिग्रहे [illegible] यथार्थं । अतिगहनमेव निर्दिशति । "[illegible]" [illegible] विभिन्नाभिग्रहाः श्रावका यतयश्च [illegible] । साधर्मिका नाभिग्रहत इत्येवंरूपः । प्रथमो भंगः [illegible] मर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां द्वितीयेऽपि [illegible] अभिग्रहतः साधर्मिका न दर्शनत इत्येवंलक्षणः [illegible] [illegible] अभिग्रहा [illegible] । [illegible] निह्नवाश्च [illegible] । अत्र [illegible] मर्थाय कृतं कल्पते न [illegible] दर्शनतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च [illegible] दर्शनतो नाप्यभिग्रहतो विसदृशदर्शनाभिग्रहाः [illegible] निह्नवाश्च [illegible] । [illegible] चतुर्भंगिका दर्शनतः [illegible] साधर्मिका न [illegible] न दर्शनतो नापि [illegible] । [illegible]

दाहर्त्तव्या । सा चैवं दर्शनतः साधर्मिका न भावनातो विसदृशभावनाकाः समानदर्शनाः श्रावका यतयः १ भावनातः साधर्मिका न दर्शनतो विसदृशदर्शनसमानभावनाकाः साधवः श्रावका निह्नवाश्च २ दर्शनतः साधर्मिका भावनातश्च समानदर्शनभावनाकाः साधुश्रावकाः ३ न दर्शनतो न भावनातो विसदृशदर्शनभावनाकाः साधुश्रावकनिह्नवाश्च ४ । चतुर्ष्वपि भंगेषु कल्प्याकल्प्यविधिः प्रागिव तदेवं दर्शनविषया अपि चतुर्भंगिका उक्ताः संप्रति ज्ञानस्य चारित्रादिभिः सह चतुर्भंग्यास्ता अतिदेशेनाह (नाणेण विनेज्जेवं ।) यथा दर्शनेन सह चतस्रश्चतुर्भंगिका उक्ताः एवं ज्ञानेनापि सह चारित्रादीनि पदानि अधिकृत्य तिस्रश्चतुर्भंगिका भावनीयाः ता एवेदं संक्षिप्तमुक्तमतः स्पष्टं विव्रियते ज्ञानचरणयोरियं चतुर्भंगिका ज्ञानतः साधर्मिका न चरणतः १ चरणतः साधर्मिका न ज्ञानतः २ ज्ञानतोऽपि साधर्मिकाश्चरणतश्च ३ न ज्ञानतो नापि चरणतः ४ तत्र ज्ञानतः साधर्मिका न चरणतः समानज्ञानाः श्रावकाः विसदृशचरणाः समानज्ञाना यतयश्च अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां चरणतः साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञानाः समानज्ञानाश्च अत्र न कल्पते ज्ञानतः साधर्मिकाश्चरणतश्च समानज्ञानाचरणा यतयः । अत्रापि न कल्पते ज्ञानतो नापि चरणतो विसदृशज्ञानाचरणा यतयो विसदृशज्ञानाः श्रावका निह्नवाश्च । अत्र श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां । ज्ञानाभिग्रहयोरियं चतुर्भंगिका ज्ञानतः साधर्मिका नाभिग्रहतः १ अभिग्रहतः साधर्मिका न ज्ञानतः २ ज्ञानतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३ न ज्ञानतो नाप्यभिग्रहतस्तत्र ४ ज्ञानतः साधर्मिका नाभिग्रहतः समानज्ञाना विसदृशाभिग्रहाः साधुश्रावकाः अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनामभिग्रहतः साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञानाः समानाभिग्रहाः साधुश्रावकाः समानाभिग्रहा निह्नवाश्च अत्रापि श्रावकनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां ज्ञानतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च समानज्ञानाभिग्रहाः साधुश्रावकाः । अत्र कल्प्याकल्प्यविधिः प्रथमभंग इव न ज्ञानतो नाप्यभिग्रहतो विसदृशज्ञानाभिग्रहा साधुश्रावका विसदृशाभिग्रहा निह्नवाश्च अत्र द्वितीयभंग इव कल्प्याकल्प्यभावना ज्ञानभावनयोरियं चतुर्भंगिका ज्ञानतः साधर्मिका न भावनातः १ साधर्मिका न ज्ञानतः २ ज्ञानतोऽपि साधर्मिका भावनातश्च ३ न ज्ञानतो नापि भावनातस्तत्र ज्ञानतः साधर्मिका न भावनातः समानज्ञाना विसदृशभावनाकाः साधुश्रावकाः १ भावनातः साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञानाः समानभावनाकाः साधुश्रावकाः समानभावना निह्नवाश्च २ ज्ञानतः साधर्मिका भावनातश्च समानज्ञानभावनाकाः साधुश्रावकाः ३ न ज्ञानतो नापि भावनातो विसदृशभावना साधुश्रावका विसदृशज्ञानभावना निह्नवाश्च ४ । अत्र चतुर्ष्वपि भंगेषु कल्प्याकल्प्यविधिः प्रागिव तदेवं ज्ञानविषया अपि तिस्रश्चतुर्भंगिका उक्ताः । संप्रति चरणेन सह चतुर्भंगिकाद्वयं तदुदाहरणं "चरणं चरणेन वोच्छामि" । इत ऊर्ध्वं चरणेन सह द्वे चतुर्भंगिके तदुदाहरणानि वक्ष्ये तत्र चरणाभिग्रहयोरियं चतुर्भंगिका चरणतः साधर्मिका नाभिग्रहतः अभिग्रहतः साधर्मिका न चरणतः चरणतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च न चरणतो नाप्यभिग्रहतः तत्राद्यं भंगद्वयमुदा (हरति ।)

"चरणो वीसाभिग्गह पढमो बिय सा गनइणोव"।

चरणतः साधर्मिका नाभिग्रहत इत्येवंरूपः प्रथमो भंगः समानचरणा विष्वगभिग्रहा विभिन्नाभिग्रहा यतयः अत्र न कल्पते अभिग्रहतः साधर्मिका न चरणत इत्येवंरूपो-द्वितीयो भंगः समानाभिग्रहा निह्नवाः श्रावका विभिन्न-चरणा यतयश्च । अत्र श्रावकाणां निह्नवानां चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनां चरणतः साधर्मिका अभिग्रहतश्च समानाभिग्रहाश्चरणा यतयः अत्र न कल्पते न चरणतो नाप्यभिग्रहतः सदृशाभिग्रहचरणाः साधयो विसदृशाभि-ग्रहाः श्रावका निह्नवाश्च । अत्र कल्प्याकल्प्यभावना द्विती-यभंग इव चरणभावनयोरियं चतुर्भंगिका चरणतः साधर्मि-का न भावनातः १ चरणतः साधर्मिका भावनातः २ भावनातः साधर्मिका न चरणतः ३ न चरणतो नापि भावनातः ४ अस्या उ-दाहरणान्यतिदेशत आह "एवं तु भावणे सु वि" यथा चरणेन सिहाभिग्रहे उदाहृतमेवं भावनयाप्युदाहर्तव्य तथैव चरणतः साधर्मिका न भावनातः समानचरणा विभिन्नभावा यतयः १ भावनातः साधर्मिका न चरणतः समानभावना निह्नवाः श्रावका विभिन्नचरणा यतयश्च २ चरणतः साध-र्मिका भावनातश्च समानचरणभावना यतयः ३ न चरणतो नापि भावनातः विसदृशचरणभावनाः साधवो विसदृश-भावनाः श्रावका निह्नवाश्च ४ अत्र चतुर्ष्वपि भंगेषु कल्प्या-कल्प्यविधिः प्रागिव तदेवं चरणविषये अपि द्वे चतुर्भंगिके उक्ते संप्रत्यभिग्रहभावनयोश्चतुर्भंगिकां वक्तुकाम आह । "चोयालं दोण्हंति भाणियो" इत उर्द्ध द्वयोरंतिमयोरभिग्रह-भावनालक्षणयोः पदयोश्चतुर्भंगिकामुदाहरणतो वक्ष्ये तत्र तयोरियं चतुर्भंगिका अभिग्रहतः साधर्मिका न भाव-नातः १ भावनातः साधर्मिका नाभिग्रहतः २ भावनातः सा-धर्मिका अभिग्रहतश्च ३ नाभिग्रहतो नापि भावनात ४ अत्र भागद्वयमुदाजिहीर्षुराह । "जइणो साधगनिण्हयपढमे बीए य हुंति भंगे य" । अभिग्रहतः साधर्मिका न भावनात इत्येवं-रूपे प्रथमे भंगे भावनातः साधर्मिका नाभिग्रहत इत्येवं-रूपे द्वितीये च भंगे यतयः श्रावका निह्नवाश्च भवंति केवलं प्रथमभंगे समानाभिग्रहा विसदृशभावना वेदितव्याः द्वितीयभंगे पुनः समानभावना विसदृशाभिग्रहा. अभिग्र-हतः साधर्मिका भावनातश्च समानभावनाभिग्रहाः साधु-श्रावका निह्नवाभिग्रहतो नापि भावनातो विसदृशभावना-भिग्रहाः साधुश्रावका निह्नवाः । अत्र चतुर्ष्वपि भंगेषु श्राव-कनिह्नवानामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनामिति तदेवमुक्ता एकोनविंशतिरपि चतुर्भंगिकाः ॥

(७) तीर्थंकरस्य आधाकर्मभोजित्वम् ।

संप्रति सामान्यकेवलिनं तीर्थकरं चाधिकृत्य कल्प्याकल्प्य विधिमभिधित्सुराह "केवलनाणे तित्थंकरस्स णो कप्पइ कयंतु" केवलज्ञाने केवलज्ञानिनः सामान्यसाधोरुत्पन्नकेवलज्ञानस्य तीर्थकरप्रत्येकबुद्धयज्ञानां इतरसाधूनामित्यर्थः । तीर्थ-करस्य तीर्थंकरमहत्तामुपलक्षणं तेन प्रत्येकबुद्धस्य चार्थाय कृतं यथायथं कल्पते तु शब्दस्यानुक्तार्थसमुच्चयार्थत्वात् कल्पते च । इयमत्र भावना तीर्थंकरप्रत्येकबुद्धवर्जशेषसा-धूनामर्थाय कृतं न कल्पते । तीर्थंकरप्रत्येकबुद्धानां स्वार्थाय कृतं कल्पते तथा हि तीर्थंकरनिर्मितं सुरैः समवसरणं तत्र साधूनां देवानामर्थाय प्रयुक्तमनुपभोजनादि कल्पते । एवं प्रकारापि एवं प्रत्येकबुद्धस्यापि ।

संप्रति यानाश्रित्य पूर्वोक्ता भंगाः संभवंति स्म तान् प्रति-पादयति—

पत्तेयबुद्धनिण्हव उवासए केवली य आसज्ज ।
खइयाइयए भावे पडुच्च भंगे उ जोएज्जा ॥

प्रत्येकबुद्धान् निह्नवान् उपासकान् श्रावकान् केवलिनस्तीर्थ-करान् अपिशब्दात्केवलसाधूनाश्रित्य तथा क्षायिकादीन् भावा-न् क्षायिक क्षायोपशमिकानि दर्शनानि च शब्दात् क्षायिकज्ञानादि ज्ञानानि चरणानि अभिग्रहान् भावनाश्च प्रतीत्य भंगान् योजयेत् च तथैव योजिताः ।

तत्र प्रथमचतुर्भंगिकां प्रवचनलिंगविषयामधिकृत्य विशेष-तः कल्प्याकल्प्यविधिमाह—

तत्थ उ तइओ भंगो तत्थ न कप्पंति सेसए भयणा ।
तित्थंकरकेवलिणो जइकप्पं नो य सेसाणं ॥

यत्र साधर्मिके तृतीयो भंगः प्रवचनतः साधर्मिका लि-गतश्चेत्येवंरूपस्तत्र न कल्पते यतः प्रवचनतो लिंगतश्च साधर्मिकाः प्रत्येकबुद्धतीर्थकरवर्जा यतयस्तेषामर्था-र्थाय कृतं न कल्पते । द्वितीयोऽनुक्ताद्युक्तार्थः स च श्राव-कस्य एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्नस्य तृतीयभंगमाश्रित्याऽस्य र्थाय कृतं कल्पते इति चतुर्थिकानां [illegible] प्रतिमां प्रतिपन्नः साधुवत्स इति तस्यार्थाय कृतं न क-ल्पते । तदुक्तं [illegible] [illegible] हि [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible] न कप्पइ [illegible]-कप्पइत्ति" । इह [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तिपन्नाः श्रावका एव [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] ४ [illegible] वि कल्पना [illegible] [illegible] । [illegible]-धिकृत्य सामान्यतः [illegible] ([illegible]) [illegible] दाहरणोपन्यासार्थः । तीर्थंकर[illegible] कृतं कल्प-ते इह तीर्थंकर [illegible] [illegible] [illegible] भूमयस्येव प्रतीतो भवति । [illegible] च तीर्थंकरस्यार्थाय कृतं कल्पते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दुमस्थावस्थायामपि तीर्थंकरत्वेन प्रतीतो भवति । [illegible] स्याद्मस्थावस्थायां [illegible] कृतं कल्पते तीर्थंकरस्यैव च प्रत्येकबुद्धानामुपलक्षणं [illegible] [illegible] कृतं कल्पते ([illegible]) [illegible] कृतं न कल्प-ते इदं च सामान्यत उक्तं । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] कृतं कल्पते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कृतं न कल्पते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] साधर्मिका न प्रवचनतः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कृतं कल्पते । [illegible] न प्रवचनतो न [illegible] [illegible] कृतं कल्पते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] म च [illegible] दर्शितः सर्वथाप्य- [illegible] यदि तीर्थकराः प्रत्येकबुद्धा [illegible] कल्पते । [illegible] न कल्पते [illegible] मूलद्वारगाथायां [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]—

[illegible] ॥

[illegible] न मेमेंसु ॥

[illegible] सोऽपि च [illegible] भवति सोऽपि च सा- [illegible] लिङ्गतः [illegible] न प्रवचनतः [illegible] लिङ्गतः प्रवचन- [illegible] तदेतदाधाकर्म मे- [illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

सामाभिष्ठितार्थः ततः [illegible] च दोरमापद्यते अपि च जीवमुपजीवनीता चिता पूजेत्येवंलक्षणं कल्पमनुपदर्शयितुं [illegible] गाथायां प्रकारे लाक्षणिकः। [illegible] करस्य तत्प्रतिमाया वा निमित्तं [illegible] तीनां कल्पते उच्यते ।

सा[illegible] न सत्था तस्स कय तेण कप्पई जइणं ।

जं पुण पडिमाण कयं कस्स कहा का अजीवत्ते ॥

शास्ता तीर्थकरः साधर्मिको लिङ्गतः प्रवचनतोऽपि [illegible] तस्य लिङ्गमस्य भगवतो नास्ति तथा [illegible] लिङ्गतः साधर्मिकः प्रवचनतोऽपि साधर्मिकः [illegible] यद्यनुवर्ण [illegible] भवति "पवयण [illegible]" इति वचनात् भगवांश्च तत्प्रवर्तकतया न तदन्तर्वर्ती [illegible] तु वर्णस्यापि [illegible] ततो न प्रवचनतोऽपि [illegible] इत्यतस्तस्य तीर्थकरस्यार्थाय कृतं यतीनां कल्पते [illegible] प्रतिमानामर्थाय कृते तस्य का कथा का वार्ता [illegible] ल्पते पुनः इत्याह जीवमुद्दिश्य यदि [illegible] मे भवति (जीवउद्दिस्सकडं इति) [illegible] जीवरहितप्रतिमानां नास्तीति ॥

अथ वसतिविषयमाधाकर्म दर्शयति-

[illegible] ओसरणमंडवा [illegible] वा ।

[illegible] भूमीकम्मे निगंथेतो अणुमई दोसा ॥

(ओसरणे) समवसरणे बहवः संयताः [illegible] भावका धर्मश्रद्धया [illegible] [illegible] ये समवसरणपर्यन्ता [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

तान्येव दर्शयति ॥

संघस्स पुरिमपज्झिम समणेण चेव समणीणं ।
चउण्हं उवस्सयणं कायव्वा मग्गणा होति ॥

आधाकर्मकारी सामान्येन विशेषेण वा संघस्योद्देशं कुर्या-त् । तत्र सामान्येनाविशेषितं संघमुद्दिशति । विशेषेण तु पूर्वं वा मध्यमं वा पश्चिमं वा संघं चेतसि प्रणिधत्ते श्रमणानामप्योघतो विभागतश्च निर्देशं करोति तत्रोघतोऽविशेषितश्रमणानां विभागतः पंचयामिकश्रमणानां चतुर्यामिकश्रमणानाम् एवं श्रमणीनामपि वक्तव्यं तथा चतुर्णामुपाश्रयाणामप्येवमेव सामान्येन विशेषेण च मार्गणा कर्तव्या भवति । तत्र चत्वार उपाश्रया इमे पंचयामिकानां श्रमणानामुपाश्रयमुद्दिशतीत्येकः पंचयामिकानामेव श्रमणीनां द्वितीयः ॥

एवं चतुर्यामिकश्रमणश्रमणीनामप्येवं भावयति ॥

संघं समुद्दिसिता पढमो बितिउयसमणसमणीओ ।
ततिओ ओवस्सए खलु चउत्थओ एगपुरिसस्स ॥

आधाकर्मकारी प्रथमो दानश्राद्धादिः संघसामान्येन विशेषेण वा समुद्दिश्याधाकर्म करोति । द्वितीयःश्रमणश्रमणी प्रतिघाय करोति तृतीय उपाश्रयानुद्दिश्य करोति चतुर्थं एकपुरुषस्योद्देशं कृत्वा करोति ॥

(८)अत्र यथाक्रमं द्वाविंशतिजिनेषु कल्पाकल्पविधिमाह—

जति सव्वं उद्दिसिउं संघं कारेति दोण्ह वि ण कप्पे ।
अहवा सव्वे समणा समणी वा तत्थ वि तहेव ॥

दीत्यभ्युपगमे यदि नाम ऋषभस्वामिनोऽजितस्वामिनश्च तीर्थमेकत्र मिलितं भवति पार्श्वस्वामिवर्द्धमानस्वामिनोर्वा तीर्थं मिलितं यदा प्राप्यते तदा तत्कालमंगीकृत्यायं विधिरभिधीयते सर्वमपि संघं सामान्येनोद्दिश्य यदाधाकर्म करोति । यद्वा द्वयोरपि पंचयामिकचतुर्यामिकसंघयोर्न कल्पते । अथ सर्वान् श्रमणान् सामान्येनोद्दिशति । ततस्तत्रापि श्रमणानामपि सामान्येनोद्दिशति । ततस्तत्रापि श्रमणानामपि सामान्येनोद्देशेन तथैव सर्वेषामपि पंचयामिकानां चतुर्यामिकानां न कल्पते । एवं श्रमणीनामपि सामान्येनोद्देशेन सर्वासामकल्प्य ॥

अथ विभागोद्देशे विधिमाह—

जं पुण पुरिसं संघं उद्दिसती माज्झिमस्स नो कप्पो ।
माज्झिमउद्दिट्ठे पुण दोण्हं पि अकप्पियं होति ॥

यदि पुन. पूर्वमृषभस्वामिसत्कं संघमुद्दिशति ततो मध्यमस्याजितस्वामिसंघस्य कल्पते अथ मध्यमसंघमुद्दिशति तदा द्वयोरपि पूर्वमध्यमसंघयोरकल्प्यं भवति एवं पश्चिमतीर्थंकरसत्कसंघमुद्दिश्य कृतं मध्यमस्य कल्पते । मध्यमस्य कृतं द्वयोरपि न कल्पते ।

एमेव समणवग्गो समणीवग्गो य पुव्वमुद्दिट्ठे ।
मज्झिमगाणं कप्पे तेसिं कडं दोण्ह वि ण कप्पं ॥

एवमेव श्रमणवर्गे श्रमणीवर्गे यत्पूर्वेषामृषभस्वामिसंबंधिनां श्रमणानां श्रमणीनां वा यदुद्दिश्यमुद्दिश्य कृतं [illegible] श्रमणश्रमणीनां कल्पते । तेषां मध्यमानामपि पूर्वमध्यमानां साधुसाध्वीनां न कल्पते [illegible] मध्यमानामपि वक्तव्यं ।

अथैकपुरुषोद्देशे विधिमाह—

पुरिमाणं एक्कस्स वि कयं तु सव्वेसि पुरिमचरमाण ।
ण विकप्पेठवणामेचगहणं तहिं नात्थि ॥

पूर्वेषामृषभस्वामिसत्कानामेकस्यापि पुरुषस्यार्थाय कृतं सर्वेषामपि पूर्वपश्चिमानामकल्प्यं । पश्चिमानामप्येकस्यार्थाय कृतं सर्वेषां पूर्वपश्चिमानामकल्प्यं एतच्च स्थापनामात्रं प्ररूपणामात्रं संज्ञाविज्ञानार्थं क्रियते बहुकालान्तरत्वेन पूर्वपश्चिमसाधूनां एकत्रासंभवात् तत्र परस्परं ग्रहणं नास्ति न घटते मध्यमानां तु यदि सामान्येनैकं साधुमुद्दिश्य कृतं तत एकेन गृहविशेषाणां कल्पते अथ किमप्येकं विशेष्य कृत ततस्तस्यैवाकल्प्यं शेषाणां सर्वेषामपि कल्प्यं पूर्वपश्चिमानां तु सर्वेषामपि तत्र कल्पते ॥

अथोपाश्रयोद्देशे विधिमाह ।

एवमुपस्सयपुरिसे उद्दिट्ठगतं तु पच्छिमा मुंने ।
माज्झिमतव्वज्जाणं कप्पे उद्दिट्ठसमपुव्वो ॥

एवं यदि सामान्येनोपाश्रयाणामुद्देशं करोति तदा सर्वेषामकल्प्यं अथ पूर्वेषां मध्ये तीर्थंकरसाधूनामुपाश्रयानुद्दिशति ततस्तदर्थमुद्दिष्टं पश्चिमा उपलक्षणात्पूर्वे वा साधवः सर्वेऽपि न भुंजते मध्यमानां पुनः कल्पनीय । अथ मध्यमसाधूनामुपाश्रयान् सर्वानुद्दिश्य करोति ततो मध्यमानां पूर्वपश्चिमानां सर्वेषामकल्प्यं अथ क्रियत एव मध्यमोपाश्रयानुद्दिशाति ततस्तद्वर्जानांतेपूपाश्रयेषु ये श्रमणास्तान् वर्जयित्वा शेषाणां मध्यमश्रमणश्रमणीनां कल्पते । (उद्दिट्ठसमपुव्वत्ति) पूर्वं साधवः ऋषभस्वामिसत्का भण्यते ते उद्दिष्टसमये साधुमुद्दिश्य कृतं तत्तुल्याः एवमुद्दिश्य कृतं सर्वेषामकल्पनीयमिति भावः एवं तावत्पूर्वेषां मध्यमानां च भणितं ॥

अथ मध्यमानां पश्चिमानांचाभिधीयते ।

सव्वे समणासमणी मज्झिमगा चेव पच्छिमा चेव ।
मज्झिमगसमणसमणी पच्छिमगा समणसमणीनो ॥

सर्वेषु श्रमणः श्रमण्यो वा यदोद्दिश्यंते तदा सर्वेषामकल्पं (मज्झिमगा चेवेत्ति) मध्यमध्यमश्रमणाः श्रमण्यो वा उद्दिष्टास्ततो मध्यमानां पश्चिमानां च सर्वेषामकल्प्यं (पश्चिमाचेवेत्ति) पश्चिमानां श्रमणश्रमणीनामुद्दिष्टे तेषां सर्वेषामकल्पं मध्यमानां कल्पं मध्यमश्रमणानामुद्दिष्टे मध्यमसाध्वीनां कल्पते मध्यमश्रमणीनामुद्दिष्टे मध्यमसाधूनां कल्पते पश्चिमश्रमणानामुद्दिष्टे पश्चिमसाधुसाध्वीनां न कल्पते मध्यमानामुभयेषामपि कल्पते एवं पश्चिमश्रमणीनामप्युद्दिष्टे वक्तव्यं ।

उवस्सयगणियविभाव ओ उक्खगमराचं कन्नुराय ।
मज्झिमग उज्जुपण्णापन्नासण्णादगागमणं ॥

अथोपाश्रयेषु साधून् गणितविभाजितान् करोति [illegible] [illegible] पंचादिसंख्याकानां दातव्यं विभाजिता अनु- [illegible] इति मनोऽन्कीर्तनेन निर्धारिताः अत्र चतुर्णां [illegible] [illegible] विभाजिता कति ? गणिता न [illegible]
[illegible] न गणिता ? गणि[illegible] ॥

प्रथमभंगे मध्यमानां गच्छितविभाजितानामेवाकल्प्यं शेषाणां कल्पते द्वितीयभंगे यावत् प्रमाणैर्न गृहीतं भवेत्सर्वेषामकल्प्यं । गच्छितप्रमाणैर्गृहीते मध्यमानां शेषाणां कल्प्यं तृतीयभंगे यावंतः सदृशानामानस्तेषां सर्वेषामकल्प्यं शेषाणां कल्प्यं चतुर्थभंगे सर्वेषामकल्प्यं पूर्वप्रभिन्नानां तु सर्वेष्वपि भंगेषु न कल्पते ॥ पिं० ॥

(९) अशनादिषु आधाकर्मसंभवः ॥

संप्रति किमाधाकर्मेति व्याचिख्यासुराह–

किं आहाकम्मंति पुच्छिए तस्स रूवकहणत्थं ।
संभवदंसणत्थं च तस्स असणाइयं गुरू भणइ ॥

किं तदाधाकर्मेति शिष्येण पृष्टे तत्स्वरूपकथनार्थं । तस्याधाकर्मणः संभवदर्शनार्थं च अशनादिकमशनपानखादिमस्वादिमं गुरुर्भणति इयमत्र भावना किंस्वरूपमाधाकर्म अशनादावेव आधाकर्मणः संभवस्ततो गुरुः किमाधाकर्मेति पृष्टः सन् अशनादिकमेव यकि तथा च शय्यंभवसूरिपादाः अपि दर्शयन् पिंडैषणाध्ययने अशनादिकमभिधत्ते तद्यथा "असणं पाणगं चेव खाइमं साइमं तहा । जं जाणे [illegible] ॥" [illegible] "सालीमाई अ[illegible]" [illegible] कूपवापीतडागादौ [illegible] ॥

[illegible]

साध्वर्थं प्रारब्धत्वाश्निष्ठितत्वाच्च । तृतीये तु पूर्वं न साधुनिमित्तं [illegible] मित्तं निष्ठां नीता निष्ठा च प्रधानेति [illegible] माधाकर्मस्वरूपं उक्तं ॥ पिं० ॥

आधाकर्मणा उत्पत्तिर्बृहत्कल्पे यथा–

सालीघय गुलगोरसनवेसु वल्लीफलेसु जातेसु ।
पुण्णट्ठकरणसड्ढा आहाकम्मे णिमंतणता ॥

कस्यापि दानरुचेरभिगमश्राद्धस्य वा नवः शालिसंभारः समायातस्ततः स चिंतयति पूर्वं यतीनामदत्त्वा ना परिभोक्तुं न युक्त इति परिभाव्याधाकर्म [illegible] पये घृते गुडे गोरसे नवेषु वा तुंब्यादिवल्लीफलेषु पुण्यार्थं दानरुचिः श्राद्धः (करोति) आधाकर्म साधूनां निमंत्रणं कुर्यात्–बृह० भा० ३ उ० ॥

निशीथचूर्णौ सम्भवभेदाश्च प्रदर्शिता यथा–[illegible] "तस्स आहाकम्मस्स कहं संभवो हवेज्ज [illegible]"

सालीघयगुलगोरस नवेसु वल्लीफलेसु जातेसु ।
पुण्णट्ठदाणसड्ढा आहाकम्मे णिमंतणया ॥ ५७ ॥
आहाकम्मे तिविहे आहारे उवधि वसहिमादीसु ।
आहाए वा कम्मं चउव्विधं होति असणादी ॥ ५८ ॥

कस्सति दाणरुइणो अभिगमसड्ढस्स [illegible] य पवेसितो ताहे दाणसड्ढो चिंतेति पुव्वं [illegible] उं पच्छा अप्पणा परिभोगं करेमित्ति [illegible] रेज्ज अहा सालीए घयं घतगुडे गोरसे वा नवेसु तुंब्यादियवल्लिफलेसु जातेसु पुण णिमित्तं [illegible] वा आहाकम्मं काउं साहुणो णिमंतेज्ज [illegible] हाकम्मस्स इमे दोसा आहा कम्मं तिविधं आहारे [illegible] सद्दो य आदिसद्दो [illegible] भेदप्रदर्शनार्थः । [illegible] प्रदर्शनार्थं वा आहाए कम्मं चउव्विधं असणादि [illegible]

उवही आहाकम्मं वत्थे पाए होति नायव्वे ।
वत्थे पंचविहं पुण तिविहं पुण होति पातंमि ॥ ५९ ॥

उवधी आहा कम्मं दुविधं वत्थे पादे य [illegible] पंचविहं जंगियभंगिय साणिय पोत्तय तिरीडपट्टं [illegible] तिविहं लाउयदारुयमट्टियापादं [illegible] चेयत् ॥ नि० चू० ॥

[illegible] अशनादिरूपस्याधाकर्मणः [illegible] कथानकं रूपकद्वंद्वकमाह ॥ पिं० ॥

कोरव वणग्गामे वणहीरमणे [illegible] ।
[illegible] करणा ॥
[illegible] तु नत्थि [illegible] ।
[illegible] परिभोगस्स निव्वत्तिंसु ॥
[illegible] भत्तं वा [illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
हिन्ने वा [illegible] देति देति [illegible] वा इमे ॥
[illegible] ।

मज्झयपइस्स मरणं दियरस्स मे मया भज्जा ॥
चाउलोदगंपि से देहि सालीआयामकंजियं ।
किमेयंति कयं नाउं वज्जं नन्नं वयंति वा ॥

इह संकुलो नाम ग्रामस्तत्र जिनदत्तनामा श्रावकस्तस्य भार्या जिनमतिस्तत्र च ग्रामे कोद्रवरालकाश्च प्राचुर्येणोत्पद्यंते । इति तेषामेव कूरं गृहे भिक्षार्थमटंतः साधवो लभंते वसतिरपि स्त्रीपशुपंडकविवर्जिता समभूतलादिगुणैर्रमणीया कल्पनीया च प्राप्यते स्वाध्यायोऽपि तत्र वसतामविघ्नमभिवर्द्धते केवलं शाल्योदनो न प्राप्यत इति न केचनापि सूरयो भरेण तत्रावतिष्ठंते अन्यदा च संकुलग्रामेऽप्यासन्ने भद्रिलाभिधाने ग्रामे कचित् सूरयः समाजग्मुः तैश्च संकुलग्रामे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय साधवः प्रेष्यंते साधवोऽपि तत्रागत्य यथागमं जिनदत्तस्य पार्श्वे वसतिमयाचिषत । जिनदत्तेनापि च साधुदर्शनसमुच्छलितप्रमोदभरसमुद्भिन्नरोमांचकंचुकितगात्रेण तेभ्यो वसतिः कल्पनीया उपादेशि । साधवश्च तत्र स्थिता यथाविधि साधून् वंदित्वा । महत्तरं साधुमपृच्छत् भगवन् रुचितमिदं युष्मभ्यं क्षेत्रं सूरयोऽत्र निजसमागमेनास्माकं प्रसादमाधास्यंति । ततः स ज्येष्ठः साधुरवादीत् । वर्तमानयोगेन ततो ज्ञातं जिनदत्तेन यथा न रुचितमिदमेतेभ्यः क्षेत्रमिति चिंतितं च । अन्येऽपि साधवोऽत्र समागच्छंति परमं केचिदवतिष्ठन्ते । तन्न जानामि किमत्र कारणमिति ततः कारणपरिज्ञानाय तेषां साधूनामन्यतमं कमपि साधुमृजुं ज्ञात्वा पप्रच्छ । स च यथावस्थितमुक्तवान् यथात्र सर्वेऽपि गुणा विद्यंते गच्छस्यापि योग्यमिदं क्षेत्रं केवलमत्राचार्यस्य प्रायोग्यः शाल्योदनो न लभ्यते इति नावस्थीयते । तत एवं कारणं परिज्ञाय तेन जिनदत्तश्रावकेण परस्माद् ग्रामात् शालिबीजमानीय निजग्रामक्षेत्रभूमिषु वापितं ततः संपन्नो भूयान् शालिरन्यदा च यथाविहारक्रमं ते चान्ये वा साधवः समायासिषुः श्रावकश्च चिंतयामास यथैतेभ्यो मया शाल्योदनो दातव्यो येन सूरीणामिदं योग्यं क्षेत्रमिति परिभाव्य साधवोऽमी सूरीनत्रानयंति । तत्र यदि निजगृह एव दास्यामि ततोऽन्येषु गृहेषु कोद्रवरालकं कूरं लभमानानामेतेषामाधाकर्मशंकोत्पत्स्यते तस्मात् सर्वेष्वपि स्वजनगृहेषु शालिं प्रेषयामीति तथैव च कृतं स्वजनांश्चोक्तवान् यथा स्वयमप्यमुं शालिं पक्त्वा भुंजध्वं साधुभ्योऽपि च दद्यात एवं च वृत्तांतं सर्वोऽपि बालादिभिरवजग्मे साधवश्च भिक्षामटंतो यथागममेषणासमितिसमिता बालादीनामुक्तानि शृण्वंति । तत्र कोऽपि बालको वक्ति एते ते साधवो येषामर्थाय गृहे गृहे शाल्योदनो निरपादि अन्यो भाषते साधुसंबन्धी शाल्योदनो मह्यं जनन्या ददे दासी वा कचिदेवं भाषते दत्तः परकीयः शाल्योदनः संप्रत्यात्मीयं किमपि ददामि गृहनायकोऽपि ब्रूते दत्तः शाल्योदनः परकीयः संप्रत्यात्मीयं किमपि देहि बालकोऽपि कोऽपि कोऽप्यनभिज्ञो जननी ब्रूते मम साधुसम्बन्धिनं शाल्योदनं देहीति । अन्यस्त्वीर्ष्यालुः सहर्षं भाषते । अहो यक्षोपकार्याद्यपनस्माकं संपन्नं । इह यदवसरे अवसरानुरूपं पतति सा यक्षोपकार्यादिमिषु- क्ष्यते ततः स एवाह येनाभक्तं अभावायेऽस्माकं शालि भक्तमुदपादि अत्रैवार्थे स धर्मोपदेशे दृष्टान्तमुदाहरति । गुर- ग्रामे यशोधराभिधाना काचिदाभीरी तस्या योगराजो नाम भर्ता वत्सराजो नाम देवरः तस्य भार्या योधनी अन्यदा च मरणपर्यवसानो जीवलोको मरणे चानियतहेतुकमनियतकालमिति योधनीयोगराजौ समकालं मरणमुपगतौ ततो यशोधरा देवरं वत्सराजमयाचत तव भार्योऽहं भाविनीति देवरोऽपि च ममापि भार्या न विद्यते । इति विचिंत्य प्रतिपन्नवान् ततः सा चिंतयामास । अहो अवसरे अवसरपतितमस्माकमजायत यस्मिन्नेवावसरे मम पतिः पंचत्वमुपागमत् तस्मिन्नेवावसरे मम देवरस्यापि भार्या मृत्युमगच्छत् ततोऽहं देवरेण भार्यात्वेन प्रतिपन्ना । अन्यथा न प्रतिपद्येत तथा कोऽपि बालको जननीमाचष्टे मातः शालितंदुलोदकमपि साधुभ्यो देहि अन्यस्त्वाह शालिकांजिकं तत एवमादीनि बालादिजनजल्पितानि श्रुत्वा किमेतदिति पृच्छंति । पृष्टे च सति ऋजवस्ते यथावत् कथितवंतो यथा युष्माकमर्थायेदं कृतमिति ये तु मायाविनः श्रावकेण वा तथा प्रज्ञापितास्ते न कथयंति केवलं परस्परं निरीक्षंते तत एव कृतमिदमाधाकर्मेति परिज्ञाय तानि सर्वाण्यपि गृहाणि परिहृत्याऽन्येषु भिक्षार्थमटंति स्म ये च तत्र निर्वहंति स्म ते तत्रानिर्वहंतः प्रत्यासन्ने ग्रामे भिक्षार्थमगच्छन् । एवमन्यत्राप्याधाकर्म संभवति तथं बालादिजल्पितादिभिर्लिंगैरवगम्य कथानकोक्तसाधुभिरिव निपुणो भिक्षुवर्गसमाधिच्छुना परिहर्तव्यं । सूत्रे तु अवयवमपि सुगमं न वरं (कूवणाति) गोपथं (परिमावणाति) गृहे परिभाजनं (से इति) एतेभ्यः (अवयंति) अन्यं ग्रामं तदेवमुक्तोऽशनस्याधाकर्मण- संभवः ॥

संप्रति पानस्याह-

लोणागपदोदए एवं खणित्तु महुरोदगं दए ।
एण अन्थ एताव जाव साहुत्ति आगया ॥

यथा अशनस्याधाकर्मकथानकमुखेन संभव उक्तस्तथा पानस्याप्याधाकर्मणो वेदितव्यः । कथानकमपि तदेव केवलमयं विशेषः कस्मिंश्चिद्ग्रामे सर्वेऽपि कूपाः क्षारोदका आसन् क्षारोदका नाम लवणोदका विद्यंते । [illegible] क्षारजलास्तथा सति ग्रामस्याप्यवसर [illegible] नु लवणवर्षे क्षेत्रे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय साधवः [illegible] परिभावयंति स्म च यथागमं सकलमपि क्षेत्रं [illegible] स्मिन् वासिना श्रावकेण [illegible] नावतिष्ठन्ते ततस्तन्मध्यवर्ती कोऽपि ऋजुको [illegible] रया पृष्टः स च यथावस्थितं तस्मै [illegible] विद्यंते सर्वेऽप्यत्र गुणाः केवलं क्षारोदकमिति नावतिष्ठन्ते ततो गतेषु तेषु स मधुरोदकं कूपं खानितवान् । [illegible] पित्वा लोकप्रवृत्तिजनकपापभयात् [illegible] मुखं कृत्वा तावदास्ते यावत् साधवः समागताः [illegible] च साधुषु मा मम गृहे केवलं आधाकर्मिक [illegible] गृहं तन्मधुरोदकं भाजितवान् । [illegible] साधवो बालादीनामुल्लापमाकर्ण्य [illegible] ज्ञाय तं ग्रामं परिहृतवन्त एवमन्यत्रापि [illegible] कथानकोक्तमाधव इव परिहर्तव्यमिति सूत्र [illegible] ॥

नय आहाय मुवहिया निवत्तयई रविच्छायं ॥

इह छाया तथाभूतगतिवशात् वर्द्धते हीयते च ततो रवेरस्तमयसमये प्रातः समये वाऽतिदीर्घा यती विवर्द्धमाना छाया सकलमपि ग्राममभिव्याप्य वर्तते । अतस्तत्संस्पृष्टं सकलमपि ग्रामसंबंधि वसत्यादिकं पूतिकमिव गृहीतोद्गमदोषदुष्टमशनादिकमिव न कल्पते । न चैतदागमोपदिष्टं तथाधाकर्मिकी वृक्षस्य छाया अपि च प्रागेवैतदुक्तं स्वयंमेव या छाया न वृक्षहेतुका न च मूर्त्तेस्तुविहिता नाधायच्छायां निवर्तयति । ततः कथमाधाकर्मिकी यदि पुनराधाकर्मिकी भवेत्तर्हि—

अह पावणवारिगगणे छाया नट्ठादिया पुणो होइ ।
कप्पइ निरायवे नाम आयवे तं विवज्जेउं ॥

अथ नाविरला घना मेघास्तत्परिभ्रमणशीला यत्र इत्थंभूते गगने विरलविरलेषु नभसि मेघेषु परिभ्रमत्सु इत्यर्थः छाया नष्टापि सती दिवा पुनरपि भवति । ततो मेघैरन्तरिते सूर्ये निरातपे आतपाभावे तस्य वृक्षस्याधस्तनं प्रदेशं सेवितुं न कल्पते आतपे तु तं विवर्जयितुं न चायं विषयविभागस्तत्रोपदिश्यते न च पूर्वपुरुषाचीर्णो नापि परेषां सम्मतस्तस्मादसदेतदपरोक्तमिति इह पूर्वं वृक्षसंबन्धिन्येन छायामाधाकर्मिकीमारोप्य (नट्ठच्छायम्मि उ दुमे कप्पइ) इत्याद्युक्तमिदानीं तु दर्पिकृतत्वेनाधाकर्मिकीमारोप्य (कप्पइ निरायवे नामे) त्याद्युक्तमतो न पुनरुक्तता ॥

संप्रति छायाविदोषवादिनिगमनमर्गीतार्थधार्मिकाणां परेषां किंचिदाभ्यासनं विपक्षुराह ।

तम्हा न एस दोसो संभवई कम्मलक्खणविहूणो ।
तं पियहु अपरिणिहिया वज्जमाणा अदोसिल्ला ॥

यस्मात् कल्पमपि द्वितीये भंगे कल्पते तथा रविंदुकृत छायेत्यादि चोक्तं तस्मादाधाकर्मिकी छायेति यो दोष उच्यते स एष दोषो न संभवति । कुत इत्याह कर्मलक्षणविहीन इति अत्र हेतौ प्रथमा कर्मेति च आधाकर्मेति द्रष्टव्यं ततोऽयमर्थः यत आधाकर्मलक्षणविहीन एष दोषो न हि तरोरिव छायाऽपि कर्त्रा वृद्धिं नीता इत्यादि तस्मादेष दोषः असम्भवति । अथ च सामान्याधाकर्मिकवृक्षच्छायां तु निश्चितमतिपूर्वार्थतोऽतिदोषेन दयावतो विवर्जयतः परेषां दोषवत्तत्तदेषगुरुमानुषंगिकं तदुक्तो च (आहाकम्मियनामे त्यादिसूत्रगाथायां (विभाषिति) व्याख्यातं ॥

सम्प्रति "परपक्खंमि सपक्खो" इत्यादिकं व्याख्यानयन् प्रसङ्गतो निष्ठितकृतयोः स्वरूपं तात्पर्यमुपत्यमे भंगचतुष्टयं चाह—

परपक्खो उ गिहत्था समणासमणी उ होइ उ सपक्खो ।
फासुकडं रद्धं वा निट्ठियमियरं कडं सव्वं ॥
तस्स कडनिट्ठियंमी अन्नस्स कडंपि निट्ठिये तस्स ।
चउभंगा इत्थभवे चरमदुगे होइ कप्पं तु ॥

इह परपक्षो गृहस्थाः श्रावकादयस्तेषामर्थाय कृतं साधूनामाधाकर्म न भवति । स्वपक्षः श्रमणाः साधवः (सतरूपी उक्ति) श्रमणी प्रतिरूपस्तेषामर्थाय कृतं साधूनामाधाकर्म वर्जितव्यं । तथा प्रासुकं कृतं वरटयादिकं स-

चेतनं सावद्यं निष्ठितमाकृतं कल्प्यमचेतनमपि तंदुलादिकं पूर्णत्वेन निष्पादितं तन्निष्ठितमित्युच्यते । इतरत् पुनरपाकृतादि अकुशलाद्यदितंदुलादिकं सर्वं कृतमिति । अत्र च कृतनिष्ठितविषये तस्य साधोरर्थाय कृते निष्ठिते विषये तस्य साधोरर्थाय कृतनिष्ठिते च तथा अन्यस्याऽप्यर्थाय कृते तस्य साधोरर्थाय निष्ठिते प्रकारो चतुर्भंगिका भवति तत्र प्रथमतृतीयभंगौ साधोरहितौ द्वितीयचतुर्थौ तु द्विगुणौ तौ चैवं तस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितं तत्रोपात्त्यद्वयोर्भंगयोर्यौ चरमावन्त्यौ पाश्चात्यौ द्वौ भंगौ द्वितीयचतुर्थाविन्यर्थः । प्रथमस्य हि द्वितीयः पाश्चात्यस्तृतीयस्य तु चतुर्थः उपात्तप्रथमतृतीयभंगापेक्षया चरमौ द्वितीयचतुर्थौ अपेते तस्मिन् चरमद्विके भवति कल्प्यमशनादि एतच्च यद्यपि प्रागेवोक्तं तथापि विस्मरणशीलानां स्मरणाय भूयोऽप्युक्तमिति न कश्चिद्दोषः । उक्तं परपक्षस्वपक्षरूपं द्वारद्वयं ॥

संप्रति चउरो इति व्याचिख्यासुराह—

चउरो अइक्कम वइक्कमा य अइयार । तह अणायारो
निंमंतणया ॥

आधाकर्मणि विषये निमन्त्रणमित्येवं भावेन निमंत्रणे कृते चत्वारो दोषाः संभवन्ति । तद्यथा । अतिक्रमो व्यतिक्रमोऽतीचारोऽनाचारश्च । एते चत्वारोऽपि स्वयमेव सूत्रकृता व्याख्यास्यन्ते एतेषां च यथाक्रमं गुरु मासादि प्रायश्चित्तं भावनीयमपि च वक्ष्यति ॥

तत्र प्रथमत आधाकर्मनिमंत्रणं भावयति—

सालीघयगुलगोरसनवेसु वल्लीफलेसु जाएसु ।
दाणे अहिगयसड्ढे आहाकम्मे निमंतणं ॥

शालिषु शाल्योदनेषु तथा घृतगुडगोरसेषु नवेषु वल्लीफलेषु च कर्कटिकादिषु जातेषु साधुनिमित्तमपि स्निग्धेषु दाने दानविषये कोऽप्यभिनवश्राद्धोऽभ्युत्थानपूर्वकं निमंत्रयति यथा भगवन् प्रतिगृहीत यूयमस्मद्गृहे शाल्योदनादिकमिति तथा

आहाकम्मग्गहणे अइक्कमाई सु वट्टए चउसु ।
नेउराहारिगहत्थी चउतिगदुगएक्कपाएण ॥

आधाकर्मग्रहणे अतिक्रमादिषु चतुर्षु दोषेषु वर्तते । स च कथम् उच्यते इति दोषे वर्तते तदाह नूपुरहारिणी हस्तिदृष्टान्तेन ... (विशेषतः) एवं स्वगुरुशिष्यावद ... न हि क्वचित् किंतु धर्मोपदेशकादिविषये ... । तत्र नूपुरं भर्तुः तस्य हारो इत्यं ... नूपुरहारिणी ... नूपुरहारिणी ... तस्या ... प्रसिद्धः तत्र न नूपुरहारिणी इत्यं स एव (कार्ये गयुग ...) ... विशेष ... इत्याह ... । ... नूपुरहारिणी ... ति ... ततो ... ये ... अस्

च तथा कारितः समस्तकेनैव क्लेशेन तं चरणं व्यावर्त्य तत्रैव पर्वते आत्मानं स्थापयितुं शक्नोति एवं साधुरपि कश्चिदतिक्रमाख्यं दोषं प्राप्तः सन् तेनैव शुभाध्यवसायेन तं दोषं विशोध्याऽऽत्मानं स्थापयितुमीशो यथा च स हस्ती चरणद्वयमग्रेतनमाकाशस्थं क्लेशेन व्यावर्त्तयितुं शक्नोति। एवं च साधुरपि व्यतिक्रमाख्यं दोषं विशिष्टेन शुभेनाध्यवसायेन विशोधयितुमीष्टे यथा च स हस्ती चरणत्रयमाकाशस्थमेकेनापि पाश्चात्येन चरणेन स्थितो गुरुतरेण कष्टेन व्यावर्त्तयितुं समस्तया साधुरप्यतीचारदोषविशिष्टतरेण शुभेनाध्यवसायेन विशोधयितुं प्रभुर्यथा च स हस्ती चरणचतुष्टयमाकाशस्थितं सर्वथा न व्यावर्त्तयितुमीशः किं तु नियमतो भूमौ निपतति विनाशमाविशति एवं साधुरप्यनाचारे वर्त्तमानो नियमतः संयमात्मानं विनाशयति। इह दृष्टान्ते चरणचतुष्टयं हस्तिनः नोत्पादितं किन्तु दार्ष्टान्तिकयोजनानुरोधात्संभावनामङ्गीकृत्य प्रतिपादितं॥

संप्रति प्रसङ्गाद् आधाकर्मादि इति व्याख्यानयन्नाह—

भंगाइणो य दोसा गहणे जं भणिय मइरमे ते उ।
आणाभंगणवत्था मिच्छत्तविराहणा चेव॥

यदुक्तमाधाकर्मग्रहणेऽतिक्रमादि मूलद्वारगाथायामाधाकर्मग्रहणे आज्ञाभंगादयो दोषास्ते इमे तद्यथाऽऽज्ञाभंगोऽनवस्था मिथ्यात्वं विराधना च॥

तत्र प्रथमत आज्ञाभंग दोषं भावयति—

आणं सव्वजिणाणं गिण्हंतो तं अइक्कमइ लुद्धो।
आणं च अइक्कंतो कस्साएसा कुणइ सेसं॥

[illegible]

[illegible]

अन्नो वड्ढेइ य मिच्छत्तं परस्स संकं जणेमाणो॥

इह यद्देशकालसंहननानुरूपं यथावदनुष्ठानं तद् ... यत उक्तमाचारसूत्रे "जं मोणंति पासहा तं जं सम्मंति पासहा तं मोणंति पासहा" इति। ... कालसंहननानुरूपं शक्यचतुर्ग्रहणेन ... न करोति ततः सकाशात् कोऽन्यो ... स एव मिथ्यादृष्टीनां धुरि योज्यते (वड्ढेयेत्यादि) च शब्दो हेतौ यस्मात्स परस्य शंकां जनयति मिथ्यात्वसेवनेन वर्द्धयति। प्रवचनस्य व्यवच्छेदः शेषास्तु मिथ्यादृष्टयो नैव ... मालिन्यमापाद्य परंपरया ... दोषमिथ्यादृष्ट्यपेक्षयाऽसौ यथावादमकुर्वन् मिथ्या...रिति। अन्यच्च "वड्ढेइ तप्पसंगं गेहीय परस्स अप्पणो चेव। सज्जियपयं पि मिच्छद्दिट्ठी न मुयइ निद्धंधसो ..." साधुराधाकर्म गृह्णाति तर्हि तद्गतमनोहररसास्वादलंपटो भूयोऽपि तद्ग्रहणे प्रवर्तते। तत एवमेकशोऽप्याधाकर्म गृह्णन् परस्यात्मनश्च तत्प्रसंगं वर्द्धयति। तत्प्रसंगाच्च कालेन गच्छता परस्यात्मनश्च वृद्धिरत्यंतमाशंक्यते ततो विशिष्टविशिष्टतरमनोज्ञरसास्वादनेन नि...को निर्बन्धेनोपगतसर्वथामिश्रवचनपरिणामो मिथ्यात्वमपि गच्छतीति॥

संप्रति विराधनादोषं भावयति—

सड्ढे निद्धे य रुया सुते हाणी तिगिच्छणे काया।
पडियरगाण विहाणी कुणइ किले संकिलिस्संतो॥

आधाकर्मप्रायोग्णिका सा च गौरवेण क्रियते ... [illegible]

(१०) [illegible]

जह कम्मं तु अकप्पं ... [illegible]

[illegible]

यथा च गृहीतं सङ्क्रमदोषं भवति तथा गुरुमेघाभिनयेन यथैवागमे पिण्डविशुद्धिरभाणि तथैवाऽहमपि भगवार्भिन्याविदितं द्रष्टव्यं अनया च गाथया पञ्चद्वाराणि प्रतिपाद्यान्युक्तानि ।

संप्रति तान्येव दोषं प्रतिपादयन्नाह ।

अब्भुज्जे गमणाई य पुच्छा दव्वकुलदेसभावे य ।
एव जयंते छलणा दिट्ठंता तत्थ भोदोवि ॥

यथा साधूनामाधाकर्म तत्तदुपकल्पनपानभक्तादिकमाशनस्यं वा अभोज्यं तथा वक्तव्यं तथा अविधिपरिहारे गमनादिकाः कायक्लेशादिलक्षणा दोषा वक्तव्याः । तथा विधिपरिहारे कर्तव्ये यथा द्रव्यकुलदेशभावे पृच्छा कर्तव्या च यद्वा यथा च न कर्तव्या तथा वक्तव्यं एवं यतमाने भावशुद्धतया असंभवो यदि पुनरेवमपि यतमाने छलना शुद्धभक्तादिग्रहणरूपा भवेत् ततस्तत्र दृष्टान्ताविमौ वक्ष्यमाणौ वक्तव्यौ इह (अब्भुज्जे) इत्यनेन पूर्वगाथाया द्वारत्रयं परामृष्टं । गमणाइ य पुच्छा दव्वकुलदेसभावे य इत्यनेन पुन परिहरणस्य विधानं वक्तव्य उक्त उत्तरार्द्धेन तु गहणमदोसं चेयरस्स विहाय ॥

संप्रति प्रथमं द्वारमाधाकर्मणाः कल्पनाकल्पना यथा व्याचिख्यासुराह—

जह वंतं तु अभोज्जं भत्तं जइवि य सुसक्कयं आसि ।
एवमसंजमवमणे अणेसणिज्जं अभोज्जं तु ॥

इह यद्यपि वमनकालादर्वाक् भक्तमोदकादिकं सुसंस्कृतं सोमनद्रव्यं संपर्कं कृतोपस्कारमासीत् । तथापि यथा तद्वान्तम भोज्यमेव न संयमवमने कृते साधोरप्यनेषणीयमभोज्यमेव गुरुवक्तव्यार्थे । इयमत्र भावना संयमप्रतिपत्तौ हि पूर्वमसंयमो वान्तोऽसंयमरूपं चाधाकर्म षट्कायोपमर्दनेन तस्य निष्पन्नत्वात् च वान्तमभ्यवहर्तुमुचितं विवेकिनामतः साधोरेवषणीयमभोज्यमिति ॥

पुनरप्याधाकर्मणः एषाऽभोज्यता दृष्टान्तान्तरेण समर्थयमानो गाथाद्वयमाह–

मज्जाररवइयमंसा मंसासिणित्ति कुणिमं सुणय वंते ।
वन्नाइ अन्नउप्पाइयंपि किं तं भवे भोज्जं ॥
केइ भणंति पहियउज्झाणमेसपेसिवोसिरणं ।
संभारिय परिवेसणपोरह गुणे करे भोत्तुं ॥

चक्रपुरं नाम पुरं तत्र यावत्सुभतेजा पद्मनिभस्य भार्या रुक्मिणी अन्यदा च उग्रतेजसो ज्येष्ठभ्राता सौदासाभिधः तत्प्रत्यासन्नपुरात् प्राघूर्णकः समायातो उग्रतेजसा च भोजनाय मार्जारिकामांसं क्रीत्वा रुक्मिण्यै समर्पयामास तस्यां च रुक्मिण्यां गृहव्यापारव्यापृतायां तन्मांसं मार्जारेणाऽभक्षि । इतश्च सौदासोग्रतेजसोर्भोजनवेला ततः सा भयाकुलीभूय । कथान्तरे च कापि कार्पटिकस्य शुना मांसं भक्षयित्वा तत्पुरतोऽभ्यवहृतं तस्याः सा... पुरतः [illegible] यथाशुद्धमिति । ततः सा प्रक्षालय । सर्व नाम शुनोऽपि विपर्यस्तवद् भोजनं क्रीत्वा समानीत्य [illegible] धारिष्यति । ततस्त च तदीयं [illegible] । [illegible]

पश्यत्येषि । तथैव च कृतं । समागतौ सौदासोग्रतेजसौ भोजनार्थं उपविष्टौ च भोजनार्थं परिवेषितं तदोत्तमांसं । ततो तैर्विशेषेणोग्रतेजसा विज्ञातं यथा पान्तर्मेदादि । ततस्तेन मादेवं [illegible] दृष्टवान् [illegible] विस्मितो [illegible] परिपृच्छय तन्मांसं मादेवं निर्मांस्यं स्वयोऽन्यन्मांसं दर्शिता तदुक्तं । [illegible] जना स्वयं मार्जारेण भक्षितं भक्षितं मांसं [illegible] मार्जारभक्षितमांसं मांसादिना [illegible] अन्यन्मांसमनानुवर्त्य इत्यादि [illegible] तत्र [illegible] किं भवति भोज्यं नैव भवतीति भावः [illegible] संयमिनां न भोज्यम् [illegible] । [illegible] गृहे [illegible] [illegible] शुनामांसखण्डानि [illegible] समागते सति [illegible] मार्जारेण [illegible] [illegible] मांसखण्डानि [illegible] मांसखण्डानि [illegible] [illegible] । [illegible]

किं च—

अविरा [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] सामान्ये [illegible] [illegible] मोज्यमपे [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] अमुइनत्था ।

[illegible] अमोज्जाउ ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] पणे ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

शालिग्रामे ग्रामणीनामा वणिक् तस्य [illegible] यी अन्यदा च वणिजि विपणिं गते [illegible] विदः कोऽपि साधुस्तद्गृहं प्रविवेश । [illegible] मानयया शाल्योदनः । साधुना [illegible] नेदाय सा पप्रच्छे यथा [illegible] कुतस्त्य [illegible] रिति सा प्रत्युवाच नाहं जाने वणिग्जानाति [illegible] विपणौ यात्वा पृच्छ तत एवमुक्तः सन् स [illegible] दनमपहाय वणिजं विपणौ गत्वा पृष्टवान् [illegible] मगधजनपदप्रत्यंतवर्त्तिनो गोवरग्रामादागतः [illegible] ततः स तत्र गंतुं प्रावर्तत तत्रापि [illegible] श्रावकेणाऽयं पंथाः इतो भविष्यतीति [illegible] पंथानं विमुच्योत्पथेन व्रजति उत्पथेन [illegible] पदादिभिरभिभूयते नापि कंसन देशो जानाति तथा [illegible] शंकया वृक्षच्छायामपि परिहरन् [illegible] तेन तान्यमानो मूर्च्छामगमत् । क्लेशो च महान् [illegible] ।

इयमविहिपरिहरणा नाणाईणं न होइ अभागी ।

दव्वकुलदेसभाए विहिपरिहरणाइ मानत्थ ॥

इत्येवमुक्तेन प्रकारेण अविधिना परिहरणात् [illegible] भोगी न भवति । तस्माद्विधिना परिहरणा [illegible] विधिपरिहरणमिदं वक्ष्यमाणं द्रव्यकुलदेशभाव[illegible] तत्र आधाकर्मणि विषये द्रष्टव्यं ॥

तत्र प्रथमतो द्रव्यादिष्वेव गाथाद्वयेनाह—

ओयणसमिइमसत्तुगकुम्मासमाइओ होंति दव्वाइं ।

बहुगग मणगणं वा कुलं तु देसो सुरहाई ॥

भायरणायर भावे सयं च अन्नेण वा वि दावंति ।

एएसिं तु पयाणं चउपयतिगया य भारणया ॥

ओदनः शाल्यादिकूरः । [illegible] मोदकादिका [illegible] । [illegible] द्रव्याणि । [illegible] बहुजनं वा [illegible]

[illegible]

संप्रति पृच्छायां कृतायां यदा तद्ग्राह्यं भवति ; यदा च न तदेतत्प्रतिपादयति—

तुज्झट्ठाए कयमिणमन्नोन्नमवेक्ख एव सविलक्खं ।
वज्जंति गाढरुट्ठा का भे यत्तित्ति वा गेण्ह ॥

इह यदा स्त्री ऋज्वी भवति सा पृष्टा सती यथावत् कथयति यथा भगवन् त्वदर्थाय कृतमिदमशनादिकमिति। यस्तु भवति मायाविकुटुम्बं तन्मुखेनैवमाचष्टे गृहार्थमेतत् कृतं न त्वदर्थायेति परिज्ञाता वयमिति सविलक्षं सर्वाण्यपि मानुषाणि परस्परमवेक्षन्ते कपोलाभ्रेदमात्रं च हसंति ततो यदा त्वदर्थायेदं कृतमशनादिकमिति जल्पति यद्वा सविलक्षं सखज्जमन्योन्यं प्रवेक्षते वक्राम्भाद्धसति वा तदा साधवस्तदेयमाधाकर्मेति परिज्ञाय वर्जयंति। यदा तु कस्यार्थायेदं कृतमिति पृष्टा सती गाढं सत्या वृत्त्या रुष्टा भवति यथा भो भट्टारक तव कृतिरिति तदा नैवाधाकर्मेति निःशंकं गृह्णीत ॥

संप्रति "गहियमदोसं" चेत्यवयवं व्याचिख्यासुः परं प्रस्तयति

गूढायाराकरणं आयारं पुच्छिया वत कहेंति ।
थोवंति वनपुट्ठानं च असुद्धं कहंतस्या ॥

इह ये श्रावकाः श्राविकाश्चातीव भक्तिपरवशगा गूढाचाराश्च ते चादरमतिशयेन कुर्वंति मा भूत ग्रहीष्यतीति नापि पृष्टाः संतो यथा त्वदर्थमिदं कृतमिति। अथवा स्तोकमिति कृत्वा । ते साधुना न पृष्टाः अथ यदेवं वस्तु शुद्धमाधाकर्मदोषदुष्टमतः कथं तत्र साधोः शुद्धिर्भविष्यतीति एवं परेणोक्तं गुरुराह ॥

आहाकम्मपरिणओ फासुयभोई वि बंधओ होइ ।
सुद्धंगवेसमाणो आहाकम्मे विसो सुद्धो ॥

इह प्रासुकग्रहणेन एषणीयमुच्यते सामर्थ्यात्तथा हि साधूनामयं कल्पो ग्लानादिप्रयोजनेऽपि प्रथमतस्तावदेषणीयमेषितव्यं । तदभावेऽनेषणीयमपि श्रावकादिना कारयित्वा श्रावकाभावे स्वयमपि कृत्वा भोक्तव्यं तत्र कदाचनापि प्रासुकाभावेऽप्रासुकमिति ततः कदाचिदप्यप्रासुकाभावनासंभवे (फासुयभोईवीति) वाक्यमनुपपद्यमानमथातिप्रासुकशब्दमेषणीये वर्त्तयति ततोऽयमर्थः प्रासुकभोज्यपि यदाधाकर्मपरिणतस्तर्हि सोऽशुभकर्मणां बन्धको भवति अशुभपरिणामस्यैव वस्तुस्थित्या बन्धकारणत्वात् शुद्धमुद्गमादिदोषरहितं पुनर्गवेषयन्नाधाकर्मण्यपि गृह्णीते भुंक्ते च स शुद्धो वेदितव्यः ॥

शुद्धपरिणामयुक्तस्यादेतदेव कथानकाभ्यां भावयति ॥

संघुद्दिट्ठं सोउं एइ दुयंकोइ साविए वत्तो ।
दिन्नंति देहमज्झंति गाउ साउं तओलग्गो ॥

शतमुखं नाम पुरं तत्र गुणचन्द्रः श्रेष्ठी चन्द्रिका तस्य भार्या श्रेष्ठी च जिनप्रवचनानुरक्तो हिमगिरिशिखरानुकारि जिनमंदिरं कारयित्वा तत्र युगादिजिनप्रतिमां प्रतिष्ठापितवान् ततः संघभोज्यं दापयितुमारब्धं । इतश्च प्रत्यासन्ने कस्मिंश्चिद्ग्रामे कोऽपि साधुवेषविडंबकः साधुर्वर्त्तते । तेन च जनपरंपरया शुश्रुवे । यथा शतमुखपुरे गुणचन्द्रः श्रेष्ठी संघभोज्यमद्य ददातीति । ततः स तद्ग्रहणाय सत्वरमाजगाम । संघभक्तं च सर्वं दत्तं तेन च श्रेष्ठी याचितो यथा मह्यं देहि । श्रेष्ठिना च चंद्रिका अभ्यधायि देहि साधवेऽस्मै भक्तमिति । सा प्रत्युवाच दत्तं सर्वं न किमपीदानीं वर्त्तते, ततः श्रेष्ठिना सा पुनरप्यभाणि देहि निजरसवतीमध्यात्परिपूर्णमस्माकमिति । ततः सा शाल्योदनमोदकादिपरिपूर्णमदात् साधुश्च संघभक्तमिति बुद्ध्या परिगृह्य स्वोपाश्रये भुक्तवान् । ततः शुद्धमपि भुंजान आधाकर्म ग्रहणपरिणामवशादाधाकर्मपरिभोगजनितेन कर्मणा बद्धः । एवमन्योऽपि वेदितव्यः । सूत्रं सुगमं नवरं (देहमज्झंतिगाउत्ति) भार्यया दत्तमित्युक्ते श्रेष्ठी वदति देहि मम मध्यात् मदीयभोजनमध्यात् । दत्ते च स्वादुमिष्टमिदं संघभक्तमिति भुंजानो विचिंतयति । ततो लग्न आधाकर्मपरिभोगजनितेन कर्मणा बद्धः तदेवं (आधाकम्मपरिणओ) इत्यादिकथानकेन भावितं ॥

संप्रति शुद्धं गवेसमाणो इत्यादिकथानकेन भावयति ॥

मासियपारणगट्ठा गमणं आसन्नगामगे खमए ।
सट्ठीपायसकरणं कयाए अज्जोज्झियमउ खल्लग ॥
मल्लगलेत्थारियाणिडिंभगनिब्भंत्थणित्वल्लणया ।
हंदि समणत्ति पायसघयगुलजुयनावणट्ठाए ।
एगंतमवक्कमणं जइ साहू इज्जहोज्जाभितोमि ॥
तग्गुकोट्ठंमि अमुत्था सुभंमि य केवलं नाणं ॥

पोतनपुरं नाम नगरं तत्र पंचभिः साधुशतैः परिवृता यथागमं विहरंतो रत्नाकरनामानः सूरयः समाययुः तत्र च साधुपंचशत्या मध्ये तिर्यक्करो नाम क्षपकः स च मासमासपर्यंते पारणकं विदधाति । ततो मासक्षपणपर्यंते मा कोऽपि मदीयपारणकमवबुध्याऽऽधाकर्मादिकं कार्षीदित्यज्ञात एव प्रत्यासन्ने ग्रामे पारणार्थं व्रजामीति चेतसि विचिंत्य प्रत्यासन्ने कचिद्ग्रामे जगाम तत्र च यशोमतिर्नाम श्राविका तया च तस्य क्षपकस्य मासपारणकदिनं जनपरंपरया श्रुतं । ततस्तया तस्मिन् पारणकदिने कदाचिदत्र स क्षपकोऽत्र पारणकरणाय समागच्छेदिति बुद्ध्या परमभक्तिवशतो विशिष्टशालितंदुलैः पायसमपच्यत घृतगुडादीनि च उपबृंहकद्रव्याणि प्रत्यासन्नीकृतानि ततो मा साधुः पायसमुत्तमं द्रव्यमिति कृत्वा आधाकर्मदोषं कार्षीदिति मातृस्थानतो वटादिपत्रैः कृतेषु शरावाकारेषु भाजनेषु डिंभयोग्या स्तोका स्तोका तैरेयी प्रक्षिप्ता भणिताश्च डिंभा यथा रे बालका यदा क्षपकः साधुरीदृशरूपो वा समायाति तदा यूयं भणत हे अम्ब प्रभूतास्माकं तैरेयी परिवेषिता ततो न शक्नुमो भोक्तुं । एवं च उक्तेऽहं युष्मानभिर्भर्त्सयिष्यामि ततो यूयं भणत किं दिने दिने पायसमुपस्क्रियते । एवं च बालकेषु शिक्षितेषु तस्मिन्नेव प्रस्तावे स क्षपको भिक्षामटन् कथमपि तस्या एव गृहे प्रथमतो जगाम तदा सा यशोमतिरंतः समुल्लसत्परमभक्तिर्मासाधोः कापि शंका मृदिति बहिरपदरम् कुर्वंती यथास्यमाचमर्वानिष्टनं । बालकाश्च यथाशिक्षितं भणितुं प्रवृत्तास्तथैव च तया निर्भर्त्सितास्ततः सरोषेवानादरपरया क्षपकोऽपि तया क्षमणं यथा मां भवता बालकाः पायसमपि नैनश्शो रोचते तर्हि गृह्णीत क्षैरेयीं मा

चेद्व्रजत इति । तत एवमुक्ते स क्षपकसाधुर्निःशंको भूत्वा पायसं प्रतिगृहीतुमुद्यतः सापि परमभक्तिमुद्वहंती परिपूर्णभाजनभरणं पायसं घृतगुडादिकं च दत्तवती । साधुश्च मनसि निःशंको भूत्वा पायसं प्रतिग्रहीतुमुद्यतः भोजनाय कस्यचिद्वृक्षस्याधस्तादागतवान् गत्वा च यथाविधिरीर्यापथिकादि प्रतिक्रम्य स्वाध्यायं च कियंतं कृत्वा चिंतयामास । अहो मद्यनुरूपं मया पायसद्रव्यं घृतगुडादि ततो यदि कोऽपि साधुरागत्य संविभागयति मां तर्हि भवामि संसारार्णवोत्तीर्णः यतो निरंतरं ये स्वाध्यायनिरतचेतसः प्रतिदिनं परिभावयंति सकलमपि यथावस्थितं वस्तुजातमत एव दुःखरूपात्संसारादुद्विग्नमनसो मोक्षविधायकताना यथाशक्ति गुर्वादिषु वैयावृत्त्योद्यता ये वा परोपदेशप्रवणाः स्वयं सम्यक्संयमानुष्ठानविधायिनश्च तेषां संविभागे कृते तद्गतं ज्ञानाद्युपष्टम्भं भवेन्मम महान् लाभः शारीरकं पुनरिदमसारं मायां निरुपयोगि च । ततो येन केन चोपष्टम्भमुपनेन यद्यपि विधिं भुंजानोऽपि शरीरे मूर्च्छारहितः प्रवर्द्धमानविशुद्ध्यध्यवसायो भोजनानंतरं केवलज्ञानमासादितवान् सूत्रं सुगमं । नवरं (मल्लगमल्लगाहित्यादियाणिति) मल्लकं शरीरं तदाकाराणि यानि मल्लकानि घटादिपक्वकतानि भाजनानि [illegible] तानि [illegible] [illegible] इत्यर्थः । [illegible] इत्यर्थः [illegible] मां श्रमण यदि रोचते तर्हि गृहाण [illegible] पायसं गृहीत्वा [illegible] सुगमं । एवं मन्येतामपि मायतः शुद्धं [illegible] गृहीते भुक्ते चाऽत्र दोषः भगवदाज्ञा [illegible] भगवदाज्ञाराधनकृतमेवाऽऽदेशे भगवदाज्ञा [illegible] विभावयितुकामः कथानकं रूपकमनुयुत्कमाह ।

चंदोदये य सूरोदये य रन्नोउ दोन्नि उज्जाणे ।
[illegible] आणादी वा मभादेदी ॥
सूरोदयं गच्छाउं [illegible] चंदोदयं [illegible] ।
[illegible] चंदोदयेण गच्छे ॥
[illegible] मुनिसंगमति [illegible] ॥
[illegible] य [illegible] य ।
[illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible]

दातव्य इति । राजा च निशि चिंतयामास [illegible] गच्छतामपि प्रभाते सूर्यः प्रत्युरसं भवति ततः [illegible] मानानामपि मध्याह्ने प्रत्युरसं च सूर्यो [illegible] द्रोदयं गमिष्यामीति । एवं च [illegible] यान् । इतश्च पटहश्रवणानंतरं केऽपि [illegible] यथा न कदाचिदपि वयं राजांतःपुरिकां द्रक्ष्यंतः राजा सूर्योदये सांतःपुरः समागमिष्यति । [illegible] काश्च यथेच्छं विहरिष्यंति । ततः पत्रबहुल [illegible] लीनाः केनाप्यलक्षिता यतः परिभावयामः । एवं [illegible] यित्वा ते तथैव कृतवंतस्तत उद्यानरक्षकैः [illegible] स्यंतर्लीना दृष्टास्ततो गृहीता लकुडादिभिश्च [illegible] दिभिश्च बद्धा ये चान्ये तृणकाष्ठहारादयो जनास्ते [illegible] चंद्रोदयं गतास्तैश्च सहसा प्रविश्य यथेच्छं [illegible] रिकाः क्रीडंत्यो दृष्टास्ततस्तेऽपि राजपुरुषैर्बद्धास्ततो [illegible] भिमुखमुद्यानान्निर्गच्छता राज्ञा उद्यानपालकैः पुरोऽपि बद्धा दर्शिताः कथितश्च सर्वोऽपि यथार्थः [illegible] ये आज्ञाभंगकारिणस्ते विनाशिता इतरे मुक्ताः [illegible] नयरं ततो (दंडोत्ति) दंडो भारणं एतद्भावनार्थं [illegible] सूरोदयमित्यादि । तत्र (पच्चुरसं) उरसः संमुखं ([illegible] स्सयत्ति) उद्यानादपराह्णे निर्यतो राज्ञ उभयत्रां [illegible] यथाक्रमं वधविसर्गौ । एतेन यदुक्तं (आणाजे [illegible] इत्यादिगाथायां (दिट्ठंता तत्थिमेदोन्निति) तद्भावितं सांप्रतं दार्ष्टांतिके योजनामाह ॥

जइ ते दंसणकंखी अपूरिइच्छा विणासिया रन्ना ।
दिट्ठे वि परे मुक्का इमे य इइं समोयारे ॥

यथा ते पुरुषा दर्शनकांक्षिणोऽपूरितेच्छा अपि आज्ञाभंगकारिण इति राज्ञा विनाशिताः इतरे च तृणकाष्ठहारादयश्चंद्रोदयोद्यानं गता दृष्टेऽपि तैरंतःपुरे आज्ञाकारित्वात् मुक्ताः ॥ एवमेव इहापि आधाकर्मविषये समवतारो द्रष्टव्यः [illegible] सा चैवमाधाकर्मभोजनपरिणामवर्जित [illegible] शुद्धमपि भुंजाना आज्ञाभंगकारित्वात् [illegible] साधुवेषविडंबकसाधुवत शुद्धं गवेषयेत [illegible] भुंजाना भगवदाज्ञाराधना न [illegible] क्षपकसाधुवदिति ॥

आधाकर्मभोजिनमेव भूयोऽपि निंदति ॥

आहाकम्मं भुंजइ न पडिक्कमए य तस्स ठाणस्स ।
एमेव अडइ बोंडो लुक्कविलुक्को जह कवोडो ॥

य आधाकर्म भुंक्ते न च तस्मात् स्थानादाधाकर्मभोजनरूपात् प्रतिक्रामति प्रायश्चित्तप्रदानेन निवर्त्तते । [illegible] (बोंडो) मुंडो [illegible] (बोंड) [illegible] । एवमेव [illegible] दृष्टांतमाह ([illegible] जह कवोडो) [illegible] यथा [illegible] इत्यर्थः । [illegible] आधाकर्म [illegible]
आधाकर्मभोजिनां दोषमाह—

[illegible] ॥

एगया आगुरं कायं, आहाकम्मेहिं गच्छइ ॥ ३ ॥

आधानमाधा कर्मभिरर्थमित्युपसर्गिनाम [illegible] कर्मोपि तैः किमुक्तं भवति । स्वयं विहितैरेव नरकगं [illegible] हारं भासुरम [illegible] नारकासुरगतिहेतुभिः क्रियाविशेषैराधाकर्माभिधानैस्तस्य [illegible] गच्छति यान्तीति सूत्रार्थः ॥ उत्त० ३ अ० " आहाकम्मं भुंजमाणे सबले " आधाकर्म आधया साधुप्रणिधानेन यत्सचेतनमचेतनं क्रियते अचेतनं वा पच्यते चीयते वा गृहादिकं वयते वा वस्त्रादिकं तदाधाकर्म भुञ्जानः शबलः । दशा० २ अ० ।

आधाकर्मपरिभोगे दोषस्तद्दृष्टान्तो यथा ।

जं किंचि उ पूइकडं, सड्ढीमागंतुमीहियं ।
सहस्संतरियं भुंजे, दुपक्खं चेव सेवइ ॥१॥

आहारजातं स्तोकमप्यास्तां तावत्प्रभूतं तदपि पूतिकृतमाधाकर्मादि [illegible] तावदाधाकर्म । तदपि न स्वयं कृतमपि तु श्रद्धावताऽन्येन भक्तिमता [illegible] ईहितं चेष्टितं निष्पादितं तच्च सहस्रान्तरितमपि यो भुञ्जानो [illegible] द्विपक्षं गृहस्थपक्षं प्रव्रजितपक्षं वा सेवते । एतदुक्तं भवति । एवंभूतमपि [illegible] निष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रान्तरितस्यापि योऽवयवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं भुञ्जानस्य द्विपक्षसेवनमापद्यते । किं पुनः य एते शाक्यादयः स्वयमेव स्वकृतमाहारजातं निष्पाद्य स्वयमेव चोपभुञ्जते ते च पुनर्द्विपक्षसेविनो भवन्तीत्यर्थः । यदि वा द्विपक्षमिति ईर्यापथः साम्परायिकं वा । अथवा पूर्वबद्धा निकाचिता [illegible] आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेव सेवन्त इति सूत्रार्थः ।

(११) इदानीमेतेषां [illegible] आधाकर्मभोजिनां कटुकविपाकाविर्भावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—

तमेव अवियाणंता, विसमंसि अकोविया ।
मच्छा वेसालिया चेव, उदगस्सऽभियागमे ॥ २ ॥
उदगस्स पभावेणं, सुक्कं सिग्घं तमिंति उ ।
ढंकेहि य कंकेहि य, आमिसत्थेहिं ते दुही ॥ ३ ॥

तमेव आधाकर्मोपभोगदोषमजानाना विषमोऽष्टप्रकारकर्मबन्धो भवकोटिभिरपि दुर्मोक्षस्तदनभिज्ञा [illegible] अकोविदाः कथमेष कर्मबन्धो भवति कथं वा न भवति केन चोपायेनायं संसारार्णवस्तीर्यते [illegible] तस्मिन्नेव संसारोदरे कर्मपाशावपाशिता दुःखिनो भवन्तीति । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा मत्स्याः पृथुरोमाणो विशालाः समुद्रस्य तथा वैशालिका । [illegible] वा वैशालिकाः विशाला एव वैशालिकाः [illegible] एवंभूता महामत्स्या उदकस्याभ्यागमे समुद्रवेलायां सत्यां प्रबलमरुद्वेगोद्भूतोत्तुङ्गकल्लोलमालाप्रणुन्नाः सन्त उदकस्य प्रभावेन नदीमुखमागताः पुनर्वेलापगमे सति [illegible] शुष्के [illegible] पूर्वापरप्रेरितस्थलमागताः [illegible] विशाला [illegible] आमिषगृध्नुभिर्ढङ्कैः कङ्कैश्च [illegible] जीवन्त एव विलुप्यमाना महान्तं दुःखमनुभवन्ति [illegible] ।

द्विपक्षमेव यान्तीति श्लोकद्वयार्थः ॥ ३ ॥

एवं दृष्टान्तमुपदर्श्य दार्ष्टान्तिकं योजयितुमाह—

एवं तु समणा एगे, वट्टमाणसुहेसिणो ।
मच्छा वेसालिया चेव, घातमेस्संति णंतसो ॥ ४ ॥

यथैते [illegible] श्रमणा [illegible] एके शाक्यादयः स्वयूथ्या वा विशेषणं इति दर्शयति । वर्तमानसुखैषिणः [illegible] मत्स्या इव [illegible] घातं विनाशमेष्यन्ति अनन्तशः [illegible] इत्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

(१२) आधाकर्मपरिभोगे कर्मबन्धः ।

आहाकम्मं णं भुंजमाणे समणे निग्गंथे किं बंधइ किं पकरेइ किं चिणाइ किं उवचिणाइ ? गोयमा ! आहाकम्मं णं भुंजमाणे आउयवज्जाओ सत्तकम्मप्पगडीओ सिढिलबंधणबद्धाओ धणियबंधणबद्धाओ पकरेइ जाव अणुपरियट्टइ । से केणट्ठेणं भंते ! जाव अणुपरियट्टइ ? गोयमा ! आहाकम्मं णं भुंजमाणे आयाए धम्मं अइक्कमइ आयाए धम्मं अइक्कममाणे पुढविकायं णावकंखइ जाव तसकायं णावकंखइ जेसिं पि य णं जीवाणं सरीराइं आहारमाहारेइ ते वि जीवे णावकंखइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आहाकम्मं णं भुंजमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ जाव अणुपरियट्टइ ।

(आहाकम्मं मित्यादि [illegible]
[illegible]

[illegible]नुग्रहबुद्ध्याऽऽधाकर्मादपि निर्दोषं तथा चागमः "संथरणम्मि असुद्धं, दुण्ह वि गिण्हंत दिंतया ण हियं । आउर-दिट्ठंतेणं, तं चेव हियं असंथरणे" तथा "आ जयमाणस्स [illegible] निज्जरफला, अज्झ-[illegible] त्ति" ॥ प० १० । चारित्रमधिकृत्याहारवि-[illegible] आह ।

आहाकम्माणि भुंजंति, अएणमएणे सकम्मुणा ।
उवलित्तेत्ति जाणिज्जा, अणुवलित्ते त्ति वा पुणो ॥ ८ ॥

[illegible] कर्मोपयाधाकर्माणि तानि तु [illegible] । यथाऽऽधाकर्माणि ये भुञ्जते [illegible] परस्परं तान्स्वकीयेन कर्मणोपलि-[illegible] इति वा नो व-[illegible] । [illegible] श्रुतोपदेशेन शुद्धमिति कृत्वा [illegible] तदाधाकर्मोपभोगेनाश्रयतया कर्म-[illegible] आहारशुद्धाधा-[illegible] यदेव यदर्थं [illegible] महदासदशा-[illegible] अनु-[illegible] युज्यते [illegible] । यत उक्तं "कि-[illegible] कल्पम् ॥ [illegible] ॥ [illegible] अधाकर्मा [illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]

[illegible]

तस्स कडनिट्ठियाई, चउरो भंगे विजाणइत्ता य ।
विसमेसु जाण विसमं, नियमा उ समो समन्नइ ॥

तस्य कृतं तस्य निष्ठितमिति प्रथमः । तस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमिति द्वितीयः । अन्यस्य कृतं तस्य निष्ठितमिति तृतीयः । अन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमिति चतुर्थः । तत्र तस्य [illegible] निमित्तं कृतमारोपितं वृक्षादि तथा तस्यैव साधोः [illegible] निष्ठितं निष्ठां नीतमचित्तीकृतमित्यर्थः । [illegible] शेषाणामपि भङ्गानामर्थः परिभावनीयस्तत्र तस्य कृतं तस्य निष्ठितमित्यादीन् चतुरो भङ्गान् विभाज्य विषमेषु [illegible] विषममसंयमं जानीयात्तन्निमित्तं नियतात् समरेष्वि [illegible] धेयेनिद्वयेभिहणे समं संयमं जानीयात् । [illegible] त्यात् । पर आह । ननु श्रमणार्थं स आरोपितस्तत [illegible] तीये भङ्गे कल्पते सूरिराह ॥

को मे सो समणट्ठं, जुत्तो तह वि य न होइ सो [illegible]
जे कम्मलक्खणं खलु, इह इ वुत्तं न पस्सामि ॥

को मम तु मन्यामहे स वृक्षः श्रमणस्यार्थमारोपित [illegible] कर्म न भवति । यतो यत्कर्मलक्षणं खलु तीर्थकरगणधरैरु-[illegible] तदिह इः पादपूरणे न पश्यामि ॥

किं तत्कर्मलक्षणमत आह ।

सचित्तजावविकली-कयम्मि दव्वम्मि मग्गणा [illegible]
का मग्गणा उ दव्वे, सचेयणे फासुभोईणं ॥

यस्मात्सचित्तताया विकलीकृतं द्रव्यं तत्र प्रासुकभोजिनो [illegible] भवति । तत्र आधाकर्मिकाचिन्ताऽपि तथैव पुनः [illegible] चेतने तु द्रव्ये का मार्गणा नैव काचिदित्यभिप्रायः [illegible] न तदपेक्षया आधाकर्मिकमिति । [illegible] तनिष्ठितविषये कल्प्यविधिरुक्तः ।

[illegible] निष्ठितविषये तमाह ।

संजयहेतुं छिन्नं, अचित्तगोरसादं तु तं कप्पे ।
भत्तट्ठा छिन्नं पि हु, समणट्ठा निट्ठियमकप्पं ॥

[illegible] भङ्गचतुष्टयम् । तस्य निष्ठितं तस्य कृतम् । [illegible] छिन्नं अन्यस्य कृतं २ तस्य निष्ठितम् [illegible] कृतम् ३ [illegible] निष्ठितं तस्य कृतम् । ४ अत्र कृतं छिन्नं निष्ठितं [illegible] निष्ठां नीतम् । तत्र प्रथमभङ्गे [illegible] द्वितीयभङ्गमधिकृत्य [illegible] निष्ठितं [illegible] । तृतीयभङ्गमधिकृत्याह [illegible] अनिष्टमकल्प्यम् ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अत्रापि प्रागिव भङ्गचतुष्टयं तत्राद्यो भङ्ग एकान्तेनाशुद्धः चरमस्त्वेकान्तशुद्धः । द्वितीयभङ्गमधिकृत्याह । यतिहेतोस्तण्डुला छिन्नटीकृता उदकं वा संयतहेतोरपानीतमुभयमपि च निष्ठितमचित्तीकृतमात्मार्थं तत्कल्पते । तृतीयभङ्गमधिकृत्याह कृतं छिन्नटीकृतास्तण्डुला अथवा ऽऽनीतं पानीयं निष्ठितं तु यतिनिमित्तं तदकल्प्यमिति

पुनरपि पर आह—

समणाण संजईण य, दाहामि त्ति जो किणेज्ज अहाए ।
गावीमहिसीमाई, समणाण तहिं कहं भणियं ॥

श्रमणानां संयतीनां दुग्धादि दास्यामीति बुद्ध्या तेषामर्थाय गोमहिष्यादिकं यः क्रीणीयात्तत्र श्रमणानां कथं कल्प्यमकल्प्यं वा भणितम् । सूरिराह ॥

संजयहेउं दूरा, न कप्पए कप्पए य सयमट्ठा ।
पामिच्चियकीया वा, जइ वि समणट्ठया धेणू ॥

यद्यपि च धेनुर्गौश्च महिषी च श्रमणार्थमियमित्यात्मीयां धेनुं दत्त्वा परकीया याचिता क्रीता वा यदि संयतहेतोर्दुग्धा तर्हि न कल्पते । अथ स्वयमात्मनोऽर्थाय दुग्धा तर्हि कल्पते ॥

पुनरन्यथा परः प्रश्नयति ।

चेइयदव्वं विभया, करेज्ज कोई नरो सयट्ठाए ।
समणं वा सोवहियं, विक्केज्जा संजयट्ठाए ॥

चैत्यद्रव्यं चौराः समुदायेनापहृत्य तन्मध्ये कश्चिन्नर आत्मीयेन भागेन स्वयमात्मनोऽर्थाय मोदकादि कुर्यात् कृत्वा च संयतेभ्यो दद्यात् यो वा संयतार्थाय श्रमणं सोपधिकं विक्रीणीयात् । विक्रीय च तन्मूल्यं यत्नादि संयतेभ्यो दद्यात् ॥

एयारिसम्मि दव्वे, समणाणं किं नु कप्पई घेत्तुं ।
चेइयदव्वेण वा, जेण सुविहियाण तं ण पडिलाभो ॥

लोए वि गरहिया विक्का, किमंग ! पुणलुत्तरे ।
चेइयजइपडिणीए, जो गेण्हइ सो वि हु तहेव ॥

एतादृशेन द्रव्येण गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे यत आत्मार्थं कृतं तत् श्रमणानां किं नु ग्रहीतुं कल्पते । सूरिराह चैत्यद्रव्येण यद्वा सुविहितानां मूल्येनात्मार्थं कृतं तद्ग्रहणं न कल्पते । किं कारणमिति चेदुच्यते स्तेनानीतस्य सर्वस्य प्रतिग्रहणं लोकेऽपि गर्हिता किमङ्ग पुनरुत्तरे तत्र सुतरां गर्हिता यतश्चैत्ययतिप्रत्यनीकस्य इत्थं यो गृह्णाति सोऽपि हु निश्चितं तथैव चैत्ययतिप्रत्यनीक एव । कस्मादित्याह ।

हरियाहडिया सा खलु, समणितो भगवेहा गुरगा ।
एवं तु कया भत्ती, न वि दाणं जा विणा तेण ॥

सा खलु स्तेनानीतप्रत्यनीका हृताहृतिका प्रोच्यते स्तेनैर्हृतस्य स्तेनहरणं हृताहृतिका सा पर्व तस्मात् स्वशक्तिमधिकृत्य तद्दव्यं सोपधिकं वा श्रमणकमूल्येन उत्पादयेत् । पुनः पृच्छति ॥

जा तित्थयराण कया, वंदणआवस्सगाइ पाहुडिया ।
जचीहिं सुरवरेहिं, समणाण तहिं कहं जाणियं ॥

या तीर्थकराणां सुरवरैः कृता वन्दनावश्यकादिका प्राभृतिका तुल्यपुष्पप्रकारप्रभृतिकरणादिरूपः प्राभृतिका कृता तत्र श्रमणानां कथं भणितं किं तत्र स्थातुं कल्पते न वा ।

अत्र सूरिराह— ।

जइ समणाण न कप्पइ, एवं एगागिणो जिणवरिंदा ।
गणहरमाई समणा, अकप्पिए न वि य चिट्ठंति ॥

तस्यां प्राभृतिकायां श्रमणानामवस्थातुं कल्पते भगवतः प्रवचनार्थतत्परत्वात् । यद्यन्यद्यपि श्रमणानां न कल्पते तत एकाकिनो जिनवरेन्द्रा भवेयुः । यतो गणधरादयः श्रमणा अकल्पिके नैव तिष्ठन्ति व्य० २ उ० । पं० ॥

आधाकर्मोपभोगे प्रायश्चित्तं निशीथचूर्णी यथा—

जे भिक्खू आहाकम्मं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ।
आधाकर्म आहाकम्मं तं जो भुंजति तस्स चउगुरुं आणा-
दिणा य दोसा ॥ नि० चू० १० उ० ॥

(आधाकर्मप्रायश्चित्तमुग्गमशब्देऽपि-द्रष्टव्यम् आधाकर्मोद्दिष्टविचारो णाणत्तशब्दे-गोचरचर्यायां गवेषणायामेषणायामाहारमिति गोयरचरियाशब्दे) यदाधाय निमित्तं कृत्वा पूर्वोक्तमष्टप्रकारमपि कर्म बध्यते तदाधाकर्मेति । कर्मभेदे, तच्च शब्दरूपरसगन्धादिकमिति । तथा हि शब्दादिकामगुणविषयाभिष्वङ्गवान् सुखलिप्सुर्मोहोपहतचेताः परमार्थं सुखमेष्यपि दुःखापादनं विदधाति ॥ तदुक्तं " दुःखद्विट् सुखलिप्सुर्मोहान्धत्वाददृष्टगुणदोषः । यां यां करोति चेष्टां तया तया दुःखमादत्ते " इत्यादि । विपरीतविग्रहेणापि अनुक्तं भवति । कर्मनिमित्तभूता मनोरमशब्दादयो यथाधाकर्मेत्युच्यते इति ॥ आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । आधाकर्मणा तद्गमनाप्रसादेनेति गम्यते तदुपलक्षितानि कर्माण्युपादानकर्माणि । तथा च सूत्रम्,

तमेववादयं नाणं, जहा मे तदनुस्सुयं ।
आहाकम्मेहिं गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पई ॥ १३ ॥

तच्चेति नरकेषु उत्पत्तौ भवतोपपातिकं स्थानं नियन्तकसाधन प्रकारेण भवतीति शेषः । मे मया श्रुतमित्यनेन— परमार्थोऽनुभूतमध्यवसितं गुरोरिदमस्माकमिति शेषः । औपपातिकमिति च श्रुत्वाऽपयाप्तमतयो यदि तथापि मन्दभाग्यत्वात् दुरन्तं संसारमपराधानां त्वद्गुर्वन्तिकस्थितं तदनुष्ठानं कर्तव्यमिति बुद्ध्वापि तथा च (आहाकम्मेहिं) आधाकर्मभाग्य करणमात्मनि गम्यते तदुपलक्षितानि कर्माण्युपादानकर्माणि तैराधाकर्मभिः स्वकृतकर्मभिः गच्छंतो (गच्छन्ति) आत्मना कृता कर्मापीति तदर्थं । तत्र— कर्मैव कर्मभिर्गच्छन् सकलान् करणे यदा यदा कर्मनिर्मितकार्यतत्कृतिबुद्धिप्रभृतिना क्रियमाणानां संघाते प्रकृष्टं दुःखमनुभवनं स इति भावः पश्चादिह तद्गतोऽपि प्राप्नोति परितप्यते यथा विलापमात्रं परितप्यते विचिन्तयति मन्दभाग्यो करोमीत्यादि शोचते इति सूत्रार्थः । उत्त० ५ अ० ।

आधा [हा] कम्मिय-आधाकर्मिक-त्रि० आधाकर्मणा निर्वृत्ते च कर्मणि, प्रश्न० प्रवचनसारो०, सू० १ उ० ।

आधा (हा) ण-आधान- न० आ-धा-भावे-ल्युट् संस्कारपूर्वकं वह्न्यादेः स्थापने, अग्न्याधाने, गर्भाधाने च । वाच० । स्थाने, " इत्र सव्वगुणाहाणं " सर्वगुणाधानमशेषगुणस्थानमिति आव० ४ अ० । स्थापने, कुशयोग्यादीनामिह । तम्सूत्राधानयुक्तानाम् ॥ सूत्राधानं मूत्रस्थापनं वीजन्यासस्तद्युक्तानामिति ॥ षो० १३ विव० । व्यवस्थापने, आख्याने, व्याख्याने च । वाच० ।

अविरइं पडुच्च बाले, आहिज्जइ विरइं पडुच्च पंडिए ।
आहिज्जइ विरयाविरई, पडुच्च बालपंडिए आहिज्जइ ॥

आधीयते व्यवस्थाप्यते आख्यायते वा तथा विरतिं चाश्रित्य प्रतीत्य पापाड्डीनः पण्डितः परमार्थज्ञो वेत्येवमाधीयते व्याख्यायते ॥ सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आधा (हा) णिय-आधानिक-पुं० आधानं गर्भाधानं प्रयोजनमस्य ठञ् । गर्भाधाननिमित्ते वेदविहिते गर्भपात्रसंस्कारभेदे, ॥ वाच० ॥

आधा (हा) य-आधाय- अव्य० -आ-धा-ल्यप्-कृत्वेत्यर्थे, उत्त० ५ अ० । स्थापयित्वेत्यर्थे, आधानं कृत्वेत्यर्थे, भावे-घञ् आधाने, पुं० ॥ वाच० ॥

आधा (हा) यग-आधायक- त्रि०-आ-धा-ण्वुल्-आधानकारके, वाच० ॥

आधा(हा)र-आधार-आ-धृ-आधारे-घञ् । १ आश्रये, " अपामिवाधारमनुत्तरङ्गम् " कुमा० । " चराचराणां भूतानां, कुक्षिराधारतां गतः " । कुमा० । " यदाधारस्नेहयोगाद्यथा दीपस्य संस्थितिः " या० स्मृ० " व्याकरणप्रसिद्धे औपश्लेषिकवैषयिकाभिव्यापकाख्ये अधिकरणकारके, आधारोऽधिकरणम् " पा० अधिकरणस्य परम्परया क्रियाश्रयः स च त्रिविधः औपश्लेषिकवैषयिकाभिव्यापकभेदात् । तत्र औपश्लेषिक एकदेशसम्बन्धः यथा कटे आस्ते । वैषयिकः मोक्षे इच्छास्ति । अभिव्यापकः तिलेषु तैलमस्ति । मुग्धबोधकारस्तु " सामीप्याद्वैषयिकवैश्योदयात्ऽऽधारश्चतुर्विध इति " सामीप्यसम्बन्धेनाप्याधारत्वमाह । तच्चिन्त्यम् " गङ्गायां घोषः प्रसन्नित्यादौ [illegible] गङ्गासमीपतीरस्योपस्थितौ न तस्य विभक्त्यर्थत्वमिति पाणिनीयाः । [illegible] [illegible] जलरोधनार्थे बन्धे, वृक्षसेकार्थं जलधारणार्थे [illegible] च । " आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः " रघु० वाच० ॥ आधारस्य भावः तल् आधारता सम्बन्धविशेषेण पदार्थविशेषस्याधेयतासम्पादके धर्मविशेषे, तथा च तयोः [illegible] । आधारताया [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] यथा संयोगेन घटाधारे भूतले [illegible] [illegible] भूतलादौ घटे च [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] मुक्त [illegible] [illegible] इति [illegible] ॥

आधा (हा) रसत्ति-आधारशक्ति-स्त्री० आधारस्य सर्वाधारशक्तिरूपायां परमेश्वरशक्तौ, मायायाम्, [illegible] वाच० ॥

आधि (हि) आधि-पुं० आधीयतेऽभिनिवेश्यते स्थाप्यते मनोऽनेन आ-धा-कि-मानसव्यथायाम्, वाच० ॥ आर्तध्यानः पीडानामिति म० १ श० १ उ० ॥ शरीरमानसे पीडाविशेषे च । आधीनां परमौषधम् आधीनां शरीरमानसपीडारूपाणां परमौषधं प्रधानौषधं कल्पमिति ॥ षो० १२ विव० । अधिक्रियते उत्तमर्णोऽत्र आ-ईषदर्थे-धा-अधिकरणे-कि-आधीयते ऋणशोधनार्थम् आ-धा-कर्मणि-कि वा । ऋणशोधनार्थं प्रतिभूस्थानीयतया बन्धकत्वेन उत्तमर्णसमीपे अधमर्णेनाधीयमाने उत्तमर्णस्य ईषत् स्वत्वहेतुभूते व्यापारे [illegible] वाच० ॥

आहि (हि) क्क-आधिक्य-न० अधिकस्य भावः ष्यञ् । आधिक्यतायाम्, अतिशयितायाम्, " यदावगच्छेदायत्यामाधिक्यं ध्रुवमात्मनः " ॥ मनु० ॥ शुक्राधिक्ये रात्री हेतु, शोणितं चरं तदा । कन्या च पुंवत् भवति, शुक्राधिक्ये पुमान् भवेत् ज्योतिस्तत्त्वम् । प्रातिपदिकमात्रे लिङ्गमात्राद्याधिक्ये सि० कौ० " एवमेतद्गुणाधिक्यं, द्रव्ये द्रव्ये व्यवस्थितम् " सुश्रु० । वाच० ॥ आधिक्यं सजातीयपरिणामप्राचुर्यमिति शा० ।

आधि [हि] गरणिय -आधिकरणिक-त्रि० अधिकरणे विचारस्थाने नियुक्तः ठञ् । विचारस्थाननियुक्ते प्राड्विवाके वाच० ॥

आधि (हि) गरणिया-आधिकरणिकी-स्त्री० अधिक्रियते आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणं तेन निर्वृत्ता आधिकरणिकी क्रियाविशेषे , सा च द्विधा चक्ररथपञ्चकबन्धप्रवर्त्तिनी प्रवर्त्तिनी खड्गादिनिर्वर्त्तिनी चेति । ध० ३ अधि० ।

आधिद्धि-आधृष्टि-स्त्री० आ-धृष् भावे-क्तिन् । परिभवे, धर्षणे मर्दे च ॥ वाच० ॥

आधि (हि) णु-आधिज्ञ-त्रि० आधिं मनःपीडां ज्ञापयति अनुभवति-ज्ञा-क-व्यथानुभावके, व्यथिते, भजयपाठः धन्वः ।

आधि (हि) स्तेण-आधिस्तेन- पुं० आधेरधिगतस्य धनस्य स्तेन इव । भोग्याधेर्बलात्कारेण भोक्तरि, " न भोक्तव्यो बलादाधि-र्भुञ्जानो वृद्धिमुत्सृजेत् । मूल्येन तोषयेदेनमाधिस्तेनोऽन्यथा भवेत् " मनुना तद्भोगे स्तेनत्वोक्तेस्तथात्वम् ॥ वाच० ॥

आधि (हि) देविय-आधिदैविक-त्रि० अधिदेव भव ठञ् । वातवातादीन् अधिकृत्य प्रवृत्तं वा ठञ्-भनुग्रहविशेषे व्याधिप्रवृत्तिः । देवाधिकारेण प्रवृत्ते शास्त्रे, वातादिनिमित्ते, दुःखे च । दुःखं हि त्रिविधमाध्यात्मिकमाधि-

-दात् ॥ वाच० ॥ आधिदैविकं यद्राक्षसग्रहाद्यावेशहेतु-कमिति ॥ स्था० ॥

[आ]धि (हि) बंध—आधिबन्ध—पुं० आधिर्बहुप्रजानां कथं पालनं स्यादिति चिन्ता एव बन्धः । बहुप्रजारक्षणार्थं चि-न्तारूपबन्धे, ॥ वाच० ॥

[आ]धि (हि) भोइय—आधिभौतिक—त्रि० भूतानि व्याघ्र-सर्पादीन्यधिकृत्य जातम् अधिभूत ठञ् द्विपदवृद्धिः । व्याघ्रसर्पादिजनिते दुःखे, ॥ वाच० ॥ आधिभौतिकं मानुष-पशुपक्षिमृगसरीसृपस्थावरनिमित्तमिति ॥ स्था० ॥

[आ]धि (हि) रज्ज—आधिराज्य—न० अधिराजस्य भावः कर्म वा ष्यञ् । आधिपत्ये ॥ वाच० ॥

[आ]धि (हि) वेयणिय—आधिवेदनिक—त्रि० अधिवेदनाय वि-वाहोपरि विवाहाय हितं ठक् तत्र काले दत्तं ठञ् वा अधिवेदनार्थं तत्र काले च स्त्रियै पत्या दीयमाने स्त्री-धनभेदे ॥

[आ]धी (ही) गइ—आधीकृत—त्रि० आधि-च्वि-कृ-क्त-बन्ध-कीकृते द्रव्यादौ, वाच० ॥

[आ]धी (ही) करण—आधीकरण—न० अनाधिराधिः क्रियते आधि-+-च्वि-+-कृ-+-ल्युट् बन्धकीकरणे वाच० ॥

[आ]धु (हु) णिय—आधुनिक—त्रि० अधुना भवः ठञ् । साम्प्रतमवे-अर्वाचीने,-। अप्राचीने च-स्त्रियां ङीप्- ॥ ॥ वाच० ॥ अष्टाशीतिमहाग्रहाणामन्यतमे स्वनामख्याते ग्रहे जं० ॥ सूर्य० प्रा. २० ॥

[आ]धु [हु] य—आधुत—त्रि०—आ—धु—क्त । चा-लिते, ॥ वाच० ॥

[आ]धे [हे] य—आधेय—त्रि० आधा—कर्मणि यत् । १ उ-त्पाद्ये । आधेयश्चाक्रियाजश्च सोऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः" व्या० का० । यस्य सतोगुणान्तरमुत्पाद्यम् तादृशे उत्पाद्यगुणा-न्तरे विद्यमाने एव यत्र घटादिपदार्थे पाकादिना रक्तता-गुणान्तरमाधीयते तादृशे २ घटादौ, । आधानविधिना स्थाप-नीये ३ वह्नौ, पुं० ॥ ४ ॥ अधिकरणेऽभिनिवेशनीये "अधिकं गुणाधाराद्यधेयाधिक्यवर्णनम्" चन्द्रा० वाच० ॥

आधाराधेयौ द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदेन विशेषावश्यके ध-र्णितौ यथा—

आहारो आहेयं च होइ दव्वं तहेव भावाय ।
खेत्तं पुण आहारो कालो नियमाउ आहेओ ॥

द्रव्यमाधारो भवति पर्यायाणां आधेयं च भवति क्षेत्रं तथा भावस्याधारो भवति कालस्य कालपर्यायाणां समयादि-स्थितित्वादिति आधेयश्च भवति । द्रव्यं क्षेत्रमाकाशं पुनः सर्वेषामपि धर्माधर्मपुद्गलजीवकालद्रव्याणामगुरुलघुप-र्यायाणां चाधार एव न त्वाधेयं सर्वस्यापि वस्तुनस्तत्रैवाव-गाढत्वात्तस्य च स्वप्रतिष्ठितत्वेनान्यत्राधेयत्वाभावादिति (कालो नियमाउ आहेउ त्ति) कालो नियमादाधेय एव भवति न त्वाधारस्तस्य द्रव्यपर्यायेष्ववस्थितत्वात्तत्र [illegible]-त्वादिति ॥ विशे० द्रव्य द्वा. ॥ स्वावयवेषु द्रव्ये च अन्ये दत्त आधाने भ० ॥ वाच० ॥

आधे (हे) वच्च—आधिपत्य—न० अधिपतेर्भावः कर्म वा पत्य-न्तत्वात् यक्-१ स्वामित्वे, "अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्" ॥ गीता० ॥ वाच० ॥ दशाणामा-धिपत्यञ्च राजराजत्वमेव च" ॥ भा० ॥ व० ॥ राजकार्ये प्रजापालनादौ ॥ दुर्योधनं तत्वहितं वै निगृह्य पाण्डोः पुत्रं प्रकुरुष्वाधिपत्ये । अजातशत्रुर्हि विमुक्तरागो धर्मेणेमां पृथिवीं शास्तु राजन्, ॥ भा० ॥ व० ॥ ८० ॥ २ ॥ भ० ॥ वाच० ॥ अधिपतेः कर्माधिपत्यम् स्वाम्याम् ॥ जं० प्र.३४ ॥ भा० भ० प्र० ॥ प्रज्ञा० भ०श.३३१ ॥ कल्प० । ज्ञा० अ. १ विपा० श्र. २ उं० ॥

आधो (हो) रण—आधोरण—पुं० आ धारणि चातुर्ये [illegible] हस्तिगतिचातुर्येऽ हस्तिपके, स्वल्पस्खलनेऽपि महा-बलस्य हस्तिनः संकेतादिनैव चालनात्तस्य गतिचातुर्ये-धन्याचयात्वम् ॥ वाच० ॥

आधोधि (होहि) य—आधोवधिक—पुं० नियतक्षेत्रविषया-वधिज्ञानिनि ॥ भ० श.७.उ.७॥ ([illegible]) [illegible] ॥ [illegible] ॥

आप [व] आप—पुं० [illegible] ॥ भ० श. १ उ. ८ ॥

आप [व] ई—आपद्—स्त्री० [illegible] विपत्तौ ([illegible] विपद्) [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ८० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible]

[illegible] सोलस सत्तं कदाचि पविट्ठो तेसु मूत्राणि [illegible] [illegible] नियति सो निंतिज्जइ सो नेच्छति [illegible] [illegible] मिलायते मत्तं [illegible] [illegible] [illegible] केवलनाणं समुप्पन्नं सिद्धो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] उदाहरण [illegible] इत्यादि ॥१८॥ व्याख्या [illegible] [illegible] [illegible] नगरीए उउणो राया उउ- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दिशो [illegible] [illegible] सो [illegible] तेन दिट्ठो [illegible] दिट्ठो [illegible] [illegible] [illegible] भणन्ति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वि- [illegible]

आप (व) [illegible]

[illegible]

(दोवि आवडिया कुड्डे) आपतितौ निसौ [illegible] इति ॥ उत्त० अ० २५ ॥

आप (व) ण—आपण—पुं० आपणन्ते विक्रीयन्तेऽत्र [illegible] आधारे घञ् हट्टे ॥ औप० अ० ३ा० ५ उ० ७ ॥ [illegible] कल्प० प्रश्न० द्वा० ३ विशे० [illegible] [illegible] [illegible] भूमार्गप्रदेश इति ॥ अनु० [illegible] वीथ्यां न० ([illegible] आवणे) ॥ दश० [illegible] पण्यस्थाने ॥ प्रश्न० द्वा० ३ ॥ क्रयविक्रय[illegible] वाच० ॥ गृहाणि हारणानि लपनानि आपणा [illegible] प्र० ३ वाच० "[illegible] [illegible] नराश्च मृगयाशीलाः शतशोऽथसहस्रशः" ॥ [illegible] अ २३८ ॥ "भव्यमा [illegible] [illegible] ॥ भा० स० प० ४ अ० (आपणः पण्यवीथिका) ([illegible] विक्रयस्थानम्) [illegible] । "पूर्णापणा [illegible] [illegible] विभिन्नुः माघ० ॥ वाच० ॥

आप (व) णगिह—आपणगृह—न० [illegible] तथा च बृहत्कल्पे । (जं आवण मज्झमी तं च गिहं [illegible] च बुधिहं ॥ वि त्तं होइ आवणगिहं [illegible] यद् गृहमापणमध्ये समन्तादापणैः परिक्षिप्तं [illegible] यत्र मध्ये गृहे (दुहउ पिस्ति) [illegible] [illegible] यस्यापणे भवंति ॥ बृह० क० ॥

आव (व) णवीहि—आपणवीथि—स्त्री० [illegible] आ० म० प्र० द्वा०३ ॥ राज० औ०प्र० ३ ॥ हट्टमार्गे [illegible] औ० प्र० ३ ॥ ज्ञा० अ०१ ([illegible]) ॥ कल्प० ॥ आपणवीथयश्च हट्टमार्गा इति ॥ कल्प ॥ [illegible]

आप (व) णिग—आपणिक—त्रि० आपणादागत [illegible] [illegible] ठञ् । १ हट्टस्थानादागते राजकरादौ । [illegible] [illegible] ठञ् २ ॥ हट्टस्य वणिग भर्त्ये [illegible] [illegible] ठञ् ३ । हट्टस्य राजग्राह्ये द्रव्ये (तोला) [illegible] [illegible] ४ ॥ वणिग्जने [illegible] ॥

आपनिन–त्रि०—आ—पन—[illegible] ! [illegible] [illegible] ॥ वाच० ॥

आप (व) णिज्ज–आपनिय–त्रि० [illegible] [illegible] [illegible] ॥ वाच० ॥

आप (व) न्न–आपन्न–त्रि० आ–पद [illegible] [illegible] धीरो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ माघ० ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

र्मणि घञ् आपन्नमेव परिहारः । आपन्नपरिहार इति व्युत्पत्तेः तथाचाह (मासादी आपन्ने इति) मासादिकं यत् प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आपन्ने परिहार इति भावः । अथ वा परिहरणं परिहार इति भावे घञ् आपन्नेन प्रायश्चित्तस्थानेन परिहारो वर्जनं साधुभिरिति गम्यते । आपन्नपरिहारः । तथा हि प्रायश्चित्ता अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्यावत्प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या न शुद्धो भवति तावत् परिह्रियते । इह तेन आपन्नपरिहारेण प्रकृतिमधिकारो न शेषैः परिहारैः ॥ व्य० नि० १ उ० ॥

आप (व) ण्णसत्ता—आपन्नसत्ता—स्त्री० आपन्नः उत्पन्नः सत्त्वो जीवो गर्भे यस्याः सा ॥ ज्ञा०अ०२॥ गर्भिण्यां स्त्रियाम् समभापन्नसत्त्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विषः रघु० ॥ वाच० ॥

आप(व)त्त आपात्य—त्रि आपतति स्वयमाक्रामति गच्छति ॥ "भव्यगेयेत्यादि" ॥ पा० नि० ॥ कर्त्तरि यत् । १ । स्वयमाक्रमितं भावे यत् । २ । कर्तव्यायतने, ३ कर्मणि यत् आपात्यं देशादौ, त्रि० आ-पत्-णिच् ल्यप् । ४ । समन्तात् पातयित्वेत्यर्थे अव्य० ॥ वाच० ॥

आप [व] त्ति—आपत्ति—स्त्री० आ-पद्-क्तिन् आपद्धि आपदि दोषाद्यभिभूतायस्या सम्यग् वर्तनोपायानुपलम्भश्च ॥ वाच० ॥ आपादने ॥ व्य० ॥ प्राप्तौ, संयोगात् समरमापत्या २१) ॥ पो० वि० २ ॥ आपत्तिश्च प्राप्तिरिति ॥ टी० ॥ तथाच ॥ जीतकल्पे ॥

जं जं न भणियमिह यं तस्सावत्ती इदाणं ।

संखवं भिन्नाइयायगुरुं छम्मासं ताय जीएणं ॥६०॥ जीतकल्पं इह जीतव्यवहारे ऽपराधमुद्दिश्य यत्प्रायश्चित्तेन भणितं तस्याऽऽपत्तिविशेषेण दानं संक्षेपं वक्ष्ये आपत्तिः प्राप्तुकाभिचारेऽशुद्धस्य तपसः प्राप्तिरिति सा च निशीथकल्पव्यवहारादिषु विस्तरेणाभिहिता ॥ जीत० टी० ॥ व्याप्तौ, उद्भूतौ, विशे० अनिष्टप्रसङ्गे च । स च व्याप्यस्याहार्यारोपात् व्यापकस्याहार्यारोपः यदि निर्वह्निः स्यान्निर्धूमः स्यादित्येवं रूपः ॥ वाच० ॥

आप (व) त्तिसुत्त—आपत्तिसूत्र—न० । शिष्यगतप्रतिसेवनाद्वारेणापन्नप्रायश्चित्ताभिधायिनि सूत्रे—आपत्तिसुत्तानाम शिष्यगतप्रतिसेवनाद्वारेणापन्नप्रायश्चित्ताभिधायिनि । नि० चू० ॥ प्रतिसेवनायां सत्यां प्रायश्चित्तापत्तिः स्यात् इत्यापत्तिसूत्राण्युच्यन्ते (जे भिक्खू बहुसो मासियं परिहारियत्ता आलोएज्जा) बहुसो य बहुसो य बहुसो पडिसेवित्ता आलोएज्ज इति प्रत्येकबहुसूत्रं जेमासिया य दो मासियं मासियं ते मासियं च इत्यादि सकलसंयोगसूत्रे (जे बहुसो मासियं बहु दो मासबहुसो ते मासियमित्यादि) बहुसंयोगसूत्रं एतत्सूत्रचतुष्टयमेतावता प्रबन्धेन सूत्राणि व्याख्यानं इमे अर्थे उक्ति अर्थो व्याख्यातं मासादिकं तस्मात् बहु बोद्धव्यानि तं जहेत्यादि । जे भिक्खूमासाइरेगदोमासियमित्यादि । सातिरेकसंयोगसूत्रं । जे बहु सोसातिरेगमासियबहुसोसाइरेगदोमासियं वेत्यादि । बहुससातिरेकसंयोगसूत्रं मासियं सातिरेकमासियं । जे दुमासियं सातिरेगदुमासियं वेत्यादि सकलस्य सातिरेकस्य च संयोगसूत्रे । जे बहुसो मासियं बहुसो सातिरेकमासियं च । जे बहुसो दुमासियं बहुसो सातिरेकदुमासियं वेत्यादि । बहुससातिरेगस्स संजोगसुत्तं इच्चेयमापत्तिसुत्ताणि दसाकाणि ॥ नि० चू० ॥

आप (व) दकाल—आपद्काल—पुं० आपदा कालः आपदा काले दुष्टे काले, "पीडा आपद्कालस्य प्रतिकारश्च पापस्य, ॥ मा० शा० प० ५८ अ० ॥ वाच० ॥

आप (व) देव—आपदेव—पुं० आपस्य जलसमूहस्य देवः । वरुणे, ॥ वाच० ॥

आपदंण—आनपदीन—त्रि० आनपदं पादाग्रपर्यन्तं व्याप्नोति स्वपादाग्रान्तं लम्बमाने वस्त्रादौ, ॥ वाच० ॥

आपवण—आनवण—त्रि० ईषत् नवमः । ईषन्नवे आ-नु-ल्युट ईषद्दर्शने, ॥ वाच० ॥

आपवय—आपपद—अव्य० प्रपदं पदाग्रं तत्पर्यन्तम् आपदं० पदाग्रपर्यन्ते, ॥

आप (व) मिच्च—आपमित्य—त्रि० आपमित्य परिवर्त्य विक्रयम् फल । विनिमये दत्त्वा क्रीते, ॥ वाच० ॥

आप (व) मिन्न—आपमितृ—त्रि० आप-मिथ-तृच् आपदे शरि-स्त्रियां ङीप् ॥ वाच० ॥

आप [व] रोदिय—आपरोदिक—त्रि० अपराद्धः अथः इच् । अपराद्धमेव-अपराद्धेः च स्त्रियां ङीप्, ॥ वाच० ॥

आप (वि) व—आप्रव—पुं० आ-प्लु-अप् भावे । वर्षे च स्नाने, जलानां सर्वतः समुच्छलने, प्लुत-अत्प्लुतं [illegible] न० ॥ वाच० ॥ [illegible] [illegible] [illegible] ॥ प्रा० ॥

आप(व)मरीर अणवदीसवनिरा—[illegible] स्त्री० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ व्या०टी०२ ॥

आपा(व) ग (प) आपाक—पुं० [illegible] आ पच् आधारे घञ् कुम्भकारस्य [illegible], वाच० ॥ तथा च व्याख्ये ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] ॥ व्या० टी० ८ आवे थम । [illegible] पुटपाके च, ॥ वाच० ॥

आपा [ग] इ(न) आपाकिन—त्रि० [illegible] [illegible] [illegible] ॥ वाच० ॥ [illegible] [illegible] [illegible] ॥ आ० चू० ॥

आपा (ग) ण- आपान—न० [illegible] ध्र आधारे ल्युट् । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] रघु० ॥

आपा (ग) ण्ग—आपानक—न० [illegible]

[illegible]

आवि [त्रि] जर–आपिञ्जर–न० ईषत् पिञ्जरे [illegible] राजनि० । ईषत्पिञ्जरवर्णे, पुं० ! तद्वति, त्रि० [illegible] [illegible] ॥ रघु० ॥ वाच० ॥

आवि [सि] सलि–आपिशलि–पुं [illegible] म आदिशब्दिके मुनिभेदे, । "[illegible] सौ शाकटायनः । पाणिन्यमरजैनेन्द्रः जयन्त्यै [illegible] काः" कविक० "[illegible] पाणिनिने[illegible] दित्वम् [illegible] आपिशल्या [illegible] ॥ आपिशलिना प्रोक्तम् [illegible] ने० ॥ वाच० ॥

आपीडा–आपीडा–स्त्री० आ–पीड–अ [illegible] [illegible] कुर्व्याआप्यपूतनम ॥ [illegible] पत्रेति तदर्थः ॥ वाच० ॥

आपीडिय—आपीडित–त्रि०—आ—पीड—क्त—[illegible] निर्मुद्दे, ॥ वाच० ॥

आपीण—आपीन–न० आ–प्याय–क्त–[illegible] [illegible] ऊधसि, [illegible] आपीनोऽम्भुः [illegible] [illegible]—आङ्—पूर्वकस्यापि [illegible] [illegible] ॥ वाच० ॥

आपीय–आपीत–न० ईषत्पीतम—प्रा० त० [illegible] [illegible], पुं० । तद्वति, त्रि० ईषत्पाने [illegible] [illegible], त्रि० ॥ वाच० ॥

आपुच्छणा–आपृच्छना–स्त्री० [illegible]

[illegible]

. एवं खु तया सय जायति सति णिज्जराहेउ ॥ २६ ॥

व्याख्या । आपृच्छायाः कारणं आपृच्छना गुरावः पुनरर्थः स्वत आपृच्छना पुनः कार्ये ज्ञानादिसाधने प्रयोजने सति कार्येति शेषः कस्येत्याह गुरोरत्नाधिकस्य तत्संमतस्य वा गुरुवनुमतस्य वा स्थविरादेर्वाशब्दो विकल्पार्थो नियमा-द्यदर्पभावेन अथ कस्मादेषा विधेयेत्याह एवं खु एवमेव गुर्वाद्यापृच्छापूर्वकमित्यर्थः ॥ तत्कार्यं श्रेयोऽतिशयेन प्रश-स्यं जायते भवति सहत्सदा निर्जराहेतुकर्मक्षयकारण मिति ज्ञापेति गाथार्थः २६ पंचा० ॥

अथ कथमापृच्छाविषयभूतं कार्यं श्रेयः स्यादित्यत आह-

सो विहिना या तस्साहणम्मि तज्जाणा सुणापंति ।
सम्माणापडिवत्ती सुहभावो मंगलं तत्य ॥ २७ ॥

व्याख्या । (सोत्ति) य आपृच्छयते स गुरुः गुर्वनुमतो वा विधिज्ञाता चिकीर्षितकार्यस्य साधनादेर्विधानस्य बोद्धा भवति गीतार्थत्वात्तस्य तत्साधने अहमिदं कार्यं करो-मीत्येवंविधिविषयगुरुनिवेदने अथ वा विधिप्रतिपादने सति न हि पृच्छ्यमानो विधिज्ञत्वाच्चिकीर्षितकार्यविधि साध-यति यथा "अच्छेदपिवणाइ य न धुवे । थाप पयावयां न करे" इत्यादि (तज्जाणत्ति) विधिज्ञानं पृच्छकस्य भवति ॥ ततश्च (सुनायति) अहो गुरुणा जिनेन वा सुष्ठु भातं सकलसत्त्वानुपघातकत्वेन मुमुक्षोद्योपमादकत्वेन निपुणमिदं दृष्टं नैवं दर्शनान्तरीयैरिति एव विधात् स्वज्ञानात् स्वगतसद्बोधात् सकाशात्प्रतिपत्तिर्गुरुरेव जिन एवास इत्येव भूता रुचिर्भवति सा च शुभभावः प्रशस्ताध्यवसा-यो वर्तते स च मंगलं विघ्नविघातकं वस्तु तत्र कार्ये प्रवर्त-मानस्येति शेषः अथ वा स गुरुर्विधिज्ञातोपायकस्तत्साधना चिकीर्षितकार्यनिष्पादने ततश्च तज्ज्ञानात् गुरोः सकाशात्-तज्ज्ञानं तस्मात् सुज्ञानं कार्यं भवति सुज्ञानाच्च प्रतिपत्तिः सम्यक् क्रियाऽभ्युपगमः सा च शुभो भावः शेषं तथैवेति गाथार्थः ॥ पंचा० ॥

[illegible]छा-आमच्छा-स्त्री० आ-पृच्छ-अङ् । आभाषे, जिज्ञा-[illegible]साम आभाषणे,-गतागतकाले,-शुभे,-प्रश्ने,-आमन्त्रणे [illegible] वाच० ॥ आपृच्छनमापृच्छा—समाचारीभेदे,-सा च [illegible]भीष्टे कार्ये प्रवर्तमानेन गुरोः कार्या अहमिदं [illegible]रोमि ॥ आ० म० द्वि० ॥ एतद्वक्तव्यताश्रा[illegible]ताम्दे ॥

[illegible]णिज्ज-आमच्छणीय-त्रि० सहायमध्ये ॥ म० [illegible]द उ०२ (आपुच्छियिज्जे पडिपुच्छियिज्जे) [illegible]मीयः सहायेति ॥ ज्ञा० अ० १ ॥

[illegible]-आपृच्छय-अव्य० आ प्रच्छ ल्यप् जिज्ञासित्वे-[illegible]वाच० ॥ (आपुच्छित्ता इदंति सहाये) आपृच्छय [illegible]इश्रुपमिति गम्यते इति ॥ दं० अ० ॥

[illegible]पुट्ट—त्रि० आ-पुर-क्त । १ दंतरागे २ स्पृष्ट [illegible]वाच० ॥

[illegible]पूरिक-त्रि० अपूपकर्तरि स आमित्याप्यपूपा-[illegible]नं आमातीति ॥ वै० ॥

[illegible]-आपूरयेऽनेन-आ-पूर-ल्युट् । अर्थमित्यर्थ ।

"स्वेदापूर्णे युवनिसरितौ व्याप्य गपदद्यवानि" माघ [illegible] माघे पद्म । सम्यक्पूरणे ३ देवपूरणे, ४ अभिव्या[illegible] सौ, च ॥ वाच० ॥

आपूरिय-आपूरित आ पूर क्त अस्यापूरणं कृतं तस्मिन् (पद्-मदेयर्डुडुहिनिनायापूरियदिमामंडलंति) ॥ ज्ञा० म० प्र० ॥ अभिव्याप्ते च ॥ वाच० ॥ "आदं ते धवलमापूरियं होरंति" ॥ आपूरितं संव्याप्तं भृतं व्यामिततमित्यर्थ इति ॥ विशे० ॥

आपूरिमाण-आपूरयत्-त्रि० आपूरणं कुर्वति, "अहेवं तस्स-मे सव्वओ समंता आपूरेमाणे" [illegible] तत् प्रत्यास-न्नात् सर्वतो दिक्षु समन्ततो विदिक्षु आपूरयति [illegible] मावितं रूपम ॥ टी० । औप० ॥ म० ३ ॥

आपूर्यमाण—त्रि० आ० पूर० कर्मणि शानच् [illegible] पूर्य-माणे, ॥ वाच० ॥ प्रश्न० आ० ३ ॥ [illegible], "आपूर्यमाण [illegible] समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्" ॥ गीता० ॥ आधारे शानच् । पूर्यन्ते [illegible] पूर्णं [illegible] पर्वे, ॥ वाच० ॥

आपे [वे] सिय-आवेशित-त्रि० अर्पेशतम [illegible] अर्पेशया प्रात (किंचु [illegible]) त्रि० औ० क्रियां [illegible] ॥ वाच० ॥

आपंस—आप्नस—पुं० [illegible] ॥

आपोहिर—आप्नोहिन—त्रि० [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥ ज्ञा० ॥

आवद्द—आबद्ध—न० [illegible] । [illegible] बे, १ आधारे [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] निवद्धे, च त्रि० । "[illegible]" [illegible] । "आवद्धभीम[illegible]" [illegible] । "[illegible]" [illegible] ६ भूषण, च [illegible] ७ [illegible] ॥ वाच० ॥

आवबूल—आपबूल—न० [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥

आवय—आवद्—स्त्री० [illegible] ॥ वाच० ॥

आवरिति-[न्] आव.रीन-त्रि० [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥ नि० चू० ॥ वाच० ॥

आवारा—आवापा—स्त्री० आ-[illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] ॥ वाच० ॥

आविल—आविल—त्रि० [illegible] । "[illegible]" [illegible] ॥ वाच० ॥

स्यनेऽनेन आ-भास-णिच् करणे अच् अन्यथावतारणार्थे ४ प्रत्यर्तमिप्रायवर्णने व्याख्यातादाभेदे च ॥ वाच० ॥

आभासिय-आभाषिक-पुं० म्लेच्छजातिभेदे-प्रज्ञा०प०१॥ प्रश्न० द्वा.१॥ आभाषित त्रि०-परस्परकथिते ॥ निर० ॥

आभासिय-आभासि (सि) क-पुं० आभासि (सि) कद्वीपजे, मनुष्ये,॥ जी.प्र.३ स्था० ठा०४॥ अन्तरद्वीपिकमनुष्यजातिभेदे, च ठाए ॥ जी० प्र. २ ॥

आभासियदीव-आभासि (सि) कद्वीप-पुं. अन्तरद्वीपभेदे स च हिमवतः पर्वतस्य पर्यन्तादारभ्य दक्षिणपूर्वस्यां दिशि त्रीणि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य द्वितीयदंष्ट्राया उपरि एकोरुकद्वीपप्रमाणो आभासिकनामा द्वीपो वर्तते ॥ प्रज्ञा० पद १ ॥ कर्म० ॥ स्था० ठा. ४ ग्रं. ॥

कहिणं भंते ! दाहिणिल्लाणं आभासियमणुयाणं आभासिय दीवे नामं दीवे ॥ पं० गो० ॥ जंबुद्दीवे २ तहेव चेव चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स । दाहिणपुव्विल्लिल्लातो चरिमंताओ लवणसमुदं तिन्नि जोयणसेसं जहा एगुरुयाणं निरवसेसं सव्वं जी०मू० प्र० ३ ॥

कहिणं भंते इत्यादि क भदंत! दाक्षिणात्यानां आभासिकमनुष्याणां आभासिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः । भगवानाह गौतम ! जंबूद्वीपे मंदरस्य दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पूर्वस्माच्चरमांतात् दक्षिण पूर्वेण दक्षिणपूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं क्षुल्लहिमवद्दंष्ट्राया उपरि त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रांतरे दंष्ट्राया उपरि दाक्षिणात्यानामाभासिकमनुष्याणामाभासिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः शेषवक्तव्यता एकोरुकवक्तव्या यावन्निरवशेषं ति सूत्रं ॥ जीवा० ॥ टी० ॥

आभासी-आभाषी-आभासी-स्त्री० आभासि (सि) कद्वीपजे, मनुष्यस्त्रीभेदे ॥ जी० प्र० ३॥

आभिओग-आभियोग्य-पुं० आ समन्तात् युज्यन्ते प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः ॥ प०भवि०३॥ अभियोगं व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्याः ॥ स्था०ठा४॥ आ समन्तात् आभिमुख्येन युज्यंते प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्या आभियोगिकाः ॥ राज० ॥ किंकरे किंकरस्थानीये देवविशेषे, च ॥ स्था० ठा०४ राज० ॥ (आभियोगाणं देवाणं अंतिए पयमट्ठं सोचा) ॥ राज० ॥ अभिमुखं कर्मणि युज्यते व्यापार्यते इत्याभियोग्यस्तस्य भावः कर्म वा आभियोग्यं "व्यंजनात् यस्यथस्य सरूपे वा" इत्येकयकारस्य लोपः ॥ जी० प्र.३ ॥ अभियोग आज्ञाप्रदानलक्षणोऽस्यास्तीत्याभियोगी तद्भाव आभियोग्यम् ॥दशा०अ.९उ.२॥कर्मकरभावे,॥दशा०॥कर्मकरकर्मणि च जी०प्र.३॥(आभिओगमुवट्ठिया) आभियोग्यं कर्मकरमित्यर्थं उपस्थिताः प्राप्ता इति ॥ दशा० ॥ आभियोग्यं कर्मकरभावं उपस्थिताः प्राप्ता इति ॥ दशा० ॥

आभियोगता-आभियोग्यता-स्त्री० अभियोगं व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्याः किंकरदेवविशेषास्तद्भावस्तत्ता किंकरस्थानीयदेवविशेषत्वे, तत्कारणं स्थानाङ्गे दर्शितम् यथा।

चउहिं ठाणेहिं जीवा आभिओगत्ताए कम्मं पगरेंति । तं जहा अत्तुक्कोसणं परपरिवाएणं भूइकम्मेणं कोउयकरणेणं ॥

स्था० ठा.४॥ अभियोगं व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्याः। किंकरदेवविशेषास्तद्भावस्तत्ता तस्यैतया वेति आत्मोत्कर्षेणात्मगुणाभिमानेन परपरिवादेन परदोषपरिकीर्तनेन भूतिकर्मणा ज्वरितादीनां भूत्यादिभी रक्षादिकरणेन कौतुककरणेन सौभाग्यादिनिमित्तं परस्नपनकादिकरणेनेति । इयमर्थसमन्यत्र कोउयभूयकम्मे पसिणापसिणे निमित्तमाजीवी। इड्ढिरससायगरुओ अभिजोगं भावणं कुणइत्ति ॥ १ ॥ स्था० ॥ टी० ॥ ४ ॥ ठा०४ ॥

आभिओगपण्णत्ति-आभियोगप्रज्ञप्ति-स्त्री० विद्याधरसंबन्धिनि विद्याभेदे, (संकामणिआभिओगपण्णत्ति गमणियं मग्गणिसुय पहसु विज्जाहरीसु विज्जासु विस्सुयजसे) ॥ ज्ञा०अ.१६ ॥

आभिओगि (न्) आभियोगिन्-पुं० अभियोग आज्ञाप्रदानलक्षणोऽस्यास्तीत्याभियोगी-कर्मकरे ॥ दशा० ॥अ०९

आभिओगिय-आभियोगिक-पुं०आभिमुख्येन योजनं अभियोगः प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यमाणत्वम् अभियोगेन जीवन्तीत्याभियोगिकाः चेतनादेर्जीवतीति इकण् प्रत्ययः कर्मकरे ॥ राज० ॥ आभियोग. पारवश्यं प्रयोजनं येषां ते आभियोगिकाः॥विपा०अ.२॥ अभियोगः प्रयोजनमस्येत्याभियोगिकम् परतंत्रताफले कर्मणि, ॥ पंचा० ॥ विद्यामंत्रादौ च (आभिओगेहिं य आभिओगिता) अभियोगश्च द्वेधा—यदाह— "दुविहो खलु अभिओगो दव्वेभावे य होइ नायव्वो । दव्वंमि होंति जोगा विज्जामंता य भावंमि" ॥विपा०अ.२ ॥ पराभिभवहेतौ चूर्णादिके च (आभिओगिए वा आभिओगिएत्ति) पराभिभवहेतुरिति ॥ ठा०अ.१६॥ अभियोजनमभियोगः प्रेष्यकर्माणि व्यापार्यमाणत्वमिति भावः । अभियोगे नियुक्ता आभियोगिकाः देवविशेषे,(आभिओगिए देवे सद्दावेति त्ता एवं वयासी) आभियोगिकान् देवान् शब्दयंति आकारयंति शब्दायित्वा च तानेवमवादिषु इति ॥ जी०प्र.३ ॥ राज० ॥

आभिओगिय—आभियोगित—त्रि० वशीकरणचूर्णमंत्रादिना संस्कृते, (आभिओगिए गहिए) आभियोगिते वशीकरणचूर्णमंत्राभिसंस्कृते गृहीते सतीति ॥ आव० ॥

आभिओगियरवय—आभियोगिकक्षय—पुं० आभियोग प्रयोजनमस्येत्याभियोगिकस्य परतंत्रताफल कर्म तस्य क्षयो विनाश आभियोगिकक्षय परतंत्रताफलकर्मणो विनाशे,—यथं "आणाराहणजोगाओ आभियोगियक्खओत्ति" एवमुक्तविपर्ययेण्वाज्ञाराधनयोगविधिना आज्ञाराधनयोगादाज्ञोपदेशाद्भगवत्स्वधातयोगप्रयोगात्यन्तमयोगात् अभियोगः प्रयोजनमस्येत्याभियोगिकं परतंत्रताफलं कर्म तस्य क्षयो विनाश आभियोगिकक्षयो भवतीति ॥ पंचा० ॥

आभिओगियभावणा—आभियोगिकभावना—स्त्री० आ समन्तात् युज्यन्ते प्रेष्य कर्मणि व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः किंकरस्थानीया देवविशेषास्तेषामियमाभियोगिकी॥प० अ.३॥ सैव भावनाऽऽभियोगिकभावनासावनाभेदे ॥ ग० अधि २ ॥

मंता जोगं काउं भूइकम्मं च जे पउंजंति ।

सोय रसइड्डिहेउं अभिओगभावणं कुणइ ॥ २ ॥
मन्त्राणामायोगो व्यापारो मन्त्रयोगस्तं यदि वा मन्त्राश्च योगश्च तथाविधद्रव्यसंयोगाः । सूत्रत्वान्मन्त्रयोगं तत् कृत्वा विधाय व्यापार्य वा भूत्या भस्मना उपलक्षणत्वान्मृदा सूत्रेण कर्मरक्षार्थं वसत्यादिपरिवेष्टनं भूतिकर्म चशब्दात्कौतुकादि च यः प्रयुङ्क्ते किमर्थं सातं सुखं रसा माधुर्यादयः ऋद्धिरुपकरणादिसंपदेते हेतवो यस्मिन् प्रयोजने तत्सातरसर्द्धिहेतुको भावः सातार्थं मन्त्रयोगादि प्रयुङ्क्ते एवमाभियोगीं भावनां करोति इह च सातादिहेतोरभिधानं निःस्पृहस्याऽपवाददर्शनार्थं एतत् प्रयोगः प्रत्युत गुणः इति ख्यापनार्थं ॥२॥ ग०॥ अधि० २ ॥

एयाणि गारवट्ठा कुणमाणो आभिओगियं बंधइ ।
बीयं गारवरहिओ कुव्वं आराहगुत्तं च ॥

एतानि कौतुकादीनि ऋद्धिरससातगौरवार्थं कुर्वाणः प्रयुञ्जानः सन्नाभियोगिकं देवादिप्रेष्यकर्मव्यापारफलं कर्म बध्नाति द्वितीयमपवादपदमत्र भवति । गौरवरहितः सन्नतिशयज्ञाने सति निःस्पृहवृत्त्या प्रवचनं प्रभावनार्थः । एतानि कौतुकादीनि कुर्वन्नाराधको भवति । उच्चैर्गोत्रं च कर्म बध्नाति । तीर्थोन्नतिकरणादिति गताभियोगिकी भावना ॥ वृ० भा०द्वा० ॥

आभिग्गहिय—आभिग्रहिक—त्रि० अभिगृह्यत इत्याभिग्रहः अभिग्रहेण निर्वृत्त आभिग्रहिकः कायोत्सर्गस्तद्व्यतिरेकात्तत्कर्त्तर्याभिग्रहिकः । अभिग्रहनिर्वृत्ते कायोत्सर्गादौ, अभिग्रहनिर्वृत्तकायोत्सर्गादिकारिणि च (उस्सासं न निरुंभइ आभिग्गहिओ वि किमु अचिट्ठाओ) ॥ आव० ॥ ऊर्ध्वः प्रबलो वा श्वास उच्छ्वासः तथो (निरुंभइ) न निरुणद्धि (आभिग्गहिओ वि) अभिगृह्यत इत्यभिग्रहः अभिग्रहेण निर्वृत्त आभिग्रहिकः कायोत्सर्गस्तद्व्यतिरेकात्तत्कर्त्ताप्याभिग्रहिको भण्यते । असावप्याभिग्रहिककायोत्सर्गकार्यपीत्यर्थः । किमुत चेष्टायामिति किम्पुनश्चेष्टा कायोत्सर्गकारी स तु सुतरां न निरुणद्धीत्यर्थः ॥ आव. ॥ अभिग्रहश्चैत्यपूजनमकृत्वा मया न भोक्तव्यम् वा स्वप्तव्यमित्यादिरूपो नियमः प्रयोजनमस्येत्याभिग्रहिकः अभिग्रहप्रयोजनके च ॥ पंचा० ॥ जिनकल्पिकादौ पुं० आभिग्रहिको जिनकल्पिकादिरिति ॥ सूत्र० ॥ श्रु० १ अ० २ ॥

आभिग्गहियकाल—आभिग्रहिककाल—पुं० अभिग्रहश्चैत्यपूजनमकृत्वा मया न भोक्तव्यं न वा स्वप्तव्यमित्यादिरूपो नियमः प्रयोजनमस्येत्याभिग्रहिकः स चासौ काल आभिग्रहिककालः । अभिग्रहप्रयोजनके काले, तथा च पञ्चाशके ॥

आभि ग्गहिएणं अभिग्गहिओ इह मओ कालो ।
तत्थ वोउग्गो जे सिद्धं तदुत्तणमाणोत्ति ॥ ८ ॥

तत्कृता तत्प्रमादानां हीनक्रियाणां तासां वा विरोधे तत्प्रयत्नतः अभिग्रहश्चैत्यपूजनमकृत्वा मया न भोक्तव्यं न च स्वप्तव्यमित्यादिरूपो नियमः प्रयोजनमस्येत्याभिग्रहिक इह जिनप्रवचने मतो विदुषां सम्मतः कालोऽवसर एव वपनाभिमतोऽसौ यतोऽभिग्रहेण यथासत्र काले पूजनं इष्यन्तेऽसौ स्वसमयपूजनेन च पूजनकांस्ताविकत्वात् सम्यक्प्रत्युत्पन्नपूजनकालेन यत्तत्साधितत्वात् प्रतीयते सकार्यत्व पूजावकाशावस्थायां भवति तस्योपासमा- व्यवच्छेदस्य वा व्यवच्छिन्नपुनरनैवहेतुत्वादभिमत एवं प्रहिकः पूजाकाल इति भावः इतिशब्दो वाक्यार्थसमाप्ताविति गाथार्थः ॥ ८ पंचा० ॥

आभिग्गहियमिच्छत्त—आभिग्रहिकमिथ्यात्व—न० मिथ्यात्वे तत्राभिग्रहिकं पाषण्डिनो स्वशास्त्रनियन्त्रितविवेकालोकस्य परपक्षप्रतिक्षेपदक्षाणां जैनानां च धर्माधर्मवादेन परीक्ष्य पूर्वत्यमाकलय्य स्वाभ्युपगतार्थं श्रद्दधानानां परपक्षप्रतिक्षेपदक्षत्वेऽपि नाभिग्रहिकत्वं स्वशास्त्रनियन्त्रितत्वाविवेकालोकस्य । यस्तु नाम्ना जैनोऽपि स्वकुलाचारेणैवागमपरीक्षां बाधते तस्याभिग्रहिकत्वमेव सम्यग् दृष्टोऽपरीक्षितत्वात्तिरित्यायोगात्तदुक्तं हरिभद्रसूरिभिः। "पक्षपातो न मे वीरे न द्वेषः कपिलादिषु । युक्तिमद्वचनं यस्य तस्य कार्यः परिग्रहः" इति गीतार्थनिश्रितानां माषतुषादिकल्पानां तु प्रज्ञापनीयत्वात् माषाद्विवेकरहितानामपि गुणवत्पारतन्त्र्यान्न दोष इति तच्च नास्त्यात्मेत्यादिषड्विकल्पैः षड्विधं ॥१॥ ध०१अधि०

अभिजच्च—अभिजात्य—न० अभिजातस्य भावः ष्यञ् कौलीन्ये पाण्डित्ये, सौन्दर्य्ये च ॥ वाच० ॥

आभिजण—आभिजन—त्रि० अभिजनादागतः अभिजनसंबद्धे यथा अभिजनाद्वंशादागते (तां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना) कुमा० वंशसंबन्धिनि च ॥ वाच० ॥

आभिणंदिय—आभिनन्दित—पुं० लोकोत्तरनाम्ना श्रावणमासे तस्य च श्रावण इति लौकिकनाम आभिनन्दित इति लोकोत्तरिकनामेति ॥ चं० प्र० ॥

आभिणिबोहियणाण—आभिनिबोधिकज्ञान—न० अर्थाभिमुखो विपर्य्ययरूपत्वान्नियतोऽसंशयरूपत्वाद्बोधः संवेदनमभिनिबोधः स एव स्वार्थिकप्रत्ययोपादानादाभिनिबोधिकं अभिनिबुध्यते अनेनेति वा ज्ञानमाऽभिनिबोधिकं च तदावरणक्षयोपशमत्वाच्चेत्याभिनिबोधिकज्ञानमिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तो बोध इति ज्ञानभेदे ॥ भ० श०८ उ०२ स्था० ठा०२ ॥

(१) आभि०व्युत्पत्तिः ।
(२) भेदाः आभि० ।
(३) अवग्रहेहावायधारणानां स्वरूपम् ।
(४) अवग्रहप्ररूपणा ।
(५) अवग्रहादीनां क्रमोपन्यासे प्रयोजनम् ।
(६) अवग्रहस्य मल्लकदृष्टान्तेन प्ररूपणा ।
(७) अष्टाविंशतिविधमाभिनिबोधिकम् ।
(८) बहुतरभेदत्वं मतेः ।
(९) अवग्रहादीनां संशयादित्वव्यपोहः ।
(१०) आभिनिबोधिकं चतुर्विधं द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतः ।
(११) अवग्रहादीनां कालमानम् ।
(१२) ईहादीनां संज्ञादीनां च आभिनिबोधिकत्वं ।
(१३) सत्पदप्ररूपणतादिभिराभिनिबोधिकज्ञानस्य प्ररूपणम् ।
(१) व्युत्पत्तिः ।
अर्थाभिमुखं नियतं बोधनं तत्राभिमुखो वस्तु योग्यदेशावस्थानापेक्षो नियत इन्द्रियमनः समाश्रित्य स्वस्वविषयापेक्षो बोधनं बोधोऽभिनिबोधः स एवाऽऽभिनिबोधिकम् विषयादित्वात्

गयत्यादिकणप्रत्ययः अभिनिबुध्यत इत्यभिनिबोध इति कर्त्तरि लिहादित्वादच् वा यद्वा अभिनिबुध्यते आत्मना स इत्यभि- निबोध इति कर्मणि घञ् स एवाभिनिबोधिकमिति तथैव आभिनिबोधिकञ्च तज्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानम् ॥ कर्म० ॥ अभिनिबोधे वा भवन्तेन निर्वृत्तं तन्मयं वा तत्प्रयोजनं वेत्याभिनिबोधिकम् । अभिनिबुध्यते वा तत् कर्मभूतमित्या- भिनिबोधिकमवग्रहादिरूपं मतिज्ञानमेव तस्य स्वसंविदि- तरूपत्वादित्यर्थः । अभिनिबुध्यते वा अनेनास्मादस्मिन्वे- त्याभिनिबोधिकम् तदावरणकर्मक्षयोपशम इति भावार्थः । आत्मैव वाऽभिनिबोधोपयोगपरिणामानन्यत्वादभिनि- बुध्यत इत्याभिनिबोधिकम् तच्च तज्ज्ञानं चेत्याभिनिबोधि- कज्ञानम् ॥ स्था० ॥ ठा० ५ ॥ अभिमुखं योग्यदेशावस्थितं नियतमर्थमिन्द्रियमनोद्वारेणात्मा येन परिणामविशेषेणाव- बुध्यते स परिणामविशेषो ज्ञानापरपर्य्याय आभिनिबोधि- कम् ॥ आ० म० प्र० ॥ अर्थाभिमुखो नियतः प्रतिस्वरूपको बोधो बोधविशेषोऽभिनिबोधोऽभिनिबोध एवाभिनिबोधि- कम् अभिनिबोधशब्दस्य विनयादिपाठाभ्युपगमात् विनया- दिभ्य इत्यनेन स्वार्थे इकण् प्रत्ययः । अतिवर्तन्ते स्वार्थे प्रत्ययकाः प्रकृतिलिङ्गवचनानीति वचनादत्र नपुंसकता- यथा विनय एव वैनयिकमित्यत्र अथ वा अभिनिबुध्यतेऽस्मा- ऽस्मिन्वेति अभिनिबोधस्तदावरणकर्मक्षयोपशमस्तेन निर्वृत्तमाभिनिबोधिकम् तच्च तज्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानम् इन्द्रियमनोनिमित्तो योग्यप्रदेशावस्थितवस्तुविषयः स्फुटः प्रतिभासो बोधविशेष इत्यर्थः ॥ प्रज्ञा०पद २८॥ अर्थीत्याभिमु- ख्येनेति नैयत्ये ततश्चाभिमुखो वस्तुयोग्यदेशावस्थानापेक्षी नियतश्चेन्द्रियाण्याश्रित्य स्वस्वविषयापेक्षी बोधोऽभिनिबोध इति भावसाधनः स्वार्थिकतद्धितोत्पादात्स एवाभिनिबोधि- कम् अभिनिबुध्यते आत्मना स इत्यभिनिबोध इति कर्मसा- धनो वा अभिनिबुध्यते वस्त्वसावित्यभिनिबोध इति कर्मसा- साधनो वा स एवाभिनिबोधिकमिति कर्तृ- कं च तज्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानम् इन्द्रियपञ्चकमनो- निमित्तो बोध इत्यर्थः ॥ अनु० द्वा० १ ॥

अत्याभिमुहो नियओ वोहो जो सो मओ अभिनिवोहो सो ।
वेवाभिनिवोहिय मइ वलहा जोगमाउज्जं ॥

बोधनं बोधः अगतौ अर्थते गम्यते ज्ञायत इत्यर्थस्तस्याभि- मुखस्तद्ग्रहणप्रवणः अर्थवलायातत्वेन तन्नान्तरीयकोऽव- त्यर्थः । अयमभिशब्दस्यार्थो दर्शितः । एवंभूतश्च बोधः क्षयोपशमादिपाटवे निश्चयात्मकोऽपि स्यादतो निय- निश्चित इति निशब्देन विशिष्यते रसादयपोहेन रूप- दमित्येव धारणात्मक इत्यर्थः । उक्तं च । एवमवग्रहोऽ- निश्चितमवगृह्णाति । ज्ञायत उपलब्धेः । अन्यथावग्रह- एवंभूतोऽपायोऽपि निश्चयात्मको न स्यादिति भावः । ननु नियतोऽर्थाभिमुख एव भवति ततो नियतत्ववि- मेवास्तु किमाभिमुख्यविशेषणेन तदयुक्तं द्विचन्द्रज्ञानस्य र्कं प्रति नियतत्वे सत्यप्यर्थाभिमुख्याभावादिति । एवं च र्थाभिमुखो नियतो बोधः स तीर्थकरगणधरादीनामभिनि तोऽभिप्रेतः । (सो चेवाभिणिबोहियमिति) स एवाभि त्याभिनिबोधिकं विनयादिपाठादभिनिबोधशब्द- नयादिभ्यष्ठगित्यनेन स्वार्थ एव ठञ् प्रत्ययो यथा

विनय एव वैनयिकमिति । (अहव जहा जोग्गमाउज्ज अथ वा नेह स्वार्थिकप्रत्ययो विधीयते किंतु यथायोगं, संबंधमायोजनीयं । घटमानं संबंधानुसारेण स्वयमेव व्यमित्यर्थः तद्यथा अर्थाभिमुखे नियते बोधे भवमाभिनि धिकं तेन वा निर्वृत्तं तन्मयं वा तत्प्रयोजनं वा आभि बोधिकं तच्च तज्ज्ञानंचाभिनिबोधिकज्ञानमिति यार्थः ॥ ८ ॥

तदेवमाभिनिबोधिकशब्दवाच्यं ज्ञानमुक्तं । अथ वा क्षयोपशम आत्मा वा तद्वाच्य इति दर्शयन्नाह-

तं तेण तओ तम्मि व सो वाभिनिबुज्झए तओ वा ।
तं तेण तओ तम्मि वसुणेइसोवा सुयंतेण तंति ॥

आभिमुख्येन निश्चितत्वेन च बुध्यते संवेद्यते आत्मा तदि- त्यभिनिबोधोऽवग्रहादिज्ञानं स एवाभिनिबोधिकं अथ वा आत्मा तेन प्रस्तुतज्ञानेन तदावरणक्षयोपशमेन वा करण- भूतेन घटादिवस्त्वभिनिबुध्यते तस्मिन्वाभिहृतज्ञाने क्षयो- पशमे वा सत्यभिनिबुध्यतेऽवगच्छतीत्यभिनिबोधो ज्ञानक्ष- योपशमो वा (सोयाभिणिबुज्झएत्ति) अथ वाऽभिनिबुध्य- ते वस्त्ववगच्छतीति अभिनिबोधोऽसावज्ञानज्ञानिनोः कथं- चिदव्यतिरेकादिति। स एवाभिनिबोधिकं (तओ वा तामिति) न केवलं (अत्थाभिमुहो नियओ) इत्यादि व्युत्पत्त्या आभि निबोधिकमुक्तं किन्तु यतः सं तेण तओ तम्मिवेत्यादिव्युत्पत्त्यं- तरमस्ति ततोऽपि कारणादाभिनिबोधिकमुच्यत इत्यर्थः नन्वात्मक्षयोपशमयोराभिनिबोधिकशब्दवाच्यत्वे ज्ञानेन सह कथं समानाधिकरणता स्यात्सत्यं किं तु ज्ञानस्या- श्रयत्वात् क्षयोपशमस्य च ज्ञानकारणत्वादुपचारतो- ऽत्रापि पक्षे आभिनिबोधिकशब्दो ज्ञाने वर्तते । ततश्चा- भिनिबोधिकं च तज्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानमिति समाना- धिकरणसमासः इत्यदोषः ॥ विशे० द्वा० १ ॥ आभिनिबोधिकज्ञानस्य स्वरूपप्ररोचं ज्ञानमधिकृत्य बृहत्कल्पे ॥

पच्चक्खं परोक्खं वा जं अत्थं ऊहिऊणं निद्दिसइ ।
तं होइ अभिणिवोहं अभिमुहमत्थं न विवरीयं ॥

प्रत्यक्षमिन्द्रियविषयं परोक्षमिन्द्रियविषयातिक्रांतं यदर्थं- मूहित्वा निर्दिशति निर्णयपुरस्सरं ब्रूते एव एवंभूतोऽर्थ इति तदर्थं प्रत्यभिमुखं यथार्थविषयमाभिनिबोधिकं न विपरीतं मानर्थाभिमुखं तस्य यथार्थतया मिथ्यारूपत्वात्तच्च द्विधा इंद्रियनिश्रितमनिन्द्रियनिश्रितं च ॥ बृह० द्वा० १ ॥

(२) आभिनिबोधिकज्ञानस्य भेदा नंद्यध्ययने यथा ॥

से किं तं आभिनिबोहियनाणं । आभिणिबोहियनाणं
दुविहं पण्णत्तं तं जहा सुयनिस्सियं च असुयनिस्सियं च ॥ नं. ॥

से किं त मित्यादि अथ किं तदाभिनिबोधिकज्ञानं सूरिराह आभिनिबोधिकज्ञानं द्विविधं प्रज्ञप्तं तद्यथा श्रुतनिश्रितं च अश्रुतनिश्रितं च तत्र शास्त्रपरिकर्मितमतेरुत्पादकाले शा- स्त्रार्थपर्यालोचनमनपेक्ष्यैव यदुपजायते मतिज्ञानं तत् श्रुत निश्रितमवग्रहादि । यत्पुनः सर्वथा [illegible] तस्य तथा २ विशिष्टक्षयोपशमभावत एवमेव यथार्थवस्तु- वस्तुसंस्पर्शि मतिज्ञानं उपजायते तत् [illegible]

मौत्पत्तिक्यादि तथाचाह भाष्यकृत् ॥

पुव्विं सुयपरिकम्मियमइस्स जं संपयं सुयाईयं ।
तं निस्सियमियरं पुण अणिस्सियं मइचउक्कं तं ॥

यत् [illegible] मौत्पत्तिक्यादिकमन्यदवग्रहादिरूपमेव तत् कोऽनयो-
र्विशेषः उच्यतेऽवग्रहादिरूपमेव परं शास्त्रानुसारमंतरेणो-
त्पद्यते इति भेदेनोपन्यस्तं तत्राल्पतरवक्तव्यत्वात्
॥ नं० टी० ॥

[illegible] मनतिशयं वक्तव्यतां नाह ॥ न. ॥

से किं तं असुयनिस्सियं असुयनिस्सियं चउव्विहं पण्णत्तं
तंजहा उप्पत्तिया वेणइया कम्मया पारिणामिया बुद्धी चउ-
व्विहा वुत्ता पंचमा नो विलब्भइ ॥ नं० सू० ? ॥

अथ किं तदश्रुतनिश्रितं सूरिराह । अश्रुतनिश्रितं चतु-
र्विधं प्रज्ञप्तं तद्यथा (उप्पत्तिया इत्यादि गाथा) उत्पत्तिरेव न
[illegible] प्रयोजनं कारणं यस्याः
सा [illegible] न तु सर्वस्याः
बुद्धेः कारणं [illegible] उत्पत्तिरेव प्रयोज-
[illegible] ततो
[illegible] भेदेन
[illegible] निमि-
[illegible] तथोत्प-
[illegible] गुरुशुश्रूषा मा-
[illegible] कार्यं मा-
[illegible] सर्वकार्येषु
[illegible] परि-
[illegible] भव्यं
[illegible] पृथ्वेऽस्यंति
[illegible] किमिति
[illegible]

[illegible]

पाक्यालंकारार्थः । तत्र श्रुतं संकेतकालमार्भ्य [illegible]
श्रुतं ग्रंथश्च पूर्वं तेन परिकर्मितमतेर्व्यवहारकाले [illegible]
समेव यदुत्पद्यते तच्छ्रुतनिश्रितं यत्तु श्रुताभ्यासं [illegible]
सहजमुपजायते तदश्रुतनिश्रितं तत्र तयोः [illegible]
योर्मध्ये एकैकं चतुर्विधं कथमित्याह यथासंख्येन
ग्रहादिकं मौत्पत्तिक्यादिकं च अवग्रहेहापायधारणा
श्रुतनिश्रितं चतुर्विधं मौत्पत्तिकी, वैनयिकी, कर्मजा, पा-
रिणामिकी, लक्षणबुद्धिभेदाच्च । श्रुतनिश्रिते [illegible]
स्यर्थः यद्यप्यौत्पत्तिक्यादिचतुष्टयेऽप्यवग्रहादयो [illegible]
तथापि "पुव्वमदिट्ठमसुयमवेइयतक्खणविसुद्धगहियत्थ"
इत्यादिवक्ष्यमाणवचनात्परोपदेशाद्यनपेक्षत्वात् [illegible]
ता न भवंति शेषास्त्ववग्रहादयः पूर्वं श्रुतपरिकर्मित [illegible]
न संभवंति । ईहादिगताभिलापस्य परोपदेशा [illegible]
पपत्तेरिति ते श्रुतनिश्रिता उच्यंते । मौत्पत्तिक्यादि [illegible]
हाद्यभिलापस्य तथाविधकर्मक्षयोपशमत्वात् [illegible]
धनंतरेणाप्युपपत्तेरिति गाथार्थः ॥

(२) तत्र श्रुतनिश्रितानवग्रहादींस्ताबन्निर्युक्तिकारः [illegible]

उग्गहो ईह अवाओ य धारणा एव होंति चत्तारि ।
आभिणिबोहियनाणस्स भेयवत्थू समासेणं ॥

रूपरसादिभेदैरनिर्देश्यस्याव्यक्तस्वरूपस्य सामान्य [illegible]
ग्रहणं परिच्छेदनमवग्रहः तेनावगृहीतस्यार्थस्य [illegible]
चारणं वक्ष्यमाणगत्या विशेषान्वेषणमीहा तथा [illegible]
स्यैवार्थस्य व्यवसायस्तद्विशेषनिश्चयोऽपाय [illegible]
ग्रहादीनां पृथक् ख्यातस्यग्रदर्शनार्थस्तेनैतदुक्तं [illegible]
वग्रहादेरीहादयः पर्याया न भवंति पृथक्भेदवाचक [illegible]
ति निश्चितस्यैव वस्तुनोऽस्मृत्याद्यादिरूपेण धारणा [illegible]
या एवकारः क्रमावधारणपरः । अवग्रहादीनामुक्त [illegible]
क्रमएव क्रमो माग्यः अवगृहीतस्यैवेहनादीनामेव [illegible]
अपायाधिष्ठितस्यैव धारणादिति । एवमेताभ्याभिनिबो-
धज्ञानस्य चत्वार्येव भेदवस्तूनि समासेन संक्षेपेण [illegible]
विस्तरतस्त्वष्टाविंशत्यादिभेदभिन्नमिदं [illegible]
यः । तत्र निर्यंते परस्परमिति भेदा [illegible]
स्तूनि भेदवस्तूनीति समास इति गाथार्थः ॥ विशे० ॥
अथ निर्युक्तिकारोऽपायग्रहादीन् व्याख्यानयन्नाह—

अत्थाणं उग्गहणं अवग्गहं तह वियालणं ईहं ।
ववसायं च अवायं धरणं पुण धारणं बिंति ॥

अर्थानां रूपादीनां प्रथमं दर्शनानन्तरमेवावग्रहणमवग्रहं
[illegible] विचारणं पर्यालोचनं [illegible]
ति [illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

र्थकरगणधरा ब्रुवत इति अन्ये त्वेवं पठंति (अत्याणं उग्गहणम्मि उग्गहो इत्यादि) तत्रार्थानामवग्रहणे सत्यवग्रहो नाम मतिभेद इत्येवं ब्रुवते एवमीहादिष्वपि योज्यं गाथार्थस्तु पूर्ववदेव अथ वा प्राकृतशैल्यार्थवशाद्विभक्तिविपरिणाम इति सप्तमी द्वितीयार्थे द्रष्टव्येति गाथार्थः ॥ विशे० ॥ म.ति० ॥ भवि० नं० ॥

अथैतदेव अवग्रहादिस्वरूपं भाष्यकारो विवृण्वन्नाह—

सामण्णत्थावग्गहणमुग्गहो भेयमग्गणमहेहा ।
तस्सावगमो वा ओअविच्चुई धारणा तस्स ॥

"अंतर्भूताशेषविशेषस्य केनाऽपि रूपेणानिर्देश्यस्य सामान्यार्थस्यैकसामायिकमवग्रहणं सामान्यार्थावग्रहणमथ वा सामान्येन सामान्यरूपेणार्थस्यावग्रहणं सामान्यावग्रहणमवग्रहो वेदितव्यः । अथानंतरमीहा प्रवर्तते कथंभूतेऽयमित्याह भेदमार्गणं भेदा वस्तुनो धर्मास्तेषां मार्गणमन्वेषणं विचारणं प्रायः काकनिलयनादयः स्थाणुधर्मा अत्र घटंते न तु शिरः कंडूयनादयः पुरुषधर्मा इत्येवं वस्तुधर्मविचारणमीहेत्यर्थः । तस्यैवेहया ईहितस्य वस्तुनस्तदनंतरमवगमनमवगमः स्थाणुरेवायमित्यादिरूपो निश्चयोऽवायोऽपायो वेति तस्यैव निश्चितस्य वस्तुनोऽविच्युतिस्मृतिवासनारूपं धरणं धारणा सूत्रे ऽविच्युतिरुपलक्षणत्वादिति गाथार्थः ॥

अत्र चावग्रहादारभ्य परैः सह विप्रतिपत्तयः सर्वास्त्ववग्रहविषयां तां तावन्निराकर्तुमाह—

सामण्णविसेसस्स वि केइ उग्गहण मोग्गहं बेंति ।
जं महरिदंतयंति वं तं नो बहुदोसभावाओ ॥ ८० ॥

सामान्यश्चासौ विशेषश्च सामान्यविशेष तस्यापि न केवल सामान्यार्थस्येत्यपिशब्दः अवग्रहणमवच्छेदनं केचन व्याख्यातारः अवग्रहं ब्रुवते किं कारणमित्याह जं महरिदंतयं तिवेति यद्यस्मात्कारणात् अच्युतशब्दादिलक्षणसामान्यविशेषग्राहकावग्रहादनंतरं इदं तदितिवेति विमर्शलक्षणा मतिरनुधावति ईहा प्रवर्तत इत्यर्थः । यदनंतरं चेहादिप्रवृत्तिरवग्रह एव यथा व्यंजनावग्रहानंतरभावी अव्यक्तासामान्यग्राही अवग्रहः प्रवर्तते शब्दादिसामान्यविशेषग्राहकावग्रहादनंतरमीहादिप्रवृत्तिरस्मादवग्रह एवायं तथा हि दूरात् शब्दादिसंबंधिनि शब्दे सामान्यविशेषात्मके रूपादिभ्यो [illegible] गृहीते प्रवर्तत एवायं विमर्शः किमयं शांखः शार्ङ्गो वा शार्ङ्गश्चेत् किं महिषशृंगोद्भवो महिषशृंगजो वा शृंगसंभवश्चेत् किं प्रभूतमहिषशृंगसंभवोऽप्रभूतमहिषशृंगसमुद्भवो वेत्यादि यतश्चानंतरमित्थं विमर्शनेहा भवति अतः प्राक् सर्वोपलामाभावात्स पुनरवग्रह इति तदेतत्परोक्तं दूषयितुमाह (तं नोइत्यादि) तदेतत्परोक्तं न युज्यते कस्मात् बहवश्च ते दोषाश्च तेषां भाव उपनिपातस्तस्माद् हि सर्वोपुधाव्यपायप्रसक्तिर्भवति [illegible] तथाहि यदि [illegible] पूर्वमनीहिते प्रथमोऽपि [illegible] यतश्च पूर्वमेवा प्रवर्तते मार्गो अवग्रहः [illegible] वेत्यादि पुरस्तादुच्यत इति गाथार्थः ॥ ८० ॥ [illegible] तां विप्रतिपत्तिं तन्मतमुपन्यस्य दूषयन्नाह—

ईहासंशयमेवं केइ न तयं तओ जमन्नाणं ।
मइनाणं सो चेहा कहमन्नाणं तई जुत्तं ॥

किमयं स्थाणुरुताहोस्वित्पुरुष इत्यनिश्चयात्मकं संशयमात्रमुपपद्यते तदीहेति केचित्प्रतिपद्यंते तदेव तैश्च [illegible] युक्त इत्याह । यद्यस्मात्कारणात् (तओ) इति असौ संशयोऽज्ञाने भवतु तदज्ञानमपीहेति चेदित्याह (मईत्यादि) मतिज्ञानांशश्च मतिज्ञानभेदश्चेहा वर्तते । न च ज्ञानभेदस्याज्ञानरूपता युज्यते एतदेवाह । (कहमिन्यादि) कथं केन प्रकारेण ज्ञानं युक्तं न कथं चिदित्यर्थः । (केणमित्यादि) ते इति असौ मतिज्ञानांशरूपा ईहा । संशयस्य वस्त्वप्रतिपत्तिरूपत्वेनाज्ञानात्मकत्वादीहाभेदत्वेन वस्तुज्ञानस्वभावत्वात् । ज्ञानाज्ञानयोश्च परस्परपरिहारेण स्थितत्वादज्ञानरूपस्य संशयस्य ज्ञानांशात्मकेहारूपत्वं युक्तमिति भाव इति गाथार्थः ॥

आह ननु संशयेहयोः किं कश्चिद्विशेषोऽस्ति येनेहारूपत्वं संशयस्य निषिध्यत इत्याशंक्य तयोः स्वरूपभेदमुपदर्शयन्नाह—

जमणेगत्थालंबणमपज्जुदासपरिकुंठियं चित्तं ।
सय इव सव्वप्पयओ तं संसयरूवमन्नाणं ॥
तं चिय सयन्वंउ[illegible] वावारपरंमुहं ।
भूयाभूयविसेसा पायाणग्गाणाभिमुहं ईहा ॥

यच्चित्तं [illegible] अनेकार्थावलंबनमनेकपदार्थालंबनम् [illegible] अत एव पर्युदसनं पर्युदासो निषेधो न तथा कुंठितमकर्मण्यं [illegible] उपलक्षणत्वात् [illegible] जडीभूतं सर्वथा वस्तुनिश्चयकरणासामर्थ्यं [illegible] इत्यादि) शेत इव [illegible] न [illegible] उच्यते इत्यर्थः । तथाज्ञानं [illegible] वस्तुनस्तदेवं [illegible] कथंभूतं सदित्याह (भूयाभूयेत्यादि) [illegible] [illegible] मिति यथार्थकमेव संबंध । [illegible] [illegible]
भावः । अत्र हेतु [illegible]
[illegible] उपपत्तिः [illegible]
[illegible]
[illegible] ईहेति संबंध [illegible]

[illegible] प्रतिलोक्य [illegible] हेतुन्यायो यथा स्थाणुरयं [illegible] प्रसरति [illegible] स्थाणुरयं [illegible] न पुरुषः शिरः [illegible] तस्मात् स्थाणुना [illegible] तदुक्तं । "[illegible] सधिता- [illegible] एतधेदं चित्त [illegible] सर्वथा [illegible] निश्चय [illegible] संशये- [illegible] इति गाथार्थः ॥

[illegible] परमतमुप- [illegible]—

[illegible] ॥

[illegible] तस्यात्र [illegible] तथा- [illegible]

[illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible]—

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

सव्वो विय सोवाओ भेए वा होंति पंच वत्थूनि ।
आईवं विय चउहा मई तिहा अजहा होइ ॥

[illegible] व्यतिरेकात् [illegible] कुर्वतो योऽध्यवसायः स सर्वोऽप्यपायः [illegible] वस्तुनिश्चयो, ननु सद्भूतार्थविशेषावधारण [illegible] मायः । तस्मान्न दोषः । आह ननु यथा [illegible] पने सद्भूतार्थविशेषावधारणं धारणा तथा [illegible] पः समुपजायते येनात्मीयव्याख्यानपक्षे [illegible] पने न दोष इति एतदाशंक्याह [illegible] शब्दः पातनायां गतार्थः व्यतिरेकोऽपायोऽस्तु [illegible] मतिज्ञानतृतीयभेदस्यापायस्य भेदाः [illegible] पंच वस्तूनि पंच भेदा [illegible] भिनिबोधिकज्ञानस्य [illegible] ष्यते । तथा ह्यवग्रहेहापायधारणा [illegible] स्तावत् स्वयैव पूरिताः पंचमस्तु भेदः स्मृतिरूप [illegible] मोति । अविच्युतेः [illegible] मनायास्तु स्मृत्यंतर्गतत्वेन [illegible] पंचमो भेदः प्रसज्यत इति भाव [illegible] त्यादि) पुनरप्याह परो ननु यथैव [illegible] व्यतिरेकमुखेन निश्चयोऽपायोऽन्वयमुखेन तु [illegible] चतुर्धा चतुर्विधा मतिर्भवति [illegible] व्याख्यायमानेऽन्वयव्यतिरेकयोरप्यपायत्वे [illegible] इत्यर्थः । किमित्याह । त्रिधा अवग्रहेहापायभेदात् [illegible] मतिर्भवति न पुनश्चतुर्धा धारणाया [illegible] ति भाव इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥

कथं पुनर्धारणाभाव इत्याह—

काणुवओगंमि थिई पुणोवओगे य सा अभो ।
वाओ तो नत्थि थिई भणइ इई तदेवेति भा बुद्धी ॥
नणु सा वासणमइया जतगमा [illegible] ।
जामा [illegible] सा थिई नाम ॥

[illegible]

माह । (भयणंत्यादि) भगवतेऽत्र मतिविचारे किमित्याह इदं वस्तु तदेव यत् प्रागुपलब्धं मया इत्येवंभूता कालां-तरे या स्मृतिरूपा बुद्धिरुपजायते । भत्विह सा पूर्वप्रवृत्ता-पायाद्विविवादमप्यधिकैव पूर्वप्रवृत्तापायकाले तस्या-भावात्सांप्रतापायस्य तु वस्तुनिश्चयमात्रफलत्वेन पूर्वा-परदर्शनानुसंधानायोगात्ततश्च मानान्यरूपत्वात् धृति-धारणा नामेति पर्यंते संबंधः । यतश्च यस्माच्च वासना-विशेषात् पूर्वोपलब्धवस्त्वाहितसंस्कारलक्षणात्प्रबिधा-नावरणक्षयोपशमसांनित्यादित्यर्थः सा इदं तदेवेति स्मृतिर्भवति साऽपि वासनाऽपायादप्यधिकेति-मेनोहापि संबंधः (आयायाथेत्यादि) या च अपायादे-र्विच्युतिः प्रवर्तते साऽपि धृतिर्नाम । इदमुक्तं भवति-यस्मिन् समये स्थाणुरेवायमित्यादिनिश्चयस्वरूपोपायः प्रवृत्तस्ततः समयादूर्ध्वमपि स्थाणुरेवायमित्यविच्यु-तायांऽन्तर्मुहूर्तं कश्चिदपायप्रवृत्तिः साप्युपायाविच्युतिः प्रथमप्रवृत्तापायादप्यधिकेति धृतिर्धारणा नामेयं-मवाह कश्चिदवविच्युतिस्मृतिरूपा धारणा त्रिधा भिन्ना भवति । गाहित्वाच्च प्रमाणं द्वितीयादिवाराप्रवृत्तापायस्याप्येवं वस्तु निश्चयलक्षणस्य कार्यस्य प्रथमवाराप्रवृत्तापायेनैव साधि-तत्वात्तत्र च निष्पादितक्रिये कर्मणि ततः साधनमपि प्रवर्तमा-नं साधनं शोभां बिभर्ति अतिप्रसंगात् कुठारादिभिः कृत-च्छेदकर्मादिक्रियेष्वपि वृक्षादिषु पुनरनवसानमायं तेषां प्रवृत्त्या-मेः स्मृतेरपि पूर्वोत्तरकालभाविज्ञानद्वयगृहीत एव वस्तुनि प्रवर्तमानतया पुनः प्रामाण्यं न च यत्तत्र्यं पूर्वोत्तरदर्शनद्व-यानधिगतस्य वस्त्वेकत्वस्य ग्रहणात् स्मृतिः प्रमाणं पूर्वो-त्तरकालद्वयस्य वस्तुनः कालादिभेदेन भिन्नत्वादेकत्वस्यैव वासिद्धत्वादिति वासना तु किं रूपेति दर्श्यं । संस्काररूपे-ति चेत्कोऽयं नाम संस्कारः स्मृतिज्ञानावरणक्षयोपशमो वा तज्ज्ञानजननशक्तिर्वा तद्वस्तुविकल्पो वेति सर्वथापि ज्ञान-भावपक्षद्वयमयुक्तः ज्ञानरूपताभावात्तद्भेदानां चेह विचा-र्यत्वेन प्रस्तुतत्वात् तृतीयपक्षोऽप्ययुक्त एव संख्येयमसंख्येयं वा कालं वासनाया इष्टत्वादेतावंतं च कालं तद्वस्तुविक-ल्पायोगात्तदेवमविच्युतिस्मृतिवासनारूपायास्त्रिविधाया अपि धारणाया अप्रमाणत्वात् त्रिधैव मतिः प्राप्नोति न चतुर्धा । उच्यते यत्तावद्गृहीतग्राहित्वादविच्युतेरप्रामाण्यमुच्यते तदयुक्तं । गृहीतग्राहित्वलक्षणस्य हेतोरसिद्धत्वादन्यकाल-विशिष्टं हि वस्तु प्रथमप्रवृत्तापायेन गृह्यते । अन्यकालविशिष्टं द्वितीयादिवाराप्रवृत्तापायेन । किं च स्पष्टस्पष्टतरस्पष्टत-मधर्मकवासनाजनकत्वादप्यविच्युतिः पूर्वप्रवृत्तापायगृहीतात् विषयं वस्तु भिन्नधर्मकमेवेति कथमविच्युतेर्गृहीतग्रा-हित्वं स्मृतिरपि पूर्वोत्तरदर्शनद्वयानधिगतवस्त्वेकत्व-ग्राहिणी न गृहीतग्राहिणी । न च वक्तव्यं कालादिभेदेन भिन्नत्वाद्वस्तुनो नैकत्वं कालादिभिर्भिन्नत्वेऽपि तत्त्वतस्तद्वस्तु तथैव तद्विज्ञानस्य [illegible] स्मृतिविज्ञानस्य [illegible] रूपा न भवति तदपि पूर्वप्रवृत्ताविच्युतिजन्य-[illegible] [illegible] । [illegible]

हियमाणा मतेरधिकत्वं किं तु चतुर्धा मेति सि-
नि गाथार्थः ॥
अथैनां धारणां [illegible] परं [illegible]—
वं इच्चं तस्स तुहं कन्नुणि वं दवि[illegible] ।
किं होउ मा अभावो भावो नासं च न वत्तं ॥

[illegible]

(२५)

यां केचित्किमपि भाषमाणा दृश्यन्ते शब्दितादयोऽपि वाचं प्रयच्छन्ति संकोचविकोचाङ्गभङ्गजृम्भितकूजनकण्डूयनादिचेष्टाश्च कुर्वन्ति। न च तान्ने तदावेदयन्ते। नापि च प्रबुद्धाः स्मरन्ति। तर्हि कथं तद्विष्टाऽऽध्यवसायस्तेषां ज्ञानमस्तीति लक्ष्यत इत्याह (जमित्यादि) यद्यस्मात्कारणात्तन्नामतिपूर्वास्ता वचनादिचेष्टा विद्यन्ते किंतु मतिपूर्विका एव नान्यथा काष्ठादीनामपि तत्प्रसङ्गात्तस्मात्स्वपतस्तेषामस्तीति लक्ष्यत एव। धूमादग्निरिवेति गाथार्थः॥

आह ननु चात्मीयमपि चेष्टितं किं कश्चिन्न जानाति येन सुप्तादीनां स्वचेष्टितासंवेदनमुच्यत इत्याशङ्क्याह (जमित्यादि)

जग्गंतोवि न याणइ छउमत्थो हिययगोयरं सव्वं।
जं तज्झवसाणाइं जमसंखिज्जाइं दिवसेणं ॥ ९७ ॥

हृदयमनोगोचरस्थानं यस्य तत् हृदयगोचरमध्यवसायजातं कुर्वन्निति गम्यते। तज्जाग्रदपि छद्मस्थः सर्वपरिशेषेण न जानाति न संवेदयते। आस्तां तावत्सुप्तः सुप्तः कुत इत्याह। अध्यवसायाध्यवसायस्थानरूपाणि केवलिगम्यानि सूक्ष्माणि। यत एकैकान्तर्मुहूर्तेनासंख्येयानि धावन्ति प्रवर्तन्ते। किं पुनः सर्वेणापि दिवसेन न चैतानि छद्मस्थः सर्वाण्यपि संवेद्यते ततश्च एतानि छद्मस्थैरसंवेद्यमानान्यपि केवलिदृष्टत्वात्सन्त्येवाभ्युपगम्यन्ते तथा व्यञ्जनावग्रहज्ञानमपीति गाथार्थः॥

आह ननु सुप्तादीनां सत् ज्ञानं वचनादिचेष्टाया गम्यत इत्युक्तं तथापदभ्युपगच्छामः व्यञ्जनावग्रहे तु ज्ञानरूपतागमकं लिङ्गं न किंचिदुपलभामहेऽतो न कथमस्याज्ञानत्वं ज्ञानमिति भ्रम इत्याशङ्क्याह॥

जइ वग्गणागमसंखेज्जं समए सद्दाइ दव्वसब्भावे।
किह चरमसमयसद्दाइ दव्वविण्णाणसामत्थं॥ ९८ ॥

यः शब्दः पातनासूचकः स च एवं ततश्च इत्थं यदि ज्ञानं व्यञ्जनावग्रहे न स्तीत्याह। असंख्येयसमयप्रक्षिप्तद्रव्यसद्भावेऽपि सत्यपिशब्दो गम्यते कथं तर्हि चरमसमयशब्दादिद्रव्याणां विज्ञानं जनकसामर्थ्यं न कथंचिदित्यर्थः। इदमुक्तं भवति व्यञ्जनावग्रहे तावत्प्रतिसमयमसंख्येयात् समयात् यावच्छ्रोत्रादीन्द्रियं सह शब्दादिविषयद्रव्याणि संबध्यते ततश्च यद्यसंख्येयसमयात् यावच्छ्रोत्रादीन्द्रियैः सह शब्दादिविषयद्रव्यसंबन्धसद्भावेऽपि सति व्यञ्जनावग्रहरूपं ज्ञानं नाभ्युपगम्यते। कथं तर्हि चरमसमये श्रोत्रादीन्द्रियैः सह संबद्धानां शब्दादिविषयद्रव्याणां देशतोऽप्यर्थावग्रहरूपज्ञानजनकसामर्थ्यं [illegible] इष्यते। तदभ्युपगन्तुं न युज्यते इति भावः। यदि हि शब्दादिविषयद्रव्याणां श्रोत्रादीन्द्रियैः सह संबन्धे प्रथमसमयादारभ्य ज्ञानमात्रा प्रतिसमयमसंख्येयसमयाभिवर्धमाना नाभ्युपगम्यते। तर्हि चरमसमयेऽप्यसमादेवान्न युज्यते। तथा च सर्वथाऽर्थावग्रहादिज्ञानानुत्पत्तिप्रसङ्ग इति गाथार्थः॥

तथा हि—

जो सव्वहा न पेत्तुं गच्छेतु रित्तसंकुचितं च।
पत्तेयमभावम्मि विसिट्ठं समुदए नाणं ॥ ९९ ॥

यद्वस्तु सर्वथा सर्वप्रकारैर्विवक्षितप्रत्येकावस्थायां नास्ति तत्समुदायेऽपि नाभ्युपगन्तव्यं यथा रेणुकणनिकरे प्रतिरेणुकणमविद्यमानं तैलं एवं चेत्तर्हि त्वमपि प्रत्येकमनिच्छन् कथं समुदाये ज्ञानमिच्छसि। इदमुक्तं भवति। यदीन्द्रियविषयसंबन्धस्य प्रथमसमयादारभ्य व्यञ्जनावग्रहसंबन्धिनोऽसंख्येयान् समयान् यावत्प्रतिसमयं बुद्धिमात्रयाप्यल्पं ज्ञानमात्रां काञ्चिदपि नेच्छसि तर्हि चरमसमयशब्दादिविषयद्रव्यसंबन्धेन संपूर्णे समुदायेऽपि कथं तामिच्छसि चरमसमयशब्दादिविषयद्रव्यसंबन्धि यदर्थावग्रहज्ञानमभ्युपगम्यते। तदपि प्रत्येकमसंख्येयसमयावस्थायां सिकताकणतैलवद्व प्राप्नोतीति भावः। तस्मात्तिलेषु तैलवत्सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं देशतः ज्ञानमस्तीति प्रतिपत्तव्यमिति गाथार्थः॥

किं च—

समुदायो जइ ण्णाणं देन्तु णे समुदए वि ते नत्थि।
समुदाये वा भूयं जइ देसे होज्ज तं सव्वं ॥ १०० ॥

समुदायज्ञानवादिन् यदि विषयद्रव्यसंबन्धसमयासंख्येयानां समुदाये ज्ञानमर्थावग्रहरूपमभ्युपगम्यते। तर्हि चरमसमयलक्षणो योऽसौ देशस्तेन ज्ञानं समुदाये कथं न समयो [illegible] समर्पयितव्यं। [illegible] [illegible] प्रमाणावग्रहस्थानमर्थम् [illegible] संख्येयसमयेषु ज्ञानमस्तीति प्रतिज्ञा [illegible]। [illegible] शब्दादिद्रव्यसंबन्धसमयसमुदाये [illegible] देश [illegible]। [illegible] प्रथमसमयादिति [illegible]। [illegible] दाननसमयसमुदाये ज्ञानं नैवाभ्युपगम्यते। [illegible] देशावग्रहकालादिसमयेषु [illegible] [illegible] चरमसमय शब्दादिद्रव्य [illegible] इत्याशङ्क्याह। समुदायो वा [illegible] [illegible] या चापतायां [illegible] ज्ञानमभ्युपगम्यते। तदाऽसौ [illegible] [illegible] देशे देशे एव। [illegible] ज्ञानं [illegible] संबन्धसमये [illegible] दिद्रव्याणामसंख्येयसमये ज्ञानमुपगम्यते। [illegible] दिद्रव्याणामसंख्येय [illegible] सर्वसमयेऽर्थावग्रहज्ञानमनु [illegible] [illegible] [illegible] ज्ञानमुत्पद्यत [illegible] [illegible] शब्दादि द्रव्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]॥

[illegible]—

[illegible] न [illegible]।
सव्वे [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] व्यंजनावग्रह उच्यते । [illegible] मर्थावग्रह [illegible] । [illegible] पुनरसमूर्छितादिज्ञानस्येव [illegible] व्यंजनावग्रहज्ञानमात्रकं [illegible] नास्ति [illegible] व्यंजनावग्रहं सिद्धं ज्ञानमिति [illegible] । [illegible] तत्र तत्रे व्यंजनावग्रहस्य [illegible] ।

[illegible]—

[illegible] ॥

[illegible] भवति [illegible] इत्याह नयनमनोव- [illegible] भवति [illegible] यः पर- [illegible] व्यंजनावग्रहस्य विषयः [illegible] हर्शनरसन- [illegible] भवति न तु नयनमनसोः [illegible] । चक्षु- [illegible] । [illegible] सोऽप्रतुगम्यते [illegible] ([illegible]) [illegible] स्पर्शनरस- [illegible] न तु [illegible] [illegible] । [illegible] ॥

[illegible]

यागसीसाओ मल्लगगहायतत्थेगं उदगबिंदू [illegible] से नट्ठे अवरोवि पक्खित्त सोवि नट्ठे एवं [illegible] सु पक्खिप्पमाणेसु होही से उदगबिंदू जेणं तं [illegible] रक्खेहिइत्ति होहिसे उदगबिंदू जेणं तंसि मल्लगं सि [illegible] होहिसे उदगबिंदू जेणं तं मल्लगं भरेहिइ [illegible] उदगबिंदू जेणं तं मल्लगंपवाहेहिइत्ति एवामेव [illegible] माणेहिं २ अणन्तेहिं पुग्गलेहिं आहेतेपरम्परं [illegible] हुन्तिकरेइ नो चेवणं आयाए केवि एससहायत्तणं [illegible] इदं च सूत्रं नंदिवृत्तिकृता यथेदं व्याख्यातं तथा [illegible] प्रतिबोधकमल्लकदृष्टान्ताभ्यां व्यंजनावग्रहस्य प्ररूपणं [illegible] तत्र प्रतिबोधकदृष्टान्तेन प्रतिबोधकः स एव [illegible] तद्यथा नाम कश्चिदनिर्दिष्टस्वरूपः पुरुषः [illegible] निर्दिष्टस्वरूपमेव पुरुषं सुप्तं सन्तं प्रतिबोधयेत् [illegible] अमुक अमुकेति तत्र प्रेरकः प्रज्ञापकमेवं [illegible] समयप्रविष्टा इत्यादि । एवं यदुक्ते प्रेरके [illegible] मुक्तवानो एकसमयप्रविष्टा इत्यादि [illegible] समयप्रविष्टाः पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति । [illegible] शेषशब्दविज्ञानमात्रतामधिकृत्य वेदितव्यः । [illegible] जनकत्वेनेत्यर्थः । अन्यथा [illegible] पारम्पर्य पुद्गला ग्रहणमागच्छन्त्येव ([illegible] प्रतिसमयप्रवेशनाश्रित्य आरभ्यासंख्येयसमये [illegible] असंख्येयसमयप्रविष्टाः पुद्गलाः शब्दरूपविज्ञान [illegible] गच्छन्ति । अर्थावग्रहज्ञानहेतवो, भवन्ति [illegible] चरमसमयप्रविष्टा एव विज्ञानजनकत्वेन ग्रहणमागच्छन्ति [illegible] तदर्थेन्द्रियक्षयोपशमोपकारिण इति [illegible] ग्रहणमुक्तं [illegible] प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यंजनावग्रहस्य [illegible] भावयन्नाह । अथ कथं मल्लकदृष्टान्तेन प्ररूपणा [illegible] कश्चित्पुरुषः [illegible] मल्लकं [illegible] गृहीत्वा [illegible] सम्प्रति [illegible] मल्लकं एकं उदकबिंदु [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] । [illegible] [illegible]

बंधो वा सूत्रने न कश्चिद्विशेषः । व्यज्यते प्रकटीक्रियते विवक्षितोऽर्थोऽनेनेति व्यञ्जनमित्यस्य व्युत्पत्तिः सर्वत्र घटनीयेति गाथार्थः ॥

केवलं द्रव्यादिषु सर्वे व्यञ्जनशब्दवाच्येषु प्रत्येकमापूरितादि विशेषेण द्रव्यः कः पुनरसावित्याह- ·

दव्वं माणं पूरिय मिदियं तह दोणं ।
अवरोप्परसंसग्गो जया तया गिण्हइ तमत्थं ॥ २५० ॥

(दव्वत्ति) यदा द्रव्यव्यञ्जनमधिक्रियते तदा (जाहे तं वंजणपूरियं होइत्ति) कोऽर्थ इत्याह । (माणं पूरियंति) मानं तस्य शब्दादिद्रव्यस्य च प्रमाणं प्रतिसमयप्रवेशेन प्रभूतिकृतत्वात्तस्वप्रमाणमानीतं प्रकर्षमुपनीतं स्वग्राहकज्ञानजनने समर्थीकृतमिति यावत् यदाविन्द्रियमिति इंद्रियं व्यञ्जनमधिक्रियते तदा २ (जाहे तं वंजणं पूरियं होइत्ति) किमुक्तं भवतीत्याह (आपूरियंति) आपूरितं व्याप्तं भृतं वासितमित्यर्थः तथा (दोण्हंति) द्वयोः श्रोत्रादीन्द्रियशब्दादिपरिणतद्रव्ययोः संबंधो यदि व्यञ्जनमधिक्रियते तदा (जाहे तं वंजणं पूरियं होइत्ति) किमुक्तं भवतीत्याह (अवरोप्परं संसग्गोत्ति) सम्यग् सर्गो योग. संसर्गः सम्यक् संबंध इत्यर्थः इदमत्र हृदयं अस्मिन्पक्षे यदा तयोरिन्द्रियद्रव्ययोः परस्परमतीव संयुक्तांगांगिभावेन परिणामो भवति तथा प्रस्तुतसंबंधलक्षणं व्यञ्जनमापूरितं भवतीत्युच्यते इति । (जया तया गिण्हइ तमत्थंति) एवं यदा त्रिविधमपि व्यञ्जनप्रकारत्रयेण पूरितं भवति तदा तं विवक्षितं शब्दादिकमर्थमव्यक्तं नाम जात्यादिकल्पना रहितं गृह्णाति । एतच्च (तद्दिट्ठत्ति करेई) त्यस्य व्याख्यानं अर्थावग्रहश्चायमेकसमायिको विज्ञेय इतरस्तु पूर्वमंतर्मुहूर्त्त द्रव्यप्रवेशादिरूपो व्यञ्जनावग्रहोऽवसेय इति गाथार्थः ॥ २५० ॥

किं विशिष्टं पुनस्तमर्थं गृह्णातीत्याशंक्य स्वत एव भाष्यकारस्तत्स्वरूपमाह—

सामण्णमणिद्देसं सरूवनामाइ कप्पणारहियं ।
जइ एवं जं तेण गहिए सद्दित्ति तं किहणु ॥२५१॥

प्राग्वस्तुनः सामान्यविशेषात्मकत्वे सत्यप्यर्थावग्रहेण सामान्यरूपमेवार्थं गृह्णाति न विशेषरूपं अर्थावग्रहस्यैकसामयिकत्वात् समयेन च विशेषग्रहणायोगादिति सामान्यार्थश्च कश्चित् ग्रामनगरवनसेनादिशब्देन निर्देश्योऽपि भवति तद्व्यवच्छेदार्थमाह अनिर्देश्यं केनापि शब्देनानभिलप्यं कुतः. पुनरेतदित्याह यतः स्वरूपनामादिकल्पनारहितं आदिशब्दाज्जातिक्रियागुणद्रव्यपरिग्रहः तत्र रूपरसादयर्थानां य आत्मीयचक्षुरादीन्द्रियगम्यः प्रतिनियतः स्वभावस्तत्स्वरूपं रूपरसादिकस्तु तदभिधायको ध्वनिर्नाम । रूपत्वरसत्वादिका तु जातिः प्रीतिकारमिदं रूपं पुष्टिकरोऽयं रस इत्यादिकस्तु शब्दक्रियाप्रधानत्वात् क्रियायाः. कृष्णनीलादिकस्तु गुणः पृथिव्यादिकं पुनर्द्रव्यं एतेषां स्वरूपनामजात्यादीनां कल्पना अंतर्जात्याकारवितज्ञानकरा तया रहितमेवार्थमर्थावग्रहेण गृह्णाति यतो जीवस्तस्मादनिर्देश्योऽयमर्थः प्राकृततत्कल्पनारहितत्वेन स्वरूपनामजात्यादिप्रकारेण केनापि निर्देष्टुमशक्यत्वादिति एवमुक्ते सति परः प्राह । (जइ एव मित्यादि) यदि स्वरूपनामादिकल्पनारहितोऽर्थोऽर्थावग्रहस्य विषय इत्येवं व्याख्यायते भवद्भिस्तर्हि (जंति) यन्नंद्यध्ययनसूत्रे प्रोक्तं किमित्याह (तेणं गहिए सद्दित्ति) उपजक्षणत्वादित्येतत्संपूर्णं द्रष्टव्यं "से जहा नाम ए केइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणेज्जा तेणं सद्देत्ति उग्गहिए नउणं जाणइ के ये से सद्दा इति तं किहणुत्ति" तदेतत्कथमविरोधनं नीयते युष्मद्व्याख्यानेन सह विरुद्ध्यत एवेदमित्यर्थः । तथा ह्यस्मिन्नंदिसूत्रेऽयमर्थः प्रतीयते यथा तेन प्रतिपत्त्रार्थावग्रहेण शब्दोऽत्र गृहीत इति भवंतस्तु शब्दाद्युल्लेखरहितं सर्वथा अमुं प्रतिपादयंति ततः कथं न विरोध इति भाव इति गाथार्थः ॥

अत्रोत्तरमाह—

सद्देत्ति भणइ वत्ता तम्मत्तं वा न सद्दबुद्धीए ।
जइ होज्ज सद्दबुद्धीतो वाउत्तेव सो होज्जा ॥

शब्दस्तेनावगृहीत इति यदुक्तं तत्र इति शब्द इति वक्ता प्रज्ञापकः सूत्रकारो भणति प्रतिपादयति अथवा तन्मात्रं शब्दमात्रं रूपरसादिविशेषव्यावृत्त्याऽनवधारितत्वाच्छब्दतया निश्चितं गृह्णातीत्येतावतांशेन शब्दस्तेनावगृहीत इत्युच्यते न पुनः शब्दबुद्ध्या शब्दोऽयमित्यध्यवसायेन शब्दवस्तु तेनावगृहीतं शब्दोल्लेखस्यांतर्मुहूर्त्तिकत्वादर्थावग्रहस्य त्वेकसामायिकत्वादसंभव एवायमिति भावः यदि पुनरर्थावग्रहे शब्दबुद्धिः स्यात्तर्हि को दोषः स्यादित्याशंक्य सूत्रकारः स्वयमेव दूषणांतरमाह (जइत्यादि) यदि पुनरर्थावग्रहे शब्दबुद्धिः शब्दनिश्चयः स्यात्तदाऽपाय एवासौ स्यान्न त्वर्थावग्रहो निश्चयस्यापायरूपत्वात्ततश्चार्थावग्रहेहाभाव एव स्यान्न चैतदृष्टमिदं चेति गाथार्थः । अत्राह परः । ननु प्रथमसमय एव रूपादिव्यपोहेन शब्दोऽयमिति प्रत्ययोऽर्थावग्रहत्वेनाभ्युपगम्यतां शब्दमात्रत्वेन सामान्यत्वादुत्तरकालं तु प्रायो माधुर्यादयः शंखशब्दधर्मा इह घटंते न तु शार्ङ्गधर्माः खरकर्कशत्वादय इति विमर्शबुद्धिरीहा तस्माच्छांख एवायं शब्द इति तद्विशेषस्त्वपायोऽस्तु तथा च सति (तेणं सद्देति उग्गहिए) इदं यथा श्रुतमेव व्याख्यायते (नो चेवणं जाणइ केवे सद्दाइ तम्मो इहं पविस) इत्याद्यपि सर्वमविरोधेन गच्छतीति तदेतत्परोक्तं सूरिः प्रत्युनुभाष्य दूषयति तद्यथा ॥

जइसद् बुद्धिमेतपमवग्गहो तव्विसेसण मयां उ ।
नणु सद्दो नासद्दो नइ रूवाइविसेसोयं ॥ .

सोऽपर ! यदि शब्दबुद्धिमात्रं शब्दोऽयमिति निश्चयज्ञानमपि भवतार्थावग्रहोऽभ्युपगम्यते तद्विशेषणं विशेषः शांख एवायं शब्द इत्यादि विशेषज्ञानमित्यर्थः अपायो मतिज्ञानतृतीयो भेदोऽङ्गीक्रियते हंत तर्हि अवग्रहलक्षणस्य तदा भेदस्याभावप्रसंगः प्रथमत एवावग्रहमतिक्रम्याभ्युपगमात्कथं पुनः शब्दज्ञानमपाय इति चेदुच्यते । तस्यापि विशेषग्राहकत्वाद्विशेषज्ञानस्य च भवताप्यपायत्वेनाभ्युपगतत्वात् ननु शांख एवायं शब्द इत्यादिकमेव तदुत्तरकालभाविज्ञानं विशेषग्राहकं शब्दज्ञाने तु शब्दसामान्यस्यैव इति

[illegible] विशेषः प्रतिभासो येन [illegible] रूपादि- [illegible] (अनुरूपादि) [illegible] वा अनुशब्दोऽयं [illegible] इति विशेषोऽयं विशेष [illegible] प्रतिभास एवाऽवसित्यर्थः । अत्र [illegible] निर्णीयते इत्याह न च रूपादिरिति [illegible] इत्यादि [illegible] रूपादिरयं [illegible] गृहीत [illegible] निर्णीयते । यदि तु रूपादिरूपोऽपि [illegible] शब्दोऽयमिति निश्चयोऽपि न स्या [illegible] । [illegible] शब्दोऽयं [illegible] इति विशेषप्रतिभास [illegible] अवग्रहाभावप्रसंग इति [illegible] ॥

[illegible] दर्शयन्नाह—

[illegible] विमर्शं [illegible] ।
[illegible] नत्तामो ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

इह पुव्वुद्दिट्ठं [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

किं शब्दोऽयमाहोस्विदशब्दो रूपादिरित्येवं [illegible] यच्छब्द एवेति निश्चयज्ञानं तदवग्रहादेव [illegible] युक्तं विमर्शपूर्वकावयमंतरेण नेदं [illegible] भवति । शब्दगतान्वयधर्मेषु रूपादिभ्यो [illegible] शब्द एवेति निश्चयज्ञानं युज्यते तद्ग्रहणं च [illegible] च नोपपद्यते विमर्शश्च ईहा [illegible] शब्द एवेति निश्चयज्ञानं [illegible] निश्चय [illegible] भवतापि शब्द एवायमिति निश्चयज्ञानमिति [illegible] निश्चयज्ञानात्पूर्वं (तर्हि) असौ ईहा [illegible] सिद्धेति गाथार्थः ॥

यदि नाम निश्चयज्ञानात्पूर्वमीहा सिद्धा ततः किमित्याह—

किं तं पुव्वं गहियं जमीहओ सद्द य त्ति नाणं ।
अह पुव्वं सामण्णं जमिहमाणस्स सद्दो त्ति ॥

इह यदि निश्चयज्ञानमीहापूर्वकं [illegible] प्रत्ययोऽसि न त्वीहायाः पूर्वं किं तद्वस्तु [illegible] यदीहमानस्य तस्य शब्द एवायमिति निश्चय [illegible] पद्यते न हि कश्चिद्वस्त्वनवगृहीतेऽकस्मादेव ईहा कुरुत इति भावः [illegible] मर्थमालोक्य स्वयमेव [illegible] सामान्यं नाम जात्यादिकल्पनारहितं [illegible] पूर्वं गृहीतं यदीहमानस्य शब्द इति निश्चय [illegible] इति गाथार्थः ॥

अथेहायाः पूर्वं सामान्यग्रहणे परोक्षमाणं [illegible] [illegible] दोषमाह—

[illegible] पुव्वं [illegible] तस्स गहणकालेण ।
पुव्वं च तस्स [illegible] ॥

[illegible] पूर्वं सामान्यं गृहीतं तस्य [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

गृहीते तर्हि स (उग्गं जाणइ के वेस सद्देति अंति,) यत्सू-
त्रे निर्दिष्टं तद्युक्तं प्राप्नोति यस्माच्छब्दसामान्ये रूपादि-
व्यावृत्ते गृहीते सति पश्चान्मृग्यतेऽन्विष्यते विशेषः किमयं
शब्दः शांखः उत शार्ङ्ग इति इदमुक्तं भवति।"न उणं जाणइ
के वेस सद्देति" अस्मिन् संदिसूत्रे न पुनर्जानाति कोऽप्येष
शांखशार्ङ्गयोरन्यतरशब्द इति विशेषस्यैवाऽपरिज्ञानं उक्तं ।
शब्दसामान्यमात्रग्रहणं त्वनुज्ञातमेव तद्ग्रहणे तु क
एष शब्दः किं शांखः शार्ङ्गो वेत्येवं विशेषमार्गणमसंगत-
मेव स्याद्विशेषजिज्ञासायाः सामान्यज्ञानपूर्वकत्वाच्छब्दसा-
मान्ये गृहीत एव तद्विशेषमार्गणस्य युज्यमानत्वा-
दिति गाथार्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

सव्वत्थ देसयंतो सद्दो सद्दोत्ति भासओ भणइ ।
इहरा न समयमित्ते सद्दोत्ति विसेसणं जुत्तं ॥

सर्वत्र पूर्वस्मिन्नत्र च सूत्रावयवेऽवग्रहस्वरूपं प्रदेशयन् प्ररू-
पयन् शब्दःशब्द इति भ.षकप्रज्ञापक एव न तु तत्र ज्ञाने श-
ब्दप्रतिभासोऽस्ति।इत्थं चैतदन्यथा न समयमात्रेऽर्थावग्रह-
काले शब्द इति विशेषणं युक्तं आंतर्मुहूर्तिकत्वाच्छब्दनि-
श्चयस्येति प्रागेवोक्तं सांव्यवहारिकार्थाऽवग्रहापेक्षं वा सूत्र
मिदं व्याख्यास्यत इति मा त्वरिष्ठा इति गाथार्थः ।

अथ सूत्रावष्टंभवादिनं परं दृष्ट्वा सौक्ष्मेण परिहारमाह—

अहव सुयम्मि य भणियं जइ कोइ सुणेज्ज सद्दमव्वत्तं ।
अव्वत्तमणिद्देसं सामण्णं कप्पणारहियं ॥

अथ वा यदि तव गाढः श्रुतावष्टंभस्तया तत्राप्येत
दणितं यदुत प्रथमं अव्यक्तस्यैव शब्दोल्लेखरहितस्य
शब्दमात्रस्य ग्रहणं केन पुनः सूत्राऽवयवेनेदमुक्तमि-
त्याह (जइ कोइ सुणेज्ज सद्दमव्वत्तंति) अयमत्र सूत्राव-
यो नन्द्यध्ययने इत्थं द्रष्टव्य. "से जहा नामए केवि-
पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणेज्जति" अत्राऽव्यक्तमिति कोऽर्थ इत्या
ह अनिर्देश्यं शब्दोऽयं रूपादिर्वा इत्यादिना प्रकारेणाव्यक्त-
मित्यर्थं । ननु यदि शब्दादिरूपेणानिर्देश्यं तर्हि किं तादृ-
त्याह । सामान्यं किमुक्त भवतीत्याह नाम जात्यादिकल्प-
नारहितं न च वक्तव्यं शांखशार्ङ्गभेदापेक्षया शब्दोल्लेख-
स्याप्यव्यक्तत्वे घटमाने कुत इदं व्याख्यानं लभ्यत इति
अवग्रहस्यानाकारोपयोगरूपतया सूत्रेऽधीतत्वादनाकारो-
पयोगस्य च सामान्यमात्रविषयत्वात्प्रथममेवाऽपायप्रस-
क्त्यावग्रहेहाभावप्रसंग इत्याद्युक्तत्वाच्चेति गाथार्थः ।

अथ सूरिरेव पराभिप्रायमाशिशंकिषुराह ।

अहवमइ पुव्वं चिय सो गहिउं वंजणोग्गहे तेणं ।
जं वंजणोग्गहम्मि विभणियं विण्णाणमव्वत्तं ॥

अथ परस्य मतिः स्यात्केयमित्याह । सोऽव्यक्तोऽनिर्देश्या-
दिरूपः शब्दोऽर्थावग्रहात्पूर्वमेव व्यंजनावग्रहे तेन श्रोत्रा
गृहीतस्तत्रिमित्यवग्रहेऽपि तद्ग्रहणमुद्घुष्यते कथमिद
विज्ञायते यदुतासौ व्यंजनाऽवग्रहे गृहीत इत्याह (ज-
मित्यादि) यदस्माद्व्यंजनाऽवग्रहेऽपि भवद्भिरव्यक्तं वि-
ज्ञानमुक्त अव्यक्ताविषयग्रहणं एव वा वक्तव्यं तस्योपपद्यत
...ते गाथार्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

अत्थितयं अव्वत्तं न उ तं गिण्हइ सयं...
नउ अगि इयाम्मि जुज्जइ सद्दोत्ति वि...

अस्ति तदव्यक्तं श्रोतुर्व्यंजनावग्रहे ज्ञा...
व्यपलापः क्रियते न पुनरसौ श्रोता प्रति...
गृह्णाति संवेद्यते यतश्च प्रागपि भणितं...
मयोहोयत्ति" वचनात्तथा (सुत्तादयो स...
वायसुज्झंतीति)।वचनाच्च तस्माद्व्यंजनम...
न शब्दस्य व्यंजनावग्रहत्वान्यथानुपपत्ते...
सामान्यरूपतया व्यक्ते शब्देऽगृहीतेऽकस्म...
विशेषणबुद्धिर्युज्यतेऽनुस्वारस्यालाक्षणिकत...
त्यर्थः । अस्यां च विशेषबुद्धौ प्रथममेवेष्यमा...
वार्थावग्रहकालेऽप्यपायप्रसंग इत्यसकृदेवोक्त...
ननु यदि व्यंजनाऽवग्रहेऽप्यव्यक्तशब्दग्रहण...
दोषः स्यादित्याह—

अत्थोत्ति विसयगहणं जइ तम्मि वि सो न घेत्...
अत्थोग्गहो च्चिय ततो अविसेसो संकरोवा...

अर्थाऽवग्रहेऽर्थ इत्यनेन तावद्विषयग्रहणमभिप्रेतं ...
निर्द्धारितस्याव्यक्तस्य शब्दादेर्विषयस्य ग्रहण...
प्रेतमित्यर्थः । यदि च तस्मिन्नपि व्यंजनाऽवग्रहेऽ...
शब्दः प्रतिभासत इत्यभ्युपगम्यते तदा न व्यं...
व्यंजनाऽवग्रहो न प्राप्नोतीत्यर्थः । ततश्चेदानीं...
तत्कथा व्यंजनमात्रसंबंधस्यैव तत्रोक्तत्वाद्भवता च...
क्रांतस्याव्यक्तार्थग्रहणस्येहाऽभिधीयमानत्वादितीत...
र्थग्रहणे किमसौ स्यादित्याह अर्थाऽवग्रह एवाऽसौ अ...
ऽर्थावग्रहणात्ततश्च नास्ति व्यंजनाऽवग्रहः अथास्याऽपि...
प्रोक्तत्वादस्तित्वं न परिहियते । तर्हि द्वयोरप्यवि...
सोऽप्यर्थावग्रह. सोऽपि व्यंजनावग्रहः प्राप्नोतीति भा...
मेचकमणिप्रभावात्संकरो वा स्यादित्थंचेति गाथार्थ...
तदेवं व्यंजनाऽवग्रहे व्यंजन संबंधमात्रमेव अर्थाऽवग्रहे त्व...
क्तशब्दाद्यर्थग्रहणेन व्यक्तशब्दाद्यर्थसंवेदनमिति प्रतिपादि...
सांप्रतमुपपत्त्यंतरेणाप्यर्थाऽवग्रहे व्यक्तशब्दार्थसंवेदननिर...
चिकीर्षुराह—

जे णत्थोग्गहकाले गहणेहावायसंभवो नत्थि ।
तो नत्थि सद्दबुद्धी अहत्थिनावग्गहो नाम ॥

पूर्वं तावदर्थस्य ग्रहणमात्रं ततश्चेहा तदनंतरं त्ववाय
इत्येव मतिज्ञानस्योत्पत्तिक्रमः न चैतत्त्रितयं प्रथममेवशब्दा-
र्थेऽवगृहीते समस्तीत्येतदेवाह येनार्थाऽवग्रहकालेऽर्थग्रहणे-
हाऽपायानां संभवो नास्ति ततोऽर्थाऽवग्रहे नास्ति शब्द इति
विशेषबुद्धिः । अर्थग्रहणेहापूर्वकत्वात्तस्याः अथाऽस्त्यसौ
तत्र तर्हि नायमर्थाऽवग्रहः किं त्वपाय एव स्यादेतदुक्तं
सदभ्युपगमार्थाऽवग्रहेहयोरभावप्रसंगादिति गाथार्थः ॥
मपि चार्थाऽवग्रहे शब्द इति विशेषबुद्धावभ्युपगम्यमानायां दो-
षांतरमप्यस्ति किं तदित्याह—

सामण्ण तदण्ण विसेसेहाववमणपरिमाणाए ...

[illegible]

यस्य यस्य रूपं "समयंमि चेव [illegible] विमेमविदमाणमिति" तदेतदपेक्षमेव [illegible] पुनः किं [illegible] कुत इत्याह [illegible] ति [illegible]" इत्यादिना [illegible] इत्यादिना च यः पूर्वं च दोषोऽभिहित[illegible] [illegible] नमवासौ विधीयत इति भावः । अथ [illegible] मुच्यते किं तहिंत्याह (तम्मि चेव) इत्यादि [illegible] वा तस्मिन्नेव [illegible] हिमि समये [illegible] [illegible] इत्यादिषु [illegible] ज्येव । इदमुक्तं भवति । यदि [illegible] [illegible] [illegible] भवति [illegible] [illegible] तस्मिन्नेव [illegible] ज्ञानमपि [illegible] [illegible] विशेषग्राहकमपि ज्ञानं [illegible] [illegible] तारतम्यविशेषः [illegible] समये [illegible] विशेषग्राहकमपि ज्ञानमित्येव "[illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] गाथार्थः ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥ २२॥

[illegible]

ईहितं चाऽपायः सिद्धांते निर्दिश्यते "उग्गहो ईहा अवाओ य" इति क्रमनिर्देशाद्यदि चाद्यसमयेऽपि विशेषज्ञानाऽभ्युपगमाद्पाय इष्यते तदनवगृहीते च तस्मिन्नसौ प्राप्तः वा इत्थं वा यदि तृतीयस्थाननिर्दिष्टोऽप्यपायः "समयम्मिचेव परिच्छियावसयस्स विण्णाणं" मिति वचनात्पटुवैचित्र्येण प्रथममभ्युपगम्यते तर्हि तस्मादेव पाटववैचित्र्यादवग्रहेहापायधारणानां ध्रुवं निश्चितमुत्क्रमव्यतिक्रमौ स्यातां तत्र पश्चादानुपूर्वीभवनमुत्क्रमः । अनानुपूर्वीभावस्तु व्यतिक्रमः । तथा हि । यथा शक्तिवैचित्र्यात्कश्चित्प्रथममेवापायो भवताऽभ्युपगम्यते तथा तत एव कस्यापि प्रथमं धारणा स्यात्ततोऽपायस्ततोऽपीहा तदनंतरं त्ववग्रह इत्युत्क्रमः अन्यस्य कस्यचित् पुनरवग्रहमुल्लंघ्य प्रथममेवेहा समुपजायेत अपरस्य तु तामप्यतिक्रम्यापायोऽन्यस्य तु तमप्यतिकृत्य धारणा स्यादित्यादि व्यतिक्रमः । न चेह वयं युक्तिमात्रप्रचण्डनीया भवदभ्युपगतस्य शक्तिवैचित्र्यस्यैव पुष्टिहेतोः सद्भावाच्चैतावुत्क्रमव्यतिक्रमौ युक्तौ । "उग्गहो ईह अवाओय धारणा एव होंति चत्तारीति" परममुनिनिर्दिष्टक्रमस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वादिति तथा यदि यत्प्रथमसमये गृह्यते स विशेषस्तर्हि "सामण्णं च विसेसोत्ति" यत्सामान्यं तदपि विशेषः प्राप्तः प्रथमसमये हि सर्वस्याऽपि वस्तुनोऽव्यक्तं सामान्यमेव रूपं गृह्यते ततोऽन्यस्मिन्नप्यर्थाऽवग्रहसमये सामान्यमेवरूपं गृह्यत इति परमार्थः यदि चात्र विशेषबुद्धिर्भवताऽभ्युपगम्यते तर्हि यदिह वस्तुस्थित्या सामान्यं स्थितं तदपि भवदभिप्रायेण विशेषः प्राप्तः । च शब्दो दूषणसमुच्चयार्थः । "सो वा सामण्णंति" स वा भवदभिप्रेतो विशेषो वस्तुस्थितिसमायातं सामान्यं प्राप्नोतीति । "उभयमुभयं चेति" । अथ वा सामान्यविशेषलक्षणं उभयमपि तत्प्रत्येकमुभयरूपं स्यादित्यर्थः तथा हि अथ ईषत्सामान्यं गृह्णातीत्यवग्रह इति व्युत्पत्त्या वस्तुस्थितिसमायातं यत्सामान्यं तत्स्वरूपेण तावत्सामान्यं भवदभ्युपगमेन तु विशेष इत्येकस्याऽपि सामान्यस्योभयरूपता तथा योऽपि भवदभ्युपगतो विशेषः सोऽपि त्वदभिप्रायेण विशेषवस्तुस्थित्या तु सामान्यमिति विशेषस्याप्येकस्योभयस्वभावता भवत्येवमिति चेदित्याह । न च युक्तं सर्वमिदं किं कृतेत्याह । सामान्यमात्रालंबनं ग्राह्यमुक्तार्थाऽवग्रहस्येति विशेषः । इदमुक्तं भवति । अर्थावग्रहस्याऽव्यक्तं सामान्यमात्रमालंबनं परिहृत्य यदन्यद्विशेषरूपमालंबनमिष्यते तदभ्युपगमे च "सामण्णं च विसेसो सो वा सामण्णमित्यादि" यदा पतीति तत्सर्वमयुक्तमघटमानकत्वादिह च गाथात्रये बहुषु दूषणेषु मध्ये यत् मायुक्तमपि किंचित् दूषणमुक्तं तत्प्रसंगायातत्वादिति न पौनरुक्त्यमाशंकनीयमिति गाथात्रयार्थः ॥

प्रस्तुत एवाऽर्थे परमपि मतांतरमुपन्यस्य निराकुर्वन्नाह-

केइ ईहालोयणपुव्वमोग्गहं विंति तस्स सामण्णं ।

गहियमहत्थावग्गहकाले सद्दिन्ति निच्छिण्णं ॥

केचिद्वादिनः इहास्मिन्प्रक्रमेऽवग्रहं ब्रुवतेऽर्थावग्रहं व्याचक्षते किंविशिष्टमित्याह आलोचनं पूर्वं सामान्यवस्तुमात्रग्रहणमालोचनं तत्पूर्वं प्रथमं यस्य स तथा तं प्रथममालोचनज्ञाने ततोऽर्थावग्रह इत्यर्थस्तथा तैरुक्तं "अस्ति ह्यालोचनाज्ञानं प्रथमं निर्विकल्पकं बालमूकादिविज्ञानसदृशं शुद्धवस्तुजमिति" किं पुनस्तदालोचनज्ञानं गृह्णात इत्याह (तस्सेत्यादि) तदालोचनज्ञाने सामान्यमव्यक्तं वस्तु गृहीतं प्रतिपद्यंते गम्यते अथानंतरमर्थाऽवग्रहकाले तदेव गृहीतमित्यनुपपत्तेः कथंभूतं सदित्याह निच्छिन्नं पृथक् कृतं रूपादिभ्यो व्यावृत्तमित्यर्थः केनोल्लेखेन गृहीतमित्याह (सद्दोत्ति) शब्दविशेषणविशिष्टमिव यथः । ततश्च "से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणेज्जाति" एतदालोचनज्ञानापेक्षया नीयते "तेणं सद्देत्ति उग्गहिए" एतच्चार्थाऽवग्रहापेक्षयेति सर्वं सुस्थतामनुभवति न चातः परं भवतोऽप्याचार्यस्य किंचिद्वक्तव्यमस्ति यदि युक्त्यनुभवसिद्धेनार्थेन सूत्रे विषयविभागव्यवस्थापितेऽपि वादी अयं न मंस्यति तदा तूष्णीमास्यं तु विपश्चितो विचारचर्यामार्गस्य स्याग्रहतत्परेण त्वयैव भूयस्त्वादिति गाथार्थः ॥

तदत्र सूरिः परस्यैवदुरभ्यंतर्विद्यामक्षमामवलोकयन् मार्गावतरणाय विकल्पयन्नाह—

तं वंजणोग्गहाओ पुव्वं पच्छाव एव वा होज्जा ।

पुव्वं तदत्थवंजणसंबंधाभावओ नत्थि ॥

यद्यनुपहतस्मरणवासना सता भवतः र्थावग्रहात्पूर्वं व्यंजनावग्रहो भवतीति यदुक्तं प्रोक्तं भवतापि स्मर्यते । ततः किमिति चेदुच्यते यदेतद्भवद्भिरुल्लिखितं सामान्यग्राहकमालोचनं तत्तस्माद्व्यंजनाऽवग्रहात्पूर्वं वा भवेत्पश्चाद्वा स एव वा व्यंजनावग्रहोऽप्यालोचनं भवेदिति भवतीति त्रयाणामभावादिति चात इत्याह अर्थव्यंजनसंबंधाभावादिति अर्थः शब्दादिविषयभावेन परिणतद्रव्यसमूहः व्यंजनं तु श्रोत्रादि अर्थश्च व्यंजनं चार्थव्यंजने तयोः संबंधस्तस्याभावात् सति ह्यर्थव्यंजनसंबंधे सामान्यार्थालोचनं स्यादन्यथा सर्वथा तदभावप्रसंगाद्व्यंजनाऽवग्रहाच्च पूर्वमर्थव्यंजनसंबंधो नास्ति तदभावे तु व्यंजनावग्रहस्यैवोत्पत्तेरालोचना न स्यादिति भाव इति गाथार्थः ॥

द्वितीयविकल्पं शोधयन्नाह—

अत्थोग्गहो वि जं वंजणोग्गहस्सेव चरमसमयंमि ।

पच्छावि तो न जुत्तं परिभिन्नं वंजणं होज्जा ॥

तथाऽर्थावग्रहोऽपि यदस्माद्व्यंजनावग्रहस्यैव चरमसमये भवतीति प्रागिहापि निर्णीतं तस्मात्पश्चादपि व्यंजनावग्रहादालोचनज्ञानं न युक्तं निरवकाशत्वात् हि व्यंजनार्थाऽवग्रहयोरंतरे कालः समस्ति यत्र तदालोचनज्ञानं स्यात् व्यंजनाऽवग्रहचरमसमय एवार्थावग्रहस्य [illegible] स्यात्...

विकल्पोपन्यस्तो व्यंजनावग्रह एव भवता आलोचनज्ञानेनाभ्युपगतो भवेदेवं च न कश्चिद्दोषो [illegible] एव [illegible] वादादिति गाथार्थः । किंतु तर्हि [illegible] त्वदभिप्रायविसंवादप्रसंगादिति [illegible] विकल्पद्वयस्य सद्भावात्तथा हि तद् व्यंजनावग्रहकालेऽभ्युपगम्यमानमालोचनं किमर्थस्यालोचनं व्यंजनानां वा इति विकल्पद्वयं तत्र प्रथमविकल्पमनूद्य दूषयन्नाह—

तं च समालोयणमन्नदरिसिणं अह न वंजणं तं ते ।

अह वंजणम्मि तो वह नालोयणमन्थपुव्वम्म ॥

तदालोचनं यदि सामान्यस्यार्थस्य [illegible]

तर्हि न व्यंजनं न व्यंजनाऽवग्रहात्मकं भवति व्यंजनाऽवग्रहस्य व्यंजनसंबंधमात्ररूपत्वेनाऽर्थशून्यत्वात्तथा च प्रागपि "पुव्वं च वंजणोग्गहकालो सो अत्थ परिसुण्णो" इत्यादिना भाषितमेवेदमतोऽर्थदर्शनरूपालोचनं कथमर्थशून्यव्यंजनावग्रहात्मकं भवितुमर्हति विरोधादथ द्वितीयविकल्पमंगीकृत्याह "अथ व्यंजनस्य शब्दादिविषयपरिणतद्रव्यसंबंधमात्रस्य तत्समालोचनमिष्यते तर्हि कथमालोचनं कथनालोचकत्वं तस्य घटत इत्यर्थः । कथंभूतस्य सत इत्याह अर्थशून्यस्य व्यंजनसंबंधमात्राभिव्यक्तत्वेन सामान्यार्थस्यापरिज्ञानादनुपपत्तेरित्यर्थः इति गाथार्थः ।

ननु शब्दांतरप्रसिद्धस्यालोचनज्ञानस्य धराकस्य तर्हि का गतिरित्याह—

अत्थोवग्गहे नामं हविज्ज तं वंजणोग्गहस्सेव ।
हविज्ज कह सामण्णगहणं तत्सत्थमुण्णंमि ॥ २ ॥

तस्मादालोचनमिति यन्नाम तदन्यत्र निर्गतिकं सत्पारिशेष्याद्व्यंजनावग्रहस्यैव द्वितीयं नाम भवेन्न च विवक्षामात्रप्रवृत्तेषु वस्तूनां बहुष्वपि नामसु क्रियमाणेषु कोऽपि विवादः [illegible] एतदपि नामांतरमस्तु को दोष इति नैतदेवं [illegible] सामान्यग्राहकमालोचनज्ञानं भविष्यत्यर्थावग्रहस्तु विशेषग्राहक [illegible] सर्वोऽपि सिद्धिर्भविष्यतीति चेदित्याह (हविज्जेत्यादि) व्यंजनावग्रहस्यैव पारिशेष्यादालोचनमन्यत्र [illegible] कथं सामान्यग्रहणं [illegible] इति तस्मा[illegible] सामान्याऽर्थग्रहणं न पुनस्तस्मादपरमालोचनज्ञानं [illegible] "अत्थि आलोचनाज्ञानं प्रथमं [illegible]" [illegible] यदि घटेत [illegible] ।

[illegible] इति न्याय[illegible]—

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

स्यर्थः । या च तत्समकालमीहाऽभ्युपेयते सा संशय अनिश्चयात्मिका इत्यर्थः ॥ तत एतौ ईहापायौ [illegible] तत्स्वभावौ कथमर्थावग्रहे युगपदेव युक्तौ निश्चय[illegible] परस्परपरिहारेण व्यवस्थितत्वादेकत्रैकदाऽवस्थानं सहोदयानुपपत्तेरित्येषा तावद्विशेषावगमेहयोः [illegible] एकानुपपत्तिः अपरं च समयं नाम कालोऽर्थावग्रहः [illegible] तु "ईहावायामुहुत्तमंतं" त्विति वचनात्[illegible] यनिष्पन्नौ कथमेकस्मिन्नर्थाऽवग्रहसमये [illegible] पपन्नत्वादिति द्वितीयानुपपत्तिस्तस्मादर्थावग्रहः [illegible] किंचिदेतदित्युपेक्षणीयमिति गाथार्थः ॥

तदेवं युक्तिशतैर्निराकृतानामपि प्रेरकाणां [illegible] पांचित्प्रेर्यशेषमद्यापि सूरिराशंकते-

खिप्पे तराइ भेउग्गहोतो विसेसविण्णाणं ।
जुज्जइ विगप्पत्तसओ सहोति सुयं निजं केइ ॥

(केइ)ति इहार्थोऽवग्रहे विशेषज्ञानसमर्थनाग्रहग्रहणेऽपि केचिद्वादिनो मन्यंते । किमित्याह । [illegible] यस्मादवग्रहो ग्रंथांतरे भणितोऽत्रापि च विस्तरेण [illegible] ष्यते इति गम्यते । ततः शब्द इति विशेषविज्ञाने [illegible] ते "घटतेऽर्थावग्रहे इति प्रस्तावादेवगम्यते [illegible] "सुयंमि जंति तेणं सद्देति उग्गहिए" इत्यादि [illegible] तयतत्सूत्रे निर्दिष्टमिति शेषः । कुतः पुनरिदं विशेष[illegible] युज्यते इत्याह । विकल्पप्रदातोऽप्यत्र [illegible] सद्घटना । एतच्चात्र इदयं क्षिप्रमवगृह्णाति [illegible] ह्णाति बहु च गृह्णात्यबहु च गृह्णाति बहुविधमवगृह्णाति [illegible] धमवगृह्णाति एवमनिश्चितं निश्चित मसंदिग्धं संदिग्धं [illegible] ध्रुवं गृह्णातीत्यादिना ग्रंथेनाऽवग्रहादयः [illegible] शभिर्विशेषणैर्विशेषिता अत्रापि च पुरस्ताद्वक्ष्य[illegible] दयते । ततः क्षिप्रं चिरेण वावगृह्णातीति विशेष[illegible] व्यथानुपपत्तेरर्थावग्रहे नैकसमयमात्रमत एवार्थाऽवग्रहः [illegible] चिरकालिकोऽपि नहि समयमात्रमानतया [illegible] क्षिप्रचिरग्रहणविशेषणमुपपद्यत इति भावः [illegible] [illegible] समयमानोऽर्थावग्रहो [illegible] बहूनां श्रोतृणामविशेषेण प्राप्तिविषयत्वे [illegible] दुर्यनिर्योर[illegible] क्षयोपशमवैचित्र्यात्कोऽप्यवग्रह[illegible] र्थं सामुदितत्वर्यशब्दमात्रमवगृह्णातीत्यर्थः अन्यस्तु [illegible] पुरुषादिशब्दाद्[illegible] बहुविधविशिष्ट[illegible] विधमवगृह्णात्यपरस्त्ववहुविधविशेषविशिष्ट[illegible] गृह्णाति एवं तस्माद्बहुविधावग्रहविशेषण[illegible] यथाद्यवग्रहस्य [illegible] सामान्यग्रहणं [illegible] सूत्रसमर्थनास्त्रमतो यत्सूत्रे "तेणं सद्देति उग्गहिए" [illegible] वचनात्[illegible] इति विशेषज्ञानमुपदिष्टं [illegible] [illegible] इति गाथार्थः ॥ [illegible] ॥

अत्रोत्तरमाह—

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

व्यादिविशेषणवशात् विशेषावगमः स किमुच्यमवग्रहो भण्यते क सत्यपीत्याह (गहणे हि इत्यादि) ग्रहणं च सामान्यार्थस्य ईहा च गृहीतस्य, अपायश्च ईहितार्थस्य गृहणेहापायास्तैर्लक्ष्यते प्रकटीक्रियते यः स तथा तद्भावस्तत्त्वं तस्मिन् सत्यपि बहु २ विधादिग्राहकादिविशेषात् गमो निश्चयः स च सामान्याऽर्थग्रहणमीहां च विना न भवति यश्च तदविनाभावी सोपायस्य कथमर्थावग्रह इति भण्यते । इत्येतत्पूर्वमसकृदेवोक्तमपि ईत विस्मरणशीलतया जडतया वदाभिनिवेशतया वा पुनरस्मात् भाणयसीति किं कुर्मः पुनरुक्तमपि ब्रूमो यदस्मादायासेनाऽपि कश्चिन्मार्गमासादयतीति । ननु ग्रहणमीहा च विशेषावगमस्य लक्षणं भवतु ताभ्यां विना तदभावादपायस्तु कथं तल्लक्षणं तत्स्वरूपत्वाद्वास्य । सत्यं । किं तु स्वरूपमपि भेदविवक्षया लक्षणं भवत्येव यदाह "विपाभृते स्वरूपेण लक्ष्यते कलशादिवत् । एवं च स्वस्वभावाभ्यां ख्याप्येते खलसज्जनौ ॥ १ ॥" आह यदि बहु २ विधादिग्राहकोपाय एव भवति तर्हि कथमन्यत्राऽवगृहादीनामपि बह्वादिग्रहणमुक्तं सत्यं किं त्वपायस्य कारणमवगृहादयः कारणे च योग्यतया कार्यस्वरूपमस्तीत्युपचारतस्तेऽपि बह्वादिग्राहकाः प्रोच्यंते इत्यदोष ।यद्येवं तर्हि यथमप्यपायगतं विशेषज्ञानमर्थावग्रहेऽप्युपचरिष्याम इत्यं तदेवाह । अहेत्यादि । अथोक्तन्यायेनोपचारं कृत्वा विशेषग्राहकोऽर्थाऽवग्रहः प्रोच्यते। नैतदेवं यतो मुख्याभावे सति प्रयोजने निमित्ते चोपचारः प्रवर्त्तते न चैवमुपचारे किंचित्प्रयोजनमस्ति (तेणं सद्देऽत्ति उग्गहिए) इत्यादि सूत्रस्य यथाश्रुतार्थनिगमनं प्रयोजनमिति चेत् (सद्देत्ति भणइ वत्ता) इत्यादिप्रकारेणाऽपि तस्या निर्गमितत्वात् सामर्थ्यव्याख्यानमिदं न यथाश्रुतार्थव्याख्येति चेत्तर्हि यथुपचारेणाऽपि श्रुतोऽर्थः सूत्रस्य व्याख्यायत इति तवाभिप्रायस्तर्हि यथा युज्यते उपचारस्तथा कुरु । न चैवं क्रियमाणोऽसौ युज्यते यतः सिंहो माणवकः समुद्रस्तडाग इत्यादाविव किंचित्साम्ये सत्येवं विधीयमानः शोभते । न चैतत्साम्यायिकेऽर्थावग्रहेऽस्त्येवसामायिकं विशेषग्रहणं कथमुपपद्यते तर्हि कथमयमुपचारः क्रियमाणो घटत इतिचेदहो सुचिरादुपसन्नोऽसि ततः शृणु समाकर्णयाऽवहितेन मनसा सोऽपि यथा युज्यते तथा कथयामि (सद्देत्तिभणइ वत्ता) इत्यादिप्रकारेण तावद्व्याख्यातं सूत्रं यदि चौपचारिकेणाऽप्यर्थेन भवतः प्रयोजनं तर्हि सोऽपि यथा घटमानकस्तथा कथ्यत इत्यपि शब्दाभिप्राय इति गाथार्थः ॥ २८० ॥

यथा प्रतिज्ञातमेव संपादयन्नाह—

"सामण्णमत्तगहणं निच्छइओ समयमग्गहो पढमो ।
तत्तोणंतरमीहियवत्थुविसेसस्स जोवाओ ॥ २८१ ॥
सो पुणरीहावाया विक्खाओ वग्गहोत्ति उवयरिओ ।
एस विसेसा विक्खं सामण्णं गिण्हए जेणं ॥ २८२ ॥
तत्तोणंतरमीहा तत्तो वाउय तव्विसेसस्स ॥
इय सामण्णविसेसावेक्खा जावंतिमो भेओ ॥ २८३ ॥

व्याख्या ॥ इहैकसमयमात्रमानो नैश्चयिको निरुपचरितः प्रथमोऽर्थावग्रहः कथंभूत इत्याह । सामान्यमात्रस्याऽनिर्देश्यस्य वस्तुनो ग्रहणं सामान्यवस्तुमात्रग्राहक इत्यर्थः सामायिकानि हि ज्ञानादिवस्तूनि परमयोगिन एव निश्चयवेदिनोऽवगच्छंतीति नैश्चयिकोऽयमुच्यते। अथ छद्मस्थव्यवहारिभिरपि यो व्यवह्रियते तं व्यावहारिकमुपचरितमर्थावग्रहं दर्शयति (तत्तो) इत्यादि ततो नैश्चयिकाऽर्थाऽवग्रहादनंतरमीहितस्य वस्तुविशेषस्य योऽपायः स पुनर्भाविनीमीहामपायं चापेक्ष्योपचरितोऽवग्रहोऽर्थाऽवग्रह इति द्वितीयगाथायं संबंधः ॥ उपचारस्यैवास्य निमित्तांतरमाह ॥ (एस से)त्यादि यस्योभावी योऽन्यो विशेषस्तदपेक्षया येन कारणेनायमपायोऽपि सामान्यं गृह्णाति यश्च सामान्यं गृह्णाति सोऽर्थावग्रहो यथा प्रथमो नैश्चयिकः एतदिह तात्पर्यं प्रथमं नैश्चयिकोऽर्थावग्रहे रूपादिभ्यो व्यावृत्तमव्यक्तं शब्दादिवस्तु सामान्यं गृहीतं तत्तस्मिन्नीहिते सति शब्द एवायमित्यादि निश्चयरूपोऽपायो भवति तदनंतरं तु शब्दोऽयं शांखः शार्ङ्गो वा इत्यादिशब्दविशेषविषया पुनरीहाप्रवर्तिष्यते शांख एवायं शब्द इत्यादिशब्दविशेषविषयोऽपायश्च भविष्यति तदपेक्षया शब्द एवायमितिनिश्चयः प्रथमोऽपायोऽपि सन्नुपचारादर्थावग्रहो भण्यते । ईहापायापेक्षया तु इत्यनेन चोपचारस्यैकं निमित्तं सूचितं । शांखोऽयं शब्द इत्यादिविशेषापेक्षया येनाऽसौ सामान्यशब्दरूपं सामान्यं गृह्णात्यनेन तूपचारस्यैव द्वितीयं निमित्तमावेदितं तथा हि यदनंतरमीहापायौ प्रवर्त्तेते यश्च सामान्यं गृह्णाति सोऽर्थावग्रहो यथाद्यो नैश्चयिकः प्रवर्त्तेते च शब्द एवायमित्यपायादनंतरमीहापायौ गृह्णाति च शांखोऽयमित्यादि भाविविशेषापेक्षयाऽयं सामान्यं तस्मादर्थावग्रहः एष्यविशेषापेक्षया सामान्यं गृह्णातीत्युक्तं ततस्तदनंतरं किं भवतीत्याह । तृतीयगाथायां (तत्तोऽणंतर)मित्यादि ततः सामान्येन शब्दनिश्चयरूपस्यापायादनंतरं किमयं शब्दः शांखः शार्ङ्गो वेत्यादिरूपा ईहा प्रवर्त्तते ततस्तद्विशेषस्य शंखप्रभवत्वादेः शब्दविशेषस्य शांख एवायमित्यादिरूपोऽपायश्च निश्चयरूपो भवति । अयमपि च भूयोऽप्यनंतरविशेषाकांक्षणः प्रमातुर्भाविनीमीहामपायं चापेक्ष्य एष्यविशेषापेक्षया सामान्यालंबनत्वादर्थावग्रहः इत्युपचर्यते । इयं च सामान्यविशेषापेक्षा कर्त्तव्या तावत् यावदंत्यो वस्तुनो भेदो विशेषः । यस्मात् च विशेषात्परतोऽवस्तुन्यऽन्ये विशेषा न संभवंति सोऽन्त्य अथवा संभवत्स्वपि अन्यतमविशेषेषु यस्य विशेषस्य प्रमातुस्तज्जिज्ञासा निवर्त्तते सोऽन्त्यस्तं विशेषं यावत् इत्यर्थः । तिथार्थावग्रहेहा अपायार्थं सामान्यविशेषापेक्षा कर्त्तव्येति गाथार्थः ॥

इह च गाथात्रयेऽपि यः पर्यंतमनोऽसौ भवति तदाह—

सव्वत्थेहावाया निच्छयओ मोत्तु माइसामन्नं ।
संववहारत्थं पुण सव्वत्थावग्गहो वाओ ॥ २८४ ॥

सर्वत्र विषयपर्यंतं निश्चयतः परमार्थेन ईहावायौ भवतः ईहा पुनरपायः पुनरीहा पुनरपाय इत्येवं यावदन्त्यविशेषस्तावदीहापायावेव भवतो नार्थावग्रह इत्यर्थः । किं सर्वत्रैवमेव नेत्याह(मोत्तुमाइ सामन्नंति) आद्यमव्यक्तसामान्यमात्रावलंबनमेकसामयिकं ज्ञानमुक्त्वा नैश्चयिकाऽर्थावग्रहं यतः इदं पुनरीहापायरूपं न किं त्वर्थावग्रह एवेति इत्यर्थः । संव्यवहारार्थं व्यावहारिकजनप्रतीत्यपेक्षया पुनः सर्वत्र यो

योऽपायः स स उत्तरोत्तरेहापायापेक्षया पश्चाद्विशेषापेक्षया चौपचारतोऽर्थावग्रहः एवं च तावन्नेयं यावत्तारतम्येनोत्तरविशेषाकांक्षा प्रवर्तत इति गाथार्थः ।

तरतमयोगाभावे तु किं भवतीत्याह—

तरतमजोगाभावे वाउव्वि यधारणा तदंतंमि ।
सव्वत्थ वासणा पुण भणिया कालंतरे विसई ॥ २८५ ॥

तरततयोगाऽभावे ज्ञातुरुत्तरविशेषाकांक्षानिवृत्तौ अपाय एव भवति न पुनस्तस्यावग्रहत्वमिति भावः । तन्निमित्तानां पुनरीहादीनामभावादिति यद्यत्र ईहादयो न भवंति तर्हि किं भवतीत्याह । तदंतेऽपायांते धारणा तदर्थोपयोगाप्रच्युतिरूपा भवति शेषस्यवासनास्मृतिरूपस्य धारणा भेदद्वयस्य क संभव इत्याह (सव्वत्थ वासणा पुणेत्यादि) वासना च वक्ष्यमाणरूपा तथा कालांतरे स्मृतिः सा च सर्वत्र भणितोऽयमर्थः । अविच्युतिरूपा धारणाऽपायपर्यंत एव भवति वासनास्मृती तु सर्वत्र कालांतरेऽप्यविरुद्धे इति गाथार्थः । एवं चाभिहितस्वरूपव्यावहारिकार्थावग्रहापेक्षया यथाश्रुतार्थव्याख्यानमपि सूत्रस्याविरुद्धमेवेति दर्शयन्नाह ।

सद्दोत्तियसुयभणियं विगप्पओ जइ विसेसविण्णाणं ।
घिप्पइतपि जुज्जइ संववहारोग्गहे सव्वं ॥ २८६ ॥

वा शब्दोऽथवार्थे ततश्चाऽयमभिप्रायः (सद्देति भणइ वत्ता) इत्यादिप्रकारेण तावद्व्याख्यानं (तेणं सद्देत्ति उग्गहिए) इत्यादिसूत्रे अथ वा शब्द इति यत्सूत्रे भणितं शब्दस्तेनाऽवगृहीत इति यत्सूत्रे प्रतिपादितं तद्यदि विकल्पतो विवक्षावशातो विशेषविज्ञानं गृहीत तदपि सर्वं युज्यते कस्मिन्नित्याह । यथोक्ते औपचारिके सांव्यवहारिकार्थावग्रहे गृह्यमाणे सति अत्र हि शब्द इति विशेष विज्ञानं युज्यते सर्वग्रहणात्तदनंतरमीहादयश्चोपपद्यंते पूर्वोक्तयुक्तेः ततश्च (से जहा नाम एकेइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणेज्ज तेणं सद्देति उग्गहिए नउणजाणइ केवेस सद्देत्ति तउ ईहं पविसइ तओ आवायं गच्छइ) इत्यादि सर्वं सुस्थं भवति यद्ययमर्थावग्रहः कस्मान्न गृह्यते येन सर्वोऽपि विवादः शाम्यतीति चेन्नैवं शब्द एवायमित्यावपायरूपोऽयमर्थावग्रहोऽपायश्च सामान्यग्रहणेहाभ्यामंतरेण न संभवतीत्याद्यसकृत्पूर्वमभिहितमेवेति प्राक्तनमेव व्याख्यानं मुख्यमित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥

व्यावहारिकार्थावग्रहाऽभ्युपगमे यो गुणस्तं सविशेषमुपदर्शयन्नाह—

खिप्पेतराइभेओ पुव्वोइयदोससमाणपरिहारो ।
जुज्जइ संताणेण य सामण्णविसेसववहारो ॥ २८७ ॥

क्षिप्रेतरादिभेदं यत्पूर्वोदितदोषजालं तस्य परिहारो युज्यते [illegible] व्यावहारिकेऽर्थावग्रहे भवतीति प्रक्रमाद्गम्यते इदमुक्तं भवति [illegible] प्रति प्राग् यदुक्तं [illegible] कथं क्षिप्रचिरग्रहणादिविशेषणा- [illegible] तथा [illegible] सामान्यमात्रग्राहकत्वात् [illegible] कथं घटते तथापि [illegible] [illegible] व्यावहारिकेऽर्थावग्रहे- [illegible] । तथा हि । [illegible]

कथमिदं यदुक्तं यदुत क्षिप्रेतरादिविशेषणानि व्यावहारिकार्थावग्रहविषयाण्येतानि असंख्येयसमयनिष्पन्नत्वेनास्य क्षिप्रचिरग्रहणस्य युज्यमानत्वाद्विशेषग्राहकत्वेन बहुबहुविधादिग्रहणस्यापि घटमानकत्वादिति (सामण्णमणुद्देसं) इत्यादिना प्रागभिहितं समयोपयोगयातुल्यमर्थावग्रह[illegible] निरास्पदमेव सामान्यग्रहणेहापूर्वकत्वेनासंख्येयसमयमानत्वेन चैकसमयोपयोगकयातुल्यस्याऽसंभाव्यमानत्वात् ननु नैश्चयिकार्थावग्रहे किं क्षिप्रेतरादिविशेषणकदंबकं घटते । येन व्यावहारिकावग्रहापेक्षः प्रोच्यते । सत्यं मुख्य[illegible] व्यवहारावग्रह एव घटते कारणे कार्यधर्मोपचारात् [illegible] निश्चयावग्रहेऽपि युज्यत इति प्रागप्युक्तं वक्ष्यते च [illegible] देव हि कारणात्कार्यस्य वैशिष्ट्यं युज्यतेऽन्यथा [illegible] स्याप्यैश्वर्यादिप्रसंगः काष्ठखंडादेरपि रत्नादिनिचय[illegible] वाप्तेरित्यलं प्रसंगेन । प्रकृतमुच्यते संतानेन च योऽसौ सामान्यविशेषव्यवहारो लोके रूढः सोऽपि व्यवहारार्थावग्रहे [illegible] युज्यत इतीहापि संबध्यते लोकेऽपि हि यो विशेषः सोऽपेक्षया सामान्यं यत्सामान्यं तदप्यपेक्षया विशेष इति व्यवह्रियते । तथाहि । शब्द एवायमित्येवमध्यवसितोऽर्थः पूर्वसामान्यापेक्षया विशेषः शांखोऽयमित्युत्तरविशेषापेक्षया तु सामान्यमित्येवं यावदंत्यो विशेष इति प्रागप्युक्तं [illegible] चोपर्युपरिज्ञानप्रवृत्तिरूपेण संतानेन लोके रूढः सामान्यविशेषव्यवहार औपचारिकावग्रहे सत्येव घटते नान्यथा [illegible] तदनभ्युपगमे हि प्रथमापायानंतरमीहानुत्थानमुत्तरविशेषाग्रहणं चाभ्युपगतं भवति । उत्तरविशेषाग्रहणे च प्रथमापायव्यवसितार्थस्य विशेषत्वमेव न सामान्यत्वमिति पूर्व[illegible] करूपे लोक प्रतीतः सामान्यविशेषव्यवहारः समुच्छिन्नः । अथ प्रथमापायानंतरमभ्युपगम्यते ईहोत्थानमुत्तरविशेषग्रहणं च तर्हि सिद्धं तदपेक्षया प्रथमापायव्यवसितार्थस्य सामान्यत्वं यश्च सामान्यग्राहको यदनंतरं चेहादिप्रवृत्तिः सोऽर्थावग्रहो नैश्चयिकार्थावग्रहादित्युक्तं [illegible] सिद्धो व्यावहारिकार्थावग्रहस्तत्सिद्धौ च संतान[illegible] स्यविशेषं वायात्सिद्धः सामान्यविशेष व्यवहार इति गाथार्थः ॥२८७॥ इति मतिज्ञानाद्यभेदलक्षणोऽवग्रहः [illegible] समाप्त इति ॥

अथ तद्द्वितीयभेदलक्षणामीहां व्याचिख्यासुराह—

इयसामण्णगहण्णाणंतरमीहा सदत्थ मीमंसा ।
किमिदं सद्दो सद्दो को होज्ज व संखसंगाणं ॥ २८८ ॥

इति शब्द उपदर्शने इत्येवंप्रागुक्तेन प्रकारेण नैश्चयिकार्थावग्रहे यत्सामान्यग्रहणं रूपाद्यव्यावृत्या व्यक्तवस्तुमात्रग्रहणमुक्तं तथा व्यावहारार्थावग्रहेऽपि यदुत्तरविशेषापेक्षया शब्दादिसामान्यस्य ग्रहणमभिहितं तस्मादनंतरमीहा प्रवर्तते कथंभूतेयमित्याह । सतस्तत्र विद्यमानस्य गृहीतार्थस्य विशेषविमर्शद्वारेण मीमांसाविचारणा केनोल्लेखेनेत्याह । किमिदं यत्तु मया गृहीतं शब्दोऽशब्दो वा रूपरसगंधस्पर्शरूप[illegible] निश्चयार्थावग्रहादनंतरभाविन्या ईहाया स्वरूपमुक्तम् अथ व्यवहारार्थावग्रहानंतरभाविन्याः स्वरूपमाह । ([illegible] होज्जवे) त्यादि वा इत्यथवा व्यवहारावग्रहेण शब्दे गृहीते इत्यर्थमीहा प्रवर्तते शांखशार्ङ्गयोर्मध्ये कोऽयं भवेच्छब्द [illegible] शाङ्खो वेति ननु किं शब्दोऽशब्दो वेत्यादि [illegible]

ज्ञानमेव कथमीहा भवितुमर्हति । सत्यं किंतु दिङ्मात्रमेवेदमिह दर्शितं । परमार्थतस्तु व्यतिरेकधर्मनिराकरणपरोऽन्वयधर्मघटनप्रवृत्तश्चापायाभिमुख एव बोध ईहा द्रष्टव्या तद्यथा । "भरण्यमेतत्सविताऽस्तमागतो न चाधुना संभवतीह मानवः ॥ प्रायस्तदेतेन खगादिभाजा भाव्यं स्वतिभिप्सितमारिसमाननाम्नेति" ॥ १ ॥ एतच्च प्रागुक्तमपि मंदमतिस्मरणार्थं पुनरप्युक्तमिति गाथार्थः ॥

अथ मतिज्ञानतृतीयभेदस्यापायस्य स्वरूपमाह—

महुराइगुणत्तणओ संखस्सेवेति जं न संगस्स ।

विण्णाणं सो वाओ अणुगमवइरेगभावाओ ॥ २८९ ॥

मधुरस्निग्धादिगुणत्वाच्छंखस्यैवाऽयं शब्दो न शृंगस्येत्यादि यद्विशेषविज्ञानं सोऽपायो निश्चयज्ञानरूपः । कुत इत्याह । पुरोवर्त्यर्थधर्माणामनुगमभावादस्तित्वनिश्चयमङ्गीकृत्याऽविद्यमानार्थधर्माणां तु व्यतिरेकभावान्नास्तित्वनिश्चयमस्त्वादयं च व्यवहारार्थावग्रहानंतरभावी अपाय उक्तः निश्चयादवग्रहानंतरभावी तु स्वयमपि द्रष्टव्यस्तद्यथा । श्रोतुर्ग्राह्यत्वादिगुणत. शब्द एवाऽयं न रूपादिरिति । ईहापायविषयाश्च विप्रतिपत्तयः प्रागपि निराकृता इति नेहोक्ता इति गाथार्थः ।

अथ चतुर्थो मतिज्ञानभेदो धारणा इयं चाविच्युतवासनास्मृतिभेदात् त्रिधा भवत्यतः सभेदामपि तामाह—

तयणंतरं तयत्थादविच्चवणं जो य वासणाजोगो ।

कालंतरे य जो पुणरणुसरणं धारणा सा उ ॥ २९० ॥

तस्मादपायादनंतरं तदनंतरं यत्तदर्थादविच्यवनमुपयोगमाश्रित्याभ्रंशो यश्च वासनायाः जीवेन सह योगः संबंधः यच्च तस्याऽर्थस्य कालांऽतरे पुनरिन्द्रियैरुपलब्धस्याऽनुपलब्धस्य वा एवमेव मनसाऽनुस्मरणं स्मृतिर्भवति सेयं पुनस्त्रिविधाऽप्यर्थस्यावधारणरूपा धारणा विज्ञेयेति गाथाक्षरघटना । भावार्थस्त्वयं । अपायेन निश्चितेऽर्थे तदनंतरं यावदद्यापि तदर्थोपयोगसातत्येन वर्तते न तु तस्मान्निवर्तते तावत्तदर्थोपयोगादविच्युतिर्नाम सा धारणाया. प्रथमभेदो भवति ततस्तस्यार्थोपयोगस्य यदावरणं कर्म तस्य क्षयोपशमेन जीवो युज्यते येन कालांतरे इंद्रियव्यापारादिसामग्रीवशात्पुनरपि तदर्थोपयोगः स्मृतिरूपेण समुन्मीलति । स चेयं तदावरणक्षयोपशमरूपा वासना नाम द्वितीयस्तद्भेदो भवति । कालांतरे च वासनावशात्तदर्थस्येन्द्रियैरुपलब्धस्याथ वा तैरनुपलब्धस्याऽपि मनसि या स्मृतिराविर्भवति सा तृतीयस्तद्भेद इत्येवं त्रिभेदा धारणा विज्ञेया तु शब्दोऽवग्रहादिभ्यो विशेषद्योतनार्थः । विप्रतिपत्तयस्त्वत्रविषया अपि प्रागेव निराकृता इति गाथार्थः ॥ २९० ॥

तदेवं "से जहा नामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणेज्जा"- इत्यादि सूत्राऽनुरोधेन शब्दमाश्रित्यावग्रहादयो भाविताः । अथ सूत्रकारेणैव यदुक्तं (एवं एएणं अभिलावेणं अव्वत्तं रूवरसं गंधं फासं इत्यादि) तदेतस्मि न्निदाय भाष्यकारोऽप्यतिदेशमाह—

सेसेसु वि रूवाइविसएसु होंति रूवलक्खाइं ।

पायं पच्चासण्णत्तणेण ईहाइवत्थूणि ॥ २९१ ॥

यथा शब्दे एवं शेषेष्वपि रूपादिविषयेषु साक्षादनुक्तान्यपि रूपलक्षणानि कथितानुसारप्रसरत्प्रज्ञानां चतुरचेतसां सुज्ञेयानि भवंति भवन्तीत्याह । ईहादीन्द्राभिनिबोधिकज्ञानस्य भेदवस्तूनि केन रूपलक्षणानीत्याह । प्रायः प्रत्यासन्नत्वेन चक्षुरादिना गृह्यमाणस्य स्थाण्वादेस्तत्राऽगृह्यमाणेन पुरुषादिना सह प्रायो बहुभिर्धर्मैरन्योन्यासन्नत्वं या प्रत्यासत्तिः सादृश्यमिति यावत्तेन ईहादीनि ज्ञेयानि न पुनरत्यंतवैलक्षण्ये स्थाणुशब्दादिना सहेत्यर्थः । इदमुक्तं भवति । अवग्रहे तावत्सामान्यमात्रग्राहकत्वात् द्वितीयवस्त्वपेक्षापि न विद्यते । ईहापुनरवग्रहस्योत्तरवर्तिनी तत्र पुरोवर्तमानस्य वस्तुनो यदनिश्चमूर्त वस्तु तत्प्रायो बहुभिर्धर्मैः प्रत्यासन्नं भवति न पुनरत्यंतविलक्षणं पुरतो हि मंद २ प्रकाशे दूरादृश्यमाने स्थाण्वादौ किमयं स्थाणुः पुरुषो वा इत्येवमीहा प्रवर्तते । ऊर्ध्वत्वस्थानारोहपरिणाहतुल्यत्वादिभिः प्रायो बहुभिर्धर्मैः पुरुषस्य स्थाणुप्रत्यासन्नत्वादिति । किमयं स्थाणुरुष्ट्रो वा इत्येव तु न प्रवर्तते । उष्ट्रस्य स्थाणुना या प्रायोऽत्यंतविलक्षणत्वात् एव सामान्यमात्रपरा अवग्रहोऽप्यादौ न इत्र [illegible] ईहादीनामभिधर्मेणोक्ते उभयवस्त्ववलंबिन्येवेहाया अपायो (पदार्थवस्त्वपेक्षीति) विशेषस्य अपायस्यादपायस्याऽपि स्थाणुरयमेव न पुरुष इत्यादिरूपेण प्रवृत्तेः । किंचिद्विशेषणस्य [illegible] प्योऽप्यविरुद्ध इति गाथार्थः ॥

इह किं शब्दोऽशब्दोऽपि श्रोत्रेन्द्रियस्य [illegible] [illegible] मथासीचक्षुरादीन्द्रियाणां विषयभूतानि प्रत्यासन्नवस्तूनि क्रमेण दर्शयन्—

थाणुपुरिसाइ कुट्टुप्पलाइ संभियकरिल्लमंसाइ ।

सप्पुप्पलनालाइ व समाणरूवाइविसयाइं ॥ २९२ ॥

ईहादिवस्तूनि रूपलक्षणानीत्युक्तं तत्र भूतानि सति पुनस्तानि रूपलक्षणानीत्याह । समान समानरूपाणि रूपरसगंधस्पर्शविषये येषामीहादीनां तानि समानरूपादिविषयाणीति पूर्वेणान्वयः संबंधः । कः पुनस्तानि समानरूपाणि रूपादिविषयाणि इत्याह । स्थाणुपुरुषादिरूपाणि [illegible] विषयाणि भवंति [illegible] चक्षुरिन्द्रियविषये [illegible] स्थाणुपुरुषादिसमानरूपाणि [illegible] । [illegible] शुक्लं वा [illegible]

तत्कथमुच्यते उत्क्रमातिक्रमाभ्यामेकादिवैकल्ये च न वस्तु-सद्भावाऽधिगमः इदं च कथमभिधीयते "ईहिज्जइ नागहियं" मित्यादीतिप्रेरकाभिप्राय इति गाथार्थः ।

भ्रांतोऽयमनुभव इति दर्शयन्नाह ।

उप्पलदलसयवेहेव्व दुव्विभावत्तणेण पडहाइ ।

समयं व सुक्कसक्कुलिदसणेवि सयाणमुवलद्धी ॥ २९९ ॥

कश्चित्क्रममवायः कश्चित्तु धारणेवेति यत्रया-भेयंते तत्प्रतिभातीत्यनंतरगाथांकेन संबंधः केनेतत्र प्रति-भातीत्याह । दुःखेन विभाव्यते दुर्विभावो दुर्लक्ष्यस्तद्भाव-स्तत्वं तेन दुर्विभाव्यत्वेन दुर्लक्ष्यत्वेनाऽवग्रहादिकालस्येति गम्यते । कस्मिन्निवेत्याह उत्पलं पद्मं तस्य दलानि पत्राणि-यां शतं तस्य सूच्यादिना वेधनं वेधस्तस्मिन्निव । इदमु-क्तं भवति । यथा तरुणः समर्थपुरुषः पद्मपत्रशतस्य सूच्या तीक्ष्णया वेधं कुर्वाण एवं मन्यते मया एतानि युगपद्विद्धानि तत्त्वतश्च प्रतिपत्रं तानि कालभेदेनैव भिद्यंते । न चाऽसौ तं कालभेदमतिसौक्ष्म्यादवबुध्यते एवमत्राप्यवग्रहादिका-लस्यातिसूक्ष्मतया दुर्भावनीयत्वेनाप्रतिभासो न पुनरसत्त्वे-न ईहादयो ह्यत्र कश्चित्तावत्स्फुटमेवानुभूयंते यत्राऽपि स्वस-वेदनेन नानुभूयंते तत्राऽपि "ईहिज्जइ नागहियं नज्जइ ना-णीहियमि" त्यादि प्रागभिहितयुक्तिबलापादयसे यास्तस्मादुत्पलदलशतवेधोदाहरणेन भ्रांत एवायं प्रथमत एवापायादिप्रतिभासः । अथोदाहरणांतरेणाप्यस्य भ्रांतता-मुपदर्शयति (समयं वे) त्यादि वा इत्यथवा यथा शुष्कशष्कु-लीदशने समये युगपदेव सर्वेन्द्रियविषयाणां शब्दरूपर-सगंधस्पर्शानामुपलब्धिः प्रतिभाति तथेयोऽपि प्राधान्येनाऽपा-यादि प्रतिभासः । एतदुक्तं भवति । यथा कस्यचित् शु-ष्कां दीर्घां शष्कुलिकां भक्षयतस्तच्छब्दोत्थानाच्छब्दविज्ञा-नमुपजायतेऽत्र एव शुष्कत्वविशेषणं गृहीतमेतस्यां शब्दो-त्थानादिति शब्दश्रवणसमकालमेव च दीर्घत्वात् तस्या-स्तथा तद्रूपदर्शनं चाऽयमनुभवति अत एव च दीर्घत्वविशे-षणं प्रतिहस्तत्वे मुखप्रविष्टायास्तस्याः शब्दश्रवणसमका-लं रूपदर्शनानुभवाभावादिति रूपदर्शनसमकालं च तद्गं-धमनुभवति । अत एव शष्कुलीग्रहणं गंधोत्कटत्वात्-इक्षुखंडादिषु तु दीर्घत्वेऽपि तथाविधगंधाभावादिति गंधज्ञानसमकालं च तद्रसस्पर्शज्ञानेऽनुभवति तदेवं सर्वेषामपींद्रियविषयाणामुपलब्धिर्युगपदेवास्य प्रतिभाति । न चैवं सर्वेषामपीन्द्रियज्ञानानां युगपदुत्पादः योगात्तथा हि मन-सा संयुक्तमेवेंद्रियं स्वविषयज्ञानमुत्पादयति नाऽन्यथा कस्य रूपादिज्ञानानुपलंभात् च सर्वेन्द्रियैः सह-युगपत्संयुज्यते तस्यैकोपयोगरूपत्वादेकत्र ज्ञानादि-नाऽनेकैः संयुज्यमानत्वायोगात्तस्मान्मनसोऽत्यंताशु-संचारेण कालभेदस्य दुर्लक्षत्वात् युगपत्सर्वेन्द्रियविषयो-पलब्धिः प्रतिभाति । परमार्थतस्तु सर्वासामपि कालभेदोऽ-स्त्येव यथाऽसौ भ्रांतेनोपलक्ष्यते तथाऽवग्रहादिकालोऽ-पि दीर्घत्वादिविशेषणे च शष्कुलिकायां गाथायामनुक्त-मप्याक्षिप्तमिति परमावनीयं । तदेवमवग्रहादी-नां स्वरूपं व्युत्क्रमातिक्रमाभावादिति स्थितमिति विशे०॥

(७) आभिनिबोधिकज्ञानस्य नन्द्यध्ययनेऽष्टाविंशतिर्भेदा यथा ॥

एवं अट्ठावीसइविहस्स आभिणिबोहियनाणस्स ।

वंजणुग्गहस्स परूवणं करिस्सामि पडिबोहगदिट्ठंतेणं मल्ल-गदिट्ठंतेण य ॥

से किं तं पडिबोहगदिट्ठंतेणं पडिबोहगदिट्ठंतेणं से जहा-नामए केई पुरिसे कंचि पुरिसं सुत्तं पडिबोहिज्जा अमुगा अमुगत्ति तत्थ चोयगे पन्नवगं एवं वयासी किं एगसमयप-विट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति दुसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति जाव दससमयपविट्ठा पुग्गला गहणमाग-च्छंति संखिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति असं-खिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति एवं वदंतं चो-यगं पण्णवए एवं वयासी नो एगसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति नो दुसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छं-ति जाव नो दससमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति नो संखिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति असंखि-ज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति सेत्तं पडिबोहगदिट्ठं-तेणं से किं तं मल्लगदिट्ठंतेणं मल्लगदिट्ठंतेणं से जहानामए के-इ पुरिसे आवागसीसाओ मल्लगं गहाय तत्थेगं उदगबिंदुं पक्खि-विज्जा से नट्ठे अण्णेवि पक्खित्ते से वि नट्ठे एवं पक्खिप्प-माणेसु पक्खिप्पमाणेसु होही से उदगबिंदू जेणं तं मल्लगं रावेहि इति होही से उदगबिंदू जेणं तंसि मल्लगंसि ठाहिति होही से उदगबिंदू जेणं तं मल्लगं भरिहिति होही से उदगबिंदू जेणं तं मल्लगं पवाहेहिति एवामेव पक्खिप्पमा-णेहिं २ अणंतेहिं पुग्गलेहिं जाहे तं वंजणं पूरियं होइ ताहे हुंति करेइ नो चेव णं जाणइ केवि एस सद्दाइ ततो ईहं पवि-सइ तओ जाणइ अमुगे एस सद्दाइ तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं हवइ तओ णं धारणं पविसइ तओ णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणिज्जा तेणं सद्दोत्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस सद्दाइ तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ अ-मुगे एस सद्दे तओ णं अवायं पविसइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं पविसइ तओ णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं रूवं पासिज्जा तेणं रूवत्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस रूवत्ति तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ अमुगे एस रूवे तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं पविसइ तओ णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं गंधं अग्घाइज्जा तेणं गंधेत्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस गंधेत्ति तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ अमुगे एस गंधे तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं

[illegible] नमोक्कारणं पविसइ तओ पाउसंखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से जहानाम ए केइ पुरिसे अव्वत्तं रसं [illegible] तेणं रसोत्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ केवल रसोत्ति तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ अमुगे [illegible] तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं पविसइ तओणं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं [illegible] तेणं फासेत्ति उग्गहिए नो चेव णं [illegible] के वेस फासेत्ति तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ [illegible] तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं [illegible] तओ धारणं पविसइ तओणं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । से जहा नाम एकेइ पुरिसे अव्वत्तं सुमिणं पासिज्जा तेणं सुमिणेत्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस सुमिणेत्ति तओ ईहं पविसइ तओ जाणइ [illegible] तओ अवायं पविसइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं पविसइ तओ णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं से तहा तेणं सुमिणेत्ति [illegible] तेणं मल्लगदिट्ठंतेणं ॥ नं०सू०

[illegible]

एयात् (असंखेज्जेत्यादि) आदितआरभ्य [illegible] नेनासंख्येयान् समयान् यावत् ये प्रविष्टाः ते सर्वे [illegible] विष्टाः पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति अर्थावग्रहरूपता [illegible] तां उपपद्यते असंख्येयसमयप्रविष्टेषु तेषु [illegible] अवग्रहविज्ञानमुपजायते अर्थावग्रहात्पूर्वज्ञानं [illegible] व्यंजनावग्रहः । एषा प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यंजनाव [illegible] प्ररूपणा व्यंजनावग्रहस्य च कालो जघन्यतः [illegible] असंख्येयभाग उत्कर्षतः संख्येया आवलिकाः [illegible] आवलिकाः आनप्राणपृथक्त्वकालमाना [illegible] । उक्तं "वंजणवग्गहकालो आवलिया संखभागतुल्लो । थो वा उक्कोसो पुण आणापाणा पुहुत्तंति" [illegible] मनं सेयं प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यंजनावग्रहस्य [illegible] (से किं तमित्यादि) अथ केयं मल्लकदृष्टान्तेन [illegible] हस्य प्ररूपणा सूरिराह । मल्लकदृष्टान्तेन [illegible] प्ररूपणा सो निर्दिष्टस्वरूपो यथानामकः [illegible] आपाकशिरसः अपाकः प्रतीतः तस्य शिरसो [illegible] गृहीत्वा तद्धि किल रूक्षं भवति [illegible] मल्लकं एकमुदकबिंदुं प्रक्षिपेत् स नष्टः [illegible] णतिमापन्न इत्यर्थः । ततो द्वितीयं प्रक्षिपेत् [illegible] एवं प्रक्षिप्यमाणेषु भविष्यति स उदकबिंदुर्यस्तं [illegible] (स्येहि इयत्ति) देश्योऽयं शब्दः आर्द्रतां [illegible] मे यावदेवमित्यादि । एवमेव उदकबिंदुभिरिव [illegible] प्यमाणैरनन्तैः शब्दरूपतापरिणतैः पुद्गलैर्यदा [illegible] पूरितं भवति तदा हुं करोति हुंकारं कुर्वन् तदा [illegible] ज्ञाननिर्दिष्टरूपतया परिच्छिनत्तीति भावार्थः ॥

अत्र [illegible] उपकरणेन्द्रियं शब्दादिपरिणत [illegible] तयोः संबंधो गृह्यते न कश्चिद्विशेषः । [illegible] "तोयपय मल्लगं विव वंजणमापूरियंति [illegible] मिंदियं वा तस्संबंधो वत्तिविसेसो" [illegible] व्यंजनमुपकरणेन्द्रियमभिक्रियते तदा पूरितमिति [illegible] परिपूर्णं [illegible] इत्यर्थः । यदा [illegible] ते तदा पूरितमिति प्रभूतीकृत [illegible] समर्थीकृतमित्यर्थः यदा तु [illegible] तदा पूरितमिति । किमुक्तं भवति । [illegible] शब्दादिपुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति [illegible] "यदा पुद्गलरूपा [illegible] तथा पूरितं [illegible] पुद्गलरूपा आया" [illegible]

[illegible]

न्मात्र पूर्वः सर्वोऽपि व्यंजनावग्रहः एवं मल्लकदृष्टान्तेन व्यंजनाऽवग्रहस्य प्ररूपणा॥ हुंकारकरणं चार्थावग्रहत्वमयर्तितं ततईहां प्रविशति किमिदं किमिति विमर्शं कर्तुमारभते तत ईहानन्तरं क्षयोपशमविशेषभावाज्जानाति अमुक एव शब्दादिरिति । तत एवं रूपे ज्ञानपरिणामे प्रादुर्भवति सति सोऽवायं प्रविशति ततोऽवायानन्तरं अन्तर्मुहूर्तकालं यावदुपगतं भवति सामीप्येनात्मनि शब्दादिज्ञानं परिणतं भवति अविच्युतिरन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत् प्रवर्तेत इत्यर्थः । ततो धारणां प्रविशति सा च धारणा वासनारूपा द्रष्टव्या यत आह "ततो धारणं"इत्यादि ततो धारणायां प्रविशेत धारि-तियावत्कालेकारे संख्येयं वा असंख्येयं वा कालं हृदि धारयति तत्र संख्येयवर्षायुः संख्येयं कालमसंख्येयवर्षायुषस्तु असंख्येयं काले । अत्राह । सुप्तमंगिसूत्रस्य पूर्वोक्तप्रकारः सर्वोऽपि घटते। ज्ञापकस्तु शब्दश्रवणसमनन्तरमेवाऽवग्रहेहाव्यतिरेकेणावायज्ञानमुपजायते तथा २ प्रतिप्राणिसंवेदनात् तन्निवेधार्थमाह (से जहानामए इत्यादि) स यथानामकः कश्चित् आमदपि पुरुषोऽव्यक्तं शब्दं शृणुयात् अव्यक्तमेव प्रथमं शब्दं शृणोति अव्यक्तं नामानिर्देश्यं स्वरूपं नाम जात्यादिकल्पना रहितं अनेनाऽवग्रहमाह । अर्थाऽवग्रहश्च श्रोत्रेन्द्रिय स्य विव्यंजनाऽवग्रहमन्तरेण न भवति तनास्यं अर्थाऽवग्रहोऽप्युक्तो वेदितव्यः ।अथाह। नचैवं क्रमेण कोऽप्युपलभ्यते किंतुप्रथमत एव शब्दाऽपायज्ञानमुपजायते सूत्रेऽपि वा व्यक्तमिति शब्दविशेषणं कृतं ततोऽयमर्थो व्याख्येयः । अव्यक्तमनवधारितमपि शांखशार्ङ्गादिविशेषं शब्दं शृणुयादिति इदं च व्याख्यानमुत्तरसूत्रमपि संवादयति "तेणं सद्देत्ति उग्गहिए" तेन प्रमात्रा शब्देन इत्यवगृहीते (नोचेव णं जाणइ केवेस सद्दाइ) न पुनरेवं जानाति क एष शब्दः शांखः शार्ङ्ग इत्यत्र.दिशब्दात् रसादिष्वप्ययमेव न्याय इति ज्ञापयति । तत ईहां प्रविशतीत्यादि सर्वं संबद्धमेव । तदेतदयुक्तं । सम्यक् वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात् इह हि यत्किमपि वस्तु निर्णीयते तत्सर्वमीहापूर्वकमनीहितस्य सम्यक् निश्चितत्वाऽयोगात् न खलु प्रथमाक्षसन्निपाते सत्यधूमाक्षसन्निपाते सत्यधूमदर्शनेऽपि यावत्किमयं धूमः किं वा मशकवर्तिरिति विमृश्य धूमगतकटुकत्वमलकालिमाकाशगमनोर्ध्वतादिधर्मदर्शनात् सम्यक् धूमं धूमत्वेन विनिश्चिनोति तावत्स धूमो निश्चितो भवति । अनिवर्तितसंशयतया तस्य सम्यक्निश्चितत्वायोगात् तस्मादयमर्थो यो विशेषनिश्चयः स ईहापूर्वकः शब्दोऽयमिति च निश्चयो वस्तुविशेष निश्चयो रूपादिव्यवच्छेदात्ततोऽवश्यमितः पूर्वमीहया भवितव्यं । ईहा च प्रथमतः सामान्यरूपेणाऽवगृहीते भवति नानवगृहीते। न खलु सर्वथा निराकंबनमीहनं क्वापि भवदुपलभ्यते तथा नुपलभ्यमाने प्रतिपत्तुं शक्नुमः सर्वस्या अपि मेधावनां प्रतिपत्तेः प्रमाणमूलत्वादन्यथा मेधावित्वासिद्धिप्रसक्तेः ।

तस्मादीहायाः प्रागवग्रहो नियमात्प्रतिपत्तव्यः ॥

अमुमेवार्थं भाष्यकारोऽपि द्रढयति "ईहिज्जइ नागहियं नज्जइ नाणीहियं नयावायं । धारिज्जइ जं वत्थुं तेण कमो उग्गहाईओ" ॥ अवग्रहश्च शब्दोऽयमिति ज्ञानात् पूर्वं प्रवर्तमानोऽनिर्देश्यसामान्यमात्रग्रहणरूप एवोपपद्यते नान्यः अत एवोक्तं सूत्रकृता (अव्यक्तं शब्दं शृणुयादिति) स हि परमार्थतः शब्द एव ततः प्रज्ञापकः शब्दमनूद्य

तद्विशेषणं प्राचष्टे अव्यक्तमिति तं शब्दमव्यक्तं शृणोति किमुक्तं भवति । शब्दव्यक्तावपि स्पष्टं न शृणोति किं तु सामान्यमात्रमनिर्देश्यं गृह्णाति इत्यर्थः । यदपि चोक्तं तेन प्रमात्रा शब्दमित्यवगृहीतमिति तत्र शब्द इति प्रतिपादयति प्रज्ञापकः सूत्रकारो न पुनस्तेन प्रमात्रा शब्द इति अप गृह्यते शब्द इति ज्ञानस्याऽन्यपायरूपत्वात् तथा हि शब्दोऽयमिति । किमुक्तं भवति । न शब्दाऽभावो न च रूपादिः किं तु शब्द एवाऽयमिति ततो विशेषनिश्चयरूपत्वात् अयमवगमोपायरूप एव नावग्रहरूपोऽथ वाऽवग्रहमतिपादनार्थमिदं उच्यमानं वर्तते ततः शब्द इति प्रज्ञापकः सूत्रकारो वक्ति न पुनस्तेन प्रमात्रा शब्द इत्यवगृह्यते इति स्थितं तथा चाह सूत्रकृत् "नो चेव णं जाणइ" इत्यादि न पुनरेवं जानाति क एष शब्दादिरूपं इति शब्दादिरूपतया तमर्थं न जानातीति भावार्थः । अनिर्देश्यसामान्यमात्रप्रतिभासात्मकत्वादर्थाऽवग्रहस्य अर्थाऽवग्रहश्च श्रोत्रेन्द्रियप्राणेन्द्रियादीनां व्यंजनाऽवग्रहपूर्वक इति पूर्वं व्यंजनाऽवग्रहोऽपि द्रष्टव्य. तदेवं सर्वत्रापि ईहापूर्वं अवायज्ञानमुपजायते । [illegible] स्य शीघ्रं शीघ्रमवग्रहादयः प्रवर्तन्ते इति [illegible] स्पष्टं न संवेद्यन्ते इति स्थितं तत ईहां प्रविशति तत्र [illegible] ईहा [illegible] मात्रं [illegible] । तदुक्तं । [illegible] मिति ज्ञानात्मका [illegible] महेति न खोहाऽपि विमर्श [illegible] किं वा [illegible] इति [illegible] रूपतया प्रवर्तते [illegible] तत [illegible] दोषः उच्यते इह [illegible] [illegible] न [illegible] विशेषमप्रतिपत्तु [illegible] किं तु [illegible] मायामिव [illegible] [illegible] पर्युदासवर्तिन्युद्दिष्टे [illegible] विशेषविषयं [illegible] [illegible] पादतामभिमुख [illegible] च भाष्यकृत ॥

"[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]

हे नगरे आमरकुण्डनगरे" सैबद्भजनपदविभूषणे-गिरिशिखरमुखलमध्यस्थिता जयति पद्मिनी देवी ॥ ती० ॥

आमरणंत—आमरणान्त—अव्य० मृत्युलक्षणावसानं यावदित्यर्थे, (आमरणंतमजस्सं संजमपरिपालणं विहिया) आमरणान्तं मृत्युलक्षणावसानं यावदिति॥ पंचा० वृ० ७॥ (एत स्स पायमूलं आमरणंतं न मोत्तव्वं) एतस्य गुरोः पादमूलं सर्वमपि आमरणान्तं न मोक्तव्यं सर्वकालमिति गाथार्थः पं० व०

आमरणंतदोस—आमरणांतदोष—पुं० मरणमेवान्तो मरणान्तः आमरणान्तादामरणांतमसंजाताऽनुतापस्य कालसौकरिकादेरिव या हिंसादिप्रवृत्तिः सैव दोष आमरणान्तदोषः रौद्रध्यानस्य लक्षणभेदे ॥ भ० शत० २५ उ० ७ ॥ स्था० ॥ ठा० ४ ॥ ग० अधि० १ ॥ औप० ॥ (आमरणन्तदोसो यथा पच्चठपाई परिगिलायमाणस्स वि आगतपच्छादेसस्स योवोवि पच्छाणुतावो न भवति अवि[illegible]णकाले वि जहा कालसोयरियस्सेव ण तावो उपरतो भवति एस आमरणन्तदोसोत्ति) ॥ आ० चू० आ० ४॥

आमरत्त—आमरक्त—न० आममपक्वं रक्तम् रोगभेदे रक्तातिसारे ॥ वाच० ॥

आमरणंतिय—आमरणान्तिक—त्रि० आमरणान्तं मरणरूपसीमापर्यन्तं व्याप्नोति ठञ् मरणकालपर्यन्तव्यापके ([illegible] व्यभिचारे भवेदामरणान्तिकः) ॥ मनुः वाच० ॥

आमरिस—आमर्ष—पुं० आ०-मृश-स्पर्श-घञ् सम्यक् स्पर्शे [illegible] आमर्शनमप्यत्र म० ॥ वाच० ॥

आमरिस—पुं० आमर्षणमामर्षः संस्पर्शने विशे० आ० म० प्र०॥ (दीर्घमध्ये वा १०४) इति प्राकृतसूत्रेण दीर्घयोः संयुक्तयोस्थ्ययोरकारपूर्वं इकारो वा ॥ प्रा० व्या० ॥ आ० मृष भष्[illegible] असहने, [illegible] विरोधे च ॥ वाच० ॥

आमलकक्रीडा—आमलकक्रीडा—स्त्री० क्रीडाभेदे-तथा च भगवतो महावीरस्य [illegible]-कुमारैः सह क्रीडां कुर्वतः आमलकक्रीडानिमित्तं [illegible]; तत्र च कुमारा [illegible] क्रीडन्तीति ॥ कल्प० ॥

आमलकप्पा—आमलकल्पा—स्त्री० स्वनामख्यातायां नगर्याम् ([illegible]) आमलकल्पायां [illegible] च [illegible] आसीत् [illegible] इत्यर्थः ॥ [illegible] ॥ आ० चू० ॥ आ० म० ॥ आव० ॥ उत्त० [illegible] ([illegible] आमलक[illegible]) ॥ [illegible] ॥

[illegible]—पुं० [illegible] आमलकप्पाए वा" ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ स्था० ठा० १० ॥ [illegible] ॥ [illegible]

तन्मातृणामेकोनपञ्चशतान्युपनिमंत्र्य महत्यगारे [illegible] दत्वा भक्तादिभिः सम्पूज्य विश्रब्धानि सदेवीकानि [illegible] द्वाराणि सर्वतो द्वारबन्धनपूर्वकमग्निप्रदानेन [illegible] तोऽसौ राजा मृत्वा षष्ठ्याश्च गत्वा रोहीतके नगरे [illegible] वाहस्य दुहिता देवदत्ताभिधानाऽभवत् सा च पुष्पनन्दि राज्ञा परिणीता स च मातृभक्तिपरतया तत्कृत्यानि [illegible] कारामासतया च भोगविघ्नकारिणीति तन्मातुर्लोह[illegible] दण्डस्यापानप्रक्षेपात्सहसा दारुणवधो व्यधायि । [illegible] चासौ विविधविडंबनाभिर्विडंब्य विनाशितेति विपाके देवदत्ताभिधानं नवममिति ॥ स्था० टी० ॥

आमलक—त्रि० आ-मल्-क्वन् स्त्रीत्वे गौरा० ङीष् [illegible] वृक्षभेदे ॥ जी० प्र० १ प्र० ल० प्र० ॥ आचा० ॥ स्था० [illegible] (तत्पर्णं आमलगा पविस्सता) अनु० (धात्रीवृक्षे) [illegible] धात्रीफले च- न० (आमलगाईदगाहरणं च) सू० श्रुत० १ अ. ४ ॥ आमलकानि धात्रीफलानीति ॥ सूत्र० टी० ।

आमलगमहुर—आमलकमधुर—त्रि० आमलकमिव म[illegible] यदन्यत् आमलकमेव वा मधुरमामलकमधुरम् [illegible] धुरे ॥ स्था० ठा० ४ ॥

आमलगमहुरफलसमाण—आमलकमधुरफलसमान-पुं-[illegible] प्रशमादिगुणलक्षणमाधुर्ययति पुरुषभेदे ॥ स्था० ठा० ॥

आमलगरस—आमलकरस-पुं० धात्रीफलरसे-शिशिर [illegible] लकरस इति ॥ सूत्र० श्रुत० १- अध्य ८ ॥

आमलगरसिय—आमलकरसिन—त्रि० आमलकरसमेव[illegible] (आमलगरसियाणिय) आमलकरसमंयुक्तानीति ॥ विपा० ॥ [illegible]

आमवाय—आमवात—पुं० आमोऽपक्वहेतुर्वातः वात [illegible] भेदे च वाच० ॥

आमाइसार—आमातिसार—पुं० आमकृतोऽतिसार [illegible] तिसाररोगभेदे वाच० ॥

आमाभिभूय—आमाभिभूत—त्रि० अपक्वरसेनाभिभूते। [illegible] माभिभूय गत्ता) आमेनापक्वरसेनाभिभूतानि [illegible] ङ्गानि ॥ विपा० अ. ७ ॥

आमावस्स—आमावास्य—त्रि० अमावास्यायां भव [illegible] वेत्यादि० अण् अमावास्यायामेव-वा वुन् अमावास्यक [illegible] तत्रैव ॥ वाच० ॥

आमासय—आमाशय—पुं० आमस्यापक्वस्याशयः [illegible] नाभिस्तनयोर्मध्ये आमेन्द्रियस्थाने भुक्तापक्वान्नादिस्थाने । [illegible] देहस्थाः सप्त सुश्रुते दर्शिता यथा "वाताशयः [illegible] पित्ताशयः श्लेष्माशयो रक्ताशयः आमाशय [illegible] मूत्राशयः स्त्रीणां गर्भाशयोऽष्टम" इति ॥ वाच० ॥

आमिओइ—आमिनीमि—पुं० स्त्री० [illegible] बाहा० —इञ—समीपस्थ—[illegible] ॥ वाच० ॥

आमिक्खा—आमिक्षा—स्त्री० [illegible] तप्ते पयसि दध्यानयनात् यत्र पदार्थे "[illegible] [illegible]" भट्टका० ॥ वाच० ॥

आमिलिम् (न्) आम्लिमन्-पुं० [illegible]
[illegible] ॥

इमनिच् । आम्लत्वे रसभेदे वा । ष्यञ् । आम्ल्यमप्यत्र न० ॥ वाच० ॥

आमिलवेतस—आम्लवेतस—पुं० आम्लः आम्लरसयुक्तः वेतस इव १ आम्लवेतसवृक्षे, राजनि० स्वार्थे संज्ञायां वा कन् २ तिन्तिडीवृक्षे, ॥ वाच० ॥

आमिला—आम्ला—स्त्री० सम्यक् अम्लो रसो यस्याः १ तिन्तिडयाम् स्वार्थे कनि । आम्लिकाप्यत्र २ अम्लरसयुक्ते त्रि० मनोज्ञा० भावे वुञ् आम्लिका २ अम्लत्वे ३ अम्लोद्गारे च शब्दमाला । अम्लरसोऽस्त्यस्य अण् ङीप् । आम्लीत्यपि तिन्तिडयाम् ॥ वाच० ॥

आमिस—आमिष—न० आमिषति स्नेहम् अम टिषच्-दीर्घश्च वा-मांसे स्नेहातिरेकात्तस्य तथात्वम् ॥ वाच० ॥ (ढंकेहिय कंकेहिय आमिसत्थेहिं ते दुही) ॥ सूत्र० ॥ ढंकैः कंकैश्च पक्षिविशेषैरन्यैश्च मांसवसार्थिभिर्मत्स्यबंधादिभिरितिसूत्र.श्रु.१अ.१। आहारेपंच।मांसादिके। स्था.ठा.४।।ज्ञा.। अशनादिके च भोग्यवस्तुनि॥ ध०अधि०२॥ (जं इच्छसि घेत्तुं जे पुव्विं तं आमिसेणगिण्हाहि । आमिसपासनिबद्धो काहि इकज्जं अकज्जं वा) ॥ सूत्र.श्रु.१अ.४।उत्कोचे सुन्दररूपादौ, लोभे-लोभनीये विषये च ॥ वाच० ॥ अभिष्वङ्गहेतौ, धनधान्यादिके च ॥ उत्त० (अकिंचणाउज्जुकडा निरामिसा) ॥ उत्त.अ.१४॥ निष्क्रान्ता आमिषात् विषयादिपदार्थात् इति निरामिषा विषयादयः । पदार्था हि विषया जीवानां गृद्धिहेतुत्वादामिषोपमा एतस्मादहं निर्विषया सती ॥ उत्त. टी. ॥ आमिसं कुललं दिस्स वज्झमाणं निरामिसं । आमिसं सव्वमुज्झित्ता विहरिस्सामो निरामिसा ॥ ४६ ॥ हे राजन् अहं सर्वं आमिषं अभिष्वङ्गहेतुं धनधान्यादिकं उज्झित्वा त्यक्त्वा निरामिषस्त्यक्तसङ्गस्सन् सक्तअप्रतिबद्धविहारतया विहरिष्यामि किं कृत्वा आमिषं आमिषसहितं कुललं गृध्रं अपरं पक्षिणं वा परैरिति अन्यैर्बध्यमानं पीड्यमानं दृष्ट्वा सामिषपक्षी हि आमिषाहारपक्षिभिः पीड्यते । अथ वा सामिषं सस्पृह भोजनार्थं लुब्धं कुललं पक्षिणं परैर्बध्यमानं पीड्यमानं दृष्ट्वा यतो हि पक्षिणो यदा गृह्यन्ते तदा तान् मत्स्यं दर्शयित्वा पाशादिना बध्यन्ते आमिषाहारी शकुनिस्तु आमिषदर्शनेनैव लोभयित्वा मीनवत् बध्यते सह आमिषेण आमिषरसास्वादलोभेन वर्तते इति सामिषस्तं सामिषं॥उत्त०॥ अ०१४ पर्ण उत्तीरफले, च ॥ वाच० ॥ पूजादौ निवेदनीयेऽक्षतादौ च तथा च दर्शनशुद्धौ पुष्पामिषस्तुतिभेदात् त्रिधा, पूजा, आमिषं चावदाताक्षतनारंगनालिकेरबीजपूरकफलविमलगलितजलदधिघृतानेकविधिनैवेद्यस्वभावमिति॥दर्श.॥ (पत्तंमिव पुल्लामिसथुइ पडिवत्तिपूयमज्झंमि) ॥ पंचा० ॥ वृ० ॥ ६ ॥ इत एव संपूर्णाशकरणस्य भावसाधुसाध्यत्वादेव (पुप्फामिसथुइ पडिवत्तिपूयमज्झंमि त्ति) पुष्पाणि जात्यादिकुसुमानि उपलक्षणत्वाद्गन्धवस्त्रादिनामिषंघातभावो वेदितव्य आमिषमाहार इहाऽपि तथैव फलादिभक्तनैवेद्यपरिग्रहो द्रष्टव्यः ॥ पचा० वृ०६ ॥

आमिसात्थि (न्) आमिषार्थिन्—त्रि० आमिषं मांसादि कामयते प्रार्थयति मांसादिप्रार्थयितरि ॥ ज्ञा. अ. ४ ॥

आमिसप्पिय—आमिषप्रिय त्रि० कंकपक्षिणि मांसाभिलाषिणि च ॥ वाच० ॥ मत्स्यमर्मांसादिके ॥ ज्ञा० अ० ४ ॥

आमिसलोल—आमिषलोल त्रि० आमिषलम्पटे ॥ ज्ञा.अ.४ ॥

आमिसावत्त—आमिषावर्त-पुं० आमिषं मांसादि तदर्थमावर्तः शकुनिकादीनामामिषावर्तः आवर्तभेदे ॥ स्था० ठा०४ ॥

आमिसाहार—आमिषाहार-त्रि० मांसादिभोजिनि ॥ज्ञा.अ.४॥

आमिसासि (न्) आमिषाशिन्-त्रि० आमिषमश्नाति अश णिनि मांसभक्षके, ॥ वाच० ॥

आमिसी—आमिषी—स्त्री० आमिषं तदाकारोऽस्त्यस्या. जटायाम् अर्श० अच् गौरा० ङीष्०॥जटामांस्याम् । ततः चतुरर्थ्यां मध्वा० मतुप् आमिषीमान् आमिषीसन्निकृष्टदेशादौ त्रि० ॥ वाच ॥

आमुट्ठ—आमृष्ट-त्रि०-आ-मृश्—क्त—आघर्षिते—आमर्दिते च आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजो निरस्ताः ॥ माघ. आ-मृज-क्त परि मार्जिते-विशोधिते च आ-मृश-क्त-संस्पृष्टे च विपर्यासीकृते च (हेट्ठाउवरिया आमुट्ठं) अधस्तादुपरि च यत् आमुट्ठं विपर्यासीकृतं मुहुत्ते ॥ ओघ० ॥

आमुत्त—आमुक्त—त्रि० आ—मुच्—क्त—परिहिते "आमुक्तमुक्ताखतमस्य यद्यः" माघः ॥ वाच० ॥

आमुत्ति—आमुक्ति—स्त्री०-आ-मुच क्तिन्-परिधाने-मर्यादायामव्ययी० मुक्तिपर्यन्ते अव्य० "आमुक्ति श्रियमन्विच्छेत्" समासाऽभावे आमुक्तेरित्येव ॥ वाच० ॥

आमुस्सिय—आमुष्मिक-त्रि० अमुष्मिन् परलोके भवः ठक् सप्तम्याः अलुक् टिलोपः ॥ वाच० ॥ अमुत्र भव आमुष्मिकः परलोकसम्बन्धिनि स्वर्गसुखादौ ध० ॥ परभवविपाकप्रदर्शके (महानामुष्मिकोऽपि च १७) आमुष्मिकोऽपि परभवविपाकप्रदर्शकोऽपि महान्दोष इति-द्वा० (शास्त्रमासन्नभव्यस्य मानमामुष्मिके विधौ) आमुष्मिके विधौ पारलौकिके कर्मणि शास्त्रं मानं धर्माऽधर्मयोरतीन्द्रियत्वेन तदुपायस्य बोधने प्रमाणान्तरासामर्थ्यात् ॥ द्वा० ॥

आमुसंत—आमृशत्—त्रि० सहर्दीषद्वा स्पृशति ॥ दश० अ०४ ॥ (सुयंमेआमुसंतेणं) आमृशता भगवत्पादारविन्दं करयुगलादिना स्पृशतेति ॥ आचा.अ. १ ॥ स्था० ठा०१ ॥

आमुसमाण—आमृशत्—त्रि० ईषत् स्पृशति (आमुसमाणे वा संमुसमाणे वा) आमृशन्नपित्स्पृशन्नित्यर्थः ॥ भ० ॥ ॥ टी० श०८ उ०३ ॥

आमुस्सकुलग-आमुष्यकुलक-न० अमुष्य कुलस्य भावः मनोज्ञा० वुञ् अलुक् । प्रख्यातकुलत्वे "आमुष्यायणामुष्यपुत्रिकामुष्यकुलिका" इति वार्तिकोक्तेः अस्य स्त्रीत्वमपि ॥ वाच०॥

आमुस्सकुलीण-आमुष्यकुलीन-त्रि० अमुष्य कुले साधु प्रतिजन० खञ् तद्गणपाठात् षष्ठ्या अलुक् । अमुष्यकुले साधौ ॥ वाच० ॥

आमूल-आमूल—न० अभिव्याप्त्या कार्ये (आमूलमिदं परमं सर्वस्य हि योगमार्गस्य) आमूलमभिव्याप्त्या कारण मिति ॥ षो० विव०१३ ॥

[illegible]ऽप्यत्यते आनियम्यते तस्मिन् कुशलानुष्ठाने वा यत्नात् क्रियते इत्यायतनम्। ज्ञानादित्रये "एकायतणरयस्स इह विप्पमुक्कस्स णत्थि मग्गे विरतस्स"॥ आचा.अ.५उ.१ आयतनं द्विधा द्रव्यतो भावतश्च। तत्र द्रव्यतो जिनगृहादि भावतस्तु ज्ञानदर्शनचारित्रविषया[illegible]धारादयः प्रव.द्वा. १४८। इदानीं आयतनप्रतिपादनायाह-

आययनं पि य दुविहं दव्वे भावे य होइ नायव्वं।
दव्वंमि जिणघराई भावंमि होइ तिविहं ॥११०४॥

आयतनमपि द्विविधं द्रव्यभावविषये च ज्ञातव्यं। तत्र द्रव्ये जिनगृहादिभावे च भवति त्रिविधं ज्ञानदर्शनचारित्ररूपं आयतनमिति "जत्थ साहम्मि या बहवे सा[illegible] बहुस्सुया। चरित्तायारसंजुत्ता आययणं तं वियाणाहि १" सुगमा "सुंदरजणसंसग्गी सीलदरिद्दं पि कुणइ [illegible]। जह मेरुगिरिविलग्गं तणं पि तं कंचणं होइ" उपमा[illegible] [illegible]गमाविष्करणे निर्णयने च (पसिणायतणाणि) [illegible]आविष्करणे कथने यथावस्थि[illegible] यदि वा प्रश्नायतनानि लौकिकानां [illegible] वा प्रश्ने सति य[illegible]निर्णयनानीति ॥सूत्र॰ ॥ [illegible]

आयतणसेवा-आयतनसेवा-स्त्री॰ आयतनसेवने। नित्यमायत[illegible] [illegible]। तथा च दर्शनशुद्धि[illegible] ॥ नित्यमायतनसेवा अनायतनप[illegible] [illegible] सुसा[illegible] [illegible] पार्श्वस्थादिकुशीलवि[illegible] [illegible]॥

[illegible] उवघाओ।
[illegible] निसो ॥११००॥

[illegible] अनायतने भवति उपघात[illegible] [illegible] अनायतनं वर्जयेत्[illegible] [illegible] अनायतनं उपघात[illegible] [illegible] अनायतनप्रदर्शनायाह।

[illegible]

[illegible] ॥११०१॥

[illegible]

कपव[illegible]छलना)किमासाद्य अत आह रागद्वेषौ [illegible] स च रागद्वेषेण सेवना द्विविधा भवति एतदेवा।

पडिसेवणा वि दुविहा मूलगुणे चेव उत्तरगुणे।
य मूलगुणे उत्तरगुणा गुणेहुंतिवि गमाई ॥ ओघ॰ [illegible]

आयत (य) तर—आयततर—त्रि॰ आ[illegible] [illegible]त्वेन यत् आयतः अयमनयोरतिशयेनायत [illegible] माप्यवसिते ॥ आचा॰ अ॰ ३ उ॰ ३॥

आयतत्यू-आयतस्तू-त्रि॰ आयतं स्तौति स्तु क्विप्। [illegible] आयतस्तावके क्विबन्तत्वादायतस्तुः [illegible] म्प्रसारणाश्च वार्ति॰ ॥ वाच॰ ॥

आयतसंठाण—आयतसंस्थान—न॰ [illegible] यथा [illegible] स्था॰ ठा॰ १॥ टी॰ पृथुलं विस्तीर्णमन्यत्र पुनरि[illegible] यतमभिधीयते। तदेव चेह दीर्घह्रस्वपृथुल[illegible] आयतधर्मेत्यादेर्वा तथायतं प्रतरघनश्रेणिभेदा[illegible] [illegible] समविषमप्रदेशमिति षोढा। यथायतभेदेषु [illegible] दीर्घयोरपदार्थाभिधानं तद्रूपादिषु संस्थाने[illegible] दृष्टिदर्शनार्थं। तथा हि दीर्घायतः स्तंभः [illegible] [illegible]त्यादि आयनीयं [illegible] इति ॥ प्रज्ञा॰ पद॰ १॥ भेदाद्विषुयक[illegible]

आयतसंठाणपरिणय—आयतसंस्थानपरिणत—त्रि॰ [illegible] संस्थानभाजि ॥ आयतसंस्थानपरिणता [illegible] ॥प्रज्ञा॰ पद॰ १॥

आयतित—आत्मत्रम—त्रि॰ आत्मस्वरूपगुरे "[illegible] गुणिभंयत्"आत्मत्रम. आत्मस्वरूपेऽनन्तगुणात्म[illegible] भवेत् अष्ट॰ ॥

आयत्त—आयत्त—त्रि॰ आ यत क अधीने, [illegible] आयत्तौ पराधीनौ तदनुकारानुपाती॥ [illegible] च ॥ वाच॰ ॥

आयस्त-त्रि॰ आ-यस्-क्त क्षिप्ते "आयस्त[illegible] त" किरा॰ क्लेशिते, प्रतिहते, [illegible] च ॥ वाच॰ ॥

आयति—आयति—स्त्री॰ आ यत् क्तिन् स्नेहे, [illegible] दीर्घे, तापने, प्रभावे, आगतौ, उपाये, च वाच॰ ॥

आयत्तगुण—आयत्तगुण—त्रि॰ [illegible] [illegible]

आयाहिट्ठिय-आत्मपर्याहित—त्रि॰ [illegible] [illegible] स्था॰ ठा. २। व्याख्या [illegible]—

आयागम—आगमक—त्रि॰ [illegible] [illegible] ॥ सूत्र॰ श्रु.१ अ.१५

[illegible]

[illegible]

त्ति । नि. चू. उ. ४ । पुरीषोत्सर्गानन्तरं शौचकरणे च । पिं । "तिहिं आयमणं अद्दंमि" ध. अधि. ३ (उच्चारप्रस्रवणे कृत्वा येन परिष्ठापयति तस्य प्रायश्चित्तं पडिसशब्दे वक्ष्यते)

आयममाण—आचमत्—त्रि. आचमनं कुर्वति, स्था. ठा. ५

आयमिणी—आयमिनी—स्त्री. विद्याभेदे "आयमिणीं एवमाइ आओ विज्जाओ अन्नस्स हेउं पउंजंति" सूत्र. द्वि. श्रु. अ. २ ॥

आयरंत—आचरत्—त्रि. अङ्गीकुर्वति । कुर्वति " समायरंतो ववहारं " उत्त. अ. १ । विदधति च "नायरेज्ज कयाइवि" नाचरेत् विदध्यादिति । सूत्र. द्वि. श्रु. अ. ५ ।

आयरक्ख—आत्मरक्ष—पुं. आत्मरक्षके ।

तओ आयरक्खा पन्नत्ता । तंजहा । धम्मियाए पडिचोयणाए पडिचोएत्ता भवइ तुसिणीए वा सिया उट्ठित्तु वा आया एगंतमवक्कमेज्जा ॥

टी. ॥ तओ आय इत्यादि । सुगमं नवरं । आत्मानं रागद्वेषादेरकृत्यात्कूपाद्वा रक्षन्तीत्यात्मरक्षाः । धम्मियाए पडिचोयणाएत्ति । आत्मना एवं धार्मिकोपदेशेन नेदं भवादृशां विधातुमुचितमित्यादिना प्रेरयिता उपदेष्टा भवतीति अनुकूलेतरोपसर्गकारिणस्ततोऽसावुपसर्गकरणान्निवर्तते । ततो कृत्या सेरा न भवतीत्यत आत्मा रक्षितो भवतीति १ तूष्णीको वा वाचंयम उपेक्षक इत्यर्थः २ स्यादिति प्रेरणाया अविषये उपेक्षणासामर्थ्ये च । ततः स्थानादुत्थाय (आयत्ति) आत्मना एकान्ते विजने अन्यं भूमिभागमवक्रामेत् गच्छेत् ३ । स्था. ठा. ३ ।

आयरक्खिय—आत्मरक्षित—त्रि. आत्मा रक्षितो दुर्गतिहेतोरात्तध्यानादेरनेनेति आत्मरक्षितः । आहिताग्न्यादिषु दर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः । दुर्गतिहेतोरार्त्तध्यानादेरात्मनो रक्षके ॥

आयरक्षित—त्रि. आयो वा ज्ञानादिलाभो रक्षितोऽनेनेत्याय-रक्षितः । ज्ञानादिलाभस्य रक्षके । ' विरए आयरक्खिए ' उत्त. अ. २ ।

आयरण—आचरण—न. आचर्यतेऽनेनेति । अनुष्ठाने स्था० ठा० ८ । विधाने " अस्सिं धम्मे अणायारं नायरेज्ज कयाइवि „ अस्मिन्धर्मे सर्वज्ञप्रणीते व्यवस्थितः सन्ननाचारं सावद्यानुष्ठानरूपं नाचरेन्न विदध्यादिति । सूत्र. श्रु. २ अ. ५ । केनचित्प्रकारेण परिणमने । द्रव्याचार विचारणाहि । आचरणमाचारो द्रव्यस्याचारो द्रव्याचारः । द्रव्यस्य यदाचरणं तेन २ रूपेण परिणमनमित्यर्थः । दश. अ. ३ । परप्रतारणाय विविधक्रियाणामाचरणरूपे मायाविशेषे च भ. श. १२ उ. ५ । आचरत्यनेन करणे ल्युट्, रथे शकटे च, त्रि. वाच. ॥

आदरण—न. मायाविशेषात्कस्यापि वस्तुनोऽभ्युपगमे, भ. श. १२ उ. ५ ।

आयरणकप्प—आचरणकल्प—पुं. उत्सर्गापवादयोः स्वस्थाने सेवनाकर्तव्यतायाम् । इदाणीं इमो आयरणकप्पो जे भणिता गाहा ॥

जे भणिता उपकप्पे, पुव्वावरवाहिता भवे सुत्ता ।
सो तह समायरंतो, सव्वो आयरणकप्पो ॥ ३०६ ॥

जे य कप्पे पकप्पणयीसा ते उद्देसगेहिं पुव्वावरवाहया सुत्ता अत्था या भणिता तहेव समायारंतस्स आयरणकप्पो भवति एत्थ पुव्वो उस्सग्गो अवरोववादो एते परोपरवाहता एतेसिं सट्ठाणे सेवणा कर्तव्येत्यर्थः ॥

गाहा । उस्सग्गे अववायं, आयरमाणो विराहओ होत्ति ॥ अववाए पुण पत्ते, उस्सग्गनिसेवओ भइओ । दारं ॥ ३०७ ॥

कथा भयणाए कहं उच्यते । जो धितिसंघयणसंपन्नो सो अववादट्ठाणे पत्तेवि उसग्गं करेंतो आराहेति न गाहि. धितिसंघयणहीणो अववादट्ठाणे उस्सग्गं [illegible] वा [illegible] भय ठागतो आयरणकप्पो ॥ नि० [illegible] २० ।

आयरणया—आदरणता—स्त्री. यतो माया [illegible] दादरणमभ्युपगमं कस्यापि वस्तुनः करोत्यसावादरणः । [illegible] स्य च स्वार्थिकत्वादादरणता । मायाविशेषे । आचरणताऽप्यत्र [illegible] भ. श. १२ उ. ५

आयरिय—आचारिक—पुं. स्वकीयमतोक्तानुष्ठानसमूहे ।

इह मेगे उ मन्नंति, अपच्चक्खाय पावगं ।
आयरियं विदित्ताणं, सव्वदुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥

इह अस्मिन्संसारे एके केचित्कापिलिकादयो ज्ञानवादिनः इति मन्यन्ते इतीति किं पापकं हिंसादिकमप्रत्याख्याय पापं अनालोच्याऽपि मनुष्य आचारिकं स्वकीयमतोक्तानुष्ठानसमूहं विदित्वा ज्ञात्वा सर्वदुःखात् विमुच्यते एतावता तत्वज्ञानान्मोक्षावाप्तिरिति वदन्ति । जैनानां तु ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः ज्ञानवादिनां तु ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गमिति उत्त० अ. ६ (एतन्मतनिराकरणं मोक्खशब्दे)

आयरित-न. आ. चर. भावे क्तः आचरणे । उत्त. अ. ६ आसेवने औप. " आयरितो आचरितो आसेवितो वा एगट्ठं" । आ. चू. । " जं किंचि वितहमायरियं " यत्किंचिद्वितथमन्यथाऽऽचरितमासेवितं कृतमिति शेषः ॥ आ. म. । अनुष्ठानमापन्ने । जं किंचि वितहमायरियं । वितथमन्यथाभूतं संयमानुत्कूलमित्यर्थः । आचरितमनुष्ठानमापन्नमिति शेषः । पंचा. वृ. १२ ।

धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धे हायरियं सया ।
तमायरंतो ववहारं, गरहं नाभिगच्छई ॥ ४२ ॥

धर्मेण क्षान्त्यादिरूपेणार्जितमुपार्जितं धर्मार्जितं न हि क्षान्त्यादिधर्मविरहितं इम प्राप्नोति । च पूरणे । विविधं विधियेन व्यवहरणमनेकार्थत्वादाचरणं व्यवहारस्तमिति कर्तव्यता [illegible]

व्यवहारविशेषणमेतत् एव च किमित्याह गर्हामविनीतोऽयमित्येवंविधां निन्दां नाभिगच्छति न प्राप्नोति यतिरिति ॥ ४२ ॥ उत्त. अ. १ ।

आचर्यते स्म बृहत्पुरुषैरप्याचरितम् । व्यवहारे । तथा च व्यवहारिकार्यिकान्यधिकृत्य "आयरिए चेव ववहारे" व्य. खं. १ उ. १

आचर्य—त्रि. आचर्यतेऽत्र आ. चर, आधारे यत् । अनुष्ठानयोग्ये देशे वाच. ॥

आचार्य—पु. आचर्यतेऽसावाचार्यः । सूत्रार्थावगमार्थं मुमुक्षु

त्माऽऽयत्यते आनियम्यते तस्मिन् कुशलानुष्ठाने वा गत्त्वान् क्रियते इत्यायतनम् । आचाराङ्गे "एवमायतणमयतस्स इह विप्पमुक्कस्स णत्थि मग्गे विरतस्स" ॥ आचा. श्रु.१ अ.५ उ.२ ॥ आयतनं द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतो जिनगृहादि भावतस्तु ज्ञानदर्शनचारित्रधराः साध्वादयः प्रव. श्री. [illegible] इदानीं आयतनप्रतिपादनमाह- [illegible]

आयतणं पि य दुविहं दव्वे भावे य होइ [illegible]
दव्वंमि जिणघराई भावंमि होइ [illegible]

[illegible] आयतनमपि द्विविधं [illegible] द्रव्ये जिनगृहादिभावे [illegible] ॥ [illegible] परिशिष्टं [illegible] धर्माधर्मकथा इत्यर्थो युक्तायुक्तविभागनिरूपणनिपुणा विनेया अनस्तेषु साधवो यथावच्छास्त्रार्थोपदेशकतया त्याचार्याः । भ. श. १७,२ । दशा. । [illegible] आङ् पूर्वं आचर्यन्ते कार्यार्थिभिः सेव्यन्ते इत्याचार्याः । ऋहलोर्ण्यत् व्यंजनाद्णिति यत् । आ. म. द्वि. । आङ् मर्यादाभिविध्योः । चरिर्गत्यर्थे मर्यादया चरन्तीत्याचार्याः आचारेण वा चरन्तीत्याचार्याः । आ. चू. । अट्ठारसमीलंग सहस्साहियं तए [illegible] आयारं जइ [illegible] साए महत्ति ता [illegible] समयं आयरंतित्ति पत्तयंतित्ति आयरिया परमप्पओ य हियमायरंति आयरिया सव्वसत्तजीवाणं च हियमायरंति आयरिया । पाणपरिच्चाए वि अपुढवादीणं समारंभं नायरंति नारंभंति णाणुजाणंति आयरिया सुहुमावरद्धेवि ण कस्सई मणसावि पावमायरंतित्ति वा आयरिया ॥ महा. अ०३ ॥ स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमेषु यात् ॥ २।१०७ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण चौर्यशब्देन समेषु शब्देषु संयुक्तस्य यात्पूर्वं इत् । आचार्ये चोऽच्च ॥ १ ॥ ७३ ॥ इति प्राकृतसूत्रेणाचार्यशब्दे चस्यात इत्वमत्त्वं च । गुरौ, पं. व. । सूरौ, ध. अधि. ३ आचार्यो अर्थदातार इति यु. । अचार्यस्सूत्रार्थदाता दिशाचार्यो वा कल्प. । आचार्यस्सूत्रार्थोभयवेत्ता लक्षणादियुक्तश्च । आव. ॥

विषयाः ॥

(१) निक्षेप आचार्यपदस्य ।

आङ् मर्यादाभिविध्योः । चरिर्गत्यर्थः । मर्यादया चरन्ति [illegible] आचार्याः । आचारेण वा चरन्तीत्याचार्याः ।" ते चतुर्विधाः [illegible] नामाचार्यः स्थापनाचार्यो द्रव्याचार्यो भावाचार्यश्च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । अहवा द्रव्याचार्यो [illegible] [illegible] एगभविओ बद्धाउओ अभिमुहनामगोत्तो । [illegible] जो धरिते जो एगेणं भवेणं उववज्जिहिति । बद्धाउओ [illegible] आउयं बद्धं । अभिमुहनामगोत्तो जेण पदेसा उच्छूढा [illegible] मूलगुणणिव्वत्तितो उत्तरगुणणिव्वत्तितो य । मूलगुणा, चित्तकम्मादि उत्तरगुणा । अहवा जाणगसरीर भवियसरीर वतिरित्तो मगुवायणाए समुदायणाए [illegible] जधासंखं आदेसो । भावायरिओ दुविहो । आगमतो णोआगमतो य । तहेव णो आगमतो दुविहो । लोइओ लोउत्तरिओ लोइओ सिप्पाणि चित्तकम्मादि सव्वाणि [illegible] उपदिसति । उत्तरिओ जो पञ्चविधं णाणादियं आयारं [illegible] रति पभासति य अण्णेसिं आयरियाणं आचरितं दर्शयति । एवं गंतव्वं । एवमादि तेण ते भावायरिया [illegible] फलं तहेव ॥ आ. चू. ॥

विशेषावश्यकेऽपि ।

नामं ठवणा दविए, भावे चउव्विहोय आयरिओ ।
दव्वंमि एगभवियाइ, लोइए सिप्पसत्थाई ॥ ३०५ ॥

इह नामस्थापने सुगमे द्रव्यविचारं पुनराह ।

आगम दव्वायरिओ, आयारवियाणओ अणुवउत्तो । नो आगमओ जाणय, भव्वसरीराइरित्तोयं ॥ ३०६ ॥
भविओ बद्धाउओय, अभिमुहो मूलादिनिम्मिओ वावि । अहवा दव्वभूओ, दव्वनिमित्तायरणओ वा ॥ ३०७ ॥
आगमजायवयणो, चरणं वारित्ती तीए आयारो । सो होइ नाणदंसण, चरित्ततवविरियविसयो ॥ ३०८ ॥

तस्मायरणपयासए, देसणदेसिया विमोक्खत्थं। जे ते भा-वायरिया, भावायारेणं उत्ताय ॥ ३९० ॥ अहवायरंति जं सय, मायारंति वज्जमायारंजोति ॥ मज्जायया जिणम्मं, तिजमुत्तं तेण आयरिया ॥ ३९१ ॥

व्याख्या-ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तस्त्वाचार्योऽयं क इत्याह । नविश्रो इत्यादि । एकभविको बद्धायुष्कोऽभि-मुखनामगोत्रश्चेत्यर्थः । [मूलाई निम्मिश्रो यावित्ति] तथा मूलगुणनिर्मित उत्तरगुणनिर्मितश्च तद्व्यतिरिक्तो द्रव्याचार्यो मन्तव्यः । तत्र मूलगुणनिर्मित आचार्यशरीर निर्वर्त्तनयोग्यानि द्रव्याणि उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव तदाकार परिणतानीति । अथवा द्रव्यभूतोऽप्रधान आचार्य स्तद्व्यतिरिक्तो द्रव्याचार्यः प्रतिपाद्यते । येवा द्रव्यनिमित्तेनाचरति चेष्टते स द्रव्यनिमित्ताचरणात् द्रव्याचार्य स च लौकिको लौकिकमार्गे शिल्पशास्त्रादि विज्ञेयः । यःशिल्पनिमित्तादिशास्त्राणि ग्राहयति स इहोपचारतः शिल्पशास्त्रादिरुक्तः । अन्ये त्विमं शिल्पशास्त्राचार्यं लौकिक भावाचार्यं व्याचक्षते । शेषं सुगमं पंचविहमित्यादिना । लोकोत्तरेण भावाचार्यं तत्स्वरूपव्याख्यानमाह पाठसिद्धा एव न वरं [दीपत्ति] तथा मर्यादया चरणमाचारः [तस्सेत्यादि] तस्य पञ्चविधस्याचारस्य स्वयमाचरणतः परेभ्यश्च प्रभाषणतः तथा विनेयानां षरूप्रत्युपेक्षणादिक्रियाविधिदर्शनतो ये परात्मनो मोक्षार्थं [देसियत्ति] देशितारस्ते भावाचारोपयुक्तत्वाद्भावाचार्या इति । अथवा स्वयं यस्मादाचरन्ति सदनुष्ठानमाचारयन्ति चान्यैः ॥ अथवा आचर्यन्ते मर्यादया अभिगम्यन्ते यतो मुमुक्षुभिरिति तदुक्तमेतत्तात्पर्यमित्यर्थस्तेनाचार्या इति गाथार्थः ॥

तथाच महानिशीथे-अ.५। कस्याहा नातिक्रमणीयत्यधिकृत्य गोयमा चउव्विहा आयरिया भवंति तंजहा। नामायरिया, ठवणायरिया, दव्वायरिया, भावायरिया, तत्थणं जे ते भावायरिया ते तित्थयरसमा चेव दट्ठव्वा तेसिं संतियाणं णाइक्कमेज्जा, से भयवं कयरेणं ते भावायरिया भवंति गोयमा ! जे अज्जपव्वइए वि आगमविहीए पयं पएणं आणाणुसंचरंति तेणं भावायरियाए । जेभो णं वाससयदिक्खिए विहुत्ताणं वायामेत्तेणं वि आगमओ वाहिं करेंति ते णामठवणाहिं णिउज्जियव्वे ॥ से भयवं आयरिया केवतियं पायच्छित्तं भवेयं जेसिं गच्छस्स साहुणीणं आयरियमयहरपवित्तिणीए य सव्वस्सगुणं अहवा सीहरविए भवंति तओ तिक्खगुणं जे सद्धुवरणसंजयं सुकए तत्थ सव्वहा सव्वपयारेहिणं आयरियमयहरंपवित्ति एय अत्तणं पायच्छित्तस्स संकम्मेयव्वं अवश्चिम करीसे हि य भवियव्वं ॥

(२) आचार्यस्य भेदाः ।

तओ आयरिया पन्नत्ता। सिप्पायरिया, कलायरिया, धम्मायरिया । जे ते धम्मायरिया, परलोगमहियट्ठाए, निरत्थट्ठाए, आगहेयव्वा । अरो कलायरिया, सिप्पायरियाए, कइएहिं, सिरिबुद्धिए, आगाहियव्वे । तत्थ णं धम्मायरिया, सोवायसंकमसमा । रुद्धाइकयंददव्वगाहाइहिं जे सुद्धवक्खाए पयाणिंति ते सोयागसंकमसमा। वेमासंकमसमा जो गिरी आहारणमरिस्सजोहावकवाणसंथरेणं अंतरं सुकुमार विगहियावि सुद्धवत्ताए जणं सिमोहिति णगिंति अप्पाणं सुणेमि आलुव अप्पत्थे पालिंति गोयम! गणहगणं उवयाए ते वेमासंकमसमा, गाहासंकमसमा जे सयं मणुवस्सिय-सुगुरुहितो संपत्त अंगोवंगाइसुत्तदेसु पडिच्छियच्छेयगंदा सयसमयपरसमयणिच्छया परेसपारगत्तिकुत्तकिच्चया। जणजोगविहीए अणुकंपं करिंति ते गाहासंकसंकमसमा गयसंकमसमा । जे गणहरा चउदसपुव्वि वा दसाओ दसमयं दसाओ दसमयं इच्चाइं सिद्धाइं सयणविरया ते गयसंकमसमा। गाहासंकमसमाणं गयसंकमसमाणं दो विए आयरिए तित्थयरसमाणे ॥ अंग० ॥

तथाच राजप्रश्नीये । केसीकुमारसमणे पएसं रायं एवं वयासी जाणासि णं तुम्हं पएसी केवइया आयरिया पन्नत्ता ? हंता जाणामि तओ आयरिया पन्नत्ता। तंजहा। कलायरिए, सिप्पायरिए, धम्मायरिए, जाणासि णं तुम्हं पएसी तेसिं तिण्हं आयरियाणं कस्स का विणयपडिवत्ती पउंजियव्वा ? हंता जाणामि कलायरियस्स, सिप्पायरियस्स य उवलेवणं वा मज्जणं वा करेज्जा पुप्फाणि वा आणावेज्जा, मंडावेज्जा, वा भोयावेज्जा वा विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलएज्जा पुत्ताणु पुत्तियं वावि वित्तिं कप्पेज्जा जत्थेव धम्मायरियं पासेज्जा तत्थेव वंदेज्जा णमंसेज्जा सक्कारेज्जा सम्माणेज्जा कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेज्जा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेज्जा पाडिहारिएणं पीढफलगसेज्जासंथारएणं उवनिमंतेज्जा ॥

आचार्यविधिप्रतिपादक । सिद्धान्ते, दृष्टान्ते, अनेकान्तगाथा । संक्षेप इत्यादयः । तत्र यः [illegible] विषयं विषयं तत्र सम्यक् वा वाचयति सिद्धान्ते वा स सिद्धान्तः । य पुनरेकस्मिन्नर्थे विधेयमर्थं वाचयति सिद्धान्ते वा स दृष्टान्तः । [illegible] मे वा [illegible] सिद्धान्ते स [illegible] द. १ ([illegible]) ॥

(३) [illegible] ।

आयरिओ [illegible], इहलोए [illegible] परलोए ।

इहलोए असमाहिओ, पर लोए [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

ये सूत्रार्थतदुभयवेदिनः इति गम्यते । तथा सम्यग् ज्ञानदर्शन चारित्रे समाहारो द्वन्द्वः । ज्ञानदर्शनचारित्रेषु उपयुक्ताः कृतोपयोगाः । तथा गणस्य गच्छस्य या तप्तिस्तया ● तथा विप्रमुक्ताः । गणगच्छेऽप्रवृत्तानां साधूनां समाधिरुत्पाद्यते तत्र क्षमेतत् । पुनस्तद्रूपेणाऽत्र च एतादृशा गणधराचार्याः । ते चार्थमेव केवलं भाषन्ते न तु सूत्रमपि वाचयन्ति । तथा चोक्तम् । "सुत्तत्थविउलक्खण, जुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ य ॥ गणतत्तिविप्पमुक्को, अत्थं भासेइ आयरिओ" ॥ अथ किं कारणमाचार्याः स्वयं सूत्रं न वाचयन्तीत्यत आह ॥

एगग्गया य झाणे वुड्ढी, तित्थयरअणुगिई गरुया ।
आणाथेज्जमिति गुरु, कयरिणमुक्को न वाएइ ॥

सूत्रवाचनाप्रदानपरिहारे सत्यर्थमेव केवलमाख्यातवतामाचार्याणामेकाग्रता ध्याने वृद्धिर्भवति । यदि पुनः सूत्रमपि वाचयेत्तदा बहुव्यग्रत्वात् सूत्रार्थचिन्तायामेकाग्रता न स्यात् । एकाग्रतया ऽपि को गुण इत्यत आह । वृद्धिः । एकाग्रस्य हि मनोऽर्थ चिन्तयतः सूत्रार्थस्य तत्र पू[illegible] इमार्थोन्मीलनावृद्धिरुपजायते । तथा तीर्थकरानुकृतिरेव कृता भवति । तथाहि । तीर्थकृतो भगवन्तः कृतार्था अपि केवलमर्थं भाषन्ते न तु सूत्रं नापि गणतप्तिमुद्वहन्ति । एवमाचार्या अपि तथा वर्तमानास्तीर्थकरानुकारिणो भवन्ति । सूत्रवाचनां तु प्रयच्छतामाचार्याणां भाषकत्वमुपजायते । तद्वाचनायामनेकोऽधस्तनपदस्थितिनिरूपणतयापादिभिः [illegible] माणत्वादेव च तस्य तथा वर्तमानस्य लोके [illegible] महती गुरुता प्रादुर्भवति । तद्गुरुतायां च प्रवचनप्रभावना तथा [illegible] क्रिया भवतीत्यर्थः । इयं हि तीर्थकृतामाज्ञा यदाचार्यैः [illegible] [illegible] । आचार्येण [illegible] [illegible] गुरुराचार्यः । एतेः [illegible] [illegible] वाचयति ॥ [illegible]
नि. १ उ. १ ॥

(६) [illegible]आचार्यस्य ॥

[illegible]

● [illegible]

[illegible]

व्याख्या । गुरवस्तु यः संहननं सदनुष्ठानविशेषास्ते रहितोऽहीनो गुरुस्तु [illegible] तुनाह पुनरर्थः । गुरुर्धर्म्माचार्यो गुरुर्न [illegible] भवति । सुवर्णगुलिकं सुवर्णमिव । ततश्च (विरिञ्चावन्तो जाति) इह प्रकरणे सामान्यिकस्ततश्च विधिन्याय [illegible] परिहार एव तस्य गुरोर्दिष्टो ऽ जिमतो [illegible] । स च न यथा कथं चिदत एवाह । अन्यत्र गुरुकुलान्तरे संक्रमे [illegible] न पुनरेकाकित्वेन पकाकिविहारितयेति । गुरुकुलान्तरसंक्रमणे विधिश्च " सदिट्ठो संदिट्ठस्स चेव सपज्जइ [illegible] ॥ चउभंगे पढमे गुरु, पढमो भंगो हवइ सुद्धो,, ॥१॥ [illegible] इति भवेषा गुरुरहितेन न भाव्य [illegible] " एस प्रमाणेण [illegible] या, कहं तेनाहिति जि [illegible] ॥ [illegible] मिव पोयाला, जे सुक्का पव्वइय [illegible] " इतिगाथा भाव्यादिति गाथार्थः ॥ पंचा. वृ. ११ ॥

अथ गुरुत्वरहितस्तु गुरुत्वं गुरुरिति विधिन्याय एव तमेव इति [illegible] अत्र विशेषभिधानायाह ॥

गुरु [illegible] ति इह, दढव्वो मूलगुणविउत्तो ॥
[illegible] गुरु [illegible] गिति चंडरुद्दो उदाहरणं ॥३५॥

व्याख्या । गुरु [illegible] शब्दोऽत्र पुनः शब्दार्थस्तत्र [illegible] गुरुत्वं भवति । गुरुस्तु रहितः पुनरिह गुरु [illegible] गुणगुणियुक्तो महा [illegible] यो न तु मनुनं [illegible] प्रभृति [illegible] इति प्रथमः अप [illegible] " अत्र परिहा [illegible] ॥ [illegible] ॥ गुरुमात्र [illegible] तथा [illegible] ॥ पंचा० वृ० ११ ॥

(८) [illegible] ॥
[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥

[illegible]

क्षपणापतेश्च सांपरायिककर्म कषायकर्म । १ । [illegible] भंगीकृत्य तृतीयभंगपतितः आलोचनाया भक्तोऽस्ति । ३ । कुमार्गं प्रति चतुर्थभंगपतितः कुमार्गस्थो [illegible] गंमाभावात् । ४ । यदि वा केवलश्रुतमाश्रित्य भंग [illegible] ते तत्र स्थविरकल्पिकाचार्याः प्रथमभंगपतिताः । १ । द्वितीयभंगपतितास्तु तीर्थकृतः । २ । तृतीय [illegible] यथा छंदिकाः तेषां तु क्वचिदर्थपरिसमाप्त [illegible] सद्भावात् । ३ । प्रत्येकबुद्धास्तूभयाभावाच्चतुर्थभंग [illegible] कल्पनीयेत्यर्थः (समपासी चेव होइकज्जे सुत्ति) सम्यक् पश्यतीत्येवं शीलः समदर्शी " दगो निययं पेच्छे " [illegible] पासादेशः । एवं विध एव योभवति कर काँसु [illegible] स्थानादिसत्कव्यापारेष्वित्यर्थः । स आचार्यः [illegible] कुमार्गं पतन्तमिति शेषः । कं गच्छं गणं किंभूतं [illegible] गृहाश्च यथा गृहास्तीरा [illegible] संरक्षति [illegible] मिव चक्षुरिव ॥

यथाचार्यस्वरूपमाह ।

सीम्रावेइ विहारं, सुहसीलगुणेहिं जो अबुद्धीओ ॥
सन वरं लिंगधारी, संजमजोएण निस्सारो ॥ २३ ॥

व्याख्या (जो अबुद्धी ओत्ति) य आचार्यो [illegible] स्वज्ञानरहितः (सीयावे इत्ति) सीदयति शिथिली [illegible] के विहारं नवकल्परूपं गीतार्थादिरूपं वा । कैः सुखशील [illegible] सुखशीलस्य सातामिलाषिणो गुणाः पार्श्वस्थादि [illegible] सुखशीलगुणास्तैः (स नवरंति) केवलं लिंगधारी वेष धारी संयम आश्रवनिरोधरूपस्तस्य योगः प्रतिलेखना [illegible] व्यापारस्तेन रहितत्वात् निस्सारो [illegible] गाथार्थः ॥ २३ ॥

कुलगामनगररज्जं, पयहिय जो तेसु कुणइ हु ममत्तं ॥
सोन वरि लिंगधारी संजमजोएण निस्सारो ॥ २४ ॥

व्याख्या । कुलं गृहं ग्रामं नगरं नगरमध्यस्थ [illegible] गतागमय [illegible] एवंप्रकार [illegible] सर्वं वा [illegible] पर्याप्त [illegible] दीपमिव [illegible] हरिद्रापुत्रमनसि [illegible] गुण [illegible] निस्सारमित्यादि [illegible] प्रहारमिव [illegible] पुनर्दं [illegible] सनायोगेन [illegible] गाथा ग्रन्थः ॥ २४ ॥

अथ पुनरपि [illegible] ॥

विहिणा जो उ चोपइ, सुत्तं अत्थं च गाहइ ॥
सो धन्नो सो अपुन्नो अ, स [illegible] ॥ २५ ॥

व्याख्या [illegible]

नेर्युक्तिभाष्यचूर्णिसंग्रहणीवृत्तिटिप्पनकादिपरंपरोपलक्षणमर्थं च विधिनेत्यस्याध्याहारात् तत्सम्बन्धनात् "सुत्तत्थो खलु पढमो बीओ" इत्यादिना श्रीभगवतीसूत्रपञ्चविंशतितमशतकतृतीयोद्देशकश्रीनन्दिसूत्रावश्यकनिर्युक्त्याद्युक्तेन विधिनैव ग्राहयति बोधयति अथवा सूत्रमर्थं च विधिना गाहते निरन्तरं स्वयमभ्यस्यतीत्यर्थः स आचार्यो धन्यः पुण्यवान् अतएव (सो अ पुणोत्ति) स पुण्य एव पवित्रात्मैव बंधुरिव बन्धुः । दुःखमृत्यादिनिवारकत्वेन परमहितकर्तृत्वात् अतएव (मुक्ख दायगोत्ति) मोक्षप्राप्तिहेतुज्ञानादिरत्नत्रयप्रवर्त्तकत्वेन मोक्षदायक इति अनुष्टुप्छन्दः ॥२५॥

सएव भव्वसत्ताणं, चक्खुभूए वियाहिए ॥
दंसेइ जो जिणुद्दिट्ठं, अणुट्ठाणं जहट्ठिअं ॥ २६ ॥

व्याख्या । स एवाचार्यो भव्यसत्त्वानां मोक्षगमनयोग्यजन्तूनां चक्षुर्भूतो नयनतुल्यो व्याहृतः कथितो जिनादिभिः । स कोयो जिनोद्दिष्टमाप्तोक्तमनुष्ठानं मोक्षपथप्रापकरत्नत्रयाराधनमित्यर्थः । यथा स्थितमवितथं दर्शयति कुमतिनिराकरणेन प्रकटीकरोतीति अनुष्टुप्छन्दः ॥ २६ ॥

अथ पूर्वोक्तेन सूरेर्गुणविशेषेण तीर्थकरसाम्यमुक्तपदैनाज्ञोल्लङ्घिनस्तस्य कापुरुषत्वं च दर्शयन्नाह ॥

तित्थयरसमो सूरी, सम्मं जो जिणमयं पयासेई ॥
आणं अइक्कमन्तो, सो कापुरिसो न सप्पुरिसो ॥२७॥

व्याख्या । स सूरिस्तीर्थकरसमः सर्वाचार्यगुणयुक्ततया सुधर्मादिवत्तीर्थकरकल्पो विज्ञेयः । न च वाच्यं चतुस्त्रिंशदतिशयादिगुणविराजमानस्य तीर्थकरस्योपमा सूरेस्तादृक्कस्यानुचिता । यथा तीर्थकरोऽर्थं भाषते एवमाचार्योऽप्यर्थमेव भाषते तथा । यथा तीर्थकर उत्पन्नकेवलज्ञानो भिक्षार्थं न हिण्डते एवमाचार्योऽपि भिक्षार्थं न हिण्डते इत्याद्यनेकप्रकारैस्तीर्थकरानुकारित्वस्य सर्वातिशयित्वस्य परमोपकारित्वादेश्च स्थापनार्थं तस्या व्याख्यनरत्वात् । किंच श्रीमहानिशीथे पंचमाध्ययनेऽपि भावाचार्यस्य तीर्थकरसाम्यमुक्तं । यथा "सेभयवं किं तित्थयरसंतिअं आणं नाइक्कमिज्जा ? उदाहु आयरिय संतिअं गोयमा ! चउव्विहा आयरिया भवन्ति । तं० नामायरिया, ठवणायरिया, दव्वायरिया, भावायरिया, तत्थ णं जे ते भावायरिया ते तित्थयरसमा चेव दट्ठव्वा तेसिं संतिअं आणं नाइक्कमेज्जत्ति,, स कः यः सम्यग् यथास्थितं जिनमतं जगत्प्रभुदर्शनं नैगमसंग्रहव्यवहारर्जुसूत्रशब्दसमभिरूढैवंभूतरूपनयसप्तकात्मकं प्रकाशयति भव्यानां दर्शयतीत्यर्थः । तथा आज्ञां तीर्थकरोपदेशवचनरूपां अतिक्रमन् वितथप्ररूपणादिनोल्लंघयन् स कुत्सितपुरुषः पुरुषाधमः सत्पुरुषो न प्रधानपुरुष इति । इहचाज्ञोल्लंघिनः कापुरुषत्वमात्रमैहलौकिकं फलं पारलौकिकं तु तदनेकदुःसहदुःखसन्ततिसम्वलितमनन्तसंसारित्वं श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययनोक्तमाय ध्याचार्यस्येव ज्ञेयं ॥

तस्मादुत्सूत्राधिपतिना सर्वदा सर्वार्थेषु अप्रमत्तेन भाव्यमिति पूर्वाचार्यसंस्मृतः मायधाचार्यसम्बन्ध इत्येवं विशेष्याऽऽचार्योपाध्यायप्रवर्त्तकादिना मोक्षार्थिना भगवदाज्ञया आगमार्थो निरूपणीयः न स्वमत्या तथात्वेऽनन्तसंसारकत्वे इतिगाथाछन्द ॥ २७ ॥ ग. अधि. १ ॥

(ए) भ्रष्टाचारत्वं दुर्गुणसूरेः ॥

अथ के सूरयः आज्ञामतिक्रामन्तीत्याह ॥

भट्ठायारो सूरी भट्ठायाराणुविक्खओ सूरी ॥
उम्मग्गट्ठिओ सूरी तिन्निवि मग्गं पणासंति ॥ २८ ॥

व्याख्या । भ्रष्टः सर्वथा विनष्ट आचारो ज्ञानाचारादिर्यस्य स भ्रष्टाचारः सूरिरधर्माचार्यः १ भ्रष्टाचाराणां विनष्टाचाराणां साधूनामुपेक्षकः प्रमादप्रवृत्तसाधूनामनिवारयितेत्यर्थः । सूरिरिदधर्माचार्यः । २ । उन्मार्गस्थित उत्सूत्रादिप्ररूपणपरः सूरिरधमाधमाचार्यः । ३ । त्रयोऽप्येते मार्गं ज्ञानादिरूपं मोक्षपथं प्रणाशयन्ति जिनाज्ञामतिक्रामन्तीत्यर्थः । गाथाछन्दः ॥ २८ ॥

अथ तेषां त्रयाणां सेवकस्याशुभफलमाह ।

उम्मग्गठिए जोउ, सेवए सूरी नियमेणं ।
सो गोयम ! अप्पाणं, अप्पं पाडेइ संसारे ॥ २९ ॥

व्याख्या । उन्मार्गस्थितान् सन्मार्गनाशकान् १ (उ) शब्दात् भ्रष्टाचारान् २ भ्रष्टाचारोपेक्षकांश्च ३ सूरीन् यः सेवते पर्युपास्ते नियमेन निश्चयेन स नरो हे गौतम ! आत्मानं अत्मना पातयति संसारे चतुर्गत्यात्मके इति गाथा छन्द ॥ २९ ॥

अथ प्रकारान्तरेण एतमेवार्थं दृष्टान्तेन समर्थयन्नाह ।

उम्मग्गट्ठिओ एक्को, विनासए भव्वसत्तसंघाए ॥
तं मग्गमणुसरंतं, जह कुत्तारो नरो होइ ॥ ३० ॥

व्या० उन्मार्गस्थितः उत्सूत्रप्ररूपणानिरतः एकोऽपि अधिकारात् सूरिर्नाशयति संसारसमुद्रे अनंतानंतमरणप्रदानेन विनाशयतीत्यर्थः । कान् भव्यसत्त्वसंघातान् किं कुर्वतस्तान् तन्मार्गस्थितप्रदर्शितपथं अनुसरतः आश्रयतः प्राकृतत्वात् वचनव्यत्ययः । अत्र दृष्टांतमाह । यथा कुतारः कुत्सितस्तारकोनरो भवति स बहून् भ्रष्टज्ञान् जंतुसमूहान् नद्यादौ विनाशयति गाथाछन्दः ॥ ३० ॥

अथोन्मार्गगामिनामेवाशुभफलं दर्शयति ।

उम्मग्गमग्गसंपट्ठि, याण साहूणगोअमा ! नूणं ।
संसारो अ अणंतो, होई सम्मग्गनासीणं ॥ ३१ ॥

व्याख्या । उन्मार्गगाः गोशालकबोटिकनिह्नवादयः तेषां मार्गः परम्परा तस्मिन् अथवा उन्मार्गरूपो यो मार्गः तस्मिन् सम्यक्प्रस्थितानां प्रकर्षेण स्थितानां साधूनां साधुलिंगधारकाणां हे गौतम ! नूनं निश्चितं संसारश्चतुर्गत्यात्मकः अनंतो ऽपर्यंतो भवति चशब्दस्तत्रानेकदुःखप्रदः । किंभूतानां तेषां सन्मार्गनाशिनां शुद्धपथोच्छेदकानां महानिशीथोक्तमुनिचन्द्रसाधुवत् इति गाथाछन्दः ३१ ग. अधि. १ ॥

(प्रव्रज्यार्हाः पञ्चदशगुरवश्च प्रव्रज्याशब्दे)

सद्गुरुस्वरूपं दर्शयति ॥

देसं खित्तं तु जाणित्ता, वत्थं पत्तं उवस्सयं ।
संगहे साहुवग्गं च सुत्तत्थं च निहालए ॥ १४ ॥

व्याख्या । आचार्यो देशं मालवकादिकं क्षेत्रं रूक्षारूक्षभावितादिरूपं (तु) शब्दात् कालादियोग्यं च एव दुर्भिक्षादिकालं दातृदरिद्रादिकं ज्ञात्वा च ज्ञात्वा वस्त्रं चीवरं पात्रं एतद्ग्रहादि उपाश्रयं मुनिवर्गस्य सगृ

कालन्नू देसन्नू, जावन्नू अतुरियं असंभंतं ।
अणुवत्तयं अमायं, तं आय० ॥ ३ ॥
लोइयसामाइएसु, सव्वेसु जस्स वक्खेवो ।
ससमयपरसमयंमि अ, तं० ॥ ४ ॥
बारसहिवि अंगेहिं, सामाइयमाइपुव्वनिव्वद्धे ।
सव्वट्ठं गहियट्ठं, तं० ॥ ५ ॥
आयरियसहस्साइं, लहइ अ जीवो जवेहिं बहुएहिं ।
कम्मेसु य सिप्पेसु य, धम्मायरिएसु नो कइवि ॥ ६ ॥
जे पुण जिणोवइट्ठे, निग्गंथे पवयणंमि आयरिया ।
संसारमुक्खमग्गस्स, देसगा ते हु आयरिया ॥ ७ ॥
देवा वि देवलोए, निग्गंथं पवयणं अणुसरंता ।
अच्छरगणसहगया, आयरिए वंदयाइंति ॥ ८ ॥
जह दीवो दीवसयं, पइप्पए दिप्पई य ।
सो दीवसमा आयरिया, अप्पं च परं च दीवंति ॥ ९ ॥
देवा वि देवलोए, निच्चं दिव्वोहिणा वियाणंता ।
आयरियमणुसरंता, आसणसयणाणि मुंचंति ॥ १० ॥

इत्यादि चंद्रकवेध्यकप्रकीर्णकोक्तं वाच्यमिति गाथार्थः ॥ ग. १ अधि० ॥

प्रमादगतस्याचार्य्यस्य श्रमणोपासकेन कथं निवारणा कर्त्तव्येति (समणोपासग) शब्दे ॥

अथ चोदनाया अकर्त्तुः फलं दर्शयन्नाह ॥

जो उ पमायदोसेणं, आलस्सेणं तहेव य ।
सीसवग्गं न चोएइ, तेण आणा विराहिया ॥ १९ ॥

व्याख्या । योगणी गच्छाचार्य्युपाध्यायादिश्च प्रमाददोषेण प्रमादरूपो यो दोषस्तेन तथैव च चकारादुक्तदोषैर्मोहादिभिश्च सूत्रं च "आलस्स १ मोह २ वन्ना, ३ थंभा ४ कोहा ५ पमाय ६ किविणत्ता ७ ॥ भय ८ सोगा ९ अन्नाणा, १० वक्खेव ११ कुऊहला १२ रमणा १३ (१)" एतैर्हेतुभिः शिष्यवर्गमेतदासेवितुं न प्रेरयति मोहाकुलत्वे इति शेषः । तेनाचार्येण उपाध्यायादिना वा आज्ञेति जिनाज्ञा विराधिता खण्डितेत्यर्थः ॥ ग. अधि. १ "आचार्यस्यैव तत् जाड्यं, यच्छिष्यो नावबुध्यते । गावो गोपालकेनेव, कुतीर्थेनावतारिताः (१)" आ. म. १, खं. १ अ. ॥

(१३) वैरी शिष्यस्य गुरुः ॥

अथ यस्तु निर्दिष्टशिष्यस्य वैरी स्यात्तं वृत्तद्वयेनाह ।

संगहोवग्गहं विहिणा, न करेइ य जो गणी ।
समणं समणिं तु दिक्खित्ता, सामायारिं न गाहए ॥ १५ ॥
बालाणं जो उ सीसाणं, जीहाए उवलिंपए ।
न सम्ममग्गं गाहेइ, सो सूरि जाण वेरिओ ॥ १६ ॥

(संगहोवग्गहमिति) संग्रहश्च शिष्यादीनां संग्रहणं उपग्रहश्च तेषामेव भक्तश्रुतादिदानेनोपष्टम्भनं तथा तच्च करोति वा न कारयति विधिना आगमोक्तप्रकारेण यो गणी आचार्यस्तथा यः श्रमणं श्रमणीं दीक्षित्वा तु शब्दात्प्रतिच्छकानपि सामाचारीं आगमोक्तां [illegible] न ग्राहयति शिक्षयतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ तथा च पुनर्-

बालानां शिष्याणां शिरः स नृत्यवयवमिति शेषः जिह्वया स्नेहतया उपलिम्पतीव धेनुर्वत्सस्य अत्यन्तवात्सल्यं करोतीत्यर्थः । ननु बालादीनां प्रव्राजने निषेधोऽस्ति तत्कथं बालानां शिष्यत्व मुच्यते । योऽयं प्रव्राजने बालो निषिध्यते स ऊनाष्टवर्षः । अत्र त्वष्टवर्षोपरिवर्त्ती बालो गृह्यते । अपवादपदेन तु ऊनाष्टवर्षोऽपि ॥ तथा सम्यग्मार्गं मोक्षपथं न ग्राहयति दर्शयति न शिक्षयतीत्यर्थः । स आचार्यो वैरीति जानीहि हे गौतम ! त्वमिति विषमाक्षरैर्निगाथाऽनुष्टुब्वृत्तद्वयी ॥ १६ ॥

अथ पूर्वोक्तार्थलेशं विशेषयन्नाह ॥

जीहाए विलिहंतो, न भद्दओ सारणा जहिं नत्थि ।
दंडेणवि ताडंतो, स भद्दओ सारणा जत्थ ॥ १७ ॥

व्याख्या. जिह्वया विलिहन् शिष्यं गुरुराचार्यो न भद्रको न श्रेष्ठो यत्राचार्ये सारणा हितप्रवर्त्तनरूपा [illegible] सारणापलक्षणात् वारणा चोदना प्रतिचोदना [illegible] तोदना संयमयोगेषु स्खलितस्य [illegible] मित्यादिवचनेन प्रेरणा प्रतिनोदना तदेव पुनः २ प्रेरणा नास्ति न विद्यते तथा दण्डेनापि [illegible] किं पुनरेव रक्तादिना ताडयन् शारीरपीडां कुर्वन् स आचार्यो भद्रकः श्रेष्ठः । यत्र सारणेति सारणा उपलक्षणत्वाद्वारणादयश्च सन्तीति गाथार्थः ॥ ग० १ अधि. ।

(१४) विनय आचार्यस्य ॥

आचार्ये सर्वैः सर्वाङ्गीणविनयः । तत्र च लौकिकं दृष्टान्तं प्रदर्शयति ॥

वच्छीयसमूलारियं, कोट्ठागारं [illegible] ।
किं अम्हसुहा इई, बेइ नाइयं न कम्मीणा ॥

यथा कौटुम्बिकः स कर्षकाणां [illegible] दृष्ट्वा [illegible] कृपया धान्यं ददाति । तथा च दृष्ट्वा कौटुम्बिकस्य कोष्ठागारे धान्यस्य [illegible] । अन्यदा च तथैव कोष्ठागारे वृद्धिधान्यपूर्णं [illegible] । न च कैश्चित्कर्षकैः [illegible] । [illegible] कौटुम्बिकोऽन्यत्र [illegible] मार्गेऽनुपगता प्रथमः ॥

एयस्स पसाएणं, जीवा अम्हे [illegible] ।
अम्हे तु समहीणा, [illegible] मो सुद्दो ॥

अन्ये कर्षकाः एतस्य कौटुम्बिकस्य प्रसादेन [illegible] जीवा अनुकम्पया जीविता स्मः [illegible] [illegible] शिक्षापनीय च [illegible] कोष्ठागारे स कौटुम्बिकस्तेषां [illegible] ।

जे ऊ महापगत्तं, [illegible] ॥
दहुंति न [illegible] ॥

ये तु [illegible] दत्त । [illegible] पर दत्त । [illegible] दृष्टान्त ॥

सोऽयमनुलम्बनं [illegible] ।

आयरियपडुंती य, [illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible] सामान्यकर्मकस्यानीया: [illegible] धानादिव्यापाधाऽभितुल्या । सूत्र [illegible] चन्द्रं चन्द्रतुल्यान् ॥

एवं विणीयाणं, करेंति सुत्तत्थसंगहं थेरा ॥
[illegible], किलेसजागी य संसारे ॥

[illegible] ये विनीतास्तेषां स्थविरा [illegible] कुर्वन्ति सूत्रार्थसंग्रहं [illegible]। यस्तूदासीन [illegible] नास्य। सचोदासीनो वर्त्तमानः [illegible] क्लेशभागी च संसारे जायते ॥ [illegible] विनयविधिमिदमाह ॥

[illegible] पुण, जइ सयमेव सहसा गुरू हिंडे ।
[illegible] परिचत्तो तस्सिमं नायं ॥

[illegible] यदि सहसा स्वयमेव गुरुः [illegible]। अत्रोदाहरणमाह [illegible] ॥

[illegible] सहसा [illegible] उ जो राया ॥
[illegible] रज्जतुलं च ॥

[illegible] स आत्मानं [illegible] गुरुरपि सहसा [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥ आचा० ॥

[illegible]

कार्यं विदध्यात्तया (तन्निवेसणे) तस्य गुरोर्निवे-यस्यासौ तन्निवेशनः । सदा गुरुकुलवासी [illegible] स च गुरुकुले निवसन् किंभूतः स्यादित्याह ([illegible] मानो यतनया विहरणशीलो विहारी [illegible] यमईनमकुर्वन् प्रत्युपेक्षणादिकाः क्रियाः कुर्वीत (चित्तनिवाती) चित्तमाचार्याभिप्रायं [illegible] क्रियायां प्रवर्त्तितुं शीलमस्येति चित्तनिपाती [illegible] तया (पंथणिज्झाती) गुरोः क्वचिद्गतस्य पन्थानं प्रलोकितुं शीलमस्येति पथनिध्यायी । [illegible] पिनो: संस्तारकमलोकी [illegible] राधकः सदा स्यात्किञ्च (पलिबाहिरे) [illegible] महान् पुरतः पृष्ठतो वा वस्थानात्सदा [illegible] स्माच्च सूत्रात् प्रय ईर्योद्देशका निर्गता इति । [illegible] इत्यादि) कचित्कार्य्ये गुर्वादिना प्रेषितः [illegible] युगमात्रदृष्टिस्तदुपघातं परिहरन् गच्छेत्किञ्च ([illegible] स भिक्षुः सदा गुर्वादेशाभिधायी [illegible] तद्यथा । अभिक्रमन् गच्छन् प्रतिक्रमन् [illegible] हस्तपादादिसंकोचनतः प्रसारयन् [illegible] वर्त्तमानः समस्तादुभयपार्श्वात् सम्यक् [illegible] पादादिन्यसंस्थापनानि [illegible] मृजन् परिमृजन् गुरुकुलवासे वसेदिति [illegible] आचा० टी. ॥

[illegible] ([illegible]) शब्दे ॥

[illegible] गुण [illegible]
पुर्व्वति य [illegible], सीसा [illegible]
इह परलोए य गुणा, हुंति तप्पूयणे सद्धा ॥

[illegible] सदा प्रयता [illegible] आचार्यपूजने इह [illegible] भवन्ति इह लोके सूत्रार्थस्पन्दनानि [illegible] मार्गप्रभावना [illegible] "आयरिय [illegible] भवति" इत्येतमाद्यः ॥ आ० चू. अ. १ ॥

गुरुशुश्रूषा (विनय) शब्दे ॥ आचार्येण [illegible] मानी भवतीति विनयार्थं ॥

आचार्यस्याराधने फलं यथा ॥ "गुरोर्वचना [illegible] मार्गं " । १ । [illegible]।

[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] ॥

(१५) गुर्विनये वैवाहरणः ॥

[illegible] यथा ॥

[illegible]

अत्तमाणवेअणे सउपन्नजारोगं पवड्डमाणतज्जावे तह्रा जनिव्वुइसुहे तप्पडिबंधाओ सिरावाराइजोगे वि वाहिसमारगाविमाहेणं इट्ठनिप्फत्तिओ अणाउलजावयाए किरिउवओगेण अपीडिए अव्वाहिए सुहलेसाए वड्ढइ विज्जं च बहुमन्नइ एवं कम्मवाहिगहिए अणुहूअजम्माइवेअणे विभाया दुक्खरूवेणं निविधे तचओ तओ सुगुरुवयणेणं मणुट्ठाणाइणा तमवगच्छीअ पुव्वुत्तविहाणओ पव्वणे सुकिरिअं पव्वज्जं विरुद्धपमायायारे असारसुद्धजोई मुधमाणे कम्मवाहिणा निअत्तमाणिट्ठविओगाइवेअणे समुवलब्भ चरणारोग्गं पवड्डमाणसुहजावे तह्राजनिव्वुईए णाओ कुसलासयवुड्ढीओ थिरासयत्तेण धम्मोवओगाओ सया थिमिए । तेउल्लेसाए वड्ढई गुरुं च बहुमन्नइ जहोचिअं असंगपडिवत्तिए निसग्गपवित्तिजावेण । एसा गुरुई विआहिआ जावसारा विमेसओ जगवंतबहुमाणेण जोमं पडिमन्नइ सो गुरुचितदाणा अन्नहा किरिआ अकिरिआ कुलडा नारी किरिआसमा गराहिआ । तत्त वेईणं अफलजोगओ विमए त्तिीफलनित्यनायं आवट्टे खु तप्फलं असुहाणुबंधे आयओ गुरुबहुमाणो अवंऽवार-णेण अओपरमगुरुसंजोगो तओ सिद्धीरसंसयं एसो इह सुहोदए पगिट्ठतयणुबंधे जववाहितेगिच्छ नइओ सुंदरं परं उवमा इत्थ न विज्जई ॥ पं. सू. ४ सू. ॥

से जहेत्यादि । तद्यथा । कश्चित्सत्त्वः महाव्याधिगृहीत [illegible] इत्यर्थः । अनुभूततद्वेदनोऽनुभूतव्याधिवेदनः । विज्ञाता स्वरूपेण वेदनायाः न कण्डूगृहीतकण्डूयनकारिपक्षिपर्यन्त निर्वेदणस्तत्त्यतस्तद्वेदनयेति प्रक्रमः । तत किमित्याह । सुवैद्य [illegible] नेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरीत्येन तं व्याधिमवगम्य यथाविधा-नतो यथा विधानेन देवतापूजादिलक्षणेन प्रपन्नः क्रियां परि-[illegible]चनादिरूपां [illegible]यदृच्छाचारः सन् प्रत्यपायभयात्[illegible]तुच्छ [illegible]त्यभोजी व्याध्यनुगुण्यतः अनेनप्रकारेण मुच्यमानो व्याधि[illegible] [illegible]पगमेन निवर्त्तमानवेदनः कण्डूयाद्यभावात् समुप-[illegible]न्यारोग्यं सदुपलम्भेन प्रवर्द्धमानतदायः प्रवर्द्धमानारोग्यमाय। [illegible]नानिवृत्त्या आरोग्यज्ञाननिवृत्त्या तत्प्रतिबन्धात् आरो[illegible]प्रतिबन्धहेतोः शिराक्षारादियोगेऽपि शिराबन्धक्षारपान [illegible]अपीत्यर्थः । व्याधिसमारोग्याविहननेन व्याधिसमाप्त्या [illegible] तदुपयोगेनेत्यर्थः । किमित्याह । इष्टनिष्पत्तेरारोग्य [illegible]हेतोरनाकुलनायतया निबन्धनाभावात् । तथा क्रियो[illegible] इति कर्त्तव्यताया बोधेन हेतुना अपीडितो अव्यथितो [illegible]स्यानामनीषधपानादिना । किमित्याह । वृद्धलेश्यया [illegible]नावरूपया वर्द्धते धृतिमाप्नोति । तथा वैद्यं च बहु [illegible] महापापनिवृत्तिहेतुरयं ममेति सम्यग् इत्थं च प्र[illegible]मर्थोपनयः (एवमित्यादि) एवं कर्मव्याधिगृहीत [illegible]विशिष्ट इत्याह । अनुभूतजन्मादिवेदनः कादिरूपा [illegible]दिमहः । विज्ञाता दुःखरूपेण जन्मादिवेदनायाः

ननु तत्रैवासावस्था विपर्यस्त इति । ततः किमित्याह । निर्वि[illegible] त्यतः । ततो जन्मादिवेदनायाः किमित्याह । सुगुरुवचनेन हे[illegible] अनुष्ठानादिना तमवगम्य सुगुरुकर्मव्याधिं च पूर्वोक्तविधा[illegible] स्तनीयसूत्रोक्ते तद्विधानेन प्रपन्नस्सन् सुक्रियां प्रव्रज्यां विरु[illegible] प्रमादाचारो यदृच्छया असारशुद्धभोजी संयमानुगुणेन [illegible] न विधिना मुच्यमानः कर्मव्याधिना निवर्त्तमानेष्टवियोगा[illegible] वेदनस्तया मोहनिवृत्त्या किमित्याह । समुपलभ्य चरणारोग्य सदुपलम्भेन प्रवर्द्धमानशुभभावः । प्रवर्धमानचरणारोग्यभावः बहुतरकर्मव्याधिविकारनिवृत्त्या तज्ज्ञानिवृत्त्या तत्प्रतिबन्धवि[illegible] शेषात् चरणारोग्यप्रतिबन्धविशेषात् स्वाभाविकात् कारणात् [illegible]रीषहोपसर्गभावेऽपि क्षुदादिव्यसनभावेऽपि तत्संवेदनात् सम्यग्ज्ञानादेहेतोः । तथा कुशलाशयवृद्धचा क्षायोपशमिक भाववृद्धचा स्थिराशयत्वेन चित्तस्थैर्येण हेतुना तथा धर्मोपयो-गात् इति कर्त्तव्यताबोधात्कारणात् सदास्तिमितः मायर्द्धविर[illegible] हेण प्रशान्तः । किमित्याह तेजोलेश्यया शुभभावरूपया वर्द्धते धृतिमनुभवति । गुरुं च बहु मन्यते । [illegible] मित्याह । यथोचितमौचित्येन असङ्गप्रतिपत्त्या स्नेहरहितम्[illegible] मायप्रतिपत्त्या । किमस्या उपन्यास इत्याह । निसर्गप्रवृत्ति[illegible] भावेन सांसिद्धिकप्रवृत्तित्वेन हेतुना [illegible] व्याख्याता भगवद्भिः । किमित्याह । [illegible] विरहेण विशरणोऽसङ्गप्रतिपत्तेः । [illegible] यद्बहुमानेन अचिन्त्यचिन्तामणिकल्पतीर्थकरप्रतिबन्धेन [illegible] मित्याह । यो मां प्रति मन्यते [illegible] तदाह भगवद्वाक्यं । इत्थं । [illegible] अन्यथा गुरुबहुमानव्यतिरेकेण क्रियाऽप्यक्रिया [illegible] रूपा अक्रिया सत्क्रिया [illegible] री क्रियासमा [illegible] इत्याह । [illegible] स्याह । गर्हिता तत्त्ववेदिनां [illegible] तः इष्टफलारम्भकत्वं [illegible] गात् एतदेव स्पष्टयन्नाह । [illegible] विपाकदारुणं विराधनासेवनात् [illegible] आवर्त्तते प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्त्तः संसारः । [illegible] स्तम्बकं विराधनाविरमणं । [illegible] अनुभावानुबन्धः । तथा विराधनात्यन्तेण [illegible] गुरुबहुमान मभिधाय तद्बहुमानमाह (आयत इत्यादिना) आयत गुरु बहुमान [illegible] गुरु बहुमान गुरुभाव[illegible] इत्यर्थं । [illegible] इत्याह । [illegible] परमगुरुसंयोग । [illegible] संयोग । तत संयोगादुदितत्त संबन्धात् सिद्धि [illegible] रेकान्तेन । [illegible] गुरुबहुमान । [illegible] एतदनुबन्धः प्रधानशुभोदयानुबन्धस्वाप [illegible] भवव्याधिचिकित्सकगुरुबहुमान [illegible] हेतुत्वभावान् । [illegible] इतः सुन्दरं परं गुरुबहुमानात् । उपमात्र न विद्यते- गुरुबहुमाने सुंदरत्वेन भगवद्बहुमानादिदर्शनात् । पं. सू. ४ ॥

(१६) नमस्कार आचार्यस्य ॥

(णमो आयरियाणं) नमस्कार [illegible]

[illegible] ॥ न० श० १ उ० १॥

॥ आचार्यनमस्कारे फलं यथा ॥

आयरियनमोक्कारो, जीवं मोएइ भवसहस्साओ ॥
भावेण कीरमाणो, होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १ ॥
आयरियनमोक्कारो, धन्नाण भवक्खयं करंताणं ।
हिययं अणुम्मुयंतो, विसोत्तियावारओ होइ ॥ २ ॥
आयरियनमोक्कारो, एवं खलु वन्नियो महत्थो त्ति ।
जो मरणम्मि उवग्गे, अभिक्खणं कीरए बहुसो ॥ ३ ॥
आयरियनमोक्कारो, सव्वपावप्पणासणो ।
मंगलाणं च सव्वेसिं, तइयं हवइ मंगलं ॥ ४ ॥

आ० म० द्वि० १ अ० ॥

([illegible])

(१७) [illegible] गुणेः ॥

[illegible] ([illegible]) शब्दे च ॥

[illegible] यथा ॥

[illegible] ॥
[illegible] ॥ ७७ ॥

[illegible]

वल्लणसमणधम्मस्स विन्ने सम्मत्तं [illegible] अकित्तीकलंककलिकलहवेराणवनिवासन्निज एं दुष्कारिसअकज्जकमलवकमननि [illegible] वइणा इत्थीजारे णिच्चिणिएचि गोयमा! [illegible] वइ तेहिएणं अणुमवि माया कया मेणं [illegible] जाविया एयरज्जंगजीजए णिच्चि [illegible] परिविच्चायं तं तारिसं [illegible] इस्से वरकुवइयं थत्तीससाहस्सीओ [illegible] [illegible] जाव ण [illegible] देविंदोवमे महारायलच्छीयं बहुपुण्णए [illegible] एव थोवकालेणं सयलगुणोहधारी महायसे [illegible] जाए जोगेणाऊणं गुरूहिं गच्छाहिव [illegible] गोयमा! तेणं सुदिट्ठसुग्गइपहेणं [illegible] उग्गाभिग्गहविहारयाए [illegible] रागदोसकसायविवज्जणेणं आगमाणुसारेणं [illegible] गणं परिचालणेणं आजम्मसमणा [illegible] णीणं अकायसमारंभविवज्जणेणं [illegible] मेहुणपरिणामविप्पमुक्केणं [illegible] [illegible] सव्वपावाभिसंकणेणं [illegible] [illegible] गोयमा! [illegible] तेणं महाणुभागेणं मायाकया [illegible] गोयमा! तेणं महाणुभागेणं [illegible]

[illegible]

जइणं भीसट्ठो नियट्टी विप्पमुक्के न पुणो संभगाउ परिजंभेज्जा । अट्ठाणं परिजरस्स तओ णाराहइ ॥

आलोचनया अप्रदाने आचार्यस्य प्रायश्चित्त (आलोयणा) शब्दे ॥ आचार्यस्यायश्यकप्रमादे प्रायश्चित्त (आवस्सग) शब्दे।

(१९) अतिशया आचार्यस्य ॥

आचार्यस्य पञ्चातिशया (अइसेस) शब्दे ॥

आचार्यस्य बहिर्गमने दोषः (अइसेस) शब्दे, (निग्गमन) शब्दे च ॥

आचार्यस्य संज्ञाभूमिगमन(अइसेस)शब्दे(पडिमस)शब्दे च। गोचरचर्यां कारणेऽप्यन्याचार्येण न गन्तव्येति (अइसेस) शब्दे (गोयरचरिया) शब्दे च ॥

आचार्यस्य शुश्रूषाशीलत्वाम (इसेस) शब्दे ॥

उपाश्रयस्यान्तर्बहिर्वा तिष्ठन्नाचार्यो न दुष्यतीत्य(इसेस) शब्दे पगतिशब्दे च ॥

आचार्यस्याचारप्रकल्पे मृष्टे कर्त्तव्यता (आयारपकप्प)शब्दे। आचार्यः स्मरन्नस्मरन् वा कल्पाक उपस्थापयेन्नोपस्थापयेद्वा तत्र कर्त्तव्यता (उवट्ठाण) शब्दे ॥

आचार्योपसम्पत्(उवसंपया) शब्दे ॥

आचार्ये प्रमादिनि शिष्याणां गणान्तरोपसंपत्तिः (उवसंपया) शब्दे ॥

आचार्यादौ मृते ऽन्यस्योपसंपत् (उवसंपया) शब्दे। संयमसंरक्षणार्थमन्यत्रोपसम्पद्येत तत्र दृष्टान्तादिः (उवसंपया) शब्दे ॥

वर्तमानाचार्ये कालगतेऽन्यत्रोपसम्पत्तिः (उवसंपया) शब्दे। आचार्यस्य कृतिः (कम्म) शब्दे ॥

आचार्यस्य तीर्थकरसमानत्वं (वेयावच्च) शब्दे ॥

निर्गुणा कृतः शिष्य आचार्यस्येति (सीस) शब्दे ॥

आचार्यस्तुतिः (थुई) शब्दे ॥

(२०) निर्ग्रन्थीनामाचार्यः ॥

श्रमणीनामाचार्यादयस्त्रयो यथा ॥

आयरियउवज्झाओ, तइया य पवित्तिणी समणीणं ॥
आणमि अट्ठाणत्ती, होइ एएसि निएहंपि ॥

श्रमणीनामाचार्य उपाध्यायस्तृतीया प्रवर्त्तिनी च भवति । श्रमणीनां त्वाचार्योपाध्यायाभ्यां तेऽन्ये सामर्थ्ययति । यदुक्तं सूत्रेऽपि व्याख्यातम् । व्य० ३ उ. ३ उ० ॥

तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

तिवासपरियाए समणे निग्गंथे तीसवासपरियाए समणीए निग्गंथीए कप्पइ उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए धारित्तए । वा पंचवासपरियाए समणे निग्गंथे सट्ठिवासपरियाए समणीए निग्गंथीए कप्पइ आयरियत्ताए उद्दिसित्तए ॥ १६ ॥

व्याख्या । त्रिवर्षपर्यायश्रमणो निर्ग्रन्थस्त्रिंशद्वर्षपर्यायायाः श्रमण्याः कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुं। पंचवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः षष्टिवर्षपर्यायायाः श्रमण्या निर्ग्रन्थ्याः कल्पते आचार्यतया उपाध्यायतया उद्देष्टुमिति सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ सम्प्रति भाष्यविस्तरः ॥

तइयंमि उ उद्देसे, दिसासु जा गणहरा समक्खाओ ॥
सो चेव य होइ इहं, परियाओ वन्निओ नवरं ॥

तृतीये उद्देशे दिक्षु आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिस्थविरगणावच्छेदिरूपासु यो गणधर आचार्य उपाध्यायो वा समाख्यातः स एव इहापि भवति ज्ञातव्यः । नवरमिह पर्यायोऽधिको वर्णितः तत् स एव प्रपंच्यते ॥

तेवरिसो तीसिया, जहएणचत्ताए कप्पइ उवज्झे ॥
तितियाए सट्ठि सयरा, य जम्मएणवास आयरितो ॥

त्रिवर्षस्त्रिवर्षपर्याय उपाध्यायः कल्पते त्रिंशत्कायास्त्रिंशद्वर्षपर्यायाया जन्मना जन्मपर्यायेण जघन्यतश्चत्वारिंशत्कायाश्चत्वारिंशद्वर्षपर्यायाया उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिकाया चत्वारिंशत्कथं स्यादिति चेदुच्यते । दशवर्षजातायाः प्रव्रज्यायाः प्रतिपत्तिस्त्रिंशद्वर्षाणि व्रतपर्याय एवं चत्वारिंशत्तथा द्वितीयस्याः श्रमण्या निर्ग्रन्थ्याः षष्टिवर्षव्रतपर्यायाया जन्मतो जघन्यतः सप्ततिः सप्ततिवर्षपर्याय आचार्यः कल्पते उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिकाया जन्मनः सप्ततिवर्षाणि कथं भवतीति चेदुच्यते। दशवर्षपर्यायायाः प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः प्रव्रजितायाः षष्टिवर्षाणीति ।

गीयागीतावुड्ढा व, अवुड्ढा जाव तीसपरियाया।
अरिहंति तिसंगहं सा, दुसगहं सा जयपगेणं ॥

गीता चागीतार्था वा भवतु अगीता वा गीतार्था वा तथा वृद्धा वा भवतु। अवृद्धा वा यावत्त्रिंशद्वर्षपर्यायात्तावदिय मात् त्रिसंग्रहं अर्हति आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिनीनां संग्रहमर्हति द्विसंग्रहं वा भयं परतो त्रिंशद्वर्षपर्यायात्परतोऽभयपदीना वि कल्पना त्रिसंग्रहमुपाध्यायस्य प्रवर्त्तिन्या वा अरोधनः । एतदेव भावयति ॥

वयपरिणया य गीया, बहुपरिवारा य निव्वियारा व।
होज्जइ अणुवज्झाया, अप्पवत्तिणिजाव सट्ठीओ॥

वयसा परिणता गीतार्था बहुपरिवारा निर्विकारा च सा यावत्षष्टिस्तावदनुपाध्याया वा अप्रवर्त्तिनी वाप्येवं भवति द्विसंग्रहिका ।

एमेव अणायरिया, थेरी गणिणी व होज्ज इयरी य ।
कालगतेसमणाए व, दिसाए धारेंति पुव्वदिसं ॥

षष्टिवर्षेभ्यः परतो गणिनी प्रवर्त्तिनी इतरा वा अप्रवर्त्तिनी स्थविरा अनाचार्या भवेत्। कथमित्याह (कालगतेसमणाए इत्यादि) कालगतायामसमनायां वा दिशि आचार्यलक्षणायां षष्टिवर्षेभ्यः परतो वर्तमाना आर्यिका धारयन्ति पूर्वां दिशमेवमनाचार्या भवति । किंकारणं स्थविरानसावश्यं संग्रहीतव्येति तत आह ॥

बहुपच्चवाय अज्जाउ, नियमा पुण संगहे अपरिभूया ।
संगहिया पुण अज्जा, थिरथावरसंजमा होइ ॥

आर्या पुनर्बहुप्रत्यपाया ततः संग्रहे सति नियमादपरिभूता भवति । पश्चात्तदस्थानमुपजायते संगृहीता पुनरार्या स्थिरस्थावरसंयमा भवति। ततः संग्रह इष्यते। अथ के प्रत्यपाया इत्याह ।

पेसी अण्णा दीया, जे पुव्वभुद्दीहत्ता अवायाउ॥
ते सव्वे वत्तव्वा, दुसंगहं वज्जयं तेणं ॥

पूर्वं कल्पाध्ययने द्विसंग्रहं वर्णयता पेसीअज्जिका आदि शब्दात् कुलपुत्रनोजिकादिपरिग्रहः। इत्यादिका उदाहृता अपायास्ते सर्वेऽत्रापि वक्तव्यास्ता यदपायदर्शनतः संग्रहो मन्यते तदेव द्रढयति ॥

अज्जाअविउलखंधा, लता वाएण कंपते जलें वा ॥
नावा अबंधणावा, उवमा एस असंगहे होइ ॥

अजातविपुलस्कंधा यथा वातेन लता कंपते जले वा। यथा अबंधना बंधनरहिता नौरेवा असंग्रहे उपमयाऽप्यसंगृहीता सती बहुमन्यवायवातान्क्षिकानिरितस्ततः संयमात्कम्पते इत्यर्थः ॥

दिट्ठंतो गुव्विणीए, उ कप्पट्ठगवोधिएहिं कायव्वो ॥
गब्भत्थे रक्खंती, सामत्थंरक्खुए अगरे ॥

अत्र लोके दृष्टान्तो गुर्विण्या कर्तव्यो लोकोत्तरे कल्पस्थकबोधिकैः क्षुल्लकाचौरैः तत्र गच्छे पुत्रे स्वगोत्रराजादयस्तां रक्षंति स एव पुत्रनायः। अथेदं गते चौरे क्षुल्लकस्य तन्मारणाय साम [illegible] सोऽर्थेन पुत्रस्य प्रजायस्तत्र प्रथमतो गुर्विणी दृष्टान्तं विनायविपुलापदिदमाह ॥

सगोत्तरायमादिसु, गब्भत्थोवि धणं सुतो ॥
रक्खए मायरं चेव, किमुना जायवड्ढितो ॥

गर्भस्थोऽपि यतः स्वगोत्रराजादिषु धनं जिघृक्षुषु धनं रक्षति मातरं च किं पुनर्जातः प्रवर्द्धितश्च ससुतरां रक्षति। सूत्रं यथा गर्भस्थोऽपि रक्षति तथा प्रतिपादयति ॥

वणिएगपाणिहं, गब्भिणिभणपच्छ धूपसूयाए ॥
गब्भं सुयस्स दाहं, धूया पवत्तवेवाहे ॥

[illegible] वणिक् तस्य भार्या आपन्नसत्त्वा स वणिक् कालगतस्ततः केनापि राज्ञः शिष्टं देव! गुर्विण्या धनमस्ति राज्ञोक्तं तिष्ठतु तावत्। यदि प्रसूतायाः सुतो भविष्यति। ततः सर्वं पुत्रस्य दास्यामो दुहिता च जातायां यावता भक्तं यावता च विवाहस्तावन्मात्रं दास्यामः। एवं गच्छोऽपि। गर्भस्थोऽपि पुत्रो [illegible] धनं रक्षति मातरं च। अन्यथा स्वगोत्र [illegible] तत्र पार्श्वे धनमस्तीति बहुधा विलुप्यते ॥ [illegible] लोकोत्तरं नाययति ॥

[illegible] अज्जा, [illegible] बोहिट्ठगाणं पगरणीवं ॥
[illegible] मेट्ठ ॥

[illegible]

पर्यायाणामपि गीतार्थानामपि दीयते। व्य. २ उ. ३३।

(२१) आचार्ये कालगते आचार्यान्तर[illegible]

(१) आयरियउवज्झाए गिलायमाणे अन्नयरं [illegible] अज्जो माएणं कालगतंसि समणंसि अयं समुक्कसियव्वे [illegible] समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वे णो समुक्कसणारिहे [illegible] समुक्कसियव्वे अत्थि या अत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे [illegible] समुक्कसियव्वे णत्थि या अत्थ केइ अन्ने समुक्कसणारिहे सो चेव समुक्कसियव्वे। तंसि चणं समुक्कट्ठंसि [illegible] दुसमुक्कट्ठंति अज्जो णिक्खिवाहि तस्स णं णिक्खिव[illegible] वा णत्थि केइ अत्थे एवापरिहारे वा जे तं [illegible] अहाकप्पाएं णो अब्भुट्ठेइ तेसिं च सव्वेसिं तप्पत्तियं छेए परिहारे वा ॥ व्य० सू० उ. ४ ॥

(आयरिय उवज्झाय गिलायमाण) मित्यादि [illegible] कः संबंध इत्यत आह ॥

आयरियत्ते पगते, अणुयत्तं तेयकालकारणंमि।
गच्छे सावेक्खोवा, वुत्तोइ पतो वि सावेक्खो ॥

आचार्यत्वं पूर्वसूत्रेषु प्रकृतमनुवर्त्तमानं च कालकरण [illegible] आचार्यत्वे प्रकृते अनुवर्तमानमेवाकालकरणे [illegible] मापतितमत्राऽप्याचार्यत्वस्य कालकरणस्य [illegible] त्वात् यदि वा पूर्वमर्थतः सापेक्ष उक्तोऽयमपि [illegible] णानिधीयमानः सापेक्ष इति सापेक्षत्वप्रकरण[illegible] सूत्रस्योपनिपातः। अनेन संबंधेनायातस्य व्याख्या। [illegible] उपाध्यायो वा धातुक्षोभादिना ग्लायन् [illegible] वर्त्तिगणावच्छेदकगीतार्थभिक्षूणामन्यतमं [illegible] वदेत्। आर्य! मयि कालगते सति अयं समुत्कर्षयितव्य [illegible] चार्यपदे स्थापयितव्यः। सचेत्परीक्षया समुत्कर्षणार्हो [illegible] ति। ततः समुत्कर्षयितव्यो नोचेत्समुत्कर्षणार्हस्तर्हि [illegible] त्कर्षयितव्यः। अथ यो ऽसौ पूर्वमाचार्येण समीरितः [illegible] न्युद्यतविहारमभ्युद्यतमरणं वा व्यवसितगमनः [illegible] चात्र गच्छेऽन्यः कश्चित्समुत्कर्षणार्हः स समुत्कर्षयितव्यः [illegible] नास्ति कश्चिदन्यः समुत्कर्षणार्हस्तर्हि स एवात्मार्थे समुत्कर्षयितव्यः। [illegible] समुत्कर्षिते परो गच्छे [illegible] एते तव हे आर्य! तस्मान्निक्षिप [illegible] कश्चिच्छेदः परिहारो वा। [illegible] आदिकं ये पुनः साधर्मिका [illegible] इयकादिषु यथोक्तविनयकरणक्रमेण [illegible] तेषां सर्वेषां प्रत्येकं [illegible] यच्छेदः परिहारः [illegible] प्रायश्चित्तमिति [illegible] पार्थः। [illegible] इत्यर्थः नाययति ॥

आगमसेयोट्ठाणो वा, धातुक्खोभेण वा [illegible] ।
नाते मारंतगतो, [illegible] ॥

[illegible]

अन्नयर उवज्झाया, दिगाउ गीयत्थपंचमा पुरिसा ।
उक्करिसणमणणालिय, एगट्ठं ठावणा चेव ॥

उपाध्यायादिका उपाध्याय प्रवर्त्ती गणावच्छेदको गणी गीतार्थश्च भिक्षुरित्येवं रूपा गीतार्थपंचमाः पुरुषाः तेषामन्यतमोऽन्यतरः समुत्कर्षणं मननं स्थापना आचार्यत्वस्थापनमित्यर्थः ॥

पुव्वं ठावेति गणे, जीवंतो गणहरं जहा राया ।
कुमरेउ परिच्छित्ता, रज्जरिहं ठावए रज्जे ॥

पूर्वमेव जीवन्नाचार्यो यः शक्तिमान् तं गणधरं गणे स्थापयति। यथा राजा कुमारान्परीक्ष्य यः शक्तिमत्तया राज्यार्हस्तं राज्ये स्थापयति । कथं परीक्षेत्यतः परीक्षाविधिमाह ॥

दहि कुरू अमच्च आणत्ती, कुमारा अतिणपतहिंपको ।
पासे निरिक्खिऊणं, असिभंति पवेसणे रज्जं ॥ १ ॥
एगो राया बहुपुत्तो, सो चिंतेइ जो सत्तिमंतो ।
तं रज्जे ठावेहामि, तो कुमारे परिच्छिउ माढत्तो ॥ २ ॥
आणत्ता पुरिसा दहि, घडगे एगत्थ ओगासे ।
ठवेह तेहिं ठवेत्ता, रण्णो निवेदियं अमच्चो जाणितो ॥ ३ ॥
विच्छ तुमं दहियमाणं, पासे अत्था हिगतो अमच्चो ।
अच्छावे कुमारा भणाविया, जाणिया वत्थ दहिघडमेक्केक्कं ४
आणेह सेगया अच्छं, वहंतयं न पासंति ।
तनो ते अप्पाणेता सयं चेव दहियकमेक्कं ॥ ५ ॥
घेत्तुंमंपट्ठियाएको कुमारो, पासाणि निरिक्खेत्ता अच्छं च ।
हंतयमपासंतो अमच्चं भणाति दहियकं अप्पेवे ॥ ६ ॥
नेच्छइ कुमारेण असिं, उग्गिरिऊण भणाइ जइ नेच्छसि
सीसं तपाडेमि अमच्चेण गहितो, दहियको कुमारो तं घेत्तुं
गतो रायसमीवं ॥ रण्णा एस सत्तिमंतोत्ति परिक्खि
त्ता रज्जेठवितो ॥ ७ ॥

अक्षरयोजनात्वियं । दधिकुटा एकत्र राज्ञा पुरुषैः स्थापितास्तदनंतरममात्यस्याज्ञप्तिः प्रदत्ता । यथा घटानां पार्श्वे तिष्ठ । तत कुमारा दधिघटानामानयने निरोपितास्तत्रैकः कुमारः पार्श्वान् निरीक्ष्याऽन्यमपश्यन् अमात्यस्योपरि असिमुद्गीर्णवांस्ततो मंत्रिणा दधिघटो गृहीतस्तेन दधिघटस्य प्रवेशने कुमारेण कारिते दृष्टे तस्य कुमारस्य राज्यं दत्तवान् । अत्रोपनयमाह ॥

दमविहवेयावच्चंमि, कुसलज्जयाणमेवं तु ।
ठावेंति सत्तिमंतं, असत्तिमंते बहूदोसा ।

एवमाचार्योऽपि दशविधवैयावृत्ये उद्यतानामुद्यतमतीनां मध्ये (कुसलत्ति) यो यत्र कुशलस्तस्य तत्र नियोगं करोति तं तत्र नियोजयति । यस्तु शक्तिमंतं गणधरं स्थापयति अशक्तिमति तु स्थाप्यमाने बहवो दोषाः के ते इतीहोच्यते । सोऽशक्तिमत्त्वेन शक्नोति साधून् यथायोगमनियोक्तुं । तत आहारोपधिपरिहाणिर्निर्जराभावश्च ते परिहापयति । अथवा शक्तिमतः पूर्वं स्थापितं स्थापनतोऽस्थापिते गणधरे स कालगतो न प्रकाशयितव्य इत्यादि पूर्वोक्तमपि च सामस्त्यम् ॥
तथैव विधिशेषमाह ।

दोमाइ गीयत्थे पुव्वुत्त, गमेण संति गणं विभए ।
मीसेव अणरिहे वा, अगीयत्थे वा न एज्जाहि ॥

आचार्येण शिष्या निर्मापितास्ते द्वौ त्रयश्चत्वारो वा तेषु रूपादिषु गीतार्थेषु सति प्रभवति परिवारे पूर्वोक्तागमेन तृतीयोद्देशकोक्तेन प्रकारेण गणं विभजन् तेषु सर्वेष्वपि विनेय पृथक् २ गणोदानेन इत्यर्थः ॥ तथा मिश्रानाम तेषामाचार्यशिष्याणां मध्ये केचित् गीतार्थाः केचिदगीतार्थास्तानपि विभजेत् । किमुक्तं भवति । यो गीतार्थास्तान् गणधरपदे स्थाप्य तया पृथक् कुर्यादितरांस्तु गीतार्थान्निरर्हतया अथवा येऽर्थो देशतो गृहीतो न देशतो गृहीतस्ते मिश्रास्तान् विभजन् एते मिश्रा अपि योग्या एते त्वयोग्या इति विभागेन स्थापयेत् तथा ये शरीरेण जुंगिकतया* सर्वथा गणधरपदानर्हास्तानपि विभजेत् वाशब्दोऽपि शब्दार्थः ॥ एकांतेनायोग्यतया पृथक् स्थापयेत् अगीतार्थत्वाच्च भजेत् । इयमत्र भावना । योऽगीतार्थानामाचार्यलक्षणोपेतास्ताननर्हतया स्थापयति ये पुनरगीतार्था अपि सेनाप्य श्रुतसंपदा आचार्यलक्षणोपेतास्तान् योग्यतया पृथक् स्थापयति ॥

संप्रति मिश्रपदव्याख्यानार्थमाह ॥

गीयागीया मिस्सा, अहवा अत्थस्स देसो गहितो उ ।
तत्थ अगीया णअरिहा, आयरियत्तस्स होंतीउ ॥

केचित् गीता गीतार्थाः केचिदगीतार्था एते मिश्रा अथवा अर्थस्य देशो यैर्गृहीतस्ते मिश्रास्तत्र ये अगीता आचार्यलक्षणपरिभ्रष्टाश्च ते आचार्यत्वस्यानर्हा भवंति ॥ संप्रति " सेय समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वो नासमुक्कसणारिहे णो समुक्कसियव्वे " इत्यस्य व्याख्यानमभिधित्सुः प्रथमतः पूर्वपक्षमुत्थापयति ॥

कहमरिहो वि अणरिहो, किंतु हु असमिक्खकारिणो
थेरा । ठवेंति जं अणरिहं, चोयग सुण कारणमिणं तु ॥

परो ब्रूते । कथं पूर्वमाचार्यविद्यमाने योग्याऽर्होऽपि सन् पश्चादनर्हो जातो येनोच्यते । स चेत्समुत्कर्षार्हस्तर्हि समुत्कर्षयितव्यः । किंतु चिंतयेऽहं विमर्शयामि । तु निश्चितमसमीक्षितकारिणः स्थविरा आसीरन् । यदनर्हं स्थापयंति । एवमुक्ते समुत्कर्षविमर्श अत्र सूरिः प्राह । चोदक ! शृणु कारणमिदं येन पूर्वमर्होऽपि पश्चादनर्हो जातः ॥

तदेव कारणमभिधित्सुर्द्वारगाथामाह ॥

उप्पियणजीतमंदिसणा, देसिए चेव परलिंगदिए ।
वायगनिप्फायग, अणुगीमइच्छाअहाकप्पो ॥

(उप्पियणं) मुहुः स्वमनं मत्सरं प्रीत्यर्थदानप्रापणेदिशिकद्वारं परलिंगद्वारमेतानि अन्यार्थेऽपि प्रस्तुतार्थविरुद्धानि । संप्रदद्वारं वाचकनिष्पादकद्वारमन्यशिष्यद्वारमिच्छाद्वारं यथाकल्पद्वारमित्येतानि संप्रदानीनि द्वाराणि (उम्पियाई च एवं समुक्कसणारिहे) इत्यादि सूत्रविषयाणीति द्वारगाथा संक्षेपार्थः ॥

संप्रति उप्पियणद्वारं विभावयिषुराह ॥

सचिमिज्झागयं दिस्सा, सिस्सेहिं परिवारियं ।

* हस्तपादादिशरीरविकलतयेत्यर्थः ।

वायंतगनिप्फायग, चउरोभंगाउ पढमो।
गच्छे तइओउ होइ, सुण्णो अलोण वा वाएइ ॥

वाचको निष्पादक इति पदद्वयसंयोगतश्चत्वारो भंगास्तद्यथा । वाचयत्यपि निष्पादयत्यपीति प्रथमः १ वाचयति न निष्पादयति द्वितीयः २ न वाचयति निष्पादयति तृतीयः ३ न वाचयति न निष्पादयति चतुर्थः ४ अत्र सत्यपि पूर्वसमीक्षिते यः प्रथमभंगवर्ती संस्थाप्यते नेतरो द्वितीयादिभंगवर्ती । तथाचाह । प्रथमको ग्राह्यः द्वितीभङ्गको न स्थाप्योऽनिष्पादकत्वात् । तृतीयस्तु शून्यो वाचनाया अभावे निष्पादकत्वायोगात् । यदि वा आत्मना न वाचयति अन्येन वाचयति । तदा सोऽपि योग्यः । चतुर्भंगिकस्तु सर्वथाऽनर्ह एव । सांप्रतमधिकृत एवार्थेऽन्यशिष्यद्वारमाह ॥

असतीव अणुसीमं, ठावेंति गणम्मि जाव निम्मातो ।
एसो चेव अणरिहो, अहवा बिइओ ससिस्सोवि ॥

आचार्याः कालं कर्तुकामा आत्मीयाः शिष्याः सर्वेऽप्यनिर्मिता इति तेषां मध्ये गणधरपदयोग्ये एकस्मिन्नप्यसति अन्यस्य शिष्यं प्रातीच्छिकं गणे स्थापयंति च यावन्मम शिष्यो निर्मितो निष्पन्नो भवति तावत्त्वं गणधरः । निर्मिते सति त्वया गणधरपदं निक्षेप्तव्यं । यदि न निक्षिपति ततश्छेदः परिहारः सप्तरात्रं वा तपः प्रायश्चित्तम् । एष समीक्षितोऽप्यनर्हो जातः । अथवाऽयं स्वशिष्योऽप्यनर्हस्तमेवाह ।

जो आगमतो वहुणं, गणहरअविवितो दुस्समुक्कट्ठो ।
दोसा अणिक्खिवंते, भेसा दोसं च पावेंति ॥

आचार्यः कालं कुर्वन्निर्दिष्टो य एष मम शिष्यः सूत्रतोऽर्थतश्च निर्मात एतस्मादय बहुभिर्नागैः(?)ऽधिकगुणैरत्यधिको भविष्यति । केवलमिदानीमनिर्मितस्ततो योऽसौ निर्मितः स आचार्यैरुच्यते । यावदेनं त्वं निर्मापयसि । तावत्त्वं गणधरः एतस्मिंस्तु निर्मापिते त्वया गणधरपदं निक्षेप्तव्यम् । यत एष तव पार्श्वाद्बहुभिर्गुणैर्गच्छस्य प्रवचनस्य चोपग्रहकारी भविष्यति तेनतथा प्रतिपन्नमाचार्यः कालगतः स च तेन निर्मापितो जातः समस्तस्यापि संघस्य प्रीतिकरः ततो यस्तेन निर्मापितो जातोऽनुमतो बहूनां स गणधरः स्थापनीयो यस्त्वप्रियस्तोऽप्रीतिकरः पूर्वं स्थापितः स दुस्समुक्कट्ठ इति वक्तव्यो निक्षिप गणधरपदमेवमुक्ते यदि न निक्षिपति ततस्तस्मिन्ननिक्षिपति दोषाश्छेदं परिहारं सप्तरात्रं वा तपः प्राप्नोतीति भावः । येऽपि च शेषास्तं भजंते तेऽपि दोषं प्राप्नुवन्ति छेदं परिहारं सप्तरात्रं वा तेऽपि प्राप्नुवंतीत्यर्थः । यदेतद्भिन्नमेतत्प्रमागागनमय पुनः स्फुटस्वरेण निपातः ॥

अब्भुज्जयमेगयरं, वत्तमियकाममि होइ सुत्तं तु ।
तेवेंति कुणमुपकं, गाविं पच्छा जहिच्छा ते ॥

आचार्येण कोऽपि स्वशिष्यः समीक्षितो यथाऽयमाचार्यपदयोग्य इति ततो गीतार्थाः संदिष्टा, एष समुत्कर्षयितव्यः स च कालगते आचार्ये ब्रूते । अहमभ्युद्यतविहारं जिनकल्पादिकमभ्युद्यतमरणं वा प्रतिपत्स्ये तस्मिन्नभ्युद्यतमेकतरं विहारं मरणं । वाभ्युद्यतानुमतमि भवति निपतति सूत्रम् । अयिया इत्य अधे केइ समुक्कसणारिहे मे समुक्कसियव्वे नत्थि याइं च केइ अन्ने समुक्कसणारिहे मेचेव समुक्कसियव्वे । तस्मिन्नभ्युद्यतस्यैकतरं व्यवसातुकामे नास्ति चेदत्र गच्छे ऽन्यः कश्चित्समुत्कर्षणार्हस्तर्हि स समुत्कर्षयितव्यो नास्ति चेदत्र कश्चिदन्यः समुत्कर्षणार्हस्ततः स एव समुत्कर्षयितव्यः कथमिति चेदुच्यते । गीतार्थो अभ्यर्थनपुरस्सरं ब्रुवते । स्वयं गणधरपदं परिपालयत । एकमस्माकं कंचन गीतं गीतार्थं कुरुत निर्मापयत ततः पश्चात्तस्मिन्निर्मापिते हे भवतां यदिष्टं यत्प्रतिभासते तत्कुरुतेतिभावः । अथेच्छाकारावसरः । एवमुक्ते तेन गणधरपदं प्रतिपाद्य कश्चनाप्येको निर्मापितः । पश्चात्तस्य चित्तमजायत । यथा अभ्युद्यतविहारात् गच्छपरिपालने विपुलतरं निर्जराद्वारम् तस्मात्परिपालयाम्यहमेव गच्छमिति । तथाचाह ॥

निम्माऊण णगइमंपि, मे निज्जरायदारं तु ।
निक्खिव निक्खिवामी, इत्थं इतरे उ खुब्भत्ति ॥

स गणधरपदे स्थापित एवं कंचनापि निर्माप्येदं चित्तमकार्षीत् इदमपि गच्छपरिपालनं महत् निर्जराया द्वारं एवं व्यवसिते तस्मिन् गच्छे गीतार्था ब्रुवते निक्षिप गणधरपदं स प्राह । न निक्षिपामि किन्त्विच्छामि गच्छं परिपालयितुमेवमुक्ते इतरे गच्छगीतार्थाः क्षुभ्यंति ते च क्षुभ्यंतो यद्ब्रुवते तदाह ।

दुस्सकुक्कट्ठ निक्खिव, जाणंति गुरुगा अणुट्ठिहं तेप ।
एमेव अभो मीमे, निक्खिवणा गाहिते नवरं ॥

पूर्वं तव नेप्सितं गणधारणं पश्चादिदानीं यद्यपि रुचितस्तथापि तत्वस्तत्त्वं रोचसे दुःसमुत्कृष्टं यतु तव गणधरपदं । तस्मान्निक्षिपति एवं भणति गच्छस्यापूर्वगे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः (अणुट्ठिहंतेयमेव)त्यादि योऽसौ प्रातीच्छिकः स्थापितः स चेत् यावद्यापि न निर्मापयति कमपि शिष्यं तावद्यदि गच्छसाधवो भणंते निक्षिप त्वं गणधरपदमिति तदा तेषां तथा भाषमाणानां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । अथ तस्मिन्नन्यशिष्ये निर्मापयितुमिष्यमाणे अननुतिष्ठति अनिर्मापिते गणधरपदनिक्षेपणं करोति तदा तस्मिन्नन्यशिष्ये अननुतिष्ठति गणधरत्वं निक्षिपतः प्रातीच्छिकस्य प्रायश्चित्तमेव चत्वारो गुरुका इत्यर्थः । यथा गीतार्थत्वेन गच्छसाधवः सेविष्यन्ते तन्निमित्तमपि तस्य प्रायश्चित्त नवरं केवलं तस्मिन्नन्यशिष्ये ग्राहिते निर्मापिते गणधरपदनिक्षेपणा कर्तव्या । स च तत्र तां कुर्वतस्तस्य छेदः परिहारः सप्तरात्रं वा तपः । गतमिदानीमपि ॥

सम्प्रति यथा कल्पद्वारावसरस्तत्र ये गच्छसाधवस्ते यथाच्छन्दसाधु प्रतिच्छिकं च पूर्वस्थापित यथा कल्पेनाऽनुतिष्ठन्ति यथाकल्पानस्तुत्यादिमेवाह ॥

आवस्सगमुत्तत्थे, जत्ते आलोयणाउवहाणे ।
पडिच्छेद्दा कितिकम्मे, पत्तगमंयारगमिणं च ॥

आवश्यके क्रियमाणे यो विनयस्तस्य आचार्यस्य कर्तव्यस्तं च न कुर्वंति सूत्रमर्थं वा तस्य समीपे न गृह्णंति । (भत्तंति) आचार्यपदयोग्यं तस्य भक्तं न प्रयच्छंति । (आलोयणत्ति) तस्य पुरतो नालोचयंति (उवहाणत्ति) आचार्यस्योपकरणपात्रादिप्रत्युपेक्षणाय नोपतिष्ठंते । नापि कृतिकर्म वंदनकमन्यदा कुर्वंति नापि भावकृतिकर्म तस्य दीक्षयाति नियतं तस्मात्तत्समयस्था नापि न प्रयच्छति । तेषामेवं यथा कल्पमननुतिष्ठतां प्रायश्चित्तं छेदः परिहारः सप्तरात्रं वा तप इति । व्य. ४ उ. ४ अ. ॥

आचार्ये मृते तत् कमेवान्यः स्थाप्यो नेतावाच व्यवहारसूत्रं

णिग्गंथस्स णं णवडहरतरुणगस्स आयरिय उवज्झाए विसंभेज्जा णो से कप्पइ । अणायरियउवज्झायस्स होंतए कप्पइ । से पुव्वं आयरियं उद्दिसावेत्ता ततोपच्छा उवज्झायं सेकिमाहु भंते ! दुसंगहिए समणे णिग्गंथे तंजहा आयरियेणं उवज्झायेणय ॥ ११ ॥ व्य. सू. ३ उ. ॥

निर्ग्रन्थस्य णमिति वाक्यालङ्कारे । नवडहरतरुणस्य या आचार्यसहित उपाध्याय आचार्योपाध्यायस्तस्याचार्योपाध्यायस्येत्यर्थः । विष्कंभयात् म्रियेत । ततः सेतस्य नवडहरतरुणस्याचार्योपाध्यायस्य सतो भवितुं न कल्पते वर्तितुं किन्तु पूर्वमाचार्यमुद्देशास्स्थापयित्वा ततः पश्चाडुपाध्यायमुद्देशा अप्येवमाचार्योपाध्यायस्य सतो भवितुं कल्पते । सेकिमाहु (भन्ते ! इति) से शब्दोऽथ शब्दार्थः । अथ भदन्त ! किं कस्मात्कारणात् भगवन्त एवमाहुः । सूरिराह । द्वाभ्यामाचार्योपाध्यायाभ्यां संगृहीतो द्विसंग्रहीतः श्रमणो निर्ग्रन्थस्सदा भवति तद्यथा आचार्योपाध्यायेन च एष सूत्रसंक्षेपार्थः ॥ ११ ॥

(२) आचार्ये मृते निर्ग्रन्थीनामप्यन्य आचार्यः स्थाप्यते ॥ तथा च व्यवहारसूत्रं ॥

निग्गन्थीएणं णवडहरतरुणियाए आयरियउवज्झाए पवित्तिणियं विसंभेज्जा णो से कप्पइ अणायरियअणुवज्झाइयताए अपवत्तिणिएय होंतए कप्पइ से पुव्वं आयरियं उद्दिसाविना तओ पच्छापतिओ उवज्झायं ततोपच्छापवत्तिणियं से किमाहु भंतेति संगाहिया समणी निग्गंथी । तंजहा । आयरिएणं उवज्झाएणं पवित्तिणिएय ॥ १२ ॥ व्य. सू. ३ उ. ॥

निर्ग्रन्थीएणमिति पूर्ववत् नवडहरतरुण्याः आचार्योपाध्यायस्समासोऽप्यपूर्ववत् । आचार्योपाध्यायमेतत्प्रवर्तिनीच विष्कंभयात् म्रियेत । ततस्सेतस्या अनाचार्योपाध्यायाया उपलक्षणमेतत् प्रवर्तिनीरहितायाश्च नोकल्पते भवितुं । किन्तु पूर्वमाचार्यमुद्दिश्यते । ततः पश्चाडुपाध्यायं । ततः पश्चात् प्रवर्तिनीं । कथानयितुं कल्पते (से किमाहु) इत्यादि अथ भदन्त ! किंकस्मात् कारणात् भगवन्त एवमाहुः । सूरिराह । त्रिभिः संगृहिता श्रमणी निर्ग्रन्थी सदा भवति तद्यथा आचार्योपाध्यायेन प्रवर्तिन्या च एष सूत्रसंक्षेपार्थः ।

(१३) आचार्येऽवधाविते आचार्यान्तरस्थापनं ॥

पूर्वाचार्येऽवधावितेऽहि नवः स्थाप्यः ॥ तथा च व्यवहारसूत्रं

आयरिय उवज्झाए उहायमाणे अन्नयरं वएज्जा अज्जो ममणं उहायंमि समाणंसि अयं समुक्कसियव्वे । जाव मव्वेमि तंमि समाणेयं छेए वा परिहारे वा ॥ १३ ॥ व्य. सू. ४ उ. ॥

व्याख्या । आचार्य उपाध्यायो वा मोहेन रागेण वा अवधावन (भन्तर) मुपाध्यायादिकानां गीतार्थवचनमानां पुरुषान्तरं यदेव यावत्करणादिदं परिपूर्णपाठो द्रष्टव्यः ॥

अज्जो ममं सिरं उहायियंमि समाणंसि अयं समुक्कसियव्वो सेय समुक्कसणारिहे समुक्कसियव्वेसिया सेयनो समुक्कसणारिहे नो समुक्कसियव्वे सिया अत्थियाइ इत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से समुक्कसियव्वे नत्थियाइत्थ अन्ने केइ समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे ... तंसि समुक्किंसिसि परोवएज्जा दुस्समुक्किट्टं अज्जो ... तस्स णं निक्खिवमाणस्स नत्थि केइ छेदे ...

अस्य व्याख्या प्राग्वत् व्य. सू. ४ उ. ।

अधुना निर्युक्तिविस्तरः । केन पुनः ... तीति चेदत आह ॥

मोहेण वा रागेण, ववहाणं जेमयं पदेह ॥
धम्मकहाए निमित्तेणं, अगाढमाणं ...

अवधावनं मोहेन वा कामोद्रेकरूपेण रोगेण वा । ... विषया यतना प्राक् तृतीयोद्देशके अभिहिता । ... ततो नाधाविनव्यं । किन्तु प्रयत्नेन भेषजं ... कथानिमित्तेन चोत्पादनीयं । तथाऽप्यज्ञाने ... गवेषणा भेषजस्य कर्तव्येति निर्युक्तिगाथाक्षरार्थः । एतामेव संप्रति भाष्यकृद्विवरीषुरिदमाह ।

मोहेण पुव्वभणियं, रोगेण करेति मारमसरे ।
आयरियकुलगणे वा, संघो व कमेण पुव्वुत्तं ॥

यदि मोहेनावधावनं कर्तुमीहते तदा पूर्व ... मोहचिकित्सा विषयं भणितं तत्कर्तव्यमत्र ... क्रियमाणया प्रथमतः ततः प्रासुकेन तदभावे ... त्येषणया यतनया पूर्वोक्तं भेषज्यं ... दिरूपं कुर्वन्ति केन कुर्वीत । तत आचार्यकुलं ... कथमित्याह । क्रमेण परिपाट्या तामेव परिपाटीं ... पूर्विकामाह ॥

छम्मासे आयरियकुलंतु, संवच्छराणि तिन्नि गणो ।
संवच्छरं गणो खलु, जावज्जीवं भवे संघो ॥

प्रथमत आचार्यः षण्मासान् यावत् चिकित्सां ... तथाप्यप्रगुणीभूतं तं कुलस्य समर्पयति ततः कुलं ... वत्सरान् यावत् चिकित्सकं भवति । तथाप्यप्रगुणं ... गणस्य तं समर्पयति । तदनंतरं संवत्सरं ... खलु चिकित्सको भवति । एतच्चोक्तं भक्तविवेकं ... शक्नुवतो यः पुनर्भक्तविवेकं कर्तुं शक्नोति । तेन ... ऽष्टादशमासान् चिकित्सा कारयितव्या । विधिना ... पुनः संसारे दुष्प्रापकत्वात् तदनंतरं चेत्प्रगुणीभवति ... स्सुन्दरमेव न भवति । तर्हि भक्तविवेकः कर्तव्यः । ... देशान्तरमाह ॥

अहवा बिइयादेसो, गुरुवसभे भिक्खुमादिणो ।
जतिय बारसवासा, तिउक्कमा रो अगुरूणं ॥

अथवा द्वितीय आदेशो गुरौ च वृषभे भिक्षौ यथाक्रमं ... त्सां कारयंति यावज्जीवं द्वादशवर्षाणि ... मासान् कथमित्याह अगुरुकेनापि शब्दोऽत्र तुल्यार्थः ... गुरुकेन तदभावे चागुरुकेनापि । तदनन्तरं ... विवेकः कर्तव्यः । गुरुस्तु गच्छप्रवर्तकस्तत् तस्य ... चिकित्सा तत्र प्रथमोद्देशेन च विवेकं कर्तुं शक्नुवं ... दशमासान् ॥ कश्चिचिकित्साविधिस्तमभिधित्सुराह ॥

एएसि ओमहं से, करेति सुद्धेण उग्गमादीहिं ।
पंचापरिहाणीए असुद्धेणं, धम्मकहाहिं निमित्तेहिं ॥

प्रथमतः प्रयत्नेनोद्गमादिभिः शुद्धेन यथासंभवं ... औषधं कुर्वीत । तदलाभे पंचपरिहान्या यावच्चतुर्गुरुकेण ...

ऽयोग्यता यथा ॥

एगपक्खियस्स भिक्खुस्स कप्पइ इत्तिरियं दिसं वा अणुदिसं वा धारित्तए वा जहा वा तस्स गणस्स पत्तियं सिया ॥ ३४ ॥ व्य. सू. ३ उ.॥

एकपाक्षिकानेकपाक्षिकयोर्योग्यायोग्यता (चाउपाक्षिकाण्य) शब्दे ॥

(३५) लक्षणं मेढीभूतः ॥

तत्र गणस्य बहुव्यक्तिसमुदायात्मकस्य प्रत्येकं परीक्षा कर्तुं न शक्यते अथाचार्ये च परीक्षिते प्रायोगणोऽपि परीक्षित एव मेढ्यादिसमानत्वेन तत्प्रवर्तकत्वादाचार्यस्य गणस्य च तदनुवर्तित्वादित्यतः प्रथममाचार्यमेव परीक्षेतेत्याह ॥

मेढी आलंबणं खंभं, दिट्ठि जाणमुत्तमं ॥
सूरी जंहोइ गच्छस्स, तम्हा तं उ परिक्खए ॥ ८ ॥

व्याख्या यद्यस्मात्कारणात् सूरिः सदाचार्यो गच्छस्य गणस्य (मेढित्ति) मेढिः खले गोबंधस्थूणा तत्समानो भवति । यथा तया बध्यन्ते पशुवृंदानि मर्यादया प्रवर्त्तते तथाचार्यो मेढीयष्टौ गच्छोऽपि मर्यादया प्रवर्तते इत्यर्थः । तथालंबनं हस्ताद्याधारस्तत्समानः यथा हस्ताद्याधारो गर्तादौ पतज्जंतुं धारयति । तथा ऽचार्योऽपि भवगर्ते पतंतं गच्छं धारयतीत्यर्थः । तथा (खमति) स्तंभः स्थूणा अत्र नपुंसकत्वं प्राकृतत्वादेव तत्समानः । यथा स्थंभः प्रासादाधारः स्यात् तथाचार्योऽपि गच्छप्रासादाधारः तथा (दिट्ठित्ति) दृष्टिर्नेत्रं तत्समानः यथाज्ञनेनेत्रं शुभाशुभवस्तुप्रदर्शकं भवति तथा ऽऽचार्योऽपि गच्छस्य भाविशुभाशुभप्रदेशकः स्यात् तथा(जाणं मुत्तमंति) यानं यानपात्रं सुत्तममतिप्रधानमच्छिद्रमित्यर्थः तत्समानो यथा अच्छिद्रयानपात्रं समुद्रतीरं नयति जंतून् तथाचार्योऽपि गच्छं भवाति तस्मात् प्रथमं तंनुत्तिनोऽवकारार्यं स्यात् तमेवाचार्यमेव परीक्षेत गच्छपरिक्षेच्छुः साधुरिति प्रकृतपदं । एवचात्र ग्रंथे त्रयोऽधिकाराः सूचिताः तद्यथा आचार्यस्वरूपाधिकारः १ साधुस्वरूपाधिकारः २ साध्वीस्वरूपाधिकारश्च ३ तत्र प्रथममाचार्यस्वरूपाधिकारं निरूपयितुकामः कैश्चिद्धेतुः [illegible] परीक्षेतेति प्रथममाह ॥

जयवं केहिं लिंगेहिं, सूरिं उम्मग्गपट्ठिअं ॥
वियाणिज्जा छउमत्थे, मुणि ! तंमे निगायय ॥ ९ ॥

व्याख्या । हे भगवन् ! परमैश्वर्यादिसमन्वित ! कैर्लिङ्गैश्चिन्हैः [illegible] सूरिमाचार्यं जानते केवलज्ञानं [illegible] निष्ठुरीति [illegible] परीक्षेति पप्रच्छे गुरुराह हे मुने ! यैश्चिन्हैः [illegible] परीक्षित तन्मे मम कथय इति [illegible]

[illegible] ॥
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]

न्तं तथारंभः पृथिव्यादयुपद्रवणानि [illegible] रंभायपि । तत्र संरंभः संकल्पः समारंभस्तु [illegible] उक्तं च ॥

संकप्पो संरंभो, परितावकरो भवे समारंभो ॥
आरंभो उद्दवओ, सुद्धनयाणं तु सव्वेसिं ॥ १ ॥

तत्र स्वान्ययोः प्रवर्त्तकत्वं तया पीठफलकादयस्तत्र प्रतिबद्धः [illegible] तत्परिभोजीत्यर्थः ॥ ग. १ अधि. ॥

(३६) परीक्षा आचार्यस्य ॥

सुद्धस्स य पारिच्छा, खुड्डयथेरेयरतरुणे [illegible] ।
दोमादिसंकप्पेऽपि, सुद्धमसुद्धे ततो पच्छा ॥

शुद्धस्य परीक्षा कर्तव्या कस्मिन्विषये [illegible] क्षुल्लके स्थविरे तरुणे [illegible] द्वयोरादिसंकल्पयोः एताभिः परीक्षाभिर्यदि [illegible] शुद्धः इतरस्त्वशुद्धः शुद्धस्य च [illegible] शुद्धस्य ततः शुद्धाशुद्धप्रतिपादनानंतरं चोदक [illegible] क्षणमेतदाचार्यस्य प्रतिवचनं च वक्तव्यं [illegible] पार्श्वः । सांप्रतमेनामेव गाथां विवरीषुः प्रथमतः [illegible] परीक्षाविधिमाह ॥

उच्चफलो अहखुड्डो, सङ्गाणिच्छामि [illegible]
पुट्ठोवि होहिति न वा, पव्विमेयो सारवेन्त ॥

तस्य प्रव्यभावपरिच्छेदोपेतस्य [illegible] क्षणाय प्रथमतः क्षुल्लको दीयते । एवं द्विविधमपि [illegible] ग्राहय ततः स एव मुक्तः सन् यदि चिन्तयति [illegible] एष क्षुल्लकः सर्वं चिरकालभाविकल्पं यस्मात् [illegible] लेनोपकारी तावता कालेन किमपि भविष्यतीति [illegible] कोमलं शिक्षां ग्राहयिष्यति यदि वा शकुनिशाव [illegible] पोष्यते । पुनः पुनर्वनुज्ञामाचादिति भावः । अपि च [illegible] ममैष मम भविष्यति यतवा को न जानाति [illegible] धारयतः भारं कुर्वतो मम सूत्रस्य च [illegible] व्याघातस्ततो नैतस्य मे शिक्षया प्रयोजनमेव [illegible] ग्राहयति सोऽप्यहंस्तद्विपरीतो ऽर्हस्ततो [illegible] प्रवचनोपग्रहकरो भविष्यति दृढदेहो वा यथा [illegible] पितेति कारणतो दीक्षितस्तिष्ठति स शिक्षा [illegible] एवं द्विविधमपि शिक्षां ग्राहयति [illegible] स इदं चिन्तयति ॥

पुट्ठोवा स मरिसति, दुग्गणुवत्तो न [illegible]
गुणन्ये परिहाणी, थेरे वहुयं निरत्थं तु ॥

एष प्रथमाशिक्षादिदापनतः शिक्षाग्रहणनाथ [illegible] दीर्घ भविष्यति च शब्दः चिन्तांतरसमुच्चये । [illegible] नाथान् दुर्गुणस्य दुःखेनानुवर्त्य [illegible] भिक्षुभर्ता । कालः किमुत मरतिनाम्नात् [illegible] [illegible] गृहे पृच्छत्येव [illegible] [illegible] स्थविरशिक्षां ग्रहमाणे [illegible] मे स एवं चिंतयित्वा येन शिक्षां ग्राहयति [illegible]

[illegible] सेधार्यी [illegible]
[illegible] आचार्य दीयते [illegible]
[illegible] । [illegible] स इदं चिन्तयति ॥

आहेयं पुच्छते गिहाए, बहुं किं गुणो चरणेण ॥
होहिति य विवड्ढंतो, एसो ममं पडिमपत्ती ॥
एव मेघाविन्वादधिकं पृच्छन्त्यवगृह्णाति धारयति बहु प्र-
भूतं तत इत्यमस्येव सूत्रस्यार्थस्य चरकेण प्रदानेन आह
णिकतया को गुणो मम निरर्थकः कश्चिदित्यर्थः । केवलं
दोषो निजसूत्रार्थपरिग्रहनादन्यश्च एव तु निश्चितं विवर्द्धमानः
सूत्रतोऽर्थतश्च वृद्धिं गच्छन् ममप्रतिसपत्नीव प्रतिपक्षी भविष्य-
ति । ततो न कोऽप्येनं पाठयिष्यतीति यो न शिक्षयति सोऽनर्ह
स्ततः खज्जूर्ं दत्वा स भण्यते । अमुं तथा ग्राहय । यश्च
गुरुः समाचारीकुशलश्च भवति ततो यदि ॥
कोही निच्छगारी, फरुसो सव्वहन वामट्ठो य ।
अविणीतो चि व काउं, हंतुं सत्तं व निच्छुभती ॥
क्रोधी यदि वा निरुपकारी अथवा परुषः परुषभाषी तथा
सर्वस्य साधुवर्गस्य वामावर्तः प्रतिकूलतया वर्तते यदि वा अ
विनीत इति कृत्वा शिक्षां ग्राहयति । अथवा आकृष्य शत्रुमिव
हत्वा निष्कासयति तर्हि सोऽनर्हस्तद्विपरीतोऽर्हः॥
संप्रति चतुर्ष्वपि यो जनेषु तद्विपरीततया यथार्होभवति
तथा भावयति ॥
वत्थाहारादीहिं,संगह अणुवत्तए य जो जुयलं ॥
गाहेइ अपरितंतो, गाहण निक्खावए तरुणं ॥ १ ॥
खरूमउएहं अणुयत्तत्ति, खज्जूरं जेण पडइ पासेणं ॥
गाढमवहारविजढो, तत्थोइणमप्पणो कुणइ ॥ २ ॥
यो नाम युगलं कुलकन्यकद्वयं वस्त्राहारादिभिः संगृह्णाति
आत्मवशीकरोत्यनुवर्तयति च तत्र अपरिश्रान्तः परिश्रमगण
यन् ग्राहयति । ग्राहणं ग्राहने शिष्य एतदिति साधुसकाशात् कर्म
एतत् । ग्राहणमाचारादिसूत्रं ग्रासेवनां शिक्षयति तथा खज्जू
रं खरमृदुभिर्वाक्यैस्तथानुवर्तयति । येन स पादो न पतति भन्य
था गतिं न लभते इति मन्यमानस्तद्वशीभवति तथाऽप्यस्थानाद्
पि च अन्यपि सन् खज्जूरतया विहारविजढो भवति विहारं
न करोतीति भावस्तत्र तद्गुणसंवीकारमात्मना करोति । यथ-
महं परेण मृदुना सोपायेन विहारक्रमं कारयिष्यामीति
एवं भूतोऽर्हः ॥
इयगुत्त गुरुघंमम्मि, दाविज्जइ अन्नयंमम्मि चेव ।
तोहिं पि अ मीयंते, देइ गणं चोइए पुच्छा ॥
एवमुपदर्शितेन प्रकारेण चतुर्ष्वपि जनेषु सम्यगुपदर्शनात्
स्थितः सन् शुद्धो भवति न मनागपि दोषः । ततस्तस्य
सूत्रमंडली दाप्यते अर्थमंडली च एतयोरपि मंडल्योर्यदि न वि
षीदति किन्त्वपरिश्रान्ततया गच्छपालनं प्रातीच्छकानां च इत्ना
भिलाषिणां चित्तमाहको वर्तते ततस्तस्मिन् गुणाचार्यो गणं
ददाति एवमुक्ते चोदकः चोदकस्य पृच्छा तत्र आह ।
चोएइ जाणिऊणं, उवयाचिपस्स दिज्जइ गणोत्ति ॥
गुत्तेय अणुभावं, जयतं चरणं पडिक्कमो ॥ १ ॥
अपरिहाण परिहं, परिहंद अन्नेण मे पुणो परेड्ढ ॥
एवं होइ विगंहो, सुत्तत्थेणं दुवेहं पि ॥ २ ॥
चोदयति प्रज्ञापयति परोऽयत्र पूर्वमित्युक्ते तत्र पादप्रसक्तस्य
आचार्यक्रमविशेषात् शाकल्यपरिकल्पितस्य न दोषो येन ।
युक्तं चैतत् । यतः सूत्रेऽपि च शब्दोऽपि शब्दार्थेन भगवद्धारणं
गणधार इमनुगमं । पश्चिमे आरभावप्रतिपादितमनागे मत

एतमुक्त्वा यतदानेऽपरीक्षायवेनार्थमधिकृत्य प्ररूपयतः । म
मति द्वयोरपि सूत्रार्थयोर्नयति विरोध । तत्तत्तत्पर
र्थस्याधिकृतसूत्रेणासूचनात् ॥
अत्र सूरिराह ॥
संति हि आयरिय जगाणि, मन्थाणि चोयग ! सुणाहि
सुयाणुमाणो ति दु, होइ कयाइ अणग्गिहोइ ॥ १ ॥
तेण परिच्छा कीरइ, सुत्तसुगस्सेव नातनिहमादी ॥
तत्थ इमो दिट्ठंतो, रायकुमारेहिं कायव्वो ॥ २ ॥
चोदक ! शृणु मदीयं वचः संति हि स्फुटं तानि शास्त्राणि या-
न्याचार्यैर्लीयकानि किमुक्तं भवत्याचार्यपरंपरया समंप्रदाय
विशेषपरिकल्पितानि ततो यदन्यदानेऽपरीक्षा क्षपकोऽर्थः
सूत्रं साक्षादनिबद्धस्तथापि सूचनात् सूत्रमिति सोऽपि-
सूत्रे सूचित इति संप्रदायादवगम्यते इति न कश्चिद्दोषः । तथा
च सूत्रानुसारापि हि निश्चितं कदाचिदन्तर्हो भवति । न च सूत्रमन्य-
था सर्वेऽप्यधीतन्याय्येन परीक्षापि सूचितेति । तावत्तिकार्दिभिः
सुयंमस्येव सूत्रानुसारतस्यापि कुलकर्णादिभिः परीक्षा क्रियते ।
तत्रार्थ यद्यथा दृष्टान्तपादृष्टान्तो राजकुमारैः कर्तव्यः ॥
तमेवाह ॥
सूरे वीरे सत्तिए, बहमार्यावरे निरायपिनिमंत ॥
बुद्धिविणयकरणे, सीसंत नरा परिच्छाए ॥
निव्वयओरस्सरसी, अभिनाइ पुणो कोई संजाणं ॥
नत्ति संपाति देति अणमित्तो उ व उदाणुरिसि य ॥
इहा प्रणापायपदानां द्वित्रौ यथार्थेस्यान्ते । तत्र यागुरो
नाम निर्भयः । यत्र कुलश्रियोऽपि न भयमुपगच्छति । वीरो
सत्त्वतयान तेनाक्षेत्रेण परवलं जयति । सात्त्विको नाम नाम
स्त्युदये गर्वं नोपयाति न च गरिष्ठेऽपि समर्पितेन अपगम
विषादं । तथाचाह । कार्यानि रूपस्य स्कंधेन समारी वा स्व
यत्रापी इतश्च उद्योगपतिचरं । तथाचाह । पुनः करोति
संस्थानं । किमुक्तं भवति । प्रमादतः कार्यं विनश्यमानं विनश्यो-
अपि कृत्वा पुन करोति सर्व्या कर्तव्यमुपदर्शति कार्यं विनश्यमानं
यमिति भावः । त्रियो नाम कदोषं दुष्कर्मपि न परित्यजति तथा
चाह । विश्राम्यतीति (विषायति) दानपविशेषं स्वामिस्त्रधिय
करेत्योऽप्यन्यत्र इहार्थत्वं । पूर्तिमान् राज्यकार्ये च बुद्धं
परनिधामनं इमा प्रत्याचाह । परिकिमर्त्य धन दुर्वर्ण ।
बौलर्ति इत्यादिबुद्धिरुपपत्र । शिक्षाता गुणादृष्ट विशेष
कार्यं यथार्थ वत्र गुर्वदानामनुसरत इत्यत । करोति यतः
कर्तव्य तत्कारउं कुशल । एतेः परीक्षा क्रियते क्रियेषु गुण
ममन्ति स एव तत्र च यते तु हेतो भवति । स एव राज्यपदेन
नियुज्यते । दानदीक्षास्य शिवरकमंडपदेशोपनयन कर्तव्यं
करोति । इत्यापि च पदादुपदर्शी स्वपाकर नाम
दानवीर स च स्वीकारादपि स्तोक दत्तो गच्छन पुरस्कतपाम
भवति ॥
उवसंगो मोहणे, उपेरिडेमु वा विसिमेढे ॥
बुद्धिचउरविणीये, करणा इत्यादिरविशेहं ॥
धूमिन व उपसर्गे संकास्यान अभ्यर्थन । इत्यादि कार्य-
व्यविरादप्रवर्तनं । दुर्दर्शन । न इत्यत इत्यादि
चतुरयं मति प्रतिपनकाल देन स दुर्दर्शनं । सूक्ष्मदर्शी
मनु मानंम्य एतिक दर्शनम । अथवा । दुर्दर्शन । दुर्दर्श
गुणांतरो । विनीतो गुणगतेषु विनीत ॥

[illegible] जे जन्य उ, जम्मि विकिच्चं तु जस्स वा जेतु॥
[illegible], जियकरणविणीयएगत्थ ॥

[illegible] तत्सर्वमहीन- [illegible] । जितकरणो विनीत इति [illegible] शब्दार्थस्तु परस्परं [illegible] जित [illegible] । विनीत इति विनयकरणशीलः।

एवं [illegible], गुणो [illegible] अजोगो ॥
आहारादि [illegible], [illegible] दोसेहिं ॥

[illegible] गुणैर्युक्ता उचिता या परी- [illegible] । तानि [illegible] । आहारादि [illegible] निमित्तं गुणं धारयन् नि [illegible] । [illegible] यत्र तत्र वा स्तोकं [illegible] । [illegible] चित्तादिपरिग्रहः ॥ [illegible] ॥

[illegible] आहार [illegible] ॥
[illegible], [illegible] अजोगो उ ॥

[illegible] बहुश्रुतो गीतार्थो [illegible] (आहार [illegible]) [illegible] आदिशब्दा [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

मृतः शरीरस्य केशादीनां च [illegible] चंदनखो [illegible]

आयरिया दिट्ठंतमेयं भणंति । [illegible] वड्ढाइणं अरोगट्ठाए [illegible] ण वुज्झमाणं गोसीसचंदणखो [illegible] तमंतरा वणिओ पासइ जाणइ [illegible] तेण सो भणिओ किं एएण [illegible] दाहगो जणइ । [illegible] जइ इत्ता [illegible] जाहे [illegible] ताहे [illegible] जाव [illegible] घरं गंतु [illegible] गोसीसचंदणखोमी वणिएण आगंतुं [illegible] एवं भणिएण [illegible] तोसि [illegible] एवं जहा सो [illegible] वाणियउ [illegible] एवं [illegible] तो निव्वाणस्स [illegible] ॥

एतदेवाह ॥

[illegible], [illegible] ॥
[illegible] आणयए, [illegible] ॥ ॥

इय चंदगरयणनिज्जा, [illegible]
[illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible]

पणपालीमपरिसगुण, जुत्तोसूरिपयजुग्गे ॥ २ ॥
देसकुलं पसिद्धि, छत्तीसगुणगणालंकिओ दढचरित्ते ।
जयणाजुत्तो संयस्स, सम्मओ मुक्खकंखी य ॥ ३ ॥
कालाइव माइकाइ, गुणविहीणो विमुद्धगीयत्थो ॥
ठाविज्जइ सूरिपए, उज्जुत्तो सारणाईसुं ॥४॥
सुगुणाभावे न पुणो, गुणपरिहाणी ठविज्जए सूरी ॥
अप्पत्ते सूरिपयं, दितस्स गुरुस्स गुरुदोसो ॥ ५ ॥
जउचंबूहो गणहरस्स, दोगोयमाईहिं धीरपुरिसेहिं ॥
जोवं ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ ६ ॥
कहं नासेइ अगीअत्थो, चउरंगं सव्वलो असारंगं ॥
नट्ठम्मि अ चउरंगेण, हु सुलहं होइ चउरंगं ॥ ७ ॥
नासेइ संवेगो, चउरंगं सव्वलो य सारंगं ॥
नट्ठंमिय चउरंगेण, हु सुलहं होइ चउरंगं ॥ ८ ॥

एयाए विहीए मुणीसस्स परिक्खा काऊण दुसमसमया-णुभावेणं पसत्थे तिहिनक्खत्तमुहुत्ते गहिए पाभाइअकाले पट्ठविए गुरुम्मि सिज्जाए कारित्ता पसत्थजिणभवणा इखित्ते अक्खए गुरुजुगे निसिज्जादुगे कायव्वे अणुओ-गाणुण्णवणत्थं क्खियलोयस्स सीसस्स सिरे गुरुणो वासं घे त्तिं मंतिऊण सीसे खिवति। सुसीसस्स से तओ पुव्वविहीए देवे वंदाविइत्ता अणुओगाणुण्णवणत्थं काउस्सग्गं किरइ। सत्तावीसुस्सा संदुयोवि गुरुसीसा तओपयर्ड चउवीसं थुत्तं पढित्ता वारत्तिगं पंचमंगलुच्चारं करेंति । मुत्थुट्ठिया । गुरु अवोवा अक्खलियाइगुणोववेय नंदिसुत्तं कड्ढेइ । सुसीसो अहीणपवायदजोसियकरकमलकुमलोपवड्ढमाणसंवेगो सु णेइ । तओ सीसो वंदित्तो भणेइ इच्छयारिजंतेतुम्हे अणुओ गं जाणह तओ गुरु भणइ अहमेअस्स साहुस्स दव्वगुण पज्जवेहिं खमासमणाणं हत्थेणं अणुओगं अणुजाणामि त्ति। संदिसह किं भणामि । वंदित्ता पवेयह तइए इच्छ यारि तुम्हे अम्हं अणुओगो अणुण्णाउं । इच्छामो अणुसट्ठिं ति सीसेण भणिए गुरु भणइ । संमं अवधारे यव्वं अन्नेसिं पवेयह चउत्थे तुम्हाणं पवेइयं संदिसह साहूणं पवेएमि पंचमेय इक्कणमुक्कारेण समोसरणं च गुरुं च पयक्खिणेइ एवं तिन्नि वारा छट्ठेण तुम्हाणं पवेइउ साहूणे पवेइ कं संदिसह काउस्सग्गं करेमि । सत्तमे अणुओगाणु जाणावणियं करेमि काउस्सग्गमिच्चाइणा उस्सग्गे कए गुरुसमप्पिय णिसिज्जा जुओ गुरुं निसयक्खिणीकरिय वंदित्ता गुरुदाहिणओ उच्चआसणे निसिज्जाए णिसी अइ। तह णिसन्नस्स लग्गवेलाए दाहिणसवणे गुरुपरंपरागयंमंतपए तिन्निवारे परिकहेइ। तओ वड्ढनिया उ तिन्नि अक्खमुट्ठिओ देइ करयल्पुंड सीसो ताउ उवउत्तो गिण्हइ। तओ गुरू तस्स नामं कारिय णिसिज्जाउ उट्ठेइ। सीसो तत्थ णिसीयइ अहा सन्निहीयसंघसहिओ गुरू तस्स वंदणं देइ। इयं च तुल्यगुणाख्यापनार्थमुभयोरपि नदोषाय। यदाह। आयरियनिसिज्जाए उवविसणं वंदणं च तह गुरुणो तुल्लगुणाक्खायणत्थं ण तया दुट्ठं दुव-एहं पितउ वक्खाणं करेइ त्ति। गुरुणा वुत्ते तत्थट्ठिओ चेव अहिणवसूरी नंदिमाइयं परिसाणुरूवं वा वक्खाणं करेइ। तहसम्मत्तीए य संघो तं वंदइ। तओसोवि णिसिज्जाउ उट्ठेइ गुरुो तत्थ णिसित्ता उववूहंति। यथा ग्रायणीपुव्वे दसमभिओगवंधेण भिक्खा दिंति ।

नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधुभ्यः ।

यथा । धन्यस्त्वं येन विज्ञात, स्संसारगिरिदारकः ॥
वज्रवदुर्जिदर्थायं, महाभाग ! जिनागमः ॥ १ ॥
इदं चारोपितं यत्ते, पदं तत्संपदां पदम् ॥
श्रीगौतमसुधर्म्मादि, मुनिसिंहनिषेवितम् ॥ २ ॥
धन्येभ्यो दीयते भद्र, ! धन्या एवास्य पारगाः ॥
धन्या गत्वाऽस्य पारन्तु, पारं गच्छंति संसृतेः ॥ ३ ॥
जीनं संसारकांतारा, त्साधुवृन्दमिदं मुदा ॥
विमोचने समर्थस्य, भवतश्शरणागतं ॥ ४ ॥
अतो विधेयं यत्नेन, सारणावारणादिना ॥
अपायपरिहारेण, संसारारण्यपारगं ॥ ५ ॥
एवं तं उववूहिअ विणेयजणोवि अणुसासियव्वो । यथा ।
गुरुनाजिरापि नैवेष, मुस्यबोधिस्यमाभिजः ॥
संसारसागरोत्तारी, विमोक्तव्यः कदाचन ॥ १ ॥
प्रतिकूलम कर्त्तव्य, मनुकूलरतैः सदा ॥
भाव्यमस्य गृहत्यागो, येनवस्सफलो भवेत् ॥ २ ॥
अन्यथा लोकबंधूना, माज्ञालोपः कृतो भवेत् ॥
ततो विडंवना घोरा, भवेदिह परत्र च ॥ ३ ॥
ततः कुल्यवधून्यायात्, कार्य्ये निर्भर्त्सितैरपि ॥
यावज्जीवं न मोक्तव्यं, पादमूलममुष्य भोः ॥ ४ ॥
ते ज्ञानभाजनं धन्या, स्तेहि निर्म्मलदर्शनाः ॥
ते निष्कलंकचारित्रा, ये सदा गुरुसेविनः ॥५ ॥

इह अणुसट्ठिं काउं दोवि निरुद्धं करेंति दोविसज्झा-यस्स कालस्स पडिक्कमंति । आयरियं पंचरए अट्ठ सया ववहारगन्थे अभिहिया ॥

जत्ते पाणे थोवगए, पसंसणा हल्लसायसोए य ॥
आयरियअट्ठसमा, णाइसमा होंत णायरिया ॥ १ ॥
उप्पन्ननाणा जहणो अणंती, भुत्ती मनुस्सा इसया जिणिंदा ।
एवं गणी अट्ठगुणोववेआ, सत्थावनो हिंसइलट्टमट्टु ॥२॥
गुरुहिंरूणंमि गुरुणा, वमज सहणा णिवाग्संमि ॥
गोयागी.पगुरुलहू, आणाइआ सहूसमा ॥ ३ ॥

पंचविआयरियाइ,पच्छाँते जहमए वि संथरणे ॥
एवं पमत्थरंतो, सपमेव गणी अमए गामे ॥ ४ ॥

इच्चाइगुणजुत्तस्स दुच्चेठविपारिपस्स वा गणानुज्ञां करोति । तस्यच सरूपो पत्तपणाणुरागीय एवं वि खमा-समणुन्नं सीसो जणइ । इत्यपारि तुम्हे अम्हादिगाइ अणुजाणावणियं नंदिकारावणियं वासणिक्खेवं करेह इच्चाइ दुत्तुत्तविहीए चेइवंदणं चेइवंदणपुव्वं काउस्सग्ग करणं नंदिसुत्तस्स कढणं गंधदाणं सत्तखमासमणदावणं तओ उस्सग्गाणंतरं सूरिसमीवे उवच्चिाहिपस्स अनि-[illegible]हरस्स माउणाओ वंदणयं दिंति । तओ तस्सा-[illegible]स्स सिमे हत्थं दाऊणं सामणं देइ ॥ तंजहा ।
[illegible] [illegible] दुविहियनापणसमत्थो ॥
[illegible],नाणं जो कुणइ सो धम्मो ॥ १ ॥
[illegible], न्हवि न सम्मं इहानुरा हुंति ॥
[illegible] अवणीति तंवाहिं ॥ २ ॥
[illegible] [illegible]लुम्हं ॥
[illegible], [illegible] पवत्तेणं ॥ ३ ॥
[illegible] [illegible] पुन एवं ॥
[illegible] [illegible], [illegible] ॥
[illegible], [illegible] मग्ग ण मुणन्तो ॥ ४ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] दंसणे चारित्ते ॥
[illegible] [illegible], [illegible] ण मुंचन्ति ॥ ५ ॥
[illegible], [illegible] आयरिओ ।
[illegible], [illegible] ॥ ६ ॥
[illegible], [illegible] हवन्ति आयरिया ॥
[illegible], [illegible] निव्वाणादिणम् ॥ ५ ॥ [illegible] ॥

[illegible] पंचय [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] ॥ ३६ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३६ ॥
[illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥ ३७ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३८ ॥
[illegible]

स्येवमाकृत्य पठित्वा स्वयं पूर्वोक्तं [illegible] मेवाकर्षंति । पठन्त्यनुज्ञानंदीमिति गाथार्थः ॥
सीसो वि जावि अप्पा, [illegible] जह वंदं [illegible] ।
इच्छाकारेणम्हं, दिसाइ अणुजाणह [illegible] ॥ ३१ ॥
व्याख्या । शिष्योऽपि भावितात्मा [illegible] वंदित्वा पुनर्भणति शिष्यः । इच्छाकारेण [illegible] दिगाद्यनुजानीत तथैव भवतीति गाथार्थः ॥
आह गुरु खमासमणं, हत्थे [illegible]
अणुजाणिअं दिसाई, सीसो वंदित्तु [illegible] ॥
व्याख्या । आह गुरुस्तत्रांतरे क्षमाश्रमणानां [illegible] पयाऽस्य साधोः मस्तुकस्यानुज्ञातं [illegible] वन्दित्वा अत्रांतरे ततो भणति [illegible] ।
संदिसह किं भणामो, वन्दितु [illegible] गुरु [illegible]
वंदित्तुपवे अपई, भणइ गुरुत्तस्य निंदिणाओ ॥ ३ ॥
[illegible]स्या. ॥ सन्दिशति किं भणामि [illegible] गुरु भेदति वंदित्वा प्रवेदयति शिष्यो [illegible] विधिना तु वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥
वंदितु भणइ तुम्हं, पवेइयं संदिसह साहूनं ।
एवं सीसोत्तणइ, भणइ गुरू पवेयह तभोत ॥ ४ ॥
वंदित्वा भणति ततः किमित्याह । युष्माकं [illegible] साधूनां प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । [illegible] प्रवेदय ततस्तु तदनंतरमिति गाथार्थः । [illegible] भणति ततः किमित्याह । युष्माकं प्रवेदितं [illegible] प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । [illegible] ततस्तु तदनन्तरमिति गाथार्थः ॥ किमित्याह ॥
वन्दितु णमोकारो, कहंतो से गुरुं [illegible] ॥
सो चिअ देवाईणं, वासो दाऊण तो पच्छा ॥ ५ ॥
[illegible]स्या. ॥ वंदित्वा नमस्कारमाकार्य [illegible] करोति सोऽपिच गुरुर्देवादीनां [illegible] पश्चादिति गाथार्थः ॥ किमित्याह ॥
सीसंमि परिग्गन्तो, भणइ तं गुरु [illegible] ।
एवं तु [illegible], [illegible] तओ गुरुरत्ता ॥ ६ ॥
व्याख्या । शिरसि [illegible] गुरुः [illegible]रिति गाथार्थः ॥
[illegible], दिसाइ [illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥
[illegible]

उत्तममिणं पयं, जिणवरेहिँ लोगुत्तमेहिँ पएणत्तं।
उत्तमफलसंजणयं, उत्तमजणसेविअं लोए ॥ ४७ ॥

व्या. उत्तममिदं गणधरपदं जिनवरैर्लोकोत्तमैर्भगवद्भिः प्रज्ञ सुत्तमफलसंजनकं मोक्षजनकमित्यर्थः। उत्तमजनसेवितं गणधराणामुत्तमत्वाल्लोक इति गाथार्थः ॥

धएणाण णिवेसिज्जइ, धएणागच्छंति पारमेअस्स।
गन्तुंइमस्स पारं, पारं वचंति दुक्खाणं ॥ ४८ ॥

व्या. धन्यानां निवेश्यते एतद्धन्या गच्छंति पारमेतस्य विधिना परंपारं व्रजंति दुःखानां। सिध्यंतीति गाथार्थः ॥

संपाविऊण परमे, णाणाई दुक्खिय तायणसमत्ये।
भवनयभाअणे दढं, ताणं जो कुणइ सोधएणो ॥४९॥

व्या. संप्राप्य परमान् प्रधानान् ज्ञानादीन् गुणान् दुःखित णसमर्थान्। किमित्याह। भवभयभीतानां प्राणिनां दृढं णं यः करोति सधन्यो महासत्व इति गाथार्थः ॥

अएणाणवाहिगहिआ, जइवि न सम्मं इहाउरा होंति।
तहवि पुएणभावविज्जा, तेसिं अवणिंति तंवाहिँ ॥ ५० ॥

व्या० ॥ अज्ञानव्याधिगृहीताः सन्तो यद्यपि न सम्यगिहातुरा भवंति व्याधिदोषात्तथापि पुनर्भाववैद्यास्तात्विकास्तेषामप नयति व्याधिनज्ञानलक्षणमिति गाथार्थः ॥

तानंमि भावविज्जा, भवदुक्खनिपीमिया तुहंएए।
हंदिसरणं पवएणा, मोएअव्वा पयत्तेणं ॥ ५१ ॥

व्या० ॥ त्वमसि भाववैद्यो यतंसे भवदुःखनिपीडिताः संत त्वंते साध्वादयः हंदिसरणं प्रपन्नाः प्रव्रज्यादिप्रतिपत्या मोचयितव्याः प्रयत्नेन संम्यक्त्वकारणेनेति गाथार्थः ॥

मोएइ अप्पमत्तो, परहिअकरणंमि णिचमुज्जुत्तो।
भवसोक्खापमिबद्धो, पमिबद्धो मोक्खमोक्खंमि ॥५२॥

व्या० ॥ मोचयति चाप्रमत्तः सन् परहितकरणे नित्योद्युक्तो य इति। भवसौख्याप्रतिबद्धोनिस्पृहः। प्रतिबद्धो मोक्षसौख्ये नान्यत्रेति गाथार्थः ॥

ताएरिसो वि अतुमं, तह वि अ भणिओ सिममयणीईए।
णिअयावत्थासरिसं, भवयाणिच्चं पि कायव्वं ॥५३ ॥

व्या.। तदीदृश एव त्व पुण्यवांस्तथापि च भणितोऽसि मया समयनीत्या करणेन निजावस्थासदृश कुशमेव भवता नित्य-मपि कर्तव्यं नान्यदिति गाथार्थः। गच्छानुशास्तिमाह।

तुम्भेहिँ पि न एसो, संसाराकविमहाकम्मिंमि।
सिद्धिपुरसत्थवाहो जत्तेण खणंपि मोत्तव्वो ॥ ५४ ॥

व्या० युष्माभिरपि नैव गुरुः संसाराटवीमहाकान्तिछे गहने सिद्धिपुरसार्थवाहःतत्रानपायनयनाद्यत्नेन क्षणमपि मोक्तव्यो इति गाथार्थः ॥

य पमिकूलेअव्वं, वयणं एअस्स नाणरासिस्स।
वं गिहवासचागो, जं सफलो होइ तुम्हाणं ॥ ५५ ॥

व्या. ॥ न च प्रतिकूलयितव्यमहाकन्या वचनमेतस्य ज्ञानपनो एवं गृहवासत्यागः प्रव्रज्यया यत्सफलो भवति युष्मा राधनेनेति गाथार्थः ॥

हा परमगुरूणं, आणाभंगो निसेविउ होइ।
सा य होंति नं पि, निअमाइहलोअपरलोआ॥५६॥

व्या. ॥ इतरथा तद्वचनप्रतिकूलत्वेन परमगुरूणां माज्ञाभंगो निषेधितो भवति। निष्फलौ च भवत ज्ञाभंगे सति नियमादिहलोकपरलोकाविति गाथार्थ

ताउअवहुणाएणं, कज्जे निज्जच्छिएहिँ विणहिँ
एअस्स पायमूलं, आमरणंतं न मोत्तव्वं ॥ ५७

व्याख्या। तत्कुलवधूज्ञातेनोदाहरणेन कार्ये निर्भर्त्सि सद्भिः कथंचिद्तस्य गुरोः पादमूलं समीपमामरणांत व्यं सर्वकालमिति गाथार्थः। पं. व. ४ द्वा. ॥ नूतनाचार्य्यस्थापने गुरुशिष्ययोरनुशासनं (जिनक शब्देऽपि ॥

(२९) परिच्छदसहितस्यैवाचार्य्यत्वम् ॥

आचार्यस्य गणधारणे परिच्छदावश्यकता। तथ व्यवहारसूत्रम् ॥

भिक्खू इच्छेज्जा गणं धारित्तए भगवं च से अपलिछि एणएवं सेनो कप्पई गणं धारित्तए भगवं च से पलि च्छन्ने एवं से कप्पइ गणं धारित्तए ॥

व्याख्या ॥ भिक्षुशब्दः आचार्यपदयोग्यानेकगुणसमुच्चयार्थः इच्छेत् गणं धारयितुं। भगवांश्च (से) तस्य भिक्षोरपि परिच्छदः परिच्छदरहितः। परिच्छदश्च द्विधा द्रव्यतो भावतश्च। तत्र द्रव्यतः परिच्छदः शिष्यादिपरिवारः भावतः सूत्रादिकं। तत्र भगवानाचार्योऽपरिच्छदो द्रव्यतो भावतः पुनर्नियमात्सपरिच्छदोऽन्यथाचार्यत्वायोग्यात्। यदाप्याद्भिक्षु थ द्रव्यतो परिच्छदो भावतः सपरिच्छदः परिगृह्यते एवं से इत्यादि एवममुनाप्रकारेण(से) तस्य न कल्पते गणं धारयितु-मेवं शब्दोविशेषद्योतनार्थः। सचामु विशेषं द्योतयति। आचार्ये द्रव्यतोऽपरिच्छदे भिक्षोः सपरिच्छदस्य। न कल्पते गणं धारयितु मिति। भगवांश्च (से) तस्य द्रव्यतोपि परिच्छदः परिच्छदोपेतश्चसाम्प्रतमपि च द्रव्यतोपि परिच्छदस्तत एवं (से) तस्य कल्पते गणं धारयितुमिति विशेषद्योतनार्थः। भाष्यकारोव्याख्यानयति ॥

थेरे अपलिच्छन्ने, सयंपि वगाहणा तत्थ।
छन्नो थेरो पुण वा, इअरो मीमो भवे दोहिँ ॥

स्थविरोनाम आचार्यः प्रसादेव पूजावचनेन भगवच्छब्दे मोच्यते। भगवानिति महात्मनः संज्ञा। सस्थविरोऽपरिच्छ परिच्छदरहितः श्रमणापराम्भोपादानात् भिक्षुरपि स्वयमप रिच्छन्नः तत्र स्थविरोऽपरिच्छदो द्रव्यत परिवाररहितो द्रव्य भावतः पुनर्नियमात् सपरिच्छदः इतरः शिष्य दुर्ध्वानाम पि द्रव्यमायान्यामपरिच्छदो भवति। तत्र भावतोऽपरिच्छन्नो नियमाद्योग्य यथा इतरस्तु द्रव्यतोऽपरिच्छदो भावतः सपरि च्छदो योग्यः। अथाचार्ये द्रव्यतोऽपरिच्छदे किं सर्वथा भिक्षोर्गणं धारयितुं न कल्पते उताहो कश्चित्कल्पनप्रकारः। अस्तीति प्रस्तमाचाह ॥

नोकारो खलु देसं, पमिसेहयती कयाइ कप्पेज्जा।
ओमथंपिउ थेरे, सोचेव परिच्छओ तम्म ॥ १ ॥

एवं सेनोकप्पइ इत्यत्र नोशब्दो देशवचनत्वात् देशं प्रति षेधयति। तेन कदाचित्कल्पेतापि कदा कल्पते इति चेद्त आह। प्रवसेत् आचार्ये स्थानत्र भावना। यद्याचार्यो भावतः सूत्रार्थोभयतः संपन्नोपमन्नस्मिन् द्रव्यतोऽपरिच्छन्ने

पंचवि आयरियाइ,पच्छंति जइमए वि संथरणे ॥
एवं पसत्थरंतो, सयमेव गणी अण्णइ गामे ॥ ४ ॥

इच्चाइगुणजुत्तस्स सुच्चेट्ठावियायरियस्स वा गणानुज्ञां करोति । तत्थय सकरुणो पवयणाणुरागीय एवं वि खमासणपुव्वं सीसो जणइ । इत्थयारि तुम्हे अम्हदिगाइ अणुजाणावणियं नंदिकारावणियं वासणिक्खेवं करेह इच्चाइ पुव्वुत्तविहीए चेइयवंदणं चेइयवंदणपुव्वं काउसग्ग करणं नंदिसुत्तस्स कड्ढणं गंधदाणं सत्तखमासणदावणं तओ उस्सग्गाणंतरं सूरिसमीवे उवच्चिट्ठियस्स अजियावगणहरस्स साहुणीओ वंदणयं दिंति । तओ तस्सायरियस्स सीसे हत्थं दाऊणं सासणं देइ ॥ तंजहा ।

संपारिऊण परमे,त्ताणाइ सुविहियतायणसमत्थो ॥
भवत्तयजणियाणदढं,ताणं जो कुणई सो धन्नो ॥ १ ॥
अत्ताणवाहिगाहिया, जइवि न सम्मं इहातुरा हुंति ॥
तहवि पुण जावविज्जा, तेसिं अवणंति तंवाहिं ॥ २ ॥
तातंसि जावविज्जो, भवदुक्खनिवीडियातुम्हं ॥
एए हुंदिसरणं, पवन्ना मोएयव्वा पयत्तेणं ॥ ३ ॥

गच्छस्स सिक्खिदाणं पुण एवं ॥

तुम्भेहिं पिण एसो, संसारामविमहाकडीलंमि ॥
सिद्धिपुरमत्थवाहो, जत्तेण सया ण मुत्तव्वो ॥ ४ ॥
नाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्तेय ॥
धन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं ण मुंचन्ति ॥ ५ ॥
एवंविय समणीणं, अणुमहिं कुणइ इत्थ आयरिओ ।
तह अजचन्दणमिगावइ, एासा होइ परमगुणा ॥ ६ ॥
एवं ठवणाविहीए, ठविया जे हवन्ति आयरिया ॥
गिहवड्ढिया अणायरिया, भणिया सिरिवीरणाहेणम् ॥ ७ ॥ अंग. चू. । ध. ३ अधि. ॥

नूतनाचार्यस्थापनविधिर्गुरुशिष्ययोरनुशासनं च पंचवस्तुके यथा ॥

एत्थाणुजाणणविही, सीसं काऊण वामपासम्मि ।
देवे वन्देइ गुरू, सीसो वन्दिओ तो जणइ ॥ ३६ ॥

व्याख्या ॥ अत्र प्रक्रमे अनुज्ञाविधिरयं शिष्यं कृत्वा वामपार्श्वे आत्मनः देवान्वन्दते । गुरुराचार्यः शिष्यो वंदित्वा अत्रान्तरे ततो भणति वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ ३६ ॥

इच्छाकारेणम्हं, दिसाइ अणुजाणहत्ति आयरिया ।
इच्छामोत्ति भणित्ता, उस्सग्गं कुणइओ नवरं ॥ ३७ ॥

व्याख्या । इच्छाकारेणास्माकं दिगाद्यनुजानीत इति अत्रान्तरे आचार्य इच्छाम इति भणित्वा तदनंतरं कायोत्सर्गं करोति तदनन्तरं दिगाद्यनुज्ञार्थमिति गाथार्थः ॥

चउवीसत्थयदुमवीस,सग्गं संदिस्सइ वाह ।
नवकारपुब्बं वि अ, कड्ढइ अणुण्णणंदिति ॥ ३८ ॥

व्याख्या । चतुर्विंशतिस्तवपूर्वं कायोत्सर्गमपार्य नमस्कारपूर्वमि

एवमाकृष्य पठित्वा स्तवं पूर्वोक्तं तमेवाकर्षति । पञ्चम्यनुज्ञानन्दीमिति गाथार्थः ॥

सीसो वि जावि अप्पा, मुणेइ जइ वंदिउं पुणो अह ।
इच्छाकारेणम्हं, दिसाइ अणुजाणह जहेव ॥ ३९ ॥

व्याख्या । शिष्योऽपि स्वापितात्मा मत... वंदित्वा पुनर्भणति शिष्यः । इच्छाकारेणास्माकं अथ दिगाद्यनुजानीत तथैव भणतीति गाथार्थः ॥

आह गुरु खमासमणं, हत्थे णिम्मम्मि साहूणं ।
अणुजाणिअं दिसाई, सीसो वंदित्तो भणइ ॥ ४० ॥

व्याख्या । आह गुरुस्तत्रांतरे क्षमाश्रमणानां हस्तेन सर्वथाऽस्य साधोः प्रस्तुतस्यानुज्ञातं दिगादिवस्तुं शिष्यो वन्दित्वा अत्रांतरे ततो भणति वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ।

संदिसह किं भणामो, वन्दितु पवेअह गुरू भणइ ।
वंदितुपवे अयई, भणइ गुरुतत्थ सिद्धिणाओ ॥ ४१ ॥

व्या. ॥ संदिशत किं भणामि अत्र प्रस्तावे वंदित्वा च गुरु भणति वंदित्वा प्रवेदयति शिष्यो भणति गुरुश्च विधिना तु वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥

वंदितु भणइ तुम्हं, पवेइयं संदिसह साहूणं ।
एवं सीसोभणइ, भणइ गुरू पवेयह तओ ॥ ४२ ॥

वंदित्वा भणति ततः किमित्याह । युष्माकं प्रवेदितं संदिशत साधूनां प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । अत्रांतरे गुरुः प्रवेदय ततस्तु तदनंतरमिति गाथार्थः । किमित्याह वंदित्वा भणति ततः किमित्याह । युष्माकं प्रवेदितं संदिशत साधूनां प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । अत्रान्तरे गुरुराह । प्रवेदय ततस्तु तदनन्तरमिति गाथार्थः ॥ किमित्याह ॥

वन्दितु णमोकारो, कड्ढंतो से गुरुं पयाहिणइ ॥
सो चिअ देवाईणं, वासो दाऊण तो पच्छा ॥ ४३ ॥

व्या. ॥ वंदित्वा नमस्कारमाकर्षन् सशिष्यो गुरुं प्रदक्षिणां करोति सोऽपि च गुरुर्देवादीनां वासान् दत्वा ततस्तु पश्चादिति गाथार्थः ॥ किमित्याह ॥

सीसंमि पक्खिवन्तो, भणइ तं गुरु गुणेहिं वड्ढाहि ।
एवं तु तिण्णिवारो, उवविसइ तओ गुरू पच्छा ॥ ४४ ॥

व्याख्या । शिरसि प्रक्षिपन् वासान् भणति तं साधुं गुरुर्गुणैर्वर्धस्वेति एवमेव त्रीन् वारानेतदुपविशति । ततस्तु गुरुः पश्चादिति गाथार्थः ॥

सेसं जह सामइए, दिसाइ अणुजाणणाविहिं ।
णवरं इह उस्सग्गो, उवविसइ तओ गुरुसमीवे ॥ ४५ ॥

व्या. शेषं प्रदक्षिणादि तथा सामायिके तथैव द्रष्टव्यं दिगाद्यनुज्ञानिमित्तं तु नवरमिह कायोत्सर्गो नियमतः उपविशति ततो गुरुसमीपे स साधुरिति गाथार्थः ॥

दिंति अ तो वंदणयं, सीसाइ तओ गुरू वि अणुजाइ ।
दोण्हवि करेइ तह जह, अण्णोण्णि अणुइण्णं होइ ॥ ४६ ॥

व्या. ददति च ततो वंदनं शिष्यादयः सर्वे एव ततो गुरुः गुणाधिक्यैः ... उभयोरपि गच्छगणधरयोः करोति । यथान्योऽपि च सर्वो गुणाधिक इति गाथार्थः ॥

गच्छगणानुशासनमाह ॥

धोपदर्शिता। तत्र भिक्षुर्गणं धारयति द्वाभ्यामपि द्रव्यतो भाव-तश्च नेतव्यः। अपरिच्छन्ने परिच्छदरहिते प्रथमभंग उपात्तः। एकैकेनवा अपरिच्छन्ने द्वितीयभंगवर्तिनि द्रव्यतोऽपरिच्छन्ने तृतीयभंगवर्तिनि वक्ष्यमाणानि उदाहरणानि भवन्तितान्येवाह ॥

निवरवू कुमारविरए, कामणपंती सियालरायाणो ।
वित्तत्यजुन्ह असती, दमगजयगदामगाईया ॥

भिक्षौ द्रव्यभावाभ्यामपरिच्छन्ने गणं धारयति कुमारदृष्टांतः। विरयो लघुश्रोतोरूपो धावनवनदवे द्वितीयो दृष्टांतः। तृतीयः पंक्तिदृष्टांतः। चतुर्थः शृगालराजदृष्टांतः। पंचमो विश्रस्तेन सिंहेन सह युद्धस्याभावो दृष्टांतः। एते पंचदृष्टांता अप्रशस्ताः। प्रथमभंगवर्तिनि प्रशस्ताश्चतुर्थभंगे द्वितीये द्रमकदृष्टान्तस्तृतीयभंगवर्तिनि भृतकस्य सतो दामकादिपरिग्रहो दृष्टांतः। आदिशब्दात् मयूरांगचूलिकादिपरिग्रहः ॥

तत्र कुमारदृष्टांतभावनार्थमाह ॥

बुद्धीबलपरहीणो, कुमारपच्चंतमक्खरणं तु ।
अप्पेणेव बलेणं, गिएहो वणमासणा रन्ना ॥

एको राजकुमारः बुद्धिबलपरिहीनो हस्त्यादिबलपरिहीनश्चेति भावः। एतेन द्रव्यभावपरिच्छदरहितत्वमस्याख्यातं। स प्रत्यंतदेशे स्थितो समरं देशविप्लवं करोति। ततो दायादेन राज्ञा तं बुद्धिबलपरिहीनं ज्ञात्वा अल्पेनैव बलेन दंडप्रेषणेन ग्रहापण तस्य राज्ञा कृतं। ग्रहणानन्तरं च शासना कृता। ग्राहयित्वा स विनाशित इति भावः ॥

अत्रैवोपनयमाह ।

सुत्तत्थअणुववेतो, अगीयपरिवारगमणपच्चन्तं ।
परतित्थकउं हावण, सेवगसेहादवग्गाउ ॥

एवं सूत्रेण अर्थेन चानुपपेतोऽसंपन्नोऽनेन भावतोऽपरिच्छन्नतामेवाह। अगीतपरिवारोऽगीतार्थपरिवृतोऽनेन द्रव्यतोऽपरिच्छन्नत्वमुक्तं। स प्रत्यंतं देशं प्रति गमनं विधाय आचार्यत्वं करोति। स च तथा आचार्यत्वं विदधयन् परतीर्थिकैः परिभूय निःपृष्टव्याकरणः क्रियते। तदनंतरं श्रावकाणामपभ्राजना। यथा विद्धिता यूयं न भवदीयो धर्मः शोभनः। तथा च भवदाचार्यः पृष्टः सन् किमप्युत्तरं ददाति। किन्त्वसमंजसं प्रलपतीति। तथा शिष्या अपि तैर्विपरिणम्यन्ते। एवं च जायते महाननर्थः शासनस्य। तदेवं यत इमे दोषास्तस्माद्द्रव्यपरिच्छदरहितेन भिक्षुणा न गणो धारयितव्यः। गतं कुमारद्वारम् ॥

अधुना विरयदृष्टांतमाह ॥

वणदवसत्तसमागम, विरए सिंहस्स पुंछमेवणया ।
तं दिस्सं जंबुएणो, विविरयवूढा मिगाईया ॥

विरयो नाम लघु श्रोतोरूपो जलाशयः। स च योऽरुन्दहस्तविस्तारो नद्यां महागर्त्तायां वा तस्याकुञ्चः श्रिहस्तविस्तारस्तस्य प्रवेशे मध्यो वेटः ॥

अन्नया अडवीए वणदवो जातो सो सव्वतो समंता दहंतो वच्चइ ताहे मिगादयो सत्ता तस्स वणदवस्स भीया परिधावं वेढं पविट्ठा। तत्थवि सो वणदवो महंतो आगच्छइ। तत्थ य सीहो पविट्ठो। आसितोय मिगादी भाया चिंतिंति। वेढए स वणदवो पविसइत्ति दन्निपव्वंति। ततो सीहं पायवमिया विण्णवेंति। तुम्हे अम्हं मिगरायाओ नित्थारेहि। सीहेणं भण्णइ। पुंछे मम धणियं लग्गा। ततो सीहेण प्लुतं कयं। सोऽलसहत्थे विकंतो सह मिगाई हिं सीणं अन्नया पुणो वणदवो जातो। तहेव मिगादयो तत्थ पविट्ठा। ततो एको सियालो सीहेण उत्तारियपुव्वो चिंतेइ। अहं पि सीहो चेव उत्तारेहामित्ति मिगादयो भणंति। मम पुच्छे धणियं लग्गेहत्ते लग्गा तेण सियालेण प्लुतं कयं। विपरए सह मिगाइएहिं पडिओ सव्वे विणट्ठा॥ तेऽद्धाणातीआववीसु गीयत्थेणं वीयपए जयणानिसेवणा मिए गच्छं नित्थारियं पासित्ता अगीयत्थो चिंतेइ। सव्वोत्ति एवमायत्ति एवं मन्नेंतो निक्कारणे वितियपदेण गच्छेण समं विहरइ सो तहा विहरंतो नगरगाइत्तवविपरए अप्पाणं गच्छं च पाडेइ ॥

एष भावार्थः। अधुनाऽक्षरार्थो विवियते। वनदवे जाते सत्यानां मृगादीनां विरयपरिवृते वेटे समागमः। तेषां सिंहस्य पुच्छे लग्नानां सिंहेन सह व्यपरजसा लघुश्रोतोरूपस्य जलाशयस्य क्षेपनं लंघनं ततो दृष्ट्वा जंबुकेनाऽप्यन्यदा तत्कर्तुमारब्धं। तेन च तथाकर्तुमशक्नुवता मृगादयः तस्मिन् व्यपरजसि ब्रूडाः क्षिप्ता एष दृष्टांतः ॥

संप्रति दार्ष्टांतिकयोजनामाह ॥

अद्धाणादिसु एवं, दट्ठुं सव्वत्थ एव मन्नन्तो ।
नववीरियं अगीतो, पाडइअन्नेवि पडन्तो ॥

अध्वादिष्वापत्स्वेव द्वितीयपदेन यतनानिषेवणतो गच्छे निस्तारयंतं दृष्ट्वा अगीतोऽगीतार्थःसर्वत्रैव मायितव्यमिति मन्यमानो निष्कारणयतनया द्वितीयपदेन गच्छं परिपालयन् मायवियरयमिति द्वितीया प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे। नरकादिभयरूपे व्यपरजसि प्रपतन् अन्यानपि स्वगच्छवासिनः पातयति। गतं व्यपरजोद्वारम् ॥

अधुना पंक्तिद्वारमाह ॥

जम्बुककूवे चन्दे, सीहेणुत्तारणा य पंतिए ।
जंबुक सपत्तिसरूणं, एमेव अगीयाणं ॥

एगया जेट्ठामासे सियाला निसिया अट्टरवे कूवतडे ठिया। कूवं पलोयंति। तत्थ ते जोएहाए उदए चंदबिंबं पासंति। चिंतंति य चंदो कूवे पडितो। तत्थ य सीहो आगतो चेट्ठइ तत्तो तेहिं सियालेहिं सीहो विण्णवितो तुमं मिगाहिवती सवि गहाहिवती कूवे पडितो एयस्स गुणेणं अम्हे दिवसहूयाए रत्तीए एहं निरवमक्खा विसामो ततो उज्जसि तुमं गहाहिवतिमुत्तारिउ। सीहो भणति। पंतिए मयं पुच्छे लग्गिज्जा विपगइ अहंमिट्टम्मि चंदो लग्गिहिइत्ति ताहे सव्वे पत्तेनोत्तारेहामित्ति ततोवि पंतीए सीहपुच्छे लग्गा वसमज्झे उग्गिएणा सीहेण उत्तं काउं सव्वे उत्तारिया। उवरि गगणे चंदं पासेंति। इत-

[illegible] आलोहिय उदुपवंद अपासमाणा उत्तरिपत्ति म [illegible] । [illegible] चंदं पामेत्ता सीहेण उत्तारियपुव्वो [illegible] एवं चिन्तेइ । अहमवि सीहोइव उत्तारेमि ॥ एवं चिंतेत्ता [illegible] जणइ । पसीए मम पुच्छे स- [illegible] उवरहं [illegible] । सीयालेणं उत्तारेहामित्ति [illegible] । [illegible] तह पुच्छे लग्गित्ता सह कूवे पडिया । [illegible] मतो एवमद्दायादीसु आवईसु [illegible] निसरणाए ॥

[illegible] । [illegible] पूर्ववेदव आचार्योऽधुना [illegible] । एक [illegible] कूपमध्ये [illegible] । [illegible]

[illegible]

सेहादिकज्जेसुं वा, कुलादिसमितिसु [illegible]
गीएहिं विसुयंतो, निहोस [illegible] ।

[illegible] ये नियुक्तः कुलगणसंघसमवायेषु [illegible] अयमेव [illegible] । [illegible] भवतीति । [illegible] जानाति व्यवहारमिति । [illegible] । एकवचने बहुवचनं । [illegible] श्रावकाणां शिष्याणां च [illegible] च एव इय [illegible] ॥

संप्रति ([illegible]) [illegible]

एगो [illegible] जाती, पतिदिण [illegible] ॥
सीहेण हु [illegible], पावइ [illegible] ।
एमेव जंबुगो, वा कूवे [illegible] ।

उवगए तस्य मरणं [illegible] एगो सीहो सो हरिणजातीणं [illegible] मारेऊण खाइ । [illegible] हरिणजातीणं [illegible] करेति । [illegible] सीहेणं [illegible] सीहेण [illegible] ।

[illegible]

सो वि उग्गज्जइ ॥ ततो तेण उग्गज्जियं उग्गज्ज पमिसद्दो उट्ठितो ततो मुहुत्तं अच्छइजाव न पुणो को वि उग्गज्जइ ताहे सीहो चिंतेइ मम भएण वित्तत्थोतो न गज्जइति । निप्फरइ या तं पत्थेवज्जएविसितामारे मिति पमितो कूवे । अपेक्खमाणो चिंतेइ नूणंनिग्गओ ताहे सीहो गज्जइ रोविकरइय ततो चिंतेइ न उज्झिउकामो मए समं एवं जुज्झासतीए सीहो प्लुतं काउं उत्तिएणो । एवं गीयत्थस्स विजयविच्छन्नणा जयति । तहाविं सो जाणगतणेण अप्पाणं वि सोहेइ । तहाएगो जंबुगो सो भमंतोकहावि कूवतमे समागतो कूवे पाणियं पादाइयं दिट्ठं अत्तणो पमिबिंबं । तओ उन्नयइ ताहे उच्छलिओ पमिसद्दो । तं सोउ मेहक्कार इतिराया सिया ते पमितो तं मगाणं प्लुतं काउमसमत्थोत्ति तत्थे वमनो एवमगीयत्थो वज्जिओ वि न सक्केइ अप्पाणं पच्चुद्धरिउमिति तस्स गणो न दायव्वो ॥

पश्चादायार्योऽनुनाक्तार्थविवरणं। मयो मृगजातयो मिलित्वा प्रतिदिवसमेकैककस्या जातेः सिंहस्य स्थानस्थितस्य समर्प्पयंति । कन्दपा शशकस्य वारोजातः । सोऽपांतराले दयकूपं प्रतिबिंबं मरुकूपसहहामनीयोऽयं कूपे दृष्टेत्यर्थः । चिरात्सिंहसकाशमागतं नतश्शशके सिंहस्य पृच्छा कस्मा चिरादागतः । तस्यार्थासिंहकथनं तत(पच्छणंति)सिंहस्य कूपसमीपागमनं तदनंतरं पूर्वप्रकारेण कूपे रुप आत्मनः प्रतिक्षेपः ततः । प्लुतेनोत्तरणं । एयमेवेत्यादि एवमेव यथाप्रवृत्येत्यर्थः । जंबू कोऽपि कूपे प्रतिबिंबमात्मनोदृष्ट्वा रुपनकं प्रति क्षेपणकमात्मनः कृतवान् तच्च तस्य मरणमयं समवतार च-पनेयो यथाक्रमं गीतागीतार्थयोः कर्त्तव्यः । स च प्रागेव कृत इति । सांप्रतमेनान्युदाहरणानि य मंगमाश्रित्योपदर्शितानि तत्र योजयति ॥

एए उदाहरणा, दव्वे भावे य अपलिच्छन्नंमि ।
दव्वेण अपलिच्छन्ने, होंति इमे तइय भंगंमि ॥

एतान्यनंतरोदितानि पंचाप्युदाहरणानि अप्रहारकानि द्रव्ये भावे च सप्तमी प्राकृतत्वात् तृतीयार्थे । द्रव्येण भावेन च अपरिच्छन्ने इति प्रथमभंगवर्तीनि वेदितव्यानि । प्रदास्तानि चतुर्भंगे द्रव्यतो भावतश्च परिच्छन्ने इति वाक्यशेषः ॥ द्रव्येण अपरिच्छन्नेऽनेन द्रव्यतोऽपरिच्छन्नो भावतः परिच्छन्न इति वा तृतीयभंगसूचितंसूत्रं । तथा भावे सप्तमी तृतीयार्थे । भावेनापरिच्छन्नो भावतोऽपरिच्छन्न इति तृतीयभंग इति न सूत्र इति न इमे वक्ष्यमाणे उदाहरणे तत्र प्रथमतो द्वितीयभंग उपात्तः ॥

दमगे वद्दया खीरपाणि,घट्टचिंताए कुकुडिप्पसवो ।
धणापिंमणसमणेरि, उत्तीसगभिंदणयणीए ॥

एगो दमगो गोउलं गतो तत्थ गोउलिएहिं दुद्धं उदं पाइतो अन्नया से दुद्धस्स भारिया घमिया दिण्णा । सोतं घेत्तूण घरं गतो खट्टाएण उसिससूले ठवेउं निवणो चिंतिउमाढत्तो । एयाए दुद्धघमियाए कढ्ढे कुक्कुमीतो किणिस्सामि ताहे पसबो होहिति तं पसवं विक्किणामि ततो तं मूल्लं वड्डिए । पउंजेहामि । एवं सुबहुं धणं पिंमित्ता कुलाणं समाणेतरकुलप्पसूयं कण्णा । परिणित्ता आणेमि । ताहे सा कुलमदेण उसीसएणं सेज्जं वमिहिति ततोहंकिंउस्सीसएणा सज्जं वमिसिति पहाए आहणिस्सामिति पादोउच्छूढो तेण सा घमी भग्गा ।

अक्षरयोजना त्वियं । द्रमकोरंकः स गजिकायां गोकुले गतः । तेन दुग्धपानानंतरं क्षीरभृता घाटकी लब्धा सा शृहंगतेनखट्वाया मुच्छीर्षकमूले स्थापिता । ततश्चिंताऽभूत् किंविषयेत्यत आह । कुक्कुट्यः केनश्चात्तदनंतरं तासां प्रचयेन प्रसवाः पुद्गलस्य मूल्येन विक्रयस्ततो वृद्धियोगेन धनपिंमनं कृत्वा(समाणेतर)मितिासमानां समानकुलप्रसूतामिवेतरामसमानकुलप्रसूतां कन्यां परिणीय तां कुलमदेनोच्छीर्षकेन चटंतीं पादेनाहनिष्यामीति दुग्धघटिकायां भेदनमकार्षीत ॥

अत्रोपनयमाह ॥

पव्वावइत्ताण बहूउ सिस्से, पच्छा करेस्सामि गणाहिवत्तं ।
इत्थं विकप्पेहिं विसूरमाणो, सज्झायमेवं न करेइ मंदो ॥

बहून् शिष्यान्प्रव्राज्य पश्चात्करिष्यामि गणाधिपत्यं एव मित्थंविकल्पैरस मंदो नित्यकालं विस्तरयन् स्वाध्यायं न करोति सूत्रार्थपौरुषीनं करोतीत्यर्थः । ताश्चाकुर्वाणः पूर्वं गृहीतान् सूत्रार्थान्नाशयति । यथा सद्रमको दुग्धघटिकां नाशितवान् ॥

संप्रति तृतीयभंगे उदाहरणमाह ॥

गावीगोरक्खंतो, वेरयं च भत्तिए पट्टिया ततो ।
दिट्ठंतो गोवग्गे, होहिंति य वच्छिगा तस्स ॥ १ ॥
तेसिं तु दामगाइं, करेमि मोरंगचूलितीय ।
एवं तु तइयभंगे, वत्थादीपिंमणमगीतो ॥ २ ॥

एगो घोसो गावितो रक्खंतो चिंतेति । अहं गोरक्खणमोल्लेण पमियातो गहिस्सामि ततो मे पवड्ढमाणो गोवग्गो चारिस्सत्ति तम्मिय पवड्ढमाणे गोवग्गे वच्छगा ओ बहुयाउ होहिंति ततो करेमि । तासं जोग्गाओ मोरंगचूलियाओ य एवं चिंतिता सो तहाकरेति एव मगीयत्थो वि भावेणापरिच्छन्नो तइयं भंगेल्लो बहुगे परिवारे चिंतेतिइति वत्थादीणी वहूणि पिंमेति ॥

अक्षरयोजना त्वियं । गोरक्षणे गोपालोऽचिंतयत् भूत्वा मूल्येन पट्टिका अभिनवप्रसूता गा ग्रहिष्यामि ततो मे प्रवर्द्धमानो गोवर्गोभविष्यति । तत्र तस्मिन्प्रवर्द्धमाने गोवर्गे वत्सिका भविष्यति । ततोऽनन्तरं तस्यां योग्यानि दामकानि करोमि । मयूरांगचूलिकाश्च मयूरांगचूलिका भाजनरूपविशेषरूपा एवं । चिंतयित्वा स तथा प्राकृतवान् ॥

तत्रोपनयमाह । एवं तु एवमेव तुरेवकारार्थस्तृतीयभंगवर्तमानस्य भगीते भगीतार्थस्य वस्त्रादिपिंमनमवगंतव्यं । अस्य यद्यपि परिवारो नास्ति तथा वस्त्रादिषु इच्छिरस्तीति द्रव्यतः परिच्छन्नान्यभंगीदृत्य तृतीयभंगे इत्युक्तं ॥

अस्य दोषानाह ॥

उववूहथिरीकरणे, वच्छल्लपभावणे अट्ठ ॥ १४ ॥

सेत्तं सरागदंसणारिया ॥ सेकिंतं वीयरागदंसणारिया ? २ दुविहा पएणत्ता, तंजहा उवसंतकसायवीयरागदंसणारिया खीणकसायवीयरागदंसणारिया य। सेकिंतं उवसंतकसायवीयरागदंसणारिया ? २ दुविहा पएणत्ता. तंजहा पढमसमयउवसंतकसायवीतरागदंसणारिया अपढमसमयउवसंतकसायवीतरागदंसणारिया, अहवा चरिमसमयउवसंतकसायवीतरागदंसणारिया अचरिमसमयउवसंतकसायवीतरागदंसणारिया य। सेकिंतं खीणकसायवीतरागदंसणारिया ? २ दुविहा पएणत्ता, तंजहा छउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया केवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया य। सेकिंतं छउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया ? २ दुविहा पएणत्ता। तंजहा। सयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया य। सेकिंतं सयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया? सयंबुद्धछउमत्थखीण० दुविहा पएणत्ता। तंजहा पढमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया य अपढमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया। अहवा चरिमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया अचरिमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया य। सेत्तं सयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया सेकिंतं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया ?२ दुविहा पएणत्ता, तंजहा पढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया अपढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागदंसणारिया। अहवा। चरिमसमयबुद्धबोहिय-

सेकिंतं अजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया ? २ दुविहा पएणत्ता तंजहा पढमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया अपढमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया य। अहवा चरिमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया [illegible] चरिमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया य। सेत्तं अजोगिकेवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया। सेत्तं केवलिखीणकसायवीतरागदंसणारिया सेत्तं खीणकसायवीतरागदंसणारिया सेत्तं वीतरागदंसणारिया सेत्तं दंसणारिया। सेकिंतं चरित्तारिया? २ दुविहा पएणत्ता। तंजहा। सरागचरित्तारिया वीतरागचरित्तारिया य। सेकिंतं सरागचरित्तारिया ? २ दुविहा पएणत्ता तंजहा सुहुमसंपरायसरागचरित्तारिया [illegible] रागचरित्तारिया य। सेकिंतं सुहुमसंपराय[illegible] रिया ? २ दुविहा पएणत्ता तंजहा प[illegible] रायसरागचरित्तारिया अपढमसमयसुहुमसं[illegible] चरित्तारिया य अहवा चरिमसमयसु[illegible] चरित्तारिया अचरिमसमयसुहुमसं[illegible] त्तारिया य अहवा सुहुमसंपरायस[illegible] हा पएणत्ता तंजहा संकिलिस्स[illegible] य सेत्तं सुहुमसंपरायसरागचरि[illegible] । [illegible] परायसरागचरित्तारिया ? २ [illegible] पढमसमयबायरसंपराय[illegible] बायरसंपरायसराग[illegible]

त्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेकिंतं सयंबुद्धछ उमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? दुविहा पण्णत्ता तंजहा पढमसमयसयंबुद्धखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अपढमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य अहवा चरिमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अचरिमसमयसयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेत्तं सयंबुद्धछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया। सेकिंतं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता, तंजहा पढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अपढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य अहवा चरिमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अचरिमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेत्तं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया सेत्तं छउमत्थखीणकसायवीतरागचरित्तारिया। सेकिंतं केवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता। तंजहा सजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य। सेकिंतं सजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता। तंजहा पढमसमयसजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अपढमसमयसजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य अहवा चरिमसमयसजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अचरिमसमयसजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेत्तं सजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेकिंतं अजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता। तंजहा पढमसमयअजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अपढमसमयअजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य अहवा चरिमसमयअजोगीकेवलिखीणकसायवीतरागचरित्तारिया [illegible] अचरिमसमयअ[illegible]वीतरागचरित्तारिया य सेत्तं अ[illegible]। सेत्तं [illegible]। सेत्तं खीण[illegible] सेत्तं वीतरागचरित्तारिया। [illegible] चरित्तारिया [illegible]। [illegible] चरित्तारिया? २ [illegible]

चरित्तारिया। से किं तं छेओवट्ठावणीयचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता तंजहा। साइयार छेओवट्ठावणीयचरित्तारिया निरइयारा छेओवट्ठावणीयचरित्तारिया। सेत्तं छेओवट्ठावणीयचरित्तारिया। से किं तं परिहारविसुद्धियचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता। तंजहा निव्विस्समाणपरिहारविसुद्धियचरित्तारिया निव्विट्ठकाइयपरिहारविसुद्धियचरित्तारिया य। सेत्तं परिहारविसुद्धियचरित्तारिया। से किं तं सुहुमसंपरायचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता तं जहा, संकिलिस्समाणसुहुमसंपरायचरित्तारिया विसुज्झमाणसुहुमसंपरायचरित्तारिया। सेत्तं सुहुमसंपरायचरित्तारिया। से किं तं अहक्खायचरित्तारिया? २ दुविहा पण्णत्ता, तंजहा छउमत्थअहक्खायचरित्तारिया केवलिअहक्खायचरित्तारिया य सेत्तं अहक्खायचरित्तारिया। सेत्तं चरित्तारिया। सेत्तं अणिड्ढिपत्तारिया। सेत्तं आयरिया॥ प्रज्ञा. १. प.॥

आराद्यातः सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यः। मोक्षमार्गे, (आरिय) सूत्र. १ श्रु. ८ अ.। आरात् याताः सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्याः तत्त्वम्। तत्त्वे,। (आयरियं विदित्ताणं, सव्वदुक्खा विमुच्चइ) आयरियंति सूत्रस्यात्, आरात् याताः सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यं तत्त्वं तद्विदित्वा ज्ञात्वेति। उत्त० अ० ६॥ गु. आरा[illegible] पंथ, आर्यं प्रगुणं न्यायोपपन्नमिति। आचा० २ श्र. ५ १।

आयरियउवज्झाय–आचार्योपाध्याय– पुं० आचार्यश्च उपाध्यायश्च आचार्योपाध्यायः। आचार्य इति [illegible] (आयरियउवज्झाय त्रिसंभङ्ग) स्था० सू. ३ ठ.। आचार्यश्चासौ उपाध्यायश्च आचार्योपाध्यायः। आचार्यः [illegible] आचार्यश्च स उपाध्यायः आचार्योपाध्याय [illegible] उपाध्याये, स हि केषाञ्चिदाचार्यः केषाञ्चिदुपाध्याय [illegible] स्था० ३ ठ.॥

आ(य)रियखेत्त–आर्यक्षेत्र–न० अर्द्धषड्विंशतिजनपदेषु [illegible] क्षेत्रे राजगृहमगधादिके, सूत्र० १ श्रु. ५ अ.॥ सार्द्धपञ्चविंशतिः आर्यक्षेत्राणि (आयरिय) शब्दे [illegible] २१ उक्तानि॥

यस्मादत्र यत्र तीर्थकराणाम् [illegible] चक्रवर्तिनां [illegible] वासुदेवानां [illegible] आर्यक्षेत्र [illegible] तीर्थकरादीनामुत्पत्तिस्तदार्यं [illegible] पुनः [illegible] "[illegible]" [illegible] निद्दुगतिणि [illegible] इति "[illegible]" [illegible] अत्र अन्यः [illegible] । [illegible] [illegible] ३ १३ वा.।

[illegible] उत्त० १६ अ.।
[illegible] आयरियं [illegible] ॥ १०३॥
[illegible]

वत्तरेण कुणालाविसओ पत्तेसि मक्कं आयरियं पुरतो अणारियं।

(य)रियट्ठाण–आर्यस्थान न० सर्वतो विरत्यादौ, संयमस्थाने "जासा सव्वतोविरई एसट्ठाणे अणारियट्ठाणे आरिए", तत्र चेयं विरतिः सम्यक्त्वपूर्विका सावद्यारम्भनिवृत्तिः सावद्यानुष्ठानरहितत्वात् संयमस्थानम् तत्र चैतत्स्थानमार्यस्थानम् । सूत्र० २ श्रु. २ अ. ।

(य)रियदंसि (न्) आर्यदर्शिन्– पुं० आर्यं (...) प्रगुणं न्यायोपपन्नं पश्यति तच्छीलश्चेत्यार्यदर्शी । न्यायोपपन्नदर्शिनि, (आयरिए आरियपन्ने आरियदंसी) आचा. २ अ. ५ उ. ।

(य)रियदिन्न–आर्यदत्त–पुं० पार्श्वनाथस्य प्रथमे गणधरे प्रव. १ द्वा. ।

(य)रियदेस–आर्यदेश–पुं. मगधादिषु सार्धपञ्चविंशतिजनपदेषु, (आयरियदेसंमि जे समुप्पन्ना) पं. व. १ द्वा. । आर्यदेशसमुत्पन्नः शुद्धजातिकुलान्वितः ध. ३ अधि. । तत्र आर्यदेशा जिनचक्रवर्त्यर्धचक्र्याद्युत्तमपुरुषजन्मभूमयस्ते च सङ्ख्यया मगधादयः सार्धपञ्चविंशतिः आर्यभाणां यासादौ देशाः । प्रव. । आर्यावर्तादौ देशे ।

आ(य)रियधम्म–आर्यधर्म– पुं० आर्यस्य धर्मः । सदाचारे श्रुतचारित्ररूपे धर्मे च (वेदज्ज णिजाणवेदी आरियं धम्ममणुत्तरं) आपद्भ्यो धर्मम्यो यात इत्यार्यस्तं धर्मं श्रुतचारित्ररूपमिति उत्त. २ अ. ॥

आ(य)रियपएसिय–आर्यप्रदेशिन त्रि० तीर्थकरप्रणीते,– (एवं से धम्मे आयरियपण्णिए) आचा० ६ अ. ४ उ. ।

आ(य)रियपण्ण–आर्यप्रज्ञ–पुं. आर्या प्रज्ञा यस्य स आर्यप्रज्ञः । श्रुतविशेषितमतौ, आचा० २ अ. ५ उ. ।

[आय]रियपरिजावि (न्) आचार्यपरिजाविन् त्रि० आचार्यपरिजवकर्तरि ।

डहरो अकुलीणोत्ति य, दुम्मेहो दमगमंदबुद्धित्ति ।
अवि अप्पलाभलद्धी, सीसो परिभवइ आयरियं ॥ १ ॥

कश्चित्कुशिष्यः सूचया असूचया वा आचार्यं परिभवति । यथा कोऽपि चयः सूचा नाम स्वव्यपदेशेन परस्वरूपवचनं । यथा कोऽपि रुदन्ता यावता परिणत साधुबालकमाचार्यं ब्रवीति । अद्यापि रुदन्ता यावका वयं किमस्माकमाचार्यपदस्य योग्यत्वमिति । असूचा स्फुटमेव परदोषोद्घाटनं यथा भो आचार्य ! त्वं तावदद्यापि रुदन्तो मुग्धः बालको यत्तेऽत. कीदृशो भवत आचार्यत्वमिति । योऽकुलीन आचार्यस्तमुद्दिश्य प्रणति अहो उत्तमकुलप्रसूता वयं तु हीनकुलोत्पन्नाः कुतोऽस्मा योग्या एवाचार्यपदस्य यत्कुलीनोऽप्ययमाचार्य इस्माकं सूरिपदयोग्यता यत्र धिक्कृत यदकुलीनोऽप्ययमाचार्यो दरिद्रपदे निवेशित इति । तदा दुर्मेधा मंदमतेः अमको नाम दरिद्रो भूत्वा यः प्रव्रजितः मंदबुद्धिः स्वल्पमतिः अपि संभावनायां समाप्यते कुतोऽपि कारणाद् दर्शयितोऽप्याचार्य इति अस्या मुग्धा वक्ष्यपात्रादिलाभे लब्धिर्यस्य सोऽल्पलाभलब्धिः । एतानप्येव मेव सूचया असूचया च परिभवति ॥

अथ शिष्यपदं व्याचष्टे ॥

सो वि य सीसो दुविहो, पव्वाविणओ अ सिक्खओ चेव।
सो सिक्खओ उ तिविहो, सुत्ते अत्थे तदुभए य ॥

यः शिष्यो गुरून् परिभवति सोऽपि च द्विविधः । प्रव्राजितकः शिष्यकश्चैव यस्तेनैव परिभूयमानगुरुणा दीक्षां प्रापितः स प्रव्राजितकः । शिष्यकस्तु गच्छान्तरादध्ययनार्थमायातः स च शिष्यकस्त्रिविधः सूत्रार्थं तदुभये च सूत्रग्राहकोऽर्थग्राहकस्तदुभयग्राहकश्चेत्यर्थः । बृ. । नि० चू० १० उ० ॥

आयरियपायमूल आचार्यपादमूल न० आचार्यान्तिके (गंतूणायरियपायमूलम्मि,) आचार्यपादमूले आचार्यान्तिक इति. पं. २ द्वा. ॥

आयरियभासिय-आचार्यभाषित-न. प्रश्नव्याकरणदशायाश्चतुर्थेऽध्ययने, स्था० १० ठा. ॥

आयरियमग्ग–आर्यमार्ग–पु. आराद् यातः सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यो मार्गो निर्दोषः । पापवर्ज्याऽसम्पृक्ते मार्गे, (आरियं मग्गं असपत्ता) सूत्र० २ श्रु० १ अ० ॥ सदनुष्ठानरूपे मार्गे, जिनेन्द्रशासनप्रतिपादिते मोक्षमार्गे च सूत्र.१ श्रु.३ अ. । (जे तत्थ आरिअं मग्गं परमं च समाहिए) सूत्र. द्वि. ० श्रु० ३ अ० ॥

आयरियविज्जा–आचार्यविद्या–स्त्री० द्वाचत्वारिंशत्तमे पुरुषकलाभेदे, कल्प० ॥

आयरियविप्पडिवत्ति–आचार्यविप्रतिपत्ति–न० बन्धदशायाः पञ्चमेऽध्ययने, स्था० १० ठा. ।

आ(य)रियवेय-आर्यवेद-पु० तीर्थंकरस्तुतिरूपे, श्रावकधर्मप्रतिपादके च वेदे, (दाणं च माहणाण य आयारियवेय पुच्छ निज्जाणं) आर्यान् वेदान् कृतवांश्च स भरत एव तत्स्वाध्यायनिमित्तमिति तीर्थंकरस्तुतिरूपान् श्रावकधर्मप्रतिपादकांश्च कृता इति. आव. २ अ. । यास्तु पश्चात्सुलसा याज्ञवल्क्यादिभिः कृता इति. आव. २ अ. ।

आयरियवेयावच्च-आचार्यवैयावृत्य-न. आचार्यस्य वैयावृत्य भक्तपानादिभिरुपष्टम्भः । वैयावृत्यभेदे, औप० ॥

आयरियव्व–आचरितव्य–त्रि० आ. चर. तव्य. । अनुष्ठेये । (ज जम्मि होइ काले, आयरियव्वं स कालमायारो)। नि.चू. १ उ. ॥

आयारियदेस–आचार्यदेश–पुं. आचार्यैकदेशे, (आयरियदेसाओ वा आरिएण अन्नेण) आचार्यदेशात् आचार्यैकदेशादवधारितेनेति । व्य० ३ उ. ।

आयसजायण–आयसजाजन–न. लोहभाजने, (तायमिव तत्तायसजायणेसु तत्थ) तप्ते च तत्तायसभाजने लोहभाजनमिति. ॥ आव० ४ अ. ॥

आयाइ-आजाति–स्त्री० आ जन् क्तिन् आजननमाजातिः सम्मूर्छनगर्भोपपातजननं जन्माति, स्था. १० ठा. । आजायते स्म...नादिजातिरजायते तस्यामिन्याजातिः । मनुष्यादिजातिः ... ज्ञाति-अवधारणं व्यतिरिक्त मनुष्यादिजातिः ... इत्यत्रोऽयमेवाचार इति । आचा० १ अ. १ उ. ॥

आयाति- स्त्री. आ. या- भावे- क्तिन्-आगमने- ... आगमने च (आयातिं गतिं ...) स्था. ठा. १ ... स्थान इति स्था. ठा. २ ... उ. ॥

आयाइट्ठाण– आजातिस्थान न० ... जन्मनोगमनं जन्म तस्य तत् स्थानम् । ... स्था. ... आयातिस्थान-न० ... स्थानं (...

आयाइट्ठाणेति आयतिर्नाम उत्तरकालस्तस्य स्थानं पदमिति । दशा० ॥

आयाइट्ठाणज्झयण– आजातिस्थानाध्ययन न० आजननमाजातिः सम्मूर्छनगर्भोपपाततो जन्म तस्याः स्थानं संसारस्तन्निदानस्य भवतीत्येवमर्थप्रतिपादनपरमाजातिस्थानमुच्यत इति । आचारदशाया नवमेऽध्ययने, । स्था० १० ठा.॥

आयागर–अयआकर–पुं० लोहाकरे । (आयागरेइ वा) अयआकरो लोहाकरो यत्र लोहं ध्मायत इति स्था० ८ ठा. ॥

आया(चा)म आचाम न० अवस्रावणे पानकभेदे "आयाममव स्रावणमिति" । बृ. आव.६ अ. । आ. म. पि. नि. स्था३. ठा.उत्त. १५ अ.(आयामं वा सोवीरं वा सुद्धवियडं वा तहप्पगारं पाणगजातं पुव्वामेव आलोएज्जा) आयाममवस्रावणमिति आचा० श्रु. १, चू. ॥

आयाम–पुं. आ-यम्-भावे घञ् दैर्घ्ये,-स्था० २ ठा. ॥ नि.चू. उ॥ आ. म. । राजं जी. "आयामेणं दुवेयणं तीसे घाहाओ अणुवट्टिसाओ भवति" आयामश्चदक्षिणोत्तरायततया प्रतिपत्तव्यो विष्कम्भः पूर्वापरायततयेति । सू. प्र. ४ पा. ॥

आयामग–आचा (या) मक- न० आयाममेवायामकम- वस्रावणके पानकभेदे- उत्त. (आयामगं चेव जवोदगं च) आयामकं धान्यस्यावस्रावणम् । उत्त० १५ अ. ॥

आयामसित्थभोइ (न्) आचा (या) म सिक्थभोजिन्- त्रि० अवस्रावणगतसिक्थभोजिनि, तथा चौपपातिके "रस- परित्यागभेदानधिकृत्य-आयामसित्थभोइत्ति" औप० ॥

आयामे,त्ता–आचम्य-अव्य० आचमनं कृत्वेत्यर्थे, (परमसे- णं माहणे आयामेत्ता) आमित्याति, आचामितवान् तद्भोजन दानद्वारेणोच्छिष्टतासम्पादनेन तच्छुद्ध्यर्थमाचमनं कारितवान् भोजितवानिति तात्पर्यम् भ०१५ श. १ उ. । माहणे आयामेइ- आयामेत्ता स उच्चपोट्टं मुहं करेइ, भ. १५ श. १ उ. ।

आयार-आचार-पु. आ. चर-भावे घञ्.आ. मर्यादायां चरणं चारः मर्यादया कालनियमादिलक्षणया चार आचारः आ. म. । आचारे ज्ञानाचारादिः पञ्चधा आ मर्यादया वा चारो विहार आचारः भ.१श.१उ.॥ दशा.विशे. "आमज्जायाय- णो,चरणं चारो त्ति तप्पयारो । सो होइ नाणदंसण,चरित्त- तववीरियविसओ" ॥ सदुष्ठाने स्था० ४ ठा. ॥ आचारसमा- चरणेऽनुष्ठानमिति,सूत्र.२ श्रु५ अ. । स्था. । आचारे मोक्षार्थमनुष्ठा- नविशेष, नि.आचा.१अ.२उ. । आचारे ज्ञानादिविषयमनुष्ठान- मिति ठा. । आचारः सूत्रज्ञानादिविषयमनुष्ठानं कालाध्ययनादीनि भ० २ श. १उ. आचर्यते इति आचारः आव० ॥ आचर्यते गुणवि- वृद्धये [illegible] ॥ आचारः साधुसमाचार इति । स्था.२ठा. [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

तुच्चतुर्धा निक्षेपः । [illegible] भावाचारश्च ज्ञातव्य इति गाथाक्षरार्थः भावार्थं तु [illegible] तत्र नामस्थापने क्षुण्णे अतो द्रव्याचारमाह ।

नामणधावणवासण, सिक्खावणसुकरणाविरोहीणि ।
दव्वाणि जाणि लोए, दव्वायारं वियाणाहि ॥ ८१ ॥

व्या० नामनधावनवासनशिक्षापनसुकरणाविरोधीनि द्रव्याणि यानि लोके तानि द्रव्याचारं विजानीहि । [illegible] आचरणमाचारः द्रव्यस्याचारो द्रव्याचारः [illegible] रणं तेन २ प्रकारेण परिणमनमित्यर्थः । तत्र नामन [illegible] णमुच्यते । तन्निमित्तविविधं द्रव्यं भवति । आचारवदि [illegible] तत्परिणामयुक्तमयुक्तं चेत्यर्थः । तत्र निमित्तकादि [illegible] परं माधनाचारवत् । एतदुक्तं भवति । तिनिशलतादि द्रव्यं भाव्यं तेन रूपेण परिणमति नेत्रकादि । एवं सर्वत्र [illegible] कार्या । नवरमुदाहरणानि प्रदर्श्यन्ते । धावनं प्रति [illegible] धवलमाचारवत् सुखेन प्रक्षालनात् कृमिरागरक्त [illegible] स्त्रमनोऽपि रागानपगमात् वासनं प्रति कवेलुक [illegible] पाटलाकुसुमादिभिर्वास्यमानत्वात् । वैडूर्यादन [illegible] त्वात् शिक्षापनं प्रत्याचारवच्छुकसारिकादि सुखेन मनुष्य- भाषसंपादनात् अनाचारवच्छकुनादि तदनुपपत्तेः सुकर- स्याचारवत्सुवर्णादि सुखेन तस्य कटकादिकरणात् [illegible] दृषल्लोहादि तथाऽन्यस्य तथाविधस्य कर्तुम् [illegible] अविरोधं प्रत्याचारवंति गुडदध्यादीनि रसोत्कर्षतु [illegible] णाच्च अनाचारवंति तैलक्षीरादीनि विपर्ययादिति । [illegible] तानि द्रव्याणि यानि लोके तान्येव तस्याचारस्य [illegible] तिरेकाद्द्रव्याचारस्य च वियाहि तथातथा [illegible] धत्वेऽपि गुणभावाद्द्रव्याचारं विजानीहि [illegible] गाथार्थः ॥

उक्तो द्रव्याचारः सांप्रतं भावाचारमाह ॥

दंसणनाणचरित्ते, तवआयारे य विरियायारे ।
एसो भावायारो, पंचविहो होइ नायव्वो ॥ ८२ ॥

व्या० दर्शनज्ञानचारित्रादिष्वाचारशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते दर्शनाचारो ज्ञानाचारश्चारित्राचारस्तपाचारश्च वीर्याचारो तत्र दर्शनं सम्यग्दर्शनमुच्यते न चक्षुरादिदर्शनं तत्र [illegible] शमिकादिरूपत्वात् भाव एव । ततश्च तदाचरण [illegible] इत्येवं शेषेष्वपि योजनीयं भावार्थं तु वक्ष्यति एष भावाचार पंचविधो भवति ज्ञातव्य इति गाथाक्षरार्थः । दश. अ. । विस्तरस्तु (णाणायार) शब्दे ॥

तथाच निशीथचूर्णौ १ उ. निक्षेपोयथा ॥

जं जाणियं आयारे, चउव्विहो णिक्खेवो सो इमो ॥
णामंठवणायारो, एसो खलु आयारे णिक्खेवो णामठ-
वणाओ । णामणधोवणवासण, सिक्खावणसुकरणाविरोहि-
गाहा ॥

णामठवणाउ गयाउ दव्वायारो दुविहो आगमओ णोआगमओ आगमओ आणए अणुवउत्ते णोआगमओ [illegible] [illegible] आगम [illegible] इमो [illegible] गाहा णामादिएसु आयारो भवइ । तत्र [illegible] य मरी अणायारं वि पण्णवेति [illegible] पजुय आयारमंतो णिणिमो अणायारमंतो [illegible]

दुर्गुणतया आधाकर्मतो अनाधाकर्मतो विभिन्नतायां । यस्य मात्र कथं तु गाहीति आधाकर्मतायां यदर्थं न आधाकर्मं तद्भक्तमाहृतयादि । निरवद्यं प्रतुच्य आधाकर्मतादि यादवन्तो यथादि भंगादि अनाधाकर्मतादि गुरूणां गुरवो आधाकर्म यथाहीदं अनाधाकर्म । प्रतिगृह्य पुनः पश्चात्कारण आधारो दीर्घसंसारपरिवर्धं अनाधाकर्मता ॥

दव्वाइँ जाणि लोए, दव्वायारं वियाणाहि ।

णाणं दंसणचरणं, तप विरियं य भावमायारो । गाहा ।

गुणपर्यायान् द्रवन्तीति द्रव्यं जानाति अर्पितद्रव्यकर्षणि भवन्ति यानि येन जानि सचित्तानि लोकधर्मेनानि लोकद्वयेन त्वर्थः तस्मिन् लोके आचारश्रुते द्रव्याचारं विजानीहि एवमनिर्दिष्टानिर्दिष्टेषु द्रव्येषु द्रव्याचारं विज्ञानस्य श्रेय गतो द्रव्याचारो ॥

इदानीं भावाचारो प्रतिपादनार्थं पंचविधो यथा ॥

णाणदंसणगाहइं, पच्चक्खेण एणमि पंचमा गहिया ॥

अट्ठट्ठदुवालस, विरिय महाणीमु आसेवि ७ गाहा ।

णाणायारो अट्ठविहो दंसणायारो अट्ठविहो चरित्ता-यारो अट्ठविहो, तवायारो बारसविहो, वीरियायारो छत्तीस-विविहाणं, से य छत्तीसइ भेया एए चेव णाणादी संजमा समेंति । वीरियमिति वीरियायारो गहियो महाणी भगवंत जे णिय णाणायारादीणं स एव वीरियायारो भवइ ॥

आचारस्य भेदाः ॥

दुविहे आयारे पण्णत्ते तंजहा णाणायारे चेव णोणाणायारे चेव । णाणायारे दुविहे पण्णत्ते तं जहा दंसणायारे चेव णोदंसणायारे चेव णो दंसणायारे दुविहे पण्णत्ते तंजहा चरित्तायारे चेव णोचरित्तायारे चेव णो चरित्तायारे दुविहे पण्णत्ते तं जहा तवायारे चेव वीरियायारे चेव ॥

स्था. २ ठा ॥

[illegible] । आचारणमाचारो व्यवहारो इत्यर्थः [illegible] ॥

पंचविहे आयारे पण्णत्ते तं जहा णाणायारे दंसणायारे-चरित्तायारे तवायारे वीरियायारे स्था. ठा. ५ ।

[illegible] अर्थात् । [illegible] ॥ १ ॥ ११ ॥ [illegible] । [illegible] ॥

ज्ञानादिभेदभिन्नस्ते, पालने च यथाक्रमम् ।

गच्छवासः गुरोः, [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥

आयारकुसले, [illegible] ।

[illegible] ।

आचारविषये दीर्घे यथा ।

आयारं [illegible] ।

[illegible] ॥ स्था. ५ ठा. ।

॥ [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible]

[illegible]

शायचन्नातोपदेशमन्तरेण आसइच रागद्वेषमोहादीनां दोषाणा मत्यन्तिकमक्षयात् । स च्चार्हत पवातः मारभ्यते ऽर्हत्वमानुयोगः । सच चतुर्धा तद्यथा धर्मकथानुयोगो, गणितानुयोगो, । द्रव्यानुयोगश्चरणकरणानुयोगश्चेति । तत्र धर्मकथानुयोग उत्तराध्ययनादिकः गणितानुयोगः सूर्यप्रज्ञप्त्यादिकः । द्रव्यानुयोग सम्मत्यादिकश्चरणकरणानुयोग आचारादिकः स च प्रधानतमः शेषाणां तदर्थत्वात्तदुक्तं चरणपडिवत्ति हेउं, जे नयरे तिन्नि भणुओगत्ति तथा चरणपडिवत्तिहेउं, धम्मकहा कालदिक्खमादीया । दविए दंसणसोही, दंसणसुद्धस्स चरणं तु । गमपरैरत्थ त एव तस्यैवादौ प्रणयनमकार्यतस्तत्प्रतिपादकाचाराङ्गस्यानुयोगः समारभ्यते । स च परमपदप्राप्तिहेतुत्वात् सविघ्नस्तदुक्तं । " श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्तानां क्वापि यान्ति विनायकाः " तस्माद्विघ्नविघातोपशमनाय मङ्गलमभिधेयं तथादिमध्यावसानभेदात्त्रिविधं तत्रादिमङ्गलं सुयमे आउसं तेणं भगवया एवमक्खाय " मित्यादि अत्र च भगवद्वचनानुवादो मङ्गलं अथवा श्रुतमिति श्रुतं ज्ञानं तच्च नन्द्यन्तर्गतिमान्मङ्गलमित्येतच्चाविघ्नेनाभिलषितशास्त्रार्थपारगमनकारणं मध्यमङ्गलं लोकसाराध्ययनपञ्चमोद्देशकसूत्रं से जहा के वि हरए पडिपुन्ने चिट्ठइ समं । सि भोम्मे उवसंते रक्खमाणेत्यादि अत्र चार्हद्गुणैराचार्यगुणोत्कीर्तनेनाचार्याश्च पञ्चनमस्कारान्तःपातित्वान्मङ्गलमित्येतच्च [illegible] अवसानमङ्गलं नवमाध्ययने उपधानश्रुते अभिनिव्वुडे अमाई आवकहाए भगवं समियासी । अत्राभिनिर्वृतग्रहणं संसारमहातरुकन्दोच्छेदकत्वेन [illegible] मङ्गलमित्येतच्च शिष्यप्रशिष्यसन्तानाव्यवच्छेदार्थं [illegible] मङ्गलत्वप्रतिपादने [illegible] मङ्गलत्वमुक्तमेवेति न प्रतन्यते सर्वमेवेदं मङ्गलं [illegible] निर्जरार्थत्वेनेव तथापि प्रतिपत्ति [illegible] । ([illegible]) मङ्गलानि [illegible] मङ्गलं [illegible] [illegible] मङ्गलं नियादि [illegible] [illegible] । [illegible] आचाराङ्गानुयोगः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] निच्चं, [illegible] अङ्ग [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

पादकं तान्वन्दित्वेति सम्बन्धः सर्वत्र योज्यः । [illegible] जिनास्तीर्थे [illegible] गतानिति अनुयोगदायिनः सुधर्मस्वामिप्रभृतयो [illegible] भगवतो निर्युक्ति कारस्य भद्रबाहुस्वामिन [illegible] स्याचार्योऽत स्तान् सर्वानित्यनेन [illegible] विकाद्युदासः कृतो नमति वन्दित्वेति कृत्वा [illegible] क्रिया सापेक्षत्वा दुत्तरक्रियामाह आचारस्य [illegible] भगवत इति अर्थधर्मप्रयत्नगुणभाजस्तस्यैव [illegible] ये तार्थप्रतिपादिका युक्ति निर्युक्ति स्तां कीर्तयिष्ये [illegible] इति अन्तस्तत्त्वेन निष्पन्नां निर्युक्तिं यदिसत्त्वेन [illegible] मीत्यर्थः यथा प्रतिज्ञातमेव विभणिउ [illegible] तावत् [illegible] संपीड्य कथयति ।

आयार अंगसुयखंध, बंभचरणे तहेव पनत्थेय ।
परिणाए निक्खेवो, तह दिसाणं च ॥ २ ॥

न० १ अ. १ उ. । आयारेत्यादि आचार अङ्गश्रुत [illegible] शस्त्रपरिज्ञा संज्ञा दिशा मित्येतेषां [illegible] कर्तव्यइति तत्राचार ब्रह्मचरण शस्त्र परिज्ञा [illegible] निक्षेप उक्तत्या अङ्गश्रुत स्कन्ध शब्दा [illegible] सूत्रा लापक निष्पन्ने निक्षेपे वक्ष्यत्या इति पतेषां मध्ये [illegible] कति विधो निक्षेप इत्यत आह ॥

" चरणदिसावज्जाणं, निक्खेवो चउक्कओ नायव्वो ।
चरणंमि छव्विहो खलु, सत्तविहो होइ ओदिसाणं ॥

इ. । आचा० १ श्रु.१ अ० । चरणादिवर्जानां चतुर्विधो नि [illegible] पः चरणस्य षड्विधः दिक्शब्दस्य सप्तविधो [illegible] क्षेत्रकालादिकं यदा सम्भवमायोज्यं नामादिचतुष्टयं [illegible] पदपदा दर्शयितुमाह आचा० १ श्रु० १ अ० ।

जत्थ य जं जाणेज्जा, निक्खेवं निक्खिवे निरवसेसं ।
जत्थवि न जाणेज्जा, चउक्कयं निक्खिवे तत्थ ॥

जत्थयजमित्यादि यत्र चरणदिक्शब्दादौ च [illegible] मादिकं जानीयात् तत्र निरवशेषं निक्षिपेत् [illegible] जानीयादाचाराङ्गादौ तत्रापि नामस्थापना [illegible] भावभेदं निक्षेपं निक्षिपेदित्युपदेश इति गाथार्थः । [illegible] निरूपणार्थस्य लाघवमिच्छता निर्युक्तिकारेण [illegible]

आयारे अंगंमि य, पुव्वुद्दिट्ठो चउक्कनिक्खेवो ।
नवरं पुण नाणत्तं, भावायारंमि तं वोच्छं ॥ ४ ॥

आयारे इत्यादि क्षुल्लिकाचारकथायामाचार [illegible] अङ्गस्य तु चतुरङ्गाध्ययनं यथात्र [illegible] भावाचारविषय इति ॥

यथा प्रतिज्ञातमाह ॥

तस्सेगट्ठ पवत्तण, पढमंगगणी तहेव परिमाणे ।
समोयारे सारोय, सत्तहिं दारेहिं नाणत्तं ॥

[illegible]

[illegible] आयाली आगाली आगारे य आगंमी ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] अनन्तगुणं सर्वनभः प्रदेशाग्रगुणितम् [illegible] । ततो द्वितीयादिस्थानैरसंख्यातगुणवृद्धया [illegible] भवति [illegible] शक्यते परि- [illegible] किं पुनः [illegible] ये पर्याया येषामनन्तभा- [illegible] केवलगम्या इतीदमुक्तं भवति [illegible] तत्र प्रक्षेपाद्, [illegible] तुल्या एव नानन्तगुणा इति- [illegible] । [illegible] सा सर्वा [illegible] दर्शनपर्यायसहिते [illegible] सर्वाकाश [illegible] पुनश्चरित्रमा [illegible] पर्याया नन्त- [illegible] निर्देशः [illegible]

[illegible] इत्याह ॥

अंगाणं किं सारो, आयारो तस्स किं हवइ सारो ।
[illegible] सारो, तस्सवि य परूवणा सारो ॥ १६ ॥
[illegible] सम्मं तस्स वि य होइ निव्वाणं ॥
[illegible] सारो, अव्वाबाहं जिणा बेंति ॥

[illegible] इति । [illegible] ।

[illegible] पीट्टमणिज्जमम्मसं ॥
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] गुरुं य नासणं [illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ॥ १४ ॥

[illegible]

पहोपसर्गाया । प्रादुर्भवेयुस्ते सम्यक् सोढव्या । [illegible] निर्यापमंत शिक्षा सा सर्वगुणयुक्तेन [illegible] मेयं [illegible]
विदित इति तत्प्रदर्शनं च दोषसाधुनामुक्तार्थं । [illegible]

तित्थयरो च उगणी, सुरमहिओ [illegible]
धुवंमि । अणिगूहियबलविरिओ, सव्वत्थामेसु [illegible]
किं पुण अवसेसे हि दुक्खक्खयकारणा सुविहिता हि
न उज्जमियव्वं स पच्चवायंमि माणुस्से [illegible] ॥

तथा च समवायांगे आचारस्य श्रुतस्कन्धस्य [illegible] गस्य चूलिका सर्वान्तिममध्ययन विमुक्त्यभिधानं [illegible] क्षिका तद्वर्जानां तत्राचारे प्रथम श्रुतस्कन्धे [illegible] द्वितीये षोडश निशीथाध्ययनस्य [illegible] पात् । षोडशानां मध्ये एकस्या [illegible] शेषाणां पञ्चदश सम० ॥ ५७ स ॥

आयारस्स णं भगवओ सचूलिआयस्स [illegible]
उज्झयणा प० तं० सत्थपरिण्णा लोगविजओ सीओसणिज्जं
असम्मत्तं । आवन्ति धुयविमोह उवहाणसुयं [illegible]
रिण्णा ॥ १ ॥ पिंडेसणसिज्जिरिआ, भासज्जाया [illegible]
वत्थपएसा । उग्गहपडिमा सत्तिक्कसत्तया भावण [illegible]
त्ती ॥ २ ॥ निसीहज्झयणं पण वीस इमं ॥

सम० ॥ २५ ॥ आयारस्स णं भगवओ [illegible] पंचासीइ उद्देसणकाला प० टी० तत्राचारस्य प्रथमांगस्य [illegible] ध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरूपस्य [illegible] तीये हि तस्य श्रुतस्कन्धे पञ्चचूलिकास्तासु च [illegible] निशीथाभिधेयम् [illegible] प्रथमद्वितीय [illegible] [illegible]

[illegible]

पन्नता भावा आघविज्जंति पन्नविज्जन्ति परूविज्जंति दंसिज्जन्ति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति । से एवं आयाए एवं नायाए एवं विण्णाया एवं चरणकरणपरूवणा आघविज्जइ सेत्तं आयारं ॥

सेकिंतमित्यादि । अथ किं तत् आचार इत्यादि अथवा कोऽयमाचारः आचार्य आह (आयारेण मित्यादि) आचरणमाचारः आचर्यते इति वा आचारः पूर्वपुरुषाचरितो ज्ञानाद्यासेवनविधिरित्यर्थः । तत्प्रतिपादको ग्रंथोऽप्याचार एव उच्यते अनेन आचारेण करणभूतेनाथवाचारे आधारभूते णमिति वाक्याल‍ंकारे श्रमणानां प्राङ्निरूपितशब्दार्थानां निर्ग्रन्थानां बाह्याभ्यन्तरग्रंथरहितानां आह । श्रमणा निर्ग्रन्था एव भवंति । तत्किमर्थं निर्ग्रन्थानामिति विशेषणमुच्यते । शाक्यादिव्यवच्छेदार्थं शाक्यादयोऽपीह लोके श्रमणा व्यपदिश्यंते तदुक्तं (निग्गन्थसक्कतावसगेरुयआजीवपञ्चहा समणा इति) तेषामाचारो व्याख्यायते । तत्राऽऽचारो ज्ञानाऽऽचाराद्यनेकभेदभिन्नो गोचरो भिक्षाग्रहणविधिलक्षणः विनयो ज्ञानादि विनयः वैनयिकं विनयफलं कर्मक्षयादि । शिक्षाग्रहणं शिक्षा आसेवनाशिक्षा च विनयशिक्षेति चूर्णिकृत् । तत्र विनेयाः शिष्यास्तथा भाषा सत्या असत्या मृषा च अभाषा मृषा सत्यामृषा च चरणं व्रता-दिकरणं पिण्डविशुद्ध्यादि उक्तंच (वयसमणधम्मसंजम, वेया-वच्चं च बम्भगुत्तीओ । णाणाइ तियं तव कोह,निग्गहाई चरणमेयं ॥ १ ॥ पिंडविसोहि समिई, भावणपडिमा इंदियनिरो-हो । पडिलेहणगुत्तीओ । अभिग्गहा चेव करणं तु ॥ २ ॥ (जाया माया वित्तिओत्ति) यात्रा संयमयात्रा मात्रा तदर्थ-मेव परिमिताहारग्रहणं वृत्तिर्विविधैरभिग्रहविशेषैर्वर्तनं । आ-चारश्च गोचरश्चेत्यादि द्वन्द्वः आचारगोचरविनयवैनयिक-शिक्षाभाषाऽभाषाचरणकरणयात्रामात्रावृत्तयः आख्यायंते इह यत्र क्वचिदन्यतरोपादानेऽन्यतरगतार्थाभिधानं तत्सर्वं तत्प्राधा-न्यख्यापनार्थमवसेयं (से समासओ) इत्यादि स आचारः समासतः संक्षेपतः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा (णाणायारे इत्यादि तत्र आयारेण मित्यादि आचारे णमिति वाक्यालंकारे परित्ता परिमिता वाचना प्रारभ्य पाठकं वाधिकृत्याद्यन्तोप-लब्धेरथवा उत्सर्पिणीमवसर्पिणीं वा प्रतीत्य परित्ता अन-न्ता न भवति (भाइअन्तो पञ्चमणाओ नणाओ अइया ओ-सप्पिणी सुसप्पिणीकाले पडुच्च परित्तातीयाणागयसव्वद्धं च पडुच्च अणन्ता)इति तथा संख्येयानि अनुयोगद्वाराणि उपक्रमादीनि तानि ह्यध्ययनमध्ययनं प्रति यतोऽतः अध्ययनानि च संख्येयानीति कृत्वा तथा संख्येया वेढा वेढो नाम छन्दो-विशेषः । तथाच संख्येयाः श्लोकाः प्रतीताः तथा संख्येया निर्युक्तयस्तथा संख्येयाः प्रतिपत्तयः प्रतिपत्तयो नाम द्रव्या-दिपदार्थाभ्युपगमाः प्रतिमाद्यभिग्रहविशेषा वा ताः सूत्रनि-बद्धाः संख्येयाः । आह च चूर्णिकृत् । "दव्वाइपयत्थपुव्वगमा, पडिमाइभिग्गहविसेसा । पडिवत्ती एवं समासओ सुत्त-पडिबद्धाओ संखेज्ज " (सेणमित्यादि) स आचारो णमिति वाक्यालंकारे अंगार्थतया अंगानां स्थापनार्थमर्थं परलोकचिन्ता-यां गृह्यमाणस्य गणधरस्थापनार्थं अथवा सूत्रार्थोभयरूप आचार इति स्थापनार्थं प्रथममंगं एकवचनेन सर्वत्र मागध-भाषालक्षणानुसरणतो दर्शितम् एकवचनमभिहितं प्रथमम-मित्यर्थः ॥ तथा द्वौ श्रुतस्कन्धौ अध्ययनसमुदायरूपौ पञ्चविंशतिरध्ययनानि । तद्यथा ॥

सत्थपरिन्ना लोगविजओ, सीओसणिज्जं सम्मत्तं ।
आवंति धुय विमोहो, महापरिन्नोवहाणसुयं ॥

एतानि नवाध्ययनानि प्रथमश्रुतस्कंधे "पिंडेसणसेज्जिरिया, भासज्जाया य वत्थपाएसा । उग्गहपडिमा सत्तिक्कया भावणा विमुत्ती ॥ १ ॥ अत्र (सत्तिक्कगत्ति) सप्तकाध्ययन-मेकाध्ययनं च (धम्मपाएसत्ति) वस्त्रैषणाध्ययनं पात्रैषणा-ध्ययनं च एतानि षोडशाध्ययनानि द्वितीयश्रुतस्कन्धे एव मेतानि निशीथवर्जानि पंचविंशतिरध्ययनानि भवंति । तथा पञ्चाशीतिरुद्देशनकालाः भवन्तीति चेदुच्यते ॥ इहाङ्गस्य श्रुतस्कन्धस्याध्ययनस्योद्देशकस्य चैक एवोद्देशनकालः । तत्र शस्त्रपरिज्ञायां सप्तोद्देशनकालाः ॥ लोकविजये षट् ॥ शीतो-ष्णाध्ययने चत्वारः ॥ सम्यक्त्वाध्ययने चत्वारः लोकसारा-ध्ययने षट् ॥ धूताध्ययने पञ्च ॥ विमोहाध्ययनेऽष्टौ ॥ महा-परिज्ञायां सप्त ॥ उपधानश्रुते चत्वारः ॥ पिण्डैषणाध्ययने एकादश ॥ शय्याध्ययने त्रयः ॥ ईर्याध्ययने त्रयः ॥ भाषाध्ययने द्वौ ॥ वस्त्रैषणाध्ययने द्वौ ॥ पात्रैषणाध्ययने द्वौ ॥ अवग्रहप्रतिमाध्ययने द्वौ ॥ सप्तसप्तैककाध्ययनेषु भावना-मेको विमुक्तावेकश्च ॥ एवमेते सर्वेऽपि मिलिताः पञ्चाशीति-र्भवन्ति ॥ अत्र संग्रहगाथा ॥

सत्त य छच्च उ चउरो, [illegible] ।
एक्कारस तिग तिग दो दो, दो दो दो सत्त [illegible] ॥" ॥

एवं समुद्देशनकाला अपि वक्तव्याः [illegible] । तथा पदाग्रेण पदपरिमाणेनाष्टादश पदसहस्राणि इह [illegible]-
[illegible] आह । यद्यष्टौ द्वौ श्रुतस्कन्धौ पञ्च-विंशतिरध्ययनानि यदाह [illegible] पदसहस्राणि भवंति
परूपिते " नव बम्भचेरमइओ अट्ठारसपयसहस्सिओ वेओ "
इति तद्विरुध्यते । अत्र हि [illegible]
[illegible] श्रुत-
[illegible]
प्रमाण इति । तत [illegible]
[illegible] द्वौ श्रुतस्कन्धौ [illegible]
[illegible]
प्रथमश्रुतस्कन्धस्य [illegible]
[illegible] गुरूणि भवन्ति [illegible]
गुरूपदेशतो [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
गुरुवचन [illegible]
पदानां [illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] । तत्र [illegible]
[illegible]
[illegible]

ख्यातं। अथवा श्रुतं मया आयुष्मतोऽथवा श्रुतं मया भगवत्पादारविन्दयुगलमामृशता। अथवा श्रुतं मया गुरुकुलवासमावसता। अथवा श्रुतं मया हे आयुष्मन्! (तेणंति) प्रथमार्थे तृतीया तेन भगवता एवमाख्यातं। अथवा श्रुतं मया हे आयुष्मन्! (तेणंति) तदा भगवता एवमाख्यातं। अथवा श्रुतं मया हे आयुष्मन्! (तेणंति) तत्र षट् जीवनिकायविषये तत्र च विवक्षितेन भगवता समवसरणे स्थितेन भगवता एवमाख्यातं अथवा श्रुतं मया हे आयुष्मन्! यदनेन यतस्तेन भगवता एवमाख्यातं एवमादयस्तदनन्तं तदनन्तर्भावित्वेन गमा भवंति। अभिधानवशात् पुनरेवं गमाः "सुयं मे आउसं आउस सुयं मे मे सुयं आउसन्तेवसंतेणं" तथा तथा पदानां संयोजनतोऽभिधानतो गमा भवन्ति एवमादयः किन्तु अनंता गमा भवंति। तथा अनन्ताः पर्यायास्ते च स्वपरभेदभिन्नाः अक्षरसंबन्धाः [illegible] तथा परीताः परिमितास्त्रसा द्वीन्द्रियादयः [illegible] अनन्ता वनस्पतिकायादयः (सामान्यविशेषत्वेन [illegible]) शाश्वता धर्मास्तिकायादयः [illegible] प्रयोगविस्रसा [illegible] घटपटादयः। एते [illegible] विशेषाः सूत्रे स्वरूपतः [illegible]। निकाचिता [illegible] जिन-[illegible] सामान्यकथनया विशेष-[illegible] प्रप-[illegible] स्वरूपकथनेन [illegible] यथा गौरिव [illegible] निग-[illegible] साम्प्रतमाचाराङ्ग-[illegible] इति आचारा-[illegible] भवति॥ अथवा [illegible]

[illegible]

सिज्झंति उपदसिज्झंति सेत्तं आयारे॥ नन्दी॥ १४॥ आचाराङ्गस्य व्यवच्छेदकालश्च॥ विरहमुणिम्मि [illegible] सम्मि होतिवीसाए॥ वरिसाणसहस्सेहिं [illegible] च्छेदो॥ साम्प्रतमुद्देशार्थाधिकारः [illegible] इत्यादि तत्र प्रथमोद्देशके सामान्येन जीवास्तित्वं [illegible] शेषेषु तु षट्सु विशेषेण पृथिवीकायादिनिरूपणं [illegible] चावसाने बन्धविरतिप्रतिपादनमिति। एतच्च [illegible] प्रत्येकमुद्देशार्थेषु योजनीयं प्रथमोद्देशके [illegible] विरतिरित्येवमिति तत्र शस्त्रपरिज्ञा। [illegible] साम्प्रतमाचारादिप्रदानस्य सुगमनिरतत्वे [illegible] विधिराख्यायते॥ यथा कश्चिद्राजाऽभिनवराज्याभिषेक [illegible] भूमिकानि विनज्य समतया प्रकृतिभ्यो [illegible] वापनयने शल्योद्धारे भूस्थिरीकरणे पक्षकार्यकरण [illegible] रत्नाद्युपादाने चोपदेशं ददयांश्चक्रे [illegible] सारेण तथैव कृत्वा यथाभिषेकान् भोगान् [illegible] भाजोपनयः। राजसदृशेन सूरिणा [illegible] भूमिरूपसदृशः संयमो मिथ्यात्वकचवरापनयेन [illegible] शुरूमारोपणीयस्तं च सामायिकसंयमं स्थिरी[illegible] इत्यादीन्यनुरूपाणि व्रतान्यारोपणीयानि तत [illegible] आचारे विधेयसूत्रस्य [illegible] भागनयति॥ आचा. १ श्रु. १ अ.॥

आयारंगचूला आचाराङ्गचूडा स्त्री० आचाराङ्गस्य [illegible] ग्रयुक्तस्कन्धे (एतद्वृयक्तव्यताऽऽयारपकप्पशब्दे) [illegible] आचारचूडेति आचा०।

आयारकुसल आचारकुशल पुं० आचारेण [illegible] कर्माकुशलः कर्मोच्छेदकः आचारविषये [illegible] आचारे ज्ञातव्ये प्रयोक्तव्ये वा कुशलो [illegible] आचारज्ञाने आचारप्रयोगे वा दक्षे, व्य० [illegible]

आचारकुशलतायाः व्याख्यानार्थमाह॥

अब्भुट्ठाणे आसण, किंकर [illegible] ओगाहुंजण, भीयाणगुणा जहा कमसो॥ [illegible] मणुन्नसंभोगंमम्मी [illegible] गुणनिहि आयार कुसलोऽयं॥ आचार कुशलो [illegible] आसन्नस्थाने करोति (आसणंति) [illegible] गुर्वादीनां विरलं [illegible] तथा प्रत्याख्यानं आसनादि [illegible] च किंकरः तथा (अब्भासकरणंमि) [illegible] शिष्यः [illegible]

[illegible]

त्ति विनय इति वीर्याचारः प्रतिपादितो द्रष्टव्यः संप्रति शेषा-णां ज्ञानाद्याचाराणां प्ररूपणानिमित्तं पश्चार्द्धमाह। सहितो नाम यस्य ज्ञानादेरुचितः कालस्तेनोपेतः। किमुक्तं भवति। काले स्वाध्यायं करोति। काले प्रतिलेखनादिकं काले च स्वोचितं तप इति सम्यग् आदिष्टो यत् यस्योपधाने तत्करणे चा स्वाभिप्राय: मार्दवतः उपशमी ज्ञानादीनां हितः स्थित औत्पत्तिकः ज्ञाना-धिकं निर्मलतरं मात्मनोयाञ्छन् सदैव गुरुषु बहुमानपर इति भावः। एवंज्ञानाद्याचारसमन्वितो गुणनिधिर्भवति। तत्र इह गुणनिधिर्गुणानामाकरः एष आचारकुशलः सांप्रतमेत-च गाथाद्वयं विनेयजनानुग्रहाय भाष्यकृद्व्याख्यानयति। अब्भुट्ठाणं गुरुमादियाणं, आसणदाणं च होइ तस्सेव। गोसे य आयरिए, संदिसहा किं करोमित्ति अत्र (गोसे) इति प्रातरेवेत्यर्थः " अब्भासकरणधम्मं, सेयाण अयिमत्ति सीम-रिक्खे। पडिरूवजोगो जह, पीडियाए जुंजणं करेमि धुयं " अत्र प्रतिरूपयोगो यथा पीडितायां प्राक् प्रतिरूपविनयाधिकारनिर्दिष्टस्तथा प्रतिपत्तव्यः (जुंजणं) इत्यस्य व्याख्यानं तत् भुगमकादीनं प्रतिरूपयोगात्करोति पारयतीति भावः। पूयं जहाणुरूवं, गुरुमादीणं करेइ कमसो व। अभ्युदादिजण-मञ्छसं, अचवलया होइ कुक्कुसंते) अभ्युदादिजनकमिति नः प्रह्लादजनकं " अचवलथिरत्तभावो अणंतरणयायहोइ नुपत्तं। वज्जाजलाद्समीहर, सहितो कालेसणायादि" अथ पद्मलता संकोचितहस्तपादादिचेष्टाविकलता सम्यक् अहिय-ायो समाहितो वत्थेमिम्मि नाणादियो तु तहितो गुणनिहि-ोआगरो गुणाणं गाथापंचकमपि गतार्थम्॥ व्य.॥

आयारक्खेवणी-आचाराक्षेपणी स्त्री० आचारो लोचाऽस्नाना-दिस्तत्प्रकाशनेनाक्षेपणी आचाराक्षेपणी। आक्षेपणीकथा-भेदे, ॥ स्था० ४ ठा.॥

आयारगोयर-आचारगोचर पुं० आचारो मोक्षार्थमनुष्ठान-विशेषस्तस्य गोचरो विषय आचारगोचरः आचा० ॥ ७. १ उ०। आचारः साधुसमाचारस्तस्य गोचरो विषयो व्रतषट्कादिराचारगोचरः साधुसमाचारविषये, व्रतषट्का-दिके, आचारश्च ज्ञानादि विषयः पञ्चधा गोचरश्च भिक्षाचर्ये-त्याचारगोचरे ज्ञानाद्याचारादिके, भिक्षाचर्यायां च, । भ० ॥ सेदं आयारगोयर महल्लियाए अणुट्ठियव्वं भवइ स्था० ७ ठा.

इह विनतिविधविशेषमादाचारगोचरस्य महत्तायां विक्षण दोषमाचारगोचरं प्राहयितुमित्यर्थः ॥ स्था० ७ ठा.।

आयारगोयरं विणयवहुस्सचरणकरणजायामायावत्ति य धम्ममाइक्खीय॥ आचार धृतज्ञानादिविषयमनुष्ठानं कारा-श्रयणादिगोचरो भिक्षाटनम् एतयोः समाहारद्वन्द्वस्तस्मात् व्याचमिच्छामीति योग इति ॥ प्र० २ द्वा० १ उ० ॥

क्रियाकलापे, पुं० द्शा० ६ अ०॥

रायाणो रायमच्चा य, माहणा अदुव खत्तिया।

पुच्छंति निहुअप्पाणो कहं आयारगोयरं॥

स्था० ॥ राजानो नरपतयः राजमात्याश्च मंत्रिणः ब्राह्मणाः प्रतीताः (अदुवत्ति) तथा क्षत्रियाः श्रेष्ठ्यादयः पृच्छन्ति निभृतात्मानः असम्भ्रांताः रचितांजलयः कथं ते भवतां आचार-गोचरः क्रियाकलापः स्थित इति सूत्रार्थः॥

तेसिं सो निहुओ दंतो, सव्वभूय सुहावहो।

सिक्खाए सुसमाउत्तो आइक्खेइ वियक्खणो॥ ३॥

व्या० ॥ तेभ्यो राजादिभ्यः असौ गणी निभृतोऽसम्भ्रान्त उचितधर्मः कालस्थित्या दांत इन्द्रियमनोदमाभ्यां सर्वभूत सुखावहः सर्वप्राणिहित इत्यर्थः। शिक्षया ग्रहणासेवनरूपया सुसमायुक्तः सुष्ठु प्रधानावेन युक्तः आख्याति कथयति विचक्षणः पंडित इति सूत्रार्थः।

(हंदि धम्मत्थकामाणं, निग्गंथाण सुणेह मे। आयारगोयरं भीमं, सयलं दुरहिट्ठियं)सूत्रस्या० ॥ इंदीत्युपदर्शने तमेनं धर्मार्थकामानामिति धर्मोऽत्र चारित्रधर्मादिस्तस्यार्थः प्रयोजनं मोक्षः कामयंते इच्छंति निष्कर्षविदिच्छाप्रधानाः धर्मार्थकामाः मुमुक्षवस्तेषां निर्ग्रन्थानां बाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितानां शृणुत मम समीपात् आचारगोचरं क्रियाकलापमिति कर्मशत्रुं प्रति भीमं सकलं संपूर्णं दुरधिष्ठं क्षुद्रसत्त्वैर्दुरा-श्रयमिति सूत्रार्थः॥

आयारग्ग-आचाराग्र न० आचारांगस्य द्वितीये श्रुतस्कंधे तदन्यश्चाराचारांगस्याग्रम् ॥ (आचारग्गे-) [illegible] प्रथमश्रुतस्कंधेऽभिहितार्थानां । [illegible] भाद् इत्ती भवा, आयेन किं [illegible] !) इत्येते नवब्रह्मचर्याध्ययनात्मक आचाराश्रुतस्कंधं गतोऽय द्वितीयोऽग्रश्रुतस्कंधः समारभ्यते। [illegible] तस्य आचाराग्रमाख्यं प्रतिपाद्यस्य [illegible]। [illegible] [illegible]) [illegible] श्रुतस्कंधे [illegible] प्रतिपादितानि [illegible] [illegible] [illegible]। प्रतिपाद्यंते॥ [illegible] [illegible]

[illegible]

उवयारेण उवगयं, आयारग्गेण इत्थ [illegible]॥

[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible] ॥ १३ ॥

[illegible] ॥ १४ ॥

आचारादिपंचविधाचारयुक्ते, ॥

" नाणंमि दंसणमिय, तवे चरित्तेय समणसारम्मि । ण य आयारयाणवहिता गुणे,, । पं० भा० ॥

एमा मर्यादामेरांसंस्थाहा सीमा इत्यर्थः (आयारट्टाणंमि पवित्रे आयारे छुत्ताण) आचारे स्थित आचारवतः तेषां वर्णिता स्तत्र प्रणीता इत्यर्थः । पं० चू० ॥

आयारणिज्जुत्ति-आचारनिर्युक्ति-स्त्री० निर्युक्तानां सूत्रेऽभिधेय या व्यवस्थापितानामर्थानां युक्तिघटना विशिष्टा योजना निर्युक्तिनिर्युक्तिरेतस्मिन्न पाठ्यं युक्तशब्दलोपान्निर्युक्तिर्निर्यु- क्ते। सम० स. १ आचारस्य निर्युक्तिराचारनिर्युक्तिः। आचार सूत्रार्थानां विशिष्टयोजनायाम्, तथाच समवायांगे । आचारांग मधिकृत्य "संखेज्जाओ णिज्जुत्तीओ" सम० १ स. ॥ आचारांग निर्युक्तिश्च भद्रबाहुस्वामिना रचिता । तथाचाचारांगटीकायां भद्रबाहुस्वामिनमधिकृत्य । स च पूर्वमावश्यकनिर्युक्तिं विधाय पश्चादाचारांगनिर्युक्तिं चके तथाचोक्तं (आवस्सयस्स दस कालियस्स तह उत्तरज्झयमायारस्ति) आचा. श्र. १ अ. १

आयारसेन-आचारसेन-त्रि० विशिष्टाचारयुक्ते "आया- [illegible] "दशा० श्र ५ अ. ७ ॥

आयारदसा-आचारदशा-स्त्री० आचरणमाचारः साध्वा- [illegible] विषयः पंचधा । आचारप्रतिपादनपरा दशा आचारदशा। दशाभेदे, दशाध्ययनात्मिका आचारदशा दशाश्रुतस्कंध इति या कथ्यते स्था. ठा. १० ॥ [illegible] । [illegible] आचा- ना,[illegible] विसेसं। आयारदसा [illegible] ठ्या वारो । पं० भा० । आचारदशानामध्ययनविभागमाह । स्था.१०ठा. ॥

आयारदसाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता । तंजहा वीसं असमाहिट्ठाणा [illegible] सबला [illegible] आसायणाओ अट्ठविहा गणिसंपया दस चित्तसमाहिट्ठाणा इक्कारस उवासगपडिमाओ बारस भिक्खुपडिमाओ पज्जोसवणा [illegible] तीसं मोहणिज्जट्ठाणा ॥

[illegible]

[illegible]

आयारपकप्प-आचारप्रकल्प-पुं० [illegible]

[illegible]

[illegible] आचारप्रकल्पे [illegible] आचाराणां प्रकल्पो [illegible] पंचमचूला । आचारस्य सहित [illegible] पंचविंशत्यध्ययनात्मकस्यात्पंचार्थ [illegible] निशीथानुकूलमिनमारोपणेति त्रिधा प्रक- [illegible] पंचविंशतिरध्ययनान्यमूनि ॥

[illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ धुयं ६ विमोहो ७ उव [illegible] ८ [illegible] ९ [illegible] १० [illegible] ११ [illegible] १२ [illegible] १३ [illegible] १४ [illegible] १५ [illegible] १६ [illegible] १७ निसीहिआसत्ति [illegible] १८ [illegible] १९ [illegible] २० [illegible] २१ [illegible] २२ [illegible] २३ [illegible] २४ विमुत्ति २५. स. १. अ.

[illegible] पंचविहो [illegible] अ. चू. ४ अ. । नि. चू. [illegible]

[illegible]

आयारो अगंमि, पकप्पे [illegible] णिसीतं [illegible] तहा, [illegible] पसादारगोहा [illegible] सामणिस्सेयसक्सा [illegible] ॥

आयारे णिक्खेवो, [illegible] उक्कायपकप्पंमि, चूलीयाए निसीहि [illegible] आचारप्रकल्पः पंचविधः [illegible] पंचविहे आयारपकप्पे पं० तं० । [illegible] सिये अणुग्घाइए २ [illegible] उग्घासिये अणुग्घाइये ४ आरोवणा ५ ।

आचारस्य प्रथमांगस्य [illegible] पंचविधः । [illegible] पंचविहे [illegible]

[illegible]

आयारनामधेज्जा, वासनिनापाहुडच्छेदा ॥ २१९ ॥
पुव्वगतेहितो पञ्चक्खाणपुव्वनाम नवमपुव्वं तस्स तृतीय-वत्थु तस्सुवि वत्थुस्स वीसं पाहुडा तेसु वीसइमं आयारपाहुडं ... आचार्याणामनुग्रहाय तत्स्थानादुद्धृत्य आयारपकप्पो कृतः । तेसु वि ... पाहुडच्छेदं ततो णिज्जूढं ॥
तथाच व्यवहारकल्पे ॥
आयारपकप्पो उ, नवमे पुव्वंमि आसि सोधीए ।
ततो च्चिय निज्जूढो, इदाणिपतो किं न सुच्छिन्नो ॥
आचारप्रकल्पः पूर्वं नवमे पूर्वे आसीत् शोधिनिमित्तं ततोऽसावितः पुनरिदानीं तत एव नवमात् पूर्वान्निर्यूढोऽस्ति । ततः कथं आचारप्रकल्पो न भवति किं वा ततः शोधियत्नेन । ... व्य० ३ उ० ॥
तथाच पंचकल्पभाष्ये ॥
आयारदसाकप्पो ववहारो नवमपुव्वा णिज्जूढो ... सुयकप्पसुववहारविणाई ... अप्पत्ता ... दव्वामगादीया ... आयारदसा ... संजोत्तं पडिहयाणामो, दसकप्पववहारा ... इच्छंति । केइ च दसाए कप्पववहारा ... पच्चक्खाणीयं नवमं पुव्वं तु तस्स तीतं परियास-परिमाणो ॥
(... आयारपकप्पा ... पञ्चमपुव्वनिज्जूढा निज्जूढा) ... आचारप्रकल्प इति विधिः ... आचारे ... पोदीर्यवारक्ष प्रकल्पने ॥ ... आचारप्रकल्प-दशाकल्पव्यवहाराणां पूर्वोक्तं निर्यूढं ॥ पं. चू. ॥ ...
निज्जूढचारित्तसारिरसा, ... सवित्थरा ।
... किराति, तहो होति निरवहते । पं. भा ॥
चारित्रं इति चारित्र... पञ्चप्रकारं चारित्रं ... परिपालनार्थमित्यर्थः । पं चू ॥
सुयकडपुव्वाणं ... ॥
सुयकप्पवहव्वहारसुणो, ... होतिमो तेसिं ॥
... व्यवहारार्थिनः ... । तिस्से ... व्यवहारार्थिनः । ... व्यवहारस्य ... आचारप्रकल्प इति तदा व्यवहारस्य दशाकल्पे ... एव ... सुयकडांगपुव्वे ... भणितो पूर्वा ॥ ... इति कि. ... ॥ पं० भा० ॥
... ।
... ॥

[illegible]
होति तु अब्भं. ... पुव्वगतं ... ॥ ७ ॥
... ।
... ॥
किं ... ।
... ॥ ८ ॥
... ।
... ॥
... ।
... ॥ ९ ॥
... ।
... ॥
[illegible]

जसाति पुण पुनावजे अनिविदिता तु अच्छा तहियंतेक-
समाणं । पं० जा० ॥

उमप्पिणी समयाण । गाहा । जम्हा उसप्पिणी
दोसेणं । परिहायंति साहूणं आउयं बलं धुव्वियएतसि-
निचं उवम्महकरा जविस्संति पुव्वगये परिहीणे किंच खे
त्तस्स य कालस्सय । गाहा ॥

सिद्धं नाव उसप्पिणि, चेव पडिक्खपरिहाणी ।
गहणधारणाणं, च तहा बलविरियं ॥

बलं सारीरं वीरियं वीर्यं व्यवसायो वा तहा संजपण
मच्छा मेरा हयं च खेत्तदोसणयं परिहायंति । गाहा ।
मदुकंता [illegible] उक्तं च सिद्धसेनक्षमाश्रमणगुरुभिः ।
[illegible], संखमिक्करणंमि गाहवोच्छेयं ।
सि [illegible] पाय, जनं वीदिणं जणवयस्स कुसुमो ॥
इति [illegible] जेरीचंदणकंथाते इच्छि
[illegible] गाहा । तेण जगवता अणुकंपिएण पावो
[illegible] आगय अप्पणा
[illegible] कुसुमाणि अंतेसि च दत्ताणि तत्तोदुवा-
[illegible] इन्द्रियनियमनिग्रहःनिरोध
इत्यर्थः [illegible] निरोहो वा
[illegible] जाव फासिंदिय
[illegible] निरोहो । वा कुसुमपथओ
[illegible] । सोहम्मा उदय
[illegible] जाव सोतस्स ।

[illegible]

निवास परियागस्स वि अपरिणामगस्स [illegible]
मगस्स वा न दिज्जति आयारपकप्पो पुण [illegible]
दिज्जति नी चू० १ उ. ।

एगविहकुसुमपुञ्जो, वया रंसरिसा [illegible]
सरसवति सूमिजावित, गुणसति वणे [illegible]
अणेगजातिपाई अणेगवणेहिं पुप्फ [illegible]
हीसत्ति एवं सुतत्य विकप्पिया [illegible]
कई उच्यते य कप्पो सो केरिसो गुणस [illegible]
इमंसस्संपस्यां चूर्णौविज्जते सासस्यवतीमस्य [illegible]
त्रि कश्चिदिक्षुः कश्चिज्जवा [illegible] भाविये [illegible]
भावितगुणः गुणगत इत्यर्थः । सयगुला [illegible]
णामविशिष्ठ समृद्धिनिरुपद्दतत्वं इति [illegible]
गुणैरुपपेतोयमः । इदाणि उयण उयप्पो [illegible]
मादीणि वा उद्देसत्याधिका सस्य [illegible]
मियदोषविवर्जित इति वर्जितमिव [illegible]
वर्जिता बहुत्वमिति यदि [illegible]
अनेकार्थाधिकारा इत्यर्थः ॥

एवं पुण कप्पज्जयणं कस्स ण दायव्वं [illegible]
वा देयव्वं अतो भणति गाहा ।

जिणरहस्सवतार, निस्साकर एव सुक्कयोगी [illegible]
उव्विहगति गुविलं मी, मा संमारे जमाविहिं ॥
जिणरहस्सो णाम जो [illegible]
निस्साकरणानं यो किंचि [illegible]
यह । सुक्कयोगीणाम जेण सुक्के [illegible]
तवजियमसंयमादिसु [illegible]
तो संसारे चउप्पगारे वा [illegible]
मादिगति गुविले [illegible]
परिसे संसारे भमिहिति [illegible]
एवंस परियक्सा जे ते [illegible] ॥

ते य इमे गाहा ॥

अरहस्स दारए पारए, य अणुकरणे [illegible]
कप्पाणु पालणादीणा, य आराहण [illegible]

[illegible]

सिद्धो भवति ॥ नि० चू० २० उ० ॥

भ्रष्टाचारप्रकल्पाया निर्ग्रन्थ्याः प्रवर्तिनीत्वं गणावच्छेदिकात्वं च नोद्दिश्यते । तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

णिग्गंथिस्स णवडहरतरुणगस्स आयारकप्पे नामं अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया से य पुच्छियव्वे केण केण कारणेणं अज्जो आयारकप्पे नाम अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया किं आबाहेणं उदाहु पमाएणं सेवएज्जा णो आबाहेणं पमाएणं जाव जीवाए तस्स तप्पत्तियं, णो कप्पति आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा सेयवएज्जा आबाहेणं णो पमाएणं से य संठविस्सामिति संठवेज्जा । एवं से कप्पति आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा तं से पमवच्छेज्जा मिति णो संठवेज्जा एवं से णो कप्पति आयरियत्तं वा जावगणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ १४ ॥ णिग्गंथिएणं णवडहरस्स तरुणियाए आयारकप्पे नाम अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया साय पुच्छियव्वा केण कारणेणं अज्जे आयारकप्पे नाम अज्झयणे परिब्भट्ठे सिया किं आबाहेणं पमाएणं सायवएज्जा णो आबाहेणं पमाएणं जावजीवाए तीसे तप्पत्तियं णोकप्पति यं पवित्तिणं वा गणावच्छेइणित्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तएण वा सायवदेज्जा आबाहेणं णो पमाएणं सायसंठवेस्सामिति संठवेज्जा । एवं से कप्पइ पवत्तिणित्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा स यं संठविस्सामिति णो संठवेज्जा । एवं सेनो कप्पति पवित्तिणित्तं वा गणावच्छेइणियत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ १५ ॥ व्य. ५ उ. ॥

(निग्गंथिएनवडहरतरुणाए) इत्यादिसूत्रद्वयं अस्य व्याख्या । निर्ग्रन्थ्या नवडहरतरुण्या वक्ष्यमाणस्वरूपाया आचारप्रकल्पो नामाध्ययनं परिभ्रष्टं स्यात् सा च प्रष्टव्या केन कारणेन आचारप्रकल्पो नामाध्ययनं परिभ्रष्टमभवत् किमाबाधेन प्रमादेन वा एवं पृष्टा सती सा यदीति गम्यते वदेत् नो आबाधेन किं तु प्रमादेन तर्हि यावज्जीव तस्यास्तत्प्रत्ययं प्रमादतोऽध्ययननाशनप्रत्ययं नो कल्पते प्रवर्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिकात्वं उद्देष्टुं नापि तस्याः स्वयं धारयितुं अथ सा वदेत् आबाधेन नष्टं न तु प्रमादेन सा च नष्टमध्ययनं संस्थापयामीत्युक्त्वा संस्थापयेत् एवं तर्हि (से) तस्याः कल्पते प्रवर्तिनीत्वं वा गणावच्छेदिकात्व वा उद्देष्टुमनुज्ञातुं स्वयं धारयितुमथ नष्टमध्ययन संस्थापयिष्यामीत्युक्त्वाऽपि न संस्थापयेत् एवं तर्हि (से) तस्याः न कल्पते प्रवर्तनीत्वं वा गणावच्छेदिकात्व वा उद्देष्टुं वा स्वयं वा धारयितुमिति एवं निर्ग्रन्थसूत्रमपि भावनीय ॥

(नवडहरतरुण) व्याख्यानं च प्राग्वत्पश्चेदं (तेवरिसो होइ नवो) व्रतपर्यायेणेतिवाक्यशेषः । आसोलसगं तु जन्मपर्यायेणेति गम्यते । डहरगं चेति (तरुणोवत्तासत्तरुणमज्झिमो थेरओ सेसो) आचार्यत्वं वा यावत्कारणादुपाध्यायत्वं प्रवर्तित्वं स्थविरत्वं चेति परिग्रहः शेषं तथैव । अत्राह शिष्यः । पुरुषोत्तमो धर्म्म इति पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्रं वक्तव्यं पश्चान्निर्ग्रन्थीसूत्रं । पूर्वत्र चाऽध्ययनद्वये पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्राण्युक्तानि पश्चान्निर्ग्रन्थीसूत्राणि अत्र विपर्ययः कृतः । सूरिराह ॥

जइवि य पुरिसादेसो, पुव्वंतह वियविव्वज्जओ जुत्तो ।
जिण समणि उपगया य, पमायबहुला य अथिरा य ॥

यद्यपि च पुरुषोत्तमो धर्म्मः पूर्वत्राध्ययनद्वये पूर्वं पुरुषादेशस्तथाप्यत्र विपर्ययो युक्तः केन कारणेनेत्याह । येन कारणेन श्रमण्यः प्रकृत्या तथा प्रायः श्रमण्यः प्रमादबहुला अस्थिराश्च न तु श्रमणा अध्ययनस्य च नाशः प्रायः प्रमादस्ततः श्रमण्यधिकारादधिकृतसूत्रार्थस्थानत्वात् पूर्वं निर्ग्रन्थी । सूत्रमुक्तं पश्चान्निर्ग्रन्थसूत्रं ।

नवडहरतरुणीनां व्याख्यानमाह ।

तेवरिसा होइ नवा, अट्ठारसिया डहरिया होइ ।
तरुणी खलु जा जुवइ, चउरो दसगा वनुत्तासा ॥

व्रतपर्यायेण यावत्त्रिवर्षा तावद्भवति नवा जन्मपर्यायेण याव दष्टादशिका अष्टादशवर्षप्रमाणा तावद्भवति । डहरिका तरुणी खलु तावद् द्रष्टव्या यावत् युवतिः । अथवा पूर्वोक्तास्तृतीयोद्देशके नवडहरतरुणिसूत्रे ये अभिहितास्तरुणचत्वारो दशकाश्चत्वारिंशद्वर्षाणीत्यर्थः । तेऽत्रापि तरुण्या द्रष्टव्याः । १४ । १५ ॥

सा एव गुणोवेया, सुत्तत्थेहिं पकप्पमज्झयणं ।
सपाहिं जिज्झया इतो आ, वि आगया न वसु अथा ॥

सा नवडहरा तरुणी एतावद्गुणोपेता सूत्रार्थाभ्यां प्रकल्पनामकमध्ययनमधीता अधीतिनी । ततः सा प्रवर्तिनित्वस्य योग्या सूरिभिः संसाधिता । अथ च तस्याः सूत्रतोऽर्थतश्चाचारप्रकल्पः परिभ्रष्टः स कथं ज्ञात इत्याह । इतश्चापि आगता अन्यगच्छादन्या साध्वी उपसंपन्ना । सा विज्ञापयति ॥ कथमित्याह ॥

अत्थेण मेयाकप्पो, समाणितो न य जिनो मह भंते ।
अमुगा मे संघाडं, ददंतु पुत्ता तसा गुरुणा ॥

हे भदंत! भगवन् अर्थेनायंतो मम आचारप्रकल्पः समानीतो समाप्ति नीतः । परं न च न धे मम स जिनः परिचितोऽभूत् । ततोऽमुकायाः प्रवर्तिनीत्वेन समर्पितां संघाटं पृच्छा ददतु । एवं तया विज्ञप्ते गणिना आचार्येण सा उक्ता । आर्ये ! देहि (से) तस्याः संघाटं ॥

सा दाउं आढत्ता, नवरं पणट्ठं न किंचि आगच्छे ।
एमेव मुणंति चिट्ठति, मुणिया य सा तीये ॥

संघाटं दातुं प्रवृत्ता परावर्तयितुं व्याख्यातुं च प्रवृत्ता इत्यर्थः । न परिष्ठं तदध्ययनं न किमप्यागच्छति केवलमेव मुणमुणन्ती अव्यक्ताक्षरं किमपि ब्रुवती तिष्ठति । ततः सा तया मुणिता यथा न किमप्येतस्या आगच्छति ॥

पुनरवि साहती गणिणो, सा नट्ठसुया दलाहमे अन्नं ।
अन्नस्साणंऽपि सिया, वाहितुं होहमा पुच्छा ॥

ततः सा पुनरपि गणिन आचार्यस्य कथयति । यथा नष्टश्रुता तस्मान्ममान्यां सहायां ददतु । एवमुक्ते आचार्येण विचारयितव्यं । सत्यं । किं परिभ्रष्टं तस्या अध्ययनं किं वा

[illegible]

जावज्जीवं अभत्य. [illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]

[illegible] भएणति ॥

[illegible]

[illegible]

जोगोहीरति सव्वेसिं. पि य नजोगहारो सवेकज्जे ॥ १ ॥
कोई अंणगवनप्पति, पनसागादिकलिए ॥
फलए केणावि, निउत्तो सोवि सयपमाएणं ॥ २ ॥
जयपमाएण वा, न रक्खइ न य पाणिएणं ॥
पालेंति सोय फलहो, लोगे णाणरूवे हि य ॥ ३ ॥
लक्खभिनो मुक्को, य न किंचि ततो वणफलादि ॥
आगच्छइ, फलह सामिणा जाणियं ॥ ४ ॥
विमियं सो भणइ, किं करेमि रक्खेमि तात अहं ।
नत्थि मे पमादो, ततो फलहगामिणा फलहो
गवेसावितो ॥ ५ ॥

तथाचाह (फलकिकस्य) फलकस्वामिन एवं पूर्वदृष्टान्तेनु राह इय फलगवेसणा चिन्ता जाता । यदि फलकं प्रप्रसुप्तो भविष्यति ततोऽस्य भोगो ह्रियेत गाथायां "वर्तमानसामीप्ये व र्तमानवद्" इति वचनतो भविष्यति वर्तमानता कस्मात् हरिष्यते इत्याह कार्ये प्रयोजने समापतिते सर्वेषामपि कुटुम्बजनानां भोगहारो न स्यादिति हेतोः सुगवेषणे कृते फलकं प्रमसुप्तः इत्यत्रमो गोरूपादिनिर्विध्वंसनात् सुप्तो अजरंरयनाकरणतस्त स्तस्य धृतिरिच्छा ततो नाहं भूय एवं करिष्यामीति याचमानोऽपि यावज्जीवं न लभते धृतिमेवं लोकोत्तरेऽप्युपनयः कर्तव्यस्तमेवाह ॥

एवं दप्पस्णासिते, ण विदिंति गणं पकप्पमज्झयणे ॥
आवाहेणं नासिए, गेलण्णादिण दलयंति ॥ १ ॥

एवं पूर्वोक्तदृष्टान्तप्रकारेण दर्पतो धर्मकथाध्ययनतो व्याकरणाध्ययनतो निमित्तशास्त्राध्ययनतो वा इत्यर्थः प्रणाशिते प्रकल्पनाम्न्यध्ययने यावज्जीवमाचार्यास्तस्य गणं न ददति आबाधितज्ञानत्वादिना पुनर्नाशितो भूयः प्रत्यानीत दलयंति प्रयच्छंति । एतदेव सप्रपंचं भावयति ॥

गेलण्णे असिवे वाओ, ओमोयरिया य रायदुट्ठे वा ॥
एएहिं नासियं मी, सव्वे माणए दिंति गणं ॥ २ ॥

ग्लानत्वे वा जाते ग्लानप्रतिजागरणे वा कृते अशिवे वा समुपस्थिते अवमौदर्ये वा दुर्भिक्षे जाते भिक्षापरिभ्रमणतो राजद्विष्टे वा पलायनतो वा यदि नष्टं प्रकल्पनामकमध्ययनं तत एतैः कारणैर्नाशितेऽपि पुनः सम्यक्ध्यत्या गणं ददति प्रयच्छति ।

तदेवं निर्ग्रंथीसूत्रं भावितमधुना निर्ग्रन्थसूत्रं विभावयिषुराह ॥

एवमेव य साहूणं, वागरणनिमित्तछन्दकट्टमादी ।
वीहंपं गिलाणमो मे, अट्ठाणो चेव एमेव ॥

एवमेव अनेन प्रकारेण साधूनामपि सूत्रं भावनीयं यदि तत्र प्रमादो व्याकरणनिमित्तच्छन्दः काव्यादधीयानस्य प्रतिपत्तव्यः ॥ द्वितीयमावाधतस्तु कारणे गुणे ग्लाने ग्लानप्रतिजागरणे वा अवमौदर्ये अशिवादिकारणतोऽध्वनि वा गमने नष्टं वा कल्प्यमियमत्र भावना । यदि व्याकरणाध्ययनतो निमित्तशास्त्राध्ययनतश्छन्दः शास्त्राध्ययनतो धर्मकथाध्ययनतः [illegible] [illegible] यदि प्रकल्पाध्ययनं नाशितं तदा पश्चादुत्थापितेऽपि यावज्जीवं तस्मै गणं [illegible] न ।

प्रयच्छंति अथ ग्लानत्वाद्याबाधतो नाशितं तदा तस्मिन्पुनरुज्ज्वालिते प्रयच्छंति प्रमाददोषाभावात् तत्र ग्लानत्वादिविषय आमायः प्रतीनः ॥

सम्प्रति स्मृतविषयमाह ॥

महुरा खमगाया, वणदेवयआउट्टाणवेच्छति । किं मम धम्मजनीए, भत्तस्सिय दोहिली कज्जं । पुणसि तव मोणेत्तुरि या य उम्मास संघो को ॥ [illegible] , [illegible] कायवत्ता ॥

मथुरायां नगर्यां कोऽपि क्षपकः कायोत्सर्गे [illegible] देवता आवृत्ता तमागत्य वन्दित्वा भूते [illegible] मातृपं [illegible] । एवमुक्ते स क्षपकः [illegible] । किं मम कार्यमसंयत्या भविष्यति । [illegible] देवतया [illegible] भूता [illegible] तव मया कार्यं भविष्यति ततो देवतया [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] कथितं यथा अमुकः क्षपकः [illegible] ! कायोत्सर्गेण देवताकर्पिता । ततः [illegible] देवताया [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] व्य० सू० ५ उ. ॥

थेराणं थेरभूमिपत्ताणं आयारपकप्पे नाम अज्झयणे परिभट्ठे सिया कप्पति तेसिं संठवेत्ताणं वा असंठवेत्ताणं वा आयरियत्ताए वा उवज्झायत्ताए वा उद्दिसित्तए ॥

व्य. ५ उ. ॥

[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] ॥

[illegible] ।

सुत्ते अणिते [illegible], [illegible] अणिते [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥

[illegible], [illegible] [illegible] ॥
[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ।

तस्माद् व्यवहारे अर्थनिर्देशं कुर्वता सूत्रमयमनुसारणीयं। यथा इदं सूत्रं तस्माद्यमेवात्र व्यवहारस्य नः प्रत्ययो भवति तेन स गणधारी उभयधरोऽनुज्ञातः॥

असती कडजोगी पुण, अत्थेयं तं किमप्पतिधारेउं ॥
जुम्ममहल्लो सुत्तं, न तरति पच्चुक्कपारेउं ॥ १ ॥

उभयधरस्य असत्यभावे यः कृतयोगी नाम यः पूर्वमु भयधर आसीत्। तदानीं सोऽर्थं समागच्छति गणं धारयितुं कल्पते। अथ केन कारणेन तस्य सूत्रमानदात् अत आह॥ (जुम्मं महल्लो) इत्यादि जीर्णो नामिको नो महान् यस्तरुणक एव सन् जरसा परिणतो जातः नो जीर्णो महानिति द्वितीयः। यो वृद्धोऽपि सन् दृढशरीरः जीर्णोऽपिच तृतीयः। नो जीर्णो नो महानिति चतुर्थः। एष शून्यदोषाणां तु त्रयाणामेकतरो न शक्नोति प्रत्युच्चारयितुमतः सूत्रं तस्य नश्यति॥

उभयधरंमि उ सीसे, विज्जंते धारणा उ इच्छाए ॥
मा परिभवनयाणं वा, गच्छेवअणिच्छमाणंमि ॥ १ ॥

उभयधरे सूत्रार्थधरे शिष्ये विद्यमाने स्वयं गणस्य धारणा इच्छया स्वयं वा गणं धारयति तस्य वा शिष्यस्योभयधरस्य ददाति स हि गणस्य शिष्यस्य वा भावं जानाति। यदि शिष्यस्य गणं दास्यामि तत एते मम परिभवं करिष्यंति। अथवा मां त्यक्त्वा गच्छमादाय गमिष्यन्ति। यदि वा तमुभयधरं गणधरे स्थाप्यमानं गणो नेच्छति। ततो मा परिभवमेतेऽकार्षुरथवा मां त्यक्त्वाऽन्यत्र गच्छस्याकार्षुरिति हेतोरनिच्छति वा गणे तस्य गणं न ददाति। किन्तु स्वयं धारयति तत्र सूत्रं तेनोभयधरेण शिष्येण वाचयत्यर्थमात्मना ददाति। प्रागुक्तदोषाभावे तस्य गणं समर्पयति॥

थेराणं थेरभूमिपत्ताणं आयारपकप्पे णाम अज्झयणे परिभट्ठे सिया कप्पति तेसिं संठवेत्ताए वा असंठवेत्ताए वा कप्पइ तेसिं मणिसण्णाण वा पासे ल्लियाण वा उत्ताणए वा तुयट्टाए वा आयारपकप्पे णाम अज्झयणे दोच्चंपि तच्चंपि पडिच्छित्तए वा परिसारेत्तए वा ॥ १८ ॥ व्य. सू. ५ उ. ॥

(थेराणं थेरभूमिपत्ताण) मित्यादि स्थविराणां स्थविरभूमि प्राप्तानामाचारप्रकल्पो नामाध्ययनं परिभ्रष्टं स्यात् कल्पते तेषां सन्निषण्णानां वा निषण्णानां (संतुयट्टणे वेति) सम्यक्पार्श्ववर्तनेन स्थितानां उत्तानानां वा (पासिल्लियाणं वत्ति) पार्श्वतः स्थितानां वा आचारप्रकल्पनामकमध्ययनं द्वितीयमपि तृतीयमपि अपिशब्दात् चतुर्थमपि वारं प्रत्येष्टुं वा प्रतिसारयितुं वा अथमरत्नाधिकः प्रतिसारयति स्थविराः प्रतीच्छंति एष सूत्रसंक्षेपार्थः ॥

अधुना भाष्यविस्तरः।

एमेव विइयसुत्तं, कारणियं नाति वज्जेन हावेति।
जं जत्थ विनिकम्म, निहाणसमओ मराइणिए ॥

यथा प्राक्तनं सूत्रं कारणिकमथैवमिदमपि सूत्रं कारणिकं सूत्रं प्रत्युत्थापयन् नाति यत्र विनयं न हापयति। अथ कोऽसौ विनयो यस्तेन सूत्र प्रत्युत्थापयता सति यत्नेन हापयति इत्यत आह (जंजत्थ) इत्यादि यत्कृतिकर्म वन्दनकं यत्र सूत्रे अर्थे वार्थपदं ममायमरत्नाधिके निधानसमे सूत्रमर्थं वा प्रत्युत्थापयता मम न हापयितव्य। निधानसमं सूत्र मतः निधान दृष्टान्त मुच्यते। स चेदं। यथा महति कुम्भके वा निधाने समुत्तमित्र मन्त्रं यदि करोति तत्तस्यानुरूपानि तदनुरूपमुपचारं तर्हि गृह्णितारपुरुषस्य न दर्शं यदि स रत्नाधिकोऽवमरत्नाधिके यत् भागं वा यत्र तदनुरूपं विनयं शास्त्रामन्तस्य नोपजायते। नच शास्त्रे स्थिरपरिचितं विभंगं वा तस्य ज्ञानं विशुद्धितया प्रत्यंदरा कुर्वता एतद्द्याभिधित्सुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह॥

सुत्तंमिय चउलहुगा, अत्थंमि य चउगुरु य गव्वे।
कितिकम्ममकुव्वंतो, पावति थेराम विराहंति॥

स्थविरः प्रत्युच्चारयतरात्रूत्रं पतन् वा नति बद्धं यदि कृतिकर्म न करोति तर्हि तदकुर्वन् सूत्रे सूत्रविषये लघुकान्प्राप्नोति अर्थे चतुर्गुरुकं ॥

उवयारहीणमफलं, होइ निहाणं करेइ वाणत्थं।
इयनिज्जरा य लाभो, न होइ विज्जंगहो व॥

यथा उपचारहीनं निधानमफलं भवति नोत्पादितुं शक्यं इति भावः। अनर्थं वा करोति वृश्चिकादुपद्रवकारक इति एवमनेनैव दृष्टान्तप्रकारेण कृतिकर्माकरणे निर्जरा लाभो न भवति प्रान्तदेवताकोपवशात्क्षिप्तो वा स्यात् पलायेन कलहो वा ॥

दूरत्थो वा पुच्छइ, अहवनिसन्नाए सन्निसन्नो उ।
अन्नामन्ननिविट्ठे, ट्ठिए य चउभंगो नायव्यो ॥
अंजलिपग्गाम अकरणं, विप्पवखंते दिसाहो उड्डं।
नासंतणुवउत्ते, वहसंते पुच्छमाणे उ ॥
एएसु सव्वेसु वि, सुत्ते लहुगो उ अत्थे गुरुमासो।
नाजीनोवरिलहुगा, गुरुगमहो कोय कन्दुयाण ॥

दूरस्थितो वा पृच्छति अथवा निषद्यायां सन्नि पृच्छति शृणोतीति भावार्थः। यदि वा अत्यासन्न मन्य करं संघृष्य शृणोति निविष्टोऽपि ते चतुर्भंगी वोद्धव्या सा चैवं निविष्टोवा निविष्टं पृच्छति १ निविष्ट उत्थितं पृच्छति २ उत्थितो निविष्टं पृच्छति ३ उत्थित उत्थितं पृच्छति ४ यथा अञ्जलिकरणमर्थपरिसमाप्तौ प्रणामस्याकरण तथा दिशो विप्रेक्षमाणः पृच्छति १ यदि वाऽधोमुख ऊर्ध्व मुखो वा शृणोति न गुर्वभिमुखः २ अथवा येन तेन वा भाषमाणः शृणोति अनुपयुक्तो ३ वा शृणोति हसन्वा पृच्छति ४ एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु सूत्रे श्रूयमाणे प्रायश्चि लघुको मासः अर्थे गुरुमासः तथानामित उपरि सूत्रे गुरुक लघुकाः। अर्थे शृण्वतश्चत्वा कायकण्डूयने चत्वारो लघुकाः। अर्थे शृण्वतश्चत्वारो गुरुकाः। नानितोऽधस्तात् सूत्रश्रवणे कायकण्डूयने चत्वारो गुरुकाः। नवरं तेष कालयोरन्यतरेण गुरुकाः।

तम्हा वज्जं तेणं, ठाणाणे याणि पंजलुवउत्तुणा।
मोपच्चाए पत्तेणं कितिकम्मं वावि कायव्वं ॥

यस्मादेवमविनयकरणे प्रायश्चित्तविधिस्तस्मादेतानि अनन्तरमुपदर्शितानि वर्जयित्वा प्रांजलिना प्रकृतांजलिना केन प्रयत्नेनादरपरतया श्रोतव्यं। कृतिकर्म वापि कं कर्तव्यं। यद्यपि वंदनकेनोपाश्रितं वाचनाबद्धं जानाति तथापि क्षमाश्रमणं दत्वा कृतप्रांजलिना श्रोतव्यं।

…स्पतिभावात् । वत्तिङ्गपनकयोर्वा न तिष्ठेत् । तत्रोत्तिङ्गः सर्पच्छत्रादिः । पनकः उल्लिनस्पतिरिति सूत्रार्थः ॥

उक्तो वनस्पतिकायविधिस्त्रसकायविधिमाह ॥

तसे पाणे न हिंसेज्जा, वाया अदुव कम्मुणा ॥
उवरओ सव्व भूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥ १२ ॥

त्रसप्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् न हिंस्यात् । कथमित्याह । वाचा ऽथवा कर्मणा कायेन मनसस्त्वन्तर्गतत्वाद्ग्रहणं । अपि चोपरतः सर्वभूतेषु निक्षिप्तदण्डस्सन् पश्येद्विविधं जगत्कर्मपरतंत्रं नरकादिगतिरूपं निर्वेदायेति सूत्रार्थः ॥

उक्तः स्थूलविधिस्सूक्ष्मविधि माह ॥

अट्ठ सुहुमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।
दयाहिगारी भूएसु, आसचिट्ठ सएहिवा ॥ १३ ॥

अष्टौ सूक्ष्माणि वक्ष्यमाणानि प्रेक्ष्योपयोगतः आसीत । तिष्ठेच्छयीत वेतियोगः । किं विशिष्टानीत्याह । यानि ज्ञात्वा संयतो ज्ञपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च दयाधिकारी भूतेषु भवत्यन्यथा दयाधि कार्येव नेति तानि प्रेक्ष्य तद्रहितं एवाऽऽसनादीनि कुर्यादन्यथा तेषां सातिचारतेति सूत्रार्थः ॥ दश० ८ अ. ॥

आचारप्रणिधिफलमाह ॥

तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च सया अहिट्ठिए ।
सूरव सेणाए समत्तमाउहे, अलमप्पणो होइ अलं परेसिं ६२

सूत्रव्याख्या । तपश्चेदमनादिरूपं साधुलोके प्रतीतं संयमयोगं च पृथिव्यादिविषयं संयमव्यापारं च स्वाध्याययोगं च वाचनादिव्यापारं सदा सर्वकालं अधिष्ठाता तपःप्रभृतीनां कर्तेत्यर्थः । इह च तपोऽभिधानात्तद्ग्रहणेऽपि स्वाध्याययोगस्य प्राधान्यख्यापनार्थं भेदाभिधानमिति । स एवंभूतः शूर इव विक्रान्तः भट इव सेनया चतुरंगरूपया इन्द्रियकषायादिरूपया निरुद्धः सन् समाप्तायुधः संपूर्णतपःप्रभृतिखड्गाद्यायुध अलमत्यर्थं आत्मनो भवति संरक्षणाय अलं च परेषां निराकरणयेति सूत्रार्थः ॥

तदेव स्पष्टयन्नाह ॥

सज्झाय सज्झाणरयस्स ताइणो, अपावभावस्स तवे रयस्स । विसुज्झइ जंसिमलं पुरे कडं, समीरियं रुप्पमलं व जोइणा ॥ ६३ ॥

सूत्र व्याख्या. स्वाध्याय एव सद्ध्यानं स्वाध्यायसद्ध्याने तत्र रतस्य सक्तस्य त्रातुः स्वपरोभयत्राणशीलस्य अपापभावस्य लब्ध्याद्यपेक्षारहितया शुद्धचित्तस्य तपस्यनशनादौ यथाशक्तितस्य विशुध्यते अपैति यदस्य सद्योमलं कर्ममलं पुराकृतं जन्मान्तरोपात्तं दृष्टांतमाह । समीरितं प्रेरितं रुप्यमलमिव ज्योतिषा अग्निनेति सूत्रार्थः ॥ तथा ।

से तारिसे दुक्खसहे जिइंदिए, सुएण जुत्ते अममे अकिंचणे ॥ विरायई कम्मघणंमि अवगए, कसिणब्भपुडावगमेव चंदिमि त्तिबेमि ॥ ६४ ॥

सूत्रव्याख्या स तादृशोऽनन्तरगुणपरिग्रहयुक्तः साधुर्दुःखसह - परीषहजेता जितेन्द्रियः पराजितश्रोत्रेन्द्रियादिःश्रुतेन युक्तो विद्यावानित्यर्थः । अममः सर्वत्रममत्वरहितः । अकिञ्चनो द्रव्यभावकिञ्चनरहितो विराजते शोभते । कर्मघने ज्ञानावरणीयादिकर्ममेघे अपगते सति । निदर्शनमाह । कृत्स्नाभ्रपुटापगम इव चन्द्रमा इति । यथा कृत्स्ने वाभ्रपुटे गते सति चन्द्रो विराजते शारदि तद्वदसावपेतकर्मघनः समासादितकेवलालोको विराजते इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ. ॥

आयारपत्त — आचारप्राप्त — त्रि० प्राप्तमाचाराचाराऽपन्ने, तथाच तदुक्तबृहद्वैकालिके । स्त्रियोऽधिकृत्य (दूषणं आयारपत्ताणं) दूषणं कलंकः केषां आचारप्राप्तानां प्राप्तमाचाराचारप्राप्ताना मिति । तं० ॥

आयारपरकम — आचारपराक्रम — पुं० आचारे ज्ञानादौ पराक्रमः प्रवृत्तिबलं यस्य स आचारपराक्रमः । ज्ञानाद्याचारप्रवृत्तिबलोपेते, दश० चू. २ ॥

तम्हत्ति सूत्रं ॥

तम्हा आयारपरक्कमेणं, संवरसमाहि बहुलेणं ॥
चरिया गुणा य नियमा, होंति साहुण दट्ठव्वा ॥ ४ ॥

व्या. यस्मादेतदेवमनंतरोदितं तस्मादाचारपराक्रमेणत्याचारे ज्ञानादौ पराक्रमः प्रवृत्तिबलं यस्य स तथा विध इति गमकत्वाद्बहुव्रीहिः । तेनैवंभूतेन साधुना संवरसमाधिबहुलेनेति संवर इंद्रियविषये समाधिरनाकुलत्वं बहुलं प्रभूतं यस्य स तथाविध इति समासः पूर्ववत् तेनैवं विधेन सता अप्रतिपाताय विशुद्धये च किमित्याह । चर्या भिक्षुभावनसाधनी बाह्या अनियतवासादिरूपा गुणाश्च मूलगुणोत्तरगुणरूपा नियमाश्चोत्तरगुणानामेवपिण्डविशुद्ध्यादीनां स्वकालासेवननियोगा भवंति । साधूनां द्रष्टव्या इत्येते चर्यादयः साधूनां द्रष्टव्या भवंति । सम्यग्ज्ञानासेवनप्ररूपणारूपेणेति सूत्रार्थः ।

आयारभंडग — आचारभण्डक — न० पात्रपटलरजोहरणादिके, । सव्वोवगरणमाया य साहू आयारभंडगेण समं आचारभंडकपात्रम्, ओघ. ॥

आयारभंडसेवि (न्) आचारभाण्डसेविन् — पुं० आचारः शास्त्रविहितो व्यवहारस्तेन भाण्डमुपकरणमाचारभाण्डम् तत्सेवितुं शीलं यस्य स आचारभाण्डसेवी । शास्त्रविहितव्यवहारेणोपकरणसेविनि, अणायारभंडसेवी जन्ममरणाणुबन्धाणि आतु० ॥

आयारमन्तर — आचारान्तर — न० ज्ञानादिके आचारविशेषे, आचाराव्यवधाने, च (आयारमन्तरेण विसयमन्तरे सेहिओ) पा० ॥

आयारमन्तरेति आचारान्तरे कचित् ज्ञानाद्याचारविशेषे विषयभूते आचाराव्यवधाने वा सति ज्ञानादिक्रियायां प्रकरणे सतीति भावः । पा० टी०

आयारमट्ठ — आचारार्थ — त्रि० ज्ञानाद्याचारनिमित्ते, (आयार मट्ठा विणयं पउंजे) दश० अ० ९ उ० ३ आचारार्थं ज्ञानाद्याचारनिमित्तं विनयमुक्तलक्षणं प्रयुंक्ते करोतीति । दश०टी०

आयार (वंत) वं — आचारवत् — त्रि० ज्ञानाऽऽसेवनात्मा पञ्चप्रकाराऽऽचारवति, स्था०ठा० ८ ज्ञानसेवनात्मा ज्ञानादिपञ्चप्रकाराचारयुक्ते, अयं हि गुणत्वेन श्रद्धेयवाक्यो भवति पंचा० वृ० १५ । न० सू. २५ उ. ७ । प्र० द्वा० २ (आयारमंतागुणसुट्ठियप्पा) आचारवंतो ज्ञानाद्याचारसमन्विता इति दश० । अ० ९ उ ३ आचारः शास्त्रोक्तानुष्ठानं कर्त्तव्यतया ऽस्त्यस्य मतुप् यस्य च शास्त्रोक्तानुष्ठानयुक्ते स्त्रियां ङीप् वाच० ।

आयारवज्जिय — आचारवर्जित त्रि० आचारेण वर्जितः शास्त्रो-

तथा च दशवैकालिके ॥

व्याख्यातं वाक्यशुद्ध्यध्ययनमिदानीमाचारप्रणिधानाख्यमारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः। इहानन्तराध्ययने साधुना वचनदोषगुणाभिज्ञेन निरवद्यवचसा वक्तव्यमित्येतदुक्तं इह तु तं निरवद्यं वच आचारे प्रणिहितस्य भवतीति। तत्र यत्नवता भवितव्यमित्येतदुच्यते। उक्तं च॥

पणिहाणरहिअस्सेह, निरवज्जं पि भासियं।
सावज्जतुल्लं विन्नेयं, अज्झप्पेणेह संवुडं॥

इत्यनेनाभिसम्बन्धेनायातमिदमध्ययनं अस्य चानुयोगद्वारोपन्यासः पूर्ववत्तावद्यावन्नाम निष्पन्नो निक्षेपस्तत्र चाचारप्रणिधिरिति द्विपदं नाम॥

साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्यावसर इत्यादि वचः पूर्ववत्तावद्यावत्सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं तच्चेदं।

आयारपणिहिं लद्धुं, जहा कायव्व भिक्खुणा।
तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे॥ १॥

अस्य व्याख्या। आचारप्रणिधिमुक्तलक्षणं लब्ध्वा प्राप्य यथा येन प्रकारेण कर्तव्यं विहितानुष्ठानं भिक्षुणा साधुना तं प्रकारं तेन भवद्भ्य उदाहरिष्यामि कथयिष्यामि। आनुपूर्व्या परिपाट्या शृणुत ममेति गौतमादयः स्वशिष्यानाहुरिति सूत्रार्थः॥

तं प्रकारमाह॥

पुढविदगअगणिमारुय, तणरुक्खस्स बीयगा।
तसा य पाणा जीवंति, इइ वुत्तं महेसिणा॥ २॥

व्याख्या। पृथिव्युदकाग्निवायवस्तृणवृक्षसबीजा एते पञ्च एकेन्द्रियकायाः पूर्ववत् त्रसाश्च प्राणिनो द्वीन्द्रियादयो जीवा इत्युक्तं महर्षिणा वर्द्धमानेन गौतमेन वेति सूत्रार्थः॥

तेसिं अच्छणजोएण, निच्चं होअव्वयं सिया।
मणसा कायवक्केणं, एवं हवइ संजए॥ ३॥

तेषां पृथिव्यादीनामक्षणयोगेनाहिंसाव्यापारेण नित्यं भवितव्यं स्याद्भिक्षुणा मनसा कायेन वाचा त्रिभिः करणैरित्यर्थः। एवं वर्तमानोऽहिंसकः सन् भवति संयतो नान्यथेति सूत्रार्थः॥

एवं सामान्येन षड्जीवनिकायाहिंसया संयतत्वमभिधाय [illegible] विशेषेणाह॥

पुढविं भित्तिं सिलं लेलुं, नेव भिंदे न संलिहे।
तिविहेण करणजोएण, संजए सुसमाहिए॥ ४॥

पृथिवीं शुद्धां भित्तिं तटीं शिलां पाषाणात्मिकां लेष्टुं [illegible] नैव भिन्द्यान्न संलिखेत्। तत्र भेदनं द्वैधीभावोत्पादनं संलेखनं [illegible] त्रिविधेन करणयोगेन [illegible] सुसमाहित इति [illegible]॥

सुद्धपुढवीए न निसीए, ससरक्खम्मि अ आसणे॥
पमज्जित्तु निसीइज्जा, जाइत्ता जस्स उग्गहं॥ ५॥

[illegible]

प्रमृज्य तां रजोहरणेन निषीदेत् [illegible] ज्ञात्वाऽवग्रहमिति यस्य सम्बन्धिनी पृथिवी तमनुज्ञाप्येति सूत्रार्थः॥

उक्तः पृथिवीकायविधिरप्कायविधिमाह।

सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्ठं हिमाणि अ।
उसिणोदगं तत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए॥ ६॥

शीतोदकं पृथिव्युद्भवमचित्तोदकं न सेवेत। तथा शिलावृष्टं हिमानि च न सेवेत। तत्र शिलाग्रहणेन करका गृह्यन्ते। वृष्टं वर्षणं। हिमं प्रतीतं प्राय उत्तरापथे भवति। कथमयं वर्तेतेत्याह उष्णोदकं क्वथितोदकं तप्तप्रासुकं त्रिदण्डोद्वृत्तमुष्णोदकमात्रं प्रतिगृह्णीयात् संयतस्साधुः। एतच्च सौवीराद्युपलक्षणमिति सूत्रार्थः॥

उदउल्लं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे।
समुप्पेह तहाभूअं, नो णं संघट्टए मुणी॥ ७॥

नदीमुत्तीर्णो भिक्षाप्रविष्टो वा वृष्टिहत उदकार्द्रमुदकबिन्दुचितमात्मनः कायं शरीरं स्निग्धं वा नैव पुञ्छयेत्। वस्त्रतृणादिभिर्नैव संलिखेत्। पाणिना अपि तु संप्रेक्ष्य निरीक्ष्य तथाभूतमुदकार्द्रादिरूपं नैवं कायं संघट्टयेत् मुनिर्मनागपि न स्पृशेदिति सूत्रार्थः॥

उक्तोऽप्कायविधिस्तेजस्कायविधिमाह॥

इंगालं अगणिं अच्चिं, अलायं वा सजोइअं॥
न उंजिज्जा न घट्टिज्जा, नो णं निव्वावए मुणी॥ ८॥

अंगारं ज्वालारहितं अग्निमयः पिण्डानुगतं [illegible] अलातमुल्मुकं वा सज्योतिस्साग्निकमित्यर्थः। [illegible] नोत्सिञ्चेत् न घट्टयेत् तथाऽऽञ्जनमुत्सेचन प्रदीपादेरिव [illegible] पश्चाज्ज्वलनं तथा नैनमग्निं निर्वापयेत् अनाभावमापादयेन्मुनिः साधुरिति सूत्रार्थः॥

प्रतिपादितस्तेजस्कायविधिर्वायुकायविधिमाह॥

तालिअंटेण पत्तेण, साहाए विहुणेण वा।
न वीइज्ज अप्पणोकायं, बाहिरं वावि पुग्गलं॥ ९॥

तालवृन्तेन व्यजनविशेषेण पत्रेण पद्मिनीपत्रादिना शाखया वृक्षडालरूपया विधूननेन वा। किमित्याह। न वीजयेदात्मनः कायं स्वशरीरमित्यर्थः। बाह्यं वापि पुद्गलमुष्णोदकादीति सूत्रार्थः॥

प्रतिपादितो वायुकायविधिर्वनस्पतिकायविधिमाह॥

तणरुक्खं न छिंदिज्जा, फलं मूलं न कस्सई।
आमगं विविहं बीअं, मणसावि ण पत्थए॥ १०॥

तृणवृक्षमित्येकवद्भावः तृणानि दर्भादीनि वृक्षाः कदम्बादयः एतान्न छिन्द्यात्। फलं मूलं वा कस्यचिद्वृक्षादेः तथा आमकमशस्त्रोपहतं विविधमनेकप्रकारं बीजं [illegible] न प्रार्थयेत् किमुताश्नीयादिति सूत्रार्थः॥

तथा।

गहणेसु न चिट्ठिज्जा, बीएसु हरिएसु वा।
उदगंमि तहा निच्चं, उत्तिंगपणगेसु वा॥ ११॥

गहनेषु वननिकुञ्जेषु न तिष्ठेत् [illegible] बीजेषु प्रसारितशाल्यादिषु हरितेषु वा दूर्वादिषु [illegible] [illegible]

वनस्पतिभावात् । छिन्नपनकयोर्वा न तिष्ठेत् । तत्रोत्तिङ्गः सर्पच्छत्रादिः । पनकः उल्लिवनस्पतिरिति सूत्रार्थः ॥

उक्तो वनस्पतिकायविधिस्त्रसकायविधिमाह ॥

तसे पाणे न हिंसिज्जा, वाया अदुव कम्मुणा ॥
उवरओ सव्व भूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥ १२ ॥

त्रसप्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् न हिंस्यात् । कथमित्याह । वाचा ऽथवा कर्मणा कायेन मनस्तदन्तर्गतत्वाद्ग्रहणं । अपि चोपरतः सर्वभूतेषु निक्षिप्तदण्डः सन् पश्येद्विविधं जगत्कर्मपरतन्त्रं नरकादिगतिरूपं निर्वेदायेति सूत्रार्थः ॥

उक्तः स्थूलविधिः सूक्ष्मविधि माह ॥

अट्ठ सुहुमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।
दयाहिगारी भूएसु, आसचिट्ठ सएहिवा ॥ १३ ॥

अष्टौ सूक्ष्माणि वक्ष्यमाणानि प्रेक्ष्योपयोगतः आसीत । तिष्ठेच्छयीत वेतियोगः । किं विशिष्टानीत्याह । यानि ज्ञात्वा संयतो ज्ञपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च दयाधिकारी भूतेषु भवत्यन्यथा दयाधि कार्येव नेति तानि प्रेक्ष्य तद्रहितः एवाऽसनादीनि कुर्यादन्यथा तेषां सातिचारतेति सूत्रार्थः ॥ दश० ८ अ. ॥

आचारप्रणिधिफलमाह ॥

तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च सया अहिट्ठिए ।
सूरेव सेणा एमसमाउहे, अलमप्पणो होइ अलं परेसिं ६२

सूत्रव्याख्या । तपश्चेदमनशनादिरूपं साधुलोके प्रतीतं संयमयोगं च पृथिव्यादिविषयं संयमव्यापारं च स्वाध्याययोगं च वाचनादिव्यापारं सदा सर्वकालं अधिष्ठाता तपः प्रभृतीनां कर्तेत्यर्थः । इह च तपोऽभिधानात्तद्ग्रहणेऽपि स्वाध्याययोगस्य प्राधान्यख्यापनार्थं भेदाभिधानमिति । स एवंभूतः शूर इव विक्रान्तः भट इव सेनया चतुरंगरूपया इन्द्रियकषायादिरूपया निरुद्धः सन् समाप्तायुधः संपूर्णतपःप्रभृतिखड्गाद्यायुध अलमित्यर्थं मात्मनो भवति संरक्षणाय अलं च परेषां निराकरणायेति सूत्रार्थ ॥

तदेव स्पष्टयन्नाह ॥

सज्झाय सज्झाणरयस्स ताइणो, अपावभावस्स तवे रयस्स । विसुज्झई जंसिमलं पुरे कडं, समीरियं रुप्पमलं व जोइणा ॥ ६३ ॥

सूत्र व्याख्या. स्वाध्याय एव सद्ध्यानं स्वाध्यायसद्ध्यानं तत्र रतस्य सक्तस्य त्रातुः स्वपरोभयत्राणशीलस्य अपापभावस्य लब्ध्याद्यपेक्षारहिततया शुद्धचित्तस्य तपस्यनशनादौ यथाशक्तिरतस्य विशुध्यते अपैति यदस्य साधोर्मलं कर्ममलं पुराकृतं जन्मान्तरोपात्तं दृष्टान्तमाह । समीरितं प्रेरितं रुप्यमलमिव ज्योतिषा अग्निनेति सूत्रार्थः ॥ तनश्च ।

सेतारिसे दुक्खसहे जिइंदिए, सुएणजुत्ते अममे अकिंचणे ॥ विरायई कम्मघणंमि अवगए, कसिणब्भपुडावगमेवचंदिमि त्तिबेमि ॥ ६४ ॥

सूत्रव्याख्या स तादृशोऽनन्तरगुणपरिवृढयुक्तः साधुर्दुःखसहः परीषहजेता जितेन्द्रियः पराजितश्रोत्रेन्द्रियादिः श्रुतेन युक्तो विद्यावानित्यर्थः । अममः सर्वत्रममत्वरहितः । अकिञ्चनो द्रव्यभावकिञ्चनरहितो विराजते शोभते । कर्मघने ज्ञानावरणीयादिकर्ममेघे अपगते सति । निदर्शनमाह । कृत्स्नाभ्रपुटापगम इव चन्द्रमा इति । यथा कृत्स्ने घाभ्रपुटे गते सति चन्द्रो विराजते शरदि तद्वत्साधुरपेतकर्मघनः समासादितकेवलालोको विराजते इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ. ॥

आयारपत्त – आचारप्राप्त – त्रि० महाव्रताद्याचाराऽपन्ने, तथाच सएकुलपैकाक्षिके । स्त्रियोऽधिकृत्य (दूषण आयारपत्ताणं) दूषणं कलंकः केषां आचारप्राप्तानां महाव्रताद्याचारापन्नानामिति । तं० ॥

आयारपरक्कम – आचारपराक्रम – पुं० आचारे ज्ञानादौ पराक्रमः प्रवृत्तिबलं यस्य स आचारपराक्रमः । ज्ञानाद्याचारप्रवृत्तिबलोपेते, दश० चू. २ ॥

तम्हत्ति सुत्तं ॥

तम्हा आयारपरक्कमेणं, संवरसमाहि बहुलेणं ॥
चरिया गुणा य नियमा, होंति साहुणदट्ठव्वा ॥ ४ ॥

व्या. यस्मादेतदेवमनंतरोदितं तस्मादाचारपराक्रमेणेत्याचारे ज्ञानादौ पराक्रमः प्रवृत्तिबलं यस्य स तथा विध इति गमकत्वाद्बहुव्रीहिः । तेनैवंभूतेन साधुना संवरसमाधिबहुलेनेति संवर इन्द्रियविषये समाधिरनाकुलत्वं बहुलं प्रभूतं यस्य स तथाविध इति समासः पूर्ववत् तेनैवं विधेन सता अप्रतिपाताय विशुद्धये च किमित्याह । चर्या भिक्षुभावनसाधनी बाह्या अनियतवासादिरूपा गुणाश्च मूलगुणोत्तरगुणरूपा नियमाश्चोत्तरगुणानामेव पिण्डविशुद्ध्यादीनां स्वकालासेवननियोगा भवंति । साधूनां द्रष्टव्या इत्येते चर्यादयः साधूनां द्रष्टव्या भवंति । सम्यग्ज्ञानासेवनप्ररूपणारूपेणेति सूत्रार्थः ।

आयारभंडग – आचारभाण्डक – न० पात्रपटलरजोहरणादिके, । सव्वोवगरणमाया य माहू आयारभंडगेण समं आचारभाण्डकपात्रम् ओघ. ॥

आयारभंडसेवि (न) आचारभाण्डकसेविन् – पुं० आचारः शास्त्रविहितो व्यवहारस्तेन भाण्डकमुपकरणमाचारभाण्डकम् तत्सेवितुं शीलं यस्य स आचारभाण्डकसेवी । शास्त्रविहितव्यवहारेणोपकरणसेविनि, अणायारभंडसेवी जन्ममरणाणुबन्धाणि आतु० ॥

आयारमन्तर – आचारान्तर – न० ज्ञानादिके आचारविशेषे, आचारव्यवधाने, च (आयारमन्तरेण विसयमन्तरे सहिमो) पा० ॥

आयारमन्तरेति आचारान्तरे क्वचित् ज्ञानाचारविशेषे विषयभूते आचारव्यवधाने वा सति ज्ञानादिक्रियाया अकरणे सतीति भावः । पा० टी०

आयारमट्ठ – आचारार्थ – त्रि० ज्ञानाद्याचारनिमित्ते, (आयारमट्ठाविणयं पउंजे) दश० अ० ९ उ० ३ आचारार्थं ज्ञानाद्याचारनिमित्तं विनयमुक्तलक्षणं प्रयुंक्ते करोतीति । दश०टी०

आयार (मंत) वं – आचारवत् – त्रि० ज्ञानाऽऽसेवनाद्यां पञ्चप्रकाराऽऽचारवति, स्था०ठा० ८ ज्ञानासेवनाद्यां ज्ञानादिपञ्चप्रकाराचारयुक्ते, अयं हि गुणत्वेन श्रद्धेयवाक्यो भवति पंचा० वृ० १५ । भ० श. २५ उ. ७ । ध० अ० २ (आयारमंतागुणसुट्ठियप्पा) आचारवंतो ज्ञानाद्याचारसमन्विता इति दश० । अ० ९ उ ३ आचारः शास्त्रोक्तानुष्ठानं कर्तव्यतयाऽस्त्यस्य मतुप् मस्य वः शास्त्रोक्तानुष्ठानयुक्ते स्त्रियां ङीप् वाच० ।

आयारवज्जिय – आचारवर्जित त्रि० आचारेण वर्जितः शास्त्रो-

आचारहीने, आचारहीनादयोऽप्यत्र वाच ॥

आयारविणय–आचारविनय पुं० आचारो यतिनां समाचारः स एव विनीयते अपनीयते कर्म्माऽनेनेतिविनय आचारविनयः विनयभेदे ।

सचतुर्द्धा यथा संयमसामाचारी १ तपःसामाचारी २ गणसामाचारी ३ एकाकिविहारसामाचारी ४ च । तत्र संयमं स्वयमाचरति परं च ग्राहयति तत्र च सीदन्तं स्थिरीकरोति तत्रोद्यतं चोपबृंहतीति संयमसामाचारी । १ । पाक्षिकादिषु तपः कर्म स्वयं करोति परंच कारयति भिक्षाचर्यां स्वयमनुतिष्ठति परं च तस्यांनियुङ्क्ते इति तपःसामाचारी । २ । प्रत्युपेक्षणा बालवृद्धादिवैयावृत्यादिकार्येषु स्वयमुद्यतोऽन्यान्यागणप्रेरयन्नीतिगणसामाचारी । ३ । एकाकिविहारप्रतिमां स्वयं प्रतिपद्यते परं च ग्राहयतीति एकाकिविहारसामाचारी ॥ । ४ । प्रव० द्वा० ६४ दशा० ॥

सेकिं तं आयारविणए? २ चउव्विहे पण्णत्ते । तं जहा । संजमसामायारीयावि जवति तवसामायारी यावि जवति (महासामायारी यावि जवति) गणसामाहारीयावि जवति एगछविहारनासामायारीयावि जवति से तं आयारविणए ५ दशा०

अथ कथं आचारविनयेन शिक्षयति इति पृच्छन्नाह (सेकितमित्यादि) [illegible] आयारविणएत्यादि आचारविनयेनैव [illegible] शिक्षयति । अनेन सम्बन्धेनोक्ता [illegible] । तद्यथा । संयमसामाचारी यापि भवति १ एवं तपः २ गणं ३ एकाकिविहारसामाचार्यपि भवति ४ तत्र संयमः [illegible] सामाचारी इति [illegible] समाचरणं स- [illegible]

[illegible]

आचारे आचारविषयः खलु विनयश्चतुर्विधो [illegible] पूर्व्या परिपाट्या । तद्यथा । संयमसामाचारी १ त[illegible] री २ गणविहरणसामाचारी ३ एकाकिविहार[illegible] एवमेषा चतुर्भेदा सामाचारी । [illegible]

यथानुपूर्व्या वक्ष्यामि ते च तच्छन्दे द्रष्टव्याः

आयारवेई–आचारवेदी–स्त्री० आचारस्य वेदि[illegible] हेम० वाच० ।

आयारसंपया–आचारसंपत्–स्त्री० आचरणमा[illegible] तद्विषया स एव वा सम्पद्विभूतिस्तस्य वा स[illegible] प्राप्तिराचारसम्पत् प्रव० द्वा० ६४ गा० गा० [illegible] प्रथममंगं तस्मिन् अधीते दशविधश्रमणधर्मे [illegible] तस्मादाचाराङ्गं यो भणति सूत्रतोऽर्थतः सम[illegible] यः स आचारसम्पत् दशा० अ० १ वृ० [illegible] सम्पद्भेदे ।

आचारसम्पच्चतुर्धा । संयमध्रुवयोगयुक्तता [illegible] अनियतवृत्तिः ३ वृद्धशीलता ४ चेति । त[illegible] तस्मिन्ध्रुवोनित्यो योगः समाधिस्तद्युक्तता [illegible] युक्तता १ असंप्रग्रहः समन्तात् प्रकर्षेण [illegible] सङ्गेन ग्रहणमात्मनोऽवधारणे सम्प्रग्रहस्त[illegible] जात्याद्युत्सिक्ततेत्यर्थः २ अनियतवृत्तिरनिय[illegible] वृद्धशीलता वपुषि मनसि च निभृतस्वभाव[illegible] यावत् स्था० ८ ठा० ४० दशा० ।

आयारसम्पदा चउव्विहा पं० तं० संज[illegible] यावि जवति १ असंपग्गहियप्पा २ अणि[illegible] वुड्ढसीले यावि ४ जवति दशा० ॥

टी० संयमध्रुवयोगयुक्तश्चापि भवति १ असं[illegible] अनियतवृत्तिः ३ वृद्धशील ४ श्चापि भवति [illegible] प्रथमाङ्गे तस्मिन् अधीते दशविधश्रमणधर्म[illegible] तस्मादाचारं यो भणति सूत्रतोऽर्थतः [illegible]

[illegible]

आचरणमाचारोऽनुष्ठानं तद्विषया स एव वा सम्पद्विभूति-रस्य वा सम्पत्सम्पत्तिराचारसम्पत्। एवमग्रेऽपि व्युत्पत्त्यर्थो भावनीयः।
सा चतुर्धा यथा॥

चरणजुओ मयरहिओ, अनिययवित्ती अचंचलो चेव त्ति।

चरणयुतो मदरहितोऽनियतवृत्तिरचञ्चलश्चेति तत्र चरणं चारित्रं व्रतश्रमणधर्मेत्यादि सप्ततिस्थानरूपं तेनयुतो युक्तश्च-रणयुतः। अन्यत्र तु संयमध्रुवयोगयुक्तेत्येतमिदं पठ्यते। तत्राप्ययमेव परमार्थो यतः संयमश्चारित्रं तस्मिन् ध्रुवो नित्यो योगः समाधिस्तेन युक्ता तत्र सततोपयुक्तेत्यर्थः। तथा मदैर्जातिकुलतपः श्रुताद्युत्थैरहितो मदरहितो ग्रन्थान्तरे तु असम्प्रग्रह इति पठ्यते। तत्रापि सएवार्थो यतः समन्तात् प्रकर्षेण जातिः श्रुततपोरूपादिप्रकृष्टत्वात् ग्रहणेनात्मनो ग्रह-णमहमेव जातिमानित्यादिरूपेणावधारणं सम्प्रग्रहो न तथाऽ सम्प्रग्रहो जात्याद्युत्सिक्तत्वमित्यर्थः। अनियतवृत्तिः ग्रामादि-ष्वनियतविहारस्वरूपता। तथाऽचञ्चलो घनीकृतेन्द्रियोऽन्यत्र तु वृद्धशीलतेत्येव पठ्यते। तत्र वृद्धशीलता वपुषि मनसि च कामिनीमनोमोहने वयसि वर्त्तमानस्याऽपि निभृतस्वभावता निर्विकारतेति यावत् यतः॥

मनसि रजसामिनुना जायंते यौवनेऽपि विद्वांसः॥
मूढधियः पुनरितरे जयंति वृद्धत्वभावेऽपिप्रव० ६४ द्वा० ॥१॥
तथाचारश्चतुर्विध स्यथा चरणकरणयुक्तता १ मदरहितता २ द्रव्यक्षेत्रकालादिष्वनियतवृत्तिता ३ गल्यादव्यसता द्वा० ॥४॥

आयारसत्थ आचारशास्त्र–न० आचाराङ्गे आचा० अ० १॥ आचारशास्त्र सु विनिश्चितं यथा, जगाद वीरो जगते हिताय यः॥ तथाच विश्विश्रदत समेऽधुना, पुनातु धीमान् विनयार्पिता गिर॥१॥

आयारसमाहि–आचारसमाधि–पु० समाधिभेदे आचारस-माधिमाह। दश वैकालिके अ० ९ उ० ४

चउव्विहा खलु आयारसमाही भवइ तंजहा। नो इह लोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा १ नो परलोगट्ठयाए आ-यारमहिट्ठिज्जा २ नो कित्तिवन्नसहसिलोगट्ठयाए आयार-महिट्ठिज्जा ३ नन्नत्थ आरिहंतेहिं हेऊहिं आयारमहि-ट्ठिज्जा ४ चउत्थं पयं भवइ भवइ इत्थ सिलोगो ॥१०॥

चतुर्विधः खल्वाचारसमाधिर्भवति तद्यथेत्युदाहरणोपन्या-सार्थः। नेह लोकार्थमित्यादि आचाराभिधानेन पूर्ववत् यावन्नान्यत्राहतैः हेतुभिरनाश्रवत्वादिभिः गुणैरनाश्रवत्वादिभिः कर्मनिर्जरादिभि-र्वा मूलगुणोत्तरगुणमयमाचारमधितिष्ठेत्। निरीहःसन् यथा मोक्ष एव भवतीति चतुर्थपदं भवतीति। भवति चात्र श्लोकः इति पूर्ववत् सचार्थं॥

जिणवयणरए अतिंतिणे, पडिपुन्नाययमाययट्ठिए।
आयारसमाहिसंवुडे, भवइ य दंते भावसंधए॥

व्या० जिनवचनरतः आगमे सक्तः (अतिंतिणः) न त्वरितवि-... सन् अपूर्णया स्पर्धया ... भवति। प्रतिपूर्णः सूत्रादिना। आयतमायतार्थिकः ... मोक्षार्थी। आचारसमाधि संवृ-तः ... आचारे यः समाधिः तेन ... [illegible]

भवति। दांतं इन्द्रियनो इन्द्रियदमाभ्यां। भाव-मोक्षसन्धकः। आत्मनो मोक्षासन्नकारीति भू[illegible]

आयारसुय–आचारश्रुत–न० आचारस्य श्रुतं च [illegible] दशवैकालिकः। आचारश्रुतसमाहारे। सूत्रकृतांग-स्कन्धस्य पञ्चमेऽध्ययने च सूत्र २ श्रु ५ अ.। [illegible] साम्प्रतं पञ्चमनन्ध्ययनमारभ्यते। [illegible] इहानन्तराध्ययने प्रत्याख्यानक्रियोक्ता साचाचारवत-स्य सर्वाभिवर्तान्यनन्तरं नन्तरनाचारश्रुताध्ययनमभि-यदि वा नाचारपरिवर्जनेन [illegible] भवतीत्यनेनाचारश्रुताध्ययनमभिधीयते। यदि वा प्र-त्ययुक्तः सन्नाचारवान् भवतीत्यतः [illegible] चारश्रुताध्ययनं। [illegible] प्रतिपाद्यत इत्यनेनसम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्ये-मानीति चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति। तत्रोपक्रमान्तर्गतो-धिकारोऽयं तद्यथा अनाचारं प्रतिषिध्य [illegible] यते। नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे आचारश्रुतमिति द्विपदं नाम तत्रैतदर्थं निर्युक्तिकृदाह॥

णामं ठवणा दविए, खेत्ते काले य होति भावम्मि।
एसेव य सुयस्स, निक्खेवो चउव्विहो होति॥१॥

नामस्थापनेत्यादि। [illegible] आचारस्य चतुर्धा निक्षेपः। [illegible] श्रुतस्यापि। [illegible] निक्षेपार्थ निर्देशः पूर्ववत्॥

आयारसुयं भणियं, वज्जेयव्वा सया अणायारा।
अबहुस्सुयस्स होज्जा, विराहणा इत्थ जइयव्वं॥२॥

आचारश्रुतमित्यादि। आचारस्य श्रुतं च [illegible] [illegible] [illegible]

एयस्स एकेका, [illegible] होति [illegible]॥
[illegible] सूरी, [illegible] नयं तु एयस्स॥३॥
(एयस्स इत्यादि) [illegible]

[illegible]

भवन्ति॥

आयारसुयंग–आचारश्रुताङ्ग–पुं० [illegible] आचा० प्र० टि० प्र० १। [illegible]

संरंभे वट्टइ परितावणं करेइ समारंभे वट्टइ । एतच्च समारंभादि त्रितय सर्वनयानामपि शुद्धानां सम्मतं अथवा शुद्धानामित्यत्र प्राकृतत्वात्पूर्वस्याकारस्य लोपो द्रष्टव्यः ततोऽयमर्थः सर्वनयानामप्यशुद्धानामेतत्समारंभादित्रितय सम्मत नत्वशुद्धानामिति— स्था० ठ १ प्रश्ना० २२ पद धर्म० अधि० ३ ग० सं० १ आचा० श्रु० २ चू० १ ॥

सव्वंपाणारम्भं पच्चक्खामिति प्राणानामारंभं विनाशादिरूपं आरंभमिति आतु० ॥

मनःकायमनोवाक्कायव्यापारानधिकृत्य तदेतत्त्रयव्यापारापादितविकीर्षितप्राणातिपातादिक्रिया निर्वृत्तिरारंभ इति आचा० अ० १ ॥

आरंभं भूतोपमर्दनमिति । दश० ॥

आरंभणमारंभः पृथिव्याद्युपमर्द इति० उत्त० अ० ७ ॥

पृथ्व्युपमर्दकारिणि व्यापार इतिसूत्र० श्रु० १ अ० ॥१॥

पृथ्व्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिन्दिते आरंभे व्यापारे, श्रु. १ अ. १ आरम्भेण जीवोपमर्दकारिणा व्यापारेणेति श्रु. १ अ. १ आरंभः पृथिव्यादिजीवोपमर्दः कृष्यादि विषय इति औप. । आरम्भाः कृष्यादिद्वारेण पृथिव्याद्युपमर्द इति स्था ठा. २ । जेयआरम्भणिस्सिया सूत्र० । ये चान्ये घणोपसद्मा नानारूपसाधणारम्भनिश्रिता संपरीन निश्रोऽच न कर्मागारदाहादिभिः क्रियाविशेषैर्जीवोपमर्दकारिणि इति सूत्रः श्रु. १ अ. ७ । (पुढवा इसु आरम्भ) पृथिव्यादिकायेषु विषयभूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमारंभः संघट्टनादिरूप इति पं. व. । प्रमत्तयोगे च । आरम्भः सावद्यानुष्ठानम् प्रमत्तयोगो वा. उत्तच्च ।

आयाणे णिक्खेवे, भासुस्सग्गे य ठाणगमणादी ।
सव्वोपमत्तजोगो, समणस्सउ होइ आरम्भो ॥१॥

आचा० अ. ५ उ. २ । स्था० ठा. ७ । प्राणवधे, च । संघट्टनादिरूप इति प्राणवधस्य सामान्यधिकृत्य आरम्भ समारम्भोऽथवेहारम्भसमारम्भयोरेकतर एव गणनीयो बहुसमरूपत्वादिति प्रश्न० द्वा. १ ।

आरम्भसमारम्भयो स्त्रैविध्यम् दशाश्रुतस्कन्धे । तत्रैषा पापविशिष्टकारी तथया मानसिकायाचि काकायिक भेदात् । तत्र मानसिको मध्यादिध्यानं परमारणे हेतोः प्रथम तथा समारम्भः परपीडाकराच्चाटनादिनिबन्धनध्यान वाचिको यथा आरम्भः परव्यापादनक्षमक्षुद्रविद्यादि परावर्त्तनं तत्परत्वकृतो ध्वनिरेव समारम्भः परपरितापकरमन्त्रादि परावर्त्तन कायिको यथा आरम्भोऽभिघाताय यष्टिमुष्ट्यादिना समारम्भः परितापकरो मुष्ट्या ऽभिघात तथा चोत्तराध्ययने (आरम्भे य तहे वय मणं य पवत्तमाणं तु नियत्तेज्ज जई) उत्त. अ. २४ । आरम्भः परप्राणापरहारक्षमोऽद्भुत ध्यानस्वरूपः परिणामे प्रवर्तमान मनो निवर्तयेत् । आरम्भः परेषां कलेवोच्चाटनमारणादिमन्त्रजापरूपं तथापि वाक्यं वचो निवर्तयेत् उत्त० टी० (आरम्भय तहेव य पवत्तमाण तु नियत्तेज्ज जयं जई) उत्त० अ. २४ । तथैव पुनः प्राणवधान्तरे दत्तादि प्रयोगे कायं तं निवर्त्तयेत् इति उत्त० अ. २४ । आरम्भस्य भेदाः यथा स्था० ठा. ७ ।

इहि आरम्भे पं० तं. पुढवीकाय आरम्भे जाव अजीवकाय आरम्भे एवमणारम्भे वि एव सारम्भे एवमसारम्भे वि एवं समारम्भे वि एव असमारम्भे टी० पुढवीत्यादि । सुगमं नवरं । प्राग्वदिति ।

आरम्भो उद्दवओ परितावकरो भवे समारम्भो ।
संरम्भो संकप्पो सुद्धणयाणं तु सव्वेसिं ॥

मन्यारम्भादयोऽपकायप परितापादिरूपा स्था० ठा. नैरयिकादीनां सारम्भानारम्भत्वं चतुर्विंशतिदण्डकेन रूपयन्नाह ।

नेरइयाणं भंते ? किं सारंभा सपरिग्गहा उदाहु अणारम्भा अपरिग्गहा ? गोयमा ? नेरइया सारम्भा सपरिग्गहा नो अणारम्भा अपरिग्गहा से केणट्ठेणं जाव अपरिग्गहा गोयमा ? नेरइयाणं पुढविकायं समारंभंति, जाव तसकायं समारंभंति सरीरा परिग्गहिया भवंति, सचित्ताचित्तमीसयाइं दव्वाइं परिग्गहियाइं भवंति से तेणं तं चेव असुरकुमाराणं भंते ? किं सारम्भा पुच्छा गोयमा ? असुरकुमारा सारम्भा सपरिग्गहा नो अणारम्भा अपरिग्गहा से केणट्ठेणं गोयमा ? असुरकुमारा णं पुढविकायं समारभंति जाव तसकायं समारंभंति सरीरा परिग्गहिया भवंति कम्मा परिग्गहिया भवंति भवणा परिग्गहिया भवंति देवा देवीओ मणुस्सा मणुस्सीओ तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ परिग्गहियाओ भवंति, आसणसयणभंडमत्तोवगरणा परिग्गहिया भवंति ? सचित्ताचित्तमीसयाइं दव्वाइं परिग्गहियाइं भवंति ? से तेणट्ठेणं तहेव एवं जाव थणियकुमारा ॥

भण्डमात्रोपकरणानि । इह भाण्डानि मृन्मयभाजनानि पात्राणि कांस्यभाजनानि उपकरणानि लौहीकटाहकडुच्छ्कादीनि एकेन्द्रियाणां परिग्रहो प्रत्याख्यानादवसेय ॥

एगिंदिया णं भंते ? किं सारंभा सपरिग्गहा ? तं चेव जाव सरीरा परिग्गहियाभवंति बाहिरगा भंडमत्तोवगरणा परिग्गहिया भवंति, सचित्ताचित्त जाव भवंति एवं जाव चउरिंदिया बाहिरगा भंडे परिग्गहियाणि । उपकरणादयः सर्वपरिग्रहिताणां शरीरकादयं समस्तादयकादयः उपकरणानि ।

पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! तं चेव जाव कम्मा परिग्गहिया भवंति । टंका कूडा सेला सिहरी पब्भारा परिग्गहिया भवंति । जलथलबिलगुहालेणा परिग्गहिया भवंति उज्झरनिज्झरचिल्लल पल्लल वप्पिणा परिग्गहिया भवंति । अगडतडागदहनदीओ वावीपुक्खरिणी दीहिया गुंजालिया सरासरपंतियाओ सरसरपंतियाओ बिल पंतियाओ परिग्गहियाओ भवंति । आरामुज्जाणा काणणा वणसंडा वणराईओ परिग्गहियाओ भवंति ।

देवउलसभापव्वथूभखाइयपरिखाओ परिग्गहियाओ भवंति। पागारट्टालगचरियदारगोपुरपरिग्गहिया भवंति पासायघरसरणलेण आवण परिग्गहिया भवंति। सिंघाडगतिगचउक्कचच्चरचउम्मुहमहापहापह पहा परिग्गहिया भवंति सगडरहजाणजुग्गगिल्लिथिल्लिसीयसंदमाणियाओ परिग्गहिआओ भवंति लोहीलोहकडाहकडुच्छुया परिग्गहिया भवंति भवणा परिग्गहिया भवंति। देवा देवीओ मणुस्सा मणुस्सीओ तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ आसणसयणखंभभंडसचित्ताचित्तमीसयाइं दव्वाइं परिग्गहियाइं भवंति। से तेणट्ठेणं जहा तिरिक्खजोणिया तहा मणुस्सा वि भाणियव्वा वाणमन्तरजोइसियवेमाणिया जहा भवणवासी तहा नेयव्वा भ० श० ५ उ० ७.

जीवा णं भंते किं आयारम्भा परारम्भा तदुभयारंभा अणारम्भा गोयमा? अत्थेगइया जीवा आयारम्भा वि परारम्भा वि तदुभयारम्भा वि णो अणारम्भा अत्थेगइया जीवा णो आयारम्भा णो परारम्भा णो तदुभयारम्भा अणारम्भा से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ अत्थेगइया जीवा आयारम्भा वि एवं पडिउच्चारेयव्वं गोयमा जीवा दुविहा पण्णत्ता तंजहा संसारसमावण्णगा य असंसारसमावण्णगा य तत्थ णं जे ते असंसारसमावण्णगा ते णं सिद्धा सिद्धाणं णो आयारम्भा जाव अणारम्भा तत्थ णं जे ते संसारसमावण्णगा ते दुविहा प० तं० संजया य असंजया य तत्थ णं जे ते संजया ते दुविहा प० तं० पमत्तसंजया य अप्पमत्तसंजया य तत्थ णं जे ते अप्पमत्तसंजया ते णं णो आयारम्भा णो परारम्भा जाव अणारम्भा तत्थ णं जे ते पमत्तसंजया ते सुहं जोगं पडुच्च णो आयारंभा णो परारंभा जाव अणारंभा असुहं जोगं पडुच्च आयारंभा वि जाव णो अणारम्भा तत्थ णं जे ते असंजया ते अविरतिं पडुच्च आयारंभा वि जाव णो अणारम्भा से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ अत्थेगइया जीवा जाव अणारंभा ॥

टी० जीवा णं भंते ! इत्यादि [illegible]

[illegible] श्रयत्वं च कालभेदेनावगन्तव्यं तथाहि [illegible] कदाचित् परारंभाः कदाचित्तदुभयारम्भाः [illegible] अनारम्भाः निराश्रयत्वं तु एवं एके जीवा [illegible]

[illegible]

भेदमसम्भावयन्नाह से केणट्ठेणमित्यादि [illegible] दुविहा पण्णत्त त्ति। यथा चान्यैश्च केवलिभिरेव [illegible] विदामित्यत इदमाह मतभेदे तु मतयः [illegible] सत्यवचनतापत्तिः। पाठसिद्धिः पुनः [illegible] पुरुषकदम्बकत्वादिति प्रमत्तसंयतस्य हि शुभो योगः [illegible] स्यात्संयतत्वात् प्रमादपरत्वाच्चेन्न आह शुभं योगं [illegible] शुभयोग उपयुक्ततया प्रत्युपेक्षणादिकरणं अशुभं तदेवानुपयुक्ततया आह च (पुढवी) [illegible] स्सइ तसाणं। पडिलेहणापमत्तो छण्हं पि विराहओ होइ तथा सव्वो पमत्तयोगो समणस्स उ होइ आरंभो अतः शुभाशुभौ योगावात्मारम्भादिकारणौ [illegible] पडुच्चाति इहायमभिप्रायः यद्यप्यसंयतानां [illegible] नात्मारम्भकादित्वं साक्षादस्ति तथाप्यविरतिं [illegible] तेषां ते न हि ते ततो निवृत्ता अतोऽसं[illegible] कारणमिति। निवृत्तानां तु कथं चिदात्माद्यारम्भकत्वे [illegible] अनारम्भकत्वं यदाह " जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्त[illegible] विहिसमग्गस्स । सा होइ णिज्जरफला [illegible] जुत्तस्सत्ति " ॥ १ ॥ भ० श० १ उ० १

णेरइया णं भंते किं आयारम्भा परारम्भा तदुभयारम्भा अणारंभा गोयमा णेरइया आयारम्भा वि [illegible] य णो अणारम्भा से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ [illegible] अविरतिं पडुच्च से तेणट्ठेणं जाव णो अणारंभा एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा जहा जीवा णवरं सिद्धविरहिया भाणियव्वा वाणमन्तरा जाव वेमाणिया जहा णेरइया सलेस्सा जहा ओहिया किण्हलेस्सस्स णीललेस्सस्स काउलेस्सस्स जहा ओहिया जीवा णवरं पमत्त अपमत्ता ण भाणियव्वा तेउलेस्सस्स पम्हलेस्सस्स सुक्कलेस्सस्स जहा ओहिया जीवा णवरं सिद्धाणं भाणियव्वा ॥

टी० णेरइयाणमित्यादि [illegible] मनुष्येषु संयता संयत प्रमत्ताप्रमत्तभेदाः [illegible] यथा श्री [illegible] [illegible]

आयारंभेत्यादि तदेव सर्वं नवरं जीवस्थाने सलेश्या इति वाच्यमिति अयमेको दण्डकः कृष्णादि लेश्याभेदात् तदन्ये षट् तदेव मेते सप्त तत्र किण्ह लेसस्सेत्यादि । कृष्ण लेश्यस्य नीललेश्यस्य कापोतलेश्यस्य च जीवराशेर्दण्डको यथौधिकजीवदण्डकस्तथा ध्येतव्यः प्रमत्ताप्रमत्त विशेषण वर्ज्यैः कृष्णादिषु हि अप्रशस्त भावलेश्यासु संयतत्वं नास्ति यच्चोच्यते पुव्वं पडिवन्नओ पुण अन्नयरीए उ लेसाए त्ति तत् द्रव्यलेश्यां प्रतीत्येति मन्तव्यं ततस्तासु प्रमत्ताद्यभावस्तत्र सूत्रे कारण मेव ।

किण्हलेसाणं भंते जीवा किं आयारंभा ? ४ गोयमा ? आयारंभा वि जाव णो अणारम्भा से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ गोयमा ? अविरइं पडुच्च ।

एवं नीलकापोतलेश्या दण्डकावपीति तथा तेजोलेश्यादेर्जीवराशेर्दण्डका यथौधिका जीवास्तथावाच्याः नवरं तेषु सिद्धा न वाच्याः सिद्धानामलेश्यत्वात्तेषैवं ।

तेउलेसाणं भंते जीवा किं आयारम्भा ? ४ गोयमा ? अत्थेगइया आयारम्भा वि जाव नो अणारम्भा अत्थे गइया नो अणारम्भा अत्थे गइया नो आयारंभा जाव अणारंभा से केणट्ठेणं भंते ? एवं वुच्चइ ? गोयमा ? दुविहा तेउलेस्सा पं. तं॰ संजया य, असंजया इत्यादि भ. श. १ उ. १ ।

आरम्भ वक्तव्यताऽऽचाराङ्गे लोकविजयाध्ययनस्य पञ्चमोद्देशके यथा तस्य चायमिसम्बन्धः इह भोगान् परित्यज्य लोकनिश्रया संयमदेहप्रतिपालनार्थं विहर्तव्यमित्युक्तं तदत्र प्रतिपाद्यते । इह हि संसारोद्विग्नमना परित्यक्तभोगाभिलाषेण मुमुक्षुणोत्क्रान्तमहापुरुषाचरितेन निरवद्यानुष्ठानक्रियाविना दीर्घसंयमयात्रार्थं देहप्रतिपालनाय लोकनिश्रया विहर्तव्य निराश्रयस्य हि कुतो देहसाधर्म्यं चेति उक्तं हि धर्मञ्चरतः साधोर्लोके निश्रापदानि पञ्चापि राजगृहपतिरपरः षट्कायगणशरीरेच ॥ १ ॥ वस्त्रपात्राशनपानशयनादीनि तथापि प्रायः शरीरादिनमुपयोगित्वादाहारो गरीयानिति ॥ २ ॥ स च लोकादन्वेष्टव्यो लोकश्च नानाविधकार्यैरात्मीयपुत्रकलत्रार्थमारम्भप्रवृत्तस्तत्र साधुना संयमदेहार्थं प्रवृत्तिरन्वेषणीयेति दर्शयति आचा॰ २अ. ४ उ.

जमिणं विरूवरूवेहिं सत्थेहिं लोगस्स कम्मसमारम्भा कज्जंति तंजहा अप्पणो से पुत्ताणं धूयाणं सुण्हाणं णाईणं धाईणं राईणं दासाणं दासीणं कम्मकराणं कम्मकरीणं आदेसाए पुढोपहेणाए सामासाए पायरासाए सण्णिहिसंणिचओ कज्जइ इह मेगेसिं माणवाणं भोयणाए समुट्ठिए अणगारे आयरिये आयरियपण्णे आयरियदंसी अयंसंधिति अदक्खु से णाइये णाइयावए णं समणुजाणाति सव्वामगंधंपरिण्णाय णिरामगन्धो परिव्वए अदिस्समाणो कयविक्कयेसु से किण किणेणं किणावए किणन्तं ण अणुजाणेज्जा से भिक्खू कालण्णे बालण्णे मायण्णे खेयण्णे खणयण्णे विणयण्णे समयण्णे परसमयण्णे भावे परिग्गहं अममायमाणे काले अणुट्ठाई अपडिण्णे दुहओ छित्ता णियाइ वत्थं पडिग्गहं कंबलं पायपुंच्छणं उग्गहं च कडासणं एएसु चेव जाणेज्जा लद्धे आहारे अणगारे मायं जाणेज्जा से जहेयं भगवया पवेइयं लाभोत्ति ण मज्जेज्जा अलाभोत्ति ण सोएज्जा बहुंपि लद्धुं ण णिहे परिग्गहाओ अप्पाणं अवसक्केज्जा अण्णहाणं पासए परिहरेज्जा एस मग्गे आरिएहिं पवेदिते जहेत्थ कुसलेणोव लिंपिज्जा ॥ त्तिबेमि ॥

टी॰ जमिण मित्यादि । यदिदं विरूपरूपैरिदमिति सुखदुःखप्राप्तिपरिहारार्थक्रियाणां कायिकाधिकरणिकाप्राद्वेषिकीपारितापनिकीप्राणातिपातरूपाणां वा समारम्भा इति भाष्यपूर्वाद्विवचननिर्देशाच्च समारंभारम्भयोरप्युपादानं भावनीयमित्यर्थः शास्त्रसमार्थ्यं संरम्भसमारम्भाः क्रियन्तेऽनुष्ठीयन्ते तत्र संरम्भः प्राणिव्यापत्तिपरिहाराय प्राणातिपातादिक्रियानिवृत्तिसंकल्पावेशस्तत्साधनसन्निधानकायवाक्व्यापारजनितपरितापनादिलक्षणः समारंभः तदत्र कायव्यापारप्राणिनिर्वर्तितप्राणातिपातादिक्रियानिवृत्तिरारम्भः कर्मोपादानकारणसमारम्भा उपार्जनोपायाः क्रियन्त इति लोकस्येतिकर्तुर्षष्ठी सापि तादर्थ्ये । कः पुनरसौ लोको यदर्थं संरम्भसमारम्भाः क्रियन्त इत्याह से जहा अप्पणो से इत्यादि यदि वा लोकस्य तृतीयार्थे षष्ठी यदिति देशी परमार्थेऽत्र नानाविधैः शस्त्रैः कर्मसमारम्भाः क्रियन्त इत्येतस्मिन् लोके साम्प्रतमन्येषां पदार्थं च लोकेन कर्मसमारम्भाः क्रियन्ते तदर्थं दर्शयति से जहा अप्पणो इत्यादि तदर्थमनुप्रदर्शनार्थं भोजनाभ्यवहारार्थं भोजनधान्यदास्यर्थं आत्मीयकर्मशरीरादि " इत्येवं से तस्यात्मारम्भादिषु तदर्थमामा शरीरं सर्वं यदि तदर्थं कर्म समारम्भाः पापादयः क्रियन्ते ननु च लोकार्थं समारम्भाः क्रियन्त इति प्रागभिहितं तत्र शरीरं लोको नर्ते न्यत्रातिमन्तः परमार्थं इदं ज्ञानदर्शनचारित्रमयं सनातनं विहायान्यत्सर्वं परार्थं यदपि पापकर्मेव तथापि शरीरार्थं इति वस्यैव तस्य कर्मणो विपाकभुगिति पर्यालोच्य शरीरार्थं आत्मनः शरीरमपि लोकशब्दाभिधेयं इति नैतत्तु कर्तव्यं कर्मोपार्जनं कस्तु पुत्राणां दुहितृणां स्नुषा यथयस्वात्मनां ज्ञातयः पूर्वापरसम्बन्धाः स्वजनाः धात्रीणां राज्ञां दासानां दासीनां कर्मकराणां कर्मकरीणां आदेशाय परिहाराय अन्याभ्यागतार्थं आदेशाय निराश्रयः सन् परित्यज्य संयमानुष्ठाने सम्यक् उत्थाय अन्यो धर्मिष्ठो व्यापारिताः एतानि कर्मसमारम्भाः क्रियन्त इति कर्मबन्धस्य पुत्राद्यर्थं पृथक् पृथक् पुत्रादीनां प्रहेणकार्थं तथा सामासायेति प्रातराशाय भोजनाय यथा तदर्थं तथा पायरासायेति प्रातराशाय सकलकर्म समारम्भाः क्रियन्त इति सन्निधिसन्निचयः विनाशार्थं भाव सन्निहीत्यादि सर्वोपार्जीव इति सन्निधिसन्निचयो ..... दध्यादीनां सेवनार्थं तथा ..... मोदक घृतादि इति सन्निचयो विनाशिद्रव्याणां घृतादीनां संग्रहः सन्निधिः सन्निचयः प्रतिदिनमिदं भविष्यतीति बुद्धया कश्चन् ..... का स निर्धनः सत्त्व स च परिग्रहसंग्रहे कर्मविशेषं भावात्मा भगवान्स्तदपेक्षया क्रियन्त इति स च विज्ञे-

मित्याह । इहेत्यादि इहेति मनुष्यलोके एकेषामिह लोककृत परमार्थ बुद्धीनां मानवानां मनुष्याणां भोजनायोप भोगार्थमिति तदेवं विरूपरूपैः शरीरात्मपुत्राद्यर्थं कर्म समारम्भ प्रवृत्ते लोके पृथक् प्रहेणकाय इयामाशाय प्रातराशाय केषांचिन्मानवानां भोजनार्य .सन्निधिसन्निचय करणोद्यते साति साधुना किं कर्तव्यमित्याह(समुट्ठिए)इत्यादि यावत् णिरामगंधेपरिव्वए सम्यक् सन्ततं सगतं वा संयमानुष्ठानेनोत्थितो नानाविधशास्त्र कर्मसमारम्भेनोपरत इत्यर्थः नविद्यतेऽगारं गृहमस्येत्यनगारः पुत्रदुहितृस्नुषाज्ञाति धात्र्यादिरहित इत्यर्थः सोऽनगार आराद्यात सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यश्चारित्राहँ आर्या प्रज्ञा यस्यासावार्यप्रज्ञः श्रुतविशेषता सुमुखीक इत्यर्थः आर्यं प्रगुणन्यायोपपन्नं पश्यति तच्छीलश्चेत्यार्यदर्शी पृथक् प्रहेणकस्य श्रमादिसंकल्परहितइत्यर्थः अयं सन्धीति सन्धानं सन्धीयते वासाविति सन्धिर्यस्य साधोरसावयं सन्धिशब्दसत्वाद्विमेकरङ्गुणिप्ययं सन्धिर्यथाकालमनुष्ठानविधायी यो यस्य वर्तमानः कालः कर्तव्यतयोपस्थितस्तत्करणतया तमेव सन्धत्त इति एतदुक्तं भवति सर्वाःक्रियाः प्रत्युपेक्षणोपयोगस्वाध्यायाभिक्षाचर्याप्रतिक्रमणादिका असम्पन्ना अन्योन्याबाधयात्मीयकर्तव्यकाले करोतीत्यर्थ इति हेतौ यस्मा यथाकालानुष्ठानविधायी तस्मादसावेव परमार्थं पश्यतीत्याहुः। (अदक्खुत्तिति) व्यत्ययेनैकवचनावसरे बहुवचनमकारि ततश्चायमर्थो योऽहार्थेआर्यप्रज्ञ आर्यदर्शी कालज्ञश्च सएव परमार्थमद्राक्षीनापर इति पाठान्तरम्वा अयं सन्धि अदक्खु अयमनन्तरोक्तविशेषण विशिष्टः साधुः सन्धि कर्तव्यकालं मद्राक्षीद्दृष्टवानेतदुक्तंभवति यः परस्पराबाधया हितमाप्तिपरिहाररूपतया विधेया विधयावसं वेत्ति विधत्तरं च सपरमार्थं ज्ञातवानिति अथ ज्ञानसंधिर्ज्ञानदर्शनचारित्राणामभिवृद्धिः स च शरीरमृते न भवति तदपि नोपष्टम्भकारणांतरेण तस्य च सावद्यस्य परिहारः कर्तव्य इत्यत आह(सेणाइए)इत्यादि स भिक्षुस्तद्वा कल्पं नाददीत न गृह्णीयान्नाप्यपरमादापयेन्न दद्यादपि चापरमेनेरणीयमाददानं समनुजानीयादथवा सदोषं न गृह्णीयाद्वा नाददीत नापरमादापयेत् ददन्तं वा समनुजानीयादित्याह सव्वामगन्धमित्यादि आमंच गन्धं च आमगन्धं समाहारद्वन्द्वस्तमर्थं चनदामगन्धंमयोमगन्धं सर्वदा [illegible] न ग्रहीतव्यं ग्राह्यकाल्पं नामपरिशुद्ध [illegible] प्रहणेन तु पूतिर्गृह्यते ननु च पूतिद्रव्यस्याप्यशुद्धत्वादामशब्दे नैव पादानाप्यमर्थं भेदेनोपादानमिति सत्यमशुद्धसामान्यात् पूते [illegible] ग्रहणे किन्तु पूतिग्रहणेनेह [illegible] [illegible] ग्रहणेनाधाकर्मोद्देशिकादि पूतिकर्ममिश्रजातं बादरप्राभृतिकाध्यवपूरकाख्येनव उद्गमदोषा अविशुद्धकोटिरूपतया गृहीताः शेषा [illegible] [illegible] इति [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

धयिपुराह । आदिस्स । इत्यादि क्रयश्चविक्रयौ । तयोः क्रयविक्रययोरदृश्यमानः कीदृशः क्रयविक्रयमानो भवति यतस्तयोर्निमित्तकृतद्रव्यामवादिकमेव क्रयविक्रययोरदृश्यमानोऽनुपदिश्यमानश्च तयोदृश्यमानो भवति यः क्रीतकृतपरिभोगी भवतीत्याह चरेत इत्यादि स मुमुक्षुरकिञ्चनो धर्मोपकरणमपि न क्रीणीयात्स्वतो वा नाप्यपरेण क्रापयेत् क्रीणन्तमपि न समनुजानीयात् [illegible]

[illegible]

मं भुंजति एतद्गुण विशिष्टश्च किंभूता भवतीत्याह भिक्खु(कालण्णे)कालः कर्तव्यावसरस्तंजानातीति कालज्ञो वि तथेदमस्तया बालज्ञो बलंजानातीति बालज्ञः आत्मबलं त्यमात्मबलसामर्थ्यं जानातीति यथाशक्त्यनुष्ठानेन निगूहितबलवीर्यं इत्यर्थस्तया(मायण्णे) यावत् द्रव्यपरिमात्रा तां जानातीति मात्रज्ञस्तया (खेयण्णे)खेदोऽभ्यास जानातीति खेदज्ञो यथा खेदः श्रमः संसार पर्यटनजनितं जानातीत्युक्तं च "जरामरणदौर्गत्य व्याधयस्तावदासतां जन्मैव धीरस्य भूयोभूयस्त्रपाकरमिति ॥१॥ अथ क्षेत्रज्ञः संसारविरुद्ध द्रव्य परिहार्य कुलादि क्षेत्र स्वरूपपरिच्छेदकस्तथा (खणयणे)क्षण एव क्षणकोऽवसरो भिक्षार्थ मुप सर्पणादि स्तं जानातीति तथा(विणयण्णे)विनयो ज्ञानदर्शनचारित्रौपचारिकस्तं जानातीति तथा(ससमयण्णे)स्वसमयं जानातीति स्वसमयज्ञो गोचर प्रदेशादी पृष्टः सन् सुखेनैव भिक्षादोषा नाचष्टे तद्यथा षोडशोद्गमदोषास्ते चामी आधाकर्म औद्देशिकं पूतिकर्म मिश्रजातं स्थापना प्राभृतिका प्रकाशकरणं क्रीतं प्रामित्यं परिवर्तितं अभ्याहृतं उद्भिन्नं मालाहृतं आच्छेद्यं अनिसृष्टं अध्यवपूरकं चेति षोडशोत्पादनादोषास्ते चामी धात्रीपिण्डः दूतीपिण्डः निमित्तपिण्ड आजीवपिण्डः वनीमकपिण्डः चिकित्सापिण्डः क्रोधपिण्डः मानपिण्डः मायापिण्डः लोभपिण्डः पूर्वसंस्तवपश्चात्संस्तवपिण्डः विद्यापिण्डः मंत्रपिण्डः चूर्णयोगपिण्डः मूलकर्मपिण्ड श्चेति तथा दशैषणादोषास्ते चामी शंकितं म्रक्षितं निक्षिप्तपिहितसंहृतदायकोन्मिश्रापरिणतलिप्तछर्दिततत्र च उद्गमदोषा दातृकृता एव भवन्ति उत्पादनादोषास्तु साधुजनिता एषणादोषा उभयापादिता इति तथा परसमयो भोमत्स्यान्दृतीयतरतरापिकरनिकरायभीदमनुसृत्य [illegible] कः शिक्षवपुष्पकसाधुः केनचिद्द्विजातिरेवमभिहितः किमिति भवतो सर्वजनाचीर्णं स्नानं नस्सम्मतमिति स आह [illegible] सर्वेषामेवयतीनां कामांगत्वात् अस्नानं प्रतिषिद्धं (एवं) मददर्पकरं कामाङ्गं प्रथमं स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य नैवस्नान्ति दमेरता इत्यादि तदेव मनुभयज्ञस्तु [illegible] चक्षर दानकुशलो भवति तया(भावण्णे) नाधीश्वरस्य दातुः श्रोतुर्वा भावं जानातीति भावज्ञः किंच (परिग्गहं अममायमाणे)परिगृह्यत इति परिग्रहः संयमातिरिक्तमुपकरणं तत् अममायमानो धर्मोपकरणमप्यनाददान इति [illegible] विना भिक्षुः कालज्ञः भावज्ञः क्षेत्रज्ञः [illegible] परिग्रह ममता कुर्वाणस्य किं स्यात् [illegible]

[illegible]

इति निन्दितम् [illegible] इत्यादिरपि [illegible]

जानाति पुनरासेवना परिज्ञा कर्तव्यकाले कार्यं विधत्त इति किञ्च (अपरिण्णे) नास्य प्रतिज्ञा विद्यत इत्यप्रतिज्ञः प्रतिज्ञा च कषायोदयादविरतिः । तद्यथा क्रोधोदयात् स्कन्दकाचार्येण स्वशिष्यपञ्चशतीयन्त्रपीडनव्यतिकरमवलोक्य सबलवाहनराजधानी- समन्वितपुरोहितोपरि विनाशप्रतिज्ञाऽकारि । तथाऽमानोदयाद्वा- हुबलिना प्रतिज्ञा व्यधायि । यथा कथमहं निजून् स्वभ्रातृन् ज्ञानाधिकान् छद्मस्थः सन् द्रक्ष्यामीति तथामानोद- यान्महिस्यामि जीवेन यथा (परयत्ति) विमर्दननं भवति तथा मन्यास्यानपरिज्ञा जगृहे तथा लोभोदयन्नाहिदिनिपरमार्थ- मात्मनेऽहि परत्या मासा मासक्षपणादिका अपि प्रतिज्ञाः कुर्वते अथवा प्रतिज्ञो निदानो वसुदेववत्संयमानुष्ठानं कुर्वन् निदानं न करोतीत्यथवा गोचरादौ प्रविष्टः सन्नाहारादिक- मर्मेवैतद्भविष्यतीत्येवं प्रतिज्ञो यदि वा स्याद्वादप्रधानत्वात् मौ- नीन्द्रागमस्यैकपक्षावधारणप्रतिज्ञा तद्रहितःप्रतिज्ञस्तथाहि मैथुनविषयं विहायान्यत्र न क्वचित् नियमवती प्रतिज्ञा विधे- या यत उक्तं ।

ण य किंचि अणुण्णायं, पडिसिद्धं वावि जिणवरिंदेहिं ।
मोत्तुं मेहुणभावं, न विणा तं रागदोसेहिं तथा देसा
जेण निरुज्झंति, जेणाऽऽतिज्जंति पुव्वकम्माइं, सो मोक्खो
वा उ, रोगावत्थासु समणं वा । जं जं निया उ हेउ
भवस्स तं चेव तत्तिय मोक्खो । गणणाईया लोया
दोण्ह वि पुण्णा भवे तुल्ला

इत्यादि अयं सन्धीत्यादत्य कालेऽनुष्ठा इति यावदेतेभ्यः सूत्रेभ्य एकादशापिण्डैषणा निर्देशा इत्येवं तदप्रतिज्ञ इत्यनेन सूत्रेणे- मापन्न न क्वचित् धर्मानुष्ठानेऽज्ञा विधेया प्रतिपादिता, आगमे- नानाविधाभिग्रहविधानास्ततश्च पूर्वापरव्याहतिरिति सदय इत्यन आह ।

(दुहओछित्त.णियाति) [illegible] रागेण द्वेषेण वा या प्रतिज्ञा तां छित्वा निश्चयेन नियतं च याति ज्ञानदर्शनचारित्राख्ये मोक्ष- मार्गे संयमानुष्ठाने वा [illegible] भवति यद्रागद्वेषौ या प्रतिज्ञा गुणवतस्तस्य इति स एव कृतो [illegible] यावत् [illegible] कुर्यात् इत्याह (वण्णं पडिग्गाह) यावत् पणु चयजातिज्ञा एतेषु पुत्रादधमात्मसमपृ- [illegible] आहीयाद्वा [illegible] प- [illegible] किं न आहारयाद [illegible] परिहरेदिति [illegible] वस्त्रग्रहणेन वस्त्रैषणा सूचिता [illegible] पात्रग्रहणेन च पात्रैषणा सूचिता । [illegible] पात्रनियोग. [illegible] पादपुञ्छन- [illegible] च [illegible] सूचितं [illegible] एव वस्त्रैषणा पात्रैषणा च निर्दिष्टा तथा [illegible] इत्यत्र [illegible] सच पञ्चधा देवेन्द्रावग्रहः राजावग्रहः [illegible] साधर्मिकावग्रह [illegible] सर्वाः सूचिता एतयासौ निर्दिष्टा [illegible] कटे [illegible] तथाकटासन [illegible] [illegible] ग्रहणेन [illegible] [illegible] वा [illegible] तथा [illegible] निर्दिष्टानि एतानि च [illegible] [illegible] एतेषु [illegible] निषण्णो यथा भवति तथा [illegible] एतेषु [illegible]

यावत्कश्चिन्नियमोऽप्यस्तीत्याह सन्धिरित्यादि [illegible] सन्याहारे आहारग्रहणं चोपलक्षणार्थमन्यस्मिन्नपि वस्त्र- पात्रादिके [illegible] गृहस्थः पुनरारम्भे न प्रवर्तते यावन्मात्रेण शरीरेण विवक्षितकार्यनिष्पत्तिर्भवति तथाभूतां मात्रामवगच्छेदिति भावः एतच्च [illegible] नोच्यत इत्याह से जहेयं इत्यादि तद्यथेदमुद्देशकादेरारभ्यानन्तरमुक्तं यावद्भगवता [illegible] गुणसमन्वितेनाऽऽहमागतया भाषया सर्वस्वभाषानुगतया सदेवमनुजायां पर्षदि [illegible] प्रतिपादितं सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने इदमाचष्टे किञ्चान्यत् लाभान्ति इत्यादि लाभो [illegible] संवृत्त इत्यतोऽहं [illegible] मदं न विदध्यात् च तदभावे [illegible] विमनस्कोऽभूदित्याह च (अलाभोत्ति) इत्यादि अलाभे सति शोकं न कुर्यात् [illegible] येन सर्वदा [illegible] माऽपि [illegible] मानीयमित्युक्तं च सत्यं साधुः साधुर्न स [illegible] । अत्रापि [illegible] तु [illegible] [illegible] प्रतिनिधं कुर्यादिह यदुक्तं [illegible] [illegible] [illegible] कुर्यात् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति परिग्रहो धर्मोपकरणानि [illegible] न [illegible] परिग्रहो भवति [illegible] अ- प्रहा [illegible] [illegible] [illegible] भवति [illegible] परिग्रहे सति [illegible] प्रहो धर्मोपकरण [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] १ [illegible] साधूनां [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परिग्रहे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] १ ।) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

वग्गाणिओगंसि हत्थेणं वा पाएणं वा अन्नयरेण वा तहा-गाइ ओवगरणं जाएणं जे केइ पाणि आगाढं संघट्टेज्ज वा संघट्टावेज्जा वा संघट्टिज्जमाणं वा आगाढं परेहि समणुजाणेज्जा सेणं गोयमा ? जाया तं कम्म उदयं गच्छेज्जा तया णं महया केसेणं छम्मासेणं विदिज्जा गाढं दुवालसहिं संवच्छरेहिं तमेव आगाढं परिआवेज्जा वास-सहस्सेणं गाढं दसहिं वाससहस्सेहिं तमेव आगाढं किलामेज्जा वाससहस्सेणं गाढं दसहिं वाससहस्सेहिं अहा णं उद्दविज्जा तइ वासकोडीए एवं ती चउपंचिंदिएसु दट्ठव्वं सुहुमस्स पुढविजीवस्स जत्थेगस्सवि अप्पारंभं तरं चिंते गोयमा ? सव्वकेवली सुहुमस्स पुढविजीवस्स वारि ती तप्पसंगेणे महारंभे तयं वेति गोयमा ? सव्व-केवली एवं तु गणियं तेहिं कम्मगुरुहिं गोयमा ? सेसो [illegible] आरंभे पवत्तए आरंभे वट्टमाणस्स [illegible] तम्हा, तम्हारंभं विव-ज्जए ? [illegible] सव्व जावे हि सव्वहा। [illegible] जम्मजरामरणसव्वदारि-[illegible] इति [illegible] ७ । [illegible]

[illegible]

घेति पाठान्तरं ॥ ३ ॥ अनिवृत्तस्य दोषमाह (इहेत्यादि) " जमिणं जगति पुढो जगा कम्मेहिं लुप्पंति पाणिणो । सयमेव कडेहिं गाहइ णो तस्स मुच्चेऽ-पुट्ठयं" ॥ ४ ॥ टी० ॥ (जमिणमित्यादि) [illegible] नामिदं भवति किं तत् जगति पृथिव्यां [illegible] पृथग्भूता व्यवस्थिताः सावद्यानुष्ठानैः [illegible] लुप्यन्ते नरकादिषु यातनास्थानेषु भ्राम्यन्ते [illegible] कर्मभिः नेश्वराद्यापादितैरिहते नरकादिस्थाने [illegible] तानि वा कर्माणि दुःखहेतूनि गाहते [illegible] हेतुसद्भावः कर्मणामुपदर्शितो भवति न च [illegible] तस्य कर्मणो विपाकेनास्पृष्टोऽमुक्तो मुच्यते [illegible] मननुभूय तपोविशेषमंतरेण [illegible] घत्त इति भावः ॥ आरंभ रहितस्य च मुनेः [illegible] ताड्ढे धम्मस्स य पारए मुणी आरंभस्स य अंतए ठिए । [illegible] य णं ममाइणो णो लब्भंति णियं परिग्गहं ॥ ५ ॥ [illegible] रिपभेदाभिन्नस्य पारं गच्छतीति पारगः [illegible] अथक्रु चारित्रानुष्ठायी चेति । [illegible] सावद्यानुष्ठानरूपस्यांते पर्यंते [illegible] ये पुनः नैवं भवंति ते आर्त्तध्यानाः मरणे [illegible] आत्मानं शोचंति । [illegible] दाऽर्थनाशे वा (ममाइणोत्ति) [illegible] मध्यवसायिनः शोचंति । शोचमाना [illegible] समंतात् गृह्यते आत्मसात् क्रियत इति । [illegible] [illegible] यदि वा धर्मस्य पारगं मुनिमारंभस्यांते [illegible] [illegible] शोचंति मम [illegible] च ते सर्वे [illegible] आरंभस्य दुःखविपाकत्वं सूत्रकृतांगे यथा ॥

वेराइं कुव्वइ वेरी, तओ वेरेहिं रज्जती ।

पावोवगा य आरंभा दुक्खफासा य अंतसो ॥

[illegible] ([illegible] वैरमस्यास्तीति वैरी स [illegible] नि वैराणि करोति । [illegible] [illegible] दुःखविपाकत्वं [illegible]

[illegible]

गेहो जवनीत्येवं जायमानास्ते न त्राणाय भवंतीति । ये तु त्रातुं समर्थास्तान्पश्चार्द्धेन दर्शयति । अपरिग्रहाः । न विद्यते धर्मोपकरणादृते शरीरोपभोगाय स्वल्पोऽपि परिग्रहो येषां ते अपरिग्रहाः । तथा न विद्यते सावद्य आरंभो येषां तेऽनारंभास्ते चैवं भूताः कर्मलघवः स्वयं यानपात्रकल्पाः संसारमहोदधेर्जंतूत्तारणसमर्थास्तान् भिक्षुर्निक्षणशील उद्देशिकाद्यपरिभोजी त्राणं शरणं परिसमंतात् व्रजेद्गच्छेदिति ॥ ३ ॥ कथं पुनः पुनस्तेनापरिग्रहेणाऽनारंभेण च वर्त्तनीयमित्येतद्दर्शयितुमाह ॥

कडेसु घासमेसेज्जा, विऊ दत्तेसणं चरे ।
अगिद्धो विप्पमुक्को, अउमाणं परिवज्जए ॥ ४ ॥

टी० ॥ कडेसु इत्यादि गृहस्थैः परिग्रहारंभद्वारेणाऽऽत्मार्थं ये निष्पादिता ओदनादयस्ते कृता उच्यंते । तेषु कृतेषु परकृतेषु परनिष्ठितेष्वित्यर्थः । अनेन च षोडशोद्गमपरिहारः सूचितः । तदेवमुद्गमदोषरहितं ग्रस्यत इति ग्रास आहारस्तमेवंभूतमन्वेषयेन्मृगयेत् याचेतेत्यर्थः । तथा । विद्वान् संयमकरणैकनिपुणः परैरात्मार्थमुत्पादितं दानाय परिकल्पितं दत्तामित्यनेन षोडशोत्पादनदोषाः परिगृहीता द्रष्टव्याः ॥ तदेवंभूते धात्रीनिमित्तादिदोषरहिते आहारे स भिक्षुः एषणां ग्रहणैषणां चरेदनुतिष्ठेदित्यनेनाऽपि दशैषणा दोषाः परिगृहीता इति मंतव्य । तथा । अगृद्धोऽमूर्च्छितोऽध्युपपन्नोऽलुब्धस्तेनआहारे रागद्वेषविप्रमुक्तः । अनेनाऽपि च ग्रासैषणा दोषाः पंच निरस्ता अथमेषाः स एवंभूतो भिक्षुः परेषामपमानं परावमं दर्शित्व परिवर्जयेत् परित्यजेत् । न तपोमदं ज्ञानमदं च कुर्यादिति भावः सूत्र० श्रु० १ अ० १ ॥

आरंभेण च विद्याचरणे न लभते तथा च स्थानाङ्गे विद्याचरणे च कथमात्मा न लभत इत्याह ॥ स्था० ठा० २ ॥

दोट्ठणाई अपरियाणित्ता आयाणो केवली पन्नत्तं धम्मं लभेज्ज सवणयाए तंजहा आरंभे चेव परिग्गहे चेव दोट्ठाणाई अपरियाइत्ता आयाणो केवलं बोधि बुज्झिज्जा तंजहा आरंभे चेव परिग्गहे चेव ॥

दो ट्ठाणाइत्यादि सूत्राण्येकादश द्वे स्थाने द्वे वस्तुनी । (अपरियाणित्तत्ति)। अपरिज्ञाय ज्ञपरिज्ञया यथैतावात्मनः परिग्रहानर्थाय तथा अत्र ममान्यार्मीति परिहाराभिमुख्यद्वारेण प्रत्याख्यानपरिज्ञया अप्रत्याख्याय च अप्रत्याख्यायतयोरनिविश इत्यर्थ ॥

अपरियाइत्ताति । क्वचित्पाठस्तत्र स्वरूपतस्तावदपर्यादाय अगृहीत्वेत्यर्थः आत्मनो नैव केवलिप्रज्ञप्तं जिनोक्तधर्मं लभेत श्रवणतया श्रवणभावेन श्रोतुमित्यर्थः तथाथा आरम्भाः कृष्यादिद्वारेण पृथिव्याद्युपमर्दास्तात्परिग्रहा धर्मसाधनव्यतिरेके व धनधान्यादयस्तानिह चैकवचनप्रक्रमेऽपि व्यत्ययेन द्विवचनमवधारणमनुभयो ह्यनुभ्याहेयावेति केवलां शुद्धां बोधिं दर्शनं सम्यक्त्वमित्यर्थो बुध्येत अनुभवेत् अथवा केवलया बोध्येति विभक्तिपरिणामात् बोध्यं जीवादीनि गम्यते बुध्येत अवबुध्येतेति ॥ स्था० २ ठा.

दोट्ठाणाई अन्नो केवलं मुंडे जवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वेज्जा तंजहा आरंभे चेव परिग्गहे चेव एवं णो केवलं बंभचेरं वासि समावसेज्जा णो केवलेणं संजमेणं संजमेज्जा नो केवलेणं संवरेणं संवरेज्जा नो केवलमाभिणिबोहियणाणं उप्पाडेज्जा एवं सुअणाणं ओहिनाणं मणपज्जवनाणं केवलनाणं दो ठाणाइं परियाइत्ता आया केवलीपन्नत्तं धम्मं लभेज्ज सवणयाए तंजहा आरंभे चेव परिग्गहे चेव एवं जाव केवलनाणमुप्पाडेज्जा ॥

टी० ॥ मुण्डो द्रव्यतः शिरोलोचनं भावतः कषायापनयनेन भूत्वा संपद्य अगाराद्गेहाद्विनिष्क्रम्येति गम्यते केवलामित्यपेक्ष सम्यक्त्वारकेवलामपरिपूर्णामविशुद्धां वा अनगारितां प्रव्रज्यां प्रव्रजेत् यायादिति । एवमिति । यथा प्राक् तथोत्तरवाक्येऽपि ॥ दोठाणाइत्यादि ॥ वाक्यं पठनीयमित्यर्थः ब्रह्मचर्येणाब्रह्मविरमणेन वासो रात्रौ स्वापः तत्रैव वा वासो निवासो ब्रह्मचर्यवासः तमावसेत्कुर्यादिति संयमेन पृथिव्यादिरक्षणलक्षणेन संयमयेदात्मानमिति संवरेणाश्रवनिरोधलक्षणेन संवृणुयादाश्रवद्वाराणीति गम्यते केवलं परिपूर्णं सर्वे स्वविषयग्राहक । आभिणिबोहियणाणं ॥ अर्थाभिमुखो विपर्ययरूपत्वान्नियतोऽसंशयरूपत्वाद्बोधोऽवेदन माभिनिबोधः स एवाभिनिबोधिकं तच्च तज्ज्ञानञ्चेत्याभिनिबोधिकज्ञान मिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तं ओघतः सर्वद्रव्यसर्वपर्यायविषयं तण्णा केज्जत्ति ॥ उत्पादयेदिति तथा एवमित्यनेनोत्तरपदेषु नो केवलं वाच्यमित्यतिदेशः (सुयणाणत्ति) श्रूयते तदिति श्रुतं शब्द एव स च भावश्रुतकारणत्वाज्ज्ञानं श्रुतज्ञानं श्रुतग्रन्थानुसारि ओघतः सर्वं द्रव्यसर्वपर्यायविषयम् श्रुताद्विभेदमिति । तथा ओहिणाणत्ति । अवधीयते अनेनास्मादस्मिन्वा अवधिः अवधीयते इत्यवधावधिस्तृतत्ततिरिच्यते मर्यादया येन सोऽवधिज्ञानावरण क्षयोपशम एव तदुपयोगहेतुत्वादिति अवधानमात्रं वा अवधिर्विषयपरिच्छेदनमिति अवधिश्चासौ ज्ञानं चेत्यवधिज्ञानं इन्द्रियमनोनिरपेक्षमात्मनो रूपिद्रव्यसाक्षात्कारणमिति तथा मणपज्जवणाणत्ति ॥ मनसि मनसो वा पर्यवः परिच्छेदः स एव ज्ञानमथवा मानसः पर्यवाः पर्याया वा विशेषावस्था मनःपर्यवादयः तेषान्तेषु वा ज्ञानम्मनःपर्यवज्ञानमेवमितरथापि समयक्षेत्रगतसंज्ञिमनोगतमनोद्रव्यसाक्षात्कारीति । (केवलणाणत्ति) केवलमसहायं मत्यादिनिरपेक्षं ज्ञानादयकेवलावरणक्षयात् सकलं वा तत्प्रथमतयैवाशेषतदावरणाभावतः सम्पूर्णोत्पत्तेरसाधारणं वा अनन्यसदृशत्वादनन्तं वा ज्ञेयानन्तत्वात्तच्च तज्ज्ञानञ्च केवलज्ञानमिति ठा. २ ॥

कुशलारम्भमेव चारभ्यन्यमं तथा चाचाराङ्गे श्रु. २ अ. १ ॥

कुसले पुण णो बद्धे णो मुक्के से जं च आरंभे ॥
जं च णारंभे अणारद्धं च ण आरंभे ॥

टी०॥ कुसलेत्यादि कुशलोऽत्र घातिचतुष्टयविध्वंसी विदितवेद्यः स च तीर्थकृत्सामान्यकेवली वा छद्मस्थो हि कर्मणा बद्धो मोक्षार्थी तदुपायान्वेषकः केवली तु घातिकर्मक्षयाद्बद्धो भवोपग्राहिकर्मसद्भावान्मुक्तो यदि वा छद्मस्थ एवाभिधीयते कुशलोऽप्रमत्तः तत्र इत्याद्यारंभः मिथ्यात्वाविरतिकषायप्रमादयोगलक्षणस्य ...अतोऽपि न बद्धो नापि मुक्तः ... केवली ... विशेषमिति दर्शयति । सेजंच इत्यादि सकुशलो यदारंभेत आरभ्य

यत्वा शैलकर्म्मक्षयोपायं संयमानुष्ठानं यत्र नारभते मिथ्यात्वाविरत्यादिकं संसारकारणं सदारम्भमनारम्भणीयं चेति संसारकारणस्य च मिथ्यात्वाविरत्यादेः प्राणातिपाताद्याश्रवद्वारस्य चैकान्तेन निराकार्यत्वात्तन्निषेधं च विधेयस्य संयमानुष्ठानस्य सामर्थ्यायातत्वात्तन्निषेधमाह । अणारद्धं चेत्यादि अनारब्धमनाचीर्णं केवलिभिरपरैर्वा मुनिभिर्वा तन्नु मुनिः नारभेत नानुवर्त्तयेदित्युपदेशो यत्र मोक्षांगमाचीर्णं तत्कुर्यात् प्रभवने यथे द्रव्यं च द्रव्याणां द्रव्यान्तरेण गुणानां गुणान्तरेणेत्यादि वैशेषिकोक्ते व्यापारे· द्रव्यारंभः चतुर्षु स्यात् कर्मणि घञ् आरभ्यमाणे । पञ्चाणुमेयाः आरम्भाः संभवाः प्राणातिपात· स्युः चित्रापितारम्भस्थायतस्थे ॥ सूत्र० ग्रन्थ० ॥ आरभ्यत इत्यारम्भः जीव· आरभ्यते विनाश्यते इत्यारंभा जीवा इति ॥ प्रश्न० द्वा० १ ॥

आरंभकड—आरंभकृत् त्रि० (आरम्भेण कृते) आरंभकडेति वा सत्वकडेति वा पयणकडेति वा (आरंभकृतमेतत् [illegible]) प्रवचनकृतमेतदिति ॥ आचा० अ० ४ उ० १

आरंभकरण—आरम्भकरण— न० व्यापारकरणे (हिंसादीय[illegible]) हिंसादीनामादानमैथुनपरि[illegible] यत्करणकारणानुमो[illegible] ॥ प्रश्न० द्वा० १ ॥ आरम्भणमारम्भः पृथिव्यादु[illegible] करणमिति आरम्भकर[illegible] ॥ प्रश्न० द्वा० १ ॥

आरंभया—आरंभका— स्त्री० [illegible] ॥ प्रश्न० द्वा० ४ ॥

आरंभकिरिया—आरंभक्रिया— स्त्री० क्रियाभेदे आरंभक्रिया [illegible] ॥ स्था०

आरंभद्वाण—आरम्भस्थान— न० [illegible]

आरंभ[illegible]—आरम्भ[illegible]— त्रि० [illegible]

[illegible]

वैशेषिकादिमतसिद्धे महत्वाद्युपचयाय द्व्यणुकादि[illegible] यसंयोगे च, तत आरम्भसंयोगनाशः ॥ द्रव्य० [illegible] यादशब्दे ॥ शा० भा० उद्धा० ॥

आरम्भजीविन्—आरम्भजीविन् पुं० आरम्भः [illegible] प्रमत्तयोगो वा तेन जीवितुं शीलमेषामित्यारम्भजीवी सावद्यानुष्ठानप्रवृत्ते (लोगंसि आरम्भजीवी) [illegible] अ० ५ उ० १ ॥

आरंभः सावद्यानुष्ठानं प्रमत्तयोगो वा इत्येव "[illegible] एकेषु, मानुसम्बे य ठाणमवछादी, सत्वे [illegible] हस्स को होइ आरंभो ॥ तदुपयंदेण [illegible] शीलमेषामित्यनारम्भजीविनो यतयः [illegible] स्तेष्वेव गृहिषु पुत्रकलत्रस्वदारादिपरिग्रहेषु [illegible] यदुक्तं भवति सावद्यानुष्ठानप्रवृत्तेषु गृहस्थेषु [illegible] मनवद्यारम्भजीविनस्साधव एकान्तेन [illegible] न्ति आरम्भेण जीवितुं शीलमस्येत्यारम्भजीवी [illegible] हमफलिप्सजीवनोपाये ॥ आ० चा० अ० ५ उ० १ ॥ [illegible] च मयाणुपस्सी ॥ आचा० अ० उ० १ सावद्यानुष्ठान[illegible] सावद्यानुष्ठानवृत्तिके च ॥

आरंभद्वाण— आरम्भस्थान न० सावद्यारम्भे [illegible]

(तत्थणं जामा सच्चतो अविरइ पमत्ते [illegible] अणारिए जाव असव्वदुक्खप्पहीणमग्गे एगन्तमिच्छे [illegible] तत्र पूर्वोक्तेषु येषु सर्वात्मना सर्वस्मात् [illegible] णामाभावः । एतत्स्थानं सावद्यारम्भस्थानमनार्य[illegible] सर्वाण्यपि कार्याणि क्रियन्ते यत्र [illegible] निःशूकतया यत्किञ्चनकारित्वात् [illegible] ऽयं सर्वथानमिथ्यारूपो साधुरिति [illegible] स्तु आरंभस्थानम प्रमत्तयोगात्मकं [illegible] स्था. ठा. १० ॥ अथ [illegible] यत्रैव समासेनाह भेदे [illegible] प्रसंगादिद्युपयोगमगयात् [illegible] से जहा नामए अणगारा भगवंता [illegible] आरंभट्ठाणे ए० एगंतं महासमेति [illegible] निर्वाणं एगं आरंभट्ठाणं एवमाहिंति ॥

टी० ॥ [illegible]

आरंभट्ठि (न्) आरम्भार्थिन् पुं० [illegible]

आरंभट्ठी अणुवयमाणे हण पाणे [illegible] णाइ समणुजाणमाणे ॥ आचा० अ० १ उ० ४

[illegible]

आचा० अ. ३ उ. १ ॥

आरम्भणिस्सिय-आरम्भनिश्रित त्रि० आरम्भे हिंसादिके सावद्यानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः सम्बद्धा अभ्युपपन्ना आरम्भनिश्रिताः हिंसादिकसावद्यानुष्ठानेऽभ्युपपन्ने (जे इह आरम्भणिस्सिया सूत्र० श्रु० १ अ० २ ॥ जे य आरम्भणिस्सिया,) ये चान्ये वर्णापसदा नानारूपसावद्यारम्भनिश्रिता यंत्रपीडन निर्लाञ्छनकर्माङ्गारदाहादिभिः क्रियाविशेषैर्जीवोपमर्दकारिण इति, ॥ सूत्र० श्रु० १ अ० ९ ॥
(मंदा आरम्भणिस्सिया) ॥
आरम्भे प्राण्युपमर्दकारिणि व्यापारे निश्रिता आसक्तास्सम्बद्धा अभ्युपपन्ना इति ॥ प्राण्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिन्दिते आरम्भे व्यापारे निश्चयेन नितरां चाश्रिताः सम्बद्धाः पुण्यपापयोरभाव इत्याश्रित्य परलोकनिरपेक्षतयाऽऽरम्भनिश्रिता इति ॥ सूत्र० ॥ श्रु० १ अ० १ ॥

आरंभदोस-आरम्भदोष- पु० क्रियाफले (पागोवजीविणो त्तिय लिप्पंतारंभदोसेणं) पाकोपजीविन इति कृत्वा लिप्यते आरम्भदोषेणाहारक्रियाकरणफलेनेत्यर्थ इति ॥ दश० अ० १ ॥

आरंभपडिमा आरम्भप्रतिमा स्त्री० अष्टम्यां प्रतिमायाम्, अष्टौ मासान् स्वयमारम्भं न करोतीत्यष्टमी ॥ ध० अधि २ ॥

आरंभपरिग्गहचाय-आरम्भपरिग्रहत्याग-पु० आरम्भपरिग्रहवर्जने (भावेण जिणमयम्मि उ आरम्भपरिग्गहच्चाओ) पं० व० ॥ भावेनेति भावतः परमार्थतः जिनमत एव रागादिजेतृत्वाज्जिनः । तन्मत एव वीतरागशासन एवेत्यर्थः आरम्भपरिग्रहत्यागः । वक्ष्यमाणारम्भपरिग्रहवर्जनं जिनशासन एवान्यशास्त्रेष्वारम्भपरिग्रहस्वरूपानवगमात्सम्यक्त्यागानुप च इति गाथार्थः ।

आरम्भपरिग्रहस्वरूप प्रतिपादनायाह

पुढवाइसु आरंभो परिग्गहो धम्मसाहणं मुत्तुं,
मुच्छा य तत्थ बज्झो इयरो मिच्छत्तमाईओ ॥ ७ ॥

व्याख्या । पृथिव्यादिषु कायेषु विषयभूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमारम्भः संघट्टनादिरूपः परिग्रहणं परिग्रहः असौ द्विविधः बाह्याभ्यन्तरश्च तत्र धर्मसाधनं मुखवस्त्रिकादि मुक्त्वा बाह्य इति सबध्यः । अन्यपरिग्रहणमिति गम्यते, मूर्च्छा च तत्र धर्मोपकरणबाह्या एव परिग्रह इति इतरस्त्वान्तरपरिग्रहः मिथ्यात्वादिरेव आदिशब्दादविरत्युपयोगा गृह्यन्ते परिगृह्यन्ते न कारणं तेन कर्मणा जीव इति गाथार्थः ।

त्यागशब्दार्थं व्याचिख्यासुराह ॥

चाउम्मेसिं सम्मं मणवयकाएहिं अप्पवित्तिओ ।
एसो खलु पव्वज्जा मुक्खफला होइ नियमेणं ॥

व्याख्या । त्यागः मोक्षमनयोरारम्भपरिग्रहयोः सम्यक्प्रवचनोक्तेन विधिना मनोवाक्कायैः त्रिभिरप्यप्रवृत्तिरेव । आरम्भपरिग्रहे च मनसा वाचा कायेनाप्रवर्त्तनमिति भाव एवा भवितेति एवं प्रव्रज्या यथोक्तस्वरूपा मोक्षफला भवतीति मोक्षः फलं यस्याः सा मोक्षफला भवति नियमेनावश्यं तदा भावसंसारपारगतो मनोऽप्रवृत्त्यसंभवादिति गाथार्थः ॥

आरम्भपरिण्णाय आरम्भपरिज्ञात पुं० आरम्भः पृथिव्याद्युपमर्दनं लक्षणः परिज्ञातस्तथैव प्रत्याख्यातो येनसावारम्भपरिज्ञातः श्राद्धः अष्टम्या उपासकप्रतिमयोपेते श्राद्धे तथा च समवायाङ्गे अष्टमी मुपासकप्रतिमामधिकृत्य (आरंभपरिन्नाय) ॥ सम० ११ ॥ आरंभः पृथिव्याद्युपमर्दनलक्षणः परिज्ञातस्तथैव प्रत्याख्यातो येनासावारंभपरिज्ञातः श्राद्धोऽष्टमप्रतिमेति ॥

आरम्भपसत्त- आरम्भप्रसक्त त्रि० आरम्भेषु पृथिव्याद्युपमर्दनेषु प्रसक्तस्तत्परः आरम्भतत्परे ग० अ. २ ॥

आरंभय आरम्भज त्रि० आरम्भः सावद्यक्रियानुष्ठानं तस्माज्जातमारम्भजं सावद्यक्रियानुष्ठानेन जाते॥ आचा० अ ३ उ १ (आरंभजं दुक्खमिणंति णच्चा) ॥ आचा० अ २ उ १ ॥ आरम्भः सावद्यक्रियानुष्ठानम् तस्माज्जातमारम्भजं किंतद्दुःखं तत्कारणं वा कर्म इदमिति प्रत्यक्षगोचरापन्न मनोवाक्कायप्रवृत्त प्राणिगणानुभूयमानमित्येतत् ज्ञात्वा परिच्छिद्य निरारम्भो भवत्यस्मिन्नहिते आरंभे सावद्यक्रियानुष्ठानमारम्भजं किंतद्दुःखमिदमिति प्रत्यक्षप्राणिप्रत्यक्षं तथा हि कृषिसेवावाणिज्याद्यारम्भप्रवृत्तो यत्कार्यमालमेदुःख मनुभवति तद्वाचामगोचर इत्यतः प्रत्यक्षानिधायिनेदमुक्तमिति दर्शने इत्येतदनुभवसिद्धं दुःखं ज्ञात्वा मृषावादादयमपि दु ःखयदा भवन्तीति (पाणाइवाए दुविहे पन्नत्ते तंजहा संकप्पओ य १ आरंभओ य २) भाष० ॥ आरंभाज्जातस्त्वारम्भतो हलकुलितादिकर्षण मूलकंदसरसावद्यस्मरणतः विविधविकाराभ्यवहारादिकाः तंदुल परितापो पद्रावण लक्षण इति । भाष० ।

आरंभपमउद्दिटुवज्जय-आरम्भप्रेष्योद्दिष्टवर्जक- पु० अष्टमा मुपासकप्रतिमायां नवाम दशमायां ।

आरंभ पेसउद्दिट्ठ वज्जए, समणब्भूए ।

पं० चू० १ तथा आरम्भ स्वयं कृष्यादिकस्य प्रवर्त्तनं पेसो कृष्यादिषु प्रवर्त्तने वाणिज्यादिकः पुनस्तत्र न चेतनं स्वकारोचितं यदन्नं वा तद्वर्जयति परिहरति आरम्भप्रेष्योद्दिष्टवर्जकः प्रतिमेति प्रस्तावात् इह च यथासंख्यमावनीयमेषामुक्तसंख्याः ॥ १५ ॥

आरंभय-आरम्भक-त्रि० सावद्यानुष्ठानरते ।

जे य आरंभ रया, तेनीया होंति कम्मदढ दोसयरा,
सव्वेपहाणायरया, जे आरंभरमंतीति । दश० ।

आरंभवंत-आरम्भवत्-त्रि० आरम्भयुक्ते पं० व० ३.

आरंभवज्जय-आरम्भवर्जक-त्रि० आरम्भवर्जक० पंचमा उपासकप्रतिमावत्सवी इति प्रव० द्वा ५ अष्टौ मासान् स्वयमारंभं न करोतीत्यष्टमीति । ध० अ० ३ ।

आरंभविणय-आरम्भविनय-पु० आरम्भाभावे. आ० म० ४ उ० ३ ।

आरंभविणयि (न) आरम्भविनयिन्- पु० आरम्भविनय भावः आरंभाभावः तद्विद्यते यस्येति मत्वर्थीयः आरम्भाभाववति । आचा० । अ० ४ उ० २ ।

आरंभसंभिय-आरम्भसंभृत-त्रि० आरंभैः संभृताः आरंभसंभृताः आरंभसंभृते । आरंभ सन्निया कामा न ते दुक्खविमोयगा । आरंभैः सावद्यकृत्यैः आरम्भकाः आरम्भा जीवोपमर्दकारिणः संसारे मग्ने वा सम्भृताः आरम्भसंभिताः कामाः इन्द्रियविषयाः दुःखमोचका न भवन्तीति दुःखविमोचकाः कर्मबन्धकत्वाद्दुःखबन्धकत्वेन पंचेन्द्रियविषयानुसरन्ति कामोपभोगाः आरंभसंभृता इति जन्तोः प्रवर्तयन्त्यनर्थाय प्रवर्तयंति एवमर्थः । सूत्र० श्रु० १ अ० ९ ।

आरंभसत्त– आरंभसत्त्व–त्रि० आरंभोजीवोपघातस्तद्विषयं सत्त्वं आरंभसत्त्वं आरंभविषये सत्ये भ० श० ८ उ० १ ।

आरंभसच्चमणप्पओग–आरंभसत्यमनःप्रयोग–पुं० आरंभो जीवोपघातस्तद्विषयं सत्यमारंभसत्यं तद्विषयो यो मनः प्रयोगः आरंभ सत्यविषयक मनः प्रयोगे भ० श० ८ उ० १।

आरंभसच्चमणप्पओगपरिणय–आरंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत–त्रि० आरंभो जीवोपघातस्तद्विषयं सत्यमारंभसत्यं तद्विषयो यो मनःप्रयोगस्तेनपरिणतं यत्तत्तथा आरंभसत्यविषयक मनः प्रयोगपरिणते द्रव्यादौ (जइ सच्चमणप्पओग परिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए अणारंभसच्चमणप्पओगपरिणए) भ० श० ८ उ० १ ॥

आरंभसत्त–आरंभसक्त–त्रि० आरंभे सावद्यानुष्ठानरूपे सक्तो [illegible] आरंभसक्ते । सू० श्रु० १ अ० १

वेराइं कुव्वइ (पाठान्तरे आरंभसत्तो) णिच्चं करेति, इओ चुते दुहमट्ठदुग्गं । तम्हाउ मेधावि समिक्ख धम्मं चरे मुणी सव्वओ विप्पमुक्के ॥ ८ ॥ सू० टी० ।

व्या० । येन केन कर्मणा परोपतापरूपेण वैरमनुबध्यते [illegible] भवति तत्र मूढो वैरानुबन्धः पाठान्तरं वा (आरंभसत्तो णिच्चं) आरंभे सावद्यानुष्ठानरूपे सक्तो [illegible] [illegible] इतो दुर्गतिमवर्तं तन्निमित्तमापादितकर्मनि- [illegible] यथा यान् यान् करोति तथा तथा [illegible] [illegible] ताविति दुःखं नरकादिकमात्मनस्तथा- [illegible] दुर्गं विषमं दुरुत्तरमिति यत एवं तस्मा- [illegible] विवेकी मर्यादावान् वा संपूर्णं समाधिगुणं ज्ञाना- [illegible] मुनिः साधुः [illegible] [illegible] संयमानुष्ठान [illegible] [illegible] (आरंभसत्तोपरंतनिर्णय)

[illegible] श्रु० १ अ० ३

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ आ० चू० ४ अ० ॥

[illegible]

ध्या० । एभिः पूर्वोक्तैः षड्भिरपि कायैस्सह सूक्ष्मबादर पर्याप्तका पर्याप्तकभेदभिन्नैरंभी [illegible] स्यादिति संबंधः । तदेतद्विज्ञाय सर्वथा [illegible] परिज्ञाय प्रत्याख्यान परिज्ञया मनोवाक्काय [illegible] कारिणमारंभं परिग्रहं च परिहरेदिति ॥

आरंभिया–आरंभिकी–स्त्री० आरंभः प्रयोजनं कारणं यस्याः साऽऽरंभिकी । स्था० ठा० १ [illegible] भेदे–स्था० ठा० १ उ० २ ॥

आरंभिया किरिया दुविहा पं० तं० जीवारंभिया चेव अजीव आरंभिया चेव ॥ स्था० ठा० १ ।

जीवमारंभियाचेवत्ति–यज्जीवानारभ [illegible] बन्धनं सा जीवारंभिकी अजीवारंभिया [illegible] यथाजीवान् जीवकडेवराणि पिष्टादिमय [illegible] दीन्वा रंभमाणस्य सा अजीवारंभिकीति स्था० ठा० १

आरंभियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ गोयमा ! अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स, प्रज्ञा० ॥ प० २२ ।

अन्यतरस्य वि पमत्तसंजयस्स इति ॥ [illegible] प्रमत्त संयतस्याप्यन्यतरस्य एकतरस्य [illegible] सति कायदुःप्रयोगभावतः पृथिव्यादीनामुपमर्द संभवात्मेयोऽपि यामधस्तन गुणस्था न वर्तिनां [illegible] नार्थः प्रमत्तसंयतस्याप्यारंभिकी क्रिया [illegible] शेषाणां देशविरति प्रभृतीनामिति पद [illegible] मपि सान्द्रभावना कर्तव्या ॥

आरंभोवरय–आरम्भोपरत–त्रि० सावद्यानुष्ठानादुपरते।

जे य पत्ताणमंतो पवुच्चा आरंभोवरता [illegible] पासह । आचा० अ० ५ उ० ५ ।

आरंभः सावद्ययोगस्तस्मादुपरता आरंभोपरता [illegible] आचा० ।

एतु पत्ताणमंते बुद्धे आरंभोवरए सम्ममेति [illegible] आचा० अ० ४ उ० १ ।

सावद्यानुष्ठानमारंभस्तस्मादुपरता आरंभोपरता [illegible]

आरग–आरक–पुं० आ–रञ्ज–अच्–[illegible]

[illegible] आचा० ॥

[illegible] य णागरवाणं परिजम्माणं [illegible] नि० चू० १ उ० । आ० म० ।

[illegible]

आरिय–आरिक–पुं० [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ नि० चू० ११ उ० ।

आरक्खियपुत्तेण हिंसंतेण चोरोत्ति काऊण जक्खएणाहया आव० म० ॥

आरग-आरक- पुं० आक्षेपे. व्य० १ उ० ।

आरगय-आरगत- त्रि० आराङ्गागस्थिते (आरगयाई सहाई सुणेइ णो परगयाई) आराद्भागस्थितानिन्द्रियगोचराणि-त्यर्थः । भ० ५ श० ४ उ ॥

आरण-आरण-पुं० सकलविमान प्रधानारणावतंसकाभिधान विमान विशेषोपलक्षित आरणः । अनु० । कल्पभेदे, सम० १०५। कल्पोपग वैमानिक देवलोकभेदे,च० विशे० (आरणाच्चु यावेवइ दसकप्पो धम्मसुप) उत्त० अ० २३ । प्रज्ञा० पद०२।

आरनाल-आरनाल-न० सौवीरे पानकभेदे ॥

सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा तंजहा तिलोदगं वा-तुसोदगं वा जवोदगं वा आयामं वा सौवीरं वा सुद्ध वियडं वा अन्नतरं वा तहप्पगारं पाणगजायं पुव्वामेव आलोएज्जा । आचा० अ १ उ० ७ ।

व्या० । यत्पुनः पानकजातमेवं जानीयात् तद्यथा तिलोदक तिलैः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकमेवं तुषै र्यवैर्वा तथा आचाम्लं अवश्यानं सौवीरमारनालं शुद्धविकटं प्रासुकमुदक मन्यद्वा तथा प्रकारं द्राक्षापानकादि पानकजातं पानीयका-मान्यं पूर्व मेवावलोकयेत्पश्येत् ।

आरण्णय-आरण्यक- न० आवश्यके लौकिकं श्रुतमधिकृत्य लौकिकत्वारण्यकादि दृष्टव्यमिति । आ०म०अ०१६।(आरण्यक) त्रि० अरण्ये गच्छन्तीत्यारण्यकाः आरण्यगंतरि । नि० चू०

आरण्णरासि-आरण्यराशि पुं० नि० कर्म० आरण्यराश्यां तस्मि-न्सिंहे मकरादिमार्ढे दिवसे मेष वृषभगामी । वाच० ।

आरण्णिय--आरण्यक पुं० अरण्ये वसत्यारण्यकः कंदमूल फलाहारे तापसे । दशा०अ०१० अरण्ये वसंत्यारण्यकास्तेच कन्दमूलफलाहारास्सतः केचन वृक्षमूले वसन्तीति सूत्र. । श्रु० २ अ० २ । अरण्येनचाऽऽरण्यकाः तीर्थिकविशेषे ।

आरण्णिक पुं० अरण्ये चरन्त्यारण्यकाः कंदमूलफलादिनि ता-पसादौ सूत्र० श्रु० २ अ० २ ।

आरत--आरक्त पुं० ईषद्रक्तवर्णे, वाच० । आरक्त मीषद्रक्त मिति आचा० । अ २ उ ० ३ । तद्गुतिमव्यगानुरक्तेच त्रि० भावे. क्त. अनुरागे. न. वाचा० ॥

आरात्तिय-आरात्रिक- न० । दीपालिकायां, (आरात्रिकं जिना-र्चायाः, कृत्वा धार्ये ज्वलद्दिवसं । दीप्यमानैर्दीपावली दीपक्रं-गविर्भवकम् । ध० अधि० २ ॥

आरद्ध-आरब्ध- त्रि० । आ० रभ्० क्त० समिद्ध० निष्पा० नि०रु० आरब्धयतिः तद्वत्यें. पुं० स्त्री० । वाच० । आरब्ध० त्रि० आ०रभ्० क्त० कृतारम्भणे, (आरब्धादन्यकार्याणां वार-णं परिवर्जनः) अनारब्ध कार्ये एवतु इत्यादि ॥ यत्र कियदंशकर्तुमारब्धे तादृशः पदार्थे आर-ब्धः । वाच० कीदृशमारब्धो-नि० चू० उ० भावे. क्तः ॥ आरंभे न० । वाच० ।

आरभ (म्भ)-आरभ- आङ् रभ्० भ्वा.० आ० आरंभे सक० आत्मनपदी आर्षधातुकेः सुम् आरंभः आरंभणं त्रि-तु आरंभे. । वाच० । आङो रभे रम्भदढौ ५४ इत्यिप्राकृतसूत्रेणा-ङः परस्य रभे रंभ ढव इत्यादेशौ वा भवतः । आरंभइ आढ-वइ । आरभइ ॥ प्रा० व्या० ॥

आरभ(म्भ)इत्ता-आरभ्य-अव्य० । आ० रभ्०ल्यप् । उपक-मेत्यर्थे. ॥

आरभंत-आरभमाण-त्रि० । आरंभं कुर्वंति आरंभित आर-भंता. आरभमाणा इति । स्था. ठा० ७। विनाशयति च स्त्रियां ङीप् । संघट्टना रजन्लीय आरभमाणा तानेव पदच्यवात विनाशयंतीति. । पिं० वृत्ति० ॥

आरभड-आरभट-न० । नाट्यभेदे स्था. ठा०४ मण्डविधानिबे नाट्यविधिभेदे च आरभटं नाम मण्डविंशतितममिति । राज० । स्वनामख्याते ४ दिवस नवे । मुहूर्ते पुं० उपेन्द्र आरभटो सो-मित्तो पंच मंगुलो होइ । द० प० ७। भाटः स्वामस्तेन नामी भटः शूरं वीर० पुं० । हेम० । वाच०

आरभडभसोल-आरभटभसोल- न० १० नाट्यविधि-भेदे आरभट भसोलं नाम विंशतममिति । राज० । आ० म० ॥

आरभडा- आरभटा- स्त्री० प्रमादप्रतिलेखनाभेदे (आरभ-टासम्मद्दा वज्जेयव्वाय मोसली तइया) आरभटा वितथी-करणरूपा १ त्वरित २ पृथक् ३ सर्वीपकरणस्य पका अन्य मा प्रमाद प्रतिलेखनेति । स्था० । ठा० ६॥

आरभटा वितथकरण रूपा अथवा त्वरित सर्वमारभमाण-स्यायत्रा अर्धप्रतिलेखित एव एवं परस्यान्यस्य ग्रहणं सा आर-भटा त्याज्य वर्जनीया भवतीत्यर्थः इति. (वितहकरणं च तुरियं अणं अणंच गिण्हआरभडा) ध० अ० ३ ॥ वितथं विपरीतं करणं मण्डलकरणादि भवत्येव तदारभ टा प्रत्युपेक्षणा भवति इत्यर्थः । वा वितथमित्यन्तरे-ण्यां पठन त्वरितमाकुलं यद्वात्यन्यत्रग्रहणं तदारभ टाभिधेयमिति । पंच० औ०

आरभडी-आरभटी- स्त्री० आरभ्यतेऽनया आ० रभ्०अट्-ङ् ङीप्० नाट्ये. । रसभेदे- वाच० ॥

आराजिप- आरजित- न० नाट्यविधिभेदे (आरभटं व-चा आरजियं चउत्थमिदि वयदेवदर) राज० ॥

आरमण- आरमण- न० आ० रम० भावे० ल्युट् आरा-मविश्रामे. आरम्यतेऽनेन करणे ल्युट् आरति तन्वते । वाच० ।

आरय- आरत- त्रि० आ. रम्. क्त. उपरते विरते । सूत्र० श्रु० १ अ० ४ । अपगते । सूत्र. श्रु० १ अ० १५ ॥

आरयमेहुण- आरतमैथुन- त्रि० आरतमुपरतं मैथुन कामा-भिलाषो यस्यासा ह आरतमैथुन । सूत्र० श्रु० १ अ० ४ ॥ (इह आरय मेहुणे) आरतमुपरतमस्मात् मैथुन दान्याय-कारण मैथुनोऽस्मादेवात्मकरणे रुद्धमात्मदर्शकः दर्शितोऽत्रेव-तीति । सूत्र० श्रु० १ अ० १५ ॥

आरव- आरव- पुं० शब्दविशेषभेदे- वृ० ॥ तत्र प्रतिदर्शनमेवानि भेदे । प्रश्न० त्रि० ठ १ ॥ त्रियो डीप् अम्बाति । भ० । श० ७ । उ० ३३ ॥

आरवण- आरवण- पुं० आरवमभिषेके अभिदोषे आरवके गोतरं अनुसंदर्शिमदर्शनीयप्रतिबन्ध इ वनन-

मुद्दे जेणए अ उत्तरेवेभद्द संसिआअ मेच्छा जाईवद्दुप्पगारा ॥

व्या० आरवकान् आरवदेशोद्भवान् रोमकांश्च रोमकदेशोद्भवान् कालमुखान् जोनकांश्च म्लेच्छविशेषानिति । जं० ॥

आरमंत–आरमत्– त्रि० विलपति आरसंतेसु भेरवमतिभीषणं दाम्दंरसन् विलपन्निति उ० अ० १९ ॥

आरसिय–आरसित– न० आरटिते (तमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए तएणं एयस्स दारगस्स आरसियं सद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे गोरूवा जाव भीया । विपा० अ० २ । महया २ चिचि आरसित्ति महता चिच्ची त्येवं चीत्कारेणेत्यर्थः आरसिते मारटितं झिज्जंति सुमगवया आरसियन्ति । आ० म० । अ० १ ॥

आरा–आरा–स्त्री० आ० ऋ० अच्० चर्मभेदकाकामेदे । तीक्ष्णाग्रे प्रतोदे च । वाच० । (तत्ताहिं आराहिं नियोजयन्ति) सू० श्रु० १ । अ. १ । तत्राभिराराभिः पीड्यमानास्तत्र मयुपासादिके कर्मणि नियोज्यन्ते व्यापार्यन्त इति । सूत्र० १ श्रु. ५ अ०

आराम–आराम–पु० आरम्यतेऽत्र आ रम् आधारे घञ् आगत्य रम्यन्ते [illegible] । यत्र लतादिभिः सह यत्र रमन्ते [illegible] स आरामो नगरासन्नि दूरवर्ती [illegible] । राज० । माधवी लतागृहेषु दम्पती रमणाश्रये वनविशेषे प्रश्न० ४ द्वा० ॥ (आरामुज्जाणमणाभिरामपरिमंडियस्स) आरामे दम्पति [illegible] गृहोपेत वनविशेषे रिति प्रश्न. ३ द्वा० आरामाः पुष्पजातिप्रधाना वनखण्डा इति. जं० | प० | ५ वा. ११ व० | स्था० | ठा० ५ | भग० | आरमन्ति येषु माधवी लतागृहादिषु दम्पत्यादीनि ते आरामाः | ज्ञा० १ अ० | दशा० अ० ५ ठा० ३ अ० | भग० | (आरामाइय) आरामा विविध वृक्षलतोपशोभिताः कदल्यादिप्रच्छन्नगृहेषु स्त्रीसहितानां पुंसां रमण स्थानभूता इति. | स्था० २ ठा० | (आरामेसुवा) आरामेषु कदल्यादिप्रच्छन्नगृहेषु स्त्रीपुंसयोः क्रीडास्थानेषु | कल्प० | [illegible] स्त्रीपुरुषमिथुनानि यत्रारमंति स [illegible] आरामः | अनु० | माधवी लतासु दम्पत्यादीनि [illegible] क्रीडन्ति ते आरामाः पुष्पफलादिसमृद्धानेक वृक्षसंकुलानीति | अनु० | (आरामेसुय) आगत्य [illegible] गृहादिषु दंपत्य इति स आरामः [illegible] | जी० ३ प्रति० | आ० १ अ० | राज० | आरामा [illegible] इति [illegible] (आरामंतरमद्धगए) [illegible] कर्माराम [illegible] कर्मागम्य [illegible] | [illegible] | आरामः आराम कारके त्रि० | [illegible] ([illegible] आराम [illegible]) [illegible] अ० ४ उ० ४ आरामसर्वत्याराम पर- [illegible] इत्यर्थः | [illegible] आराम [illegible] | [illegible] इति विग्रहः | [illegible]

रामं परिम्लाय अद्दीणगुत्तो परिव्यए [illegible] । इहास्मिन् मनुष्यलोके आरमणमारामो [illegible] रामः परमार्थचिन्तायामात्यन्तिकैकान्तिक [illegible] तमासेवनपरिहया परिहाय आलीनो गुप्त [illegible] आचा० अ० १ उ० २

आरामगय–आरामगत–त्रि० आरामे [illegible] भितस्तत्रगते आरामगयं वा स्था० ठा० ५ ।

आरामागार–आरामागार–न० आरामेऽगारे [illegible] आराममध्यगृहे (आरामागारेसुवा [illegible]) आरामागारे आरामगारे [illegible] उवेतिवास आरामेगारमागारमिति सूत्र० श्रु० १ [illegible]

आरामिय–आरामिक–त्रि० आरामे तत्र [illegible] पाले, मालिके, (आरामिउ पवइ) आ० म० [illegible] आरामिकेण गहिया ति० चू० उ० १ । स्था० ठा० ॥

आराहग (य) आराधक–पु० निष्पादके, [illegible] यति सम्यक् पालयति बोधिमित्याराधकः । [illegible] आराधनवति. | पंचा० वृ० ७ | [illegible] धयितेति. भ० श० ३ उ० १ | ([illegible] राधयतेति) प्रति० मोक्षमार्गस्याराधकः [illegible] ६ उ० | सद्दृष्टिराराधकः आराधको ज्ञानाद्याराधन [illegible] (नहुते आराहगाउणिया) आराधका [illegible] आतु० | आराधको ज्ञानाद्याराधनकर्तेति ॥

पंचाशके. यथाः ॥

आराहगो य जीवो, सव्वट्ठत्तवोहिं पावतिय [illegible]
जम्मादि दोस विरहा, सासय सोक्खं तु [illegible]

व्या० | आराधकश्च ज्ञानाद्याराधनावान् [illegible] जीव प्राणी सप्ताष्टभवैः सप्त [illegible] राधनामाश्रित्योक्तम अन्यथा तद्भव एव [illegible] पत्नेव सप्ताष्टौ नया आराधनायुक्ता [illegible] प्राप्नुवन्ति लभंते नियमादवश्यं तथा तुन [illegible] जन्मादिदोषविरहात् जातिजरामरणप्रभृति [illegible] सद्यस्तदंशाश्वत सौख्यमित्यनन्त [illegible] यं शाश्वत सौख्यंतु [illegible] निवृत्तिमिति गाथार्थः | अथ आराधकस्य [illegible]

मेसेसु नागेसुअ, बद्धंतो [illegible] ।
जहिपुण सव्वागहण, मिच्छाभिवेण [illegible]

व्या० | शेषेष्वयोगेषु प्रवर्तमानः [illegible] मत्पुणे [illegible] कुर्वन्नपि [illegible] भिन्नं नयति तेन यदि पुन [illegible]
कथंच सर्वाराधको भवत्यताह |

पंचिंदिएहिं गुत्तो, मणमाइ तिविह करण [illegible]
भवनियम संयमंमि, जुत्तो आराहगो होइ ॥ ४ ॥

व्या० | पंचभिरिन्द्रियैः गुप्तः [illegible] युक्तः [illegible] नियमो [illegible] पुनः [illegible]

[illegible] आराहओ [illegible]
[illegible] इंदिय [illegible]

ठपेहो पसंजणं परिट्ठावणं मणवयकाए ॥

अथ संयतः सन् मोक्षस्य आराधको भवति अन्यथा वा आराधकः ।

"सिद्धिउवसं पत्तो, अरहंते केवलिविजाविणं ।
इत्थो एगयरेणं वि, एएण आराहेउ होई ॥ ३० ॥
"सज्झाई गारवेणं य, बहु सुयमएण वावि दुच्चरिय ।
जेन कहंति गुरूणं, नहुते आराहगा हुंति ॥ ३४ ॥
पंच महव्वय सव्वय, संपुन्न चरित्त सीलसंजुत्ता ।
जइतह मया मेहोसि, हवंति आराहग समाणं ॥३९॥
पमिमासुसीह निसीहियासु, गोरे अजियाहा इंगु ।
जवीह अब्भंतर एवं, जयनवे समणु रम्मा ॥ ४० ॥
अवि हृसवीसा पारा, पमिवयमा जेय ठत्तमं अहं ।
पुव्विसाणयमाणय जाणिया आराहणा चेव ॥ ४१ ॥
जह पुव्वहु अगमाणा, करण विहिणावि सागरो पोओ ।
तीरासमं पावइ, रहिओ अवहृगाईहिं ॥ ४२ ॥
तहसुकरणो महेसी, ति करण आराहउ धुवं होई ।
अइहृइइ ठत्तमं हंतं, अउसाजं नाणं जाणं ॥ ४३ ॥

आराधकत्वं विराधकत्वं च ज्ञाताध्ययने-यथा.

एकारस मस्स के अट्ठे पण्णत्ते एवं खलु जम्बू तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णयरे सामी समोसढे गोयमा ? । एवं वयासी कहणं भंते ! जीवा आराहगा विराहगा वा भवंति सेजहा नाम ए एगंसि समुद्दकूलंसि दाव दवानामा रुक्खा पण्णत्ता किण्हा जाव निउरंब भूया पत्तिया पुप्फिया फलिया हरियग रिरिज्जमाणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा चिट्ठंति जयाणं दीविच्चगा ईसिं पुरे वाया पच्छा वाया मंदं मंदं वायं वायंति तदाणं बहवे दावद्दवा रुक्खा पत्तिया जाव चिट्ठंति अप्पे गतिया दावद्दवरुक्खा जुझाझोसा परिसाडिय पंडुर पत्त पुप्फफलासुक रुक्ख विव मिलायमाणा २ चिट्ठंति एवा मेव समणाउसो जे अम्हाणं निग्गंथोवा २ जाव पव्वत्ति एसमाणे बहूणं समणाणं ४ सम्मं सहति जाव अहियासेति बहूणं अण्ण उत्थियाणं बहूणं गिहत्थाणं णोसम्मं सहति जावनो अहियासेति एसणं मए पुरिसे देस विराहए पण्णत्ते समणाउसो जयाणं समुद्दगार्मि पुरे वाया पच्छा वाया मंदवाया महावाया वायंति तदेणं बहवे दावद्दवा रुक्खा जुझाझोसा अवमिलायमाणा चिट्ठंति ! अप्पे दावद्दवा रुक्खा पत्तिया पुप्फिया फलिया जाव उवसोभेमाणा चिट्ठंति एवामेव समणाउसो जे अम्हं निग्गंथोवा २ पव्वति समाणे बहूणं अण्णउत्थि गिहत्थाणं सम्मं सह निरहणं समणाणं समणीणं नो सम्मं सहति ४ एसणं मए पुरिसे देस आराहए पण्णत्ते समणाउसो जयाणं णो दिव्विच्चगा णो समुद्दगा ईसिं पुरेवाया जाव महावाया वायंति तयाणं सव्वे दाव-दवा पत्तिया जाव चिट्ठंति एवामेव समणाउसो जे जाव अम्हं पव्वतिए समाणे बहूणं समणाणं बहूणं अण्ण-उत्थिय गिहत्थाणं नो सम्मं सहति एसणं मए पुरिसे सव्वविराहए पण्णत्ते समणाउसो जयाणं दिव्विच्चगावि समुद्दगावि ईसिं पुरेवाया वायंति तयाणं सव्वे दाव-दवा पत्तिया जाव चिट्ठंति एवामेव समणाउसो जे अम्हं पव्वइए समाणे बहूणं समणाणं ४ बहूणं अण्ण उत्थि-यगिहत्थाणं सम्मं सहइ एसणं मए पुरिसे सव्वाराहए पण्णत्ते एवं खलु गोयमा ! जीवा आराहगा विराहगा वा भवंति एवं खलु जम्बू समणेणं भगवया महावीरेणं एक्कारसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्तिबेमि ।

ज्ञाता० । अ० ११ ।

व्या० । [illegible] पूर्वेण समागता [illegible] विरहु [illegible] सुगमं [illegible] । आराधका [illegible] अविराधयेव ([illegible]) [illegible] पश्चाद्वाता [illegible] मंदाः [illegible] (अप्पेगइयत्ति) [illegible] जीर्णा इव जीर्णा [illegible] [illegible] निवर्तते [illegible] [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] पृथिवजनां [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

[illegible] ।

([illegible] [illegible] । [illegible] ॥ १ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible] ॥ ६ ॥ [illegible]

[illegible] गोयमा ? [illegible] देवेसिमा गोयमा [illegible]

[illegible]

आलंतयं० पारंपयेंमत [illegible]
ति तदन्येतुभाष्याः।

सेजे इमेगामागर णगर निगम रायहाणि खेड कब्बड दोणमुह पट्टण सम संवाह सन्निवेसेसु [illegible] तंजहा [illegible]

[illegible]

[illegible] छिन्नगा उद्धछिन्नगा तिरियछिन्नगा [illegible] पच्छिन्नगा वेकच्छछिन्नगा [illegible] णयणुप्पाडियगा दसणुप्पाडियगा [illegible] छिन्नगा जिब्भछिन्नगा [illegible] आलंबियगा घंसियगा घोलियगा [illegible] सूलाइयगा [illegible] [illegible] सीहपुच्छियगा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पाणाणं [illegible]। [illegible] पाणा णं गोयमा ? [illegible] उववज्जंति [illegible] गोयमा [illegible] ठिई [illegible] पण्णत्ता। औ० ।

([illegible])

[illegible]

ताणं बहूइं वासाइं आउअं पालेंति पालित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते तेसिं णं भंते ! देवाणं केवइअं कालं ठिती पण्णत्ता ? गोअमा ! चउद्दसवाससहस्सा ॥ औप.

टी० ॥ कन्यापित्रोः सुरक्षकाः सेवकाः एत एव (अंमापिउं रक्खगमणिज्झयणा) इहेष सम्बन्धः कन्यापित्रोः रक्षणनियमनीय वचनं येषां ते तथा तथा (अप्पिच्छा अहेडा अप्पारंभा अप्पपरिग्गहत्ति) इहारम्भः पृथिव्यादिजीवोपमर्दः कृष्यादिरूपः परिग्रहस्तु धनधान्यादिस्वीकारः तदेव यत्स्वल्पत्वेनादि । (अप्पेणं आरम्भेण मित्यादि) इहारम्भो जीवानां विनाशः समारम्भस्तेषामेव परितापकरणं आरम्भसमारम्भमल्पेनैव (वित्तित्ति) वृत्तिं जीविकां (कप्पमाणि) कल्पयन्त्यः कुर्वाणाः ॥ ५ ॥

से जाओ इमाओ गामागरणगरणिगमरायहाणिखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणा समसंवाहसंनिवेसेसु इत्थिआओ भवंति । तंजहा अंतोउरिआओ गयपत्तिआओ मयपत्तिआओ बालविहवाओ छड्डिल्लिआ इमाइं रक्खिआओ पिअरक्खिआओ भायरक्खिआओ कुलघररक्खिआओ ससुरकुलरक्खिआओ परूढणहमंसकेसकक्खरोमाओ ववगयपुप्फगंधमल्लालंकाराओ अण्हाणए से अजल्लमलपंकपरिताविआओ ववगयखीरदहिणवणीअसप्पितेल्लगुललोणमहुमज्जमंसपरिचत्तकयाहाराओ अप्पिच्छिआओ अप्पारंभाओ अप्पपरिग्गहाओ अप्पेणं आरम्भेणं अप्पेणं समारम्भेणं अप्पेणं आरम्भेणं समारम्भेणं वित्तिं कप्पमाणीओ अकामबम्भचेरवासेणं तामेव पतिं सेज्जं णातिक्कमंति ताओ णं इत्थिआओ एयारूवेण विहारेणं विहरमाणीओ बहूइं वासाइं सेसं तं चेव जाव चउसट्ठिं वाससहस्साइं ठित्ती पण्णत्ता ॥ ८ ॥

टी० ॥ से जाओ (इमाओत्ति) अथवा एता अंतो (अंतेउरिया ओत्ति) अन्तर्मध्ये अन्तःपुरस्येति गम्यं (कुलघररक्खिया ओत्ति) कुलगृहं पितृगृहं (मित्तयाइनियगसयणसंबंधिरक्खियाओत्ति) क्वचित् तत्र मित्राणि पितृसत्यादीनां तासामेव वा सुहृदः एवं ज्ञातयो मातुलादिस्वजनाः निजका गोत्रिया सम्बन्धिनो देवरादिरूपाः (परूढणहकेसकक्खरोमाओत्ति) प्ररूढान्यवृद्धिमुपगताः विशिष्टसंस्काराभावान्नखादयो यासां तास्तथा पाठान्तरे (परूढणहकेसमंसुरोमाओत्ति) इह श्मश्रूणि कूर्चरोमाणि तानि च यद्यपि स्त्रीणां न भवन्ति तथाऽपि कासांचिदल्पानि भवन्ति अपीति तद्ग्रहणं (अण्हाणगसेयजल्लमलपंकपरितावियाओ) अस्नानं केन हेतुना स्वेदादिभिः परितापो यासां तास्तथा तत्र स्वेदः प्रस्वेदः जल्लो रजोमात्रं मलः काठिनीभूत तदेव (ववगयखीरदहिणवणीयसप्पितेल्लगुललोणमहुमज्जमंसपरिचत्तकयाहाराओत्ति ॥ व्यपगतानि क्षीरादीनि यतस्तथा परित्यक्तानि मद्यादीनि येन स एवं विधः कृतोऽभ्यवहृत आहारो यकाभिस्तास्तथा (तामेव पइसेज्जं नाइक्कमंति) यानिधुवनार्थमाश्रीयते तामेव पतिशय्यां भर्तृशयनं नातिक्रामति उपपतिना सह नाऽऽश्रयन्तीति ॥ ८ ॥

से जे इमे गामागर णगरणिगमरायहाणिखेड कब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसेसु मणुआ भवंति तंजहा दगबितिया दगतइआ दगसत्तमा दगएक्कारसमा गोअमा ? गोव्वइआ गिहिधम्मा धम्मचिंतका अविरुद्धविरुद्धवुड्ढ सावकप्पभितिया तेसिं मणुआ णं णोकप्पइ इमाओ नवरसविगईओ आहारित्तए तं जहा खीरं दहिं णवणीयं सप्पिं तेल्लं फाणितं महुं मज्जं मंसं णण्णत्थ एक्काए सरसवविगइ एतेणं मणुआ अप्पिच्छा तं चेव सव्वं णवरं चउरासीइवाससहस्साइं ठित्ती पण्णत्ता ॥ ९ ॥

से जे इमे गंगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवंति तंजहा होत्तिया पोत्तिया कोत्तिया जण्णई सड्ढई थालई हुंपउट्ठा दंतुक्खलिया उम्मज्जका संमज्जका निमज्जका संपक्खाला दक्खिणकूलका उत्तरकूलका संखधमका कूलधमका मिगलुद्धका हत्थितावसा उद्दंडका दिसापोक्खिणो वा कवासिणो अंबुवासिणो जलवासिणो बिलवासिणो रुक्खमूलिआ अंबुभक्खिणो वाउभक्खिणो सेवालभक्खिणो मूलाहारा कंदाहारा तयाहारा पत्ताहारा पुप्फाहारा बीयाहारा परिसडियकंदमूलतयपत्तपुप्फफलाहारा जलाभिसेअ कढिणगायभूया आयावणाहिं पंचग्गितावेहिं इंगालसोल्लियं कंदुसोल्लियं कंडुसोल्लियं पिव अप्पाणं करेमाणा बहूइं वासाइं परियायं पाउणंति बहूइं वासाइं परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति पलिओवमं वाससयसहस्समब्भहिअं ठित्ती आराहगा णो तिणट्ठे समट्ठे समणो भवंति ॥ १० ॥

॥ टी० ॥ जलाभिषेककठिनं गात्रं भूताः प्राप्ता ये ते तथा (इंगालसोल्लियंति) अङ्गारैरिव पक्वं (कंदुसोल्लियंति) कन्दुपक्वमिवेत्ति पलिओवमं (वाससयसहस्समब्भहियंति) मकारस्य प्राकृतत्वाद्वर्षशतसहस्राण्यधिकमित्यर्थः अथवा पल्योपमं वर्षशतसहस्रमभ्यधिकं च पल्योपमादित्येयं गमनिका ॥

समणा भवंति तंजहा कंदप्पिया कुक्कुइया मोहरिया गीयरइप्पिया नच्चणसीला ते णं एएणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियायं पाउणंति बहूइं वासाइं सामण्णपरियायं पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइअ अप्पडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे कंदप्पिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती सेसं तं चेव णवरं पलिओवमं वाससयसहस्समब्भहिअं ठिति ॥ ११ ॥ औ० ॥

सन्निवेसेसु परिव्वायगा भवंति तंजहा संखा जोई कविलाभि

ठचा हंसा परमहंसा बहुउदया कुमिव्वया कएहप-
रिव्वायगा । तत्थ खलु इमे अट्ठमाहणपरिव्वायगा भवं-
ति तंजहा कंडूअ करकंडय अंबमेय परासरे । कण्हे
दीवायणे चेव देवगुत्ती अ णारये । तत्थ खलु
इमे अट्ठखत्तिअपरिव्वाय या भवंति तं सीलई सासिहं
णग्गई भग्गई तिअ विदेहे राया एमे बले तिअ । तेणं परि-
व्वायगा रिउव्वेदजजुव्वेदसामवेदअहव्वणवेदइतिहास
पंचमाणं णिघंटुछट्ठाणं संगोवंगाणं सरहस्साणं चउण्हं
वेदाणं सारका पारगा धारका वारगा सद्वंगवीसट्ठि-
तंतविसारदा संखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छंदे णिरुत्ते
जोतिसामयणे अन्नेसु य बंभणएसु अ सत्थेसु सुपा-
रिणिट्ठितावि हुत्था तेणं परिव्वायगा दाणधम्मं च सो
अधम्मं च तित्थाभिसेयं च आघवेमाणा पण्णवेमाणा
परूवेमाणा विहरंति । जणं अम्ह किंचि असुई
भवति तणं उदएण य मट्टिआए अ पक्खालिअं सुई
भवति एवं खलु अम्ह चोक्खा चोक्खायारा सुइ सुइस
मायारा भवित्ता अभिसेअजलपूआप्पाणो अविग्घेण सग्गं
गमिस्सामो तेसिणं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अगडं वा
तलायं वा णइं वा वाविं वा पुक्खरिणिं वा दीहियं वा
गुंजालिअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए णणत्थ
अद्धाणगमणेणं णो कप्पइ सगडं वा जाव संदमाणिअं
वा दुरुहित्ताणं गच्छित्तए तेसिणं परिव्वायगाणं णो
कप्पइ आसं वा हत्थिं वा उट्टं वा गोणिं वा महिसं वा खरं वा
दुरुहित्ताणं गमित्तए तेसिणं परिव्वायगाणं णो कप्पइ नट्टपे-
च्छा वा जाव मागहपेच्छाइ वा पिच्छित्तए तेसिं
परिव्वायगाणं णो कप्पइ हरिआणं लेसणया वा घ-
ट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा
करित्तए तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ इत्थिकहाइ वा
भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा चोरकहाइ
वा जणवयकहाइ वा अणत्थदंडं करित्तए तेसिणं
परिव्वायगाणं णो कप्पइ अयपायाणि वा तउअपायाणि
वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा
[illegible] वा सुवण्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहु-
[illegible] धारित्तए णण्णत्थ अलाउपाएण वा दारुपा-
एण वा मट्टिआपाएण वा तेसिणं परिव्वायगाणं णो
कप्पइ [illegible] वा [illegible]णि वा [illegible]
[illegible] धारित्तए तेसिणं परिव्वायगाणं णो
कप्पइ [illegible] धारित्तए णण्ण-
त्थ [illegible] तेसिणं परिव्वायगाणं णो कप्पइ
हारं वा अद्धहारं वा एगावलिं वा मुत्तावलिं वा कण-
गावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं

वा तिसरयं वा कडिसुत्तं वा [illegible]
वा तुडियाणि वा [illegible]
वा मउडं वा चूलामणिं वा [illegible]
तंवियएणं पवित्तएणं तेसिणं परिव्वायगाणं णो कप्पइ
गंथिमवेढिमपूरिम संघातिम चउव्विहे मल्ले [illegible]
एक्केणं कण्णपूरेणं तेसिणं परिव्वायगाणं णो कप्पइ [illegible]
एणा वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिंपित्तए
णणत्थ एक्काए गंगामट्टिआए तेसिणं परिव्वायगाणं कप्पइ
मागहए पत्थए जलस्स पडिगाहित्तए सेऽविय [illegible]
वहमाणे अवहमाणे सेवियायामि ओदए णो चेव णं [illegible]
सेविअ बहुं पसणे णो चेवणं अबहुप्पसण्णे [illegible]
रिपूते णो चेव णं अपारिपूते सेवि अणुन्नाए [illegible]
णं अदिण्णे सेवि अपिवित्तएणो चेव णं [illegible]
मसंपक्खालणट्ठाए सिणाइत्तए वा तेसिणं [illegible]
कप्पइ मागहए अद्धाढए जलस्स पडिग्गाहित्तए [illegible]
वहमाणे णो चेवणं अवहमाणे जावणो [illegible]
एणे सेविय हत्थपायचरुचमसं पक्खालित्त-
णो चेवणं पिवइ वा तेणं परिव्वाया एया [illegible]
रेणं विहरमाणा बहुइ वासाइं परियायं पाउणंति ।
वासाइं पाउणित्ता कालमासे कालंकिच्चा [illegible]
लोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति तहिं [illegible]
दससागरोवमाये ठिई पण्णत्ता सेसं तंचेव ॥ १२ ॥
तेणं कालेणं तेणं समएणं अम्मडस्स परिव्वायगस्स
सत्त अंतेवासिसयाइं गिम्हकालसमयंसि [illegible]
गंगाए महानईए उभओ कूले कंपिल्लपुराओ [illegible]
पुरिमतालं णगरं संपट्ठिआ विहाराए तएणं [illegible]
याणं तेसिं अगामियाए छिण्णावायाए दीहमद्धाए [illegible]

॥ टी० ॥ [illegible] परिव्राजका [illegible]
(ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेद अथर्वणवेद) [illegible]
[illegible]दर्शनात् ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेद[illegible]
(इतिहासपंचमाणंति) इतिहासः पुराणमुच्यते (णिघं-
टुछट्ठाणंति) निघण्टो नाम कोशः (संगोवंगाणंति) [illegible]
[illegible] तदुक्त [illegible]
[illegible]) वेदार्थपुराणादिमर्थः ([illegible])
[illegible]
[illegible]
[illegible] [पइगणाणंति] [illegible]
[[illegible]] [illegible]
[illegible]
[illegible] । [[illegible]] [illegible]
[illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]
([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]

मन्येपुत्वपदपु (दमसु परुपति) ग्रामणकपुत्र वह ...नकेपु शास्त्रेपु आगमेपु पापाभ्नानान्तरं (परिपाप- ...पमुत्ति) परिव्राजकसंपन्धिपु च नयपु न्यायेपु (हप- ...जियापा.पिहोपत्ति) हनिःप्रातावात्य हपर्दित (पा- ...पाणत्ति) भाषयन्तः कथयन्तः (पवधेमाणत्ति) पोध- ...ः (परुपेमाणत्ति) उपपत्तिभिः हपपयंतः (चोपखा- ...ग्गायारत्ति) चोदा पिमहदेहणपयाः चोद्दाचाराः । ...रयतन्यपदाराः किमुक्तं भपतीत्याह । (सुरं सुरे समायर- ...रयतन्यपदाराः ...पपाणोत्ति) अनिदेपतो जलेन पुपत्ति — ...भिसेयजलपुपपाणेत्ति) अभिदेपतो विप्लावयेन (अप्पगत्ती ...१ भान्मानिन्न तथा अंचित्येणं पिप्लानापेन (अयमगत्तो ...पं (पावीचत्ति) पापीचतुरस्त्रजलाशयविशेषः (पुक- ...पत्ति) पुष्करिणीपर्तुलः स एव पुष्करयुतो वा (दीहि- ...न) दीर्घिकामारणी (गुञ्जाल्लियपत्ति) गुञ्जालिकायन्त्र ...णो (सरसिपत्ति) क्वचिदृश्यते । तत्र महत्सरः सरसी ...पते (णाण्णस्थ अद्दाण गमणे णत्ति) न इतियोनिवंधः ...न्यत्राध्वगमनादित्यर्थः सगः धन्यत्र पापन्यतरणादिद इत्य ...दं पा जाण पा जुग पा गिल्लि पा पोल्लि पा पवहण पा ...तपर्त्ति) पतानि च प्रागिपन्याख्येयानीति (हरियाण- ...रामण पावत्ति) संधेरुणता (घट्टणयावत्ति) संघट्टनं (थंभणयावत्ति) स्तंभनसूर्धीकरण (लूसणया ...पत्ति) हचिन्न लूषण हस्त दिनापनकादेः समार्जनं (वण्यारुनथाया) उन्मूलन उपपायाणिवन्यादिसूत्रं यावत् ...परणात् अपपमत्तकरजतजातरूप कान्त (पक्षतिय) पृत्त ...ोह कसमोह हारपुडक टानिका मणि शङ्ख दन्त चर्म ...पेन शैल शास्त्रविशेषविमानि पात्राणि हश्यानि (अण्णयरा- ...णिया महद्धणमोल्लाइं) इति च हश्यम्-तत्रा (णियाणि महदणगारणि महद्धण मोल्लाइं) इति च हश्यन्-तत्रा ...पाणाभिकार ...पो होह-रजतं रुप्य जातरूप सुवर्ण काचः पाषाणायिकार ...विकटीति यदुच्यते कां (पमतिपत्ति) कठिगम्य हृत्त लोह त्रिकटीति ...नि पा तथा स्पष्टोहै कांस्यमय हारपुटक मुक्ताशुक्तिपुटक टानिका पित्तला ...न्यतराणिया येषां मध्य यतराणि पतद्यानिरिक्तानि पा तथा ... महत्पूल धनं ... भोजनादिकार्यकरणसमर्थानि प्रकाराणि (अत्थाभुपायणति) अत्ता- ...अत्युत्र ...प्य मूल्य प्रतीत येषांतानि तथा (अत्ता- ...तथाअयवयणानि हश्यानि सुपात्रात तुषकनाजनादिन्यय शस्त्रपधनान्तानि हश्यानि ... यावत् कारणात् अपुष्कपधनादीनि शस्त्रपधनान्तानि हश्यमिति (अक्कयराइ तदप्पगाराइ महद्धणमल्लाइ) इत्येनक्षरयमिति ... पुस्तकान्तरे समप्रमिदं सूत्रद्वयमस्त्येवेति (णणत्यपगाए घा- ... हरत्यापत्ति) इह युगलिकयेति शेषः हश्यः हारादीनि ...न्यत् । औप० ।

...से इमे गामागरजाणमाधिवेसेसु पव्वइया समणा जवंति तं जहा आयरियपडिणीया उवज्झायपडिणीया कुल- पडिणीया गणपडिणीया आयरियउवज्झायाणं अय- सकारगा अवण्णकारगा अकित्तिकारगा बहूहिं असब्भा- वुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति बहूतस्स ठाणस्स अणालोइयअप्पडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं लंतए कप्पे देवकिब्बिसिएसु देवकिब्बिसियत्ताए उववत्तारो जवंति तहिं तेसिं गती तेरससागरोवमाइं ठिती अणा- राहका सेसं तं चेव ॥ १५ ॥

टी० असद्भावोद्भावनाभिः (मिच्छत्ताभिनिवेसेहि यत्ति) मिथ्यात्वे वस्तुविपर्यासे मिथ्यात्वाद्वा मिथ्यादर्शनादयन्त्रमणः मिथ्यात्वाभिनिवेशास्तैः सकाशादभिनिवेशाभिसावष्टम्भा (वुग्गाहेमाणत्ति) व्युद्ग्राहयमाणाः कुग्रहे योजयन्तः (वु- प्पाएमाणत्ति) व्युत्पादयमानाः असद्भावोद्भावनासु समर्थां कुर्वन्त इत्यर्थः (अणालोइयअपडिक्कंतत्ति) गुरूणां समीपे अकृतालोचनास्ततो दोषादनिवृत्ताश्चेत्यर्थः एतेषां च विशिष्ट- धर्मद्यजन्यं देवत्वं प्रत्यनीकतया जन्यं च किल्बिषिकत्वं तै- दि चाएडालप्राया पत्र देवमध्ये जवन्तीति १५ । औप० ।

सेज्जे इमे सणिपंचिदियतिरिक्खजोणिया पज्जत्तया जवंति तं जहा जलयरा खहयरा थलयरा तेसिं णं अत्थेगइयाणं सुभेणं परिणामेणं पसत्थेहिं अज्झवसा- णेहिं लेसाहिं विसुज्झमाणाहिं तदावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं ईहा तह मग्गणगवेसणं करमाणाणं सण्णीपुव्वे जाईसरणे समुप्पज्जति तएणं ते समुप्पण्ण- जाईसरणसमाणा सयमेव पंचाणुव्वयाइं पडिवज्जंति पडिवज्जित्ता बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपो- सहोववासाइं अप्पाणं जावेमाणा बहूइं वासाइं आउयं पालंति पालित्ता जत्तं पच्चक्खंति बहूइं जत्ताइं अणसणाए छेयंति २ ता आलोइयपडिक्कंता समाहिं पत्ता कालमासे कालंकिच्चा उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो जवंति तहिं तेसिं गती अट्ठारस सागरोवमाइं ठिती पण्णत्ता परलोगस्स आराहगा सेसं तंचेव ॥ १६ ॥

टी० (सण्णी पुव्वजाईसरणेति) सञ्ज्ञिनां सतां या पूर्वजा- तिः प्राक्तनो जवस्तस्या यत्स्मरणं तत्तथा ॥

सेज्जे इमे गामागरजावसण्णिवेसेसु अजीविकम् जवंति तंज- हा दुघरंतरिया तिघरंतरिया सत्तघरंतरिया उप्पलवें- टिया घरसमुदाणिया विज्जुअन्तरिया उट्टिया समणा तेण एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासा... परियायं पाउणित्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसे... अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो जवंति तहिं तेसिं ग... बावीसं सागरोवमाइं ठिती अणाराहका सेसं तं ... ॥ १७ ॥ से जे इमे गामागरजावसण्णिवेसेसु पव्व... समाणा जवंति तं अनुक्कोसिया परपरिवाइया भूइक... या जुज्जो २ कोउयकारका तेणं एतारूवेणं विह... विहरमाणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पा... पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयअपडिक्कंता ... मासे कालंकिच्चा उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे आभिओ... देवेसु देवत्ताए उववत्तारो जवंति तहिं तेसिं गई... सागरोवमाइं ठिती परलोगस्स अणाराहगा ... चेव ॥ १८ ॥

टी० (जुज्जो जुज्जो(कोउयकारगत्ति) भूयो भूय...

कौतुकं सौभाग्यादिनिमित्तं परेषां स्नपनादि तत्कर्तारः कौतुककारकाः (आभिओगिएसुत्ति) अभियोगे आदेशकर्मणि नियुक्ताः आभियोगिका आदेशकारिण इत्यर्थः एतेषां च देवत्वं चारित्रादाभियोगिकत्वं चाल्पोत्कर्षादेवेति ॥ १८ ॥

औ०॥

से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु णिण्हगा भवंति तं जहा बहुरया १ जीवपदेसिया २ अव्वत्तिया ३ सामुच्छिया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अबद्धिया ७ इच्चेते सत्त पवयणणिण्हगा केवलचरियालिंगसामण्णा मिच्छदिट्ठी बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति तहिं तेसिं गती एक्कत्तीसं सागरोवमाइं ठिती परलोगस्स अणाराहगा सेसं तं चेव ॥ १९ ॥

॥ टी० ॥ [illegible] तत्र सक्रियावतिन्यापन्नदर्शनानाम- [illegible] (पवयणनिण्हगत्ति) प्रवचनं जिनागमं निह्नुवते [illegible] प्रवचननिह्नवकाः [illegible] ([illegible] मिच्छादिट्ठीति) मिथ्यादृष्टयस्ते [illegible] निश्छनादिक्रियया लिङ्गेन च [illegible] साधुतुल्य इति ॥ १९ ॥

से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुया भवंति तं जहा अप्पारंभा अप्परिग्गहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिट्ठा धम्मक्खाई धम्मपलोई धम्मपलज्जणा धम्मसमुदायारा धम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणा सुसीला सुव्वया सुप्पडियाणंदा साहूहिं एगच्चाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया एवं जाव परिग्गहाओ एगच्चाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुण्णाओ परपरिवायाओ अरइरईओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसल्लाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया एगच्चाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया एगच्चाओ करणकारावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया एगच्चाओ पयणपयावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अप्पडिविरया [illegible] एगच्चाओ [illegible] एगच्चाओ अप्पडिविरया एवं [illegible] एगच्चाओ [illegible] एगच्चाओ [illegible] बंध परिकिलेसाओ पडि[illegible] वाए एगच्चाओ अप्पडि[illegible] वण्णग विलेवण सद्द फरिस रस [illegible] [illegible] विरया जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगो[illegible] परपाणपरियावणकरा कज्जंति तओ [illegible] पडिविरया तं समणोवासगा भवंति [illegible] जीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा आसवसंवरनिज्जरकिरिया अधिकरण बंधमोक्खकुसला [illegible] असुरणागजक्खरक्खसकिंपुरिस[illegible] देवगणेहिं निग्गंथाओ पाव[illegible] णिग्गंथे पावयणे णिस्संकि[illegible] गिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा [illegible] विणिच्छियट्ठा अट्ठिमिंजपेमा[illegible] पावयणे अट्ठे अयं परमट्ठे [illegible] अवंगुयदुवारा चियत्तंतेउरपर[illegible] ट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं [illegible] समणे णिग्गंथे फासुए सणि[illegible] मेणं वत्थपडिग्गहकंबलपा[illegible] पडिहारएणयपीढफलगसेज्जा[illegible] विहरंति विहरित्ता भत्तं पच्च[illegible] सणाए छेदेंति छेदित्ता [illegible] कालमासे कालंकिच्चा उक्कोसेणं [illegible] उववत्तारो भवंति तहिं तेसिं [illegible] ठिती आराहगा सेसं तहेव [illegible] ॥ २० ॥

टी० ॥ (धम्मियत्ति) धर्मेण श्रुतचारित्ररूपेण [illegible] धार्मिकाः कुत एतदेवमित्यत आह (धम्माणुयत्ति) धर्मं [illegible] धार्मिकाः [illegible] धर्मीयाः अथवा धर्मो [illegible] (धम्मिट्ठत्ति) [illegible] धर्मिष्ठा [illegible] (धम्मक्खाई) [illegible] धर्मं प्रलोकयन्ति [illegible] धर्मप्रलोकिनः [illegible] (धम्मपलज्जणत्ति) धर्मे प्ररज्यन्ते [illegible] (धम्मसमुदायारत्ति) धर्मसमुदाचाराः [illegible] (धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाण) [illegible] (सुसील) [illegible] (सुव्वय) [illegible] (सुप्पडियाणंदा) [illegible] (साहूहिंति) [illegible]

घयाओत्ति) एकस्मात् न सर्वस्मात् पाठान्तरे (एगइया-ओत्ति) तत्र एकक एव एककिकः तस्मादेकाकिकात् इत-रं सूत्रं प्रायः प्राग्वदर्थं नवरं मिच्छादंसणसल्लाओत्ति इह मिथ्यादर्शनं तत्त्वान्यथाबुद्धिकचन्दनादिका क्रिया ततो भावतो विरताः द्रव्यतस्त्वविरता इति ॥२०॥
एवं सामान्येनोक्तानां मनुष्याणां विशेषनिर्देशार्थमाह । (संजहत्ति) एते इत्यर्थः (सेजहानामएत्ति) कश्चित्साम्य-मेवार्थः ॥

से जे इमे गामागरजावसण्णिवेसेसु मणुआ भवंति तंजहा अणारंभा अपरिग्गहा धम्मिया जाव कप्पेमाणा सुसीला सुव्वया सुपडियाणंदा साहू सव्वाओ पाणाइवा-याओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोभाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ पडिविरया सव्वाओ आरंभसमा-रंभाओ पडिविरया सव्वाओ करणकारवणाओ पडिवि-रया सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया सव्वाओ कुट्टणपिट्टणतज्जणतालणवहबंधपरिकिलेसाओ पडिवि-रया सव्वाओ ण्हाण मद्दण वण्णग विलेवण सद्दफरिस रस रूव गंध मल्लालंकाराओ पडिविरया जेतावणे तह-प्पगारा सावज्जजोगे वहिया कम्मंता परपाणपरियावण-करा कज्जंति तओ विपडिविरया जावज्जीवाए से जहाणा-मए अणगारा भवंति । इरियासमिया भासासमिया जाव इ-णमेव णिग्गंथं पावयणं पुरओ काउं विहरंति तेसिणं भगवं-ताणं एतेणं विहारेणं विहरमाणाणं अत्थेगइयाणं अणंते जाव केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्जति । ते बहूइं वासा इं केवलिपरियागं पाउणंति । पाउणित्ता भत्तपच्चक्खंति भत्तं २ बहूइं भत्ताइं अणसणाइं छेदइ२ त्ता जस्सट्ठाए कीरइ णग्गभावे जाव अंतं करंति जेसिं पियणं एग,इया णं णो केवलवरदंसणे समुप्पज्जइ ते बहूइं वासाइं छउ मत्थपरियागं पाउ २ आबाहे उप्पण्णे वा अणुप्पण्णे वा भत्तं पच्चक्खंति ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ २ त्ता जस्सट्ठाए कीरए णग्गभावे जाव अंतं करेइ जेसिं पियणं एगइयाणं णो केवलवरदंसणे समुप्पज्जइ । ते बहूइ वासाइं छउमत्थपरियागं पाओ २ आबाहे उप्प ण्णे वा अणुप्पण्णे वा भत्तं पच्चक्खंति । ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ २ त्ता जस्सट्ठिए कीरए णग्गभावो जाव समट्ठमाराहित्ता चरिमेहिं ऊस्सासणीसासेहिं अणंतं अणुत्तरं णिव्वाघायं णिरावरणं कसिणं पडिपुण्णं केवलवरणाणदंसणं उप्पाडेंति तओ पच्छा सिज्झंति जाव अंतं करेहिंति एगच्चा पुण एगे भयंतारो पुव्वकम्मावसे सेणं कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववत्तारो भवंति तेहिं तेसिं गई तेत्ती

सं सागरोवमाइं ठिई आराहगा सेसं तं चेव ॥
टी० भयांतेति सेगादिविधायां एगच्चा पुण एगे भयं-तारोत्ति एगा असाधारणगुणत्वात् द्वितीया मनुष्यभवादिना । या भक्ताः पूजायांवाले एकार्थाः पुनः शब्दः पूर्वोक्तार्था-ऽपेक्षया उत्तरवाक्यार्थस्य विशेषद्योतनार्थः । एके केचन भ्रदन्त भगवन्तो अपरे (भयंतारोत्ति) भक्तारो भवान्तविशेषस्य सेवयितारो भयत्रातारो वा मनुष्यास्त एवाह किः (पुव्वक-म्मावसेसेण) क्षीणावशेषकर्मांशो देवगत्यां पततां भवन्तीति योगः ॥

आराहण-आराधन-आ राध-ल्युट्-आ सामस्त्येन राध्यते साध्यते पर्यन्तक्रियाऽनेने यदाराधनम् । इति [illegible]
आराहणपडागा-आराधनपताका- स्त्री० [illegible] कायाम् इ० प० ॥
एसराणमलो. जिइचत्र पडाणाय पडदन्यसामी ॥ देवेस मोदमब्ली, इगाहि आराहणपडागं ॥ ३१ ॥ इ० प० । [illegible] ॥ [illegible] मूढे, ताहि आराहणपडागा ॥ ३४ ॥
आराहणय-आराधनक- पुं० [illegible], [illegible] ॥
आराहणया-आराधनता स्त्री० [illegible], [illegible] आ सामस्त्येन राध्यते साध्यते पर्यन्तक्रियाऽनेनेत्याराधनम-[illegible] [illegible] आराधनता आराधनमेव वा आराधनता [illegible] आराधनता आराधनता वा [illegible] इति [illegible] ॥
आराहणा-आराधना-स्त्री० आ राध णिच् युच् स्त्रीत्वात् [illegible], पाव० । पारमत्तम, पंचा० वृ. ३ । [illegible]-स्याधनोपाये, दर्श० ॥ आराधनमाराधना [illegible] [illegible] [illegible] ३ आराधना ज्ञानादिगुणानां विराधना इति [illegible] (आरा-हणागुणाणं) आराधना [illegible] ([illegible]) आराधना [illegible] । [illegible] । [illegible] प्रतिपत्तौ आव० ॥ [illegible] [illegible] । स्था० । दश० ७ अ. १० ॥
सा च त्रिविधा तथा च स्थानाङ्गे ३ ठा. ।
तिविहा आराहणा प० तं० । णाणाराहणा दंस-णाराहणा चरित्ताराहणा णाणाराहणा तिविहा प० तंजहा उक्कोसणाराहणा मज्झिमणाणाराहणा ज-हण्णणाणाराहणा एवं दंसणे । एवं चरित्ते चेव एवं [illegible] चेव ॥
टी० तिविहेत्यादि ॥ सूत्रे [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] करोति [illegible] भेदनं [illegible] करोति ततो [illegible] भवति [illegible] [illegible] [illegible] तर्स्यातोक्तं [illegible] ततो [illegible]

[illegible] आराहगा [illegible] ॥१॥

[illegible]

निग्गंथेण य गाहावइकुलं [illegible] इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स [illegible] निंदामि गरिहामि विउट्टामि विसोहेमि अकरणयाए अब्भुट्ठेमि अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि [illegible] से य [illegible] पुव्वामेव अमुहा [illegible] से णं भंते ! किं आराहए विराहए ? गोयमा ! आराहए नो विराहए [illegible] अप्पणा पुव्वामेव [illegible] णं भंते ! किं आराहए विराहए ? [illegible] से य संपट्ठिए असंपत्ते [illegible] से णं भंते ! किं आराहए विराहए ? [illegible] नो विराहए से य संपट्ठिए [illegible] [illegible] गोयमा ! आराहए नो विराहए [illegible] गोयमा ! आराहए नो विराहए [illegible]

[illegible]

परिणवे इत्पमाणं ठहेति पराव्वं सिया हंता भगवं ! झिन्माणे झिने जाव दड्ढाते पराव्वं सिया गमहानाम एवं पुणि वर्य अहवं धोयं वा तंगुगयं वा मंजिट्ठरोगीए पक्खिप्पेजा से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते रज्जमाणे रत्ते त्ति वत्तव्वं सिया हंता भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते जाव रत्ते त्ति वत्तव्वं सिया से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए ॥ भ० ८ श० ७ उ० ।

निर्ग्रन्थप्रस्तावादिदमाह ॥

निग्गंथं च णं इत्यादि ॥ इह धनान्दः पुनरर्थस्तस्य घटनाचैवं निर्ग्रन्थं बाहिर्निर्गतमात्रः प्रतिकृष्य मरिष्यते पिण्डपातप्रतिमया सेवन नेव न निर्ग्रन्थेन पुनः ॥ अकिच्चट्ठाणे त्ति कृतस्य कारणस्य अथवा अनाचारः कृत्यस्थानं प्रतिसेवितमत्ययकालं मूलगुणादिविषयरूपो ऽनाचारविशेषः (तस्स णं ति) तस्य निग्रन्थस्य एवं भवति एवं प्रकारं मनो भवति इहेव ताव अहमेयस्स ठाणस्स त्ति) इहैव परिणामादेतत् प्रतिक्रमन्तरा सद्भिरमालोचयामि उपस्थानायाभिनिवेदनेन प्रतिक्रमामि मिथ्यादुष्कृतदानेन निन्दामि तदेव गर्हे समक्षं तस्यावस्थानस्य वा पुरस्तात् गर्हे गुरुसमक्षं अकरणेन (विउट्टामि त्ति) विशोधयामि तदनुबन्धच्छेदेन विशोधयामि प्रायश्चित्तप्रपत्त्या अकरणतयाऽकरणेनात्मानं अथ अब्भुट्ठेमि (अहारिहं ति) यथार्हं यथायोग्यं तपःकर्मेत्येवमेव भवति नान्यथा (भविस्सति) भविष्यति एतेषु (थेराय अमुहा सिया त्ति) स्थविराः प्रायश्चित्तदायिनो ऽमुखा निर्वचना स्युः वातादिदोषात् तस्या आलोचनादिप्रतिपत्तेः प्रागेव मरणादिसम्भवात् इत्यतः प्रश्नयति ॥ (सेणं भंते इत्यादि)(आराहए त्ति) मोक्षमार्गस्याराधकः शुद्धत्वात् भावस्य शुद्धत्वाच्चालोचनापरिणता सत्यां कथञ्चित् तदभावेऽप्याराधकत्वं यत उक्तं । मरणाभिमुखस्य आलोचनापरिणतो सम्यक् सपाहियो गरसमासे ॥ जइ मरइ इसतावियइ तहा वि सो त्ति आराहओ त्ति ॥ १ ॥ स्थविरानुभेदे न चेह द्वे अनुक्रमेण द्वे सूत्रे तथा चत्वारि ग्रामसूत्राणि सव्याख्यानानि एवं चत्वारि एवमेतान्यष्टौ पिण्डपातार्थं गृहपतिकुले प्रविष्टस्य एव विचारभूम्यादावपि एव ग्रामानुग्रामं गतस्यैवमेतानि चतुर्विंशतिसूत्राणि । एवं निर्ग्रन्थिकाया अपि चतुर्विंशतिसूत्राणीति इदमाराधनाविषय एव कथमाराधक इत्यावेदयन्नुदाहरणं आह ॥ सेकेणमित्यादि ॥ तणएइ वा त्ति तृणाग्रं वा ॥ छिज्जमाणे छिन्ने त्ति ॥ क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदेन प्रतिक्षणं कार्यस्य निष्पत्तेश्छिद्यमानं छिन्नमित्युच्यते एवमसावालोचनापरिणतः सत्यामाराधनप्रवृत्त आराधक एवेति ॥ अहय वासे ॥ अहत नव (धोयत्ति) प्रक्षालितं ॥ तंतुग्गयंति तन्त्रात् तुरीयात् उद्गतमात्रं ॥ मंजिट्ठदोणीए त्ति ॥ मंजिष्ठारागभाजने ॥ भ. टी. ॥

आराधकस्याराधकत्वस्याऽऽराधकशब्दे ? भागेनोक्ता स्याराधनीयप्रश्नोत्तरायणशब्दे ७, दी। सम्यक्श्रुतसम्पन्नादीनां देशाराधकत्वसर्वाराधकत्वादि पुरुषजातशब्दे ॥३॥

तद्रत्नसंग्रहे द्वात्रिंशत्तमे योगसंग्रहे च. (आराहणा य मरणंते) मरणरूपोऽन्तो मरणान्तस्तत्र एतो द्वात्रिंशद्योगसंग्रह इति सम० स० ३२ । प्रश्न० द्वा० ५ । आव० (इत्याण आराहणाए मरणंतित्ति आराहणाए) मरणकाले योगाः संगृह्यन्ते तत्रोदाहरणं प्रति गाथापश्चार्द्धमाह आराहणाइ मरुदेवा ओसप्पिणिए पढमसिद्धा ॥

अवन्तीपुर्यां विनीतायां, नृपतिर्भरतेश्वरः ॥
धृत्वा पितृपदं तं च, मरुदेव्याऽन्यदा इदं ॥ १ ॥
स्वपितामही ? त्यक्त्वा, विभूषामेककोऽभ्रमत् ॥
उपाय नगरः वासौ, भूतिम तस्य यादृशी ॥ २ ॥
येन प्रत्येषि तद्यामो, निर्ययौ भरतेश्वरः ॥
मरुदेवी करिस्कंधे, ऽधिरोप्य प्रभुमानिधौ ॥ ३ ॥
अन्या समवसरणे, देवेभ्योऽस्याः स्तवं प्रभोः ॥
भालेनाऽऽश्चर्यदा नीतो, गतोऽपश्यत्प्रभोः श्रियं ॥ ४ ॥
प्रशोचे भरतो मातः! पुत्रभूषा विलोकिता ॥
कुतो ममेदृशी साय, चितयंतीप्रमोदतः ॥ ५ ॥
शिवे ऽपूर्वकरणं, जातिस्मृतिरनूदभुत् ॥
घनस्यले यदुद्भूता, करिस्कंधगुरोऽव्यय ॥ ६ ॥
सत्पदं केवलं प्रभु, प्राप प्रथमसिद्धतां ॥
ईदृगाराधनायोगा, ज्ञायते योगसंग्रहः ॥ ७ ॥ आ० कथा ।

मोक्षाराधनहेतुत्वादाराधना. आवश्यके. आवश्यकस्यैकाधिकारान्वधिकृत्य (नाओ आराहणामग्गो) अनु० ॥

आराहणाभिमुह–आराधनाभिमुख– त्रि० आराधनाया सम्पूर्णमोक्षमार्गानुपालनाया अभिमुखः सम्मुखः कृतोद्यम इत्यर्थः आराधनायां कृतोद्यमे. पा० ॥

आराहणी–आराधनी– स्त्री० आराध्यते परलोको यया सा आराधनी यथावदभिधीयते वस्त्वनया सत्यभाषा. आराधनी. द्रव्यभावभाषाभेदे (आराहणी भेदश्चे सच्च मोसा विराहणी होइ) दश० अ० ७ ॥

आराहणोवउत्त–आराधनोपयुक्त– त्रि० आराधनया सम्यग्धर्मप्रतिपत्त्या आराधनायां वा उपयुक्तः उद्यतः सावधानः आराधनोपयुक्तः आराधनयोपयुक्ते. आराधनायामुपयुक्ते च (आराहणोवउत्ते चितणो आराहगो होइ) आतु० ॥

आराहित्ता–आराध्य अव्य० सेवनं कृत्वेत्यर्थे, (आराहित्ता आणाए अणुपालइत्ता) आराध्य यथोक्तोत्सर्गापवादनयविज्ञानेन सेवनं कृत्वेति– उत्त० अ २९ सम्पाद्येत्यर्थे, पं. व. ॥ कल्प० ॥

आराहिय–आराधित – आ.राध-णिच् क्त सेविते, सम्पादिते, पं. व० सम्यक्पालितेति । आतु ० । सम.० ॥ परितोषं प्रापिते–(आराहिओ रज्जसपट्ठव कासीयराया) दुष कण्टकम, आराधितः केनापि गुणविशेषेण परितोषं प्रापित इति– चू० (हरिणगमेसि देवं भत्ति बहुमाणेणं आराहिया) आ. म. अवकलिते, (जइ चेव उ मोक्खफला आणा आराहिआ जिणिंदाण) पं. व. ॥ निष्ठां नीते,–अहिंसालक्षणं प्रथमं संवरद्वारमधिकृत्य (आराहियं आणाए,) आराधितमनिरवप्रकारैर्निष्ठां नीतमिति — प्रश्न० स. द्वा. । (आराहिया विभवइ) अनिरव प्रकारैः सम्पूर्णनिष्ठां नीता भवतीति, स्था० ठा. ७ (आराहिय पयारेहिं सम्मेणयाहिं निहुयिय) आराधितश्च अनिरव प्रकारैर्निष्ठां नीतमिति. प्रश्न० । वृत्त० अ. १ आराहियनाणदंसणचारित्तजोगनिस्संगअसुद्धसिद्धालयमग्गमभिमुहाण, सम० । नि. चू १ आचा०–

आराहियसंजम आराधितसंयम–त्रि० आराधितसंयम (आराहियसंजमाय सुपओग पसिनियत्ता—सम० ।

आरिय (य) आरित-त्रि० सेवित-मारितो आर्यरितो सेवि ते वा [illegible] नि-ना. चू. । आचारितं. आरिओ आगारिओ [illegible] ॥

आरिय. आर्य-त्रि० [illegible], गोमिथुनदानपूर्वमार्य इति. द० मं० ॥

आरुग्ग (गे) न-आरोग्य-न० अरोगस्य भावः ष्यञ् रोग-[illegible], रोगाभावे, उत्त० अ.२३ ॥

आरोग्ये सति यद्वाधि, विकारा भवंति नो पुंसां ।
[illegible]रोग्ये, पापविकारा अपि ज्ञेया ॥ ८ ॥

टी० । आरोग्ये रोगाभावे सति हायमाने यद्वदिति यथा [illegible] रोगविकारा भवंति नो पुंसामारोग्यवतां [illegible] धर्मारोग्ये धर्मरूपमारोग्यं तस्मिन्सति [illegible] न भवन्तीति विज्ञेया षो० वि.३ ॥ [illegible] म. ३ । आरोग्यं नीरुजत्वं भावनस-[illegible] । षो० वि. २ स्था० ठा. १० । [illegible] । [illegible] १ । रोगाणां समस्त-[illegible] इतिवच-[illegible] । [illegible] । आदौ-[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] प्रति. । २ [illegible] । [illegible] ठा. ४ ([illegible]) [illegible] । [illegible] । आव० [illegible] ।

आरुग्ग[illegible] पु० [illegible] ।

[illegible]

जलणपलित्तं गेहं, सलिलपवाहेण [illegible] ॥
धम्मेण सुवम्मेणं, सिग्घं नासंति सव्वदुक्खा ।
एया रिसाइ नियमा, नयमा न य हुंति [illegible]
इय सुणिऊंत मुच्छा, गिहत्थधम्मं [illegible]
दढधम्मो सो माहण, पुत्तो आओ [illegible] ॥ १ ॥
धारिजइ इतो सायरो, कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।
न हु अन्नजम्मनिम्मिय, सुहासुहो [illegible]
इच्चाइ विन्नवंतो, रोगायंके सहेइ [illegible] ।
सावज्जं च तिविहेणं, मणसा वि न [illegible]
अहह रणा दढधम्म[illegible], सो सउ सो [illegible]
पत्ता अलद्धहंता दुवे सुराविज्जरूवेण ॥ १२ ॥
जंपंति इमं वाइं, पउणं मोसइ [illegible] ।
तस्स पयाणहिं पुट्ठं, लोकेसिया इमो [illegible]
महुअवलेहो पढमे, पहरे पारंपि [illegible]
नवणीयं जुयं कूरं, निसि सद्दियरण [illegible]
सो दियपुत्तेग[illegible], इमेसि एसंपि नेव [illegible] ।
वयनंगभीरुचित्तो, जीवयरो [illegible]
उत्तं च ॥ मद्यं मांसं [illegible] ।
उत्पद्यंते विलीयंते, तद्वर्णाः सूक्ष्मजंतवः ॥ १ ॥
रिलेहि [illegible], देहासिणं [illegible]
जइ वा तह वा मउणिय, [illegible]
तयावोसंसि[illegible]
मुयइ अस्सावाओ, पुणो [illegible]
सो आइस इ [illegible]
[illegible] पढमं पि हु, जहा [illegible]
इय स [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

आरुग्ग ([illegible]) [illegible] — [illegible] ([illegible]), [illegible] ॥

आरुग्ग ([illegible]) [illegible] — [illegible] ।

-स्य भाव आरोग्यं सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः अर्हत्प्रणीतध-र्मप्राप्तिरारोग्यबोधिलाभः । मोक्षार्थं तमर्णांतधर्मप्राप्ती,

कित्तियवंदियमहिया, जे ए लोगस्स उत्तमा सिद्धा ।
आरोग्गबोहिलाभं, समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ध. २ अ. ।

अरोगस्य भाव आरोग्यं सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभ आरोग्यबोधिलाभः प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽसौ दीयतां स चाऽनिदानो मोक्षार्थंव प्रशस्यते इति । आव. २ अ. (आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु) इत्यारोग्यबोधिलाभस्य भावेनगुत्तत्व (निदान) शब्दे व्याख्यास्यते ॥

आरु (रो) ग्गबोहिलाभाइपत्थणाचित्तजुत्त-आरोग्यबोधिलाभादिप्रार्थनाचित्तयुक्त-त्रि० आरोग्यबोधिलाभादीनां आरुग्गबोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतित्येवं रूपा या प्रार्थना तत्प्रधानं यच्चित्तं मनस्तेन युक्तं समानम्. । तथा च पञ्चाशके - तथाऽधिकृत्य आरोग्गबोहिलाभाइ पत्थणचित्तजुत्तंति, पंचा० वृ. १९

आरु (रो) ग्गसाहग-आरोग्यसाधक- त्रि० आरोग्यनिष्पादके, ध. अ. १

आरुस्स-आरुष्य-अव्य० कोपं कृत्वेत्यर्थे, (आरुस्स विज्झंति तु देणपिठे) सूत्र श्रु. १ अ. ५ (आरुस्स विज्झंति ककाणओ से) आरुष्य क्रोधं कृत्वेति सूत्र० श्रु. १ अ. ५ ।

आरुह-आरुह-धा. रुह व्या० प० अनिट्-सक० आरोहणे आरुहेश्चन्यपश्चणौ ८ अ. ४ पा इति प्राकृतसूत्रेणारुहेश्चाघा-देशौ वा चडइ वलग्गइ-आरुहइ-प्रा० । चडति वलग्गंति आरुहंति इति पगईं नि० चू. उ. १७ ॥

आरुहमाण-आरोहयत्-त्रि० आरोहणं कुर्वति आरुहमाणे वा ओरुहमाणे वा स्था० ठा. ५

आरू-आरू-पुं० ऋ. क. किप् पिंगलवर्णे आरूशब्दार्थे कर्कटकफलादौ च ततः महद्यां कन् (आरुक) हिमाचलप्रसिद्धौषधिभेदे वाच० ॥

आरूढ-आरूढ-त्रि० आ० रुह, कर्त्तरि क्त-वाच० । आश्रिते (तवनियमनाणरुक्खं आरूढो केवली अमियनाणी) विशे०॥ आरूढ आश्रित इति आ. चू. प्रते, (आरूढाः गुरूद्भूमिकाम्) आरूढाः प्राप्ताः बृ० (आरूढेपाडपाहिय) पिं० । मत्तं च गंधहत्थिं च, वासुदेवस्स जेट्ठगं । आरूढो सोहइ अहियं, सिरे चूडामणी जहा । (सिया रयणं तयो समारूढो) उत्त० अ. २२

आरूढहत्थारोह-आरूढहस्त्यारोह-पुं० आरूढमहामात्रे (आरूढहत्थारोहे) आरूढा हस्त्यारोहा महामात्रा येषु ते तथा । विपा० अध्य. २

आरेग-आरेक- पुं० आ-रिच्-घञ्- आकुञ्चने- अतिरेके च. वाच० ॥

आरेगा-आरेका-स्त्री० शंकायाम् (विज्झाइत्तु विसोत्तियं) आचा० विहाय परित्यज्य विस्रोतसिकां शंकां सा च द्विधा सर्वशंका देशशंका च तत्र सर्वशंका किमस्त्यार्हतो मार्गो न वेति । देशशंका तु किं विद्यन्तेऽप्कायादयो जीवा विशेष्य प्रत्यक्षेणाभिहितत्वात् स्पष्टचेतनात्माभिज्ञानाभावात् विद्यन्ते इति चैवंप्रकारिकामारेकां विहाय सम्पूर्णानन्तगात्रानुपालयेत्

आचा० श्रु० १ अ० २ ॥

आरेण. अव्यय आरादित्यर्थे वृ० ॥

आरोअ-उल्लास- धा० पर० सेट्० उल्लासे उल्लसेरूससोसुम्भणिल्लसपुलआअगुञ्जोल्लारोआः ॥ ४ ॥ २०२ ॥ इति प्राकृतसूत्रेणोल्लसधातोः आरोअ इत्यादेशः । आरोअइ उल्लसइ प्रा०॥

आरोव-आरोप-पुं० आरुह् णिच्-करणे ल्युट् अन्यपदार्थेऽन्यधर्मस्यारोपमामरूपे मिथ्याज्ञाने-वाच०

अनारोपसुखं मोह, त्यागादनुभवन्नपि । आरोपप्रियलोकेषु वक्तुमाश्चर्यवान् भवेत् ॥ ३ ॥ अष्ट० ॥ ४ ॥

आरोवण-आरोपण- न० आरुह्-णिच् ल्युट्-आरोपशब्दार्थे, आरोहणसम्पादने च. मार्गोऽनतारोपणमन्यजूताम् कुमा० रघु० वाच० ॥

आरोवणा-आरोपणा- स्त्री० आरोप्यतइत्यारोपणा । प्रायश्चित्तभेदे, व्य० (आरोप्यते इति आरोपणा) प्रायश्चित्तानामुपर्युपर्यारोपणं यावत् षण्मासाः परतो वर्द्धमानस्वामितीर्थे आरोपणायाः प्रतिषेधात् ॥ व्य० उ० १ ॥

सांप्रतमारोपणाप्रायश्चित्तमाह ॥

पंचादी आरोवणा, नेयव्वा जावहुंति छम्मासा ।
ते पणगादीयाणं, वएहु वरिसो ज्झोसणं कुज्जा ॥

रात्रिंदिवपंचकादारोपणा पंचादिः । रात्रिंदिवपंचकादिका आदिशब्दाद्दशपञ्चदशविंशति रात्रिंदिवमासिकादिपरिग्रहः ज्ञातव्याः । तावद्यावत्षण्मासा भवंति नाधिकं यत एवं तेन प्रकारेण तेषां षण्णां मासानामुपरि (पणगाइया णंति) रात्रिंदिवपंचकादीनां झोषणामपलयनं कुर्यात् । षण्मासाना मुपरि य दापद्यते प्रायश्चित्तं तत्सर्वं त्यज्यते इति भाव । उक्तं च चूर्णौ (छम्मासाणपरं जं आवज्जइ तं सव्वत्थ हिज्जइति) अत्र चोदक आह । किं कारणं न दिज्जइ छम्मासाणं परतो उ आरुवणा । भणइ ण भोजं कारणाउज्जेमिया सेसा । षण्मासानां परत आरोपणा प्रायश्चित्तं न दीयते । अत्र किंकारणमाचार्यः प्रतिवचनमाह जं कारणंति निमित्तकारणहेतुषु सर्वा विभक्तय इति वचनात् अत्र हेतौ प्रथमा । ततोऽयमर्थः । येन कारणेन षण्मासानां परतः शेषाणि रात्रिंदिवपंचकादीनि प्रायश्चित्तानि झोषितानि त्यजंति तत्कारणं पुनरिदं वक्ष्यमाणमिति गुरुर्भणति ।

तदेव कारणं दर्शयति ॥

आरोवणानिप्पन्नं, उउभत्थे जंजिणेहिमुक्कोसा ।
तं तस्स उत्तितयं, ववहरणं धन्नपिरगं च ॥

उभयत्थे छद्मस्थकाले यत् जिनैः स्वस्वकालापेक्षया उत्कृष्टतपः कर्म कृतं तस्य तीर्थे तुल्यकालावधि मित्यभ्रमच सर्वेषां योग्यनीयस्तदेव तावत्प्रमाणमारोपणानिष्पन्नं तपः कर्म व्यवह्रियते इति व्यवहरणं व्यवहरणीयं व्यवहरणीयमिति भावः । किमिवेत्यत आह । धान्यपिटकमिव धान्यप्रस्थक इव । किमुक्तं भवति । येन राज्ञा यो धान्यप्रस्थकः स्थापितस्तत्काले स एव व्यवहर्त्तव्यो न पुराणो नाप्यन्यः स्वमतिपरिकल्पितस्तथा भगवताऽपि तीर्थकरेण येन छद्मस्थकाले यावत्प्रमा उत्कृष्टं तपः कर्म कृतं तस्य तीर्थे आरोपणानिष्पन्नं प्रायश्चित्तमपि तावत्प्रमाणमेव व्यवहरणीयं नाधिकमन्यथा

र्वत भेदा आरोपणाया वक्ष्यते पंच तथा चाह व्य० १ उ० ॥

(पट्ठविविया) पठविया कसिणा ऽकसि ।। तहेव हाडहडा आरोपणा पंचविधा पंचप्रकारा तद्यथा प्रस्थापितिका स्था- पिता कृत्स्ना हाडहडा च । एषा पंचप्रकाराऽप्यारोपणा प्राय- श्चित्तस्य । तच प्रायश्चित्तं पुरुषजातेः कृत्स्नकरणादो यथायोग्य यथासंभवमेव गाथासंक्षेपार्थः ।

इदानीमेतामेव गाथां व्याख्यानयन् प्रथमतः प्रस्थापितिकादि भेदचतुष्टयं व्याख्यानयति ॥

पट्ठविविया वहंते, वेयावच्चट्ठिया ठविविया उ ।
कसिणा उ ज्झोसविरहिया, जहिं ज्झोसो सा अकसिणाओ ॥

यदा ये यं प्रायश्चित्तं वहति एषा प्रस्थापितिका आरोपणा यो वैयावृत्यकरणलब्धिसंपन्नः आचार्यप्रभृतीनां वैयावृत्यं कुर्वन् यत् प्रायश्चित्तमापन्नस्तस्यारोपितमपि स्थापितं क्रियते । यावत् वैयावृत्यपरिसमाप्तिर्भवति । द्वौ योगावेककाले कर्तुमसमर्थ इति कृत्वा सा आरोपणा स्थापितिका । कृत्स्ना नाम यत्र झोषो न क्रियते । अकृत्स्ना यत्र किंचित् झोष्यते । हाडहडा त्रिविधा तद्यथा सद्योरूपा स्थापिता प्रस्थापिता च तत्रेय सद्योरूपा ॥

उग्घायमणुग्घायं, मासादितवो उदिज्जए सज्जं ।
मासादी निक्खित्तं, जं सेसं दिज्जए तं तु ॥

उद्घात लघु अनुद्घात गुरु यत् मासादिमासिकमादिशब्दात् द्वैमासिकं त्रैमासिकं वा इत्यादि तप आपन्नस्तद्यदि सद्यस्त- त्कालं दीयते न कालक्षेपण तदा सा हाडहडा आरोपणा स- द्योरूपा यदि पुनर्यन्मासादिकमापन्नस्तत् वैयावृत्यमाचार्या- दीनां करोतीति स्थापितं क्रियते । तस्मिन्नथ स्थापिते यदन्यत् शेषमुद्घातमनुद्घातं वा यदन तत्सर्वमपि प्रमादनिवारणाय- मद्दद्यात दीयते सा हाडहडा आरोपणा ॥

स्थापिता प्रस्थापितायाः स्वरूपमाह ॥

छम्मासादि वहंते, अंतरे आवन्ने जा उ आरुवणा ।
सा होति अणुग्घाया, तिन्नि विगप्पा उ चरिमा य ॥

पाण्मासिकं तपो वहन् आदिग्रहणात् पांचमासिकं चातु- र्मासिकं त्रैमासिकं द्वैमासिकं वा वहन् अंतरा यदन्यदापद्यते उद्घातमनुद्घातं वा तस्याप्यनिग्रमादनिवारणायैमनुग्रहकृत्स्नं न चानुद्घातं यत् आरोप्यते एषा हाडहडा आरोपणा प्रस्थापिता । एते त्रयो विकल्पाश्चरमायाः हाडहडायाः अथवा इमे त्रयो विकल्पा ॥

सा पुण जहन्न उक्कोसा, मज्झिमा तिन्नि वि विगप्पा ।
मासो छम्मासा वा, जहण्णुक्कोसमे मज्झे ॥

सा हाडहडा आरोपणा त्रिविधा । तद्यथा जघन्या उत्कृष्टा मध्यमा च एते त्रयो विकल्पा हाडहडायाः भवन्ति । तत्र गुरुका मासो जघन्या षण्मासा गुरुका उत्कृष्टा एतयोर्द्वयो- र्मध्ये ये गुरुद्विमासाद्यो गुरुमासास्तु का एषा जघन्यो- त्कृष्टा हाडहडा सा चतुर्विधतया तद्यथा द्वैमासिकगुरुकं त्रैमासिकं गुरुकं चातुर्मासिकं गुरुकं पांचमासिकं गुरुकमिति ॥

आयारपगप्पशब्दे आचारप्रकल्पस्याष्टाविंशतिभेदप्रतिपाद- कंसूत्रमुक्तम् । तट्टीकायामारोपणभेदा इत्थं ॥

तत्र कश्चित् ज्ञानाद्याचारविषये अपराधमापन्नस्य कस्यचित् प्रायश्चित्तं दत्तं पुनरन्यमपराध

प्रायश्चित्ते मासादनयोग्यं मासिकं मासिक्यारोपणा भवतीत्यथा पंचरात्रिकशुद्धियोग्यं मासिकश्च शुद्धियोग्यं चापराधव्यमापन्नस्ततः पूर्वदत्तप्रायश्चित्ते स पंचरा त्रिमासिकप्रायश्चित्तारोपणात्सपंचरात्रमासिक्यारोपणाऽदि ६ एवं द्विमासिक्यः ६ त्रिमासिक्यः ६ चतुर्मासिक्यः ६ चतु- र्विंशतिरारोपणाः तथा सार्द्धदिनद्वयस्य पक्षस्य चोपघातेन लघूनां मासादीनां प्राचीनप्रायश्चित्ते आरोपणा उपघातिकारो- पणा यदाह ॥

अद्धेण छिन्नसेसं, पुव्वद्धेणं तु संजुयं काउं ।
देज्जाए लहुपहाणं, गुरुगाणं तत्तियं चेवत्ति ॥

यथा मासार्द्धं १५ पचविंशतिकार्द्धं च सार्द्धद्वादशवर्ष सर्वं मीलने सार्द्धसप्तविंशतिरिति लघुमासाः । तथा मासस्यार्द्ध मासो मासिकस्यार्द्धं पक्ष उभयमीलने सार्द्धमास इति लघुद्विमासिकं २५ तथा तेषामेव सार्द्धदिनद्वयाद्यनुघातेन गुरूणामारोपणा आनुघातिकारोपणा २६ तथा यावतो ऽपराधानापन्नस्तावतीनां तच्छुद्धीनामारोपणा कृत्स्नारो- पणा तथा बहुनपराधानापन्नस्य षण्मासांतं तेषु इति षण्मा- साधिकतपः कर्म तेष्वेयांतर्भाव्यं । शेषांतमोऽप्येवारमारोप्यते यत्र सा अकृत्स्नारोपणेत्यष्टाविंशतितम सम्यग्निशीथवि- शतितमोद्देशकादवगम्यम् ॥ सम. २८ स० ॥

आरोपणायाः स्थापनासंचयः पायच्छित्तशब्दे ।

तत्प्रतिपादके निशीथाध्ययनभेदे, च आरोपणा यत्रैकस्मिन् प्रायश्चित्तेऽन्यदारोप्यत इति प्रश्न० द्वा० ५ ॥ आव० ॥

अवमोचने, प्रतिलेखने, च (पक्खिया आरोवणा) कल्प० - पक्खिया आरोवणत्ति कोऽर्थः हे २ संस्तारकादयस्तस्मात् बन्धा मोक्तव्याः प्रतिलेखितव्याश्चेत्यर्थः । अथवाऽऽरोपणा प्रायश्चित्तम् पक्षे२ भाव्यं सर्वकार्ये सर्वेषु विशेषतः । कल्प०

प्ररूपणाभेदे, च विशे० ।

तत्रारोपणा इयं चेत्याह ॥

किं जीवो होज्ज नयो, वाजीवोत्ति जं परोप्परओ ।
अज्झारोवणयेसो, पज्जणुजोगो मयारुवणा ॥

किं जीव एव नयेकानस्वरूपः नमस्कार एव वा जीवो भवति यत्परस्पराधारणादभ्यारोपणं पर्यनुयोजनं एव पर्यनुयोग आरोपणा मता सम्मतेति ॥ आ० म० ॥ आ. चू. ॥

आरोवणापायच्छित्त–आरोपणाप्रायश्चित्त–न० आरोपणमे- कापराधप्रायश्चित्ते पुनःपुनरासेवनेन विजातीयप्रायश्चित्तारो- पणमारोपणा यथा पञ्चरात्रिन्दिवं प्रायश्चित्तमापन्नः पुन स्तत्सेवने दशरात्रिन्दिवं पुन पंचदशरात्रिन्दिवमेवं यावत् षण्मासात् ततस्तस्याधिकं तपो देयं न भवत्यपि तु शेषम- पांसि तु तत्रैवान्तर्भावनीयानि इह श्रीवीरे षण्मासान्तत्वात्तपस इति तदर्थ ॥

पंचाईयारोवणे, नेयव्वा जाव होंति छम्मासा ।
तेण परमासियाणं, छट्टुवरिं झोसणं कुज्जाति ॥

आरोपणायाः प्रायश्चित्तमारोपणाप्रायश्चित्तं । प्रायश्चित्त भेदे । स्था० ठा. ४ ।

आरोवइत्तए–आरोपयितुम्–अव्य० आरुह–णिच्–तुमुन्–अधीरा- रोपयितुं, आरोपं [illegible]

आरोवियप्प–आरोपि[illegible] [illegible] त्रि० यस्य

अनारोपसुखं मोह, त्यागादनुभवन्नपि ॥ आरोपप्रियलोकेषु, यत्स्वाश्चर्यवान्मयेत् ॥ १ ॥ अष्ट० ॥

आरोवसुह-आरोपसुख – न० आरोपजे सुखे-अष्ट० ।

आरोवज्ज-आरोप्य-त्रि० आ-रुह- णिच् कर्मणि यत्-आरोपणीये, यथा मुखं चन्द्र इत्यादौ मुखे चंद्रत्वमारोप्यं॥ वाच० ॥

आरोलइ-पुञ्जिधा.-पुञ्जीकरणे-पुंजेरारोलवमालौ ४ ॥ १०२॥ इति प्राकृतसूत्रे । पुंजेरेतावादेशौवा, आरोलइ.वमालइ.पुंजइ पुंजयति प्रा० ॥

आरोस-आरोष-पु० म्लेच्छजातिभेदे-प्र०,न द्वा. १ ॥

आरोह-आरोह-पुं० आरुह. घञ्-आक्रमणे, नीचस्थानादुच्चैर्देशगमने, मडू.रादिमादुर्भावे-शब्दच० गजवाजिनसुपरिगमने दीर्घत्वे याव. (आरोहो दिग्घत्तं) व्य० उ.५ ॥ उत्त० अ. १ दशा० ॥ उचितदैर्घ्य-स्था. ठा७ । उच्छ्रये आरोहो नाम शरीरेण नातिदैर्घ्यं नातिह्रस्वता अथवा आरोहः शरीरोच्छ्राय इति-वृ. । उदन्ये च नितम्बे यथारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनीममरः । सारमान यथारोहा, उत्कृष्टः । आरोहैर्निबिडवृहन्नितम्बबिम्बैः माघः वाच० ।

आरोहलम्बारोहः हस्त्यारोहादौ, नि. चू. उ. ९ ॥

आगासय हत्थीणय, दमगा जे पदमताए विणयंति ॥
परिचत्तगुरुस्सा, आरोहा जुद्धकालंमि ॥ १०२ ॥

जे पढमं विणयं गाहेंति ते दमगा जे जयजे.गासणेहिं कारं वा वेरंति तो मेंढा जुद्धकाले जे आरुहंति ते आरोहा ॥

आरोहदिन्त-आरोहयितव्य-त्रि० आरोपणीये, व्य० उ.१

आरोहग-आरोहक-त्रि० आरुह. ण्वुल्. आरोहणकर्त्तरि. वाच० । हस्तिस्कंधे (वग्गुरिमारोहगमंवडताणं अहुरुवं मणावे) तथारोहका हस्तिपकाः औ० ॥

आरोहण-आरोहण-न० आ० रुह ल्युट्.नीचस्थानादुच्चैर्देशगमने वाच० ॥ आरोहण.र्थं मवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तं. कुमा० मादुर्गादिभादुर्भावे च. प्रादुर्भावेनेनकार्ये. उद्गमने च. । आरोहण स्यात् सोपानम्. । अमरः वाच० ॥

आरोहणिज्ज-आरोहणीय-त्रि. आरोहणे प्रयोजनमस्य अनुञ् आरोहणसाधने पदार्थे, आरुह, कर्मणि. अनीयर्. आरोढुं योग्ये हस्त्यादौ वाच० ।

आरोहपरिणाह-आरोहपरिणाह-पुं. शरीरस्यारोहमहत्त्वे परिणाहः । शरीरोत्सेधस्तम्भेदे. व्य० उ.१ । आरोहपरिणाहे, आरोहो नाम शरीरेण नातिदैर्घ्यं नातिह्रस्वता परिणाहो नातिस्थूलत्वं नाति दुर्बलता अथवा आरोहः शरीरोच्छ्रायः परिणाहो विष्कंभः एतौ द्वावपि तुल्यौ न दीर्घत्वमशोभनमिति । वृ० ।

[illegible] परिणाहो विष्कंभो विस्तारस्तत्र आरोहपरिणाहसम्पन्नः सम्भवति यत्र तत्र तत्र [illegible] । व्य० उ० ५ ॥

आरोहपरिणाहजुत्तया-आरोहपरिणाहयुक्तता-स्त्री० आरोहो दैर्घ्यं परिणाहो विस्तारः ताभ्यां युक्तता [illegible] आरोहपरिणाहयुक्तता । शरीरसम्पद्भेदे, उत्त० अ० ।। आरोहपरिणाहयुक्तता [illegible] स्था० ४ ॥

आरोहपरिणाहसंपण्ण-आरोहपरिणाहसम्पन्न-पुं० स्थविरभेदे । आरोहपरिणाहसम्पन्न यदि भवति दैर्घ्यं परिणाहो विस्तारस्ताभ्यां सम्पन्नः [illegible] सुन्दरत्वस्यापकार्यं इति यत उच्यते [illegible] गुणा वसन्तीति । दशा० ॥

आरोढुं-आरोढुम्-अव्य० आरोहण इत्यर्थे ([illegible] यामहत्थसाइंगरयणपरिवुडं) आरोढुमिति कर्तुमित्यर्थिणः दर्शा० ।

आल-आल-न० आ-अल्- पर्याप्तौ, अच् हरिताले च त्रि० वाच० । प्राकृतोक्ते मन्यर्थे प्रत्यये आल्विल्लोल्लालवंतमन्तेत्तेरमणा मतोः ॥ २ [illegible] सद्दालो जडालो फडालो रसालो प्रा. व्या० । [illegible] अभिमुखे ब्रह आले इहं मणं च मतुयं अर्थकार० ।

आलइय-आलगित-त्रि० आरोपित-अप. अ० १ ।

जी० प्र. ४ ॥ परिहित,कल्प० ।

आलइयमालमउड-आल(लि)गितमाल(ल्य)मुकुट-त्रि० आलगितमालमारोपितस्रक् मुकुटो यस्य स तथा तस्मिन् प्र. २ आलगितो यथास्थानं परिहितो मालामुकुटो यस्य तथा तस्मिन् कल्प. ॥ मालाच मुकुटश्च मालामुकुटं तमाविद्धं मालामुकुटं येन स आलगितमालमुकुटः । तं आलगितमालामुकुटं जी. प्र. ४ (आलइयमालमउडे) आलगितमालामुकुटः स्तवकपदे मालः आविद्धशिरसि मुकुटः [illegible] आ. म. । भ. श. ३ उ. २ ॥

आलंकारियसभा-आलंकारिकसभा-स्त्री० सनत्कुमारादीनां निस्थे सभाविशेषे, आलंकारिका यस्यामलंकारः क्रियते स्था० ठा. ५ ॥

आलंद-आलन्द-न० कालविशेषे, [illegible] गुप्यति तत आरभ्योत्कृष्टतः पंचरात्रिदिवानि यावत् समयपरिभाष्य.लंदमित्युच्यते । विशे० ॥

आलंदिय-आलंदिक-त्रि० आलन्दस्थानविशेषेण चरन्ति । यथालन्दचारिणि, विशे० ॥

आलंबण-आलम्बन-न० आलम्ब्यतेऽवलम्ब्यते पुनः पुनः ध्यानमधिरोढुकामैरित्यालम्बनं दर्श० । आधारे (जारिसं मे भाया अपयंगमं च पोसेरे) आलम्बनं कथंचारम्भ आधार इत्यर्थः । आतु. । (आलंबणं कयार) आलम्ब्यतेऽस्मिन्नित्यालम्बनम् प्रपतनाधारतरुशाखादि तेनालम्बनं क्रियते आलम्बनं क्रिया) [illegible] आव० । (जो मरणेदशकालेन होई आलम्बन वर्ष) आलम्बनमधारतुर्णं । सं० । (संदि आलम्बन वर्ष) आलम्बनम् आधारः गा० अधि० १ ([illegible]) [illegible] चियं चित्तं)यविनं धम्मपोक्कावालम्बनमेव [illegible] दर्शितमस्ति विशे० ॥ आलम्बनेन [illegible] मार्गदर्शन । वो० ॥ आलम्बन [illegible] इत्यादि । आलम्बः [illegible] [illegible] ध. अधि. ३ नि. चू० उ. १ [illegible] [illegible] द्रव्य द्वि [illegible] [illegible]

कमेति स्तुद । आलम्ब्यन्ते आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि । श्री. मारादणीये, । आलम्बनादापवणोयादिति ॥ द्वा० द्वा. ३ आल्या-लम्ब्यन्ते तान्यालम्बनानि म० द्वा. २५ ह. ७ कारणे प्रव.७। १०४ ॥ नि चू. ५ उ. । कारणमालंबणं मोत्त, कारणं नामा लंबनम् ध्या.म प्र.प्र. १॥ (मग पडावण निरालंबणेण) निष्कारणे न प्रत्यपायरेखयं वा प्राणापालंबनं पयस्तुपर्जितनेति द्वा० प्र. ९ ॥ आलंबयन इत्यालम्बनम् । प्रवृत्तिनिमित्ते, श्राव० । आलम्ब्यते निरयगर्ते निपतन्ती मनो येनेत्यालम्बनम् उत्त० अ. २४। प्रयोजने, (आलंबणे य काले मग्गे जयणाए चेव परिसुद्धे) आचा० श्रु. २ अ. ३ नि० उ. १० आलंबणेत्यादितः प्रवचन संघगच्छगच्छाचार्यादिप्रयोजनम् आचा० । पुष्टालम्बनस्य मूलगु-णप्रतिसेवने न दोषः पृ० । अथापुष्टालंबनो निरालंबनो वा प्रतिसेव्यते । तत्र समारोपनिपातमासादयति ॥

अथात्र दृष्टान्तमाह ।

तुच्छमवलंबमाणो, पेडति निरालंबणो य दुग्गंमि ।
सालंबनिरालंबे, अह दिट्ठंतो णिसेवंतो ॥

इहालंबन द्विधा द्रव्यतो भावतश्च तत्र द्रव्यालंबनं गर्तादौ पतद्भिर्यद्द्रव्यमालम्ब्यते तत् द्रव्यालंबनं तच्च द्विधा दुर्बलं पुष्टं च । दुर्बलं कुशदर्भवल्कादि पुष्टं बलिष्ठं तथाविधवृक्षशाखादि भावालंब-नम पेपुष्टापुष्टभेदात् द्विधा पुष्टं तीर्थाव्यवच्छित्तिप्रयोजनादि अपुष्टं शठतया स्वमतिमात्रविकल्पितमालंबनमात्रं । ततश्च द्रव्यालंबनं पुष्टमपुष्टमवलंबमानो निरालंबनो वा यथा दुर्गे गर्तादौ पतति यस्तु पुष्टालंबनमवलंबते स सुखेनात्मान गर्तादौ पतन्तं धारयति । एवं साधोरपि मूलगुणाद्यपराधा-स्त्रियमाणस्य सालंबनिरालंबविषयोऽयमर्थे दृष्टान्तो मन्तव्यः ॥ किमुक्तं भवति । यो निरालंबनोऽपुष्टालंबनो वा प्रतिसेवते स आत्मानं संसारगर्ते पतन्तं न संधारयितुं शक्नोति । यस्तु पुष्टालंबनः स तदवष्टंभादेव संसारगर्ते सुखेनैवातिलंघयति ॥ अथ कस्मादालम्बनमन्वेषणीयमित्याह ॥

सालंबणो पमंतो, अप्पाणं दुग्गमे वि धारेइ ।
इअसालंबणसेवा, धारेइ जई असढभावं ॥ ६ ॥

कानि पुनस्तान्यालम्बनानीत्याह ॥

काहं अछित्तिअहवा अहीई, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं ।
गणं च नीइए वहसारविस्सं, मालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥

व्या० काहमित्यादिसूत्रं य. कश्चिदेव चिन्तयति यथा करि-ष्याम्यहमत्र स्थितोऽछित्तिमव्यवच्छित्तिं जिनधर्मस्येति शेषो वाआर्जितशास्त्रलाभलाभरणादिभिः (अहवेति) अथवा अहमध्ये ष्ये सूत्रतोऽर्थतश्च द्वादशांगं दर्शनप्रभावकाणि वा शास्त्राणि यदि वा तपोऽनिरसमभ्यितत्वात्तपोविधानेषु नानाप्रकारेषु तपस्सु उज्जमिस्य इति उद्यस्यामि उद्यमं करिष्यामि गणं वा गच्छं वा (नीईमुयत्ति) सतन्यासूत्रीयार्थत्यागीतिभिः सूत्रोक्तैर्नीतिभिः सारयिष्यामि गुणैः प्रवृद्धिं करिष्यामि स एवं सा-लंबनसेवी । एतदालंबनादिनिरालंबनेनतया नित्यवासमपि प्रतिसेवमानो जिनाज्ञानुपालनात्मनुपाति प्राप्नोति मोक्षं सिद्धिं तस्मान्नीत्यव्यवच्छेदादिकमेव यथोक्तज्ञानदर्शनचारित्राणां समुदितानामन्यतरस्य वा यद्वृद्धिजनकं तदालंबनं जिना-ज्ञयदाक्षुपदेश मान्यत ॥ १४ ॥

सम्प्रति निरालम्बनविनिर्तार्थव्यतिरेकदर्शनायाह ।

आलंबणहीणो पुण, निवडइ खलिओ अहे दुरुत्तारे ।
इअनिक्कारणसेवी, पडइ भवोहे अगाहंमि ॥ ८ ॥

टी० ॥ आलंबनहीनः पुनर्निपतितः स्खलितः क अधः दुरुत्तारे गर्तायां दुरुत्तारायां इय पतति कारणसेवी साधुः पुष्टालंबनरहित इत्यर्थः । पतति भवौघे अगाधे पतति भवग र्तायां अगाधायां अगाधता पुनरस्याश्च येनोत्तरणं न जायते-ति गाथार्थः ॥ यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्ष-मात्राश्रित्येव नित्यवासाश्रयाह ॥

जेजत्य जया जग्गा, ओगासं ते परं अविंदंता ॥
गंतु तत्थ चयंता, इमं पहाणंति घोसंति ॥ ९ ॥

टी० ॥ ये साधवः शीतलविहारिणः यत्र नित्यवासादौ यदा यस्मिन्काले भग्ना निर्विण्णा अवकाशं स्थानं ते परं अ-न्यत् (अविंदंतित्ति) अलभमानाः गंतुं तत्र शोभने स्थाने अश-क्नुवंतः किंकुर्वंति इदं पहाणंति घोसंति यदस्माभिरंगीकृतं सांप्रतं कालमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येवं नापोद्घ्यति ॥ ९ ॥ आव० ३ अ० । आ. क० द्वा० १४ अत्र साधेन दृष्टांतः ॥

स्वल्पोदकलसत्खातं, सार्थः कश्चिदवापयं ॥
मपन्नस्तत्रकेऽप्यस्थुः, परिश्रमजुपोऽलसाः ॥ १ ॥
तिन्नतंदुलिकमाया, स्तत्रैपि आयाम निर्वृताः ॥
तेस्तत्रैव गच्छते, शब्दयत्यपरानपि ॥ २ ॥
प्रधानामिदमेवात्र, स्थानमित्यर्थके च न ॥
ये तद्वचः प्रपद्यास्थु, स्ते क्षुत्तृड्दुःखिनोऽभवन् ॥ ३ ॥
स्त्रीचक्रे तद्वचो येन, तमध्वानं विलंघ्यते ॥
शीघ्रं शीतोदकच्छायं, सुखजातोऽप्यतेऽभवन् ॥ ४ ॥
यथा ते पुरुषास्तस्थुः, पार्श्वस्थाद्यास्तथालसाः ॥
ये तत्प्रमात्त निस्तीर्णाः शुभवनस्ते शुभाधवः ॥ ५ ॥

साम्प्रतं यदुक्तमिदं प्रधानमिति घोषयंति तद्दर्शयति ॥

निअयावासविहारं १, चेइअजत्तिंच २ अज्जिआ लाभं
३ विगईसु अपडिबंधं, निद्दोसं चोइअं विंति । १० ।

परिदारगाहा २ ॥ टी० ॥ नित्यवासेन विहरंतां नित्यवास-कल्पमित्यर्थः चैत्येषु भक्तिस्तां च चशब्दात्कुलकार्यादिपरि-ग्रहः । आर्यिकाभ्योऽशनस्य लाभः विगतयो अभिधीयंते ॥ तासु विगतिषु प्रतिबंधं आसंगं निर्दोषं चोदिता अन्येनोद्य तविहारिणोक्ता भणंतीति गाथार्थः ॥

अधुना चेइअदारं गाहा ॥

चेइ अकुलगणसंघे, अन्नं वा किं चि काउ निस्साणं ।
अहवा वि अज्जवइरं, तो सेवती अकरणिज्जं ॥

चैत्यकुलगणसंघं अन्यदा किंचिदपुष्टमव्यवस्थित्यादि-कृत्यालंबनमित्यर्थः । कथं नास्ति कश्चिदिह चैत्यादि प्रति-जागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽङ्गीकृतः । मातृर्व्यादिव्य-वच्छेद इति अवधार्येवं कृत्या निश्चिततः सेवते अन्यथ असंयमे मंदधर्मा इति गाथार्थः ११४ ॥ २ ॥

चेइअपक्खा किं, [illegible] ।

न कया [illegible] ॥ ११ ॥

टीका [illegible] तु कथानका-

दयसेवस्तस्य कथितमेव तत्र थेरस्वामि नमालंबनं कुर्वाणा इदं नेहंते मदधियः । किमित्याह ॥

ओहावणं परेसिं, सतित्य उब्भावणं च वच्छल्लं ।
न गणंति गणे माणी, पुव्वुत्तिअ पुप्फमहिमं च ॥ १६ ॥

टी० ॥ अपभ्राजनं लाघवं परेषां शाक्यानां स्वतीर्थोद्भावनं च दिव्यकरणेन तथा वात्सल्यं श्रावकाणां एतच्च गच्छेन्द्वाऽहंवत्वानि गणयतः संतः तथा पुव्वोचितपुष्पमहिमं च गणयंतीति पूर्वोचितैः प्रागुपहृतैः पुष्पैः कुसुमैर्महिमा पूजा तामिति गाथार्थः १६ ॥ [illegible] ॥
[illegible] । तत्रेयं गाथा ॥

[illegible] गिद्धा, मएणजाणेणजे असंतुट्ठा ।
निरवतारित्त जणा, अभिपुत्तं चवइसंति ॥
[illegible]. जत्तं पाणं च पुप्फवुसाए ।
[illegible] हुंतीति, घववारे अंतगडो ॥

टी० [illegible] । [illegible] कथानकादवसेयः ।
[illegible] । तेन [illegible] इदमालंबनं कुर्वन् [illegible] ॥ किमत आह ॥

[illegible] निरवयारिआ अपमत्तं थेरं ।
न [illegible] , अहिअ [illegible] गवेसेज्जा ॥

टी० [illegible]

[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible] गाथा ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] वत्तणंति ॥

[illegible]

[illegible]

उक्तसैनाप्यते राज्यं, चिराद्व्युदग्राहितैः ।
पशुपाल्यैकया साधोः, सविषं दघ्याददत् ॥ ३ ॥
दुष्टाः पुनरमात्यास्ते, सर्वत्राप्यादिशन् [illegible] ।
राजर्षेरस्य युष्माभिः, दातव्यं सविषं दधि ॥ ४ ॥
हत्वा तद्देवताजाणी, न्महर्षे ! सविषं दधि ।
त्यजैतत्य कर्मेतेन, पुनर्व्याधिरवर्धत ॥ ५ ॥
पुनर्दध्याददे सोऽथ, पुनर्देव्यपहारितं ।
एवं तत्पृष्ठतो लग्ना, देवता संचचार मा ॥ ६ ॥
तस्याः प्रमादतोऽन्येद्युः, भुंक्ते सविषं दधि ।
तत्तापार्तः शुक्लध्यानः, केवलं प्राप्य [illegible] ॥ ७ ॥
तस्य शय्यातरः कुंभ, कारो देवतया [illegible] ।
सिनपल्ल्यां कृतो राजा, राजर्षेर्निकिमानिति ॥ ८ ॥
कुंभकारकृतामि ते, तस्माज्जाऽजनि तत्पुरं ।
पांशुवृष्ट्या पुनर्वीति, जपं सर्वं स्पर्शीहं ॥ ९ ॥
श्रपिहत्याकरामिति, कोपादेवतया तदा ।
कारणादभिन्नुप्युक्तः, कर्त्तमालंबनं न मः ॥ १० ॥

सीअलमुक्खाणुचिअं, वएसु [illegible] ।
हहा वि जणंति सहा, किमासि उदायणो न मुणी [illegible]

टी० । शीतलं च रुक्षं च शीतरूक्षं [illegible] गम्यते । तस्याननुचितः अननुरूपः [illegible] भुक्त्वाऽथ शीतरूक्षाननुचितरसं [illegible] विगतिं यातेन यापयेत् (हहाविति) [illegible] शठाः किमासीत् (उदायणो न मुनिः) [illegible] परिभोगे सत्यपि तस्माद्विषं [illegible] [illegible] । अन्ये पुनः [illegible] गाथा० ॥

सुत्तत्थतदुभए, अगडदत्ताइआई [illegible] ।
निम्माणरयं काउं, [illegible] ॥ २२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २२ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २३ ॥
टी० ॥ [illegible]
[illegible]

तदालंबनं करोतीति गाथार्थः ॥ २३ ॥

किंच त्रिविधानर्थति प्राणिनो मंदश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च तत्रा-
पत् मंदश्रद्धानामालम्बनमन्यच तीव्रश्रद्धानामित्याह च ॥

जे जत्थ जया जइआ, बहुसुआ चरणकरणपब्भट्ठा ॥
जद्दा जं ते समायरंती, आलंबणं मंदसद्धाणं ॥ २४ ॥

टी० ॥ ये केचन साधवो यत्र ग्रामनगरादौ यदा यस्मिन् काले सुखमदुःखमादौ (यद्यपि) यदा दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताचरणकरणप्रभ्रष्टाः सतः यत्ते समाचरंति । पार्श्वस्थादिरूपं तदालंबनं मंदश्रद्धानां भवतीति वाक्यशेषः । तथा ह्याचार्या मधुरामगुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात्पार्श्वस्थता-मनजन्तदयमपि नून जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ २४ ॥

जे जत्थ जया जइआ, बहुस्सुआ चरणकरणसंपन्ना ॥
जं ते समायरंती, आलंबणं तिव्वसद्धाणं ॥ २५ ॥

ये केचन यत्र ग्रामनगरादौ यदा सुखमदुःखमादौ (जइयाति) यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणसंपन्नाः यत्ते समाचरंति निःप्रतिमा तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गाथार्थः ॥ आव. ३ अ० ॥

आलंबनं रज्ज्वादि तद्वदापद्गर्तादिनिस्तारकत्वादालम्बनम् आलम्बनसदृशे, च भ० श. १८ उ० २ (आहारजूए आलंबणे) आलंबनं वस्त्रादिकमिव । ज्ञा०अ० ७ ॥ (मेढीआलम्बणं खंभं) आलंबनं हस्ताद्याधारः तत्समानः यथा हस्ताद्याधारो गर्तादौ पतंतं जंतुं धारयति तथाचार्योऽपि भवगर्ते पतंतं गच्छं धारयतीत्यर्थः ग० अधि० १ (मेढीयपमाणं आहारे आलंबणे) आलंबनं रज्ज्वादि तद्वदापद्गर्तादिनिस्तारकत्वादालम्बनम्. राज. । आलम्ब्यत इत्यालम्बनम् मनोऽन्यप्रत्ययः कर्म० ॥ अथष्टम्भे यथा मंदशक्तिः कश्चित् नगरे परिभ्रमणाय यष्टिमवलम्ब्यते ततस्तदवष्टंभते । जातसामर्थ्यविशेषः सन् तान् प्राणापानादिपुद्गलान् विसृजतीति. कर्म. प्र. ॥ गृहणशब्दे निर्ग्रन्थीनां ग्रहण वक्ष्यते ॥

आलंबणजोग-आलंबणयोग- पु० आलम्बनवाच्ये पदार्थे अर्हत्स्वरूपे उपयोगस्यैकतानत्वम् । एतस्य बहुवक्तव्यता योगशब्दे अष्ट० ॥ सालम्बनो निरालम्बनश्च योगः परो द्विधा ज्ञेयः । सह आलंबनेन चक्षुरादिज्ञानविषयेण प्रतिमादिना वर्तत इति सालम्बनम् यो० षू० १३ । योगभेदेच अष्ट० ।

आलंबणभूय- आलम्बनभूत त्रि० आलम्बनसदृशे, (आलंबणभूए) आलंबनं रज्ज्वादि तद्वदापद्गर्तादिनिस्तारकत्वादालंबनम् । ज्ञा० अ १ ।

आलंबमाण- आलम्बमान त्रि० धाःहादौ गृहीत्वा धारयति, देशतः करेण गृह्णाति च । वृ० ।

आलंबि (न्) आलम्बिन् त्रि० आ लवि णिनि आश्रयिणि, " गजाजिनालम्बिदुकूलधारिणा " । कुमा. । वाच० ॥

आलंबिय-आलम्बित त्रि० लवि क्तः धृते, गृहीते, च वाच० ।

आलंभ-आलम्भ पु० आलभ् घञ् नुम् संस्पर्शे १ हिंसने २ च वाच० ॥

आलंभिय-आलम्भिक-न० स्वनामख्याते नगरे, यत्र चुल्लशतको गृहपतिरासीत् स्थानांगे चुल्लशतकमधिकृत्य (सवाय-

भिकाभिधाननगरनिवासी) स्था० ठा. १ । (आलभियणयरं मज्झं मज्झेण णिगच्छइ) भ० श. ११ उ. १२ ॥ आलभिकायां नगर्यां यत्प्ररूपितं तत्प्रतिपादक उद्देशकोऽप्यालंभिक इत्युच्यते । ततोऽसौ द्वादशः भगवत्या एकादशशतकस्य द्वादशे उद्देशे च ॥

आलंभिया-आलम्भिका-स्त्री० स्वनामख्यातायां नगर्याम् भ० श. ११ उ. १ (ततोनयर्य आलंभिय नयरीं गतो) आ० म. । कल्प० ॥ आ० चू० ॥

अस्या वर्णको भगवत्याम् यथा ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं आलंभिया णामं णयरी होत्था वण्णओ संखवणे चेइए वण्णओ तत्थणं आलंभिया ए णयरीए बहवे इसिभद्दपुत्तपामोक्खा समणोवासगा परिवसंति । अड्ढे जाव अपरिभूए अभिगयजीवाजीवा जाव विहरंति ॥ भ० श. ११ उ. १२ ।

आलत्त- आलप्त- त्रि० आभाषिते, (आलत्ते वाहिते,) आलप्तोनाम आर्य ! किं तव वर्त्तत इत्येवमाभाषित इति. बृह । (सेवगपुरीसो उ कोइ आलत्तो) आलप्तः संभाषित इति । व्य० उ. २ ॥ शब्दिते. ततश्चालप्ताः शब्दिता वा तूष्णिभावं भजन्ते. । आचा. अ. ६ उ. ४ । आलपने. न. (आलत्तमादिकज्जत्था) आलत्तमालपनम्. व्य. उ. १० ।

आलद्ध. आलब्ध त्रि० आ लभ क्त संसृष्टे, संयुक्ते, स्पृष्टे, हिंसिते, च.

आलप्प-आलाप्य-त्रि० आ. लप. कर्मणि. ण्यत्. कथनीये. भिद्. यत्. आभाष्ये. वाच० ।

आलवंत-आलपत्-त्रि० ईषद्वदति, (आलवंते लवंते वा) आलपति सति ईषद् वदति सति. उत्त अ. १ सल्लपति, च. (आलवित्तएवा) आलपितुंवा सकृत् प्रति० । आलपनं कुर्वंति, च (आलवताणं मुरयाणं नंदिमुइंगाणं) मुरजमृदंगनंदिमृदंगानामालपनम्, । राज० । आ. चू. ।

आलय-आलय-पुं. आलीयतेऽस्मिन्. आ. ली. आधारे अच्. आधारे वाच० आश्रये, स्था० ठा. ३ स्था. ठा. २ ॥ जं० ॥ आवासे. ओघ० ॥ गृहे, तं. ॥ स्थाने. विशे. (हिमालयो नाम नगाधिराजः) कुमा० तन्नामपर्वत महासमरालकेशरी नैष० नहि दुष्टात्मना मार्या निवसन्त्यालये चिरम्, रामा० (आलय देव शत्रूणां सुघोर खाण्डवं वनम्) भा.आ० प० । आलीयंते साधवोऽत्रेत्यालयः वृ० । वसतौ, स्था० ठा. ॥ आ. चू. । (आलएण विहारेण) आलयो वसतिः आव. । अणुत्तरेण. आलएणं, आलयेन स्त्रीपश्वादिरहितवसतिसेवनेन कल्प० ॥ उपाश्रये, ॥

बृहत्कल्पे उपाश्रयस्यैकार्थिकानधिकृत्य (उवस्सगपडिस्सगसिज्जा आलयवसधीनिसीहिया ठाणे, बृह० । शरीरे, च.

निसीहिगा सरीरगं वसही थंडिल्लं च जणंति । यतोनिसीहिया नाम आलयो वसही थंडिल्लं च सरीरस्स आलओ सरीरं जीवस्स आलओत्ति ॥ आ. चू. ॥

॥ आलयवर्तिनि, च (आलयविहारसमिओ) आलय-
निरयीत्यर्थः. ग. अधि. १

मारे यह संस्तेषे. मर्म्यादापानस्यपी० सयपर्य्यन्ते. अन्य० यान्० ॥

आलयगुण–आलयगुण–पुं० परिक्षेपादौ, प्रतिलेखनादौ, उपरा मगुरे च सू० ॥

आलयविहाण–आलयविधान–पादपरिमापितेद्रणिकविज्ञा- ने. तन्दु० ॥

आलयसामि (न्) आलयस्वामिन् पुं० साध्वाश्रयप्रभौ, (सेज्जायरोत्ति भण्णति आलयस्वामी उ तस्स जो पिओ) आलयस्वामी तु साध्वाश्रयप्रभुरेव-पंचा० सू० १७

आलयसुद्धादिलिंगपरिसुद्ध–आलयशुद्धादिलिङ्गपरिशुद्ध- पुं० आलयशुद्धादीनि वसतिनिर्दोषताप्रभृतीनि यानि लि- ङ्गानि गुरुविवेकिज्ञानिनि परिशुद्धोनिश्चितसुविहितभावोयः स आलयशुद्धादिलिङ्गपरिशुद्धस्तस्मिन्. (तम्हा अहोदयगु- णे आलयसुद्धादिलिंगपरिसुद्धे) पंचा० सू० ११ ॥

आलयवाय–आलयवाद–[illegible] मध्यमस्थनायः [illegible]

आलय–आलय–[illegible] [illegible] मत्र-भ[illegible]पुं० स्त्री० [illegible] पुं० [illegible] ।

आलाव–आलाप–[illegible] माप [illegible]

[illegible]

आलिंग–[illegible]

[illegible]

दाचित्यादिविधिनेति ॥ यथाहे–[illegible] घोरसच्चत्त-) पन ईदसा भाजार [illegible] (आज्ञापयेदेयदत्तादि कि शोभित कि [illegible] , यायनेव आज्ञायसद्दो हुओ) नि० चू० ।

आणावग–आज्ञापक–पुं. आ ज्ञप. क. [illegible] मिक्कें आणावगा भणियव्वा) [illegible] गा. ६ ॥

आणावण–आज्ञापन–न. आ ज्ञप णिच्. [illegible] कथोपकथने, आलापने, [illegible] स्यादाभाषणमालाप इत्यमरः । [illegible] पनैर्द्वित्रैः) राया ० याव ० । संभाषणे. [illegible] आय. ॥ ज्ञापने. (जो ज्ञापयेज्जा [illegible] पयेद् भाणयेत्. सूत्र ध्रु. अ. ० ॥ आ [illegible] क्रियते पभिरित्याज्ञापनानि. रज्ज्वादौ. [illegible]

आणावणबंध–आज्ञापनबन्ध–पु. आज्ञाप्यते [illegible] पभिरिति आज्ञापनानि रज्ज्वादीनि [illegible] पनबन्धः । बन्धभेदे. भ- श. ८ उ. ९ । तथाच भगवत्याम्.

सेकितं आल्लावणबंधे २ जाणं तणभाराण वा पत्तभाराण वा पलालभाराण वा वेत्तलया वा गरवरत्तगुलीभग्गुपरवरत्तीय भाग्गबंधे समुप्पज्जइ । जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं । संखेज्जं कालं । सेतं आलावणबंधे ॥

आलि-आलि–पु. वनस्पतिविशेषे, । औ [illegible] आलीकन्दपनो वनस्पतिविशेषो. [illegible]

आलिंग–आलिङ्ग– पुं० मुरजनामके, [illegible] आलिंगो मृदङ्गमयो मुरजः जी० ३ प. [illegible] गाण, राज० भा. चू. ॥ (आलिंग [illegible] वादन [illegible] मुरजा [illegible] तत् क्रियान्तरमालिङ्ग [illegible] १ प्र. अ. ॥

आलिङ्ग्य त्रि. आ. लिंग. यत् [illegible] ॥ मुरजनामके. [illegible] आलिंगो नाम यो वादन मुरजो [illegible] वादन इत्यर्थः ॥ आलिंग्य मुरज [illegible] राज्य० [illegible] जी० प्र. ३

आलिंगण–आलिङ्गन–न० आ लिगि ल्युट् [illegible] [illegible]

आलिंगणवट्टि–आलिङ्गनवर्ति–स्त्री० [illegible] (आलिंगणि [illegible]) [illegible] प्र. ३ । भ० श. ११ उ [illegible]

आलिंगणबंधणा–आलिङ्गनबन्धना–स्त्री० [illegible]

आलिंगितस्त–[illegible]–स्त्री० [illegible]

राजान्तः पुर्व्यः शेरते. जी० प्र० १

आलिंगपुक्खर–आलिंगपुष्कर–न० मुरजमुखे,भ० श. २ उ. ८ मुरजमुरजपुटे, च भ० श. ६ उ. ७ जं० । भा. म. प्र० १ प्र. । राज० ॥

आलिंपत–आलिंपत्–त्रि० आलेपं कुर्वति(आलिंपंतं वा विलिंपंतं वा साइज्जइ) नि. चू. उ० ३

आलिंपावंत–आलेपयत्–त्रि० आलेपं कारयति(अण्णयरेण वा आलेवणजाएणं आलिंपावंतं वा) नि० चू. उ. १७

आलिघरग–आलिगृहक–न० आलिर्वनस्पतिविशेषस्तन्मयानि गृहकाणि । आलिमये गृहे, राज० ।

आलित्त–आदीप्त–त्रि० समंततो दीप्ते. " जह आलित्ते गेहे, कोइ पसुत्तं नरं तु बोहेज्जा " आसमन्ततो दीप्ते गृहे, व्य० उ. ३ अत० अ. ५ अभिविधिना ज्वलिते, भ० श. २ उ. १ प्रदीपने, न० कोटिमघरे वसंते आलित्तंमि वि न रुज्झई वेणे आदीप्तेऽपिप्रदीपनकेऽपि न दह्यते इति–व्य. उ. ४

आलित्त–त्रि. आ. लिप. क्त. हस्ताक्षेपने,हस्तादीपने, च वाच०॥

आलिद्ध–आदिग्ध–त्रि० लग्ने, (अत्थेगइया पुढवीकाइया आलिद्धा) आदिग्धाः निशायां शिलापुत्रके च लग्ना इति ० श. १९ उ. ३

आलिद्ध–त्रि० । आ. श्लिष् क्त आश्लिष्टे, सधी ॥ ४९ ॥ इति सूत्रेण आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं सध इत्येती भव प्रा० । आलिंगिते संवरूढे (शिखाभिराश्लिष्ट श्यामनसां ः। आश्लिष्टनमिं रसितारमुच्चैः) इति माघः वाच० ।

आलिद्धमणाऽऽलिद्धवंदण–आश्लिष्टानाश्लिष्टवन्दन–न० सत वन्दनकदोषे, तच(आलिद्धमणालिद्धं रयहरणसीसे य होइ गो) वृ० । अश्लिष्टमनाश्लिष्ट चेति पदद्वयमाश्रित्य णशिरसो विषये चतुर्भंगिका भवति। सा च अहो कार्य त्यावर्तकान्ते संभवति । रजोहरणं कराभ्यामाश्लि- रश्चेत्येको १ रजोहरणं श्लिष्यति न शिर इति द्विती ...र श्लिष्यति न रजोहरणमिति तृतीयो ३ न रजोहरणं । शिरः श्लिष्यति ४ इति चतुर्थो भग इति अत्राऽऽद्योनंगः द्धः । शेषभंगत्रये आश्लिष्टदोषदुष्टमनवंदनमवतरति । व. प्र. १ ध० अधि २ । भाव० । आ. चू. २ अ. ॥

आलि (ली) वग–आदीपक–त्रि० आदीपयत्यन्यगृहमाभि । आ. दीप णिच्च ण्वुल् परगृहस्य दाहके, गृहादिदीपनक रेषु प्रश्न० छा० ३ । अग्निदातरि ज्ञा० अ. २ उद्दीपके, च ० ॥

आलि (ली) वण–आदीपन–न० आ. दीप णिच् ल्युट् आदिचूर्णमिश्रितजलेन गृहादौ चित्राकारलेपनभेदे, ने, च वाच० ॥ग्रामादिप्रदीपने (आलीवणेहि य) इया फानां मोषणार्थं ग्रामादिप्रदीपनैः । विपा० अ. १ ।

आलि (ली) विय–आदीपित–त्रि० आ. दीप णिच् क्त दत्ता- गृहाङ्गनादौ, उद्दीपिते, च वाच. ॥

आलि (लि) संदग–आलिस (लि) न्दक–पुं. धान्यविशे (आलिसंदगत्ति) चपलकाः जं. टी०(आलिसंदगत्ति) काराः चवलका एवान्ये । भ, श. ६ उ. ७

आलिह–स्पृश् स्पर्शे तु. पर. सक. अनिट् । स्पृशः फासफंस-फरिसछिवछिहालुंखालिहाः ॥ ८१ ॥ इति प्राकृतसूत्रे तेरालिहादेशः आलिहइ प्रा. ॥ स्पृशति अस्प्राक्षीत् अ सृ अस्पृक्षत् पस्पर्श । वाच. ॥

आलिहमाण– आलिखत् त्रि० विन्यस्यति, (आलिह २ अणुप्पविसइ) आलिखन् २ विन्यस्यन् २ अनु शति ॥ जं० ॥

आलिहिज्जमाण– आलिख्यमान त्रि० विन्यस्यमाने,(मंगले आलिहिज्जमाणेहिं) जं० ॥

आली– आली–स्त्री० सख्याम् ॥ प्रा० ॥

आलीढ–आलीढ त्रि० आ- लिह- क्त-युद्धासनविशेषे॥ वाचा.॥ तत्र दक्षिणमूरुमग्रतो मुखं कृत्वा वाममूरुं पश्चान्मुखं सारयति । अंतरायद्वयोरपि पादयोः पंचपदाः ततो वामहस्तेन धनुर्गृहीत्वा दक्षिणहस्तेन प्रत्यंचामाकर्षति तत आलीढम् ॥ व्य० उ- १ आ० म- अ- १ ॥ आ- चू- ॥ उत्त० १ अ. । नि ० चू- उ ११

आलीण–आलीन–त्रि. आ ली कर्तरि क्त आश्लिष्टे, वाच० आर्लि गिते, कल्प० सुश्लिष्टे, ज्ञा० अ २ किंचिल्लग्ने, च ॥ जं० ॥ प्राकृते (आलिडोऽल्ली ॥ ५४ ॥) इति सूत्रेणालीयतेः अल्ली इत्यादेशो भवति । अल्लिअइ अल्लीणो ॥ प्रा० ॥ (अल्लीणपमाणजुत्तसवणा) आलीनौ मस्तकभित्तौ किंचिल्लग्नौ नतु दूरतो प्रमाणयुक्तौ स्वप्र माणोपेतौ श्रवणौ कर्णौ येषां ते ॥ जं० ॥ (आलीणे भद्द विलीणे) आलीनः सर्वगुणैरालिंगितः ॥ कल्प० ॥(आलीणगुत्तो परिव्वए) आचा० ध ३ उ २ ॥ भावे क्तः संश्लेषे, न० तत्र साधु अण् वगे धातुभेदे तस्य धात्वन्तरसंश्लेषकारक त्वात् तथात्वं । वाच० ॥

आलीणगुत्त–आलीनगुप्त– त्रि० आङ् मर्यादयेन्द्रियरो- धादिकया लीन आलीनो गुप्तो मनोवाक्कायकर्मभिः कूर्मवत्सं- वृतगात्रः । आलीनश्चासौ गुप्तश्चालीनगुप्तः । इन्द्रियरागादियुते मनोवाक्कायकर्मनिर्गुप्ते, कूर्मवत्संवृतगात्रे, च आचा० अ.३उ.२ (आलीणगुत्तो परिव्वए) आलीनो गुप्तश्च परिव्रजेत् ॥आचा.॥

आलु–आलु–पुं०आ सातिन–सा–मितद्रु अतोऽनिच दस्य सःवा पेचके, भेलके, । शब्दरत्ना० स्वल्पवारिधानिकायाम् स्नाते जलपात्रभेदे, स्त्री० कन्दभेदे राजनि० तस्य भेदा नानाविधा- "कंदो बहुविधो लोके आलुशब्देन भण्यते ॥ कष्टालुश्चैव शंखालु, पिंडालुस्सर्करादिकम् ॥ काष्टालुश्चैव मार्थ स्यात् तस्य भेदा अनेकशः." । वाच० ॥

आचाराङ्गदीपिकायाम् । आर्द्रादनन्तकाय वनस्पति जीवानधिकृत्य- (आलू तह पिंडालू बत्तीसं आणिडं अणंता- ई) आचा० अ. १ उ. ३॥ आलू तह पिंडालू इयन्ति एव अणन्तनामेणं । ध० अ० २ । आलू इति दीर्घान्तोऽप्यत्र ॥

आलुई–आलुकी––स्त्री० वल्लीभेदे. । आचा ० अ. १ उ. ५ ॥ प्रश्न छा. १ ० ॥

आलुंख––दह दाहे–भस्मीकरणेच सक० भ्वा० प० अनि- ट- दहेरहिक लुंखौ ॥ २०७॥ इति प्राकृत सूत्रेण दहेरा- लुंखादेशः आलुंखइ डहइ प्रा०

आलुंख–स्पृश स्पर्शे–तु० पर० सक० अनिट् (स्पृशः फासफंस,

रिसंगिचद्विहालुंपाविहा. ८१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण स्पृशे- रालुंखादेशः आलुंपइ ॥ प्रा० ॥

आलुंचण—आलुञ्चन-न० आ० लुचि. ल्युट् उत्पाटने, केशा देवेन्द्रचरहित्ये, च ॥ वाच ० ॥ ग्रहणे, ॥ आव ० ॥

आलुंटण—आलुण्टन-न० आ लुटि. ल्युट् बलादपहरणे, वाच ० ॥

आलुंप-आलुम्प—त्रि० आसमन्ताल्लुंपतीत्यालुंपः धनापहारके, आलुंपे सहसाकारे । स हि क्रोधाग्निनतान्तः करणोऽपगत- कर्तव्याकर्तव्यविवेकोऽयं सो नैकदुःखदृष्टिरैहिकामुष्मिकविपाक- कारिणीनिंआब्जनग्रफतेनचौर्यादिकाःक्रियाः करोति ॥ आचा- अ. २ उ. १ ० ॥ (आलुंपइ विलुंपइ) आलुंपतयआदिकं विलुंपत्त सर्वस्यापहारेण ॥

आलुग (य) आलुक पुं० आ. आति पृथ्वीं कासरोगं या आ- ला. मित रु संज्ञायां कन्. शेपनागे, कासाह्नौ, च आलु. स्वा- र्थे कन् कन्दभेदे, न० वाच० ॥ (तरुणगपत्तालुयत्ति वा) आलुकं कन्दविशेषः । तद्यानेकप्रकारमिति विशेषपरिग्रहार्थं पत्रालुकमित्युक्तम् ॥ अणु० अ. १ ॥ साधारणशरीरवाद् रवनस्पतिकायिकानधिकृत्य (साहारणसरीरा अणेगहा ते पकित्तिया आलु ए मूलए चेव सिंगबेरे तहेव य) उत्त० अ. ३६ ॥ भ० श. ७ उ. ३ ॥ प्रज्ञा० पद १० ॥ जी० प्र. १ ॥

आलून—आलून-त्रि० लू० क्त० ईषच्छिन्ने, सम्यक्छिन्ने, च तेनामवधूहस्तैः सदयालूनपल्लवाः कुमार० ॥ वाच० ॥ वि- शीर्णे, ॥ आ० म० ॥

आलेद्धुयं—आलेद्धुम्—अव्य० आश्लेष्टुं कर्तुमित्यर्थे,स्वार्थेकश्च वा इति प्राकृतसूत्रेण स्वार्थे कः ॥ प्रा० ॥

आलेव—आलेप-पुं० आ-लिप् घञ्-उपलेपे, आलिम्पने, च आलिप्यते कर्मणि ल्युट् आलिप्यमाने, च ॥ वाच० ॥

आलेवण—आलेपन—न० आ-लिप् ल्युट् उपलेपे, आलिम्पने, च वाच० ॥ सकृल्लेपने, नि० चू० उ. १२ ईषल्लेपने,॥ बृ० ॥ दिवा गृहीतगोमये रात्रौ व्रणाद्यालेपननिषेधो ॥
नि ० चू० ॥

जे भिक्खू दिया गोमयं पडिग्गहेत्ता । दिया कायंसि वणं आलिंपेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपंतं वा विलिंपंतं वा साइज्जइ ॥ ३९ ॥ जे भिक्खू दिया गोमयं पडिग्गहेत्ता रत्तिं कायं सि वणं आलिंपेज्ज वा विलिं- पेज्ज वा आलिंपंतं वा विलिंपंतं वा साइज्जइ ॥ ४० ॥ जे भिक्खू रत्तिं गोमयं पडिग्गहेत्ता दिया कायंसि वणं आलिंपेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपंतं वा साइज्जइ ।४१। जे भिक्खू रत्तिं गोमयं पडिग्गहेत्ता रत्तिं कायंसि वणं आलिंपेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपंतं वा विलिंपंतं वा साइज्जइ॥ ४२ ॥ चतुर्भंगसूत्रं उच्चारयव्वं । कायः शरीरं व्रणः क्षतं तेण गोमयेण आलिंपइ सकृत् विलिंपइ अनेकसो अपरिवासिते मासलहुं। परिवासिते चउभंग चउलहुं नवरात्रौंगभिहा आणादिया दोसा । गाहा ।

दियरत्तो गोमतेणं चउक्कभयणा तु जाव पेलुग एगतरेणं परस्वित्ताणादिणो दोसा ॥२१६॥ चउभंगो सत्तिउद्देसए जाव णेतुमा होंति तत्पत्तिते दुक्खं अतिनूणे वेयणा[illegible] अव्वाहितो तं दुक्खहिया सते सम्मं ॥२१८॥ च्छिन्नििमित्तं जीयट्ठाए समाहितं वा पुणे तेहिं जयणा आलिंपणं कुज्जा ॥२१७॥ गहणा इमा विवी गाहा । [illegible] उत्तयोगं कालगहणं तु माहिमअसति [illegible] य विलयाता ॥२१८॥ वोसिरियमोचं घेतव्वं [illegible] सस्सासविइयरं चिरकाल वोसिरियं व [illegible] हणं दिणतंसत्तं पि मादिसं घेतव्वं [illegible] तं पि अणायवेत्तियं ग्रायायामित्यर्थः । [illegible] विलयाती जवति आयवत्थं पुण इसिरं [illegible] सुत्तं जे भिक्खू दिया आलिंव[illegible] कायंसि वणं आलिंपेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिं[illegible] वा विलिंपंतं वा साइज्जइ ॥ ४३ ॥ जे भिक्खू दि[illegible] आलिंपणजायं पडिग्गाहेत्ता रत्तिं कायंसि वणं आ[illegible] पेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपंतं विलिंपंतं वा सा[illegible] ॥४४॥ जे भिक्खू रत्तिं आलेवणजायं पडिग्गाहेत्ता दि[illegible] कायं सि वणं आलिं पेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपं[illegible] विलिंपंतं वा साइज्जइ ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू र[illegible] आलेवणजायं पडिग्गाहेत्ता रत्तिं कायंसि वणं आ[illegible] पेज्ज वा विलिंपेज्ज वा आलिंपंतं वा विलिंपं[illegible] साइज्जइ ॥ ४६ ॥ आलेवण जातं [illegible] गारा ॥ गाहा ॥

दियरातो लेवेणं, चउक्कभयणाउ जाव णेतुमा ॥ एतो एगतरेणं, मक्खेत्ताणादिणा दोसा नि. चू. उ. १

पर्युषितेनालेपनजातेनालेपननिषेधो । बृहत्कल्पे ।

णो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा पारि[illegible] आलेवणजाएणं आलिंपित्तए वा विलिंपित्तए वा[illegible] आगाढेहिं रोगायंकेहिं ॥

एवं प्रकृणसूत्रमनुचारणीयं॥ व्याख्यातः [illegible] वा २ परिवासिते नालेपनजातेनालेपयितुं वा [illegible] विलेपयितुं विशेषेण लेपयितुं नान्यत्र आगाढेभ्यो [illegible] इति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्यं ॥

मक्खेऊणं लिंपइ, एस कमो होइ वणतिगिच्छाए । जइ तेण तप्पमाणं, मारुण किरियं मसंगस्स ॥

परः प्राह ॥ ननु व्रणचिकित्सायां पूर्वं व्रणो [illegible] पिण्डी आदानेन आलिप्यते पश्चमक्खनं प्रथमं [illegible] पश्चादालेपनसूत्रं भणितमुचितमिति प्राप्तः । यदि [illegible] प्रमाणं तनोमि अनिरस्य क्रियामकार्षीतिति सूरिराह ।

आलेवणेण पउणइ, जो उवणो मक्खणेण किं तत्थ ।
होहिइ वणो वभासे, आलेवो दिज्जई समणं ॥

नायमेकान्तो यदवश्यं व्रणे म्रक्षणमालेपनं च भवति । किन्तु पुत्रपिटकतरं कुशाग्र्युमयं नतो यः किल व्रण आलेपेन प्रगुणीभवति तत्र किं म्रक्षणेन कार्यं किंचिदित्यर्थः । यद्वा । मा मे व्रणो भविष्यतीति कृत्वा प्रथममेवालेपः शमनमौषधं दीयते किंच ॥

चाउरे ठकज्जे करिंति, जह हाजकज्जपरिवाडी ।
अणुपुव्विसंताविजवे, जुज्जइ न उ सव्वजाईसु ॥

अन्यातुरे आगाढे कार्ये यथा लाभं आलापो म्रक्षणं वा यः प्रथमे क्रियते तेनैव चिकित्सां कुर्वन्ति । कुत्र नाम परिपाटिः क्रमो विद्यते इदमेव व्यनक्ति यः स द्विभावा विद्यमानविकृति सुखचिकित्सायां क्रियमाणायामानुपूर्वी चिकित्साशास्त्रेण भणिता परिपाटिर्युज्यते घटते न पुनः सर्वजातिषु अतः विभव धर्मानिरीक्षणेनेति ॥

सुत्तंमि कड्ढियंमि, आलेवउवत्ति पउसहू हुंति ॥
आणादणाइदोसा, विणा इमेहिं तु ठाणेहिं ॥

सूत्रार्थकथनेन सूत्रे आरब्धे सति निर्युक्तिविस्तर उच्यते । यथा लेपं यो स्थापयति । तदा चतुर्लघु, आज्ञादयश्च दोषाः विराधना च इमैः स्थानैर्भवति ॥

निद्धे दव्वे पणीए, आवज्जणपाणतव्वणव्वरणा ।
आपंके विविज्जा. सो मासलहुगा य ॥

स्निग्धे द्रव्ये प्रणीते आलेपे स्थापिते प्राणितामायतनक्रमणकरणं तस्य द्रवादेः स्यन्दनं भवति । अत्र दोषभावना प्राग्वत् ॥ आतंके च रोगे विपर्यासेन क्रियाकरणे वक्ष्यमाणं प्रायश्चित्तं मासेत्ति ॥ आगाढानागाढकारणमन्तरेण पदे परिघामयति । ततः प्रासुकादौ स्थाप्यमाने चतुर्लघु । अप्रासुकादौ चतुर्गुरु । इदमेव व्याचष्टे ॥

निधिय संचयदोसा, तथावि से लाललिवणलिहणं वा ।
अंतोजूये निइए, उज्झमणुज्झंति जे दोसा ॥

तत्र सचयादयो दोषा मन्तव्याः ॥ त्वचिषः सर्पः स्पृशेत् लालाविषो वा जिह्वया वा लेहनं कुर्यात् । द्वितीये च दिन अन्तर्गते तदुत्पद्यते । अनुज्झतो वा ये दोषास्तान् प्राप्नुयात एते दोषास्ततः ॥

दिवसे २ गहणं, पिट्ठमपिट्ठे य होय जयणाए ।
आगाढे निरिक्खवणं, अपिट्ठ पिट्ठे य जयणाए ॥

यदा आगाढमालेपो न प्रयोजनं भवति तदा दिवसे २ ग्रहणं विधेयं । तत्र प्रथम पिष्टस्य पश्चादपि पिष्टस्यापि यतनया कर्त्तव्यं भवति । आगाढे च ग्लानत्वे आलेपस्य निक्षेपण परिवासनमपि कुर्यात् । तदप्यपिष्टस्य पिष्टस्य वा यतनया कर्त्तव्यम्

अथा ऽऽतंकान्यत्यासं व्याख्याति ॥

आगाढे अणागाढं, अणागाढे वा वि कुणइ आगाढं ।
एत्त तु विवज्जासं, कुणइ वयाए कप्पनिगिच्छं ॥

आगाढे ग्लानत्वे अनागाढां क्रियां करोति चतुर्लघु । अनागाढे वा आगाढं करोति चतुर्लघु यद्वा घाते चिकित्सनीये कार्यचिकित्सां करोति । एष विपर्यासो मन्तव्यः ।

अथ सेसे लहुगायत्ति पदं व्याचष्टे ।

अगिलाणो खलु सेसो, दव्वाई ति विह आवइ जढो वा ।
पच्छित्ते मग्गणया, परिवासिते तसिमया तस्स ॥

शेषो नाम य आगाढोऽनागाढो वा ग्लानो न भवति यो वा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् त्रिविधया आपदा जढो मुक्तः स शेष उच्यते तस्य परिवासयत इयं प्रायश्चित्तमार्गणा ।

फासुगमफासुगे वा, अचित्तचित्ते परित्तणं तेवा ।
असिणे इसिणे इसए, अणाहारा हारलहुगुरुगा ।

प्रासुकं स्थापयति चतुर्लघु । अप्रासुकं स्थापयति चतुर्गुरु अचित्ते स्थाप्यमाने चतुर्लघु सचित्ते चतुर्गुरु परित्ते चतुर्लघु अनन्ते चतुर्गुरु स्नेहगते स्नेहावगाढे चतुर्गुरु अनाहारे चतुर्लघु आहारे चतुर्गुरु ॥ वृ० ॥

आक्षिप्यते अनेनेत्याक्षेपनं आक्षेपनसाधने द्रव्ये, आक्षेपो त्रिविधो वेदनाप्रशमकारी पाककारी व्रणादिपीडाहरणकारी । नि० चू० उ० ३ ॥

आलेवणजाय–आक्षेपनजात– न० आक्षेपनप्रकारे, (आलेवणजाएण आलिंपेज्ज वा विलिंपेज्ज वा) नि० चू० उ० ३ ॥

आलेह–आलेख– पुं० आ–लिख्–घञ् सम्यक्लेखने, आधारे, घञ् लेखपत्रे, च ॥ वाच० ॥ चित्रे, ॥ आ० म० प्र० ॥

आलेक्ख–आलेख्य– त्रि० आ– लिख्– ण्यत्– चित्रादौ लेख्यदेवतादिप्रतिबिम्बे, त्रिधातुमालेख्यमहार्ण्यतः । माघः । इति संयमिनो वाणीवल्लस्यालेख्यदेवताः । माघः । अहो रूपमालेख्यस्य शकु० सेखनीये– त्रि० आधारे ण्यत् चित्र ॥ वाच० ॥

आलोइऊण–आलोच्य– अव्य० विमृश्येत्यर्थे (आलोइऊण पदं) आलोच्य विमृश्येति ॥ पंचा. वृ. १४ वृ. ३ ॥

आलोइय–आलोकित– त्रि. आ– लोक्– क्त. दृष्टे ॥ वाच. ॥ (आलोइयं इंगियमेव नच्चा) आलोकितं निरीक्षितमिति ॥ दश. अ. ९ उ. ३ ॥ आलोइयपाणभोयणभोई से निग्गंथे) आलोकितं प्रत्युपेक्षितमशनादिभोक्तव्यं तदकरणे दोषसंभवात् ॥ आचा० श्रु० ३ उ० २ ॥

आलोचित– त्रि० आ— लुच्. णिच्. क्त आलोचनाविषयीकृते विशेषदर्शनादिना कृतालोचने, (आलोचितमिन्द्रियेणेति)मा० टी० इति कर्त्तव्यतयावधारिते च ॥ वाच० ॥ निवेदिते ॥ भ. श. २ उ. १ ॥ (आलोइयंमि आराहणाभणालोइए भयणा) आलोचिते गुरोरपराधजाते निवेदिते, ॥ वाच० ॥ आलोचनावति, च ॥ भ० ॥ श. ७ उ. २ ॥

आलोइयणिंदिय–आलोचितनिन्दित– त्रि० सम्यक् कृतालोचननिन्दाविधौ, ॥

कयपावो वि मणुस्सो, आलोइयनिंदियगुरु सगासे ।
होइ अइरेगलहुओ, हरियभरुव्व भारवहो ॥

आलोइयनिंदिओत्ति० आलोचितनिन्दितः सम्यक् कृतालोचननिन्दाविधिरित्यर्थः ॥ ध० अधि. २ ॥

आलोइयपडिक्कंत–आलोचितप्रतिक्रान्त– त्रि० आलोचितं गुरूणां निवेदितं यदतिचारजातं तत् प्रतिक्रान्तमकरणविषयीकृतं येनासावालोचितप्रतिक्रान्तः तस्मिन् आलोचितप्रतिक्रान्तः आलोचनादानात्प्रतिक्रान्तस्य मिथ्या दुष्कृतदानादालोचितप्रति-

[illegible] म० ग्र. २ उ. १। आलोचनात्प्रदानपूर्वं [illegible] ([illegible]) घृ० ॥

आलोयव्व-आलोकयत्- त्रि० पश्यति आचा० श्रु. ५ ॥

आलोयिअव्व-आलोचितव्य-त्रि० प्रकाशनीये, पंचा० वृ. १५ [illegible] पंचा० वृ. १८ ॥

आलोय-आलोक-पुं० आलोक्यतेऽनेन वा [illegible] लोक यत्र [illegible] । दशा० अ. २ ॥ आचा० ॥ ([illegible]) प्रा० को० ॥ दशा० १० [illegible] ॥

[illegible] आलोयं वा थिग्गलं वा संधि वा [illegible] वा [illegible] अंगुलियाए वा उद्दि [illegible] ॥

[illegible]

आलोयणापत्त-आलोचनापात्र-[illegible] प्रश्न० सं. १ द्वा. ॥

अह कोइ न इच्छेज्जा, तओ भुंजेज एक्कओ। आलोयणापत्ते साहू, जयं अपरिसाडियं।

आलोकनाजने [illegible] ॥ दश० अ. ५ उ ॥

आलोयणा-आलोचना-स्त्री० [illegible] ॥

जह बालो जंपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणइ। तं तह आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥

अनया मर्यादया [illegible] आलोचना [illegible] ॥

नम् ॥ नि० चू० उ. २० निवेदने, [illegible] आलोचने यथा [illegible] सर्वोऽयमुपदर्शनञ्च प्रव० स. द्वा. १। [illegible] निवेदयेति ॥ उपा० अ. ३ ॥ [illegible] आलोचयितुं गुरवे अपराधादिनिवेदयितुम् । [illegible] आलोचनं गुरोः पुरतः स्वापराधस्य प्रकटन [illegible] । आङ्मर्यादायाम् सा च मर्यादा [illegible] ।

जह बालो जंपंतो कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणइ। तं तह आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥

अनया मर्यादया [illegible] प्रकटीकरणं आलोचना गुरोः पुरतो [illegible] भावः । [illegible] द्वा. ९८ ॥ [illegible] ॥

[illegible] सामाचारीभेदे च तत्र [illegible] । " आलोयणा [illegible] " [illegible] पाच० ॥

विषयः

(१) आलोचनायाः [illegible]

(२) [illegible] आलोचनायाः ।

(३) आलोचनाया [illegible]

(४) [illegible]

(५) [illegible]

(६) [illegible]

(७) आलोचनायाः [illegible]

(८) [illegible]

(९) [illegible]

(१०) [illegible]

(११) [illegible]

(१२) आलोचनागमपवर्णनम् ।
(१३) कस्य समीपे आलोचना कर्त्तव्या ।
(१४) गीतार्थमप्राप्य शङ्कयानुच्चरणादौ दोषगुणादिकं भावयता यद्विधेयतलम् ।
(१५) मरणाभिमुखेनाप्यालोचना करणीयात्र आख्यानदृष्टान्तः ।
(१६) अदत्तालोचने व्यापादृष्टान्तभावना ।
(१७) स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आलोचना ।
(१८) आलोचनाया अष्टौ स्थानकाः दशस्थानकाश्च ।
(१९) सामुदानिकाऽतिचारालोचना ।
(२०) आलोचयिता एतानि वर्जनीयानि ।
(२१) सम्यगालोचनादाने किं सिद्धम् ।
(२२) कृतानां कर्मणां प्रमत आलोचना ।
(२३) आलोचनायां दत्तायां न विरतिभंगः सदृष्टान्तः ।
(२४) आलोचनायामकृतायां मृत्वाऽनाराधको भवति ।
(२५) आलोचनायाः फलम् ।

(१) आलोचनाया व्युत्पत्तिरर्थस्वरूपं च ॥

आ अभिविधिना सकलदोषाणां लोचना गुरुपुरतः प्रकाशना आलोचना भ० श० १७ उ० ३ ।

आमामस्त्येन स्वगतकरणीयस्य यागादियोगत्रयेण गुरोः पुरो वाचनुद्ध्या प्रकटनमालोचना ध० अधि. २ गुरुभ्यो निवेदनलक्षणे, ध० अधि. २ ॥ आमर्यादायां लोचृदर्शने आलोचना नाम आलोचना प्रकटना अनुभावनेति ॥ पं० चू० ॥ आलोचनमालोचना मर्यादयाऽऽलोचनं दर्शनमाचार्यादेरालोचनेत्यभिधीयते । ओघ० ॥

आलोयणा णाम जहा अप्पणो जाणति तहा परस्स पागडं करेइ । नि० चू० उ० २० ॥

आ अपराधमर्यादया लोचनं दर्शनमाचार्यादेः पुरत इत्यालोचना ध० अधि. ३ ।

गुरोः स्वचरित्रप्रकाशनात्मके, प्रायश्चित्तभेदे, ॥ पंचा. वृ. १६ "व्यवहारो आलोयणा सोही पच्छित्तमेव एगट्ठा" व्यवहार आलोचना शोधि प्रायश्चित्तमित्येकार्थाः ॥ व्य० उ. २ आलोचनाया एकार्थिकानि प्रतिपादयन्नाह ॥

आलोयणा वियडणा, सोही सब्भावदायणा चेव ।
निंदणगरहविउट्टण, सल्लुद्धरणेय एगट्ठा ॥ ११ ॥

आलोचना विकटना शुद्धिः सद्भावदापना निंदणगरहण विउट्टण सल्लुद्धरणं चेति एकार्थिकानि इति ॥ ओघ. ॥

आलोचना प्रयोजनतो हस्तशतादूर्ध्वगमनादौ गुरोर्विकटना ॥ आव० ॥ स्था० ठा. ४ ॥

जे भिक्खू मासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा । व्य० उ० १ ॥

आलोचयेत लोचृदर्शने चुरादित्वाण्णिच् आङ्मर्यादायाम् आ मर्यादया (जइ आलोयंतो) इत्यादि रूपया आलोचयेत यथात्मनस्तथा गुरोः प्रकटीकुर्यात् ॥ व्य० उ. १ ।

अथालोचनाशब्दार्थमाह ॥

आलोयणं अकिच्च, अभिविहिणा दंसणं तिलिंगेहिं ।
मरमादिएहिं सम्मं, गुरुणो आलोयणया ॥ २ ॥

व्याख्या । आलोचनमालोचना ज्ञेयेति योगः । आलोचनमेव किमित्याह । अकृत्ये अकरणीयविषये स्वगतस्याकृत्यस्येत्यर्थः । अभिविधिना सामस्त्येनेत्याङर्थः दर्शनं प्रकाशनमिति लोचृ धातोः कारितो तस्यार्थे इतिशब्दोऽत्र योक्ष्यते । कथमकृत्यदर्शनमित्याह । लिंगैः पदैः शाल्यगमकैर्हेतुभिर्योगादिभिर्वचनकायविकारविशेषैः । सम्यक्भावशुद्ध्या कस्य तद्दर्शनमित्याह । गुरोराचार्यस्येति । एषा आलोचना प्रकरणाद्विहैषा ज्ञातव्या तज्ज्ञानार्थिभिरिति गाथार्थः ॥ पंचा. वृ. १५

आलोचनास्वरूपं व्यवहारकल्पे यथा ॥

"आलोचना नाम अवश्यकरणीयस्य कार्यस्य पूर्व कार्यसमाप्तेर्वा यदि वा पूर्वमपि पश्चादपि गुरोः पुरतो वचसा प्रकटीकरणम् ॥ ३ ॥ व्य. १ उ. ॥

(२) द्रव्यादिनिक्षेप आलोचनायाः ॥

आलोचनानिक्षेपश्चतुर्धा तथाच महानिशीथे अ. ७ ॥

तंजहा नामालोयणं ठवणालोयणं दव्वालोयणं भावालोयणं एते चउरो वि पए अणेगहा वि [१) उयोइज्जंति तत्थ ताव समासेणं णामालोयणं नाममेतेणं ठवणालोयणं पोत्थयाइसु पालिहियं दव्वालोयणं नाम जं आलोएत्ताणं असढभावत्ताए जहोवइट्ठं पायच्छित्तं नाणुचिट्ठे एते तओवि पए एगंतेणं गोयमा ! अपसत्थे जे यणं से चउत्थपए भावालोयणं नाम तेणं तु गोयमा ! । आलोएत्ताणं निंदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं जाव णं आयहियट्ठाए संपाडिचाणं संकजुत्तमट्ठं आराहेज्जा से भयवं कयरेणं से चउत्थे पए गोयमा ! भावालोयणं से भयवं ! भावालोयणं जेणं भिक्खू परिसे संवेगगए सीलतवदाणभावण चउक्खंधसुसमणधम्ममाराहणाकंतरसिए मयभयगारवादीहिं अचंतविप्पमुक्के सव्वभावनाभावंतरेहिं नीसल्ले आलोइत्ताणं विसोहिए य पडिगाहित्ताणं तहत्ति समणुट्ठिया सव्वुत्तमं संजमकिरियमणुपालिज्जा ॥ तं जहा ॥

कयाई पावाई, इमाई जेहिं अहाणवज्जए ।
तेसिं तित्थयरवयणेहिं, सुद्धी अम्हाणकीरउ ॥ १ ॥
परिनिव्वाणं तयं कम्मं, घोरं संसारदुक्खदं ।
मणोवयकायकिरियाहिं, सीलभारं धरेमि हं ॥ २ ॥
जह जाणइ सव्वन्नू, केवली तित्थंकरे ।
आयरिए परिसेहे, उवज्झाए य सुसाहुणो ॥ ३ ॥
जह पंचलोयपाले, य सताधम्मे य जाणए ।
तहालोएमिहं, सव्वं तिलमित्तं पि न निन्हवं ॥ ४ ॥
तत्थ जं पायच्छित्तं, गिरिवरगुरुयं पि आवए ।
तमणुचरेमि हं, सुद्धी जह पावं विलिज्जए ॥ ५ ॥

मोरित्तनं नरयनिरिएसु, कुजोणिएसु कत्थई ।
[illegible] करवत्तजंतेहिं, कत्थइ जिओ उ सूलिए ॥ ६ ॥
[illegible] घोसरुं कसिणिमि, कत्थइ छेयणं जयणं ।
[illegible] रइरिनि, कत्थई दमणमंकणं ॥ ७ ॥
[illegible] कहिमि, कत्थइ वहणताडणं ।
[illegible] नरहिं, विरत्थइ जमआसरेयणं ॥ ८ ॥
[illegible] परवसो तवइं हुई ।
[illegible], निसहिहासि पुणो विइं ॥ ९ ॥
[illegible] निवदुआरियं जहट्टियं ।
आलोइत्ता निंदित्ता, गरहित्ता पायच्छित्तं चरित्तुणं ॥ १० ॥
[illegible] पावगं कम्मं, अणेगभवदुक्खयं ।
[illegible] घोरं, धीरं वीरपरक्कमं ॥ ११ ॥
[illegible] दुक्करं दुच्चरं ।
[illegible], भवभवभयकारणं ॥ १२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ॥
[illegible], निम्मलो निसल्लिओ ॥ १५ ॥
[illegible] ॥
[illegible] निच्छओ ॥ १६ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २५ ॥
[illegible] ।

निव्विन्नकामभोगाय, [illegible]
अणुत्तरविमाणेसुं, निव्विसिउं [illegible] ।
हवंति धम्मतित्थयरा, [illegible]
एस गोयम ! विन्नेए, सुपसत्थे [illegible]
नाम अक्खयंसिवसोक्खदायगो ॥ २८ ॥ [illegible]

(३) आलोचनाया मूलगुणोत्तरगुणभेदेन [illegible]
आलोचनाया मूलगुणोत्तरगुणभेदेन भेदा [illegible]
आलोयणा दुविहा, मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य ।
एक्केक्का चउकन्ना, दुवग्गसिद्धा [illegible]
आलोचना च द्विविधा मूलगुणालोचना [illegible]
चेति। सा च द्विविधाप्येकैकमूलगुणालोचना [illegible] च (चतुःकर्णाद्युपमास्ति) द्वयोरपि साधु [illegible] कस्य चतुष्कर्णा भवति। एक आचार्यः [illegible] द्वितीयः साधुवर्गे चतुष्कर्णा भवति साध्वी [illegible] भवति। एका प्रवर्तिनी द्वितीया तस्या [illegible] साध्वी एवं साध्वीवर्गे चतुष्कर्णा भवति। [illegible] मूलगुणे उत्तरगुणे च चतुष्कर्णा भवति। [illegible] यो मिश्रितयोरष्टकर्णा भवति। [illegible] प्रवर्तिनी या आलोचयति यदा [illegible] साध्वी या यदालोचयति [illegible]

तरुणा होज्जा, पदा वुड्ढो आयरिओ [illegible] ।
तदा एगागिणीवि, साहुणीउं आलोए ।
एवं तरुणा हवइ, [illegible] साहुणी उ [illegible] ।
बिइयाए आलोयव्वं, न तु एगागिणी [illegible] ॥

एवं [illegible] आचार्यं [illegible] निरूपयित्वा [illegible] आलोचना [illegible] ॥

तथा च [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] ॥

[illegible]

स्य निश्रया तत्पुरत इत्यर्थः । गौरवपरिवर्जितः ऋद्धिरससातगौरवपरित्यक्तो गौरवादिह सम्यगालोचयितव्यं न भवतीति तत्प्रतिषेधः गुरुसमीपे आलोचनाऽऽचार्यसमीपे आलोचनां प्रयुङ्क्ते । कथमित्याह ।

निरहंमि दिसाभिग्गह, उक्कुडुतो पंजलीनिसेज्जा वा ।
एस सपक्खेव परपक्खे, मोत्तु वज्जंति निज्जा वा ॥

एकान्ते यत्र कोऽपि न तिष्ठति तत्र विरहे बद्धे प्रदेशे पूर्वं गुरोर्निषद्यां कृत्वा पूर्वामुत्तरां चरति । कां वा दिशमभिगृह्य वंदनकं कृत्वा उत्कुटुकः प्रबद्धांजलिः अथासौ व्याधिमान् प्रभूतं वा लोचनीयं ततो निषद्यामनुज्ञाप्याऽऽलोचयति । एष स्वपक्षे आलोचनाविधिः । परपक्षे नाम संयती तत्र बद्धं मुक्त्वा आलोचना दातव्या निषद्या च न कार्यते । इयमत्र भावना । यदा संयती संयतस्य पुरत आलोचयति तदा बद्धं वर्जयति किं तु यत्र लोकस्य संलोकस्तत्रालोचयति निषद्यां वाचार्यस्य न करोति ॥ आत्मनाऽभ्युत्थिता आलोचयति । श्रमणीमधिकृत्याऽऽलोचनाविधिश्चतुष्कर्णत्वमाह ॥

आलोयणं पउंजइ, गारवपरिवज्जिया उ गणिणिए ।
एगंतपणावाए, एगा एगाए निस्साए ॥

या श्रमणी गौरवपरिवर्जिता गणिन्याः पुरत आलोचनां प्रयुङ्क्ते । केत्याह । एकान्ते अनापाते एका अद्वितीया एकस्या अद्वितीयाया गणिन्या निश्रया ततो गुरुसमीपे श्रमणस्येव श्रमण्या अपि गणिन्याः पुरतः आलोचयंत्याश्चतुष्कर्णा पर्षद् भवति ॥

षट्कर्णामाह ॥

आलोयणं पउंजइ, एगंते बहुजनस्स संलोए ।
अविनियधेरगुणो, सविइया निक्खुणि निहुया ॥

अद्वितीयस्यविरगुरुसमीपे सद्वितीया भिक्षुकी निभृता निर्व्यापारा न दिशो नापि विदिशः आलोकयति नापि यत्किञ्चिदुल्लापयति इत्यर्थः । एवं भूता सती एकान्ते बहुजनस्य संलोके आलोचनां प्रयुङ्क्ते ॥

अथ कीदृशी तस्या द्वितीया भवतीत्यत आह ॥

नाणदंसणसंपन्ना, पोढा वयसपरिणया ।
इंगियागारसंपन्ना, भणिया तीसेवि इज्जिया ॥

ज्ञानदर्शनसम्पन्ना प्रौढा समर्था या संयतस्य तस्या वा भाव विज्ञाय न संश्रवं कर्त्तुं ददाति किंतु वदति यथाऽऽलोचितं नहिं प्रजामो नोचेदालोचनयापि न प्रयोजनमिति । यथा वयसा परिणता परिणतवयास्तथा इङ्गिताकारसम्पन्ना इङ्गितेनाकारेण च यस्य यादृशो भावस्तस्य तं जानातीत्यर्थः एवं भूता सा तस्या द्वितीया गणिन्या सा पुनः कियद्दूरे तिष्ठति । उच्यते । एके सूरयो वदन्ति यत्रानयोराकारा दृश्यंते तावन्मात्रे परे प्रवते यत्र श्रवणं शब्दस्येति ॥

अष्टकर्णामाह ॥

आलोयणं पउंजइ, एगंते बहुजणस्स संलोए ।
सबितियऽमणगुरुणो, सबिइया निक्खुणी निहुया ॥

एकान्ते बहुजनस्य संलोके सद्वितीयस्य तरुणगुरोः समीपे सद्वितीया तादृशी प्रागुक्ता ॥

सम्प्रति यादृशस्य आचार्यस्य द्वितीयस्तादृशमाह ॥

नाणेण दंसणेण य, चरित्ततवविणयआलयगुणेहिं ।
वयपरिणामेण य, अभिगमेण इयरो हवइ जुत्तो ॥

ज्ञानेन दर्शनेन चारित्रेण तपसा विनयेन आलयगुणैर्वा विशेषाभिः प्रतिलेखनादिभिरुपशमगुणेन च यथा वयःपरिणामेन अभिगमेन सम्यक् शास्त्रार्थकौशलेन युक्तो भवत्याचार्यस्येतरो द्वितीयः ॥ वृ. ॥

सशल्यमालोचयितव्यम् । ओघनिर्युक्तौ ॥

गंतूण गुरुसगासं, काऊण य अंजलिं विनयमूलं ।
सव्वेण अत्तसोही, कायव्वा एसओ उवएसो ॥१९॥

सुगमा ॥

न हु सुज्झइ ससल्लो, जह भणियं सासणे धुयरयाणं ।
उद्धरिय सव्वसल्लो, सुज्झइ जीवो धुयकिलेसो ॥२०॥

न हु नैव शुद्ध्यति सशल्यः पुरुषः कथं पुनः शुद्ध्यते । यथा भणितं धुतरजसां शासने तथा शुद्ध्यते । कथं पुनः शुद्ध्यति अत आह । उद्धृतः सर्वशल्यो जीवः शुध्यति धुतक्लेश इति । तस्माद्यद्यपि कथमपि किंचिदकार्यं कृतं ततस्तदालोचयितव्यं ॥

कथं पुनस्तत्कृतं भवतीत्यत आह ॥

सहसा अन्नाणेण व, भीएण व पेल्लिएण व ।
वसणेण पायं, केण व मूढेण वा रागदोसेहिं ॥२१॥

सहसा अप्रतर्कितमेव प्राणिवधादिकर्म कार्यं यदि कृतं ततस्तस्मात्प्रतिक्रमितव्यमित्येतद्द्वितीयगाथायां वक्ष्यते । अज्ञानेन च कृतं न तत्र प्राणिज्ञानं व्यापादितस्य भीतेन तेन आत्मभयात् मा भूदयं मां मारयिष्यतीत्यत आह । प्राणिव्यपरोपणं यदि कृतं प्रेरितेन वा परेण यदि कृतं व्यसनेन वा आपदा यदि कृतं आतंकेन ज्वराद्युपसर्गेण यदि कृतं मूढेन वा रागद्वेषैर्यदि कृतं किंचिदकार्यं ततः ॥

जं किंचि कयमकज्जं, न हु तं लब्भापुणो समायरियं ।
तस्स पडिक्कमियव्वं, न हु तं हियएण वोढव्वं ॥२२॥

यत्किंचित्कृतमकार्यं तत्पुनर्न हु नैव समाचरितुं लभ्यं उपलभ्यते । यथा तथा प्रतिक्रमितव्यं । एतदुक्तं भवति । किंचिदकार्यं कृत्वा पुनर्यथा तत्रैव भवति नैव क्रियते तथा तस्य प्रतिक्रमितव्यं न तु तदकार्यं हृदयेन वोढव्यं सर्वमालोचयितव्यमित्यर्थः ॥

कथं पुनस्तदालोचयितव्यमित्यत आह ॥

जह बालो जंपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणइ ।
तं तह आलोएज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥२३॥

सुगमा ॥

तस्स य पायच्छित्तं, जं मग्गविऊ गुरु उवइसंति ।
तं तह आयरियव्वं, अणवत्थपसंगभीएणं ॥ २४ ॥

तस्य च साधोर्यत्प्रायश्चित्तं मार्गविदो गुरव उपदिशंति । तत्प्रायश्चित्तं तेनैव विधिना आचरितव्यं कथमनवस्थाप्रसंगभीतेन सता आचरितव्यं अनवस्था नाम यद्यकार्यसमाचरणात्प्रायश्चित्तं न कृतं तदा अन्येऽपि न समाचरिष्यन्ति ॥

न वि तं सत्थं व विसं, व दुप्पउत्तो य कुणइ वेयालो ।
जंतं व दुप्पउत्तं, सप्पो य पमाइणो कुद्धो ॥ २५ ॥

न तत्करोति दुःखं शस्त्रं नापि विषं नापि दुःप्रयुक्तो दुःसाधितवेतालः यत्र वा दुष्प्रयुक्तं सर्पो वा क्रुद्धः प्रमादिनः पुरुषस्य दुःखं करोति ॥

जं कुणइ भावसल्लं, अणुद्धियं उत्तिमट्ठकालंमि ।
दुल्लहबोहीयत्तं, अणंतसंसारियत्तं च ॥ २६ ॥

[illegible] भावशल्यं अनुद्धृतं शल्यादिदुःखानि पुनरेकभव [illegible] तस्मात् संयतेन सर्वमालोचयितव्यं ।

तो उद्धरंति गारव, रहिया मूलं पुणब्भवलयाणं ।
मिच्छादंसणसल्लं, मायासल्लं नियाणं च ॥ २७ ॥

[illegible] गौरवरहिता मुनयः उद्धरंति उत्पाटयंति [illegible] पुनर्भवलतानां यत् मिथ्यादर्शनशल्यं मायाशल्यं निदानशल्यं च उद्धरंतीति ततः ॥

उद्धरियसव्वसल्लो, आलोइय निंदिओ गुरुसगासे ।
होइ [illegible], उद्धरियभरुव्व भारवहो ॥ २८ ॥

[illegible] लघुर्भवति [illegible] भारवहो [illegible] । एवमालोचिते [illegible] ॥

उद्धरिय सव्वसल्लो, [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥ २९ ॥

[illegible] धनिकम [illegible] स एवंविधोऽनुपमं [illegible] ॥

(४) [illegible] ॥

[illegible]

संसक्तेषु दानमहसंप्रयोगतः दानसंग्रहे [illegible] तत्र । यथा मोघात ओघेन [illegible] समुद्दिशंति ॥ व्य० उ० १ ॥

विहारविभागालोचनाया विधिमाह ॥

भिक्खादिनिग्गयेसुं, रहिएविसयंति [illegible]
सव्वसमक्खं केई, ते वीसारियं तु सारेंति ॥

भिक्षादिनिर्गतेषु भिक्षार्थ [illegible] अन्यप्रयोजनार्थं वा बहिर्विनिर्गतेषु शेषेषु [illegible] भवति । यस्यां वेलायां शिष्याः प्रतीच्छकाश्च [illegible] भवंति । तदानीं रहिते रहितस्य [illegible] स्पर्द्धकपतिकाः स्पर्द्धकस्वामिनो विकटयंति । [illegible] केचिन्पुनराचार्या एवं ब्रुवते । ये स्पर्द्धकपतयो [illegible] गताः साधवस्तेषां समक्षं स्पर्द्धकपतयो [illegible] कारणमिति चेत् आह । ते वीसरियं तु सारेंति । [illegible] किमपि विस्मृतं तत् स्मारयंति [illegible] ॥

(५) शल्योद्धरणार्थमालोचनाकर्तव्यता ॥

शल्योद्धरणायाऽऽलोचना विधेया [illegible] तथाच महानिशीथे १ अ. ॥

एवरं सुद्धासुद्धं, सव्वं सुविणं समायारे ॥
जं तत्थ सुविरागे, पासे नारिसगते तहा यो ॥ १ ॥
जईणं सुंदरं पासे, सुमिणगंतो इमे महा ॥
परमत्थतत्तसारत्थं, सल्लुद्धरणं सुणेसु मे ॥ २ ॥
देज्जा आलोयणं सुद्धं, अट्ठमयट्ठाणविरहिओ ॥
रंजंतो धम्मतित्थयरे, सिद्धे लोगग्गवासिए ॥ ३ ॥
आलोएमा ण णीसल्लं, सामण्णेण पुणोवि ॥
वंदित्ता चेइए साहू, विहुणेण समायरे ॥ ४ ॥
खामित्ता पावसल्लाणं, निम्मूलुद्धरणं पुणो ॥
करेज्जा विहिपुव्वेणं, रंजंतो मणुयासुरं जगं ॥ ५ ॥
एवं होऊण निस्सल्लो, सव्वभावे पुणोवि ॥
विहिपुव्वं चेइए वंदे, खामे साहम्मिए तहा ॥ ६ ॥
[illegible] । जेण मए पुव्वो, [illegible] ॥ ७ ॥
[illegible], [illegible] ॥ ८ ॥
जे [illegible] वा, [illegible]
[illegible], [illegible] ॥ ९ ॥
[illegible], [illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ॥

दुक्करगावि विहीदुन्ने, मासमासपारिणायणं करे ॥ ६३ ॥
लक्खवेनु मुहं ममं, मासमहियं च गासिश्रो ॥
बाहणं वीरहणं च, विहिदुन्नेण दुगांवि य ॥ ६४ ॥
परमकुलगणसंघ, सम्मुज्जुवणाभियं मुणे ॥
गुणंज्जला महपासीए, जह आलोयणोचेव ॥ ६५ ॥
हम्माए केवलं नाणं, दिपं गिम्जानम्पादि निगद्दा ॥
आलोयणा जेण, आलोयमाणाणं चेव उप्पन्नं तत्थ-
केवलं ॥ ६६ ॥
केसिं विसंती मो नामं, महागणाण गोयम ! । जेहिं भा-
वणा होयणं, जेहिं केवल नाणमुप्पाइयं ॥ ६७ ॥
हाहा दुट्ठ कडे साहू, हाहा दुट्ठु विचिंतिरे ।
हाहा दुट्ठभासिर साहू, हाहा दुट्ठुमणुमेन ॥ ६८ ॥
संवेगालोयगे तह य, भावालोयणकेवली ॥
पयंखेव केवली चेव, गुरुणा निगकेवली ॥ ६९ ॥
तहा पच्छिमकेवली, सम्मं मासिगकेवली ॥
आलोयणकेवली तहय, हा हं पाविनिकेवली ॥ ७० ॥
उगुणमग्ग पकरए, हाहा अणायारकेवली ॥
सावज्जं न करेमित्ति, अकज्जंमिय सीलकेवली ॥ ७१ ॥
तहसंयमवयरं, खमे निरणगरणे तहा ।
गज्जंगो सीलसंखारे, कोरंटपच्छिमे वि य ॥ ७२ ॥
निप्पन्निम्मे य कंकुपलो, अणिमिसन्नी य केवली ।
एगपाणिपहोपहरे, मुणुव्वयकेवली तहा ॥७३॥
न कयोवाउ सामय, अणसणे वावि केवली ।
नवकारकेवली तहय, य निरालोयणकेवली ॥७४॥
सीमद्धकेवली तह य, सस्सुच्छणकेवली ।
धम्मोमिमिणपुष्पो, स सहंपी किम केवली ॥७५॥
सल्लहो हं न पारेमि, वक्कडरयकेवली ।
पत्यमुद्ध विहाणे य, चाउम्मासी य केवली ॥७६॥
संवच्छरमहपच्छित्तं, जहा चउम्मासिते तहा ।
आणिवे मासविच्छमी, मणुपत्ते केवली तहा ॥७७॥
आलोयं निरं दियए, घोरपच्छित्तदुक्करे ।
सम्बोवलग्गपच्छित्ते, संपहिया सए केवली ॥ ७८॥
हत्थोगरणनिआसं य, अहकवल्लासि केवली ।
वरासिच्छगपच्छित्ते, दसमसो केवली तहा ॥७९॥
पच्छित्तादवगेविम्नु, पच्छित्तच्छयकेवली ।
पच्छित्तपरिमपत्ता, य अह स उपोसकेवली ॥८०॥
न सुध्दिवि न पच्छित्ता, नावरं खिप्पकेवली ।
एगं काउण पच्छित्तं, वीयं न जवे जह चेव केवली ॥८१॥
तं चा यगम पच्छित्तं, जेण गच्छइ केवली ॥
तं चा यगम जेण तमं, सफली होइ केवली ॥ ८२ ॥
किं पच्छित्तं चंतोहं, चिहणां तवसीजिणा ॥
ण माणंण सेवेयं पाण, परियग्गकेवली ॥ ८३ ॥
अमं होही सरीरं मे, नो वोही चेव केवली ॥
सुसम्कामिगं सरीरेणं, पाविणीडुडणकेवली ॥ ८४ ॥
आणाइपावकम्मयसं, निच्छोवेमीह केवली ।
वीयंतं न समायरियं, समाया केवली तहा ॥ ८५ ॥
देहे लवउ सरीरं मे, निजराजावउ केवली ।
सरीरस्स संजमं सारं निकलंक तु केवली ॥ ८६ ॥
मणसा विलंभिए सीले, पाणेण धरामि केवली ।
एवं वइकायजोगेणं, सीलं रक्खे अहं केवली ॥ ८७ ॥
एवमाई अणाईया, कालाउ एंते मुणी ।
केइयालोयणासिध्दे, पच्छित्ता जाइ गोयमा ! ॥ ८८ ॥
खंता दंता विमुत्ता य, जिइंदी सच्चजासिणो ।
छक्कायसमारंजाओ, विरत्ते तिविहे णओ ॥ ८९ ॥
तिदंमा सवसंवरिया, इत्यिकहासंगवज्जिया ।
इरियणं जावविरयाए, अंगोवंगणिरक्खणा ॥ ९० ॥
निम्ममत्ता सरीरेवि, अप्पमित्ता महायसा ।
स्त्रीपाइत्यियिगन्नवसहीणं, वहुदुक्खाओ जावओए?
तहा तेपरिसेणं, जावियं दायव्वा आलोयणा ।
पच्छित्तं पि य कायव्वं, तहा जहा चेव एहिं कयं ९२॥
न पुणो तहा आलोएयव्व, मायाकंजेण केणइ ।
जह आलोयणं चेव, संसार बुड्डिजवे ॥ ९३ ॥
अणंतेणाइकालाओ, अत्तकम्मेहिं दुम्मइ ।
बहुविकप्पकल्लोले, आलोए तेवि अहोगए ॥ ९४ ॥
द० प० ॥ नहु सिज्झई स स सल्लो, जह भणियं सा-
सणं धुयरयणा ।
उध्दरियसव्वसल्लो, सिज्झइ जीवो धुयकिलेसो ७४ ॥
सुबहुंपि जावसल्लं, जे नालोयंति गुरुसगासंमि ।
निसल्लासंथारग, सुचिनिआराहगा हुंति ॥ ७५ ॥
अप्पंपि जावसल्लं, जे नालोयंति गुरुसगासंमि ।
घंतंपि सुयसमिध्दा, नहु ते आराहगा हुंति ॥ [illegible]
नवि ते सत्थं च विसं, च दुप्पउत्तो [illegible]
जंतं च दुप्पउत्तं, सप्पुव्वपमाइओ [illegible]
जं कुणइ जावसल्लं, अणुद्दियं [illegible]
दुल्लजबोहियत्तं, अणंतसंसा[illegible] ॥
तम्मुध्दरंति गौरव, रहिया [illegible]
मिच्छादंसणसल्लं, माय[illegible] ॥ [illegible]
सरिकं ससल्लमरणं, [illegible]
सुचिरं भमंति जीवा, [illegible]
व्याख्या । [illegible]
स्यात् । [illegible]
एमनिर्दि[illegible]

[illegible] मध्यतीर्थी भवगाढा इति संवेग [illegible] ॥

तथा ॥

[illegible], नित्थराणाए सुत्थिया जीवा ।
[illegible], पावाइं गया सिवं थामं ॥ ४३ ॥

[illegible] कृतालोचनार्त्तार्थकपाइयर्या [illegible] सुस्थिताः सन्तो जीवा देहिनः [illegible] विहितानि [illegible] पापानि कर्माणि गताः प्राप्ताः शिवं निरु- [illegible] ([illegible]) स्थानं सिद्धालयमित्यर्थः ॥

[illegible] च इमं, निस्सेयसंगहिं दंसियं सम्मं ।
[illegible], चरणाइं जोगिमं णायं ॥ ४४ ॥

[illegible] शब्दः पूर्वगतायलोका- [illegible] । तदनन्तरोक्त विधानं त्रिलोकबंधु- [illegible] । [illegible] सोपसर्गिकं सविनय- [illegible] तत्र चन्द्रोऽहं [illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible], अनिदाणो [illegible] ॥ ४५ ॥

[illegible] तस्मात् [illegible] गुणेऽन- [illegible] [illegible] भवतीति [illegible] ॥

[illegible] ॥
[illegible] पञ्चसा ॥ ४६ ॥

[illegible] ॥ यथा-सू० [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] वा ॥

[illegible]

कया संसृष्टेन हस्तेन संसृष्टेन मात्रकेण वा [illegible] कृते । तदेव मयाऽऽलोचितमिति सर्वत्रापि [illegible] "विइयअप्पाए पंचेवा," इति [illegible] द्वितीये अप्कायविषये यदुदकार्द्रादि [illegible] परिग्रहः । एतदुक्तं भवति । उदकार्द्रेण मात्रेण निष्क्रामहणं कृते पथि वा मार्गे [illegible] मुक्तानि वा पयमादि तथालोचयेत् ।

तइए पइट्ठिपाई, अग्गिपाणवीयणा [illegible] ।
वीयाइयट्ठपंचमे, इंदिये अणुवयवो [illegible] ॥

अप्कायविराधनालोचनानन्तरं तृतीये तेजस्काये [illegible] स्थितादितेजसि परम्परादिप्रतिष्ठितं [illegible] शब्दात् सचेतिति वा यत्तत्स्थाने [illegible] तथा लोचयेत् । तदनन्तरं वायौ वायुकाये [illegible] जनादि कृते । घर्मातेन [illegible] शरीरं वा वीजनिकादि वा [illegible] पञ्चमे वनस्पतिकाये "वीयाइघट्ट्ति," [illegible] आदिशब्दात् हरितकायादिपरिग्रहः [illegible] यदि वा बीजादिकं भिक्षासु पतितं [illegible] लोचयेत् । तदनन्तरं षष्ठेऽत्र त्रसकाये [illegible] पृथक्क्रमेणालोचना ज्ञातव्या ॥ तथथा । प्रथमं [illegible] संघट्टनपरितापनाद्यालोचयेत् । तदनन्तरं [illegible] न्द्रियाणां ततः पञ्चेन्द्रियाणामिति । एवं क्रमेणालोचितं तत्तु ॥

[illegible], [illegible] ।
संघट्टणपुव्वरयाई, इंदिय आभोगमणुगो ॥

द्वितीये मृषागुणापराधिमृषावादे [illegible] [illegible] किमपि दुर्भाषितं हास्येन वा [illegible] भणितः आदिशब्दात् । [illegible] वा मानेन [illegible] यत्किमपि मृषा भणित मिति परिग्रह [illegible] तृतीयेन सत्यगुणापराधे [illegible] [illegible] ग्रहणं [illegible] । [illegible] [illegible] परिग्रह [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अनुभवनेऽपरे [illegible] [illegible] भवेत् । [illegible] [illegible] (इन्द्रियाणि) इन्द्रियाणि वा [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] भवेत् । इत्यादि [illegible] ॥

[illegible], [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

षु वसतिविस्तीर्णोऽनेषणीयं वा भक्तं वा पानं वा गृहीतं ...मित्यादि आलोचयेत् तथा ॥

...मि विरत्नावेरिए, ठाणेसट्ठाणे पं जं न उज्जमियं ।
...एसा विहारवियडणा, वोच्छं उवसंपयाणाणं ॥

...सत्यपि विद्यमानेऽपि बले शारीरप्राणे धैर्ये मानसशक्ति ये- ...स्तापः कुर्वन् शरीरस्यातिशयनायामपि न संयमयोगेषु ...दिति बले च वीर्ये च बलवीर्ये समाहारे द्वन्द्वस्तस्मिन् ...पनो द्विभेदस्यापि उपधाने तस्मिन्नोद्यने नोद्यमः कृत- ...तदपि आलोचयेत् । एषा विहारापकटना विहारालो ...चना । उपसंपदालोचनाऽपि प्राय एवंरूपा केवलं एतानात्वं ...त् वक्ष्ये ॥ व्य० ।

तत्रप्रथमत उपसंपदालोचनाया अपराधालोचनायाश्च वि- हारालोचनया सह नानात्वं दर्शयति ॥

एगमणेगा दिवसेसु, होइ ओहे य पदविभागे य ।
उवसंपयावराहे, नायमनायं परिच्छंति ॥

उपसंपच्चापराधश्च उपसंपदपराधस्तस्मिन् आलोचनेति प्रस्तावात् गम्यते उपसंपदालोचना अपराधालोचना चेत्यर्थः । प्रत्येकं द्विधा (ओघे य) इत्यादि तृतीयार्थे सप्तमी । ओघेन पदविभागेन च तथा एकैकापि दिवसेषु चिन्त्यमाना (एगमणेगा) इति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । एक दिवसिकी अनेकदिवसिकी च भवति । ओघालोचना एक- दिवसिकी । विभागालोचना एकदिवसिकी अनेकदिवसिकी चेत्यर्थः ॥

तत्रैवमुक्तमनानात्वमधुनानात्वमुपदर्शयति । (नायमनायं परिच्छंति) उपसंपद्यमानो द्विविधो भवति । ज्ञातोऽज्ञातो वा । तत्र यदि ज्ञातस्ततः स न परीक्ष्यते तस्यापि ज्ञातत्वात् अथाज्ञातस्तर्हि स आवश्यकादिभिः पदैः परीक्षणीय इति ॥

संप्रति यदुक्तं विभागेन (अप्पसत्थे दिण) मित्यादि । तद्व्याख्यातुकाम आह ॥

दिवरातो उवसंपय, अवराहे दिवसतोपसत्थंमि ।
उल्लातो दिवसं, तिएहंतु अतिक्कमे गुरुगा ॥

विहारालोचनावत् । उपसंपदालोचनाऽपि विभागेन प्रशस्ते वा दिवसे रात्रौ वा दातव्या दोषाभावात् । तथा पूर्वसूरिभि रनुज्ञानात् । अपराधे अपराधविषये पुनरालोचनादिवसतो इति सप्तम्यन्तात् तद्दिवसे उपलक्षणमेतत् । रजन्यां वा प्रशस्ते विष्टि व्यतीपातादिदोषवर्जिते " व्याख्यानतो विशेष प्रतिपत्तिरिति " न्यायात् कृत्यादिषु प्रशस्तेषु दातव्या नाऽ प्रशस्तेषु एषा जिनाज्ञा । तथा उल्लातो तद्दिवसमिति यस्मिन् दिवसे उपसंपद्यमान आगतः । तस्मिन् दिवसे यदि उल्लात- परिश्रान्त इति कृत्वा न पृष्ट आचार्येण ततः स आचार्यः शुद्धः । त्रयाणां तु दिवसानामतिक्रमे । किमुक्तं भवति । त्रिषु दिव- सेषु मध्ये यदि न पृष्टस्ततश्चतुर्थे दिवसे तस्याऽपृच्छतः परिहारस्थानं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । एतच्च उपरि व्या- ख्यास्यते ॥

समणुन्नऽणुगनिमित्तं, उवसंपज्जेत्ते य होइ एमेव ।
अमणुन्नेन वरं, विभागतो कारणे भइयं ॥

उपसंपद्यमानो द्विधा तद्यथा । समनोज्ञो ऽसमनोज्ञश्च । तत्र समनोज्ञस्य समीपे समनोज्ञ उपसंपद्यमानो द्विकनि मित्तं उपसंपद्यते । तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च न चारित्रार्थं येन चरणं प्रति सदृश एव समनुज्ञो द्विकनिमित्तमुपसंप- द्यमाने एवमेव विहारालोचनेव भवत्यालोचना । इयमत्र भावना । समनोज्ञो द्विकनिमित्तमुपसंपद्यमान आलोचनां विहा रालोचना मिव ओघेन ददाति । पदविभागेन च पदविभागे- नालोचना । एकदिवसेन वा भवत्यनेकदिवसैर्वा । एवं सम नोज्ञस्य उपसंपदालोचना (अएणमणुएणे) त्यादि । अन्यो नाम निज संभोगिकः समनोज्ञो ऽसंविग्नः सो ज्ञोऽ समनो ज्ञश्च उपसंपद्यमान स्त्रिक निमित्त मुपसंपद्यते । तद्यथा ज्ञाना र्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं वा तस्मिश्च तथोपसंपद्यमाने पूर्ववि- दालोचनां विधिः । अत्रा ऽपीयं भावना अन्यो ऽसमनोज्ञो वा आलोचनां ददाति । ओघेन पदविभागेन च ददान एकदिव- सेन वा ददाति । अनेक दिवसैर्वा नवरमिति विशेष- एव पुनरत्र विशेषः । तस्याऽज्ञस्यासमनोज्ञस्य वा आलोच- ना उत्सर्गतो विभागतः सर्वथाक्यं साधारणमिति विभागेन एव कारण पुनर्नर्जितं विकल्पितं येऽसाप्तौ विभागालोचना भवति सत्रम सार्थादिषु पुनः कारणेषु तत्प्रासायोघे नालो- चनेतिभावः । एवा भजना अपराधालोचनाया अपि द्रष्ट- व्या तथाहि । अपराधालोचना व्युत्सर्गतः पद विभागेन दात- व्या अपवादकारणे पुनः संभ्रम सार्थादिलक्षणा ओघेनापीति । सम्प्रति उच्यते । तद्दिवसमिति व्याख्यातुकाम आह ।

पढमदिणमविफाले, लहु बिइए गुरुतइए लहुया ।
तेच्चिय तम्हाकहणे, सुद्धमसुद्धोविमेहिंतु ॥

यः स मनोज्ञ उपसंपदनार्थमागतस्तं यद्याचार्यः प्रथमदिवस- मिति सप्तम्यर्थे द्वितीया प्रथमदिवसेन (विप्फालेइ) देशी- वचनमेतत् पृच्छतीत्यर्थः । उक्तंच " विप्फालनत्ति पुच्छणत्ति वा एगट्ठमिति „ यथा कुत आगत कुत्र वा गमिष्यसि । किं निमित्तं वा समागत इति । ततस्तस्य दिवसे एव मविप्फा- लने परिहारस्थानं (लहुयत्ति) मासलघु द्वितीयेऽपि दिवसे यदि न पृच्छति ततो (गुरुत्ति) मास गुरु (तइयत्ति- तृतीये दिवसेऽप्यपृच्छने (लहुया) इति चत्वारो लघुमासा- चतुर्थेऽपि दिवसे यदि न पृच्छति । ततः (तिएहं तु अइक्क- मे गुरुगा) इति वचनाच्चतुर्गुरु पंचमादिषुदिवसेष्वप्रच्छने तदेव चतुर्गुरु (तिएहंतु अइक्कमे) गुरुगा इति निरवधितया वचनप्रवृत्तेः । "तच्चियतस्माकहणे" इति ते च प्रायश्चित्तवि- शेषाः क्रमेण तस्याकथने । तद्यथा । स पृष्टः सन् यदि श्वो कथयिष्यामि न तु कथयति । तस्मिन् प्रथमदिवसे अकथने मासलघु । द्वितीयदिवसेऽप्यकथयतो मासगुरु । तृतीयदिवसे चतुर्लघु चतुर्थदिवसेऽप्यकथयतश्चत्वारो गुरुमासाः । ततः परं पचमादिष्वपिदिवसेष्व कथने तदेव चतुर्गुरु ।

इदानीं उल्लातो तद्दिवसमिति व्याख्याया अवसरः । तद्दिवसे प्रथमदिवसे उल्लान इति कृत्वा न पृच्छति । तत आचार्यः प्रथमदिवसे अविप्फालेअपृच्छने (लहुयत्ति) लघु न दोष- गुरुः शुद्ध इत्यर्थः । कारणवशेनापृच्छनात् द्वितीयदिवसे न पृच्छति मासगुरु तृतीयदिवसेऽप्यप्रश्ने चतुर्गुरु । एवं तेनोप- संपद्यमानेन पृष्टेन वा यद्व्याख्यातं भवति । तथाचाह ॥ ननु केन कारणेन वा समागत इति । तत आगतोऽचितनीयः (सु- द्धमसुद्धोवत्ति) शुद्धोऽशुद्धो वा अत्र चत्वारो भंगास्तद्यथा निर्ग- मनमप्यशुद्धमागमनमप्यशुद्धं १ निर्गमनमशुद्धमागमनं शुद्धं २ निर्गमनं शुद्धमागमनमशुद्ध ३ निर्गमनमपि शुद्धमागमनमपि

[illegible] ४ तत्र प्रथमभंगेनिर्गमन (इमेहितुत्ति) एतद्विवेद्ययमा [illegible]निनान्येव द्वाराणि दर्शयति ॥

अहिगरणविगतिजोगे, पडिणीए थद्धलुद्धनिद्धम्मे ।
अलसअणुबद्धवेरे, सच्छंदमतीपयाहियव्वो ॥

यदि स उपशमं नमानोऽधिकरणतः स्वस्थानान्निर्गतः (विगतित्ति) विकृतेर्वोपयत्त (योगत्ति) योगोद्वहनभी- [illegible] (पडिणीयत्ति) प्रत्यनीकोऽयं मे साधुरिति बुद्ध्या तदा [illegible] इति वा लुब्ध इति वा निर्द्धर्म [illegible] वा [illegible] इति वा स्वच्छंदमतिरिति वा विनिर्गतस्तत [illegible] निर्गमनमशुद्धमिति कृत्वा (पय.इयव्वोत्ति) परिह- [illegible] । तदपरिहरणे प्रायश्चित्तं तत्राधिकरणविषये प्राय- श्चित्तमाह ।

[illegible] आहिगरणे, लहुगुरुगा तस्स अप्पणोच्छेदो ।
[illegible] न देइ घेत्तुं, उत्तुयं व गहियं ति ॥

[illegible] संक्लेशेन सहाधिकरणे विनिर्गते यद्याचार्यः [illegible] प्रायश्चित्तं लघुगुरुकं । इयमत्र [illegible] । यदि [illegible] सहाधिकरणं कृत्वा विनिर्गतस्तं [illegible] परिहारस्थानं चत्वारो [illegible] अधिकरणं कृत्वा समागतं संगृ- [illegible] गुरुकाः । तस्य पुनरागंतुकस्य (पणत्ति) [illegible] । सहाधिकरणादि- [illegible] तद्गुणिरसारयतीयंते । [illegible] दर्शयति ([illegible]) [illegible] कांदर्पणां च [illegible] कायोत्सर्गकरणतो [illegible] विद्या [illegible]

[illegible]

[illegible]

मां गृह्णाति अत्ययं खरंटयति । अथवा [illegible] तानि शुक्लस्याशितानि अपराधपदे [illegible] ति गृहीत्वा गुरूणां कथयति । पश्चात् गुरवे [illegible] ततो विनिर्गतः ॥

संप्रति लुब्धस्य स्तब्धस्य चोद्विविरादे [illegible] ।

चंकमणादिउठाणे, कम्मिगहणं काउ [illegible]
भुंजइ सयमुक्कोसं, तयदेंति नोमिलुद्धे ॥ ? ॥

स्तब्ध एवं भाषते [illegible] नास्ति । एतदुक्तं भवति । यथाचार्यो [illegible] शब्दात् यदि वा कायिक्यादिभूमि [illegible] तथाऽप्यभ्युत्थातव्याः । तेषां [illegible] पादावभ्युत्थितमस्माकं कष्टं वा तेन [illegible] उत्थाने परिमंथभावात् सूत्ररूपस्याऽर्थरूप- स्य हानिः । अथ नाभ्युत्थीयते [illegible] ददाति खरंटयति च । ततोऽहं विनिर्गतः लुब्ध [illegible] यत्किमप्युत्कृष्टं शिखरिणीमोदकादि तदाचार्यो [illegible] न स्वयमादत्ते अन्यो ददाति । अन्येभ्यो [illegible] भ्यो ददाति ततः एवमसहमानोऽहं निर्गतः ।

अथवा निर्द्धर्मालसयोरविशेषेण व्याख्या ॥

आवा।सियापमज्जण, अकरणं उच्चारं [illegible] ।
धाणावज्जादीहा, जिस्सायारिया य [illegible] ॥ ? ॥

योनिर्द्धर्मा स पृष्टः सन् ब्रूते यदि भावक [illegible] उद्यमरता आचार्याः । इयमत्र भावना । यदि [illegible] भवन् प्रविशन् वा आवश्यकीं नैषेधिकीं न करोति [illegible] वा गृहन् निक्षिपन्वा न प्रमार्जयति । तत्र आचार्यो [illegible] [illegible] प्रायश्चित्तरूपं ददाति [illegible] निर्गतः । यः पुनरलसः स एवं [illegible] हीनाचारः । तस्मिन् गच्छे [illegible] [illegible] तस्मिन् [illegible] [illegible] समागमने [illegible] यदि किं यत्नतो न [illegible] [illegible] इति ततोऽहं निर्गतः ॥

सांप्रतमनुबद्धवैरस्वच्छंदमत्योरविशेषेण दर्शयति ।

पाणागुणगा य भुंजंति, एगणो [illegible] ।
एगागिरस न [illegible], [illegible] ॥

अनुबद्धानुबद्धवैरः [illegible]

[illegible]

णा

संकणुपमिणीए, सुद्धे अणुबकोस चउगुरुगा ॥
ण हुंति लहुगा, एमेव पडिच्छमाणस्स ॥
यतिभिः सह प्रश्नं कृत्वा समागतः । यश्च तत्र से प्रत्य-
साधुरिति कृत्वा समागच्छेत् । यश्च सुधो यथानुवृक्
। एतेषामुपसंपदं प्रतिपद्यमानानां प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु-
चत्वारो गुरुमासाः । शेषाणां अंडनकारिविधृतिसंपदयो-
नीयरत्नप्रतिदम्मस्थ्वइनतानां लघुका इति चत्वारो ल-
का । यः पुनराचार्यस्तदाचार्यानुरूपा प्रायश्चित्तदान-
रेण च प्रतीच्छति तस्यापि प्रायश्चित्तमेवमेव । तथा ।
तिभंडनकारिप्रभृतिकानुचदीपानप्रतीच्छतश्चत्वारो मा-
माः दोषाद् यत्प्रतीच्छतश्चत्वारो लघुमासाः । अथवा ये एते
रोषा तकःतेषां मध्ये एकेनापि दोषेण मागतो भवेत् किल
निर्वेदयमाद्यैस्तानेवाह ।

एगे अपरिणए वा, अप्पाधारे य थेरए ।
गिलाणे बहुरोगी य, मंदधम्मे य पाहुडे ॥
यदि एक एकाकी पश्चादाचार्यः ।
यदिवा अपरिणए वा, अप्पाधारे य थेरए ।
गिलाणे बहुरोगी य, मंदधम्मे य पाहुडे ॥

दि एकतः । अकल्पिकपल्लादिसहितः स च कल्पिकय—
उत्पादने अक्षिमानथवा तदाचार्योऽल्पाधारः सूत्रार्थ-
ल्पविषयः स च वृद्धः सन् सूत्रार्थकथने निपुणः शक्तिमान्
यदि वा तदाचार्यः परिवारो वा स्थविरो जरसा वृद्धशरीरः ।
स च तेषां प्रतिजागरकः अथवा पश्चादेकोऽग्लानः । स च तस्य
चिन्ताकारी यदि वा पश्चात्त्रिशो बहुरोगी नाम बहुभिः
साधारणैरोगैर्जाप्यशरीरः स च तस्य वर्त्तापकः । यदि वा
पश्चात्तनाचार्यपरिवारः सर्वोऽपि निर्द्धर्म्मा न गुर्वाज्ञां करोति
केनापि तद्धयात् किमपि करोति । तथा तत्र पश्चात् गुरोः केना-
पि सह प्राभृतं वर्त्तमानमस्ति । प्राभृतं नाम अधिकरणं । स
गुरोः क्रमेण वर्त्तन साहाय्यकारी एव प्राभृतवर्त्तमाने यदि
मागतो भवति । तदा तस्य निर्गमनमशुद्धत्वाय परित्या-
यमिति ॥
एतामेव गाथां व्याख्यातुकाम प्रथमत एका परिणताऽल्पा-
धारद्वाराणि व्याख्यानयति ॥

एगाणियं पमोत्तुं, वन्याहि अकप्पएहिं वा सहियं ।
अप्पाधाराचायणं, तं चेव य पुच्छिओ देइ ॥
एकमेकाकिनं पश्चादाचार्यं मुक्त्वा यदि समागतः । अथ-
वा वस्त्राद्यकल्पिकैः प्रथममपि प्रहीनैरकल्पिकैर्वस्त्रादिभिः
सहितं मुक्त्वा एतेनापरिणत इति व्याख्यातं । यदि वा अल्प
सूत्रस्याऽर्थस्य वा आधार इति स आचार्यस्तमेव पृष्ट्वा शेषसा-
धुभ्यो वाचनां ददाति तादृशं मुक्त्वा एतेनाऽल्पाधार इति
विवृत ॥

थेरं आनिमहल्लं, अजंगमं मोत्तु आगतो गुरुं तु ।
सो य परिसाव थेरा, अहं तु अद्दावगोत्ति ॥ १ ॥
स्थविरमेव व्याचष्टे अतीव महान्तमजंगमं गमनशक्तिविकलं
गुरुं उपलक्षणमेतत् परिवारं वा स्थविरमुक्तरूपंमुक्त्वा यदि
समागतः स च प्रतिजागरक स्तथा च तस्य पृष्टस्य सतोऽमु-
मेवोक्तिविशेषं दर्शयति । स च आचार्यः स्थविरः पर्यन्ता
परिवारो वा आसीत् अहं तु तेषां गुर्वादीनां वर्त्तापकः प्रति
इति पदं व्याख्यातं ॥

ग्लानबहुरोगनिर्द्धर्म्मपदानि व्याख्यानयति ॥
तत्थ गिलाणोएगो, जप्पसरीरो य होइ बहुरोगी ॥
निद्धम्मा गुरुआणं, न करेंति समं पमोत्तूणं ॥ १ ॥
तत्र गच्छे ग्लान एकोऽस्ति यदि वा बहुरोगी यो जाप्यशरीरो
भवति । स बहुरोगी संग्लानं बहुरोगिणं वा विमुच्य यदि
स समागतस्तथा निर्द्धर्म्मपरिवारविषये तस्य पृष्टस्य सत
उक्तिविशेषं दर्शयति । निर्द्धर्म्मा धर्म्मवासनारहितास्तस्य
ममाचार्यस्य शिष्याः सर्वथा गुर्वाज्ञां न कुर्वन्ति । मां प्रमुच्य
मम पुनराज्ञां न कुर्वन्ति । तादृशं वा निर्द्धर्म्मं परिवारं मुक्त्वा
यदि समागतस्तर्हि स न प्रतिग्राह्यः । केवलमयमुपदेशस्तस्मै
दातव्यः ॥
तमेवाह ॥

एयारिसं विओसज्ज, विप्पवासो न कप्पई ॥
सीसायरियपडिच्छे, पायच्छित्तं विहिज्जइ ॥ १ ॥
एतादृशमेकाक्यादिस्वरूपं गुरुमन्यं वा ग्लानादिकं
व्युत्सृज्य परित्यज्य विशेषेण प्रवासोऽन्यत्र गमनं
विप्रवासो भद्र तव न कल्पते । बहुगुणाधारो भवान्
कथमीदृशं कृतवान् । तस्मात् अद्याऽपि प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य
पश्चात् गच्छ । स च समागतस्तस्य प्राक्तनाचार्यस्य शिष्यो
वा स्यात् प्रतीच्छको वा एवमागतमुपसंपद्यमानं योऽप्याचार्यः
प्रतीच्छति सोऽपि प्रायश्चित्तभाक् । ततः शिष्यप्रतीच्छकाचा-
र्याणां प्रायश्चित्तं विवक्षुरिदमाह ॥
(सीसायरिएत्यादि) शिष्ये आचार्ये प्रतीच्छके च प्रायश्चि-
त्त विधीयते । प्रायश्चित्तदानविधिरुच्यते इति भावः ॥
प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

एगे गिलाणगे वा, तिण्हवि गुरुगा उ सीसमादीणं ॥
सेसे सिस्से गुरुगा, पडिच्छलहुगा गुरुसरिसं ॥
एकस्मिन् एकाकिनि गुरौ ग्लाने वा तत्र गच्छे तिष्ठति यदि
समागतः । शिष्यः प्रतीच्छको वा आचार्येण वा तथा सम
गतः सन् यदि प्रत्युच्छितस्तदा शिष्यादीनां शिष्यप्रतीच्छ
काचार्याणां त्रयाणामपि प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमास
यः पुनरन्य. शेषोऽपरिणताल्पाधारस्थविरबहुरोगमंदध
परिवारप्राभृतलक्षणस्तस्मिन् शेषे यदि समागत. शिष्यः तत
स्य प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । अथ प्रतीच
समागतस्तर्हि तस्य लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः (गुरु
समिति) गुरोरपि प्रतीच्छकसदृशं प्रायश्चित्तं ।
भवति यदि शिष्यं प्रतीच्छति ततः प्रायश्चित्तं चत्वार
मासाः । अथ प्रतीच्छकं तर्हि चत्वारो लघुका इति ।

सीसपडिच्छे पाहुड, छेदो राइंदियाणि पंचेव ।
आयरियस्स उ गुरुगा, दोन्नेए पडिच्छमाणस्स

यदि प्राभृते गुरोः केनापि सहाधिकरणायर्त्तमान
प्रतीच्छको वा समागतः । तदा तस्य प्रतीच्छकस्य
श्चित्तं पञ्चरात्रिंदिवानि पर्यायस्य छेदः । आचार्य
यस्येतौ प्रतीच्छतः प्रतिगृह्णतः प्रायश्चित्तं । गुरु
गुरुमासाः । तदेवं प्रथमभंगे निर्गमनदोषा उक्ता
शुद्ध तदा भवति यदा प्रतिपक्षादिषु प्रतिबद्धमा
नापि प्रतिबंधनिमित्तं प्रायश्चित्तं सूत्रानुमा
गतः प्रथमो भंग द्वितीयभंगोऽनेनादृश एव

आत्मीयानतथा भुंजानान् शिक्षयते न तु परीक्ष्यमाणमित्यादि पूर्ववत् भाषाद्वारे या अगारस्थिते भाषागृहस्थभाषा च ढ्ढुरभाषा स्पूरस्वरभाषा तां भाषते । तत्रात्मीयान् तथारूपया भाषया भाषमाणान् शिक्षयते न पुनः परीक्ष्यमाणमित्यादि विभाषा पूर्ववत् ॥

शेषाणि त्रीणि द्वाराण्येकगाथया प्रतिपादयति ॥

थंभिल्लसमायारीहिं, इवेइ अतरंतगं न पडिजग्गे ॥
अजीणंतो भिक्खं, न हिंडइ अणेसणाइ च पेल्लेइ ॥

स्थंभिल्ले सामाचारीं पादप्रमार्जनरुग्ग्रहणादिनालोकनादिरूपां हापयति परिभवति विलुंपतीत्यर्थः । तत्र तथा सामाचारी विलुंपत आत्मीयान् साधून् शिक्षयते न परीक्ष्यमाणमित्यादि प्राग्वत् । गतं विचारद्वारम् ॥

ग्लानद्वारमाह । अतरंतगं असमर्थं ग्लानमित्यर्थः । न प्रतिजागर्ति नापि तस्य ग्लानस्य खेलमल्लकादि कंसमर्पयति । अत्रापि ग्लानमप्रतिजाग्रत आत्मीयान् साधून् शिक्षयते । नतु परीक्ष्यमाणमित्यादि भाषा पूर्ववत् । गतं ग्लानद्वारं ।

भिक्षाग्रहणद्वारमाह । अजानितः सन् भिक्षां न हिंडते भणितोऽपि च इष्टद्दिंडने सति प्रतिनिवर्तते अनेषणीयां भिक्षां गृह्णाति । आदिशब्दात् कौटिल्ये न चेत्यादयति इत्यादि परिग्रहः । तं तथा भिक्षाग्रहणे प्रवर्तमानमपि न शिक्षयति । किं त्वात्मीयान् साधून् इत्यादि प्राग्वत् । तस्य चागमो द्वाभ्यां स्थानाभ्यां जयति । ततस्ते एव द्वे स्थाने प्रतिपादयति ॥

जयमाणपरिहवंते, आगमणं तस्स दोहिं ठाणेहिं ।
पंजरजग्ग अभिमुहे, आवस्सगमादि आयरिए ॥

तस्योपसंपद्यमानस्यागमनं द्वाभ्यां स्थानाभ्यां प्रभवेत् । तद्यथा । यतमानेभ्यः परिभवद्भ्यश्च यतमाना नाम संविग्नाः परिभवंतः पार्श्वस्थादयः । उक्तं च ।

सो पुण जयमाणगाण, वा साहूण मूलातो । आगतोहुज्जा
परिभवंताण मूला उ, आगतो हुज्जा परिभवंता नाम पासत्थ ।

इति । तत्र यो यतमानसाधुनां मूलादागतः संज्ञानदर्शनार्थं पंजरभग्नो वा समागतो भवेत् । यः पुनः परिभवतां मूलादागतः स चारित्रार्थमुद्यंतुकामः समागतो भवेत । अनुद्यंतुकामो वा ज्ञानदर्शनार्थमिति । अथ वा यो यतमानेभ्यः समागतः स पंजरभग्नः यः पुनः परिभवद्भ्य उद्यंतुकामश्चारित्रार्थं समागतः । सोऽभिमुख. पंजराभिमुखः एतयोर्द्वयोरपि समागतयोरावश्यकादिभिः पदैराचार्येण परीक्ष्यमाणानपि सीदतः पश्यति तत आचार्येभ्यः कथयति । तेन कथिते सति यथाचार्याः सम्यक् प्रतिपद्य तान्प्रमादिनः प्रति नोदयति । प्रायश्चित्तं च प्रयच्छंति । ततस्तत्रोपसंपत्तव्यं । अथ कथितेऽपि ते आचार्यास्तूष्णींतिष्ठंति । भणंति वा किं तव यत्नेन सम्यग्वर्त्तते । तर्हि अन्यत्र गच्छांतरे उपसंपत्तव्य । न तत्रेति अथ यतमानेभ्यः समागतः पंजरभग्न इत्युक्तं तत्र पंजरे इति किमुच्यते । तत आह ॥

पणगाइसंगहो होइ, पंजरो जायसारणाणोणं ।
पडिवत्तं चडमणाहिं, निवारणं, सउणिदिट्ठंतो ॥

पचकं नाम आचार्योपाध्यायप्रवर्तिस्थविरगणावच्छेदकरूप आदिशब्दात् भिक्षवो वृषभाः क्षुल्लकवृद्धाश्च परिगृह्यंते । तेषां संग्रहः पंचकादिसंग्रहो भवति । पंजरः अथवा आचार्यादीनामन्योन्यं परस्परं यत् । मृदुमधुरभाषया सोपालंभं वा शिक्षयति एष वा पंजरः । यदि वा यत् प्रायश्चित्तं चमढनाभिरसमाचार्यो निवारणपूर्वं खरपुरुषै स्तर्जयित्वा पश्चात्प्रायश्चित्तप्रदानेन यदा सामाचारीतो निवर्त्तनं तत् पंजरः अत्रार्थे शकुनिदृष्टांतः । यथा पंजरे शकुनेः शलाकादिनिः स्वच्छंदगमनं निवार्यते । तथा आचार्यादिपुरुषगच्छपंजरे सारणाशलाकया सामाचारीरूपोन्मार्गगमनं निवार्यते इति । अत्र ये यतमानानां मूलात् ज्ञानदर्शनार्थमागता ये च परिभवतां मूलात् चारित्रार्थमागच्छन् ते सम्प्रहीतव्याः । ये पुनः पंजरभग्ना ज्ञानदर्शनार्थमागता ये च परिभवतां मूलात् ज्ञानदर्शनार्थमागमन् ते न संग्रहीतव्याः । तत्र ये संग्रहीतव्यास्ते एको वाऽनेको वा यत आह ॥

ते पुण एगमणेगाणं, गाणं सारणा जहा पुव्वं ॥
उवसंपयआउट्टे, अणाउट्टे अन्नहिं गच्छे ॥ १ ॥

ते पुनरुपसंपद्यमानाः कदाचिदेको वा स्यादनेको वा तत्रानेकेषां या सारणा सा यथापूर्वं कल्पाध्ययने " उपसंपो सारणा चेव तइया पडिसारणा " इत्यादिना ग्रंथेन भणिता तयाऽत्रापि द्रष्टव्या यः पुनरेकोऽसमीचीनं कुर्वन् शिक्ष्यमाण श्च यद् व्यावृत्तः शिक्षां प्रत्यभिमुखीभवति । ततस्तस्मिन् आवृत्ते एषोऽसत्योरर्थे प्रत्यनेदात्तस्यावृत्तस्य उपसंपद्यति यदिपुनर्नावर्त्तते । तदा तस्मिन् अनावृत्ते इद भण्यते । अन्यत्र गच्छमात्र स्था इति । अथवा इदमुत्तरार्द्धम् (आय स्सगमाइयायरिए) इति यदुक्तं तस्य व्याख्यानं आवश्यकादिषु गच्छवासिनः प्रमादिनो दृष्ट्वा आचार्याय कथयेत् । कथिते च सति यदि आचार्यः सम्यगावर्तते निजसाधून् सम्यक् शिक्षयते प्रायश्चित्तं च तेभ्यः प्रयच्छति ततस्तस्मिन् आवृत्ते तस्य तत्रोपसंपद्यति । अथ कथिते नावर्त्तते तूष्णीं करोति न भणति किं तवैतैः स्वयं सम्यग्वर्त्तया इति । तदाऽन्यत्र गच्छेदिति । यदुक्तं प्राक् ॥

दाऊणं पच्छित्तवज्जंतंसी पडिच्छेज्जा

इति ॥ तत् व्याख्यानयति । (निग्गमणे अपरिसुद्धे, इमाए जयणाए धारेति) तृतीये भंगे निर्गमने परिशुद्धे प्रागुक्तदोषवर्जिते आगमने अशुद्धे प्रतिकादिषु प्रतिबंधकरणादिषु प्रतिबंधकरणानुचितेयि पदे अल्पदोषतयाऽप्रतीच्छायुक्तो सर्वो प्रायश्चित्त प्रतिबंधमात्रनिष्पन्नं ददाति । दत्वा च प्रतीच्छति निर्गमने पुनः प्रथमभंगे द्वितीयभंगे वा अधिकरणमेव अधिकरणादिभिः । पगेऽपरिणए वा इत्यादिभिर्वा दोषैरपरिशुद्धे न प्रतीच्छनीयः किंतु धारणीयः । तं धान्यया वक्ष्माणयाऽयतनया धारयंति ॥

तामेवाह ॥

नत्थिसंकियसंघाड, मंडली भिक्खवाहिराणयणं ।
पच्छित्तपविउस्सग्ग, निग्गमसुत्तस्स ठाणेण ॥

यः पंजरभग्नो ज्ञानदर्शनार्थमागतः तं प्रतीयं वाच्यमनागतं श्रुतमभिग्रसि । तन्मम पार्श्वे नास्ति अथ स ब्रूयात् मया श्रुतं यथाऽमुकोऽमुकस्यपार्श्वे युष्माभिः श्रुत इति तत् इदं वक्तव्यं श्रुतः स ग्रंथः केवलमिदानीं बहुषु स्थानेषु शंकितं जातं न च शंकितं श्रुतमन्यस्मै दीयते प्रवचने निषेधात् तस्मादन्यत्र निःशंकितमुमात् गवेषयस्व । यस्तु अच्छंदमति संघाटकोऽभिसंहारनुमिमपेक्षाकिमा पयुंभकल्पमिति

त इति एवं च चिन्तयित्वा स्वपक्षे परपक्षे च मत्सरिण एते
ति प्रकाशयति । ततो लोके मत्सरिप्रवादो विरूपकरं च
रूपस्तेषां मा भूदिति प्रागुक्तयतनया निवारणा क्रियते
चनेमायामृषादोषसनत्रः । यतः परप्रीत्यनुपादकतया परि-
ाममसुंदरतया चोभयोरपि गुणकारित्वमवेक्ष्य तत्रा वाग-
ना क्रियते । न विमतारणबुद्ध्येति ॥

एतेषामेव प्रतीच्छने अपवादमाह ॥

निग्गमसुमुवागए, वारिया गेण्हए समाउट्टं ।
अहिगरणमिणिअणुवद्ध, मेगागिजढं न साएज्जा ॥

निर्गमोऽशुद्धो यस्य स निर्गमाशुद्धस्तं उपायनमागुक्तयत-
ातक्षणेन वारितं समावृत्तं संतं गृण्हाति । किमुक्तं भवति ।
ादि स तथा प्रतिरिद्धः सन् ब्रूते भगवन्मिथ्या मे दुष्कृतं न
नरेव करिष्यामि । किन्तु यथा यूयं भणिष्यथ तथा करिष्या
। मुक्ते मया पापस्नायो दुर्गतिवर्द्धन इति । तत एवं तं
मावृत्तं गृण्हाति किं सर्वमपि नेत्याह ॥ (अहिगरणेत्यादि)
ऽधिकरणं हत्वा समागतस्तं यश्च मे तत्र प्रत्यनीकोऽस्ती-
कथात् तं तथा अनुपरूपेण येन च पश्चादेकाकी आचार्य-
कस्तं च न (साएज्जा) न सात्मयेत् न सात्मीकुर्यादिति
ः ॥

...यतं प्रत्यनीके अपवादोऽस्ति तमेवाभिधित्सुराह ॥

पडिणीयंमि उ जयणा, गिहंमि आयरियमादिदुट्ठंमि ।
संजयपडिणीए पुण, न होति उवसामिए जयणा ॥

प्रत्यनीके भजना तामेवाह । गृहिणो गृहस्ये आचार्यादिदुष्टे ।
किमुक्तं भवति । यदि कोऽपिनाम गृहस्य आचार्यस्य आदि-
शब्दादुपाध्यायप्रवर्त्तिस्थविरगणावच्छेदानां शेषनिशृणां च
प्रद्विष्टः स चानेकधा उपशाम्यमानोऽपि नोपशांतस्ततस्त-
स्मिन् आचार्यादिप्रद्विष्टे गृहिण्यनुपशांते तत्पादागतः सन्
प्रतिगृह्यते । यदि पुनः स ब्रूयात् सयतोमे तत्र प्रत्यनीकोऽस्ति
तस्तस्मिन् संयतप्रत्यनीके न भवन्तुपसंपत् न स प्रतिगृह्यते
र्यः । अथवा स भण्यते । गच्छ त्वं क्षमयित्वा समागच्छ ।
मुक्तो यदि तत्र गत्वा तं न क्षमयति ततो न स प्रतिगृह्यते
तेन गत्वाऽसौ क्षामितः केवलं स एव न क्षमते तर्हि
दागतः प्रतिग्राह्यः । अथ स वक्ति मया स तदानीमेवाग-
क्षामितः । तदा तस्मिन्नुपशांते स नियमात् प्रतिगृह्य
भवति भजनानिर्दोषत्वात् ॥

पुण उवसंपज्जे, नाणट्ठा दंसणे, चरित्ते, य ।
सिं नाणत्तं, वुच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥

नरुक्तप्रकारेण सगृह्यमाण उपसंपद्यते ज्ञानार्थं ज्ञान-
दर्शने दर्शननिमित्तं सप्तम्या निमित्ते विधानात् ।
नायकशास्त्रनिमित्तमित्यर्थः । चारित्रार्थं चारित्र-
एतेषां ज्ञानाद्यर्थमुपसपद्यमानानां नानात्वमेदं यथो-
या आनुपूर्वी तथा वक्ष्यामि ॥

मिव निर्वाहयति ॥

संधणा चेव, गहणे सुत्तत्थ तदुभए ।
खमणे, काले आवकहाएय ॥

र्शनार्थं चोपसंपत्प्रत्येकं त्रिधा । तद्यथा सूत्रं चार्थं-
च सूत्रार्थतदुभय तस्मिन् सूत्रेऽर्थे तदुभयस्मि-
निमित्तसप्तमी चेयं । ततोऽयं भावार्थः । ज्ञानार्थं
उपसंपद्यमानः प्रत्येकं सूत्रार्थं वा उपसंपद्यते ।

वार्थं वा तदुभयार्थं चेति । पुनरेकैका प्रत्येकं भवति त्रिधा ।
तद्यथा । वर्त्तनेति अत्र सप्तमीलोपः प्राकृतत्वात् । वर्त्तनायां
वर्त्तनानिमित्तमेवमेव संधनायां संधनानिमित्तं ग्रहणे ग्रहणा-
निमित्तं तत्र पूर्वगृहीतस्य सूत्रार्थस्य तदुभयस्य वा पुनःपुन-
रभ्यसनं वर्त्तना । पूर्वगृहीतस्य विस्मृतस्य पुनः संस्थापनं
संधना । तथा ग्रहणे तत्प्रथमतया अपूर्वस्य सूत्रार्थस्य तदुभय
स्य वा ग्रहणनिमित्तं एवं ज्ञाने दर्शने च प्रत्येकं भवति त्रिधा
उपसंपत् चरणोपसंपद्यमानो द्विधोपसंपद्यते । तद्यथा । वै-
यावृत्ये क्षपणे च वैयावृत्यनिमित्तं क्षपणनिमित्तं च । ते द्विधा
उपसंपद्यमानाः कालतो यावज्जीवं भवेयुश्च शब्दादित्व-
रात्र ॥

एतामेव गाथां व्याख्यानयति ॥

दंसणनाणे सुत्तत्थ, तदुभए वत्तणा य एक्केक्के ॥
उवसंपया य चरित्ते, वेयावच्चे य खमणे य ॥ १ ॥

दर्शनविशोधकानि यानि सूत्राणि शास्त्राणि वा तानि दर्शन
ज्ञेयानि सूत्राणि शास्त्राणि वा ज्ञान । तत्र दर्शनज्ञाने च
प्रत्येकमुपसंपत्त्रिधा । सूत्रनिमित्तमर्थनिमित्तं तदुभयनिमित्तं
च । एकैकस्मिन् सूत्रादौ प्रत्येकं वर्त्तना संधना ग्रहणं च ।
किमुक्तं भवति । सूत्रेऽपि वर्त्तनानिमित्तमुपसपद्यते । संधना
निमित्तमुपसपद्यते । अपूर्वग्रहणनिमित्तं वा उपसंपद्यते ।
एवमर्थेऽपि त्रितयमुभयेऽपि त्रितयमिति दर्शनेऽपि नवविधोप
संपद् ज्ञानेऽपि नवविधोति । चारित्रे चारित्रविषया उपसंपत्
वैयावृत्त्ये, क्षपणे च ॥

सुद्धअपडिच्छणे, लहुगा अकरेंते सारणा अणापुच्छा ।
तेसु वि मासो लहुतो, वत्तणादिसुत्थाणेसु ॥ १ ॥

यदेतदुदग्मकाशे सूत्रं तत् सर्वमर्थातं । ततोगुरुनिरनुज्ञातो
विधिना आपृच्छय मन्त्रव्यादिष्वप्रतिवध्यमान आगतः । आग-
तश्च सन् त्रीन् दिवसान् यावत् परीक्षितः शुद्धः । इत्यंभूतं
यो न प्रतीच्छत्याचार्यस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वारो
लघुमासाः । योऽपि उपसंपन्नो वर्त्तनानिमित्तं संधनानिमित्तं
ग्रहणनिमित्तं वा स यदि वर्त्तनां संधनां ग्रहणं वान करोति
तदा तस्मिन् वर्त्तनादिकमकुर्वति प्रत्येकं त्रिष्वपि स्थानेषु व
र्त्तनादिषु मासोलघुकः प्रायश्चित्तं । आचार्योऽपि यदुपसंपन्नं
प्रमार्थतं न सारयति तदा तस्मिन्नपि सारणा । अत्र
विनकिलोप आर्षत्वात् । अकुर्वति त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु
स्थानेषु मासलघु । एतच्च प्रायश्चित्तविधानं सूत्रविषयम् ।
अर्थे पुनर्वर्त्तनादिमकुर्वति शिष्ये अर्थनिमित्तमुपसन्न प्रमा-
र्यंतं वर्त्तनादिष्वसारयति गुरौ च प्रत्येकं त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु
स्थानेषु प्रायश्चित्तं मासगुरु । तदुभयविषये च द्वयोरपि
प्रत्येकं वर्त्तनादि त्रिष्वपि स्थानेषु पृथक् उभयं प्रायश्चित्तं
मासगुरु मासलघु चेति । एतच्च गाथायामनुक्तमपि संप्रदा-
यादवसितं । यथा (अणापुच्छा) इति । अनापृच्छायामननु-
ज्ञयामित्यर्थः । अत्र चत्वारो भंगास्तद्यथा । अननुज्ञातोऽननु-
ज्ञातेन सह वर्त्तनां करोत्येकोभंगः १ अनुज्ञातो अननुज्ञातेन
सहेति द्वितीयः २ अननुज्ञातोऽनुज्ञातेनेति तृतीयः ३ अनुज्ञातो
ऽनुज्ञातेनेति चतुर्थः ४ एवं संधनायां ग्रहणेऽपि च प्रत्येकं चत्वा-
रो भंगाः । एवमर्थेऽपि तदुभयस्मिन्नपि च प्रत्येकं वर्त्तनादि-
षु चत्वारो भंगाः । तत्र सूत्रविषये त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु स्था-
नेषु प्रत्येकमाद्येषु भंगेषु ददानस्य गृण्हानस्य च प्रायश्चित्तं
मासलघु । तत्र कालविशेषितं । तद्यथा । वर्त्तनायामाद्येषु

त्रिषु भंगेषु मासलघु संघनायां मासलघु । ततो गुरुकामलघु ! ग्रहणे मासलघु चान्यां गुरुलघवा तपसा कालेन च । एव मर्यौ तपःकालविशेषितं मासगुरु । तदुभयप्रायश्चित्तमर्थसिद्ध्यं च प्रायश्चित्तं गाथानुपात्तमपि व्याख्यानादवगतं । चतुर्थभंगःपुनः सर्वथाऽपिशुद्ध इति न तत्र कस्याऽपि प्रायश्चित्त मिति । इहाचार्यस्याऽपि प्रमादतः सूत्रादिषु वर्त्तनादिकमकुर्वतमुपसंपन्नमसारयतः प्रायश्चित्तमतो नियमात्स आचार्येण-सारयितव्यस्तथा च एतदेवाह ॥

सारेयव्वो नियमा, उपसंपन्नोसि जं निमित्तं तु ।
तं कुण सु तुमं भंते !, अकरेमाणे विवेगोउ ॥

स उपसंपन्नो नियमात्सारयितव्यः कथमित्याह । भदंतभदंत ! ज्ञानाद्यभ्यासकारितया परमकल्याणयोगिन् ! इह शिष्यस्याऽप्याचार्येण प्रोत्साहनार्थं तथाविधयोग्यतासंजननमधिकृत्यैवमपि भदन्तामंत्रणं कर्त्तव्यमिति ज्ञापनार्थं । अन्यथा भदंतेति गुर्वामंत्रणे रूढत्वात्तत्रैव न्याय्यं न शिष्ये इति । यन्निमित्तमुपसंपन्नस्त्वं तत्कुरु । एवमेकचिन्निवारं सारितोऽपि यदि न करोति वर्त्तनादिकं ततस्तस्मिन्नकुर्वति विवेक एव परित्याग एव कर्त्तव्यः । तुरेवकारार्थः ॥

(पडुच्छणापुच्छा) इति तत व्याख्यानयति ॥

अणणुन्नमणुएणाए, दिंत पडिच्छंतजंगचउरो उ ।
भंगतियंमि वि मासो, दुहतोणुएणाए सुद्धो उ ॥

अननुज्ञातो भकारोऽलाक्षणिकः । अननुज्ञातो ददाति इतरस्तु प्रतीच्छतीत्येवं ददानप्रतीच्छतां चत्वारो भंगास्तत्र-भंगत्रिकेऽपि आद्येऽपि त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु स्थानेषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासो लघुमासः । अर्थे गुरुमासस्तदुभयास्मिन् तदुभयं प्रायश्चित्तमिति व्याख्यानात ॥ (दुहतोणुएणाए) इति उभयतो ददानतया प्रतीच्छकतया चाऽनुज्ञाते भगश्चतुर्थः शुद्ध एव । तुरेवकारार्थः पपोऽङ्गरार्थः । भावार्थस्तु प्रागेवोपदर्शितः ।

एव प्रायश्चित्तविधिर्ज्ञानार्थमुपसंपद्युक्त एवं दर्शनार्थमुपसंपदि द्रष्टव्यस्तथ चाह ॥

एमेव दंसणम्मी, वत्तणमादी पया उ जह नाणे ।
वेयावच्चकरो पुण, इत्तरितो आवकोहितो य ॥

यथा ज्ञाने वर्त्तनादिपदान्यधिकृत्य प्रायश्चित्तविधिरुक्त एवमेव अनेनैव प्रकारेण दर्शनेऽपि वर्त्तमानादीनि पदान्यधिकृत्य वेदितव्यः । गता ज्ञानदर्शनोपसंपत् ॥

इदानीं चारित्रोपसंपत भावनाया ॥

तत्र काले (आवकहाए य) इति पदं व्याख्यानयति । (वेयावच्चे) त्यादि वैयावृत्यकरो वैयावृत्यार्थमुपसंपन्नः पुनर्द्विधा इत्वरः स्वल्पकालभावी यावत्कथिको यावज्जीवभावी । अस्य च द्विविधस्याऽपि वैयावृत्यकरापणविधिरयं एको गच्छवासी वैयावृत्यकरोऽपरः प्राघूर्णकः स च वक्ति अहं वैयावृत्यं करोमि ॥

तत्र विधिमाह ।

गुच्छम्मि जो गुरुम्मी, अपरम्मि च वाएएण निच्छंते ।
गुच्छमु व आवकही, तम्स पएणं च इत्तरिओ ॥

यदि द्वावपि वाऽवकस्तुल्याविन्वरौ च तत्र यच्छोलब्धिमान् अपरोऽलब्धिकस्तर्हि तयोस्तुल्ययोर्यः स लब्धिकः स कार्यते इतरस्तु उपाध्यायादिभ्यो दीयते । अथ द्वावपि-

वासकथिको तथापि यो इत्वरः ... दीयते । यदि पुनर्द्वावपि ... अन्यतर उपाध्यायादेः कार्यते । ... तत आगन्तुको विसृज्यते । अथ ... च तत्र आगन्तुक उपाध्यायादीनां ... कारक उपाध्यायादिवैयावृत्यकरस्य ... वि यत्नीयः ॥

उवगकाएवरावगं, वरेमाणे सर्व ॥
निग्गंथे महानिज्जरे, महापज्जवसाणे ॥

इत्यादि । अथ नेच्छति तर्हि ...
वावृत्यमनिच्छति वा ...
योजनीयः । द्वावपि वारकेण कार्यते ...
त्कालमपर इति । यदि वास्तव्यो ...
अथ नाऽनुमन्यते तत्र आगन्तुकस्तर्हि ...
यावत् वास्तव्यस्य ...
अथ न प्रतीच्छति तर्हि ...
थापणविधिः ॥

अथ एक इत्वर एको यावत्कथिकस्तत्राह ...
दि । तुल्ययोर्लब्ध्यासमानयोर्यावत्कथिक ...
ऽन्यस्योपाध्यायादेः सन्नियोजनीयः । ...
थिकस्तर्हि स भण्यते विश्राम्य ...
तथा चाह । तस्य वास्तव्यस्य ...
इत्वरो वा कार्यते वैयावृत्यकरस्तथा ...
तर्हि न कार्यते । स हि पश्चादपि वास्तव्य ...
व्यो न करिष्यतीति । अथ इत्वरो याव ...
सलब्धिको तत्र ...
विसृज्यते वा । अथवा इत्वरः स लब्धिक ...
मण्यते । विश्रम्य तावत् वर्त्तितव्यम् । य ...
ब्धिकः करोति । पश्चात्त्वमेव करिष्यसि । ...
स एव कार्यते । इतरस्त्वन्यस्मै दीयते । ...
स विसृज्यते अथेत्वरोऽलब्धिको लब्धिमा ...
कार्यते । इतर उपाध्यायादेः समर्प्यते ...
निच्छा तर्हि विसृज्यते । इह यदि वा ...
मनुज्ञातो वैयावृत्यं कारयति । यदि वा ...
वृत्यकरं स्थापयति तदा तस्याऽचार्यस्य ...
नेवाह ॥

अणएणुन्नाए लहुगा, अवियत्तमसा ...
निज्जरं महती हु भवे, तवस्सिमाई ण ...

वास्तव्यवैयावृत्यकरेणाननुज्ञायामुपाध्याय ...
र्यो वा यद्यागन्तुकमित्वरं वैयावृत्ये स्थापय ...
श्चित्तं लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः । अन्ये ...
मासलघु । अननुज्ञायां चतुर्लघु । अन्यथा ...
वा वैयावृत्यपदे अन्यस्येत्वरस्य स्थापने ...
मप्रीतिरुपजायते । अप्रीत्या च कलह ...
माई) इति यानि दानादीनि दानश्रा ...
तान्यागन्तुकवैयावृत्यकरस्य न साधया ...
स्मात्स इत्वर आगन्तुको वैयावृत्यकरः ...
दीनां क्षपकादीनां वैयावृत्यं कुरु तथामा ...
महती निर्जरा ॥ तदेवं वैयावृत्यकारं ग ...

णकारवसरः ॥

इत्तरिय, इत्तरियविगिट्ठ तह विगिट्ठे य ।
एखमणे, अणिच्छमाणं न ओ नियोगो ॥

उपसंपद्यमानो द्विधा यावत्काथिक इत्वरश्च तत्रेत्वरो तपः कारी अविकृष्टतपः कारी च । तत्र चतुर्थे री अविकृष्टतपः कृत् । दशमादितपः कारी विकृष्ट योर्द्वयोरप्युपसंपद्यमानयोः (खमणामंतणत्ति) क्षपकस्यामंत्रणं गच्छेन कर्त्तव्यं । यथा आचार्या! तपः करणार्थं समागतः किं प्रतीष्यतामुत प्रति- याति । तत्र यदि तेषामनुमतं भवति । तदा प्रतीष्यते शो प्रतिषिध्यते यदि पुनः कश्चिन्न मन्यते तर्हि यः स्यात् समनिकृतं तस्य क्षपकस्य वैयावृत्त्ये प्रत्राय न् । प्रत्रानियोगस्य सूत्रे निषेधात् । यस्तु प्रतीच्छितः । किं त्वविकृष्टं तपः करोषि अविकृष्टं वा यदि सूत्र ततो सूत्रोऽपि प्रष्टव्य त्व पारणकदिने कीदृशोभवसि । ह ग्लानोपमः तत्राह ॥

गइकिलम्मं तं, जणंति मा खम करेहि सज्झायं ।
किलिमिडं जेवि, विगिट्ठेणं तहिं विवेर ॥

कृष्टे तपसि क्लान्यन्तभणन्ति सूरयो माक्षपय माक्षपणं युक्तं तत्र क्षपण कष्टमशक्यभावादित्यर्थः । तस्मात्कुरु यं तपः करणात्स्वाध्यायकरणस्य बहुगुणत्वात् । अपि स्वाध्यायोऽपि परमं तपः । यत उक्तं ॥

सावेहम्मि वि तवे साक्किन तरवाहिरे कुसलदिट्ठे ॥
वि अत्थि न विपहोहिइ, सज्झायसमं तवोकम्मं ॥

ग्लानोपमस्त्वविकृष्टतपः कारो तपः कार्यते यस्तु विकृष्टं तपः ति स यद्यपि पारणकदिने ग्लानोपमोजायते तथापि स ते । यत आह (सक्क) इत्यादि अपि शब्दः पुनरर्थे ये तपस्विनो विकृष्टेन तपसा पारणकदिने क्रमयितुं शक्याः ते इतिभावः तत्र तेषु तपस्विषु वितरेत् दद्यात् तपः तेषां तथा रूपाणामपि समनुजानीयात् । न तु पारणो- विकृष्टतपः करणस्य महागुणत्वात् केवलं भक्तपानं विप- दिकमानाय्य दातव्यं । अथ ग्लानोपमो न भवति । किंतु यमेव संस्तारकप्रतिलेखनादीन् व्यापारान् सर्वानप्यहीना कान् करोति प्रतीच्छते एवं च तत्र यो विकृष्टेन तपसा ग्लानोपमो भवति । तत्रेयं सामाचारी ॥

अपरिच्छणे लहुगा, असति गिलाणोवमे अणंते य ।
पलिहणसंथारग, पाणग तह मत्तगतिगं च ॥ १ ॥

तस्मिन्नागच्छे यद्यन्यः कोऽपि विकृष्टतपः कारी क्षपको विद्यते पारणकदिने ग्लानोपमो वा भवेद् ग्लानोपमो वा तथाऽपि स्मिन् विद्यमाने क्षपके अन्यं क्षपकमाचार्यो न प्रतीच्छेत प्राक्- स्य हि क्षपकस्य पारणकदिने ग्लानोपमस्याग्लानोपमस्य तेऽवश्य कर्त्तव्ये । न च द्वयोर्वैयावृत्यकरणे साधवः ति तस्मान्न प्रत्येषणीयः । यदि पुनः साधवोऽनुमन्यते पि प्रतीष्यतां तस्यापि वैयावृत्यकरणेन समाधिमुत्पादयि म इति तदा प्रतीच्छनीयः यदि पुनर्गच्छे विद्यमानेऽपि कृष्टतपः कारिणि क्षपके गच्छानुमतावाचार्योऽन्य तीच्छति तदा तस्यान्यप्रतीच्छने प्रायश्चित्तम् ।

चत्वारो लघुमासाः (असतित्ति) तथा असति प्रा- ऽन्ये ये दोषास्ते च वक्तव्याः । तेचामी । द्वयो क्षपकयो- र्युगपत्पारणकदिने समापतिते पर्यायेण पारणकद्वये अग्लान- तोऽसति असंस्तरणं भवेत् । असंस्तरणाच्च यदेषणादि प्रेरयं- ति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्यापतति आज्ञाभंगादयश्च दोषा जायंते । तथा पारणकप्रायोग्यद्रव्यसंपादनेन संस्तरण- मकुर्वन्तु साधुषु विषये सोऽप्रीतिं कुर्यात् । अप्रीत्या च अनागाढामागाढां वा परितापनां प्राप्नुयात् । तथा च सति तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तमाचार्यस्य अन्यच्च शिष्याः प्रतीच्छ- काश्च द्वयोरपि क्षपकयोर्वैयावृत्त्यकरणतो भग्ना एवं चिंतये- युर्यथा अन्यान्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणेन नास्माकं सूत्रमर्थो वा तस्मादन्यत्र व्रजाम इति । तथा (गिलाणोवम) इति तेषु गच्छवासिषु साधुषु वास्तव्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणेन व्यापृतेषु ग्लानोपमो जायते । तदा तस्याऽऽचार्यस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गु- रुकाः । (अणंतेयत्ति) तथा गच्छे वास्तव्यक्षपककरणव्या- पृततया भक्तपानं वाऽऽगन्तुकस्यादाने स भक्तार्थं पानार्थं वा स्वयं हिंडते प्रतिलेखनादिक्रियां च स्वयमेव कुर्यात् । हिंडमानश्च क्षुधा पिपासया शीतोष्णेन वा पीडितो यद्यना- गाढां परितापनां प्राप्नोति तदा प्रायश्चित्तमाचार्यस्य चतुर्लघु अथागाढं तदा चतुर्गुरु । अथ म्रियते तदा षड्लघु ॥ तथा परिताप्यमानो यद्येषणां प्रेरयति तदा तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं अथ न प्रेरयति । तदा अननुमतदानागाढादिपरितापनां प्राप्नोति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं । अथ तत्र गच्छेऽन्यो वास्तव्यः क्षपको न विद्यते । तदा नियमतः प्रतीच्छनीयः । केवल सोऽपि गच्छानुमत्या । अन्यथा न किमपि तस्य गच्छः करि- ष्यति । तत्र यदि प्रमादतो वैयावृत्त्यभीरुतया गच्छो नानुम- न्यते । तदा स प्रज्ञापनीयः । अथ कारणवशा- त्तत्तदा न प्रतीच्छनीयः । यदि पुनर्गच्छाननुमत्याऽपि प्रतीच्छति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकास्तथा गच्छानुमतो यो यतः प्रतीक्षत्यते ततः क्षपकप्रायोग्यमानयति । अननुमतो च नकोऽपि किमप्यानयतीत्यपाति पारणकदिने पर्याप्याप्रा- योग्यद्रव्ये असंस्तरणमसंस्तरणाच्च परितापनादुःखं । तन्नि- मित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य तथा पारणकदिने ग्लानोपमो जायते तथा शेषसाधुभयोऽनंतर व्यापृततया भक्तपानं वा ददातेषु स्वयं हिंडमाने ये दोषास्तेऽपि वक्तव्याः ॥ संप्रति तस्य क्षप- कस्य वास्तव्यस्याऽऽगंतुकस्य वा कृतव्याख्यानस्यापि यत् प्रतिदिवसं कर्त्तव्यं तदाह । (पडिलेहणे) त्यादि । तस्यो- पकरणं कल्पादि यथायोगमुभयकालं प्रतिलेखनीयं संस्तारक- श्च तस्य कर्त्तव्यः । तथापानकं पानीयं तस्योचितमानीय दातव्यं तथा मात्रकत्रिकं च उच्चारमात्रकं प्रश्रवणमात्रकं खेलमात्रकं च यथाकालं समर्पणीयं परिस्थापनीयं वा ॥ सांप्रतमेतामेव गाथां व्याख्यानयन् प्रथमतो (अपरिच्छणे लहुगा) इति च व्याख्यानयति ॥

छएणेगतरं खमणे, अपरिच्छेनमपरे आणा ।
अप्पत्तियपरितावण, मुत्ते हाणि अभद्दि च इमे ॥

वास्तव्ये क्षपके क्षपके द्वयोः ग्लानोपमयोरन्यतरस्मिन्विद्य- माने यदि गच्छानापृच्छया अन्यं प्रतीच्छति । तदा तस्मिन्नेव प्रतीच्छति प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वार इति वाक्यशेषः । तथा युगपद् द्वयोः पारणकदिने युगपत्समापतिते प्रायोग्यद्रव्ये अप्राप्यमाणेऽप्यति यदि वास्तव्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणव्यापृता- आगंतुकस्य वैयावृत्त्यकरणे वेलातिक्रमतोऽसंस्तरणं भवेत् तस्मिन्नसंस्तरणे यदेषणादि प्रेरयति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाच

[illegible]

गुरुकाभ्यायो गुरुमासाः ।
अन्ये तु ब्रुवते । षण्मासानां परतो यदि न [illegible] ततः प्रायश्चित्तमाचार्यस्य गुरुक [illegible] तु ब्रुवते षण्मासानां परतो यदि न [illegible] मधुमासः । द्वितीय [illegible] अनुमेषु । [illegible] कार्या इति [illegible] कुर्यात् ॥

अमेग पच्छिजे, तस्सामति सो [illegible]
उत्तरत्तीमंनाए, सिमो य निम्मि [illegible] ॥

यमन्यो गीतार्थस्य [illegible] स संदृष्टनीयो यथा [illegible] । [illegible] यथा मिति । अथ [illegible] गीतार्थ [illegible] ऽस्ति [illegible] निर्देशोऽभावे [illegible] त्यानोचनां अथ यथा [illegible] यात् [illegible] निर्जित [illegible] दर्शनेन [illegible] प्रतिक्रमणालोचनां [illegible] अथवा [illegible] मेयाह ॥

दोहिं तिहिं या दिणेहिं, जइ [illegible]
तेणपरमेगुरुगा, [illegible] ॥

यदि पञ्च मासानां परतो [illegible] नियमात् [illegible] निधीयते । [illegible] प्रायश्चित्तं [illegible]

[illegible]

एमेव य अवराहे, किं तेन कया तहिं विसोही ।
अहिगरणादीगाहति, गीयत्थोवा तहिं नत्थि ॥

यथा विहारालोचना यामुपसंपदालोचनायां चाविधिर्भणित एवमेव तथैव अपराधे अपराधालोचनायामपि द्रष्टव्यो वाच-स्पृष्टो वा अपृष्टो वा इह अहमपराधालोचकः समागतः। ततः आचार्येण वक्तव्यः । केन कारणेन ते त्वया तत्रैव स्वगच्छे एव महता विशोधिः प्रायश्चित्तांगीकरणेन एवमुक्ते यदि साधयति कथयति अधिकरणादीनि । अधिकरणं तैः सह आदिशब्दात् प्रागुक्तविकृतियोग्य प्रत्यनीकादि कारणपरिग्रहः। अथवा यात्रि तत्र गीतार्थो नास्ति । तत्राधिकरणादिष्वविशुद्धकारणेषु समागत एवं प्रतिज्ञपनीयः ॥

नत्थि इहं पडिपरगा, खुल्लखेत्तं लग्गमावि य पच्छित्तं ।
संकीयमादीव पदे, जहकम्मं ते तहवि जासे ॥

अस्तीति निपातो बहुवचनार्थः प्रतिचारका नाम अपराधापन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वतो ग्लायमानस्य वैयावृत्यकारकास्ते इह मे पार्श्वे न सन्ति क्षुल्लक्षेत्रं नाम यदाभिक्षं यत्र वा अनुकूलगुणकारि घृतादिद्रव्यं न लभ्यते तादृशमिदं क्षेत्रं तथाविधदानश्राद्धाभावकाणामभावात् एवमपि च स्तोकेऽप्यपराधे इह प्रायश्चित्तं दद्मः तथा गुरुपारंपर्यं समागमात् तथा यानि (नत्थी संकिय भयाणे) इत्यादि प्रागुक्तगाथोपन्यस्तानि शंकितादीनि पदानि तानि सर्वाण्यपि यथाक्रमं तथैव समुच्चयं विनापि ब्रूयात् यथा प्रायश्चित्तसूत्रमनुसृत्य प्रायश्चित्तं दीयते तदिदानीं विस्मृतं शंकितं वा जानं नवार्थं स्मरामि । ततः कथं प्रायश्चित्तं प्रयच्छामि अथवा प्रायश्चित्ते प्रतिपन्ने सति तत्र त्वयेह कर्तव्य । तत्रैवमस्माकं सामाचारी यदि भूमिमात्रमपि सघाटकं विना न गन्तव्यं यदि पुनः कोऽपि गच्छति तत्समस्तं प्रायश्चित्तमत्युग्रं ददामि इत्येवं यथाक्रमं शंकितादीनि ब्रूयात् न तु दद्यादालोचनामिति यस्तु निर्गमन शुद्ध आगमनेन शुद्धो वा प्रत्यागते तस्यालोचनायां विधि-र्वक्तव्यः ॥ व्य. उ. १ ।

सम्यगुक्त्येनमसेविते यत्कर्मबद्धं तदनुज्ञपनीय मेवेत्यालोचनायां को गुण इत्या शंकायाम ॥

आसेविते वक्कितेणा, जोगादिहिं होंति संवागा ।
अणुतावो तत्तो खलु, एसा सफला मुणेयव्वा ॥ ३ ॥

(पंचा) वृ १५ आसेवितेऽप्याचरितेऽपि अनासेविते कर्मभावात् फंअवां शाऽनुपालनादित्यपि शब्दार्थ । अकृत्ये साधुनामविधेयं कथमित्याह अनाभोगादिभिरज्ञान प्रभृतिभिस्तथा ॥

सहसाणाभोगेण व, जीएण व वेक्खिएणव परेण व ।
सणेणायं कए व. मूढेण व रागदोसेहिं ॥

भवति जायते कुतः इत्याह संवेगा ससारभयादनुतापः पश्चात्तापः प्राकृतालापस्य विषयस्तज्जन्यकर्म क्षपणहेतुभूतः आलोचनायामिति गम्यते ततः किमित्याह । ततो ऽनुतापात खलुर्वाक्यालंकारे एषाआलोचना स फला सार्थिका (मुणो-यव्वत्ति) ज्ञातव्येति गाथार्थः ॥

अथ कथमनुतापादालोचना सफला भवतीत्यत आह ॥

जहसंकिलेसओ इह, बंधो वोदारणओ तहा विगमो ।
तं पुण इमीए णियमा, विहिणा सइ सुपउत्ताए ॥

व्याख्या । यथा यद्वत् सक्लेशाद्रागादिरूपात् चित्तमालिन्यादिहा कृत्यासेवने बंधो ऽशुभकर्मोपादनं जीवस्य भवति व्यवदानं दैप् शोधन इति वचनात् शुद्धिः ततो व्यवदानात्पश्चात्तापरूप चित्तविशुद्धेः सकाशात्तथा तद्वद्विगमो निर्जरणमकृत्यकरणजन्याशुभकर्मणो भवति यद्यं ततः किमित्याह (तंपुणत्ति) तत्पुनर्व्यवदानमनया नियमादवश्यतया भवति विधिना विधानेन वक्ष्यमाणेन सकृत्सदासुप्रयुक्तया भावसार प्रवर्तितयेत्यतः सफलेयमिति गाथार्थः विधिना प्रयुक्तालोचनाव्यवदानतः सफला स्यादित्युक्तमथोक्तस्यैव विपर्ययमाह ।

इहरहा विवज्जओ वि हु, कुवेज्ज किरिया दिणायनाणेओ ।
अवि होज्ज तत्थ सिद्धी आणाभंगा न उणएत्थ ।

व्याख्या । इतरथाऽविधिप्रयोगे आलोचना या विपर्ययोऽपि व्यवदानाभावेन आलोचना निष्फलत्वमपि अनर्थफलत्वं वा स्यात् न केवलं विधिना सफलत्वमविधिना विपर्ययोऽपि स्यादित्यपिशब्दार्थः हुर्वाक्यालंकारे । कुत एवमिदमित्याह । कुवैद्यक्रियादिज्ञाततः कुत्सितवैद्य प्रवर्तितरोगचिकित्साप्रभृत्युदाहरणेनादिशब्दाद्विधिविद्यासाधनादि परिग्रहः ज्ञेयो ज्ञातव्यः । अविध्यालोचनायां विशेषमाह । अपीति सभाव्यत एतत् यदुत भवज्ञायेन पुण्यानु भावात् तत्र कुवैद्यचिकित्सायां सिद्धिः प्रयोजननिष्पत्तिरारोग्यमित्यर्थः न पुनरत्र नत्वविध्यालोचनायामिष्टसिद्धिःकुत इत्याह आज्ञाभंगादाप्तोपदेशाननुपालनादिति गाथार्थः एतदेवस्पष्टयन्नाह ॥

तित्थगराणं आणा, सम्मं विहिणा उ होइ कायव्वा ।
तस्सच्चाहा उकरणे, मोहादतिसंकिलेसोत्ति ॥

बंधो य संकिले सा, ततोण सोवेति निव्वतरगाओ ॥
ईसिमलिणं ण वत्थं सुज्झइनीलीरमादीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या । तीर्थकराणां जिनाना आज्ञोपदेशः सम्यक् भावतः विधिना वक्ष्यमाणविधानेनैव भवति स्यात् कर्तव्या विधिविपर्यये दोषमाह तस्या जिनाज्ञाया अन्यथा तु करणे अविधिविधाने पुनः कुत इत्याह । मोहादज्ञानात् किमित्याह अतिसक्लेशं आत्यन्तिक चित्तमालिन्यं भवति इति शब्द समाप्त्याविति बन्धश्च शुभकर्मबन्धः पुनः सक्लेशादुत्कृष्टाद्भवति । किं चेत्यत्रतः सक्लेशात् सः नैवासौ कर्मबन्धोऽपैत्यपगच्छति क्लिष्टत्वात् संक्लेशादित्याह । तीव्रतरकादकृत्यासेवादनुभूतसक्लेशापेक्षया प्रतिशयोत्कटात् अविध्यालोचना कृताऽभगज्ञन्यादित्यर्थः ॥

इहार्थे दृष्टांतमाह ॥

ईषन्मलिनं मनाग्मलयुक्तं न नैव वस्त्रंवासः शुद्ध्यति निर्मलीभवति नीलीरसादिभिर्गुलिकादिव्यपदेशात्त्वेन बहुतरमालिन्यहेतुभिरादिशब्दात् रुधिरादिपरिग्रहः । यथाहीषन्मलिन प्रचुरमालिन्यहेतुना शुध्यन्त्येवमकृत्यासेवाकृतो बंधो अतिगाढतरबंधहेतुना आज्ञाभंगहेतुनातिसंक्लेशेनापैतीति गाथाद्वयार्थः पंचा. वृ. १५॥

व्यवहारे आलोचनायामिमे गुणाः ॥

लहुयी ल्हादीजणणं, अप्पपर नियत्ति अज्जवं सोही ।
दुक्करकरणं विणओ, निसल्लत्तं च सोहि गुणा अथोसीवो ॥

लघुता यथा भारवाही अपहृतभारो लघुर्भवति तथा आलोचको प्युद्धृतशल्यो लघुर्भवति इति लघुता तथा ल्हादन ल्हादिना

र्यस्य तथा (आणाइ) आज्ञापदैकदेशपदसमुदायोपचा- याद् आज्ञाभङ्गानवस्थामिथ्यात्वविराधनादोषाः प्रादुःष्युः । तस्य वा संस्तरणे अशीतिरशीत्या च परितापननिमित्तमपि प्राय- श्चित्तं तथा शिष्याः प्रतीच्छकाश्चैवं चिन्तयेयुरस्माकं द्वयोः क्षपकयोः वैयावृत्त्यकरणव्यापृतानां सूत्रे हानि करातद्रूपमेतत् अर्थे च तस्मादन्यत्र व्रजामः । संप्रति (गिलाणो खमगअणेपत्ति) व्याख्यानयति (गेलण्ण तुल गुरुगा अकते परितावणा य सयंकरणे । जेसणगहणागहणं- [illegible]) साधुषु वास्तव्यक्षपक वैयावृत्त्यकरणतः [illegible] व्यापृततया वा वैयावृत्त्यमकुर्वत्सु यथागंतुकः क्षपको ग्लानतुल्यो ग्लानोपमो जायते । तदा सूरेः प्रायश्चित्त चतुर्गुरुकाः । तथा भक्तं पानं च अददत्सु स्वयं ([illegible]) [illegible] च हिण्डमाने स्वयं वा उपकरणस्य प्रत्युपेक्षणादेः कर- णे या परितापना अनागाढा वा (मुच्छापति) मूर्च्छा च तन्नि- मित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य तथागाढपरि तापनानिमित्तं चतु- र्लघु । आगाढपरि तापनानिमित्तं चतुर्गुरु मूर्च्छानिमित्तं पट् लघु । [illegible] । इति स स्वयं हिण्डमानः क्षुधापि- पासया वा [illegible] वा उष्णेन वा परितापितः सन् यदि [illegible] प्रायश्चित्तग्रहणे [illegible] [illegible] हिण्डमानो [illegible] । आगाढपरि तापनादिकं [illegible] दोषाः । तस्मात् [illegible] [illegible] । [illegible] च [illegible] निर्जरा- [illegible] । इह आगतः सन् प्रथमदिवसेऽपि प्रतीच्छनी- यो [illegible] मन्यथा यदि तम- [illegible] संघातयति । तदा प्रायश्चित्तं [illegible] ॥

पढमदिवसंमि न पुच्छे, लहुओ मासो उ वाइगुरुओ य ।
[illegible] सहुगा [illegible] तु अतिक्कमे गुरुगा ॥

यदि प्रथमे दिवसे न पृच्छेत् तर्हि तस्य आचार्यस्य प्रायश्चित्त [illegible] द्वितीये दिने पृच्छतो मासगुरु तृतीये प्रयति च- [illegible] । [illegible] तु दिनातिक्रमे चतुर्थी दिवु दिवसे [illegible] गुरुमासाः । अथवा [illegible] प्रयोजन [illegible] त्रीणि दिन [illegible] पृच्छति तथापि न प्रायश्चित्त [illegible] ।

[illegible] गिलाणगया य [illegible] ।
[illegible], [illegible] तु [illegible] गुरुगा ॥

[illegible] । [illegible]

([illegible])

[illegible]

गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।
अन्यं तु ब्रुवते । षण्मासानां परतो यदि न [illegible] ततः प्रायश्चित्तमाचार्यस्य गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः [illegible] तु ब्रुवते षण्मासानां परतो यदि न प्रतीच्छयति [illegible] लघुमासः । द्वितीयदिनेऽप्यप्रतीच्छने मासगुरु । [illegible] चतुर्लघु । दिनत्रयातिक्रमे चतुर्थादिषु दिनेष्वप्रतीच्छ [illegible] रुका इति कार्यादिप्रयोजनवशतो [illegible] कुर्यात् ॥

अन्नेण पडिच्छावे, तस्सासति सयं पडिच्छए [illegible] ।
उत्तरवीमंसाए, खिन्नो य निसिंपि न पडिच्छे ॥

यद्यन्यो गीतार्थस्तस्याचार्यस्य समीपे [illegible] स संदेशनीयो यथा [illegible] । [illegible] यतामिति । अथ नास्त्यन्यो गीतार्थस्तदा [illegible] ऽसति न्यायप्रधानोऽयं निर्देशोऽभावे स्वयमेव [illegible] त्यालोचनां अथ यथा [illegible] यादं दत्वा निर्जित एवं दीर्घकाल [illegible] रविमर्दैन प्रत्युत्तरदानतया खिन्नपरिश्रान्तो [illegible] प्रतीच्छत्यालोचनां दद्यामिति अथवा [illegible] मेवाह ॥

दोहिंतिहिं वा दिणेहिं, जइ छिज्जइ तेन [illegible] ।
तेणपरमणुण्णवणा, कुज्जादिरमो व दीर्णे ॥

यदि षण्णां मासानां परतो [illegible] दिनान्यां [illegible] पक्षवादी नियमात् पराजेष्यते कुलादिकार्य [illegible] पयास्यतीत्येवं निश्चीयते । ततस्तेऽपि दिन [illegible] लोचनाया अप्रतीच्छने वा न प्रायश्चित्तं [illegible] । [illegible] ज्ञायते तेऽप्यन्येकद्वित्र्यादिषु दिवसेषु न [illegible] भविष्यति । न च पक्षवादिजेष्यते तदा [illegible] राज्ञः समीपे गत्वा ज्ञापनीयम् । यथाहं [illegible] प्रविष्यामि नान्यथा प्रवदीया इति [illegible] ज्ञानुज्ञापयति तथाचाह (तेण परमित्यादि ।) [illegible] तत इत्यर्थे ततः षण्मासेभ्यः परं कार्यान्तरे [illegible] मायामनुज्ञापना कुलादिनिमित्त [illegible] यये कारणे दीर्घपर्यायायाः यथाहं [illegible] [illegible] । एवं [illegible] चतुर्गुरुकाः । [illegible] दर्शनार्थं प्रतीच्छको [illegible] दाप्यमानः कथमालोचनां ददाति [illegible] ।

आलोयणा तह चेव य, मूलगुणे न [illegible] ।
इत्थं [illegible], निरियर्ण [illegible] ॥

यथा [illegible] कालो [illegible] [illegible] च [illegible] । [illegible] किमुक्तं भवति । [illegible] गुण [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

आलोयणाविहिया, इच्चाइ [illegible] ।
[illegible] ([illegible]) इति [illegible] ॥

सम्प्रति यानि दिनानि षष्ठ्यादीनि तेभ्यो ये शेषा तिथयो यदयो विषमास्ते च ये काले शुभकरणशेषकाः प्रशस्तास्ते तत्र प्रशस्ते व्यतीपातादिदोषवर्जिते इत्युपलक्षणमेतत् । प्रशस्ते च करणे प्रशस्ते च मुहूर्ते तत्र करणतः प्रशस्तमुक्तं भावतः प्रशस्तमाह । तथा स्थाने यथास्ते उच्चस्थाना ग्रहाः । भावे भावविषयं प्रशस्तं । किमुक्तं भवति । यावन्तः उच्चस्थाने गतेषु तत्र ग्रहाणामुच्च स्थानमेव (सूर्यस्य मेष उच्चः स्थानं । सोमस्य वृषः । मंगलस्य मकरः । बुधस्य कन्या बृहस्पतेः कर्कटकः । शुक्रस्य मीनः । शनैश्वरस्य तुला । सर्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चः स्थानात् सप्तमं स्थानं तत् नीचः स्थानं । अथवा भावतः प्रशस्ता ये सौम्यग्रहा बुधबृहस्पतिशुक्रादिस्तेषां मध्येषु राशिषु वर्तमानेष्वपि च सोमे आलोचयेत् । तथा निष्कासिता प्रशस्ता आशाः । तद्यथा पूर्वा उत्तरा चरन्ती च चरंती नाम यस्यां भगवानर्हद्विहरति समानवस्तु केवलज्ञानी मनःपर्ययज्ञानी अवधिज्ञानी चतुर्दशपूर्वी नवपूर्वी दशपूर्वी यावत्स्वपूर्वी यदि वा योऽस्मिन् युगे प्रधान आचार्यः स प्रातिहारिकान् यथा विहरति । एतासां तिसृणां दिशामन्यतमस्या दिशोऽभिमुख आलोचनार्होऽवतिष्ठते तस्येयं सामाचारी ॥

निसज्जामति पमिहारी य, विइकम्मं काउयं जहरुकुओ ।
पट्टपासिमहरिसा, गुण अणुपत्तं निसज्जमाणो ॥

आत्मीयपरपरस्थितेनाचार्यस्य निषद्यां करोति । असति आत्मीयकल्याणमभावे अन्यस्य सत्कान् वा कल्पान् गृहीत्वा करोति । कृत्वा च यथाचार्यः पूर्वाभिमुखो निषीदति तत आलोचकोदक्षिणत उत्तराभिमुखोऽवतिष्ठते । अथाचार्य उत्तराभिमुखो निषण्णः । तत आलोचको वामपार्श्वे पूर्वाभिमुखोऽवतिष्ठते । चरंती च दिशं प्रत्यभिमुखो भवति । ततः कृति कर्म द्वादशावर्तवन्दनकं कृत्वा प्रगृहीताञ्जलिर्येन स प्रांजलिः । उत्कर्गत उत्कटुकस्थितः सन् आलोचयेत् । यदि पुनर्बहुप्रतिसेवितमस्तीति चिरमालोचनापरिमाणमिति प्रयास्यति तावतं च कालमुत्कुटुकः स्थातुं न शक्नोति । यदि वा अशीरोगवान् उत्कुटुकस्य सतोऽर्शांसि क्षोभमुपयान्ति ततो बहुप्रतिसेवी । अर्शाः सुबहुसु गुरुमनुज्ञाप्य निषद्यायामौपग्रहिकपादप्रोञ्छने वा अन्यस्मिन्वा यथार्हे आसने स्थितः आलोचयति किंपुनस्तदालोचनीय वक्ष्यते । चतुर्विधं द्रव्यादि । तथा चाह ॥

चेयणमचित्तदव्वं, जणवयमद्धाणे होइ खेत्तंमि ।
दिणनिसिसुभिक्खं, दुब्भिक्खकालभावे जावंमिहिट्ठिये ॥

द्रव्यतोऽधनन सचित्तमुपलक्षणमेतत् । मिश्रं वा अचित्तमचेतनं वा अकल्पिकं यत्किंचित्सेवितं क्षेत्रतो जनपदे वा अध्वनि वा कालतो दिवे निशि वा यदि वा सुभिक्षे वा भावे हृष्टेन सम्मूर्च्छितीयार्थे हृष्टेन इतरेण वा ग्लानेन सता यतनया वा दर्पेण कल्पतो वा तत् आलोचयति ॥

(११) यथाभूतेषु-द्रव्यादिष्वालोचना-तादृशानां प्रतिपादनम् ॥

सम्प्रति यथाभूतेषु द्रव्यादिष्वालोचना तथाभूतद्रव्यादि प्रतिपादनार्थमाह ॥ १ व्य० १ उ० ॥

आलोयणा विहाणं, तं चेव जं दिव्वखित्तकाले य ।
जावे सुद्धमसुद्धो, ससणिद्धे सातिरेगाई ॥ १ ॥

इ लोचनाविधानं तदेवाविशेषं सविस्तरमभिधानस्य यत्र प्रथमसूत्रे (दव्वादिचउरभिग्गहे) इत्यादिना ग्रंथेन ततः प्रासुकद्रव्यवर्जिता आलोचना प्रशस्ते द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च प्रासुकद्रव्ये दातव्या नाप्रशस्ते । इह प्रतिसेवितं द्विधा भवति । शुद्धमशुद्धं च । तत्र यत् शुद्धेन भावेन प्रतिसेवितं यतनया च तत् शुद्धं । तच्च शुद्धत्वादेव न प्रायश्चित्तविषयः । यत्त्वशुद्धेन भावेन प्रतिसेवितमयतनया च तदशुद्धं । तच्च प्रायश्चित्तविषयो गुरुत्वात् तस्मिन्नशुद्धे प्रायश्चित्तानि केवलानि मासिकादीनि सातिरेकाणि च तत्र सातिरेकाणि (ससिणिद्धे) इति सस्निग्धे हस्ते मात्रके वा सति तेन भिक्षाग्रहणात उपलक्षणमेतत् तेन बीजकायसंघट्टनादिनाऽपि सातिरेकाणि द्रव्याणि तत्र सातिरेकाणि द्रष्टव्यानि ॥ व्य० १ उ० ॥

(१२) आलोचनासमयवर्णनम् ॥

कालो पुण एताए, पक्खादी वण्णितो जिणिंदेहिं ॥
पायं विसिट्ठिगाए, पुव्वायरिया तहा चाहु ॥ ए ॥

व्या० । कालोऽवसरः पुनः शब्दोऽर्थस्येवं योज्यं । आलोचनाया विधिस्तावदयं । कालः पुनरेतस्या आलोचनायाः पक्षादिरकमासप्रभृतिरादिशब्दाच्चातुर्मासादिग्रहः वर्णित उक्तो जिनैन्द्रैः प्रायो बाहुल्येन । प्रायोग्रहणं यदेव विशिष्टमपराधमाप अस्तदैवालोचनं कदाचिलकरोति ग्लानत्वोचितोदीर्घाध्वगतादिर्वा न पक्षादिकमपेक्षत इत्येतदर्थसूचनार्थं किं सर्वस्यालोचनायाः पक्षादिकाल इत्याह । विशिष्टकाया विशेषवत्याः सामान्या पुनरावश्यकरूपे प्रतिदिनं विधीयत एवेति पक्षादिकमालोचनाकालं पूज्यवचनेन दर्शयितुमाह । पूर्वाचार्या भद्रबाहुस्वामिमिश्रास्तया च तेनैव प्रकारेण पक्षादिप्रतिपादनपरतया आहुर्बुवत इति गाथार्थः यदाहुस्ते ।

तदेवाह ॥

पक्खियचाउम्मासे, आलोयणा णियमसो उ दायव्वा ॥
गहणं अभिग्गहाण य, पुव्वग्गहिए णिवेएउं ॥ १० ॥

व्या० ॥ पक्षेऽर्द्धमासे भवं पाक्षिकं पर्व चतुर्दशी पंचदशी वा । चतुर्षु मासेषु भवं चातुर्मासं पर्व च ततो द्वन्द्वैकत्वात्पाक्षिकचातुर्मासे किमित्याह ॥ आलोचना उक्तार्था इस्वत्वं प्राकृतत्वात् (नियमसा उत्ति) सकारस्य प्राकृतत्वान्नियमेन चावश्यतयैवान्यनियमा दातव्या देया । तथा ग्रहणं चोपादानं विधेयमभिग्रहाणां नियमानां चः समुच्चयार्थो योजितश्च पूर्वगृहीतान् प्रागुपात्तान् निवेद्य गुरोराख्यायेति गाथार्थः ॥ किंपुनः पक्षादावालोचनेयमित्याह ॥

जीयमिणं आणाओ, जयमाणस्सवि यादोससब्भावा ॥
पम्हुसणपमायाओ, जलकुंभमलादिणाएण ॥ ११ ॥

व्या० ॥ जितमाचरितं पूर्वमुनीनामिदं पक्षादावनतिचारणामर्यादयैव आलोचनादानं तथा आज्ञातः आलोचनाज्ञापक्षादावालोचनेति प्रकृतं तथा यतमानस्यापि च संयमे घटमानस्यापि चास्तामितरस्य दोषसद्भावादतिचारसम्भवादालोचनेति प्रकृतमपकर्षं यतमानस्यातिचार इत्याह । (पम्हुसणत्ति) विस्मरणं प्रमादश्च प्रमत्तता तान्याममर्यादाहरणमाह । जलकुंभमलादि ज्ञातेन नीराधारघटमालिन्यहेतुमलदृष्टान्तेन यथाहि जलकुंभे नित्यं प्रक्षाल्यमानेऽपि मलसंचयो भवतीत्येवं यतमानस्याप्यतिचारमाय आदिशब्दात् गृहकचवरादिग्रहः । आह ।

जइ ओगं पतिदियहंमि, सोहियं तहय पमज्जणीयेसु ।

उपवासे यानि दिनानि षष्ठ्यादीनि तेभ्यो ये शेषा द्वितीयादयो दिवसास्ते च स कालश्च तत्र दिनदोषकालप्रशस्तास्मिन्प्रशस्ते व्यतीपातादिदोषवर्जिते उपलक्षणमेतत् । प्रशस्ते च करणे प्रशस्ते च मुहूर्ते एतत् कालतः प्रशस्तमुक्तं भावतः प्रशस्तमाह । उच्चं स्थाने येषां ते उच्चस्थाना ग्रहाः । भावे भावविषयं प्रशस्तं । किमुक्तं भवति । भावत उच्चस्थाने गतेषु तत्र ग्रहाणामुच्च स्थानमेवं (सूर्यस्य मेष उच्चः स्थानं । सोमस्य वृषः । मंगलस्य मकरः । बुधस्य कन्या बृहस्पतेः कर्कटकः । शुक्रस्य मीनः । शनैश्चरस्य तुला । सर्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चः स्थानात् यत्सप्तमं स्थानं तत् नीचः स्थानं । अथवा भावतः प्रशस्ता ये सौम्यग्रहा बुधशुक्रबृहस्पतिशशिन एतेषां संबन्धिषु राशिषु एतैरवलोकितेषु च लग्नेषु आलोचयेत् । तथा निर्दिष्टा दिशः प्रशस्ता ग्राह्याः । तद्यथा पूर्वा उत्तरा चरन्ती च चरन्ती नाम यस्यां भगवानर्हन्विहरति समान्यतः केवलज्ञानी मनःपर्ययज्ञानी अवधिज्ञानी चतुर्दशपूर्वी त्रयोदशपूर्वी यावन्नवपूर्वी यदि वा योऽस्मिन् युगे प्रधान आचार्यः स प्रातिहारिकान् यया विहरति । एतासां तिसृणां दिशामन्यतमस्या दिशोऽभिमुख आलोचनार्होऽवतिष्ठते तस्येयं सामाचारी ॥

निसज्जामावे पडिहारी य,किइकम्मं काउयं जयहरुओ।
पहुपमिभञरिसां, गुयअणुणाउतं निसज्जमाणो ॥

आलोचकः परपरिशुद्धेनाचार्यस्य निषद्यां करोति । असति आत्मीयकल्पानामभावे अन्यस्य सकाशात् वा कल्पान् गृहीत्वा करोति । कृत्वा च यद्याचार्यः पूर्वाभिमुखो निषीदति तत आलोचको दक्षिणेन उत्तराभिमुखोऽवतिष्ठते । अथाचार्य उत्तराभिमुखो निषण्णः । तत आलोचको वामपार्श्वे पूर्वाभिमुखस्तिष्ठति । चरन्तीं च दिशं प्रत्यभिमुखो भवति । ततः कृतिकर्म द्वादशावर्त्तवन्दनकं कृत्वा प्रवृद्धोऽञ्जलिर्येन स प्राञ्जलिः । उत्कुटुक उत्कुटुकस्थितः सन् आलोचयेत् । यदि पुनर्बहुप्रतिसेवितमस्ति ततः चिरेणालोचनापरिसमाप्तिमुपयास्यति तावन्तं च कालमुत्कुटुकः स्थातुं न शक्नोति । यदि वा अर्शोरोगवत उत्कुटुकस्य सतोऽर्शांसि क्षोभमुपयान्ति ततो बहुप्रतिसेवी । अर्शोः सु बहुषु गुरुमनुज्ञाप्य निषद्यायामौपग्रहिकपादप्रोञ्छने वा अन्यस्मिन् वा यथार्हे आसने स्थितः आलोचयति किंपुनस्तदालोचनीयं उच्यते । चतुर्विधं द्रव्यादि । तथा चाह ॥

चेयणमचित्तदव्वं, जणवयमद्धाणे होइ खेत्तंमि ।
दिणनिसिसुभिक्खदुभिक्खकालभावंमि हिट्टियरे ॥

द्रव्यतश्चेतनं सचित्तमुपलक्षणमेतत् । मिश्रं वा अचित्तमचेतनं वा अकल्पिकं यत्किञ्चित्सेवितं केवलो जनपदे वा अध्वनि वा कालतो दिने निशि वा यदि वा सुभिक्षे वा भावे हृष्टेतरे सप्तमी तृतीयार्थे हृष्टेन इतरेण वा ग्लानेन सता यतनया वा दर्पतः कल्पतो वा तत् आलोचयति ॥

(११) यथाऽऽसेवितेषु-द्रव्यादिष्वालोचना-न्यादेशानां प्रतिपादनम् ॥

सम्प्रति यथासेवितेषु द्रव्यादिष्वालोचना तथासेवितद्रव्यादिप्रतिपादनार्थमाह ॥ १ व्य० १ उ. ॥

आलोयणा विहाणं,तं चेव जं दिव्वखित्तकाले य ।
भावे सुद्धमसुद्धो, ससणिद्धे सातिरेगाई ॥ ९ ॥

आलोचनाविधानं तदेवाऽपि ... ॥

पूर्वसूत्रे (द्व्यादिचउरभिग्गहे) त्यादिना ग्रंथेन ततः प्रागुक्तदोषवर्जिता आलोचना प्रशस्ते द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च प्रागुक्तस्वरूपे दातव्या नाऽप्रशस्ते। इह प्रतिसेवितं द्विधा भवति । शुद्धमशुद्धं च। तत्र यत् शुद्धेन भावेन प्रतिसेवितं यतनया च तत् शुद्धं । तच्च शुद्धत्वादेव न प्रायश्चित्तविषयः । यत्त्वशुद्धेन भावेन प्रतिसेवितमयतनया च तदशुद्धं । तच्च प्रायश्चित्तविषयेऽशुद्धत्वात् तस्मिन्नशुद्धे प्रायश्चित्तानि केवलानि मासिकादीनि सातिरेकाणि च तत्र सातिरेकाणि (ससिणिद्धे) इति सस्निग्धे हस्ते मात्रके वा सति तेन भिक्षाग्रहणतः उपलक्षणमेतत् तेन बीजकायसंघट्टनादिनाऽपि सातिरेकाणि द्रव्याणि तत्र सातिरेकाणि द्रष्टव्यानि ॥ व्य०पं०चा० ॥

(१२) आलोचनासमयवर्णनम् ॥

कालो पुण एताए, पक्खादी वण्णितो जिणिंदेहिं ॥
पायं विसिट्ठिगाए, पुव्वायरिया तहा चाहु ॥ ए ॥

व्या० । कालोऽवसरः पुनः शब्दोऽत्रैव योज्यं । आलोचनाया विधिस्तावदयं । कालः पुनरेतस्या आलोचनायाः पक्षादिरर्द्धमासप्रभृतिरादिशब्दाच्चतुर्मासादिग्रहः वर्णित उक्तो जिनेन्द्रैरर्हद्भिः प्रायो बाहुल्येन । प्रायोग्रहणं यदैव विशिष्टमपराधमापन्नस्तदैवालोचनां कदाचित्करोति ग्लानत्वोत्थितो दीर्घाध्वगतादिर्वा न पक्षादिकमपेक्षत इत्येतदर्थसूचनार्थं किं सर्वस्यालोचनायाः पक्षादिकाल इत्यत्राह । विशिष्टकाया विशेषवत्याः सामान्या पुनरावश्यकद्वये प्रतिदिनं विधीयत एवेति पक्षादिकमालोचनाकालं पूज्यवचनेन दर्शयितुमाह । पूर्वाचार्या भद्रबाहुस्वामिमिश्रास्तथा च तेनैव प्रकारेण पक्षादिप्रतिपादनपरतया आहुर्ब्रुवत इति गाथार्थः यदाहुस्ते ।

तदेवाह ॥

पक्खियचाउम्मासे, आलोयणा णियमसो उ दायव्वा ॥
गहणं अभिग्गहाण य, पुव्वगहिए णिवेएउं ॥ १० ॥

व्या० ॥ पक्षेऽर्द्धमासे भवं पाक्षिकं पर्व चतुर्दशी पंचदशी वा । चतुर्षु मासेषु भवं चातुर्मासं पर्व च ततो द्वन्द्वैकत्वात्पाक्षिकचातुर्मासे किमित्याह ॥ आलोचना उक्तार्था ह्रस्वत्वं प्राकृतत्वात् (नियमसा उत्ति) सकारस्य प्राकृतत्वान्नियमेन यावज्जीवं वा नियमा दातव्या देया । तथा ग्रहणं चोपादानं विधेयमभिग्रहाणां नियमानां चः समुच्चयार्थो योजितश्च पूर्वगृहीतान् प्राग्गृहीतान् निवेद्य गुरोराख्यायेति गाथार्थः ॥ किंपुनः पक्षादावभिमतेयमित्याह ॥

जीयमिणं आणाओ, जयमाणस्सवि यादोसमज्झाओ ॥
पम्हुसणपमायाओ, जह्नकुंतमनादिणाएण ॥ ११ ॥

व्या० ॥ जीतमाचरितं पूर्वमुनीनामिदं पक्षादावनतिचारेणापि यत आलोचनादानं तथा आज्ञातः आप्तोपदेशात्पक्षादावालोचनेति प्रकृतं तथा यतमानस्यापि च संयमे घटमानस्यापि यास्तावितरस्य दोषसज्झायादतिचारसम्भवादालोचनेति प्रकृतमपरंच यतमानस्यातिचार इत्याह । (पम्हुसणत्ति) विस्मरणं प्रमादश्च प्रमत्तता ताभ्यामत्रोदाहरणमाह । जलकुंभमलादि ज्ञातेन नीराधारघटमालिन्यदृष्टान्तेनोदाहरणेन यथाहि जलकुंभे नित्यं प्रक्षाल्यमानेऽपि मलसंचयो भवतीत्येवं यतमानस्याप्यतिचारमाव आदिशब्दात् धवलगृहादिग्रहः । आह ।

जइ गेहं पतिदियहंपि, सोहियं ... मइय .

प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु । एतदेवाह (गीयत्थे होंति चउगुरुगा) तदेवं संविग्नानां सांभोगिकात् यावत् विधिरुक्तः । संप्रति शेषाणामपि विधिमाह ॥

संविग्गे गीयत्थे, सरूविपच्छाकडे य गीयत्थे ।
पडिकंते अब्भुट्ठिय, असती अन्नत्थ तत्थेव ॥

संविग्ने अन्यसांभोगिकाद्रूपे असति अविद्यमाने पार्श्वस्थस्य गीतार्थस्य समीपे आलोचयितव्यं तस्मिन्नपि गीतार्थे पार्श्वस्थे असति सारूपिकस्य वक्ष्यमाणस्वरूपस्य गीतार्थस्य समीपे तस्मिन्नपि सारूपिके असति पश्चात्कृतस्य गीतार्थसमीपे आलोचयितव्यं । एतेषां च मध्ये यस्य पुरत आलोचना दातुमिष्यते । तमभ्युत्थाप्य तदनन्तरस्य पुरत आलोचयितव्यं । अभ्युत्थानं नाम वन्दनकप्रतीच्छनादिकं प्रत्यभ्युपगमकारापणा ॥ तथा चाह । (पडिकंते अब्भुट्ठिएत्ति) अभ्युत्थितं वन्दनाप्रतीच्छनादिकं प्रति कृताभ्युपगमेऽतिक्रान्तो भूयात् नान्यथा अथ ते पार्श्वस्थादय आत्मानं हीनगुणं पश्यन्तो नाभ्युत्तिष्ठन्ति तत आह (असतित्ति) असति अविद्यमाने अभ्युत्थाने पार्श्वस्थादीनां निषद्यामारचय्य प्रणाममात्रं कृत्वा आलोचयनीयमितरस्य तु पश्चात्कृतस्य इत्वरसामायिकारोपणं लिङ्गप्रदानं च कृत्वा यथाविधि तदन्तिकमालोचनीयं (अन्नत्थ तत्थेवत्ति) यदि पार्श्वस्थादिकोऽभ्युत्तिष्ठति । तदा तेनान्यत्र गन्तव्यं येन प्रवचनलाघवं न भवति । तत्र च गत्वा तमापन्नप्रायश्चित्तं शुद्धतपो वहति मासादिमुत्कर्षतः षण्मासपर्यवसानं यदि वा प्रागुक्तस्वरूपं परिहारतपः । अथ स नाऽभ्युत्तिष्ठति शुद्धं च तपः । तेन प्रायश्चित्तं दत्तं ततस्तत्रैव तपो वहति । एतदेव असति इत्यादिकं व्याख्यानयति ॥

असतीए लिंगकरणं, सामाइय इत्तरं च कितिकम्मं ।
तत्थेव य सुद्धतवो, गवेसणा जाव सुहदुक्खे ॥

असति अविद्यमाने पश्चात्कृतस्याऽभ्युत्थाने गृहस्थत्वात् लिङ्गकरणं इत्वरकालं लिङ्गसमर्पणं तथा इत्वरमित्वरकालं सामायिकमारोपणीयं । ततस्तस्यापि निषद्यामारचय्य कृतिकर्म वन्दनकं कृत्वा तत्पुरत आलोचयितव्यं । तदेवमसतीति व्याख्यातमधुना तत्थेवत्ति व्याख्या । यदि पार्श्वस्थादिको नाभ्युत्तिष्ठति शुद्धं च तपस्तेन प्रायश्चित्तं तथा दत्तं ततस्तत्रैव तत् शुद्धं तपो वहति यावत्तपो वहति । तावत्तस्यालोचनाप्रदायिनः सुखदुःखे गवेषयति । सर्वमुदन्तं वहतीत्यर्थः । पश्चात्कृतमेव विधिमाह ॥

लिंगकरणं निसिज्जा, कितिकम्ममणिच्छतो पणामो य ।
एमे व देवयाए, न वरं सामाइयं सुत्तं ॥

पश्चात्कृतस्येत्वरकालसामायिकारोपणपुरस्सरमित्वरकालं लिङ्गकारणं रजोहरणसमर्पणं तदनन्तरं निषद्याकरणं ततः कृतिकर्म वन्दनकं दातव्यं । अथ स वन्दनकं नेच्छति । ततस्तस्य कृतिकर्ममनिच्छतः प्रणामो वाचा कायेन प्रणाममात्रं कर्त्तव्यं पार्श्वस्थादेरपि कृतिकर्मानिच्छायां प्रणामः कर्त्तव्यः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण देवताया अपि सम्यक्त्वभावितायाः पुरतः आलोचयति ते वरसामायिकारोपणलिङ्गसमर्पणं न च कर्त्तव्यमविरतत्वेन तस्यास्तद्योग्यताया अभावात् । यदुक्तं (गवेसणा जाव सुहदुक्खे) इति तद्व्याख्यानयति ॥

आहारउवहिसेज्जा, एएसणमादीसु होइ जइयव्वं ।
अणुमोयणकारावण, सिक्खत्तिपयम्मितो सुद्धो ॥

आहारः सिद्ध उपधिपात्रनिर्योगादिः शय्या वसतिरेषणाशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते । आहारैषणायामुपध्येषणायां शय्यैषणायामादिशब्दाद्विनयवैयावृत्यादिषु च भवति । तेन यतितव्यं कथमित्याह । अनुमोदनेन कारापणेन च । किमुक्तं भवति । यदि तस्याऽऽलोचनार्हस्य कश्चिदाहारादीनुत्पादयति । ततस्तस्यानुमोदनाकरणतः प्रोत्साहने यतते । अन्यथाऽन्यः कश्चिन्नोत्पादयति ततः स्वयमालोचक आहारादीन् शुद्धानुत्पादयति । अथ शुद्धं नोत्पद्यते । ततः श्राद्धान् प्रोत्साह्याकल्पिकानप्याहारादीन् यतनया उत्पादयतीति । अथाकल्पिकानाहारादीनुत्पादयतः तस्य महती मलिनतोपजायते । अथ च सशुद्धिकरणार्थं तदन्तिकमागतस्ततः परस्परविरोधः । अत्राह (सिक्खत्तिपयम्मितो सुद्धो) यद्यपि नाम तस्याऽऽलोचनार्हस्यार्थायाकल्पिकानप्याहारादीनुत्पादयति । तथाप्यासेवनाशिक्षा तस्याऽन्तिके क्रियते । चितिपदे अपवादपदे स तथा वर्तमानः शुद्ध एव एतदेव भावयति ॥

चोइयते परिवारं, अकरेमाणे भणाइ वा सड्ढे ॥
सव्वोच्छित्तिकारिस्स उ, सुयभत्तीए कुणह पूयं ॥

प्रथमतः । से तस्याऽऽलोचनार्हस्य परिवारं वैयावृत्यादिकमकुर्वन्तं चोदयति शिक्षयति । तथा ग्रहणासेवना शिक्षानिष्पात एव तत एतस्य विनयवैयावृत्यादिकं क्रियमाणं महानिर्जराहेतुरिति । एवमपि शिक्षमाणो यदि न करोति । ततस्तस्मिन्नकुर्वाणे स्वयमाहारादीनुत्पादयति । अथ स्वयं शुद्धं प्रायोग्यमाहारादिकं न लभते । ततः श्राद्धान् भणति प्रज्ञापयति प्रज्ञाप्य च तेभ्योऽकल्पिकमपि यतनया संपादयति न च वाच्यं तस्यैवं कुर्वतः कथं न दोषो यत आह (अव्वोच्छित्तीत्यादि) अव्यवच्छित्तिकरणस्य पार्श्वस्थादेः श्रुतभक्त्या हेतुभूतया अकल्पिकस्याप्याहारादेः श्रुतभक्त्या पूजां कुरुत यूयं न च तत्र दोषलवमपि । इयमत्र भावना ॥ यथा कारणे पार्श्वस्थादीनां समीपे सूत्रमर्थं च गृह्णानोऽकल्पिकमप्याहारादिकं यतनया तदर्थं प्रतिसेवमानः शुद्धो ग्रहणशिक्षायाः क्रियमाणत्वादेवमालोचनार्हस्याऽपि निमित्तं प्रतिसेवमानः शुद्ध एव आसेवनाशिक्षायास्तत्समीपे क्रियमाणत्वादिति । एतदेव स्पष्टतरं भावयति ॥

दुविहाऽसती एसिं, आहारादी करेइ सव्वेसिं ।
पणहाणी य जयंतो, अत्तट्ठाए वि एमेव ॥

इह परिवाराभावे तस्याऽऽलोचनार्हस्य कर्त्तव्यमिति सामाचारी तेषां च पार्श्वस्थादीनां द्विविधा असती इति परिवाराभावो द्विविधः । विद्यमानाभावोऽविद्यमानाभावश्च । विद्यमानः सन् अभावोऽसत्त्वं वैयावृत्यादेरकरणात् विद्यमानाभावः । अविद्यमानः सन्नभावोऽविद्यमानाभावः । तत्र द्विविधेऽप्यभावे (से) तस्याऽऽलोचनस्याऽऽहारादिकं सर्वं कल्प्यमकल्प्यं वा यतनया करोति उत्पादयति । यतनया कथमकल्पिकमुत्पादयति इति चेदत आह । पंचकहान्या यतमानः । किमुक्तं भवति । अपरिपूर्णमासिकप्रायश्चित्तस्थानप्रतिसेवनापत्तौ गुरुलाघवपर्यालोचनया पंचकादिपंचकहानिमासिकप्रायश्चित्तस्थानप्रतिसेवनां करोति । तामपि यतनया पंचकग्रहणमुपलक्षणं तेन दशादिहान्यापि यतमान इति द्रष्टव्यं । एवं सर्वत्र न केवलमालोचनार्हार्थमेव यतते किन्तु कारणे समुत्पन्ने आत्मार्थमप्येवमेव पंचकहान्या यतते इति । यदुक्तं सम्यक्त्वभावितायाः पुरत आलोचयितव्यमेतदेव भावयति ॥

कोरंटगं जहा जाति, पच्चम्मं पुच्छिऊण वा अन्नं ॥

असति अरहं सिद्धे, जाणंतो सुद्धो जावेय ॥ १ ॥

कोरंटकं नाम नगरकं उद्यानं तत्र भगवान्मुनिसुव्रतस्वामीअर्हत्सनीऽपि समवसृतसूत्र तीर्थकरेण गणधरैश्च बहूनि प्रायश्चित्तानि च दीयमानानि तत्रत्यया देवतया दृष्टानि ततः कोरंटकं गत्वा तत्र सम्यक्त्वभावितदेवताराधनार्थमष्टमं कृत्वा तत्र च सम्यक्त्वकंपितायादेवतायाः पुरतो यथोचितप्रतिपत्ति पुरस्सरमालोचयति । सा च प्रयच्छति यथार्हं प्रायश्चित्तं । अथ सा देवता कदाचित् च्युता भवेत् पश्चादन्या समुत्पन्ना तया च न दृष्टस्तीर्थकरस्ततः साऽष्टमेनाकंपिता सती महाविदेहे तीर्थकरमापृच्छ्य समागच्छामि ततः सा तेनाऽनुज्ञाता महाविदेहे गत्वा तीर्थकरं पृच्छति पृष्ट्वा च समागच्छत्यसाधवे प्रायश्चित्तं कथयति । यथा च कोरंटकमुद्यानमुक्तमेवं गुणशिलादिकमपि द्रष्टव्यम् अत्राऽप्यनीऽपि वर्द्धमानस्वाम्यादीनां समवसरणात् । तासामपि देवतानामभावे अर्हत्प्रतिमानां पुरत स्वप्रायश्चित्तदानपरिज्ञानकुशल आलोचयति । ततः स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तं तासामप्यसत्यभावे प्राचीनादिदिगभिमुखो ऽर्हतः सिद्धानभिसमीक्ष्य जानन् प्रायश्चित्तदानविधिः । विद्वान् आलोचयति । आलोच्य च स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तं सचनया प्रतिपद्यमानः शुद्ध एव सूत्रोक्तविधिना प्रवृत्तेः । यदपि विराधितं तत्रापि शुद्धप्रायश्चित्तप्रतिपत्तेरिति । कोरंटकं जहेत्यत्र यथाशब्दोपादानात्कोरंटकसमुद्दिशाताऽन्यान्यप्युद्यानानि सूचितानीति प्रकटयिपुराह ।

सोहीकरणा दिट्टा, गुणसिलमादीसु जइ य साहूणां ।

नोदेंति विसोहीतो, पच्छुप्पएणा य पुच्छंति ॥

गुणशीलादिषूद्यानेषु याभिर्देवताभिः साधूनां तीर्थकरैर्गणधरैश्चानेकशो विधीयमानानि शोधिकरणानि दृष्टानि ताः स्वयं ददति प्रयच्छति । विशोधीः प्रायश्चित्तानि याः पुनः सन्युत्पन्नाः देवतास्ता महाविदेहेषु गत्वा तीर्थकरान् पृच्छंति । पृष्ट्वा च साधुभ्यः कथयति ॥ आ. म. १ अ० ग.आधि. १ प्रतिमा. ग्रं. ६४ ॥

(१४) गीतार्थमप्यस्य शल्यानुद्धरणादौ दोषगुणादिकं भावयता यद्विधेयत्वम् ॥

अथ गीतार्थमपास्य शल्यानुद्धरणादौ दोषगुणादिकं भावयता यद्विधेयं तदाह । पंचा० । वृ. १५ ॥

मरिउं ससल्लमरणं, संसाराडविमहाकडिल्लंमि ।

सुचिरं भमंति जीवा, अणोरपारंमि ओइन्ना ॥ ४२ ॥

व्या. । मृत्वा म्रियते सशल्यमरणमिति ततः किमित्याह । संसारावीमहाकडिल्ले महारण्यगुपिलगहने सुचिरमिति दीर्घकालं भ्रमंति पर्यटंति जीवा देहिनः अनर्वाक्पारे अर्वाक् प्रागपरभागवर्जिते अवतीर्णाः प्रवेशिता इति संवेगं कृत्येति- शेषः तथा ॥

उद्धरियसव्वसल्ला, तित्थगराणाए सुट्टिया जीवा ।

भवसयकयाइं खविउं, पावाइं गया सिवं थामं । ४३ ।

व्या० । उद्धृतसर्वशल्या इत्यालोचनाल्लोचितकषाया तीर्थकराज्ञायां सुष्ठु व्यवस्थिताः संतो जीवा देहिनः भवशतकृतानि जन्मशतविहितानि क्षपयित्वा प्रक्षय्य दुःखाकारणत्वात् यानि यानि कर्माणि गताः प्राप्ताः शिवं निरुपद्रवं स्थान सिद्धाख्यमित्यर्थः ।

सल्लुद्धरणं चइमंति, होगवंसुद्धि दीहियं सम्मं ।

अवितहमारोग्गफलं, धण्णोऽहं जेणिमं पत्तं । ४४ ।

व्या० । शल्योद्धरणमालोचना चशब्दः पूर्वगाथापेक्षया समुच्चयार्थः । इदमनंतरोक्तविधानं वित्तिदं निर्जिनैरित्यर्थः दर्शितमुक्तं सम्यक् सोपपत्तिकं अविसंवादि अव्यभिचारि आरोग्यफलं भावारोग्यसाधकं तथा पुण्यवानहं येन मया इदमेतच्छल्योद्धरणं प्राप्तमाप्तम् ।

ताउद्धरामि सम्मए, य एयस्स णाएरासिस्स ।

आवेदियं असेसं, अणियाणो दारुणविवागं । ४५ ।

व्या० । तावदिति यस्मादिदं मया ज्ञातं तस्मादुद्धरामि सम्यक् न्यायेन एतत् भावशल्यं एतस्य ... निदानः सन् दारुणविपाकं रौद्रफलं शल्यमिति प्रक्रमः ।

इयसंवेगं काउं मरुगाहरणादिएहिं विविहेहिं ।

दढ पुण करणजुत्तो, सामायारिं पउंजेज्जा ॥

व्या० । इति एवमनंतरगाथाचतुष्कोक्तप्रकारेण संवेगं ... व्यवसायविशेषं कृत्वा विधाय करित्वाह मरुकाहरणादिभिः ब्राह्मणोदाहरणाद्यैः समयप्रसिद्धैर्विविधैरनेकप्रकारैरपि शुद्धैः कार्यतेयेव भूतार्थगमकैः ... आदिशब्दात्पीठमहापीठादिग्रहः दृढमत्यर्थं ... पुनरमुमपराधं न करिष्यामीत्यभिप्रायवान् सन् सामाचारीमालोचनागतसमाचारं ... त विदध्यादालोचनाकारीति ॥

(१५) मरणाऽभिमुखेनाऽप्यालोचना करणीयात्र ब्राह्मणदृष्टान्तः ॥

मरुकज्ञातं चैतत् ॥

नगरे पाटलीपुत्रे, विप्र आसीत् त्रिलोचनः ।

वेदवेदांगगत्त्वार्थे, विशारदशिरोमणिः ॥ १ ॥

तस्य पार्श्वे बटुः कोऽपि, समायातः प्रणम्य तम् ॥

उवाच मयका मोहा, त्परदाररतिः कृता ॥ २ ॥

तस्यपापस्य मे शुद्धिः क्रियतां सोऽप्यचीकथत् ।

तप्तायस्य परीक्षार्थं, यथा भो विप्रपुत्रक ! ॥ ३ ॥

तप्तां लोहमयीं नारीं, पुष्पकिंशुकसन्निभाम् ।

आलिंगय यतो नान्य,त्प्रायश्चित्तमिहास्ति ॥ ४ ॥

तेनापि पापभीरुणा, प्रतिपन्नमिदं ततः ।

सोपि विज्ञाय तद्भावं, शुद्धिमन्यां न्यवेदयत् ॥ ५ ॥

अथवा मरुकोदाहरणमेवं ॥

कुत्र ब्राह्मणः कोऽपि वेदाद्येषु विशारदः ।

त्यागमाहितबोधेन, धर्मार्थोऽभूत्स तापसः ॥ १ ॥

ततस्तपस्यतस्तस्य, वसतस्तापसाश्रमे ।

कंदमूलाशिनोऽत्यर्थं, कष्टानुष्ठानकारिणः ॥ २ ॥

स्नानार्थमेव नदीतीरे, प्रयातस्यैकदा किल ।

पश्यतो मत्स्यबंधानां, मत्स्यमांसस्य भक्षणम् ॥ ३ ॥

तत्र जाताभिलाषस्य, जेमितस्य प्रयाच्य तम् ।

तस्यैवाऽजीर्णदोषेण, समुत्पन्नो महाज्वरः ॥ ४ ॥

तवि.विलापयमानीतो, वैद्यः सोऽपि च पृष्टवान् ।
किंतो त्वं भुक्तवान् ब्रूहि, सोऽप्यजापत लज्जया ॥५॥
चंद्रपुष्पफलाहारा, स्नापना यत्मदुं जने ।
सकृतं न पुनर्मेन, कथितं मत्स्यभक्षणम् ॥ ६ ॥
वैद्योऽपि तस्य वाक्येन, ज्ञात्वा तं वा तनंज्वरं ।
तथा.विधक्रियां चक्रे, नचाद्रुत्ज्वरमुक्तता ॥ ७ ॥
पुनः पृष्टोऽथवैद्येन, तद्वाख्यानवान् ।
चक्रे क्रियां तथापि न, विशेषान्नाद्रुदगुणः ॥ ८ ॥
अन्यदा वेदनाक्रांतो भीतोऽसौ मृत्युराहसात् ।
लज्जां विहाय वैद्याय, न्यगादीन्मत्स्यभोजनं ॥ ९ ॥
ततो वैद्योऽभ्यगादीषं, दुष्टु दुष्टु त्वया कृतं ।
यद्दीयंति दिनानीदं नाख्यानं रोगकारणं ॥ १० ॥
अधुनापि कृतं साधु सत्यो यत्साधितं त्वया ॥
निदानं ज्वररोगस्य, करोमीतो रुजः क्षयम् ॥ ११ ॥
तद्योचितं ततो वैद्यः, क्रियां कृत्वा रुकं व्यधात् ॥
व्याधिव्याधाच्यपेतांगं, दृष्टेहं महोजसमित ॥ १२ ॥

(१६) अदत्तालोचने व्याधदृष्टान्तभावना.

कंटगमाईहिं विद्धे, नोद्धरइ सयं नहोइ एकहुए ।
कम्मी हृयवणगए, आगलएणं खोडियामरणं ॥

इह किल व्याधा वने सचरत उपानहौ पादेषु नोदनहंति मा हतिरस उपानहो हारान सौदंपिति । तदेवस्य व्याधस्याऽन्यदा वने उपानहौ विना परिभ्रमतो द्वयोरपि पादयोः कंटकादयः प्रविद्धा आदिशब्दात् स्थाणुकं किलिंचादिपरिग्रहः ॥ तान्नोद्धरान् कंटकादीन्स्वय नोद्धरति । नापि भोजिकायै निजभार्यायै व्याधिं कथयति । ततः स तैः पादतः प्रविष्टैः कंटकादिभिः पीडितः सन् वनगतो हस्तिना दृष्टो धावता ऽवेदमाणो धावन् कमठीकृत रथवे कमठे इव मद्गतिरभूत् । ततः आसो हस्ती प्रत्यासन्न देशमिति जानन् अधावोऽनगत्वा (आगइण) मितिकत्थ्य आतः । ततो मरणमेव गत्याइरा थः । प्रथमोऽस्यय ।

एगो वाहो उवाहणालो विणावणे गतो तस्स पायतला कंटगाईणं कुविया ते कंटगादयानो सयमुद्धरियानो विय वाहीए उद्धराविया अथवा वणे संचरंतो हत्थिणा दिट्ठो तो तस्स धावंतस्स कंटगादया दूरतरमंसे पविट्ठ । ताहे अतिदुक्खेण अद्दिनो महापायवो इवाच्छिन्नमूलो हत्थिनएणं पवेयणकूतो पमितो हत्थिणा विणासिनो ॥
बिलिए मयमुद्धरती अणुट्ठिए चोइयाए नीहरइ ।
परिमद्दणदंतमलादि पूरणं वणगयपलातो ॥

अन्यो द्वितीयो व्याध उपानही विना वने गतः । तस्य वने सचरतः कंटकादयः पादतले प्रविष्टा स्तान्स्वयमुद्धरति ये च स्वयमुद्धर्तुं न शक्तान् अनुद्धृतान् भोजिकया निजभार्यया व्याधा नीहारयति निष्कासयति तदनंतरं तेषां कंटकादिवेधस्थानानामंगुष्ठादिना परिमर्दनं तदनन्तरं दंतमलादिना आदिशब्दात् । कर्णमलादिपरिग्रहः । पूरणं कंटकादिवेधानां ततोऽन्यदा वनगतः सन् हस्तिना दृष्टोऽपि पलायितो जातो श्री.वे
तत्प्रमुखधानामाभागी एव दृष्टांतः । सांप्रत दार्ष्टांतिकयोजनामाह ॥

वाहत्थाणी साहू, वाहिगुरुकंटकादिअवराहा ।
सोही य ओसहाइ, पसत्थनाएण वणतो उ ॥

व्याधस्थानीयाः साधवः व्याधिस्थानीयो गुरुः कंटकादिस्थानीया अपराधा औषधानि दंतमलादीनि तत्स्थानीया शोधिः अत्र द्वौ व्याधदृष्टांतौ प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च आद्योऽप्रशस्तो द्वितीयः प्रशस्तः । तत्र प्रशस्तेन ज्ञातेन दृष्टांतेनोपनयः कर्त्तव्यः । आचार्योऽपि यदि तान् उपेक्षते ततः कंटकादीनामुपेक्षको व्याध इव सोऽपि दुस्तरामापदमाप्नोति । तथा चाह ॥

पडिसेवंते उवेक्खइ नयणं ओत्तीलए अकरयंतो ।
संसारहत्थिहत्थं पावति विवरीयामयरोति ॥

इतरोऽपि आचार्योऽपि तुशब्दोऽपिशब्दार्थः । यः प्रतिसेवमानात् उपेक्षते न तु निषेधति न वा कुर्वतोऽकुर्वाणात् प्रायश्चित्तमुत्पीडयति । न भूयः प्रायश्चित्तदानदंडेन ताडयन् कारयति सविपरीतमाचार्यपदस्य हितशिक्षणीया परिपालनफलमचिरात् मोक्षगमनं तद्विपरीतं संसार एव हस्तिहस्तं प्राप्नोति । दुस्तरं संसारमागच्छतीति भावः । उपसंहारमाह ॥

आलोयमणालोयणदोसा य, गुणा य वण्णिया एए ॥

एते अनन्तरोदिता आलोचनायां गुणा अनालोचनायां दोषा वर्णिताः व० १ आगमव्यवहारिणां सकाशे आलोचना (आगमव्यवहारि) शब्दे ॥

इदानीमागमव्यवहारिणाम भावे समयानुसारेणो श्रुतव्यवहारिणां समीपे यथा आलोच्यते इति । जीत. ।

(१७) स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आलोचना.

स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आलोचना व्यवहारचूलिकायाम. ॥

कहं णं भंते सबहुस्सुते आयरिय उवज्झाए पमायवंते । सगण परगण वासियाणं समीवे पावं आलोइज्जा तएणं अज्जमुहम्मे जंबू एवं वयासी । जंबू जिणसासणे ववहारो पन्नवंतो त्थि भिक्खू अण्णागदकम्मं अण्णतरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा तस्स पासेज्ज पुणो आयरियउवज्झायं बहुस्सुयं बहुआगमं कप्पइ से तस्संतिए आलोइत्तए पडिक्कमित्तए णिंदए गरिहारत्तिए विउट्टित्तए अकरणयाए अब्भुट्ठित्तए अहारिहं पायच्छित्तं पडिवज्जित्तए जत्थेव णो आयरियउवज्झायं पासेज्ज बहुस्सुयं बहुआगमं तत्थेव संभोइय उवज्झाय आयरियपासेज्ज बहुस्सुयं बहुआगमं कप्पइ से तस्संतिए जाव पडिवज्जित्ता । १ । जत्थेव णो संभोइय आयरियउवज्झायं पासेज्ज तत्थेव अण्ण संभोइय आयरिय उवज्झायं पासेज्ज तत्थेव बहुस्सुय आगमं तस्संतियं जाव पडिवज्जित्तए । ६ । जत्थेव णो अण्णसंभोइय आयरिय उवज्झायं पासेज्ज तत्थेव सारूवियं पासेज्ज बहुस्सुयं तस्संतिए आलोइत्तए ॥ ४ ॥ जत्थेव णो सारूवियं जत्थेव सारूविहं जत्थेव पच्छाकडं जाव आलो० । ५ ।

जत्थेव णो पच्छा० । तत्थे समज्जावियाइं चेइयाइं पासिज्ज जाव कप्पइ जत्थेवणो समज्जावियाइं पासिज्ज तत्थेव गमेगगरस्स बाहिं पाईणाभिमुहस्स वा उदीणाभिमुहस्स वा ट्ठिश्च अज्ञीइज्जा जाव पडिक्कमिज्जा एवं मंबू महाविरपदारुहंतपपच्छुत्तं तहा कारिज्जा णोय एत्तोविय एसु रांतिज्जा ।

निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च स्वपक्षपरपक्षयोरालोचना व्यवहारकल्पे तथा च व्यवहारसूत्रम् उ. ५ ।

जे निग्गंथनिग्गंथीउयसंभोइया सिया णे एहं कप्पइ अन्नमन्नं कप्पइ अणमग्गहस्स अंतिए आलोइत्तए अत्थि इत्थ केइ आलोयणा रिहे कप्पति से तस्संतिए– आलोइत्तए नत्थि इत्थं केइ अणो आलोयणारिहे एवण्हं कप्पइ अन्नमन्नस्संतिए आलोइत्तए ॥ १९ ॥

व्य० ५ उ० अस्य सूत्रस्य संबंधमतिपादनार्थमाह ॥

संगे अगिही आलोयणाए आयारकप्पिनोगो ।

[illegible] न होइ विरसंते नव मरके अगीएसु

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

ध्यमाने विराधना शीलस्य भिल्लकपाद्रिना [illegible] भवति तथा निरुद्धा पृष्ठा सती यां वा [illegible] दृष्टिरागतो मुखरागतो वा परस्य भावे [illegible] एषा या इच्छतीति ततो घटना स्यात् न [illegible] आलोचनायां दोषः किंचिदपि तत्रेयाह ॥

अप्पच्चयनिक्कनया, पित्तणया जः पगासने होत।

चयणो वि होइ गुम्मा, नियए दोने पगासि ।

वंदंते वा उट्ठे वा, गच्छो तह सङ्घगवनाख [illegible]

विगमिनपि जम्मिउद्धं, दव्व उदाहुरिन्न् ॥

यतेः संयत्याः पुरतः प्रकाशने आलोचनायामिदं [illegible] तद्यथा अप्रत्ययः किमेषा वराकी जानातीति [illegible] मपि सा प्रायश्चित्तं ददाति तत्र विश्वासमानाः [illegible] राधकरणे गुरुतरीयांसं दण्डं दास्यतीति [illegible] नां तु पुरुषस्य न प्रायमिति निर्जयता [illegible] भूयोऽपराधकारण प्रवृत्तिस्तया ([illegible]) [illegible] महत्प्रायश्चित्तं ददाति ततः संयतो [illegible] न [illegible] श्चित्तं किंचिदमित्येवं प्रायश्चित्तस्य [illegible] । [illegible] न्यपि यदि संयतस्य पुरतः आलोचयति [illegible] कान् दोषान् प्रकाशयंती [illegible] तथापि [illegible] सावद्यमिदमाचरितं भूयोऽपि संभाति [illegible] चर्यंतां पश्चात्प्रायश्चित्तं दास्यते इति [illegible] दायात् व्याख्येया । यद्येवं तर्हि कथ [illegible] धीयरत् कथं चालोचनां ददात्युत्तरमाह ।

तत्तो जाव अज्जारक्खिय, आगमववहारिणो [illegible]

न जविस्माने दोसो, तिनो यायंतो [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

आरेणागमरहिया, मा विराहिं तितो मायर [illegible]

तेण कहं कुव्वंत, सोहितु अयागमाणीतो ॥

[illegible]

[illegible]

नामेव सकाश आलोचयंति इति केचिद् व्याचक्षते तत्तु न युज्यते यस्मात् लघुस्वकदोषाः सपक्षेऽपि । किमुक्तं भवति । श्रमण्यो ऽपि स्वकलघुदोषवतस्तुच्छत्वरूपस्वकदोषवत परिस्थापितं कुर्युः परिभव वा समुत्पादयेयुस्तस्मात्पुनमपि श्रमणानामेवांतिक आलोचनीयं ।

असती कडजोगी, पुण मुत्तूणं संकियाइं ठाणाइं ॥
आइल्ले धुवकम्मिय. तरुणी थेरस्स दिट्ठिपहे ॥ १ ॥

आर्यपरीक्षितकालेऽपि यदि संयत्या मूलगुणापराधआलोचार्थ तथ्यस्तथ्ये संयत्याः सकाशे आलोच्यते । तस्याऽसति भ[illegible] य यः कृतयोगी कृतः सूत्रतोऽर्थतश्च छेदग्रंथधरः स्थविरस्तस्य समीपे आलोचयति नवरं शंकितानि स्थानानि वक्ष्यमाणानि शून्यगृहादीनि मुक्त्वा किंत्वाचीर्णे अचित्ते प्रदेशे आलोचयितव्य यत्र ध्रुवकर्म्मिको दृष्टिपथे वर्तते दृष्ट्वा पश्यति न तु शृणोति तत्र जवनिकांतरिता आलोचयति । तरुणी थेरस्येत्येष तृतीयभं[illegible] उपात्तः । स च शेषभंगानां त्रयाणामप्युपलक्षणं । ते चेमे । [illegible]यविर स्थविरस्यालोचयति १ स्थविरा तरुणस्यालोचयति २ तरुणी स्थविरस्यालोचयति ३ तरुणी तरुणस्य . ४ यदुक्तं मु[illegible] [illegible]था शंकितानि स्थानानि ॥

[illegible]मति तान्येवोपदर्शयति ॥

[illegible]आयरदेउलउज्जाण, रखपच्छापुवस्सयस्संतो ॥
एयं विवज्जे ठायंति, तिण्णि चउरो हवा पंच ॥ १ ॥

शून्यगृहं देवकुलं उद्यानमरण्यं प्रच्छन्नं च स्थानम् तथा उपाश्रयस्यांतर्मध्ये एतादिवर्जे एतद्विरहिते प्रदेशे आलोचना-निमित्त तिष्ठंति । ते च जघन्यतस्त्रयो यदि वा चत्वारोऽथवा पंच ते च निम्रहतया वक्ष्यमाणभंगकानुसारेण प्रतिपत्तव्याः भंगकानेवाह ॥

थेरतरुणेसु भंगा, चउरो सज्जत्थपरिहरे दिट्ठिं ॥
दोएहंपुण तरुणाणं, थेरे थेरी यमचउत्थं ॥ १ ॥

स्थविरतरुणेषु भंगाश्चत्वारस्ते च प्रागेवोपदर्शिताः । स्थविरा स्थविरस्यालोचयंतीत्यादि ॥ तत्र यदि जवनिकाया अपवादो [illegible]स्ति तत. सर्वत्र चतुर्ष्वपि भंगेषु दृष्टिं परिहरेत् । पूर्विगत एका सती आलोचयेत् यथा आलोचनार्हः शृणोति तत्र [illegible]भंगे द्वयोः स्थविरः स्थविरा च प्रत्युरसमीते । प्रत्यासत्तौ [illegible]यौ दीयेते । येन परस्परं तौ दृष्टि न पश्येतामपि मुख [illegible]रं कुरुतः । एवमस्मिन् चतुर्थे भंगे चत्वारो भवति ॥

[illegible]पुण असहाओ, निग्गंथी थेरिया वि समहाया ।
[illegible]सतयं च विवज्जे, असती पंचमं कुज्जा ॥ १ ॥

[illegible]यभंगे पुनः स्थविरोऽसहायोऽपि भवतु । तरुणः पुन[illegible] [illegible]रासहाया दीयते । द्वितीयभंगे निर्ग्रंथी स्थविराऽपि [illegible]या कर्तव्या । तरुणस्याऽलोचनार्हस्य सहायोऽस्तु वा [illegible] कश्चिद्दोषः । एवं तृतीये द्वितीये च भंगे त्रयः [illegible] [illegible] तथा सहायो नियमात् सहायानां विवर्जयेत् तद [illegible] सहायया अपि भवेत् । तत्र प्रथमभंगे चतुर्थभंगे [illegible]रायः सहायसभवे पंचमकुर्याद्भुक्तं वा पञ्चकं

[illegible]णोयणाविधा. ठ आलोयणए विवज्जंमि ।
[illegible]रि ठहुदु, पंजलिविहोवणाणमे ॥

[illegible]मणस्य समीपे श्रमणी आलोचयति इदम् [illegible]

कर्ध्वंस्थिताः सहायाः पुनः श्रमणः श्रमणस्य पार्श्वे पु[illegible] पकुडुका । कृतप्रांजलिरालोचयति । अथ सोऽर्शसा[illegible] [illegible] स्तनोऽभुपपन्नां कृत्वा अनुज्ञातः सन् निरवग्रह[illegible] [illegible]यति ॥

दिट्ठीए होंति गुरुगा, सविकाराओ सरागिमा जणिया
तस्स विवड्ढिराणे, निग्गच्छजयणाए कायव्वा ॥

यो दृष्ट्वा दृष्टिं ददाति तस्य दृष्टौ सविकारायां भवति प्राय-श्चित्ततया चत्वारो गुरुकास्तत्र यं ते द्वितीयश्च दृष्टास्त यदि पकनर पश्यति तत आलोचनातोऽपसारयति यथा अपसर-तापसरत एवं न किमन्या लोचनया प्रयोजनमिति । अथ सा निर्मेधा स्वमायत एषा एकशरीरा सविकारा इच्छ अपसरेति प्रणिता सती मरधुना तथापि तस्याऽलोचनाकार्यस्य यदि तस्या उपरि विराद्धिता रागस्ततः तस्मिन् माने यतनया चिकित्सा कर्तव्या ॥

तामेवयतनामाह ॥

अच्छेहिं पगारिएहिं, नाही नियतेउं मे न मोगेत्ता ॥
पेत्तुणा नरणाणि, गच्छजयणाए कारणा ॥

यदा अन्यः प्रकारेण मार्ग निवर्तयितु न शक्नोति तदा त-स्याः संयत्या आतरणानि वस्त्राणि गृहीत्वा यतनया चिकि-त्सा कर्तव्या ॥

एतामेवाह ॥

जारिनवणाहि ठिया, नारिसराहि मनस्सी चरिसा ॥
संनभिविणायरोयण, वेसवणं पिठुगंताहि ॥

पादैः सविशेषैः प्रावृत. सा संयती [illegible]

[illegible]

[illegible] आवर निवार्या गृहीत्वां । [illegible]

[illegible] दीयत इत्वा च न तत्र [illegible]

[illegible] सहायान्तु स्वयमेव [illegible]

[illegible] गत्वा [illegible]

[illegible] तत्र मुहूर्त । अथ [illegible]

[illegible]प्रकारनिरूपणं ॥

तदेव प्रकारांतरमाह ॥

अहवा वि निन्दपुणि, पुन्नि गंतूण गीय [illegible]
आर्योपराजियाए, [illegible] ॥

[illegible] पूर्वं [illegible]

[illegible]

[illegible] तथा [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

गीदत्था [illegible], [illegible] च [illegible] ।
[illegible] आलोचिता [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

किं वा लोयणा तहयण, किंवा लोयणे तहा ॥ ९८ ॥
अकयालोयणे चेव, जणरंजवणे तहा ॥
नाहं काहामि पच्छित्तं, उम्मासा लोयणमेव य । ९९ ।
मायानं नपवंचीय, पुरकडतवचरणकहो ॥
पच्छित्तं मे किंचि, न कायालोयणुच्चरे ॥ १०० ॥
आपणालोयणच्चलाइं, लहुं पच्छित्तजायगो ॥
अम्हाणा लोइयं चेट्ठे, मुद्दंगालोयणे तहा ॥ १०१ ॥
गुरुपच्छित्ताइमनंक्य, गिलाणालंवणं कहे ॥
अणेगालोयणे साहु, सुणासुणेण तहेव य ॥ १०२ ॥
निच्छिवे विपरपच्छित्तं, न काहं बुद्धिमायगे ॥
रंजवणमेत्तलोगाणं, वाया पच्छित्त तहा ॥ १०३ ॥
पडिवज्जणपच्छित्ते, चिरयालए वेसगे तहा ।
अणुणिहियसायच्छित्ते, अणणुजणियमहापरं तहा । १०४।
आउट्टीयमहाणे, कंदप्पादप्पे तहा ।
अनवणगमिरणे नस्स, सया अणुपपच्छित्ते तहा । १०५।
निरवेक्खपराणपच्छित्तं, मयं पच्छित्तकप्पगे ।
एवं इयं इच्छपच्छित्तं, दुव्वाहेइयमणुस्सरे । १०६
[illegible] संकिए चेव, दुस्सद्दसंकिए तहा ।
[illegible] सुन्नामानिस्सरि सर्कियाए तहा । १०७।
[illegible] संकिए चेव, पडिसागरसंकिए तहा ।
[illegible] ए, गारवसंकिए तहा । १०८ ।
[illegible] य [illegible], एगमेगं चिंतगे ।
[illegible] महुपाविमालोयणे । १०९।
[illegible] चेव, अविणयालोयणे तहा ।
[illegible] मात्, पमादी दुण्णगो । ११०।
[illegible], गोयमा ! अमहुत्तिमया ।
[illegible] सिद्धिं [illegible] । १११।
गोयम ! [illegible] मे [illegible] मनाठ्ठिए ।
[illegible], दुरंतं सिवं फलं । ११२ ।
[illegible], तेणं महेन भाठ्ठिए ।
[illegible], कहं तम्हा सव्वं न पायगं मु णिहि । ११३॥

(३३) इदानीं वर्णयां क्रम आलोचना ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥८१॥

[illegible] ([illegible]) [illegible]

कुओ न उणवियरणा एतदुक्तं भवति ।
आसेवियं पढमं वहुं पुणो लहुयं पुणोवि ।
पुणो वहुयं चिंतेइ ॥
एवमेव ततश्च प्रतिसेवनायाः । अनुकूलं । [illegible] चनाया यतस्तत्र प्रथमं लघुपश्चात्पर । [illegible] गुरुत्तमः इति एव द्वितीयो भंगः । " अत्रो पडिसेवणाए गुरुकूओ आलोयणाए पुण अगुकूओ, । एतदुक्तं [illegible] अट्ठवियट्ठापडिसेवणापवि अण गुकूओ आलोयणाए अणुकूओ । एतदुक्तम्भवति पढम वहुं पडिसेवितुं पच्छा यरं विवेचित पुण ज जहा संभरइ पढम वहुं एवं [illegible] पुणो वहुं पुणो वहुयरो एवं अपरिकिवियरू [illegible] पडिसेवणाणुकूओ यणा, कूओ एस चउत्थो [illegible]
इदानीममुमेवार्थं गाथार्द्धेनोपसंहरन्नाह ।
(पडिसेवणावियरणा एव होइ इयपि चउभंगे) [illegible] स्यातमेवेति ॥ ओघ. ॥
तथा च पंचाशके वृ. १५ ॥
दुविहेण णुलोमेण, आसेवणवियरणाविहोहोणं ।
आसेवणाणुलोमं जं जह आसेवियं विरंह ॥ ॥
आलोयणाणुलोमं, गुरुगवराहे उपच्छओ विरंह ।
पणगादिणा कमेण, जहजह पच्छित्तवुड्ढी ॥ ॥
व्याख्या । द्विविधेन द्विप्रकारेणानुलोम्येन [illegible] मेवाह । आसेवना यदानुलोम्यं तदासेवनानु [illegible] यस्तत्र विकटनमेघानस्ने एवाभिधाने यस्य तत्तथा [illegible] विकटनाभिधानेनाद्वेदना ददातीति [illegible] संबंधनीय । तत्राद्य स्वरूपत आह । [illegible] दाहार्य तदिति शेषः । यत्कि येन क्रमेणासेवितं [illegible] विकटयेत्यालोचयत्यालोचनाकारीति । आलोचनानुलोम्यं शब्दार्थ तदिति शेषः । गुरुका [illegible] तु शब्दः पुनरर्थः । स च योजित एव [illegible] आद्यपराधानन्तरं विकटयत्यालोचयति । [illegible] गाहणत्ति । समयनाम्नापंचकादिना [illegible] क्रमेणानुपूर्व्या किमित्याह ।
यथा यथायेनयेन प्रकारेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्भवति [illegible] तथा विकटयतीति प्रकृतमिह च [illegible] श्चितं गुरुकं तु [illegible] गुरुतरं तु [illegible] तुशब्दः पूरणार्थः । अत्र च गीतार्थ [illegible] यतीति कारणं तु गीतार्थस्य [illegible] मा तु [illegible] स्त्यमिति गाथाद्वयार्थः ॥
भयनीमामालोचना । महानिशीथे अ० १ ॥
गोयम ! समालीणमणेगा आ [illegible]
[illegible] निम्मल [illegible]
[illegible] । [illegible] निमिसं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

कासिंच गोयमा नामे, पुमनागाए स:हिमो ॥
जेसिमालोयमाणीणं, उप्पणंसमणीणकेवलं ॥ १॥
हाहाहापावकम्माणं, पावापावमतीअहं ॥
पावं गणं त्रि पावयए, हाहाहाउट्टिविं तमे ॥ २ ॥
हाहा हाइच्छे जात्रं, मे ताविहजं मेउवट्ठियं ॥
तहावीणयोर वीरग्गं, कट्ठंतवसंजमं धरं ॥ ३ ॥
अणंतपाववरासीओ, संमिलियाओ जयाजवे ॥
तइयाइच्छित्तणं लज्झे, सुज्झे पावाण कम्मणा ॥ ४ ॥
एगादिमी ज्ञताणं, समुदयंनणुतो तह ॥
करेमि जह न पुणो, इत्थीहं होमि केवली ॥ ५ ॥
दिट्ठीए वि न लंभामि, सीलं हंसमाणि केवली ॥
हाहामणेणमे किंपि, अहसुहहाचिंतियं । ६ ॥
तमाल्लोइत्तालहं, सुज्झिगिएहंहं समणिकेवली ॥
दिव्वुणमकलावएणं, रूवं कंतिदित्तिमिरि ॥ ७ ॥
माएरयं गाहमाजं तु, खदमणसमणीय केवली ॥
वातमोत्तूण नो अमो, निच्छयं मह तणुच्छिवे ॥ ८ ॥
छक्कायं समारजं, न करेहंसमणिकेवली ॥
पोग्गलकरे कारुगुज्जतं णाहि अहणं तरे तहा । ९ ।
जणाणा एवं ण दंसेमि, सुसंगुत्तं गोवं गामसमणी य केवली ॥ पहुत्तकंतरकोमोओ, घोरं गन्नपरंपरं ॥ १०॥ परियट्टंतीए सुलब्धंमि, णाणचारीत्तसंजुअं । माणुस्स जम्मं सुसंपत्तं, पावकम्म खवयं करं ॥११॥ तामव्वला चणीसद्धा, आलोएमी रूणंगवणे ॥ पायच्छित्तमणुहापि, धीयंतं न समारजं ॥ १२ ॥ जणागडइपडिसं, वायामणु साय कम्मुणा । पुढविदगागणिवाऊ, हरियतयं तह चय ॥ १३ ॥ बीयकाय..मारंजं, वितिं चउपंचिंदिया पया ॥ मुसायंपि न जासामि, समरक्खंपि आदिसयं ॥ १४ ॥ न गिएहांनि मणंतंनि, णपच्छं मणसावि मेहुणं ॥ परिग्गहं न काहामि, मूलुत्तरगुणरक्खणं तहा ॥ १५ ॥ मयजयकसायदंसु, गुत्तिसुमिमितिदियसु य । अत्तारसीलं गसहस्साहिं हियङ्गोतणु ॥१६ ॥ सज्जाय-ज्झाणयोगेसु, आजिरयं समणीकेवली ॥ तेल्लोक्कस्सरयण-सवंज धम्मातित्थकरेण जं ॥ १७ ॥ समहंलिंगधारेण, जाणिज्जइ त्रिजेते निप्फिक्किषं ॥ मज्जोमरिय दोसिया, पासिज्जामि तहेवय ॥१८ ॥ अप्पाविरस्सामि दिमामि, अहवा जिजे अहासिरं ॥ तावीदं नियमरयणेयं, सील चारित्तखंमणं ॥ १९ ॥ मणसा वी एकमं, मवएण कुण समणिकेवली ॥ ख्वरगोअज्झाएसुं, मरागाहिंतिया अहं ॥ २० ॥ रिस्से पि समायरियं, अणंते जवसंपरे संसव खरकम्मवह, पवज्जाए ट्ठियाणु अं ॥ २१॥ घोरंच घारपापासा, जेणंघोमिहरे पुणो ॥ हंमियमकालुवं जेमं तवं च बहु दुक्कत्र जायगं ॥ २२ ॥ इत्थिवं रयणविद्धंसी, घट्टंदम दोसमंकरं । तत्थवि इत्थीसं-जाया, सयलतेलोक्कनिंदिया ॥ २३ ॥ तहावि पाविये धम्मं, णित्रिम्मसणं नराइयं । ताहं त नं विराहेमि, पावदोसेण केणइ ।२४ । सिंगारागमवि-गारं, साहिलासं न चिट्ठिमो । धम्मंधए चिट्ठिटीए, मा तु धम्मोवएसणं ।२५। मणं पुरिसं न निज्जा य,णाणंवे समणिकेवली । तं सारिसं महापावं, कालो अहहणीय सं ।२६। मग्गमविडयमं जह, दयालोयणमणिकेवली । पमादि अणंतमसमी ठ, हाहगुज्झीलोयणं । नीमहो के-वलं पत्ता,सिच्छा ठ अणादीकालेण गोयमा ! मंम हंप य मुत्ताउ सिद्धिया ठ सच्चनाणिए ठ । हवाल-मारंजा विरया निर्विहेण उ । सिंहा सव्वमेहा पुरि-सकहासंगवज्जिया पुरिसगंसवविरया ठ पुरिसंगोवंगाने रक्खणा निमयताउ सरीरे अप्पडिवद्धा उ महायसा णीयदियगच्चत्रमहीणं बहुदुक्खागमे जवयाजले महा सापरिमेणं भारेणं दायव्वा आलोयणा पायच्छित्तं वि चायव्वं ॥

तह जह एयाहिं समणिहिं कयं जहणं मए आलोइ-यव्वं । माय.दंजेण केणइ जह आलोइयव्वं पं घाय-म्मनुहिं जवे अणंतेणा इत्थिमेयाए मय कम्मडीए कमालोयसमडणसमणी उ महाउ कालेण नरयमेमं गवियं पुरिसिंग या । ३३ । इकालिसवाणरस्मा ! कारण-हिमा संति बोयपत्ताउ आलोयमाणि य आलोएणु पु-सरगयावरम्मयलएयवल्लिया जवगंसहली.एवाणं दोसहण-पसंदियं तं पयमजाइविसोहिए विसागव्वंसि भावे ते गोयम ! केसारिसंचिड्ढ विसेसमेहि मुनिसम जवसंते विसो होही जेण सीमासुद्धनाले उहहमरणसुहसंमि सुव्वयनिसेवि ममणि हल हरि दमंगवजाव मणाहां-तणं पहसिएहरिहवि बप्परलोअसवताउ। विसालयं विवरे लेले स कविवज्जा २५ दुक्खदुक्खम्मरां ते कर-सालोयणं दि तं सालि विलं रि सेयमे महव्वे पन्नतु-च्चरए ।२६। स यंहसीलोअरे सणे । कम्मोर ईद-पुरोणं धम्मसुक्खहुमगोयरं । कोहेगणुरहायेम इच्छेय घोरे जो । ६ तीसहं विणयसीलहरणय विवाग । सुविसुद्धमुनिम्मलचित पीसहं भोयदाए । इहच्छे वंदसीओ य देविराणं महवसे होचन्दीसमव्वहं हुवे विसहारे जो हवदं केला होरंय कट्टं मरन्नं । एह ई दिवि सा मुणि पहुसि न परं मरन्नं । य सिद्धं सव्वोसिहिं वई कमारस्स परामसंय बहु आलोयणा कता सा ।

या खावगा समणि पविट्ठा बह्ममांझो कहा लोगविरुद्ध-कहा तह य परवएसा लोयणीसुयपच्छित्ता तहया जायादीमयसंकिया । सूसगारत्तीरुया चेव गारवत्ति-पदूसिया तहा । एवमादि अणेगनवादोसवसएहिं परि-यानिरंतरा अणतेणं कालसमएणं गोयमा ! अइकंतेणं अणंताउ समणाओ बहुरवावसहंगया गोयमा ! अणं ताउ चिट्ठंति जाअणादी सल्लसल्लीया । जावदोसे कसे-लेहिं भुजमाणीओ कटुविरसं घोर गतरं फलं चिट्ठइस्सं-ति अज्जावि तेहिं सल्लेहिं सल्लिया अणंतं पि अणागयं कालं तम्हा सल्लं सुसुहुमंपि समणी णो धारेज्ज खणं त्तिवेमि

(२३) आलोचनायां दत्तायां न विरतिभंगः सदृ-ष्टान्तः ॥

आलोचनायां दत्तायामपि विरतिभंगो न करणीयः । महानि-शीथे । अ. ७ ॥

पाणाइवाय विरइ, सेवफलया गिण्हिऊण ताधीमं मरणावयं मिपत्ते मरेज्जाविरइ न खंडिज्जा १ अलियव-यणस्स विरइ, सावज्जं सच्चमवि न भासिज्जा परदव्वह-रण विरई, करेज्ज दिन्ने वि माल्लोयं २ घरणं दुद्धरवं भव्वयस्सकाउं परिग्गहवायं ॥ राइभोयणविरइ, पं-चिंदियनिग्गहं विहिणा ३ अन्ने य कोह माणा, एग दोसे य आलोयणं दाउं । पमादारअहंकारे, गायट्ठे सव्वं पच्चणे । जइ तव संजमसज्जा यम, गाणमाइसु-सुद्धि जावेहिं उज्जमियव्वं गोयम ! विज्जुलयाचंच से जीवे किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊणं पुढविकायं विराहिज्जा कत्थगंतुं समुज्झिहही किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊणं आलोयणं वाहिणंपाणिं तहिं जम्मे जो पिए-कत्थ । समुज्झिही किं बहुणा गोयमा ! एत्थं दाऊणं आलोयणं उन्द्दववइ जालय जाइ फुसिउत्ता कत्थसुज्झिही किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊण आलोयणं वाउकायं उदीरिज्जा कत्थगंतुं समुज्झिहि किं बहुणा णं गोय-मा ! एत्थम्दाऊणम् आलोयण जेहरियनगं कप्पांवाफरिसे कत्थसुज्झिहे किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊणं आलोयणं अक्कमइ बीयकायं जो कत्थगंतो समुज्झिही किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊणं आलोयं वियलं दीविति चउपंचि-दियजीवाइं जो कत्थ समुज्झिही किं बहुणा गोयमा इत्थं दाऊणं आलोयणं छक्काए जो णं न रक्खेज्जा । सुहुमे कत्थसमुज्झिही किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाऊणं आलोयणं समयाररो जो न रक्खे कत्थगंतु समुज्झिही आलोइयनिंदियगरहियओविकयपायच्छित्तनिस्सल्लो उत्तम ठाणंमि चिट्ठुरस्सेव परिहरिज्जा । आलोइयनिंदियगर-हियविकयपायच्छित्तनीसल्लो उत्तमठाणंमि चिट्ठे जोइ ए मा फुसावेज्जा । आलोइयनिंदियगरहिओविकय पच्छित्तसंविग्गो उत्तमठाणंमि चिट्ठेओमाविराहिज्जा स णं आलोइयनिंदियगरहिउगकयपायच्छित्तसंविग्गो पि तणं हरियं असइमणगं मा फरिसे आलोइयनिंदिय-गरहियो विकयपायच्छित्तं नविग्गो उत्तमठाणंमि चिट्ठमा-ज्जीवं एतेसिं बेइंदियतेंदियचउरो पंचिंदियाणं संघं संघट्टणपरियाव ए किलावणोद्दवणमाकामी आलोइयनिं-दियगरहिओविकयपायच्छित्तसंविग्गो उत्तमठाणंमि चिट्ठे सावज्जं मानाणिज्जा आलोइयनिंदियगरहिओ कि पायच्छित्तसंविग्गो लोयतेण विज्जुइ गहियागहिओ किं उदिन्ना आलोइयानिंदियगरहिओ विकयपायच्छित्तनि-सल्लोजोइस्थि संलोवेज्जा गोयमा ! कत्थसुज्झिहिआलो-निंदियगरहियओविकयंपायच्छित्तसंविग्गोचउदमल्ल गरणे उट्टमापरिहगं कुज्जा तेसुंपि वि ममतो असुचिं अगाहिओ दहूहाविया अहवा कुज्जाउ ममत्तं वानुयं गोयमा ! नत्थि किं बहुणा गोयमा ! नत्थइत्थंदाऊणं आ-लोयणं रयाणिए आविए पाणमकत्थगम् तु समुज्झि आलोइयनिंदियगराहिओ विकयपायच्छित्तनीसल्लो क कमेणरक्खे जो कत्थसुद्धि लभेज्ज से । महा. अ. ७ ॥

आलोचनायां दत्तायां विरतिभङ्गो न करणीयस्तथा -चारास्तत्कारणभूतप्रमादक्रियायाश्च । ध. २ अ. ।

आलोचनायाः प्रायश्चित्तस्य प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमित्त-त्तदात्मके प्रथमे योगसङ्ग्रहे, च । " प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमि-त्तत्वादालोचनादय एव तथोच्यन्ते„ सम. ३१ स. । प्रश-साधनयोगसङ्ग्रहाय शिष्येणाऽऽचार्याया लोचना देया। अत्रोदाहरणम् ।

उज्जेणि अट्टणे खलु, सिंहगिरि सोपारए इह राया।
मच्छिअमल्ले डुरुद्ध, फलविओ फलिहमल्ले अ ॥ १ ॥

डुरुद्धखणिया ग्रामः फलहीशब्दो देश्यां पर्वणी।
उज्जयिन्यामुज्जयिन्यां, समस्तनगरावलीः ।
जितशत्रुर्नृपस्तत्र, मल्लस्तस्याट्टनाभिधः ॥ १ ॥ इत्यादि

(अट्टन) शब्दे तत्कथा ।

यथाट्टनस्तथाचार्यः, पताकानिर्वृत्तिः पुनः ।
साधुमल्लोऽपराधास्तु, महारास्तान् गुरोर्हि यः ॥
आलोचयति निःशल्यं, स निर्वाणपताकिका ॥
मल्लोऽस्यरगे गृह्णाती, स्तुक्ताः शिष्यगुण इमे ।

आव. क. । आ. चू. । आव. ॥

(२४) आलोचनायामकृतायां शल्यस्यानर्थं-जनाति ।

जिवरू य आयापरं अकिमट्ठाणं पडिसेवित्ता तेणं ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ । णत्थि त

आराहणा । से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ । अत्थि तस्स आराहणा । भिक्खू य अण्णयरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता तस्स णं एवं भवइ पच्छा वि णं अहं चरिमकालसमयंसि एयस्स ठाणस्स आलोइस्सामि जाव पडिवज्जिस्सामि । से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते जाव णत्थि तस्स आराहणा । से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ । अत्थि तस्स आराहणा भिक्खू य अण्णतरं अकिच्चट्ठाणं पडिसेवित्ता तस्स णं एवं भवइ जइ ताव समणोवासगा वि कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति । किमंग पुण अणपन्नियदेवत्तणं पि णो लभिस्सामि त्ति कट्टु से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ नत्थि तस्स आराहणा । से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ अत्थि तस्स आराहणा सेवं भंते ! भंते त्ति ॥ भ. १० श. २ उ. ।

टीका । इह च स्थानकेऽनेकतस्यार्थे चर्चित । स च भिक्षोरन्यस्थानासेवनस्य मार्गणासंमयप्रदर्शनपरः (पडिसेविइ त्ति) अकृत्यस्थानं प्रतिसेविता प्रवर्तत इति गम्यं । वाचनान्तरे चास्य स्थाने (पडिसेविज्ज त्ति) दृश्यते । सेणमिति । स भिक्षुः तस्स ठाणस्सेति तत्स्थानमाश्रित्य अणपन्नियदेवत्तणं पि नो लभिस्सामि त्ति अणपन्निका व्यन्तरनिकायविशेषास्तत्सम्बन्धिदेवत्वम् अणपन्निकदेवत्वं तदपि नो लप्स्ये इति भ. ॥ टी. ।

(२५) आलोचनाफलम् ॥

आलोयणाए णं भंते ! जीवे किं जणयइ आलोयणाए णं मायानियाणमिच्छादंसणसल्लाणं मोक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसारवद्धणाणं उद्धरणं करेइ । उज्जुभावं च जणयइ । उज्जुभावपडिवन्ने णं जीवे अमाई इत्थिवेयं नपुंसगवेयं च न बंधइ पुव्वबद्धं च णं निज्जरेइ ॥ ५ उत्त० अ० २९ ॥

गुरुशुश्रूषां कुर्वतोऽप्यतीचारसम्भवे आलोचना तया मायाशल्य निदानं ममास्मात्तपःप्रभृत्यादेरिदं स्यादिति प्रार्थनात्मकं मिथ्यादर्शनं सांशयिकादीनि शल्यानीव शल्यानि तेषां ततः कर्मबन्धहेतुं मायानिदानमिथ्यादर्शनशल्यानि तथाहि तोमरादिशल्यानि तन्वादिदुःखदायीन्येवं मायादीन्यपीत्येवमुच्यन्ते तेषां मोक्षविघ्नानां पापानुबन्धकर्मबन्धमुक्तानन्तसंसारवर्धनानां तथानेनं संसारं वर्धयति वृद्धिं नयतीत्यनन्तसंसारवर्धनानि तेषामुद्धरणमपनयनं करोति तदुद्धरणतश्च ऋजुभावं चार्जवं जनयति ॥ (उज्जुभावपडिवन्ने णं ति) प्रतिपन्नऋजुभावश्चाऽमायी मायारहितस्ततः पुंस्त्वनिबन्धनत्वादमायित्वस्य (इत्थिवेयं ति) प्राग्वत् स्त्रीवेदं नपुंसकवेदं च न बध्नाति पूर्वबद्धं च तदेव इयं यद्वा सकलमपि कर्म निर्जरयति क्षपयति तथा च मुक्तिपदमाप्नोतीत्यभिप्रायः । उक्तं हि । " उद्धियसल्लो साहू अचिरेण उवेइ सासयं ठाणं । सो च्चिय सुहियपदस्सो ससल्लपरकधुमं होइत्ति ॥ २५ ॥" उत्त० टी० ॥

आलोचनापरिणतस्य म्रियमाणस्यापि आराधकत्वमाराधनाशब्दे ॥

तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु णो आलोएज्जा णो पडिक्कमेज्जा णो णिंदेज्जा णो गरहेज्जा णो विउट्टेज्जा णो विसोहेज्जा णो अकरणयाए अब्भुट्ठेज्जा णो अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जेज्जा । तं० । अकरिंसु वाहं करेमि वाहं करिस्सामि वाहं । तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु णो आलोएज्जा णो पडिक्कमेज्जा जाव नो पडिवज्जेज्जा । तं जहा । अकित्ती वा मे सिया अवन्ने वा मे सिया अविणये वा मे सिया । तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु णो आलोएज्जा जाव णो पडिवज्जेज्जा तं० कित्ती वा मे परिहाइस्सइ जसो वा मे परिहाइस्सइ पूयासक्कारे वा मे परिहाइस्सइ । तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा पडिक्कमेज्जा निंदेज्जा जाव पडिवज्जेज्जा । तं० । मायी स्सणं अस्सिं लोए गरहिए भवइ उववाए गरहिए भवइ आयाई गरहिया भवइ । तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा जाव पडिवज्जेज्जा तं० अमाइस्सणं अस्सिं लोगे पसत्थे भवइ उववाए पसत्थे भवइ आयाई पसत्थे भवई । तिहिं ठाणेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा जाव पडिवज्जेज्जा तं० । णाणट्ठयाए दंसणट्ठयाए चरित्तट्ठयाए स्था. ठा. ३. ॥

तिहिं ठाणेहिमित्यादि व्याख्या । मायी मायावान् मायं । मायाविषयं गोपनीयं प्रच्छन्नमकार्यं कृत्वा नो आलोचयेत् मायामेवेति शेषसुगमं नवरमालोचनं गुरुनिवेदनं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतदानं निन्दाऽऽत्मसाक्षिका गर्हा गुरुसाक्षिका वित्रोटनं तदध्यवसायविच्छेदनं । आत्मनोऽतिचारस्य वाऽतिचारमलक्षालनमकरणतया अभ्युत्थानं पुनर्नैतत्करिष्यामीत्यभ्युपगमः । अहारिहं । यथोचितं पायच्छित्तं ति पापच्छेदकं प्रायश्चित्तविशोधकं वा तपः कर्म निर्विकृतिकादि प्रतिपद्येत तथा अकार्षमहमिदमतः कथं निन्द्यमित्यालोचयिष्यामि स्वस्य महात्म्यहानिप्रसंगादेवमभिमानात् । तथाकरोमि चाहमिदानीमेव कथं साम्प्रतमेवालोचयिष्यामि करिष्यामीति चाहमेतदकृत्यमनागतकालेऽपीति कथं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्ये इति अकीर्तिः दिग्व्यापिनी प्रसिद्धिः । सर्वदिग्गामिनी सैव वर्णो यशः । पर्यायत्वादस्य यथा " दानपुण्यकृता कीर्तिः पराक्रमकृतं यशः " तत्र वर्णयति तयोः प्रतिषेधोऽकीर्तिरवर्णश्चेति । अविनयः साधुष्वेव स्यादिति । इदं च सूत्रमप्राप्तसिद्धिपुरुषापेक्षं मायं कट्टु त्ति मायां कृत्वा मायां पुरस्कृत्य मायित्वेत्यर्थः । परिहास्यति हीना भविष्यति पूजा पुष्पादिभिः । सत्कारो वस्त्रादिभिरिदमथ विपश्चितमेव रूपत्वादिति । इदं तु मायाप्रसिद्धिपुरुषापेक्षं शेषं सुगमं । वक्रविपर्ययमाह ।

(तिहि) मित्यादि सूत्रत्रयं स्फुटं किन्तु मायी (मायं कट्टु आलोएज्जत्ति) इह मायी मकृत्यकरणकाल एव आलोचनादिकालेऽमायी न आलोचनाद्यन्यथानुपपत्तेरिति (अस्सिं ति) अयं यतो मायिन इह लोकाद्या गर्हिता भवन्ति । एतच्चामायिन इहलोकाद्याः प्रशस्ता भवति एतच्चामायिनः आलोचनादिना निरतीचारीभूतस्य इत्यादीनि इतरव्यभावे भवन्ते । ३ गां:इत

णे भागे, दक्षिणः शुभकृन्नृणाम् । वामो वामेऽतिनिन्द्यः स्यात्, दिगन्यत्वे तु मध्यमः ॥ १ ॥ कल्प० । राजावर्त्तनामके मणौ पु. वाच० । मणिलक्षणभेदे आवर्त्तादीनि मणीनां लक्षणानीति ॥ आ. म. प्र. जी. प्र. ३ राज. । मेघाधिपभेदे, वाच० । स्तनितकुमारेन्द्रस्य घोषस्य स्वनामख्याते लोकपाले स्तनितकुमारेन्द्रस्य महाघोषस्य स्वनामख्याते लोकपाले, च स्था ठा. ४ उ. श. ३ ठ. ८ स्वनामख्याते जंबूद्वीपस्थे दीर्घवैताढ्यपर्वते, स्था० ठा. ९ एकखुरे चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकभेदे, प्रज्ञा. पद १ अहोरात्रमध्ये स्वनामख्याते पंचविंशतितमे मुहूर्त्ते, सम० स. २५ । स्वनामख्याते ग्रामे (आवत्ते, मुहत्तासे) ततो भगवान् आवर्ते ग्रामे बलदेवगृहे प्रतिमां प्रतिपन्न इति आ. म. द्वि. । आ. चू. मात्रिकधातौ, न० वाच० स्वनामख्याते विमानभेदे, सम० स १७ । जंबुमंदरपौरस्त्ये सीताया महानद्या उत्तरस्थे स्वनामख्याते चक्रवर्तिविजयक्षेत्रे, स्था ठा. ८ । दो आवत्ता स्था० ठा. २ महाविदेहस्थे चक्रवर्तिविजयक्षेत्रे, च । जं ॥

कहिणं भंते महाविदेहे वासे आवत्तणामं विजए पणत्ते गोअमा ! णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं सीआए महाणईए उत्तरेणं णलिणे कूडस्स पच्चत्थिमेणं एगसेलस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं दहावतीए महाणईए पुरच्छिमेणं एत्थणं महाविदेहे वासे आवत्ते णामं विजए पणत्ते सेसं जहा कच्छस्स विजयस्स ॥ जं. ।

आव (ट्ट) पत्तावत्तसोत्थियसोवत्थियपूसमाणवद्धमाणगमच्छंडगमगरंडगजारमारफुल्लावलियपउमपत्तसागरतरंगवसंतलयपउमलयभत्तिचित्तं ॥

आवर्त्तप्रत्यावर्त्तश्रेणिप्रश्रेणिस्वस्तिकपुष्यमाणवर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरंगवासन्तीलतापद्मलताभक्तिचित्रंस्वनामख्याते नाट्यविधिभेदे, राज० ॥

आव (ट्ट) त्तकूड–आवर्तकूट–न० महाविदेहस्थनलिनकूटस्य वक्षस्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते कूटे, । जं. ॥

आव(ट्ट)त्तण-आवर्त्तन-आवृत आधारे ल्युट् सूर्यस्य पश्चिमादिगवस्थितच्छायायाः पूर्वदिग्गमनसमये मध्याह्नकाले "आवर्तने तु पूर्वाह्णेऽपराह्णस्तु ततः परम्" स्मृतिः वाच० विवर्तने, (भायट्टती तम्म अमाहुकम्मा) आवर्त्तते विवर्त्तते इति ॥ सूत्र० १ श्रु. ५ अ. ॥

पीडने, (आवट्टंतीकम्मसु पावएसु) आवर्त्तते पीड्यते दुःखमात् प्रवर्तेति सूत्र० १ श्रु. १ अ. ॥

आवर्त्तने (करुणा वट्टण मागमणपुव्वणा दीवणा य कारण स्स) आवर्त्तनमतंपनं राहो प्रवर्तनम् स्था० ९ ठ. ।

आ. वृत भावे ल्युट् धातोरणे, गुणने, च धातूनां आवर्त्तन आवर्त्तनीति संसारचक्रम आ. वृत णिच् कर्त्तरि ल्यु विष्णौ, (आवर्त्तनो निवृत्तात्मा विष्णुसह०) जम्बुद्वीपोपद्वीपभेदे च । आवर्त्तनेऽस्याः स्वार्थे ङीप् दर्व्याम् स्त्री आधारे ल्युट् ङीप् पदार्थतत्प्रात्यावर्त्तनाध्याम, वर्त्ते, ल्युट्प्रत्यये, आवीरादौ म० । वाच० ॥

आव (ट्ट) त्तणपेढिया-आवर्तनपीठिका-स्त्री० इन्द्रकीलिकानिवेशस्थाने, आवर्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको निवेश्यत इति जी. ३ प्र.

(यद्रामयीओ आवत्तणपेढिआओ) आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको वक्त च द्विजयद्वारांस्तावाम इति टीकाकारेण " आवर्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति" । राज० । जी. जं० ॥

आव (ट्ट) त णि ज-आवर्तनीय-त्रि० आ. वृत-णिच्-अनीयर् आवर्तनीये धात्वादौ, वाच० ॥

आव (ट्ट) तय-आवर्त्तक-पुं० आवर्ते पर स्वार्थे कन् शब्दार्थे अ. ॥

आव (ट्टा) वायंत-आवर्त्तायमान-त्रि० आवर्त्तं कुर्वाणे रा. ११ उ. ॥ प्रदक्षिणं भ्रमति, च कल्प० ॥

आवत्तायंतवट्टतामियविमलसरिसनयणं ।

(आवत्तायंति) आवर्त्तं कुर्वाण तद्वद् ये वृत्ते च लीने विमते च सदृशे च परस्परेण ते लोचने यस्य स तथा । भ. ११ श. ११ उ. ॥

(आवत्तायंति) आवर्त्तायमानं प्रदक्षिणं भ्रमत्पदवीय (प्रवरकणगंति) प्रवरकनक तद्वत् वृत्ते (तडियविमल) विमला या तडित् विद्युत् तत्सदृशे नयने लोचने यस्य तथा तम् । कल्प० ॥

आवडिय-आपतित-त्रि० समन्तात्पतिते, ॥

आवण आपण-पुं० हट्टे, कल्प० ॥

आवरग-आवरक-न०-आ वृ-करणे अप् संज्ञायां कन् ग वरके, आच्छादके वस्त्रादौ, ॥

आवरण-आवरण-न० आव्रियते देहोऽनेन आ वृ करणे ल्युट् वाच. । आ मर्यादया वृणोतीत्यावरणम् । स्था. ॥ ठ । अंगरक्षादिके, ज्ञा० ८ अ. ।

कवचादिके उत्त० ३ अ. ।

(जाणावरणपहरणे) आवरणं कवचादि ज्ञा. ह०

आवरणं कवचादि सूत्र० १ श्रु. ८ अ. ।

(जोहाणयं उप्पत्ती आवरणाणं पहरणाणं च) आवरणं सन्नाहानाम स्था० ९ ठा. ॥

आवरणानां फलकानाम ज्ञा० १६ अ. ।

स्फुरकादिके (सच्चावसरपहरणावरणभरियजुद्धसज्जं) आवरणानि च स्फुरकादीनि । औप. । फलकादिके, प्रश्न ॥ ५ ठ. ।

आव्रियते आकाशमनेनेत्यावरणम् प्रसादनगरादिके, स्था० ९ ठा. ॥

आच्छादनसाधनमात्रे, वाच. स्थगने, सू. १ श्रु. । ईषद्वरणे आवरिज्जइ वा णिवारिज्जइ वा आवरिज्जइत्ति दृश्यिते । प्र० ९ श. ३३ उ. ।

आव्रियते चैतन्यमनेन मेघादिस्मिन्सिद्धे चैतन्यावरणं वाच० ।

आव्रियते आच्छाद्यतेऽनेनेत्यावरणम् यद्वा आवृणोत्यात्मनेति अन्यादिभ्यः कर्मणि ल्युट्प्रत्यये आवरणम् । मिथ्यात्वादिकर्मभेदे, स च जीवस्यापारादिसमर्थमिति एवं ति पुद्गलसमूहः । कर्म० । प्रव० २१५ द्वा. ।

तच्चाज्ञानपरम् ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च आवरणं द्विविधं (आवरणं पयणीयं च) पं. सं. ३ द्वा. ।

(पढमं णाणावरणं बीयं पुणदंसणस्स आवरणं) ज्ञ परिछिद्यते वस्तु अनेनेति ज्ञान । सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि विशेषग्रहणात्मको बोधः । आव्रियते आच्छाद्यतेऽनेन

ये मार्गे, दक्षिणः शुभकृन्नृणाम् । वामो वामेप्रतिनिन्द्यः स्यात्, दिग्मध्ये तु मध्यमः ॥ १ ॥ कल्प० । यज्ञावर्तनामके मणौ पु. वाच० । मल्लेष्ठशब्दभेदे आवर्तादीनि मणीनां लक्षणानीति ॥ आ. म. प्र. औ. प्र. ३ राज. । मेघाधिपभेदे, वाच० । स्तनितकुमारेन्द्रस्य घोषस्य स्वनामख्याते लोकपाले स्तनितकुमारेन्द्रस्य महाघोषस्य स्वनामख्याते लोकपाले, च स्था ठा. ४ ठ. ३ उ. ८ स्वनामख्याते जंबूद्वीपस्थे दीर्घवैताढ्यपर्वते, स्था० ठा. ९ चक्षुरिन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियाणि सम्मूर्छिमभेदे, प्रज्ञा. पद १ महोरात्रमध्ये स्वनामख्याते पञ्चविंशतितमे मुहूर्ते, सम० स. ३५ । स्वनामख्याते ग्रामे (मार्गे, मुदगासे) ततो भगवान् आवर्ते ग्रामे बलदेवगृहे प्रतिमां प्रतिपन्न इति आ. म. द्वि. । आ. चू. मालिकघातो, म० वाच० स्वनामख्याते विमानभेदे, सम० स १७ । जंबूमन्दरपौरस्त्ये सीताया महानद्या उत्तरस्यां स्वनामख्याते चक्रवर्तिविजयदेशे, स्था ठा. ८ । दो आवत्ता स्था० ठा. २ महाविदेहस्थे चक्रवर्तिविजयदेशे, च । जं ॥

कहिणं भंते महाविदेहे वासे आवत्ते णामं विजए पण्णत्ते गोयमा ! णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं सीयाए महाणईए उत्तरेणं णलिणे कूडस्स पच्चत्थिमेणं पम्हावईए महाणईए पुरत्थिमेणं एत्थ णं महाविदेहे वासे आवत्ते णामं विजए पण्णत्ते जहा कच्छस्स वत्तव्वया... [illegible]

[illegible]

(चक्रमयीतो आवत्तणपेढिआओ) चक्रेन्द्रकीलका ऊर्ध्वं च दिशः प्रसारिकाताक टीकाकारेण "आवर्तनपीठिका चक्रमयोध्वम्..." राज० । जी. ३० ॥

आव (ट्ट) त णि ज्ज–आवर्तनीय–त्रि० [illegible] आवर्तनीये धात्वादौ, वाच० ॥

आव (ट्ट) तय–आवर्तक–पुं० आवर्त एव स्वार्थे कन् शब्दार्थे मा. ॥

आव (ट्टा) यंत–आवर्तायमान–त्रि० आवर्तं कुर्वत् [illegible] श. ११ उ. ॥ प्रदक्षिणं भ्रमति, च कल्प० ॥

आवत्तायंतचट्टतामियविमलसरिसनयणं ।

(आवत्तायंति) आवर्तं कुर्वाण तद्वत् वृत्तं [illegible] विमले च सदृशे च परस्परेण ते लोचने यस्य [illegible] । श. ११ उ. ११ उ. ॥

(आवत्तायति) आवर्तायमानं प्रदक्षिणं [illegible] (प्रवरकणगंति) प्रवरकनक तद्वत् पृष्ठे (तुच्छवकाले) विमला या तडित् विद्युत् तत्सदृशौ नयने [illegible] तथा तम । कल्प० ॥

आवत्तिय–आपतित–त्रि० समन्तात्पतिते ॥

आवण आपण–पुं० हट्टे, कल्प० ॥

आवरग–आवरक–न०–आ वृ–करणे अप् [illegible] ... वारणे आच्छादके फलादौ ॥ स्यन्दनमिति, च । वाच० । आमेतिनि ॥ (अणगारियं ओरालियं) अवर्तितं यथा मतो [illegible] समिति मेदनं न भवतीति । श्रुत० २५ म० ॥

आवलिय (या) णिवाय–आवलिकानिपात–पुं० [illegible] क्रमेण निपातः संपात आवलिकानिपातः [illegible]

तत्तोगति वयुत्त आवलि (य) याणिवा [illegible]

पदेला गाइति ॥

आत्मनो आयसस्यकयणीय [illegible] (आवलिकानिपात इति) [illegible] ण निपातश्चन्द्रसूर्यैः सह संपात [illegible] सू. प्रा. १० । चं. प्र. प्रा. १० ।

आवलिय (या) पविट्ठ–आवलिकाप्रविष्ट–त्रि० [illegible] आवलिषु श्रेणिषु प्रविष्टा [illegible] स्वनामख्यातेषु, जी. ३ प्र. ॥

इमे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरयावासा किं आवलियापविट्ठा [illegible] गो० ! [illegible] आवलियापविट्ठा [illegible] जी. ३ प्र. ॥

[illegible]

सक्करप्पभाए णं भंते ! [illegible]

[illegible]

आवकण्ठ–[illegible]

[illegible]

[illegible]

श्यकं । शेषादेतिकप् प्रत्ययः यदि वा ज्ञानादिगुणकदम्बकं मोक्षो वा आसमन्ताद्वश्यः क्रियतेऽनेनेत्यावश्यकं । आ० म० प्र० १ अ. । प्रव० । स्था. । ग. । विशे० । ओघ० ।

दंसणविणए आवस्सए अ सीलव्वए निरइआरो ।

आवश्यकं अवश्यकर्त्तव्यं संयमव्यापारनिष्पन्नं तस्मिन्नपि च विशुद्धाद्युत्तरगुणकलापे, इति । आ० क० । ज्ञा. ।

तत्प्रतिपादके सामायिकादिषडध्ययनकलापात्मके श्रुतविशेषे च अनु० । विशे० । स्था० । नंदी० ।

समणेणं सावएणय, अवस्सकायव्वं हवइ जम्हा ।
अंतो अहो निसस्सय, तम्हा आवस्सय नाम २ सेत्तं आवस्सयं ॥

टी० श्रमणादिना अहोरात्रस्य मध्ये यस्मादवश्यं क्रियते । तस्मादावश्यकं । एवमवश्यकरणीयादिपदानामपि व्युत्पत्तिर्द्रष्टव्या । उपलक्षणत्वादस्य इति गाथार्थः । अन. ॥

तत्र च विशेषावश्यके । आवश्यकस्य पर्यायनामान्यभिधित्सुराह ।

पर्यायाः ॥

तस्साभिन्नत्थाइं, सुपसत्थाइं जहंनु नियमाइं ।
अव्वामोहाइं, निमित्तमाहुपज्जाय नामाइं ॥

तस्याऽऽवश्यकस्य पर्यायनामान्याह इति संबन्धः । कथंभूतान्यभिन्नार्थानि सुप्रशस्तानि यथार्थानि व्यवस्थितस्तथैव नियतानि निश्चितानि । किमित्याह ॥ अव्यामोहादिनिमित्तं एकार्थिकैर्हि पर्यायनामभिर्हीतैरन्योन्यस्थानेष्वन्यान्यनामश्रवणतः शिष्यो न मुह्यति । आदिशब्दाद्नानादेशजविनेयानां सुखेनैवार्थं प्रतिपत्तिमयति इत्यादि वाच्यमिति ॥

कानि पुनस्तानि पर्यायनामानीत्याह ।

आवस्सयं १ अवस्सकरणिज्जं २ धुव ३ निग्गहो ४ विसोहिय ५ अज्झयण ६ छक्कवग्गो ७ नाउ ८ आराहणा ९ मग्गो १०

एतानि दश पर्यायनामानि ॥

अथाऽऽवश्यकमिति कः शब्दार्थः इत्याह ।

समणेण सावएण य, अवस्सकायव्वयं हवइ जम्हा ।
अंतो अहोनिसिस्सा, तम्हा आवस्सयं नाम ॥

श्रमणादिभिरहोरात्रिमध्येऽवश्यंकरणादावश्यकमितीह तात्पर्यमिति ॥

एवमेव च विशेषमाह ॥

यसनिवास इति गुणशून्यमात्मानं गु... गुणसांनिध्यमात्मनः करोतीत्यावासकं । अथवा वासधूपादिभिस्तथा गुणैरासमन्तादात्मानं वासयति रञ्जयतीत्यावासकं । यदि वा वस आच्छादने गुणैरात्मानं छादयति । छद पट्ट संवरणे । दोषेभ्य ... वश्यकमिति तदेतदेवमावस्सयस्यार्थः पर्यायनाम ... शेषाण्यतिदिशन्नाह ॥

एवं चिअ सेसाइं, विउसा मुय लक्खणाणुमाणेहि ।
कमसो वत्तव्वाइं, तहा सुयखंधनामाइं ॥

एवमेव शेषाण्यपि अवश्यकरणीयादीनामानि लिक्ष्मणाऽनुसारेण क्रमशो विदुषा वक्तव्यानि । तद्यथा । मुमुक्षुणाऽवश्यं क्रियत इति अवश्यंकरणीयमिदमुच्यते । तथा ध्रुवत्वाच्छाश्वतत्वाद्ध्रुवं । निगृह्यन्ते इन्द्रियकषायादयो भावशत्रवोऽनेनेति निग्रहः । अन्ये तु भावा इतो ज्ञानादिकमनन्तं तन्निगृह्यते अनेनेति ध्रुवनिग्रह इत्येकमेवेदं पर्यायनाम व्याख्यायते । कर्ममलिनस्यात्मनो विशुद्धिहेतुत्वाद्विशोधि । सामायिकादिषडध्ययनात्मकत्वादध्ययनषट्कं । वृज्यी वर्जने दूरतः परिह्रियन्ते रागादयो दोषा अनेनेति वर्गः । षडध्ययनकलापात्मकत्वादध्ययनषट्कवर्ग इतीदमन्वर्थं यायं नाम प्रवर्तते । अभिप्रेतार्थसिद्धेः सम्यगुपायत्वान्न्यायः अथवा जीवकर्मसंबन्धापनयनान्न्यायः । ... कारणिकैर्द्वयो न्यायो द्वयोरर्थिप्रत्यर्थिनोर्विवादमपनयति चिरकालीनमप्यपनयत्येव जीवकर्मणोरनादिकालीनं ... याश्रयिनावसम्बन्धमपनयतीत्यावश्यकमपि न्याय उच्यते । ... आराधन हेतुत्वादाराधना मोक्षपुरप्रापकत्वान्मार्ग इति ॥ विशे० ॥ अनु० ॥ आ० ॥ चू० ॥ आ० म० प्र० ।

आवश्यकस्य चतुर्धा निक्षेपो नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात्

सेकिंतं आवस्सयं २ चउव्विहं पण्णत्तं । तंजहा ।
नामावस्सयं १ ठवणावस्सयं २ दव्वावस्सयं ३ भावस्सयं ४ ॥

(सेकिंत आवस्सय) मित्यादि अथ से शब्दो मागधदेशीप्रसिद्धोऽथ शब्दार्थे वर्तते । इथ शब्दस्तु वाक्योपन्यासार्थः, यथा चोक्तम ॥

अथ प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्यमंगलोपन्यासनिर्वचनसमुच्चयेष्विति ... । किंमिति सर्वनाम ... ॥

महार्थमेतद्व्याख्यया यद्वस्तुन इन्द्रादिरभिधान मिन्द्र इत्यादि वर्णावलिमात्रमिदमेव आवश्यकलक्षणवर्णचतुष्टयावलीमात्र मिदमेव ।

आवश्यकलक्षणवर्णचतुष्टयावलिमात्रं । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्तन्नामेति संटङ्कः ॥

अथ प्रकारान्तरेण नाम्नो लक्षणमाह। स्थितमन्यार्थे तदर्थनिरपेक्षं पर्यायानभिधेयञ्चेति तदपि नाम यत्कथंभूतमित्याह । अन्यश्चासावर्थश्च अन्यार्थो गोपालदारकादिलक्षणस्तत्र स्थितमन्यत्रेन्द्रादावर्थे यथार्थत्वेन प्रसिद्धं तदन्यत्र गोपालदारकादौ यदारोपितमित्यर्थः। अतएवाह । तदर्थनिरपेक्षमिति। तस्येन्द्रादिनाम्नोऽर्थः परमैश्वर्यादिरूपस्तदर्थः । स चासावर्थश्चेति वा तदर्थस्तस्य निरपेक्षं गोपालदारकादौ तथा तदर्थस्याऽभावात्पुनः किम्भूत तदित्याह । पर्यायानभिधेयमिति । पर्यायाणां शक्रपुरन्दरादीनामनभिधेयमवाच्य गोपालदारकादयो हीन्द्रादिशब्दैरुच्यमाना अपि शचीपत्यादिरिव शक्रपुरन्दरादिशब्दैर्नाभिधीयन्ते । अतस्तन्नामापि नाम तद्वतोरभेदोपचारात्पर्यायानभिधेयमित्युच्यतेच। शब्दा नाम्न एव लक्षणान्तरसूचकं शचीपत्यादौ प्रसिद्ध । तन्नाम वाच्यार्थशून्ये अन्यत्र गोपालदारकादौ यदारोपितं तदपि नामेति तात्पर्यम् । तृतीयप्रकारेणाऽपि लक्षणमाह । यादृच्छिकं च तथेति । तथाविधव्युत्पत्तिशून्यं डित्थडवित्थादिरूपं यादृच्छिकं स्वेच्छया नाम क्रियते तदपि नामेत्यार्यार्थः ॥ अनु० ॥

अथ नामावश्यकस्वरूपनिरूपणार्थं सूत्रकार एवाह ॥

सेकिंतं नामावस्सयं ? जस्स णं जीवस्स वा अजीवस्स वा जीवाण वा अजीवाण वा तदुभयस्स वा तदुभयाण वा आवस्सएत्ति नामं कज्जइ सेत्तं नामावस्सयं ॥

अथ किं तन्नामावश्यकमिति प्रश्ने सत्याह । (नामावस्सयं जस्स ण) मित्यादि । अत्र द्विककलङ्केनाऽङ्केन सूचितं द्वितीयमपि (नामावस्सय) ति पदं द्रष्टव्य । एवमन्यत्रापि यथासंभवमभ्यूह्यम् । णमिति वाक्यालङ्कारे । यस्य वस्तुनो जीवस्य वा अजीवस्य वा जीवानामजीवानां वा (तदुभयस्स वा) तदुभयानां वा आवश्यकमिति यन्नाम क्रियते तन्नामावश्यकमित्यादिपदेन सम्बन्धः ॥ नाम च तदावश्यकं चेति व्युत्पत्तिरथवा यस्य जीवादिवस्तुन आवश्यकमिति नाम क्रियते। तदेव जीवादिवस्तु नामावश्यकं ।नाम्ना नाममात्रेणाऽऽवश्यकं नामावश्यकमिति व्युत्पत्तिर्पात्राप्ता पक्षान्तरे सूचका इति समुदायार्थस्तत्र जीवस्य कथमावश्यकमिति नाम संभवतीत्युच्यते। यथा लोके जीवस्य स्वपुत्रादेः कश्चिदीहको देवदत्त इत्यादि नाम करोति । तथा कश्चित्स्वाभिप्रायवशादावश्यकमित्यपि नाम करोति । अजीवस्य कथमिति चेदुच्यते । इहावश्यकावासकशब्दयोरर्थैकता प्रागुक्ता। ततश्चोर्ध्वशुष्कोऽचित्तो बहुकोटरवर्णो वृक्षोऽन्यो वा तथाविध कश्चित्पदार्थविशेषस्सर्पादेरावासोऽयमिति लौकिकैर्व्यपदिश्यत एव । स च वृक्षादिर्यथानन्तैः परमाणुसङ्घातैरजीव द्रव्यैर्निष्पन्नस्तथाप्येकस्कन्धपरिणतिमाश्रित्यैकाजीवत्वेन विवक्षित इति स्वार्थिककप्रत्ययोपादानादेकाजीवस्यावासकनाम सिद्धम् ।जीवानामपि बहूनामावासकनाम सन्दृश्यते। यथा इष्टकापाकादिर्मूषिकावास इत्युच्यते । तत्र ह्यग्नौ किल मूषिकाः सम्मूर्च्छन्त्यतस्तेषामसङ्ख्येयानामग्निजीवानां एवमावासकनाम सिद्धम् । अजीवानान्तु यथा नीडं पक्षिणामावास इत्युच्यते । नीडं हि बहुभिस्तृणाद्यजीवैर्निष्पन्नं । इति बहूनां जीवानामावासकनाम भवति । इदानीमुभयस्यावासकसंज्ञा भाव्यते । तत्र गृहदीर्घिका अशोकवनिकाद्युपशोभितः प्रासादादिप्रदेशो राजादेरावास उच्यते । सौधर्म्मादि विमानं वा देवानामावासोऽभिधीयते । अत्र च जलवृक्षादयः सचेतनरत्नादयश्च जीवा इष्टकाः काष्ठादयो चेतनरत्नादयश्चाजीवास्तन्निष्पन्नमुभय तस्य कप्रत्ययोपादाने आवासकसंज्ञा सिद्धा । उभयानां त्वावासकसंज्ञा यथा सम्पूर्णनगरादिक राजादीनामावास उच्यते । सम्पूर्णः सौधर्म्मादिककल्पो वा इन्द्रादीनामावासोऽभिधीयते । अत्र च पूर्वोक्तप्रासादविमानयोरेकत्वादेकमेव जीवाजीवोभय विवक्षितमत्र तु नगरादीनां सौधर्म्मादिकल्पानां च महत्वाद्बहूनि जीवाजीवोभयानि विवक्षितानीति विवक्षयानेदो द्रष्टव्य। एवमन्यत्राऽपि जीवादीनामावासकसंज्ञा यथा सम्भवं भावनीया ॥

दिङ्मात्रप्रदर्शनायन्यादस्य निगमयन्नाह । (सेत्तमित्यादि) (सेत्त)मित्यादि वा क्वचित्पाठः तदेतन्नामावश्यकमित्यर्थः ॥

इदानीं स्थापनाऽऽवश्यकनिरूपणार्थमाह ।

सेकिंतं ठवणावस्सयं ? जण्णं कट्ठकम्मे वा पोत्थकम्मे वा चित्तकम्मे वा लिप्पकम्मे वा गंथिमे वा वेढिमे वा पूरिमे वा संघाइमे वा अक्खे वा वराडए वा एगो वा अणेगो वा सब्भावठवणा वा असब्भावठवणा वा आवस्सएत्ति ठवणा ठविज्जइ सेत्तं ठवणावस्सयं । नाम ठवणाणं को पइविसेसो णामं आवकहियं ठवणा इत्तरिआ वा होज्जा आवकहिआ वा ॥

टीका । सेकिंतमित्यादि अथ किंतत् स्थापनावश्यकमिति प्रश्ने सत्याह । (ठवणा आवस्सय जण्णं) मित्यादि । तत्र स्थाप्यत इत्यध्याहारो द्रष्टव्यः अयमित्यभिप्रायेण क्रियते निर्वर्त्यते इति स्थापना । काष्ठकर्म्मादिगतावश्यकवत् साध्वादिरूपा । सा चासौ आवश्यकं तद्वतोरभेदोपचारादावश्यकं च स्थापनावश्यकं स्थापनाप्रकारं च सामान्येन इदमुक्तं । इदं तदर्थनिगुणं तदभिप्रायेण यत्र तत्करोति लेप्यादिकर्म तत्र स्थापनेति क्रियते अलङ्कारं च ॥ १ ॥ इति विनेयानुग्रहार्थमत्रापि व्याख्यातुकामो नामलक्षणस्य स्थापनालक्षणस्य भेदप्रदर्शकः । स चासावर्थश्च तदर्थो भावेन्द्रभावावश्यकादिलक्षणस्तेन विमुक्तं रहितं यद्वस्तु तदभिप्रायेण भावेन्द्राभिप्रायेण क्रियते कल्प्यते तत् स्थापनेति संबन्धः । किंविशिष्ट यदित्याह । यच्च तत्करणि तेन भावेन्द्रादिना सदृशाकारत्वात् तत्र तत्करणि तत्सदृशमित्यर्थः । चशब्दात्तदपि काष्ठादिकानु गृह्यते । अल्पसदृशमित्यर्थः । किन्तु तत्स्वेयं नूनं यदित्याह । लेप्यादिकर्म्मेति लेप्यपुत्तलिकादीत्यर्थः । आदिशब्दात् काष्ठपुत्तलिकादि गृह्यते अक्षादि अनाकारं क्रियते च ॥ तत् क्रियते इत्याह । अल्पः कालो यस्य तदल्पकालं मित्वरकालमित्यर्थः । च शब्दाद्यावत्कथिकं शाश्वतप्रतिमादि यद्वस्तु तच्च साकारमनाकारं वा तदर्थाभिप्रायेण क्रियते तत् स्थापनेति तात्पर्यमित्यार्यार्थः ॥

इदानीं प्रकृतमुच्यते (जण्णं) णमिति वाक्यालङ्कारे एकादि कर्माणि वा चित्रकर्माणि वा वराटके वा एको वा अनेको वा सद्भावस्थापनायां वा असद्भावस्थापनायां वा । [illegible] आवश्यकवन्तश्चैतेऽत्र [illegible] […]

क्रियावन्तो वा (ठवणा ठविज्जइत्ति) स्थापनारूपं स्थाप्यते क्रियते आवृत्त्या बहुवचनान्तत्वे स्थापनारूपाः स्थाप्यन्ते तत् स्थापनावश्यकमित्यादिपदेन संबन्ध इति समुदायार्थः। काष्ठकर्मादिष्वावश्यकक्रियां कुर्वन्तो ये स्थापनारूपा साध्वादयः स्थाप्यन्ते तत् स्थापनावश्यकमिति तात्पर्यम्। अधुना अवयवार्थमुच्यते। तत्र क्रियत इति कर्म काष्ठकर्म काष्ठनिकुट्टितं रूपकमित्यर्थः। चित्रकर्म चित्रलिखितं रूपकं (पोत्थकम्मेवत्ति) अत्र पोत्थं पोतं वस्त्रमित्यर्थः तत्र कर्म तत्पल्लवनिष्पन्नं वा ठल्लिकारूपकमित्यर्थः। अथवा पोत्थं पुस्तकं तच्चेह संपुटकरूपं गृह्यते। तत्र कर्म तन्मध्ये वर्त्तिकालिखितं रूपकमित्यर्थः। अथवा पोत्थं ताडपत्रादि तत्र कर्म तच्छेदनिष्पन्नं रूपकं लेप्यकर्म लेप्यरूपकं ग्रन्थिम कौशलातिशयाद् ग्रन्थिसमुदायनिष्पादितं रूपकं वेष्टिमं पुष्पवेष्टनक्रमेण निष्पन्नमानन्दपुरादि प्रतीत्य रूपमथवा एकं द्वे त्रीणि वस्त्राणि वेष्टयित्वा यत् किंचित् रूपकं तत्स्थापयति तद्वेष्टिमं। पूरिमं भरिमं पित्तलादिमयप्रतिमावत्। संघातिमं बहूनां वस्त्रादिखण्डानां संघातनिष्पन्नं कञ्चुकवत्। अक्षश्चन्दनको वराटकः कपर्दकः। अत्र वाचनान्तरे अन्यान्यपि दन्तकर्मादिपदानि दृश्यन्ते। तान्यप्युक्तानुसारतो भावनीयानि। वा शब्दाः पक्षान्तरसूचकाः। यथासम्भवमेवमन्यत्रापि एतेषु काष्ठकर्मादिषु आवश्यकक्रियां कुर्वन्तः एकादि साध्वादयः सद्भावस्थापनया असद्भावस्थापनया वा स्थापनावश्यकं। तत्र काष्ठकर्मादिष्वाकारवती सद्भावस्थापना साध्वाद्याकारस्य तत्र सद्भावात्। अक्षादिषु तु अनाकारवती असद्भावस्थापना साध्वाद्याकारस्य तत्रासद्भावादिति निगमयन्नाह। (सेत्तमित्यादि) निगमनं स्थापनावश्यकमित्यर्थः। अत्र नामस्थापनयोर्भेदं पर्यालोचयन्नाह (नाम ठवणाणं को पइविसेसोत्ति) नामस्थापनयोः कः प्रतिविशेषो न कश्चिदित्यभिप्रायः। [illegible] गोपालदारकादौ द्रव्यमात्रे आवश्यकादि नाम क्रियते तथा स्थापनापि तथैव। तच्छून्ये काष्ठकर्मादौ द्रव्यमात्रे क्रियतेऽतो भावशून्ये द्रव्यमात्रे क्रियमाणत्वाविशेषात् कोऽनयोर्विशेषः। अत्रोत्तरमाह। (नामं आवकहियं) इत्यादि नाम यावत्कथिकं स्वाश्रयद्रव्यस्यास्तित्वं यावदनुवर्तते न पुनरन्तराप्युपरमते। स्थापना पुनरित्वरा स्वल्पकालभाविनी वा स्यात् यावत्कथिका वा [illegible] काचिदन्तरापि निवर्तते। काचित्तु [illegible] नाम आ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। स्थापनान्यावश्य[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

अत्र। [illegible]

येोपलम्भः। सोऽप्यत्वान्नेह विवक्षित इत्यदोषः। [illegible] चेत्। का तर्हि भेदनैतयोर्भेद कथनमपरस्यापि [illegible] सम्भवात्तथाहि। यथेन्द्रादिप्रतिमास्थापनायां कुण्डला[...]भूषितः सन्निहितशचीवज्रादिराकारः उपलभ्यते ॥ [illegible] नामेन्द्रादौ। एवं यथा स्थापनादर्शनाद्भाव[...] सति नैव मिन्द्रादिश्रवणमात्रात्। यथाच तत्स्था[...] लोकस्योपयाचितत्वापूजाप्रवृत्ति समीहितावाप्त्यादि[...]नैवं। नामेन्द्रादावित्येव मन्यदपि वाच्यमिति।

उक्तं स्थापनावश्यकम्।

अथ नाम इदानीं द्रव्यावश्यकनिरूपणाय प्रश्नं [...]

सेकिंतं दव्वावस्सयं दव्वावस्सयं दुविहं पण्णत्तं। तं जहा आगमओ अ नो आगमओ अ॥

टी० अथ किंतत् द्रव्यावश्यकमिति पृष्टे सत्याह। (दव्वावस्सयं दुविहं) मित्यादि तत्र द्रवति गच्छति तांस्तान् पर्यायानिति द्रव्यं विवक्षितयोरतीतभविष्यद्भावयोः कारणं [...]भूतं विवक्षितभावं अनुभविष्यति [...] द्रव्यभूतस्य भाविनो वा भावस्य हि कारणं तु [...] तत्वज्ञैः सचेतनाचेतनं कथितम्।

व्या०। तद्द्रव्यं तत्वज्ञैः कथितं तत्कथंभूतं [...] हेतुः कस्येत्याह। भावस्य पर्यायस्य कथम्भूतस्य [...] भूतस्यातीतस्य भाविनो वा भविष्यतो [...] तत्र सचेतनं पुरुषादि अचेतनं च काष्ठादि भवति।

एतदुक्तं भवति।

यः पूर्वं स्वर्गादिष्विन्द्रादित्वेन भूत्वा इदानीं मनुष्यादित्वेन परिणतः अतीतस्येन्द्रादिपर्यायस्य कारणत्वात्साम्प्रतमपि [...] इन्द्रादिरभिधीयते। अमात्यादिपदपरिज्ञानं [...] तथा योऽग्रेऽपि य इन्द्रादित्वेनोत्पत्स्यते स इदानीमपि भाविन्द्रादिपदपर्यायकारणत्वात् द्रव्यत [...] भविष्यद्राजकुमारो राजवत्। एवमचेतनस्यापि काष्ठादे [...] विष्यत्पर्यायकारणत्वेन द्रव्यता भावनीयेति इति [...] इतः प्रकृतमुच्यते। तदिह द्रव्यरूपमावश्यक [...] वश्यकोपयोगाधिष्ठितः साध्वादिर्देहस्तस्य [...] श्रुतज्ञानमागमः। आवर्तादिका क्रिया चावश्यकमुच्यते। [...]वश्यकोपयोगशून्यस्तु सा एवं देहागमक्रिया [...] तच्च द्विविधं प्रज्ञप्तमिति। तद्यथा। आगमत आगमं [...] नो आगमतो नो आगममाश्रित्य नो आगमतश्चार्थं [...] मेव वक्ष्यामः। चकारौ द्वयोरपि स्वस्वविशेष [...] स्थापनार्थः।

तत्राद्यभेदं जिज्ञासुराह।

सेकिंतं आगमओ दव्वावस्सयं? आगमओ दव्वावस्सयं जस्स णं आवस्सए त्ति पदे सिक्खितं ठितं जितं मितं परिजितं नाम समं घोससमं अहीणक्खरं अणच्चक्खरं अव्वाइद्धक्खरं अक्खलिअं अमिलिअं अवच्चामेलिअं पडिपुण्णं पडिपुण्णघोसं कंठोट्ठविप्पमुक्कं गुरुवायणोवगयं से णं तत्थ वायणाए पुच्छणाए परिअट्टणाए धम्मकहाए नो अणुप्पेहाए कम्हा अणुवओगो दव्वमिति कट्टु।

टी०। से किं तमित्यादि—अथ किं तदागमतो द्रव्यावश्यकमिति पृष्टे सत्याह। (आगमओ दव्वावस्सयं) [illegible]

णमिति पूर्ववत् । जस्सत्ति यस्य आवस्सएत्ति पयंति । आवश्यकपदाभिधेयं शास्त्रमित्यर्थः । ततश्च यस्य कस्यचिदावश्यकशास्त्रं शिक्षितं जितं यावत् । वाचनोपगतं भवति (सेणं तत्थेति । स जन्तुस्तत्रावश्यकशास्त्रे वाचनाप्रच्छनापरिवर्तनाधर्मकथाभिर्वर्तमानोऽप्यावश्यकोपयोगे अवर्तमान आगमतः आगममाश्रित्य द्रव्यावश्यकमिति समुदायार्थः । अत्राह । नन्वागममाश्रित्य द्रव्यावश्यकमित्यागमरूपमिदं आवश्यकमित्युक्तम् भवति । एतच्चायुक्तं । यतः आगमो ज्ञानं ज्ञानं च भाव एवेति । कथमस्य द्रव्यत्वमुपपद्यते । सत्यमेतत् किंत्वागमस्य कारणमात्मा तदधिष्ठितो देहः शब्दश्चोपयोगशून्यसूत्रोच्चारणरूप इहास्ति न तु साक्षादागमः । एतच्च त्रितयमागमकारणत्वात्कारणे कार्योपचारादागम उच्यते । कारणं च विवक्षितभावस्य द्रव्यमेव भवतीत्युक्तमेवेत्यदोषः । अनु० ॥

शिक्षितादिपदानां व्याख्या शिक्षितादि शब्दे ॥

उदात्तादिघोषैरविकलं प्रतिपूर्णघोषं । अत्राह । घोषसममित्युक्तमेव तत्क इह विशेष इत्युच्यते । घोषसममिति । शिक्षाकालमधिकृत्योक्तं । प्रतिपूर्णघोषं तु परावर्तनादि कालमधिकृत्येति विशेषः ॥

तदेवं यस्य जन्तोरावश्यकशास्त्रं शिक्षितादिगुणोपेतं भवति । स जन्तुस्तत्रावश्यकशास्त्रे वाचनया शिष्याध्यापनलक्षणया प्रच्छनया सूत्रार्थादेर्गुरुं प्रति प्रश्नलक्षणया परावर्तनया पुनः पुनः सूत्रार्थाभ्यासलक्षणया धर्मकथयाऽहिंसादिधर्मप्ररूपणलक्षणया । वर्तमानोऽप्यनुपयुक्तत्वादिति साध्याहारमागमतो द्रव्यावश्यकमित्यनेन सम्बन्धः । ननु यथा वाचनादिभिस्तत्र वर्तमानोऽपि द्रव्यावश्यकं भवति । तथानुप्रेक्षयापि तत्र वर्तमानस्तद्भवति नेत्याह । (नो अणुप्पेहाएत्ति) अनुप्रेक्षया ग्रन्थार्थानुचिन्तनरूपया तत्र वर्तमानो न द्रव्यावश्यकमित्यर्थः । अनुप्रेक्षाया उपयोगमन्तरेणाऽभावादुपयुक्तस्य च द्रव्यावश्यकत्वायोग्यादिति भावः । अत्राह परः । (कम्हति) ननु कस्माद्वाचनादिभिस्तत्र वर्तमानोऽपि द्रव्यावश्यकं कस्मादनुप्रेक्षया तत्र वर्तमानो न तथेति प्रच्छकाभिप्रायः । एवं पृष्टसत्याह । (अणुवओगो दव्व) मिति कृत्वा उपयोजनमुपयोगोपि जीवस्य बोधरूपो व्यापारः । स चेह विवक्षितार्थे चित्तस्य विनिवेशनास्वरूपो गृह्यते । न विद्यते सो यत्र सोऽनुपयोगः पदार्थः । सोऽविवक्षितोपयोगस्य कारणमात्रत्वात् द्रव्यमेव भवतीति कृत्वाऽस्मात्कारणादनन्तरोक्तमुपपद्यत इति शेषः । एतदुक्तम् । भवन्त्युपयोगपूर्विका अनुपयोगपूर्विकाश्च वाचनाप्रच्छनादयः संभवन्त्येव तदिह द्रव्यावश्यकचिन्ताप्रस्तावादनुपयोगपूर्विका गृह्यते । अतएव सूत्रेणाभिहितस्याप्यनुपयुक्तस्याध्याहारस्तत्रत्वेनानुपयोगस्तु भावशून्यता तद्रूपं वस्तु द्रव्यमेव भवतीत्यतो वाचनादिभिस्तत्र वर्तमानोऽपि द्रव्यावश्यकम् । अनुप्रेक्षा तूपयोगपूर्विकैव संभवत्यतस्तत्र वर्तमानो न तथेति भावार्थः । अत्राह ।

नन्वागमतोऽनुपयुक्ते वक्तरि द्रव्यावश्यकमित्येतावत्येवाभिधेये शिक्षितादिश्रुतगुणकीर्तनमनर्थकम् । अत्रोच्यते । शिक्षितागुणोत्कीर्तनं कुर्वन्निदं ज्ञापयति । यदुतैवं भूतमपि निर्दोषं श्रुतमुच्चारयतोऽनुपयुक्तस्य द्रव्यश्रुतं द्रव्यावश्यकमेव भवति किंपुनः सदोषमनुपयुक्तस्य तु स्खलितादिदोषदुष्टमपि निरवद्यं श्रुतमेव भवति । एवमन्यथापि अनुप्रेक्षादिविस्तारविनिगमः सर्वे निर्दोषा अप्यनुपयुक्तस्य तथाविधफलशून्या एव भवन्ति उपयुक्तस्य तु मतिर्वचनापादित सदोषा अप्यमी कर्ममलापगमायैवेत्यलं विस्तरेण ॥

इह जिनमते सर्वमपि सूत्रमर्थश्च नयैर्विचारितमुपेक्ष्य (नत्थि नएहिं विहूणं सुत्तं अत्थो य जिणमए किंचि आसज्ज उ सोयारं नए नयविसारओ बूया) इति वचनात् इदमपि द्रव्यावश्यकं नयैर्विचिन्त्यते ते च मूलभेदानाश्रित्य नैगमादयः सप्त तदुक्तं ॥

णेगमसंगहववहार, उज्जुसुए चेव होइ बोधव्वे ॥
सद्दयसमभिरूढे, एवं भूते य मूलनया ॥ १ ॥

तत्र नैगमस्तावत्कियंति द्रव्यावश्यकानीच्छतीत्याह ॥

णेगमस्सणं एगो अणुवउत्तो आगमओ एगं दव्वावस्सयं दोण्णि अणुवउत्ता आगमओ दोण्णि दव्वावस्सयाइं तिण्णि अणुवउत्ता आगमओ तिण्णि दव्वावस्सयाइं एवं जावइआ अणुवउत्ता आगमओ तावइआइं दव्वावस्सयाइं एवमेव ववहारस्सवि संगहस्स णं एगो वा अणेगो वा अणुवउत्तो वा अणुवउत्ता वा । आगमओ दव्वावस्सयं दव्वावस्सयाणि वा उज्जुसुअस्स एगो अणुवउत्तो आगमओ एगं दव्वावस्सयं पुहुत्तं नेच्छइ तिण्हं सद्दनयाणं जाणए अणुवउत्ते अवत्थु कम्हा जइ जाणए अणुवउत्ते न भवति सेत्तं । आगमओ दव्वावस्सयं ।

टी० नैगमस्सेत्यादि । सामान्यविशेषादि प्रकारैर्न एकोऽपि तु बहवो गमा वस्तुपरिच्छेदा यस्यासौ निरुक्तिविधिना ककारस्य लोपात् नैगमः सामान्यविशेषादिप्रकारैः बहुप्रकारवस्तुगमपर इत्यर्थः । तस्य नैगमस्य एको देवदत्तादिरनुपयुक्त आगमत एकं द्रव्यावश्यकं द्वौ देवदत्तयज्ञदत्तावनुपयुक्तौ आगमतो द्रव्यावश्यके त्रयो देवदत्तयज्ञदत्तसोमदत्ता अनुपयुक्ता आगमतस्त्रीणि द्रव्यावश्यकानि । किं बहुना । यावन्तो देवदत्तादयोऽनुपयुक्ताः तावन्त्येवागमतो द्रव्यावश्यकानि नैगमस्यागमतो द्रव्यावश्यकानि एतदुक्तं भवति । नैगमो हि सामान्यरूपं विशेषरूपं च वस्त्वभ्युपगच्छति न पुनः सर्वथा प्रदेशसामान्यरूपमेव । ततो विशेषवादित्वात् [illegible] विवक्षितत्वाद्यावन्तः केऽपि देवदत्तादिविशेषा अनुपयुक्तास्तावन्ति सर्वाण्यपि द्रव्यावश्यकानि न पुनः संग्रहनय इव सामान्यवादित्वादेकमेव (ववहारस्सवि) व्यवहारस्याप्येवं [illegible] लौकिकव्यवहारपरत्वात् प्रधानो यथैव व्यवहारस्याप्येवमेव । नैगमवदेको देवदत्तादिरनुपयुक्तोऽनयमागमत एकं द्रव्यावश्यकमित्यादि सर्वमवसेयमित्युक्तं भवति । व्यवहारनयो लोकव्यवहारोपकारिण एव पदार्थानभ्युपगच्छति न तु [illegible] लोकव्यवहारे च जलाहरणादिविशेषवदाद्विशेषा एव घटादयः [illegible] विशेषा एवोपयुज्यन्ते इत्यतः न पुनः सामान्यं [illegible] मिति विशेषानेव वस्तुत्वेन प्रतिपद्यते न सामान्यं व्यवहारानुपकारित्वात् [illegible] विशेषादि नैगमसमानमस्येति । अत्र यदि [illegible] निर्विशेषापन्नापि [illegible] भावनीयं (संगहस्सेत्यादि) [illegible] इति सूत्रं संग्रहादि [illegible] स्य [illegible] [illegible]

[illegible] समारयान [illegible] ॥

[illegible] ॥

टी० (से किं तं कुप्पावयणिय) [illegible] माह । कुप्पावयणियं [illegible] किंतदुच्यते । [illegible] संबंधः । तत्र चरकादिस्वरूपे [illegible] स्वरूपमुच्यते । तत्र [illegible] अथवा [illegible] संज्ञाभिर्यंदः । [illegible] मिच्येति माना तस्या [illegible] कुङ्कुम [illegible] ॥ [illegible]

से किं तं लोगुत्तरियं भावावस्सयं [illegible]

[illegible]

क्षणमध्यवसानं यस्य स तथा । तदर्थोऽपयुक्तस्यावश्य-
कस्यार्थस्तदर्थस्तस्मिन्नुपयुक्तस्तदर्थोपयुक्तः । प्रशस्ततरसं-
वेगविशुद्ध्यमानस्तस्मिन्नेव प्रतिसूत्रं प्रतिक्रियं चार्थोपयुक्त
इत्यर्थः । तथा तदर्पितकरणः करणानि तत्साधकतमानि
देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्नावश्यके तथोचित
व्यापारनियोगेनाऽर्पितानि नियुक्तानि तानि येन स तथा । स
म्यग् यथास्थानं न्यस्तोपकरण इत्यर्थः । तथा तद्भावनाभा-
वितः तस्याऽऽवश्यकस्य भावना ऽव्यवच्छिन्नपूर्वपूर्वतरसं-
स्कारस्य पुनः पुनस्तदनुष्ठानरूपा तया भावितोऽसद्भावेन
परिणतावश्यकानुष्ठानपरिणामस्तद्भावनाभावितः । तदेवं
यथोक्तप्रकारेण प्रस्तुतव्यतिरेकेणाऽन्यत्र कुत्रचिन्मनोऽकुर्वन्
पत्रग्रणन्याचच काय चान्यत्राकुर्वन्नेकार्थिकानि वा विशेष-
णान्येतानि प्रस्तुतावश्यकैकाग्रतानिपादनपराणि अमूनि च
लिङ्गपरिणामतः श्रमणीश्राविकयोरपि योज्यानि । तस्मात्त-
चित्तादिविशेषणविशिष्टः श्रमणादिः उभयकालमुभयसंध्य-
मावश्यकं करोति तल्लोकोत्तरिकं भावमाश्रित्य भावप्रधा-
नावश्यकं चेति वा भावावश्यकम् । अत्राप्यवश्यं करणादा-
वश्यकत्वं तदुपयोगपरिणामस्य च सद्भावात् भावत्वं । मुख-
वस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणरजोहरणव्यापारादिक्रियारूपदेशस्याऽना-
गमत्वात् नो आगमत्वं भावनीयं । सेत्तमित्यादि । अनु० ॥
एवं संगृह्य गाथयोपनिबध्नन् चतुर्विधं निक्षेपमाह ।
[illegible] ॥

नामस्थापने क्षुण्णत्वान्नोच्यते । द्रव्याऽवश्यकं तु द्विधा
तो नो आगमतश्च । तत्राऽऽगमतः माह ॥
नामंठवणादव्वंभावम्मिय, तमावस्सयं पयं जस्स ।
स्सय,मेवाइत्तयं, तदणु उवओ,निउदमाणा ॥
तो द्रव्यावश्यकं भवति क इत्याह ॥ तदावश्यकं नि-
वल्येना कथंभूतस्तस्मिन्नावश्यकेऽनुपयुक्तस्तदनुपयुक्तः
हेतुः । किमित्याह । यस्य तदावश्यकपदं प्रथमं शिक्षितं
दिविशेषणविशिष्टं भवति । अथ तान्येवानुयोगद्वा
तानि शिक्षितादिविशेषणानि स्य व्याख्यायाह ॥
य मंतं नीयं ठियं मीयं जियं रय । एक्षम
हीणंमियं पाराजयभरक्कमेणंामि । जहमिनिस्त-
नामिमहंतंपि तहाठियाइ नामसमं गुरुजणियं
संगहियं हयमानओनेय नाविहीणक्खमहिय
सव्वरपणमासम्बद्धाइवरवरयेवं वधा ॥ पव
क्षिपडवसहग्गं पिव आमेलियपसरूवपमे
गतमहवा आमेलियपयरासंविच्छेयं । नय
व्वावीयसम्पताणं विमपट्टिय वा निव्वा
यायमामिव सेरिकय वा पमाइनिपलायं प
माइचन्धेणं नाकंखायरथंसु पुरवुदगाइ
तेउविण्पुक्कं नाउयं वासगुरुजणियं वा
नं न घोरियं पुच्छपाइ वा ॥
ऽप्युक्तं ॥
भो इत्यावस्सयं ? भम्म एं आवस्स

यचि पयं सिक्खियं ठियं जियं मियं परिजियं नामसमं घोम
समं अहीणक्खरं अणक्खरं अव्वाइद्धक्खरं अक्खलिय
अमिलिय अविच्चामेलियं पडिपुण्णं घोसं कंठोट्ठविप्पमुक्कं
गुरुवायणोवगयं सेणं तत्थ वायणाए पुच्छणाए परिअट्ट
णाए धम्मकहाए । वंन इत्याद्याहारः ॥
नेम [illegible] इत्यादि यावत् प्रतिशेषः इदं च सूत्रं आगमभो-
तादिपदानि [illegible], व्याख्याने तथापि [illegible] कोऽयं मर्म
नीति मध्यमर्थ,मिति किं इतिव्यक्तिमनन्तु [illegible] । किं
[illegible] अध्यवसायेन [illegible] अध्ययनम्
स्वनाम शिक्षितं तथा तदावश्यकं तथा यथैव स्वनामादिप-
तदिविशेषणविशिष्टं यतो । किं [illegible] परिजितमिति यावन्
पर्यन्तदावश्यकमतः स्वनाममनमुच्यते । यदावश्यकादौ-
शिक्षितो [illegible] उच्चैः नादेव गुरुवे
तत् घोषसमं न हीनाक्षरं नात्यक्षरं ([illegible]) [illegible]
यथा [illegible] तद्वा [illegible] यथा मा-
र्थः । तत्राक्षरं न तथापि विप्राकर इह वर्णमात्रे [illegible] । [illegible]
[illegible] वा [illegible]
ति [illegible] । [illegible]
[illegible] । अथवा [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] परिपूर्णं [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अह ।

[illegible] नियमओ, [illegible] ।
[illegible] गुरुदाए विसन्नो [illegible] ।
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ।

जह सव्वदोसरहियं पि, निगदओ सुतमणुवउत्तस्स ॥
दव्वसुयं दव्वावासयं, च तह स व्वकिरिया उवओ ॥१॥
उवउत्तस्स य खलियाइ, यं पि सुद्धस्स भाव ओसुत्तं ॥
साहइ तह किरियाओ, सव्वाओ निज्जरफलाओ ॥२॥

इहाशिक्षितादिविशेषणकलापं कुर्वन्नाचार्य इति साधयते- ततः कथयतीति द्वितीयगाथार्थः क्रिया किं साधयतीत्याह- यथा शिक्षितादिगुणैरेतत्सर्वदोषरहितं सूत्रमनुपयुक्तस्य निगदतो द्रव्यश्रुतं वक्ष्यमाणद्रव्यावश्यकं चोक्तस्वरूपं भवति । तथा प्रत्युपेक्षणप्रमार्जनेत्यादि क्रियाऽपि सर्वा अनुपयुक्तस्य कुर्वतोऽन्तःप्रणिधानशून्यत्वाद्रव्यक्रियास्तत्फलावकला भवंति । तथा यथैव सामर्थ्यादिदं लभ्यते उपयुक्तस्य त्वंतः प्रणिधानयुक्तस्य कारणवैकल्यादिकारणात्कथमपि स्खलितादिदोषदुष्टमपि सूत्रं निगदतो भावतः शुद्धस्य तस्य भावसूत्रमेव भवति । तथा सर्वामपि प्रत्युपेक्षणादिक्रिया उपयुक्तस्य कुर्वतः कर्मनिर्जराफला एव भवंत्यतः सर्वथापि भगवदुक्तानुष्ठानेष्वतःप्रणिधानेऽतिशयः प्रयत्नः कार्य इति ॥ विशे० ॥

अथ नो आगमतोऽभिधित्सुराह ॥

नो आगमओ जाणय, भव्वसरीराइरित्तमावासं ।
लोइयलोउत्तरियं, कुप्पावयणं जहा सुत्ते ॥

नो आगमतो द्रव्यावश्यकं त्रिविधं ज्ञशरीरद्रव्यावश्यकं भव्यशरीरद्रव्यावश्यकं तदुभयद्रव्यावश्यकव्यतिरिक्तं च तत्र स्वप्रत्ययतोऽधीतावश्यकं सिद्धशिलातलगतं जीवविप्रमुक्तं मुनिशरीरमनुभूतभावत्वात् ज्ञशरीरद्रव्यावश्यकं । यत्पुनरावश्यकार्थं ज्ञास्यति । न पुनरिदानीं जानाति तत्सचेतनं देवदत्तादिशरीरं भावित्वाद्भव्यशरीरद्रव्यावश्यकं । एतदुभयव्यतिरिक्तं तु नो आगमतो द्रव्यावश्यकं त्रिविधम् । लौकिकं लोकोत्तरं कुप्रावचनिकं च । तत्र लौकिकं राजादीनां मुखप्रक्षालनाद्यावश्यकं लोकोत्तरं तु ये इमे श्रमणगुणविप्रमुक्ता जिनगमाज्ञारहिताः स्वच्छन्दाः प्रतिपदमनेकान्यसंयमस्थानान्यासेवमाना उभयकालं प्रतिक्रमणावश्यकं कुर्वंति तद्विज्ञेयं । कुप्रावचनिकं तु चरकचीरिकादयः [illegible] कुर्वंति [illegible] सर्वं निरवशेषं द्रष्टव्यं । एतच्च सर्वमपि नो आगमतो द्रव्यावश्यकं सप्रभेदं यथा सूत्रे । अनुयोगद्वाराख्ये प्रोक्तं तथा विज्ञेयमिति । इह लोकोत्तरं यत्रो [illegible] द्रव्यावश्यकमुक्तं तदेवोदाहरणमाह ॥

लोउत्तरं भणिज्जइ, [illegible] उदाहरणं ।
[illegible], नाए जह [illegible] ॥

[illegible] नो आगमतो द्रव्यावश्यके [illegible] ॥ [illegible] गुरुः [illegible] ॥

[illegible]

थश्चायुरयं महाभागः सुखेनासेव्यते दुष्करं च [illegible] क्रियते । अतोऽगत्यादेव शुद्धोऽयमेतच्च [illegible] निर्वर्तयत्यहो आलोचयितव्यमेवेन साध्वं । [illegible] कृत्याऽसेवनेऽपि न कश्चिद्दोष इत्येवं सर्वस्मिन् [illegible] प्रवृत्तमसमंजसमिति । इत्थं च प्रजाति काले अन्यदा [illegible] साधुः कश्चित्तत्र गच्छे प्राघूर्णकः समायातस्तेन [illegible] विधिः सर्वोऽपि दृष्टस्तथाविधमहोऽनेनागीतार्थगुरुणा [illegible] प्ययं नाशितो गच्छ इत्यनन्तरं तेन भणितो गुरुराह ।

त्वममुं नित्यमकृत्यासेवकं साधुमित्यं प्रशंसन् [illegible] नृपतेस्तन्नगरवासिलोकस्य च सदृशः कथमित्येतत् [illegible]

गिरिनगरं नाम नगरं तत्र चैकोऽवणिक् [illegible] सति । स च वैश्वानरभक्त्या प्रतिवर्षं [illegible] भृत्वा वह्निना प्रदीपयति । तं च तथा कुर्वन्तं राजा लोकश्च सर्वदा प्रशंसति । यथा अहो वैश्वानरे [illegible] भगवंतं प्रतिवर्षमित्थं रत्नैस्तर्पयत्यसौ । एवं च [illegible] मानततरः प्रतिसंवत्सरं तथाऽनुतिष्ठति । ततोऽन्य [illegible] पवनोद्धूतस्तेन प्रदीपितो वह्निः सराजगृहं समस्तं [illegible] भस्मसात्करोतिस्म । ततः स नगरे [illegible] त्यं कुर्वन्नसौ पूर्वनिर्विरूः किंवा प्रशंसित [illegible] स्तापं कृत्वा दंडितो निर्वासितश्च नगरादसौ [illegible] एवमाचार्य ! त्वमपि अविधिप्रवृत्तस्यास्य [illegible] सां कुर्वन्नमुमात्मानं गच्छं च नाशयसि । तस्मात् [illegible] स्तन्निवासिलोकस्य च सदृशो भव [illegible] कथमित्यत्राऽभिधीयते ॥

मथुरानगर्यामपि वैश्वानरभक्तेन केनापीश्वरवणिजा [illegible] रत्नभूतं गृहं प्रदीपयितुमारब्धम् ततः स नगरजनैः [illegible] दंडितः तिरस्कृतश्चासौ वणिगस्यां गृहं कथं [illegible] पयसीति निष्कासितो नगरादिति त्वमपि [illegible] गच्छं चानर्थेभ्यो रक्षसि तदित्य युक्तिभिः [illegible] सौ गुरुरगीतार्थत्वेन सामग्रहतया निर्धर्मतया च [illegible] धत्ते । ततस्तेन प्राघूर्णकसाधुना गच्छ [illegible] असंभवं नूतस्य गुरोर्वदायत्वेन परिहृत [illegible] पामनर्थाय संपत्स्यते । ततस्तैस्तथाऽनुष्ठितं [illegible] भूतस्य गच्छस्य सत्कं नो आगमतो लोकोत्तरं द्रव्यावश्यकं निधीयत इति तदेव सोदाहरणमुक्तं द्रव्यावश्यकं ॥

अधुना भावावश्यकमभिधीयते । तच्च द्विधा आगमतो नो आगमतश्च । तदुभयमप्याह ॥

आगमओ जाणावस्सयं, तदुवओगपरिणामो ।
नो आगमओ जाणं, परिणामो नाणकिरियादु ॥

आगमतो भावावश्यकमावश्यकार्थोपयोगपरिणाम [illegible] गमतस्तु ज्ञानक्रियोभयपरिणामो मिश्रवचन [illegible] इदं च त्रिविधमपि दर्शयन्नाह ॥

लोइयलोउत्तरियं, कुप्पावयणं च तं मयं [illegible] ।
लोउत्तरं पसत्थं, सव्वे तेणाहिगारो ॥

नो आगमतो भावावश्यकं त्रिविधं । लौकिकं [illegible] कुप्रावचनिकं । तत्र लोकोत्तरस्यात्मा पूर्व [illegible] भावावश्यकं तथानुसंध्यादिना [illegible] गुणे लक्षणेन [illegible] । लौकिकं कुप्रावचनिकं [illegible] । तत्र लौकिकं नो आगमतो भावावश्यकं [illegible] पूर्वाह्णे रामायणं [illegible] महाभारतादि [illegible]

पावपूर्वकमिच्छामिसिद्दोमादि लोकोत्तरं पुनरपयुक्तस्य श्रमणा देर्समपत्रिकामभ्युपेक्षणायस्रादि क्रियामिश्रमुभयकालमाव- श्यकसूत्रोच्चारणं एवं सर्वत्र ज्ञानक्रियामिश्रता भावनीया। इह च त्रिविधेऽपि नो आगमतो भावावश्यके पारमार्थिकाऽनुपमाऽ पवर्गसुखप्राप्तिहेतुत्वाल्लोकोत्तरमेव प्रशस्तं । तदेव चेह शा- स्त्रेऽधिकृतम् इति । विशे० । आ० म० प्र० १ अ. । आ० चू० १ अ. ॥

आवश्यकं च गुरुसाक्षिकमेव कर्त्तव्यम् ।

तथा च विशेषावश्यके ॥

आवस्सयंपि निच्चं, गुरुपादमूलंमि देसियं सव्वं होइ ।
बीमंपि हुसंवसओ, कारणओ जंदजिमेज्जाए ॥

अनेन गुर्वामंत्रणवचनेन आवश्यक प्रतिक्रमण गुरुपादमूल ...त्र नित्यं कर्तव्य इति दर्शितं भवति । यद्यपस्माद्निशा- ...यायां द्वितीयवसतावित्यर्थः । कारणत कारणवशादि- ...गापि संयतस्य साधोः कल्पग्रंथे इयं सामाचारी प्रोक्तेति ...र. का पुनरियं कल्पसमाचारीत्युच्यते ।

जइ खुड्डुगा वसहीतो, अन्नगंतूणा कपयया साहूणो ।
...रंति तत्राचार्यसमीपे (पडिक्कमिउं पाउसिय) कालग्रहणो ...

... काले सूत्रार्थपौरुषीं कृत्वा अन्यस्यां गच्छंतो अर्थांतरा इथापश्चादिमयं तनोऽर्थपौरुषीं हापयंति तथा सूत्रपौरुषीमपि कालमपि तथा चरम कायोत्सर्ग द्वितीयमाद्यं यावत्सिद्धस्त्यपि- महत्परश्मा तत्र यांतीति न केवलं प्रतिक्रमणं किन्त्वेवमेव दीवाएयपि सर्वाणि साधुभिरवश्यं कर्तृत्वान्यावश्यकानि । गुरुनापृच्छ्य कर्तव्यानीत्येनदृज्ञापितमामंत्रणवचनाद्येन सर्वे- षामावश्यकानां सामायिकमेवादौ मतं भदंतशब्दश्च य स्मात्तु शब्दो निर्दिष्टस्तेनानुवर्तते तत्कोऽसौ सर्वेष्वप्याव श्यकेषु कथमित्याह ॥ इत्यमिद च करोमि भदंता ! इति। पतदेवाह ॥

एवं चिय सव्वावस्सयाइ आपुच्छिऊण कज्जाइं जाए।
...विपमामंतणवयणा । जेण सव्वेसिं सामाइयमाइयं ओ
...ं भंते ! गहायजंनउगाइ एतेणाणुवत्तइ तओकरोमि !
...ंते ति सव्वेसु ॥

...र्थं । किमिति गुरुनापृच्छयैव सर्वावश्यकानि कर्तव्यानी- ...ह । किञ्चाकिञ्च गुरवो, विदंति विणयपडियतिहेउं च । ...तास्साइए मोक्खु, तदमणुगाए पडिसिद्धं ॥१॥ पाउसिका । ...तर्हि गुरुर्न भवति तत्र किं विधेयमित्याह ॥

...कविरहम्मि य ठवणा, गुरुवमेवोवदंसणत्थं च ।
...विरहम्मि वि जिण, विंवसेवणमंतणं सफलं ?
...परोक्खस्स वि, जह सेवामंतदेवया एव ।
...परोक्खस्स वि, गुरुणो सेवा विणयहेऊ ॥२॥
...गुरुगुणनाणो, चउगउनाव गुरुमया एसो ।
...णयमूल धम्मो, वएसणत्थं चउजियं विणयसामाण-
विणीउसंजाओ जयो, विणयाविप्पमुक्कस्स क-
...३ कउतवो विणउवयारं, माणस्स भंजणापू-
...जणस्स । तित्थयराणय आणा, सुयधम्मा-
...किरिया ॥
...पवेति ॥

आवश्यकाकरणेऽसमाचारी दोषः॥

न करेंती आवस्सं, हिणाहियनिविरूढ पाउपनिविन्ना
दंकगहणादिविणयं, राइणियादीणा न करेंति ॥

आवश्यकं सूत्रत एव न कुर्वंति । यदि वा हीनं अधिकं वा कायोत्सर्गाणां हीनकरणतोऽधिक वाऽनुप्रेक्षार्थं कायोत्स- र्गाणामेव चिरकालकरणतः कुर्वंति । यदि वा निषण्णा उप- विष्टाः प्रावृत्ताः शीताः शीतादिभयतः कल्पादिप्रावरणमा वृत्ता निषण्णास्त्वग्वर्तनेन निपतिताः प्रकुर्वंति । व्य. १ उ. ।

आवश्यकाकरणे प्रायश्चित्तम् । महा. ७ अ. ॥

से भयवं केवइयाइं पायच्छित्तस्स णं पयाइं खाइयाइं गोपायत्थियस्स पयाइं संखाइयाइं से भयवं तेसिणं संखा इयणं पायच्छित्त पयाणं किंतं पढमं पायच्छि- त्तस्स एं गोयमा ! पइदिणकिरियं सेभयवं किंति पइदेणकिरियं गोयमा ! जं मणुं समयाअहन्निसा- यणोवरमंजावणुट्ठेयव्वाणि संखेज्जाणि आवस्सगाणि । से भयवं केणं अट्ठेणं एवं वुचइ । जहा ण आवस्स- गाणि गोयमा ! असंमकसिणठकम्मक्खयकारि उत्त- मसम्मदंसणं चारित्तंअचंतघोरवीरुग्गकट्ठसुदुकरं तव- साहणट्ठाए परूविज्जंति । नियमियविभत्तुद्दिट्ठ परिमिएणं कालसमपएणं पयं पयेणाइं निसाणुसमयमाजम्मं अव- स्समेव तित्थराइसु कीरंति अणुट्ठिज्जयंति उवइसिज्जं ति परुविज्जंति पन्नविज्जंति सययं एराणं अट्ठेणं एवं वुचइ । गोयमा ! जहा णं आवस्सगाणि तेसिं चणं गो- यमा ! जे भिक्खू कालाइक्कमेणं वेलाइक्कमेणं समयाइक- म्माणं आलसायमाणे अणोवओपमत्ते अविहीए अ- न्नेसिं च असट्ठं उप्पायमाणे अन्नयरमावस्सगं पमाइयमं तेणं बलवीरिएणं सातलेहकृताए आलंबणं वा किंचि- घेत्तूणं विराइयं पउरियाणाणं जहुतयालं समणुट्ठेज्जा- मेणं गोयमा ! महा पायच्छित्ती भवज्जा ॥

अकएसु य पुरिसा, सणमायायं सव्वसो चउत्थं तु ।
पुव्वमपेहिय थंडिल्ल, निसिवो सिरिणे दिवासुवणे ५३॥

अकृतेषु पुनः कायोत्सर्गेषु वंदनकेषु च एकादिषु एकत्रिंशु पुरिमकाशनाचामाम्लानि (सव्यसो चउत्थतु) सर्वस्मिन्तु प्रतिक्रमणे अकृते चतुर्थन्तु । तथा पुर्व्व सन्ध्यायामप्रेक्षित- स्थण्डिले निशि सह्जोत्सर्गे कृते चतुर्थ । तथा दिवसे निद्रात- से चतुर्थं ॥ ५३ ॥ जीत. टी. ॥

निव्वीतियपुरिमट्ठोअंविलखवणा य आवासे ॥

आवासे आवश्यके एकादिकायोत्सर्गाऽकरणे सर्वावश्यका- करणे यथासंख्यं निर्विकृतिपूर्वार्द्धाचाम्लक्षपणानि । इयमत्र भावना । आवश्यके यद्येकं कायोत्सर्गं न करोति ततः प्राय- श्चित्तं । निर्विकृतिकं कायोत्सर्गद्वयाकरणे पूर्वार्द्धं प्रयाणा मपि कायोत्सर्गकरणानामकरणे आचाम्लं सर्वस्याऽपि चाव- श्यकस्याकरणे क्षपणमर्थं इति । व्य. १ उ. ॥ देशतः सर्वतो वाऽऽवश्यकाकरणकारणान्यभिधायागमन- येत्रामधिकृत्य व्यवहारकल्पे ॥

आवस्सयं तु काउं, निव्वाघाएण होइ गंतव्वं ।
वाघाएण उ भयणा, देसं सव्वं अ काउणं ॥

व्याघातस्य स्तेनादिप्रतिबन्धस्याऽभावो निर्व्याघातेन भवति । गन्तव्यं वसतिपथायैः सममावश्यकं कृत्वा व्याघाते न पुनर्हेतु भूतेन भजनाविकल्पेन का भजनेत्यत आह । देशं वा आवश्यकं कृत्वा सर्वं वावश्यकमकृत्वा संयाति यैः कारणैः प्रतिबन्धस्तान्युपदर्शयति ।

तेणासावयवासा, गुम्मिय आरक्खिवणपमीणीए ।
इत्थिनपुंमगसंसत्त, वासचिक्खल्लकंटे य ॥

स्तेनाश्चौरास्ते संध्यासमयेऽन्धकारकलुषिते संचरंति । श्वापदानि चाऽऽरण्यानि तूर्यांसि तदा चरन्ति हिंसते व्याघ्रा वा भुजंगमादयो वातादिपानाय तूर्यासः संचरंति तथा गुल्मेन स समुदायेन संचरतीति गौल्मिका आरक्षिकाणामनुचारस्थायिनो दिण्डिकाः पुररक्षकास्ते अकाले हिंडमानान् गृह्णन्ति । तथाऽवगच्छि । कचिद्देशे पर्वतपा स्थापना क्रियते । तथा अस्तमिते सूर्ये स्थानादिषु सर्वथा न सञ्चरणीयमिति प्रत्यनीको वा कोऽन्यं तद्विधानकरणार्थं तिष्ठन् वर्त्तते स्त्रियो नपुंसका वा कामयुक्तास्तदा उपसर्गयेयुः । संसक्तो वा प्राणजातिनिरन्तरो मार्गः । ततोऽप्यकारणे ऐर्यापथिकी न शुद्ध्यति । वर्षं वा वर्त्तत् संभाव्यते (यात्मचित्यक्खोत्ति) कर्दमो वा पथि भूयानस्ति । ततो यत्नः पादलग्नः कर्दमः कार्यं क्रियते (कण्टत्ति) कंटका वा मार्गेऽतिबहवस्ते यत्नाः परिहर्तुं न शक्यन्ते । एतैर्व्याघातकारणैः समुपस्थितैः देशतः सर्वतो वा वश्यकमकृत्वा गच्छति तत्र देशतः कायमकृत्वेत्यत आह ॥

थुतिमंगलंमि किकम्मे, उस्सग्गो य तिविहकिइकम्मे ।
तत्तो य पडिक्कमणं, आलोयणाए किति कम्मो ॥

स्तुतिमंगलमकृत्वा स्तुतिमंगलाकरणे चायं विधिः । आवश्यके समाप्ते द्वे स्तुती तथाप्यं तृतीयान्तु तिमकृत्वा अभिशय्यां गच्छंति तत्र च गत्वा ऐर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य तृतीयां स्तुतिं ददाति अथ वा आवश्यके समाप्ते एकां स्तुतिं कृत्वा द्वे स्तुती अभिशय्यां गत्वा पूर्वविधिना कारयति । अथ वा समाप्ते आवश्यके अभिशय्यां गत्वा तत्र तिस्रः स्तुतीर्ददति । अथवा स्तुतिभ्यो यदत्र [illegible] कृतिकर्म तदभिशय्यां गत्वा तत्रैर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य गुरुः शिष्यो वा प्रत्युपेक्ष्य कृतिकर्म कृत्वा स्तुती ददति (उस्सग्गो य तिविहत्ति) त्रिविधे कायोत्सर्गे श्रमण [illegible] कायोत्सर्गमकृत्वा अभिशय्यां गत्वा तत्र [illegible] दिकं कुर्वन्ति । अथवा द्वौ कायोत्सर्गौ [illegible] यदि वा त्रीणि कायोत्सर्गान् अकृत्वा अथ वा कायोत्सर्गे [illegible] कृतिकर्म तदभिशय्यां [illegible] । ततो [illegible] यदि वा तदनन्तरं कृतिकर्मणि अकृते अथ वा तदनन्तरं प्रतिक्रमणे अकृते यदि वा तदनन्तरं [illegible] अकृते अथवा तदनन्तरं कृतिकर्मणि [illegible] गुरोस्तत्र [illegible] कर्त्तव्यमिति । [illegible] मिदानीं [illegible] ॥

[illegible], [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ।

जघन्येन जघन्यपदं सर्वमावश्यकमकृत्वा सर्वं [illegible] कृत्वा यत्र सर्वोत्तमाज्येष्ठः स आलोच्य तदनन्तरं [illegible] त्वा सर्वमावश्यकमहीनं कुर्वन्ति । एतेऽभिसंरंभ ऽभिसंज्ञातः प्रत्यागमने पुनर्योविधिस्तमिदानीं [illegible] ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

आवस्सयं अकाउं, निव्वाघाएण होइ आगंतुं ।
आघायम्मि उ भयणा, देसं सव्वं च काउणं ॥

यदि कश्चनापि व्याघातो न भवति ततो निर्व्याघातेन [illegible] तामावेनावश्यकमकृत्वाऽभिशय्यातो वसतावागन्तव्यं आगत्य च गुरुभिः सहावश्यकं कुर्वन्ति व्याघाते तत्र [illegible] नतं जनयत्त आह । देशमावश्यकस्य कृत्वा सर्वं [illegible] कृत्वा तत्र देशत आवश्यकस्य करणमाह ॥

काउस्सग्गं काउं, कितिकम्मालोयणं पडिक्कंतं ।
किइकम्मं तिविहं वा, काउस्सग्गं परिन्नाए ॥

कायोत्सर्गमाद्यं कृत्वा वसतावागत्य शेषं गुरुभिः सह [illegible] ति । अथ वा द्वौ कायोत्सर्गौ कृत्वा यदि वा त्रीन् [illegible] कृत्वा अथ वा कायोत्सर्गस्थानंतरं यत् कृतिकर्म तत्कृत्वा यथा तदनन्तरमालोचनमपि कृत्वा यदि वा तदनन्तरं [illegible] तदपि कृत्वा अथवा तदनन्तरं यत्कृतिकर्म [illegible] मणादर्वाक्तनं परश्चेत्यर्थः ॥ तदपि कृत्वा पादान्तं [illegible] विप्रतक्रितकर्मोचितया त्रिविधं वा कृतिकर्म कृत्वा [illegible] कायोत्सर्गं चरमे पाण्मासिकं कृत्वा परिहाय्यं [illegible] वा कृत्वा । अत्रायं विधिः । सर्वसाधव [illegible] वागत्य गुरुसमीपे वंदनकं कृत्वा सर्वोत्तम [illegible] सर्वे प्रत्याख्यानं गृह्णन्ति । अथवा सर्वमावश्यकं [illegible] स्तुतिं दत्त्वा शेषे द्वे स्तुती कृत्वा शेषं गुरुसकाशे [illegible] तदेवमुक्तं देशतः आवश्यकस्य करणमधुना [illegible] कारणमाह ॥

थुति मंगलं च काउं, आगमणं होति अभिनिसिज्जाओ ।
बितियपदे भयणा उ, गिलाणमादी उ कायव्वा ॥

अथवा प्रत्याख्यानं तदनंतरं स्तुतिमंगलं [illegible] कर्त्तव्यं तत्र कृत्वा अभिशय्यात आगमनं भवति । [illegible] समाचारो गुरुसमीपे ज्येष्ठ एक आलोचयति [illegible] ख्यानं गृह्णातीति शेषः ज्येष्ठस्य पुरत आलोचना प्रत्याख्यानं कृत्वा वन्दनकं च सर्वे ददति क्षामणं च । द्वितीयपदे [illegible] द्वितीयपदे ग्लानादिषु प्रयोजनेषु भजना कर्त्तव्या । [illegible] ग्लानादिकं प्रयोजनमुद्दिश्य वसतौ नागच्छन्तीति [illegible] हीत्येव प्रयोजनान्याह ॥

गेलण्णा वासमहिता, पदुट्ठ अंते होर निरुमणी ।
अहिगरणहत्थि संभम य, गेलण्णनिरत्थाणा वहिं ॥

ग्लानत्वमेकस्य बहूनां साधूनां तदाऽन्यत्र तत्र [illegible] साधवस्तत्र व्यापृतीकृता इति न [illegible] वर्षं पतितुमारब्धं मिहिका वा पतितु [illegible] प्रविष्टः कोऽप्यन्तरायिकृप्रवारणाय तिष्ठति । [illegible] मो निर्गन्तुमारब्धः । तत्र च [illegible] [illegible] रथ्यासु संचरितव्यं । [illegible] [illegible] सर्पः [illegible] [illegible] वा गृहस्थैन सार्धं [illegible] [illegible] हस्तिनागमनम् वा [illegible] । [illegible]

हस्ती कथमप्याऽऽसनस्तंभं भंक्त्वा शून्यासनस्वेच्छया तदा परिभ्रमति । एतेषु कारणेषु नागकेऽपुरपि वसति नगरमेतेषु कारणेषु मध्ये ग्लानत्वे विशेषः यदि ग्लानत्वमागाढमुपजातम कल्पबहूनां वा तदा गुरूणां निवेदना कर्त्तव्या ॥ व्य० १ उ० ॥

कालातिक्रमेण ऽऽवश्यके प्रायश्चित्तम् । तथा च महानिशीथे ७ अ० ॥

एवं जेणं भिक्खू सुत्ताइक्कमेणं कालाइक्कमेणं आवस्सगं कुव्वेज्जा । तस्स णं कारणिगस्स भिक्खुस्स गोयमा ! पायच्छित्तं उवइसेज्जा जइ णं आकारणिगतेसिं णूणं जहाओ णं चउत्थाइं ॥

आवश्यके च प्रमादो न कार्यः । पं० भा० ।

माकुणह प्पमायं, आवस्सएहिं संजमतवोवहाणेहिं ।
णित्थारं माणुस्सं, दुल्लहलाभं वियाणेत्ता ॥

(माकुण इप्पमायं,) प्रमादेनाः प्रतिषेधे माकुरुत कषाययोगादिभिः प्रमादं आवश्यकरणीयमावश्यकं । किंचित् तदावश्यकं संयमतपोध्यानादिभिः । एष आवश्यकः तप एव उपधानं तपो पधानं किमर्थं । यस्मात् सारं मानुष्यं जलबुद्बुदसमानं कुशाग्रजलबिन्दुसन्निभं चेत्यादि एतदेवं गुणं जानीयं दुर्लभं दुःप्राप्यमित्यर्थः । विविधमनेकप्रकारं वा ज्ञात्वा विदित्वा ॥ पं० चू० ॥

आवश्यकप्रमादे प्रायश्चित्तम् ॥

सेजयवं जेणं गणी किंचि आवस्सगं पमाएज्जा गोयमा ! जेणं गणी अकारणिगे किंची खणमेगमवि पमाएमेणं अवरुंडवरसेज्जा जओ णं तुम महाकारणिगे वि संते गणी खणमेगमवि णो किंचि णियमावस्सगं पमाए मेणं वंदे एएद्धत्वे जावणं सिद्धे बुद्धे पारगए खीणट्ठकम्ममले नीरए उवइसेज्जा सेसं तु महयाए वेयणं सरयाणे चेव जाणिहिइ एवं परिभिंते विहिं सोऊणाणुत्तरी अदीणमणो जं जस्स जहा थामं जे मे आराहगे णाणिए । महा० ७ अ० ॥

सम्प्रति श्रावकस्य बहारंभरतस्याप्यावश्यके न दुःखातो भवतीति दर्शयितुमाह ।

आवस्सएण एएण, सावओ जइवि बहुरओ होइ ।
दुक्खाणमंतकिरियं, काही अचिरेण कालेणं

आवश्यकेनैतेनेति षड्विधमावश्यकरूपेण न तु द्रव्यावना-दिना द्रव्यावश्यकेन श्रावको यद्यपि बहुरजा बहुबन्धमान-कर्मा च हुरतो वा विविधमानावधारमास को भवति तथापि लप्स्या हारादुःखानां शारीरमानसानां (अतकिरियं) अंतक्रियां विनाशं करिष्यत्यचिरेण स्तोकेनैव कालेन-अत्र चांतक्रिया-यां अनंतरहेतुर्यथाख्यातचारित्रं तथापि परंपरहेतुरिदमपि जायते सुदर्शनादिस्विति । ध० २ अधि. ॥

श्रावकस्याऽऽवश्यकम् ॥

अविरुद्धो ववहारो, काले तह जोयणं च संवरणं ।
चे इहरागमसवणं, सक्कारो वंदणाईय ॥ पंचा०

नन्वावश्यककरणमिदसंगतं श्रावकं प्रति मतादियत्तरयाऽणि विधेयतया उपदिष्टत्वात्तथा ह्यसौ उपासकदशादौ भूयागमेनोपदेशोऽऽश्रावकं चोपपद्यते तदुच्चारणे श्रावकप्रश्नत्वादी च तथैव च श्रावकप्रतिदिनक्रियां प्रतिपादयताऽऽचार्येण चिरवंदणमो इत्येतावदेवोक्तमथ सूत्रे ।

समणेण सावएण य, अवस्सकायव्वयं हवइ जम्हा ।
अंतो अहो निसिस्सय, तम्हा आवस्सयं नाम ॥

इत्यस्यामनुयोगद्वारगाथायां श्रावकस्य तदुपदिष्टमित्युक्तौ हेतुः नैवं तत्र चैत्यवंदनादिनैवावश्यकस्य गतार्थत्वाद्धनेयदवावश्यं कर्त्तव्यं तदेवावश्यकमवश्यकर्त्तव्यं च चैत्यपूजावंदनादिश्रावकस्य यदि पुनरिदं षड्विधावश्यकमवश्यकसंभवतया श्रावकस्योपदिष्टमभविष्यत्तदा य एवषड्विधावश्यककारी स एव श्रावको नविष्यन्नैवमविरतानामपि सामायिककारिणां श्रावकत्वाभ्युपगमादिति । अत्रोच्यते । यदुक्तमुपासकदशादावनुक्तत्वात् श्रावकाणामावश्यकमयुक्तमिति । तदयुक्तमनुपदिष्टत्वस्यासिद्धत्वात्तथाहि । यद्यप्युपासकदशादौ नोपदिष्टं । तथापि तथाप्यनुयोगद्वारेषु तदुपदिष्टं तथाहि ॥

जं इमंसमणे समणीवा सावए वा साविया वा तच्चित्ते तम्मणे जाव उभओकालं छव्विहं आवस्सयं करेंति सेत्तं लोउत्तरियं जावावस्सयंति ॥

यच्चोक्तं । चैत्यवन्दनादि श्रावकस्याऽऽवश्यकमिति तदप्यसंगतं (सज्झयणछक्कवग्गो) इत्यादि तदेकार्थिकपदोपन्यासेन तस्य षड्विधत्वेन निश्चितत्वाच्चुमात्यतिथ्याचकेनाप्यस्य समर्थितत्वात्तथाहि । तेनोक्तं । सम्यग् दर्शनसंपन्नः षड्विधावश्यकनिरतश्च श्रावको भवतीति गम्यते । तथा प्रश्नसमाचारित्यादिर्जीतव्यवहारणानामिहोपपद्यमानत्वेन जीताभिधानपंचमव्यवहारसमर्थितत्वात्तथा । यदुक्तं । (समणेण सावएण य) इत्यत्र गाथायां यदि षड्विधावश्यकं विधिवत्तममविष्यत्तदा तत्कारिण एव श्रावका अभविष्यन्नान्ये इति । तदप्यसंगतं । श्रमणपक्षेऽप्यस्य दूषणस्य समानत्वात्तथाहि । य एव षड्विधमावश्यकं कुर्वन्ति त एव श्रमणाः स्युरन्यथा कारणजाते प्रतिक्रमणकारिणां मध्यमतीर्थसाधूनामश्रमणता स्यात् नियमश्चरमतीर्थसाधूनाश्रियेयं गाथोक्ता । सत्यं । केवलं यदि श्रावकाणां षड्विधावश्यकप्ररूपणायांपि स्यात्तदा किं दूषणमिति । अथ सूत्रे षड्विधावश्यकमतिचारशुद्धिकरं वर्तते । न च श्रावकाणामालोचनादि दशप्रकारशुद्धेरन्यतमत्काऽपि प्रकल्पादिग्रन्थेषूपलभ्यते । न च तेषामतिचारा भवंते । संज्वलनोदय एव तेषामुक्तादित्याभिधीयते । यद्यपि श्रावकाणां प्रकल्पादिग्रन्थेषु शुद्धिर्न दृश्यते । तथाऽप्यसौ श्रावकजीतकल्पादेः सकाशादवश्याभ्युपगंतव्या । अन्यथैषामकदाशु यदुक्तं किंच भगवान् गौतममुनिरानन्दश्रावकं प्रत्यवादीत् ॥

तु मएणं आणंदाएयस्स अट्ठस्स आलोयाहि पडिक्कमाहि निंदाहि गरिहाहि अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जाहीति ॥

तत्कथं घटताऽऽपतेर्हापकादतिचारा अपि तेषां भवन्तीति सिद्धं यद्याचारा असंयतत्वेऽपि भवन्ति । तथा प्रागुक्तं किंच यदिदं चैत्यवंदनादिकमावश्यकं स्यात्तदाऽसौ महानिशीथस्य इति मुनिवदनेन सम्यग्द्वय एव श्रावकस्य सद्विधेय स्यात् श्रूयते । पुनरेवं ॥

दंसणसुद्धिनिमित्तं, तिकालं देववंदणाईयंपि

अतः सम्यग्वश्यकरणनियमः षड्विधावश्यकस्यैवोपपद्यते आधुनामिवेति किंच ॥

भन्नंति जाणिऊणं, विरई खलु जस्स [illegible] नत्थि ।
सामन्नावित्थाउ, चउदेसं च सव्वं च ॥

[illegible] सामायिकसूत्रं सर्वशब्दवर्ज श्रावकस्योक्तं । [illegible] सम्यग् दर्शनस्य च श्रावकस्यापि शोभनीयत्वात् [illegible] प्रयास्येति । किंचर्यापथिका [illegible] गमनागमनमात्रेण शब्देन भगवत्यां [illegible] दर्शितत्वात् गमनागमनशब्द- [illegible] नगरस्यापि [illegible] चतु- [illegible] सिद्ध इति वन्दन- [illegible] गुणवत् प्रतिपत्तिश्च श्रावक [illegible] तस्य प्रशंसितत्वात्संगत- [illegible] ॥

[illegible] ॥
[illegible] कम्मकरो, [illegible] साहुत्ति ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] न तु परिष्ठापनिकाद्य [illegible] घटते । ततो गृहिणामयुक्तमेतत्तैः [illegible] ष्ठापनिकस्याऽनधिकारिणोऽपि यथा [illegible] गृहस्थं संसृष्टानधिकारिणोऽपि परिष्ठा [illegible] न प्रत्याख्याति [illegible] सूत्रमुच्चारणीयमिति [illegible] अपीति न दोषस्ततस्तत्र [illegible] प्रतिपत्तव्यमित्यलं प्रसंगेन विस्तरेणेति [illegible] ॥ पंचा० १ वृ० ॥ ज्ञाता० १ अ० । ध० २ [illegible] ।

आवस्सय–आवश्यक– न० [illegible] कमित्यावश्यकम् । अनु० । सामायिकादिके, [illegible] ॥

आवासक–न० गुणशून्यमात्मानं [illegible] रित्यावासकम्-सामायिकादिके, ॥ [illegible] ऽऽवस्सयंति प्राकृतशैल्याऽऽवासकम् । गुणशून्य [illegible] वासयतीत्यावासकम् । गुणसान्निध्यमात्मनः [illegible] आ० म० प्र० १ अ० । अनु० ॥

सन्निज्झमावसयाणो हिं पावसए गुणओ ।

[illegible] गुणैः [illegible] इदमुक्तं भवति । [illegible] गुण [illegible] समन्तादावासयति गुणसान्निध्यमात्मनः [illegible] यथा [illegible] वासयति [illegible] गुणैरावासयत्यात्मानं [illegible] संपूर्णं [illegible] विशे० ॥

आवस्सयकरण–आवश्यककरण–न० [illegible] क्रियमाणे व्यापारे, [illegible] प्रकृष्टतया [illegible] गुत्वा आवश्यककरणमिति [illegible] । [illegible] कारणान्याह [illegible] आवश्यककरणीयं [illegible] कुर्वन्तीति । कथमिदमावश्यककरणमिति [illegible] । [illegible]

[illegible]

आवस्सयचुण्णि–[illegible]

आवस्सयणिज्जुत्ति–[illegible]

शास्त्रटीकां । नेवे नवे तेन मयैवमेव, मृषाज्जिनोक्ते ऽनुमतेः प्रयास. ॥ २ ॥

इयश्च द्वाविंशतिसहस्रात्मिका "द्वाविंशतिसहस्राणि, मन्थानन्थनिसंख्यया । अनुष्टुपछन्दसां मान, मस्या उद्देशतः कृतम्" १ आव. ॥

आवस्सयणिज्जुत्ति–आवश्यकनिर्युक्ति स्त्री. भद्रबाहुस्वामिविरचिते आवश्यक व्याख्याने, । तथाचाऽऽवश्यकनिर्युक्ति विवृएवन् मलयगिरिराह । आव. प्र. १ अ. ।

नत्वा गुरुपदकमलं, मन्नावनस्तस्य मन्दशक्तिरपि ॥
आवश्यकनिर्युक्तिं, विवृणोमि यथागमं स्पष्टम् ॥ ३ ॥
यद्यपि च विवृनयोऽस्या, स्सन्ति विचित्रास्तथापि विषमास्ताः । ममति च जनो जरुधी, नूनानिति विहितसंरम्भः ॥ ४ ॥

तत्र प्रेक्षावत्प्रवृत्त्यर्थमादौ प्रयोजनादिकमुपन्यसनीयम न्यथा न युक्तोऽयमावश्यकप्रारम्भप्रयासो निष्प्रयोजनत्वा- त्कण्टकशाखामर्दनवत् निरभिधेयत्वात्काकदन्तपरीक्षावत् असंबद्धत्वाद्दश दडिमानि षडपूपा इत्यादि वाक्यवत् । स्वेच्छाविरचितशास्त्रवदित्याशङ्कातः प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तेरन्, तथा मङ्गलमप्यादौ वक्तव्यमन्यथा ।

श्रोतुः श्रोतृणां चाविघ्नेनेष्टफलसिद्धियोगात् ॥
प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं फलादित्रितयंस्फुटं ॥
मंगलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १ ॥

इत्यावश्यकनिर्युक्तौ काचन निर्युक्तिगाथा अन्यकर्तृका. प्रक्षिप्तास्ताश्च टीकाकृता तत्र व्याख्यानावसरे तथा सूचितास्ता स्त्वपि काश्चिट्टीकाकारेण निर्युक्तिकर्तृकत्वेन मता अपि च न्यकर्तृका इति क्षेपकश्रेणिसन्द ॥ मलयगिरिवचसा दर्शयिष्यामि करणशब्देऽपि करणशब्दे ॥

आवस्सयपरिसुद्धि–आवश्यकपरिशुद्धि–स्त्री० अवश्यंकरणीययोगनिरतिचारतायाम् ॥

आवस्सयपरिसुद्धीय, होंति निग्गंथस्स लिंगाइं ॥

आवश्यकपरिशुद्धिरवश्यंकरणीययोगनिरतिचारता च भवति भिक्षोर्मोक्षसाधोर्लिङ्गानीति दश० १० अ.।द्वा.२७ द्वा.॥

आवस्सयवइरित्त–आवश्यकव्यतिरिक्त– न० अंगबाह्य श्रुतभेदे, ॥

अथावांगबाह्यं श्रुतमधिकृत्य प्रश्नसूत्रमाह ।

से किंतं आवस्सयं २ छव्विहं पण्णत्तं । तंजहा । सामाइयं १ चउवीसत्थओ २ वंदणयं ३ पडिक्कमणं ४ काउस्सग्गो ५ पच्चक्खाणं ६ । सेत्तं आवस्सयं । से किं तं आवस्सयवइरित्तं । आवस्सयवइरित्तं दुविहं पण्णत्तं । तंजहा । कालियं उक्कालियं च । न० ॥

॥ अथ किं तदंगबाह्यं सूरिराह ।

अंगबाह्यश्रुतं द्विविधं प्रज्ञप्तं । तद्यथा । आवश्यकं च आवश्यकव्यतिरिक्तं च । तत्रावश्यकमिति आवश्यकं अवश्यकर्तव्यानुष्ठानमित्यर्थः । अथवा गुणानामभिविधिना वश्यमात्मानं करोतीत्यावश्यकं । अवश्यकर्त्तव्यसामायिकादिक्रियानुष्ठान समूहः । तत्प्रतिपादकं श्रुतमपि आवश्यकं । च शब्दः स्वगतानेकभेदसूचकः । (से किं त) मित्यादि अथावश्यकं । सूरिराह ॥

आवश्यकं षड्विधं प्रज्ञप्तं । तद्यथा । सामायिकमित्यादि सिद्धं सेत्तमित्यादि तदेतदावश्यकं संकीर्तितमित्यादि । किंतदावश्यक व्यतिरिक्तं वा आचार्य आह । आवश्यकव्यतिरिक्तं द्विविधं प्रज्ञप्तं । तद्यथा । कालिकमुत्कालिकं च । यद्दिवसनिशा प्रथमपश्चिम पौरुषीद्वये एव पठ्यते तत्कालिकं । कालेन निर्वृत्तं कालिकमिति व्युत्पत्तेः । यत्पुनः कालवेलावर्ज सर्वकालेषु पठ्यते तदुत्कालिकं । आह च चूर्णिकृत् तत्थकालियं दिणराइण पढम चरमपोरसी सुपढिज्जइ । पुणकालवेलावज्जं पढिज्जइ तं उक्कालियंति । तत्राऽल्प वक्तव्यत्वात् नं. टी० ॥

आवस्सयवइरित्तेत्यादि । यदिह दिवसनिशा प्रथमपश्चिम पौरुषीद्वये एव पठ्यते तत्कालेनिर्वृत्तं कालिकमुत्तराध्ययनादि- यत्पुनः कालवेलावर्जं पठ्यते तदुत्कालिकं दशवैकालिकादीनि । ग. २ ग. ॥

आवस्सयवित्ति–आवश्यकवृत्ति स्त्री० आवश्यकविवरणे आ. म. प्र. १ अ. ॥

आवस्सयविसुद्धि–आवश्यकविशुद्धि स्त्री० आवश्यककरणीययोगनिरतिचारतायाम, ॥

आवश्यकविशुद्धिश्चनिर्ग्रन्थलिंगान्यकीर्तयन् । आवश्यकविशुद्धिश्चावश्यकरणीययोगनिरतिचारता । एतानि निर्ग्रन्थलिंगान्यकीर्तयन् गौतमादयो महर्षयः । द्वा० २७ द्वा० ॥

आवस्सयसुयक्खंध–आवश्यकश्रुतस्कंध–पु० षडध्ययनात्मकः श्रुतस्कंधः । आवश्यकं च तत् श्रुतस्कंधश्चावश्यकश्रुतस्कंधः । अथवाऽऽवश्यकं च तत् श्रुतंचावश्यक श्रुतं । तस्यषडध्ययनसमुदायात्मक आवश्यक श्रुत स्कंधः । स्वनामख्याते श्रुतविशेषे, । विशे. । द्वा. ॥

आवस्सयस्स जइसो, तत्थं गाहण अट्टपुच्छा भो ।
ते होइ सुय क्खंधो, अज्झयणा इं च नउ सेसा ॥

यथावश्यकस्याऽनुयोगस्तथावश्यक श्रुतविशेषस्तथा श्रंगादीन्यापीत्याशी पृच्छाः संभवंति । तद्यथा ।

आवस्स यम किं अंगं, अंगाइ सुयक्खंधो सुयक्खंधाअज्झयण अज्झयणाइं उद्देसो

उद्देसा इति अत्रोत्तरमाह ॥ इह तथा वश्यकं षडध्ययनसमुदायलक्षणः श्रुतस्कंधः प्रत्येकमध्ययनानिच पठिति । नोंगाः षट्प्रकाराः प्रातिरूप्याः प्रसन्नमित्यादिरिति । अत्रांतरेणाह ।

ननु नंदिवक्खाणे, भणियमणं णं इहं कओ संथा ।
भणइ अउ ओ संका, तप्प नियमं वदाए इ ।

ननु नंदाध्ययने व्याख्यायमाने । (इमं पुण पट्ठवणं पडुच, अणुयोगदारस्स उद्देसो समुद्देसो अणुण्णा अणुओगो पवत्तइ) इत्यादिवचनादावश्यकमंगबाह्यमंगं न भवतीति भणितमेवेति । पुनोऽत्राशंका येन प्रश्न क्रियते । अत्र निर्वचनमाह । अस्यनेऽत्रोत्तरं । श्रुतस्कंधादि विषयं तावदत्रेयं शंका । तत्राऽस्यार्थस्यानिर्णीतत्वात् अनन्तरोदितवाक्यानि पृच्छाः । भगवानकत्वाच्चापि यदा नंद्यध्ययनमयुत्त्वा विनेयः प्रथमत एवेदं शृणोति । तथा भवते नंद्यध्ययनेऽज्ञ एव शंका । किमावश्यकमंगं तद्बाह्यं वेति । आह । ननु तद-

ध्ययनं श्रुत्वा तत आवश्यकं श्रोतव्यमितीत्थं क्रमोऽतः कथं नंद्यध्ययनस्य प्रथमव्याख्यानाकरणं येन प्रस्तुतशंका स्यादि त्याशंक्याह । (तस्से) त्यादि तस्य प्रथमं नन्दिव्याख्यान करणस्याऽत्र पर्यालोच्यमानप्रमाणनिर्णयवचनादाचार्योऽनियमं दर्शयति । पुस्तकापेक्षयाऽन्यथापि नंद्यादिव्याख्यानकरणादिति । आह । ननु मंगलार्थं सर्वेषामपि शास्त्राणामादौ नंदिव्याख्यानम् कर्तव्यमेवेति कथं तदनियम इत्याह ।

नाणाभिहाणमित्तं, मंगलमिट्ठं नवी एवरकाणं ।
इह सव्वत्थाणे जुज्जइ, जं सावीसुं सुयक्खंधो ॥

ज्ञानेत्यभिधानमात्रमेव शास्त्रादौ मंगलमिष्टं ननु तस्या शेषाः भवंत्या अपि शास्त्ररूपाया इहास्थाने व्याख्यानं युज्यते यथादि पथि प्रविशद्भिर्मंगलार्थं दध्यक्षतादिवस्तूनामभिधानदर्शनादिव मंगलतया गृह्यते ननु तद्भक्षणतद्गुणवर्णादीन्यपि क्रियंते । अथवापि ज्ञानोत्कीर्तनमात्रमेव मंगलं युज्यते न तु नंदिव्याख्यानमिह तस्य स्थानन्याऽनयावश्यकशास्त्रार्थेन शास्त्रांतररूपाया नेता व्याख्यानं युज्यते अतिप्रसंगान्न च [illegible] नंदी यत्समात्सा विष्यक्पृथगेव श्रुतस्कंधरूपा सिद्धेति प्रसिद्धा श्रुतस्कंधत्वं चास्याः पदवाक्य [illegible] नन्द्यध्ययनकप्रमाणात्मकं परिनामित- [illegible] त्यादिति । ननु यदि नंदिव्याख्यानस्य [illegible] नयविशेषनिर्णयं विस्तरेण [illegible] इत्याशंक्याह ।

[illegible] न उ नियमोयमइणा पयादोयं ।
[illegible] पुण्यादि [illegible] ।

[illegible] व्याख्यानं [illegible] नियमेन मंगलतयाऽत्रानीप्स्या- [illegible] यथेह पुस्ता- [illegible] व्याख्यायन्ते [illegible] [illegible] इत्याह ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]

[illegible]

यनानि तत्र तेभ्यः षडध्ययनमिति समासः षडेतानि षड्भिरर्थाधिकारविनिर्युक्तं नियुक्त ।
नियतं ते च षडर्थाधिकाराः सामायिकादीनां षण्णाम् यथासंख्यमेव द्रष्टव्या इति । विशे. ॥

नन्वावश्यके किमिति षडध्ययनात्मकेऽस्मिन् कारयोगात् कं पुनस्ते इत्याशंक्य तदुपदर्शनपरः ।

आवस्सगस्स णं इमे अत्थाहिगारा हवंति । तं जहा
सावज्जजोगविरइ, उक्कित्तणगुणवओ य पडिवत्ती । खलि-
अस्सय निंदणा, वणतिगिच्छ गुणधारणं चेव ॥

आवश्यकस्याध्ययनस्य वक्ष्यमाणा अर्थाधिकारा यथा । सावज्जजोगगाहा व्याख्या । प्रथमे सामायिकाध्ययने प्राणातिपातादिसर्वसावद्ययोगविरतिरर्थाधिकारः (उक्कित्तणत्ति) द्वितीये चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने दर्शनकारणत्वात् सम्यग्बोधिविशुद्धिहेतुत्वात् पुनर्बोधिलाभकारणत्वाच्च सावद्ययोगविरत्युपदेशकत्वेनोपकारित्वाच्च तीर्थकृतां गुणोत्कीर्तनार्थोऽधिकारः ॥ (गुणवओयपडिवत्ति) गुणा ज्ञानादयो गुणरूपा व्रतपिंडविशुद्ध्यादयो विद्यन्ते यस्य स गुणवान् तस्य प्रतिपत्तिर्वंदनादिकं कर्तव्येति तृतीये वंदनाध्ययनेऽर्थाधिकारः शब्दात् पूर्वाभ्यस्ते गुणवतोऽपि प्रतिपत्तिकर्तव्यं । उक्तं च ॥

परियायपरिसपुरिसं, खेत्तं कालं च आगमं नाउं ।
कारणजाए जाए, जहारिहं जस्स जं जोग्गं ॥

(खलियस्स य निंदणत्ति) स्खलितस्य मूलोत्तरगुणप्रदाचीर्णस्य प्रत्यागमसंवेगस्य अतीचारदुष्टमालोचयन्नात्मा कार्यमिदमिति भावयतो निंदाप्रतिक्रमणेऽर्थाधिकारः नि गच्छतीति व्रणः । व्रणचिकित्सा कायोत्सर्गाध्ययनेऽधिकारः । इदमुक्तं भवति । चारित्रपुरुषस्य [illegible] भावव्रणस्तस्य दशविधप्रायश्चित्तभेषजेन [illegible] ध्ययने चिकित्सा प्रतिपाद्यते (गुणधारणा [illegible] गुणधारणा प्रत्याख्यानाध्ययनेऽर्थाधिकारः [illegible] भावार्थः । मूलगुणोत्तरगुणप्रतिपत्तिस्तस्यास्य [illegible] मधारणं यथा भवति तथा प्रत्याख्यानाध्ययने [illegible] करिष्यते च शास्त्रादध्येऽर्थाधिकाराः [illegible] इति गाथार्थः । नन्वेवं यदादौ [illegible] मीति इत्यादि । तत्रावश्यकश्रुतस्कंधस्य [illegible] निर्दिशानि । नामितं स्वाध्ययनरहस्य [illegible] च इयमिति [illegible] मानत्वादत्रापि [illegible] ॥

इदानीमावश्यकस्य [illegible] यथाह ।

आवस्सगस्स एसो, पिंडत्थो वण्णिओ समासेणं ।
एत्तो एक्केक्कं पुण, अज्झयणं [illegible] ॥ १ ॥

तं जहा । सामाइयं १ चउवीसत्थओ २ वंदणयं ३ पडिक्कमणं ४ काउस्सग्गो ५ पच्चक्खाणं ६ ॥

[illegible]

चरतीनाम एव महाव्रतात्मकस्य चारित्रस्याचारोऽभिधास्यते इत्यादिलक्षणः समुदायार्थः प्रतिपादितो भवत्येव-मावश्यकानुयोगः इति मान्यपनामकनादेघावश्यं क-रणीयं सामायिकादिकं यस्य कालिकस्य इति समु-दायार्थः प्रतिपादितो भवति अत ऊर्ध्वं पुनरेकैकमध्ययनं कीर्त-यिष्यामीति गाथार्थः । तत्कीर्तनार्थमेवाह तद्यथा सामायिकं चतुर्विंशतिस्तवो वंदनं प्रतिक्रमणं कायोत्सर्गः प्रत्याख्यानं । विशे० । आ० म० प्र. १ अ. ॥

आवस्सयाणुओग–आवश्यकानुयोग–पुं० आवश्यकव्याख्याने, अनु० । आ० चू० १ अ. । विशे० ॥

कयपवयणप्पणामो, वोच्छं चरणगुणसंगहं सयलं ।
आवस्सयाणुओगं, गुरूवएसाणुसारेणं ॥

व्याख्या । वोच्छमिति क्रिया वक्ष्येऽभिधास्येऽन्वयार्थः । किमि-त्याह (आवस्सयाणुओगंति) अवश्यं कर्तव्यमावश्यकं सामा-यिकादिरूपं । तद्विषयोऽनुयोग इत्याह आवश्यकानुयोगमिति पाठस्तत्प्रस्तावसमतान् गत्वा इति दिग्मुखैः सूत्रं अर्थं वासयति तेनोक्तं करोतीत्यावासकं सामायिकादिरूपमेव तस्य वक्ष्यमाणशब्दार्थोऽनुयोगो व्या-ख्यान विधिविशेषव्याख्यानं तद्रूपमिन्द्रार्थः किंविशिष्ट सन्नि-त्याह (कयपवयणप्पणामोत्ति) प्रोच्यंते प्रेरणास्मादस्मिन्वा जीवादयः पदार्था इति प्रवचनं । अथ वा प्रशस्तस्यादयस्ते-मात्रेकार्थप्रवचनकल्पाभ्यामतं जीवादिपदार्थव्यापकं प्रशस्तं मतं वा वचनं प्रवचनं गणिपिटकं आदित्वं चास्य विज्ञ-प्तिर्तीर्थकरोपदेशाद्रष्टव्यं । नमस्तीर्थायेति वचनात्तीर्थंकर-स्यापि तन्नमस्करणादिति । अथवा जीवादितत्त्व प्रवर्तीति प्रव-चनमिति घुष्यते द्वादशांगं गणिपिटकोपयोगानन्यत्वाद्वा चतु-र्विधश्रमणसंघोऽपि प्रवचनमुच्यते । इतो विहितो यथोक्त-प्रवचनस्य प्रणामो नमस्कारो येन मया सोऽहं कृतप्रवचन-प्रणामः किंस्वरूपमावश्यकानुयोगमित्याह (चरणगुणसंगहंति) चर्यते मुमुक्षुभिरासेव्यते इति चरणं । अथवा चर्यते गम्यते प्राप्यते भवोदधेः परकूलमनेनेति चरणं । मूलगुणाः गुण्यते सख्यायत इति गुणाः पिण्डविशुद्ध्याद्युत्तरगुणरूपा चरणं च गुणाश्च चरणगुणाः अथवा चरणशब्देन सर्वत्र देशतश्च चारित्रमिह विवक्षितं । गुणशब्देन तु दर्शन-ज्ञाने ततश्च चरणं च गुणाश्च चरणगुणास्तेषां संगृहीतिः सं-ग्रहश्चरणगुणसंग्रहस्तं स च देशतोऽपि भवतीत्याह । सक-लं परिपूर्णं आह । नन्वावश्यकानुयोगस्यावश्यकव्याख्या । चरणगुणसंग्रहस्तु इत्यादि [illegible]

[illegible] आवश्यकानुयोगोऽपि संपूर्णचरणगुण [illegible] न्वितात्तो यथा दंडयोगात् दंडकः पुरुष इत्यदोषः अथ वा गुणानां संग्रहो यत्राऽऽवश्यकानुयोगेऽसौ चरणगुणसं-ग्रह इति बहुव्रीहिपक्षे प्रेयमेव नास्ति केवलमस्मिन् पक्षे [illegible]मिति विशेषणमावश्यकानुयोगस्य चरणगुणसंग्रहसंपू-[illegible]र्णत्व रूपत्वमित्येतच्च कथ्यमानमित्युपेक्षते । आह । [illegible] (सामाइयं च तिविहं) मित्यादि वक्ष्यमाणवचनात्सा-[illegible]स्य संपूर्णचरणगुणसंग्राहकत्वं तर्हि तदनुयोगस्य [illegible] किमायातं नैतदेवं सामायिकादि व्याख्येयं मनुयो-गस्तु व्याख्यानं व्याख्येयव्याख्यानयोश्चैकाभिप्रायत्वादि-त्येन विवक्षित्वाददोषः इत्यत्रमितिचर्यति अनेन च संपूर्ण-चरणगुणसंग्रहलक्षणेन स्वरूपविशेषेणावश्यकानुयोगस्य प्रयोजनं दर्शयति भाष्यकारः । आह । ननु यदि त्वया आवश्यकानुयोगः स्वमनीषिकया वक्ष्यते तदाऽप्यादेय एवायं प्रेक्षा-वतां छद्मस्थत्वे सति सर्वज्ञतयाऽनिधीयमानत्वाच्छद्मस्थपुरुषवाक्य-वदिति परवचनमाशंक्य तदुपन्यस्तहेतोरसिद्धतां उपदर्शयन्नाह (गुरूवएसाणुसारेणंति) गृणाति तत्त्वमिति गुरवस्तीर्थंकर-गणधरादयस्तेषामुपदेशो भणनं तदनुसारेण तत्पारतंत्र्येणावश्यकानुयोगमहं वक्ष्ये ननु स्वमनीषिकया अतः सर्वज्ञतयाऽभि-धीयमानत्वादित्यसिद्धो हेतुरिति भावः । यो हि छद्मस्थः सन् परमगुरूपदेशानपेक्षः स्वतंत्रमेव वक्ति तद्वाक्यं छद्मस्थपुरुषस्येव तस्य वचोऽनादेयमिति ॥

यद्यपि मन्यामहे केवलं तदिह नास्ति परमगुरूपदेशानुसारेणैवावश्यकानुयोगस्य मयाऽभिधीयमानत्वादिति । तदेव कृतप्र-वचनप्रणामो गुरूपदेशानिश्चयमकार्षं चरणगुणसंग्रहरूपमावश्यकानुयोगमहं वक्ष्ये इति पिण्डार्थः ॥

आह । ननु श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिना सामायिकनिर्युक्तिरिह भाष्ये व्याख्यास्यते । तत्कथं मिहमावश्यकानुयोगोऽभिधीयते तदेवमभिप्रायपरिज्ञानात्तथाहि । सामायिकस्य षडध्ययनरूपस्य कैकदेशत्वादावश्यकरूपता नावश्य विरुध्यते । तन्निर्युक्तिस्त-द्व्याख्यानरूपैव व्याख्यानयोश्चैकाभिप्रायत्वादेकत्वमित्यनन्तरमेवोक्तं । तस्मात्सामायिकस्य तन्निर्युक्तेश्च सर्वस्यावश्यकत्वात्तस्य चेह व्याख्यायमानत्वादावश्यकानुयोगरूपता नास्य न विरुध्यत इत्यलंविस्तरेण । अस्याश्च गाथायाः प्रथमपादेन विघ्नविघातार्थं मंगलार्थमभीष्टदेवतानमस्कारः कृतः । शेषपादत्रयेण त्वभिधेयप्रयोजनसंबंधाभिधानमकारि । तथाऽऽवश्यकानुयोगो वक्ष्य इति ब्रुवता आवश्यकानुयोगोऽस्याभिधेय इति साक्षाद्दर्शितं प्रयोजनसंबंधौ तु सामर्थ्याद्दर्शितौ तथाहि सम्पूर्णचरणगुणसंग्राहकत्वं दर्शयता इत्यदर्शनतद्विचारतोऽस्य शास्त्रस्य दर्शिता भवति । तद्रूपाणि शास्त्राणि पाठनश्रवणादीनि अनुशील्यमानानि स्वर्गापवर्गादिनिबन्धनानि भवन्तीति प्रतीतमेव । अतः स्वर्गमोक्षप्राप्तिरस्य शास्त्रस्य प्रयोजनमिति सामर्थ्यादुक्तं भवति । अभिधेयार्थेन वाच्यवाचकलक्षणः संबंधोऽप्यर्थात् [illegible] [illegible] [illegible] । अनेन चाऽभिधेयाभिधानेन शास्त्रस्य श्रवणादौ शिष्यप्रवृत्तिः साधिता भवति । अन्यथा हि न प्रेक्षावानादियोगमिह निरभिधेयत्वात्काकदन्तपरीक्षादिवदित्याशंक्य नेह कश्चित्प्रवर्तेत । तच्च ॥

सीमरविविनिमित्तं, अनिमेसरओ अपाडं मंगलो ।
ओरत्तपाडं सल्ले, तम्मुभत्तं मुणिसिद्दरा ॥

एवं मंगलाद्यभिधाने प्रयत्नपाविते कश्चिदाह । अन्वेदमत्र यदेद्रेयनत्वेन प्रसिद्धात्मांसिनेति तात्त्विकाय मंगलाय प्रव-चनस्य नमस्कारः कृतः । इत्यत्रोच्यते । नमस्तीर्थायेति वचनात् इत्यादीनामपि वचनमेव नमस्करणीयं इत्यत्र चाङ्गीकारादौ-स्मदादिभिः प्रवचनोपदेशेनैव ज्ञायते तीर्थकरा च जिनवचन प्र-वचनार्थनैव प्रवर्तन इत्यादीशेष इत्याऽऽदातिन्येऽपि प्रवच-नस्य प्रधान शाक्यानादिगुणाः सत्याप्रदर्शयाच नमिऊ कृत

[illegible]

वानुपक्रमादिद्वाराणां निर्देशक्रमप्रयोजनानीत्येवं द्वन्द्वगु- रुसमासोऽभिधेयः। चः समुच्चये यान्यानीति यथा योजनं सर्वत्र योजितमेवेति द्वारगाथासंक्षेपार्थः ॥ २ ॥ विस्तरं तु भाष्यकार एव दिदर्शयिषुर्यथोद्देशं निर्देश इति कृत्वा प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थमावश्यकानुयोगस्य प्रतिपादितो तावत्प्रयोजनमाह।

नाणकिरियाहिं मुक्खो, सम्मयमावस्सयं जओ तेणं।
तव्वक्खाणारंभो, कारणओ कज्जसिद्धि त्ति ॥

व्याख्या। ज्ञाने च सम्यगवबोधरूपं क्रिया च तत्पूर्वकसावद्य- व्यापारनिवृत्तिप्रवृत्तिरूपा ज्ञानक्रिये ताभ्यां तयोर्मोक्षः सर्व- कर्मक्षयरूपः साध्यत इति सर्वेषामपि सिद्धान्तं सम्मतसिद्धमेव दर्शनस्य ज्ञान एवान्तर्भावित्वादिति। यदि नाम ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षस्तर्ह्यावश्यकानुयोगस्य किमायातं येन प्रेक्षावतां तत्र प्रवृत्तिः स्यादित्याह तत्सम्मतमावश्यकं ताभ्यां ज्ञानक्रियाभ्यां निर्वृत्तत्वात् ज्ञानक्रियारूपमावश्यकं तत्कारणत्वादिति भावः। यथा ह्यायुर्वृद्धिकारणत्वेनोपचारा- ल्लोके घृतमायुरुच्यते तद्धर्मार्थको वा पाकरोगकारणत्वादेव अभिधीयते एवमत्राप्यावश्यकानुयोगविषयीकृते सामायिकादिषडध्य- यनरूपात्मकमावश्यकमपि ज्ञानक्रियाकारणत्वात् ज्ञानक्रिया- रूपमुक्तम्...

[illegible]

यदि सामायिकाद्यावश्यकानुयोगतो ज्ञानक्रियाप्राप्तिः...

[illegible]

[illegible]

मोक्षमार्गाभिलाषोऽपि भवति । तद्व्यवच्छेदार्थमाह । मोक्षमार्गः सम्यक् ज्ञानदर्शनचारित्ररूपस्तमुत्तरोत्तरविशुद्धिरूपम् लिप्सितुं शीलमस्य स तस्य एवं विधविधोऽपरिणतगुरूपदेशोऽपि स्यात्तन्निरासार्थमाह । स्थितः कर्तव्यतया परिणतो गुरूपदेशो यस्यासौ स्थितगुरूपदेशस्तस्य किं यथायोग्यमुपदिशतीत्याह । बालग्लानपारिपाहारं यथोपदिशति भिषगिति गम्यते । इदमुक्तं भवति। यथा आदौ बालस्य कोमलमधुरादिक ग्लानस्य च पेयमुद्गयूषादिकं तत्कालोचितं तत्तरोत्तरबलपुष्ट्यादिहेतुमाहारयोग्यं भेषजं समुपदिशति तथैवापि भव्यादिविशेषण विशिष्टस्य अंतेवासिनोऽपि इमामावश्यकसूत्तरोत्तरगुणवृद्धिहेतुभूतयोग्यमुपदिशति तीर्थकरगणधरा इति आवश्यकस्य चादौ शिष्यप्रदानाऽवसरे प्रतिपादिते तदनुयोगस्याऽसौ प्रतिपादित एव द्रष्टव्यस्तयोरेकत्वस्थानतरमेवाऽस्यानन्तरादिति गाथार्थः ॥ ४ ॥

आह ननु यस्य भव्यादिविशेषणविशिष्टस्यादौ योग्यमिदमावश्यकं तस्मै योग्यमित्येतावन्मात्रमेव ज्ञात्वा तद्ददात्याचार्य्यो आहो स्विदन्योऽपि तत्र कश्चिद्विधिरपेक्षणीय इति शिष्यवचनमाशंक्यास्मिन्नेवानुयोगद्वारे तद्दानविधानादि किंचिल्लेशतः प्रासंगिकमभिधित्सुराह ।

कयपंचनमुक्कारस्स, दिंति सामाइयाइं विहिणा ।
आवस्सयमायरिया, कमेण तो सेसयसुअं पि ॥

व्याख्या । भव्यादिविशेषणविशिष्टस्यापि शिष्यस्य कृतपंचनमस्कारस्य चतुर्थ्यर्थे षष्ठी कृतपंचनमस्काराय मंगलार्थमुच्चारितपंचनमस्कृतिमगत्रायेत्यर्थः ॥ सामायिकादिकमावश्यकं विधिना प्रशस्तद्रव्यक्षेत्रकालभावरूपेण प्रशस्तदिगभिमुखव्यवस्थापनारूपेण च समयोक्तेन ददत्याचार्या नपुनः योग्यमित्येतावन्मात्रकमेव ज्ञात्वेति भावः (तत दर्शमस्मै किं न किंचित् ददतीत्याह) क्रमेण ततः शेषमन्याचारादिश्रुतं प्रयच्छन्ति यावद्दृष्टिवादश्च पारमिति गाथार्थः आवश्यकानुयोगप्रदानेऽप्ययमेव विधिरित्यावेदयितुमाह ॥

तेणेवयाणुओगं, कमेण तेणेव याऽहिगारोयं ॥
जेणविणयहियत्था, पन्नेरकप्पे कमो एसो ॥ १ ॥

चकारोऽपि शब्दार्थो निश्चमश्च । ततस्तेनैव पंचनमस्कारकरणादिना क्रमेणानुयोगमपि सूत्रव्याख्यानरूपं ददत्याचार्या इति वर्तते अनयोश्च सूत्रप्रदानक्रमानुयोगप्रदानक्रमयोर्मध्ये तेनैव प्रस्तुतगाथाप्रक्रांतेनानुयोगप्रदानक्रमेणायमस्मदभिमतोऽधिकारः अनुयोगस्यैवेह प्रस्तुतत्वादितिनि [illegible] ह्यनुयोग [illegible]

हितार्थ [illegible]

णां गच्छ [illegible] सामाचारीविशेषस्यैवोऽनंतरगाथावक्ष्यमाणलक्षणः क्रमः परिपाटीरूपस्तेन कारणेनाऽनुयोगप्रदानक्रमेणैवेहाधिकारोऽयमिति. विशे० ॥

आवस्सिया—आवश्यकी—स्त्री० अवश्यं कर्तव्यमावश्यकम् तत्र भवाऽऽवश्यिकी अनु०। अवश्यकर्तव्यैर्योगैर्निष्पन्नाऽऽवश्यकी स्था० ठा. १० । अवश्य कर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ताऽऽवश्यकी जीत. । आव. ३ अ. । अप्रमत्तत्वेनावश्यकर्त्तव्यव्यापारे भवाऽऽवश्यकी उत्त० २६ अ.। आवश्यकेषु ऽवश्यकर्तव्यव्यापारेषु सत्सु भवाऽऽवश्यिकी सामाचारीभेदे, (पढमा आवस्सिया [illegible] प्रथमा सामाचारी आवश्यकी नाम्नी

च्छन् साधुरावश्यकीति वदति उपाश्रयात् बहिर्निःसरणं चावश्यकीं विना न स्यात् तेन आवश्यकीति प्रथमा सामाचारी ज्ञानाद्यालम्बनेनोपाश्रयात् बहिरवश्यं गमने समुपस्थितेऽवश्यंकर्तव्यमिदमतोगच्छाम्यहमित्येवं गुरुं प्रतिनिवेदनाऽऽवश्यकीति हृदयम् । अनु० । बृ० १ उ. । स्था० । प्रव० । (गमणे आवस्सियं कुज्जा) उत्त० गमने स्वस्थानादन्यत्रगमने अप्रमत्तत्वेन अवश्यकर्तव्यव्यापारे भवा आवश्यिकी तां आवश्यिकीं कुर्य्यात् यतोहि साधोर्गमननिष्प्रयोजनं नास्ति यदि अवश्य किंचित्कार्यं समुत्पन्नं वर्तते तदैव साधुः स्वस्थानादुत्थितोऽस्ति इति भावः ।

अथाऽवश्यकीस्वरूपमाह ।

कज्जेणं गच्छंतस्स, गुरुणिओयणसुत्तणीइए ।
आवस्सियत्तिणेया, सुद्धा अवत्थजोगाओ ॥

व्याख्या० । कार्येण ज्ञानादिप्रयोजनेनानेन निष्कारणगमननिषेध उक्तो गच्छतो वसतेर्निर्गच्छतः साधोः किस्वच्छंदेन नेत्याह । गुरुनियोगेन गुर्वनुज्ञया तत्रापि सूत्रनीत्यागमन्यायेन (इयास) मित्यादिलक्षणेन किमित्याह । आवश्यिकी अवश्यंकृत्यनिर्वृत्ता निर्गमक्रियासूचिका वाक् इति एवमुक्तन्यायेन ज्ञेयाऽवसेया किंभूतशुद्धाऽनवद्याकुतइत्याह । अन्वर्थयोगात् अनुगतशब्दार्थसंबंधात् अन्यथाभोक्त एव प्रकारांतरेण पुनरशुद्धेति गाथार्थः ॥

कार्येण गच्छत इत्युक्तं किंपुनस्तदित्याह ॥

कज्जंनिणाण दंसण, चरित्तजोगाण साहगं जंतु ।
जइणो सेसमकज्जं, तत्थ आवासियासुद्धा ॥ १० ॥

व्याख्या । इहापि शब्दः पुनरर्थः ततश्चावश्यिकी कार्येण गच्छतो भवति कार्यं पुनर्ज्ञानदर्शनचारित्रयोगादित्रयगतव्यापाराणां साधक हेतुभूत भिक्षाटनादि यत् इह तदिति शेषोऽस्य स्तुशब्दस्यैवकारार्थस्ततश्च तदेव नान्यत् कस्येत्याह । यतेः साधोः शेषं ज्ञानादिसाधनादन्यत्कार्यमप्रयोजनमुक्तत्वात्तस्या धोरिति किं पातइत्याह नैव तत्र ज्ञानाद्यसाधनप्रयोजनेगच्छत इति गम्यते आवश्यिकी पूर्वोक्तनिर्वचनाशुद्धानिर्दोषान्वर्था भावादिति गाथार्थः ।

यद्यसौ न शुद्धा तर्हि किंविधा सेत्याह ॥

वइमेत्तं णिव्विसयं, दोसायमुसात्तिएव विन्नेयं ।
कुसलेहिं वयणाओ, वइरेगेणं जओजणियं ॥ २ ॥

व्याख्याशागेव वचनमेव वाङ्मात्रं [illegible]

[illegible]

मार [illegible] तरकेण मरणावधिपर्यंतं यथोपक्रान्तमुक्तं सामा [illegible] यिकनिर्युक्तावपि गाथार्थः ॥

यदुक्तं तदाह ॥

आवासियाउ आवस्स, एहिं सव्वेहिं जुत्त [illegible]
एयस्सेसा उचिओ, इयराण [illegible]

[illegible]

द्रियमहर्णं प्राधान्यख्यापनार्थं [illegible] सम्यगेव प्राधान्यख्यापनार्थं [illegible] इति तत्र [illegible] । [illegible] १ अ. ॥

आरह–आरत–पुं० [illegible] भारहदेसे [illegible] ।

आरहमाण–आरभमान– त्रि० [illegible] ।

आराव–आराव–पुं० [illegible] ।

आरावकहा–आरावकथा–स्त्री० [illegible] ॥

आराम–आराम– [illegible] आवश्यके [illegible] ॥

आराम–पुं० [illegible] ।

[illegible]

उत्कीर्णान्तरमिवोत्कीर्णं पाठान्तरेणोत्कीर्णान्तरं यथास्तं उत्कीर्णान्तरे ते विपुलगम्भीरे खातपरिखे येषां तानि तत्र खातमध उपरि च समविस्तीर्णा उपरि विशाला अधः संकुचिता तयोरन्तरेषु पाली भवन्तीति भावः। तथा अट्टालकाः प्राकारस्योपर्याश्रयविशेषाः चरिका नगरप्राकारयोरन्तरमष्टहस्तो मार्गः पाठान्तरेण (चतुरयन्ति) चतुरकाः सभाविशेषाः ग्रामप्रसिद्धाः (दारगोउरत्ति) गोपुरद्वाराणि प्रतोल्यो नगरस्येव कपाटानि प्रतीतानि तोरणान्यपि तथैव प्रतिद्वाराणि अवान्तरद्वाराणि तत एतेषां द्वन्द्व एतानि देशभक्तेषु भागेषु येषां तानि तथा इह देशो भागश्चानेकार्थस्तनोऽन्योऽन्यमनर्थान्तरेऽप्यविशेषणभावो दृश्यत इति तथा यंत्राणि पाषाणक्षेपणयन्त्राणि मुसलानि प्रतीतानि शतघ्न्यः प्रहरणविशेषाः शतघ्न्यः शतानामुपघातकारिण्यो महाकायाः काष्ठलोहस्तम्भयष्ट्यः ताभिः (परिवारियत्ति) परिवारितानि परिकलितानीत्यर्थः। तथा अयोध्यानि योधयितुं संग्रामयितुं दुर्गत्वान्न शक्यन्ते परबलैर्यानि तान्ययोध्यानि अविद्यमाना वा योधाः परबलसुभटा यानि प्रतीतान्ययोध्यानि तथा (अडयालकोट्ठगरइयत्ति) अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नविचित्रकोष्ठकगोपुररचितानि अन्ये भणन्ति अडयाल शब्द किल प्रशंसावाचकः तथा (अडयालकयवणमालत्ति) अष्टचत्वारिंशद्भिन्नाः प्रशंसार्हाः कृता वनमाला वनस्पतिपल्लवस्रजो येषु तानि तथा (लाउयत्ति) यद्भूमेश्छगणादिनोपलेपन (उल्लोइयंति) कुड्यमालानां सेटिकादिभिः सम्मृष्टीकरणं ततस्ताभ्यां महितानि पूजितानि (लाउल्लोइय) महितानि तथा गोशीर्ष चन्दनविशेषः सरसन्त रसोपेतं यद्रक्तचंदनं चंदनविशेषः ताभ्यां दर्दराभ्यां घनाभ्यां दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तलहस्तकाः कुड्येषु येषु अथवा गोशीर्षसरसस्य रक्तचंदनस्य सत्का दर्दरेण चपेटानिपातेन दर्दरेषु वा सोपानवीथीषु दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला येषु तानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि तथा कालागुरुः कृष्णागुरुर्गन्धद्रव्यविशेषः प्रवरः प्रधान कुन्दुरुक्कश्चीडा तुरुष्कः सिल्हक गन्धद्रव्यमेव एतानि च तानि (डज्झंतत्ति) दह्यमानानि चेति विग्रह तेषां योऽसौ (मघमघंतत्ति) अनुकरणशब्दोऽयं मघमघायमानो बहलगन्ध इत्यर्थ। तेनोद्धुराणि उत्कटानि तानि तथा तानि च तान्यभिरामाणि रमणीयानीति समासः। तथा सुगन्धयः सुरभयो ये वरगन्धाः प्रधानवासास्तेषां गन्ध आमोदो येष्वस्ति तानि सुगन्धि वरगन्धिकानि तथा गंधवर्ति गंधद्रव्याणां गंधयुक्तिशास्त्रोपदेशेन निर्वर्तितगुटिका तद्भूतानि तत्कल्पानीति गन्धवर्तिभूतानि प्रवरगन्धगुणानीत्यर्थः। तथा अच्छानि आकाशस्फटिकवत्। (सण्हत्ति) श्लक्ष्णानि सूक्ष्मस्कन्धदलनिष्पन्नत्वात् श्लक्ष्णदलनिष्पन्नपटवत् (लण्हत्ति) मसृणानीत्यर्थः। घुटितपटवत् (घट्ठत्ति) घृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् (मट्ठत्ति) मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव शोधितानि वा प्रमार्जनिकयेव अतएव (नीरयत्ति) नीरजांसि रजोरहितत्वात् (निम्मलत्ति) निर्मलानि कठिनमलाभावात् (वितिमिराणि) निरन्धकारत्वात् (विसुद्धत्ति) विशुद्धानि निष्कलंकत्वाच्चन्द्रवत् सकलंकानीत्यर्थः तथा (सप्पहत्ति) सप्रभाणि स प्रभावानि अथवा स्वेनात्मना प्रभान्ति शोभन्ते प्रकाशन्ते वेति स्वप्रभाणि यतः (समरीयत्ति) समरीचीनि सकिरणानि अतएव (सउज्जोयत्ति) सहउद्योतेन वस्त्वन्तरप्रकाशनेन वर्तन्त इति सोद्योतानि (पासाईयत्ति) प्रासादीयानि मनःप्रसत्तिकराणि (दरिसणिज्जत्ति) दर्शनीयानि तानि हि पश्यंश्चक्षुषा न श्रमं गच्छतीति भावः (अभिरूवत्ति) अभिरूपाणि कमनीयानि (पडिरूवत्ति) प्रतिरूपाणि द्रष्टारं प्रतिरमणीयानि नैकस्य कस्यचिदेवेत्यर्थः। एवमित्यादि यथासुरकुमारावास सूत्रे तत्परिमाणमभिहितमेवमत्रापीति यथा यद्भवनादिपरिमाणं यस्य नागकुमारादिनिकायस्य भवने घटते तत्तस्य वाच्यमिति किंविध तत्परिमाणमत आह। " जं जंगाहाहिं भणियं " यच्च गाथाभिः चउसट्ठिअसुराणमित्यादिकाभिरभिहितं किंपरिमाणमेव तथा वाच्य (तहेत्याह)। (तहचेवयवण्णओत्ति) यथा असुरकुमारभवनानां वर्णक उक्तस्तथा सर्वेषामपि वाच्य इति तथाहि।

केवइयाणं भंते नागकुमारावासा पण्णत्ता गोयमा इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तर जोयण सयसहस्स पमाणाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता। हेट्ठावेगं जोयण सहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्ठहुत्तरे जोयण सहस्से एत्थणं रयणप्पभाए चुलसीइं नागकुमार वाससयसहस्सा पण्णत्ता तेणं भवणा इत्यादीनि सप. ॥

तथाच भगवत्याम ॥

केवइयाणं भंते असुरकुमार भवणावास सयसहस्सा पं. गोयमा! चउसट्ठिं असुर कुमार भवणावाससय सहस्सा पं० तेणं भन्ते! किंमया पं० गोयमा ! सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा तत्थणं बहवे जीवाय पोग्गलाय वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उववज्जंति सासयाणं ते भवणा दव्वट्ठयाए वण्णपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं असासया एवं जावथणियकुमारावासा भ. श. १९ उ.७॥

आवासपरिमाण चासुरादीनामपि दर्शनी गाथया संग्रहाति ॥

चउसट्ठि असुराणं, चउरासीइं च होइ नागाणं ॥
बावत्तरि सुवन्नाणं, वाउकुमाराण छन्नउई ॥ १ ॥
दीवदिसाउदहीणं, विज्जुकुमारिंदथणियमग्गीणं ॥
छण्हंपि जुवलयाणं, बावत्तरिमो य सयसहस्सा ॥२॥ स्था०

(छण्हंपि जुवलयाणंति) दक्षिणोत्तरभेदेनासुरादिनिकायेन्द्रद्वंद्वो भवतीति युगलान्युक्तानि तत्र षट्सु युगलेषु प्रत्येक षट्सप्ततिरेकैकनिकायाणामिति एवं चासुरादिनिकायद्वयानां दक्षिणोत्तरदिशोरय विभाग (चउतीसा चउचत्ता, अट्ठत्तीसं च सयसहस्साइं। पण्णा चत्तालीसा, दाहिणओ होंति भवणाइं ॥ १ ॥ चत्तालीसत्ति ॥ दीवकुमारादीनां सम्बन्धिनां प्रत्येकं चत्तालीस भवनलक्षाणि तीसा चत्तालीसा, चोत्तीसं चेव सयसहस्साइं। छायाला छत्तीसा, उत्तरओ होंति भवणाइं ॥१॥ (छत्तीसत्ति) दीवकुमारादीनां पण्णां प्रत्येकं षट्त्रिंशद्भवनलक्षाणीति ॥ स्था० १ ठा० ५ उ.।

केवइयाणंभंते ! पुढविकाइयावासा प० गोयमा !
असंखेज्जा पुढविकाइयावासा प० एवं जाव मणुस्साणं।
॥ टी० ॥ केवइयाणंभंते पुढवीत्यादि गतार्थं। नवरं मनुष्याणां गर्भजमनुष्याणां च संख्यातानामावासाः संख्याता एवात्मनः संमूर्छिमानां मनुष्याणामसंख्यातानामावासाः प्रतिशरीरमावासभावादसंख्याता इति आवर्तनीयमपि ॥ भ० श० ७ उ० १

कार्पासीफलमित्यर्थः तथेति चंदस्तत पत्रामिव श्यामो व-र्णो येषां ते तथा । इह च सर्वत्र द्वितीयार्थे प्रथमाऽवसेता-निति तथा गोधूमो धान्यविशेषः तद्वद्गौरमंगं येषां ते तथा। तथा गौरी या पाटला पुष्पजातिविशेषस्तद्वद्ये गौरास्ते तथा ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । *गोधूमगौरांगगौरपाटला-*गौरास्तान् तथा प्रवालवर्णांश्च विद्रुमवर्णान् अभिनवपल्लवव-र्णान् वा रक्तानित्यर्थः(धूमवएणायत्ति) धूम्रवर्णांश्च धूम्रवर्णान्वा पांडुरानित्यर्थः (केईत्ति) कांश्चित्सर्वानित्यर्थः। इदं च इरी-स्यत आरन्य पांडुशब्दे कल्पितार्द्ध रूपकं भवति । तालपत्राणि तालाभिधानवृक्षपर्णानि रिष्टा च मदिरा तद्वद्वर्णो येषां ते ता लपत्ररिष्टवर्णास्तां स्तथा शालिवर्णान् शुक्लानित्यर्थः। (भा सायवण्णायत्ति) भस्मवर्णांश्च भासो वा पक्षिविशेषस्तद्व-र्णांश्च कांश्चिदित्यर्थः (जंपियतिलकीमगायत्ति) यापिताः कालांतरं प्राप्ता ये तिलकीटा धान्यविशेषास्तद्वद्ये वर्णसाधर्म्या त्ते तथा तान् यापिततिलकीटकांश्च (सालोयरिट्ठगायत्ति) सावलोपं सोद्योतं यद्रिष्टकं रत्नविशेषस्तद्वद्ये वर्णसाधर्म्या त्ते सावलोकरिष्टकास्तांश्च (पुंडपइयायत्ति) पुंड्राणि धवला नि पद्मानि पादा येषां ते तथा त एव पुंड्रपादिकास्तांश्च तथा कनकपृष्ठान् कांश्चिदिति रूपकं ॥ २ ॥ (चक्काग पट्ठवण्णाचि) चक्रवाकः पक्षिविशेषस्तत्पृष्ठस्येव वर्णो येषां ते तथा तान् सारसवर्णांश्च । हंसवर्णान् कांश्चित् इति पदार्द्ध (केइ अब्भ-वएणेति) कांश्चिदभ्रवर्णान्(पक्कतलमेहवएणत्ति) पक्वः पक्वस्त्रो यस्तलस्तालवृक्षः स च मेघश्चेति विग्रहस्तस्येव वर्णो येषां ते तथा तान् (पविरलमेहवएणत्ति) क्वचित्पाठः तथा (वाहुवण्णके इति वभ्रुवर्णान् कांश्चित्पिंगलानित्यर्थः । वहुवर्णानिति क्वचित् दृश्यते रूपकमिदं ॥ ३॥ तथा (संज्झाणु-रागसरिसत्ति) संध्यानुरागेण सदृशा वर्णत इत्यर्थः (सुयमु-हगुंजद्धरागसरिस एके इति) शुकमुखस्य गुंजार्द्धस्य च प्रती तस्य रागेण सदृशो रागो येषां तथा तान्। अत्र इह कांश्चिदि-त्यर्द्ध(एलापाडलगोरत्ति) एला पाटला पाटलाविशेषोऽथवा एला च पाटला चेत्येलापाटले। तद्वद्गौरा ये ते तथा तान्(सामलयाग-वलरामला पुणो केइत्ति) श्यामलता प्रियंगुलता गवलं च महिषशृंगं तद्वत् श्यामलान् पुनः कांश्चिदिति रूपकं ॥ ४ ॥ (वहवे अएणे वणिद्देसत्ति) एकवर्णानन्यानप्यनिर्देश्यानित्यर्थः। रूपकार्द्ध ॥ (सामाकामीमरित्तपीयत्ति) श्यामाकाश्च कार्मासं रागद्रव्यं तद्वर्णेन कार्मीकास्ते च रक्ताश्च पीताश्च ये ते तथा तान् दावलानित्यर्थः (अर्वनविसुद्धावित्रपीति) नि-र्दोषाइत्यर्थः । आमित्यलंकारे (आइएण जाइकुलविणीयगयम-च्छरत्ति) आकीर्णानां वक्रादिगुणयुक्तानां संबंधिनी जातिकुले येषां ते तथा ते च ते विनीताश्च गतमत्सराश्च परस्परामद-मत्सरीणा निर्मत्सराश्चेति । ते तथा तान् (हयवरत्ति) हयाना-मश्वानां मध्ये वरान् प्रधानानित्यर्थः (जहोपदेसक्कमवाहिणो त्तियत्ति) यथोपदेशक्रममिव उपदिष्टपरिपाटयनतिक्र-मेणैव वेदे दीर्घा येषां ते तथा तानपि च आमित्यलंकारे (सि [illegible]) । [illegible] वि [illegible] ([illegible]) संघनं गर्त्तादीनां वल्गनं कूर्दनं [illegible] त्रिपदीमल्लवेग [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] न केवलं वस्तुना

(उव्विहिंतावंति) उत्पतंति (अणेगाइं आसमयाइंति) न केवलमश्वानेवैकशोऽपि तु अश्वशतानि पश्यंति सेति गम-निकामात्रमेतदस्य वर्णकस्य । भावार्थस्तु बहुश्रुतवेद्य इति । धावमानस्याश्वस्योदरवर्त्तिशब्दविचारो भगवत्याम्।

आसस्सणं भंते ! क्खु धावमाणस्स किं खुखुत्ति करेइ गोयमा ! आसस्स णं धावमाणस्स हिययस्स य जग यस्स य अंतरा एत्थं कक्कडए नाम वाए समुच्छिए जेणं आसस्स धावमाणस्स खुखुत्ति करेइ ॥ भ० १ श० ३ उ० ॥

॥ टी० ॥ हृदयस्य यकृतस्य दक्षिणकुक्षिगतोदरावयवविशेषस्यान्तरान्तराले । भ० टी० ॥

अश्विनीनक्षत्राधिष्ठातरि देवे, तदधिष्ठातृके अश्विनीनक्षत्रे, च अश्वनामको देवविशेष इति जं० ॥ अश्वोऽश्वदेवतोपलक्षितोऽश्विनीति चं० २० पा. ॥ आशुगमनादश्वः मनसि, जी. ३ प्र. ॥ प्रश्न. २ पद ॥

आस-पुं०-अशनमाशः । अश्भोजने-घञ्-भोजने-आ. म. प्र०१ अ.॥(सामासाए पायरासाए) प्रातरशनं प्रातराशस्तस्यैव भोजनमिति सूत्र. २ श्रु. १ अ. ॥

कर्मणि उपपदे कर्त्तरि अण्-उपपदस० तत्तद्वस्तुभक्षके यथा हुताशः आश्रयाशः मांसाशः पलाशः हविष्याशः। वाच० ॥

आसइ-(न्) आश्रयिन्-आ-श्रि-इनि-आश्रयकारके, आश्रिते "मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन" रघुः। पर्यन्ताश्रयिभिः निजस्य सदृशं नाम्नः किरातैः कृतम् रत्ना. । वाच. ॥

आसइत्ता—आश्रित्य—अ० आ. श्रि—ल्यप्—अवलम्ब्येत्यर्थे वाच० ॥

आसंकणिज्ज—आशंकनीय-त्रि० । आ-शकि-अनीयर् शंकाविषयीकार्य्ये-अनिष्टतया चिन्तनीये, च वाच. ॥

आसंग-आसंग-पुं० । अभिष्वङ्गे, । पो० ॥ स्वरूपम् ॥

आसंगेऽप्यविधाना, दसंगसत्त्युचितमित्यकलमेतत् ॥
जवनीष्टफलदमुच्चैः, स्तद्प्यसंगं यतः परमं ॥ ११ ॥

असंगेपीत्यादि ॥ आसंगेऽपि चित्तदोषे सति विधीयमाने अनुष्ठाने इदमेव सुंदरमित्येवंरूपे अविधानं शास्त्रोक्तविधेरभावात् शांतिरत्नरत्नप्रसूतिः न विद्यते संगो यस्यां सा असंगा प्रयोगे भावयती असंगा चासौ शांतिश्च तस्या उचितं योग्यमिति कृत्वा फलमेतदिष्टफलप्रदमेतदनुष्ठानं भवति आपन्नं इष्टफलदमिष्टफलसंपादकमुच्चैरत्यर्थं तदपि शास्त्रोक्तमनुष्ठानमसंगमभिष्वंगरहितं यतो यस्मात्परमप्रधानं आसंगानुष्ठानं तन्मात्रगुणस्थानकस्थितिकार्यं च न मोक्षमूलकारणं केवलज्ञानोत्पत्तये भवति तस्मात्तदर्थिना आसंगदोषरूपता विवेचेति । षो. १४ वि. । द्वा० । गार्ध्ये, सूत्र. १ श्रु. ३ अ. १ उ. । आचा० १ श्रु. ५ अ. ४ उ. ॥

आसंग—पुं० वासगेहे, " वासंगो वासघरं वासयणं वास दसिम " देशी. व. १ गा. ६६ ॥

आसंदय-आसन्दक-न०-आसनविशेषे, (आसनमासनादीनि आचा. १ श्रु. ५ अ. ॥

आसंदिया—आसंदिया—स्त्री०-मंचिकायाम्- (आसंदियं च ।

वतुर्थ) आसंदिकां मंचिकाम सूत्र. १ श्रु. ४ अ. ॥

आसंदी–आसन्दी–स्त्री–आसयन्त्यस्याम्–आ–सद्–मन्दादित्वात् गौरा. ङीप्–उपवेशनयोग्ये आसनविशेषे क्षुद्रखट्वायाम्, वाच. ॥ मञ्चके, सूत्र० २ श्रु. १ अ. (आसंदी पलियंके य) आसन्दी–त्यासनविशेष इति । सूत्र० १ श्रु. ७ अ. ॥

आसंबर–आशाम्बर–पुं० दिगम्बरे जैनसाधुभेदे,–येन चराह्न दाशाम्बराः न स्त्रीणां निर्वाणमिति तद्पास्तम् इति । नं. ॥

आसंसप्पओग–आशंसाप्रयोग–पुं० आशंसनमाशंसाऽभिलाषस्तस्याः प्रयोगः व्यापारणम् करणमाशंसाप्रयोगः । आशंसैव वा प्रयोगो व्यापार आशंसाप्रयोगः । आशंसाया व्यापारे, च आशंसारूपे व्यापारे, । प्रश्न० १ द्वा. ॥ आसंसप्पओगो नाम निदानकारणम् इति ॥ नि. चू. १ उ. ॥

दसविहे आसंसप्पओगे प० तं जहा १ इहलोगासंसप्पओगे २ परलोगासंसप्पओगे ३ दुहओलोगासंसप्पओगे ४ जीवियासंसप्पओगे ५ मरणासंसप्पओगे ६ कामासंसप्पओगे ७ भोगासंसप्पओगे ८ लाभासंसप्पओगे ९ पूयासंसप्पओगे १० सक्कारासंसप्पओगे । स्था. १० ठा. ॥

दसविहेत्यादि । आशंसनमाशंसा इच्छा तस्याः प्रयोगो व्यापारणं करणमाशंसैव प्रयोगो व्यापारः आशंसाप्रयोगः सूत्रे च प्राकृतत्वात् (आसंसप्पओगेत्ति) भणितं तत्र इहास्मिन् प्रज्ञापकमनुष्यापेक्षया मानुष्यपर्याये यो वर्तते लोकः प्राणिवर्गः स इहलोकस्तद्व्यतिरिक्तस्तु परलोकस्तत्रेहलोकं प्रति आशंसाप्रयोगः यथा तपश्चरणादेर्भवान्तरे चक्रवर्त्यादिरिति इहलोकाशंसाप्रयोग. १ एवमन्यत्रापि विग्रहः कार्यः । परलोकाशंसाप्रयोगो यथा भवेयमहमितस्तपश्चरणादिन्द्रः सामानिको वा २ द्विधा लोकाशंसाप्रयोगो यथा भवेयमिन्द्रस्ततश्चक्रवर्ती ३ अथवा इह लोके इह जन्मनि किंचिदाशास्ति एव परजन्मन्युभयत्र चेति एतत्त्रय सामान्यमतोऽन्ये तद्विशेषा । यद्यपि च सामान्यविशेषयोर्विवक्षापेक्षो भेद इत्याशंसाप्रयोगाणां दशधात्व न विरुध्यते । तथा जीवितं प्रत्याशंसा चिरमहं जीवितं नयामिति जीविताशंसाप्रयोगः ॥४॥ तथा मरणं प्रत्याशंसा शीघ्रं मे मरणमस्त्विति मरणाशंसाप्रयोगः ॥ ५ ॥ तथा कामौ शब्दरूपे तौ मनोज्ञौ मे भूयास्तामिति कामाशंसाप्रयोगः ॥ ६ ॥ तथा भोगाः गन्धरसस्पर्शास्ते मनोज्ञा मे भूयासुरिति भोगाशंसाप्रयोगः ॥७॥ तथा कीर्त्तिः श्रुतादिलाभो भूयादिति लाभाऽऽशंसाप्रयोग. ॥ ८ ॥ तथा पूजा पुष्पादिपूजनं मे स्यादिति पूजाशंसाप्रयोगः ॥९॥ सत्कारः प्रवरवस्त्रादिभिः पूजनं तन्मे स्यादिति सत्काराशंसाप्रयोगः ॥१०॥ स्था. टी. ॥आव.६ अ. ॥

आसग्रण–घासगेहे, देशी. १ व. ६६ गाथा. ।

आसक्ख–पक्षिविशेषे, " आसक्खओ सिरिधए " श्रीरिति च दर्शाति श्रीवदः शब्दान्तः पक्षिविशेषः । देशी. १ व. ६७श्लो. ।

आसक्खंध–अश्वस्कन्ध–पुं. हयग्रीवायाम, स्था. २ ठा. ।

आसंसा–आशंसा–स्त्री–आशंसनमाशंसा–अभिलाषे, प्रश्न. ५ द्वा. ॥ आव.६ अ. ॥ आशंसनमाशंसा–इच्छायाम, स्था. आशंसनमाशंसा–अप्राप्तप्रापणाभिलाषे,–आचा० । २ अ.उ.२

अदुवा आसंसा एतं परिण्णाय मेहावी णेव सयं एएहिं कज्जेहिं दंडं समारंभेज्जा–आचा. २ अ० २ उ. ॥

टी. ॥ अथवा आशंसनमाशंसा अप्राप्तप्रापणाभिलाषः तदर्थं दण्डसमादानमादत्ते तथाहि भविष्यत्यस्य परे वा प्रेत्य परलोके चोपस्थास्यत इत्याशंसया क्रियासु प्रवर्त्तते राजानं वा ऽर्थाशाविमोहितमना विलगति–आचा. ॥ विशेषावश्यके आशंसादूषितं प्रत्याख्यानमधिकृत्य ॥

आसंसाजा पुन्ने, सेविस्सामिति दूसियं तीए ।

या पर्यविधपरिणामरूपा कथं तत्तः परिणाम इत्याह । पुनं प्रत्याख्याने देवलोकादौ सुरांगनासंभोगादिभोगानहं सेविष्ये इत्येवं कृतपरिणामरूपा च या आशंसा तया प्रत्याख्यानं दूषितं भवति । विशे० ॥ आ. म. द्वि. १ अ. ।

तथा च सूत्रकृतांगे–

से भिक्खु अकिरिए अलूसए अकोहे अमाणे अमाए अलोहे उवसंते परिनिव्वुडे णो आसंसं पुरतो कुज्जा इमेणं मे दिट्ठेण वा सुएण वा मुएण वा णाएण वा विण्णाएण वा इमेण वा सुचरियतवनियमबंभचेरवासेण इमेण वा जायामायावुत्तिएणं धम्मेणं इओ चुए पेच्चा देवे सिया कामभोगा वसवत्ति सिद्धे वा अदुक्खमसुभे एत्थ एत्थवि णो सिया ॥ २ श्रु. १ अ. ॥

सेभिक्खु इत्यादि ॥ समूलोत्तरगुणव्यवस्थितो भिक्षुर्नास्य क्रिया सावद्या विद्यते इत्यक्रियः संवृतात्मकतया सांपरायिककर्मबंधक इत्यर्थः । कुत एवंभूतो यतः प्राणिनामलूषकोऽहिंसकोऽनुपमर्दक इत्यर्थः । तथा न विद्यते क्रोधोऽस्येत्यक्रोध एवममानोऽमायोऽलोभः कषायोपशमाच्चोपशान्तः शीतीभूतस्तदुपशमाच्च परिनिर्वृत इव परिनिर्वृतः । एवं तावदैहिकेभ्यः कामभोगेभ्यो विरतः पारलौकिकेभ्योऽपि विरत इति दर्शयति । नो आससं इत्यादि । नो नैवाशंसां पुरस्कृत्य ममानेन विशिष्टतपसा जन्मान्तरे कामभोगावाप्तिर्भविष्यतीति । एवंभूतामाशंसां न पुरस्कुर्यादित्येतदेव दर्शयितुमाह । इमेण मे इत्यादि । अस्मिन्नेव जन्मन्यमुना विशिष्टतपश्चरणफलेन दृष्टेनामर्षौषध्यादिना पारलौकिकेन च श्रुतेनाऽङ्कधम्मिल्लब्रह्मदत्तादीनां तथा (मुणयत्ति) मननं ज्ञानं जातिस्मरणादिना ज्ञानेन तथाचार्यादेः सकाशादविज्ञानेनाऽवगतेन ममापि विशिष्टं भविष्यतीत्येवं नाशंसां विदध्यात् । तथाऽमुना सुचरिततपो नियमब्रह्मचर्यवासेन तथाऽमुना वा यात्रामात्रावृत्तिना धर्मेणा- [illegible]

[illegible]

भविष्यतीत्यनया च सिद्धा सिद्धोऽहमदुःखोऽनुना वामत्रास्य इत्येवं रूपामाशंसां न कुर्यात् । तदकरणे च कारणमाह । एत्थ वित्यादि । अत्रापि विशिष्टतपश्चरणे सत्यपि कृतेऽप्यणिमादिलब्धिप्रणिधानसद्भावे सति कदाचित्सिद्धिः स्यात्कदा चित्तथा दोषकर्मकषयत्वाल्पा सिद्धिस्यात् । तथा चोक्तं (जअत्थिया उदृभो, अविरमते चेव तत्तिया मोक्खे) इत्यादि । यदि वाऽत्राप्यणिमाद्यष्टगुणकारणे तपश्चरणादौ सिद्धिः स्यात्कदाचिच्च न स्यात् तद्विपर्ययोऽपि वा स्यादित्येवं व्यभिचारे सुचारु दैन्यकारणी कथमाशंसा कर्त्तुं युज्यते इति । सिद्धिश्चाष्टप्रकारैर्

अणिमा १ गरिमा २ लघिमा ३ महिमा ४ प्राप्तिः ५ प्राकाम्यं-६ ईशित्वं ७ वशित्वं ८ यत्र कामावसायित्वमिति । तदेवमैहिकार्थमामुष्मिकार्थं च कीर्त्तिवर्णश्लोकाद्यर्थं च तपो न विधेयमिति स्थितं ॥ ५ ॥ सूत्र० टी० २ श्रु० १ अ० ॥

आसंसाविप्पमुक्क–आशंसाविप्रमुक्त– त्रि० इहलोकाद्यपेक्षया विप्रमुक्ते, पं० सू० ॥ ४ ॥ आशंसया विनिर्मुक्तोऽनुष्ठानं सर्वमाचरेत् । मोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः प्रव० ५ द्वा० ॥

आसंसि(न्)–आशंसिन्– त्रि० आ-शन्स-णिनि-मारांसी आशंसाकर्त्तरि, स्त्रीयां ङीप्-वाच. ॥ (थिरजुत्तो अणासंसी) अनाशंसी श्रोतृभ्यो न वस्त्राद्याकाङ्क्षति-आचा. १ श्रु० ॥

आसंसित्तु–आशंसितृ– त्रि० आ-शंस्-तृच्-ज्ञाविशुभेच्छावति, स्त्रियां ङीप्-वा० ॥

आसंसिय–आशंसित– त्रि० आ-शन्स्-क्त-कथिते,-इष्टाविषयीभूते, भावे क्त आशंसायाम् न० वाच० ॥

आसकण्ण–अश्वकर्ण–पुं० अश्वमुखद्वीपात्परतोऽन्तरद्वीपभेदे, (अंतरदीव) शब्दे विवृत्तिः। स्था. ४ ठा० । प्रव. २६२ द्वा.॥

आसण–आसन–न० आस्यते उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनम् । आतापनास्थाने, उत्त. २ अ.। वसत्यादौ, सूत्र. १ श्रु. २अ.। स्थाने, उत्त.१.अ. १ठ.। वृ. ५ उ.। आस्यते स्थीयतेऽस्मिन्निति शय्यायां आचा. २ श्रु. ५ उ. । पीठफलकादौ, आव. ४ अ. । स्था. ९ ठा. । नि. चू. १ उ. । सम. स. २० । आव. ५ अ. । आधारलक्षणे धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादिके, आ. १ अ. उपवेशन योग्यनिषद्यादिके, सू. ३ श्रु. । विष्टरे, प्रश्न. १ द्वा० । हंसासनादिके, जी. ३ प्र. । भग. १ श. ११ उ. । उपवेशने, स्था. ९ ठा. ॥

निर्ग्रन्थ्या यादृशानि आसनानि कल्पन्ते तान्याह ।

नो कप्पइ निग्गंथीए ठाणाइयाए हुं तए नो कप्पइ निग्गंथिए पडिमट्ठियाए हुं तए एवं नेसज्जियाए उक्कुडुगासणियाए दंडासणियाए लगंडसाइयाए एतमन्नियाए उत्ताणियाए अन्तरकुज्जियाए एगपासियाए ॥

नो कल्पते निर्ग्रन्थ्याः स्थानाय तया भवितुं एवं प्रतिमास्थायिन्या नैषेधिकाया उत्कुटिकासनिकाया वीरासनिकाया दण्डासनिकाया लगण्डशायिन्या अधोमुख्याया उत्तानिकाया अन्ते कुब्जिकाया एकपार्श्वशायिन्या इति सूत्राक्षरसंस्कारः॥

अत्र भाष्यकारो विषमपदानि व्याख्यानयति ॥

उद्दद्याणं ठाणे, एवंतु पडिमाउ हुंति जासाई ॥
पंचराणिमिज्जाउ, तासि विजासाउ कायव्या ॥ १ ॥

व्या० । स्थानायतं नामोर्ध्वस्थानरूपमायतं स्थानं तदस्यामस्ति सा स्थानायतनिका । केचित्तु (ठाणाइग) मितिपठन्ति तत्रायमर्थः । सर्वेषां निषदनादीनां स्थानानामादिभूतमूर्ध्वस्थानमतः स्थानानामादौ गच्छतीति स्थानादिगं तदुच्यते तद्योगात्तदेवत्यपि स्थानादिगेति व्यपदिश्यते । प्रतिमा मासिक्यादिका तासु तिष्ठतीति प्रतिमास्थायिनी (नमथ्रियायस्ति) निषद्याः पञ्चैव प्रवर्त्तन्ते तासां विभाषा कर्त्तव्या साचेयम् निषद्यानामोपयेन्द्र विशेषात्मकाः पञ्चविधास्तद्यथा ॥

समपादपुता गोनिषधिका हस्तिशुण्डिका पर्यङ्का अर्द्धपर्यङ्का. तत्र यस्यां समौ पादौ पुतौ च स्पृशतः सा समपादपुता यस्यान्तु गौरिवोपवेशनं सा गोनिषधिका यत्र तु तान्यामुपविश्यैकं पादमुत्पाटयति सा हस्तिशुण्डिका पर्यङ्का प्रतीता अर्द्धपर्यङ्का यस्यामेकं जानुमुत्पाटयति एवं विधया निषद्यया चरतीति नैषधिकी उत्कुटिकासनन्तु सुगमत्वाद्भाष्यकृता न व्याख्यातम् ॥

वीरासनन्तु सीहासणेव जहमुक्कमणु कणिविट्ठो ॥
दंडे लगंडउवमा, आयतखुज्जायउभएहंपि ॥ १ ॥

वीरासनं नाम यथा सिंहासने उपविष्टो भून्यस्तपादआस्ते तथा तस्यापनयने कृतेऽपि सिंहासनस्य निविष्ट मुक्तजानुकस्य निरासंयनेऽपि यदतिदुष्करं चैतदतएव वीरस्य साहसिकस्यासन वीरासनमित्युच्यते तदस्यास्तीति वीरासनिका । दण्डासनिका लगण्डशायिका पदद्वये यथाक्रमं दण्डस्य लगण्डस्य चायतकुब्जताभ्यामुपमा कर्तव्या तद्यथा। दण्डस्येवायतं पादप्रसारणेन दीर्घं यदासनं तद्दण्डासनं तदस्यास्तीति दण्डासनिका। लगण्डं किल दुरसंस्थितं काष्ठं तद्वदुत्कुब्जतया मस्तकपार्ष्णिकानां भुवि लगनेन पृष्ठस्य चालग्नेत्यर्थः । या तु यथाविधाभिग्रहविशेषेण शेते सा लगण्डशायिनी । अधाङ्मुखादीनिपुनःदानि सुगमत्वान्न व्याख्यातानीति दृष्टव्यम् । एते सर्वेऽप्यभिग्रहविशेषाः संयतीनां प्रतिषिद्धाः एतान्प्रतिपद्यमानानां दोषानाह ॥

जोणी खुब्भणपिट्ठण, गुरुगा पत्ताणहोइ सइकरण।
गुरुगासवेल्लगम्मी, कारणे गहनं वग्घरणं च ॥

व्या० । ऊर्ध्वस्थानादौ स्थानविशेषस्थिताया आर्यिकाया योनेः क्षोभो भवेत् तरुणा वा यथास्थितां दृष्ट्वा प्रेरयेयुः प्रतिसेवरन् अतएवैतानभिग्रहान् प्रतिपद्यमानायास्तस्याश्चतुर्गुरु भुक्तभोगिनीनां च येन कारणेन स्मृतिकरणं इतरासां कौतुकं च जायते तथा वक्ष्यमाणसूत्रे प्रतिषेधयिष्यमाणं सेवन्टकं तुम्बकं यदि निर्ग्रन्थी गृह्णाति तदा चतुर्गुरु स्मृतिकरणादयश्च त एव दोषाः कारणेतु तस्यापि गृहणं धारणं चानुज्ञातम् । एतच्चाप्रस्तुतमपि लाघवार्थं स्मृतिकरणादिदोषसाम्यादत्र भाष्ये भाष्यकृताऽभिहितमिति संभावयामः । अन्यथा वा सुधिया परिभाव्यम् ॥

वीरासणगोदोही, मुत्तं सव्वे वि ताण कप्पन्ति ।
ते पुण पडुच्च वेट्ठं, सुत्ताओ अभिग्गहं एए ॥

अन्तरोक्तासनानां मध्यात् वीरासनं गोदोहिकासनं च मुक्त्वा शेषाण्यूर्ध्वस्थानादीनि सर्वाण्यपि तासां कल्पन्ते आह सूत्रे तान्यपि प्रतिषिद्धानि तत्कथमनुज्ञायन्त इत्याह । तानि पुनः शेषाणि स्थानानि चेष्टां प्रतीत्य कल्पते न पुनरभिग्रहाभिशेषं सूत्राणि पुनरभिग्रहं प्राप्य प्रतीत्य प्रवृत्तानि तत इदमुक्तं भवति । अभिग्रहविशेषास्तूर्ध्वस्थानानि संयतीनां न कल्पन्ते। सामान्यतः पुनरावश्यकादिवेलायां यानि क्रियन्ते तानि कल्पन्ते एवापरःआह । ननु चाभिग्रहादिरूपं तपः कर्म निर्धारणार्थमुक्तं ततः किमेव संयतीनां तत्प्रतिषिध्यते उच्यते।

तओ सोउ अगुत्ता ओ, जेण सेसं न लुप्पइ ।
अकामियं पि पेहोज्जा, वारिउत्तेण जिणहो ॥

व्या० । तपरतोऽव भगवद्भिरनुज्ञातं येन शेषं ब्रह्मचर्यादिकं गुणकदंबकं न लुप्यते कथंपुनः शेषं लुप्यत इत्याह अकामियमित्यादि । दण्डायतादिस्थानस्थितामार्यिकां दृष्ट्वा कश्चिदुर्धर्षकर्मा नाम कामी काममनिच्छन्तीमपि प्रेरयेत् प्रतिसेवेत

तेन कारणेन वारित एताद्दशानामभिग्रहः । किन्तु ॥

जे य दंसादओ पाणा, जेय संसप्पगा भुवि ।
चिट्ठस्स अहियासंति, सहन्ति जह संजया ॥

व्या० । इह किल कायोत्सर्गाभिग्रहाभिधेयस्याभिनव-कायोत्सर्गस्थानां प्रतिषिद्ध इति कृत्वाऽभिधीयते ये च दंश-मशकादयः प्राणिनो ये च भुवि संसर्पकाः संचरणशीला अस्थिकाकीटकादयस्ते तत्ताभिषङ्गात् यथा संयताः सहन्ते तथा ता अप्यार्यिकाकीटकायोत्सर्गव्यवस्थिता भावयतः कादि वेलायां सम्यक् सहन्ते तत एव ता अपि कर्मनिर्जरां कुर्वन्ति आह यद्युदीर्णकर्मणा तरुणादिना प्रेर्यमाणापि सा संयती-मामुत्पादयति ततः किमिति येनाभिग्रहविशेषेण बहुतरा कर्म-निर्जरा भवति सयां यत उच्यते ॥

वसिज्जा बंभचेरंसि, धुज्जमाणी तुकीदिन्नु ।
तहाविसं सहइंति, थेरा आवयसज्जीयणो ॥

व्या० । यद्यपि काचिदार्यिका धृतिबलयुक्ता युज्यमाना प्रति-सेव्यमानापि भावतो ब्रह्मचर्ये वसेत तथापि स्थविरा गौतमा-दयः सूरयः प्रवचनायत्ताः प्रमादभीरवस्तां न धृजयन्ति नम-संसेनीत्यर्थः किञ्च ॥

निव्वाणिग्गहसंजुत्ता, ठाणमोणासणे रता ।
जहा मुञ्चन्ति जयउ, एगाणेगं विहारिणो ॥
लद्धं च बंभचेरं च, रक्खंतीउत्तवोरता ।
गच्छे चेव विमुञ्चन्ति, तहा अणसणादिहिं ॥

व्या० । तीर्थंकरव्यादिविधिभिरभिग्रहैः संयुक्तः स्थानमौनासन-विशेषेषु रता एकानेकविहारिणः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] न्यस्तपरता स्वाध्यायादितप-कर्मपरायणा गच्छ एव वसन्त्योऽनशनादिभिर्यथोचितैस्तपो-भिः शुद्ध्यन्ति न तीर्थकराभिग्रहैः । अपिच ॥

जोविदिन्नंघणोहुज्जा, इत्थिविथोनुकेवली ।
वसते सोवि गच्छती, किमुच्छविदंमियणा ॥

व्या० । योपि दग्धेन्धनो भस्मीकृतवेदमोहनीयकर्मा स्त्रीचिन्हो बहिः स्त्रीप्रकृणलक्षितः केवली भवति सोऽपिगच्छवासे वसति किंपुनर्या संयती स्त्रीवेदेन सेव्यमानासाधुतरां गच्छे वसेदिति-भावः । यदप्युक्तं यदि न स्वादयति ततः कोनाम तस्यामभिग्रह-ग्रहणदोषः तदप्ययुक्तं प्रतिसेव्यमानाया आस्वादनस्य याद-च्छिकत्वात्कथमिति चेदुच्यते ॥

अज्ञायं घट्टियं ज्झाइ, फुंफुगा सहसायइ ।
कोविनो वद्धती वाहा, इत्थी वेदेवि सोगमो ॥

व्या. । अज्ञातं उल्मुकं घट्टितं चालितं सत् यथा ध्यायति प्रज्वलति यथा फुंफुकाघट्टितं साहसायति भृशं दीप्यते यथा व्याधिरपथ्यासेवनादिना कोपितो वर्द्धते । स्त्रीवेदस्याऽपि समयगमो मन्तव्यः सोपि घट्टितः प्रज्वलतीत्यर्थः । अतोवाद च्छिकर्मास्वादनमिति आह । संयतीनां प्रतिषिद्धा अमी अभिग्रहाः परं संयतानां का वार्ता प्रश्नोच्यते ।

कारणमकारणेचिय, गीयत्थमिय तहा अगीयंपि ।
एए सव्वे विगए, संजयपक्खे विभासिज्जा ॥

व्या. । यान्येतानि व्युत्सृष्टकायिकत्वादीनि पदान्युक्तानि तानि कारणे सिंहादिभिरभिभूतस्य देवताकंपननिमित्तं वा गीता-र्थस्याऽगीतार्थस्य वा कल्पन्ते अकारणे पुनरगीतार्थस्य न कल्पन्ते गीतार्थस्य निष्कारणे निर्जरानिमित्तं कल्पन्ते अचेलत्वादिकमपि गीतार्थस्य जिनकल्पं प्रतिपद्यमानस्य कल्पते एवं संयतपक्षे एतान्यचेलतादीनि सर्वाण्यपि पदानि-विभाषयेत । सावश्रयके आसने निर्ग्रन्थीनां ॥

नो कप्पइ निग्गन्थीणं सावस्सयंसि आसणंसि आसइत्त-एवा तु अहित्तएवा कप्पइ निग्गन्थाणं सावस्सयंसि आसणंसि आसइत्तएवा तु यद्दित्तएवा ।

सावश्रय नाम यस्य पृष्ठतोऽवष्टंभो भवति । एवंविधे आसने निर्ग्रन्थीनां नोकल्पते निर्ग्रन्थानां सावश्रये आसने आसितुं वा कल्पते निर्ग्रन्थ एताद्दशे आसने यद्युपविशंति शेरते वा तदा तएव गर्वादयो दोषाश्चतुर्गुरु च प्रायश्चित्तं द्वितीयपदे अल्प-सागारिकस्यविशेषज्ञानो वा उपदिशेत् । निर्ग्रन्थानामपि न कल्पते यद्युपविशन्ति तदा चतुर्लघु सूत्रं तु कारणिकं तदेव कारणमाह ॥

सावस्सय इत्यादि पश्चार्द्धं योवृद्ध आचार्यः स पूर्वस्ते वृद्ध-स्थैरसार्द्धं निष्पादिते सावश्रयेऽप्यासने उपविष्टोऽसागारिके एकान्तेवा बतिनेयानां वाचनां दद्यात् सूत्रम् ॥

नोकप्पइ निग्गंथीणं सविसाणंसि पीढंसि वा फलगंसि वा आसइत्तएवा तुयहि एवा कप्पइ निग्गंथाणं सविसा-णंसि पीढंसिवा फलगंसि वा आसइत्तएवा तुयहित्तएवा ॥

सविसाण नाम यथा कपाटस्योभयतः शृङ्गे भवतः । एवं यत्र भिसिकादौ पीठे फलके वा [illegible]

[illegible]

[illegible]

गुरु० आज्ञादयश्च दोषाः । तथा ॥

सविसाणे उड्डाहो, पावमादीयते पडिक्कुडम् ।
विनियपए वासासु, कप्पइ झिणे विसाणम्मि ॥

सविषाण आसने उपविशन्त्यामार्यिकायामुड्डाहो भवति । पादकर्मादयश्च दोषास्संभवन्ति । ततः प्रतिक्रुष्टं तत्रोपवेशन-मितिगम्यते द्वितीयपदे वर्षासु पीठफलकदुर्लभतायां सविषाण अपि गृह्यते तस्य च विषाणं छित्वा परिष्ठाप्यते एवं छिन्ने विषाणे स्थविरया अन्यस्या वा कल्पते ॥

जंतु छउऊइ छिन्नं तं, थेरीणं दलंति सविसाणं ।
इंति वसे दंरूपाउं, ऋणयणमहिया एवा ।

यत्र पुन स्यात्तु न कल्पते ततः सविषाणमपि तदासनं स्थ-विरसाध्वीनां साधवः प्रयच्छन्ति । तदियं च दंरूपादयोगमं घनं गादयन्ति । तेनच वेष्टयित्वा स्पृष्टतरं कुर्वन्तीत्यर्थः । मृ-त्तिकया परिवेष्टयन्ति निर्ग्रन्थानां सविषाणमपि कल्पते । कुत इत्याह ।

समणाणउ ते दोसा, न हुंति तेण तदुपणुया य ।
पीढं आसणहेउं, फलगं पुण होइ सेज्जट्ठा ।

श्रमणानां पुनस्ते पादकर्मादयो दोषा न भवन्ति ततो द्वे अपि पीठकफलके सविषाणेऽप्यनुज्ञाते । तत्र पीठमासनहेतोः फलकं पुनः शय्यार्थं शयननिमित्तं वर्षासु गृह्णन्ते । अथ किमर्थं वर्षासु तत्रोपवेशनं शयनं वा क्रियते इत्याह ॥

तुन्दन आसइपट्ठा. [illegible] अरिमत्तायरक्खट्ठा ।
[illegible] मीतस्स दीहा. रक्खट्ठा होइ फलगंतु ।

[illegible] निषद्यायाः करणं भवति शीत-[illegible] च [illegible] न जीर्यति ततो ग्लानत्वेनात्म [illegible] च जीवदयानिमित्तं यथाभूमौ नोपवेष्टव्यं । ([illegible]) [illegible] नूतस्योपवेष्टुं [illegible] [illegible] ततो [illegible] तत-[illegible] पीठकं गृहीतव्यं । तथा शीतकालायां भूमौ [illegible] मंमूर्च्छेयुः ततो भूमौ च योनीनां तेषां [illegible] दीर्घकालाद्वा भूमेर्निगत्य [illegible] [illegible] । [illegible] न जीवितादुपेक्षिदोषा भवन्ति । एतेषां [illegible] फलकं गृह्णते । बृ. ५ उ० ॥
[illegible] (विजय) शब्दे [illegible] ।
[illegible] पंचाशिका. २४ द्वा.

आसणअभिग्गह-आसनाभिग्रह-पु० [illegible] [illegible] पंचा० २ वृ. ॥
[illegible] इति [illegible] प्रश्न० । सम० १२ स० । नि. चू. २ उ. । ध. ३ अधि. ॥

आसणगय-आसनगत-[illegible] बृ० । आसना-[illegible] (आसनगतः [illegible]) वृ०।
आसणघाय-आसनघात-पु० [illegible] पीठकापनयने [illegible] ३० व्या. ॥
आसणत्थ-आसनस्थ-वि० [illegible] कं० [illegible] ([illegible]) नि. चू. १ उ. ।
आसणदाण-आसनदान-न० पीठकाद्युपनयने, ध. १ अधि. ।
आसणप्पयाण-आसनप्रदान-न० [illegible] [illegible] । नि. चू. ३ ।
आसणाणुप्पयाण-आसनानुप्रदान-न० [illegible] [illegible] स० १४ श. ३ उ. । पंचा. १७ वृ० [illegible] ।
आसत्थ-आश्वस्त-वि० [illegible] [illegible] । [illegible] "[illegible]" [illegible] ।
[illegible]-[illegible]-वि० [illegible] [illegible] ॥
[illegible]-[illegible]-वि० [illegible] [illegible] ।
[illegible]-[illegible]-पु० [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

उपरि च संबद्धे, जी० । कल्प० ।
आसत्थ-अश्वत्थ-पु० न० पिप्पले नि० चू० स० ॥
आसत्थ-त्रि० मार्गजनितश्रमापनयनेनाप्यायितामुपगते, कल्प० म०११ श०उ० ११ मनागाश्वसिते ओ० (आसत्था मंडाय इर-पत्र ममोमरइ) ज्ञा० ।
आसदेत्ता-आस्वाद्य-अव्य० आस्वादनं कृत्वेत्यर्थे (मइरंपि रमरुयगन्धे आसदेत्तामयइ) स्था. ७ ठा. ।
आसधर-अश्वधर-पु. अश्वधारकपुरुषे, भौ. [illegible],
आसपुरा-अश्वपुरा-स्त्री. पद्मविजये पुरीयुगले, स्था(. [illegible] आसपुराओ) स्था. ८ ठा०
आसम-आश्रम-पु० तापसावसथोपलक्षिते आश्रयविशेषे, प्र० दर्श. जी. प्रथमस्तापसादिभिरावासितः पश्चादपरोऽपि लोक-स्तत्र गत्वा वसति बृ. नि. चू. प्रज्ञा. औ. आचा. अनु. तीर्थ-स्थाने, च. स्था. ॥
(ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा) इति चतुर्षु [illegible] प्रसिद्धेषु अवस्थाविशेषभाक्षु मनुष्येषु ।
आसमग-अश्वमर्दक-त्रि. घोटकानां मर्दनाधिकारिणि पुरुषे [illegible]।
आसमपय-आश्रमपद-न. तापसाश्रमोपलक्षिते स्थाने. [illegible] (कणगखलं नाम आसमपयं) आ. म. द्वि. ।
आसमभेय-आश्रमभेद-पु० " ब्रह्मचारी गृहस्थ वानप्र-स्थोयतिस्तेषामादिनोक्तस्वरूपे भूमिकाविशेषे, पंचा० १० वृ।
आसमाण-आसीन-त्रि० निषण्ण,(भगवं आसमाणाय पाय [illegible] [illegible]) आसीनो निषण्णतयाऽनुपयुक्त [illegible] । द० ४ अ. ।
आसमि-आश्रमिन्-पु० लिङ्गिनि, पं. व. १ द्वा. ।
आसमित्त-अश्वमित्र-पु० सामुच्छेदानां निह्नवानां धर्माचार्ये, [illegible] महागिरिशिष्यस्य कौण्डिन्याभिधानस्य शिष्यो [illegible] लायां नगर्यां सहमीपुरचैत्ये अनुप्रवादाभिधाने पूर्वे [illegible] [illegible] निपुणवस्तुनाम [illegible] ([illegible] [illegible] एवं जाव वैमाणियावि [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] सामुच्छेदिकनिह्नवात् प्रावर्तयत् [illegible] समुच्छेदिकवादे [illegible] ॥ स्था० ७ ठा । उत्त. ३ अ. विशे. ॥
आसमुह-अश्वमुख-पु० [illegible] [illegible] [illegible] मनुष्ये च [illegible] [illegible] प्रज्ञा । २१२ द्वा । स्था. ४ ठा. ॥
आसय-आशय-त्रि० [illegible] आचा० ५ अ ४ उ । [illegible] [illegible] सूत्र० १३ १ अ. । [illegible] ३७ द्वा० । अभिप्राये, सूत्र, १ श्रु ११ [illegible] [illegible] ३ विव. ।
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

मनुष्येण शास्त्रेषु धर्मेषु प्रेम्णैवंविधेनिराम्यातः कथितः शुभाशयः शुभपरिणामः पंचधा पंचप्रकारः। अत्र प्रक्रमे विधौ कर्तव्योपदेशः । प्रतिपादितासयपंचकव्यतिरेकेण पुष्टिशुद्धिद्वयमरणरूपमनुबन्धि न भवतीति प्रणिधानादिना स्वरूपमन्यत्र स्वस्वरूपमवेदनीये कर्माशये क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः षो० टी० द्वा० ॥

आसय- पुं० आश्रयतीत्याश्रयः धूमस्याग्न्यादौ हेतौ, अनु० । प्रत्यये, आचा. १ श्र. । आधारे, प्रव.। भाजने, स्था. ३ ठा. । भजनीये, ज्ञा० १० अ. ॥

आस्यक- न० मुखे, ज्ञा० ९ अ. ।जी.।आचा.(आसेणमविडगे) मास्येन मुखेन द० ५ अ. ॥

आसयंत-आश्रयत्-त्रि० गृह्णति, विशे. इंपद्गमज्ञमाने अ.१२ श. ६ उ. आश्रयणीये वस्तु. प्र. ११ श. ११ उ. ॥

आसपजेय-आशापजेद्-पुं० अध्यवसायविशेषे, कथमयं परकोधमं क्लान्तरोत्तरणेन निखिलासुखविरहभाजनं भविष्यतीत्यादिरूपे, प्रति० ॥

आसयमहत्त-आशयमहत्त्व- न० आशयस्य विपुलत्वे, षो० १ वि० ॥

आसयविसेस-आशयविशेष- पुं० चित्तोत्साहातिशये, द्वा० २१ द्वा० ॥

आसरयण-अश्वरत्न- न० चक्रवर्तिनोऽश्वोत्कृष्टे, चक्रसहस्राधिष्ठितेऽश्वे, स० १४ स० ॥

भरतस्य कमलामेलं णामेणं आसरयणं सेणावईकमेणं समभिरूढे। जं० आ० सू० १ स० ॥ स्था० ७ ठा० ॥ प्रश्न० १९ पद. ॥

अश्ववर्णकः

तएणं तं असीइमंगलमूसिअं णवणउइमंगुलपरिणाहं अट्ठसयमंगुलमायतं बत्तीस मंगुलमूसिअसिरं चउरंगुलकण्णागं वीसइ अंगुल बाहागं चउरंगुलजाणूकं सोलस अंगुल जंघागं चउरंगुलमूसिअखुरं मुत्तोलीसंवत्त वलिअमज्झं ईसिं अंगुलपणयपट्ठं संगयपट्ठं सण्णयपट्ठं सनायपट्ठं पमत्थपट्ठं विसिट्ठपट्ठं एणी जण्णुण्णय वित्थयथद्धपट्ठं वित्तलयकसणिवायअंकेल्लणप्पहारपरिवज्जिअंगं तवणीज्जथासगमहिल्लाणं वरकणग सुफुल्लथासगविचित्तरयणरज्जुपासं कंचणमणि कणग पयर गणणाविद्ध घंटिअजालमुत्तिआ जालएहिं परिमंडिएण पट्ठेण सोभमाणेण सोभमाणकद्देयण इंदनीलमरगयमसारगल्लमुहमंडण [illegible] विजमिअं कणगमय पउम [illegible] वयं [illegible] अण-
ग्गवाहं अवेलणेयण कोकासी अवद्दलपत्तलच्छसेया वरणनगकणगतविअतवणिज्ज तालुज्जी हासयंमि आजिमेअपोणं पोक्खरपत्तामिव, सलिलबिन्दु अचंचलं चंचलसरीरं चोक्खचरगपरिव्वायगो विवहिल्लीयमाणं २ खुरचलणचंचु पुडेहिं धरणिअलं अभिहणमाणं २ दोवि अवलणेजमगसमगं मुहाओ विणिग्गमंतं च सिग्घयाए मुणालतंतु उदगमविणिस्साए पक्कमंतं जाइकुलरूवपच्चयपसत्थवारसावत्तकविसुद्धलक्खणं सुकुलप्पसूअं मेहाविभद्दयं विणीयं अणु असुकुमाललोमनिद्धच्छविं सुजायअमरमणपवणगरुलजइणं चंचलसिग्घगामिं इसिमिव,खंतिखमाए सुसीसमिव, पच्चक्खया विणीयं उदगहुतवहपासाणं कद्दमसक्कर सताअलुइल तडकडगविसमपब्भार गिरिदरीस्यासु जघण पिल्लणणित्थरणासमत्थं अचंडपाडिअं दंडपातिअणं सुपाति अकालतालु च कालहेसिं जिअनिदं गवेसं जिअपरिसहं जच्चजातीयमल्लिहाणि सुगपत्तसुवण्णकोमलं मणाभिरामं कमलामेलं णामेणं आसरयणं ॥

टीका ॥ तएणं तं असीइमंगुलमूसिअ इत आरभ्य सिणायकक्रमेण समभिरूढे इत्येतदन्तेन सूत्रेण पदयोजना । तत इति क्रियाक्रम सूचकं वचनं तं प्रसिद्धगुणं नाम्ना कमलामेलं अश्वरत्नं सेनापतिक्रमेण सन्नाहादिपरिधानविधिना समभिरूढ आरूढः किंविशिष्टमित्याह । अशीत्यंगुलानि वक्रित अंगुलं चात्र मानविशेषः । नव नवत्यंगुलानि एकोनशतांगुलानि एकोनशतांगुलप्रमाणः परिणाहो मध्यपरिधिर्यस्य तत्तथा । अष्टोत्तरशतांगुलानि आयतं दीर्घं सर्वत्र मकारोऽलाक्षणिकः । तुरङ्गाणां तुंगत्वं खुरतः प्रारभ्य कर्णावधि परिणाहः पृष्ठपार्श्वोदरांतरावधि । आयामो मुखादिपुच्छमूलं । यदाह परादारः । मुखादापुच्छकं दैर्घ्यं, पृष्ठपार्श्वोदरांतरात् । आनाह उच्छ्रयः पादात्, दिहेयो यावदासनम् ॥ १ ॥ तथाऽन्यसंख्यामेलनायसाक्षादेव सूत्रकृदाह ॥ द्वात्रिंशदंगुलोच्छितशिरस्कं चतुरंगुल (बत्तीसमित्यादि) । द्वात्रिंशदंगुलप्रमाणं कर्णकं ह्रस्वकर्णत्वस्य जात्यतुरगलक्षणत्वात् । अनेन कर्णयोरुच्चत्वेनास्थिरयौवनत्वमभिहितं संकुचकर्णत्वात् द्वयानां यौवनपाते वनितास्तनयोरिव अनयोः पातः स्यात् । दीर्घत्वात् अत्र योजनीयाः क्रमप्राप्त वाल्येन पूर्वकर्णविशेषण इत्थं पश्चाच्छिरसः अभ्यथयसोऽर्थे मुखान्तरत्वात् विंशत्यंगुलप्रमाणा बाहाः शिरोनागाधोवर्ती जानुनोरुपरिवर्ती प्राक् चरणभागो यस्य तत्तथा। चतुरंगुलप्रमाणं जानु बाहुजंघासंधिरूपोऽवयवो यस्य तत्तथा । षोडशांगुलप्रमाणा जंघा या च संख्या पूर्वोक्त अशीत्यवी तुरगाधिरवयवी यस्य तत्तथा चतुरंगुलोच्छ्रिताः खुराः पादतलरूपा अवयवा यस्य तत्तथा । एतासामवयवानामुच्चत्वमीलने सर्वसंख्या पूर्वोक्ता अशीत्यंगुलरूपा मकारः सर्वत्रालाक्षणिकः । यत्तु श्रेष्ठाश्वमानमाश्रित्याश्वौषिककृपाश्चपत्रे " जघन्यमध्यश्रेष्ठानामश्वानामायतिं मेयेत् । अंगुलानां शतं हीनं विज्ञात्या दशभिस्त्रिभिः १ परिणाहाद्गुलानि स्यात् सप्ततिः सप्तसप्ततिः । पञ्चाशीतिः समासेन त्रिविधस्याश्वस्य क्रमम् २ तथा षष्टिमनुष्यशिरस्त्रभिः समुच्छ्रयः । त्रिपंचसप्तकयुताः विंशतिः स्यान्मुखायतिः ३ इत्यत्र सप्तनवत्यंगुलान्यायति पञ्चाशीत्यंगुलानि परिणाहः अष्टसप्तत्यंगुलानि समुच्छ्रयः सप्तविंशत्यंगुलानि मुखायतिरित्युत्तमाश्वस्वरूपश्रेष्ठमानमाश्रित्य । मनु चक्रवर्तिरत्नमाश्रित्य इत्ययं विशेषः । पुरुषोत्सेधे सामुद्रिके उत्तमपुरुषाणामष्टोत्तरशतांगुलायपुत्सेधः । उत्तमोत्तमानां तु विंशत्युत्तरशतांगुलानि अनेनास्य प्रमाणोपेतत्वं सूचितं । सम्प्रत्यवयवेषु प्रशस्तत्वं सूचयति । मुक्तोली नाम अध उपरि च संकीर्णा मध्ये-

आसापास–आशापाश–पुं० । इच्छाविशेषरूपे बन्धने आसापासपडिबद्धपाणा. । आशा इच्छाविशेषः सैव पाशो बन्धनं तेन प्रतिबद्धाः संरुद्धा निर्यान्ति इति गम्यं प्राणा येषां ते तथा । प्रश्न० ३ द्वा०(किं किन कुणइ जीवो आसापासेण बद्धो),–संथा० ।

आसावल्ली–आशावल्ली–स्त्री० सोमनाथभंगसमये यवनैर्नाशितस्य कर्णदेवस्य मातरि, ती० ।

आसाय–आस्वाद–पुं० आ ईषदपि अ इति न स्वादः आस्वाद मनागस्वादे रसनेन्द्रियजन्ये ज्ञाने । आस्वाद्यतेऽनेनेति कृत्या यत्प्रकर्षाद्विरसंविड्डुपजायतेऽस्मिन्नः । दा० ज्ञा० । विशे० । अभिलापे २ आचा. ८ अ० ।

आसायण–आशातन–न० आ समन्ताच्छातयति मुक्तिमार्गाद् भ्रंशयति इत्याशातनम् अनन्तानुबन्धिकषायवेदने । विशे० ।

आसायणा–आशातना–स्त्री०ज्ञानादिगुणा आ सामस्त्येन शात्यन्ते अपध्वस्यन्ते याभिस्ता आशातनाः स्था० । प्रतीपवर्तनेषु । अधिक्षेपेषु । सम्म० विनयभ्रंशेषु आव. । प्रतिषिद्धकरणेषु । आ० चू० । लघुतापादनेषु । द० । आतु० । आशातना ज्ञानदेवगुर्वादीनां जघन्यादिभेदाः त्रिविधाः तत्र ज्ञानस्य, तत्र जघन्या ज्ञानाशातना ज्ञानोपकरणस्यनिष्ठीवनस्पर्शोऽतिकस्थे, च । तस्मिन्नधोवातनिसर्गो हीनाधिकाक्षरोच्चार इत्यादिका १ मध्यमा आकालिकं निरुपधानतपो वा ऽध्ययनं भ्रान्त्यान्यथार्थकल्पनं ज्ञानोपकरणस्य प्रमादात्पादादिस्पर्शो भूपातनं चेत्यादिरूपा २ उत्कृष्टा थूत्कारेणाक्षरमार्जनं उपर्युपवेशनशयनादिज्ञानोपकरणेऽतिकस्थे उच्चारादिकरणं ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा निंदा प्रत्यनीकतोपघातकरणमुत्सूत्रभाषणं चेत्यादिस्वरूपा ३ जघन्या देवाशातना वासकुंपिकाद्यास्फालनश्वासनिःश्वासांचलादिस्पर्शाद्या १ मध्यमा शरीराद्यशुद्ध्या पूजनं प्रतिमाभूनिपातनं चेत्याद्या २ उत्कृष्टा प्रतिमायाश्चरणश्लेष्मस्वेदादिसंघट्टनभंगजननाद्यवहेलनाद्या च ॥ श्रुताशातना पवयणमुवहाणशब्दे महा० । प्रवचनाशातक आचार्यः । महा० ५ अध्य० ॥

से भयवं जेणं केई कहिं कयाइ पमायदोसओ पवयणमासाएज्जा । से णं किं आयरियं पावेज्जा । गोयमा ! जेणं केई कहिं वि कयाई पमायदोसओ असई कोहेण वा माणेण वा मायाए वा लोभेण वा रागेण वा दोसेण वा भएण वा हासेण वा मोहेण वा अन्नाणदोसेण वा पवयणस्स अन्नयरट्ठाणे वइमेत्तेणं पि अणगारं असमायारीसंपयमाणे वा अणुमन्नमाणे वा पवयणमासाएज्जा से णं बोहिं पि णो पावे किंमंग ! आयरियसन्नं । से भयवं ! किं अभव्वे मिच्छादिट्ठी । आयरिये भवेज्जा । गोयमा ! भवेज्जा । एवं च णं इंगालमद्दगाईन एसे भयवं ! किं मिच्छदिट्ठी निक्खमेज्जा । गोयमा ! निक्खमेज्जा इच्चाइ ॥

अथवा देवाशातना जघन्या दश मध्यमाश्चत्वारिंशदुत्कृष्टाश्चतुरशीतिस्तास्ता अमीषेवमाहुः ॥

तंबोल १ पाण २ भोयण, ३ वाहणह ४ त्थीभोग ५ सुयण ६ निट्ठवणं ७ ॥ मुत्त ८ धारं ९ जूअं, १० वज्जे जिणमंदिरस्संतो ॥ १ ॥

इति जघन्यतो दश देवाशातनाः । प्रव० ३८ द्वा० तंबोलेत्यादिगाथायां तांबूलपानभोजनोपानत्स्त्रीभोगस्वपननिष्ठीवनानि मूत्रं प्रस्रवणं उच्चारं पुरीषं द्यूतमंथकादि वर्जयेत् । तीर्थकृदाशातनाहेतुत्वाज्जिनमंदिरस्यांतर्विवेकी जन इति ।

मुत्त १ पुरीसं २ पाणं ३ जाणा ४ सण ५ सयण ६ इत्थि ७ तंबोलं ८ निट्ठीवणं च ९ जूअं १० जूआइपलोयणं ११ विगहा १२ ॥ १ ॥ पल्हत्थीकरणं १३ पिट्ठपासायपसारण १४ परुप्परविवाओ १५ परिहासो १६ मच्छरिआ १७ सीहासणमाइपरिभोगो १८ ॥ २ ॥ केससरीरविभूसण १९ छत्ता २० सि २१ किरीड २२ चमरधरणं च २३ धरणं २४ जुवईहिं सविब्भमरहाम २५ खिड्डुप्पसंगाय २६ ॥ ३ ॥ अकयमुहकोस २७ मलिणंगवत्थ २८ जिणपूआणामणसोअणेगयत्तं २९ सचित्तदव्वविमुअणं ३० ॥ ४ ॥ अचित्तदव्वअणुस्सगणं च ३१ तहणेगसाडिउत्तरासंगं ३२ जिणदंसणे अणंजलि ३३ जिणंमि दिट्ठंमि अ अपूआ ३४ ॥ ५ ॥ अहवा अणिट्ठकुसुमाइपूअणं ३५ तह अणायरपवित्ती ३६ जिणपडिणीअनिवारण ३७ चेइअदव्वस्सुवेक्खणया ३८ ॥ ६ ॥ सइसामत्थिउवाणह ३९ पुव्वं चिइवंदणाइपढणं च ४० जिणभवणाइठिआणं चालीसासायणा एए ॥ ७ ॥

इति मध्यमचत्वारिंशदाशातना ॥ उत्कृष्टः ८४ । ध० ।

खेलं १ केलि २ कलिं ३ कला ४ कुललयं ५ तंबोल ६ मुग्गालयं, ७ गाली ८ कंगुलिआ ९ सरीरधुवणं १० केसे ११ नहे १२ लोहिअं १३ । भत्तोसं १४ तय १५ पित्त १६ वंत १७ दसणा १८ विस्सामणा १९ दामणं, २० दंत २१ च्छी २२ नह २३ गल्ल २४ नासिअ २५ सिरो २६ सोत्त २७ छवीणंमलं २८ ॥ १ ॥ मुत्तं २९ मीलण ३० लिक्खणं ३१ विज्जणं ३२ जंभार ३३ छुट्टामणं ३४ ओणी ३५ कप्पड ३६ दालि ३७ पप्पड ३८ वडी विस्सारणं ३९ नासणं ४० अक्कंदं ४१ विकहं ४२ सरच्छुग्घडणं ४३ तेरिच्छसंठावणं ४४ अग्गीसेवण ४५ रंधणं ४६ परिखणं ४७ निस्सीहिआभंजणं ४८ ॥ २ ॥ छत्तो ४९ वाणह ५० सत्थ ५१ चामर ५२ मणोणेगत्त ५३ मब्भंगणं ५४ सचित्ताण ५५ मचाय ५६ चायमजिए ५७ दिट्ठीइ नो अंजली ५८ साडेगुत्तरसंगभंग ५९ मउडं ६० मोलिं [illegible] ६२ हुड्डा ६३ जिंहुड्डगेड्डिच [illegible] जंघक्किअं ६६ ॥ [illegible] विवरणं [illegible] । ततः [illegible] स्फः । ततो भूयोपि [illegible] पसारणं । ततः [illegible]

७७ जूअं ७८ जेमण ७९ गुज्झ ८० विज्ज ८१ व-
णिज्जं ८२ सिज्जं ८३ जलं ८४ मज्जणं । एमाईअ-
मवज्जकज्जुज्जुओ वज्जे जिणिंदालए ॥

विस्मयदार्थे यथा ॥ आसायणाओ चुलसी इति । अत्राधि-
कारमाह ॥ खेलं केलिकलिमित्यादि शार्दूलवृत्तचतुष्टयमिदं व्याख्यायते । तत्र जिनभवने इदमियं च कुर्वन्नाशातनां करोतीति तात्पर्यार्थः । आय लाभं ज्ञानादीनां निःशेषकल्याणसंपल्लताविताना विकल्पवीजानां शातयति विनाशयतीत्याशातनाः । तत्र खेलं मुखश्लेष्माणं जिनमंदिरे त्यजति । तथा केलिं क्रीडां करोति । तथा कलिं वा कलहं विधत्ते तथा कला धनुर्वेदादिकाः खलूरिकायामिव तत्र शिक्षते । तथा कुललय गण्डूषं विधत्ते तांबूलं तत्र चर्वयति तथा तांबूलसंबंधिनमुद्गारं मावीलं तत्र मुंचति । तथा गालीप्रकारमकारादिकास्तत्र ददाति । तथा कंगुलिकां लघ्वीं महतीं च विधत्ते । तथा शरीरस्य धावनं प्रक्षालनं कुरुते । तथा केशान् मस्तकादिभ्यस्तत्रोत्तारयति । तथा नखान् हस्तपादसंबंधिनः छिनत्ति । तथा लोहितं शरीरादिनिर्गतं तत्र विसृजति तथा भक्तोपं सुखादिकां तत्र खादति तथा त्वचं व्रणादिसंबंधिनीं पातयति । तथा पित्तं धातुविशेषमौषधादिना तत्र पातयति । तथा वांतं वमनं करोति । तथा दशनान् दंतान् क्षिपति तत्संस्कारं वा कुरुते । तथा विश्रामणामंगसंबाधनं कारयति तथा दामनं बंधनमजादितिरश्चां विधत्ते तथा दंताक्षिनखगलनासिकाशिरःश्रोत्रत्वचां संबंधिनं मलं जिनगृहे त्यजति तत्र ग्रैवि शरीरं शोधयेत् तदवयवा इति प्रथमवृत्तं । तथा मंत्रं भूतादिनिग्रहलक्षणं राजादिकार्यपर्यालोचनरूपं वा कुरुते । तथा मीलनं क्वापि स्वकीयविवाहादिकृत्ये निर्णयाय वृद्धपुरुषाणां तत्रोपवेशनं । तथा लेख्यकं व्यवहारादिसंबंधि तत्र कुरुते तथा विभजनं विभागं दायादादीनां तत्र विधत्ते । तथा भांडागारं निजद्रव्यादिविधत्ते तथा दुष्टासनं पादोपरि पादस्थापनादिकमनौचित्योपवेशनं कुरुते । तथा छाणीं गोमयपिंडं कर्पटं वस्त्रं दालिमुद्गादिद्विदलरूपा पर्पटवटिकाः प्रसिद्धाः । तत एतेषां विसारणं च उत्तापनहेतु विस्तारणं । तथा नाशनं नृपदायादादिभयेन चैत्यस्य गर्भगृहादिष्वंतर्धानं तथा आक्रंदं रुदितविशेषं पुत्रकलत्रादिवियोगे तत्र विधत्ते तथा विविधाः कथाः रमणीयस्मण्यादिसंबंधिनीः कुरुते तथा शराणां बाणानामिक्षूणां च घटनं सरकांडेति पाठे तु शराणां शस्त्राणां च धनुः शराणां घटनं । तथा तिर्यग्गवाश्वादीनां संस्थापनं तथा अग्निसेवनं शीतादौ सति तथा रंधनं पाचनमन्नादीनां तथा परीक्षणं रूप्यादीनां तथा नैषेधिकीभंजनमवश्यमेव हि चैत्यादौ प्रविशद्भिः सामाचारीचतुरैर्नैषेधिकी करणीया । ततस्तस्य अकरणं भंजनमाशातनेति द्वितीयवृत्तार्थः । तथा छत्रस्य तथा उपानहोस्तथा शस्त्राणां खड्गादीनां चामरयोश्च देवगृहाद्बहिरमोचनं मध्ये वा धरणं तथा मनसोऽनेकांतता नैकाग्र्यं नानाविकल्पकल्पनमित्यर्थः । तथा अभ्यंजनं तैलादिना तथा सचित्तानां पुष्पतांबूलपत्रादीनामत्यागो बहिरमोचनं तथा त्यागः परिहरणमजीव इति अजीवानां हारमुद्रिकादीनां बहिरुन्मोचनो हि महो जिनशासनावर्णवादः इत्येवमर्थं दुष्टैरेवं विधीयते । तथा सर्वसु प्रतिमासु दृष्टिगोचरतायां सा नैवांजलिकरणमंजलिविरचनं तथा एकशाटकेन एकोपरितनवस्त्रेण उत्तरासंगभंगः उत्तरासंगस्याकरणं तथा मुकुटं किरीटं मस्तके धरति तथा मौलिं शिरोवेष्टनविशेषं करोति तथा शिरः शेखरं कुसुमादिमयं धत्ते । जिनुहसि कंदुकः गिंदुका तत्क्षेपिणी चक्रयष्टिका तान्यादिशब्दाच्छाक्षिका कपर्दिकादिभिश्च रमणं क्रीडनं तथा तथा ज्याकारेण पित्रादीनां । तथा भांडानां विटानां क्रिया कक्षा चोदनादिका इति तृतीयवृत्तार्थः । तथा रेकारं तिरस्कारप्रकाशकं रेरे रुद्रदत्तेत्यादि वक्ति । तथा धरणकं रोधनमपकारिणामधमर्णादीनां च तथा रणं संग्रामकरणं । तथा विवरणं बालानां विजटीकरणं तथा पर्यस्तिकाकरणं । तथा पादुका काष्ठादिमय चरणरक्षणोपकरणं तथा पादयोः प्रसारणं स्वैरं निराकुलतायां । तथा पुटपुटिकादापनं तथा पंकं कर्दमं करोति निजदेहावयवक्षालनादिना तथा रजो धूली तत्र पादादिलग्नां । शाटयति । तथा मैथुनं मिथुनस्य कर्म । तथा यूकां मस्तकादिभ्यः क्षिपति वीक्षयति वा तथा जेमनं भोजनं तथा गुह्यं लिंगं तस्यासंवृतस्य करणं जुज्झमिति तु पाठे युद्धं दृग्युद्धबाहुयुद्धादि । तथा विज्जत्ति वैद्यकं तथा वाणिज्यं क्रयविक्रयं तथा शय्यां कृत्वा तत्र स्वपिति तथा जलं पेयं तत्र पानार्थं तत्र मुंचति पिबति वा तथा मज्जनं स्नानं तत्र करोति । एवमादिकमवद्यं सदोषं कार्यं ऋजुकः प्रांजलचेता उद्यतो वा वर्जयेज्जिनेंद्रालयं जिनमंदिरे एवमादिकमित्यनेनेदमाह न केवलमेतावत्य एवाशातनाः किंत्वन्यदपि यदनौचित्यं हसनवल्गनादिकं जिनालये तत्सर्वमाशातनास्वरूपं ज्ञेयं तत्रैव तथोक्तं पाणेत्यादिगाथायैवाशातनादशकस्य प्रतिपादितत्वात्तदाशातनानां चैतद्दशकोपसंहितत्वेनैव उत्सवमानत्वाद्युक्तमिदं द्वारांतरमिति चेत् सामान्याभिधानेऽपि बालादिबोधनार्थं विशिष्यविशेषाभिधाने किं दत्त एव यथा ब्राह्मणाः समायाताः वसिष्ठोऽपि समागत इति सर्वमनवद्यं नन्वेता आशातना जिनालये क्रियमाणा गृहिणां कंचन दोषमावहंति । कथमेव न करणीयास्तत्र प्रमो न केवलं गृहिणां सर्वसावद्यकरणोद्यतानां भवभ्रमणादिकं दोषमावहंति किं तु निरवद्याचरणरतानां मुनीनामपि दोषमावहंतीत्याह । आसायणाउ इत्यादि एता आशातनाः परिस्फुरद्विविधदुःखदौर्गत्यभयजनकभ्रमणकारणमिति विभाव्य परिभाव्य यतयोऽस्नानकारित्वेन मलमलिनदेहत्वात् न जिनमंदिरे निवसंति । इति समयः सिद्धांतस्तमेव समयं व्यवहारभाष्योक्तं दर्शयति दुब्भिगंधेत्यादि । एतस्या अर्थः स्नानपि साधु दुरभिगंधमलस्येदं शरीरं यदा द्विधा वायुपथोऽधोवायुनिर्गमनरूपस्तथा निःश्वासनिर्गमश्च यदा द्विधा मुखेन अपानेन च वायुवहो वाति वातश्चलेत् च तेन कारणेन न तिष्ठंति यतयोऽस्नानचैत्यं जिनमंदिरे यतयः प्रतिविधीयते स्वाशातनाभीरुभिः कदाचिदपि न गंतव्यं । तथाह निषिद्धकल्पादिनिषिद्धस्तुतयः कायोत्सर्गादनंतरं वा दीपैर्न सा यावत्करोति मध्यमार्थः विशेषिताभ्यामाह विशेषविस्तरः । अथः यतयः देवविरोधकथा भाष्ये च वसतुनान्याः विधाय बुद्धानामि स्वकर्मसु प्रवेशो योग्यः इति द्वितीयपक्षे प्रयोजनसङ्घातेऽपि सत्यपि कारणे अरिहन्तः सावद्यं नु नियंत्रिया [illegible] [illegible] [illegible]

मंदउत्ते यदाहुः(अमाउ खियत्तरणमित्यादि) दर्श० । तीर्थकरादयस्तत्र । सू० । तत्र तीर्थकरं यथा शातयति तथा-निर्दर्श्यते ॥

पाहुडियं अणुमन्नति, जाणंतो किं च भुंजती भोगे ।
थीतित्थं पि य वत्ति, अतिकक्कसदेसणाए वि ॥

प्राभृतिकां सुरविरचितसमवसरणमहाप्रातिहार्यादिपूजालक्षणाम् ईदृ यदनुमन्यते तत्र सुंदरं । ज्ञानत्रयप्रमाणेन च भयस्करं जानन् विषकदारुणान् भोगाभिमित्त भुंक्ते मल्लिनाथस्य [illegible] धर्मीधमुच्यते । तदतीवासमीचीना अतीव कर्कशा भणीयदुरनुचरा तीर्थकरैः सर्वोपायकुशलैरपि यदि [illegible] ॥

अन्नं पि एवमादी, अविरामिपासुविति लोगमाहितार्ण ।
पडिक्कमयन्तो, पावति पारंचियं ठाणं ॥

[illegible] तीर्थकृन्नामकर्म जायते तथा [illegible] । [illegible] प्रतिमास्तास्वपि [illegible] पदार्थसमयीनां [illegible] पूजा [illegible] स्तुतिस्तथादिकेता- [illegible] प्राप्नोति भगमहिषी ना- [illegible] मनीताः [illegible] सू० १० सू० । [illegible] यम्हरीय [illegible] ॥

[illegible]

दंसे [illegible] सुरप्पणा ॥
[illegible] ॥ ३६ ॥

[illegible] ॥

[illegible] नादन्ना ॥ ३७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ३८ ॥

[illegible]

गुरुपच्चइया आसायणा तु धम्मस्स मूलछेदो य ॥
चउपदृदोसा एते एत्तो वेसेसियं वोच्छं ॥ ३९ ॥

गुरुविनयकरणे कम्मक्खए जो आनेति साहेति अहवा गुरु पच्चतितो पाणाओ आउतं अविणयदोसो ण साहेति न भवतीत्यर्थः । विणओ धम्मस्स मूलं सो य अविणयजुत्तो तस्स छेदं करेति । अहवा धम्मस्स मूलं सम्मत्तं गुरुआसायणा [illegible] तस्स छेदं करेति दव्यादिएसु चउसु वि एते सामण्णतो दोसा भणियापत्तो एक्के, कस्स वि येसेसेण भणामि ॥

सचित्तखहकारग, अविकरूणमदंसणे नेव दोसो ॥
इंगाल अविविचेणि, गल्गुचूढातिसेसे तु ॥ ४० ॥

गुरुणो अणालोतियं अपडिदंसियं वा जइ छंजति ता [illegible] दोसा सचित्ते फभखंदादी भुंजेज्ज अतिप्पमाणे वा भुंजेज्ज तं अजीरं तं हादेज्ज य मारेज्जसरीरस्स या अकारणे भुंजेज्ज तेण.से याही भुंजेज्ज अतिप्पमाणे वा भुंजेज्ज तं अजीरं महादेज्ज य मारेज्ज य सरीरस्स या अकारणे भुंजेज्ज तेण सेवा ही भंजेज्ज इंगालसधूमं वा भुंजे अविधीए वा भुंजे [illegible] सुरं घेय चउ अविधिविते स परिसाडिमणयपणकाएसु [illegible] गुत्तो भुंजे सचित्तविहाओयवज्जिते तणीयं भवति । [illegible] सयणा सणवायणा य गुरुभावे सत्तविहो आओगो, [illegible] जयण सुविहियाणं सेसुत्तिराहणिएण सद्धि [illegible] रणिय वे मणुण्णं दव्यादिग्गहपडिजज्जा गुरिए अतिप्पमाणं वा कयते उपडे आयराहणा । दिया दोसा सव्वासायणा गता । इदाणिं सेसासायणा दोसा गाहा ॥

पट्टगरेणुविणासे, तिणाण जायणभवे पुरतो ।
सेसे कालगमिते गिलाण अपुणेत अधिकरणं ॥ ४१ ॥

मागणं गच्छंतस्स गुरुणा संघट्टणा भवति पादुदियंकुणा य पडुविणासो भवति सो अति धासतो थामतो दाहिणतो सम्मतो य पुरतो गच्छंतओ आयणा आयरियस्स [illegible] दणा गता इमे कालगतो यियाडीया [illegible] आयरियस्स पट्टमतस्स अपडिसुणेमाणस्स सीसस्स गिलाणविराहणा हवे उवकरणदाहो वा अंजणमो वा आयरिभोऽ आदि सुणेमाणो वा अगणं । साहुणा भणितो कीस । [illegible] अधिकरणं कालासायणा गता ॥

इदाणिं भावासायणा गाहा

साहादीण अवण्णा, पउत्थियगंधयाहिमतो सील ।
नाणासायणा, गंधयणाउदणा पेर ॥ ४२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ४३ ॥

[illegible]

वएसा सीसो तुरियकाम अच्छति आह वट्टियकारणाओ ताहे सीसे पगते गुरुणो सम्मत्तं सद्दहाते अह सीसो तेसु पदत्थेसु परिणामऊ चेव वितहपडिवज्जणा एत्थ सुत्ताणं करिज्जा ताहे अविणयो भवति । अविणयपडिवत्तीए य तम्हा आसायणा भवति । अहवा परिणामऊ गुरू चोदितो वितहपडिवज्जणं करोति न सम्यक् प्रतिपद्यत इत्यर्थः । तम्हा सीसस्स आसायणा भवति अहवा गुरू जाणतो चेव अबुहा अत्थपण्णवेति मा परप्पवादी दोसं गेण्हेज्ज जहा सव्वस्स केवलिसमुग्घाए णत्थि वयजोगा एगो प्रयोगप्रतिपादनमित्यर्थः । तहसद्दतराए सो जाणति जहा अत्थसिद्धंतं पच्चवेन जानियितहपडिवज्जतिआसादणा सेहस्स चोदगाहा जमत्थं आयरिओ ण याणति तमत्थं सीसो कहं जाणति भणति । गाहा ॥

जं गारणगारस्से सुत्तं, महसंभूतं तजं किंचि ।
तं गुरुअं एइ कहणे, एवं मिदं अपडिवत्ती ॥ ४४ ॥

भंतेण सेहतराएण गिहत्थत्तणे सुयप्पमुय अणगारत्ते वा अधिते सुयं अप्पणो धारितं तं गरुस्स असहा कहिंतस्स सो भणेज्ज ण एय णयमिच्छापडियत्तिओ आसादणा भवति । गाहा ॥

एवं भणतो दोसा, इमं सुतं वयं हियए एवं ।
सच्चूयमसच्चूए, एवं मिच्छाउ पडिवत्ती ॥ ४५ ॥

एवं गुरुपडिकूलं भणतो आसादणा दोसो भवति अहवा सीसो गुरू भणइ तुज्झ एवं पण्णवितस्स समयविराहणा दोसो भवति मम एयं सुयं अभापरियसमीवे एवं पण्णविज्जते समयविराहणा दोसो न भवति एवं सीसस्स सब्भूयमसब्भूय पत्थपरिणामऊ मिच्छा पडिवत्तिओ आसायणा भवति । गाहा ।

बितियं पढमे ततिए, य होति गेलण्णकज्जमादीसु ।
अच्छाणादी बितिए, ओसण्णादी चउत्थंमि ॥ ४६ ॥

बितिपदत्ति अववायपद पढमेत्ति दव्वासायणा ततिपत्तिकालासादणा बितिपत्ति अद्धाणादिसु खेत्तासादणा चउत्थित्ति भावादिसु ठियस्स तत्थ पढमतत्तियत्ति भणं पडुच बितियपद भवति । गाहा ।

होज्ज गुरु गिलाणो, अपत्थदव्वं व मे इट्ठं ।
अत्तणमट्ठंमित्तं वा, भुंजे सद्धंचणेहेज्ज ॥ ४७ ॥

गुरु गिलाणो तस्स य जं अपत्थदव्वं तं सद्दं ताहे त भावियमित्तं अट्ठमियं वा सहुंजे भणइस वा अणापुच्छाए सद्दु दवयत्ति मासोरा तिणिओ सयं भुंजिहिंति एवं गुरुरक्खणट्ठा अविणयं पि करेतो सुद्धो ॥ गाहा ॥

कंतार साहणट्ठा अप, वंतरावसीणो अट्ठाणे ।
संभावुवस्सए वा, विस्सामगिलाणछेदट्ठए ॥ ४८ ॥

खेत्तासादणं पडुच्च भवत्तो भण्णति अट्ठाणे कंतारसादणट्ठा पुरतो गच्छति विसमे वा भयसंकट्ठापासतो अछीणो गच्छति गिलाणस्स वा भयट्ठजणट्ठा अछीणो अच्छति वाहुस्सपया आसणट्ठिओ अच्छति गच्छति वा आयरियस्स वा विस्सामणं कारेंतो आसण्णं चिट्ठति संघट्टेति वा गिलाणस्स कप्पणादी करेंतो संघट्टणादी करेति अण्णहा चिट्ठति । पमुयं वा पच्चाणंतो अप्पमदं पच्चाणेति मा अपरिणया सुणेहिति ताहे संतारा भासणं अधिज्जति इमवोज्जायवादो गाहा ॥

काले गिलाणवावमसेहस्स वमारियं भवे वाहिं ।
संथावुवस्सए वा आहिकरणादी इमा दोसा ॥ ४९ ॥

राओ वा दिया वा गिलाणवावओ गुरुस्स वाहरंतस्स ण देज्ज सद्दं सेहस्स वा भागारिय घोरि संगोहितो सुणेता रि सहणादज्ज मासआपाणापरं पउनिजाणिया वप्पराहिति सा हुहिं वा ओलग्गंतं सचाहुस्स पयासज्जे अवसंतो छलुग्गितं पयंतस्स वा अधिकरणादी दोसा भविस्संति तम्हा आयरिओ भणियं वा हवति तं च असुणंतो तुसिणीओ सुद्धो अधिकरणदोसभया वा तुसिणीओ अज्जति तहावि सुद्धो गाहा ।

उद्धातं तु असत्तो दाउं गिलाणो तहेव उट्ठेउं ।
तुसिणी तत्थगओ वा सुणेज्ज सो वाहरंतस्स ॥ ५० ॥

वावाहरंतस्स गुरुस्स गिलाणो उद्धायं दावमसत्तो गिलाणो तुसिणीओ । अपेक्खउ वा आसणो तत्थ गतो पडिसुणेज्ज शब्दं ददातीत्यर्थः ।

इदाणिं भावस्स अववादो भण्णति गाहा ।

वणतिरहे जइ एवं हवेज्ज णिद्दोसमविरुद्धा दोसा ।
तुज्झे वि ताव उद्दह जाणति पवासे विरद्धमुहे ॥ ५१ ॥

सेहतराएण आयरिओ पडि सामण्णेण वत्तव्वो जहा तुमं पण्णवेसि एय ण भवतित्ति सो वाहिं तेण भाणियव्वं अच्चंत जहा हं पण्णवेति जति एय नभवति तो विराहणा इहरहा जहा तुमं पण्णवेह एवं समयविराहणा दोसा भवति एवं णति मण्णा-भिहिंस अन्य जहह किं घरंतेण वदमीति तावच्छब्दः परिमाणवाचकः जहा इमेण मे पदेण णत्थं जायति तं इमं पण इणमत्थं पुव्वावरेण ताव उहह जा जं भणिगओ अहवा पादपूरणे वा इद ओ मुद्दो पुनर्थं पडिवज्जतो पच्चत्तं परिणामऊंपि भवति अवेणादी न इच्छंति ॥ अहवा व्याख्या गाहा ।

विरहुणमट्ठायेवं तुमतणं जगति परिणयाउवि ।
तंपि जाणामि हिला वरुपदियं किं जवे तेणं ॥ ५२ ॥

अहवा आयरिओ विरहे पत्ते पडु भणिज्जो सेहागस्स विरहिसि अट्टायतो अविस्सवंतव्वं । परिणयमेवं हि जवति ण याणसि तुम हि तवा अहियवासवयत्थजिनेव वा किं तुमं एवं पाढेहि वा सयहिज्जति जेण सो अवमणिजं चितंन एवं मंदे घयमिव पेच्छणा इदाणि म जगकरणेव दोसमिव पावति । तंप वेतिपि दोसो भव्वातदोसं ऊणकम्पि । नि० चू० उ. १० । द. अ. ९ उ ।

तेत्तीसं आसायणाओ पण्णत्ता तंजहा सेहे राइणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ १ ॥ सेहे राइणियस्स सपक्खं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २ ॥ सेहे राइणियस्स आसायणा सेहस्स ३ एवं एएणं अभिलावेणं सेहे राइणियस्स पुरओ चिट्ठित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ४ सेहे राइणियस्स सपक्खं चिट्ठित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ५ सेहे राइणियस्स आसन्नं चिट्ठित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ६ सेहे राइणियस्स पुरओ निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ७ सेहे राइणियस्स सपक्खं निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ८ सेहे राइणियस्स आसन्नं निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ९ एवं एएणं अभिलावेणं सेहे

राइणिएणं सद्धिं बहिया विहारभूमिं निक्खंते समाणे तत्थ पुव्वामेव सेहतराए आयामइ पच्छा राइणिए आसायणा सेहस्स १० सेहे राइणिएणं सद्धिं बहिया विहारभूमिं वा निक्खंते समाणे तत्थ पुव्वामेव सेहतराए आलोएइ पच्छा राइणिए आसायणा सेहस्स ११ सेहे राइणियस्स राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स अज्जो के सुत्ते के जागरे तत्थ सेहे जागरमाणे राइणियस्स अपडिसुणेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स १२ सेहे राइणियस्स पुव्वं संलवियए तं पुव्वामेव सेहतराए आलवइ पच्छा राइणिए आसायणा सेहस्स १३ सेहे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता तं पुव्वामेव सेहतराए गिहस्स आलोएइ पच्छा राइणियस्स आसायणा सेहस्स १४ सेहे असणं वा ० ४ ॥ पडिगाहित्ता पुव्वामेव सेहतराए गिहस्स पडिदंसेइ पच्छा राइणिए आसायणा सेहस्स १५ सेहे असणं वा० ४ पडिगाहित्ता पुव्वामेव सेहतराए अमस्स उवणिमंतेइ पच्छा राइणिए आसायणा सेहस्स १६ सेहे राइणिएणं सद्धिं असणं वा ४ पडिगाहित्ता तं राइणियं अणापुच्छित्ता जस्स जस्स इच्छइ तस्स तस्स खद्धं २ दलयइ आसायणा सेहस्स १७ सेहे राइणिएणं सद्धिं असणं वा ४ आहारेमाणे तत्थ सेहे खद्धं खद्धं डागं डागं ऊसढं ऊसढं रसियं रसियं मणुन्नं मणुन्नं मणामं मणामं निद्धं निद्धं लुक्खं लुक्खं आहारेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स १८ सेहे राइणियस्स वाहरमाणस्स अपडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स १९ सेहे राइणियं खद्धं खद्धं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स २० सेहे राइणियं किं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स २१ सेहे राइणियं तुमं ति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स २२ सेहे राइणियं तज्जाएणं तज्जाएणं पडिहणित्ता भवइ आसायणा० २३ सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स नो सुमरसि भवइ आसायणा सेहस्स २४ सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स नो सुमणसे भवइ कहा भवइ आसायणा० २५ सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स कहं अच्छिंदित्ता भवइ आसायणा सेहस्स २६ सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स परिसं भेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स २७ सेहे राइणियस्स कहं कहेमाणस्स तीसे परिसाए अणुट्ठियाए अभिन्नाए अवोच्छिन्नाए अव्वोगडाए दोच्चं पि तच्चं पि तमेव कहं कहेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स २८ सेहे राइणियस्स सेज्जासंथारगं पाएणं संघट्टित्ता हत्थेणं अणणुण्णवेत्ता गच्छइ आसायणा सेहस्स २९ सेहे राइणियस्स सेज्जासंथारए चिट्ठित्ता वा निसीइत्ता तुयट्टित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स [...]हे रायणियस्स उच्चासणं सिवा ३१ समासणं [...] चिट्ठित्ता वा निसीइत्ता वा तुयट्टित्ता वा भव[इ आ]सायणा सेहस्स ३२ सेहे राइणियस्स वाहरमाण[स्स तत्थ] गए चेव पडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स [...]

टी० ॥ अथ त्रयस्त्रिंशत्समस्थानकं तत्र आयः सम्य[ग्द]र्शनादिलाभस्य शातनाः खण्डना निरुक्तादाशात[ना] शैक्षोऽल्पपर्यायो रात्निकस्य बहुपर्यायस्य आसन्न[ं] या रजोऽवपातादिलक्षणं गमनं तथा गन्ता भवतीत्येवम[ा]शातनाऽस्येत्येवं सर्वत्र (पुरओत्ति) अग्रतः गन्ता भव[ति (स]पक्खत्ति) समानपक्षं समपार्श्वं यथा भवति स[मपार्श्वे] गच्छतीत्यर्थः । (चिट्ठित्ति) स्थाता आसिता भव[ति ...] कारणादृशाश्रुतस्कन्धानुसारेणान्या इह दृश्यास्ताभि[...] आसन्नगुरोः पार्श्वतः आचमनं निर्लेपनं निरीक्षणं घ[...] विचारभूमौ गतयोः पूर्वतरमाचमतः शैक्षस्याशातना [...] पूर्वं गमनागमनमालोचयतः ११ तथा रात्रौ को जाग[र्ति इति] रात्निकेन तद्वचनमप्रतिशृण्वतः १२ रात्निकस्यापूर्वेणा[...] केनचन प्रथमस्य पूर्वतरमालपतः । १३ अशनादि[लब्ध]पूर्वमालोचयतः ।१४। प्रथममन्यस्योपदर्शयतः ।१५। [...] मन्त्रयतः ।१६। रात्निकमनापृच्छयाऽन्यस्मै भक्तादि दद[तः ...] स्वयं प्रधानतरं भुञ्जानस्य ।१७। क्वचित् प्रयोजने [...] रात्निकस्य वचो अप्रतिशृण्वतः ।१८। रात्निकस्याति [...] बृहता शब्देन बहुधा भाषमाणस्य ।२०। व्याहतेन [...] यदेव इति वक्तव्ये किंभणसीति भणतस्य । २१ । [...] रात्निके कथं प्रेरणायामिति वदतः ।२३। आर्यम्ला[न ...] प्रतिचरसीत्युक्ते त्वं किं न तं प्रतिचरसीत्यादि भण[...] धर्मं कथयति गुरावन्यमनस्कतां भजतोऽनुमोदयति [...] ।२४। कथयति गुरौ न स्मरसीति वदतः ।२५। धर्म[कथां] छिन्दतः । २६। भिक्षावेला वर्तते इत्यादि वचनेन प[र्षदं भिन्द]तस्य ।२७। गुरुपर्षदोऽनुत्थितायामेव स्वयं विशेषेण [धर्मं] कथयतः ।२८। गुरोः संस्तारकं पादेन घट्टयतः ।२९ [गुरोः] संस्तारके निषीदतः ।३०। उच्चासने निषीदतः ।३१। [सम]सदने ।३२। व्याहितस्य गुरोः तत्र गतस्यैव प्रतिशृ[ण्वतः ...] तत्र यथास्थानादिदेशनेन प्रतिशृणोमि भगवन् कि[मादिशसी]त्यमिति शैक्षस्याशातनेति । सम० ३३ स० । दशा० [...]

अहवा अरिहंताणं आसायणाए मिच्छा[...] नाईओ जा वेत्तिसमुद्दिट्ठा तित्तीसाआसायणाओ ग[...] मं० व्या० । आसायणा गमणा गमणा व मा[...] समणसुत्तं। भवइ। अरिहंताणं आसायणाए [...] णं आसायणाए, आयरियाणं आसायणाए उ[...] याणं आसायणाए, साहूणं आसायणाए, सा[...] आसायणाए, सावयाणं आसायणाए, सावियाणं [...] णाए, देवाणं आसायणाए, इह लोगस्स [...] णाए, परलोगस्स आसायणाए, केवलिपन्नत्तस्स [...] आसायणाए, सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स [...] सव्वपाणभूयजीवसत्ताणं आसायणाए, काल[...]

आसायणाए गुरुस्स आसायणाए सुअदेवयाए आसायणाए वायणायरियस्स आसायणाए जंवाइद्धं वच्चामेलियं हीणक्खरं अच्चक्खरं पयहीणं विणयहीणं घोसहीणं जोगहीणं सुट्ठुदिन्नं दुट्ठुपडिच्छियं अकाले कओ सिज्झाओ काले न कओ सिज्झाओ असज्झाइए ॥

[illegible] आसायणाए [illegible] ॥

नत्थि अरहंतत्ति जाणंतो कीस भुंजए भोगे । पाहुडिय उवजीवं एव वदे उत्तरं इणमो ॥ १ ॥ [illegible] भुंजइ भोगे एवं पाहुडियाए [illegible] ॥ २ ॥ [illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] आसायणा एवं [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] ॥ ५ ॥ [illegible]

[illegible]

किं वा चरणेणं तू दाणेण विणाउ जव इत्ति ॥

उत्तरं ।

बालस्त्रीमूढमूर्खाणां नृणां चारित्रकांक्षिणां ।
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥

निपुणधर्मप्रतिपादकत्वाच्च सर्वज्ञप्रणीतत्वमिति चरणमाश्रित्याह ।

दानमौरविकेणापि चंमालेनापि दीयते ।
येन वा तेन वा शीलं न शक्यमभिरक्षितुं ॥
दानेन जोगानाप्नोति यत्र तत्रोपपद्यते ।
शीलेन जोगान् स्वर्गं च निर्वाणं चाधिगच्छति ॥

तथाभयदानं दाता चारित्रवान्नियमत एवेति । सदेवमणुयासुरस्स लोयस्स आसायणाए सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्याशातनया क्रिया प्राग्वत् । आशातना तु वितथप्ररूपणादिना आह च भाष्यकारः ।

देवादीयं लोयं विवरीयं जणइ सत्तदीवुदहिं ।
तह कयपयावईणं पगतिपुरिसाण जोगे वा ॥

अत्रोत्तरं ।

सत्तसु परमियसत्ता मोक्खसुन्नत्तणं पयावइणा ।
केण कओ तणपच्छा पयईए कहं पवत्तित्ति ॥ १ ॥

जेय चेयणंति पुरिसत्थनिमित्तं किल पयपवत्तत्ती सा य तम्मि चिय अपत्तिपरोत्ति सव्वंचिय विरुद्धं सव्वपाणनूयजीवसत्ताणं । आसायणाए सर्वप्राणिनूतजीवसत्त्वानामाशातनया क्रिया प्राग्वत् । तत्र प्राणिनो द्वीन्द्रियादयः व्यक्तोच्छ्वासनिश्वासा अपि नूयो भवंति भविष्यंति चेति नूतानि पृथिव्यादयः जीवंतीति जीवा आयुष्ककर्मा तु तय युक्ताः सर्व एवेत्यर्थः सत्त्वाः सांसारिकसंसारातीतभेदाः एकार्थिका वा ध्वनय इति आशातना तु विपरीतप्ररूपणादिनैव तथा ह्यंगुष्ठपर्वमात्रो द्वीन्द्रियाचात्मेति पृथिव्यादयस्त्वजीवा एव स्पंदनादिचैतन्यकार्यानुपलब्धेर्जीवाः क्षणिका इति सत्त्वाः संसारिणः अंगुष्ठपर्वमात्रा एव भवंति संसारातीताः सद्यंत्येवापि तु प्रध्यातदीपकल्पोपमो मोक्ष इति । उत्तरं देहमात्रेणैव सुखदुःखादि तत्कार्योपलब्धेः पृथिव्यादीनां स्वल्पचैतन्यस्यात्यकार्यानुपलब्धिर्नाजीवत्वादिति जीवा अप्येकांतक्षणिका न भवंति निरन्वयनाशे उत्तरक्षणस्यानुपपत्तेः निर्हेतुकत्वादेकांतनष्टस्यानुवृत्तिदोषात् सत्त्वाः संसारिणः प्रत्यक्षा एव संसारातीता अपि विद्यंत एवेति जीवस्य सर्वथा विनाशाभावात्तथा तैरप्युक्तं । नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः । उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः" इत्यादि । कालस्स य आसायणाए "कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः । कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः" इत्यादि कालोऽस्ति [illegible] वकुलचंपकादीनां नियतः पुष्पादिप्रदानभावो न [illegible] निर्विघ्नं वदंति नित्यस्य परिणामानुपपत्तेः आसायणाए" । श्रुतस्याशातनया क्रिया पूर्ववत् [illegible]

[illegible] पाठान्तरे [illegible] ॥

[illegible]

अन्नोन्नमयाहंतो अच्चत्तो होइ कायव्वो ॥

प्राग्ग्रंथान्तरेण श्रुताशातनोक्ता इह तु सर्वत्र श्रुतविषयेति पौनरुक्त्यं । सुयदेवयाए आसायणाए श्रुतदेवताया आशातनया क्रिया प्राग्वत् आशातना तु श्रुतदेवता सा न [illegible] अकिंचित्करी वा न ह्यनधिष्ठितो मौनीन्द्रः खल्वागमः अतोऽसावस्ति न वा किंचित्करी तामालंब्य प्रशस्तमनसः कर्मक्षयदर्शनात् (वायणारियस्स आसायणाए) वाचनाचार्यस्याशातनया क्रिया प्राग्वत् । तत्र वाचनाचार्यं उपाध्यायसंदिष्ट य [illegible] शादिकं करोति अशातना त्वियं निर्दुःखसुखप्रभूतं वा वंदनं दापयति उत्तरं तु श्रुतोपचारः एव क इव तस्यात्र दोष इति "जंवाइद्धं वच्चामेलियं हीणक्खरियं अच्चक्खरियपयहीणं घोसहीणं जोगहीणं सुट्ठुदिन्नं दुट्ठुपडिच्छियं अकाले कओ सज्झाओ काले न कओ सज्झाओ असज्झाइयं सज्झाइयं सज्झाए न सज्झाइयंति एए चउद्दस सुत्ता पुव्विल्लयाए पणुवीसं तिपते तेत्तीसमासायणस्थवन्ति " एतानि चतुर्दश सूत्राणि श्रुतक्रियाकालगोचरत्वान्न पौनरुक्त्यभाजीनीति तथा दोषदुष्टं श्रुतं यत्पठितं तद्यथा आविद्धं विपर्यस्तरत्नमालावदनेकप्रकारेण या आशातना तया हेतुभूतया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति क्रिया एवमन्यत्रापि योज्या व्यत्यास्रेडितं कोलिकपायसवत् हीनाक्षरं अक्षरन्यूनं अत्यक्षरं अधिकाक्षर पदहीनं पदेन हीनं अकृतोचितविनयं घोषहीनं उदात्तादिघोषरहितं योगहीनं सम्यक्कृतयोपचारं सुष्ठु दत्तं गुरुणा दुष्ठु प्रतीतं कलुषितरात्मनि अकाले कृतस्वाध्यायो यो यस्य श्रुतस्य कालिकादेः काल इति कालेन कृतः स्वाध्यायः यो यस्यास्वाध्यायिककाल उक्त इति अस्वाध्यायिके स्वाध्यायितं । आव० ४ अध्य० आत्मानं परयानाशातयदिति । २ । आचा० ॥

अणुवीइ भिक्खू धम्ममाइक्खमाणो णो

अत्ताणं आसाइज्जा णो परं आसाएज्ज णो अण्णाई पाणाइं नूताइं जीवाइं सत्ताइं आसाएज्जा से अणासायए अणासायमाणे व उज्झमाणाणं नूयाणं जीवाणं सत्ताणं जहा से दीवे असंदीवे एवं से सरणं जवति महामुणी ।

टी० ॥ अतस्तेषां क्षान्त्यादिकं दशविधं धर्मं यथायोग्यं प्रत्युत्पन्नं शान्त्यादिपदाभिहितमनुविचिन्त्य स्वपरोपकाराय भिक्षुधर्मसंकथालब्धिमानाचक्षीत प्रतिपादयेदिति यथा च धर्मं कथयेत्तथा (अणुवीइ भिक्खुमा) इत्यादि यावत् भवति सरणं (महामुणित्ति) स भिक्षुर्मुमुक्षुरनुविचिन्त्य पूर्वापरेण धर्मं पर्यालोच्य यो यस्य कथनयोग्यस्तं धर्ममाचक्षाण आशातना मर्यादया यथानुष्ठानं सम्यग्दर्शनादेः शातना आशातना तयात्मानं नो आशातयेत्तथा धर्ममाचक्षीत यथात्मन आशातना न भवेदित्यात्मन आशातना द्विधा द्रव्यतो भावतः द्रव्यतो यथाहारोपकरणादेर्द्रव्यस्य कालातिपातादिना बाधा न भवति तथा कथयेदाहारादिद्रव्याभावे शरीरस्यापि पीडा भावाशातनारूपा स्यात् कथयतो गात्रभंगरूपा भावाशातना न भवेत् स्यात्तथा कथयेत्तथा मापरं शुश्रुषुमाशातयेत् यतः परो हीलनया सम्प्रदायोपकरणशरीराद्यमर्षणादौ प्रवर्तेत [illegible] धर्मयन् धर्मं ब्रूयादिति ।

तथा सामान्यासामान्येन प्राणिनो भूतान् जीवान् [illegible] पेक्षयेन एवं स मुनिः स्वतोऽनाशातनकरो [illegible]

[illegible]

भूतानां सत्त्वानां [illegible]

कथयेदिति तद्यथा यदि लौकिककुप्रावचनिकपार्श्वस्थादिदाना नि प्रशंसत्यवटतडागादीनि वा ततः पृथिवीकायादयो व्यापा दिता भवेयुरथ दूषयति ततोऽपरेषामन्तरायापादनेन तत्कृतो बन्धविपाकानुभवः स्यादुक्तं च ।

जे उ दाणं पसंसन्ति वहमिच्छंति पाणिणं ।
जे उ णं पडिसेहेंति वित्तिच्छेयं करंति ते ॥

तस्मात्तदवटतडागादिविधिप्रतिषेधव्युदासेन यथावस्थितं दानं शुद्धं प्ररूपयेदसावधानुष्ठानं चैतदर्थं च कुर्वन्नुभयदोषप रिहारी जन्तूनामाश्वासभूमिर्भवतीत्येतद् दृष्टान्तद्वारेण दर्शयति यथा सौदीपो संदीनः शरणं भवत्येवमसावपि महामुनिः तद्रक्षणोपायोपदेशतः पच्यमानानां बधकानां च तद्व्यवसायाभिवर्त्तने न विशिष्टगुणस्यानापादनाच्छरण्यो भवति तथा विधेनाहितेन कथाविधानेन धर्मकथां कथयन् कांश्चन प्रव्राजयति कांश्चन श्रावकान्विधत्ते कांश्चन सम्यग्दर्शनयुक्तः करोति केषांचित्प्रकृतिभद्रतामापादयति । आचा० ३० अ० ५ उ०

आसायणिज्ज–आस्वादनीय–त्रि० आ. स्वद णिच् कर्मणि अनीयर् । ईषत्स्वादयोग्ये, दशा० ३ अ० ।

आसायपडिया–आस्वादप्रतिज्ञा–स्त्री०विषयभोगप्रतिज्ञायाम् आचा० ।

आसाएंत–आसादयत्–त्रि० ईषत्स्वस्थानत्वात्मनोऽसादयति,दशा०

आसालिय–आशालिक–पुं० उरः परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्भेदे, प्रज्ञा० ।

सेकिंतं आसालिया? कहि णं भंते! आसालिया संमु-च्छंति गोयमा! अंतो मणुस्सखेत्ते अड्ढाइज्जेसु दीवेसु णिव्वाघाएण पणरससु कम्मभूमीसु वाघायं पडुच्च पंचसु महाविदेहेसु चक्कवट्टी खंधावारेसु वासुदेवखंधावारेसु बलदेवखंधावारेसु मंडलियखंधावारेसु महामंडलियखंधा-वारेसु गामनिवेसेसु नगरनिवेसेसु निगमनिवेसेसु खेड निवेसेसु कब्बडनिवेसेसु मडंबनिवेसेसु दोणमुहनिवेसेसु पट्टणनिवेसेसु आगरनिवेसेसु आसमनिवेसेसु संवाहनि-वेसेसु रायहाणिनिवेसेसु एएसि णं चेव विणासेसु एत्थ णं आसालिया संमुच्छंति । जहन्नेणं अंगुलस्स असंखिज्जइ भागमित्तीए ओगाहणाए, उक्कोसेणं बारसजोयणाइं । तदणुरूवं च णं विक्खंभबाहल्लेणं भूमिं दालित्ताणं समु-ट्ठेति । असण्णी मिच्छादिट्ठी अन्नाणी अंतोमुहुत्तद्धाउ-यं चेव कालं करेइ । सेत्तं आसालिया ॥ जी० ॥

[illegible]–आभाषक–त्रि० कथके विशे० ।

[illegible]–आसाविणी–स्त्री० [illegible] ।

[illegible] विणि जाइअंधे दुरूहिया, इच्छेवि पारगा-[illegible]सीयति। सूत्र. श्रु० १ । अ० ११ ॥

[illegible] पुं० [illegible]

[illegible]

[illegible]

जारणं वहमाणस्स चत्तारि आसासा पण्णत्ता तंजहा जत्थ णं अंसाओ अंसं साहरइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि यणं उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठावेति तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि य णं णा-गकुमारावासंसि वा सुवण्णकुमारावासंसि वा वासं उवेइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि य णं आव-कहाए चिट्ठइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते । एवामेव समणोवासगस्स चत्तारि आसासा प० तं० जहा सीलव्वयगुणव्वयवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासाइं प-डिवज्जइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि य णं सामाइयं देसावगासियमणुपालेइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि य णं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्ण-मासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते जत्थ वि य णं अपच्छिममारणं-तियसंलेहणाझूसणाझूसिए भत्तपाणपडियाइक्खिए पा-ओवगए कालमणवकंखमाणे विहरइ तत्थ वि य से एगे आसासे पण्णत्ते ॥

भारं धम्यमुद्दिश्य वहमानस्य [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

एवं [illegible]
एवं [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] तथा देशे [illegible] तद्देशावकाशादिकं [illegible] सर्व- [illegible] प्रतिपत्त्यनन्तरमस [illegible] इति [illegible] यावत् आहारशरीरमस्कारत्या- [illegible] मिति यथापि च पश्चिमैवा [illegible] चासौ मरणमेवान्तो मरणान्तस्तत्र [illegible] मारणान्तिकी सा चासौ [illegible] शरीरकषायादीनि [illegible] तपोविशेषः [illegible] मारणान्तिकसंलेखनात् तस्याः (जुसणत्ति) [illegible] यो धर्मस्तया (झूसिपत्ति) जुष्ट [illegible] तथा । तथा भक्तपाने [illegible] पादपवत् उपगतो निश्चेष्टतया स्थितः पाद- [illegible] इत्यर्थः । कालं मरणकालं [illegible] विहरति तिष्ठति । स्था० ४ ठा० ६

[illegible]—[illegible]— न० [illegible] सूत्र० १ श्रु० ॥

[illegible]—[illegible]— पु० [illegible]

[illegible]

छट्ठे वि अ जोआसे, दमेइ तं आसियंविंति ।
पं० व० १ द्वा० ॥

आसियावण—आश्रितापन—न० अपहरणे सू० १ श्रु० । निवेशयितुमासादने । व्य० १० स्य० स्तैन्ये, सू० ४ श्रु० ।

आसियावाय—आशीर्वाद— पु० बहुपुत्रो बहुधनो बहुधर्मो दीर्घायुस्त्वं भूया इत्यनीदृशो,आसियावायवियागरेज्जा-सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

आसी—आशी— स्त्री० सर्पदंष्ट्रायाम्-विशे० । स्था० ४ ठा० ।

आसीण—आसीन— त्रि० उपविष्टे । प्रश्न० १ सं० द्वा० ।
आसितं । आव० २ अ० ।

आसीविस-आशीविष-पु० आश्यो दंष्ट्रास्तासु विषं यस्य स ।
आसीदाढातगय महाविसा आसीविसा इति ।
दंष्ट्राविषे दर्वीकरसर्पभेदे,। प्रज्ञा० १ पद । जी० १प्र० प्रश्न० १ द्वा० । स्था० ४ठा० आशीविष इवाशीविष यथा हि तमत्यन्तमवजानानो मृत्युमवाप्नोति [illegible] जानानामवश्यंभावि मरणम् । आशीविषलब्धिमति शापानुग्रहसमर्थे । उत्त० १२ अ० ।

(आसीविसाणं भेदाः)

कइविहा णं भंते ! आसीविसा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा आसीविसा पण्णत्ता । तंजहा । जाइ आसीविसा य कम्मआसीविसा य ॥

कइत्यादि । आसीविसत्ति ॥ आशीविषा दंष्ट्राविषाः । [illegible] आसीविसत्ति । जात्या जन्मना आशीविषा जात्याशीविषा कम्मआसीविसत्ति ॥ कर्मणा क्रियया शापादिना [illegible] आशीविषाः कर्माशीविषास्तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्या [illegible]

[illegible]

तो मनुष्या देवाश्चाभइश्रापात् । एते हि तपश्चरणानुष्ठानतोऽन्यतो वा गुणत आसीविसवृश्चिकभुजंगादिसाध्यां क्रियां कुर्वन्ति । शापप्रदानादिना परं व्यापादयन्तीति भावः । देवास्त्वपर्याप्तकावस्थायां तल्लब्धिमन्तोऽवसातव्याः । ते हि पूर्वं मनुष्यभवे समुपार्जिताशीविषलब्धयः सहस्रारान्तदेवेषूत्पन्नाः सन्तोऽपर्याप्तावस्थायां प्राग्भविकाशीविषलब्धिसंस्कारादाशीविषलब्धिमन्तो व्यपदिश्यन्ते । ततः परं तु पर्याप्तावस्थायां संस्कारस्यापि निवृत्तिरिति न तद्व्यपदेशभाजः । यद्यपि च शाप पर्याप्ता अपि देवाः शापादिना परं व्यापादयन्ति । तथापि न लब्धिव्यपदेशो भवप्रत्ययतस्तथा रूपसामर्थ्यस्य सर्वेषामविशेषेणोपलम्भात् गुणप्रत्ययो हि सामर्थ्यविशेषो लब्धिरिति प्रसिद्धिः ॥ आ. म. प्र. १ अ. । विशे० प्रव० द्वा० १३७ जंबूद्वीपे मन्दरस्य पश्चिमे शीतोदाया महानद्या दक्षिणे वक्षस्कारपर्वतविशेषे, स्था० ४ । ८ । ठा. । (दो आसीविसा) स्था० २ ठा० ।

आसीविसत्त–आसीविसत्व–न० शापानुग्रहसामर्थ्ये-स्था. ५ ठा. ।

आसीविसभावणा–आसीविसभावना–स्त्री० आसीविषत्वं पूर्वोक्तस्वरूपं लब्धेर्भविष्यन्ते यासु अप्रशस्तलिप्सु ता आसीविषभावना भगवत्यादौ प्रसिद्धा भेदे । पा० आसीविषभावनायां [illegible] समासयोगीशाशीविषतया-[illegible] व्य० १ उ. ला च [illegible] दीपनं पं० व० २ द्वा. ॥

आसीविसलद्धि–आसीविसलब्धि–स्त्री० (सकारणमाहात्म्याद्, दुष्टाशीमुखेनैव वा ॥ आशीविषसमर्थाः [illegible] [illegible] ॥ १ ॥ ग० [illegible] । [illegible] निग्रहानुग्रहसामर्थ्ये. ग. क. । द्वा० नृ० १

आसीस–आसिष–स्त्री० ना. [illegible] प्रार्थने, [illegible] । [illegible] ।

आसु–आसु–अव्य. [illegible] । वि० शाप. । सूत्र० [illegible] सूत्र० १ श्रु. ४ अ. । [illegible] ।

आसुकार–आसुकार–पु० [illegible] आशुकारमं गृहते [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

आसुकारोवणय–आसुकारोपनय–वि० आशुकारेण शस्त्रादिना [illegible] । [illegible] । व्य. ४ उ. ।

आसुग–आसुग–पु० [illegible] । [illegible] । वाच०

आसुपण्ण–आसुप्रज्ञ–पु० आशु शीघ्रं [illegible] [illegible] । सूत्र० १ श्रु. १३ अ. [illegible] । [illegible] । सूत्र. ३ श्रु. १ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

आसुप्प–आसुप्प–वि० [illegible] । [illegible]

आसुर–[illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

आसुरा–री-आसुरी–स्त्री० असुरा भवनपतिदेवविशेषास्तेषामियमासुरी येष्वनुष्ठानेषु वर्त्तमानोऽसुरत्वं जनयति तैरात्मनो वासने वृ. उप. स्था० ।

चउहिं ठाणेहिं जीवा आसुरत्ताए कम्मं पकरेंति तंजहा · कोवसीलयाए पाहुडसीलयाए संसत्ततवोकम्मेणं निमित्ताजीवयाए । स्था. ४ ठा.

स्था० चउहिं ठाणेहिमित्यादि कंठ्यं नवरं असुरेषु भव आसुर असुरविशेषस्तद्भाव आसुरत्वं तस्मै आसुरत्वाय तदर्थमित्यर्थः अथवा असुरतायै असुरतया वा कर्म तदायुष्कादि प्रकुर्वन्ति कर्तुमारभन्ते तद्यथा क्रोधनशीलतया कोपस्वभावेन प्राभृतशीलतया कलहनसंबंधनतया संसक्ततपःकर्मणा आहारोपधिशय्यादि प्रतिबद्धजातस्य तपश्चरणेन निमित्ता जीवनतया त्रैकालिकशुभाशुभादिविषयनिमित्तोपजीवनेनेति । स्था. ४ ठा. ।

अथासुरीमाह ।

अणुवद्धविग्गहो वि य संसत्ततवो निमित्तमाएसी ।
निक्किवनिराणुकंपो आसुरियं भावणं कुणइ ॥

अनुबद्धविग्रहसंसक्ततया निमित्तादेशी निष्कृपो निरनुकंपश्चासुरीं भावनां करोतीति निर्युक्तिसमासार्थः । वृ. उ. १ प्रव० द्वा० । पं० व० । आसुर्यपि सदा विग्रहशीलत्व १ संसक्ततपः २ निमित्तकथन ३ निष्कृपता ४ निरनुकम्पता ५ भेदात् पंचविधा तत्र च सदविग्रहेत्यादि १ असुराणामियमासुरी सूत्र० । गिरीणां रुद्रकर्मकारिणी मायाविनि, वाच० ।

आसुरि–आसुरि–पु० सांख्याचार्यकपिलप्रथमशिष्ये, यदाह आसुरिः शिष्ये दृकपरिणतौ भगोऽस्य कथ्यते । स्या० । आ० म० प्र. भा. वृ. ।

आसुरिय–आसुरिक–पु० असुराणां सम्बन्धीनि [illegible] आसुरिकाः । प्राकृतसंपन्नत्वे [illegible], असुरेषु [illegible] । आतु० ।

आसुरं–न० असुरभावे, प्रश्न० ।

आसुरत्त–आसुरक्त–त्रि० आशु शीघ्रं रक्तः कोपेन [illegible] [illegible] गुरु शिष्याहरे इति वचनात् भ. श. ७ उ. ९ । शीघ्रं [illegible] यथिमूढश्रुती. भ० । श. १ उ. १ । [illegible] । [illegible] । अ. २ । जं. ।

आसुरोल–त्रि० [illegible] [illegible] [illegible] यस्य स आसुरोलः । [illegible] शाद्वलादिषि, नि० ।

आसुरुत्त–त्रि. आशु शीघ्रं रुष्ट [illegible] [illegible] विमोहित, विपा. अ. ८ नि० । [illegible] ।

आसुरीण–[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

आसुरिय–आसुरिक–[illegible] [illegible] ।

आसेव–आसेव–पु० । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

आसेवण-आसेवन.-न०सम्यक्सेवने, सततसेवने पौनःपुन्ये, च वाच० । सम्यक्पालने- । मैथुनक्रियायाम्, । द० ।

आसेवणा-आसेवना-स्त्री० प्रतिसेवायाम्, पंचा. । संयमस्य विपरीताचरणे,-ध० अधि० ३ । प्रव. । अभ्यासे, आ० चू० यथावस्थितसूत्रानुष्ठाने । सूत्र० श्रु० १ अ० १४ ।

आसेवणाकुसील-आसेवनाकुशील-पु० संयमस्य विपरीताचरणतया कुशीले, प्रव० । स्वरूपमस्य कुसीलशब्दे ॥

आसेवणासिक्खा-आसेवनाशिक्षा.-स्त्री०" औधिकी दशधाऽऽख्या च तथा पदविभागयुक् । सामाचारी त्रिधप्युक्ता तस्याः सम्यक् प्रपालनम्" इत्युक्तलक्षणे शिक्षाभेदे-ध. अधि. ३ ।

आसेविय-आसेवित-त्रि०सद्नुष्ठानात्(हा० आचा० पंचा०) प्रतिसेविते, सम्यक् सेविते, पौनः पुन्येन सेविते, च प्राये. कः आसेवनायाम्, । वाच. ।

आसोअ-अश्वयुज्-पु० । आश्विनमासे,-ओ० (आसोयमासाए नेमिजिणिंदस्स) । आ. म. प्र० ।

आसोत्थ-अश्वत्थ-पु-बहुबीजकवृक्षविशेषे, प्रज्ञ० ।

आहिंसु-आख्यातवति, प्रज्ञ० ।

आहच्च-आहत्य-अव्य० सहसा इत्यस्य (आचा०) कदाचिदित्यस्य चार्थे प्र० ति. वृ. ४ ध्य. । आचा० । उत्त० आहत्य अव्य० टीकिन्या आचा० । संपत्य । आचा० ॥ व्यवस्थाप्य । सूत्र० श्रु० २ अ० १ । सूत्र. । परिज्ञाय । परिभागीकृत्यइत्यस्य चार्थे, आचा० "आहच्चदिज्जमाणं भुंजमाणे" इत्यत्र आहत्य दीयमानं स्वस्थानात्साध्वर्थमभिमुखदानमानीय, दशा. ।

आहच्चा-आहत्या-स्त्री० आहनने,- प्रहारे, । नि० ।

आहट्ट-आहत्त-पु-प्रेहशिकायां, वृ० ॥

आहट्टु-आहृत्य-अव्य. व्यवस्थाप्य प्रपाहृत्य चेत्यर्थे । सूत्र० अनिहट्ट आहट्टु देमिये । सूत्र० श्रु० २ अ० १ ।

आहड-आहृत-त्रि० प्रत्याहीक्त ८ । १ । ६ । इति तस्य डः प्रा० स्वार्थे यद् गृहस्थेन नीयते तदाहृतम्, सूत्र० श्रु०१ अ०५ आनीते,-आव० आचा० दशे० । आहणके- बृ० उ. २ । आहृतं द्विधा स्वग्रामाहृतं परग्रामाहृतं । स्वग्रामपरग्रामप्रत्ययार्थे ज्ञेयाद्यत्राहृतशब्दे । जीत० नि. चू० ध्य० ।

आहडिया-आहृतिका-स्त्री० आहणके-बृ० उ० २ ।

आहत्तहिय-याथातथ्य-न० यथातथाताया याथातथ्यम धर्ममार्गसमवसरणाख्याध्ययने तत्त्वार्थे-सत्ये तत्त्वानुसरण्य कृत्ये-चारित्रे, च-सूत्र० यथावस्थितार्थे । सूत्र० श्रु०१ अ० १ यद्यार्थेन परमार्थविनाया तत्त्वप्रकाशिके-सूत्र० श्रु १ अ० १३ । तत्प्रतिपादके अध्ययने सूत्रकृताध्ययने । सम०२ १ स ।

आहम्म-आहन्म-धा. हम्म गतौ, आपूर्वः । आहम्मई आहम्मति-प्रा० ।

आहम्मन्-आहन्यमान-त्रि० वाद्यमानेषु यथादिषु, आहम्म तार्ण पणवार्ण पडिहार्ण । प्रा० ।

आहय-आहत-त्रि० अनुबद्धे-ज्ञाता० ईरिते-ज्ञाता० रा० आचाइयसंस्थे-ज्ञाताभावकारी । प्रश्न० । कुट्टिते, । दर्शन० ।

आहत-त्रि० उपहते-दर्शन० ।

आहयात-अ. [illegible] । जी० [illegible] । आ० म. प्र० । [illegible] ।

आहरन्त-आनयत्- त्रि० आनयति,-द० ।

आहरण-आहरण-न० परस्थापने, [illegible] । कर्षकार्ये आचा० । आनयने,-सूत्र० श्रु० २ अ० २ । [illegible] ग्रहणे, सूत्र० श्रु० १ अ० ८ ।

उदाहरण-न० उदाह्रियते प्राबल्येन [illegible] इत्युदाहरणम् द० [illegible] दृष्टान्ते, आ. म. प्र. । विशे० ।

आहरणं दुविहं चउव्विहं होइ दव्वं तु ।

आ अभिविधिना [illegible] त्याहरणं यत्र समुदितः [illegible] तदर्थं [illegible] । द० अ० १ [illegible] ।

आहरणे चउव्विहं पन्नत्ते । तंजहा [illegible] ।

तव्वाए उवणावमे पडुप्पन्नविणासी [illegible] ॥

[illegible]

चउहा खलु आहरणं होइ [illegible] ।

तहा य पडुप्पन्नविणासम्मि [illegible] ॥

[illegible]

आहरणतद्देस-आहरणतद्देश-पु० [illegible]

आहरणतद्दोस-आहरणतद्दोष-पु० [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

एगिंदियदेवाणं नेरइयाणं च नत्थि पक्खेवो ।
सेसाणं पक्खेवो संसारत्थाण जीवाणं ॥

(एगिंदिय इत्यादि) एकमेव स्पर्शेन्द्रियं येषां भवति ते एकेन्द्रियाः पृथिवीकायादयस्तेषां देवनारकाणां च नास्ति प्रक्षेपस्ते हि पर्याप्त्युत्तरकालं स्पर्शेन्द्रियेणैवाहारयन्तीति कृत्वा लोमाहाराः तत्र देवानां मनसा परिकल्पिताः शुभाः पुद्गलाः सर्वेणैव कायेन परिणमन्ति नारकाणां त्वशुभा इति । शेषास्त्वौदारिकशरीरा द्वीन्द्रियादयस्तिर्यङ्मनुष्यास्तेषां प्रक्षेपाहार इति । तेषां संसारस्थितानां कायस्थितेरभावात् प्रक्षेपमन्तरेण कावलिक आहारो जिह्वेन्द्रियस्त्रायादिति अन्ये त्वाचार्या अन्यथा व्याचक्षते तत्र यो जिह्वेन्द्रियेण स्थूलशरीरे प्रक्षिप्यते स प्रक्षेपाहारः यस्तु घ्राणदर्शनश्रवणैरुपलभ्यते धातुभावेन परिणमति स ओजाहारः । यः पुनः स्पर्शेन्द्रियेणैवोपलभ्यते धातुभावेन प्रयाति स लोमाहार इति । सूत्र० श्रु० २ अ० ३ प्रय० [illegible] साम्प्रतं कालविशेषमधिकृत्यानाहारकानभिधित्सुराह ।

एक्कं च दो व समए तिन्नि व समए मुहुत्तमद्धं वा ।
साईयमनिहणं पुण कालमणाहारगा जीवा ॥

एकं चेत्यादि । तत्र "विग्गहगइमावन्ना केवलिणो समोहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा" अस्या अयमर्थः [illegible] विग्रहगतौ [illegible] केवलिनः [illegible] अयोगिनः [illegible] सिद्धाश्चानाहारकाः शेषास्तु जीवा आहारकाः [illegible] तत्र भवाद्भवान्तरं [illegible] यदापि [illegible] तदापि प्रथमसमये पूर्व [illegible] शरीरस्येनाहारित [illegible] द्वितीयसमये [illegible] शरीरस्य [illegible] त्वाहारक इति [illegible] अनाहारकः [illegible] अथवा [illegible] विदिशि [illegible] समयेन [illegible] तृतीयेन [illegible] विदिशो विदिक्षु [illegible] समये [illegible] अनाहारक [illegible] इति । केवलिसमुद्घातेऽपि कार्मणशरीरस्थितिः [illegible] समयेष्वनाहारको द्रष्टव्यः । [illegible] आहारक इति (मुहुत्तमद्धंवत्ति) अन्तर्मुहूर्तं [illegible] । तत्र केवली [illegible] सर्वयोगनिरोधे [illegible] अनाहारकः [illegible] इति । [illegible]

एकं च दो व समए केवलिपरिवज्जिया अणाहारगा ।
मंथम्मि दोन्नि लोए य पूरिए तिन्नि समयाओ ॥

एकं चेत्यादि । केवलिपरिवर्जिता संसारस्था जीवा [illegible] अनाहारका भवन्ति [illegible] [illegible]

[illegible]

(भ्रमे मुहुत्तमद्धं [illegible])

ओए मुहूत्तमद्धं [illegible] ।
साईयमनिहणं पुण सिद्धाऽणाहारगा होंति ॥

[illegible] सूत्र. श्रु. २ अ. ३ [illegible]

[illegible]

ओएण सरीरेणं आहारेइ [illegible] जीवा ।
[illegible]

[illegible]

पुव्वं [illegible]

[illegible]

सरीरपुग्गलविउव्विया ते जीवा कम्मोववन्नगा भवंतीतिमक्खायं ॥ ३ ॥

टी० । सुधर्मस्वामी शिष्योद्देशेनेदमाह ॥ अथापरमेतदाख्यातं पुरा तीर्थकरेण यदि वा तस्यैव वनस्पतेः पुनरपर वक्ष्यमाणमाख्यातं यदिहास्मिन् जगत्येके केचन तथाविधकर्मोदयवर्त्तिनः सत्त्वाः प्राणिनो वृक्षा एव योनिरुत्पत्तिस्थानमाश्रयो येषां ते वृक्षयोनिकाः । इह च यत्पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेष्वभिहितं तदेतेष्वपि वृक्षयोनिकेषु वनस्पतिषु तद्वक्तव्यं सर्वमायोज्यं यावदाख्यातमिति । सूत्र. श्रु० २ अ० ३ ।

साम्प्रतं वनस्पत्यवयवानधिकृत्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिएसु रुक्खत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं आउतेउवाउवणस्सइसरीरं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुव्वंति परिविद्धत्थं तं सरीरं पुव्वाहारियं तयाहारियं विपरिणामियं सारूविकडं संतं अवरेऽवि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा जाव ते जीवा कम्मोववन्नगा भवंतीति मक्खायं ॥ ४ ॥

अथापरमेतदाख्यातं तदर्शयति । इहास्मिन् जगत्येके न सर्वे तथाविधकर्मोदयवर्तिनो वृक्षयोनिकाः सत्त्वा भवन्ति [illegible] वनस्पतिरूपा एव प्राणिनो भवन्ति तथा यो [illegible] वनस्पतिजीवः सर्ववृक्षावयवव्यापी भवति तस्य चापरे तदवयवेषु [illegible] जीवाः समुत्पद्यन्ते [illegible] वृक्षयोनिका वृक्षव्युत्क्रमाश्चोत्पद्यन्ते [illegible] पृथिवीयोनिका [illegible] यावद् [illegible] अचित्तं [illegible] अन्यान्यपि तत्रो पृथिवीयोनिकानां वनस्पतीनां शरीराणि [illegible] भवन्तीति [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] वनस्पतियोनिकानां वनस्पतीनामेवाधिकृत्य [illegible] कर्मोपपन्ना भवन्तीत्याख्यातम् । सूत्र० श्रु० २ अ० ३ ॥

अथ वृक्षोपरि [illegible] वृक्षानधिकृत्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिएसु रुक्खेसु मूलत्ताए कंदत्ताए खंधत्ताए तयत्ताए सालत्ताए पवालत्ताए पत्तत्ताए पुप्फत्ताए फलत्ताए बीयत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं आउ [illegible]

अचित्तं कुव्वंति परिविद्धत्थं तं सरीरं जाव सारूविकडं संतं अवरे वि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं मूलाणं [illegible] फलाणं बीयाणं सरीरा णाणावण्णा जाव णाणाविहसरीरपुग्गलविउव्विया ते जीवा कम्मोववन्नगा भवंतीति मक्खायं ॥ ५ ॥

[illegible]

अहावरं पुरक्खायं [illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

अहावरं पुरक्खायं [illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता अज्झारोहजोणिया अज्झारोहसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा अज्झारोहजोणिएसु अज्झारोहत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं अज्झारोहजोणियाणं अज्झारोहाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरा आउसरीरा जावसारूविकडं संतं अवरे वि य णं तेसिं अज्झारोहजोणियाणं अज्झारोहाणं सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं ॥ ८ ॥

तृतीयं त्विदं ॥ अहावरमित्यादि । अथापरं पुराख्यातं तद्यथा इहैके सत्वा अध्यारुहसंभवेष्वध्यारुहत्वेनोपपद्यंते ये चैवमुत्पद्यंते तेऽध्यारुहजीवा आहारयंति तृतीये त्वध्यारुहयोनिकाना-मध्यारुहजीवानां शरीराणि द्रष्टव्यानीति विशेषः ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता अज्झारोहजोणिया अज्झारोहसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा अज्झारोहजोणिएसु अज्झारोहेसु मूलत्ताए जाव बीयत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं अज्झारोहजोणियाणं अज्झारोहाणं सिणेहमाहारेंति जाव अवरेवि य णं तेसिं अज्झारोहजोणियाणं मूलाणं जाव बीयाणं सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं ॥ ए ॥

इदं तु चतुर्थकं तद्यथा (अहावरमित्यादि) अथापरमिद-माख्यातं । तद्यथा इहैके सत्वा अध्यारुहयोनिकेष्वध्यारुहेषु मूलकंदस्कंधत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजभावेनोत्पद्यंते ते च तथाविधकर्मोपगा भवंतीत्येतदाख्यातमिति शेषं तदेवेति । साम्प्रतं वृक्षव्यतिरिक्तशेषवनस्पतिकायमाश्रित्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढविसंजवा जाव णाणाविहजोणियासु पुढवीसु तणत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहारेंति जाव ते जीवा कम्मोववन्ना जवंतीति मक्खायं १० एवं पुढविजोणिएसु तणेसु तणत्ताए विउट्टंति जाव मक्खायं ११ एवं तणजोणिएसु तणेसु तणत्ताए विउट्टंति तणजोणीयं तणसरीरं च आहारेंति जाव मक्खायं १२ एवं तणजोणिएसु तणेसु मूलत्ताए जाव बीयत्ताए विउट्टंति ते जीवा जाव एवमक्खायं १३ एवं ओसहीणं वि चत्तारि आलावगा १४ एवं हरियाणं वि चत्तारि आलावगा ॥ १५ ॥

साम्प्रतं वृक्षव्यतिरिक्तं शेषवनस्पतिकायमाश्रित्याह । (अहावरमित्यादि) अथापरमिदमाख्यातं यदुत्तरत्र वक्ष्यते । तद्यथा इहैके सत्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवीसंभवाः पृथिवीव्युत्क्रमा इत्यादयो यथा वृक्षेषु चत्वार आलापका एवं तृणान्यप्याश्रित्य द्रष्टव्याः । ते चामी नानाविधासु पृथिवीयोनिषु तृणत्वेनोत्पद्यंते पृथिवीशरीरं चाहारयन्ति १० द्वितीयं तु पृथिवीयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यन्ते तृणशरीरं चाहारयंतीति ११ तृतीयं तु तृणयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यंते तृणयोनिकं शरीरं चाहारयंतीति १२ चतुर्थं तृणयोनिकेषु तृणावयवेषु मूलादिदशप्रकारेषू-त्पद्यंते तृणशरीरं चाहारयंतीत्येवं यावदाख्यातमिति १३ एवमौषध्याश्रयाश्चत्वार आलापका भणनीयाः १४ तथैवौषधिग्रहणं कर्तव्यमेवं हरिताश्रयाश्चत्वार आलापका भणनीयाः । तृणेषु चैक एवालापको द्रष्टव्यस्तद्योनिकानामपरेषाम-भावादिति भावः ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढविसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणियासु पुढवीसु आयत्ताए वायत्ताए कायत्ताए कूहणत्ताए कंदुकत्ताए उव्वेहणियत्ताए निव्वेहणियत्ताए सछत्ताए छत्तगत्ताए वासाणियत्ताए कूरत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहारेंति ते वि जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं पुढविजोणियाणं आयत्ताणं जाव कूराणं सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं एगो चेव आलावगो सेसा तिण्णि णत्थि ॥ १६ ॥

इह चामी वनस्पतिविशेषा लोकव्यवहारतोऽनुगंतव्याः प्रज्ञापनातो वावसेया इति । अत्रायं सर्वेषामेव पृथिवीयोनिकत्वात्पृथिवीसमाश्रयत्वेनाभिहिताः इह च स्थावराणां वनस्पतेरेव प्रस्पष्टचैतन्यलक्षणत्वात्तस्यैव प्राक्प्रदर्शितं चैतन्यं ।

सांप्रतमप्काययोनिकस्य वनस्पतेः स्वरूपं दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया उदगसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणिएसु उदएसु रुक्खत्ताए विउट्टंति । ते जीवा तेसिं णाणाजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं उदगजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं । जहा पुढविजोणियाणं चत्तारि गमा अज्झारुहाणं वि तहेव तणाणं ओसहीणं हरियाणं चत्तारि आलावगा जाणियव्वा । एक्केक्के तहा उदगजोणियाणं रुक्खाणं इक्केके ॥ १७ ॥ अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया उदगसंजवा जाव कम्माणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणिएसु उदयेसु उदगत्ताए अवगत्ताए पणगत्ताए सेवालत्ताए कलंबुगत्ताए हडत्ताए कसेरुगत्ताए कच्छभाणियत्ताए उप्पलत्ताए पउमत्ताए कुमुयत्ताए नलिणत्ताए सुजगत्ताए सोगंधियत्ताए पोंडरियत्ताए महापोंडरियत्ताए सयपत्ताए सहस्सपत्ताए एवं कल्हारकोकणयत्ताए अरविंदत्ताए तामरसत्ताए भिसभिसमुणालपुक्खलत्ताए पुक्खलत्थिभगत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं जाव पुक्खलत्थिभगाणं सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं एगो चेव आलावगो ॥ १८ ॥

(अहावरमित्यादि) अथानंतरमेतद्वक्ष्यमाणमाख्यातं तद्यथा

इहैके सत्त्वास्तथाविधकर्मोपचयादुदकं योनिरुत्पत्तिस्थानं येषां ते तथा । तथोदके संभवो येषां ते तथा । यावत्कर्मनिदानेन संक्रामितास्तदुपक्रमा भवन्तीति ते च तत्कर्मवशगा नानाविधयोनिषूदकेषु वृक्षत्वेन व्युत्क्रामन्त्युत्पद्यन्ते । ये च जीवा उदकयोनिका वृक्षत्वेनोत्पन्नास्ते तच्छरीरमुदकं शरीरमाहारयन्ति न केवलं तदेवान्यदपि पृथिवीकायादिशरीरमाहारयन्तीति शेषं पूर्ववत् यथा पृथिवीयोनिकानां वृक्षाणां चत्वार आलापका एवमुदकयोनिकानामपि वृक्षाणां भवन्तीत्येष द्रष्टव्यं अपरस्य प्रागुक्तस्य विकल्पाभावादिति किं तर्हि एक एवा-लापको भवति १७ एतेषां हि उदकादीनां वनस्पतिकायानां तथाविधवनस्पतीनां शैवालादीनामपरस्य प्रागुक्तस्य विकल्पस्याभावादिति । एते च उदकाश्रया वनस्पतिविशेषाः कलंबुका हटादयो लोकव्यवहारतोऽवसेया इति ॥ १८ ॥

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण वनस्पत्याश्रयमालापकत्रयं दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता तेसिं चेव पुढवीजोणिएहिं रुक्खेहिं रुक्खजोणिएहिं रुक्खेहिं रुक्खजोणिएहिं मूलेहिं जाव बीएहिं रुक्खजोणिएहिं अज्झारोहेहिं अज्झारोहजोणिएहिं अज्झारोहेहिं अज्झारोहजोणिएहिं मूलेहिं जाव बीएहिं पुढविजोणिएहिं तणेहिं तणजोणिएहिं तणेहिं तणजोणिएहिं मूलेहिं जाव बीएहिं एवं ओसहीहिं वि तिन्नि आलावगा एवं हरिएहिं वि तिन्नि आलावगा पुढविजोणिएहिं वि आएहिं काएहिं जाव कूरेहिं उदगजोणिएहिं रुक्खेहिं रुक्खजोणिएहिं रुक्खेहिं रुक्खजोणिएहिं मूलेहिं जाव बीएहिं एवं अज्झारोहेहिं वि तिन्नि तणेहिं वि तिन्नि आलावगा ओसहीहिं वि तिन्नि हरिएहिं वि तिन्नि उदगजोणिएहिं उदएहिं अवएहिं जाव पुक्खलत्थिभएहिं तसपाणत्ताए विउट्टंति ॥ १९ ॥

टीकाऽथवा । पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेषु वृक्षयोनिकेषु वृक्षेष्वन्ये वृक्षयोनिकेषु मूलादिभिरिति एवं वृक्षयोनिकेष्वध्यारोहेष्वध्यारोहयोनिकेषु मूलादिभिरिति एवमन्येऽपि तृणादयो द्रष्टव्या एवमुदकयोनिकेष्वपि वृक्षेषु योजनीय ॥ १९ ॥

तदेवं पृथिवीयोनिकवनस्पतेरुदकयोनिकवनस्पतेश्च भेदानुपदर्श्याऽधुना तदनुवादेनोपसंजिघृक्षुराह ॥

ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं उदगजोणियाणं रुक्खजोणियाणं अज्झारोहजोणियाणं तणजोणियाणं ओसहीजोणियाणं हरियजोणियाणं रुक्खाणं अज्झारोहाणं तणाणं ओसहीणं हरियाणं मूलाणं जाव बीयाणं आयाणं कायाणं जाव कूराणं उदगाणं अवगाणं जाव पुक्खलत्थिभगाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं अज्झारोहजोणियाणं तणजोणियाणं ओसहिजोणियाणं [illegible] याणं जाव बीयजोणियाणं [illegible] याणं जाव कूरजोणियाणं उदगजोणियाणं अवगजोणियाणं जाव पुक्खलत्थिभगजोणियाणं तसपाणाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं ॥ २० ॥

(तेजीवा इत्यादि) ते वनस्पत्युत्पन्ना जीवाः पृथिवीयोनिकानां तथोदकयोनिकानां वृक्षाणां तथान्येषां वृक्षाणां स्नेहमाहारयन्तीत्येतदावसानमिति । तथा त्रसानां प्राणिनां शरीरमाहारयन्तीत्येतदवसाने द्रष्टव्यमिति । तदेवं वनस्पतिकायिकानां सुप्रतिपाद्यत्वेनान्यानां स्वरूपमभिहितं शेषाः पृथ्वीकायादयश्चत्वार एकेन्द्रिया उत्तरत्र प्रतिपादयिष्यन्ते । सूत्र. श्रु. २ अ. ३ ।

तृणआदिजीवानामाहारो वनस्पतिशब्दे ।

मनुष्याणाम् ॥

सांप्रतं त्रसकायस्यावसरः स च नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवभेदभिन्नः तत्र नारका अप्रत्यक्षत्वेनानुमानग्राह्याः दुष्कृतकर्मफलभुजः केचन सन्तीत्येवं ते प्राय आहारोऽयं [illegible] पुद्गलनिर्वर्तितः ओजसा प्रक्षेपेण । देवा अप्यनुमानग्राह्या एव तेषामप्याहारः शुभ [illegible] निर्वर्तितो न प्रक्षेपकृत इति । सर्वाभोगनिर्वर्तितो [illegible] तत्र आभोगकृतः प्रतिसमयभावी [illegible] जघन्येन चतुर्थभक्तादुत्कृष्टतस्तु [illegible] दिन इति शेषास्तु तिर्यङ्मनुष्यास्तेषां च [illegible] त्वादिदानीं मनुष्यानेव प्रदर्शयितुमाह ॥

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं मणुस्साणं तं जहा कम्मभूमगाणं अकम्मभूमगाणं अंतरदीवगाणं आरियाणं मिलक्खूयाणं तेसिं च णं अहाबीएणं अहावगासेणं इत्थीए पुरिसस्स य कम्मकडाए जोणिए एत्थ णं मेहुणवत्तियाए णामं संजोगे समुप्पज्जइ ते दुहओ वि सिणेहं संचिणंति तत्थ णं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए णपुंसगत्ताए विउट्टंति ते जीवा माओउयं पिउसुक्कं तं तदुभयं संसटुं कलुसं किब्बिसं तं पढमत्ताए आहारमाहारेंति ततो पच्छा जं से माया णाणाविहाओ रसविहीओ आहारमाहारेति ततो एगदेसेणं ओयमाहारेंति आणुपुव्वेणं वुड्ढा पलिपागमणुपवन्ना ततो कायाओ अभिनिवट्टमाणा इत्थिं वेगया जणयंति पुरिसं वेगया जणयंति णपुंसगं वेगया जणयंति ते जीवा डहरा समाणा माउक्खीरं सप्पिं आहारेंति आणुपुव्वेणं वुड्ढा ओयणं कुम्मासं तसथावरे य पाणे ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव सारूविकडं संतं अवरे वि य णं तेसिं णाणाविहाणं मणुस्साणं कम्मभूमगाणं अकम्मभूमगाणं अंतरदीवगाणं आरियाणं मिलक्खूणं सरीरा णाणावण्णा भवंतीति मक्खायं ॥ २१ ॥

(अथापरं पुराख्यातं [illegible]) [illegible]

इत्थीए पुरिस जाव एत्थ णं मेहुणं एवं तं चेव णाणत्तं तेसिं च णं अंडं वेगइया जणयंति पोयं वेगइया जणयंति से अंडे उब्भिज्जमाणे इत्थिं वेगइया जणयंति पुरिसं पि णपुंसगं पि ते जीवा डहरा समाणा वाउकायमाहारेंति आणुपुव्वेणं वुड्ढा वणस्सइकायं तसथावरपाणे ते जीवा आहारेंति पुढवि सरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं णाणाविहाणं उरपरिसप्पथलयरतिरिक्खपंचिंदियअहीणं जाव महोरगाणं सरीरा णाणावण्णा णाणागंधा जाव मक्खायं ॥ २४ ॥

टी० नानाविधानां बहुप्रकाराणामुरसा ये प्रसर्पन्ति तेषां । तद्यथा अहीनामजगराणामाशालिकानां महोरगाणां यथायकादीन स्वबीजत्वेन योन्यण्डजत्वेन पोतजत्वेन वा गर्भान्निर्गच्छन्ति ते च निर्गता मातुरूष्माणं वायुं चाहारयन्ति तेषां जातिप्रत्ययेन तेनैवाहारेण क्षीरादिनैव वृद्धिरुपजायते। शेषं सुगम यावदाख्यातमिति ॥

सांप्रतं भुजपरिसर्पानुद्दिश्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तं जहा । गोहाणं नउलाणं सिहाणं सरडाणं सल्लाणं सरयाणं खराणं घरकोइलियाणं विस्सभराणं मुसगाणं मंगुसाणं पयलाइयाणं विरालियाणं जोहाणं चउप्पाइयाणं तेसिं च णं अहाबीएणं अहावगासेणं इत्थीए पुरिसस्स य जहा उरपरिसप्पाणं तहा जाणियव्वं जाव सारूविकडं संतं अवरे वि य णं तेसिं णाणाविहाणं भुयपरिसप्पपंचिंदियथलयरतिरिक्खाणं तं गोहाणं जाव मक्खायं ॥ २५ ॥

टी० नानाविधा ये भुजाभ्यां ये परिसर्पन्ति तेषां । तद्यथा । गोधानकुलादीनां स्वकर्मोपात्तेन यथाबीजेन यथावकाशेन चोत्पत्तिर्भवति । ते चाण्डजत्वेन पोतजत्वेन चोत्पन्नास्तदनंतरमातुरूष्मणा वायुना चाहारेण वृद्धिमुपयांति शेष सुगमं यावदाख्यातमिति ॥

सांप्रतं खेचरानुद्दिश्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं खहचरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं तं जहा चम्मपक्खीणं लोमपक्खीणं समुग्गपक्खीणं विततपक्खीणं तेसिं च णं अहाबीएणं अहावगासेणं इत्थीए जहा उरपरिसप्पाणं नाणत्तं ते जीवा डहरा समाणा माउगात्तसिणेहमाहारेंति आणुपुव्वेणं वुड्ढा वणस्सतिकायं तसथावरे य पाणे ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं णाणाविहाणं खहचरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं चम्मपक्खीणं जावमक्खायं ॥ २६ ॥

टी० नानाविधानां खेचराणामुत्पत्तिरेवं द्रष्टव्या यथा चर्मपक्षिणां वल्गुलीप्रभृतीनां तथा लोमपक्षिणां सारसराजहंसादीनां समुद्गपक्षिविततपक्षिणां बहिर्द्वीपवर्तिनामेतेषां न ... तथा । सा पक्षिणी तदण्डकं पक्षाभ्यामावृत्य तावत्तिष्ठति यावत्तदण्डकं तदूष्मणा हारितेन वृद्धिमुपगतं सत् कललावस्थां परित्यज्य चञ्च्वादिकानवयवान् परिसमापय्य भेदमुपयाति तदुत्तरकालमपि मात्रोपनीतेनाहारेण वृद्धिमुपयाति शेषं प्राग्वत् ॥ २६ ॥

विकलेन्द्रियाणाम् ।

व्याख्याताः पञ्चेन्द्रिया मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च तेषां चाहारो द्वेधा । आभोगनिर्वर्तितोऽनाभोगनिर्वर्तितश्च तत्रानाभोगनिर्वर्तितः प्रतिक्षणमन्याभोगनिवर्तितस्तु यथास्वं क्षुद्वेदनीयोदयभावीति ।

सांप्रतं विकलेंद्रियानुद्दिश्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंभवा णाणाविहवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवुक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पोग्गलाणं सरीरेसु वा सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा अणुसुयत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं तसथावरजोणियाणं अणुसूयगाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं ॥ २७ ॥

(अहावरमित्यादि) अथानंतरमेतदाख्यातमिहास्मिन् संसारे एके केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः सत्वाः प्राणिनो नानाविधयोनिकाः कर्मनिदानेन स्वकृतकर्मणा उपादानभूतेन तत्रोत्पत्तिस्थाने उपक्रम्यागत्य नानाविधत्रसस्थावराणां शरीरेषु अचित्तेषु सचित्तेषु वा (अणुसुयत्ताए त्ति) अपरशरीराश्रिततया परनिश्रया विवर्तंते समुत्पद्यन्ते इति यावत् ते च जीवा विकलेंद्रियाः सचित्तेषु मनुष्यादिशरीरेषु यूकालिक्षादित्वेनोत्पद्यंते। तथा तत्परिभुज्यमानेषु मंचकादिष्वचित्तेषु मत्कुणत्वेनाविर्भवति तथाऽचित्तीभूतेषु मनुष्यादिशरीरकेषु विकलेंद्रियशरीरेषु वा ते जीवा अनुस्यूतत्वेन परनिश्रयाः कृम्यादित्वेनोत्पद्यंते । अपरे तु सचित्ते तेजःकायादौ मूषिकादित्वेनोत्पद्यंते यत्र चाग्निस्तत्र वायुरित्यतस्तदुद्भवा अपि द्रष्टव्याः तथा पृथिवीमनुश्रित्य कुंथुपिपीलिकादयो वर्षादावूष्मणा संस्वेदजा जायंते तथोदके पूतरका भोलणकभ्रमरिकाछेदनकादयः समुत्पद्यंते तथा वनस्पतिकाये पनकभ्रमरादयो जायंते ... ते जीवास्तानि ...

सांप्रतं ...

एवं दु... ॥ २८ ॥

एवमिति पूर्वोक्तपरामर्शः । यथा सचित्ताचित्तशरीरनिश्रया विकलेंद्रियाः समुत्पद्यंते तथा तत्संभवेषु मूत्रपुरीषवांतादिषु अपरे जन्तवो दुष्टं विरूपं रूपं येषां कृम्यादीनां ते दुरूपास्तत्संभवत्वेन तत्रैवोत्पद्यंते ते च तत्र विष्टादौ देहान्निर्गतेऽनिर्गते वा समुत्पद्यमाना तत्राश्च तदेव विष्टादिकं स्वयोनिभूतमाहारयति । शेषं प्राग्वत् ॥ २८ ॥

एवं खुरदुगत्ताए ॥ २९ ॥

सांप्रतं स... ... प्रतिपादयितुमाह (एवं ...) ...ति यथा मूत्रपुरीषादावुत्पादस्तथा ...त्पत्ति । चर्मे ... समुत्पद्यंते ।

(अहावरमित्यादि) अथैतदपरमाख्यात इहास्मिन् संसारे एके केचन सत्त्वाः प्राणिनस्तथाविधकर्मोदयवर्तिनो नानाविधयोनयः प्राक्सन्तः पूर्वजन्मनि तथाविधं कर्मोपादाय तत्कर्मनिदानेन नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणिनां सचित्तेष्वचित्तेषु शरीरेषु वाग्निन्वेन विवर्त्तन्ते प्रादुर्भवन्ति । तथाहि । पञ्चेन्द्रियतिरश्चां हस्तिमहिषादीनां परस्पर युद्धावसरे विषाणसंघर्षे सति अग्निरुत्तिष्ठते एवमचित्तेष्वपि तदस्थिसंघर्षादग्नेरुत्थानं तथा द्वीन्द्रियादिशरीरेष्वपि यथासंभवमायोजनीय तथा स्थावरेष्वपि वनस्पत्युपलादिषु सचित्ताचित्तेष्वग्निजीवाः समुत्पद्यन्ते ते चाग्निजीवास्तत्रोत्पन्नास्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां स्नेहमाहारयन्ति । शेषं सुगमं यावदुपसंहारमाख्यातं । अपरं त्रयोऽप्यालापकाः प्राग्वद् द्रष्टव्या इति ।

साम्प्रतं वायुकायमुद्दिश्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणियाणं जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा वाउकायत्ताए विउट्टंति जहा अगणीणं तहा भाणियव्वा चत्तारि गमा ॥ ३५ ॥

अथापरमेतदाख्यातमित्याद्यग्निकायागमेन व्याख्येयम् । साम्प्रतमशेषजीवाधारं पृथिवीकायमधिकृत्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणियाणं । जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा पुढविताए सक्करत्ताए वालुयत्ताए इमाओ गाहाओ अणुगंतव्वाओ पुढवी य सक्करा वा लुयाय उवले सिला य लोणूसे । अयतउयतंबसीसगरुप्पसुवण्णे य वइरे य ? हरियाले हिंगुलए मणोसिला सासगंजणपवाले । अब्भपडलब्भवालुय बायरकाए मणिविहाणा २ गोमेज्जए य रुयए अंके फलिहे य लोहियक्खे य । मरगयमसारगल्ले भुयमोयग इंदणीले य ३ चंदण गेरुयहंसगब्भे पुलए सोगंधिए य बोद्धव्वे । चंदप्पहवेरुलिए जलकंते सूरकंते य ४ एयाओ एएसु भाणियव्वाओ गाहाओ जाव सूरकंतत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं तसथावरजोणियाणं पुढवीणं जाव सूरकंताणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं सेसा तिण्णि आलावगा जहा उदगाणं ॥ ३६ ॥

अथापरमेतत्पूर्वमाख्यातं इहैके सत्त्वाः पूर्वं नानाविधयोनिकाः स्वकृतकर्मवशात् नानाविधत्रसस्थावराणां शरीरेषु पृथिवीत्वेनोत्पद्यन्ते । तद्यथा । सर्पशिरस्सु मणयः, करिदन्तेषु मौक्तिकानि, स्थावरेष्वपि वेणवादिषु मौक्तिकानि । एवमचित्तेषु पाषाणादिषु लवणभावेनोत्पद्यन्ते । तदेवं पृथिवीकायिका नानाविधासु पृथिवीषु शर्करावालुकोपलशिलालवणादिभावेन तथा गोमेदकादिरत्नभावेन च बादरमणिविधानतया समुत्पद्यन्ते । शेषं सुगमं । यावदपरे त्रय आलापका उदकवदेव द्रष्टव्या इति ॥ ३६ ॥

साम्प्रतं सर्वोपसंहारद्वारेण सर्वजीवानां सामान्यतो विनिपातमाह ।

अहावरं पुरक्खायं सव्वे पाणा सव्वे भूया सव्वे जीवा सव्वे सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंभवा णाणाविहवुक्कमा सरीरजोणिया सरीरसंभवा सरीरवुक्कमा सरीराहारा कम्मोवगा कम्मनियाणा कम्मगतीया कम्मट्ठिइया कम्मणा चेव विप्परियासमुवेंति ॥ ३७ ॥

(अहावरमित्यादि) अथापरमेतदाख्यातं । तद्यथा । सर्वे प्राणाः प्राणिनो [illegible] प्रतिकूलजीवानां तत्तत्स्वकर्मोपपन्नाः । कर्माधिकृत्य [illegible] । ते च [illegible] योनिका अतो नानाविधासु योनिषूत्पद्यन्ते [illegible] मगणां परस्परसमवनर्मयादेव च [illegible] नानाविधयाहारयन्ति [illegible] पदागा [illegible] भवन्ति । अनेनेदमुक्तं भवति । यो यत्र [illegible] सुखादिनापि [illegible] भवति । [illegible] ॥ ३७ ॥

साम्प्रतमाहारपरिज्ञामुपसंहरन्नाह ।

से एवमायाणह एवमायाणित्ता आहारगुत्ते सहिए समिए सयाजए त्तिबेमि ॥ [illegible] आहारपरिण्णा णाम तइयमज्झयणं समत्तं ॥

[illegible] सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

आहारकस्य [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] सूत्र० १ श्रु० ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

सचित्ताहारा:॥

नेरइया णं भंते ! किं सचित्ताहारा अचित्ताहारा मीसाहारा ? गोयमा ! नो सचित्ताहारा अचित्ताहारा नो मीसाहारा एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया । ओरालियसरीरा जाव मणूसा सचित्ताहारा वि अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि ॥

नैरयिका भदन्त ! किं सचित्ताहाराः [illegible] अचित्ताहाराः उत मिश्राहाराः इत्यादि प्रश्नसूत्रम् [illegible] पुद्गलानाहारयन्ति ते [illegible] औदारिकशरीरा [illegible] मिश्राहारा [illegible] वैमानिकाः [illegible] औदारिक [illegible] पृथिवीकायिकादयो [illegible] ।

सचित्ताहारा मिश्राहारा अपि प्रश्ने । [illegible] (ओरालियसरीरी जाव मणूसा इत्यादि) औदारिकशरीरिणः पृथिवीकायिकादयो [illegible] मनुष्याः [illegible] सचित्ताहारा अपि अचित्ताहारा अपि मिश्राहारा अपि वक्तव्याः ॥ [illegible] ॥

[illegible]

नेरइया णं भंते ! आहारट्ठी ? हंता आहारट्ठी । नेरइयाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! नेरइयाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते । तं० आभोगनिव्वत्तिए य अणाभोगनिव्वत्तिए य । तत्थ णं जे से अणाभोगनिव्वत्तिए से णं अणुसमयं अविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ । तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से णं असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ ॥

(आभोगनिव्वत्तिए) नैरयिका [illegible]

षुक्तस्वलितन्यायेन कथञ्चिद्विरहे भावेऽपि लोके तद्गणनया अनुसमयमिति व्यवहारः प्रवर्तते । ततोऽप्यन्तराले विरहाभावप्रतिपादनार्थमित्युक्तं । अनुसमयविरहितोऽनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः समुत्पद्यमान ओज आहारादिना प्रकारेण वेदितव्यः । (तत्थ णमित्यादि) तत्राभोगानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसावनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः सोऽसङ्ख्येयसामयिकोऽसङ्ख्येयैः समयैर्निर्वर्तितम् । यद्यप्यसङ्ख्येयसमयनिर्वर्तितं तत् जघन्यपदेऽप्यन्तर्मुहूर्तिकं भवति । न हीनमन्तर्मुहूर्तिक आहारार्थः समुत्पद्यते । किमुक्तं भवति । अन्तर्मुहूर्तकालं यावत्प्रवर्तते न परतः नैरयिकाणां हि योऽसावाहारयामीत्यभिलाषः स परिगृहीताहारद्रव्यपरिणामेन यज्जनितमतितीव्रतरं दुःखं तद्भावादन्तर्मुहूर्तात्प्रवर्तते । तत आन्तर्मुहूर्तिको नैरयिकाणामाहारार्थः (नेरइयाणमित्यादि) नैरयिकाणामिति पूर्ववत् किं द्रव्यमाहारयन्ति भगवान्द्रव्यादिभेदतस्तमाहारयन्तीति निरूपयितुकाम आह (गोयमेत्यादि) ॥

किमाहारमाहारयन्ति ॥

णेरइया णं भंते ! किमाहारमाहारेंति ? गोयमा ! दव्वओ अणंतपदेसियाइं खेत्तओ असंखिज्जपदेसोगाढाइं कालओ अन्नयरकालट्ठितियाइं भावओ वसमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं जाइं भावओ वन्नमंताइं आहारेंति ताइं किं एगवन्नाइं आहारेंति जाव किं पंचवन्नाइं आहारेंति ? गोयमा ! ठाणमग्गणं पडुच्च एगवन्नाइं पि आहारेंति । जाव पंचवन्नाइं पि आहारेंति विहाणमग्गणं पडुच्च कालवन्नाइं पि आहारेंति जाव सुक्किल्लाइं पि आहारेंति । जाइं वन्नओ कालवन्नाइं आहारेंति ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति जाव दसगुणकालाइं आहारेंति संखिज्ज असंखिज्ज अणंतगुणकालाइं आहारेंति । गोयमा ! एगगुणकालाइं पि आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइं पि आहारेंति एवं जाव सुक्किल्लाइं । एवं गंधतो वि रसओ वि । जाइं भावओ फासमंताइं ताइं नो एगफासाइं आहारेंति नो दुफासाइं आहारेंति । नो तिफासाइं आहारेंति चउफासाइं पि आहारेंति । जाव अट्ठफासाइं पि आहारेंति । विहाणमग्गणं पडुच्च कक्खडाइं पि आहारेंति जाव लुक्खाइं पि आहारेंति । जाइं फासओ कक्खडाइं आहारेंति ताइं किं एगगुणकक्खडाइं आहारेंति । जाव अणंतगुणकक्खडाइं आहारेंति गोयमा ! एगगुणकक्खडाइं पि आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खडाइं पि आहारेंति एवं अट्ठविहफासा भाणियव्वा । जाव अणंतगुणलुक्खाइं पि आहारेंति । जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं किं पुट्ठाइं आहारेंति अपुट्ठाइं ? गोयमा ! पुट्ठाइं आहारेंति नो अपुट्ठाइं आहारेंति जहा भासुद्देसए जाव नियमा छद्दिसिं आहारेंति ओसन्नं कारणं पडुच्च वन्नओ कालनीलाइं गंधओ दुब्भिगंधाइं रसओ तित्तरसकडुयाइं फासओ कक्खडगरुयसीयलुक्खाइं तेसिं पोराणे वन्नगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे विपरिणामइत्ता परिपीलइत्ता परिसाडइत्ता परिविद्धंसइत्ता अन्ने अपुव्वे वन्नगुणे गंधगुणे फासगुणे उप्पाइत्ता आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले सव्वप्पणयाए आहारमाहारेंति ॥

टी० गौतम ! द्रव्यतो द्रव्यस्वरूपपर्यालोचनायामनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि । अन्यथा सङ्ख्यातासङ्ख्यातप्रदेशात्मका असङ्ख्यातप्रदेशात्मका वा स्कन्धा जीवस्य ग्रहणाय न भवन्ति । क्षेत्रतोऽसङ्ख्येयप्रदेशावगाढानि । कालतोऽन्यतरस्थितिकानि जघन्यस्थितिकानि मध्यमस्थितिकानि उत्कृष्टस्थितिकानि चेति भावार्थः । स्थितिरिति आहारयोग्यस्कन्धपरिणामेनावस्थानमवसेयं । भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति च । [illegible] (जाइं भावओ वन्नमंताइं) [illegible] (गोयमा ! ठाणमग्गणं पडुच्च) [illegible] [illegible] इत्यादि सुगमं । [illegible] (विहाणमग्गणं पडुच्च) [illegible] सुगमं । [illegible]

जाइं पुट्ठाइं आहारेंति [illegible] गोयमा ! ओगाढाइं आहारेंति नो अणोगाढाइं आहारेंति । जाइं भंते ! ओगाढाइं आहारेंति ताइं किं अणंतरोगाढाइं आहारेंति परंपरोगाढाइं आहारेंति ? गोयमा ! अणंतरोगाढाइं आहारेंति नो परंपरोगाढाइं आहारेंति । जाइं भंते ! अणंतरोगाढाइं आहारेंति ताइं किं अणूइं आहारेंति बायराइं आहारेंति ? गोयमा ! अणूइं पि आहारेंति बायराइं पि आहारेंति । जाइं भंते ! अणूइं पि आहारेंति बायराइं पि आहारेंति ताइं किं उड्ढं आहारेंति अहे आहारेंति तिरियं आहारेंति ? गोयमा ! उड्ढं पि आहारेंति अहे वि आहारेंति तिरियं पि आहारेंति । जाइं भंते ! उड्ढं पि आहारेंति अहे वि आहारेंति तिरियं पि आहारेंति [illegible]

ताइं आइं पि आहारंति मज्झे आहारंति पज्जवसाणे आहारंति? गोयमा! आइं पि आहारंति मज्झे वि आहारंति पज्जवसाणे वि आ० । जाइं भंते! आइं पि आहारंति मज्झे वि आहारंति पज्जवसाणे वि आहारंति ताइं भंते! किं सविसए आहारंति अविसए आहारंति? गोयमा! सविसए आहारंति नो अविसए आहारंति । जाइं भंते! सविसए आहारंति ताइं किं आणुपुव्विए आहारंति अणाणुपुव्विए । गो० ! आणुपुव्विं आहारंति नो अणाणुपुव्विं आहारेंति । जाइं भंते! आणुपुव्विं आहारंति ताइं किं तिदिसिं आहारंति । चउदिसिं आहारंति पंचदिसिं आहारंति छद्दिसिं आहारंति?

अस्य व्याख्या । इहात्मप्रदेशैः संस्पर्शनेनात्मनः प्रदेशावगाढक्षेत्राद्बहिरपि सम्भवति ततः प्रश्नयति । (जाइं भंते! इत्यादि) यानि भदन्त! स्पृष्टान्याहारयंति तानि किं अवगाढानि आत्मप्रदेशैः सह एकक्षेत्रावस्थायीनि उत अनवगाढानि आत्मप्रदेशावगाढक्षेत्राद्बहिरवस्थितानि । भगवानाह । गौतम! अवगाढान्याहारयंति नानवगाढानि । उत अवगाढानि आत्मप्रदेशावगाढक्षेत्रे किमनन्तरावगाढानि । किमुक्तं भवति। यत्रात्मप्रदेशेषु यान्यव्यवधानेनावगाढानि तैरात्मप्रदेशैस्तान्येवाहारयंति उत, परम्परावगाढानि एकद्व्याद्यात्मप्रदेशव्यवहितानि । भगवानाह । गौतम! अनन्तरावगाढानि आहारयंति नो परम्परावगाढानि । यानि भदन्त! अनन्तरावगाढान्याहारयंति तानि किमणूनि स्तोकान्याहारयन्ति उत बादराणि प्रभूतप्रदेशोपचितानि । भगवानाह । अणून्यप्याहारयन्ति बादराण्यप्याहारयन्ति । इहाणुत्वबादरत्वे तेषामेवाहार्योग्यानां स्कन्धानां प्रदेशस्तोकत्वबाहुल्यापेक्षया वेदितव्ये इति । यानि भदन्त! अणून्यप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किमूर्ध्वं मूर्ध्वप्रदेशस्थितान्याहारयन्ति अधस्तिर्यग्वा । इह ऊर्ध्वाधस्तिर्यक्त्वं यावति क्षेत्रे नैरयिको व्यवगाढस्तावत्येव क्षेत्रे तदपेक्षया परिभावनीय । भगवानाह । ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति ऊर्ध्वप्रदेशावगाढान्यप्याहारयंति एवमधोऽपि तिर्यगपि । यानि भदन्त! ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति अधोऽप्याहारयन्ति तिर्यगप्याहारयन्ति तानि किमादावाहारयन्ति मध्ये आहारयन्ति पर्यवसाने आहारयन्ति । अयमत्राभिप्रायो नैरयिका ह्यनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याण्यन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावदुपभोगोचितानि गृह्णन्ति ततः संशयः किमुपभोगोचितस्य कालस्यान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणस्यादौ प्रथमसमये आहारयन्ति उत मध्ये मध्येषु समयेषु आहोस्वित्पर्यवसाने पर्यवसानसमये ? भगवानाह । गौतम! आदावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति । किमुक्तं भवति । उपभोगोचितस्य कालस्यान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणस्यादिमध्यावसानेषु समयेषु आहारयन्ति उत अविषयादपि स्वोचिताहारयोग्यान्याहारयन्ति । भगवानाह । गौतम! स्वविषयमाहारयन्ति नो अविषयात् । यानि भदन्त! स्वविषयमाहारयन्ति तानि भदन्त! किमानुपूर्व्या आहारयन्ति अनानुपूर्व्या? । आनुपूर्वी नाम यथासन्नं । तद्विपरीता अनानुपूर्वी । भगवानाह । गौतम! आनुपूर्व्या सूत्रे द्वितीया तृतीयार्थे वेदितव्या प्राकृतत्वात् यथा आचाराङ्गे-

(अगणिपुट्ठा) इत्यत्र आहारयन्ति नो अनानुपूर्व्या ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्वा यथासन्नं नातिक्रम्याहारयन्तीति भावनीयानि। भदन्त! आनुपूर्व्या आहारयन्ति तानि किं (तिदिसिमिति)। तिस्रो दिशः समाहृतास्त्रिदिक् तस्मिन् व्यवस्थितान्याहारयन्ति चतुर्दिशि पञ्चदिशि षड्दिशि वा इह लोकनिष्कुटपर्यन्ते जघन्यपदे त्रिदिग्व्यवस्थितमेकदिग्व्यवस्थितं वा अतस्त्रिदिश आरभ्य प्रश्नः कृतः । भगवानाह । गौतम! नियमात् षड्दिशि व्यवस्थितान्याहारयन्ति । नैरयिका हि त्रसनाड्यां मध्ये व्यवस्थितास्तत्र चावश्यं षड्दिक्संभव इति। (ओसन्नकारण पडुच्चेत्यादि) ओसन्नशब्दो बाहुल्यवाची । यथा ओसन्नं देवा सायं वेयणं वेयंतीत्यत्र । तत ओसन्नकारणं बाहुल्यकारणं प्रतीत्य किं तद्बाहुल्यकारणमिति चेदुच्यते । अशुभानुभाव एव । तथापि प्रायो मिथ्यादृष्टयः कृष्णादीन्याहारयन्ति न तु भविष्यत्तीर्थकरादयः । तत ओसन्नेत्युक्तं । वर्णतः कालनीलादि । गन्धतो दुरभिगन्धादि । रसतस्तिक्तकटुकानि । स्पर्शतः कर्कशगुरुशीतरूक्षादि इत्यादि तेषामाहार्यमाणानां पुद्गलानां पुराणान् अप्रतनान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् स्पर्शगुणान् (विपरिणामइत्ता परिपीडइत्ता परिसाडइत्ता परिविद्धंसइत्ता) एतानि चत्वार्यपि पदान्येकार्थिकानि विनाशार्थप्रतिपादकानि नाना देशजविनेयानुग्रहार्थमुपात्तानि विनाश्य किमिति आह । अन्यानपूर्व्यान्वर्णगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणानुत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्गलान् (सव्वप्पणयाए) सर्वात्मना सर्वैरप्यात्मप्रदेशैराहारमाहाररूपानाहारयन्ति ॥ प्रज्ञा. पद २८ । जी. प्र. १ । भ. श. ६ उ० ४ ।

नेरइया णं भंते! जे पोग्गला अत्तमायाए आहारंति ते किं आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति अणंतरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति परंपरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति? गोयमा! आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति नो अणंतरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति नो परंपरखेत्तोगाढे जहा नेरइया तहा जाव वेमाणियाणं दंडओ ॥

टी० नेरइयाणमित्यादि । (अत्तमायाए त्ति) । आत्मना आदाय गृहीत्वेत्यर्थः । जीवाधिकारादेवेदमाह । (आयसरीरखेत्तोगाढे त्ति) स्वशरीरक्षेत्रे अवस्थितानीत्यर्थः । (अणंतरखेत्तोगाढे त्ति)। आत्मशरीरावगाढक्षेत्रापेक्षया यदनन्तरं क्षेत्रं तत्रावगाढानीत्यर्थः (परंपरखेत्तोगाढे त्ति) आत्मक्षेत्रानन्तरक्षेत्राद्यत्परं क्षेत्रं तत्रावगाढानीत्यर्थः) ॥ भ. श. ६ । उ० १० ।

नेरइयाणं भंते सव्वओ आहारंति सव्वओ परिणामंति सव्वओ ऊससन्ति सव्वओ नीससंति अभिक्खणं २ आहारंति अभिक्खणं २ परिणामन्ति अभिक्खणं ऊससंति अभिक्खणं नीससंति आहच्च आहारंति आहच्च परिणामंति आहच्च ऊससंति आहच्च नीससंति । हंता गोयमा! णेरइया सव्वओ आहारंति एवं चेव जाव आहच्च नीससंति णेरइयाणं भंते! जे पोग्गले आहारत्ताए गेण्हंति ते णं पोग्गलाणं सेयालंसि कतिभागं आहारेंति कइभागं आसायंति? गोयमा! असंखेज्जइ भागं आहा

रंति अणंतभागं आस्साएंति णेरइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिएहंति ते किं सव्वे आहारंति नो सव्वे आहारंति ? गोयमा ! ते सव्वे अपरिसेसिए आहारंति ॥

(नेरइया णं भंते इत्यादि) प्रश्नसूत्रं सुगमं । (नेरइयाणं भंते ! जे पोग्गला इत्यादि) नैरयिका णमिति पूर्ववत् भदन्त ! यान् पुद्गलानाहारतया गृह्णन्ति नैरयिकास्तेषां गृहीतानां पुद्गलानां (सेकालंसि) एष्यत्काले ग्रहणकालोत्तरकालसमयेष्वित्यर्थः (कइभागं ति) कतिथं भागमाहारयन्ति आहारतयोपभुञ्जते । तथा । कतिभागं कतिथं भागमाहार्यमाणपुद्गलानामास्वादं गृह्णन्ति । न हि सर्वे पुद्गला आहार्यमाणान्यास्वादमायान्ति इति पृथक् प्रश्नः । भगवानाह । गौतम ! असंख्येयं भागमाहारयन्ति । अन्ये तु गवादिप्रथमगृहीतमहास्कन्धग्रहण इव परिशटन्ति । आहार्यमाणानां च पुद्गलानामनन्तभागमास्वादयन्ति । शेषास्त्वनास्वादिता एव शरीरपरिणाममापद्यन्ते इति ॥

णेरइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गेगहंति ते णं तेसिं पोग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ? गोयमा ! सो इंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अणिट्ठत्ताए अकंतत्ताए अप्पियत्ताए असुभत्ताए अमणुत्ताए अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए अभिज्झियत्ताए अहत्ताए नो उड्ढत्ताए दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए एतेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति असुरकुमाराणं भंते ! आहारट्ठी ? हंता ! आहारट्ठी । एवं जहा णेरइयाणं तहा असुरकुमाराणं वि जाणियव्वम् जाव तेसिं भुज्जो २ परिणमन्ति । तत्थ णं जेसे आभोगनिव्वत्तिए सेणं जहन्नेण चउत्थभत्तस्स उक्कोसेणं सातिरेगस्स वाससहस्सस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ओसन्नकारणं पडुच्च वन्नओ हालिद्दसुक्किल्लाइं गंधओ सुब्भिगंधाइं रसओ अंबिलमहुराइं फासओ मउअलहुयणिद्धुएहाइं तेसिं पोराणे वन्नगुणे जाव फासिंदियत्ताए जाव मणामत्ताए इच्छियत्ताए अभिज्झियत्ताए उड्ढत्ताए नो अहत्ताए सुहत्ताए नो दुहत्ताए तेसिं भुज्जो २ परिणमंति सेसं जहा णेरइयाणं एवं जाव थणियकुमाराणं । नवरं आभोगनिव्वत्तिए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ॥

रयिका णमिति पूर्ववत् यान् पुद्गलानाहारतया गृह्णन्ति [illegible] विशिष्टमवसेय । [illegible] [illegible] परिणमन्ति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

माहारयन्ति उत नो सर्वान् सर्वैकदेशानुमतम् । [illegible] नैरयिका णमिति पूर्ववत् । यान् पुद्गलानाहारतया [illegible] पुद्गला णमिति पूर्ववदेव । नैरयिकाणां [illegible] भूयः २ परिणमन्ते । भगवानाह । [illegible] [illegible] परिणमन्ते [illegible] (फासिंदियत्ताए इत्यादि) [illegible]

[illegible]

न्दिवसेऽतिक्रान्ते इत्यर्थः । भूयो जघन्येनाहारार्थः । समुत्पद्यते । एतच्च दशवर्षसहस्रायुषां प्रतिपत्तव्यमुत्कर्षतः सातिरेके अभ्यधिके वर्षसहस्रेऽतिक्रान्ते । एतच्च सागरोपमायुषामवसेयं ॥

असुरकुमाराणं भंते ! किमाहारमाहारयंति ? गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसियाइं खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं कालओ अन्नयरठियाइं भावओ वन्नमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं जावनियमा । छद्दिसिं आहारंति ओसन्नं कारणं पडुच्च वन्नओ हालिद्दसुक्किल्लाइं गंधओ सुरभिगंधाइं, रसओ अंबिलमहुराइं, फासओ मउयलहुणिद्धुण्हाइं, तेसिं पोराणं वन्नगुणं गंधगुणे फासगुणे जाव इच्छियत्ताए अभिज्झियत्ताए उड्ढत्ताए नो अहत्ताए सुहत्ताए नो दुहत्ताए एतेसिं भुज्जो २ परिणमंति * यथा चासुरकुमाराणां सूत्रमुक्तं । तथा नागकुमारादीनामपि स्तनितकुमारपर्यवसानानांवक्तव्यम्-वरमाभोगनिर्वर्तिताहारार्थे चिन्तायामुत्कर्षाभिधानानुसारेण * "उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ" * इति वक्तव्यं । एतच्च पल्योपमासंख्येयभागायुषां तदधिकायुषां चावसेयं । शेषं तथैव । तथा चाह । एवं जाव थणियकुमाराणमित्यादि * ॥

सम्प्रति पृथिवीकायिकानामनाभोगाधिकारान् चिन्तयितुकाम आह । पृथ्वीकायिकानाम् ॥

पुढवीकाइयाणं भंते ! आहारट्ठी हंता आहारट्ठी । पुढविकाइयाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । गोयमा ! अणुसमयं अविरहिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ । पुढविकाइयाणं भंते ! किमाहारमाहारेंति । एवं जहा । णेरइयाणं जाव ताइं भंते ! कइदिसिं आहारेंइ निव्वाघाए णं छद्दिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं नवरं ओसन्नकारणं न भण्णइ । वन्नओ कालनीललोहियहालिद्दसुक्किल्लाइं, गंधओ सुब्भिगंध दुब्भिगंधाइं, रसओ तित्तकडुयकसायअंबिलमहुराइं, फासओ कक्खडमउयगरुयलहुयसीउसिणणिद्धलुक्खा इं, तेसिं पोराणा वन्नगुणा । सेसं जहा । नेरइयाणं जाव आहच्च नीससंति पुढविकाइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गेण्हंति । तेसि णं भंते ! पोग्गलाणं सेयालंसि कतिभागं आहारेंति । कतिभागं आसायंति ? गोयमा ! असंखेज्जइभागं आहारेंति अणंतभागं आसायन्ति पुढविकाइयाणं भंते ! जे पुग्गले आहारत्ताए गेण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति जहेव णेरइया तहेव । पुढविकाइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गेण्हंति ते णं तेसिं पोग्गलाणं किमित्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ? गोयमा ! फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो २ परिणमंति । एवं जाव वणस्सइकाइया । बेइंदियाणं भंते ! आहारट्ठी ? हंता गोयमा ! आहारट्ठी । बेइंदियाणं भंते ! केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ जहा णेरइयाणं नवरं तत्थणं जेसे आभोगनिव्वत्तिए सेणं असंखेज्जसमए अंतो मुहुत्तिए आहारट्ठे समुप्पज्जइ सेसं जहा पुढविकाइयाणं जाव आहच्च नीससंति नवरं नियमा छद्दिसिं बेइंदियाणं पुच्छा जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति तेणं तेसिं पोग्गलाणं कइभागं आहारंति । कइभागं आसायंति । एवं जहा नेरइयाणं । बेइंदिया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गेण्हंति । तेसिं किं सव्वे आहारंति । बेइंदियाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते । तंजहा । लोम आहारे य पक्खेवाहारे य । जे पोग्गले लोमआहारत्ताए गेण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारंति । जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति तेसिं असंखेज्जइभागमाहारंति अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अफासाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं विद्धंसमागच्छंति ॥ प्रज्ञा० पद २८ ॥

टी० (पुढविकाइयाणं भंते ! इत्यादि) सर्वं पूर्ववदसुरकुमारवद्भावनीयं नवरं (निव्वाघाएणं छद्दिसिमित्यादि) व्याघातो नाम अलोकाकाशेन प्रतिस्खलनं व्याघातस्याभावो निर्व्याघातः । "शब्दे यथा यदव्ययपूर्वपदार्थनित्यमव्ययीभाव" इत्यव्ययीभावस्तेन वा तृतीयायामिति विकल्पेन आभिधानात्केऽत्राम भावः । नियमादवश्यतया षड्दिशि व्यवस्थितानि षड्भ्यो दिग्भ्य आगतानि द्रव्याण्याहारयतीति भावः । व्याघातम्पुनः प्रतीत्य लोकनिष्कुटादौ स्यात्कदाचित् । त्रिदिशि तिसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि कदाचिच्चतुर्दिग्भ्यः कदाचित्पञ्चदिग्भ्यः । कात्र भावनेति चेदुच्यते । इह लोकनिष्कुटपर्यन्ताधस्त्यप्रतराग्निकोणावस्थितो यदा पृथिवीकायिको वर्त्तते तदा तस्याधस्तादलोकेन व्याप्ततयादधोदिक् पुद्गलाभाव । आग्नेयकोणावस्थितत्वात्पूर्वदिक् पुद्गलाभावो दक्षिणदिक्पुद्गलाभावश्च । एवमधः पूर्वदक्षिणरूपाणां तिसृणां दिशामलोकेन व्याप्तत्वात् अपास्य याः परिशिष्टा ऊर्ध्वा अपरा उत्तरा च दिशस्ताभ्य आगतान्पुद्गलानाहारयति यदा पुनरसौ पृथिवीकायिकः पश्चिमां दिशमनुसृत्य वर्त्तते तदा पूर्वा दिगभ्यधिका जाता । द्वे दिशी दक्षिणाधस्त्ये अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान्पुद्गलानाहारयति । यदा पुनरूर्ध्वं द्वितीयादिप्रतरगतपश्चिमदिगवष्टम्भ्य तिष्ठति तदा अधस्त्याऽपि दिगभ्यधिका लभते केवलं दक्षिणैवैका पर्यन्तवर्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्चदिगागतान्पुद्गलानाहारयतीति शेषं सूत्रं समस्तमपि पूर्ववद्भावनीयं यत्तु विशेषमनुसारयति (न वरमुसन्नकारणं न हवइ इत्यादि) सूत्रम (फासिंदियवेमायत्ताए इति) विषममात्रा विमात्रा तद्भावस्तत्ता विमात्रतया यथा इष्टानिष्टा मातानेदनयेति नारका न तु तद्वत् नारकाणामेवात्यन्ताशुभतया शुभाणां च शुभतयैवेति । एवं जाव वणस्सइकाइयाणंति । यथा पृथिवीकायिकानां सूत्रमुक्तं मप्कायतेजोवायुवनस्पतीनामपि भणनीयं । सर्वेषामपि नवरं च कायस्थितानां विशेषाभावात् (बेइंदियाणं भंते ! इत्यादि) सुगमं नवरं । (लोमाहारे पक्खेवाहारेयत्ति) तत्र प्रक्षेपः

लोमाहारः । पक्षिप्यतेऽर्थोन्मुखे इति प्रक्षेपः स चासावाहारश्च प्रक्षेपाहारः तत्र यः खल्वोघतो घर्मादिषु पुद्गलप्रवेशो मूत्रादिगम्यस्स लोमाहारः । कावलिकस्तु प्रक्षेपाहारः । तत्र यान्पुद्गलान् लोमाहारतया गृह्णाति तान्सर्वानपरिशेषानाहारयन्ति तेषां तथा २ स्वभावत्वात् । यान्पुद्गलान्प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषामसंख्येयतमं भागमाहारयन्ति । अनेकानि पुनर्भागसहस्राणि बहवोऽसंख्येया भागा इति अस्पृश्यमानानामनास्वाद्यमानानां विध्वंसमागच्छंति । किमुक्तं भवति । बहूनि द्रव्याण्यंतर्बहिश्च अस्पृष्टान्येवाऽनास्वादितान्येव विध्वंसमायान्ति नवरं यथायोगं केचिदतिस्थौल्यतः केचिदतिसौक्ष्म्यतः इति । प्रज्ञा० । पद ॥ २८ ॥

सम्प्रत्यस्पृश्यमानानामनास्वाद्यमानाश्च परस्परमल्पबहुत्वमभिधित्सुराह ॥

एएसिणं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा पोग्गला अणासाइज्जमाणा अफासाइज्जमाणा पोग्गला अणंतगुणा ॥

(एएसिणं भंते ! इत्यादि) इह एकैकस्मिन्स्पर्शयोग्ये भागे अनन्ततमो भाग आस्वाद्यः भवति ततो येनास्वाद्यमानाः पुद्गलास्ते स्तोका यथाऽस्पृश्यमानपुद्गलापेक्षया तेषामनन्ततमभागवर्तित्वात् । अस्पृश्यमानास्तु पुद्गला अनन्तगुणाः ॥

बेइंदियाणं भंते जे पोग्गले आहारत्ताए पु० ! गोयमा ! जिब्भिंदिय फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भु० एवं जाव चउरिंदिया नवरं अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अणाग्घाइज्जमाणाइं अफासाइज्जमाणाइं विद्धंसमागच्छंति ॥

(जिब्भिंदिय फासिंदिय वेमायत्ताए इति ।) विमा० टी० ॥ (जिब्भिंदिय फासिंदिय वेमायत्ताए इति ।) एवं त्रीन्द्रियास्तत्रापि प्राग्वद्भावनीया । एव जाव चउरिंदिया । एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः प्रागुक्तप्रकारेण । सूत्र तावद्वक्तव्य यावच्चतुरिन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियसूत्रं प्राय. समानवक्तव्यत्वात् । यत्तु विशेषस्य सूत्रं दर्शने नवरमित्यादि यान्पुद्गलान्प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषां पुद्गलानामेकमसंख्येयतम भागमाहारयन्ति । अनेकानि पुनर्भागसहस्राणि संख्यातीता असंख्येयभागा इत्यर्थः । अनाघ्रायमाणानि अस्पृश्यमानानि अनास्वाद्यमानानि विध्वंसमागच्छन्ति तानि च यथायोगमतिस्थौल्यतोऽतिसौक्ष्म्यतश्च वेदितव्यानि । अथैषामल्पबहुत्वमाह ।

एतेसिणं भंते पोग्गलाणं अणाग्घाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा पोग्गला अणाग्घाइज्जमाणा अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा तेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गले पुच्छा गोयमा ! घाणिंदिय जिब्भिंदिय फासिंदिय वेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति । चउरिंदियाणं चक्खिंदिय जिब्भिंदिय घाणिंदिय फासिंदिय वेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति सेसं जहा तेइंदियाणं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदिया नवरं सव्वत्थ जेसे आभोगनिव्वत्तिए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं छट्ठभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! जे पोग्गलाणं पुच्छा. गोयमा ! सोइंदिय चक्खिंदिय घाणिंदिय जिब्भिंदिय फासिंदिय वेमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति । मणूसा एवं चेव नवरं आभोगनिव्वत्तिए जहन्नं अंतोमुहुत्तस्स उक्को० अट्ठमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । वाणमंतरा जहा नागकुमारा एवं जोइसिया वि नवरं आभोगनिव्वत्तिए जहन्नं दिवसपु० उक्कोसेण वि दिवसपुहुत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ । एवं वेमाणिया वि नवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपु० उक्को० तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । सेसं जहा असुरकुमाराणं जाव तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहन्नेणं दिवसपु० उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । ईसाणे पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं दिवसपु० सातिरेगस्स उक्कोसेणं सातिरेगाणं दोण्हं वाससहस्साणं । सणंकुमाराणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं दोण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं । माहिंदे पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं दोण्हं वाससहस्साणं सातिरेगाणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं सातिरेगाणं । बंभलोए पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं दसण्हं वाससहस्साणं । लंतए पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं दसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं चोद्दसण्हं वाससहस्साणं । महासुक्के पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं चोद्दसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं । सहस्सारे पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्ठारसण्हं वाससहस्साणं । आणए णं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठारसण्हं [illegible] उक्कोसेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं । [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगूणवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं । [illegible] पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं वीसाए वाससहस्साणं उक्को० एगवीसाए वाससहस्साणं । [illegible] पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं एगवीसाए वाससहस्साणं । उक्कोसेणं बावीसाए वाससहस्साणं । हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्जगाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं बावीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं तेवीसाए वाससहस्साणं । एवं सव्वत्थ सहस्साणि [illegible] भाणियव्वाणि । [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं [illegible] उक्कोसेणं बत्तीसाए । [illegible] पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं बत्तीसाए [illegible] उक्कोसेणं तेत्तीसाए । [illegible] पुच्छा । अजहन्नमणुक्कोसेणं तेत्तीसाए [illegible] ।

धंतिमदंसणिज्जाणं पुच्छा, गोयमा ! जहन्नं वत्तीसाए उक्को-
सेणं मत्तावीसाए । मज्झिम उवरिमाणं पुच्छा । गोयमा !
जहन्नेणं सत्तावीसाए । उक्कोसेणं अट्ठावीसाए । उवरिमहे-
ट्ठिमाणं पुच्छा । गोयमा ! जहण्णं अट्ठावीसाए उक्कोसेणं
एगूणतीसाए । उवरिमज्झिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णं
एगूणतीसाए उक्कोसेणं तीसाए उवरिमउवरिमगेविज्जगाणं पुच्छा
गोयमा ! जहन्नेणं तीसाए उक्कोसेणं एक्कतीसाए वाससह-
स्साणं । विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं पुच्छा । गोयमा !
जहन्नेणं एक्कतीसाए उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं ।
सव्वट्ठसिद्धदेवाणं पुच्छा, । गोयमा ! अजहन्नमणुक्को-
सेणं तेत्तीसाए वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ ॥

टी० । [illegible] भंते ! इत्यादि । इह पक्षैकस्मिन् भागे [illegible] [illegible] भवति । [illegible] [illegible] [illegible] भवति [illegible] । [illegible] [illegible] मुहूर्तसंमति । [illegible] आहारार्थः [illegible]

[illegible]

अनन्तराहाराः [illegible]

[illegible]

न्यूनानीत्यर्थः । एतन्निषेधाद्यावीचिद्रव्याणि । यस्मात् प्रदे-
यायता द्रव्यसमुदायेनाहारः पूर्यते स यावत्प्रदेशैः [illegible]
वीचिद्रव्याण्युच्यन्ते । परिपूर्णस्त्ववीचिद्रव्याणीति [illegible]
कारः । चूर्णिकारस्त्वाहारद्रव्यवर्गणा अधिकृत्येदं [illegible]
यान् तत्र च याः सर्वोत्कृष्टा आहारद्रव्यवर्गणाः [illegible]
द्रव्याणि । यास्तु तान्य एकादिना प्रदेशेन हीनास्ता वीचि
द्रव्याणीति (एगपएसूणाई पि दव्वाईति) एकप्रदेशोनत्वं
अपि शब्दादनेकप्रदेशोनान्यपीति ॥ भ. १४ श. ६ उ. ॥

अनन्तराहाराः परम्पराहाराः ।

णेरइयाणं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया तओ
परियाइणया तओ परिणामणया तओ परियारणया
तओ पच्छा विउव्वणया ? हंता गोयमा ! णेरइया अणंत-
राहारा तओ निव्वत्तणया तओ परियाइणया तओ
परिणामणया तओ परियारणया तओ पच्छा विउव्वणया ।
असुरकुमाराणं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया
तओ परियाइणया तओ परिणामणया तओ विउव्व-
णया तओ पच्छा परियारणया ? हंता गोयमा ! असुर-
कुमारा अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया जाव तओ
पच्छा परियारणया । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवि-
काइयाणं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया तओ
परियाइणया तओ परिणामणया तओ परियारणया तओ
विउव्वणया ? हंता गोयमा ! तं चेव जाव परियारणा नो
चेव णं विउव्वणया एवं जाव चउरिंदिया नवरं वाउ-
काइया पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा जहा णेरइया
वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा ॥

टी० । नैरयिका णमिति वाक्यालङ्कारे । भदन्त ! अनन्त-
राहारा [illegible] ! परम्पराहारा [illegible] ! [illegible]
प्रतिसमयमंतर आहारकत्वमनन्तराहाराः । तओ निव्व-
त्तणया [illegible]

[illegible]

थिवत्वणयस्ति । न चैव तेषां विकुर्वणा वाच्या वैक्रियलब्धेरसंभवात् । एवामित्यादि । एवं पृथिवीकायवद्कायादयो वातकायवर्जास्तावद्वक्तव्या यावच्चतुरिन्द्रियाः सर्वेषामपि वैक्रियलब्धेरसंभवेन सूत्रस्य समानत्वात् वातकायान् प्रति विशेषमभिधित्सुः समानगमत्वात्पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणामपि वातकायैः सहातिदेशमाह । नवरमित्यादि । जहा नेरइया इति । यथा नैरयिकास्तथा वक्तव्याः । किमुक्तं भवति । नैरयिकवद्विकुर्वणाप्येतेषां वक्तव्या वैक्रियलब्धिसंभवात् । सा च प्रविचारणायाः पश्चादिति । वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा असुरकुमारा इति । असुरकुमाराणामिव व्यन्तरादीनामपि पूर्वं विकुर्वणा पश्चात्परिचारणा वक्तव्येति भावः । सुरगणानां सर्वेषामपि तथा स्वाभाव्यात् । उक्तञ्च मूलटीकायां "पुव्वं विउव्वणा खलु पच्छा परियारणा सुरगणाणं । सेसाणं पुव्व परियारणाओ पच्छा विउव्वणया,, इति । प्रज्ञा० ३४ पद ।

सम्प्रत्याहारविषयमाभोगं विचिन्तयिषुरिदमाह ।

णेरइया णं भंते ! आहारे किं आभोगनिव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए ? गोयमा ! आभोगनिव्वत्तिए वि अणाभोगनिव्वत्तिए वि । एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं नवरं एगिंदिया णं नो आभोगनिव्वत्तिए अनाभोगनिव्वत्तिए । णेरइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गेण्हंति ते किं जाणंति पासंति आहारेंति उदाहु न जाणंति न पासंति आहारेंति गोयमा ! न जाणंति न पासंति आहारेंति । एवं जाव तेइंदिया । चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइया न जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगतिया न जाणंति न पासंति आहारेंति । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा । गोयमा ! अत्थेगतिया जाणंति पासंति आहारेंति अत्थेगतिया जाणंति न पासंति आहारेंति अत्थेगतिया न जाणंति पासंति आहारेंति, अत्थेगतिया न जाणंति न पासंति आहारेंति । एवं मणुस्साण वि । वाणमंतरजोइसिया जहा णेरइया । वेमाणियाणं पुच्छा । गोयमा ! अत्थेगतिया जाणंति पासंति आहारेंति अत्थेगतिया न जाणंति न पासंति आहारेंति । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-वेमाणिया अत्थेगतिया जाणंति पासंति आहारेंति । अत्थेगतिया न जाणंति न पासंति आहारेंति ?

तव्य । एवं शेषाणामपि जीवानामाभोगनिर्वर्तितोऽनाभोगनिर्वर्तितश्चाहारो भावनीयः । नवरमेकेन्द्रियाणामतिस्तोकपटुमनोद्रव्यलब्धिसम्पन्नत्वात् । पटुतर आभोगो नोपपद्यते । इति तेषां सर्वदानाभोगनिर्वर्तित एवाहारो न पुनः कदाचिदप्याभोगनिर्वर्तितः । अधुनाऽऽहार्यमाणपुद्गलविषये ज्ञानदर्शने चिन्तयति । नेरइयाणं इत्यादि । नैरयिका भदन्त ! [illegible] द्वारे । भदन्त ! यान्पुद्गलानाहारतया गृह्णन्ति ।

भगवानाह गौतम ! ज्ञानमवधिज्ञानेन [illegible] तेषामतिसूक्ष्मत्वेन नारकावधेरविषयत्वात् [illegible] पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियविषयाभावात् । द्वीन्द्रिया न [illegible] मिथ्याज्ञानतया तेषां सम्यक्परिज्ञानाभावात् । [illegible] हि मत्यज्ञानं तदपि [illegible] गृह्यमाणमपि सम्यक् जानन्ति न च पश्यन्ति [illegible] भावात् । एवं त्रीन्द्रिया अपि ज्ञानदर्शन [illegible] चतुरिन्द्रियाः । अत्थेगइयत्ति । सन्त्येकके [illegible] प्याहारप्रक्षेपमपि न जानन्ति । [illegible] तेषामपि हि द्वीन्द्रियाणामिव मत्यज्ञानं [illegible] चक्षुषा पुनः पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियसद्भावात् । [illegible] न्ति मक्षिकादयो गुडादिकमिति [illegible] कके चतुरिन्द्रिया ये न जानन्ति [illegible] कारादिना चक्षुर्दर्शनस्य [illegible] तिर्यक्पञ्चेन्द्रियविषयश्चतुर्भङ्गी [illegible] त्य भावनीया । तत्र प्रक्षेपाहारं [illegible] कके तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया ये [illegible] तथा तेषां चक्षुर्विषयत्वात् [illegible] णात् । अत्थेगइयत्ति । [illegible] पश्यन्ति [illegible] त्वात् । तथा सन्त्येकके ये न [illegible] परिज्ञानाभावात् । [illegible] सन्त्येकके ये न जानन्ति [illegible] वात् । एवमाहारं [illegible] एवं तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय [illegible] [illegible]

मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकास्ते चोपरितनोपरितनग्रैवेयकपर्यवसाना विज्ञेयाः ॥ तेषां यथायोगमवश्यं मिथ्यादृष्टित्वस्य मायित्वस्य च भावात् । तद्विपरीता अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकास्ते चानुत्तरविमानवासिनस्तेषामवश्यं सम्यग्दृष्टित्वं पूर्वानंतरभवे नितरां प्रतनुक्रोधमानमायालोभत्वस्योपशान्तकषायत्वस्य च भावात् । आह च मूलटीकाकारः (वेमाणिया माइमिच्छदिट्ठी उववन्नगा जाव उवरिमगेवेज्जा अमायिसम्मदिट्ठी उववन्नगा) अनुत्तरा एव गृह्यन्ते इति । एवं जहेत्यादि । एवमुक्तेन प्रकारेण प्राक् यथा इन्द्रियपदे प्रथमोद्देशके भणितं तथा भणितव्यं । तच्च तावत् यावत्सर्वान्तिमं । से एणमित्यादिना निगमनवाक्यं तच्चेदं—

तत्थ णं जे ते मायिमिच्छदिट्ठिउववन्नगा तेणं न याणंति न पासंति आहारंति तत्थ णं जे ते अमायिसम्मादिट्ठि उववन्नगा तेणं दुविहा पएणत्ता । तं० अणंतरोववन्नगा परंपरोववन्नगा य । तत्थ णं जे ते अणंतरोववन्नगा ते न याणंति न पासंति आहारंति । तत्थ णं जे ते परंपरोववन्नगा ते दुविहा पन्नत्ता । तं० पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते न याणंति न पासंति आहारंति । जे ते पज्जत्तगा ते दुविहा पण्णत्ता । तं० उवउत्ता य अणुवउत्ता य । तत्थ णं जे ते अणुवउत्ता ते न याणंति न पासंति आहारंति । तत्थ णं जे ते उवउत्ता ते जाणंति पासंति आहारंति से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ । अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारंति । अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारंति इति ।

अयमत्रार्थः । सूत्रे ये ते मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका उपरितनोपरितनग्रैवेयकपर्यवसाना इत्यर्थः । ते मनोभक्ष्याहारयोग्यान् पुद्गलान् न जानन्ति अवधिज्ञानेन तेषामवधेस्तेषामविषयत्वात् । न पश्यन्ति चक्षुषा तथाविषयतयाऽभावात् । ये त्वमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नका अनुत्तरविमानवासिन इत्यर्थः । ते द्विधा अनन्तरोपपन्नकाः परम्परोपपन्नकाश्च । प्रथमसमयोत्पन्ना अप्रथमसमयोत्पन्नाश्चेत्यर्थः । तत्र ये ते अनन्तरोपपन्नकास्ते न जानन्ति न पश्यन्ति प्रथमसमयोत्पन्नतया ऽवधिज्ञानोपयोगस्य चक्षुरिन्द्रियस्य चाभावात् । किन्त्वेवमेवाहारयन्ति । तत्र ये ते परम्परोपपन्नकास्ते द्विविधाः पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च । तत्र ये ते अपर्याप्तकास्ते न जानन्ति न च पश्यन्ति पर्याप्तत्वमन्तरेण [illegible] । ये ऽपि पर्याप्तकास्ते ऽपि द्विविधाः [illegible] उपयुक्ता अनुपयुक्ताश्च । तत्र ये ते अनुपयुक्तास्ते जानन्ति [illegible] प्रवृत्तिमत्त्वात् । पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियस्य [illegible] । ये त्वनुपयुक्तास्ते न जानन्ति न च पश्यन्ति अनुपयुक्तत्वात् । [illegible]

[illegible]

पश्यन्ति अनुत्तरचे वा" इति वचनात् । ततस्ते मनोभक्ष्याहारयोग्यानपि पुद्गलान् जानन्ति । आह च मूलटीकाकारः । ते जानन्ति आहारयंति च विशुद्धत्वादवधेरिन्द्रियविषयस्य चातिविशुद्धत्वात्पश्यन्त्यपि इति । अत्रेन्द्रियविषयस्येति इन्द्रियपाटवस्येतिभावः । उपसंहारवाक्यं प्रतीतार्थं ॥

सम्प्रत्येकेन्द्रियशरीरादीनामधिकारमभिधित्सुराह ॥

नेरइयाणं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारंति ? गोयमा ! पुव्वजावपन्नवणं पडुच्च एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि आहारंति । पडुप्पन्नजावपन्नवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीराइं पि एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! पुव्वजावपन्नवणं पडुच्च एवं चेव पडुप्पन्नजावपन्नवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं आहारंति । बेइंदिया पुव्वजावपन्नवणं पडुच्च एवं चेव पडुप्पन्नजावपन्नवणं पडुच्च नियमा बेइंदियसरीराइं आहारंति । एवं जाव चउरिंदिया जाव पुव्वजावपन्नवणं पडुच्च एवं पडुप्पन्नजावपन्नवणं पडुच्च नियमा जस्स जइ इंदिया तस्स इंदियसरीराइं ते आहारंति । सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया ॥

टी. ॥ नेरइयाणं भंते ! इत्यादिप्रश्नसूत्रं सुगमं निर्वचनसूत्रमाह । गोयमेत्यादि । पूर्वोऽतीतो भावस्तस्य प्रज्ञापना प्ररूपणा तामतीत्य एकेन्द्रियशरीराण्यपि यावत्करणात् द्वित्रिचतुरिन्द्रियशरीरपरिग्रहः । पंचेन्द्रियशरीराण्यप्याहारयन्ति । इयमत्र भावना । यदा तेषामाहार्यमाणानां पुद्गलानामतीतो भावः परिभाव्यते तदा ते किंचित्कदाचित् एकेन्द्रियशरीरतया परिणता आसीरन् । कदाचित् द्वीन्द्रियशरीरतया परिणता आसीरन् । कदाचित् त्रीन्द्रियशरीरतया कदाचिच्चतुरिन्द्रियशरीरतया कदाचित्पञ्चेन्द्रियशरीरतया ततो यदि पूर्वभावमिदानीमध्यारोप्य विवक्ष्यते तदा नैरयिका एकेन्द्रियशरीराण्यपि यावत्पञ्चेन्द्रियशरीराण्याहारयन्तीति भवति । पडुप्पन्नभावपन्नवणं पडुच्चेत्यादि । प्रत्युत्पन्नो वार्तमानिकः स भावो भावश्च प्रत्युत्पन्नभावस्तस्य प्रज्ञापना तां प्रतीत्य नियमाद्विवक्षया पञ्चेन्द्रियशरीराण्याहारयन्ति । कथमिति चेदुच्यते । इह प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां करोति नय ऋजुसूत्रो न शेषा नैगमादयः । ऋजुसूत्रश्च क्रियमाणं कृतमन्यदपि दृश्यमानमन्यदृष्टं परिणम्यमानं परिणतमभ्युपगच्छति । अन्यथाऽपि हि यमाणाश्च पुद्गलास्ते उच्यन्ते ये स्वशरीरतया परिणम्यमाना वर्तन्ते । अन्यथा हि यमाणं चान्यदहन परिणम्यमानश्च परिणमिति तन्मतेन शरीरमेवाभ्यवह्रियते । स्वशरीरञ्च तेषां पञ्चेन्द्रियशरीरमेवमत एवं नियमात्पञ्चेन्द्रियशरीराण्याहारयन्तीति । एवमसुरकुमारादयः स्तनितकुमारपर्यवसाना भवनपतयो वक्तव्याः । पृथिवीकायिकसूत्रे प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनायां नियमादेकेन्द्रियशरीराण्याहारयन्तीति वक्तव्यं । तेषामेकेन्द्रियतया तच्छरीराणामेकेन्द्रियशरीरत्वात् । एवं द्वीन्द्रियसूत्रे नियमाद् द्वीन्द्रियशरीराण्याहारयन्तीति वक्तव्यं त्रीन्द्रियसूत्रे नियमात्त्रीन्द्रियशरीराणि चतुरिन्द्रियसूत्रे नियमाच्चतुरिन्द्रियशरीराणीति । तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया मनुष्या व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका नैरयिकवद्वक्तव्याः (प्रज्ञापनाटीका पु[illegible]) इत्यादि [illegible]

अधुना लोमाहाराधिकारं विनार्ययिषुरिदमाह ॥

नेरइया णं भंते ! किं लोमाहारा पक्खेवाहारा ? गोयमा ! लोमाहारा नो पक्खेवाहारा । एवं एगिंदिया सव्वे देवा य भाणियव्वा जाव वेमाणिया । बेइंदिया जाव मणुस्सा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि ॥

(नेरइयाणमित्यादि) सुगमं नवरं नैरयिकाणां प्रक्षेपाहारो न भवतीति वैक्रियशरीराणां तथा स्वभावत्वात् लोमाहारोऽपि च पर्याप्तानामवसेयो नापर्याप्तानामिति ॥ (एवमेगिंदिया [illegible] एकेन्द्रियाः पृथिव्यप्रे- [illegible]

[illegible]

असुरकुमारादीनां वैक्रियशरीरितया तथा स्वभावात् द्वित्रिच- तुरिन्द्रियास्तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया मनुष्याश्च लोमाहारा अपि वक्त- व्याः । प्रक्षेपाहारा अपि उभयरूपस्याप्याहारस्य तेषां सम्भवात् चरममर्थाधिकारमभिधित्सुराह ॥

नेरइया णं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ? गोयमा ! ओयाहारा णो मणभक्खी एवं सव्वे उरालियसरीरा वि देवा सव्वे जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणभक्खी वि । तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ इच्छामो णं मणभक्खणं करित्तए तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव मणामा ते तेसिं मणभक्खत्ताए परिणमंति से जहा नामए सीता पोग्गला सीतं पप्प सीतं चेव अतिवइत्ताणं चिट्ठंति उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अतिवइत्ताणं चिट्ठंति एवामेव तेहिं मणभक्खणे कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेति ॥

(नेरइया णं भंते ! इत्यादि) ओज उत्पत्तिदेशे आहारयो- ग्यपुद्गलसमूहः । ओज आहारो येषां ते ओजआहारा मनसा भक्षयन्तीत्येवं शीला मनोभक्षिणः । तत्र नैरयिका ओजआहारा भवन्ति । अपर्याप्तावस्थायामोजस एवाहारस्य संभवात् मनोभक्षिणस्त्वेते न भवन्ति मनोभक्षणलक्षणो ह्याहारस्य उ- च्यते । ये तथाविधशक्तिवशान्मनसा स्वशरीरपुष्टिजनकाः पुद्गला अभ्यवह्रियन्ते । यदभ्यवहरणानन्तरञ्च तृप्तिपुष्टिः प- रमसन्तोष उपजायते नचैतन्नैरयिकाणामस्ति । प्रतिकूलक- र्मोदयवशात्तथारूपशक्त्यभावादेवं (सव्वे उरालियसरीरा वि) इति । एवं नैरयिकोक्तेन प्रकारेणौदारिकशरीरिणोऽपि सर्वे पृथिवीकायिकादयो मनुष्यपर्यवसाना वक्तव्याः । त- थाहि (पुढविकाइया णं भंते ! किं ओयाहारा मणभक्खी ? गोयमा ! ओयाहारा नो मणभक्खी त्यादि) देवा इत्यादि दे- वास्सर्वे यावद्वैमानिका ओजआहारा अपि मनोभक्षिणोऽपि वक्तव्याः । तद्यथा—

असुरकुमारा णं भंते ! किं ओयाहारा मणोभक्खी ? गोयमा ! ओयाहारा वि मणभक्खी वि जाव वेमाणियाणं पुच्छा गोयमा ! ओयाहारा वि मणभक्खी वि ॥

सम्प्रति मनोभक्षित्वं देवानां यथा भवति तथोपदर्शयति । तत्र तेषु संसारिषु जीवेषु मध्ये णमिति वाक्यालङ्कारे । ये मनोभक्षिणो देवास्तेषां णमिति [illegible] । मन प्रत्ययादाहार- विषयं समुत्पद्यते । केनोल्लेखेनेत्यत आह इच्छामो अभिप्रा- [illegible]

[illegible]

ति भावः । ये इष्टाः कान्ताः प्रिया मनोज्ञाः मन आपा पुद्गलास्ते- षां व्याख्यानं प्राग्वत् । तेषां देवानां मनोभक्षतया परिणमन्ति कथमित्यत्रैव दृष्टान्तमाह (से जहा नामए)से शब्दोऽथशब्दा- र्थः स चात्र वाक्योपन्यासे यथा नामेति विवक्षिताः शीताः पुद्गलाः शीतं शीतयोनिकं प्राणिनं प्राप्य ते शीतत्वमेवातिप्र- त्यातिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति किमुक्तं भवति । विशेषतश्शी- तीभूय शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखितायोपकल्पन्त इति । उष्णा वा पुद्गला उष्णम् उष्णयोनिकं प्राप्य उष्णमेव उष्णत्वमे- वातिरत्यातिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति विशेषतस्स्वरूपलाभसम्पत्त्या तस्य सुखितायोपतिष्ठन्त इति भावः । एवमेव अनेनैव प्रका- रेण तैर्देवैः प्रागुक्तरीत्या मनोभक्षणे कृते सति स तेषां देवा- नामिच्छा मन आहारविषयेच्छा प्रधानमनः क्षिप्रमेवापैति तृप्तिभावान्निवर्तत इति भावः । इयमत्र भावना यथा शीत पुद्गलाः शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखितायोपकल्पन्ते उष्ण पुद्गला वा उष्णयोनिकस्य तथा देवैरपि मनसाऽभ्यवह्रिय- माणाः पुद्गलास्तेषां तृप्तये परमसन्तोषाय चोपकल्पन्ते तत आहारविषयाभिलाषनिवृत्तिर्भवतीति । अत्र च ओज आहा- रादिविभागप्रतिपादिका इमास्सूत्रकृताङ्गनिर्युक्तिगाथाः ।

सरीरेणोयाहारो तयाइफासेण लोम आहारो ।
पक्खेवाहारो पुण कावलिओ होइ नायव्वो ॥ १ ॥
ओयाहारा जीवा सव्वे अपज्जत्तगा मुणेयव्वा ।
पज्जत्तगा य लोमे पक्खेवे होंति भइयव्वा ॥ २ ॥
एगिंदियदेवाणं णेरइयाणं च णत्थि पक्खेवो ।
सेसाणं जीवाणं संसारत्थाण पक्खेवो ॥ ३ ॥
लोमाहार एगिंदियाओ णेरइयसुरगणा चेव ।
सेसाणं आहारो लोमे पक्खेवओ चेव ॥ ४ ॥
ओयाहार मणभक्खिणो य सव्वे वि सुरगणा होंति ।
सेसा हवंति जीवा लोमे पक्खेवओ चेव ॥ ५ ॥

अथ क आहार आभोगनिर्वर्तितः को वाऽनाभोगनिर्वर्तित इति चेदुच्यते । देवानामाभोगनिर्वर्तित ओज आहारः स चापर्या- प्तावस्थायां लोम आहारोऽपि अनाभोगनिर्वर्तितस्स च पर्या- प्तावस्थायां आभोगनिर्वर्तितो मनोभक्षणलक्षणः स च पर्या- प्तावस्थायामाभोगनिर्वर्तितो मनोभक्षणलक्षणनिर्वर्तित आहा- रोऽपर्याप्तावस्थायां लोमाहारः पर्याप्तावस्थायां नैरयिकाणां लोमाहारो नैरयिकाणां लोमाहार आभोगनिर्वर्तितोऽपि द्वीन्द्रि- यादीनां मनुष्यपर्यवसानानां यः प्रक्षेपाहारस्स आभोगनि- र्वर्तित एवेति ॥

नैरयिकादिषु आहारपुद्गलानां चयोपचयादिवीचारार्थे । आहारपदस्य द्वितीये उद्देशेऽर्थाधिकाराः ।

आहारभवियसण्णी लेस्सादिट्ठी य संजयकसाए ।
[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] द्वितीयो भव्याधिकारो [illegible] सञ्ज्ञाधिकार, अनुर्थो [illegible]

कषायाधिकारो, ऽष्टमो ज्ञानाधिकारो, नवमो योगाधिकारो, दशम उपयोगाधिकार, एकादशो वेदाधिकारो, द्वादशः शरीराधिकार, त्रयोदशः पर्याप्त्यधिकारः । इह भव्यादिग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूता अभव्यादयोऽपि सूचिता द्रष्टव्याः । तथैवाग्रे वक्ष्यमाणत्वात् ॥

तत्र प्रथमं सामान्यत आहाराधिकारं विभावयिषुरिदमाह ।

जीवे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं नेरइए जाव असुरकुमारे जाव वेमाणिए । सिद्धे णं भंते ! किं आहारए अणाहारए? गोयमा ! णोआहारए अणाहारए ।

जीवेणं भन्ते ! इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह । गोयमे त्यादि गौतम ! स्यात्कदाचिदाहारकः कदाचिदनाहारकः कथमिति चेदुच्यते । विग्रहगतौ केवलिसमुद्घाते शैलेश्य वस्थायां सिद्धत्वे चानाहारकः शेषास्ववस्थास्वाहारक उक्तं च । " विग्गहगइमावन्ना, केवलिणो समोहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा, सेसा आहारगा जीवा " ॥१॥ तदेवं सामान्येन जीवचिन्तां कृत्वेदानीं नैरयिकादिचतुर्विंशतिदण्डक क्रमेणाहारानाहारकचिन्तां करोति (सिद्धेणं भन्ते ! किं आहारेत्यादि) सुगमं तदेवं सामान्यतो जीवपदे नैरयिकादिषु चैकवचनेन आहारकानाहारकत्वचिन्ता कृता ॥

सम्प्रति बहुवचनेन तां चिकीर्षुराह ॥

जीवाणं भंते ! किं आहारया अणाहारया ? गोयमा ! आहारया वि अणाहारया वि । नेरइयाणं पुच्छा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा । आहारगा । १ । अहवा आहारगा य अणाहारगे य । २ । अहवा आहारगा य अणाहारगा य । ३ । एवं जाव वेमाणिया । नवरं । एगिंदिया जहा जीवा । सिद्धाणं पुच्छा । गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा ॥

प्रश्नसूत्रं सुगमं । भगवानाह । गौतम ! आहारका अपि अनाहारका अपि सर्वदैव बहुवचनविशिष्टा उभयेऽपि लभ्यन्ते इति भावः । तथाहि । विग्रहगतिव्यतिरेकेण शेषकाले सर्वेऽपि संसारिणो जीवा आहारका विग्रहगतिस्तु कचित्कादाचित्क कस्यचित्तु भवतीति सर्वकालमपि लभ्यमाना सम्प्रति निय मानामेव लभ्यते तत आहारकेषु बहुवचनं अनाहारका अपि सिद्धाः सर्वदैव लभ्यन्ते तेषामभव्येभ्यो ऽनन्तगुणाः । अन्य च संव्यवहारिकस्य निगोदस्य प्रतिसमयमसंख्येयभागो विग्रहगत्यापन्नो लभ्यते ततो ऽनाहारकेष्वपि बहुवचनं नैरयिकसूत्रे सर्वेऽपि तावद्भवेयुराहारकाः । किमुक्तं भवति । कदाचिन्नैरयिकाः सर्वे ऽप्याहारका एव भवन्ति न त्वेको ऽप्यनाहारकः कथमिति चेदुच्यते । उपपातविरहभावादिह । नैरयिकाणामुपपातविरहो द्वादश मुहूर्त्तान् यावद्भवति ततो ऽन्ते पूर्वोत्पन्नविग्रहगत्यापन्ना अपि आहारका जाता अन्य स्यानुत्पद्यमानत्वात् । अथवा आहारका अनाहारकपदं बहुवचनेनाहारकपदं एकवचनेनेति भावः । कथमेव भङ्ग इति चेदुच्यते इह नरकेषु जन्तुः कदाचिदेक उत्पद्यते कदाचिद्द्वौ कदाचित्त्रयश्चत्वारो यावत् संख्येया असंख्येया वा । तत्र यदा एक उत्पद्यते सो ऽपि विग्रहगत्यापन्नस्तदा शेषा आहारका इति भङ्गः प्रतिसमयमनन्तानां विग्रहगत्योत्पाद्यमानानां लभ्यमानतया अनाहारकपदे ऽपि सदैव तेषु बहुवचनस्य सम्भवात् । तथाचाह(एवं जाव वेमाणिया नवरं एगिंदिया जहा जीवा इति) ॥ एवं नैरयिकोक्तभङ्गप्रकारेण शेषा अप्यसुरकुमारादयस्तावद्वक्तव्या यावद्वैमानिकाः । नवरमेकेन्द्रियाः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरूपाः प्रत्येकं यथा उभयत्रापि बहुवचनेन जीवा उक्तास्तथा वक्तव्याः ॥ सिद्धेष्वेक एव भङ्गो ऽनाहारका इति सकलशरीरप्रहाणितस्तेषामाहारासंभवात् । बहुनाऽत्र सदाभावादिति । गतं प्रथमद्वारम् ।

द्वितीयं भव्यद्वारमभिधित्सुराह ।

भवसिद्धिएणं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं जाव वेमाणिए ।

भवसिद्धिएणं भंते ! इत्यादि ॥ भवैः संख्यातैरनन्तैर्वा सिद्धिर्यस्यासौ भवसिद्धिको भव्यस्स कदाचिदनाहारकः । विग्रहगत्याद्यवस्थायां भवति अन्ये च पूर्वोत्पन्नतया आहारका अभवन् । तदा एष भङ्गो लभ्यते । तृतीयभङ्गमाह-अहवा आहारगा य अणाहारगा य । अत उभयत्रापि बहुवचनं एष च भंगो यदा बहवो विग्रहगत्योत्पद्यन्ते तदा द्रष्टव्यः । शेषनैरयिकास्तु न संभवन्ति आहारकपदस्य नैरयिकाणां सर्वदैव बहुवचनविषयतया लभ्यमानत्वात् । एवमसुरकुमारादिषु स्तनितकुमारपर्यवसानेषु द्वीन्द्रियादिषु च वैमानिकपर्यन्तेषु प्रत्येकं भङ्गत्रिकं भावनीयम् । उपपातविरहभावात् । प्रथम भङ्गस्य एकादिसंख्यतयोत्पत्तेः । शेषस्य च भङ्गद्वयस्य सर्वदापि लभ्यमानत्वात् । एकेन्द्रियेषु पुनः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरूपेषु प्रत्येकमेकशेष एवैको भंगः । आहारका अपि अनाहारका अपि पृथिव्यप्तेजोवायुषु प्रत्येकं जायमाना अनाहारकाः शेषकाले त्वाहारका एवं चतुर्विंशति दण्डकेऽपि प्रत्येकं वाच्यं । तथाचाह-एवं जाव वेमाणिए । अत्र च सिद्धविषयं सूत्रं न वक्तव्यं मोक्षपदप्राप्ततया तस्य भवसिद्धिकत्वायोगात् ॥

अधुना बहुवचनेनाहारकानाहारकत्वचिन्तां चिकीर्षुराह ॥

भवसिद्धिया णं भंते! जीवा किं आहारगा अणाहारगा । जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो अभवसिद्धिए वि । एवं चेव नो भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिएणं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! नो आहारए अणाहारए एवं सिद्धे वि । नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धिया णं भंते! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा एवं सिद्धा वि ॥

(भवसिद्धिएण भंते! इत्यादि) भवान्याहारकाद एव जीवपदे एकेन्द्रियेषु च प्रत्येकमुभयत्र च बहुवचनेनैक एव भंगो यथा आहारका अपि अनाहारका अपि शेषेषु नैरयिकादिषु स्थानेषु भंगत्रिकं कदाचित्केवला आहारका न त्वेकोऽप्यनाहारकः । अथवा कदाहारकः एकोऽनाहारकः । अथवा । आहारका अपि अथवा ऽनाहारका अपि । उभयत्रापि बहुवचनं । तथाचाह । " जीवे गिंदियवज्जो तियभंगो " इति । यथाच भवसिद्धिकं एकस्मिन् बहुषु चाहारकानाहारकत्वचिन्ता

कृता तथा अभवसिद्धिकेऽपि कर्तव्या । उभयत्रापि एकवचने न भङ्गसंख्यायास्सर्वत्रापि समानत्वात् । तथा चाह । अभवसिद्धिए एवं चेव । अभवसिद्धिकोऽपि भवसिद्धिक इव एकवचने बहुवचनेन वक्तव्यमिति । यस्तु न भवसिद्धिको नाप्यभवसिद्धिकः स सिद्धः स हि भवसिद्धिको न भवति भवातीतत्वात् अभवसिद्धिकस्तु रूढ्या यस्मिन्सिद्धिगमनयोग्यो न भवति स उच्यते ततो भवसिद्धिकोऽपि न भवति सिद्धिगमनत्वात् । तथाच सति नोभवसिद्धिकानोऽभवसिद्धिकत्वचिन्तायां द्वे एव पदे । तद्यथा । जीवपदं सिद्धपदं च उभयत्राप्येकवचने एक एव भङ्गो ऽनाहारक इति बहुवचनेऽप्येक एवानाहारका इति ॥ * संज्ञिद्वारम् * ॥

सन्नीणं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं जाव वेमाणिए नवरं । एगिंदियविगलिंदिया न पुच्छिज्जंति । सन्नीणं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा गोयमा ! जीवादिओ तियभंगो जाव वेमाणिया ॥

(सन्नीणं भंते !) इत्यादि ॥ प्रश्नसूत्रं सुगमं निर्वचनसूत्रमाह । गोयमेत्यादि । विग्रहगत्या ऽनाहारकः शेषकालमाहारकः । ननु संज्ञी समनस्क उच्यते विग्रहगतौ च मनो नास्ति ततः कथं संज्ञी सन्ननाहारको लभ्यते उच्यते इह विग्रहगत्यापन्नोऽपि संज्ञ्यायुष्कवेदनात्संज्ञी व्यपदिश्यते यथा नारकायुष्कवेदनान्नारको न चात्र दोषः । एवमित्यादि । एवमुपदर्शितेन प्रकारेण तावद्वक्तव्यं यावद्वैमानिकोऽधमालिकायाम्, न परं केवलमेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न प्रष्टव्याः । किमुक्तं भवति न ह्येतत्सूत्रं सर्वथा न वक्तव्यं तेषाममनस्कतया संज्ञित्वायोगात् । बहुवचनचिन्तायां जीवपदे नैरयिकादिपदेषु च प्रत्येकं सर्वत्र भङ्गत्रयं तद्यथा—सर्वेऽपि तावदाहारका १ अथवाऽऽहारकाश्च अनाहारकश्च २ अथवाऽऽहारकाश्च अनाहारकाश्च ३ तथा चाह । " जीवाइओ तियभंगो जाव वेमाणिया " इति ॥ तत्र सामान्यतो जीवपदे प्रथमभङ्ग एव प्रस्तावापेक्षया संज्ञिष्वेवोत्पादविरहसम्भवात् । द्वितीयभङ्ग एकस्मिन् संज्ञिनि विग्रहगत्यापन्ने तृतीयभङ्गो बहुषु संज्ञिषु विग्रहगत्यापन्नेषु एवं नैरयिकादिपदेष्वपि भङ्गभावना कार्या ॥

असंज्ञिद्वारम् ॥

असन्नी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं नेरइए जाव वाणमंतरे नवरं जोइसियवेमाणिया न पुच्छिज्जंति । असन्नीणं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि एगो भंगो । असन्नीणं भंते ! नेरइया किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वा अणाहारगा वा अहवा आहारए य अणाहारए य अहवा आहारए य अणाहारगा य । अहवा आहारगा य अणाहारए य । अहवा आहारगा य अणाहारगा य एवं एते छब्भंगा । एवं जाव थणियकुमारा, एगिंदिएसु अभंगयं बेइंदिय जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तियभंगो मणुस्सवाणमंतरेसु छब्भंगा नो सन्नी नो असन्नी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं मणुस्से वि । सिद्धे अणाहारए पुहुत्तेणं नो सन्नी नो असन्नी जीवा आहारगा वि अणाहारगा वि मणुस्सेसु तियभंगो सिद्धा अणाहारगा ॥

(असन्नीणं भंते ! इत्यादि) [illegible]

कः स्यादनाहारक इति भवरमत्र पृथिव्यादिविषयमूत्रम वक्तव्यं तेषां सम्यग्दृष्टित्वाभावात् वनस्पत्यादौ(पुढवाइएसु) इति वचनाद्बहुवचनविषयसूत्रं । सामान्यतो जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपीत्येष एव भेदः उभयेषामपि सदा सम्यग्दृष्टीनां बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । नैरयिकत्यादि-विषयपंचेन्द्रिय······ ·· · · · · · · ·
मंगिकं । तद्यथा ·· · · · · · · · · · · · ·
रका एकानन्तर·· · · · ·॥ यदाहारका अनाहारकाश्च द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु षो षड् भंगाः । ते च प्राग्भावनीयाः । द्वीन्द्रियादीनां च सम्यग्दृष्टित्वमपर्याप्तावस्थायां सम्भवति । सास्वादनसम्यक्त्वापेक्षया द्रष्टव्यं । सिद्धास्त्वनाहारकाः । तेषां क्षायिकसम्यक्त्वयुक्तत्वात् । तथा चाह (बेइंदियतेइंदियचउरिंदिएसु छ भंगा सिद्धा अणाहारगा अवसेसाणं तियभंगो) मिथ्यादृष्टिरपि एकवचने सर्वत्र स्यादाहारकः स्यादनाहारक इति वक्तव्यं । बहुवचने जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च प्रत्येकमाहारका अपीति वनस्पतीनामपि सर्वदैव तेषु पदेषु बहुत्वेन लभ्यमानत्वेन शेषेषु तु सर्वेषु स्थानेषु भंगत्रिकं सिद्धसूत्रं चात्र न वक्तव्यं । सिद्धानां मिथ्यात्वापगमादिति तदेवाह ॥" मिच्छादिट्ठीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो सम्मामिच्छदिट्ठीणं भंते ! जीवे " ॥ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगम भगवानाह । गौतम ! आहारको नो अनाहारकः कस्मादिति चेदुच्यते-इह संसारिणामनाहारकत्वं विग्रहगतौ न सम्यग् मिथ्यादृष्टिर्विग्रहगत्यभावतोऽनाहारकत्वाभावः । एवं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण सर्वत्रापि वक्तव्य । नवरमेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्तव्यास्तेषां सम्यग् मिथ्यादृष्टित्वासम्भवात् । एवं बहुवचनेऽपि वक्तव्यं । तद्यथा ॥

* सम्मा मिच्छ दिट्ठीणं भंते ! जीवा किं आहारगा ! गोयमा ! आहारगा नो अणाहारगा सम्मामिच्छदिट्ठीणं भन्ते ! नेरइया किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा नो अणाहारगा । एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जा जाव वेमाणिया ॥ *

इति ॥ गतं दृष्टिद्वारम् ॥

सम्प्रति संयतद्वारम् ॥

संजएणं भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं मणूसे वि । पुहुत्तेणं तियभंगो असंजए पुच्छा, गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो संजयासंजए जीवे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए मणूसे एते एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि आहारगा नो अणाहारगा नो संजते नो असंजए नो संजयासंजए जीवे सिद्धे य एते एगत्तपुहुत्तेण वि नो आहारगा अणाहारगा ॥

संयतत्वं मनुष्याणामेव तत्र द्वे पदे । तद्यथा । जीवपदं मनुष्यपदञ्च । तत्र जीवपदे सूत्रमाह (संजएणं भंते ! जीवे इत्यादि) सुगमं नवरं । अनाहारकत्वं केवलिसमुद्घातावस्थायां शैलेश्यवस्थायां चेदितव्य शेषकालमाहारकत्वं । एवं । (मणूसेवित्ति) एवं मनुष्यविषयं सूत्रं वक्तव्यं । तद्यथा । (संजएणं भंते ! मणूसे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए) बहुवचनापेक्षया (पुहुत्तेणं तियभंगोत्ति) पृथक्त्वेन बहुवचनेन जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकं भंगत्रिकं । तद्यथा । सर्वेऽपि तावद्भवेयुराहारका एष भंगो यदा न कोऽपि केवलिसमुद्घातमयोगित्वं वा प्रतिपन्नो भवति वेदितव्यः । अथवा आहारकाश्चानाहारकश्च एष एकस्मिन् केवलिनि समवहते शैलेशीगते वा प्राप्यते अथवा आहारकाश्च अनाहारकाश्च एषु बहुषु केवलिषु समवहतेषु शैलेशीगतेषु वा लभ्यते । असंयतसूत्रे एकवचने सर्वत्र स्यादाहारक इति वक्तव्यं । बहुवचने जीवपदे पृथिव्यादिषु च पदेषु प्रत्येकमाहारका अनाहारका अपि इत्येव भङ्गः । शेषेषु तु नैरयिकादिषु स्थानेषु प्रत्येकं भंगत्रिकं संयतासंयतदेशविरतास्ते च तिर्यक्पंचेन्द्रिया मनुष्या वा न शेषा शेषाणां स्वभावत एव देशविरतिपरिणामाभावादेव चैतेषां त्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो जीवपदं तिर्यक्पञ्चेन्द्रियपदं मनुष्यपदञ्चैतेषु त्रिष्वपि स्थानेषु एकवचने बहुवचने च आहारका भवन्ति । भवान्तरगतः केवलिसमुद्घाताद्यवस्थासु च देशविरतिपरिणामाभावात् नो संयतो नो ऽसंयतो नो संयतासंयतो । गतं संयतद्वारम् । सिद्धानां द्वे पदे । तद्यथा । जीवपदं सिद्धपदञ्च । उभयत्र ऽप्येकवचने बहुवचने चानाहारकत्वमेव वक्तव्य नत्वाहारकत्वम् । सिद्धानामनाहारकत्वात् ॥

सम्प्रति कषायद्वारम् ॥

सकसाईणं भंते ! जीवे किं आहा० अणा० सिय आहा० सिय अणाहा० एवं जाव वेमाणिए पुहुत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । कोहकसाईसु जीवाईसु एवं चेव नवरं देवेसु छब्भंगा माणकसाईसु मायाकसाईसु देवनेरइएसु छब्भंगा अवसेसाणं जीवेगिंदियवज्जो-तियभंगो । लोभकसाईसु नेरइएसु छब्भंगा । अवसेसेसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो अकसाई जहा नो सन्नी नो असन्नी ।

(सकसाईणं भंते ! जीवे) इत्यादि ॥ एकवचनविषयं सूत्रं सुगमं । बहुवचने (जीवेगिंदियवज्जो तियभंगोत्ति) जीवपदे पृथिव्यादिषु च पंचसु पदेषु प्रत्येकं आहारका अपि अनाहारका अपि वक्तव्यं । उभयेषामपि सकषायाणां सर्वदैव तेषु स्थानेषु बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । शेषेषु तु स्थानेषु भंगत्रिकं । कोहकसाए एवंचेवत्ति क्रोधकषायेऽपि एवमेव सामान्यतः सकषायवदेव । तत्रापि जीवपदं पृथिव्यादिपदेषु चाभङ्गकं शेषेषु तु स्थानेषु भंगत्रिकमिति भावः । किं सर्वेष्वपि शेषेषु स्थानेषु भंगत्रिकं नेत्याह । (नवरं देवेसु छब्भंगा) देवा हि स्वभावत एव लोभबहुला भवन्ति । न क्रोधादिबहुलाः । ततः क्रोधकषायिण एकादयोऽपि लभ्यन्ते । तेन षड्भङ्गाः। तद्यथा । कदाचित्सर्वेऽप्याहारका एव क्रोधकषायिण एकस्यापि विग्रहगत्यापन्नस्याप्राप्यमाणत्वात् १ कदाचित्सर्वे ऽप्यनाहारका एकस्यापि क्रोधकषायिणस्तत्र आहारकस्याप्राप्यमाणत्वात् क्रोधोदयो हि मानाद्युदयविविक्तः सदैव विवक्ष्यते । न मानाद्युदयमिश्रोऽपि तेन क्रोधकषायिणः ततः कदाचिदाहारकस्य
भावः ॥ २ ॥ तथा कदाचिदेक आहारकः
॥ ३ ॥ कदाचिदेक आहारको
··· आहारका

इव आहारका बहवोऽनाहारकाः ॥ ६ ॥ इति मानकषायसूत्रं मायाकषायसूत्रं चैकवचने प्राग्वत् । बहुवचने विशेषमाह । (मायकसाईसु) इत्यादि । मानकषायिषु मायाकषायिषु बहुवचने चिन्त्यमानेषु देवेषु नैरयिकेषु च प्रत्येकं षड्भंगाः । नैरयिका हि भवस्वभावतः क्रोधबहुला देवास्तु लोभबहुलास्ततो देवानां नैरयिकाणाञ्च मानकषायो मायाकषायश्च प्रविरल इति प्रागुक्तप्रकारेण षड्भंगाः । जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च प्रत्येकमभंगकमाहारकाणामनाहारकाणां च मानकषायिणां मायाकषायिणाञ्च प्रत्येकं सदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । शेषेषु तु स्थानेषु भंगत्रिकं । लोभकषायसूत्रमप्येकवचने तथैव बहुवचने विशेषमाह (लोभकसाईसु इत्यादि) लोभकषायिषु नैरयिकेषु षड् भंगास्तेषां लोभबहुलतया षड्भंग्यसंभवात् । जीवेष्वेकेन्द्रियेषु च प्राग्वदेव भंगः । आहारका अप्यनाहारका अपीति (अकसाई जहा नो सन्नी नो असन्नीति) अकषायिणो नोसंज्ञिनो नोऽसंज्ञिनो वत्तस्तथा वक्तव्याः किमुक्तं भवति । अकषायिणोऽपि मनुष्याः सिद्धाश्च । मनुष्या उपशान्तकषायादयो वेदितव्याः ॥ अन्येषां सकषायित्वात् । तत एतेषामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदञ्च तत्र सामान्यतो जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकमेकवचने स्यादाहारकः स्यादनाहारक इति वक्तव्यं । सिद्धपदेऽप्यनाहारक एवेति । बहुवचने जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपीति । केवलिनामाहारकाणां सिद्धानामनाहारकाणां सदैव बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । मनुष्यपदे भंगत्रिकं । सर्वेऽपि तावद्भवेयुराहारकाः १ अथवा आहारकाश्चानाहारकश्च २ अथवा आहारकाश्चानाहारकाश्च ३ भावना प्रागेवानेकशः कृता सिद्धे पदे त्वनाहारक एव ॥

साम्प्रतं ज्ञानद्वारम् ॥

नाणी जहा सम्मदिट्ठी । आभिणिबोहियनाणी सुयनाणीसु बेइंदियतेइंदियचउरिंदिएसु छब्भंगा । अवसेसु जीवादिओ तियभंगो । जेसिं अत्थि ओहिनाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य आहारगा नो अणाहारगा अवसेसेसु जीवादिओ तियभंगो जेसिं ओहिनाणं मणपज्जवनाणं जीवा मणूसा य एगत्तेणवि पुहुत्तेणवि आहारगा नो अणाहारगा केवलनाणी जहा नो सन्नी नो असन्नी अन्नाणीवि मइअन्नाणी सुयअन्नाणी जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो विभंगनाणी पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य आहारगा नो अणाहारगा अवसेसेसु जीवादिओ तियभंगो ॥

(नाणी जहा सम्मदिट्ठीति) ज्ञानी यथा प्राक् सम्यग्दृष्टिरुक्तस्तथा वक्तव्यस्तद्यथा ॥

* नाणी णं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गो० सिय आहारए सिय अणाहारए नाणी णं भंते ! नेरइए किं आहारए अणाहारए ? गो० सिय आहारए सिय अणाहारए एवं बेइंदियादी जाव वेमाणिए नाणी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गो० आहारगावि अणाहारगावि नाणी णं भंते ! नेरइया किं

आहारगा अणाहारगा गो० सव्वे वि ताव होज्जा आहारगा १ अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा आहारगा य अणाहारगा य एवं जाव थणियकुमारा । बेइंदियाणं पुच्छा गो० सव्वे वि ताव होज्ज १ आहारगा अहवा अणाहारगा य २ अहवा आहारगेय ३ अहवा आहारगे य अणाहारगा य ४ अहवा आहारगा य अणाहारगे य ५ अहवा आहारगा य अणाहारगा य ६ एवं तेइंदियचउरिंदिया वि जाणियव्वा अवसेसा जाव वेमाणिया जहा नेरइयाणं मिच्छाणं पुच्छा गो० ॥ *

(अणाहारगा इति) आभिनिबोधिकज्ञानसूत्रे चैकवचने प्राग्वदवसेयं । बहुवचने द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु भङ्गाः । अथ शेषेषु जीवादिस्थानेष्वेकेन्द्रियवर्जेषु भङ्गत्रिकं तथैव ॥

* आभिनिबोहियनाणी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! सव्वेवि ताव होज्ज आहारगा १ अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा आहारगा य अणाहारगा य ३ इत्यादि । तथा चाह । आभिनिबोहियनाणी सुयनाणी सुयबेइंदियचउरिंदिएसु छब्भंगा अवसेसेसु जीवाइओ तियभंगो तेसिं अत्थि इति *

सुगमं । नवरं जेसिं अत्थि येषां जीवानामाभिनिबोधिकश्रुतज्ञानेस्तः तेषु भंगत्रिकं वक्तव्यं न शेषपृथिव्यादिष्विति । अवधिज्ञानसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचनचिन्तायां पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिका आहारका एव नत्वनाहारकाः । कस्मादिति चेदुच्यते । इह पंचेन्द्रियतिरश्चामनाहारकत्वं विग्रहगतौ । न च तदानीं तेषां गुणप्रत्ययतोऽवधिसंभवो गुणानामभावात्तथाऽप्यप्रतिपतितावधिर्देवो मनुष्यो वा तिर्यक्षूत्पद्यते । ततोऽवधिज्ञानिनः सन्तः पंचेन्द्रियतिर्यञ्चोऽनाहारकाश्चावाप्ता । शेषेषु तु स्थानेष्वेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जेषु प्रत्येकं भंगत्रिकं । एतदेवाह ।

" ओहिनाणिणं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया आहारगा अवसेसेसु जीवाइओ तियभंगो । जेसिं अत्थि ओहिनाणमिति ॥ "

मनःपर्यायज्ञानं मनुष्याणामेव ततो द्वे पदे । तद्यथा । जीवपदं मनुष्यपदञ्च । द्वयोरपि चैकवचने बहुवचने च मनःपर्यायज्ञानिन आहारका एव वक्तव्या न त्वनाहारका विग्रहगत्यादौ मनःपर्यायज्ञानाभावात् । केवलज्ञानी यथा प्राक् नो संज्ञी नो असंज्ञी उक्तस्तथा वक्तव्यः । किमुक्तं भवति । केवलज्ञानचिन्तायामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदञ्च तत्र सामान्यतो जीवपदे मनुष्यपदे चैकवचने स्यादाहारकः स्यादनाहारक इति वक्तव्यं सिद्धपदे त्वनाहारक इति बहुवचने सामान्यतो जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्यपदे भंगत्रिकं तच्च प्रागेवोपदर्शितं सिद्धपदे त्वनाहारका इति वक्तव्यं । मत्यज्ञानिसूत्रे श्रुताज्ञानिसूत्रे च एकवचने प्राग्वत् बहुवचनचिन्तायां जीवपदे एकेन्द्रियेषु पृथिव्यादिषु प्रत्येकमाहारका अपि अनाहारका अपि इति वक्तव्यं शेषेषु भंगत्रिकं । विभंगज्ञानिसूत्रमप्येकवचने तथैव बहुवचनचिन्तायां पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या आहारका एव वक्तव्याः । अनाहारकत्वं विग्रहगतौ न च विभंगज्ञानसम्भवोऽतस्ते विग्रहगत्या तिर्यक्पंचेन्द्रियेषु

मनुष्येषु [illegible]

[illegible] ॥

सजोगीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो मणजोगी वइजोगी य जहा सम्मामिच्छादिट्ठी । नवरं वइजोगी विगलिंदियाण वि कायजोगीसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो। अजोगी जीवमणूससिद्धा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र सामान्यतः सयोगिसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचने जीवैकेन्द्रियपदानि वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु भङ्गत्रिकं, जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च पुनः प्रत्येकमाहारका अपि अनाहारका अपीति भङ्ग एतयेषामपि सर्वदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । मणजोगी वइजोगी जहा सम्मामिच्छादिट्ठीयत्ति । मनोयोगिनो वाग्योगिनश्च । यथा प्राक् सम्यग्मिथ्यादृष्टय उक्तास्तथा वक्तव्याः । एकवचने बहुवचने चाऽऽहारका एव वक्तव्या नत्वनाहारका इति भावः (नवरं वइजोगी विगलिंदियाणवित्ति) नवरमिति । सम्यग्मिथ्यादृष्टिसूत्रादस्यायं विशेषः । सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं विकलेन्द्रियाणां नास्तीति तत्सूत्रे तन्नोक्तं । वाग्योगः पुनर्विकलेन्द्रियाणामप्यस्ति तत्सूत्रमपि वाग्योगे वक्तव्यं । तथैव ॥

✽ मणजोगीणं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! आहारए नो अणाहारए एवमेगिंदियवज्जं जाव वेमाणिए एवं पुहुत्तेण वि ॥ ✽

काययोगिसूत्रमप्येकवचने बहुवचने च सामान्यतः सयोगिसूत्रमिव (अजोगीणं भंते ! जीवे किं आहारए) तेनात्र त्रीणि पदानि । तद्यथा जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदं च त्रिष्वपि स्थानेष्वेकवचने बहुवचनेनाहारकत्वमेव ॥

अधुना उपयोगद्वारम् ॥

सागाराणागारोवउत्तेसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो सिद्धा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र साकारोपयोगसूत्रं च प्रत्येकमेकवचने सर्वत्र स्यादाहारकः इति वक्तव्यं सिद्धपदे त्वनाहारक इति बहुवचने जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु आहारका अपि अनाहारका अपीति भङ्गः । शेषेषु भङ्गत्रिकं । सिद्धास्त्वनाहारका इति सूत्रोल्लेखस्त्वयं ॥

✽ सागारोवभोगोवउत्तेणं भंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए ॥ ✽

गतमुपयोगद्वारं ॥

वेदद्वारम् ॥

सवेदगीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । इत्थिवेदपुरिसवेदएसु जीवाइओ तियभंगो । नपुंसगवेदए जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । अवेदए जहा केवलनाणी ॥

सामान्यतः सवेदसूत्रमेकवचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक इति बहुवचने जीवपदे एकेन्द्रियपदं च वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु भङ्गत्रिकं जीवपदे एकेन्द्रियेषु च पुनः प्रत्येकमभेदेन आहारका अनाहारका अपीति स्त्रीवेदसूत्रं पुरुषवेदसूत्रं च एकवचने तथैव सामस्त नैरयिकैकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्तव्यास्तेषां नपुंसकत्वात् बहुवचने जीवादिषु प्रत्येकं भङ्गत्रिकं । नपुंसकवेदेऽपि सूत्रमेकवचने तथैव नवरमत्र भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्क

वैमानिका न वक्तव्याः । तेषां न नपुंसकत्वाद्बहुवचने जीवैकेन्द्रियवर्जेषु भङ्गत्रिकं । जीवपदे एकेन्द्रियपदेषु च पृथिव्यादिषु पुनरभङ्गकं प्राक्तनस्वरूपमिति । अवेदो यथा केवली तथा एकवचने बहुवचने च वक्तव्याः । जीवपदे मनुष्यपदे च एकवचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक इति बहुवचने जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्येषु भङ्गत्रिकं सिद्धेष्वनाहारका इति वक्तव्यमिति जाव ॥ गतं वेदद्वारम् ॥

शरीरद्वारम् ॥

ससरीरे जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । ओरालियसरीरेसु जीवमणूसेसु तियभंगो । अवसेसा आहारगा नो अणाहारगा जेसिं अत्थि ओरालियसरीरं वेउव्वियसरीरी आहारगसरीरी य अणाहारगा जेसिं अत्थि तेयाकम्मगसरीरी जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो । असरीरी जीवसिद्धा य नो आहारगा अणाहारगा ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] मनुष्यक प्राग्वदेवमिति । [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

✽ [illegible] भंते ! [illegible] किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! आहारए नो अणाहारए [illegible] भंते ! नेरइए किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! आहारए नो अणाहारए ॥ ✽

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible]

आहारगा नो अणाहारगा। भासामणपज्जत्तिएहिं जहा सण्णी तहा भाणियव्वं। भासामणपज्जत्तीए अपज्जत्तए नो आहारए अणाहारए एगत्तेण वि पुहत्तेणवि। सरीरपज्जत्तिअपज्जत्तए सिय आहारए सिय अणाहारए। उवरिल्लियासु चउसु अपज्जत्तीसु नेरइयदेवमणुस्सेसु छ भंगा। अवसेसाणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो। भासामणपज्जत्तीए जीवेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु य तियभंगो। णेरइयदेवमणुएसु छ भंगा। सव्वपदेसु एगत्तपुहत्तेणं जीवादिओ दंडगो पुच्छाए जाणियव्वो जस्स जं अत्थि तस्स तं पुच्छिज्जइ जं नत्थि तं न पुच्छिज्जइ जाव भासामणपज्जत्तीए अपज्जत्तएसु णेरइयदेवमणुएसु छब्भंगा सेसेसु य तियभंगा ॥

[illegible]

मनः पर्याप्त्यपर्याप्तकास्त्वेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न भवन्ति किन्तु पञ्चेन्द्रिया एव। येषां हि भाषामनःपर्याप्तिसंभवोऽस्ति त एव तदपर्याप्ताः प्रोच्यन्ते न शेषा इति। तत्सूत्रं। बहुवचने जीवपदेऽपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिपदे च त्रिकं। पंचेन्द्रियतिर्यंचो हि सम्मूर्छिमाः सदैव बहवो लभ्यन्ते। ततो यावद्यापन्नो विग्रहगत्यापन्ने लभ्यन्ते द्वितीयो भङ्गः आहारकाश्चानाहारकाश्च इति। यदा तु विग्रहगत्यापन्ना अपि बहवो लभ्यन्ते तदा तृतीयो भङ्गः। आहारकाश्चानाहारकाश्चेति जीवपदेऽपि भङ्गत्रिकमिदं। (णेरइयत्ति) नैरयिकदेवमनुष्येषु प्रत्येकं षड्भङ्गाः। ते च प्राग्वत्। इह भव्यपदादारभ्य प्राय एकत्वेन बहुत्वेन च निबद्धानि सूत्राणि जीवादिदण्डकक्रमेण नोक्तानि ततो मा भूत्सूत्रविषयसम्मोह इति तद्विषयमतिदेशमाह (सव्वपएसु एगत्ते) इत्यादि। एते जीवादयो दण्डकक्रमसंबद्धेष्वपि पदेषु एकत्वेन बहुत्वेन च पृच्छया प्रश्नोत्तरत्वेनाभिधेया। किं सर्वेष्वपि विशेषेण कर्तव्या। नेत्याह। जस्सेत्यादि। यस्य यदस्ति तस्य तत्पृच्छति तद्विषयं सूत्रं भणति यस्य पुनः यन्नास्ति न तस्य तत्पृष्टव्यं न तद्विषयं तस्य सूत्रं वक्तव्यमिति भावः। कियद्दूरं येषु कर्तव्यमिति यावत् (जाव भासामणपज्जत्ती-एसु) इत्यादि सुगमार्थं इहाधिकृतार्थसंग्रहार्थमिमा पूर्वाचार्यप्रतिपादिता गाथाः।

सिद्धेगिंदियमादिया, जहिं तु जीवा अणंतयं तत्थ।
सिद्धेगिंदियवज्जे–हिं होइ जीवेहिं तियभंगो ॥ १ ॥
असण्णीसु य णेरइय, देवमणुएसु होंति छब्भंगा।
पुढवीदगवणस्सईसु य, छब्भंगा तेउलेसाए ॥ २ ॥
कोहे माणे माया, छब्भंगा सुरगणेसु सव्वेसु।
माणे मायालोभे, णेरइएहिं पि छब्भंगा ॥ ३ ॥
आभिणिबोहियणाणे, सुयनाणे चेव तह य णाणम्मि।
छब्भंगा खलु णियमा, विगलिंदियतिरिएसु जं तु ॥ ४ ॥
[illegible]
छब्भंगा खलु णियमा, [illegible] ॥ ५ ॥
सण्णी [illegible]
[illegible], छब्भंगा खलु तियभंगो ॥ ६ ॥
सम्मामिच्छत्तम्मि य, [illegible]
आहारगसरीरे य, णियमा आहारगा होंति ॥ ७ ॥
ओरालियसरीरे, णियमा आहार [illegible]
[illegible] होंति तियभंगा ॥ ८ ॥
[illegible]
तियभंगो [illegible] होंति आहारगा [illegible] ॥ ९ ॥
[illegible]
[illegible], णियमा अणाहारगा ॥ १० ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible]

इति न पुनो भाष्यते । ग्रन्थगौरवभयात् । न परं । (एकव-यणे सिद्धाणाहारगा होंति इति ।) एकवयणे इत्यत्र तृतीयार्थे सप्तमी । एकसमयेन एकार्येनेति भावः । सर्वत्र सिद्धा अनाहारका भवन्तीति विज्ञेयम् ॥ प्रज्ञा० २८ पद ॥

जीवः कं समयमनाहारकः ?

तेणं कालेणं तेणं समएणं जाव एवं-वयासी जीवेणं भंते ! कं समयमणाहारए भवइ ? गोयमा ! पढमे समये सिय आहारए सिय अणाहारए, बिइए समये सिय आहारए सिय अणाहारए, तइए समये सिय आहारए सिय अणाहारए, चउत्थे समए नियमा आहारए, एवं दंडओ जीवा य एगिंदिया य चउत्थे समए सेसा तइए समए ॥ भ०-७ श. १ उ. ॥

(कं समयमणाहारएत्ति) परभवं गच्छन् कस्मिन्समयेऽनाहारको भवतीति प्रश्नः । उत्तरन्तु यदा जीव ऋजुगत्योत्पादस्थानं गच्छति तदा परभवायुषः प्रथम एव समये आहारको भवति । यदा तु विग्रहगत्या गच्छति तदा प्रथमसमये वक्रेऽनाहारको भवति, उत्पत्तिस्थानाऽनवाप्तौ तदाहरणीयपुद्गलानामभावादत आह (पढमे समए सिय आहारए सिय अणाहारएत्ति) तथा यदा एकेन वक्रेण द्वाभ्यां समयाभ्यामुत्पद्यते तदा प्रथमेऽनाहारको द्वितीये त्वाहारको यदा तु वक्रद्वयेन त्रिभिः समयैरुत्पद्यते तदा प्रथमे द्वितीये चानाहारक इत्यत आह (बीयसमये सिय आहारए सिय अणाहारएत्ति) तथा यदा वक्रद्वयेन त्रिभिस्समयैरुत्पद्यते तदा द्वयोरनाहारकस्तृतीये त्वाहारको यदा तु वक्रत्रयेण चतुर्भिस्समयैरुत्पद्यते तदाद्ये समयत्रयेऽनाहारकश्चतुर्थे तु नियमादाहारक इति कृत्वा (तइए समए सिय०) इत्याद्युक्तं वक्रत्रयं चेत्थं भवति । नाड्या बहिर्विदिग्व्यवस्थितस्य सतो यस्याधोलोकादूर्ध्वलोके उत्पादो नाड्या बहिरेव दिशि भवति सोऽवश्यमेकेन समयेन विश्रेणितस्समश्रेणीं प्रतिपद्यते द्वितीयेन नाडीं प्रविशति तृतीयेनोर्ध्वलोकं गच्छति चतुर्थेन लोकनाडीतो निर्गत्योत्पत्तिस्थान उत्पद्यते । इह चाद्ये समयत्रये वक्रत्रयमवगन्तव्यं । समश्रेण्यैव गमनात् ।

अन्ये त्वाहुः । वक्रचतुष्टयमपि सम्भवति । यदाहि विदिशो विदिश्येवोत्पद्यते तत्र समयत्रयं प्राग्वत् । चतुर्थसमये तु नाडीतो निर्गत्य समश्रेणीं प्रतिपद्यते पञ्चमेन तूत्पत्तिस्थानं प्राप्नोति । तत्र चाद्ये समयचतुष्टये वक्रचतुष्कं स्यात्तत्र चानाहारक इति । इदञ्च सूत्रे न दर्शितं प्रायेणेत्थमनुत्पत्तेरिति (एवं दंडओत्ति) अमुनाऽभिलापेन चतुर्विंशतिदण्डको वाच्यस्तत्र च जीवपदे एकेन्द्रियपदेषु च पूर्वोक्तभावनयैव चतुर्थे समये नियमादाहारक इति वाच्यं । शेषेषु तु पदेषु तृतीयसमये नियमादाहारक इति । तत्र यो नारकादिस्त्रसस्त्रस्येवोत्पद्यते । तस्य नाड्या बहिस्तादागमनं गमनञ्च नास्तीति तृतीयसमये नियमादाहारकत्वम् । तथाहि यो मत्स्यादिर्भरतस्य पूर्वभागादैरवतपश्चिमभागस्याऽधो नरकेषूत्पद्यते । स एकेन समयेन भरतस्य पूर्वभागात्पश्चिमं भागं याति द्वितीयेन तु ततरैरवतपश्चिमं भागं ततस्तृतीयेन नरकमिति । अत्र चाद्ययोरनाहारकस्तृतीये त्वाहारक एतदेव दर्शयति (जीवाय एगिंदिया य चउत्थे समये सेसा तइयसमएत्ति ॥

कस्मिन् समये सर्वाल्पाहारकः ।

जीवेणं भंते ! कं समयं सव्वप्पाहारए भवइ ? गोयमा ! पढमसमयोववण्णए वा चरिमसमयभवत्थे वा एत्थ णं जीवे सव्वप्पाहारए भवइ दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणियाणं । भ०-७ श. १ उ. ॥

कस्मिन्समये सर्वाल्पः सर्वथा स्तोको न यस्मादन्यः स्तोकतरोऽस्ति स आहारो यस्य सः सर्वाल्पाहारः स एव सर्वाल्पाहारकः (पढमसमयोववण्णएत्ति) प्रथमसमय उत्पन्नस्य यस्य प्रथमो वा समयो यत्र तत्प्रथमसमयं । तदुत्पन्नमुत्पत्ति यस्य स तथा उत्पत्तेः प्रथमसमय इत्यर्थः । तदाहार ग्रहणहेतोः शरीरस्याऽल्पत्वात्सर्वाल्पाहारता भवतीति । (चरमसमयभवत्थेवत्ति) । चरमसमये भवस्य जीवितस्य तिष्ठति यः स तथा आयुषश्चरमसमय इत्यर्थः । तदानीं प्रदेशानां संहृतत्वेनाऽल्पेषु शरीरावयवेषु स्थितत्वात्सर्वाल्पाहारतेति ।

वनस्पतिः सर्वाल्पाहारकः ।

वणस्सइकाइया णं भंते ! कं कालं सव्वप्पाहारगा वा सव्वमहाहारगा वा भवंति ? गोयमा ! पाउसवरिसारत्तेसु णं एत्थणं वणस्सइकाइया सव्वमहाहारगा भवंति । तयाणंतरं च णं सरए, तयाणंतरं च णं हेमंते, तयाणंतरं च णं वसंते, तयाणंतरं च णं गिम्हासु, णं वणस्सइकाइया सव्वप्पाहारगा भवंति । जइ णं भंते ! गिम्हासु वणस्सइकाइया सव्वप्पाहारगा भवंति । कम्हाणं भंते ! गिम्हासु बहवे वणस्सइकाइया पत्तिया पुप्फिया फलिया हरियगेरिज्जमाणा सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवचिट्ठंति ? गोयमा ! गिम्हासु णं बहवे उसिणजोणिया जीवा य पोग्गला य वणस्सइकाइयत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उववज्जंति । एवं खलु गोयमा ! गिम्हासु बहवे वणस्सइकाइया पत्तिया पुप्फिया जाव चिट्ठंति । से नूणं भंते ! मूला मूलजीवफुडा कंदा कंदजीवफुडा जाव बीया बीयजीवफुडा ? हंता गोयमा ! मूला मूलजीवफुडा जाव बीया बीयजीवफुडा । जइणं भंते ! मूला मूलजीवफुडा जाव बीया बीयजीवफुडा कम्हाणं भंते ! वणस्सइकाइया आहारेंति परिणामेंति ? गोयमा ! मूला मूलजीवफुडा पुढवीजीवपडिबद्धा तम्हा आहारेंति तम्हा परिणामेंति कंदा कंदजीवफुडा मूलजीवपडिबद्धा तम्हा आहारेंति तम्हा परिणामेंति एवं जाव बीया बीयजीवफुडा फलजीवपडिबद्धा तम्हा आहारेंति तम्हा परिणामेंति ।

(वणस्सइ) इत्यादि । (कं कालंति) कस्मिन्काले । (पाउसेत्यादि ।) प्रावृषादौ बहुत्वाज्जलस्नेहस्य महाहारतोक्ता प्रावृट् श्रावणादिर्वर्षारात्रो ऽश्वयुजादिः । (सरएत्ति) शरत् मार्गशीर्षादिरेव अल्पाहारा भवन्तीति शेषं । ग्रीष्मे सर्वाल्पाहारतोक्ता । अत एव च शीतस्नेहस्याल्पाहारता क्रमेण द्रष्टव्येति । (हरियगेरिज्जमाणत्ति ।) हरितकाश्च ते नीलकाः रेरिज्यमानाश्च देदीप्यमाना हरितकरेरिज्यमानाः ।

([illegible]) [illegible] । ([illegible]) [illegible] । (मुत्तामुत्तजीवकुलत्ति) । [illegible] मूत्रपुरीषैः [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] । ([illegible]) [illegible] । यदि [illegible] ? मूत्रा- [illegible] मूत्रपुरीषैः [illegible] तदा ([illegible]) । कस्मात्केन [illegible] । [illegible] आहारयन्ति । आहारस्य [illegible] मूत्रादिभ्यान्वे [illegible] [illegible] । अत्रोत्तरे [illegible] पृथिवी जीवनिवमानि । ([illegible]) । [illegible] पृथिवीत्वं मूत्रजीवा [illegible] मूत्रजीव प्रतिपत्ता [illegible] पृथिवीरसमाहारयन्तीत्येवं [illegible] । ३ अ. २ ॥

[illegible] ([illegible]) शब्दे [illegible] । [illegible]

जे भिक्खू [illegible] भद्दियं आहारं आहारेइ आहारेंतं वा साइज्जइ ॥ २२ ॥ जे भिक्खू [illegible] आहारेति भारा- [illegible] वा साइज्जइ ॥ २३ ॥

[illegible]

[illegible]

जे भिक्खू [illegible] आहारेइ आहारेंत वा साइज्जइ ॥ २४ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २० ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] । २१ ।

[illegible]

[illegible]

परित्तोसथीणसोधी, एसे व गुरुअएंताणं ॥ २८ ॥

आइल्लेसु दोसु जंगेसु चउभद्दं । पच्छिमेसु दोसु जंगेसु मासलहुं जइ [illegible] समारंभ [illegible] कायव्वा । पढमे दोहिं वि गुरु [illegible] तत गुरु [illegible] गुरु चउत्थे दोहिं वि लहु एवं परित्ते भणियं अणंतकायेसु पच्छित्तं गुरुगं दत्तव्वं ।

चोदग आह ।

अणोभेण विरुद्धं तु, सोविगुणंत मा जणगा ।

संघट्टणे तु मोही, पंचाहा चुंजतो गुरुं ॥ २९ ॥

[illegible] मासलहुं सो वि [illegible] पडिगाए [illegible] पावगं दत्तं एए दो वि [illegible] विरुद्धा एवं मा जणाहि आचार्यो आह सातु संघट्टणे पच्छं पंच रादंदिया [illegible] जं बीएसु भणिता ते संघट्टणा [illegible] भुंजओ गुरुं मासलहुं भंतो भणियं [illegible] आयरिया पच्चाणेति । अयतो चोदग आयारं [illegible] आह अणोभेण गाहा शेषं पूर्ववत् ।

पुनरपि चोदग आह ।

गाथा-जं च बीएसु पंचाओ, कुंदरोहेसु मासिगं ।

[illegible] तु सो बीगं, कुंदरोहेसु णिययाओ ॥ ३० ॥

चोदगो भणति बीएसु [illegible] पणगं कुंदरोहेसु [illegible] मासलहुं एयं किं कारणं [illegible] भणति [illegible] आयरिओ भणति [illegible] भणति [illegible] कुंदरोहे [illegible] मासिगं ।

गाथा-[illegible] अधिक आयारं ।

सा आणा [illegible] विरुद्धं [illegible] ॥ ३१ ॥

[illegible]

गाथा-[illegible], सो [illegible] ।

[illegible] य आयाए, [illegible] ॥ ३२ ॥

[illegible]

[illegible]

गाथा-[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

हारग

वाससयाउयस्स जीवस्स अद्धतेवीसं तंदुलवाहे भुंजइ । भुंजइ । अद्धमासेणं अद्धतेवीसं तंदुलवाहे भुंजइ। गोयमा! दुब्बलाए खंडियाए वलियाए छडियाए खइराइमुसलपच्चाहयाणं ववगयतुसकणियाणं अखंडाणं अफुडियाणं फलगसरियाणं एक्केक्कवीयाणं अद्धतेरसपलियाणं पत्थएणं सेविपत्थए य मागहए कल्लंपत्थो सायंपत्थो १ चउसट्ठितंदुलसाहस्सीओ मागहओ पत्थओ १ विसाहस्सिएणं कवलेणं बत्तीसं कवला पुरिसस्स आहारो १ अट्ठावीसं इत्थीयाए २ चउवीसं पंडगस्स ३ एवमेव आउसो एयाए गणणाए दो असईओ पसई १ दो पसईओ सेइया होइ २ चउवीसं पसईओ एत्थ मेव आउसो चत्तारि सेइयाओ कुलओ चत्तारि कुलया पत्थो ४ चत्तारि पत्था आढगं ५ सट्ठीए आढगाणं जहन्नए य कुंभे ६ असीए आढगाणं मज्झिमे कुंभे ७ आढगसयं उक्कोसए कुंभे ८ अट्ठेव आढगसयाणि वाहो एएणं वाहपमाणेणं अद्धतेवीसं तंदुलवाहे भुंजइ ते य गणिय निदिट्ठा "चत्तारि य कोडिसया, सट्ठिं चेव य हवंति कोडिओ । असीइं च तंदुलसय-सहस्सा हवंतित्ति विक्खायं" ४६०८०००००० तं एवं अद्धतेवीसं तंदुलवाहे भुंजंतो अद्धछट्ठे मुग्गकुंभे भुंजइ । अद्धछट्ठे मुग्गकुंभे भुंजंतो चउवीसं नेहाढगसयाइं भुंजइ चउवीसं नेहाढगसयाइं भुंजंतो छत्तीसं लवणपलसहस्साइं भुंजइ छत्तीसं लवणपलसहस्साइं भुंजंतो छप्पडगसाडगसयाइं नियंसेइ दोमासीएण परियट्टणएणं मासिएण वा परियट्टणएणं बारसपडसाडगसयाइं नियंसेइ एवमेव आउसो वाससयाउयस्स सव्वं गणियं तुलियमवियं नेहलवणभोयणं आयणंपि एय गणियपमाणं दुविहं भणियं महरिसीहिं जस्सत्थि तस्स गणिज्जइ जस्स नत्थि तस्स किं गणिज्जइ ॥ 'ववहारगणियदिट्ठं, सुहुमं निच्छयगयं मुणेयव्वं' ॥ १ ॥ जइ एयं नत्थि एयं, विसमा गणणा मुणेयव्वा ।

चत्वारि वर्षशतकोटिशतानि षष्टिकोटिसहस्राणि अशीतिशतसहस्राणि जीवन् सार्द्धद्वाविंशति तंदुलवाहान् वक्ष्यमाणस्वरूपान् भुनक्ति। कथं हे आयुष्मन् ! हे सिद्धार्थनन्दन! सार्द्धद्वाविंशतितंदुलवाहान् भुनक्ति समाचीत–हे गौतम ! दुर्बलया स्त्रिया कण्डितानां छटयन्त्या रामया रचितानां शूर्पादिना खदिरमुशलप्रत्याहतानां व्यपगततुषकणिकानां अखंडानां अस्फुटितानां फलकसरितानां एकैकबीजानां (फलगसरगर्भपृथग्भूतानां) एतत्क बीनितानां कर्करादिकपर्णेन एकबीजानां अर्द्धद्वादशपलप्रमाणानां तन्दुलानां (भाग-) प्रस्थमानं यथा पश्चभिर्गुंजा-प्रमाण इत्यर्थः । स यदि गुंजाप्रमाण इत्यर्थः । एवं विधानां सार्द्धद्वादशपलानां धान्यानां पृथक् २ कृतानामित्यर्थः । एवं विधानां सार्द्धद्वादशपलानां वाक्यालंकारे ॥ पश्चभिर्गुंजाप्रमाण स्वरजनादिरितिचतुर्भिः कर्षः गुंजाप्रमाणमित्यर्थः (३२० , ... कर्षः अशीति- ... संह्रमान्य ... ... मर्वो

च इत्युच्यते कल्यान्ति श्व प्रातः कालइत्यर्थः प्रस्थो भवति भोजनायेति १ एकस्मिनायेति सायमिति सन्ध्यायां प्रस्थो भोजनायेति १ एकस्मि- न्मागधप्रस्थके कति तंदुला भवन्ति इत्याह । चउसट्ठि १ चतुः षष्टि तंदुलसाहस्रिको मागधप्रस्थोमस्त्येकः एवं कवलै- कातिभिः तन्दुलैः स्यादित्याह (विसाहस्सिएणं कवलेणंति) द्विसाहस्रीकेण तन्दुलेन कवलो भवति तत्र गुंजा कति भवन्ति यथा एकविंशत्यधिकशतप्रमाणः किंचिन्न्यूना एका गुंजाचेति अनेन कवलमानेन पुरुषस्य द्वात्रिंशत् कवलरूप आहारो भवति १ स्त्रिया अष्टाविंशतिकवलरूप आहारः २ पण्डकस्य नपुंसकस्य चतुर्विंशतिकवलरूप आहारः ३ (एवमेवेति) उक्तप्रकारेण वक्ष्यमाणप्रकारेण च हे आयुष्मन् एतया गणनया एतन्मानं भवति । अथासत्यादिमानपूर्वकं अष्टाविंशतिसहस्राधिकशतं तंदुलमानं चतुः षष्टीकवलप्रमाणं प्रस्थद्वय प्रतिदिनं भुंजन् प्रतिवर्षेण कति तंदुलवाहान् कतितंदुलांश्च भुनक्तीत्याह (दो असईओ पसई इत्यादि) धान्यभृतोऽवाङ्मुखीकृतो हस्तोऽसतीत्युच्यते द्वाभ्यामसतीभ्यां प्रसृतिः १ द्वाभ्यां प्रसृतिभ्यां सेतिका भवति २ चतसृभिः सेतिकाभिः कुडवः ३ चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः ४ चतुर्भिः प्रस्थैराढकः ५ षष्ट्याढकैर्जघन्यकुम्भः ६ अशीत्याढकैर्मध्यमकुम्भः ७ आढकशतेनोत्कृष्टः कुम्भः ८ अष्टभिराढकशतैः वाहो भवति ९ अनेनवाहप्रमाणेन सार्द्धद्वाविंशति तन्दुलवाहान् भुनक्ति वर्षशतेनेति ते च वाहोक्तं तंदुला गणयित्वा सख्यां कृत्वा निर्दिष्टाः कथिताः यथा चत्वारिकोटिशतानि षष्टिश्चैवकोटयः अशीतिस्तंदुलशतसहस्राणि भवतीत्याख्यात कथितं एकेनप्रस्थेन चतुः षष्टि स्तंदुलसहस्राणि भवन्ति प्रस्थद्वयेनाष्टाविंशतिसहस्राधिकं शतं भवति प्रतिदिनं द्विभोजनेन एतावतस्तन्दुलान् भुनक्तीति अतोऽष्टाविंशतिसहस्राधिकशतं वर्षशतेन षट्त्रिंशद्दिनसहस्राणि भवन्ति षट्त्रिंशत्सहस्रैर्गुण्यन्ते । शून्यानि पञ्च भवन्ति अन्या नत्वात् षट्त्रिंशत्सहस्रैर्गुण्यन्ते । ४६०८०००००० चत्वारिकोटिशतानि षष्टिकोटयः अशीतिसहस्राणि । सार्द्धद्वाविंशति तंदुलवाहास्तन्दुलानामिति (तं एवंति) तदेवं सार्द्धद्वाविंशति तंदुलवाहान् भुंजन् सार्द्धपञ्चमुद्गकुम्भान् भुनक्ति सार्द्धपञ्चमुद्गकुम्भान् भुंजन् चतुर्विंशति स्नेहाढकशतानि भुनक्ति चतुर्विंशति स्नेहाढकशतानि भुंजन् षट्त्रिंशल्लवणपलसहस्राणि भुनक्ति षट्त्रिंशल्लवणपलसहस्राणि भुंजन् षट्पटकशाटकशतानि (नियंसेइ इति)परिदधाति । द्वाभ्यां मासाभ्यां (परियट्टणन्ति) परावर्त्तमानत्वेनेति वा अथवा मासिकेन परावर्तत्वेन द्वादशपटशाटकशतानि निवस्ते इति परिदधाति (एवमेवेत्ति) उक्तप्रकारेण हे आयुष्मन् वर्षशतायुषः पुरुषस्य सर्वगणितं तंदुलप्रमाणादिना तुलितं च प्रपाणादिनामवितमन्नस्त्रीप्रभृत्यादिना प्रमाणं स्नेहलवणभोजनाच्छादनमिति एतत्पूर्वोक्तं तत्किमित्याह । गणितप्रमाणं द्विधाभणितं महर्षिभिः यस्य जन्तोरस्ति तंदु- लादिकं तस्य गुण्यते यस्य तु नास्ति तस्य किं गुण्यते कथं किमपीति व्यवहारगणितदृष्टं इदमन्यायमंगीकृत्य सूक्ष्मं निश्चयगतं ज्ञातव्यं यदि एतन्निश्चयगतं भवति तदा विषमा गणना ज्ञातव्येति नास्त्येव व्यवहारगणितं आहारकारणानि ॥

ठहिं ठाणेहिं

...गमाहारम
...हाए य मंजमहा
..."मचिंताए"

रन् नातिक्रामत्याहारं पुष्टिकारणमाकृत्यमानयति क्रामत्येव गमा दिनाया क्षुधया वेदनान्यादिगाया वेदना च क्षुद्वेदनावैयावृत्त्यं चाचार्यादिकृत्यकरणं वेदना वैयावृत्त्यं तत्र विषये भुञ्जीत वेद नोपशमनार्थं वैयावृत्त्यकरणार्थमिति भावः ईर्यां गमने तस्या, विशुद्धिर्युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै इदमीर्याविशुध्यर्थं इह च विशुद्धिशब्दलोपादीर्यार्थमित्युक्तं बुभुक्षितो हीर्या शुद्धावशक्तः स्यादिति तदर्थमिति च समुच्चये संयमः प्रेक्षोत्प्रेक्षाप्रमार्जनादिलक्षणस्तदर्थं तथेति कारणान्तरस मुच्चये प्राणा उच्छ्वासादयो बलं वा प्राणास्तेषां तस्य वा वृत्तिः पालनं तदर्थं प्राणसंधारणार्थमित्यर्थः षष्ठं पुनः कारणं धर्मचिन्तायै श्रुतानुप्रेक्षार्थमित्यर्थः इत्येतानि षट् कारणानीति स्था० ६ ठा०।

अधुनाकारणे द्वारमाह ।

छहिँ कारणेहिँ साहू, आहारेन्तो य आयरइ धम्मं ।
छहि चेव कारणेहिँ, नज्जूहिन्तो वि धायरइ ॥

षड्भिर्वक्ष्यमाणस्वरूपैः साधुराहारयन्नप्याहारमाचरति धर्मं षड्भिरेवकारणैर्वक्ष्यमाणस्वरूपैर्भोजनकारणनिमित्तैः (निज्जूहिन्तो वित्ति) परित्यजन्नप्याचरति धर्मं तत्र यैः षड्भिः कारणैराहारमाहारयति तानि निर्दिशति "वेयण वेयावच्चे, इरियट्ठाए य संजमट्ठाए । तह पाणवत्तियाए, छट्ठं पुण धम्म चिन्ताए" इह पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् (वेयणत्ति) क्षुद्वेदनोपशमनाय तथा आचार्यादीनां वैयावृत्त्यकरणाय तथा ईर्यापथि संशोधनार्थं तथा प्रेक्षादिसंयमनिमित्तं तथा प्राणप्रत्ययार्थं प्राणसंधारणार्थं षष्ठं पुनः कारणं धर्मचिन्तानिवृत्त्यर्थं भुञ्जीतेति क्रियासंबन्धः ।

एतामेव गाथां विवृण्वन्नाह ।

नत्थि छुहाए सरिसा, वियणा भुंजेज्ज तप्पसमणट्ठा ।
छाओ वेयावच्चं, न तरइ काउं अओ भुंजे ॥
इरियं न विसोहेई, पेहाईयं च संजमं काउं ।
थामो वा परिहायई, गुणनमणुप्पेहासु य असत्तो ॥

नास्ति क्षुधाया बुभुक्षाया सदृशी वेदना उक्तं च " पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं,खुहासमा वेयणा नत्थि॥ तं नत्थि जं न बाहइ,तिलतुसमित्तंपि एय कायस्स।सन्निज्झं सव्वदुहाइं,दिंति आहाररहियस्स" ततस्तत्प्रशमनार्थं भुंजीत तथा क्षामो बुभुक्षितः सन् वैयावृत्त्यं न शक्नोति कर्तुं। तथाचोक्तं।"गलइ बलं उच्छाहो, अवेइ सिढिलेइ सयलवावारे । नासइ सत्तं अरई, विवड्ढइ असणरहियस्स " अतो वैयावृत्त्यकरणाय भुंजीत । तथा बुभुक्षित स्त्रीर्यापथं न शोधयन्यशक्तत्वादतस्तच्छोधननिमित्तं वा अश्नीयात् तथा क्षुधार्तः सन् न प्रेक्षादिकं संयमं विधातुमक्षमतः संयमाभिवृद्धयर्थं भुंजीत तथा स्थामं बलं प्राण इत्येकार्थः ततः बुभुक्षितस्य परिहीयते परिहानिं याति। ततोऽश्नीयात् तथा गुणनं ग्रन्थपरावर्तनमनुप्रेक्षा चिन्ता तयोरुपलक्षणमेतत् वाचनादिष्वपि बुभुक्षितः सन् असक्तोऽसमर्थो भवति ततोऽश्नीयात् इत्यंभूतैश्च षड्भिः कारणैः समग्रैस्संयतमेन वा कारणेनाहारयन्नाति क्रमति ।

संप्रत्यभोजनकारणप्रतिपादनार्थं संबंधगाथामाह ।

अहवं न कुज्जाहारं, छहिँ ठाणेहिँ संजओ ।
पच्छा पच्छिमकालम्मि, काउं अप्पक्खमं खमं ॥

अथवा षड्भिः कारणैः । समनन्तरोक्तैः संयत आहारं न कुर्यात् तत्र विविक्षा सूत्रसमर्थितेति वक्ष्ये शरीर-व्यवच्छेदनरूप कार्ये वाराग्रगतानि (पच्छा इत्यादि) पश्चात् चिरंतन उ-द्यमादि वारादिकारणावसरे पश्चिमे काले पाश्चात्ये पर्यन्त (अप्पक्खमंति) तं प्रत्याख्यानतःप्रायं न शक्तिमा कार्यम्-भक्तप्रत्याख्यानकारणकं तु सं योग्यमात्मानं कृत्वा नोज्झं परित्यक्तव्यतया । कोटि निःक्षेपणकानन्तरं प्रदेशे वा दिनांर वा यर्याम संलेखनामन्तरेण वा इत्यादिक्रमेण कार्यम् कर्तव्य त्यागकरणं जिनाज्ञासानुसारतः क्षपति । पिं० ॥

(नायग पयाईदिति अभिधेन शब्दे ।)

आहारत्यागकारणानि ।

छहिँ ठाणेहिँ समणे निग्गंथे आहारं वोच्छिंदमाणे णाइकमइ तंजहा " आतंके उवसग्गे, तितिक्खणे बंभचेरगुत्तीए । पाणिदया तवहेउं, सरीरवोच्छेयणट्ठाए "

(वोच्छिंदमाणेत्ति) परित्यजन् आतंके ज्वरादावुपसर्गे राजस्वजनादिजनिते प्रतिकूलस्वभावे तितिक्षणे अधिसहने तत्कृताः ब्रह्मचर्यगुप्तेः मैथुनव्रतसंरक्षणस्याहारत्यागिनो हि ब्रह्मचर्यं सुरक्षं स्यादिति। प्राणिदया च संपातिमप्रमादिसंरक्षणं तदर्थमनुयोगे परमार्थतः प्राणिदया तपस्तत्र तद्हेतु प्राणिदया तपो हेतुस्तस्मात् प्राणिदया तपो हेतोरित्यादि निमित्तमित्यर्थस्तया शरीरव्यवच्छेदार्थं देहत्यागाय आहार व्यवच्छिन्दन्नातिक्रमत्याहारमिति प्रक्रम इह गाथे।" आयंके जरमाई, रायासन्नाइयाय उवसग्गे। बंभवयपालणट्ठा, पाणिदया वासमहियाई ॥ १ ॥ तवहेउ चउत्थाई, जाव य छम्मासिओ तवो होइ । छट्ठं सरीरवोच्छे यण-ट्टयाएति अणाहारोत्ति॥२॥" स्था० ६ ठा० ॥

संप्रत्यभोजनकारणानि निर्दिशति ।

आयंके उवसग्गे, तितिक्खए बंभचेरगुत्तीसु ।
पाणिदया तवहेउं, सरीरवोच्छेयणट्ठाए ॥

आतंके ज्वरादावुत्पन्ने सति न भुंजीत । तथा उपसर्गे राजस्वजनादिकृते देवमनुष्यतिर्यक्कृते वा सजाते सति तितिक्षार्थमुपसर्गसहनार्थं तथा ब्रह्मचर्यगुप्तिरिचति । अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी । ततोऽयमर्थः ब्रह्मचर्यगुप्तीनां परिपालनाय तथा प्राणिदयार्थं तथा तपोहेतोस्तपः करणनिमित्तं तथा चरमकाले शरीरव्यवच्छेदार्थं सर्वत्र न भुंजीतेति क्रियासंबन्धः ।

एतामेव गाथां विवृण्वन्नाह ॥

आयंको जरमाई, रायासन्नाइ गय उवसग्गे ।
बंभवयपालणट्ठा, पाणिदया वासमहियाई ॥

आतंको ज्वरादिस्तस्मिन्नुत्पन्ने सति न भुंजीत यत उक्तं"वयाघरोध्रिनिर्दिष्टं ज्वरादौ लंघनं हितं । ऋतेऽनिलश्रमक्रोध-शोक कामक्षतज्वरान्,, राजस्वजनादिकृते उपसर्गे यद्वा देवमनुष्यतिर्यक्कृते उपसर्गे जाते सति तदुपशमनार्थं नाऽश्नीयात् । तथा मोहोदये सति ब्रह्मव्रतपालनार्थं न भुंजीत भोजननिरोधे हि प्रायो मोहोदयोविनिवर्तते । तथा चोक्तम् ॥ " विषया विनिवर्तन्ते, निराहारस्य देहिनः । रसवर्जं रसोऽप्यस्य, परं दृष्ट्वा निवर्तते "। तथा । वर्षे वर्षति मिहिकायां वा निपतन्त्यां प्राणिदयार्थं नाश्नीयात् । आदिशब्दात् सूक्ष्ममंडूकादिसत्तायां भूमौ प्राणिदयार्थमटनं परिहरन् न भुञ्जीत ।

अट्ठेहि पडलाई, जाव उम्मासिओ भवे होति ।
चउ हारिकरे–पणहुगा होइ आणाराणं ।
...ं होतास्य कारणविधिम न भुञ्जीत तदवपूर्वीकं चतु-
...दर्शनस्य आचकालि याव...मासिक, ...प्रमाणं प-
...तो आगाढकं...मीथि लमनः प्रतिगंयान षष्ठं पुन
...नाहारः ।
...पुण विधिना ...हारीरस्य...तायं प्रत्यचनाहाराः ।
...कालहतं । पिं० । बृह० । उ० १० ॥
अह कारणं तु नेउं, पडाग नाणं च होति पडहाई ।
नाणादिगाहदं, आहारो दोसवनेसगस्य ॥
यथा पटस्य नाम कारणं तन्तवः ... कारणं पठमानि
... । एवमेव प्रकारेण ज्ञानादित्रिकस्य (...
...) । ...कारणं ...तो मोक्षो भव-
ति) । ... । पिं० । नि० चू० १ उ० ॥
... कारणं भवन्त्याहारः । पिं० । नि० चू० १ उ० ॥

आहारप्रमाणद्वारम्

बत्तीसं किर कवला, आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ ।
पुरिसस्स महिलियाए, अट्ठावीसं भवे कवला ॥
पुरुषस्य कुक्षिपूरक आहारो मध्यप्रमाणो द्वात्रिंशत्कवलाः
... । महिलायाः कुक्षिपू-
रक आहारः अष्टाविंशतिकवलाः । नपुंसकस्य
... आहारो मध्यप्रमाणोऽष्टाविंशतिकवलाः । नपुंसकस्य प्रायः प्रमाणम्...
... चतुर्विंशतिः ... पुरुषानां नपुंसकस्य प्रायः ...
... कवलप्रमाणश्च प्रमाणं कुक्कुट्यण्डकम् । कुक्कुटी च द्विधा ।
द्रव्यकुक्कुटी भावकुक्कुटी च । द्रव्यकुक्कुट्यपि द्विधा । उदर-
कुक्कुटी गलकुक्कुटी च । तत्र ...उदरं यावन्मात्रेणाहारेण
न न्यूनं नाप्यधिकं भवति स आहार उदरकुक्कुटी । उदर-
पूरक आहारः कुक्कुटी च उदरकुक्कुटीति मध्यमपदलोपिस-
मासाश्रयणात् । तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागोऽपकर्षः तत्प्रमाणः
कवलः । ... गल... कुक्कुटीव गलकुक्कुटी गल एव कुक्कुटी-
त्यर्थः । ... । किमुक्तं भवति । अविकृतस्य
मुखे ... प्रविशति तावत्प्रमाण
... कवलः । अथवा शरीरमेव कुक्कुटी तन्मुखमपकर्ष
कवलप्रमाणं ... यः कवलो मुखं प्रवि-
शन् ... विकृतिमनापाद्य ...
शति तत्प्रमाणम् । अथवा कुक्कुटी पक्षिणी तस्या अण्डकं प्रमाणं
कवलस्य । भावकुक्कुटी येन आहारेण भुक्तेन न न्यूनं नाऽ
... । धृतिश्च समुद्वहति । ज्ञानदर्शन-
... । तावत्प्रमाण आहारो भावकु-
... वृद्धिरुपजायते । ... द्रव्यकुक्कुट्य-
पेक्षया ... प्राधान्यविवक्षणादेव प्राप्त द्रव्यकुक्कु-
टी । अत्र भावस्य प्राधान्यविवक्षणादेव ... द्वात्रिंशत्तमो भागो ...
... । इह भावकुक्कुटी ... । तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागो कवल-
प्रमाणो तत्कवलस्य ।

एगो दिवड्ढहीणं, अद्धं अद्धद्धगं च आहारं ।
साहुस्स बेंति धीरा, जायामायं च ओमं च ॥
एतस्मात् द्वात्रिंशत्कवलप्रमाणादाहारात् (किंणई इति)
... त्रिभिश्चतुर्भिर्वा कवलैः सा-
...न्यूनमात्रया ... यात्रामात्र
... हीनतरं यावदर्द्धमर्द्धस्याऽप्यर्द्धमाहारं यात्रामात्र
माहारं धीरास्तीर्थकरादयो ब्रुवते न्यूनञ्च एव यात्राहार एव
... इति भावः । पिं० ॥
एष चाऽवमाहार ... ।
संप्रति प्रमाणदोषानाह ॥

पगामं च निगामं च, पाणीयं ...
अइबहुयं अइबहुसो, पमाणदोसो उ ...

यः कामं निकामं प्रणीतं वा भक्तपानमाहारयति तथाऽतिबहु-
कमतिबहुशश्च तस्य प्रमाणदोषा ज्ञातव्याः ॥
संप्रति प्रकामादिस्वरूपमाह ॥

बत्तीसाइपरेण, पगाम निच्चमिव उ निकामं ।
जं पुण गलिततिणेहं, पणीयमिति तं बुहा विंति ॥

द्वात्रिंशदादिकवलेभ्यः परेण परतो भुञ्जानस्य यद्भोजनं
तत्प्रकामभोजनं तदेव तत्प्रमाणातीतमाहारं नित्यमनं प्रति-
दिवसमश्नतो निकामभोजनम् । यत्पुनर्गलितस्नेहं भोजनं
तत्प्रणीतं बुधास्तीर्थकरादयः ब्रुवते ॥ तथा–

अइबहुयं अइबहुसो, अइप्पमाणेण भोयणं भुत्तं ।
हाएज्ज व वामेज्ज व, मारेज्ज व तं अजीरंतं ॥

अतिबहुकं वक्ष्यमाणस्वरूपमतिबहुशोऽनेकशोऽतृप्यता सता
भोजनं भुक्तं सत् हादयेत् अतीसारं कुर्यात् तथा वामयेत्
यद्वा तदजीर्णं मारयेत् । तस्मात्प्रमाणातिक्रमः कर्तव्य इति ।
संप्रति अतिबह्वादिस्वरूपमाह ।

बहुयातीयमइबहुं, अइबहुसो तिन्निसिन्नि परेणं ।
तं चिय अइप्पमाणं, भुंजिज्जइ वा अतिप्पंतो ॥

बहुकातीतमतिशयेन बहु अतिशयेन निजप्रमाणात्यधिक-
मित्यर्थः । तथा दिवसमध्ये यत्त्रीन् वारान् भुंक्ते त्रिभ्यो वा
वारेभ्यः परतस्तद्भोजनमतिबहुशः । तदेव च वारत्रयातीत-
मतिप्रमाणमुच्यते अइप्पमाणे त्ययवो व्याख्यातः । अथैव
प्रकारान्तरेण व्याख्यानमाह । भुंक्ते यदा अतृप्यन् एव अइ-
प्पमाण इत्यस्य शब्दस्यार्थः । अइप्पमाण इत्यत्र च ज्ञानत्र
प्रत्ययस्ताच्छील्यविवक्षायां यद्वा प्राकृतलक्षणवशादिति ।
संप्रति प्रमाणयुक्तहीनतरादिभोजने गुणानाह ।

हियाहारा मियाहारा, अप्पाहारा य जे नरा ।
न ते विज्जा चिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छगा ॥

हितं द्विधा द्रव्यतो भावतश्च द्रव्यतोऽविरुद्धानि द्रव्याणि
भावत एषणीयं तदाहारयंति ये ते हिताहाराः । मितं प्रमा-
णोपेतमाहारयन्तीति मिताहाराः । द्वात्रिंशत्कवलप्रमाणा-
दप्यल्पमल्पतरं वा आहाराः । सर्वत्र वा बहुव्रीहिः हित
आहारो येषां ते हिताहारा इत्यादि एवंविधा ये नरास्तान्
वैद्या न चिकित्सन्ति हितमितादिभोजनेन तेषां रोगस्यैवा-
संभवात् किं त्वेते स्वत एव रोगोत्पाननिषेधकरणेनाऽऽत्म-
नैवात्मनस्ते चिकित्सकाः ।
सांप्रतमहितहितस्वरूपमाह ॥

तेल्लदहिसमा जोगा, अहितं उ खीरदहिकंजियाणं च ।
पत्थं पुण रोगहरं, विनासगं होइ रोगस्स ।

... यः समायोगः
दधितैलयोस्तथा क्षीरदधिकाञ्जिकानां च यः समायोगः
सोऽहितो विरुद्ध इत्यर्थः । तथा चोक्तं शाकमूलफलपिण्याक-
कपित्थलवणैः सह क्षीरदधिमत्स्यैश्च प्रायः क्षीरं विरुध्यते
इत्यादि अविरुद्धद्रव्यमशनं पुनः पथ्यं तच्च रोगहरं प्रादुर्भू...
रोगविनाशकरं न च भाविनो रोगस्य हेतुः कारणम् । उक्तं...
"अहिताशनसम्पर्को, बहुरोगोद्भवो यतः । तस्मात्तदहि...
पथ्यं, ...

...कुज्जा दवस्स दो भागे ...
...कणयं कुज्जा ॥
...भागेर्गिनज्यते तत्रार्द्ध भाग...

रूपमशनस्य सव्यंजनस्य तक्रशाकादिसहितस्याधारं कुर्यात् तथा द्वौ भागौ द्रव्यस्य पानीयस्य षष्ठं तु भागं वायुप्रविचरणार्थं न्यूनं कुर्यात् इह कालापेक्षया तथा तथा आहारस्य प्रमाणं भवति । कालश्च त्रिधा तथा चाह–

सिओ उसिणो साहारणो य, कालो तिहा मुणेयव्वो ।
साहारणंमि काले, तत्थाहारे इमा मत्ता ॥

त्रिधा कालो ज्ञातव्यस्तद्यथा शीत उष्णः साधारणश्च तत्र तेषु कालेषु मध्ये साधारणे काले आहारविषया इयमनंतरोक्ता मात्रा प्रमाणम् ॥

सीए दव्वस्स एगो, भत्ते चत्तारि अहव दो पाणे ।
उसिणे दव्वस्स दोन्नि उ, तिन्नि व सेसा उ भत्तस्स ॥

शीते अतिशयेन शीतकाले द्रव्यस्य पानीयस्यैको भागः कल्पनीयश्चत्वारि भक्तस्य । मध्यमे तु शीतकाले द्वौ भागौ पानीयस्य कल्पनीयौ त्रयस्तु भागा भक्तस्य । वा शब्दो मध्यमशीतकालसंसूचनार्थः । तथा उष्णे मध्यमोष्णकाले द्वौ भागौ द्रव्यस्य पानीयस्य कल्पनीयौ शेषास्तु त्रयो भागाः भक्तस्य । अत्युष्णे च काले त्रयो भागा द्रव्यस्य शेषौ द्वौ भागौ भक्तस्य । वा शब्दोऽत्युष्णकालसंसूचनार्थः सर्वत्र च षष्ठो भागो वायुप्रविचरणार्थमुक्तोऽतो मोक्तव्यः ।

संप्रति भागानां स्थिरत्वविभागप्रदर्शनार्थमाह ।

एगो दव्वस्स भागो, अवट्ठिओ भोयणे दो भागा ॥
वड्ढंति व हायंति व, दो दो भागा उ एक्केक्के ॥ १ ॥

एको द्रव्यस्य भागोऽवस्थितो द्वौ भागौ भोजनस्य शेषौ तौ द्वौ भागौ एकैकस्मिन् भक्ते पाने चेत्यर्थः । वर्द्धेते वा हीयेते वृद्धिं वा व्रजेते हानिं वा व्रजेते इत्यर्थः । तथा हि । अतिशीतकाले द्वौ भागौ भोजनस्य वर्द्धेते अत्युष्णकाले च पानीयस्य । अत्युष्णकाले च द्वौ भागौ भोजनस्य हीयेते अतिशीतकाले पानीयस्य ।

एतदेव स्पष्टं भावयति ॥

एत्थ उ तइयचउत्था, दोन्नि य अणवट्ठिया भवे भागा ।
पंचमछट्ठो पढमो, बिइओ वि अवट्ठिया भागा ॥ २ ॥

आहारविषयौ तृतीयचतुर्थौ भागावनवस्थितौ तौ ह्यतिशीतकाले भवतोऽत्युष्णकाले च न भवतः । तथाऽयं पानविषयः पंचमो भागो यश्च वायुप्रविचरणार्थं षष्ठो भागो यौ च प्रथमद्वितीयावाहारविषयावेतौ सर्वेऽपि भागा अवस्थिता न कदाचिदपि भ्रश्यंतीति भावः । तदेवमुक्तं प्रमाणद्वयम् । पिं० । सूत्र. १ श्रु.७ अ० ।
"आहारार्थं कर्म कुर्यादनिन्द्यं, स्यादाहारः प्राणसंधारणार्थं ॥
प्राणा धार्यास्तत्त्वजिज्ञासनार्थं, तत्त्वं ज्ञेयं येन भूयो न भूयात्" ॥
॥ १ ॥ आचा० श्रु० २ अ० १ ॥

प्रणीताहारभोजनं न युक्तं ब्रह्मचारिण इति (बम्भचेरसमाहि) शब्दे ॥

स्तोकाहारफलं (पडिक्कमण) शब्दे ॥

आहारस्यांगारधूमादिदोषाः (अंगारधूमादि) शब्देषु उक्ता-स्तान् संग्रहेणाह ॥

अह भंते ! सइंगालस्स सधूमस्स संजोयणादोसदुट्ठस्स पाणभोयणस्स के अट्ठे पण्णत्ते ? गोयमा ! जेणं निग्गंथे वा निग्गंथी वा फासुएसणिज्जं असणपाण २ पडिग्गहेत्ता मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववन्ने आहारं आहारेइ एस णं गोयमा ! सइंगाले पाण[...] निग्गंथे वा निग्गंथी वा फासुएसणिज्जं अ[...] गहेत्ता महया अप्पत्तियकोहकिलामं क[...] रमाहारेइ एस णं गोयमा ! सधूमे पाण[...] निग्गंथे वा जाव पडिग्गहेत्ता गुणुप्पायणहे[...] सद्धिं संजोएत्ता आहारमाहारेइ एस णं गो[...] यणादोसदुट्ठे पाणभोयणे एस णं गोयमा [...] स्स सधूमस्स संजोयणादोसदुट्ठस्स [...] अट्ठे पण्णत्ते ॥

(सइंगालस्सत्ति) चारित्रेन्धनमङ्गारमिव यः क[...] यरागाग्निः सोऽङ्गार एवोच्यते तेन सह यद्वर्त्तते [...] ङ्गारं तस्य (सधूमस्सत्ति) चारित्रेन्धनधूम[...] पस्तेन सह यत्पानकादि तत्सधूमं तस्य (सं[...] दुट्ठस्सत्ति) संयोजना द्रव्यस्य गुणविशेषा[...] योजनं स एव दोषस्तेन दुष्टं यत्तत्तथा तस्य [...] विभक्तिपरिणामाद्यमाहारमाहारयन्तीति सं[...] छित्ति) मोहवान् दोषानभिज्ञत्वात् (गिद्धेत्ति [...] ङ्क्षावान् (गढिएत्ति) तद्गतस्नेहतन्तुभिः सं[...] ववन्नेत्ति) तदेकाग्रतां गतः (आहारमाहारे[...] करोति (एसणंति) एष आहारः सङ्गा[...] (महयाअप्पत्तियंति) महदप्रीतिकमप्रेम ([...] क्रोधात्क्लमः शरीरायासः क्रोधक्लमोऽतस्तं [...] हेउंति) रसविशेषोत्पादनायेत्यर्थः ॥ भ. ७ [...]

उत्तरगुणानधिकृत्याह ॥

सुद्धे सिया जाए न दूसएज्जा [...]
अमुच्छिए ण य अज्झोववन्ने ॥
धितिमं विमुक्के ण य पूयणट्ठी ।
न सिलोयगामी य परिव्वएज्जा [...]
निक्खम्म गेहाउ निरावकंखी ।
कायं विउस्सेज्ज नियाणछिन्ने ॥
णो जीवियं णो मरणावकंखी ।
चरेज्ज भिक्खू वलया विमुक्के त्ति[...]

(सुद्धेसिया इत्यादि) उद्गमोत्पादनैषणा[...] स्यात् कदाचिद्याते प्रासे पिण्डे सति साधु[...] दूषयेत् । उक्तं च " बायालीसेसणसं, कड[...] नहु छलिओ । इण्हिं जह न छलिज्जसि, भुंज[...] तथापि रागस्य प्राधान्यख्यापनायाह । न [...] सकृदपि शोभनाहारलाभे सति गृद्धिमकुर्वन्[...] नाऽध्युपपन्नस्तमेवाहारं पौनःपुन्येनाभिलषन्[...] यात्रापालनार्थमाहारमाहारयेत् प्रायो विदितं[...] ह्याहारमभिधायाभ्यासपातिरेको ज्ञायत इत्य[...] पपन्न इति च प्रतिषेधद्वयमुक्तम् । उक्तं च " [...] ओ वि, गीयत्थो वि य भाविओ । संते साह[...] लिप्प तु सुज्झइ " ॥ सूत्र. श्रु. १ अ० १० ॥

शस्त्रातीतस्य आहारः ॥

अह भंते ! सत्थातीयस्स, सत्थपरिणामियस्स, एसियस्स, वेसियस्स, समुदाणियस्स, पाणभोयणस्स, के अट्ठे पएणत्ते ? गोयमा ! जेणं निग्गंथे वा २ निक्खित्तसत्थमुसले ववगयमालावन्नगविलेवणे ववगयचुयचइयचत्तदेहं जीवविप्पजढं अकयमकारियमसंकप्पियमणाहूयमकीयकडमणुद्दिट्ठं नवकोडिपरिसुद्धं दसदोसविप्पमुक्कं उग्गमउप्पायणेसणासु परिसुद्धं वीइंगालं वीइधूमं संजोयणा-दोसविप्पमुक्कं असुरसुरं अचवचवं अदुयमविलंबियं अपरिसाडि अक्खोवंजणवणाणुलेवणभूयं संजमजायामायावत्तियं संजमभारवहणट्ठयाए बिलमिव पन्नगभूएणं अप्पाणेणं आहारमाहारेइ एसणं गोयमा ! सत्थातीयस्स, सत्थपरिणामियस्स, जाव-पाणभोयणस्स, अयमट्ठे पएणत्ते सेवं भंते ! भंतेत्ति ॥

(सत्थातीतस्सत्ति) शस्त्रादग्न्यादेरतीतमुत्तीर्णं शस्त्रातीतम् एवं भूतं च तथाविधपृथुकादिवद्वर्णान्तरमपि स्यादत आह (सत्थपरिणामियस्सत्ति) वर्णादीनामन्यथा करणेनापादितम्स्येत्यर्थः । अनेन प्रासुकत्वमुक्तम् (एसियस्सत्ति) एषणीयस्य गवेषणादिसुद्धया गवेषितस्य (वेसियस्सत्ति) विशेषेण विविधैर्वा प्रकारैरेषितं व्येषितं गृहैषणाग्रासैषणादिशोधितं तस्य अथवा वेषो मुनिनेपथ्यं स हेतुर्लाभे यस्य तद्वैषिकं आकारमात्रदर्शनादवाप्तं नत्वावर्जनया अनेन पुनरुत्पादनादोषापोहमाह । (समुदाणियस्सत्ति) भिक्षारूपस्य किं भूतो निर्ग्रन्थ इत्याह । (निक्खित्तसत्थमुसलेत्ति) त्यक्तखड्गादिशस्त्रमुसलः (ववगयमालावन्नगविलेवणेत्ति) व्यपगतपुष्पमालाचन्दनानुलेपनः स्वरूपविशेषणं चेदं न तु व्यवच्छेदार्थं निर्ग्रन्थानामेवं रूपत्वादेवेति (ववगयचुयचइयचत्तदेहंति) व्यपगता स्वयं पृथग्भूता भोज्यवस्तुसंभवा आगन्तुका वा कृम्यादयश्च्युता मृता स्वतः परतो वा ऽत्यन्तहार्यवनस्पत्यात्मकाः पृथिवीकायिकादयः । (चइयत्ति) त्याजिता भोज्यद्रव्यात् पृथक्कारिता दायकेन (चत्तत्ति) स्वयमेव दायकेन त्यक्ता भक्ष्यद्रव्यात् पृथक्कृता देहा भेदविवक्षया देहिनो यस्मात् स तथा तमाहारम् । वृद्धव्याख्या तु व्यपगत ओघतश्चेतनापर्यायादच्युतो जीवनक्रियातो भ्रष्टस्वप्रभावात् पृथग्भूत आयुःक्षयेण देहिलस्य कदेहः परित्यक्तजीवसंसर्गजनिताहारप्रभवोपचयस्तत एतां कर्मधारयोऽतस्तं किमुक्तं भवतीत्याह (जीवविप्पजढंति) प्रासुकमित्यर्थः (अकयमकारियमसंकप्पियमणाहूयमकीयकडमणुद्दिट्ठं) अकृतं साध्वर्थमनिर्वर्तितं दायकेन एवमकारितं दायकेनैव अनेन विशेषणद्वयेनानाधाकर्मिक उपात्तः असंकल्पितं स्वार्थं संस्कुर्वता साध्वर्थतया न संकल्पितं अनेनाप्यनाधाकर्मिक एव गृहीतः स्वार्थमारब्धस्य साध्वर्थं निष्ठां गतस्यापि आधाकर्मिकत्वात् । न विद्यते आहूतमाह्वानमामन्त्रणं नित्यं मद्गृहे पौषमात्रमन्नं ग्राह्यमित्येवं रूपं कर्मकराधाकरणं वा साध्वर्थं स्थानान्तराद्भक्ताद्यानयनाय यत्र सोऽनाहूतोऽनित्यपिण्डो ऽनभ्याहृतो वेत्यर्थः । स्वग्रामाद्वा ऽऽहूतं तन्निषेधादनाहूतो दायकेनाऽस्पर्धया दीयमान इत्यर्थः । अनेन मायतोऽपरिणतानिधान एषणादोषनिषेध उक्तोऽतस्तमक्रीतकृतं क्रयेण साधुदेयं न कृत-

मनुद्दिष्टमनौद्देशिकं (नवकोडीपरिसुद्धंति) इह कोटयो विभागास्ताश्चेमा बीजादिकं जीवं न हन्ति न घातयति घ्नन्तं नानुमन्यते । ३ । एवं न पचति । ३ । न क्रीणाति । ३ । इत्येवंरूपाः (दसदोसविप्पमुक्कंति) दोषाः शंकितम्रक्षितादयः । (उग्गमउप्पायणेसणासुपरिसुद्धंति) उद्गमश्च आधाकर्मादिः षोडशविधः । उत्पादना च धात्रीदूत्यादिका षोडशविधैव उद्गमोत्पादने एतद्रूपया या एषणा पिण्डविशुद्धिस्तया सुष्ठु परिशुद्धो यः स उद्गमोत्पादनैषणासु परिशुद्धो ऽतस्तम् अनेन चोक्तानुक्तसंग्रहः कृतः । वीतांगारादीनि क्रियाविशेषणान्यपि भवन्ति । प्रायोऽनेन च ग्रासैषणा विशुद्धिरुक्ता (असुरसुरंति) अनुकरणशब्दोऽयम् एवं (अचवचवमित्यपि) (अदुयंति) अशीघ्रं (अविलंबियंति) नातिमन्थरम् (अपरिसाडिंति) अनवयवोज्झितं (अक्खोवंजणवणाणुलेवणभूयंति) अक्षोपाञ्जनं च शकटधूर्भ्रञ्जनं व्रणानुलेपनं च क्षतस्यौषधेन विलेपनं अक्षोपाञ्जनव्रणानुलेपने ते इव विवक्षितार्थसिद्धिरसादिनिरभिष्वङ्गता साधर्म्यात् सोऽक्षोपाञ्जनव्रणानुलेपनभूतोऽतस्तं क्रियाविशेषणं वा ॥ ५ ॥ (संजमजायामायावत्तियंति) संयमयात्रा संयमानुपालनं सैव मात्रा आलम्बनसमूहांशः संयमयात्रामात्रा तदर्थं वृत्तिः प्रवृत्तिर्यत्राहारे स संयमयात्रामात्रावृत्तिकोऽतस्तं संयमयात्रामात्रावृत्तिकं वा यथा भवति संयमयात्रामात्रा वा प्रत्ययो यत्र स तथाऽतस्तं संयमयात्रामात्रामत्ययं वा यथा भवति । एतदेव वाक्यान्तरेणाह । (संजमभारवहणट्ठयाएत्ति) संयम एव भारस्तस्य वहनं पालनं स एवार्थः संयमभारवहनार्थस्तद्भावस्तत्ता तस्यै (बिलमिव पन्नगभूएणं अप्पाणेणंति) बिले इव रन्ध्रे इव पन्नगभूतेन सर्पकल्पेनात्मना करणभूतेन आहारमुक्तविशेषणं आहारयति शरीरकोष्ठके प्रक्षिपति । यथा किल बिले सर्प आत्मानं प्रवेशयति पार्श्वानसंस्पृशन्नेवं साधुर्वदनकन्दरपार्श्वानसंस्पृशन्नाहारेण तदसंचारणतो जठरबिले आहारं प्रवेशयतीति । (एसणंति) एषोऽनन्तरोक्तविशेषण आहारः शस्त्रातीतादिविशेषणस्य पानभोजनस्यार्थो प्रतिपादितः प्रश्नः । भ०-७ श. १ उ० ॥ प्रश्नु ० । पि० ।

आहारपरिष्ठापना (परिट्ठावणा) शब्दे ॥

भक्तपरिज्ञा तु समाश्रयमाहारो दीयते । (इति भत्तपरिष्णा) शब्दे । युगलिनः कन्दाद्याहारा आसन् अत्यन्तस्वामिनाऽऽहारिणः कृताः ।

सूत्रं । जे भिक्खू पिउमंदपलासयं वा पडोलपलासयं वा बिल्लपलासयं वा सीओदगवियडेण वा उसिणोदगवियडेण वा संफाणिय संफाणिय आहारेइ आहारेंतं वा साइज्जइ ॥ १४ ॥

पिचुमन्दो निम्बः पलाशं पत्रं संफाणियंति धौतित्वं भक्षयः संक्षिप्य भोक्तुमित्यर्थः ।

गा०-आहारमणाहारस्स, मग्गणा णियमा कता होंति ।
निरवसेसादीहिं, दियराओ चउक्कभयणाओ । १७ ।

को आहारो को वा अणाहारो एतेहिं निरवसेसपदेहिं मग्गणा कता भवति आहार अणाहारे दियरं वा राति चउभंगे दियागहियं दियाभुत्तं एवं च भंगा ॥

गा०-जा इहमाहारो, पचविहो परियागियं तं तु ।

णिव्वपमोक्खादीयं सति ठाणे जं व परिवसति ॥ ३९ ॥
हट्ठो णिरोगो णिव्वाधितो समत्थो तस्स जो आहारो असणाइचउव्विहो तं परियासितं जो भुंजति चउभंगेण तस्स पच्छित्तं । इमं ।

गा०–आहारे चउभंगे, चउगुरुगंतरे य चउलहुगा ॥
सुत्तं पुण तद्दिवसं जो धुवति अचेतणा पलासो ॥ ४० ॥

आहारे परियासिते चउसु चउगुरुगं इतरे अणाहारिमेसु चउसु विभंगेसु चउलहुं इमे पुण सुत्तं जो तद्देवसियं अचित्तं धुविओ भुंजति तस्स भवति अणाहारियं परियासियं पडुच्च भण्णति ॥

गा०–जयणपदाण चउण्हं, अण्णतराएण जो तु आहारे।
णिव्वपमोक्खादीयं, सो पावति आणमादीणि ॥ ४१ ॥

चउरो भंगा भयणापदा चेहिं जो आहारेति तस्स आणादिदोसा संफाणति सुत्तपदं तेहिंस भायक्खा ॥

गा०–सतिणव उसिणेणव, वियडेणं धोवणानुफंसणा ।
अहवा जायं धोवति, संफाहो एगहाणेगाहं ॥ ४२ ॥

एगाहाणेगाहं एगाणेगदिवसपरिक्खिताणि धोवति इमा विराहणा।

गा०–छट्ठवतविराधणता, पाणादीया समुच्छंति ।
तद्दिवसधोवणट्ठा, तं णिस्सितघाती भुंजंतो ॥ ४३ ॥

छट्ठं रातीभोयणवयं तं विराहिज्जति मच्छियातिपाणा तत्थनिस्सिति ते गिहिकोइलिया तिणंति किज्जंतेसु वा पिपिलिसु कुंथुमाती संमुच्छंति । आद्य शब्दः तर्कणादिदोषादिप्रतिपादनः यथा गवाद्यां ग्राहकान् परिभोजयेत् एते परिवासिते दोसा इमे तद्देवसिते वि लीयपत्ताति अणट्ठा घेत्तुं धोविउं भुंजंतस्स तण्णिस्सियपाणिघातो भवति धावंतस्स य प्लावणदोसो अतो तद्देवसियंपि ण कप्पति भुंजिउं कारणा कप्पति ॥

वितियपदं गेलण्णे, वेज्जुवएसे य दुल्लभं दव्वं ।
तद्दिवसंजत्तणाए, बीयं गीयत्थसंविग्गे ॥ ४४ ॥

गिलाणकारणे वेज्जुवदेसेण संफाणे दुल्लभं दव्वं वा अणेगदिवसे संफाणेति तद्देवसियं पुण परसंफाणियं गेण्हंति असति अप्पणा वि संफाणेति तद्देवसियंमि अ इमंते वितियमिति आगाढे पओयणे गीतत्थे संविग्गे सचिगरणं पि करेज्ज तं पुण पित्तादिरोगाणं पसमणट्ठा इमं गेण्हे ॥

पउमप्पलमाउलुंगे, एरंडे चेव णिंबपत्ते य ।
वेज्जुवदेसे गहणं, गीतत्थे विकरणं कुज्जा ॥ ४५ ॥

पित्तुदए पउमुप्पलाण्णक्खि घाए निंबाए माउलुंगं वा एरंडो संसेमणि च पत्ता तद्दिवस जयणा पच्छित्त । अस्य व्याख्या । वेज्जुवएसे गहणंति । वितियं संविग्गेत्ति । अस्य व्याख्या । गीयत्थे विकरणं कुज्जापत्तेद्यार्थं स्फुटतरं करोति ॥

संफाणितस्स गहणं, असती घेत्तूण अप्पणा धोवे ।
तद्दिवसिगिलंजासति, णेगा विणिसा तु संफाणो ।४५ ।

तद्देवसियस्स असति अणेगदिवसे वि करेति ॥ नि. चू. ११ उ.।
(सचित्तवृक्षमधिष्ठायनाहारः कार्य इति सचित्तरुक्खशब्दे ॥)
(आहारग्रहणविधिः–गोयरचरिया,शब्दे ॥)

संसार चक्कवाले, सव्वे ते पुग्गला मए बहुसो ।
आहारिया य परिणा–मिया य न यहं गओ तत्तिं ॥५२॥
आहारनिमित्तेणं, अहं यं मच्छेसु नरयलोएसु ।
उववन्नो मिय बहुसो, सव्वासु य मिच्छजाईसु ॥ ५३ ॥
आहारनिमित्तेणं, मिच्छा गच्छंति दारुणे नरए ।
सचित्तो आहारो, न खमइ मणसा वि पच्छेउं ॥ ५४ ॥

महा० प० ॥

आन्हियते इत्याहारः । ओदनादौ, ॥ सूत्र० ॥ १ श्रु. ७ अ. ।
चउव्विहे आहारे प० तं० असणे पाणे खाइमे साइमे ॥ स्था० ४ ठा० ॥ अट्ठविहे आहारे पण्णत्ते तं० ॥ मणुण्णे असणे पाणे खाइमे साइमे अमणुण्णे असणे पाणे खाइमे साइमे । स्था० ८ ठा० ॥

असणं पाणगं चेव, खाइमं साइमं तहा ।
एसो आहारविही, चउव्विहो होइ नायव्वो ॥ ३६ ॥

अशनं मण्डकौदनादि पानं चैव द्राक्षापानादि खादिमं फलादि स्वादिमं गुडादि एष आहारविधिश्चतुर्विधो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः । आव० । ६ अ० ।

सांप्रतं समयपरिभाषया शब्दार्थनिरूपणायाह ॥

आसुं खुहं समेइं, असणं पाणाणुवग्गहे पाणं ।
खे माइ खाइमंति, साएइ गुणे तओ साइ ॥ ३७ ॥
सव्वो वि अ आहारो, असणं सव्वो वि वुच्चई पाणं ।
सव्वो वि खाइमंति अ, सव्वो वि अ साइमं होई ॥३८॥
जइ असणं चि अ सव्वं, पाणगमविवज्जणंमि सेसाणं ।
हवइ असेसविवेगो,तेण विभत्ताणि चउरो वि ।३९।
असणं पाणगं चेव, खाइमं साइमं तहा ।
एवं परूविअं मीस–दिट्ठिओ जे सुही होइ ॥ ४० ॥

(आसुत्ति) आशु शीघ्रं क्षुधां बुभुक्षां समयतीति अशनम् । तथा प्राणानामिन्द्रियादिलक्षणानामुपग्रहे उपकारे यद्वर्तते इति गम्यते तत्पानमिति । खमित्याकाशं तच्च मुखविवरमेव तस्मिन्मातीति खादिमम् । स्वादयति गुणान् रसादीन् संयमगुणान्वा यतस्ततः स्वादिमं । हेतुत्वेन तदेवास्वादयतीत्यर्थः । विचित्रनिरुक्तिपाठाद्भ्रमाति रौति तद्भ्रमर इत्यादिप्रयोगदर्शनात् साधुरेवाऽयमन्वर्थः इति गाथार्थः ॥ ३७ ॥ उक्तः पदार्थः पदविग्रहस्तु समाससमाक् पदविषय इति नोक्तः अधुना चालनामाह ॥ (सव्वो वि यत्ति) यद्यनंतरोदितपदार्थापेक्षया अशनादीनीति । यतः सर्वोऽपि चाहारश्चतुर्विधोऽपि तथा । अशनं सर्वोऽपि चोच्यते । पानकं सर्वोऽपि च खादिमं सर्वं एव च स्वादिमं भवति अन्वर्थाविशेषात् । तथा हि यथैवाशनमोदनमण्डकादि क्षुधं शमयति एवं पानमपि तत्तथैव द्राक्षाक्षीरपानादि । खादिममपि फलादि, स्वादिममपि गुडादि । यथा च पानं प्राणानामुपग्रहे वर्तते एवमशनादीन्यपि तथा चान्यायंपि खे मान्ति खन्यायंपि वा स्वादयन्ति अस्वाद्यंते चेति न कश्चिद्विशेषस्तस्मादयुक्त एवं भेद इति गाथार्थः ॥३८॥ इय चालना । प्रत्यवस्थानं तु यद्यपि एतदेव तथापि तुल्यत्वार्थप्राप्तावपि रूढितो नीतिप्रयोजनं च संयमोपकारकमस्त्येव कल्पनया अन्यथा दोषस्तमाह (जइ असणत्ति) यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं गृह्यते ततः दोषापरिभोगेऽपि पानकाद्यवर्जने उदकापरित्यागे दोषाणामाहारभेदानां निवृत्तिर्न कृता भवतीति

षाकरसेरः गनः का नो हानिरिति चेत् भवति विशेषविवेकः भक्ति च शेषाहारभेदपरित्यागः स्यायोऽपरत्वात् प्रेक्षापूर्वं नेष्यर्थं कुतूहला पठ्यते भर्दं प्रमथाय कल्पत इत्यपरिणतानां श्रद्धा च न जायते एवं सामान्यविशेषभेदनिरूपणया सुखाव गेय गुणश्चैव च भवतीति गाथार्थः ॥ ३९ ॥

तथा चाह-भसणगाहा, असनं पानकं चैव खादिमं स्वादिमं तथा। एवं प्रकर्षिते सामान्यविशेषभावनात्याते तथ्यावबोधात् श्रद्धा प्रवर्तते उपसङ्गणार्थत्वादोषेन पाल्यते च सुखमिति गाथार्थः । ४० ॥

उपस्कृतसंपन्नादिना आहारचातुर्विध्यम्

चउव्विहे आहारे पं० तं० उवक्खरसंपन्ने उवक्खड संपन्ने सभावसंपन्ने परिजुसिय संपन्ने ॥

उपक्रियतेऽनेनेत्युपस्करो हिङ्ग्वादिस्तेन संपन्नो युक्त उपस्करसंपन्नस्तथा उपस्करणमुपस्कृतं पाक इत्यर्थस्तेन संपन्न ओदनकमंडकादिः उपस्कृतसंपन्नः पाठान्तरेण नो उपस्कारसंपन्नो हिङ्ग्वादिभिरसंस्कृत ओदनादिः । स्वभावेन पाकं विना संपन्नः सिद्धः द्राक्षादिः स्वभावसंपन्नः (परिजुसियत्ति) पर्युषितं रात्रिपरिवसनं तेन संपन्नः इड्डरिकादिः यत्स्ता पर्युषिताकल्पनीकृता आम्लरसा भवति ।

. आहारस्य लौकिकालौकिकोत्तरिकाश्च भेदाः (पिण्डशब्दे वक्ष्यते) पिण्डरूपत्वात् तस्य ।

आहारपरिश्रावणम् ।

॥ सूत्रं-जे भिक्खू असणं वा ४ अणागाढे परिसावेइ परिसावंतं वा साइज्जइ ॥ १७४ ॥

जे भिक्खू परिसाविस्स असणं वा ४ तया पमाणं वा तुंजप्पमाणं वा बिंदुप्पमाणं वा आहारं आहारेइ आहारंतं वा साइज्जइ ॥ १७५ ॥

अश् भोजने । खाद भक्षणे । पा पाने । स्वद आस्वादने-एते चतुरो तिविहो अन्नयरं वा जे रातो अणागाढेण आगाढं अणागाढं तमि जो परिवसावेति तस्स चउगुरु आणादि विराहणा य भवति इमा निज्जुत्तिगाहा ।

जे भिक्खू असणादि, रातो अणागाढणिक्खवेज्जादि

सो आणा अणवत्थं मिच्छत्तविराहणं पावे ॥ १७९ ।

(आगाढव्याख्यानमागाढशब्दे)

अणागाढे इम सुत्त अणागाढं परिवसावेति तस्स य सोहि संजमो य विराहणादोसा य तत्थ संजमे इमा विराधणा ॥

संमुच्छंति तहिं वा, अत्तो आगंतुगा व अग्गंति ।

परतोपरगच्छमाणा, विभएणेव असणादि ॥ १८० ॥

असणादिए परिवसाविते किमिरसगादीपाणा संमुच्छंति घाणे वा मच्छियमसगमकोडपिपीलिगादी पडंति तक्केंति परपरतो वा भवति तं परिवासिदव्वं मच्छियगपईगमुसगादि तक्केंति, मच्छियातो गिहकोइलिया तक्केंति, गिहकोइलग मज्जारो तक्केति, मज्जार साणो तक्केति, एस तक्केला परंपरओ अह च मायणं परिगालिति तत्थ वि परिगलिते एवं चेव तक्केच परंपरओ, अत्र मधुबिंदोपाख्यानं द्रष्टव्यं एसा संजमविराहणा

लाला तया विसा वा, छुंदरपिंडी व पकणसुक्कं वा ।

घरकोइलगुत्तेज्जा पिवीलिगा मरणतो पाणं ॥ १८२ ॥

भत्ते पाणे वा परिवासियगधिते सप्पादिणा जंघासएण लाला विससंमिस्सा मुक्को हवेज्जा तया विसेण वा फरिसते हवेज्जा तेहिं घासगतेहिं वीयं विसंतं तं पडेज्जा । घरकोइलो वा मुत्तेज्जा गिहकोकिल अवयवसंमिस्सेण मुत्तेण पोट्टे किल गिहकोइला संमुच्छंति मुइंगा संमुदि वा परिपायत्थ मुइंगासु मेहा परिहायति । मेहापरिहाणीए णाणं विराहणा सेसेसु आयविराहणा परियावणा परियावणादि जाव चरिमं पावति वितियपदे आगाढो कारणे निक्खिवतो अदोसो तं च इमं ॥

वितियपदं गेलण्णे, अद्धाणे मे य उत्तमट्ठेय ।

एतेहि कारणेहिं, जयणाए णिक्खमे भिक्खू ॥ १९३ ॥

गिलाणस्स पदं दिवसे अलभंते अद्धाण पावं नाणं असंयरणे दुब्भिक्खे य असंथरते उत्तमट्ठपडिवन्नस्स असमाहाणे तक्खणमलंभे एवमादिकारणेहिं जयणा ते परिवासेज्जा इमा जयणागाहा ॥

सत्तकूपमुहे वा, दद्दरमतणातीअपरि-छुंजेत ।

उंदरजए सरावं, कंटियवरिंअहेजूत्ति ॥ १९४ ॥

लाउए सवोढं छज्जति अप्पमुहे वा कुडमुहादिसु तत्थ पोट्टं चम्मेण घणेण वा चीरेण दद्देति दद्दरासति सरावादीपिधाणं दातुं सधिमयकोण क्षिपति अगणेण मट्टियाए वा ततो अव्वा बाहे पगत ठवेंति, अत्थ उंदरजय तत्थ सिक्कं पकातुं चेहासे ठवेंति, जदि रज्जए उंदरा अवतरंति तत्थंतरा सरावं ठवेंति, कंटकाउ काउं वा कद्दमे कडमुहा करेति । एसा उवरिरक्खा हूमिठियस्स वा अहोनुली करेंति परिगलणतया चेहा स-ट्ठियस्स अहोनूती करिज्जति जत्थ पिवीलिगनयं तत्थगाय-णत्थि रज्जवा मूसगेहिं छिंदण भयं तत्थिमा आसयविही ।

ईसिं भूमिमपत्तं, अगणं वा भिन्दिणरक्खद्धा ॥

पडिलेहउजयकाले, अगीय अंतरं न अणं तु ॥ १९५ ।

भूमिए ईसिं अपत्तं रज्जए ठवरेंति आसणं धाडेद्दा भणंति कंतं उवस्ति किमेव ठविज्जति जदि मूसगेण छिज्जति तो सपाणभोयण पडितं पिण भिज्जति रक्खियं भवति पुव्वा वरासु य सज्झासु पडिलेहपमज्जणा करेंति अगीतगिलाणा जत्थ वसहीए, तत्थ ठवेंति ते वा अगीय-गिलाणा भणत्थ ठवेंति । नि०चू० ११ उ. ॥

आहारप्रतिपादकत्वात् प्रज्ञापनाया अष्टाविंशे पदे, च । प्रज्ञा० १ पद ॥

आहारएसणा-आहारैषणा-स्त्री०-आहारस्य एषणा ग्रहणात् गवेषणादिग्रहणस्तदर्थसूचकत्वादाहारैषणा । द्रुमपुष्पिका नामनि दशवैकालिकस्य प्रथमे अध्ययने, दश० १ अ० ॥

आहारओ-आहारतस्-अव्य० ल्यप् लोपे कर्मणि पंचमी । आहारमधिकृत्येत्यर्थे, "आहारओ पंचकवज्जणेण" आहारमाश्रित्य पञ्चकं वर्जयन्ति । "श्रमणं पञ्चाङ्कुरः वरजीवीरं तेभ्यः स मयं चेत्येतत्पंचकवर्जनेन मोक्षं वदन्ति ।" सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ॥

आहारग-आहारक-न०-चतुर्दशपूर्वविदाऽऽह्रियते गृह्यते इत्याहारकमथवा ऽऽह्रियन्ते गृह्यन्ते केवलिनः समीपे सूक्ष्म जीवादयः पदार्था अनेनेत्याहारकम् । अनु० । विशे० । स्था० । ठा० २ । शरीर भेदे, स० ।

अणाहारगशब्दे दंडकमुक्तम् ॥

ओजोलोमप्रक्षेपाहाराणामन्यतममाहारमाहारयतीति आहारकः । अनाहारकविपक्षे जीवे, पंस० ॥ चतुर्दशपूर्वविदा

तथाविधकार्योत्पत्तौ विशिष्टलब्धिवशादाह्रियते निवर्त्यते इत्याहारकं । अथवाऽऽह्रियंते गृह्यंते तीर्थकरादि समीपे सूक्ष्मजीवादयः पदार्था अनेनेत्याहारकं । कृद्बहुलमिति कर्मणि करणे वा णकः । यदवादि "कज्जंमि समुप्पन्ने, सुयकेवलिणा विसिट्ठलद्धीए। जं इत्थ आहरिज्जइ, भणंति आहारगं तं तु ॥१॥" कार्यं चेदं। पाणिदय-रिद्धिदरिसण, छउमत्थो वग्गहण हेऊ वा॰ संसयवुच्छे यत्थं,गमणं जिणपायमूलम्मि २।कर्म० । एतच्चाहारकं कदाचनापि लोके सर्वथा पि न भवति तथा ऽनयनं जघन्येन एकं समयमुत्कर्षतः षण्मासान् यावत्। उक्तंच "आहारगाई लोके छम्मासा जा न होंति विकयाई । उक्कोसेणं नियमा, एकं समयं जहन्नेणं,, जी० १ प्र. । प्रज्ञा० २० पद । पं० सं० । द्वा. । आव० । सूत्र० ।

आहारकशरीरं चतुः कृत्वा मोक्ष इति न सर्वस्य चतुर्दशपूर्विण इति (समुग्घाय) शब्दे ॥ ओगाहणशब्दे तदवगाहना॥

आहारकाः सदैवानाहारका विग्रह गतौ सदैवानाहारकाः भवन्ति, स्था० २ ठा० ॥ आहारकशरीर यति, विशे० ॥ आहारकशरीरलब्धिसंपन्ने कल्प ० ॥

आहारगंगोवंगणाम-आहारकाङ्गोपाङ्गनामन्- न०-अङ्गोपाङ्गनामककर्मभेदे, यदुदयादाहारकशरीरत्वेन परिणतानां पुद्गलानामङ्गोपाङ्गविभागपरिणतिरुपजायते, कर्म० ॥

आहारगजुगल-आहारकयुगल- न०-आहारशरीराहारकांगोपांगलक्षणे आहारकद्विके, कर्म० ।

आहारगणाम-आहारकनामन्- न०-आहारकनिबंधने नाम्नि कर्म० ॥

आहारगदुग-आहारकद्विक- न० आहारकशरीराहारकांगोपांगलक्षणे नामकर्मोत्तरप्रकृतिद्वयेऽर्थे, पं० सं. ॥

आहरगलद्धि-आहारकलब्धि- स्त्री० आहारकशरीरकरणशक्तौ, आहारकशरीरं च हस्तप्रमाणमेकस्मिन् भवे, द्विः संसारे च चतुः कृत्वस्तीर्थकरस्फीतिदर्शनार्थं चतुर्मासाः । ग० २ अधि । प्रव ० ॥

आहारगवग्गणा-आहारकवर्गणा- स्त्री० आहार पयाहारकस्कन्धायोग्यवर्गणा आहारकवर्गणा आहारकशरीरग्रहणयोग्यवर्गणायाम् कर्म० प्र० । वग्गणाशब्दे स्वरूपं ।

आहारगसमुग्घाय-आहारकसमुद्घात-पुं० आहारके प्रारभ्यमाणे समुद्घात आहारकसमुद्घातः । प्रव० ॥ आहारकमंविषये, पं० सं. ॥ चतुर्दशपूर्वविद आहारकलब्धिमन्त उत्पिन्नसंदेहापगमाय तीर्थकरांतिकगमनार्थमाहारकशरीरं समुपादातुं बहिरात्मप्रदेशप्रक्षेपो, आचा० ॥ आहारकसमुद्घातगतस्तु जीवप्रदेशान् शरीराद्बहिर्निष्क्रम्य वाहल्यमात्रमायामतश्च संख्येयानि योजनानि दण्डं निसृजति निसृज्य च यथा स्थूलानाहारकशरीरनामकर्मपुद्गलान् शातयति ॥ स्था० ठा. ७ । प्रज्ञा० ॥

आहारगसरीरकायप्पओग-आहारकशरीरकायप्रयोग-पुं० आहारकशरीरनिर्वृत्तः प्रयोगेऽर्थे । भ० ८ श० १ उ० ।

आहारगुत्त-आहारगुप्त-त्रि० अनतिमात्राद्यस्निग्धाहारभोजिनि, स्था० ४ ठा. । सूत्र० ॥

* तृतीयव्रतमूलव्युत्पत्त्यर्थं, इति पाठो जीवाभिगम टीकायाम् ।

आहारजतित्ति-आहारजतृप्ति-स्त्री० भोजनजनितबुभुक्षोपशमे, पंचा० ६ वृ. ॥

आहारजाइ-आहारजाति-स्त्री०अभ्यवहार्यसामान्ये, पंचा.७वृ.

आहारजात-आहारजात-न० अभ्यवहार्यसामान्ये पंचा०१०वृ.

आहारणीइ-आहारनीति-स्त्री० संस्कृताहारजक्षणप्रकारे, ऋषभस्वामिनो गृहावासात् पूर्वमसंस्कृताहारेण आसन् ते च तदा ऋषभस्वामिनाऽऽहारिणः कृताः इति उसभशब्दे उक्तं । आ० चू० ॥

आहारणीहार-आहारनिहार-पुं० विसर्जने, विड्विसर्जने, नि० चू० २ उ० ॥

आहारपरिण्णा-आहारपरिज्ञा-स्त्री० आहारस्य परिज्ञाप्ररूपके सूत्रकृतांगस्य २ श्रु० द्वितीयेऽध्ययने, स्था० ७ ठा. । आव० । प्रश्न० ५ अ० । द्वा० ॥

आहारपच्चक्खाण-आहारप्रत्याख्यान-न०सदोषाहारपरिहारे, तत्फलं यथा ॥

आहारपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणयइ ? आहारपच्चक्खाणेणं जीवियासंसप्पओगं वोच्छिंदइ जीवियासंसप्पओगं वोच्छिंदित्ता जीवे आहारमंतरेण न संकिलिस्सइ ॥ ३५ ॥ उत्त. २९ अ. ॥

हेभदन्त ! आहारस्य प्रत्याख्यानेन सदोषाहारत्यागेन उपलक्षणादिना जीवः किं फलं जनयति गुरुराह हेशिष्य ! आहारप्रत्याख्यानेन जीवो जीविताशंसप्रयोगं व्यवच्छिनत्ति । जीविते प्राणधारणे आशंसा अभिलाषस्तस्याः प्रयोगो व्यापारो जीविताशंसप्रयोगस्तं व्यवच्छिनत्ति निवारयति जीविताशंसारहितो मुनिर्न क्लेशभाक् स्यात् इति भावः ॥

दुगति-चउविहारेसु कप्पम् लघुप्रवचने यथा-

जहं धन्नं सव्वं, बदाम अक्खोडउच्छुगंगुलिया ॥
फलपक्कं सव्वं, बहुव्विहं खाइमं मेयं ॥ ४८ ॥
दंतवणं तंबोलं, चित्तं तुलसी कुहेडगाईयं ॥
महु पिप्पली सुंठि मरी, पप्पगं जाइफलाणं च ॥४९॥
एलतुगं लविंगं अजमोयतियं नियं च अजयाणं ॥
म कप्पुर-कविट्ठाई, हिंगुलवणयाण असणगं च ॥५०॥
विहलवण घसिगव्वुल, कंटकरुक्खाणच्छल्लिया सव्वा ।
फोफलकसेलुपुरवा, रजवासपायलगयच्छल्ली ॥
तिव्वुय सुगंधि धत्तय, पत्तमरी पप्परी वरहा य ॥
रससाई जेमज्जपमुहं साइमं अणेगविहं ॥ ५२ ॥
दुविहारे कप्पिज्जइ, पाणं माइ मणेगहामव्वं ॥
तिविहारे पाणं, पुण चउहारे किमवि नो कप्पं ॥५३॥
माइमगणामिमाणि, न कप्पए तह पयंग दोमाओ ॥
गुम्ललवणहिंगुमंथिव, नीरय घम्मा वरहा य ॥ ५४ ॥
अजमो अजियं करिहं, आमल्लं च तह कपूरंता य ॥
अंवेलसगं च मूणा, एमाई अगणववहारा ॥ ५५ ॥
चउहारे रयणीए, कप्पिज्जइ नाणिमाणिं वत्थूणि ॥

गयणागवया तिरसा, पारिसेसरि संदणयं ॥ ५६ ॥
गोधुणं बहुरोहिणी, सन्नी अभया य रोहिणी तुण्णा ॥
गुग्गुलिवसा वरीण्य, शिवरंगल नामगणो ॥ ५७ ॥
सह आमलंधे वेल्ली, चीमह सिरा य कुंडरुक्खा ॥
हिंगवाई य पमागो, बोलय बीया अहिद्वा य ॥ ५८ ॥
मोदस्स समिद्धवेडिहि, गुमारि कंपेरं वेकहा य ॥
कणाल्वीय पणय, अगुरु तुप्पा य तंतु वसा ॥ ५९ ॥
परवत्तरसलामाई, वंदतरुवराणबुद्धियामाणा ॥
जं बहुपरमपरिणियं, आहारं चिय अणाहारं ॥ ६० ॥
इयाह मं आणिहं, पंकुचमंतं तवे अणाहारं ॥
जं इच्छाए भुंजइ, जं सव्वं हवइ आहारं ॥ ६१ ॥

आहारपज्जत्ति–आहारपर्याप्ति– स्त्री० आहारपुद्गलग्रहणपरिणमनशक्तिरात्मनः पर्याप्तिविशेषे,-पं० सं० ॥ यथा बाह्यमाहारमादाय खलरसरूपतया परिणमयति साऽऽहारपर्याप्तिः । कर्म० । दर्श० । जी० १ प्र. । भं० । प्रज्ञा० १ पद ॥ प्रव० ॥ पर्याप्तिनाम शक्तिरूपं यया शक्त्या करणभूतया भुक्तमाहारं खलरसरूपं च या करोति सा ॥ सू० १ श्रु. ।

आहारपुइ–आहारपूति–स्त्री० (अशिवे ओमोयरिए, रायदुट्ठे भए च गेलन्ने । अद्धाण रोहए वा, गहण आहारपूइए ३०७) आधाकर्मिकाहारपूति, नि० चू० १ उ. ।

आहारपोसह–आहारपोषध– पुं० आहारः प्रतीतस्तद्विषयस्तन्निमित्तं पोषधमाहारपोषधः । आहारविशेषत्यागे, " आहारपोसहे दुविहे,देसे सव्वे य देसे य अमुगाविगतिआयंबिल एक्कसि वा दो वा ! सव्वे चउव्विहोऽवि आहारो अहोरत्तं पच्चक्खातो" आव० ६ अ.। आहारपोषधो देशतो विवक्षितविकृतेरायंबिलं वा सकृदेव दिवसे वा भोजनमिति सर्वतस्तु चतुर्विधस्याहारस्याहोरात्रं यावत्प्रत्याख्याने । घ० २ अधि. ।

आहारसण्णा–आहारसंज्ञा– स्त्री० क्षुद्वेदनीयोदयात्कावलिकाद्याहारार्थं पुद्गलोपादानक्रियैव संज्ञायतेऽनया तस्या नित्याहारसंज्ञा ॥ स्था० ३ ठा. ३ उ. । स्था० १० ठा. ॥ आहाराभिलाषरूपे क्षुद्वेदनीयप्रभवे आत्मपरिणामविशेषे, कर्म० ॥ अभिलाषश्च सर्वत्र वस्तु पुष्टिकारि तदर्दमयाप्यते ततः समीचीन भवतीत्येवं शब्दार्थोल्लेखानुगतः स्वपुष्टिनिमित्तभूतप्रतिनियत वस्तु प्राप्त्यध्यवसायरूप । जी० १प्र. । प्रज्ञा० ७ उ. ।

सद्दाणाद्धवक्तव्यता (सण्णा) शब्दे ।

चउहिं ठाणेहिं आहारसण्णा समुप्पज्जइ । तं जहा ओमकोट्टयाए छुहावेयणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं मईए तदट्ठोवओगेणं ॥ स्था. ४ ठा. ॥

टी०-अवमकोष्ठतया रिक्तोदरतया मत्या आहारकथाश्रवणादिजनितया तदर्थोपयोगेन सततमाहारचिन्तयेति ॥

आहारतृष्णाख्ये कर्मणि,मोहाभिव्यक्तचैतन्यस्य,द्वा. ३०द्वा.।

आहारादियागणुट्ठाण–आहारादित्यागानुष्ठान न० भोजनदेहसत्काराद्यखिलव्यापारपरिहारकरणे । पंचा० १० वृ. ॥

आहारिज्जमाण–आह्रियमाण त्रि० संगृह्यमाणे, अभ्यवह्रियमाणे च, भ० १ श. १ उ. ॥ खाद्यमाने,स्था० १० ठा. ।

आहारिज्जस्समाण–आहारिष्यमाण त्रि०-अनागते काले आहारं करिष्यमाणे भ. १ श. । १ उ० ।

आहारित्तए-आहर्तुम् अव्य०-अभ्यवहर्तुमित्यर्थे आचा० ।

आहारित–आहारित– त्रि० भुक्ते,तं० ॥ आहारत्वेन गृहीते, अनु० ॥

आहारेयव्व–आहर्तव्य– त्रि० अभ्यवहार्ये स्था० ३ ठा. ॥

आहारेमाण–आहारयत् त्रि०अभ्यवहरति,स्था०६ठा. आचा० ॥

आहारेसणा–आहारेषणा–स्त्री०अभ्यवहार गवेषणायांदश०१अ.।

आहारोवचय–आहारोपचय– त्रि० आहारेणोपचयोऽस्य । आहारोपचिते, " आहारोवचया देहा परीसहपभंगुरा " आचा० ७ अ. २ उ. ।

आहारोवचिय–आहारोपचित–त्रि० आहाररूपतया संचितेषु, भ० १६ श. २ उ. ।

आहावणा–आजावना–स्त्री०उद्देशमात्रे अपरिगणनायाम् विं०॥

आहि–आधि–पुं०शारीरमानसपीडाधिविशेषे, पो० १५ विव. । मनः पीडायां, । प्र० १ श. १ उ. ।

आहिंडग–आहिण्डक–पुं० भ्रमणशीले गच्छनिर्गतसाधौ,औ०। इदानीमाहिण्डकान् प्रतिपादयन्नाह ॥

उवएस अणुवएसा, दुविहा आहिंडगा समासेणं ।
उवएसदेसदंसण, थूभाई हुंति णुवएसा ॥ ७७ ॥

तत्र एके उपदेशाहिण्डका अपरे अनुपदेशाहिण्डका एवमेतत् द्विधा अहिण्डका मुणितव्यास्तत्र उपदेसन्ति । द्वारपरा [illegible]

[illegible]

हिण्डकाः औ० । व्य० ।

आहिंडिऊण–आहिण्ड्य– अव्य० परिभ्रम्येत्यर्थे, । संथा० ।

आहिक–आधिक्य– न० सजातीयपरिणामप्राचुर्ये । द्वा० ॥

आहिदेविय–आधिदैविक– न० यक्षराक्षसग्रहाद्यावेश हेतुके दुःखादौ, स्या. ठा० ॥

आहिदोतिय–आधिभौतिक– न० मनुष्यपशुपक्षिमृगसरीसृपस्थावरनिमित्ते दुःखादौ, स्या० ठा० ॥

आहिय–आख्यात–त्रि० प्रतिपादिते, कथिते, । सूत्र० १ श्रु १। स्था० अनु० । आख्यातकप्रतिरूपके, सू० प्र. । आविर्भाविते, भावे क्तः अभिप्रायः, इहमेगेसि आहिय । सूत्र० ॥ श्रु० अ

आहित–त्रि० प्रबल अर्पितारोपितादौ आत्मनि वा व्यवस्थिते सूत्र. । व्यवस्थापिते, स्था. ४ ठा. । निवेशिते, जं० । ढौकिते, अनुष्ठिते, । सूत्र० । प्रयोगविश्रसाभ्यां स्वकर्मपरिणत्या वा जनिते । आचा० । समंताद्धिते च, सूत्र० ॥

आहियग्गि–आहिताग्नि–पुं०कृताग्न्याधानादिब्राह्मणे, दश. अ.४ उ. १ । अग्निं गृहीत्वा अध्ययनचिन्तायां स्थापितवन्तस्तेन कारणेनाहिताग्नयः । आ० म० प्र. ॥

आहियविसेसत्त–आहितविशेषत्व–न० शेषपुरुषवचनापेक्षया सिद्धोत्पादनमतिविशेषतायां वाग० सत्यवचनातिशये ।समन०।

आहीर – आभीर – पुं० गोचारिप्रधाने देशभेदे । कल्प.
(आभीरदेशे अचलपुरासन्ने कृष्णवेणानद्योर्मध्ये

डीपः।कल्प.।अहिर इति ख्याते शूद्रजातीये,सूत्र.१श्रु.१अ.॥
आहु-आहोतृ-त्रि० दातरि,। ज्ञा. १ अ.। औ० ॥
आहुणिज्ज-आहवनीय-त्रि० सम्प्रदानभूते ज्ञा० १ अ.। औ०॥
आहुणिज्जमाण-आधूयमान-त्रि० कम्पमाने विध्वंसमुपागते,। ज्ञा० ए अ.। औ० ॥
आहुणिय-आधुनिक-पु० अष्टाशीतेर्महाग्रहाणां पंचमे,।दो आहुणिया,स्था० २ ठा.। कल्प०। जं०। सू० प्र० ॥
आहूय-आहूत-त्रि० कृताह्वाने, वाच० । अ. ड. ।
आहूय-अव्य० उपादायेत्यर्थे, (कम्मआहूय जंरुद्धयं) कर्माहूय ॥ आचा०
आहेउ-आधातुं-अव्य० आधानं कर्तुमित्यर्थे।सूत्र०, १श्रु.एअ.।
आहेण- न० विवाहोत्तरं वधूप्रवेशे वरगृहे क्रियमाणे भोजने। । आचा० २ श्रु० १ अ० ४ उ० ॥
आहेवच्च-आधिपत्य- न० । अधिपतेः कर्माधिपत्यम-स्वाधिम् जं०। कल्प०। स०। प्र०। प्रज्ञा० । आ० म० प्र० । ज्ञा० । वि० । स्वामितायाम् । स्था० ए ठा. । तदाश्रितलोकान्प्रति आधिक्येन तेष्ववस्थायित्वे, औ० ॥
आहेवण-आक्षेपण-न० पुरक्षोभादिकरणे,प्रश्न० २ द्वा.॥
आहोहिय-आधोऽवधिकः- पु०-नियतक्षेत्रविषयावधिज्ञानिनि ॥ भ. ७ श. ७ उ.। स. प्रज्ञा.।
आभोगिकः- पु०-आभोग उपयोगः स प्रयोजनं यस्य तदाभोगिकम् उपयोगप्रधाने,। कल्प० ॥

—o:※:o—

इति श्रीमद्बृहत्सौधर्म्मतपागच्छीय-कलिकालसर्व्वज्ञ

श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य्य १००८ श्री

श्रीविजय—राजेन्द्रसूरिविरचिते

अभिधानराजेन्द्रे "आकारादि

शब्दसङ्कलनम् "

॥ समाप्तम् ॥

अर्हम् ।

अभिधानराजेन्द्रः ।

(इकार)

इ-इ-पु. अस्य विष्णोरपत्यम् अ. इञ् कामदेवे, गायत्री । एका० । स हि रुक्मिण्यां विष्णोरंशात् कृष्णात् जातः । तत्कथा च यथा-रुक्मिण्यां वासुदेवाच्च, प्रद्युम्नः कामो धृतवान् । शम्बरान्तकरो जज्ञे, प्रद्युम्नः कामदर्शनः । हरि० १६३ अ. । एवं व्युत्पत्तिमत्त्वेन कामदेवस्यैव इशब्दार्थता नाभिज्ञापक्येति बहव । कामदेवपदैकदेशत्वाद्वा अभिज्ञाने औपचारिक इत्यन्ये । वाच० । करे, स्मारके, सर्पे, सरसीरुहकेसरे, । शक्रचापे, वाणे कामज्ञायाम्, रचनायाम्, कोणीनृत्कुटरे, पद्मद्रुमे, हानि, गतौ च । एका० । समर्थकस्य अ इत्यस्येदम् अ इञ् । भेदे २ सरोषोक्तौ, ४ निराकरणे, ५ अनुकम्पायाम्, ६ गर्हे, ७ विस्मये, ८ निन्दायाम् ९ सम्बोधने, च । अव्य० चादि । निपातैकाच्कत्वात् अस्य प्रगृह्यसंज्ञा तेन इ इन्द्र इत्यादौ न सन्धि । शब्द० वाक्यालङ्कारे, च । क्वचिद् निपातः पादपूरणाय प्रयुज्यते "इच्छी वा जुई वा" इ शब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थ इति । औप० । ज्ञा० १ अ० । " समजे इ वा पदमराया इ वा, पदमनिक्खा येरे इ वा, पउमजिणे इ वा पउमनियकरे इ वा " क. सू० । इकार. सर्वत्र वाक्यालङ्कारे इति वृत्तिः । कल्प. । (सुत्तंमि अणुण्णाए इह ई पुण अन्यतो निसंदेह) व्य० । इ पादपूरणे इति वृत्तिः व्य. ७ उ ॥ तथा चाह वररुचिः स्वप्राकृतलक्षणे । " इजेराः पादपूरणे इति" प्रा. म . द्वि. । " इह ई भणिया पुरिमजाया" । व्य. सू. । इ इति पादपूरणे इति वचनात् सानुस्वारता प्राकृतत्वात् । प्राकृते हि पदान्ते सानुस्वारता भवतीति । व्य० १ उ. ।

इ-इ गतौ-भ्वादि० सकर्म० अनिट् अयति ऐषीत् इयाय ईयतुः ईयुः इययिथ इयेथ आयत् । इ ई इति प्रश्लेषात् अयं च धातुः कर्त्री गतौ इयस्य स्थः । सि० कौ० । वाच० ॥

इ (क्) । इक् स्मरणे इति वचनादिति भ० १ श० २ उ० । अधिपूर्वक एव कित् । कित्करणमधीगर्थदयादौ विशेषार्थम् । अदादि० पर० सक० अनिट् अध्येति अध्यगीत् । वाच० ॥

इ (ङ्) इङ्-अध्ययने "इङ् अध्ययने इति वचनादिति" भ० १ श० १ उ० ॥ अध्ययने अधिपूर्व एव ङित् अदा० आत्म० सक० अनिट् अधीते अधीयीत अध्यैष्ट । वाच० ।

इ (ण्) इण् गतौ "इण् गतावितिवचनादिति भ० १ श. १ उ. ॥ णित् इङो भेदार्थम् अदा० पर. सक. अनिट् एति इत. यन्ति इयात् इहि ऐत् आयन् अगात् । वाच० ॥

इ (त्)-इत्-त्रि० एति गच्छति इ क्विप् गन्धके, व्याकरणोक्ते प्रक्रियाकार्यार्थमिति अस्यायिनि वर्णभेदे, यथा तिप् सिप् इत्यादौ पकारादि ॥ वाच० ।

इ(स्)-इष्-त्रि० इष् इच्छायां क्विप् । इच्छायुक्ते १ कर्मणि क्विप् इष्यमाणे, २ त्रि० ३ अन्ने, इष्यते इष् अन्तर्भूतण्यर्थे कर्मणि क्विप् ४ एषणीये, इष्-गतौ भावे क्विप् । ५ यात्रायाम्, स्त्री० वाच०

इइ(ति)इति-अव्य० इण् क्तिन् १ आर्षे "गई इय" इति शब्द-आर्षेस्तथा "गइइंदियकाए" इत्यादि हारकतापिवाधिगन्तव्य इति । विशे० । इयत्ताप्रदर्शने, माने, वाच० (सम्मत्तेति) इति शब्दः इयत्ताप्रदर्शनार्थः एते क्षुधादयः सम्यक्त्वान्ता द्वाविंशतिरिति न न्यूनाधिकाः परीषहा भवन्तीति । प्रव० ८४ द्वा. । उपप्रदर्शने, " महया जणसद्देइ वा " इह सन्निमयाणादिति-शब्दो द्रष्टव्यः स चोपप्रदर्शने इति वृत्तिः । ज्ञा० १ अ० । " इति चाउकादिट्ठंते परिहंतु कधित्रणे ससग्गायी उवद्दसणे इति „ । नि. चू. २ उ. ॥ औप. । स्था० ठा० २ । सूत्र० २ श्रु० ४ अ. । विशे. । " इथेयं संवच्छरियं पज्जावां " इतिः रूपप्रदर्शने तं पूर्वोपदर्शितं सांवत्सरिकं स्थविरकल्पमिति वृत्तिः । कल्प० । नि० चू. ४ उ. । "असोगवणेइ वा " इति शब्द रूपप्रदर्शने अनुस्वारलोपः संधिश्च प्राकृतत्वादिति भ० १ श. १ उ. । औप० । प्रश्न० । गच्छा० ।" इति मो इति प्रोत्तिते आयुमयस्स कियाई । करयिज्ञाई पच्चणुम्भवमाणा विहरति " (इति भोत्ति) एतत् कार्यमस्ति सोऽहाम्प्रत्यामन्त्र्य इति । भ० ३ श. १ उ. ॥ "इहत्ते" इतिशब्द वहूत्स्यार्थ इति । ९० । " तए णं से पासए देवे तस्स णं दीवस्स आगमिमाणस्स ततो बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्वइ से जहा नामए आलिंगपुक्खरेइ वा " इत्यादि इति । शब्द उपमानवस्तुपरिसमाप्तिद्योतक इति चा. म. प्र० । इति शब्दः सर्वोऽपिस्वस्योपमानवस्तुस्समाप्तिद्योतक इति, जं० । व्य० ३ "तस्स णं ते ते किण्हा सर्वलिसा य नेमि वा अयमेया रूवेवएवासे पसते तंजहा से जहा णामए जीमूतेइ वा "इत्यादि सूत्रे इतिशब्द उपमानवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतक इति । जं० ॥ एवकारार्थे, महया इतिशब्द एवकारार्थे द्रष्टव्य इति नि० चू० २ उ० ॥ "महया इतिसद्दो एवार्थे" नि० चू० अ० । एवं प्रकारार्थे, अन्नप्रकारेणेत्यर्थे, षो० म० १० । "महन्मय दुःखस्त्ति बेमि" ॥ इतिशब्द एवमर्थे, एवमर्थं ब्रवीमीत्यर्थः । आचा १ अ० । अमुना प्रकारेणेत्यर्थे, । सूत्र. २ श्रु० ४ अ० । "मिच्छा णायपत्तेति य इत्येव प्रकारे" स्था० ठा० ८ ॥ पूर्वप्रकान्तपरामर्शे, ॥ " इतिकर्म्म परिण्णाय. इतिः पूर्वप्रक्रान्तपरामर्शक इति । आचा० २, अ० १ उ० ॥

उक्तियं मधु नाम्नदं, ... मया ... पुरिस्थिम् ।

इइ फलमिसद्धी जिपना, एम थिर होइ आणीन ॥

[illegible] वृत्तिः । पंचा० ६ सू० [illegible] सम्यग् ज्ञानपालन [illegible] वृत्तिः [illegible] "विरमेयरत्ते निकट्ठत्तं अणुपविसामि" [illegible] प्रविशामीति वृत्तिः । प्र० १५ [illegible] " इति [illegible] । समासी, इ।०२ [illegible] " मे इ मुणी परिहाय कम्मोति [illegible]

[illegible]

परित्यागाद्[illegible]र्थस्य कल्पनाम् । [illegible] संख्या [illegible] मीमांसकाः । तत्र [illegible] । नैर० । "इति स्म सा कारुतरेण लेखितं" नैर० । प्रकारे, "इति मद्मदनान्धां रागिणः स्वगगाः" [illegible] कारणार्थे, "इनिहरि" इत्यादौ कल्पयी० । इदमर्थे, [illegible] [illegible] । प्रकरणे, इति [illegible] सूत्रम् । वाच० ॥ इण् गतौ [illegible] वाच० । [illegible] चेष्टायाम् । काय० । ज्ञाने, वाच० । प्रवृत्तौ, च स्त्री० । [illegible] टा० ७ ।

इइ (ति) कह-इतिकथ-त्रि० इति इत्थं कथा यस्य । [illegible] [illegible], । वाच० ।

इइ (ति) कायव्वया-इतिकर्तव्यता-स्त्री० इत्येवं [illegible] [illegible] भावः कर्तव्यता ।

सर्वत्रानाकुलता, यतिनाथान्यपरा समासेन ।

कालादिग्रहणविधौ, क्रियेति कर्तव्यता भणिते ॥

[illegible] इति कर्तव्यता [illegible] (सर्वे-त्यादि) सर्वत्र सर्वस्मिन्ननाकुलता [illegible] [illegible]

इइ (ति) ह-इतिह-अव्य० इति एवं ह किल [illegible] [illegible] [illegible] । सि० कौ. । वाच.

इइ (ति)हास-इतिहास-पु. इतिह [illegible] [illegible] (इतिहास [illegible]) इतिहास. पुराणं पञ्चमो वेदो [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥ वाच० ।

इ ओ(ओ)(दो) (एओ) इदम्-अव्य० [illegible] "ओ [illegible]" प्रा० ७ । २ । [illegible] [illegible] वाच० ([illegible]) [illegible]

[illegible]

ईखिणिका हि कर्णमूले घंटिकां चालयन्ति ततो यक्षः कस्या गस्य मातां कर्णेषु किमपि प्रवृत्तिं कथयंती-त्युक्तलक्षणे नैमित्तिकविशेषे, च (ईखिणियाकयं वा पुच्छा) इति प्रा० म० प्र० १ नि. चू. ॥

ईखिणी-इङ्खिणी-स्त्री० अन्यनिन्दायाम्, (अइ सेयकरी अ नेमि ईखिणी) यथाऽनन्तरमसौ अश्रेयस्करी पापकारिणी इङ्खिणीति निन्दा अन्येषामतो न कार्येति वृत्तिः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

ईंग-इङ्ग-पु० इगि भावे घञ् । १ चलने, २ कम्पने, ३ इङ्गिते, ४ कर्तरि अच् । जङ्गमे, त्वया सृष्टमिदं सर्वं, यदेतद् यच्च नेङ्गति भा. घ० मङ्गते, च । वाच० ॥

ईंगाल-अङ्गार-पु. विगतधूमज्वाले दह्यमाने इन्धनादिके, उत्त. ३६ अ. । अंगार इन्धनात् प्रकरणे सर्वविधाः शब्दाः ।

ईंगालकम्म-अङ्गारकर्मन्-न० अंगारकरणपूर्वकस्तद्विक्रय एवं यदन्यदपि वह्निसमारम्भपूर्वकं जीवानामिष्टकादिपाकरूपं तदङ्गारकर्म तस्मिन्, ॥ उपा. अ. १ ॥

ईगिअ (य) इङ्गित-न० प्रा० । इगि गतौ क्त । चलने, । इङ्गनताधायके, वाच. । निपुणमतिगम्ये प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचके ईषद्भ्रूशिरः कम्पादिके आकारे चेष्टाविशेषे, उत्त. १ अ. । "इगि यचिन्तियपत्थियवियाणिया-" उत्त. अ० १ । इङ्गितेन नयनादि चेष्टाविशेषेण चिन्तितं परेण हृदि स्थापितं प्रार्थितं याचितमपि तं च जानन्ति यास्तया तास्तिरिति वृत्तिः । दशा. । "आगार यं इंगियमेव णच्चा, जो छंदमाराहइ स उ पुज्जो" । दश. ९ अ. ३ उ. अंगोपांगादिचेष्टनात्मके स्वचित्तविकारसूचके चेष्टाविशेष, च (न अ गिय इगियरहियं वा—इंगितमङ्गोपाङ्गादिचालनं स्वचित्तविकारसूचकं तत्र स्त्रीणां न साधुना द्रष्टव्य मिति । उत्त । ।

ईगिअज्ज-ईंगितज्ञ-पु० "इंग" धातु ... इगि सूचण अस्य सुत्रा । नयनादिचेष्टाविशेषज्ञः, प्रा० व्या० ।

ईगिअण्णु-ईंगितज्ञ-पु० नयनादिचेष्टाविशेषज्ञ, प्रा० व्या० ।

ईगिअ (य) मरण-ईंगितमरण-न० इंगित प्रदेशे अनशनमिङ्गितमरणम्, मरणविशेषे, तच्च स्वयमेव इंगिनीमरणशब्दे । ग. । पंचा. । दशा. ।

ईंगिणी-ईंगिनी-स्त्री० इंग्यते प्रतिनियतप्रदेश एव चेष्टतेऽस्यामनशनक्रियायामितीङ्गिनी धृतिबलेन क्रियाविशेषे, सर्वविहार्य यावत्कथिकानशनभेदे, स्था । ५ ३ स्थि. । उत्त. । सम. ।

ईंगिणीमरण-ईंगिनीमरण-न० इंग्यते प्रतिनियतप्रदेश एव चेष्टतेऽस्यामनशनक्रियायामितीङ्गिनी धृतिबलेन क्रियाविशेषस्तद्विशिष्टमनशनमिंगिनी तया मरणमिङ्गिनीमरणम् । सम. १७ स. । तदुपलक्षितं वा मरणमिङ्गिनीमरणम् ३ स्था. । भ. । उत्त. ५ अ० । प्रव. । पंडितमरणविशेषे, । चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानेनिष्प्रतिकर्मशरीरस्य इंगितदेश एव सञ्चरतः । सम. १७ स. । तदुक्तं ... "इंगियदेसम्मि सयं, चउव्विहाहारचायनिष्फन्नं । ..." ... इंगिनीमरणं ... अत्र ... [illegible]

धर्मसंग्रहेऽपि " इंगिनीमरणं चेष्टा, ... " [illegible]

... इंगिनीमरणमुक्तलक्षणं ... [illegible]

... ग्रन्थ. ३ अधि. ।

अथ ... [illegible]

आयारपरिकम्मं, ... [illegible]

पव्वज्जिया य ... [illegible] ॥

[illegible]

ग्रामं निर्गोप ... [illegible]

[illegible]

इंगिणिमरणं ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

(सच्चे दृष्टिवन्नाम ...) ।

[illegible]

इन्दो जीवो [illegible] ।

[illegible]

शादि[illegible] तेन संपन्नो युक्तः स [illegible] विनीतो विनयान्वित इति [illegible] त्यते । उत्त. १ अ० ।

इंगुदी–इंगुदी–स्त्री, वनस्पतिविशेषे, तत्फलेन तैलविशेषं भव-तीति । आचा० श्रु० १ अ० ॥

इंत–यत्–त्रि. आगच्छति, ([illegible]) [illegible] गमनमिति भ० । श. १४ उ. ३ ॥

इंद–इन्द्र–पुं० [illegible] । अनु० । इदि परमैश्वर्ये [illegible] आत्मा । [illegible] परमैश्वर्ययोगात् । आत्मनि, (जीवे) भ. १ श. । आ० म० । स्था. ।

इन्दो जीवो सव्वोवलद्धिभोगपरमेसरत्तणओ ।

इदि परमैश्वर्ये [illegible] परमैश्वर्ययोगादिन्द्रो जीवः । परमै-श्वर्यमस्य कुत इत्याह (सव्वो) इत्यादि [illegible] परमेश्वरो जीव इति [illegible] विशे० ।

इन्दतीतीन्द्रः परमैश्वर्ययुक्त इत्यर्थः [illegible] मिदं नाम । [illegible] परमैश्वर्ययुक्तत्वात् । आ० म० प्र० । अनु० ॥ इन्द्रः [illegible] पुरन्दरः । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । प्रज्ञा० । राज० [illegible] । इति [illegible] । परमैश्वर्ययोगादिन्द्रः प्र.गी. ([illegible]) [illegible] इत्यादि । पाक्ष० ।

इन्द्रशब्दस्य निरुक्त [illegible] यथा.

[illegible]

([illegible] इत्यादि) [illegible]

भाष्यम् ।

इन्दनादिश्वर्यादिन्द्र नाम [illegible] भावेन्द्रः । [illegible] इत्यर्थः ।

[illegible]

भवति । यत्र स्थापनादीनामेकमपि नास्ति किन्तु केवला एका संज्ञा तदर्थनिरपेक्षा स नामेन्द्रः । उक्तं नामेन्द्रलक्षणम् । वृ. १ उ. ॥

स्थापनेन्द्रमाह ॥

तथा इन्द्राद्यभिप्रायेण स्थाप्यत इति स्थापना लेप्यादिकर्म सैवेन्द्रः स्थापनेन्द्रः । इन्द्रप्रतिमा साकारस्थापनेन्द्रः महादिन्द्रस्थापनाशि निराकार इति । स्थापनालक्षणमिदम् । यत्तु तदर्थवियुक्तं, तदभिप्रायेण यच्च तत्करणम् । लेप्यादिकर्म तत्स्थापनेति क्रियतेऽल्पकालमन्यच्चेति ॥ १ ॥ तथा "लेप्पगहत्थी हत्थित्ति एस, सब्भाविया भवे ठवणा । होइ असब्भावो पुण, हत्थित्ति निरागिई अक्खोत्ति" ॥ २ ॥ ॥ स्था. ३ ठा० ।

अधुना स्थापनेन्द्रलक्षणमाह ॥

सब्भावमसब्भावे, ठवणा पुण इंदकेउ माईया ।

इत्तरमणित्तरा वा, ठवणा नामं तु आवकहं ॥

स्थापना स्थापनेन्द्रः पुनः सद्भावेऽसद्भावे च इन्द्रकेत्वादिका इन्द्रकेतुप्रभृतिको द्रष्टव्यः । अत्रादिशब्दादिन्द्रप्रतिमाक्षवराटकादिपरिग्रहः । इयमत्र भावना । या इन्द्र इति स्थापना अक्षवराटकादिष्वसद्भावेन या चेन्द्रकेत्विन्द्रप्रतिमादिषु सद्भावतः स स्थापनेन्द्रः । इह नामस्थापनयोः कः प्रतिविशेष उच्यते (इत्तर इत्यादि) स्थापना इत्वरा च भवति यावद्द्रव्यभाविनी अयावद्द्रव्यभाविनी चेत्यर्थः । नाम पुनर्नियमात् यावत्कथिकं यावद्द्रव्यभावी एष प्रतिविशेषः । वृ.१उ.॥

सम्प्रति नामेन्द्रस्थापनेन्द्रयोः प्रकारान्तरेण प्रतिविशेष-मभिधित्सुराह ।

जह ठवणिंदो थुव्वइ, अणुग्गहत्थी हि तह न नामिंदो ।

एमेव दव्वभावे, पूयाथुतिलद्धिनाणत्तं ॥ १ ॥

यथा स्थापनेन्द्रः अनुग्रह एवार्थोऽनुग्रहार्थः स येषामस्ति अनुग्रहार्थिनस्तैर्लोकैः स्तूयते पुष्पादिभिरर्च्यते च न तथा नामेन्द्रो गोपालदारकः तस्मात् महान् नामेन्द्रस्थापनेन्द्रयोः प्रतिविशेषः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण द्रव्येन्द्रे भावेन्द्रे च पूजास्तुतिलब्धिर्नानात्वमधगन्तव्यम् तद्यथा । द्रव्येन्द्रोऽपि नामेन्द्र इवानुग्रहार्थिभिः न स्तूयते नापि पूज्यते यस्तु भावेन्द्रः स स्थापनेन्द्र इव स्तूयते पूज्यते च ततो द्रव्येन्द्रभावेन्द्रयोरपि महान् प्रतिविशेषः । अन्यच्च द्रव्येन्द्रः इन्द्रलब्धिहीनो यस्तु भावेन्द्रः स तल्लब्धिसंपन्नस्तथाहि स सामानिकत्रायस्त्रिंशकादिपरिवृतो विशिष्टद्युतिमान् शरीरे राज्यमनुभवति उपयोगचिन्तायामपि भावेन्द्र उपयोगलब्धिमान् द्रव्येन्द्र उपयोगलब्ध्या परित्यक्त इति वृ. १ उ. ॥

द्रव्येन्द्रमाह ।

तथा द्रवति गच्छति तांस्तान्पर्यायान्द्रूयते वा तैस्तैः पर्यायैर्द्रोर्वा सत्ताया अवयवो विकारो वा वर्णादिगुणानां वा समूह इति द्रव्यम् । तच्च भूतभावं भाविभावं चेति आह च "दवए दुयए दोरव्व, यवो विगारो गुणाण संदावो ॥

दव्वं भव्वं भावस्स भूयभावं च जं जोग्गंति ॥ तथा "भूतस्य भाविनो वा भावस्य हि कारणं तु यल्लोके । तद्द्रव्यं तत्त्वज्ञैः सचेतनाचेतनं गदितम्" ॥ १ ॥ तथा अनुपयोगो द्रव्यमप्रधानमेवेति तत्र द्रव्यं चासाविन्द्रश्चेति द्रव्येन्द्रः ॥ स्था० ३ ठा० ॥

स च द्विधा । आगमतो नो आगमतश्च । तत्रागमतः सदुपयोगमभिसृत्य ज्ञानापेक्षयेत्यर्थः । नो आगमतस्तु सदिपर्ययमाश्रित्य तत्रागमत इन्द्रशब्दोऽर्थज्ञाताऽनुपयुक्तो द्रव्येन्द्रोऽनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात् । अयमेवार्थो भद्रबाहुमाश्रित्य भाष्ये व्याख्यातस्तथाहि "आगमओऽणुवउत्तो, मंगलसद्दाणुवासिओ वत्ता । तन्नाणलद्धिजुत्तो, विणोवउत्तोत्ति नो दव्वति" तथा नो आगमतस्त्रिविधो द्रव्येन्द्रस्तद्यथा ज्ञशरीरद्रव्येन्द्रो भव्यशरीरद्रव्येन्द्रो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्येन्द्रश्चेति ॥ तत्र ज्ञस्य शरीरं ज्ञशरीरं ज्ञशरीरमेव द्रव्येन्द्रः ज्ञशरीरद्रव्येन्द्रः एतदुक्तं भवति । इन्द्रपदार्थज्ञस्य यच्छरीरमात्मरहितं तदतीतकालानुभूततद्भावानुवृत्त्या सिद्धशिलातलादिगतमपि घृतघटादिन्यायेन नो आगमतो द्रव्येन्द्र इति । इन्द्रज्ञानशून्यत्वात् तस्येह सर्वनिषेध एव नोशब्दार्थः । तथा भव्यो योग्य इन्द्रार्थं ज्ञास्यति यो न तावद्विजानाति स भव्यः इति तस्य शरीरं भव्यशरीरं तदेव द्रव्येन्द्रो भव्यशरीरद्रव्येन्द्रः अयमत्र भावार्थः भाविनीं वृत्तिमङ्गीकृत्येन्द्रोपयोगाधारत्वान्मधुघटादिन्यायेन तद्बालादिशरीरं भव्यशरीरद्रव्येन्द्र इति नोशब्दः पूर्ववत् । उक्तञ्च मङ्गलमधिकृत्य "मंगलपयत्थजाणय, देहो भव्वस्स वा स जीवो त्ति । नो आगमओ दव्वं, आगमरहिओत्ति जं भणियं ति" ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्येन्द्रो भावेन्द्रकार्येऽव्यापृत आगमतोऽनुपयुक्तद्रव्येन्द्रवत् । तथा यच्छरीरमात्मद्रव्यं वातीतपर्यायेन्द्रपरिणामस्य पश्चात्पर्यायापेक्षितद्रव्येन्द्रो ज्ञशरीरद्रव्येन्द्रवत् । तथा यो भावेन्द्रपर्यायस्य शरीरपौद्गलः पुण्यप्रकृतिर्वा भावीन्द्रपर्यायमात्मद्रव्यं सद्भूतपर्यायरहितो द्रव्येन्द्रः भव्यशरीरद्रव्येन्द्रवत् । स चायमाभिरूप त्रिविधस्तद्यथा एकभविको बद्धायुष्कोऽभिमुखनामगोत्रश्चेति । तत्र कस्मिन् भवे तस्मिन्ननन्तरे भावी एकभविको योऽनन्तरभवे भावेन्द्रतयोत्पत्स्यते इति स चोत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि भवति देवकुर्वादिमिथुनकस्य जघन्यतश्चान्तर्मुहूर्तमिति । तथा स एवाऽयुर्बन्धानन्तरं बद्धमायुर्येनेति बद्धायुष्कः उच्यते । स चोत्कर्षेण पूर्वकोटित्रिभागं यावत् जघन्यतः अन्तर्मुहूर्तम् । तथा अभिमुखे सम्मुखे जघन्योत्कर्षाभ्यां समयान्तर्मुहूर्तानन्तरं भाविनया नामगोत्रे इन्द्रसम्बन्धिनी यस्य स तथा । तथा भाविन्द्रपर्यायस्य कारणत्वात्पूर्वोक्ता ज्ञशरीरादयोऽपि द्रव्येन्द्र एव इन्द्रशब्दस्याप्रधानार्थेऽपि प्रवृत्तेः ॥ स्था० ठा० ३ ॥

॥ द्रव्येन्द्रलक्षणमाह ।

दव्वं पुण तल्लद्धी, जस्स तनीता जविस्सते वा वि ।

जीवो वि अणुवउत्तो, इंदस्स गुणे परिकहेइ ॥

द्रव्यं द्रव्यविषयः पुनरिन्द्रोऽयमस्य तल्लब्धिरिन्द्रलब्धिरतीता भविष्यति वा स च प्रसिद्धः । किमुक्तं भवति । यस्येन्द्रलब्धिः अतीता यश्च प्राप्स्यति स यथाक्रमं भूतभाविभावत्वाद् द्रव्येन्द्रः । उक्तं च । "भूतस्य भाविनो वा, भावस्य हि कारणं तु यल्लोके । तद्द्रव्यं तत्त्वज्ञैः, सचेतनाचेतनं कथितम्" यो वापि इन्द्रस्य गुणान् परिकथयति परिकथयति चानुपयुक्तः सोऽपि द्रव्येन्द्रः अनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात् वृ० १ उ० ॥ उक्तो द्रव्येन्द्रः ॥

भावेन्द्रमाह ।

भावेन्द्रस्त्विह विवक्षितकर्मोदयजनितोत्कृष्टैश्वर्यपरिणामवान् इन्द्रनक्रियानुगतोपयोगवत्त्वेन भावेन्द्रः इन्द्रस्वरूपेण भवनं वा स भावेन्द्र इति उच्यते यदाह "भावो विवक्षितक्रिया-नुभूतियुक्तो हि वै समाख्यातः । सर्वज्ञैरिन्द्रादिवदिहेन्दनादिक्रियानुभवात्" ॥ १ ॥ स च द्विधा आगमतो नो आगमतश्च तत्रागमत इन्द्रशब्दार्थज्ञस्तत्रोपयुक्तो जीवस्तद्भावेन्द्रः स च

हे चेव । दो उदधिकुमारिंदा पं० तं० जलकंते चेव जल
प्पभे चेव । दो दिसाकुमारिंदा पं० तं० अमियगई चेव
अमियवाहणे चेव । दो वाउकुमारिंदा पं० तं० वेलंबे चेव
पभंजणे चेव । दो थणियकुमारिंदा पं० तं० घोसे चेव
महाघोसे चेव ।

(दोअसुरेत्यादि) अच्चुयवेवेत्येतदन्तं सूत्रं सुगमम् । नवरं असुरादीनां दशानां भवनपतिनिकायानां मेरुपेक्षया दक्षिणोत्तरदिग्द्वयाश्रितत्वेन द्विविधत्वाद्विंशतिरिन्द्रास्तत्र चमरो दाक्षिणात्यो बली त्वौदीच्य इत्येवं सर्वत्र स्था० ॥ २ ठा० ॥

एतेषां सङ्ग्रहो यथा ॥

"चमरे १ धरणे २ तह वेणुदेव ३ हरिकंत ४ अग्गिसीहे य ५ । पुण्णे ६ जलकंते वि य, ७ अमिय ८ विलंबे य ९ घोसे य" ॥ १० ॥ एते दक्षिणनिकायेन्द्रा इतरे तु " बलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३ हरिस्सहे ४ अग्गिमाणव ५ वसिट्ठे ६ जलप्पभे ७ अमियवाहण ८ पहंजणे ९ महाघोसे " ॥ जं० टी. । ३ श० १ उ० ।

व्यंतरेन्द्रा यथा ।

दो पिसायइंदा पं० तं० काले चेव महाकाले चेव । दो भूयइंदा पं० तं० सुरूवे चेव पडिरूवे चेव । दो जक्खिंदा पं० तं० पुण्णभद्दे चेव माणिभद्दे चेव । दो रक्खसिंदा पं० तं० भीमे चेव महाभीमे चेव । दो किन्नरिंदा पं० तं० किन्नरे चेव किंपुरिसे चेव । दो किंपुरिसिंदा पं० तं० सप्पुरिसे चेव महापुरिसे चेव । दो महोरगिंदा पं० तं० अइकाये चेव महाकाये चेव । दो गंधव्विंदा पं० तं० । गीयरई चेव गीयजसे चेव । स्था० ॥

एवं व्यंतराणामष्टनिकायानां द्विगुणत्वात् षोडशेन्द्राः स्था० । २ ठा० ॥ एतेषु च प्रतिनिकाय दक्षिणोत्तरभेदेन द्वौ द्वाविन्द्रौ स्याताम् ।

अणपन्निकायादीनां व्यंतरविशेष वाणव्यन्तरनिकायाना मिन्द्रा यथा ।

दो अणपन्निंदा पं० तं० संनिहिए चेव समाणे चेव । दो पणपन्निंदा पं० तं० धाए चेव विधाए चेव । दो इसिवाइंदा पं० तं० इसिचेव इसिवाले चेव । दो भूयवाइइंदा पं० तं० ईसरे चेव महेसरे चेव । दो कंदिंदा पं० तं० सुवत्थे चेव विसाले चेव दो महाकंदिंदा पं० तं० हासे चेव हासरई चेव । दो कुंभइंदा पं० तं० सेए चेव महासेए चेव ॥ दो पयगिंदा पं० तं० पए चेव पयगवई चेव ॥

अणपन्निकायादीनामप्यष्टानामिव व्यंतरविशेषनिकायानां द्विगुणत्वात् षोडशेति । स्था० २ ठा० ॥

ज्योतिष्कदेवानामिन्द्रा यथा ॥

जोइसियाणं देवाणं दो इंदा पं० तं० चंदे चेव सूरे चेव ॥

ज्योतिष्काणां त्वसंख्यातचन्द्र सूर्यत्वे ऽपि जातिमात्राश्रयणाद्द्वावेव चन्द्रसूर्याख्यावधिन्द्रावुक्तौ ॥ स्था० २ ठा० ॥

सौधर्मादिकल्पेन्द्रा यथा ॥

सोहम्मीसाणेसु णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं० सक्के चेव ईसाणे चेव एवं सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु दो इंदा पं० तं० सणंकुमारे चेव माहिंदे चेव । बंभलोए य लंतगे दो इंदा पं० तं० बंभे चेव लंतए चेव महासुक्क सहस्सारेसु णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं० महासुक्के चेव सहस्सारे चेव आणय-पाणया-रण-च्चुतेसु णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं० पाणए चेव अच्चुए चेव ॥

सौधर्मादि कल्पानान्तु दशेन्द्राः स्था० २ ठा० ॥ अन्तिम देवलोक चतुष्टय इन्द्रद्वय सद्भावादिति भ० ३ श० १ उ० ॥ इत्येवं सर्वेऽपिचतुः षष्टिरिति 'देवेन्द्रस्तव'प्रकीर्णके च सर्वे इन्द्रा गाथया प्रदर्शिता स्तद्यथा ॥

बत्तीसा देविंदा, जस्स गुणेहिं उवहम्मिया आयं ।
नो तस्स वि य च्छेयं, पायच्छायं तु वेहामो ॥ ६ ॥
बत्तीसं देविंदत्ति, जणियमित्तं निमाति यं जणइ ।
अंतरभासं ताहे, को होमा को वइद्धोणं ॥ ७ ॥
कयरे ते बत्तीसं, देविंदा को व कत्थ परिवसइ ।
केवइया कस्स ठिई, को भवणपरिग्गहो तस्स ॥ ८ ॥
केवइया च विमाणा, भवणा नगरा य हुंति केवइया ।
पुढवीए य बाहल्लं, उच्चत्तविमाणवन्नो या ॥ ९ ॥
कारंति य कालेण, उक्कोसं मज्झिमजहन्नं ।
उस्सासो निस्सासो, ओही विसओ व को केसिं ॥१०॥
विणय उवयार उवहंसि,या इहा म व मम्मुम्तरंमीए ।
पडिपुच्छि उ पियाए, जणसु अणु मे निसामेह ॥ ११ ॥
सुअणाणसागराओ,सुविरं उवडिपुण्णगाइ य सव्वं ।
पुण वागरणविसिअं, नामा वलियाइ ईसाणं ॥ १२ ॥
सुणु वागरणावलिअं, रयणं वयणं मियं व वीरिंदं ।
तारावलिव्व धवलं, हियएण पसन्नचित्तेणं ॥ १३ ॥
रयणप्पभाइ कुड निबुभ, वासीसु सणु मट्टसिणाग ।
वीसं विकसियणयणा, भवणवई मे निसामेह ॥ १४ ॥
दो भवणवई इंदा, चमरे वइरोयणे असुराणं ।
दो नाग कुमारिंदा, भूयाणंदे य धरणे य ॥ १५ ॥
दो सुवण्ण सुवण्णिंदा, वेणुदेवे य वेणुदालिंदा ।
दो दीवकुमारिंदा, पुण्णे य तहा वसिट्ठे य ॥ १६ ॥
दो उदहिकुमारिंदा, जलकंते जलप्पभे य नामेणं ।
अमियगइ अमियवाहण, दिसाकुमाराण दो इंदा ॥१७॥
दो वाउ कुमारिंदा, वेलंब पभंजणे य नामेणं ।
दो थणिय कुमारिंदा, घोसे य तहा महाघोसे ॥ १८ ॥
दो विज्जुकुमारिंदा हरिकंत हरिस्सहे य नामेणं ।

१. भूयाणंदाइ वि दो इंदा ॥१७॥
इम. हिमीविय मिय जम्मा मह वरिसि ।

[illegible] वाणमंतराणं [illegible] आणुपुव्वीए ॥ ६७ ॥
[illegible] [illegible] किंनरा य किंपुरिसा ।
महोरगा य गंधव्वा, अट्ठविहा वाणमंतरा ॥ ६८ ॥
एए [illegible], [illegible] जे वाणमंतरा देवा ।
[illegible] [illegible] सोलस इंदे माहिड्ढिए ॥ ६९ ॥
काले य महाकाले, सुरूव पडिरूव पुण्ण भद्दे य ।
[illegible] [illegible], भीमे य तहा महाभीमे ॥ ७० ॥
किंनर किंपुरिसे खलु, सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे ।
अइकाय महाकाए, गीयरई चेव गीयजसे ॥ ७१ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] विमाणे इमेसि उमिताए ।
[illegible] [illegible] [illegible] विमाणेय ॥ ७२ ॥
[illegible] [illegible] वि अ [illegible] तहा [illegible] महामेर ।
[illegible], [illegible] आणुपुव्विए ॥ ७३ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] महड्ढिए ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ८६ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] महिड्ढिए ॥ ६४ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] महिड्ढिए ॥ ६५ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ॥ ६६ ॥
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ॥ ६७ ॥
[illegible] [illegible] ॥
[illegible] । ६८ । दे० प्र०

[illegible]

रके, (तत्कथा सामाइय शब्दे) भट्टव्याकरणान्तर्गते [illegible] विशेषे, आव. २ अ. ॥ कुटजवृक्षे शर्को, च वरलिः । भारतवर्षीय द्वीपभेदे, शब्द मा० । अंशो प्रंथप्रसिद्धे, [illegible] घे, [illegible] लघुद्वयमध्येन युते चतुर्थे भेदे, इन्द्र [illegible] स्याम् स्त्री० टाप् ॥ वाच० ॥

ऐन्द्र–त्रि० इन्द्रस्येदम् इन्द्रसम्बन्धिनि, (ऐन्द्रं धाम यदि स्पृहा) ऐन्द्र मिति । इदिपरमैश्वर्ये इति धात्वनुसारेण [illegible] आत्मा तस्य सम्बन्धि ऐन्द्रं धामेति । नयो० ।

इंदकंत–इन्द्रकान्त– न० विमानविशेषे सम० १९ स० ॥

इंदका (गा) इय–इन्द्रकायिक– पु० त्रीन्द्रियसंसारसमापन्नजीवविशेषे, प्रज्ञा० १ पद० । जी० । (वोधव्या इंदगोवगा) उत्त० ३६ अ० । कायिका इन्द्रपि [illegible] त्रीन्द्रियाः । उत्त० टी० ॥

इंदकील–इन्द्रकील–पुं० गोपुरावयवविशेषे । औप० । (गोमण मयाइंदकीला) सेणादिमकपाटद्वयाधारभूता प्रवेशमध्यगता इति । राज० । गोपुरकपाटयुगसंनिवेशस्थानमिति । स्था० १ ठा० २ उ० । जी० । इन्द्रस्य कील इव [illegible] इन्द्रस्य कील इव इन्द्रध्वजे । म० । वाच० ॥

इंदकुंजर–इन्द्रकुञ्जर– पु० ६ त० ऐरावणे, तस्यामृतमन्थनकाले इन्द्रेण गृहीतत्वात् तथात्वम् यथाह "[illegible] [illegible], महाकायस्ततः परम् । ऐरावणो महानागो [illegible] ॥ भा० मा० । इन्द्रगजराजगजावयोऽप्यत्र० । वाच० ॥

इंदकुंभ–इन्द्रकुम्भ–पु० कुम्भानामिन्द्रः इन्द्रकुम्भो राजदन्तादित्वादिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः । महाकलशे, राज० । (इंदकुंभसमाणा) कुम्भाना मिन्द्र इन्द्रकुम्भो महाकलशः [illegible] समाना [illegible] महाकलशप्रमाणा इति जं० १ प्र० । जी० । राज० । [illegible] पुंडे [illegible] वर्णने, ([illegible] पुरच्छिमं दिसीभाए इंदकुंभगणे [illegible] इति, ठा० ९ अ. । [illegible] प्रथम शिष्ये, च । सम० ७४ स. ।

इंदकुमारिया–इन्द्रकुमारिका–स्त्री. [illegible] [illegible] ति । आ. म १ अ. ।

इंदकेउ–इन्द्रकेतु–पु० इन्द्रध्वजनाम, प्रश्न० ४ द्वा० । [illegible] [illegible]) इति प्रा० सू० ।

इंदगोवग–इन्द्रगोपक–पुं० [illegible] [illegible] । जि० सू० । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] कीटविशेषे, स हि [illegible] [illegible] । [illegible] । आ–म–अ० । प्रज्ञा० । ठा० । [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] । जि० सू० १ अ० ।

इंदग्गह–इन्द्रग्रह–पु० [illegible] । अ० १ उ० ।

[illegible]

देवे, अनु० । "दो इंदग्गी" अष्टाशीतिमहाग्रहान्तर्गते सप्तत्रिंशत्तमे महाग्रहे च । स्था० २ ठा० । विशाखा इंदग्गिदेवयाए इति । ज्यो० । तदधिष्ठातृके विशाखानक्षत्रे च । अधिष्ठातर्यधिष्ठ-स्योपचारादिति । जं० ७ वक्ष० । कल्प० ।

इंदचंदण–इन्द्रचन्दन–न०–इन्द्रप्रियं चंदनम् शा० त० हरिचन्दने, वाच० ।

इंदचिब्भिडी–इन्द्रचिर्भिटी–स्त्री०–इन्द्रस्यात्मन' प्रिया चिर्भिटी शा०त० लताभेदे, सा च इन्द्रतुल्यवर्णकुसुमा पुष्पान्वितमञ्जरीका दीर्घवृन्ता गुच्छफलान्विता कट्वी शीतवीर्या पित्तश्लेष्मकामयव्रणदोषकृमिनाशिनी चक्षुष्या च । राजनिर्घ०वाच० ।

इंदजव–इन्द्रयव–न०–पु०–इन्द्रस्य कुटजवृक्षस्य यवाकारबीजत्वात् यव इव बीजम् । कुटजवृक्षस्य यवाकारे तिक्तरसे स्वनामख्याते बीजे, "ऐन्द्रो यवस्त्रिदोषघ्न, संग्राही कटुशीतलः । ज्वरातिसाररक्तार्शः–कृमिवीसर्पकुष्ठनुत् ॥ दीपनो गुदकीलघ्नवातास्रश्लेष्मशूलजित् । भाव० प्र० । वाच० ।

इंदजसा–इन्द्रयशस्–स्त्री०–पांचालदेशस्य कांपिल्यनगरस्य ब्रह्मनामकराज्ञो भार्यायाम्, तस्य च चतस्रो भार्याः । "इंदजसा १ इंदजसा २ इंदसिरी ३ चुल्लणीदेवी ४ य" । उत्त० १३ अ० ॥

इंदजाल–इन्द्रजाल–न०–द्वासप्ततिकलान्तर्गते कलाविशेषे, कल्प० । इन्द्रेण कौशल्याद्यैश्वर्येण जालं रूपेणावरणं यथास्थितवस्तुदर्शनाक्षमत्वसाधनात् । इन्द्रस्य परमेश्वरस्य जालं मायेव वा मन्त्रौषधादिना अन्यथास्थितस्य वस्तुनोऽन्यथात्वेन दर्शनसाधने (कुहक) (बाजी) १ पदार्थे, २ मायारूपे जाले च । इन्द्रेण इन्द्रहस्तेन योगविशेषेण जालं कुहोपायभेदे च । इन्द्रजालं च द्रव्यविशेषसंयोगेन अद्भुतवस्तुदर्शकव्यापारः (कयामेशरि) इति भोगवनायाप्रसिद्धः । मन्त्रद्रव्य विशेषेण वस्तुनोऽन्यथाकरणञ्च । वाच० ।

इंदजालि (न्) इन्द्रजालिन्– त्रि०–ऐन्द्रजालिकपरद्रव्योत्पादके विस्मापके, स्था० ४ ठा० ॥

इंदजालिय–इन्द्रजालिक–त्रि०–इन्द्रजालं शिल्पतयास्त्यस्य ठन् । इन्द्रजालकारके, । इन्द्रजालिकीत्यप्यत्र स्त्रियां ङीप् वाच० । आ० म० । विशे० ।

इंदज्झय–इन्द्रध्वज–पु०–इन्द्रत्वसूचको वा ध्वज इन्द्रध्वज इति । अतिमहति ध्वजे, । प्रव० ४० द्वा० ॥

" आगासगओ कुडभिन्नी सहस्स परिमंडियाभिरामो इंदज्झओ पुरओ गच्छइ" ॥

(आगासगओत्ति) आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्गमित्यर्थः (कुडभिन्ति) लघुपताकाः संजायन्ते । तत्पर्यन्तैः परिमण्डितत्वाच्चासावभिरामश्चातिरमणीय इति विग्रहः । (इंदज्झओत्ति) इन्द्रध्वज शेषध्वजापेक्षयातिमहत्वात् इन्द्रश्चासौ ध्वजश्च इन्द्रध्वज इति । (पुरओत्ति) जिनस्याग्रतो गच्छतीति दशमोऽतिशयः । समा० ३४ स० ॥

इंदज्झया–इन्द्रध्वजा–स्त्री०–इन्द्रसम्बन्धिन्यां तन्नंतोवाय स्थापितायां ध्वजायाम्, वाच० । तदुत्पत्तिप्रायश्चूर्णौ भरत-कथामधिकृत्योक्ता यथा—

ताहे सो सक्को भणति तुब्भेहिं केरिसेण रूवेण तन्थ
अत्थ इति ताहे सक्को भणति ण सक्का तं माणुसेणं दट्ठुं ।
ताहे सो भणति । तस्स आकितिं पेच्छामि । ताहे सक्को भणति जेण तुमं उत्तमपुरिसो तेण ते अहं दाएमि एगपदेसं ताहे एगं अंगुलिं सव्वालंकारविभूसितं काऊण दाएति सो तं दट्ठूणं अतीव हरिसं गतो । ताहे तस्स अट्ठाहियं महिमं करेति ताए अंगुलीए आकितिं काऊण पच्छा स इंदज्झया एवं वरिसे वरिसे इंदमहो पवत्तो । पढम उसभवो भरहो भणति तुमं सि देविंदो अहं मणुसिंदो मित्तामो एवं होउत्ति । आ. चू० ० अ. ॥

इंदट्ठाण–इन्द्रस्थान–न०–भवननगरविमानरूपे चमरादिसम्बन्ध्याश्रये, स्था० ६ ठा० ॥ तेषन्द्रोपपातविरहितकालो यथा–

इंदट्ठाणे णं भंते ! केवतियं कालं विरहिते उववातेणं पन्नत्ते ? गो० ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा (इंदट्ठाणेणमित्यादि) इन्द्रस्थानं भदन्त ! कियन्तं कालमुपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तम् ! भगवानाह गौतम ! जघन्येनैकं समयं यावत् उत्कर्षतः षण्मासान् । जी० ३ प्र० ॥ स्था० ॥

स्थानाङ्गेऽपि ।

एगमेगे णं इंदट्ठाणे उक्कोसेणं छम्मासे विरहिए उववाएणं (एगेत्यादि) एकैकमिन्द्रस्थानं चमरादिसम्बन्ध्याश्रयो भवननगरविमानरूपस्तदुत्कर्षेण षण्मासान् यावदिन्द्रोत्पादविरहितं (?) पाते नेन्द्रापेक्षयेति । स्था. ६ ठा. ॥ इन्द्रोपपातविरहिते । तथाइन्द्रस्थाने किं भवतीति जीवाभिगमे प्रतिपादितम् । तथा–

तेसिं णं भंते ! जया देवाणं इंदे चयति से कहमिदाणीं पकरेंति ? गो० ! चत्तारि पंच सामाणिया तट्ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अन्ने इंदे उववन्ने भवति ॥

पुनः प्रश्नयति (तेसिणं भंते इत्यादि) तेषां भदन्त ! ज्योतिष्कदेवानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा इदानीं इन्द्रविरहकाले कथं प्रकुर्वन्ति । भगवानाह । गौतम ! यावच्चत्वारः पंच वा सामानिका देवाः समुदिताभूय तत्स्थानमुपसंपद्य विहरन्ति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्तीति यावदन्यस्तत्र इन्द्र उत्पन्नो भवति । जी० ३ प्र० ॥

एवं वाणव्यन्तरदेवेन्द्रस्थानेऽपि तथाच सूत्रम् ।

एवं वाणमंतराणं जाव इंदे चयति से कहमिदाणिं ता तेसिणं देवाणं जाव इंदे चयति से कहमिदाणिं पकरेंति ता चत्तारि पंच सामाणियदेवा तट्ठाणं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अन्ने इंदे उववन्ने भवति ता इंदट्ठाणे केवतियं कालं विरहिते उववातेणं पन्नत्ते ता जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासे ॥

(ता तेसिंदत्ति) ता इति पूर्ववत् तेषां ज्योतिष्काणां देवानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा इदानीं इन्द्रविरहकाले कथं प्रकुर्वन्ति भगवानाह ता इत्यादि पूर्ववत् चत्वारः पंच वा सामानिका देवाः समुदिताभूय तदिन्द्रस्थानमुपसंपद्य विहरन्ति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्तीति यावत् ... इति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्तीति यावदन्यस्तत्र इन्द्र उत्पन्नो भवति (ता इंदट्ठाणेत्ति) ता इति पूर्ववत् इन्द्रस्थानं कियन्तं कालमुपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तं ! भगवानाह (ता इत्यादि) जघन्येन एकं समयं उत्कर्षतः षण्मासान् । सूर्य० १९ पा. ॥ इन्द्रस्थाने ...

णावसरे (ठाण) शब्दे । इन्द्रयष्टिस्थापनाय कृते स्थाने च ॥

जेणेव इन्दट्ठाणे तेणेव उवागए ।

(इंदट्ठाणेत्ति) यत्रेन्द्रयष्टिरूर्ध्वी क्रियत इति । अन्त० ।

इंदणक्खत्त–इन्द्रनक्षत्र–न०–इन्द्रस्वामिकं नक्षत्रम् । ज्येष्ठानक्षत्रे, तस्य तत्स्वामिकत्वात्तथात्वम् । इन्द्रनामकं नक्षत्रम् । फाल्गुनीनक्षत्रे च । वाच० ।

इंदणाग–इन्द्रनाग– पुं०–वसंतपुरस्थे स्वनामख्याते श्रेष्ठिकुमारे, तेन च बालतपसा सामायिकं लब्धमिति (सामाइय) शब्दे । आ० म० द्वि० ॥

इंदणील–इन्द्रनील–पुं०–इन्द्र इव नीलः श्यामः । वाच० । खरबादरपृथिवीकायात्मके नीलरत्नविशेषरूपे मणिविशेषे, उत्त० सूत्र० २ श्रु० ३ अ० । राज० । जी० । प्रज्ञा० । कल्प० । औप० । (नीलम) इति ख्याते मरकतमणौ, तल्लक्षणमुक्तं रत्नपरीक्षायाम् । " क्षीरमध्ये क्षिपेन्नीलं क्षीरञ्चेन्नीलतां व्रजेत् । इन्द्रनील इति ख्यातं सर्वरत्नोत्तमोत्तमम् " वाच० ।

इंदतोया–इन्द्रतोया–स्त्री० इन्द्रमैश्वर्यान्वितं तोयमस्याः, इन्द्रेण पूरितं तोयमस्या वा । गन्धमादनसमीपस्थे नदीभेदे ॥ इन्द्रतोयां समासाद्य गन्धमादनसन्निधौ । भा. व० २४ वाच. ॥

इंददत्त–इन्द्रदत्त–पुं० स्वनामख्यातेऽभिनंदनजिनस्य प्रथमभिक्षादातरि, सम० २४स० । आ.म. । वासुपूज्यजिनस्य पूर्वभवपितृनामधेये च । सम. २४स. ॥ इन्द्रपुरनगरस्थे स्वनामख्याते नृपे, तत्कथा मानुष्यदुर्लभत्वे । तितिक्षायाम् शीले च सम्भवति आ. म. । आ. क. । आ. चू० । उत्त. । पं० व० । आव. । व्य. । विपा. । नि० चू. । इन्द्रपुरं नगरं इंददत्तो राया । इति । आ. चू. ४ अ० । इन्द्रपुरे इंददत्ते य । व्य. २ खं० ६ उ० ।

इंदपुरइंददत्ते, वावीसमुआ सुरिंददत्ते अ ।

महुराए जिअसत्तू सयंवरो निव्वुई एव ॥ ८० ॥

अस्य व्याख्या ॥ कथानकादवसेया । तच्चेदं । इंदपुरं नगरं इंददत्तो राया तस्स इट्ठाणं देवी से वावीसं पुत्ता अन्ने भणंति एगाए देवीए ते सव्वे रन्नो पाणसमा अन्ना एक्का धूया अमच्चस्स सा जं परिणिय तेण दिट्ठा सा अन्नया कयाइ ण्हाया समाणी अच्छइ ताहे रायाए दिट्ठा का एसा तेहिं भणियं तुज्झ देवी ताहे सो ताए समं एक्कं रत्तिं वुत्थो सेसा जं च रायाए वत्तव्वियं सव्वं कारो तेण तं पत्तए लिहियं सो य सारवेइ नवण्हं मासाणं दारओ जाओ तस्स दारचेडरूवाणि तद्दिवस जायाणि तं अग्गियओ पव्वयओ बहुलिया सागरग ताणि सह जायाणि तेण कलायरियस्स उवणीओ तेण लेहाइयाओ बावत्तरिकलाओ गाहियाओ जाहे ताओ गाहेइ आयरिओ ताहे ताणि कड्ढंति ढि [illegible] पुव्वपरिच्चएण ताणि रोडेंति सो वि ताणि न गणेइ गहियाओ कलाओ ते अन्ने गाहिज्जंति वावीसं पि कुमारा [illegible] ते अहिज्जंति आयरियस्स तं पिट्टंति मत्थएहिं य हणंति जइ उवज्झाओ ते पिट्टेइ अप्पणो ताहे साहेंति माईणं [illegible] ताहे ताओ भणंति । किं सुलभाणि पुत्तजम्माणि ताहे न सिक्खिया तए महुराए जिअसत्तू राया तस्स सुया निव्वुई नाम कन्नगा सा अलंकिया उवणीया राया भणइ जो ते रोयइ सो ते भत्ता ताहे तीए भणियं जो सूरो वीरो पंडिओ सो मम भत्ता होउ ताहे सा तं गहाय गया इंदपुरं नगरं रायसुया बहवे कन्ना दिन्ना पत्तट्ठिया ताहे आणाविया सव्वे रायाणो ताहे तेण रायाणएण सुयं अठारसाए इट्टतुट्ठा वत्तियपडागं नगरं कयं रंगो कओ तत्थ चक्कं तत्थ एगंमि अक्खे अट्ठ चक्काणि तेसिं पुरओ धूया ठविया सा पुण पुत्तलिमि विंधियव्वा राया सन्नद्धो निग्गतो सह पुत्तेहिं ताहे सा कन्ना सव्वालंकारभूसियाए भंडिया से अच्छइ सो रंगो रायाणय ते पत्तेयदंडभडभोयणा जारिसो दोवतीए तत्थ रन्नो जेट्ठपुत्तो सिरिमालीनामकुमारो भणिओ एस दारिया रज्जं च मोत्तव्वं सो वि तुट्ठो अहं नूणं अन्नेहिंतो रातिहिं अब्भहिओ ताहे सो भणति विंधेहित्ति ताहे सो अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्झे तं धणु घेत्तुं चेव न वाएइ किह वि णेण गहियं तेण जंतो धव्वदत्तो वच्चउत्ति कम्मुणं तं भग्गं एवं कामइणा अट्ठंवो हीणं कासइ दो तिण्णि अन्नेसिं बाहिरेण चेव णिंति तेण वि अमच्चेण सो पत्तगो णसावियओ तद्दिवसमाणिओ तत्थ अच्छइ ताहे राया ओहयमणसंकप्पो करयलपल्हत्थमुहो अहो अयं लोयमज्झे पुत्तेहिं धरिसिओत्ति अत्थइ ताहे सो अमच्चो पुच्छइ किं तुज्झ देवाणुप्पिया ओहया जाव झियाइ ताहे सो भणइ एएहिं अप्पहाणो कओ ताहे भणइ अत्थि पुत्तो अन्नो वि तुब्भं कहिं सुरिंददत्तो नाम कुमारो तं सो वि ताव विन्नासेउ ताहे तं राया पुच्छइ कहं मम पुत्तो ताहे ताणि सिट्ठाणि रहस्साणि ताहे राया तुट्ठो भणइ सेयं तव पुत्ता एते अट्ठ चक्के भेत्तूण रज्जसोक्खं निव्वुइदारियं पावित्तए ताहे सो कुमारो ठाणं आलीढं गहऊण गेण्हइ धणु लक्खाभिमुहं सरं संधेइ ताणि तस्स रूवाणि ते य कुमारा सव्वओ रोडावेंति अन्ने य दोण्णि पुरिसा असिवग्गहत्थो ताहे सो पच्छा मं रन्नो उवज्झायस्स य करेइ सो वि से उवज्झाओ भयं दाएइ एए दोण्णि पुरिसा जइ फिडसि सीसं ते फिडइ तेसिं दोण्ह वि पुरिसाणं तेण चत्तारि ते य वावीसं अगणेंतो ताणं अट्ठण्ह रहचक्काणं छिद्दाणि जाणिऊण एगम्मि छिद्दे नाऊण अविरहियाए दिट्ठीए तंमि लक्खत्तेण अन्नमियमणं आऊणमाणेण साधीतीया अच्छिंमि विद्धा तत्थ उक्किट्ठसीहनादसाधुक्कारो दिन्नो एसा दव्वतितिक्खा एस चेव विन्नासानावे वि उवसंहारो जहा कुमारो तहा साहू, जहा ते चत्तारि तहा चत्तारि कसाया, जहा ते वावीसं कुमारा तहा वावीसं परीसहा, जहा ते रूवे भणुसा तहा रागदोसा, जहा पुत्तलिगा विंधियव्वा तहा आराहणा, जहा निव्वुइदारिया तहा सिद्धितितिक्खत्ति गयं ॥ आव० ४ अ० ।

" आसीदिन्द्रपुरं नाम, नगरं गुरुकं गुणैः ।
तत्राभवच्छ्रियामिन्द्र, इन्द्रदत्तो महीपतिः ॥ १ ॥
प्रीतिपात्रः कलत्राणां, तस्य द्वाविंशतिः सुताः ॥
बभूवुर्भूमिपालस्य, प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभाः ॥ २ ॥
अन्या भार्या भवत्तस्य, नृपस्यामात्यपुत्रिका ॥
सा च तेन परं दृष्टा, पाणिग्राहे प्रकुर्वता ॥ ३ ॥
अथान्यदा कदाचित्सा, ऋतौ स्नाता विलोकिता ॥
राज्ञा पृष्टश्च पार्श्वस्था, यथैषा कस्य का च मे ॥ ४ ॥
ते ऊचुरेष देवी ते, ततो राजा तया सह ॥
रात्रिमेकामुवासाथ, तस्या गर्भोऽभवत्तदा ॥ ५ ॥
सा च पूर्वममात्येन, भणिताऽऽसीद्यदा तव ॥
गर्भो भूतो भवेद्वत्से, तदा त्वं मे निवेदयेः ॥ ६ ॥
ततः सा गर्भसंभूतिं, राजमंत्र्यामथान्तरं ॥
मुहूर्तं राजजल्पं च पितुः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ७ ॥
सर्वं शापय तन्मंत्री, व्यलिखत्सोऽपि पत्रके ॥
सम्यक् तां पालयामास, काले जातश्च दारकः ॥ ८ ॥
तद्दिने दासरूपाणि, चत्वार्यपि तद्गृहे ॥

श्रेष्ठिकः पर्वतश्चाय, बहुलीसागरस्तथा ॥ ९ ॥
सुरेन्द्रदत्त इत्येषां, राजसूनोः कृताभिधा ॥
कलागुरोस्तस्य पार्श्वे, कलाः कालेन गृहीतवान् ॥ १० ॥
गृहन्नथ कलास्तस्य, चक्रिरे तानुपद्रवान् ॥
न चासौ नाविभक्त्यान्नृपस्तासु व्यजीगणत् ॥ ११ ॥
ते च द्वाविंशतिः पुत्रा ग्राहमाणाः कलाः किल ॥
निभर्त्सिस्म कलाचार्यं, गाढ़ीस्तस्य तया दडुः ॥ १२ ॥
सूरिणा ताडितास्ते तु, स्वमातृभ्यो न्यवेदयन् ॥
तं च ताः कुपिताः शापे–श्वसुरुद्वेगभाजनम् ॥ १३ ॥
एवं ते वपुरज्ञाना, सूरिणा समुपेक्षिताः ॥
इतश्च मथुरानाथ, आसीत्पर्वतको नृपः ॥ १४ ॥
तत्सुता निर्वृतिर्नाम, यौवनोद्भेद सुन्दरा ॥
वरार्थं तेन सा चाचि, भर्त्तारं वृणु वाञ्छितम् ॥ १५ ॥
सा पुनस्तमनुज्ञाप्य चचालेन्द्रपुरं प्रति ॥
राजपुत्रा यतस्तत्र भूयांसः सन्तिसद्गुणाः ॥ १६ ॥
ततः सेन्द्रपुरं प्राप-दाप्तलोकसमन्विता ॥
तुष्टेन चेन्द्रदत्तेन राज्ञाऽकारि पुरे महः ॥ १७ ॥
निर्वृत्या भणितं राज्ञे, राधावेधं करिष्यति ॥
यः कुमारः स मे भर्ता भविष्यत्यपरो न तु ॥ १८ ॥
तदाकर्ण्य नृपो रंगं कारयमास तत्र च ॥
एकत्राक्षेऽष्ट चक्राणि तत्पुरः पुत्रिका तया ॥ १९ ॥
सा च चक्षुषि बाणेन, भेत्तव्याधो विवर्तिना ॥
ततः सैन्ययुतो राजा, रंगे तस्थौ सपुत्रकः ॥ २० ॥
निर्वृतिश्चैकदेशोऽस्य, स्थिताऽलङ्कृतविग्रहा ॥
यथास्वं च निविष्टेषु, सामंतनागरादिषु ॥ २१ ॥
आदिष्टो ज्येष्ठपुत्रोऽथ, राज्ञा श्रीमालिनामकः ।
भित्त्वा राधां गृहाणेमां, कन्यां राज्यं च पुत्रक ॥ २२ ॥
ततः सोऽशिक्षितत्वेन, साध्वसोत्कंपितविग्रहः ।
शशाक नैव तां भेत्तु-मेवं ते शेषका अपि ॥ २३ ॥
ततो राजा स्वपुत्राणां, मूर्खतां वीक्ष्य तत्क्षणात् ।
शुशोच हस्तविन्यस्तगल्लो मन्युस्तदर्पिक ॥ २४ ॥
ततोऽमात्यस्तमापृच्छत्, देव किं दैन्यवान् भवान् ।
सोऽथोचन्मुनैरेतैरहं मो धर्षितो जने ॥ २५ ॥
ततोऽमात्योऽवदद्भूपं यथान्योऽपि च ते सुतः ।
विद्यते सोऽपि देवेन राधावेधे नियुज्यताम् ॥ २६ ॥
राजाऽवोचत्कुतो मेऽन्यः, सुतोऽमात्योऽप्युवाच तम् ।
महीदिनस्ततः पत्रं दर्शयामास तस्य तत् ॥ २७ ॥
सञ्जातप्रत्ययो राजा सतुष्टस्त वनाण च ।
आनयाऽमात्य तत्पुत्रं, तस्य तं सोऽप्यदर्शयत् ॥ २८ ॥
आश्लिष्य मूर्ध्नि चाघ्राय, तं बभाषे सुतोत्तमम् ।
कन्यां गृहाण राज्यञ्च भित्वा राधां त्वमद्भुतां ॥ २९ ॥
यदादिशति तातस्तत्करोमीत्यभिधाय सः ।
धनुर्वेदोपदेशेन राधां भेत्तुमुपस्थितः ॥ ३० ॥
तान्यस्य चेटरूपाणि ते च द्वाविंशतिः सुताः ।
वहूनामीनदी द्वौ च नाना चक्रुरुपद्रवान् ॥ ३१ ॥
कलाचार्योऽप्यवोचत्तं न चेद्राधां विभेत्स्यति ॥
नरेतौ च शिरो यस्य छेत्स्यते दारुणो मरो ॥ ३२ ॥
ततोऽसावपगण्यैतान् सावधानोऽप्रमादवान् ।
चक्राणामंतरं ज्ञात्वा राधां द्रागिति विव्यधान् ॥ ३३ ॥
ततश्चास्त्रशिक्षितं तूर्यं साधुकारः कृतो जनैः ।
ततश्चास्त्रनिन्नं तूर्यं साधुकारः कृतो जनैः । ततश्चा- [illegible]
राजादिस्तोषितो लोकः दाकन्या च तेन सा ॥ ३४ ॥ पंचा०

श्रावस्तीवास्तव्ये कपिलपितुः काश्यपस्य मित्रे, कपिलस्यो-पाध्याये स्वनामख्याते ब्राह्मणे, उत्त० ७ अ०। तथा च कपिलकथा याम् "सावत्थीए णयरीए विक्खित्तो इन्ददत्तो नाम माहणो इति" उत्त० । तत्कथा कपिलशब्दे । मथुरानगरस्थे स्वनाम-ख्याते पुरोहिते च । तत्कथा यथा-मथुरायां इन्द्रदत्तः पुरोहि-तोऽस्ति स जिनशासनप्रत्यनीकः स्वगवाक्षस्थः सन् अधोनि-र्गच्छतो जैनयतेर्मस्तकोपरि निजचरणं वितनं करोति । एवं निरन्तरं कुर्वाणं तं दृष्ट्वा साधुर्न कोऽपि कुप्यति परमेकः श्रावकः कुपितः तत्पादच्छेदप्रतिज्ञामकरोत् अन्यानि तच्छिद्राणि भव-न्मानेन, तेन श्रावकेण तत्स्वरूपं गुरोः पुरः कथितम् । गुरु-णोक्त सहते सत्कारपुरस्कारपरीषहः साधुरिति । तेन स्व-प्रतिज्ञा कथिता । गुरुभिरुक्तम् । अस्य गृहे किं जायमानमस्ति तेनोक्त नवीनप्रासादे राजा निमन्त्र्यमाणोऽस्ति पुरोहितेन । गुरुभिरुक्तं तर्हि त्वं तत्प्रासादे प्रविशन्तं राजानं करे धृत्वा प्रासादोऽयं पतिष्यतीति कथय । अहं च प्रासादं विद्यया पा-तयिष्यामि । ततस्तेन तथाकृते प्रासादः पतितो राज्ञोक्तं किमिदजातं । श्रेष्ठिनोक्तं महाराज! अनेन तव मारणाय कपट-मपिकृतमभूत् ततो रुष्टेन राज्ञा स पुरोहितस्तस्य श्रेष्ठिनोऽर्पितः स च श्रेष्ठी इन्द्रकीलके तस्य पादं क्षिप्त्वा प्रतिज्ञापूरणार्थं स पिष्टमय पादं कृत्वा छिन्नवान् तत्पाश्च सर्वं तत्पकरं पुरोहि-तेनोक्तमतः परं नैवेदृशं करिष्यामीति । अनुकम्पेन श्रावकेण स मुक्तः । उत्त० २ अ० ॥

इत्थमिंददत्तो पुरोहिओ गयक्खट्ठिओ मिच्छदिट्ठी पडोसयं तस्स साहुस्स मत्थए उवरि पायं कुणंतो संठिए गुरुभत्तिर पायहीणो कओ" ती० ॥

इंददारु–इन्द्रदारु– पु० इन्द्रस्य तद्रूपजस्य नायनं दारु देव-दारु वृक्षे इन्द्रद्रुमादयोऽप्यत्र । वाच० ॥

इंददिन्न–इन्द्रदिन्न–पु० कौटिकगच्छस्थे सुस्थितसुप्रतिबुद्धा परनामधेययोः कौटिककाकन्दकयोः शिष्ये स्वनामख्याते आचार्ये, " सुट्ठियसुप्पडिबुद्धाणं कोडियकाकंदगाणं वग्घा-वच्चसगुत्ताणं अंतेवासी थेरे अज्जइंददिन्ने कासवगुत्ते ॥ इति "—कल्प० । " तदनु च सुदस्थितसुप्रतिबुद्धौ, कौटिककाकन्दकौ कौटिकगच्छनाम सम कायजायेताम् । सुस्थितसुप्रतिबुद्धौ, कौटिकगच्छन' सम भूत् ॥ तत्रेन्द्रदिन्नसूरि-र्भगवान् श्रीदिन्नसंज्ञसूरीन्द्रः ॥ इति गच्छा० ॥

अयं च खरतरगच्छपट्टावल्यनुसारेण वीरजिनस्य संदशः ॥
तपागच्छपट्टावलीप्रमाणतो दशम' ।

इंदपव्वय–इन्द्रपर्वत– पु० इन्द्रनामपर्वते । महेन्द्रपर्वते, इन्द्रपर्णः पर्वतः । नीलपर्णे गिरिभेदे, वाच० ॥

इंदपाडिवया–इन्द्रप्रतिपद्– स्त्री० इन्द्रपुरपूर्णिमाया अन-न्तरभाविन्यामश्वयुजप्रतिपदि तस्यां स्वाध्यायो न कार्य इति— । स्था० ४ ठा० ।

इंदपुर–इन्द्रपुर–न० इन्द्रदत्तनृपस्य भाजनतया स्वनामख्याते नगरे, आव० ४ अ० ९ उ० ॥ का० चू० । आ. म. । इति स्था० । इंदेण जेट्ठरीये आरोवियासि इंदपुरमंमि नगरे । इति विपा० १० अ० । उत्त० । " पुरमिन्दपुरं नाम सत्यारादिन्द्रपुरं चिंत० " ॥ आ० क० ॥ माली पुरस्थे स्वनामख्याते नगरे च ॥ " अन्नदा पुरं नयरं दागमन्तं नाहयं इंदपुरं नगरे दहिवाणिय जाय सिद्धं इति " विपा० ७ अ० ॥

इंदपुग्ग–इन्द्रपुरक–न० (थेमवाडिय) गणस्य चतुर्थे कुलेषु चतुर्थे कुले, । तइ ईड इंदपुरगं च । कल्प०–

इंदपुरोहिय–इन्द्रपुरोहित– पुं०—६ त० । सुराचार्ये बृहस्पतौ–वाच० ।

इंदभूइ–इन्द्रभूति–पुं०–स्वनामख्याते महावीरस्य प्रथमगणधरे [illegible] प्रथमशिष्ये, प्रव० ८ द्वा० । सम० । सूत्र० । "समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई [illegible] इति । कल्प० । अन्त० । विशे० । "[illegible] इंदभूइत्ति गोयमो [illegible] विनिद्देसो" । चं०प्र० १पा०॥

[illegible] –" इंदभूइसामी पंचसंयसमपरिवारो [illegible] [illegible]

[illegible]

पुनरप्याह ॥

वयेस्त च मुक्खगणो, देवा उ कहमणेण विम्हयं नीया ।
वंदंति संथुणंति य, जेण सव्वामुपुच्छीए ॥

धूर्जटो तत्पादमूले सूर्यवत् सर्वतया युक्ता [illegible] विकासत्वात् देवास्तु कथमनेन विस्मयं नीता येन विस्मयनयेन सर्वज्ञरूपा तं यन्दन्ते संस्तुवन्ति च ।

अहवा जारिसओच्चिय, सो नाणी तारिसा सुरा ते वि ।
अणुसरिसो संजोगो, गामनडाणं च मुरखाणं ॥

अथवा यादृश एव स ज्ञानी तेऽपि सुरास्तादृशा एव मूर्खा इत्यर्थः । ततोऽनुसदृशोऽनुरूपः संयोगस्तस्य ज्ञानिनः एषां च देवानाम । कयोरिवेत्याह– ग्रामनटयोरिव मूर्खयोः ग्रामे मूर्खो नटोऽपि तथाविधविचारविकलत्वात् मूर्खः इति परस्परं तयोः संयोगोऽनुरूपमेवमेतयोरपीति ॥

काउं हयप्पयावं, पुरतो देवाण दाणवाणं च ।
नासे हं नीसेसं, खणेण सव्वन्नुवायं से ॥

देवानां च दानवानां च पुरतोऽस्य तथाविधप्रताप [illegible] कृत्वा क्षणमात्रेण (से) तस्य सर्वज्ञवादं निःशेषं नाशयामि ॥

इय घोत्तूणं पत्तो, रइगणनिसारपरिवुडं वीरं ।
चोत्तिसातिसएहिं, स संकितो वट्टिओ पुरतो ॥

इति पूर्वोक्तयुक्त्या प्राप्तो भगवत्सामीप्यं [illegible] चतुस्त्रिंशदतिशयनिधिं स शङ्कितः पुरतः स्थितः ॥

अथान्तरे ।

आनट्ठो य जिणाणं, जाइजरामरणविप्पमुक्केणं ।
नामेण य गुत्तेण य, सव्वन्नू सव्वदरिसीणं ॥

आभाषितः संबोधितो जिनेन भगवता महावीरेण [illegible] कथमनेनाहमभिज्ञात इत्याह नाम्ना इन्द्रभूते गोत्रेण च यथा हे गौतम ! किं विशिष्टेन जिनेनेत्याह । सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना, [illegible]

[illegible]

हे इंदभूइ गोयम ! सागयमुत्तं जिणेण [illegible] ।
सो चिंतेइ [illegible] अहवा [illegible] न याणाइ ॥

हे इन्द्रभूते ! गौतम ! [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

किमने अत्थि जीवो, उयाहु नत्थि त्ति संसओ तुज्झ ।
वेयपयाण य अत्थं, न याणसी तेसिमो अत्थो ॥

हे गौतम ! किं मन्यसे अस्ति जीव उत नास्तीति नन्वयमनुचित एव संशयो यतो ऽयं संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धन इति । तान्यमूनि वेदपदानि " विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्यसंज्ञास्तीत्यादि " तथा स वै अयमात्मा ज्ञानमय इत्यादीनि च एतेषां च वेदपदानामयमर्थो भवतश्चेतसि विपरिवर्त्तते । विज्ञानमेव घनानन्दादिरूपत्वात् विज्ञानघनः स एव एतेभ्यो ऽध्यक्षतः परिच्छिद्यमानस्वरूपेभ्यः पृथिव्यादिलक्षणेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय उत्पद्य पुनस्तान्येवानुविनश्यति तान्येव भूतानि अनुसृत्य विनश्यति तत्रैवाव्यक्तरूपतया संलीनो भवतीति भावः न प्रेत्यसंज्ञास्ति मृत्वा पुनर्जन्म प्रेत्येत्युच्यते तत्संज्ञास्ति न परलोकसंज्ञाऽस्तीति भावः । ततः कुतो जीवः युक्त्योपपन्नश्चायमर्थं इति ते मतिः यतो नासौ प्रत्यक्षेण परिगृह्यते अतीन्द्रियत्वात् नाप्यनुमानेन यतस्तल्लिङ्गलिङ्गिसम्बन्धपूर्वकश्च । न चात्र लिङ्गिना सह सम्बन्धः प्रत्यक्षगम्यो लिङ्गिनोऽतीन्द्रियत्वात् । नाप्यनुमानगम्यो ऽनवस्थाप्रसक्तेस्तदपि हि लिङ्गलिङ्गिसम्बन्धग्रहणपूर्वकं तत्रापि चेयमेव वार्त्ता, इत्यनवस्थानुषङ्गः । नाप्यागमगम्यः परस्परविरुद्धार्थतया तथागमानां प्रमाणत्वाभावात् । तथाहि केचिदेवमाहुः "एतावानेव लोकोऽयं, यावदिन्द्रियगोचरः भद्रे वृकपदं पश्य यद्वदन्त्य बहुश्रुताः " इत्यादि । अपरे प्राहुर्नरूपमीश्वरः पुरुषा इत्यादि पुरुषे रूपं निषेधयन्ति अन्तर्भूत आत्मस्वपे. अन्य पुनरेवम् " अकर्ता निर्गुणो भोक्ता " इत्यादि । अपरे एवम् " स वै अयमात्मा ज्ञानमय इत्यादि, नचैते सर्व एव प्रमाणम् परस्परविरोधात् व्यर्थाभिधायकपरस्परविरुद्धवाक्यपुरुषवत् आत्मानं विद्मः किमस्ति नास्तीत्ययं तवाभिप्रायः । तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि च शब्दात् युक्तिहृदयं च । तथाहि वेदपदानामयमर्थः विज्ञानघन एवेति ज्ञानापयोगदर्शनोपयोगरूपविज्ञानं ततोऽनन्यत्वात् आत्मा विज्ञानघनः प्रतिप्रदेशमनन्तविज्ञानपर्यायः संघातात्मकत्वात् वा विज्ञानघन एव शब्दोऽवधारणे विज्ञानघनादनन्यघनत्वात् विज्ञानघन एव एतेभ्यो भूतेभ्यः क्षित्युदकादिभ्यः समुत्थाय कथञ्चिदुत्पद्यते घटविज्ञानपरिणतो हि आत्मा घटाद्भवति तद्विज्ञानक्षयोपशमस्य तत्राहेतुत्वात् अन्यथा निरालम्बनतया तस्य मिथ्यात्वप्रसक्तेरेवं सर्वत्र भावनीयम् । तत एवं तेभ्यः समुत्थाय कथंचिदुत्पद्येति पुनस्तानेव भूतानि अनु विनश्यति ते विवक्षितेषु भूतेषु व्यवहितेषु वा आत्मापि तद्विज्ञानघनात्मना उपरमते अन्यविज्ञानात्मना उत्पद्यते यदि वा सामान्यचैतन्यरूपतयाऽवतिष्ठत इति न प्रेत्यसंज्ञास्ति न प्राक्तनिकघटादिविज्ञानसंज्ञाऽवतिष्ठते । सांप्रतविज्ञानोपयोगाभिभूतत्वात् अथवा एवं व्याख्या विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यतीत्येतत्र यतः प्रेत्यसंज्ञास्ति परलोकसंज्ञास्ति । यदप्युक्तं नासौ प्रत्यक्षेण परिगृह्यते इति तदप्यसमीचीनमात्मनः प्रत्यक्षसिद्धत्वाद् गुणस्य ज्ञानस्य स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धत्वात्तथाहि स्वसंविदिता एवावग्रहेहापायादय उत्पद्यन्ते क्षीयन्ते वा ततस्तद्गुणस्य स्वसंविदितत्वात् सिद्धमात्मनः प्रत्यक्षत्वम् । अथ मन्येथा भूतगुणश्चैतन्यं तथा वेदेऽप्युक्तम् "एतेभ्यो भूतेभ्यस्समुत्थायेत्यादि" ततः कथं ज्ञानस्य स्वसंविदितत्वे ते आत्मनः प्रत्यक्षत्वं ज्ञानस्यात्मगुणत्वा

भावात्-तदयुक्तम् भूतगुणत्वे सति पृथिव्याः काठिन्यस्येव सर्वत्र सर्वदा चोपलम्भप्रसंगात् । न च सर्वत्र सर्वदा चोपलभ्यते चैतन्यं लोष्ठादौ मृतावस्थायां चानुपलम्भात् । अथ तत्रापि चैतन्यमस्ति केवलं शक्तिरूपेण ततो नोपलभ्यते तदसम्यग्विकल्पद्वयानतिक्रमात् सा-हि शक्तिश्चैतन्याद्विलक्षणा वा चैतन्यमेव यदि विलक्षणा ततः कथमुच्यते शक्तिरूपेण चैतन्यमस्ति न हि पटे विद्यमाने पटरूपेण घटस्तिष्ठतीति वक्तुं शक्यं तथाचाहान्योऽपि "रूपान्तरेण यदि तत्तदेवास्तीति मा रटीः । चैतन्यादन्यरूपस्य भावे तद्विद्यते कथम् " । अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि चैतन्यमेव तत्कथमनुपलभ्यः आवृतत्वादनुपलम्भ इतिचेत्तस्यावृत्तिरावरणं तच्चावरणं किं भूतानां विवक्षितपरिणामाना-मुत परिणामान्तर-माहोस्विदन्यदेव भूतातिरिक्तं किञ्चित् । तत्र न तावद्विवक्षितपरिणामाभावः पक्षान्तु तद्रूपतया तस्यावारकत्वायोगात् अन्यथा तस्याप्यनुद्भूतरूपतया भावरूपतापत्तिर्भावत्वे पृथिव्यादीनामन्यतमो भावो भवेत् "पृथिव्यादीन्येव भूतानि तत्त्वामिति वचनात्" पृथिव्यादीनि च भूतानि चैतन्यस्य व्यञ्जकानि नावारकाणीति कथमावारकत्व तस्योपपत्तिमत्-अथ परिणामान्तरं तदयुक्तं परिणामान्तरस्यापि भूतस्वभावतया भूतवदभ्यञ्जकत्वस्योपपत्तेर्नावारकत्वस्य, अथान्यदेव भूतातिरिक्तं किञ्चित्-तदसमीचीनम् । भूतातिरिक्ताऽभ्युपगमे चान्यापत्त्यैव पृथिव्यादीनि भूतानि तत्त्वामिति तत्त्वसंख्याव्याघातप्रसंगात् अपि चेदं चैतन्यं प्रत्येकं वा भूतानां धर्मः समुदायस्य वा न तावत्प्रत्येकमनुपलम्भात् नहि प्रतिपरमाणु संवेदनमुपलभ्यते । अपि च यदि प्रतिपरमाणु संवेदनं भवेत्तर्हि पुरुषसहस्रचैतन्यवृन्दमिव परस्परं भिन्नस्वभावमिति नैकरूपं भवेत् । अथ चैकरूपमुपलभ्यते अहं पश्यामि अहं करोमीत्येवं सकलशरीराधिष्ठितात्मस्वरूपतयानुभवात् अथ समुदायस्य धर्मस्तदप्ययुक्तम् प्रत्येकमभावे समुदायेऽपि न भवति यथा रेणुषु तैलं स्यादेतत् मदाङ्गेषु प्रत्येकं मदशक्तिरदृष्टापि समुदाये भवन्ती दृश्यते तद्वच्चैतन्यमपि भविष्यति को दोषः तदसम्यक् प्रत्येकमपि मदाङ्गेषु मदशक्त्यनुयायिमाधुर्यादिगुणदर्शनात् तथाहि दृश्यते माधुर्यमिक्षुरसे धातकीपुष्पे च भ्रमजविकलतोत्पादि, न चैवं चैतन्य सामान्यतोऽपि भूतेषु प्रत्येकमुपलभ्यते ततः कथं समुदाये तत्प्रादुर्भवितुमर्हति मा प्रापत्सर्वत्र सर्वभावानामसत्त्वप्रसङ्गात् । किंच यदि चैतन्यं भूतधर्मत्वेन प्रतिपन्नं ततोऽवश्यमस्यानुरूपो धर्मी प्रतिपत्तव्यः अनुरूपाभावे उपयोगकाठिन्ययोरिव परस्परधर्मधर्मिभावोऽनुपपन्नः नच भूतानामनुरूपो धर्मी चैतन्यं स्यात् तथाहि चैतन्यं बोधस्वरूपममूर्त्तं च भूतानि तद्विलक्षणानि ततः कथमेषां परस्परं धर्मधर्मिभावः । नापि चैतन्यमिदं भूतानां कार्यमत्यन्तविलक्षणतया कार्यकारणभावस्यायोगात् यथा चोक्तम् " काठिन्याबोधरूपाणि, भूतान्यध्यक्षसिद्धितः । चेतना तु न तद्रूपा सा कथं तत्फलं भवेत्" अपि च यदि भूतकार्यं चैतन्यं तर्हि विना सत्त्वमपि जगत्प्राणिमयं भवति परिणतिविशेषाभावादिति चेन्नु सोऽपि परिणतिविशेषस्तावत् सर्वसाधारणः प्रवृत्ति सोऽपि हि भूतमात्र निमित्त एव ततः कथं तत्रापि कश्चित् नहिविज्ञानः । [illegible] न विरुद्ध परिणतिविशेष इति पक्षे कठिनकाठिन्य इति चेतनादि वपुष्षु दृश्यते पूर्वादि [illegible] च

[illegible] नियं न शोभनमिति तदयमत्र [illegible] दर्शना [illegible] कचित्कचन्ति [illegible] संस्वेदजा नभसि च मूर्च्छिता [illegible] किञ्च समानयोनिका अपि विचित्रवर्णसंस्थानाः प्राणिनः दृश्यन्ते । तथाहि—[illegible] योनिसंभविनोऽपि केचि- [illegible] विविधवर्णाः संस्थानमप्येतेषां [illegible] कर्मनिमित्तं चैतन्यं तत एकयोनिकाः [illegible] तस्मादात्मन एव तत्तत्क- [illegible] । स्यादेतत् आगच्छन् गच्छन् [illegible] देहे सति संवेदनमुपलभामहे दे- [illegible] न, तस्मादात्मा किन्तु संवेदनमा- [illegible] देहे एव च समाश्रितं कुम्भवित्ययत् नहि [illegible] संभ्रमति आग- [illegible] किंतु [illegible] कुम्भ एव च विशी- [illegible] आत्मा हि [illegible] "मन्त- [illegible] । तिष्ठतम् प्रतिमान्धा [illegible] । तथाहि [illegible] प्रतिबन्धः [illegible] स [illegible] तथा च केचि- [illegible] यदा । [illegible] अनुमेय- [illegible]

[illegible]

एव न तावदाद्यः पक्ष इन्द्रियरूपाद्युपलम्भयिन्द्रियबुद्धि वर्त्तमानार्थग्रहणप्रसक्तेः इन्द्रियं हि वार्त्तमानिके पदार्थे व्याप्रियते तत्सामर्थ्याद्धुपजायमानं मानसमपि ज्ञानं इन्द्रियज्ञानमिव वर्त्तमानार्थग्रहणपर्यवसितसत्ताकमेव भवेत् रूप यदा चक्षूरूपविषये व्याप्रियते तदा रूपे विज्ञानमुपाददाति न शेषकाले ततस्तदपिविज्ञानं वर्त्तमानार्थविषयं वर्त्तमाने पदार्थे चक्षुषो व्यापारात् । रूप विषयव्यापीयजारे च मनोज्ञानं तथो न तत्प्रतिनियतकाशविषयम् एवं शेषेष्वपि इन्द्रियेषु वाच्यम् ततः कथमिव मनोज्ञानस्य वर्त्तमानार्थग्रह प्रसक्तिस्तदसाधीयो यत इन्द्रियाश्रितं तदुच्यते यदिन्द्रियव्यापारमनुसृत्योपजायते इन्द्रियाणां च व्यापारः प्रतिनियते एव वार्त्तमानिके स्वस्वविषये मनोज्ञानमपि यदीन्द्रियव्यापाराश्रितं तत इन्द्रियज्ञानमिव वार्त्तमानिकार्थग्राहकमेव भवेत् भवेद्वा इन्द्रियाश्रितमेव तत्र स्यात् तथा च केचित्पठन्ति "भव- व्यापारमाश्रित्य भवदक्षजमिष्यते । तद्व्यापारो न तत्रेति कथमक्षजतां भवेत् । " अथानीन्द्रिय रूपादिरिति पक्षस्तदप्ययुक्तस्तस्याचेतनत्वात् तन्वचेतनत्वादिति कोऽर्थः यदीन्द्रियविज्ञानरहितत्वादिति तदिष्यते एव यदि नामेन्द्रियविज्ञानं ततो न भवति मनोविज्ञानं तु कस्मान्न भवति । अथ मनोविज्ञानमोत्पादयतीत्यचेतनत्वं तदा तदेव विचार्यमाणमिति प्रतिज्ञार्थैकदेशासिद्धो हेतुः तदप्यसत् अचेतनत्वादिति [illegible] भवति रूपनिमित्तविज्ञाने स्फुराविद्रूपतयानुपलम्भः स्पर्शादयो हि स्पर्शनिमित्तविज्ञाने स्फुराविद्रूपानुपलम्भः [illegible] ज्ञानमुत्पद्यते इति युक्तं केशादयस्तु न मनोज्ञानेन तथा स्फुरद्विद्रूपा उपलभ्यन्ते कथं तेभ्यो मनोज्ञानं भवतीति प्रति- [illegible] सुधियः आह च "चेतयन्तो न दृश्यन्ते केशश्मश्रुनखादयः । ततस्तेभ्यो मनोज्ञानं भवतीत्यतिसाहसम् " अपि च यदि केशादिप्रतिबद्धं मनोज्ञानं ततस्तद्वृद्धौ वृद्धम् एव न स्यात् तदुपघाते चोपहतं भवेत् न च भवति तस्मादयं पक्षः [illegible] । किंच मनोज्ञानस्य सूक्ष्मार्थेनभ्यस्मृतिपाटवादयो विशेषाः अन्वयव्यतिरेकाभ्यां अभ्यासपूर्वका दृष्टाः तथाहि तदेव शास्त्रमीहापोहादिप्रकारेण यदि पुनः पुनः परिभाव्यते ततः सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थावबोधे [illegible] स्मृतिपाटवं चाभ्यस्यन्ते एवं चैकशास्त्रे अभ्यासतः सूक्ष्मार्थेनभ्यासात् [illegible] शास्त्रान्तरेषु प्रभावतैव सूक्ष्मार्थावबोधः स्मृतिपाटवं [illegible] तदभ्यासाहितसूक्ष्मार्थेनभ्यस्यतां मनोज्ञानस्य विशेषदृष्टाः । [illegible] विदित अभ्यासव्यतिरेकेणापि दृश्यन्ते [illegible] इति प्रतिपत्तव्यं [illegible] व्यासव्यासानुगतान्वयनिबन्धेन [illegible] विनिश्चित । ततः सिद्धः परलोकगामी जीव । सिद्धे च तस्मिन् परलोकगामिनि यदि [illegible] ज्ञानस्य देहो भवेत् न च [illegible]

[illegible]

प्रत्येन भवतीति यत्र प्राणापानयोर्हानिहेतुव्यापारयोगात् हासादिवत् तत्रापि प्रवृत्तिकल्पनायां यदि मन्दौ प्राणापानौ विज्ञानमपि स्यात् तदा मन्दं भवेत्; दीर्घौ चेत्तर्हि दीर्घमपि यदि पुनरेवं प्राणापाननिमित्तौ प्राणापानौ प्राणापाननिमित्तं च विज्ञानं नार्हे न्यायसिद्धापदनात् प्राणापानप्रवर्त्तमाना ह्यप्राणापाननिमित्तं च यदि विज्ञानं ततः प्राणापानातिन्हासातिशयत्वभावविज्ञानस्यापि निन्हासातिशयौ स्याताम् अवश्यं हि कारणे परिहीयमाने वर्धमाने च कार्यस्यापि हानिरुपचयश्च भवति यथाम्राने मृत्पिण्डे महान् घटोऽल्पे चाल्पीयान् अन्यथा कारणमेव न स्यात् भवतः प्राणापानातिन्हासातिशयसद्भावे विज्ञानस्यापि निनिन्हासातिशयौ, विपर्ययस्यापि भावात् मरणावस्थायां प्राणापानातिशयसंभवेऽपि विज्ञानस्य न्हासदर्शनात् । स्यादेतत् मरणकाले वातपित्तादिदोषैर्देहस्य विगुणीकृतत्वात् प्राणापानातिशयसंभवेऽपि चैतन्यस्यातिशयस्तयोः स एव मृतावस्थायामपि चैतन्यं देहस्य विगुणीकृतत्वात् तदसमीचीनतरमेवमपि मृतस्यापि पुनरुज्जीवनप्रसक्तेः । तथाहि मृतस्य दोषाः समीभवन्ति समीभवनं च दोषाणामवसीयते ज्वरादिविकारादर्शनात् समत्वं वा रोग्यं तथा चाहुर्वृद्धाः "तेषां समत्वमारोग्यं क्षयवृद्धी विपर्यय" इति । आरोग्यप्राप्तत्वाद्देहस्य पुनरुज्जीवनं भवेत् अन्यथा चेद् कारणमेव चेतसो न स्यात् तद्विकाराभावात्तावत्तत्रानु विधानात् एव हि देहकारणता विकारस्याश्रया स्यात् यदि पुनरुज्जीवनं भवेत् स्यादेतद्युक्तमिदं पुनरुज्जीवनप्रसंगापादानं यतो यद्यपि दोषा देहस्य वैगुण्यमाधाय निवृत्तास्तथापि न तत्कृतस्य वैगुण्यस्य निवृत्तिः न हि दहनकृतो विकारः काष्ठे दहननिवृत्तौ निवर्त्तमानो दृष्टः तदयुक्तमिदं हि कोचित्किञ्चिदनिवर्त्यं विकारारम्भकम् । यथा वह्निः काष्ठे श्यामतामात्रमपि वह्निना कृतं काष्ठे वह्निनिवृत्तौ निवर्त्तते किंचित्पुनः कश्चिन्निवर्त्यविकारारम्भकः यथा स एवाग्निः सुवर्णे तथाहि अग्निना जनितसुवर्णं भवति अग्निनिवृत्तौ निवर्त्तते तत्र वातादयो दोषा निवर्त्यं विकारारम्भकाश्चिकित्साप्रयोगदर्शनात् । यदि पुनरनिवर्त्यं विकारारम्भकाः स्युस्तदा तद्विकारनिवर्त्तनाय चिकित्सा विधीयेत वैफल्यप्रसंगात् न च वाच्यं मरणात् प्राग्दोषा अनिवर्त्यविकारारम्भका मरणकाले च निवर्त्यविकारा इति एकस्य एकत्रैव निवर्त्यानिवर्त्यविकारारम्भकत्वायोगात् । न ह्येकमेव तत्रैव निवर्त्यविकारारम्भकं चानुमवितुमर्हति तथा दर्शनात् । ननु द्विविधो हि व्याधिः साध्योऽसाध्यश्च । तत्र साध्यो निवर्त्यस्तत्रावश्यमेव व्याधिकृत्यं चिकित्सा फलवती असाध्यो ऽनिवर्त्तनीयः स च साध्यासाध्यभेदो न च व्याधिद्वैविध्यप्रतीतेः सकललोकप्रसिद्धत्वात् व्याधिश्च दोषेण कृतस्तत् कथं दोषाणां निवर्त्यानिवर्त्यविकारारम्भकत्वमनुपपन्नमिति तदप्यसत् प्रयत्ने साध्यासाध्यत्वस्य [illegible]

[illegible]

पि व्याधेरसाध्यत्वमर्हतामेव मते संगच्छते न भवतां मृतमात्रस्य वादिनः कश्चित्पुनरसाध्यो व्याधिर्दोषकृतविकारनिवर्त्तनसमर्थौषधस्याभावात् वैद्यस्य वा वैद्यौषधसंपर्काभावे हि व्याधिः प्रसर्पेत् सकलमप्यायुरुपक्रमेत न तु वैद्यौषधसंपर्के नायादेवास्माकमपि पुनरुज्जीवनं भविष्यति न हि मदस्ति किञ्चिदौषधं वैद्यो वा यत्पुनरुज्जीवयति तदप्ययुक्तं वैद्यौषधौ हि दोषविकारनिवर्त्तनार्थमिष्येते न पुनरत्यन्तासतश्चैतन्यस्योत्पादनार्थं तथाभ्युपगमात् दोषकृतास्य विकारा मृतावस्थायां स्वयमेव निवृत्ता ज्वरादिदर्शनात्ततः किं वैद्यौषधान्वेषणेनेति तदवस्थ एव पुनरुज्जीवनप्रसंगः । अपि कश्चिद्दोषाणामुपशमेऽप्यकस्मान्म्रियते कश्चिद्धातिदोषकुष्ठोऽपि जीवति तदेतद्भवन्मते कथमुपपत्तिमर्हतीति तथा च केचिदूचुः "दोषस्योपशमेऽप्यस्ति मरणं कस्यचित्पुनर्जीवनं दोषदुष्टस्याप्येतत्र स्याद्भवन्मते" अर्हतां तु शासने यावदायुःकर्म विजृम्भते तावद्दोषैरतिपीडितोऽपि जीवति आयुःकर्मक्षये च दोषाणामभिक्षितावपि म्रियते तत्र देहमात्रकारणं संवेदनम् । अन्यच्च देहः कारणं संवेदनस्य सहकारिभूतं वा भवेदुपादानभूतं वा यदि सहकारिभूतं तदिष्यत एव देहस्यापि क्षयोपशमहेतुतया कथंचिद्विज्ञानहेतुत्वाभ्युपगमात् । अथोपादानभूतं तदयुक्तमुपादानं हि तत्तस्य यद्विकारेणैव यस्य विकारो यथा मृद्घटस्य न च देहविकारेणैव विकारः संवेदस्य देहविकाराभावेऽपि भयशोकादिना तद्विकारदर्शनात् तत्र देहउपादानं संवेदनस्य तथा च पठन्त्युपादानलक्षणमपरे आश्रित्य हि यद्वस्तुना यः पदार्थो विकार्येत उपादानं तत्तस्य युक्तं गोगवयादिवत् एतेन यदुच्यते मातापितृचैतन्यमेव चेतनस्योपादानमिति तदपि प्रतिक्षिप्तं तयोरपि तद्विकारे विकारित्व तदविकारे वा विकारित्वमिति नियमादर्शनात् । अन्यच्च यत् यस्योपादानं सत्तस्मादभेदेन व्यवह्रियते यथा मृदो घटः मातापितृचैतन्यं सुतचैतन्यस्योपादानं ततः सुतचैतन्यं मातापितृचैतन्यादभेदेन व्यव[illegible]

[illegible]

करणे सति ग्राह्यग्राहकरूपस्य सन्निधिमात्रप्रयोजकत्वं यथा शब्दा यः पिण्डकर्मकरणरूपाणि च सन्ति ग्राह्यग्राहकरूपाणि रूपादीन्द्रियाणि तानि विद्यमानप्रयोजकानीति सचेन्द्रियाणां स्वतन्त्रकर्तृत्वं येन रूपादिग्रहणं प्रति तेषां कर्तृत्वमेवोपपद्येत न करणत्वमचेतनत्वेन स्वतन्त्रकर्तृत्वायोजनात् तथा चात्र प्रयोगः यदचेतनं तन्नोपलब्धं यथा घटोऽचेतनानि च द्रव्येन्द्रियाणि न चायमसिद्धो हेतुः यतः खलु द्रव्येन्द्रियाणि निर्वृत्युपकरणरूपाणि निर्वृत्युपकरणे च पुद्गलमयं पुद्गलमयं च सर्वमचेतनं पुद्गलानां काठिन्याद्यवबोधरूपतया चैतन्यं प्रति धर्मित्वायोगात् धर्मानुरूपो हि सर्वत्रापि धर्मी यथा काठिन्यं प्रति पृथिवी यदि पुनरनुरूपत्वाभावेऽपि धर्मधर्मिभावो भवेत् ततः काठिन्यजलयोरपि स्यादेतत्तत्र भवति तस्मादचेतनाः पुद्गलाः तथा चोक्तं "ग्राहकमनादिममूर्त्तं, विषयपरिच्छेदकं च चैतन्यम् । विपरीतस्वभावाणि च, भूतानि जगत्प्रसिद्धानि ॥ १ ॥ ता धर्मधर्मिभावो, कठिनत्वं चामूर्त्तमपि चैव । अनुरूपत्वाभावे, काठिन्यजलाणि किं न तत्र ॥ २ ॥" ततः स्वतन्त्रकर्तृत्वाभावात् रूपादिग्रहणं प्रतीन्द्रियाणां करणभाव एव न कर्तृभाव इति स्थितम् । अथ चेदमनुमाने स भोक्तृकमिदं शरीरं भोग्यत्वात् ओदनादिवत् भोग्यता च शरीरस्य जीवेन तथा नियतत्वा भुज्यमानत्वात् उभयोरपि च प्रयोगयोः साध्यसाधननियतधर्मसिद्धदृष्टान्ते प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धेति भोक्ता हि द्रष्टा सन्ध्यायमाहरूपदोषायकारः । आगमगम्योऽयमेव जीवः तथा चागमः "भरिदि एयगुणजीव, दुल्लीणं भमणकप्पुणा । सिद्ध पव्वति

सव्वन्नु, नाणसिद्धा य साहुणो" अत्र ज्ञानसिद्धाः साधवो भवस्थकेवलिनः शेषं सुगमम् नचागमानां परस्परविरुद्धार्थं तया सर्वेषामप्रामाण्यमभ्युपेयं सर्वज्ञमूलस्यावश्यं प्रमाणत्वेनाभ्युपगमार्हत्वादयाप्यसम्यक् प्रमाणाप्रमाणविभागापरिणतेः प्रेक्षावतां क्षितिप्रसंगात् । अथ कथमेतत् अन्येयं यथायमागमः सर्वज्ञमूल इति उच्यते-यदुक्तोऽर्थः प्रत्यक्षेणानुमानेन वा न बाध्यते नापि पूर्वापरव्याहतः सोऽवसीय सर्वज्ञप्रणीतोऽन्यस्य तथारूपत्वासंभवात् ततस्तस्माद्यत्सिद्धं तत्सर्वं सुसिद्धम् । उक्तञ्च " दिट्ठेणं इट्ठेण य, जंमि विरोहो न हुज्जइ कहिं वि । सो आगमतत्ता जं, नाणं तं सम्मनाणं ति ॥ ततः प्रत्यक्षानुमानागमप्रमाणसिद्धत्वाद्वेदपदप्रतिष्ठितत्वाच्च सौम्य ! अस्ति जीव इति प्रतिपत्तव्यम् ॥ आ० म० द्वि० ॥ (इह वेद पदोपन्यासस्तेन वेदानां प्रमाणत्वेनाङ्गीकृतत्वात्) । आह च-

छिन्नंमि संसयंमि, जाइजरामरणविप्पमुक्केणं ।
सो समणो पव्वइओ, पंचहिँ सह खंडियसएहिँ ॥

उक्त प्रमाणेन जिनेन भगवता वर्द्धमानस्वामिना जरामरणाभ्यामुपलक्षणाभ्यां विप्रमुक्त इव विप्रमुक्तः तेन छिन्ने निराकृते संशये स इन्द्रभूतिः पंचभिः खण्डिकशतैः छात्रशतैः सह श्रमणः प्रव्रजितः सन् साधुः संवृत्त इत्यर्थः । आ० म० द्वि. । आव० ॥ अ.० चू० ।

कल्पसुबोधिन्यामिन्द्रभूतेः कथा विस्तरेण एवं प्रतिपादिता यदा भगवान् महावीरो विहरन् अपापापूर्यां महसेनवने जगाम तत्र च यज्ञं कारयतः सोमिलविप्रस्य गृहे बहवो ब्राह्मणाः मिलिताः (कल्प०) अन्येऽपि उपाध्याय शङ्कर ईश्वर शिवजी जानी गङ्गाधर महीधर भूधर लक्ष्मीधर श्रीधर विष्णु मुकुन्द गोविन्द पुरुषोत्तम नारायण दुवे श्रीपति उमापति विद्यापति गणपति जयदेव व्यास महादेव शिवदेव गङ्गापति गौरीपति त्रिवाडी श्रीकण्ठ नीलकण्ठ हरिहर रामजी रावल मधुसूदन नरसिंह कमलाकर जोसी पूनो रामजी शिवराम इत्यादयो मिलिताः सन्ति अत्रान्तरे च भगवन्नमस्यार्थं मागच्छतः सुरासुरान् विलोक्य ते अचिन्तयन् अहो यज्ञस्य महिमा यदेते सुराः साक्षात्समागताः अथ तान् यज्ञमण्डपं विहाय प्रभुपार्श्वं गच्छतो विलोक्य द्विजाः विषण्णास्तेऽमी सर्वज्ञं वन्दितुं यान्ति इति जनश्रुत्या श्रुत्वा इन्द्रभूतिः सामर्षश्चिन्तयामास । अहो मयि सर्वज्ञे सत्यपि अपरोऽपि स्वं सर्वज्ञं ख्यापयति दुःश्रवमेतत् कर्णकटु कथं नाम श्रूयते । किं च कदाचित्कोऽपि मूर्खः केनाचिद्धूर्तेन वञ्च्यते अनेन सुरा अपि वञ्चिताः यदेवं यज्ञमण्डपं विहाय तत्समीपं गच्छन्ति । अथवा यादृशोऽयं सर्वज्ञस्तादृशा एवैते सुरा अनुरूप एव संयोगः यतः—

" यथानुरूपमिन्द्रि-न्द्रिरेण माकन्ददे.नरो मुनरः ।
अपि च पिचुमन्दमुकुल-मौकुलिकुलमाकुलं मिलति "॥१॥
(तथापि नाहमेतस्य सर्वज्ञाटोपं सहे)
यतः । व्योम्नि सूर्यद्वयं किं स्या-द्गुहायां केसरिद्वयम् ।
प्रत्याकारे च खड्गौ द्वौ, किं सर्वज्ञावहं स च ॥ २ ॥

ततो भगवन्तं वन्दित्वा प्रतिनिवर्तमानान् सोपहास जनान् पप्रच्छ भो भो दृष्टः स सर्वज्ञः कीदृशः किंस्वरूप इति ते तु " यदि त्रिलोकी गणनापरः स्या-त्तस्याः समाप्तिर्यदि नायुषः स्यात् ॥ पारेपरार्ध्यं गणितं यदि स्यात्, गुणैर्यदि नैषोऽगुणोऽपि स स्यात् ॥ १ ॥

इत्याद्युक्ते सति स दध्यौ ॥

नूनमेष महाधूर्तो मायायाः कुलमंदिरम् ॥
कथं लोकसमस्तोऽपि. विभ्रमे पातितोऽमुना " ॥२॥
न क्षमे क्षणमात्रं तु तं सर्वज्ञं कदाचन ॥
तमस्तोममपाकर्तुं. सूर्यो नैव प्रतीक्षते ॥ ३ ॥
वैश्वानरः करस्पर्शं केशरोल्लुञ्चनं हरिः ॥
क्षत्रियश्च रिपुक्षेपं न सहन्ते कदाचन ॥ ४ ॥

गता गौडदेशोद्भवा दूरदेशं जयाज्जयं गौर्जरात्रासमीयुः । मृता मालवीयास्तिलङ्गास्तिलंगो-द्भवा आहिरं पाण्डिता मद्भयेन „ ॥५ ॥ अरे लाटजाताः क्व याताः प्रणष्टाः प्रदिष्टा अपि द्राविडा वीडवातां ॥ अहो वादिलिप्सातुरे मय्यमुस्मिन्, जगत्युत्कटे वादिदुर्भिक्षमेतत् ॥ ६ ॥ " तस्य ममाग्रे कोऽसौ, वादी सर्वज्ञमानमुद्वहति ॥ इति तत्र गन्तुमुक्तं, तमग्निभूतिर्जगादेयम् „ ॥ ७ ॥ " किं तत्र वादिकीटे, तव प्रयासेन यामि बन्धोऽहम् ॥ कमलोन्मूलनहेतो-र्नेतव्यः किं सुरेन्द्रगजः „ ॥ ॥ ८ ॥ अकथयदथेन्द्रभूतिर्यद्यपि मत्तात्मजस्य पवासौ । तदपि प्रवादिनाम श्रुत्वा स्थातुं न शक्नोमि ॥ ९ ॥ त्रिश्च चैव त्रिजगति सहस्रशो निर्जिते मया वादैः ॥ किमचटस्थाल्यामिव कंकुटुकोऽसौ स्थितो वादी ॥ १० ॥

अस्मिन्नजिते सर्वं जगज्जयोद्भूतमपि यशो नश्येत् ।
अल्पमपि शरीरस्थं शल्यं प्राणान् वियोजयति ॥ ११ ॥
छिद्रे स्वल्पेऽपि पोतः किं, पाथोधौ न निमज्जति ।
एकस्मिन्निष्टके कृष्टे, दुर्गः सर्वोऽपि पात्यते ॥ १२ ॥

इत्यादि विचिन्त्य विरचितद्वादशतिलकः स्वर्णयज्ञोपवीतभूषितः स्फारपीताम्बराडम्बरः कैश्चित्पुस्तकपाणिभिः कैश्चित् कमण्डलुपाणिभिः कैश्चिद्दर्भपाणिभिः सरस्वतीकण्ठाभरण वादिविजयलक्ष्मीशरण-वादिमदगञ्जनवादिमुखभञ्जन-वादिगजसिंह-वादीश्वरसिंह-वादिसिंहाष्टापद-वादिविजयविशद-वादिवृन्दभूमिपाल-वादिशिरःकाल-वादिकदलीकृपाण-वादितमभाण-वादिगोधूमघरट्टमर्दित-वादिमरट्ट वादिघटमुद्गर-वादिघूकभास्कर-वादिसमुद्रागस्ति-वादितरुन्मूलनहस्ति-वादिसुरेन्द्र-वादिगरुडगोविन्द-वादिजनराज-वादिकंसकृष्ण-वादिहरिणहरि-वादिज्वरमल्ल-वादिहृदयशल्य-वादिगणजीवक-वादिशलभप्रदीपक-वादिचक्रचूडामणि-पण्डितशिरोमणि-विजितानेकवादिसरस्वतीलब्धप्रसाद इत्यादिविरुदवृन्दमुखरितदिक्चक्रैः पंचभिश्छात्रशतैः परिवृत इन्द्रभूतिर्वीरसमीपं गच्छंश्चिन्तयामास । अहो धृष्टेनानेन किमेतत् कृतम् । यदहं सर्वज्ञाटोपेन प्रकोपितः

यतः " सर्पराजिमुखस्थेन, दवाग्निर्ज्वालितोऽमुना ।
कपिकच्छूलता देह-सौख्यायालिङ्गिता ननु ॥ १ ॥ "
(किं मेतेन अधुना निरुत्तरीकरोमि यतः)
तावद्गर्जति खद्योतस्तावद्गर्जति चन्द्रमाः ।
उदिते तु सहस्रांशौ न, खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ २ ॥
स्फारद्रुमातङ्गतुरङ्गपूगाः पलाय्यतामाशु वनादमुष्मात् ॥
साटोपकोपस्फुटकेसरश्रीर्मृगाधिराजोऽयमुपैतवान् यत् ३
मम भाग्यवशादेष, वाद्ययं समुपस्थितः ॥
अद्य तां रसनाकण्डू-मपनेष्ये विनिश्चितम् ॥४॥
लक्षणे मम दक्षत्वं साहित्ये संहिता मतिः ॥
तर्के कर्कशतात्यर्थं क शास्त्रे नास्ति मे श्रमः ॥ ५ ॥
अनेयं किमु यज्ञस्य, किमसाध्यं महात्मनां ॥
क्षुधितस्य न किं खाद्यं किं न वाच्यं खलस्य च ॥ ६ ॥

तथा ममापि त्रैलोक्य-जिष्णोरस्य महौजसः ॥
एतेन किमिदारब्धं तद्गच्छामि जयाम्यहम् ॥ ७ ॥
इत्यादि चिन्तयन् प्रभु-मपेक्ष्य सोपानसंस्थितो दध्यौ ।
किं ब्रह्मा किं विष्णुः सदाशिवः शङ्करः किं वा ॥ ८ ॥
चन्द्रः किं स न यत्कलङ्ककलितः सूर्योऽपि नो तीव्ररुक्
मेरुः किं न स यन्नितान्तकठिनो विष्णुर्न यत् सोऽसितः ॥
ब्रह्मा किं न जरातुरः स च जरानीहो न यत्सोऽनङ्गु-
ह्येनं दोषविवर्जिताखिलगुणाकीर्णोऽस्तिमत्तीर्थकृत् ॥ ९ ॥
हेमसिंहासनासीनं सुरराजनिषेवितम् ॥
दृष्ट्वा वीरं जगत्पूज्यं चिन्तयामास चेतसि ॥ १० ॥
कथं मया महत्त्वं हा, रक्षणीयं पुरार्जितम् ॥
प्रासादं कीलिकाहेतो-र्भङ्क्तुं को नाम वाञ्छति ॥ ४ ॥
एतेन वाजिनेनापि मानहानिरस्तु का मम ॥
जगदीशस्य किं नाम करिष्यामि च सांप्रतम् ॥ ५ ॥
अविचारितकारित्व महो मे मन्दबुद्धितः ॥
जगदीशायनारे य-त्रेतुमेन समागतः ॥ ६ ॥
अस्याग्रेऽहं कथं वक्ष्ये पार्श्वे यास्यामि वा कथम् ॥
संकटे पतितोऽस्मीति शिवा रक्षतु मे यशः ॥ ७ ॥
कथञ्चिदपि भाग्येन चेद्भवेदत्र मे जयः ॥
तदा पण्डितमूर्धन्यो भवामि भुवनत्रये ॥ ८ ॥
इत्यादि चिन्तयन्नेव सुधा मधुरया गिरा ॥
आलापितो जिनेन्द्रेण नामगोत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ ९ ॥
हे गौतमेन्द्रभूते त्वं सुखेनागतवानसि ॥
इत्युक्ते अचिन्तयदेषि नामापि किमसौ मम ॥ १० ॥
जगत्त्रितयविख्यातं को वा नाम न वेत्ति माम् ॥
जनस्याबालगोपालं प्रच्छन्नः किं दिवाकरः ॥ ११ ॥
प्रकाशयति गुप्तं चेत्संदेहं मे मनःस्थितम् ॥
तदा जानामि सर्वज्ञ-मन्यथा तु न किञ्चन ॥ १२ ॥
चिन्तयन्तमिति प्रोचे प्रभुः को जीवसंशयः ॥
विभावयसि नो वेद पदार्थं शृणु तान्यथ ॥ १३ ॥
समुद्रो मथ्यमानः किं गङ्गापूरोऽथवा किमु ॥
आदिब्रह्मध्वनिः किं वा वीरवेदध्वनिर्बभौ ॥ १४ ॥

वेदपदानि च " विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्यसंज्ञास्तीति " त्वं तावदेतेषां पदानामर्थमेवं करोषि यत् विज्ञानघनो गमनागमनादिचेष्टावान् आत्मा एतेभ्यो भूतेभ्यः पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेभ्यः समुत्थाय प्रकटीभूय मद्याङ्गेभ्यो मदशक्तिरिव ततस्तानि भूतान्येव अनुविनश्यति तत्रैव विलयं याति जले बुद्बुद इव ततो भूतातिरिक्तस्य आत्मनो-ऽभावात् न प्रेत्यसंज्ञाऽस्तीति मृत्वा पुनर्जन्म नास्तीति । परमयुक्तोऽयमर्थः शृणु तावदेतेषामर्थम् । विज्ञानघन इति कोऽर्थः विज्ञानघनो ज्ञानदर्शनोपयोगात्मकं विज्ञानं तन्मयत्वादात्मापि विज्ञानघनः प्रति देशं प्रदेशमनन्तज्ञानपर्यायात्मकत्वात् स च विज्ञानघन उपयोगात्मक आत्मा कथंचिद्भूतेभ्यस्तद्विकारेभ्यो वा घटादिभ्यः समुत्तिष्ठते उत्पद्यत इत्यर्थः । घटादिज्ञानपरिणतो हि जीवो घटादिभ्य एव हेतुभूतेभ्यः भवति घटादिज्ञानपरिणामस्य घटादिवस्तुसापेक्षत्वात् । एवं च एतेभ्यो भूतेभ्यो घटादिवस्तुभ्यस्तत्तदुपयोगरूपतया जीवः समुत्थाय समुत्पद्य तान्येव अनुविनश्यति कोऽर्थः तस्मिन् घटादौ वस्तुनि नष्टे व्यवहिते वा जीवो ऽपि तदुपयोगरूपतया नश्यति अन्योपयोगरूपतया उत्पद्यते सामान्यरूपतया अवतिष्ठते ततश्च न प्रेत्यसंज्ञाऽस्ति कोऽर्थः न प्राक्तनी घटाद्युपयोगरूपा संज्ञा भवति इते वर्तमानोपयोगेन तस्या नाशितत्वादिति । अपरं च स वै अयमात्मा ज्ञानमय इत्यादि, तथा दददकारेर्थः दमो दानं दया इति दकारत्रयं यो वेत्ति स जीवः किंच विद्यमानभोक्तृकमिदं शरीरं भोग्यत्वात् ओदनादिवत् इत्याद्यनुमानेनापि । तथा " क्षीरे घृतं तिले तैलं काष्ठे ऽग्निः सौरभं सुमे । चन्द्रकान्ते सुधा यद्व-त्तथात्माप्यङ्गतः पृथक् " ॥ एवं च प्रभुवचनैश्छिन्नसंदेहः श्रीइन्द्रभूतिः पञ्चशतपरिवारैः प्रव्रजितः । ततः प्रभुणा " उप्पन्नेइ वा १ विगमेइ वा २ धुवेइ वा ३ इति " प्रभुप्रदत्तत्रिपदीं प्राप्य द्वादशाङ्गीं रचितवान् । कल्प० ॥

इन्द्रभूतिवर्णको यथा-

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूती णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे कणगपुलगणिघसपम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे महातवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सि घोरबंभचेरवासी उच्छूढसरीरे । संखित्तविउलतेउलेस्से चउद्दसपुव्वी चउणाणोवगए सव्वक्खरसण्णिवाती समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उड्ढंजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥

(तेणमित्यादि) तेन कालेन तेन समयेन श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य (जेट्ठेत्ति) प्रथमः (अन्तेवासित्ति) शिष्यः अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसंघनायकत्वमाह (इंदभूइत्ति) इन्द्रभूतिरिति मातृपितृकृतं नामधेयं (णामत्ति) विभक्तिपरिणामात् नाम्नेत्यर्थः अन्तेवासी किल विवक्षया श्रावकोऽपि स्यादित्यत आह । (अणगारेत्ति) नास्त्यगारं विद्यते यस्य सोऽनगारः स चाऽगोत्रोऽपि स्यादित्यत आह (गोयमगोत्तेणंति) गौतमस्सगोत्रः इत्यर्थः । स च तत्कालोचितदेहमानापेक्षया न्यूनाधिकदेहोऽपि स्यादित्यत आह (सत्तुस्सेहेति) सप्तहस्तोच्छ्रयः स चैव लक्षणहीनोऽपि स्यादित्यत आह (समचउरंससंठाणसंठिएत्ति) समं न्यूनाधिकं अवयवसकलपुरुषलक्षणोपेतावयवतया तुल्यं तच्च तत्तचतुरस्रं च प्रधानं समचतुरस्रमथवा समाः शरीरलक्षणोक्तप्रमाणा विसंवादिन्यश्चतस्रोऽश्रयो यस्य तत्समचतुरस्रम् । अश्रयस्त्विह चतुर्दिग्भागोपलक्षिताः शरीरावयवा इति । अन्ये त्वाहुः-समा अन्यूनाधिकाश्चतस्रोऽप्यश्रयो यत्र तत् समचतुरस्रम् अश्रयश्च पर्यङ्कासनोपविष्टस्य जानुनोरन्तरम् आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरं दक्षिणस्कन्धस्य वामजानुनश्चान्तरं वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्चान्तरमिति अन्ये त्वाहुर्विस्तारोत्सेधयोः समत्वात् समं चतुरस्रं तच्च तत्संस्थानं चाकारः समचतुरस्रसंस्थानं तेन संस्थितो व्यवस्थितो यः स तथा । अयं च दीर्घोऽप्यस्थिरोऽपि स्यादित्यत आह (वज्जरिसहणारायसंघयणेत्ति) इह संहननमस्थिसंचयविशेषः वज्रादीनां लक्षणमिदम्- " रिसहो य होइ पट्टो, वज्जं पुण कीलियं वियाणाहि । उभओमक्कडबंधो णारायं तं, वियाणाहि त्ति " तत्र वज्रं च नाराचं

मात्मप्रदेशैरन्यान् वज्रर्षभनाराचं तत्संहननमस्मिन्संवयति शेषांशुभसमानमपि योगात्तदसौ वज्रर्षभनाराचसंहननः । अन्ये तु कीलिकादिमत्त्वमस्मात्तेन वर्णयन्ति अयञ्च निन्द्यवर्णो ऽपि स्यादित्यत आह (कणगपुलगनिघसपम्हगोरे) कनकस्य सुवर्णस्य (पुलगत्ति) यः पुलकः सवस्तस्य यो निकषः कषपट्टे रेखालक्षणः तथा (पम्हत्ति) पद्मपक्ष्माणि केसराणि तद्वद्गौरो यस्स तथा । वृद्धव्याख्या तु—कनकस्य न लोहादिवत्पुलकः सारो वर्णातिशयस्तत्प्रधानो यो निकषो रेखा तस्य यत्पक्ष्म बहुलत्वं तद्वद्गौरो यः स तथा अथवा कनकस्य यः पुलकोऽकृतत्वे सति बिन्दुस्तस्य निकषो वर्णतः सदृशो यः स तथा (पम्हत्ति) पद्मं यस्य चेह प्रस्तावात्केसराणि गृह्यन्ते ततः पद्मवद्गौरो यः स तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः अयञ्च विशिष्टचेष्टारहितोऽपि स्यादित्यत आह (उग्गतवेत्ति) उग्रमप्रधृष्यं तपोऽनशनादि यस्य स उग्रतपाः यदन्येन प्राकृतपुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः (दित्ततवेत्ति) दीप्तं जाज्वल्यमानदहन इव कर्मवनगहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो धर्मध्यानादि यस्य स तथा (तत्ततवेत्ति) तप्तं तपो येनासौ तप्ततपाः एवं हि तेन तत्तपस्तप्तं येन कर्माणि सन्तापितानि तेन तपसा स्वात्माऽपि तपोरूपः सन्तापितो यतो ऽन्यस्याऽस्पृश्यमिव जातमिति (महातवेत्ति) आशंसादोषरहितत्वात् प्रशस्ततपाः (उरालेत्ति) भीम उग्रादिविशेषणविशिष्टतपःकरणात्पार्श्वस्थानामल्पसत्त्वानां भयानक इत्यर्थः । अन्ये त्वाहुः ॥ (उरालेत्ति) उदारः प्रधानः (घोरेत्ति) घोरो निर्घृणः परीषहेन्द्रियादीनां रिपुगणानां विनाशमाश्रित्य निर्दय इत्यर्थः । अन्ये त्वात्मनिरपेक्षं घोरमाहुः (घोरगुणेत्ति) घोरा अन्यैर्दुरनुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स तथा (घोरतवस्सिति) घोरैस्तपोभिस्तपस्वी इत्यर्थः (घोरबंभचेरवासित्ति) घोरं दारुणमल्पसत्त्वैर्दुरनुचरं यद्ब्रह्मचर्यं तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा (उच्छूढसरीरेत्ति) उच्छूढमुज्झितमिवोज्झितं शरीरं येन संस्कारत्यागात्स तथा (संखित्तविउलतेयलेसेत्ति) संक्षिप्ता शरीरान्तर्लीना विपुला विस्तीर्णा [illegible]

[illegible]

—ञ्च आह (उड्ढंजाणुत्ति) ऊर्ध्वे जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौपग्रहिकनिषद्याया अभावाच्चोत्कुटुकासन इत्यर्थः (अहोसिरेत्ति) अधोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किन्तु नियतभूभागनियमितदृष्टिरिति भावः (झाणकोट्ठोवगएत्ति) ध्यानं धर्म्यं शुक्लं वा तदेव कोष्ठः कुसूलो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतस्तत्र प्रविष्टो ध्यानकोष्ठोपगतः यथाहि कोष्ठके धान्यं प्रक्षिप्तमविप्रसृतं भवत्येवं स भगवान् ध्यानतो विप्रकीर्णेन्द्रियान्तःकरणवृत्तिरिति (संजमेणं) संवरेण (तवसा) अनशनादिना चशब्दः समुच्चयार्थो लुप्तोऽत्र द्रष्टव्यः संयमतपोग्रहणं चानयोः प्रधानमोक्षाङ्गत्वख्यापनार्थं प्रधानत्वं च संयमस्य नवकर्मानुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्मनिर्जरणहेतुत्वेन भवति चाभिनवकर्मानुपादानात् पुराणकर्म्मक्षपणाच्च सकलकर्म्मक्षयलक्षणो मोक्ष इति (अप्पाणं भावेमाणे विहरइ इति) आत्मानं वासयंस्तिष्ठतीत्यर्थः । भ० १ श० १ उ० । चन्द्र० ॥ यथाग्रहणेन च ... यदयुच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा देवदत्तस्य ... प्रकृष्टोऽवयवोऽपि देवदत्तः तथा च देवदत्तस्य ... स्पृष्टा लोको वदति देवदत्तो मया स्पृष्ट इति । सू० प्र० ... चन्द्र० (गणधर शब्देऽस्य मातापितृपुरादीनि)

इंदजेसल—इन्द्रजेपज—न० इन्द्रेण प्रकाशितं भेसजम् । ... पञ्चपाम । शब्दरत्न० । वाच० ।

इंदमह—इन्द्रमह—पु० इन्द्रः शक्रस्तस्य महः प्रतिनियत... समायी उत्सव इन्द्रमहः । प्रतिनियतदिवसभाविनि इन्द्र... स्तोत्सार्थे महोत्सवरूपे महामहनेदे, । ज्ञी० ३ प्र० । ज्ञं० । ... आचा० । रा० । "इंदमहेइवा" । भ० श० ९ उ० ३३ । विपा० ... इंदमहो आसोयपुण्णिमाए भवतीति । भा० चू० प्र० ... भाष्य० । व्या० । प्रश्न० । नि० चू० । "इंदाइमहाणं ... नियया कमसो हौंति" ॥ प्रायः प्रतिनियता वर्ष... प्रतिनियतभाविन इन्द्रादिमहा इति । आ० म० प्र० । ... गमकालादेव प्रवृत्त इति । आ० म० प्र० (प्रतिकाल० ... दृष्टव्या शब्दे) ।

इंदमहकामुग—इन्द्रमहकामुक—पु० इन्द्रमहे यथादिकाले का... कामयिता । कुक्कुटे, यतस्तदैव तेषां व्यवायधर्मो लोकानां ... वाच० ॥

इंदमुद्धाभिसित्त—इन्द्रमूर्द्धाभिषिक्त—पु० यदैवतानक्षत्र... दशादिवसेषु स्वनामख्याते सप्तमे दिवसे, "इंदमुद्धाभिसित्ते ... चं० १० पाहु० । ज्यो० । जं० ॥

इंदय—इन्द्रक—पु. इन्द्रार्थे, क्या. ६ ग० ।

इंदयणिरय—इन्द्रकनिरय—पु० निरयेन्द्रकसमरानिरये, क्या ३३ ...

इंदयाम—इन्द्रयाम—पु. इन्द्रे, । "पवयणस्स इंदयामा" नि० ...

इंदलट्ठि—इन्द्रयष्टि—स्त्री० इन्द्रयष्टौ, निष्क्रमणे इन्द्र... विमुक्तनिवसना ॥ रा० १ म० ॥

इंदवसा—इन्द्रवशा—स्त्री० स्वनामख्यातायां ... वृत्ते इन्द्रवज्रायास्तूपके यस्तुत्वभेदे, वाच० । वृत्तर० ...

इंदवंसा—इन्द्रवंशा—स्त्री० स्वनामख्यातायां ... ज० वृत्ते इन्द्रवज्रास्तूपके यस्तुत्वभेदे, वाच० ॥

इंदसु—इन्द्रसू—स्त्री० ... आनन्दस्य जातायाम । कल्प० १३ अ० ॥

इंदवागरण-इन्द्रव्याकरण-न० शब्दशास्त्रभेदे, कल्प० ।

तच्च भगवत इत्थंभेदेषस्य समये संजातम् ॥

अह नं अम्मा पियरो, जाणित्ता अहियअट्ठवासं तु ।

कयकोउयअलंकारं, लेहायरियस्स उवणेंति ॥

अथ भीवणानन्तरं किंचित्कालातिक्रमे भगवन्तमधिकाष्टवर्षं मातापितरौ ज्ञात्वा कृतानि कौतुकानि रक्षादीनि अलङ्काराश्च केयूरादयो यस्य स तथा तं प्रवरहस्तिस्कन्धगतं तु परितो-मुक्तातपत्रमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन चामराभ्यां वीज्यमान मिश्रतितिपरिजनसमेतं लेखाचार्याय उपाध्यायाय उपनयत. । तदनन्तरं यो " उवणेंतु " उपनीतवन्तौ उपाध्यायस्य महार्घ्यं सिंहासनं रचितं भवान्तरे देवराजस्य शक्रासनकम्पो बभूव । अथावधिना च प्रयोजनविधि विज्ञाय शक्रो स्वल्प-त्वसंदेहविवर्जितं भुवनत्रयगुरुं प्रति मातापित्रोर्येन भगवन्त-मपि लेखाचार्यायापनेतुमभ्युद्यतावेति संप्रधार्यागत्य च उपाध्यायपरिकल्पिते महदासने भगवन्तं निवेश्य शब्दलक्षणं पृष्टवान् । कल्प० ॥

अमुमेवार्थं प्रतिपादयति ।

सक्को य तस्समक्खं, भयवंतं आसणे निवेसित्ता ।

सद्दस्स लक्खणं पुच्छे, वागरणं अवयवा इंदं ॥

शक्रो देवराजस्तत्समक्षं लेखाचार्यसमक्षं भगवन्तं तीर्थक रमासने निवेश्य शब्दलक्षणं पृच्छति भगवता च व्याकरण मभ्यधायि । " व्याक्रियन्ते लौकिकाः सामयिकाश्च शब्दा अने-नेति व्याकरणं " शब्दशास्त्रं तदवयवाः केचन उपाध्यायेन गृहीतास्ते च सर्वलोकेऽस्मिन् ऐन्द्रं व्याकरणं संजातम् । आ० म० द्वि० । आ० चू० ॥

इंदसत्तु-इन्द्रशत्रु-पुं० इन्द्रः शत्रुः शातयिता यस्य । वृत्रासुरे, वाच० ॥

इंदसम्म (न्) इन्द्रशर्मन्-पुं० आस्तिकग्रामस्थस्य शूलपा णियक्षस्यार्चके ब्राह्मणे , " इन्द्रशर्मा भूनिन्द्रस्त्या भार्यैस्त-स्यार्चकः कृत. " इति ॥ आ० क० । आ० चू० । " तस्य इंदसम्मो नाम परियारगो कओ " ॥ आ० म० द्वि० । मोराकसन्निवे-शस्थे स्वनामख्याते गृहपतौ च (तत्कथा महावीरस्य मोराक-सन्निवेशं गतस्य विहारसमये-महावीरशब्दे वक्ष्यते)

इंदसग्गह-इन्द्रशक्रह-पुं० इन्द्रजातः वर्षाकालजातशलभः । इन्द्रगोपे, वाच० ॥

इंदसिरि-इन्द्रश्री-स्त्री० पंचालदेशस्थकाम्पिल्यनगरनिवासिनो ब्रह्म (राज) दत्तस्य भार्यायाम्, उत्त० १३ अ० ।

ऐन्द्रश्री-स्त्री० इन्द्रो जीवस्तस्येयमैन्द्री सा चासौ श्रीश्चैन्द्रश्रीः आत्मगुणसम्पदाम्, "ऐन्द्रश्रीसुखमग्नेन,लीलालग्नमिवाखिलम् सच्चिदानन्दमग्नेन, पूर्णं जगदवेक्ष्यते ।१। " अष्ट० १ अ० ।

इंदसेढि-ऐन्द्रश्रेणि-स्त्री० इन्द्राणामियमैन्द्री सा चासौ श्रेणि श्चेति ऐन्द्रश्रेणी। इन्द्रपङ्क्तौ, " ऐन्द्रश्रेणिनता प्रतापभवनं भव्याङ्गिनेत्रामृत सिद्धान्तोपनिषद्विचारचतुरैः प्रीत्या प्रमाणी कृता । मूर्तिः स्फूर्त्तिमती सदा विजयते जैनेश्वरी विस्फुरन् मोहोन्मादघनप्रमादमदिरामत्तैरनालोकिता " ॥ १ ॥ प्रति० ।

इंदसेणा-इन्द्रसेना-स्त्री० ६ स० । इन्द्रस्य कटके, " गंधव्वनट्ट हयगय-रहनरभणियाणसव्वइंदाणं । पमाणियाणि चमरा, महिसा य अहोनिवासीणं" ॥४५॥ संघ० वृ० । (स्वरूपमधिस-

. तयश्च अणिय शब्दे) जंबूमंदरोत्तरवर्तिन्यां रक्तवतीमहानदी-समुपयान्त्यांमहानद्याम, । स्था० १० ठा० ।

इंदा-इन्द्रा-स्त्री० इदि रन् इन्द्रवारुण्याम्, । राजनि ० । श-च्याम्, शब्दर० । वाच० ॥ जम्बूमन्दरोत्तरवर्तिन्यां रक्तवती महानदीं समुपयान्त्याम्महानद्याम, स्था० १० ठा० । धर णस्य नागकुमारेन्द्रस्य स्वनामख्यातायामग्रमहिष्याम्, स्था. ६ ठा० ।

ऐन्द्री-स्त्री. इन्द्रो देवता यस्याः सा ऐन्द्री । पूर्वस्यान्दिशि स्था० १० ठा० । भ० । विशे० । " इंदा विजयदाराणुसा रतो " ॥ ऐन्द्री दिक् विजयद्वारानुसारतः प्रतिपत्तव्या यत्र विजयद्वारं सा ऐन्द्रीति भावार्थः । आ०म० द्वि० ॥ या रुचकात् विजयद्वारानुसारेण विनिर्गता दिक् सा ऐन्द्री । ऐन्द्री नामपू र्वेत्यर्थः ॥ आ० म० द्वि० ॥

इंदाणी-इन्द्राणी-स्त्री० इन्द्रस्य पत्नी । ङीप् आनुक् च । इन्द्र स्याग्रमहिष्याम्, । स्था० ४ ठा. ।

इंदायरिय-इन्द्राचार्य-पुं० योगविधिकारके स्वनामख्याते-आचार्ये, जैनइ० ॥

इंदासण-इन्द्रासन-पुं० इन्द्र आत्मा अस्यते विक्षिप्यतेऽनेन असु क्षेपे करणे ल्युट् । (सिद्धि) सविसर्गके तत्संयते हि आत्मनो विक्षिप्तत्वात्तस्य तथात्वम् । पञ्चमात्रिकस्य प्रस्तारे आदिलघुके दोषगुरुद्वयात्मके प्रथमे भेदे, वाच० ॥

इंदाहिट्ठिय-इन्द्राधिष्ठित-त्रि० इन्द्रयुते, " इंदाहिट्ठिया "
[illegible] । भ० ३ श० १ उ० ।
[illegible] तमिन्द्राधि-
[illegible] १० ठा० ।

इंदाहीण-इन्द्राधीन-त्रि० इन्द्रवश्ये, भ० ३ श० १ उ० ।

इंदाहीणकज्ज-इन्द्राधीनकार्य-त्रि० इन्द्रवश्यकार्ये, भ० ३ श० १ उ० ॥

इंदिय-इन्द्रिय-न० इदि परमैश्वर्ये इदितो नुम् इन्दनादिन्द्र आत्मा (जीव) सर्वे विषयेष्वपि (ज्ञान) भोगलक्षण-परमैश्वर्ययोगात् तस्य लिङ्गं चिह्नमविनाभाविलिङ्गमव्याप्त्यनाम प्रदर्शनादुपलम्भनाद व्यञ्जनाच्च जीवस्य लिङ्गमिन्द्रियं लिङ्गमि न्द्रियविषयोपलम्भनात् ज्ञायकत्वसिद्धिः सन्निधौ उपयोगलक्ष-णो जीव इति जीवत्वसिद्धिः । अष्ट० । आ० म० द्वि० । तेन दृष्टं सृष्टं जुष्टं दत्तमिति वा इन्द्रियम् । स्था० ५ ठा० । इन्द्रि यमिति निपातनसूत्राद्रूपनिष्पत्तिः-नं० । जी० । विशे० । पा० । पं०सं० । इन्द्रशब्दादियप्रत्यय इति । प्रज्ञा०।५पद।आ०चू०॥ श्रोत्रादौ, । उत्त० १६ अ० । सूत्र० । नयनवदनमयनस्य नासिकादौ, उत्त०१६अ० "नो निग्गंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्झाइत्ता भवति " उत्त०

इंदो जीवो सव्वो-वलद्धिभोगपरमेसरत्तणओ ।

सोत्ताइभेयमिंदिय-मिह तल्लिंगाइ भावाओ ॥

इदि परमैश्वर्ये इन्दनात्परमैश्वर्ययोगादिन्द्रो जीव सर्वैश्वर्यं सस्य मूल इत्याह (सव्वो इत्यादि) ज्ञानावरणाद्यभावे सर्वस्यापि वस्तुन उपलम्भनाभोगेषु सर्वस्यापि त्रिजगत्प्रभव वस्तुनः परिभोगाच्च परमेश्वरो जीव इति तस्य परमैश्वर्यं तल्लिङ्ग-इव जीवलिङ्गं चिह्नं तेन दृष्टं वा निपातनादिन्द्रियमुच्यते

[illegible] । तत्र श्रोत्रादीन्द्रियं श्रोत्रनयनादि उपम- [illegible] । विशे० ॥

[illegible] । स्था० । सूत्र० । पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि बुद्धीन्द्रियाणि चक्षु- [illegible] पञ्च कर्मेन्द्रियाणि एकादशं मन इति सांख्या० । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

[illegible] उक्तम् । तद्यथा—

कइ णं भंते ! इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया पण्णत्ता, तं जहा— सोइंदिए जाव फासिंदिए ॥

[illegible] विषयाः शब्दादयः [illegible] । [illegible]

१—[illegible]
२—[illegible]
३—[illegible]
४—[illegible]
५—[illegible]
६—[illegible]
७—[illegible]
८—[illegible]
९—[illegible]
१०—[illegible]
११—[illegible]
१२—[illegible]
१३—[illegible]
१४—[illegible]

[illegible]

[illegible] गोयमा ! [illegible]

[illegible]

स्युपकरणे ऽप्येन्द्रियमनुपयोगो भावेन्द्रियमिति । तत्र निर्वृत्तिर्नाम प्रतिविशिष्टः संस्थानविशेषः सापि द्विविधा बाह्याभ्यन्तरा च तत्र बाह्या पर्पटिकादिरूपा सा च विचित्रा न प्रतिनियतरूपतयोपदेष्टुं शक्यते ॥ तथाहि । मनुष्यस्य श्रोत्रं नेत्रयोः पार्श्वतो भावित्री भ्रुवौ चोपरितनश्रवणबन्धापेक्षया समे वाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे इत्यादि जातिभेदान्नानाविधा आभ्यन्तरा तु निर्वृत्तिः सर्वेषामपि जन्तूनां समाना एव तामेवाधिकृत्य च इयमागमानि संस्थानादिविषयाणि सूत्राणि [illegible] यन्ने स्पर्शनेन्द्रियस्य निर्वृत्तेर्बाह्याभ्यन्तरभेदो न प्रतिपत्तव्यः पूर्वसूरिभिर्निषेधात् । प्रज्ञा० १५ पद । भा० म० द्वि० । तत्परत्र सटीकायामनभ्युपगमात् । जी० १ प्रति० ।

इन्द्रियाणां संस्थानमाह ।

पुष्पं कलंबुयाए, धन्न-मसूरातिमुत्तचंदे य ।
होइ खुरप्पनाणा, किई य सोइंदियाईणं ॥

श्रोत्रस्यान्तर्निर्वृत्तिः कदम्बपुष्पाकारमांसगोलकरूपा प्रज्ञप्ता । चक्षुषस्तु धान्यमसूराकारा, घ्राणस्य अतिमुक्तकपुष्पचन्द्रकाकारा, रसनस्य क्षुरप्राकारा, स्पर्शने तु नानाकारनिर्वृत्तिरिति श्रोत्रादीनां तन्निर्वृत्त्याकार इति । विशे० ।

तथाच प्रज्ञापनायाः पञ्चदशे पदे ।

सोइंदिए णं भंते ! किं संठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! कलंबुयापुप्फसंठाणसंठिए पण्णत्ते । चक्खिंदिए णं पुच्छा गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते, घाणिंदिए णं पुच्छा गोयमा ! अइमुत्तगचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते, जिब्भिंदिए णं पुच्छा गोयमा ! खुरप्पसंठाणसंठिए पण्णत्ते, फासिंदिए णं पुच्छा गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते,

तत्रान्तः श्रोत्रेन्द्रियस्य संस्थानं [illegible] अतिमुक्तककुसुमाकारा [illegible] [illegible] चक्षुरिन्द्रियस्यान्तः संस्थानं [illegible] धान्यमसूराकारा [illegible] वा [illegible] वर्तते । घ्राणेन्द्रियस्यान्तः संस्थानं [illegible] अतिमुक्तककुसुमाकारा [illegible] वा [illegible] वर्तते । रसनेन्द्रियस्यान्तः संस्थानं [illegible] क्षुरप्राकारा [illegible] वा [illegible] वर्तते । स्पर्शनेन्द्रियस्यान्तः [illegible] वा [illegible] वर्तते ॥ नन्दी० ।

[illegible] । प्रज्ञा० १५ पद ।

[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]

शुद्धेयेन्द्रियविषयग्रहणसमर्थं शक्तिरूपमुपकरणं द्रव्येन्द्रियमुच्यते इति शेषः । यथा खड्गस्य छेद्यं। शक्तिर्धारा वा शक्तिरूपेऽसत्यपि श्रोत्राद्यन्तर्निर्वृत्तिर्विषयग्रहणसमर्थशक्तिरूपं द्रष्टव्यम् । तदन्तर्निर्वृत्तिरेव तच्छक्तिरूपत्वान्न पुनर्भेदान्तरमित्याशङ्क्याह । तदर्थान्तरं द्रव्येन्द्रियस्य भेदान्तरमिष्यते कुत इत्याह (आमित्यादि) यस्मादिह कदम्बपुष्पाद्याकृतेर्मांसगोलकाकारायाः श्रोत्राद्यन्तर्निर्वृत्तेर्या शब्दादिविषयच्छेदी शक्तिस्तस्या वातपित्तादिना उपघाते विनाशे सति यथोक्तान्तर्निर्वृत्तिसद्भावेऽपि न शब्दादिविषयं गृह्णाति जीव इत्यतो ज्ञायते अस्त्यन्तर्निर्वृत्तिशक्तिरूपमुपकरणेन्द्रियं द्रव्येन्द्रियस्य द्वितीयो भेद इति। विशे० "इंदियाणि दुविहाणि दव्विंदियाणि भाविंदियाणि य दव्विंदियं दुविहं निव्वत्तणाए उवकारणे य निव्वत्तणाए जहा लोहकारो भणितो एतेण लोहेण परसुं घासिं थोभणयं च निवत्तेहिति तेण त गहाय तताहे पमाणेहिं घंडियाणि जाव कम्मस्स समत्थाणि सा निव्वत्तणा कम्मसमत्थाणि जायाणि उवगरणाइं" ॥ आ० चू० २ अ० ॥ भावेन्द्रियमपि द्विधा लब्धिरुपयोगश्च तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादिविषयस्तदावरणक्षयोपशमः उपयोगः स्वस्वविषये लब्ध्यनुसारेणात्मनः परिच्छेदव्यापारः। जी० १ प्र० । "भाविंदिये दुविहं लद्धिए उवओगतो य जाणि जेण जीवेण लद्धाइं इंदियाणि सा लद्धा एगिंदियाणं एगा फासिंदियलद्धी बेंदियाणं तेइंदियाणं चउरिंदियाणं पंचेंदियाणं पंचविहो उवओगो जाहे जेण इंदिएण उवउज्जति सव्वजीवा य किर उवओगं पडुच्च एगिंदिया" आ० चू० २ अ० ॥

तदाह ॥

लद्धुवओगो भाविं-दियं तु लद्धि त्ति जो खओवसमो ।
होइ तदावरणाणं, तल्लाभे चेव सेसं पि ॥ १ ॥

लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रियं तत्र यदावरणानां तेषामिन्द्रियाणामावारककर्मणां क्षयोपशमो भवति जीवस्य सा लब्धिः शेषमपि द्रव्येन्द्रियं तल्लाभ एव लब्धिप्रमाणेव भवतीति वक्ष्यामीति ॥

उपयोगं च इत्याह ॥

जो सविसयवावारो, सो उवओगो स चेगकालम्मि ॥
एगेण होइ तम्हा, उवओगओ उ सव्वो वि ॥ २ ॥

यः श्रोत्रादीन्द्रियस्य स्वविषये शब्दादौ परिच्छेदव्यापारः स उपयोगः स चैकस्मिन्काले एकेनैव श्रोत्राद्यन्यतरेण इन्द्रियेण भवति न युगपद्द्व्यादिभिः तस्मादुपयोगमाश्रित्य सर्वोऽपि जीव एकेन्द्रिय एव एकस्मिन्काले द्व्यादीनामन्यतरस्यैव श्रोत्राद्यन्यतरेन्द्रियोपयोगस्य सद्भावादिति । यद्युपयोगतः सर्वोऽपि जीव एकेन्द्रियस्तर्ह्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रिय इत्यादिर्भेदः कथमागमनिर्दिष्ट इत्याह—

एगिंदियाइभेया, पडुच्च सेसिंदियाणि जीवाणं ॥
अहवा पडुच्च लद्धिं-दियं पि पंचेंदिया सव्वे ॥ ३ ॥

अतो जीवानामेकेन्द्रियादयो भेदाः शेषाणि निर्वृत्त्युपकरणलब्धीन्द्रियाणि प्रतीत्य द्रष्टव्यं इति यस्य यावन्ति तावदिन्द्रियभेदा इति न तूपयोगतः अथवा लब्धीन्द्रियमप्याश्रित्य [illegible]

[illegible]

जं किर बउलाईणं, दीसइ सेसिंदिओवलंभो वि ॥ ४ ॥
तेण त्थि तदावरण-क्खओवसमसंभवो तेसिं ॥ ४ ॥

यस्मात् किल बकुलचम्पकतिलकविरहकादीनां वनस्पतिविशेषाणां स्पर्शनेन्द्रियाणि यानि रसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रलक्षणानीन्द्रियाणि तत्संबन्ध्युपलम्भो दृश्यते तेन ज्ञायते तेषामपि चक्षुरादीनां तदावरणक्षयोपशमसंभवो रसनादीन्द्रियावारककर्मक्षयोपशमस्य या च यावती मात्रा अस्तीति अन्यथा हि बकुलस्य शृङ्गारितकामिनीवदनार्पितवारुणीमदिरागण्डूषेण चम्पकस्यातिसुगन्धिगन्धादिकसेवनेन तिलकस्य कामिनीकटाक्षविक्षेपेण विरहकस्य पञ्चमोद्गारश्रवणेन पुष्पपल्लवादिसंभवो न घटेत। विशे० ॥ यद्यपि द्रव्यरूपं भावरूपं चेन्द्रियमनेकप्रकारं तथापीह बाह्यनिर्वृत्तिरूपमिन्द्रियं पुद्गलमयमत्राधिकृत्य व्यवहारप्रवृत्तेः तथाहि बकुलादयः पञ्चेन्द्रिया इव भावेन्द्रियपञ्चककृतविज्ञानसमन्विता अनुमानतः प्रतीयन्ते तथापि न ते पञ्चेन्द्रिया इति व्यवह्रियन्ते बाह्येन्द्रियपञ्चकासंभवात् । जी० १ प्र० ॥

पंचिंदियव्व बउलो, नरोव्व सव्वविसओवलंभाओ ॥
तह वि न भण्णइ पंचें-दिओ त्ति बज्झिंदियाभावा ॥ ५ ॥

पञ्चेन्द्रिय इव बकुल इति प्रतिज्ञा सर्वेषामपि शब्दरूपादिविषयाणामुपलम्भादिति हेतुः नरवदिति दृष्टान्तः । ननु बकुलस्य रसनेन्द्रियोपलम्भः प्रोक्तस्तत्कथमस्य सर्वविषयोपलम्भ इति सत्यम् मुख्यस्तावदयं प्रागुक्त एव समर्थितः अमुष्य तु शेषेन्द्रियविषयोपलम्भोऽप्यस्य संभाव्यते शृङ्गारितरमणीमदिरागण्डूषार्पणात् तस्याः च नूपुरशब्दश्रवणाच्च चन्दनादिगन्धसौरभकपरमसुगन्धिपवनानां पञ्चानामपीन्द्रियविषयाणां संभवादिति अन्यथा वा पञ्चेन्द्रियलक्षणस्य सुगन्धा वा भावनीय तथैकेन्द्रियो बकुलः कथमुच्यते कथं तथापि कस्मान्न व्यपदिश्यत इत्याह ॥ तथापि पञ्चेन्द्रियो न उच्यते बाह्यानां निर्वृत्त्यादिद्रव्येन्द्रियाणामभावादिति ॥

अमुमेवार्थं कुम्भकारदृष्टान्तेन समर्थयन्नाह ॥

सुत्तो वि कुंभकारो, भण्णइ कुंभकारो त्ति सत्तिओ ॥
लद्धिंदिएण पंचें-दिओ तहा बउलजीवो वि ॥

सुबोधार्थमिन्द्रियाणां ज्ञानक्रम उच्यते । तत्र यदा द्रव्येन्द्रियसामान्यं भावेन्द्रियसामान्यं चाश्रित्य पृच्छ्यते तदा तल्लाभे चेव "सेसंपि" प्रागुक्तवचनात् लब्धिमाश्रित्य प्रथमं भावेन्द्रियलाभस्ततो द्रव्येन्द्रियलाभ इति द्रष्टव्यम् । यत्र द्रव्येन्द्रियभावेन्द्रियसामान्याश्रितं प्रश्नं कृत्वा पृष्टश्च विशेषरूपतया पृच्छ्यते तत्र लब्धिरूपं प्रथमं ज्ञानावरणक्षयोपशमरूपा लब्धिस्ततो बाह्याभ्यन्तरनिर्वृत्तिः शक्तिरूपमुपकरणं तदनन्तरं भावेन्द्रियमुपयोग इत्येतदेवाह ॥

लाभकमे उ लद्धी, निव्वत्तुवगरणउवओगो ।
ण दव्विंदिय भाविं—दिय भावनाओ कमो निद्दो ॥

व्याख्यातार्थं तदेव व्याख्यातमिन्द्रियस्वरूपम् । विशे० । नं० । सं० । द्रव्य प्र० द्वि० । प्रज्ञा० । जी० । सम्म० । स्था० । तत्त्व० । आचा० ।

द्रव्येन्द्रियभावेन्द्रियभेदा यथा—

कतिविहा णं भंते ! इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा दव्विंदिया य भाविंदिया य । कति णं भंते !

दव्विंदिया पणत्ते ? गोयमा ! अट्ठदव्विंदिया पणत्ते, तंजहा दो सोत्ता दो नेत्ता दो घाणा जीहा फासे । नेरइयाणं भंते ! कइ दव्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ठ एते चेव एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराण वि । पुढविकाइयाणं भंते ! कइ दव्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! एगे फासिंदिए पणत्ते । एवं जाव वणस्सइकाइयाणं । बेइंदियाणं भंते ! कइ दव्विंदिए पणत्ते ? गोयमा ! दो दव्विंदिया पणत्ता, तं जहा फासिंदिए य जिब्भिंदिए य । तेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि दव्विंदिया पणत्ता दो घाणा जीहा फासिंदिए । चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! छ-दव्विंदिया पणत्ता, तं जहा–दो नेत्ता दो घाणा जीहा फासे सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया दव्विंदिया अईया ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! अट्ठ । केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! अट्ठ वा सोलस वा सत्तरस वा संखेज्ज वा असंखेज्ज वा अणंता वा । एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ । केवइया पुरक्खडा ? अट्ठ वा नव वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं जाव थणियकुमाराणं ताव भाणियव्वं । एवं पुढविकाइयआउकाइयवणस्सइकाइयस्स वि नवरं केवइया बद्धेल्लगत्ति पुच्छा, एवं उत्तरं एके फासिंदिए दव्विंदिए एवं तेउकाइय । वाउकाइयस्स वि नवरं पुरक्खडा नव वा दस वा । एवं बेइंदियाण वि नवरं बद्धेल्लगपुच्छाए, दोन्नि । एवं तेइंदियस्स वि बद्धेल्लगा चत्तारि । एवं चउरिंदियस्स वि नवरं बद्धेल्लगा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियमणुस्सवाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणगदेवस्स जहा असुरकुमारस्स । नवरं मणुस्सस्स पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा नव वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । सणंकुमारमाहिंदबंभलंतगसुक्कसहस्सार आणयपाणयआरणअच्चुयगेविज्जगदेवस्स जहा नेरइयस्स । एगमेगस्स णं भंते ! विजय-वेजयंत-जयंत-अपराजियदेवस्स केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ । केवइया पुरक्खडा ? अट्ठ वा सोलस वा चउवीसा वा संखेज्जा वा । सव्वट्ठसिद्धगदेवस्स अतीता अणंता बद्धेल्लगा अट्ठ पुरक्खडा अट्ठ । नेरइया णं भंते ! केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! असंखिज्जा । केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! अणंता । एवं जाव गेवेज्जगदेवाणं नवरं मणुस्साणं बद्धेल्लगा सिय संखिज्जा सिय असंखिज्जा । विजयवेजयंतजयंत अपराजियदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! अतीता अणंता बद्धेल्लगा असंखिज्जा पुरक्खडा असंखिज्जा सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! अतीता अणंता वा बद्धेल्लगा संखिज्जा पुरक्खडा संखेज्जा ॥

(कइविहाणं भंते इंदिया पणत्ता इति) द्रव्येन्द्रियं सुगमं प्रागभावितत्वात् । (कइविहेणं भंते ! दव्विंदिया पणत्ता इति) द्रव्येन्द्रियसंख्याविषयं दण्डकसूत्रञ्च पाठसिद्धम् । एकैकजीवविषयातीतबद्धपुरस्कृतद्रव्येन्द्रियचिन्तायाम्–यो नैरयिको ऽनन्तरमनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य मानुषभवसम्बन्धीन्यष्टौ, यः पुनरनन्तरभवे तिर्यक्पञ्चेन्द्रियत्वमवाप्य तत उद्वृत्तो मनुष्येषु गत्वा सेत्स्यति तस्याष्टौ तिर्यक्पञ्चेन्द्रियभवसम्बन्धीन्यष्टौ मनुष्यभवसम्बन्धीनीति षोडश । यः पुनरनन्तरं नरकादुद्वृत्तस्तिर्यक्पञ्चेन्द्रियत्वमवाप्य तदनन्तरमेकभवे पृथिवीकायादिको भूत्वा मनुष्येषु समागत्य सेत्स्यति तस्याष्टौ तिर्यक्पञ्चेन्द्रियभवसम्बन्धीनि एकं पृथिवीकायादिभवसम्बन्धि अष्टौ च मनुष्यभवसम्बन्धीनि इति सप्तदश संख्येयकालं संसारावस्थायिनः संख्येयानि असंख्येयकालमसंख्येयानि अनन्तकालमनन्तानि, असुरकुमारसूत्रे–पुरस्कृता अट्ठ वा नव वा इत्यादि । तत्रासुरभवादुद्वृत्त्यानन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यतोऽष्टौ, असुरकुमारादयस्त्वीशानपर्यन्ताः पृथिव्यब्वनस्पतिषूत्पद्यन्ते ततो योऽनन्तरभवे पृथिव्यादिषु गत्वा तदनन्तरं मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य नव संख्येयादिभावना प्राग्वत् पृथिव्यब्वनस्पतिसूत्रे पुरस्कृता अट्ठ वा नव वेति ॥ पृथिव्यादयो ह्यनन्तरमुद्वृत्य मनुष्येषूत्पद्यन्ते सिद्ध्यन्ति च तत्र योऽनन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य मनुष्यभवसम्बन्धीन्यष्टौ यस्त्वनन्तरमेकं पृथिव्या भवमवाप्य तदनन्तरं मनुष्यो भूत्वा सेत्स्यति तस्य नव तेजोवायवो ऽनन्तरमुद्वृत्ता मनुष्यत्वमेव न प्राप्नुवन्ति द्वित्रिचतुरिन्द्रियास्त्वनन्तरं मनुष्यत्वमवाप्नुवन्ति परं न सिद्ध्यन्ति, ततस्तेषां सूत्रेषु जघन्यपदे नवनवेति वक्तव्यं शेषभावना प्रागुक्तानुसारेण कर्त्तव्या, मनुष्यसूत्रे पुरस्कृतानि द्रव्येन्द्रियाणि कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्तीति तद्भवसिद्धयतो न सन्ति शेषस्य सन्तीति भावः यस्यापि सन्ति सोऽपि यद्यनन्तरभवे भूयोऽपि मनुष्यो भूत्वा सेत्स्यति तस्याष्टौ यः पुनः पृथिव्याद्येकभवान्तरितो भूत्वा सिद्धिगामी तस्य नव शेषभावना प्राग्वत् । सनत्कुमारादयो देवा अनन्तरमुद्वृत्ताः न पृथिव्यादिष्वायान्ति किन्तु पञ्चेन्द्रियेषु ततस्ते नैरयिकवद्वक्तव्याः तथाचाह–" सणंकुमारमाहिंद बंभलोयलंतगसुक्कसहस्सार आणय पाणय आरण अच्चुय गेविज्जगदेवस्सय जहा नेरइयस्स " विजयादिदेवचतुष्टयसूत्रेषु योऽनन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्याष्टौ यः पुनरेकवारं मनुष्यो भूत्वा भूयोऽपि मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य षोडश यस्त्वपान्तराले देवत्वमनुभूय मनुष्यो भूत्वा सिद्धिगामी तस्य चतुर्विंशतिर्मनुष्यभवे ऽष्टौ देवभवेऽष्टौ भूयोऽपि मनुष्यभवे अष्टाविति संख्येयानि संख्येयं कालं संसारावस्थायिन इह विजयादिषु चतुर्षु गताः प्रभूतमसंख्येयमनन्तं वा कालं संसारमावतिष्ठन्ते ततः संखेज्जा वा इत्येवोक्तं " वा संखेज्जा अणंता वा " इति सर्वार्थे सिद्धस्त्वनन्तरभवे नियमतः सिद्ध्यति तत स्तस्याऽजघन्योत्कृष्टपुरस्कृता अष्टावेव । बहुवचनचिन्तायां नैरयिकसूत्रे बद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि असंख्येयानि नैरयिका

मामसंख्यातत्वात् एवं शेषसूत्रेष्वप्युपयुज्य वक्तव्यं नवरं मनुष्यसूत्रे " सियसंखेज्जा " इह सम्मूर्छिममनुष्याः कदाचित्सर्वथा न सन्ति तदन्तरस्य चतुर्विंशतिमुहूर्त्तप्रमाणस्य भागाभिधानात्, तत्र यदा पृच्छासमये सर्वथा न सन्ति तदा संख्येयानि गर्भजमनुष्याणां संख्येयत्वात्। यदा तु सम्मूर्छिमा अपि सन्ति तदा असंख्येयानि । सर्वार्थसिद्धमहाविमानदेवाः संख्येया बादरत्वे महाशरीरत्वे च सन्ति परिमितक्षेत्रवर्तित्वात् ततो बद्धानि पुरस्कृतानि वा तेषां द्रव्येन्द्रियाणि संख्येयानि ॥

एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ । केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि । जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! नत्थि । केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि । जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । जाव थणियकुमारत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स पुढविक्काइयस्स केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! णत्थि । केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि जस्स अत्थि एक्को वा दो वा तिन्नि वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं जाव वणस्सइकाइयत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स बेइंदियत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! णत्थि, केवइया पुरक्खडा ? गोयमा ! कस्स अत्थि कस्स नत्थि । जस्स अत्थि दो वा चत्तारि वा छ वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं तेइंदियत्तेवि नवरं पुरक्खडा चत्तारि वा अट्ठ वा बारस वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं चउरिंदियत्तेवि नवरं पुरक्खडा छ वा बारस वा अट्ठारस वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते । मणुस्सत्ते वि एवं चेव नवरं केवइया पुरक्खडा अट्ठ वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, सव्वेसिं मणुस्सवज्जाणं पुरक्खडा मणुस्सत्ते कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थित्ति एवं न वुचइ । वाणमंतरजोइसियसोहम्मग जाव गेवेज्जगदेवत्ते अतीता अणंता । बद्धेल्लगा नत्थि । पुरक्खडा कस्स अत्थि कस्स नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलसं वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स विजयवेजयंतजयंतअप-

राजियदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? नत्थि के[वइया] बद्धेल्लगा ? नत्थि । केवइया पुरक्खडा ? कस्सइ अ[त्थि] कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा । स[व्वट्ठ]सिद्धदेवत्ते अतीता नत्थि, बद्धेल्लगा नत्थि, पुरक्खड[ा क]स्स अत्थि कस्स नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ । एवं ज[हा] नेरइए दंडओ नीतो तहा असुरकुमारेणवि नेयव्वो ज[ाव] पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं नवरं जस्स सट्ठाणे जइ ब[द्धेल्ल]गा तस्स तइ जाणियव्वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्[स]स्स नेरइयत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अ[ण]ंता केवइया बद्धेल्लगा नत्थि केवइया पुरक्खडा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलसं वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । जाव एवं पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते नवरं एगिंदियविगलिंदियएसु जस्स जत्ति पुरक्खडा तस्स तत्तिया जाणियव्वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स मणुस्सत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! अट्ठ, केवइया पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलसं वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । वाणमंतरजोइसिय जाव गेवेज्जगदेवत्ते जहा नेरइयत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठं वा सोलसं वा । केवइया बद्धेल्लगा णत्थि । केवइया पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठं वा सोलसं वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ, केवइया बद्धेल्लगा णत्थि, केवइया पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ । वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइए । सोहम्मगदेवेवि जहा नेरइए नवरं सोहम्मगदेवस्स विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया अतीता ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ केवतिया बद्धेल्लगा णत्थि, केवतिया पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा । सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते जहा नेरइयस्स एवं जाव गेवेज्जगदेवस्स सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते ताव नेयव्वं । एगमेगस्स णं जंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? णत्थि, केवतिया पुरक्खडा ? णत्थि । एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते । मणुस्सत्ते अतीता

अतीता बद्धेल्लगा णत्थि, पुरक्खडा अट्ठ वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा । वाणमंतरजोइसियत्ते जहा नेरइयत्ते । सोहम्मदेवत्ते अतीता अणंता बद्धेल्लगा अत्थि पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते विजयवेजयंतजयंत अपराजितत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ । केवतिया बद्धेल्लगा अट्ठ, केवतिया पुरक्खडा कस्स अत्थि कस्स नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ । एगमेगस्स णं भंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवस्स सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते । केवइया दव्विंदिया अतीता? गोयमा ! णत्थि । केवतिया बद्धेल्लगा णत्थि, केवतिया पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि जस्स अत्थि अट्ठ । एगमेगस्स णं भंते । सव्वट्ठसिद्धदेवस्स नेरइयत्ते केवतिया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा नत्थि, पुरक्खडा नत्थि । एवं मणुस्सवज्जं जाव गेवेज्जगदेवत्ते मणुस्सत्ते अतीता अणंता, केवइया बद्धेल्लगा नत्थि । केवइया पुरक्खडा अट्ठ । विजयवेजयंतापराजियदेवत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ । केवइया बद्धेल्लगा ? णत्थि । केवइया पुरक्खडा ? णत्थि । एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धदेवस्स सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! णत्थि, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ । केवइया पुरक्खडा, नत्थि । नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया दव्विंदिया-अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? असंखेज्जा । केवइया पुरक्खडा ? अणंता । नेरइयाणं भंते ! असुरकुमारत्ते केवतिया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरक्खडा ? अणंता । एवं जाव गेविज्जगदेवत्ते । नेरइयाणं भंते ! विजयवेजयंतजयंतापराजियदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? नत्थि । केवतिया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरक्खडा ? असंखेज्जा । एवं सव्वट्ठसिद्धदेवत्तेवि एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते जाणियव्वं । नवरं वणस्सइकाइयाणं विजयवेजयंतजयंतापराजियदेवत्ते सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते य पुरक्खडा अणंता । सव्वेसिं मणुस्ससव्वट्ठसिद्धगवज्जाणं सट्ठाणे बद्धेल्लगा असंखेज्जा परट्ठाणे बद्धेल्लगा नत्थि । मणुस्सा णं भंते ! नेरइयत्ते अतीता अणंता । बद्धेल्लगा नत्थि । पुरक्खडा अणंता । एवं जाव गेविज्जेदेवत्ते नवरं सट्ठाणे अतीता अणंता । बद्धेल्लगा सिय संखिज्जा सिय असंखिज्जा । पुरक्खडा अणंता । मणुस्सा णं भंते ! विजयवेजयंतजयंतापराजियदेवत्ते केवतिया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! संखिज्जा दव्विंदिया अतीता केवतिया बद्धेल्लगा नत्थि, केवतिया पुरक्खडा सिय संखिज्जा सिय असंखिज्जा । एवं सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते वि वाणमंतरजोइसियाणं देवाणं एवं चेव सोहम्मदेवाणं एवं चेव नवरं विजयवेजयंतजयंतापराजियदेवत्ते अतीता असंखेज्जा बद्धेल्लगा नत्थि, पुरक्खडा असंखिज्जा । सव्वट्ठसिद्धदेवत्ते अतीता नत्थि बद्धेल्लगा नत्थि पुरक्खडा असंखिज्जा । एवं जाव गेविज्जदेवाणं । विजयवेजयंतजयंतापराजियाणं देवाणं भंते ! नेरइयत्ते केवतिया दव्विंदिया अतीता ! गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा नत्थि । केवइया पुरक्खडा णत्थि । एवं जाव जोइसियत्ते नवरं एसिं मणुस्सत्ते अतीता अणंता केवइया बद्धेल्लगा नत्थि, पुरक्खडा असंखेज्जा । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते सट्ठाणे अतीता असंखेज्जा । केवइया बद्धेल्लगा असंखेज्जा । केवइया पुरक्खडा असंखेज्जा । सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते अतीता णत्थि, बद्धेल्लगा णत्थि, पुरक्खडा असंखेज्जा । सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा णत्थि । केवइया पुरक्खडा नत्थि । दारं । कतिणं भंते ! भाविंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचभाविंदिया पण्णत्ता तंजहा—सोइंदिए जाव फासिंदिए । नेरइयाणं भंते ! कइ भाविंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच भाविंदिया पण्णत्ता, तंजहा-सोइंदिए जाव फासिंदिए । एवं जस्स इंदिया तस्स तत्तिया भाणियव्वा । जाव वेमाणियाणं ॥ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया भाविंदिया अतीता गोयमा ! अणंता । केवइया बद्धेल्लगा पंच । केवइया पुरक्खडा पंच वा दस वा एकारस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं असुरकुमारस्सवि नवरं पुरक्खडा पंच वा दस वा छ वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं जाव थणियकुमारस्स । एवं पुढविकाइया आउक्काइया वणस्सइकाइस्स वि । बेइंदिय-तेइंदियचउरिंदियस्सवि । तेउक्काइय-वाउक्काइयस्स वि । एवं चेव नवरं पुरक्खडा छ वा सत्त वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स जाव ईसाणस्स जहा असुरकुमारस्स । नवरं मणुस्सस्स पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि त्ति भाणियव्वं । सणंकुमार जाव गेवेज्जगस्स जहा नेरइयस्स । विजय-वेजयंत-जयंत-अपराजियदेवस्स अतीता । अणंता बद्धेल्लगा पंच, पुरक्खडा पंच वा दस वा पन्नरस वा संखिज्जा वा । सव्वट्ठसिद्धगदेवस्स अतीता अणंता; बद्धेल्लगा पंच, केवइया पुरक्खडा पंच । नेरइयाणं भंते ! केवइया भाविंदिया अतीता?

गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा असंखेज्जा, केवइया पुरक्खडा अणंता । एवं जहा दव्विंदियाणं पोहत्तेणं दंडओ भणिओ तहा भाविंदिएसु पोहत्तेणं दंडओ भाणियव्वो । नवरं वणस्सइकाइयाणं बद्धेल्लगावि अणंता ॥ एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया भाविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, बद्धेल्लगा पंच, पुरक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि पंच वा दस वा एक्कारस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराणं । नवरं बद्धेल्लगा नत्थि । पुढविकाइयत्ते जाव बेइंदियत्ते जहा दव्विंदिया, तेइंदियत्ते तहेव नवरं पुरक्खडा तिण्णि वा छ वा नव वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं चउरिंदियत्ते वि नवरं पुरक्खडा चत्तारि वा अट्ठ वा बारस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं ते चेव गमा चत्तारि नेयव्वो, जे चेव दव्विंदिएसु नवरं तइय-गमो जाणियव्वो, जस्स जइ जे इंदिया ते पुरक्खडेसु मुणेयव्वा, चउत्थगमो जहेव दव्विंदिया जाव । सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवतिया भाविंदिया अतीता नत्थि । बद्धेल्लगा संखेज्जा पुरक्खडा नत्थित्ति

(एगमेगस्स णं भंते नेरइयस्स नेरइयत्ते इत्यादि कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थित्ति) यो नरकादुद्वृत्तो भूयोऽपि नैरयिकत्वं नावाप्स्यति तस्य न भवन्ति यस्त्ववाप्स्यति तस्य भवन्ति सोऽपि यद्येकवारमागामी ततोऽष्टौ द्वौ वारौ चेत्तर्हि षोडश यदि वा त्रीन् वारान् ततश्चतुर्विंशतिसंख्येयानि वारान् आगामी न संख्येयानीत्यादि मनुष्यत्वचिन्तायां कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि इति न वक्तव्यं मनुष्यागमनस्यावश्यंभावित्वात् ततो जघन्यपदेऽष्टौ । उत्कर्षतोऽनन्तानीति वक्तव्यं विजयवैजयंत-जयंतापराजितचिन्तायामतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति कस्मादिति चेदुच्यते इह विजयादिषु चतुर्षु गता जीवो नियमात्तत उद्वृत्तो न जातुचिदपि नैरयिकादिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्-पर्यवसानेषु तथा व्यन्तरेषु ज्योतिष्केषु मध्ये समागमिष्यति तथा स्वाभाव्यान्मनुष्येषु सौधर्मादिषु वा गमिष्यति तत्रापि जघन्येन एकं द्वौ वा भवानुत्कर्षतः संख्येयान् न पुनरसंख्येयाननन्तान्वा ततो नैरयिकस्य विजयादित्वे अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्तीत्युक्तं पुरस्कृतान्यष्टौ यो यदा वा विजयादिषु द्विरुत्पत्स्यानन्तरभवे नियमतो मोक्षगमनात् । एवं यथा नैरयिकत्वादिषु चतुर्विंशतौ स्थानेषु चिन्ता कृता तथा असुरकुमारादीनामपि प्रत्येकं कर्त्तव्या । पूर्वोक्तभावनानुसारेण स्वयमुपयुज्य परिभावनीया भावेन्द्रियसूत्राण्यपि सुगमान्येव केवलं द्रव्येन्द्रियगतभावनानुसारेण तत्र भावना भावयितव्या इति । प्रज्ञा० १५ पद ।

तत्र यानि द्रव्येन्द्रियाणि तानि जीवानां पर्याप्तौ सत्यां भवन्ति यानि च भावेन्द्रियाणि तानि संसारिणां सर्वावस्थाभावीनीति-सं०

(२) इन्द्रियाणां बाहुल्य-पृथक्त्वप्रदेशावगाहना-स्पृष्टास्पृष्टवेदना च ॥

तत्र बाहुल्यादि यथा--

सोइंदिए णं भंते ! केवइयं बाहल्लेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागे बाहल्लेणं पण्णत्ते एवं फासिंदिए (सो इंदिए णं भंते ! केवइयं बाहल्लेणं पण्णत्ते इत्यादि) इदमपि पाठसिद्धं तत्कथायमर्थोऽन्यत्रापि " बाहल्लतो य सव्वाइं अंगुलअसंखेज्जभागमिति " अत्राह-यद्यङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाहुल्यं स्पर्शनेन्द्रियस्य ततः कथं खड्गक्षुरिकाद्यभिघाते अन्तःशरीरस्य वेदनानुभवः तदेतदसमीचीनं सम्यग् वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्त्वगिन्द्रियस्य विषयः शीतादयः स्पर्शाः यथा चक्षुषो रूपं गन्धो घ्राणस्य स्पर्शनं च खड्गक्षुरिकाद्यभिघाते अन्तः शरीरस्य शीतादिस्पर्शवेदनमस्ति किन्तु केवलं दुःखवेदनं तच्च दुःखरूपवेदनाभात्मा सकलेनापि शरीरेणानुभवति न केवलेन त्वगिन्द्रियेण ज्वरादिवेदनावत् ततो न कश्चिद्दोषः अथ शीतपानकादिपाने अन्तः स्पर्शवेदनाप्यनुभूयते ततः कथंमिदं घटामटाट्यते इति उच्यते-इहत्वगिन्द्रियं सर्वत्रापि प्रदेशपर्यन्तवर्त्ति विद्यते तथा पूर्वसूरिभिः व्याख्यानात्तथा चाह मूलटीकाकारः सर्वप्रदेशपर्यन्तवर्त्तित्वाच्च त्वचोऽन्यंतरेऽपि शुषिरस्योपरि त्वगिन्द्रियस्य भावादुपपद्यते ततः शीतस्पर्शवेदनानुभवः ॥ प्रज्ञा० १५ पद (तद्घातवेदनापिक्लेशतोव्याख्याता)

(३) इन्द्रियाणां पृथुत्वं तदवगाहना च ।

पृथुत्वविषयं सूत्रमाह ॥

सोइंदिए णं भंते ! केवइयं पोहत्तेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागे पोहत्तेणं पण्णत्ते एवं चक्खिंदिए घाणिंदिए वि जिब्भिंदिए णं पुच्छा, गोयमा ! अंगुलपुहत्तेणं पण्णत्ते फासिंदिए णं पुच्छा, गोयमा ! सरीरपमाणमेत्तेणं पण्णत्ते ।

(पोहत्तेणं पण्णत्ते इत्यादि) इह पृथुत्वं स्पर्शनेन्द्रियव्यतिरेकेण शेषाणामिन्द्रियाणामात्माङ्गुलेन प्रतिपत्तव्यं स्पर्शनेन्द्रियस्य उच्छ्रयांगुलेन । ननु देहाश्रितानीन्द्रियाणि देहश्चोच्छ्रयाङ्गुलेन प्रमीयते " उस्सेहपमाणतो मिणसु देहमि-तिवचनात् " ततः इन्द्रियाण्यप्युच्छ्रयाङ्गुलेन मातुं युज्यन्ते । नात्माङ्गुलेनेति । तदयुक्तम् जिह्वादीनामुच्छ्रयांगुलेन पृथुत्वप्रमितत्वाभ्युपगमे त्रिगव्यूतीनां मनुष्याणां रसाद्यव्यवहारोच्छेदप्रसक्तेस्तथाहि-त्रिगव्यूतादीनां मनुष्याणां षड्गव्यूतादीनां च हस्त्यादीनां स्वस्वशरीरानुसारितया अतिविशालानि मुखानि जिह्वाश्च ततो यद्युच्छ्रयाङ्गुलेन तेषां क्षुरप्राकारस्यान्यन्तरनिर्वृत्यात्मकस्य जिह्वेन्द्रियस्याङ्गुलपृथुत्वप्रमाणो विस्तारः परिगृह्यते तदा सकलतया न समग्रं जिह्वां व्याप्नुयात् सर्वव्यापित्वाभावे च योऽसौ बाहुल्येन सर्वात्मना जिह्वाया रसोपलम्भ [illegible] प्रसिद्धो व्यवहारः स व्यवच्छेदमाप्नुयादेवं घ्राणादिविषयेऽपि यथायोगं गन्धादिव्यवहारोच्छेदो भावनीयः तस्मादात्माङ्गुलेन जिह्वादीनां पृथुत्वमवसेयं नोच्छ्रयांगुलेनेति । आह च भाष्यकृत् "इन्दियमाणे विणय,निययं जंति माउयाइणं । जिब्भिंदियाइमाणं,संववहारं विरुज्झेज्जा " अस्या [illegible] तन उच्छ्रयांगुलमिन्द्रियमानेऽपि भा-[illegible] चिन्तायामित्यपि [illegible] भजनीय [illegible] इत्यर्थः [illegible] स्पर्शनेन्द्रिय पृथुत्व [illegible] चिन्तायां

[illegible] आदिति [illegible]

मेतदवसेयमिति चेदत आह यद्यस्मात्सर्वेषामपीन्द्रियाणामुत्त्रयाङ्गुलेन परिणामकारणम् त्रिगव्यूतादीनामादिशब्दात् द्विगव्यूतादि परिग्रहो जिह्वेन्द्रियादिमानं सूत्रोक्तसंव्यवहारं विरुध्येत । यथानन्तरमेव भावितमिति ।

सम्प्रति कतिप्रदेशावगाढानीति प्रतिपादयति ।

सोइंदिए णं भंते ! कइ पदेसिए पएणत्ते ? गोयमा ! अणंतपदेसिए पएणत्ते एवं जाव फासिंदिए सोइंदिए णं भंते ! कइ पदेसोगाढे पएणत्ते ? गोयमा ! असंखेज्ज पदेसोगाढे एवं जाव फासिंदिए । (टीका न गृहीता)

(४) इन्द्रियाणामल्पबहुत्वं तद्गुणाश्च ।

एतेसि णं भंते ! सोइंदिय चक्खुइंदियघाणिंदियजिब्भिंदियफासिंदियाणं ओगाहणट्ठयाए पदेसट्ठयाए ओगाहणपदेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ गोयमा ! सव्वत्थोवे चक्खिंदिए ओगाहणट्ठयाए । सोइंदिय ओगाहणट्ठयाए संखिज्जगुणे । घाणिंदिय ओगाहणट्ठयाए संखेज्जगुणे । जिब्भिंदियओगाहणट्ठयाए संखिज्जगुणे । फासिंदियओगाहणट्ठयाए असंखेज्जगुणे । पदेसट्ठयाए सव्वत्थोवे । चक्खिंदिएपदेसट्ठयाए सोइंदिए पदेसट्ठयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिए पदेसट्ठयाए संखेज्जगुणे । जिब्भिंदिएपदेसट्ठयाए संखेज्जगुणे । फासिंदियपदेसट्ठयाए असंखेज्जगुणे । ओगाहणपदेसट्ठयाए सव्वत्थोवे । चक्खिंदिए ओगाहणपदेसट्ठयाए सोइंदिए ओगाहणट्ठयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिए ओगाहणट्ठयाए संखेज्जगुणे । जिब्भिंदिए ओगाहणट्ठयाए संखेज्जगुणे फासिंदिए ओगाहणट्ठयाए असंखेज्जगुणे । फासिंदियस्स ओगाहणट्ठयाएहिंतो चक्खिंदिएपदेसट्ठयाए अणंतगुणे । सोइंदिए पदेसट्ठयाए संखिज्जगुणे । घाणिंदिए पदेसट्ठयाए संखिज्जगुणे । जिब्भिंदिए पदेसट्ठयाए संखेज्जगुणे फासिंदिए पदेसट्ठयाए असंखिज्जगुणे ।

(एएसि णं भंते ! इत्यादि) सर्वस्तोकं चक्षुरिन्द्रियमवगाहनार्थतया विमुक्तं भवति सर्वस्तोकप्रदेशावगाढं चक्षुरिन्द्रियं ततः श्रोत्रेन्द्रियमवगाहनार्थतया संख्येयगुणमतिप्रभूतेषु प्रदेशेषु तस्यावगाहनाभावात्ततोऽपि घ्राणेन्द्रियमवगाहनार्थतया संख्येयगुणमतिप्रभूतेषु प्रदेशेषु तस्यावगाहनोपपत्तेस्ततोऽपि जिह्वेन्द्रियमवगाहनार्थतया असंख्येयगुणं तस्याङ्गुलपृथक्त्वपरिमाणविस्तारात्मकत्वात् यत्तु दृश्यते पुस्तकेषु पाठः संख्येयगुण इति सोऽपि पाठो युक्तःपुरावस्थात्वादि-चक्षुरादीनि त्रीण्यपीन्द्रियाणि प्रत्येकमङ्गुलासंख्येयभागविस्तारात्मकानि जिह्वेन्द्रियं त्वङ्गुलासंख्येयपृथक्त्वविस्तारमतोऽसंख्येयगुणमेव तदुपपद्यते ननु संख्येयगुणमिति ततः स्पर्शनेन्द्रियमसंख्येयगुणम् । तथा ह्यङ्गुलपृथक्त्वमात्रविस्तारं जिह्वेन्द्रियस्वरूपं [illegible] स्पर्शनेन्द्रियं तु शरीरपरिमाणमिति युक्तमपि तदुपपद्यते संख्येयगुणमिति । यत्तु बहुषु पुस्तकेषु दृश्यते स्पर्शनमसंख्येयगुणमिति सोऽपपाठो दुर्विज्ञेयत्वात् । तथा ह्यङ्गुलपृथक्त्वविस्तारमात्रं जिह्वेन्द्रियं शरीरपरिमाणं तु स्पर्शनेन्द्रियशरीरमुत्कर्षतोऽपि लक्षयोजनप्रमाणं ततः कथमसंख्येयगुणमुपपद्यत इति । अनेनैव क्रमेण प्रदेशार्थतयापि सूत्रम् भावनीयम् । उक्तप्रकारेणैव चोभयसूत्रमपि ।

इदानीमिन्द्रियगुणविषयकं सूत्रमाह ।

सोइंदियस्स णं भंते ! केवतिया कक्खडगरुयगुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंता कक्खडगरुयगुणा प० एवं जाव फासिंदियस्स सोइंदियस्स णं भंते ! केवइया मउयलहुयगुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंता । एवं जाव फासिंदियस्स, एतेसि णं भंते ! सोइंदिय-चक्खिंदिय-घाणिंदिय-जिब्भिंदिय फासिंदियाणं कक्खडगरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाणं कक्खडगरुयगुणमउयलहुगुणाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थो वा चक्खिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा । सोइंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । जिब्भिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । मउयलहुयगुणाणं सव्वत्थो वा फासिंदियस्स मउयलहुयगुणा जब्भिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । सोइंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । चक्खिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंत गुणा । कक्खडगरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाणय सव्वत्थो वा चक्खिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा । सोइंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । जिब्भिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खडगरुयहिंतो तस्स चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । जिब्भिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । सोइंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा । चक्खिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंत गुणा ।

यानि कर्कशगुरुगुणादिसूत्राणि तानि पाठसिद्धानि नवरं महदल्पबहुत्वे चक्षुःश्रोत्रघ्राणजिह्वास्पर्शनेन्द्रियाणां यथोत्तरं कर्कशगुरुगुणा अमीषामेव च पश्चानुपूर्व्या यथापूर्वं मृदुलघुगुणा अनन्तगुणास्तथैव यथोत्तरं कर्कशतया यथापूर्वं कार्कश्यमनयोरपसर्पमाणत्वात् युगपदुभयाल्पबहुत्वगत फासिंदिय-कक्खडगरुयगुणेहिंतो तस्स (चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा इति सरीरं कति यथा एव, प्रदेशा उपरि वर्तिनः शीतातपादिसम्पर्कतः कर्कशा वर्तन्ते । अन्ये तु बहवः तदन्तर्गता अपि मृदव इति वदन्ति । स्पर्शनेन्द्रियस्य कर्कशगुरुभ्यो मृदुलघुगुणा अनन्तगुणा इति । प्रज्ञा० १५ पद ।

(५) अमुन्यत्र

नेरइयाणं भंते ! कइ इंदिया पण्णत्ता गंमहा

णं भंते ! सोइंदिए किंसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! कलंबुयासंठाणसंठिए पण्णत्ते । एवं जहा ओहिया वत्तव्वया भणिया तहेव नेरइयाणं पि अप्पाबहुयाणि दोन्नि वि, नवरं नेरइयाणं भंते ! फासिंदिए किंसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तंजहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से वि तहेव सेसं तं चेव । असुरकुमाराणं भंते ! कइ इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचिंदिया पण्णत्ता, एवं जहा ओहियाणं जाव अप्पाबहुयाणि दोन्नि वि, नवरं फासिंदिए दुविहे पण्णत्ते, तंजहा-भवधारणिज्जे उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समचउरंससंठाणसंठिए पण्णत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से णं नाणासंठाणसंठिए, सेसं तं चेव, एवं जाव थणियकुमाराणं । पुढविकाइयाणं भंते ! कइ इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! एगे फासिंदिए पण्णत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए किंसंठाणसंठिए पण्णत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पण्णत्ते, पुढविकाइयाणं फासिंदिए केवइयं बाहल्लेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागं बाहल्लेणं पण्णत्ते, पुढविकाइयाणं फासिंदिए केवइयं पोहत्तेणं पण्णत्ते ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते पोहत्तेणं पण्णत्ते, पुढविकाइयाणं फासिंदिए कतिपदेसे पण्णत्ते ? गोयमा ! अणंतपदेसिए पण्णत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए कइपदेसोगाढे पण्णत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जपदेसोगाढे पण्णत्ते, एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स ओगाहणट्ठयाए पदेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइयाणं फासिंदिए ओगाहणट्ठयाए, से चेव पदेसट्ठयाए अणंतगुणे । पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदियस्स केवइया कक्खडगरुयगुणा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता, एवं मउयलहुयगुणा वि, एतेसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा, तस्स चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा, एवं आउक्काइयाणं वि जाव वणस्सइकाइयाणं, नवरं संठाणे इमो विसेसो दट्ठव्वो-आउक्काइयाणं थिबुगबिंदुसंठाणसंठिए पण्णत्ते । तेउकाइयाणं सूइकलावसंठाणसंठिए पण्णत्ते । वाउकाइयाणं पडागासंठाणसंठिए पण्णत्ते । वणस्सइकाइयाणं नाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते, बेइंदियाणं भंते ! कइ इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! दो इंदिया पण्णत्ता, तंजहा-जिब्भिंदिए य फासिंदिए य, दोण्हं पि इंदियाणं संठाणं बाहल्लं पोहत्तं पदेस ओगाहणा य जहा ओहियाणं भणिया तहा भाणियव्वा, नवरं फासिंदिए हुंडसंठाणसंठिए पण्णत्ते इमो विसेसो, एतेसि णं भंते ! बेइंदियाणं जिब्भिंदियफासिंदियाणं ओगाहणट्ठयाए पदेसट्ठयाए ओगाहणपदेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवे बेइंदियाणं जिब्भिंदिए ओगाहणट्ठयाए, फासिंदिए ओगाहणट्ठयाए असंखेज्जगुणे, पदेसट्ठयाए सव्वत्थोवे बेइंदियाणं जिब्भिंदिए पदेसट्ठयाए, फासिंदिए पदेसट्ठयाए असंखेज्जगुणे, ओगाहणपदेसट्ठयाए सव्वत्थोवे बेइंदियस्स जिब्भिंदिए ओगाहणट्ठयाए, फासिंदिए ओगाहणट्ठयाए असंखेज्जगुणे, फासिंदियस्स ओगाहणट्ठयाएहिंतो जिब्भिंदियपदेसट्ठयाए अणंतगुणे, फासिंदिए पदेसट्ठयाए असंखेज्जगुणे, बेइंदियाणं भंते ! जिब्भिंदियस्स केवइया कक्खडगरुयगुणा प० ? गोयमा ! अणंता, एवं फासिंदियस्स वि, एवं मउयलहुयगुणा वि, एतेसि णं बेइंदियाणं जिब्भिंदियफासिंदियाणं कक्खडगरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाणं कक्खडगरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थोवा बेइंदियाणं जिब्भिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा, फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा, फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणेहिंतो तस्स चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा, जिब्भिंदियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा, एवं जाव चउरिंदियत्ति, नवरं इंदियपरिवुड्ढी कायव्वा, तेइंदियाणं घाणिंदिए थोवे, चउरिंदियाणं चक्खिंदिए थोवे, सेसं तं चेव । पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणुस्साण य जहा नेरइयाणं, नवरं फासिंदिए छव्विहसंठाणसंठिए पण्णत्ते, तंजहा-समचउरंसे णिग्गोहपरिमंडले सादि खुज्जे वामणे हुंडे, वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं ॥

नेरइयाणं भंते ! इत्यादि । सुगमं नवरं नेरइयाणं भंते ! फासिंदिए किंसंठिए पण्णत्ते इत्यादि । द्विविधं हि नैरयिकाणां शरीरं भवधारणीयमुत्तरवैक्रियं च, तत्र भवधारणीयं तेषां भवस्वभावत एव निर्मूलविलुप्तपक्षोत्पाटितसकलरोमपक्षिशरीरवदतिबीभत्सं संस्थानेन, यदप्युत्तरवैक्रियं तदपि हुण्डसंस्थानमेव, यद्यपि ते वयं शुभं करिष्याम इत्यभिसन्धिना वैक्रियशरीरमारभन्ते तथापि तेषां तथाविधनामकर्मोदयादशुभसंस्थानमेव भवति-असुरकुमारसूत्रे, भवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानं तथा भवस्वाभाव्यात्-उत्तरवैक्रियं तु नानासंस्थानं स्वेच्छया तस्य निष्पत्तिभावात्, पृथिव्यादिविषयाणि तु सूत्राणि सुगमानि । प्रज्ञा० १५ पद० ॥

(६) इन्द्रियाणां च पञ्चानामर्थावग्रहकालम्-

अत्थे य पडुप्पण्णे, विंदियाणि इंदियं छंदइ ॥

इन्द्रियं पुनश्चक्षुरादिकं विनियोगं व्यापारं सनते प्रत्युत्पन्नं वर्तमानार्थविषयं नातीतानागतार्थविषयमिति भावः ॥ सू० १ श्रु० । इन्द्रियं हि वार्त्तमानिके पर्याये व्याप्रियते तत्र तन्मात्रमर्थोपलम्भजनकं ज्ञानमपि ज्ञानमिन्द्रियज्ञानमिव वर्तमानार्थमदृष्टमर्थं [illegible] भवेत् ॥ अथ यदा चक्षुरूपविषये व्याप्रियते तदा रूपविज्ञानमुत्पादयति न शेष तस्मात्तत्स्वरूपविज्ञानं वर्तमानार्थविषयं वर्तमान पर्याये चक्षुषो व्यापारात् [illegible] मनोज्ञानं ततो न तत्र प्रतिनियतकालविषयमेवं शेषेष्वपीन्द्रियेषु वाच्यमानं०॥

(७) श्रोत्रेन्द्रियादीनां प्राप्ताप्राप्तविषयतां प्रतिपादयितुमादौ विषयांस्तद्भेदप्रकारांश्चाह ॥

दोहिं ठाणेहिं आया सद्दाइं सुणेइ तं देसेण वि आया सद्दाइं सुणेइ सव्वेण वि आया सद्दाइं सुणेइ एवं रूवाइं पासइ गंधाइं आघाइ रसाइं आसाएइ फासाइं पडिसंवेदेइ ॥ ०

(देसेणवि) । देसेन श्रुतेन्द्रियेण श्रोत्रैकश्रोत्रतया [illegible] [illegible] सर्वेणापि [illegible] [illegible] [illegible] इत्यादि [illegible] [illegible] देवानां [illegible] सद्दाइ ।

दोहिं ठाणेहिं देवे सद्दाइं सुणेइ तंजहा देसेण वि देवे सद्दाइं सुणेइ सव्वेण वि सद्दाइं सुणेइ जाव निज्जरेइ ॥

(दोहिं ठाणेहिं) [illegible] [illegible] देवानां च [illegible] । स्था० २ ठा० ।

पुट्ठाइं भंते ! सद्दाइं सुणेइ अपुट्ठाइं सद्दाइं सुणेइ ? गोयमा ! पुट्ठाइं सद्दाइं सुणेइ नो अपुट्ठाइं सद्दाइं सुणेइ । पुट्ठाइं भंते ! रूवाइं पासंति अपुट्ठाइं रूवाइं पासंति ? गोयमा ! नो पुट्ठाइं रूवाइं पासंति अपुट्ठाइं रूवाइं पासंति । पुट्ठाइं भंते ! गंधाइं अग्घाति अपुट्ठाइं गंधाइं अग्घाति ? गोयमा ! पुट्ठाइं अग्घाइ नो अपुट्ठाइं अग्घाइ । एवं रसाण वि फासाण वि । नवरं रसाइं आस्साएइ फासाइं पडिसंवेदेइ त्ति आलावगा भाणियव्वा ॥

(पुट्ठाइं भंते ! इत्यादि) [illegible]

यद्यपि निर्वृत्तेन्द्रियमध्ये प्रविश्य उपकरणेन्द्रियमभिव्यञ्जयन्ति । श्रोत्रेन्द्रियं च घ्राणेन्द्रियाद्यपेक्षया स्वविषयपरिच्छेदे पटुतरं ततः स्पृष्टमात्राण्यपि तानि श्रोत्रेन्द्रियमुपलभते नास्पृष्टान् सर्वथाप्यसंदेशेः संबन्धाभावात् श्रोत्रेन्द्रियस्य प्राप्तविषयपरिच्छेदस्वभावात् यथा च श्रोत्रेन्द्रियस्य प्राप्यकारितया तत्त्वार्थटीकादौ चर्चितमिति ततोऽवधार्यम (पुट्ठाइं भंते ! रूवाइं इत्यादि) ॥ सुगमं निर्वचनमाह । गौतम ! न स्पृष्टानि रूपाणि पश्यति चक्षुः किन्त्वस्पृष्टानि चक्षुषोऽप्राप्यकारित्वात् तच्चाप्राप्यकारित्वं तत्त्वार्थटीकादौ सविस्तरं प्रसाधितमिति ततोऽवधारणीयं गन्धादिविषयाणि सूत्राणि सुप्रसिद्धानि नवरं स्पृष्टान् गन्धानाजिघ्रतीत्यादिपद्युक्तं न यावि बद्धस्पृष्टानीति बद्धस्पृष्टं यत्र तत्त्वार्थावश्यकनिर्युक्तौ (पुट्ठं सुणेइत्यादि) अत्र स्पृष्टानीति-पूर्ववत् बद्धानीति-आत्मप्रदेशैरात्मीकृतान् " बद्धमपीकयं पएसेहिं " इति वचनात् गन्धद्रव्याणामल्पत्वात् बद्धाश्च ते स्पृष्टाश्च बद्धस्पृष्टास्तान् इहस्पृष्टपदं त्रिणापि भवन्ति । यथा शब्दस्तन्तः स्पर्शमात्रस्यापदेशेन स्पर्शविशेषप्रतिपत्तिरव्याहता स्यादिति बद्धग्रहणं बद्धपा ये स्पृष्टास्तान् परिच्छिनत्ति नान्यानि कस्मादेवमिति चेदुच्यते गन्धादिद्रव्याणां बादरत्वादल्पत्वादभावकत्वाच्च घ्राणादीन्द्रियाणामपि श्रोत्रेन्द्रियापेक्षया मन्दशक्तिकत्वादिति । प्रज्ञा० पद० १५ ।

इन्द्रियाणां प्राप्ताप्राप्यकारित्वम् ।

चत्तारि इंदियत्था पुट्ठा वेदेंति । तंजहा । सोइंदियत्थे १ घाणिंदियत्थे २ जिब्भिंदियत्थे ३ फासिंदियत्थे ४

(पुट्ठत्ति) स्पृष्टा इन्द्रियसंबद्धा (वेयंतित्ति) वेद्यन्ते वा स्पृता ज्ञायन्ते नयनमनोवर्जानां श्रोत्रादीनां प्राप्यकारित्वेऽस्यभावत्वादिति ॥ स्था० ४ ठा० ।

आह च ॥

पुट्ठं सुणेइ सद्दं, रूवं पुण पासई अपुट्ठं तु ॥
गंधं रसं च फासं च, बद्धपुट्ठं वियागरे ॥ १ ॥

श्रोत्रेन्द्रियं कर्तृ शब्दं कर्मतापन्नं शृणोति । कथम्भूतमित्याह ॥ स्पृष्टम् इति स्पृष्टत्वं स्पृष्ट तनौ रेणुवदालिङ्गितमात्रमित्यर्थः । स्पृष्टं भवति स्पृष्टमात्राण्येव शब्दद्रव्याणि श्रोत्रगृहप्रभृति यतो घ्राणादीन्द्रियविषयभूतद्रव्येभ्यस्तानि सूक्ष्माणि बहूनि भावुकानि च पटुतरं च श्रोत्रेन्द्रियं-विषयपरिच्छेदे घ्राणेन्द्रियादिभ्य इति श्रोत्रेन्द्रियस्य च [illegible] ज्ञायते । एवं घ्राणेन्द्रियादिष्वपि [illegible] नि पुनः कथं गन्धादिकं गृह्णन्तीत्याह ॥ गन्धम् इति [illegible] घ्राणेन्द्रियम् । रसम् इति रसनं च [illegible] स्पर्शनेन्द्रियम् स्पृशम् इति स्पर्शनं च प्राप्नोति स्पर्शनेन्द्रियम । कथम्भूतं गन्धादित्रिकमित्याह । बद्धम् तत्र स्पृष्टमिति पूर्ववत् बद्धं तु [illegible] [illegible] । अत्र [illegible] प्रथमं स्पृष्टं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । यतो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

पाठो पुण इति चेदुच्यते । विचित्रत्वात्सूत्रगतेरित्थं निर्देशो ऽर्थस्तु यथा व्याख्यातस्तथैव द्रष्टव्यम् । अपरस्त्वाह । ननु यदि स्पृष्टं श्रव्यं शब्दं गृह्णाति तथापि बद्धं स्पृष्टमपि विशेषणवन्धे सामान्यवन्धस्यान्तर्भावात् ततः किं स्पृष्टग्रहणेनेति तदयुक्तं सकलश्रोतॄसाधारणत्वाच्छास्त्रारम्भस्य प्रपञ्चितज्ञानप्रदर्शनमर्थापत्तिगम्यार्थाभिधाने प्रस्तावादिति चक्षुरिन्द्रियं त्वप्राप्तमेव विषयं गृह्णातीत्याह "रूवं पुण पासइ अपुट्ठं तु त्ति" रूपं कर्मतापन्नं च चक्षुरस्पृष्टमप्राप्तमेव पश्यति पुनः शब्दस्य विशेषणार्थत्वादस्पृष्टमपि योग्यदेशस्थमेव पश्यति भावोऽयदेशस्थमीषधर्मादिकटकुड्यादिव्यवहितं वा पश्यतीति निर्युक्तिगाथार्थः ॥

अथ तद्व्याख्यानाय भाष्यम् ।

पुट्ठं रेणुं व तणुम्मि, बद्धमप्पीकयं पएसेहिं ।
भिक्खाइं चिय गिण्हइ, सद्ददव्वाइ बहुसाइं ॥
पट्टुसुहुमनाणुगाइं, जं पडुयरयं च सोत्तविन्नाणं ।
गंधाइ दव्वाइं, विवरीयाइ जओ ताइ ॥
परिमाणतरमत्तर, मत्तप्पए समीसीकयाइं ।
घेप्पंति पडुयरविणाइं जं च न घाणाइकरणाइं ।
स्पृष्टमित्यस्य व्याख्यानम् ॥

(पुट्ठं रेणुं व तणुम्मित्ति) । यथा रेणोस्तनौ संबन्धः इत्येतावन्मात्रेण यद्वस्तु संबद्धं तदिह स्पृष्टमुच्यत इति भावः ॥ (बद्धमित्यादि) यदात्मीकृतमात्मना गाढतरमागृहीतमात्मप्रदेशैस्तनुजलमिवाग्निमिश्रीकृतं तद्बद्धमुच्यते इत्यर्थः ॥ तत्र (भिक्खाइं चि) अतिस्पृष्टान्येव शब्दद्रव्याणि गृह्णाति श्रोत्रं यतस्तानि बहूनि सूक्ष्माणि भावुकानि च वासकानि चेत्यर्थः । पटुतरं च श्रोत्रविज्ञानं गन्धादिद्रव्याणि तु विपरीतानि स्तोकत्वादभावुकानि यतोऽतस्तानि स्पर्शानन्तरमात्मप्रदेशैर्मिश्रीकृतानि स्पृष्टबद्धानि गृह्यन्ते । घ्राणादिभिः पटुतरविज्ञानानि च न भवन्ति यतो घ्राणादिकारणानीतिगाथाद्वयार्थः । अथ रूवं पुण पासइ अपुट्ठंत्वित्यत्रोपपत्तिमाह ।

" अप्पत्तकारिनयण, णेयं नयणस्स विसयपरिमाणं । आयंगुलेण लक्खं, अइरित्तं जो अणाणं तु " प्रागुक्तयुक्त्या अप्राप्तकारि अप्राप्तस्यैव वस्तुनः परिच्छेदकारि यतो नयनं मनश्च ततो ऽस्पृष्टमेव रूपं पश्यति नयनेन्द्रियम् । विशे० (अधिकं तु विस्तरभयान्न प्रपञ्च्यते तत्तत्रैव द्रष्टव्यम्)

(८) सम्प्रतीन्द्रियाणामप्रविष्टाप्रविष्टविषयचिन्तां कुर्वन्नाह ॥

पविट्ठाइं भंते ! सद्दाइं सुणेइ अपविट्ठाइं सद्दाइं सुणेइ ? गोयमा ! पविट्ठाइं सद्दाइं सुणेइ नो अपविट्ठाइं सुणेइ एवं जहा पुट्ठाणि तहा पविट्ठाणि ॥

(सद्दाइं इत्यादि) पाठसिद्धं नवरं स्पर्शस्तनौ रेणोरिवापि भवति । प्रवेशो मुखे कवलस्येवेति शब्दार्थस्य भिन्नत्वात् भिन्नविषयता स्पृष्टप्रविष्टसूत्राणामिति-प्रज्ञा० १५ पद० ।

(९) श्रोत्रघ्राणादिचतुरिन्द्रियाणां प्राप्यकारित्वं नयनमनसोस्त्वप्राप्यकारित्वम् ।

प्राप्यकारीणीन्द्रियाण्यप्राप्यकारीणिवेति तत्र प्राप्यकारीण्येवेति कणभक्ष्याक्षपादमीमांसकसाङ्ख्याः समाख्यान्ति । चक्षुः श्रोत्रेतराणि तानि तथेति ताथागताः । चक्षुर्मनसीति तु तथा स्याद्वादावदातहृदयाः । तत्र प्रथमे प्रमाणयन्ति ।

चक्षुः प्राप्य मतिं करोति विषये बाह्येन्द्रियत्वादितो ।
यद्बाह्येन्द्रियतादिना परिगतं तत्प्राप्यकारीक्षितं ॥
जिह्वावत् प्रकृतं तथा च विदितं तस्मात्तथा स्वीयतां ।
नाऽत्रासिद्धिमुखश्च दूषणकणस्तद्रक्षणानीक्षणात् ॥ १॥

अङ्गिचन्द्रकपालेषु या पुनर्यौगपद्यधिषणा मनीषिणाम् ।
पद्मपत्रशतवेधवद्धि सा सूक्ष्मकालविहितं भ्रमात्तदा ॥२॥
प्रथमतः परिसृत्य शिलोच्चयं निकटतः क्षणमीक्षणमीक्षते ।
तदनु दूरतराम्बरमण्डली तिलककान्तमुपेत्य सितत्विषम् ३
कुर्म्महेऽत्र वयमुत्तरकेलिं कीदृशी इगिह धर्म्मितयोक्तम् ।
किन्तु मांसमयगोलकरूपा सूक्ष्मताभृदपरा किमु काऽपि ॥४॥
आदिमा यदि तदापि किमर्थो लोचनानुसरणव्यसनी स्यात् ।
लोचनं किमुत वस्तुनि गत्वा संयुज्यते प्रिय इव प्रणयिन्यामा५।
प्रत्यक्षबाधः प्रथमप्रकारे प्राकारपृथ्वीधरसिन्धुरादिः ।
संलक्ष्यते पक्ष्मपुटोपरक्ती प्रत्यक्षकाले कलयाऽपि नो यत् ॥६॥
पक्षेऽपरश्चाऽपि स एव दोषः सर्पन्नवस्तु प्रतिवीक्ष्यतेऽक्षि ।
संसर्पणे वाऽस्य सकोटरत्वप्राप्त्या पुमान् किन्न जरद्रुमः स्यात्।

चक्षुषः सूक्ष्मतापक्षे सूक्ष्मता स्यादमूर्तता ।
यद्वाऽल्पपरिमाणत्व-मित्येषा कल्पनोभयी ॥ ८ ॥

स्याद्व्योमवद्व्यापकता प्रसक्ता सर्वोपलम्भः प्रथमप्रकारे । प्राकारकान्तारविहारहारमुख्योपलम्भो न भवेद्द्वितीये ।९। न खलु न खलु शास्त्रं स्वप्रमाणात्प्रविष्टं पटकटशकटादौ भेदकारि प्रसिद्धम् । अथ निगदसि तस्मिन् रश्मिचक्रं क्रमेण, प्रसरति तत एतत्स्यादनल्पप्रकाशम् ॥ १० ॥ तथाहि-प्रोद्दाममाणिक्यकणानुकारी दीपाङ्कुरस्त्विट्पटलीमनाथात् । किं नैव कश्मीरजकज्जलादीनुद्धीपयत्येऽपि प्रयत्नतोत्तम् ॥ ११ ॥ नन्वेवमप्यक्षनिपाक्रिया स्यात्पक्षे पुरस्तादुपवर्णितेऽस्मिन् । प्रौढप्रतापप्रसमपिक्तोऽर्थो नानासते यत्प्रतिभासमानः ॥ १२ ॥ प्रयाप्यनुद्भूततया प्रतापः पदार्थसंपर्कत्रुरोप्यनीक्षा । सिद्धिस्तदानीं कथमस्तु तस्याः प्रतीपि चेत्तैजसताख्यहेतोः ॥ १३ ॥ रूपादिमध्ये नियमेन रूपप्रकाशकत्वेन च तैजसत्वम् । प्रतापसे चक्षुसि संप्रसिद्धं यथा प्रदीपाङ्कुरविद्युदादौ ॥ १४ ॥ तदिदं घुसृणाविमिश्रगम्भीरपरीक्षपाण्डपाठीनाम् । अनुहरते व्यभिचाराद्रूपरसगन्धनिकरेण १५ ॥ द्रव्यत्वरूपेऽपि विशेषणे स्याद्धेतोरनैकान्तिकताऽमुनेन । तस्यापि चेत्तेजसतां तनोपि, तत्त्वादिना किन्तु तदाऽप्रसाधकम् ॥१६॥ सौवीरसौवर्चलसैन्धवादि निश्चिन्वते पार्थिवमेव धीराः इहाप्यनुत्पत्तिप्रयोगस्य तत्स्मात्-द्युक्तः पथ प्रतिभात्यमीषाम् ॥ १७ ॥ तथाच-सौवीरसौवर्चलसैन्धवादिकं स्याद्राजरोद्भूतिविशेषेण पार्थिवम् । मृदादिवत्र व्यभिचारचिन्तनं चामीकरेणानुगुणं निरीक्ष्यते ॥ १८ ॥ चामीकरादेरपि पार्थिवत्वं छिन्नेन तेनैव निवेदनीयम् । शास्त्रप्रमाणेन न चाऽत्रबाधा पक्षस्य यत्रास्ति तत्त्व सिद्धम् ॥ १९ ॥ मरकतं माणिक्यरोचनादिकं पार्थिवं ननु तथापि सम्मतम् । चक्षुरप्यपि तद्वत्प्रवृत्तिमा-जनयोजकविरुद्धरूपवी ॥ २० ॥ इत्थमीदृशांगुल-प्राप्त्वा साधनादतः । न सिद्धिस्तेजसत्वस्य इह गुरुपद्भूषणात् ॥ २१ ॥ चक्षुनं तैजसममाप्यगमिष्यतात्वदनोर्यादिप्यनुमितिप्रतिबन्धनाच्च । सिद्धिं इवापि नयनस्य न तैजसत्वं तस्मादमुष्य घटते किमु रश्मिवत्ता ॥ २२ ॥ किंच । प्रत्यक्षबाधसमस्यक्षि पक्षे न रश्मयो यद्दृशि दृश्यमानास्तदा च दृष्टेव तथैव कासा-तीव्रदोषोऽप्युदपादि हेतोः ॥ २३ ॥ अनुद्भवद्रूपगुणो भवेयुर्भवेद्यपत्तितः सतो न दोषः । अन्यं तथैव इव पदार्थमार्गप्रकाशकत्वं न सुघटं स्यात् ॥ २४ ॥ आलोकसाचिव्यवशाद्यथास्य प्रकाशकत्वं घटमानमिष्टं । नन्वेवमेतत्साचिव्यस्य किं स्यात्प्रकाशकत्वं न कुटीकुट्यादेः २५ ।

न तेचेद्रिमग्रजननरान्कि प्रजन्ते न शान्ति, किं चान्नः पायसृणोद्गविवरगतं निष्पतेत्तत्तदानीम् । दोषश्रेनैव तूर्णं नृदयमुद्पते नूतनगूढरूपः सर्वेषुस्तादृ मैताः कथमपि रूधयां लोचनस्यापि तस्मिन् ॥ ७२ ॥ भवति परिणमश्चे द्वियत्वादमीषां कतिपयकमयास्तु क्षीरपातस्तदानीम् । न च भवति कदाचिद्दूरस्यापि तस्मा-त्प्रपतनमिति युक्त स्तस्य नाशः विभाषु ॥ ७३ ॥ किञ्च ॥ कथदानुवित्राप्राक-रार्थवियिद्यकन्दरा-तु दृश्यक्षितं विश्वं यस्तु प्रतीक्षणन-प्रभ-गुणम् । त्वचनकाक्षिकायत्किन्यीस्मधिरन्तरतोमम ॥ ७४ ॥ यति यद्विधं शाक्यः कथ प्रतिहन्यते येन सर्वम तस्यां स्येमा तदस्मिन् व्यथधिमदमुना प्रेक्ष्यते येन सर्वम भावस्य सम्यक् । सल्लिखा नेत्रबुद्धिर्व्ययविपरिगतस्यापि भावस्य सम्यक् । कुत्पायपरमबुद्धिर्जयाति किमु न घेत्तेदशी योग्यतास्य प्राप्त-स्यापि प्रकाशे प्रनयति न कथं लोचनाक्ष्यबुद्धिः ॥ ७५ ॥ किं वा न प्रतिनामते शराधेर कर्मापि तद्रूपवत् दूरात्क्षिल-सत्तद्स्य बद्ये सदृयेत किं लाञ्छनम् । तस्माथकुपि योग्य-नैव दारणं साक्षी च नः प्रत्यय-स्तत्तर्कप्रगुण प्रतीहि नयने-ष्वप्राप्यधीः कर्तृनाम ॥ ७६ ॥ रत्ना० २ परि० ५ सूत्रे । तथा । च विशेषावश्यकेऽपि नान्यिन्द्रियत्वे तुल्येऽपि कयम्मुख पर्यीक्षिका यथनुर्यु स्पर्शनादीन्द्रियेषु प्राप्यकारिताऽभ्युपग-म्यते नतु नेत्रमनसोरित्याह–

उवयाया णुग्गहओ, जंताइं पत्तकारीणि ।

तत्र विषयनूतं शब्दादिकं वस्तुमात्रं संश्लेषद्वारेणासादितं कुर्वन्ति परिच्छिन्दन्तीति प्राप्तकारीणि प्राप्यकारीणीत्याह । घ्रार्थग्राहीणीत्यर्थः । कुतः पुनरेतान्येव प्राप्यकारीणि श्रवणादि तपघातश्चानुग्रहश्चोपघातानुग्रहौ तयोर्दर्शनात्कर्कशकम्बलादि-स्पर्शने, त्रिकटुकाद्यास्वादने, अशुच्यादिपुद्गलाघ्राणे, भेर्यादिश-ब्दश्रवणे, त्वक्क्षणनाद्युपघातदर्शनाच्चन्दनादिस्पर्शने, क्षीरश-र्करायास्वादने, कर्पूरपुद्गलाघ्राणे, मृदुमन्दशब्दाद्याकर्णने तु दौन्याद्यनुग्रहदर्शनादित्यर्थः । नयनस्य तु निशितकरपत्रप्रो-त्तमकुन्तादिदर्शनेऽपि पाटनाद्युपघातानवलोकनाच्चन्दनागरु-कर्पूराद्यवलोकनेऽपि दौन्याद्यनुग्राहानुभवात् । मनसस्तु व-ह्न्यादिचिन्तनेऽपि दाहाद्युपघातादर्शनाज्जलचन्दनादिचिन्ता-यामपि च पिपासोपशमानुग्रहाऽसम्भवादिति ।

अत्र परः प्राह ।

मुज्जइ पत्तविसयया, फरिसणरसणेण मोत्तघाणेसु ।
गिरहंति सविसयं चिउ, सुत्ताई निग्गदेसं वि ॥ २०५ ॥

प्राप्तः स्पृष्टो विषयो ग्राह्यवस्तुरूपो ययोस्ते प्राप्तविषये तयो र्भावः प्राप्तविषयता सा युज्यते घटते । कस्मिन्नित्याह । स्प र्शने रसनं चेति समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् स्पर्शनरसनेन्द्रिय इत्यर्थः । अनभिमतप्रतिषेधमाह । न श्रोत्रघ्राणयोः प्राप्तविष-यता युज्यते । यद्यस्मात्कारणादितो विवक्षितात्स्वदेशाद्वि प्रदेशामपि स्वविषयमेव गृहीतस्यार्थस्यानुनयमिकल्यात् न हि शब्द कश्चिच्छ्रोत्रेन्द्रिये प्रविशन्नुपलभ्यते नापि श्रोत्रेन्द्रि य शब्ददेशो गच्छन् समीक्ष्यते न चान्यामयेनापि प्रकारेण विषयस्पर्शनं घटते । दूरे एव कस्यापि शब्दः श्रूयत इत्यादि जनोक्तिश्च श्रूयते कर्पूरकुसुमकुसुमादीनां दूरस्थानामपि गन्धो निर्विवादमनुभूयते च तस्मात् श्रोत्रघ्राणयोः प्राप्तविषयता न ... प्रवति गाथार्थः । अत्रोच्यते–

पावंति सद्दगंधा, ताइं गंतुं सयं न गिरहंति ।
जं ते पोग्गलमइया, सकिरिया वाउवहणाउ ॥ २०६ ॥
जं ते पोग्गलमइया, सकिरिया वाउवहणाउ विसेसेणं ।
धूमोव्व संहरण उ, दाराणु विहाणओ विसेसेणं ।
तोयव्व निर्यवाइसु, पडिघायाओ पवाउव्व ॥ २०७ ॥

(पावंति सद्दगंधा ताइंति) शब्दगन्धौ कर्मभूतौ ते श्रोत्र घ्राणेन्द्रिये कर्मतापन्ने अन्यत आगत्य प्राप्नुतः स्पृशत इति प्रतिज्ञा । अनभिमतप्रकारप्रतिषेधमाह । गंतुं सयं न गिरहं तित्ति) ताइति–संबध्यते अत्रापि । ततश्च ते श्रोत्रघ्राणे कर्तृ-भूते पुन स्वयं शब्दगन्धदेशं गत्वा न गृहीतः शब्दगन्धावित विनक्रियत्वयेन संबध्यते आत्मनोऽग्राहककरणत्वाच्छ्रोत्रघ्राण-योः स्पर्शनरसनवदिति । ननु शब्दगन्धावपि श्रोत्रघ्राणे कुतः प्राप्नुत इत्याह । (जं ते पोग्गलमइया सकिरियत्ति) यस्मा-त्कारणात्तौ शब्दगन्धौ सक्रियौ गन्यादिक्रियावन्तौ तस्मादन्यत आगत्य श्रोत्रघ्राणे प्राप्नुतः कथंभूतौ सन्तौ सक्रियौ ता-वित्याह । पुनः पुद्गलमयौ यदि पुनरपौद्गलिकत्वादमूर्तौ स्यातां तदा यथा जैनमतेन सक्रियेष्वाकाशादिषु गतिक्रिया नास्ति तथैव तयोरपि न स्यादित्यालोच्य पुद्गलमयत्वविशेषणमकारि पुद्गलमयत्वे सति सक्रियावित्ति भावः ॥ यद्येवंभूतं तत्र गति-क्रियास्त्येव यथा पुद्गलस्कन्धेष्वित्याह–ननु पुद्गलमयत्वेऽपि सति शब्दगन्धयोर्गतिक्रियाऽस्तीति कुतो निश्चीयत इत्याह (वा उवहणाउ धूमोव्वत्ति) वायुना वहनं नयनं वायुवहनं तस्मा-द्वदुक्तं भवति यथा पवनाद् धूम इव गतिक्रियाभाजौ तौ तथा-विशेषणद्वारानुविधानतस्तोयवत्तद्वत्तायेनौ तथा पर्वतनितम्बा-दिषु प्रतिघातात्प्रतिस्वनाद्यायुपवत्तौ गतिक्रियावन्ताविति-गाथाद्वयार्थः । हेत्वन्तरेणापि शब्दगन्धयोः सुयुक्तिकं गति-क्रियावत्त्वं समर्थयन्नाह—

गेरहंति पत्तमन्नं, उवघायाणुग्गहोवलद्धीओ ॥
वाहिज्जपूइनामा-रिमाइओ कहमसंबद्धं ॥ २०८ ॥

प्रातमन्यत आगत्यात्मना सह संबद्धं शब्दगन्धद्रव्यसमर्थं गृ-हीतः श्रोत्रघ्राणेन्द्रिये इति गम्यते । एतेन शब्दगन्धयोरागम-नक्रिया प्रतिज्ञाता भवति कुतः प्राप्तमेव गृहीत इत्याह उप-घातश्चानुग्रहश्चोपघातानुग्रहौ तयोरुपलब्धेः तथाहि अतिदि-महाशब्दश्रवणे श्रोत्रस्य बाधिर्यरूप उपघातो दृश्यते कोमल-शब्दश्रवणे त्वनुग्रहः घ्राणस्याप्यशुच्यादिगन्धश्रवणे पूतिनो-गाऽद्यान्याधिरूप उपघातोऽवलोक्यते कर्पूरादिगन्धश्रवणे त्वनुग्रहः शब्दगन्धासम्बन्धेऽपि श्रोत्रघ्राणयोरनयोरुपघाता-... कथमसंबद्धं (वाहिज्जेत्यादि) बधिरेव पूतिना-नाम कोऽयम्प्रकृतो रोगविशेषः नासार्शांसि च नाम आदिर्ये-षां दोषोपघातानुग्रहादीनां ते यथानुना कथमुपपद्येषु ... इत्याह (असंबद्धंत्ति) स्पर्शनेन शब्दगन्धद्रव्यपर्यन्तुमीति ... ध्यते । इदमुक्तं भवति । श्रोत्रघ्राणाभ्यां सह संबद्धा एव शब्द गन्धाः स्वकार्यमुत्ते बाधिर्योपघातानुग्रहं वा ... मान्यथा सर्वस्यापि सञ्जनस्यानेकनिरन्तरदृष्टिर्दर्शन ... तद्वत् स्पर्शनरसनवत् प्राप्यकारित्वमेते अनयोरपि ... विशे० ॥ आ० मू० ॥

साम्प्रतं नयनमनसोरप्राप्यकारित्वसमर्थनमाह । ... विषयपदस्या-... कथमप्राप्यकारित्वे नयोरपरीक्षते ... का ... उपघातानावात् तथाहि यदि प्राप्तमर्थं ... तर्हि यथा ~

[illegible] भवति तथा चक्षुर्मनसी अपि [illegible] तेन नु [illegible] । तथा हि [illegible]

[illegible]

तत्र ज्ञायाद्यसंभवप्रसाधकं प्रमाणमस्ति न वा ग्रमाणकं प्रविश्य प्राप्नुमः । अथास्ति तत्प्रसाधकं प्रमाणमनुमानम्-इह यत्संसर्गपूर्वकं यथाऽयोगोऽस्य संदंशकाद्यैः तेन सोऽस्य संसर्गेण तत्र साक्षाद्यकाले संसर्गः प्रत्यक्षेण इति अर्थात् ज्ञायाद्यसिः सह इत्यस्य इति अप्रसिद्धे दाहिलिङ्गं हेतोरनैकान्तिकत्वात् अन्येन व्यभिचारात् । तथा हि-मनः स्वयंप्राप्तोऽपि विषयं वस्तु गाकरोति न च सोऽपि तत्र संसर्गं इति । अपि च यथा ज्ञायादयः प्रत्यक्षं समाकर्षन्ति तथा काष्ठादिकमपि प्राप्तं कस्मान्न कर्षन्ति इति प्रतिनियमादिति चेन्मनसः शक्तिप्रतिनियमोऽप्राप्यकारि गुण एवेति व्यर्थं ज्ञायाद्युपरिकल्पनम् । अन्यस्मात् अस्ति अप्राप्यकारित्वे व्यवहितार्थानुपलब्धेरनुमानं प्रमाणं तदप्युपन्न अपि हेतोरनैकान्तिकत्वात् । काचाभ्रपटलस्फटिकैरन्तरितस्याप्युपलब्धेः अथैतमाशङ्कीयाः अयस्कान्तमणिर्नीत्वा तमयं पुद्गलाः [illegible] तेजोद्रव्यैः [illegible] तत्रो न कश्चिद्दोषः तदपि न प्रमाणं [illegible] प्रत्येतव्यमप्राप्यकारि चक्षुरिति स्थितम् [illegible] आ० म० (मनसोऽप्राप्यकारिता मनः शब्दे) तत्राद्य विशेषावश्यके—

पवनमनसोरप्राप्यकारित्वमभिधित्सुर्भाष्यकार आह-

होणगमणाणविसयं, मणो व्व मणणाणगहणाइ गुणेति ।

न तग्गुणाणोणगु, दीसंति अणुग्गहोरणाग ॥

[illegible] इति प्रतिज्ञा । [illegible] यथा मन इति । यदि हि प्राप्तं प्राप्यकारित्वात् [illegible] इति [illegible] । अथ यतो हेतोरनैकान्तिकत्वात् [illegible] (अप्राप्यकारित्वादि) [illegible] । इदमुक्तं भवति [illegible] ([illegible]) गाथार्थः ॥ अत्राभ्याह—

[illegible]

[illegible] ॥२१०॥

[illegible]

त्यादिविगायः । यथा धन्यकर्णेणैव वैराग्यं दीनतरं दीनतरिम-
उपपूतमन्दादिकं धस्तु सम्मिलितमयश्रोक्ति उपघातता-
धानुग्रहमिव मन्येन चक्षुः को दोषः इत्यत्रापि संयन्यते न
चक्षुरिन्द्रियार्थः इति गाथार्थः आह धनुमत्यायनोपघातकानुग्रा-
हकवस्तुन्य उपघातानुग्रहाभावं चक्षुषो न इष्टे तर्हि यदृष्टे
तत्रापय इत्याशङ्क्याह ॥

गंतुं न रूवदेसं, पासइ पत्तं सयं च निययो यं ।
एवेण उ मुत्तिमया उवघायाणुग्गहा होज्जा ॥

इन्द्रियार्थ. किं शङ्क्याह धयं नियमः इदमेवास्यानिर्नियम्यत इत्यर्थः । आदित्यमात्रद्वारि समाक्रान्तप्रदेशरूप रूपस्य देशो रूपदेशः आदित्यमात्रप्रदेश समाश्रित्य चक्षुर्ने पश्यति न परि- तं गत्वा तत्प्रयनतलं समाश्रित्य गम्यते (पत्तंसयंचासि) विषयन्मयस्याधन्यान्तरूपमिति गम्यते चक्षुर्देशं प्राप्तं समागत रूप स्वयं वा अन्यत आगत्य चक्षुर्देशाख्य योग्यदेशाख्य विषय तत्प चक्षुर्नं पश्यति विल्यमासमेव नियमेनाप्राप्यकारित्वं चक्षुषः इयति अथाह परो नन्वनेन प्रतिज्ञामात्रेणैव हेतुपन्था समन्त- प्रतिज्ञातं भवति न च प्रतिज्ञामात्रेण इदयसाध्य. (जमणुग्गहाह रेण समीहितवस्तु सिद्धिरतो हेतुरिदयसाध्य. विषयकृतानुग्रहोप मुखेती) इत्यनेन पूर्वोक्त गाथाद्वयेन विषयकृतानुग्र होप ज्ञानशून्यत्वप्रकाशोपायमभिहित पठनीति संदेहो जपतिविधुरि- तस्येव सूत्रविस्मरणशीलता यतो (जमणुग्गहाइसुयंतीस- भेन) विषयादनुग्रहोपघातौ चक्षुषो निषेधयति (रूअउग्र पर्यायौ रविकरादिना परिस्फुरणे) इत्यादिना तु पुनरपि ततस्तौ तस्य समनुजानीत अतो न विद्यः कोऽप्यत्र वचन भ्रम इति नैतदेवमभिप्रायापरिज्ञानादधनः प्रथमत एव विषय परिच्छेदमात्रकालेऽनुग्रहोपघातशून्यतां हेतुत्वेनोक्ता पश्चात्तु विस्मयश्रावकस्तः प्रतिपत्तुः प्राप्तेन रविकिरणादिना चन्द्रमरी त्रिनीशादिना वा मूर्तिमता सतोत एव केनाप्युपघातकेनानु- ग्राहकेन च विषयेणोपघातानुग्रहौ भवेताम् । अपीत्यनदं- याह । (एतेण उ मुत्तिमया इत्यादि) अनेनाभिप्रायेण तौ पुनरपि समनुज्ञायेते न विस्मरणशीलतया यदि पुनर्विषय- परिच्छित्तिमात्रमपि तमप्राप्यचक्षुर्न कर्त्तीति नियम्यते तदा यक्षिणिपत्र अधिकरक-कुरयोञ्जनकरपत्र-सौवीराञ्जनादि परिच्छित्तावपि तस्य दाहसंक्लेदपाटननीरोगतादिदूषणो पघातानुग्रहप्रसङ्गः नहि समानायामपि प्राप्तौ रविकरादिना तस्य भवन्ति दाहादयो न धन्यादिभिः । तस्माच्चिरस्थित- मिदं विषयप्राप्तौ यं चक्षुः परिच्छिनत्ति अंजनदहनादिना- नुग्रहोपघातशून्यत्वात् मनोवत् । परिच्छेदानन्तरं तु पश्चात्कालेन केनाप्युपघातकेन अनुग्राहकेण वा मूर्तिमता रूपेण तस्यो पघातानुग्रहौ न निषिध्येते विषशर्करादिभक्षणे मूर्च्छाया- इत्यादय इव मनस इति । अत्राऽपरः प्राह-नयनात्मयन्तो रश्मयो निर्गत्य प्राप्य च रविबिम्बप्रमय इव वस्तुप्रकाशा- यन्तीति नयनस्य प्राप्यकारिता प्रोच्यते सूक्ष्मत्वेन च तेषां घन्यादिभिर्दाहादयो न भवन्ति रविरश्मिषु तथा दर्शनात् इतदयुक्ततरं तेषां प्रत्यक्षादिप्रमाणाग्राह्यत्वेन अनुमानस्य- ग्रासमपाविधानामप्यस्तित्वकल्पनेऽति प्रसङ्गात् वस्तुपरिच्छे- दान्यथानुपपत्तेस्ते सन्तीति कल्प्यत इति चेत्र तान्तरेणापि तत्परिच्छेदोपपत्तेः नहि मनसोरश्मयः सन्ति न च तद्प्राप्ते । कल्पयितुमपि युक्तमाणयुक्तिव्यस्तस्य तस्मिन्दिः न च परिच्छिनत्ति वक्ष्यमाणयुक्तिप्रतिहतानां नयनरश्मीनां वस्तुपरि- ... नयनरश्मीनामपि रश्मी-

विषयवस्तुपरिच्छेदप्रसङ्गाविंत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः । तदेव मञ्जनत्वयञ्जनादिविषयविहितानुग्रहोपघातशून्यत्वलक्षणहेतोर प्राप्यकारितां चक्षुषः प्रसाध्य हेत्वन्तरेणापि तस्य तां प्रसाध- यितुमाह-

जइ पत्तं गिण्हिज्जउ तग्गयमंजणरओमलाइयं ॥ १२॥

यदि तु प्राप्तं विषयं चक्षुर्गृह्णीयादित्युच्यते तदा तत्समान्य- पिच्छेजा यं न पासइ अपत्तकारि तओ चक्खु ॥ तस्य निर्वि- सेवन्मञ्जनरजोमलशलाकादिकं पश्यदवगच्छेत् तस्य निर्वि- धारमेव तत्प्राप्त्येनोपलब्धेः. यस्माच्च न पश्यति ततोऽप्रा- प्यकारि चक्षुरिति स्थितम् । यद्यप्राप्यकारि चक्षुस्तदप्रास त्वाविशेषात्सर्वस्याऽप्यर्थस्याविशेषेणग्राहकं स्यान्न प्रतिनियत स्यैवेति चेन्न ज्ञानदर्शनावरणादिकर्मक्षयोपशमस्य सङ्काया- मनसा व्यभिचारात्तथा ह्यप्राप्यकारित्वे सत्यपि नाविशेषे- ण सर्वार्थेषु मनः प्रवर्त्तते इन्द्रियाद्यप्रकाशितेषु सर्वथा अदृष्ट श्रुतार्थेषु तत्प्रवृत्त्यदर्शनादित्यत्रं प्रसङ्गेनेति गाथार्थः । तदेवं व्यवस्थापिता चक्षुषोऽप्राप्यकारिता-विशेषः ॥ अप्राप्यकारितायां साधितायां नय- नमनसोर्विहरेणाप्राप्यकारितायां तदेव नयनमनसोरविशेषेणाप्राप्यकारिता-
न पक्षस्यापि दूषणशतमुपदयन् परःप्राह-

जइ नयणिंदिय पत्तकारि मणव्व गिण्हए कम्हा ॥ १ ॥
गहणागहणं किंकयमन्न विसयत्त सामण्णे ॥ तर्हि सर्वमपि विनु
यदुक्तं युक्तिभ्यो नयनेन्द्रियमप्राप्तकारि तर्हि सर्वमपि विनु
पतन्नतरं वस्तूनि कुरुस्व कस्मान्न गृह्णाति अप्राप्तिविषयं त
पादेतदधस्ताकराति अप्राप्तो विषयो यस्य तदप्राप्तिविषयं सति
द्वापो:ऽप्राप्तविषयत्वे तस्मिन् सामान्येऽविशिष्टेऽपि सति कि
दिदं कस्यचिदर्थस्य ग्रहणं कस्यचिदग्रहणं तत्कृतं कि
वन्धन तेह किंचिद्विधिन्धनमुपदयाम इतिमाया इतिगाथार्थ
तत्माहो आचार्य ! तस्य चक्षुषो विषयपरिमाणमेव
मोतीन्विन्देवाह—

विसयपरिमाणमनियमपयत्त विसयतितम्म मणमो
मणमो वि विसय नियमो नइपइ अओ गमण
विषयस्य ग्राहकस्य परिमाणमनियमर्गमिवे प्राप्ते
चक्षुष इति ज्ञानहेतुमाह अप्राप्तविषय इति हत्वा परिच्छि
धाने दृष्टान्तप्रयोगः यद्प्राप्तमपि विषयं परिच्छि
तत्परिमाणं युक्तं यथा मनस । अप्राप्तं विषयम
धुक्तत्वात् तस्य तत्परिमाणं पुनरपि । अथ
तस्य साध्यपैकल्यं प्रतिपदर्शयति मनसो
प्राप्यकारिणो विषयनियमोऽस्त्येवेति दोषः । पु
सन्ति) तदपि मनः सर्वार्थेषु न प्रवर्त्तते न प्र
धार्थः । तथाहि—

अत्थगहणेसु मुज्झइ मणेसु वि केत्थ
नं किं कयमगहणं अप्पत्तकारित्तमा
अर्थापत्त मनोऽप्यसमर्थः मार्गेऽपि
मानेष्वपि सर्वर्थनीलमाह । कथं
चिरन्तनामादीनां तानि कयशीति
दिगन्त्यानि तेषां प्रत्यवगाहनेषु
तेजसोमनो मुह्यति कादौ प्रवर्त्ते
तान् गहनत्वात् दयात्रादिनाम
तात्पर्यं तत्र तद्यथा रूपभवनं पुष्प
धांनां किंकृतं किं नियमनमा

गंधेसु रज्जमाणा, रमंति घाणिंदियवसट्टा ॥ ५ ॥
घाणिंदियदुद्दंतत्तणस्स अह एत्तिओ हवइ दोसो ॥
जं ओसहिगंधेणं, बिलाओ निद्धावई उरगो ॥ ६ ॥
तित्तकडुयकसायंब-महुरं बहुखज्जपेज्जलेज्झेसु ॥
आसायंमि उ गिद्धा, रमंति जिब्भिंदियवसट्टा ॥ ७ ॥
जिब्भिंदियदुद्दंतत्तणस्स अह एत्तिओ हवइ दोसो ॥
जं गललग्गुक्खित्तो, फुरइ थलविरेल्लिओ मच्छो ॥ ८ ॥
उउभयमाणसुहेसु य, सविभवहिययगमणनिव्वुइकरेसु ।
फासेसु रज्जमाणा, रमंति फासिंदियवसट्टा ॥ ९ ॥
फासिंदियदुद्दंतत्तणस्स अह एत्तिओ हवइ दोसो ॥
जं खणइ मत्थयं कुंजरस्स लोहंकुसो तिक्खो ॥ १० ॥
कलरिभियमहुरतंतीतलतालवंसककुहाभिरामेसु ॥
सद्देसु जे न गिद्धा, वसट्टमरणं न ते मरए ॥ ११ ॥
थणजहणवयणकरचरणनयणगव्वियविलासियगईसु ॥
रूवेसु जे न रत्ता, वसट्टमरणं न ते मरए ॥ १२ ॥
अगुरुवरपवरधूवण-उउयमल्लाणुलेवणविहीसु ॥
गंधेसु जे न गिद्धा, वसट्टमरणं न ते मरए ॥ १३ ॥
तित्तकडुयकसायंब-महुरं बहुखज्जपेज्जलेज्झेसु ॥
आसायंमि न गिद्धा, वसट्टमरणं न ते मरए ॥ १४ ॥
उउभयमाणसुहेसु य, सविभवहिययगमणनिव्वुइकरेसु ।
फासेसु जे न गिद्धा, वसट्टमरणं न ते मरए ॥ १५ ॥
सद्देसु य भद्दयपावएसु, सोयविसयं उवगएसु ॥
तुट्ठेण व रुट्ठेण व, समणेण सया न होयव्वं ॥ १६ ॥
रूवेसु य भद्दयपावएसु, चक्खुविसयं उवगएसु ।
तुट्ठेण व रुट्ठेण व, समणेण सया न होयव्वं ॥ १७ ॥
गंधेसु य भद्दयपावएसु, घाणविसयं उवगएसु ॥
तुट्ठेण व रुट्ठेण व, समणेण सया न होयव्वं ॥ १८ ॥
रसेसु य भद्दयपावएसु, जिब्भविसयं उवगएसु ॥
तुट्ठेण व रुट्ठेण व, समणेण सया न होयव्वं ॥ १९ ॥
फासेसु य भद्दयपावएसु, फासविसयं उवगएसु ॥
तुट्ठेण व रुट्ठेण व, समणेण सया न होयव्वं ॥ २० ॥

[illegible]

सम ॥ १ ॥ (सोइंदियदुद्दंतेति) कण्ठ्यः ॥ नवरं शाकुनिकपुरुषसंबन्धी पंजरस्थतित्तिरिशब्दाकृष्टः तित्तिरः ॥ तस्य दोषः [illegible] इति ॥ २ ॥ (थणजहण०) [illegible] गर्वितानां सौभाग्यवतीनां स्त्रीणां या विलसिता [illegible] तासु मेत्यर्थः (रूवेसु रज्जमाणा रमंति) ॥ प्रतीतमेव ॥ ३ ॥ (चक्खिंदियेति) ॥ ४ ॥ कंठ्यः ॥ (अगुरुवरपवरेति) कंठ्यः नवरम् अगरवः [illegible] प्रवरधूपनानि [illegible] पुष्पाणि [illegible] (उउ- यत्ति) ऋतौ २ यानि [illegible] तानि [illegible] [illegible] मल्लानि [illegible] अनुलेपनानि च श्रीखण्डकुंकुमादीनि [illegible] इति ॥ ५ ॥ (घाणिंदियदुद्दंतेति ॥ ६ ॥ कंठ्या । (तित्तकडुयत्ति) पूर्वोक्तमपरं तिक्तानि निम्बादीनि कटुकानि शुंठ्यादीनि कषायाणि [illegible] अम्लानि तक्रादिसंस्कृतानि मधुराणि [illegible] खाद्यानि [illegible] पेयानि [illegible] लेह्यानि मधुशिखरिणी प्रभृतीनि आस्वादे रसे ॥ ७ ॥ (जिब्भिंदियेति) कण्ठ्या । नवरं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (थलविरेल्लिओत्ति) प्र- [illegible] तथा । [illegible] कण्ठ्या ॥ नवरं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible] ॥ ९ ॥ फासिंदियदुद्दंतेति-गाथा कण्ठ्यैव ॥ १० ॥ [illegible] (कलरिभियमहुरेति) [illegible] [illegible] ॥ ११ ॥ (थणजहणेति) ॥ १२ ॥ [illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] (सद्देसु य भद्दय०) [illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]

[illegible]

तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणारसी नाम नयरी होत्था वणओ तीसे णं वाणारसीए नयरीए उत्तरपुरच्छिमे दिसीभाए गंगाए महानईए मयगंतीरद्दहे णामं दहे होत्था अणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजले अच्छविमलसलिलपलिच्छन्ने संछन्नपत्तपुप्फपलासे बहुउप्पलपउमकुमुयनलिनसुभगसोगंधियपुंडरियमहापुंडरीयसयपत्तसहस्सपत्तकेसरपुप्फोवचिए पासादिए ॥ ४ ॥ तत्थ णं बहूणं मच्छाण य कच्छभाण य गाहाण य मगराण य सुंसुमाराण य सयाणि य साहस्सियाणि य जूहा य निब्भयाइं णिरुव्विग्गाइं सुहं सुहेणं अभिरममाणाई विहरंति तस्स णं मयंगतीरद्दहस्स अदूरसामंते एत्थ णं महं एगे मालुया कच्छए होत्था वणओ तत्थ णं दुवे पावसियालगा परिवसंति पावा चंडा रुद्दा तल्लिच्छा साहस्सिया लोहियपाणी आमिसत्थी आमिसाहारा आमिसप्पिया आमिसलोला आमिसं गवेसमाणा रत्तिवियालचारिणो दिया पच्छिन्नया वि चिट्ठंति तए णं ताओ मयंगतीरद्दहाओ अन्नया कयाइं सूरियंमि चिरत्थमियंसि लुलियाए संझाए य पविरलमाणुसंसि णिसंतपडिणिसंतंसि दुवे कुम्मगा आहारत्थी आहारं गवेसमाणा सणियं २ उत्तरंति तस्स य मयंगतीरद्दहस्स परिपेरंतेणं सव्वओ समंता परिघोलेमाणा २ वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति तयाणंतरं च णं ते पावसियालगा आहारत्थी आहारं जाव गवेसमाणा मालुयाकच्छयाओ पडिणिक्खमंति जेणेव मयंगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छंति तस्सेव मयंगतीरद्दहस्स परिपेरंतेणं सव्वओ समंता परिघोलेमाणा २ वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति तए णं ते पावसियाला ते कुम्मए पासंति जेणेव कुम्मए तेणेव पहारेत्थगमणाए तए णं ते कुम्मगा ते पावसियाले एज्जमाणे २ पासंति २ त्ता भीया तत्था तसिया उव्विग्गा संजायभया हत्थे य पाए य गीवाओ सएहिं काएहिं संहरंति २ त्ता णिच्चला णिप्फंदा तुसिणीया संचिट्ठंति तए णं ते पावसियाला जेणेव ते कुम्मगा तेणेव उवागच्छंति २ त्ता ते कुम्मगा सव्वओ समंता उव्वत्तेंति आसारेंति चालेंति घट्टेंति फंदेंति खोभेंति नहेहिं आलुंपंति दंतेहि य अक्खोडेंति नो चेव णं संचाएंति तेसिं कुम्मगाणं सरीरस्स आबाहं वा उप्पाइत्तए छविच्छेयं वा करित्तए तए णं ते पावसियालगा ते कुम्मए दोच्चं पि तच्चं पि सव्वओ समंता उव्वत्तेंति जाव नो चेव णं संचाएंति करित्तए ताहे संता तंता परितंता णिव्विण्णा समाणा सणियं २ पच्चोसक्कंति एगंतमवक्कमंति णिच्चला णिप्फंदा तुसिणीया संचिट्ठंति तए णं एगे कुम्मए ते पावसियालए चिरगते दूरं गए जाणेत्ता सणियं २ एगं ... ते पावसियाला तेणं कुम्मएणं सणियं २ एगं पायं णिणियं पासंति २ त्ता सिग्घं चवलं तुरियं चंडं जइणवेगसियं जेणेव से कुम्मए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता तस्स णं कुम्मस्स तं पायं नखेहिं आलुंपंति दंतेहिं अक्खोडेंति ततो पच्छा मंसं च सोणियं च आहारेंति २ त्ता ते कुम्मगं सव्वतो समंता उव्वत्तेंति नो चेव णं संचाएंति करेत्तए ताए दोच्चं पि तच्चं पि अवक्कमंति एवं चत्तारि पाया जाव सणीयं २ गीवं णिणेइ २ त्ता तए णं ते पावसियालगा तेणं कुम्मएणं गीवं णीणियं पासंति २ त्ता सिग्घं चवलं नहेहिं दंतेहिं कवालं विहाडेंति २ त्ता तं कुम्मगं जीवियाओ ववरोवेंति मंसं च सोणियं च आहारेंति एवामेव समणाउसो जो अम्हं णिग्गंथो वा निग्गंथी वा आयरियउवज्झायाणं वा अंतिते पव्वइए समाणे पंच य से इन्दिया अगुत्ता भवंति सेणं इह भवे चेव बहूणं समणाणं समणीणं सावयाणं सावियाणं हीलणीज्जे परलोगे वि य णं आगच्छइ बहूणं दंडणाणि य जाव अणुपरियट्टइ जहा व से कुम्मए अगुत्तिंदिए तए णं ते पावसियालगा जेणेव से दोच्चे कुम्मए तेणेव उवागच्छइ २ त्ता तं कुम्मए सव्वतो समंता उव्वत्तेंति जाव दंतेहिं निक्खोडेंति जाव करित्तए तए णं ते पावसियालगा दोच्चं पि जाव नो संचाएंति तस्स कुम्मस्स किंचि आबाहं वा जाव छविच्छेयं वा करित्तए ताहे संता परितंता णिव्विण्णा समाणा जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया तए णं से कुम्मए तेणेव पावसियालए चिरगए दूरगए जाणित्ता सणियं २ गीवं निणेति २ दिसावलोयं करेति जमगसमगं चत्तारि पाए नीणेइ २ त्ता ताए उक्किट्ठाए तुरियाए कुम्मगतीए वीतीवयमाणे २ जेणेव मयंगतीरद्दहे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं अभिसमण्णागए यावि होत्था एवामेव समणाउसो जो अम्हं समणो वा २ पंच य से इंदिया गुत्ताइं भवंति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिंदिए ।

(टीका सुगमत्वान्नास्माभिर्न गृहीता) नवरं "विसएसु इंदियाइं, रुभंता रागदोसनिम्मुक्का । पावंति निव्वुइ सुहं, कुम्मुव्व मयंगदहसोक्खं ॥ १ ॥ इयरे उ अणत्थ, परंपराउ पावंति पावकम्मवसा । संसारसागरगया, गोमाउग्गसियकुम्मो व्व ॥ २ ॥ ज्ञा० ४ अ० ॥

(१३) तानि वार्तानिनानि दुःखाय भवन्तीत्यत्र प्रयोगे ... उदाहरणम्—

कुमारो गंधमित्रो सो ... ।
... मंजूसाए ... ।
... पवत्तो ... ।
... ।
... अ० ... ।

[illegible] ... सव्वं मति- ... [illegible] ... तेण मग्गेण । [illegible]

[illegible]

[illegible] ... जह ... [illegible] ... इत्यर्थः । [illegible]

[illegible]

[illegible] ... (जी०) ... [illegible]

[illegible] ... इंदिय ... [illegible]

त्रि-ऊदेहिका-कांसारिक-मत्कुण-यूका-पीलक-पुत्रकादयः । च-
त्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्लक्षणानि इन्द्रियाणि येषां ते च-
तुरिन्द्रियाः । भ्रमर-मक्षिका-दंश-मशक-वृश्चिक-कीट-पतङ्ग-
दयः । पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रलक्षणानि यानि इन्द्रियाणि
येषां ते पञ्चेन्द्रियाः । मत्स्य-मकर-मनुजादयस्ते च । द्विभेदाः ।
संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च तत्र संज्ञानं संज्ञा भूतभवद्भाविभावस्वभाव-
पर्यालोचनं सा विद्यते येषां ते संज्ञिनः विशिष्टस्मरणादि-
रूपमनोविज्ञानभाज इत्यर्थः । यथोक्तं । मनो विज्ञान विकला
असंज्ञिनः एते च सर्वेऽपि प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदात् चतुर्दशधा । क-
निन्द्रिया अपर्याप्तकेवलिनः सिद्धाश्चेति । षा० १ अ० । एकेन्द्रि-
यादीनामष्टयो भेदास्तत्तज्जन्येऽपि द्रष्टव्याः (इन्द्रियप्राप्त्य-
न्योन्यसम्बन्धोऽस्मिन्नर्थे विचारः ' काय ' शब्दे) ऐन्द्रि.
वीर्ये, च । पाञ्च० ।

ऐन्द्रिय-त्रि० इन्द्रियेण प्रकाश्यते अण् । इन्द्रियप्रकाश्ये प्रत्य-
क्षात्मके ज्ञानभेदे, तस्येदं अण् इन्द्रियसम्बन्धिनि, वाच० ।

इंदियअवाय-इन्द्रियापाय-पुं० इन्द्रियैरपाय ऐन्द्रियस्य निर्ण-
यरूपोऽपगमस्तायः इन्द्रियापायः । ऐन्द्रियिकोऽर्थपायः । शा...
[illegible] ... निर्णये, । " क-
तिविहे णं भंते ! इंदियअवाए पण्णत्ते गोयमा ! पंचविहे इंदियअवाए पण्णत्ते सोइंदियअवाए जाव फा-
सिंदियअवाए एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ
इंदिया अत्थि " । प्रज्ञा० १५ पद० ।

इंदियओगाहणा-इन्द्रियावग्रहणा-स्त्री० इन्द्रियैः परिच्छेदे, स
च परिच्छेदो ऽवग्रहादिभेदात्रेयोऽनेकधेति । तद्भेदादि प्रज्ञापना
[illegible] यथा-

कइविहा णं भंते ! इंदियओगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा !
पंचविहा इंदियओगाहणा पण्णत्ता तंजहा-सोइंदिय
ओगाहणा जाव फासिंदियओगाहणा एवं नेरइयाणं
जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि ।
(अनिन्द्रियमि) । अनिन्द्रिय अनिन्द्रियाय [illegible] ! [illegible]-
[illegible] परिच्छेदे प्रकारः । प्रज्ञा १५ पद । (अवग्रहादयः
[illegible] द्रष्टव्याः) ।

इंदियउवओगद्धा-इन्द्रियोपयोगाद्धा-स्त्री० इन्द्रियोपयोग
[illegible] , स च यावन्तं कालमिन्द्रियेणोपयुक्तं आस्ते ता-
वन्तं काल इति । प्रज्ञा० १५ पद ।

कति विहा णं भंते ! इंदियउवओगद्धा पण्णत्ता ?
गोयमा ! पंचविहा इंदियउवओगद्धा पण्णत्ता तंजहा
सोइंदियउवओगद्धा जाव फासिंदियउवओगद्धा एवं
नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया
अत्थि । एएसि णं भंते ! सोइंदिय-चक्खिंदिय-घाणिं-
दिय जिब्भिंदिय फासिंदियाणं जहन्नियाए उवओ-
गद्धाए उक्कोसियाए उवओगद्धाए जहन्नुक्कोसियाए उ-
वओगद्धाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा !
सव्वत्थोवा चक्खिंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा सो-
इंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया घाणिं-
दियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भिं-
दियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, [illegible]

जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, उक्कोसियाए उवओगद्धाए मज्झतरो वा चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा, सोइंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, घाणिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, जहन्नुक्कोसियाए उवओगद्धाए मज्झतरो वा । चक्खिदियस्स जहन्निया उवओगद्धा सोइंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, घाणिंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भिंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहन्निया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहन्नियाहिंतो उवओगद्धाहिंतो, चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, सोइंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, घाणिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया । प्रज्ञा० १५ पद । (टीका सुगमत्वान्न व्याख्यातेति न गृहीता.)

इंदियउवचय–इन्द्रियोपचय–पुं० उपचीयते उपचयीयते [illegible] न्द्रियमनेनेत्युपचयः प्रायोग्यपुद्गलग्रहणरूपत इन्द्रियाणामुपचयः इन्द्रियोपचयः इन्द्रियोपचयग्रहण परिणाम (भ० २० श० १ उ०) इन्द्रियपर्याप्तौ, प्रज्ञा० । तद्भेदा यथा–

कइविहे णं भंते ! इंदियउवचए पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंदियउवचए पण्णत्ते तंजहा–सोइंदियउवचए चक्खिदियउवचए घाणिंदियउवचए जिब्भिंदियउवचए फासिंदियउवचए नेरइयाणं भंते ! कइविहे इंदियउवचए पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंदियउवचए पण्णत्ते तं जहा सोइंदियउवचए जाव फासिंदियउवचए एवं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया तस्स तइविहो चेव इंदियउवचओ भाणियव्वो ॥

(इंदियोवचए पण्णत्ते इत्यादि) सुगमं (जस्स जइ इंदिया इत्यादि) यस्य नैरयिकादेर्यति यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति [illegible] इन्द्रियोपचयो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

इंदियगोयर–इन्द्रियगोचर–पुं० इन्द्रियविषये [illegible]

यथा "घ्राणस्य गोचरो गन्धो गन्धत्वादिरपि स्मृतः । तथा रसो रसज्ञायास्तथा शब्दोऽपि च श्रुतेः" । [illegible] रनित्ययोर्मध्ये तथा [illegible] [illegible] तारत्वमन्दत्वादि [illegible] "[illegible]" [illegible] पृथक्त्वसंख्ये । [illegible] परिमाणयुक्तम्" यावत् ॥

इंदियग्गाम–इन्द्रियग्राम–पुं० [illegible] इन्द्रियसमूहे, "[illegible] न्द्रियग्रामः [illegible]" [illegible]

इंदियवार–इन्द्रियवार–इन्द्रियरूपे [illegible] "[illegible] गया मे, [illegible] । [illegible] कारिति [illegible] ॥ ८३ ॥ " [illegible]

इंदियजय–इन्द्रियजय–पुं० इन्द्रियाणां [illegible] इन्द्रियजय । [illegible] "[illegible]" [illegible] इन्द्रियपराजयशतके [illegible]–

[illegible]

द्वितीयदिने एकाशनकं तृतीयदिने निर्विकृतिकं चतुर्थदिने आचाम्लं पञ्चमदिने उपवासः इत्येवं पञ्चभिस्तपोदिनैरेकाऽऽवलीभिः परिपाटी चेन्येकार्याः । एवमेकं चेन्द्रियमाश्रित्यैवं स्वरूपा एकैका लता क्रियते ततः पञ्चभिर्लताभिः पञ्चविंशत्या दिवसैरिन्द्रियजयाख्यस्तपोविशेषो भवति इन्द्रियाणां स्पर्शनादीनां पञ्चानामपि जयो दमनं यस्मादसाविन्द्रियजयः । इन्द्रियजयहेतुत्वादिन्द्रियजयः । यद्यपि सर्वाण्यपि तपांसीन्द्रियजये प्रभविष्णूनि तथापीन्द्रियजयमाश्रित्य क्रियमाणत्वादस्यैव तपसस्तद्धेतुत्वं पूर्वसूरिभिर्निर्दिष्टमेवमुत्तरत्रापि वाच्यम् । प्रव० २७० द्वा० ॥

इंदियट्ठाण–इन्द्रियस्थान– न० स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राख्यानीन्द्रियाणि तेषां स्थानान्यवकाशाः । श्रोत्रादीन्द्रियाणामुपादानकारणेषु आकाशादिषु, । (पंचिंदियठाणाणि) इन्द्रियाणां चामूनि स्थानानि तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुषिरात्मकत्वात् । घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात् । चक्षुरिन्द्रियस्य तेजस्तद्रूपत्वात् । रसनेन्द्रियस्यापः । स्पर्शनेन्द्रियस्य वायुरिति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ॥

इंदियणिग्गह–इन्द्रियनिग्रह–पुं० इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनां निग्रहो नियमनं स्पर्शादिविषयेषु साम्प्रदायपरिहारेण वर्त्तनम् । तदात्मके संयमभेदे, ध० ३ अधि० । इष्टेतरेषु शब्दादिषु रागद्वेषाकरणे च । "इंदियाणं च निग्गहो" इन्द्रियाणां च श्रोत्रादीनां निग्रह इष्टेतरेषु शब्दादिषु रागद्वेषाकरणमनगारगुणः । आव० ४ अ० ॥

इंदियणिरोह–इन्द्रियनिरोध– पुं० इन्द्रियाणां स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रकरणानां निरोधः स्वस्वविषयेभ्यो निवर्त्तनम् । इष्टानिष्टविषयेषु रागद्वेषाभावे, । ध० ३ अधि० ॥ चक्षुरादिकरणपञ्चकसंयमे, सम्म० । तदात्मके करणभेदे च । ध० ३ अधि० । औप० ।

इंदियणिव्वत्तणा–इन्द्रियनिर्वर्त्तना– स्त्री० इन्द्रियाणां निर्वर्त्तना बाह्याभ्यन्तररूपा या निर्वृत्तिराकारमात्रस्य निष्पादनम् । इन्द्रियाकारमात्रस्य निष्पादने, भ० ३ आदि यथा–

कतिविहा णं भंते ! इंदियनिव्वत्तणा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा इंदियनिव्वत्तणा पण्णत्ता तंजहा सोइंदियनिव्वत्तणा जाव फासिंदियनिव्वत्तणा एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि तस्स तइया वेद सोइंदियनिव्वत्तणा णं भंते ! कइ समइया पण्णत्ता ? गोयमा ! असंखिज्जसमइया अंतो मुहुत्तिया पण्णत्ता । एवं जाव फासिंदियनिव्वत्तणा । एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं ।

निर्वर्त्तना बाह्याभ्यन्तररूपा या निर्वृत्तिराकारमात्रस्य [illegible] निर्वर्त्तना [illegible] भवतीति [illegible] निर्वर्त्तनं वाच्यम् । भ० १९ श० ।

इंदियनाण–इन्द्रियज्ञान– न० इन्द्रियेण [illegible] ज्ञानम् । [illegible]

इंदियपज्जत्ति–इन्द्रियपर्याप्ति– स्त्री० इन्द्रियपर्याप्तिर्[illegible] ([illegible])

इंदियत्थ–इन्द्रियार्थ– पुं० इन्द्रियैरर्य्यन्ते अधिगम्यन्त इतीन्द्रियार्थाः । ठा० ४ । अर्थ्यन्ते ऽभिलष्यन्ते क्रियार्थिभिरित्यर्थाः इन्द्रियाणामर्था इन्द्रियार्थाः । स्था०५ठा० । प्रव० । नि०चू० । "चत्तारि इंदियत्था पुठ्ठाइं वेदेंति तंजहा सोइंदियत्थे, घाणिंदियत्थे, जिब्भिंदियत्थे, फासिंदियत्थे" टी०(पुठ्ठत्ति)इन्द्रियसम्बद्धा वेद्यन्ते आत्मना ज्ञायन्ते नयनमनोवर्जानां श्रोत्रादीनां प्राप्तार्थपरिच्छेदस्वभावादिति । उक्तं च । "पुट्ठं सुणेइ सद्दमित्यादि" ॥ स्था० ४ । "पंच इंदियत्था पण्णत्ता तंजहा सोइंदियत्थे जाव फासिंदियत्थे " श्रूयतेऽनेनेति श्रोत्रं तच्च तदिन्द्रियं श्रोत्रेन्द्रियं तस्यार्थो ग्राह्यः श्रोत्रेन्द्रियार्थः शब्दः एवं क्रमेण रूपरस गन्ध स्पर्शाश्चक्षुरादार्था इति । स्था०५ ठा० । अस्य षड्विधत्वमपि "छ इंदियत्था पण्णत्ता तंजहा सोइंदियत्थे जाव फासिंदियत्थे नो इंदियत्थे" स्था० ६ ठा० ॥

इन्द्रियार्थानामतीतप्रत्युत्पन्नानागतभेदा यथा–

दस इंदियत्थातीता पण्णत्ता तंजहा देसेण वि एगे सद्दाइं सुणिंसु सव्वेण वि एगे सद्दाइं सुणिंसु । देसेण वि एगे रूवाइं पासिंसु सव्वेण वि एगे रूवाइं पासिंसु । एवं गंधाइं रसाइं फासाइं जाव सव्वेण वि एगे फासाइं पडिसंवेदेंसु । दस इंदियत्था पडुप्पन्ना पण्णत्ता तंजहा देसेण वि एगे सद्दाइं सुणेंति सव्वेण वि एगे सद्दाइं सुणेंति । एवं जाव फासाइं । दस इंदियत्था अणागया पण्णत्ता तंजहा देसेण वि एगे सद्दाइं सुणिस्सइ सव्वेण वि एगे सद्दाइं सुणिस्सइ । एवं जाव सव्वेणवि एगे फासाइं पडिसंवेदिस्सइ ।

(दस इंदियेत्यादि) कण्ठ्या नवरं (देसेणविति) विवक्षितशब्दसमूहापेक्षया देशेन देशतः कांश्चिदित्यर्थः एकः कश्चित् श्रुतवानिति (सव्वेणविति) सर्वतया सर्वानित्यर्थः । इन्द्रियापेक्षया वा श्रोत्रेन्द्रियेण देशतः संभिन्नश्रोत्रोऽभियुक्तावस्थायां सर्वेन्द्रियैः सर्वतोऽथवैकयोगेन देशतः समान्यां सर्वत एवं सर्वत्र । स्था १० ठा० ।

तुल्ले वि इंदियत्थे, एगो सज्जइ विरज्जई एगो ।
अज्झत्थं तु पमाणं, न इंदियत्था जिणा बेंति ॥

तुल्येऽपि समानेऽपि इन्द्रियार्थे इन्द्रियविषये रूपादौ रागद्वेषवशगो रज्यते रागमुपगच्छति । द्वितीयो विरज्यते विषयपरिणामस्य दारुणतां परिभावयन् विरक्तो भवति । तस्मादात्माभिप्रायरूपसंक्लिष्टयं अध्यात्मान्तःपरिणामस्य प्रमाणं न इन्द्रियार्था इति जिना भगवन्तः सर्वज्ञा ब्रुवते । व्य०प्र०२ उ० ।

(इन्द्रियार्थेषु रागकरणे प्रायश्चित्तं-विषय-शब्दे) (इन्द्रियार्थसंवेदनप्रकार-इंदिय-शब्दे)

इंदियत्थ(वि)कोवण–इन्द्रियार्थ(वि)कोपन– न० इन्द्रियार्थानां शब्दादिविषयाणां विकोपनं विकारः इन्द्रियार्थविकोपनम् । कामविकारे, स्था० ९ ठा० । (अस्य संबन्धिश कालमा सामुज्झय-शब्दे) ॥

इंदियसत्ति–इन्द्रियशक्ति– स्त्री० यथा धातुरूपतया परिणमितस्याहारस्येन्द्रियरूपतया परिणामयति सा इन्द्रियपर्याप्तिः । यथा [illegible] पञ्चानामिन्द्रियाणां प्रायोग्यान् पुद्गलान् [illegible]

नामवनस्कोऽभिइन्द्रियस्तम्भमिति, पर्यायभेदे, प्रज्ञा० १ पद । प्रव० । कर्म० । भ० । पं० सं० ॥

इंदियवय-इन्द्रियपद- न० इन्द्रियवक्तव्यता प्रतिबद्धे प्रज्ञापनायाः पञ्चदशे पदे, । प्रज्ञा० १५ पद । अत्र च द्वादशार्थाधिकाराः तत्र च प्रथमे उद्देशके ये अर्थाधिकारास्तत्संग्राहकमिदं गाथाद्वयम्

संठाणं बाहल्लं, पोहत्तं कइ पएस ओगाढे ।

अप्पा बहुपुट्ठपविट्ठ वि, विसय पमाण अणगारे ॥ १ ॥

अदाए असिमणी, पुट्ठवणे तेल्लफाणियवसा य ।

कंबलथूणाथिग्गल, दीवोदहि लोगऽलोगे य ॥ २ ॥

(संठाणं बाहल्लमित्यादि) प्रथममिन्द्रियाणां संस्थानं वक्तव्यम् । संस्थानं नाम आकारविशेषः ततो बाहल्यं वक्तव्यं बाहल्यं नाम बहलता पिण्डत्वमिति भावः । तदनन्तरं पृथुत्वं विस्तारः । तदनन्तरं (कति पएसत्ति) कतिप्रदेशमिन्द्रियमिति वक्तव्यम् । ततः (ओगाढमिति) कति प्रदेशावगाढमिन्द्रियमिति वाच्यम् । तदनन्तरमवगाहनाविषयं कर्कशादिगुणविषयं चाल्पबहुत्वं ततः (पुट्ठत्ति) स्पृष्टग्रहणमुपलक्षणं तेन स्पृष्टास्पृष्टविषयं सूत्रं वक्तव्यं तदनन्तरं (पविट्ठत्ति) प्रविष्टाप्रविष्टविषयचिन्ताविषयं ततो विषयपरिमाणं ततो ऽनगारविषयं तदनन्तरं आदर्शविषयं ततः कम्बलविषयं ततः स्थूणाविषयं तदनन्तरं (थिग्गलत्ति) आकाशथिग्गलविषयं ततो द्वीपोदधिविषयं ततो लोकविषयं तदनन्तरमेवालोकविषयमिति । प्रज्ञा० १५ पद १ उ० ।

अथ द्वितीये त्वर्थाधिकारसंग्राहकं गायाद्वयम् ।

इंदिय उवचयनिव्व-त्तणायसमया भवे असंखेज्जा ।

लद्धी उवओगद्धा, अप्पा बहुए विसेसहिया ॥ १ ॥

ओगाहणा अवाए, ईहा तह वंजणा वग्गहे य ।

दव्विंदिय भाविंदिय, तीया बद्धा पुरेक्खडा य ॥ २ ॥

(इंदिय उवचय इत्यादि) प्रथमत इन्द्रियाणामुपचयो वक्तव्यः उपचीयते उपचयमीयते इन्द्रियमनेनेत्युपचयः प्रायो ग्यपुद्गलसंग्रहणमस्पत इन्द्रियपर्याप्तिरित्यर्थः । तदनन्तरं निर्वर्त्तना वक्तव्या । निर्वर्त्तना नाम बाह्याभ्यन्तररूपाया निर्वृत्तिराकारमात्रस्य निष्पादनं तदनन्तरं सा निर्वर्त्तना कति समया भवतीति प्रश्ने ऽसंख्येयाः समयास्तस्या भवेयुरिति निर्वचनं वाच्यं तत इन्द्रियाणां लब्धिस्तदावरणकर्मक्षयोपशमरूपा वक्तव्या । तत उपयोगाद्धा तदनन्तरमल्पबहुत्वे चिन्त्यमाने पूर्वस्याः २ उत्तरोत्तरा उपयोगाद्धा विशेषाधिका वक्तव्या ततः (ओगाहणा इति) अवग्रहणं परिच्छेदो वक्तव्यः स च परिच्छेदोऽपायादिभेदादनेकधेति तदनन्तरमपायो वक्तव्यस्तत ईहा तदनन्तरं व्यञ्जनावग्रहश्च शब्दस्यानुक्तार्थसमुदायकत्वादर्थावग्रहश्च वक्तव्यः । तदनन्तरं द्रव्येन्द्रियभावेन्द्रियसूत्रं ततो ऽतीतबद्धपुरस्कृतानि द्रव्येन्द्रियाणि तदनन्तरं भावेन्द्रियाणि विचिन्तनीयानि । प्रज्ञा १५ पद० २ उ० ।

इंदियपरिणाम-इन्द्रियपरिणाम- पु० इन्दनादिन्द्रः आत्मज्ञानलक्षणपरमैश्वर्ययोगात्तस्येदमिन्द्रियमिति । निपातनादिन्द्रशब्दादियप्रत्ययः । इन्द्रियाण्येव परिणामः इन्द्रियपरिणाम । इन्द्रियरूपे जीवस्य परिणामभेदे, प्रज्ञा० १२ पद ।

इंदियबल-इन्द्रियबल- न० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां बलं स्वस्वविषयग्रहणपाटवमिन्द्रियबलम् । इन्द्रियाणां स्वविषयग्रहणपाटवे, (इंदियबलपुट्ठिवद्धणं) इन्द्रियबलस्य पुष्टिर्विशाची येषः इन्द्रियबलपुष्टिस्तां वर्द्धयन्ति स्नाताः । इन्द्रियबलपुष्टिवर्द्धनाः । जी० ३ प्रति० (अस्य बहु भेदा वीरिय-शब्दे द्रष्टव्याः)

इंदियमोहिय-इन्द्रियमोहित- त्रि० विषयासक्ते, व्य० ॥

इंदियलद्धि-इन्द्रियलब्धि- स्त्री० इन्द्रियाणां लब्धिः । तदावरणकर्मक्षयोपशमरूपायां पञ्चेन्द्रियत्वप्राप्तौ, । प्रज्ञा० १५ पद । तद्भेदा यथा "कति विहा णं भंते ! इंदियलद्धि पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा इंदियलद्धि पण्णत्ता तंजहा-सोइंदियलद्धी जाव फासिंदियलद्धी । एवं नेरइयाणं नवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि तस्स तावइया भाणियव्वा" प्रज्ञा० १५ पद ॥

इंदियवसट्ट-इन्द्रियवशार्त्त- त्रि० इन्द्रियवशेन तत्पारतन्त्र्येण आर्त्तः । पीडित इन्द्रियवशार्त्तः इन्द्रियवशं वा ऋतो गतः इन्द्रियवशार्त्तः । इन्द्रियपारतन्त्र्येण पीडिते, इन्द्रियपारतन्त्र्ये गते च । भ० १२ श० २ उ० ॥

इंदियविजय-इन्द्रियविजय- पु० तपोविशेषे, पंचा० १७ विव० । (एतद्वक्तव्यता इंदियजय शब्दे) ॥

इंदियविभत्ति-इन्द्रियविभक्ति- स्त्री० इन्द्रियविभागे, सा च पञ्चधा-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियभेदात् । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।

इंदियविसय-इन्द्रियविषय- पु० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां विषयाः मनोज्ञरूपादय इन्द्रियविषयाः । चक्षुरादीनां विषयेषु रूपादिषु, उत्त० ५ अ० । इन्द्रियविषयभेदा इन्द्रियविषयपुद्गलपरिणामभेदाश्च भगवत्यास्तृतीयशतकचतुर्थोद्देशके जीवाभिगमस्य ज्यौतिष्कोद्देशके च प्रतिपादिता (विसय शब्दे द्रष्टव्या)

इंदियविसयवसगय-इन्द्रियविषयवशगत- त्रि० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां विषया मनोज्ञरूपादयस्तद्वशं गताः प्राप्ता इन्द्रियवशगताः । रूपादिविषयवशगते, । उत्त० ५ अ० ॥

इंदियवीरिय-इन्द्रियवीर्य- न० श्रोत्रेन्द्रियादीनां स्वस्वविषयग्रहणसामर्थ्ये, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । (तद्भेदा निरूपयिष्यन्ते वीरियशब्दे, बलशब्दे च) ॥

इंदियसंवरण-इन्द्रियसंवरण- न० पञ्चेन्द्रियाणि तेषां संवरणं इष्टानिष्टविषयेषु रागद्वेषाभ्यां प्रवर्त्तमानानां निग्रहणमिन्द्रियसंवरणम् । इन्द्रियाणां निग्रहणे, । पा० सू० ॥

इंदियसण्णिगरिस-इन्द्रियसन्निकर्ष- पु० इन्द्रियस्य स्वस्वविषयैः सह सन्निकर्षः सम्बन्धभेदः । प्रत्यक्षसाधने इन्द्रियस्य स्वस्वविषयैः संबन्धभेदरूपे-प्रत्यक्षजनकव्यापारे, । वाच० ।

इंदियावरण-इन्द्रियावरण- न० इन्द्रियविषयेषु शब्दादिषु विशेषोपयोगावरणे, व्य० द्वि० १० उ० । (एतद्भेदादिवक्तव्यता दृष्टान्त-परिणामक शब्दे)

इंदीवर-इन्दीवर- न० इन्दिरायाः पनस्पतिविशेषे, । प्रज्ञा० १ पद । नीलोत्पले छायामात्रे च । वाच० । निर्गुण्डी विपाण्डुरपुष्पपत्रमिन्दीवरं च ॥ प्रा० ना० ॥

इंदु-इन्दु- पु० उन्दति चन्द्रिकया भुवं क्लिन्नां करोति उन्दू-उ आदेरिश्च । चन्द्रे, प्रा० ना० ॥

इंदुत्तरवडिंसग-इन्दूत्तरावतंसक- न० विमानविशेषे, सम० १ सम० ।

इंधण-इन्धन- न० इध्यतेऽनेन इन्धू करणे ल्युट् । काष्ठरूपवह्नि

पादौ, " जह चिरसंचियमिंधण मन लोपवण सहिओ दुर्य डहइ " इन्धनं काष्ठादीनि। आव० ५ अ०। कोद्रवपलालमादी इंधणेण फलाइ पचंति। नि० चू० १५ उ०। दारुणि, काष्ठादौ च। " कम्मतरिंधणनरो जह परिदाह कमसो हुआसो या " कर्मतरिन्धननरो ज्वलनदाहसंधान इति। आव० ५ अ०। इन्धनेनि इन्ध णिच्-ल्युः दीपनकर्त्तरि, त्रि० भावे ल्युट्। उज्ज्वाले, न। वाच०। उद्दीपने, उत्त. १४ अध्य०।

ईंधणधूम-इन्धनधूम-पुं० दारुधूमे, नि० चू० १ उ०।

ईंधणपक्खिपाम-इन्धनपर्याम-न-इन्धनपक्वे आम्रफले, कोद्रवपलालमादी इंधणेण फलाइ पच्चंति। जहा कोद्रव पलालेणं [illegible] फलाणि घेतुं वा पाविज्जइ आदिमहणेण सालिपलालेण वि [illegible] जे पक्का फला ते इंधण पक्खियामं भणति। नि० चू० १५ उ०।

ईंधणमाला-इन्धनमाला-स्त्री-[illegible] मानोपलक्षिते, सू० २ उ०। इंधनमाला [illegible] करिसलारामर्वाणं "। नि० चू० १६ उ०।

ईंधिय-इन्धित-त्रि-प्रज्वलिते, " [illegible] गंधिते तु मो [illegible] " [illegible] इन्धितः प्रज्वलितः [illegible] हीनगन्धस्य [illegible] इति। सू० ४ अ०।

इक-इक-[illegible] गतौ, [illegible] इति। विशे० ॥

इकड-इक्कड-न-[illegible]

इककप-इक्ककप-[illegible] (नि० चू० २ उ०) [illegible] सू० ३ अ०।

इकवण-ईक्षण-न०-ईक्ष दर्शने ल्युट्। पर्यालोचने, " [illegible] " सूत्र० १ श्रु० २ अ० ४ उ०। दर्शने, चक्षुषि, नेत्रे, वाच०।

इक्खाग (गु) इक्ष्वाकु-पुं०-आदिपुरुषभेदे, अनु०। प्रज्ञा०। [illegible] कल्प० १ क्षण०। [illegible] औप० [illegible] स्था० ८ ठा०।

[illegible]

सिओ दाहिणहत्थो पसारितो अतीव भगवयस्स माणु हरिसो जातो तपणं सक्कस्स देविंदस्स देवरणो अयमेयारूवे संकप्पे समुप्पज्जित्ता जम्हा भयवं तित्थयरो इक्खुं अभिलसइ तम्हा इक्खागुवंसो भवउ। आ० म० प्र०। गाथाक्षरगमनिका अथ सज्ञातकिञ्चिदूनवर्षे भगवति प्रथमजिनवंशस्थापनं। शक्रः स्वजातमिति विचिन्त्य कथं रिक्तपाणिः स्वामिसमीपं यास्यामीति महतीमिक्षुयष्टिमादाय नाभिकुलकरोत्सङ्गस्थस्य प्रभोरग्रे तस्थौ दृष्ट्वा चेक्षुयष्टिं हृष्टवदनेन स्वामिना करे प्रसारिते इक्षुं भक्षयसीति भणित्वा तां दत्वा इक्ष्वभिलाषात् स्वामिनो वंश इक्ष्वाकुनामा भवतु। कल्प०। आ० चू०। शक्रः सौधर्मेन्द्रो वंशस्थापने प्रस्तुते इक्षुं गृहीत्वा आगतः इक अग कुटिलायां गतौ अनेकार्थत्वाद्धातूनां भक्ष धातौ [illegible] प्रत्ययः [illegible] ततः स्वामी इक्षोः [illegible] करं प्रासारयत् शक्रः अर्पयन् तेन कारणेन भवति। इक्ष्वाकुवंशभवाः ऐक्ष्वाकाः। आ० क०। " आसी य इक्खु भोई इक्खागा तेण खत्तिया होंति " इति वा येन कारणेन बाहुल्येनेक्षुभोजिन आसन् तेन कारणेन ते क्षत्रिया इक्ष्वाकवो लोके ख्याताः। आ० म० प्र०। आ० चू०।

इक्खाग (गु) कुल-इक्ष्वाकुकुल-न०-इक्ष्वाकूणां कुलं इक्ष्वाकुकुलम्। ऋषभदेवस्वामिवंशे, [illegible] म० प्र०।

इक्खाग (गु) भूमि-इक्ष्वाकुभूमि-स्त्री०-अयोध्यायाम्, तीर्थ० " इक्खागभूमिउज्झा, सावत्थि विणीय कोसलपुरं च " आव० २ अ०।

इक्खाग (गु) राय-इक्ष्वाकुराज-पुं०-इक्ष्वाकूणामिक्ष्वाकुवंशजानामथवा इक्ष्वाकुजनपदस्य राजा। इक्ष्वाकुवंशीयानां कोशलजनपदस्य वा नृपे, । ज्ञा० ८ अ०। स्था०। " [illegible] इक्खागराया " स्था० ७ ठा०।

इक्खाग (गु) वंश-इक्ष्वाकुवंश-पुं-ऋषभदेवस्य वंशे, " आसी इक्खाग वंस संभूओ नाभिनामकुलगरो " ती० नि०। (वक्तव्यता इक्खाग (गु) शब्दे)

इक्खु (इच्छु)-इक्षु-पुं०- इष्यते [illegible] माधुर्यात " इक्खु य [illegible] " इति प्राकृत [illegible] प्रा० व्या० १ पद ८ अध्या० अपि इच्छु इति च भवति प्रा० व्या०। मधुररसे [illegible] स्वनामख्याते, वाच०। पर्वकवनस्पतिकायभेदे, प्रज्ञा०। [illegible] इक्षुयष्टिका [illegible] "जहा [illegible] इति " आचा० " [illegible] "से भिक्खु वा भिक्खुणी वा [illegible]

[illegible]

से भिक्खू वा जाव समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा उच्छुं वा काणं अंगारियं संमिस्सं विगदूमितं वा वेत्तगंवा कंद-लिऊसुयगं वा अण्णयरं वा तहप्पगारं आमं असत्थपरिणयं जाव । आचा० २ श्रु० १ अ० ८ उ० ।

सचित्ताचित्तेक्षुभक्षणादौ प्रायश्चित्तम् यथा—

जे भिक्खू वा सचित्तं उच्छुं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ।४। जे भिक्खू सचित्तं उच्छुं विडसइ विडसंतं वा साइज्जइ ।५। जे भिक्खू सचित्तं उच्छुं वा, उच्छुपेसियं वा, उच्छुभित्तिं वा, उच्छुसालगं वा, उच्छुडालगं वा उच्छुचोयगं वा विडसइ विडसंतं वा साइज्जइ ।६। जे भि० सचित्तं उच्छुं वा उच्छुपे० वा उच्छुभित्तिं वा उच्छुचोयगं वा विडसइ० ७ जे भिक्खू सचित्तं पइट्ठियं उच्छुं भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ८। जे भिक्खू सचित्तं पइट्ठियं उच्छुं विडसइ विडसंतं वा साइज्जइ ।९। जे भिक्खू सचित्तं पइट्ठियं उच्छुं वा उच्छुपेसियं वा उच्छुभित्तिं वा उच्छुसालगं वा उच्छुडालगं वा उच्छुचोयगं वा भुंजइ भुंजंतं वा साइज्जइ । १० । जे भिक्खू सचित्तं पइट्ठियं उच्छुं वा उच्छुपेसियं वा उच्छुभित्तिं वा उच्छुसालगं वा उच्छुचोयगं वा विडसइ विडसंतं वा साइज्जइ । ११ ।

अथो दो सचित्तपइट्ठिते सुत्ता ।

भुंजंति जे भिक्खू तो भिक्खा पुण विडसाति णायव्वा जीवजुअं सचित्तं अचित्तं सवेयणपतिट्ठं ।

एतेसिं चेव चउण्हं सुत्ताणं इमो अतिदेसो ।

सचित्तं च फलेहिं, पयारसे जोग सो समक्खातो ।

सो चेव णिरवसेसो, सोलसमे होति उक्खंमि ।३१८।

कंठ्या अणादियाय दोसा चउलहु पच्छित्तं इमे तत्थ विभा-सासुत्ता जे भिक्खू सचित्तं अंतरुच्छुगं वा भुंजति इत्यादि जे सचित्तं अंतरुच्छुगं वा विडसइ इत्यादि अथे सचित्त पइट्ठिते दो सुत्तं ।

पव्वसहितं तु खंडं, तस्स वि य अंतरुच्छुयं होइ ।

डगलसचक्किअछेदो, सा य पुण उक्खिप्पांक्खपरिहीणं । ३१९।

पर्व उभयो पव्वदेससहितं खंडं पुव्वं वतयं पेरुयहियं अंत-रुच्छियं चक्कलिच्छेदछिन्नं डगलं सालगं सोय अणंतरो गिय।

चोयं तु होइ हीरो, सगले पुण तस्स बाहिरा छल्ली ।

कोणं पुण मज्झं सा, इतरजुतं तप्पइट्ठं तु । ३२० ।

थमहीरसंजिलो चोयगं भण्णति सालगं वा इरिच्छल्ली भण्णति पुण काणियं अगारइयं वा सुलयं सियालादीहिं वा खइय जयारि सुक्कं इयरंति सचित्तत्त थहो सचित्तसमि सचि-त्तविभागे पतिट्ठियं भण्णति । नि० चू० १६ उ० ।

(गोचरचर्य्यायां सचित्तक्षुग्रहणाग्रहणे–गोयरचरिय-शब्दे)

इक्खु (उच्छु) करण-इक्षुकरण-न० कृषकरणभेदे, तत्र ह्याम्रमा-दिना संस्कारयति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । इक्षवः क्रियन्ते यत्र तदिक्षुकरणम् । इक्षुवाटे, सू० १ उ० ।

इक्खु (उच्छु) खंड-इक्षुखण्ड-न० नि० चू० १६ उ० । इक्षुखण्डं चापरिणतं वदनाचरितमिति । सूत्रा० २ अ० ।

इक्खु (उच्छु) गंडिया-इक्षुगण्डिका-स्त्री० सपर्वेक्षुशकले, । आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) घर-इक्षुगृह-न० दशपुरनगरस्थे उद्याने, य-त्रार्यरक्षितस्तोसलिपुत्राद्याचार्यादीक्षां जग्राहेति । विशे० । आ० म० । आ० चू० ।

इक्खु (उच्छु) चोयग-इक्षुचोदक-न० पीडितेक्षुशोदिका-याम्, । आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) जंत-इक्षुयन्त्र-न० इक्षुनिर्पीडनं यन्त्रं षा०-ल० । इक्षुनिष्पीडके यन्त्रे, पाच० ।

इक्खु (उच्छु) डालग-इक्षुडालक-न० इक्षुशाखैकदेशे, आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० । अपत्रकाले इक्षुच्छेदे च । डालगम् चक्कलिच्छेदो इति । नि० चू० १ उ० ।

इक्खु (उच्छु) पेसिया-इक्षुपेशिका-स्त्री० इक्षुगण्डिकायाम् नि० चू० १६ उ० ।

इक्खु (उच्छु) भित्ति-इक्षुभित्ति-स्त्री० इक्षुखण्डे, नि० चू० १६।

इक्खु (उच्छु) मेरग-इक्षुमेरक-न० अपनीतत्वचीक्षुगण्डि-कायाम्, आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) लट्ठि-इक्षुयष्टि-स्त्री० इक्षुदण्डे, आ० चू० २ अ० । आ० म० प्र० । प्रा० व्या० ।

इक्खु (उच्छु) वण-इक्षुवन-न०- इक्षोः पर्व (ग) वनस्पति विशेषस्य वने, आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) वाड-इक्षुवाट- पुं० इक्षोः पर्वगवनस्पतिविशेष स्य वाटे, " सुचिरं पि वच्चमाणो नग्धंतो उच्छुवाडमज्झंमि " आव० ३ अ० ।

इक्खु (उच्छु) वाडिया-इक्षुवाटिका- स्त्री० पर्वगवनस्पतिविशे षभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

इक्खु (उच्छु) सालग-इक्षुसालग-न० इक्षोर्दीर्घशाखायाम्, । आचा० १ श्रु० १ अ० १० उ० । बाह्यत्वचि च " सालगं पुण तस्स बाहिरा छल्ली " नि० चू० १६ उ० ।

इचा-इत्वा-अ० इत्यर्थे, आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

इच्चेवं-इत्येवम्- अ० पूर्वप्रक्रान्तपरामर्शे, " इच्चेवं पडिलेहंति " सू० १ श्रु० ३ अ० । "इच्चेवमाहु मे पंते" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ।

इच्छ-इष्-धा० पाऽऽदायाम्, तुदा० पर० सेट् वेद् वा "गमिष्य-मासां छः" इति प्राकृतसूत्रेण छकारः इच्छइ–इच्छति । प्रा०-व्या० ८ अध्या० ४ पाद । "इच्छामि खमासमणो वंदिउं" इषु इच्छायामित्यस्योत्तमपुरुषैकवचनम् । आव० ३ अ० । अनु+ अन्वेषणे, प्रति× प्रतिग्रहे, प्राप्तौ च । परि× अन्वेषणे च । अभि+ अभ्यभिलाषायाम्, । आव० ४

इच्छक्काण-इच्छाख्यान-न० इच्छा मंत्रात्मक ज्ञानस्यार्थस्याभि-ज्ञातृतिरिक्तस्य आनतिदव्याख्यानम् । ड्रिमाचारादौ कारि- ... त्मक्यास्यमानया-

... ०।

"[illegible] ... च्छियमगणो" उत्त० १ अ० ।

कारः इच्छाकारः इच्छाक्रियेत्यर्थं इति । स्था० १० ठा० । प्रव० । आ० म० प्र० । इच्छायाः करणमिच्छाकार इति । सू० १ श्रु० । स्वकीयाभिप्राये, । "इच्छाकारेण संदिसह भगवन् देवसिअं आलोएमि" इच्छाकारेण निजेच्छयेति । आत्मीयेच्छयेति । स्वकीयाभिप्रायेण न पुनर्बलाभियोगेनेति च । ध० २ अधि० । तद्भेदे षष्ठे सामाचारीभेदे च । इच्छाकारो अ छट्ठो इति । उत्त० २६ अ० । इच्छाकारेण ममेदं कुरु इच्छाप्रधानया क्रियया न बलाभियोगपूर्विकयेति । स्था० १० ठा० । इच्छाकारेण ममेदं कुरु तत्र चाहं करोमीति निर्देशोऽभ्युपगमो वा इच्छाकार इति । ध० ३ अधि० । प्रव० । आ० म० प्र० । सू० । " इच्छाकारो य सारणे" इति । उत्त० २६ अ० । सारणे इति औचित्येनात्मनः परस्य वा कृत्यं प्रतिप्रवर्तने । तत्रात्मसारणे यथेच्छाकारेण युष्मच्चिकीर्षितं कार्यमिदमहं करोमीति । अन्यसारणे च मम पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुतेति ध० २ अधि० । अस्य च प्रयोगः स्वार्थं परार्थं वा चिकीर्षन् यदा परमभ्यर्थयते इति । स्था० १० ठा० " इच्छाकारप्पओगो णाम जं इच्छया कज्जं तं बलाभियोगादिणा ण्हेपरस्स अप्पस्स अप्पणयं इच्छाकार सद्दं पउञ्जति । आ० चू० २ अ० । उत्सर्गतः साधूनां सति सामर्थ्ये कार्यार्थं परो नाभ्यर्थनीयः अनिगूहितबलवीर्येण भाव्यं तत्कार्यस्य असामर्थ्ये ग्लान्यादौ च वा रत्नाधिक विहायान्येषामभ्यर्थनाविषयमिच्छाकारं करोति । यदि वा नाभ्यर्थितोऽपि कोऽप्यन्यस्तत्प्रयोजनकरणार्थं निर्जरार्थी साधुः कंचन साधु चिकीर्षितकार्यं विनाशयन्तं गुरुसत्कार्यकरणासमर्थमभिनाशयन्तमन्यच्च यथेयत्नं वाभिप्रेत [illegible] स्वतरं साधु दृष्ट्वा तत्कार्यं कर्तुंकामस्तथापि इच्छाकारं प्रयुञ्जीत । इच्छाकारेण युष्मदीयं मदं कार्यं करोमीति युष्माकमिच्छाक्रियया करोमि न बला- [illegible] । ध० ३ अधि० ।

तथेच्छाकारो यत्र येषु विषये तत्प्रदर्शनार्थमाह ।

जइ अब्भत्थेज्ज परं, कारणजाते करेज्ज से को वि ।

तत्थ वि इच्छाकारो, न कप्पइ बलाभिओगो उ ॥

यदि इच्छानुरागे अन्यदा साधूनामकरणे अभ्यर्थना नैव कल्पते । तथा यदि अभ्यर्थयेत् परमन्यं साधुं ग्लानादौ कारणजाते समुत्पन्ने सति तत्रैवाभ्यर्थयमानेन इच्छाकारः प्रयोक्तव्यः । यदि वा अनभ्यर्थितोऽपि कोऽप्यन्यः साधुः (से) तस्य कर्तुकामस्य कस्यचित् साधोः कारणजातं कुर्यात् । तत्र [illegible] साधुना तस्य चिकीर्षितं कर्तुकामेन इच्छाकारः प्रयोक्तव्यः । इह शिष्याः केचिदनभ्यर्थिता [illegible] कार्यं [illegible] । अथ कस्मादिच्छाकार- प्रयोग [illegible] । उच्यते- बलाभियोगः मा भूदिति [illegible] कस्य [illegible] इच्छाकार- [illegible] । तु शब्दः [illegible] मा भूदिति कारणं इति [illegible] ।

[illegible] प्रदर्शनार्थमाह ।

[illegible] ॥

[illegible]

प्रस्तुतार्थप्रदर्शकः । एवमनिगूहितबलवीर्येण तावत्साधुना भवितव्यम् । पाठान्तरं वा " अणिगूहियबलवीरिएण जण साहुणा होयव्वं " अस्यायमर्थो येन कारणेन अनिगूहितबलवीर्येण साधुना भवितव्यमिति युक्तिः अतोऽभ्यर्थयितुं न युज्यते पर इति आहेत्थं तर्ह्यभ्यर्थनाविषयेच्छाकारोपन्यासोऽनर्थकः । उच्यते —

जइ होज्ज तस्स अनलो, कज्जस्स वियाणाइ न तं वाणं ।

गिलाणाइ विहिपहोज्जा, वावडो कारणेहिं सो ॥

यदि भवेत्तस्य प्रस्तुतस्य कार्यस्यानलो समर्थः यदि वा न विजानाति तत्कार्यं कर्तुं वाणमिति निपातः पादपूरणार्थः ग्लानादिर्वा भवेत् व्यापृतः कारणैरसौ तदा संजातद्वितीयपदाभ्यर्थनागोचरमिच्छाकारं रत्नाधिक विहायान्येषां करोति । न शाखाह

रत्ताणि य वज्जेत्ता, इच्छाकारं करेइ सेसाणं ।

एयं मज्झं कज्जं, तुब्भेह करेह इच्छाए ॥

रत्नानि द्विविधानि द्रव्यरत्नानि भावरत्नानि च । तत्र मरकतवज्रेन्द्रनीलवैडूर्यादीनि द्रव्यरत्नानि सुखनिबन्धनत्वेनाप्यनैकान्तिकत्वादनात्यन्तिकत्वाच्च । भावरत्नानि सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि सुखनिबन्धनत्वात्तेषामैकान्तिकत्वात् आत्यन्तिकत्वाच्च भावरत्नमधिको रत्नाधिकस्तं वर्जयित्वा इच्छाकारं करोति । शेषाणां कथमित्याह । एतन्मम कार्यं वस्त्रसीवनिकादिरूपं कुरुत इच्छया न बलाभियोगेनेति । तत्र यदुक्तम् । (जइ अब्भत्थेज्ज परं कारण जाते इति) तत्र प्रथमगाथया यदीत्यस्य भावार्थं उपदर्शितः । द्वितीयगाथया कारणजातानि कथितानि । अनया तु एवंभूतान्यर्थनाविषयो दर्शितः । उत्तरार्द्धेन त्वभ्यर्थनायाः स्वरूपम् । संप्रति "करेज्जवासे कोई" इति अस्य गाथावयवस्यावयवार्थः प्रतिपादनीयस्तत्रान्यकरणसंभवकारणप्रतिपादनायाह ॥

अहवा वि विणासंतं, अब्भत्थं तं च आणहूणं ।

अन्नो कोइ भणिज्जा, तं साहुनिज्जरट्ठाए ॥

अथवेति "जइ अब्भत्थेज्ज परं कारणजाए" इत्येतस्या अपेक्षया प्रकारान्तरद्योतनार्थं विनाशयन्तं चिकीर्षितं कार्यमनिपुणत्वात्सोऽन्यस्मिन् गुरुतरे वा कार्ये समर्थस्ततो यदि स तत्र व्यापृतो भवति तर्हि तेन गुरुतरप्रयोजनं सीदतीति परिज्ञाय विनाशयन्तमपि, यदि वा स्वयमसमर्थतया अभिलषितकार्यकरणाय साधुमन्यमभ्यर्थयन्तं दृष्ट्वा निर्जरार्थी कोऽप्यन्यः साधुं भणेत् । किं भणेदित्याह —

अहं एयं तुज्झेयं, करेमि कज्जं तु इच्छकारेण ।

तत्थ वि से इच्छाइ से, करेइ मज्जायमूलीयं ॥

अहमित्यात्मनिर्देशे युष्माकमेतत् कर्तुमभीष्टं कार्यं करोमि इच्छाकारेण युष्माकमिच्छाक्रियया न बलादिभियोगः [illegible] स कारापकः साधुः इच्छति इच्छाकारं (से) तस्य [illegible] इच्छाकारेण कर्तुमभ्युपगमस्य करोमि [illegible] याचितस्तत्र किमर्थमिच्छाकारं करोतीत्यत आह मर्यादामूलीयम् । मर्यादा साधूनां व्यवस्था तस्या मूलं [illegible] प्रयो मर्यादामूलीय [illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

संप्रति तस्यैव इच्छाकार इत्यत्र योऽपिशब्दस्तस्य विषयं प्रदर्शयति—

अहवा सयं करेंतं, किं चा अन्नस्स वा वि दट्ठूणं ।
तस्स वि करेइ इत्थं, मज्झं पि इमं करेहि त्ति ॥

अथवा स्वकमात्मीयं पात्रलेपनादि किं कुर्वन्तं अन्यस्य वा किञ्चित् कुर्वन्तं दृष्ट्वा तस्यापि आत्मनः प्रायुक्तस्यैव्यपि शब्दार्थः आपन्नप्रयोजनः सन् इच्छाकारं कुर्यात्–कथमित्याह–ममापीदं पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुत इति ॥

इदानीमभ्यर्थितसाधुविषयं विधिं प्रदर्शयति॥

तत्थ वि सो इच्छं से, करेइ दीवेइ कारणं वा वि ।
इहरो अणुग्गहत्थे, कायव्वं साहुणा किच्चं ॥

तत्रापि एवमभ्यर्थनेऽपि साधोरभ्यर्थितसाधुरिच्छाकारं करोति इच्छाम्यहं तव करोमि। अथ तेन गुर्वादिसत्कं कार्यान्तरं कर्तव्यं तर्हि दीपयति कारणं यदि इत्थं गुर्वादिकार्यकर्तव्यामावं मन्यतु सहायमनस्य साधु कृत्यं कर्तव्यमिति। [illegible]

अहवा नाणाईणं, अट्ठाए जइ करेज्ज किच्चाणं ॥
वेयावच्चं किंची, तत्थवि तेसिं भवे इच्छा ॥ ७ ॥

अथवा ज्ञानादीनामादिशब्दाद्दर्शनचारित्रपरिग्रहः। अर्थाय यदि कुर्यात् कृत्यानामाचार्यादीनां वैयावृत्त्यं काश्चन साधु पाठान्तरं च किञ्चिति किञ्चित् श्रावणादि तथापि तथा कृत्यानां तं साधुं वैयावृत्त्ये नियोजयतां साध इच्छेति अर्थादिच्छाकार इच्छाकारपुरस्सरं योजनीय इत्यर्थः किमित्यत आह

यस्मात्–

आणा बलाभिओगो, निग्गंथाणं न कप्पए काउं ।
इच्छा पउंजियव्वा, सेहे रयणिए तहा ॥

आज्ञापि ममाज्ञा भवतेदं कार्यमेवरूपा तथा विपरीतं कार्ये माज्ञापितस्यान्यकुर्वतो बलात्कारेण नियोजनं बलाभियोग एतेद्वयमपि निर्ग्रन्थानां न कल्पते कर्तुं किन्तु इच्छेति इच्छाकार प्रयोक्तव्यः प्रयोजनेऽनुत्पन्ने सति शैक्षके तथा रत्नाधिके च [illegible] [illegible] नियोगावपि दुर्विनीते प्रयोक्तव्यौ तेन येऽदोत्सर्गेण संवासः एव न कल्पते बहुजनादिकारणमेतदूपया स्वपक्ष्यास्य अथ विधिः प्रथममिच्छाकारेण योज्यते दुर्विनय याचेत बलाभियोगेनेति भावः ॥

जइ अब्भत्थेज्ज परं, कारणजाए करेज्ज से कोइ ।
तत्थ वि इच्छाकारो, न कप्पइ बलाभिओगो उ ॥

जह जच्चबाहलाणं, आइन्नाणं जणवएसु जायाणं ।
सयमेव खलिणगहणं, अहवा वि बलाभिओगेणं ॥
पुरिसज्जाए वि तहा, विणीयविणयम्मि नत्थि अभिओगो ।
सेसम्मि उ अभिओगो, जणवयजाए जहा आसो ॥

यथा जात्यबाह्लीकानामश्वानां जनपदेषु मगधादिषु जाताना [illegible] [illegible] तथा पुरुषजातेऽपि विनीते सति स्वयमेव [illegible] [illegible] (द्वितीय पक्षः प्रकारान्तरेण पुनः प्रकारेण चेदं) [illegible] [illegible]

[illegible] आत्मप्राह्णीकस्यैयातः (सेसम्मि उ अभिओगोत्ति) शेष विनयरहिते अभियोगः बलाभियोगः प्रवर्तते कथमित्याह जनपदजात यथा चैव गाथाद्वयसमुदायार्थः । अवयवार्थस्त्वयमेवास्वरूपेद । " जइ जच्चबाह्लीकानां आसाणं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] तस्य स्वयमेव अनुग्रहार्थं न पुनर्विनीतानामिच्छाकारः—

अब्भत्थणाए मरुगो, वानरगो चेव होइ दिट्ठंतो ।
गुरुकरणे सयमेव य, वाणियगा दोन्नि दिट्ठंता ॥

[illegible]

य घरे पुच्छा इत्तो थीरायं कट्टं वा निमायं वा दारुण वा विमयमं यग्गइएह नेन गहियम चिगो साइसरो इयरे कुश्रो एव्वं सो अन्निनन्नेन गुरुन्ना नामंति ते हियने नट्ठेहिं गच्छमारवरा भावेन गच्छस्स अपरियन्नणो बहुतरं मे नामइ चनि तपाचाइ ० गुरुन्नेसु अभिनण, आदेसे खुड्डुसेहगेलने। थाले यमंग [illegible], इड्डीमायी अणिड्डिया १ पर्णहिं कारणेहिं–तु बहुस्स य होइ आयरिओ। वेयावच्चं करणं, कायव्वं तस्स सेसेहिं २. जन कुलं भावत्त, तं पुरिसं आयरेण रक्खेज्जा। नहि तुम्मि विनट्ठे, अरया माइरया होंति ३० आदेसो प्राघूर्णके वृद्धे शैक्षके ग्लाने तथा थाले सयुनयसि कएके च पश्चाचार्यः स्वयं वैयावृत्त्यं करोति नहि सूत्रार्थयोगचिन्तनं जयति तथा [illegible] ग्लाने अभिमानि च नगरश्रेष्ठ्यादौ मादिकन्दाद्या-अर्दिपरिग्रहः। आचार्ये वैयावृत्त्याय पानकादिगते प्रवचनलाघवं भवति [illegible] यते मनीश्वरमन्त्रिता यते इत्यर्थः। तत एतैः कारणैराचार्यो रत्नाधिकनामकस्याचार्यस्य गुणवतो भवति ततो वैयावृत्त्यविशेष यत् करणं करणीयं तमस्य शेषैः कर्तव्यं न पुनः [illegible] यदि [illegible] वैयावृत्त्ये प्रवर्तमान वपं हनीय [illegible] (उक्तमादि) येन पुरुषेण कुलमायत्तं तं पुरुषमादरेण [illegible] सर्वगते एव शुनं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तत्र प्रथमाश्रिकादिकमानयन्ति [illegible] [illegible] [illegible] संसृष्यानि तदा [illegible] किं तेनेत्याह इत्याह ० वेयावच्चं आह–हिंदय [illegible] [illegible]। आसो वेय [illegible] होइ [illegible] ० वैयावृत्त्यं संयमन्यानारे [illegible], तदा [illegible] [illegible] [illegible] (आसो वेय नट्ठम्मि सव्वे) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अर्हीनं सर्वं [illegible] ॥ भा० म० द्वि० । पंचा० । आ० चू० ।

इच्छमाण–इच्छत्–त्रि० अभिलषति, पंचा० ५ विव० ॥

इच्छा–इच्छा–स्त्री० [illegible] इषु इच्छायाम्। [illegible] भावे अ प्रत्यय [illegible] १० [illegible] । [illegible] । [illegible], [illegible] ५३ [illegible] । [illegible], [illegible] ५ [illegible] । पंचा० । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । " इच्छन्ति [illegible] (इच्छा) [illegible] " [illegible] " [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] ६ [illegible] । [illegible] [illegible], [illegible] । [illegible] , [illegible] ३ [illegible] । [illegible], [illegible] । [illegible] । [illegible], [illegible] १ [illegible] ६ [illegible] । [illegible], [illegible] ३ [illegible], [illegible] १० [illegible] । [illegible], [illegible] ३३ । [illegible], [illegible] ११ । [illegible], [illegible] । [illegible] । [illegible] ३ [illegible] ३ [illegible] । [illegible] [illegible] १ [illegible] ४ [illegible] ३ [illegible] । [illegible] [illegible] ।

[illegible] —

[illegible], [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible]
[illegible] ।

कामेच्छा रजन्यादिकाभिलाषः " रयणिमहिसारियाउ चोरा परदारिया य इच्छंति । ताइयायरा सुनिक्खे, बहुधन केइ डुभिक्खं " भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा प्रशस्तज्ञानाद्यभिलाषः। आव० ३ अ० । आ० चू० ॥

विस्तरेणेच्छानिक्षेपमाह ॥

जाई इच्छइ अत्थं, नामादि तस्स सा हवई इच्छा ।
नामंपि जंतु नामं, इच्छसि नामं व जं जस्सि ॥ २ ॥

यो नाम यमर्थं नामादिलक्षणमिच्छति तस्य सा भवति इच्छा यो नामेच्छसि तस्य नामेच्छा। स्थापनामिच्छतः स्थापनेच्छा। एवं द्रव्येच्छादिकमपि भावनीयम्। इच्छाया निक्षेपः षोढा। तद्यथा—नामेच्छा स्थापनेच्छा द्रव्येच्छा क्षेत्रेच्छा कालेच्छा भावेच्छा। तत्र नामेच्छामभिधित्सुराह- नाममित्यादिना तु नामधिरया इच्छा इयं नाम देवदत्तादिकस्य नाम इच्छा नामेच्छेति भावः। अथवा यस्येति नाम स नामनामवतोरभेदोपचारात् नाम चासौ इच्छा च नामेच्छा ।

स्थापनेच्छामाह ।

एमेव होइ ठवणा, निक्खिप्पइ इच्छ एव जं ठवणं ।
सो भिताई जह सं–ठवनु दव्वादिसुं जाणसु ॥ ३ ॥

एवमेवानेनैव नामगतेन प्रकारेण भवति स्थापनेच्छा अतिदेशोक्तमेव यदिच्छेति निक्षिप्यते सा स्थापना चासाविच्छा च स्थापनेच्छेति व्युत्पत्तेः। अथवा यतः स्थापनामिच्छति सा स्थापनेच्छा स्थापनीया इच्छा स्थापनेच्छेति व्युत्पत्तेः। द्रव्येच्छा द्विधा आगमतो नोआगमतश्च। तत्र आगमत इच्छापदार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तो नोआगमतस्त्रिधा—ज्ञशरीर-भव्यशरीरे प्राग्वत् तद्व्यतिरिक्ता च यद्द्रव्यमिति सा च त्रिधा सचित्तद्रव्येच्छा अचित्तद्रव्येच्छा मिश्रद्रव्येच्छा। तत्र सचित्तद्रव्येच्छा त्रिधा-द्विपदचतुष्पदापदभेदात्। तत्र द्विपदसचित्तद्रव्येच्छा यत् स्त्रियमिच्छति पुरुषमिच्छति इत्येवमादि। चतुष्पदसचित्तद्रव्येच्छा यद् अश्वमिच्छति गावमिच्छतीति। अपदसचित्तद्रव्येच्छा आम्रमिच्छति मातुलिङ्गमिच्छतीत्यादि। अचित्तद्रव्येच्छा सुवर्णमिच्छति हिरण्यमिच्छतीत्यादि। मिश्रद्रव्येच्छा सुवर्णाद्यलंकारविभूषितस्य द्विपदादेरिच्छा। अथवा द्रव्यादिषु कारकेषु यथासंभवं स्वामित्वादि। स्वामित्वं [illegible] करणानि भवन्तः स्वामित्वादिभिः प्रकारैः द्रव्यं द्रव्येच्छा यत्कर्त्रेति भावः। तत्र स्वामित्वेन द्रव्येच्छा यथा आत्मनः पुत्रमिच्छति इत्यादि करणेन यथा [illegible] कामेच्छा वा [illegible] इत्यादि। अधिकरणे यथा [illegible] [illegible] [illegible] कामेच्छा समुत्पद्यते [illegible] [illegible] तेषां स्वामित्वेच्छा भवति ततः [illegible] [illegible] तत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। अधिकरणेन यथा गृहं [illegible] [illegible] कामेच्छा वा, [illegible] [illegible] वा [illegible] इत्यादि। कालेच्छा यथा [illegible] [illegible] [illegible] वा [illegible] इत्यादि। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। भावेच्छा द्विधा–आगमतो नो [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] " [illegible] [illegible] " इति [illegible] [illegible] [illegible]–

[illegible] [illegible]–[illegible] [illegible] [illegible] इच्छाओ ।
इच्छाओ य [illegible], [illegible] [illegible] ॥ ४ ॥

आगमतो भावेन इच्छा द्विधा प्रशस्ताऽप्रशस्ता च । मकारो लाक्षणिकः । तथाऽज्ञानादिविषया इच्छा अप्रशस्ता प्रशस्ता ज्ञानादिविषया । व्य० प्र० ३ उ० ।

इच्छाविनिवृत्ते फलं यथा-

कंखिज्जइ जो अत्थो, संपज्जइ न तं सुहं तस्स ॥
इच्छाविणिवित्तीए, तं खलु सुहमेत्थओ ऽज्ञं ॥७६॥

कांक्ष्यतेऽभिलष्यते योऽर्थः अभिमतवस्त्वा न तत्सुखं तस्या- [illegible] स्य इच्छाविनिवृत्त्या यत्सुखं सुखप्राप्ताद्ध्यमासप्रसादाय [illegible] ति गाथार्थः ।

[illegible]त्तीए वनिवारो, तत्तो ज मा जिणेहि पन्नत्ता ॥
[illegible]च्छा विणिवित्तीए, चेव फलं परमिमं एत्थ ॥७७॥

[illegible] तथा चभिचारस्तत्वाहरण तत्प्राप्त्यैव सुखभावादन [illegible]इत्यादि । तत्र यत्स्मादस्मा मुनिभिन्न प्रथमा तीर्थकर इच्छाविनिवृत्तस्य फलं न पुनरत्रापूर्वकमिति प्रकृत [illegible]मायिक सम्यगाहरणस्याकरणं नियुक्तमिति गा- [illegible] । किंच—

जाए इच्छाए जायइ, संपत्ती तं पहुच्चिय जाणिअ ।
मन । पुण तइ जावि, जमणिच्छा केवली जाणिया ॥७८॥

यस्याऽयस्येच्छया सम्प्राप्तिर्निमित्तभूत यज्ञायत सम्प्राप्तिस्त मनं विजयादिकं प्रतीत्यैव भणितं काङ्क्ष्यत इति । मुनिः पुन स्नदनाये इच्छाऽभाव जायते । कुत इत्याह-यत्स्मादनिच्छा. केवलिनो भणिताः "अमनस्काः केवलिन" इति वचनादिति गाथार्थः । पं० व० १ द्वा० । पक्षस्य पञ्चदशसु रात्रिषु स्वनाम- ख्यातायामेकादश्यां रात्रौ च । ज्यो० ४ पा० ॥ जं० ॥ च० ।

ईप्सा—स्त्री० आप्तुमिच्छा आप्-सन्-अ । आप्तुमिच्छायाम्, इच्छायां च । वाच० ।

इच्छाकाम—इच्छाकाम—पुं०-इच्छणमिच्छा सैव चित्ताभिप्रायरूप- त्वात्काम इच्छाकामः । इच्छारूपे कामे, " इच्छा पसत्थमप- सत्थिगा य " । इच्छा प्रशस्ताऽप्रशस्ता च । अनुस्वारो ऽलाक्ष- णिकः सुखमुखोच्चारणार्थः । तत्र प्रशस्ता धर्मेच्छा मोक्षेच्छा । अप्रशस्ता युद्धेच्छा राज्येच्छा । एवमता इच्छाकामा इति । दशा० २ अ० ।

इच्छागहण—इच्छाग्रहण—न० अभिप्रायपरीक्षणे, सू० १ अ० ।

इच्छाइंद—इच्छाइन्द्र—पुं० यथाछन्दे, "एसो उ अहा छंदो इच्छा- [illegible]ति एगट्ठा" २७ इति । व्य० ३ अ० ।

इच्छाजम—इच्छायम—पुं० यमभेदे,-" इच्छायमो यमेच्छिच्छा, [illegible] तद्वत्कथामुदा"-इच्छेति नद्वता यमवता कथानो या मुद [illegible]तिस्तया युता सहिता यमेच्छिच्छा इच्छायम उच्यते इति । [illegible] २० द्वा० ।

इच्छाजोग—इच्छायोग—पुं० इच्छाप्रधानो योगो व्यापारः इच्छा [illegible] । योगभेदे, तल्लक्षणं यथा—

[illegible]र्योः श्रुतशास्त्रस्य, ज्ञानिनोऽपि प्रमादिनः ।
[illegible]दिविकलो योग इच्छायोग उदाहृतः ॥ २ ॥

[illegible]र्योः तथाविधक्षयोपशमाभावेऽपि नियोजितैव कर्तुं- [illegible] श्रुतार्थस्य श्रुतागमस्य अर्थेन ऽनेन तत्त्वमिति इच्छा [illegible]स्यागमवचनस्यात् । ज्ञानिनोऽपि प्रवचनानुरूपयत्ना- [illegible] प्रमादिनो विकथादिप्रमादवत कालादिना विकलो- [illegible] योगोऽयमत्र्यगमादिव्यापार इच्छायोग उदाहृतः [illegible]तः ।

प्रमादस्येच्छायोगत्वे तद्दृक्त्यापि तथात्वमिति दर्शयन्
माहमयेरकं कर्म, प्रतिरूपे प्रमादिनः ।
न त्विच्छायोगत इति श्रवणादत्र मन्यते ॥ ३ ॥

माहमपि प्रद्वेषक[illegible] [illegible]

[illegible]

इच्छाणुलोम—इच्छानुलोम—त्रि० [illegible]

[illegible]

इच्छाणुलोमिय—इच्छानुलोमिक—[illegible]

[illegible]

इच्छापणीय—इच्छाप्रणीत—त्रि० [illegible]

[illegible]

इच्छापरिमाण—इच्छापरिमाण—न० [illegible]

[illegible]

रिमाणस्तत्र श्रमणोपासकः प्रत्याख्याति सचित्तादेः परिमाणात् परिग्रहाद्विरमतीति भावना। इच्छायाः परिमाणं तदुपलक्षणं सचित्तादिगोचरेच्छापरिमाणं करोतीत्यर्थः। स च परिग्रहः द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथेति प्राग्वत्। सह चित्तेन सचित्तं द्विपदचतुष्पदादि तदेव परिग्रहस्सचित्तपरिग्रहः। अचित्तं वस्तु रत्नकुप्यादि तदेवाचित्तपरिग्रहः। आव० ६ अ० ॥

ननु गृहे स्वल्पद्रव्येऽपि सति परिग्रहपरिमाणे तु द्रव्यसङ्ग्रहत्यागादिप्रतिपत्त्या इच्छावृद्धिसंभवात् को नाम गुण इति चेन्नैवम् इच्छावृद्धिस्तु संसारिणां सर्वदा विद्यमानैव यतो नमिराजर्षिवचनमिन्द्रं प्रति–" सुवस रुप्पस्स य पव्वया भवे, सिया हु केलाससमा असंखया। नरस्स लुद्धस्स न तेहि किंचि, इच्छा हु आगाससमा अणंतया " एवं चेच्छाया अनन्तत्वे तन्नियन्त्रणं महते गुणाय यतः "जह २ अप्पो लोहो, जह २ अप्पो परिग्गहारंभो। तह २ सुहं पवड्ढइ, धम्मस्स य होइ संसिद्धी " तस्मादिच्छाप्रसरं निरुध्य सन्तोषे यतितव्यं सुखस्य संतोषमूलत्वात्। यदाह-आरोग्गसारिअं माणुसत्ते सच्चसारिओ धम्मो। विज्जा निच्छयसारा, सुहाइँ संतोससाराइं "। संतोषमेवङ्गीकृतस्याऽपि संतोषसौख्यप्रकर्षी स्थैर्यजनप्रशंसादिरत्नत्रं परत्र तु नरामरसमृद्धिसिद्ध्यादि। अतिलोभाभिभूततया धनमूर्च्छयासीरतौ विराधनायां दारिद्र्यदास्यदौर्भाग्यदीर्गत्यादि। यतः " महारंभयाए महापरिग्गहयाए कुणिमाहारेणं पंचिंदियवहेणं जीवा नरयाउयं बंधंति "। मूर्च्छावान् हि सततं लोभाभिभूततया दुःखमेवानुभवति। यदाह–" इक्कनइ भयइ निद्दणइ, रत्तिं न सुयइ दिवा विय ससंको। लिप्पइ रयसा सययं, संचियपरिमंडिअं कुणइ " ॥१॥ परिग्रहत्वमपि मूर्च्छयैव मूर्च्छामन्तरेण धनधान्यादेरपरिग्रहत्वात्। यदाह " मूर्च्छाछन्नधियां सर्वं जगदेव परिग्रहः। मूर्च्छया रहितानां तु, जगदेवापरिग्रहः " ॥१॥ तथा " जंपि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुंछणं। तं पि संजमलज्जट्ठा, धारंति परिहरंति य ॥१॥ न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा। मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इइ वुत्तं महेसिणा "। तेन मूर्च्छानिवृत्त्यर्थं सर्वमूर्च्छाऽपरित्यागासमर्थेन पञ्चममणुव्रतम् ॥ ध० २ अधि०। तथा च पञ्चाशके–

इच्छापरिमाणं खलु, असयारंभविणिवित्तिसंजणगं।
खेत्ताइवत्थुविसयं, चित्ताइविरोहओ चित्तं ॥ १७ ॥

इच्छा परिमाणमस्त्विति [illegible] तस्याश्च [illegible] परिग्रहस्य [illegible] इच्छापरिमाणं खलु वाक्यालंकारे [illegible] । [illegible] असदारम्भाणां [illegible] निवृत्तिसंजनकम् [illegible] । [illegible] इच्छापरिमाणं [illegible] । [illegible] क्षेत्रादिवस्तुविषयं [illegible] विविधं [illegible] चित्तादिविरोधतो [illegible] यतः [illegible] सर्वेषु पुरुषेषु [illegible] । [illegible] इत्यादि " [illegible] इत्यादि [illegible] । चित्तं तत्र [illegible] [illegible] वित्तादि विरोधतो [illegible]) [illegible] तत्र च [illegible]

व्याख्येयम। किमित्याह॥ वित्तं बहुप्रकारमेतत्तथाहि कश्चित्स्वोऽपि विपुलवित्तो भवति अन्यस्त्वन्यथा। तथा कस्यचिद्भूरिवित्तमन्यस्य स्तोकम्। तथा कश्चिद्देशेऽप्यन्तं धान्यचतुष्पदादिसंग्रहो विधीयते अन्यत्र तु न तथा। कोऽपि राजवंश्योऽन्यो ब्राह्मणवणिग्वंश्यादिस्तस्य च प्रायो राज्यादिसंभवासंभवौ स्त इत्येवं स्वचित्तवित्तादीनामविरोधेनानेकविधपुंसिस्ताद्विधीयमानमनेकधा भवतीति गाथार्थः ॥ पंचा० १ विव०।

(इच्छापरिमाणव्रतस्योदाहरणम्, विस्तरतः स्वरूपश्चानन्दकथायामाणंदशब्दे) " तत्थय पंचमाणुव्वए अनियत्तस्स दोसाणि य तस्स गुणा तत्थोदाहरणं। "लुद्धनंदो कुसीमुचियं लुद्धनंदो दिणट्ठो सावगो पुइओ भंडागारवई थविओ॥ आव० ६ अ०। परिग्गहे असंतुट्ठस्स दोसा संतुट्ठस्स गुणा तत्थ उदाहरणम् ॥ लुद्धणंदो कुसीसा तो चक्कीहिं विक्कियातो णंमंतगए गमणं। पुत्तेहिं विक्कियातो अट्ठुक्खित्तज्जती जमा लोएण दिट्ठा णो कहितं सुरूणंदेणं पाया जमा सावगो पूजितो। एवं जधा णामोकारे। आ० चू० ६ अ०।

अहवा वाणिगिणी रयणाणि विकिणइ छुहाए मरंति संट्ठेण भणिया पतिओ परिकओ नत्थि अन्नस्स नियाणि ताए भणइ जं जोगं तं देहि सो तत्थ देइ सुनिक्खे तीए भत्तारो आगओ पुच्छइ रयणाणि कहिं भणइ वत्तियाणि मे कहिं दिन्नाणि सा भणइ गोहुम सेइयाए एक्केक्कं दिन्नं अमुगस्स वाणियगस्स सो वाणियगो तेण भणिओ रयणाणि अप्पेहि पूरं वा मोल्लं देहि सो नेच्छइ तओ रन्नो मूलं गओ परिसे अग्घे पट्टणे एयस्स मणिरयणस्स एएण पत्तियं दिन्नं सो विणासिओ पढम पुण ताणि रयताणि रयणाणि सावगस्स विक्केण याणि गहियाणि तेण परिग्गहपमाणातिरित्ता इति काउं न गहियाणि सावगेण नेच्छइ सो पुइओ,। आव० ६ अ०। पढमादिउद्दिसणा पुणो इमा जावेज्ज संतोस गहियमादीणि भाया मणमाणेण एवं गेण्हिस्सामो णं चित्तेज्जा। आ० चू० ६ अ०।

इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं तथाचाह।

इच्छापरिमाणस्स समणोवासएणं इमे पंच अइआरा जाणिअव्वा न समायरिअव्वा तंजहा खित्तवत्थुपमाणाइक्कमे। १। हिरन्नसुवन्नप्पमाणाइक्कमे। २। धणधन्नपमाणाइक्कमे। ३। दुपयचउप्पयप्पमाणाइक्कमे। ४। कुविअप्पमाणाइक्कमे। ५।

इच्छापरिमाणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः। तद्यथा। क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः तत्र सस्योत्पत्तिभूमिः क्षेत्रं तच्च सेतुकेतूभयात्मकभेदात्रिविधं तत्र सेतुक्षेत्रमरघट्टादिसेक्यं केतुक्षेत्रं पुनराकाशपतितोदकनिष्पाद्यसस्यम्, उभयम् [illegible] वास्त्वगारं तदपि त्रिविधं खातमुच्छ्रितं खातोच्छ्रितं तत्र खातं भूमिगृहकादि उच्छ्रितं प्रासादादि खातोच्छ्रितं भूमिगृहस्योपरि प्रासादादि एतेषां क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः। प्रत्याख्यानकाले गृहीतप्रमाणोल्लङ्घनमित्यर्थः इति। तथा हिरण्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमस्तत्र हिरण्यं रजतमघटितं घटितं चानेकप्रकारं द्रम्मादि सुवर्णं प्रतीतमेव तदपि घटिताघटितभेदमनेकधा [illegible] प्रमाणातिक्रमः पूर्ववत्। तथा धनधान्यप्रमाणातिक्रमः तत्र धनं गुडखण्डशर्करादि [illegible] धान्यं व्रीहिगोधूममुद्गमाषतिलयवादि [illegible] प्राग्वत्। तथा द्विपदचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः। तत्र द्विपदानि दासीदासमयूरशुकादीनि

चतुष्पदादि हस्त्यश्वमहिष्यादीनि अक्रमनिका प्राग्वदेव । तथा द्विपदचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः । तत्र कुप्यमानमयन-मंञ्चकरोटकलोहाद्युपस्करजातमुच्यते तदग्रहणाद्य गम्य कंथ.परिग्रहः । अक्रमनिकापूर्ववत् । एतान् कृतयावत्-प्रमाणातिक्रमादीन् समाचरन्नतिचरति पञ्चमाणुव्रतमिति । "एत्थ देसा जीवयप्याइया भाणियव्वा" । आव० ६ अ० । ध्याव०। नत्थ संसयन्तुपमाणादिसु उ पमाण गहिन न [illegible] च्चं । अहवा उ पण गहीन ना अहीन [illegible] पेक्खिमूंढ या देआ [illegible] न [illegible] या देआ एव [illegible] [illegible] ज़हा मण [illegible] जं गहिन न [illegible] न एति । [illegible]

[illegible]

अह ४ धर्पो परिग्गहारंभो । नह २ सुई परघुनि. पाससा [illegible] पावाणं । धम्मचरणंपयत्तो, मेाेण परमपरिचिंतेज्जा " आ० चू० ६ अ०।

धनधान्यक्षेत्रवास्तु, रूप्यं स्वर्णं च पश्चमं ॥
गोमनुष्यादिकुप्यं चे, त्येषां संख्या व्यतिक्रमः ॥ ४७ ॥

धनं धान्यं क्षेत्रं वास्तु रूप्यं सुवर्णं गामहिष्यादिकुप्यं चेति पञ्चानां संख्या यावज्जीवं चतुर्मासादिकालावधिपरिमाणं गृहीतं तस्य ये अतिक्रमा उल्लङ्घनानि त पञ्चमे पञ्चमाणुव्रतेऽ तिचारा ज्ञेयास्तत्र धनं गणिमधरिममेयपारिच्छेद्यभेदाच्चतुर्धा यदाह " गणिमं पुंगफलाइ , धरिमं तु कुंकुमगुडाइ । मेज्जं चोप्पडलोणाइ, रयणवत्थाइपरिच्छेज्जं ॥ १ ॥ धान्यं चतुर्विंशतिधा प्रसाधिकार पर्यन्तं समस्ताधापि यतः " धन्नाइं १ जव २ [illegible] ३ गोहुम ४ सालय ५ तिल ६ मुग्ग ७ मास ८ [illegible] ९ [illegible] १० तुयरि ११ मसूर १२ कुलत्था. १३ गोधूम १४ निप्फाव १५ अयसि १६ सिणा ॥ १७ ॥ धनं च धान्यं चेति समाहारः । धान्यं च समाहारनिर्देशात्परिग्रहस्य पञ्चधात्वेमा-तिचारपञ्चकं सुयोग्यं भवति । क्षेत्रं च वास्तु चेति समाहारद्वन्द्वः तथा रूप्यं रजतं घटितमघटितं वानेकप्रकारमेव सुवर्णमपि रूप्यं च स्वर्णं चेति समाहारः. तावच्च मनुष्याश्चेति गोमनुष्यं तदादि येषां ते गोमनुष्यादयः । [illegible] गवादि गामहिष्यादिश्वकरभरासभहस्त्यश्वादि मनुष्याः [illegible] दासदासीकर्मकरशुकसारिकादि, तथा कुप्यं [illegible] [illegible]

धर्मं चिन्तुरूपं ननु प्रतिपन्नस्यातिक्रमा भङ्गा [illegible] निवार, इत्यत आह ॥

[illegible] नाश्राजनात् [illegible] [illegible] ॥
[illegible] [illegible] पञ्चमे न [illegible]

[illegible]

" इच्छालोभो उ उवहिमइरेगोत्ति " स्था० ६ ठा० । " इच्छालोभं न सेवेज्जा"। इच्छारूपो लोभः इच्छालोभश्चक्रवर्त्तित्वाभिलाषादिको निदानविशेषस्तमसौ निर्जरापेक्षी न सेवेत सुरर्द्धिदर्शनमोहितो ब्रह्मदत्तवन्निदानं न कुर्यादित्यर्थः। आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० । " इच्छालोभे मोत्तिमग्गस्स पलिमंथू आहारोवहिदेहेसु इच्छालोभे य सज्जई " । स्था० ६ ठा० ।

इच्छालोभिय- इच्छालोभिक-त्रि० इच्छालोभो यस्यास्ति स इच्छालोभिकः। महेच्छे, अधिकोपधौ, स्था० ६ ठा० (अस्य मुक्तिमार्गपरिमन्थत्वं पलिमंथशब्दे)

इच्छालोल-इच्छालोल-पु० इच्छा अभिलाषः सा चासौ लोभश्चेच्छालोभो महालोभ इत्यर्थः यथा निद्रानिद्रा महानिद्रेति । अधिकोपकरणादिमेलनलक्षणे महालोभे, "इच्छालोले य उवहिमतिरागात्" इच्छालोलस्तु स उच्यते यल्लोभाभिभूतत्वेनोपधिमतिरिक्तं गृह्णाति इति । " इच्छालोले मोक्खमग्गस्स पलिमन्थू " इच्छालोलो मोक्षमार्गस्य प्रतिमन्थुः स च "इच्छालोले य उवहिमतिरेगा लहुओ तिविहं च तहिं अतिरेगे जे भणिय दोसा " बृ० ६ उ० ।

इच्छिय-ईच्छित-त्रि० इच्छा संजाता ऽस्येति इच्छितः तारकादित्वादितच् । स्पृहायुक्ते, । वाच०

ईप्सित- त्रि० आप् सन् क्त०। मनोवाञ्छिते, तं०। पं० चू० । जं० । पं० भा० । ज्यो० । ज्ञा० । " इच्छियमेयं देवाणुप्पिया" इति-कल्प० । क्रियाफलेन प्राप्तुमिष्टे, कर्त्तुरीप्सिततमं कर्म । पा०।" निर्वर्त्यञ्च विकार्यं च प्राप्यञ्चेति त्रिधा मतम् । तच्चेप्सिततमं कर्म, चतुर्धाऽन्यत्तु कल्पितम्" भर्तृ० इच्छाविषये,-वाच०

इच्छियकामकामि (न्)-ईप्सितकामकामिन्-त्रि० ईप्सितान् मनोवाञ्छितान् कामान् शब्दादीन् कामयन्ते अर्थात् भुज्यन्ते इत्येवं शीला ये ते तथा ईप्सितकामकामिनः । मनोवाञ्छितशब्दादिविषयभोक्तरि,। "इच्छिय कामकामिणो इति" ।जं०।२वक्ष.

इच्छियत्थ-ईप्सितार्थ- पु० मनोवाञ्छितेऽर्थे, पं० भा० "सुत्तत्थ णिज्जयग्गो मोक्खो वा इच्छियत्थोत्तु"- पं० भा० । एवं गुणजुत्तो विनेयः ईप्सितानर्थानवाप्नोति लभत इत्यर्थः । पं० चू० ।

इच्छियपडिच्छिय-इच्छितप्रतीच्छित-त्रि० इच्छासञ्जाताऽस्येति इच्छितं प्रतीच्छा संजाताऽस्येति प्रतीच्छितम् इच्छितं च तत् प्रतीच्छितं च इच्छितप्रतीच्छितम् । इच्छाप्रतीच्छोभयधर्मे, । " इच्छियपडिच्छियाएण " इच्छाया अवग्रह इच्छितप्रतीच्छितेन इच्छितप्रतीच्छितम् आनयनव्यवहारस्थापना यथा यत्पथि तव्यते तदस्माकं यद्ग्रामे तत् युष्माकम् यद्दिवा यत्सचित्तं तदस्माकं यदचित्तं तद्युष्माकम् । अथवा या स्त्रीमनग्रहणार्थमुपतिष्ठति सा अस्माकं पुरुषो युष्माकम् । यद्वा यो युष्माकं वृद्धोऽस्माकम् । अथवा यः सार्थेन सह प्रजतां लाभः सोऽस्माकं अस्माकं सार्थे युष्माकम् । यदि वा-यो यत्र नते सत्त्वस्यैव एवं ह्येतेनेच्छितप्रतीच्छितेन य आनयनव्यवहारः स इच्छाया अवग्रहः । व्य० द्वि० ४ उ० ।

ईप्सितप्रतीप्सित-त्रि० ईप्साप्रतीप्सोभयधर्मोपेते, । ज्ञा० १ अ.

इष्टप्रतीष्ट-त्रि० इच्छाप्रतीच्छोभयधर्मोपेते, " इच्छियमेयं पडिच्छियमेयं इच्छियपडिच्छियमेयं " इच्छियंति-इष्टं ईप्सितं वा पडिच्छियंति प्रतीष्टं प्रतीप्सितं वा अभ्युपगतमित्यर्थः इष्टप्रतीष्टमीप्सितप्रतीप्सितं वा । धर्मद्वययोगात्-अत्यन्तादरख्यापनाय चेयं निर्देशः । ज्ञा० १ अ० । "इच्छियमेयं देवाणुप्पिया पडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया इच्छियपडिच्छियमेयं देवाणुप्पिया" इच्छियमेयंति ईप्सितं तत् पडिच्छियमेयंति प्रतीष्टं युष्मन्मुखादुपत्तदेव गृहीतमिच्छियपडिच्छियंति उभयधर्मोपेतम् । कल्प० ।

इच्छियव्व-ईप्सितव्य-त्रि० सर्वैरपि मुमुक्षुभिरीप्स्यते प्राप्तुमर्थ्यते इतीप्सितव्यः । व्यवहारे, । "तत्तो य इच्छियव्वे, आयारं चेव ववहारे " व्यवहारस्यैतान्येकार्थिकानि । व्य० १ उ० ।

एष्टव्य-त्रि० इषुयाञ्चायाम् तव्य । प्रार्थनीये, । आव० ४ अ०

इज्जंजलि-इज्याञ्जलि-पु० यजनमिज्या इत्यर्थः तद्विषयो उत्रस्याञ्जलिः इज्याञ्जलिः यागदेवतापूजावसरनतावीति हृदयम् । अथवा यजनमिज्या पूजा गायत्र्यादिपाठपूर्वकं विप्राणां सन्ध्यार्चनमित्यर्थस्तत्राञ्जलिः इज्याञ्जलिः अथवा देशीयभाषया इज्येति माता तस्या नमस्कारविधौ तद्भक्तैः क्रियमाणः करकुड्मलमीलनलक्षणोऽञ्जलिरिज्याञ्जलिः । यागदेवतापूजावसरभाविनि अञ्जल्यञ्जलौ, विप्राणां गायत्र्यादिपाठपूर्वकसन्ध्यार्चनविषयके अञ्जल्यञ्जलौ,-मातुर्नमस्कारार्थं तद्भक्तैः क्रियमाणे करकुड्मलमीलने च । अनु० । (कुप्रावचनिकभावावश्यकमधिकृत्य व्याख्यातम्)

इज्जंति-इयन्ती-स्त्री० आगच्छन्त्याम्-" दिव्वंसो सिरिमिज्जंति, इंमेन पडिसेहए "-दश० ८ अ० २ उ० ।

इज्जा-इज्या- स्त्री० यजनमीज्या यज्-भावे क्यप् स्त्रीत्वादाप् । यागे, (देवपूजायाम्) अनु० पूजायाम्, स्था० १० ठा । म० । औप० । यजनमिज्या पूजा गायत्र्यादिपाठपूर्वकं विप्राणां सन्ध्यार्चने, देशीभाषया मातरि च । अनु० । यजेर्दानार्थत्वात् २ दाने, संग्रामे च । कर्मणि क्यप् ४ प्रतिमायाम्, ५ कुट्टिमन्याञ्च । अङ्के, अमर० । वाच० ।

इज्जिस-इज्यैष-त्रि० इज्यां पूजामिच्छन्त्येषयति वा यः स इज्यैषः । पूजाभिलाषिणि,-उ० ९ श० ३३ उ० । इज्यां पूजां इच्छन्त्येषयन्ति वा ये ते इज्यैषास्त एव । स्वार्थे इकप्रत्ययविधानादिज्यैषिकाः । पूजाभिलाषिणः,-भ० ।

इज्झ-इन्ध-दीप्तौ-रुधा०-आ०-अक०-सेट्-निष्ठायामनिट् वर्तमाने चातो निष्ठा । वाच० इन्धी झा-इति-प्रा-सूत्रेण संयुक्तस्य झ इत्यादेशः । इज्झइ-इन्धे-प्रा० व्या० २ पा० ८ अ० ।

इज्झमाण-इध्यमान-त्रि० दीप्यमाने, पुव्वावरदाहिणुत्तराणं वा पाईं मंदायं मंदा इमे इज्झमाणा, इति । राज० ॥

इट्टगा-इष्टका-स्त्री० इष् तकन् टाप् । इष्टिका पितृदैवत्ये इति नियमाद्धित्वम् । (ईंट) मृदादिनिर्मिते मृत्स्नाखण्डे,-दाराविद्धं घारं भक्षति तं पुव्वकयमिट्टगाहिं उरय मुग्धारेति । नि० चू० १ उ० । पिं० । "पयावेह इट्टकाओ ममघरट्ठयाए" पाचयत चेष्टका गृहार्थमिति । प्रश्न० २ द्वा० ॥

इट्टगापाग-इष्टकापाक-पु० इष्टकापचने, पिं० ॥

इट्टा-इष्टा-स्त्री० एस्यानुष्ट्रेष्टासंदष्टे ८ अ० २ पा० । इति प्रा० सूत्रेण इष्टा शब्दस्य निपाताद्धः । प्रा० । इष्टकायाम्, स्था० ८ ठा० ॥

इट्टाल-इट्टाल-न० इष्टकायाम्, " होज्ज कट्ठसिलं वा वि इट्टालं या वि एगया ठवियंसं कमट्ठाए, तं च होज्ज चलाचलं ६५"

भवेत् कार्ष्ठं दिवा वापि इट्ठासं वाप्येकदा एकस्मिन् काले प्रासुकाडी स्थापितं संकमार्थं तत्र भवेत्सत्त्वसममतिष्ठितं नतु स्थिरमेवेति सूत्रार्थः । दश० ५ अ० ॥

इट्ठावाय–इष्टापाक–पुं० इष्टकायाः पचनस्थाने,–'इट्ठा वाएइ वा'। स्था० ८ ठा० ॥

इट्ठ–इष्ट– त्रि० इष्यते स्म प्रयोजनवशात् अर्थे क्रियार्थिभिरितीष्टः । स्था० २ ठा० । विपा० । औप० । भ० । जं० । इष् कर्मणि क्तः । इस्यानुप्रेक्षासंदृष्टे ८ अ० २ पा० । इति–प्रा० सूत्रेण ठः प्रा० व्या० । अभिप्रेते, " आर्द्रेन मिच्छोऽजति आसवाय "–यथा अरक्तस्तयाऽऽस्रवाय कर्मोपादानायेष्टोऽभिमत इति । सू० २ श्रु० । अभिमते, । प्रश्न० ३ द्वा० । विशे० । पंचा० । पो० । अभिलषणीये, आव० ४ अ० । अभिलाषाविषयभूते, ज्ञा० ८ अ० । अभीप्सिते, जी० ३ प्रति० । अविरोधिनि,–स० । इच्छाविषये, तं० । राज० । मनस इच्छामापन्ने, जी० १ प्र० । इन्द्रियमन प्रमोददायिनि,–ज्ञा० १८ ज्ञा० । ईप्सिते, पञ्चा० १२ विव० । योग्ये, । विशे० । वल्लभे, प्रिये, औप० । प्रश्न० । ज्ञा० । नि० । पंचा० । " इट्टेहिं कंतेहि य विप्पहूणा—" सूत्र० १ श्रु ५ अ० १ उ० । विदिते,–उत्त० १६ अ० । इष्टञ्च इच्छाविषयः स च द्विविध गौणं मुख्यं च । तत्र इतरेच्छानधीनेच्छा विषयो मुख्यं तत्साधनं गौणम् । तत्र मुख्यमिष्टं सुख दुःखाभावश्च । तदिच्छाया इतरेच्छानधीनत्वात् । तत्साधन पाकभोजनादि गौणं सुखं दुःखाभावेच्छयैव तदिच्छायाः समुत्पत्तेः । अनिष्टमिष्टमिश्रञ्च त्रिविधं कार्यं चोच्यते । इच्छया कल्पिते,–"इष्टानिष्टगुणिना स्वेकार्थिता विनाजितेष्टेन" लीला० । वाच० । यज् भावे क्त– यज्ञादौ,–न० आव० १अ० । प्रा० म० प्र० । कर्मणि क्त–पूजिते,–औप० । परएक्षवृत्ते०, पुं० संस्कारे, न० । वाच० । अग्निर्मिमन्त्रसंस्कारे–ब्राह्मणानां समक्षतः। अन्तर्वेद्यां हि यद्दत्तमिष्टं तदभिधीयते । १ । द्वा० १ द्वा० । प्रति० । "एकाग्निकर्महवनं त्रेतायां यच्च हूयते । अन्तर्वेद्याञ्च यद्दत्तमिष्टं तदभिधीयते" जातूकर्णोक्ते धर्मकार्ये, न० । "इष्ट दत्तमधीतं वा विनश्यत्यनुकीर्तनात्"—देवलः । ज्ञानगोपिते, । वाच० ।

इट्ठगंध–इष्टगन्ध– पुं० कर्मधारय० । सुगन्धौ, इष्टो गन्धो ऽस्य । सुगन्धिद्रव्ये, त्रि० वासुकायाम्, न० मेदि० । ज्ञा० । पंचा० । स्थो० । वाञ्छिते, । पंचा,० १२ विव० । भं० ।

इट्ठतत्तदंसणवाइ [न्]–इष्टतत्त्वदर्शनवादिन्–पुं० बौद्धभेदे, स० ।

इट्ठतर–इष्टतर–त्रि० अभीप्सिततरे, । " तेणं किंवदमणी वण्णे इट्ठयए चेव "। ते कृष्णमणय इति जीमूतादेरिष्टतरका एवं कृष्णेन वर्णेन अभीप्सिततरका एवेति । राज० । जी० ।

इट्ठपुर–इष्टपुर–न० इष्टं पुरं पत्तनमिष्टपुरम् ॥ इष्टपत्तने,–"अह विसयपयायं, योसेसा देस भोयदेसेण । पावंति जं इट्ठपुरं भवाडविं पि तहा जीवा" अटवी प्रतीता सम्यग्वार्त्ता पापादिभयपायबहुलाम् (कोसना) अतिक्रम्य देशकोपदेशेन निपुणमार्गोपदेशेन प्राप्नुवन्ति यथा इष्टपुरमिष्टपत्तनम् । भा० म० द्वि० ।

इट्ठफल–इष्टफल–त्रि० इष्टं वाञ्छितं प [illegible] नष्टिए-फलम् । वाञ्छितसाधके, अभिमतेऽर्थे, [illegible] । पंचा० विव० । ४ अविरोधिनि फले, स० ।

इट्ठफलसाहग–इष्टफलसाधक–त्रि० [illegible] पंचा० ४ विव० ।

इट्ठफलसिद्धि–इष्टफलसिद्धि– स्त्री० अभिमतार्थनिष्पत्तौ, पंचा० ४ विव० । अविरोधिफलनिष्पत्तौ, स० ॥

इट्ठरूव–इष्टरूप– त्रि० इष्टस्वरूपे, "सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे" । विपा० २ श्र० १ श्रु० ॥

इट्ठवं–इष्टवत्– त्रि० यज–इष् क्त–वतु–स्त्रीयां ङीप् । यजनकर्तरि, इच्छायुक्ते च । इष्टकर्मकर्तरि, त्रि० स्त्रियां ङीप् । वाच० ॥

इट्ठसद्द–इष्टशब्द–पुं० वीणादिसंबन्धिनि शब्दे, वीणादिसंबन्धवन्तीष्टाः शब्दादयः इति । प्रज्ञा० २३ पद ॥

इट्ठसिद्धि–इष्टसिद्धि–स्त्री० अभिमतार्थनिष्पत्तौ, "सो व मंगलसद्दं सुणेमि जहा व इट्ठसिद्धित्ति" श्रुत्वा आकर्ण्य मङ्गलमिच्छेयकरी मङ्गलभूतां वा विजयसिद्ध्यादिशब्दो मङ्गलशब्दस्तं शकुने शकुनविषये यथा तु मन्दैव इष्टसिद्धिरभिमतार्थनिष्पत्तिर्भवति । पंचा० ४ विव० ॥

इट्ठसुय–इष्टसुत–पुं० वल्लभे पुत्रे,–"इट्ठसुयं पक्षिकण्ठ कीरंतं" पंचा० ७ विव० ॥

इट्ठस्सर–इष्टस्वर– पुं० वल्लभस्वरे,–प्रज्ञा० २३ पद ॥

इट्ठापुत्त–इष्टापूर्त–न० इष्टं च पूर्तं च तयोः समाहारद्वन्द्वः । पूर्तादित्वात् पूर्वपदस्य दीर्घः । इष्टापूर्ते अग्निहोत्रादि सहिते दाने, " वापीकूपतडागादि–देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमारामः–पूर्तमित्यभिधीयते " इति । पूर्ते च । [illegible] वाच० । इष्टापूर्तैरपि [illegible] कामोपहतमना [illegible] इति " इष्टापूर्तं मन्यमाना वरिष्ठं नान्यच्छ्रेयो वेदयन्ते प्रमूढाः । नाकस्य पृष्ठे ते सुकृतेन भूत्वा इमं लोकं हीनतरं वा विशन्तीति वचनात्, स्था० १५ अ० । " लोकानामुपकाराय इष्टापूर्ताय [illegible] नानुकम्पा न मता यथेष्टापूर्तकर्मसु । " द्वा० १ द्वा० । इष्टापूर्ते न मोक्षाय सकाममनसोऽन्तर्गतम् । प्रति० ।

इट्ठावलि–इष्टावलि–स्त्री० १ न० [illegible] । इष्टकापङ्क्तौ, इष्टकायामापत्ती च । वाहिना [illegible] इष्टे हि सा भवति इष्टावली [illegible] । वाच० ।

इड्डिक–इड्डिक–पुं० वनजाते छागे, हेम० । [illegible] ।

इड्डि (ड्ढि) (रिद्धि) ऋद्धि–स्त्री० [illegible] पादौ ८ अ० २ पा० । इति प्राकृतसूत्रेण [illegible] ८ अ० १ पा० । इति सूत्रेण [illegible] प्रा० । [illegible] ८ अ० २ पा० । [illegible] दश० । [illegible] । भं० । विशे० । [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible]

देवानिदत्ति नामनगारा का ता इड्डीओ अड्डिसि इससरियत्तं पुन विउव्वणत्तं सव्वोमत्तं वा विउव्वणागासगमणादिवित्तेण्णा यादि ऐश्वर्यमिति- नि० चू० १ उ० । स्था० ॥ नरेन्द्रपूजायर्थन्यादिके, स्था० ३ ठा० । दशवै, । भ० १० श० ३ उ० । भान्मशक्ती प्रश्न०२,१४द्वा०। चक्रवर्तिनः पथो नेपदित्यादिकायां विकरणशक्तौ," अप्पमहड्ढिए " ऋद्धिर्विकुर्वणा तया सहित इति । उत्त० १ अ० ॥ सम्पत्तौ, पंचा० ८ । " इड्ढीण मूलमेसो " ऋद्धीनां सम्पदां मूलमिव मूलं कारणमेव धर्म इति । पंचा० ८ विव० । परिवारादिके, प्रज्ञा०२ पद० । तं० । स्था० : परमगुरुणांद्विमत्ता, । विपा० ३ श्रु० । दशा० । समम० । स्था० । प्रभूतवस्त्रपात्रादिके, स्था० ५ ठा० । राज्यैश्वर्यादिके, आतु० । विभूतौ, आव० ४ अ० । स्था० । विमानपत्रनुदनादिकायां समृद्धौ, स्था० ३ ठा० । उप० । कुलाभादौ विभवकर्तृत्वादिकायां समृद्धौ, उत्त० १ अ० । अर्द्धभेदा यथा- धम्मिड्डी भोगिड्डी पाविड्डी इय तिहा भवे इड्डी घ० २ अधि ॥

तिविहा इड्डी पन्नत्ता तंजहा देविड्डी राइड्डी गणिड्डी । देविड्डी तिविहा पन्नत्ता तंजहा विमाणिड्डी विउव्विणिड्डी परियारणिड्डी । अहवा देविड्डी तिविहा पन्नत्ता तंजहा सचित्ता अचित्ता मीसिता । राइड्डी तिविहा पन्नत्ता तंजहा रन्नो अइयाणिड्डी रन्नो निज्जाणिड्डी रन्नो [illegible] । अहवा राइड्डी तिविहा [illegible] । गणिड्डी [illegible]

[illegible]

कोष्ठागारं [illegible] तेषां तामेव या ऋद्धिः सा तथा ॥४॥ सचित्तादिका [illegible] ॥५॥ ज्ञानादिभिः [illegible] संपत्- दर्शनादिः [illegible] कशास्त्रसम्पत्- । चारित्रादिः [illegible] ॥ १ ॥ सचित्ता शिष्यादिका अचित्ता [illegible] दादि [illegible] देवादीनां [illegible] स्वरूपा इति [illegible] । स्था० ३ ठा.

देवानामृद्धिर्यथा ॥

सोहम्मीसाणं देवाणं केरिसगा इड्ढी पन्नत्ता ? गोयमा ! महिड्डिया महज्जुइया जाव महाणुभागा इड्डी पन्नत्ता जाव अच्चुओ गेवेज्जअणुत्तरा य सव्वे महिड्डिया जाव सव्वे महाणुभागा अणिंदा जाव अहमिंदा णामं ते देवगणा पन्नत्ता समणाउसो ॥

(सोहम्मीत्यादि) सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवानां कीदृशा ऋद्धा प्रज्ञप्ता भगवानाह- गौतम ! महर्द्धिका यावन्महानुभागा अमीषां यथा [illegible] पुनः [illegible] पञ्चानुत्तरोपपातिका देवाः । जी० प्रति० ३ उ० २ ॥

सर्वजीवानां येषु यथा शक्तिर्नास्ति तथा आह ॥

छहिं ठाणेहिं सव्वजीवाणं णत्थि इड्ढीति वा जाव परक्कमेति वा- तं० जीवं वा अजीवं करणयाए अजीवं वा जीवं करणयाए एगसमएणं वा दो भासाओ भासित्तए सयं कडं वा कम्मं वेएमि वा मा वा वेएमि । परमाणु पोग्गलं वा छिंदित्तए वा भिंदित्तए वा [illegible] लोगंता गमणयाए ।

(छहीत्यादि) । षट्सु स्थानेषु सर्वजीवानां [illegible] [illegible]

इड्डि [ऋद्धि] [illegible]

इड्ढीगारव-ऋद्धिगौरव-न० ऋद्ध्या नरेन्द्रादिपूजालक्षणया आचार्यत्वादिलक्षणया वाऽभिमानादिद्वारेण गौरवम् । ऋद्धया गौरवमृद्धिगौरवम् । भावगौरवभेदे,-तत्र ऋद्धिप्रत्यभिमानप्राप्तिप्रार्थनाद्वारेणात्मनोऽशुभो भावो भावगौरवमित्यर्थः । स्था० ३ ठा० ॥

इड्ढिगारवज्झाण-ऋद्धिगौरवध्यान-न० राजैश्वर्यादिरूपा ऋद्धिस्तया गौरवमात्मोत्कर्षरूपं तस्य ध्यानं दशार्णभद्रस्येव ऋद्धिगौरवध्यानम् । दुर्ध्यानभेदे,-आ० चू० ॥

इड्ढिपत्त-ऋद्धिप्राप्त- पु० ऋद्धिरामर्षौषध्यादिलक्षणा तां प्राप्तः ऋद्धिप्राप्तः आमर्षौषध्यादिलब्धिप्राप्ते, । न० । ऋद्धिश्च प्राप्नोति प्रथमतो विशिष्टश्रुतलाभेन परमपूर्वार्थप्रतिपादकं श्रुतमवगाहमानः श्रुतसामर्थ्येन ततो मनःपर्यवज्ञानावधिज्ञानमधिरोहन् क्रमशः सन् । उक्तञ्च "अवगाहते स स श्रुतजलधिं प्राप्नोति चावधिज्ञानम् । मनसः पर्याये वा ज्ञाने कोष्ठादिबुद्धिर्वा" इति । प्रज्ञा० २१ पद ॥

प्राप्तर्द्धि-पु० आमर्षौषध्यादिका ऋद्धिः प्राप्ता यैस्ते प्राप्तर्द्धयः प्राप्तामर्षौषध्यादिके, "इड्ढीपत्ते य वोच्छामि" इह गाथानुलोम्यात्प्रत्ययोऽन्यथा निष्ठान्तस्य बहुव्रीहौ पूर्वनिपात एव भवतीति । विशे० ॥

इड्ढिपत्ताणुओग-ऋद्धिप्राप्त्यनुयोग-पु० प्राप्तामर्षौषध्यादिकस्य व्याख्याने, विशे० । (तच्च विस्तरतो इड्ढिशब्दे द्रष्टव्यम्)

इड्ढिपत्तारिय-ऋद्धिप्राप्तार्य-पु० आर्यभेदे,-"से किं तं इड्ढिपत्तारिया ? इड्ढिपत्तारिया छव्विहा पण्णत्ता तंजहा अरिहंता चक्कवट्टी बलदेवा वासुदेवा चारणा विज्जाहरा" प्रज्ञा० १ पद । स्था० ॥

इड्ढिम(त)-ऋद्धिमत्- त्रि० ऋद्धिरामर्षौषध्यादिका सम्पत्तद्रूपा प्रचुरा प्रशस्ताऽतिशायिनी वा ऋद्धिर्विद्यते येषां ते ऋद्धिमन्तः । प्राप्तामर्षौषध्यादिऋद्धिके, । स्था० ५ ठा० । "इड्ढिमं णाम ईसरोत्ति" नि० चू० १५ उ० । महर्द्धिके, "एगे णं इड्ढिमंते वाणिए" ऋद्धिमत्त्वे महर्द्धिकतायामिति, । चू० २ उ० ॥ सम्पदुपेते, । दशा० ७ अ० । तद्भेदा यथा । "पंचविहा इड्ढिमंता मणुस्सा पण्णत्ता तंजहा अरहंता चक्कवट्टी बलदेवा वासुदेवा भावियप्पाणो अणगारा" । भावितः सद्भावनया वासित आत्मा यैस्ते भावितात्मानोऽनगारा इति एतेषां च ऋद्धिमत्त्वमामर्षौषध्यादिभिः अर्हदादीनां तु चतुर्णां यथासंभवमामर्षौषध्यादिनाऽर्हत्वादिना चेति । स्था० ५ ठा० २ उ० ॥ "इड्ढिमंतं नरं दिस्स, इड्ढिमंतं तु आलवे" । ऋद्धिमन्तं सम्पन्नं नरं दृष्ट्वा किमित्याह । ऋद्धिमन्तमिति ऋद्धिमानयमित्येवमालपेत् । व्यवहारतो मृषावादादिदोषपरिहारार्थमिति सूत्रार्थः । दश० ७ अ० ॥

इड्ढिमपुत्त-ऋद्धिमत्पुत्र-पु० राजादौ, -इड्ढिमपुत्तो वा राजादीत्यर्थं इति ॥ नि० चू० १ उ० ॥

इड्ढिरससायगारवपर-ऋद्धिरससातगौरवपर-त्रि० ऋद्ध्यादिषु गौरवमादरस्तत्प्रधाना ऋद्धिरससातगौरवपरा । ऋद्धिरससातादरप्रधाने, ऋद्धिरससायगारवपरा बहवे करणालसा परूविंति । प्रश्न० २ द्वा० ॥

इड्ढिरससायगुरुय-ऋद्धिरससातगुरुक-त्रि० ऋद्धिराचार्यत्वादौ नरेन्द्रादिपूजा रसा मधुरादयो मनोज्ञाः सातं सुखमेतानि गुरूण्यादरविषया यस्य सोऽयमृद्धिरससातगुरुकः । अथवा एभिर्गुरुकस्तेषां प्राप्तावभिमानतोऽप्राप्तौ च प्रार्थनातोऽशुभभावोपात्तकर्मभारतया लघुः । ऋद्धिरससातानामादरकारके,-ऋद्धिरससातैरलघौ च । स्था० ३ ठा० ॥

इड्ढिरससायगुरुया छज्जीवनिकायघायनिरयाए ।
जे उवदिसंति मग्गं कुमग्गमग्गस्सिता ते उ ॥ १५ ॥

(इड्ढिरसेत्यादि ।) ये केचन अपुष्टधर्माणः शीतलविहारिणः ऋद्धिरससातगौरवेण गुरुका गुरुकर्माण आधाकर्माद्युपभोगेन षड्जीवनिकायव्यापादनरताश्चापरे तेभ्यो मार्गं मोक्षमार्गमात्मानुचीर्णमुपदिशन्ति तथाहि शरीरमिदमाद्यं धर्मसाधनमिति मत्वा कालसंहननादिहानेश्चाधाकर्माद्युपभोगोऽपि न दोषायेत्येवं प्रतिपादयन्ति । तत्रैवं प्रतिपादयन्तः कुत्सितमार्गास्तीर्थकरास्तन्मार्गाश्रिता भवन्ति तु शब्दादेतेऽपि स्वयूथ्या एतदुपदिशन्तः कुमार्गाश्रिता भवन्तीति किं पुनस्तीर्थिका इति । सूत्र० नि० १ श्रु० ११ अ० ॥

इड्ढिविभूसा-ऋद्धिविभूषा-स्त्री० ऋद्ध्या सत्कारेण निर्वर्तितायां विभूषायाम्, "इड्ढिविभूसा य परिकम्मे" इड्ढिसक्कारेण निव्वत्तिया विभूसेति । आव० ५ अ० ॥

इड्ढिसंजुत्त-ऋद्धिसंयुक्त- त्रि० ऋद्धयो नानाप्रकारा आमर्षौषध्यादयो लब्धयस्ताभिः संयुक्तः समन्वितः । आमर्षौषध्यादिलब्धिसमन्विते, । पो० १५ विव० ॥

इड्ढिसक्कारसमुदय-ऋद्धिसत्कारसमुदय- पु० ऋद्धिसत्कारसमुदाये, "इड्ढीसक्कारसमुदएणं मम सरीरगस्स णीहरणं करेह" ऋद्ध्या ये सत्काराः पूजाविशेषास्तेषां यः समुदायः स तथा तेन अथवा ऋद्धिसत्कारसमुदायेनेत्यर्थः । समुदयश्च जनानां सङ्घ इति । भ० १५ श० १ उ० । ऋद्ध्या वस्त्रसुवर्णादिसम्पदा सत्कारः पूजाविशेषस्तस्य समुदायो यः स तथेति । विपा० ३ अ० ॥

इड्ढिसिय-इड्ढिसिय- इड्ढिसियत्ति ऋद्धिगम्या इति भ० ९ श० ३३ उ० ॥

इणं-एतत्-त्रि० विप्रकृष्टवर्तिनि, दे० ना० ॥

इणमो-एतत्-त्रि० अदूरवर्तिनि, दे० ना० ॥

इण्हिं-इदानीम्-अ० एतत्कालेऽर्थे, दे० ना० ॥

इत्त-मत्-प्र० अस्त्यर्थे, "आल्विल्लोल्लालवन्तमन्तेत्तेरमणामतोः ५९ इति मतोरित्तेत्यादेशः यथा-कव्वइत्तो माणइत्तो" प्रा० ८ अ० २ पा० ।

इत्तर-इत्वर-त्रि० इण् क्वरप् १ पथिके २ नीचे ३ क्रूरकर्मणि च ४ खण्डे-पु० स्त्रियां क्वरपन्तत्वात् ङीप् सा चानिसारिकायां स्त्रियाञ्च । वाच० । स्तोके (अल्पे) अनु० । उत्त० । नि० चू० अल्पकाले, अल्पकालीने, ध० २ अधि० । पंचा० । परिमितकाले, । प्रव० ६ द्वा० । दश० । अल्पावस्थायिनि, । "इयनिस्सरणिव्वित्ती" वियरीयमोगकालपर्यन्तभाविनी इत्वराऽल्पावस्थायिनी निवृत्तिर्विरतिरिति । ध० । इत्वरमेलत्कालं यावद्युवभोगादिकालावधिनियमेनेत्यर्थः इति । पंचा । (इत्वरानशनस्य वक्तव्यता 'अणसण' शब्दे । विशुद्धादिगतव्यापकतया इत्वरस्य 'ठवणा' शब्दे । इत्वर मतानि 'वय' शब्दे । इत्वरसामायिकानि 'चरित्त' शब्दे । इत्वरिकलस्येत्वरत्वं 'कप्प' शब्दे) प्रति

६ अ० । पडिक्कमणं देवसिअं राइअं च इत्तरिअं " इत्वरं स्वल्पकालिकं दैवसिकादि इति । आव० ४ अ० ।

इत्तरकाल–इत्वरकाल–त्रि० । स्वल्पकाले, अनु० ।

इत्तरपरिग्गहा–इत्वरपरिग्रहा–स्त्री० इत्वरमल्पमुच्यते तत इत्वरमल्पं परिग्रहो यस्याः सा इत्वरपरिग्रहा इत्वरकालं परिग्रहो यस्याः सा तया कालशब्दलोपोऽत्र द्रष्टव्यः । अथवा इत्वरी-प्रतिपुरुषमयनशीला वेश्येत्यर्थः परिगृह्यत इति परिग्रहा कांचित्कालं भाटीप्रदानादिना संगृहीता इत्वरी चाऽसौ परिग्रहा च सा तया पुंवद्भावश्चात्र कार्यः। प्रव० ७ द्वा० । भाटीप्रदानेन कियन्तमपि कालं दिवसमासादिकं स्ववशीकृतायां वेश्यायाम्. आव० ६ अ०। (तां चासेवमानरूपस्य चतुर्थाणुव्रतस्य स्वदारसन्तोषस्यातिचार इति ' सदारसंतोस ' शब्दे)

इत्तरपरिग्गहिया–इत्वरपरिगृहीता–स्त्री० इत्वरकालं परिगृहीता कालशब्दलोपादित्वरपरिगृहीता, कियन्तमपि कालं दिवसमासादिकं भाटीप्रदानेन स्ववशीकृतायाम् वेश्यायाम् आव ६ अ० । ध० ।

इत्तरपरिग्गहियागमण–इत्वरपरिगृहीतागमन–न० इत्वरमल्पकालं भाटीप्रदानतः केनचित्स्ववशीकृता वेश्या तस्यां गमनम् । ध० २ अधि० । भाटीप्रदानेन कियन्तमपि कालं दिवसमासादिकं स्ववशीकृतायां मैथुनासेवनं, । आव० ६ अ० ॥ (चतुर्थाणुव्रतरूपस्वदारसंतोषस्यायमतिचार इति ' सदार सन्तोस' शब्दे)

इत्तरवास–इत्वरवास–पु० स्तोकनिवासे, "इह जीवियमेव पासहा, तरुणे वय वाससयस्स तुट्टती । इत्तरवासे य बुज्झह, गिद्धनरा कामेसु मुच्छिया" ॥ ८ ॥ साम्प्रतं सुबह्वप्यायुर्वर्षशतं तच्च तदन्ते त्रुट्यति । तच्च सागरोपमापेक्षया कतिपयनिमेषप्रायत्वात् इत्वरं वासकल्पं वर्त्तते स्तोकनिवासकल्पमित्येवं बुध्यध्वं यूयमिति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

इत्तरिय–इत्वरिक–त्रि० इत्वरे स्तोके काले भवमित्वरिकम् नियतकालावधिके, उत्त० ३० अ० । इत्वरः स्तोकः कालो यत्रास्ति तदित्वरिकम् । मुहूर्त्तादिप्रमाण । पंचा० १० विव० । इत्वरोऽल्पः कालो यस्मादिदं यस्यास्ति वैयावृत्त्यादेरसावित्वरिकः। पंचा० १२ विव० । स्वल्पकालीने, "इत्तरियं णाम थेवं इति" नि० चू० २ उ० । (इत्वरिकाऽनशनस्य वक्तव्यता " अणसण " शब्दे । इत्वरिकमरणवक्तव्यता ' मरण ' शब्दे । इत्वरिकोपधिप्रतिलेखना 'पडिलेहणा' शब्दे । इत्वरिकसामायिकवक्तव्यता ' सामाइय ' शब्दे इत्वरिक वैयावृत्यवक्तव्यता वेयावच्च शब्दे) ॥

इत्तरी–इत्वरी–स्त्री० इत्वरी प्रतिपुरुषमयनशीला । भाटीप्रदानेन स्तोककालं परिगृहीतायां वेश्यायाम । पंचा० १ विव० ॥

इत्तिअ–एतावत्–त्रि० एतत्परिमाणे, । एतदः परिमाणे वावतू प्रत्यय । ' यत्तदेतदोऽतोरित्तिअ एतल्लुक् च ' । ८ । २ । १५६ इति प्राकृतसूत्रेण–एतद् शब्दस्य वावत् स्थाने इत्तिअ आदेशः । प्रा० व्या० ।

इत्तो (इतो)–(इओ) इतस्–अव्य० इदम्–तसिल् अस्मादित्यर्थे ' त्तो दो तसो वा' । ८ । २ । १६० । इति प्राकृतसूत्रेण तसः स्थाने त्तो दो इत्यादेशौ वा । प्रा० व्या० । अस्मिन्नित्यर्थे च । वाच० ॥

इत्थम्–इत्थम्–अव्य० इदम्–थमु–अनेन प्रकारेण इत्थं नाथः इत्थंभूतः । वाच० । इदं प्रकारमापन्ने, । प्रज्ञा० २ पद । अनेन प्रकारेणेत्यर्थे च । विशे० । उक्तप्रकारेणेत्यर्थे, । द्वा० २१ द्वा० ॥ पूर्वोक्तप्रकारेणेत्यर्थे, । उ० ॥

इत्थंथ–इत्थंस्थ–त्रि० इत्थं तिष्ठतीति इत्थंस्थः । आ० म० द्वि० । प्रज्ञा० । अनेन प्रकारेण स्थिते, विशे० । " इत्थंथं च चयइ सव्वसो सिद्धे वा हवइ सासए " दश० ९ अ० ४ उ० ॥

इत्थि (त्थी) आणमणी–स्त्र्याज्ञापनी–स्त्री० आज्ञाप्यतेऽस्या आज्ञासम्पादने प्रयुज्यतेऽनया सा आज्ञापनी । स्त्रिया आज्ञापनी स्त्र्याज्ञापनी । स्त्रिया आदेशदायिन्यामभाषायाम् । प्रज्ञा० २ पद ।

इत्थि (त्थी) कम्म–स्त्रीकर्मन्–न० स्त्रियो नरनिबन्धस्तासां कर्म वशीकरणादिकर्म । स्त्रीणां वशीकरणादिकर्मणि, "परिग्गहित्थिकम्मं च तं विज्जं परिजाणिया " सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ॥

इत्थि– (त्थी) कला–स्त्रीकला–स्त्री० महिलागुणे, ते च चतुष्षष्टिसंख्याकाः । " चोसट्ठिं महिलागुणे " जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ तु चतुष्षष्टिः स्त्रीकलाश्चेमाः । नृत्यम् १ औचित्यं २ चित्रं ३ वादित्रं ४ मन्त्रम् ५ ज्ञानं ६ विज्ञानं ७ दम्भः ८ जलस्तम्भः ९ गीतगानं १० तालमानं ११ मेघवृष्टिः १२ फलाकृष्टिः १३ तन्त्रम् १४ आरामगोपनम् १५ आकारगोपनं १६ धर्मविचारः १७ शकुनसारः १८ क्रियाकल्पः १९ संस्कृतजल्पः २० प्रासादनीतिः २१ धर्मरीतिः २२ वर्णिकावृद्धिः २३ स्वर्णसिद्धिः २४ सुरभितैलकरणं २५ लीलासंचरणं २६ हयगजपरीक्षणं २७ पुरुषस्त्रीलक्षणं २८ हेमरत्नभेदः २९ अष्टादशलिपिपरिच्छेदः ३० तत्कालबुद्धिः ३१ वस्तुसिद्धिः ३२ कामविक्रिया ३३ वैद्यकक्रिया ३४ कुम्भभ्रमः ३५ सारिश्रमः ३६ अञ्जनयोगः ३७ चूर्णयोगः ३८ हस्तलाघवं ३९ वचनपाटवम् ४० भोज्यविधिः ४१ वाणिज्यविधिः ४२ मुखमण्डनं ४३ शालिखण्डनं ४४ कथाकथनं ४५ पुष्पग्रन्थनं ४६ वक्रोक्तिः ४७ काव्यशक्तिः ४८ सर्वभाषाविशेषः ४९ अभिधानज्ञानं ५० भूषणपरिधानं ५१ भृत्योपचारः ५२ गृहाचारः ५३ वेशरचनं ५४ व्याकरणं ५५ परनिराकरणं ५६ रन्धनं ५७ केशबन्धनं ५८ वीणानादः ५९ वितण्डावादः ६० अंकविचारः ६१ लोकव्यवहारः ६२ अन्त्याक्षरिका ६३ प्रश्नप्रहेलिका ६४ इति । अत्रोपलक्षणादुक्तातिरिक्ताः स्त्रीपुरुषकला ग्रन्थान्तरे लोके च प्रसिद्धा ज्ञेयाः । अत्र च पुरुषकलासु स्त्रीकलानां स्त्रीकलासु च पुरुषकलानां सद्भावे तदुभयोपयोगित्वात् । ननु तर्हि ' चोसट्ठिं महिलागुणे इति ' ग्रन्थविरोध उच्यते न ह्ययं ग्रन्थः स्त्रीमात्रगुणख्यापनपरः किन्तु स्त्रीस्वरूपप्रतिपादकस्तेन क्वचित् पुरुषगुणत्वेऽपि न विरोधः । कलाद्वयस्योभयसाध्यत्वे तु प्रायो बहूपयोगित्वादित्यलं विस्तरेण । जं० २ वक्ष० ।

इत्थि (त्थी) कलेवर–स्त्रीकलेवर–न० योषिच्छरीरे,

अब्बंभे पुण विरई, मोहदुगंछा स तत्तचिन्ता य ।
इत्थीकलेवराणं, तव्विरएसुं च बहुमाणो ४६ ॥

अब्रह्मणि स्त्रीपरिभोगलक्षणे पुनःशब्दो विशेषणे तद्भावना चैवं गुर्वादिषु स्मरणं कर्त्तव्यमब्रह्मणि पुनर्विरतिर्निवृत्तिः कार्या तथा मोहजुगुप्सा स्त्रीपरिभोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दा यथा यल्लज्जनीयमनिगोप्यमदर्शनीयं बीभत्समुल्बणं मलाविलपूतिगन्धि तद्याचते कामिजनैरसेवनम् । किं न दुनोति न मनो नव या मनसा इत्यादि । तथा स्वतत्त्वचिन्तास्वरूपचिन्तन केषां स्त्रीकलेवराणां योषिद्देहानां यथा शुक्रशोणितसम्भूतं नवच्छिद्रं मलोऽव्ययमस्थिगुल्फिकामात्रं हन्त योषिच्छरीरकं तद्विर-

तेष्वप्रतिनिवृत्तेषु मुनिषु । यदाह– स्वमुचये बहुमानोऽनुरागः प्रीतिरूपो विशेषो यथा–धन्यास्ते वन्दनीयास्ते तैस्त्रैलोक्यं पवित्रितं । यैरेष भुवनक्लेशी काममल्लो निपातितः । पंचा० १ विव० ॥

इत्थि (स्त्री) कहा–स्त्रीकथा–स्त्री० स्त्रीणां स्त्रीषु वा कथा स्त्रीकथा । स्त्रीकथाविकथाभेदे, इयं च कथ्यमानाऽपि स्त्री–विषयत्वेन संयमविराधनादिकत्वेति भावनीयेति । स्त्रीकथाया भेदा यथा—

इत्थी कहा चउव्विहा पण्णत्ता तंजहा इत्थीणं जाइकहा इत्थीणं कुलकहा इत्थीणं रूवकहा इत्थीणं नेवत्थकहा ।

ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमाया या प्रशंसा निन्दा वा सा जात्या जातेर्वा कथेति जातिकथा । यथा–धिक् ब्राह्मणी धवाभावे, या जीवन्ति मृता इव । धन्या मन्ये जने शूद्रीः पतिलक्षेऽप्यनिन्दिता ॥ १ ॥ एवं उग्रादिकुलोत्पन्नानामन्यतमायाः यत्प्रशंसादि सा कुलकथा । यथा–अहो चौलुक्यपुत्रीणां, साहसं जगतोऽधिकं । पत्युर्मृत्यौ विशन्त्यग्नौ, या प्रेमरहिता अपि ॥ २ ॥ आन्ध्रीप्रभृतीनामन्यतमायाः रूपस्य यत् प्रशंसादि सा रूपकथा । यथा–चन्द्रवक्त्रा सरोजाक्षी, सद्गीः पीनघनस्तनी । किं लाटी नो मता सास्य–देवानामपि दुर्लभा ॥ ३ ॥ तासामेवान्यतमायाः कच्छबन्धादि नेपथ्यस्य यत्प्रशंसादि सा नेपथ्यकथेति । यथा—धिङ्नारीरौदीच्या, बहुवसनाच्छादिताङ्गलतिकत्वात् । यद्यौवनं न यूनां, चक्षुर्मोदाय भवति सदा ॥ कथा० ४ ठा० ॥

तत्र जातिकथा–ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा कुलकथा–उग्रप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा आन्ध्रीप्रभृतीनामन्यतमाया रूपं प्रशंसति "आन्ध्रीणां च मुखं श्रीमच्चन्द्रबिम्बं प्रियम्बदं सुखे । कामस्य राज्यसारं च, सुभं सूचयति मन्मथ–इत्यादिना द्वेष्टि वा तथा नेपथ्यकथा–आन्ध्रीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा । आव ४ अ० । जाति कथायां ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथायां पुनरुग्रादिकुलप्रसूतां वा । रूपकथा वा रूपोद्देशेन विधीयते यथा । "आन्ध्रीणां रूपसौन्दर्यं, काश्मीरस्या जघनं वरम् । लाट्या विभ्रमितं चारु, कर्णाट्यास्सुरतिप्रदा" ॥ अथवा निन्दति । माधविकी स्थनाश्रया, नरावी रूपवर्जिता । गौराङ्गी बहुजाता पि, स्यात्सा दुर्भगोदरा ॥ नेपथ्यं वेष,कीदृशमाश्रयत्वम् तद्विषया नेपथ्यकथा—यथा । लाट्यास्तु कच्छुबन्धस्तोत्पुष्पशौ न तथोन्नताः । येणिबन्धस्तु गौरगर्भाः, कर्णाटस्या मनोज्ञबन्धनम् । दर्श० ॥ इत्थिकहा–एषैव [illegible] सा नत्थ नत्थु सुभगा सोमपुरी पउमपत्तनयणिल्ला पुरयनियम्ब कनयसोदरा अविसयागमण्णा ॥ नहा वाहदगं वाणाराण दुइम सा संबरल्लं पिवत्ती दुइरीला दुगुक्खरा विहविकंविकद रवि तं० १ अधि० । आ० चू० । स्त्रीकथा स्वरूपतस्तथा च– "सा तन्वी सुभगा मनोहरवपु कान्तेक्षणा सौभाग्यिनी, मदनहारि नितम्बबन्धमलसा [illegible] । धिक्त्वनुष्ठानं नि महीमसमञ्जु सा वक्षणा स्तनभारेण [illegible] । कथा दूरेस्तु धर्मविनाशाय" ॥ इति ॥ ध० ९० । (स्त्रीकथायाः स्यागस्य प्रवचनेसमर्थितत्वं "बंभचेरसमाहिट्ठाण" शब्दे 'बंभचेरगुत्ति' शब्दे च)

आयरणंकुद्दीरण उड्डाहो सुत्तचारपरिहाणी ।

बंभवए य अगुत्ती, पसंगदोसा य गमणादी ॥ १२१ ॥

इत्थिकहं कहेंतस्स अप्पणो मोहोदीरणं भवति–अहवा या कहेति परस्स तस्स मोहोदीरणं भवति–इत्थिकहं करेंतो लोगो उड्डाहो अहो उज्जलवेसत्ता नवयमो जम्हा इत्थिकहं करेंति नाव सुत्तपरिहाणी आदिपरहाणी [illegible] लस्स संजमो तस्स वमस्स अगुत्ती भवति [illegible] दिस [illegible], तुट्टतयुसुत्तविगरणं [illegible] । [illegible] थणं च संजमगुत्तीओ [illegible] अगुत्ती [illegible] पसंगदोसो पसंगदोसो वराधसंगाओ वा दोसा भवंति ते य [illegible] उ निक्खमणं आदिपदाओ वा कुलिंगी [illegible] वा आगारि पडिसेवंति [illegible] वा [illegible] वा करेंति स्त्रीकथायां प्रायश्चित्तम । इत्थीणं कहा–इत्थिकहा सा चउव्विहा इमा—

जातीकहं कुलकहं, रूवकहं बहुविहं च सिंगारं ।

एता कथा कहिंते, चउगुरुगा [illegible] ॥ १२२ ॥

जातिमादिया उ ([illegible]) [illegible] जीवजाति मासलहुगादि [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] चउगुरुगं, [illegible] चउगुरुं, [illegible] [illegible] [illegible] एवं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

माति महतरानिट्ठिते, तंमगुले कट्ठव [illegible] ।

[illegible] निवसणे, [illegible] ॥ १२३ ॥

[illegible] । नि० चू० १ उ० ।

इत्थि (स्त्री) काम–[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

घणिनम्मप्पवत्ताइ अहे णरगतलपइट्ठाणे भवइ ॥६५॥
ते च [illegible] पतत्कुर्वन्तीत्येतद्दर्शयितुमाह (एव मेव इत्यादि) यथैव पूर्वोक्तस्वभावा एवं ते लिप्सया निर- [illegible] । स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्रीकामाः यदि वा स्त्रीषु [illegible] कामेषु च शब्दादिषु [illegible] [illegible] । ते च भोगा- [illegible]

[illegible]

॥ १५ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible]

सक्तस्यावश्यंभाविनी शब्दादिविषयासक्तिरित्यतः स्त्रीकामग्रहणं तत्र चासक्ताः यावन्तं कालमासते तत्सूत्रेणैव दर्शयति । यावद्वर्षाणि चतुःपञ्चषड्दशकानि । अयं च मध्यमकालो गृहीतः । एतावत्कालोपादानं च साभिप्रायं प्रायस्तीर्थिका अतिक्रान्तवयस एव प्रव्रजन्ति तेषां चैतावानेव कालः संभाव्यते यदि वा मध्यग्रहणात्तत ऊर्ध्वमधश्च गृह्यते इति दर्शयति । तस्माद्धोपरात्तादल्पतरोऽनूनतरो वापि कालो भवति । तत्र च ते इयन्तमपि गृहवासं भुक्त्वा भोगभोगान् इति स्त्रीभोगे सति अवश्यं शब्दादयो भोगा भोगभोगास्तान् भुक्त्वा ते च किल वयं प्रव्रजिता इति न च भोगेभ्यो विनिवृत्ता यतो मिथ्यादृष्टितया इज्ञानान्धत्वात्सम्यग्विरतिपरिणामरहितास्ते चैवंभूतपरिणामाः स्वायुषः कालमासे कालं कृत्वा निकृष्टतपसोऽपि सन्तो ऽन्यतरेष्वासुरिकेषु किल्बिषिकेषु स्थानेषूत्पादयितारो भवन्ति । ते ह्यज्ञानतपसा मृता अपि किल्बिषिकेषु स्थानेषूत्पत्स्यन्ते तस्मादपि स्थानादायुषःक्षयादिभ्युच्यमानाश्च्युताः किल्बिषिकत्वमावत्कर्मशेषेणैडमूकत्वेन प्रत्यायान्ति यथैडमूकास्तज्जातीयेनोत्पद्यन्ते । किल्बिषिकस्थानाच्च्युतः सन्ननन्तरभवे वा मानुषत्वमवाप्य पशुत्वेनैडमूकोऽप्यक्तवाक् समुत्पद्यत इति । तथा (तमूयत्ताएत्ति) तमस्त्वेन अन्धतया अन्यन्ताज्ञानावृततया वा तथा जातिमूकत्वेनागमनाय इह प्रत्यागच्छन्तीति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० २ उ० ।

इत्थि (स्त्री) कामभोग – स्त्रीकामभोग – पुं० स्त्रीप्रधाना स्त्रियोपलक्षिता वा काम्यन्त इति कामा भुज्यन्त इति भोगाः स्त्रीकामभोगाः । स्त्र्यादिकामभोगेषु, स्त्रीकामभोगासक्तानां परिणाममाह—

एवमेव ते इत्थिकामभोगेहिं मुच्छिया गिद्धा गढिया अज्झोववन्ना लुद्धा रागदोसवसट्टा ते णो अप्पाणं समुच्छेदेंति, ते णो परं समुच्छेदेंति, णो अण्णाइं पाणाइं भूताइं जीवाइं सत्ताइं समुच्छेदेंति, पहीणा पुव्वसंजोगं आयरियं मग्गं असंपत्ता इति ते णो हव्वाए णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णा ॥ १९ ॥

एवमेव पूर्वोक्तप्रकारेण स्त्रीप्रधानाः स्त्रियोपलक्षिता वा काम्यन्त इति कामा भुज्यन्त इति भोगास्तेषु [illegible] मूर्च्छिता गृद्धा [illegible] [illegible] रागद्वेषार्त्ताः रागद्वेषवशगा कामभोगान्धा वा त एव कामभोगेषु [illegible] नात्मानं संसारात्कर्मपाशाद्वा समुच्छेदयन्ति मोचयन्ति नापि परं सदुपदेशदानतः कर्मपाशावपाशितं समुच्छेदयन्ति कर्मबंधान्मोचयन्ति नान्यान् [illegible] प्राणिनस्तथा भूतान् [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

इत्थि (स्त्री) गम – स्त्रीगम – पुं० [illegible]

इत्थि (स्त्री) गब्भ – स्त्रीगर्भ – पुं० स्त्रियाः सम्बन्धी गर्भे स-

जीवपुद्गलपिण्डकः स्त्रीगर्भः । स्त्रीसम्बन्धिनि सजीवपुद्गलपिण्डके, भ० ५ श० ४ उ० । (तद्वक्तव्यता 'गब्भ' शब्दे)

इत्थि (त्थी) गुम्म–स्त्रीगुल्म– न० युवतिजने, । "इत्थिगुम्मं परिविस्तुडे"– ॥ स्त्रीगुल्मेन युवतिजनेन सार्द्धमपरपरिवारेण सं परिवृतो वेष्टित इति । दशा० १० अ० ॥

इत्थि (त्थी) चिंध–स्त्रीचिन्ह–न० स्त्रियां असाधारणं चिह्नम् । योनौ, स्त्रिया असाधारणे चिह्ने, स्तनादौ,–स्त्रीलक्षणे, वाच० ।

इत्थि (त्थी) चोर–स्त्रीचौर–पुं० स्त्रियाः सकाशात् स्त्रीमेव चोरयन्ति स्त्रीरूपा वा ये चौरास्ते स्त्रीचौराः । चौरविशेषे, प्रश्न० ३ द्वा० ॥

इत्थि (त्थी) जण–स्त्रीजन–पुं० योषिज्जने आचा० १श्रु० ४अ.

इत्थि (त्थी) जिय–स्त्रीजित–त्रि० स्त्रिया जितः जि–क स्त्रीवश्ये, । स्त्रीजितस्पर्शमात्रेण सर्वं पुण्यं प्रणश्यति । न ह्यतो पातकी पापात् पापिनां स्त्रीजितात्परः । वाच० ।

इत्थि (त्थी) ट्ठाण–स्त्रीस्थान–न० स्त्रियः तिष्ठन्ति येषु तानि स्थानानि निपद्याः स्त्रीस्थानानि । स्त्रीणां निषद्यायाम, " नो इत्थिट्ठाणाइ सेवित्ता भवइ " स्था० ए ठा० ॥

इत्थि (त्थी) णपुंसग–स्त्रीनपुंसक–न० नपुंसकभेदे, " इत्थि णपुंसगा अपव्वावणिज्जत्ति " नि० चू० १ उ० ॥

इत्थि (त्थी) णाम–स्त्रीनामन्–न० कर्म्मविशेषे, स्त्रीपरिणामः स्त्रीत्वं यदुदयाद् भवति । ज्ञा० ८ अ० ॥

इत्थि (त्थी) णामगोमकम्म–स्त्रीनामगोत्रकर्म्मन्–न० स्त्री नाम–स्त्रीपरिणामः स्त्रीत्वं यदुदयाद्भवति तत्स्त्रीनाममिति गोत्रमभिधानं यस्य तत् स्त्रीनामगोत्रम् । अथवा यत्स्त्रीप्रायोग्यं नाम कर्मगोत्रं च तत् स्त्रीनामगोत्रकर्म । स्त्रीप्रायोग्ये नाम कर्म्मणि, गोत्रकर्मणि च । ज्ञा० ८ अ० ।

इत्थि (त्थी) तित्थ–स्त्रीतीर्थ–न० स्त्री योषित्तस्यास्तीर्थकरत्वेनोत्पन्नायास्तीर्थं द्वादशाङ्गं संघो वा स्त्रीतीर्थम् । मल्लितीर्थंकरप्रणीते द्वादशाङ्गे, तत्सम्बन्धिनि संघे च । स्था० १० ठा० (स्त्रीतीर्थस्याश्चर्यत्वम् 'अच्छेर' शब्दे)

इत्थि (त्थी) दोस–स्त्रीदोष–पुं० स्त्रीणां दोषे, " इत्थिदोसं संकिणो होंति " स्त्रिया सह जल्पन्तं दृष्ट्वा स्त्रीदोषाशङ्किनश्च ते भवन्तीति । सूत्र० १श्रु० ४ अ० १ उ० (ते च स्त्रीदोषा 'इत्थी' शब्दे द्रष्टव्याः)

इत्थि (त्थी) पच्छाकड–स्त्रीपश्चात्कृत–पुं० पश्चात्कृतस्त्रीत्वे, (इत्थिपच्छा कडो बंधइ) भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य स्त्रीत्वं पश्चात्कृतं भूततां नीतं येनावेदकेनासौ स्त्रीपश्चात्कृत इति । भ० ८ श० ८ उ० ॥

इत्थि (त्थी) पण्णवणी–स्त्रीप्रज्ञापनी–स्त्री० स्त्रीलक्षणप्रतिपादिकायाम् योनिर्मृदुत्वमस्थैर्यं मुग्धतेत्यादिरूपायाम्भाषायाम, प्रज्ञा० ११ पद । (तद्वक्तव्यता 'भासा' शब्दे)

इत्थि (त्थी) परिण्णज्झयण–स्त्रीपरिज्ञाध्ययन–न० सूत्रकृताङ्गस्य चतुर्थेऽध्ययने, तत्र द्वावुद्देशकौ तदर्थस्तु सूत्रकृताङ्गनिर्युक्तौ यथा—

पढमे संथवसंलव, माइहि खलणाउ होंति सीलस्स ॥
विनिए इहेव खलिय–स्स अवत्था कम्मबंधो य ॥५८॥

प्रथमे उद्देशके अध्ययनार्थाधिकारः तद्यथा स्त्रीभिः सार्धं संस्तवेन परिचयेन तथा संलापेन भिन्नकथाद्यालापेनादिग्रहणादङ्गप्रत्यङ्गनिरीक्षणादिना कामोत्कोचकारिणो भवेदल्पसत्त्वस्य शीलस्य चारित्रस्य स्खलनाचुशब्दात्तत्परित्यागो वेति । द्वितीये त्वयमर्थाधिकारस्तद्यथा शीलस्खलितस्य साधोरिहैवास्मिन्नेव जन्मनि स्वपक्षपरपक्षकृता तिरस्कारादिका विडम्बना तत्प्रत्ययश्च कर्मबन्धस्ततश्च संसारसागरपर्यटनमिति किं स्त्रीभिः कश्चित् शीलात् प्रच्याव्यात्मवशकृतो येनैव मुच्यते कृत इति दर्शयितुमाह—

सूरा मो मन्नंता, कति वविपाहि उवहिप्पहाणाहिं ।
गहियाहुं अभय पज्जोय–कूलवालादिणो बहवे ॥५९॥

बहवः पुरुषा अभयप्रद्योतकूलवालादयः शूरा वयमित्येवं मन्यमानाः मो इति निपातो वाक्यालंकारार्थः कृत्रिमाभिः सद्भावरहिताभिः स्त्रीभिस्तयोपधिर्माया तत्प्रधानाभिः कृतकपटशताभिर्गृहीत्वा आत्मवशतां नीताः केचन राज्यादपरे शीलात् प्रच्याव्यैवेह विडम्बनां प्रापिताः । अभयकुमारादिकथानकानि च सूत्रादावश्यकादवगन्तव्यानि कथानकत्रयोपन्यासस्तु यथा भवं मत्यंबुद्धिविक्रमात्यन्तबुद्धिविक्रमतपस्वित्वख्यापनार्थ इति ।

यत एवं ततो यत्कर्तव्यं तदाह ॥

तम्हा ण उ वीसंभो, गंतव्वो णिच्चमेव इत्थीसु ॥
पढमुद्देसे भणिया, जे दोसा ते गणंतेणं ॥ ६० ॥

(तम्हेत्ति) यस्मात् स्त्रियः सुगतिमार्गार्गला माया प्रधाना वञ्चना निपुणास्तस्मादेतदवगम्य नैव विश्रम्भो विश्वासस्तासां विवेकिना नित्यं सदा गन्तव्यो यातव्यः कर्तव्य इत्यर्थः । ये दोषाः प्रथमोद्देशके अस्योपलक्षणार्थत्वात् द्वितीये च तान् गणयता पर्यालोचयता तासां मूर्तिमत्कपटराशिभूतानामात्महितमिच्छता न विश्वसनीयमिति । सूत्र० १श्रु० ४ अ० १ उ० । (विस्तरतः एतदध्ययनार्थाः 'इत्थी'–शब्दे)

इत्थि (त्थी) परिण्णा–स्त्रीपरिज्ञा–स्त्री० सूत्रकृताङ्गस्य चतुर्थेऽध्ययने, सम० २३ स० ।

इत्थि (त्थी) परिसह–स्त्रीपरिषह–पुं० स्त्रीयाः परिषहणं च तन्निरपेक्षत्वम् ब्रह्मचर्यमित्यर्थः । भ० ८ श० ८ उ० । कषायनेः स्मृणतेर्वा त्रुटि हित्वान् कापि स्त्री नैव तद्गतरागहेतु गतिविभ्रमेङ्गिताकारविलोकनेऽपि " त्वग्रुधिरमांसमेदस्नास्थ्यिशिरामयैः सुदुर्गन्धः । कुचनयनजघनवदनोरुसंछितो भ्यते रूपम् ।१। तथा "निष्ठीवनं जुगुप्स्यन्यधरस्यं पिपति मोहितः प्रसभम । कुचजघनपरिधावं नेच्छति तन्मोहितो भजते । २ । इत्यादि भावनातोऽभिधास्यमानलीनतश्च परिसह्यमाणत्वात्परिषहः स्त्रीपरिषहः । उत्त० २ अ० । प्रव० । परिषहभेदे, अस्यायमर्थो न स्त्री तस्यायमङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानहसितललितविभ्रमाद्याक्षिप्तक्षेपकारिणीश्चेद्यश्चिन्तयेत अनुचिक्षुरपि निक्षिपेन्मोक्षमार्गार्गलासु ललनासु कामबुद्ध्येति । प्रव० ८६ द्वा० । आव० । उक्तं च "दुर्भ्येयमक्षरद्वा हि मोक्षद्वारार्गलाः स्त्रियः । चिन्तिता धर्मनाशाय चिन्तयेदिति नैव ताः" । ध० ।

संगो एस मणुस्साणं, जाओ लोगंमि इत्थिओ ॥
जस्स एया परिण्णाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥१६॥
एवमादाय मेहावी, पंकभूया उ इत्थिओ ॥
नो ताहिं विहण्णेज्जा, चरेज्जत्तगवेसए ॥ १७ ॥

सजन्ति आसक्तिमनुभवन्ति रागादिवशगा जन्तवोऽस्मिन्निति सङ्गः पर्यायान्तरं बद्धमानो मनुष्याणां पुरुषाणाम् । तेनैवाह । आ-

भोगीन्यविशेषाभिधानं तयोः वा काकाल मानुष्यो देवतिर्य-
ग्योनयो वा (सोगंमित्ति) लोके निर्ग्रन्थानां स्त्रियो मायां
पञ्चाश हावभावादिभिरत्यन्तमाक्षिपन्ति तथा मनुष्याणामिन्द्रि-
यमुक्तमन्यथा हि नीलादिष्वपि सज्जति एव मनुष्याः मनुष्यो-
पादानं च तेषामेव मैथुनमहातिरेकः महानर्थो भवति इति
अतः किमित्याह । (जस्सेपत्ति) यस्य यतेः एताः स्त्रियः
(परिन्नायेत्ति) सर्वप्रकारं ज्ञाताः परिज्ञाताश्च इहलोकेऽत्र
परत्र च महानर्थहेतुतया विदिताः तथागमः " चिनूमा
इत्थि संसग्गी, पणीयं रसभोयणं । णरस्सत्तगवेसिस्स, विसं
तालउडं जहा" ॥ १ ॥ प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तत एव च प्र-
त्याख्याताः (सुकडंति) सुकृतं सुष्ठुनुष्ठितं पाठान्तरं सुकरं वा
सुखेनैवानुष्ठातुं शक्यं (तस्सत्ति) तस्य स्त्रीप्रत्याख्यातुः (सामण्णंति)
श्रामण्यं व्रतं किमुक्तं भवत्यनर्थहेतुत्यागो हि सकलगुणस्थानेषु
तत्रतत्त्वहेतुत्वतदनीतितश्च न स्त्रीभ्यः परं सम्भूतमिति तत्प्रत्या-
ख्यानत्वसुकृतत्वं श्रामण्यस्य यद्वोक्तनीतितः स्त्रिय एव दुस्त्य-
जास्ततस्तत्त्यागे सकलमेवापरमिति तत्प्रत्याख्यानतः सुकृत-
त्वं श्रामण्यस्योच्यते । वक्ष्यति हि "एए य संगे समइक्कमि-
त्ता, सुहुत्तरा चेव भवंति सेसा ॥ जहा महासागरमुत्तरित्ता,
णई भवेज्जा विअगा समाणा" ॥ १ ॥ अतः किंविधेयमित्याह ।
(एयमादाय) एवमित्यनन्तरोक्तप्रकारेणात्यन्तानर्थहेतुत्वप्र-
क्षणेनाज्ञाय स्वरूपाभिख्याख्या अवगम्य मेधाव्यवधारणशक्ति-
मान् पङ्कः कर्दमस्तद्भूता मुक्तिपथप्रवृत्तानां विघ्नपकत्वेन
मालिन्यहेतुत्वेन च तदुपमास्तुरवधारणार्थः । ततः पङ्कभूता
एव स्त्रियः । पठ्यते च "एयमादाय मेहावी जहा एया सङ्गुम्मि
गत्ति " । एवमनन्तरमेव वक्ष्यमाणमर्थमादाय बुद्ध्या गृहीत्वा
मेधावी तमेवाह यथेत्युपदर्शने एताः स्त्रियः (सङ्गुम्मिगत्ति)
तुच्छाशयत्वादिना सङ्गास्ततः किमित्याह । नो नैव ताभिः
स्त्रीभिर्विनिहन्यात् विशेषसंयमजीवितव्यपरोपणात्मकं-
नातिशयेन च सामस्त्यतदुच्छेदरूपेणातिपातयेदात्मानमिति
गम्यते । इत्यमाह चरेत् धर्म्मानुष्ठानमासेवेत । आत्मानं गवे-
षयेत् कथं मयात्मा भवाब्धिस्तारणीय इत्यन्वेषयेत " आत्म-
गवेषकः सिद्धिस्वरूपापत्ति " रिति वचनात् । सिद्धिर्वात्मा
ततः कथं ममासौ स्यादित्यन्वेषकः आत्मगवेषको यद्वात्मान-
मेव गवेषयते इत्यात्मगवेषकः किमुक्तं भवति विभावसंकारशा-
लिनीरपि स्त्रियोऽवलोक्य तद्दृष्टिन्यासस्य दुष्टतावगमात्
झगिति तान्यो दृगुपसंहारेण आत्मान्वेषैव भवति उक्तं हि-
"चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकियं । भक्खरं पिव
दट्ठूणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे" ॥

सम्प्रति प्रतिमाद्वारं विवृण्वन् यस्यैताः परिज्ञाता इत्यादि
सूत्रसूचितं चैदंयुगीनजनदार्ढ्योत्पादकं दृष्टान्तमाह ॥

उसत्तपुरं रायगिहं, पारूझिपुत्तस्स होइ उप्पत्ती ।
णंदे मगहाझथूल-भद्दसिरीयेगा वररुई य ॥ ३६ ॥
निएहं अणगाराणं, अभिगहो आसि चउण्हमासाणं ।
वसहीमित्तनिमित्तं, को हिं उसिओ णिसामेह ॥ ३७ ॥
गणियायरम्मि एक्को, बितिओ उसिओ उ वग्घवसहीए ।
ततिओ सप्पवसहिए, को दुक्करकारओ एत्थ ॥ ३८ ॥
वग्घो वा सप्पो वा, सरीरपीलाकरो उ वत्तव्वो ।
णाणं च दंसणं वा, चारित्तं वा ण पचलो नेत्तुं ॥ ३९ ॥
जगवं पि थूलभद्दो, तिक्खचंकमिओ ण पुण छिण्णो ।
अग्गिसिहाए वुच्छो, चाउम्मासे ण पुण दड्ढो ॥ ४० ॥
अप्पो वि य अणगारो, जगमाणो होइ पुणरुत्तं ।
संजममो य जोयणिकाए, वड्ढिज्जो सगतीए ॥ ४१ ॥

([illegible]) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] [illegible]
मयन । [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible]
वा [illegible] वा [illegible] [illegible]
[illegible] वा न [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] न पुनः [illegible]
[illegible] न पुनः [illegible]
[illegible] [illegible] इति
[illegible] । [illegible]
मेयः । उत्त० ३ अ० ॥ ([illegible]) " जहा थूल-
भद्दे [illegible] महादि [illegible]
जहा [illegible] ,, उत्त० ३ अ० ([illegible]
' थूलभद्द शब्दे)

स्त्रीपरिषहोपसर्गे किंविधः स्यादित्याह—

से पभूतदंसी पभूतपरिण्णाणे उवसंते समिते सहिते सया
जए दट्ठु विप्पडिवेदेति अप्पाणं किमेस जणो करि-
स्सति एस से परमारामो जाओ लोगंमि इत्थिओ मुणि-
णा हु एवं पवेदितं उब्बाहिज्जमाणे गामधम्मेहिं अविणिब्ब-
लासए अवि ओमोदरियं कुज्जा अवि उड्ढं ठाणं ठाइज्जा
अवि गामाणुगामं दूइज्जा अवि आहारं वोच्छिंदिज्जा
अवि चए इत्थीसु मणं पुव्वं दंडा पच्छा फासा पुव्वं फासा
पच्छा दंडा इच्चेते कलहा संगकरा भवंति पडिलेहाए
आगमेत्ता आणविज्जा अणासेवणाएत्ति बेमि ।

(सेइत्यादि) स साधुः प्रभूतं प्रमादविपाकादिकमतीता-
नागतवर्तमानं वा कर्म्म विपाकं द्रष्टुं शीलमस्येति प्रभूतद-
र्शी सांप्रतेक्षितया न यत्किञ्चनकारीत्यर्थः तथा सन्वर-
क्षणोपायपरिज्ञानं संसारमोक्षकारणं परिज्ञानं [illegible]
प्रभूतपरिज्ञान [illegible]
उपशान्तः कषायानुदयादिभि- [illegible]
पञ्चभिः समितिभिः समित [illegible]
तस्तया ज्ञानादिभिः सहितः समन्वितः [illegible]
हितः । सदा सर्वकालं यतः सदायतः । स
गुरोरन्तिकमावसत् प्रमादजनितस्य
कषायानुकूलपरीषहोपपत्तौ कि [illegible]
त्यादि) दृष्ट्वा अवलोक्य [illegible]
विप्रतिवेदयति पर्य्यालोचयति तद्यथा
[illegible]
कारणतयोत्थित इत्येवमात्मानं पर्य्यालोचयति
किमेष स्त्रीजनो मम त्यक्तजीविताशस्येति
[illegible] कुर्यादथवा [illegible]
कारूपत्वात्किमेष स्त्रीजन [illegible]
दिको जनो मम मृत्युना जि [illegible]

किं तत् प्रतीकारादिकं कुर्यादिति यदि चैनं स्त्रीजनस्य स्वनार्थं चिन्तयेदिति सूत्रेणैव दर्शयति (एवमेते इत्यादि) स एव स्त्रीजन आत्मवशीकरणाय प्रयासमायामश्च परमागमज्ञमप्यरमपि जनं हास्यविलासेनाऽङ्गनिरीक्षणादिभिर्विधेयीकुर्वन्ति इत्यर्थः याः कामावनाभिर्विभ्रमेः स्त्रियस्ता मोहरूपाः विज्ञाय पापस्य परित्यजन्ति तावत् स्वयं पाप परित्यज्य पतय भीषणेन प्रवेदितमिति दर्शयितुमाह (मुणिणा इत्यादि) मुनिना श्रीवर्द्धमानस्वामिना उत्पन्नज्ञानेनैतत् पूर्वोक्तं यथा स्त्रियो भावबन्धनरूपाः प्रवेदितं प्रकर्षेणादौ व्याख्यातमिति पतय वक्ष्यमाणं प्रवेदितमित्याह (उध्वादिज्ञ इत्यादि) उदयावस्थेन मोहोदयादाबाध्यमानः पीड्यमानः कामधर्मैर्ग्राम इन्द्रियग्रामस्तैस्तैर्धर्मैः स्वनायाः यथा स्वविषयेषु वर्त्तनं तत्र बाध्यमानो गच्छान्तर्गतः सन् गुर्वादिनानुशास्यते कथमनुशास्यत इत्यत आह (अवि इत्यादि) अपि संभाव्यतायां निर्बलं निरस्वादमन्तःप्रान्तादिकं यद्द्रव्यं तदाहारतयाऽऽहारयेत् इत्यादि यावत् सितं वा सामर्थ्यमस्येति निर्बलं पर्युषितवल्लादीत्यत्र ज्ञात्वा च प्रथमधर्मोपशमार्थमवमौदर्य्यं यस्य अल्पाहारं इत्यादिना दर्शयति अल्पशब्देन शुष्कादि इत्येवमाहारयेत् अपि न मोहोपशमः स्यात्तदनन्तरमपि चतुर्थषष्ठाष्टमादिना चारित्रेण च प्रवर्त्तितव्यम् गृहीतस्याप्यनुपशमे कायोत्सर्गादिना कायक्लेशं कुर्यादित्येतद्दर्शयति अप्यूर्ध्वस्थानं तिष्ठेत् शीतोष्णादौ कायोत्सर्गेणातापनां कुर्यात्तेनाप्यनुपशमे ग्रामानुग्राममपि विहरेत् स्थित्वा एकत्र विहारो निषिद्धो मोहोपशमनार्थं तु कुर्यात् विवक्षितात् येन येनोपायेन विषयेच्छा निवर्त्तेत तत्तदनुष्ठेयमिति आहारमपि व्यवच्छिन्द्यादपि पानमपि विहरणात् अप्युद्रन्धनं कुर्याच्च स्त्रीषु मनः कुर्यादित्याह (अवी इत्यादि) अपि समुदाये स्त्रीषु यन्मनः प्रवृत्तं तत्परित्यजेत् तत्परित्यागाद्धि कामाङ्कुरा अपि दूरत एव परित्यक्ता भवन्त्युक्तश्च "काम ! जानामि ते रूपं, सङ्कल्पात्किल जायसे । न त्वां सङ्कल्पयिष्यामि, ततो मे न भविष्यसि " किं पुनः कारणं स्त्रीषु मनो न विधेयमित्याह (पुव्वं इत्यादि) स्त्रीसङ्गप्रसक्तानामपरमार्थदर्शां पूर्वमेवमेव न सङ्क्रामित्वेदार्थमर्थोपार्जनमनुबन्धस्य दर्पिताभिस्त्रीभिर्या दुःखैर्वा दण्डा मुष्टिप्रहारताडनादिपरीषहस्पर्शादिकं वाऽऽपद्यते तानि च स्त्रीसंभोगान्वयमेव विदन्ति पूर्वमनुभवं पश्चाच्च विषयाभिलषितजनितकर्मविपाकापादितनरकादिषु यवविशेषाः स्पर्शाः तथान्यत्र यदि वा कृत्याकार्यप्रवृत्तस्य पूर्वं दण्डपाताः पश्चात्तदनुभवच्छेदादिकाः स्पर्शा भवन्ति यदि वा पूर्वं स्पर्शाः पश्चाद्दण्डपाता इति अथवा पूर्वं दण्डकारणं नरकादिका पश्चात् स्पर्शाः [illegible] राजपुत्री, तद्दर्शनं च विरुद्धराज्यात्तो दण्डः पश्चात् स्पर्शा इति । पूर्वं च सुखादिस्पर्शाः पश्चाद्दण्डाः [illegible] मिति । किञ्च (इच्चेए इच्चादि) इत्येते स्त्रीसङ्गा कलहं [illegible] प्रवर्त्तते यदि वा कलहहेतुत्वात् [illegible] कलहासङ्गकरा इत्यतो मुनिः सकलकर्म्मक्षयार्थी प्रवृत्तस्तत्परित्यागं कुर्यादित्याह (पडिलेहाए इच्चादि) [illegible] (आसेविज्ज) [illegible] कलहासङ्गप्रतिकूलानि स्त्रीसंसर्गं नीरसं सदा मन्त्रयेत् सेवेतेति [illegible]

सुत्ते य ता पडिवणिं अवि सुत्तादि तद्द्ध [illegible] —

से णो काहिए णो पासणीए णो संपसारए णो मामए णो कयकिरिए वइगुत्ते अज्झप्पसंवुडे परिवज्जए सदा पावं एवं मोणं समणुवासिज्जासि त्ति बेमि ॥

(से णो काहिए) स स्त्रीसङ्गपरित्यागी न स्त्रीणां कथां शृङ्गारकथां वा न कुर्यादित्यर्थः [illegible] (णो पासणीए) नासां [illegible] [illegible] ॥ "मणनो [illegible]" [illegible] । [illegible] (णो संपसारए) [illegible]

[illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

इत्थि (स्त्री) [illegible]

योऽस्त्रियास्तु मज्जं भवति " तत्र गते, मज्जं द्वीपदंतगत इति । नि० चू० ८ उ० ॥

इत्थि (त्थी)रज्ज-स्त्रीराज्य-न० स्त्रीस्वातन्त्र्ये,तच्चनिषिद्धमेव, स्त्रीराज्यस्यातिनिन्दनीयत्वमाह ॥

घणगज्जियहयकुहए, विज्जुदुग्गिज्झ गूढहिययाओ ।
अज्जा अवारियाओ, इत्थीरज्जं न तं गच्छं ॥ ९५ ॥

यत्र गच्छे आर्या (अवारिआओत्ति) अनिवारिताः अकृत्यं कुर्वन्त्यः तत्परिवर्तकेनानिषिद्धा निरङ्कुशा इत्यर्थः वर्तन्ते । कथंभूताः आर्याः (घण गज्जिय इत्यादि) अत्र कुहकशब्देन धावतोऽश्वस्य हृदयप्रदेशसमीपे संमूर्छितवायुविशेष उत्पद्यते स प्रोच्यते यत उक्तं परिशिष्टपर्वणि श्रीहेमचन्द्रसूरिपादैः । " दध्यौ न स्वर्णकारोऽपि, चरितं योषितामहो । अश्वानां कुहकारव-मिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ १ ॥ तथैकारोऽत्यर्यानिर्देशाश्चार्थत्वात्ततोऽयमर्थः । घनगर्जितहयकुहकवद्विद्युद्वद्भ्रमेण गूढं मायाकरणत्वेनाभ्यन्तरीयाशयं दुर्ग्राह्यं चास्थिरत्वेन गृहीतुमशक्यमाशयं हृदयं यासां तास्तया संभवति चार्याणामपि कासाञ्चित् स्त्रीजातित्वेन एवंविधत्वे यत उच्यते स्त्रीमधिकृत्य लोकेऽपि-"अश्वप्लुतं माधवगर्जितं च स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यतां च । अवर्षणञ्चाप्यतिवर्षणं च देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ १ ॥ तथा" जलमज्झे मच्छपयं, आगासे पक्खियाण पयपंती । महिलाण हिययमग्गो, तिण्णिवि लोए न दीसंति ॥ २ ॥ तथा । यदि स्थिरा भवेत् विद्युत्, तिष्ठन्ति यदि वायवः । दैवात्तथापि नारीणां, न स्थेम्ना स्थीयते मनः ॥३॥ तत्स्त्रीराज्यमुच्यते न स गच्छ आर्याणां हि स्त्रीजातित्वेन सर्वकार्ये तथाविधपरिवर्तकपारतन्त्र्येणैवावस्थानं समुचितं ननु स्वातन्त्र्येण कदाचिदपि यतो लोकेऽप्युच्यते-पिता रक्षति कौमारे, भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थविरे भावे, न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति । ग० २ अधि० (आर्याणां स्वातन्त्र्यनिषेधः अज्जा शब्दे विस्तरेण द्रष्टव्यः) ॥

इत्थि (त्थी) रयण-स्त्रीरत्न-न० पञ्चेन्द्रियरत्नविशेषे,स्था०, ७ ठा० । स्त्रीरत्नमवद्दृष्टतत्कामरागनिधानमिति । प्रव० २१४ द्वा० स्त्रीरत्नशब्दो लोहपुरुषस्य यथा वज्रं यदा स्त्रीरत्नं लोहपुरुषं स्पृशति तदा स गच्छति तत्कार्यमिति प्रवादः । स्त्रीरत्नस्पर्शो लोहपुरुषस्य प्रमुष्टस्तदधिककामविकारजनितमदमोच्य—न्तर्यदोषादिगुणम् । ही० ।

इत्थि(त्थी)राग-स्त्रीराग-पुं० कामिन्यभिलाषे,।द्वा० २६ द्वा० ।

इत्थि (त्थी) रूव-स्त्रीरूप-स्त्र्याकारे, । सं० ।

इत्थि (त्थी) लक्खण-स्त्रीलक्षण-न० सामुद्रिकप्रसिद्धे (पुं०) द्वासप्ततिकलान्तर्गते कलाविशेषे, । ज्ञा० १ अ० । औप० । कल्प० । स्त्रीलक्षणं स्वलक्षणस्यत्यादिकम् । इति । स्वनिबद्धे वात्स्यायने च । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

इत्थि (त्थी) लिंग-स्त्रीलिङ्ग-न० स्त्रिया लिङ्गं स्त्रीलिङ्गम् । स्त्रीत्वे, तच्च त्रिधा वेदः शरीरनिर्वृत्तिः नेपथ्यं च । प्रज्ञा० १ पद० । आ० म० प्र० । नं० । त्रिधा स्त्रीलिङ्गं तत्कार्यं यस्य तत् स्त्रीलिङ्गं शब्दलक्षणप्रसिद्धे शब्दभेदे,पुं० ६ त स्त्री० स च स्त्री सर्वाणस्त्रीलिङ्गादि-अनु० । लिङ्गेन स्त्रतादौ स० । वाच० ।

इत्थि (त्थी) लिंगसिद्ध-स्त्रीलिङ्गसिद्ध-पुं० स्त्रिया लिङ्गं स्त्रीलिङ्गं स्त्रीत्वस्योपलक्षणमित्यर्थः । तच्च त्रिधा । वेदः शरीरनिर्वृत्तिर्नेपथ्यं च । तत्र इह शरीरनिर्वृत्त्या प्रयोजनं न वेदनेपथ्याभ्यां वेदे सति सिद्धत्वाभावात् नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात् । आह च नन्द्यध्ययनचूर्णिकृत्" इत्थीए लिंगं इत्थिलिंगं इत्थिउवलक्खणं ति वुत्तं भवइ तं च तिविहं वेदो सरीरनिव्वत्ति नेवत्थं च इह सरीरनिव्वत्तीए अहिगारो न वेयनेवत्थेहिं ति" । ततस्तस्मिन् लिङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्रीलिङ्गसिद्धाः । प्रज्ञा० १ पद० । आ० म० प्र० । नं० । सिद्धभेदे, तथा च ललितविस्तरायाम् (तीर्थसिद्धातीर्थसिद्धतीर्थकरसिद्धा अतीर्थकरसिद्धाः स्वयंबुद्धप्रत्येकबुद्धसिद्धबुद्धबोधितसिद्धाप्रतिपाद्योक्तम्) एते च सर्वेऽपि स्त्रीलिङ्गसिद्धाः केचित् २ पुंल्लिङ्गसिद्धाः केचिन्नपुंसकलिङ्गसिद्धाः इति आह तीर्थकरा अपि लिङ्गसिद्धा भवन्तीत्याह यत उक्तं सिद्धप्राभृते " सव्वत्थोवा तित्थयरी सिद्धा तित्थगरितित्थणो तित्थगरसिद्धा संखेज्जगुणा इति " ल० ॥

स्त्रीणां सिद्धिर्यथा ।

एगोवि णमुक्कारो, वीरवरवसहस्स वद्धमाणस्स ।
संसारसागराओ, तारइ नरं व नारिं वा ॥

इति महावीरस्तुतिप्रतिपाद्योक्तम् । स्त्रीग्रहणं तासामपि तद्भव एव संसारक्षयो भवतीति ज्ञापनार्थं वचः । यथोक्तं यापनीयतन्त्रेण "णो खलु इत्थि अजीवो, ण यावि अभव्वा ण यावि दंसणविरोहिणी, णो अमाणुसा, णो अणारिउप्पत्ती, णो असंखेज्जाउया, णो अइकूरमई, णोण उवसंतमोहा, णो ण सुद्धाचारा णो असुद्धबोंदी ववसायवज्जिया, णो अपुव्वकरणविरोहिणी, णो ऽणवगुणठाणरहिया, णो अजोग्गा लद्धिए, णो अकल्लाणभायणं ति, कहं न उत्तमधम्मसाहिगत्ति" तत्र न खल्विति । नैव स्त्री अजीवा वर्तते । किन्तु जीव एव जीवस्य चोत्तमधर्मसाधकत्वाविरोधस्तथादर्शनात् । न जीवोऽपि सर्व उत्तमधर्मसाधको भवत्यभव्येन व्यभिचारात् । तद्व्यपोहायाह न चास्व भव्यजातिप्रतिषेधोऽयं । यद्यपि काचिदभव्या तथापि सर्वैवाभव्या न भवति संसारनिर्वेदनिर्वाणधर्मद्वेषशुश्रूषादिदर्शनात् । भव्योऽपि कश्चिद्दर्शनविरोधी यो न सेत्स्यति तन्निरासायाह । नो दर्शनविरोधिनी । दर्शनमिह सम्यग्दर्शनं परिगृह्यते तत्त्वार्थश्रद्धानरूपं न तद्विरोधिन्येवास्तिक्यादिदर्शनात् । दर्शनाविरोधिन्यपि अमानुषी भवेत् एव तत्प्रतिषेधायाह । नो अमानुषी । मानुष्यजातौ भावात् । विशिष्टकरचरणोरुग्रीवाद्यवयवसन्निवेशादर्शनात् । मानुष्यप्यनार्योत्पत्तिरनिष्ट तदपनोदायाह ॥ नो अनार्योत्पत्तिः अनार्येष्वप्युत्पत्तेः तथा तास्वदर्शनात् । आर्योत्पत्तिरप्यसंख्येयायुर्नाधिकृतसाधनायेत्येतदधिकृत्याह । नो असंख्येयायुः । सर्वत्र संख्येयायुष्कायापि भावात् तथादर्शनात् । संख्येयायुरपि क्रूरमतिः प्रतिषिद्धा नप्रियाचिकीर्षयाह । नातिक्रूरमतिः । सप्तमनरकायुर्निबन्धनरौद्रध्यानाभावात् ॥ तदभावश्च तत्स्वाभावाच्च इतियत् । न तेन तस्य प्रतिषेधाभावात् तत्कारणवद्वितरकरणाभावेनानिष्टप्रसङ्गात् । अतः उपशान्तमोहापि इतिग्रहणमाशुन्दरैव तदपोहायाह । नो न उपशान्तमोहा काचिदुपशान्तमोहापि संभवति तथा दर्शनात् । उपशान्तमोहाप्यशुद्धाचारा गर्हिता तत्प्रतिक्षेपायाह । नो अशुद्धाचारा काचित् शुद्धाचारापि भवन्त्यौचित्येन परकरणवर्जनाद्याचारदर्शनात् । शुद्धाचाराप्यशुद्धबों-

दिग्माध्वी तद्वत्वोदायाह । नो अयुद्ध्यादिः । काचित् युद्धा तनुरपि भवति । प्राक्तनी तु येन्नः स्वसंजेमाद्युष्य दर्शनात् । पश्चात्तनादिदेशेषु युद्धयादिरपि व्यवसायवर्जिता निन्दितेव तथिवमायाह । नो व्यवसायवर्जिता काचिच्चरमाक् व्यवसायिनी शास्त्रसत्प्रवृत्तिदर्शनात् । व्यवसायायाप्यपूर्वकरणविरोधिन्येव तत्प्रतिषेधमाह । नो अपूर्वकरणविरोधिनी । अपूर्वकरणात्रंनत्वस्य । स्त्रीजातावपि प्रतिपादितत्वात् । अपूर्वकरणमप्यपि नवगुणस्थानरहिता नेत्यशिल्पेव दर्शितत्वमाह । नो नवगुणस्थानरहिता तत्संभवस्य तस्याः प्रतिपादितत्वात् । नवगुणस्थानसंगतापि अयोग्या अकारणमधिकृतविधिविरोधेभ्य इत्याह । योग्यता सत्येः । कल्याणस्थादिरूपायाः कासांचित्येनदानीमपि दर्शनात् कथं हारसादृग्न्निरोधः तथाविधविप्रहे तत्तो दोषात् । धर्मविरोधिनी तु कालगम्यप्रभावो मायी विरुद्ध एव । सर्वविरोध्याप्यकल्याणभाजनोपचाराणामितिविनार्येत्साधनायात्माभिधाय आह नाकल्याणभाजनं तीर्थकरजननात् नातः परं कल्याणमस्ति एवमतः कथं तो न कर्मसंन्यासि । किं गुणमधर्मसाधिकेव धर्मनसत्कायांपि सर्वनायद्गुणसंयमान्विनियोगमधर्मसाधिकेति सिद्धान्तः । केचन प्रभावधायं सति च केवले नियमतो मोक्ष इति । ल० ।

एतेन यदाहुराचार्याः—न स्त्रीणां निर्वाणमिति तदपास्तं द्रष्टव्यम् । स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादेन सूत्रेणाभिधानात् । तत्प्रतिषेधस्य युक्त्यनुपपन्नत्वात् । तथाहि—मुक्तिपथो ज्ञानदर्शनचारित्राणि । "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः इति वचनात्" सम्यग्दर्शनादीनि पुरुषाणामिव स्त्रीणामप्यविकलानि दृश्यन्ते । तथाहि दृश्यन्ते स्त्रियोऽपि जगत्प्रथितप्रवचनार्थमविरोधयमानाः श्रद्धते च, षडावश्यककालिकोत्कालिकादिनेदभिन्नं श्रुतं, परिपालयन्ति चानवद्यप्रकारमष्टादशनियमं, धारयन्ति च देवासुराणामपि दुर्धरं ब्रह्मचर्यं, तप्यन्ते च तपांसि मासक्षपणादीनि, ततः कथमिव न तासां मोक्षसंभवः ।

(मत०)—अत्र स्त्रीणां सम्यग्दर्शनं ज्ञानं च पुरुषस्येव संयमाभावात् तथाहि स्त्रीणामवश्यं वस्त्रपरिभोगेन भवितव्यम् यथा पिशुनाद्यन्यस्याभिनवकस्त्रिय इव पुरुषाणामभिभावनीया भवेयुः । लोके च गर्हां उपजायेत तत्रोऽवश्यं ताभिर्वस्त्रं परिभोक्तव्यम् । वस्त्रपरिभोगे च सपरिग्रहता सपरिग्रहत्वे च संयमाभाव इति ॥

(सिद्ध०-वृ०.)यदुक्तमदीक्षितेऽवस्त्रपरिग्रहत्वात् संयमाभाव इति तदसमीचीनं यतो हि परमार्थेन मूर्च्छैवाभिधीयते "मूर्च्छा परिग्रहो मूर्च्छा" इति वचनात् । तथाहि मूर्च्छा रहितो भरतचक्रवर्त्ती आदर्शगृहे सर्वालङ्कारविभूषितोऽपि निष्परिग्रहो गीयते । अन्यथा केवलोत्पादो न स्यादेव । अपि च—यदि मूर्च्छा अन्तरेणापि वस्त्रसंसर्गमात्रं परिग्रहो भवेत् तर्हि जिनकल्पप्रतिपन्नस्य कस्यचित् शीतकालेऽनुचरत्र उपसर्गं प्रपन्नस्य केनचित् वस्त्रेऽपि निक्षिप्ते परिग्रहता प्रसज्यते । न च तत्रेष्टं परिग्रहता भवेत् । अधीयते हि तस्य मुक्तिः तत्समाधौ पर्यवसानं किन्तु मूर्च्छैव । तथा च स्त्रीणां वस्त्रेषु न किमपि धर्मोपकरणबुद्ध्या मूर्च्छा सम्भवति [illegible] । न च तन्न वस्त्रप्रतिलेखना अपि [illegible] ध्यानाशं ददृत्सिद्धं तत्र [illegible] धर्मपरित्रुद्धा मतम् [illegible]

स्त्रीणामपि सम्यग् दर्शनादिकं रत्नत्रयं परं न तत्संभवमात्रेण मुक्तिपदप्रापकं भवति किन्तु प्रकर्षप्राप्तमेव रत्नत्रयं सर्वथा [illegible] विशेषेण मुक्तिपदप्राप्तिकारणम् [illegible] स्त्रीणामसम्भवी इति न निर्वाणमिति । तदयुक्तं स्त्रीषु रत्नत्रयप्रकर्षाभावसाधकस्य प्रमाणस्याभावात् [illegible] प्रत्यक्षं [illegible] अनुमानस्याप्यसम्भवात् । [illegible] तथा [illegible] मुक्तिपदप्राप्तिर्न [illegible] मयनार्थ । [illegible] पुरुषेष्वपि प्रसङ्ग ॥

(मत०) ननु [illegible]

[illegible]

(सिद्ध०-वृ०) [illegible]

[illegible] ॥ ५५ ॥

[illegible]

इत्थिपरिन्न [illegible]

[illegible]

मर्द लिङ्गं स्त्रीत्वम्योत्पत्तक्षमित्यर्थः । तच्च त्रिधा । वेदः शरीरनिर्वृत्तिर्नेपथ्यं च । तत्र इह शरीरनिर्वृत्त्या प्रयोजनं न वेदनेपथ्याभ्यां वेदे सति सिद्धत्वाभावात् नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात् । आह च नन्दध्ययनचूर्णिकृत् " इत्थीए लिंगं इत्थिलिंगं इत्थि उवलक्खणं ति वुत्तं भवइ तं च तिविहं वेदो सरीरनिव्वत्ती नेवत्थं च इह सरीरनिव्वत्तीए अहिगारो न वेदनेवत्थेहिं ति " । ततस्तस्मिन् लिङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्रीलिङ्गसिद्धाः । प्रज्ञा० १ पद० । आ० म० प्र० । न० । सिद्धभेदे, तत्र च स्त्रीलिङ्गसिद्धत्वम् (तीर्थसिद्धातीर्थसिद्धतीर्थंकरसिद्धाऽतीर्थंकरसिद्धाः स्वयंबुद्धसिद्धप्रत्येकबुद्धसिद्धबुद्धबोधितसिद्धादिशब्दोक्तम्) एवं च सत्यपि स्त्रीलिङ्गसिद्धाः केचित् २ पुंलिङ्गसिद्धाः केचिन्नपुंसकलिङ्गसिद्धाः इति आह नन्दिकारः अपि लिङ्गसिद्धा नपुंसकादिरपि [illegible] सिद्धप्राभृते " मनुष्यो वा तिर्यग्री सिद्धा तिर्यगतिनियोः तिर्यग्गतिसिद्धा सर्वेभ्योऽल्पा इति " प्र० ॥

स्त्रीणां सिद्धिर्यथा ।

एगेहिं अणुन्नासे, वीरस्स रयहरस्स वद्धमाणस्स ।
संपत्तणाणगभो, तारइ नरं व नारिं वा ॥

[illegible]

दिरसाध्वी तदपनोदायाह । नो अशुद्धयादिः । काचित् शुद्धा तनुरपि भवति । प्राकर्म्मी तु येषतः ससज्जनायशुध्यदर्शनात् । कक्षास्तनादिदेशेषु शुद्धयादिरपि व्यवसायवर्जिता निन्दितैव तन्निरासायाह । नो व्यवसायवर्जिता काचित्परलोकव्यवसायिनो शास्त्रार्थप्रवृत्तिदर्शनात् सव्यवसायाप्यपूर्वकरणविरोधिन्येव तत्प्रतिषेधमाह । नो अपूर्वकरणविरोधिनी । अपूर्वकरणासंभवस्य । स्त्रीजातावपि प्रतिपादितत्वात् । अपूर्वकरणवत्यपि नवगुणस्थानरहिता नेष्टसिद्ध्ये इष्टसिध्यर्थमाह । नो नवगुणस्थानरहिता तत्संभवस्य तस्याः प्रतिपादितत्वात् । नवगुणस्थानसंगतापि लब्ध्ययोग्या अकारणमधिकृतविधिरित्येतत्प्रतिक्षेपायाह । नायोग्या लब्धेः । आमर्षौषध्यादिरूपायाः कासाञ्चिदिदानीमपि दर्शनात् कथं द्वादशाङ्गप्रतिषेधः तथाविधविग्रहे ततो दोषात् । श्रेणिपरिणतौ तु कालगर्भवद्भावतो भावो विरुद्ध एव । लब्धियोग्याप्यकल्याणभाजनोपघाताभावाभिश्रवितार्थसाधनायालमित्यत आह नाकल्याणभाजनं तीर्थंकरजननात् नातः परं कल्याणमस्ति यत एवमतः कथं नोत्तमधर्मसाधिकेत्युत्तमधर्मसाधिकेव अनेनतत्त्वकाशोपक्षेपेणावद्गुणस्वयमान्विनैवोत्तमधर्मसाधिकेति विद्वांसः । केवलसाधकश्चायं सति च केवले नियमान्मोक्ष इति । ल० ।

एतेन यदाहुर्दिगम्बराः–न स्त्रीणां निर्वाणमिति तदपास्तं द्रष्टव्यम् । स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादनेन सूत्रेणाभिधानात् । तत्प्रतिषेधस्य युक्त्यनुपपन्नत्वात् । तथाहि–मुक्तिपथो ज्ञानदर्शनचारित्राणि । "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग इति वचनात्" सम्यग्दर्शनादीनि पुरुषाणामिव स्त्रीणामप्यविकलानि दृश्यन्ते । तथाहि दृश्यन्ते स्त्रियोऽपि सकलमपि प्रवचनार्थमभिरोचयमानाः जानते च षडावश्यककालिकोत्कालिकादिभेदभिन्नं श्रुतं, परिपालयन्ति सप्तदशप्रकारसकलङ्कसंयमं, धारयन्ति च देवासुराणामपि दुर्धरं ब्रह्मचर्यं, तप्यन्ते च तपांसि मासक्षपणादीनि, ततः कथमिव न तासां मोक्षसंभवः ।

(नग्नः)-यद्यप्यस्ति स्त्रीणां सम्यग्दर्शनं ज्ञानं वा न पुनश्चारित्रं संयमाभावात् तथाहि स्त्रीणामवश्यं वस्त्रपरिभोगेन भवितव्यमन्यथा विवृताङ्ग्यस्ता स्तिर्यक्स्त्रिय इव पुरुषाणामभिभावनीया भवेयुः । लोके च गर्होपजायेत ततोऽवश्यं ताभिर्वस्त्रं परिभोक्तव्यम् । वस्त्रपरिभोगे च सपरिग्रहता सपरिग्रहत्वे च संयमाभाव इति ॥

(सैद्धान्तिकः)तदसमीचीनं सम्यक्सिद्धान्तापरिज्ञानात्परिग्रहो हि परमार्थतो मूर्च्छाभिधीयते "मुच्छा परिग्गहो वुत्तो" इति वचनात् । तथाहि मूर्च्छारहितो भरतश्चक्रवर्त्ती मातृः पुरोप्यादर्शकगृहेऽवनिष्ठमानो निष्परिग्रहो गीयते । अन्यथा केवलोत्पादो न संभवेत् । अपिच–यदि मूर्च्छाया अभावेऽपि वस्त्रसंसर्गमात्रं परिग्रहो भवेत्ततो जिनकल्पप्रतिपन्नस्य कस्यचित्साधोरनुपास्कआनुषक्तो प्रपतति शीते केनापि धर्मार्थिना शिरसि वस्त्रे प्रक्षिप्ते तस्य सपरिग्रहता भवेत् । नचैतदिष्टं तस्मान्न वस्त्रसंसर्गमात्रं परिग्रहः किन्तु मूर्च्छा । सा च स्त्रीणां वस्त्रादिषु न विद्यते धर्मोपकरणमात्रतया तस्योपादानात् । न खलु ता वस्त्रमन्तरेणात्मानं रक्षयितुमीशते नापि शीतकालादिषु स्वाध्यायादिकं कर्त्तुं ततो दीर्घतरसंयमपरिपालनाय यतनया वस्त्रं परिभुञ्जाना न ताः परिग्रहवन्त्यः । अदोच्येत संभवतितमां स्त्रीणामपि सम्यग् दर्शनादिकं रत्नत्रयं परं न तत्संभवमात्रेण मुक्तिपदप्रापकं भवति किन्तु प्रकर्षप्राप्तमन्यथा दीक्षानन्तरमेव सर्वेषामप्यविशेषेण मुक्तिपदप्राप्तिप्रसक्तिः सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयप्रकर्षश्च स्त्रीणामसम्भवी ततो न निर्वाणमिति । तदप्ययुक्तं स्त्रीषु रत्नत्रयप्रकर्षस्यासम्भवाभिधानस्य सम्भवग्राहकं प्रमाणं विजृम्भते देशकालविप्रकृष्टेषु प्रत्यक्षस्याप्रवृत्तेस्तदप्रवृत्तौ चानुमानस्याप्यसम्भवात् । नापि तासु रत्नत्रयप्रकर्षासम्भवप्रतिपादकः कोप्यागमो विद्यते प्रत्युत सम्भवप्रतिपादकः स्यात् २ ऽस्ति यथा इदमेव प्रस्तुतं सूत्रं ततो न तासां रत्नत्रयप्रकर्षासम्भवोऽथ मन्येथाः स्वभावत एवातपेनेवच्छाया विरुध्यते स्त्रीत्वेन सह रत्नत्रयप्रकर्षस्ततस्तदसंभवोऽनुमीयते तदयुक्तमुक्तं युक्तिविरोधात् तथाहि रत्नत्रयप्रकर्षः स उच्यते ततोऽनन्तरमुक्तिपदप्राप्तिः स चायोग्यवस्था चरमसमयभावी अयोग्यवस्था चास्मादृशामप्रत्यक्षा ततः कथं विरोधगतिः नहि अदृष्टेन सह विरोधप्रतिपत्तुं शक्यते मा प्रापत् पुरुषेष्वपि प्रसङ्गः ॥

(नग्नः) ननु जगति सर्वोत्कृष्टपदप्राप्तिः सर्वोत्कृष्टेनाध्यवसायेनावाप्यते नान्यथा एतयोश्चानयोरप्यावयोरागमप्रामाण्यबलतः सिद्धम् । सर्वोत्कृष्टदुःखस्थानं सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं च । तत्र सर्वोत्कृष्टदुःखस्थानं सप्तमनरकपृथ्वी अतः परं परमदुःखस्थानस्याभावात् । सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं तु निःश्रेयसम् । तत्र स्त्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनमागमे निषिद्धं निषेधस्य च कारणं सप्तमनरकप्रायोग्यतथाविधसर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावः । अतः सप्तमपृथिवीगमनवत्तदभावात् संमूर्च्छिमादिवत् । अपिच यासां पादलब्ध्या विकुर्वणत्वादिलब्धौ पूर्वगतश्रुताधिगमे च न सामर्थ्यं गतिस्तासां मोक्षगमनसामर्थ्यमित्यतिदुःश्रद्धेयम् ॥

(सैद्धान्तिकः)तदेतदयुक्तं यतो यदि नाम स्त्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनं प्रति सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावस्तत एतावता कथमवसीयते निःश्रेयसमपि प्रति तासां सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावः । नहि यो भूमिकर्षणादिकं कर्म कर्त्तुं न शक्नोति स शास्त्राण्यप्यवगाहितुं न शक्नोतीति प्रत्येतुं शक्यं प्रत्यक्षविरोधात् । अथ संमूर्च्छिमादिषूभयमपि सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यभावो दृष्टस्ततोऽत्राविनाभावोऽवसीयते । ननु यदि तत्र दृष्टस्तर्हि कथमविनाभावोऽवसीयते न खलु बहिर्व्याप्तिमात्रेण हेतुर्गमको भवति किन्त्वन्तर्व्याप्त्या, अन्तर्व्याप्तिश्च प्रतिबन्धबलेन । नचात्र प्रतिबन्धो विद्यते न खलु सप्तमपृथिवीगमनं निर्वाणगमनस्य कारणम् नापि सप्तमपृथिवीगमनाविनाभावि निर्वाणगमनम् चरमशरीरिणां सप्तमपृथिवीगमनमन्तरेणैव निर्वाणगमनभावात् । न च प्रतिबन्धमन्तरेण एकस्याभावेऽन्यस्याभावः, अन्यथा घटाभावे पटस्यापि मा भूत् । स च तत्र कश्चिदभावे सर्वस्याभावप्रसङ्गः । यद्येवं तर्हि कथं संमूर्च्छिमादिषु निर्वाणगमनाभाव इति । उच्यते-तथा भवस्वाभाव्यात् । तथाहि संमूर्च्छिमादयो भवस्वभावत एव न सम्यग्दर्शनादिकं यथावत्प्रतिलब्धुं शक्नुवन्ति ततो न तेषां निर्वाणसंभवः । स्त्रियस्तु मनुष्यत्वेन यथावत्सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयसम्पदोपेतास्ततस्तासां न निर्वाणगमनाभावः । अपिच भुजपरिसर्पा द्वितीयामेव पृथिवीं यावद्गच्छन्ति न परतः परपृथ्वीगमनहेतुमनोवीर्यपरिणत्यभावात् तेषां यावत् सहस्रारं पञ्चन्द्रा...

अथ च सर्वेषूर्ध्वमुत्कर्षेण ...

विषय मनोवीर्यपरिण...

...स्त्वम् । आह

महत्त्वारम् । गच्छन्ति च तिर्यञ्च-स्तदधोगत्यूनता हेतुः ॥१॥ तदाच सति सिद्धं स्त्रीपुंसामधोगतिवैषम्येऽपि निर्वाणं समम् । यदप्युक्तमपि च यासां वादलब्ध्यादि तदप्यश्लीलं वादविकुर्वणत्वादिलब्धिविरहेऽपि विशिष्टपूर्वगतश्रुताभावेऽपि माषतुषादीनां निःश्रेयसपदाधिगमश्रवणादाहच वादविकुर्वणत्वादिलब्धिविरहश्रुते कनीयसि च जिनकल्पमनःपर्यवविरहेऽपि न सिद्धिविरोधोऽस्ति। अपिच यदि वादादिलब्ध्यभाववत् निःश्रेयसाभावोऽपि स्त्रीणामभविष्यत् ततस्तथैव सिद्धान्ते प्रत्यपादयिष्यत् यथा जंबूयुगलात् केवलज्ञानाभावो, न च प्रतिपाद्यते तस्मादुपपद्यते स्त्रीणां निर्वाणमिति कृतं प्रसङ्गेन। प्रज्ञा० १ पद । नं० ॥

रत्नाकरावतारिकायामपि अथ दिक्पटाः प्रकटयन्ति भवत्वेतावदास्वरूपो मोक्षः स तूपात्तस्त्रीशरीरस्यात्मनः इति न मृष्यामहे । न खलु स्त्रियो मुक्तिभाजो भवन्ति । तथाच प्रभाचन्द्रः । स्त्रीणां न मोक्षः पुरुषेभ्यो हीनत्वान्नपुंसकादिवदिति। अत्र ब्रूमः सामान्येनात्र धर्मित्वेनोपात्ताः स्त्रियो विवादास्पदीभूता वा प्राचि पक्षे पक्षैकदेशासिद्धसाध्यता असंख्यातवर्षायुष्कदुष्षमादिकालोत्पन्नतिर्यगादिभव्यादिस्त्रीणां त्वयं सौतामस्माभिरपि मोक्षाभावस्याभिधानात्, द्वितीये तु न्यूनता पक्षस्य विवादास्पदीभूतेति विशेषणं विना नियतस्त्रीलाभाभावात् । प्रकरणादेव तल्लाभे पक्षोपादनमपि तत एव कार्यं न स्यात् तथाप्युपादाने नियतस्यैव तस्योपादानमवदातं यथा धानुष्कस्य नियतस्यैव लक्ष्यस्योपदानमिति हेतुरतः पुरुषापकर्षोऽपि वर्णितो गुणस्यः किं सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयाभावेन विशिष्टसामर्थ्यासत्त्वेन पुरुषानभिवन्द्यत्वेन स्मारणाद्यकर्तृत्वेनामहर्द्धिकत्वेन मायादिप्रकर्षवत्त्वेन वा । प्राचि प्रकारे पुनः स्त्रीणां रत्नत्रयाभावः सचीवरपरिग्रहत्वेन चारित्राभावादिति चेत्तदनुपपन्नम् । यतः परिग्रहरूपता चीवरस्य शरीरसंपर्कमात्रेण परिभुज्यमानत्वेन मूर्च्छाहेतुत्वेन वा भवेत् । प्रथमपक्षे ह्रिन्यादिना शरीरसंपर्किणाप्यपरिग्रहेण व्यभिचारः । द्वितीयप्रकारे चीवरपरिभोगस्तासामशक्यत्यागतया गुरूपदेशाद्वा । नाद्यः पक्षो यतः संयमस्यापि प्राणानपि त्यजन्त्यो या संदृश्यन्ते तासामेकान्तिकाल्पीनिका वस्त्रसंवरपिनीनां वस्त्रचीवरं प्रति का नामाशक्यत्यागता । अपरं निस्वाध कार्थिदिदानीमपि प्रेक्ष्यन्त एव द्वितीयपक्षोऽपि न सङ्गः यतो निर्ग्रन्थजनेन दिग्वरसिंहा परमगुरुणा भगवता [illegible] यदेव भवने [illegible] चीवरोपकरणं "मा कप्पइ निग्गंथीए अचेलाए होत्तए" इत्यादिना" यदिदं प्रति[illegible] [illegible] । तदा [illegible]

पार्जनगोचरेण सत्त्वेन भवितव्यमिति नियमः समस्त्यन्यथा पङ्ग्वामनात्यन्तरोगिणः पुमांसोऽपि स्त्रीभिरभिभूयमाना दृश्यन्त इति तेऽपि तुच्छशरीरसत्त्वाः कथं तथाविधसिद्धिनिबन्धनसत्त्वकभाजो भवेयुः । यथा तु तेषां शरीरसामर्थ्यासत्त्वेऽपि मोक्षसाधनसामर्थ्यमविरुद्धं तथा स्त्रीणामपि । मत्स्यपि पक्षे मोक्षाभ्युपगमे गृहिणः कुतो न मोक्ष इति चेन्न मत्स्वसद्भावाद्धि गृही पक्षे ममत्वरहितो, ममत्वमेव परिग्रहः । सति हि ममत्वे नग्नोऽपि परिग्रहवान् भवति शरीरेऽपि तद्भावात् । आर्यिकायाश्च ममत्वाभावादुपसर्गोपासक्तमिवाम्बरमपरिग्रहः । न हि यतेरपि ग्रामं गृहं वनं वा प्रतिपन्नमनो ममत्वादन्यच्छरणमस्ति नच निगृहीतात्मनां महात्मनां कस्मिंचित्क्वचिदपि मूर्च्छास्ति । तथाहि "निर्वाणस्त्रीप्रमयपरमप्रीतिनीमस्पृहाणां, मूर्च्छा तासां कथमिव भवेत्क्वापि संसारभागे । भोगे रागे रहसि सजने सज्जने दुर्जने वा, यासां स्वान्तं किमपि भजते नैव वैषम्यमुद्राम् । उक्तञ्च " अवि अप्पणो वि देहंमि, नायरंति ममाइयंति" एतेन मूर्च्छाहेतुत्वेनेत्यपि पक्षः प्रतिक्षिप्तः शरीरवच्चीवरस्यापि कस्मिंश्चित्प्रति मूर्च्छाहेतुत्वाभावेन परिग्रहरूपत्वाभावात् । तन्न सम्यग्रत्नत्रयाभावेन स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकर्षः नापि विशिष्टसामर्थ्यासत्त्वेन, यतस्तदपि तासां किं सप्तमपृथ्वीगमनाभावेन वादादिलब्धिरहितत्वेनाऽल्पश्रुतत्वेनानुपस्थाप्यता पाराञ्चितकशून्यत्वेन वा भवेत् । न तावदाद्यः पक्षो यतोऽत्र सप्तमपृथ्वीगमनाभावो यस्मिन्नेव जन्मनि तासां मुक्तिगामित्वं तत्रैवोच्यते सामान्येन वा प्राचि पक्षे चरमशरीरिभिरनैकान्तः । द्वितीयेत्वयमाशयो यथैव स्त्रीणां सप्तमपृथ्वीगमनसमर्थतीव्रतराशुभपरिणामे सामर्थ्याभावादपकर्षस्तथा मुक्तिगमनयोग्योत्कृष्टशुभपरिणामेऽपि चरमशरीरिणान्तु प्रसन्नचन्द्रराजर्षिप्रमुखाणामुभयत्रापि सामर्थ्यास्तित्वान्नापकर्षस्तदयुक्तं यतो नायमविनाभावः प्रामाणिको यदुत्कृष्टाशुभगत्युपार्जनसामर्थ्याभावे सत्युत्कृष्टशुभगत्युपार्जनसामर्थ्येनापि न भवितव्यम् । अन्यथा प्रकृष्टशुभगत्युपार्जनसामर्थ्याभावे प्रकृष्टाशुभगत्युपार्जनसामर्थ्यं नास्तीत्यपि किं न स्यात्तथा चानन्त्यानां सप्तमपृथिवीगमनं न भवेत् । अथ वादादिलब्धिरहितत्वेन स्त्रीणां विशिष्टसामर्थ्याभावं यत्र खल्वैहिकक्रियादिविशेषा वारणादिलब्धीनामपि हेतुः संयमविशेषरूपं सामर्थ्यं नास्ति तत्र मोक्षहेतुस्तद्भविष्यतीति कः सुधीः श्रद्धीत तदचारु व्यभिचारात् । माषतुषादीनां तदभावेऽपि विशिष्टसामर्थ्योपलब्धेः । नच लब्धीनां संयमविशेषहेतुकत्वमागमिकं कर्मोदयक्षयक्षयोपशमोपशमहेतुकतया तासां तत्रोदितत्वात्तथा चावाचि "उदयखयखओवसमो-वसमस मुत्था बहुप्पगाराओ । एवं परिणामवसा, लद्धीओ हवंति जीवाणं" चक्रवर्तित्वबलदेववासुदेवत्वादिस्थानयोऽपि हि लब्धयो नच संयमसद्भावनिबन्धनास्तत्प्राप्तिः सन्तु वा तन्निबन्धनाल्लब्धयस्तथापि स्त्रीषु तासां सर्वासामभावोऽभिधीयते नियतानामेव च । नाद्यपक्षधरत्वादिलब्धीनां कासांचिदेव तासु प्रतिषेधादामर्षौषध्यादीनां तु भूयसीनां भावात् । द्वितीयपक्षे तु व्यभिचारः पुरुषाणां सर्ववादादिलब्ध्यभावेऽपि विशिष्टसामर्थ्यस्वीकारात् । अकेवलानामेषामेव चक्रवर्त्यादीनामपि च मोक्षसंभवात् अल्पश्रुतत्वमपि मुक्त्यवाप्त्यानुगुणविशिष्टसामर्थ्यं माषतुषादिभिर्व्यभिचारितमित्यनुद्घोष्यमेव । अनुपस्थाप्यता पाराञ्चितकशून्यत्वेनेत्यप्ययुक्तं, यतो न तन्निषेधाद्विशिष्टसामर्थ्याभावः प्रतीयते योग्यतापि हि चित्रः शास्त्रे नि-

शुष्युपदेशः उक्तंच। 'संवरनिर्जररूपो बहुप्रकारस्तपोविधिः शास्त्रे रोगचिकित्साविधिरिव कस्यापि कथंचिदुपकारी" पुरुषान् निबन्धन्त्वमपि योषितो नापकर्षाय। यतस्तदपि सामान्येन गुणाधिकपुरुषापेक्षं वा। आद्ये असिद्धतादोषः तीर्थकरजनन्यादयो हि पुरन्दरादिभिरपि प्रणता किमङ्ग! शेषपुरुषैः। द्वितीये तु शिष्या अपि आचार्यैर्नाभिवन्द्यन्त एवेति तेऽपि ततोऽपकृष्यमाणत्वेन निर्वृत्तिभाजो न भवेयुः। नचैवं चाण्डरुद्रादिशिष्याणां शास्त्रे तच्छ्रवणादिति सूक्ष्मेहेतोर्व्यभिचारः। एतेन स्मरणाद्यकर्तृकत्वमपि प्रतिक्षिप्तम्। अथ पुरुषविषयं स्मारणाद्यकर्तृत्वमत्र विवक्षितं नतु स्मारणाद्यकर्तृत्वमात्रम्। न च स्त्रियः कदाचन पुंसां स्मारणादीन् कुर्वन्तीति न व्यभिचार इति चेत्तर्हि पुरुषेति विशेषणं करणीयं करणेऽप्यसिद्धतादोषः स्त्रीणामपि कासांचित्पारगतागमरहस्यवासितसत्त्वानां क्वापि तथाविधावसरे समुच्छृङ्खलप्रवृत्तिपराधीनसाधुस्मारणादेरविरोधात्। अथामहर्द्धिकत्वेन स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकर्षः सोऽपि किमाध्यात्मिकीं समृद्धिमाश्रित्य बाह्यां वा। नाध्यात्मिकीं सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयाद्यात्मिकां तासामपि सद्भावात्। नापि बाह्यामेवं हि महत्यास्तीर्थकरलक्ष्म्या गणधरादयश्चक्रवर्त्यादिलक्ष्म्याश्चेतरक्षत्रियादयो न भाजनमिति तेषामप्यमहर्द्धिकत्वेनापकृष्यमाणत्वान्मुक्त्यभावो भवेत्। अथ यासौ पुरुषवर्गस्य महती समृद्धिस्तीर्थकरत्वलक्षणा सा स्त्रीषु नास्तीत्यमहर्द्धिकत्वमासां विवक्ष्यते तदानीमप्यसिद्धता स्त्रीणामपि परमपुण्यपात्रभूतानां कासांचित्तीर्थकृत्त्वाविरोधात्तद्विरोधसाधकप्रमाणस्य कस्याप्यभावात्तस्याद्यापि विवादास्पदत्वादनुमानान्तरस्य चाभावात्। मायादिप्रकर्षवत्त्वेनत्वप्यप्रशस्यं तस्य स्त्रीपुंसयोस्तुल्यत्वदर्शनादागमे च श्रवणात् श्रूयते हि चरमशरीरिणामपि नारदादीनां मायादिप्रकर्षवत्त्वं तत्र पुरुषेभ्यो हीनत्वं स्त्रीनिर्वाणनिषेधे साधीयान् हेतुः यत्पुनर्निर्वाणकारणं ज्ञानादिपरमप्रकर्षः स्त्रीषु नास्ति, परमप्रकर्षत्वात् सप्तमपृथ्वीगमनकारणापुण्यपरमप्रकर्षवदिति तेनैवोक्तं तत्र मोहनीयस्थितिपरमप्रकर्षेण स्त्रीवेदादिपरमप्रकर्षेण च व्यभिचारः। नास्ति स्त्रीणां मोक्षः परिग्रहवत्त्वात् गृहस्थवदित्यपि न पेशलं धर्मोपकरणचीवरस्यापरिग्रहत्वेन प्रसाधितत्वादिति स्त्रीनिर्वाणे संक्षेपेण बाधकोद्धारः। साधकोपन्यासस्तु मनुष्यस्त्री काचिन्निर्वाणयोग्याविकलतत्कारणत्वात्पुरुषवत्। निर्वाणस्य हि कारणमविकलं सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयं तच्च तासु विद्यत एवेत्यादित एवोक्तमिति। नासिद्धमेतद्विपक्षादपुसकादेरत्यन्तव्यावृत्तत्वान्न विरुद्धमनैकान्तिकं वा तथा मनुष्यस्त्रीजातिः कयाचिद्व्यक्त्या मुक्त्यविकलकारणवत्या तद्वती प्रव्रज्याधिकारित्वात्पुरुषवत्। न चैतदसिद्धं साधनं "गुव्विणी बालवच्छा य पव्वावेउं न कप्पइ त्ति" सिद्धान्तेन तासां तदधिकारित्वप्रतिपादनात्तद्विशेषनिषेधस्य शेषाभ्यनुज्ञानान्तरीयकत्वात् दृश्यन्ते च सांप्रतमप्येता कृतशिरोलुञ्चना रजोहरणपिच्छिका मार्गानुसारीत्यनुष्ठानश्रद्धालुतामतिस्वसिद्धत्वोऽधिकारि(?) कुतो नैतासां प्रव्रज्याधिकारित्वसिद्धिर्यतो न मुक्तिः स्यादिति। रत्ना० ७ परि० ॥

इत्थि (स्त्री) लिंगसिद्धकेवलनाण-स्त्रीलिङ्गसिद्धकेवलज्ञान-न० स्त्रीलिङ्गे वर्तमाना ये सिद्धास्तेषां केवलज्ञानं स्त्रीलिङ्गसिद्धकेवलज्ञानम्। केवलज्ञानभेदे,। आ० म० प्र०। इत्थिलिंगेण सिद्धाणं जं नाणं तं इत्थिलिंगसिद्धकेवलनाणंति। आ० चू० १ अ० ॥

इत्थि (स्त्री) वउ-स्त्रीवाक्-स्त्री० खट्वामालेत्यादिलक्षणायां स्त्रीलिङ्गप्रतिपादिकायाम्भाषायाम्,-प्रज्ञा० ११ पद० ॥

इत्थि (स्त्री) वयण-स्त्रीवचन-न० वचनभेदे,-स्त्रीवचनं वीणा कन्यादीति। आचा० २ श्रु० १ अ० ३ उ०। प्रज्ञा० ॥

इत्थि (स्त्री) वस-स्त्रीवश-पु० ६ त० स्त्रीवशीभूते, रुयायत्तायां च। वाच०। ध्य०। " इत्थी वसंगया बाला " स्त्रीवशङ्गता यतो युवतीनामाज्ञायां वर्तन्ते बाला अज्ञा रागद्वेषोपहतचेतस इति। सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ०।

स्त्रीवशङ्गतानामधमत्वञ्च यथा-

सकंगुलि वग्गहावे, किंकरे तित्थएहायए चेव।
गच्छावरं खिहदसु-एएपुरिसाधमाउत्त ॥

जदा इत्थी भणितो रुंधेहि तदा भणति अहं उट्ठेमि ताव तुमं अधिकरणीति त्थारं ठवेहित्ति तस्स त्थारं ठवणीते सरंगुलीतो भणति इत्थीयवणाओ दग माडेति सो य भोगत्थं किनो घयपमाय य सुहसुत्ते पगे रोएंतो आवेमिसि धम्ुरावो किंकरो पनाते छाधितो इत्थी भणति किंकरेमि त्ति जं भणति तं करेतित्ति तित्थएहाय तो जयामि ति भणति व तदा इत्थी भणाति गच्छ तलागं गच्छ एहातो कम्मं भेजुमा गच्छाहित्ति गद्दावरंखी भोयणकाले परिवेसणाए इतो धाहित्ति भणिताहे गिद्धो स्वयिकमतो भोयणं उट्ठेत्ति इत्थी भणितो कम्मं करेहित्ति ताहे पडिभणति इदं भगवं इदंत्ति गेण्ह भत्तयं पुत्तमरं एयं गेण्ह आ कम्मं करेमीत्यर्थः। एते त्थ पुरिसा अधमा। नि० चू० १५ उ०।

धि तेसिं गामनगराणं, जेसिं इत्थी पणायिगा।
ते य धिक्कया पुरिसा, जे इत्थीए वसंगया ॥

धिगिन्द्रावसानेषां ग्रामनगराणां येषां स्त्रीप्रणायिका प्रवर्त्तेन स्वतन्त्रतया नायिका अत्र धिग्योगे द्वितीयाप्राप्तावपि षष्ठी प्राकृतत्वात्तथा तेऽपि पुरुषा धिक्कृता धिक्कारं प्राप्तवन्तो ये स्त्रीणां वशायत्ततां गताः। तथा।

इत्थीओ बलवं जत्थ, गामेसु नगरेसु वा।
सो गामो नगरं वावी, खिप्पमेव विणिस्सइ ॥

यत्र ग्रामेषु नगरेषु वा स्त्रियो बलवन्तः स ग्रामो नगरं वा क्षिप्रमेव विनश्यति। बहुवचनेनोपक्रमेऽपि जातौ बहुवचनमेकवचनं भवतीति ज्ञापनार्थः॥ व्य० प्र० १ उ०।

इत्थि (स्त्री) विग्गह-स्त्रीविग्रह-पु०-शरीरे,। व्य-उ० २ उ०। आचा०।

इत्थि (स्त्री) विण्णवणा-स्त्रीविज्ञापना-स्त्री० पुरुषनिमन्त्रणायाम, (स्त्रीसम्बन्धे) सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० (अत्र दोषादोषविचारः इत्थी शब्दे)

इत्थि (स्त्री) विप्पजह-स्त्रीविप्रजह-पु० स्त्रियो विविधैः प्रकारैः प्रकर्षेण च जहाति त्यजतीति स्त्रीविप्रजहः स्त्र्यादयो बहुत्वमिति बहुवचनात्स्थः। स्त्रीपरित्यागवति, " आरंसु मे परिज्जिया इत्थीविप्पजहे अणगारे " इति-दश० ८ अ०।

इत्थि (स्त्री) विप्परियासिया-स्त्रीविपर्यासिका-स्त्री० स्वात्मनि क्रियाविशेषे, "इत्थिय विप्परियासो इत्थीविप्परियासो। स्त्रीरूपं क्रिया ब्रह्मचर्यविनाशः इत्यर्थः विपर्यासो भम करेमिति " दशा० चू० ४ अ० ॥

इत्थि (त्थी) विलोयण-स्त्रीविलोचन-न० तैतिलापरनामधेये चक्षुसंज्ञके करणभेदे, विशे० (तदानयनादिकरणशब्दे वक्ष्यते)

इत्थि(त्थी)वेय-स्त्रीवेद-पुं०स्त्रियं यथावस्थितस्वभावतस्तत्सम्बन्धविपाकतश्च वेदयति ज्ञापयतीति स्त्रीवेदः । वैयायिकादिके स्त्रीस्वभावाविर्भावके कामशास्त्रे,।"सुपुरिसा इत्थिवेय खेयण्णा" स्त्रीवेदे खेदज्ञाः स्त्रीवेदो मायाबहुल इति निपुणा अपि स्त्रीणां वशं व्रजन्तीति।सूत्र० १ श्रु०४ अ० १ उ० । वेद्यत इति वेदः स्त्रियाः वेदः स्त्रीवेदः स्त्रियाः पुमांसं प्रत्यभिलाषः । तद्विपाकवेद्यं कर्म्माऽपि स्त्रीवेदः।स्त्रियाः पुमांसं प्रत्यभिलाषे, तद्विपाकवेद्ये नोकषायवेदनीयकर्म्मविशेषे च । प्रज्ञा० २३ पद० । यद्वशात्स्त्रियाः पुरुषं प्रत्यभिलाषो भवति । यथा पित्तवशान्मधुरद्रव्यं प्रति स फुंफुमादाहसमः यथा २ ज्वाल्यते तथा २ ज्वलति दहति च एवमबलापि यथा २ संस्पृश्यते पुरुषेण तथा २ अस्या अधिकतरोऽभिलाषो जायते भुज्यमानायान्तु उपकारीपदाहतुल्योऽभिलाषो मन्द इति स्त्रीवेदोदयः।कर्म्म०।स्था०। पं० सं०।सम्प्रति स्त्रीवेदकर्मोदयजनितो यः स्त्रीवेदस्तत्किंस्वरूप इत्यावेदयन्नाह।

इत्थिवेदेणं भंते ! किंपकारे पं० गो० फुंफुअग्गिसमाणे पण्णत्ते सेत्तं इत्थियाओ ॥

(इत्थीवेदे णं भंते इत्यादि) स्त्रीवेदेणमिति पूर्ववत् भदन्त किंप्रकारः किंस्वरूपः प्रज्ञप्तः । भगवानाह गौतम ! फुंफुकाग्निसमानः फुंफुका शब्दो देशीवचनत्वात् कारीषवाचकस्ततः कारीषाग्निसमानः परिमलनमदनदाहरूप इत्यर्थः प्रज्ञप्तः । जी० २ प्रति० ॥ (स्त्रीवेदस्य स्थितिः ठिई शब्दे । स्त्रीणां स्वभावादि इत्थी शब्दे) ॥

इत्थि (त्थी) वेयण्ण-स्त्रीवेदज्ञ-पुं० स्त्रीवेदो मायाप्रधान इत्येवं निपुणे, । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ॥

इत्थि(त्थी) संकिलिट्ठ-स्त्रीसंक्लिष्ट-त्रि० स्त्रीप्रतिसेविनि, प्रव०।

इत्थि (त्थी) संग-स्त्रीसङ्ग-पुं० स्त्रीषु प्रसङ्गे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥ (तच्च प्रधानं संसारकारणमिति इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) संथव-स्त्रीसंस्तव-पुं० स्त्रीभिः सह संवासे, सूत्र० १ श्रु०४ अ० १ उ० ।(स च साधुभिर्न विधेय इति इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) संपरिवुड-स्त्रीसंपरिवृत-त्रि० स्त्रीभिः समन्तात्परिवेष्टिते, " समंता परिवेढिओ परिवुडो भण्णति परिमाण जाव [illegible] पंच वा [illegible] परतो [illegible] अप[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] य दोसा एस [illegible] इमा णिज्जुत्तीगाहा—

[illegible] [illegible] मज्झे, मणंसि [illegible] वट्टंतो ॥
[illegible] [illegible], [illegible] अणुमंतो ॥९०॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परिवुडो भण्णति । नि० चू० २ उ० ॥

इत्थि (त्थी) संवास-स्त्रीसंवास-पुं० स्त्रीभिः सार्द्धं परिभोगे,

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ॥
[illegible] [illegible] [illegible], संवासेण [illegible] ॥९१॥

([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

कान्तिर्यं परित्यज्य संयमशरीराक्रियन्ति । सूत्र० १ श्रु०४ अ० १ उ० । स्त्रीभिः सार्द्धमेकत्र वसतौ, ॥

एवं विवेगमादाय, संवासो न विकप्पए दविए ॥

तदेवमनन्तरोक्तया नीत्या विपाकं स्वानुष्ठानमादाय प्राप्य विवेकमिति वा कश्चित्पावस्तद्विपाकं विवेकआदाय गृहीत्वा स्त्रीभिआत्मपरिपन्थिनीभिः सार्द्धं संवासो यत्नतिरेकत्र न कल्पते न युज्यते कस्मिन्द्रव्यभूते मुक्तिगमनयोग्ये रागद्वेषरहिते वा साधौ यतस्ताभिः सार्धं संवासोऽवश्यं विवेकिनामपि सदनुष्ठानविघातकारीति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

इत्थि (त्थी) संसत्त-स्त्रीसंसक्त-त्रि० स्त्रीभिः संगते, " ऊरु कोप्परमादीहिं स घट्टंतो संसत्तो भवति दिट्ठीए वा परोप्परं संसत्तो संगतो इति " तथा च निर्युक्तिः संसत्ते ऊरुगादि घट्टंतो इति ॥

दुविधं च होति मज्झं, संसत्ता दिट्ठिदिट्ठिअंतो वा ॥
भावो व तासु णिहितो, एमे वि त्थीए पुरिसेसु॥९२॥

च सद्दाओ संसत्तं पि दुविधं ऊरुगादि घट्टंतो संसत्तो दिट्ठिए वा इत्थीए वा मज्झे अहवा संसत्तस्स इमं वक्खाणं तेण तासु भावो णिहितो णिवेसितो ताहिं वा तम्मि णि सेवितो परस्पर गृह्णानीत्यर्थः । नि०चू० । स्त्रीभिः समाकीर्णे (सेविते) स्थानादौ च । स्था.१०ठा. (तच्च साधुभिर्वर्जनीयमिति बंभचेरगुत्ति शब्दे)

इत्थि (त्थी) सद्धा-स्त्रीश्रद्धा-स्त्री० स्त्रीश्रद्धाने, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । (तत्कथादिकं इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) सहाव-स्त्रीस्वभाव-पुं० स्त्रीया इव स्वभावो यस्य । अन्तःपुररक्षके महल्लके, ६ त० स्त्रीणां शीले च । वाच० । सूत्र० । (स्त्रीस्वभावपरिज्ञाने कथानकं इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) सेवा-स्त्रीसेवा-स्त्री-६ त० स्त्रीसम्भोगे, व्यवायमधर्मेण नारीसेवने, । वाच० । स्त्रीसेवादय इह परत्र वा अकल्याणकारिण इति । व्य० । " अन्नपानैर्हरेद्वालां यौवनस्थां विभूषया । वेश्यां स्त्रीमुपचारेण वृद्धां कर्कशसेवया " इति-आ० म० द्वि० । आ० चू० ।

इत्थी-स्त्री-स्त्री०स्त्यायतेस्तृणातेर्वा ड्रट् टित्वाद्ङीपि स्त्रीति प्रव० ८६ द्वा० । उत्त० । " स्त्रिया इत्थी " १३० इति सूत्रेण स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा-पक्षे-थीति । प्रा० ८ अ०२पा० योषिति,-अनु० । पंचा० । तं० ।

(१५) स्त्रीपुरुषकस्य परिग्रहित्वं तासु सर्वेन्द्रियगुप्तेन भाव्यम्।
(१६) स्त्रीकरस्पर्शादिनिषेधः।
(१७) स्त्रिया सार्द्धं विहारस्वाध्यायाहारोच्चारप्रस्रवणपरिष्ठापनिका धर्मकथादिनिषेधः।
(१८) स्त्रीणां निर्यानादिनिषेधः।
(१९) स्त्रीस्थानदूषणं तत्प्रसङ्गत्यागस्तत्सङ्गातिक्रमे गुणाश्च।
(२०) मतान्तरीयपूर्वपक्षदूषणानि ।

(१) स्त्रीलक्षणं तच्छब्दनिक्षेपो यथा ।

" योनेर्मृदुत्वमस्थैर्य-मुग्धता क्लीवता स्तनौ । पुंस्कामितेति लिङ्गानि सप्त स्त्रीत्वे प्रचक्षते इति । तथान्यत्राप्युक्तम् । "स्तनकेशवती स्त्री स्यादिति " । स्था० ३ ठा० । जी० । स्त्रीशब्दस्य निक्षेपो यथा–तत्र नाम स्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य स्त्रीशब्दस्य द्रव्यादिनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकार आह—

दव्वाभिलाव चिंधे, दव्वे भावे य इत्थिणिक्खेवो ।
अहिलावे तह सिद्धी, भावे वेयंमि उवउत्तो ॥ ५६ ॥

तत्र द्रव्यस्त्री द्वेधा । आगमतो नो आगमतश्च । आगमतः स्त्रीपदार्थज्ञस्तत्र चानुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमिति कृत्वा नो आगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता त्रिधा । एकभविका बद्धाऽऽयुष्काभिमुखनामगोत्रा चेति । चिह्नयते ज्ञायतेऽनेनेति चिह्नं स्तननेपथ्यादिकं चिह्नं मात्रेण स्त्रीचिह्नं स्त्री । अपगतस्त्रीवेदछद्मस्थः केवली वा अन्यो वा स्त्रीवेषधारी यः कश्चिदिति । वेद स्त्री तु पुरुषाभिलाषरूपः स्त्रीवेदोदयः । अभिलापनार्थी तु निर्युक्तिकृदेव गाथापश्चार्द्धेनाह । अभिलाप्यते इत्यभिलापः स्त्रीलिङ्गाभिधानशब्दः । तद्यथा । शाला माला सिद्धिरिति । भावस्त्री तु द्वेधा । आगमतो नो आगमतश्च । आगमतः स्त्रीपदार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्त उपयोगो भाव इति कृत्वा नो आगमतस्तु भावविषये निक्षेपे वेदे स्त्रीवेदरूपे वस्तुन्युपयुक्ता तदुपयोगानन्यत्वाद्भावस्त्री भवति । यथा अग्न्यावुपयुक्तो माणवकोऽग्निरेव भवत्येवमत्रापि । यदि वा स्त्रीवेदनिवर्तकान्युदयप्राप्तानि यानि कर्माणि तेषूपयुक्तेति तान्यनुभवन्ति भावस्त्रीति एतावानेव स्त्रियो निक्षेप इति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

(२) स्त्रीवक्तव्यता तद्भेदवर्णनञ्च ।

से किं तं इत्थीओ २ तिविहाओ पण्णत्ताओ तंजहा तिरिक्खजोणित्थीओ मणुस्सित्थीओ देवित्थीओ से किं तं तिरिक्खजोणित्थीओ २ तिविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा जलयरीओ थलयरीओ खहयरीओ । से किं तं जलयरीओ २ पंचविधाउ पण्णत्ताउ तंजहा मच्छीउ जाव सुंसुमारीउ सेत्तं जलयरीउ । से किं तं थलयरीउ २ दुविहाउ पण्णत्ताओ तंजहा चउप्पदीउ य परिसप्पिणीउ य । से किं तं चउप्पदीउ २ चउव्विहाउ पण्णत्ता तंजहा एगखुरीउ जाव सणप्फईउ । सेकिंतं परिसप्पिणीउ २ दुविहा पण्णत्ता तंजहा उरगपरिसप्पिणीउ य भुयगपरिसप्पिणीओ य । से किं तं उरगपरिसप्पिणीओ २ तिविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा अहीओ अयगरीओ महोरगीओ सेत्तं उरगपरिसप्पिणी । से किं तं भुयपरिसप्पिणी २ अणेगविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा गोहीओ णउलीओ सेधाओ सेल्लाओ सरडीओ सेरंधीओ सावाओ खराओ पंचलोइयाओ चउप्पइयाओ मूसियाओ मुगुंसियाओ घरोलियाओ गोहियाओ जोहियाओ विरालियाओ सेत्तं भुयपरिसप्पिणीओ । से किं तं खहयरीओ २ चउव्विहा पण्णत्ताओ तंजहा चम्मपंखीओ जाव सेत्तं खहयरीओ सेत्तं तिरिक्खजोणित्थियाओ । से किं तं मणुस्सित्थियाओ २ तिविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा कम्मभूमियाओ अकम्मभूमियाओ अंतरदीवियाओ । से किं तं अंतरदीवियाओ २ अट्ठावीसतिविधाओ पण्णत्ता तंजहा एगुरूईओ आभासीओ जाव सुद्धदंताओ सेत्तं अंतरदीवे । से किं तं अकम्मभूमियाओ २ तीसतिविधाओ पण्णत्ता तंजहा पंचसु हेमवएसु पंचसु एरण्णवएसु पंचसु हरिवासेसु पंचसु रम्मगवासेसु पंचसु देवकुरूसु पंचसु उत्तरकुरूसु सेत्तं अकम्मभूमगमणुस्सीओ । से किं तं कम्मभूमियाओ २ पण्णरसविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु पंचसु महाविदेहेसु सेत्तं कम्मभूमगमणुस्सीओ २ ।

(सेकिंतमित्यादि) अथ कास्ताः स्त्रियः सूरिराह स्त्रियस्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तिर्यग्योनिस्त्रियो मनुष्यस्त्रियो देवस्त्रियश्च (सेकिंतमित्यादि) तिर्यग्योनिस्त्रियस्त्रिविधास्तद्यथा जलचर्यः स्थलचर्यः खचर्यश्च (सेकिंतमित्यादि) मनुष्यस्त्रियोऽपि त्रिविधास्तद्यथा कर्मभूमिका अकर्मभूमिका अन्तरद्वीपिकाश्च । कृष्यादिकर्मप्रधाना भूमिः कर्मभूमिः भरतादिका पञ्चदशधा तत्र जाताः कर्मभूमिजा एवमकर्मभूमिजा नवरमकर्मभूमिर्भोगभूमिरित्यर्थः । देवकुर्वादिका त्रिंशद्विधा अन्तरे मध्ये समुद्रस्य द्वीपा ये ते तथा तेषु जाता आन्तरद्वीपास्त एवान्तरद्वीपिकाः । स्था० ३ ठा० ॥

से किं तं देवित्थियाओ २ चउव्विहाओ पण्णत्ताओ तंजहा भवनवासिदेवित्थियाओ वाणमंतरदेवित्थियाओ जोतिसियदेवित्थियाओ वेमाणियदेवित्थियाओ से किं तं भवणवासिदेवित्थियाओ २ दसविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा असुरकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ जाव थणितकुमार–भवणवासिदेवित्थियाओ सेत्तं भवणवासिदेवित्थियाओ । से किं तं वाणमंतरदेवित्थियाओ २ अट्ठविधाओ पण्णत्ताओ तंजहा पिसायवाणमंतरदेवित्थियाओ जाव सेत्तं वाणमंतरदेवित्थियाओ । से किं तं जोतिसियदेवित्थियाओ २ पंचविहाओ पण्णत्ताओ तंजहा चंदविमाणजोतिसियदेवित्थियाओ सूरविमाणदेवित्थियाओ गहविमाणदेवित्थियाओ णक्खत्तविमाणदेवित्थियाओ ताराविमाणजोतिसियदेवित्थियाओ सेत्तं जोतिसियदेवित्थियाओ । से किं तं वेमाणियदेवित्थियाओ २ दुविहाओ पण्णत्ताओ तंजहा सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ ईसाणकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ सेत्तं वेमाणित्थियाओ । जी० २ प्रति० । (सुगमत्वाट्टीका म

स्त्रियो देवमानुषभेदाद्द्विविधा
प्रस्तरक्षेप्यचित्रादिनिर्मिताः ।
च स्त्री [illegible]

[illegible] कतिविधा मस्तकात् [illegible] बेति। पुनर्वैवंक्त त्रिविधा भवन्ना- [illegible] पदं श्रेणिनृपनकृत्वा [illegible] बेति। सू० १ उ०। [illegible] "[illegible] दुविधा [illegible] [illegible] कस्मरिया [illegible] [illegible] ति [illegible]। नि० चू० १६ उ०॥

चत्तारि धूमसिहाओ पन्नत्ताओ तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता।४। एवामेव चत्तारि इत्थियाओ पन्नत्ता तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता।४। चत्तारि अग्गिसिहाओ पन्नत्ताओ तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता।४। एवामेव चत्तारि इत्थियाओ पन्नत्ताओ तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता।४। चत्तारि वायमंडलिया पन्नत्ताओ तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता।४। एवामेव चत्तारि इत्थियाओ पन्नत्ताओ तंजहा वामा णामेगा वामावत्ता॥४॥

[illegible]

चत्तारि कूडागारसालाओ पन्नत्ताओ तंजहा गुत्ता णामेगा गुत्तदुवारा, गुत्ता णामेगा अगुत्तदुवारा, अगुत्ता णामेगा गुत्तदुवारा, अगुत्ता णामेगा अगुत्तदुवारा। एवामेव चत्तारि इत्थीओ पन्नत्ताओ तंजहा गुत्ता णामेगा गुत्तिंदिया [illegible] ॥४॥

[illegible]

पद्मगन्धा च मीनगन्धा च चित्रिणी। शङ्खिनी क्षारगन्धा च मदगन्धा च हस्तिनी।१। ताश्च स्त्रीणामुक्तस्वभावत्वं "गिमदो इन्दियत्ति" प्रोत्साहिता भवन्तीति। औप०॥

(३) स्त्रीणां स्वभावादि परिज्ञानस्यावश्यकता तत्स्वरूपवर्णनञ्च

तत्र स्वभावपरिज्ञानं यथा॥

जस्सित्थिओ परिण्णाया सव्वकम्मावहाओ से दक्खू॥

यस्य स्त्रियः स्वरूपतस्तद्विपाकतश्च परिज्ञाता भवन्ति। सर्वकर्माण्यावहन्तीति सर्वकर्मावहाः सर्वपापोपादानभूताः स एवा द्राक्षीत् स एव यथावस्थितं संसारस्वभावं ज्ञातवानिति। एतदुक्तं भवति स्त्रीस्वभावपरिज्ञानेन तत्परिहारेण च स भगवान् परमार्थदर्शीति। आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ०।

स्त्रीणां स्वभावादिपरिज्ञानञ्च निर्युक्तौ यथा॥

सुहसायगसमणा, कीरंति अप्पसत्तिया पुरिसा॥
दीसंति सूरवादी, णारीवसगा ण ते सूरा॥६१॥

[illegible] स्त्रीभि- [illegible] स्त्रीनामापि [illegible] क्रियन्ते। तथा [illegible]। शूरमात्मानं वदितुं शीलं येषां ते [illegible] नारीवशगा [illegible] ते शूरा इति। [illegible]

[illegible]

धर्मे श्रुतचारित्राख्ये दृढा निश्चला मतिर्यस्य स तथा पर्यभूतः स इन्द्रियनोइन्द्रियारिजयाच्छूरस्तथा सात्त्विको महासत्त्वोपेतोऽस्मावेव धीरः स्वकर्मदारणसमर्थोऽसावेवेति किमिति यतो नैव धर्मनिरुत्साहः सदनुष्ठाननिरुद्यमः सत्पुरुषाचीर्णमार्गपरिभ्रष्टः पुरुषः सुष्ठु दमदान्तोऽपि शूरो भवतीति ॥

एतानेव दोषान् पुरुषसंबन्धेन स्त्रीणामपि दर्शयितुमाह ।

एते चेव य दोसा, पुरिससमाए वि इत्थियाणं पि ।
तम्हाण अप्पमाओ, विरागमग्गंमि तासिं तु ॥६३॥

ये प्राक् शीलप्रध्वंसादयः स्त्रीपरिचयादिभ्यः पुरुषाणामभिहिता एत एव न न्यूनाधिकाः पुरुषेण सह यः समयः संबन्धस्तस्मिन् स्त्रीणामपि यस्माद्दोषा भवन्ति तस्मात्तासामपि विरागमार्गे प्रवृत्तानां पुरुषपरिचयादिपरिहारलक्षणोऽप्रमाद एव श्रेयानिति । स्त्रीपरिज्ञाध्ययने च विस्तरेण स्वापरिज्ञानम्प्रतिपादितम् तद्यथा—

जे मायरं च पियरं च, विप्पजहा य पुव्वसंजोगं ।
एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेहुणो विवित्तेसु ॥१॥

यः कश्चिदुत्तमसत्त्वो मातरं पितरं जननीं जनयितारमेतद्ग्रहणादन्यदपि भ्रातृपुत्रादिकं पूर्वसंयोगं तथा श्वश्रूश्वशुरादिकं पश्चात्संयोगञ्च विप्रहाय त्यक्त्वा चकारौ समुच्चयार्थौ एको मातापित्राद्यभिष्वङ्गवर्जितः कषायरहितो वा तथा सहितो ज्ञानदर्शनचारित्रैः स्वस्मै वा हितः स्वहितः परमार्थानुष्ठानविधायी चरिष्यामि संयमं करिष्यामीत्येवं कृतप्रतिज्ञः । तामेव प्रतिज्ञां सर्वप्रधानभूतां लेशतो दर्शयति आरतमुपरतं मैथुनं कामाभिलाषो यस्यासावारतमैथुनस्तदेवंभूतो विविक्तेषु स्त्रीपशुपण्डकवर्जितेषु स्थानेषु चरिष्यामीत्येवं सम्यगुत्थानेनोत्थाय विहरतीति क्वचित्पाठो (विवित्तेसित्ति) विविक्तं स्त्रीपण्डकादिविवर्जितं स्थानं संयमानुपरोध्येषितुं शीलमस्य तथेति ।

तस्यैवं कृतप्रतिज्ञस्य साधोर्यद्भवत्यविवेकिस्त्रीजनाचद्दर्शयितुमाह—

सुहुमे णं तं परक्कम्म, छन्नपएण इत्थिओ मंदा ।
उवायं पि ता उ जाणंसु, जहा लिस्संति भिक्खुणो एगे ॥२॥

तं महापुरुषं साधुं सूक्ष्मेणापरकार्यव्यपदेशभूतेन छन्नपदेनेति छद्मना कपटजालेन पराक्रम्य तत्समीपमागत्य यदि वा पराक्रम्येति शीलस्खलनयोग्यतापत्त्या अभिभूय काः स्त्रियः कूलवालकादीनामिव मागधगणिकाद्या नानाविधकपटशतकरणदक्षा विविधविब्बोकवत्यो भावमन्दाः कामोद्रेकविधायितया सदसद्विवेकविकलाः समीपमागत्य शीलात् ध्वंसयन्ति । एतदुक्तं भवति भ्रातृपुत्रव्यपदेशेन साधुसमीपमागत्य संयमाद्भ्रंशयन्ति तथा चोक्तम् । " पियपुत्ते भाइकिङ्गा, णत्तू च किङ्गा य सयणकिङ्गा य ॥ एते जोव्वणकिङ्गा, पच्छन्नपइमहिलियाणं " यदि वा छन्नपदेनेति गुप्ताभिमानेन । तद्यथा । "काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीषु मिथ्या न भाषामि विशालनेत्रे, ते प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेषु" इत्यादि ॥ ताः स्त्रियो मायाप्रधानाः प्रतारणोपायमपि जानन्त्युत्पन्नप्रतिभतया विदन्ति । पाठान्तरं वा ज्ञातवन्त्यः यथा श्लिष्यन्ते विवेकिनोऽपि साधव एके तथाविधकर्मोदयात्तासु सङ्गमुपयान्ति ॥

तानेव सूक्ष्मप्रतारणोपायान् दर्शयितुमाह—

पासे भिसं णिसीयंति, अभिक्खणं पोसवत्थं परिहिंति ।
कायं अहे वि दंसंति, बाहू उद्धट्टु कक्खमणुव्वजे ॥३॥

पार्श्वे समीपे भृशमत्यर्थमुरुपीडमतिस्नेहमाविष्कुर्वन्त्यो निषीदन्ति विश्रम्भमापादयितुमुपविशन्तीति । तथा कामं पुष्णातीति पोषं कामोत्कोचकारि शोभनमित्यर्थः । तच्च तद्वस्त्रं तदभीक्ष्णमनवरतं तेन शिथिलादिव्यपदेशेन परिदधति स्वाभिलाषमावेदयन्त्यः साधुप्रतारणार्थं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबध्नन्तीति । तथाऽधःकायमूर्वादिकमनङ्गोद्दीपनाय दर्शयन्ति प्रकटयन्ति तथा बाहुमुद्धृत्य कक्षामादर्श्यानुकूलं साध्वाभिमुखं व्रजेत् गच्छेत् संभावनायां लिङ् संभाव्यते एतदनङ्गप्रत्यङ्गसंदर्शकत्वं स्त्रीणामिति ॥ ३ ॥ अपिच—

सयणासणेहिं जोगेहिं, इत्थिओ एगता णिमंतंति ॥
एयाणि चेव से जाणे, पासाणि विरूवरूवाणि ॥४॥

शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं पर्यङ्कादि तथाऽऽस्यतेऽस्मिन्नित्यासनमासन्दकादीत्येवमादिना योग्येनोपभोगार्हेण कालोचितेन स्त्रियो योषित एकदेति विविक्तदेशकालादौ निमन्त्रयन्त्यभ्युपगमं ग्राहयन्ति । इदमुक्तं भवति । शयनासनाद्युपभोगं प्रति साधुं प्रार्थयन्ति । एतानेव शयनासननिमन्त्रणरूपान् स साधुर्विदितवेद्यः परमार्थदर्शी जानीयादवबुध्येत । स्त्रीसंबन्धिकारिणः पाशयन्ति बध्नन्तीति पाशा स्तान्विरूपरूपान् नानाप्रकारानिति । इदमुक्तं भवति । स्त्रियो ह्यासन्नगामिन्यो भवन्ति । तथाचोक्तं । "अंबं वा निंबं वा, अब्भासगुणेन आरुहइ वल्ली । एवं इत्थी तो वि, जं आसन्नं तमिच्छंति " । १ । तदेवं भूताः स्त्रियो ज्ञात्वा न ताभिः सार्धं साधुः सङ्गं कुर्याद्यतस्तदुपचारादिकः सङ्गो दुष्परिहार्यो भवति ; तदुक्तं । " जं इच्छसि घेत्तुं जे, पुव्विं तं आमिसेण गिण्हाहि । आमिसपासनिबद्धो, काहिइ कज्जं अकज्जं वा ॥ २ ॥ ४ ॥ किञ्च—

नो तासु चक्खु संधेज्जा, नो वि य साहसं समभिजाणे ॥
णो सहियं पि विहरेज्जा, एवमप्पा सुरक्खिओ होइ ॥५॥

[illegible]

स्मतिमात्रिरीक्षते योषिदङ्गमस्थिरया । अस्निग्धया दृशाऽवज्ञया ह्यकुपितोऽपि कुपित इव ॥ १ ॥ तथा नापि च साहसमकार्यकरणं तत्प्रार्थनया समनुजानीयात्प्रतिपद्येत । तथा हसति साहसमेतत्संग्रामावतरणवद्यच्चरकपातादिविपाकवेदिनोऽपि साधोर्योषिदासजनमिति । तथा नैव स्त्रीभिः सार्धं ग्रामादौ विहरेत् गच्छेत् । अपि शब्दात्र ताभिः सार्धं विविक्तासनो भवेत्ततो महापापस्थानमेतद्यतीनां यत् स्त्रीभिः सहसाङ्गत्यमिति ॥ तथाचोक्तम् "मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ॥ बलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति ॥ १ ॥ एवमनेन स्त्रीसङ्गवर्जनेनात्मा समस्तापायस्थानेभ्यो

[illegible]

आमंतिय उस्सविय, भिक्खुआयसा निमंतंति ॥
एताणि चेव से जाणे, सद्दाणि विरूवरूवाणि ॥ ६ ॥

स्त्रियो हि स्वभावेनैवाकर्तव्यप्रवणाः साधुमामन्त्र्य यथाहममुकस्यां वेलायां भवदन्तिकमागमिष्यामीत्येवं संकेतं ग्राहयित्वा तथा (उस्सवियत्ति) संस्थाप्योच्चावचैर्विश्रम्भजनकैरालापैर्विश्रम्भे पातयित्वा पुनरकार्यकरणायात्मना निमन्त्रयन्त्या-

स्त्रमनोपभोगेन साधुमभ्युपगमं कारयन्ति। यदि वा साधोर्वस्त्रापहरणार्थं ता एव योषितः प्रोचुस्तद्यथा भर्तारमामन्त्र्यापृच्छ्याहमिहायाता तया संस्थाप्य भोजनपदधावनशयनादिकया क्रिययोपचर्य ततस्त्वान्तिकमागतेत्यतो भवता सर्वा मद्भर्तृजनितामाशङ्कां परित्यज्य निर्भयेन भाव्यमित्येवमादिभिर्वचोभिर्विश्रम्भमुत्पाद्य भिक्षुमात्मना निमन्त्रयन्ते। युष्मदीयमिदं शरीरकं यादृक्कस्य क्षोदीयसो गरीयसो वा कार्यस्य क्षमं तत्रैव निमज्जनामित्येवमुपप्रलोभयन्ति। स च भिक्षुरवगतपरमार्थ एतानेव विरूपरूपान्नानाप्रकारान् शब्दादीन् विषयान् तत्स्वरूपनिरूपणतो ज्ञपरिज्ञया जानीयादवगच्छेत् स्त्रीसंसर्गापादिताः शब्दादयो विषया दुर्गतिगमनैकहेतवः सन्मार्गार्गलारूपा इत्येवमवबुध्येत। तथा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तद्विपाकावगमेन परिहरेदिति। ६।

(४) स्त्रीसम्बन्धे दोषा यथा—

मणबंधणेहिं णेगेहिं, कलुणविणीयमुवगसित्ताणं ॥
अदु मंजुलाइं भासंति, आणवयंति भिन्नकहाहिं ॥७॥

मनो बध्येत यैस्तानि मनोबन्धनानि मञ्जुलालापस्निग्धावलोकनाङ्गप्रत्यङ्गप्रकटनादीनि। तथाचोक्तं। "णाहपियकंतसामियदइयजियाओ तुमं मह पिओ त्ति। जीए जीयामि अहं पहवसि तं मे सरीरस्स ॥ १ ॥ इत्यादिभिरनेकैः प्रपञ्चैः करुणालापविनयपूर्वकम् (उवगसित्ताणंति) उपसंश्लिष्य समीपमागत्याथ तदनन्तरं मञ्जुलानि पेशलानि विश्रम्भजनकानि कामोत्कोचकानि वा भाषन्ते। तदुक्तं "मितमहुररिभियजंपुल्लएहिं ईसीकडक्खहसिएहिं। सविगारेहि य रागं हिययं पिहियं मयच्छीए ॥१॥ तथा भिन्नकथाभी रहस्यालापैर्मैथुनसंबद्धैर्वचोभिः साधोश्चित्तमादाय तमकार्यकरणं प्रत्याज्ञापयन्ति प्रवर्तयन्ति स्ववशं वा ज्ञात्वा कर्मकरवदाज्ञां कारयन्तीति ॥ ७ ॥ अपिच-

सीहं जहा व कुणिमेणं, निब्भयमेगचरंति पासेणं ॥
एवित्थियाउ बंधंति, संवुडं एगतियमणगारं ॥ ८ ॥

यथेति दृष्टान्तोपदर्शनार्थे। यथा बन्धनविधिज्ञाः सिंहं पिशितादिना कुणिमेनोपप्रलोभ्य निर्भयं गतभीकं निर्भयत्वादेवैकचरं पाशेन गलयन्त्रादिना बध्नन्ति बद्ध्वा च बहुप्रकारं कदर्थयन्त्येवं स्त्रियो नानाविधैरुपायैः पेशलभाषणादिभिः (एगतियंति) कंचन तथाविधमनगारं साधुं संवृतमपि मनोवाक्कायगुप्तमपि बध्नन्ति स्ववशं कुर्वन्तीति। संवृतग्रहणं च स्त्रीणां सामर्थ्योपदर्शनार्थम् यथाहि। संवृतोऽपि ताभिर्बध्यते किं पुनरपरोऽसंवृत इति ॥ ८ ॥ किञ्च।

अह तत्थ पुणो णमयंती, रहकारो व णेमि आणुपुव्वी ॥
बद्धे मिए व पासेणं, फंदंते वि ण मुच्चए ताहे ॥९॥

अथेति स्ववशीकरणादनन्तरं पुनस्तत्र स्वाभिप्रेते वस्तुनि नमयन्ति प्रह्वं कुर्वन्ति। यथा रथकारो वर्धकिर्नेमिकाष्ठं चक्रबाह्यभ्रमिरूपमानुपूर्व्या नमयत्येवं ता अपि साधुं स्वकार्यानुकूल्ये प्रवर्तयन्ति। स च साधुर्मृगवत् पाशेन बद्धो मोक्षार्थं स्पन्दमानोऽपि ततः पाशान्न मुच्यत इति ॥ ९ ॥ किञ्च।

अह सेऽणुतप्पई पच्छा, भोच्चा पायसं व विसमिस्सं ॥
एवं विवेगमादाय, संवासो न वि कप्पए दविए ॥ १० ॥

अथासौ साधुः स्त्रीपाशावबद्धो मृगवत् कूटके पतितः सन् कुटुम्बकृते अहर्निशं क्लिश्यमानः पश्चादनुतप्यते। तथाहि। गृहान्तर्गतानामेतदपवर्त्यं संताप्यते। तद्यथा। "कोवाय धोको समभिसु पोट्टो वणाहिं काहो धिज्जइ विमणो जग्धारुण्ड पहियरा परिणीयरा कोयडुमारओ पतियणो जीयन्त रूपएहिं परवंधइ पंचइ जारओ"। तथा "यन्मया परिजनस्यार्थे कृतं कर्म सुदारुणम् ॥ एकाकी तेन दह्येऽहं गतास्ते फलभागिनः" ॥ १ ॥ इत्येवं बहुप्रकारं महामोहात्मके कुटुम्बकूटके पतिता अनुतप्यन्ते। अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन स्पष्टयति। यथा कश्चिद्विषमिश्रं भोजनं भुक्त्वा पश्चात्तत्कृतावेगाकुलितोऽनुतप्यते। तद्यथा। किमेतन्मया पापेन साम्प्रतेक्षिणा सुखरसिकतया विपाककटुकमेवंभूतं भोजनमास्वादितमिति। एवमसावपि पुत्रपौत्रदुहितृजामातृस्वसृभ्रातृव्यभागिनेयादीनां भोजनपरिधानपरिणयनालङ्कारजातमृतकर्मतद्व्याधिचिकित्साचिन्ताकुलोऽपगतस्वशरीरकर्तव्यः प्रनष्टैहिकामुष्मिकानुष्ठानोऽहर्निशं। तद्व्यापारव्याकुलितमतिः परितप्यते। तदेवमनन्तरोक्तया नीत्या विपाकं स्वानुष्ठानस्यादाय प्राप्य विवेकमिति वा क्वचित्पाठस्तद्विपाकं विवेकं चादाय गृहीत्वा स्त्रीभिर्द्रव्यरूपाभिः पर्यायरूपिणीभिः सार्धं संवासो वसतिरेकत्र न कल्प्यते न युज्यते कस्मिन्द्रव्यभूते मुक्तिगमनयोग्ये रागद्वेषरहिते वा साधौ। यतस्ताभिः सार्धं संवासोऽवश्यं विवेकिनामपि सदनुष्ठानविघातकारीति ॥ १० ॥

स्त्रीसंबन्धदोषानुपदर्श्योपसंहरन्नाह।

तम्हा उ वज्जए इत्थी, विसलित्तं व कंटगं नच्चा ॥
ओए कुलाणि वसवत्ती, आघाते ण से वि णिग्गंथे ॥ ११ ॥

यस्माद्विपाककटुः स्त्रीभिः सह संपर्कस्तस्मात्कारणात् स्त्रियो वर्जयेत्। तुशब्दात्तदालापमपि न कुर्यात्। किंवदित्याह। विषोपलिप्तं कण्टकमिव ज्ञात्वाऽवगम्य स्त्रियं वर्जयेदिति। अपिच। विषदिग्धकण्टकः शरीरावयवे लग्नः सन्ननर्थमापादयेत् स्त्रियस्तु स्मरणादपि। तदुक्तं। "विषस्य विषयाणां च दूरमत्यन्तमन्तरम्। उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि" ॥ १ ॥ तथा "वरि विसखइयं न विसय, सुहु इक्कसि विसिण मरंति ॥ विसयामिसपुणघारिया, णरणरएहिं पडंति" ॥ १ ॥ तथौजएकोऽसहायः सन् कुलानि गृहस्थानां गृहाणि गत्वा स्त्रीणां वशवर्ती तन्निर्दिष्टवेलागमनेन तदानुकूल्यं भजमानो धर्ममाख्याति योऽसावपि न निर्ग्रन्थो न सम्यक् प्रव्रजितो निषिद्धाचरणसेवनादवश्यं तत्रापायसंभवादिति। यदा पुनः काचित्कुतश्चिन्निमित्तादागन्तुमसमर्था वृद्धा वा भवेत्तदा परिसहायः साध्वभावे एकाक्यपि गत्वाऽपरस्त्रीवृन्दमध्यगताया पुरुषसमन्विताया वा स्त्रीनिन्दाविषयजुगुप्साप्रधानं वैराग्यजननं विधिना धर्मं कथयेदपीति ॥ ११ ॥

अन्वयव्यतिरेकाभ्यामुक्तोऽर्थः सुगमो भवतीत्यभिप्रायवानाह।

जे एय उंछमणुगिद्धा, अन्नयरा हुंति कुसीलाणं ॥
सुतवस्सिए वि से भिक्खू नो विहरे सहणमित्थीसु ॥ १२ ॥

ये मन्दमतयः पश्चात्कृतसदनुष्ठानाः सांप्रतेक्षिण एतदनन्तरोक्तम् (उंछंति) जुगुप्सनीयं गर्ह्यं तदत्र स्त्रीसंस्तवादिकमेकाकी स्त्रीधर्मकथनादिकं वा कृत्यं। तदनु तस्मात्ते ये गृद्धा अध्युपपन्ना मूर्छितास्ते हि कुशीलानां पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दरूपाणामन्यतरा भवन्ति यदि वा काथिकपश्यकसंप्रसारकमामकरूपाणां वा कुशीलानामन्यतरा भवन्ति तन्मध्यवर्तिनस्तेऽपि कुशीला भवन्तीत्यर्थः। यत एवमतः सुतपस्व्यपि विकृष्टतपोनिष्टप्तदेहोऽपि भिक्षुः साधुरात्महितमिच्छ-

न स्त्रीभिः समाधिपरिपन्थिनीभिः सह न विहरेत् कचिदप्येकत्रापि संतिष्ठेत तृतीयार्थे सप्तमी । णमिति वाक्यालंकारे । ज्वलिताङ्गारपुञ्जवद्दूरतः स्त्रियो वर्जयेदिति भावः ॥ १ ॥

(५) कतमाभिः पुनः स्त्रीभिः सार्धं न विहर्तव्य-मित्येतदाशङ्क्याह ॥

अवि धूयराहि सुण्हाहिं, धातीहिं अदुव दासीहिं ॥
महतीहि वा कुमारीहिं, संथवं से न कुज्जा अणगारे ॥ १३ ॥

अपिशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते । (धूयराहित्ति) दुहितृभिरपि सार्धं न विहरेत्तथा स्नुषाः सुतभार्यास्ताभिरपि सार्धं न विविक्तासनादौ स्थातव्यम् । तथा धात्र्यः पञ्चप्रकाराः स्तन्यदायिन्यो जननीकल्पास्ताभिश्च सार्के न स्थेयम् । अथवा सतां तावदपरा योषितो या अप्येता दास्यो घटयोषितः सर्वापसदास्ताभिरपि सह संपर्कं परिहरेत् । तथा महतीभिः कुमारीभिर्वाशब्दाल्लघ्वीभिश्च सार्धं संस्तवं परिचयं प्रत्यासत्तिरूपं सोऽनगारो न कुर्यादिति । यद्यपि तस्यानगारस्य तस्यां दुहितरि स्नुषादौ वा न चित्तान्यथात्वमुत्पद्यते तथापि च तत्र विविक्तासनादावपरस्य शङ्कोत्पद्यते अतस्तच्छङ्कानिरासार्थं स्त्रीसंपर्कः परिहर्तव्य इति ॥ १३ ॥

अपरस्य शङ्का यथोत्पद्यते तथा दर्शयितुमाह ॥

अदुणा इणं च सुहीणं वा, अप्पियं दट्टु एगता होंति ॥
गिद्धा सत्ता कामेहिं, रक्खण पोसणे मणुस्सोसि ॥ १४ ॥

विविक्तयोषिता सार्धमनगारमथैकदा दृष्ट्वा योषिज्ज्ञातीनां सुहृदां वा अप्रियं चित्तदुःखासिका भवत्येवं च ते समाशङ्केरन् यथा सत्त्वाः प्राणिन इच्छामदनकामैर्गृद्धा अध्युपपन्नास्तथाऽयं भूतोऽप्ययं श्रमणः स्त्रीवदनावलोकनासक्तचेताः परित्यक्तनिजव्यापारोऽनया सार्धं निर्ह्रीकास्तिष्ठति । तदुक्तम् । मुण्डं शिरो वदनमेतदनिष्टगन्धि, भिक्षाटनेन भरणं च हतोदरस्य । गात्रं मलेन मलिनं गतसर्वशोभं, चित्रं तथापि मनसो मदनेऽस्ति वाञ्छा ॥ १ ॥ तथातिक्रमधाध्मातमानसास्त्वेयमूचुर्यथा रक्षणं पोषणं चेति विगृह्य समाहारद्वन्द्वः तस्मिन् रक्षणपोषणे सदादरं कुरु । यतस्त्वमस्या मनुष्योऽसि मनुष्यो वर्तसे यदि वा परं यथमस्या रक्षणपोषणव्यापृतास्त्वमेव मनुष्यो वर्तसे यतस्त्वयैव सार्धमियमेकाकिन्यहर्निशं परित्यक्तनिजव्यापारा तिष्ठतीति ॥ १४ ॥

किंचान्यत् ॥

समणं पि दट्टु दासीणं तत्थ वि ताव एगे कुप्पंति ॥
अदु भोयणेहि णत्थेहिं, इत्थिदोससंकिणो होंति ॥ १५ ॥

श्राम्यतीति श्रमणः साधुः अपिशब्दो भिन्नक्रमः । तमुदासीनमपि रागद्वेषविरहान्मध्यस्थमपि दृष्ट्वा श्रमणग्रहणं तपःखिन्नदेहोपलक्षणार्थं तदेवंभूतेऽपि विषयद्वेषिण्यपि साधौ तावदेके केचन रहस्यस्त्रीजल्पनस्तदोषत्वात्कुप्यन्ति । यदि वा पाठान्तरं " समणं दट्ठुणुदासीणं " श्रमणं प्रव्रजन्तं उदासीनं परित्यक्तनिजव्यापारं स्त्रिया सह जल्पन्तं दृष्ट्वोपलभ्य तत्रापि एके केचन तावत् कुप्यन्ति किंपुनः कृतविकारमिति भावः । अथवा स्त्रीदोषाशङ्किनश्च ते भवन्ति ते चामी स्त्रीदोषाः भोजनैर्नानाविधैराहारैर्न्यस्तैः साध्वर्थमुपकल्पितैरेतदर्थमेव संस्कृतैरियमेनमुपचरति तेनायमहर्निशमिहागच्छतीति । यदि वा भोजनैः श्वशुरादीनां न्यस्तैरर्धदत्तैः सद्भिः सा वधूः साध्वागमनेन समाकुलीभूता ..

यतस्ते स्त्रीदोषाशङ्किनो भवेयुर्यथेयं दुःशीलाऽनेनैव सहास्त इति । निदर्शनमत्र यथा कयाचिद्वध्वा ग्राममध्यप्रारब्धनटप्रेक्षणैकगतचित्तया पतिश्वशुरयोर्भोजनार्थमुपविष्टयोस्तण्डुला इति कृत्वा राइकाः संस्कृत्य दत्तास्ततोऽसौ श्वशुरेणोपलक्षिता निजपतिना कुपितेन ताडिता अन्यपुरुषगतचित्तेत्याशङ्क्य स्वगृहान्निर्धाटितेति ॥ १५ ॥

कुव्वंति संथवं ताहिं, पब्भट्ठा समाहिजोगेहिं ॥
तम्हा समणा ण समेंति आयहियाए संनिसेज्जाओ ॥ १६ ॥

ताभिः स्त्रीभिः सन्मार्गभ्रष्टाभिः सह संस्तवं तद्गृहगमनालापदानसंप्रेक्षणादिरूपं परिचयं तथाविधमोहोदयात्कुर्वन्ति विदधति । किंभूताः प्रकर्षेण भ्रष्टाः स्खलिताः समाधियोगेभ्यः समाधिर्धर्मध्यानं तदर्थं तत्प्रधाना वा योगाः मनोवाक्कायव्यापारास्तेभ्यः प्रच्युताः शीतलविहारिण इति । यस्मात् स्त्रीसंस्तवात्समाधियोगपरिभ्रंशो भवति तस्मात्कारणात् श्रमणाः सत्साधवो (ण समेंति) न गच्छन्ति । सच्छोभनाः सुखोत्पादकतयाऽनुकूलत्वाच्चिरपद्या इव निषद्या स्त्रीभिः कृता माया यदि वा स्त्रीवसतिरिति आत्महिताय स्वहितं मन्यमानाः एतच्च स्त्रीसंपर्कपरिहरणं तासामप्यैहिकामुष्मिकापायपरिहारादिति । क्वचित्पश्चार्धमेवं पठ्यते । तम्हा " समणाउ जहाहि अहिताओ सन्निसेज्जाओ " अयमस्यार्थः यस्मात्स्त्रीसंबन्धोऽनर्थाय भवति तस्मात् हे श्रमण साधो तु शब्दो विशेषणार्थः विशेषेण सन्निषद्या स्त्रीवसतिस्तत्कृतोपचाररूपा वा माया आत्महिताद्धेतोर्जहाहि परित्यजेति ॥ १६ ॥

किं केचन त्युपगम्यापि प्रव्रज्यायां स्त्रीसम्बन्धं ।

कुर्युर्येनैवमुच्यते ओमित्याह ॥

बहवे गिहाई अवहट्टु, मिस्सीभावं पत्थुया य एगे ।
धुवमग्गमेव पवयं–ति वाया वीरियं कुसीलाणं ॥ १७ ॥

बहवः केचन गृहाण्यपहृत्य परित्यज्य पुनस्तथाविधमोहोदयान्मिश्रीभाव इति द्रव्यलिङ्गमात्रस्त्वाद्भावतस्तु गृहस्थसमकल्पा इत्येवंभूता मिश्रीभावं प्रस्तुताः समनुप्राप्ता न गृहस्था एकान्ततो नापि प्रव्रजितास्तदेवंभूता अपि सन्तो ध्रुवो मोक्षः संयमो वा तन्मार्गमेव प्रवदन्ति तथाहि ते वक्तारो भवन्ति यथाऽयमेवास्मदारब्धो मध्यमः पन्थाः श्रेयान् तथा ह्यनेन प्रवृत्तानां प्रव्रज्यानिर्वहणं भवतीति तदेतत्कुशीलानां वाचाकृतं वीर्यं नानुष्ठानकृतम् । तथाहि–ते द्रव्यलिङ्गधारिणो वाङ्मात्रेणैव वयं प्रव्रजिता इति ब्रुवते नतु तेषां सातगौरवविषयसुखप्रतिबद्धानां शीतलविहारिणां सदनुष्ठानकृतं वीर्यमस्तीति ॥ १७ ॥ अपिच ॥

सुद्धं रवति परिसाए, अह रहस्सम्मि दुक्कडं करेंति ।
जाणंति य णं तहाविया, माइल्ले महासढेऽयंति ॥ १८ ॥

स कुशीलो वाङ्मात्रेणाविष्कृतवीर्यः पर्षदि व्यवस्थितो धर्मदेशनावसरे सत्यात्मानं शुद्धमपगतदोषमात्मानमात्मीयानुष्ठानं वा रौति भाषते । अथाऽनन्तरं रहस्येकान्ते दुष्कृतं पापं तत्कारणं वा असदनुष्ठानं करोति विदधाति तच्च तस्यासदनुष्ठानं गोपायतोऽपि जानन्ति विदन्ति के ..

विदन्तीति तथाविदः ..
र्यः । यदि वा सर्वज्ञः ..
सर्वं तेषां न वेत्ति तथा..

हि न पर्यन्ते यदि वा मायावी महापापकारीयमित्येवं तथावि- [illegible] जानन्ति । तथाहि प्रच्छन्नकार्यकारी न मां कश्चि- [illegible] मन्यते अथ च तं तद्विदो वदन्ति । [illegible] । "न य लोणं लोणिज्जइ न य तोप्पिज्जइ घयं च तेल्लं वा । किह सक्का वंचेउं, अप्पा अणुहूय कल्लाणो" ॥ १ ॥ १८ ॥
[illegible] ॥

सयं दुक्कडं च न वदति, आइट्ठो वि पकत्थति बाले ।
वेयाणुवीइमाकासी, चोइज्जंतो गिलाइ से भुज्जो ॥१९॥

[illegible] यदुक्तं कृतं तदपरेणाचार्यादिना पृष्टो न वदति न कथयति [illegible] कार्याणि स च प्रच्छन्नकार्यं मायावी [illegible] यदा परेणादिष्टोऽपि [illegible] अभ्युपगमेन [illegible] भ्यस्ये इत्येवं [illegible] । तथा [illegible] पुनःपुनश्चोद्यमानोऽसौ [illegible] । तथा चोक्तम् । " [illegible] " इति अपिच ।

[illegible] ॥ २० ॥

[illegible]

अवि हत्थपादच्छेदाए, अदुवा वद्धमंस उक्कंते ।
अवि तेयसा भितावणाणि, तच्छिय खारसिंचणाइं च ॥
स्त्रीसंपर्को हि संसर्गिणां हस्तपादच्छेदनाय भवति । अपि संभावने संभाव्यत एतन्मोहातुराणां संबन्धात्हस्तपादच्छेदादिकम् । अथवा वर्ध्रमांसोत्कर्तनमपि तेजसाभितापनानि स्त्रीसंबन्धिनिरुक्तेर्जितराजपुरुषैर्मेदिकाण्यपि क्रियन्ते या दारिकास्तया वास्या [illegible] क्षारोदकसेचनानि च प्रापयन्तीति ॥ २१ ॥ अपिच—

अदु कण्णनासच्छेदं, कंठच्छेदणं तितिक्खंति ॥
इत्थ पावसंतत्ता, न य विंति पुणो न काहिंति ॥२२॥

अथ कर्णनासिकाच्छेदं तथा कण्ठच्छेदनं च तितिक्षन्ते स्वकृतदोषान्सहन्ते इत्येवं बहुविधां विडम्बनामस्मिन्नेव मानुषे च जन्मनि पापेन पापकर्मणा संतप्ता नरकातिरिक्तां वेदनामनुभवन्तीति । न च पुनरेतदेवं कृतमनुष्ठानं करिष्याम इति [illegible] यावत् । तदेवमैहिकामुष्मिकां दुःखविडम्बनामभ्युपगच्छन्ति न पुनस्तदकरणतया निवृत्तिं प्रतिपद्यन्त इति भावः ॥२२॥ किंचान्यत्—

सुतमेतमेवमेगेसिं, इत्थि वेदेति हु सुयक्खायं ॥
एवं पि तावदित्ताणं, अदुवा कम्मुणा अवकरेंति ॥२३॥

[illegible] । [illegible] स्त्रीणां चित्तं दारुणः स्त्रीसंबन्ध [illegible] । स्त्रियो दुष्परिचारा [illegible] । तथा [illegible] । तद्यथा । " दुर्ग्राह्यं हृदयं [illegible] " ॥ १ ॥ अपिच । " [illegible] " ॥ १ ॥ [illegible] ॥ २ ॥ [illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] ॥ २३ ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥
[illegible] ॥२४॥

[illegible]

प्रयोजनमहं त्वत्पतिच्य कार्यमपि विधास्यामि नतोऽस्याग्रेऽवत मायया इदमस्यस्ति पैशिकं तथाऽस्यां पूर्वं शुश्रूषामुखे कष्टमनुदार्यं कृत्वा तं प्रज्ञाय तत्रानुप्रविश्य शुश्रूषया गृहमागता । इत्यकोऽपि इदमपि ध्यातिपैशिकं दर्शयमसी विप्रपन्नापि धार्मिकस्त्रियाबांधितिस्त्र्यापि मार्गो मातुश्च्यावं कृत्यानिज्ञमन्यमापि न श्रद्धातव्यमिति ॥ २४ ॥ किंचान्यत् ॥

जुवती समणं बूया विचित्तलंकारवत्थगाणि परिहित्ता ॥
विरता चरिस्सहं रुक्खं धम्ममाइक्ख णे भयंतारो ॥२५॥

युवतिरभिनवयौवना स्त्री विचित्रवस्त्रालङ्कारविभूषितशरीरा मायया श्रमणं ब्रूयात् । तद्यथा । विरताऽहं गृहपाशात्र ममानुकूलो भर्त्ता मह्यं स्वामी न रोचते परित्यक्ता वाहं तेनेत्यतश्चरिष्यामि धर्मभाचक्ष्वाणेति अस्माकं हे भयत्रातर्यथाहमेवं दुःखानां भाजनं न भवामि तथा धर्ममावेदयेति ॥

किंचान्यत्–

अदु साविया पवाएणं, अहमंसि साहम्मिणी य समणाणं ।
जतुकुंभे जहा उवज्जोई, संवासे वि दू विसीएज्जा ॥२६॥

अथवा अनेन प्रवादेन व्याजेन साध्वन्तिकं योषित्प्रत्यर्थेन । यथाहं श्राविकेति कृत्वा युष्माकं श्रमणानां साधर्मिणीत्येवं प्रपञ्चेन नेदीयसी भूत्वा कूलवालुकमिव साधुं धर्माद्भ्रंशयति एतदुक्तं भवति योषित्सान्निध्यं ब्रह्मचारिणां महते अनर्थाय तथा चोक्तम् "तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं तत्तपः स च संयमः । सर्वमेकपदे भ्रष्टं सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥ १ ॥" अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह यथा जातुषः कुम्भो ज्योतिषोऽग्नेः समीपे व्यवस्थित उपज्योतिर्वर्त्ती विलीयते द्रवत्येवं योषितां संवासे सान्निध्ये विद्वानप्यास्तां तावदितरो योऽपि विदितवेद्योऽसावपि धर्मानुष्ठानं प्रति विषीदेत् शीतलविहारी भवेदिति । २६ ।

(७) एवं तावत्स्त्री सान्निध्ये विपाकान् प्रदर्श्य तत्संस्पर्शोत्थं दोषं दर्शयितुमाह—

जतुकुंभे जोइ उवगूढे, आसुऽभितत्ते णासमुवयाइ ।
एवित्थियाहि अणगारा, संवासेण णासमुवयंति ॥२७॥

यथा जातुषः कुम्भो ज्योतिषाऽग्निनोपगूढः समालिङ्गितोऽग्निनाऽभितप्तोऽभिमुखेन तापितः क्षिप्रमाशु एवं द्रवीभूय विनाशमुपैत्येवं स्त्रीभिः सार्द्धं संवासेन परिभोगेनानगाराः साधवो नाशमुपयान्ति सर्वथा जातुषकुम्भवत् । व्रतकाठिन्यं परित्यज्य संयमशरीराद्भ्रंशयन्ति । २७ ।

कुव्वंति पावगं कम्मं, पुट्ठा वेगे व माहिंसु ॥
नोऽहं करेमि पावंति, अंके साइणी ममे सत्ति ॥ २८ ॥

तत्तु संसाराभिष्वङ्गिणोऽभिसम्बद्ध [illegible] पापं कर्म मैथुनासेवनादिकं कुर्वन्ति [illegible] । [illegible] दुरनुष्ठानादेवं [illegible] प्रथमं दुष्टं [illegible] । तद्यथा [illegible] प्रभृतः [illegible] पूर्वमेवात्मदोषो [illegible] प्रत्येयमस्माभिर्न पुनरहं [illegible] मनाङ्मात्रं विरूपतां गत इति ॥ किंच–

बालस्स मंदयं बीयं, जं च कडं अवजाणई भुज्जो ॥
दुगुणं करेइ से पावं, पूयणकामो विसन्नेसी ॥ २९ ॥

बालस्याज्ञस्य [illegible] द्वि-

मायमशक्यमेकं तावदकार्यकरणेन चतुर्थव्रतभङ्गो द्वितीयं तदपलपनेन मृषावादः । अतेव द्वावपि [illegible] पुनरपरेण [illegible] पर्यनुयोगे सदनुष्ठानेन तदपह्नवेन च द्विगुणं पापं करोति । किमर्थमपलपतीत्याह । पूजनं सत्कारपुरस्कारस्तत्कामस्तदभिलाषी मा मे लोके अवर्णवादः स्यादित्यकार्यं प्रच्छादयति । विषण्णोऽसंयमस्तमेषितुं शीलमस्येति विषण्णैषी । किंचान्यत् ॥

संलोकणिज्जमणगारं, आयगतं निमंतणेणाहंसु ॥
वत्थं च ताय पायं वा, अन्नं पाणगं पडिग्गहे ॥ ३० ॥

[illegible] नि [illegible] । [illegible] निमन्त्रणेन [illegible] । तद्यथा [illegible] , साधो ! वस्त्रं पात्रमन्यद्वा पानकादिकं [illegible] तदहं भवते सर्वं ददामीति [illegible]

उपसंहारमाह ॥

णीवारमेयं बुज्झेज्जा, णो इच्छे अगारमागंतुं ॥
बद्धे विसयपासेहिं, मोहमावज्जइ पुणो मंदे ॥ ३१ ॥

[illegible]

ओए सया ण रज्जेज्जा, भोगकामी पुणो विरज्जेज्जा ॥
भोगे समणाण सुणेह, जह भुंजंति भिक्खुणो एगे ॥ १ ॥

[illegible]

डे यस्मै विरक्तमनाः [illegible] भुञ्जते तथोद्देसकसूत्रेणैव वक्ष्यमा-णेनोत्तरत्र महता प्रबन्धेन दर्शयिष्यामि । अन्यैरप्युक्तम् । " कृशः [illegible] प्रवरपरिहीतः पुच्छविकलः क्षुधा क्षामो-[illegible] विरसजलपानार्दितगलः । [illegible] पृथुभिः कृमिकुल-[illegible] शुनीमन्वेति श्वा हतमपि च हन्त्येव मदनः ॥ "

(८) [illegible] विरक्तानां दर्शयितुमाह ॥

अह तं तु भेदमावन्नं–मुच्छितं भिक्खु काममतिवट्टं ॥
पलिभिंदियाणं तो पच्छा, पादुद्धट्टु मुद्धि पहणंति ॥ २ ॥

[illegible] । तुराब्दो विशेषणार्थः [illegible] स्तथाद्तत्त्व-[illegible] मेदं [illegible] प्राप्तं सन्तं [illegible] तमेव विशिनष्टि । कामेष्विच्छा-[illegible] मनोवृत्तिर्यस्यासौ काम-[illegible] । तमेवंभूतं परिभिद्य मद्-[illegible] परिहाय यदि [illegible] । तद्यथा मया [illegible] परि-[illegible] मलिन्या प्रवृत्ति-[illegible] पादयोर्नि-[illegible] । तथा चोक्तम् । " [illegible] पुरु-[illegible] " [illegible] ॥ २ ॥ अन्यच्च–

जइ केसिआणं मए भिक्खु, णो विहरे सह णमित्थिए ।
केसाणि वि हं लुंचिस्सं, नन्नत्थ मए चरिज्जासि ॥ ३ ॥

[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]

अह णं से होई उवलद्धो, तो पेसंति तहाभूएहिं ।
अलाउच्छेदं पेहेहि, वग्गुफलाइं आहराहि त्ति ॥ ४ ॥

[illegible] सकादिना शस्त्रेण पात्रादेर्मुखादि क्रियत इति तथा वल्गूनि शोभनानि फलानि नारिकेरादीनि अलाबुकानि वा त्वमाहरानयेति । यदि वा वाक्फलानि च धर्मकथारूपाया व्याकरणादिव्याख्यानरूपाया वाचो यानि फलानि वस्त्रादिलाभरूपाणि तान्याहरेति ॥ ४ ॥ अपिच ॥

दारूणि साग पागाए, पज्जोउ वा भविस्सती राओ ।
पाताणि य मेरयावेहि, एहि ताऽमेपिट्ठओ मद्दे ॥ ५ ॥

यथा दारूणि काष्ठानि शाकं पत्रवस्तुलादिकं तत्पाकार्थं क्वचिद्न्नपाकायेतिपाठस्तत्राप्यमोदकादिकमिति रात्रौ रजन्यां प्रद्योतो वा भविष्यतीति कृत्वा अतो अटवी तस्तमाहरेति । तथा पात्राणि पतद्गृहादीनि रञ्जयलेपय येन सुखेनैव भिक्षाटनमहं करोमि । यदि वा पादावलक्तकादिना रञ्जयेति । तथा परित्यज्यापरं कर्म तावदेहागच्छ मे मम पृष्ठमुत्पादयत्येन मर्दय बाधते ममाङ्गमुपविष्टाया अतः संहारय पुनरपरं कार्यशेषं करिष्यसीति ॥ ५ ॥ किंच–

वत्थाणि य मे पडिलेहेहि, अन्नं पाणं च आहरा हित्ति ।
गंधं च रओहरणं च, कासवगं मे समणु जाणाहि ॥ ६ ॥

वस्त्राणि च अम्बराणि मे मम जीर्णानि वर्तन्तेऽतस्तान्युपेक्षस्वान्यानि निरूपय यदि वा मलिनानि रजकस्य समर्पय मदुपधिं वा मूषिकादिभयान्मत्प्रेक्षस्वेति । तथा अन्नपानादिकमाहरानयेति तथा गन्धं कोष्ठपुटादिकमन्यं वा हिरण्यं तथा शोभनं रजोहरणं तथा लोचं कारयितुं महमशक्ते-र्यतः काश्यपं नापितं मच्छिरो मुण्डनाय श्रमणानुजानीहि येनाहं बृहत्केशानपनयामीति ॥ ६ ॥

किंचान्यत्–

अदु अंजणिं अलंकारं, कुक्कुययं मे पयच्छाहि ॥
लोद्धं च लोद्धकुसुमं च, वेणुपलासियं च गुलियं च ॥ ७ ॥
कुट्ठं तगरं च अगरुं, संपिट्ठं सम्म उसिरेणं ।
तेल्लं मुहभिलिजाए, वेणुफलाइं सन्निधानाए ॥ ८ ॥

अथ शब्दोऽधिकारान्तरप्रदर्शनार्थः पूर्वोक्तमुपकरणान्यधि-[illegible] मधुना गृहस्थोपकरणान्यधिकृत्याभिधीयते तद्यथा (अंजणिमिति) [illegible] मम प्र-[illegible] । तथा [illegible] वा तथा (कुक्कुययंति) [illegible] मे मम प्रयच्छ [illegible] । तथा [illegible] (वेणुफलासियंति) [illegible] । तथा (कुट्ठंतगरंति) [illegible] (उसिरेणंति) [illegible] । [illegible] (वेणु-फलाइंति) [illegible] ॥ ८ ॥

किंच–

नंदीचुण्णगाइं पाहराहि, छत्तोवाणहं च जाणाहि ॥
सत्थं च सूवच्छेज्जाए, आणीलं च वत्थयं रयावेहि ॥ ९ ॥

सुफणिं च सागपागाए आमलगा इंदगाहरणं च ।

तिलगकरणिमंजणसलागं धिंसु मे विहूणयं विजाणेहिं ॥१०॥

(नंदी चुम्नगाइंति) द्रव्यसंयोगनिष्पादितोष्ठम्रक्षणचूर्णोऽभिधीयते । तमेवंभूतं चूर्णं प्रकर्षेण येन केनचित्प्रकारेणाहरानयेति । तथाऽऽतपस्य वृष्टेर्वा संरक्षणाय छत्रं तथोपानहौ च ममानुजानीहि । न मे शरीरमेभिर्विना वर्तते ततो ददस्वेति । तथा शस्त्रं दात्रादिकं सूपच्छेदनाय पत्रशाकच्छेदनार्थं ढौकयस्व । तथा वस्त्रमम्बरं परिधानार्थं गुलिकादिना रञ्जय यथा नीलमीषन्नीलं सामस्त्येन वा नीलं भवत्युपलक्षणार्थत्वाद्रक्तं यथा भवतीति ॥९॥ तथा (सुफणिं चेत्यादि) सुष्ठु सुखेन वा फण्यते क्वाथ्यते तक्रादिकं यत्र तत्सुफणिस्थालीपिठरादिकं भाजनमभिधीयते तच्छाकपाकार्थमानय । तथा आमलकानि धात्रीफलानि स्नानार्थं पित्तोपशमनायाभ्यवहारार्थं वा । तथोदकमाह्रियते येन तदुदकाहरणं कुटघटिकादि अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद् घृततैलाद्याहरणं सर्वं वा गृहोपस्करं ढौकस्वेति । तिलकः क्रियते यया सा तिलककरणी दन्तमयी सुवर्णात्मिका वा शलाका यया गोरोचनादियुतया तिलकः क्रियते इति । यदि वा गोरोचनया तिलकः क्रियते सा च तिलककरण्युच्यते । तिलकाः क्रियन्ते पिष्यन्ते वा यत्र सा तिलककरण्युच्यते तथाञ्जनं सौवीरकादि शलाका अक्ष्णोरञ्जनार्थं शलाका अञ्जनशलाका तामाहरेति । तथा ग्रीष्मे उष्णाभितापे सति मे मम विधूनकं व्यजनकं विजानीहि ॥

संडासगं च फणिहं च, सीहलिपासगं च आणाहि ।

आदंसगं च पयच्छाहि, दंतपक्खालणं पवेसाहि ॥ ११ ॥

पूयफलं तंबोलयं, सूई सुत्तगं च जाणाहि ।

कोसं च मोयमेहाए, सुप्पुक्खलगं च खारगालणं च ॥१२॥

एवं संडासिकं नासिकाकेशोत्पाटनं फणिहं केशसंयमनार्थं कङ्कतकं तथा (सीहलिपासगंति) वीणासंयमनार्थमूर्णामयं कङ्कणं चानय ढौकयेति । एवमासमन्ताद् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्शः स एव आदर्शकस्तं प्रयच्छ ददस्वेति । तथा दन्ताः प्रक्षाल्यन्ते अपगतमलाः क्रियन्ते येन तद्दन्तप्रक्षालनं दन्तकाष्ठं तन्मदन्तिके प्रवेशयेति ॥११॥ (पूयफलं चेत्यादि) पूगफलं प्रतीतं ताम्बूलं नागवल्लीदलं तथा सूचीं च सूत्रं च सूच्यर्थं वा सूत्रं जानीहि ददस्वेति । तथा कोशमिति वारकादिभाजनं तन्मोचमेहाय समाहर तत्र मोचः प्रस्रवणं कायिकेत्यर्थः । तेन मेहः सेचनं तदर्थं भाजनं ढौकय । एतदुक्तं भवति बहिर्गमनं कर्तुमहमसमर्था रात्रौ भयादतो मम यथा रात्रौ बहिर्गमनं न भवति तथा कुरु । एतच्चान्यस्याप्यधमतमकर्तव्यस्योपलक्षणं द्रष्टव्यम् । तथा शूर्पं तण्डुलादिशोधनार्थं तथोदूखलं तथा किञ्चन क्षारस्य सर्जिकादेर्गालनकमित्येवमादिकमुपकरणं सर्वमप्यानयेति ॥ १२ ॥

किञ्चान्यत् ॥

चंदालगं च करगं च, वच्चघरं च आउसो खणइ ।

सरपायं च जयाए, गोरहगं च सामणेए य ॥ १३ ॥

घडिगं च सडिंडिमयं च, चेलगोलं कुमारभूयाए ।

वासं समभिआवण्णं, आवसहं च जाण भत्तं च ॥१४॥

चन्दालकमिति देवतार्चनिकार्थं ताम्रमयं भाजनमेतच्च मथुरायां चन्दालकत्वेन प्रतीतमिति । तथा करको जलाधारो मदिराभाजनं वा तदानयेति क्रिया । तथा वर्चोगृहं पुरीषोत्सर्गस्थानं तदायुष्मन् मदर्थं खन संस्कुरु । तथा शरा इषवः पात्यन्ते क्षिप्यन्ते येन तच्छरपातं धनुस्तज्जाताय मत्पुत्राय कृते ढौकय । तथा (गोरहगंति) त्र्यहायणं बलीवर्दं च ढौकयेति (सामणएत्ति) श्रमणस्यापत्यं श्रामणिस्तस्मै श्रामणये त्वत्पुत्राय गन्त्र्यादिकृते भविष्यतीति ॥१३॥ तथा (घडिगंचेत्यादि) घटिकां मृन्मयकुल्लडिकां डिण्डिमेन पटहकादिवादित्रविशेषेण सह तथा (चेलगोलंति) वस्त्रात्मकं कन्दुकं कुमारभूताय क्षुल्लकभूताय राजकुमाररूपाय वा मत्पुत्राय क्रीडनार्थमुपानयेति । तथा वर्षमिति । प्रावृट्कालोऽयमभ्यापन्नोऽभिमुखं समापन्नोऽत आवसथं गृहं प्रावृट्कालनिवासयोग्यं तथा भक्तं च तन्दुलादिकं तत्कालयोग्यं जानीहि निरूपय निष्पादय येन सुखेनैवाऽनागतपरिकल्पितावसथादिना प्रावृट्कालोऽतिवाह्यत इति । तदुक्तं " मासैरष्टभिरह्ना च, पूर्वेण वयसाऽऽयुषा । तत्कर्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्ते सुखमेधते " ॥ १४ ॥ एवं च ।

आसंदियं च नवसुत्तं, पाउल्लाइं संकमट्ठाए ।

अदुपुत्तदोहलट्ठाए—आणप्पा हवंति दासा वा ॥१५॥

मौञ्जे काष्ठपादुके वा संक्रमणार्थं पर्यटनार्थं निरूपय यतो नाहं निरावरणपादा भूमौ पदमपि दातुं समर्थेति । अथवा पुत्रे गर्भस्थे दौहदः पुत्रदौहदः अन्तर्वत्नी फलादावभिलाषविशेषस्तस्मै तत्सम्पादनार्थं स्त्रीणां पुरुषाः स्ववशीकृता दासा इव क्रयक्रीता इवाज्ञाप्या आज्ञापनीया भवन्ति । यथा दासा अलज्जैर्योग्यत्वादाज्ञाप्यन्ते एवं तेऽपि वराकाः स्नेहपाशावपाशिता विषयार्थिनः स्त्रीभिः संसारावतरणवीथीभिरादिश्यन्त इति ॥ १५ ॥

अन्यच्च—

जाए फले समुप्पन्ने, गेण्हसु वा णं अहवा जहाहि ।

अह पुत्तपोसिणो एगे, भारवहे हवंति उट्टा वा ॥ १६ ॥

जातपुत्रः स एव फलं गृहस्थानाम्, तथाहि पुरुषाणां कामभोगफलं तेषामपि फलं प्रधानं कार्यं पुत्रजन्मेति । तदुक्तम् । "इदं तत्स्नेहसर्वस्वं, सममाढ्यदरिद्रयोः । अचन्दनमनौशीरं, हृदयस्यानुलेपनम् ॥ १ ॥ यत्तच्छपनिकेत्युक्तं, बालेनाव्यक्तभाषिणा । हित्वा सांख्यं च योगं च, तन्मे मनसि वर्तते—" ॥२॥ यथा लोके पुत्रसुखं नाम द्वितीयं सुखमात्मन इत्यादि । तदेवं पुत्रः पुरुषाणां परमाभ्युदयकारणं तस्मिन्समुत्पन्ने जाते तदुद्देशेन याः विडम्बनाः पुरुषाणां भवन्ति । अमुं दारकं गृहाण त्वं अहन्तु कर्मासक्ता न मे ग्रहणावसरोऽस्ति । अथ चैनं जहाहि परित्यज नाहमस्य वार्तामपि पृच्छाम्येवं कुपिता सती ब्रूते मयाऽयं नव मासानुदरेणोढस्त्वं पुनरुत्सङ्गेनाप्युद्वहने स्तोकमपि कालमुद्विजस इति । दासदृष्टान्तस्त्वादेशदानेनैव साम्यं भजते नादेशनिष्पादनेनैव तथाहि दासो भयादुद्विग्नो आदेशं विधत्ते स तु स्त्रीवशगोऽनुग्रहं मन्यमानो मुदितश्च तथा देशो विधत्ते " यदेव रोचते मह्यं, तदेव कुरुते प्रिया । इति वेत्ति न जानाति, तत्प्रियं यत्करोत्यसौ ॥ १ ॥ ददाति प्रार्थितः प्राणान् मातरं हन्ति तत्कृते ॥ किन्न दद्यात्किन्न कुर्यात्स्त्रीभिरभ्यर्थितो नरः ॥२॥ ददाति शौचपानीयं, पादौ प्रक्षालयत्यपि श्लेष्माणमपि गृह्णाति, स्त्रीणां वशागतो नरः ॥ ३ ॥ तदेवं [illegible]

यत्किञ्चिन्निमित्तमुद्दिश्य दासमिवादिशन्ति ।

[illegible] सर्वदेशा- [illegible] निर्देशाविनो- [illegible] ॥ १६ ॥

[illegible]

[illegible] मंत्रंति थाई वा ।

[illegible] हवंति हंसा वा ॥१७॥

[illegible]

[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible]

तास्तीर्थकरगणधरादिभिः प्रतिपादिता इति ॥ १९ ॥

सर्वोपसंहारार्थमाह ॥

एवं भयं ण सेयाय इइ, से अप्पगं निरुंभित्ता ।

णो इत्थिणो पसुं भिक्खुणो सयं पाणिणा णिलिज्जा ॥२०॥

एवमनन्तरनीत्या भयहेतुत्वात्स्त्रीभिर्विशिष्टस्तया संस्तवस्त- त्संवासश्च भयमित्यतः स्त्रीभिः सार्धं संपर्को न श्रेयसे असदनु- ष्ठानहेतुत्वात्तस्येत्येवं परिज्ञाय स भिक्षुरवगतकामभोगवि- पाक आत्मानं स्त्रीसंपर्कान्निरुध्य सन्मार्गेऽव्यवस्थाप्य यत्कु- र्यात्तद्दर्शयति । न स्त्रियं नरकवीथिप्रायां नापि पशुं लीयेना- धेयेन स्त्रीपशुभ्यां सह संवासं परित्यजेत् । " स्त्रीपशुपण्ड- कवर्जिता शय्येति" वचनात्तथा स्वकीयेन पाणिना हस्तेना- धारकस्य (न निलीजाति) न संबाधनं कुर्यात् । यतस्तदपि ह- स्तसंबाधनं चारित्रं शबलीकरोति । यदि वा स्त्रीपश्वादिकं स्वेन पाणिना न स्पृशेदिति । २० । अपि च ।

सुविसुद्ध लेसे मेहावी, परकिरिअं च वज्जए नाणी ॥

मणसा वयसा कायण, सव्वफाससहे अणगारे ॥ २१ ॥

सुष्ठु विशेषेण शुद्धा स्त्रीसंपर्कपरिहाररूपतया निष्क- लङ्का लेश्यान्तःकरणवृत्तिर्यस्य स तथा स एवंभूतो मेधावी मर्यादावर्ती परस्मै क्रियादिपदार्थो क्रिया परक्रिया तां ज्ञानी विदितवेद्यो परिवर्जयेत् । एतदुक्तं भवति । विषयो- पभोगोपाधिका नान्यस्य किमपि कुर्यात् नाप्यात्मनः क्रिया [illegible] कारयेत् । एतच्च परक्रियावर्जनं मनसा वचसा कायेन [illegible] औदारिककामभोगार्थं मनसा न [illegible] मातुग्रामेण वचसा [illegible] कायेन [illegible]

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] ।

[illegible] से निसग्ग ।

[illegible] सि ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]

समुद्रमसूतकुमारपादिति । एवं शरीराशुचित्वे सति शिष्यः प्रज्ञापयति ।

किह ताव घरकुमीरी, कइसहस्सेहिँ अपरितं तेहिं ।

वणिज्जइ असुइविलं, जघणंति सकज्जमूढेहिं ॥ ४ ॥

हे पुज्याः ! कथं तावद् गृहकुट्याः स्त्रीदेहस्येत्यर्थः अपरितः तैरश्रान्तैः परिश्रममगणद्भिः स्वकार्यमूढैः स्वस्वार्थमौढ्यगतैः कविसहस्रैः (जघणंति) स्त्रीकट्यग्रभागं जगरूपमित्यर्थः वर्ण्यते वचनविस्तारेण विस्तार्यते । किंभूतं जघनम् अशुचिविलं परमापवित्रविवरम् उक्तं च " चर्मखण्डं सदाभिन्नमपानोद्गारवासितम् । तत्र मूढाः क्षयं यान्ति प्राणैरपि धनैरपि" ॥ ४ ॥ (तत्र प्राणैः शाक्यादयः क्षयङ्गताः धनैर्धम्मिल्लादय इति)

रागेण न जाणंति, वराया कलमलस्स निद्धमणं ।

ताणं परिणंदंती, फुल्लं नीलुप्पलवणं च ॥ ५ ॥

हे शिष्य ! तीव्रकामरागेण न जानन्ति हृदये, च शब्दादन्येषां न कथयन्ति वराकास्तपस्विनः कलमलस्यापवित्रमलस्य निर्गमनं खालु इति (ताणंति) णं वाक्यालङ्कारे तज्जघनं (परिणंदंतीत्ति) परमविषयासक्ता वर्णयन्ति कथं यत्कार इवार्थे इव उत्प्रेक्षते फुल्लं प्रफुल्लं विकसितमित्यर्थः नीलोत्पलवनमिन्दीवरकाननम् ॥ ५ ॥

कित्तियमित्तं वन्ने, अमिज्जमइयंमि वच्चसंघारे ।

रागो हु न कायव्वो, विरागमूले सरीरम्मि ॥ ६ ॥

कियन्मात्रं कियत्प्रमाणं (वन्नेत्ति) वर्णयामि शरीरे वपुषि हु यस्मादेवं तस्माद्रागो न कर्त्तव्यः । स्थूलभद्रवज्रस्वामिजम्बूस्वाम्यादिवत् । किंभूते अमेध्यं मधुरमस्मिन्निति अमेध्यमये गूथात्मके इत्यर्थः । पर्वस्कसंघाते परमापवित्रविष्ठासमूहे (विरागमूलेत्ति) विशिष्टो रागो विरागः मनोहरराग इत्यर्थः । तस्य मूलं कारणं कामासक्तानामहल्यतीरूपदर्शने चाकप्रद्योतस्येव । यद्वा विगतो रागो मन्मथनायो यस्मात्स विरागो वैराग्यमित्यर्थः तस्य मूलं कारणं काष्ठश्रेष्ठिरिव तस्मिन्विरागमूले ॥ ६ ॥

किमिकुलसयसंकिण्णे, असुइयमचुक्खे असासयमसारे ।

सेयमलपुव्वडम्मी, निव्वेयं वच्चइ सरीरे ॥ ७ ॥

कृमिकुलशतसंकीर्णे (असुइयमचुक्खत्ति) अशुचिके अपवित्रमलव्याप्ते (अचुक्खे) अशुद्धे सर्वथा धौतुमशक्यत्वात् । अशाश्वते क्षणं २ प्रतिविनश्वरत्वात् । असारे सारवर्जिते (सेयमलपुव्वडम्मित्ति) दुर्गन्धिस्वेदमलचिर्गचिगायमाने एवंविधे शरीरे जीवा एवं निर्वेदं वैराग्यं व्रजत गच्छत विक्रमयशोनृपस्येवेति ॥ ७ ॥

दंतमलकन्नगूहग, सिंघाणमले य लालमलबहुले ।

एयारिसबीभच्छे, दुगुंछणिज्जम्मि को रागो ॥ ८ ॥

दन्तमल-कर्णमल-गूथकसिंधाणमले चशब्दः शरीरगतानेकमलग्रहणसूचनार्थः । लालामलबहुले एतादृशबीभत्से जुगुप्सनीये सर्वथा निन्द्ये वपुषि को रागः ॥

को सडणपडणविकिरण-विद्धंसणचयणमरणधम्मम्मि

देहम्मी अहिलास, कुहियकढणकट्ठभूयम्मि ॥ ८ ॥

देहे शरीरे कोऽभिलाषो वाञ्छा किंभूते शटनपतनविकिरणविध्वंसनच्यवनमरणधर्मे । तत्र शटनं कुष्ठादिनाङ्गुल्यादेः पतनं बाह्वादेः खड्गच्छेदादिना विकिरणत्वं विनश्वरत्वं, विध्वंसनं रोगज्वरादिना जर्जरीकरणम्, च्यवनं हस्तपादादेर्देशतः मरणं सर्वथा क्षयः । पुनः किंभूते कुथितकठिनकाष्ठभूते नष्टकर्कशदारुतुल्ये ॥ ८ ॥

कागसुणगाणभक्खे, किमिकुलभत्ते य वाहिभत्ते य

देहम्मि मच्छभत्ते, सुसाणभत्तम्मि को रागे ॥ १०

देहे को रागः । किंभूते काकश्वानयोः घूकारीजपणयोः भक्ष्ये खाद्ये कृमिकुलभक्ते च व्याधिभक्ते च मत्स्यभक्ते श्मशानभक्ते च ॥ १० ॥

असुई अमिज्झपुन्नं, कुणिमकलेवरकुडियपरिसवंति

आगंतुयसंठवियं, नवछिद्दमसासयं जाणे ॥ ११ ॥

अशुचि सदाऽविशुद्धममेध्यपूर्णं विष्ठाभृतम् (कुणिमकले... कुडीति) मांसशरीरदृष्योर्गृहम् (परिसवंतीत्ति) परि... वत् सर्वतो गलत् आगन्तुकसंस्थापितं मातापित्रोः शोणित... शुक्रैर्निष्पादितं नवच्छिद्रं नवरन्ध्रोपेतम् । अशाश्वत... स्थिरम् । एवंविधं वपुस्त्वं जानीहीति ॥ ११ ॥

पिच्छसि मुहं सतिलयं, सविसेसं राएण अहरेणं ।

सकडक्खं सवियारं, तरलच्छि जुव्वणत्थीए ॥ १२

(जुव्वणत्थीयत्ति)यौवनस्त्रियास्तरुण्या मुख तुण्डं नरक... एक साधुसयमनृपाविपरलएर्क त्वं पश्यसि नन्दिषेणशिष्याई... कस्थूलभद्रसतीर्थ्यकवत् किंभूतं सतिलकं सपुण्ड्रम् सवि... शेषं कुङ्कुमकज्जलादिविशेषसहितं केन सह रागेण ला... क्षादिरागवता अधरेणोष्ठेन सह सकटाक्षमरूचीक्षणसहित... सविकारं भ्रूचेष्टासहितं यथा तपस्विनामपि मन्मथविकारज... कं तरले चपले काकलोचनवत् अक्षिणी यत्र तत्तरलाक्षि इ...

पिच्छसि बाहिरमट्ठं, न पिच्छसी उज्झरं कलिमलस्स

मोहेण न च्चयंतो, सीसघडिकं जियं पियासि ॥ १३

एवं त्वं बहिर्मृष्टं बाह्यभागे मण्डितं पश्यसि सरागदृष्ट्या ... लोकयसि न पश्यसि अन्धवत् विलोकयसि (उज्झरंति ... मध्यगतं कुचेष्टां कुर्वन् (सीसघडी कांजियपियसित्ति) म... कघटीरसमपवित्रं पिबसि पानं करोषि चुम्बनादिमक... रणेति ॥ १३ ॥

सीसघडी निग्गालं, जं निट्ठहसी दुगुंच्छसी जं च

तं चेव रागरत्तो, मूढो अइमुच्छिउं पियसि ॥ १४

मस्तकोऽरूपापवित्ररसं यन्निष्ठं मयानि मूत्रयसि जुगुप्स... जुगुप्सां करोषीत्यर्थः । यत्र त्वं तदेवरागरक्तो विषयासक्तो मू... महामोहं गतः अतिमूर्च्छितः तीव्रगृद्धिं गतः पिबसि ॥ १४

पूइयसीसकवालं, पूइयनासं च पूइदेहं च ।

पूइयछिद्दविछिद्दं पूइयचम्मेण यं पिणद्धं ॥ १५ ॥

पूतिकशीर्षकपालं दुर्गन्धिमस्तककर्परं पूतिकनासमपवि... अनासिकं पूतिदेहं दुर्गन्धिगात्रं पूतिकछिद्रविछिद्रम् अपवि... अमपूर्णविवरच्छविवरं पूतिकचर्मणा अशुभाजिनेन विन... नियन्त्रितम् ॥ १५ ॥

अंजणगुणसुविसुद्धं, न्हाणुव्वट्टणगुणेहि सुकुमालं ।

पुप्फुम्मीसियकेसं, जणइ बालस्स तं रागं ॥ १६ ॥

अञ्जनगुणसुविशुद्धं तत्राञ्जनं लोचनयोः अञ्जनं गुणा भामक... गोफणकरासिकादयस्तैः सुष्ठु विशुद्धमत्यर्थं शोभायमान...

स्नानोद्वर्तनगुणैः सुकुमारम् । तत्र स्नानमनेकधा क्षालन मुद्वर्तनं [illegible] स्ना[illegible] कटु[illegible] [illegible]लक्षमथवाथ तन्मुखं मस्तकं शरीरं वा बालस्य मन्मथकर्कशबाणविद्धत्वेन सदसद्विवेकविकलस्य जनयति उत्पादयति रागं मन्मथपारवश्यं येन गुर्वादिकमपि न गणयति नन्दिसेणापाढभूतिमुन्यादिवत् ॥ १६ ॥

जं सीसपूरओ त्ति य, पुप्फाइँ भणंति मंदविन्नाणा ।
पुप्फाइं चिय ताइं, सीसस्स य पूरयं सुणह ॥ १७ ॥

मन्दविज्ञाना मन्मथमहग्रथिलीकृताः (जंति) यानि पुष्पाणि कुसुमानि शीर्षपूरको मस्तकाभरणमिति भणन्ति कथयन्ति पुष्पाण्येव तानि शीर्षस्य पूरकं शृणुत यूयमिति ॥

मेओवसायरसिया, खेले सिंघाणए य छुभए यं ।
अह सीसपूरओ जे, नियगसरीरम्मि साहीणो ॥ १८ ॥

मेदोऽस्थिरहत् वसावसा चशब्दोऽनेकशरीरान्तर्गतावयवग्रहणार्थः । रसिका प्रणाद्युत्पन्नाः (खेलेत्ति) कण्ठमुखश्लेष्मा (सिंघाणेत्ति) नासिकाश्लेष्मा (पयंति) वर्चस्कमेतन्मेदादिकं (छुभएयं) क्षिपन्तं मस्तके प्रक्षेपयन् । अथ शीर्षपूरको (ते) भवतां निजकशरीरे स्वाधीनः स्वायत्तो वर्तते ॥ १८ ॥

सा किर दुप्परिपूरा, वच्चकुडी दुप्पया नवच्छिद्दा ।
उक्कडगंधविलित्ता, बालजणो अइमुच्छियं गिद्धो ॥ १९ ॥

सा पर्यङ्ककुटी विष्ठाकुटीरिका (किरत्ति) निश्चये दुष्पतिपूर दुःपरिपूरा इत्यर्थः । किंभूता द्विपदा नवच्छिद्रा उत्कटगन्धविलिप्ता सोत्कटदुर्गन्धयुक्ता एवंविधा शरीरकुटी वर्तते । तां च बालजनो मूर्खलोकः अतिमूर्छितं यथा स्यात्तथा गृद्धो लम्पटत्वं गतः ॥ १९ ॥

कथं गृद्ध इत्याह—

जं पेम्मरागरत्तो, अवयासेऊण गूढमुत्तोलिं ।
दंतपक्खालियअंगं, सीमयणिकुंजियं पियामि ॥ २० ॥

यस्मात्प्रेमरागरक्तः काममहग्रथिलीकृतो लोकः (अवयासेऊणत्ति) अवकाश्य प्रकाश्य प्रकटीकृत्येत्यर्थः (गूढमुत्तोलिंति) [illegible] पुरीषं वा जुगुप्सनीयं दन्तानां [illegible] दन्तप्रक्षालन सह [illegible] [illegible]मानं [illegible] [illegible] (पियमित्ति) पिबामि इत्युक्तवान् पुरुषः ॥ २० ॥

[illegible]सु मईणं, गयाइयंमि य मणसीलाणं ।
[illegible]सु य बहीणं, चम्मनद्दे दीविया[illegible] य ॥ २१ ॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] वर्तते । [illegible] [illegible] वर्तते । [illegible] [illegible] [illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] य [illegible], चम्मनद्दे [illegible] ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ २२ ॥

[illegible] [illegible]-

कामविध्वस्तः सदा विभ्रामं गतः (आइक्खसुत्ति) आख्याहि कथय सद्भावं हार्दं (किम्हिमित्ति) कस्मादसि गृद्धस्त्वं मूढो मूर्खः यद्वा हे मूर्ख यद्वा हे मूढ प्रमदकल्पकामुपादिवत् ॥ २२ ॥

दंता वि अकज्जकरा, वाला वि विवड्ढमाणबीभच्छा ।
चम्मं पि य बीभच्छं, भण किं तम्मि गओ रागं ॥ २३ ॥

दन्ता अपि अकार्यकरा वाला अपि विवर्द्धमानाः सर्वत्र बीभत्सा भयंकराः चर्मापि च बीभत्सं भण कथय किं (तम्मित्ति) तस्मिन् शरीरे (तमित्ति) त्वं रागं गतः ॥ २३ ॥

सिंभे पित्ते मुत्ते, गूहम्मि य वसाइ दंतकुंडीसु ।
भणसु किमत्थं तुज्झं, असुइम्मि वड्ढिओ रागो ॥ २४ ॥

(सिंभेत्ति) कफे पित्तमायुषि मूत्रे प्रस्रवणे गूथे विष्ठायां (वसाइत्ति) वसायाः (दन्तकुंडीसुत्ति) हड्डुनाडने यद्वा मकारोऽलाक्षणिकः दन्तकुण्ड्यां यद्वा (दंतकुंडीसुत्ति) दंष्ट्रासु भण कथय किमर्थं तवाशुचावपि वर्द्धितो रागः ॥ २४ ॥

जंघट्ठियासु ऊरू, पइट्ठिया तट्ठिया कडीपिट्ठी ।
कडियट्ठिवेढियाइं, अट्ठारसपिट्ठिअट्ठीणि ॥ २५ ॥

(जङ्घट्ठियासुऊरुत्ति) जङ्घास्थिकयोरूरू प्रतिष्ठितौ स्थापितौ यद्वा जङ्घास्थितयोरूरू भवतः (पइट्ठियत्ति) अत्रायं पदसम्बन्धः तयोरुर्वोः स्थिता तत्स्थिता कटिः श्रोणिर्भवति कट्यां प्रतिष्ठिता स्थापिता (पिट्ठित्ति) पृष्ठिर्भवति कट्यास्थिवेष्टितानि अष्टादश १८ पृष्ठस्थीनि भवन्ति शरीर इति ॥ २५ ॥

दो अच्छि अट्ठियाइं, सोलस गीवट्ठियामुणेयव्वा ।
पिट्ठिपइट्ठियाओ, बारस किल पंसुली हुंति ॥ २६ ॥

द्वे अक्ष्यस्थिनी भवतः षोडश ग्रीवास्थीनि ज्ञातव्यानि पृष्ठिप्रतिष्ठिताः द्वादश किलेति पांसुल्यो भवन्ति ॥ २६ ॥

अट्ठिय कठिणे सिरन्हा, रुबंधणे मंसचम्मलेवम्मि ।
विट्ठा कोट्ठागारे, को वच्चघरो व मे रागो ॥

अस्थिभिः (कठिणे) कठिने यद्वा कठिनानि अस्थिकानि यत्र तत्तथास्मिन् सिराश्नसानां सर्वान्तराणां बन्धनं यत्र तत्तथा तस्मिन्, मांसचर्मलेपे विष्ठाकोष्ठागारे वर्चस्कगृहोपमे कलेवरे रे जीव तव को रागः ॥ २७ ॥

जह नाम वच्चकूवो, निच्चं भिणिभिणिभणंतकायकली ।
किमिएहिं सुलसुलायइ, सो एहिं य पूइयं वहइ ॥ २८ ॥

यथेति दृष्टान्तोपदर्शने नामेति कोमलामन्त्रणे सम्भावने वा (वच्चकूवोत्ति) वर्चस्ककूपो विष्ठाकूपो भवति किंभूतः भिणिभिणिभणिति शब्दं (भणंतत्ति) भणन् कुर्वन् कथयन् काककलिः [illegible] यत्र स भिणिभिणिभणत्काककलिः कृमि[illegible] सुलसुलेत्येवं शब्दं करोतीति सुलसुलायते [illegible] पूतिकं परमदुर्गन्धं वहति धरति इत्यर्थः [illegible] विष्ठाकूपः [illegible] शरीरं [illegible] [illegible] ॥ २८ ॥

अथ शरीरस्य सप्तावस्थां दर्शयति गाथात्रयेण ।

उच्छूढसरीरघरा, [illegible], विरहियं [illegible]यं ।
[illegible]सं, [illegible]ी पागसीयारं ॥
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]सुभिनयंगारं ।
[illegible] २ [illegible], [illegible] भंतबीभच्छं ॥

पागडिएणं पमुल्लियं, विगराल्लं सुक्क संधिसंघायं ।
पडियं निच्चेयणयं, सरीरमेयारिसं जाण ! ३१ ।

उद्धृते निष्कासिते काकादिभिर्नयने लोचने यस्य शवस्य यस्मिन् यस्माद्वा तदुद्धृतनयनं खगमुखैर्विहङ्गतुण्डैः (विकड्डियत्ति) विकर्तितं विशेषेण कर्तितं पाटितं खगमुखविकर्तितम् विप्रकीर्णौ प्रकीर्णौ विरलावित्यर्थः (बाहुलयंति) बाहू प्रविष्टौ यस्य शवस्य तत् प्रकीर्णबाहुः (अंतविकड्डियमालंति) विकर्षितान्त्रमालं शृगालादिभिरिति (सीसघडियाघडित्ति) प्रगटया शीर्षघटिकया तुम्बलिकया घोरं रौद्रम् ॥ २९ ॥ (भिणिभिणीति सणंतत्ति) धातूनामनेकार्थत्वाद्भुञ्जमानः भिणिभिणीति शब्दो यत्र तत् भिणिभिणिभणच्छब्दं मक्षिकादिभिर्गणगणायमानमित्यर्थः । अङ्गादिशिथिलत्वेन विस्तारं प्रजत् (सुलुसुलंतमंसपेसंति) सुलुसुलायमानमांसपुटम् (मिसिमिसिमिसंतकिमियंति) मिसिमिसीति मिसन्तः शब्दं कुर्वन्तः कृमयो यत्र तन्मिसिमिसिमिसत्कृमिकं (थिविथिविथिविथिवियंतबीभच्छंति) थवथवायमानैरन्त्रैर्बीभत्सं रौद्रमित्यर्थः ॥ ३० ॥ प्रकटिताः प्रकटत्वं प्रापाः पांशुलिका यत्र तत्प्रकटितपांशुलिकं विकरालं भयोत्पादकम् । शुष्काश्च ताः संधयश्च शुष्कसंधयस्तासां संघातः समुदायो यत्र तच्छुष्कसंघातं पतितं गर्तादौ निश्चेतनकं चैतन्यवर्जितं शरीरं वपुः एतादृशं पूर्वोक्तधर्मयुक्तं त्वं (जाणत्ति) जानीहि ' जाणे ' इति पाठे तु निश्चेतनकं शरीरमहमीदृशं जानामीति ॥ ३१ ॥

वच्चाओ असुइतरं, नवहिँ सोएहिँ परिगलंतेहिँ ।
आममल्लगरूवे, निव्वेयं वच्चह सरीरे ॥ ३२ ॥

नवभिः श्रोतोभिः परिगलद्भिः वर्चस्काद्गृहात् अशुचितरमपवित्रतमम् (आममल्लगरूवेत्ति) अपक्वशरावतुल्ये शरीरे निर्वेदं वैराग्यं प्रजत-विष्णुश्रीशरीरे विमलयशोराजस्येव । ३२।

दो हत्था दो पाया, सीसं उच्चं पियं कबंधम्मि ।
कलमलकोट्ठागारं, परिवहसि दुपादुयं वच्चं ॥ ३३ ॥

द्विहस्ते द्विपादे (सीस उच्चप्पियंति) शीर्षमुच्चत्वेन अर्पितं यत्र तच्छीर्षोच्चार्पितं तस्मिन् यद्वा शीर्षे उच्चत्वेन अर्पितमात्मनि यस्य तस्मिन् । प्राकृतत्वात् अनुस्वारः शीर्षोच्चार्पिते कलमलकोष्ठागारे पर्यायेण कबन्धे (दुयादुयत्ति) द्रुतं २ किं वर्चस्कं परिवहसि त्वमिति अत्र यथायोग विभक्तिविपरिणामो ज्ञेय इति ॥ ३३ ॥

तं च किर रूववंतं, वर्षतरायपरागपाइक्कं ।
परगंधेहिँ सुगंधयं, मन्नतो अप्पणो गंधं ॥ ३४ ॥

वपुस्तच्छरीर (किरत्ति) संभावनायां रूपवत् प्रजत् गत्रमाणे (पाइक्कत्ति) प्राप्तं तत्र परगन्धैः पाटलचम्पकादिभिः सुगन्धकं जातं तत्र च स्वमात्मनो गन्धं (मन्नंतोत्ति) जानत् दर्पयसीति ॥ ३४ ॥

परगन्धं दर्शयति-

पाडलचंपयमल्लिय-अगरुयचंदणतुरुक्क मीसं वा ।
गंधं समोयरंतो, मन्नंतो अप्पणो गंधं ॥ ३५ ॥

पाटलचम्पकमल्लिकागुरुकचन्दनतुरुष्कमिश्रं वा अथवा मिश्रं सयोगोत्पन्नं च कुङ्कुमादिकं गन्धकस्तूर्यादिकं किं त्वं (समोयरंतोत्ति) स्वयं जिघ्रन् पर्याये परगन्धमात्मगन्धमिति (मन्नंतोत्ति) जानन् दर्पयसीति ॥ ३५ ॥

मुहवाससुराहिगंधं, वायसुहं अगरुगंधियं अंगं ।
केसा न्हाणसुगंधा, कयरो ते अप्पणो गंधो ॥ ३६ ॥

[illegible]

अ[illegible] धूपनादिप्रकारेण जातोऽस्येति अगरुगन्धि तमेवंविधमङ्गं गात्रं वर्तते (केसान्हाणसुगंधत्ति) ये च केशाः कचाः ते स्नानेन स्नपनेन सुगन्धा वर्तन्ते अथ कथय त्वं कतरः कतमः ते तवात्मनो गन्ध इति ॥ ३६ ॥

अच्छिमलो कन्नमलो, खेलो सिंघाणओ य पूओ य ।
असुई मुत्तपुरिसो, एसो ए अप्पणो गंधो ॥ ३७ ॥

अक्षिमलो दूषिकादिः कर्णमलः श्लेष्मा कण्ठमुखश्लेष्मा (सिंघाणओत्ति) नासिका श्लेष्मा चशब्दादन्योऽपि दन्तमलजिह्वामलगुह्यमलकक्षामलादिः किंतमः (पूओयत्ति) पूतिको दुर्गन्धः तथा अशुचि सर्वप्रकारैरशुचं मूत्रपुरीषे प्रश्रावगूथमेतोऽनन्तरोक्तस्ते तवात्मनो गन्धः ॥ ३७ ॥

(११) अथ वैराग्योत्पादनार्थं स्त्रीचरित्रं दर्शयति यथा-

जाओ चिय इमाओ इत्थियाओ अणेगेहिँ कइवरसहस्सेहिँ विविहपासपडिबद्धेहिँ कामरागमोहेहिँ वन्नियाओ ताओ वि एरिसाओ-पगइविसमाओ १ पियवयणवल्लरीओ २ कइयवपेमगिरितडीओ ३ अवराहसहस्सघरणीओ ४ पभवो सोगस्स ५ विणासो बलस्स ६ सूणा पुरिसाणं ७ नासो लज्जाए ८ संकरो अविणयस्स ९ निलओ नियडीणं १० खाणी वइरस्स ११ सरीरं सोगस्स १२ भेओ मज्जायाण १३ आसाओ रागस्स १४ निलओ दुच्चरियाणं १५ माइए संमोहो १६ खलणा नाणस्स १७ चलणं सीलस्स १८ विग्घो धम्मस्स १९ अरी साहूणं २० दूसणं आयारपत्ताणं २१ आरामो कम्मरयस्स २२ फलिहो मुक्खमग्गस्स २३ भवणं दरिद्दस्स २४ अवि याओ इमाओ आसीविसो विव कुवियाओ २५ मत्तगओ विव मयणपरवसाओ २६ वग्घी विव दुट्ठहिययाओ २७ तणच्छन्नकूवो विव अप्पगासहिययाओ २८ मायाकारओ विव उवयारसयबंधणपओत्ताओ २९ आयरियसरिसं पिव बहुगिज्झसब्भावाओ ३० फुंफुया विव अंतोदहणसीलाओ ३१ नगरमग्गो विव अणवट्ठियचित्ताओ ३२ अंतो दुट्ठवणो विव कुहियहिययाओ ३३ किण्हसप्पो विव अविस्ससणिज्जाओ ३४ संघारो विव छन्नमायाओ ३५ संज्झब्भरागो विव मुहुत्तरागाओ ३६ समुद्दवीची विव चलस्वभावाओ ३७ मच्छो विव दुप्परियत्तणसीलाओ ३८ वानरो विव चलचित्ताओ ३९ मच्चू विव निन्निसेसाओ ४० कालो विव निरणुकंपाओ ४१ वरुणो विव पासहत्थाओ ४२ सलिलमिव निन्नगामिणीओ ४३ किवणो विव उत्ताणहत्थाओ ४४ नरओ विव

उत्तामणिज्जाओ ४५ खरो विव दुःसीलाओ ४६ दुट्ठा सो विव दुद्दमाओ ४७ बालो इव मुहुत्तहियायाओ ४८ अंधयारमिव दुप्पवेसाओ ४९ विसवल्ली अणल्लीय णिज्जाओ ५० दुट्ठगहा इव वापी अणवगाहाओ ५१ ठाणब्भट्ठो विव इस्सरो अप्पसंसणिज्जाओ ५२ किंपागफलमिव मुहमहुराओ ५३ रित्तमुट्ठी विव बा-लोभणिज्जाओ ५४ मंसपेसीगहणमिव सोवद्दवा ओ ५५ जलियचुडली विव अमुच्चमाणडहणसीलाओ ५६ अरिट्ठमिव दुल्लंघणिज्जाओ ५७ कूडकरिसावणो विव कालविसंवायणसीलाओ ५८ चंडसीलो विव दुक्ख-रक्खियाओ ५९ अइविसाओ ६० दुगुंछियाओ ६१ दु-रुवचाराओ ६२ अगंभीराओ ६३ अविस्ससणिज्जाओ ६४ अणवत्थियाओ ६५ दुक्खरक्खियाओ ६६ दुक्ख पालियाओ ६७ अरइकराओ ६८ कक्कसाओ ६९ दढ वेराओ ७० रूवसोहग्गमदमत्ताओ ७१ भुयगगइकुडि-लहियायाओ ७२ कंतारगईठाणभूयाओ ७३ कुलसयण-मित्तभेयण कारिकाओ ७४ परदोसपगासियाओ ७५ कय-ग्घाओ ७६ बलसोहियाओ ७७ एगंतहरणलोकाओ ७८ चंचलाओ ७९ जोईभंडोवरागो विव मुहरागविरागाओ ८० अवि याइं ताओ अंतरंगभंगसयं ८१ अरज्जुओ पासो ८२ अदारुया अडवी ८३ अणालयस्स निलओ ८४ अइक्खवेयरणी ८५ अणामियावाही ८६ अवि ओगो विप्पलावो ८७ अरू उवसग्गो ८८ रइवंतो ८९ चित्त विब्भमो ९० सव्वंगओ दाहो ९१ अणब्भया वज्जा-सणी ९२ असलिलप्पवाहो ९३ समुद्दरओ ९४ ॥

(खाओ विव दमाओ) इत आरभ्य [समुद्दरओ] इति पर्यन्तं यावत् या एव इमा वक्ष्यमाणाः स्त्रियः अनेकैः कथितैस्त-दर्थे विविधनामभिर्वचोभिः कामरागमोहसंभवपरागमूढैः (धम्मि या मो त्ति) वर्णिताः शृङ्गारादिवर्णनप्रकारेणेति (ताओ चिय त्ति) ता एव ईदृशा वक्ष्यमाणस्वरूपा इत्यध्याहारः तथाया (पगइवि-समाओ त्ति) प्रकृत्या स्वभावेन विषमा वक्रा यावत्पुरुषं प्रियवच-नैस्तदनुनयाभ्यां प्रियवचनवल्लरी विषपूर्णाभ्यां विषवाणी-मधुरैः रुक्ममुखैः कलहजननीवत्तरलोत्पलनेत्रामनःसमर्पकारिणी वा दीप-दिवीव २ (कइय०) कैतवसंयमगिरिनिवहनीय कुटिलपथवत् प्रवायक-पतिकथा मार्गबिलाद्रोगिका इव ३ (अवरा०) अपरापमहृद्य-प्रहरकाः अनवतमनुष्यपुरुषैर्वत्सा ४ (पत्थी०) अर्थ स्त्रीकथा इदनुपस्यसापवासेन हस्तिनिकाय कस्य शोकस्य भीनामेव मालवेव ५ (दिस०) विसाहो कस्य पुरुषस्य इव पाठेनु-ग्रहम् । तथोक्तम् । "इदं च हन्ते विष, स्पर्शे च हन्ते वशम् । मन्त्रे इहानि तृ, सर्वे दृश्यवर्त्मनी" ॥ इति यद्वा विनाशः कस्य कस्य कस्य ईश्वरस्य वा विरक्त्या मन्त्रमतिव ६ (मूला०) दुरन्तो दूर्व विरक्त्ये दुःखितनाशहितम् ७ अयो-इत्यस्य इतस्तदर्शनम् इदमत्यन्तं निरपूर्व-इत्यस्य । यद् इत्यन्त त्रयस्त्रं च पुरुषस्य इत्या-दर्शने अस्मै इति विरक्तभूतस्य । यत्र अन्यः कथः इतस्तत्रः

पतितगजायाः संगम्याऽसाध्यदुर्निवारनिवारणाद्विमुक्तिवत्सलु-श्रीवत् ८ (संक०) संकटवत्सगत्कृतकारक इति प्रवृ-त्तिः कस्य अविनयस्य येनाङ्गुल्यादिपुरुषाणां मार्ग-यत् ९ (निस०) निश्रयो गृहं कामो महत्यानन्दस्मानामिच्छत-स्यापक्षपातप्रेरिता अनयकुमारवञ्चिकाविस्थायन् १० (कामि) सानिराकरः कस्य वैरस्य जमदग्निनापरस्त्रीरेणुकायत् ११ शरीरं शोकस्य वीरककादम्बिकम्पायनमालायत् १२ भेदो नाशः मर्यादायाः कुलरूपायाःश्रीपतिश्रेष्ठिपुत्रीवत् यथा मर्या-दायाः संयमरूपाया विनाशः आर्द्रकुमारसंयमस्याऽर्द्रकुमा-रपूर्वनवलीवत् १३ (आसासोत्ति) आशा वाञ्छा रागस्य कामरागस्य तद्धेतुकत्वात् । यद्वा आश्रयः स्थानं रागस्य उपल-क्षणत्वाद् द्वेषस्यापि आर्षत्वादाकारः । यद्वा आ ईषदपि अ-ति न स्याद् आ अस्वादः कस्य [रागस्सत्ति] धर्मरागस्य १४ (निव०) निलयो गेहं केषां दुश्चरित्राणां नूपुरपण्डितारम-णीवीरमतीवत् १५ (माई०) मातृकायाः समूहः कमठ-श्रेष्ठिपुत्रापद्मिनीवत् १६ (खल०) स्खलनाः स्खलना ज्ञान-स्य श्रुतज्ञानादेः उपलक्षणाच्चारित्रादेः रत्नाकुरत्नामुनिप्र-कादिवहुप्रसङ्गे तदभावत्वात् । अर्हन्नककुण्डलकवत् १७ (चल०) चलनं शीलस्य ब्रह्मव्रतस्य ब्रह्मचारिणां तस्याः सङ्गे तत्र तिष्ठतीति भावः १८ (विग्घो०) विघ्नमन्तरायं धर्मस्य श्रुतचारित्रादेः १९ (अरी०) अरिर्निर्दयो रिपुः केषां साधूनां मोक्षपथसाधकानां चारित्रप्राणविनाशकहेतुत्वात् महानरक-कारागृहप्रक्षेपकत्वाच्च कूलवालुकस्य मागधिकावेश्यावत् २० [दूस०] दूषणं कलङ्कः केषां (आया०) ब्रह्मव्रताद्याचारप-रानाम् २१ आरामः कृत्रिमवनं कस्य कर्मरजसः कर्मपराग-स्य । यद्वा कर्म च निचितमोहनीयादि, स एव कामः, चश्च चौरः त्वं तस्यारामं वाटिका २२ (फलिहो त्ति०) अर्गला यद्व कुम्पकः मोक्षमार्गस्य शिवपथस्य २३ भवनं गृहं दारिद्र्यस्य २४ (अवियाइंइमाउत्ति) अपि च या इमा वक्ष्यमाणाः स्त्रिय एवंविधा भवन्ति (आसिवि०) विव शब्द इवार्थे आशीविष वत् दंष्ट्राविषभुजंगमवत् कुपिताःकोपङ्गता भवन्ति २५ (मत्त-मतंगज उन्मत्तमतंगज इव मदनपरवशा मन्मथविह्वला भवन्ति अभयाराज्ञीवत् २६ (वग्घी०) व्याघ्रीवत् दुष्टहृदयाः दु-ष्टचित्ताः पापिनी मात्रपरमात्मसदाधर्मीवत् २७ (तण०) तृणच्छन्नकूप इव तृणसमूहाच्छादितान्धवत् अप्रकाशितहृदय दातकथायकमायोरचितायन २८ (माया०) मायाकार इव परवञ्चकमृगाधिबन्धक इव उपचारशतबन्धनशतप्रयुक्ता प्रयोक्त्र्यो या मन्त्रोपचारशतानि उपचारिकवचनचेष्टादिशता-नि बन्धनानि रज्जुसंदानानि बन्धनशतानि च तेषां (पओत्ताओ त्ति) प्रयोगकर्त्र्यः २९ (आयरि०) अत्रापि च इवार्थे आचार्यसाक्षि धर्मितानुयोगक्रमम् । वामिव बहुनिरलेखप्रकारैरनेकपुरुषैर्वा ग्राह्यो महीतुं शक्यः । यद्वा आर्षत्वात् (अगिज्झत्ति) अग्राह्य मनैवग्राहीतुमशक्यः सद्भाव अन्तरचित्ताभिप्रायो यासां त द्भावाभ्यन्तरभावा । यद्भावाभ्यन्तरभावा या ३० (कुकु०) कुकुल ज्वालाभिः फोवकरवत् अन्तर्दहनशीलाः पुरुषाणामन्तर्दु-स्वभिजायकत्वात् । उक्तं च–" पुरुषश्च मूर्खो विधया च कन्या सत्त्रं च मित्रं परवशं च तनयम् । विलासकालेऽपि दरिद्रता च विना विना पञ्च दहन्ति देहम्" ३१ (नगाय०) विषमपर्वतमार्ग-मवर्णविषमविषमा नैकत्र्यस्थापितानि करणा इत्यर्थः अनङ्गसेन-सुवर्णकारस्त्रीपञ्चवत् यथा मनकमार्गवत् जिनकल्पिकप-वत् । नैकचित्ताः यद्वा मनकमार्गवत् चूतावेष्टिताचारवत्

नैकत्र स्थानस्थिताः ३२ (अंतोदु०) अन्तर्दुष्टव्रणवत् कुथितहृदयाः निर्गतहृद्भन्मसरामावत् ३३ (किण्ह०) कृष्णसर्पवत् (अवि०) विश्वासं कर्तुमयोग्या इत्यर्थः ३४ (संघा०) संहारवत् बहुजन्तुक्षयकरणसमाया: प्रच्छन्नमातृकाः ३५ (सञ्झ०) सन्ध्याभ्रराग-वत् मुहूर्तरागाः। तथापिप्रदुष्टेऽस्थायत्-३६ (समुद्द०) समुद्रवीचिवच्चलागमरद्रव्यपश्चस्वभावाः चञ्चलस्वभावाः ३७ (मच्छो०) मत्स्यवद्दुष्परिवर्तनशीलाः महता कष्टेन परिवर्तनं पश्चात्तापयितुं शीघ्रं स्वभावो यासां तास्तथा ३८ (वानर०) वानरवत् चञ्चलचित्ताः चपलानिभावाः ३९ (मच्चु विव) मृत्युवत् मरणवत् निर्विशेषाः विशेषवर्जिताः ४० (कालोत्ति०) दुर्भिक्षकाल एकान्तदुःखमापातः स वा यद्वा लोकोक्तौ दुष्टसर्पे-स्तद्वत् निरनुकम्पा दयावर्जिता कीर्तिधरराजभार्या-सुकोशलजननीवत् । ४१ (वरु०) वरुणवत् पाशहस्ताः पुरुषाणामाश्लिष्टादिभिः कामपाशबन्धनहेतुहस्तत्वात् ४२ (सलि०) सलिलमिव जलमिव प्रायो नीचगामिन्यः स्वकालनृपनदीप्रदीपिका अधमपङ्कुकामिका वाडीवत् ४३ [विस०] कृत्रणवत् वधानहस्ताः सर्वेभ्यो मातृपितृबन्धुकुटुम्बादिभ्यो विसंवादादायादानहेतुत्वात् ४४ (नरओ०) नरकवत् भामनीया दुष्कर्मकारित्वात् महाभयङ्कराः सद्भावनामाप्नोतीवेऽस्यादासीघातिका कुलपुत्रनार्यावत् ४५ [खरो०] खरवत् विगुणनखकगर्दभवत् दुःशीलाः दुष्टाचाराः निर्लज्जत्वेन यत्र तत्र ग्रामनगराऽरण्यमार्गे हेत्वमहोपाश्रयचैत्यगृहगर्तवाटिकादौ पुरुषाणां वाञ्छाकारित्वात्। तथाविधत्वस्या दुष्टदासीरतिकामुखिरूकर्दनमिव ४६ [दुट्ठस्सं०] दुष्टाश्ववत् कुस्कन्धाऽस्कवत् दुर्दमाः सर्वप्रकारैर्निलज्जीकृता अपि पुनः पुरुषसंयोगे स्वकामाभिप्रायकरणहेतुत्वात् ४७ [बालो] बालकवत् शिशुवत् मुहूर्तहृदयाः मुहूर्तान्तरं प्रायोऽन्यत्र रागभावकवत् कापिलब्राह्मणासक्तदासीवत् ४८ [अंधकार०] कृष्णपक्षेष्वादिभवमन्धकारमरणधर्ममुञ्चोद्भवतमस्कायं वा तद्वत् दुष्प्रवेशाः मायामहान्धकारगहनं येन देवानामपि दुष्प्रवेशत्वात् ४९ [विस०] विषवल्लीवत् दाक्षादहविपन्नतावत् [अणा०] अनाश्रयणीयाः सर्वथा सत्रादिकर्तुमयोग्यास्तास्वाश्रमणप्रयाणहेतुत्वात् पर्वतकराजस्य नन्दपुत्रीविषकन्यावत् ५० [दुट्ठगाहा इव०] दुष्टग्राहा निर्दयमहामकरादिजलजन्तुर्भविनाशावीवत्। अनवग्राह्या महता कष्टेनापि प्रवेष्टुमयोग्याः सुदर्शनश्रेष्ठिवत् ५१ [ठाणन०] स्थानभ्रष्टः ईश्वरो ग्रामनगरादिनायकस्तद्वत्। यद्वा स्थानं चारित्रगुणकुलवासादिकं तस्माद्भ्रष्टः ईश्वरश्चारित्रनायकः साधुरित्यर्थस्तद्वत्। यद्वा स्थानं सिद्धान्तव्याख्यानरूपं तस्माद्भ्रष्टः सन्मूलप्ररूपणेन ईश्वरो गणनायक आचार्य इत्यर्थः तद्वत्। यद्वा स्थानभ्रष्टो दुराचारे रक्त इत्यर्थः ईश्वर सत्यकीविद्याधरस्तद्वत् अप्रशंसनीयाः साधुजनैः प्रशंसां कर्तुं योग्या नेत्यर्थः ५२ (किंपाग०) किंपाकफलमिव भुक्तं आदौ मधुरा महाकामरसोत्पादिका परं पश्चाद्विपाकदारुणाः प्रसन्नदत्तचरित्रवत् ५३ (रित्तमु०) रिक्तमुष्टिवत् पोल्लकमुष्टिवत् बालजनीयाः अव्यक्तजनलोभनयोग्या वल्कलचीरीतापसवत् ५४ [मंस०] मांसपेशीग्रहणमिव सोपद्रवा यया केनापि सार्द्ध स्पर्शक्रिया कुतश्चित् स्थानान्मांसपेशीप्राप्ती अन्यदुष्ट पक्षिप्रमानेकचारीरूपीडाकारिणि वप [illegible] रामा- ग्रहणेऽनेके इह भवे परभवे दारुणा यद्वा यथा मत्स्यानां मांसपेशीग्रहणं सोप [illegible] त्रि

५५ [जलि०] प्रमुञ्चन्ति मन्यमानाः [जलियचुडिल्लीविषत्ति] प्रदीप्ततृणपूलिकेव दहनशीलाः ज्वलनस्वभावाः ५६ [अरि०] अरिष्टमिव दुर्लङ्घनीयाः ५७ [कूड०] कूटकार्षापण इवासत्यनाणकविशेष इव कालविसंवादनशीला कालविघातस्वभावा अकालचारिण्य इत्यर्थः ५८ [चंड०] चण्डक्रोध इव तीव्रकोपेव दुःखरक्षिता ५९ [अतिविसाओत्ति०] अतिविषादा दारुणविषादहेतुत्वात् यद्वा [अतीति] अति भ्रान्तौ गतोऽकार्यकरणे विषादः खेदो यासां तास्तथा यद्वा अतीति चिरं अतिविषम् आ समन्तात् ददाति पुरुषाणां सूरिकान्तावत् यास्ता अतिविषादाः यद्वा अतीति नृशं हीति नानाविधः स्वादो विषयग्रामपञ्चको यासां ता अतिविषादाः अथवा अतिविषयात् प्रवृत्तपञ्चेन्द्रियग्रामपञ्चकात् षष्ठीं नरकभूमिं यावत् सुसढमातृवत् गच्छन्ति यास्ता अतिविषयगाः प्राकृतत्वात् यकारलोपे सन्धिः। यद्वा स्वेन्द्रियविषयामासा अतिविषादा इति। यद्वा अतिवृष तीव्रं पुण्यं येषान्ते अतिवृषाः मुनयस्तेषामासमन्तात् पतन्त्यन्तो वहिश्च कायन्ति यमयन्ति यम इवाचरन्ति चारित्रप्राणकर्षणत्वेन यास्ताः अति वृषाफाः यद्वा कायन्ति अम्नयन्ति समितिगुप्त्याह्वानत्वेन यास्ताः अतिवृषाकाः यद्वा लोकानामतिवृषे तीव्रपुण्यधने आनृशं चायन्ति चोरयन्ति यास्ताः अतिवृषाचाः ६० (दुगुंछि) जुगुप्सिकाः जुगुप्सां कर्तुं योग्याः मुनीनाम् ६१ (दुरु०) दुरुपचाराः दुष्टोपचाराश्चित्तो वचनादिविस्तारो यासां तास्तथा ६२ अगम्भीरा गम्भीरगुणरहिताः ६३ (अवि०) अविश्वसनीया विश्रम्भं कर्तुमयोग्याः ६४ (अण०) अनवस्थिताः नैकस्मिन् पुरुषे तिष्ठन्तीत्यर्थः ६५ (दुक्ख०) दुःखरक्षिता कष्टेन रक्षणयोग्याः यौवनावस्थायाम् ६६ (दुक्खपा०) दुःखपालिता दुःखेन पालयितुं शक्या बालावस्थायाम् ६७ (अरइ०) अरतिकराः [illegible] ६८ (कक्क०) कर्कशा इह परत्र कर्कशदुःखोत्पादकत्वात् ६९ [illegible] इह परत्र दारुणवैरकारणत्वात् ७० [रूव०] रूपसौभाग्य [illegible] रूपं चार्याकृतिः सौभाग्यं स्वकीर्तिधरणादिकं [illegible] ७१ [भुय०] भुजगगतिवत् कुटिलहृदयाः ७२ [कंता०] कान्तार गतिस्थानभूताः कान्तारे दुष्प्रवेशस्थाने [illegible] किल्वेन गमनं स्थानं चैकाकित्वेन [illegible] णमहाभयोत्पादकत्वात् ७३ (कुल०) [illegible] कारिकाः वंशविनाशहेतुहिंसावासकत्वेन ७४ [पर०] [illegible] प्रकाशिकाः अन्यदोषस्वदोषप्रकाशि[illegible] ७५ (कद०) [illegible] मरणपाशादिप्रदर्शनमिति [illegible] ७६ [धम्मो०] [illegible] गायन्तीप्रियं [illegible] सहणेन च निरन्तरं [illegible] रिका [illegible] [illegible] ७७ [illegible] पकाले विरहे इव [illegible] इत्यम [illegible] दिने इव [illegible] [illegible] दिव [illegible] ७८ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

पि विप्रतार्यकार्ये प्रवर्तयन्तीति (१) र इति रोदनकरणेन पुरुषं सशोकं कुर्वन्ति (२) म इति स्वपितृगृहगमनादिप्रस्तावे पुरुषमन्यन्तरागवन्तं कुर्वन्तीति (३) द इति दर्शनेन स्तनकक्षादिदन्तदर्शनेन कामिनो मोहयन्तीति (४) रि इति संभाषे रे रे मां मुञ्च रे मां मा कदर्थयेत्यादिकथनेन कुरामाः पुरुषं सशोकं कुर्वन्तीति आर्षत्वात् रि इति। यद्वा अरि इति रतिकलहे अरे मया सह मा कुरु उपहासमित्यादि रतिकलहकरणेन पुरुषं मोहयन्तीति आर्षत्वात् अरि इति (५) स इति अन्योन्यसद्भावगोपनादिकशब्दकरणेन सत्पुरुषानपि सकामान्कुर्वन्तीति (६) प इति सकलशरीरविकारसञ्जातैर्नेत्राभ्यां नेत्राभ्यां पुरुषं सकामं स्ववशंगतं स्वकार्यकर्तारमपराधमोक्तारं कुर्वन्तीति (७) गुणादरिहातैरिति। (भूमिविहणविविहणेहिं चेति) भूमिलेखनानि भूमौ पदादिनाऽक्षरलेखनानि विलिखनानि विशेषतो रेखास्वस्तिकादिकरणानि तैः स्वगुरुं पुरुषान् ग्राहयन्तीति भूमिलिखनविलिखनैरिति चकारोऽत्र समुच्चयार्थः (आरुहणनट्टणेहिं चेत्ति) आरोहणानि वंशाग्रादिचटनानि नर्तनानि नृत्यकरणानि तैरारोहणनर्तनैः पुरुषादिकमाकर्षयन्तं कुर्वन्तीति (बालयउवगूहणेहिं चेति) बालका मूलाः कामिन इत्यर्थः तेषामुपगूहनानि अङ्कधारणादीनि तैर्बालकोपगूहनैः कुरूपाः स्वकामेच्छां पूरयन्तीति । यद्वा बालकाः केशकलापास्तेषामुपगूहनानि स्थगनानि स्वच्छवस्त्राच्छादनादीनि तैर्नन्यथमस्तान स्थापयमान् स्ववशं कृत्वा यथेष्टं वाहयन्तीति । च शब्दात्कश्चिद्भ्रामयन्ति अश्ववारयन्ति श्रेणिकभार्या चेल्लणा राजीव । स्वार्थं चलो प्रागल्भ्यमपि कुर्वन्तीति (अंगुलि०) अङ्गुलीस्फोटनानि कौलिकाकरणानि। यद्वा अङ्गुलीनां परस्परं ताडनानि । स्तनपीडनानि करतलाभ्यां पयोधरचापनानि हस्ताभ्यां कुचमर्दनानि वा कटितटवासनानि श्रोणिभागपीडनानि कराभ्यां परस्परस्य वा तैः कामिनां चित्तान्याकर्षयन्तीति (तज्जणाहिं चेति) तर्जनानि अङ्गुलिप्रसारणकृणादिचालनानि तैर्मन्मथमुत्पादयन्ति कामिनां च शब्दाद् कुडुक्केनैव नूपुराभरणशब्दोत्पादनैः सविलासगत्या चतुष्पथादौ भ्रमणैर्लीलाधनैश्चक्षुःकटाक्षैराननमरं भूषयन्तीत्यात् कुर्वन्त्यतः संयमार्थिभिः साधुभिस्तासां सङ्गस्त्याज्य इति। तथा (अवियाइति) पूर्ववत् "तातोपामोयवथमिहंजे" इति प्राकृतत्वाद्विभक्त्यन्ययः । या कुक्कुमादयः स्त्रियः सन्ति जगति [ताओत्ति] ताः पुरुषान् पाशवत् नागपाशपाशादिबन्धनवत् बन्धितुं धातूनामनेकार्थत्वात् बन्धितुं वर्तन्ते इह परत्र नराणां बन्धनकारणत्वात् [पंकुव्वगुव्विवजोत्ति] ताओत्ति अयेऽपि अनुवर्तन्ते याः दुर्दुराद्यः सन्ति ताः नराणां पङ्कवत् । अगाधा इव बहुलपङ्कमुदादिकर्दमवत् क्षपितुं वर्तन्ते [मच्चुत्तमरिहंजत्ति] याः भैरवीयादयः सन्ति ताः नराणां मृत्युवत् कृतान्तवत् मारयितुं मारणार्थमित्यर्थः प्रवर्तन्ते । [अगणित्थहिवंजेत्ति] या जगति गणिकादयः सन्ति ताः कामिनामग्निवद्दग्धं ज्वालयितुं परिभ्रमन्ति [असित्थछिन्नजित्ति] या मृगाङ्कयामा ग्रहणी परिव्राजिकादयः सन्ति ताः कौटिल्यकरणाः साधूनपि असिधारावच्चिन्नेषु छिद्यार्थं मुन्महन्ते ।

अथ स्त्रीवर्णनं पद्येन वर्णयति यथा—

अतिमाणिमाणिणीणं, केवारकचारयगममाणं ।
घोरनिउरंबकंदर, चलंतवीनत्थपाणं ॥ १ ॥

नारीणां सर्वथा विश्वासो न विधेयः । किंभूतानाम् अतिमसीमदर्शीनां कपाटकल्पतुल्यानाम् । अयमाशयः यथा खड्गपाणिनेतराश्रयाद्विदियतया छेदयति तथा अनार्या नार्योऽपि नराणामिह परत्र दारुणदुःखोत्पादनेन छेदयन्ति । यथा च कज्जलं स्वभावेन कृष्णमस्य श्वेतवस्त्रादिसंगमे सति तस्य कृष्णत्वं जनयति, तथोन्मत्तनारी स्वनाथेन कृष्णा दुष्टान्तःकरणत्वात् तत्संगमे उत्तमकुलोत्पन्नानामुत्तमानामपि कृष्णत्वमुत्पादयति यशोधनक्षयराजविरुद्धनादिहेतुत्वात् । पुनः किंभूतानां कान्तारकपाटकारकसमानाम् अरण्यकपाटकारागृहतुल्यानाम् । अयमाशयः । यथा गहनं वनं व्याघ्राद्याकुलं जीवानां भयोत्पादकं भवति तथा नराणां नार्योऽपि भयं जनयन्ति धनजीवितादिविनाशहेतुत्वेनेति यथा प्रतोल्यां कपाटे दत्ते केनापि गन्तुं न शक्यते तथा नरे नारीकपाटहृदये दत्ते सति केनापि कुत्रापि धर्मधनादौ गन्तुं न शक्यते । यथा च जीवानां कारागृहं दुःखोत्पादकं भवति तथा नराणां नार्योऽपीति । पुनः किंभूतानां (घोरनि०) घोरा रौद्राः प्राणनाशहेतुत्वात् । निकुरम्बं घनमगाधमित्यर्थं यत्कामिति जातं तस्य दरी भयं यस्माद्व्याघ्रात्सिंहाद् तपुपाधिपंडपतिगजस्येव स निकुरम्बकन्दरः । कामिति अत्र वशब्द उद्वर्त्याचकः । चलन् पुरुषं २ प्रति भ्रमन् चीनग्गो भयङ्करः इह परत्र महाजयोत्पादकत्वादेवंविधो भाव आन्तरमायामयस्वभावो यासां सा घोरनिकुरम्बकन्दरचलद्भीमभग्नभावास्तासां घोरनादानाम् ॥ १ ॥

दोसयमयगगरीणं, अजसयविसप्पमाणहिययाणं ।
कइयवपन्नत्तीणं, ताणं अन्नाणसीआणं ॥ २ ॥

दोषशतगर्गरिकाणां दोषाः परस्परकलहमन्त्ररोगाभिमदानमर्मोद्घाटनकलङ्कप्रदानजल्पनशापप्रदानस्वपरप्राणघातचिन्तनाद्यस्तेषां शतानि तेषाम् । गर्गरीका प्राकृतत्वाद्दोषाश्रमस्तासां दोषशतगर्गरिकाणाम् [अजस०] न यशांसि शतानि अयशः शतानि तेषु विसर्पं विस्तारं गच्छद्धृदयं मानसं यासां ताः अयशः शतविसर्पद्धृदयास्तासाम् । तथा [कइयवपत्ति [कैतवानि कपटानि नेपथ्यभाषामार्गगूढपदाप्रशंसादीनि [पन्नत्तीत्ति] प्रज्ञाप्यन्ते याभिस्ताः कैतवप्रज्ञप्तयः यद्वा कैतवानां दम्भानां प्रकृष्टाः ज्ञप्तयो ज्ञानानि कामप्रकृष्टिसुखावगमिनी यथाप्तास्ताः कैतवप्रज्ञप्तयः । यद्वा कैतवेषु प्रज्ञया बुद्ध्याभिधानं यासां तास्तासां कैतवप्रज्ञप्तीनाम् । तथा [ताणंति] तासां नारीणां अज्ञानशीलानां परिभवतस्त्वदूषणस्वभावानाम् । यदुक्तं— " देवाणदाणवाणं, मंतं निमंतनिउणा जे । इत्थी चरियम्मि पुणो, ताव वि मेवा कई नट्ठा १ आलवणेहिं धूमिहरेहिं विविहेहिं वंचणवएहिं । नियरिकिन्ययावि होए, रमणी वम्महगाथ २. पच्छापहे जम्मउ सागरे पंडियाणपयरगी । भोइयाण हियवपम्मो, तिनि वि तोए न दीमंति ३" इति यद्वा न ज्ञानं नाज्ञोहनं दीप्तं प्रजस्वरूपं याभिस्ता अज्ञानशीलास्तासाम् । यद्वा न ज्ञः कुत्सार्थत्वात्कुत्सितं ज्ञानं शीलं मार्गीनां याभिः परिव्राजिकायोगिन्यादिभिस्ता अज्ञानशीलास्तासां मुनिवरैः सम्यक्तान्तकल्पनकल्पयागक्रियासम्यग्ज्ञानादिव्यापारो वर्जनीय इति ॥ २ ॥

अन्नं रयंति अन्नं, रमंति अन्नस्स दिंति उल्लावं ।
अन्नो कडयंतरिओ, अन्नो पयडंतरे ठविओ ॥ ३ ॥

क्रियादिपुरुषसंगते अन्यं स्वनायकमपरस्य भरे स्वभर्तरि स्वदर्शनादिना कामरागवन्तं कुर्वन्तीत्यर्थः । पटी-

पतिप्रद्युम्नानरं प्रति अगडदत्तस्त्रीमदनमञ्जरीवत् । यद्वा स्वकुशीलत्वं केनापि ज्ञाते सति (अन्नं रयंतित्ति) अन्यद्धिय मङ्गलकाष्ठमङ्गणादिकं रचयन्ति कपटेन निष्पादयन्ति । यद्वा जारस्य स्वान्तःकरणाज्ञापनाय [अन्नंरयंतित्ति] अन्यद्वात्मव्यतिरिक्तं तृणतन्तुदण्डादिकं रदन्ति वत्पाटनं कुर्वन्तीत्यर्थः । रद विलेखने इति विद्रपनमुत्पादनमिति । यद्वा अन्यं रयन्तीति अन्यं स्वकान्तव्यतिरिक्तं पुत्रभ्रातृकान्तमित्रादिकं प्रति रामा मधुरस्वरमाः रय गतौ रघु गतौ वा रयन्ते रयंति वा गच्छन्ति । तथा [अन्नं रमंतित्ति] अन्यं स्वकान्तव्यतिरिक्तं नरं रमन्ते मैथुनतत्पराः क्रीडयन्तीत्यर्थः पातालसुन्दरीवत् । द्यूतादिप्रकारेण क्रीडयन्ति वा [अन्नस्सदिंति वसावेति] अन्यस्यां कार्यान्तरितस्य ददति प्रयच्छन्ति उल्लापं वचनं घोररूपम् । यद्वा अनेकनरपरिवृता अपि अन्यस्य नरस्य मार्गादिगच्छतः [illegible] वा तन्मावत्वेन सार्पं मन्मथोद्दीपनशब्दं ददतीति । उल्लापयन्ति पाठे तु कामिनरादिष्यादिसंनये सति उन्मत्ताकामाः अन्यस्मै ददति उल्लातं प्रयत्नपादप्रहारमित्यर्थः । तथा अन्यः कश्चिद्दर्शीयद्रूपः कटान्तरितः कटान्तर्वर्ती मञ्चपार्श्विको नयनीति । तथा अन्यस्त्वकटाक्षबाणसमूहेन गत्रांगृत । एकान्ते पल्लविशेषान्तरं स्थापितो भवेत् [illegible]मित्यर्थः । ३ ।

गंगाए वालुयाए, सागरजलं हिमवओय परिमाणं ।
उग्गस्स तवस्स गई, गब्भुप्पत्तिं च विलयाए ॥ ४ ॥
सिंहे कुंभदुयारस्स, पुइसकुडुल्लाइयं असे ।
जाणंति बुद्धिमंता, महिलाहिययं न याणंति ॥ ५ ॥

गङ्गायां वालुकां वालुकणा सागरे समुद्रे जलं जलपरिमाणमित्यर्थः । हिमवतो महाहिमवत्पर्वतस्य परिमाणमुच्चत्वमित्यर्थं [illegible] । उग्रस्य तीव्रस्य तपसो गति फलप्राप्तिरूपां गर्भोत्पत्तिं च (विलयाए) वनितायाः नार्याः, सिंहे कुंभदुयारस्स यदि गत्वं (पुइडाति) कुररोत्थं (कुकुडा- [illegible]) [illegible] जानन्ति [illegible] बुद्धिमन्तः महाबुद्धयः महिलायाः [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

निदुद्धिगं च धेणुं, लोए वि अतिद्विय पिंडं ॥ ७ ॥

यादृशमिति गम्यते निष्कन्यकं धान्यकणविवर्जितं चागमतादृशं तरुणीमर्कटं शुभभावनाकुसुमरहितत्वात् । यादृशा निर्दुग्धिका दुग्धरहिता धेनुर्गौस्तादृशाद्युष्मतिनी धर्मध्यानदुग्धाभावात्तथा लोके अपि शब्दः पूरणार्थे यादृशं (अतिलियति) सर्वथा तैलांशरहितं पिण्डं खलखण्डं तादृशं महिलाख्यायी मर्कटं परमार्थेन स्नेहतैलविवर्जितत्वात् । ७ ।

जेणंतरेणलोय-णाणि निमिसंति तेण य वियसंति ।
तेणंतरे वि हिययं, चित्तसहस्साउलं होइ ॥ ८ ॥

स्त्रीणां येन परमवल्लभेन सर्वार्थसंप्राप्तिकारकेणान्तरेण विना लोचनानि प्रफुल्लनेत्राणि तत्क्षणं निमिषन्ति संकुचितभावं गच्छन्तीत्यर्थः च पुनस्तेनैव परमवल्लभेन स्वार्थप्राप्यकारकेणान्तरेण विना विकसन्ति प्रफुल्लनेत्राणि भवन्तीत्यर्थः । तेणंतरे इति प्राकृतत्वात्तृतीयार्थे सप्तमी अपि शब्द एवार्थे तथा कुलस्त्रीणां हृदयं कदाचित्स्ववल्लभे प्रवर्तते स्ववल्लभे सत्यपि कदाचित्तासां चित्तं स्वमानसं सहस्राकुलं स्वकान्तव्यतिरिक्तपुरुषान्तरसहस्रेषु आकुलं मन्मथभावेन परिभ्रममाणं भवतीत्यर्थः । शाकिनीवत् । अतो मुनिवरैरत्नत्रयरक्षणपरैर्मुक्तगृहारम्भनरैरासां कुरण्डमुण्डीदासीयोगिन्यादीनां यथा कथञ्चित्परिचयो न कार्य इति । अस्या अन्यदपि व्याख्यान्तरं सद्गुरुप्रसादात्कार्यमिति ॥ ८ ॥ तन्दु० ॥

(१२) स्त्रीणामशुचित्वं यथा—

"मंस इमं मुत्तपुरीसमीसं, सिंहाणखेलाण य निज्झरंतं । एवं अणिच्चं किमिआण वासं, पास नराणं मइयाहियाणं " इत्यादि—धर्म० ।

सर्वस्वापकर्षत्वं यथा—

नो रक्खसीसु गिज्झिज्जा गंडवच्छासुणेगचित्तासु ।
जाओ पुरिसं पलोभित्ता, खेल्लंति जहा व दासेहिं ॥ १८ ॥

नो नैव राक्षस्य इव राक्षस्यः स्त्रियस्तास्तु यथा हि राक्षस्यो रक्तसर्वस्वमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणिनामपहरन्त्येवमेता अपि सम्यग्ज्ञानादीन्येव जीवितं स्वार्थं च तानि चैताभिरपह्रियन्त एव तथा च हारिभ्रः " धानेऽवनो दहति कुतहृन्देहमेकमराणां, मस्तो नाग कुपितनुजगद्धीकेऽदं नधेय । ज्ञाने शीलं विनय विभवौदार्यविज्ञानदेहान्सर्वानर्थान् दहति वनिता सुष्मिकानैहिकांश्च " (गिज्झिज्जत्ति) गृध्येदभिकाङ्क्षयात् प्रवृत्तकोद्धतीषु (गंडवच्छासुत्ति) गण्ड गण्ड इव वपचित्विपिशिताररूपतया गलत्पूतिरुधिराङ्कितामनयान्त्य तदुपमस्यापुरोक्त कुचायुगो । ते पठति यासां ताभ्यतानुतास्तासु वेत लोभ्यादनार्य्येवमुक्तम् । तथा अनेकान्येकरमलधानि चञ्चलतया चित्तानि मनांसि यासां तास्तासु अनेकचित्तासु यादृश " अन्नस्स दिक्खइ अन्नस्स जिसइ अन्नमादिसइ लोले, अन्नं [illegible] घरंति हिययेण इमं सं च हेति । अन्नं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कुचमिव इव चित्त घञ्चला- [illegible] " तथा (जाओत्ति) याः पुरुषं मनुष्यं कामिनमर्दितं [illegible] [illegible] [illegible] क्रीडन्ति (खेल्लंति) वा शब्दस्यैव [illegible] दासैः [illegible] मा [illegible] [illegible] [illegible] मुनार्थः ॥ १८ ॥

[illegible] दर्शयन्नाह ।

नागिणुं ना [illegible], इत्थिविलयङ्के अणगारे ।

धम्मं च पेसलं नच्चा, तत्थ ठविज्ज भिक्खु अप्पाणं ॥१९॥

नागेगु नो नेव प्रवृत्तो भवान्द आदिकर्मणि मतो दुष्टिमारते नापि न । किं पुनः पर्यायोऽस्ति भावः (इत्थीविप्परियत्ति) स्त्रियो विविधैः प्रकारैः प्रवर्तन्ते च जहाति त्यजति इति स्त्रीविमर्द उपायसयो बहुशिति बहुबचनाद्या । यद्वा (इत्थियत्ति) स्त्रियो (विप्पजहेत्ति) विप्रजहात्पूर्वं नारीग्रहणात्मुपलक्षितु पवेत्ता इह च दैवतिर्यङ्मर्त्यस्त्र्योऽपि त्याज्यतयोच्यन्ते इति न पौनरुक्त्यमुपदेशतया । अणगारः प्राग्वत् । उत्त० ८ अ० ॥

(स्त्रीणां दुर्गाह्यहृदयत्वम् ' इत्थिरज्ज ' शब्दे)

[१३] स्त्रीणां बन्धकारणत्वं-यथा——

पाडणं जणमईति पिया लोगंमि इत्थिओ ८ ॥

इत्थिओ जेण सेवंति आइमोक्खा हु ते जणा ॥

ते जणा बंधणुम्मुक्का, नावकंखंति जीवियं ॥ ९ ॥

पातयन्ति सन्मार्गात्स्खलितधर्मिणाम्नो इदनात्मिकाम प्रेति अनिशमति पतनमति न तथा परम्परेति एवं लोके मनुष्यलोके हावभावप्रधानत्वात्प्रिया दयितास्त्वप्रियत्वाच दुर्निग्रहत्वमेवां सत्यमनिशमति न तन्निर्जीयते तत्स्वरूपा वगमात्त्वविरतिनाचेति । तथा चोक्तम् ॥ स्मितेन भावेन मदेन लज्जया, पराङ्मुखैरर्द्धकटाक्षवीक्षितैः। वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया, समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः॥ १ ॥ स्त्रीणां कृते भ्रातृयुगस्य भेदः, संबन्धिभेदे स्त्रिय एव मूलम्। अप्राप्तकामा बहवो नरेन्द्रा, नारीभिरुत्सादितराजवंशाः॥ २ ॥ इत्येव तत्स्वरूपं परिज्ञाय तज्जयं विधत्ते नैतानिर्जीयत इति स्थितम् । अथ किं पुनः कारणं स्त्रीप्रसङ्गपरिहारेण ब्रह्मचर्यप्रतिपत्तिरुक्तं क्रियते न प्राणातिपातादीनीति । उच्यते केषां चिद्दर्शनिनामङ्गनोपभोग आश्रवद्वारमेव न भवति । तथा चोक्तम् "न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला" ॥ इत्यादि तन्मतव्युदासार्थमेव मुपन्यस्तमिति । यदि वा । मध्यमतीर्थकृतां चतुर्याम एव धर्म इह तु पञ्चयामो धर्म इत्यस्यार्थस्याविर्भावनायानेनोपक्रमकारि । अथवा । पराणि व्रतानि सापवादानीदं तु निरपवादमित्यस्यार्थस्य विर्भावनाय प्रकृतमेवमकारि । अथवा । सर्वाण्यपि व्रतानि तुल्यानि एकखण्डने सर्वविराधनमिति कृत्वा येन केनचिद्विशेषो न दोषायेति । [इत्थिओ इत्यादि] ये महासत्त्वाः कटुविपाकोऽयं स्त्रीप्रसङ्ग इत्येवमवधारणतया स्त्रियः सुगतिमार्गार्गलाः संसारवीथीभूताः सर्वाविनयराजधान्यः कपटजालशतसंकुला महामोहनशक्तयो न सेवन्ते न तन्नगतमतिरपक्षि ते एवंभूता जना इतरजनातीताः साधव आद्या प्रथमं मोक्षोऽशेषद्वन्द्वोपरमरूपो येषान्ते आदिमोक्षाः । तुरवधारणे । आदिमोक्षा एव ते ऽवगन्तव्याः । इदमुक्तं भवति सर्वाविनयास्पदभूताः स्त्रीप्रसङ्गा यैः परित्यक्तास्ते आदिमोक्षाः प्रधानभूतमोक्षाख्यपुरुषार्थोद्यताः । आदिशब्दस्य प्रधानवाचित्वात् केवलमुद्यतास्ते जना स्त्रीपाशावबन्धनोन्मुक्तास्ततोऽसंयमजीवितमरनमपि प्रतिग्रहादिकं नाभिकांक्षन्ति । यदि वा परित्यक्तविषयेच्छाः सदनुष्ठानपरायणा मोक्षैकतानाः जीवितं दीर्घकालजीवितं नाभिकांक्षन्ति इति ॥ ९ ॥ सूत्र० २ श्रु० १५ अ०

नारीसङ्गः दुःख एव, "नारीसङ्गा पुणयो, गणहर नवरेसं कुसंग पण धम्मं । ठाणं पालन पुणे, गुरुणयं कुसंगमणंपि" दर्श० ।

(१४) स्त्रीसंसर्गस्यावश्यमपरित्याज्यतया च ।

वशीकुर्वन्ति ये लोके, गुणात् दर्शनतत्परा । संसर्गजा गुणानिस्ते, स्त्रीव्याधाः किम कुर्वते" पंचा० १० विव० ।

स्त्रीसंसर्गपरित्यागे कारणमाह ।

जहा कुक्कुडपोयस्स, निच्चं कुललओ भयं ।

एवं खु बंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥ ५५ ॥

यथा कुक्कुटपोतस्य कुक्कुटबेल्लकस्य नित्यं सर्वकालं कुललो मार्जारात्भयमेवमेव ब्रह्मचारिणः साधोः स्त्रीविग्रहात् स्त्रीशरीरात् विग्रहग्रहण मृतविग्रहादपि भयत्यापनार्थमिति सूत्रार्थः । यतश्चैव मत-

चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकियं ।

भक्खरं पिव दट्ठूणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥ ५६ ॥

चित्रभित्तिं चित्रगतां स्त्रियं न निरीक्षेत न पश्येत् नारीं वा सचेतनामेवं स्वलंकृतामुपलक्षणमेतदनलंकृतां वा न निरीक्षेत कथंचिद्दर्शनयोगेऽपि भास्करमिवादित्यमिव दृष्ट्वा दृष्टिं प्रतिसमाहरेत् आशैव निवर्तयेदिति सूत्रार्थः । किंबहुनाह-

हत्थपायपडिच्छिन्नं, कन्ननासविगप्पियं ।

अवि वाससइं नारिं, बंभयारी विवज्जए ॥ ५७ ॥

हस्तपादप्रतिच्छिन्नामिति प्रतिच्छिन्नहस्तपादां कर्णनासाविकृत्तामिति विकृतकर्णनासामपि वर्षशतिकां नारीमेवंविधामपि किमङ्ग पुनस्तरुणी तां तु सुतरामेव ब्रह्मचारी चारित्रधनो महाधन इव तस्करान् विवर्जयेदिति । अपि च ।

विभूसा इत्थिसंसग्गो, पणीयं रसभोयणं ।

नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ ५८ ॥

विभूषा वस्त्रादिराढा स्त्रीसंसर्गो येन कर्णाचत्प्रकारेण सम्बन्धः प्रणीत रसभोजनं गलत्स्नेहरसाद्यवहारः एतत्सर्वमेव [illegible]

[illegible]

इत्थीणं तं न निज्झाए, कामरागविवड्ढणं ॥ ५९ ॥

अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानमित्यङ्गानि शिरःप्रभृतीनि प्रत्यङ्गानि नयनादीनि एतेषां संस्थानं विन्यासविशेषमस्त्यथवा चारुल्लपितं लपितं जल्पितं प्रेक्षितं निरीक्षितं स्त्रीणां सम्बन्धि तदङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानादि न निरीक्षेत न पश्येत् । किमित्यत आह । काम रागविवर्द्धनमिति एतद्धि निरीक्ष्यमाणं मोहदोषात् मैथुनाभिलाषं वर्द्धयति अत एवात्र प्राक् स्त्री । निरीक्षणप्रतिषेधऽसत्यायामपि प्राधान्यख्यापनार्थो भेदेनोपन्यास इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० । तथा चान्यत्रापि-

"आपातमात्ररमणीयमनिन्द्यमानं पश्चात्तु साहसानां, वैताणां भविष्यतं कालकूटदुष्टं केवलमपथ्यमिति । स्वर्गापवर्ग विधि नरकपुरमुखं सर्वमेतत्करा, स्त्रीयन्त्रं येन सृष्टं विष मणिमयं सर्वलोकस्य पाशः ॥ १ ॥ नो सत्येन मृगाङ्क एष वदनीभूतो न चेन्दीवर-द्वन्द्वं लोचनतां गतं न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता । किन्त्वेवं कविभिः प्रतारितमनाः तत्त्वं विजानन्नपि, त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनः सेवते ॥ २ ॥ यदेतत्पूर्णेन्दुद्युतिहरमुदाराकृतिधरं, मुखाब्जं तन्वङ्ग्याः किल वसति यत्राधरमधु । इदं तत्किं पाकद्रुमफलमिदानीमति वि-

रसं, व्यतीतेऽस्मिन् काले विषमिव भविष्यत्यसुखदम् ॥ ३ ॥
दीर्घेणाकुञ्चितेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना,
नीलाब्जद्युतिनाऽहिना वरमहं दष्टो न तच्चक्षुषा ॥
दष्टे सन्ति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण पुण्यार्थिनो,
मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे वैद्यो न चाप्यौषधम् ॥ ४ ॥
संसार ! तव निस्तर-पदवी न दवीयसी ।
अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणाः ॥ ५ ॥
नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा,
ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीनाम् ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः,
शक्रादयोपि विजितास्त्वबलाः कथं ताः ॥ ६ ॥
जल्पन्ति सार्द्धमन्येन, पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।
हृदये चिन्तयन्त्यन्यं, प्रियः को नाम योषिताम् ॥ ७ ॥

सव्वत्थे इत्थिवग्गम्मि, अप्पमत्तो सया अविस्सत्थो ।
नित्थरइ बंभचेरं, तव्विवरीओ न नित्थरइ ॥ ६७ ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन् प्रव्रजिता प्रव्रजितरूपे स्त्रीवर्गे अप्रमत्तः नि-द्राविकथादिप्रमादरहितः सदा सर्वकालमविश्वस्तो विश्वासरहितः श्वसन् निस्तरति पालयतीत्यर्थः ब्रह्मचर्यं मैथुनत्यागरूपं तद्विपरीतः उक्तविशेषणरहितो न निस्तरतिन निर्वहति ब्रह्मचर्यमिति गाथार्थः । ग० २ अधि० । [साध्वीसंसर्गो दोषायेति ' अज्जिया ' शब्दे ॥ स्त्रीसंसर्गादि परित्यागो बंभचेर गुत्ति शब्दे]

[१५] स्त्रीषु सक्तस्य परिग्रहोऽवश्यं भवतीति यथा—
इत्थीसु सत्ते य पुढो य बाले, परिग्गहं चेव पकुव्वमाणे ॥

स्त्रीषु रमणीष्वासक्तो ऽध्युपपन्नः पृथक् २ तद्भाषितहसितविब्बोकशरीरावयवेष्विति बालवद्बालोऽज्ञः सदसद्विवेक-विकलस्तद्वसक्ततया च नान्यथा द्रव्यमन्तरेण तत्संप्राप्तिर्भवतीत्यतो येन केनचिदुपायेन तदुपायभूतं परिग्रहमेव प्रकर्षेण कुर्वाणः पापं कर्म समुच्चिनोतीति । सूत्र० १ श्रु० १० अ० । [स्त्रीषु कामेषु चासक्तानामवश्यं नरकयातना भवतीति ' इत्थिकाम ' शब्दे] स्त्रीषु च सर्वेन्द्रियगुप्तेन भाव्यम् तथा च ॥

सव्विंदियाभिनिव्वुडे पयासु, चरे मुणी सव्वतो विप्पमुक्के ।

सर्वाणि च तानीन्द्रियाणि च स्पर्शनादीनि तैरभिनिर्वृतः संवृतेन्द्रियो जितेन्द्रिय इत्यर्थः । क्व प्रजासु स्त्रीषु तासु हि पञ्च प्रकारा अपि शब्दादयो विषया विद्यन्ते तथा चोक्तम् । "कलानि वाक्यानि विलासिनीनां, गतानि रम्याण्यवलोकितानि । रतानि चित्राणि च सुन्दरीणां, रसोपि गन्धोऽपि च चुम्बनादेः ॥ १ ॥ तदेवं स्त्रीषु पञ्चेन्द्रियविषयसम्भवात्तद्विषये संवृतसर्वेन्द्रियेण भाव्यमेतदेव दर्शयति चरेत्संयमानुष्ठानमनुतिष्ठेन्मुनिः साधुः सर्वतः सबाह्याभ्यन्तरात्सङ्गाद्विशेषेण प्रमुक्तो विप्रमुक्तो निष्किञ्चन इत्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । स्त्रीणां दर्शननिषेधो यथा- " स्त्रीरम्याङ्गेक्षणतरलितमविधेयचेतो हि दीर्घनिश्वासं दाहं च विनाशमुपयाति । ध० ३ अधि० । [अत्र प्रायश्चित्तं ' सागारिय ' शब्दे]

[१६] स्त्रीकरस्पर्शादिनिषेधो यथा—
मग्गिदर्यावस्फरिसं, अंतरियं कारणे वि उप्पन्ने ।
दिट्ठी विसदिट्ठग्गी, विसं व मुणिवज्जए गच्छे । ८३ ।

यत्र गणे स्त्रीकरस्पर्शः यथवा स्त्रियाः करेण स्पर्शः स्त्रीकरस्पर्शोत्पुरुषत्वाद् स्त्रीरत्नादिस्पर्शो च कर्मभूतम् [अंतरियंति] अपि शब्दस्यैवादि मस्तकादिस्पर्शमपि वस्त्रादिना आनान्तमपि किं पुनरनन्तरितं कारणेऽपि कार्येऽपि गोत्रमत्त्यादि उत्पन्ने सञ्जाते सति किं पुनः कारणे दृष्टिविषश्च सर्पविशेषः दीप्ताग्निश्च ज्वलितवह्निर्विषं च हालाहलादीनि समाहारद्वन्द्वः सदिव वर्जयेत् ब्रह्मचर्यमार्गेण दूरतः त्यजेन्मुनिः समुदायः [गच्छत्ति] स गच्छः स्यादिति शेषगाथा छन्दः ।

वाला वुड्ढाए, नत्तु अ दुहिआइ अहव भइणीए ।
न य कीरइ तणुफरिसं, गोयम ! गच्छं तयं भणियं ॥ ८४ ॥

इहाङ्गस्पर्शस्य सर्वत्र सम्बन्धात् बालाया अपि अप्राप्तयौवनाया अपि किं पुनः प्राप्तयौवनायाः वृद्धाया अपि अतिक्रान्तयौवनाया अपि किंपुनरनतिक्रान्तयौवनायाः पर्यवस्थायाः कस्या इत्याह । नप्तृका पौत्री तस्या अपि दुहिता पुत्री तस्या अपि अथवा भगिनी स्वसा तस्या अपि नाऽत्रच्छेदादन्याः दस्य दौहित्री भ्रातृजामातुः पितृव्यपृमातृव्यसृजननीमातामही प्रद्दः । कोऽर्थः नप्तृकादिकानामकादशानां नाऽत्रच्छेदानामपि स्त्रीणां किं पुनरनाप्तच्छेदानां तनुस्पर्शः उपलक्षणत्वात्सविलास-शब्दश्रवणादि च यत्र गच्छे न च नैव क्रियेत हे गौतम ! स गच्छो भणित इति इह हि सम्बन्धिन्या अपि स्त्रिया अङ्गस्पर्शादि वर्जनं स्त्रीस्पर्शस्यैत्कटमोहोदयहेतुत्वात् ॥

जत्थ इत्थीकरफरिसं, लिंगी अरिहो वि सयमवि करिज्जा ।
तं निच्छयओ गोयम ! जाणिज्जा मूलगुणजढं ॥ ८५ ॥

यत्र गणे स्त्रीकरस्पर्शम् लिङ्ग विद्यते अस्य""ह्याहिगणं
वेषवान् अर्होऽपि पदव्यादिप्राप्त्यादि
अपेरेवकारार्थत्वात् स्वयमेव कुर्यात्तं गच्छं ...
म ! जानीयान्मूलगुणभ्रष्टं चारित्ररहितमिति ॥ ८५ ॥ ... ।
स्पर्शादिकमुत्सर्गपदेन निषिध्यापवादपदेनापि निषिध्यात ..

कीरइ वीयपएणं, सुत्तमभणियं न जत्थ विहिणाओ ॥
उप्पन्ने पुण कज्जे, दिक्खा आयंकमाईए ॥ ८६ ॥

अपेर्गम्यमानत्वादुत्सर्गपदापेक्षया द्वितीयपदेनापि अपवादपदेनापीत्यर्थः [सुत्तम भणियंति] मकारस्यालाक्षणिकत्वात्सूत्राभणित सूत्राननुज्ञातं सर्वथागमनिषिद्ध स्त्रीकरस्पर्शादिकमित्यर्थः । ग० २ अधि० । [कण्डकोरूरणवक्तव्यता विस्तरेण कण्डकुरूरण शब्दे]

। १७ । स्त्रियाः सार्द्धं विहारस्वाध्यायाहारोच्चारप्रस्रवणपरिष्ठापनिकाधर्मकथादिनिषेधो यथा—
जे भिक्खू आगंतागारेसु वा आरामागारेसु वा गहावइसु-गहा वइकुलेसु वा परियागसहेसु वा एगो एगइत्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४ आहा-रेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अण-रियं मेहुणं असणं पाओगकहं कहेइ कहंतं वा साइ-ज्जइ ॥ १ ॥ नि० चू० ७ उ० ।

कहिता खलु आगारो, ते उ कहिं कतिविधा उ विण्णेया ।
आगंतागारादिसु, सविगारविहारमादीया ।

सप्तमस्य अंतसुत्ते स्त्रीपुरुषागारा कहिता ते कहिं हवेज्ज आगंतागारादिसु ते आरामादिसु ते आगंतरादि इह समाणं कतिविहा ते आगारा विण्णेया । इह अपुव्यरुवियाणि

एगो साहू एगाए इत्थियाए सद्धिं समाणं गामाओ गामं-तरं अहवा गतागतं चंकमणं सज्झाय करेति असणादियं वा आहारेति उच्चारं पासवणं परिट्ठवेति एगो एगित्थीए सद्धिं वियारभूमिं गच्छति अणारिया कामकहा णिरंतरं वा अप्पियं कहं कहेति कामनिट्ठुरकहाओ एता चेव असमणपाउग्गा अ-हवा देसभत्तकहादिसंजमोवघातकारिया ण भवति सा सव्वा असमणपाउग्गा ।

आगंतारे आरा-मा गाराइ कुलावसहे य ।
पुरिसित्थिएगणेगं, चउक्कभयणा हुपक्खे वि ॥ २ ॥

एगे एगित्थिए सद्धिं, एगे अणेगित्थिए सद्धिं, अणेगा एगित्थी-ए, अणेगा अणेगित्थिए ॥

जा कामकहा साहू, तणारिया लोकिकी च उत्तरिया ।
णिट्ठुरनट्ठी कहणं, जागवतदोमत्तामणया ॥ ३ ॥

तत्थ लोइया णरवाहणदत्तकहा लोगुत्तारिया तरंगवती मग-धसेना मगधसेणादि णिट्ठुरं कामकहा घरकहणं एगो साहू मरु-दगिनायइं सद्देहणयाओ य भागवएण पुच्छितो किमेयं मट्ठी घरंति तेण साहुणा घाइयनिराहतो धम्मस्स जहा वसुदेवे य पयाओ जहा य कुलवागा संजओ पोम्मघीरवपवेसो जहा जरकुमारागमो जहा य जरकुमारेण माहुणा हओ मओ य एव जल्लियचरपत्ति सव्वा कहिया ताहे सो भागवतो पउट्ठो चिंतेति । जइ एयं न भविस्सति तो एस समणो घातेयव्वो सो गहिओ दिट्ठो एएण पादे जल्लिए विक्खो ताहे आगतेण न साहू भासेति भणति य मए एयं चिंतियमासी तं खमेज्जसि एगमा दो णिट्ठुरा परमादिपुरिस्साणं विस्साणं जुज्जेति कहिओ सिमु या पगित्थियाणं ॥

अवि मायरं पि सद्धिं, कथा तु एगागियस्स पडिसिद्धा ।
किं पुण अणारियादी, तरुणित्थीहिं सहगतस्स ॥ ४ ॥

माइभगिणीमाईहिं अगम्मित्थीहिं सद्धिं एगागियस्स ध-म्मकहा वि ण वट्टति किं पुण अण्णाहिं तरुणित्थीहिं सद्धिं ॥

अण्णावि अप्पसत्थीसु, कथा किं पुण भणारिय असज्झा ॥
चंकमणसज्झायतोयण-उच्चारेसु तु सविसेसा ॥ ५ ॥

अणाइ वि धम्मकहा जत्थ सव्वाओ संकाओ तत्थित्थीएसु एगागियासु णिदा किं पुण अणारिया जाओ अणारिया मा य कामकहा असब्भा जाओ असज्झा । अहवा असब्भा जत्थ उड्डाहिज्जंति खमत्ति सति चिउज्जा ततो सागारं दट्ठुं भोइयामस्स भवति सज्झाए भत्तपाणे भोयणादाणमाइएसो विसेसे उच्चारे तत्थ संकिट्ठसंदरिसणं ॥

जयणुपदा चउण्हं, अप्पत्तजुत्ते तु संजते भंते ।
जे भिक्खू विहरेज्जा, अहवा विकरेज्ज सज्झायं ॥ ६ ॥

जयणपदा चउत्थगो पुत्तुत्तो ॥

अगणादी वीहारे, उच्चारादिं व आएज्जा ।
हिट्ठसमायुत्तं, अणायरकवं व जो कुणइ ॥ ७ ॥

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं दुविहं ।
पाविति जम्हा तेणं, एते तु पदे विवज्जेज्जा ॥ ८ ॥

दिट्ठे समोसरणे वि जहा एते दोसा तम्हा ण कप्पति विहारादि काउं कारणे पुण करेज्जा ॥ ८ ॥

विसिय पढमपुव्वाले, गेलण्णुत्तमट्ठोत्तमट्ठाणे ।
संजमभयत्तमासु य, वाहियमादीसु विसायं ॥ ९ ॥

असमत्तो सो सव्वाणि विहारादीणि करेज्ज । इदाणिं गेलण्णं ॥ ९ ॥

खमए संकमम्मि वक्खोलिए, गेलण्णे वा विधी भवत्ताना ।
मा पेर य विनिएदे, गेलण्णे अट्ठमुद्देसे ॥ १० ॥

कंठ्या ॥ नि॰ चू॰ ८ उ॰ ॥

इदाणिं सत्तमयराम निविहवि दारा एगाहारदेसाणि भाहूयत माहा । धातुमादिया समणावीहियलच्छादिमय गो यरं- जमता घामेल अप्पयहरो पहलिहए वि होज्जा-

जहसंजमे पहाणेसु, चिट्ठेताणं करेज्ज चउभंगो ।
एगतरस्सएगए वा, वुड्ढगते ते व सव्वंमा ॥६५॥
एगतरज्झाणिए उ, वमयदिग्गमेज्ज वारि जातमही ।
एमेय वा तम्मिवि, तेण जयाराणि सुकारं ॥६६॥
जोउनमाइं विरुद्धं, गंभीरादीणं तु संजमो होज्जा ।
बोहियमिच्छ जयणा, गुर्विणिमिणं च गच्छा ॥६७॥

एगा एगत्थीए सम होज्ज आहदायजेतमंग वइगाइंग एगं उपए वह पत्तय कांतारे वा तत्थ चिट्ठंताणं चउभंग- भंगे वा निस्साओ तेण संजमेज्जा तत्थ वि चउभंगमंगो । एगत्थ एगहीए वा तेताइ तेल कहिज्जेति । एव अवमम समयो होज्जा एव वा सो वि चउभंगयेतओ तेणगभएण वा गुत्ते चउभंगसंजोगेण चिट्ठेज्जा अच्छेति । संजमभ भीयय- स्स विसेहा एवं नामस्स य इत्थस्स य परिसतजं चउभंगगत- यो तेणगभए वा गुत्ते होज्जा । बोहियभयखन्न वयाणं चउभंगसंजोगे विहारसज्झायं असणादिया उच्चारादिया वा एकत्थ णिग्गुणपरमयो होज्जा गुत्ती वा एक्कत्तं चरेज्जा- णं संभवेज्जा ॥

पुव्वसंविट्ठगतेसु, सागरपदं विवेज्ज अव्वग्गा ।
तत्थ गहिते पच्छंते, एतत्थुं तेसुं भणीहंति ॥

यामस्सु धासायालं चरते संजमे वज्जती वा विविध णिग्गे- यार्हि संजयरयहिं होज्ज एत्था उदरएविमिट्ठुर णिवदल वियरहिये दोवि वगंतर सुहा करहिति । गमाउदयाय सुरदेव यामे चरति संजती गुरुट्ठाणं वो एवमपि । नि॰ चू॰ ८ उ॰ ।

जे भिक्खू उज्जाणंसि वा उज्जाणगिहंसि वा । उज्जा- णसालंसि वा णिज्जाणंसि वा णिज्जाणगिहंसि वा णिज्जाणसालंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४ आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अण्णयरं वा अणारियं णिट्ठुरं अस्समणपाओग्गं कहं कहेइ कहेंतं वा साइज्जइ ।

उज्जाणं जत्थ लोगो उज्जाणियाए वच्चति जं वा सिरिया- णस्स उवकंठ ठियं तं उज्जाणं । तत्थ ठियं गिहं उज्जाणगिहं णिज्जाणियासु अत्थाणं वा सिर्दि ठिय तं णिज्जाणं तम्मि ठिय गिहं णिज्जाणगिहं [illegible] णिज्जाणं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] णिज्जाणं सद्धिं ॥

सर्व कोष्ठागारं दक्षअद्दितणगृहं अवोगमं तणमहो मालिमादि तुसगृहं तुसमालो मुग्गादियाणं तुसा गोक-रिसो गोमयं गोणादि जत्थ चिट्ठंति सा गोमाला गिहं च जुगादिजाण अकुट्टमाला नकुडु गिहं अस्सादिय वाहणा तार्ण मालगिहं वा विक्केयं भंडं जत्थ चिट्ठंति सा मालागिहं वा पानसियो परियागा तेसि आवासथो मालागिहं वा कूडा-दिया जत्थ कम्मविज्जति सा कम्मं तसालागिहं वा महंतं पाहुणं बहुलं वा महंतं गिहं महागिहं बहुसु वा उवागएसु महागिहं महाकुलपिण्डकुशब्दो पाठतो बहुजणो जत्थ बहुले इमा संगहगाहा ॥

उज्जाणद्वाण दगं, सुण्णाकुडागुमतुसे गोमे ।
गोमग्गाणापणिगा, परियागमहाकुले सेव ॥ ८५ ॥

एवंति जहा पडिमसुत्ते एव एतेसु उस्सगाववातेण चउभं-गसं तयो वत्तव्वो इमं उज्जाणवक्खाणं ।

संजमवुज्जाणगिहा–णिग्गमसुगिहा निणियमाईणं ।
इतरे णगरादिणिग्गमे, सुयमहादिणिज्जाणगेहा उ ॥ ८६ ॥

उज्जाणं संतमादिया गाहा इथयेवेत्ति णिज्जाणं वणियमादिया णिग्गमगहियं कय णिज्जाणगिहं अहवा पच्छद्देण विवित्तियं वक्खाणं मालगिहाण इमो विसेसो ॥

सालानुअं पविहा, गेहं कुड्डसहितं तु णेगविधं ।
वणिजं कमालपरिजि–व्वुगादिमहव्वहुगवासो ॥ ८७ ॥

जे भिक्खू अट्टंसि वा अट्टालियंसि वा चरियंसि वा पागारंसि वा दारंसि वा गोपुरंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ३ ॥ जे भिक्खू दगंसि वा दगमग्गंसि वा दगपहंसि वा दगतीरंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ४ ॥ जे भिक्खू सुण्णगिहंसि वा सुण्णसालंसि वा भिन्नगिहंसि वा भिन्नसालंसि वा भिन्नसालंसि वा कूडागारंसि वा कोट्ठागारंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ५ ॥ जे भिक्खू तणगिहंसि वा तणसालंसि वा तुसगिहंसि वा तुससालंसि वा तुसगिहंसि वा तुससालंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ६ ॥ जे भिक्खू जाणगिहंसि वा जाणसालंसि वा जुग्गगिहंसि वा जुग्गसालंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ७ ॥ जे भिक्खू पणियसालंसि वा पणियगिहंसि वा कुवियसालंसि वा कुवियगिहंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं वा करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ८ ॥ जे भिक्खू गोणसालंसि वा गोणगिहंसि वा महाकुलंसि वा महागिहंसि वा एगो एगित्थीए सद्धिं विहारं करेइ सज्झायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पासवणं वा परिट्ठवेइ अणायरं वा अणारियं मेहुणं असमणपाओग्गकहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ ९ ॥ जे भिक्खू राओ वा वियाले वा इत्थिमज्झगए इत्थीसंसत्ते इत्थिपरिवुडे अपरिमाणाए कहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥ १० ॥

संझाराती रत्ती, संझाएतु विगमो वियालो उ ।
केसिंची वोच्चत्थं, एगाएगंते दुविधकाले ॥ ८८ ॥

रातीति रातिसंज्ञानीए विगमो वियालो अथवा उभेसि काले चोगादिया रंजति सा रात्रिसंज्ञा संमन्यथं । तस्मिन्विगमकाले वि गच्छति सो वियालो सकोत्यर्थः ॥

इत्थीणं मज्झम्मि, इत्थी संसत्तपरिवुडे तासिं ।
चतुपरिमाणं तेण, परं कहं तस्स आणादि ॥ ८९ ॥

इत्थीसु मयो वियासु मज्झं भवति चउकोणएसमादीहिं संघट्टेतो ससत्तो भवति दिट्ठीए वा परोप्परं संसत्तो मज्झत्तो समंता परिवेढिओ परिवुडो भण्णति परिमाणं जाव तिण्णि चउरो पंच वा वागरणाणि परतो छट्ठादि अपरिमाणकहं कहेंतस्स चउगुरुगं आणादिया पकसा पमादुत्त्या इमा णिज्जुत्ती ॥

मज्झे दोणहंतगते, संसत्त उवगादिणट्टेतो ।
चतुदिसि ठिताहिं तु वरो, पासगताहि य अप्पसंतो ॥ ९० ॥

अहवा पव्वदामिविचाहिं वि अप्पसंताहिं परिवुडो भवति

सुरियं च होति मज्झं, संसत्ता दिट्ठिदिट्ठीए वा ।
नासे य तासु णिहितो, एए चित्तर्थीओ पुरिसेसु ॥ ९१ ॥

चमढासो संसत्तपि इगिदसुहगादिघट्टेतो संसत्तो दिट्ठीए वा दिट्ठीए वा मज्झे अहवा संसत्तस्स इम वक्खाणं तेण तासु भावो णिहितो णियंसितो परस्परगृहाना यथः इमे दोसा ॥

इत्थीणातिमुद्दीणं, अचियत्तं अभिसा वाएणा छेदो ।
आतपरसमुत्थवा, दोसा संकादिगा चेव ॥ ९२ ॥

इत्थीओ जेन भत्ता माया पिया पुत्तभत्तयमादी णाइणा जंमुद्दी मिला एतेसिं अचियत्तं हवेज्ज अचियत्तं वा उप्पादिया भणिया होति रातो तेसिं अभोसि वा दमरिमादियाणं संवेदं करेज्ज आदपरस्स उवसमुप्पात पडता तिसिरा पदोसा हवेज्ज अहवा संकाति भे रातो सिहिता किं पुण ण आयार करेज्ज संकाते चउगुरु णिस्संकिते मूलं

गेवइणादिया दोसा तम्हा णो ताते इत्थीणं धम्मो कहेयव्वो भवे कारणे ॥

बितियपदमणप्पज्झे, णातीवग्गो य संणिमेज्झासु ॥
णाती वा रुवसग्गे, रायो अंतेपुरादीसु ॥ ९३ ॥

अणप्पज्झो वा णातियमं वा सो विरस्स गतो ताहे भणेज्जा रत्तियधम्मं कहेह ताहे सो कहेज्ज परं कोइ धम्मपव्वज्जं वा णाति पज्जेज्ज सायगसेज्जातरकुलेसु वा असंकणिज्जेसु अणुट्ठसीले वा णाणायारेसु उवसग्गा वा जहा अंतेपुरे अभिजुत्तो अहवा राया भणेज्ज अंतेपुरस्स धम्मं कहेह ताहे कहेज्जा तात्यिम विधाणं ॥ ९३ ॥

णो सत्तुम्मि तिओदि-ट्ठि णियमंवतो इसेसि विकित्तीसु।
वेरग्ग पुरिसविमिस्स, तासु किदिगा जुत्ताणं वा ॥ ९४ ॥

णो सव्वे तिसो भणइ य दूरे ठायइ मा याम संघट्टइ तासु दिट्ठिं असंयतो इसयुक्तासु दिट्ठिबंधं तो वेरग्गकहं कहेति पुरु सविमिस्साणं वा कहेति अहवा सव्वा इत्थीओ ताहे परविमिस्साणं कहेति ।

जे भिक्खू सगणिच्चियाए वा णिग्गंथिए सद्धिं गामाणुगामं दुइज्जमाणे पुरओ गच्छमाणे पिट्ठओरियमाणीवि ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरं संपविट्ठे करतलपल्हत्थमुहे अट्टज्झाणोवगए विहारं वा करेइ जाव कहंतं वा साइज्जइ ॥ ११ ॥'

सगणेच्चियासासिस्सिणि,अथवा वि सगच्छवासिणी भणितो परमिरिमाणि परगच्छे, णातव्वा परेगाणिआओ ॥ ९५ ॥

सगणेच्चिया समिस्सिणी वा सगच्छवासिणी वा परगणेच्चिया ।

पुरतोवग्गमतो वा, सपव्वताते य पिट्ठतो ।
चउभंगं तेसिं, चउव्वणया अ वोच्चत्थं ॥ ९६ ॥

तो भग्गतो २ तिसो साहू वच्चति अथवा पिट्ठितो साधु वच्चति एत्थ चउभंगो ॥

पुरतो वच्चति साहू, अथवा पिट्ठेण एत्थ चउभंगो ।
अथव ण पुरतो वा ठ, पिट्ठे वा एत्थ वा चउरो ॥ ९७ ॥

पुरतो साधू वच्चति णो भग्गतो पुरतो भग्गओ वच्चति बहुसु पुरतो वि भग्गतो अपो पुरतो णो भग्गतो पक्खापक्खीसु णो वा अहवा इमो चउभंगो । पुरतो सा आयणो पिट्ठतो णो पुरतो पिट्ठओ सायायं, पुरतो वि सायाते पिट्ठतो वि, सायाते णो पुरतो णो पिट्ठतो, सावाते विज्जय अथवा वा गंतव्वं पुरओ साहू पिट्ठतो सा संतो ॥

जयणयदोण चउण्हं, अणंतरा तेण संजती सहिते ।
ओहतमणसंकप्पे, जे कुज्जाविहारमादीणि ॥ ९८ ॥

संजतिसहिओ जइ ओहयमणसंकप्पो विहरति ॥

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणा तहा दुविधं ।
पावति जम्हा तेणं, एते तु पदे विवज्जेज्जा ॥ ९९ ॥

सो पुण किं ओहयमणसंकप्पो विहरति भण्णति ॥

अतिसि कारणे पुच्छा, किं कहिणं भणिगाट्ट सयव्वे ।
दुक्खमणाए किरिया, णिट्ठि साति ण हावेस ॥ १०० ॥

ताओ ओहयमणसंकप्पं दट्ठुं पुच्छति जेठुलो किं अधिर करेह ताहे संजतो भणेज्जा जो णिग्गहसमत्थो ण भवति तस्स किं कहियणं ताहे संजतीओ भणंति दुक्खे आणा ते किरिया ण कज्जति णाए पुण दुक्खापडिकारो सो अप्पणो सत्ति ण हावेस्स एवं भणिते तहवि णारवेण अकहंते संजतीताहे भणंति ॥

अम्हं करेति अरती, सुट्ठतरतरं इमं असीसंतं ।
इति अणुरत्तं जाव, णातु जाव पदमेति ॥ १०१ ॥

असीसंतं अकहिज्जंतं तासो अणुरत्तमायाओ णातं अस्सुट्ठधम्मो अप्पणो भावं देसेति आकारविकारा य करेज्ज एवं सपरोभयसमुत्था दोसा भवंति किं-चान्यत् ॥

पंथे तिण वरिणेम्मं, उवसग्गादीसु एस चेव गमो ।
णिस्संकिता हु पंथे, इत्थमणिच्छे य वा ताहे ॥ १०२ ॥

णिज्जमे तं ते गमंता ण पुरतो उवसग्गए वि ओहियमणसंकप्पेण परियव्वं संजती जइ इच्छेति ताहे चरित्तविराहणा अह णो इच्छति ताहे संजयस्स आयविराहणाति ताए वेहाण संकरेज्ज । कारणं—

वितियपदमणप्पज्झे, गेलणुनिसग्ग दुविधमद्धाण ।
उवधासरीतेणग-मंजमतपरेत्तसीकमणे ॥ १०३ ॥

अणपज्जो ओहयमणसंकप्पो भवे गेलणे इमं ।

पाउग्गस्स अलंभे, एगागिगिलाणखलिआदिसु वा ।
संकिणमादि उवग्गा, पुवेज्ज कयं व इति चिंता ॥ १०४ ॥

गिलाण पाउग्गेण लब्भति ताहे अट्ठिति करेज्ज खलिमादिसु वा गिलाणिसु अट्ठिति करेज्ज उवसग्गे इमं संकिएण उवसग्गिज्जतो उवसग्गिज्जंतिसु वा चिंतं करेज्ज उवसग्गे संकिएणं अप्पणो संजतीणं वा उवसग्गे कीरति कहं मुंचामो त्ति चिंतं करेज्ज उवहीमसरीरतेणपदि-अस्य व्याख्या—

उवधिसरीरचरिणा, भावसुवे उत्त विराहु आवाए ।
परगाय महाप्पस वि, सीतति चित्तंचितिसितो वि ॥ १०५ ॥

उवधि तेण सरीरतेणगा य संजतो वा वारि सगेण वा करिहि एतेहिं तो अधिणेण चिन्तेज्ज धरिमे कज्जे समत्थसावि चित्त सीदति । अद्धाणंति—

परिसंतो अद्धाणे, दगमि नयमंतमे वरोतम्हा ।
वोहियमेव जए वा, चिंतिताए होति एगस्स ॥ १०६ ॥

अद्धाणपरिसंतो तम्हा खुहंतो वा अद्धाणं करे जिग्घंतस्स दगाइसंसमे अगिसंभमे भयादिसंभमे वा चिंता भवे वोहियमेच्च भयेण वा चिंताए धरो भवेज्ज । नि० चू० ५ उ० ।

(१७) स्त्रीणां निर्यानादिनिषेधो यथा—

एवइयं वयरं सोवा, दुक्खस्संगम वेमिणा इत्थीसंगिण दारंजो, धयायोरं तरं घोरं । १ । विपासलाल्ला मरिया पंसुट्ठी, असंखिया वा इत्थसंखिया वा, निरिक्खमाणोस्सया हिं दुक्खं, अणुसमया मिद्धगयाविं विम्मइ । २ । चितभित्तिं न णिज्झाए, नारिं वा सुअलंकियं । भक्खरं पिव दट्ठूणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे । ३ । हत्थपायपडिच्छिन्नं, कण्णनासविकप्पियं । अवि वाससयं नारिं, बंभयारी विवज्जए । ४ । समविन्दियं सुपयसं, बंभयारी विवज्जए । घरजाजए जा इत्थी, पग्गंजणमोप्पणा । ५ । कुइयं रुइयं पत्तण्य-बहुयाल्लविरं तहेव य । अंतगरणिमी घेव,

सहितो निलयो गृहं स्त्रीनिलयस्तस्य स्त्रीनिलयस्य मध्ये ब्रह्मचारिणो निवासः क्रमो युक्तो नास्ति । तत्र वसमानस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्यस्य नाश एव स्यादिति भावः ॥ १३ ॥

स्त्र्यादिरहिते स्थाने वसमानेनापि स्त्रीसम्पाते किं कर्तव्यं तदाह ।

न रूपलावणविलासहासं, न जंपियं इंगियपेहियं वा ।
इत्थीणचित्तं सिनिवेसइत्ता, दहुं ववस्से समणे तवस्सी ॥ १४ ॥

तपस्वी श्रमणः स्त्रीणामेतत्सर्वमेतच्चेष्टितं चित्ते स्वकीये मनसि सन्निवेश्य सम्यगवधार्य द्रष्टुं न व्यवस्येत दर्शनाय. सोद्यमो न भवेत् । कोऽर्थः साधुः स्त्रीणामेतच्चेष्टितं स्वहृदि धृत्वा एतच्चेष्टितं द्रष्टुं व्यवसायं न कुर्यात् । यतो हि । पूर्वं मनसः इच्छायाः प्रवृत्तिस्ततश्चक्षुरादीनामिन्द्रियाणां प्रवृत्तिरिति । तत्स्त्रीणां किंचिच्चेष्टितं तदाह रूपं स्त्रीणां गौरादियशो लावण्यं नयनाह्लादकः कश्चिद्गुणविशेषः, विलासो विशिष्टनयनचेष्टाविशेषः, अथवा मन्थरगतिकरणादिको, हास्यं स्मितमीषद्दन्तानां जल्पितं मन्मनोल्लापादिकम् इङ्गितमङ्गोपाङ्गादिमोटनं स्वचित्तविकारसूचकं, वीक्षितं वक्रावलोकनम् रूपञ्च लावण्यं च विलासश्च हास्यं च रूपलावण्यविलासहास्यानि तेषां समाहारो रूपलावण्यविलासहास्यमेतत्सर्वं स्त्रीणां साधुना रागेण न द्रष्टव्यमिति भावः

अदंसणं चेव अपत्थणं च, अचिंतणं चेव अकित्तणं च ।
इत्थीजणस्सारियझाणजुग्गं, हियं सयावम्भवए रयाणं १५

ब्रह्मव्रते ब्रह्मचर्ये रतानां सावधानानां साधूनामेतदार्यध्यानं योग्यं हितं वर्तते । आर्यं च तद्ध्यानं च आर्यध्यानं सम्यग्ध्यानं धर्मशुक्लादिकं तस्य योग्यं हितं पथ्यं धर्मध्यानस्य स्थैर्यकारको भवति कोऽर्थः यदा हि ब्रह्मचर्यधारिणः एतत्कुर्वन्ति तदा तेषां धर्मध्यानं स्थिरं स्यादित्यर्थः । तत्किं किमार्यध्यानयोग्यं तदाह । स्त्रीणामदर्शनं रागेण अनवलोकनं च पादपूरणे एव निश्चये । पुनः किं स्त्रीणामप्रार्थनमभिलाषस्याकरणं पुनः स्त्रीणामचिन्तनं यत् कदाचित् रूपादिकं दृष्टं तस्य चेतसि न स्मरणमपरिभावनमित्यर्थः । पुनः स्त्रीणामकीर्तनं यत्कदाचिद्रूपेण नाम्ना गुणेन वा च कीर्तनमकीर्तनं नाम गुणोच्चारणस्य अकरणम् यदि ब्रह्मचारी स्त्रीणां दर्शनं प्रार्थनं चिन्तनं कीर्तनं करोति तदा तस्य आर्यध्यानस्य उत्तमध्यानस्य स्थैर्यं न स्यात् एतद्धर्मध्यानस्य योग्यं हितं नास्ति । ननु कश्चिद्वदति "विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः" तत् किं विविक्तशय्यासनसेवनेन इति चेत्तत्राह ।

कामं तु देवीहि विभूसियाहिं, न चाइया खोभइउं तिउत्ता ।
तहा वि एगं तहियं ति नचा, विवित्तवासो मुणिणं पसत्थो ॥ १६ ॥

हे शिष्य ! यद्यपि मुनीनां विविक्तवास एकान्तस्थाननिवासः प्रशस्तः । किं इत्वा विविक्तवासमेकान्तं हितं मत्वा तथा इति कथं यतो विभूतिभिर्विभूषिताः अतः कामं देवीभिः शोभयितुं न 'चइया' इति न शक्ताः कीदृशैर्देवीभिः आभूषणभूषिताभिः । यदि देवाङ्गनाभिरपि मुनयो मनसो न क्षोभं प्राप्नुवन्ति तदा मानुषीभिस्तु कथं क्षोभ्यन्ते तथापि स्त्रीप्रसङ्गत्यागं मुनी-

नामेकान्तहितं ज्ञात्वा स्त्र्यादिरहितोपाश्रये स्थितिः श्रे[illegible]
भावः ॥ १६ ॥

स्त्रीप्रसङ्गत्यागं पुनरपि दृढयति ।

मोक्खाभिकंखिस्स विमाणवस्स, संसारभीरुस्स ठि[illegible]
धम्मे । न तारिसं दुत्तरमत्थि लोए, जहित्थिओ बा[illegible]
हराओ ॥ १७ ॥

[illegible]

स्ति । कीदृशी स्त्री बालमनोहरा बालानामविवेकिनां[illegible]
सि हरतीति बालमनोहरा । तुशब्दः पादपूरणे विशेष[illegible]

स्त्रीसङ्गातिक्रमे गुणमाह ॥

एए य संगे समइक्कमित्ता, सुहुत्तरा चेव भवंति सेसा[illegible]
जहा महासागरमुत्तरित्ता, नई भवे अवि गंगा समाण[illegible]

मनुष्याणामेतान् स्त्रीसंबन्धिसङ्गान् समतिक्रम्य शेष[illegible] धान्यादिसंबन्धाः सुखोत्तरा एव भवन्ति । सुखेनो[illegible] इति सुखोत्तराः यथा महासागरं स्वयंभूरमणसदृशं[illegible] उल्लङ्घ्य गङ्गा नदी अपि सुखोत्तरा सुखोल्लङ्घ्या एव तथा ये[illegible] सङ्गत्यक्तस्तस्य अन्यसङ्गो धनधान्यादिसंयोगः सुख[illegible] (अत्र गाथायां चतुर्थपादे छन्दोनुरोधात् " गंगा भवे[illegible] नई समाणा " इति पाठो युक्तः) १८ ॥ उत्त० ३२[illegible] स्त्रीस्थानदर्शनादिपरिहारस्य ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानत्वे[illegible] प्रतिपादिताः ।

जं विवित्तमणाइन्नं, रहियं इत्थिजणेण य ।
बंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥

साधुर्ब्रह्मचारी तमालयं तमुपाश्रयं निषेवते । तु[illegible] तं कं य आलयो विविक्त एकान्तभूतः तत्रत्यवास्त[illegible] जनेन चशब्दात् पशुपण्डकैरपि रहितः पण्डकश[illegible] पुंसक उच्यते कालाकालविभागागतसाध्वीजनं आर्थी[illegible] अस्य विविक्तत्वं ज्ञेयं यदुक्तम्-"अट्ठमी पक्खिये मोत्तुं[illegible] कालमेव य । सेसकालम्मि इंतीओ, नेया उ अकालचा[illegible] ॥ १ ॥ तस्मात् य आलयस्त्र्यादिनिरसेवितस्तमालयं[illegible] री साधुश्च निषेवते इत्यर्थः । पुनर्यश्चालयः अनाकीर्णो गृ[illegible] नां गृहाद्दूरवर्ती किमर्थं ब्रह्मचर्यस्य रक्षार्थं यो हि स्व[illegible] यीतुमिच्छति स एतादृशमुपाश्रयं निषेवते अत्र लिङ्ग[illegible] प्राकृतत्वात् ॥ १ ॥

मणपल्हायजणणी, कामरागविवड्ढणी ।
बंभचेररओ भिक्खू, थीकहं तु विवज्जए ॥ १२ ॥

अथ द्वितीयं ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः स्त्रीकथां विवर्जयेत[illegible] कथा स्त्रीकथा तां त्यजेत् कीदृशीं कथां मनःप्रह्लाद[illegible] मन्तःकरणस्य हर्षोत्पादिकां पुनः कीदृशीं कामर[illegible] कर्त्रीं विषयरागस्य अतिशयेन वृद्धिकर्त्रीम् ॥ १२ ॥

समं च संथवं थीहिं, संकहं च अभिक्खणं ।
बम्भचेररओ भिक्खू, निच्चसो परिवज्जए ॥ ३ ॥

ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुर्नित्यशो निरन्तरं सर्वदा स्त्रीभिः[illegible] स्तवं वर्जयेत् एकासने स्थित्वा परिचयं च पुनः अ[illegible] वारं २ संकथां स्त्रीजातिभिः सह स्थित्वा वह्वीं वार्[illegible] वर्जयेत् सर्वथा त्यजेत् ॥ ३ ॥

अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लवियपेहियं ।
बंभचेररओ थीणं, चक्खुगिज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥

ब्रह्मचर्यरतः साधुः स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानं चक्षुर्ग्राह्यं विवर्जयेत् । अङ्गं मुखं प्रत्यङ्गं स्तनजघननाभिकक्षादिकं संस्थानकं कटिविषये हस्तं दत्त्वा ऊर्ध्वस्थायित्वं पुनः स्त्रीणां चारुल्लपितं प्रेक्षितं चक्षुर्ग्राह्यं विशेषेण वर्जयेत् । चारु मनोहरं यदुल्लपितं मन्मनोक्ति जल्पनं प्रेक्षितं कटाक्षावलोकनमेतत्स्व- [illegible] परित्यजेत् कोऽर्थः ब्रह्मचारी हि स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गं संस्थानं चारुल्लपितं कटाक्षावलोकनमेतत्सर्वं दर्शनविषयमागतमपि ततः स्वकीयचक्षुरिन्द्रियं, पश्चाद्विनिवारयेदित्यर्थः ॥ ४ ॥

कूइयं रुइयं गीयं, हसियं थणियकंदियं ।
बंभचेररओ थीणं, सोयगिज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥

ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां कूजितं रुदितं गीतं हसितं स्तनितं क्रन्दितं श्रोत्रग्राह्यं कर्णाभ्यां गृहीतुं योग्यं विशेषेण वर्जयेत् न शृणुयादित्यर्थः ५ ।

हासं कीडं रयं दप्पं, सहभुत्तासणाणि य ।
बंभचेररओ थीणं, नाणुचिंते कयाइ वि ॥ ७ ॥

ब्रह्मचर्यरतो ब्रह्मचारी स्त्रीणां हास्यं पुनः क्रीडां तथा रतं मैथुनक्रीडां दर्पं स्त्रीणां मानमर्दनादुत्पन्नं गर्वं पुनः सहसा, अपत्रासितानि सहसा कारेण आगत्य पश्चात्पराङ्मुखस्थि- तानां स्त्रीणां नेत्रे हस्ताभ्यां निरुध्य प्रमोदोत्पादकहास्योत्पादकानि सहसा वित्रासितानि उच्यन्ते एतानि पूर्वानुभूतानि कदापि न अनुचिन्तयेत् न स्मरेत् (अत्र सहसाऽवित्रासितानि " इति कश्चित्पाठस्तदनुसारेण व्याख्यातम्) । अथ च सह भुक्तासनानि न अनुचिन्तयेत् सह स्त्रिया सार्द्धं भुक्तमेकासने उपविशन् एवं भोजनानि एतान्यपि न स्मरेत् सहासनभुक्तानि इति प्रकारेण सह भुक्तासनानि इति प्राकृतत्वात् ॥ ७ ॥ उत्त० १६ अ० । (स्त्रीप्रसङ्गे दोषस्तत्र दोषा दोषविचारश्च मेहुण शब्दे) ।

स्त्रीसङ्गं महानर्थं दृष्टान्तेन पुनरुपदिशन्नाह ।

एवमेगे उ पासत्था, पन्नवंति अणारिया ।
इत्थीवसंगया बाला, जिणसासणपरम्मुहा ॥ ९ ॥
जहा गंडं पिलागं वा, परिपीलेज्ज मुहुत्तगं ।
एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥ १० ॥

तु शब्दः पूर्वस्माद्विशेषणार्थः । एवमपि यद्वक्ष्यमाणया नी- [illegible] या यदि वा प्राकृत [illegible] संबन्धनीयः ([illegible]) प्राणातिपातादिषु [illegible] दोषविशेषा [illegible] पार्श्वे तिष्ठन्तीति पार्श्वस्था [illegible] स्त्रीपरीषहपराजिताः [illegible] अनार्यकर्मकारित्वात् । तथाहि । ते वदन्ति । " प्रिया- [illegible] तु [illegible] । [illegible] यतो दुर्गतिगमनहेतुं [illegible] पुनः स्त्रीसङ्गं [illegible] (जहा गंडमि त्यादि) दृष्टान्तबलेन [illegible]

येन प्रकारेण कश्चित् गण्डी पुरुषो गण्डं समुत्थितं [illegible] वा तज्जातीयकमेव तदाकरोत्सरणार्थं परिपीड्य पूय- रुधिरादिकं निर्गाल्य मुहूर्तमात्रं सुखितो भवति न च दोषम- नुवन्धं । एवमत्रापि स्त्रीविज्ञापनायां धर्मप्रार्थनायां [illegible] मर्थासम्बन्धे गण्डपरिपीडनकल्पे दोषस्तत्र कुतः स्यात् न ह्येतावता क्लेशापगममात्रेण दोषो भवतीति । स्यात्तत्र दोषो यदि काचित्पीडा भवेत् ॥ १० ॥

दृष्टान्तेन दर्शयति-

जहा मंधादए नाम, थिमियं भुंजती दगं ।
एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥ ११ ॥
जहा विहंगमा पिंगा, थिमियं भुंजती दगं ।
एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥ १२ ॥
एवमेगे उ पासत्था, मिच्छदिट्ठी अणारिया ।
अज्झोववन्ना कामेहिं, पूयणा इव तरुणए ॥ १३ ॥

[illegible] । यथा येन प्रकारेण [illegible] स्थानं [illegible] न च [illegible] । एवमत्रापि स्त्रीसम्बन्धे न [illegible] दोषः [illegible] ॥ ११ ॥ [illegible] (जहा विहंगमा इत्यादि) यथा येन प्रकारेण विहङ्गमा [illegible] नामा पक्षिणी (पिंगे ति) [illegible] स्तिमितं निभृतमुदकम् [illegible] तथा [illegible] न तस्य दोष इति । [illegible]

[illegible]

[अह [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
अह नाम [illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible]

गिरकन्दे विषयरूपस्त्न.महाराख्ये सत्यपि दोषत्रये माध्यस्थ्यमवलम्ब्य न च तस्य तद्वलम्बनेपि निर्दोषतेति । एवमत्यन्तं भाविगणकार्यमैथुने सर्वदोषास्पदे संसारवर्द्धके पुनः निर्दोषतेति। तथाचोक्तम् "प्राणिनां बाधकं चैतच्छास्त्रेषु गीतं महर्षिभिः। नलिकातप्तकणक प्रवेशज्ञाननतस्तथा ॥१॥ मूलं चैतदधर्मस्य भवभावप्रवर्द्धनम् ॥ तस्माद्विषान्नवत्त्याज्यमिदं पापमनिच्छतेति " नियुक्तिगाथाद्वयतात्पर्यार्थः ॥ १२ ॥

[illegible] उपहास्याजेन गण्डपीडनादिदृष्टान्तवादिनं दोषदर्शनमाविष्यन्नाह । (एवमेग इत्यादि) एवमिति गण्डपीडनादिदृष्टान्तबलेन निर्दोषं मैथुनमिति मन्यमाना एके [illegible] सदनुष्ठानात्पार्श्वे तिष्ठन्तीति पार्श्वस्था [illegible] कुशास्त्रात् स्वयूथ्या वा तथा विरुद्धा [illegible] दृष्टिर्दर्शनं येषां ते । तथा आराद् [illegible] न आर्या अनार्याः । धर्मे [illegible] पर्युषिता अभ्युपपन्ना गृद्धाः इच्छामदन[illegible] कामेषु [illegible] मात्वयानुष्ठानेष्विति । अत्र [illegible] । यथा वा पूतनाराकिनी तदपके स्तन[illegible] कामेष्विति । यदिवा (पूयणि) [illegible] एवं ते इति [illegible] । यथा किल [illegible] निरुद्धके [illegible] तत्र चापरा मातरः स्वकी[illegible] तिष्ठन्ति । तद्[illegible] तथैवात्मानं [illegible] इति ।

[illegible]

[illegible] ॥
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible]

जहा नई वेयरणी, दुत्तरा इह संमता ।
एवं लोगंसि नारीओ, दुत्तरा अमईमया ॥ १६ ॥
जेहिं नारीण संजोगा, पूयणा पिट्ठतो कता ॥
सव्वमेयं निराकिच्चा, ते ठिया सुसमाहिए ॥ १७ ॥

य थेत्युदाहरणोपन्यासार्थः यथा वैतरणी नदीनां [illegible]त्यन्तवेगवाहित्वात् विषमतटत्वाच्च दुस्तरा दुर्लङ्घ्या [illegible] अस्मिन्नपि लोके नार्यो ऽमतिमता निर्विवेकेन हीनसत्त्वेन दुःखेनोत्तीर्यन्ते । तथाहि । ता हावभावैः कृतविद्यानपि स्वीकुर्वन्ति । तथाचोक्तं " सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां, लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ॥ भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण एते यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति,॥ तदेवं वैतरणी नदीवत् दुस्तरा नार्यो भवन्तीति ॥ १६ ॥ अपि (जहीत्यादि) यैरुत्तमसत्त्वैः स्त्रीसङ्गविपाकवेदिभिः पर्यन्तकटवो नारीसंयोगाः परित्यक्तास्तथा तत्सङ्गार्थमेव वस्त्रालङ्कारमाल्यादिभिरात्मनः पूजनाकामविभूषा पृष्ठतः कृता परित्यक्तेत्यर्थः । सर्वमेतत्स्त्रीप्रसङ्गादिकं क्षुत्पिपासादिप्रतिकूलोपसर्गकदम्बकं च निराकृत्य ये महापुरुषसेवितपथे प्रवृत्तास्ते सुसमाधिना स्वस्थचित्तवृत्तिरूपेण व्यवस्थिता [illegible] सर्गैरनुकूलप्रतिकूलरूपैः अक्षोभ्यन्ते । अन्ये तु विषयाभिष्वङ्गिणः स्त्र्यादिपरीषहपराजिता अङ्गारोपरिपतितमीनवद्रागाग्निना दह्यमाना असमाधिना तिष्ठन्तीति ॥ १७ ॥

स्त्र्यादिपरीषहपराजयस्य फलं दर्शयितुमाह

एते ओघं तरिस्संति, समुद्दं ववहारिणो ॥
जत्थपाणा विसन्नासि, किच्चंती सयकम्मणा ॥ १८ ॥
तं च भिक्खू परिण्णाय, सुव्वते समिते चरे ॥
मुसावायं च वज्जिज्जा—दिन्नादाणं च वोसिरे ॥ १९ ॥

य एते अनन्तरोक्तानुकूलप्रतिकूलोपसर्गजेतार एते सर्वे ओघं संसारं दुस्तरमपि तरिष्यन्ति । [illegible] समुद्रं लवणसागरमिव व्यवहारिणः सांयात्रिका यान[illegible] तरन्त्येवं भवौघमपि संसारसंयमयानपात्रेण यतयस्तरिष्यन्ति । तथा तीर्णास्तरन्ति चेति । यदोघमेव विशिनष्टि । यत्रौघे संसारसागरे प्राणाः प्राणिनः स्त्रीविषयसङ्गात्[illegible] कृत्यन्ते पीड्यन्ते स्वकृतेनात्मीयेन पापेन कर्मणा [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] ([illegible]) [illegible] यथा वैतरणीनदीवत् दुस्तरा नार्यो [illegible] संसारं तरन्ति [illegible] इति [illegible] परिज्ञाय [illegible] [illegible] मृषावादं न ब्रूयात् [illegible] ॥

([illegible]) [illegible] ' दिन्नादाणं ' [illegible] ।

मोहासिद्धिः ' इन्द्रियनिग्रह ' शब्दे । श्रीयमकृतस्य निन्दा ' इन्द्रियवस ' शब्दे । स्त्रीदाप्रयुक्त स्थाने न स्थातव्यमिति ' पमही ' शब्दे । श्रीसंसक्तस्थानादिनिषेधो 'बंभचेरसमाहिठाण ' शब्दे 'बंभचेर गुत्ति' शब्दे च । स्त्रीणां स्यातन्त्र्यनिषेधः ' इत्थिरक्ख शब्दे ')

इदं-इदम्-त्रि० 'इदि' क्षमि मद्योपध । पुरोवर्तिनि, । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । प्रत्यक्षे, । नि० चू० १ उ० । प्रत्यक्षासन्ने च । आ० चू० ४ अ० । "इणमेव खणवियाणिया" । इदमः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिति । सूत्र १ श्रु० २ अ० । " आरंभं जं दुक्ख मिणंति णचा " इदमिति प्रत्यक्षगोचरमपन्नमिति । आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । सूत्र० । प्रश्न० । "दुहओयं सुयक्खायं" । प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिदम इति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । अस्य च सर्वस्याम् विभक्तौ ॥ ' इदम इमः ' ८ । ३ । ७२ । इति प्राकृतसूत्रेण इमादेशः इमो-इमे-इमं । इमेण-स्त्रीयामपि-इमा श्री" पुंस्त्रियोर्नवाऽयमिमिआ सौ" ८ । ३ । ७३ इति प्राकृतसूत्रेण अयमिति पुंलिङ्गे इमिआ इति स्त्रीलिङ्गे वैकल्पिक आदेशः । अन्यथा अयं इणओ-इमिआ वाणियधूआ । पक्षे इमो इमा-" षष्ठीनाम्न्योः स्सिस्सयोरत्" ८ । ३ । ७४ । इति प्राकृतसूत्रेणेदमः स्सि स्स इत्येतयोः परयोरत् अकारादेशो भवति । पक्षे इमादेशोऽपि । इमस्सि इमस्स-बहुला धिकारादन्यत्रापि अद् भवति । एहि-एसु-आहि एभिः एषु आभिरित्यर्थः 'डेर्मेन हः' । ८ । ३ । ७५ । इति प्राकृतसूत्रेण इदमो डेः स्थाने मेन सह हादेशो वैकल्पिकः इह, पक्षे इमस्सि इमम्मि । अस्य ८ । ३ । ७६ । इति प्राकृत-सूत्रेण इदमः परस्य डेः स्सिम्मित्थाः इत्यिमावस्थो निषेधात् । इह इमस्सि इमम्मि । णोऽम् शस्टाभिसि ८ । ३ । ७७ । इति प्राकृतसूत्रेणाम्शस्टाभिस्सु इदमो वा ण इत्यादेशो भवति णं पेच्छ । णे पेच्छ । णेण-णेहि कयं । पक्षे इमं इमे इमेण इमेहि । द्वितीयावचनेऽमि । अमेणम ८ । ३ । ७८ । इति प्राकृतसूत्रेणामा सहितस्येदम इणम इत्यादेशो वा भवति इणं पेच्छ पक्षे इमं क्लीं- अमि च नपुंसके । " क्लीबे स्यमेदमिणमो च" ८ । ३ । ७९ । इति प्राकृतसूत्रेण स्यमा सहितस्य इदम इणमो इणम् च नित्यमादेशौ भवति । इदं इणमो इणं । धणं चिट्ठइ पेच्छ वा । प्रा० व्या० ।

[illegible]दा (णा) णि-इयाणिं-इदानीम्-अव्य० इदमीदानीम् ।सम्प्रत्यर्थे,-वाच० इयाणि कोवो य वत्तव्वो इच्चा- । अनु० । 'इयाणि गच्छ' ॥ इदानीं गच्छामीति । व्या० १ अ० । 'कार्य [illegible] आहओ इयाणि मि'-आचा० २ श्रु० १ अ० १० उ० । ' मांसादेयं । इतिप्राकृतसूत्रेणानुस्वारस्य विकल्पेन लोपे [illegible] इयाणि । दाणि दाणि । प्रा० व्या० ।

[illegible]-इदुर-न० कटिकानुस्तरणस्य उपरि दीयमाने तृणा-[illegible] र्दुर्गे टंकनकादिके, अनु० । भरति त्रिलेव, येन समस्तादि [illegible] वक्त्रीत्वने-वाक० ।

[illegible]एग-पुं० इभ्य, दे० ना० ।

[illegible]-इन्ध भावे क-ज्ञाने, दीप्तौ, काठिन्ये च । क[illegible] दीप्ति, गन्धे च । वि० । वाच० ।

[illegible]इ-अव्य० 'इदहोंदेव' इति प्राकृतसूत्रेण [illegible] प्रा० व्या० । इह इदमादेशः । अभिमत इति दिनि वा [illegible], वाच० ।

[illegible]) [illegible] [illegible]

पयाइः पक्षे मोरि । ' क्वचिदनादेरपवर्गः स्वो सुक् ' इति प्राकृतसूत्रेण वा अस्य लुक् । प्रश्न० प्र० व्या० ।

इन्न-इभ्य-पुं-इभो हस्ती [illegible] इति इभ्य अनु० । इभमर्हतीत्यर्थे यत् । वाच० । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] इभको हस्ती [illegible] इति [illegible] । व्या० १ ज्ञा० । औ० । [illegible], [illegible] ११ उ० । [illegible] [illegible] अधिकतरद्रव्यो वा इभ्य इति । अनु० । " [illegible] णो । इति । प्र० कौ० । [illegible] [illegible] । पु० । वाच० । [illegible] [illegible] [illegible] च । " [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]" । प्रा० व्या० । [illegible], दे० ना० ।

इन्नग (य) इभ्यक-त्रि-[illegible] [illegible] । [illegible] प्र० । [illegible] । [illegible] [illegible] । वाच० ।

इन्नजाइ-[illegible]-पुं-[illegible] [illegible] [illegible] प्र० ।

इन्नजाइ-[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] ।

इन्नदाण-[illegible]-पुं० [illegible] ।

इन्न-इभ-पुं० इभ्-अ-[illegible] । [illegible] ।

इमह्री-[illegible]-स्त्री० [illegible] [illegible] [illegible] ।

इ (णा) (दिसा) स्त्री-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ८ । ३-३१ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

इय-इव-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ।

इय-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

' इतो तो वाक्यादौ ' । इति प्राकृतसूत्रेण वाक्यादौ इति शब्देकारस्याकारः । ' इअ जं पिआ वसाणे ' इअविअसिअ कुसुमसरो इति । प्रा० व्या० । इति एवमर्थे, "इय सिद्धाण सोक्खं" इति एवं सिद्धानां सौख्यमिति । औप० । "इय सव्वगुणाहाणं " एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वगुणाधानम् इति । आव० । नि० चू० ॥

इयर–इतर–त्रि० इना कामेन तीर्यते तॄ अप् । तरति पचाद्यच् वा । नीचे, पामरे, । वाच० ।

इयरिए अप अहमंसिपुण विसिट्ठ जाइकुल बलाइ-
गुणोववेए एवं अप्पाणं समुक्कसे ॥

इतरोऽयं अधन्यो हीनजातिकः कुलबलरूपादिभिर्दूरमपकृष्टः सर्वजनावगीतोयमिति । अहं पुनर्विशिष्टजातिकुलबलादिगुणोपेत एवमात्मानं समुत्कर्षयेदिति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥ " इयराइयरहिं कुलेहिं " इतरे सामान्यसाधुभ्यो विशिष्टतराः साधव इति । आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ॥

इयरकुल–इतरकुल–न० अन्तप्रान्तकुले, आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ॥

इयरेयर–इतरेतर–त्रि० इतरद्विर्त्वं समासवद्भावश्च । अन्योन्यशब्दार्थे, । उत्त० १ अ० ॥

इयरेयरसंजोग–इतरेतरसंयोग–पुं० इतरेतरस्य परस्परस्य संयोगो यस्मा । परस्परघटनायाम्, तदात्मसंयोगभेदे च उत्त० १ अ० । (तद्वक्तव्यतासंजोगशब्दे)

इयरेयरसावेक्ख–इतरेतरसापेक्ष्य–त्रि० परस्पराविरोधिनि, इतरेतरसापेक्षाल्पेयं पुनरावनवचनपरिणत्या इतरेतरसापेक्षा परस्पराविरोधिनीति । षो० ।

इयरेयरासय–इतरेतराश्रय–पुं० इतरेतर आश्रयति आ–श्रि–अच् अन्योन्याश्रये तर्कदोषभेदे, वाच० ।

इयरेयराजाव–इतरेतराजाव–पु–इतरेतरस्मिन्ननावः । अनावविशेषे, इतरेतराजावं वर्णयन्ति स्वरूपान्तरात्स्वरूपव्यावृत्तिरितरेतराजाव इति । स्वजावान्तराच पुनः स्वस्वरूपादुपनयाम्नानप्रसक्तेः स्वरूपव्यावृत्तिः स्वस्वभावव्यवच्छेद इतरेतराजावो व्यावर्णनमानिगद्यते ॥ उदाहरणमाहुर्यथास्तम्भस्य नाधात्कुम्भस्वभावव्यावृत्तिरिति । रत्ना० ।

इर–इर–अव्य० संशये, करहारादित्वाद् पक्ष । छम० । इयंति इत्यंते वाच० । 'किरेर हिर किलार्थे वा' ८।२।१८६। इति सूत्रेण किलार्थे नस्य प्रयोगस्तोऽन्यतान् । नन्वर इर किलार्थे, प्रा० व्या० । पादपूरणे च । अन्त० व्या० । ईर इरः पादपूरणे । ८ ।२।१७ इति सूत्रात् " जेइर इर कइमतगेजि " । [illegible] । प्रा० ।

इरमंदिर–इरमन्दिर–पुं० करभे, दे० ना०

इराव–इराव–देशी–[illegible], दे० ना० ।

इरिआ–ईर्या–स्त्री–कुटीरके, दे० ना० ।

इलिअ–इलिय–देशी–[illegible], दे० ना० ।

इरियज्झयण–ईर्याध्ययन–न० आचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धस्य प्रथम [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इर्यावर्ण [illegible] ।

अत्र अप उद्देशा उद्देशार्थाधिकारमधिकृत्याह निर्युक्तिकारः
सव्वेवि यद्वि इरिय विसोहि-कारगा तहवि अत्थिपत्तेगमो।
उद्देसे उद्देसे, वोच्छामि समासओ किंपि ॥ २८ ॥
पढमे य उवागमणि-ग्गमो य अद्धाजणि च जयणा ।
वितिए आरूढ छलणं, जंघा संतारपुच्छाया ॥ २९ ॥
तइयम्मि अदंसणया–अप्पडिबंधो य होइ उवहिम्मि।
वज्जेयव्वं च सया, संसारियरायगिहगमणं ॥ ३० ॥

(सव्वेत्यादि) सर्वेपि त्रयोपि यद्यपीर्याविशुद्धिकारकास्तथापि प्रत्युद्देशकमस्ति विशेषस्तं च यथाक्रमं किञ्चिद्वक्ष्यामि इति यथाप्रतिज्ञातमाह (पढगाहा) प्रथमोद्देशके वर्षाकालादावुपागमनं स्थानं तथा निर्गमश्च शरत्कालादौ यथा भवति तदत्र प्रतिपाद्यमध्वानि यतना चेति द्वितीयोद्देशकेन वादायारूढस्य छलनं प्रक्षेपणं व्यवर्ण्यते जंघा संतारे च पानीये यतना तथा नानाप्रकारे च प्रश्ने साधुनां यद्विधेयमेतच्च प्रतिपाद्यमिति (तइयम्मि गाहा) तृतीयोद्देशके यदि कश्चिदुदकादीनि पृच्छति तस्य जानताप्यदर्शनता विधेयेत्ययमधिकारः तथोपधावप्रतिबन्धो विधेयस्तदपहरणे च स्वजनराजगृहगमनञ्च वर्जनीयं न च तेषामाख्येयमिति । आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० ॥

इरियट्ठ–ईर्यार्थ–त्रि० ईर्याविशुद्ध्यर्थे, तदर्थमाहारकर्मोरनातिक्रमः 'इरियट्ठाए य' ईर्यागमनं तस्या विशुद्धिर्युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै इदमीर्याविशुद्ध्यर्थम् । इह च विशुद्धिशब्दलोपादीर्यार्थमित्युक्तम् बुभुक्षितो हीर्याशुद्धावशक्तः स्यादिति । स्था० ६ ठा० (तदर्थमाहारकरणे नातिक्रम इति 'आहार' शब्दे)

इरिया–ईर्या–स्त्री–ईरणमीर्या ईरगतिप्रेरणयोरस्माद्भावे एयता गमने, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । आचू० । स्था० । आव० । उत्त० । सूत्र० । ईर्यानिक्षेपणार्थं निर्युक्तिरिदाह ।

णामं ठवणा इरिया, दव्वे खेत्ते य कालजावे य ।
एसो खलु इरियाए, णिक्खेवोछव्विहो होइ ॥ २३ ॥
दव्वइरिया उ तिविहा, सचित्ताचित्तमीसगा चेव ।
खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते, काले कालो जहिं जोए ॥ २४ ॥

तत्र द्रव्येर्या सचित्ताचित्तमिश्रभेदात्त्रिविधा ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः । तत्र सचित्तस्य वाय्वादेर्द्रव्यस्य यद्गमनं सा सचित्तद्रव्येर्या एव परमाण्वादिद्रव्यस्य गमनमचित्तद्रव्येर्या । तथा मिश्रद्रव्येर्या रथादिगमनमिति । क्षेत्रेर्या यस्मिन् क्षेत्रे गमनं क्रियते ईर्या वा वर्ण्यते । एवं कालेर्यापि द्रष्टव्येति । आचा० । भावेर्याप्रतिपादनायाह– ।

भावइरिया उ दुविहा, चरणाई संजमाई य ।
समणस्स कहं गमणं, दोसं होइ परिसुद्धं ॥ २५ ॥

भावविषयेर्या द्विविधा चरणेर्या संयमेर्या च । तत्र संयमेर्या सप्तदशविधसंयमानुष्ठानं यदि वा असंख्येयेषु संयमस्थानेष्वेकस्मात्संयमस्थानादपरं संयमस्थानं गच्छतः संयमेर्या भवति । चरणेर्या तु चतुर्थकमनुचरणमर्थाः चरतेर्भावे ल्युट् चरणं तद्रूपेर्या चरणेर्या । चरणं गतिः गमनमित्यर्थः तच्च श्रमणस्य कथं केन प्रकारेण भावरूपगमनं निर्दोषं भवतीत्याह–

आलंबणे य काले, मग्गे जयणा य चेव परिसुद्धं ।
संगेहिँ सोलसविधं, उपरिसुद्धं पसत्थं तु ॥ २६ ॥

त प्रवचनसंघगच्छाचार्यादिप्रयोजनं कालः साधूनां विहारयोग्योऽवसरः मार्गो जनैः पदक्षुण्णः कुपथः पन्था यतना उपयुक्तस्य युगमात्रदृष्टित्वं तदेवमालम्बनकालमार्गयतना पदैरेकैकपदव्यभिचाराद् भङ्गास्तैः षोडशविधं गमनं भवति तस्य च यत्परिशुद्धम् । तदेव प्रशस्तं भवतीति दर्शयितुमाह—

चउकारणपरिसुद्धं, अहवा वि होज्ज कारणज्जाए ।
आलंबण जयणाए, काले मग्गे य जइयव्वं ॥ २७ ॥

चतुर्भिः कारणैः साधोर्गमनं परिशुद्धं भवति तद्यथा आलम्बनेन दिवा मार्गेण यतनया गच्छत इति अथवा अकालेऽपि ग्लानाद्यालम्बनेन यतनया गच्छतः शुद्धमेव गमनं प्रशस्येवं पुनः च मार्गे साधुना यतितव्यमिति । आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० (गमन च यया कर्तव्यमित्येतदध्ययने आचाराङ्गे प्रतिपादितं विहार-शब्दे द्रष्टव्यम्) "इरियं च पयपयापेक्ष" ईरणमीर्या तां च सूक्ष्मां कायचापलानां मनोगतां वा प्रशस्तां प्रत्यावहीत इति । आचा० १ श्रु० ८ अ० । ७ उ० । ईरणमीर्या गमनम् । तत्कार्ये कर्मणि च । "णंगस्स पसंतस्स, ण होंति इरियादयो गुणा" ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः इह ईर्याकार्यं कर्म ईर्याशब्देन गृह्यते कारणे कार्योपचारादिति । आ० म० द्वि० । ईर्यासमितौ, "धणुपारकम किच्चा जीवं च इरियं सया, जीवप्रत्यक्षाश्चर्यामीर्यासमितिमिति । उत्त० ईरणमीर्या तत्पूर्वकोरणपुरस्सरकायात्मसंयमात्मके सामाचारिभेदे च । ग० २ अधि० ।

इरियापच्चय—ईर्याप्रत्यय—न० ईरणमीर्या गमनं तेन जनितमीर्याप्रत्ययम् । कर्मभेदे, सूत्र १ श्रु० १ अ० (एतद्वक्तता इरियावहिय शब्दे)

इरियावह—ईर्यापथ—पु० ईरणनिमेरणयोरस्माद् भावे घञ् । ईरणमीर्या तस्याः (तयाया) पन्था ' ईर्यापथः । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । स्था० । ईरणमीर्या गमनं तद्विशिष्टः पन्था ईर्यापथः । प्रव० २ द्वार । ईर्या गमनं तद्विषयः पन्था ईर्यापथः । द० ११ श० १० उ० । आव० । प्रज्ञ० ३ श० ३ उ० । कथमीर्यायाः पन्था भवति यदाश्रिता सा भवतीति । आचा० २ श्रु० १ उ० । ईरणमीर्या तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथस्तत्प्रत्ययं कर्मेर्यापथम् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । ईर्यापथप्रत्ययमीर्यापथम् । प्रति० । कर्मभेदे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । एतदुक्तं भवति पथि गच्छतो यथा कथंचिदनभिसन्धेर्यत्प्राणिव्यापादनं भवतीति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । (अस्य बन्धकारणतयाविचारः कर्मबंध शब्दे) ।

इरियावहकिरिया—ईर्यापथक्रिया—स्त्री० क्रियाभेदे, सा च उपशान्तमोहादेः केवलयोगप्रत्ययकर्मबन्धनमिति । स्था० ५ ठा० । ईर्यापथक्रिया उपशान्तमोहादारभ्य सयोगिकेवलिनं यावदिति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० (एतस्या विस्तरेण वक्तव्यता इरियावहिया शब्दे) ।

इरियावहिय-ईर्यापथिक-न० ईरणनिमेरणयोरस्माद्भावे घञ् ईरणमीर्या तस्याः पन्था ईर्यापथस्तत्र भवमीर्यापथिकम् । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । ईरणमीर्या तस्यास्तया वा पन्था ईर्यापथः स विद्यते यस्य तदीर्यापथिकम् । एतच्च शब्दव्युत्पत्तिमात्रम् प्रवृत्तिनिमित्तं तु इदम् सर्वत्रोपयुक्तस्य निकषायस्य समीक्षितमनोवाक्कायक्रियस्य या क्रिया तया यत्कर्म तदीर्यापथिकम् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

ऐर्यापथिक न० ईरणमीर्या गमनं तत्प्रधानः पन्था मार्गः ईर्यापथस्तत्र भवमैर्यापथिकम् । केवलयोगप्रत्यये कर्मभेदे, प्र० ८ श० ८ उ० । कथमीर्यायाः पन्था भवति यदाश्रिता सा प्रधान्येनाथ व्युत्पत्तिनिमित्तं यतोऽस्तिष्ठतोऽपि तद्भवति प्रवृत्तिनिमित्तं तु स्थित्यन्ताद्यस्तक्षोपशान्तक्षीणमोहसयोगिकेवलिनां भवति । सयोगिकेवलिनोऽपि हि तिष्ठतोऽपि सूक्ष्मगात्रसञ्चारा भवन्त्युक्तञ्च "केवली णं भंते ! अस्सिं समयंसि जेसु आगासपदेसेसु हत्थं वा पायं वा ओगाहित्ताणं चिट्ठित्ता पभू णं भंते ! केवली सेयकालंसि वि तेसु चेव आगासपदेसेसु हत्थं वा पायं वा ओगाहित्ताणं चिट्ठित्तए ? णो इणट्ठे समट्ठे । कहं ? केवलिस्स णं चलाइं सरीरोवगरणाइं भवंति चलोवगरणाइं भवंति, से तेणट्ठेणं केवली णो संचाएति तेसु चेव आगासपदेसेसु हत्थं वा पायं वा ओगाहित्ताणं चिट्ठित्तए" तदेवं सूक्ष्मेतरगात्रसञ्चाररूपेण योगेन यत्कर्म बध्यते तदीर्यापथिकमीर्याहेतुकमित्यर्थः । तच्च द्विसमयस्थितिकमेकस्मिन् समये बद्धं द्वितीयसमये वेद्यते तृतीयसमये तदपेक्षया चाकर्मतेति कथमित्युच्यते यतस्तत्प्रकृतितः सातावेदनीयमकषायत्वात् स्थित्या बध्यमानमेव परिशटति अनुभावतोऽनुत्तरोपपातिकसुखातिशायि प्रदेशतः स्थूलरूक्षमृदुकशुक्लादिबहुप्रदेशमिति उक्तञ्च—

अप्पं बायरमउयं, बहुं च लुक्खं च सुक्किलं चेव ।
मंदं महव्वयंति य, सायाबहुलं च तं कम्मं ॥

अल्पं स्थितितः स्थितेरभावात् बादरं परिणामतोऽनुभावतो मृदुकं अनुभावं बहु प्रदेशतः रूक्षं स्पर्शतो वर्णेन शुक्लं सोपनः स्वल्पचूर्णमुष्टिमुक्तं कुड्यापतितं क्षपयन् महाव्ययमेकसमयेनैव सर्वापगमात्ततो बहुसातं वा सर्वसातानुत्तरोपपातिकसुखातिशय (या) याति तत्कर्मेर्यापथिकम् । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० (एतस्य बन्धविचारः कम्मबंध शब्दे) क्रियाहेतौ स्थाने च । आव० । ऐर्यापथिकः केवलयोगप्रत्ययः कर्मबन्ध उपशान्तमोहादीनां सातवेदनीयबन्ध इति । सम० १३ स० (विस्तरेणैतस्य वक्तव्यता इरियावहिया शब्दे)

इरियावहियबंध—ऐर्यापथिकबन्ध—पुं० ईर्या गमनम् तत्प्रधानः पन्था मार्ग ईर्यापथस्तत्र भवमैर्यापथिकम् । केवलयोगप्रत्ययं कर्म तस्य यो बन्धस्स तथा । ऐर्यापथिककर्मणो बन्धे, ।

तद्वक्तव्यता यथा ।

इरियावहियाणं भंते ! कम्मं किं नेरइओ बंधइ, तिरिक्खजोणिओ बंधइ, तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्सो बंधइ, मणुस्सी बंधइ, देवो बंधइ देवी बंधइ ? । गो० ! णो नेरइओ बंधइ, णो तिरिक्खजोणिओ बंधइ, णो तिरिक्खजोणिणी बंधइ, णो देवो बंधइ, णो देवी बंधइ, पुव्वपडिवण्णए पडुच्च मणुस्सा य मणुस्सीओ य बंधंति । पडिवज्जमाणए पडुच्च मणुस्सो वा बंधइ मणुस्सी वा बंधइ मणुस्सा य वा बंधंति मणुस्सीओ य वा बंधंति अहवा मणुस्सो य मणुस्सी य बंधइ । अहवा मणुस्सो य मणुस्सीओ य बंधंति । अहवा मणुस्सा य मणुस्सी य बंधइ-

अहवा मणुस्सा य मणुस्सीओ य बंधंति । तं भंते ! किं इत्थी बंधइ, पुरिसो बंधइ, णपुंसगो बंधइ, इत्थीओ बंधंति पुरिसा बंधंति णपुंसगा बंधंति । णो इत्थी णो पुरिसो णो णपुंसगो बंधइ ? गोयमा ! णो इत्थी बंधइ णो पुरिसो बंधइ, जाव णो णपुंसगा बंधंति । पुव्वपडिवण्णए पडुच्च अवगयवेदा बंधंति, पडिवज्जमाणए पडुच्च अवगयवेदो वा बंधइ अवगयवेदा वा बंधंति । जइ भंते ! अवगयवेदो वा बंधइ अवगयवेदा वा बंधंति तं भंते ! किं इत्थी पच्छाकडो बंधइ १ पुरिसपच्छाकडो बंधइ २ णपुंसगपच्छाकडो बंधइ ३ इत्थी पच्छाकडा बंधंति ४ पुरिसपच्छाकडा बंधंति ५ णपुंसगपच्छाकडा बंधंति ६ । उदाहु इत्थीपच्छाकडो य पुरिसपच्छाकडो य बंधइ १ उदाहु इत्थी पच्छाकडो य पुरिसपच्छाकडो य बंधंति २ उदाहु इत्थी पच्छाकडा य पुरिसपच्छाकडो य बंधइ ३ उदाहु इत्थी पच्छाकडा य पुरिसपच्छाकडा य बंधंति ४ उदाहु इत्थीपच्छाकडो य णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ४ उदाहु पुरिसपच्छाकडो य णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ४ उदाहु इत्थीपच्छाकडो य पुरिसपच्छाकडो य णपुंसगपच्छाकडो य बंधइ ८ एवं एए छव्वीसं भंगा। जाव उदाहु इत्थी पच्छाकडा य पुरिसपच्छाकडा य णपुंसगपच्छाकडा य बंधंति ! गोयमा ! इत्थी पच्छाकडो वि बंधइ, पुरिसपच्छाकडो वि बंधइ, णपुंसगपच्छाकडो वि बंधइ । इत्थी पच्छाकडा वि बंधंति, पुरिसपच्छाकडा वि बंधंति, णपुंसगपच्छाकडा वि बंधंति । ६ । अहवा इत्थीपच्छाकडो य पुरिसपच्छाकडो य बंधइ १९ एवं एए छव्वीसं भंगा भाणियव्वा जाव। अहवा इत्थी पच्छाकडा य पुरिसपच्छाकडा य णपुंसगपच्छाकडा य बंधंति, । तं भंते ! किं बंधी बंधइ, बंधिस्सइ १ बंधी बंधइ न बंधिस्सइ २ बंधी न बंधइ बंधिस्सइ ३ बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ ४ न बंधी बंधइ बंधिस्सइ ५ न बंधी बंधइ न बंधिस्सइ ६ न बंधी न बंधइ बंधिस्सइ ७ न बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ ८ गोयमा ! भवागरिसं पडुच्च अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ, अत्थेगइए बंधी बंधइ न बंधिस्सइ, एवं तं चेव सव्वं जाव। अत्थेगइए न बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ । गहणागरिसं पडुच्च अत्थेगइए बंधी बंधइ बंधिस्सइ एवं जाव अत्थेगइए न बंधी बंधइ बंधिस्सइ णो चेव णं न बंधी बंधइ न बंधिस्सइ । अत्थेगइए न बंधी न बंधइ बंधिस्सइ । अत्थेगइए न बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ । तं भंते ! किं साइयं सपज्जवसियं बंधइ साइयं अपज्जवसियं बंधइ अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ अणाइयं [illegible] [illegible] बंधइ ? गोयमा ! साइयं सपज्जवसियं बंधइ, णो साइयं अपज्जवसियं बंधइ, णो अणाइयं सपज्जवसियं बंधइ णो अणाइयं अपज्जवसियं बंधइ ।

(णो नेरइओ इत्यादि) मनुष्यस्यैव तद्बन्धो यस्माद्बन्ध उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेवलिनामेव तद्बन्धनमिति (पुव्वपडिवण्णए इत्यादि) पूर्वं प्राक्काले प्रतिपन्नमैर्यापथिकबन्धकत्वं यैस्ते पूर्वप्रतिपन्नकास्तान् तद्बन्धकत्वद्वितीयादिसमयवर्तिन इत्यर्थः । ते च सदैव बहवः पुरुषा स्त्रियश्च सन्ति उभयेषां केवलिनां सदैव भावादत उक्तम् " मणुस्सा य मणुस्सीओ य बंधंतित्ति " (पडिवज्जमाणयेत्ति) प्रतिपद्यमानका ऐर्यापथिककर्मबन्धनप्रथमसमयवर्तिन इत्यर्थः । एषां च विरहसम्भवादेकदा मनुष्यस्य स्त्रियाश्च एकयोगे एकत्वबहुत्वाभ्यां चत्वारो विकल्पाः, द्विकयोगे तथैव चत्वार, एवमेते सर्वेऽप्यष्टावेतदेवाह (मणुस्सो वा इत्यादि) एवं च पुंस्त्वादि तत्तल्लिङ्गापेक्षया न तु वेदापेक्षया क्षीणोपशान्तवेदत्वात् । अथ वेदापेक्षस्त्रीत्वाद्यभिधित्सयाह "तं भंते । किमित्यादि नो इत्थी इत्यादिना" च पदत्रयनिषेधेनावेदकः प्रश्नितः उत्तरं तु षण्णां पदानां निषेधः सप्तमपदोक्तस्तु व्यपगतवेदस्तत्र च पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपद्यमानकाश्च भवन्ति तत्र पूर्वप्रतिपन्नकानां विगतवेदानां सदाबहुत्वभावादाह (पुव्वपडीत्यादि) प्रतिपद्यमानकानान्तु सामयिकत्वात् विरहभावेनैकादिसम्भवाद्विकल्पद्वयमत एवाह (पडिवज्जमाणेत्यादि) अपगतवेदमैर्यापथिकबन्धमाश्रित्य स्त्रीत्वादिभूतभावापेक्षया विकल्पयन्नाह । "जइ इत्यादि तं भंते ! तदा भदन्त ! तद्वा कर्म इत्थी पच्छाकडेति भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य स्त्रीत्वं पश्चात्कृतं भूततां नीतं येनावेदकेनासौ स्त्रीपश्चात्कृत एवमन्यावपि इहैकैकयोगे एकत्वबहुत्वाभ्यां षड्विकल्पाः, द्विकयोगे तु त्रिषु द्विकयोगेषु तथैव द्वादश, त्रिकयोगे पुनस्तथैवाष्टावेते च सर्वे षड्विंशतिः। सूत्रे च चतुर्भङ्गषट्भङ्गीनां प्रथमं विकल्पा दर्शिताः सर्वान्तिमश्चेति । अथैर्यापथिककर्मबन्धनमेव कालत्रयेण विकल्पयन्नाह (तं भंते इत्यादि) तदैर्यापथिककर्मबन्धी बद्धवान् बध्नाति भन्त्स्यति चेत्येको विकल्पः । एवमन्येऽपि सप्त भङ्गा एषां च स्थापना उक्तानु (भवेत्यादि) भवे अनेकशोपशमादिश्रेणिप्राप्त्या आकर्ष ऐर्यापथिककर्माणुग्रहणं भवाकर्षस्तं प्रतीत्य अस्त्येको भव्यैकः कश्चिज्जीवः प्रथमवैकल्पिकः । तथाहि पूर्वभवे उपशान्तमोहत्वे सत्यैर्यापथिकं कर्म बद्धवान् वर्तमानभवोपशान्तमोहत्वे बध्नाति अनागतं च उपशान्तमोहावस्थायां भन्त्स्यति । १ । द्वितीयस्तु यः पूर्वस्मिन् भवे उपशान्तमोहत्वं लब्धवान् वर्तमाने च क्षीणमोहत्वं प्राप्त स पूर्वं बद्धवान् वर्तमाने च बध्नाति शैलेश्यवस्थायां पुनर्न भन्त्स्यति । २ । तृतीयः पूर्वजन्मनि उपशान्तमोहत्वे बद्धवान् तत्प्रतिपतितो न बध्नाति अनागते च मोहावस्थायां भन्त्स्यति । ३ । चतुर्थस्तु शैलेशीपूर्वकाले बद्धवान् शैलेश्यां च न बध्नाति न च पुनर्भन्त्स्यति । ४ । पञ्चमस्तु पूर्वजन्मनि नोपशान्तमोहत्वं लब्धवानिति न बद्धवान् अधुना लब्धमिति बध्नाति पुनरप्येष्यत्काले उपशान्तमोहावस्थायां भन्त्स्यतीति । ५ । षष्ठस्तु क्षीणमोहं इत्यादि न लब्धवान् न पूर्वं बद्धवान् । अधुना तु क्षीणमोहत्वं लब्धमिति बध्नाति शैलेश्यवस्थायां पुनर्न भन्त्स्यतीति । ६ । सप्तमः पुनर्भव्यस्य,स हि अनादौ काले न बद्धवान्

अधुनापि कश्चिन्न बध्नाति कालान्तरे तु भन्त्स्यतीति । ७ । अष्टमस्त्वभव्यस्य स तु प्रतीत एव । (गहणागरिसमित्यादि) एकस्मिन्नेव भवे ऐर्यापथिककर्मपुद्गलानां ग्रहणरूपो य आकर्षोऽसौ ग्रहणाकर्षस्तं प्रतीत्याष्टौ कश्चिदपि अष्टमभङ्गविरहितः । तथाहि-उपशान्तमोहादिरैर्यापथिकं कर्म बद्धवान् तदानीन्तनसमयापेक्षया बध्नाति वर्तमानसमयापेक्षया च बध्नाति अनागतसमयापेक्षया तु भन्त्स्यतीति । १ । द्वितीयस्तु केवली स शैलेशीकाले बद्धवान् वर्तमाने च बध्नाति शैलेश्यवस्थायां पुनर्न भन्त्स्यतीति । २ । तृतीयस्तु उपशान्तमोहत्वे बद्धवांस्ततः प्रतिपतितस्तु न बध्नाति पुनस्तत्रैव भवे उपशमश्रेणिप्रतिपन्नो भन्त्स्यतीति एकभवे चोपशमश्रेणी द्विः प्राप्यत एवेति । ३ । चतुर्थः पुनः सयोगित्वे बद्धवान् शैलेश्यवस्थायां न बध्नाति न च भन्त्स्यतीति । ४ । पञ्चमः पुनरायुषः पूर्वभागे उपशान्तमोहत्वादि न लब्धमिति न बद्धवान् अधुना तु लब्धमिति बध्नाति तदद्धाया एव चरमसमये तु पुनर्भन्त्स्यतीति । ५ । षष्ठस्तु सम्भवति तत्र न बद्धवान् आयुर्बन्धसमयापेक्षया तथापि न भन्त्स्यतीत्यस्यानुपपद्यमानत्वात्, तथाप्यायुषः पूर्वभागे उपशान्तमोहत्वादि न लब्धमिति न बद्धवांस्तल्लाभसमये च बध्नाति ततोऽनन्तरसमयेषु च भन्त्स्यत्येव न तु न भन्त्स्यति समयमात्रस्य बन्धस्येहाभावात्, यस्तु मोहोपशमनिर्ग्रन्थस्य समयानन्तरमरणेनैर्यापथिककर्मबन्धः समयमात्रो भवति नासौ षष्ठविकल्पहेतुस्तदनन्तरमैर्यापथिककर्मबन्धाभावस्य तथानन्त्यवर्तित्वात् ग्रहणाकर्षस्य चेह प्रक्रान्तत्वात् । यदि पुनरयोगित्वचरमसमये च बध्नाति ततोऽनन्तरं न भन्त्स्यतीति विवक्ष्येत तदा सयोगित्वचरमसमये बध्नातीति तत्पूर्वकमेव ग्रहणाकर्षपूर्वकं तत्पूर्वसमयेषु तस्य बन्धभावात् । एवं च द्वितीय एव भङ्गः स्यान्न पुनः षष्ठ इति । ६ । सप्तमः पुनर्लब्धव्यकस्य, अष्टमस्त्वभव्यस्येति । इह च प्रथमादिभङ्गेषु कतिपयेषु "बंधी बंधइ बंधिस्सइ" इत्यत्र प्रथमे भङ्गे उपशान्तमोहः । 'बंधी बंधइ न बंधिस्सइ' इत्यत्र द्वितीये क्षीणमोहः । 'बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' इत्यत्र तृतीये उपशान्तमोहः । 'बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' इत्यत्र चतुर्थे शैलेशीगतः । 'न बंधी बंधइ बंधिस्सइ' इत्यत्र पञ्चमे उपशान्तमोहः । 'न बंधी बंधइ न बंधिस्सइ' इत्यत्र षष्ठे क्षीणमोहः । 'न बंधी न बंधइ बंधिस्सइ' इत्यत्र सप्तमे भव्यः । 'न बंधी न बंधइ न बंधिस्सइ' इत्यत्राष्टमे ऽभव्यः । ग्रहणाकर्षेषु पुनरेतेषु च प्रथमे उपशान्तमोहः क्षीणमोहो वा, द्वितीये तु केवली, तृतीये उपशान्तमोहः, चतुर्थे शैलेशीगतः, पञ्चमे उपशान्तमोहः क्षीणमोहो वा, षष्ठे शून्यः, सप्तमे भव्यो भाविमोहोपशमो भाविमोहक्षयो वा, अष्टमे अभव्य इति यदैर्यापथिकबन्धस्यैव निरूपणाद "तंभिस्सादि" मैर्यापथिकं कर्म सादिं सपर्यवसितं बध्नातीत्यादि [illegible] ऐर्यापथिककर्मणः प्रथम एव भङ्गः सर्वेष्वेषु तद्बन्धकस्य [illegible] दिति, भ० ८ श० ८ उ० ।

इरियावहिया-ईर्यापथिका-स्त्री० । ईर्यापथो गमनमार्गस्तत्र भवा ऐर्यापथिकी । ईर्यापथः [illegible] ऐर्यापथिकी च । तत्र [illegible], आव० ४ अ० ।

ऐर्यापथिकी-स्त्री० । ईर्यापथः [illegible] यया ईर्यापथकस्य सता ऐर्यापथिकी । स्था० २ ठा० । आव० ४ अ० । [illegible] केवलयोगप्रत्ययम् उपशान्तमोहादित्रयस्य सातवेदनीयकर्म-बन्धः सा ऐर्यापथिकी । प्रज्ञा० १२ पद० । क्रियाभेदे,

अणगारिविरियाए इरिया पमया संजया इरियावहिया चेव संपराइया चेव ।

[illegible] उपशान्तमोहादिगुणस्थानस्य भावप्रत्ययकर्मतया जीवस्य पुद्गलकर्मबन्धने सा ऐर्यापथिकी क्रिया । इह जीवव्यापारेऽप्यजीवप्रधानत्वविवक्षया अजीवक्रियेयमुक्ता कर्मविशेषतयैर्यापथिकी क्रियोच्यते यदाह "इरियावहिया किरिया दुविहा बज्झमाणा वेइज्जमाणा य जा पढमसमये बद्धा, बीयसमये वेइया सा बद्धा पुट्ठा वेइया निज्जिण्णा सेयकाले अकम्मं या वि भवइ" । स्था० २ ठा० ।

तत्स्वरूपं यथा—

एगाउ सोलसण्हं, इरियावहियं कमो पवक्खामि ।
इह खलु अणगारस्स, समिई गुत्तीसु गुत्तस्स ॥१०॥
सययं तु अप्पमत्तस्स, जाव [illegible] ।
निवयइ ता सुहुमा हु, इरियावहिया किरिया ॥११॥

[illegible] स्था० १२ ठा० । [illegible]

[illegible]

[illegible]

चेव तेरसकिरियाट्ठाणाइं जाणिंसु वा जाणंति वा जाणिस्संति वा पन्नविंसु वा पन्नविंति वा पन्नविस्संति वा एवं चेव तेरसमं किरियाट्ठाणं सेविंसु वा सेविंति वा सेविस्संति वा ॥ १३ ॥

इह जगति प्रवचने संयमे वा वर्तमानस्य । खलु शब्दो ऽवधारणे ऽलंकारे वा । आत्मनो भावः आत्मत्वं तदर्थमात्मत्वार्थं संवृतस्य मनोवाक्कायैः परमार्थत एवंभूतस्यैवात्मनोऽपरस्य त्वसंवृतस्यात्मत्वमेव नास्ति सदनुष्ठानकार्यकारणात् । तदेवमात्मार्थं संवृतस्यानगारस्येर्यापथिकादिभिः पञ्चभिः समितिभिर्मनोवाक्कायैः समितस्य तथा तिसृभिर्गुप्तिभिर्गुप्तस्य पुनर्गुप्तिग्रहणमेतासामेव गुप्तिभिर्गुप्तो भवतीत्यस्यार्थस्याविर्भावनायात्यादरख्यापनार्थं वेति । तथा गुप्तेन्द्रियस्य नवब्रह्मचर्यगुप्त्युपेतब्रह्मचारिणश्च सततस्तथोपयुक्तं गच्छतस्तिष्ठतो निषीदतो मुनेस्त्वग्वर्त्तनां कुर्वाणस्य तथोपयुक्तमेव वस्त्रं पतद्ग्रहं कम्बलं वा पादपुञ्छनकं वा गृह्णतो निक्षिपतो वा यावच्चक्षुःपक्ष्मनिपातमप्युपयुक्तं कुर्वतः सतोऽत्यन्तमुपयुक्तस्याप्यस्ति विद्यते । विविधामात्राविमात्रा तदेवंविधा सूक्ष्माक्षिपक्ष्मसंचलनरूपादिकेर्यापथिका नाम क्रिया केवलिनापि क्रियते । तथाहि । सयोगिजीवो न शक्नोति क्षणमप्येकं निश्चलः स्थातुमग्निना ताप्यमानोदकवत्कार्मणशरीरानुगतः सदा परिवर्तयन्नेवास्ते । तथाचोक्तं "केवली णं भंते! अस्सि समयंसि जेसु आगासपएसेसु" इत्यादि तदेवं केवलिनोऽपि सूक्ष्मगात्रसंचारा भवन्तीह च कारणे कार्योपचारात्तया क्रियया यद्बध्यते कर्म तस्य कर्मणो या अवस्थास्ताः क्रियाः ता एव दर्शयितुमाह । (सापढमसमये इत्यादि) या सा ईर्यापथिका क्रिया तया यद्बध्यते कर्म तत्प्रथमसमय एव बद्धं स्पृष्टं चेति कृत्वा तन्निवैव बद्धस्पृष्टेत्युक्ता तथा द्वितीयसमये वेदिताऽनुभूता तृतीयसमयेऽनिर्जीर्णा । एतदुक्तं भवति । कर्मयोगनिमित्तं बध्यते तत्स्थितिश्च कषायायत्ता तदभावाच्च न तस्य सांपरायिकस्येव स्थितिः किंतु योगसद्भावाद्बध्यमानमेव स्पृष्टतां संश्लेषं याति । द्वितीयसमये त्वनुभूयते तच्च प्रशस्ताध्यवसायवेदनीय स्थितितो द्विसमयस्थितिकमनुभावतः शुभानुभावमनुत्तरोपपातिकदेवसुखातिशायि देवातो बहुप्रदेशमस्थिरबन्धं बहुव्ययं च । तदेवं सैर्यापथिका क्रिया । प्रथमसमये बद्धस्पृष्टा द्वितीयसमये वेदिता वेदिताऽतिजीर्णा भवति (सेयकालेत्ति) आगामिनि तृतीयसमये तत्कर्मापेक्षया कर्मतापि च भवति । एवं तावद्वीतरागस्येर्यापथिकं कर्माधीत्य संबध्यते । तदेवमयोदशं क्रियास्थानं व्याख्यातम् । ये पुनरन्येऽसंवृताः प्राणिनस्तेषां सांपरायिको बन्धस्ते तु यानि प्रागुक्तानि [illegible] द्वादश क्रियास्थानानि तेषु वर्तन्ते तेषां [illegible] मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगनिमित्तः सांपरायिको बन्धो भवति । तत्र च प्रमादकषाया- [illegible] । [illegible] योगा योगिनस्तेन [illegible] स्थिति । [illegible] द्विसमयस्थितिरैर्यापथिक- [illegible] । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । भ० । आव० । ([illegible]) [illegible] ईर्यापथ [illegible] २ ।

[illegible]

[illegible]

काउं किंचि चिइवंदणा ज्झायाइयं फलासायमनिकंखुगाणं एएणं अट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जहाणं गोयमा ! समुत्तत्थोभयपंचमंगला थिरपरिचियं काऊणं तओ इरियावहियं अज्झीए से भयवं कय एए विहिए तमिरियावहीए मह्ं एए गोयमा ! जहा णं पंचमंगलमहसुयं खंधे से भयवमिरियावहियमहिज्जित्ताणं । महा० १ अ० ।

एतस्याः प्रतिक्रमणं स्वरूपञ्च यथा—

इच्छामि पडिक्कमिउं इरियावहियाए । विराहणाए गमणागमणे । पाणक्कमणे बीयक्कमणे हरियक्कमणे । ओसाउत्तिंगपणगदगमट्टीमक्कडासंताणासंकमणे जेमे जीवा विराहिया एगिंदिया बेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचेंदिया अभिहया वत्तिया लेसिया । संघाइया संघट्टिया परियाविया किलामिया उद्दविया ठाणओ ठाणं संकामिया जीवियाओ ववरोविया तस्स मिच्छामि दुक्कडं ।

इच्छाम्यभिलषामि प्रतिक्रमितुं निवर्त्तयितुमीर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते । तस्येति योगः अनेन क्रियाकालमाह 'मिच्छामि दुक्कडंति' अनेन तु निष्ठाकालमिति तत्रेरणमीर्या गमनमित्यर्थः तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथः तत्र भवा ईर्यापथिका तथा किंविशिष्टायामित्यत आह । विराध्यन्ते दुःखं स्थाप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना क्रिया तस्यां विराधनायां तस्या योऽतिचार इति वाक्यशेषस्तस्येति योग विषयमुपदर्शयन्नाह गमनं चागमनं चेत्येकवद्भावस्तस्मिन् गमनं स्वाध्यायादिनिमित्तं वसतिरिति आगमनं प्रयोजनपरिसमाप्तौ पुनर्वसतिमेवेति तत्रापि यः कथं जातोतिचार इत्याह । 'पाणक्कमणे, प्राणिनो द्वीन्द्रियादयस्त्रयो गृह्यन्ते तेषामाक्रमणं पादेन क्रीडनं प्राणयाक्रमणं तस्मिन्निति तथा बीजाक्रमणे अनेन बीजानां जीवत्वमाह-हरिताक्रमणे अनेन तु सकलवनस्पतिरेव तथा अवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसंतानसंक्रमणे सति तत्रावश्यायोऽत्र विशेषः इह चावश्यायग्रहणमिति स यतः शपलशसंयोगपरिहरणार्थमित्येवमन्यत्रापि भावनीयम् उत्तिङ्गा गर्दभाकृतयो ये जीवाः कीटिका नगराणि वा पनक इति दगमृत्तिका चिक्खलः अथवा दगग्रहणादप्कायः मृत्तिकाग्रहणात्पृथिवीकायः मर्कटसंतानं कोलिकाजालमुच्यते ततश्चावश्यायश्चोत्तिङ्गश्चेत्यादिद्वन्द्वः अवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसंतानास्तेषां संक्रमणमाक्रमणं तस्मिन्किंबहुना कियन्तो भेदेनाख्यास्यन्ते सर्वे ये मया जीवा विराधिता दुःखेन स्थापिताः एकेन्द्रियाः पृथिव्यादयः द्वीन्द्रियाः कृम्यादयः त्रीन्द्रियाः पिपीलिकादयश्चतुरिन्द्रिया भ्रमरादयः पञ्चेन्द्रिया मूषिकादयः अभिहता अभिमुख्येन हताश्चरणेन घट्टिता उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा वर्त्तिताः पुञ्जीकृताः धूल्या वा स्थगिता इति श्लेषिताः श्लिष्टा भूम्यादिषु वा लगिताः संघातिताः अन्योन्यं गात्रैरेकत्र लगिताः संघट्टिताः मनाक् स्पृष्टाः परितापिताः समन्ततः पीडिताः क्लामिताः समुद्घातं नीता ग्लानिमापादिता इत्यर्थः । अपद्राविता उत्त्रासिताः स्थानात्स्थानं संक्रामिताः स्वस्थानात्परस्थानं नीताः जीविताद्व्यपरोपिता मारिता इत्यर्थः एवं यो जातोतिचारः तस्यानेनायना क्रियाकालमाह । तस्य मिच्छामि दुक्कडमनेन निष्ठाकालमाह मिथ्यादुष्कृतं पूर्ववदेवं तस्येत्युनरप

योजना सर्वत्र कार्या । आव० ४ अ० । इच्छामि पडिक्कमिउं तिपुव्यत्तरिकं पयट संनिवत्तो इरियावहियाए" विस्तरेणानुगमणेत्यादि । ध० सू० ४ अ० ।

ननु द्वयोः श्राद्धयोः प्रतिक्रमणकरणसमये यदा सामायिके कृते सति एकस्य इत्यादपरेण यस्य प्रकं पातिनं तत्र तयोर्मध्ये कस्येर्यापथिकी समायाति किमुभयोरपि प्रतिक्रमणं एको वेति । (उत्तरम्) अत्र द्वयोः श्राद्धयोः प्रतिक्रमणकरणार्थे सामायिकसंबंधेन यस्य प्रकं गृहीतो भवति अथ यदि द्वितीयस्य स्नानेन हेतुना पतति तदा तस्येर्यापथिकी समायाति यदि च गृहीतो व्यवसायधानतयैव तदा तयोरपीर्यापथिकी समायातीति । १ । तथा यः शुद्धश्रियो कुर्याणः शुद्धाचारं न पालयन् ईर्यापथिकीमागतां न जानाति स कियत्क्रियोर्भिर्वा प्रतिक्रमतीति (उत्तरम्) अत्र शुद्धक्रियायां क्रियमाणायां संप्रयोगतया प्रमार्जनादिविधिसंपेक्षणादिषु ईर्यापथिकी आयाति यतस्तामाश्रित्य कायमानगुप्तेः हानं नास्ति तथापि क्रियान्तरं क्रियमाणे ईर्यापथिकी प्रतिक्रमणीये यतो महत्यां वेलायां मनोवचः कायानां साम्यगुप्तयोगो न भवतीति ॥ ७ ॥ ईर्यायां गमने तस्याः पन्था मार्गे ईर्यापथ स्तत्र भवा या समितिः ईर्यासमितिप्रश्नः। सा ईर्यापथिकी । समितिभेदे, स्था० ६ ठा० । (तदवस्थया ईरियासमिइ शब्दे । ईर्यापथिकवर्णमस्तु शब्दे शब्दे । इच्छाकारेई ईर्याप्रतिक्रमणस्या इति पडिक्कमण शब्दे)

इरियासमिइ—ईर्यासमिति–स्त्री० सम्यगितिः प्रवृत्तिः समितिः ईर्यायां गमने, समितिरनुकूल्येपायोपेत्य ईर्यासमितिः । समितिभेदे, । स्था० ७ ठा० । आव० । पा० । सम० । प्रश्न० । तत्स्वरूपं धर्मसंग्रहे यथा- आवश्यकाद्यनुज्ञानासमयदानं दीक्षितस्य गुणैरावश्यके प्रयोजने गच्छतो जन्तुरक्षानिमित्तं स्वशरीररक्षानिमित्तं च पादाग्रादारभ्य युगमात्रक्षेत्रं चावलोक्य ईर्यां ईर्या चलितस्य या समितिरीर्यासमितिरित्याह "पुरुओ जुगमायाए, पेहमाणो महिं चरे । वज्जंतो बीयहरियाइं, पाणे य दगमट्टियं ॥ १ ॥ ओवायं विसमं खाणुं, विज्जलं परिवज्जए । संकमेण न गच्छेज्जा, विज्जमाणे परक्कमे" ॥ पर्यायैरपि ईर्यासमितस्य गच्छतो यतेः कदाचिन्नाशितयद्योऽपि प्राणिवधपाप न भवति यदाह "उच्चालियम्मि पाए, इरियासमियस्स संकमट्ठाए । वावज्जेज्ज कुलिंगी, मरेज्ज तज्जोगमासज्ज ॥ १ ॥ न य तस्स तन्निमित्तो, बंधो सुहुमो वि देसिओ समए । अणवज्जो उ पओगेण, सव्वभावेण सो जम्हा ॥ २ ॥ तथा "जियदु य मरदु व जीवो, अयदाचारस्स निच्छओ हिंसा । पयदस्स णत्थि बंधो, हिंसामित्तेण समिदस्स" । ध० ३ अधि० । प्रव० । जीवरक्षणार्थं युगान्तरनिहितदृष्टेः सम्यग्गमनं ईर्यासमितिः । सि० । स्त्रीपुंसो च अङ्गुष्ठमात्राभिमितं ज्ञानमूलक्रिया या ईर्यासमितिः । नि० चू० १ उ० । ईर्यासमितिरीर्या स्थानसंस्थानं चारुविचारयन्तु युगपरिमितदृष्ट्या सम्यक्प्रविचिन्तयतु प्राप्य वर्णं ध्यात्वा दृष्ट्या समस्तसामर्थं वर्त्तयतीति । आव० ४ अ० । ईर्यासमितिभेदेषु यथा—

कालंबणेण काले, मग्गेण जयणाए य ।
चउकारणपरिसुद्धं, संजए इरियं रिए ।

कालम्बनेन कालेन मार्गेण यतनया च चतुःकारणैरेव कालम्बनादिभिः परिशुद्धा निर्दोषा या चतुष्कारणपरिशुद्धा तां संयतो यतिरीर्यां गतिं (रिएत्ति) ईरयेत् गच्छेत् तत्र ज्ञानदर्शनचारित्राणि आलम्बनं यथा गुणस्थानात्प्रत्युत्पद्यमानं ईर्यादिरिह गच्छेत् कालम्बनान्येवमिति स्थानानुसारं—

तत्थालंबणं नाणं—दंसणं चरणं तहा ।
काले य दिवसे वुत्ते, मग्गे उप्पहवज्जिए ॥

[illegible]

दव्वओ खेत्तओ चेव, कालओ भावओ तहा ।
जयणा चउव्विहा वुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥

(दव्वओ इत्यादि) [illegible]

दव्वओ चक्खुसा पेहे, जुगमित्तं च खेत्तओ ।
कालओ जाव रीएज्जा, उवउत्ते य भावओ ॥

[illegible]

इंदियत्थे विवज्जित्ता, सज्झायं चेव पंचहा ।
तम्मुत्ती तप्पुरक्कारे, उवउत्ते रियं रिए ॥

[illegible]

इल्ल-इल्ल-मतुपर्थेके प्रत्यये, "मतुपर्थे च मुणेअइ आले इल्लचणं च मतुवं च इति " पं० सं० ३ द्वा० । आव० ।

इल्ली-देशी० शार्दूले, सिंहे, वर्षत्राणे च । दे० ना० ।

इल्लीर-देशी०सूदणम्, धृष्टिवारणे गृहद्वारे च, दे० ना० ।

इल्लो-देशी०दरिद्रे, कोमले, प्रतीहारे, लवित्रे, छत्रपर्यायें च दे०ना०

इव-इव- अव्य० सादृश्ये, उत्प्रेक्षायाम्, तं० । ईषदर्थे वाक्यालंकारद्योतकता चास्य तत्र उपमायामिवेन नित्यसमासो विभक्त्यलोपश्चेति वार्तिकेन नित्यसमासः । विभक्त्यलोपाभावश्च । वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । रघुः अस्य च " मिवपिव विव व्व व विअ इवार्थे वा ८ । २ । ८२ । इति प्राकृतसूत्रेणार्थे एतेषामेव प्रायः प्रयोगो भवति । कुमुअं मिव-चंदणं पिव हंसो विव. साअरोव्व खीरोओ. सेससस्स निम्मोओ (कुसुमनीसुप्पलवर्ण व । सं०)कमलं विअ पङ्के निपुणसमास इत्येति । प्रा० व्या० ।

इस-इष- गतौ,सर्पणे च । दिवा० पर० सक० सेट् इष्यति पे ष्यत्-ऐषीत्-इयेष एषित्वा । अनु-अन्वेषणे, गवेषणे । वाच० ।

इ(रि)सि-ऋषि पुं०पश्यन्तीति ऋषयः । औप० । उपा० । आणज्जरभल्लुंबी वा ८ । १ । ४१ । इति सूत्रेण विकल्पितो 'रि' इत्यादेशः । रिसी पक्षे । इत् कृपादौ । ८ । १ । २८ । इति सूत्रेणेकारादेशः । इसी । अतिशयज्ञानिनि साधौ, औ० । अवध्यादिज्ञानवति, उपा० । ज्ञानिनि । भ० ९ श० ३३ उ० । मन्येकपुरुषसाधौ, । पा० ॥ ऋषीणामुत्तमं ह्येतन्निर्दिष्टं परमर्षिभिः । हिंसादोषनिवृत्तानां व्रतधर्मप्रवर्तनम् ॥ ७ ॥ पश्यन्ति यथा वस्थितमिति ऋषयो मुनय इति । हा० । मूलोत्तरगुणयुते साधौ, ध० ३० अधि० । मुनौ, उत्त० १२ अ० । गणधरव्यतिरिक्ताः शेषाः जिनशिष्या ऋषयः इति । सम० । २४ स० । पं० चू० । अ यामिवं " ता इसिणा स पसो, । स एव ऋ षिर्यतेन येन ऋषिणाहं यान्ता त्यक्तेति । उत्त० १२अ० । ऋषेर्लक्षणं यथा ॥

अनिए अवासो समुआणचरिआ, अन्नाय उंछं पयरिक्कया य । अप्पोवही कलहविवज्जणा य, विहार चरिआ इसिणं पसत्था ॥ ५ ॥

अनियतवासो मासकल्पादिना अनिकेतवासो वा सगृह उद्यानादौ वासः तथा समुदानचर्या अनेकत्र याचितभिक्षाचरणम् अज्ञातोञ्छं विशुद्धोपकरणग्रहणविषयं (पतिरिक्कया य) विजनैकान्तसेविता च अल्पोपधित्वमनुल्वणमुक्तलोकोपधिसाधि त्वे कलहविवर्जना च तथा तच्चासिता भण्डनविवर्जना विग्रहे विवर्जना दण्डक पादिना परिवर्जनमित्यर्थः । विहारचर्या विहरणस्थितिर्विहरणमर्यादा इयमेवंभूता ऋषीणां साधूनां प्रशस्ता व्याक्षेपाभावात् । ज्ञानपात्रेन प्रायश्चित्तमापनात्परिवेष्टीति सूत्रार्थः । दश० २ चूलि० । कपिलादीनामृषीणामिति । ध०२१ द्वा० । स्वनामख्याते ऋषिवादीन्द्रभेदे च । स्था० ३ ठा० ।

इसिगुत्त-ऋषिगुप्त- पु० वाशिष्ठगोत्रस्यार्यसुहस्तिनः शिष्ये,वाशिष्ठसगोत्रे स्वनामख्याते स्थविरे, । तस्मात् मानवगणो निर्गतः तथाच " थेरेहिं तो णं इसिगुत्तेहिंतो वासिट्ठ सगोत्तेहिं तो एत्थ णं माणवगणे णामं गणे निग्गए इति । स्वनामख्याते मानवगणस्य प्रथमे कुले च । कल्प० ।

इसिण-ईसिन- पुं-अनार्यदेशभेदे, प्रश्न० १ अ० ।

इसिगिया-इसिनिका- स्त्री०इसिनामकानार्यदेशोद्भवायां मार्याम्, प्रज्ञा० १ पद ।

इसितलाग-ऋषितडाग -पुं० तोसलिदेशस्थे तोसलिनगरस्थे स्वनामख्याते सरसि, " तोसलिपुरे इसि तडागम्मि होति महाहिया । महिमा तोसलिदेशे तोसलिपुरे नगरे ऋषितडागे सरसि प्रतिवर्षं महता विच्छर्देनाष्टाहिका महती महिमा भवतीति । वृ० १ उ० । तोसलिनगरस्थे स्वनामख्याते सरसि च । "तोसलीनगरम्मि इसिवालो,, तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा ऋषिपालो नाम वाणमन्तर उत्पन्नो कृतिकापरार्धदेवत्वात् बुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितस्ततस्तेन ऋषितडागनाम सरः कृतमिति वृ० ३ उ० ।

इसिदास-ऋषिदास-पुं० राजगृहस्थे स्वनामख्याते श्रेष्ठिनि, अनु० ३ व० ३ अ० । (तद्वक्तव्यता धनश्रेष्ठिवत् अणुत्तरो ववाइय शब्दे)

इसिदासज्झयण-ऋषिदासाध्ययन-न० । ऋषिदासवक्तव्यताप्रतिबद्धेऽनुत्तरोपपातिकदशायास्तृतीयवर्गस्य तृतीयेऽध्ययने, अनु० । याचनान्तरापेक्षया प्रथमेऽध्ययने च । स्था० १० ठा० ।

इसिदिन्न (दत्त) ऋषिदत्त- पुं० भरतवर्षभाविसुमतिजिन समानकालिके ऐरावतवर्षवर्तिनि जिनभेदे,-"सुमई य भरहवासे इसिदिन्नजिणो य एरवयवासे य " ति० । सम० । सुस्थितसुप्रतिबुद्धानां कौटिककाकन्दकानां शिष्ये, काश्यपगोत्रे स्वनामख्याते स्थविरे च ॥ कल्प० ।

इसिदत्तिय-ऋषिदत्तक-पुं० स्थविरात् शिवभूतेर्निर्गतस्य गणस्य द्वितीये कुले, कल्प० ।

इसिपरिसा-ऋषिपरिषद्-स्त्री० पश्यन्तीति ऋषयोऽवध्यादिज्ञानवन्तः (उपा०३अ०) तेषां परिषत् परिवारः ऋषिपरिषत् अतिशयज्ञानिसाधुसमवायरूपायां, औ० ॥ महइ महालियाए परिसाए " । पश्यन्तीति ऋषयो ज्ञानिनस्तद्रूपा पर्षत् परिवारः ऋषिपर्षत्तस्यै । भ० ९ श० ३३ उ० ।

इसिपाल-ऋषिपाल-पुं० स्वनामख्याते ऋषिवादिव्यन्तरनिकाये इन्द्रभेदे,-स्था० २ ठा० । स्वनामख्याते वाणमन्तरे च । स च तोसलीनगरवास्तव्येन वणिजा ऋषिपालो नाम वाणमन्तर उत्पन्नो बुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधित इति । वृ० ३ उ० ।

इसिभासिय-ऋषिभाषित-पुं० उत्तराध्ययनादिषु कालिकश्रुतभेदे, इसिभासियमध्ययनादिका कालि-इसिभासियं चिय सुयं ... वीरस्स ... दे० ७ प० । आर्यशान्तिश्रेणिकस्य माठरगोत्रस्य शिष्ये, स्वनामख्याते स्थविरे च । तन्निर्गतायां स्वनामख्यातायां शाखायां स्त्री० कल्प० "थेरेहिंतो अज्जसंतिसेणिएहिंतो एत्थ णं अज्जइसिवालिया साहा णिग्गया इति " कल्प० ।

इसिभद्दपुत्त-ऋषिभद्रपुत्र-पुं०स्वनामख्याते श्रावके, ऋषिभद्रपुत्रस्य ... श्रावकस्य ... सार्वर्देवेन ... । भ० ११ ।

ऋषिभद्रपुत्र वक्तव्यता —

तेणं कालेणं तेणं [illegible] ... त्रं ... होत्था ।

तत्थ णं ... [illegible]

... [illegible]

वसंति अड्ढा जाव अपरिभूए अभिगयजीवा जीवा जाव विहरंति तएणं तेसिं समणोवासयाणं अएणया कयाविएगयओ समुवागयाणं सहियाणं समुविट्ठाणं सणिण्णसएणाणं अयमेयारूवे मिहोकहा समुल्लावे अब्भत्थिए समुप्पज्जित्था देवलोएसु णं अज्जो देवाणं केवइयं कालं ठिई पएणत्ता ? तएणं से इसिभद्दपुत्ते समणोवासए देवट्ठिइगहियट्ठे ते समणोवासए एवं वयासि देवलोएसु णं अज्जो देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पएणत्ता तेण परं समाहिया दुसमयाहिया जाव दससमयाहिया संखेज्जसमयाहिया असंखेज्जसमयाहिया उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमट्ठिई पएणत्ता तेण परं वोच्छिएणा देवा य देवलोगा य तएणं ते समणोवासगा इसिभद्दपुत्तस्स समणोवासगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स एयमट्ठं णो सद्दहंति णो पत्तियंति णो रोयंति एयमट्ठं असद्दहमाणा अपत्तियमाणा अरोएमाणा जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसढे जाव परिसा पज्जुवासइ तएणं ते समणोवासगा इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्ठतुट्ठा एवं जहा तुंगियोद्देसए जाव पज्जुवासंति । तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसेय महइ धम्मकहा जाव आणाए आराहए भवइ । तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठा उट्ठाए उट्ठेंति उट्ठेइत्ता समणं भगवं महावीरं वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासि एवं खलु भंते ! इसिभद्दपुत्ते समणोवासए अम्हं एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ देवलोएसु णं अज्जो ! देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पएणत्ता तेण परं समयाहिया जाव तेण परं वोच्छिएणा देवा य देवलोगा य । से कहमेयं भंते ! एवं अज्जो ! त्ति समणे भगवं महावीरे ते समणोवासए एवं वयासी जेणं अज्जो ! इसिभद्दपुत्ते समणोवासए तुब्भं एवमाइक्खइ जाव परूवेइ देवलोगेसु णं अज्जो देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पएणत्ता तं चेव समयाहिया जाव तेण परं वोच्छिएणा देवा य देवलोगा य सच्चेणं एयमट्ठे अहं पुण अज्जो ! एवमाइक्खामि जाव परूवेमि देवलोगेसु णं अज्जो ! देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं तं चेव जाव तेण परं वोच्छिएणा देवा य देवलोगा य सच्चेणं एयमट्ठे । तएणं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म समणं भगवं महावीरं वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता जेणेव इसिभद्दपुत्ते समणोवासए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता इसिभद्दपुत्तं समणोवासगं वंदंति णमंसंति एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेंति । तएणं ते समणोवासगा पसिणाइं पुच्छंति २ त्ता अट्ठाइं परियादियंति २ त्ता समणं भगवं महावीरं वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमंसित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया भंतेत्ति ? भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ २ त्ता एवं वयासी पभूणं भंते ! इसिभद्दपुत्ते समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे गोयमा ! इसिभद्दपुत्तेणं समणोवासए बहूहिं सीलव्वय गुणव्वय वेरमण पच्चक्खाण पोसहोववासेहिं अहापरिग्गहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूहिं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणिहिति २ त्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेहिति २ त्ता सट्ठिभत्ताइं अणसणाए छेदेइ छेदेइत्ता आलोइय पडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे देवत्ताए उववज्जिहिति । तत्थणं अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पएणत्ता तत्थणं इसिभद्दपुत्तस्स देवस्स चत्तारि पलिओवमाइं ठिई भविस्सइ । सेणं भंते ! इसिभद्दपुत्ते देवताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिति सेवं भंते भंतेत्ति । भगवं गोयमे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ तएणं समणे भगवं महावीरे अएणया कयावि आलंभियाओ णयरीओ संखवणाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमइत्ता बाहिरिया जणवयविहारं विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं आलंभिया णामं णयरी होत्था । वएणओ संखवणे चेइए वएणओ तत्थणं संखवणस्स चेइयस्स अदूरसामंते पोग्गले णामं परिव्वाए परिवसइ । रिउव्वेय जउव्वेय जाव नएसु सुपरिनिट्ठिए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ जाव आयावेमाणे विहरइ । तएणं तस्स पोग्गलस्स छट्ठं छट्ठेणं जाव आयावेमाणस्स पगइभद्दयाए जहा सिवस्स जाव विब्भंगे णामं अएणाणे समुप्पएणे सेणं तेणं विब्भंगे णामं अएणाणेणं समुप्पएणेणं बंभलोए कप्पे देवाणं ठिई जाणइ पासइ । तएणं तस्स पोग्गलस्स परिव्वायगस्स अयमेयारूवे अब्भत्थिए जाव समुप्पज्जित्था । अत्थिणं मम अतिसेसे णाणदंसणे समुप्पएणे देवलोएसु णं देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पएणत्ता तेण परं समयाहिआ दुसमयाहिया जाव असंखेज्ज-

समयाहिया उक्कोसेणं दससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता तेण परं वोच्छिन्ना देवा य देवलोगा य एवं संपेहेइ संपेहेत्ता आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता तिदंडकुंडिया जाव धाउरत्ताओ य गेण्हति गेण्हित्ता जेणेव आलंभिया णयरी जेणेव परिव्वायगावसहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता भंडनिक्खेवं करेइ करेत्ता आलंभियाए णयरीए सिंघाडग जाव पहेसु अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ जाव परूवेइ अत्थि णं देवाणुप्पिया ! मम अतिसेसे णाणदंसणे समुप्पन्ने देवलोएसु णं देवाणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं तहेव जाव वोच्छिन्ना देवा य देवलोगा य तए णं आलंभियाए णयरीए एवं एएणं अभिलावेणं जहा सिवस्स तं चेव जाव से कहमेयं मन्ने एवं ? सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया भगवं गोयमे तहेव भिक्खायरियाए तहेव बहुजणसद्दं निसामेइ तहेव सव्वं भाणियव्वं जाव अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि एवं भासामि जाव परूवेमि देवलोएसु णं देवाणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता तेण परं समयाहिया दुसमयाहिया जाव उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता तेण परं वोच्छिन्ना देवा य देवलोगा य । अत्थि णं भंते ! सोहम्मे कप्पे दव्वाइं सवन्नाइंपि अवन्नाइंपि तहेव जाव हंता अत्थि । एवं ईसाणे वि एवं जाव अच्चुए वि एवं गेविज्जविमाणेसु अणुत्तरविमाणेसु वि ईसिपब्भाराए वि जाव हंता अत्थि । तए णं सा महइ महालिया जाव पडिगया । तए णं आलंभियाए णयरीए सिंघाडगतिगअवसेसं जहा सिवस्स जाव सव्वदुक्खप्पहीणे णवरं तिदंडकुंडियं जाव धाउरत्तवत्थपरिहिए परिवडियविब्भंगे आलंभियं णयरं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ जाव उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमइ, अवक्कमइत्ता तिदंडकुंडियं च जहा खंदओ जाव पव्वइओ सेसं जहा सिवस्स जाव अव्वाबाहं सोक्खमणुभवंति सासयं सिद्धा सेवं भंते त्ति । भ० ११ श० १२ उ० ।

इसिवालिय–ऋषिपालित–पुं० [illegible]

[illegible]

[illegible]

इसि[illegible]–ऋषि[illegible] [illegible]

इसिया–ऋषिका–स्त्री० [illegible]

इसिवंस–ऋषिवंश–पुं० [illegible]

इसिदत्त (न) [illegible]

इसिवाइय–ऋ[illegible] [illegible]

मीश्वरेण कृतमिति । अपिच यथासौ स्वयमधर्मं करोति तथा धर्ममपि करिष्यति फलं च स्वयमेव भोक्ष्यन्ते ततः किमी-श्वर कल्पनया विधेयमिति । उक्तंच " अशक्ताऽन्येश्वराः पाप-प्रतिषेधं न कुर्वते । न त्वन्यन्तमशक्तेभ्यो, व्यावृत्तमति-रिष्यते १ यथाप्यशक्त एवासौ, तथा सति परिस्फुटम् । नेश्व-रेण कृतं सर्वमिति व्यक्तमसुष्मकैः ॥ २ ॥ पापवत्स्वार्थ-कारित्वात् धर्मादिरपि किंतत"इति । अथ ब्रुवीथाः स्वयमसौ धर्माधर्मौ करोति तत्फलं त्वीश्वर एव भोजयति तस्य धर्माधर्मफलभोगे स्वयमशक्तत्वादिति, तदप्यसत् यतो यो नाम स्वयं धर्माधर्मौ विधातुमलं स कथं तत्फलं स्वयमेव न भोक्तु-मीशो नहि पक्तुमोदनं समर्थो नहि भोक्तुमिति लोके प्रतीतम् । अथवा भवत्वेतदपि तथापि धर्मफलमनुभवतेयाङ्गनासंस्पर्शा-दिरूपमनुभावयतु तस्यैवान्यादधर्मफलं तु नरकप्रपातादि-रूपं कस्मादनुभावयति नहि भव्यरूपमावभवयस्यमानाः पर-मकरुणापरीतचेतसः प्रेक्षावन्तो निरर्थकं परपीडाहेतौ कर्म-णि प्रवर्तन्ते क्रीडायां भगवतः तथा प्रवृत्तिरिति चेत् एवं तर्हि कथमसौ प्रेक्षावान् तस्य हि प्रवर्तनं क्रीडामात्रमेव फलं ते पुनः प्राणिनः स्थाने स्थाने प्राणैर्वियुज्यन्ते । उक्तंच " क्री-डार्था तस्य धूलिश्चेत्प्रेक्षापूर्वक्रिया कुतः । एकस्य कणिका तृप्तिः, अन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥ १ ॥ " अपिच क्रीडा लोके सरागस्योपलभ्यते भगवांश्च वीतरागस्ततः कथं तस्य क्रीडा सङ्गतिमङ्गति । अथ सोपि सराग इष्यते तर्हि दोषजन्तुरि-वावीतरागत्वात् सर्वज्ञो नापि सर्वस्य कर्तृत्वापतितम् । अथ रागादिदुष्टो ऽपि स सर्वज्ञः सर्वस्य कर्ता च भवति तथा स्वभावत्वात् ततो न कश्चिद्दोषो नहि स्वभावे पर्यनुयोगो घटनामुपपद्यते । उक्तंच । " इदमेवं मयेत्येतत्, कस्य पर्यनु-योज्यताम् । अग्निर्दहति नाकाशं, कोऽत्र पर्यनुयोज्यताम् " ॥ तदेतदसम्यक् यतः प्रत्यक्षतः तथारूपे स्वभावे च गते यदि पर्यनुयोगो विधीयते तत्रेदमुत्तरं विजृम्भते । यथा स्वभावे पर्यनुयोगो भवतीति यथा प्रत्यक्षेणोपलभ्यमाने वह्नेर्दाहे दहतो दाहकत्वरूपे स्वभावे, तथाहि यदि तत्र कोपि पर्य-नुयोगमाधत्ते यथा कथमेव वह्निर्दाहकस्वभावो जातो यदि वस्तुत्वेन तर्हि व्योमादिकं न दाहकस्वभावं भवति वस्तुत्वा-दविशेषादिति तत्रेदमुत्तरं विधीयते दाहकत्वरूपो हि स्वभा-वो वह्नेः प्रत्यक्षेण एवोपलभ्यते ततः कथमेव पर्यनुयोगमर्हति न हि दृष्टेऽनुपपन्नता नाम तथा चोक्तम् । स्वभावो ऽध्यक्षतःसिद्धे यदि पर्यनुयुज्यते । तत्रेदमुत्तरं वाच्यं, न दृष्टेऽनुपपन्नता ॥ १ ॥ ईश्व-रस्तु सर्वजगत्कर्तृत्वेन सर्वज्ञत्वेन च नोपलभ्यते ततस्तत्र तथा-स्वभावत्वकल्पनादवश्यं पर्यनुयोगमाधत्ते । यदि पुनरदृष्टेपि तथा स्वभावत्वकल्पनापर्यनुयोगाभावोऽभ्युपगम्यते तर्हि सर्वो-पि वादी तं तं पक्षमाश्रयन् परेण विशेषितस्तत्र तत्र तथा २ स्वभावताकल्पनेन परं निरुत्तरीकृत्य अध्यक्षवत्ताक पथ प्रवेत् ॥ उक्तंच ॥ अन्यथा "सर्वत्रचिद्दृष्टाभिमतं विधाय, निरुत्तरस्तत्र कृतः परेण । वस्तुस्वभावैरिति वाच्यमित्थं, तदु-त्तरः स्याद्विजयी समस्तः ॥ किंच ॥ सर्वं यदि जगदीश्वरकृतं मन्यते तर्हि सर्वाण्यपि शास्त्राणि सकलदर्शनगतानि तेन प्रव-र्तितानीति प्राप्तं तानि च शास्त्राणि परस्परं विरुद्धार्थानि ततो वस्तु कानिचित्सत्यानि कानिचिदसत्यानि ततः सत्यासत्यो-पदेशदातृत्वात् कथमसौ प्रमाणम् । उक्तंच । " शास्त्रकृत्त्वेऽपि सर्वोपि, यदीश्वरविवक्षया ॥ सत्यासत्योपदेशात्, प्रमाणं-दानतः कथम् ॥ १ ॥ अथ सकलानि शास्त्राणि ईश्वरप्रणीतानि किंतु सत्यान्येव ततो न कश्चिद्दोषः कथ्यतास्तर्हि शास्त्रान्तरप्र-देय संप्रवर्त्तनाद्यदपि व्यथायीति इता तत्र पक्षसिद्धिरिति । अन्यच्च यादृशं संस्थानादि बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वेनोपलब्धं तादृगूनमन्यत्रापि बुद्धिमन्तमात्मनो हेतुमनुमापयति यथा जीर्णदेवकुलकूपादिगतं न दृष्टे नहि सन्न्यायागतवल्मीका-दिगतं संस्थानत्वमात्मनो बुद्धिमन्तं कर्तारमनुमापयति तथा प्रतीतेरभावात् तत्र तस्य संस्थानादेर्बुद्धिमत्कारणत्वेन निश्चया-भावात् तथा तनुभूधरादिगतमपि संस्थानादिकं न बुद्धिमत्कार-णपूर्वकत्वेन निश्चितमिति कथं तस्माद्बुद्धिमतः कर्तुरनुमानम् । अथ सन्न्यायासादपि संस्थानादि तादृगूनमेव संस्थानादिशब्द-वाच्यत्वात् नचैवं तत्कर्तुर्बुद्धिमतोऽनुमाने काञ्चिदपि बाधा-मुपलभामहे ततः सर्वं सुस्थितमिति तदयुक्तं शब्दादिकरू-पताश्रयान्तरेपि प्रवर्तन्ते ततः शब्दसाम्यात् । यदि तथाकल-यस्य अनुमाने तर्हि गोत्वादेशाद्रीनामपि विषाणित्वमनुमीय-तां विशेषाभावात् । अथ तत्र प्रत्यक्षेण बाधोपलम्भनेन ईश्वरानु-मानेन ततो न कश्चिद्दोष इति तदेतदतीव प्रमाणमार्गान-भिज्ञतासूचकं यतो यत्र एव तत्र प्रत्यक्षेण बाधोपलम्भोऽत्र एव नान्यत्रापि शब्दसाम्यमात्रादसद्व्यतानुमानं कर्तव्यं प्रत्य-क्षत एव शब्दसाम्यस्य वस्तुभेदाकल्पेन सद्धर्मिकार्थवि-त्वस्थानाभावगमात् । न च बाधकमत्र संस्कारवने शब्दानु-मानं प्रवर्तते किंतु वस्तुसंबन्धबलात् तथाचोक्तम् " वस्तु वाच्यत्व एवैव-अनुमाने प्रवर्तते । संबन्धार्थानात् नान्य प्रवर्तन मिद्दिष्यते "-इति न च संबन्धोऽत्र न विद्यते तद्व्यापकप्रमाणा-भावात् ततोऽनेकान्तता हेतोरिति किंच बुद्धिमत्त्वमव्यय यो यो बुद्धिमतः स स कुम्भकारो यथा घटादेर्बुद्धिमत्त्वाभाव वल्मीकस्तम्भात्कुम्भकारकृत इत्यनुमानं समीचीनतामन्व मीक्षकेण बाधकमात्रदर्शनात् । तथाहि यदि तत्र कुम्भ-कारः कर्ता भवेत्तर्हि कदाचित्कृतत्वेन न केवलं शब्दे स्थान-देय तदनुमानमिति नेदमीश्वरानुमानेऽपि समानम् ॥ यदि हि सर्वस्यापि वस्तुनःप्रतिबन्धः कर्ता ... रूपेण न चोपलभ्यते तस्मादयमीश्वरानिति इति प्रसंङ्ग ॥ ० ॥

अथ तदभिमतमीश्वरस्य जगत्कर्तृत्वाभ्युपगम-

मिथ्याभिनिवेशरूपं निरूपयन्नाह ॥

कर्त्तास्ति कश्चिज्जगतः सचैकः, स सर्वगः स स्ववशः स नित्यः । इमाः कुहेवाकविडम्बनाः स्यु-स्तेषां न येषामनुशासकस्त्वम् ॥ ६ ॥

जगतः प्रत्यक्षादिप्रमाणोपलक्ष्यमाणचराचररूपस्य त्रिभ-वनस्य कश्चिदनिर्वचनीयस्वरूपः पुरुषविशेषः कर्त्ता अस्ति विद्यते । ते हीत्थं प्रमाणयन्ति उर्वीपर्वततर्वादिकं सर्वं बुद्धिमत्कर्तृकं कार्यत्वात् यद्यत्कार्यं तत्तत्सर्वं बुद्धिमत्कर्तृकं यथा घटस्तथा चेदं तस्मात्तथा । व्यतिरेके व्योमादि । न च बुद्धिमत्कर्तृकत्वमसौ न प्रसिद्धमीश्वरस्य हेतुः । अथवा नासिद्धो हेतुर्यतो भूभूधरादेः स्वस्वकारणकलापजन्यतया अवयवि-तया वा कार्यत्वं सर्ववादिनां प्रतीतमेव । नाप्यनैकान्तिको वि-रुद्धो वा विपक्षादत्यन्तव्यावृत्तत्वात् । नापि कालात्ययापदिष्टः प्रत्यक्षानुमानागमाबाधितविषयत्वात् ... । नापि प्रकरणसमः तत्प्रतिपन्थिधर्मोपस्थापकस्य प्रत्यनुमानस्या-भावात् । न च वाच्यमीश्वरः पूर्वं ... न भवति शरीरित्वे ...

यतोऽत्रेश्वररूपो धर्मी प्रतीतोऽप्रतीतो वा प्रज्ञापितः । न तावदप्रतीतो हेतोराश्रयासिद्धिप्रसङ्गात्। प्रतीतश्चेत्केन प्रमाणेन स प्रतीतस्तेनैव किं स्वयमुत्पादितं स्वतनुर्न प्रतीयते इत्यतः कथमशरीरत्वं तस्मान्निरवद्य एवायं हेतुरिति। सचैक इति चः पुनरर्थे स पुनः पुरुषविशेष एकोऽद्वितीयः बहूनां हि विश्वविधातृत्वस्वीकारे परस्परविमतसंभावनाया अनिवार्यत्वादेकैकस्य वस्तुनोऽन्यान्यरूपतया निर्माणे सर्वमसमञ्जसमापद्येतेति । तथा (स सर्वग इति) सर्वत्र गच्छतीति सर्वगः सर्वव्यापी तस्य हि प्रतिनियतदेशवर्त्तित्वेऽनियतदेशवृत्तीनां विश्वत्रयान्तर्वर्त्तिपदार्थसार्थानां यथावन्निर्माणानुपपत्तिः कुम्भकारादिषु तथा दर्शनात् । अथवा सर्वं गच्छति जानातीति सर्वगः सर्वज्ञः सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्था इति वचनात् सर्वज्ञत्वाभावे हि यथोचितोपादानकारणाद्यनभिज्ञत्वादनुरूपकार्योत्पत्तिर्न स्यात् । तथा स स्ववशः स्वतन्त्रः सकलप्राणिनां स्वेच्छया सुखदुःखयोरनुभावनसमर्थत्वात्तथा चोक्तम् "ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा, अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोरिति" पारतन्त्र्ये तु तस्य परमुखप्रेक्षितया मुख्यकर्तृत्वव्याघातादनीश्वरत्वापत्तिः । तथा (स नित्य इति) अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकरूपस्तस्य ह्यनित्यत्वे परोत्पाद्यतया कृतकत्वप्राप्तिः । अपेक्षितपरव्यापारो हि भावः स्वभावनिष्पत्तौ कृतक इत्युच्यते यश्चापरस्तत्कर्त्ता कल्प्यते स नित्योऽनित्यो वा स्यान्नित्यश्चेदधिकृतेश्वरेण किमपराद्धम् । अनित्यश्चेत्तस्याप्युत्पादकान्तरेण भाव्यं तस्यापि नित्यानित्यत्वविकल्पकल्पनायामनवस्थादौःस्थ्यमिति तदेवमेकत्वादिविशेषणविशिष्टो भगवानीश्वरस्त्रिजगत्कर्त्तेति पराभ्युपगममुपदर्श्योत्तरार्द्धेन तस्य दुष्टत्वमाचष्टे। इमा एता अनन्तरोक्ताः कुहेवाकविडम्बनाः कुत्सिता हेवाका आग्रहविशेषाः कुहेवाकाः कदाग्रहा इत्यर्थः त एव विडम्बना विचारचातुरीबाह्यत्वेन तिरस्काररूपत्वाद्विगोपकप्रकाराः स्युर्भवेयुस्तेषां प्रामाणिकापसदानां येषां हे स्वामिन् ! त्वं नानुशासको न शिक्षादाता तदभिनिवेशानां विडम्बनारूपत्वज्ञापनार्थमेव पराभिमतपुरुषविशेषणेषु प्रत्येकं तच्छब्दप्रयोगमसूयागर्भमाविर्भावयाञ्चकार स्तुतिकारः । यथायमेव निन्दनीयं प्रति वक्तारो वदन्ति " स मूर्खः स पापीयान् स दरिद्रः इत्यादि " त्वमित्येकवचनसंयुक्तयुष्मच्छब्दप्रयोगेण परेशितुः परमकारुणिकतयाऽनपेक्षितस्वपरपक्षविभागमशेषसाधारणमद्वितीयं हितोपदेशकत्वं ध्वन्यते । ततोऽयमाशयो यद्यपि भगवान् विशेषेण सकलजगज्जन्तुजाते हितावहां सर्वेभ्य एव देशनावाचमाचष्टे तथापि सा [illegible] निकाचितपापकर्मकलुषितात्मनां [illegible] न [illegible] [illegible]दिष्वनिरिक्तयेनायो[illegible] [illegible] " अपगतमले हि मनसि स्फटिकमणाविव रजनिकरगभस्तयो विशन्ति सुख[illegible] [illegible] [illegible] " [illegible] न तेषां भग[illegible] [illegible] [illegible]संभावना, [illegible] [illegible] [illegible] । स हि [illegible] । न [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] सामस्तेषु सूर्यांशवो मधुकरीचरणायदाताः ॥ १ ॥ अथ कथमिव तत्कुहेवाकानां विडम्बनारूपत्वमिति ब्रूमः यत्तावदुक्तं परैः "क्षित्यादयो बुद्धिमत्कर्तृकाः कार्यत्वात् घटवदिति तदयुक्तं व्याप्तेरग्रहणात् । साधनं हि सर्वत्र व्याप्तौ प्रमाणेन सिद्धायां साध्यं गमयेदिति सर्ववादिसंवादः । स चायं जगन्ति सृजन् सशरीरोऽशरीरो वा स्यात् सशरीरोऽपि किमस्मदादिवद् दृश्यशरीरविशिष्ट उत पिशाचादिवददृश्यशरीरविशिष्टः । प्रथमपक्षे प्रत्यक्षबाधस्तमन्तरेणापि च जायमाने तृणतरुपुरन्दरधनुरभ्रादौ कार्यत्वस्य दर्शनात् प्रमेयत्वादिवत्साधारणानैकान्तिको हेतुः । द्वितीयविकल्पे पुनरदृश्यशरीरत्वे तस्य माहात्म्यविशेषः कारणमाहोस्विदस्मदाद्यदृष्टवैगुण्यम् । प्रथमप्रकारः कोशपानप्रत्यायनीयः तत्सिद्धौ प्रमाणाभावात् । इतरेतराश्रयदोषापत्तेश्च । सिद्धे हि माहात्म्यविशेषे तस्यादृश्यशरीरत्वं प्रत्येतव्यं तत्सिद्धौ च माहात्म्यविशेषसिद्धिरिति । द्वितीयः प्रकारस्तु प्रकारो न संचरत्येव विचारगोचरे संशयानिवृत्तेः। किं तस्यासत्त्वाददृश्यशरीरत्वं वान्ध्येयादिवत् किंवाऽस्मदाद्यदृष्टवैगुण्यात्पिशाचादिवदिति निश्चयाभावात् । अशरीरश्चेत्तदा दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्याद्विरुद्धो हेतुः । घटादयो हि कार्यरूपाः सशरीरकर्तृका दृष्टा अशरीरस्य च सतस्तस्य कार्यप्रवृत्तौ कुतः सामर्थ्यमाकाशादिवत् । तस्मात्सशरीराशरीरलक्षणे पक्षद्वयेऽपि कार्यत्वहेतोर्व्याप्त्यसिद्धिः । किंच त्वन्मतेन कालात्ययापदिष्टोऽप्ययं हेतुः धर्म्येकदेशस्य तरुविद्युदभ्रादेरिदानीमप्युत्पद्यमानस्य विधातुरनुपलभ्यमानत्वेन प्रत्यक्षबाधितधर्म्यनन्तरहेतुभणनात्तदेवं न कश्चिज्जगतः कर्ता । एकत्वादीनि तु जगत्कर्तृत्वव्यवस्थापनायानीयमानानि तद्विशेषणानि षण्ढं प्रति कामिन्या रूपसम्पन्निरूपणप्रायाण्येव तथापि तेषां विचारासहत्वख्यापनार्थं किंचिदुच्यते तत्रैकत्ववचस्तावद् बहूनामेककार्यकरणे वैमत्यसंभावनेति नायमेकान्तः । अनेककीटिकाशतनिष्पाद्यत्वेऽपि शक्रमूर्ध्नोऽनेकशिल्पिकल्पितत्वेऽपि प्रासादादीनां नैकसरघानिर्वर्तितत्वेऽपि मधुच्छत्रादीनां चैकरूपताया अविगानेनोपलम्भात्। अथैतेष्वप्येक एवेश्वरः कर्ता [illegible] एवं चेद्भवतो भवानीपतिं प्रति निष्प्रतिमा वासना [illegible] कुविन्दकुम्भकारादितिरस्कारेण पटघटादीनामपि कर्ता स एव किं न कल्प्यते । अथ तेषां प्रत्यक्षसिद्धं कर्तृत्वं कथमपह्नोतुं शक्यं तर्हि कीटिकादिभिः किं तव विराद्धं यत्तेषामसदृशतादृशप्रयाससाध्यं कर्तृत्वमेकहेलयैवापलप्यते तस्माद्वैमत्यभयान्महेशितुरेकत्वकल्पनाभोजनादिव्ययभयात्कृपणस्यात्यन्तवल्लभपुत्रकलत्रादिपरित्यजनेन शून्यारण्यानीसेवनमिव । तथा सर्वगतत्वमपि तस्य नोपपन्नं तद्धि शरीरात्मना ज्ञानात्मना वा स्यात् । प्रथमपक्षे तदीयेनैव देहेन जगत्त्रयस्य व्याप्तत्वादितरनिर्मेयपदार्थानामाश्रयानवकाशः । द्वितीयपक्षे तु सिद्धसाध्यता अस्माभिरपि निरतिशयज्ञानात्मना परमपुरुषस्य जगत्त्रयअङ्गीकरणाभ्युपगमात् । यदि परमेवं प्रयत्नप्रमाणीकृतवेदेन विरोधः । तत्र हि शरीरात्मना सर्वगतत्वमुक्तम् । "विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतः पाणिरुत विश्वतः पादि[illegible] [illegible]" यद्योक्तम् । तस्य प्रतिनियतदेशवर्तित्वे त्रिभुवनगतपदार्थानामनियतदेशवृत्तीनां यथावन्निर्माणानुपपत्तिरिति तत्रेदं पृच्छ्यते स जगत्त्रयं निर्मिमाणस्तक्षादिवत्साक्षाद्देहव्यापारेण निर्मिमीते यदि वा संकल्पमात्रेण । आद्ये पक्षे एकस्यैव भूभूधरादिविधानेऽशेषीयसः कालक्षेपस्य संभवाद्दीर्घप्यनेहसा न परिसमाप्तिः । द्वितीयपक्षे तु संकल्पमात्रे[illegible]

दर्शनकालेऽवगततया नियमेनाऽसम्भाविते इति न किञ्चिद्वण-मुपजायेत नियमेनाऽसम्भाविनो ग्रासा पदेशानामपि संक-लनमेव तत्कार्यसिद्धिरिति ॥

किञ्च तस्य सर्वज्ञत्वे द्वीन्द्रियमार्गेऽपि द्विविधः किञ्चित्ताममतेषु अवगतिर्व्यक्तित्वेऽपि तस्य कृति प्रसज्यते तथाऽनिष्टापत्तिः। अथ दुष्परिहरमिदं यदाहरन्ति सर्वज्ञत्वं स्वामीनिषु-ष्यते तदाद्यदिदं सर्वज्ञसत्तादर्शनानुपपत्तेर्भावनातार-कारादुपाधिकपरिग्रहात्मकतया दुःखानुभवप्रवृत्तेर्विनि-वर्तयितुम्चेति केवलं तदुपपत्तिः। सर्वज्ञसमानत्व पु-रुषभिन्नत्वानवकाशं यतो ज्ञानवत्ताऽपि ज्ञानपरिच्छेदमेव विषयं परिच्छिनत्ति न पुनस्तत्तया तद्गुणो भवत्यपवादः स्वी-कार्यः। नहि भवतोऽप्यदृष्टिः समग्रदर्शनमपेक्षते नानुसृतिमात्रेण। हि अदृष्टमात्रमात्मनः स्वार्थविकल्पनमात्रेणैव सुभि-क्षितो यत्सर्वज्ञकल्पनमवतारितमिति। यत्तु एकस्य सर्व-ज्ञत्वे निरवधारणं प्रयुक्तं तदपि मानमेव च भवतं तथा-त्व प्रतीतं प्रत्यक्षं। "एकः सर्वः सर्वज्ञत्वेन प्रवर्तते इति"। न च ज्ञानं प्रत्यक्षादि भवतामप्रमेयत्वेन अर्हन्निर्णीतभावादु-द्धिलिङ्गे आत्मनोऽवगम्यमाना श्रीमदरहन्त्वादि धर्मो प-रिणतिभिरेव क्वचन केवलो विशेषितः। यथा यदि दृष्टान्त-वति "यथा सूर्यस्य किरणा गुणरूपा अपि सूर्यबिम्बस्य भुवनं भासयन्त्येवं ज्ञानमप्यात्म नवात्मादिविषयं प्रमेयं परिच्छिनत्तीति" तत्रापि गुणानां किरणानां गुणत्वमसिद्धं तेषां तैजसपुद्गलमयत्वेन द्रव्यत्वात्। यथा तेषां प्रकाशात्मा गुणः स तेभ्यो न जातु पृथग्भवतीति। तथाच धर्मसंग्रहण्यां श्री-हरिभद्राचार्यपादाः "किरणा गुणा न दव्वं, तेसिं पयासो गुणो न वा दव्वं। जं नाणं आयगुणो, कहमदव्वो स अन्नत्थ? ॥१॥ गंतूण न परिछिंदइ, नाणं नेयं तयम्मि देसम्मि। आयत्थमिय अवरं, अचिंतसत्तीउ विन्नेयं ॥२॥ लोहोवलस्स सत्ती, आयत्था चेव भिन्नदेसम्मि। लोहं आगरिसंती, दीसइ इह कज्जपच्चक्खा ॥३॥ एवमिह नाणसत्ती, आयत्था चेव हंदि लोगंतं। जइ परिछिंदइ सव्वं, को णु विरोहो भवे तत्थ ॥४॥" इत्यादि। अथ सर्वतः सर्वज्ञः इति व्याख्याने तथापि प्रतिनि-धियते। ननु तस्य सर्वज्ञत्वं केन प्रमाणेन गृहीतं प्रत्यक्षेण परो-क्षेण वा। न तावत्प्रत्यक्षेण तस्येन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्न-त्वात् अतीन्द्रियग्रहणासामर्थ्यात्। नापि परोक्षेण तद्धि अनु-मानं शाब्दं वा स्यात्। न तावदनुमाने तस्य लिङ्गग्रहण लिङ्गलिङ्गिसम्बन्धस्मरणपूर्वकत्वात् च तस्य सर्वज्ञत्वेऽनुमेय किञ्चिद्व्यभिचारिलिङ्गं पश्यामस्तस्याऽस्मदाद्यप्रत्यक्षत्वेन तत्प्रतिबद्धलिङ्गसम्बन्धग्रहणाभावात्। अथ तस्य सर्वज्ञत्वं विना जगद्वैचित्र्यमनुपपद्यमानं सर्वज्ञत्वमपोद्यापादयतीति चेन्न अविनाभावाऽभावात्। न हि जगद्वैचित्री सत्कार्यज्ञत्वं विनाऽन्यथा नोपपन्ना। द्विविधं हि जगत् स्थावरजङ्गमभेदात् तत्र जङ्गमानां वैचित्र्यं स्वोपात्तशुभाऽशुभकर्मपरिपाकवशा-देव। स्थावराणां तु सचेतनानामियमेव गतिः अचेतनानां तु तदुपभोगयोग्यतासाधनत्वेनानादिकालसिद्धमेव वैचित्र्य-मिति। आगमागमस्तत्साधकः। सहि तत्कृतोऽन्यकृतो वा स्यात्। तत्कृत एव चेत्तस्य सर्वज्ञतां साधयति। तदा तस्य महत्त्वक्षतिः स्वयमेव स्वगुणोत्कीर्तनस्य महतामनधिकृत-त्वात्। अन्यच्च तस्य शास्त्रकर्तृत्वमेव न युज्यते। शास्त्रं हि वर्णात्मकम्। ते च ताल्वादिव्यापारजन्याः। स च शरीर एव सम्भवी। शरीराऽभ्युपगमे च तस्य पूर्वोक्ता एव दोषाः।

अन्यकृतश्चेत्सोऽन्यः सर्वज्ञोऽसर्वज्ञो वा। सर्वज्ञत्वे तस्य द्वैता-पत्त्या प्रागुक्तैककल्पनानुपपत्तेर्बाधः। तत्साधकप्रमाणपर्या-लोचनयाऽनवस्थापातश्च। असर्वज्ञश्चेत् कस्तस्य वचसि विश्वासः अपरं च अपौरुषेय आगमः प्रत्युत तत्प्रणेतुरसर्वज्ञत्वमेव ख्यापयति पूर्वाऽपरविरुद्धाऽर्थवचनोपेतत्वात्। तथाहि "न हिंस्यात्सर्वभूतानि" इति प्रथममुक्त्वा पश्चात्तत्रैव पठि-तम् "षट्शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि। अश्वमेध-स्य वचनान्न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः।" तथा "अग्नीषोमीयं पशुमालभेत" "सप्तदश प्राजापत्यान् पशूनालभेत" इत्या-दिवचनानि कथमिव न पूर्वापरविरोधमनुरुध्यन्ते। तथा "नानृतं ब्रूयात्" इत्यादिनाऽनृतभाषणं प्रथमं निषिध्य पश्चात् "ब्राह्मणार्थेऽनृतं ब्रूयादित्यादि" तथा "न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन विवाहकाले। प्राणात्यये सर्व-धनापहारे पञ्चाऽनृतान्याहुरपातकानि ॥१॥ तथा "पर-द्रव्याणि लोष्टवत्" इत्यादिना अदत्तादानमनेकधा निरस्य पश्चादुक्तं "यद्यपि ब्राह्मणो हठेन परकीयमादत्ते छलेन वा, तथापि तस्य नाऽदत्तादानम्। यतः सर्वमिदं ब्राह्मणेभ्यो दत्तम्। ब्राह्मणानां तु दौर्बल्याद्वृषलाः परिभुञ्जते तस्मादप-हरन् ब्राह्मणः स्वमादत्ते स्वमेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वं वस्ते स्वं ददा-तीति। तथा "अपुत्रस्य गतिर्नास्ति" इति सपित्याऽनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणां दिवं गतानि विप्राणामकृत्वा कुल-संततिम्, इत्यादि वियन्तो वा दधिमाषभोजनात्करणा विप्र-लपन्ते। तदयमागमोऽपि न तस्य सर्वज्ञतां साधयति। किञ्च सर्वज्ञः सकलं चराचरं चेत्सृजति तदा जगदुपद्रवकरणशी-लान् पश्चादपि कर्तव्यनिग्रहान् सुरवैरिण परदारिकापका-रिणश्चास्मदादीन् किमर्थं सृजतीति तस्मादयं सर्वज्ञः। तदा स्वतन्त्र्ये स्वातन्त्र्यं तदपि तस्य न क्षोदक्षमम्। स हि यदि नाम स्वाधीनः सन् विश्वं विधत्ते परमकारुणिकश्च त्वया वर्ण्यते तत्कथं सुखितदुःखितादिविषमप्रपञ्चं सृजति न-पति हि एकान्तशर्मसंपन्नमेव तु किं न निर्मिमीते। अथ जन्मान्तरोपार्जिततत्तच्छुभाशुभकर्मप्रेरितः सन् तथा करो-तीति चेत्तर्हि स्ववशत्वाय जलाञ्जलिः। कर्मजन्ये च [illegible] यनवैचित्र्ये [illegible] [illegible]

[illegible]

अन्यादर्शी च व्यञ्जयन्ति देवादिभवे नारकादिशरीरोपभोगस्मृतिवत् । न चातिव्यवहितयोः स्मृतिसंस्कारयोर्जन्यजनकतायानुपपत्तिर्दूरानुभूतस्याप्यविच्छिन्नचित्ते वासनात्मना स्थितस्योद्बोधविशेषसहकारेण स्मृतिविशेषपरिणामे व्यवधानाभावात्तदुक्तम् । जातिदेशकालव्यवहितानामप्यानन्तर्यं स्मृतिसंस्कारयोरेकरूपत्वात् ताश्च सुखसाधना वियोगाव्यवसायसङ्कल्पस्य मोहग्रहणस्य बीजस्यानादित्वादादिरहितास्तदुक्तं तासामनादित्वमाशिषो नित्यत्वात् क्लिष्टा यथा अपि चित्तभूमावेवमनादिकालं संचिता यथा यथा पाकमुपयान्ति तथा तथा गुणप्रधानभावेन स्थिता जात्यायुर्भोगहेतवः कर्माशयास्तन्त इति । तदेतत्कर्माशयफलं जात्यादिविपाक इति । यद्यपि सर्वेषामात्मनां क्लेशादिस्पर्शो नास्ति तथापि ते चित्तगतास्तेषां व्यपदिश्यन्ते यथा योधगतौ जयपराजयौ स्वामिनः, इतस्य तु त्रिष्वपि कालेषु तथाविधोऽपि क्लेशादिपरामर्शो नास्तीति विशेषणोपमन्येन्यः ॥ १ ॥

> ज्ञानमप्रतिघं यस्य, वैराग्यं च जगत्पतेः ।
> ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च, सहसिद्धं चतुष्टयम् ॥ २ ॥
> सात्त्विकः परिणामोऽत्र, काष्ठा प्राप्तनयेऽप्यते ।
> नाक्रमणाक्षिकमात, इति सर्वज्ञतास्थितिः ॥ ३ ॥
> ऋषीणां कापिलादीना-मप्ययं परमो गुरुः ।
> तदिच्छया जगत्सर्गे, यथाकर्म विवर्त्तते ॥ ४ ॥

ज्ञानादयोऽस्याप्रतिघाः शाश्वताश्च शुद्धसत्त्वस्यानादिसंबन्धात् यथा हीतरेषां सुखदुःखमोहतया विपरिणतं चित्तं निर्मलसात्त्विके धर्मात्मपक्षे प्रतिसंक्रान्तं चिच्छायासंक्रान्तं संवेद्यं भवति नैवमीश्वरस्य किन्तु तस्य केवल एव सात्त्विकः परिणामो भोग्यतया व्यवस्थित इति । किञ्च प्रकृतिपुरुषसंयोगवियोगयोरीश्वरेच्छाव्यतिरेकेणानुपपत्तेरनादिज्ञानादिमत्त्वमस्य सिद्धम् ॥ २ ॥ अत्रेश्वरे सात्त्विकपरिणामः काष्ठाप्राप्तयाप्यन्ततोऽप्युत्कर्षेण स्थितं तारतम्यवतां सातिशयानां धर्माणां परमाणावल्पत्वस्येवाकाशे परममहत्त्वस्येव काष्ठाप्राप्तिदर्शनात् । ज्ञानादीनामपि चित्तधर्माणां तारतम्येन परिदृश्यमानानां क्वचिन्निरतिशयत्वे सिद्धे न पुनः स्वप्रमाणाक्षिकर्येन्द्रियद्वारामामुपनीतमिति हेतोः सर्वविषयत्वादेव चित्तस्य सर्वज्ञतया स्थितिः प्रसिद्धेत्युक्तम् 'तत्र निरतिशयं सर्वज्ञबीजम्' ॥ ३ ॥ अयमीश्वरः कपिलादीनामपि ऋषीणां परम उत्कृष्टो गुरुस्तदुक्तं 'स पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेदा'दिति तस्येश्वरस्येच्छया सर्वं जगत् यथाकर्म कर्मानतिक्रम्य विवर्त्तते तथाविधपरिणामं याति न च कर्मणैवान्यथासिद्धिरेकत्वेन कारकान्तरानुपपत्तेरिति भावः ॥ ४ ॥ एतदूषयति—

> तदनुग्रहमनुग्राह्य-तत्स्वभावत्वमन्तरा ।
> नाणुः कदाचिदात्मा स्या-देवतानुग्रहादपि ॥ ५ ॥
> उभयोस्तत्स्वभावत्व-भेदे च परिणामिता ।
> अत्युत्कर्षश्च धर्माणा-मन्यथानि प्रसङ्गतः ॥ ६ ॥

एतदीश्वरानुग्रहजन्यत्वं योगस्य न युक्तमनुग्राह्यतत्स्वभावत्वमनुग्राहकस्वभावत्वमन्तरा विना यतः देवतायाश्चानुग्रहादपि अणुः परमाणुरिवात्मा कदाचिदपि प्रकृष्टो न स्यात् स्वतथाभवनाभावात् ॥ ५ ॥ उभयोरीश्वरात्मनोस्तत्स्वभावत्वभेदे च परिणामिता तथा विचित्रानुग्रहानुग्राह्यस्वभावतया

तत्त्वे च परिणामिता स्यात् स्वतथाभवनेऽस्यैव परिणामत्वात् ... स्यात्तथाचार्थसिद्धान्तः । ज्ञानादिधर्माणामत्युत्कर्षेणेश्वर... रित्यपि च नास्ति यतो धर्माणामत्युत्कर्षः साध्यमानो ज्ञा... विशेष्यत्वाज्ज्ञानादावतिप्रसङ्गकोऽनिष्टसिद्धिकृत् अत्युत्कर्षा... दिमत्त्वे चेश्वरस्यैव तादृशज्ञानादिमत्तया तदतिशय... सिद्धापत्तेरित्थं च ज्ञानत्वमुत्कर्षापकर्षाश्रयवृत्ति ... पापकर्षाश्रयवृत्तित्वान्महत्त्वादित्यत्र ज्ञानत्वं न तथा ... समानवृत्तित्वाज्ज्ञानत्ववदिति प्रतिरोधो द्रष्टव्यः । ... पुरुषसंयोगवियोगौ च यदि सात्त्विकौ तदात्मनोऽपि ... मित्वं न स्यात् तयोरनित्यत्वेन तस्य जन्यधर्माधारत्व... नो चेत्कयोः कारणमीश्वरेच्छा । किञ्च प्रयोजनाभावादपि ... यो जगत्कुरुते । न च परमकारुणिकत्वाद्भूतानुग्रह एव प्रयोजनमिति सांख्यस्य वचनं शोभनम् । इत्थं हि सर्व... मिष्टमेव संपादयेदित्यधिकं शास्त्रवार्त्तासमुच्चयविवरणः ।

> आर्थं व्यापारमाश्रित्य, तदाज्ञापालनात्मकम् ।
> युज्यते परमीशस्या-नुग्रहस्तत्र नीतितः ॥ ७ ॥
> एवं च प्रणवेनैव-ज्जपात्स्यादनुग्रहः ।
> प्रत्यक् चेतन्यलाभे-ऽस्तु युक्तं युक्तं पतञ्जलेः ॥ ८ ॥
> अत्युग्रा व्याधयः स्त्यानं, प्रमादालस्यविभ्रमाः ।
> संदेहा विरती भूम्य-लाभश्चानवस्थितिः ॥ ९ ॥
> धातुवैषम्यजो व्याधि-स्त्यानं चाकर्मनिष्ठता ।
> प्रमादो यत्न आलस्य-मौदासीन्यं च हेतुषु ॥ १० ॥

आर्थं ततः सामर्थ्यप्राप्तं न तु प्रसादा... तदाज्ञापालनात्मकं व्यापारमाश्रित्य परं केवलं तत्र ... आत्मनीत्या ईशस्यानुग्रहो युज्यते तद्युक्तम् । आर्थं व्यापारमाश्रित्य तत्र दोषोऽपि विद्यत इति ॥ ७ ॥ एवं च प्रणवेनैव ... एतेनानुग्रहादेव च प्रणवेनोङ्कारेणेश्वरस्य ... विषयाणां च इत्य विषयानिवृत्तेः ... प्रत्यगभिमुख... पथ प्रत्यक् चैतन्यं ज्ञान तस्य लाभोऽपि ... तस्य वाचकः प्रणवस्तज्जपस्तदर्थभावनं ततः प्रत्यक्चेत... धिगमोऽप्यन्तरायाभावश्चेति सूत्रद्वयदेशोक्तौ विशेषतः युक्त... प्रणिधानस्य महाफलत्वात् ॥ ८ ॥ व्याधिस्त्यानसंशय... दालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शनालब्धभूमिकत्वानवस्थितत्वानि चित्तविक्षेपास्तेऽन्तराया इति ॥ ९ ॥ धातुवैषम्यजो धातुवैषम्य... निमित्तो व्याधिर्ज्वरादिः स्त्यानं चाकर्मनिष्ठता ... कर्मण्यक्षमता प्रमादो यत्न आलस्यमौदासीन्यं ... च हेतुषु समाधिसाधनेषु औदासीन्यं माध्यस्थ्यं न तु ...

> विभ्रमो व्यत्ययज्ञानं, संदेहः स्यादनिश्चयम् ।
> अभेदो विरतिश्चेता-ऽर्थवृत्तिरिति ॥ ११ ॥
> भूम्यलाभः समाधीनां, तद्भूमिषु अलब्धस्य ।
> लब्धेऽपि तत्र चित्तस्या-प्रतिष्ठानवस्थितिः ॥ १२ ॥
> समाधिप्रतिबन्धकत्वा-द्विक्षेपास्ते ...
> योगमलास्तदाद्याः, सन्ति सन्ति इति परे ॥ १३ ॥
> दुःखदौर्मनस्याङ्ग-मेजयत्वश्वासप्रश्वासाः ।
> विक्षेपसहभुवोऽत्र, ... ॥ १४ ॥
> ... स्तुतः ।
> ... ॥ १५ ॥

चिन्तमो स्वन्धयत्नं यत्ने बहुबुद्धिवद्दिष्टमाप्तेनापि योगः स्यात्स्वर्ग विभवः संदेहार्थे यागः स्यात्। नवेन्याकारविषयोऽसौ लोकेऽङ्गपाद्व्याईपतङ्ग पाद्म्वेदोऽनुपरमस्ततः किं कर्ताराधर्मवत् ॥ ११ ॥ (तृष्णामसति) कुतोऽपि हेतोः समाधीनां तुच्छ स्वभावानुत्तमोऽलाभः लाभेऽपि समाधिनुमानस्य न समाधिनुत्ते चित्तस्यार्थनिष्ठानिवेशस्यनयनिर्देशः ॥ १२ ॥ सति हि रजस्तमोमयदोषात्वेनापि विषये [illegible] परिज्ञानः सोऽपक्रमा अपवर्गादिकर्मस्तनि- [illegible] धान्ति परिनिरूपक्रमा [illegible] ॥ १३ ॥ [illegible] इति प्रयाङ्गना [illegible] हि जायमानं मतं [illegible] ॥ १४ ॥

[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १६ ॥

[illegible] ॥ १७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible]

अनादिशुद्ध इत्येवंरूप आदिर्यस्य स तथा। तत्रानादिशुद्धः सर्वगतश्च शैवानां सोऽयं सर्वगतश्च जिनानां स प्रथमनिःक्षणभङ्गुरः सौगतानां यः पुनर्नेष्टो विशेषो यस्येश्वरस्य कल्प्यते तस्य तस्य तन्त्रस्य दर्शनस्यानुसारेणानुपूर्व्यामन्ये प्रतिपद्ये सोऽपि विशेषः किंपुनः प्रागभिहितः संज्ञाभेद इत्यपि शब्दार्थः निरर्थको नियोजनः ॥ १९ ॥ विशेषस्य मुक्तदेवगतविशेषगतस्यापरिज्ञानादर्वाग्दर्शिनप्रत्यक्षेण तथा युक्तानामनुमानरूपाणां जातिघातिनोऽसिद्धत्वादिहेतुदोषोपपातेनानुमानानामसत्त्वात्प्रायो बाहुल्येन विरोधश्चैव वेदान्तिवैशेषिकादियुक्तीनामेकेषां हि नित्यप्रधानमात्मप्रत्यधिष्ठानत्वादपरेषां चाचार्याणां याकारितयस्य स्वभावभेदो नियतत्वेनानित्यप्रयेति फलस्य चेतरास्तपसङ्गस्य गुणप्रकर्षविशेषयुक्तपाधनमात्यस्य कश्चिन्नित्यानित्यत्वादी विशेषे आराध्यगते सत्यनेकादविशेषाच्च प्रायतः परमार्थतः गुणप्रकर्षविषयस्य बहुमानस्यैव फलदायकत्वात्तस्य सर्वज्ञमुक्तादावविशेषादिति ॥ २० ॥ अविद्या वेदान्तिनां, क्लेशाः सांख्यानां, कर्म जैनानाम्, वासना सौगतानां पाशः शैवानां यतो यस्मादप्रकारो भवबन्धान्तरपूर्वकार्यः भवकारणं संसारहेतुस्ततस्तस्मादविद्यादीनां भवकारणत्वाद्धेतोः प्रधानमेवेदमनुपगतं भवकारणं संज्ञाभेदं नामनानात्वमुपागतम् ॥ २१ ॥

[illegible]

[illegible] भेद-भिन्नाभिन्नथा तथा ।

[illegible] ॥ २२ ॥

[illegible] ॥ २३ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible] ॥ २५ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २६ ॥

[illegible]

धर्म्यं नानेदस्य संज्ञाविशेषस्यानुपग्रहादनभिधेयत्वात्तथार्येमिर्ष्टो नाममात्रस्वशेषो हि योगप्रतिपन्थी न तु धर्मवादेन विशेषविमर्शोपीति न्यायस्तदिदमुक्तम् । " साधुचैतयतो नीत्या, शास्त्रमत्रप्रवर्तकम् । तथाभिधानभेदात्तु–भेदः कुचितिकाग्रहः ॥ विपश्चितां न युक्तोय–मैदंपर्यमिथाहितै । यतोक्तास्तत्पुनश्चारु, हन्तातापि निरूप्यताम् ॥ उभयोः परिणामित्वं, तथाभ्युपगमाद् ध्रुवम् । अनुग्रहात्प्रवृत्तेश्च, तथाद्या भेदतः स्थितम् ॥ आत्मनां तत्स्वभावत्वे, प्रधानस्यापि संस्थिते । ईश्वरस्यापि सन्न्याया–द्विशेषोधिकृतो भवेत् ॥४॥ इति ॥

अथ विशेषविमर्शे शास्त्रकर्थाऽद्वैपालस्पर्योगप्रस्थानमाह ।

छद्मस्थाने रूपमन्धस्य, यथा सन्निश्चयं प्रति ।

तथैवातीन्द्रियं वस्तु, छद्मस्थस्यापि तत्त्वतः ॥२५॥

अस्थानमविषयो रूपं नीलकृष्णादिलक्षणमन्धस्य लोचनव्यापारविकलस्य यथा सन्निश्चयं विशदालोचनं प्रत्याश्रित्य तथैवोक्तन्यायेनवातीन्द्रियं वस्त्वात्मादिविशेषरूपं छद्मस्थस्यार्वाग्दर्शः परमार्थतत्त्वतः परमार्थनीत्या ॥ २५ ॥

हस्तस्पर्शसमं शास्त्रं, तत एव कथञ्चन ।

अत्र तन्निश्चयोपि स्या–द्यथा चन्द्रोपरागवत् ॥ २६ ॥

हस्तस्पर्शसमं तद्वस्तुसन्निहितहस्तस्पर्शसदृशं शास्त्रमतीन्द्रियार्थगोचरं तत एव शास्त्रादेव कथञ्चन केनापि प्रकारेणात्र छद्मस्थे प्रमातरि तन्निश्चयोऽप्यतीन्द्रियवस्तुनिर्णयोऽपि स्यात्तथा वर्तमानत्वादिविशेषेण चन्द्रोपरागवच्चन्द्रराहुस्पर्शवत् । यथा शास्त्रान्मर्त्यविशेषानिश्चयेऽपि चन्द्रोपरागः केनापि विशेषेण निर्धार्यते एव तथान्यदपि अतीन्द्रियं वस्तु तत्तच्छास्त्रेण निर्धार्यत इति भावः ॥ २६ ॥

इत्थं सस्पष्टता शाब्दे, मोक्षा तत्र विचारणम् ।

माध्यस्थ्यनीतितो युक्तं, व्यासोपि यद्दो जगौ ॥ २७ ॥

इत्थमुक्तदृष्टान्तेन हि शाब्दे ज्ञानस्पष्टता मोक्षा तत्र स्पष्टे शाब्दज्ञाने माध्यस्थ्यनीतितो विचारणं युक्तं तर्कस्य प्रमाणानुग्राहकत्वात्तेनैवैदंपर्यशुद्धेस्तस्माच्च स्पष्टताप्राधान्यात् यतस्मादद्दः वक्ष्यमाणं व्यासोऽपि जगौ ॥ २७ ॥

आर्षधर्मोपदेशं च, वेदशास्त्राविरोधिना ।

यस्तर्केणानुसंधत्ते, स धर्मं वेद नेतरः ॥ २८ ॥

शास्त्रादौ चरणं सम्यक्, स्याद्वादन्यायसंगतम् ।

ईशस्यानुग्रहस्तस्मा–द्दृष्टेष्टार्थाविरोधिनः ॥ २९ ॥

यद्वाच्यं जिनैः सर्वै–र्वृत्तमेव सदैकदा ।

दर्शनज्ञानचारित्र–त्रयो मोक्षपथः सताम् ॥ ३० ॥

जिनेभ्यो वाचमानेभ्यो, लब्धं धर्ममनाश्रयं ।

तं विहसं विना जाग्यं, केन मूढेन लभ्यते ॥ ३१ ॥

अनुष्ठानं ततः स्वामि–गुणरागपुरस्सरम् ।

परमानन्दतः कार्यं, मन्यमानैरनुग्रहम् ॥ ३२ ॥

भावमित्यादयस्य स्पष्टम् । द्वा० १६ द्वा० । यो० वि० ।

विशेषस्यापरिज्ञानात्, युक्तीनां जातिवादतः ।

प्रायो विरोधतश्चैव, फलाभेदाच्च भावतः ॥

विशेषस्य मुक्तादिदेवतादिविशेषस्याऽपरिज्ञानादर्वाग्दर्शिभिः प्रत्यक्षेण तथा युक्तीनामनुमानरूपाणां जातिवादतो-

ऽसिद्धादिहेतुदोषोपघातेनानुमानाभासत्वात् । प्रायो बाहुल्येन विशेषेति पूर्ववत् । तथाहि साङ्ख्यः शैवश्च सर्वज्ञक्षणिकवादिनैयायिक मत्याह । नु यथा जयदाताभ्यां युक्तोऽर्थक्रियां देशनादिकां स्वक्षणे पूर्वं पश्चाद्वा कुर्यादिति त्रयी गतिः । तत्र न तावदाद्यः पक्षः कक्षीकरणीयः समकालभाविनि व्यापाराभावात् । इतरथैकक्षणवर्तिनां समस्तक्षणानामितरेतरकार्यकारणभावः प्रसज्येत । न चैतदृष्टमिष्टं वा अथ स्वक्षणात् ऊर्ध्वं कार्यं विधत्ते इति मन्येथा एतदप्यसाधीयो विनष्टस्य कार्यकरणाक्षमत्वात् अन्यथा मृतस्य शिखिनः केकायितं स्यात् । एवं च क्षणिकादर्थाद्व्यावर्तमानार्थक्रियावीरादद्वैतकुनिन्यायेन नित्यानेव भावनाश्रयतया प्रतिपद्यते इति नित्यरूपोऽस्य प्रधानादिरूप ईश्वरनामा आत्मविशेषोऽभ्युपगन्तुं युक्तोपपन्नेन इति । वीरः पुनः आह । ईश्वरोऽप्यनुत्पन्नास्थिरैकस्वभावो भवद्भिरभ्युपगम्यते । स च नित्यत्वात् कथंचिदप्यर्थक्रिया युज्यते । नित्यो ह्यर्थक्रमेण यौगपद्येन वार्थक्रियां कुर्यात । न तावत्क्रमेण सन्निहितसमर्थतत्तेः सहकारिसन्निधानाधेयातिशयस्य युगपदेव सर्वान्नित्यकार्यकरणप्रसङ्गात् । नापि यौगपद्येन यतस्तत्र युगपदेव सर्वकार्यकरणेन कृतस्य पुनः करणायोगेन च द्वितीयक्षणेऽर्थक्रियाविरहलक्षणं पश्चादवस्तुत्वमापद्यमानं न केनापि निरोद्धुं पार्यते इति प्रतिक्षणं परिवर्तमानाऽपरापररूपः सर्वार्थक्रियाक्षमोऽभ्युपगन्तुं युक्तोऽर्थार्थिनेति । फलाभेदाच्च फलस्य मोक्षलक्षणस्य गुणप्रकर्षरूपयुक्ताऽऽगमसाध्यस्य ईश्वराद्युपासनस्वादौ विशेषे प्राप्यमाणे स्याद्वादभेदादविशेषात् । भावतः परमार्थतः गुणप्रकर्षविषयस्य बहुमानस्यैव फलदायकत्वात् तस्य सर्वत्र मुक्तादावविशेषादिति । यो० बि० ।

पातञ्जलिकादिनिर्माणस्य निराकरणम् ।

नन्विदं त्रिभुवननयनान्तर्वर्तमानानन्तनानातनिषदार्थप्रथा सर्वार्थसाधकत्वमिव भवति यतो भूभूधरप्रभृतिपदार्थप्रबन्धविधानद्वारा प्रमाणपरिच्छेद्यसुरासुरे पदेन तदनुमानमत्र प्ररूप्यते न्यायतात्पर्यविशेषप्रधानमनेकान्तिकविरुद्धदोषेण विवादपदभूतं भूभूधरादिबुद्धिमद्धेतुकं कार्यत्वात् । नाममात्र बुद्धिमन्निमित्तत्वमप्रसाधं नहि बुद्धिमन्निमित्तं यदा मन्दिरं तदा पुनरस्तेन तथा न तावदिन्द्रियप्राह्ययवानर्थ वादिनः प्रतिवादिनो वा प्रतीतं यतो भूभूधरादेः सर्वतोऽबुद्धिमत्पूर्वकत्वप्रतीतिर्नीयेत पुनरपि तावदप्रत्यक्षत्वात्तस्य । नापि दोषाऽभावनिर्देशनिमित्तं प्रतिपादितं तेनवचनादिपदार्थतोऽन्यत्राऽप्रवृत्त्येन । नापि विपक्षादावृत्तेर्धर्मान्तराभावात्सिद्धहेत्वनुसारितेन नापि पुरोवर्त्यनुपलम्भः प्रतिपक्षाविषयत्वेनानुमानत्वात् प्रत्यक्षाभिधानेन वा सपक्षवृत्ति धर्मधर्मिवाचकत्वप्रतिपादितमन्येन । नापि दृष्टान्तासिद्धता निरूप्यतेऽभ्युपगमविरोधात्प्रत्यक्षानुमानाभावेन । ननु भवतीदं तावदनुमानं परेषां यदपरोक्षमनपेक्षम् । यथा भूभूधरादिविषया न भवति पदार्थश्चैव निर्धूमानलवत्कायेन यतोऽत्र विवक्षितो धर्मी धर्मत्वेन प्रतिपादितो न प्रसिद्धः । न तावद्धर्मिवचनेन प्रदर्शिते धर्मिधर्मयोरविनाभावोऽनवस्था । अतएवेदं न पार्यते । यदि पुनः प्रसिद्धं धर्मी तदा पक्ष अन्यत्र प्रसिद्धानुमानमिति साध्यधर्मविशिष्टो धर्मी निर्धार्यते तत्र ... पूर्वप्रदर्शितेदविषिनिर्धार्य ... ... वितर्क ...

र्नितु पर्यांनोति। तदेवं निमित्ताधीनात्मलाभताऽव्याप्यमत्यन्तपृ-तद्रूपं पर्वतादेर्धर्मि हेतुनाप्रतिपादनावदातमेवेति तत्राभिधीयते यदिदं तावन्निमित्ताधीनात्मलाभत्वं व्याप्यमाज्ञपितं तद्द्रव्य-द्वारा पर्यायद्वारा वेति भेदोनयी। यद्याद्यः पक्षः प्रथ्यते त-दानीमप्रतीतिर्नाम व्याप्येपतापः। यतो द्रव्यरूपतया पृथ्वीप-र्वतादेर्नित्यत्वमेव प्रतिवादिनाऽभ्युपेयते। ननु चूडपराग्रमु-गिरे तदुत्पादं धेत्यनुमानेन तन्नित्यता निर्मूलोन्मूलितैवेति मेवदीमद्यृत्तिविधानमधानं यतो मूलधरादेरवयवित्वमवय-वारत्वेन। यतो यवयवानवर्तमानतया मन्यते न प्रथमविधा विदुवारयतनयान यतो न नामितत्पृथ्वीपृथ्वीधरप्रभृतिद्रव्य-मनूतपूर्वमवयवपरृन्देन निर्वर्तितमिति प्रतिवादिनः प्रतीतिर्वि-दते। यदि पुनरवयवप्रवृत्तिर्नतदोऽभिधीयते तदानीमवयवत्वेन दोऽयाद्यमाननमनः यतोऽवयवोऽयमवयवोऽयमितीत्थं बुद्धिवेद्य-मवयवत्वनवयविनानुवृत्ति भवति न पुनरुत्पादपराधीनं नि-त्यत्वेन। ननु नायेनेन दुर्भेदप्रतिपादनेन प्रतीतोयमनयधी-नान्यदादिविनिवेश्यपादेन पक्षत्वप्रदायादिरिति न नाम न प्रतीतोऽपि स्यान्मापि सदा नियमेन प्रतीतो यतते न पुनरुत्पा-दर्शनं चतुर्नयनमुल्यनद्विरूपृतिमेपद्यः। यदि तु पर्या-यद्वारा निमित्ताधीनात्मलाभत्व प्रभूधरादेरभिधीयते तदा नराममर्दिपर्याप्ततानिरूपमाणात्मनोऽपि बुद्धिमदुत्पाद्यमा-पदेन। ननु तरामरादुत्पादन प्रधर्मधर्मोन्याणानुयायतन-तत्र मर्यादया मनुष्यपद्ये न पुनरत्रा सद्यमानमात्मना-विनिमयस्य यदि पुनरात्मवन्त्वनिर्णयमां नयति तदा-र्थों पुनमाननस्वयादिममात्रनिरामम पृथ्वीतरमवानर्यायेतो मेरादेर्नमिनदेनमानमाननर्दिलारर्थमत्यमर्दमवतु न तदर्दि सबब्दपदेव [illegible]

[illegible]

धेयते। तदमनोरमं यतोऽत्रानुमातुर्यथाधिविन्ते व्यवहित पुनः पदार्थोनेन्द्रियाग्राह्यनीभवतीति तद्दनाग्राह्यनीभूतः प-तन्नूतपाल तेन याधितुं पार्यते। यदा पुनः प्रमाता तत्र प्रवृत्त भवति तदानीमव्यवधानयानय तनूनपात्तेनोपलभ्यते। तद्धि-धुस्तताम्रादिबुद्धिमन्निमित्तं तु तत्र प्रवर्तमानेनापि नितरामव-धानवतापि नोपलभ्यते ततो भवति तत्रेन्द्रियांकयवोऽप्रवाधेति ततोऽपि तयाविधधर्म्यनन्तरानिमित्ताधीनात्मलाभत्वरूपव्या-प्यप्रतिपादनेन त्वन्मतेन तुरीयव्याप्यामव्योपनिपातः मन्मतेन त्वन्तर्व्याप्तिरनायेनानियतप्रतिपत्तिनिमित्तताऽत्र व्याप्यपरा-भूतिः तयेद निमित्ताधीनात्मलाभत्वम्। यदि तन्मात्रमेव व्याप्यत्वेन प्रतिपाद्यते तद्दीननिप्रेतपदार्थप्रतीतिनिर्वर्तनप-र्यातमनुपलब्धपूर्वोत्पत्तिव्यापारेन्द्रमूर्भो मर्त्यपूर्वत्वप्रतीत्य-योपात्तमृन्मयत्वधन्। न नाम निपन्द्रमूर्भोर्मृन्मयत्वमपि विद्यते। ननु यद्यपि मृन्मयत्वं तुल्यमेवोभयत्रापि तथापि नेन्द्रमूर्धान्यां मानवपूर्वत्वेन प्रतीतो विद्यते। ततो विवाद-पदापन्नोऽयं तत्तुल्यत्वेन न मर्त्यनिर्वर्त्यो भवति तन्नायदातं यतोऽत्रापि न तनुधरभुवनादि प्राय पदार्थोऽन्यो बुद्धिमन्नि-मित्तोपेतः परिनाविनो वर्तते। ततो विवादपदनिप्रतिवरूपोऽयं न तथा भवितु लभते। ननु निपादिर्विद्यते बुद्धिमन्निमित्तोपेतः परिनाविनोऽसौ विवादापन्नोऽपि तथाप्यनुमानुमनुरूपः। तद-यत्र यतोऽन्यत्रापि निपादिरयमानर्वानिर्वर्त्यो विभावि यो विद्यते। तत्र पुरन्दरमूर्भोऽपि नीनिर्वर्त्यत्वेन नितरां नवितव्यम्। ननु तन्नि-र्यनिर्वर्त्यत्वानमानमुपात्त यत्र तदानीमनुरूप निपादिनो [illegible] १
[illegible]

[illegible] पर्यायो निरूपितारविधान न प्रतीतं तदानीं विनयतो तूपन-नयनात्मनोऽपि सत्यमानप्रयोजनमप्रप्तमेवेदनमरीपयानिति नि-श्रयेण दर्शनमनुविनिर्गतकिञ्चिदंशनिरूपं व्यथाधि शिवसिद्धिवि-धर्मितः प्रतिपत्ते, गि, द्रा, इग, इयत्या नय विनतयः तथदयन, ध्यात्मा जिनमहापद्मार्थिविशकायामपि सा च ' जिण ' शब्दे) धात्रे, याचः । प्रतौ, । दशा० ८ अ० । सम० । दशा० ।

[illegible] अणिमाद्यष्टविधैश्वर्ययुक्तेश्वरः । औ० १ प्रति० "ईसर भोइय माई" ईश्वरो भोगिकादिमांमस्या-मिवगृनिक सूत्रे, पृ० १ उ० । पंचा० । निचू०, आचा० । धर्मत्वं च । ईश्वरं गुणगणै मातर्लिपतोऽमात्यो येति । अनु० । ईश्वरो गुणराशिस्तयो च महर्द्धिका इति । म० २ श० १ उ० । ऐश्वर्यान्वितत्रियां टी० । प्रभवादिमावं धनादनो धनदेव ॥ [illegible] । सूत्रिणः समारतर्ये, पार्णम-सा महर्षिण । सवर्ण मधुगर्जे च, ईश्वरं दुर्जनप्रिये । पाच० । [illegible] दिशाया उत्तरदिशि स्थिते स्वनामख्यात-महापातालकलशे । स्था० ४ ठा० । (तद्व्याख्या 'महापाताल' शब्दे) [illegible] दिशि वर्तमाने स्वनामख्याते महापातालकल-शे च । जी० ३ प्रति० । (तद्व्याख्या 'महापातालकलश' शब्दे)

(राजपुरीनगरस्ये स्वनामख्याते नृपे, तत्कथा कुक्कुडेस्सर-शब्दे) स्वनामख्याते मुनिवरे च, स चागीतार्थदोषेण दुःख-मवाप्य गोशालको जातस्तथा च महानिशीथे।

से भयवं णो वि याणाहिं, ईसरो कोवि मुणिवरो।
किंवा अगियत्थ दोसेणं, पत्तं तेणं कहाहिणो ॥
चउवीसिगाए अमेवि, एत्य भरहम्मि गोयमा।
पढमे तित्थंकरे जइया, विहीपुव्वेण निव्वुडे ॥
तइया निव्वाणमहिमा ए–गंतरूवे सुरासुरे।
निवयंते उप्पयंते, दट्ठुण एवं तत्रासिओ ॥
अहो अच्छेरयं अज्ज-मलोयम्मि य पच्छिमो।
ण इंदजालसुमिणं वा, विदिट्ठे कत्यइ पुणो ॥
एवंविहापोहाए, पुव्वीं जाइं सरित्तुमो।
मोहं गंतूण खणमेक्कं, मारुयासासिओ पुणो ॥
थरथरस्स य कंपंतो निंदिउं गरहिउं चिरं।
अप्पारं गोयमा! धणियं, सामत्तं गहिय मुज्झओ ॥
अह पंचमुट्ठियं लोयं, जा वा दवइ महायसो ॥
से विणयं देवया तस्स, रयहरणं ताव ढोयई।
उग्गं कंठं तवचरणं, तस्स दट्ठूण ईसरो ॥
लोओ पयकरेमाणा, जाव उ गंतूण पुच्छइ।
केणं तं दिक्खिओ कत्य, उप्पन्ने को कुले तव ॥
सुत्तत्थं कस्स वा मूले, माइयं हेममज्झिय।
सो पत्तेयबुद्धे जाए, सव्वं तस्स वियागरे ॥
जाईकुलं दिक्खा सुत्तं, अत्थं जह य समज्झियं।
तं सोऊण अहन्नो सो, इमं चिंतइ गोयमा ॥
अलिया अणारिओ एस, लोगंट्ठ तेण परिमुसे।
ता जारिसमे सनामेइ, तारिसं सो वि जिणवरो ॥
ण किंचित्थ वियारेणं, मुम्हिकई वरं ठिए।
अहवा णाहिहि सो भयवं, देवदाणवपणमिओ ॥
मणासायं पि जं मज्झं, तं पि छिंदिज्ज संसयं।
ताव स जो हो उ सो होउ, किं वियारेण एत्य मे ॥
अजिणिंदामीह पव्वज्जं, सव्वदोसविमोक्खणिं।
ता पडिगओ जिणिंदस्स, सघा मे जाणणक्खई ॥
जुवाणेसं जिणवरं, तो वि गणहरमासियं।
ठिओ परिनिव्वुयम्मि, भगवंते धम्मतित्थयरे ॥
जिणाभिहियं सुत्तत्थं, गणहरो जाव रूवई।
तावमासावगं एयं, वक्खाणम्मि समागयं ॥
पुढवीकाइगमे एगो, वावा एगो असंजओ।
ता ईसरो वि चिंतेइ, सुहुमे पुढविकाइए ॥
सव्वत्थउद्दविज्जंति, को तारं रक्खिउं तरसे।
करेइ अप्पाणं, एत्थं एस महायसो ॥
...पं जणे मयसे, किमट्टयमच्चइवरए।
अचंतकडयरं एवं, वक्खाणं तस्स वीझुरं ॥
कंठं सोमोयरं झाजे, एरिसं कोणुचिट्ठए।
ता एयं विणएत्तूणं, सामन्नं किंचिमज्झिमं ॥
जं वा तं वा कहे धम्मं, तामोउन्हाण ठहइ।
अह वा हाहा अहं मूढो, पावकम्मा णराहमो ॥
णवरं जइ णाणुचिट्ठामि, अन्नो न चिट्ठनी जणे।
जेणायमणंतनाणीहिं, सव्वन्नूहिं पवेदियं ॥
जो एहिं अयसइ वाए, तस्स आहो ण वज्जई।
ताहमेयस्स पच्छित्तं, घोरमइदुक्करं चिरं ॥
सहुं मिच्चमुणिच्चयरं, जाव मत्थूण मे जवे।
आमायणाकयं पावं, आसंसेण विद्धुव्वनी ॥
दिव्वं वासमयं पुण्णं, अह सो पच्छित्तमणुचरे।
तं तारिसं महाघोरं, पायच्छित्तं सयं मई ॥
काउं पच्छियबुद्धस्स, गया मे पुण चीगओ।
तत्थावि जा मुणेयव्वा, ता वीइगायमिलागयं ॥
पुढवादीणं समारंभं, साहू तिविहेण वज्जए।
दढमूढो हुओ जोई, साईसरो सुहुमगओ ॥
चिंतं तेवं नइच्छमए, को ण तारिसमारंभे।
पुढवीए मावए तेव, समारोणो विविहेई ॥
अग्गीए रद्धयरव्वाई, अमलागढाइमनाइम।
अन्नं च विणा पाणेणं, मरणदंडं भेंतर वट्टं ॥
ता किं चि मं पच्चक्खायेज्ज, संतुद्दचम्मजीवियं।
इमस्सेव समागच्छे, ण उ पावं वोद मरहे।
ता चिट्ठंतु ताव एगंत्यं, वरं सो चेव गणहरो।
अहवा एसो उवमई, एयंपि भणियंतरे।
अलिया एवंविहं धम्म, किंपुरेसे य तं पिओ ॥
साहिज्जइ जो स वि किंचि, ण उ मासदंसदुक्करं ॥
अहवा चिट्ठंतु ताव, अहयं सयमेव धम्मं ॥
सुहं सुहेण जं धम्मं, सव्वोवि अणुट्ठए जणो ॥
न बाले कम्पदसाज्ज, धम्मम्मिति स चिंतइ ॥
एवं किंवो मणीनाव, निरारिउ वम्मोयरि।
गोयम! निद्दयं गओ साहे, दवरसा गहस्स एमो
मानए सुयनाणसंसग्गं, पीरवेयणाइ ईसरो।
तत्थं तं दारुणं दुक्खं, नरए अणुभविउ चिरं ॥
इहागओ समुद्दम्मि, महामच्छो भवे इव।
पुणोवि समभाएव, विंसीमं सागंतरे ॥
दुव्विसहं दारुणं दुक्खं, अणुविहिऊण इहागओ।
तिरियवक्कीसु दवयओ, वलयाए य ईसरो ॥
तओ वि पढमं गंतुं, उवहिम्मि इहागओ।
डुहमाणो जेवयाण, पुणरवि पढमं गओ ॥
उव्वट्टित्ता तओ इहइं, सयो होउं पुणो गओ।

उववन्नो रासहत्ताए, उज्जवगहणे निरंतरं ॥
ताहे माणुस्स जाईए, एसिमुप्पन्नो मओ ।
उववन्नो वयणरत्ताए, माणुसत्तसमागओ ॥
तओ वि मरिउ समुप्पन्नो, मज्जारत्ता स ईसरो ।
पुणो वि नरयं गंतु (इह,)मीहत्तेण पुणो मओ ॥
उववज्जियं चउत्थीए, मीहत्तेण पुणो विहं ।
मरिऊणं चउत्थीए, गंतुं इह समागओ ॥
तओ वि नरयं गंतुं, चक्कियत्तेण ईसरो ।
तओ वि कुट्ठिदेहत्तं, बहुदुक्खट्ठिओ मओ ॥
किमिएहिं खज्जमाणस्स, पन्नासं सहिवच्छरे ।
ता वास निग्गम जाया, तीए देवेसु वज्जिओ ॥
तओ इद्दनगिस्सत्तं, छम्मूणं सत्तमि गओ ।
एवं नरगतिरिच्छेसु, कुच्छिय माणुसेसु ईसरो ॥
गोयम ! सुइरकिलिमिट्ठं, घोरदुक्खसुदुक्खिओ ।
संवरे गोसालओ जाओ, एमसउ वीसरज्जिओ ॥
सम्मं एहिं विराणित्ता, अचिरगीपन्नेतुमी !
नोसरसा सिद्धिरस्सत्थं, मागमारसंपत्तुर । इति ॥

महा० ६ अ० ॥ [illegible] । तथा [illegible] ।

इस्सर (ईसर) कड-ईश्वरकृत-त्रि० ईश्वरनिर्मिते, "ईस-रेण कडे लोए" । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । ([illegible] 'इस्सर' शब्दे-)

इस्सर (ईस) रकारण [न्] -ईश्वरकारणवादिन्-पुं० [illegible] सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ([illegible] शब्दे)

इस्सर (ईस) रकारण-ईश्वरकारक-पुं० [illegible] सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । ([illegible] शब्दे) ॥

इस्सर (ईसर) वाइ (ण्) ईश्वरवादिन्-पुं० । [illegible]

[illegible]

(विस्तरेणैतन्मतनिराकरणमिस्सरशब्दे)

इस्स (ईस) रविभूइ-ईश्वरविभूति-स्त्री० ६ तत्पुरुष० ईश्वरस्य विभूतौ, नृपे च । वाच० ।

इस्स (ईस) रसरिस-ईश्वरसदृश-त्रि० ईश्वरस्थानीये, (ईसरसरिसो गुरु) ईश्वरसदृश ईश्वरस्थानीय इति । व्य० १ उ० । वाच० ॥

इस्स (ईस) रिय (या) मय-ऐश्वर्यमद-पुं० ऐश्वर्येण मदः ऐश्वर्यमदः । मदस्थानभेदे,-स्था० ८ ठा० । सम० । प्रश्न० ।

इस्स (ईस) रिय (स) सिद्धि-ऐश्वर्यसिद्धि-स्त्री० ईश्वरत्वसिद्धौ,-साचाष्टगुणा तद्यथा-"अणिमा लघिमा गरिमा प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं प्रतिघातित्वं यत्र कामावसायित्वम् इति- । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

इस्स (ईस) रीकय-ईश्वरीकृत- त्रि० अनीश्वरे-ईश्वरीकृते, (ईसरेण अहवा गामेणं अणिस्सरे ईसरीकए) ईश्वरेण प्रभुणा अथवा ग्रामेण जनसमूहेनानीश्वर ईश्वरीकृत इति । सम० २९ स० । दशा० ।

इस्सास-इष्वास-पुं० इषवोऽस्यन्तेऽनेन । असु क्षेपे करणे घञ् षष्ठीतत्पु० । धनुषि, शरक्षेपके, त्रि० (तीरन्दाज) मेदि० । वाच० ।

इह-इह-अव्य० "इदम इमः ८ । ३ । ७२ । इति प्राकृतसूत्रेणेदम इमादेशः । डेर्मेन हः ८ । ३ । ७५ । इति प्राकृतसूत्रेण इदमः कृते मादेशात्परस्य डेःस्थाने मेन सह ह आदेशो वा । प्रा० । ङे म्मिम्मिन्या ८ । ३ । ५९ । इति प्राकृतसूत्रेण स्यादेशः प्राप्तः 'नत्थः' ८ । ३ । ७६ । इति प्राकृतसूत्रेण निषिद्धः । इह इमस्मि इमम्मि । प्रा० । अस्मिन्काले देशे दिशि वा इत्यर्थे, तद् [illegible] । मनुष्यलोके च । वाच० । (इह [illegible]) इह तिर्यग्लोके किंभूताः [illegible] । "जं पि य इह माणुसत्तणं आगया" येऽपि चेह मर्त्यलोके मनुष्यत्वमागता इति । "अणुरा इह [illegible]" इह जीवलोके [illegible] । प्रश्न० १ द्वा० । "इह खलु [illegible]" [illegible] । दशा० ४ अ० । "इह या जगे [illegible]" (इह त्रिति) [illegible] इह यस्मिन् [illegible] मनुष्यजन्मनीति । पा० । इह खलु [illegible] इति- पं० सू० । [illegible] सूत्र० १ श्रु० ९ अ० । 'इहेव माणुस्सए भवे' इहैव प्रत्यक्षे मनुष्यके भवे इति । स्था० ८ ठा० । 'कं [illegible]' [illegible] "इह खलु [illegible] वा [illegible] वा [illegible] वा" इति [illegible] इति । आ० चू० १ श्रु० १ अ० ।

इहगय-इहगत- त्रि० इह [illegible], " [illegible] इह [illegible]" इह [illegible] । भ० ३ श० । उ० ।

इहट्ठ-इहार्थ- त्रि० इहैव [illegible] । [illegible], । स्था० ४ ठा० ।

इहत्थ-त्रि० इहैव [illegible]

धंम्य तं इहाख्यः। लोकरूपे, इह लोकपरिच्छेदे च। स्था० ४ ठा०।

इहरय-इहैव चिरदिने ग्रामादौ तिष्ठन्तीति इहरयस्तत्प्रति-बन्धात्। चिरस्थिते ग्रामादौ प्रतिबद्धे,-स्था० ४ ठा०।

इहपरलोयविरुद्ध-इहपरलोकविरुद्ध- त्रि० इह लोकविरुद्धे निन्दादिके, परलोकविरुद्धे खरकर्मादिके, इहलोकपरलोकवि-रुद्धे गर्दभादिके च। ध० र०। इह लोके विरुद्धकारिणो वध-बन्धादयो दोषाः परलोके च नरकगमनादय इति। तथाऽऽह-

इह परलोयविरुद्धं, न सेवए दाणविणयसीलड्ढो।
लोयप्पिओ जणाणं, जणेइ धम्मम्मि बहुमाणं॥

इह लोकविरुद्धं परनिन्दादि षट्कं। "सव्वस्स चेव निंदा विसेसओ तहय गुणसमिद्धाणं। उज्जुधम्म करण हसणं रीढा जण पूयणिज्जाणं"॥ १॥ बहुजण विरुद्धसंगो, देसाचार संलणं तह य। उव्वण भोगो य तहा दाणाइवियड मन्नेसि। २। साहु वसणम्मि तोसो सइसामत्थम्मि अपडियारो य। एमाइ-याइं इत्थं लोगविरुद्धाई नेयाणि त्ति"। ३। परलोकविरुद्ध खरकर्मादि यथा। "बहुधा खरकर्मेव कोट्टपालत्वम्। विरति विनापि सुहृत्वा करोति नैवंप्रकारा दम"। उभयलोकविरुद्धं द्यूतादि। तद्यथा "द्यूतं च १ मांसं च २ सुरा च ३ वेश्या ४ पापर्द्धि ५ चौर्ये ६ परदारसेवा ७। एतानि स-प्त व्यसनानि लोके-पापाधिके पुंसि सदा भवन्ति॥ इहैव निन्द्य-ते शिष्टैः-र्व्यसनासक्तमानसः। मृतस्तु दुर्गतिं याति, गतत्राणो नराधम" इति। ध० र०।

इहपरलोयावाय-इहपरलोकापाय- पुं० ऐहिकामुष्मिकविरो-धिनि-नयाचापदर्शके-

रागदोसकसाया, सवाइ किरियासु वट्टमाणाणं।
इहपरलोगावाए, जाइजा वज्जपरिवज्जी॥

रागद्वेषकषायाश्रवादिक्रियासु वर्तमानानामिह परलोकापा-यान्ध्यायेत्। यथा रागादिरिह ऐहिकामुष्मिकविरोधिनी। उक्तं च "रागस्य घमानोपि, दुःसहो दुष्टगोचरः। महाव्याध्यभिभूत-स्य, अपथ्यान्नाभिलाषवत्। १। द्वेषः संपद्यमानोऽपि, तापय-त्येव देहिनम्। कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव द्रुमम्।२। दृष्टा तदेदमित्यस्य, रागस्यामुष्मिकं फलम्। दीर्घं संसार पर्यन्तैः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभि रित्यादि।३। दोसानलसंसत्तो, इहलोगे चेव दुक्खिओ जीवो। परलोगम्मि य पावो, पावइ नियाणं तत्तो॥ ४॥ इत्यादि- तथा-कषायप्रायाः क्रोधाद-यस्तदपायाः पुनः। "कोहो पीइं विणासेइ माणो विणय-नासणो। माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्वविणासणो ५। कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोभो य पवड्ढमाणा। चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स" ६। तथा आश्रवाः कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वादयस्तदपायाः पुनः। मिच्छत्तमोहियमनी, जीवो इह लोग एव दुःखाइं। निरुपमाइयाइं, पावति य समादगुणहीणो। ७। "अज्ञानं खलु कष्टं क्रोधादिभ्योऽपि सर्वदोषेभ्यः। अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः"। ८। जीवा पावंति इहं पाणवधाइ-अविरइए। नियमु य घायणमाई, दोसे जणगरहिए॥ ९। परलोगम्मि वि एवं, आसव किरियाहि अज्जिए कम्मे। जीवाण चिरमवायणि-रयाइगतिगमंताण १० इत्यादि-रयान्तः स्यगतानेकनरकापकः मरतीरियत्यनुनायप्रदे-नेद्रमादकः इत्यन्ये। क्रियासु कायिक्यादिभेदा पञ्च-

एताः पुनरुत्तरत्र संक्षेपेण वक्ष्यामः : विपाकः पुन-यासु वट्टमाण, काइगमाईसु दुक्खिया जीवा। इहचेव संसारपरद्धगा भणिया" तनश्चैवं रागादिक्रियासु वर्त-मानानामपायान्ध्यायेत्। किं विशिष्टः सन्नित्याह। वर्ज्यपरि-वर्जनीयं वर्ज्यमकृत्य परिगृह्यते तत्परिवर्जी अप्रम-त्त इति गाथार्थः। आव० ४ अ०।

इहभव-इहभव- पुं० अत्र भवे,-दशा० १ अ०।

इहभवेएगेभवे तस्स विप्पनासाति सव्वनासोत्ति एवं-ति पुणावायी।

इह भवे एव प्रत्यक्षजन्मैव एको भव एवं जन्म नान्यः पर-लोकोऽस्तिप्रमाणाविषयत्वात् तस्य शरीरस्य विविधैः प्रका-रैः मरणे नाश प्रणाशस्तस्मिन् सति सर्वनाश इति नात्मा शुभ-कर्म वा शुभरूपं वा कर्मानुयायितया विश्यते। एतन्मयोक्तप्रकारेण (जंपति) जल्पन्ति वृगपादिनः मृषावादिना चैषां जातिस्मरणादिना जीवपरलोकसिद्धेरिति। प्रश्न २ द्वा०। (परलोकसिद्धेर्बहु-वक्तव्यता परलोगशब्दे) यो यादृगिह भवे परत्र भवे स ताह-शोऽन्यादृशो वेति निर्णीतं यथा. अणंते निइए लोए। नास्यान्तोऽस्तीत्यनन्तः न निरन्वयनाशेन नश्यति इत्युक्तं भवतीति। तथाहि यो यादृगिह भवे स तादृगेव परभवेऽप्युपप-द्यते पुरुषः पुरुष एवाङ्गनाङ्गनैवेत्यादि-सूत्र० १श्रु० १ अ०। विस्तरेणैतद्वक्तता सुधर्मगणधरसंवादे यथा-

किं मन्ने जारिसो इह, भवम्मि सो परभवे वि।
वेयपयाण य अत्थं, न याणसी तेसि मो अत्थो॥

त्वमेवं मन्यसे यो मनुष्यादिर्यादृश इहभवे स तादृशः पर-भवेपि तन्न्यायमनुचितस्ते संशयो यतो धर्मो विरुद्धवेदपदश्रुति-निबन्धनो वर्तते। तानि चामूनि "पुरुषो वै पुरुषत्वमश्नुते, पशवः पशुत्वमित्यादि। तथा "शृगालो वै एष जायते यः सपुरीषो दह्यते इत्यादि-एषां च वेदपदानामयमेवार्थं मन्यसे त्वं पुरुषो मृतः सन् परभवे पुरुषत्वमेवाश्नुते प्राप्नोति। तथा पशवो गवादयः पशुत्वमेवेत्यादि। अमूनि किल भवान्तर गतजन्तुसादृश्यप्रतिपादकानि। तथा शृगालो वैत्यादीनि वै सा-दृश्याप्रकाशनीत्यतस्तव संशयः। अयं चायुक्त एव यतो अमी-षां वेदपदानां नायमर्थः किन्तु वक्ष्यमाणलक्षण इति। अत्र भाष्यम्।

कारणसरिसं कज्जं, वीयस्सेवंकुरोत्ति मन्नंतो।
इहभवसरिसं सव्वं, जमवेसि परेमि तमजुत्तं॥

सुधर्माणं प्रति भगवानुवाच। इह कारणानुरूपमेव कार्यं भवति यथा यवबीजानुरूपो यवाङ्कुरः इह भवकारणं चान्यजन्म मतस्तेनापि इहभवसदृशेन भवितव्यमित्येवं मन्यमानस्य यदिह भवसदृशं सर्वं पुरुषादिकं परभावेष्वप्यवैषि तदयुक्तमेवेति पुन रित्याह।

जाइ सरोसिंगाउ, भूतणओ सासवाणुलित्ताउ।
संजायइ गोलोमा-विलोमसंजोगउ दुव्वाइ॥
रुक्खायुवेदजोणि-विहाणपविसरसेहिंतो।
दीसइ जम्हा जम्मं, सुहम्मनो नायमेगंतो॥

ततः कारणानुरूपं कार्यमिति। सुधर्मन्नायमेकान्तो यतः शृङ्गादपि शरो जायते तस्मादेव च ... [illegible] ... तो जायते। तथा गोलोमावि...

इत्येवं वृक्षायुर्वेदे विशिष्टानेकद्रव्यसंयोगजन्मानो वनस्पतयो दृश्यन्ते। तथा योनिविधाने च योनिप्राभृते विसदृशानेकद्रव्यसंयोगयोनयः सर्पसिंहादिप्राणिनो मणयो हेमादयश्च पदार्थां नानारूपाः समुत्पद्यन्ते अतः कथं कार्यस्य कारणानुरूपतेति । अथवा यत एव कारणानुरूपं कार्यमत एव भवान्तरे विचित्ररूपता जन्तूनामिति दर्शयति ।

अहव जउभिप्पवियो–गुरूविजम्मं मयं तओ चेव ।
जीवं गिएणजवाओ, जवंतरे चित्तपरिणामं ॥
जेण जवंतरबीयं, कम्मविचित्तं तओभिहियं ।
हेउविचित्तजणिउ, जवंकुरावचित्तया तेणं ॥
जइ पडिवन्नं कम्मं, हेउ विचित्ततउ विचित्तं च ।
तो तप्फलं विचित्तं, पज्ञवसंसारिणो सोम्म ॥

अथवा यत एव बीजानुरूपं कारणानुरूपं कार्याणां जन्म मत्तं एवेह भवाङ्कुरान्तरे जीवे गृहाण मतिवैचित्र्यस्य । कार्यभूतं [illegible] विचित्रपरिणामम् । यदि नाम बीजानुरूपं जन्म तथापि कथं भवान्तरे विचित्रता जीवानामित्याह । [illegible] मिथ्यात्वा- [illegible] । ततो यदि [illegible] मनुष्यामर- [illegible] ।

अथ [illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

भावयति (किमणिमित्यादि) किमेतावता प्रतिपादितं भवति इह तावन्मनुष्याः नानागतिहेतुभूतविचित्रक्रियानुष्ठायिनः सन्तीति प्रत्यक्षत एव लक्ष्यन्ते ततो यदि ते परलोके तत्क्रियाफलभाज इष्यन्ते ततो यथैहत्यक्रियाणां स सदृशता तथा परलोकगतजन्तूनामपि सैव युक्ता । ननु योऽत्र यादृशः स परत्रापि तादृश एवेति अत्र पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह।

अह इहसफलं कम्मं, न परेत्तो सव्वहा न सरिसत्तं।
अकयागमकयनासा, कम्माजावो ह वा पत्तो ।
कम्माजावेइ कओ, जवंतरं सरिसया व तद्भावे।
निक्कारणजव्वन्ना, जइ तो नासो वि तह चेव ।

अथैवं ब्रूषे इह सफलं कर्मेति इह भव संबन्धि तत्कृष्यादि क्रियारूपं कर्म सफलं ननु परत्रापि तद्दानादिक्रियारूपं कर्म। ततश्च तत्फलं भवापरलोके जन्तुवैसदृश्यम । अत्रोत्तरमाह । (नासव्वहेत्ति) तत एवं सति यत्त्वयाभिमतं तत्सर्वथा परत्र जीवानां सदृशत्वं न स्यात्तद्धि कर्मणा जन्यते॥ तथ्य नास्ति पारभविकक्रियाणां त्वया निष्फलत्वाभ्युपगमत्वान्निष्फलत्वे च कर्माभावाद्य कर्माभावेऽपि नेयन्मात्रदृश्यं तथैतत्तस्यैव तस्य निर्हेतुकस्यागमः प्राप्नोति कृतस्य च दानहिंसादिक्रियाफलरूपस्य कर्मणो नाशः प्रसज्जति । अथवा सुकृत एव कर्मणा अभावः प्राप्तः दानहिंसादिक्रियाणां निष्फलत्वाभ्युपगमात्सूत्र एव कर्मणो बन्धोऽपि न स्यादिति भावः । ततः किमित्याह । कर्माभावेच कारणभावात्पुनो भवान्तरं तदभावे च दूरोत्सारितमेव सादृश्यम । अथ कर्माभावेऽपि भव इष्यते तर्हि निष्कारण एवासौ स्यात्तर्हि यथमभिप्यते तदा नाशोऽपि तस्य भवस्य निष्कारण एव स्यात् [illegible] । निष्कारणे च भवे अभ्युपगम्यमाने वैसादृश्यमपि जीवानां निष्कारणं किं नेष्यते विशेषाभावादिति ।

अथ [illegible] परिहरन्नाह ।

कम्माभावे वि मई, को दोसो होज्ज भइ भवाभावे ।
भइ कारणाणुरूवं, [illegible] ॥

अथ [illegible] मतिः स्यात्पुनः कर्माभावेऽपि यदि [illegible] कर्म यदि [illegible] । [illegible] । यथा कर्म विनापि [illegible] कारणानुरूप- [illegible] तथा [illegible] भविष्यति । अत्रो- [illegible] । ननु [illegible] शरीरा- [illegible] । [illegible] शरीरादिकार्यं [illegible] । [illegible] शरीरादिकार्यं [illegible] । [illegible] शरीरादि [illegible] । किंच कारणानुरूपमेव कार्यमित्येवं [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

होज्ज [illegible] , [illegible] ।

जइ वत्थुं नत्थि वत्रो, एगतन्दीओ खपुप्फं च ॥
अचंतमणुवलम्भो, विय अह नउ अत्थि नत्थि तो कम्मं ।
हेऊ वि सहत्थिसो, जो नणुकम्मस्स विसयव्व ॥
कम्मस्स वाभिहाणं, होज्ज सहावो त्ति होउ को दोसो ।
निययं च सो सहावो, सरिसो एयं च को हेऊ ॥

एतद्गाथाद्वयमपि प्रायः पाठेनैव व्याख्यातार्थं नवरं नियमि-स्याह तृतीयगाथोत्तरार्द्धम् । इदमत्र हृदयं स स्वभावो नित्यं सदृश एव स्यात्तदनुपगन्तव्यो भवान्तरे सदृशस्यैव मनुष्या-दिभवस्य जननात्तस्य च स्वभावस्य नित्यसदृशत्वे को हेतु-रिति कश्चिदभिप्रायः । स्वभावतः यद्यं स्वभावः सदृश इति चेन्ननु भवयिष्यदृशतायामन्तरेणनहन्तुं शक्यत एवेति । किञ्च

मुत्तो वा मुत्तो वा, जइ मुत्तो तो न सव्वहा सरिसो ।
परिणामओ पयं पि व, न देहहेऊ जइ अमुत्तो ।
उवगरणाभावाओ, न य इवइ सुहस्स सो अमुत्तो वि ।
कज्जेसु मुत्तिमत्ता, सुहसंविताहिओ चेव ।

स्वभावो मूर्त्तोऽमूर्त्तो वा यदि मूर्त्तस्तर्हि कर्मणा सह नास्य को विशेषः, संज्ञान्तरमात्रविहितकर्मैवेत्यमुक्तं स्यादिति । न चासौ सर्वथैव सर्वथा सदृशो युज्यते परिणामित्वादित्यादि-यदपरा मूर्त्तत्वादेवाभ्रादिविकारवदिति । अमूर्त्तोऽसौ स्वभा-वस्तर्हि नैव देहादीनामारम्भको [illegible]

[illegible]

शरी [illegible] यस्य मूर्त्तमस्याप्यमूर्त्तस्य नभस इव मूर्त्त-कार्यमुपपद्यते । तथा सुखसंवित्त्यादेश्च नार्थं मूर्त्तः । इहमुख-सीतादीनि सुखदुःखसंवित्त्यादीनि च स्वभावस्यैव कार्या-ण्येष्टव्यानि न तस्य च मूर्त्तत्वेनैतान्युपपद्यन्ते । ततो यथा द्वितीयगाथयाऽऽह कार्यस्य मूर्त्तत्वानुपपत्तिप्रसङ्गेन कर्मणो-मूर्त्तत्वं साधितं तथैव स्वभावस्यापि साधनीयम् । तथा च प्रा-गुक्तम् आह । "नणु मं तम्मयमुत्तं, विय कज्जमुत्ति मत्ताउ । इह-सुत्तिलम्भो, घडस्स परमाणवो मुत्ता । तह सुह संवि-तीओ, संविति रेव सुहवाओ व । एवमिव अहारणीओ, परिणामा [illegible]मिति"

[illegible] स्वभावमिति द्वितीयविकल्पमधिकृत्याह

अहवा अकरणउ च्चिय, सहावउ त्ति मइरिया कम्मो ।
तेमकारणाउ न भवे, विमाणिया किम तिडिवी ॥

[illegible] स्वभाव एव प्रकाममित्यभ्युपगम्य अकारणेन पवेपय-[illegible] (भाविति) तथापि इत ! एतत्रे सहशता [illegible] स्यात् । यदा अकारणतः सदृशता भवति तदा [illegible] एव विसदृशता न [illegible] [illegible] स्वभावः [illegible] शरीरादीनां च कारणत्वेन [illegible] [illegible] स्वभाव इति । [illegible] इति तृतीयविकल्पमधिकृत्याह ।

[illegible] सहावो धम्मो, वत्थुस्स न सो वि सरिसओ निच्चं ।
[illegible] इहलोगा, विसा अं वत्थुसमा ॥

[illegible] धर्मस्वभाव इति सर्वदैव सदृशो न भवति [illegible] सर्वदैव शरीरादीनां सदृशानां जनकत्वं पुन-स्तस्य सदैव सदृशता न घटत इत्यादि । ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] कर्मानुसारेण [illegible] किञ्च वस्तुधर्मो भवतः [illegible] [illegible] [illegible] पुद्गल-[illegible] निरन्तुपगमत्वादिति । किञ्च ।

कम्मस्स वि परिणामो, सुह धम्मस्सो [illegible] ।
हेऊ विचित्तो जगओ, होइ सहावो त्ति को दोसो ॥

[illegible] वस्तुधर्मो [illegible] धर्मो भवति को दोषो न [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । किन्तु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] किन्तु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

अहवा इहइं वत्थु, [illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

को [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

जइ निरवाहि विसरिसो, [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

देवीइहिं वि सरिसो, निग्गानिओ वि एमेव ॥

मनुष्यो मृत्वा [illegible]

यैः सदृशो [illegible]

सदृशता । तथ. प्रत्यक्तथासं। नित्यः पर्यायतया त्वनित्य इत्यापि वक्तव्यमित्याह । नन्वस्माभिरपि नैकान्तेन परभवे सादृश्यमभ्युपगम्यते किंतु समानजात्यन्वयमात्रमेवेष्यते पुरुषादिर्मृतः पुरुषादिरेव भवतीति । एतदप्ययुक्तं कर्मजनितो हि परभव इति साधितम् । तच्च मिथ्यात्वादि विचित्रहेतुजन्यत्वाद्विचित्रमेवेत्यतस्तज्जन्यः परभवो विचित्र एव युज्यते नतु समानजात्यन्वयः सिध्यतीति । किंच ॥

उक्करिसा वक्करिसा, न समाणाए वि जेण जाइए ।

सरिसग्गाहे जम्हा, दाणाइ फलं विही तम्हा ॥

सदृशग्रहे समानजातीयताग्रहे सति येन यस्मादीश्वरदरिद्रकुलीनाकुलीनादिरूपेणोत्कर्षापकर्षौ न घटां प्राञ्चतः । यो हि यादृशः इहभवे स यदि परभवेपि तादृश एव तर्हि य इहभवे ईश्वरः स परभवेपि तादृश एव एवं दरिद्रेष्वपि वाच्यं ततश्चेह भवात्परभवे सर्वप्रकारैरप्युत्कर्षापकर्षौ न स्यातां।किंत्वेकान्तसदृशतैव भवेत् (तम्हत्ति) तस्मान्मोक्तव्योयं सादृश्यग्रह इति प्रकमाद्गम्यम् । अथेत्यमाचक्षीथाः मा भूतामुत्कर्षापकर्षौ का नो हानिरित्याह (जम्हा दाणाइ फलं विहित्ति) चकारस्य गम्यमानत्वाद्यस्माच्चेत्थं परत्रोत्कर्षापकर्षयोरभावे दानादिफलं वृथा संपद्यते लोको हि परत्र देवादिसमृद्धिप्राप्त्या आत्मन उत्कर्षार्थं दानादि प्रवृत्तिं विदधाति यदि चोक्तयुक्त्या उत्कर्षाभावाद्दरिद्रो दानतपस्तीर्थावगाहनाद्यपि कृत्वा ऽमुत्र दरिद्र एव स्यात्तर्हि क तद्दानादिफलमित्यपार्थिका दानादौ प्रवृत्तिस्तस्मान्न विधेयः सादृश्यग्रह इति । अपिचैतस्मिन् सादृश्यग्रहे वेदपदानामप्यप्रमाण्यमापद्यत इति दर्शयन्नाह ।

जं च सिआलो वइए, स जायए वेयविहियमिच्चाइ ।

मग्गीयं जं च फलं, तमसंबद्धं सरिसयाए ॥

यच्च शृगालो वै एष जायते यः स पुरीषो दह्यत इत्यादि वेदविहितं तदपि परभवसदृशताग्रहे संबद्ध एव स्यात्पुरुषादेरमुत्र शृगालत्वानुपपत्तेः तथा यदप्यग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः स त्वन्यथाऽग्निष्टोमेन यमराज्यमभिजायत इत्यादिकं स्वर्गीय फलमूचकत्वात्स्वर्गीयं फलं तदप्यसंबद्धं भवेन्मनुष्यस्य त्वदभिप्रायेण देवत्वानुपपत्तेरिति पुरुषो वै पुरुषत्वमश्नुते पशवः पशुत्वमित्यादीनां च वेदानामयमर्थः । कोपि पुरुषः खल्विह जन्मनि प्रकृत्या भद्रको विनीतः सानुक्रोशोऽमत्सरश्च मनुष्यनामगोत्रे कर्मणि च मृतः सन् पुरुषत्वमश्नुते नतु नियमेन सर्वं एव अन्यस्यान्यकर्मवशस्यान्यथाप्युत्पत्तेः । एवं पशवोपि केचिन्मायादिदोषवशात्पशुनामगोत्रे कर्मणि बद्धा पशवो जायन्ते नतु सर्वेपि नियमेन कर्मापेक्षित्वादिति । विशे० (स्तुतिमयं इहभवः परभवोयमिति चर्चशब्दे चिन्तयिष्यामि)

इहमाणविराइय–इहमानविराजस्–अ० वर्तमानतयायुपि, । भ० ४ श० ३ उ० ।

इहय–इहच–अ० " इहपे य जी वा ८ । १। ६॥ " इति प्राकृतसूत्रेण कारे च । प्रा० । अस्मिन्नर्थे,–वाच० ।

इहरा–इतरथा–अव्य० "इहरा इतरेहिं" पा० २।१२ इति प्राकृतसूत्रेण इहरा इति इतरथार्थे वा प्रयोगः स्यात् । पर्य यथा इतरथा अन्यथार्थे,"इहरा नीरामयोर्वि" पर्य इत्यादि। प्रा०। तृ० । " इहरा परकरणयाप्पो " इतरथा अन्यथेत्यर्थः । " इहरा समइविगो " इतरथाऽन्यप्रकारेणान्यथा मन्दानां गिहो । निग्गन इति–सम्म० इहरा पि य इं... इतरथान्यथा मायवृत्तिकेणान्यथेः इति । पंचा० ४ वि० " इहरा अणत्थयांने " पंचा० ६ विव० ।

इहलोइय ऐहलौकिक–त्रि० इहलोके भवः अत्र ठिकटू याच० । ऐहिके,–'अन्नस्स पाणस्सिह लोइयस्स' अन्नस्य पानस्य वा इतरे स्यत्स्य ऐहिकार्थस्य यत्नादः इते इति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । इहलोकप्रयोजने, 'इहलोइया वि किं पुण' ऐहलौकिकी इहलोकप्रयोजनापि कृष्यादिकार्येत्यर्थः । पंचा० ४ विव० । इहलोकगते, " इहलोइया विहाणित्ति " ऐहलौकिकी इहलोकगताऽपि न केवलं परलोकगता हानिरिति। पंचा० ३ विव० । इहलोकफले, इहजन्मभवे च " इयलोइयाइ परलोइयाइं माई अणगारयाई अविसुनिदुन्भिगंधाई मदाई ... इहलोके भया ऐहलौकिका मनुष्यकृताः क ते स्वचां दोषाः । यदि वा इहैव जन्मनि ये दुःखयन्ति दष्टबद्धप्रतिकूलोपसर्गास्ते ऐहलौकिका इति । आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । इहलोके भव ऐहलौकिकः । व्यवसायभेदे, य इ... वर्तमानस्य निश्चयोऽनुष्ठानं वा स ऐहलौकिको व्यवसायः । स्था० ३ ठा० ।

इहलोय–इहलोक–पुं० इदम् प्रथमार्थे ह । कर्म० इहलोकः मनुष्यलोकः सदृशलोको यथा मनुजो मनुष्यस्य तिर्यङ् तिरश्च दर्श० । अस्मिन् लोके, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० "इ... गडुहावहंति" इहास्मिन्नेव लोके हिरण्यस्वजनादिकं खमावहतीति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० । मनुष्यलोके, स्था० ३ ठा० । आव० । " इहलोगपडिणीए " इहलोकस्य प्रत्यक्षस्य मानुषत्वलक्षणपर्यायस्य प्रत्यनीक इति । भ० ८ श० ८ ... इहलोगो मणुस्सस्स लोगो इति । आ० चू० । इहस्मिन् जन्मनि, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । मनुष्यजन्मनि, स्था० ४ ठा० ।

इहलोगगवेसग–इहलोकगवेषक–त्रि० अन्योन्यलकपान्नभोगेन केवलस्येहलोकस्यैवान्वेषके, सूत्र० १ उ० ।

इहलोगपडिणीय–इहलोकप्रत्यनीक–त्रि० इहलोकस्य प्रत्यक्षमानुषत्वलक्षणपर्यायस्य प्रत्यनीकः इन्द्रियार्थप्रतिकूलकारित्वात्पञ्चाग्नितपस्विवदिहलोकप्रत्यनीकः । इन्द्रियार्थप्रतिकूलकारिणि, गतिप्रत्यनीक मनुष्यलोकप्रत्यनीकरूपे प्रत्यनीकभेदे,–इहलोकोपकारिणां भोगः साधनादीनामुपघातकारिणि, इहलोको मनुष्यलोकस्तस्य प्रत्यनीकता तद्विनाशकारणेति इहलोकप्रत्यनीकः । मनुष्यलोकस्य वितथप्ररूपणाकारि च । स्था० ३ ठा० ।

इहलोकपडिबद्ध–इहलोकप्रतिबद्ध–त्रि० निर्वाहादिमात्रार्थिनि प्रवज्याभेदे, स्त्री–टाप् इहलोकप्रतिबद्धा निर्वाहादिमात्रार्थिनामिति–स्था० ४ ठा० (विशेषार्थस्तु पवज्जा शब्दे)

इहलोइयपरलोइय–ऐहलौकिकपारलौकिक–त्रि० इह परत्र च भव ऐहलौकिकपारलौकिकः । इह परत्र च भवे, तदात्मके व्यवसायभेदे च । यस्त्विह परत्र च स ऐहलौकिकपारलौकिक इति । स्था० ३ ठा० ।

इहलोइयपारलोइयकज्ज–ऐहलौकिकपारलौकिककार्य–न० ६ समाननयपरनयप्रयोजनमात्ये,–

इहलोइयपारलोइय-कज्जाणं पारलोइयं अहिगं ।
तं पि हु भावपहाणं, सो विय इयकज्जगम्मोत्ति ॥

ऐहलौकिकपारलौकिककार्ययोर्वर्तमानभवपरभवप्रयोजनयोः साध्ययोर्मध्ये पारलौकिकं पारत्रिकं प्रधानतरं विशेषतरस्य साधनीयत्वात्तद्साधने बहुतमानर्दसंनयात्पारलौकिककृत्यं च जिनपूजेत्यतो नान्यदुपयोगस्थान सङ्गतं प्रयत्नाधनानामिति । तत्र च यत्प्रधानं तद्दर्शयितुमाह (तं पि हुत्ति) तत्पुनः पारलौकिककार्यं भाव आत्मपरिणामः प्रधानः साधकतयोत्तमो यस्मिंस्तद्भावप्रधानं शुभनाम्नाख्यमतोऽसौ भावविशेषो विशिष्टपारलौकिककार्यार्थिनां समाश्रयणीय इति हृदयम् । यदि भावप्रधानं ततः किमित्याह (सोवियत्ति) स पुनः पारलौकिककार्यहेतुत्वतो भाव इति कार्यगम्य इत्येवंविधमनन्तरोक्तं यत्कार्यं भावस्य पूजार्थप्रवरपुष्पाद्युपादानरूपं तेन यो गम्यो निश्चेतव्यः स इति कार्यगम्यः । इतिशब्दः समाप्ताविदमुक्तं भवति । परलोकसाधनहेतुत्वेनशुभभावकार्यत्वात्प्रवरसाधनोपादानस्य शुभभाव स्तत्प्रवरस्तद्विधेय भवतीति गाथार्थः । पंचा० ४ विव० ।

इहलोगजय-इहलोकजय- न० इहलोका समानलोकाः मनुष्यलोको यथा मनुजो मनुष्यस्य तिर्यङ् तिरश्चस्तस्मात्प्रयमिहलोकभयम्- । दर्श० । मनुष्यादिकस्य सजातीयादन्यस्मान्मनुष्यादेरेव सकाशाद्भयं भवति तदिहलोकभयम- । [illegible] जातो लोकस्ततो भयमिति व्युत्पत्तिः । [illegible] ७ ठा० । आव० । सम० । भयभेदे,-तद् यथा राजामात्यादेरकार्यकरणं प्रति प्रजादीनां सिंहादेर्वा मृगादीनां [illegible] दर्श० ।

इहलोगवेयण-इहलोकवेदन- न० इहास्मिन् लोके जन्मनि वेदनमनुनयनमिहलोकवेदनम्- । इहलोकानुनयने,- आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

इहलोगवेयणवेज्ज-इहलोकवेदनवेद्य- त्री० इहास्मिन् लोके वेदनमनुनयनमिहलोकवेदनं तेन वेद्यमनुभवनीयमिहलोकवेदनवेद्यम् । इहलोकानुभवेनानुनयनीये, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

इहलोगवेयणवेज्जावडिय,- इहलोकवेदनवेद्यापतित- त्रि० [illegible]कमपानुबन्धिनि, "इह लोगवेयणवेज्जावडियं । जं आउट्टिकम्मं तं परिणाय विवेगमेति " इहास्मिन् लोके जन्मवेदनमनुभवनमिह लोकवेदनं तेन वेद्यमनुभवनीयमिहलोकवेदनवेद्यं तदापतितमिहलोकवेदनवेद्यापतितम्- । इह[illegible]ति-प्रमत्तयतिना ऽपि यदकामतः कृतं कर्म आयतं[illegible]ना तदैहिकभपानुबन्धि तेनैव लोकेन क्षप्यमाणत्वा- आचा० १ श्रु० ५ अ० ।

इहलोगसंवेगिणी- इहलोकसंवेगिनी- स्त्री० इहलोको म[illegible] तत्स्वरूपकथनेन संवेगिनी इहलोकसंवेगिनी धर्मकथा[illegible]नुष्यमसारमध्रुवं कदलीस्तम्भसमानमित्यादिकथे[illegible] कथाया प्रथमे भेदे, स्था० ४ ठा० ।

[illegible]वा-इहलोकापेक्षा-स्त्री० इहलोकापेक्षणे,
[illegible]ठाणमिणंति-एवमेयं सयालंबेणाण ।
[illegible]स हेऊ, जो इह लोगाइवेरमाए । ४ ।

विहितमाम्नाते विधेयतयानुमतं यदनुष्ठानं क्रिया तदिताननुष्ठानमिदं जिनभवनादिकरणलक्षणमिति । अनेनोपायमनेन भावस्तवानुरागलक्षणेन शुभविधिलक्षणेन या कारणं यतश्चिनभवनादिविधानं सदा सर्वकालं कर्तव्यं विधत्तां भवति जायते । चरणस्य सर्वविरतिरूपचारित्रस्य हेतुनिमित्तम् । तदेव जिनभवनादि । तत्तद्विषये यतयति तदारानो नैव इह लोकापेक्षया चेहनायिककीर्त्यादिपारत्रिकंस्वर्गराज्यादिपदार्थावलम्बनेन । चरणस्य हेतुर्भवति यतश्चिनभवनादिविधानं निदानरहितमित्यादिनि गाथार्थः । पंचा० ६ विव० ।

इहलोगासंसप्पओग-इहलोकाशंसाप्रयोग- पुं० । इहलोको नरलोकस्तस्मिन्नाशंसा राजा स्यामित्यादिलक्षणाशंसायाः प्रयोगो व्यापार इह लोकाशंसाप्रयोगः । धर्म० २ अधि० । अपश्चिममारणान्तिकसंलेखनाजोषणाराधनायाः अतिचारविशेषे,- उपा० । स च श्रेष्ठी स्यां जन्मान्तरे अमात्यो वेत्येवं रूपा प्रार्थनेति । उपा० १ अ० । ध्याय० प्रव० ॥

(ईकार)

ई-ई- अव्य० ईङ्- विचारे, उ[illegible], ओ३. अनुकम्पायां, प्रत्यक्षे, सन्निधौ, [illegible]- वाच० "ई इ कुरुषे इ पापेपि निषेधे, भयकर्म । ६। वाच० । पादपूरणं च । "ई इ पादपूरणं" ८। २। २१७।इति। प्रा० [illegible] पा पठिनः । [illegible] । वाच० ।
ई- स्त्री० लक्ष्म्याम्, वाच० । ई स्मृः [illegible], महामहे शिरोदमे । स्त्रीलिङ्गोऽयमुणादन्तो, [illegible] ई वीचीयश्रमो वर्ण, [illegible] । ई [illegible] पदे श्यप कुरुः प्रहरिम्म । ८ । वाच० ।

ईति-ईति-पुं० ईयते ई-क्तिच (?) [illegible], [illegible]
[illegible] १ प्रवासे, । " [illegible]
[illegible]
[illegible] वा । स्त्री० [illegible]
[illegible]
[illegible] प्रव० ४० द्वा० । [illegible]
[illegible] इति । दर्श० ॥

ईसर-ईश्वर-न० ईङ्-अर्थे [illegible], वाच० ४ अ० । " [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ईरणा तथैव स्त्री० । नन्द्यादित्वाद् ल्युः प्रेरके, त्रि० समीरणः प्रेरयिता प्रयेति-कुमा० । वाच० ।

ईरिय-ईरित- त्रि० प्रेरिते,-आव० ४ अ० । दश० । चोदिते- "समीरिया कोट्टबलिं करिति" समीरिताः पापेन कर्मणा चोदिताः [illegible] कुट्टयित्वा [illegible] कृत्वा नगरबलिम् [illegible] इति । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । कथिते, प्रतिपादिते, आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । "संखे- [illegible] धर्मं ईरित." ईरितः प्रोक्त इति-धर्म० ४ अधि० । उक्ते, नुन्ने च । "[illegible] ईरिया" [illegible] ईरिता अनिता कृता इत्यर्थ इति । आचा० ।

ईसअ्रो-देशी, रोजाख्ये मृगे, दे० ना० ।

ईसत्थ-ईशास्त्र- शि० ईशः ईश्वर इत्याख्या प्रसिद्धिर्येषां ते ईशाख्याः [illegible] ईश्वरं, ईशानमीशो भावे घञ् प्रत्ययः । [illegible] । ईश ऐश्वर्ये इति वचनात् । तत ईशमैश्वर्यम् [illegible] प्रथय- [illegible] ईशाख्याः । [illegible] प्रसिद्धिकारके,-औ० । [illegible]

[illegible]

ईसाणकप्प-ईशानकल्प-पुं० मेरोरुत्तरवर्त्तिनि परिपूर्णचन्द्र- मण्डलसमसंस्थानसंस्थिते कल्पविशेषे, राज० । तद्वक्तव्यता [illegible] शब्दे-)

ईसाणवडिंसय-ईशानावतंसक- पुं० ईशानकल्पस्यसकल- विमानप्रधाने स्वनामख्याते विमाने,-अनु० । तयाच-प्रज्ञा- पनायामप्यश्रविमानावतंसकाभिप्रायोक्तम् "मज्झदेसे ईसाण वडिंसए" गन्थे ईशानावतंसक इति-प्रज्ञा० २ पद० ॥

ईसाणिंद-ईशानेन्द्र-पुं० । ईशानकल्पस्थवैमानिकदेवानामिन्द्रे, तद्वर्णको यथा-

तेणं कालेणं तेणं समएणं ईसाणे देविंदे देवराया सूल पाणी वसहवाहणे उत्तरड्ढलोगाहिवई अट्ठावीसविमाण वाससयसहस्साहिवई अरयंबर वत्थधरे आलइयमालमउ- डे नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणे पभासेमाणे ईसाणकप्पे ईसाणवडिंसए विमाणे जहेव रायप्पसेणइज्जे जाव दिव्वं देविड्ढि ॥

(जहेव रायप्पसेणइज्जेति) यथैव राजप्रश्नीयाख्ये ग्रन्थे [illegible] यथैव [illegible] ईशानेन्द्रस्य [illegible] ([illegible] दिव्वं देविड्ढिमिति) [illegible] सामानिकसहस्रैः [illegible] दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति स्म ।

जाव जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए भंते ! त्ति भगवं ! गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ [illegible] ईसाणे देविंदे देव राया महिड्ढिए ईसाणस्स णं भंते ! सा दिव्वा देविड्ढी कहिं गते कहिं अणुपविट्ठे ? गोयमा ! सरीरं गए [illegible] भंते ! एवं वुच्चइ सरीरं गए ? गोयमा ! से जहा नामए कूडागारसाला सिया दुहओ लित्ता गुत्ता गुत्त दुवारा णिवाया णिवायगंभीरा तीसेणं कूडागारस्स जाव कूडागारसालादिट्ठंतो भाणियव्वो ईसाणेणं भंते ! दे- विंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुती दिव्वे [illegible] दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुती दिव्वे देवाणुभावे किण्णा लद्धे किण्णा पत्ते किण्णा अभिसमण्णागए

केया एस आसी पुव्व जवे किंनामए वा किंगोत्ते वा कयरंसि गामंसि वा नयरंसि वा जाव सन्निवेसंसि वा किं वा दच्चा किं वा जोच्चा किं वा किच्चा किं वा समायरित्ता कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आयरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा निसम्म जण्णं ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया एवं खलु गोयमा ! ।

इतश्च जम्बूद्वीपमवधिनाऽऽलोकयन् भगवन्तं महावीरं राजगृहे ददर्श दृष्ट्वा च ससंभ्रममासनादुत्थायाऽभ्युत्थाय च सप्ताष्टानि पदानि तीर्थकराभिमुखमाजगाम। ततो सञ्चारितदक्षिणजानुभूमी भवन्तं वन्दित्वा चाभियोगिकदेवान् शब्दयाञ्चकार। एवं च तानवादीत् गच्छत भो राजगृहं नगरं महावीरं भगवन्तं वन्दध्वं योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं शोधयत कृत्वा चैवं मम निवेदयत। ते पि तथैव चक्रुः। ततोऽसौ पदात्यनीकाधिपतिं देवमेवमवादीत् भो २ देवानुप्रिय ! ईशानावतंसके विमाने घण्टामास्फालयन् घोषणां कुरु यदुत गच्छति भो ईशानेन्द्रो महावीरस्य वन्दनाय ततो यूयं शीघ्रं महर्द्ध्या तस्यान्तिकमागच्छत। कृतायां च तेन तस्यां बहवो देवाः कुतूहलादिनिमित्तमभियोगिकनात्मनश्च परिवृतोऽसौ योजनलक्षप्रमाणयानविमानारूढोऽनेकदेवगणपरिवृतो नन्दीश्वरद्वीपे कृतविमानसंक्षेपो राजगृहनगरमाजगाम। ततो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य चतुर्भिरङ्गुलैरुच्चमधोभागं विमानं विमुच्य भगवत्समीपमागत्य भगवन्तं वन्दित्वा पर्युपासते स्म। ततो धर्मं श्रुत्वैवमवादीत्। भदन्त ! यूयं सर्वं जानीथ पश्यथ केवलं गौतमादीनां महर्षीणां दिव्यं नाट्यविधिमुपदर्शयितुमिच्छामीत्यभिधाय दिव्य मण्डपं विकुर्वितवान्। तन्मध्ये मणिपीठिकां तत्र च सिंहासनं ततश्च भगवन्तं प्रणम्य सर्वांपविवेश। ततश्च तस्य दक्षिणाद्भुजादष्टोत्तरं शतं देवकुमाराणां वामाच्च देवकुमारीणां निर्जगाम। ततश्च विविधातोद्यवर्गी नाट्यविरञ्जितजनमानसं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिमुपदर्शयामासेति (तएण से ईसाणे देविंदे २ तं दिव्वं देवड्ढी) यावत्करणादिदमपरं वाच्यं यदुत " दिव्वं देवज्जुइं दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ पडिसाहरइत्ता खणेण जाए एगभूए तएणं ईसाणे ३ समणं भगवं महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता नियगपरियालसंपरिवुडे " (परियालत्ति) परिवारः। (कूडागार सालादिट्ठंतोत्ति) कूटाकारेण शिखराकारेणोपलक्षिता शाला या सा तथा तया दृष्टान्तो यः स तथा। (स) एवं भगवन्तं गौतम एवमवादीत् ईशानेन्द्रस्य सा दिव्या देवर्द्धिः क गता। गौतम ! शरीरकमनुप्रविष्टा। अथ केनार्थेनैवमुच्यते ? गौतम ! यथा नाम कूटाकारशाला स्यात् तस्या-

[illegible]

उ०। (शोकशानपर्यायवाद्यः विवायशब्दे) शक्रस्येशानसमीप प्राडुर्भावः प्रादुर्भाव शब्दे) (ईशानेन्द्रस्य पूर्वभवकथा तामलि शब्दे वक्ष्यामि यावत्तस्य तत्र स्थितिः)

ईसासु–ईर्ष्यासु–त्रि० ईर्ष्या साति-शा-या-कु-ईर्ष्यायुक्ते, वाच०। ईर्ष्यावशो हि अन्तरुपतापपरा एव भवन्ति निष्कारणमेवेति। यतः "पश्यति का मे हानि परकीयां पश्यति गासमे प्रशस्ताम्। धनमसमं तु दृष्ट्वा तथापि परितप्यते चेतः" इति। द्रव्य०। नपुंसकभेद,। तत्र यस्य प्रतिसेव्यमानो धनिनो विलोक्य प्रकाममीर्ष्याऽभिलाषो जायते स ईर्ष्यालुरिति। ग० १ अधि०। ध०। प्रव०। ईर्ष्यालुर्नाम यस्य प्रतिसेव्यमानं दृष्ट्वा ईर्ष्या मैथुनाभिलाषं उत्पद्यते सोऽपि निरुद्धवेदः कालान्तरेण प्रतिसेविको भवतीति-बृ० ४ उ०।

ईसालु–ईर्ष्यावत्– त्रि० " आल्विल्लोल्लालवन्तमन्तेत्तरमणा मतो " ८। २। २ ५९। इति प्राकृतसूत्रेण मतोः स्थाने आलुरादेशः। ईर्ष्यायुते,- प्रा०।

ईसि–(ईसिं) (ईसी) ईषत् अव्य०-ईष गति-इः स्वमादौ ८। २। इतिप्राकृतसूत्रेणेत्त्वम्। वा स्वरेमश्च-८। १। २४। इतिप्राकृतसूत्रेण वादुक्ताधिकारान्मकारादन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः " अन्त्यव्यञ्जनस्य " ८। २। ११ इति प्राकृतसूत्रेण वा लुक्-प्रा०। अल्पे, - सम० ३४ स०। स्तोके, प्रज्ञा० ३६ पद० अल्पभावे, नि० चू० १ उ०। मनागित्यर्थे,-प्रज्ञा० १७ पद जी०। औप०। भा० म० प्र०। जं० "ईसिं असंगयरयायंवे" ईषत् मनागिति- राज०। " ईसिं पाडेंइ" मनागनगारं रुम्यां पातयति- इति - भ०१६ श० ३ उ०। " ईसिं खंध समल्लीणे"। इह स्कन्धस्तुम्बमित्युच्यते तस्याशोकवरपादपस्य ईषन्मनाक् सम्यगालीनमल्लीनश्च इत्यर्थः। राज०। किञ्चिदर्थे च-सूऽ/मार्थे च। ईषत्प्राग्भाराख्ये लोकाग्रस्थे पृथिवीविशेषे च-स्था०८ ठा०। औप० (तद्वक्तव्यता ईसिपब्भारा शब्दे)

ईसिअं–स्त्री० शबरशिरः पक्षपुटे वशायिते च ' दे०ना०।

ईसि–(ईसिं) (ईसी) उड्ढावणंवि (न)-ईषदोष्ठावलम्बिन्–त्रि० ईषत् मनाक् ततः परमास्वादतया औत्सुक्येनात्मनो गच्छति ओष्ठे अवलम्बते स्थानीयं ओष्ठं ईषदोष्ठावलम्बी। मनागोष्ठावलम्बिति। "ईसिं उड्ढावलम्बिणी"— प्रज्ञा० १७ पद०।

ईसि–(ईसिं) (ईसी) तंबच्छिकरणी–ईषत्ताम्राक्षिकरणी– स्त्री० ईषन्मनाक् ताम्रे अक्षिणी क्रियेते मनया इति ईषत्ताम्राक्षिकरणी। मदिराम–मद्यस्य प्रायः सर्वस्यापि तथा स्वभावत्वादिति– प्रज्ञा० १७ पद०।

ईसि (ईसिं-ईसी) तुंग–ईषत्तुङ्ग– त्रि० मनागुच्चे, जं०४वक्ष०

ईसिदंत–ईषद्दन्त– पुं० मनाग्दन्ते, औप०।

ईसिदाव– त्रि० मनागाहिताहितश्ये गजादौ,–जं० ३ वक्ष०।

ईसि (ईसिं ईसी) पण्णवणिज्ज–ईषत्प्रज्ञापनीय– त्रि०। मनाक्प्रज्ञापयितुं शक्ये,-पंचा० १२ विव०।

ईसि (ईसिं ईसी) पब्भार– ईषत्प्राग्भार– त्रि० ईषत्कुब्जे पञ्चा० १० विव०।

ईसि (ईसिं,-ईसी) पब्भारगय–ईषत्प्राग्भारगत–त्रि० ईषदवनते, भ० ७ श०। ईषत्कुब्जे, नद्यादिकूलदेशस्थिते च। (ईसीपब्भारगओ) ईषत्प्राग्भारगत ईषत्कुब्जो नद्यादिकूलदेशस्थितो धर्मो स्यादिति। पञ्चा० १० विव०।

ईसि (ईसिं-ईसी) पब्भारा–ईषत्प्राग्भारा– स्त्री० रत्नप्रभाद्यपेक्षया इव महान् प्राग्भारो महत्त्वं यस्याः सा ईषत्प्राग्भारा। औप०। ईषदल्पो रत्नप्रभाद्यपेक्षया प्राग्भार उच्छ्रयादिलक्षणो यस्याः सा ईषत्प्राग्भारा। तस्यांलोकाग्रस्थं सिद्धानां निवासभूते पृथिवीभेदे,–(ईसिपब्भारगुड्डवी) ईषत्प्राग्भाराया सर्वलोके भवतीति। स्था० ४ ठा०। (

त्रयस्त्रिंशत्संख्यानां तैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिर-शुभाशुभगुरुलघुनिर्माणरूपाणां योगिनः सयोगिकेवलिपर्यन्ता उदीरकाः । उपघातिनाम्नस्तु तनुस्थाः शरीरस्थाः शरीरपर्याप्त्यपर्याप्त्युदीरकाः तनुकिट्टीकृतां सूक्ष्मकिट्टीकृताम् अर्थात् लोभसत्कानां तनुकरागाः सूक्ष्मसंपराया यावच्चरमसमयावलिका न भवति तावदुदीरकाः ।

तसबायरपज्जत्ते, सेयरगइजाइ दिट्ठिवेयाणं ।
आऊणं तन्नामा, पत्तेयसरीरस्स उ तणुत्था ॥२३०॥

त्रसबादरपर्याप्तानां सेतराणां संप्रति इापना स्थावरसूक्ष्मपर्याप्तसहितानामित्यर्थः । तथा चतसृणां गतीनां, पञ्चानां च जातीनां, तिसृणां दृष्टीनां दर्शनानां मिथ्यादर्शनादीनां, त्रयाणां वेदानां नपुंसकवेदादीनां, चतुर्णां चायुषां सर्वसंख्यया पञ्चविंशतिप्रकृतीनां यथास्वं तन्नामास्तन्नामप्रकृतिनामान उदीरणास्तद्यथा त्रसनाम्नस्त्रसास्ते च शरीरे अपान्तराले गतौ च वर्तमाना उदीरकाः । एवं सर्वेषामपि भावनीयम् तथा प्रत्येकनामानः शरीरस्य तनुस्था देहस्थाः तुरवार्थे देहस्था एव भवन्तीति गाथार्थः ॥ २३० ॥

आहारयओ णिच्चा, सरीर दुगवेयप्पमोत्तूणं ।
ओरालाए एवं, तदुवंगाए तसज्जियाओ व्व ॥२३१॥

ये नरा मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च आहारका ओजोलोमप्रक्षेपाहारकाणामन्यतममाहारं गृह्णन्ति तत औदारिक उपलक्षणमेतत् औदारिकबन्धनचतुष्टयस्यौदारिकसंघातस्य । औदारिकाः किं सर्वेऽपि नित्याः शरीरद्विकवेदकान् प्रमुच्य शरीरद्विकं आहारकवैक्रियलक्षणानां तत्स्थानात्परित्यज्यन्ते हीनौदारिकमङ्गातस्य औदारिकाः किं सर्वेऽपि नेत्याह । शरीरद्विकवेदकान् प्रमुच्य शरीरद्विकमाहारकवैक्रियलक्षणं तत्स्थाएव एवमुक्तेन प्रकारेण (तदुवंगाएत्ति) तदङ्गोपाङ्गनाम्नः औदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्न उदीरका वेदितव्याः । केवलं ते त्रसकायिका एव न स्थावरास्तेषां तदुदयाभावात् ।

वेउव्विगाय सुरने-रइया आहारगा नरो तिरिओ ।
सन्नी बायरपवणो, लद्धिपज्जत्तगो होज्जा ॥२३२॥

वैक्रियशरीरनाम्नः उपलक्षणमेतत् वैक्रियसंघातस्य सुरा नैरयिका वा गृह्णन्तो यश्च नरस्तिर्यङ् वा सञ्ज्ञी वैक्रियलब्धिमान् यश्च बादरपवनो दुर्भगनामोदयी लब्धिपर्याप्तको वैक्रियशरीरलक्षणप्रलब्ध्या पर्याप्तस्ते सर्वेऽप्युदीरकाः ।

वेउव्वियंग उवंगतणु-तुल्ला पवणबायरं हिच्चा ।
आहारगा य विरओ, विउव्वंतो पमत्तोय ॥२३३॥

वैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्न उदीरकास्तनुतुल्या वैक्रियशरीरनाम्न उदीरकाः प्रागुपदिष्टास्त एव वैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नोऽपि वेदितव्या इत्यर्थः । किं सर्वेऽपि नेत्याह । बादरपवनं बादरवायुकायिकं हिच्चा परित्यज्य शेषा द्रष्टव्याः । आहारकशरीरनाम्नोऽपि विरतसंयतस्तम् आहारकशरीरं कुर्वन् प्रमत्तः प्रमत्तगुणस्थानवर्त्ती उदीरको भवति ।

[illegible] नामं संघय-णाणं सगल्ला तिरिय नरा ।
देहत्था पज्जत्ता, उत्तमसंघयणाणा सेढी ॥ २३४ ॥

सकलाः पञ्चेन्द्रियास्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च देहस्थाः शरीरनाम्नो [illegible] पर्याप्ताः षण्णां संहनननामुदीरका भवन्ति । [illegible] प्रवर्तने मान्येषां तनो, [illegible] संहननं वा [illegible] वा तदा उदीयते । नान्यदा चेति द्रष्टव्यम् । तथा उत्तमसंहननवज्रर्षभनाराचसंहननः श्रेणीः क्षपकश्रेणीर्भवति न शेषसंहननः । तेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्ना वज्रर्षभनाराचसंहननमुदीरयन्ति न शेषसंहननानि तदुदयाभावादित्येवमेतत् ।

चउरंसस्स तणुत्था, उत्तरतणु सगलभोगभूमिगया ।
देवा इयरे हुंडा, तस तिरिय नरा य सेवट्टा ॥२३५॥

चतुरस्रस्य समचतुरस्रसंस्थानस्य तनुस्थाः शरीरस्थाः उत्तरतनव आहारकोत्तरवैक्रियशरीरिणो मनुष्यास्तिर्यञ्चः सकलाः सकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया इत्यर्थः । तथा भोगभूमिगता देवाश्च उदीरका भवन्ति (इयरेहुंडत्ति) इतरे उक्तव्यतिरिक्ता एकेन्द्रियविकलेन्द्रियनैरयिका अपर्याप्तकाश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्या एते सर्वेऽपि शरीरस्थाः हुण्डसंस्थानस्योदीरका भवन्ति (तस तिरियनरा यसेवट्टत्ति) अत्र इतरे इत्यनुवर्तते उक्तशेषास्त्रसा द्वीन्द्रियादयः । पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याश्च सेवार्ताः सेवार्तसंहननोपेताः सेवार्तसंहननस्योदीरकाः ।

संघयणाणि न उत्तर, तणुसु तन्नामगा भवंतरगे ।
अणुपुव्वीणं परघा-इस्स उ देहीण पज्जत्ता ॥२३६॥

उत्तरतनुषु वैक्रियाहारकशरीरेषु संहनना न भवन्तीति षण्णां संहननानामेकतरमपि संहननं न भवति तेन एकस्यापि संहननस्योदीरका न भवन्ति । तथा आनुपूर्वीणां नारकानुपूर्व्यादीनां चतसृणां तन्नामिका तत्तदानुपूर्व्यापि नारकादिनामा भवापान्तरालगतौ वर्तमाना उदीरका वेदितव्याः । तद्यथा नारकानुपूर्व्या नारको भवापान्तरालगतौ वर्तमान उदीरकस्तिर्यगानुपूर्व्यास्तिर्यङ् इत्यादि । तथा पराघातनाम्नः शरीरपर्याप्तापर्याप्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः ।

बायर पुढवी आयव, णामवज्जियत्तु सुहुमतसा ।
उज्जोयणामतिरिए, उत्तरदेहे य देवजई ॥२३७॥

आतपनामा बादरपृथ्वीकायिक उदीरकः चशब्दस्यानुक्तसमुच्चायकत्वात् बादरपृथ्वीकायिको पर्याप्तो द्रष्टव्यः । तथा सूक्ष्मान् सूक्ष्मैकेन्द्रियान् सूक्ष्मत्रसांश्च तेजोवायुकायिकान् वर्जयित्वा शेषास्तिर्यञ्चः पृथिव्यम्बुवनस्पतयो विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियाः लब्धिपर्याप्ता उद्योतनामानो यथासंभवमुदीरका भवन्ति । तथा उत्तरदेहे उत्तरशरीरे यथासंभव वैक्रिये आहारके च वर्तमानो देवो यतिश्च उद्योतनामा उदीरको भवति । २३७ ।

सगलो पसत्थगई, उत्तरतणुदेवभोगभूमिगया ।
इट्ठसराय तसो वि य, इतरासिं सनेरइया ॥२३८॥

सकलः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्यो वा शरीरपर्याप्तापर्याप्तः प्रशस्तविहायोगतिः उदये वर्तमानस्तथा उत्तरस्यां तनौ वैक्रियशरीररूपायां वर्तमानाः सर्वे तिर्यञ्चो मनुष्याश्च तथा सर्वे देवा भोगभूमिकागता द्रष्टव्याः । इत्युक्त प्रशस्तविहायोगत्युदीरकः । तथा इष्टस्वराः सुस्वरनामानस्त्रसा द्वीन्द्रियादयोऽपि शब्दाल्पागुलाश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यगादयो भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता यथासंभवमुदीरकाः । तथा इतरस्यामप्रशस्तविहायोगतिदुःस्वरनामानस्त्रसा विकलेन्द्रियाः सनैरयिका नैरयिकसहितास्तथा पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याः केचन यथासंभवमुदीरका वेदितव्याः ।

उस्सासस्स सराण य, पज्जत्ता आणपाणभासासु ।
सव्वाणुणुस्सासो, भासा वि य जानुरुज्जति ॥२३९॥

उच्चगोत्रस्योदयस्तदाऽपर्याप्तानामपर्याप्तावस्थायां सह यथासं-
ख्येन योजना । सा चैवं – उच्चैर्गोत्रस्य प्रायः पर्याप्ता-
पर्याप्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः (मरणपर्यन्तम्) द्विविधे अपि वचनं
प्रायेण प्रायः [illegible] । ततः स्वरयोः सुस्वरदुःस्वरयोः प्रायुक्त उदी-
रकाः सर्वेऽपि भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता द्रष्टव्याः । यद्यपि स्वरयो-
रुदीरका [illegible] ते भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता पर्याप्ती-
रकाः [illegible] इति विशेषोपदर्शनार्थं पुनरुपादानम् । तथा म-
[illegible] निरोधानन्तरमुदयाभावादुदीरणा भवति ।

देवेसु न गाए य, णामगन्नवंति उदयकित्तीए ।
पज्जत्तो बाउत्तरस, सुहुमे नेरइया सुहुमतेसु तसे ॥७४०॥

देवो इत्यादि । [illegible] केचिद्देवाः केचित्तिर्यङ्मनुष्या
[illegible] । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियमहितान् नैरयिकान् सूक्ष्मनाम [illegible] प-
र्याप्ता शेषाः पर्याप्तनामोदये वर्तमाना पर्याप्तस्य [illegible]
दीरकाः ॥

गोउत्तमस्स देवा, नरा य वइणो चउण्हमियराइ ।
तम्बाइमिचा तिरय–नरसा सच्चगायापनत्ते ॥७४१॥

सर्वे देवा मनुष्या अपि केचिदुच्चैर्गोत्रस्योदीरका [illegible]
[illegible] । तथा
[illegible] नीचैर्गोत्रस्य [illegible]
[illegible] सर्वे सूक्ष्माः सर्वे च
[illegible] सर्वे नैरयिकाः सर्वे तिर्यञ्चो मनुष्या अपि
[illegible] । तथा तीर्थकरनाम्नः सयोगिकेवली [illegible]
यदा तदुदयाभावात् ।

इंदियपज्जत्तीए, दुसमयपज्जत्तगा य पाउग्गा ।
निद्दा पयलाणं खी–णराग खवगे य परिवज्जिय ॥७४२॥

[illegible] इन्द्रियप-
र्याप्त्या पर्याप्तः सर्वे [illegible] । निद्राप्रचलयोर्भाव-
[illegible] क्षीणरागान् क्षपकांश्च परित्यज्य
[illegible] "
निद्रोदये [illegible] परिव-
[illegible] शेषा निद्राप्रचलयो-
रुदीरकाः ॥

[illegible] रि, अनंतरसमा य मणुयतिरिया य ॥
आहारगा, पज्जत्तगा इयरवेय य ॥७४३॥

[illegible] मनुष्यतिर्यञ्चो [illegible]
[illegible] सर्वेऽपि [illegible]
[illegible] ।

[illegible] ते ते वेयगा वमाणं ।
[illegible] अणुभागस्स पाईस ॥७४४॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] तावेन दन्नाति । "जे वेयए से वेए" इति वचनात् । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

जाव न मणो पज्जो, संठाए छागपनेय मिचगामि ।
देवा नेरइया नर–तिरि वेए नेरइया ॥७४५॥

[illegible] भवति [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

पंचण्हं च चउण्हं च पुराणं छण्हं तु ।
[illegible] ॥७४६॥

[illegible]

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

[illegible]

बन्धावलिकाया यावन्नाद्याप्यतिक्रामति तावत्तेषामुदयो न भवति, उदयाभावाच्च उदीरणाया अप्यभावः। बन्धावलिकायां पुनरतीतायामुदयसंभवाद्भवत्येवोदीरणा। ननु कथं संबन्धसमयादारभ्य आवलिकायामतीतायामुदयोऽपि संभवति यतो ऽबाधाकालक्षये सति उदयः। अबाधाकालश्चानन्तानुबन्धिनां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः चत्वारि वर्षसहस्राणि इति। नैष दोषः यतो बन्धसमयादारभ्य तेषां तावत्सत्ता भवति। सत्तायां च सत्यां पतद्ग्रहता तस्यां च सत्यां शेषप्रकृतिदलिकं संक्रमति संक्रम्य तस्य च स संक्रमावलिकायामतीतायामुदयः तद्द्वये च सत्युदीरणा। ततो बन्धसमयादनन्तरमावलिकायामतीतायामुदीरणाभिधीयमाना न विरुध्यते। तथा तस्मिन्नेव सप्तके भयजुगुप्सानन्तानुबन्धिनां वन्धिषु प्रक्षिप्तेषु दशानामुदीरणा। अत्रत्यैव भङ्गकानां चतुर्विंशतिस्तदेवं मिथ्यादृष्टेर्मोहनीयस्योदीरणास्थानान्युक्तानि।

साम्प्रतं सासादनसम्यग्दृष्ट्यादीनामाह।

सासायणम्मि सत्ताइ, नव अविरइए छाइ परम्मि पंचाइ।
अट्ठविरए चउराइ, सत्त छचोवरिल्लम्मि ॥ २४७ ॥

सासादने सम्यग्दृष्टौ सम्यग्मिथ्यादृष्टौ च सप्तादीनि नव पर्यन्तानि त्रीणि त्रीण्युदीरणास्थानानि भवन्ति तद्यथा सप्त अष्टौ नव। तत्र सासादनसम्यग्दृष्टेः अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधादीनामन्यतमे चत्वारः क्रोधादिकाः। त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलमिति। सप्तानामुदीरणा ध्रुवा। अत्र प्रागुक्तक्रमेण भङ्गकानामेका चतुर्विंशतिः। सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टेरनन्तानुबन्धिवर्जानामन्यतमे क्रोधादयः त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं सम्यग्मिथ्यात्वं चेति सप्तानामुदीरणा। अत्र च द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानां भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोः सप्तानामुदीरणा। अत्रापि मिश्रचतुर्विंशतयोऽत्र चैका चतुर्विंशतिः। अस्मिन्नेव सप्तके भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतरस्मिन् क्षिप्ते सप्तानामुदीरणास्थानानि भवन्ति। तद्यथा षट् सप्त अष्टौ नव। तत्राविरतसम्यग्दृष्टेः क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वा अविरतस्य अनन्तानुबन्धिवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादिकाः। त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलमिति षण्णामुदीरणा। अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां "परम्मि पंचाइ अट्ठत्ति" विरताविरतस्य देशविरते पञ्चादीनि अष्टपर्यन्तानि चत्वारि उदीरणास्थानानि। तद्यथा पञ्च षट् सप्त अष्टौ तत्र प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधादीनामन्यतमौ द्वौ क्रोधादिकौ। त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलम्। एतासां पञ्चानां प्रकृतीनां देशविरतस्योदीरणा ध्रुवा। तथा [illegible] क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वा [illegible]। अत्र प्रागुक्तक्रमेण चतुर्विंशतिर्भङ्गकानाम्। [illegible] युगपत् उदीरणा [illegible] प्रमत्ते अप्रमत्ते च [illegible] उदीरणास्थानानि [illegible]। तद्यथा चतस्रः पञ्च षट् सप्त। तत्र संज्वलनक्रोधादीनामन्यतमः एकः क्रोधादिः। त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। [illegible] कर्मणा [illegible] विरतस्य [illegible] तथा

तस्मिन्नेव चतुष्के भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते पञ्चानामुदीरणा। अत्र भङ्गकानां भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु युगपत् प्रक्षिप्तेषु सप्तानामुदीरणा अत्रैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां भयजुगुप्सानाम्। संप्रत्यपूर्वकरणस्योदीरणास्थानान्याह (छच्चोवरिल्लम्मित्ति) उपरितने अपूर्वकरणे चतुरादीनि षट्पर्यन्तानि त्रीण्युदीरणास्थानानि भवन्ति। तद्यथा चतस्रः पञ्च षट्। तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीनामेकतमः। क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। द्वयोर्युगलयोरन्यतर युगलमित्येतासां चतसृणां प्रकृतीनां विरतस्य क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वा उदीरणाऽत्र द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानामेताश्चापूर्वकरणसत्काः भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोः षण्णामुदीरणा। अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानाम् एताश्चापूर्वकरणसत्काश्चतुर्विंशतयः। अस्मिन्नेव चतुष्के भयजुगुप्सायां वा क्षिप्तायां पञ्चानामुदीरणा। अत्र द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानां भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोः षण्णामुदीरणा। अत्रैका चतुर्विंशतिः। चतुर्विंशतयः परमार्थतः प्रमत्ताप्रमत्तचतुर्विंशतिका भिन्नस्वरूपा इति न पृथक् गणयिष्यन्ते।

सम्प्रत्यनिवृत्तिबादरस्योदीरणास्थानान्याह।

अनियट्टिम्मि दुगेगं, लोभो तणुएगजोगचउवीसा।
एकग छक्कार–दससत्तचउक्क एकाउ ॥२४८॥

(अनियट्टित्ति) अनिवृत्तिबादरे द्वे उदीरणास्थाने। तद्यथा द्वे प्रकृती एका च तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीनामेकतमं क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। अत्र त्रिभिर्वेदैश्चतुर्भिः संज्वलनैर्द्वादश भङ्गाः। वेदेषु क्षीणेषूपशान्तेषु वा संज्वलनक्रोधादीनामेकतमं क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतममुदीरयन्ति। तत्र चत्वारो भङ्गाः (लोभोतणुएगजोगत्ति) तनुरागयोग्यस्य सूक्ष्मसंपरायस्य सूक्ष्मलोभकिट्टीर्वेदयमानस्य लोभ एवैको मोहनीयमध्ये उदीरणायोग्यो भवति। संप्रति चतुरादिषु दशपर्यन्तेषु उदीरणास्थानेषु विरतायां यावन्त्यश्चतुर्विंशतयो भवन्ति तावतीर्निरूपयति– (चउवीसेत्ति) दशोदीरणायामेका चतुर्विंशतिः, नवोदीरणायां षट्, अष्टोदीरणायामेकादश सप्तोदीरणायां दश षडुदीरणायां सप्त पञ्चकोदीरणायां चतस्रः, चतुरुदीरणायामेकेति। एताश्चतुर्विंशतयः प्रागेव भवन्ति। केवलं संक्षिप्तमभाषितमिदं स्वधिया परिभावनीयम्। तदेवमुक्तानि मोहनीयस्योदीरणास्थानानि दश। तद्यथा एकचत्वारिंशद् द्विचत्वारिंशत्पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति। तत्र तैजससप्तक वर्णादिविंशतिरगुरुलघुस्थिरास्थिरं शुभाशुभं निर्माणमित्येतासां त्रयस्त्रिंशत् प्रकृतीनामुदीरणा ध्रुवा। तत्र मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तिरूपे अष्टके प्रक्षिप्ते सति एकचत्वारिंशद्भवति एतासां चैकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां केवलिसमुद्घातगतः कार्मणकाययोगे वर्तमानः केवली उदीरको भवति। एषैव एकचत्वारिंशत्तीर्थकरनामसहिता द्विचत्वारिंशद्भवति। तस्याश्च तीर्थकरकेवली समुद्घातगतः कार्मणकाययोगे वर्तमान उदीरकः। तस्यामेवैकचत्वारिंशति औदारिकसप्तकं षण्णां संस्थानानामेकतमसंस्थानं वज्रऋषभनाराचसंहननम्। उपघातप्रत्येकमित्येकादशके प्रक्षिप्ते सति द्विपञ्चाशद्भवति। अत्र षड्भिः संस्थानैः षड् भङ्गका भवन्ति। एते सामान्यमनुष्यभङ्गकग्रहणेन गृहीता द्रष्टव्याः।

पर्याप्तस्यापि । एतस्याश्च द्विपञ्चाशत्सयोगिकेवलिसमुद्घातगतौदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमाने उदीरकः एतेन च द्विपञ्चाशत्यर्थिकनामसहिता त्रिपञ्चाशत्कस्थमिदं वक्तव्यम् । अस्या अप्युदीरकाः सयोगकेवलितीर्थकरोदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमाना वेदितव्याः । तथा सैव द्विपञ्चाशत् पराघातः उच्छ्वासनामप्रशस्तान्यतरविहायोगतिः सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरत्सामान्ति प्रक्षिप्तपञ्चाशत् षट्पञ्चाशद्भवति । एष च सयोगिकेवल्यौदारिककाययोगे वर्तमान उदीरकः तत्पञ्चाशद्पयाप्तकत्वेऽपि द्विपञ्चाशत् उच्छ्वासेऽपि च निरुद्धे एतु पञ्चाशत् अत्र द्विपञ्चाशदायुःपञ्चाशदादिषु शेषेषु तु पञ्चसु तीर्थकृताम् । सर्वेषामुक्तानि केवलिनामुदीरणास्थानानि । सर्वेन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि पञ्च । तद्यथा चतुर्विंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिः द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशदेति तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वी । एकेन्द्रियजातिः बादरसूक्ष्मयोरेकतरयोः पर्याप्तापर्याप्तयोरेकतरत् दुर्भगमनादेयशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरमित्येता ध्रुवोदयाः । आयुष्कर्मप्रदेशोदीरणाभिर्वर्णादिप्रकृतिभिः सह सम्मिश्रा चतुर्विंशतिर्भवन्ति । अत्र च भङ्गाः पञ्च । तद्यथा बादरसूक्ष्मयोः प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्ताभ्यामयशःकीर्त्या सह चत्वारि, बादरपर्याप्तयशःकीर्तिमिश्रकः । सूक्ष्मापर्याप्तस्य सह यशःकीर्तिरुदयो न भवति, तदभावाच्च तदौदारिकादि कृत्वा तदधिना विकल्पा न भवन्ति । एषा चतुर्विंशतिरपान्तरालगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । ततः शरीरस्थस्यौदारिकशरीरौदारिकसंघातौदारिकबन्धनहुण्डसंस्थानोपघातप्रत्येकसाधारणाभ्यामयशःकीर्त्या सह द्वौ सूक्ष्मस्य पर्याप्तापर्याप्तस्य प्रत्येकसाधारणाभ्यां यशःकीर्त्या सह चत्वारि इति एवं बादरवायुकायिकस्य वैक्रियं कुर्वतः औदारिकशरीरस्थाने वैक्रियषट्कमपनेतव्यम् । ततश्च तस्य पञ्चविंशतिरुदीरणा योग्या भवन्ति केवलमिह बादरपर्याप्तप्रत्येकायशःकीर्तिपदैः एष एव भङ्गः तैजसकायिकवायुकायिकयोर्हि साधारणयशःकीर्त्योरुदयो न भवति तदभावात्तदधिना भङ्गा न प्राप्यन्ते । सर्वे भङ्गाः षट्पञ्चाशद्भवन्ति ततः शरीरपर्याप्तस्य पराघाते उच्छ्वासे क्षिप्ते षड्विंशतिर्भवति । अत्र भङ्गाः षट् । तथा बादरस्य प्रत्येकसाधारणयशः कीर्त्ययशःकीर्त्या च बादरवायुकायिकस्य च वैक्रियं कुर्वतः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे प्रक्षिप्ते च प्राणापानैः एव भङ्गः । सर्वसंख्यया षड्विंशतेः सप्त भङ्गाः । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्रापि भङ्गाः षट् । तद्यथा [illegible] सहितस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्त्या भङ्गौ । बादरवायुकायिकस्य वैक्रियं कुर्वतः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते सप्तविंशतिर्भवति । तत्र च प्राग्वदेक एव भङ्गः । आयुर्वर्जविपाकोदये आतपोद्योतयोः एकतरस्योदीरणा न प्रवर्तते । एवमन्यत्राऽपि भङ्गा अत्र सर्वसंख्यया द्विपञ्चाशदुत्तरशतं भङ्गाः ।

प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासमविसृष्टे द्विपञ्चाशत् । प्राणापानयोरनन्तरमस्मिन् क्षिप्ते त्रिपञ्चाशद्भवति अत्र भङ्गाः षट् । अत्र भङ्गा ये प्रागपर्याप्तस्य नामद्विपञ्चाशत्यादिभिः द्विपञ्चाशदादिभिः सर्वसंख्यया वैक्रियिकानां भङ्गा द्विपञ्चाशत् द्वीन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि षट् । तत्र द्विपञ्चाशदादिषूदीरणास्थानानि वर्तमानस्यावसेयाः । अत्र च भङ्गास्त्रय तद्यथा अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य यशःकीर्त्या सह एको भङ्गः पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य यशःकीर्त्ययशःकीर्त्या द्वाविंशति । ततः शरीरस्थस्यौदारिकशरीरसंस्थानसंघातौदारिकबन्धनहुण्डसंस्थानसेवार्तसंहननोपघातप्रत्येकमित्येतेषु प्रक्षिप्तेषु द्विपञ्चाशत् । अत्र च भङ्गास्त्रय एव पूर्वोक्ता एव । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य विहायोगतिपराघातयोः प्रक्षिप्तयोः अष्टाविंशतिर्भवति । अत्र यशःकीर्त्ययशःकीर्त्या द्वौ भङ्गौ । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते एकोनत्रिंशद् भवति । अत्रापि द्वौ भङ्गौ । [illegible]

[illegible]

स्ताप्रशस्तान्यतरविहायोगती च प्रक्षिप्तायां चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्र पर्याप्तानां प्राक् चतुश्चत्वारिंशतं भङ्गकानामुक्तम् । तदयमुक्तविहायोगतिद्विकगुणितमवगन्तव्यम् तथा च सन्यत्र भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भवतः मतान्तरेण पुनः पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि ततः प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके मतान्तरेण पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि ततः प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति अत्रापि प्रागिव सर्वसंख्यया पञ्चाशति स्वमतेन भङ्गकानां पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । मतान्तरेण तु द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि । ततो भाषापर्याप्तापर्याप्तस्य सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरस्मिन् क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । तत्र स्वमतचिन्तायां उच्छ्वासेन द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भङ्गकानां प्राक् लब्धे ते इह स्वरद्विके तु गण्यते ततो लब्धानि पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । मतान्तरेण पुनरिह द्विपञ्चाशद्भवति । अत्र स्वमतचिन्तायां प्रागिव द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भङ्गकानां मतान्तरेण पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि सर्वसंख्यया स्वमतेन षट्पञ्चाशति भङ्गा अष्टशतानि चतुःषष्ट्यधिकानि । मतान्तरेण सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि ततः स्वरसहितायां षट्पञ्चाशतशतानि षट्सप्तत्यधिकानि । मतान्तरेण द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि त एवात्रापि द्रष्टव्याः । तथा तथामेव तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां वैक्रियं कुर्वतामुदीरणास्थानानि पञ्च भवन्ति तद्यथा एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र वैक्रियसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानमुपघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिदशकं प्रागुक्तायां तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां प्रायोग्यायां द्विचत्वारिंशत्प्रक्षिप्यते तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते तत एकपञ्चाशद्भवति । अत्र सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपर्याप्तिपदैश्चत्वारो भङ्गाः । मतान्तरेण पुनः सुभगदुर्भगाभ्यामादेयानादेयाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां च पर्याप्तकेन सहाष्टौ भङ्गाः ततः शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य पराघाते प्रशस्तविहायोगतौ च प्रक्षिप्तायां [त्रि]पञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव चत्वारो भङ्गाः । मतान्तरेण पुनरष्टौ तत आनापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्छ्वासनाम्नि प्रक्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशत् । स्वमतेनाष्टौ भङ्गा । मतान्तरेण षोडश । ततो भाषापर्याप्तापर्याप्तस्य उच्छ्वासस्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति [illegible] क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति [illegible] भङ्गाः स्वमतेन चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया वैक्रियं कुर्वतां तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां भङ्गा अष्टाविंशतिः मतान्तरेण षट्पञ्चाशत् । सामान्येन तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां स्वमतेन [illegible] द्वादशाधिकानि, मतान्तरेण [illegible] द्विपञ्चाशदधिकानि ।

[illegible]

मम ० | १ | ८ | ७ | ५ | ७ | ३ | ५७३ | ११०७ वैक्रि[यम]पि कुर्वतां मनुष्याणामुदीरणास्थानानि पञ्च भवन्ति । त[द्य]था एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्चतुःपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्च यथा प्राग्वैक्रियं कुर्व[तां ति]र्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुक्तं तथात्रापि द्रष्टव्या चतुःपञ्चाशत् उच्छ्वासमसहि[तं] प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गाः मतान्तरेणाष्टौ । [उत्तर]वैक्रियं कुर्वतां संयतानामुद्योतनामोदयं गच्छति तान्यं[तरे]ण सह चतुःपञ्चाशदुच्छ्वासमप्रशस्त एक एव भङ्गो भवति संयतानां दुर्भगानादेयायशःकीर्त्युदयाभावात् । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशत् । स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । अथवा संयतानां स्वरे अनुदिते उद्योते [उ]दिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव एक एव भ[ङ्गः] सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च भङ्गा मतान्तरेण नव पञ्चपञ्चाशति सुस्वरसहितायामुद्योते [क्षि]प्ते षट्पञ्चाशद् भवति तस्याप्येक एव प्रशस्तो भङ्गः सर्वसंख्यया वैक्रियमनुष्याणामन्यमतेनैकोनविंशतिभङ्गा मतान्तरेण पञ्चविंशत् ।

संयत्याहारकं कुर्वतामुदीरणास्थानान्युच्यन्ते आहारकमि[श्रा]णामुदीरणास्थानानि पञ्च । तद्यथा एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चा[श]च्चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र [आहा]रकसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानमुपघातं प्रत्येकमिति प्रकृति[द]शकं प्रागुक्तायां मनुष्यगतिप्रायोग्यायां द्विचत्वारिंशति [प्रक्षि]प्यते मनुष्यानुपूर्वी चापनीयते । ततः एकपञ्चाशद्[भवति] केवलमिह सर्वाण्यपि पदानि प्रशस्तानि एवेति कृत्वा एक एव भङ्गः । शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य प्रशस्तविहायोगतिपरा[घा]तयोः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भ[ङ्गः] शरीरपर्याप्तः । ततः प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति द्वौ भङ्गौ ततो भाषापर्याप्तापर्याप्त उच्छ्वा[स]सहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति अत्रापि प्राग्वदेक एव भङ्गः । अथवा प्राणापानपर्याप्तापर्याप्त[स्य] स्वरे अनुदिते उद्योतनाम्नि उदिते पञ्चपञ्चाशद् भवति अ[त्रा]प्येक एव भङ्गः सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति द्वौ भङ्गौ । त[तो] भाषापर्याप्तापर्याप्तस्य स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति [उद्]योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः आहार[क]शरीरिणः सर्वसंख्यया सप्त भङ्गाः । तदेव मनुष्याणां सा[मा]न्यवैक्रियशरीराहारकशरीरकेवलिनां भङ्गाः सर्वसंख्य[या] त्रयोदश शतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि भवन्ति । परमतेन [प]ञ्चशतानि पञ्चाशदधिकानि ।

देवानामुदीरणास्थानानि षट् । तद्यथा द्विचत्वारिंशत् [एक]पञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् [षट्]पञ्चाशच्चेति । तत्र देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजाति[त्र]सनामबादरनामपर्याप्तनामसुभगादेययुगलदुर्भगानादेय[यु]गलयोरेकतरं युगलं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरं नव[ध्रु]वोदयाभिः सह [illegible] द्विचत्वारिंशद्भवति । अत्र सुभगादेयदुर्भगानादेययुग[ल]यशःकीर्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः ततः शरीरस्थस्य वैक्रियस[प्तकं] समचतुरस्रसंस्थानमुपघातं प्रत्येकमित्येता दश प्रकृतयः [प्रक्षि]प्यन्ते देवानुपूर्वी चापनीयते । ततः एकपञ्चाशत् भव[ति] अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गाः मतान्तरेणा[ष्टौ] ततः शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य पराघातप्रशस्तविहायोग[ति]

प्रक्षिप्यते: त्रिकभङ्गानयति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गा मतान्तरेणाष्टौ । इयानां प्रशस्तविहायोगतेरुदया भावात् तदाश्रिता भङ्गा न प्राप्यन्ते । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन चत्वारो भङ्गाः मतान्तरेणाष्टौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे अनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते चतुःपञ्चाशत् अत्रापि प्रागिव स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो, मतान्तरेणाष्टौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य उच्छ्वासे अनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते च सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशत् स्वमतेनाष्टौ भङ्गा मतान्तरेण षोडश ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरसहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति अत्रापि स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशत् । स्वमतेनाष्टौ भङ्गा मतान्तरेणापि तु षोडश भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेनैव चत्वारो भङ्गाः मतान्तरेणाष्टौ सर्वसंख्यया इयानां स्वमतेन द्वात्रिंशद्भङ्गाः मतान्तरेण चतुःषष्टिः । नैरयिकाणामुदीरणा-स्थानानि पञ्च । तद्यथा-[illegible] पञ्चाशद् [illegible] त्रिकानुपूर्व्यौ [illegible] । तत्र नरकगतिनर-[illegible] सह [illegible] च सर्वाण्यपि पदानि [illegible] भङ्गः । ततः शरीरस्थस्य वैक्रियाङ्गोपाङ्ग[illegible] तत्प्रत्येकमिति [illegible] प्रक्षिप्यते । नरकानुपूर्वी चापनी-[illegible] पर्याप्तस्य [illegible] एव भङ्गः । तत, [illegible] भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । तत प्राणा-पान[illegible]पर्याप्तस्य उच्छ्वासे क्षिप्ते अष्टपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य दुःस्वरे क्षिप्ते एकोनषष्टिर्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । सर्वसंख्यया [illegible] पञ्च भङ्गाः । [illegible] नामकर्मणोऽदीरणा-

[illegible] दर्शयति ।

गुणिसु नामस्स ता, सत्त तिन्नि अट्ठ य छप्पं च ।
अप्पमत्ते दो एग, पंचसु एगम्मि अट्ठ ॥ ६०५ ॥

[illegible] गुणस्थानेषु मिथ्यादृष्टिप्रभृतिषु [illegible] स्थानानि भवन्ति । तत्र मिथ्यादृष्टौ [illegible] । तद्यथा [illegible] [illegible] । अमूनि च [illegible] [illegible] । तद्यथा [illegible] । [illegible]

[illegible]

द्वादशानां चत्वारि चतुष्पदानि ।

[illegible]

कृत्य एकः । देवानधिकृत्य चत्वारः । ये पुनः सुभगादेययोर्दुर्भगानादेययोश्च केवलकेवलयोरप्युदयमिच्छन्ति तन्मतेन द्विचत्वारिंशति त्रिचत्वारिंशद्भङ्गाः । यतस्तन्मतेन तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य नव, मनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्याष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते शेषं तथैव । पञ्चाशत्येकादश भङ्गास्ते चैकेन्द्रियान्देवानधिकृत्य प्राप्यन्ते । अन्यत्र पञ्चाशतः प्राप्यमाणत्वात् । एकपञ्चाशत्येकविंशति भङ्गाः । तत्र नैरयिकानधिकृत्य चत्वारो वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य चत्वारः आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्य नव देवानाश्रित्य चत्वार इत्येकविंशतिः । मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यङ्मनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्त इत्येकपञ्चाशति तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः । (सत्तरसतिसयपत्ति) त्रिंशद्द्वादशाधिका त्रिंशति भङ्गानां द्विपञ्चाशति रवगन्तव्याः । तत्र एकेन्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं प्राप्यते इति नव । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतं मनुष्याननधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतम् । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं द्वे द्वे शते भङ्गानामेकोनसप्तत्यधिके प्राप्येते इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशद्भङ्गानां शतानि षट् प्राप्यन्ते । त्रिपञ्चाशति भङ्गानामेकविंशतिः तद्यथा मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं द्वे द्वे शते भङ्गानामेकोनसप्तत्यधिके प्राप्येते तदपेक्षया मनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति भङ्गानां षट् शतानि षडुत्तराणि तद्यथा नैरयिकाणां प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति भङ्गानां षट्तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ स्वभावस्थान्मनुष्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ स्वभावस्थान् मनुष्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य चत्वारः संयतान् वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्य द्वौ देवानधिकृत्योद्योतेन सहैकः । आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव देवानधिकृत्य षोडश भङ्गाः प्राप्यन्ते शेषं तथैवेति तदपेक्षया चतुःसप्तत्यधिकानि द्वादश शतानि पञ्चशतानि भङ्गानां नव शतानि [illegible]धिकानि । तद्यथा नैरयिकानधिकृत्यैकः [illegible] द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः २ इत्येवं भवन्ति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्य प्रत्येकं [illegible] इति द्वादश तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियशरीरिणो [illegible] वैक्रियसंयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः आहारकशरीरिणः [illegible] देवानधिकृत्य [illegible] । मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्वि[illegible] । वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिया[illegible] पञ्च शतानि [illegible] वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव देवानधिकृत्य [illegible] तदपेक्षया [illegible] [illegible] [illegible]

यचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं षट् प्राप्यन्ते इति अष्टादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्याष्टौ शतानि चतुर्दशशतानि चतुःसप्तत्यधिकानि वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः । आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्यैकः तीर्थकरमाश्रित्यैकः देवानधिकृत्य चत्वारः । अत्र मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्तदश शतानि भङ्गानां भवन्ति सप्तपञ्चाशद्भङ्गानां पञ्चाशति एकोननवत्यधिकानि प्रत्येकं चत्वारः २ प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि एकादश शतानि भङ्गानां प्राप्यन्ते षट्सप्तत्यधिकानि तीर्थकरमाश्रित्यैक इति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि भङ्गानां प्राप्यन्ते शेषं तथैवेति । तदपेक्षया सप्तपञ्चाशत् पञ्चषष्ट्यधिकान्येकादश शतानि भङ्गानां भवन्ति ।

(अनयोर्व्याख्या पुस्तकान्तरे एवं दृश्यते । तद्यथा)

" स्थानक्रमेण एकचत्वारिंशत्येको भङ्गः । स च तीर्थकरकेवलिनः द्विचत्वारिंशति त्रिशद्भङ्गाः । तत्र नैरयिकानधिकृत्य एकः एकेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं त्रिकं प्राप्यते इति नव । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च, मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्च, तीर्थकरमधिकृत्य एकः देवानधिकृत्य चत्वारः । ये पुनः सुभगादेययोर्दुर्भगानादेययोश्च केवलकेवलयोरप्युदयमिच्छन्ति तन्मतेन द्विचत्वारिंशति द्विचत्वारिंशद्भङ्गाः यतस्तन्मतेन तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाण्यधिकृत्य नव, मनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्याष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते शेषं तथैव । पञ्चाशत्येकादश भङ्गास्ते चैकेन्द्रियानेवाधिकृत्य प्राप्यन्ते अन्यत्र पञ्चाशतो अप्राप्यमाणत्वात् एकपञ्चाशत्येकविंशति भङ्गाः तत्र नैरयिकानधिकृत्य चत्वारो वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्य एकः देवानाश्रित्य चत्वार इति इत्येकविंशतिः । मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यङ्मनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इत्येकपञ्चाशति तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः (सत्तरसतिसयपत्ति) सप्तनवत्यधिका त्रिंशतिभङ्गानां द्विपञ्चाशत्यवगन्तव्या । तत्र एकेन्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं प्राप्यते इति नव, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतं मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतमिति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं द्वे द्वे शते भङ्गानामेकोननवत्यधिके प्राप्येते इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशति भङ्गानां शतानि षट् प्राप्यन्ते । त्रिपञ्चाशति भङ्गानामेकविंशतिः । तद्यथा नैरयिकानधिकृत्य एकः एकेन्द्रियानधिकृत्य षट् वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य चत्वारः वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य पुनरेकस्तीर्थकरमप्याश्रित्यैकः देवानप्यधिकृत्य चत्वारः अत्रापि मतान्तरेण वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति भङ्गानां षट् शतानि षडुत्तराणि । तद्यथा नैरयिकानधिकृत्यैकः द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं षट् प्राप्यन्ते इति षट् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ स्वभावस्थान्मनुष्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रिय-

मनुष्यानधिकृत्य चत्वारः संयतान् वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः । संयतानधिकृत्य द्वौ, देवानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्य द्वौ, देवानधिकृत्य षोडश, मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि प्राप्यन्त इति । अत्रापि मतान्तरेण प्राकृततिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य षोडश भङ्गाः प्राप्यन्ते शेषं तथैवेति । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशानि द्व्यधिकानि द्वादश शतानि पञ्च शतानि भङ्गानां नव शतानि एकाधिकानि तथथा नैरयिकानधिकृत्यैकः द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः प्राप्यन्त इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्याष्टौ, मनुष्यान् स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः वैक्रियसंयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य द्वौ, तीर्थकरमधिकृत्यैकः, देवानधिकृत्याष्टाविति । मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश मनुष्यान् स्वभावस्थानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य षोडश भङ्गाः प्राप्यन्ते । शेषं तथैवेति तदेवं सर्वसंख्यया पञ्चाशच्छतानि पञ्चाशीत्यधिकानि सप्तदश शतानि षट्पञ्चाशानि भङ्गानामेकोनसप्तत्यधिकानि चतुर्दश शतानि तथथा द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं षट् प्राप्यन्ते इति अष्टादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्याष्टौ शतानि चतुःषष्ट्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्य उद्योतेन सह एकः, आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्य एकः तीर्थकरमधिकृत्यैकः, देवानधिकृत्य चत्वारः । अत्र मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, मनुष्यानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि भङ्गानां भवन्ति । सप्तपञ्चाशानि भङ्गानां पञ्चशती एकोननवत्यधिका । तथथा द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः २ प्राप्यन्ते इति द्वादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चाश (तानि) नि एकादश शतानि भङ्गानां प्राप्यन्ते षट्सप्तत्यधिकानि । तीर्थकरमाश्रित्यैक इति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि भङ्गानां प्राप्यन्ते । शेषं तथैवेति । तदेवं सर्वसंख्यया सप्तपञ्चाशानि पञ्चषष्ट्यधिकान्येकादश शतानि भङ्गानां भवन्ति " ॥

सम्प्रति गतिमाश्रित्य स्थानप्ररूपणां करोति ।

पणनवगक्काणि, गइपुव्वाणि सेसकम्माणं ।

एगेगमेव णेयं य, णाहितित्थे य पगईओ ॥१५४॥

नरकगतावुदीरणास्थानानि पञ्च तथथा द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशच्चेति । तिर्यग्गतावेकचत्वारिंशत् वर्ज्यानि शेषाणि सर्वो[illegible]स्थानानि मनुष्यगतावपि अयोगिकेवल्यादीन[illegible]वर्ज्यानि शेषाणि सर्वोदीरणास्थानानि देवगतौ[illegible] स्थानानि मनुष्यगतिसयोगिकेवलौ तथथा द्विचत्वारिंशदेकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । एतानि च सर्वाण्यपि प्राक् सप्रपञ्चं भावितानीति नेह भूयो भाव्यन्ते । तदेवमुक्तानि नामकर्मणः सप्रपञ्चमुदीरणास्थानानि । संप्रति शेषकर्मणामुदीरणास्थानप्रतिपादनार्थमाह (सेसकम्माणन्ति) शेषकर्मणां ज्ञानावरणवेदनीयायुर्गोत्रान्तरायलक्षणानामुदीरणास्थानमेकैकमवगन्तव्यं तथथा ज्ञानावरणान्तरायोः पञ्चप्रकृत्यात्मकमेकैकमुदीरणास्थानं वेदनीयायुर्गोत्राणान्तु एकमानेकप्रकृत्यात्मकं नहीमीषां द्व्यादिकाः प्रकृतयो युगपदुदीर्यन्ते युगपदुदयाभावात् एतच्च ज्ञानावरणीयवेदनीयानामेकैकमुदीरणास्थानं प्राग्गुणैकैकप्रकृत्युदीरणायां स्वामित्वं साधयित्वा निश्चित्य गुणस्थानेषु नारकादिषु गतिषु स्वयमेव ज्ञेय ज्ञातव्यम् । तदेवमुक्ताः प्रकृत्युदीरणाः । सम्प्रति स्थित्युदीरणाभिधानावसरस्तत्र चेति सर्वाधिकारास्तथथा लक्षणं भेदः साद्यनादिप्ररूपणा अद्धाच्छेदः स्वामित्वं चेति ॥

तत्र लक्षणभेदयोः प्रतिपादनार्थमाह ।

संपत्तिए य उदये, पओगओ दिस्सए उइरणा सा ।

सेचिकाठिईहिं जाहीं, दुविहा मूलोत्तगाए य ॥१५३॥

इह द्विविध उदयः संप्राप्त्युदयोऽसंप्राप्त्युदयश्च । तत्र यत्कर्म दलिकं कालप्राप्त सदनुभूयते स संप्राप्त्युदयः । तथाहि कालक्रमेण कर्मदलिकस्योदये हेतुद्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीसंप्राप्तौ सत्यामुदयः संप्राप्त्युदयः । यत्पुनरकालप्राप्तं कर्म तद्दलिकमुदीरणा । तथा चाह या स्थितिरकालप्राप्तापि सती प्रयोगेण उदीरणाप्रयोगेण संप्राप्त्युदये पूर्वोक्तस्वरूपे प्रक्षिप्ता सती दृश्यते केवलचक्षुषा सा स्थित्युदीरणा । एष लक्षणनिर्देशः । अधुना भेद उच्यते (सेचिकेत्यादि) इह यासां स्थितीनां भेदः परिकल्पना सम्भवति ताः पुरुषपरिभाषया सेचिका इत्युच्यन्ते ताश्च द्विधा उदीरणायाः प्रायोग्याः अप्रायोग्याश्च काश्चाप्रायोग्या इति चेदुच्यते बन्धावलिकागता संक्रमावलिकागताश्च उदयावलिकागताश्च प्रायोग्याः "सकम्मबंध उदयबद्धावलिवइक्कंता बन्धाइ" इति वचनप्रामाण्यात् शेषाश्च सर्वा अपि प्रायः प्रायोग्याः तत्रोदये सति यासां प्रकृतीनामुत्कृष्टबन्धः संभवति [illegible] मुत्कर्षत आवलिका द्विकहीना सर्वोत्कृष्टा स्थिति[illegible]प्रायोग्या तथाहि उदये बन्धानां मु[illegible]प्रायोग्याः । आवलिकाद्विकहीनायाश्च [illegible] समयास्तावन्त उदीरणायाः प्रभेदाः तथाहि [illegible] उपरिवर्तिनी समयमात्रा स्थितिः [illegible]स्य तावन्मात्रा शेषीकृता तिष्ठति [illegible]कस्यापि त्रिसमयमात्रा एव । [illegible] कस्यापि सर्वोत्कृष्टा स्थितिरिति । [illegible] सेचिकास्थितिस्य उदीरणा[illegible] मीत्य आवलिकाद्विक[illegible] धैः उदीरणाप्रयोगेण [illegible] मायती मायत्रेकसमया [illegible] । [illegible] प्ररूपणा । संप्रति [illegible] उत्तरप्रकृतिविषया [illegible] च ।

तत्र मूलप्रकृ[illegible]

मूलठिइ [illegible]

वेइज्जि [illegible]

मूलस्थितिशब्दात्प्राकृतत्वात् प्रत्येकं षष्ठीविभक्तिलोपः ततोऽयमर्थः मूलप्रकृतीनां मध्ये मोहस्य मोहनीयस्थितेरुदीरणा अजघन्या चतुर्विधा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथामोहनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा सूक्ष्मसंपराय क्षपकस्य स्वगुणस्थानकसमयादिकावलिका शेषे वर्तमानस्य भवति शेषकालं त्वजघन्या सामाशेषे वर्तमानस्य भवति। ततोऽन्यत्र सर्वत्राप्यजघन्या सा चोपशान्तमोहगुणस्थानकेषु न भवति ततः प्रतिपाते च भवति ततोऽसौ सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवा अभव्यानाम्, अध्रुवा भव्यानां, शेषा ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायाणां स्थित्युदीरणा। अजघन्या त्रिधा त्रिप्रकारा तद्यथा अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथाहि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां जघन्या स्थित्युदीरणा क्षीणकषायस्य स्वगुणस्थानसमयाधिकावलिका शेषे वर्तमानस्य भवति शेषकालं त्वजघन्या सा चानादिः सदैव भावात् ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। नामगोत्रयोस्तु जघन्या स्थित्युदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये सा चानादिरध्रुवा च। ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सा चानादिः ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। वेदनीयायुर्जघन्या स्थित्युदीरणा द्विधा तद्यथा सादिरध्रुवा च तथा सर्वा हि वेदनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा एकेन्द्रियस्य सर्वस्तोकस्थितिसत्कर्मणो लभ्यते ततस्तस्यैव समयान्तरे प्रवर्धमानसत्कर्मणोऽजघन्या ततः पुनरपि जघन्येति जघन्या। अजघन्या च सादिरध्रुवा च आयुषः पर्यन्तावलिकायां न भवति परभवोत्पत्तिसमये च भवति सा च सादिरध्रुवा च। तथा सर्वासां प्रकृतीनां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विधा द्विप्रकारा यथा सादयो ध्रुवाश्च तथाहि सर्वासामपि कर्मणामायुर्वर्जानामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टसंक्लेशे वर्तमानस्य कियत्कालं प्राप्यते। ततः समयान्तरे तस्याप्यनुत्कृष्टा ततः पुनरपि समयान्तरे उत्कृष्टा संक्लेशे विशुद्ध्या प्रायः प्रतिसमयपरावर्तमानत्वात् ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे। जघन्या च द्विधा प्रागेव भाविता आयुषां तु विकल्पाः सर्वे अपि सादयोऽध्रुवाश्च मन्तव्याः। तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणा।

सम्प्रत्युत्तरप्रकृतीनां विषये तामाह ।

मिच्छत्तस्स चउद्धा, अजहन्ना धुवउदीरणाण तिहा ।
सेसविगप्पा दुविहा, सव्वविगप्पाय सेसाणं ॥२५५॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

त्रिंशत्संख्याकानां नाम च प्रकृतीनां जघन्या स्थित्युदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये सा च सादिरध्रुवा च ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सा चानादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। एतासां मिथ्यात्वादिप्रकृतीनामष्टचत्वारिंशत्संख्याकानां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विप्रकारास्तद्यथा सादयो ध्रुवाश्च तथा ह्येतासामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टसंक्लेशे वर्तमानस्य कियत्कालं लभ्यते ततः समयान्तरं तस्याप्यनुत्कृष्टा ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे जघन्या च प्रागेव भाविता (सव्वविगप्पा य सेसाणं ति) शेषाणां शेषप्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूपा विकल्पास्तद्यथा सादयो ध्रुवाश्च साद्यध्रुवत्वं चाध्रुवोदयत्वे ज्ञातव्यम् कृता साद्यनादिप्ररूपणा ॥

संप्रत्यद्धाच्छेदस्य स्वामित्वस्य च प्रतिपादनार्थमाह ॥

अद्धाओ सामित्तं, ठिइ संकमे जहा नवरि ॥
तेवइस्सु निरइयगई, एवा विनिसुहिढिम्मखीईस्सु ॥२५६॥

अद्धाच्छेदः स्वामित्वं च यथा स्थितिसंक्रमेऽभिहितं तथैवात्राप्यवगन्तव्यं नवरमयं विशेषसंक्रमकरणे तदा वेद्येष्वपि स्थितिसंक्रम उक्तः। उदयाभावेऽपि संक्रमस्य भावात्। उदीरणा पुनरियं तदुदयेष्वेव वेदितव्या। उदयाभावे उदीरणाया अभावात्। इदमपि संक्षिप्तमुक्तमिति किंचिद्विशेषतो भाव्यते। तत्र येषां कर्मणामुदये सति बन्धोत्कृष्टा स्थितिस्तेषां ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयतैजससप्तकवर्णादिविंशतिनिर्माणस्थिराशुभागुरुलघुमिथ्यात्वषोडशकषायत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकदुःस्वरदुर्भगानादेयायशःकीर्तिवैक्रियसप्तकपञ्चेन्द्रियजातिहुण्डोपघातपराघातोच्छ्वासतपोद्योताप्रशस्तविहायोगतिनीचैर्गोत्ररूपाणां षडशीतिसंख्यानां बन्धावलिकायामतीतायामुदयावलिकातः उपरितनी सर्वापि स्थितिः उदीरणाप्रायोग्या केवलं तानि कर्माणि वेद्यमानानां वेदितव्या। उदयवत्स्वेवोदीरणायाः सम्भवात्। बन्धावलिकारहिता च सर्वा स्थितिः। इह आवलिकाद्विकरूपोऽद्धाच्छेदस्तदुदयवत उदीरणा स्वामिनः येषां तु कर्मणां मनुष्यगतिसातवेदनीयस्थिरादिषट्कहास्यादिषट्कवेदत्रयचतुर्नोकषाययोगतिप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रथमसंहनन पञ्चकोच्चैर्गोत्ररूपाणामेकोनत्रिंशत्संख्याकानामुदये सति संक्रमेणोत्कृष्टा स्थितिः। तेषामावलिकाद्विकहीना सर्वा स्थितिरुदीरणा प्रायोग्या केवलं तानि कर्माणि वेद्यमाना वेदितव्या अत्र बन्धावलिका संक्रमावलिकारहिता च सर्वा स्थितिर्यस्थितिरिह आवलिकात्रिकरूपोऽद्धाच्छेदस्तदुदयवन्तस्तदुदीरणास्वामिनः। एवमुत्तरत्रापि यावत् यावानुदीरणाया अयोग्यः कालस्तावानद्धाच्छेदस्तदुदयवन्तस्तदुदीरणास्वामिनो वेदितव्याः। तथा सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणा मिथ्यात्वस्य स्थितिर्मिथ्यादृष्टिना बद्धा च ततः अन्तर्मुहूर्तकालं यावत्तन्मिथ्यात्वमनुभूय सम्यक्त्वं प्रतिपद्येत ततः सम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वे चान्तर्मुहूर्तोना मिथ्यात्वस्थितिः सकलापि संक्रमयति संक्रमावलिकायां चातीतायामुदीरणायोग्या तत्र संक्रमावलिकाधिकोऽपि सान्तर्मुहूर्तो नव ततः सम्यक्त्वस्य मुख्यतः सम्यक्त्वस्यान्तर्मुहूर्तोना सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणा योग्या तत्र कश्चित् सम्यक्त्वेऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा सम्यग्मिथ्यात्वं गच्छति ततः सम्यग्मिथ्यात्वमनुभवतः सम्यग्मिथ्यात्व-

स्यान्तर्मुहूर्त्तं द्विकोना सप्ततिसागरोपमकोटाकोटिप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । तथा आहारकसप्तमप्रमत्तेन सता तद्योग्योत्कृष्टसंक्लेशेनोत्कृष्टस्थितिकं बद्धमाहारकोत्कृष्टस्थितिकं सूक्ष्मप्रकृत्यन्तरदलिकं च तत्र संक्रमितमतस्तस्योत्कृष्टा तत्सागरोपमकोटाकोटीस्थितिकं जाते पश्चादनन्तरमन्तर्मुहूर्त्तमतिक्रम्य आहारकशरीरमारभते । तदारभमाणो लब्ध्युपजीवनेनौत्सुक्यभावतः प्रमादवान् भवति ततस्तस्य प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरमुत्पादयतः आहारकसमयादन्तर्मुहूर्त्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । अत्र प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरारम्भात् उत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामित्वमप्रमत्तसंयत एव वेदितव्यः । शेषप्रकृतीनां सूत्रकृदेव विशेषमाचष्टे (निरयगइत्यादि) नरकगतेरपिशब्दात् नरकानुपूर्व्याश्च तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वा उत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा उत्कृष्टस्थितिबन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्त्तं व्यतिक्रान्ते सति निरयेषु अधस्तनपृथिवीषु मध्ये अन्यतरस्यां समुत्पन्नस्तस्य प्रथमसमये नरकगतेरन्तर्मुहूर्त्तहीने सर्वापि स्थितिर्विंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा उदीरणा योग्या भवति । नरकानुपूर्वी चापान्तरालगतौ समयत्रये यावदुत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । अधस्तनपृथिवीग्रहणं किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते । इह नरकगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिं बध्नन् अवश्यं कृष्णलेश्यापरिणामोपेतो भवति कृष्णलेश्यापरिणामः पञ्चमपृथिव्यामुत्पद्यते । मध्यमकृष्णलेश्यापरिणामः षष्ठपृथिव्यामुत्कृष्टकृष्णलेश्यापरिणामः सप्तमपृथिव्यामित्यधस्तनपृथिवीग्रहणं कृतम् ॥

देवगतिं देवमणुआ-णुपुव्वि आयावविगलसुहुमतिगं ।
अंतोमुहुत्तभग्गा, ताव एगूणं तदुक्कस्सं ॥ २५७ ॥

देवगतिदेवानुपूर्वीमनुष्यानुपूर्वीणामातपस्य विकलत्रिकस्य द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिरूपस्य सूक्ष्मत्रिकस्य सूक्ष्मसाधारणापर्याप्तकलक्षणस्य स्वस्वोदये वर्त्तमाना अन्तर्मुहूर्त्तभग्ना उत्कृष्टा स्थितिबन्धाध्यवसायादन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत्परिभ्रष्टाः सन्तस्तावदूनामन्तर्मुहूर्त्तोनां तदुत्कृष्टां देवगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिमुदीरयन्ति । इयमत्र भावना । इह कश्चित् तथाविधपरिणामविशेषभावतो नरकगतेरुत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणां बद्धुमारभते ततस्तस्यां देवगतिस्थितौ बध्यमानायामावलिका उपरि बन्धावलिकाहीना आवलिकामात्रहीना जाता देवगतिं च बध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत् बध्नाति बन्धानन्तरं च कालं कृत्वा अनन्तरसमये देवो जातस्ततस्तस्य देवत्वमनुभवतो देवगतिरन्तर्मुहूर्त्तोना विंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा उत्कृष्टा स्थित्युदीरणायोग्या भवति । ननु कथमन्तर्मुहूर्त्तावलिकाद्विकाधिकान्तर्मुहूर्त्तोना प्राप्नोति कथमुच्यते अन्तर्मुहूर्त्तोनेति नैष दोषः यत आवलिकाद्विकेनेति तदन्तर्मुहूर्त्तमेव केवलं गृहीतमन्तर्गतत्वमित्येव देवानुपूर्व्या अपि वाच्यम् । तथा कश्चिन्नरकानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं बध्वा ततः शुभपरिणामविशेषतो मनुष्यानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं पञ्चदशसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं बद्धुमारभते ततस्तस्यां मनुष्यानुपूर्व्याः स्थितौ बध्यमानायामावलिकाया उपरि बन्धावलिकाहीनामावलिकामुपरितनीं सकलामपि नरकानुपूर्व्याः स्थितिं संक्रमयति ततो मनुष्यानुपूर्व्या अपि विंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा स्थितिरावलिकामात्रहीना जाता मनुष्यानुपूर्वीं च बध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावद्बध्नाति तदन्तर्मुहूर्त्तमावलिकोनविंशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा उदीरणा योग्या । ननु मनुष्यगतेरपि पञ्चदशसागरोपमकोटाकोट्यो बन्धेनोत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यते तथा मनुष्यानुपूर्व्या अपि नरकस्या अपि विंशतिस्तत उभयोरपि संक्रमोत्कृष्टे संक्रमोत्कृष्टत्वात् विशेषे च कथं मनुष्यगतेरिव मनुष्यानुपूर्व्या अपि आवलिकात्रिकहीनोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या न भवति तत्र युक्तं मनुष्यानुपूर्व्या अनुदयसंक्रमोत्कृष्टत्वात् तदुक्तं " मणुयाणुपुव्विमीसग, आहारग देवजुयलविगलाणि । सुहुमाइतिगं तित्थं अणुदय संकमण उक्कोसा ॥" अनुदयः संक्रमोत्कृष्टानां च जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तोनाया यथोत्कृष्टस्थितेरुदीरणायोग्यत्वात् मनुष्यगतिस्तूदयसंक्रमोत्कृष्टा तदुक्तं " मणुयगई सायसम्मं थिरहास छच्च वेय सुभ । खगई रिसभ चउरंसग पणुच्च उदसंकमुक्कोसा ॥" ततस्तस्या आवलिकात्रिकहीने चोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति एवमातपादीनामप्यन्तर्मुहूर्त्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणा योग्या भवतु आतपनाम्नोऽनुबन्धोत्कृष्टं ततस्तस्य स्थितीनां प्रकृतीनामन्तर्मुहूर्त्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवतु आतपनाम्नोऽनुबन्धोत्कृष्टा ततस्तस्य बन्धोदयावलिकाद्विकरहिते चोत्कृष्टस्थितिरुदीरणा प्रायोग्या भावनीया । ननु अनुदयसंक्रमोत्कृष्टा स्थितीनां प्रकृतीनामन्तर्मुहूर्त्तोना उत्कृष्टास्थितिरुदीरणा योग्या भवतु कथमुच्यते अन्तर्मुहूर्त्तोनेति उच्यते इह देव एवोत्कृष्टे संक्लेशे वर्त्तमान एकेन्द्रियाणामेकेन्द्रियप्रायोग्याणामातपस्थावरैकेन्द्रियजातीनामुत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति नान्यः स च तां बध्वा तत्रैव देवभवे अन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत् अवतिष्ठते ततः कालं कृत्वा बादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये समुत्पद्यते समुत्पन्नस्सन् शरीरपर्याप्त्या पर्याप्त आतपनामोदये वर्त्तमानस्तदुदीरयति तत एवं सति तस्यान्तर्मुहूर्त्तोनैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणा योग्या न भवति आतपग्रहणं चोपलक्षणं तेनान्यासामपि स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकद्विकतिर्यग्द्विकौदारिकसप्तकान्त्यसंहननिद्रापञ्चकरूपाणामेकोनविंशतिसंख्याकानामनुदयबन्धोत्कृष्टानामन्तर्मुहूर्त्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या वेदितव्या । तत्र स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकद्विकानां भावना कृता शेषाणां क्रियते । तत्र नारकास्तिर्यग्द्विकौदारिकसप्तकान्त्यसंहननानामुत्कृष्टां स्थितिं बध्वा ततो मध्यमपरिणामस्तत्र तत्र चान्तर्मुहूर्त्ते गते सति निद्रोदये उत्कृष्टोदीरणां करोति ।

निद्दपयलस पच्छामं, खिज्जइमे जहन्नगं इत्तो ।
थावर जहन्नसंते, ए तसं आहिगं व बंधंतो ॥२५८॥
गंतूणावलिमित्तं, कसाय बारसगभय दुगंछाणं ।
निद्दा य पंचगस्स य, आया उज्जो य नामस्स ॥२५९॥

इह पूर्वं तीर्थकरनाम्नः स्थितिः शुभैरध्यवसायैरपवर्त्यापवर्त्य पल्योपमासंख्येयभागमात्रा शेषीकृता ततोऽनन्तरसमये उत्पन्नकेवलज्ञानः स तामुदीरयति उदीरयतश्च प्रथमसमये उत्कृष्टा उदीरणा सर्वदैव च इयन्मात्रैव स्थितिरुत्कृष्टा तीर्थकरनाम्नः उदीरणायोग्या प्राप्यते नाधिकेति । तदेवमुत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामित्वमुक्तम् । सम्प्रति जघन्यस्थित्युदीरणास्वामित्वमाह । (जहण्णगं इत्तो त्ति) इत ऊर्ध्वं जघन्यं जघन्यस्थित्युदीरणायाः स्वामित्वमभिधीयते प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति । (जावसजहन्नेत्यादि) स्थावरस्य सतोऽसज्जघन्यस्थित्युदीरणा सर्वस्तोका स्थितिसत्कर्म तेन समधिकं या मनाग्मात्र-

जातिनामकर्मा स एव जघन्यस्थितिकर्मा स्थावर एकेन्द्रियो बध्नन् बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः । आद्य द्वादशकषायभयजुगुप्सातिर्यग्द्विकतैजसकार्मणवर्णादिनवकागुरुलघूपघातनिर्माणस्थिरास्थिरशुभाशुभोपघातनाम्नामेकविंशतिप्रकृतीनां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति इहातपोद्योतवर्जनामैकोनविंशतिप्रकृतीनां ध्रुवबन्धित्वादातपोद्योतयोस्तु प्रतिपक्षाभावात् अन्यत्र जघन्यतरा स्थितिर्न प्राप्यते ततः एकेन्द्रिय एव यथोक्तस्वरूपम् । आसां प्रकृतीनां जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी ।

एगिंदिय जोग्गाणं, इयरा बंधित्त आलिगं गंतुं ।

एगिंदिय गए त-द्विय जाइणमवि एवं ॥ २६० ॥

एकेन्द्रियाणामेव उदीरणा संप्रति या योग्याः प्रकृतयस्ता एकेन्द्रिययोग्याः । एकेन्द्रिया जातिस्थावराः सूक्ष्मसाधारणनामानस्तासामेकेन्द्रियो जघन्यास्मिन् स्थितिः सत्सत्कर्मा इतरा एकेन्द्रियजात्यादिप्रतिपक्षभूता द्वीन्द्रियजात्यादिकाः प्रकृतीर्बध्नाति । तद्यथा एकेन्द्रियजातिद्वीन्द्रियजातित्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणानां त्रसबादरप्रत्येकनामानि ततः एकेन्द्रियजात्यादीनि बध्नाति ततो बन्धावलिकां यावत् अतिक्रम्य बन्धावलिकायाश्चरमसमये एकेन्द्रियजात्यादीनां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इयमत्र भावना एकेन्द्रियः सर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा द्वीन्द्रियजातीः सर्वा अपि परिपाट्या बध्नाति ततस्तावद्बन्धानन्तरमेकेन्द्रियजातिं वेदयितुमारभते ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धायाश्च एकेन्द्रियजातेर्जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इह बन्धावलिकाया अनन्तरसमये बन्धावलिका प्रथमसमयबद्धा । अपि च सा उदीरणामायाति ततो जघन्या स्थित्युदीरणा न प्राप्यते इति कृत्वा बन्धावलिका चरमसमयं यावत् उक्तं यावता कालेन प्रतिपक्षभूताः प्रकृतीर्बध्नाति तावता कालेनैकेन्द्रियजातिस्थितिर्भवति ततस्ता-[illegible] प्रतिपक्षभूतप्रकृतिबन्धोपादानम् । एवं स्थावरसूक्ष्मसाधारणनामान्यपि भावना कर्तव्या केवलमेतेषां प्रतिपक्षभूताः प्रकृतयः त्रसबादरप्रत्येकनामानो वाच्याः । (एगिंदियगएत्ति) जातिनामानि द्वीन्द्रियादिजातिनामान्यपि एवं पूर्वोक्तप्रकारेण एकेन्द्रियादागतस्य स्थितिकएके-[illegible] जघन्यस्थितिका जघन्या स्थित्युदीरणा करोति । भावार्थः पुनरयम् । एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्वृत्त्य द्वीन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततः पूर्वबद्धो द्वीन्द्रियजातिं [illegible] । अनुत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च एकेन्द्रियजातिं बध्नाति बहुषु [illegible]

[illegible]

इत्यादि गाथा ।

[illegible] ॥ २६१ ॥

[illegible]

एकेन्द्रियभवादुद्वृत्त्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्न उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च सातवेदनीयमनुभवन् असातवेदनीयं बृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत् बध्नाति ततः पुनरपि सातं वेदयितुमारभते ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धस्य सातवेदनीयस्य जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति एवमसातवेदनीयस्यापि द्रष्टव्यं केवलं सातवेदनीयस्थाने असातवेदनीयमुच्चारणीयम् । असातवेदनीयस्य सातवेदनीयमिति हास्यरत्यरतिशोकानामपि भावना कार्या आसमाप्तम । अपर्याप्तकनाम एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्वृत्त्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमध्ये समुत्पन्न उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च पर्याप्तकनाम बृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावद्बध्नाति ततः पुनरपि अपर्याप्तकनाम वेदयितुमारभते बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धस्यापर्याप्तकनाम्नो जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति संहननपञ्चकस्य तु मध्ये वेद्यमानं संहननं मुक्त्वा शेषसंहननं प्रत्येकं बन्धकालोऽतिदीर्घो वक्तव्यः । ततो वेद्यमानसंहननस्य बन्धे बन्धावलिकाचरमसमये स्थित्युदीरणा नीचैर्गोत्रमसातवेदिवद्वक्तव्यम् । तथा तेजस्कायिको वायुकायिको बादरसर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा पर्याप्तसंज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो बृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावन्मनुजगतिं बध्नाति तद्बन्धानन्तरं च तिर्यग्गतिं वेदयितुमारभते । तत आवलिकायाश्चरमसमये तस्यास्तिर्यग्गतेर्जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति एवं तिर्यगानुपूर्व्या अपि वक्तव्यं नवरमपान्तरालगतौ तृतीयसमये जघन्या स्थित्युदीरणा वाच्या अयशःकीर्तिदुर्भगानादेयानां चासातवेदवद्भावना कार्या केवलमिह प्रतिपक्षप्रकृतीनां यशःकीर्तिसुभगादेयानां बन्धो वाच्यः ।

अमणागयस्स चिरठिइअंते, सुरनरयगइउवंगाणं ।

अणुपुव्वीतिसमइग, नराण एगिंदिआगयगे ॥२६२॥

अमनस्कादसंज्ञिपञ्चेन्द्रियादुद्वृत्य देवेषु वा मध्ये समागतस्य सुरगतिनरकगतिवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नां स्वस्वायुर्दीर्घस्थित्यन्ते जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं भवति असंज्ञिपञ्चेन्द्रियः सर्वजघन्यां सुरगतिस्थितिं बद्ध्वा बन्धानन्तरं च दीर्घकालं तथैव स्थित्वा देवेषु नारकेषु वा मध्ये पल्योपमासंख्येयभागमात्रायुःस्थितिकः समुत्पन्नस्ततस्तस्य देवस्य नारकस्य वा स्वस्वायुषश्चिरस्थित्यन्ते चरमसमये वर्त्तमानस्य यथायोगं देवगतिनरकगतिवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नां जघन्या स्थित्युदीरणा स एवासंज्ञिपञ्चेन्द्रियो देवस्य नारकस्य वा भवस्यापान्तरालगतौ वर्त्तमानो यथासंख्यं देवानुपूर्वीनरकानुपूर्व्योश्च तृतीयसमये जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । (नराण एगिंदिआगयगेत्ति) एकेन्द्रियः सर्वजघन्यमनुष्यानुपूर्वीस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्वृत्त्य मनुष्येषु मध्ये उत्पद्यमानोऽपान्तरालगतौ वर्त्तमानो मनुष्यानुपूर्व्यास्तृतीयसमये जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी । भवति ।

समयाहिगआलिगाए, पढमठिईए उ सेसवेलाए ।

मिच्छत्ते वेएसु य, संजलणासु वि य सम्मत्ते ॥२६३॥

इह सम्यक्त्वे कृते अन्तरकरणे स्थितिः प्रथमा स्थितिरित्युच्यते । उपरितनी तु द्वितीयेति । तत्र प्रथमस्थितेः समयाधिकावलिकामात्रायां मिथ्यात्ववेदसंज्वलनसम्यक्त्वानां जघन्यस्थित्युदीरणा भवति नवरं सम्यक्त्वस्य क्षपणे उपशमे वा जघन्या स्थित्युदीरणा वक्तव्या ।

पल्लासंखियभागूणुदहि, एगिंदिआगए मिस्से ।

वेयगनाणंतर-ग्गिट्टाए पंचिदियस्स तदा ॥२६४॥

पल्योपमासंख्येयभागोनः उदधिः एकं सागरोपमं तावन्मात्रं सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवात् उद्धृत्य पञ्चेन्द्रियमध्ये समुत्पन्नस्य यतः समयादारभ्य अन्तर्मुहूर्त्तानन्तरं सम्यग्मिथ्यात्वोदीरणापर्याप्तः भवति तस्मिन् सम्यग्मिथ्यात्वं प्रतिपन्नस्य चरमसमये सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्या स्थित्युदीरणा एकेन्द्रियसत्कर्मणो जघन्यस्थितिसत्कर्मणश्च सकाशाद् बध्यमानं सम्यग्मिथ्यात्वमुदीरणायोग्यं न भवति यावत् आवलिकामात्रं तस्मिन् पूर्ववत्स्थिते मिथ्यात्वोदयसमनन्तरमनन्तरभवात् । तथा वै. वाक्पर्यासिमार्गेणास्यागतापेक्ष प्रभवति स वै चतुरिन्द्रियो यस्य वैक्रियषट्कस्य वैक्रियशरीरवैक्रियसंघातवैक्रियबन्धनचतुष्टयरूपस्य तद् द्वितीयनरकगतिगामित्वेन विसंयोजनासमासः प्राकृतत्वात् स्त्रीत्वनिर्देशः । इहापि च " पल्यासंख्येयभागेन " इत्यनुवर्तते ततश्च द्वितीयनरकगतिवैक्रियषट्कस्य पल्योपमासंख्येयभागहीनस्य पवनस्य बादरवायुकायिकस्य तस्य वैक्रियपर्यन्तसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं भवति बादरवायुकायिकः पल्योपमासंख्येयभागहीनसागरोपमद्वितीयनरकगतिवैक्रियषट्कस्य जघन्यस्थितिसत्कर्म बद्ध्वा वैक्रियमारभ्य चरमसमये वैक्रियारम्भे चरमसमये वर्त्तमानो जघन्यस्थित्युदीरणां करोति अनन्तरसमयं च वैक्रियषट्कमेकेन्द्रियसत्कर्म जघन्यमप्यावलिकया स्तोकतरमिति कृत्वा उदीरणायोग्यं न भवति । किंचान्यत् ।

चउरुवसमित्तु मोहं, मिच्छं खवेत्तु तेत्तीसा ।

उक्कोसंजमद्धा, अंते सुतणुउवंगाणं ॥२६५॥

संसारपरिभ्रमणेन चतुरो वारान् प्रथम मोहनीयमुपशमय्य ततो मिथ्यात्वमुपगम्य मिथ्यात्वं सम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वं चापि क्षपयित्वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जातः । ततो देवभवाच्च्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो वर्षाष्टकानन्तरं सप्तमसंयमप्रतिपत्त्यप्रमत्तभावे चाहारकसप्तकं बध्नाति ततो देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संयमं परिपाल्य संयतस्ततो देशोनपूर्वकोटिपर्यन्ते आहारकशरीरं कृत्वा (सुत्तणुत्ति) आहारकशरीरस्य (उवंगत्ति) आहारकाङ्गोपाङ्गं बहुवचनादाहारकबन्धनचतुष्टयाहारकसंघातपरिग्रहः तेषां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति इह मोहोपशमं कुर्वन् शुभनामकर्मप्रकृतीनां घातादिभिः प्रभूतं स्थितिसत्कर्म घातयति । देवत्वे चापवर्तनाकरणेनापवर्तयति ततः आहारकसप्तकं बन्धकाले स्तोकमेव स्थितिसत्कर्म संक्रमयति ततो देशोनपूर्वकोटिमुपादानम् ।

छउमत्थ खीणरागे, चउदससमयाहि गालिगठिइए ।

सगाणुदीरणंते, जिगमुहुत्तो ठिईकालो ॥२६६॥

छद्मस्थक्षीणरागस्य पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनां समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्या स्थित्युदीरणा शेषाणां च प्रकृतीनां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिप्रथमसंहननौदारिकसप्तकसंस्थानषट्कोपघातप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकशुभगसुस्वरादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानां द्वाविंशत्प्रकृतीनां च उदीरणायां प्रवर्त्तितप्रकृतीनां सयोगिकेवलिगुणस्थानकस्य चरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणा तस्याश्च जघन्यायाः कालो भिन्नमुहूर्त्तोऽन्तर्मुहूर्त्तमित्यर्थः । आयुषामप्युदीरणान्ते जघन्या स्थित्युदीरणा । संप्रति भागोदीरणावसरस्तत्र च इमे अर्थाधिकारास्तद्यथा संज्ञाशुभाशुभविपाकशुभनतर्थमाह ।

अणुभागुदीरणाए, सन्ना य सुभासुभविवागो य ।

अणुभागबंधभणिआ, ताणत्तं पच्चया चेमे ॥२६७॥

अनुभागोदीरणायां संज्ञाशुभाशुभविपाकश्च यथा शतकाख्ये ग्रन्थे अनुभागबन्धाभिधानावसरे भणितास्तथा ऽत्रापि द्रष्टव्याः । तत्र संज्ञा द्विविधा स्थानसंज्ञा घातिसंज्ञा च । संज्ञा चतुर्विधा एकस्थानको द्विस्थानकस्त्रिस्थानकश्चतुःस्थानकश्च । घातिसंज्ञा त्रिप्रकारा तद्यथा सर्वघाती देशघाती अघाती च । तथा शुभकर्मणामनुभागः क्षीरखण्डोपमः । अशुभकर्मणां त्वशुभघाति घोषातकीनिम्बरसोपमः । एषा च स्थानसंज्ञा घातिसंज्ञा शुभाशुभप्ररूपणा च प्रागनुभागसंक्रमाभिधानावसरे सप्रपञ्चं कृतेति न भूयोऽभिधीयते । विपाकश्चतुर्विधः पुद्गलविपाकः क्षेत्रविपाको भवविपाको जीवविपाकश्च । तत्र पुद्गलानधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स पुद्गलविपाकः । स च संस्थानषट्कसंहननषट्कातपशरीरपञ्चकाङ्गोपाङ्गत्रयोद्योतनिर्माणस्थिरास्थिरवर्णादिचतुष्कागुरुलघुशुभाशुभपराघातोपघातप्रत्येकसाधारणनाम्नां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामवगन्तव्यः । तथाहि संस्थाननामादीनि औदारिकादिपुद्गलानेवाधिकृत्य स्वविपाकमुपदर्शयन्ति ततस्तासां रसः पुद्गलविपाक एव । नन्वनया युक्त्या रत्यरत्योरपि रसः पुद्गलविपाक एव प्राप्नोति । तथाहि कण्टकादिसंस्पर्शादरतिविपाकोदयो भवति स्रक्चन्दनादिसंस्पर्शात्तु रतेः तत्कथं स नोक्तः । उच्यते रत्यरतिविपाकस्य पुद्गलव्यभिचारात् । तथाहि कण्टकादिसंस्पर्शव्यतिरेकेऽपि प्रियस्मरणादिना कदाचिदुरत्योर्विपाकोदयो दृश्यन्ते ततोऽनयोरनुभागजीवविपाक एव युक्तो न पुद्गलविपाक एवं क्रोधादिविपाको भावनीयः । उक्तं च ।

अरइ रईणं उदयो किन्न भवे पोग्गलानि संपप्प ।

अप्पुट्ठेहि वि किसो एव कोहाइयाणं पि ॥

अस्याश्चाक्षरगमनिका । अरतिरत्योरुदयो विपाकोदयः पुद्गलान् प्राप्य किन्न भवति भवत्येवेति भावः । ततः कथं तयोः रसपुद्गलविपाको नोच्यते अत्राचार्यः काका प्रत्युत्तरमाह (अप्पुट्ठेहि वि कसो) अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया ततोऽयमर्थः । अस्पृष्टेष्वपि पुद्गलेषु किं न तयोरत्यरत्योर्विपाकोदयो भवति भवत्येवेति भावः । ततः पुद्गलव्यभिचारात् तयो रसपुद्गलविपाको न भवति किं तु जीवविपाक एव एवं क्रोधादीनामपि वाच्यम् । तथा क्षेत्रमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रस क्षेत्रविपाकः । स च चतसृणामानुपूर्वीणामवगन्तव्यः । तथा भवमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसो भवविपाकः स च चतुर्णामायुषामवसेयः । अथोच्यते ततः कथं तासां रसो भवविपाको नाभिधीयते तदयुक्तं व्यभिचारात् । तथाहि आयुषां स्वभवमन्तरेण परभवे संक्रमेणाप्युदयो भवति ततः सर्वथा स्वभवाव्यभिचारात्तानि भवविपाकान्युच्यन्ते गतीनां पुनः

विपाकशून्याः । उक्तं च " आउच्चमयविवागाई गईत भाउस्स परभवे जम्हा । नो सव्वहा वि उदओ गईण पुण संकमणाहि " सुगमा शेषाणां त्वष्टसप्ततिसंख्यानां प्रकृतीनां जीवविपाको रसः जीवमधिकृत्य विपाको यस्यासौ जीवविपाकः (नाणत्तं पच्चयमित्ति) नानात्वं विशेषो यस्तत्र शतकाख्ये ग्रन्थे अनुभागबन्धेनोक्तं तदिह वक्ष्ये उक्तस्य च विशेषमित्यर्थस्तया तत्र बन्धमाश्रित्य ग्रन्थे एवं मिथ्यात्वादयः प्रत्ययाः उक्ताः । इह उदीरणामाश्रित्य ग्रन्थे एवं वक्ष्यमाणा ज्ञातव्याः तत्र नानात्वप्ररूपणार्थमाह ।

मीसुदुट्ठाणे सव्वघाइ, दुट्ठाण एगट्ठाणे य ।
सम्मत्तमंतरायं च, देसघाई अचक्खुअ ॥ ६८ ॥

सम्यङ्मिथ्यात्वं स्थानसंज्ञामधिकृत्य द्विस्थानकं द्विस्थानकरसोपेतं घातिसंज्ञामधिकृत्य सर्वघातिसम्यक्त्वं पुनरुत्कृष्टोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानकरसोपेतं जघन्योदीरणां त्वधिकृत्य एकस्थानकं घातिसंज्ञामधिकृत्य च देशघाति वेदितव्यम् । एतच्च तत्र सर्वथा नोक्तं किंचिदिहैव यत्र तत्राऽनुसारेण भावबन्धमाश्रित्य शुभाशुभप्ररूपणा कृता । नच सम्यक्त्वसम्यङ्मिथ्यात्वयोर्बन्धः संभवति तत एतद्वर्जा एव तत्राशुभप्रकृतयो निर्दिष्टाः उदीरणा त्वेतयोरपि भवति तत इह विशेषेणैव तयोरुपादानम् । तथान्तरायपञ्चकमप्युत्कृष्टमनुभागोदीरणामधिकृत्य त्रिस्थानके एकस्थानके च घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति वेदितव्यम् । बन्धं प्रतीत्य पुनश्चतुःप्रकारेऽपि रसस्तद्यथा-चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । अचक्षुर्दर्शनं घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति ।

ठाणेसु चउसु अपुमं, दुट्ठाणे कक्खडमगुरुअं च ।
आणुपुव्वीओ तीसं, नरतिरियगत जोगा य ॥ ६९ ॥

नपुंसकवेदो बन्धं प्रतीत्य त्रिप्रकारं रसं । तद्यथा चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । अत्र तूत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य चतुःस्थानके अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके एकस्थानके च । ननु बन्धाभावे कथमुदीरणायामेकस्थानको रसो नपुंसकवेदस्य प्राप्यते उच्यते क्षपणाकाले रसघातं कुर्वतः तस्य एकस्थानकस्यापि रससंभवात् । तथा कर्कशनाम गुरुनाम च बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह त्वनुभागोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानके तदा यतश्च आनुपूर्व्यो यावत्तिर्यग्मनुष्योदयं प्रति एकान्तयोग्या द्विशत् प्रकृतयस्तद्यथा-मनुष्यायुस्तिर्यगायुर्गतिर्मनुष्यगतिरेकेन्द्रियजातिर्द्वीन्द्रियजातिस्त्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजातिश्चौदारिकसप्तकम् । आद्यन्तवर्जसंस्थानचतुष्टयसंहननषट्कमातपस्थावरसूक्ष्मपर्याप्तसाधारणं चेति । ता अपि बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह त्वनुभागोदीरणामुत्कृष्टानुत्कृष्टां चाधिकृत्य द्विस्थानके रसे वेदितव्याः ।

सेसा एगट्ठाणे, दुट्ठाणे वा अणंतगुणवग्गू अंता ।
उक्कन्नियं दुगमाई, इक्कसरं तु अमोगतणाणाणि ॥ ७० ॥

सर्वाऽपि इह पुरुषवेदोऽनुभागोदीरणामुत्कृष्टामधिकृत्य द्विस्थानके अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य द्विस्थानके एकस्थानके वा प्राप्यन्ते । एवमचक्षुर्दर्शनावरणं च बन्धं प्रतीत्य पुनः सर्वं चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके वा पुरुषवेदः स्वचक्षुर्दर्शनावरणे चक्षुर्दर्शनावरणं च चतुःप्रकारं पुंवे । तत्र चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । ननु " देसघाई अचक्खुत्ति " प्रागभिहितं कथमिदं पुनरचक्षुर्दर्शनावरणोपादानमुच्यते स्थाननियमार्थम् । पूर्वं हि देशघातित्वमेवाचक्षुर्दर्शनावरणस्योक्तमत्र तु स्थाननियमः । (जम्मतिगलत्ति) यस्य जीवस्य एकमप्यक्षरं सर्वसंपरिज्ञानं वर्तते तस्य श्रुतकेवलिनो मतिश्रुतावधिदर्शनावरणप्रकृतीनामनुभागोदीरणायामेकस्थानको रसः प्राप्यते संज्वलनानां तु बन्धे अनुभागोदीरणायां च चतुःप्रकारोऽपि रसः । तद्यथा । चतुःस्थानकः त्रिस्थानको द्विस्थानक एकस्थानकश्च ।

मणनाणं सेससमं, मीसगसम्मत्तपावियं पावेसु ।
अट्ठाणवच्चियहीणा, उक्कोसाणुभागुदीरणा तुणइ ॥ ७१ ॥

मनःपर्यायज्ञानं शेषैः कर्मभिः समं वेदितव्यम् । इयमत्र भावना । यथा शेषकर्मणामनुभागोदीरणा चतुःस्थानकस्य त्रिस्थानकस्य द्विस्थानकस्य चरमस्य भवति तथा मनःपर्यायज्ञानावरणकर्मणामनुभागोदीरणा वरणस्यापि द्रष्टव्या एवं पुनर्मनःपर्यायज्ञानावरणस्य चतुःप्रकारोऽपि रसो भवति शेषकर्मणां तु बन्धे त्रिप्रकारस्तद्यथा चतुःस्थानकस्त्रिस्थानको द्विस्थानकश्च । तानि च शेषकर्माण्यमूनि । तद्यथा केवलज्ञानावरणं निद्रापञ्चकं केवलदर्शनावरणं च सातासातवेदनीये, मिथ्यात्वं द्वादश कषायाः षट् नोकषायाः नरकायुर्देवायुः नरकगतिर्देवगतिः पञ्चेन्द्रियजातिस्तैजससप्तकं वैक्रियसप्तकमाहारकसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानं हुण्डकसंस्थानं वर्णपञ्चकं गन्धादिकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्षमृदुलघुशीतोष्णरूपं षट्कम् अगुरुलघूपघातं पराघातमुच्छ्वासोद्योतप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगदुर्भगसुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राणि च । एतेषां च एकोत्तरशतं संख्यानां शेषकर्मणामुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य चतुःस्थानको रसः । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य चतुःस्थानकस्त्रिस्थानको द्विस्थानकश्च मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणानामुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य रसः स च घाती अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य सर्वघाती देशघाती वा केवलज्ञानावरणनिद्रापञ्चकमिथ्यात्वद्वादशकषायाणामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वा अनुभागोदीरणामधिकृत्य रसघाती सर्वघाती सातासातवेदनीयायुश्चतुष्टयसकलनामप्रकृतिगोत्रद्विकानामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वा उदीरणामधिकृत्य रसः सर्वघाती अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य सर्वघाती वा प्रतिपत्तव्यः । इदानीमशुभप्रकृतिविषयविशेषमाह (मीसगसम्मत्तेत्ति) अपि च सम्यङ्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वं चानुभागोदीरणामधिकृत्य पापेषु पापकर्मसु मध्ये अवगन्तव्यम् । घातिस्वभावतया तयो रसस्य अशुभत्वात् शेषप्रकृतयस्तु यथाशतकग्रन्थे अनुभागबन्धे शुभाशुभा प्रोक्तास्तथाऽप्यवगन्तव्याः । कीदृशे अनुभागसत्कर्मणि वर्तमान उत्कृष्टामनुभागोदीरणां करोति उच्यते-(अट्ठाणवच्चियहीणत्ति) अनुभागसत्कर्मणि षट्स्थानपतितः पतितहीनादपि उत्कृष्टामनुभागोदीरणां करोति उच्यते प्रवर्त्तते एतदुक्तं भवति यस्योत्कृष्टमनुभागं सत्कर्म तस्मिन् अनन्तभागहीने वा संख्यातभागहीने वा असंख्येयगुणहीने वा अनन्तगुणहीने वा उत्कृष्टा अनुभागोदीरणा प्रवर्त्तते यतोऽनन्तानन्तस्पर्द्धकानामनुभाग

क्षपके अनन्तानि स्पर्धकानि उत्कृष्टरसान्यपि तिष्ठन्ति । ततो ऽनन्तभागेऽपि क्षेत्रे मूलानुभागसत्कर्मापेक्षयाऽनन्तगुणहीना उत्कृष्टानुभागोदीरणा लभ्यते किं पुनरसंख्येयगुणहीनादावनुभागकर्मणीति ।

संप्रति विपाके विशेषमाह ।

विरियंतरायकेवल–दंसणमोहणीयणाणवरणाणं ।
असमत्थपज्जएसु, सव्वदव्वेसु वि विवागो ॥२७२॥

वीर्यान्तरायकेवलदर्शनावरणाष्टाविंशतिविधमोहनीयपञ्चविधज्ञानावरणानां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनां समस्तपर्यायेषु सर्वद्रव्येषु सर्वजीवद्रव्येषु विपाकः । तथाहि इमा वीर्यान्तरायाः पञ्चत्रिंशत् प्रकृतयो द्रव्यतः सकलमपि जीवद्रव्यमुपघ्नन्ति पर्यायतस्तु न सर्वानपि यथा मेघपटलैर्निचिततरैरपि सर्वात्मनान्तरितयोरपि सूर्याचन्द्रमसोर्न तत्प्रभा सर्वथा अपनेतुं शक्यते उक्तं च "सुट्ठु वि मेहसमुदए, होइ पहा चंदसूराणं" तथा अत्रापि भावनीयम् ।

गुरुलघुगाणंतपए, सिएसु चक्खुस्स रूवदव्वेसु ।
ओहिस्स गहणधारण, जो गइससंतरायाणं ॥२७३॥

चक्षुरचक्षुर्दर्शनावरणगुरुलघुकाः अनन्तप्रदेशकाः स्कन्धास्तेषु विपाकः अवधिदर्शनावरणस्य रूपिद्रव्येषु दानान्तरायाणां दानलाभभोगोपभोगान्तरायाणां ग्रहणधारणयोग्येषु पुद्गलद्रव्येषु विपाको न शेषेषु यावत्येव हि विषये चक्षुर्दर्शनादीनि व्याप्रियन्ते तावत्येव विषये चक्षुर्दर्शनावरणादीन्यपि तत उक्तरूपो विषयनियमो न विरुध्यते । शेषप्रकृतीनां तु यथा प्राग्विपाकोऽभिहितः पुद्गलविपाकादिस्तथैवात्रावगन्तव्यः । संप्रति प्रत्ययप्ररूपणा कर्तव्या प्रत्ययोऽपि द्विधा परिणामप्रत्ययो भवप्रत्ययश्च । तत्र परिणामप्रत्ययमधिकृत्याह ॥

वेउव्वीय तेयग, कम्मवण्णरसगंधनिद्धलुक्खाउ ॥
सीउण्हथिरसुभेयर, अगुरुलहुगा य नरतिरिय ॥२७४॥

वैक्रियसप्तकं तैजसकार्मणग्रहणात्तैजससप्तकं गृहीतम् । तथा वर्णपञ्चकं गन्धद्विकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्षशीतोष्णस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघूनि चानुभागोदीरणामधिकृत्य तिर्यग्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययानि वैक्रियसप्तकं तिर्यङ्मनुष्यगतिमनुष्याणां गुणविशेषसमुत्थलब्धिप्रत्ययं ततस्तदुदीरणापि तेषां गुणपरिणामप्रत्यया तैजससप्तकादयस्तु तिर्यङ्मनुष्यैरन्यथाऽन्यथा विपरिणमय्य उदीर्यन्ते ततस्तासामपि प्रकृतीनामनुभागोदीरणा तिर्यग्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया ।

चउरंस मउय लहुगा, परघाउज्जोयइट्ठखगइसरा ॥
पत्तेगतणू उत्तरतणू, सो दोसोवि य नराईया ॥२७५॥

समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुपराघातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनामानोऽष्टौ प्रकृतयः । उत्तरतनुर्वैक्रियाहारकशरीरयोरनुभागोदीरणामधिकृत्य परिणाममधिकृत्य परिणामप्रत्यया वेदितव्या यत उत्तरवैक्रिये आहारके वा शरीरे सति समचतुरस्रसंस्थानमनुभागोदीरणां प्रवर्तमाना उत्तरवैक्रियादिशरीरपरिणामापेक्षा । तत्र यद्यपि परिणामप्रत्यया वेदितव्या तथा तृतीया तनुराहारकशरीरमाहारकशरीरप्रारम्भकाहारकसमर्थ गृहीतं द्रष्टव्यम् । तत्रानुभागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्ययं वेदितव्यम् । आहारकसप्तकं हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययं भवति । ततस्तदनुभागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्ययं वेदितव्यम् । आहारकसप्तकं हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययं भवति ततस्तदनुभागोदीरणापि गुणपरिणामप्रत्ययैवेति ॥

देसविरयविरयाणं, सुभगाएज्जसकित्तिउच्चाणं ॥
पुव्वाणुपुव्विगाए, असंखभागो त्थियाईणं ॥२७६॥

देशविरतानां विरतानां च सुभगादेयशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामनुभागोदीरणा परिणामकृता तथाहि सुभगादिप्रत्ययकृतदुर्भगादिप्रकृत्युदये पुनरपि यो देशविरतिं वा प्रतिपद्यते तस्यापि देशविरत्यादिगुणप्रभावतः सुभगादीनामेव प्रकृतीनामुपघातपूर्वकमुदीरणायोग्या गुणपरिणामे च प्रत्ययतो वेदितव्या । इदमुक्तं भवति । स्त्रीवेदादीनामतिप्रशस्तानुभागस्पर्धकादारभ्य क्रमेण संख्येयो भागो देशविरतादीनामुदीरणायोग्यो गुणप्रत्ययतो भवति । शेषस्त्वनुभागोदीरणेति ।

तित्थंकरयाईण य, परिणामपच्चयाणि सेसाओ ।
भवपच्चया उ पुव्वा, वियपुव्वभंगमाणं ॥२७७॥

तीर्थकरनामकर्माणि च पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायमोहनीयपञ्चविधस्त्रागादतानि तद्रसंख्यया एतासामपि ... तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययाः । एतदुक्तं भवति । आसां प्रकृतीनामनुभागोदीरणा तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया भवति परिणामो ह्यन्यथाभावलक्षणम् । तत्र तिर्यञ्चो मनुष्या वा गुणप्रत्ययेन अन्यथा ... समुदीरणां कुर्वन्ति । (सेसाओ भवपच्चयाओ त्ति) शेषाः प्रकृतयः सातासातवेदनीयाशुभायुश्चतुष्टयं पञ्चदशशरीरबन्धनसङ्घातनप्रथमवर्जं संस्थानपञ्चकं संहननषट्कं गुरुकर्कशशीतरूक्षाणि उपघाततपोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतिस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्ररूपाः ... तासामनुभागोदीरणामधिकृत्य भवप्रत्यया वेदितव्याः । एतासामनुभागोदीरणा भवप्रत्ययतो भवतीत्यर्थः । (पुव्वाओ त्ति) पूर्वोक्ताः प्रत्ययाः पूर्वोक्तानां ... भवप्रत्यया अनुभागोदीरणा वेदितव्या । तथाहि देवनारकैर्भवान्तरप्रत्ययं तिर्यङ्मनुष्या ... कुर्वन्ति । ... तथा ... कुर्वन्ति । ... प्रवर्तते । ... कुर्वन्ति । ... गुणप्रत्यया । ... ।

पाएणं अमरया, ठाइदमणुपविसिया ...
... ॥२७८॥

साइअणाइधुव, अधुवा य तस्सेसिगाय दुविगप्पा ।
आउस्स साइअधुवा, सव्वविगप्पाउ विन्नेया ॥ १७९ ॥

मोहनीयवर्ज्यानां त्रयाणां घातिकर्मणामजघन्या अनुभागोदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा तद्यथा अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा येषां क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकायां शेषायां स्थितौ जघन्या अनुभागोदीरणा च सादिरध्रुवा च। शेषकाले त्वजघन्या सा चानादिर्ध्रुवोदीरणात्वात् । ध्रुवाध्रुवे अनन्यानन्यापेक्षया तथा द्वयोर्नामगोत्रयोरनुत्कृष्टानुभागोदीरणा त्रिधा तद्यथा अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा ह्यनयोरनुत्कृष्टानुभागोदीरणा सयोगिकेवलिनि सा च सादिरध्रुवा च। शेषकाले त्वनुत्कृष्टा सा चानादिर्ध्रुवोदीरणात्वात्। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा वेदनीये अनुत्कृष्टा मोहनीये या अजघन्यानुभागोदीरणा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तथाहि उपशान्तश्रेण्यां सूक्ष्मसंपरायगुणस्थाने यद्बन्धसातवेदनीयं तस्य सर्वार्थसिद्धिसंप्राप्तौ प्रथमसमये या उदीरणा प्रवर्त्तते सा उत्कृष्टा। सा च सादिरध्रुवा च ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सा चाप्रमत्तगुणस्थानकादौ न भवति ततः प्रतिपाते च भवति ततोऽसौ सादिः तत्र स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा मोहनीयस्य अजघन्यानुभागोदीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य समयाधिकावलिका शेषायां स्थितौ भवति सा च सादिस्तदनन्तरसमये या भावादध्रुवा शेषकाले त्वजघन्या सा चोपशान्तमोहगुणस्थानके न भवति। ततः प्रतिपाते च भवति ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । (तस्सेसियदुविगप्पत्ति) तच्छेषा रीतिः उक्तरीतिव्यतिरिक्ता विकल्पा द्विप्रकारा ज्ञातव्या तद्यथा साद्यो ध्रुवाश्च । तथाहि चतुर्णां घातिकर्मणामुत्कृष्टा अनुत्कृष्टा च अनुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते। ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता। तथा नामगोत्रवेदनीया जघन्या अजघन्या चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता । आयुषां तु सर्वे विकल्पाः साद्यध्रुवाः सा च साद्यध्रुवता अध्रुवोदीरणात्वादवसेया। तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणा।

संप्रत्युत्तरप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह ।

मउलहुगाणुक्कोसा, चउव्विहा निएद्दमवि य जहन्ना ।
इगतुवा य अधुवा, वीसाए होय णुक्कोसा ॥ १८० ॥
तेवीसाए अजहन्ना, तिया पयातिसेसविगप्पा ।
साइविगप्पा सेसा, एवावि अधुवा य साई य ॥ १८१ ॥

मृदुलघुकयोरनुत्कृष्टा अनुभागोदीरणा चतुर्विधा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा ह्यनयोरुत्कृष्टानुभागोदीरणा आहारकशरीरस्य संयतस्य भवति । सा च सादिरध्रुवा च ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सापि आहारकशरीरमुपसंहरतः सादि तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा त्रयाणां तैजसस्वगुरुकर्कशनाम्नामजघन्यानुभागोदीरणा चतुर्विधा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तत्र सम्यक्त्वं संयमं च युगपत् प्रतिपद्यमानस्य अनन्तरमजघन्यानुभागोदीरणा सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सा च सम्यक्त्वाभिमुखस्यानिवृत्तिकरणस्य चरमसमये ततः समयानन्तरमुत्कृष्टा सापि केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य षष्ठे समये भवति सा च सादिरध्रुवा च। समयमात्रत्वात्ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सापि केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य सप्तमे समये भवतीत्यादि सादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा तैजससप्तकमृदुलघुवर्जशुभवर्णादिकागुरुलघुस्थिरशुभनिर्माणनाम्नां विंशतिप्रकृतीनामनुत्कृष्टानुभागोदीरणा त्रिधा तद्यथा अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च। तथा ह्येतासामुत्कृष्टानुभागोदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सा चानादिर्ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणकृष्णनीलदुरभिगन्धतिक्तकटुकशीतरूक्षाशुभपञ्चविधान्तरायरूपाणां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामजघन्या अनुभागोदीरणा त्रिधा तद्यथा अनादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तथा ह्येतासां स्वस्वोदीरणापर्यवसाने जघन्यानुभागोदीरणा सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सा चानादिर्ध्रुवोदीरणत्वात् ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् (पयाणसेसविगप्पत्ति) एतासां पूर्वोक्तानां शेषप्रकृतीनां शेषविकल्पा मृदुलघुविंशतीनां जघन्या जघन्योत्कृष्टा मिथ्यात्वगुरुकर्कशत्रयोविंशतीनां चोत्कृष्टजघन्याः साद्योऽध्रुवाश्च भवन्ति । तथाहि मृदुलघुविंशतीनां जघन्या अजघन्या चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता । तथा कर्कशगुरुमिथ्यात्वत्रयोविंशतीनां चोत्कृष्टजघन्या साद्यो ध्रुवाश्च भवन्ति । तथाहि मृदुलघुविंशतीनामुत्कृष्टा अनुत्कृष्टा चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते अशुभप्रकृतित्वात् ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे जघन्या च प्रागेव भाविता । शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसङ्ख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपाः साद्योऽध्रुवाश्चावगन्तव्याः । सा च साद्यध्रुवता अध्रुवोदीरणत्वादवसेया। कृता साद्यनादिप्ररूपणा। संप्रति स्वामित्वमभिधातव्यं तच्च द्विधा उत्कृष्टोदीरणाविषयं जघन्योदीरणाविषयं च तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणाविषयं स्वामित्वमाह ॥

दाणाइ अचक्खूणं, जेट्ठा आयम्मि हीण लद्धिस्स ।
सुहुमस्स चक्खुणो पुण, तेइंदियसव्वपज्जत्ते ॥ १८२ ॥

सूक्ष्मस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य हीनलब्धिकस्य सर्वस्तोकदानाद्यचक्षुर्दर्शनविज्ञानलब्धियुक्तस्यादौ प्रथमसमये वर्तमानस्य पञ्चविधान्तरायाचक्षुर्दर्शनावरणरूपाणां षण्णां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति । तथा त्रीन्द्रियस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य पर्याप्तिचरमसमये चक्षुर्दर्शनावरणस्योत्कृष्टा अनुभागोदीरणा ।

निद्दापयंचगस्स य, मज्झिमपरिणामसंकिलिट्ठस्स ।
अपुमाई असायाणं, निरये जेट्ठठिई सम्मत्ते ॥ १८३ ॥

मध्यमपरिणामस्य तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य निद्रापञ्चकस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा अत्यन्तविशुद्धस्य अत्यन्तसंक्लिष्टस्य च निद्रापञ्चकस्योदय एव भवतीति कृत्वा मध्यमपरिणामग्रहणम् । तथा अपुमादीनां नपुंसकवेदादीनां रतिशोकभयजुगुप्सासातासातस्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी नैरयिकः उत्कृष्टस्थितिक उत्कृष्-

स्थितिकः समासः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टो वेदितव्यः

पंचेंदियतसबायर-पज्जत्तगसायसुसरगईणं ।
वेउव्वियउस्सासाणं, देवो जेट्ठट्ठिई सम्मत्तो ॥ २०४ ॥

देवो ज्येष्ठस्थितिकः उत्कृष्टस्थितिकस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकः समाप्तः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्धः पञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसातवेदनीयसुस्वरदेवगतिवैक्रियसप्तकोच्छ्वासरूपाणां दशप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ।

सम्मत्तमीसगाणं, से काले गहिहि ति मिच्छत्तं ।
हस्सरईण सहस्सा—रगस्स पज्जत्तदेवस्स ॥ २०५ ॥

योऽनन्तरे समये मिथ्यात्वं प्रतिपत्स्यते तस्य सर्वसंक्लिष्टस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्यथासंख्यं स्वोदयसमये उत्कृष्टानुभागोदीरणा । तथा सहस्रारकल्पदेवस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य हास्यरत्योरुत्कृष्टानुभागोदीरणा ।

गइहुंडुवघायाणि—ट्ठखगइनीयाण दुहचउक्कस्स ।
निरउक्कस्सममत्ते, असमत्ता पञ्चसंते ॥ २०६ ॥

[illegible]

स्थावरानादेयायशःकीर्तिरूपस्य सर्वसंख्यया नवानां प्रकृतीनां हुंडसंस्थानमुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथा अपर्याप्तकनाम्नो मनुष्योऽपर्याप्तकचरमसमये वर्तमानः सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । संज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियादपर्याप्तान्मनुष्योऽपर्याप्तसंक्लिष्टतर इति तिर्यग्मनुष्यग्रहणम् ।

कक्खडगुरुसंघयणा, इत्थी पुमसंठाणतिरियनामाणं ।
पंचिंदियतिरिक्खो, अट्ठमवासट्ठवासाऊ ॥ २०७ ॥

कर्कशगुरुस्पर्शयोरादिमवर्जानां च पञ्चानां संहननानां स्त्रीवेदपुरुषवेदयोः आद्यन्तवर्ज्यानां चतुर्णां संस्थानानां तिर्यग्गतेश्च सर्वसंख्यया चतुर्दशप्रकृतीनां तिर्यक्संक्लिष्टपञ्चेन्द्रियोऽष्टवर्षायुरष्टमे वर्षे वर्तमाने सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ।

मणुओरालियसत्तग—वज्जरिसहनारायसंघयणे ।
मणुओ नियगपज्ज—त्तो आउगं पि संकिट्ठो ॥ २०८ ॥

मनुष्यः पल्योपमायुःस्थितिकः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्धो मनुष्यगत्यौदारिकसप्तकवज्रर्षभनाराचसंहननरूपाणां नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथा सर्वोत्कृष्टस्वस्वस्थितौ वर्तमानः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तश्च स्वकीयानामायुषां सर्वविशुद्धो नारकायुषस्तु सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरको भवति ।

हस्सट्ठिइ पज्जत्ता, तन्नामविगलजाइसुहुमाणं ।
थावर निगोयएगिं—दियाणमवि बायरो नवरि ॥ २०९ ॥

ह्रस्वस्थितिकाः पर्याप्तकास्तन्नामानो द्वीन्द्रियजातिसूक्ष्मनामानुसारिनाम्नो विकलेन्द्रियजातीनां सूक्ष्मनाम्नश्चोत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनः । एतदुक्तं भवति द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सूक्ष्माश्च सर्वजघन्यस्थितौ वर्तमानाः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्ताः सर्वसंक्लिष्टा यथासंख्यं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिनाम्नां सूक्ष्मनाम्नश्चोत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनः ह्रस्वस्थितौ वर्तमानाः सर्वसंक्लिष्टा भवन्ति इति कृत्वा तदुपादानम् । तथा स्थावरसाधारणैकेन्द्रियजातिनाम्नां जघन्यस्थितौ वर्तमानो बादरैकेन्द्रियः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टः स्थावरनाम्नः स्थावरसाधारणनाम्नः साधारण एकेन्द्रियजातेश्चापि उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनो भवतः । बादरस्य महान् सर्वसंक्लेशो भवतीति कृत्वा तदुपादानम् ।

आहारतणूपज्जत्त, गोउचरं समयओ य लहुगाणं ।
पत्तेयखगइपराघा—याहारतणूण य विसुद्धो ॥ २१० ॥

समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुस्पर्शप्रत्येकप्रशस्तविहायोगतिपराघाताहारकसप्तकरूपाणां त्रयोदशप्रकृतीनामाहारकशरीरी संयतस्य सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ।

उत्तरवेउव्विजओ—यणाभवाइखरपुढवी ।
नियगईणं भणिआ, तइए समयाणुपुव्वीणं ॥ २११ ॥

उत्तरवैक्रिये वर्तमानो यतिः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उद्योतनाम्न उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी तथा खरपृथ्वीकायिक उत्कृष्टायां स्थितौ वर्तमानः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः सर्वविशुद्ध आतपनाम्नः उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी तथा मनुष्यदेवानुपूर्व्योर्विशुद्धा नरकतिर्यगानुपूर्व्योः संक्लिष्टा निजकगतीनां तृतीयसमये वर्तमाना उत्कृष्टानुभागोदीरकाश्च भवन्ति ।

लोगंते सेसाणं, सुजाणमियरासि चउसु वि गईसु ।
पज्जत्तकममिच्छस्सो, हीणमणोकिलिट्ठस्स ॥ २१२ ॥

योगिनः सयोगिकेवलिनस्ते सर्वापवर्तमानस्य शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां शुभप्रकृतीनां तैजससप्तकमृदुलघुवर्जशुभवर्णादिकागुरुलघुस्थिरशुभसुभगादेययशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रतीर्थकरनाम्नां पञ्चविंशतिसंख्यानामुत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति इतरासां च शुभप्रकृतीनां मतिश्रुतमनःपर्यायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणमिथ्यात्वषोडशकषायकर्कशगुरुवर्ज्याशुभवर्णादिनवकास्थिराशुभरूपाणामेकत्रिंशत्प्रकृतीनां चतसृष्वपि गतिषु मिथ्यादृष्टेः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तस्य उत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति तथा अवधिज्ञानावरणदर्शनावरणयोस्तस्यैव चतुर्गतिकस्य मिथ्यादृष्टेरनवधिकस्य अवधिलब्धिरहितस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति अवधिलब्धियुक्तस्य हि प्रभूतोऽनुभागः क्षयं याति तत उत्कृष्टो न लभ्यते इति न अवधिकस्येत्युक्तम् । तदेवमुक्तमुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामित्वम् ।

सम्प्रति जघन्यानुभागोदीरणास्वामित्वं प्रतिपादयन्नाह ॥

सुयकेवलिणो मइसुय—अचक्खुचक्खुणुदीरणा मंदा ।
विपुलपरमोहिगाणं, मणणाणोहिदुगस्सावि ॥ २१३ ॥

मतिश्रुतज्ञानावरणचक्षुरचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतकेवलिनश्चतुर्दशपूर्वधरस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिका शेषायां स्थितौ वर्तमानस्य मन्दा जघन्यानुभागोदीरणा वर्तते । तथा क्षीणकषायस्य विपुलमतिमनःपर्यायज्ञानस्य समयाधिकावलिका शेषायां स्थितौ वर्तमानस्यावधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुभागोदीरणा ।

खवणाएविग्घकेवल, संजलणाण य सनोकसायाणं ॥
सयसयउदीरणंते, निद्दापयलाणमुवसंते ॥ २१४ ॥

क्षपणायोद्यतस्य पञ्चविधान्तरायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणसंज्वलननोकषायाणां विंशतिप्रकृ-

लोके यतस्तः आयोजितोऽयं मया संमुखीकृत इत्यर्थः । ततश्च तथा प्रयत्नेनायर्जितस्य मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य करणं शुभयोगव्यापारणमायर्जितकरणम् । अपरे " आवश्यककरण" मिति पठन्ति तत्रायं शब्दसंस्कारोऽयमर्थः करणम् तथाहि समुद्घातं केचित्कुर्वन्ति केचिन्न कुर्वन्ति । इदं त्वावश्यककरणं सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्तीति तथायोजिकाकरणमवश्यकरणम् तथाहि समुद्घातं केचित्कुर्वन्ति च । करणमसंख्येयसमयात्मकमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणम् । यत उक्तम् । प्रज्ञापनायाम्-" कइ समए णं भंते ! आउज्जियाकरणे पण्णत्ते गोयमा ! असंखिज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पण्णत्ते । इति तत्र " तत्राप्या प्रारभ्यते । तायत्तीर्थकरकेवलिनः तीर्थकरनाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा आयोजिकाकरणे हि प्रकृतानुभागोदीरणा प्रवर्तते [illegible] ग्रहणम् तथा [illegible] प्रकृतिनयकस्य सयोगिकेवलिचरमसमये जघन्यानुभागोदीरणा तस्यैव सर्वविशुद्धत्वात् । कर्कशगुरुस्पर्शयोरनु केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य केवलिनः प्रथमसंहारसमये जघन्यानुभागोदीरणा ।

सेसाण य गइहेउम-मज्झिमपरिणामपरिणयउ होजा ।
पच्चयसुभासुभविय, विवरीए नउ विहाणं य ॥१०१॥

शेषाणां सातवेदनीय [illegible] तिर्यग्गत्यानुपूर्वीम-नुष्यगत्यानुपूर्वी [illegible] शुभाशुभानां [illegible] प्रकृतीनां [illegible] वर्तमानाः सर्वेऽपि जीवा मध्यमपरिणामपरिणता जघन्यानुभागोदीरणामपि [illegible] जघन्यानुभागोदीरणास्वामिनो भवन्ति । तत्र सर्वासां प्रकृतीनां सामान्येन जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणा । स्वामित्वपरिज्ञानार्थमुपायोपदेशमाह (पच्चयादि) प्रत्ययपरिणामप्रत्ययं भवप्रत्ययश्च प्रकृतीनां शुभत्वमशुभत्वं च विपाकादि पदात् सम्यक् [illegible] परिभाव्य जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी यथायोगं [illegible] । तथाहि । परिणामप्रत्ययानुभागोदीरणा प्रायः [illegible] भवति भवप्रत्यया तु जघन्या शुभानां च [illegible] जघन्यानुभागोदीरणा अशुभानां च विशुद्धौ विपर्यासं [illegible] इत्यादि परिभाव्य [illegible] जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामित्वमवगन्तव्यम् । इति तदेवमुक्ता अनुभागोदीरणा । सम्प्रति प्रदेशोदीरणाभिधानावसरस्तत्र च [illegible] । तत्र [illegible] मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च तत्र मूलप्रकृतिविषयां [illegible] चिकीर्षुराह ।

पंचण्हमवि [illegible], विहा एसे घडाविहा होइ ।
[illegible] दुविहा, [illegible] ॥१०२॥

[illegible] प्रकृतीनामनुकृष्टा प्रदेशोदीरणा [illegible] अधा [illegible] च । [illegible] प्रदेशोदीरणा [illegible] च [illegible] च । [illegible] प्रदेशोदीरणा [illegible] स्थितिश्च । तथाहि [illegible]

पर्यवसाने सूक्ष्मसंपरायस्य ततो [illegible] पुवा तदोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सापि [illegible] प्रतिपतितो [illegible] मोहनीयस्य सादिः [illegible] ध्रुवाध्रुवं पूर्ववत् (सेसविगप्पा) पताओ [illegible] मूलप्रकृतीनां [illegible] विकल्पा जघन्योत्कृष्टा [illegible] द्विधा [illegible] साद्यध्रुवाश्च । तथाहि [illegible] मिथ्यादृष्टेः जघन्या प्रदेशोदीरणा [illegible] च सादिरध्रुवा च । [illegible] जघन्यतः सापि सादिरध्रुवा च । [illegible] सर्वेऽपि विकल्पा जघन्योत्कृष्टा [illegible] सा [illegible] सादयोऽध्रुवाश्च । [illegible] ।

[illegible] पञ्चण्हा, [illegible] विहा [illegible] ।
[illegible] दुविहा, [illegible] य [illegible] ॥१०३॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥१०४॥

[illegible]

क्षीणकषायगुणस्थानकेवलिना इतरस्य वा गुणितकर्मांशस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा अवधिज्ञानावरणयोः पुनरवधिज्ञानलब्धिरहितस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा निद्राप्रचलयोरुपशान्तकषायस्य प्रमत्तसंयते अप्रमत्तभावाभिमुखे स्त्यानर्द्धित्रिकस्य मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिकषायाणामनन्तरसमये सम्यक्त्वं संयमसहितं प्रतिपत्तुकामस्य मिथ्यादृष्टेश्चरमसमये सम्यग्मिथ्यात्वस्य सम्यक्त्वप्रतिपत्त्युपान्त्यसमये अप्रत्याख्यानावरणकषायाणां प्रदेशविरतस्यानन्तरसमयाधिकावलिकाशेषायां चरमसमये क्षपकस्य हानिः हास्यादिषट्कस्यापूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये सर्वत्र गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा वेदितव्या ।

देवणिरयाणं गईहि, सं [illegible] अप्पमाईपिय विरओ ।

संघयणणामगुत्तग, उज्जो वा अप्पमत्तस्स । ३०७ ।

यः प्रमत्तो [illegible] समये अप्रमादं प्रतीप्स्यति सोऽप्रमत्तो भविष्यति प्रमत्तो [illegible] वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोद्योतनाम्नामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा ।

[illegible] गाणं, [illegible] गुणअ माए ।

[illegible] वि अद्धम वासे, [illegible] ॥ ३०८ ॥

[illegible] जघन्यायुःस्थितिक [illegible] वर्तमानो उत्कृष्टप्रदेशोदीरको वेदितव्यः । [illegible] । देवो [illegible] स्थितिको [illegible] उत्कृष्टप्रदेशोदीरकस्तथा [illegible] स्थितिको [illegible] उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः प्रवर्तते हि [illegible] इति तदुपादानम् । [illegible] उत्कृष्टप्रदेशोदीरको भवति ।

[illegible], [illegible] अपज्जत्तो ।

[illegible] । ३०९ ।

[illegible] प्रकृतयस्तासां [illegible] निद्रावर्जितासु [illegible] वा [illegible] पर्याप्त [illegible] ।

[illegible], [illegible] ।

[illegible] ॥ ३१० ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ ३११ ॥

योग्यन्तदीरणायोगी सयोगी केवली अन्ते चरमसमये उदीरको यासां ता योग्यन्तोदीरकास्तासां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तकतैजससप्तकसंस्थानषट्कप्रथमसंहननवर्णादिविंशत्यगुरुलघूपघातपराघातविहायोगतिद्विकत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्विषष्टिसङ्ख्यानां प्रकृतीनां सयोगिकेवली चरमसमये उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा केवलिनः स्वरद्विकप्राणापानयोर्निजकान्ते स्वस्वनिरोधकाले उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा तथाहि स्वरनिरोधकाले सुस्वरदुःस्वरयोः प्राणापाननिरोधकाले च प्राणापाननाम्न उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा सर्वकर्मणामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणायामेषा परिभाषा " यो यः स्वस्वोदीरणाधिकारी स स तस्य कर्मणः स्वामी वेदितव्य" । आयुर्व्यतिरेकेण चान्यत्र सर्वत्रापि गुणितकर्मांशत्वेन दानान्तरायादीनामपि पञ्चानां प्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामित्वं चेति ॥

संप्रति जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामित्वमाह ।

तप्पगइ उदीरगात्ति, संकिलिट्ठभावे असव्वपगईण ।

एयो जहण्णसामी, अणुत्तागो यं तित्थयरे ॥ ३१४ ॥

यस्तासां प्रकृतीनामुदीरकः सोऽतिसंक्लिष्टभावोऽति संक्लिष्टपरिणामः क्षपितकर्मांशः सर्वप्रकृतीनां स्वस्वयोग्यानां [illegible] दर्शनावरणीयानां सातासातवेदनीययोर्मिथ्यात्वस्य [illegible] शानां कषायाणां नोकषायाणां सर्वसंख्यया पञ्चविंशतिसंख्यानां प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टो निद्रापञ्चकतत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । तथा योऽनन्तरसमये मिथ्यात्वं यास्यति सोऽतिसंक्लिष्टः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी भवति । तथा गतिचतुष्कपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तकवैक्रियसप्तकतैजससप्तकसंस्थानषट्कवर्णादिविंशति [illegible] राघातोपघातागुरुलघूच्छ्वासोद्योतविहायोगतिद्विकत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभदुर्भगसुस्वरदुःस्वरानादेययशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रपञ्चविधान्तरायरूपाणां [illegible] कोननवतिसंख्यानां प्रकृतीनां संज्ञिपर्याप्तसर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी आहारकस्य [illegible] [illegible] तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तः आनुपूर्वीणामपि [illegible] [illegible] मध्याद्यपूर्विग्रहकायिकः सर्वसंक्लिष्टः एकेन्द्रियजातिस्थावरसाधारणनाम्नामेकेन्द्रियः सर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तः [illegible] नाम्नः सूक्ष्मैकेन्द्रियसर्वसंक्लिष्टो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी अपर्याप्तकनाम्नः पुनरपर्याप्तमनुष्यसर्वसंक्लिष्टश्चरमसमये [illegible] जघन्यप्रदेशोदीरको भवति । तथा द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातीनां यथाक्रमं द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सर्वाः संक्लिष्टा जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामिनः (अनुत्तागो य तित्थयरे) [illegible] [illegible] जघन्यानुभागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादितः स एव जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी अपि वेदितव्य [illegible] [illegible] यावत्प्रमाणे [illegible] तावत्प्रदेशा [illegible] अपि जघन्यप्रदेशोदीरणा वेदितव्य इत्यर्थः ।

[illegible] आ-पुव्वेय आउगाणं तु ॥

[illegible], [illegible] ॥ ३१५ ॥

[illegible] जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । [illegible]

णामायुषो ऽननुभिन्नानुभागेनातीव गुणमनुनयन् अन्यस्य मंदतोदीरको भवति । तत्र प्रथमस्य नरकायुषो दशवर्षसहस्रप्रमाणं जघन्यस्थितौ वर्तमानो नैरयिकः न हि देवनारकाः स्वायुषः प्रत्यासन्नेन मुहूर्ते हीयमाने च तिर्यग्मनुष्यदेवायुषामुत्कृष्टस्थितौ वर्तमानो नैरयिकः । न हि देवनारकाः स्वकर्मणोऽन्यस्यानुभावेण पञ्चमगुणिनो यथासंख्यं तिर्यग्मनुष्येषु अन्यस्य मंदतोदीरणकाभिनो वेदितव्याः । इति उदयोदीरणयोः स्वामित्वेन भेदो नास्ति ॥

उई (दी) रिज्जमाण–उदीर्यमाण–त्रि० उद्-ईर्-य-शानच् । उदीरणामनुदयं प्राप्तं निर्जरार्थिना कालेन यदुदितमस्य कर्म दार्ष्टान्तिकस्य विशिष्ट ऽध्यवसायप्रकर्षेण करणेनाकृष्योदये प्रक्षेपणं तत् । आत्मन्येव स्वयं दर्शितम् । तथा च पुनरुदीरणया उदीरणाप्रथमसमय एव । भ० १ श० १ उ० । उदयमुपनीयमाने,–प्रज्ञा० ३६ पद । " उदीरिज्जमाणं उदीरए " भ० १ श० १ उ० ।

उई (दी) रिय–उदीरित–त्रि० । अन्यावस्थेनेरितो उदितः । उक्ते, " तत्पदस्य सत्कस्या उदीरिया " आचा० । " महागुरुणिवरं पराउदीरिता " अन्यावस्थेनेरितः कथितः । प्रतिपादिते, 'धीरे पासे उदीरिय ' आचा० ३ अ० ३ उ० । अन्यावस्थेन प्रेरिते, तहप्पगारे वेदयाणं कालियाणं घट्टियाणं उदीरियाणं उदीरिय वेदइ भगवं । स्था० । जी० । उदयमुपनीते, प्रज्ञा० २३ पद । भ० । उदीरितानु कर्मता... पतोऽनुदितानु पुद्गलानु उदयमागते कर्मदलिके करणविशेषेण प्रक्षिप्य यानु वेदयते इति तात्पर्यम् । भ० १ श० १ उ० ।

उई (दी) रेत–उदीरयत्–त्रि० दलस्यान्यत्र प्रेरयति, स्था० ७ ठा० ।

उउ–ऋतु–पुं० ऋ तु किच्च । " उदृत्वादौ ७ । १ । ३ । " ऋतुक्रमादिषु शब्देष्वादेरुत उद् भवति–प्रा० । ऋतु वसन्तादिका स्त्रीणां रजसः षोडशा ऋतवः इति प्रकृते स्त्रीणां शोणितस्य दोषोपशमेऽधारणसमर्थे काले, । प्राचा० । नि० चू० । सामान्यतः पष्ठदहोरात्रप्रमाणकालमानविशेषे, स्था० १ ठा० । जी० । ज्यो० । भ० । जी० । " दो मासा उऊ " । स्था० २ ठा० ३ उ० । अनु० । ज्यो० । दशा० । जी० । जं० । ते च षट्–" तत्थ मासस्स छम्मे उ उऊ पाउसा मासा पाउसे १ वरिसारत्ते २ सरए ३ हेमंते ४ वसंते ५ गिम्हे ६ । ता व्यर्थ नि त उ चिंतेई इक इक्किं सद्भावेन च कृष्णेन लाघवार्थ तनितिक्रमाणत्रकालेमार्ग पञ्चमासादि ? संवत्सरद्वितीय वर्तते आषाढादि भरहेतेति " । तथाऽत्रिमद मनुष्यलोके प्रतिमुर्गपमप्रतिपत्रायन च लक्षितं यत् आतप. उदाहरणमाह–प्रावृट्, वर्षारात्र शरद्, हेमन्तो, वसन्तो, ग्रीष्म । इह लोके अन्यत्र निवसता अतश्च. अतिवृष्टावकारणा प्रावृट् शरद्, हेमन्त शिशिरो, वसन्तो ग्रीष्मश्चेति । शिशिरे तु वसन्तशिशिराभ्यां च भवतः । तथाचोक्तम् " पाउस वासारत्तो, सरओ हेमंत वसंत गिम्हे य । एए खलु छ प्पि उऊ, जिणवरदिट्ठा मए सिट्ठा " चं० प्र० १२ पाहु० । सू० प्र० । ज्यो० । जं० ।

ऋतुविभागप्रतिपादनम् ।

एगो उउपरिमाणं, दोण्हंपि ऋतूनां तुल्यमेव ।

यतो मासद्वेषु ऋतुशब्दवाच्यस्य ऋतुलक्षणस्य कालविशेषस्य... [illegible]

[illegible]

[illegible]

ये यादृशा मासा, एकस्मिन् संवत्सरे ।

एवं उउपरिमाणं, ऋतुपरिमाणं जिना बिंति ॥

यो यथा दिवसो मासो सूर्यस्यैव... [illegible]

[illegible] भवति । [illegible]

[illegible]

पंतुरो भवंत ।

[illegible] ।

सूर्यऋतुमानवर्णं, पञ्चसंवत्सराणां नियतं ।

तिहि पंचिभागं णेयं, [illegible] ॥

छप्पुणे गहीए तुवं, बाईतिसस्स [illegible] ।

जं हं... मस पुणो, [illegible] ॥

[illegible] ।

ते छिवसा नायव्वा, होति [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] (३०३) ते द्वाभ्यां गुण्यन्ते जाता- [illegible] (५११) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

युगादितः षट् पर्वाण्यतिक्रम्य तृतीयायां तिथौ द्वितीय ऋतुः समाप्तिमुपागमत् । तथा तृतीये ऋतौ ज्ञातुमिष्टे [illegible] ध्रियन्ते । द्वाभ्यां गुण्यन्ते जाताः षट् ते रूपोनाः क्रियन्ते जाताः पञ्च ते भूयो द्विगुण्यन्ते जाता दश ते [illegible] मां चाद्धे सप्तथाः पञ्च । आगतं युगादित आरभ्य [illegible] पर्वाण्यतिक्रम्य पञ्चम्यां तिथौ तृतीय ऋतुः समाप्तिमियाय तथा षष्ठे ऋतौ ज्ञातुमिच्छति षट् स्थाप्यन्ते । ते द्वाभ्यां गुण्यन्ते जाता द्वादश रूपोनाः सन्तो जाता एकादश ते द्विगुण्यन्ते । जाता द्वाविंशतिः । सा प्रतिराशि [illegible] क्रियते । जाता एकादश । आगतं युगादितो द्वाविंशतिं पर्वाण्यतिक्रम्य एकादश्यां तिथौ षष्ठ ऋतुः समाप्तिं [illegible] । [illegible] युग प्रथमे ऋतौ ज्ञातुमिच्छता नव स्थाप्यन्ते ते द्वाभ्यां गुण्यन्ते जाता अष्टादश ते रूपोनाः क्रियन्ते । [illegible] सप्तदश ते भूयो द्विगुण्यन्ते जाताश्चतुस्त्रिंशत् । [illegible] तस्या अर्द्धं क्रियते जाताः सप्तदश आगतं युगादितश्चतु[illegible] पर्वाण्यतिक्रम्य द्वितीये संवत्सरे पौषमासे शुक्लपक्षे [illegible] सप्तम्यां तिथौ नवम ऋतुः परिसमाप्तिं गच्छति । [illegible] ऋतौ [illegible] त्रिंशद् ध्रियते सा द्विगुण्यते जाता षष्टिः सा रूपोना क्रियते जाता एकोनषष्टिः सा भूयो द्वाभ्यां गुण्यते जातमष्टादशोत्तरं शतं तस्य प्रतिराश्यर्धं [illegible] एकोनषष्टिः । आगतं युगादितोऽष्टादशोत्तरशतपर्वाण्यतिक्रम्य एकोनषष्टितमायां तिथौ । [illegible] [illegible] [illegible] प्रथमे आषाढमासे शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सम्प्रति [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

(रविमासहियमित्यादि.) रविमासहितमिति यत्र त्रिमुर्त्त पर्यंति । रविमासनिष्पादनमानचिन्तायां तस्मिन् तृतीयादौ पर्वकालादिसम्बन्धिनि पर्वणि तत्र सूर्यर्तुपरिसमाप्तौ कर्म-मासापेक्षया एकैकोऽधिकोऽहोरात्रः प्राप्यते इति शशिमासहित-प्रथमगात्रे चन्द्रनिशाकरमासस्य [illegible] कर्ममासापेक्षया तिथिरेकं तृतीयादि पर्वदिनगतं प्रवर्ततीत्यर्थः । सम्प्रति येषु मासेषु सूर्यर्तुपरिसमाप्तिचिन्तायां पूर्वपूर्वसूर्यर्तुगतनिष्प-न्नत्वाधिकोऽहोरात्रः परित्यक्तं तान् प्रतिपादयति । आषाढ बहुलपक्षे तथा भाद्रपदमासे बहुलपक्षे एवं कार्तिके पौषे फाल्गुने वैशाखे चातिरात्रं बोद्धव्यम् । पूर्वपूर्वसूर्यर्तुगति-निष्पन्नत्वा एतेषु षट्सु मासेषु अधिकोऽहोरात्रो शेषेष्वो न शेषेषु मासेषु । एतदेव सविशेषमाह ।

एत्तं.रत्ता मासा, तिही य जासु ता उऊ समत्तं.ति ।
आसाढाई मासा, भद्दवयाई तिहि सव्वा ॥

इह सूर्यर्तुचिन्तायां सत्या आषाढाद्यं कृष्णस्या. आषाढ-मासादारभ्य ऋतूनां प्रथमः प्रवर्तमानत्वात् [illegible] सर्वा अपि भाद्रपदादिषु मासेषु प्रथमादितामुहूर्ता परिसमाप्यन्त्या-त् । तत्र येषु मासेषु यासु वा तिथिषु ऋतवः सूर्यऋतवः परिसमाप्नुवन्ति ते आषाढादयो मासास्ताश्च तिथयो भाद्र-पदादिमासानुगताः सर्वा अपि प्रत्यासन्ना वेदितव्या । तथा हि प्रथम ऋतु भाद्रपदे मासि समाप्तिमुपैति तत्र एवं मास-श्च युगप्रथमत्वापन्नतया ज्ञातः । कार्तिके मास द्वितीय ऋतुः परिसमाप्तिमियर्ति । एवं तृतीयः पौषमास, चतुर्थः फाल्गुने, पञ्चमो वैशाख, षष्ठः आषाढे, एव द्वेता अपि ऋतव षट्सु मासेष्वेकान्तरेषु परिसमाप्तिमश्नुवन्ति आदोवेषु मासेषु । तथा प्रथम ऋतु प्रतिपदि समाप्तिमति द्वितीय तृतीयस्यां, तृतीयः पञ्चम्यां,चतुर्थ सप्तम्यां पञ्चमो नवम्यां,षष्ठ एकादश्यां, [illegible] पञ्चदश्याम् एते सर्वेऽपि ऋतवो बहुलपक्षे तथा प्रथम ऋतुः [illegible] [illegible] [illegible] चतुर्थी-मेकादशः षष्ठ्यां, द्वादशोऽष्टम्यां, [illegible] दशम्यां, चतुर्द-शो द्वादश्यां पञ्चदशश्चतुर्दश्याम् एते [illegible] ऋतवः शुक्लपक्षे । एते ऋतवः शुक्लपक्षे भाविनः । [illegible] ऋतवो युगस्यार्द्धे भवन्ति । तत एवमेव [illegible] अपि पञ्चदश ऋतवो द्विती-ये युगस्यार्द्धे भवन्ति । तद्यथा-षोडशः ऋतुर्बहुलपक्षे प्रतिप-दि, सप्तदश तृतीयायां [illegible] [illegible] [illegible] त्रयोविंशति-तमः [illegible], [illegible] भवन्ति । [illegible] ऋतुषु [illegible] प्रतिपादयन्नाह ।

सिसिरमा [illegible], [illegible] । [illegible] सरं च [illegible] ।
एगाइ [illegible], [illegible] ॥

[illegible]

पञ्चेषामपर्यन्तानामिति स्वयं [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतिपादनार्थमाह ।

सत्त हु अहुर्त्ते, [illegible] ।
अट्ठारसाई पुस्से-[illegible] ॥

इह यत्र [illegible] इति विवक्षितम् ।

एयाणि [illegible], [illegible] ।
रविनीयाणं निययं, [illegible] ॥

[illegible]

यो शेषाः सार्द्धाः पञ्चसप्ततिसप्तषष्टिभागाः ःदितः षट्सु द्वितीयस्थितिमध्यस्थेषु सप्तमस्य च द्वितीयेषु पञ्चपञ्चाशत्संख्येषु भागेषु द्वितीयचन्द्रर्त्तुः गच्छति द्व्युत्तरचतुःशततमत्रिहायां स धुवराशः शतत्रयप्रमाणोऽर्द्धितः शतैकस्युत्तरैर्गुणयते द्व्यु द्व्युत्तरचतुःशततमस्य ऋतुराशि शतप्रमाण एव । तथाहि यस्य एकस्मादुर्ध्वमुत्तरपृच्छा राशिः स द्विगुणो कर्णो जयति तथा द्विकस्य त्रीणि च चतुष्कस्य सप्त यथापि च द्व्युत्तरचतुः शतस्य राशिद्व्युत्तरपृच्छा गणिताच्छिन्द्यते तथोऽर्द्धसगाणि जयन्ति एवंभूतेन च राशिना गुण्यते चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (२४४९१५) तेषां त्रिंशदधिकेन भागो ह्रियते द्वादश शतानि सप्तविंशत्यधिकानि (१८२७) नि सप्तनवतिसप्तत्या द्विकेनापवर्तना लब्धाः चत्वारिंशत्सप्तषष्टिभागाः भागतं पुनादितोऽष्टादशशतेषु सप्तविंशत्यधिकेष्वतिक्रान्तेषु अतः परं चतुश्चत्वारिंशत्संख्यासु सप्तषष्टिभागेषु द्व्युत्तरस्य चन्द्रर्तोः परिसमाप्तिरिति ।

अर्तुषु नक्षत्रयोगपरिज्ञानाय करणमाह ॥

धुवो रासी, गुणरासी वि य हवंति एव ।
मोहणिय, परिजाण पुव्वजणियाणि ॥

तेर्न ह्र्ययोगपरिज्ञानार्थ स एव पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशिर्भवति गुणकराशयोऽपि गुणकाराराशयोऽपि पूर्वोक्ता त एव भवन्ति ज्ञातव्या ये पूर्वमुद्दिष्टाः नक्षत्रे च परिजानीहि । तत्पत्र यानि पूर्वं भणितानि तत्प्रभृतीनि तत्र पूर्वकाले स्थितिर्व चन्द्रर्तौ नक्षत्रजिज्ञासायां स एव पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो धुवराशिः (३०५) स एकेन गुण्यते एकेन गुणितः स च भवति ततो ज्ञातो द्वाचत्वारिंशता शुद्धा शेषे शतं त्रिषष्ट्यधिकं (२६३) ततः त्रिंशता शतेन स्थितं पश्चादेकं त्रिंशदधिकं (१२९) तस्य द्विह्रियते आत्माः सार्द्धाश्चतुःपष्टिभागाः भागतं सार्द्धमेकेन चतुःषष्टिभागानामष्टादशभिः चन्द्रः प्रथमं परिसमापयति द्वितीयचन्द्रर्तुजिज्ञासायां स एव पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो त्रिगुण्यते जातानि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) तथाभिजितो द्वाचत्वारिंशत् शुद्धानि स्थितानि शेषाण्यष्टौ शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि ततश्चतुर्विंशेन शतेन श्रवणः शुद्धः स्थितानि सप्तशतानि एकोनचत्वारिंशदधिकानि (७३९) ततो द्वे शते धनिष्ठा शुद्धा जातानि पञ्चशतानि पञ्चोनानि (४९५) ततोऽपि सप्तदशभिः शतभिषक् शुद्धा स्थितानि शतानि अष्टाविंशत्यधिकानि (४२८) एवं ततोऽपि शतेन पूर्वभद्रपदा शुद्धा स्थितानि च यानि शतानि (४०५) ततोऽपि चत्वारि शतानि उत्तरभद्रपदा शुद्धा स्थिते शेषे द्वे शते षडुत्तरे (२०६) भागानयनाद् द्वितीय स ऋतुः चन्द्रः परिसमाप्यते चतुर्थचन्द्रर्तुजिज्ञासायां त्रिभागप्रमाणे इत्यादि [illegible]

सद्वे चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (२४४९१५) तथाऽर्केक्षेत्रेषु षट्सु नक्षत्रेषु प्रत्येकं समर्द्धक्षेत्राद्धक्षेत्रेषु षट्सु नक्षत्रेषु प्रत्येकं द्वे शते एकोत्तरे अंशानां पञ्चदशसु नक्षत्रेषु प्रत्येकं चतुस्त्रिंशदधिकमिति षट्सप्ततिगुणयन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्व्युत्तराणि (४०२) तथा षट् पञ्चोत्तरेण शतद्वयेन गुणयन्ते जातानि द्वादश शतानि दशोत्तराणि । (१२१०) एते च त्रयोऽपि राशय एकत्र मील्यन्ते मीलयित्वा च तिष्ठन्ति अभिजितो द्वाचत्वारिंशत् प्रक्षिप्यन्ते जातानि षट्त्रिंशच्छतानि षष्ट्यधिकानि (३६६०) एतावानेको नक्षत्रपर्यायस्तत एतत्पूर्वस्य राशेर्भागो ह्रियते लब्धाः षष्टिर्ह्रस्वाणि पर्यायाः पश्चादवतिष्ठन्ते पञ्चपञ्चाशदधिकानि त्रयस्त्रिंशच्छतानि (३३५५) तथाभिजितो द्वाचत्वारिंशच्छुद्धाः स्थितानि शेषाणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि त्रयोदशाधिकानि (३३१३) तेषां त्रिभिः सहस्रैः शीर्षधैरपुनर्वस्वन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि शेषे त्रे द्वे शते एकविंशत्यधिके (२२१) तत समग्रक्षेत्रा ज्येष्ठा शुद्धा स्थितं पञ्च षट्षष्ट्यधिकं षोडशशतं (१६६४) ततोऽपि चतुस्त्रिंशेन शतेन मूलं शुद्धं स्थिता पश्चात् त्रिंशत् (३०) भागतं पूर्वाषाढनक्षत्रस्य त्रिंशतं चतुस्त्रिंशदधिकशतं भागानामवगाह्योत्तरऋतुं द्वाविंशं क्षयऋतुं चन्द्रः परिसमापयति । ज्यो० १४ पाहु० । सू० प्र० ।

उउंबर [उंबर] उ [दु] दुंबर–पुं० ए शब्दे दृणोति कण्टकवतः पूरो० दस्य वा लत्वम् । वाच० उदुम्बरमुदुम्बरपञ्चकमशतपर्वतिरस्कृतः । २३० । ८ । २ । इति पञ्चोदुम्बराण्यव्यापत्तिः वा वृक्ष । प्रा० । (गुलर) इति प्रसिद्धे वृक्षविशेषे, जी० १ प्रति० । आचा० । देहल्याम्, वा० म० द्वि० । गृहसुखे, वृक्षावयवविशेषे, आचा० । ताम्रे, नपुंसके, कुष्ठभेदे च । वाच० । प्रश्न० ।

उउंबरदत्त (उंबदत्त) उदुम्बरदत्त–पुं० पाटलिपण्डनगरवास्तव्ये सागरदत्तसार्थवाहपुत्रे, तदुत्पत्त्यत्र पाटलिखण्डे नगरे सागरदत्तसार्थवाहस्य गङ्गादत्ता भार्याऽभूत् स च पोडशभी रोगैरभिभूतो महावेदनामनुभूय मृत्वा । स च अन्यतरे विजयमित्रकस्य धन्वन्तरेर्वैद्यस्यात्मा पञ्च प्रत्यर्पित मांसाशनो भूत्वा पष्ठीं पृथ्वीं गत्वा एवमुत्पन्नः इति । विपा० १ श्रु० ७ अ० ।

जइ णं भंते उदवेवो मणस्स एवं मट्ठे अंट्ठ तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे णयरे वणसंडे उज्जाणे उंबरदत्ते राया तत्थ णं पाडलिसंडे णयरे सिद्धत्थ राया तत्थ णं पाडलिसंडे णयरे सागरदत्तसत्थवाहे होत्था । अड्ढे गंगदत्ता भारिया तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे परिसा णिग्गया तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे णयरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पाडलिसंडे णयरे पुरच्छिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसति तत्थ णं पासइ एगं पुरिसं [illegible]
[illegible]
[illegible]

सुक्षियं सामयकवाणामियं रसियए य पूयए य थिरि थिरिसं वणमुहं किमिउत्तुयतपगलंतपूयरुहिरं लाला- पगलंतकसाणासं अभिक्खणं २ पूयकवले य रुहिरकवले य किमियकवले य वममाहं कहाई कलुणाइं वीसराई कुव्वमाणं मच्छिया चमगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्गं फुट्टहमाहमसीसं दंडिखंमनमणं खंमरुपडसंमहत्थगयं गिहेश देहं वलियाए वित्तिं कप्पमाणे पासइश्त्ता तदा जगवं गोयमे उच्चणियजाव अमड अहापज्जत्तं गिण्हइश्त्ता पाडलीसंमाओ णयराओ पडिणिक्खमइश्त्ता. जेणेव समणे जगवं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता जत्तपाणं पडिदंसेइ समणेणं अब्जणुसाए जाव बिलमिव पन्नगजूए अप्पाणेणं आहारमाहारेइ संजमेणं तवसा अप्पाणं जावेमाणे विहरइ तएणं से जगवं गोयमे दोच्चंपि बहक्खमणपारणगंमि पढमाए पोरसीए सज्जाइं जाव पाडलिसंडं णयरं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुप्प- विसइ। तं चेव पुरिसं पासइ २ त्ता कच्छुल्लं तहेव जाव संजमेणं विहरइ तएणं से गोयमे तच्चं बहं तहेव जाव पच्चच्छिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसमाणे तं चेव पुरिसं कच्छुल्लं पासइ २ त्ता चउत्थं बहं उत्तरेणं इमे अज्झ- त्थिए समुप्पन्ने। अहो णं इमे पुरिसे पुरा पोराणाणं जाव एवं वयासी एवं खलु अहं जंते! बहस्स जाव रियंते जेणेव पाडलिसंडे णयरं तेणेव उवागच्छइ २ त्ता

अण्णगइयाणं मच्छमंसाइं उवदिसइ अण्णेवच्चमंसाइं अण्णेगाहमंसाइं अण्णेगमंसाइं अण्णेसुमारमंसाइं अ- यमंसाइं एवं एलगरोज्झ सूयर मिगससयगोमंसा महिसमंसा अण्णेतित्तिरमंसा अण्णेवट्टकलावकवोतकुक्कुडमयूरमं- सा अण्णेसिं च बहूणं जलयरथलयरखहयरमाईणं मंसा अप्पणा वीयगंमे धन्नंतरिवेज्जे तेहिं मच्छमंसे- हिय जाव मयूरमंसेहिय अण्णेहिं य बहूहिं जलयरथल- यरखहयरमंसेहि य जाव मयूरमंसेहि य सोल्लेहि य ति- लिएहिय भज्जिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ तएणं से धन्नंतरी वेज्जे एए कम्मे ४ सुबहुपावं समज्जि- णित्ता बत्तीसमयाइं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा छट्टीए पुढवीए उक्कोसं बावीसं सागरोवमाइं उव- वन्ने तएणं णरगा उवट्टित्ता इहेव पाडलिसंडे णयरे साग- रदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ता जारिया जायणिदूया विहोत्था। जा जा जाया दारगा विणिघायमावज्जंति तएणं तीसे गंग- दत्ताए सत्थवाहिए अण्णया कयाति पुव्वरत्तावरत्तकाल- समयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणे २ अयं अज्झत्थि- ए ४ समुप्पन्ने एवं खलु अहं सागरदत्ते णं सत्थवाहे- णं सद्धिं बहूहिं [illegible] उरालाइं जोगभो- गाइं जुंजमाणे [illegible] त्ति णं अहं दारगं वा दारि- यं वा [illegible] ताओ [illegible] पुण्णा- ओ [illegible] लक्खणाओ

ए पत्ता तं इच्छामि णं तं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं अब्भ-णुण्णाया जाव उवाइणित्तए तएणं से सागरदत्ते सत्थ-वाहे गंगदत्तं भारियं एवं वयासी ममंपि णं देवाणु-प्पियाए सचेव मणोरहे कहणं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि गंगदत्तं भारियं एयमट्ठं अणुजाणाइ । तए णं सा गंगदत्ता भारिया एय मट्ठं अब्भणुण्णाया समाणी सुबहु जाव मित्तणाइं सद्धिं ताओ गिहाओ पडिणिक्खमइ २ त्ता पाडलिसंडं णयरं मज्झं मज्झेणं णिगच्छइ २ त्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहुपुप्फगंधमल्लाउकारं ठवे इ २ त्ता पुक्खरिणीओ गाहेइ २ त्ता जलमज्जणं करेइ जल-कीडं करेइ २ त्ता ण्हाया कयकोउयमंगला उल्लपडि-साडिया पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ २ त्ता तं पुप्फ गिण्हइ २ त्ता जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव उवागच्छइ २ त्ता उंबरदत्तस्स जक्खस्स आलोए पणा-मं करेइ २ त्ता लोमहत्थयं परामुसइ २ त्ता उंबरदत्तं जक्खं लोमहत्थएणं पमज्जइ २ त्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ २ त्ता पम्हलसुगावलाइयाओ लूहेइ सेयाइं वत्थाइं परिहेइ मह-रिहं पुप्फारुहाणं वत्थारुहाणं मल्ला गंधा चुण्णारुहाणं करेइ २ त्ता धूवं डहइ २ त्ता जाणुपायवडिया एवं व-यासी जइ णं अहं देवाणुप्पिया दारगं दारियं पयामि तोणं जाव उवाइणइ २ त्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया तएणं से धण्णंतरी वेज्जे ताओ णरगाओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबूदीवे २ भारहे वा से पाडलीसंडे णयरे गंगदत्ताए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उव-वण्णे तएणं तीसे गंगदत्ताए भारिया तिण्हं मासाणं बहु पडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए धण्णाओणं ताओ अम्मयाओ जाव फलेणं ताओणं विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ २ त्ता बहूहिं जाव मित्तपरिवुडाओ तं विपुलं असणं ४ सुरं च ६ पुप्फ जाव गहाइ पाडलि-संडं णयरं मज्झं मज्झेणं पडिणिक्खमइ २ त्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पुक्खरिणीओ गाहेइ २ त्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ तं विपुलं अ-सणं ४ बहूहिं मित्तणाई जाव सद्धिं आसाएइ ४ दो-हलं विणेइ एवं संपेहेइ कल्लं जाव जलंते जेणेव साग-रदत्तसत्थवाहे गंगदत्ता भारिया एयमट्ठं अणुजाणइ तएणं सा गंगदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणं विपुलं असणं ४ उवक्खडावेइ तं विउलं असणं ४ सुरं च सुबहु पुप्फं परिगिण्हावेइ २ त्ता बहूहिं जाव ण्हाया कयबलिकम्मा जेणेव उंबरदत्तजक्खस्स जक्खायतणे जाव धूवं डहेइ २ त्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवाग-च्छइ २ त्ता तएणं ताओ मित्त जाव महिलाओ गंगदत्ता सत्थवाहिं सव्वालंकारविभूसियं करेइ तं सा गंगद-त्ताहिं मित्त अण्णेहिं बहूहिं णयरमहिलाहिं सद्धिं तं विपुलं असणं ४ सुरं च ६ आसाएमाणी ४ दोहलं विणेइ २ त्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ते एवं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थ दोहला तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवसइ तएणं सा गंगदत्ता णवण्हं मासाणं जाव दारयं पयाया ठिया जाव णामे जम्हाणं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवाइय लद्धे तं होऊणं दारए उंबरदत्ते णामेणं तएणं से उंबरदत्ते दारए पंचधाई परिग्गहिए परिवड्ढइ तएणं तस्स उंबरद-त्तस्स दारगस्स अण्णया कयाति सरीरगंसि जमगसम-गमेव सोलसरोगायंका पाउब्भूया तंजहा सासे १ खासे २ जाव कोढे तएणं से उंबरदत्ते दारए सोलसरोगाइं कहिं अभिभूए समाणे सडियहत्थं जाव विहरइ एवं खलु गोयमा उंबरदत्ते दारए पोरा पुराणाणं जाव विह-रइ तएणं उंबरदत्ते दारए कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जिहिति गोयमा उंबरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालइ २ त्ता कालमासे कालं किच्चा इमी से रयणाए णेरइयत्ताए उववज्जिहिति संसारो तहेव पुढवीए तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कु-डत्ताए पच्चायाहिति जायामेत्ते चेव गोट्ठिवहिंति तत्थेव हत्थिणाउरे णयरे सेट्ठी कुलंसि बोहिं सोहम्मे महाविदेहे सिज्झिहिति णिक्खेवो सत्तमं अज्झयणं सम्मत्तं । वि० ७ अ० ।

पाटलिखण्डस्य नगरस्य सम्बन्धिनि उद्याने पूज्यमाने यक्षे च । वि० ७ अ० ।

उउंबर (उंबर) पणग-उदुम्बरपञ्चक-न० वटपिप्पलोदुम्बरप्लक्षकाकोदुम्बरपञ्चकम् । वट १ पिप्पलो २ उम्बर ३ प्लक्ष ४ काकोदुम्बरी ५ फलानि पञ्चविधानि, मशकाकारसूक्ष्मबहुजीवनिचितत्वादभक्ष्याणि । सर्वोऽपि उदुम्बरपञ्चकफलकाकोदुम्बराणिनाम् । पिप्पलस्य च मालवीयास्तु उम्बरे इत्याहुः ॥ १ ॥ लोकेऽपि "कोऽपि कापि कुतोऽपि कस्य-चिद्दरो चलकम्पकमारुतः । तेनापि प्रविशन्त्युदुम्बरफलमध्ये क्रमेण तथा । यथाहिंसार्थमपि पाटिते विघट्टिते विकृन्तिते बाधिते निर्गते परिपालिते विदारिते निर्गतान्यस्यां तथा । ध० २ अ० द्वाविंशत्यभक्ष्ये, पञ्चमस्य भक्ष्यत्वं निषेधितं प्र० ४ द्वा० ३३ गा० ।

उउंबर (उंबर) पुप्फ (प्फ)-उदुम्बरपुष्प-न० (पुष्पम्) उदुम्बरवृक्षकुसुमे, "उंबरपुप्फं पिव दुल्लहे" उदुम्बरपुष्पं हि लोकेऽनवाप्यमानम् । भ० । ७ श० ३३ उ० ।

उउंबर (उंबर) वच्च-उदुम्बरवर्चस-न० ... वृत्ते, "उंबरवच्च वत्ता अप ..." ... ।

उउंब (उंब) रीय–उदुम्बरीय–पुं० प्रत्युदुम्बरं रूपको दातव्य इत्येवं सङ्कल्पे करे, " जोयंत उंबरीयस्स " बृ० ३ उ० ॥

उउ (उ) परियट्ट–ऋतुपरिवर्त्त–पुं० ऋत्वन्तरे, आचा० २ श्रु० १ अ० १ उ० ।

उउदेवी–ऋतुदेवी–स्त्री० वसन्तग्रीष्मवर्षाशरद्धेमन्तशिशिराभिधानदेवतासु, पंचा० २ विव० ।

उउबद्ध–ऋतुबद्ध– पुं० शीतकाले, उष्णकाले च । औ० । अष्टौ मासा ऋतुबद्धसंज्ञकाः । आचा० २ श्रु० १ अ० १ उ० । स्था० म० ।

उउमास–ऋतुमास–पुं० ऋतुः किल लोकरूढ्या षष्ट्यहोरात्रप्रमाणो द्विमासात्मकस्तस्यार्द्धमपि मासोऽवयवः समुदायोपचारात् ऋतुरेवार्थात्परिपूर्णत्रिंशदहोरात्रप्रमाणो मासः ऋतुमासः । कर्ममासापरपर्याये मासभेदे, एष एव ऋतुमासः । कर्ममास इति वा व्यवह्रियते । उक्तंच "एसो चेव उउमासो कम्ममासो सावणमासो भण्णइ" इति । ज्यो० १ सं० १ उ० । "उउमासो तीसदिणो, आइच्चो तीस होइ अद्धं च" ५ व्य० प्र० १ उ० । नि० चू० ।

पंच संवच्छरियस्स णं जुगस्स रिउमासेणं मिज्जमाणस्स इगसट्ठिं उउमासा पणत्ता ॥

पंचसांवत्सरिकस्य युगस्य पञ्चभिश्चान्द्रादिभिः संवत्सरैर्निर्वृत्तमिति पञ्चसांवत्सरिकम् । तस्य णमिति वाक्यालङ्कारे युगस्य कालमानविशेषस्य ऋतुमासेन चान्द्रादिमासेन मीयमानस्य एकषष्टिः ऋतुमासाः प्रज्ञप्ताः । इह भावार्थः युगं हि पञ्चसंवत्सरनिष्पन्नमिति तथा चान्द्रचान्द्रोऽभिवर्द्धितश्चेति । तत्र एकोनत्रिंशदहोरात्राणि द्वात्रिंशच्च द्विषष्टिभागा अहोरात्रस्येत्येवं प्रमाणेन २९ । ३२ । ६२ कृष्णप्रतिपदारब्धपौर्णमासीनिष्ठितेन चान्द्रमासेन द्वादशमासपरिमाणश्चान्द्रसंवत्सरस्तस्य च प्रमाणमिदम् । त्रीणि शतान्यह्नां चतुःपञ्चाशदुत्तराणि द्वादश च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३५४ । १२ । ६२ । तथा एकत्रिंशदहोरात्रैस्त्रिंशदुत्तरं च शतं चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानां दिवसस्येत्येवंप्रमाणोऽभिवर्द्धितमासः । एवं ३१ । १२१ । १२४ । अनेन मासेन द्वादशमासप्रमाणोऽभिवर्द्धितसंवत्सरो भवति स च प्रमाणेन त्रीणि शतानि अह्नां त्र्यशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३८३ । ४४ । ६२ । तदेवं त्रयाणां चान्द्रसंवत्सराणां द्वयोश्चाभिवर्द्धितसंवत्सरयोरेकीकरणे जातानि दिनानां त्रिंशदुत्तराणि अष्टादश शतानि अहोरात्राणाम् १८३० ऋतुमासश्च त्रिंशदहोरात्रप्रमाणोऽतस्त्रिंशता भागहारे लब्धा एकषष्टिः ऋतुमासा इति । स० ६१ स० ।

उउय–ऋतुक–त्रि० कालोचिते, "उउयंति समयनिवासिणिस्सु" [illegible] ५ उ० ।

उउणदी–ऋतुनदी–स्त्री० ऋतुमत्यां, [illegible] ।

उउसुहफलसमिद्ध–ऋतुसुखफलसमिद्धिन–[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

उउसम–ऋतुसम–[illegible] [illegible] [illegible]

उउ [ऊ] संधि–ऋतुसन्धि–पुं० ऋतोः पर्यवसाने, आचा० २ श्रु० १ अ० १ उ० ।

उउसंवच्छर–ऋतुसंवत्सर– पुं० ऋतवो लोकप्रसिद्धा वसन्तादयस्तत्प्रधानः संवत्सरः ऋतुसंवत्सरः । चन्द्र० १ पा० । त्रिंशदहोरात्रप्रमाणैर्द्वादशभिर्ऋतुमासैः श्रावणमासकर्ममासपर्यायैर्निष्पन्नेषष्ट्यहोरात्रशतत्रयमाने, । स्था० ५ ठा० । सावनसंवत्सरपर्याये संवत्सरभेदे, तत्वं च यथा ।

विसमं पवालिणो परि–णमंति अणुदूदेंति पुप्फफलं ।
वासं ण सम्मवासइ, तमाहु संवच्छरं कम्मं ॥

विषमेण वैषम्येण प्रवालं पल्लवाङ्कुरस्तद्विद्यते येषां ते प्रवालिनो वृक्षा इति गम्यते । परिणमन्ति प्रवालवत्तालक्षणया अवस्थया जायन्ते । अथवा प्रवालिनो वृक्षाः परिणमन्ति अङ्कुरोद्भेदावस्थां यान्ति । तथा अनृतुषु अस्वकाले ददति प्रयच्छन्ति पुष्पफलं यथा चैत्रादिषु कुसुमादिदायिनोऽपि स्वरूपेण चूताः माघादिषु पुष्पादि प्रयच्छन्तीति यथा वर्षं वृष्टिमेघो न सम्यग्वर्षति यत्रेति गम्यते तमाहुर्लक्षणतः संवत्सरं कार्मं यस्य स ऋतुसंवत्सरः सावनसंवत्सरश्चेति पर्यायौ । स्था० ५ ठा० । जो० ॥

ता एएसिणं पंचण्हं संवच्छराणं तच्चं उउसंवच्छरस्स उउमासेति स तिमुहुत्तेणं अहोरत्तेणं गणिज्जमाणे केवतिए रातिंदियग्गेणं आहितातिं वदेज्जा । ता तीसेणं राइंदियग्गेणं आहितेति वदेज्जा । ता से णं केवतिए मुहुत्तग्गेपुच्छा ता णवमुहुत्तसताई णवमुहुत्तग्गेणं आहितेति वदेज्जा । ता एस णं अद्धाउवालसखुत्तकमा उउसंवच्छरे ता सेणं केवतिते राइंदियग्गेणं आहितेति । ता तिन्नि सट्ठे रातिंदियसते राइंदियग्गेणं आहितातिं वदेज्जा । ता से णं केवतिते मुहुत्तग्गेणं आहिते ता दसमुहुत्तसहस्साणि अट्ठ य मुहुत्तसताइं मुहुत्तग्गेणं आहिता ॥

तृतीयं ऋतुसंवत्सरविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमम् । भगवानाह । (तातीसेणमित्यादि)ता इति पूर्ववत् त्रिंशद्रात्रिंदिनानि (३०) रात्रिंदिवाग्रेण ऋतुमास आख्यात इति वदेत । तथाहि ऋतुमासयुगे एकषष्टिस्ततो युगसत्कानां त्रिंशदधिकानामहोरात्राणामेकषष्ट्या भागो ह्रियते लब्धाः त्रिंशदहोरात्राः (३०) (तासेणमित्यादि) मुहूर्त्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमम् भगवानाह "ता नव मुहुत्तसयाई " इत्यादि । नव मुहूर्त्तशतानि मुहूर्त्ताग्रेणाख्यात इति वदेत् । तथाहि त्रिंशद्रात्रिंदिनानि ऋतुमासपरिमाणमेकस्मिंश्च रात्रिंदिवे त्रिंशन्मुहूर्त्तास्ततः त्रिंशता त्रिंशता गुण्यते नव शतानि भवन्तीति । (ता एएसिणमित्यादि) सप्तव्याख्यानीयम् । चं० १२ पा० ॥

उउसुह–ऋतुसुख– त्रि० ऋतौ कालविशेषे सुखः सुखदः ऋतुसुखः । कालोचितसुखप्रदे, "उउसुहमियक्खायसमणुबद्ध" ऋतौ कालविशेषे सुखा सुखहेतुः ऋतुसुखा तया निर्वाहया अथवा भाजनव्यवस्थालक्षणा तथा गमनुबद्धमनवच्छिन्नमत्था । सेन उत्तेण । ध० ।

ऋतुसुह – पु० कालोचिते, प्रश्न० ४ द्वा० ॥

उंउ–हुण्ड– न० उण्डकं वस्त्राणां वा पूर्णे उण्डकः । प्रश्न० ४ द्वा० । [illegible] । बृ० ३ उ० ।

निक्षेपो तथा "सामा छउ ज्झयिद्दे, दव्वे भावे य होइ नायव्वं । दव्वुंछंमेसणियं भावंमिमीणं मुणेयव्वं" दश० नि० १० अ० । (एतद्व्याख्या अभावग्गदंसणमिसमाद शब्दे) उञ्छमिवोञ्छम् । अल्पाल्पसङ्ग्रहीते भैक्ष्ये, प्र०१द्वा० । अज्ञातपिण्डोञ्छम् । अपर्याप्ततल्पस्य" उञ्छमिति द्रुमपुष्पिकाऽध्ययने, द०१अ० ।

उंछजीविया–उञ्छजीविका–स्त्री० एषणायाम्, स्था०४ ठा०

उंछजीवियासंपण्ण–उञ्छजीविकासम्पन्न–त्रि० एषणानिरते, स्था० ४ ठा० ।

उंछवित्ति–उञ्छवृत्ति–त्रि०कणशः आदानरूपेण उञ्छेन जीविकायति, तत्पुत्रा नारदस्तेषामुञ्छवृत्त्या च भोजनम् । तद्व्यपकाम्नार्द ते चाऽशोकायां नारदं सुतम् । आ० क० । आव०

उंजण–उञ्जन–न० सर्वतःत्वे, " ण संजिआ ण माहिआ, णो णं निव्वावए मुणी " द०८अ० ।

उंजायण–उञ्जायन–पुं० वासिष्ठगोत्रे ऋषिभेदे, तत्प्रवर्तितगोत्रजे च । स्था० ७ ठा० ।

उंडिया–उण्डिका–स्त्री० अनिमपनगरादेर्निर्गच्छमानस्य योगभूमियोग्यमार्गायामक्षरमहितमुद्रायाम्, बृ० १ उ० ।

उंडी–उण्डी–स्त्री० पिण्डयाम्, ज्ञा० ३ अ० । बृ० ।

उंडेरिय–उण्डेरिक–न० निःशूद्रिकया वर्णनीये स्थादिभेदे, यदीप्सितं लप्स्यामहे तदा तवोण्डेरकादि दास्यामः । स्था०४ ठा० । आ० म० द्वि० ।

उंदुर–(रू) उन्दुर (रु) पुं०–स्त्री उन्द् उर मूषके, आ० म० प्र० । उंदुरं वा मासं पुत्तमुद्धं वा मुंचओ । नि० चू० ११ उ० ।

उंदुरग–उन्दुरक–न० देवतादि पुरतो वृषभगर्जितादिकरणे, ग० २ अधि० ।

उंदुर (रू) माला–उन्दुर (रु) माला–स्त्री० मूषकस्रजि, उपा० १ अ० ।

उंदुरमालापरिणद्धसुकयचिंध–उन्दुरमालापरिणद्धसुकृतचिह्न–त्रि० उन्दुरमालया मूषकस्रजा परिणद्धं परिणतं सुष्ठु सुष्ठु रचितं चिह्नं स्वकीयलाञ्छनं येन तत्तथा तस्मिन् । उपा० १अ० ।

उंबर–उम्बर–पुं० उमित्यव्यक्तशब्दं वृणाति वृ० अच्–द्वारोर्ध्वकाष्ठे, वाच० । देहल्याम्, २ आ० म० द्वि० । आव० । गन्धर्वभेदे च । वाच० ।

उंभ–उम्भ–धा–स्था–प० पूरणे, आ० म० द्वि० । विशे० ।

उक्कुरु–उत् स्था–धा० (उठना) स्थित्वाधागदूर्ध्वस्तने उद ठक्कुक्कुरौ ८।४।१७ इति उत्पूर्वस्य स्थाधातोः कुक्कुर इत्यादेशः । उक्कुक्कुरइ उत्तिष्ठति । प्रा० ।

उक्क–उत्क–त्रि० उद्गतं मनोऽस्य उद्० नि०क०वाच० । उत्कण्ठिते, " अणुक्कसाई अप्पिच्छे अन्नाएसी अलोलुए " उत्त० ।

उक्कंचण–उत्कञ्चन–न० सूत्राद्यारोपणार्थमूर्ध्वंकुञ्चने, सूत्र० २ श्रु०२अ० । ज्ञा० । उत्कोचायां च । दशा० २अ० । तथा हीनगुणस्य गुणोत्कर्षप्रतिपादनम् । ज्ञा० २ अ० । हीनानूर्ध्वं दण्डयतः भ० ११ श० ११ उ० । मुग्धवञ्चनप्रवृत्तस्य समीपवर्तिविदग्धरक्षणार्थं क्षणं क्षणमव्यापारतयाऽवस्थानम् । उपा० १ अ० । औ० । मूर्खं प्रति तत्प्रतिरूपदानादिकमसद्व्यवहारं कर्तुं प्रवृत्तस्य पार्श्ववर्तिविचक्षणभयात् क्षणं यत्तद्व्यकरणमुत्कुञ्चनमित्यन्ये । ज्ञा० १० अ० "उक्कंचणं गच्छातिणा" वसनेर्वान्यादिना कचवरनिष्कासनमिति संभाव्यते । नि० चू० ५ उ० ।

उक्कंडण–उत्कण्डन–न० दारुकोपरिकम्बीनां बन्धनरूपे वसतिपरिकर्मणि, ग० १ अधि० ।

उक्कंठा–उत्कण्ठा–स्त्री० " ङञणनो व्यञ्जने " ८ । १ । २५ । इत्यनेन णकारस्यानुस्वारो वा । प्रा० । वर्गेऽन्त्यो वा ८।१।३०। इत्यनेनानुस्वारस्य णकारो वा । प्रा० । इष्टप्राप्त्यै कालासहनरूपे औत्सुक्ये, २ वाच० ।

उक्कंपिय–उत्कम्पित–त्रि० चञ्चलिते, कल्प० ।

उक्कंबण–उत्कम्बन–न० दारुकोपरि कम्बीनां बन्धनरूपे वसतिपरिकर्मणि, बृ० १ उ० । ग० । नि० चू० ।

उक्कंबिय–उत्कम्बित–त्रि०वंशादिकम्बानिरवबद्धे, आचा० १श्रु०।

उक्कच्छिया–औपकक्षिकी–स्त्री०कक्षायाः समीपमुपकक्षं तत्र भवा औपकक्षिकी । अध्यात्मादित्वादिक ए प्रत्ययः । साध्व्युपकरणभेदे, । बृ० ३ उ० । साप्येवंविधा स्मृता समचतुरस्रा सार्द्धहस्तमाना चतुरङ्गलागं दक्षिणपार्श्वं पृष्ठं चाच्छादयति । वामस्कन्धे वामपार्श्वे च यौट्टकप्रतिबद्धा परिधीयते । यदुक्तम् " जाए ३ अणुक्कुइए उरोरुहे कञ्चुओ असीविअओ । एमेव य उक्कच्छिअ सा नवरं दाहिणे पासे त्ति । ध०३अधि० । येनाङ्गिया उपज्ञे कंचुकमुत्काढ्यं चलारोति । संघाडओ उ चउरो तस्य दुहत्थाउ वसहीयउत्ति । बृ० ३ उ० ।

उक्काडि–उत्क्रुष्टम्–अव्य० उत्कर्षवशेनेत्यर्थे, सू० प्र० १९ पा०

उक्कड–उत्कट–त्रि० प्रकर्षपर्यन्तवर्तिनि, प्रश्न० १ द्वा० । तीव्रे, आचा० । उद्धृते, कल्प० । प्रचुरे, आव० ५ अ० । बहुफले, व्य० २ खं०२उ० । उक्कडफुडकुडिलजडुलकक्खडवियडफडाडोयकरणदच्छं । उत्कटो बलवताऽन्येनाध्वंसनीयत्वात् स्फुटो व्यक्तप्रयत्नविहितत्वात् कुटिलो वक्रस्तत्स्वरूपत्वाज्जटिलः स्कन्धदेशे केसरिणामिवाहीनां केसरसद्भावात् कर्कशो निष्ठुरोऽबलयत्वात् विकटो विस्तीर्णो यः स्फटाटोपः फणासंरम्भः तत्करणे दक्षो यः स तथा तम् । ज्ञ०१५ श० १ उ० । उत्कटौ, शरे च । पुं० विषमे, त्रि० सैंहीप्लतायां च स्त्री० । वाच० ।

उक्कडगंधविलित्त–उत्कटगन्धविलिप्त–त्रि० तीव्रदुर्गन्धव्याप्ते, न० ।

उक्कत्त–उत्कृत्त–त्रि० शरीरादूरीकृतचर्मणि, " कप्पिओ फालिओ छिन्नो उक्कत्तो य अणेगसो " उत्त० १९ अ० ।

उक्कट्ठग–उत्कर्तक–पुं० चौरभेदे, ये गेहाद् महणं निष्काशयन्ति प्रश्न० ३ द्वा० ।

उक्कत्तिअ–उत्कर्तित–त्रि० धूर्तादित्वात् र्तनागस्य न टः । उच्छिन्ने, प्रा० ।

उक्कप्प–उत्कल्प–पुं० कर्ध्वं कल्प उत्कल्पः उत्क्रमैषणोत्पादनाशुद्धमसमाचारे, । पं० भा० । "उक्कप्पो उ इदाणिं, उक्कं कप्पादि होति ओकप्पो । अहवा विच्छिण्णकप्पो, उक्कप्पो अहवण अवेत्तो ॥ उग्गमउप्पायणए–सणसुणिकखो कंदमूलफले गिहिये पारभियासु य,ओकप्पं तं वियाणाहि॥णामणिथंभणि क्षेमणि, धेनाली चेव अरूवनाड्ढी । आदाणपाढणेसु य, य गहेसु य एवमादीसु । तसगोमिदियमुज्झण–ससेहमञ्जणामभ भिओगोगेहाइ यथण तदर्णन, दरुथंन य अगिणस्स । णामाणि उक्कपकराणं, परिमाणं देवलाणुमादि । धमणिपत्तम सि ण चयंति, लेससिक्खेसेत्ति अंगाई । विट्टिाण य आणवि

अहव णिमुक्कायणम्मि पेताली । उड्डाविऊण णियाणो, मस्स- लए मुरूपेनाली । गम्भाणं आदाणं, करेंति नइ माइणं न अन्नाणं । अनिओगवसीकरणे, विज्जा जोगादिहिं कुणति । विच्छिण्णमच्छिण्णभमरं, मंडुक्के मच्छए तहा पक्खी । मम्मुच्छा घेमादी, जो जोणी पाहुडेणं च । पमुत्तइविणं जाणं, आदव्व णं संतरोहकम्मेयं । कोहादिविणदंसो, धंमणिक्कागोत्तम्म मंतेण पमादि अकरणिज्जं, निक्कारणं जे करंतित् जिक्खू । मत्तो सो उक्कमो,, दारं पं० भा० ; पं० चू० ॥

उक्कम–उत्क्रम– पुं० उत्–क्रम–घञ्–अवृद्धिः । पश्चादानुपूर्वी-नयने, विं० ७ अ० । विशे० । उत्क्रान्तौ उल्लंघने च, वाच० ॥

उक्कमंत–उत्क्रममाण– त्रि० ऊर्ध्वं क्रामति,"उक्कमंतसु पाणेसु" आ० म० प्र० ।

उक्कमवोच्छिज्जमाणबंधोदया–उत्क्रमव्युच्छिद्यमानबन्धोदया– स्त्री० उत्क्रमेण पूर्वमुदयः पश्चाद्बन्ध इत्येवं लक्षणेन व्यवच्छि-द्यमानौ बन्धोदयौ यासां ता उत्क्रमव्यवच्छिद्यमानबन्धोदयाः । बन्धव्यवच्छित्तिपूर्वकोदयव्यवच्छित्तिमतीषु प्रकृतिषु,पं० सं० ।

उक्कमसेढी–उत्क्रमश्रेणी– स्त्री० विपरीतपरिपाट्याम्, उ० ।

उक्कमित्त–उपक्रान्त– त्रि० उपक्रमकारणैरुपक्रान्ते जीवे, "अ-हवा उक्कमित्तमवंतिए" सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

उक्कर–उत्कर– पुं० समूहे, कल्प० । संघाते, आव० ४ अ० । वस्तुकरे, करस्तु गवादीन् प्रतिवर्षं राजदेय द्रव्यम् । भ० ११ श० ११ उ० । ज्ञा० । जं० ।

[illegible] ।

[illegible] [illegible] । (ज्ञा०)

उक्कलियावाय–उत्कलिकावात–पुं० [illegible] [illegible] । भ० १ श० ७ उ० । [illegible] [illegible] । [illegible] ।

उक्करिस–उत्कर्ष–पुं० [illegible] [illegible] । भाचे, "[illegible]" सूत्र० १ श्रु० २ उ० । [illegible], [illegible] । [illegible], [illegible], [illegible], वाच० ।

उक्कसण–उत्कर्षण–न० [illegible], निरर्सने, [illegible] । नि० चू० १८ उ० । [illegible], सूत्र० १ [illegible]

उक्कस्स–उत्कर्षन्–त्रि० [illegible] त्ति, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

उक्कस्समाण–[illegible]–त्रि० [illegible], [illegible]

उक्कस्समाणी–[illegible]–स्त्री० [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] वा । स्था० ५ ठा० । सू० ।

उक्कसावेंत–उत्कर्षयत्–त्रि० [illegible], [illegible] वा [illegible] [illegible] । [illegible]

उक्का–उल्का–स्त्री० [illegible] [illegible]

त्क–न० ऊर्ध्वं कालात्पठ्यत इत्युत्कालिकम्।
ने। स्था०। कालवेला (पञ्चविधस्वाध्यायिक)
नियमेन पठ्यमाने श्रुतविशेषे, अनु० ।पा० ।
ज्झायअं पढिज्जइ तं उक्कालियंति नं० । "
सेअं उक्कालिअं अणेगविहं पाणत्ता तंजहा
प्पिया कप्पियं चुल्लकप्पसुयं महाकप्पसुयं
यणियं जीवाभिगमो पण्णवणा महापण्ण-
यं नंदी अणुओगदाराइं देविंदत्थओ
चंदाविज्झयं सूरपण्णत्ति पोरिसिमंडलं
ज्झाविरणविणिच्छिओ गणिविज्जा झा
विभत्ती आयविसोही वियरागसुयं संलेह-
णो चरणविही आउरपच्चक्खाणं महा-
इ मेत्तं उक्कालियं।नं० ।पा०। अनु०
।

–पुं० ६ त०। उल्का आकाशादग्निपात
। व्योम्नि सम्मूर्छिततज्वलनपतनरूपे लोक-
ामिकेऽर्थे, अनु० । जी० । सरेखा सोद्योते
, भ० ३ श० ६ उ०। उल्कापातादिद्वारायथ
भवन्तः शाखाभिक्षुन्दीकाभिधायिनो
ध्र० २ अ०।
अनिमानात्स्यन्दीयन्नगृद्धादेः प्रकाशन-
, भ० १२ श० ५ उ०।
ट्ठस–न० अग्निपिण्डस्वरूपे, स्था०ठा.।
ट्ठ–त्रि० कृषि विलेखने इत्यस्य धातोः
रूपम् । उत्-कृष–क्त। दशा० १ अ०। उत्कृ-
ति अत इत्यम्।प्रा०। आर्षे तु "सदा सं-
शेऽसा उक्कट्ठम् । दशा० ४ अ० । प्रधाने,
हिंसा संजमो तवो " । दशा० १ अ० ।
२ प्रति० । प्रश्न०।कर्षणपूर्वं क्रियादौ च।
। कृष्टं कर्षणं तत्प्रसरणादेः कर्षणम्
यति, पि० ३ अ० । इर्षवशाज्ज्ञायमाने
। कल्प० । संदव्वश्चिसंसदिय, संसट्ठि
झिट्ठुमसंसट्ठ, असंठ खेच योण्ये "
ग्रह . . . दाक्षृत्मानि मह-
।दशा०
–पुं० . . . , उक्किट्ठयण-
दिव० ।
ने गडुन्ध्रुस-
धर्म० ।
रे, " उक्किट्ठ
।

उक्किट्ठि–उत्कृष्टि–स्त्री० हर्षविशेषप्रेरिते ध्वनिविशेषे, आ० म० द्वि० । आनन्दमहाध्वनौ, औ० । वि० । चकारपूर्वके कल-कले, अत्र चतुर्थप्रायश्चित्तेन शुद्धिः । जीत० ।
उक्किण्ण–उत्कीर्ण–त्रि० उत् कॄ क्त–नष्टे, आ० चू० २ अ०। उत्-कीर्य स्थिते, प्रश्न० । शिलादिषु उत्कीर्णकृते नामकादिरूपे पदभेदे, दशा० ४ अ० । उद्–कॄ–कर्तरि क्त उल्लिखिते, उत्-खाते, उच्छ्रिते लिखिते च । वाच० ।
उक्किण्णंतर–उत्कीर्णान्तर–त्रि० ६ ब० उत्कीर्ण व्यवधानान्तरे,प्रश्न०। जी० । उक्किण्णंतरविउलगंभीरखायपरिहा (असुरकुमा-रावासाः) उत्कीर्णमुत्खनमुत्कीर्णं यासीरूपं इतस्ततः अन्तरं ययो-स्ते उत्कीर्णान्तरे ते विपुलगम्भीरे खातपरिखे येषां तानि उत्की-र्णान्तरविपुलगम्भीरखातानथ उपरि च समयोरिका उपरि वि-शाला अधः संकुचिता तयोरन्तोऽपि पाली क्रियते इति भाव । स० ।
उक्कित्तण–उत्कीर्तन–न० उत् कृत् ल्युट् संशब्दने, विशे०। आ-व० । आ० म० द्वि० । व्य० । अनु० । अस्सा जिने प्रवचने यामि पर्यायोत्कीर्तनं मुद्रा० इ०। देवतामादेः स्तुतिः कीर्तने च। वाच०
उक्कित्तणाणुपुव्वी–उत्कीर्तनानुपूर्वी–स्त्री० उत्कीर्तनं संशब्दन-मभिधानोच्चारणं तस्यानुपूर्वी अनुपरिपाटिः । आनुपूर्वीभेदे, अनु० ॥
उक्कित्तिय–उत्कीर्तित–त्रि० कथिते, षं० २ पाहु० ।
उक्किरिज्जमाण–उत्कीर्यमाण–त्रि० कुशिवरादिविज्ञानादिकला भिज्जमाने, जं० १ वक्ष० । चन्द्रपुराण वा उत्कीर्यमाणाना व च विकीर्यमाणाना वा । आ० म० प्र० । औ० ॥
उक्कीरमाण–उत्कीरत्–त्रि० विपत्तके विकिरति, टंकादिना सूर्य कुर्वाणे, तं च केइ उक्कीरमाणं पासित्ता वयासी कि प्रभ उक्कीरसि, अनु० । धर्म० ॥
उक्कुज्जिय–उत्कुब्जित–न० उत्–कुब्ज–भावे क्त उपरि कुब्जीक-रणे, उवरिकुज्जि करण उक्कुज्जियं । नि० चू० । कर्मणि क्तः उत्तानपतनमहत्स्वर्जो, प्रश्न० १ द्वा० ॥
उक्कुडुय– अव्य० ऊर्ध्वं आयसुस्थ तथः कुक्षीकृत्यान्ते, "असंछए निसज्ज पलियाए वक्कुडुया आयसु ठिया" आचा० २ श्रु० १ अ० ३ उ० ।
उक्कुट्ठ–उत्कुष्ट–न० पीलुपर्णीकार्दकपुष्पकलिन काउं वर्णपू-र्णे, आचा० २ श्रु० १ अ० ६ उ० । सचित्तवाल्व ३ पुष्प उक्कुट्ठे भण्ड । नि० चू० ४ उ०। उक्कुट्ठे नाम सचित्तवक्कम इत्यादिकुट्टणादि वा उक्ख्लै कुर्वते। नि० चू० १ उ० ।
उक्कुडुग–उत्कुटुक–न० यथासनकुटुकासने, औ० २ वक्ष० । यथासनासनिविष्टे, भ० ७ श० १ उ० । आसने, पुत्रकासने प्र० १ अ० । भूमावलग्नपुतनपार्श्वे, प्रश्न० १३ द्वा० पंचा० । "आगम्मुक्कुडुओ सन्तो पुच्छेज्जा पंजलीउडो " गुरो-र्मूलमागत्य उत्कुटुकोत्कुटुकासनः सन्नम्रत्वात् उत्कुटुका-सिकः सन् शान्तो वा । उत्त० १ अ० । आ० म० । अवि कुडु-सिया पायं पमारी नु कुडुं अब । उद्दिसि न्व नडुं उड्डं अरि-त्तो माहे भूमि कप्पिऊण उक्कुडुगति ऋतु वा उडुन तदागम-एय उवेति। आ० चू० ४ अ० । "उवरे वा उक्कुडुए वा नसर माहे संसंस्था मम्म अकाले उक्कुडुग ठाण गमिकन च विरेञ्जा उड्डु उच्चारपरिता " आचा० २ श्रु० २ अ० २ उ० जिनकल्पं प्रतिमया उक्कुडुगास । सू० १ उ० ।

उक्खित्त-उत्क्षिप्त-त्रि० सिक्ते, "चंदणोक्खित्तगाय सरीरे" सूत्र. २ श्रु० २ अ० ।

उत्क्षिप्त त्रि० उत् क्षिप्-क्त ऊर्ध्वमाकाशे क्षिप्ते, ज्ञा० १० अ० ।

उच्छाद्दुधृते, ज्ञा० १७ अ० । उत्पाटिते, भाव० १ अ० । प्रथमतः समारभ्यमाणे गवेषणे, ग० । अं० । उच्चाटिते च पुम्लिङ्ग पुं० वाच० ।

उक्खित्तकष्णणाम-उत्क्षिप्तकर्णनाम-त्रि० ब० उत्पाटितकर्ण नासिके, वि० १ अ० ।

उक्खित्तचरग-उत्क्षिप्तचरक-पुं० स्वप्रयोजनाय पाकभाजनादुद्धृते तदर्थमभिग्रहविशेषात्तचरतितद्गवेषणाय गच्छतीत्युत्क्षिप्तचरकः । स्था० ५ ठा० । दायकेन पूर्वमेव भाजनादुद्धृतस्य गवेषके, प्रतिग्रहविशेषधारिणि, ध० ३ अधि० । भिक्षाचरकभेदे, औप० । पं० व० ।

उक्खित्तणाय-उत्क्षिप्तज्ञात-न० मेघकुमारजीवेन हस्तिभवे वर्त्तमानेन यः पाद उत्क्षिप्तस्तेनोपलक्षितं मेघकुमारचरितमुत्क्षिप्तमेवोच्यते । उत्क्षिप्तमेव ज्ञातमुदाहरणं विवक्षितार्थसाधनमुत्क्षिप्तज्ञातम् । मेघकुमारचरितरूपे ज्ञाताधर्मकथायाः प्रथमाध्ययनोक्ते मेघकुमारचरिते, ज्ञातत्वं पुनरर्थं ज्ञापनीयादयादिगुणवन्तः सहन्ते एव देहकष्टमुत्क्षिप्तैकपादो मेघकुमारजीवो हस्ती चेति । एतदर्थाभिधायके ज्ञाताधर्मकथायाः प्रथमेऽध्ययने च । ज्ञा० १ अ० । स० आव० । प्रश्न० ।

उक्खित्तणिक्खित्तचरय-उत्क्षिप्तनिक्षिप्तचरक-पुं० पाकभाजनादुत्क्षिप्य निक्षिप्तं तत्रान्यत्र वा स्थाने यत्तदुत्क्षिप्तनिक्षिप्तम् । अथवा उत्क्षिप्तं च निक्षिप्तं च यथास्ति तत्तथोच्यते अभिग्रहविशेषधारिणि भिक्षाचरके, औप० । सूत्र० ।

उक्खित्तपसिणवागरण-उत्क्षिप्तप्रश्नव्याकरण-त्रि० उत्क्षिप्तानीयोत्क्षिप्तानि अविस्तारितरूपाणि प्रच्छनीयान्यपृच्छ्यमानान्यासेयमानान्यादाय व्याकरणानि यानि तानि तथा । संक्षिप्तप्रश्नोत्तरेषु । स० १६ ठा० ७ उ० ।

उक्खित्तपुव्वमदि-उत्क्षिप्तपूर्वमति-पुंक० स० अस्यां यमत भूयसिति साधुनामाहं दर्शितायां वसतौ, आचा० २ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

उक्खित्तभत्त-उत्क्षिप्तभक्त-न० पृथ्यनके, पृथभक्तमुत्क्षिप्तभक्त पट्टकभक्तमेतान्येकार्थिकानि । बृ० २ उ० ।

उक्खित्तविवेग-उत्क्षिप्तविवेक-पुं० उत्क्षिप्तस्य ग्रामोदनादिभक्त निक्षिप्तपर्ययोत्कामप्रत्याख्यानपत्तनामयोग्यस्याद्रवविकृत्यादिद्रव्यस्य विवेको निःशेषतया पृथक्करणमुत्क्षिप्तविवेकः । आचामाम्लादिप्रत्याख्यानानां सोत्कल्प्यपरित्याग कल्पनीयद्रव्येण सम्पर्शे तदुद्धरणरूपे प्रत्याख्याना कारे, । "आयंबिले पच्चक्खाइ अन्नत्थणा भोगेणं सहसागारेण लेवालेवेणं उक्खित्तविवेगेणं" पंचा० ५ विव० । ध० । ज्ञा० चू० ।

उक्खिप्पमाय-उत्क्षिप्य-अ० उत् क्षिप्-क त्वाप्रत्यये दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्- । प्रथमतः समारभ्यमाणे गवादौ, ज० १ वक्ष० जी० । रा० । स्था० ।

उक्खिवव-उत्क्षिप्य-अव्य० उत् क्षिप् ल्यप् "ऊर्ध्वं क्षिप्त्वेत्यर्थे उक्खिप्पपाद गौयज्ञा" आचा० २ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

उक्खिप्पमाण-उत्क्षिप्यमाण-त्रि० ऊर्ध्वं क्षिप्यमाणे, (उक्खिप्पमाणेहिं) प्रक्षीप्तैकदिक्षिप्यमाणैरित्यर्थः । प्रश्न० ३४ ठा० ।

उक्खिवंत-उत्क्षिपत्-त्रि० उत् क्षिप्-शतृ- । उत्क्षिपेर्गुलुगुञ्छोत्थघाल्लत्थं, ८ । ४ । ४३ इत्यादिसूत्रस्य वैकल्पिकत्वात् गुलुगुञ्छादयः प्रेरणे, प्रा० ।

उक्खिवणा-उत्क्षेपणा-स्त्री० उद्घाटनायां साधूनां संघाडादिः करणे, " अहिगरणं य उक्खिवणा " बृ० १ उ० ।

उक्खुद-क्षुद्-धा० भेदे, तुदा० कुटा० पर. सक. सेट. (तुदेर्को डतुटखुडोक्खुडोल्लुकणिलुक्कलुक्कोच्छराः ८।४।१६। इति तुदरूक्खुडादेशः उक्खुडइखुडति प्रा० ।

उक्खेव-उत्क्षेप पुं० उत्-क्षिप्-घञ् उत्पाटने, श्रो० कर्तरि अच् उत्क्षेपकारके, त्रि० वाच० प्रारम्भ वाक्ये, निर० ।

उपक्षेप-पुं० उपोद्घाते "उक्खेवो तइयस्स" उपा० १अ. हस्तादुत्पाटने, (उक्खेवेणं देतिणियावि उघणाति) व्य० ३ उ० ।

उक्खेवग-उत्क्षेपक-त्रि० उद् क्षिप् ण्वुल् कर्णभङ्गे, उत्क्षिप्याहारके चौरे च । वाच० वंशादण्डादिमये मुष्टिग्राह्यदण्डमध्यभागे, वायुदीरणके वस्तुनि, भ०९ श० ३३ उ० । ज्ञा० १ । प्रश्न० ७ ।

उक्खेवण-उत्क्षेपण-न० उत्-क्षिप् ल्युट् ऊर्ध्वनेतः समुद्धरणे, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । न्यायवैशेषिकप्रसिद्धे पञ्चानां कर्मणामन्यतमस्मिन्, तच्च यदूर्ध्वाधः प्रदेशाभ्यां संयोगविभागकारणं कर्मोत्पद्यते । यथा शरीरावयवे तत्सम्बन्धे वा मूर्त्तिमति मुसलादौ द्रव्ये ऊर्ध्वमानिगकाशप्रदेशाभ्यां संयोगकरणमधोदिग्भागावच्छिन्नैश्च तैर्विभागकारणं प्रयत्नवदात्मकर्म तदुत्क्षेपणमुच्यते । सम्म० ।

उग्गजफलग-उग्राजफलक-न० आर्यकप्रवृत्तौ नावा समागते चम्मकपट्टादिफलके, व्य० ४ उ० ।

उग्गहिया-उद्गृहिता-त्रि० पञ्चग्यामनेषणायाम, आचा० २ श्रु० १ अ. १० उ. ।

उग्ग-उद्-घट-धा. उद् घट चेष्टायाम, णि. उद् घटेरुग्गः ८ । ४ । ३३ । उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यन्तस्य उग्ग इत्यादेशः । उग्गइ उद्घट्टयति । प्रा० ।

उग्र-पुं० उच्-रक् गधान्तादेश । क्षत्रियाच्छूद्रायां शूद्रायामुत्पन्ने सङ्कीर्णवर्णे, वाच० अमरकरमकरिन्यादुग्रः कल्प० । आ० म० प्र० । आदिदेवावस्थापित आरक्षकवंशे क्षत्रियभेदे, ज्ञा० १ श्रु० । स्था० । आचा० । बृ० । कल्प० । अनु० । आ० म० । दुष्टे, अनिरुग्ग दंसणि दक्खे आयरिया उग्गा दुट्ठत्ति वुत्तं भवति नि० चू० । स्वभावत उद्भटे, भ० १० ४ उ० । प्रश्न० तं.प्र. त० । प्रत्युत्पन्ने, ज्ञा० १ अ० । रा० । चं० । मेधा । शङ्करे, उत्त० २० अ० ।

उग्गकुल-उग्रकुल-न० ६ त. आरक्षिकाणां कुले, आचा० २ श्रु० १ अ० २ उ० ।

उग्गगउ-उद्गम्य-अव्य० क्रमेण तत्रोद्गमनं इत्यर्थे, ज० ७ श० १ उ० ।

उग्गगंध-उग्रगन्ध-पुं० उग्रः गन्धः पुष्पादावस्य चम्पके, कट्फले, अर्जकवृक्षे, लशुने, च । हिङ्गुनि, न० । उग्रगन्धान्ते, त्रि० । यवान्याम, वचायाम, अजमोदायां, च । स्त्री० टाप् मदिनी० ।

उग्गतव-उग्रतपस्-त्रि० उग्रमप्रधृष्यं तपोऽनशनादि यस्य स तथा । रा० । त्रि० । ज्ञ० । तीव्रतपसि, संथा० । यदन्येन प्राकृतेन पुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि मनसा (तेन) विधिना तपसा युक्ते, रा० । उत्त० । स्था० । ज्ञा० । नि० ।

उग्गतेय-उग्रतेजस्-त्रि० ६ ब० । तीव्रप्रभावे, तीव्रविषे, "आसीविस उग्गतेयकप्पा" प्रश्न० १ सं० द्वा० ।

उग्गपव्वइय-उग्रप्रव्राजित-पुं० उग्राः सन्तः प्रव्रजिताः । दीक्षामाश्रितेषु, आदिदेवेनारक्षकत्वेन नियुक्तानां वंशजेषु, औ० ।

उग्गपुत्त-उग्रपुत्र-पुं० ६ त० उग्राणां पुत्राः । उग्राणां कुमारेषु, क्षत्रियजातिविशेषेषु, सूत्र० २ श्रु० १३ अ० भ० ॥

उग्गपुरिस-उग्रपुरुष-पुं० उग्रपुरुषविशेषे, स्था० । (व्याख्या पुरिसशब्दे०)

उग्गम-उद्गम-पुं० उद्गमनमुद्गमः पिण्डादेः प्रभवे,

तत्थुग्गमोपसूई, पभवो एमादि होति एगट्ठा ।

सो पिंडस्सिह पगओ, तस्स य दोसा इमे होंति ॥

तत्रोद्गमोत्पादनैषणासु मध्ये उद्गमनमुद्गमः । प्रसवनं प्रसूतिः । प्रभवनं प्रभवः (एमादि त्ति) एवमादयः आदिशब्दादुत्पत्त्यादिशब्दपरिग्रहः भवन्ति स्युरेकार्थाः । अनन्याभिधेयाः शब्दा इति गम्यम् (सोत्ति) स चोद्गमः सचेतनाचेतनमिश्रादिद्रव्यविषयत्वेन बहुविषयोऽपि सन् पिण्डस्य तैर्हुपक्वापेक्षः प्रस्तुतः । इह पिण्डाधिकारे दोषा दूषणानि तस्य पिण्डोद्गमस्य इमे वक्ष्यमाणा भवन्ति वर्तन्ते । ये हि साध्वर्थं पाकस्थापनप्रभृतयो भक्तादिवस्तुनो भक्तस्थापितस्वरूपत्वादिरूपेण भवनरूपमुद्गमं दूषयन्ति ते उद्गमदोषा इति भावार्थः । पंचा० १३ विव० । तत्र प्रथमत उद्गमस्य एकार्थिकानि नामानि नामादिकांश्च भेदान् प्रतिपादयति ॥

उग्गम उग्गोवण मग्गणा य एगट्ठियाणि एयाणि ।

नामं ठवणा दविए, भावम्मि य उग्गमो होइ ॥

उद्गम उद्गोपना मार्गणा च एतान्येकार्थिकानि नामानि स च उद्गमश्चतुर्द्धा भवति तद्यथा (नामंति) नामोद्गमः यत् उद्गम इति नाम कस्यचित् जीवस्य अजीवस्य वा यदुद्गम इति नाम स नामनामवतोरभेदोपचारात् । यद्वा नाम्ना उद्गमो नामोद्गम इति व्युत्पत्तेर्नामोद्गमः । स्थापनोद्गम उद्गमः स्थाप्यमानो द्रव्ये उद्गमविषयो भाव भाव विषय । तत्र द्रव्योद्गमो द्विधा आगमतो नोआगमतश्च । नोआगमतोऽपि त्रिधा । ज्ञशरीर भव्यशरीर तद्व्यतिरिक्तभेदात् । तत्र आगमतो नोआगमतश्च ज्ञशरीरभव्यशरीरे स्वरूपं उद्गमपदार्थज्ञाता तथोर्न वा । ज्ञशरीर-भव्यशरीरव्यतिरिक्तं तु द्रव्योद्गमम् ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ८३ ॥

[illegible]

[illegible]

पुनरवश्यं ज्ञानदर्शनाविनाभाविस्वरूपेणापि चारित्रकर्मोपादाननिषेधपूर्वोपार्जितकर्मापगमकारणस्वरूपम् तत्प्रधानमोक्षस्याङ्गं तत्प्रधानानुयायित्वाच्च प्रेक्षावतां प्रवृत्तेः तत्रोद्गमो चारित्रोद्गमेन प्रयोजनम् । लड्डुकादेरित्यत्रादिशब्देन लब्धं ज्योतिरुद्गमादिरूपं द्रव्योद्गमं विवरीतुमाह ॥

जोइसतणोसहीणं,मेहरिणकराणमुग्गमो दव्वे ।

सो पुण जत्तो य जया, जहा य दव्वुग्गमो दव्वो ॥८३॥

ज्योतिषां चन्द्रसूर्यादीनां तृणानां दर्भाणामौषधीनां शाल्यादीनां जीमूतानां ऋणस्य उत्तमर्णे यदा तद्दातव्यस्य कराणां राजदेयभागानाम् । उपलक्षणमेतत् । अन्येषामपि द्रव्याणां य उद्गमः स द्रव्यसंबन्धी वेदितव्यः । स पुनर्द्रव्योद्गमो यतो यस्मात्सकाशात्स यदा यस्मिन् काले यथा च येन प्रकारेण भवति तथा वाच्यः । तत्र ज्योतिषां मेघानां च आकाशदेशात् तृणानामौषधीनां च भूमेर्ऋणस्य व्यवहारादेः कराणां नृपतिनियुक्तपुरुषादेः तथा यदि ज्योतिषां मध्ये सूर्यस्य प्रभाते शेषाणां तु कस्यापि कस्यांचिद्वेलायां तृणादीनां प्रायः श्रावणादौ तथा यथेति ज्योतिषां मेघानां चाकाशे प्रसरणेन तृणानामौषधीनां च भूमौ स्फोटयित्वा ऊर्ध्वं निस्सरणेन ऋणस्य पञ्चकशतादिवर्द्धनरूपेण कराणां प्रतिवर्षं गृहस्य द्रम्मद्वयादिग्राहमित्येवंरूपेण । एवं शेषाणामपि द्रव्याणां यतो यदा यथा च यथासंभवमुद्गमो भावनीयः । इह प्राक् " दव्वम्मि लड्डुगाइ " इत्युक्तं तेन च लड्डुकप्रियकुमारकथानकं सूचितमतस्तदिदानीं गाथात्रयेणोपदर्शयति ।

वासहरा अणुजत्ता, अत्थाणी जोगकिड्डुकाले य ।

घडगसरावेसु कया उ, मोयगा लड्डुगपियस्स ॥८४॥

जोग्गा अभिणमारुय, निसमुच्चतो सुरसमुत्थो ।

आहारुग्गमचिंता, असुह त्ति दुहा मलप्पवहो ॥८५॥

तस्सेवं वेरग्ग-ग्गमेणं सम्मत्तनाणचरणाणं ।

जुगवं कमुग्गमो वा, केवलनाणुग्गमो जाउ ॥८६॥

वासगृहात् वासभवनात् अनुयात्रानिर्गमः । तत आस्थाने योग्यां क्रीडा मा व्यधीयत । ततः क्रीडा भोजनवेलायां तस्य लड्डुकप्रियस्य मोदकप्रियस्य कुमारस्य योग्या घटेषु शरावेषु च कृत्वा मोदका जनन्या प्रेषिताः । ते च पश्चिमे [illegible] तेन भुक्तवन्तो भूयोऽपि योग्यक्रीडा [illegible] कथया तस्य रात्रौ जागरणतायतस्ते मोदका न जीर्णास्ततो [illegible] [illegible] आहारोद्गमचिन्ता जाता । यथा [illegible] समुद्भवा एते मोदकास्ततः कुत्सितमुधाः । एवं च जात [illegible] वैराग्यम् । [illegible] द्विधा [illegible] [illegible] इति गाथाक्षरार्थः । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

रोचते मोदकास्ततो लोके तस्य मोदकप्रिय इति नाम प्रसिद्धिमगमत् । स च कुमारोऽन्यदा वसन्तसमये वामनयनाचतुरत्वाय आत्मानमवकाशयामासुः ग्राम । तत्र च नि[illegible] रिरंसयापि माधवसुन्दरीकपाटकामनादप्रयासिनीं जननीमनुन्यादिक परिमार्यापि तु प्रायशः । तत्र च विदग्धस्य भोजनपर्याप्तमायाताया भोजननिमित्तं जननी प्रधानमण्डपमुपेत्य शेषपरिजननिमित्तं च चेद्रु कृत्वा मोदकान् प्रेषितवती । ततस्तेन परिजनेन सह मोदका यथेच्छं बुभुजिरे । ते च [illegible] शीतकृत्यादिप्यात्मिश्रीधतया [illegible] जीर्णास्ततो [illegible] याम । तदन्यपुरुषस्य सर्वतः परिभ्रमन्[illegible] पुः । ततस्तं पारुष पूतिगन्धमाघ्राय चिन्तयामास । यथामी [illegible] पूतगुरुकर्णिकादिनिपातनतः दुर्गन्धसमन्या [illegible] । कथममयं यो देहो जननीशोणितजनकशुक्ररूपो द्विधा [illegible] सम्पर्कदशतोऽशुचिरूपो जातः । [illegible] यन्ने च कर्पूरादयोऽपि पदार्थाः स्वरूपतः सुरभिणोऽपि [illegible] संपर्केन क्षणमात्रेण दुर्गन्धतामापद्यन्ते । क्षणात् [illegible] शरीरस्यापि कृते ये दूरमाकाश [illegible] निविलनिपातकारीणि पापकर्माणि सेवन्ते ते सर्वथा [illegible] मोहमयनिद्रोपहतविवेकचेतनत्वादचेतना एव परमार्थतः । यद्यपि च तेषां शास्त्रादिपरिज्ञानं तदपि परमार्थतः शारीरायासकरम् । यदा तदपि पापानुबन्धिकर्मोपार्जनाय [illegible] । विद्वत्ता हि सा याऽयंदिनां प्रशस्ता [illegible] यथावस्थितवस्तुविविधहेयोपादेयहानोपादानप्रवृत्तिरूपा । यो तु [illegible] कमानापि सती सदैव तथाविधपापकर्मोपचयाय एव [illegible] सुखिनोऽप्यपि सुखनिजनयदनजयनशोकदारिद्र्यादिदुःखप्रवृत्तिसं [illegible] ततो परलोके च दुर्गतिविनिपातहेतुर्भवति । [illegible] पुनः परमार्थतः सर्वदैव सर्वोत्तमतानुसारिकर्मागमजनकस्वाद्वृत्तिः [illegible] परिज्ञाय [illegible] शरी- [illegible] कर्माणि [illegible] समाचरन्ति [illegible] निरन्तरं [illegible] ततो [illegible] समभिरताः परीक्षादिभी [illegible] । यद्वा [illegible] मोदकप्रियस्य कुमारस्य [illegible] इति [illegible]

[illegible]

चारित्राणां सम्यग्दर्शनसम्यग्ज्ञानेन च दीपितम् । निरन्तरं सद्गुरु[illegible]स्तम् । [illegible] कारणमुक्तम् । यच चारित्रद्रुमस्यापि किं प्रयोजनं [illegible] [illegible] । अत्र आह । " [illegible] " [illegible]

[illegible]

अाहारमुवहिं सेज्जं, उग्गमुप्पायणेसणासुद्धं ।

[illegible]

[illegible]

एसो सोलस मेओ, दुण्हा [illegible] ।

[illegible]

आहाकम्मुद्देसिय, पूईकम्मे य मीसजाए य ।

ठवणा पाहुडियाए, पाओयर कीय पामिचे ॥

परियट्टिए अभिहडे, उब्भिन्ने मालोहडे य ।

अच्छिज्जे अणिसिट्टे, अज्झोयरए य सोलसमे ॥

[illegible]

मान्यदेनोदने निर्यन्यमाने मत्तासकाञ्जिकादि तद्प्याधा [illegible] तद्वयवपकरन्वात । ततः काञ्जिकेन आयामेन अव-श्रवेन वा अप्योदकेन च यत्संपृष्टं तदपि पूतिर्भवति । एत-देव [illegible] भाष्यकृत् व्याख्यानयति ॥

दुद्धेण वि जं छिद्दं तु, असुइणा धावए जहा लोए ।
इह सुद्धेण वि छिद्दं, धोवइ कम्मेण जाणं तु ।
लेवालेवगि जं छुत्तं, जं वि दव्वमलेवुदं ।
तं वि पिंडून कप्पंति, तक्काकिमलेवरं ।
आहाइ जं कीरइ तं तु कम्मं, वज्जेहि उप्पत्तममग्गणं व ।
[illegible] विम्नाम [illegible], कम्मंति तो तग्गहणं करेति ।

सुप्तं गम्यम । [illegible] इति पदं व्याख्यातं [illegible] भावार्थः यद्पि वल्लचन [illegible] तदपि प्रथममनाभोगादिकरणतः [illegible] परित्यज्य पात्रं कल्प-[illegible] । किं पुनस्तत्प्रादिक सेपटह [illegible] कर्तव्यमिति [illegible] । तथा येव [illegible] शिष्या यर्ज [illegible] ततो [illegible] विशे-[illegible] ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

उक्तकल्पे ऽप्यन्यत्परिगृह्णन् शुद्धो यतिस्त्यक्तभक्तादेर्विशो-कोटित्वात् । विवेकश्चतुर्धा भवति । तद्यथा द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च । तथाचाह ॥

दव्वाइओ विवेगो, दव्वे जं जं जहिं खित्ते ।
काले अकालहीणं, असढो जं पस्सई भावो ॥

द्रव्यादिको द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयो विवेकः तत्र यद्द्रव्यं परित्यजति स द्रव्यविवेकः । तथा परित्याज्यं यत्र परित्य-ज्यते स क्षेत्रविवेकः क्षेत्रविवेकः क्षेत्रविवेकः इति व्युत्पत्तेः । तथा याविशोधिकोटिदोषदुष्टमकालहीनं शीघ्रं परित्यजति स कालतो विवेकः । इह यदेव दोषदुष्टं भक्तादिपतितं तदेव तत्कालविलम्बालाभेन परित्यक्तव्यम । परित्यागश्च वा पृथक् भिन्ने स्थाने कर्तव्यमन्यथा जायतस्तत्परिभागसं-यमहानिप्रसक्तेः । तत उक्तमकालहीनमिति तथा यः स्वतो ऽस्खलितः सन् दोषदुष्टं पश्यति दृष्ट्वा वा कालहीनं शीघ्रं परि-त्यजति स भावे भावतो विवेकः । इह निर्वाहे सति विशोधि-कोटिदोषसन्मिश्रं सकलमपि परित्यक्तम । अनिर्वाहे तु तन्मात्रं तत्र विधिमुपदर्शयितुकामः प्रथमतश्चतुर्भङ्गिकामाह ।

सुक्कोल्लसरिसपाए, असरिसपाए य एत्थ चउभंगो ।
तुल्ले तुल्लनिवाए, तत्थ दुवे दुब्भतुल्लाउ ॥

अत्र शुष्कस्य आर्द्रस्य च सदृशे समाने ऽन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये पाते सति तथा ऽसदृशे असमाने ऽन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये पाते सति चतुर्भङ्गी भवति । सूत्रे च पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् । चत्वारो भङ्गा भवन्तीत्यर्थः ते चामी । शुष्के शुष्कं पतितं, शुष्के आर्द्रम, आर्द्रे शुष्कम्, आर्द्रे, आर्द्रमिति । तत्र येन २ पदेन यो यो भङ्गो लभ्यो तौ तौ तथा दर्शयति (तत्थ त्ति) तत्र तुल्ये समाने सति अन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये तुल्य-निपाते सति चतुर्भङ्गी सदृशस्य वस्तुनः प्रक्षेपे द्वौ प्रथम-चतुर्थकपौ भङ्गौ लभ्यौ तौ च " सुक्कोल्लसरिसपाए " इत्येवं पदेन गृहीतौ । तथा द्वौ भङ्गौ द्वितीयतृतीयरूपौ ; [illegible] विसदृशस्य प्रक्षिप्यमाणौ लभ्यौ । तौ च "असरिसपाए य" इत्यनेन पदेनोक्तौ तदेव चतुर्भङ्गिकामभिधाय समयानैर्वं-करणविधिमाह ।

सुक्के सुक्कं पडियं, विगिंचिउं होइ तं सुहं पढमे ।
बीयंमि दव्वं [illegible], गालंति दवं करं दाउं ॥
तइयंमि करं [illegible], [illegible] उग्गाहए जं तरइ ।
दुल्लहदव्वं चरिम, तत्तियमेत्तं विगिंचंति ।

[illegible] "विगिंचिउं होइ" । [illegible] । तत्र प्रथमो भङ्गः । [illegible]

संथरे सव्वमुज्झंति, चउभंगो असंथरे ।
असाढा उज्झई जेसु, मायावी जेसु वज्जई ॥

संस्तरे निर्वाहे सति सर्वमपि पात्रे स्थितं विशोधिकोटिसंसृष्टमुज्झति । असंस्तरे अनिर्वाहे पुनश्चतुर्भङ्गी चत्वारोऽत्र भङ्गाः । सूत्रे च पुंस्त्वनिर्देश आर्षत्वात् । कथंभूतास्ते भङ्गा इत्याह ॥ येषु भङ्गेषु असठोऽरक्तद्विष्टः सन् वर्त्तमान उज्झति शुद्धमापद्यते । मायावी च येषु वर्त्तते तदेवं विशोधिरूपं कोटिद्वयं समपञ्चमुक्तमिदानीं तदेवोपसंहारव्याजेन सङ्क्षेपत आह ।

कोडीकरणं दुविहं, उग्गमकोडी विसोहिकोडी य ।
उग्गमकोडीछक्कं, विसोहिकोडी अणेगविहा ॥

कोटीकरणं द्विविधं द्विप्रकारं द्विधा कोटिरित्यर्थः तद्यथा उद्गमकोटिर्विशोधिकोटिश्च । तत्रोद्गमकोटिषट्कमाधाकर्मिकौद्देशिकान्त्यतो दातृकादिषड्भेदा । विशोधिकोटिः पुनरनेकविधा । औद्देशिकादिरूपा । सम्प्रत्यन्यथाकोटीः प्रतिपादयति

नव चेव अट्ठारसगं, सत्तावीसा तहेव चउपण्णा ।
नउइ दो चेव सया उ, सयरा होइ कोडीणं ॥

प्रथमतः कोटयो नव भवन्ति । तद्यथा स्वयं हननमन्येन घातनमपरेण हन्यमानस्यानुमोदनम् । तथा स्वयं पचनमन्येन पाचनं तत्परेण पच्यमानस्यानुमोदनं तथा स्वयं करणमन्येन कारणं कारयपरेण क्रियमाणस्यानुमोदनम् । इहाद्याः षड् विशोधिकोटयोऽनियमास्तु तिस्रो विशोधिकोटयः । एता अपि नवकोटीः कोऽपि रागेण सेवते कोऽपि द्वेषेण ततो द्विकेन गुणिता अष्टादश भवन्ति । अथवा एतेः ताः कोऽपि मिथ्यादृष्टिः कुशास्त्रसंपर्कसमुत्थयाऽमनावशतो निःशङ्कं सेवते । कोऽपि सम्यग्दृष्टिः सन् विरतोऽप्यनाभोगादिकारणतोऽपरिज्ञानतः कोऽपि पुनः सम्यग्दृष्टिरपि सन् अविरतत्वेन गार्हस्थ्यमवलम्बमानः ततो मिथ्यात्वादिरूपेण त्रिकेण नवगुणिताः सप्तविंशतिर्निर्वर्त्तन्ते । रागद्वेषौ स्वत्र पृथग्विवक्ष्येते यदा पृथग्विवक्ष्येते तदा तास्त्रयः सप्तविंशतिर्गुणिता चतुःपञ्चाशद्भवन्ति । तथा तथैव नव कोटयः कदाचित् पुष्टमालम्बनमधिकृत्य दशविधक्षान्त्यादिधर्मपरिपालनार्थं सेव्यन्ते । यथा दुर्भिक्षे । यदा तु पृथग् विवक्ष्येते तदा तास्त्रयः सप्तविंशतिर्गुणिता कान्तारे पाथेयेन फलादिना ऽन्यथाहृते नाहं देहं धृत्वा क्षान्त्यादिपालनं करिष्यामीति (इत्यादि) प्रथमध्येयेन घातनादपि भावनीयम् । ततो नव दशभिर्गुणिता जाता नवतिः । इयं च सामान्यतः चारित्रनिमित्ता केचित्पुनश्चारित्रनिमित्ता विशिष्टज्ञानदर्शननिमित्ता च यदाऽस्मिन् कान्ताराद्यापन्नेन फलादिना ऽन्यथाहृतेन देहमहं धृत्वा क्षान्त्यादिकं पालयिष्यामि अभूतानि च शास्त्राण्यध्येष्ये इति (इत्यादि) एषा च ज्ञानस्य प्राधान्यविवक्षणात् ज्ञाननिमित्ता प्रत्यये । केचित् पुनश्चारित्रनिमित्ता दर्शनविशुद्धिकारणहेतुशास्त्रपरिज्ञाननिमित्तां च यदाऽस्मिन् कान्ताराद्यापन्नेन फलादिनाऽन्यथाहृतेन देहं परिपाल्य क्षान्त्यादिकं पालयिष्यामि दर्शनं च निर्मलं निग्राहयेय इति (इत्यादि) एषा च दर्शनस्य प्राधान्यविवक्षणाद्दर्शननिमित्ताऽभिधीयते । तत एवं प्रकारा नवतिस्त्रिभिर्निर्गुण्यते ततो द्वे शते सप्तत्यधिके कोटीनां भवति । उक्तं च "रागाइ मिच्छाइ रागाई समणधम्म नाणाई । नव नव सत्तावीसा, नवनउई य गुणेकारा" यास्तु दर्शनादिपरिकल्पितैः प्रत्युत्पन्नसामग्र्यावगाहनार्थं चारित्रार्थं च सेव्यते सा सामान्यतश्चारित्रनिमित्तायामन्तर्नीयते ततोऽतस्तद्भेदसंख्यानियमव्याघातः । संप्रत्युद्गमप्रकारदोषाणां षड्यमादोषोत्पादनादिदोषाणां च यतः संभवस्तदुत्थितात् संदर्शयन्नाह ।

सोलस उग्गमदोसे, गिहिणेउ समुट्ठिए वियाणाहि ।
उप्पायणा य दोसे साहू उ समुट्ठिओ जाण ॥

एतान् अनन्तरोक्तान् षोडशसंख्यान् उद्गमदोषान् गृहिणः सकाशादुत्थितान् विजानीहि । तथा ह्याधाकर्मौद्देशिकादयः गृहस्थैरेव क्रियन्ते ये तु उत्पादनाया दोषाः षोडशसंख्यास्तान् साधुतः साधोः सकाशादुत्थितान् जानीहि । धात्रीत्वादीनां साधुभिरेव क्रियमाणत्वात् । तदेवमुक्तमुद्गमद्वारम् । पिं० । पञ्चा० । इहाधाकर्मौद्देशिकचरमभेदत्रयम् । आहारादिमिश्रजातान्त्यभेदद्वयं बादरप्राभृतिका अध्यवपूर्वकान्त्यभेदद्वयं चाविशोधिकोटिं पूरीकृतेनेव तदवयवेनापि स्पृष्टं सर्वमाहारलोप्यविशुद्धकोटयः । सम्प्रति तत्संपृक्ताहारादि संस्तरे साधवः सर्वं त्यजन्ति । असंस्तरे तु विविच्य तदेव त्यजन्ति पृथक्कृतमपि तावन्मात्रमेव त्यजन्ति शेषं यद्यपि तदवयवयोगस्तथापि शुद्धमिति । जीत० । प्रव० । दर्श० ।

उग्गमं से य पुच्छेज्जा, कस्सट्ठा केण वा कडं ।
सोच्चा निस्संकियं सुद्धं, पडिगाहिज्ज संजए ॥

उद्गमं तत्प्रसूतिरूपं (से) तस्य शाल्यादेः पृच्छेत् तत्स्वामिनं कर्मकरं वा यथा कस्यार्थमेतत्केन वा कृतमिति श्रुत्वा तद्वचनं न मदर्थं किन्त्वन्यार्थमित्येवमूर्ध्वं निःशङ्कितं शुद्धं सत् अज्ञात्वादिभावगत्या प्रतिगृह्णीयात् संयतः विपर्ययग्रहणे दोषादिति सूत्रार्थः । तथा " असणं पाणगं वावि खाइमं साइमं तहा । पुप्फेसु होज्ज उम्मीसं बीएसु हरिएसु वा " दश० ५ अ० १ उ० ।

षोडशानामुद्गमदोषाणां प्रायश्चित्तमभिधित्सुराह ।

गुरुगा आइ य चरमतिग, मीसपायरगवच्चपायरे ।
कम्मुइए य गुरुगो, अज्झोयरए य चरमदुगे ॥

आधाकर्म गृहतः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः (चत्वारो गुरुमासाः) औद्देशिकं द्विविधमोघेन विभागेन च । तत्र विभागौद्देशिकं द्वादशविधं तद्यथा उद्दिष्टं कृतं कर्म च । उद्दिष्टं [illegible] समुद्देशिकमादेशिकं समादेशिकम् । [illegible] उद्देशकृतं समुद्देशकृतमादेशकृतं समादेशकृतं च । [illegible] चतुष्प्रकारं तद्यथा उद्देशकर्म समुद्देशकर्म आदेशकर्म समादेशकर्म च । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] उद्देशिकमुच्यते । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] निर्ग्रन्थानधिकृत्य समादेशः । [illegible] " [illegible] च उद्देसो, पासंडीणं भवे समुद्देसो । समणाणं च आदेसो निग्गंथाणं समाएसो " [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] समुद्देशकर्म आदेशकर्म समादेशकर्म च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] गुरुकाः ([illegible]) तत्र तत्र

(पंचयपरंपरउवियपिहियमत्ति) लुप्तलोपः प्राकृतत्वादेक-दाप्रस्य चोपलक्षणत्वात् सचित्तपृथिव्यादिषट्कायपरम्परापि-ततः पिहितमपीति द्रष्टव्यम् । स्थापित निक्षिप्तमुच्यते । बहुवचना-त्संहृतव्यवहितमपि (मीसयणंतराईसु वि) सूचकत्वात्सूत्रस्य मिश्रपृथिव्यादिषट्कायानन्तरनिक्षिप्तसंहृतोन्मिश्रापरिणतच्छ-र्दितेष्वित्यर्थः । अमिश्रापरिणतयोश्चानन्तरं पिशोधने योज्यम् । किं तर्हि मिश्रषट्कायोन्मिश्रं मिश्रषट्कायापरिणतं चेत्येव योज्यम् एषु सर्वेषु मासार्द्धप्रायश्चित्तशङ्कायां दोषमाशङ्कते तदयामन्येकान्तरोपश्च प्रायश्चित्तमापद्यते । जीत० । नि० । चू० । स्था० (आधाकर्मविषय उद्गमदोषो आधाकर्मशब्दे)

उग्गमउप्पायणेसणासुपरिसुद्ध-उद्गमोत्पादनैषणासुपरिशुद्ध-त्रि० उद्गमश्च आधाकर्मादिः षोडशविधः उत्पादना च धा-त्र्यादिका षोडशविधैव उद्गमोत्पादने एतद्द्वयया वा एषणा पिण्डविशुद्धिस्तया सुष्ठु परिशुद्धो यः स उद्गमोत्पादनैष-णासुपरिशुद्धः । द्विचत्वारिंशद्भिक्षादोषरहिते, ज्ञा० ७ अ० १ श्रु० ।

उग्गमदोस-उद्गमदोष-पुं० उद्गमनमुद्गमः पिण्डादेः प्रभव इत्यर्थः । तस्य दोषः । स्था० ३ ठा० । उद्गमविषयो दोषः । आधाकर्मादिषु पिण्डग्रहणदोषेषु, आचा० । उत्त० । (ते च उ-ग्गमशब्दे वर्णिताः)

उग्गममाण-उद्गच्छत्-त्रि० प्रादुर्भवति,"सव्वो वि किसलओ खलु, उग्गममाणो अणंतओ भणिओ" । प्रज्ञा० १ पद ।

उग्गमविसोहि-उद्गमविशोधि-स्त्री० भक्तनिरवद्यतारूपे उद्ग-मोपाधिके, विशोधिभेदे च । स्था० १० ठा० ।

उग्गमित-उद्गमित-त्रि० उपार्जिते, "पत्थपादातिउग्गम-मामिया । नि० चू० २ उ० ।

उग्गमोवघाय-उद्गमोपघात-पुं० उद्गमनमुद्गमः पिण्डादेः प्रभव इत्यर्थः । इह चाभेदविवक्षया उद्गमदोषा यथोद्गमोऽतस्तेन (स्था० ३ ठा०) आधाकर्मादिना षोडशविधेनोपहननं विराधनं चारित्रस्याकल्प्यता भक्तादेरस उद्गमोपघातः । स्था० १० ठा० । पिण्डादेरकल्पनीयताकरणे उपघातभेदे, । स्था० ३ ठा० ॥

उग्गय-उद्गत-त्रि० । उद्-गम्-क्त- । अग्रिमभागे, । मनागु-द्गते, वाच० । ऊर्ध्वंगते, व्यवस्थिते च । ज्ञा० १ अ० । संभूते, आव० ३ अ० । उदिते, । उग्गय इति वा उद्धरित्ति वा उद्गममिति । नि० चू० १० उ० । भावे क्तः । उद्गतौ, । 'कंचुमा-यणगंधारं' । कण्ठाग्रा चतुरङ्गुलिः । स्वरोद्गमरूपा क्रिया तेन । स्था० ७ ठा० ।

उग्रक- त्रि० उत्कटे, स्था० ७ ठा० ।

उग्गयमुत्ति-उद्गतमूर्ति-पुं० स्त्री० मूर्तिः शरीरमुद्गते रवौ प्रति-श्रयाद् बहिः प्रयाद्यती मूर्तिरस्येत्युद्गममूर्तिको मध्यमपदलोपी समासः । सूर्योद्गतावेव आहारग्राहके, बृ० २ उ० । नि० चू० ।

उग्गयवित्ति-उद्गतवृत्ति- पुं० स्त्री० उद्गते आदित्ये वृत्ति-र्जीवनोपायो यस्य स उद्गतवृत्तिकः । सूर्योद्गमने सति निहरि-ष्या भोक्ष्ये, "उग्गयवित्ती सुत्ती मणसंकप्पे य होति आएसा" उद्गते रवौ वृत्तिर्वर्तनं यस्य स उद्गतवृत्तिः । पाठान्तरेणोद्गत-मूर्तिरिति वा । उद्गते सूर्ये वृत्तिः शरीर वृत्तिनिमित्तं बहिः प्रचारो यस्य स उद्गतवृत्तिः । बृ० २ उ० । नि० चू० १ उ० "भिक्खू य उग्गयवित्तिय अणत्थमिय संकप्पे संथडिय" बृ० ५ उ० । (व्याख्या राइभोयणशब्दे)

उग्गवई-उग्रवती-स्त्री० लोकोत्तररीत्या नन्दानाम्न्यां प्रथमति-थिरात्रौ, जं० ७ वक्ष० । सू० प्र० । चं० प्र० ॥

उग्गविस-उग्रविष-पुं० उग्रं दुर्जरत्वाद्विषं यस्य स उग्रविषः । दुर्जरविषे सर्पे, ज्ञा० ९ अ० । जी० । उपा० । प्रज्ञा० ॥

उग्गविहार-उग्रविहार-पुं० क० स० उत्कृष्टे विहरणे, "अनु-पकर्मदहनो दहनोग्रविहारतः" । ध० ४ अधि० ।

उग्गविहारि-उग्रविहारिन्-त्रि० सदनुष्ठानतयोग्रविहारवति, । ग० १० श० ४ उ० ।

उग्गसेण-उग्रसेन-पुं० । उग्रा सेना यस्य । धृतराष्ट्रपुत्रभेदे, कुरुवंश्ये नृपभेदे, यदुवंश्ये नृपभेदे, वाच० । "वसुदेवादिपरूवा अस्य वक्तव्यता तत एवाऽवसेया । उग्गसेणपामोक्खाणं सोलसण्हं रायसहस्साणं" आ० म० द्वि० । अन्त० । "अहं च भो-गरायस्स तं च सि अंधगवण्हिणो" दश० २ अ० । ग० ।

उग्गसेणगढ-उग्रसेनगढ-न० । जीर्णगढे, "उग्गसेणगढं ति वा खंगारगढं ति वा, जुण्णगढं ति वा, जुण्णगढस्स णामाइं" ती० ।

उग्गह-अवग्रह-पुं० अवग्रहः अनिर्देश्यसामान्यमात्ररूपार्थग्र-हणरूपे श्रुतनिश्रितमतिज्ञानभेदे, तं आह च चूर्णिकृत् "सा-मन्नस्स रुवादि विसेसणरहियस्स अणिद्देसस्स अवग्गहेणम वग्गह-इति" । नं० । विशे० । रूपरसादिभेदैरनिर्देश्यस्याव्यु-क्तस्वरूपस्य सामान्यार्थस्यावग्रहणं परिच्छेदनमवग्रहः । "अत्थाणं उग्गहणं अवग्गहं इति" निर्युक्तिगाथां व्याख्या-नयन् भाष्यकृदाह " सामन्नत्थावग्गहणमुग्गहो " विशे० । (व्याख्या आभिणिबोहिय शब्दे) सम्म० । आ० म० प्र० । तत्र विषयविषयिसन्निपातानन्तरमाद्यग्रहणमवग्रहो विषयस्य द्रव्य द्रव्यपर्यायात्मनोऽर्थस्य विषयिणश्च निर्वृत्त्युपकरणलक्षणस्य द्रव्येन्द्रियस्येत्युपलब्ध्युपयोगस्य भावेन्द्रियस्य विशिष्टपुद्गल-परिणतिरूपस्यार्थग्रहणयोग्यतास्वभावस्य च यथाक्रमेण स-न्निपातो योग्यदेशावस्थानं तदनन्तरोद्भूतं सत्तामात्रदर्शनस्व-भावदर्शनमनुत्तरपरिणामस्यावियवच्छेदस्यापनीयकारकरूपम-लिपाद्यमवग्रहः । स्या० द्वि० १० उ० ।

(१) अवग्रहभेदाः ।
(२) अवग्रहे दृष्टान्तः ।
(३) अवग्रहनिक्षेपः ।
(४) द्रव्यादिलक्षणानुविधं देवेन्द्रादितः पञ्चविधत्वं तत्र बलीयस्त्वे तारतम्यनिरूपणम् ।
(५) अदत्तादानदोषनिवृत्त्यर्थमवग्रहानुज्ञापनम् ।
(६) विधवाप्यनुज्ञापनीया ।
(७) साधर्मिकावग्रहे उपनिमन्त्रणम् ।
(८) अवग्रहयोग्यं क्षेत्रमवग्रहप्रतिषेधश्च ।
(९) आगमनादवगृहीते अवग्रहः ।
(१०) पथ्यवग्रहः ।
(११) आश्रेयुवनादावग्रहे आम्रफलादिभोजनं अनुज्ञापना-द्यवग्रहश्च ।
(१२) स्वामिना त्यक्ते अत्यक्ते चावग्रहः ।
(१३) राजावग्रहो देवेन्द्रावग्रहश्च ।
(१४) राजपरिवर्ते ऽवग्रहः ।
(१५) अवग्रहक्षेत्रमानम् ।
(१६) क्षेत्रत्यागसमयागतेषु अपरेष्ववग्रहपरिपूर्तिः ।
(१७) अवग्रहे सप्त प्रतिमा ।

दिव्वे गन्धिकरपव्वए सेसं तं चेव णाणगं भाविता पज्जुवासइ धम्मकहा जाव पडिगया तएणं से सक्के देविंदे देवराया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ० समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदइत्ता णमंसइत्ता एवं वयासी कइ णं भंते! उग्गहे पण्णत्ते सक्का! पंचविहे उग्गहे पण्णत्ते तंजहा देविंदोग्गहे रायोग्गहे गहवइउग्गहे सागारियउग्गहे साहम्मियउग्गहे जे इमे अज्जत्ताए समणा णिग्गंथा विहरंति एएसिणं अहं उग्गहं अणुजाणामीति कट्टु समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदइत्ता णमंसइत्ता तमेव दिव्वं जाणविमाणं दुरूहइ दुरूहइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए भंतेत्ति । भगवं गोयमे ! समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदइ २ त्ता एवं वयासी जं णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया तुब्भे एवं वदति सच्चेणं एसमट्ठे हंता सच्चेणं । भ० १६ श० २ उ० ।

अथ कतिविधोऽवग्रह इत्याह

देविंदरायगहवइ, उग्गहो सागारिए अ साहम्मि ।
पंचविहम्मि परूविए, नायव्वा जो जहिं कमइ ॥

देवेन्द्रः शक्र ईशानो वा स यावतः क्षेत्रस्य प्रभवति तावान् देवेन्द्रावग्रहः राजा चक्रवर्त्यादिभूपतिको महर्द्धिकः पृथ्वीपतिः स यावतः षट्खण्डभरतादेः क्षेत्रस्य प्रभुत्वमनुभवति तावान् राजावग्रहः । गृहपतिः ग्रामाऽऽदिमण्डलाधिपतिस्तस्याऽऽश्रयोऽधिकाधिपत्ययुक्तं यद् भूमिखण्डं स गृहपत्यवग्रहः । सागारिकः शय्यातरस्तस्य सम्बन्धी यद् गृहपाटकादिकं स सागारिकावग्रहः । साधर्मिकाः समानधर्माणः साधवस्तेषां सम्बन्धि यत् क्षेत्रं [illegible] स साधर्मिकावग्रहः । एष पञ्चविधोऽवग्रहः । एतस्मिन् पञ्चविधेऽवग्रहे यद् यत्र [illegible] यत्र [illegible] सति ज्ञातव्यो विधिरित्युपस्कारः । [illegible] देवेन्द्राद्या क्रमतस्तत्स्वामिनस्तु [illegible] इति समुदायार्थः ।

[illegible] विपरीतक्रमेणैषां पञ्चानां मध्ये कः कस्मात् बलीयानिति जिज्ञासायां तावदिदमाह ।

हेट्ठिल्ला उवरिल्लेहिं, बाहिया न लहंति पाहन्नं ।
पुव्वाणुन्नाविअं, पच्छाणुन्नपत्तिं [illegible] ॥

[illegible] देवेन्द्रावग्रहादय उपरितनैः राजावग्रहादिभिर्बाधिता [illegible] । इत्येष [illegible] प्राधान्यम् । किमुक्तं भवति । राजावग्रहे [illegible] देवेन्द्रावग्रहो [illegible] यदि [illegible] तदा न [illegible] । [illegible] एवं गृहपत्यवग्रहः [illegible] । [illegible] सागारिकावग्रह [illegible] । [illegible] साधर्मिकावग्रहः [illegible] पूर्वानुज्ञा [illegible]

इत्युच्यते । ईहाया अवग्रहः पुनरवग्रहानुज्ञापित [illegible] प्राचार्यैरेवैष परिगृह्यते न पूर्वोऽनुज्ञाप्यते सा पूर्वानुज्ञा यथा [illegible] साधुभिर्द्वितीयो [illegible] पूर्वानुज्ञा । [illegible] पुनर्भूयोऽप्यनुज्ञाप्यते [illegible] । यदा किल [illegible] समुत्पद्यते तदा [illegible] साधुभिर्द्वितीय [illegible] सा [illegible] तदधीना पूर्वानुज्ञा [illegible] पूर्वानुज्ञा [illegible] साधु [illegible] सा [illegible] । [illegible] तत्र [illegible] पूर्वानुज्ञा [illegible] । तथा [illegible] पूर्वानुज्ञा । [illegible] इत्यवगन्तव्यम् ।

[illegible]

दव्वाइ एहिं, [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

पुव्वाणुन्नवणा [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

णानि सम्यगवग्रहीतानि सिद्धानि सन्नायोगिककणीपुद्गलानि तानि द्रव्याणि स द्रव्यं द्रव्यावग्रहः । तथा चूर्ण्याह । यो येन द्रव्यादिना परिगृहीतः स तस्य संबन्धी द्रव्यावग्रहः । विज्ञेयं भवति । देवेन्द्रावग्रहेऽत्र यानि स- चित्ताचित्तमिश्राणि द्रव्याणि तानि सर्वाण्यपि देवेन्द्र- द्रव्यावग्रहः । एवं राजावग्रहादिष्वपि भावना कार्या ॥

अथ कालावग्रहमाह

दंडाययाइ पढमो, बीओ रायाय पुरवगुत्ताई ।
गिहनिवेसि गुरुगं, गाहावइणीय जयणा ॥

प्रथमो देवेन्द्रावग्रहः स ह कालतोऽपि यावद्धर्माः शक्रस्य स्थितावतीतस्थितिकत्वात् यावत् अवग्रहस्याप्यवग्रहः अवग्रहः प्रवर्तते तावत् । ...

[illegible]

एवं गहणस्सा-इए वि परिणि जहन्नओ भावो ।
अग्गोसो पउमावा, होयरि नयणा उ कालादि ॥

[illegible]

अथ मात्रावग्रहमाह ।

गणाहि दुद्भाविस, सज्जोवसरिवग्गिमि परिग्गहो होइ ।
गणसीकरणगमुहे च, जाण जो जस्स कम्माइ ॥

[illegible]

अथ भावावग्रहं प्रकारान्तरेणाह ॥

भावावग्गहो अहव दुहा, गहणम्मि अवग्गहणे उ भवे ।
गहणे जस्स उ गिण्हइ, मणसीकरणग्गहणगिविहे ॥

[illegible]

पेयविए पयसिए य, दुग्गडे भाववगाणं पेयाणं ।
अभावउग्गहे वि, पायविउग्गं सवे तिविहं ॥

[illegible]

इक्ककविही मागो, पाएम्मागो अविक्कडाएसु ।
कडउत्तिव पमं, उरे तह मज्जमाईसु ॥

[illegible]

सावग्रहं क्षेत्रावग्रहमभिधानमाह ।

दव्वुग्गहो उ तिविहो, सचित्ताचित्तमीसिओ चेव ।
खेत्तुग्गहो वि तिविहो, दुविहो य कालओ होइ ॥

द्रव्यावग्रहस्त्रिविधः शिष्यादिः सचित्तो रजोहरणादेरचित्तः शिष्यरजोहरणादेर्मिश्रः । क्षेत्रावग्रहोऽपि सचित्तादिस्त्रिविध एव । यद्वा ग्रामनगरारण्यभेदादिति । कालावग्रहस्तु ऋतुबद्धवर्षाकालभेदाद्द्विधेति । भावावग्रहप्रतिपादनार्थमाह ॥

मइउग्गहो य गहणो-ग्गहो य भावग्गहो दुहा होइ ।
इंदियनोइंदिअत्थ-वंजणोग्गहो होइ दसहा य ॥

भावावग्रहो द्वेधा तद्यथा मत्यवग्रहो ग्रहणावग्रहश्च । तत्र मत्यवग्रहो द्विधा अर्थावग्रहो व्यञ्जनावग्रहश्च तत्रार्थावग्रह इन्द्रियनोइन्द्रियभेदात् षोढा व्यञ्जनावग्रहस्तु चक्षुरिन्द्रियमनोवर्ज्जं चतुर्धा स एव सर्वोऽपि मतिभावावग्रहो दशधेति ।

ग्रहणावग्रहार्थमाह ॥

गहणोग्गहम्मि अपरि-ग्गहस्स गहणस्सगहणपरिणामो ।
कह पाडिहारियापाडि-हारियं व होइ जइयव्वं ॥

अपरिग्रहस्य साधोर्यदा पिण्डवसतिवस्त्रपात्रग्रहणपरिणामो भवति तदा स ग्रहणभावावग्रहो भवति तस्मिंश्च सति कथं केन प्रकारेण मया प्रातिहारिकमप्रातिहारिकं वा ग्रहीतव्यमिति । अनुक्तश्च देवेन्द्राद्यवग्रहः पञ्चविधोऽप्यत्रैव ग्रहणावग्रहे द्रष्टव्य इति । आचा० ७ अ० ।

एवं वड्ढंति, सिंह नराणगिरस्स उ विनासो ।
किं कतिविहो कस्स कम्मिव, केवइयं वा जते काले ॥

अत्र प्रथमगाथाया [illegible] गृहीता अवग्रहस्य विभाषा [illegible] । किं कतिविधः कस्य वा कस्मिन्वा [illegible] व्याख्यानार्थमाह

किं उग्गहोत्ति भणिए, निदिट्ठो उ होति विणादी ।
देविंदा पंचविहो, देविंदादी मुणेयव्वा ॥

[illegible] । विविधो [illegible] । पञ्चविधः इति [illegible] देवेन्द्रावग्रहः [illegible] ।

[illegible] प्रतिपादयति ।

[illegible] उग्गहो नत्थि ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] उग्गहो निदिट्ठो ।
[illegible] ॥

[illegible]

आगासकुच्छिपूरो, उग्गहपडिसेहियम्मि कालम्मि ।
न हु होति उग्गहो सो, काले दुगे वा अणुण्णातो ॥

यथा कोऽपि पुरुषो बुभुक्षया पीडितः सन् चिन्तयति पूरयाम्युदरमाकाशेन मे बुभुक्षापगच्छति । स यथा आकाशस्य एवमवग्रहे प्रतिषेधिते यः कालो वर्त्तते तस्मिन्नुत्पादितः सोऽवग्रहोऽवग्रहो न भवति प्रतिविरुद्धकालाचीर्णत्वात् । अथ प्रकारान्तरेण कालद्विकेनानुज्ञातोऽवग्रहः कथमिति चेदाह ।

गिम्हाणं चरिमासो, जहि कत्तो तत्थ जति पुणो वासं ।
वासंति अन्नखेत्तो, संती दोसुं पि तो लाभो ॥

यत्र ग्रीष्माणामुष्णकालस्य चरमः पश्चादाषाढनामा मासः कृतस्तत्र यदि पुनरन्यक्षेत्रेऽसति तथाविधान्यक्षेत्राभावे वर्षे च वर्षाकालं तिष्ठति ततो द्वयोरपि कालयोर्ग्रीष्मवर्षयोस्तयोर्वर्षा चेत्स्यते तो लाभो भवति । एवं कारणतो द्वयोरपि कालयोः सचित्तादिलाभोऽनुज्ञात इत्यर्थः ।

एमेव य समतीते, वासे तिन्नि दसगा उ उक्कोसो ।
वासनिमित्त ठियाणं, उग्गहो मासउक्कोसे ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण वर्षे वर्षाकाले समतीते यदि मेघो वर्षति ततोऽन्यद्दिवसदशकं स्थीयते तस्मिन्नपि समाप्तिमुपगते यदि पुनर्वर्षति ततो द्वितीयं दिवसदशकं स्थातव्यं तस्मिन्नप्यतीते पुनर्वृष्टौ तृतीयमपि दशकं तिष्ठति । एवमुत्कर्षतस्त्रीणि दिवसदशकानि वर्षानिमित्तस्थितानामुत्कर्षतोऽवग्रहः षण्मासप्रमाणो भवति । तद्यथा एको ग्रीष्मचरममासश्चत्वारो वर्षाकालमासाः षष्ठो मार्गशीर्षो दिवसदशकत्रयात्मक इति । व्य० ४ उ० । नि० चू० ५ ॥

अदत्तादानदोषनिवृत्त्यर्थमवग्रहोऽनुज्ञापनीयः ॥

समणे भविस्सामि अणगारे अकिंचणे अपुत्ते अपसू परदत्तभोगी पावं कम्मं णो करिस्सामीति समुट्ठाए सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि से अणुपविसित्ता गामं वा जाव रायहाणिं वा णेव सयं अदिन्नं गिण्हेज्जा णेवऽन्नेणं अदिन्नं गिण्हावेज्जा णेवऽन्नं अदिन्नं गिण्हंतं पि समणुजाणेज्जा । जेहिं वि सद्धिं पव्वइए तेसिं पि याइं छत्तयं वा मत्तयं वा दंडगं वा जाव चम्मच्छेदणगं वा तेसिं पुव्वामेव उग्गहं अणणुन्नविय अपडिलेहिय अपमज्जिय णो गिण्हेज्ज वा पगिण्हेज्ज वा तेसिं पुव्वामेव उग्गहं अणुन्नविय पडिलेहिय पमज्जिय तओ संजयामेव उगिण्हेज्ज वा पगिण्हेज्ज वा से आगंतारेसु वा ४ अणुवीइ उग्गहं जाएज्जा जे तत्थ ईसरे जे तत्थ समाहिट्ठाए ते उग्गहं अणुन्नवेज्जा कामं खलु आउसो अहालंदं अहापरिन्नायं वसामो जाव आउसो जाव आउसंतस्स उग्गहे जाव साहम्मियाए ताव उग्गहं उगिण्हिस्सामो तेण परं विहरिस्सामो ॥

[illegible]

विद्यते किमप्यस्येत्यकिञ्चनः निष्परिग्रह इत्यर्थः । तथा अपुत्रः स्वजनबन्धुरहितो निर्मम इत्यर्थः । एवमपशुः द्विपदचतुष्पदादिरहितः यत एवमतः परदत्तभोजी सन् पापं कर्म न करिष्यामीत्येवं समुत्थायैतत्प्रतिज्ञो भवामीति दर्शयति । यथा सर्वं भदन्तादत्तादानं प्रत्याख्यामि दन्तशोधनमात्रमपि परकीयमदत्तं न गृह्णामीत्यर्थः. तदनेन विशेषणकदम्बकेनापरेषां शाक्यसरजस्कादीनां सम्यक् श्रमणत्वं निराकृतं भवति । स एवं भूतोऽकिञ्चनः श्रमणोऽनुप्रविश्य ग्रामं वा यावद्राजधानीं वा नैव स्वयमदत्तं गृह्णीयान्नाप्यपरेण ग्राहयेन्नाप्यपरं गृह्णन्तं समनुजानीयात् यैर्वा साधुभिः सह सम्यक्प्रव्रजितस्तिष्ठति वा तेषामपि संबन्ध्युपकरणमननुज्ञाप्य न गृह्णीयादिति दर्शयति । तद्यथा छत्रकमिति छद्मपवारणे छादयतीति छत्रं वर्षाकल्पादि । यदि वा कारणिकः कश्चित् कुङ्कणदेशादावतिवृष्टिसंभवाच्छत्रकमपि गृह्णीयाद्यावच्चर्मच्छेदनकमप्यननुज्ञाप्य प्रत्युपेक्ष्य च नावगृह्णीयात् सकृत्प्रगृह्णीयादनेकशः तेषां च संबन्धि यथा गृह्णीयात्तथा दर्शयति । पूर्वमेव तानुनुज्ञाप्य प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा प्रमृज्य रजोहरणादिना सकृदनेकशो वा गृह्णीयादिति किञ्च (सेइत्यादि) स भिक्षुरागन्तागारादौ प्रविश्यानुविचिन्त्य च पर्यालोचयति विहारयोग्यं क्षेत्रं ततोऽवग्रहं स्वस्वामिकं याचेत । यथा याचयेत्तं दर्शयति । यस्तत्रेश्वरो गृहस्वामी तथा यस्तत्राधिष्ठाता गृहपतिना निक्षिप्तभरः कृतस्तामवग्रहं क्षेत्रावग्रहमनुज्ञापयेद्याचेत कथमिति दर्शयति (काममिति) सेवेच्छया खल्विति वाक्यालंकारे । आयुष्मन् ! गृहपते (अहालंदमिति) यावन्मात्रं कालं भवाननुजानीते (अहापरिण्णायंति) यावन्मात्रं क्षेत्रमनुजानीषे तावन्मात्रं कालं तावन्मात्रं च क्षेत्रमाश्रित्य वयं वसाम इति यावदिहायुष्मन् यावन्मात्रं कालमिहायुष्मतोऽवग्रहो यावन्तश्च साधर्मिकाः साधवः समागमिष्यन्ति तावन्मात्रमवग्रहं गृहीष्यामस्तत ऊर्ध्वं विहरिष्याम इति । आचा० २ श्रु० ७ अ० १ उ० ॥

(६) विधवाप्यनुज्ञापनीया ।

सागारियअहिगारे, अणुवत्तं तम्मि को विसेो होति ।
संदिट्ठो वयतू वा, विहवा एत्तस्स संबंधो ॥

इह पूर्वसूत्रात्सागारिकाधिकारः शय्यातराधिकारोऽनुवर्त्तते तस्मिन् अनुवर्त्तमाने सूत्रे कोऽपि स सागारिकः कोऽपि भवतीति प्रतिपादयिष्यति विधवा सूत्रस्य संबन्धः । अस्य व्याख्या । न विद्यते धवो भर्त्ता यस्याः सा विधवा ततो दुहिता जातिकुलवासिनी पितृगृहवासिनी वा इत्यादि । अथवा समावतरणादिदं उपाश्रयं वा दुहिता विधवा वा ज्ञातिकुलवासिनी दुहिता । ज्ञातिकुलवासिनी नाम वा गृहजामातुरेव स्वाप्यवग्रहमनुज्ञापयितव्या किमङ्ग ! पुनः पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा स पुनरवग्रहमनुज्ञापयितव्यः । तथा चाह (से वायनीत्यादि) ततो वाप्यवग्रहमवगृहीतव्याविति सूत्राक्षरार्थः ॥

संप्रति भाष्यकारो व्याख्यानमाह ।

विगयधवा खलु विधवा, धवं तु भत्तारमहु नेरुत्ता ।
धारयति धीयते वा, दधाति वा तेण उ धवोत्ति

विगतधवा खलु विधवा । विगतो धवोऽस्या इति व्युत्पत्तेः धवं तु भर्त्तारमाहुर्नैरुक्ता निरुक्तिशास्त्रविदः । तथा व्युत्पत्तिमाह । धारयति तां स्त्रियं धीयते वा तेन पुंसा सा स्त्री दधाति सर्वात्मना पुष्णाति तेन कारणेन निरुक्तिवशात् धव इत्युच्यते ॥

विधवा वा गुरुविज्जइ, किं पुण पिय माउभायपुत्तादी ।
सो पुण पत्तुवाऽपत्तुवा, अपत्तु पुण नान्नियमो होइ ॥

विधवाप्यनुज्ञाप्यते किं पुनः पिता माता भ्राता पुत्रादिर्वा स पुनरवग्रहमनुज्ञाप्यः केवलं पुनः पुत्रभ्रातृप्रभृतिको द्विधा । प्रभुर्वा अप्रभुर्वा । तत्र पुनरप्रभव इमं वक्ष्यमाणा भवन्ति तानेव निर्युक्तिकृदाह ।

आदेसदासभयए, विरिक्कमापाडए उ दिण्णे य ।
असमाविपामो सहूतो, सेसए तुण्णगहेणं वा ॥

आदेशः प्राघूर्णको दासो अकिञ्चनो भृतकः कर्मकरो विरिक्तं गृहीतविरिक्तदिशागः पुत्रः भ्राता अन्यो वा तथा च पृथग्गृहे आभाव्यतो यतोऽस्वामिनोऽप्रभवः एतान् यदि अनुज्ञापयति तदा प्रायश्चित्तं मासलघु तेषां प्रभवः स्वामिनस्तान् अनुज्ञापयेत् (अपभूमाईयीवरि) अप्रभूनामपि येषां प्रभूणामनुग्रहः कृतो यथा त्वया कृत इति वा नत्रम याचिते तेन वा अनुग्रहेणाप्रभूनपि अनुज्ञापयेत् नान्यथा ।

अप्रभूणामनुज्ञापने दोषमाह ।

दियराओ निच्छुहणा, अप्पदोसा आदिन्नदाणं च ।
सम्हा उ अणुण्णवए, पहुं च पहुणा य संदिट्ठं ॥
गहपतिगहवतिणि वा, अविभजओ भाइयव्वा वा ॥

अप्रभूणामनुज्ञापने दोषा दिवा रात्रौ वा निष्काशनं तथा अवग्रहदायिनामादत्ता दोषा न केवलं निष्काशनमदत्तदानं च । यस्मादप्रभूणामनुज्ञापने एते दोषास्तस्मात्प्रभुं प्रभुणा दिष्टं वाऽनुज्ञापयेत् । तमेव दर्शयति (गहपतिगणि) गृहपतिं वा गृहपत्नीं वा अविभक्तो भ्रातृपुत्रादिर्वा अनुमन्यते । अथवा वा दुहिता विधवा निजका गृहे प्रभवति । इत्थं वापि प्रभवति । यदि वा न तत्र दातुं प्रभुणा आदिष्टः सोऽपि प्रभवति । व्यवहारभाष्ये । व्य० ७ उ० ।

(७) अवग्रहीते यावग्रहे वसनकल्पनयोः सम्यक्प्रकाराश्च ये उपनिमन्त्रणम् ।

से किं पुण तत्थोग्गहंसि एवोग्गहियंसि जे तत्थ गाहावइणं संतोसिया सद्दुवा उवागच्छिज्जा जे तेण सयमेसियाए असणे वा ४ तेण ते साहम्मिया संभोइया समणुण्णा उवनिमंतिज्जा णो चेव णं परपडियाए उगिज्झिय उवनिमंतिज्जा से आगंतारेसु वा ४ जाव से किं पुण तत्थोग्गहंसि एवोग्गहियंसि जे तत्थ साहम्मिया अण्णसंभोइया समणुण्णा उवागच्छिज्जा । जे तेणं संयमसियए पीढे वा फलए वा सिज्जासंथारए वा तेण ते साहम्मिए अण्णसंभोइए समणुण्णे उवनिमंतिज्जा णो चेव णं परिवडियाए उगिज्झिय उवनिमंतिज्जा से आगंतारेसु वा ४ जाव ।

(से इत्यादि) तदेवमवगृहीतेऽवग्रहे तत्र किं पुनः कुर्यादिति दर्शयति । ये तत्र केचन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

येनन्तेवं (पच्चडियारत्ति) परानीतं यदशनादि तत् ग्रुग्राम-पृहद्गर्थस्य नोपनिमन्त्रयेत् । किं तर्हि स्वयमेवानीतेन निमन्त्र-येदिति । तथा (सेइत्यादि) पूर्वसूत्रवत्सर्वं नवरमसांभो-गिकान् पीठफलकादिनोपनिमन्त्रयेद्यस्तेषां तदेव पीठकादि संभोग्यं नाननुवीति ।

(सूत्रम्) अन्थि या इत्था केइ उवस्सए परियावन्नए यस्रोविचे परिहरणे रिह तत्थे व उग्गहस्स पुव्वाणुण्ण-वणा चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहो ॥

अस्य संबन्धमाह ।

अणहालिसु वि साहम्मि, तेसुइतिएसु उग्गहो वुत्तो ।

अयमपरो आरंभो, गिहीहि जहे उग्गहे होइ ॥

क्वचयीनित्यपि क्षेत्रान्तरं गतेषु साधर्मिकेषु इत्ययमवग्रहः प्रोक्तः । अयं पुनरपरः प्रकृतसूत्रस्यारम्भो गृहिभिर्विजहः परि-त्यक्तो यः प्रतिश्रयस्तद्विषयेऽवग्रहो भवति । अनेन संबन्धेना-यातस्यास्य व्याख्या । अस्ति यावन्तरत्नत्र प्रस्तुते प्रतिश्रये किञ्चिदाहारार्थं तन्त्वादिकं गृहस्थमस्यमुपाश्रये पर्यापन्नं वि-स्मृत परित्यक्तमुपाश्रयपर्यापन्नम् अचित्त प्राशुकं परिहर-णार्थं साधूनां परिभोगे योग्यं तत्र सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञा-पना तिष्ठति तथापाश्रये निष्ठितैः पूर्वमेवानुज्ञातेन प्रायोग्यमि-त्यत यथावग्रहोऽस्यापितः सैवानुज्ञापना पश्चादुपाश्रये पर्या-पन्नाहरणेस्यवर्णितं न पुनरभिनवमनुज्ञापनं कर्तव्यमिति भावः । कियन्तं कालमित्याह । यथालन्दमपि यथालन्दमा-त्रमपि काले यावदवग्रह इति सूत्रार्थः ।

[illegible] सूत्रार्थं भाष्यकृत्प्रतिपादयति ।

आहारे उवही वा, आहारे जुंगणादिहे कज्जा ।

दुविहस्स गिहस्स परिद्वो, उवही विय कोयि णावि कोयि ॥

[illegible] अनाहार उपधिर्वा गृहीतः परिहर-[illegible] । तथाहारः कश्चिद्योज-[illegible] भवति कश्चित्तु न भवतीति । उपधिरपि कश्चिद्विविध-[illegible] भवति कश्चिच्च न भवति । तथाह ।

[illegible] आहारे अणुवतेति इत्यादि ।

[illegible] परिहारे अणारिहो उवही ॥

[illegible] । आसयो मत्तम [illegible] आहारो भवपनोज्य । [illegible] उपधिरपि परिहारस्य-[illegible] । [illegible] आहारो यत्नादि-[illegible] ।

[illegible] होइ [illegible] ।

[illegible] चिट्ठइ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

छिविधे डव्ये उपयोग प्रयच्छन्ति । द्विविधं द्रव्य [illegible] र उपधिश्च । तन्प्रायुर्धिकादयो गृहिणो विस्मृत्य परित्य-ज्य गता भवेयुः । तेषु गतेषु यावदवग्रहो भवति तावदहं न गृह्णन्ति परतस्तु गृह्णन्ति उपधेस्तु तृतीये दिवसे गते ग्रह-णं कुर्वन्ति इत्तरम्राम अर्थजातं तत्कदाचिदगारिणां विस्मृतं भवे-त् तदेकान्ते निक्षेपणीयम् (गहियंतित्ति) यदि धर्मकथादि-भिर्गृहीतं तथा प्रातिहारिकत्वेन भवेत्तथा तथापि सर्वं नि-स्मृतं नवयोर्काववधिना गृह्णन्ति । एव निर्युक्तिगाथासमासार्थं सांप्रतमेनामेव विवृणोति ॥

पायं सायं मज्झ-न्हे पडुपत्ता उवस्सयसमंता ।

पहिति अपिडाए, लहुगा वेसाइमे तत्थ ॥

प्रातः प्रभाते सायं संध्यायां मध्याह्ने च कालत्रये [illegible] श्रयं समन्तात् प्रत्युपेक्षन्ते अप्रत्युपेक्षमाणानां लघुको मास-दोषाश्चेमे । तत्राप्रत्युपेक्षणे भवन्ति ॥

साहम्मियाधम्मिय, गारच्छिपिखिवणमोसिएसु ।

णिएहणकट्टणववहार, पच्छकडुहाणिब्विसए ॥

सधर्मिणी संयमी अन्यधार्मिणी परतीर्थिका अगारी अविरतिका एता प्रद्विष्टाः सत्यः साधुप्रतिश्रयसमीपे सं-जातस्य निक्षेपणं कुर्युः । यद्वा वाडकं व्युत्सृज्य गच्छेयु-र्वा पहपराजितो वा कोऽपि संयतो रज्जुबन्धनेन म्रियेत । तत्र उ-पुरुषंजाते सति गृहपाकर्षे व्यवहारः पश्चात्कृतो [illegible] याज्ञापनादयो दोषा भवन्ति । इदमेव भावयति ॥

नोदणकुविय साहम्मिणि, परतित्थिणिगोइदिट्ठाणं ।

अणुकंपजहिच्छदा-रिसवाडं अगारी वा ॥

सधर्मिणी काचिच्च खण्डितशीला गर्भवती उड्डाहोभवि-ति मन्यमानैः साधुभिर्गाढं नितरां रजोहरणादिभिः [illegible] कृत्वा भवेत् तत सा मदीयलिङ्गमपहृत मति मन्यमाना तद-दनया कुपिता सती स्वयमपत्यजात तदाश्रयनीय पर-त्यजेत् परतीर्थिनी तु द्वेषरागेण अस्माकमपयशः प्रवादो भविष्यतीति कृत्वा संयतानामुपाश्रयसंनिधौ [illegible] परं लोकश्चिन्तयिष्यति एतैरेवैतज्जनितमिति । अथवा अगारी काचिदनुकम्पया यदृच्छया बालक तत्र प्रक्षिपेत् तथानुकम्-या नाम दुष्कालादौ काचिद्दुरवस्थया योषिज्जीवनाय स्वार्थ-तराश्रयान्तिके त्यजति यस्मैते अनुकम्पापरायणा अमु ब-क दास्यन्तरस्यापत्यस्य वा ईश्वरस्य गृह [illegible] यदृच्छया अनिसंधिमन्तरेणैवमेव व्युत्सृजति ॥

दाउं च तेरउं वा, अवयंता तेणगा निवन्यादी ।

एएहिं वि य जणियं, नहिं व दोसा उज्जाढिदा ॥

स्तेनकाद्यो यन्नादिकं दातुं वा तरीतुं वा ([illegible]) [illegible] साधूनां प्रतिश्रयसन्निधौ परित्यजेयुः । [illegible] मिद मेनायनीति [illegible] प्रत्यनीकतया हिरण्यसुवर्ण [illegible] पहत्य तत्र निक्षिपेयुः ततो यदि पूर्वतः [illegible] प्रत्युपेक्ष्यते तदा शोको भयात् [illegible] [illegible] मिति । यस्तु देहे [illegible] [illegible] पुत्रादि [illegible] कर्तव्या । [illegible] यदि [illegible] न पश्यति [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]

स्पर्शादिवादविगतानां, दोषा य गुणा य वणिया एए ।
एतेण सुणं न कयं, सुत्तनिवातो इमो तस्स ॥

स्थविरकल्पिकस्तयोः अभिधानस्याप्युपरिष्टादप्युपेक्ष-णदोषोपवर्णनेन दोषा गुणाश्च वर्णिताः । परमेतेन पर्यन्तसूत्रं न कृतं न विहितं किन्तु सामाचारीप्रकाशनार्थं ग्रन्थोऽयमुपन्यस्तमिति । सूत्रनिपातः पुनरयं भवति सूत्रनिपातविषयोपदर्शनार्थः ॥

आगंतुगागारट्ठियाणं, कज्जे आदेसमादिणा कोइ ।
वसितुं विरमिउं वा, उड्डुगमयो आगासोगा ॥

इह यथायतनि आगन्तुगारे तिष्ठन्ति साधवोऽनुकागारम् । तत्र कार्ये कारणविशेषतः स्थितानां प्रभूतमुपमयतानि कश्चिदाह । आदेशमादिकारणेन केचिदपि तत्र आगन्तुकागारे वस्त्रं वासमुपगता दिवा वा भोजनार्थं विश्रामं इत्यन्यथा अत्र स्थित्वा विश्रम्य वा किञ्चित् द्रव्यजातमनाभोगमात्रेण मुक्त्वा गताः । किन्तु तत्र स्यादेरित्याह ।

सागारमणुपालग-णिग्गहगुत्तलोगमादि आहारो ।
ओहे उवग्गहम्मि य, होउवही इत्थमाणं वा ॥

इहाहार उपधिश्चेति द्विविधं द्रव्यं भवति । तत्राहारः स-स्थितिसूत्रस्थापनासमेहगुडमण्डलादिकः । समिभिः कथिता इदं भवति । उपधिस्तु द्विधा भवति ओघ उपधिः उपग्रहे वा । ओघोपधिरुपग्रहोपधिश्चान्यतरः । अथ तस्मिन् द्रव्यं यदा परित्यक्तं भवेत् तदाहारोपधिविषयं तावद्विधिमाह ।

साउवास मागरिए, पडिसगा द्वारजाल अवरण्हे ।
एमेव य उवहिम्मि वि, गुणा दोसा य गहणाइ ॥

अदृश्यमानो प्रदेशे कृत्वा सागारिकमित्यर्थं कुर्यात् स्थापयेद् संज्ञापयेत् । एवमेवोपधेरपि ग्रन्थे समासेन इत्यादयः पाणिस्थं वा उपहतमेव तत्र उपरहे मतिदोषा इदं पर्यायतया संयुक्तः ॥

अहवा ठुवेज्ज कोवि, उग्गामगवेसियं च हंतूणं ।
हेऊण मज्झं वा, परिहरणाऽतिसो वा वि ॥

अथवा कश्चिद्दुष्टमानकः पारदारिकः वैरिणं वा हत्वा प्रत्य-नीकतया तत्र प्रक्षिपेत् । स्त्री वा काचिद्दत्यक्तदुर्भिक्षा पि-शाचग्रस्तपुत्रायत्तमपि कुर्यात् । पर्यायप्रयोजनेन वा सनाथ एव कोऽपि वज्रबन्धनेन प्रक्षिपेत् " वरं मदृशं त्य-क्तं हन्तातान तदपि तत्र चिरसंचितं मम " मिति कृत्वा ।

इत्थियह मंसेण वा, पुरिमन्ना मङ्गुणा विमेसो वि ।
एमेव समागम्मि, चित्तं कार्ए गिण्हणादीणि ॥

कोऽपि कश्चिद्गुरुं द्रष्यार्थं आत्मनिमित्तं यदा सागारिकं कु-र्यात् । परीक्ष्यर्थः तेन वा कश्चिद् व्यापाद्य संयतोपाश्रयस-मीपे परित्यजेत् एवं स्त्रियमपि काञ्चिद्विनाश्य प्रक्षिपेत् । अयं अपुमे विशेषः । किमुक्तं भवति सचर्मा चतुर्थमवाचि-त्ववाटिकां मत्वा कपोतोऽस्यात्र तत्र व्युत्सृजेत् कलायास्तदायाता मृथादिति कृत्वा । एवमेव श्रमणमपि मन्तव्यम् । तमपि कश्चिद्-पकरणद्रव्यार्थं वैरेण वा मारयेदित्यर्थः । तत्र साधून् हाहेत् ततो ग्रहणाकर्षणादीनि पदानि प्राप्नुयन्ति यत एवमतः ।

आलम्मि पडुप्पंने, घसरणादी उविचु परियरणं ।
रक्खंति माणमादी, उगमाइहमणीहिं ॥

विनाश्य पूर्वैः समं ततो यत्नतः प्रत्युपेक्षणीया । प्रत्युपे-क्षितायां च यदि किञ्चन कल्पकल्पकादिकं पश्यति ध्याश्रय पूर्वेण तदाश्रयादिषु स्थापयित्वा प्रतिचरणं कुर्यात् प्रच्छन्ना-वकाशस्थिताः श्रमणमारोपयित्वा विनाश्यमानात् यत्र वृत्ति याव कल्पकल्पकादिकमर्थयेदमिति ।

योसं पमायकाले, करिंति मग्गलाणदायावणया ।
पडियरणा पुण देहे, पच्छोहेणेव उज्झंति ॥

यस्य हिरण्यसुवर्णादि केनचिद्व्यापादितः भवति तत्सकाल काल एव प्रत्युपेक्षमाणाः सम्यङ्निरीक्ष्य पुरतो जनज्ञापनार्थं घोषं कुर्वन्ति । यथा केनचिद्व्यापादितं हिरण्यादिकमस्मदुप-पार्श्वेऽवतिष्ठितम् पूर्वाह्णे हिरण्यादि विविधस्यापि द्रव्यस्य प्रत-कल्प्याः । किं कारणमाह । तेषणं यावत् प्रतिचरन्तीत्युच्यते ।

वोच्छिज्जई ममत्तं, परेण तेसिं च तेण जति कज्जं ।
गिण्हंता वि विसुद्धा, जति वि ण वोच्छिज्जती भावो ॥

अपहाराद्भयतस्तेषां पथिकानामाहारममत्वं व्यवच्छिद्यते । तेषां साधूनां च यदि तेनाहारेण कार्यं भवति ततो गृह्णन्तोऽपि विशुद्धाः । यद्यपि च भावस्तेषां तदुपरि न व्यवच्छिद्यते तथाप्यव्यवसमयापूर्वं गृह्णतां न कश्चिद् दोषः । उपधिं तु तृतीयादि पदे पूर्वं गृह्णन्ति एतावता तद्विषयममत्वस्य व्यवच्छेदात् ।

अव्वोच्छिन्ने भावे, विरागयाणं पि तं पयंसिंति ।
पच्चावणमणिच्छंते, कप्पं तु करेंति परिसुत्ते ॥

अथ तेषामद्यापि भावो न व्यवच्छिद्यते ततोऽव्यवच्छिन्ने भावे तेषां स्वस्थानि गवेषयतां चिरादायातानामपि तमुपधिं तु दर्शयन्ति । एवं च तेषां प्रज्ञापनां कुर्वन्ति । अस्मानिरतानि वस्त्राणि स्त्रीकृतानि ततोऽनुग्रहं मन्यमानाः साधूनामनुजानीथ एवमुक्ते यद्यनुजानते ततः सुन्दरम् । अथ नेच्छन्त्यनुज्ञातुं तानि वस्त्राणि परिहृतानि तत आत्मपवनरक्षणार्थं कल्पं कुर्वन्ति ।

अथार्थजातविषयविधिमाह ।

पत्तो नियत्तपुट्ठा, करादि दायंति पच्चणा एवं ।
दारिंगिति अपिच्छंतो, को पुच्छति केण ठवियं च ॥

इहोपाश्रये यदर्थजातं पतितमुपलभ्यते तदा तदप्यल्पसागा-रिके स्थाप्यते । दैवकादयश्च दूरे कर्तव्याः । प्रत्ययनिवृत्ताश्च पुनस्तत्रैव समायातैर्गृहिभिः पृष्टाः कुत्रास्माकं तदर्थजात-मिति ततः करादिना हस्ताङ्गुल्यादिसंज्ञया दर्शयन्ति । अत्र प्रदेशे एतं प्रेक्षध्वम् । अथ ते न पश्यन्ति ततः स्वयमेव तदर्थ-जातं दर्शयन्ति । यदि ते पृच्छेयुः केनेदमत्र स्थापितं ततो वक्तव्यं कः पृच्छति केन स्थापितं चेति । एवं तावदुपाश्रय-पर्याप्ते आहारादौ विधिरुक्तः ।

अथ शय्यातरादिगृहपर्यापन्नो विधिमाह ।

सम्भमाइइजपणट्ठे, गहियागहिएसु सिज्जादी ।
गेण्हंति असंचइओ, संचइयं वा असंथरणे ॥

अथ राजपुरुषात्स्तेनादिभयात् नष्टे शय्यातरादौ अथवा शाय्यिकाः मातिचेस्मिकास्तैर्गृहीतीकृतिर्धनिकैरगृहीता अथ शापयितमारब्धास्ततस्तेषु शाय्यिकादिषु नष्टेषु तत्र च आहारोऽ सचयिको दधिघृतादिस्तं गृह्णन्ति । अथ असंस्तरणे तत्र संचयिकमप्युपभ्यादिकं गृह्णन्ति ।

सोविक्खनरणट्ठे, एमेव य होइ उवहिगहणं पि ।
पुव्वागएसु कहणं, सुणंति दिट्ठो व मट्ठेत्ति ॥

आतिथेहिमकादिसापेक्षो वा नष्टो भवेत् इतरो वा निरपेक्षः । सापेक्षो नाम प्रयस्तत्रैवागन्तुकास्तद्विपरीतो निरपेक्षस्त त्रानयस्मिन्नपि नष्टे गत्वैवाहारवदुपधेरपि ग्रहणं कुर्वन्ति ।

सापेक्षनेषु च प्रत्यागतेषु कथयन्ति कथिते च दत्तमनुज्ञातं मन्यपरिभुञ्जन्ति । ये तु निरपेक्षनयास्तेषु निर्विवादमेव परिभुञ्जते । एवं (अट्ठेयिति) अर्थजातेऽपि ग्रहणं मन्तव्यम् ।

अथैतदेवपरिहाराचाह ।

पाउग्गमणुन्नवियं, जति मन्नसि एवमतिपसंगो त्ति ।

आउरजेसज्जसमा, तह संजमसाहगं जं तु ॥

यदेवं मन्यसे प्रायोग्यं साधूनामुचितं यत्तदेव साधुनामनुज्ञापितं नेतरदप्रायोग्यमर्थजातादि तत एवमननुज्ञापितमप्यर्थजातं गृह्णतामतिप्रसङ्गो भवति तत्राप्यभिधीयते नैकान्तेनार्थजातमप्रायोग्यं यत आतुरो रोगी तस्य भेषजोपमा कर्त्तव्या । यथा पुनरस्यातिनयोर्द्वयोः ज्वरादौ यदौषधं प्रतिषिध्यते तदेवान्यस्यामवस्थायां तस्यैवानुज्ञाप्यते एवमर्थजातमपि पुष्कलकालनांरे प्रतिषिद्धम् । यत्तु दुर्भिक्षादौ संयमस्य साधकं तदनुज्ञातमेव । वृ० ३ उ० ।

किंच ।

से किं पुण तत्थोग्गहंसि एवोग्गहियंसि जे तत्थ गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा सूती वा पिप्पलए वा कण्णसोहणए वा णहच्छेयणए वा तं अप्पणो एगस्स अट्ठाए पडिहारियं जाइत्ता णो अण्णमण्णस्स देज्ज वा अणुपदेज्ज वा सयं करणिज्जं ति कट्टु से तमादाए तत्थ गच्छेज्जा पुव्वामेव उत्ताणए हत्थे कट्टु भूमीए वा ठवेत्ता इमं खलु इमं खलु इमं खलु त्ति आलोएज्जा णो चेव णं सयं पाणिणा परपाणिंसि पच्चप्पिणेज्जा ॥

(८) स [illegible] नानुज्ञाप-यन् [illegible] तथापि नावग्रहः ।

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा अणंतरहियाए पुढवीए ससणिद्धाए पुढवीए जाव संताणाए तहप्पगारं उग्गहं णो उगिण्हेज्जा २ से भिक्खू वा भिक्खुणी वा सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा थूणंसि वा ४ तहप्पगारे अंतलिक्खजाए दुब्बद्धे जाव णो उग्गहं उगिण्हेज्जा २ से भिक्खू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा कुलियंसि वा जाव णो उगिण्हेज्ज वा से भिक्खू वा २ खंधंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मियतलंसि वा अण्णयरे वा तहप्पगारे जाव णो उगिण्हेज्ज वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा [illegible] [illegible] सइत्थियं [illegible] मखुड्डं [illegible] णो [illegible] णिक्खमणपवेसाए जाव धम्माणुओगचिंताए [illegible] तहप्पगारे उवस्सए ससागारिए [illegible] णो उग्गहं उगिण्हेज्ज वा २ से भिक्खू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा गाहावइ [illegible] णो पण्णस्स [illegible] तहप्पगारे उवस्सए णो उग्गहं [illegible] से भिक्खू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं [illegible] तहप्पगारे [illegible] जाव [illegible] [illegible] [illegible] ।

णवरं उग्गहवत्तव्वता । से भिक्खू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा आइण्णं संलेक्खाणो अक्खस्स [illegible] चिन्ताए तहप्पगारे उवस्सए णो उग्गहं उगिण्हेज्ज वा एयं खलु तस्स भिक्खुस्स वा २ सामग्गियं उग्गहपडिमाए । पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥

(९) ब्राह्मणाद्यवगृहीतेऽवग्रहः ।

से आगंतारेसु वा ३ अणुवीयि उग्गहं जाएज्जा जे तत्थ ईसरे समाहिट्ठाए ते उग्गहं अणुण्णविज्जा कामं खलु आउसो अहालंदं अहापरिण्णायं वसामो जाव आउसो जाव आउसंतस्स उग्गहे जाव साहम्मियाए ताव उग्गहं उगिण्हिस्सामो तेण परं विहरिस्सामो । से किं पुण तत्थ उग्गहंसि एवोग्गहियंसि जे तत्थ समणाण वा माहणाण वा दंडए वा छत्तए वा जाव चम्मछेदणए वा तं णो अंतोहिंतो बाहिं णीणेज्जा बाहिंतो वा णो अंतो पवेसेज्जा णो सुत्तं वा णं पडिबोहेज्जा णो तेसिं किंचि वि अप्पत्तियं पडिणीयं करेज्जा ॥

स भिक्षुरागन्तागारादावपरब्राह्मणाद्युपभोगसामान्ये [illegible] णिकः सम्यीश्वरादिकं पूर्वक्रमेणावग्रहं याचेत । तस्मिंश्च गृहीते अवग्रहे यत्तत्र श्रमणब्राह्मणादीनां छत्राद्युपकरणजातं भवेत्तदेवाभ्यन्तरतो बहिर्निष्कामयेन्नापि ततोऽभ्यन्तरं प्रवेशयेन्नापि ब्राह्मणादिकं सुप्तं प्रतिबोधयेच्च तेषां (अप्रीतं) मनसः पीडां कुर्यात्तथा प्रत्यनीकतां प्रतिकूलतां न विदध्यादिति । आचा० २ श्रु० ७ अ० १ उ० ।

(१०) पथ्यवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः ।

अनुस्मयेयन्तो अस्य संबन्धमाह ।

उग्गहहम्मि दिट्ठे, कहियं पुण सो अणुण्णवेयव्वो ।

अद्धाणादीएसु वि, संजायणसुत्तसंबंधो ॥

अवग्रहस्य प्रभोर्दृष्टे क पुनः सोऽवग्रहोऽनुज्ञापयितव्य इति चिन्तायामधिकृतसूत्रेणोच्यते पथ्यप्यवग्रहोऽनुज्ञापयितव्य । अपि शब्दः संभावनायामास्तां ग्रामे नगरे वा किंतु संभावनायामध्यन्यापि । तथाचाह अध्वादिकेऽप्यनुज्ञापयितव्य । एष संभावनासूत्रस्य संबंधः । सम्प्रति गाथाविस्तरः ।

अद्धाण पुव्वभणियं, सागारियमग्गणा इहं सुत्ते ।

मग्गण परिग्गहिए सा, सागारियसेसनयणा य ॥

अध्वानि यद्वक्तव्यं तत्सर्वं कल्पाध्ययने भणितमिदानीं पुनरेतस्मिन् सूत्रे सागारिकमार्गणा शय्यातरमार्गणा [illegible] तथा केनचित्परिगृहीते वृक्षादौ सति शय्यासागारिकं [illegible] [illegible] तर्हि पायक्षिप्तवृक्षादौ [illegible] [illegible] करोति अर्गलरणे एकमपि शय्यातरमिति भावः ।

सम्प्रति एतामेव व्याख्यानमाह ।

[illegible] [illegible] उग्गहसमाणभयं दद्वेत च [illegible] ।

सागारियं होति य [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

शय्यातरो भवति । रीढागतेषु तु स्वेच्छया यत्र तत्र गतेषु सकलेषु यत्र रात्रौ वसन्ति तद्दिवसं स शय्यातरः । इयमत्र भावना । यस्य न नियमेन भक्ती वा पानादिका वा प्रातिदिन गृह्यन्ते किंतु यदृच्छया कस्मिन् दिने कस्यापि तदा यां यां रात्रिं यस्य भक्त्यादिकमुपजीव्यन्ते तस्मिन् २ दिने स शय्यातरः

वीसमंता वि जयाए, जे तहिं पडमंतिया ।

पुच्छिउं तेवि चिट्ठेप, पंतिए किमु जहिं वसो ॥

विश्राम्यन्तोऽपि जयायां ये तत्र पथिकाः प्रथम स्थितास्तिष्ठन्ति तानपि दृष्ट्वा तत्र तिष्ठेत नान्यथा किं पुनर्यत्र च साधुस्तत्र सुतरां तं अनुज्ञापयितव्यास्ततो भवन्ति ते शय्यातराः संप्रति प गएपरिग्गहिए सागारिय सेसए भयणा" इति व्याख्यानयन्नाह

वसतिं वा जहिं रत्तिं, एगोऽणेगपरिग्गहे ।

तत्तिए उत्तरे कुज्जा, वा वेते गमसंथरे ॥

यत्र वृक्षस्याधस्तादन्यत्र वा एकस्य वा परिग्रहे अनेकस्य वा परिग्रहे अनेकस्य वा पथिकस्य संघस्तस्य परिग्रहे साधवो रात्रौ वसन्ति तर्हि सर्वानपि तान् शय्यातरान् कुर्युः । अथ न संस्तरन्ति तदा समध्ये एकं शय्यातरं स्थापयति । शेषान् निर्विंशन्ति । पथा शेषे सागारिके भजना । व्य० द्वि० ७ उ० ।

आम्रेक्षुवनादावग्रहे आम्रफलादिभोजनं लशुनवनादाव- ग्रहश्च । तत्र आम्रवनादौ अवग्रहे आम्रफलभोजनम् ।

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अभिकंखेज्जा अंबवणं उवागच्छित्तए जे तत्थ ईसरे जे तत्थ समाहिट्ठाए ते उग्गहं अणुजाणावेज्जा कामं खलु जाव विहरिस्सामो से किं पुण तत्थोग्गहंसि वा एवोग्गहियंसि वा भिक्खू वा भिक्खुणी वा इच्छेज्जा अंबं भोत्तए वा से जं पुण अंबं जाणेज्जा स अंडं जाव ससंताणं तहप्पगारं अंबं अफासुयं जाव णो पडि- गाहेज्जा । से भिक्खू वा २ से जं पुण अंबं जाणेज्जा अप्पंडं जाव संताणगं अतिरिच्छच्छिण्णं अवोच्छिण्णं अफासुयं जाव णो पडिगाहेज्जा । से भिक्खू वा २ से जं पुण अंबं जाणेज्जा अप्पंडं जाव संताणगं तिरिच्छच्छिण्णं वोच्छिण्णं फासुयं जाव पडिगाहेज्जा । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अभिकंखेज्जा अंबभित्तगं वा, अंबपेसियं वा, अंबचोयगं वा, अंबसालगं वा, अंबदालगं वा, भोत्तए वा पायए वा से जं पुण जाणेज्जा अंबभित्तगं जाव अंबदालगं वा स अंडं जाव संताणगं अफासुयं जाव णो पडिगाहेज्जा । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणेज्जा अंबभित्तगं वा अप्पंडं वा जाव संताणगं अतिरिच्छच्छिण्णं वा अफासुयं जाव णो पडिगाहेज्जा । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणेज्जा अंबभित्तगं वा अप्पंडं जाव संताणगं तिरिच्छच्छिण्णं वोच्छिण्णं फासुयं जाव पडिगाहेज्जा ॥

स भिक्षुः कदाचिदाम्रवनेऽवग्रहमीश्वरादिकं याचेत तत्रस्थश्च सति कारणे आम्रं भोक्तुमिच्छेत्तच्चाम्रं साण्डं [illegible] न- कमप्रासुकमिति च मत्वा न [illegible]

(सेत्यादि) स भिक्षुर्यत्पुनराम्रमल्पाण्डमल्पसन्तानकं वा जानीयात्किन्त्वतिरश्चीनच्छिन्नं तिरश्चीनमपाटितम् । तथा व्यवच्छिन्नं न खण्डितं यावदप्रासुकं न प्रतिगृह्णीयादिति । तथा (सइत्यादि) स भिक्षुरल्पाण्डमल्पसंतानकं तिरश्चीनच्छिन्नं तथा व्यवच्छिन्नं यावत्प्रासुकं कारणे सति गृह्णीयादिति । एवमाम्रावयव एव संबन्धिसूत्रत्रयमपि नेयमिति । नवरम् (अंबभित्तय) आम्रार्द्धमाम्रपेसी आम्रफाली (अंबचोयगंति) आम्रच्छल्ली सालगं रसं (दालगंति) आम्रसूक्ष्मख- ण्डानीति ॥

इक्षुवनादाववग्रहः

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अभिकंखेज्जा उच्छुवणं उवागच्छित्तए जे तत्थ ईसरे जाव उग्गहंसि अह भिक्खू इच्छेज्जा उच्छुं भोत्तए वा पायए वा से जं उच्छुं जाणे- ज्जा स अंडं जाव णो पडिगाहेज्जा अतिरिच्छच्छिण्णं तहेव तिरिच्छच्छिण्णं तहेव से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से जं पुण अभिकंखेज्जा अंतरुच्छुयं वा उच्छुगंडियं वा उच्छुचोयगं वा उच्छुसालगं वा उच्छुडालगं वा । भोत्तए वा पायए वा से जं पुण जाणेज्जा । अंतरुच्छुयं वा जाव डालगं वा स अंडं जाव णो पडिगाहेज्जा वा से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से जं पुण जाणेज्जा अंत- रुच्छुयं वा जाव डालगं वा अप्पंडं जाव पडिगाहेज्जा अतिरिच्छच्छिण्णं तिरिच्छच्छिण्णं तहेव पडिगाहेज्जा

लशुनवनादाववग्रहः

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अभिकंखेज्जा लहसु- णवणं उवागच्छित्तए तहेव तिण्णि वि आलावगा णवरं लह- सुणं से भिक्खू वा भिक्खुणी वा अभिकंखेज्जा लहसुणं वा लहसुणकंदं वा लहसुणचोयगं वा लहसुण- सालगं वा भोत्तए वा पायए वा से जं पुण जाणेज्जा लहसुणं वा जाव लहसुणबीयं वा स अंडं जाव णो पडिगाहेज्जा । एवं अतिरिच्छच्छिण्णे वि तिरिच्छच्छिण्णे पडिगाहेज्जा ॥ आचा० २ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

सागारिकेण नाटकप्रदानेन स्वीकृतेऽवग्रहः (सागारियशब्दे)

(१२) स्वामिना त्यक्ते क्षयनेऽवग्रहः ।

(सूत्रम्) से वत्थूसु अव्वावडेसु अव्वोगडेसु अप- रपरिग्गहेसु अमरपरिग्गहिएसु सव्वे व उग्गहस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ । अहालंदमवि उग्गहे ॥

अस्य संबन्धमाह ।

गिहिउग्गह सामिजढे, इति एसो उग्गहो समक्खाओ ।

सामिजढे अजढे वा, अयमण्णो होइ आरंभो ॥

स्वामिना जढः परित्यक्तो यो गृहिणां [illegible]

य इत्येषोऽवग्रहोऽवग्रहविधिः समाख्यातः [illegible]

प्रस्तुतसूत्रस्यारम्भः स्वामिना त्यक्ते [illegible]

ति अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य [illegible]

स्य वास्तुषु गृहेषु कथंभूतेषु [illegible]

[illegible] दुर्गन्धकां [illegible] अनुज्ञापनामिति न ज्ञायते यत्तदभ्याहृत [illegible] सर्वेषु परगृहेषु [illegible] समस्तपरिगृही- [illegible] मनुज्ञापना तिष्ठति। यथा [illegible] यावन्तं कालं गानि वस्तूनि तेषां [illegible] यावन्तं कालं मेव पूर्वानुज्ञापना [illegible] पुरानुज्ञापनार इति सूत्रार्थः ।

[illegible] ॥

[illegible] मातृस्थानं च पतनं ।

[illegible] - [illegible] चेव ॥

[illegible] क्रियं वस्तु एवं वास्तु च। [illegible] अनेन [illegible] तन्मंतु। पु- [illegible] । एवं पुनः [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

पविमामिति चिन्तेइ नवरं घाणमंतरेण [illegible]। पविसिहिसि तो ते कुलं वत्यापमि तस्स कॅटियारि [illegible] मुत्रं घाबारं घासेन करेइ । [illegible] साहुहिं [illegible] कुडुंबी अणुन्नवित्त तेण जधइ दिवसाए परिमाईयं। [illegible] अयाओ जाविस्सइ । साहूहिं भणितो अणुजाणसु [illegible] स्सामो थयं मेयगाए लओ तेण अणुन्नाए तेहिं [illegible] जओ आकंपिओ भणइ। उपरिहुत्तमियं [illegible] इते चिया तेसु गतेसु जे अन्ने साहुणो इंति तेतेण [illegible] सव्वेव तमाहस्स पुव्वाणुन्नवणा । अथ [illegible] । [illegible] केना प्रासादस्य निर्मापणं कृतं ततः समस्त [illegible] पकेण च स्थाने निवेदितं यदि प्रासादं प्रवेशयति [illegible] दुष्य भवन्तं व्यपरोपयिष्यामीति तेन [illegible] तद्गृहम् अन्यमपि च व्यापारं तत्र न करोति [illegible] पुनमुच्यते । अभ्यासे दृष्टान्तमाह ।

दत्तू अतीपवरं महद्धं, कालेण तं खीणपणं च जातं।
ते उंबरीयस्स जपाउ कुडी, दाउं पमोक्कंतारं गयं।

सोगणं इडिमंतेण वाणिएण रायगिहे नयरे म [illegible] या घासोरुहगाई गिहं कारियं सोत तम्मि निम्मविय [illegible] तीहुओ पुत्ती सो पुत्री जाओ । [illegible] । [illegible] उंपरीवकरो पिपइ ते तं दाउं [illegible] कालं जियातं घरेहिं मंजयाण दिन्नं । [illegible] [illegible] महर्द्धिकतायां कस्यापि वणिजो गृह [illegible] कुत्रमामित कालेन तत् क्षीणधनो [illegible] संजातं ते च [illegible] पुत्रा उंबरीयस्य [illegible] [illegible] मां च गृहपर्तानां दत्त्वा कुटीरकं [illegible] । [illegible] [illegible] । अथ पूर्वानुज्ञापनां व्याख्याति ।

पुव्विट्ठियणुण्णविय-ठायं तणोवि तस्स ते य गया
परं सुणागुणे, सो चेव य उग्गहे होइ ॥

[illegible] वा पूर्वं [illegible] [illegible] वा पूर्वं [illegible] तत्र प्रतिश्रये [illegible] [illegible] पूर्वा [illegible] [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] पुण, [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

अथ [illegible] ।

[illegible] ।

एगेण अणुकविए, सो चेव य उग्गहो होइ ॥

वृत्तादिना ध्मन्तरेण परिगृहीतो यो द्रुमस्तत्र स्वाध्यायादि कदाचित्कर्त्तव्यं भवति । तं च ध्मन्तरमननुज्ञाप्य स्वाध्यायं न करोति । एवमेकस्मिन्नप्यनुज्ञापिते तेषां साधूनां स एव तदा अवग्रहो भवति । अथामी द्रुमः परपरिगृहीतो भवति ? अतः

सामी अणुग्गविज्जइ, दुमस्स जस्सोग्गहो व्व अमहीए ।

कुरुगुरुपरिग्गहिते, दुमम्मि वणिट्ठगाण गमो ॥

यस्तस्य द्रुमस्य स्वामी सोऽनुज्ञाप्यते । अथासौ न स्वाधीनस्त- तोऽस्वाधीने तस्मिन् यस्यायमवग्रहः सोऽनुज्ञातव्य इति ग्रन्थः । अथासौ द्रुमः कुरुगुरुपरिगृहीतस्तत्र वणिक्काणिपो- मस्कारेणावमागन्तुमसौ न ददाति तत्र वणिजः गृहमागन्तव्यः । तं गुरुं कार्यान्तरेणानुकल्प्य स्वाध्यायादि कुर्वन्ती- ति न्यायः । तथ चाह निर्युक्तिः ।

निच्छंते य अम्मे, ईसाणुगुणेण जं अणुन्नायं ।

तत्थ वि सो चेव गमो, साणाणपिंडम्मि पाणगाणा ॥

ईर्ष्यानुगुणेन अन्येन गृहिणा साधूनां गुरुस्तानि- सातुनामनुज्ञातं तथापि स एव पूर्वोक्तो गमोऽवसान- मव्ये पिंडे तत्र स्थितानां साधूनां पिण्डपानकविधिर्वा कर्त्तव्यः । तामेवाह ।

जत्थं वि य होइ गमो, पडिमादी गिण्हणा जते होगा ।

सुविणा हारिं एवा, संबद्धकारणेणा जियवं ॥

येन पदेन स द्रुमः परिगृहीतः स एव तत्र विवर्णो नाम्नो हास्यामहो भवति । ततो यस्तस्य वणिक्कादि निवेदने स स्वाध्यायादिपवादः इति कृत्वा परिगृह्यते । वृ० ३ उ० ।

साधर्मिकावग्रहो देवेन्द्रावग्रहः ।

(सूत्रम्) से अणुकट्टेसु वा अणुकिन्नेसु वा कुण- रियासु वा अणुपरियागेसु वा अणुपंथेसु वा अणुवयंसु वा संथरमाणस्स पुव्वाणुण्णवणा चिट्ठइ अहालंदमोवग्गहे ।

अस्य संबन्धमाह ।

जे चेव दोन्नि य गमा, सागारियगावउग्गहो होंति ।

तेसिं इह पत्थाणं, णिवोगहो भीस्सेणं ॥

योऽयं द्विसागारिकगायाव्रहो पूर्वसूत्रयोः स्तः स यदेत- द्वयं परिमाणमुक्त्वं तथापि सूत्रवत्पूर्वपरिमाण विशेषेणा- तिदीर्घं तेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या (से) तस्य भिक्षोः तस्य अनुकट्टेसु वा कुडयद्वारवीथ्यादिषु भर्त्सेषु कालस- कुरितेषु वा अनुपरिक्षासु वा अनुवंशेषु वा अनुमपादासु वा इह परिक्रमणलयावहारदोषपरस्पराद्वे हस्तनामग्रहणे मार्ग । परिचय वारिका सर्वत्र सीमा तेन प्रतीतम । एतेषु संथ- मानस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथालन्दमपि अवग्रहस्तद इति सूत्रार्थः ।

अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

अणुग्गहे जिणाणं, पंथाणं मागंद्वरगियाणं ।

अणुमग्गे सीलाए, पाहरं जं जहिं वसवे ॥

अनुग्रहः प्रथमं जिनवचने अनुपूर्वकं कुड्यादि वणिजेन- कप्रत्ययपयसेषु च (अनुमन्यमानेष) कदाचित् [illegible] मतोऽनुमन्तव्यमपि मार्गनिर्वेदे । तदनुज्ञापनयेह । अतस्त्र व्याख्यानकरणपूर्वकमनुज्ञाप्यम ।

एतां निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति ।

उवकुडे अकुडे, कुड्डस्सीवे व होइ पच्छे ।

पईसादग्गएसु वि, तेसु पमाणं इमं होइ ॥

अनुकुड्यस्य समीपमवकुड्यं तत्र अकुड्यं कुड्यस्य समीपमिति विकल्पः । एवमेव भित्त्यादिष्वपि भावनीयम् । तेषामनुकुड्यादीनामवग्रहविषयमिदं प्रमाणं भवति ।

वीथीजाणेव सगडे, पहिराप्पउग्गहो भवती ।

अणुवरिएसु कडएसु, मइगो भवती उ पडिहारे ॥

वृत्तौ वृक्षादिव तिरश्चां [illegible] कटके शकटे च कटके पथि [illegible] ([illegible]) [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

पडिमादिसे तिरीमो, हत्थो मोवग्गहो व सं भिस्स ।

तहिं मवरागे कोव वि, [illegible] ॥

[illegible]

हत्थं हत्थं मोत्तुं, [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] वृ० ३ उ० ।

(१४) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

राजावग्रहे सैव पूर्वानुज्ञापना वर्तते न पुनरन्यस्मिन् राज्ञि उपविष्टे स नृपोऽवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः। एष प्रथमसूत्रस्यार्थः। द्वितीयस्योच्यते (से) तस्य भिक्षो राजपरावर्तेषु अन्येषु राज्यं प्रतिपन्नेषु असंस्तृतेषु त्रुटितपूर्वराज्यसंस्थितिषु व्याकृतेषु मन्यवंशीयैर्दायादैर्वा विभज्य समीकृतेषु व्यवस्थितेषु पूर्ववंशेषु अत एव परपरिगृहीतेषु भिक्षुभावस्यार्थाय भिक्षुभावो नाम ज्ञानदर्शनचारित्राणि तेषामेव भिक्षुशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वादेतदेव प्रथमोद्देशके सप्रपञ्चं भावितं तस्यार्थाय स भिक्षुभावः परिपूर्णो स्यादित्येवमर्थमित्यर्थः। अन्यथा सचित्तादीनामनुज्ञापनेऽदत्तादानं स्यात्। द्वितीयेऽपि वारमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः एष द्वितीयस्यापि सूत्रार्थः ।

सांप्रतमेतामेव व्याख्यां भाष्यकृद्व्याह ।

संथरणो अविसुत्तं, पडिवक्खो वा न विज्जती जस्स ।

अणाहिट्ठियमन्नेण व, अव्वोगडदाइसामन्नं ॥

संस्तृतं नाम राज्यं यदविछिन्नं सो इति पादपूरणे यस्य वा प्रतिपक्षो न विद्यते नाप्यन्येन केनाप्यधिष्ठितम् । अव्याकृतं नाम दायिनां सामान्यं न पुनस्तैर्विभक्तम् ।

अव्वोगडं अविगडं, संदिट्ठं वा वि जं हवेज्जाहि ।

अव्वो च्छिन्नपरंपर–मागयमस्सेव वंसस्स ॥

अव्याकृतं नाम यदविकृतं न केनापि विकारमापादितम् यदि वा यद्भवेत् पूर्वराजेन संदिष्टं यथा एतस्मै राज्यं देयमिति तत् अव्याकृतम्। अव्यवच्छिन्नं नाम यत्तस्यैव वंशस्य परंपरया समागतमिति ।

पुव्वाणुण्णा जा पुव्व–एहिं राईहिं इह अणुण्णाया ।

संचेसु होइ कालं, चिट्ठइ सा उग्गहो तेसिं ॥

पूर्वानुज्ञा नाम या पूर्वैः राजभिरनुज्ञाता," जहासंदमवी- [illegible] नाम भवति [illegible] तथा- [illegible] सैवावग्रहे पूर्वानुज्ञा। तदेवं प्रथम- सूत्रव्याख्या कृता । सम्प्रति द्वितीयसूत्रव्याख्यानार्थमाह ।

[illegible] वा, मगहं सह वोगडं व वोच्छिन्नं ।

[illegible] वा, [illegible] जत्थ वंसो उ ॥

[illegible] विभज्य गृहीतम्। व्यवच्छिन्नं [illegible] व्यवच्छिन्नः।

[illegible], भिक्खुभावट्ठमग्गहो नियमं ।

[illegible], [illegible] ॥

[illegible] भिक्षुभावादी [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] भिक्षु-

[illegible] । [illegible] सूत्र–

[illegible] ।

[illegible], [illegible] नत्थि ।

[illegible], [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible], [illegible] ।

दोसो गयपरदोसो, अणणुण्णवणे[illegible] गुरुगा ।

ध्रुवमन्यस्मिन्नन्यवंशजे अस्थिरे तस्य वा पूर्वरा[illegible] वन्धिनां दायिनामेकस्मिन् अस्थिरे सर्वैरनुज्ञापित[illegible] न्तयति स तथा विचिन्तनास्ति । तथा प्रावस्था[illegible] इति स एको मुक्तमवग्राहो वर्तते। तं च विश्वस्त[illegible] ष्टा सोऽन्येन क्षारादिना मारितो राज्यमधिष्ठि[illegible] स राजा चिन्तयति। संयतैर्ममाभिप्रायगृहीतैर्येन [illegible] सावग्रहमनुज्ञापितस्ततः स प्रासिको व्यवच्छेदतस्य [illegible] कुर्यात्। किमुक्तं भवति निर्विषयत्वादि कुर्यात्। [illegible] योर्वा भेदं कुर्यात्तस्मात् यः स्थिरः सोऽनुज्ञापयितव्योऽनु[illegible] ज्ञापने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

अणणुण्णविए दोसा, पच्छा वा अप्पिणो [illegible] ।

पत्तेपुव्वमभंगत्र, निच्छुभणे य दोसपत्थारो ॥

यदि स्थिरो नानुज्ञाप्यते तदा एतस्मिन्ननुज्ञापिते [illegible] सामा यथाक्षयराः समीपमागता निर्ग्रन्थानां पुनरवा[illegible] स्थितास्ततः प्रद्वेषितो निष्काशनादि कुर्यात् तस्मादु[illegible] यो सोऽवश्यमवग्रहमनुज्ञापयितव्यः । किं पूर्वं पश्चात्[illegible] वा तत्र यदि सर्वैरन्यैः पाश्चात्यैरनुज्ञापिते स पश्चादनु[illegible] प्यते ततः स चिन्तयति अहमेतेषामप्रियोऽथवा यतो [illegible] क्रियते तेन पश्चादागताः। अथ प्राप्ते राज्ये पूर्वमनुज्ञाप्यते [illegible] कदाचिदमङ्गलं मन्येत ततो (निच्छुभणत्ति) निष्का[illegible] कुर्यात्प्रद्वेषतः प्रस्तारो जीवनात् व्यपरोपणं क्रियेत तस्[illegible] न्मध्येऽनुज्ञापयितव्यः । यदि पुनर्नैष्क इति ज्ञातो [illegible] चानुज्ञाप्यमाना मङ्गलमिति मन्यते तदा पूर्वमप्यनुज्ञाप[illegible] अथ कथमस्थिरा ज्ञातव्यः कथं वा भद्रकः कथं वा पूर्व[illegible] नुज्ञाप्यमानो मङ्गलं मन्यते इति तत आह ।

ओहादी आभोगण, निमित्तविसएण वा विनाउं ।

जइगपुव्वमणुण्णा, वयंतमप्पाय मज्झम्मि ॥

अवध्यादीनामतिशयेनादिशब्दान्मनःपर्यवज्ञान[illegible] विशेषपरिग्रहोऽथवा निमित्तविशेषेण । अथात्मनोऽ[illegible] तिशयो निमित्तविशेषो वा न विद्यते तदा अन्यात[illegible] निशायिनो निमित्तविशेषं ज्ञात्वा दृष्ट्वा भद्रकमनुज्ञा[illegible] प्रान्तमनुज्ञातं वा मध्ये ।

एएणं विहिणाउ, सो णुण्णवितो जहेव रज्जं[illegible]

राया किं देमित्ति य, जं दिण्णं अणारादीहिं ॥

एतेनामन्तरोदितेन विधिना सोऽनुज्ञापितो राजा यद[illegible] किं ददामीति तदा वक्तव्यं यद्युष्मदन्यैः राजभिरनर्हैः[illegible]

आणंतो अणुजाणइ, अजाणओ इति तहिं किं [illegible]

पायोग्गं ति य भणिए, किं पाउग्गं इमं सुणसु ॥

एवमुक्ते जानानः सर्वमनुजानाति अज्ञायकोऽस्ते तैर[illegible] आदिभिः किं दत्तं तत्र प्रायोग्यमिति भणितव्यम् । [illegible] भणितेषु स पृच्छेत् किं प्रायोग्यमिति तदा वक्तव्य पृ[illegible] प्रायोग्यं सैवाह ।

आहार उवहिमेज्जा, ठाणनिसीयणतुयट्टण[illegible]

थंडिल्लाण य दिक्खा, दिण्णा णो पुव्वराईहिं [illegible]

[illegible] पूर्वराजेनादाय उपधिः शय्या स्थान[illegible] निसृष्टं स्वप्नो गमनमादिशब्दात्गमनागमन[illegible] पुरुषाणां दीक्षा अनुज्ञाता एवं दत्ता ।

जद्दो एव्वं विरइ-प्पंने पुण दिक्खवज्जमियराणि ॥
इम सिट्ठा इम काउं, निग्गं ते गुरुगा य आणादी ॥

एवं कथिते सति यो जडूकः स सर्वविरतिभ्रान्तः पुनर्दीक्षावर्जमितराणि सर्वाण्यप्यादारादीनि अनुजानाति प्रव्रज्यां पुनर्नोऽऽपयति तत्र यदि तस्य राज्ञोऽनुशिष्टमकृत्वा आदिशब्दात् विधादि वा मन्तुकरणं वा अकृत्वा यदि तद्विषयात् निर्गच्छन्ति तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका आज्ञादयश्च दोषाः।

चेइय सावगपव्वइउ-काम अंतरंतवालवुड्ढा य ।
जत्ता अजंगमा वि य, अज्जत्ति तित्थस्स परिहाणी ॥

अन्यच्च चैत्यानि तेन परित्यक्तानि श्रावका ये च प्रव्रजितुकामास्तथा । अशक्नुवन्तो ग्लाना बाला वृद्धा अजङ्गमाश्चैते सर्वे परित्यक्ता भवन्ति तस्तीर्थकराज्ञाभङ्गात् । तीर्थस्य च परिहाणिरापादिता । तथा हि ये तत्र विषये प्रव्रजितुकामास्ते न प्रव्रजिष्यन्ति श्रावका अपि सम्यक्त्वमणुव्रतानि च गृह्णन्तो न ग्रहीष्यन्ति ततो भवति तीर्थस्य व्यवच्छेदः । यद्येवं तर्हि तत्रैव तिष्ठन्तु । अत्राप्याह ॥

अत्थंताण वि गुरुगा, अजत्ति तित्थस्स हाणि जा वुत्ता ।
जगमाण जाण चेत्ता, अत्थंति अणेरय वयंति ॥

तत्र तिष्ठतामपि प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः देशान्तरे भव्यपोगण्डीकस्याप्रतिबोधेन सीमतो प्रसृत्वात् । तथा तीर्थकराणामभक्तिं तिष्ठद्भिः कृत्वा तदाज्ञाखण्डनात्तीर्थस्य हानिरापादिता तथा स्वयमेव तेन यदुक्तं स्त्रीपुरुषा न दीक्षितव्या इति । यद्येवं तर्हि किं कर्तव्यमत आह । स्वयं भणन्तः प्रज्ञापयन्तोऽन्यैर्नोपयन्तस्तिष्ठन्ति । तथापि चेत्स नेच्छेत्तर्हि ततो देशात् व्रजन्ति ।

अह पुण हवेज्ज दोन्नी, रज्जाइं तस्स नरवरिंदस्स ।
ताहे यं अणुजाणंतो, दोसुवि रज्जेसु अप्पवहुं ॥

अथ पुनस्तस्य नरेन्द्रस्य स्वयमन्यैर्वा प्रज्ञाप्यमानस्य कदाचिद्द्वे राज्ये भवतस्तत्र तयोर्द्वयो राज्ययोर्मध्ये एकत्र काप्यनुजानाति । यथा मम द्वे राज्ये तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये यत्रैकत्र भवद्भ्यो रोचते तत्र प्रव्राजयत द्वितीये नानुजानामि । एवमुक्ते अल्पबहु परिभाव्य यत्र भूयान् तीर्थप्रव्रज्यादिलाभस्तत्र स्थातव्यमेतदेव स्पष्टतरमाह ॥

एक्काहि विदिपं रज्जे, रज्जे एगत्थ होइ अविदिण्णं ।
एगत्थ इत्थियत्तो, पुरिसव्वायाय एगत्थ ॥

एकत्र एकस्मिन् राज्ये वितीर्णमनुज्ञातं भवति । एकस्मिन् राज्ये वितीर्णे यत्रानुज्ञातं तत्र स्त्रियः पुरुषा वा अनुज्ञाताः । अथवा एकत्र राज्ये स्त्रियोऽनुजानीत एकत्र पुरुषाननुजानीते ।

थेरा तरुणा य तहा, दुग्गया अड्ढा य कुलपुत्ता ।
जाणवयानागरया, अब्भंतरया कुमारा य ।

अथवा एकत्र राज्ये स्थविराननुजानात्येकत्र तरुणान् । अथवा एकत्र दुर्गतकान् परत्र आढ्यान् । यदि चैकत्र कुलपुत्रानपरत्राभीरान् एवमेकत्र जानपदानन्यत्र नागरकान् । एकत्राभ्यन्तरकान् अभ्यन्तरका नाम ये राज्ञामतिप्रत्यासन्ना भुयावलगन्ति कुमारा राज्ञो दायादाः । एवमनुज्ञाते किं कर्तव्यमित्याह ।

ओहीमादीउ जत्थ, बहुतरया उ पव्वयंति तहिं ।
ते विंति समणुजाणसु, अमनी पुरिमेव जे बहुगा ॥

अवध्यादिनादिशब्दात् श्रुतातिशयविशेषेण निमित्तविशेषेण वा ज्ञात्वा यत्र बहुतरकाः अनुज्ञाताः सन्ति अवध्यादेर्निमित्तविशेषस्य वा अभावे ये बहवः पुरुषास्तानेवानुज्ञापयति न ह्ययान् स्तोकानप्रभूतानिति ॥

एयाण वि धरति तहिं, कम्मघणो पुण जणेज्ज तत्थ ।
इम दिट्ठा उ अपंगह्न, मा वा दिक्खेज्ज अत्थत्ता ॥

एतानि अनन्तरोदितानि प्राप्तोऽपि मनागुनडूकः सन् तत्रात्मीये राज्ये वितरति । यः पुनः कर्मघनो निविडपापकर्मा तत्रानुज्ञापनायां क्रियमाणायामिदं ब्रूयात् दृष्टा भावि सन्तो यूयमभ्रद्धास्तस्मादप्रतिपद्यन्तो मा कंचन दीक्षयेयुरिति । वा शब्दो व्यपेक्षया विकल्पने ।

मा वा दच्छामि पुणो, अजिक्खणं वेंति कुणति निव्विसए
पज्जवंतो जणति ततो, जरद्दा हिवाति मति तुमंति ॥

यदि वा मा पुनर्द्रक्ष्याम्येतान् । अभीक्ष्णं वा ब्रुवन्ति स्वयमन्यैर्वा पुनः पुनर्विज्ञपन्तीति कृत्वा निर्विषयान्करोति ततो यः प्रजयन् वक्ष्यमाणगुणोपेतो ब्रूते नासि त्वं सकलस्य भरतस्यापि पतिर्येन निर्विषयत्वाज्ञापनेऽस्माकं जयं स्यात्तत्र स्थातु न दास्यसि ततोऽन्यत्र यास्यामः । तथा इदमपि ब्रूते ।

केवइयं वा एयं, गोपयमेत्तं इमं तुहं रज्जं ।
जं पेक्खिउ नासिपगं, मंतेय मुहुत्तमित्तेण ॥

कियद्वा एतद्गोष्पदमात्रमिदं च राज्यं यत् प्रेर्य मुहूर्तमात्रेण तं दृष्ट्वा गम्यते । एवमुक्ते स राजा प्राह ।

जं होउ तं होउ, पव्वयामि अहं तु अप्पणो रज्जे ।
सो जणइ नीहमिज्जं, रज्जा तो किं बहुं णाउं ॥

स राजा ब्रूते यत् यावन्मात्रं तावन्मात्रं वा भवतु आत्मनो राज्ये तावदहं भणयामि । तस्मात्किमत्र बहुना मम राज्यात् यूयं निर्गच्छतेति । एवमुक्ते यत्कर्तव्यं तदाह ।

अणुसट्ठी धम्मकहा, वज्जनिमित्तादिएहिं आउट्टो ।
आहिए य छुभाकरणं, जहा कयं विण्हुणा पुव्विं ॥

अनुशिक्षया अनुशासनेन धर्मकथया विद्यया निमित्तेन आदिशब्दान्मन्त्रेण चूर्णयोगैर्वा तं राजानमावर्तयेत् अनुकूलयेत् । अथैवमपि न तिष्ठति तर्हि तस्मिन् अस्थिते भ्रंशोरुपस्य करण कर्तव्यम् । यथा कृतं विष्णुना विष्णुकुमारेण । अथ कीदृशस्तं राजानमन्यप्रभुकारणे प्रेरयन्तीत्यत आह ।

वेउव्वियलद्धी वा, इमरये विज्जतो रमवसी वा ।
तवलद्धिपुलानो वा, पेल्लेति तमेतरे गुरुगा ॥

यो वैक्रियलब्धिमान् यो वा स्पुदाद्यन्त्र निर्मातोऽनेकैरपि पुरुषसहस्रैर्दुर्जयः । अथवा विद्यावप्रधान् यदि वीरसवच्छी साधर्मिको ऽथवा तपोलब्धिपुलाकः स तमन्यप्रभुकरणेन प्रेरयति । यस्तु सत्यामपि शक्तौ अनुमन्यं न करोति तस्मिन्नितरस्मिन्प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । कथमन्यं प्रभुं करोतीत्यत आह ।

तं घेत्तुं बंधिऊण, पुव्वरज्जं ठवेंति उ समत्थो ।
असती अणुवसमंते, निग्गंतव्वं ततो ताहे ॥

तं राजानं गृहीत्वा बन्धनेन च बद्ध्वा समर्थस्तस्य पुत्रं राज्ये स्थापयति । असति सामर्थ्ये अनुशिष्ट्यादिभिरुपशमयति । स च तथोपशाम्यमानोऽपि नोपशाम्यति तर्हि ततो देशान्निर्गन्तव्यम् । तथाप्यनि यतनामाह ।

[illegible]मुरमं, [illegible]माणे य पगमहाणीए ।
[illegible] [illegible], [illegible] उग्गा जहि जणिया ॥

[illegible] मुनि [illegible] [illegible]स्यमाने [illegible] [illegible] । [illegible] ग्रामे नगरे [illegible] वा पूर्वं कल्पाध्ययने [illegible] । [illegible] ३ उ० ।

(१४) [illegible]प्रमाणम् ।

(सूत्र) [illegible]मि वा जाव संनिवेसं वा कप्पइ [illegible] वा निग्गंथीण वा सव्वओ समंता सकोसं जोयणं उग्गहं [illegible] चिट्ठित्तए ॥

[illegible] भाष्यकारः ।

[illegible] [illegible], [illegible]सगणाणुवत्तं ।
[illegible] वा [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] [illegible]नां [illegible]प्रदेशः भवतीति [illegible] मूत्रमारभ्यते । यद्वा [illegible] [illegible] अवग्रह-[illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible]

[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

ग्रहप्रदेशो विचारयितुमुपक्रान्तस्तत्र [illegible] भवेत् । चरं प्रतिकादिः अचरं ग्रामादिः । पुनरेकैकं [illegible] [illegible]मिन्द्रकीलादियुक्तमनिन्द्रं वा तद्विपरीतम् । [illegible] समनिन्द्रं वा तस्मात्मशोदामको [illegible] वा [illegible] । [illegible] [illegible] व्याचिख्यासुरिदमाह । (वाघायम्मी[illegible]) [illegible] यस्यां दिशि व्याघातस्तत्रस्यमभोगो भवति । [illegible] इति चेदत आह । अटवी तस्यां दिशि वर्तते (अडवि) [illegible] नदी वा ये श्वापदा वा सिंहव्याघ्रादयस्तत्र सन्ति । [illegible] वा उपधिशरीरहरा विद्यन्ते एतैः कारणैः ग्रामादिकं [illegible] मामा गोकुलादिमयादवग्रहीतव्यं किमपि तत्र [illegible] सप्त सक्रोशमाह ।

सेसे सकोसमंडल, मूलनिबंधणअणुमयंताणं ।
पुव्वट्ठिताण उग्गहो, समगंतरपल्लिगा दोर्ह ॥

शेषं नाम यदनन्तरोक्तव्याघातरहितं तत्र मूलनिबन्धं [illegible] समसुमनां सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो भवति । [illegible] [illegible] । मूलग्रामादेकैकस्यां दिशि योजनार्द्धमर्द्धं [illegible] समधिकं तावदवग्रहो भवति । स च पूर्वापराभ्यां [illegible] [illegible] वा कृत्वा सक्रोशं योजनं भवति । [illegible] [illegible] [illegible]कस्यामपि दिशि योजनं [illegible] तत्र [illegible] वा ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहो भवति । यत्र समकमनु[illegible] तत् तेषां साधारणम् । अथ संबद्धेषु क्षेत्रेषु समकमेव [illegible] ततो यदि द्वे अन्तरपल्लिके तत एकैकामेव । [illegible] [illegible] [illegible]कान्तरपल्लिका ततो द्वयोरपि साधारणः । अथ [illegible] [illegible]न्तरपल्लिकास्ततः को विधिरित्याह ।

[illegible] दूरं, आसन्नं वा तिगाण मज्जं ।
[illegible] वा दुगाइं, गच्छाण साहारणा होइ ॥

त्रिविधभूमिषु [illegible] [illegible] समकमनुज्ञाय [illegible] [illegible]रन्तरपल्लिका भवन्ति [illegible] [illegible] भवति । ([illegible]) [illegible] दूर [illegible] मनुज्ञानमूलग्रामान्[illegible] [illegible] [illegible] कृत्वा प्रथममात्रिकायां [illegible] (मासचर्या) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न भवति ततो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अर्द्धं वा अर्द्धार्द्धं वा [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] त्रिविधभू[illegible] [illegible] साधारणं भवति । [illegible]

[illegible], [illegible] ।
[illegible] अगारी, [illegible] [illegible] ।

[illegible]

[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

प्रथमसंस्तरणादिकं क्षेत्रिकैरपि संस्तरद्भिरेव मनुज्ञातव्यम् ।

जइ पुण संथरमाणा, ण दिंति इयरे व तेसि गाहंति ।

तिविधं आदेसो वा, तेसु वि ण जाव परिहाणी ॥

यदि पुनः संस्तरन्तः क्षेत्रिकाः असंस्तरतः संक्रान्तानां पश्चादिकं न प्रयच्छन्ति इतरे वा संक्रान्ताः असंस्तरन्तोऽपि तेषां क्षेत्रिकाणामनापृच्छय यत्किञ्चित् वा गृह्णन्ति ततस्त्रिविधं [illegible] प्रायश्चित्तम् । [illegible] तेषां प्रायश्चित्तम् ।

इदमेव व्यक्तीकरोति ॥

जे खेत्तिया मोत्तिया देंति धागं, लंभेवि आगंतु सयं गहाणं ।

पेहंति या गंतु खमंपराम्मि, चिरं व होएहं पि विगहणाओ ॥

ये क्षेत्रिकाः पर्याप्तमिति कृत्वा भक्तपानादेः प्राघूर्णकेभ्योऽपि अन्येषां (धागं) प्रयच्छन्ति न प्रयच्छन्ति तत आगन्तुकानां यतनां या परिहाणिर्भवति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ क्षेत्रिका असंस्तरणेऽप्यागन्तुकाः प्रेरयन्ति प्रेष्यं विना [illegible] आगन्तुकाः क्षेत्रिकाः [illegible] ततश्चिरं वा [illegible] तेषां यथेन ततो [illegible] यावत् [illegible] प्रायश्चित्तम् । यत एवमतः ।

अत्थि हु वसभग्गामा, कुदेसणगरोवमा सुहविहारा ।

बहुगच्छुवग्गहकरी, सीमच्छेदेण वसियव्वं ॥

सन्ति विद्यन्ते वृषभग्रामा इह चार्थे [illegible] वृषभग्रामा इति [illegible] पञ्चकं गच्छो भवति । [illegible] गच्छाः [illegible] यत्र यत्र प्रभुत्वं निर्वहन्ति [illegible] आचार्य [illegible] आत्मतृतीयाः [illegible] । [illegible] गच्छाः [illegible] प्रवर्तन्ते, यत्र यत्र [illegible] निर्वहन्ति ते वृषभग्रामा [illegible] । कुदेश [illegible] कुदेशनगरोपमाने च सुखविहाराः सुखेन [illegible] । [illegible] बहूनामन्यगच्छानामुपग्रहकारिणः [illegible] सीमाच्छेदेन बहुभिरपि [illegible] । न केनापि [illegible] इति भावः । सीमाच्छेदो नाम [illegible] । [illegible] । [illegible] यथा सुखार्थं [illegible] । अथवा सुखावगमः [illegible] । अथवा यो [illegible] । [illegible] व्याख्यानयति ॥

एएसिं असईणं, पुत्ताईणे उग्गहो इणमो ।

पञ्चीवादिवसते वा, संविगा आगमेसि ॥

पूर्वोक्तवृषभग्रामाणामसति पञ्चादिगच्छानां [illegible] यत्र [illegible] वृषभग्रामा [illegible] । [illegible] । यत्र ते पूर्वं [illegible] । [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible]

पर्यन्ते [illegible] प्रतिवृषभ [illegible] महाग्रामाः । [illegible] । [illegible] इत्येव [illegible] ।

[illegible]

इंदक्खीलमणोग्गहो, जत्थ य राया जहिं च पंच इमे ।

सञ्चमन्तपुरोहिया, सेणावति [illegible] य ॥

इन्द्रकीलको नाम इन्द्रकेतुर्यत्र [illegible] यत्र [illegible] न भवति । [illegible] ([illegible]) [illegible] । [illegible] ।

अद्दण [illegible] वा विगइओ [illegible] ।

[illegible] उग्गहो, [illegible] ॥

[illegible] । अथ [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible]

स्य मार्गणा नास्ति । ये पुनरासन्ने स्थितास्तेषामियमवग्रहस्य मार्गणा भवति ।

सज्झायकालकाइय-निल्लेवण अत्थणा असति अंतो ।
वसहिगमो पेल्लंते, वसहा पुण जमेसु पुण ॥

अन्तः प्रतिश्रयस्याभ्यन्तरे यदि स्वाध्यायभूमेः कायिकभूमेः पात्रनिर्लेपनभूमेरासनं ध्यानादिनिमित्तमुपवेशनं तद्भूमेश्चाभावस्ततो या बहिः स्वाध्यायभूमिप्रभृतयस्ताः समकमनुज्ञापिताः साधारणाः । अथैके पूर्वस्थिता अपरे च पश्चादागताः पूर्वस्थितानामवग्रहः पश्चादागतास्तु पूर्वस्थिताननुज्ञापयन्ति यदि ते प्रेर्यमाणा अवकाशेन जानन्ति इतरे च ते तमप्रेर्यमाणं प्रेरयन्ति ततो वसतिविषयेऽपि स एव प्रायश्चित्तादिगमो भवति । यः पूर्वं क्षेत्रं प्रेरयनामुपक्रमणत्वादननुज्ञापयितुं चोक्तः वसतिः पुनरिह या समापूर्णा श्रमणराजकुला तस्याः प्रेरणायां दोषाः मन्तव्याः । उक्तमचलक्षेत्रम् ॥

अथ चलमाह ।

वउगामन्यो सेणा, संवट्टे चउविहं चलं खेत्तं ।
एतेसिं णाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥

व्रजिकार्थसेनासंवर्त्त इति चतुर्विधं चलक्षेत्रम् । एतेषां चतुर्णामपि नानात्वं वक्ष्यामि यथानुपूर्व्या प्रतिज्ञातमेव करोति ।

जेणोग्गहिता वउगा, मार्गनह दुहचंभिपरिभोगा ।
समवउगपुव्वउग्गह साहारण जं च णीसाए ॥

येन साधुना सा व्रजिका पूर्वमवगृहीता स व्रजिकावग्रहस्य स्वामी भवति । तस्य व्रजिकावग्रहस्य किं प्रमाणमिति चिन्तायां नैगमनयाश्रिता त्रय आदेशाः । तत्रैक आचार्यदेशीयो भणति यावत्प्रमाणं भूभागं गवादयश्चारयन्तस्तु भ्रमन्ति तावान् व्रजिकाया अवग्रहः । अपरो ब्रवीति । (तहत्ति) तीर्थं जलपानस्थानमित्येकोऽर्थस्तत्र जलपानार्थं गावो यावद्गच्छन्ति अन्यः प्राह (दुहन्ति) यत्रोपस्थाने गावो दुहन्ति । आचार्यः प्राह यथोऽन्येते समादेशाः भवन्तु समीचीन आदेशः (जंकिपरिभोगे-त्ति) यावति भूभागे [illegible] तिष्ठन्ति यावद्व्रजिकायाः [illegible] परिभुक्तं एतावद्व्रजिकावग्रहस्य प्रमाणं मन्तव्य-म् । तत्र यदि समकं द्वौ साधुवर्गौ एकस्यां व्रजिकायां स्थितौ तदा साधारणा सा व्रजिका । [illegible] पूर्वं स्थितो द्वितीयस्तु [illegible] पश्चादायातस्ततः पूर्वस्यावग्रहो भवति । अथ परस्परनिश्रया [illegible] साधारणं तत् क्षेत्रम् । यस्याश्च व्रजिकाया निश्रया द्वितीया व्रजिका स्थिता तस्यां ये साधवः [illegible] संग्रहगाथासमासार्थः ।

[illegible] विस्तरार्थं [illegible] आचार्यो भतं साध-[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

तत्रान्ये साधवोऽन्यया व्रजिकया सहिताः पश्चादागताः [illegible] च व्रजिकायां स्थितास्तदा ते पश्चादागता अप्रभवः पूर्वस्थि-ता एव स्वामिन इति ।

अन्नोन्नं णीसाए, ठिताण साधारणं तु तोएहं पि ।
णीसट्टिताण अपत्ते, तत्थ वत्थव्वत्थव्वमंता ।

अथ पूर्वस्थिताः पश्चादागता अन्योन्यं परस्परं निश्रया स्थितास्तेषां द्वयेषामपि साधारणं क्षेत्रम् । अथ पूर्वस्या व्रजिकाया निश्रया स्थितायाः आगन्तुकव्रजिकायां ये साधवो वर्त्तन्ते तत्र तत्र अन्यत्र ये वसन्तो अवग्रहस्याप्रभवो न स्वामिनः किमर्थमन्यस्या व्रजिकाया निश्रां सा व्रजिका प्रतिपद्यते । [illegible]

दुग्गट्ठि आवीरअहिट्ठिए वा, करेण वा एव निपाई पुव्वं ।
जएण तेयस्सत्र कारणेणं, वयंतगाणं खलु होइ णिस्सा ॥

दुर्गे स्तेनपरचक्राद्यगम्यस्थाने स्थिता साऽन्या व्रजिका । [illegible] वीरेण स्वामिना अधिष्ठिता अथवा तैः प्रथमं [illegible] गोकुलिकैस्तत्र निपानं जलपानस्थानं कृतस्त्यम् । [illegible] यस्य वा कारणेन तस्यां व्रजिकायां तिष्ठतामपरेषां [illegible] व्रजिकानां निश्रा भवति एवमादिका व्रजिका येन कारणेन [illegible] यस्या निश्रा प्रतिपद्यते तदभिहितम् । अथ गन्तुकायाः [illegible] यथा पूर्वं प्रतिपद्यते तथा दर्शयति ।

जयेण उत्थेउमणा, वइगा अस्साय तत्थ जइ पउ[illegible]
पच्छापत्ते निस्सा, जे पुव्वट्ठियाण ते पभुणे ॥

काचिद् व्रजिका जयेनोत्थातुमना प्रचलितुकामा अन्[illegible] तया व्रजिका यदि तत्रागच्छेत्सा च यत्नवता परि[illegible] ततः पश्चात्प्राप्ताया अपि तस्या निश्रा पूर्वं प्रतिपद्य[illegible] ये पूर्वस्थिताः साधवस्ते अवग्रहस्य न प्रभवः किंतु [illegible] स्वाप्ता इति । अथ व्रजिकाया एव प्रकारान्तरमाह ।

वइयाए उट्ठियाए, अत्यंते अहव होज्ज गेहम्[illegible]
अन्ने तत्थ पविट्ठा, तम्मिव आभुम्मि वा होतु ॥

यस्यां व्रजिकायां साधवः स्थिताः । अन्या च तत्रा[illegible] सा तैः श्रुता तत उत्थितायामपि व्रजिकायां तिष्ठताम् । [illegible] ज्ञानस्य कस्यापि साधोर्नैवेत ततस्तत्रैव स्थितानामन्[illegible] व्रजिकाः साधुभिः सहितास्तत्र व्रजिकास्थाने प्रविष्टा[illegible] तत्र अन्यत्र तीर्थे गाः पानीयं पातुं ययुरन्यत्र वा ततो[illegible] वग्रहमार्गणा क्रियते ।

जइ वा कुडीपक्कालिसु, पुव्विल्लकताम्तु ते ठिता सं[illegible]
आणम्मिवि पज्जेत्ता, तहे अस्सामिणो होंति ॥

वा शब्दः प्रकारान्तरद्योतकः यदि ते आगन्तुकाः पूर्वगोकुलिककृतासु कुटीपक्कालिकासु स्थितास्ततोऽन्यस्मिन्नपि तीर्थे गाः पाययन्तोऽस्वामिनो भवन्ति ततो यदि ते पूर्वस्थिताः साधवो निष्कारणिकास्तदा न प्रभवः । अथ ज्ञानादिकारणे स्थितास्तदा ते स्वामिनो नागन्तुकास्तत्रावग्रहस्य प्रभव[illegible]

अन्नत्थ वावि काउं, पाइंति कइल्ल पज्जइ निव्वाणं ।
ते खलु न हुंति पहुणो, स चेव तहे पहू हुंति ॥

यदा पूर्वस्थिताः कुटीपक्कालिका वर्जयित्वा अन्यत्र स्थाने स्थिता आगन्तुका गोकुलिका यदि पूर्वैः कृते निपाते गाः पाययन्ति तदा ते आगन्तुकाः साधवो न प्रभवो भवन्ति । यदि तु स्वयमेव तीर्थे स्वाभाविके निपाते पाययन्ति तदा आगन्तुका-[illegible] प्रभव इति ।

एमेव मासकप्पे, अत्तीरिए टहिया य पत्तियरा ।

पुल्विद्या हुंति पइ-पुण्णे हुत्तिए न लहंति ॥

एवमेव अतिरिक्ते असंपूर्णे मासकल्पे स्थितवता या पूर्वप्रज्ञ[illegible] तत्र प्राप्य ततः पूर्वस्याभाव एव प्रभवः । अथ मासकल्पः पूर्णस्ते च दृष्ट्वा [illegible] तत्र स्थितास्ततो [illegible] पश्चादागता एव तत्र प्रभव इति ।

फासुगगोयरभूमी, दृष्टार चेव वासवसहीए ।

दट्टाति सत्तेव य, गद्दणाई पच्छ जे पत्ता ॥

अथ तत्र प्रासुका गोचरभूमिः [illegible] विशेषेण वर्णि[illegible] तथा प्राप्यते । अन्यच्च तत्र [illegible] दृष्ट्वा [illegible] [illegible] तथा [illegible] ये पश्चादागतास्त एव लभन्ते । गतं [illegible] ।

अथ सार्थद्वारमाह ।

जेण गहिश्रो सत्थो, जेण य सत्थ होइ समनोवदंति ।

ता यत्या पश्चिमत्था, पुव्वहिययाहारणं ता य ॥

येन साधुना सार्थः पूर्वं गृहीतो येन वा सार्थवाहः पूर्वमनु[illegible] आगमयति । [illegible]

[illegible]

[illegible]मिति । एतदेव व्याख्याति ।

सत्थे महप्पधाणा, एगेणवेण सत्थवाहेह ।

ओपुच्छियावि दिणो, दोण्हवि सिद्धि या य पगद्दा ॥

सार्थे येकेऽपि [illegible] प्रधानाः [illegible] एकेन साधुना सार्थवाह [illegible] [illegible] ततो येन [illegible] [illegible] । अथ [illegible] ततो द्वयोरपि साधारणं [illegible] । अथ [illegible] ततो येन पूर्वमनु[illegible] इति ।

इंतं पहट्टासत्थं, कहुगा गोपालिज्जएण तो पट्ठागो ।

तुरियं वा आधावति, मएण एमेव कल्पागी ॥

[illegible] कमपि सार्थमागच्छन्तं [illegible] । सा[illegible] ततो ये [illegible] । यो वा साधो [illegible] [illegible] । [illegible] इति भावः ।

आह् थीसड्ढीगिरादी, दुर्गं वा एत्य दोवि वगिहणं ।

वासे हाणे एजाए, लिहता साधारणं कुणइ ॥

द्वौ सार्थमेव [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । गतं सार्थद्वारम् । अथ सेनाद्वारमाह ।

सेणाए जत्थ राया, सत्थे कहो जत्थ पविट्ठो ।

सो सेणाहिव हग्गाहो, जो ह वरता य सो ट्टई ॥

[illegible]

[illegible] । गतं सेनाद्वारम् ।

अथ संवर्तद्वारमाह ।

नागर गो संवट्टो, अण्णेगो जत्थ वा द दिवो सो ।

सेमम्मि उग्गहो सो, गामाइ सन्दम्मि सो हुई ॥

[illegible]

(१६) [illegible] ।

(सूत्रम्) [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] ॥

[illegible] ।

उग्गहए व उग्गहो, [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

धंतेत्ति) भगवता प्रतिषिद्धज्ञानप्रतिधारणाद्यापूतैः शैक्षो न प्रव्राजनीयो ये तु तं प्रव्राज्यान्यत्र प्रेषयन्ति तैः प्रेषिते तस्मिन् गच्छान्तरं प्रव्रजति कथं कल्पो विधीयते । इत्येतत्सर्वं निरूपणीयम् । तत्र संगारः संकेतः स दत्तो यस्य शैक्षस्य स सगारदत्तः । आहिताग्न्यादेराकृतिगणत्वात्क्तान्तस्य परनिपातः । तस्मिन्नपि कथं कल्पो विधीयते । इत्येतत्सर्वं निरूपणीयमिति द्वारगाथाचतुष्टयसमासार्थः । अथ विस्तरार्थं विभणिषुः प्रथमतो ये पूर्वमुभयश्रद्धयः पुरुषा उक्तास्तद्विषयवक्ष्यमाणः प्रेषणविधिसंप्रदायमाह ।

चत्तारि णवगजाणं—तगम्मि जाणादिए वि चत्तारि ।

अभिधारणम्मि एए, खित्तम्मि विपरिणया वा वि ॥

यः पूर्वमुभयश्रद्धारूपश्राद्धादिभिर्द्वारचतुष्कं ज्ञापक उक्तस्तत्र प्रत्येकं चत्वारो नवकाः प्रेरणनवप्रकाररूपा भवन्ति तथा यो ऽज्ञायमानः सन् साधुभिस्त्वमस्माकं न भवसि किन्तु पूर्वसाधूनामित्येवं ज्ञापितः तत्रापि चत्वारो नवकाः । अभिधारणं नाम मनसि करणं ततः क्षेत्रिकं मनसिकृत्य यदेते अव्याघातादय आगताः तदा विपरिणता अपि क्षेत्रस्वामिन एव भोग्या इति संग्रहगाथासमासार्थः । अथैनामेव विवरीषुरव्याघातद्वारमङ्गीकृत्य तावदाह ।

पियमप्पियमभावे, दट्ठुं पुच्छंति जाव साहंति ।

कत्थगता ते भगवं, पुट्ठव्वे भणंति किं तेहिं ॥

क्वचित्केषु निर्गतेषु यः साधुदत्तश्राद्धः शैक्षः सन् प्रव्रजामीत्यभिप्रायेणागतो यावदागन्तुकान् साधून् पश्यति ततस्ते साधवस्तस्य प्रियमप्रियं वा भावं प्रहसितमुखतया दीनमुखतया वा दृष्ट्वा पृच्छन्ति किमेवं प्रहृष्टवदनश्चिन्तापरो वा पश्यसि एवं दृष्ट्वा तेन स्वरूपे कथिते सति (साहंति) सद्भावं कथयन्ति यथा गतास्ते अन्यविहारेणेति समासस्य यावदेवं पृष्टेन कुत्र गतास्ते भगवन्तः एवं पृष्टाः सन्तो भणन्ति किं तैरेवतः प्रयोजनम् स प्राह—

पव्वइहिति य भणिते, अनुगच्छगया वयंति दिवसेञ्जो ।

तेमि समीवं णेमो, णयवाहण ते नयं सोयं ॥

प्रव्रजिष्याम्यहमिति तेन भणिते साधवो वदन्ति ते क्षेत्रिका अमुकत्र ग्रामादौ गताः वयं भवन्तं दीक्षयित्वा अमुकत्र तेषां समीपे नयामः । स च नवकमनन्तरोक्तं वचनं तत्र नैव व्याहन्ति न विकुट्टयति तथेति प्रतिपद्यत इत्यर्थः एषोऽव्याघात उच्यते ।

संघाडग एगेणं, पंचवएमेव मुंडिए तिन्नि ।

तरुणेमज्झथेरे, एक्केक्के तिन्नि नव एते ॥

ततः साधवस्तं प्रव्राज्य संघाटकेन सह क्षेत्रिकाणामन्तिकं प्रेषयन्ति । अथ संघाटको न पूर्यते तत एकं साधुं सहायं दत्त्वा प्रेषयन्ति तस्याप्यभावे एकाकिनमपि विसर्जयन्ति पर पन्थानमुपदिशेयुः । यतः तरुणस्य त्रयः प्रकाराः मध्यमस्थविरयोरप्येवमेव प्रत्येकं त्रयः एते नव भवन्ति एष प्रथमो नवकः ।

पढमदिणे सग्गामे, एक्को णवगो बितिज्जए बितिओ ।

एमेव परग्गामे, पढमे बितिए य जे णवगा ॥

एष एकः प्रथमो नवकः प्रथमदिने स्वग्रामे प्रव्राज्य प्रेषयतां मन्तव्यः । द्वितीये दिवसे एवमेव द्वितीयो नवकः एवं ग्रामे द्वौ नवकौ चैवं परग्रामेऽप्येवमेव प्रथमद्वितीयदिवसयोर्द्वौ नवकौ एवमेते चत्वारो नवकाः मुण्डितं प्रेषयतां भवन्ति ।

एमेव य मुंडियस्स वि, चउरो नवगा हवंति कायव्वा ।

एमेव य इत्थीए वि, णवगाण चउक्कगा दुन्नि ॥

एवमेव वा मुण्डितस्यापि प्रेष्यमाणस्य चत्वारो नवकाः कर्तव्या भवन्ति एवमेते द्वे नवकचतुष्के पुरुषाणामुक्ते स्त्रीणामप्येवमेव द्वौ नवकानां चतुष्कौ संघाटकाभ्यां द्वितीयादिभिः प्रकारैः कर्तव्यौ । अथ क्षेत्रिकाणामन्तिके न प्रेषयन्ति किन्तु स्वयमेव स्वीकुर्वन्ति ततस्तेषां गुरुकाः ।

अथ किमर्थममुण्डितं प्रेषयन्तीत्युच्यते ।

सागारियसंकाए, णिच्छति पिच्छंति वा गयं पासे ।

तत्थ अत्तु पुणरवि, पच्छिहइ समुंडितो एत्तं ॥

सागारिकाः संज्ञातकास्तेषां शङ्कया मामभी उपप्राजयेयुरिति बुद्ध्या स्वग्रामे नेच्छति स शैक्षः प्रव्रजितुम् । यद्वा अमी साधवः प्रव्राजितं न मां प्रहेष्यन्ति यदि च तान् साधून् न द्रक्ष्यामि ततः पुनरपि अत्रैव प्रत्येष्यामि प्रत्यागमनं करिष्ये इति बुद्ध्या आगन्तुकैस्तमात्मानं मुण्डापयति एवममुण्डितं प्रेषयन्ति एतं तावदुभयश्राद्धविषयो विधिरुक्तः ।

अथ रूपश्राद्धादिविषयं तमेवातिदिशन्नाह ।

एमेव य णवगकमो, सद्दं रूवं च होइ जाणंतो ।

जो पुण किंचि जाणति, ण ते वयं सिस्सते तस्स ॥

एष एव नवकक्रमः शब्दं रूपं च जानाति शैक्षे यद्वाऽयं शब्दमेव रूपमेव इत्यर्थः । यः पुनः शैक्षः कमपि न जानाति न रूपे न वा शब्दे तस्य शिष्यत्वे निवेद्यते ते वयं न भवामो येषां सकाशे भवान् प्रव्रजितुमायात इति ततो ब्रूयात् ।

किं न वि कप्पइ तुब्भे, दिक्खेउं तेमि णो न अम्हाणं ।

तस्स वि सो चेव गमो, णवगाणं जो पुरा भणितो ॥

किंवा युष्माकं दीक्षयितुं न कल्प्यते तत साधुभिरयं तस्मात्तथैव त्वमानयसि नास्माकमेवमुने यदाऽसौ भणति यद्येवं तर्हि मां प्रव्राज्य तत्र प्रेषयत अमुण्डितं वा विसर्जयत तत्रापि स एव गमः प्रकारो यः संघाटकाभ्यां द्वितीयादिभिर्भेदैर्निष्पन्नानां नवकानां पुरा भणितः । अथ " अभिधारणम्मि एए, खित्तम्मि विपरिणया वावि" इति पश्चार्द्धं व्याख्याति ।

विपरिणया निक्खंते, अम्हे तुब्भ भणंत सव्वेहिं ।

तह वि य ण वि ते तेसिं, अव्वाहयवाइया होंति ॥

ये अव्याघातादयो यावाः शैक्षा अथ प्रस्तुताम्ने क्षेत्रिकमभिधार्य प्रव्रजिताः अपि कुत्राऽपि हेतोस्तं प्रति विपरिणतास्ततो यथागन्तुकान् भणन्ति वयं युष्माकं सकाशे प्रव्रजिष्यामोऽत्र प्रयोगं तैः पूर्वसाधुभिरिति तथाऽप्येवं प्रयाणे अपि ते अव्याघातादयस्ते आगन्तुकानां न भवन्ति किन्तु क्षेत्रिकस्यैव भवन्ति । गतमव्याघातद्वारम् । अथ पुणो दाई ति द्वारमाह ॥

एहिंति पुणो दाई, पुट्ठे सिद्धम्मि य भणमाणा ।

बहुदोसे माणुस्से, अणुसासणणवग तह चेव ॥

आगन्तुकसाधूनां समीपे कुत्र गता इति पृष्टे सत्यन्यैः शिष्टः अमुकत्र गता इति कथिते स शैक्षो ब्रूयात् (एहिंतिपुणो दाईति) यदा ते पुनरत्रागमिष्यन्ति तदा प्रव्रजिष्यामि एवं भणति स वक्तव्यः । सौम्य ! बहुदोषे बहुन्तराये मानुष्ये मा प्रमादं कुरु एवमनुशासनं कृत्वा तथैव नवकगमेन प्रेषणं कर्तव्यम् । अनुशासनमेव विशेषेण उपदर्शयति ।

जं कल्लं कायव्वं, णरेण अज्जेव तं वरं काउं ।

एतेहिं दिहिवत्तो हं, तुम्हे वि मुणामि तत्थामी ॥

गुणाद्दस्य दिवेवणादिनथा से पासाइसो पत्तर्थ [illegible] अ-हायवः स पृष्ठो भणति । प्रमुखादिने प्रतिपदादी प्रमुख्यस्या से मार्गाः [illegible] मासे [illegible] ह्यामन्तरं च मुणा-मि । यथा स्वयमपि मयार्ज्ञागमिति ।

एमेव य जमवीसि, जाणंति जदा तदा जाणामि ।

नाम वि नेहिंव पुच्छा, पावयणिओ वा जदा जाणे ॥

एवमेव यास्त्वयो पि यो यदा [illegible] जानाति तस्यापि तथैव स्वामादौ यदा पृच्छा कृता भवति तदा ज्ञायते । यदा वा अ-र्थी प्रावचनिको बहुश्रुतो जानन्तदा स्वयमेव जानाति ताद-ममीषामाभाव्यः । एवं तावत् सचित्तविषयो विधिरुक्तः ।

अथाचित्तादिविषयं तमेव निर्दिशन्नाह ।

एमेव य अचित्ते, दुविहे उवहिम्मि मीसगे चेव ।

पुच्छा अपुव्वमुवहिं, दहूण अणुज्जु पुराणं ।

एवमेव अचित्ते द्विविधे ओघोपग्रहोपधिभेदाद् द्विप्रकारे उप-धौ मिश्रे च सोपधिकशिष्ये विधिर्मन्तव्यः । कथं पुनस्तत्रा-भाव्यो वा ज्ञायते इत्याह । अपूर्वं साधुमुपधिं दृष्ट्वा अनृजुपु-राणं तेषामन्तिके पृच्छा भवति । केनेदं कदा कुत्र वा गृहीत इत्येवं ते प्रष्टव्या इति भावः ।

एवं मामागाते, उडुबद्धे पंथे अत्थ वा ठाति ।

सव्वत्थ वा होति उग्गहो, सेसंसि पडीविहिंतो ॥

एवं वर्षावासे ऋतुबद्धे वा मासकल्पे द्विप्रकारम् [illegible] वा पृच्छा-दयः इति । पथि वा व्रजतो यत्रापि आचार्यास्तिष्ठन्ति तत्र तत्र, तेन तत्रोत्रो योजनमवग्रहो भवति तत्राप्येवमेव सचित्तादिला-भालाभादिविधिर्वक्तव्यः । केषाञ्चिदाचार्याणामयम-ऽभिप्रायः मार्गे गच्छतां पुरतो सक्रोशयोजनमवग्रहः ॥ कथं वा [illegible] कुत्र इत्याह यदीपरस्पास्तत्र भवति । यथाहि प्रदीप-प्रदीपः प्रकाशयति तेनापि दिशो प्रकाशद्युत्यां करोति एव-मवग्रहोऽपि सर्वतो भवति न तु केवलं पृष्ठतः एवापि । तदे-तावत् क्षेत्रे सचित्तादिविषयो विधिरुक्तः ।

अथाक्षेत्रे तमेव निर्दिशति ।

[illegible] पडुच्चीए, जाणविए वि एमेव ।

[illegible] पणुज्जुसूणे वा, सो चेव गमो हवइ तत्थ ॥

क्षेत्रे इह ग्रामादिगुणे [illegible] योजनमवग्रहो भवति किं तु तत्र यस्यां वसतौ यः पूर्वस्थितस्तस्यां सचि-त्तादिक पर्यापितेऽपि [illegible] यथाहाकालं तत्रापि च तत्र [illegible] इत्यपरे, द्वाविंशे च ऋतुबद्धे अनुबद्धे च [illegible] इति । अथ कथं [illegible] इति निर्वचनमाह ।

अणिदिट्ठ गणा णत्थि, गहियागहिए य सद्दहो ।

णिदिट्ठमिणागहिणो, सामी तस्सेव एगस्स ॥

[illegible] अनिर्दिष्टे निर्दिष्टे च अनिर्दिष्टे नाम [illegible] विशेषो अनिर्दिष्टे [illegible] च पुनर्दिष्टे किंवा [illegible] [illegible] कदाचिदनाभाव्य निर्दिष्टे [illegible] भावतो [illegible] [illegible] निर्दिष्टे पुनर्[illegible] [illegible]

[illegible] च । इत एकको द्विका त्रिकुमिदि इति त्रिकुमदि-तथ्य । तत्र द्विकुमादिरु [illegible] [illegible] [illegible] विपरिणतोऽपि [illegible] भवति तत्रापि ।

निदिट्ठ अम्मर्ची, गहियागहिए य अगहिए मन्ती ।

सम्मिय ओवरीणवोंवि, पत्तिके तस्स इच्छाए ॥

[illegible] मध्ये पूर्वनिर्दिष्टे [illegible] [illegible] निर्दिष्टमाचार्यस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

अथ विशक्त निर्दिष्टेभो [illegible] ॥

आयरियमुवज्झाया, [illegible] य निद्दिसिंति [illegible] ।

एगहि, निग्गहिए, [illegible] य [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

लभन्ते न प्रतीच्छकः इदमेव व्यक्तीकुर्वन् परंपरयष्टीं प्रतिपादयति ।

माओ माया पिया भाया, भगिणी य एव पिउणो वि ।
भायादिपुत्तधूता, सोलसगं इय बावीसं ।
बावीस इसति एए, पडिच्छओ जाति य तमभिधारेंति ।
अभिधारमणभिधार, णायमणाते तरेण इमे ॥

मातुः संबन्धिनो माता पिता भ्राता भगिनी चेति चत्वारो जनाः पितुः संबन्धिनोऽप्येवमेव चत्वारो जनाः (भायादिपुत्तधूति) भ्रातुः संबन्धिनः पुत्रो दुहिता चेति जनद्वयम् आदिशब्दात् भगिन्या अप्यपत्यं भागिनेयः भागिनेयी चेति द्वयम् । पुत्रस्यापत्यं पौत्रः पौत्री चेति द्वयम् । दुहितुरपत्यं दौहित्रो दौहित्री चेति । सर्वसंख्यया षोडशकं भवति । षड्बावन्तर... पष्टिजना यत्र प्रतिष्ठन्ते ततो द्वाविंशतिर्भवति द्वाविंशतिमप्येतान् जनान् प्रतीच्छको लभते । यदि च तं प्रतीच्छकमभिधारयन्तस्ततस्तस्याचार्यस्यैवाभाव्या इति अथ इतरे उक्ता व्यतिरिक्तास्तानभिधारयतो वा ज्ञातकान् वा अज्ञातकान् वा प्रतीच्छको लभते । अथ शिष्यविषयां द्विविधां मार्गणामाह ।

नायगमणायगा पुण, सीसे अभिधारमणभिधारे य ।
दो वग्गा दिट्ठंता सव्वे वि लभंति आयरिए ॥

द्विविधा मार्गणा तत्र ये शिष्यस्य ज्ञातकाः स्वजना ये चाज्ञातका अस्वजनास्ते तमभिधारयन्तो वा अनभिधारयन्तो वा सर्वेऽप्याचार्यस्याभवन्ति न शिष्यस्य कुत इत्याह दासदृष्टान्तात् " दासेणावेसहरो किणो दासो वि सेहरोविमे इति " निदर्शनात् । अथ पडिसेहस्स कहं कप्पो विहज्जइ इति द्वारं निरूपयन्नाह ।

दुब्बुप्पय गिलाणे, असंथरं ते य चउगुरुच्छेदं ।
वयमाणइमे संघा–पच्छपेंतणा लज्जंति ॥

एकत्र ग्रामे गच्छः स्थितस्तेषां च ग्लान [illegible] रणे साधवो व्यापृताः सन्तः सर्वेऽपि भिक्षामटितुं न प्रभवन्ति ततश्च संस्तरणं महानेव ग्लानोऽप्यौषधेनासंस्तरणं शैक्ष उपस्थितस्ते च ग्लानकार्यव्यापृततया शैक्षं दापयितुं न पारयन्ति । यतो भगवद्भिः प्रतिषिद्धमतैः शैक्षो दीक्षणीयः । यदि दीक्षयन्ति ततश्चतुरो गुरुकाः । अथ लाभादौ कर्मणो प्रकाराणां कृत्वा प्रेरयन्ति (वयमाण इत्यादि) तं शैक्षं मुण्डयित्वा यत्र स्वमेवाचार्येणानुकाचार्यसन्निधापयन्ति यदन्यो विसर्जयन्ति । यद्वा तस्यैव कर्माणि सहायं संघाटकं वा समर्पयन्ति एते त्रयः प्रकारा मुण्डितस्य भवन्ति । अमुण्डितस्यापीत्थं त्रय. एते प्रकाराः तं शैक्षं न लभन्ते । षड्भिः प्रकारैः प्रेषयन्त इत्यर्थः । येषां समीपे प्रेषयन्ति तेषामेवासौ शिष्यः, अथात्मसमीपे स्थापयन्ति तत इमे दोषाः ।

आयरिए गिलाणे गुरुगा, सहस्सा अवराणम्मि ।
चउलहुगा परितावण, णिप्फाणदुहणो पंगे य मूलं तु ॥

शैक्षं प्रव्राज्य तदैव वैयावृत्त्यापृताः सन्तो यथाचार्यो ग्लानस्य वा वैयावृत्त्यं न कुर्वन्ति ततश्चतुर्गुरुकाः । अथ शैक्षस्य न कुर्वन्ति ततश्चतुर्लघुकाः । अथ ग्लानादीनामनागाढमागाढं वा परितापना भवति तत्र आरक्तनिष्पन्नम् (दुहतो पंगेयत्ति) शैक्षस्य परित्यक्तमनो ग्लानस्य च समस्तमेव द्विधा भङ्गः कल्पते तत्र मूलं भवति । अथ द्वितीयपदमाह ।

अंधरमाणे पच्छा, जायं गहिते व पच्छगेलत्रं ।
अप्पच्छइते पव्वइए, संघाडगे व वयमाणे ॥

इह गच्छे ग्लानो विद्यते परं नागाढं ग्लानत्वं ततः संस्तरन्ति ते शैक्षमपि यतोपधितुमाचार्याणामपि कर्तुमेवं प्रव्राजिताः । शैक्षः पश्चात्त्वग्लानत्वमागाढं समभवति ततो वर्तनपरिवर्तनादिव्यापृताय चेतावक्रिया । न दिवसं येऽपि दिवसान्ति तं प्रति न शक्नुवन्ति सर्वेषामपि पर्याप्तमानेतुमेवमसंस्तरणं जातम् यद्वा मूलत एव ग्लानत्वं पूर्वं नासीत् किन्तु पश्चात् शैक्षे गृहीते प्रव्राजिते सति ग्लानत्वमुत्पन्नं ततोऽसौ षड्भिः प्रकारैः प्रेषणीयः । तद्यथा अप्रव्राजितोऽमुण्डितकः प्रव्राजितो मुण्डितः एव द्विविधोऽपि त्रिधा संघाटकेन एकसाधुना (वयमाणत्ति) एकाकी व्रजते व्रजमानैरेकाकिभिरन्यैर्वा । अथ मधरमाणे पच्छा आयंति पदं विशेषतो व्याचष्टे ।

नागाढं पउणिस्सइ, अचिरेणं तं च जायघायाढं ।
सेहं वदा वेसौ, ण लभंति गिलाणकिच्चं वा ॥

पूर्वमनागाढं ग्लानत्वं तथा ततः शैक्षं उपस्थितं चिन्तितम् । अचिरेणैवायं ग्लानः प्रगुणीभविष्यति । ततः शैक्षं प्रव्राजितं तदुग्लानत्वमागाढं जातं तदस्ते शैक्षं यतोपधितुं ग्लानकृत्यं च कर्तुं समकमेव न शक्नुवन्ति न शक्नुवन्ति । अतो अन्यत्र समीपे प्रेषयन्तः शुद्धाः ।

अपडिच्छाण तेसिं जं, सेहविधा वभाउ पावेति ।
तं चेव पुव्वभणियं, परितावणमादिसंगाइ ॥

इतरे नाम येषां समीपे प्रेष्यते । यदि ते न प्रतीच्छन्ति तदा चतुर्गुरुकाः । यच्च ते शैक्षव्यापृताः प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नं तत्र... मसमाचरितमायश्चित्तम् । किं पुनस्तत् प्राप्नुवन्तीत्याह । तदेव पूर्वभणितं परितापनादिकं ग्लानद्वारे तत्रमायाते मन्तव्यम् । किमुक्तं भवति ग्लानो अप्रतिजागर्यमाणः परितप्येत शैक्षो वा वैयावृत्त्यं प्रतिषिध्यमानं प्रतिभज्येत । आदिशब्दात् ग्लानस्य मरणं वा भवेत् ।

संघाडिए वा अद्धा, अमुंडिये वा य पेसंती ।
वयमाणे एगेण य, संघाडएण ण हवंति ॥

संघाटकेनैकेनैव या यदीय अवधीरण... शैक्षमुण्डितं वा प्रेषयन्ति तत्रापि (वयमाणेत्ति) एकाकिना प्रेषितेन एकसाधुना संघाटकेन च षट् प्रकारा भवन्ति । एते षडपि प्रेषयन्तो न भवन्ते । इदमेव व्याचष्टे ।

होहिंति ण दग्गाइं, कवाहदिवसाहपवह्दाइं ।
सेहस्स समागारियं, विहारिस्सइ विहेमि ॥

इह शैक्षः केषांचित्प्रतिपन्नस्य व्याधिदिवसादिसद्महादीनि प्रकाराणि भवन्त्यपि अन्यानपादि प्रतिपद्यन्ते । कान्तारे अल्पदत्त्वादानपने विहारः शालिदृष्टावर्तनादः प्रतीत । कादिशब्दात् महानदीद्वारादिपरिग्रहः । तेषामेव वा अत्र समागारिकमभ्यागमनम् । यद्वा यथैव शैक्षस्य वदन्ति तदा संघाटकेनैव सह मार्गं वाचिद्दर्शयति । न विसर्जयन्ति । यदि वा वयमेवैनं सह गच्छामः ततः संघाटे विस्तरतः एवं प्रेषयाम इति विचिन्त्य यत्र निःसहायान् प्रेषयन्ति । ते च ग्रामे पत्तनादौ प्रेषयन्ति तेषामेव न शक्नुवन्ति । एवं प्रतिषिद्धे भवति कथं कल्पो विधीयत इति द्वारम् । संप्रति संघाटकेन कथं कल्पो विधीयते इति द्वारमाह ।

निट्ठियाणं संगारे, संगारं संजति वसिमाहे ।
आणुमोदति मोहेमे, एगाकिणो [illegible] समेव ॥

गृहिणां संबन्धी यः संगारो युष्मदन्तिके अस्माभिरसंयतः पृष्ठतः प्रत्यहं प्रतीक्षस्वेति संकेतस्तं प्रतीक्षन् संयतः स्वयं च तैः सार्द्धं संगारममुष्मिन् दिनेऽमुष्मात् प्रव्राजयिष्यामीति लक्षणं कुर्वन् दिमां यावदसौ न प्रव्रजति तावन्तं कालं षट्कायविराधनालक्षणामनुमोदयति स च शैक्षस्तं प्रति विपरिणतो येन प्रव्राजितस्तस्यैवाभवति न संकेतदायिन इति । किंच ।

विपरिणमइ सयं व, परओ असमाअधातित्थीव ।

वेतुं वावावामं, ण होइ संगारओ इहरा ॥

संकेतकरणानन्तरं शैक्षः स्वयं वा विपरिणमति परतो वा केनापि स्वजनादिना स विपरिणम्येत मासकल्पविहारिषु वा प्रवज्य अन्यतीर्थिको भवेत् । अतो वर्षावासं मुक्त्वा इतरथा पुष्टालम्बनं विना संगारो न प्रतीक्षणीयो न वा कर्त्तव्यः किमर्थं पुनः संगारमसौ करोतीत्याह ।

संभरणम्भावारो, सिर्त्तं मोत्तव्वयं व मा होज्जा ।

एएहिं कारणेहिं, संगारकरंति वड्डगुरुगा ॥

[illegible] तत्र ग्रामे अवस्थितानां परिहर्त्तुं न शक्नोति संज्ञा- [illegible] चतुर्मासलेपमाग्रहात् शक्नोति गन्तुं [illegible] सम्यक्त्वमनुरागादिमानापन्नं शैक्षस्य च [illegible] मोक्तव्यं मा भूत् । एतैरेवमादिभिः कारणैः । [illegible] संगारं यः करोति तस्य चतुर्गुरु ।

अथ गृहस्थाः किमर्थं संगारं कुर्वन्तीत्याह ।

[illegible] संकेतं, कुटुंबकाणि ठविंति ते गिण्हे ।

[illegible] विति गिहिणो उ संगारं ॥

[illegible] कुटुम्बस्य वा पश्चा- [illegible] प्राप्यन्तदानीमनि- [illegible] कारणैः शैक्ष्यमाना- [illegible] संगारं कुर्वन्ति । अथ द्वितीयप- [illegible] ।

[illegible] विपरिणतो वि ।

[illegible] ॥

[illegible] स शैक्षो म [illegible] समीपमपि [illegible] । एवं [illegible] तदनु- [illegible] (कल्पादिति) [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

तत्र संयतस्य व्याघाते विधिमाह ।

संदट्ठिगा ते तहियं वि पत्ते, जे तिंपणा ते य मरा ण[illegible] ।

स लब्भती अब्भुगतो तहेव, दण्डिया जेण उ ते[illegible] ॥

यत्र ग्रामादौ संकेतः कृत आसीत् तत्र स शैक्षः [illegible] वस्तु न प्राप्तास्ततो यद्येव मन्यते मन्दार्थिनस्ते [illegible] प्रयोजना अत एव नायाता इति बुद्ध्या विपरिणतः । [illegible] साधवो यदि शठप्रव्राजिकादिप्रतिबन्धयुक्ता न [illegible] दिकार्यव्यापृता यतो याता इति भावः तत स शैक्षो [illegible] ऽप्यन्यमाचार्यमभ्युपगतोऽपि तैः साधुभिर्लभ्यते । [illegible] दर्शनः स्थितास्ते नैव तं लभन्ते येन प्रव्राजितस्तस्यैव शिष्य इति ।

पंथेधम्मकहिस्सा, उवसंतो अंतरा उ अणस्स ।

अभिधारितो न तस्स उ, इयरे पुण जो उ [illegible] ॥

यदसौ येन साधुना संकेतो दत्तस्तदभिमुख [illegible] गच्छन् अन्तरा अन्यस्य धर्मकथिनः समीपे धर्म[illegible] शान्तः स च स्वयमभिधारयन् गच्छति तदा तस्यैवा[illegible] स्याभवति । इतरः पुनरनभिधारयिता ततो धर्मकथी प्रव्रा- यति । इदमेव व्याचष्टे ।

पुव्वाहिं पि दिणेहि, उवसंतो अंतरा व अणस्स ।

अभिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पव्वावे ॥

पूर्णैरपिशब्दादपूर्णैरपि दिवसैरन्तरा पथि धर्मकथो [illegible] स्य सकाशे उपशान्तः सन् अभिधारयति प्रव्रजामि [illegible] मीणां समीपे परं पूर्वेषामेवाहं शिष्यः एवमभिधारयन् [illegible] पूर्वाचार्यस्याभवति इतरो नाम यः पूर्वेषां [illegible] प्रव्राजयति तस्यैव स शिष्यः । नियमप्रदर्शनार्थमाह ।

एगादिसमोसरणे, दट्ठूण चित्तं तु परिणतो [illegible] ।

तस्सेव से ण पुरिसे, एमेव पहम्मि दट्ठं ते ॥

न्यूनादौ समवसरणे तं पूर्वाचार्यं दृष्ट्वापि [illegible] एतः प्रतिपन्नस्तदा तस्यैवासौ शिष्यो न [illegible] पथि प्रव्रजतामप्यनाघातानामन्यविधिरयं ततः । [illegible] यतस्य गृहस्थस्य वा व्याघातो न भवतीत्याह ।

गेलण्णतेणग नदी, मारयपदणीयवाणमडिया [illegible] ।

इइ समणे वावाओ, पडिगा पच्चा उ मेडगा ॥

[illegible] साधोरन्यथा [illegible] वा प्रमादे [illegible] नदी वा पूर्णा स्वापदा वा [illegible] । यदि [illegible] मीको वा तं प्रतिचरन्ति [illegible] दहन्ति भद्रिका वा [illegible] संजयति शैक्षस्यापि [illegible] । पूर्वं स्वयं विपरिणतस्य [illegible] विपरिणामितस्य विधिमाह ।

विपरिणामियसवासो, ण लब्भते [illegible] ।

विपरिणामियकहणा, तम्हा [illegible] ॥

[illegible]

विहरतिदिहिगत्ता, [illegible]

।णिणादि णत्थि तस्स, तिविहं गरहं व सा वयति ॥

शैक्षः कमप्याचार्यमभिधार्य गच्छन् मार्गे कमपि साधुं दृष्ट्वा पृच्छति अमुक आचार्यो भवद्भिः कदाचिद् दृष्ट इत्यादौ न दृष्ट एव दृष्टे स साधुर्विपरिणामनं बुद्धा भणाति । किं तैः करिष्यसि शैक्षः प्राह । प्रव्रजितुकामोऽहं तेषां समीपे एवं श्रुत्वा साधुर्दृष्टानपि तान् न मया दृष्टा इति अथवा स्वदेशस्थानपि जानाति विदेशास्थास्ते एवमज्ञातानपि ज्ञानास्ते यत्र स्वमपि तस्य द्वितीयः । अथवा ब्रवीति यस्तस्य पार्श्वे प्रव्रजति सोऽवश्यं ज्ञानो ज्ञानवैयावृत्त्ये वा नित्यं व्यापृतो भवति । अथवा मन्दधर्मिणस्ते ततः किं तव मन्दधर्मता रोचते । यद्वाऽसौ अल्पश्रुतस्त्वं च ग्रहणधारणासमर्थस्तस्य पार्श्वे गतः किं करिष्यसि त्वमेव वा तं पाठयिष्यसीति । अथवा तस्य शिष्याणां निष्पत्तिरेव नास्ति यं प्रव्राजयति स सर्वोऽपि प्रमी मज्यते म्रियते चेति भावः । त्रिविधां वा नामवाक्कायभेदात् ज्ञानदर्शनचारित्रभेदाद्वा त्रिप्रकारां गर्हां वक्ष्यमाणरीत्या यदाऽसौ करोति सा विपरिणामना मन्तव्या । एतां कुर्वन्नप्रतुशुल्कम् न च तं शैक्षं लभते अतो नैवं कथनीयम् । किंतु दृष्टादिपदेषु सद्भावः कथनीयः । कथमित्याह ।

जइ पुण तेण ण दिट्ठा, णेव सुया पुच्छितो जणति ।

अपवा गया विदेसं, तो साहइ जत्थ ते विसए ॥

योऽसौ शैक्षेण पृष्टस्ततो यदि ते गुरवो न दृष्टा नैव श्रुतास्ततः पृष्टः सन् भणति अहं न जानामि । अन्यान् अपरान् साधून्पृच्छ । अथ जानाति ततो यथा वस्थितं कथनीयं यदि विदेशागतास्ततो यत्र विषये देशे ते वर्त्तन्ते तं कथयति । अथ नाख्याति हीनाधिकं वा आख्याति ततोऽपरिणामिनाजयति

सेसेसु असम्भावं, णातिरसमंदधम्मवज्जेसु ।

गूहयते सब्भावं, विप्परिणति हीणकहणे वा ॥

शेषेषु ज्ञानादिषु पदेषु मन्दधर्मवर्जेषु सद्भावं व्याख्याति यथाऽयमेवं ज्ञानी अल्पश्रुतो वा शिष्यनिष्पत्तिर्वा तस्य नास्ति तथापि तत्र कथनीयम् । यस्तु मन्दधर्मपार्श्वस्थादिरतत्र सद्भावः कथनीयो मा समारं पारं गन्तुकामः सुतरां संसारे पतिष्यतीति कृत्वा यस्तु ज्ञानदर्शनचारित्रतपःसंपन्नो वादी धर्मकथी संग्रहोपग्रहकारी तद्विषयं सद्भावं यदि गूहयति अपलपति हीनकथनं वा करोति अधिकमप्यन्याचार्येभ्यो हीनं कृत्वा कथयतीत्यर्थः । एषा विपरिणामना मन्तव्या । अथ त्रिविधां गर्हां व्याचिख्यासुस्तत्स्वरूपं तावदाह ।

सीसोकंपणगरिहा, हत्थविलंबवि य अट्ठो य हक्कारो ।

वेलाकरणाय दिसा, चिट्ठतिणामं ण घेत्तव्वं ॥

गर्हा नाम शैक्षेण पृष्टस्सन् शीर्षाकम्पनं करोति हस्तौ वा धुनोति विलम्बितानि वा करोति हस्ताङ्गुष्ठौ वा विलम्बयतीत्यर्थः । यद्वा ब्रवीति । अहो अवज्ञयां हाकारं वा करोति हाहाकारं यदेवं नष्टो लोकः (वेलत्ति) नामापि न वर्त्तते । अस्यां वेलायां गृहीतुमिति । कर्णौ वा तदीयनामग्रहणे स्थगयति यस्यां वा दिशि स तिष्ठति तस्यां न स्थास्यामिति ब्रवीति । चपलक्षणन्यायादक्षिणी वा निमीलयति यद्वा नामपि तस्यानिगर्भ्येन ग्रहीतव्यमतः आस्तामेतद्विषयं पृच्छादिकमिति ।

णाणे दंसणचरणे, सुत्ते अत्थे य तदुभए चेव ।

अह होति तिहा गरहा, कायो वाया मणो वावि ॥

ज्ञाने दर्शने चारित्रे चेति त्रिविधा गर्हा भवति । तत्र ज्ञानगर्हा नाम न तपस्वितेनैव किंतु तदीयेन ज्ञानेन । दर्शनगर्हा तु मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकप्रायोऽसौ । चारित्रगर्हा सातिचारं चारित्रो ऽचारित्री वाऽसौ । अथवा सूत्रे अर्थे तदुभये चेति त्रिविधा गर्हा । तत्र सूत्रं तस्य शङ्कितं स्खलितमर्थं पुनरवबुध्यते १ यद्वा अर्थं नावबुध्यते सूत्रं पुनर्जानाति २ उभयमपि वा तस्याविशुद्धं जानाति वा किमपीति ३ अथवा कायवाग्मनोभेदात् त्रिधा गर्हा । तत्र कायगर्हा तेषामाचार्याणां शरीरं हुण्डादिसंस्थानं विरूपं वा । वाग्गर्हा मन्मनं काहलं वा ते जल्पन्ति । मनोगर्हा न तेषां तथाविधोहापोहपाटवं अर्थग्रहणसामर्थ्यमिति । अथैषा त्रिविधा गर्हा भवति ।

प्रकारान्तरेण गर्हामेवाह ।

पव्वयसि ओम कस्स स–कासे अमुगस्स निद्दिट्ठो ।

आयपराधिगसंसी, उवहणति परं इमेहिं तु ॥

कोऽपि शैक्षः केनापि साधुना पृष्टः प्रव्रजसि त्वं स प्राह ओम कस्य सकाशे इति पृष्टः सन् भूयोऽप्याह अमुकस्य समीपे । एवं निर्दिष्टे उक्ते स साधुः आत्मानं परस्मादधिकं शंसितुमाख्यातुं शीलमस्येत्यात्मपराधिकशंसी परममीभिः वचनैरुपहन्ति । तद्यथा ॥

अवहुस्सुतो वि एवं, जहच्छंदा तेसु वा संसग्गी ।

ओसण्णा संसग्गी व, तेसु एक्केक्कए दुन्नि ॥

अह बहुश्रुतः सोऽबहुश्रुतः । अह विशुरूपाठकः स पुनरविशुरूपाठी । यद्वा यथाच्छन्दास्ते आचार्यास्तैर्वा यथाच्छन्दैः सह ते गाढतरं संसर्गिणः । गाथायां तृतीयार्थे सप्तमी । अवसन्ना वा तैः सार्द्धं संसर्गिणो वा एवं पार्श्वस्थादावप्येकैकस्मिन् भेदौ द्वौ द्वौ दोषावेवमेव वक्तव्यौ ।

अथ कायवाङ्मनोगर्हामेव प्रकारान्तरेणाह ।

सीसोकंपणहत्थे, कण्णदिसा अन्थि काइगी गरहा ।

वेला अहो य हात्ति य, णामत्ति काइगी गरहा ॥

शीर्षकम्पनं हस्तविलम्बनं कर्णस्थगनमन्यस्यां दिशि स्थापनम् । अक्षिनिमीलनमक्षिमिषलोचनस्य वा क्षणमवस्थानम् । एषा सर्वाऽपि कायिकी गर्हा यत्तु यस्यां वेलायां नाम न गृहीतव्यम् अहो कष्टं हाहाकारकरणं नाम च तस्य कदापि न ग्रहीतव्यमित्यादि नापण सा कायिकी गर्हा ।

अह माणसिगी गरहा, निज्झाति णित्तवत्तरागेहिं ।

धीरत्ताए ए यं पुण, अजिणंदइ य तं वयणं ॥

अथानन्तरं मानसिकी गर्हा मनसि तमाचार्यं जुगुप्सते कथमेतत् ज्ञायते इत्याह नेत्रवक्त्रयोः सम्बन्धिनौ रागा मुखभञ्जनविकूणनवदनादयो विकारास्तैः सूच्यते मानसिकी गर्हेति भणिता साऽपीदं कृत्यमेतद्ध्यानामित्यादिवचोऽजिनं तदीयं वचनमभिनन्दति धीरतया वा तूष्णीकमास्ते । एवमन्यतरस्मिन् गर्हाप्रकारे कृते तस्य शङ्का भवति अवश्यमकार्यकारी स आचार्यादिः संभाव्यते । नचामी साधवोऽलीकं जल्पन्ते । अहमपि तत्र गत आत्मानं नाशयिष्यामीति ।

एताणि य अण्णाणि य, विपरिणमणपदाणि सेहस्स ।

उवहिणियट्टपहाणो, कुव्वति अणज्जया केइ ॥

एतानि चानन्तरोक्तानि अन्यानि च दृष्टकैतवप्रभायाः शैक्षस्य विपरिणमनपदानि भवन्ति । तत्र दृष्टचोरो मनोज्ञाहारादि ददाति । कैतवतः प्रधाननियाने मनोनुकूले प्रदेशे तं स्थाप-

[illegible] ॥

[illegible]

लाजे उक्कुडुए वा णेसज्जिए वा विहरेज्जा [illegible] इच्चेतासिं सत्तण्हं पडिमाणं अण्णयरं वा [illegible] सुयं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं । इह खलु [illegible] भगवंतेहिं पंचविहे उग्गहे पण्णत्ते तंजहा देविंदोग्गहे [illegible] ग्गहे गाहावइउग्गहे सागारियउग्गहे [illegible] ग्गहे एवं खलु तस्स भिक्खू वा भिक्खुणी वा [illegible] उग्गहपडिमा सम्मत्ता ॥

स भिक्षुरागन्तागारादावपग्रहे पूर्वं [illegible] [illegible]

[illegible]

पट्टगं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ।

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्ध इत्याह ।

उजयम्मि वि य णिसिद्धं, वत्थग्गहणं तु वणियं एयं ।
जं जस्स होति जोग्गं, इदाणि तं तं परिकहेइ ॥

उजयं निषाभिधं सूत्रद्वयमेनमिमर्थमादिष्टमिदं साधूनां कल्पते न कल्पते वा इत्यादि । विशेषरहितमिदमनन्तरोक्तं वस्त्रग्रहणं वर्णितमिदानीं तु यद्यस्य संयतस्य वा योग्यं तत्तत्सूत्रेणैव साक्षात्स्वयमेव दर्शयत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । नो कल्पते निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तकं वा गुह्यदेशपिधानवस्त्रं तस्यैवाच्छादकं पट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वा इति सूत्रसंक्षेपार्थः । अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

निग्गंथोग्गहधरणे, चउरो लहुगा य दोस आणादी ।
अतिरेगओवहिया, लिंगभेदविनिघं आरिभमादी ॥

निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तकपट्टयोर्धारणे चत्वारो लघुमासाः । आज्ञादयश्च दोषाः । अतिरिक्तोपधित्वादधिकरणं भवेत् । तथा लिङ्गभेदः कृतो भवति । साधूनां लिङ्गनिश्चितं न भवतीत्यर्थः । द्वितीयपदविषयमसौ रोगादिकं तत्रावग्रहानन्तकपट्टकं वा धारयेत् । द्वितीयपदमेव भावयति ।

भगंदलं जस्स भिसा व णिचं, गालेति एवं वि भमोणियं वा ।
उड्डाह भत्ताय पसण्णिमित्तं, सो उग्गहं बंधति पट्टगं च ॥

भगंदरः गुदसंधौ व्रणविशेषो ऽर्शांसि वा यस्य नित्यं पूयं वा नमिकां वा शोणितं वा गलति स उड्डाहः स्वाध्यायदयानिमित्तम् अहो अमी ईदृशा एव धावन्तं यो भगन्दरादिरोगवान् बहिर्गन्तुमसहिष्णुस्तस्य पट्टो रुधिरं लोपाधये ऽचिन्त्यार्थकं धावने तमस्तच्छायनं हस्तशतादहिः । अथासौ बहिर्गन्तुमसहिष्णुस्ततो विचारभूमौ गतः स्वयमेवावग्रहपट्टकं रुधिरं च धावति । पट्टबन्धने विधिमाह ।

ते पुण होंति दुगादी, दिवसंतरिएहिं वज्झए तेहिं ।
अण्णं इहरा कुत्थइ, तंवि य कुव्वंति णिच्चोल्ला ॥

ते पुनरवग्रहानन्तकपट्टा द्विकादयो त्रिकप्रभृतिसंख्याकाः कर्त्तव्याः । तैर्दिवसान्तरितैर्व्रणो बध्यते । किमुक्तं भवति येनावग्रहानन्तकेन पट्टकेन यो ऽद्य व्रणो बद्धः द्वितीयदिवसे स उन्मोच्य प्रक्षाल्य वा परिभोक्तव्यो विधेयः । यः पुनराद्यदिनेन परिभुक्तः तेन तस्मिन् दिने व्रणो बन्धनीयः । इतरथा प्रतिदिनं तेनैव पट्टेन बध्ये हीयमाने मरकं व्रणः कुथ्यति प्रतिमात्रमुपगच्छति । तेऽपि च पट्टाः प्रतिदिनं बध्यमानतया नित्यं सार्द्रवाहाः सन्तः कुथ्यन्ति । अतो द्व्यादयः पट्टाः कर्त्तव्याः ॥

[सूत्रम्] कप्पइ निग्गंथीणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्टगं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । अथ भाष्यविस्तरः ।

निग्गंथीण अगिण्हे, चउरो गुरुगा य आयरियमादी ।
न य निणिय ओगाहण, णिवारणे निरुद्धमग्गं ॥

निर्ग्रन्थीनामवग्रहानन्तकस्य पट्टकस्य वा अग्रहणे चतुर्गुरुकाः । इदं सूत्रमाचार्यः प्रवर्त्तिनीं न कथयति चत्वारो गुरवः । प्रवर्त्तिनी संयतीं न कथयति चत्वारो गुरवः । आर्यिका न प्रतिगृह्णन्ति मासलघु भिक्षादौ गच्छन्ती यद्यवग्रहानन्तकं वा न गृह्णाति तत एते दोषाः । तच भिक्षुकस्य भिक्षां गच्छन्त्या अवग्रहानन्तं प्रसरणमन्येषु दिवसेषु अवग्रहानन्तकपट्टाभ्यां निवारितमासीत् परं तद्दिवसमग्रहीतयोः रुधिरमवगाढं ततो लोकस्तद् दृष्ट्वा उपहसनं कुर्यात् । कथमिति चेदुच्यते ॥

खाइगयाए निग्गयं, रुहिरं दट्ठुमसंजता वदे ।
विगरेत्ता केणयं जणो, दोसमिणं असमिक्ख दिक्खिओ ॥

भिक्षायां गतायास्तस्या रुधिरं निर्गतं दृष्ट्वा असंयता वदेयुः अत इत्यामन्त्रणे भो भो लोका धिगहो केनायं स्त्रीलक्षणो जनोऽमुं दोषमसमीक्ष्य दीक्षितः । अपिच ।

उड्डायाए विराहणा, पडिगमणादीणि जाणि ठाणाणि ।
तन्नाव पिच्छिऊणं, वितियं अमती अहव जुण्णा ॥

शोणिते परिगलिते षट्कायानां विराधना भवति सा च दृष्टव्यमिति कृत्वा प्रतिगमनान्यन्यतीर्थिकगमनादीनि यानि स्थानानि कुर्यात् तन्निष्पन्नं प्रवर्त्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । सचासौ शोणितपरिगलनलक्षणो भावश्च तद्भावस्तं प्रेक्ष्य विलोक्य तरुणा उपसर्गयेयुरिति वाक्यशेषः । द्वितीयपदमत्राभिधीयते (असइत्ति) नास्त्यवग्रहानन्तकमथवा जीर्णा स्थविरा सा संयती अतो विद्यमानमपि न गृह्णीयादपि ।

अथेदमेव भावयति ।

दिट्ठं तदिट्ठव्वमहं जणेण,
लज्जाए कुज्जा गमणाइगाइं ।
लज्जाइभंगो वइविरती से,
लज्जाविणासे य स किं न कुज्जा ॥

यत्पुनरद्रष्टव्यं तत् दृष्टं तावज्जनेन अतो नाहमत्र स्थातुं शक्नोमीति कृत्वा लज्जया गमनादीनि गृहवासे यानादीनि कुर्यात् । यद्वा तस्याः संयत्या लज्जाया भङ्गो भवेत् लज्जाविनाशे च सा किं नामाकृत्यं न कुर्यात् । तथा ।

तं पासिउं चावनुदिक्खकम्मा,
दलेज्ज वा सा वि य तत्थ जज्जे ।
तं लोहियं वा विसरक्खमादी,
विज्जा समालब्भति जोदयंति ॥

तं रुधिरपरिगलनरूपं भावं दृष्ट्वा केचित्तरुणा उदीर्णकर्माणश्चतुर्थप्रतिसेवनार्थं प्रेरयेयुः । साऽपि च संयती तत्र प्रजेत् सङ्गं कुर्यात् यद्वा तल्लोहितं सरजस्कादयः कापालिकप्रभृतयः समालभ्य गृहीत्वा विद्याप्रयोगेणाभियोजयन्ति वशीकुर्वन्ति यत एवमतः ।

अंतो घरस्मि वय तं करोति, जहा णमी रंगमुवेच्च वामा ।
लज्जापहीणा अह सा जणोघं, संपस्स ते य करोति हावे ॥

यथा नटी नर्तकी रङ्गं नाट्यस्थानमुपेतुकामा गृहस्यैवान्तर्मध्ये जयं लज्जाया अभिभवं करोति । अथानन्तरं सा लज्जाप्रहीणा सती जनौघं जनसमुदायं संप्राप्य तान् भावान् दृष्टिक्षेपादीन् करोति । एवं संयत्यपि भिक्षां गन्तुमनाः प्रतिश्रयमध्य एवावग्रहानन्तकादिनिरुपकरणैरात्मानं प्रावृतं करोति ततो भिक्षां पर्यटन्ती त्वरयादिष्वनवलोकमानेष्वपि सुखेनैव लज्जां पराजयते । अथ द्वितीयपदमाह ।

असईया णंतगस्स उ, पत्तीणिणा वत्थओ गेण्हे ।
निग्गमणं पुण दुविहं, विधि अगही नत्थिमा अविहा ॥

अवग्रहानन्तकस्याभावे पक्षमुञ्चाराद्यर्थमन्य वस्त्रादौ या संयती

मानयोनिष्कलया न गृहीयादपि । इह च भिक्षाया निर्गमनं द्विविधं विधिना अविधिना च । तत्र तावदयमविधिः ।

उग्गहमादीहि विणा, दुल्लियविया वा विभत्तगुल्लणवच्चा ।
एका दुएय अविहा, चउगुरु आणा य आणवत्था ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना भिक्षां निर्गच्छति । दुर्लियविना या भिक्षां पर्यटति । एका वा द्वे वा भिक्षायां गच्छतः एष सर्वोऽप्यविधिरुच्यते । अत्र चतुर्गुरुकाः । आज्ञा च भगवतां विराधिता स्यात् । अनवस्था च एकामविधिना निर्गच्छन्तीं दृष्ट्वा अन्याऽपि निर्गच्छतीत्येवंलक्षणा भवति । तथा ।

मिच्छत्तपच्चारियाए, घायण मउच्छणम्मिपाउरणे ।
गोयरगयावगालिया, धरिसणदोसे इमे लहति ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना भिक्षां गता सहसा मूर्च्छादिना प्रपतेत् ततः प्रपतिताया यानेन वा प्रावरणे समुद्धृते अप्रावृतत्वं दृष्ट्वा लोको मिथ्यात्वं गच्छेत् । यथा नास्त्यमीषाममुष्य दोषस्य प्रतिषेधः कथमन्यथैवमित्थं निर्गच्छेत् । गोचरगता वा काचिदविधिनिर्गता केनचिद्विटेन गृहीता धर्षणदोषानमून् वक्ष्यमाणान् लभते । ते चोपरि दर्शयिष्यन्ति ।

अथ विधिनिर्गमे गुणमाह ।

अट्टोरुगादीहमिया सणाहा, मा रक्खिया होंति पदेवि जाव ।
तिण्हंपि चेट्ठेण जणोभिजातो, एकं वरा विप्पमुचेति णामं ॥

या अर्धोरुकदीर्घनिवसनादिभिः सुप्रावृता निर्गता सा केनचिद्धर्षितुमारब्धाऽपि पदात्पदमपि यावत्संरक्षिता भवति तिसृणां च संयतीनां धर्षणाभिजातः शिष्टो जनो ब्रूयात् मिलतीति दोषः । या पुनरेकाम्बरा निर्गच्छति सा क्षिप्रं शीघ्रं विनाशं संयमपरिभ्रंशमुपैति ।

उव्वोक्किए गुज्झम पस्सतो मा, हाहक्किनस्सेव महाजणेणं ।
धिधीति उच्छुक्किततालियस्स, पत्तो समं रागदवो व वेदो ॥

विधिनिर्गतयोः केनचिदत्यन्तकिनोत्क्षिप्ते वस्त्रादिकेऽपि याबद्गोपकरणं यावदसौ गुह्यं न पश्यति तावन्महाजनेन हाहाकृतो धिग्धिगिति भणनपूर्वकं च शङ्कितो गाढं जुगुप्सितस्तालितश्च तथासौ ततस्तस्यैवंविधं विडम्बनं प्रापितस्य वेदो मोहोदयः प्रणष्टव इव सद्यः शर्म प्राप्तः ।

अथ विधिनिर्गमने दोषानाह ।

तत्थेव य पडिबंधो, पडिगमणादीणि जाणाणि ।
हिंडी य बंभचेरं, विधिणिग्गमणे पुणो वोच्छं ॥

येन सा अविधिनिर्गता धर्षिता तत्रैव प्रतिबन्धोऽनुरागो भवेत् तदनुरक्ता वसतिप्रतिगमनादीनि स्थानानि करोति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं प्रवर्त्तिन्या अननुभवयुक्तैतायाश्च करयाभित्त हिंडिमवन्धो भवेत् ततश्च महती प्रवचनापभ्राजना ब्रह्मचर्यविराधना च परिस्फुटैव तस्याः संजायते । विधिनिर्गमने पुनर्भूयोऽपि गुणान् वक्ष्ये । एतच्च सांप्रतिकीकृत्य प्रथमं विधिनिर्गमने दोषाभावमाह ।

न केवलं सा हाविहम्मिआ गती,
सरक्खणामिति परम्मुहं जणा ।
हवंति अन्ना वि उ वप्पणंं,
अणाउला सा अभिपत्थिया य ॥

न केवलमेव सती साध्वी विधिनिर्गता शीलधर्माद्वाविना भिन्न अनुपेक्ष्य मत्वे गुणमनोऽपि प्रत्यासन्नं सत्वसदृशमुपा-

सच्छति । अन्याऽपि च तथाविधिनिर्गताऽपि आगमयार्य्या कृत्वा संयमे गुणेति । सा प्रावृता आर्या प्रावृतनिर्गतया अपि परिवर्जिता च । भगवत्पदाविन्दकापि धर्मशील रक्षितास्तं जि: य "पत्र न मार्णं नगरे मार्गे" भूतपार्य कमण्डलु शीर्ष प्रथममत्र स्त्रीषु सदा मन्दत्व हार्य विना विरुद्धा अमुमत्यार्थं प्रतिपत्तिमया दृश्यन्ति । अपिवार्य चक्रमुचितं संगादि गतायां महमाधुवादिनी अकारमवानस्रमार्ग विना सदा अपवाद । शिष्टजनस्तुतिर्मनया भवति नगरयाभिमता वा हास्यादिविरहितं स्पष्टं इति सज्जा विनता सदा शिष्टजनस्य अनुमतीया भवति । स्त्रियाः शीलं रक्षा च विरूपाम । एतच्छीलं प्रावृतं संरक्षितिप्रावरणे भवति अतश्च संघाभिधिमुपाह ।

पट्टहुंगग चलणी, अंतोनियंसणी गडिग्गियंसिणी ।
संगाडिगुज्झकरणी, अणंतगा वसतिकाउं ॥

पट्टकोऽवग्रहकस्य च्छादनिका अन्तर्निवसनी बहिर्निवसनी संघाटिका कुब्जकरणी उपलक्षणं चैतदवग्रहानन्तक ऊरुकोपधिकी यानागमे पथि समनिकाले भिक्षासमये एतानि उपकरणानि साध्व्या प्रावरणीयानि इत्येवं विना न

उग्गहणंतगविणहिं, अन्नाओ अत्तणो सिया हविज्ज ।
जोहोञ्चलं सिया वा, अणिचणं गुत्त आगादी ॥

अथावग्रहानन्तकादि निरुपकरणेनार्याः संयम्य भिक्षायां ता आत्मानं नाशयन्ति कथमित्याह । योध इव शस्त्रविकलः यथा योधः संग्राममस्तके प्रविशमानः संग्रामे स्थितो हन्ति एवं संयतिका वस्त्राद्यपक्लिश्यन्ती पूर्वं उपकरणादिना सुरक्षिता आत्मानं करोति एवमार्याऽप्यवग्रहानन्तकादिपु अनवसरं गच्छति । अथ तान्युपकरणानि न गृह्णाति ततश्चतुर्गुरवः अङ्गादयश्च दोषाः । अथ विशेषज्ञापनार्थमिदमाह ।

जोहोमरंदमक्खो, णाइणी खंखिया च पडिवयं ।
अज्जाभिक्खग्गहणा, आहरणा होंति णायव्वा ॥

आर्यायाः भिक्षाग्रहणे यदुपकरणप्रावरणं तत्रैतानि उदाहरणानि ज्ञातव्यानि । तद्यथा योधः प्रतीतः मरुदः प्रतीतः २ नाटकिनी नर्तकी ३ लङ्खिका लंखकनर्तकी । कदलीस्तम्भः प्रतीतः । तत्र योधदृष्टान्तमाह ।

विणिओ पराजितो मा-रिओ य संते अवाविओ जोहो ।
सावरणो पडिपक्खो, जयं च कुरुते निवक्खस्स ॥

योधः संख्ये संग्रामे अपमितः प्रविशन् व्रणितः दारितो मारितो वा जायते । व्रणितो नाम परैः प्रहारजर्जरीकृतः पराजितः पराजयः मारितः पञ्चत्वं प्रापितः । यस्तु सन्नाहस्तस्य प्रतिपक्षो वक्तव्यः । किमुक्तं भवति यः सन्नाहं विधाय रणशिरसि प्रविशति स न प्रहारजर्जरीभवति न वा पराजयं न वा मरणमासादयति । प्रत्युत विपक्षजयं कुरुते । एवमार्याऽपि यथोक्तोपकरणप्रावरणमन्तरेण भिक्षां प्रविष्टा धर्षणादि प्राप्नोति सुप्रावृता तु सर्वथैव तेषामगम्या भवति । इति योधदृष्टान्तः । संप्रति मरुकजडृदृष्टान्ते गाथाचतुष्टयेन ।

बिइदिवसना उ मुरुंडे, आपुच्छति पव्वया महं कज्ज ।
पारंक य परिक्खति, वेसग्गहणेण मो रायाा ॥
कोविहि व धरिसणा, माउग्गामस्स होइ दुहस्सुं ।
उज्जावणा पवयणे, णिवारणं पावकम्माणं ॥
उज्जगुचीरे मा या, विणिवयडेसु यानि जे सहा वा ।

उच्छुंगिया पणा विव, दीसति मुरुण्डमादीहिं ॥
पिसियस्सो पहेणा, सो य सोएण मज्जिणो पिंतो ।
दुग्गोहिने पयाणि य-णिो मणो गाढमीहेण ॥ १४ ॥

कुसुमपुरे नगरे मुरुंडो नाम राया तस्स भगिणी विहवा सा य अन्नया रायं पुच्छइ पव्वइस्सामि सो चिंतेइ कस्स पव्वयामिति । तहो राया पासंडीणं देवमाइणेण परिक्खं करेइ । हत्थिमिठा संठिया जदा पासंडिणाओ गामेसु हत्थि सम्मिआइ पविडाइ या पंत्तं नुयाहि कयदा इमिणं नपडधेरगासिंति । एकमि य मुंडं मा पादिह तो पगहा देह जीवमसंह मुहा तहो पणीम लिंडेण भाए सयपदे तहावयं जाय मग्गी भुपा तथा मन्नं दिह नयरं मज्झा पि हीप पविट्ठा सपपदोत्ति णाय हत्थिमसिदो मुरुंडपुत्तंति तए पढमं मुइपोसिया मुण्डा तनो निग्गिन्ना एयं जाणि पाइगिहाणि जीयगाणि ताणि पढमं मुयइ जाव बहूहिं वि मुंडेहिं मही पि य कंचुकाईहिं सुपाउया ठाणइ ताहे झोणिए कयंदो कमो हा पाव किमेयं महासई तयभिणए अभिहयेसित्ति रायाव ओसोयणयाणिओ विनियं य पम्म धम्मो मरुयनुडिदो अंजेण य बहुजणेण कया सारायस्स पम्मसा ॥

अथाक्षरार्थो विधवा स्वसा मुरुण्डराजस्य प्रव्रजामीति । ततः स राजा पत्तमहोन पाषण्डिकनः परीक्षेते परीक्षार्थमेवं यथा हस्तिमिष्ठैः कुसुमपुरे मातृग्रामस्य पाषणिडनोऽजनस्य घर्षणा भवति पनमानांनदं ह्राम्नः कासायिकया सहानीं प्रथमतस्योः आपना प्रनायना समजनि । येन पाषण्डकाः सवर्ताः भिडयितुमिच्छन्ति ते निवारणाय न शक्यन्ते । धनन्तदेर्विधेन यथा धनकस्थयितुमिति कृत्वा कथं पुनर्नतन् संवृतमित्याह (उच्छुगीत्येत्यादि) विधिनिर्गता सयती अतिहिता उच्च परित्यक्त चीवराणि सारेयसमर्पितपती नृपस्य राजमार्गे याति यथा परिकर्मकरणानि तानि तदा मुञ्चति एवं बहुषु पतेषु मुक्तेष्वपि यदा सा अतीव कार्योमिकादिभिः कञ्चुकादिभिरवैरच्छादिता सुप्रावृता दृश्यते तदा तेन स मिठो विधिनिर्वृत्तो हा हा कृतस्तथा तर्जितो यादं निर्लज्जितः तनथाय तेन स्पृष्टेन तथाहंपीडितेन राजसिंहेनासी निवारितः महेदं दृश्यायं धर्म इति कृत्वा साधूनां सर्वापि भगिनी प्रव्रज्याग्रहणार्थ विसर्जितेति उक्तो मुरुण्डदृष्टान्तः ।

अथ मर्कटीदृष्टान्तद्वयमाह ।

पाए वि उक्खिवंती, न लज्जती णट्टिया गुणेवत्था ।
उच्छुगिया वा रंगम्मि, संखिया उप्पयंतीति ॥

यथा मर्कटी गुप्तवेष्या सती पादावप्युत्क्षिपन्ती न लज्जते । लंघिका या रङ्गचत्वरे उत्पतन्ती परिकरणशतान्यपि कुर्वती यथा उच्छुगिता सुप्रावृता सती न लज्जते । एवं संयत्यपि सुप्रावृता न लज्जत इति उपनयः । अथ कदलीस्तम्भदृष्टान्तमाह ।

कयलीखंभो व जहा, उववित्तं दुक्करं होति ।
इय अज्जा उवभगे, सीलस्स विराहणा दुक्करं ॥

कदलीस्तम्भो यथा पटलबहलसंघाडुच्छइयितुमुदयितुं सुदुष्करं भवति एवमार्यिकाऽपि बहुपकरणप्रावृता नोच्छिर्दयितुं शक्या इत्येव योषादिनिर्दिष्टार्थविधिनिर्गताया आर्यायाः कतिचिदुपसर्गे क्रियमाणेऽपि शीलस्य विराधना दुष्करा मन्तव्या । किञ्च ।

एगा मुया य धरिसिया, निच्छेणजनणा य होति कायव्वा ।
वाहिरिया जहि तथा, सज्झायरादी भयं वावि ॥

एका काचिद्विधिनिर्गताऽपि भुक्ता एका धर्षिता ततो यतनया यथा शय्यातरप्रमुखो जनो न जानाति तथा गुरूणां निवेदना कर्त्तव्या । अथ सा बाह्याडिता ततो न परित्यक्तव्या किन्तु शय्यातरादिना स्वयं वा तस्य वार्तापनं विधेयमिति निर्युक्तिगाथासमासार्थः । अथैनामेव विवृणोति ।

विहिणिग्गताउ एका, मायरियाए गहिता गिहत्थेहिं ।
संवरिए जातेण य, किमिया आविराहियचारित्ता ॥

एका काचिद्विधिनिर्गता गोचरचर्यायां पर्यटन्ती गृहस्थैर्गृहीता परं सज्जनप्रभावेण सुसंवरणमाहात्म्येन सा अविराधितचारित्रा विसर्जिता ॥

सोएण वारितो वा, दट्ठूण सयं च तं सुणेवत्थं ।
मुहिंडं तु पसंतो, खमिएहि उवसामयतीय ॥

येन सा धर्षितुमारब्धा स शोकेन धिक्कारपुरस्सरं वारितः । स्वयं वा तां संयतीं गुप्तवेष्यां सुप्रावृतां दृष्ट्वा मुरुण्डसमीपं धर्मरहस्यमिति कृत्वा उपशान्तः सन् सविस्मयः पश्चात्तां संयतीं क्षामयति ।

अणाभोगपमादेण व, असतीं पट्टगस्साणि अवग्गहणे ।
विहिणिग्गतमाहव्व, वाहाभिनथावणे गुरुगा ॥

सा कदाचिदनाभोगेनात्यन्तस्मृत्या प्रमादेन वा विकथानिद्रादिप्रमत्ततया अवग्रहपट्टस्य वा अभावे एवमेव भिक्षार्थं निर्गता एवमविधिनिर्गता वा (आहच्च) कदाचिदवकाशे गृहीता ततो गुरूणां यतनया निवेदनीयम् । अथ सा कदाचिद्बाह्याहिता ततो यस्तां बाह्यरूपति निष्कासयतीत्यर्थः तस्य चतुर्गुरुकाः ॥ कुत इत्याह ।

निव्वुइपरुट्ठा सा, जणेइ तेहिं य कत्तमेत्तं च ।
रायगिहीहि सयं वा, तेच सासंतिया विंतियं ॥

सा निर्धूता निष्कासिता सती साधूनामुपरि प्रद्वेषं यायात् प्रविश्य च भणति । एतैरेव श्रमणैरित्थं ममेतत् कृतमिति ततो न परित्यक्तव्या येन च धर्षिता तमनयस्याप्रसङ्गवारणार्थं राज्ञा प्रशासयन्ति गृहिणियों शिक्षयन्ति यदि प्रभवन्तः स्वयमपि शासन्ते मा द्वितीयं वारमित्थं प्रवर्तयेयमिति कृत्वा । अथ तस्याः सारणविधिमाह ॥

दुविहा णायमणाया, अगीयअभागमणिमादी तु ।
सन्नातीमि कहिते, सारिता जाव णं पि यती ॥

या बाह्याहिता सा द्विधा ज्ञाता अज्ञाता च ज्ञानगर्भा अज्ञातगर्भा चेत्यर्थः । तत्र या अज्ञाता सा ब्रतीतायां यथा न जानन्ति तथा संज्ञी श्रावकास्तदादिकुलेषु स्थाप्यते । तेषां संज्ञिप्रभृतीनां सद्भावः प्रथममेव कथनीयः कथिते च सद्भावे ते मातापितृसमानतया तां तावत् सारयन्ति प्रासुकेन अन्यपानादिना पालयन्ति यावत्तदीयस्तनयः स्थलारूपः स्तन्यं पिबति स्तन्यपानान् निवर्त्तत इत्यर्थः ॥

जत्थ उ जणेण णातं, उवस्सया तत्थ णय निव्वरं ।
किं सका अइउं, येति अगीते अविरति सद्दे ॥

यत्र तु जनेन ज्ञातव्यं यथा बाह्याहिता तत्रोपाश्रय एव स्थापयन्ते न श्रावकादिकुलेषु । न च सा भिक्षायां हिण्डयितव्या किन्तु शेषसाध्वीभिः साधुनिर्वा तस्याः प्रायोग्यं भक्तपानमानीय दातव्यम् । यद्यगीतार्था भणन्ति किमेवं

उन्मार्गेणापि गत्वा सरित्सा नदी पश्चादपि श्रोतोवाहिनी मार्गगामिनी न भवति भवत्येवेति भावः । पुंसुंकारीवर्षिः सोऽपि (घडसहेसेकण्ठति) जात्यासिता भृशमुद्वीक्षो भूत्वान्ययैः कालेन गच्छति विलीयते विलयं याति उपनययोजना सुगमा । बृ० ३ उ० । पं० । प्रव० ।

उग्गहपट्ट–अवग्रहपट्ट– पुं० अवग्रहस्य योनिद्वारस्य पट्टः । गुह्यदेशापिधानवस्त्रे, स च वीर्यपातसंरक्षणार्थं घ घनं घनवस्त्रेण पुरुषसमानकर्कशस्पर्शपरिहरणार्थं च मसृणं मसृणवस्त्रेण क्रियते प्रमाणेन च देहं स्त्रीशरीरमासाद्य तद्विधीयते । देहो हि कस्याश्चित्तनुः कस्याश्चित्तु स्थूलः ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ॥

पट्टो वि होइ एक्को, देहपमाणेण सो उ भइयव्वो ।
छादंतोग्गहणंतं, कडिबद्धो मल्लकच्छो वा ॥

पट्टोऽपि गणनयैको भवति स च पर्यन्तभागवर्तिबाटकबन्धबद्धः प्रथुत्वेन चतुरङ्गुलप्रमाणः समतिरिक्तो वा दैर्घ्येण तु स्त्रीकटीप्रमाणः स च देहप्रमाणेन भक्तव्यः । पृथुबृहत्कटीभागयोर्दीर्घः । संकीर्णकटीभागयोस्तु ह्रस्व इत्यर्थः । बृ० ३ उ० ।
(स च निर्ग्रन्थीभिरेव प्राह्यो न निर्ग्रन्थैरिति उग्गहणंतग शब्दे)

उग्गहपडिमा–अवग्रहप्रतिमा– स्त्री० अवगृह्यत इत्यवग्रहो वसतिस्तत्प्रतिमा अभिग्रहः अवग्रहप्रतिमा । वसतिविषयकाभिग्रहेषु, (ताः सप्त उग्गह शब्दे दर्शिताः) तत्प्रतिपादके आचाराङ्गस्य षोडशे अध्ययने च । आचा० २ श्रु० १ अ० १ उ० प्रश्न० । स० । आव० । स्था० ।

उग्गहमइसंपया–अवग्रहमतिसम्पद्– स्त्री० सामान्यार्थस्य *अशेषविशेषनिरपेक्षानिर्देश्यरूपादेरवग्रहणमवग्रहः स एव मतिसम्पदवग्रहमतिसम्पद् ।* मतिसंपद्भेदे, दशा० ४ अ० ।
(मइसंपया शब्देऽस्या भेदाः)

उग्गहसमिइजोग–अवग्रहसमितियोग– पुं० अवग्रहणीयतृणादिविषयसम्यक्प्रवृत्तिसम्बन्धिनि, प्रश्न० ३ द्वा० ॥

उ (ओ) ग्गहाइकहणा–अवग्रहादिकथना– स्त्री० अवग्रहस्य " देविंदरायगहवइसागारसाहम्मिउग्गहे । पंचेन्दविविधेषु [illegible]

[illegible]

कथना । देवेन्द्राद्यवग्रहस्य पञ्चप्रकारस्य प्ररूपणायाम्," विसयपवेस हद्धो, उद्दिसणं उग्गहाइ कहणा य " पंचा० १५ विव० ।

उग्गहिय–अवगृहीत– न० परिवेषणार्थमुत्पाटिते, स्था० १ ठा० ।
अवग्रहिक– न० अवग्रहोऽस्यास्तीति । वसतिपीठफलकादौ औपग्रहिकदण्डकादिके उपधिजाते, स्था० १० ठा० । तद्भेदाः ॥

(सूत्रम्) तिविहे उग्गहिए पन्नत्ते जं च साहरइ जं च आसगम्मि पक्खिवति ॥

अस्य सम्बन्धमाह ॥

पगया अभिग्गहा खलु, गुच्छपरा ते य ओग्गहढीए ।
इति उग्गहमणुवत्तो, तिविहं च अवग्गहिय एए ॥

प्रकृताः प्रस्तावनासूत्रे तृतीयोद्देशादिष्वभिग्रहाः [illegible] भवन्ति । योगमुद्रा [illegible] इति प्रस्तावात् कारणात् उपहृतसूत्रानन्तरं त्रिविधं द्विविधं वा प्रगृहीतमुक्तमनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । त्रिविधमवगृहीतमहत्तं यद्वगृह्णाति यच्च संहरति यच्च आस्यके प्रक्षिपति । एके एवमाहुर्द्विविधमवगृहीतं भक्तं यदवगृह्णाति यच्च संहृतम् । एष सूत्राक्षरसंस्कारः । सम्प्रति भाष्यविस्तरः ।

पग्गहियं साहरियं, पक्खिप्पंतं च आसए तह य ।
तिविहं दुविहं पुण, पग्गहियं चेव साहरियं ॥

यत्प्रगृहीतं यच्च संहृतं यच्चास्ये प्रक्षिप्यमाणमेतत्त्रिविधमवगृहीतम् । द्विविधं पुनरवगृहीतमादेशान्तरेणेदं प्रगृहीतं संहृतं च । अथादेशस्य किं स्वरूपमत आह ।

बहुसुयमाइन्नं तु, न बाहियमेगिहि जुगप्पहाणेहिं ।
आदेसो सो उ भवे, अहवा वि नयंतरविगप्पो ॥

यद्बहुश्रुतैराचीर्णं नचान्यैर्युगप्रधानैर्बाधितं स भवति नाम आदेशः । अथवा नयान्तरविकल्प आदेशः । तत्रैतत्सूत्रमेवमुपन्यस्तमिति ॥

सांप्रतमवगृहीतादिपदव्याख्यानार्थमाह ।

साहीरमाणं गहियं, डिज्जंतं जं च होइ पाउग्गं ।
पक्खेवए दुगुंछा, आदेसो कुम्मसाहादीसु ॥

इह अनानुपूर्व्या ग्रहणं बन्धानुलोमत्वात् एवं द्रष्टव्यम् । गृहीतं नाम यद्दीयमानं यच्च भवति प्रायोग्यं संहृतं नाम संह्रियमाणम् । आस्ये प्रक्षिप्यमाणं प्रतीतम् । अत्राह ननु " जं च आसगम्मि पक्खिवइ " इत्यस्यायमर्थः यत् आस्ये मुखे प्रक्षिपति तस्योच्छिष्टमिति [illegible] ततः कथं तत् गृह्यते गृह्णाति (आदेसो कुम्मसाहादीसु) कुम्म [illegible] तदादिष्वादिशब्दात् [illegible] आदेशात् व्याख्यानम् । किमुक्तं भवति [illegible] " जं च आसगम्मि पक्खिवति " इति सूत्रं व्याख्यातमतो न कश्चिद्दोषः । संप्रत्यवगृहीतसूत्रस्य [illegible] प्रतिविशेषमाह ।

उग्गहियम्मि विवेगो, दंसणदेसेण ठाउ उट्ठाए ।
तं पि हु अद्धेवक्कं, नियमा पुव्वच्छं चेव ॥

उपहृतसूत्रे पञ्चमी विवक्षया उक्ता [illegible] अयं विशेषो यत्पश्चाद्विवेकः [illegible] यत्र वा वर्ती [illegible] तस्या सन्निधानमिति । तदपि च हु निश्चितं [illegible] नियमात् पूर्वोक्तमिति ।

सम्प्रति द्विज्जंतं जं च होति पाउग्गमित्यस्य व्याख्या ।

कुंजमालम्मि उक्खित्तं, पडिसिद्धं य तेण उ ।
अहपोवहरं तं तु, इत्थम्मि परिवत्तणं ॥

परिवेषकः परिवेषयितुं गृहीत्वा [illegible] अद्य [illegible] दातुकामस्तस्य [illegible] तत्र [illegible] [illegible] ततः साधुना [illegible] [illegible] ततः साधुना [illegible] [illegible] [illegible] भवति । [illegible] व्याख्यानम् । यच्च भवति [illegible] [illegible] । तदेवं " जं च [illegible] " इति व्याख्यानम् । संप्रति जं च साहरति इति [illegible] हरति गाथाद्वयमुक्तं भाष्यकृत् ।

उचिअ [प] पविचित्तिप्पहाण—उचितप्रवृत्तिप्रधान—त्रि० सबो-हसारे,पंचा० ११ विव० ।

उचिआ [आ] चरण—उचिताचरण—न० १ त० उचितका-र्यस्याचरणे, तच्च पित्रादिविषयं नवविधमिहापि स्नेहवृद्धि-कीर्त्यादिहेतुर्हितोपदेशमालागाथाभिः प्रदर्श्यते ।

सामन्ने मणुअत्ते, जं केई पाउणंति इह कित्तिं ।
तं मुणइ निव्विअप्पं, उचिआचरणस्स माहप्पं ॥ १ ॥
तं पुण पिइ १ माइ २ सहो-
अरेसु ३ पणइणी ४ अवच्च ५ सयणेसु ६ ।
गुरुजण ७ नायर ८ परति-
त्थिएसु ९ पुरिसेण कायव्वं ॥ २ ॥

तत्र पितृविषयं कायवाङ्मनोभिः प्रणीतं त्रिविधमौचित्यं क्रमेणाह ।

पिउणो तणू सुस्सूसं, विणएणं किंकरुव्व कुणइ सयं ।
वयणं पि से पडिच्छइ, वयणाओ अपडिअं चेव ॥ ३ ॥

तनुशुश्रूषां चरणक्षालनसंवाहनोत्थापननिवेशनादिकां देशकालसात्म्यौचित्येन भोजनशयनीयवस्त्राङ्गरागादिसंपादनरूपां च विनयेन प्रत्युपायवहारादिभिः स्वयं करोति न तु भृत्यादिभ्यः कारयति । यतः "गुरोः पुरो निषण्णस्य, या शोभा जायते सुते । उच्चैः सिंहासनस्थस्य, तामतो नापि सा कुतः १" (वयणमित्ति) वचनमपि निजमुखाद्यन्मात्रमेव यदादेशं प्रमाणमेव करोमीति सादरं प्रतीच्छति न पुनरनाकर्णितशिरोधूननकालक्षेपार्धविधानादिनिरवज्ञानाति ।

चित्तं पि हु अणुअत्तइ, सव्वपयत्तेण सव्वकज्जेसु ।
उवजीवइ बुद्धिगुणे, निअमइनाणं पयासेइ ॥ ४ ॥

स्वबुद्धिविचारितमवश्यविधेयमपि कार्यं तदेवारभते यत्पितुर्मनोऽनुकूलमिति भावः । बुद्धिगुणान् शुश्रूषादीन् सकलव्यवहारगोचरांश्चोपजीवति । अन्यस्यति बहुदृश्वानो हि पितृप्रभृतयः सम्यगाराधिताः प्रकाशयन्त्येव कार्यरहस्यानि निजसद्भावं चित्ताभिप्रायं प्रकाशयन्ति ।

आपुच्छिउं पयट्टइ, करणिज्जेसु निसेहिओ ठाइ ।
खलिए खरंपि भणिओ, विणीअयं न हु विलंघेइ ॥ ५ ॥
सविसेसं परिपूरइ, धम्माणुगए मणोरहे तस्स ।
एमाइउचिअकरणं, पिउणो जणणीइ वि तहेव ॥ ६ ॥

तस्य पितुस्तिगतानपि मनोरथान् पूरयति श्रेणिकाचिल्लणादेरभयकुमारवत् । धर्मानुगतांस्तु देवपूजागुरुपर्युपास्तिधर्मश्रवणविरतिप्रतिपत्त्यावश्यकप्रवृत्तिसप्तक्षेत्री वित्तव्ययतीर्थयात्रादीनतीर्थोद्धरणादीन्मनोरथान् सविशेषं बहुमानेनार्थः कार्योऽप्येवं चैतत् यदपत्यमिह लोकगुरुषु पितृषु नचाईद्धर्मसंयोजनमन्तरेणात्यन्तं दुष्प्रतिकारेषु तेषु अन्योऽस्ति प्रत्युपकारप्रकारः । तथाच स्थानाङ्गसूत्रम् " तिण्हं दुप्पडिआरं समणाउसो । तंजहा अम्मापिउणो १ भट्टिस्स २ धम्मायरिअस्स ३ इत्यादि " समग्रोऽप्यालापको वाच्यः ॥

अथ मातृविषयौचित्ये विशेषमाह ॥

नवरं मेमविसेसं, पयमइजावाणुवित्तिमप्पंमिमं ।
इत्थीसहावसुलहं, पराजवं वहइ न हु जेणं ॥ ७ ॥

(सविसेसमंति) जनकान्मातुः पूज्यत्वादपि यदाह मनुः उपाध्यायाद्दशाचार्या आचार्येभ्यः शतं पिता । सहस्रं तु पितुर्माता गौरवेणातिरिच्यते । "

उचिअं एअंपि सहो-अरम्मि जं निअइ अप्पसममेअं ।
जिट्ठं व कणिट्ठं पि हु, बहु मनइ सव्वकज्जेसु ॥ ८ ॥
दंसइ न पुढो जावं, सब्भावं कहइ पुच्छइ अ तस्स ।
ववहारम्मि पयट्टइ, न निगूहइ थेवमावि हविणं ॥ ९ ॥
अविणीअं अणुअत्तइ, मित्तेहिं तो रहो उवालज्जइ ।
सयणजणाओ सिक्खं, दावइ अन्नावएसेणं ॥ १० ॥
हिअए ससिणेहो वि हु, पयडइ कुविअं व तस्स अप्पाणं ।
पडिवन्नविणयमग्गं, आलवइ अ धम्मपिम्मपरो ॥ ११ ॥
तप्पणइणिपुत्ताइसु, समदिट्ठी होइ दाणसम्माणे ।
सावक्कम्मि उ इत्तो, सविसेसं कुणइ सव्वं पि ॥ १२ ॥

(पयट्टइत्ति) व्यवहारे प्रवर्तते नत्वव्यवहारे इति ॥ (समदिट्ठित्ति) स्वपत्न्यपत्यादिष्विव समदृष्टिः (सावक्कमिति) सापत्न्येऽपरमातृके भ्रातरि तत्र हि स्तोकेऽप्यन्तरे व्यक्तीकृते तस्य वैचित्त्यं जनापवादश्च स्यात् । एवं पितृमातृभ्रातृतुल्येष्वपि यथार्हमौचित्यं चिन्त्यम् । यतः "जनकश्चोपनेता च यस्तु विद्याप्रयच्छकः । अन्नदः प्राणदश्चैव पञ्चैते पितरः स्मृताः १ राज्ञः पत्नी गुरोः पत्नी पत्नीमाता तथैव च । स्वमाता चोपमाता च पञ्चैता मातरः स्मृताः २ सहोदरः सहाध्यायी, मित्रं वा रोगपालकः । मार्गे वाक्यसखा यस्तु पञ्चैते भ्रातरः स्मृताः ३ " भ्रातृभिश्च मिथो धर्मकार्यविषयं स्मरणादि सम्यक्कार्यम् । यतः " भवगिहमज्झम्मि पमाय-जलण जलिअम्मि मोहनिद्दाए । उट्ठवइ जो सुअंतं, सो तस्स जणो परमबंधू १ " भ्रातृवन्मित्रेष्वप्येवमनुसर्तव्यम् ।

इअजाइगयं उचिअं, पणइणिविसयंपि किं पि जं पेमो ।
सप्पणयवयणसम्माण, णे ण तं अभिमुहं कुणइ ॥ १३ ॥
सुस्सूसाइपयट्टइ, वत्थाभरणाइसमुचिअं देइ ।
नाडयपिच्छणयाइसु, जणसंमद्देसु वारेइ ॥ १४ ॥
रुंभइ रयणिपयारं, कुसीलपासंडिसंगमवणेइ ।
गिहकज्जेसु निओअइ, न विओअइ अप्पणा सद्धिं ॥ १५ ॥

रजन्यां प्रचारं राजमार्गवेश्मगमनादिकं निरुणद्धि धर्मोपश्रयादिप्रवृत्तिनिमित्तं च जननीभगिन्यादिसुशीलस्त्रीवृन्दमध्यगतामनुमन्यत एव (नविओअइत्ति) न वियोजयति यतो दिनमाराणि प्रायः प्रेमापि यथोक्तम् । " अपलोअणेण आ-आ-वणेण गुणकित्तणेण दाणेणं । छंदेण वट्टमाणस्स, निब्भरं जायए पिम्मं १ अइदंसणेण अइदं-सणेण दिट्ठे अणालवंतेणं । माणेण पवासेण य, पंचविहं झिज्जए पिम्मं २ ।

अवमाणं न पयासइ, खलिए सिक्खेइ कुविअमणुणेइ ।
धणहाणिवुड्ढिधम्मं, न वइअरं पयडइ न तीसे ॥ १६ ॥

अपमानं निर्हेतुकं नास्यै प्रदर्शयति स्खलिते किंचिदपराधे निभृतं शिक्षयति । कुपितां चानुनयति । अन्यथा सहसाकारितया कूपपातादप्यनर्थं कुर्यात् (पयडइत्ति) धनहानिव्यतिकरं न प्रकटयति प्रकटिते तु धनहानिव्यतिकरे तुच्छतया सर्वत्र तद्वृत्तान्तं व्यञ्जयति । धनवृद्धिव्यतिकरे च व्यक्तीकृते निर्गलव्ययं प्रवर्तते तत एव गृहे स्त्रियाः प्राधान्यं न कार्यम् ।

धनीचस्थानेषु, भानि च दशादिषु स्वेष्वंशकेष्वंशमसंज्ञानि । अजवृषमृगाङ्गनाकर्कमीनवणिजोंऽशकेष्विनाद्युच्चाः ॥ दश १० शिखि ३ ष्टाविंशति २८ तिथी १५ न्द्रिय ५ त्रिधन २७ विंशेषु । इति० "उच्चट्ठाणट्ठिएसुगहेसु" अर्कादुच्चान्यत्र १ वृष २ मृग ३ कन्या ४ कर्क ५ मीन वणिजोंऽशैः । दिग्दहनाष्टाविंशति २८ तिथी १५ षु ५ नक्षत्र २७ विंशतिभिः । २० । अयं भावः मेषादिराशिस्थाः सूर्यादय उच्चास्तत्राऽपि दशादिभिरंशैः परमोच्चाः । एवां फलं तु । सुखी १ भोगी २ धनी ३ नेता ४ जायते मण्डलाधिपः । ५ । नृपतिश्चक्रवर्ती च क्रमादुच्चग्रहे फलम ॥ १ ॥ " तिहिं उच्चेहिं नरिंदो, पंचहिं तह होइ अद्धचक्कीय । छहिं होइ चक्कवट्टी सत्तहिं तित्थंकरो होइ " कल्प० ।

उच्चत्त-उच्चत्व- न० उच्च-त्व. । उच्छ्राये, स्था० २ ठा० । वस्तुनोऽनेकधा धर्मस्यैकमपरं तिर्यक्, स्थितस्याऽन्यत् गुणोन्नतिरूपम् । स्था० १ ठा० (उच्चाणियविक्कमाणमुच्चत्वं ओइमिय शब्दे)

उच्चत्तजयग-उच्चत्वभृतक- पुं० भृतकभेदे, मूल्यमायतिमूल्यं कृत्या यो नियतं यथावसरं कर्म कार्यते स उच्चत्वभृतकः । स्था० ४ ठा० ।

उच्चत्तरिया-उच्चतारिका- स्त्री० पादासिपेतभेदे, स्र० ।

उच्चपिय-उच्चप्रिय- त्रि० प्रायस्येनातमिते, "नीयं उच्चं पियं चरंथमिम च " सं० ।

उच्चफल-उच्चफल- त्रि० उच्चं चिरकालस्थायि फलं यस्मात्स उच्चफलः । चिरकालेनोपकारिणि, "उच्चफलो अह पुत्तो, न चलिओ" व्य० प्र० ३ उ० ॥

उच्चाविक्खत्त-उच्चोत्क्षिप्त- त्रि० यद्दूरेऽपरि धर्तुं भगास्ये देयवस्तु ग्रहणाय पात्रं ध्रियते तत्र ध्रियमाणे, पिं० ।

उच्चय-उच्चय- पुं० उद्० चि० अच्० । ऊर्ध्वचयने, प्र० ८ श० ९ उ० । पुष्पादिकर्त्तासने, भारीकृत्यं पुञ्जराशौ, " कोऽपि स्यादुच्चयोऽप्य यम० " इत्यमरः । वृहत्समुदाये, च । कर्मणि अच्० हस्तादयागुह्यावचित्ते, निवहे, वाच० ॥

उच्चयबंध-उच्चयबन्ध- पुं० उच्चय ऊर्ध्व चयनं राशीकरणं तद्रूपो यस्य उच्चयबन्धः । पुद्गलबन्धभेदे, प्र० ८ श० ९ उ० ।

उच्चत्तुं-उच्चयित्वा- अव्य० ऊर्ध्वः कृत्वेत्यर्थ, पृ० १ उ० ।

उच्चसद्द-उच्चशब्द- पुं० बृहति शब्दे, व्य० द्वि० ७ उ० ।

उच्चाकुइय-उच्चाकुचित- पुं० शनीघातपरिच्छेदे दारुमये,"आपतनभयभिक्षावसमिस्कारोऽपरम उच्चाकुचितस्य " अपायपरिहारार्थं तत्प्रयोजनं प्रयोगसंसेव दारुविकरणविशेषम् । कल्प० ।

उच्चाकुया-उच्चाकुचा- स्त्री० उच्चा हस्तादि यावत् येन पिपीलिकादेहो न स्यात् पर्यादिर्यो इंसो न कदाचित् कुच परिस्पन्दे इति वचनात् परिस्पन्दरहिता निक्षेपेति यावत् तत्र कर्मधारये उच्चाकुचा । शनीकादिस्थापनार्थो वस्त्रविरमणी दारुमयाम, कल्प० ॥

उच्चागय-उच्चागत- त्रि० उच्चं दैर्घ्यं सर्वतो दिग्भागं तत्र जातमुच्चागतम् । दिग्भागरहितेः, उच्चागतात्पादप्रमाणम् [illegible] । कल्प० ॥

उच्चागोय-उच्चैर्गोत्र- न० गोत्रकर्मभेदे, यदुदयात्पुरुषैर्विकुर्वतो बुद्ध्यादिपरिहीनोऽपि पुरुषः सुकुलजन्ममात्रादेव लोकात्पूजां लभते तदुच्चैर्गोत्रम् । यदुदयादुत्तमजातिकुलतपोबलरूपैश्वर्यश्रुतलाभादिकरणक्षमो भवति तदुच्चैर्गोत्रम् । कर्म० । इक्ष्वाकुवंशादिके, उच्चैर्गोत्रे मनुष्येषु उच्चैर्गोत्रोद्भवेषु इक्ष्वाकुहरिवंशादिकुलोद्भवेषु, उच्चैर्गोत्रीयेन भावितोऽयमेव । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

उच्चणागरी-उच्चनागरी- स्त्री० सुस्थितसुप्रतिबुद्धकोटिकाकन्दिकशिष्यस्य कौटिकगणस्य प्रथमशाखायाम्, कल्प० ॥

उच्चागोयणिबंध-उच्चैर्गोत्रनिबन्ध- पुं० [illegible] उच्चैर्गोत्रनिबन्धनकर्मबन्धने, " उच्चागोयणिबंधे [illegible] य होगति " पंचा १२ विव० ।

उच्चाटण-उच्चाटन- न० उद्. चट् णिच् ल्युट् । [illegible] स्थानाद् विश्लेषणे, ' उच्चाटनं स्वदेशादेर्भ्रंशनं [illegible] इत्युक्ते षट्कर्मान्तर्गतेऽभिचारभेदे च । वाच० ।

उच्चायणमाण-उच्चायमान- त्रि० उच्चा [illegible] तथा । स्यमानाम उच्चे, कल्प० ।

उच्चार-उच्चार- पुं० उद् चर्-णिच् घञ् । उच्चारणे, उच्चारणं [illegible] । पुरीषोत्सर्गे [illegible] कल्प० । [illegible] याम, आचा० २ श्रु० १ अ० १३ उ० [illegible] कल्प० । नं० । दशा० । प्रश्न० । ([illegible] शब्दे वक्ष्यते) [illegible]

[illegible]

उच्चारणिरोह-उच्चारनिरोध- पुं० । [illegible]

उच्चारपासवणमत्तय-उच्चारप्रस्रवणमात्रक- न० [illegible]

उच्चारपासवण-उच्चारप्रस्रवण- न० [illegible]

उच्चारपासवणखेलसिंघाणजल्लपारिट्ठावणियासमिइ-उच्चारप्रस्रवणखेलसिंघाणजल्लपारिष्ठापनिकासमिति- स्त्री० [illegible]

[illegible]

[illegible] । [illegible] न पोमिरांति । देयनाए [illegible] दिद्य पूनिलि पोमिरियं । वस [illegible] । [illegible] मउणीमें उच्चारपासवणनु- [illegible] । [illegible] भणति । किमेन्य [illegible] नन्य तिना गिनियाए- [illegible] तेन वहाविनो नन्य देयनाए [illegible] न परिहेरेमि सन्न परिघमो । [illegible] ॥ [illegible] ।

[illegible]-उच्चारपासवणभूमि-स्त्री॰ पुरीषमू- [illegible] । उच्चारपासवणहूमि परि- [illegible] । ([illegible])

[illegible]-उच्चारपासवणविधिमंडक- [illegible] । माखा॰ ॥

[illegible] । [illegible] ।

[illegible] । [illegible] ।

[illegible]

उपग्नमापेक्षया महान्तेषु, उत्त॰ १ अ॰ ।

उच्चासण-उच्चासन-न॰ उन्नतासने, औ॰ । [illegible] आसनाडुच्चैरासने, ध॰ २ अ॰ । [illegible] समासणे [illegible] घिणयपरिहीणं सेहे [illegible] णिसीइत्ता वा तुयट्टित्ता भवति [illegible] दशा॰ ४ अ॰ ।

उच्चिय-उचित-न॰ सुवच्चलाकाणे, [illegible] ।

उच्चुर्-चुर्-धा॰ भेदे, च्या. पर. सक. सेट्- [illegible] ८।४।१७। इत्यनेन चडतेरुच्चुर् । [illegible]

उच्चूर-उच्चूर-त्रि॰ नानाविधे, व्य॰ प्र॰ ३ उ॰ ।

उच्चे-उच्चैस्- अव्य॰ उद् चि॰ डैसि॰ । [illegible] महति, ऊर्ध्वदेशगते, वाच॰ " [illegible] मादुरमो " उच्चैः स्थाने मायावी, उत्त॰ १ अ॰ । " [illegible] इत्य गिरयतुण्णा भवयतुरवंनो हरिसम्मंरा " [illegible] भ॰ । पो॰ । प्रति॰ । उच्चैरित्यानिवेषु वस्तु । [illegible] कालिनलेषु स्थानिवेषु, स्था॰ १० ठा॰ ।

उच्छ (क्षाण) उक्षन्-पुं॰ उक्ष् कनिन् । [illegible] इति संयुक्तस्य छः । प्रा॰ " [illegible] ५१ । इति अतः स्थाने आण इत्यादेशाः । [illegible]

उच्छंग-उत्सङ्ग-पुं॰ [illegible] आधारं यम् । [illegible] " उच्छंगे णिवसेत्ता " आ॰ म॰ द्वि॰ । नि॰ । [illegible] [illegible] । पृष्ठदेशे, औ॰ । ठा॰ । [illegible] भा॰ । [illegible] । वाच॰ ।

उच्छंघ-उच्छ्रपि-उद् श्रप् णिच्॰ धा॰ । " [illegible] गुरुपुष्पोगमा " ८।४।३१ इति [illegible] य आदेशाः । [illegible] । धा॰ ।

उच्छण-अपच्छन्न-न॰ [illegible] उच्छन्न-न॰ उच्छन्न वा न्यूनताम । [illegible] प्रश्न॰ १ द्वा॰ ।

उच्छंदि-आच्छादिन्-त्रि॰ आच्छादयति, " [illegible] प्रश्न ३ द्वा॰ ।

उच्छण्णा-उच्छन्नता-स्त्री॰ [illegible] प्रश्न॰ ३ द्वा॰ ।

[illegible]

[illegible]

च्छेदने, भंगाणं संतुत्तराणं घाताए वाहाए उच्छादणयाए" भ० १५ श० १ उ०।

उच्छायणा–उच्छादना–स्त्री०जातेरपि स्वयच्छेदने,स्था०१०ठा०।

उच्छाय–उच्छ्राय–पुं० उद्-श्रि करणे भावे घञ् वा। उत्सेधे, स्था० ३ ठा०।

उच्छार–आ-क्रम धा०र धा० आत्म० आक्रमणे, "आक्रमेरोहावोच्छारच्छुन्दाः" ८।४।१६० आक्रमेरेते आदेशा भवन्ति। उच्छारइ आक्रमति (ते) (केवलस्तु परस्मैपदी) प्रा०।

उच्छाह–उत्साह–पुं० उद्-सह-घञ्।" थोत्साहे थो ह्रस्व र:" ८।२।४८। उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति "तत्सम्बियोगे च ह्रस्व र:। उत्थारो उच्छाहो" थाउनावे। "ह्रस्वात् थ्यश्चत्सप्सामनिश्चले ८।२।२१।इति त्सनागस्य च्छः।" अनुत्साहोत्सन्ने त्स च्छे" ८।१।११४। इत्यत्र उत्साहपर्युदासात् च्छपरस्यादेरुत इत्वं न।प्रा०। पराक्रमे, जोगोत्ति वा विरियं ति वा सामत्थं ति वा परक्कमंति वा उच्छाहोति वा एगट्ठा॥ आ० चू० १ अ०। पं० सं०। आ० म०। वीर्ये,सम०। श्रवणादिविषये उत्कण्ठिकाविशेषे, पं०२०पा० उद्यमे, सू० प्र० २० पा०। अध्यवसाये, कर्त्तव्यत्वे, स्थिरतरे प्रयत्ने, कल्याणे, दा० रत्ना०। सूत्रे, मेदि० कार्यारम्भेषु संरम्भः स्थेयानुत्साह उच्यते सा० द० उक्तलक्षणे धीररसस्य स्थायिभावे च। वाच०।

उच्छाहिय–उत्साहित–त्रि० त्वमेवाऽस्य कार्यस्य करणे समर्थ इत्येवमुक्तवति, पि०॥

उच्छिंपग–अवच्छिम्पक–पुं० चौरविशेषे, प्रश्न०। ३ द्वा०।

उच्छिंपण–उत्क्षेपण–न० असमर्थ्यान्मस्यादीनामाकर्षणे,प्रश्न० २ द्वा०।

उच्छिण्ण–उच्छिन्न–त्रि० उद्-छिद् निर्नष्टस्वाके, स्था०५ठा०।

उच्छिण्णसामिय–उच्छिन्नस्वामिक–त्रि० नि:सत्त्वीभूतप्रभुषु, उच्छिण्णसामियाइं वा उच्छिण्णसेउयाइं वा उच्छिण्णगोत्तागाराई वा धनानि। प्र० ३ श० ७ उ०।

उच्छिय–उच्छ्रित–त्रि०उद् श्रि कर्त्तरि क्त। उन्नते, संजाते, समुत्पन्ने, प्रवृद्धे। मेदि० वाच० ऊर्ध्वीकृते, औ०।

उच्छु–इक्षु–पुं० इष्यते ऽसौ माधुर्यात् इष् क्सु। प्रवासीक्षौ ८।१।९५। इति आदेरित उत्त्वम् वा। प्रा०। मधुररसयुक्ते असिपत्रे, वाच० (इक्षुशब्दस्य व्याख्या इक्खुप्रकरणे उक्ता)

उच्छुअ–उत्सुक–त्रि० उत्सुकवति, प्रेरणे, "मितब्रादित्वात्-उत्सुक् सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा ८।२।२२। इति संयुक्तस्य त्सनागस्य वा छ:। उच्छुओ उसुओ प्रा०। इष्टार्थे कालक्षेपासहिष्णौ, इष्टार्थोद्युक्ते च। वाच०।

उच्छुगदत्ता–अवच्छिद्य–अव्य० अपसर्द्य विच्छिद्य क्षिप्त्वेत्यर्थे, उच्छुगदत्ता सायत्थीए णयरीए" भ० १५ श० १ उ०।

उच्छूढ–उच्छूढ–त्रि० मुक्ते, "उच्छूढेवि तणुव्वंध सपक्खपरपक्खतणुयं होइ" पु० १ उ०। त्यक्ते, संस्था०। स्वस्थानादपक्षिप्ते, निष्काशिते, "भावणउक्खित्तउच्छूढदरीरवाहू"। सं०। औ०।

उच्छूढसरीर–उच्छूढशरीर–पुं० उच्छूढमुज्झितमुज्झितमिव सनिभर्तं संस्कारपरित्यागाच्छरीरं येन स उच्छूढशरीरः। सं०प्र० १शतु०।सू० प्र०।शरीरसंस्कारं प्रति निस्पृहत्वात्त्यक्तशरीरकल्पे तादृशे मुनौ, ज्ञा० १ अ०। औ०। भ०। नि० "घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेयलेस्से" वि० १ अ०।

उच्छूढसरीरगि(घ)र–उच्छूढशरीरगृह–त्रि० उच्छूढं त्यक्तं शरीरगृहं येन स उच्छूढशरीरगृहः। शरीरगृहयोर्निःस्पृहत्वात्त्यक्तपरिकर्मसु, संस्था०।

उच्छूर–तुड–धा-भेद तुदा० कुटा० पर० सेट्। तुडेस्तोड तुट्ट खुट्ट खुडोक्खुडोल्लुक्कणिल्लुक्कलुक्कोच्छूराः ८।४।११६। इत्यनेन सूत्रेण तुडेरुच्छूरादेशः। उच्छूरइ तुडति। प्रा०।

उच्छेइ–[ए] उच्छेदिन्–त्रि० नाशके, ज्ञा० २१ द्वा०।

उच्छेद [य] उच्छेद–पुं० उद्-छिद्-भावे-घञ्। उत्खातेन भेदे विनाशः। एकान्तोच्छेदे, निरन्वये नाशे,दश० १ अ०। आ० म० द्वि०।"उच्छेओ सुत्तत्था णं पयच्छेओऽवि सुत्तं भवति" नि० चू० १ उ०।

उच्छेव–उत्क्षेप–पुं० घृत पतितुमारब्धं तत्राऽन्यस्येदकादेः संस्थापने, व्य० द्वि० ४ उ०।

उच्छोल–उत्क्षोल–न० उत्प्राबल्येन गता शोला सौलाम्यं सर्वअनवलत्वत्वता यस्मात्तदुच्छोलम्॥ पैशुन्ये कर्णजपत्वे, "इहरा सयरयघाओ उच्छोलाइहिं बंतणो बहुया" दर्श०॥

उच्छोलंत–उच्छोलत्–त्रि० उत्सूत्रयति, सा० सकृत्पादादेः प्रक्षालनं कुर्वति च। "उच्छोलंतं वा पधायंतं वा सातिज्जइ" नि० चू० १७ उ०।

उच्छोलण–उत्क्षोलन–न० सकृदुदकेन क्षालने' आचा० "पकसिं उच्छोलणा" नि० चू०२उ०।प्रभूतजलेन हस्तपादानां प्रक्षालने, व्य० द्वि० ३ उ०। अयतनया शीतोदकादीनां हस्तपादादिप्रक्षालने, "उच्छोलणं च कक्कं च तं विज्जं परिजाणिया" सूत्र १ श्रु० ९ अ०। (अच्छोलणाऽत्र)

उच्छोलणापहोय–उच्छोलनाप्रधौत–त्रि० उच्छोलनेन प्रभूतजलक्षालनक्रियया धौता धौतगात्रा ये ते तथा। प्रचुरजलेन धौतशरीरेषु, औ०।

उच्छोलनापहोइ–उच्छोलनाप्रधाविन्–त्रि० उच्छोलनयोदकायतनया प्रकर्षेण धावति पादादिशुद्धिं करोति यः स तथा। अयतनया प्रभूतजलेन पादादिप्रक्षालके, दशा० ४ अ०।

उच्छोलावंत–उच्छोलयत्–त्रि० अन्येन सकृज्जलेन क्षालनं कारयितरि "उच्छोलावंतं वा पधोयावंतं वा सातिज्जइ" नि० चू० १६ उ०।

उज्जम–उद्यम–पुं० उद्-यम-घञ्। न वृद्धिः। प्रयत्ने, प्रयत्नभेदे, उद्योगे, उत्तोलने च। वाच० कनायस्य, ग० १ अधि० ज्ञानतो अनुष्ठानादिगुणवाहे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ०। औ०।

उज्जमंत–उद्यच्छत्–त्रि० उद्यमं कुर्वति, प्रति०। आचारमपि प्रयतमाने, अणवज्जतकायवुद्धि उज्जमंता नादियमुगलवर्म वयदुक्खसंवियसिग्घपिडसंचयणा" प्रश्न० ३ द्वा०। विधिधायामपि सामाचार्यो यथाशक्ति उद्यमं कुर्वति, व्य० प्र०१ उ०।

उज्जमन–उद्यमन–न० उद्यमकरणे, व्य० प्र० १ उ०। ऊर्ध्वयने, उत्तोलने, वाच०॥

उज्जममाण–उद्यच्छत्–त्रि० उद्यमं कुर्वति,"ण करेति दुक्खमोक्खं उज्जममाणावि संजमतवेसु" सूत्र० १ श्रु० १३ अ०।

नाणसिला कयपुढवी, पिंडिवरू य पच्चगत्थेण ।
दढपाए धमइ रसो, सहस्सवेही हवइ हेमं ॥ २० ॥
गिरिवरमासन्नठिअं, अत्थायं तित्थविसारणं नाम ।
निहसच्छगाढपीढं, धेन्ना का तत्थ धम्मायं ॥ २१ ॥
सच्चा नामेण नई, सुवण्णतित्थम्मि सद्दपु अपदाणा ।
परियाएण य सुव्वं, करेंति हेमं न संदेहो ॥ २२ ॥
चित्तुकूलयम्मि नयरे, मउअहरं अत्थि सेलगं दिव्वं ।
तस्स य मज्झिम्मि ठिओ, गणधरसकुंड डर्थारिय ॥ २३ ॥
ठयथामी कयपुण्णो, गणधरओ यच्छिऊण पवरक्खा ।
मा रेसी अत्थि सत्थं, भइयं गंगव संदेहो ॥ २४ ॥
सहसा सयंति तित्थं-करं च रुक्खेण मणहरं सम्मं ।
तत्थ य तु स्यायारा, पाहाणा तेसि दो जाया ॥ २५ ॥
इक्को पारयनाभो, पिट्ठो सुत्तेण अंधमूसाए ।
धमिओ करेइ तारं, डत्तारइ दुक्खकंतारं ॥ २६ ॥
अवश्शायम्मसिहरम्मिला, मयरेणं तत्थ वररसो सयईसु ।
अपणे केसरियाणं, करेइ सुव्वं वरं हेमं ॥ २७ ॥
गिरिवज्जुअधयारे, अविम धारसमए पंच ।
नामेण तत्थ वियभा, पुढवी हिमधाय होइ वरहेमं ॥ २८ ॥
नाणसिला उज्जंते, तस्स य मूलम्मि मट्टिआ पीआ ।
माहामि अखोयेण, जायामुक्कं कुणइ हेमं ॥ २९ ॥
उज्जंतपढमसिहरे, आरुहिओ दाहिणेण अवदरिओ ।
तिण्णि धणूसयमित्ते, पूइकरंजविलं नाम ॥ ३० ॥
तम्याओ चिअ दि-क्खिऊण निडवेण तत्थ गंतव्वं ।
दसंतराणि धारम्म, दिव्वरसो जंबुफलसरिसो ॥ ३१ ॥
जउ घोसियम्मि अंके, सहस्सभागेण विधए तारं ।
हेमं करइ अयस्सं, हवइ सुंदरं सहसा ॥ ३२ ॥
घंटा इंदिमवण पुव्वेण, उत्तरे जाव ताव सा भूमी ।
दीसइ अ तत्थ पडिमा, सेलमया वासुदेवस्स ॥ ३३ ॥
तस्सुत्तरेण दीसइ, हत्थेसु अद्धसुपव्वई पडिमा ।
अधराह मुहए अंगुट्ठि, आइ सा दावए विवरं ॥ ३४ ॥
नगधणुहाइपविट्ठो, दिक्खइ गुहाइ दाहिणुत्तरओ ।
हरियालसकव्वयाओ, सहस्सवेहीरसो मूणं ॥ ३५ ॥
उज्जिंते नाणसिलो, विक्खाया तत्थ अत्थि पाहाणं ।
ताण उत्तरपासे, दाहिण य अहोमुहो विवरो ॥ ३६ ॥
तस्स य दाहिणनाय, ईसरसुहुमी इंदिगुहुदवओ ।
अत्थि रसो सयवेही, विधइ सुव्वं न संदेहो ॥ ३७ ॥
उम्महरिसहाइकूडे, पाहाणा आणसंगमा अत्थि ।
गयवरविंधा किसा, मज्झिमकारेण ते वेही ॥ ३८ ॥
जिनभवणदाहिणेणं, नवई धणुहेहिं भूमिजम्मु अयरी ।
तिरिमगुमरत्तविद्धा, पडिवाए धंयए हेमं ॥ ३९ ॥
धेगवई नामनई, मज्झमिन्नवणा य तत्थ पाहाणा ।
सव्वस्स पंचवेहे, सवंति पडिमालयं सिग्घं ॥ ४० ॥
इयउज्जयंतकप्पं, अविमणं जो करेइ जिणभत्तो ।
कोहंभिकयपणामो, सो पावइ इच्छियं सुक्खं ॥४१॥ ती० ।

उज्जयग-उद्यतक-न० प्रामित्याऽपरनामके उद्गमदोषके ॥ आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

उज्जयमइ-उद्यतमति-त्रि० ६ ब० । प्रवृत्तचित्ते, "संजमम्मि उज्जयमइस्स" दश० ५ अ० ।

उज्जयमरण-उद्यतमरण-न० इङ्गिनीमरणादिके पण्डितमरणे, आचा० १ श्रु० ८ अ० ७ उ० । (पर्यन्तमिङ्गिनीमरणशब्दे उक्तम्)

उज्जल-उज्ज्वल-त्रि० उद् ज्वल अच् । दीप्ते, विशदे, वाच० । निर्मले, औ० । रा० । जी० । प्रशस्ते, तं० । भास्वरे, रा० । स० । शुद्धे, रा० । विपक्षलेशेनाप्यकलङ्किते, प्रश्न० १ द्वा० । भ० । स्था० । ज्ञा० । "उज्जलवसंतकिसलयकुसुमालपवालसोहियवरकुरुम्मासिहए" औ० । "तेणं तत्थ उज्जलं विउलं विउलंपगाढं वेयणं पच्चणुभवमाणा विहरंति" तामुज्ज्वलां तीव्रानुभावेनोत्कटामित्यादि । सूत्र २ श्रु० २ अ० । उज्ज्वलां दुःखरूपतया ज्वलयमानां सुखलेशेनाप्यकलङ्कितामिति भावः । जी० ३ प्रति० । शृङ्गारे रसे, पुं० स्वर्णे, न० वाच० ।

उज्जलंत-उज्ज्वलत्-त्रि० भासमाने, तं० ।

उज्जलणेवत्थ-उज्ज्वलनेपथ्य-न० निर्मलवेषे, भ० ७ श० ९ उ० ।

उज्जलणेवत्थहव्वपरिवच्छिय-उज्ज्वलनेपथ्यशीघ्र (हव्य) परिक्षिप्त-त्रि० उज्ज्वलनेपथ्येन निर्मलवेषेण (हव्यंति) शीघ्रं परिक्षिप्तः परिगृहीतः परिवृतो यः स तथा । कूणसत्कसुभटे, भ० ७ श० ९ उ० ।

उज्जलिय-उज्ज्वलित-त्रि० उद्गता ज्वाला यस्य स तथा काष्ठगतज्वालायुक्तेऽग्नौ, जी० ३ प्रति० । उद् ज्वल क्त० उद्दीप्ते, औ० । उद्दीपिते, ज्ञा० १ अ० ।

उज्जल्ल-उज्जल्ल-त्रि० उद्गतो जल्लः शुष्कप्रस्वेदो यस्य सः । उत्कटशुष्कप्रस्वेदे इयति, "मुंडा कंडूविणट्ठंगा उज्जल्ला असमाहिता" सूत्र १ श्रु० ३ अ० ।

उज्जवण-उद्यापन-न० उद्. या. णिच्. पुक्. ल्युट् । समाप्तिकृत्ये, तस्य करणं यथा । तथा नमस्कारावश्यकसूत्रोपदेशमालादिज्ञानदर्शनविविधतपःसंघविधूपाखे उद्यपतोऽन्येकिर्भ तत्प्रतिपत्ति विधिवत्कार्य नमस्कारस्योपधानोद्वहनादि विधिपूर्वकमालारोपणेनावश्यकादिसूत्राणामेवं गाथागंथचतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशत्यादिमोदकमालिकदानदिदीपकादिना उपदेशमालादीनां सौवर्णादिगर्भदर्शनमोदकसञ्जनादिना दर्शनादिना ग्रन्थपञ्चम्यादिविविधतपसामपि जघन्यतउपवासादिसंख्यनाणकवर्णकुम्भिकानालिकेरमोदकादिनानाविधवस्तुढौकनादिनोद्यापनानि कार्याणि ॥९॥ ध० २ अधि० ।

उज्जाण-उद्यान-न० चम्पकवनादिसमलङ्कृतामिरहः सन्निहितासनावासादारा मदनोत्सवादिषु क्रीडार्थं लोका यान्ति यत्र तदारामकारितपत्ररूपादिकनमुद्यानम् । अनु० । ऊर्ध्वं यानमस्मिन्नित्युद्यानम् । आव० ४ अ० । ऊर्ध्वं विशिष्टानि प्रयोजनाभावाद्यानानि यत्र तदुद्यानम् । नगरासन्नस्थानवर्तीनि यानवाहनक्रीडागृहाद्याश्रये, रा० । पुष्पादिसद्वृक्षसंकुले बहुजनभोग्ये उद्यानिकास्थाने, कल्प० । प्र० । पुष्पादिमद्वृक्षसंकुले उत्सवादौ, बहुजनभोग्ये कानने, प्रश्न० ५ द्वा० रा० । जी० । द० । दशा० । प्र० । अनु० । ज्ञा० । स्था० । प्र० । "उज्जाणाइ वा वणाइ वा वणसंडाइ वा वावीइ वा पुक्खरणीइ वा" उद्यानानि पत्रपुष्पफलच्छायोपगतानि बहुजनस्य विविधवेषस्योपगमनस्य भोजनार्थं यानं येष्विति । स्था० २ ठा० । म० । सामान्यवृक्षवृन्दयुते नगरासन्ने, ज्ञा० १ अ० जनक्रीडास्थाने, दशा० ५ अ० । "उज्जाणं जस्स भोगी उज्जाणियाए वच्चति जं वा इमि नगरस्स उवकंठ ठियं उज्जाणं" नि० चू० ८ उ० । प्रतिलोमगामिनि, त्रि० । नि० चू० १ उ० । ऊर्ध्वं यानमस्मिन्नित्युद्यानम् । ऊर्ध्वं यानमुद्यानम् । मार्गोन्नतत्वे मार्गे, उद्वके, तत्थ मंदा विसीयंति, उज्जाणंसि दुब्बला" सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । आव० ।

जनयैव निवर्तने च भवन्ति । ध० २ अधि० ॥ यस्यामेको दिशामतिगृहद्योपाश्रयान्निर्गतः प्राञ्जलिनैव यथासमश्रेणिव्यवस्थित. गृहपङ्क्तौ भिक्षां परिभ्रमन् तावद्याति यावत्पङ्क्तौ च रमगृहं ततो भिक्षामगृह्णन्नेव अपर्याप्तेऽपि प्राञ्जलिमेवागत्या प्रतिनिवर्तते सा ऋज्वी । ग० १ अधि० ।

उज्जुजड्ड-ऋजुजड-पुं० ऋजवोऽशठास्ते च ते जडाश्च विशिष्टोहार्थकल्पनाऽक्षमाः प्राथमिका ऋजुजडाः पंचा० ११ अ० । शिक्षाप्रदानपरतया ऋजुबुद्धिप्रतिपादनया मूर्खेषु प्रथमतीर्थकृत्साधुषु " पुरिमा उज्जुजडा उ वक्कजड्डा य पच्छिमा " उत्त० २६ अ० । (एतेषां स्वरूपं महदृष्टान्तेन कप्प शब्दे दर्शयिष्यते)

उज्जुत्त-उद्युक्त-त्रि० उद् युज् क्त । उद्यमवति, संस्था० । उद्योने, व्याव० ३ अ० । सावधाने, " तम्हा चंदगविज्झं सकारण उज्जुएण पुरिसेण " आतु० । उद्यमपरे, विशे० । अप्रमादिनि, ग० । ग० । सूत्रार्थतदुभयग्रहणे अपरितान्ते, पं० चू० । उपयुक्ते, व्य० प्र० १ उ० ।

उज्जुदंसि (ण्) ऋजुदर्शिन्-पुं० ऋजुर्मोक्षं प्रति ऋजुत्वात् संयमस्तं पश्यन्त्युपादेयतयेति ऋजुदर्शिनः । संयमप्रतिबद्धे " निग्गंथा उज्जुदंसिणो " दश० ३ अ० ।

उज्जुधम्मकरणहसण-ऋजुधर्मकरणहसन-न० ऋजूनामव्युत्पन्नबुद्धीनां धर्मकरणे स्वबुद्ध्यनुसारेण कुशलानुष्ठानासेवने हसनमुपहासः ऋजुधर्मकरणहसनम् । अव्युत्पन्नमतीनां धर्मानुष्ठाने प्रवृत्तानाम् धूर्तविडम्बिनः बकोऽयं इत्यादिरूपे उपहासे । एतच्चबोधिबीजविघातित्वात्याज्यम् । यद्वा धार्मिकाणामुपहासकाः सन्तः तद्धर्माचारहसने सति विरक्ता एव भवन्ति । पंचा० ४ विव० ।

उज्जुपण्ण-ऋजुप्राज्ञ-पुं०—ऋजवश्च प्राज्ञाश्च ऋजुप्राज्ञाः शिक्षाग्रहणतत्परेषु, प्रकृष्टबुद्धिषु च । मध्यमतीर्थकृत्साधुषु, " मज्झिमा उज्जुपण्णा उ, तेण धम्मे दुहा कए " उत्त० २६ अ० (महावीरशासने तेषां स्वरूपविशेषः कप्प शब्दे) ऋजुप्रज्ञमतौ, त्रि० । " उज्जुपण्णे अणुव्विग्गे, अव्वक्खित्तेण चेयसा, दश० ५ अ० ।

उज्जुभाव-ऋजुभाव-पुं० सरलत्वे, " ते उज्जुभावं पडिवज्जमाणा, निव्वाणमग्गं विरया उवेंति " ॥ उत्त० २१ अ० ॥

उज्जुभावासेवण-ऋजुभावासेवन-न० ६ त० । कौटिल्यत्यागरूपस्य ऋजुभावस्यानुष्ठाने, तच्च ऋजुभावासेवनमिति । ऋजुभावस्य कौटिल्यत्यागरूपस्यासेवनमनुष्ठानं देवार्थेनैव कार्यमेवं हि सत्यपि । अविसंवादनकारिणि, सत्ताविंशे, । स हि शिष्यकृतोपदेशात्र कुलोऽपि ह्यस्यात् इत्यादिति । ध० १ अधि० ।

उज्जु (रिउ) मइ-ऋजुमति-स्त्री० " रिजुमामन्नं तम्मत्तग्गाहिणी रिजुमइ मणोनाणं । पायं विसेसविमुहं घडमित्तं चिंतियं मुणइ " पा० । आ० चू० । मननं मतिः संवेदनमित्यर्थः ऋज्वी सामान्यग्राहिणी मतिर्ऋजुमतिः । प्र० । आ० म० प्र० । सामान्यग्राहिण्यां मतौ, नं० । सा च घटोऽनेन चिन्तित इत्यध्यवसायनिबन्धना मनोद्रव्यपरिच्छित्तिरिति । प्र० । कर्म० । अर्द्धतृतीयेऽङ्गुलन्यूनमनुष्यक्षेत्रवर्तिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुमनः पर्यायज्ञानभेदे, । ग० १ अधि० । सामान्यतो वस्तुमात्रचिन्तनप्रवृत्तं मनःपरिणामग्राहि किञ्चिदविशुद्धतरमर्द्धतृतीयाङ्गुलहीनमनुष्यक्षेत्रविषयं ज्ञानमृजुमतिः अवधिभेदः । प्रव० ॥

ऋजुमति-त्रि० ऋज्वी मतिर्यस्यासावृजुमतिः ऋजुमतिज्ञानिप्राप्ते न० । उज्जुमती नाम मणोगतं भावं पडुच्च सामन्नतरं गाहिणी मती जस्स सो उज्जुमती भन्नति । आ० चू० १ अ० । ऋजुमतयस्तु सर्वतः सार्द्धद्व्यङ्गुलाधिके मनुष्यक्षेत्रे स्थितानां संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां मनोगतं जानन्ति । कल्प० । प्रव० । (अस्य हेयविषयमानं मणपज्जव शब्दे) मार्गप्रवृत्तबुद्धौ च । " तवोगुणपहाणस्स उज्जुमइ खंति संजमरयस्स " दश० ४ अ० ।

उज्जुमउयपीवरपुट्ठसंहयंगुलि-ऋजुमृदुकपीवरपुष्टसंहताङ्गुलि-त्रि. ऋजवोऽवक्राः मृदवोऽकठिनाः पीवराः महान्तः पुष्टा मांसलाः संहताः सुश्लिष्टाः अङ्गुलयो यस्य स तथा । स्वलक्षणयुक्ताङ्गुलिके, जी० ३ प्रति० ।

उज्जुया-ऋजुता-स्त्री० निकृतिपरेऽपि मायापरित्यागे, द्वा० ।

उज्जुयार-ऋजुचार-त्रि० अकौटिल्येन प्रवर्तमाने यथोपदेशं यः प्रवर्तते न तु पुनर्वक्रतयाऽऽचार्योदिवचनं विलोमयति प्रतिकूलयति " जयमिए चेव सुउज्जुयारे " सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।

उज्जुवालिया-ऋजुपालिका-स्त्री० स्वनामख्याते नदीविशेषे, सा जृम्भिकग्रामनगरस्य बहिर्वहति यस्यास्तीरे भगवतो वीरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । कल्प० ॥

उज्जुववहार-ऋजुव्यवहार- पुं० ऋजु प्रगुणं व्यवहरणमृजुव्यवहारः । एकविंशतिभावश्रावकगुणानां चतुर्थे गुणे, ॥ अधुना ऋजुव्यवहारीति चतुर्थभावश्रावकलक्षणं यथा ।

उज्जुववहारो चउहा, जहत्थभणणं अवंचगाकिरिआ ।
हुंतावायपगासण, मित्तीभावो असब्भावो ॥

ऋजु प्रगुणं व्यवहरणं ऋजुव्यवहारः । स चतुर्धा यथार्थभणनमविसंवादिवचनम् १ अवञ्चिका परव्यसनहेतुक्रियामनोवाक्कायव्यापाररूपा २ (हुंतावायपगासणत्ति) हुतत्ति भाव तदीस्या भाविनोऽशुभव्यवहारकृतो येऽपायास्तेषां प्रकाशनं प्रकटनं करोति भद्र ! मा कृथाः पापानि चौर्यादीनि इह परत्र चानर्थकारिणीन्याश्रितं शिक्षयति ३ मैत्रीभावः सद्भावो निष्कपटतायाः ४ । ध० २ अधि० । इत्युक्त ऋजुव्यवहारे यथार्थभणनस्वरूपः प्रथमो भेदः । संप्रति द्वितीयं भेदमाह । (अवञ्चिगाकिरियत्ति) अवञ्चिका पराव्यसनहेतुः क्रिया मनोवाक्कायव्यापाररूपा तत्र द्वितीयमृजुव्यवहारलक्षणम् उक्तं च तपरिरूवगविहिणा, उआपउाई हिकए भग्गहियं । हिंतो हिंतो वि पए, नवपए सुरूधम्मत्थी ॥ १ ॥ " पंच एकिरियाइ इहं पि कंच सं पावमेव पिच्छंतो । नत्तो हरिनन्दी इव, नियत्तए सव्वहा सुमई २ " इति कः पुनरयं हरिनन्दी तत्कथोच्यते ।

उच्छेणिपुरवरीए, वहिया य वीहिया इ ववहरइ ।
हरिनंदि वणी दारिद्द-रुद्ददंदोलि दुमविहगो ॥ १ ॥
आसन्नसनिवेसा उ, मन्नया आगया य वो तस्स ।
आहीरी घयहरिउं, एगा घयमाह विक्रएण ॥ २ ॥
विकिणिउ किणिउं वा, भोत्तनिस्साहमाययं पेइ ।
सिद्धिविलिह कयग, दुग्गहस्स कप्पासमप्पेसु ॥ ३ ॥
सो य समग्घो समए, तम्मि य तो तासिं दुगुं घारे ।
इगरूयगस्स मप्पइ, सा मुद्धा संपए गिंहे ॥ ४ ॥
तं तह दट्ठुं सिट्ठी, विचिंतए परपवंचणानिरओ ।
कज्ज मए अजिणिओ, अकिंतेमं रूयगो एगो ॥ ५ ॥
इय चिंतिउं विमज्जइ, इमो अणुपुत्तगुज्झय सन्वो ।
इसो नवलिनिमित्तं, पत्तो सगेहिणी तन्य ॥ ६ ॥
सा चवलि उव येत्रं, भणिया घयमंडसामिव भईणि ।
घयाई गिणह मिलं, करेसु तं घेउरे पउरे ॥ ७ ॥

सा ताई गहिय सगिहे, गंतुं तुट्ठा करइ घयपुन्ने।
सिट्ठी वट्ठियहट्ठाउ न्हाउं पत्तो नईं इत्तो । ८ ।
कत्तो य आगओ त-म्मिइम्मि आमाउओ वयस्सजुओ ।
भइओ सगुत्तिजुत्तं, ते घयपुन्ने गओ तुरियं । ९ ।
अइन्हाउ गिहे पत्तो, सिट्ठी साहाविंय चिय कुनत्तं ।
परिविधिंहि देहं मुहुं, हट्ठुओ भणइ इय भज्जे ! ॥ १० ॥
किं कलसे घयपुन्ना, न कया सा भणइ ते कया किंतु ।
धइनाय ताविपमणो, इय अप्पं निंदए सिट्ठी ॥ १२ ॥
हा पंचिया मुहाए, घय तव लुद्धेण सा मए मुद्धा ।
अन्नेहिं तयं भुत्तं, पावं मह चेव संजायं ॥ १३ ॥
दुट्ठी इचिरकालं, परवंचणपवणमाणसेण मए ।
दुमहदुहनरयदाम-म्मिइं घणं कह कओ अप्पा ॥ १४ ॥
इय चिंतो जाजइ, किं पि सुभागमसाओ ताव ।
समाम्मि मुणी एगं, गच्छंतं दट्ठुमिय भणइ ॥ १५ ॥
भयवं ! परिकम्मसु खणं, भणइ इमो गच्छिमो सकज्जेण ।
सिट्ठी वि भाइ किं कोइ वि, नाह परिभमइ परकज्जे ॥ १६ ॥
भरमववनाणी साहू, भणेइ तं चिय भमेसि परकज्जे ।
गमं मे इय वुत्ते, वुत्तो तेणेव वयणेण ॥ १७ ॥
हरिनंदी भाणंदिय-हियओ वंदिय मुणिं भणइ कत्थ ।
चिट्ठइ तुम्हे भयवं, ! भणइ मुणी इत्थ उज्जाणे ॥ १८ ॥
सो मुणिवरहियं धम्मं, सोउं चिंतवइ एहु तुह समीवे ।
गिहिधम्मभहं दिक्खे, नवरं पुच्छियससयणगो ॥ १९ ॥
पणमिय मुणिं गेहे, पत्तो मेलिसु जे पए सयणे ।
इह [illegible] न छाजो, ता दिनि जत्थाइ गच्छामि ॥ २० ॥
इय वुंचे [illegible], पणो नियरयणपणगमप्पेइ ।
[illegible] एगं, पुत्र वि दत्तं न मग्गेइ ॥ २१ ॥
[illegible] किं चिंति, [illegible] नयरं च बहु पयासेइ ।
[illegible] वि निच्चइ, पयंमित्तो भरइ केण समं ॥ २२ ॥
[illegible], सिट्ठी [illegible] मागंतु ।
सो ते [illegible], [illegible] तेण समाम्मि ॥ २३ ॥
[illegible], पवीन मे काय सव्ववारो सो ।
[illegible] संजए सिट्ठी ॥ २४ ॥
[illegible] समासीणा ।
[illegible] सिट्ठी, को इय [illegible] ॥ २५ ॥
[illegible] ॥ २६ ॥
[illegible] सुरूपयणं ।
[illegible] ॥ २७ ॥
[illegible] सुरूपयवं ।
[illegible] ॥ २८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३२ ॥
[illegible] ।
[illegible]

इत्युक्तऋजुव्यवहारेऽश्चिकाकियेति द्वितीयो भेदः।
संप्रति भाव्यपायप्रकाशनस्वरूपं तृतीयं भेदमाह।
(हुंतावायपगासणहुंतत्ति) प्राकृतशैल्या भविष्यत् व्यवहारस्तेनो येऽपायास्तेषां प्रकाशनं प्रकटनं [illegible] मा कृथाः पापानि चौर्यादीनि इह परत्र चानर्थकारीणि [illegible] शिक्षयति। भद्रश्रेष्ठीव निजपुत्रं धनं न पुनरन्यान् मन्युपेक्षत इति भावः ।

भद्रश्रेष्ठिकथा चैवम् ॥

हरिवेहं पि व भद्दिल, पुरमत्थि सुवन्नसंगयं सुयरं।
तत्थ सुपसत्थनयकुंज-केसरी केसरी राया ॥ १ ॥
सिट्ठी भद्दो भद्दो, दंतीव दाणपसरदुल्ललिओ।
तस्स य वंचणपवणो, धणलुद्धमणो धणो तणओ ॥ २ ॥
मुणिचित्तं च सकरुणं, सम्मज्जणं पंकयाय सिंचं व।
ते कीलिउं कया वि हु, दुवे वि उज्जाणमणुपत्ता ॥ ३ ॥
उच्छुंदसमा नारं, निच्चदंदपरुदगुरुवंसं ।
सेणंपि पसुपइट्ठुं, सुणइच्छमुणिं नियंति तहिं ॥ ४ ॥
ते तं समणुत्तम्म-मुत्तमंगसुनिविट्ठकरयला नमिउं।
निसियंति उचियठाणे, सो धम्मं कहइ इय सुणी ॥ ५ ॥
कमलसरं पिव भहम्म-कडम्मि तमसम्मि रयणदीवं व।
नरभवमिह दुलहं लहिय, कुणइ सत्तीइ जिणधम्मं ॥ ६ ॥
इय सुणिउं पियपुत्ता, पहिट्ठचित्ता गहिंतु गिहधम्मं।
मुणिचरणे उयसरणे, नमिओ पत्ता निय सयणं ॥ ७ ॥
भाविय हुनइ सहोह, सुंदरो भद्दमाणसो भद्दो।
ववहारसुद्धिनिरओ, गिहिधम्मं पालयइ निउणं ॥ ८ ॥
हट्टम्मि ठिओ निच्चं, धणो पुणो लुद्धओ धणे धणिओ।
कूडक्कयतुल्लमणो, कूडाईहिंच ववहरइ [illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] अपाय, तेणावीसं पि लेइ पच्छंं।
तं नाउं सो उ पिउणा, भणिओ वयणेण इय भणिओ ॥ १० ॥
[illegible] अवत्थ पच्छा-अपत्थनत्तं व दोसपडिहत्थे।
अन्नायएण दविणस्स, ण अज्जणं सज्जणा बिंति ॥ ११ ॥
अन्नायएण वि दव्वं, दव्वमसुद्धं असुद्धदव्वेण ।
आहारो वि असुद्धो, तेण असुद्धं सरीरं पि ॥ १२ ॥
देहेण असुद्धेण, जं जं किज्जइ कयाचि सुहकिच्चं।
तं तं न होइ सफलं, बीयं पिव ऊसरानिहितं ॥ १३ ॥
किंचि [illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
इह य विवि हुंति कारा, [illegible] ।
परलोए पुण दारुण, नरगाईसु दुक्खाइं [illegible] ॥ १५ ॥
संताविपावजलं, [illegible] ।
[illegible] नाउ भनाए, [illegible] ॥ १६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible] ।
[illegible]

ताय घणडरियाए, परियारयणायश्रीज्झत्ति । २२ ।
तं गहिं तं वयगाकिलय, विमलो पुच्छेइ तिहि किं एयं ।
आ किं पि न मो जंपइ, मुहेओ ता जंपए विमलो । २३ ।
अन्नं पि इमीइ समं, महुयरहारकुंसलाइयं ।
मुह पासे तं पि अहं, मन्ने ता बहु महग्घेसु । २४ ।
भन्नइ नियेण नाणे, धणेण देहेण वा न हट्टिहिसि ।
मह हय हासित्ति भणिओ, संपत्तो तप्पयरो तत्थ । २५ ।
महो तेण धणो श्चिम-सपुच्छिओ सो भणइ अहा भग्ग ।
सहो इको चोरो, से हिज्जतेण तेण इमो । २६ ।
कहिओ मो सहाणं, भरयमाहरणमाइसव्वाणं ।
तो रयणावलिसाहिओ, स तेण भीओ निवसमीवे । २७ ।
तो मिठरिमासुरेण, निवेण से दाविओ धणो सहियं ।
रयणावलिसुं मसहा-रमाइसव्वं समप्पेइ । २८ ।
इय सोऊण समुद्दो, महो गंतूण निवइपासम्मि ।
दाउं पहुयविहयं, कइ कइमवि मोयए पुत्तं । २९ ।
तो माउ बहुयधायं, घरऊण पुराओ उज्जतं घयणो
दिपक्खं गिणिहय आओ, महो महाण आमासी । ३० ।
गुरुववहारसुद्धी, सुमहंतसमुद्दसंतधणराही ।
परिचत्तविमलनायो, नरए पत्तो धणो पायो । ३१ ।
इत्येवमाकर्ण्य मकर्णभोका, महस्य महकरणं चरित्रम ।
सद्भाव्यपायापसरेण मुक्तां, धयन्तु नित्यं व्यवहारशुद्धिम ॥ ३२ ॥
इति महश्रेष्ठिकथा ।

इत्युक्तमृजुव्यवहारे भाव्यपायकथानमिति तृतीयो भेदः ।
संप्रति सद्भावतो मैत्रीभाव इति चतुर्थं भेदमाह ॥
(मित्तीभावो य सब्भावओत्ति) मित्रस्य भावः कर्म वा मैत्री
तस्या भावो भवनं सत्ता सद्भावातिष्कपटतया सुमित्रवणि-
क्कपटमैत्री करोतीत्यर्थः । मैत्रीकपटभावयोश्छायातपयोरिव
विरोधात् । उक्तं च "शाठ्येन मैत्री कलुषेण धर्म, परोपतापेन
समृद्धिभावम् । सुखेन विद्यां पुरुषेण नारीं वाञ्छन्ति ये
व्यक्तमपण्डितास्ते । इति चतुर्थ ऋजुव्यवहारभेदः ।
सुमित्रकथा चेयं ।
...रिथ पुरहयपवरे, भरयम्मे सिरिपुरम्मि नयरम्मि ।
...ही भागिनदीणो, समुद्ददत्तो समुद्दव्व ॥ १ ॥
...नायसारमित्ती, महंतदिण्णतहित्तियसरीरो ।
... तस्स सुमित्तो, मित्तव्व परं भसत्तासो ॥ २ ॥
...श्मो घत्त पुत्तो, सोहमओ मगाणुव्व पीइहरो ।
...मयेहणपरो, मित्तो तस्स वि वसुमित्तो ॥ ३ ॥
...य कहसि पिठणो, ववहरणत्थं सुमित्त वसुमित्तो ।
...य पउरपणिया, थणिया देसंतरे चलिया ॥ ४ ॥
...ओरी दो सु-हरिसपरो कोसिहम्म वसुमित्तो ।
...ो मित्तधणं, मुणइ विभायं इय पहम्मि ॥ ५ ॥
... अओ धम्माओ, किं च पावाइ वरमु मह मित्त ।
...मित्तो धम्मओ, मावुअओ न हल पावाउ ॥ ६ ॥
...वणमह मुणममहं, काणहमरिए भजंपुरं विर्दि ।
...सिवपयं, धम्मा हवियपणियाण धुव ॥ ७ ॥
...वेण मुहि, सिद्धिसंसिहि आसयो हुआ ।
... को वि हरं, अहो हरिहि कणिट्ठो य ॥ ८ ॥
... वि मवइ-उणो सत्ती हयमित्तो वि मित्तहरो ।
...पापा अ-हति इय भयर वसुमित्तो ॥ ९ ॥
... हुथि वि, सव्वत्थ पत्तम्मि निम्मयपरहा ।
...मे, कमेण कमिवि गया गामे ॥ १० ॥
...रोत्तं, मच्छरभरपूरियव्व नियवत्तं ।

पुच्छ गामीणजणा, पाया हु जउ त्ति अंतोति ॥ ११ ॥
जं परवंचणपडणा, विगलियकरुणा मया कमरव्वधम्मा
तयरच्चवयं पिच्छइ, मणुच्छणमोरमेयणा ॥ १२ ॥
अनीरश्युतम । नागीय नरलैनांध्यं, गत्वा यस्य यनस्कर्म
नरसाम्नम विपन्ने कुम्भाम्भिहन्ति पादपा ॥ १३ ॥
गुणानामेव दौरात्म्याद् धुरि धर्यो नियुज्यते ।
असंजातकिणस्कन्धः सुखं स्वपिति गौर्गलिः ॥ १४ ॥
इत्यवहाणसमओ, नस्स सुमित्तो मुणव्वमन्नस्स ।
वसुमित्तं नत्या, उवरिओ नरियमसरणं ॥ १५ ॥
सो पगाणे भवर्ष-वनियडिओ मारिहुववमाणं वि ।
पगाढमित्तमायेन, पत्तिए खिवए वयं ॥ १६ ॥
मुज्जंतो देजियपुत्त, अह्म कडुवमयकवरयनेयं ।
पाऊणो मंतो नं, वसुमित्ते वशिमसुरमोजं ॥ १७ ॥
इय चिंतिऊ सुमित्तं, निम्गाइमायपणजय वरीहंतो ।
इत्तरन्न मिठुओ गल-थविकवविवरयिम्म वहरम्मि ॥ १८ ॥
इणो निमुणइ दीर्य-भरो उवयाण इक्कमिहरम्मि ।
मो पकमीणुष्यविर्यं, महन्तविहरेण मुहागं ॥ १९ ॥
सो विहमा कहइ मह, कत्तो को सय कायओ इंदि ।
दीवंतरामिकंर्ण, किंचिच्चहइ य निरुयं वा ॥ २० ॥
तेहिं वि जं जइ दिहं, मुयं व दीवंतरव्वा वत्तं ।
नइ थेव मणम कहियं, वणो पुण भणइ नय इम ॥ २१ ॥
अत्थि नियमयलघरिणी, पुणा पुवमयमेहा ॥ २२ ॥
नीसे य अत्थि विवाह-धीविहाय नरकमो काणो ।
सिद्धिर्हि विसहिमिहा, मो विसा हावको वहहो ॥ २३ ॥
सीहमम विय भय को ति, पहेयविह पुण मया ॥ २४ ॥
फस्स हिसं वहीयइ-इयव्व नामं महसोणवस ।
किं नत्थि सोसहमिह, किंवा भावि न मह करणु । २५ ।
मह मणइ मुहयवमी, अन्नोन्नं वि जइ नराव ।
दिवसम्मि वि न कहिज्जइ, किं पुण रयणीइ देवो । २६ ।
तहूण मह गयं, इहु मय जइ मुणह हह नाव ।
ता कहसु काइ सो वि हु, मुणयुय वायइ वरं । २७ ।
अहाण पवमसेहिं, इह निंमं कम्मेहि आसणपुर्हि ।
संप्रकमहूणि कहिओ, वम नइ मयवरंगहरो ॥ २८ ॥
अह बोह पर सकलो, पललसेमेह कांप मुम्बिवाजा ।
तो मा पडाविजह मु, इह मा इविमा सवेलो ॥ २९ ॥
कज्जोवहिहरसिमवीप, मंदिर हुयइ हरह महारा ।
सचणरयणसमहयी, न कमरा विव उगवमुही ॥ ३० ॥
इय नत्थि य नावं मय-अइसयं हहिणु सो अन्नं ।
केयर सिरहमरीदा, नरवरवम कवाणम्मि ॥ ३१ ॥
कीओ तेण नहिं मो, किंचिर वरह नाण निवर वाय ।
निरिक्तो वि य पविवल, नव मुहे हुमवद ॥ ३२ ॥
वारिथ मवदहे, दक्षिमहकमवाहांजिमर नवं ।
सेयदेवकरदिहं, वरेइ नेहं इहरमेव ॥ ३३ ॥
परिहारविय निवरवं, हिये नव य नमम नाइयं ।
सो नयहर मुणिमर, हियते भावेम हिहकियो ॥ ३४ ॥
वसुमित्तो यहमेवं, वरव वि मयन्नरं हिहोरेण ।
निरहंमारलयमो, नहिं के विनहूय बहुवे ॥ ३५ ॥
नाय सुमित्त सुमह-नायव भडीय बहु हिवय ।
सो वनाभिलामहे, धम्मीहको खिन्न वर्द ॥ ३६ ॥

एसो पयउपडंसो, अह कइमवि मग्ग, पत्थं रन्नो ।
पायरइ तओ पहुणा, हिय सव्वस्सं विलग्गामि ॥ ३७ ॥
केणावि उ पायंे, तायं मारिसुत्तिविगेउं ।
पाहुरमप्पितुनियइ-रायपायम्मि आणीओ ॥ ३८ ॥
विजणं आणित्तु इमो, सुमित्तमगणम्मि जाइ मायाए ।
पुच्छियकुसलोदंता, परुप्परं जाव अच्छंति ॥ ३९ ॥
ताव सुमित्तपुत्ते, सुमित्तघरम्मि कइयवदिणाति ।
मा मे जाणा विज्जसु, रन्नो तेणावि पडिपन्ने ॥ ४० ॥
अन्नदिणे वसुमित्तो, रहम्मि विन्नवइ नरवयं एवं ।
परदोसगहणं जइ, वि देवजुत्तनसुपुरिसाणं ॥ ४१ ॥
तहवि हु गुरुभयबाओ, पहुणो मा होउ इय पयंपेमि ।
एसो तह जामाऊ, अम्ह पुरं विज्झडुयसुओ ॥ ४२ ॥
तं सोऊण विसन्नो, कराक्कुक्खिसाहओ व्व नरनाहो ।
तं धुत्तंतं सव्वं, सुबुद्धिसचिवस्स साहेइ ॥ ४३ ॥
सो पभिणेइ जइ देव, एयमेयं तओ गुरुमयसो ।
ववहारयारद्वाणं, जमिमादिवेसु तुह नयरी ॥ ४४ ॥
सहसा निवो वि जंपइ, जा परुहयइ न हु इमं ताए ।
तो पच्छन्नं एयं, धा घायसुमंति तम्हत्ति ॥ ४५ ॥
आमंति मंति वुत्ते, रहम्मि पुट्ठा निवेण नियधूया ।
किं अकुलीणवियारो, सच्चविओ को वि ते पइणा ॥ ४६ ॥
सा भणइ अविकलंको, ससिणो किर अत्थि न उण मह पइणो ।
केवलगुणमयमुत्ती, पडुच्चवरगुज्झरक्खट्टा ॥ ४७ ॥
नियपच्चइ नरेहिं, इत्तो पिच्छणय पिच्छणमिसेण ।
सच्चिवेण सहु सुमित्तो, संझासमयम्मि बाहिरओ ॥ ४८ ॥
पुन्नभरपेरियणं, तेण वि नियवेसमप्पउं तइया ।
[illegible] ॥ ४६ ॥

. . . . .

. .

तुह वेहव्वकरोह, पच्छे पावत्ति जंपिए रन्ना ।
मा भणइ तुज्झ जामा-उगो गिहे चिट्ठए ताय ॥ ५१ ॥
तं आयन्नियरन्ना, रहम्मि पुट्ठो पयंपइ सुमित्तो ।
मन्नत्थमणो सव्वं, तं वसुमित्तस्स बुत्तंतं ॥ ५२ ॥
ता चिंतइ नरिंदो, मित्तीभावत्तणं इमस्स अहो ।
गम्भउरजीवत्त, महो अहो धम्मासुथिरत्तं ॥ ५३ ॥
इय चिंतिओ चमक्किय-मणो निवो कहइ मंतिपउराण ।
सब्भावदुहमित्ति, जुत्तं चित्त सुमित्तस्स ॥ ५४ ॥
तयणु सुमित्तेणं तहिं, पियरो आणाविया पहिट्ठेण ।
नयरिपवेसो रन्ना, कराविओ गुरु विभूईए ॥ ५५ ॥
आयायगं ससुद्धी, स परेसि सुहाणकारओ जाओ ।
पडियज्जियपव्वज्जो, कमासुमित्तो गओ सुगइं ॥ ५६ ॥
मित्तीभावविरहिओ, अहिओ सपरेसि सयपयसुमित्तो ।
मरिऊण गओ नरए, भमिही संसारमइघोरं ॥ ५७ ॥
एवं सुमित्रस्य समस्तसत्व-संदेहमित्रस्य निशम्य वृत्तम् ।
भव्या जना दुस्कृतनाशविद्या सद्भावमैत्रीं नृशमाद्रियध्वम् ॥
इति सुमित्र कथा ॥

इत्युक्तः ऋजुव्यवहारे सद्भावमैत्रीलक्षणश्चतुर्थो भेदस्तदुक्तौ निर्गदितं चतुर्विधमप्यृजुव्यवहारस्वरूपम् ।

सांप्रतमस्यैव विपर्यये दोषदर्शनपूर्वकं विधेयतामाह—

अयह भणणाईसु, अवोहिबीयं परस्स नियमेण ।
तत्तो भवपरिवुड्डी, ता होज्जा उज्जुववहारं ॥ ४८ ॥
अन्यथा अयथार्थभणनमादिशब्दादन्यथाक्रियादोषापेक्षा

अत्रापि अनन्तकालं च भवतीति विचार्य... [illegible] भवेद्भ... [illegible] भवितव्यं ... [illegible] भावी ... [illegible] ॥ धर्म० ४ अधि० ॥

उज्जुमंथिणेंविदय—ऋजुमन्थिनिर्मेदक—पुं० सर्वे मन्त्रविदि शाणे, "मग्गाउ उज्जुमंथि, मंजित्तयं परेइ । उज्जुमंथिमंडल या मग्गममग्गं परेइ" नि. चू. १३ उ० ।

उज्जुसुय (य)—ऋजुश्रुत, —पुं० अतीतानागतकुटिलपरिहारेण ऋजु वर्तमानकालनाविवस्तु श्रुतं समयति मन्युपगच्छतीति ऋजुश्रुतः । अतीतानागतयोर्विनाशानुत्पत्तिभ्यामनुपगमाच्च कुटिल इति भावः । ऋजुवक्रं श्रुतमस्येति ऋजुश्रुतः । शेषसाधनीयुक्त्या तथाविधपरिणमनस्वरूपमर्थक्रियाकारिरूपमित्यर्थः । उक्तेन "सुयनाणे अहिकिच्चं, तो पयर्णतरे ॥ अप्पणो य परंमि य, जम्हा तं परिणामं" मिति स नामक्रांत सतानां मूलनयानां चतुर्थे नयं, अनु० । प्र० । स्था० । सूत्र० । सूत्र० ॥ अयं हि द्रव्यं सदपि गुणीभावं नार्पयति पर्यायास्तु क्षणध्वंसिनः प्रधानतया दर्शयतीति । उदाहरन्ति—यथा सुखविवर्तः संप्रत्यस्तीत्यादीति । अत्र हि धारयन् क्षणस्थायि सुखाख्यं पर्यायमात्रं प्राधान्येनार्पयति । तदधिकरणभूतं पुनरात्मद्रव्यं गौणतया नार्पयति । आदिशब्दात् दुःखपर्यायोऽधुनास्तीत्यादिकं प्रकृतनयनिदर्शनमनुसर्तव्यमिति गर्भमतम् ।

पच्चुप्पन्नग्गाही, उज्जुसुओ णयविही मुणेयव्वो ।

अयं च नयो वर्तमानमपीच्छन् स्वकीयमेवेच्छति परकीयस्य स्वाभिमतकार्यासाधकत्वेन वस्तुतोऽसत्त्वादिति । अपरं च लिङ्गवचनभेदाच्छब्दैरेकमपि वस्त्वभिधीयत इति अभिजानीते यथा तटः तटी तटमित्यादि । यथा गुरुर्गुरव इत्यादि तथा इन्द्रादेर्नामस्थापनादिभेदात्प्रतिपद्यते वक्ष्यमाणनयवत् लिङ्गवचनभेदाद्वस्तुभेदं प्रतिपत्स्यते । नामस्थापनाद्रव्याणि च नाभ्युपगमिष्यतीति भावः । इत्युक्त ऋजुसूत्र अनु० ।

एतदेव विस्तरेणाह ।

उज्जुसुयं नाणमुज्जु—सुयमस्स सो यमुज्जुसुओ ।
सूयइ वा जमुज्जुं, वत्थुं तेणु त्ति सुत्तोत्ति ॥

ऋजुश्रुतं ज्ञानं बोधरूपं ततश्च ऋज्ववक्रं श्रुतमस्य सोऽयमृजुश्रुतः । वा अथवा ऋज्ववक्रं वस्तु सूचयतीति ऋजुसूत्र इति । कथं पुनरेतदभ्युपगतस्य वस्तुनोऽवक्रत्वमित्याह

पच्चुप्पन्नं संपय—मुप्पन्नं जं च जस्स पत्तेयं ।
तं ऋजुतदेव तस्स, त्थि उ वक्कमन्नं निजममंतं ॥

यत्सांप्रतमुत्पन्नं वर्तमानकालीनं वस्तु यच्च यस्य प्रत्येकमात्मीयं तदेतदुभयस्वरूपं वस्तु प्रत्युत्पन्नमुच्यते तदेवासौ ऋजुसूत्रः प्रतिपद्यते तदेव वर्तमानमात्मीयं च वस्तु तस्य ऋजुसूत्रस्य

स्याऽस्ति सम्यक्तु देशमतीतानागतं परकीयं च यतस्मादस्व- विषमात्रं ततोऽस्य पारेऽय तदनुमिच्छत्यस्माधीति अत एवोक्तं निर्युक्तिकृता " पच्चुप्पन्नग्गाही, उज्जुसुओ नयविही मुणेयव्वो त्ति "

एतन्मतमेव प्रमाणतः समर्थयन्नाह ।

न वि गयमणागयं वा, भावो णुवलंभओ खपुप्फं च ।

न य निप्पओयणाओ, परकीयं परधणमिवत्थि ॥

विगतं विनष्टमतीतमनागतं त्वनुत्पन्नम् । एतदुभयरूपमपि न भावो न वस्त्वनुपलम्भात्खपुष्पवदिति । न च परकीयं वस्त्विति नि- ष्प्रयोजनत्वात्प्रयोजनाकर्तृत्वात्परधनवदिति ।

अथ व्यवहारनयं युक्तिभिः स्वपक्षं ग्राहयन्नाह ।

जइ न मयं सामन्नं, संववहारोवलद्धिरहियंति ।

नाणुगयमसस य तहा, परकमवि निप्फलत्तणओ ॥

हे व्यवहारनयवादिन् ! यदि तव व्यवहारानुपयोगादनुपल- म्भाच्च सामान्यं न मतं संग्रहस्य सम्मतमपि नेष्टमित्यर्थः । ननु तथा तेनैव प्रकारेणैव व्यवहारानुपयोगादनुपलम्भाच्च गत- मतिक्रान्तमेष्यच्चानागतं वस्तु मा भ्युपगतस्त्वं युक्तेः समानत्वात् तथा परकमपि परकीयमपि वस्तु मंगीः स्वप्रयोजनासाधकत्वेन निष्फलत्वात्परधनवदिति । अथ यदसौ नयोऽभ्युपगच्छति त- त्सर्वमुपसंहृत्य दर्शयति ।

तम्हा निययं संपय- कालीणं लिंगवयणभिन्नं पि ।

नामाइभेयविहियं, पडिवज्जइ वत्थुमुज्जुसुओ ॥

तस्मादृजुसूत्रनयः प्रतिपादितयुक्तितो वस्तु प्रतिपद्यते । कथं भूतं निजकमात्मीयं न परकीयं तदपि सांप्रतकालीनं वर्तमानं न त्वतीतानागतरूपम् तच्च निजं वर्तमानं च वस्तु भिन्नवचन- लिङ्गमपि प्रतिपद्यते । तत्रैकमपि त्रिलिङ्गं यथा तटस्तटी तटमि- त्यादि । तथैकस्यैव वचनं बहुवचनवाच्यं यथा गुरुर्गुरवः आपो जलं दाराः कलत्रमित्यादि । तथा नामादिभेदैर्विहितमप्यसौ व- स्तु अभ्युपगच्छति । नामस्थापनाद्रव्यभावरूपांश्चतुरोऽपि निक्षे- पान् सामान्यत इत्यर्थः तदिह लिङ्गवयणेत्यादिना अभ्युपग- मरूपोपन्यासेन वक्ष्यमाणशब्दनयेन सहास्याभ्युपगमभेदो द- र्शितः शब्दनयो हि लिङ्गभेदाद्वचनभेदाच्च वस्तुनो भेदमेव प्र- तिपत्स्यते न पुनरेकत्वम् । तथा नामादिनिक्षेपेष्वेकमेव भाव- निक्षेपं मंस्यते न तु शेषनिक्षेपत्रयमिति तदेवमुक्तः ऋजुसूत्रनयः विशे० । (एतन्मतदूषणं सद्नय शब्दे) ।

भावन्ते वर्तमानत्व-व्याप्तिधीरविशेषिता ।

ऋजुसूत्रश्रुतः सूत्रे, शब्दार्थस्तु विशेषितः ॥ २९ ॥

भावत्वे वर्तमानत्वव्याप्तिधीरतीतानागतसंबन्धाभावव्याप्त्यन्वो- पगन्तृता अविशेषिता शब्दार्थनिमतविशेष्यपक्षपातिनी सूत्रे ऋ- जुसूत्रनयः श्रुतः सूत्रं च "पच्चुप्पन्नग्गाही, उज्जुसुओ य ण विहि मुणेयव्वो त्ति" अत्र प्रत्युत्पन्नमेव गृह्णातीत्येवं शीलः इत्यत्रार्थे तात्पर्याद्युक्तार्थलाभः । अविशेषितपदकृत्यमाह शब्दार्थस्तु विशे- षित इति । तथाच विशेषितार्थग्राहिणि शब्दादिनये नातिव्या- प्तिरिति भावः । सतां सांप्रतनामार्थानामभिधानपरिज्ञानमृजु- सूत्र इति तत्त्वार्थभाष्यम् । व्यवहारातिशायित्वलक्षणमभिप्रे- त्य तदतिशयप्रतिपादनीयमेतदुक्तं व्यवहारो हि सामान्यं व्यव- हारानङ्गत्वान्न सहते कथं तदर्थमपि परकीयमतीतमनागतं चा- भिधानमपि तथाविधार्थवाचकं ज्ञानमपि तथाविधार्थविषयमधि- चार्य सहेतेत्यस्याभिमानो न चायं वृथाभिमानः स्वदेशकालयो- रेव सत्ताविश्रामात् । यथा कथंचित्सम्बन्धस्य सत्ताव्यवहाराङ्ग- त्वे अतिप्रसङ्गात् । न च देशकालयोः सत्त्वं विहायान्यदतिरिक्तं सत्यमस्ति तयोरन्यता प्रवृत्ते स्यादसत्तायोगोऽपि यात्र तत्र स्व- गृहादाविव सत्तामतिक्षेपी । विकल्पसिद्धेऽपि धर्मिणि निषेध प्रवृत्तेस्तत्र तत्र व्यवस्थापितत्वादिति दिग् ॥ २८ ॥

अन्यमप्यत्र विशेषमाह ।

दृश्यतेऽनेन नैकत्रा-वस्थान्तरसमागमः ।

क्रियानिष्ठानिदाधार-ऽव्यवज्ञानाद् यथोच्यते ॥ ३० ॥

अनेनर्जुसूत्रनयेनैकधर्मिणि अवस्थान्तरसमागमः भिन्नावस्थाया- श्चकपदार्थान्वयो नेष्यते न स्वीक्रियते कुतः क्रिया साध्यावस्थाऽनि- ष्ठा च सिद्धावस्था तयोर्या भिदा भिन्नकालसम्बन्धस्तदाऽऽधार- स्यैकद्रव्यस्याभावादर्थेऽभियुक्तसंमतिमाह यथोच्यतेऽभियुक्तैः

पल्यालं न दहत्यग्नि-र्भिद्यते न घटः क्वचित् ।

नासंयतः प्रव्रजति, भव्यासिद्धो न सिध्यति ॥ ३१ ॥

अत्र दहनादिक्रियाकाल एव तन्निष्ठाकाल इति, दह्यमानाद्दग्ध- स्याव्यभिचारात्तदवस्थायिस्वरूपप्रत्यासत्ताद् व्यवस्थाविच्छिन्नेन समं दहनादिक्रियान्वयस्यायोग्यत्वात्पलालं न दहत्यग्निरित्यादयो व्यवहारा निषेधमुखा उपपद्यन्ते । विधिमुखास्तु व्यवहारोपयोगा- य दहनेऽग्नौ भिद्यते संयतः प्रव्रजति सिद्धः सिध्यतीत्येवमाकार एव द्रष्टव्यः । अत एव "सो समणे पव्वइओ"चेति नये कृतकरण- परिसमाप्तिः सिद्धस्याऽपि साधने करणव्यापारानुपरमादिति- ॥ नयो० ॥

अथ ऋजुसूत्रनयस्य भेदमाह ॥

स्वानुकूलं वर्त्तमान-मृजुसूत्रो हि मन्यते ।

तत्र क्षणिकपर्यायं, सूक्ष्मः स्थूलो नरादिकम् ॥ ३२ ॥

हि निश्चितं ऋजुसूत्रो नयः । वर्तमानं केवलमतीतानागतका- लरहितं मन्यते मनुते । तदपि कीदृशं स्वानुकूलं स्वस्यात्मनोऽ- नुकूलं कार्यप्रत्ययं मनुते परं तु परप्रत्ययं न मनुते । सोऽपि ऋजु- सूत्रो द्विभेदो द्विप्रकारः । एकः सूक्ष्म ऋजुसूत्रः ।१। अपरः स्थूल ऋजुसूत्रः ।२। तत्र सूक्ष्मस्तु क्षणिकपर्यायं मनुते क्षणिकाः पर्यायाः परतोऽवस्थान्तरभेदात् पर्यायाणां स्ववर्त्तमानतायां क्षणावस्थायि- त्वमेवोचितमिति । स्थूलस्तु मनुष्यादिपर्यायं वर्त्तमानं मनुते अती- तानागतादिनारकादिपर्यायं न मनुते यो हि व्यवहारनयः काल- त्रयवर्तिपर्यायग्राहकस्तस्मात् स्थूल ऋजुसूत्रव्यवहारनयेन सं- करत्वं न स्वनते । अयं च ऋजुवर्त्तमानक्षणस्थायिपर्यायमात्र- प्राधान्यतः सूत्रयन्नभिप्राय ऋजुसूत्रनय इति अतीतानागतकाल- लक्षणकौटिल्यवैकल्यात्प्राञ्जलमिति ॥ द्र० ६ अ० । पर्यायनय- भेदाः । ऋजुसूत्रादयः । " तत्रर्जुसूत्रनीतिः स्याच्छुद्धपर्यायसं- श्रिता । नश्वरस्यैव भावस्य, भावास्थितिवियोगतः ॥ देशकाला- न्तरसंबन्धस्वभावरहितं वस्तुतत्त्वं सांप्रतिकमेकस्वभावमृजुसि- समृजुसूत्रयतीति । ऋजुसूत्रः न ह्येकस्वभावस्य नानादिकालसं- बन्धित्वस्वभावमनेकत्वं युक्तमेकस्यानेकत्वविरोधात् । न हि स्व- रूपभेदादन्यो वस्तुभेदः स्वरूपस्यैव वस्तुत्वापत्तेः । तथाहि विद्यमानेऽपि स्वरूपे किमपरमभिन्नं वस्तु यद्रूपनानात्वेऽप्येकं स्यादिति । यद्वस्तुरूपं येन स्वभावेनोपलक्ष्यते तत्तेन सर्वात्म- ना विनश्यति न पुनः क्षणान्तरसंस्पर्शीति क्षणिकं क्षणकान्तरस- म्बन्धे तत् क्षणकान्तरस्य क्षणान्तराकारविशेषप्रसङ्गात् क्षणो जातस्य यदि द्वितीयक्षणसम्बन्धः प्रथमक्षणस्वभावं व्यापन- यति तदा कल्पान्तरावस्थानसंबन्धोऽपि तत्रापनयन् स्वभा- वभेदं वा कथं न वस्तुभेदः अन्यथा सर्वत्र सर्वदा भेदा- भावप्रसक्तिः । अक्षणिकस्य क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियानुपप-

[illegible] निरपेक्षस्य निर- [illegible] वा विरोधात् [illegible] । व्यतिरिक्त- [illegible] । युग- [illegible] तत्स्वभावात् । [illegible]

[illegible]

सांप्रतमुद्योत उच्यते तत्राह-

दुविहो खलु उज्जोओ, नायव्वो दव्वभावसंजुत्तो।
अग्गी दव्वुज्जोओ, चंदो सूरो मणी विज्जू॥

द्विविधो द्विप्रकारः खलुशब्दो [illegible] विशेषणार्थः । उद्योत्यते प्रकाश्यते अनेनेति उद्योतः [illegible] ज्ञेयो द्रव्यभावसंयुक्तः । द्रव्योद्योतो [illegible] द्रव्योद्योतोऽग्निश्चन्द्रः सूर्यो मणिश्चन्द्रकान्तादिः [illegible] प्रतीता । एते द्रव्योद्योताः । एतैर्घटादीनामुद्योतनेऽपि [illegible] सम्यक्प्रतीतेरभावात् सकलवस्तुधर्मानुद्योतनात् [illegible] दिभिः सदसन्नित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य वस्तुनः [illegible] धर्मास्तिकायादयो वा द्योत्यन्ते तस्माद्द्रव्यत एते द्रव्योद्योताः [illegible]

अधुना भावोद्योतमाह ।

नाणं भावुज्जोओ, जह भणियं सव्वभावदंसीहिं।
तस्स उवओगकरणे, भावुज्जोयं वियाणाहि॥

ज्ञायते यथावस्थितं वस्त्वनेनेति ज्ञानम् । [illegible] तेन घटादीनामुद्योतने तद्गतायाः सम्यक्प्रतीतेः [illegible] तदात्मकत्वात् । यथायथा वा विशेषेणैव ज्ञानं [illegible] भगवान् आह यथा भणितं यथावस्थितं सर्वभावदर्शिभिः [illegible] यद् ज्ञानं सम्यग्ज्ञानमिति भावः । तथापि विशेषमाह [illegible] तस्य ज्ञानस्योपयोगकरणे सति भावोद्योतं विजानीहि [illegible] तदेव तस्य वस्तुनोऽतत्त्वसिद्धेः । [illegible] येनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिना भवन्ति [illegible] नामकर्मोदयतोऽनु सत्यार्थसंपादनेन भावोद्योतकराः [illegible] जिनवराश्चतुर्विंशतिरिति । अत्र पुनःशब्दो विशेषणे [illegible] [illegible]

[illegible]

दव्वुज्जोओज्जोओ, पगासई परिमियम्मि खित्तम्मि।
भावुज्जोओज्जोओ, लोगालोगं पगासेइ॥

द्रव्योद्योतोद्योतो [illegible] प्रकाशयति । [illegible]

[illegible]

उज्जोयगर-उद्योतकर-त्रि० उद्योतकर्त्ते प्रकाशकारिणि केवलज्ञानदर्श-
नवत्यर्हति । "पवयणउज्जोयगरा" प्रवचनोद्योतकारके, "भावउज्जो-
यगरा" आ० ।

उज्जोयगरा-उद्योतकरी-स्त्री० उद्योतकरत्वादीनां उद्योतकरत्वात्
अर्हत्केवलज्ञानेन मनुष्यक्षेत्रमध्ये वा समस्तलोकप्रकाश-
करत्वाल्लोकेषु । उद्योतकरत्वाच्च तीर्थङ्करोऽपि, आ० म०
द्वि० । प्रवचनस्योद्योतकरी, प्रश्न० १ सं० द्वा० ।

लोगस्स उज्जोयगरे, धम्मतित्थयरे जिणे ।
अरिहंते कित्तइस्सं, चउवीसं पि केवली ॥ १ ॥
उसभमजियं च वंदे, संभवमभिणंदणं च सुमइं च ।
पउमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥
सुविहिं च पुप्फदंतं, सीअलसिज्जंस वासुपुज्जं च ।
विमलमणंतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥
कुंथुं अरं च मल्लिं, वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च ।
वंदामि रिट्ठनेमिं, पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥
एवं मए अभिथुआ, विहुयरयमला पहीणजरमरणा ।
चउवीसं पि जिणवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥
कित्तियवंदियमहिया, जे ए लोगस्स उत्तमा सिद्धा ।
आरुग्गबोहिलाभं, समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥
चंदेसु निम्मलयरा, आइच्चेसु अहियं पयासयरा ।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

अस्य व्याख्या लघ्वक्षरं चेदम् । "लोगस्स च एवं चेव पदार्थः
पञ्चास्तिकायः । आह च प्रमाणलक्षणं, लोकाः प्रकृष्टा ....
तत्र सर्वे लोकद्रव्यं केवलालोकेन हेतुना उद्योतं प्रकाशं कुर्वन्तीति लो-
कस्योद्योतकरास्तान् धर्मतीर्थकरान् जिनान् अर्हतः कीर्त्तयिष्यामि चतु-
र्विंशतिमपि केवलिन इति । अथवा पदार्थः लोकस्य अस्मिँल्लोके उद्योत
इति होक । अथ चेदं लोकस्योद्योतकरत्वमपि दृश्यते । यस्य
केवलस्य लोकोद्योतकरत्वादि उद्योतकरत्वात् केवलज्ञानेन लोक-
स्योद्योतकरत्वेन वा सर्वलोकप्रकाशकरत्वादिभिरिन्द्रियैः । लोकाद्
दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः । उक्तं च । "दुर्गतिप्र-
सृतान् जन्तून् यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्मा-
द्धर्म इति स्मृतः ॥" तीर्थं संसारसमुद्रात्तीर्यतेऽनेनेति तीर्थं धर्म एव
धर्मप्रधानं वा तीर्थं धर्मतीर्थं तत्करणशीला धर्मतीर्थकरास्ता-
न् । तथा रागद्वेषकषायेन्द्रियपरीषहोपसर्गाष्टप्रकारकर्मशत्रू-
ञ्जितवन्तस्तथा कर्मारातिजयाद्रागादिदोषरहितत्वात् पूजामर्हन्ती-
त्यर्हन्तस्तान् अर्हतः कीर्त्तयिष्यामि स्वनामभिः स्तोष्ये चतुर्विंश-
तिसङ्ख्या । अपिशब्दाद् भावतस्तदन्यसमुच्चयार्थः केवलज्ञा-
नमेषां विद्यते इति केवलिनः तान् केवलिन इति पदार्थः । पद-
विग्रहोऽपि यानि समासभाञ्जि पदानि तेषु दर्शित एव । साम्प्रत
चालनावसरस्तत्र विष्णु तावत्सूत्रपदेष्विन्द्रियविरोधप्रत्यव-
स्थानम् । उक्तं च "लक्षणोपसंहिताः-पञ्चकामगुणाः उद्यप
दार्थनिर्देशः । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः, विचारतो दर्शो दोषे" आ०
म० द्वि० । च० । अभिनिबोधिकेन ज्ञानेन प्रत्यक्षं पिण्डेन्द्रियोद्योतकर-
त्वं प्रमाणयति । एवमनेन प्रधानप्रमाणतोऽप्युद्योतकत्वार्थो-
त्पन्नार्थतयाऽवग्रहादिज्ञानेनाभिहितपूर्वं तेन विषय्या प्रवृत्तेरनु-
पपत्तिर्दर्शितेति । आव० ॥

उज्जोयणसूरि-उद्योतनसूरि-पुं० देवसूरिशिष्ये नेमिचन्द्रशिष्ये
वर्धमानसूरिगुरौ चान्द्रकुले प्रथमाचार्ये, 'श्रीमाद विमल-
चन्द्र, परमेष्ठिदेवसूरिगुरुः । वृद्धोऽभवत् सूरिः, प्रोमितनेमि-
चन्द्रसूरिः । अथ गुणरत्नम् (१०१४) मिते, वर्षे विक्रम-
नृपाद्विनिर्गते । पुण्ये विनतो विहरन्, सोऽर्बुदसुगिरेः समीपमा-
गात् । तत्र बटेत्तरीतले-श्रीमान्वर्धमानसूरिप्रमुखान् । सुमुहूर्ते
सूरीश्वरानष्टौ सूरीन् संस्थापयामास । स्थापितस्ततो गच्छो वटगच्छा-
ख्योऽपि वृक्षस्य इति । ग० । ५० व० । सर्व च विक्रमसंवत्
(१०१४) आचार्येऽस्माच्चतुरशीति गच्छा जाताः एव देवसूरेर्ग-
च्छः । ३० ४० ॥

उज्जोयणाम-उद्योतनामन्-न० उद्योतनिष्पन्नं नाम नामकर्मभेदे,

अणुसिणपयासरूवं, जियंगमुज्जोयए इहुज्जोया ।
जइ देवुत्तरविक्किय, जोइसखज्जोयमाइव्व ॥ ४५ ॥

इहोद्योतनामोदयेन जीवाङ्गमनुष्णप्रकाशरूपमुद्योतं करो-
तीति वाक्यमित्याह । अनुष्णप्रकाशरूपमनुष्णप्रकाशरूप हि यदि-
ह्युद्योतनमिति । तद्रूपं प्रकाशकर्मणोदयोऽनुष्णप्रकाशरूपमित्युक्तम् । आह च
उद्योतनामोदयात्सम्प्रदायाज्जीवाङ्गमनुष्णप्रकाशरूपमुद्योतं कुर्वन्तीत्या-
ह । यतिदेवोत्तरवैक्रियस्तोतिष्कखद्योतादय इव । तत्र यतयः
साधवो देवाश्च सुराः यतिदेवाः यतिदेवैर्मूलशरीरापेक्षयोत्तरकाले
विक्रियमाणं वैक्रियं यतिदेवोत्तरवैक्रियं ज्योतिष्काश्चन्द्रग्रहनक्षत्रता-
राः खद्योताः प्रतीताः ततो यतिदेवोत्तरवैक्रियं च ज्योतिष्काश्च
खद्योताश्च ते आदिर्येषां रत्नौषधीप्रभृतीनां ते यतिदेवोत्तरवैक्रि-
यज्योतिष्कखद्योतादयस्त इव । अत्र मकारो लाक्षणिकः । अय-
मर्थः यथा यतिदेवोत्तरवैक्रियं चन्द्रग्रहादिज्योतिष्काः एव खद्योत-
रत्नौषधीप्रभृतयश्चानुष्णप्रकाशात्मकमुद्योतं विदधति तथा यदुद-
यादङ्गमुद्योतरूपमनुष्णप्रकाशरूपमातपमातन्वन्ति तदुद्योतना-
मेत्यर्थः । कर्म० । पं० सं० । प्रव० । आ० ॥

उज्जोयपत्त-उद्योतप्राप्त-न० उद्योतनामकर्मप्रकृति-
पुद्गले, कर्म० ॥

उज्जोयफुड-उद्योतस्पृष्ट-त्रि० प्रकाशसंपृक्ते, उज्जोयफुडम्मि
तु दरिसणम्मि संभुज्जते जया देसे देंति ततो परिहिंदिं नायाण
मासस्संजोगा,, । नि० चू० १३ उ० ॥

उज्जोविय-उद्योतित-त्रि० उद्-द्युत्-णिच्-क्त- । रत्नप्रदी-
पादिभिरिति, नि० चू० ५ उ० ॥

उज्झइअ-उज्झक-त्रि० साद्विवेकशून्ये, "त्रिका निष्पानितायेण
उज्झआ भवमादिमा" साद्विवेकशून्या भिक्षा पात्रादित्यागात्प-
र्यन्तेऽग्नितोयोद्दाहकादिसंसक्तत्वात् । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

उज्झण-उज्झन-न० उज्झ-ल्युट् । परित्यागे, विशे० । परि-
त्यागे, पो० ।

उज्झणविहि-उज्झनविधि-पुं० पारिष्ठापनविधौ, व्य० ६ उ० ७ उ०

उज्झणा-उज्झना-स्त्री० उज्झ. णि. युच् । उत्सर्गे, अपाकरणे,
आव० ४ अ० ॥

उज्झर-अवझर-पुं० पर्वतनटादुदकस्याधःपतने, प्र० ५
पा, ७ अ० । निर्झरविशेषे, ज्ञा० ५ अ० । प्रवाहे च, । नं० । जं० ।

उज्झरव-अवझरव-पुं० निर्झरशब्दे, ज्ञा० १ अ० ॥

उज्झरवणी-अवझरपणी-स्त्री० उदकपातेन......वासो सीत-
भारा साथ उज्झरवणी प्रकृति, ...

उज्झाय-उपाध्याय-पुं० ....आवे० ६। १७

जहा पण्णत्तीए पढमं जाव जेणेव वाणियगामे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता वाणियगामे उच्चनीयकुलाइं अडमाणे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता तत्थ णं बहवे हत्थी पासइ सणद्धबद्धवम्मियगुडिए उप्पीलियकच्छे उद्दामियघंटे णाणामणिरयणविविहगेवेज्जे उत्तरकंचुइज्जे पडिकप्पिए झयपडागवरपंचामेला आरूढे हत्थारोहे गहिया उहपहरणे अण्णे य तत्थ बहवे आसे पासइ सणद्धबद्धवम्मियगुडिए आविद्धगुडे उसारियपक्खरे उत्तरकंचुइयओचूलमुहचंडाधरचामरथासकपरिमंडियकडिए आरूढदसारोहे गहियाउहपहरणे तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ अवओडगबंधणं उक्खित्तकण्णनासं णेहतुप्पियगायं बज्झकरकडिजुयणियत्थं कंठेगुणरत्तमल्लदामं चुण्णगुंडियगायं चुण्णयं वज्झपाणपीयं तिलं २ चेव छिज्जमाणं काकणिमंसाइं खावियंतं पावं खक्खरसएहिं हम्ममाणं अणेगणरणारिसंपरिवुडे चच्चरे चच्चरे खंडपडहएणं उग्घोसिज्जमाणं इमं च णं एयारूवं उग्घोसणं सुणेइ णो खलु देवाणुप्पिया उज्झियगस्स दारगस्स केई राया रायपुत्तो वा अवरज्झइ । अप्पणो से सयाइं कम्माइं अवरज्झइ तएणं से भगवं गोयमस्स तं पुरिसं पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ अहो णं इमे पुरिसे जाव णिरयपडिरूवयं वेयणं वेएमि त्ति कट्टु वाणियगामे णयरे उच्चणीयकुले २ जाव अडमाणे अहापज्जत्तं समुदाणं गेण्हइ वा णियगामं णयरं मज्झं मज्झेणं जाव पडिदंसेइ समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ एवं वयासी एवं खलु अहं भंते तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियगामं जाव तहेव निवेएइ सेणं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसि जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ । एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था । रिद्ध तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था । महयाहिमवंतमलयमंदरतत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए तत्थ णं महं एगे गोमंडवे होत्था । अणेगखंभसयसण्णिविट्ठे पासाईए ४ तत्थ णं बहवे णयरे गोरूवा सणाहा य अणाहा य णयरगावीओ य णयरवलीवद्दा य णयरपडियाओ य णयरमहिसओ य णयरवसभा य पउरतणपाणी य णिब्भया णिरुव्विया सुहं सुहेणं परिवसइ । तत्थ णं हत्थिणाउरे भीमणामे कूडग्गाहे होत्था । अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था । अहीण तएणं साउप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कयाइ आवण्णसत्ता जाया वि होत्था । *तएणं तीसे उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिण्हं* मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेया रूवे दोहले पाउब्भूए धण्णाउणं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जाउणं बहुणं बहुणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य ऊहेहि य थणेहि य वसणेहि य छिप्पाहि य कुकुहेहि य वहेहि य कण्णेहि य अच्छीहि य णासाहि य जिब्भाहि य ओट्ठेहि य कंबलेहि य सोल्लेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य परिसुक्केहि य लावणेहि य सुरं च महुं च मेरगं च जाइं च सिधुं च पसण्णं च आसाएमाणीओ विसाएमाणीओ परिभाएमाणीओ परिभुंजमाणीओ दोहलं विणेज्जंति तं जइणं अहमवि बहुणं णयरं जाव विणिज्जामि तिकट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्का भुक्खा निम्मंसा उलग्गाउलग्गसरीरा नित्तेयादीणं च मणवयणा पंडुल्लुइयमुही इमं च णं भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणीए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता उहय जाव पासइ पासइत्ता एवं वयासी । किण्णं तुमं देवाणुप्पिया उज्झिया हिंसि तएणं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी । एवं खलु देवा ममं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूए धण्णाणं ४ जाउणं बहुणं गोरूवाणं ऊहेहि य जाव लावणएहि य सुरं च ६ आसाएमाणीओ ४ दोहलं विणिंति तए णं अहं देवाणुप्पिया तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियामि । तएणं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी माणं तुमं देवाणुप्पिया उहज्झियासि अहण्णं तं तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ तएणं से भीमे कूडग्गाहे अड्ढरत्तकालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्धजावपहरणे साओ गेहाओ णिगच्छइ णिगच्छइत्ता हत्थिणाउरं मज्झंमज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता बहुणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाण य अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदइ अप्पेगइयाणं कंबलए छिंदइ अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाणं अंगोवंगाइ विइंगेइ विइंगेइत्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता उप्पलाए कूडग्गाहणीए उवणेइ तएणं सा उप्पला भारिया तेहिं बहुहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च आसाएमाणीए ४ तं दोहलं विणेइ तएणं सा उप्पला कूडग्गाहणी संपुण्णदोहला सम्माणियदोहला विच्छिण्णदोहला संपण्णदोहला तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवसइ । तए णं सा उप्पला कूडग्गाही अण्णया कयाई नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया । तए णं तेणं दारएणं जायमित्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए तएणं तस्स दारगस्स आरोयसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव वसभाए य भीया ४ उव्विग्गा सव्वओ समंता विप्पलाइत्था *तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो अयमेया रूवे* णामधेज्जं करेइ जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्ते णं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए तएणं

एयस्स दारगस्स आरसियसई सोचा णिसम्म हत्थिणा-उरे बहवे णयरे गोरूवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइत्था तम्हा णं होउ अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं। तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कबालभावे जाव जाए यावि होत्था। तए णं से भीमे कूडग्गाहे अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते तए णं से गोत्तासे दारए बहूणं मित्त-णाइ णियगसयणसंबंधिपरियणेणं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ करेइत्ता बहूइं लोइयमयकिच्चाइं करेइ करेइत्ता। तए णं से सुनंदे राया गोत्तासं दारगं अण्णया कयाइ सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ। तए णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे जाए यावि होत्था। अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे तए णं से गोत्ता-से दारए कूडग्गाहे कल्लाकल्लिं अड्ढरत्तकालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्धबद्धकवए जाव गहियाउहपहरणे साओ गिहाओ णिग्गच्छइ जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ उवाग-च्छइत्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ वियंगेइत्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ। तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे सु-बहुपावकम्मं समज्जिणित्ता पंचवाससयाइं परमाउं पालइत्ता अट्टदुहट्टोवगए कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उ-क्कोसेणं तिसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे। तए णं सा विजयमित्त-[illegible] सुभद्दा सत्थवाही जाव णिंदू यावि होत्था। [illegible] तए णं से गोत्तासे कूड-ग्गाहे दोच्चाओ पुढवीओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव वाणिय-गामे णयरे विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दाए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइ [illegible] तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं जायमेत्तं चेव [illegible]

[illegible]

दोच्चं महाए लवणसमुद्दे पोयवहणेणं उवगए। तए णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिबुड्डं भंडं अत्ताणे असरणे कालधम्मुणा संजुत्ते। तए णं ते विजयमित्ताई जे जहा बहवे ईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियइब्भसेट्ठि-सत्थवाहा लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिबुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति ते तहा हत्थणिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंते अवक्कमइ। तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थवाहं लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिबुड्डं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेइ सुणेइत्ता महया पइसोएणं अप्फुण्णा समाणी परसुणियत्ता विव चंपगलया धसत्ति धरणीयलंसि सव्वंगेहिं संणिवडिया। तए णं सा सुभद्दा मुहुत्तंतरेणं आसत्था समाणी बहूहिं मित्त जाव परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ करेइत्ता। तए णं सा सुभद्दा अण्णया कयाइ लवणसमुद्दोत्तरणं च लच्छिविणासं च पोयविणासं च पइमरणं च अणुचिंतेमाणी २ कालधम्मुणा संजुत्ता। तए णं ते णगरगुत्तिया सुभद्दं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियगं दारगं सयाओ गिहाओ णिच्छुभंति णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति। तए णं से उज्झियए दारए सयाओ गिहाओ णिच्छुढे समाणे वाणियगामे णयरे सिंघाडगतिगचउक्कचच्चरमहापहपहेसु जूयखलएसु वेसियाघरएसु पाणागारेसु य सुहंसुहेणं परिवड्ढइ। तए णं से उज्झियए दारए अणोहट्टए अणिवारिए सच्छंदमई सइरप्पयारे मज्जप्पसंगी चोरजूयवेसदारप्पसंगी जाए यावि होत्था। तए णं से उज्झियए अण्णया कयाइ कामज्झयाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाए यावि होत्था कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ। तए णं तस्स विजयमित्तस्स रण्णो अण्णया कयाइ सिरीए देवीए जोणिसूलपाउब्भूए यावि होत्था। णो संचाएइ विजयमित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ विहरित्तए। तए णं से विजयमित्ते राया अण्णया कयाइ उज्झियए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ णिच्छुभावेइत्ता कामज्झयं गणियं अब्भिंतरियं ठवेइ। कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ। तए णं से उज्झियए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावियमाणे कामज्झयाए गणियाए मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए कामज्झयाए गणियाए बहूणि अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे २ विहरइ। तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कामज्झयं गणियं अंतरं

लज्जेइ कामज्झियं गणियं गेहिं रहस्सियं अणुप्पविसइ अणुप्पविसइत्ता कामज्झियाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ। इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसियमाणस्स वग्गुराए परिक्खित्ते जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता तत्थ णं उज्झियए दारए कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ पासइत्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिडाले साहट्टु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ गिण्हावेइत्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परपहारसंभग्गमहियगत्तं करेइ करेइत्ता अवओडगबंधणं करेइ करेइत्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ। एवं खलु गोयमा! उज्झियए दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ। उज्झियए णं भंते दारए पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलभिण्णे कए समाणे कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिंति कहिं उववज्जिहिंति? गोयमा! उज्झियए दारए पणवीसं वासाइं प० अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलभिण्णे कए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिंति सेणं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिंति सेणं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तिरियभोए मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे जाए वाणरपेल्लए वहेइ। एय कम्मे ४ कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिंति तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तं वद्धेहिंति। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्तबारसाहे दिवसे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति। होउ णं पियसेणे णपुंसए तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमित्ते रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ। तए णं से पियसेणे णपुंसए इंदपुरे णयरे बहवे राईसर जाव पभिइओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्डावणेहि य णिण्हवणेहि य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य आभिओगेहि य आभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ। तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुबहुपावकम्मं समज्जिणित्ता इक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिंति। तओ सिरीसिवे सुंसुमारो तहेव जाव पढमो जाव पुढविसु तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबुद्दीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए पच्चायाहिंति सेणं तत्थ अण्णया कयाइ गोट्ठिल्लएहिं जीवियाओ ववरोविज्जमाणे तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिंति सेणं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहियअणगारे सोहम्मे कप्पे जहा पढमो जाव अंतं करेहिंति णिक्खेवो बिइयं अज्झयणं सम्मत्तं। वि० २ अ०॥ (टीका शब्दार्थमात्रदर्शिनीत्युपेक्षिता)

उज्झिया–उज्झिका– स्त्री० धन्यसार्थवाहसुतस्य धनपालकस्य भार्यायाम्। ज्ञा० ७ अ०।

उज्झे–यूयम्-युष्मान्–"भे तुब्भे उज्झे तुम्ह तुय्हे उय्हे जसा ८।३।९१। वो तुब्भे उज्झे तुम्हे उय्हे भे शसा ८।३।९३। इति च युष्मच्छब्दस्य जसा सह शसा सह च उज्झे इत्यादेशः। यूयं पदस्य युष्मान् पदस्य चार्थे, प्रा०॥

उट्ट–उष्ट्र–पुं० स्त्री० उष्ट्र० स्तु किप० ष्टस्यानुष्ट्रेष्टासंदष्टे। ८।२।३४। इति उष्ट्रपर्युदासात् ष्टु भागस्य न ठः। प्रा०। (ऊंट) इति प्रसिद्धे करभपर्याये चतुष्पदभेदे, प्रज्ञा०। प्र०। 'अह भंते उट्टे गोणे खरे घोडए एडा०'। [illegible] धान्य०। कर्म०। अब्रह्मचर्यविशेषे च०। [illegible] उट्टा दगरक्खसा। सूत्र० १ श्रु० ७ अ०।

उट्टपाय–उष्ट्रपाद–पुं० ६ त०। करभचरणे, [illegible] करभचरणो हि [illegible] गुरुत्रदेशस्य भाष्यम्। भत्त०॥

उट्टलिंड–उष्ट्रलिण्ड–न० करभपुरीषपिण्डे, सूत्र०। (अस्य वक्तव्यता [illegible] शब्दे)

उट्टिय–औष्ट्रिक–त्रि० उष्ट्रा [illegible] औष्ट्रिकम्। ([illegible]) उष्ट्रलोममये सूत्रभेदे, अनु०। स्था०। [illegible] प्रवति, जि० चू० ११ अ०॥ " [illegible] " [illegible] महात्मा [illegible]। स्था० १ अ०।

उट्टिया–उष्ट्रिका–स्त्री० उष्ट्रग्रीवाकार [illegible] भाजनभेदे, [illegible] उष्ट्रिकाभाजन [illegible]। स्था० २ अ०।

उट्टियासमणा–उष्ट्रिकाश्रमण–पुं० उष्ट्रिका [illegible] प्रविश्य ये [illegible] आजीवकश्रमणभेदेषु, औ०।

उट्टी–उष्ट्री–स्त्री० उष्ट्रस्त्रीजातिविशेषे, " [illegible] " [illegible]

उड–[illegible] [illegible]। [illegible], [illegible]। प्रा०।

उड्ड–ओड्र–पुं० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible]। [illegible]। प्रश्न० ३ द्वा०।

उड्डंत–[illegible]–त्रि० [illegible]

उट्ठिच्छिग-औत्छिष्टक-त्रि० ६ ब० सोपस्कृतोष्टे, औ० ।

उट्ठा-उत्था-स्त्री० उत्थानमुत्था ऊर्ध्ववर्तने, "उट्ठाए उट्ठेइ" नि० । भ० । त्रि० । उत्थानमुत्था ऊर्ध्ववर्त्तनं तया उत्तिष्ठति ऊर्ध्वीभवति । इह उट्ठेइ इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत तथा पन्नुमित्युक्ते सति तनन्तरवृत्तपर्यवच्छेदार्थमुत्थयोत्थायेति उपागच्छतीत्युच्यते [illegible] उत्थानक्रियायाः पूर्वकालताभिधानायोत्थायोत्थायेति क्त्वाप्रत्ययेन निर्दिशति । यद्यपि द्वयोः क्रिययोः । पूर्वोत्तरकालयोः [illegible] पूर्वकाल क्त्वाप्रत्यय एव तथापि भुञ्जानो व्रजति [illegible] द्वयोः क्रिययोर्निरन्तरदर्शनादानन्तर्यमूचनार्थमित्थमुपन्यासः [illegible] इत्याद्युपागमनक्रियाया इति जं० १ वक्ष० ।

उट्ठाण-उत्थान-न० उद्+स्था+ल्युट् । ऊर्ध्वनयने, ज्ञ० । ७ श० ३ उ० । धर्मजाय गुरुं प्रत्यभिमुखगमने, चं०प्र० २० पाहु० । [illegible] गुरुमागच्छन्तं दृष्ट्वा ऊर्ध्वनयने, वृ० ३ उ० । उत्थान-[illegible] [illegible], दशा० ६ अ० । औ० । देहचेष्टाविशेषे, प्रज्ञा० २३ पद । स्था० । उत्पत्तौ, ज्ञा० १४ अ० । [illegible] भ० । प्रत्यभिमुखगमने, उत्त० ११ अ० । निसदोषे, उत्था-[illegible] [illegible] त्रि० । [illegible] पीतिहं, [illegible] च । अधिकरणे ल्युट् । [illegible] प्रबोधे च । वाच० ।

[illegible]-उत्थानकर्मबलवीर्यपुरुषकारपराक्रम-[illegible] कर्म च भ्रमणादिक्रिया [illegible] पुरुषकाराभिमानविशेषः [illegible] पुरुषकार एव [illegible] इति विवक्षा [illegible] [illegible]

[illegible] । तेन [illegible] इति । दशा० १ अ० ॥

[illegible]

[illegible]

तिपद्येत्यर्थे, । "अहासुयं वंदिस्सामि जहा से समणे भगवं उट्ठायसंखाए" आचा० १ श्रु० ८ अ० १ उ० ।

उट्ठिअ (य) उत्थित त्रि० उद्० स्था० क्त० । उद्गते, [illegible] अभ्युद्गते, "उट्ठियं पि सूरे" अभ्युद्गते आदित्ये, । अनु० । "[illegible] ट्ठितो चितेइ" आ० म० द्वि० । समुपजाते, प्रश्न० ३ द्वा० । [illegible] भावोत्थानेन संयमानुष्ठानरूपेण उत्थायत्वेन स्थित [illegible] । आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० । धर्मचरणायोद्यतेषु [illegible] विशेषोद्योगवत्सु, आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । "अह पास [illegible] ट्ठिए अवि तिन्ने इह भासई धुय" सूत्र० १ श्रु० २ अ० । [illegible] उद्गमिते, वृ० ३ उ० । ओ० । वृद्धियुक्ते, उत्थानयुक्ते, [illegible] त्पन्ने च । वाच० ॥ "एओ वि उट्ठिआ संता [illegible] घाई या" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ॥

उट्ठित्ता-उत्थाय- उद्-स्था० ल्यप्- उत्थानं कृत्वेत्यर्थे, "[illegible] भीओ न गच्छेज्जा- उट्ठित्ता- अप्पमासणं" ॥ उत्त० २९ अ० ।

उट्ठिअ (य) दंड-उत्थितदण्ड-पुं० ६ त० । [illegible] पुरुषे, उट्ठियदंडो साहू अचिरेण उवेति सासयं ठाणं । [illegible] तं उ जयाउट्ठितं पावं जवति तदा । विसुद्धचरणो [illegible] यत्ति० । नि० चू० २० उ० ।

उट्ठित्तु-उत्थाय-अव्य० उद्- स्था० ल्यप्० । उत्थानं कृत्वेत्यर्थे, उट्ठित्तु सपरिवारो" पं० व० ।

उट्ठुभइत्ता-अवष्ठीव्य-अव् ष्ठीव् ल्यप् । निष्ठीवनं कृत्वेत्यर्थे, उट्ठुभइत्ता सायन्नीए पयरीए सिंघाणग जाय परिसु [illegible] काट्टुं करेमाणे० ज्ञ० १५ श० ७ उ० ।

उठंक-उठंक-पुं० आयोदधौम्यशिष्यवेदनामकस्य मुनेः शिष्ये, भार्गवे गौतमस्य शिष्यभेदे च । वाच० । "[illegible] [illegible] दिट्ठाए समं अधिगमं गतो सो तओ [illegible] [illegible] दिट्ठा. नि० चू० १२ उ० ।

उडय-उटज-पुं० न० उटेभ्यो जायते जन. ड । पर्णादिनिर्मितशालायाम्, वाच० ॥ तापसाश्रमे, नि० जी० । स्था० । "[illegible] गए उडए तेणय उवागच्छति किढिणसंकाइयं ठवेति" [illegible] "जमई दियाय राओ य, हुणामि महुमाघयं । तेण [illegible] दट्ठो, जाय सरणओ नयं" नि० चू० १ उ० ।

उडु-उडु-स्त्री. न. उड्-या० कु० । नक्षत्रे, उत्त० ११ अ० । [illegible] च । स्त्रीत्वे वा ऊडू । वा० । वाच० ।

[illegible]-पुं० भाण्डहारी, धं० प्र० । (उक्त प्रकरणे सर्वेऽपि [illegible])

उडुज्झमाण-अपोह्यमान-त्रि० नियमने, [illegible] [illegible] वा उडुज्झमाणि वा भयोह्यमानी वा [illegible] [illegible] । वृ० १ उ० ।

उडुवइ- उडु (डु) पति-पुं० उडूनां नक्षत्राणां पतिः [illegible] [illegible] चन्द्रे, उत्त० ११ अ० । प्रश्न० । जं० । [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

जहा से उडुवई चंदे, नक्खत्तपरिवारिए ।

पडिपुण्णे पुण्णमासीए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥

[illegible] उडूनां नक्षत्राणां पतिः [illegible] [illegible]

आह । पौर्णमास्यामिह च चन्द्र इत्युक्ते मा भूत् रामचन्द्रादावपि सम्प्रत्यय इत्युडुपतिग्रहणम् । उडुपतिरपि च कश्चिदेवापर्वेऽपि भवति मुगपतिवदत उक्तं नक्षत्रपरिवारितः । सोऽप्यपरिपूर्णोऽपि द्वितीयादिषु सम्भवतीति परिपूर्ण इति पौर्णमास्यामित्युक्तमेव भवति बहुगुणोऽसावपि हि नक्षत्राणामिवानेकताराभूतामधिकनिर्मल सर्वतः सकलग्रहोपेतत्वेन प्रतिपूर्णश्च भवतीति सूत्रार्थः । उत्त० ११ अ० । चन्द्रमण्डले, ज्यो० अध्ये०, घरणे च० । दश० ॥

उडुवर-उडुवर-पुं० सूर्ये, "तिण्हि सहस्से सगले छच सए उडुवरो हरइ," तं० ।

उडुवाडियगण-उडुवाटिकगण-पुं० भद्रयशोनिर्गते गणे, "थेरेहिंतो भद्दजसेहिंतो भारद्दायसगोत्तेहिंतो एत्थ णं उडुवाडियणामं गणे निग्गए" कल्प० ।

उडुविमाण-उडुविमान-न० सौधर्मेशानयोः प्रथमप्रस्तटवर्तिनि सर्वमध्यवर्तिनि विमानावलिकानां मध्यभागवर्तिनि वृत्ते स्वनामख्याते विमानेन्द्रके, "उडुविमाणे णं विमाणे पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं" पं० सं० । सौधर्मकल्पे प्रथमे विमाने, स्था० ४ ठा० ।

उड्ड-उ (ओ) ड्ड-पुं० भारतवर्षस्थे देशभेदे, स च मिथिलादेशात् पूर्वस्यां दिशीति प्रसिद्धः । वाच० ॥ तद्देशजे मनुष्ये च । स च देशोऽनार्यदेशः । तद्वासी जनश्च म्लेच्छजातीयः । प्रश्न० २७ आश्र० । सूत्र० । प्रज्ञा० । वाच० । सर्वत्र उकारादित्वपक्षे उकारादित्वम् । रघुनन्दनेन तु ओकारादित्वम् " देशाख्ययोश्च निपातनात् " ओकारादित्वमपि अस्य देशवाचित्वात् तस्य राजा तद्देशाभिजन तत्रत्यौ च । बहु ओड्र । तद्राजे, तद्वासिनि च । बहुषु तस्य लुक् । उड्र तद्राजेषु तद्विषयासिषु च । वाच० ।

उड्डंचग-उड्डञ्चक-पुं० व्यापृतौ, उड्डंचगा चाउट्टी, नि० चू० १ उ० उड्डंचका उड्डपरकान्त्वान् कुर्वन्ति " वृ० १ उ० ॥

उड्डं (डे) मग-उड्डंमक-पुं० वानप्रस्थतापसभेदेषु, उर्ध्वदण्डका ये सञ्चरन्ति । औ० । भ० ॥

उड्डय-उड्डापित-न० (इकार) इति प्रसिद्धे उद्धरे, " अंतोउदयं उड्डयणं आयपिसमोणं " आव० ५ अ० । प्र० ।

उड्डावण-उड्डापन-न० आकर्षणे, "हियउड्डावणे वा उड्डावणहेउ" हृदयोड्डापने चित्ताकर्षणहेतुः । ज्ञा० १४ अ० ।

उड्डाह-उड्डाह-पुं० उपघाते, "तेणं दिट्ठ उड्डाहो, उड्डाह उपघातः प्रवचनस्य भवति । ओ० । प्रवचनबाधने, उड्डाहो नाम अहो अमीषामनुकम्पा ये निर्विवसनामपि अस्माकं चीवराणि न प्रयच्छन्ति । वृ० १ उ० । उड्डाहो नाम एते मायावन्तः पापा वा परोपघातकारिणश्च । वृ० ३ उ० । मालिन्ये, व्य० प्र० २ उ० । निन्दायां च । "बोच्छेय पओसाई उड्डाहमनाणि वाओ य" प्रवचनस्य उड्डाहः निन्दा । पिं० । नि० चू० ॥

उड्डेंत-उड्डीयमान-त्रि० मन्थानप्रभाकारो परिभ्रमति, ग० ।

उड्डोय-देशी०पुं०(इकार) इति प्रसिद्धे उड्डारे, उड्डोए वा वातनिसग्गे वा करेमाणे आचा० २ श्रु० ।

उड्ढ-ऊर्ध्व-त्रि० उद्-हाङ्-ड-पृषो० ऊरादेशः । उच्चे, उपरि उपरितने च । वाच० । उड्ढं दूरं वीइवइत्ता । स० । ऊर्ध्वमुपरि, अनु० । ऊर्ध्वलोके, प्रश्न० आश्र० ३ द्वा० । स्था० । सर्वोपरिस्थिते मोक्षे, " उड्ढया उड्डमाया य णावकंखे कयाइ वि " ऊर्ध्वमोक्षाख्यस्थानं मोक्षम । उत्त० ६ अ० " तम्हा उड्ढंति पासहा अहवत्तु कामाइ रोगव" ऊर्ध्वं मोक्षं मोक्षपरित्यागादूर्ध्वं यद् भवति " सूत्र० १ श्रु० २ अ० । उत्पाटिते, हेम० । अनुपविष्टे, दण्डायमाने, उत्क्षिप्ते, वाच० । शुभे च । अनु० । गमने, न० । वृ० १ उ० ।

उड्ढंक-उड्ढंक-न० मार्गस्योन्नते भूभागे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

उड्ढ (ड्ढ) जाणु-ऊर्ध्व (र्द्ध) जानु-त्रि० ऊर्ध्वे जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः । शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौपग्रहिकनिषद्याया अभावाच्चोत्कटुकासने, " उड्ढं जाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए " भ० १ श० १ उ० । जं० । स० प्र० । औ० । नि० । नन्द० । ज्ञा० । सो उड्ढंजाणू अहोसिरो चिंतंतो चिट्ठइ आव० ४ अ० ।

उड्ढकंडूयग-ऊर्ध्वकण्डूयक-त्रि० तापसभेदेषु, ये नाभेरुपर्येव कण्डूयन्ति नाधः । भ० ११ श० ९ उ० ।

उड्ढकाय-ऊर्ध्वकाय-पुं० न० ऊर्ध्वं कायस्य एकदे० ३ त० । देहस्योर्ध्वभागे, काके च । " ते उड्ढकाएहि पखज्जमाणा अवरेहिं खज्जंति सणप्फएहिं " ध्वांक्षैः काकैः पक्षिभिः प्रखाद्यमानाः । सूत्र० १ श्रु. ५ अ. ७ सू० ।

उड्ढगारवपरिणाम-ऊर्ध्वगौरवपरिणाम-पुं० आयुःपरिणामभेदे, येन आयुः स्वभावेन जीवस्योर्ध्वदिशि गमनशक्तिलक्षणपरिणामो भवति स ऊर्ध्वगौरवगमनशक्तिलक्षणपरिणामो भवति स ऊर्ध्वगौरवपरिणामः । इह गौरवशब्दो गमनपर्यायः । स्था० १० ठा. ।

उड्ढचर-ऊर्ध्वचर-त्रि० उपरिचरे गृध्रादौ, आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ.

उड्ढणिरोह-ऊर्ध्वनिरोध-पुं० वमननिरोधे, "उड्ढणिरोहे कुट्ठं, ऊर्ध्वं वमनं तन्निरोधे कुष्ठं भवति । वृ. ३ उ० ।

उड्ढता-ऊर्ध्व (र्द्ध) ता-स्त्री० मुख्यतायाम, अहत्ताए नो उड्ढत्ताए दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए भुज्जो परिणमंति, भ० ६ श ३ उ० ।

उड्ढतासामण्ण-ऊर्ध्व (र्द्ध) तासामान्य-न० ऊर्ध्वमुच्चैस्त्विनाऽनुगताकारत्वलक्षणेन परिच्छिद्यमानमूर्ध्वतासामान्यम् । सामान्यभेदे, तत्स्वरूपं यथा पूर्वापरपरिणामसाधारणद्रव्यमूर्ध्वतासामान्यं कटककङ्कणाद्यनुगामिकाञ्चनवदिति पूर्वापरपर्याययोरनुगतमेकं द्रव्यं द्रवति तांस्तान् पर्यायान् गच्छतीति व्युत्पत्त्या त्रिकालानुयायी यो धर्मः तत्खलूर्ध्वतासामान्यमित्यभिधीयते निदर्शनमुत्तानमेव । र० ॥ (इत्यकारणिकवादिशब्दे उदाहरणमप्युपेक्ष्य उक्तं च सामान्यशब्दे)

अथ सामान्यं द्विप्रकारं दर्शयन्नाह ।

ऊर्ध्वतादिमसामान्यं, पूर्वापरगुणोदयम् ।

पिण्डकोशिकादिसंस्थाना-नुगतस्य मृदया स्थिता ॥ ४ ॥

पूर्वः प्रथमोऽपरोऽग्रेतनो यो गुणो विशेषस्तयोरुदयकारणं पूर्वापरगुणोदयं पूर्वापरपर्याययोरनुगतमेकं द्रव्यं त्रिकालगं यो धर्मस्तदूर्ध्वतासामान्यमित्यभिधीयते । निदर्शनमुत्तानमेव । यथा पिण्डकोशककुशूलघटादयोऽनेके संस्थानाकारभेदाः तेषु अनुगता पूर्वापरसाधारणपरिणामद्रव्यरूपा मृत्तिका तथाकार स्थिता एतदूर्ध्वतासामान्यं कथ्यते यदि च पिण्डकुशूलादिपर्यायेषु अनुगतमेकं मृद्द्रव्यं न कथ्यते तर्हि घटादिपर्यायेषु अनुगतं घटादिद्रव्यमपि न कथ्यते तदा च सर्वं निरन्वयं भवतः क्षणिकवादिनः समायाति, अथवा सर्वद्रव्येषु एकमेव द्रव्याणां गच्छतीति ततः घटादिद्रव्ये अथवा तदन्तर्वर्तिसामान्यमृदादिद्रव्ये चानुगतानुसारेण एकोर्ध्वतासामान्यमवश्यमङ्गीकर्तव्यम् । घटादिद्रव्याणि स्तोकपर्यायव्यापीनि पुनर्मृदादिद्रव्याणि बहुपर्यायव्यापीनि सन्ति इत्थं नरनारकादिद्रव्याणां विशेषो ज्ञातव्यः ।

[illegible] । तथा [illegible] तु सद्दैनया- [illegible] ॥

उड्ढ[illegible]-ऊर्ध्वदिगतिक्रम-पुं० दिग्व्रतस्यातिचारभेदे, [illegible] ।

उड्ढ[illegible]-ऊर्ध्व (र्द्ध) दिक्प्रमाणातिक्रम-पुं० [illegible] परिगृहीतं तस्याति- [illegible], आव० ६ अ० ॥ उपा० ।

उड्ढ[illegible]-ऊर्ध्व[illegible] हर्ष दिक् [illegible] । [illegible] न परत [illegible], आव० ६ अ० ।

उड्ढ[illegible]-ऊर्ध्व[illegible]- पुं० ऊर्ध्व देहस्य शरीरस्योर्ध्वदेहे "[illegible] तु [illegible]" [illegible] । [illegible] । ६ अ० ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ऊर्ध्वाधस्तिर्यक्च्छ्रतधर्मोपपत्त्ये रेणी, तद्[illegible] कारणं प्रमाणभेदे, भ० ६ श० ७ उ० । ज्यो० ॥

उड्ढरोम-ऊर्ध्वरोमन्-पुं० ऊर्ध्वानि रोमाण्यस्य । [illegible] यमदूतादौ, [illegible] च । [illegible] युते, त्रि० वाच० । "[illegible] लोमासो, [illegible] ऊर्ध्वरोमिकेन [illegible] ऊर्ध्वरोमाणि, उपा० । २ अ० ॥

उड्ढलोग (य) ऊर्ध्वलोक-पुं० ऊर्ध्वमुपरि [illegible] ऊर्ध्वलोकः अथवा ऊर्ध्वशब्दः शुभपर्यायस्तत्र [illegible] द्रव्याणां प्रायः शुभा एव परिणामा [illegible] शुभपरिणामद्रव्ययोगादूर्ध्वं शुभो लोक ऊर्ध्वलोकः । [illegible] ति उपरि जं ठियं, सुभखेत्तं खेत्तओ य दव्वगुणा । [illegible] सुभाता, तेण तओ उड्ढलोगोत्ति" [illegible] [illegible] भनुयोजनशतानि [illegible] [illegible] क्षेत्रलोकभेदे, अनु० । भा० [illegible]

उड्ढलोगथूभा-ऊर्ध्वलोकस्तूपा- स्त्री० " उड्ढलोगस्स थू सिहा" ऊर्ध्वलोकस्य स्तूपा शिखा । ऊर्ध्वलोकस्तूपा । [illegible] क्षेत्रचूडाभेदे, नि० चू० १ उ० । "ईसीपब्भारा [illegible] सित्ति" भण्णति च इति प्रायोग्यता । [illegible] [illegible] ईसीपब्भारा नाम इति [illegible] [illegible] भवति तेण सा उड्ढलोग[illegible] भवति । नि० चू० १ उ० ॥

उड्ढलोगवत्थव्व-ऊर्ध्वलोकवास्तव्य- त्रि० ऊर्ध्वलोकवासिनि " उड्ढलोगवत्थव्वाओ अट्ठ दिसाकुमारीओ " ऊर्ध्वलोकवास्तव्य [illegible] इत्यर्थः । द्वा० ८ अ० ।

उड्ढलोग (य) विजत्ति-ऊर्ध्वलोकविज्ञप्ति-स्त्री० [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

जे देवा उड्ढोववन्नगा ते दुविहा पन्नत्ता । कप्पोववन्नगा विमाणोववन्नगा ।

ऊर्ध्वलोकस्त्रोपपन्नका उत्पन्ना ऊर्ध्वोपपन्नकास्ते च द्विधा कल्पोपपन्नकाः सौधर्म्मादिदेवलोकोत्पन्नकास्तथा विमानोपपन्नकाः ग्रैवेयकानुत्तरपञ्चानुत्तरविमानोत्पन्नाः कल्पातीता इत्यर्थः । स्था० २ ठा० ।

उण-पुनर्-अव्य० पुनस्तु णो वा अवि पुणे० प्राकृते स्वरादसंयुक्तस्यानादेः इत्यनुवृत्तिसहितस्य । कगचजतदपयवां प्रायो लुक् " इति सूत्रस्य क्वचिदादेरपि लुग्विधानात् पकारस्य वा लुक् च उण च पुन० । प्रा० । द्वितीयवारे, प्रथमे भेदे च । अमरः (पुणशब्दे सर्वेऽर्थाः प्रदर्शयिष्यन्ते)

उण (उरण) ऊर्ण-त्रि० ऊर्णा अस्त्यस्य कारणत्वेन अर्श० अच् । मेषलोमरचिते वस्त्रादौ, मेषलोम्नि, स्त्री० ललाटस्थे चिह्नभेदे, वाच० । शब्दे, स च वर्णात्मकोऽर्थः इत्याणोर्णायोजनमनतद्न्ययोगपरिसमयनम्, पं० । ३ विव० ।

उणाइज्जमाण-ऊर्णीयमान-त्रि० ऊर्णानि क्रियमाणे, ऊर्णानि प्राप्यमाणे, औ० ॥

उणाकप्पास-ऊर्णाकार्पास-पुं० कर्म० स० । मेषलोम्नि, ऊर्णा [illegible] भवति नवरं रोमा कप्पणिज्जा कप्पासो अगुक्ति अहवा उण्णं कप्पासो । जे भिक्खू [illegible] वा उण्णकप्पासाइ वा । नि० चू० १ उ० ।

उणाणाभ-ऊर्णनाभ-पुं० ऊर्णेव सूत्रं नाभौ गर्भेऽस्य अच् समा० । लूतायाम्, दीर्घादिरयमिति केचित् । वाच० "ऊर्णनाभ इवांशुभिः, चन्द्रकान्त इवाम्भसाम्" इत्येवंआनन्देन कर्मदेवो व्याख्यातं ।सम० ।

उणामणी-उन्नमनी-स्त्री० उन्नामिय [illegible] वि, उन्नमणी इति निरुक्तं द्वितीयगाथानुसारायाम्, पं० भा० । मं० ॥

उणामिय-उन्नम्य-अव्य० उद्-नम ल्यप् । उन्नतीकृत्येत्यर्थे । "उण्णमिय २ उण्णमिय २ निज्झाएज्जा" आचा० २ श्रु० १ अ० ४ उ० ।

उणाय-उन्नत(य)-त्रि० उद्० नम० क्त० । उच्चे, रा० । अभ्युन्नते, ज० २ वक्ष० । तुङ्गे, नं० । प्रश्न० । गुणवति, औ० "उण्णय चरि [illegible] उण्णयाणि गुणवन्ति उच्चानि च । दश० २ अ० । स्था० । उन्नतः द्रव्यतः शरीरेणोच्छ्रितः भावतस्त्वभिमानग्रहग्रस्तः । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० । स्था० (पूर्वस्मात् शब्द विपर्ययम) उच्छ्रिते नत पूर्वमुन्नम [illegible] या तथा [illegible] इत्यर्थः । मानविशेषे, पुं० [illegible] कर्मणि च नपुं० । भ० १२ श० ५ उ० । मानमोथे, न० । [illegible] —[illegible] उन्नता [illegible] [illegible] पुत्रक० शुचयः पवित्राः [illegible] [illegible] । सुरक्षायप्नुपादाद्गुलीके, वि० जी० ३ प्रति० ।

उणायणुयंतरणिच्छन्नव-उन्नततनुताम्रस्निग्धनख-त्रि० उन्नता अभिमुखतया [illegible] [illegible] [illegible] पादाङ्गुल्ययवा यस्य स तथा । सुरक्षापप्नुपादाङ्गुलीके, औ० । जी० । सं० ।

उणायमण-उन्नतमनस्-त्रि० प्रशस्ताः [illegible] उन्नतमनसि, स्था० ४ ठा० ।

उणयमाण-उन्नमन्त-त्रि० उन्नमनमात्मानं मन्यते या स तथा । आत्मानमुन्नमन्तं मन्यमाने, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

उण्णयमाण-उन्नममान-त्रि० उन्नतो मानोऽस्येत्युन्नममानः । [illegible] "उण्णयमाणे य णरे महतामोहेण मुज्झति" उन्नतो मानो [illegible] उन्नममानः । उन्नतं चात्मानं मन्यते स चैवंभूतो नरो मनुष्यो महता मोहेन प्रबलमोहनीयोदयेनाज्ञानोदयेन वा मुह्यति कार्याकार्यविवेकविकलो भवति । आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

उण्णयावट्ट-उन्नतावर्त-पुं० उन्नते उच्छ्रिते च आमावर्तेऽपि उन्नतावर्तः । आवर्तभेदे, स च पर्वतशिखरारोहणमार्गेऽवपातान्तिकाशिखाया वा । स्था० ४ ठा० ।

उण्णयासण-उन्नतासन-न० उच्चासने, रा० । जं० । जी० ।

उण्णा-उ (ऊ) र्णा-स्त्री० ऊर्णूयते आच्छाद्यते, ऊर्णु का ऊरणः मेषादिरोमणि, ललाटस्थलोमवृत्ताकृतौ चिह्नभेदे, वाच० । दीर्घादिरयमिति वहवः प्राकृ० । स्था० भा० म० प्र० ।

उण्णाग-उन्नाक-पुं० स्वनामख्याते सन्निवेशे, यत्र महावीरस्वामिना विहृतम् । "ततो सामी उन्नागं गच्छति सचेलग [illegible] [illegible] परिताणि पुण दो वि विवत्ताणि [illegible] [illegible] [illegible] सुयोगं" आ० म० द्वि० ।

उण्णाम-उन्नाम-पुं० उन्नमनम् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । भ० १२ श० ५ उ० । स० ॥

उण्णिद्द-उन्निद्र-त्रि० उद्गता निद्रा मुद्रा यस्य । विकसिते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । वाच० उन्निद्र [illegible] [illegible] [illegible] पर्यायाः । शिलो० ।

उण्णिय-औ(ऊ)र्णिक-त्रि० ऊर्णाया निर्मितं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] उ० । [illegible] [illegible] । [illegible] ठा० । [illegible]

उण्णीत-त्रि० उद्-नी क्त-ऊर्ध्वं नीत, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" । [illegible] ।

उण्णु-(न्नु) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

उण्ह-उष्ण-पुं० । उष्णति दहति [illegible] [illegible] [illegible] । सूर्यादिकृतसन्तापे, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] स्पर्शभेदे, कर्म० । ग्रीष्मर्तौ, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आचा० १ श्रु० [illegible] उ० । ([illegible] उण्ह शब्दे)

उण्ह (उसिण) पर (री) सह-उष्णपरी(री)षह-पुं० [illegible] । [illegible] ।

सुहं [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

किरीटे च। " पवित्रं केशमुष्णीषं, वातातपरजोऽपहम् । घर्मा-निलरजोघर्म-हिमादीनां निवारणम् " वाच० ॥

उएहोदग-उष्णोदक-न० क. स. अग्निना तप्तजले, कथ्यमानपा-दशोषार्धावशेषपादादिहीनके जले, " अष्टमेनांशशेषेण, चतुर्थे-नार्धकेन वा । अथवा क्वथनेनैव, सिद्धमुष्णोदकं वदेदिति । वाच० पुप्फोदएहि य गंधोदएहि य उण्होदएहि य सुभोदएहि य कल्प०।

उएहोसा-उष्णोपद्मा-स्त्री० त्रीन्द्रियपापिकानामके कीटभेदे, सद्भमकः सौधर्मकल्पवासी देव. धीरसुधर्मगणधर " उएहोसा विउव्वइ उएहोसा णाम तेइन्दिया तो तासं निक्खोडं तुर्दति अतीव दंसति " आ० म० द्वि० ।

उत्त-उक्त-त्रि० वच. दुहा. गौणे कर्मणि क्त.। यस्य ज्ञानाय कथ्यते तादृशे, अनुक्तेनापि वक्तव्यं, सुहृदा हितमिच्छता । गौणकर्म-समभिव्याहारे तु मुख्ये कर्मणि क्तः। वाच०। अभिहिते, "तप्पुत्तो तं जिणवयणाइ" पंचा० ६ विव०। भणिते, आख्याते, नि० । युक्त वक्तं भणितमिति युक्तशब्दस्योक्तिरित्यनुवादः । आव० ५ अ० ॥ वत्तव्ययोगे तु भुक्तमित्यनुवादः । उत्त० १ अ० ॥

उत्त-त्रि० उन्द क्लेदने क्त-धा नस्य नः । क्लिन्ने आर्द्रीकृते, वाच० । स्वनामख्याते वनस्पतिभेदे, पुं० । अनु० ।

उप्त-त्रि० वप-क्त । निक्षिप्ते, ध० १ अधि० । कृतवापे धान्या-दौ क्षेत्रे, वाच० । कर्षक इव बीजवपन कृत्वा निष्पादिते, " देव उप्ते सफलेव धनउप्ते निपातेर " । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

उत्तण-उत्तृण-न० उत्कटं तृणमुत्तृणम् । उच्छ्रिते तृणे, " विल-विलमिव दुम्मिलाई उत्तणघणसंकडाई कज्जंतु " उत्तृणं तृणोपं-नमलयं संकटानि सङ्कीर्णानि यानि तानि तथा । प्रश्न० १ द्वा० उच्छ्रितानि तृणानि यत्र उच्छ्रितृणके, "उत्तणाणि वणाणि निप्पक-मज्जं वा मेहणि" उच्छ्रितानि तृणानि येषु वनेषु तानि तथा । अनु०।

उत्तत्थ-उत्त्रस्त-त्रि० उत्त्रासे, प्रश्न० आश्र० ३ द्वा० । भयाभा-वान्यत्रापादि नयनाथे, "उत्तत्था तसिया उव्विग्गा संजायभया " ज्ञा० ३ द्वा० १ अ० । "उत्तत्थमुत्तनयणसत्था" प्रश्न० आश्र० ३ द्वा०।

उत्तत्थसरीर-उत्तत्थशरीर-त्रि० दृश्यमानशरीरे, रा० ।

उत्तम-उत्तम-त्रि० उद्-तमप्० । स्वरूपेण सुन्दरे, कल्प० भ० । प्रशंसास्पदीभूते, ज्ञा० २ श्रु० । औ० । सर्वोत्कृष्टे, आव० २ अ० । महति, सूत्र० १ श्रु० १३ अ०। प्रधाने, पंचा० ८ विव० प्रधानतरस्था । "अयं से उत्तमे धम्मे,पुव्वट्ठाण,स्स पमादे "आचा० १ श्रु०८ अ०। "चमंदर उत्तमतवनियमनाणदंसणचरित्तविणयमूल" प्रश्न० ३ द्वा० । सङ्ग० । संयमे, पुं० दशा० ५ अ० । गिरिणामुत्त-मस्याष्टमम् । मेरौ, "सा उत्तममवि धम्मपरि" सं० प्र० १ पाहु० । स्था० प्र०। अन्त्ये, त्रि० उत्तमेत्यादयः आ० पा० उत्तमशब्दोऽन्त्यार्थः उत्तानपादस्य पुत्रभेदे, ध्रुवस्य भ्रातरि पुं० वाच० ॥

उत्तमऋ-त्रि० उत्तममध्यमाधमपक्षोऽधमपरिणामे, इ० १ उ० ।

तिप्पवंदियमहिया, जे लोगस्सुत्तमा सिद्धा ॥

कीर्तिताः स्वनामभिः प्रोक्ता वन्दिताः स्तुतिविधयतां तेस्ता कृता महिताः पुष्पादिभिः पूजिताः । क एते इत्याह ये एते लो-कस्य प्राणिलोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः प्रधानाः कुर्वे वा तमसः उत्तमसः । इत्यादि उपलक्षणस्यैव-भेदेनोक्ति त्वक्षरम् । प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते । (सिद्धा इति) सिद्धं ध्मातं कर्म येषामिति सिद्धाः कृतकृत्या इत्यर्थः । इ० ।

कर्मणि वस्त्वन्ता निर्मुलनं कुरुतम् ।

मिच्छत्तमोहणिज्जा, नाणावरणाचरित्तमोहाओ ।

तिविहतमा उम्मुक्का, तम्हा ते उत्तमा हुंति ॥ ६६ ॥

मिथ्यात्वमोहनीयात्मकात् ज्ञानावरणात्मकात् चारित्रमोहनीयात्मक मिथ्यात्वमोहनीयमहत्त्वेन दर्शनमेव गृह्यते । तदनन्तानुबन्धि-कषायात्मकाः कषायात्मका निर्धन्त्यादिकर्मणं च ज्ञानावरणं मतिज्ञाना-वरणभेदात्पञ्चविधं चारित्रमोहनीयं पुनर्वक्ष्यमाणभेदं अप्रत्याख्यानानन्तानुबन्धिवर्जिताः कषायात्मका नव नोकषाया इति अस्मादेव तमस्त्रिविधतमस. त्रिमुन्मुक्ता प्रबलेन मुक्ता इत्यर्थः । तस्मात्ते भगवन्तः त्रिगुणमा भवन्ति उर्द्धं तमसः इति गाथार्थः ॥ आव० २ अ० । आ० चू० ।

उत्तमंग-उत्तमाङ्ग-न० क. स. सर्वावयवानां प्रधानावयवे, मस्तके शिरसि च । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । उत्त० । सं० । प्रश्न० । तस्य अङ्गत्वेनार्थं सकलेन्द्रियाधारत्वात्. वाच० । अन्यत्र-स्थलेषु, "आयविस्सुत्तमंगं" अत्र उत्तमाङ्गशब्देन [illegible] केना उच्यते । पि० ॥

उत्तमकट्ठपत्त-उत्तमकाष्ठप्राप्त-त्रि० परमकाष्ठां प्राप्ते, ज्ञा० १ द्वा० १ श्रु०

उत्तमकाष्ठानाम्-त्रि० उत्तमकाष्ठां गते, परमकाष्ठां गते, "दुगर्द-फुरमाय समाए उत्तमकट्ठपत्तात [illegible] [illegible] भावसंठाणे पत्तेण " भ० ७ श० ६ उ० । परमकाष्ठाम्, प्रकृष्टावस्थां गते, सू० प्र० १ पाहु० ।

उत्तमकट्ठा-उत्तमकाष्ठा-स्त्री० प्रकृष्टावस्थायाम्, ज्ञा० ३ श्रु० ।

उत्तमपुत्त-उत्तमपुत्र-पुं० उत्तमपुत्रेषु [illegible] " उत्तमपुत्ते वि आयं सिरसि [illegible] " [illegible]

उत्तमगुण-उत्तमगुण-पुं० प्रकृष्टगुणे, पंचा० ४ विव० ।

उत्तमगुणबहुमाण-उत्तमगुणबहुमान-पुं० उत्तमगुणेषु प्रकृष्ट-गुणेषु जिनेषु धीमतामाचार्येषु वा त्रिगुणेषु. बहुमान. [illegible] उत्तमगुणबहुमान. उत्तमगुणपक्षपाते. " [illegible] पयगुणमसमरमज्झत्थ[illegible] " पंचा० ४ विव० ।

उत्तमगुणोह-उत्तमगुणौघ-पुं० [illegible] " [illegible] पंडियदो उत्तमगुणो य " दं० [illegible]

उत्तमठाणेवित-उत्तमस्थानेवित-त्रि० [illegible] [illegible] "उत्तमचिय पयं [illegible] " [illegible] उत्तमपदमस्थानम्, उत्तम[illegible] " [illegible] ४ विव० ।

उत्तमजला-उत्तमवाला-स्त्री० प्रकृष्टावस्थायाम्, [illegible]

उत्तमजोगिण- उत्तमयोगिन्-पुं० [illegible]

स्था० ५ ठा० ।

उत्तमट्ठ-उत्तमार्थ-पुं० [illegible] उत्तमार्थे [illegible] दर्पे, " [illegible] [illegible] [illegible] " [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] उत्तम प्रधानेऽर्थे [illegible] उत्तमार्थे । [illegible] [illegible] " [illegible] " [illegible] [illegible] [illegible] " [illegible] ।

उत्तमट्ठगवेसय-उत्तमार्थगवेषक-त्रि० [illegible] [illegible] " [illegible] ।

उत्तमट्ठपत्त-उत्तमार्थप्राप्त- त्रि० [illegible] [illegible] " [illegible] । भ० १ श० ३ उ० ।

[illegible]

भाष्य निहेस ॥

[illegible]

स मन्दरोपर्यवतस्य त्वत्समवं च सर्वेषामामिति मात्र-
तदर्थं साधूनां ? इदमिच्छंस्तानिधानेऽपि प्रयोजन-
वर्त्तितानि उत्तरस्वं च क्रियां यथासं भवतीति स वा-
ना दृष्टान्त स्तवो वा आगमो वा संचयं मनाह । (अहम-
कि) अवर्ण संसार मनुष्यभवे संसारेव (उत्तरेति)
उत्तरं सत्यादीनां सामर्थ्य नियममात्रगुणमेव भवति
त्यादि आत्मगुणमालीति । कर्मकादिशिशालमस्य गुणां-
एवं अप्रमत्तगुणानां च इत्यादि द्रव्यप्रमत्तरगाणि हि
कम्प संयमादिशिकादिमूषि द्विसंदिशकादिगुण्य्रत्तमाप्तरा-
सर्वेषामेव महत्त्वेषु सर्वा अप्रमत्तम् । उत्तराणि त्वन्या-
न्यतमाप्रदेशिकाल्यगुणानामेव प्रमत्तरं अप्रमत्तसाधारण्य-
देहयोः शरीराणां प्रदेशिकागमादेव या अतुलगुणोपरितनसम्म-
येदेव संसारस्थितिर्ति तात्पर्यं । प्राज० १ अ० । (संयम-
न्द उत्तराजुपसग्गांदे) अधिके, प्रश्न० १ श्रु० ३ अ० । उत्तरे,
उत्त० ३ अ० । प्रधाने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । स्था० । भ० । अनु०
"उत्तर महत्तराप पुत्तानं गाय सहूला" उत्तरा. प्रधानाः उत्तरा-
भागाना वा सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । पूर्वे, "कायगुत्तरा" कमि
संपदा उत्तर पूर्वो यया ता तथा सं० १३ द्वा० ४ उ० । उपरि
दर्शीतिम, अनुत्तरविमानवासिषु देवेषु, सर्वोपरिवर्तिताऽतेषाम् ।
उत्तर० ८ अ० । नैरयिकेभ्योऽपि सर्वोपरिस्थाने तीर्थंकरे, स०। नि०।प्र०
एवड्डागतसया य, भाऊं वि न गेमया उड्डेति ।
पापाए अट्टो गांधिव, उत्तरि गोयाहाणेणं ति ॥
अत्र संवादांत्त भावम इत्युलक्ष्यतेतोत्तरकारी उत्तरः । इद-
ठ प्रत्यनाः । केनापि कविरचनामतः एव संगदनं. तेन च गाथा
नगुने निर्देशे कार्योपेक्षं च आश्रितम् । किंचिद्धि काद-
न यथा कि, गु संघामतः पाठेन एव सोऽपि इत्यवदनं पुत्रं
तेन गूढार्थपदानि उपात्तस्य अनेनादेशोऽप्रवचनंतरं
नि । तत्र उत्तरस्वरूपान्यत उत्तर इत्युलक्षणं प्रवचना-
व्यवहारिणि, व्य० प्र० १ उ० । व्यापारव्यापर्मतोगतः
मूर्तिपद, व्य० हि० १ उ० । " सर्वविशेषणविशेषणा मूल-
उत्तर पसायता " उत्तर. उत्तरगुणरूपा. " वृ० १ उ० ।
–उत्तराङ्–म० शरीरयोपरि तीर्थंकरस्थितमनहुमुत्तराङ्म
मिथोपरि सीमंधरनिर्देशं कारेइ, जं० १ वक्ष० " जोई सामग
" जी० ३ प्रति० ।
य–उत्तरङ्कुरु–पुं० मनुष्यविशेषे, विपा० ३ अ० ।
वगय–उत्तरकाष्ठागत–त्रि० उत्तरां दिशमुपगते, स्था० ।
ण–उत्तरकरण–न० उत्तरस्य करणमुत्तरकरणम् । व्यय-
तत्र " उत्तरकरणं यत्रणं भणी उ संयचरो माथे "
करणमुत्तरकरणम् करणीयमादि । यादि वा तन्मूलकरण
नोपस्कारमण दण्डचक्रादिना कार्यत्वने स्वरूपतः
उत्तरकरणं तन्मुत्तरकारण. सर्वोऽस्युपस्कारार्थं इत्य-
तः करणशब्दे) भावकरणभेदे, " उत्तरकमग्गु य ओ
ही आदणादीसु " सूत्र० १ श्रु० १ अ० । (उत्तर-
पूर्णायनमयादिरूपस्य करणशब्दे दर्शयिष्यते)
प्रन तस्यास्य पुनरवस्थानं विशेषाधानात्मके कर-
णेण वयं, जं किंचि संभवं तु णायव्वं " उत्त०
तु सूचीए उत्तरकरणं यथावस्थितमा वा मार्गस्थ-
कांसं वा साहजर नि० चू० १ उ० । (सूच्या
शब्दे)

(सूत्रम्) तस्स उत्तरि (री)करणेणं पायच्छित्तकर-
अथवा उत्तरकरणेति सूत्रावयवं विवृण्वन्नाह ।
खंडिअविराहिआणं, मूलगुणाणं स उत्तरगुणाणं ।
उत्तरकरणं कीरइ, जह सगडरहंगगेहाणं ॥ ८८ ॥
खण्डितविराधितानां प्रतिक्रमात् सर्वथा सम्यविराधिता देशतः
तथा मूलगुणानां प्राणानां प्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपाणां तद च
उत्तरगुणैः पिण्डविशुद्ध्यादिनियमान्ता इति तेषामुत्तरगुणानामगुण-
स्कारणं क्रियते भावाश्यतादीनां पुनः संस्करणमित्यर्थः । दृष्टान्त-
माह यथा शकटरथाङ्गगेहानां चैतत्समूहानामित्यर्थः । तथात्र
शकटादीनां प्रतिकर्मोपगधिनानामङ्गरायाद्विकादिनोत्तरकरणं क्रि-
यत इति गाथार्थः । आव० ५ अ० ।

उत्तरगिरिय–उत्तरक्रिय–न० उत्तरा उत्तरवैक्रियशरीराश्रया ग-
तिप्रधाना क्रिया यत्र गमने तदुत्तरक्रियम् । उत्तरवैक्रियशरीरा-
श्रयगम्यागमने, "अपर्याप्ता वा य, उत्तरकिरियं रीयइ" अनु० ॥

उत्तरकुरा (रु) –उत्तरकुरु–पुं० स्त्री० भारते वैयावचनमा-
कारान्ततया च । जी० ३ प्रति० ॥ जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उ-
त्तरेण गन्धमादनमाल्यवद्भ्यामावृतेऽर्द्धचन्द्राकारे उत्तरतो वि-
स्तीर्णे स्वनामख्याते कुरुक्षेत्रे, स्था० २ ठा० ॥ एते चाकर्मभूमिके-
दाः । स्था० ६ ठा० । प्रज्ञा० । तेषां प्रमाणादिप्रश्नपूर्वकस्या चेत्यम् ।

कहिणं भंते महाविदेहे वासे उत्तरकुराणामंकुरा पाम-
त्ता गोयमा ! मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं णीलवंतस्स वा-
सहरपव्वयस्स दक्खिणेणं गंधमायणस्स वक्खारपव्वयस्स
पुरच्छिमेणं मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चच्छिमेणं एत्थ
णमुत्तरकुरा णामं कुरा पण्णत्ता । पाईणपडीणा य या उदीण-
दाहिणविच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिआ इक्कारसजोयणसह-
स्साइं अट्ठपन्नायासे जोअणसए दोण्णि अ एगूणवीसइभाए
जोयणस्स विक्खंभेणं तीसे जीवा उत्तरेणं पाईणपडीणा य
या दुहा वक्खारपव्वयं पुट्ठा तंजहा पुरच्छिमिल्लाए कोडिए
पुरच्छिमिल्लं वक्खारपव्वयं पुट्ठा एवं पच्चच्छिमिल्लाए जाव
पच्चच्छिमिल्लं वक्खारपव्वयं पुट्ठा ते व णं जोयणसहस्साइं
आयामेणं तीसेणं धणुं दाहिणेणं सट्ठिं जोअणसहस्साइं
चत्तारि अ अट्ठारसे जोअणसए दुवालसए एगूणवीसइभाए
जोयणस्स परिक्खेवेणं ॥

क भदन्त! महाविदेहे वर्षे उत्तरकुरवो नाम्ना कुरवः प्रज्ञप्ताः गौतम!
मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरतो नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणतो गन्ध-
मादनस्य वक्षस्कारपर्वतस्य पूर्वतो वक्ष्यमाणस्वरूपस्य माल्य-
वतः पश्चिमतः । अत्रान्तरे उत्तरकुरवो नाम्ना कुरवः प्रज्ञप्ताः प्राक्
पश्चिमायता उत्तरदक्षिणविस्तीर्णा अर्द्धचन्द्राकारा एकादशयो-
जनसहस्राण्यष्टौ शतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि द्वौ चैकोनविंश-
तिभागौ योजनस्य विष्कम्भेण । अत्रोपपत्तिर्यथा महाविदेहविष्क-
म्भात् (३३६८४) कला (४) इत्येवं रूपान्मेरुविष्कम्भेऽपनीते
शेषस्यार्द्धे कृते उक्तराशिः स्यात् ननु वर्षधरादीनां क्रम-
व्यवस्था प्रदक्षिणक्रमा अस्ति । यथा प्रथमतः भरतं ततो
हिमवानित्यादि ततो विदेहकथनानन्तरं क्रमप्राप्ता देवकुरुविमुच्य
कथमुत्तरकुरूणां निरूपणमुच्यते चतुर्दिग्मुखं नि॰ सर्व
प्रादक्षिण्येन व्यवस्थाप्यमानं समये श्रूयते तत्र कु-

[illegible] विराय [illegible] विराय [illegible] (तीसिरन्याहि) [illegible] तलरतो नील- [illegible] [illegible] । तथया [illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

इसुडीवा घत्तुपर्ई, चुमी गुम्मा य [illegible]।
[illegible] [illegible] य [illegible]।
गेहा [illegible] [illegible], [illegible]।
[illegible] [illegible], [illegible] य।
[illegible] [illegible], [illegible]।
[illegible], [illegible] य [illegible]।

अस्य व्याख्या प्रथममुत्तरकुरुविषय [illegible] सूत्रं तदनन्तरं (चुमिरिति) चुमिविषयं सूत्रं [illegible] इति) गुल्मविषयं सूत्रं तदनन्तरं [illegible] (उद्दाला इति) उद्दालादिविषयं तदनन्तरं [illegible] [illegible] ततो लताविषयं तदनन्तरं [illegible] ([illegible] इति) [illegible] (मणुया य इति) अथो मनुष्यविषयः [illegible] प्रथम भागः पुरुषविषयो द्वितीयः [illegible] [illegible]विषयः । तत्र (आहारे इति) [illegible] (गेहा इति) गृहविषये [illegible] [illegible] इति ततो ([illegible] इति) [illegible] तदनन्तरम् (असीति) [illegible] [illegible] तदनन्तरं राजत्वभावविषयस्ततो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदनन्तरं [illegible] तदनन्तरं [illegible] [illegible] तदनन्तरं [illegible] [illegible] तदनन्तरं [illegible] [illegible] तदनन्तरं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदनन्तरं [illegible]

[illegible]

उत्तरकुराए णं भंते ! कुराए [illegible] ? गोयमा ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible]

काभिधानाभ्यां स्वनामानामदेवायामाभ्यां पर्यन्तारयामनन्तरं रूपल्यस्ततो दक्षिणतः शेषाध्याहार इति पते च सर्वेऽपि प्रत्येकं दशभिर्दशभिः काञ्चनकाभिधानैर्योजनशतोच्छ्रितैर्योजनशतमूलविष्कम्भैः पञ्चाशद्योजनमानमस्तकविस्तारैः स्वस्वमाननामदेवाधिवासैः प्रत्येकं दशयोजनान्तरैः पूर्वापरव्यवस्थितैर्गिरिभिरुपेता एतेषां च विचित्रकूटादिपर्वतद्वहनीयास्विदेवानामसंख्येयतमे जम्बूद्वीपे द्वादशयोजनसहस्रप्रमाणास्वनामिका नगर्यो भवन्तीति ॥

नीलवद्ध्रदादीनां विशेषवर्णनः ।

कहि णं भंते ! उत्तरकुराए २ नीलवंतद्दहे नाम दहे पण्णत्ते ? गोयमा ! जमगाणं पव्वयाणं दाहिणिल्लाओ चरिमंताओ अट्ठ जोयणसये चत्तारि सत्तभागे जोयणस्स अबाधाए सीताए महाणतीए बहुमज्झदेसभाए एत्थणं उत्तरकुराए २ नीलवंतद्दहे नामं दहे पण्णत्ते उत्तरदक्खिणाए पाईणपडीणविच्छिण्णे एगं जोयणसहस्सं आयामेणं पंचजोयणसयाति विक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रययामयकूले चउक्कोणे समतीरे जाव पडिरूवे उभओपासिं दोहि य पउमवरवेतियाहिं दोहिं वणसंडेहिं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते दोण्हवि वण्णओ नीलवंतद्दहस्स णं तत्थ २ जाव बहवेत्ति सोमाणपडिरूवका पण्णत्ता वण्णाओ भाणियव्वो तोरणेत्ति ॥

क भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु नीलवन्नामा ह्रदो नाम ह्रदः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह गौतम ! यमकपर्वतयोर्दाक्षिणात्याच्चरमान्तादर्वाक् दक्षिणाभिमुखमष्टौ चतुस्त्रिंशानि चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्च सप्त भागान् योजनस्य अबाधया कृत्वेति गीयते अपान्तराले मुक्त्वेति भावः अत्रान्तरे शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे (अत्रेति) एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु नीलवन्नामा ह्रदो नाम ह्रदः प्रज्ञप्तः स च किं विशिष्ट इत्याह उत्तरदक्षिणायतः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः उत्तरदक्षिणाभ्यामयवयाभ्यामायतः उत्तरदक्षिणायतः प्राचीनापाचीनाभ्यामवयवाभ्यां विस्तीर्णः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः । एवं योजनसहस्रमायामेन पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेन दशयोजनान्युद्वेधेन उण्डत्वेन अच्छः स्वच्छः निर्मलप्रदेशः श्लक्ष्णः श्लक्ष्णपुद्गलनिर्मापितवप्रप्रदेशः । तथा रजतमयं रूप्यमयं कूलं यस्यासौ रजतमयकूल इत्यादि विशेषणकदम्बकं जगत्युपरि वाप्यादिवत् तावद्वक्तव्यं यावदिदं पदं तदर्थं " पासादीए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे इति" (उभयपासेत्यादि) स च नीलवन्नामा ह्रदः शीताया महानद्याः उभयोः पार्श्वयोः दक्षिणोत्तरयोः स तथाभूतः सन् उभयोः पार्श्वयोः अभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां द्वितीयपार्श्वे द्वितीयया पद्मवरवेदिकया सम्यक् । एवं द्वाभ्यां वनखण्डाभ्यां सर्वेषु दिक्षु समन्ततः सामस्त्येन संपरिक्षिप्तः पद्मवरवेदिकावनखण्डवर्णकश्च प्राग्वत् । (नीलवन्त द्दहस्स णं तत्थ तत्थेत्यादि) नीलवद्ध्रदस्य तत्र तत्र देशे तस्य तस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि वर्णकश्चैषां प्राग्वत्सम्यः । (तोरणवर्णकादि) तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणं (तोरणवर्णकादि) तोरणवर्णकं पूर्ववत्परतोरणवर्णकस्यान्तरं "सहस्सपत्तहत्थगा" इति पदम् ॥

तस्स णं नीलवंतद्दहस्स णं दहस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पउमे पण्णत्ते जोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिउणं सविसेसं परिक्खेवेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं दो कोसे ऊसिते जलंताओ साइरेगाइं दसजोयणाइं सव्वग्गेणं पण्णत्ते तस्स णं पउमस्स अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा वइरामया मूला रिट्ठामए कंदे वेरुलियामए णाले वेरुलियामया बाहिरपत्ता जंबूणयमया अब्भिंतरपत्ता तवणिज्जमया केसरा कणगामई कण्णिया णाणामणिमया पुक्खरत्थिभुया साणं कण्णिया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं सव्वकणगामई अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा तीसे णं कण्णियाए उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभाए पण्णत्ते जाव मणीहिं तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे भवणे पण्णत्ते कोसं च आयामेणं अद्धकोसं च विक्खंभेणं देसूणं कोसं उड्ढं उच्चत्तेणं अणेगखंभसयसन्निविट्ठं भवणवण्णओ । तस्स णं भवणस्स तिदिसिं तओ दारा पण्णत्ता तंजहा पुरच्छिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं तेणं दारा पंचधणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं विक्खंभेणं तावतियं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओत्ति तस्स णं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते से जहानामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव मणीणं वण्णओ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं मणिपेढिया पण्णत्ता पंचधणुसयाइं आयामविक्खंभेणं अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई ।

(तस्स णमित्यादि) तस्य नीलवन्नाम्नो ह्रदस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं पद्मं प्रज्ञप्तं योजनमायामतो विष्कम्भतश्च अर्द्धं योजनं बाहुल्येन दशयोजनानि उद्वेधेन उण्डत्वेन जलान्तात् द्वौ क्रोशावुच्छ्रितं सर्वाग्रेण सातिरेकाणि दशयोजनानि प्रज्ञप्तानि । तस्य पद्मस्य अयं वक्ष्यमाण एतद्रूपोऽनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तस्तथा वज्रमयं मूलं रिष्टरत्नमयः कन्दो वैडूर्यरत्नमयो नालः वैडूर्यरत्नमयानि बाह्यपत्राणि जाम्बूनदमयानि अभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केसराणि कनकमयी पुष्करकर्णिका नानामणिमयी पुष्करस्थिभुका (सा कर्णिका अद्धमित्यादि) सा कर्णिका अर्द्धयोजनमायामविष्कम्भाभ्यां क्रोशमेकं बाहुल्यतः सर्वात्मना कनकमयी अच्छा यावत् प्रतिरूपा यावत्करणात् "सण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया इत्यादिपरिग्रहः" (तीसे णं कण्णियाए इत्यादि) तस्याः कर्णिकाया उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तस्तद्वर्णने च "से जहानामए आलिंगपुक्खरेइ वा" इत्यादिना ग्रन्थेन विजयराजधानीगतसुधर्मासभावद्वक्तव्यं यावत् मणीनां स्पर्शवर्णनम् परिसमाप्तिः (तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स इत्यादि) तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं क्रोशमायामतः अर्द्धक्रोशं विष्कम्भतः देशोनं क्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टमित्यादि भवनवर्णनं विजयराजधानीगतसुधर्मासभावदिव तावद्वक्तव्यं यावदिदं सूत्रं (दिव्वतुडियसद्दसंपणादितेत्ति) बहुमध्यदेशभागे । (मणिपेढियाए इत्यादि) सर्वात्मना रत्नमयं अच्छं

प्रतिरूपं यावत् करणात् 'मगदे अगदे चट्टे मट्टे इत्यादि' परिग्रहः ॥ (तस्समणमित्यादि) तस्य मण्डपस्य शिलायां त्रिसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि पंचकपाटभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा पूर्वस्यामुत्तरस्यां दक्षिणस्यां (तेणं दारा इत्यादि) तानि द्वाराणि पञ्चधनुःशतानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन अर्धतृतीयानि धनुःशतानि विष्कम्भेन तावदेव प्रवेशेन ... (सेयावरकणगथूभियागा इत्यादि) द्वारवर्णनं विजयद्वारवर्णनवत् ... यावत् 'वणमालाओ' इति वनमालावर्णनपर्यन्तमवसातव्यः (तस्सणमित्यादि) तस्य मण्डपस्य ... बहुसमरमणीये भूमिभागे मध्यभागे ... प्रज्ञप्तः (तस्संत्यादि) तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे मणिपीठिका महती पञ्चधनुःशतानि आयामविष्कम्भेन अर्धतृतीयानि धनुःशतानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमयी अच्छा यावत् प्रतिरूपा इति प्राग्वत् ॥

तीसेणं मणिपेढियाए उवरिं एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे पण्णत्ते देवसयणिज्जस्स वण्णओ से णं पउमे अण्णेणं अट्ठसएणं तदद्धुच्चत्तप्पमाणमेत्तेणं पउमाणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते तेणं पउमा अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं दसजोयणाई उव्वेहेणं कोसं ऊसिया । जलंताओ सातिरेगाई दसजोयणाई सव्वग्गेणं पण्णत्ताई तेसिणं पउमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते तंजहा वइरामया मूला जाव णाणामणिमया पुक्खरत्थिभुगा ता ... कणियाओ ... आयामविक्खंभेणं तं तिगुणसविसेसं परिक्खेवेणं बाहल्लेणं सव्वकणगामई अच्छाउ जाव पडिरूवाउ ताणि णं कणियाण उप्पिं बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव मणीणं वण्णो गंधो फासो तस्स णं पउमस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थणं नी-लवंतद्दहकुमारस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि पउमसाहस्सीओ पण्णत्ताओ एवं सव्वो परिवारो नवरि पउमाणं भाणियव्वो । सेणं पउमे अण्णेहिं तीहिं पउमपरिक्खेवेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते तंजहा अब्भितरएणं मज्झिमएणं बाहिरएणं अब्भितरएणं पउमपरिक्खेवेणं बत्तीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ मज्झिमएणं पउमपरिक्खेवेणं चत्तालीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ बाहिरएणं पउमपरिक्खेवेणं अडयालीसं पउमसयसाहस्सीओ पण्णत्ताओ एवामेव सपुव्वावरेणं एगा पउमकोडी वीसं च पउमसयसाहस्सीओ भवंतीतिमक्खायं । से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चति नीलवंतद्दहे ? गोयमा ! नीलवंतद्दहेणं तत्थ २ जाव उप्पलाइं जाव सय-सहस्सपत्ताई नीलवंतप्पभाई नीलवंतद्दहवण्णाभाई नीलवंत-द्दहकुमारे य एत्थ देवे महिड्ढीए जाव पलिओवमट्ठिईए परिवसइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ नीलवंतद्दहे ॥

(तीसेणमित्यादि) तस्याः मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं । [illegible] (अवसेस-मित्यादि) तस्य प्रत्येकं [illegible] ... ([illegible]) तद् पद्म-

[illegible] ... (एगमित्यादि) [illegible] ... (पउमा इति) [illegible] ... (सेणमित्यादि) [illegible] ... कर्णिका [illegible] ... (तेसिणमित्यादि) [illegible]

[illegible]

[illegible] श्रीपद्मद्रहसंख्यानि [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] केवलकप्पाणं [illegible]

[illegible]

[illegible] इति तथाचाह । [illegible]
राजधान्यो यामिका राजधानीवक्तव्या ॥

उत्तरकुरुदहाः ॥

कहि णं भंते उत्तरकुराए उत्तरकुरुदहे [illegible]
गोयमा ! नीलवंतद्दहस्स दाहिणेणं [illegible]
सए एवं चेव गमो [illegible]
सके देवे [illegible] य देवा [illegible]
[illegible]
[illegible] नीलवंतद्दहे उत्तरकुरुद्दहे [illegible]

[illegible] जम्बूद्वीपे [illegible] भगवानाह । गौतम ! [illegible]

[illegible]

[illegible]

परिवसति तेन ऐरावत ह्रद इति ऐरावतराजधानीवत् काञ्चनकपर्वतवक्तव्यताऽपि राजधानीवक्तव्यता पर्यवसाना तथैव ऋजुना माल्यवन्नामह्रदवक्तव्यतामाह (कहिणं भंते इत्यादि) सुगमं भगवानाह गौतम ! ऐरावतह्रदस्य दाक्षिणात्याच्चरमान्तादर्वाक् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरश्च सप्तभागान् योजनस्य अबाधया कृत्वेति शेषः। शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्र एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु माल्यवन्नामा ह्रदः प्रज्ञप्तः स च नीलवद्ह्रदवत् आयामविष्कम्भादिना तावद्वक्तव्यो यावत् पद्मवक्तव्यतापरिसमाप्तिः। सामान्यपर्यन्तमपि तथैव यस्मादुत्पलादीनि माल्यवद्ह्रदप्रभाणि माल्यवद्ह्रदाकाराणि माल्यवन्नामा वक्षस्कारपर्वतस्तद्वर्णानि तद्वर्णनानि माल्यवन्नामा च तत्र देवः परिवसति तेन माल्यवद्ह्रद इति। माल्यवती राजधानी विजयराजधानी वक्तव्या काञ्चनकपर्वतवक्तव्यतापर्यवसाना भाव्या । जी० ३ प्रति० । (उत्तरकुरुनामजम्बूसुदर्शनवर्णकोऽन्यत्र) उत्तरकुर्वधिपती देवे, पुं० अथोत्तरकुरुनाम्नः प्रवृत्तिनिमित्तमाह ।

से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ उत्तरकुरा २ गोयमा ! उत्तरकुराए उत्तरकुरुणामं देवे परिवसइ महिड्डिए जाव पलिओवमट्ठिइए से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ उत्तरा २ उत्तरकुराए उत्तरकुरुणामं देवे परिवसइ महिड्डिए जाव पलिओवमट्ठिई से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ उत्तरकुराए अदुत्तरं च णं जाव मासए ।

अथ केणट्ठेणमित्यादि प्रश्नोत्तरम् उत्तरकुरुनामाऽत्र देवः परिवसति तेनेयः उत्तरकुरव इत्यर्थः । जं०२ वक्ष० । द्वाविंशतितमे... रमणशिविकायाम्, स्त्री० । स० ।

...कूड-उत्तरकुरुकूट-न० माल्यवद्वक्षस्कारपर्वतस्य ... स्था० ए ठा० । मेरोरुत्तरपूर्वस्यां दिशि, माल्यवद्वक्षस्कारपर्वतस्य तृतीये कूटे हिमवत्कूटप्रमाणे कूटसदृग्नामकस्थाने । ... ४ वक्ष० । महाविदेहे, गन्धमादनस्य वक्षस्कारपर्वतस्य ... कूटे, स्था० १० ठा० । जं० ।

...कुरुद्दह-उत्तरकुरुह्रद-पुं० उत्तरकुरुषु तृतीये ह्रदे, स्था० ... । (तन्नामादिकमुत्तरकुरुशब्दे उक्तम्) ॥

...कुरुमाणुसच्छरा-उत्तरकुरुमानुषाप्सरस्-स्त्री० उत्तरकुरुषु ... अप्सरस्सु, प्रश्न० आश्र० ४ द्वा० ।

...ग-उत्तरकूलग-पुं० वानप्रस्थतापसभेदेषु, गङ्गायामुत्तरकूलवासिषु ... एव वक्तव्यम् । नि० । भ० ॥

...कोडि-उत्तरकोटि-स्त्री० गान्धारग्रामस्य सप्तम्यां मूर्च्छनायाम्, स्था० ७ ठा० ।

...-उत्तरगान्धारा-स्त्री० गान्धारग्रामस्य पञ्चम्यां मूर्च्छनायाम्, ॥ स्था० ७ ठा० ॥

उत्तरगुण-पुं० मूलगुणापेक्षया उत्तरभूता गुणा वृक्षस्य शाखा इव उत्तरगुणाः । भ० ७ श० २ उ० । सर्वतः पिण्डविशुद्ध्यादिष्वभिग्रहादिषु, पंचा० ५ विव० ।

...पिण्डविशुद्ध्याद्याः, स्युरुत्तरगुणाः स्फुटम् ।
...तिचाराणां, पालनं ते स्मृता मताः ॥ ४७ ॥

...गुणेभ्योऽवशिष्टास्ते के इत्याह । पिण्डविशुद्ध्याद्या ...द्विचत्वारिंशद्दोषवर्जिता सा आदौ येषां भेदानां ते ...ः सन्ततिभेदा इत्यर्थः । उत्तरगुणा उत्तरगुण-

संशकाः स्युर्भवेयुरिति संबन्धस्तत्रादिशब्दग्राह्यास्त्विमे "पिंडविसोही समिई, भावणपडिमा य इंदियनिरोहो । पडिलेहणगुत्तीओ, अभिगहा चेव करणं तु" धर्म० ३ अधि० । (पाठान्तरेण) "पिंडस्स जा विसोही, समिईओ भावणा तवो दुविहो । पडिमा अभिग्गहा वि य, उत्तरगुण मो वियाणाहि" ॥ सूत्र० श्रु० १४ अ० । (एतद्व्याख्या पायच्छित्तशब्दे) पिण्डविशुद्ध्यादयः सार्थाः स्वस्वस्थाने) महाव्रतानामवेतेषु, सूत्र० । नि० चू० । पंचा० । जीत० । आव० । (मूलगुणानामिवोत्तरगुणानामपि भङ्गो भेद इत्यतिचारशब्दे उक्तम्)

उत्तरगुणकप्पिय-उत्तरगुणकल्पिक-पुं०

आहारउवहिसेज्जा, उग्गमउप्पायणेसणा सुद्धा ।
जो परिगिण्हति णियर्य, उत्तरगुणकप्पिओ स खलु ॥

य आहारोपधिशय्या उद्गमोत्पादनैषणा । शुद्धा नियतं निश्चितं परिगृह्णाति स खलु उत्तरगुणकल्पिको मन्तव्यः । इत्युक्तरूपे उत्तरगुणयुक्तसामाचारीभेदे, वृ० ६ उ० ।

उत्तरगुणपच्चक्खाण-उत्तरगुणप्रत्याख्यान-न० मूलगुणापेक्षया उत्तरभूता गुणा वृक्षशाखा इवोत्तरगुणास्तेषु प्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । प्रत्याख्यानभेदे, ॥ तद्भेदा यथा-

उत्तरगुणपच्चक्खाणे णं कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते तंजहा सव्वुत्तरगुणपच्चक्खाणे य देसुत्तरगुणपच्चक्खाणे य । सव्वुत्तरगुणपच्चक्खाणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते तंजहा अणागयमइक्कंतं, कोडिसहीयं नियंटियं चेव । सागारमणागारं परिमाणकडं निरवसेसं ॥

अनागतादीनां च व्याख्याऽन्यत्र ॥ भ० ७ श० २ उ० । "मूलगुणउत्तरगुणा, जे मे णाराहिया पमाएणं । तमहं सव्वं णिंदे, पडिक्कमे आगामिस्साणं" इति रूपम् । आतु० । पंचा० । आ० क० ।

उत्तरगुणपडिसेवणा उत्तरगुणप्रतिसेवना-स्त्री० उत्तरगुणविषये प्रतिसेवनायाम्, "इयाणिं उत्तरगुणपडिसेवणा भण्णति ते उत्तरगुणा पिंडविसोहाइ अणेगविहा तत्थ पिंडे ताव दप्पियं कप्पियं च पडिसेवणं भण्णति" ॥ नि० चू० १ उ० (सर्वं पडिसेवणाशब्दे वक्ष्यते)

उत्तरगुणलद्धि-उत्तरगुणलब्धि-स्त्री० उत्तरगुणाः पिण्डविशुद्ध्यादयस्तेषु चेह प्रक्रमात्तपो गृह्यते तस्य लब्धिः । तपोलब्धौ, "उत्तरगुणलद्धिसममाणस्स विज्जाचारणलद्धिणामं लद्धि समुप्पज्जइ" । भ० २० श० ९ उ० ॥

उत्तरगुणसड्ढा-उत्तरगुणश्रद्धा-स्त्री० प्रधानतरगुणाभिप्राये, पंचा०

उत्तरगुणासेवणासिरक्खग-उत्तरगुणासेवनाशिक्षक-त्रि० उत्तरगुणविषयं सम्यक् पिण्डविशुद्ध्यादिकान् गुणान् आसेवमाने, सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

उत्तरचावाला-उत्तरचावाला-स्त्री० नगरभेदे, ताहे सामी उत्तरवाचालं वच्चती तत्थ अंतरा कणगखलं नाम आसमपदं ।" आ० चू० २ अ० । ततः स्वामी उत्तरवाचालायां गतः तत्र पक्षक्षपणपारणे नागसेनगृहे क्षीरभोजनेन प्रतिभानानि प्रादुर्भूतानि । आ० क० । आ० म० द्वि० ॥

उत्तरचूल-उत्तरचूड-न० वन्दनकं दत्वा शब्देन मस्तकेन वन्दे इत्यभिधानरूपे एकोनविंशतितमे वन्दनकदोषे, ध० २ अधि० । आव० ।

उत्तरचूलिया-उत्तरचूलिका-स्त्री० "वाऊणं वंदणगं मत्थएण वंदामि

चूलियाए मा " यद्वन्दनकं दत्वा पश्चान्महता शब्देन मस्तकेन वन्दे इति यत्र इते तदुत्तरचूलिका मन्तव्या । वृ० ३ उ० । आव० चू० ।

उत्तरज्झयण-उत्तराध्ययन- न० यद्वृय० उत्तराणि प्रधानानि अध्ययनानि [illegible] पट्त्रिंशदुत्तराध्ययनानि सर्वाण्यपि चाध्ययनानि प्रधानान्येव तथापि अमून्येव रूढ्या उत्तराध्ययनशब्दवाच्यत्वेन प्रसिद्धानि । नं० । अङ्गबाह्य-कालिकश्रुतभेदे, पा० ।

उत्तराध्ययनशब्दनिरुक्तिं निर्युक्तिकृद्विस्तरेणाह ।

णामं ठवणा दविए, खेत्तदिसा ताव खेत्तपत्रवए ।
पव्वतरं संचयपहा-णणाणणकमगणणतो जावे ॥
जहण्णं उत्तरं खलु, उक्कोसं वा अणुत्तरं होइ ।
सेसाइं अणुत्तराइं, अणुत्तराइं च णेयाइं ॥

([illegible] उत्तरशब्दे दर्शिता) उत्तरस्यानेकविध-त्वेन यदत्र प्रकृतं तदाह ।

कम उत्तरेण पगयं, आयारस्से व उवरिमाइं तु ।
तम्हा उ उत्तरा खलु, अज्झयणा होंति णायव्वा ॥

[illegible] पूर्वापदलोपी म-[illegible] मावक्रमोत्तरेण-[illegible] तदूपस्यैवा-[illegible] उपपन्ते यत आह (आ-[illegible] आचारस्योपर्येवो-[illegible] पठित-[illegible] यथा [illegible] या-[illegible] इति (त [illegible]) [illegible] यस्मादा-[illegible] उत्तराध्ययनानि [illegible] प्राकृत-[illegible] पट्त्र-[illegible] तत्र [illegible] आह ।

[illegible] य [illegible] संवाया ।
[illegible] उत्तरज्झयणा ॥

[illegible]

मूनि तत्कथं जिनदेशितत्वादि न विरुध्यते । उच्यते [illegible] तानामेव जिनादिवचसामिह [illegible] विरोधः । बन्धः आत्मकर्मणोरत्यन्तं संश्लेषस्तच्छेद मोक्षो रैकान्त्यात्यन्तिकः पृथग्भावस्तस्मिंश्च [illegible] भवति यथा च मोक्षस्तथा प्रदर्शकानि । तत्र बन्धे [illegible] अणिट्ठमकरेत्ति " मोक्षे यथा " आलोनिट्ठमट्ठ [illegible] यथाक्रमश्चाविनयो मिथ्यात्वाद्यविनाभूतत्वेन बन्धस्य [illegible] न्तरानपेक्षत्वेन मोक्षस्य कारणमिति तत्त्वतस्तद्वत्त [illegible] देवोक्तं भवति मोक्षप्राधान्येऽपि बन्धस्य [illegible] प्रदर्शनार्थम् । यद्वा " बंधे मोक्खेयत्ति " च शब्द [illegible] भिन्नक्रमश्च । ततो बन्ध एव सति यो मोक्षस्तत्[illegible] नेनानादिमुक्तमन्तव्यवच्छेदश्च कृतस्तत्र हि मोक्ष[illegible] त्तिः सकलानुष्ठानवैफल्यापत्तिश्च किंत्वे [illegible] त्रिंशत्संख्यानि कोऽर्थः सर्वाण्येवैतदुत्तराध्ययनानि [illegible] १ अ० ।

। तानि च षट्त्रिंशदमूनि ॥

छत्तीसउत्तरज्झयणा पन्नत्ता तंजहा । विणयसुयं १ प-रीसहा २ चाउरंगिज्जं ३ असंखयं ४ अकाममरणि-ज्जं ५ पुरिसविज्जा ६ उरब्भिज्जं ७ काविलिज्जं ८ न-मिपव्वज्जा ९ दुमपत्तयं १० बहुसुयपुज्जा ११ हरिएसिज्जं १२ चित्तसंभूयं १३ उसुयारिज्जं १४ सभिक्खुगं १५ समाहिट्ठाणाइं १६ पावसमणिज्जं १७ संजइज्जं १८ मियापुत्तिज्जं १९ अणाहपव्वज्जा २० समुद्दपालिज्जं २१ रहनेमिज्जं २२ गोयमकेसीज्जं २३ समितीओ २४ जन्नइज्जं २५ सामायारी २६ खलुंकिज्जं २७ मोक्खमग्गगई २८ अप्पमाओ २९ तवोमग्गो ३० चरणविही ३१ पमायट्ठाणाइं ३२ कम्मपयडी ३३ लेसज्झयणं ३४ अणगारमग्गे ३५ जीवाजीवविभत्ती य ३६ ॥ छत्तीसं उत्तरज्झयणा ॥ स० । स्था० । आव० ४ अ० ।

उत्तरज्झाय-उत्तराध्याय-पुं० उत्तरा प्रधाना अध्या[illegible] यनानि । उत्तराश्च ते अध्यायाश्च उत्तराध्यायाः । [illegible] उत्तराध्ययनेषु, " छत्तीसं उत्तरज्झाए भव[illegible] [illegible] " उत्त० ३६ अ० ॥

उत्तरड्ढकच्छ-उत्तरार्द्धकच्छ-पुं० कच्छविजयस्य [illegible] विभक्तस्य उत्तरार्द्धे, ॥

कहि णं भंते जंबुद्दीवे दीवे महाविदेहे वासे उत्तर[illegible] णामं विजए पन्नत्ते ? गोयमा ! वेयड्ढस्स पव्वयस्स [illegible] सीताए महाणईए [illegible] पुरच्छिमेणं [illegible] एत्थ णं जंबुद्दीवे दीवे महाविदेहे वासे [illegible] जं० ४ वक्ख० । [illegible]) कच्छविजयविभक्तस्य [illegible] जं० ४ वक्ख० ।

उत्तरड्ढभरह-उत्तरार्द्धभरत-न० [illegible] उत्तरार्द्धे ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] नामिदंयेच । उं० १ पक्र० ।
[illegible] — [illegible] वैताढ्यपर्व- [illegible] दुस्य नामकूर्त [illegible] । महापिरे च । उं० १ पक्र० ।
([illegible])
[illegible] — [illegible] उत्तरकनककूटस्य स्या- [illegible] । उं० १ पक्र० ।
[illegible] — [illegible] — न० , मनुष्यक्षेत्र- [illegible] । मनुष्यक्षेत्रस्यो- [illegible] मनुष्यक्षेत्रस्ये " [illegible] " । म० ।
[illegible] — [illegible] पाद [illegible] पारान्ते
[illegible] ([illegible]) [illegible] " [illegible] " [illegible]
[illegible]
[illegible] — [illegible] — [illegible] । [illegible] " [illegible] [illegible] " [illegible]
[illegible] — [illegible] — [illegible] " [illegible] " [illegible] ।
[illegible] — [illegible] ([illegible])
[illegible] — [illegible]

[illegible] पानामपोमोताञ्च्यामस्म [illegible] स्वयम्भूरमणादर्पणंमध्ये [illegible] सिरुन्नानादिपायसंक्रीर्णयवतीर्नी [illegible] धियानीति । गोमस्तुमनीयभेदात् द्विधा । [illegible] गपनोगधीर्यतेसपश्रवा । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

उत्तरपच्छिमिल्ल—उत्तरपश्चिम—पुं० वायव्यकोणे, सं० [illegible]

उत्तरपुरच्छिम—उत्तरपौरस्त्य—पुं० ईशानकोणे, औ० । [illegible] प्र० । रा० । क० । औ० । " तीमे णं [illegible] पुरच्छिमे दिसीभाए [illegible] " [illegible] प्र० १ पाहु० । सं०प्र० ॥

उत्तरपुरच्छिमा-उत्तरपौरस्त्या-स्त्री० ऐशान्यां दिशि, [illegible]

उत्तरपोठवया—उत्तरप्रौष्ठपदा— स्त्री० उत्तरभाद्रपदा [illegible] समासे " उत्तरा पोट्ठवया—उत्तरा प्रौष्ठपदा " सूर्य० [illegible]

उत्तरफग्गुणी—उत्तरफाल्गुनी— स्त्री० [illegible] सेर्गुरुत्व उणा० उनन् गुरुत्व गौरा० ङीष्-[illegible] । [illegible] दादिषु पक्षेअर्वितो नक्षत्रे, जं० ७ वक्ष० । [illegible] । " [illegible] पक्खंत पुमारे पक्खंते " स्था० २ ठा० । [illegible] स्य " अर्यमा देवता " ज्यो० ॥

उत्तरफग्गुणीसणिच्छरसंवच्छर—उत्तरफाल्गुनीशनैश्चरसंव- [illegible] पुं-शनैश्चरसंवत्सरभेदे, यत्र उत्तरफाल्गुनीनक्षत्रेण [illegible] [illegible] । जं० ७ वक्ष० ।

उत्तरबलिस्सह—उत्तरबलिस्सह—पुं०—[illegible] प्रथमे शिष्ये, [illegible] " [illegible] उत्तरबलिस्सहेहिंतो [illegible] उत्तरबलिस्सहे [illegible] [illegible] ॥ [illegible] गणानां द्वितीय गणे, " उत्त- [illegible] उत्तरबलिस्सहगणेति । [illegible] " [illegible] [illegible] ॥ स्था० ९ ठा०

उत्तरभद्दवया—उत्तरभद्रपदा—स्त्री० अभिजिदादीनां [illegible] पञ्च नक्षत्रे, ज्यो० । " उत्तरभद्दवयाणक्खत्ते [illegible] " स्था० ७ ठा० । जं० । ([illegible]) [illegible] सर्वो [illegible])

उत्तरभद्दवयासणिच्छरसंवच्छर—उत्तरभद्रपदाशनैश्चरसंव- [illegible] पुं० शनैश्चरसंवत्सरभेदे, यत्र संवत्सरे [illegible] [illegible] । जं० ७ वक्ष० ।

उत्तरमंदा—उत्तरमन्दा—स्त्री० [illegible] [illegible]

उत्तरमंदामुच्छिया—उत्तरमन्दामूर्च्छना—स्त्री० [illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अनिगमेगा—[illegible]

[illegible] मुनिः" । [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] । [illegible] राजा [illegible] [illegible] राजसिंहासनादिकं सुखमेव [illegible] । [illegible] शीतोदकादिपरि- [illegible] महर्षिः [illegible] परिभो- [illegible] ॥ ३ ॥ [illegible]—

[illegible] [illegible] [illegible] शीतोदगविसी ।
[illegible] [illegible] हरिताणि य ॥ ३ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] इह संमता ।
[illegible] [illegible] सिद्धा, इति तेसमणुस्सुअं ॥ ४ ॥

[illegible] सिद्धा इति श्रूयते [illegible] । ([illegible]) एवं पूर्वोक्ता [illegible] महा- [illegible] राज- [illegible] [illegible] सिद्धिमुप- [illegible] मार- [illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

तथा मृद्वी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, मुक्तं मध्ये [illegible] द्राक्षाखण्डं शर्करा चार्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रे[illegible] इत्यतो मनोज्ञाहारविहारादेश्चित्तस्वास्थ्यं [illegible] समाधेश्च मुक्त्यवाप्तिरतः स्थितमेतत्सुखेन सुख[illegible] कष्टेनापि लोचादिना कायक्लेशेन सुख[illegible] इत्येवं व्यामूढमतयो ये केचन शाक्यादयस्त[illegible] प्रस्तावे समुपस्थिते मार्गम्—आर्यमार्ग [illegible] जैनेन्द्रशासनप्रतिपादितं मोक्षमार्गं ये परिहरन्ति परमं च समाधिं ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं ये [illegible] संसारान्तर्वर्तिनः सदा भवन्ति । तथाहि । [illegible] कार्यमिति तथाऽयमेकान्तो यतः शृङ्गाच्छरो [illegible] गोमेषादिरोमादिभ्यो दूर्वाः । यदपि [illegible] न्यस्तं सुखकारणत्वेन तदपि विसूचिकादिसम्भव[illegible] भावेन व्यभिचारि सुखं दुःखकारणत्वेन [illegible] मेव न भवति । तदुक्तम् । दुःखात्मकेषु विषयेषु [illegible] सौख्याभिमानेषु नियमादिषु दुःखवर्गः । [illegible] वास्तवपा, साक्यमेति विपरीतमतिप्रयोगात् [illegible] [illegible] मनति यदपि [illegible] मनोज्ञाहारादिकं दुःखकारणत्वेन [illegible] परमार्थतो महापुरुषाणां तु [illegible] निस्पृहाणां महासत्त्वानां [illegible] न [illegible] मुनिवरां [illegible] मुनिरहं, [illegible] ॥ १ ॥ तथा । [illegible] या न सहतां ज्ञानं [illegible] [illegible] ॥ सर्वज्ञागमकोविदाय मते [illegible] [illegible] परिपूर्णं अनादि [illegible] [illegible] सुखेनैव सुखं [illegible] [illegible] पुनरपि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नियंत्र,

[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सूत्र० १ श्रु० ।

([illegible]) [illegible]

[illegible]

सामी एस मे फरिहोदए तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिस्स अमच्चस्स एवमाइक्खमाणस्स ४ एयमट्ठं णो सद्दहइ ३ त्ता असद्दहमाणे ३ अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया अंतरावणाओ णवघडए गिण्हह जाव उदगसंभार णिज्जेहिं दव्वेहिं संभारेह । ते वि तहेव संभारेइ जियसत्तुस्स रण्णो उवणेइ तए णं जियसत्तू राया तं उदगरयणं करयलंसि आसाएइ आसायणिज्जं जाव सव्विंदियगायपल्हायणिज्जं जाणित्ता सुबुद्धिं अमच्चं सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी सुबुद्धी एए णं तुमे संता तच्चा जाव सब्भूया भावा कओ उवलद्धा तएणं सुबुद्धी अमच्चे जियसत्तू रायं एवं वयासी एए णं सामी मए संता जाव भावा जिणवयणाओ उवलद्धा तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिं अमच्चं एवं वयासी तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं तव अंतिए जिणवयणं णिसामित्तए । तएणं सुबुद्धी अमच्चे जियसत्तुस्स रण्णो विचित्तं केवलिपण्णत्तं चाउज्जामं धम्मं परिकहेइ तमाइक्खेति जहा जीवा बज्झंति जाव पंच अणुव्वयाणि । तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिस्स अमच्चस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठे सुबुद्धिं अमच्चं एवं वयासी । सद्दहामि णं देवाणुप्पिया णिग्गंथं पावयणं ३ जाव से जहेयं तुब्भे वयह तं इच्छामि णं तव अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं करेह । तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिस्स अमच्चस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ । तएणं जियसत्तू राया समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं थेरा जेणेव चंपाणयरी जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव समोसढे जियसत्तू राया सुबुद्धी णिग्गए सुबुद्धी धम्मं सोच्चा जं णवरं देवाणुप्पिया जियसत्तू रायं आपुच्छामि जाव पव्वयामि अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं करेह तए णं से सुबुद्धी अमच्चे जेणेव जियसत्तू राया तेणेव उवागच्छइ २ त्ता एवं वयासी एवं खलु सामी मए थेराणं अंतिए धम्मे णिसंते सेवि य धम्मे इच्छिए पडिच्छिए तए णं अहं सामी संसारभउव्विग्गे भीए जाव इच्छामि णं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे जाव पव्वइत्तए तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिं अमच्चं एवं वयासी इच्छामि ताव देवाणुप्पिया कइवयाइं वासाइं उरालाइं जाव भुंजमाणा तओ पच्छा एगयओ थेराणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वइस्सामो । तए णं सुबुद्धी रायं अमच्चे जियसत्तुस्स रण्णो एयमट्ठं पडिसुणेइ तएणं तस्स जियसत्तुस्स रण्णो सुबुद्धिणा सद्धिं विपुलाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं पच्चणुब्भवमाणस्स दुवालस वासाइं वीइक्कंताइं । तेणं कालेणं तेणं समएणं थेरागमणं जियसत्तू राया धम्मं सोच्चा

एवं जं णवरं देवाणुप्पिया सुबुद्धिं अमच्चं आमंतेमि जेट्ठपुत्तं रज्जे ठवेमि तएणं तुब्भं णं जाव पव्वयामि अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं करेह । तए णं जियसत्तू राया जेणेव सए गिहे सुबुद्धिं अमच्चं सद्दावेइ एवं वयासी एवं खलु मए थेराणं जाव पव्वयामि तुमं णं किं करेसि तए णं सुबुद्धी अमच्चे जियसत्तू रायं एवं वयासी जाव के अण्णे आहारे वा जाव पव्वयामि तं जइ णं देवाणुप्पिया जाव पव्वयाहि गच्छ णं देवाणुप्पिया जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठवेहि सहस्सपुरिसवाहिणीं सीयं दुरूढस्स मम अंतियं पाउब्भवइ तएणं से सुबुद्धी अमच्चे सीयं जाव पाउब्भवइ । तए णं जियसत्तू राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ २ त्ता एवं वयासी गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया अदीणसत्तुस्स कुमारस्स रायाभिसेयं उवट्ठवेह । जाव देवाणुप्पिया अभिसिंचइ जाव जियसत्तू राया पव्वइए । तए णं जियसत्तू रायरिसी एक्कारसअंगाइं अहिज्जित्ता बहूणि वासाणि [illegible] परियायं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए सिद्धे । तए णं सुबुद्धी एक्कारसअंगाइं अहिज्जित्ता बहूणि वासाणि जाव सिद्धे एवं खलु जंबू समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं बारसमस्स णायज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि । "मिच्छत्तमोहियमणा–पावपसत्ता [illegible] गुणा । फरिहोदगं व गुणिणो, हवंति वरगुरुपसायाओ [illegible]" ज्ञा० १२ अ० । [illegible]

उदगणाय–उदकज्ञात–न० [illegible]

उदगतोरण–उदकतोरण–न० [illegible]

[illegible]

उदगपोय–उदकपोत–पुं० [illegible]

[illegible]

उदगपुड–उदकपुट–[illegible]

[illegible]

उदगपसाय–उदकप्रसाद–[illegible]

[illegible]

उदगफरिस–उदकस्पर्श–[illegible]

[illegible]

उदगबिंदु–पुं० उदकबिन्दु–[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

उदगरयण-उदकरत्न- न० उदकमेव रत्नमुदकरत्नम् । उदकजातौ, उत्कृष्टे, "अम्मोहिं इमस्स धम्मियस्स पडमाए पम्माए भिक्खाए चट्टे उदगरयणे अस्सादिए" भ० १५ श० १ उ० ॥

उदगरस-उदकरस- पुं० जलरसे, तओ समुद्दा पगईए उदगरसे णं पण्णत्ता तंजहा कालोदे, पुक्खरोदे, सयंभूरमणे, स्था० ३ ठा० १ उ० "अपंगइयाउ उदगरसे णं पण्णत्ता" जं० १ वक्ष० ॥

उदग (दग) लेव-उदकलेप-पुं० नाभि प्रमाणजलावगाहने, "अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले" स० । दशा० । जललेपे, "बहु परियावन्ने पाणीसु उदगलेवे तहप्पगारं असणं जाव पडिगाहेज्जा" आचा० २ श्रु० १ अ० ११ उ० ।

उदगवत्थि-उदकवस्ति-स्त्री० जलभृद्दृतौ, जलाधारचर्ममयभाजने, "उदगवत्थिं परामुसइ" ज्ञा० १८ अ० ।

उदगवद्दलय-उदकवार्दलक-न० भाविरणुसंतापोपशान्तये जलवर्षके वार्दलके, आ० म० द्वि० ।

उदगबिंदु-उदकबिन्दु-पुं० जललवे, पंचा० ४ विव० ।

उदगवेग-उदकवेग-पुं० उदकरये "तिक्खम्मि उदगवेगे विसमम्मि विज्जलम्मि वच्चंतो" व्य० प्र० १ उ० ।

उदगसंजारणिज्ज-उदकसंजारणीय-न० वालकमुस्तादौ, उदकयाम्यादौ, "इच्चुळे बहुहिं उदगसंजारणिज्जेहिं" ज्ञा० १३ अ०

उदगसत्थ-उदकशस्त्र-न० उदकं शस्त्रमुदकमेव शस्त्रम् । अप्कायस्के स्वकायपरकायशस्त्रे, आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

उदगसिहा-उदकशिखा-स्त्री० वेलायाम, स्था० १० ठा० ।

उदग (दग) सीमए-उदक (दक) सीम-पुं० उदक (दक) स्य शीतार्शीतादपानीयस्य सीमा यत्रासौ उदक (दक) सीमः मनःशिलाकस्य वेलन्धरनागराजस्यावासपर्वते, जी० ३ प्रति० (तद्वक्तव्यता वेलन्धरशब्देवक्ष्यते)

उदग (दग) धारा-उदकधारा-स्त्री० उदकविन्दुप्रवाहे, ज्ञा० ६ अ० ।

उदगुप्पीला-उदकोत्पीला-स्त्री० तडागादिषु जलसमूहे, ॥भ०॥ ३ श० ६ उ० ॥

उदग्ग-उदग्र-त्रि० उच्चाग्रं यस्य । उन्नते, स्था० ४ ठा० ॥ उज्जनपर्यवसाने, प्र० २ श० १ उ० । उत्त० । उत्कटे, उत्त० १४ अ० । प्रधाने, "जहा वेर निक्कम दाहि, उदग्गो दुण हंसए" सीहे-निघाण एवरं एवं हवइ बहुस्सुए" उत्त० १३ अ०

उदग्गचारित्तनय उदग्रचारित्रतपस् पुं० स्त्री० उदग्रे प्रधाने सावद्यारं सर्वविरतिरूपं दशविधरूपं चारित्रतपो द्वादशविधं यस्य स उदग्रचारित्रतपाः । प्रधानचारित्रतपस्के, "चिच्चा विउलं विरत्तकामो, उदग्गचारित्ततवो महेसी, उत्त० १३ अ० ॥

उदत्त-उदात्त-पुं० उद्- आ० दा० क्त० सर्वोन्नतस्थानेषु उच्चैरुच्चारिते स्वरे, मनुजे, त्रि० । "अविकत्थन क्षमावा-नतिगम्भीरो महासत्त्वः । स्थेयान् निगूढमानो, धीरो दाक्षो दृढव्रतः कथितः" स० द० उदं (पूर्वस्य) लौकिक अलङ्कारभेदे, वाच० । कर्तरि क्तः । उदारे कन्त विउ वाउ वेणि, ... उत्कृष्टनमाम । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" । पं० १४ विवृ० । महति, समर्थे, दातरि, च त्रि० । कर्मे क्त० दत्ते, कल्पेदत्ते, अलङ्कारभेदे च । वाच० ।

उदत्तार-उदात्तार-पुं० ... उत्तारकेण पुरुषे, ... "न उदत्तार" स्था० ७ ठा० ।

उदत्त-उदात्त-पुं० उद्. ऊ. कम. अद्भुते, आचा० १ श्रु० १ अ०

६ उ० । उप्पत्तौ,-विशे० । ज्योतिषोक्ते राशि...
धारे अत्र । "यंयेत्र दृश्यते साक्षात् स तेषामुद...
सङ्गणं दर्शदृष्टियोग्यस्थाने, उदयाचले, पूर्व...
मेंपुद्गलानां यथास्थिय"
या उदयप्रामानामनुभवने, विपाकवेदने, क...
दशा० । प्रव० । उदयावलिकाप्रविष्टानां कर्म...
मर्यतायाम्, आ० म० प्र० । विपाके,-दशा० १...

(१) प्रकृत्युदयः तत्र नानात्वं च ।
(२) जघन्योत्कृष्टस्थित्युदयः ।
(३) अनुभागोदयः ।
(४) प्रदेशोदयनिरूपणावसरे साद्यनादिप्र...
(५) कस्मिन्गुणस्थाने कियत्यः प्रकृतयो भग...
(६) उदयहेतुः ।

(१) तद्वक्तव्यता चैवं तत्र प्रकृत्युदयो...

उदओ उदीरणाए, तुल्लो मोत्तूण एक्कच...
आवरणविग्घसंजलण-लोभवेए य दिट्ठि...
आलिगमहिगं वेएति, आउगणं अप्पम...
वेयणियाणि य सुयसुमसय-तणुपज्जत्ता दा...
मणुयगइजाइतसबा-यरं च पज्जत्तसुभगभ...
जसकित्तिमुच्चगोत्तं-पंचाओगिके तित्थ...

उदय उदीरणायाः तुल्यः किमुक्तं भवति उदी...
दयः प्रागुक्ता या च साद्यनादिप्ररूपणा यत्र स्व...
मन्यूनातिरिक्तमुदयेऽपि द्रष्टव्यम् । उदयोदीर...
त्वात् । तथाहि यत्र उदयस्तत्रोदीरणा यत्र उ...
किं सर्वत्राप्येवमिति चेन् उच्यते । अत आह । ...
रिशत् प्रकृतीनामासामुदीरणामन्तरेणापि किय...
प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि ज्ञानावरणपञ्चकं दर्शन...
पञ्चकसंज्वलनलोभवेदत्रयसम्यक्त्वसमम्मिथ्य...
शातिः प्रकृतीः स्वस्वोदयपर्यवसाने आवलिकाम...
त्य वेदयन्ति । उदीरणामन्तरेणापि केवलेनो...
कालमनुभवन्तीत्यर्थः ॥ तथावलिकामात्रं प्रयाणं...
त्यस्य चान्तरकरणस्य प्रथमस्थितौ आवलिका...
स्वस्वसत्तापर्यवसाने । तथा चतुर्णामप्यायुषां...
आवलिकामात्रं कालमुदय एव भवतीति नोदीर...
नीययोर्वा प्रमत्ताप्रमत्तसंयतप्रभृतय उदीरणाम...
नैवोदयेन वेद्यन्ते न तथा तनुपर्याप्ताः शरीर...
सन्तो द्वितीयस्य समयादारभ्य शरीरपर्याप्त्य...
न्य इन्द्रियपर्याप्तिचरमसमयं यावत् उदीरणाम...
केवलेनैवोदयेन निद्राः पञ्चापि वेदयन्ते । तथा मनु...
जातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्र...
योगिकेवलिन उदीरणामन्तरेण स्वकालं यावत् ...
येन वेद्यन्ते । तथा तनुपर्याप्ताः शरीरपर्याप्त्या प...
तीयस्य समयादारभ्य शरीरपर्याप्त्यनन्तरसमय...
पर्याप्तिचरमसमयं यावत् उदीरणामन्तरेणापि ...

होइ अणाइअणंतो, अणिसंतो धुवोदयाणु...
माइसपज्जवसाणो, अधुवाणं तदुपमिच्छामि...

इदक् प्रकृतयो द्विधा तद्यथा ध्रुवोदया अध्रुवोदय...

इतिपदं उदयचिन्तायामप्येतच्छादशाद्दर्शनं प्र...
स्येन भव ऊर्ध्वं वा करणाद्दश परिसमाप्ति कर्मण...

दयते । ततो ध्रुवोदयाः प्रकृतयोऽष्टचत्वारिंशत्संख्या वेदितव्या-स्तद्यथा ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकं दर्शनावरणचतुष्टयं मिथ्यात्वं वर्णादिचतुष्कं तैजसकार्म्मणमगुरुलघु स्थिरास्थिरे शुभाशुभे निर्म्माणमिति । एतासामष्टचत्वारिंशत्संख्याकानां प्रकृतीनामुदयो त्रिधा । तद्यथा अनाद्यनन्तः अनादिसपर्यवसानश्च अभव्याश्रितानां च तत्कदाचिदपि व्यवच्छेदासंभवात् भव्यानधिकृत्यानादिसपर्यवसानः तेषां मोक्षं प्रतिष्ठमानानामवश्यमुदयव्यवच्छेदसंभवात् । अध्रुवाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनामुदयः सादिसपर्यवसानः अध्रुवोदयत्वादेव तासामुदयनाशात् न केवलमध्रुवोदयानामुदयः सादिसपर्यवसानः किन्तु मिथ्यात्वस्य च । तथाहि-सम्यक्त्वात्प्रतिपतितमधिकृत्य मिथ्यात्वस्योदयः सादिः पुनरपि सम्यक्त्वोत्पादनव्यवच्छेदाद्ध्रुवः । तदेवं मिथ्यात्वस्योदयस्त्रिविध आवेदितस्तद्यथा-अनाद्यनन्तोऽनादिसपर्यवसानः । एतौ च द्वावपि भङ्गौ ध्रुवोदयत्वात्प्रकृत्यन्तरेण गृहीतौ तृतीयस्तु भेदः सादिपर्यवसानलक्षणस्तदयमित्थं भेदत्वेनानावर्णेन साक्षादुक्त इति ॥

पयडिठिईमाइया भेया, पुव्वुत्ता इहवि विन्नेया ।
उदीरणउदयाणं, जहं नाणत्तं तयं वोच्छं ॥

यथा-किल पूर्वं बन्धविधौ प्रकृतिस्थित्यादयो भेदा उक्तास्तद्यथा प्रकृतिबन्धः स्थितिबन्धोऽनुभागबन्धः प्रदेशबन्धश्च । तथा इहाप्युदयाधिकारे ज्ञेयास्तद्यथा प्रकृत्युदयः स्थित्युदयोऽनुभागोदयः प्रदेशोदयश्च । तत्राचार्यः स्वयमेवाह तत्प्रपञ्चमुदीरणाकरणं वक्ष्यति उदयोदीरणयोश्च प्रायः स्वामित्वं प्रत्यविशेषः सहभावित्वात् । तथाहि-यत्रोदयस्तत्रोदीरणा यत्रोदीरणा तत्रोदयः । ततो यथा प्रकृत्यादयो भेदा उदीरणाधिकारे वक्ष्यन्ते यच्च स्वामित्वं प्रकृत्यादिकं तदेतत्सर्वमन्यूनातिरिक्तमत्रापि भावनीयम् । यत्पुनर्नानात्वं तदभिधित्सुराह (उदीरणेत्यादि) उदीरणोदययोः प्रकृत्यादिविषये यन्नानात्वं तदहं वक्ष्ये इति तदुदीरणाविहीनमिति प्रायः ।

तत्र प्रकृतिविषयमेव नानात्वं विवक्षुर्गाथाद्वयमाह ।

चरिमोदयपुव्वाणं, अजोगिकालं उदीरणा विरहे ।
देसूणं पुव्वकोडी, मनुयाउगवेयणीयाणं ॥
तइयाविय पज्जत्ती, जातानिद्दाणहोइ य चउएहं ।
उदओ आवलिअंते, तेवीसाए उ सेसाणं ॥

चरमोदयानां चरमे अयोगिकेवलिचरमसमये उदयो यासां तासामप्रकृतीनां नामचरमोदयास्ताश्चेमा नव । तद्यथा मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसनामबादरनामपर्याप्तनामसुभगनामादेयनामयशःकीर्तिनामतीर्थकरनाम च । प्रत्येकनामयोगिकेवलिनः शीर्षनाम च । एतासां प्रकृतीनामयोगिकेवलिनः अयोगिकालप्रमाणम् कालः यावत् उदीरणाविरहेऽपि उदीरणाया अभावेऽप्युदय एव केवलः प्रवर्त्तते । तथा मनुष्यायुः सातवेदनीयमसातवेदनीयं चेत्येतासां तिसृणां प्रकृतीनां प्रमत्तसंयतगुणस्थानकादारभ्य शेषेषु गुणस्थानकेषु वर्तमानानामायुःकर्मणो देशोनां पूर्वकोटीं यावत् उदीरणामन्तरेण केवल उदयो भवति । स चाप्येवं स्यात् यतः शरीरिणोऽप्रमत्तादिगुणस्थानकेषु प्रवृत्तस्य शेषस्य गुणस्थानकस्य सर्वस्याप्यन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् । अथ प्रमत्तसंयतगुणस्थानकादारभ्य वेदनीययोर्मनुष्यायुषो उदीरणा न प्रवर्त्तते । इत्थं वेदनीयमनुष्यायुषोरुदीरणा न प्रवर्त्तते । [illegible] अप्रमत्तादिगुणस्थानकेषु तासामुदीरणाभावात् [illegible] मनुष्यायुर्वेदनीयद्वयोदीरकाः [illegible]

पर्याप्तानां सतां शरीरपर्याप्ति पर्याप्त्यनन्तरसमयादारभ्य यावत् तृतीया पर्याप्तिरिन्द्रियपर्याप्ति परिसमाप्तिर्भवति तावत्कालम-पि निद्राणां तथा स्त्यानद्ध्यात् नोदीरणा प्रवर्त्तते किन्तूदय एव केवलस्तथा शेषाणां ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकसंज्वलनलोभवेदत्रयसम्यक्त्वमिथ्यात्वनारकदेवतिर्यङ्मनुष्यायुर्देवायुष्कपाणां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामावलिकामात्रकालं यावदावलिकायामुदय एव केवलो नोदीरणा । तथाहि-पञ्चानां ज्ञानावरणप्रकृतीनां चतुर्णां दर्शनावरणप्रकृतीनां पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां क्षीणकषायस्य पर्यन्तावलिकायां वर्तमानस्य मिथ्यात्वोदीरणेऽप्युदय एव केवलः । एवमेव संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तावलिकायां मिथ्यात्वस्य चौपशमिकसम्यक्त्वकरणे कृते प्रथमस्थित्यावलिकाशेषायां [illegible] देवायुषो [illegible] आवलिकाशेषे [illegible] मनुष्यायुष उदीरणाविरहेऽप्युदयकालः [illegible] प्रमाणमुक्तं मनुष्यायुषो [illegible] मुदीरणाविरहेऽपि च उदयकाल आवलिकामात्र [illegible] एव वेदितव्य इति पुरस्तात् । [illegible]

[illegible]

मोहे घायहा सिविं, वेयणियाउगुदयाउत्ति ।
मिच्छत्त उदयहा, मजुयाणं सुहि दिट्ठी ॥

[illegible]

सति तम्मिन्नावत्तीओ, पओगउदीरणा उदओ ॥

इह उदयो द्विधा। तद्यथा स्थितिक्षयेण प्रयोगेण वा। तत्र स्थितिरबाध्यकालरूपा तस्याः क्षयेण इत्यङ्गवाकाभवनावरूपाणामुदयहेतूनामप्राप्तौ सत्यां यः स्वभावेन उदयः स स्थितिक्षयेणोदय उच्यते। यो पुनस्तस्मिन्नुदये प्रवर्तमाने सति प्रयोगत उदीरणाकरणरूपेण प्रयोगेण दलिकमाकृष्यानुभवति स द्वितीय उदीरणोदयाभिधान उच्यते। स च उदयसामान्यतो द्विधा। तद्यथा- जघन्य उत्कृष्ट। तत्रोत्कृष्टस्थित्युदीरणाद्युत्कृष्टस्थित्युदयस्थित्यान्यधिकस्तथा चाह—

उदीरणाजोग्गाणं, अइदिट्ठिए य जोगो उ।

इयसुदयगाहिईणं, निहुणा सगिन्नाणए ॥

उदीरणायोग्यानामुत्कृष्टस्थितीनां प्रकृतीनामुदीरणायोग्येभ्यः स्थितिभ्यः उदययोग्याः स्थितय एकया उदययोग्यया स्थित्या अभ्यधिका वेदितव्याः। तथा उत्कृष्टायां स्थितौ बध्यमानायामवधिकालेऽपि यावदावलिकं प्ररूपयति तथा बन्धावलिकायामतीतायामनन्तरस्थितौ विपाकोदयेन वर्तमाने उदयावलिकान्ते उपरितनीः सर्वा अपि स्थितीरुदीरयति उदीर्य च वेदयते ततो बन्धावलिकादीनयोः शेषयोः सर्वस्या अपि स्थितेरुदयोदीरणे तुल्ये वेद्यमानायां च स्थितौ उदीरणा न प्रवर्तते किन्तूदय एव [illegible] वेद्यमानायां समयमात्रस्थितिरत्योऽधिका उत्कृष्टस्थित्युदीरणा। तत्र उत्कृष्टस्थित्युदयाबन्धावलिकोदयावलिकादीनां [illegible] स्थित्युदय उदयोत्कृष्टप्रधानप्रकृतीः वेदितव्याः। शेषाणां तु [illegible] यथानुक्रमेण उदयस्थित्याऽभ्यधिकोऽवगन्तव्यः। [illegible] स्थित्युदये विशेषमाह। (इयसुदयइत्यादि) [illegible] प्रकृतिद्विकत्रयपर्यन्तसुभगादेय- [illegible] मनुष्यानुपूर्व्यसातासातवेदनीय [illegible] दर्शनावरणचतुष्टयसंज्व- [illegible] चत्वारिंशत्संख्याका [illegible] सर्वासां चत्वारिंशत्संख्यानां [illegible] स्थित्युदय [illegible] निद्रायां पुनर्वैकस्थिती- [illegible] उत्कृष्ट [illegible] स्थित्युदयप्रमाणे। वेदितव्य इति। [illegible] स्थितिनिरयमेया। निद्रा- [illegible] उदीरणा [illegible] शरीरपर्याप्त्यनन्तरं विपाको- [illegible] स्थितिर्न प्राप्यते इति। [illegible] स्थित्युदीरणाया- [illegible]। इत्युक्तः स्थित्युदयः ॥

(३) [illegible] दयमाह।

[illegible] उदीरणा [illegible] नरं।

[illegible] ॥

[illegible]

(४) संप्रति प्रदेशोदयाभिधानावसरस्तत्र [illegible] तद्यथा साद्यनादिप्ररूपणास्वामित्वं। साद्यनादिप्ररूपणा [illegible] मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च। तत्र मूलप्रकृति साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह।

अजहण्णाणुक्कोसा, चउव्विहा [illegible]

आउस्स साइअधुवा, सेसविगप्पा य सव्वे। [illegible]

मोहनीयायुर्वर्जानां षण्णां कर्मणामजघन्यः प्रदेशोदय [illegible] स्तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। तथाहि [illegible] शो देवलोके देवो जातः स च तत्र संक्लिष्टे [illegible] ति बध्नन् उत्कृष्टप्रदेशाग्रमुद्वर्त्तयति ततो [illegible] एकेन्द्रियेषु उत्पन्नस्तस्य प्रथमसमये [illegible] जघन्यप्रदेशोदयः। स चैकसामायिक इति कृत्वा [illegible] ध्रुवश्च। ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः सोऽपि तस्य [illegible] भवन् सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाध्रुवौ [illegible] तथा तेषामेव षण्णां कर्मणामनुत्कृष्टः प्रदेशोदय [illegible] स्तद्यथा अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। तथाहि अमीषां षण्णां [illegible] त्कृष्टः प्रदेशोदयःप्रागुक्तस्वरूपस्य गुणितकर्मांशस्य [illegible] न्तगुणश्रेणिशिरसि वर्तमानस्य प्राप्यते स चैक सामायिक इति [illegible] सादिरध्रुवश्च। ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः स [illegible] भावात्। ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। तथा मोहे मोहनीये [illegible] प्रदेशोदयश्चतुर्विधस्तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। [illegible] क्षपितकर्मांशस्यान्तरकरणे कृते अन्तरकरणे [illegible] कालसंस्थितावलिकामात्रद्वात्रिकान्तसमये मोहनीयस्य [illegible] प्रदेशोदयः। स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च। [illegible] ऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः सोऽपि ततो द्वितीयसमये [illegible] तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। तथा [illegible] कर्मांशस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्तसमये [illegible] चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च ततोऽन्यः सर्वो [illegible] स चोपशमश्रेणीतः प्रतिपततो भवन् सादिः [illegible] पुनरनादिर्ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। आयुषि चत्वारोऽपि [illegible] जघन्यरूपाः साद्यध्रुवाः। चतुर्णामपि भेदानां [illegible] सं भावात्। तथा सर्वेषां कर्मणां मायुष्कानां षण्णां [illegible] उत्कर्षौ विकल्पौ उत्कृष्टजघन्यरूपौ साद्यध्रुवौ [illegible] भाविनौ कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा।

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां विकीर्षुराह।

अजहण्णाणुक्कोसो, मगयाला एगचउव्विहा [illegible]

मिच्छत्ते समाणं, दुविहा सव्वे य सेमाणं। [illegible]

तैजससप्तक [illegible] स्थिरास्थिरनिर्माणागुरु [illegible] महानावरणपञ्चक [illegible] दर्शनावरणचतुष्टय [illegible] चत्वारिंशत्प्रकृतीनामजघन्यप्रदेशोदयश्चतुर्विध [illegible] दिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। तथाहि—क्षपितकर्मांश [illegible] उत्कृष्ट स्थितिं बध्नन् [illegible] कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषूत्पन्न तस्य प्रथमसमये [illegible] चत्वारिंशत्प्रकृतीनां जघन्यप्रदेशोदय। [illegible] [illegible] देशोदये वेदितव्यः। स चैकसामायिक इति कृत्वा [illegible] [illegible] सर्वोऽप्यजघन्यः। तस्य द्वितीयसमये [illegible]

तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा अध्रुव-मेव सप्तचत्वारिंशत् प्रकृतीनामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः स चाना-दिः सदैव प्राप्तात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मिथ्यात्वे मिथ्यात्वस्य जघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधः तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रु-वश्च । तथाहि-क्षपितकर्मांशस्य प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयतः कृतान्त-रकरणस्य औपशमिकस्य सम्यक्त्वात्प्रच्युतस्य मिथ्यात्वं गतस्या-न्तरकरणपर्यन्तभाविगोपुच्छाकारसंस्थितावलिकामात्रदलिकान्त समये वर्तमानस्य जघन्यतः प्रदेशोदयः स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः सोऽपि द्वितीयसम-ये भवन् सादिः वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपतितः सादिः तत्स्थान-मप्राप्तस्य पुनरनादिः ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा कश्चिद्गुणितकर्मांशो यदा देशविरतिगुणश्रेण्यां वर्तमानः सर्वविरतिं प्रतिपद्यते ततस्त-न्निमित्तां गुणश्रेणिं करोतीति कृत्वा च तावद्गतो यावत् द्वयो-र्गुणश्रेण्योर्मस्तके तदानीं च कश्चिन्मिथ्यात्वं गच्छति । ततस्त-स्य मिथ्यात्वस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः स चैकसामायिक इति कृत्वा सा-दिरध्रुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः सोऽपि ततो द्वितीयसमये भव-न् सादिः वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपतति सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । एतासां च सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनां मिथ्यात्वस्य च शेषौ विकल्पौ जघन्योत्कृष्टरूपौ द्विधा द्विप्र-कारौ तद्यथा सादी अध्रुवौ तौ च भावितावेव शेषाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वेऽपि विकल्पा जघन्याजघन्यो-त्कृष्टानुत्कृष्टरूपा द्विधा ज्ञातव्याः तद्यथा साद्योऽध्रुवाश्च सा च साध्रुवता च अध्रुवोदयत्वादवसेया कृता साद्यनादिप्ररूपणा ।

सम्प्रति स्वामित्वमप्यभिधानीयं तच्च द्विधा उत्कृष्टप्रदेशोदय-स्वामित्वं जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयस्वा-मित्वप्रतिपादनार्थं सन्तनीति गुणश्रेणिः सर्वा अपि प्ररूपयति ॥

सम्मत्तुप्पासा वि य, विरए संजोयणाविणासे य ।

दंसणमोहक्खवगे, कसायउवसामगुवसंते ॥ ३९५ ॥

खवगे य खीणमोहे, जिणे य दुविहे असंखगुणसेढी ।

तदओ तव्विवरीओ, कालो संखेज्जगुणसेढी ॥ ३९६ ॥

इह एकादश गुणश्रेणयः तद्यथा सम्यक्त्वोत्पादे प्रथमा, द्वितीया श्रावके देशविरते तृतीया विरते सर्वविरते, प्रमत्ते चतुर्थी, संयोजना नामानन्तानुबन्धिनां विसंयोजने पञ्चमी, दर्शनमोहनीयक्षप-के षष्ठी, चारित्रमोहनीयोपशमके सप्तमी, उपशान्तमोहनीये अष्ट-मी, मोहनीयक्षपके नवमी, क्षीणमोहे दशमी, सयोगिकेवलि-नि अयोगिकेवलिनि चैकादशीति (असंखगुणसेढीउदयओ त्ति) सर्वस्तोकसम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेण्यां दलिकं ततोऽपि देशविरतिगु-णश्रेण्यामसंख्येयगुणं ततोऽपि सर्वविरतिगुणश्रेण्यामसंख्येयगुण-मेव तावद्वाच्यं यावत्सयोगिकेवलिगुणश्रेण्यां दलिकमसंख्येयगुणं तस्मात् प्रदेशोदयमप्याश्रित्य एता गुणश्रेणयो यथाक्रममसंख्येय-गुणा वक्तव्याः (तव्विवरीओ त्ति) सर्वास्वपि एतासु गुणश्रेणिषु कालस्तद्विपरीतः उदयविपरीतः संख्येयगुणश्रेण्या तद्यथा अयो-गिकेवलिगुणश्रेणिकालः संख्येयगुण एवं तावद्वाच्यं यावत् सम्य-क्त्वोत्पादगुणश्रेणिकालः संख्येयः । गुणस्थापना एषा सम्यक्त्वो-त्पादगुणश्रेणिः । पुनर्यद्येतासामसंख्येयगुणदलिकाकालस्तथ सं-ख्येयगुणाः उपरितनाः पृथक्त्वेन यथोत्तरं विशाला विशालतराः अधोऽधः क्रियन्ते कथं दलिकं यथोत्तरमसंख्येयगुणं प्राप्यते उच्यते । सम्यक्त्वमुत्पादयन् मिथ्यादृष्टिर्भवति ततस्तस्य स्तोकं गुणश्रे-णिदलिकं सम्यक्त्वोत्पत्तौ सत्यां पुनः प्रागुक्तगुणश्रेण्यपेक्षया संख्येयगुणदलिका गुणश्रेणिः विशुद्धत्वात् ततोऽपि सर्वविरतस्य गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदलिका तस्यातिविशुद्धत्वात् । एवमुत्तरो-त्तरविशुद्धिप्रकर्षवशात् यथोक्तमसंख्येयगुणदलिका भावनीया ॥

संप्रति का गुणश्रेणिः कस्यां गतौ प्राप्यते इत्येतन्निरूपणार्थमाह ।

तिन्नि वि पढमिल्लाओ, मिच्छत्तगए वि होज्ज अन्नभवे ।

पगयं तु गुणियकम्मे, गुणसेढी सीसगाणुदये ॥ ३९७ ॥

आद्यास्तिस्रो गुणश्रेणयः सम्यक्त्वोत्पाददेशविरतिसर्वविरति-निमित्ताः उदितैव मिथ्यात्वं गतस्य अप्रशस्तेन मरणेन उदितैव मृतस्य अन्यभवे नारकादिरूपपरभवे किञ्चित्कालमनुप-यमाश्रित्य प्राप्यन्ते शेषास्तु गुणश्रेणयः परभवनारकादिरूपे न प्राप्यन्ते नारकादिभवो हि अप्रशस्ते मरणे न प्राप्यते न च शेषासु गुणश्रेणिषु सतीष्वप्रशस्तमरणसम्भवः किन्तु क्षीणास्वेव । तथा चोक्तम् । "उवसंतगुणाओ परिय, मिच्छत्तगयम्मि आइमा तिन्नि । अन्नंमि न सेसा जाओ, जं झीणासु असुहमरणं" तथा प्रकृतमत्र उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वे गुणितकर्मांशेन गुणश्रेणिशिरस्यनु-दये वर्तमानेन ।

आवरणविग्घमोहाणं, जिणोदयाए वा वि नियगंते ।

लहुखवणाए ओहीण-णो हि लद्धिस्स उक्कस्सं ॥ ३९८ ॥

आवरणं पञ्चप्रकारं ज्ञानावरणं चतुःप्रकारं दर्शनावरणं (विग्घ त्ति) पञ्चप्रकारमन्तरायमेतासां चतुर्दशप्रकृतीनां लघु-क्षपणायां शीघ्रक्षपणायामर्थमभ्युद्यतस्य । द्विविधा हि क्षपणा लघुक्षपणा चिरक्षपणा च । तत्र योऽष्टवार्षिक एव सप्तमासाभ्य-धिकः संयमं प्रतिपद्य तत्प्रतिपत्त्यनन्तरं चान्तर्मुहूर्तेन क्षपकश्रेणि-मारभते तस्य या क्षपणा सा लघुक्षपणा । यस्तु प्रभूतेन कालेन संयमं प्रतिपद्यते संयमप्रतिपत्तेरप्यूर्ध्वं प्रभूतेन कालेन क्षपक-गुणश्रेणिमारभते तस्य या क्षपणा सा चिरक्षपणा तथा च प्रभू-ताः पुद्गलाः परिसटन्ति स्तोका एव च शेषीभवन्ति ततो न तथा उत्कृष्टः प्रदेशोदयो लभ्यते । ततः लघुक्षपणया अभ्युद्यतस्येति तस्य गुणितकर्मांशस्य क्षीणमोहगुणस्थानकचरमसमये गुण-श्रेणिशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति भवत्यम् । (ओ-हीणणोहिलद्धिस्सत्ति) अवध्यावरणस्य अवधिज्ञानमुत्पादयतो बहवः पुद्गलाः परिक्षीयन्ते ततो नावधियुक्तस्योत्कृष्टप्रदेशोदयलभ्य इति इत्यनवधियुक्तस्येत्युक्तम् । तथा मोहानां मोहनीयानां प्रकृ-तीनां सम्यक्त्वसंज्वलनचतुष्कवेदत्रयाख्यानामष्टानां गुणितकर्मां-शस्य क्षपकस्य स्वस्वोदयचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः । तथा जिने केवलिनि उदयो यासां ता जिनोदयकास्तासां मध्ये औदा-रिकतैजसकार्मणसंस्थानषट्कप्रथमसंहननवर्णादिविंशति-पराघातोपघातादिगुरुलघुविहायोगतिद्विकपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थि-रशुभाशुभनिर्माणरूपाणां द्विपञ्चाशत्प्रकृतीनां गुणितकर्मांशस्य सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः सुस्वर-दुःस्वरनिरोधकालेऽवश्यमेनयोः पुनरुच्छ्वासनिरोधकाले तथा, अन्यतरवेदनीयमनुष्यायुर्मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्या-प्तसुभगादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्वादशप्रकृतीनां गुणि-तकर्मांशस्यायोगिकेवलिचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः ।

उवसंतपढमगुणसेढीए, निद्दादुगस्स तस्सेव ।

पावइ सीगगमुदयंति, जाव देवस्स सुहुमत्तं ॥ ३९९ ॥

उपशान्तकषायस्तीत्र्यप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य गुण-तवकस्य ... प्रदेशोदयः । तदानीं ... उपशान्तकषायस्तस्यैव प्रथमगुणश्रेणीति ... प्राप्यतीति तदेतत् पाश्चात्यसमये ... प्रागु-

[illegible] वर्तमानस्य वैक्रियसप्तकोद्योतकरूपस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः।

[illegible] दीहाणं–[illegible] गिहीए ।
[illegible] तइया य गुणसेढी ॥४००॥

[illegible] देशविरतेन सता देशविरतिप्रत्यया गुणश्रेणिः कृता [illegible] संयमप्रत्यया गुणश्रेणिः कृता [illegible] द्वयोरपि गुणश्रेण्योः शिरसि एकत्र मिलतः त- [illegible] गुणितकर्मांशः कश्चिन्मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते [illegible] मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। यदि पुनः [illegible] मिथ्यात्वस्य स्त्यानर्द्धि- [illegible] उत्कृष्टप्रदेशोदयो वाच्यः। [illegible] संयतेऽप्युदयः प्राप्यते तथा [illegible] यासां तास्तिर्यगुदयैकान्ता एकद्वि- [illegible] पर्याप्तनाम्नश्च [illegible] देशविरतिसर्वविरतिगुणश्रेणिशिरसोरेकत्र [illegible] वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः ।

[illegible] होइ ति [illegible] तं मुहुत्तं तो ।
[illegible] नो कसायाणं ॥४०१॥

[illegible] प्रथमसमये [illegible] करणं प्रवि- [illegible] कालं कृत्वा देवो जातः तस्य [illegible] गुणश्रेणिशिरसोरेकत्र योगे [illegible] वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः। [illegible] प्रथमसमये [illegible] करणं प्र- [illegible] कालं कृत्वा देवो जातः तस्य [illegible] गुणश्रेणिशिरसि वर्तमान- [illegible] वेदत्रिकजानां प- [illegible] ।

[illegible] गुणसेढिसिरसंगोणं ।
[illegible] ॥४०२॥

[illegible]

[illegible] ॥४०३॥

[illegible]

कृत्वा पुनरप्यविरतो जातः तस्य तिसृणामपि गुणश्रेणीनां [illegible] वर्तमानस्य तस्मिन्नेव भवे स्थितस्य दुर्भग[illegible] नीचैर्गोत्राणामुत्कृष्टप्रदेशोदयः। अथ तिर्यक्षु उत्पन्नस्य [illegible] कानां तिर्यग्द्विकसहितानामुत्कृष्टप्रदेशोदयः मनुष्येषु [illegible] मनुष्यानुपूर्वीसहितानामिति ।

संघयणपंचगस्स य, बियादीतिग्नि होंति गुणसेढी ।
आहारगउज्जोवा–णुत्तरतणु अप्पमत्तस्स ॥४०४॥

इह कश्चिन्मनुष्यो देशविरतिप्रतिपन्नस्ततः [illegible] गुणश्रेणिं करोति। यतः स एव विशुद्धिप्रकर्षवशात् [illegible] प्रतिपन्नस्ततः सर्वविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति। [illegible] तथाविधशुद्ध्यध्यवसायोऽनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनायां [illegible] निमित्तां गुणश्रेणिं करोति। एवं द्वितीयादयस्तिस्रो गुणश्रेणयो भवन्ति ताश्च कृत्वा तासां शिरसि सुवर्तमानस्य [illegible] जानां पञ्चानां संहननानां यथायोग्यमुदयप्राप्तानामुत्कृष्टः [illegible] तथा उत्तरतनौ शरीरे आहारके वर्तमानस्य [illegible] प्रथमगुणश्रेणिशिरसि वर्तमानस्याहारकसप्तक[illegible] प्रदेशोदयः।

बेइंदियभावएणो, कम्मं काऊण तस्सिमे [illegible] ।
आयावस्स उ तव्वे, पढमसमयम्मि व [illegible] ॥४०५॥

गुणितकर्मांशः पञ्चेन्द्रियसम्यग्दृष्टिर्जातः [illegible] गुणश्रेणिं कृतवान्। ततस्तस्यां गुणश्रेणितः प्रतिपतितः [illegible] मृत्वा द्वीन्द्रियमध्ये समुत्पन्नः तत्र च द्वीन्द्रियप्रायोग्यां [illegible] मुक्त्वा शेषं सर्वमप्यपवर्तयति। ततोऽपि मृत्वा एकेन्द्रियेषु तत्र एकेन्द्रियसमां स्थितिं करोति शीघ्रमेव [illegible] स्य तद्वेदिन आतपवेदिनः [illegible] पृथिवीकायिकस्य [illegible] योऽनन्तरप्रथमसमये आतपनाम्नः उत्कृष्टप्रदेशोदयः [illegible] यो द्वीन्द्रियस्थितिं [illegible] स्वयोग्यां करोति [illegible] स्थितिमिति द्वीन्द्रियग्रहणम् [illegible] उत्कृष्टप्रदेशोदय[illegible]

सम्प्रति जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वमभिधीयते ।

पगयं तु खवियकम्मे, जहन्नदेवट्ठिई[illegible] ॥
[illegible] मिच्छत्तगतो, अतिकिलिट्ठो [illegible] ॥४०६॥
एगेंदियगो पढमे, [illegible] पाउग्गे ॥
[illegible] आवाणा [illegible]

अथ-[illegible] निर्देशः [illegible] जघन्यप्रदेशोदय[illegible] क्षपितकर्मांशेन [illegible] कश्चित्क्षपितकर्मांशो देवो [illegible] मुहूर्ते गते सति [illegible] प्रतिपद्यते [illegible] मिथ्यात्वं गतः स [illegible] प्रथमसमये [illegible] ।

[illegible] ॥४०७॥

[illegible]

[illegible] तत्र देवो जातः अन्तर्मुहूर्ते गते मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते मिथ्यात्वप्रत्ययेनोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति उत्कृष्टां च उद्वर्त्तयति तत्पर्यन्ते उदयावलिका [illegible] तस्य देवस्य अवधिज्ञानावरणस्य जघन्यः प्रदेशोदयः ॥

वेयणियं संघायणा, चउदहिसु निद्दपयलाणं ॥

इन्द्रिय ठिई बंधो, पंचिदिया पवेसिया नवरं ॥ ४०९ ॥

[illegible] अवधिज्ञानावरणस्य जघन्यः प्रदेशोदयः [illegible] बन्धात् [illegible] कर्त्तव्यम् । [illegible] ॥

कालगया [illegible], नीयंपि पढमसं नवरं ।

निद्दा निद्दानिद्दा, इंदिय पज्जत्तिपढमसमयम्मि ॥४१०॥

[illegible] जघन्यः प्रदेशोदयो मतिज्ञानावरणस्येवाऽस्य [illegible] निद्राया अपि जघन्यप्रदेशोदयविषये मतिज्ञानावरणवत् भावनीयः । [illegible] इति वक्तव्यम् । [illegible] उदीरणायाः संभवेन जघन्यप्रदेशोदयस्याभावात् ॥

दंसणमोहे तिविहे, उदीरणुदए य आलिगं गंतुं ॥

सत्तरह पुव्वमेवं, उवसमिगाए देवे ॥ ४११ ॥

दर्शनमोहे त्रये औपशमिकस्य [illegible] प्रथमं द्वितीयं [illegible] इति । तद्यथा- प्रथमसमये प्रतनु दलिकं द्वितीयसमये विशेषहीनं तेषामुदयो- दीरणोदय [illegible] तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्रं गत्वा आवलिका [illegible] विशेषहीनं तेषामुदयोदीरणा उदय [illegible] तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्रं गत्वा आवलिकामात्र- [illegible] विशेषहीनं [illegible] मिथ्यात्वानां [illegible] जघन्यप्रदेशोदयः । तथाऽनन्तानुबन्धिसंज्ञा- [illegible] सम्यक्त्व प्रकृ- [illegible] देवलोके गत्वा [illegible] उदीरणोदयचरमसमये तासां [illegible] जघन्यः प्रदेशोदयः । आसां हि [illegible] देवलोके [illegible] उदीरणानामपि प्रकृती- [illegible] कृत्वा देवलोके ततः [illegible] प्रथमसमये एव द्विती- [illegible] दलिकमाकृष्योदयसमयादारभ्य गोपुच्छा- [illegible] । तथा उदयसमये प्रभूतं, द्वितीयसमये विशेषहीनं तृतीयसमये जघन्यप्रदेशोदयो लभ्यते ॥

चउरुवसमित्तु पच्छा, संजोइय दीहकालसम्मत्ता ॥

मिच्छत्तगए आवलि-गाए संजोयणाणं तु ॥ ४१२ ॥

चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य पश्चादन्तर्मुहूर्ते गते सति मिथ्यात्वं गतः तत्रापि मिथ्यात्वप्रत्ययेनाऽसंयोजनात् अनन्तानु- बन्धिनो बध्नाति ततः सम्यक्त्वं गतस्तच्च दीर्घकालं द्वात्रिंशत्सा- गरोपमाणां शतं यावदनुपालयन् तावत्सम्यक्त्वप्रत्ययतः प्रभू- तान् पुद्गलान् अनन्तानुबन्धिनां संबन्धिनः प्रदेशसंक्रमतः परि- शाटयति । ततः पुनरपि मिथ्यात्वं गतः मिथ्यात्वप्रत्ययेन च भू- योऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति तस्या आवलिकाया बन्धावलि- काया चरमसमये पूर्वबद्धानामनन्तानुबन्धिभ्यः जघन्यः प्रदेशोदय आवलिकायाश्चरमसमये इत्युक्तं संसारे [illegible] चतुष्कृत्वः एव मोहनीयस्योपशमो भवति न पञ्चकृत्वा इति चतुःकृत्वो ग्रहणम् । मोहोपशमेन किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते । इह मोहोपशमं कुर्वन् अप्रत्याख्यानादिकषायाणां दलिकमपि गुणसंक्रमेण प्रभूतं संक्रमयति ततः क्षीणमोहे शेषाणां तेषामनन्तानुबन्धिषु बन्धकाले स्तोकमेव संक्रमयति ततो मोहोपशमग्रहणम् ।

इत्थीए संजमभवे, सव्वानिरुद्धम्मि गंतु मिच्छत्तं ।

देवीए लहुमिच्छी, जेठिई आलिगं गंतुं ॥ ४१३ ॥

संयमेनोपलक्षितो भवः संयमभवस्तस्मिन् सर्वनिरुद्धे अन्तर्मु- हूर्त्तावशेषे स्त्रिया मिथ्यात्वं गतायास्ततोऽनन्तरभवे देवीत्वेनोत्पन्नायाः शीघ्रमेव पर्याप्ताया उत्कृष्टस्थितिबन्धानन्तरमावलिकां गत्वा आवलिकायाश्चरमसमये स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । इयमत्र भावना । क्षपितकर्मांशा काचित् स्त्री देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संय- ममनुपाल्य अन्तर्मुहूर्त्ते आयुषोऽवशेषे मिथ्यात्वं गत्वा अनन्तरभवे दे- वी समुत्पन्ना शीघ्रमेव पर्याप्ता ततः उत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमाना स्त्रीवे- दस्योत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । पूर्वबद्धां च उद्वर्त्तयति तत उत्कृष्ट- बन्धारम्भे परतः आवलिकायाश्चरमसमये तस्याः स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयो भवति ।

अप्पद्धा जोगचियाणं, चउणुत्तरसमगाठिईणं ते ।

उवरिं थोवनिसेगे, चिरंति यामाइ वेईणं ॥ ४१४ ॥

अल्पया बन्धाद्धया अल्पेन च योगेन चितानां बद्धानां चतुर्णा- मप्यायुषां ज्येष्ठस्थितीनामुत्कृष्टस्थितीनामन्ते यासौ अन्तिमे उपरि सर्वोपरितने समये सर्वस्तोकदलिकनिक्षेपे चिरकालं तीव्रासा- तोदयया हाभिद्रुतानां क्षपितकर्मांशानां तत्तदायुर्वेदानां जघन्य- प्रदेशोदयः तीव्रासातवेदनया हाभिभूतानां बहवः पुद्गलाः परिशट- न्तीति कृत्वा तीव्रासातवेदग्रहणम् ।

संजोयणा विजोजिय, देवजेट्ठे जहन्नगे अइनिरुद्धे ।

बंधिय उक्कस्स ठिइं, गंतूणे गिंदिया सन्नी ॥ ४१५ ॥

सव्वलहुनरयगए, निरयगई तम्मि सव्वपज्जत्ते ।

पुण तेअणु पुन्निउ य गई, तुल्ला नेया जवाइम्मि ॥ ४१६ ॥

संयोजनात् अनन्तानुबन्धिनो विसंयोगतः विसंयोजने हि शे- षाणामपि कर्मांशानां पुद्गलाः परिशटन्ति इति तदुपादानं ततो जघन्यदेवत्वं प्राप्तः । तत्र चातिनिरुद्धे पश्चिमे अन्तर्मुहूर्त्ते प्रति- पन्नमिथ्यात्व एकेन्द्रियप्रायोग्यां प्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं बध्वा सर्वसंक्लिष्ट एकेन्द्रियेषु उत्पन्नस्तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा असं- ज्ञिषु मध्ये समायातः । देवो हि मृत्वा नाऽसंज्ञिषु मध्ये समायातः गच्छतीति कृत्वा एकेन्द्रियग्रहणम् । ततो संज्ञित्वात् लघु शीघ्रं मृत्वा नारको जातः सर्वपर्याप्तिभिश्च शीघ्रं पर्याप्तस्तस्मिन् सर्व- पर्याप्ति पर्याप्ते नारके नरकगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । पर्याप्तस्य हि प्र- भूताः प्रकृतयो विपाकोदयमायान्ति उदयमागताश्च स्तिबुकसंक- मेण न संक्रामन्ति तेन प्रकृत्यन्तरदलिकसंक्रमाभावाज्जघन्यप्रदेशो- दयः प्राप्यते इति "सव्वपज्जत्ते" इत्युक्तम् । आनुपूर्व्यश्चतस्रोऽपि गतितुल्या भवन्ति स्वस्वगतितुल्या ज्ञेया ज्ञातव्याः केवलं भवादौ प्रथमप्रथमसमये वेदितव्याः तृतीयसमये अन्या अपि बन्धावलिका- तीताः कर्मलता उदयमागच्छन्ति ततो भवप्रथमसमयग्रहणम् ।

देवगई ओहि समा, नवरिं उज्जो य वेयगो नाहे ।

आहारजाइअचिर, संजमपणुपालिऊणं ते ॥ ४१७ ॥

[illegible] अवधिज्ञानावरणस्येति [illegible] जघन्यप्रदेशोदयो द्रष्टव्यः । किं कारणमिति [illegible] न भवति तावद्देवगतौ स्तिबुक- [illegible] वेदकग्रहणम् । [illegible] पर्या- [illegible] देवगतिर्जघन्यप्रदेशोदयः । तथा [illegible] यावत्संयममनुपाल्य अन्तिमे [illegible] वेदयते तस्याहारकसप्त- [illegible] चिरकालसंयमपरिपालने हि भूयांसः [illegible] भवन्तीति कृत्वा चिरकालं संयमग्रहण- म् । [illegible] ॥ ४१७ ॥

[illegible] नत्थि [illegible] आचिरा ।

[illegible], [illegible] तस्स ता ताओ ॥ ४१८ ॥

[illegible] प्रकृतीनां [illegible] चक्षुर्दर्शनावरणसमं [illegible] [illegible] कर्मणो तस्मिन्नेवैके- [illegible] जघन्यप्रदेशोदयो वाच्यः । [illegible] जातिचतुष्टयसंस्थानपञ्च- [illegible] विहायोगतिकत्रसुभगसुस्वर- [illegible] तत्र [illegible] बह्वीः प्रकृ- [illegible] पर्याप्तस्योपप- [illegible] जघन्यप्रदेशोदयः [illegible] उदयमागतानां [illegible] स्थितिमवाप्य [illegible] [illegible] मनुष्यग- [illegible]

([illegible]) [illegible] प्रकरण- [illegible] भगवन्तः [illegible]

[illegible] मिथ्यात्वमिश्रं [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

त्वान्त एतत्प्रकृतिपञ्चकस्य मिथ्यात्वेऽन्तो [illegible] शयः । सूक्ष्मनाम्नः उदयः सूक्ष्मैकेन्द्रियेषु, अपर्याप्तस्य नाम्नो- पि अपर्याप्तकेषु, साधारणनाम्नोऽनन्तवनस्पतिषु, [illegible] दयेषु, बादरपृथिवीकायिकेषु एव नचैतेषु [illegible] दनादित्व लभते नापि पूर्वप्रतिपन्नस्तेषूत्पद्यते [illegible] पि बादरपर्याप्तैकेन्द्रियेषूत्पद्यते तथापि न [illegible] शोत्पन्नमात्रस्यासमाप्तशरीरस्यैव सास्वादनत्वं [illegible] च शरीरे तत्रातपनामोदयो भवति मिथ्यात्वोदये [illegible] प्राप्येव तेनैतासां पञ्चप्रकृतीनां मिथ्यात्वानुदये [illegible] प्रकृतिपञ्चकं पूर्वोक्तं सप्तदशशतादपनीयते [illegible] सास्वादने उदयं प्रतीत्य भवति । नरकानुपूर्व्यनन्तं [illegible] शशतं भवतीत्येतदेवाह । " सासणे [illegible] पुदयंति " सास्वादनेति एकादशशतमुदये [illegible] नुदयात् नरकानुपूर्व्या उदयो हि नरकं [illegible] भवति । न च सास्वादनो नरकं गच्छति [illegible] भाष्ये " नरयाणुपुव्विथाए, सासण सम्मम्मि [illegible] नरयम्मि जं न गच्छइ, [illegible] तेण सा [illegible] कानुपूर्वी मिथ्यादृष्टिप्रत्ययविच्छिन्नसूक्ष्मत्रिकातपमिथ्यात्व [illegible] प्रकृतिपञ्चकं च सप्तदशशतादपनीयते शेषं सास्वादने [illegible] शतं भवतीति [२] ([illegible] अनन्तानुबन्धिनश्चत्वारः क्रोधमानमायालोभाः [illegible] ([illegible]) एकेन्द्रियजातिर्विकलाः [illegible] न्द्रियजातित्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजातयः [illegible] प्रतानां प्रकृतीनां सास्वादनेऽन्त उदयमाश्रित्य [illegible] जायते । अनन्ताऽनुबन्धिनामुदये हि [illegible] ति । यदाहुः श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिपादाः " [illegible] नियमा संजोयणा कसायाण । सम्मद्दंसण [illegible] लहंति " नापि सम्यग्मिथ्यात्वे कोऽप्यनन्तानुबन्ध्युदयो [illegible] योऽपि पूर्वप्रतिपन्नसम्यक्त्वोऽनन्तानुबन्धिनामुदये [illegible] सास्वादन एव भवति । [illegible] पञ्चानिर्विकलेन्द्रियजातयस्तु [illegible] एव [illegible] पञ्चेन्द्रिय [illegible] [illegible] पञ्चेन्द्रियेष्वेव गच्छति [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

मिश्रे [illegible] सम्यग्मिथ्यादृष्टौ [illegible] नवति — [illegible] [illegible]) [illegible] आनुपूर्वी [illegible] नुपूर्वी [illegible] आनुपूर्वी [illegible] [illegible] । [illegible] भावः । [illegible] [illegible]

त्यवशिष्टेषैता निम्नप्रकृतिरपनीयते शेषा नवनवतिस्तत्र सम्यक्-त्वानुपूर्वीचतुष्कप्रक्षेपणं प्रकृतिपञ्चकं क्षिप्यते जातं चतुःशतं यतः सम्यक्त्वमत्र गुणे उदयत एव तथा विरतसम्यग्दृशां यथास्वं चतस्रोऽप्यानुपूर्व्य इति (बितियकसायत्ति) द्वितीयकषाया अप्र-त्याख्यानावरणाश्चत्वारः क्रोधमानमायालोभाः ।

मणुतिरिणुपुव्विविउव्वट्ठ, दुहगअणाइज्जदुगसत्तरस छेओ ।
सत्तासीइदेसितिरिगइ, आउनिउज्जोय तिकसाया ॥१६॥

(मणुतिरिणुपुव्वित्ति) आनुपूर्वीशब्दस्य प्रत्येकं योजना-न्मनुजानुपूर्वी तिर्यगानुपूर्वी (विउव्वट्ठत्ति) वैक्रियाष्टकं वैक्रियशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गदेवानुपूर्वीदेवायुर्नरकगतिर्नरका-नुपूर्वीनरकायुर्लक्षणं दुर्भगमनादेयद्विकम् । अनादेयाय-शःकीर्तिरूपमित्येतासां सप्तदशप्रकृतीनामविरतसम्यग्दृगु-दयं प्रतीत्य छेदो भवति ततः इमाः सप्तदश प्रकृतयः पूर्वोक्त-चतुःशतादपनीयन्ते शेषाः (सगसीइदेसित्ति) (५) सप्ताशी-तिर्देशविरते उदये भवति । इदमत्र तात्पर्यम् । द्वितीयकषायो-दये हि देशविरतेर्लाभ आगमे निषिद्धः । यदागमः "बीयकसाया-णुदये, अप्पच्चक्खाणावरण । नामधिज्जाणं । सम्मद्दंसणलंभं, [illegible]

[illegible]

यः । स च यथायोगं मनुजतिरश्चां पर्याप्तकादुपरिष्टात्संभविषु देशविरत्यादिषु गुणस्थानेषु न संभवति । देवत्रिकं नारकत्रिकं च देवनारकेष्वेव । न च तेषु देशविरत्यादेः संभवः वैक्रि-यशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नोस्तु देवनारकेषूदयः । तिर्यग्म-नुष्येषु तु प्राचुर्येणाविरतसम्यग्दृष्ट्यन्तेषु । यत्तूत्तरगुणस्था-नेष्वपि केषांचिदागमे विष्णुकुमारस्थूलभद्रादीनां वैक्रियद्वि-कस्योदयः श्रूयते स प्रविरलतरत्वादिना केनापि कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षित इत्यस्माभिरपि नेह विवक्षित इति दुर्भ-गमनादेयद्विकमित्येतास्तु तिस्रः प्रकृतयो देशविरत्यादिषु गुणप्रत्ययाप्रोदयन्त इत्येता अविरतनिष्पच्छिन्ना इति (ति-रिगइआउत्ति) तिर्यक्शब्दस्य प्रत्येकं योगात् तिर्यग्गति-स्तिर्यगायुः (निउज्जोयत्ति) नीचैर्गोत्रमुद्योतं वा (तिकसा-यत्ति) तृतीयः कषायः त्रिकषायः मयूरव्यंसकादित्वात्पूरण-प्रत्ययलोपी समासः । प्रत्याख्यानावरणाश्चत्वारः क्रोधमान-मायालोभाः (६)

अट्ठच्छेओ इगसी, पमत्तिआहारजुगलपक्खेवा ।
थीणतिगहारगदुग, छेओ छस्सयरिअपमत्ते ॥१७॥

पूर्वोक्ताष्टप्रकृतीनां देशविरतेः उदयमाश्रित्य छेदो भवति ततः प्रमत्ते एकाशीतिर्भवति आहारकयुगलप्रक्षेपात् । इदमत्र हृदयम् । तिर्यग्गतितिर्यगायुषी तिर्यग्वेद्ये एव तेषु च देशवि-रतान्तान्येव गुणस्थानानि घटन्ते नोत्तराणीत्युत्तरेषु तदुद-याभावः । नीचैर्गोत्रं तु तिर्यग्गतिस्वाभाव्यात् ध्रुवोदयिकं न परावर्त्तते ततश्च देशविरतस्यापि तिरश्चो नीचैर्गोत्रोदयोऽस्त्येव मनुजेषु पुनः सर्वस्य देशविरतादेर्गुणिनो गुणप्रत्ययादुच्चैर्गोत्र-मेवोदेतीत्युत्तरत्र नीचैर्गोत्रोदयाभावः । उद्योतनामस्वभावत-स्तिर्यग्वेद्यं तेषु च देशविरतान्तान्येव गुणस्थानानि नोत्तरा-णीत्युत्तरेषु तदुदयाभावः । यद्यपि यतिवैक्रियेष्वुद्योतनामो-देति "उत्तरदेहि च देवजइ इति वचनात्" तथापि स्वल्पत्वा-दिना केनापि कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षितं तृतीयकषायोदये हि चारित्रजात एव न भवति । उक्तं च पूज्यैः " तइयकसा-याणुदए, पच्चक्खाणावरणनामधिज्जाणं । देसिक्कदेसविरइं चरित्तलंभं न उ लहंति " न च पूर्वप्रतिपन्नचारित्रस्य तदु-दयसंभव इत्युत्तरेषु तदुदयाभावः । इत्येता अष्टौ प्रकृतयः पूर्वोक्तसप्ताशीतेरपनीयन्ते शेषा एकोनाशीतिः । तत आहार-कयुगलं क्षिप्यते यतः प्रमत्तयतिराहारकयुगलस्योदयो भव-तीत्येकाशीतिः । (थीणतिगत्ति) स्त्यानर्द्धित्रिकं निद्रा २ प्रचला २ स्त्यानर्द्धिरूपमाहारकद्विकमाहारकशरीराहारका-ङ्गोपाङ्गलक्षणमिति (७) प्रकृतिपञ्चकस्य प्रमत्ते छेदो भवति । ततः पूर्वोक्तैकाशीतेरिदं प्रकृतिपञ्चकमपनीयते । शेषाः षट्स-प्ततिरप्रमत्ते उदये भवति । अत्रायमाशयः । स्त्यानर्द्धित्रिको-दयः प्रमादरूपत्वादप्रमत्ते न संभवति आहारकद्विकं च विकु-र्वाणो यतिरौत्सुक्यादवश्यं प्रमादवशगो भवत्यत इदमप्य-प्रमत्ते उदयमाश्रित्य न जाघटीति । यत्पुनरिदमन्यत्र श्रूयते प्रमत्तयतिराहारकं विकृत्य पश्चाद्विशुद्धिवशात्तत्रस्थ एवाप्र-मत्ततां यातीति तत्केनापि स्वल्पत्वादिना कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षितमित्यस्माभिरपि न विवक्षितमिति ॥ १७ ॥

सम्मत्तंतिमसंघयण–तियगच्छेओ बिसत्तरि अपुव्वे ।
हासाइछक्कअंतो, छसट्ठि अनियट्टि वेयतिगं ॥१८॥

सम्यक्त्वमन्तिमसंहननत्रिकमर्द्धनाराचसंहननकीलिकासं-हननसेवार्त्तसंहननरूपमित्येतत्प्रकृतिचतुष्टयस्याप्रमत्ते छेदो भवति । तत इदं प्रकृतिचतुष्कं पूर्वोक्तषट्सप्ततेरपनीयते शेषा द्वासप्ततिः (अपुव्वित्ति) अपूर्वकरणे उदये भवतीति । अयमत्राशयः सम्यक्त्वे क्षपिते उपशमिते वा श्रेणिद्वयमारुह्यते इत्यपूर्वकरणादौ तदुदयाभावः । अन्तिमसंहननत्रयोदये तु श्रेणिमारोढुमेव न शक्यते तथाविधशुद्धेरभावादित्युत्तरेषु तदुदयाभावः (९) (हासाइछक्कअंतुत्ति) हास्यमादौ यस्य षट्कस्य तत् हास्यादिषट्कं हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्साख्यं तस्यान्तोऽपूर्वकरणे भवति संक्लिष्टतरपरिणामत्वात्तस्य उत्त-रेषां च विशुद्धतरपरिणामत्वात्तेषां तदुदयाभाव इति उत्तरे-ष्वप्ययमुदयव्यवच्छेदहेतुरनुसरणीयः । तत इदं प्रकृतिषट्कं पूर्वोक्तद्विसप्ततेरपनीयते शेषाः । (१०) (छसट्ठिअनियट्टित्ति) षट्षष्टिरनिवृत्तिबादरे भवति । उदयमाश्रित्येति शेषः । (वेयतिगं) वेदत्रिकं स्त्रीवेदपुंवेदनपुंसकवेदाख्यम् ।

संजलणतिगं छ छेओ, सट्ठिसुहमम्मि तुरियलोभंतो ।
उवसंतगुणे गुणसट्ठि, रिसहनारायदुगअंतो ॥१९॥

संज्वलनत्रिकं संज्वलनक्रोधमानमायारूपमित्येतासां षण्णां प्रकृतीनामनिवृत्तिबादरे छेदो भवति तत्र स्त्रियाः श्रेणिमारो-हन्त्याः स्त्रीवेदस्य प्रथममुदयच्छेदः ततः क्रमेण पुंवेदस्य नपुं-सकवेदस्य संज्वलनत्रयस्य च पुंसस्तु श्रेणिमारोहतः प्रथमं पुंवेदस्योदयच्छेदस्ततः क्रमेण स्त्रीवेदस्य षण्ढवेदस्य संज्व-लनत्रयस्य । षण्ढस्य तु श्रेणिमारोहतः प्रथमं षण्ढवेदस्यो-दयच्छेदः ततः स्त्रीवेदस्य पुंवेदस्य संज्वलनत्रयस्य चैतत्प्रकृ-तिषट्कं पूर्वोक्तषट्षष्टेरपनीयते शेषाः (सट्ठिसुहमम्मित्ति) षष्टिः सूक्ष्मसंपराये उदये भवति (११) अत्र च तुर्यलोभा-न्तश्चतुर्थलोभान्तः संज्वलनलोभस्य व्यवच्छेद इत्यर्थः । तत इयमेका प्रकृतिः षष्टेरपनीयते शेषा उपशान्तगुणे उपशान्त-मोहगुणस्थाने एकोनषष्टिरुदये भवति । (रिसहनारायदुग अंतुत्ति) ऋषभनाराचद्विकं ऋषभनाराचसंहनननाराचसं-हननाख्यं तस्यामुपशान्तगुणे भवति प्रथमसंहननेनैव क्षपक-श्रेण्यारोहणात् इति क्षीणमोहादौ तदुदयाभावः । उपशमश्रे-णिस्तु प्रथमसंहननत्रयेणारुह्यते तत इदं प्रकृतिद्वयं पूर्वोक्तै-कोनषष्टेरपनीयते शेषाः (१[illegible]

[illegible] निद्रुर्गतिरूप[illegible] ।
[illegible] सद्देहं सर्वे [illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] (१४) [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible]

दि योगेन पुद्गलमहद्गुणपरिणामासरूपनानि तत्समेषु दूरीयते तेषां कर्मणां स्वस्वविपाकेनोदयो भवति । तेनायोगिकेवलिनि तदोपमात्रायामुदयाभावः इत्यतस्मिन्नप्रकृतयः पूर्वोदितमारिकाननन्तरपर्यन्ते ततः शेषा द्वादश प्रकृतयोऽयोगिकेवलिन्युदयमाश्रित्य भवन्तीत्येतद्देवाह (बारस अजोगीत्यादि) द्वादश प्रकृतयो ऽयोगिकेवलिनि चरमसमयान्ताश्चरमसमये योगिकेवलिगुणस्थानस्यान्त्यसमयं यावत् तासां नामसमयान्तानां यथाह सुभगमादेयम् (जसत्ति) यशःकीर्तिनाम अन्यतरवेदनीयं सयोगिकेवलिचरमसमयपर्यन्तमित्यर्थः ।

समतिगजाणिदिपणुया-तसगइजिणुच्चंति चरमसमयंता ॥

(समतिगेति) समत्रिकं त्रसबादरपर्याप्तरूपं (पणिंदि ति) पञ्चेन्द्रियजातिः (मणुआउगइति) मनुजायुर्मनुजगतिः (जिणत्ति) जिननाम (उच्चंति) उच्चैर्गोत्रमिति द्वादशप्रकृतिपरिमाणायोगिक इति । कर्म० २ क० । पं० सं० । एकस्मिन् गुणस्थानेषु, (उदयस्थानानि तत्तत्प्रकृतीनामुदयस्थानानि च तत्तत्स्थानेष्वेव द्रष्टव्यानि । ये परिणता एकमोदयनिमित्ताः इत्यादि परिणामवादे । साप्तातिकमुदयस्थानम् इति शेषः वाच्ये)

(९) उदयहेतु भवतीति

दव्वं खेत्तं कालो, भवो य भावो य हेयवो पंच ।
हेउसमासेणुदओ, जायइ सव्वाण पगईणं ॥

[illegible] उदयहेतवस्तावत् [illegible] द्रव्यं क्षेत्रं कालो भवो भावश्च । तत्र द्रव्यं कर्मपुद्गलं [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] परिणामविशेषः । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] इत्यादि सामग्री [illegible] । [illegible] [illegible] — [illegible] — [illegible] उदयं [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] ।

जेहू० तेणं कालेणं तेणं समएणं कोसंबीणामं णयरीहोत्था । विच्छ० बाहिं चंदोतरणे उज्जाणे सेयभद्दे जक्खे तत्थ णं कोसंबीए णयरीए सयाणिए णामं राया होत्था मिगावई देवी तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो पियावतीए देवीए अत्तए उदयणे णामं कुमारे होत्था । अहीणपुण्णराया तस्स णं उदयणस्स कुमारस्स पउमावई णामं देवी होत्था विपा० ५ अ० ।

(उदयनस्य सोमदत्तपुरोहितपुत्रबृहस्पतिदत्तं पद्मावत्या सहभार्यायामासक्तं दृष्ट्वा मारितवान् अथ बहस्पतिदत्तशब्दे) गान्धर्वविद्यानिपुणे चण्डप्रद्योतनभूभुजः पुत्र्या वासवदत्तायाः शिक्षके, आ०क० । आव० । आ०चू० (मिगावइशब्दे सत्कथानकम् । देवाधिदेवप्रतिमाशब्दे तद्विवृतिः) सिन्धुसौवीराधिपतौ च । सत्कथैषाऽस्य । सिन्धुसौवीरदेशाधिपतिर्दशमुकुटबद्धभूपसेव्यउदयनराजो विद्युन्मालिसमर्पितश्रीवीरप्रतिमार्चनात्तत्परीभूतगान्धारश्रावकार्पितगुटिकाभक्षणतो जाता कुरूपायाः सुवर्णगुलिकाया देवाधिदेवप्रतिमायुताया अपहर्तारं मालवदेशभूपमेव्यं चण्डप्रद्योतराजं देवाधिदेवप्रतिमाऽन्यानयनोत्पन्नसंग्रामे बद्ध्वा पश्चादागच्छन् दशपुरे वर्षासु स्थितः । पार्षिकपर्वणि च स्वयमुपवासं चक्रे । भूपादिष्टसूपकारेण भोजनार्थं पृष्टेन चण्डप्रद्योतेन विषभिया श्राद्धस्य ममाप्युपवास इति प्रोक्ते धूर्त्तसाधर्मिकोऽप्यस्मिन्नशमिते मम प्रतिक्रमणं न शुध्यतीति तस्मै स्वस्य प्रदानसत्काले ममदासीपतिरित्यक्षरमाच्छादनाय स्वमुकुटपट्टदानतश्च श्रीउदयनराजेन श्रीचण्डप्रद्योतः क्षमितोऽत्र श्रीउदयनराजस्याराधकत्वम् । कल्प० । उदयगामिनि, त्रि० । स्था० ४ ठा० ।

उदयणमत्त–उदयनमन्त्र– पुं० उदयनमुदयगामि प्रवर्त्तमानं मन्त्रं यस्य स तथा । तथाविधे पुरुषज्ञानभेदे, स्था०४ठा० ।

उदयत्थमण–उदयास्तमन–न० उदयवेलायामस्तवेलायां चा"उदयत्थमणे सुमुहुत्तमुहुत्तयणं " कल्प० ।

उदयधम्म–उदयधर्मन्–पुं० धर्मकल्पद्रुमकारके आगमगच्छीये आचार्ये, जै० इ० ।

उदयपत्त–उदयप्राप्त–त्रि० उदिते,–प्रश्न० सं०५ द्वा० ।

उदयप्पहसूरि–उदयप्रभसूरि–पुं० नागेन्द्रगच्छीये स्वनामख्याते सूरिभेदे, " प्रमाणसिद्धान्तविरुद्धमत्र, यत्किञ्चिदुक्तं मतिमान्द्यदोषात् । मात्सर्यमुत्सार्य तदार्यचित्ताः, प्रसादमाधाय विशोधयन्तु । ४ । उद्यमिव सुधाभुजां गुरुरिति त्रैलोक्यविस्तारणो, यत्रयं प्रतिमात्सरादनुमितिर्निर्दिश्यमुज्जृम्भते । किचार्मी विबुधाः सुधेति वचनोऽरं यदीयं मुदा, शंसन्ति प्रथयन्ति तामतितमां संवादमेदस्विनाम् । ५ । नागेन्द्रगच्छगोविन्द–वक्षोऽलङ्कारकौस्तुभाः । ते विश्ववन्द्यानघास्तुदयप्रभसूरयः ॥ अयमाचार्यः विक्रमसंवत् १२२० वर्षात् १२७७ पर्यन्तं विद्यमान आसीत् । विजयसेनसूरेरयं शिष्यः धीरधवलमहाराजाऽमात्यवस्तुपालस्य मान्य आसीत् आरम्भसिद्धिधर्माभ्युदयग्रन्थौ व्यरीरचत् । द्वितीयोऽप्येतन्नामा रविप्रभसूरेः शिष्यः । नेमिचन्द्रसूरिकृतप्रवचनोद्धारस्योपरि विषमपदव्याख्यानाम्नीं टीकां कृतवानिति । जै० इ० ।

उदयबंधुक्किट्ठा–उदयबन्धोत्कृष्टा– स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, यासां प्रकृतीनां विपाकोदये सति बन्धादुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्मावाप्यते ता उदयबन्धोत्कृष्टसंज्ञाः । पं० सं० । " उदउक्केसापयओ" अनायुष चतुर्भ्रष्टयरहिताः पञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियद्विकहुण्डसंस्थानपराघातोच्छ्वासोद्योतविहायोगतयो गुरुलघुतैजसकार्मणनिर्माणोपघातवर्णादिचतुष्कानि स्थिरादिषट्कं त्रसादिचतुष्कमसातवेदनीय नीचैर्गोत्रं षोडशकषायामिथ्यात्वं ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकं दर्शनावरणचतुष्कमित्येताः षष्टिः प्रकृतय उदयबन्धोत्कृष्टाः । एतासामुदयप्राप्तानां स्वबन्धतन्त्र उत्कृष्टा स्थितिरवाप्यते तत एता उदयबन्धोत्कृष्टा अभिधेयाः । पं० सं० ॥

उदयवई–उदयवती– स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, तत्स्वरूपं च " चरमसमयम्मि दलियं, जासिं अन्नत्थ संकमे ताओ । अनुदयवइ इयराओ, उदयवई होंति पगईओ " इति अनुदयवतीभ्यः प्रतीत्यः इतराः प्रकृतय उदयवत्यो भवन्ति । पं० सं० ॥

यासां दलिकं चरमसमये स्वविपाकेन वेदयते संप्रति ता एवोदयवतीः प्रकृतीरभिधातुकाम आह ।

ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकमायुश्चतुष्टयं दर्शनचतुष्टयं सातासातवेदनीये स्त्रीनपुंसकवेदौ चरमोदयात्समत्वकरूपास्ताश्चेमाः । मनुष्यगतिः पञ्चेन्द्रियजातित्रसनामबादरनाम पर्याप्तकनाम शुभनामसुस्वरनामादेयनाम तीर्थकरनाम तथा उच्चैर्गोत्रं वेदकसम्यक्त्वं चरमलोभः संज्वलनलोभः इत्येताश्चतुस्त्रिंशत्प्रकृतय उदयवत्यस्तथाहि–ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षीणकषायान्त्यसमये चरमोदयानां च नाम वेदकतद्गतानां सातासातवेदनीययोरुच्चैर्गोत्रस्य च सर्वसंख्यया द्वादशप्रकृतीनामयोगिकेवलिचरमसमये संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मसंपरायान्त्यसमये वेदकसम्यक्त्वस्य स्वक्षपणपर्यवसानसमये स्त्रीनपुंसकवेदयोः क्षपकश्रेण्यामनिवृत्तिबादरसंपराय [illegible]
तदुदयान्तसम [illegible]
मोस्त । तत [illegible]
नोदयोः स्त्रीन [illegible]
प्रधानमेव गुण [illegible]
त्यः पूर्वपुरुषवेदपादयः । पं० सं० ३ द्वा० ।

उदयवल्लभ–उदयवल्लभ— पुं० विक्रमराज्यात् अष्टाविंशत्यधिकचतुर्दशशते (१४२८) वर्षे जाते श्रीपालकथानामग्रन्थकर्तुः क्षमासागरस्य गुरौ । जै०इ० ।

उदयरयणगणि–उदयरत्नगणिन्–पुं० 'स्वनामके मुनिसिंहसूरेः शिष्ये, अनेन विक्रमराज्यात् अष्टाविंशत्यधिकचतुर्दशशते (१४२८) वर्षे रत्नशेखरसूरिकृतश्रीपालचरित्रस्य प्रथमादर्शो लिखितः । जै० इ० ।

उदयवीरगणि–उदयवीरगणिन्–पुं० तपागच्छीये संघवीरगणिनोऽन्तेवासिनि, । जै० इ० ।

उदयसंकमुक्किट्ठा–उदयसंक्रमोत्कृष्टा–स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, यासां विपाकोदये प्रवर्तमाने सति संक्रमत उत्कृष्टस्थितिसत्कर्म लभ्यते न बन्धतस्ता उदयसंक्रमोत्कृष्टाः । पं० सं०३ द्वा० ।

उदयसंठिइ–उदयसंस्थिति–पुं० सूर्यादेरुदयविधौ, चं० प्र० ८ पाहु० । सू० प्र० । (सूर्यस्य उदयविधौ विप्रतिपत्तिप्रदर्शनपूर्वकसिद्धान्तो यथा–

ता कहं ते उदयसंठिती आहितेति वदेज्जा तत्थ खलु इमाओ तिन्नि पडिवत्तिओ पण्णत्ताओ तत्थेगे एवमाहंसु ता जदा णं जंबूदीवे २ दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति तदा

णं उत्तरड्ढे वि अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति । जया णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति तता णं दाहिणड्ढे वि अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति । जदा णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे सत्तरसमुहुत्ते दिवसे भवति तया णं उत्तरड्ढे वि सत्तरस मुहुत्ते दिवसे भवति । जया णं उत्तरड्ढे सत्तरस मुहुत्ते दिवसे भवति तदा णं दाहिणड्ढे वि सत्तरस मुहुत्ते दिवसे भवति । एवं परिहावेतव्वं सोलसमुहुत्ते दिवसे पन्नरसमुहुत्ते दिवसे चोद्दस मुहुत्ते दिवसे भवति तेरसमुहुत्ते दिवसे जाव ता जता णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे बारसमुहुत्ते दिवसे तया णं उत्तरड्ढे वि बारसमुहुत्ते दिवसे भवति । जता णं उत्तरड्ढे बारसमुहुत्ते दिवसे भवति तताणं दाहिणड्ढे वि बारसमुहुत्ते दिवसे भवति । तता णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं सयापन्नरसमुहुत्ते दिवसे भवति सदा पन्नरस मुहुत्ता राई भवति अवट्ठिताणं तत्थ राइंदिया पण्णत्ता समणाउसो एगे एवमाहंसु । एगे पुण एवमाहंसु जता णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे अट्ठारस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तया णं उत्तरड्ढे वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ। जया णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तता णं दाहिणड्ढे वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति । जया णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तता णं दाहिणड्ढे वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति। एवं परिहावेतव्वं सत्तरस मुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति सोलसमुहुत्ताणंतरे पन्नरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति एवं परिहावेतव्वं चोद्दसमुहुत्ताणंतरे जाव ॥

(ता कहं ते इत्यादि) ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण सूर्यस्य उदयसंस्थितिः त्वया भगवन्नाख्याता इति वदेत्, एवमुक्ते सति भगवानेतद्विषया यावन्त्यः प्रतिपत्तयः तावतीरुपदर्शयति। (तत्थेत्यादि) तत्र तस्यामुदयसंस्थितौ विषये तिस्रः प्रतिपत्तयः परतीर्थिकाभ्युपगमरूपाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा तत्र तेषां त्रयाणां परतीर्थिकानां मध्ये एके प्रथमाः परतीर्थिका एवमाहुः (ता जया णमित्यादि) तत्र यदा णमिति वाक्यालङ्कारे अस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्तो दिवसः । [illegible] ([illegible]) तत्र यदा उत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्तो दिवसः ([illegible]) यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति यदा चोत्तरार्द्धे सप्तदशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्तो दिवसः (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्रकारेण एकैकमुहूर्त्तहान्या परिहातव्यं [illegible] । प्रथमत एकैकमुहूर्त्तहान्या [illegible] दिवसो वक्तव्यः [illegible] । [illegible] जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे [illegible] दिवसो भवति [illegible] उत्तरार्द्धे [illegible] दिवसो भवति [illegible] उत्तरार्द्धे वि [illegible] दिवसे भवति [illegible]

द्वादशमुहूर्त्तदिवसप्रतिपादकमूत्रं साक्षादाह (ता जयाणमित्यादि) ता इति तत्र यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि द्वादशमुहूर्त्तो दिवसः यदा चोत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्त्तो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धेऽपि द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसः । तदा अष्टादशमुहूर्त्तादिदिवसकाले जम्बूद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि सदा सर्वकालं पञ्चदशमुहूर्त्तो दिवसो भवति सर्वदा पञ्चदशमुहूर्त्ता रात्रिः । कुत इत्याह । अवस्थितानि सकलकालमेकप्रमाणानि णमिति वाक्यालङ्कारे तत्र मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां दिशि रात्रिंदिवानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! एतच्च प्रथमानां परतीर्थिकानां मूलभूतं स्वशिष्यं प्रत्यामन्त्रणं वाक्यम् । अत्रैवोपसंहारमाह । (एगे एवमाहंसु) एके पुनरेवमाहुः यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणस्मिन्नर्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानन्तरोऽष्टादशभ्यो मुहूर्त्तेभ्योऽनन्तरो मनाक् हीनो हीनतरो वा यावत्सप्तदशभ्यो मुहूर्त्तेभ्यः किंचित्समधिक एव प्रमाणो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽप्यष्टादशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसो भवति यदा चोत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धेऽपि अष्टादशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसः । यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणार्द्धे सप्तदशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसः यदा उत्तरार्द्धे सप्तदशानन्तरो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धेऽपि सप्तदशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसः (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्रकारेण एकैकमुहूर्त्तहान्या परिहातव्यं परिहानिप्रकारमेवाह (सोलसेत्यादि) प्रथमतः षोडशमुहूर्त्तानन्तरो दिवसो वक्तव्यः ततः पञ्चदशमुहूर्त्तानन्तरस्तदनन्तरं चतुर्दशमुहूर्त्तानन्तरस्ततस्त्रयोदशमुहूर्त्तानन्तरः एतेषा हि मतेन न कदाचनापि परिपूर्णमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसो भवति ततः सर्वत्रानन्तरशब्दप्रयोगः । द्वादशमुहूर्त्तानन्तरं सूत्रं तु साक्षाद्दर्शयति ॥

ता जयाणं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे बारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तदा णं उत्तरड्ढे वि बारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति जया णं उत्तरड्ढे बारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तया णं दाहिणड्ढे वि बारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तदा णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वतस्स पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं णो सदा पन्नरसमुहुत्ते दिवसे भवति णो सदा पन्नरसमुहुत्ता राई भवति अणवट्ठिताणं तत्थ राइंदिया पण्णत्ता समणाउसो एगे एवमाहंसु एगे पुण एवमाहंसु २ ता जदा णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति तदा णं उत्तरड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई भवति। जया णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति तता णं दाहिणड्ढे बारसमुहुत्ता राई भवति ता जया णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तदा णं उत्तरड्ढे बारसमुहुत्ता राई भवइ । जता णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तदा णं दाहिणड्ढे बारसमुहुत्ता राई भवति । एवं णिलव्वं सगलेहि य अणंतरेहि य एक्के दो दो आलावका सव्वेहिं दुवालसमुहुत्ता राई भवति जाव ता जता णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे बारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति उत्तरड्ढे दुवालसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति जया णं उत्तरड्ढे दुवालसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवति तदा णं दाहिणड्ढे दुवालसमुहुत्ता राई भवति । तया णं

जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं रोवत्थि पणरसमुहुत्ते दिवसे जवति । पन्नरसमुहुत्ता राई जवति ... एगे एवमाहंसु ३ वयं पुण एवं वदामो ता जंबुद्दीवे २ सूरियाउ दीणपाईणमुग्गच्छंति पाईणदाहिणमागच्छंति पाईणदाहिणमुग्गच्छंति दाहिणपडिणमागच्छंति दाहीणपडीणमुग्गच्छंति पडीणमुदीणमागच्छंति पडीणउदीणमुग्गच्छंति उदीणपाईणमागच्छंति । ता जया णं जंबुद्दीवे २ दाहिणद्धे दिवसे जवति तया णं उत्तरद्धे दिवसे जवति । तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं राई जवति ता जया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं दिवसे जवति तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं राई जवति । ता जया णं जंबुद्दीवे २ दाहिणद्धे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे जवति तया णं उत्तरद्धेवि उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे जवति जया णं उत्तरद्धे उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे जवति तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं जहणिया दुवालसमुहुत्ता राई जवति । ता जया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे भवति तया णं पच्चच्छिमेणं उक्कोसए अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे जवति तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं जहणिया दुवालसमुहुत्ता राई जवति । एवं एएणं गमेणं णेतव्वं । अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेगदुवालसमुहुत्ता राई जवति सत्तरसमुहुत्ते दिवसे तेरसमुहुत्ता राई सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे जवति सातिरेगतेरसमुहुत्ता राई जवति सोलसमुहुत्ते दिवसे जवति चोद्दसमुहुत्ता राई जवति । सोलसमुहुत्ताणंतरे दिवसे जवति सातिरेगचोद्दसमुहुत्ता राई जवति । पन्नरसमुहुत्ते दिवसे पन्नरसमुहुत्ता राई पन्नरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेगपन्नरसमुहुत्ता राई जवति । चोद्दसमुहुत्ते दिवसे सोलसमुहुत्ता राई चोद्दसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेगसोलसमुहुत्ता राई तेरसमुहुत्ते दिवसे सत्तरसमुहुत्ता राई तेरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेगसत्तरसमुहुत्ता राई । जहण्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे जवति *उक्कोसिया अट्ठारसमुहुत्ता राई जवइ एवं जाणितव्वं ।* ता जया णं जंबुद्दीवे २ दाहिणद्धे वासाणं पढमे समए पडिवज्जति तया णं उत्तरद्धेवि वासाणं पढमे समए पडिवज्जति । जया णं उत्तरद्धे वासाणं पढमे समए पडिवज्जति तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणंतरपुरक्खडे कालसमयंसि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ ता जया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ तया णं पच्चच्छिमेणं वि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ । जया णं पच्चच्छिमे णं वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं अणंतरपच्छाकयकालसमयंसि वासाणं पढमे समए पडिवण्णे जवति ॥ जहा समओ एवं आवलियाए आणापाणू थोवे लवे मुहुत्ते अहोरत्ते पक्खे मासे उडु एवं दस आलावका जधा वासाणं एवं हेमंताणं गिम्हाणं च जाणियव्वा ॥

(ता जया णमित्यादि) तत्र यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणार्द्धे द्वादश

[illegible]

नो नैव सदा सर्वकालं पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति नापि सदा पञ्चदशमुहूर्ता रात्रिः कुत इत्याह (अणवट्ठियाणमित्यादि) अनवस्थितानि अनियतप्रमाणानि यामिनि खलु तत्र मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिन्दिवानि अहानि हेश्रमण ! हेआयुष्मन् ! अत्रोपसंहारमाह । (एगे एवमाहंसुर)

[illegible]

तरन्ति) अष्टादशभ्यो मुहूर्तेभ्योऽनन्तरो मनाक् हीनो हीनतरो यावत्सप्तदशभ्यो मुहूर्तेभ्यः किञ्चिदधिक एव प्रमाणो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्ता रात्रिः । तथा यदा चोत्तरार्द्धे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसस्तदा दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्ता रात्रिः (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्रकारेण तावद्वक्तव्यं यावत्त्रयोदशमुहूर्तानन्तरदिवसवक्तव्यता एकैकस्मिंश्च सप्तदशादिके संख्याविशेषे सकलैर्मुहूर्तैरनन्तरैश्च किंचिदूनैर्द्वौ द्वावालापकौ वक्तव्यौ सर्वत्र च द्वादशमुहूर्ता रात्रिः तद्यथा । " जयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणद्धे सत्तरसमुहुत्ते दिवसे भवइ तयाणं उत्तरद्धे दुवालसमुहुत्ता राई भवति जयाणं उत्तरद्धे सत्तरसमुहुत्ते दिवसे भवइ तया णं दाहिणद्धे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ जया ण जंबुद्दीवे दीवे दाहिणद्धे सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे हवइ तया ण उत्तरद्धे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ जयाणं उत्तरद्धे सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं दाहिणद्धे दुवालसमुहुत्ता राई भवइ " एवं षोडशमुहूर्तः । षोडशमुहूर्तानन्तरं पञ्चदशमुहूर्तः पञ्चदशमुहूर्तानन्तरं चतुर्दशमुहूर्तः चतुर्दशमुहूर्तानन्तरं त्रयोदशमुहूर्तः त्रयोदशमुहूर्तानन्तरं द्वादशमुहूर्तगता अपि नव आलापका वक्तव्या द्वादशमुहूर्तानन्तरमालापकं साक्षादाह (जयाणमित्यादि) यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा उत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति यदा चोत्तरार्द्धे द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्द्धे द्वादशमुहूर्ता रात्रि तदा चाष्टादशमुहूर्तानन्तरादिदिवसकाले जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य (पुरच्छिमपच्चच्छिमेणंति) पूर्वस्यां पश्चिमायां च दिशि

[illegible]

युष्मन्! अत्रैवोपसंहारमाह (एगे एवमाहंसु ३)
प्रतिपत्तयां [illegible]
वादिनः सदैव रात्रि द्वादश [illegible]
। प्रत्यक्षतोऽत्र ही [illegible]

[illegible] मण्डलानुपद्दर्शयति । (एवंपुनरन्यादि) एवंपुनरे- [illegible] प्रकारं [illegible] प्रकारमाह (ता जंबूद्दीवे- [illegible] इत्यादि) ता इति पूर्ववत् जम्बूद्वीपे द्वीपे सूर्यौ यथायोग- [illegible] मेरोर्दक्षिणस्यामुत्तरपूर्वस्यां दिशि [illegible] दक्षिणपूर्वस्यामागच्छतः ततो भर- [illegible] दक्षिणपूर्वस्यामुद्गम्य दक्षिणापरस्यामाग- [illegible] दक्षिणापरस्यामपरविदेहक्षेत्रापेक्षया उद्गम्या- [illegible] अपि चापरोत्तरस्यामैराव- [illegible] उद्गम्य उदङ्मध्यस्यामुत्तरपूर्वस्यामागच्छतः [illegible] सूर्ययोरुदयविधिप्रदर्शितो विशे- [illegible] सूर्यः पूर्वदक्षिणस्यामुद्गच्छति तदा अपरः [illegible] दिशि समुद्गच्छति [illegible] सूर्यो भरतादीनि [illegible] परिक्रम्य परिभ्रमन् प्रकाश- [illegible] तत्र [illegible] परिक्रम्या परि- [illegible] मेरोरुत्तरदिग्भावीनि प्रकाशयति [illegible] सूर्यो दक्षिणापरस्यामागतः अपरविदेहक्षेत्रापेक्ष- [illegible] सूर्यः पुनरपरपूर्वस्यामागतः पूर्व- [illegible] समुद्गच्छति [illegible] दक्षिणापरस्यामुद्गतः सन् तत्र [illegible] परिभ्रमन् [illegible] प्रकाशयति । उत्तर- [illegible] सन् पूर्वविदेहानवभा- [illegible] सूर्यो दक्षिणपूर्वस्यां भर- [illegible] उत्तर- [illegible] अपिना- [illegible] ([illegible]) तत्र यदा- [illegible] दिवसो भवति तदा [illegible] दक्षिणार्द्धे [illegible] परि- [illegible] प्रभवति [illegible] मन्दरस्य पर्वतस्य [illegible]

[illegible]

पश्चिमायामपि दिशि उत्कृष्टोऽष्टादशमुहूर्त्तो दिवसो भवति जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य (उत्तरदाहिणेणं) उत्तरतो दक्षिणतश्च जघन्या द्वादशमुहूर्त्ता रात्रिः । [illegible] पश्चिमार्द्धे रात्रिगतं प्रागुक्तमनुसरणीयम् । (एवं [illegible]) एवमुक्तेन प्रकारेण एतेनानन्तरोदितेन गमेनालापकप्रकारेण ज्ञातव्यम् । किं तदित्याह । ([illegible]) यदा मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणोत्तरयोः पूर्वपश्चिमयोर्वा अष्टादशमुहूर्त्तानन्तरः [illegible] किञ्चिन्यूनाष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणो दिवसस्तदा पूर्वप- योर्दक्षिणोत्तरार्द्धयोर्वा सातिरेका द्वादशमुहूर्त्ता रात्रि- र्भवतीति एवं शेषाण्यपि पदानि भावनीयानि सूत्राणि प्रागुक्तालापकगमानुसारेण स्वयं परिभावनीयः । [illegible] " ता जयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे अट्ठारसमुहुत्ते दिवसे हवइ तया णं उत्तरड्ढेवि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ जया णं उत्तरड्ढे अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे [illegible] णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चत्थिमे णं [illegible] दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ता जया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे [illegible] तया णं पच्चत्थिमेण वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे हवइ [illegible] णं पच्चत्थिमेण वि अट्ठारसमुहुत्ताणंतरे दिवसे भवइ तया णं जंबु- दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं [illegible] मुहुत्ता राई भवइ" एवं सप्तदशमुहूर्त्तदिवसादिविषया [illegible] सूत्रालापका भावनीयाः (ता जयाणमित्यादि) तत्र यदा [illegible] दक्षिणार्द्धे वर्षाणां वर्षाकालस्य प्रथमः समयः प्रतिपद्यते [illegible] तदा उत्तरार्द्धेऽपि वर्षाणां प्रथमसमयो भवति [illegible] दक्षिणार्द्धे उत्तरार्द्धे च सूर्ययोश्चारसंचारात् यदा [illegible] वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य (पुरच्छिमपच्चत्थिमेणंति) पूर्वस्यामपरस्यां [illegible] (अणंतरपुरक्खडेत्ति) अनन्तरमव्यवधानेन पुरस्कृतो [illegible] यः सः अनन्तरपुरस्कृतोऽनन्तरद्वितीय इत्यर्थः । [illegible]

(समयंसित्ति) समयः [illegible] भवति [illegible] [illegible] कालप्रधानो समयश्च [illegible] प्रथमसमयः प्रतिपद्यते भवति किमुक्तं भवति [illegible] दक्षिणार्द्धोत्तरार्द्धयोर्वर्षाकालस्य प्रथमः समयो [illegible] पूर्वमनन्तरं द्वितीयः समयः पूर्वपश्चिमयोर्वर्षाकालस्य [illegible] समयो भवति (ताजयाणमित्यादि) तत्र यदा [illegible] जम्बूद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यां दिशि वर्षाकालस्य [illegible] समयो भवति तदा मन्दरस्य पर्वतस्य पश्चिमायामपि दिशि वर्षाकालप्रथमसमयो भवति समकालमेवोभयत्र पूर्वपश्चिमयोः सूर्ययोश्चारसंचारात् । यदा च पश्चिमायामपि दिशि वर्षाकालस्य प्रथमः समयो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य (उत्तरदाहिणेणंति) उत्तरतो दक्षिणतश्च [illegible]

[illegible]

मत्तमित्यर्थः ॥ (जहासमयइत्यादि) यथा समय उक्तस्तथा आवलिकाऽऽनप्राणौ स्तोकलवौ मुहूर्तोऽहोरात्रः पक्षो मासः ऋतुः अयनमादिरूपो वक्तव्यः एवं च समयागतमालापकमादिं कृत्वा दश आलापका एवं भवन्ति ते च समयगताऽऽलापकरीत्या स्वयं परिभावनीयास्तथापि "जयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं उत्तरड्ढे वि पढमा आवलिया पडिवज्जइ जयाणं उत्तरड्ढे पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं अणंतरपुरक्खडकालसमयंसि पढमा आवलिया पडिवज्जइ जयाणं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं पच्चत्थिमेणं वि पढमा आवलिया पडिवज्जइ जया णं पच्चत्थिमेणं पढमा आवलिया पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं अणंतरपच्छाकडकालसमयंसि पढमा आवलिया पडिवन्ना भवइ" इदं च प्राग्उक्तव्याख्यानुसारेण व्याख्येयं नवरम् (आवलिया पडिवज्जइत्ति) आवलिका परिपूर्णा भवति शेषं तथैव एवं आनप्राणादिका अप्यालापका भणनीयाः (एवमित्यादि) यथा वर्षाणां वर्षाकालस्य एते अनन्तरोदिताः समयादिगता अत्र आलापका भणिता एवं (हेमंताणंति) शीतकालस्य (गिम्हाणंति) ग्रीष्मकालस्योष्णकालस्येत्यर्थः । प्रत्येकं समयादिगता दश आलापका भणितव्याः । अयनगतं त्वालापकं साक्षाद्दर्शयति ॥

ता जया णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे पढमे अयणे पडिवज्जति तदा णं उत्तरड्ढे वि पढमे अयणे पडिवज्जइ जता णं उत्तरड्ढे पढमे अयणे पडिवज्जति तता णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं अणंतरपुरक्खडकालसमयंसि पढमे अयणे पडिवज्जति ता जता णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं पढमे अयणे पडिवज्जति जया णं पच्चत्थिमेणं पढमे अयणे पडिवज्जति तता णं जंबुद्दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं अणंतरपच्छाकडकालसमयंसि पढमे अयणे पडिवन्ने भवति जहा अयणे तथा संवच्छरे जुगे वाससते एवं वाससहस्से वाससयसहस्से पुव्वंगे पुव्वे एवं जाव सीसपहेलिया पलिओवमे सागरोवमे ता जदा णं जंबुद्दीवे २ दाहिणड्ढे उस्सप्पिणी पडिवज्जति तता णं उत्तरड्ढे वि उस्सप्पिणी पडिवज्जति जता णं उत्तरड्ढे उस्सप्पिणी पडिवज्जति तता णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं णेवत्थि ओसप्पिणी णेव अत्थि उस्सप्पिणी अवट्ठिते णं तत्थ काले पण्णत्ते समणाउसो एवं उस्सप्पिणी वि ता लवणे समुद्दे दाहिणड्ढे दिवसे भवति तता णं उत्तरड्ढे दिवसे भवति जता णं उत्तरड्ढे दिवसे भवति तता णं लवणसमुद्दे पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं राई भवति जहा जंबुद्दीवे २ तहेव जाव उस्सप्पिणी तहा धायइसंडेणं दीवे सूरिया उदीणं तधेव ता जता णं धायइसंडे दीवे दाहिणड्ढे दिवसे भवति तता णं उत्तरड्ढे वि दिवसे भवति जता णं उत्तरड्ढे दिवसे भवति तता णं धायइसंडे दीवे मंदराणं पव्वताणं पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं राई भवति एवं जंबुद्दीवे २ तहा तधेव जाव उस्सप्पिणी कालो । एवं जहा लवणे समुद्दे तधेव कालोदे तथाऽब्भितरं पुक्खरद्धेणं सूरिया उदीणपाईणमुग्गच्छ तधेव ता जता णं अब्भितरपुक्खरद्धेणं दाहिणड्ढे दिवसे भवति तदा णं उत्तरद्धे वि दिवसे भवति जता णं उत्तरद्धे वि दिवसे भवति तता णं अब्भितरपुक्खरद्धे मंदराणं पव्वताणं पुरच्छिमे पच्चच्छिमेणं राई भवति सेसं जहा णं जंबुद्दीवे तधेव जाव उस्सप्पिणीओ सप्पिणी ।

ता जताणमित्यादि सुगमम् । (जहाअयणेइत्यादि) यथा अयने आलापको भणितस्तथा संवत्सरे युगे वक्ष्यमाणस्वरूपे चन्द्रादिसंवत्सरपञ्चकात्मके वर्षसहस्रे वर्षशतसहस्रे पूर्वाङ्गे पूर्वे एवं (जाव सीसपहेलियत्ति) अत्र एवं यावत्करणादमून्यपान्तराले पदानि द्रष्टव्यानि " तुडियंगे तुडिए अडडंगे अडडे अववंगे अववे हूहूयंगे हूहूये उप्पलंगे उप्पले पउमंगे पउमे नलिणंगे नलिणे अत्थनिउरंगे अत्थनिउरे अउयंगे अउए नउयंगे नउए चूलियंगे चूलिए सीसपहेलियंगे सीसपहेलिए इति" अत्र चतुरशीतिवर्षलक्षाण्येकं पूर्वाङ्गं चतुरशीतिपूर्वाङ्गलक्षाणि एकं पूर्वमेव पूर्वः पूर्वो राशिश्चतुरशीतिलक्षैर्गुणित उत्तरो राशिर्भवति यावच्चतुरशीतिशीर्षप्रहेलिकाङ्गलक्षाणि एका शीर्षप्रहेलिका एतावान् राशिर्गणितविषयोऽत ऊर्ध्वं गणनातीतः स च पल्योपमादि " पलिओवमे सागरोवमे " अनयोः स्वरूपं संग्रहणीटीकायामुक्तम् । आलापकास्तु स्वयं वक्तव्याः । अवसर्पिण्युत्सर्पिणीविषयमालापकं साक्षादाह (ताजयाणमित्यादि) तत्र यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणार्द्धे अवसर्पिणी प्रतिपद्यते परिपूर्णा भवति तदा उत्तरार्द्धेऽपि अवसर्पिणी प्रतिपद्यते यदा उत्तरार्द्धे अवसर्पिणी प्रतिपद्यते तदा जम्बूद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि नैवास्त्यवसर्पिणी नाप्यस्त्युत्सर्पिणी कुत इत्याह अवस्थितो यस्मिन् खलु तत्र पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि कालः प्रज्ञप्तो मया शेषैश्च तीर्थकरैः हे श्रमणायुष्मन् ! ततस्तत्रावसर्पिण्युत्सर्पिण्यभावः (एवमुस्सप्पिणीवित्ति) एवमुक्तेन प्रकारेणोत्सर्पिण्यपि उत्सर्पिण्यालापकोऽपि वक्तव्यः । स चैवं "ताजयाणं जंबुद्दीवे दीवे दाहिणड्ढे पढमा उस्सप्पिणी पडिवज्जइ तया णं उत्तरड्ढे वि पढमा उस्सप्पिणी पडिवज्जइ जया णं उत्तरड्ढे वि पढमा उस्सप्पिणी पडिवज्जइ तया णं जंबुद्दीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चत्थिमेणं णेव अत्थि उस्सप्पिणी अवस्सप्पिणी अवट्ठिए णं तत्थ काले पण्णत्ते समणाउसो " तदेवं जम्बूद्वीपवक्तव्यतोक्ता संप्रति लवणसमुद्रवक्तव्यतामाह । (लवणेणं समुद्दे इत्यादि) (तहेवत्ति) यथा जम्बूद्वीपे उद्गमविषये आलापक उक्तस्तथा लवणसमुद्रेऽपि वक्तव्यः । स चैवं "लवणेणं सूरिया उईणपाईणमुग्गच्छ पाईणदाहिणमागच्छंति पाईणदाहिणमुग्गच्छ दाहिणपाईणमागच्छंति दाहिणपाईणमुग्गच्छ पाईणउईणमागच्छंति पाईणउईणमुग्गच्छ उईणपाईणमागच्छंति " इदं च सूत्रं जम्बूद्वीपगतोद्गमसूत्रवत्स्वयं परिभावनीयं नवरमत्र सूर्याश्चत्वारो वेदितव्याः " चत्तारि य सागरे लवणे इति वचनात् " ते च जम्बूद्वीपगतसूर्याभ्यां सह समश्रेण्या प्रतिबद्धास्तद्यथा द्वौ सूर्यावेकस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या प्रतिबद्धौ द्वितीयस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या अपरौ तत्र यदैकः सूर्यो जम्बूद्वीपे दक्षिणपूर्वस्यामुद्गच्छति तदा

[illegible] प्रतिबद्धौ सूर्यौ लवणसमुद्रे तस्यामेव दक्षिणपू-
[illegible] जम्बूद्वीपगतेन सूर्येण सह तत्स-
[illegible] प्रतिबद्धौ द्वावपरौ लवणसमुद्रे अपरोत्तरस्यां दिशि
[illegible]। तत्र उदयविधिरपि द्वयोर्द्वयोर्जम्बूद्वीपसूर्य-
[illegible]। तेन दिवसरात्रिविभागोऽपि क्षेत्रविभागेन
[illegible]। तथा चाह। ताजयाणमित्यादि सुगमं नवरं
([illegible]) यथा जंबुद्दीवे पुरच्छिमपच्छिमेणं
[illegible] यावदुस्सप्पिणीअवसप्पिणीयाला-
[illegible] लवणसमुद्देऽप्यन्यूनातिरिक्तं समस्तं भणितव्यं
[illegible] जम्बूद्वीपे द्वीप इत्यस्य स्थाने लवणसमुद्रे इति वक्तव्यमिति
[illegible] लवणसमुद्रगतान्यपि वक्तव्यतोक्ता। संप्रति धात-
[illegible] "धायइसंडे णं सूरिया इत्यादि" अत्रा-
[illegible] नवरमत्र सूर्या द्वादश " धायइ-
संडे दीवे बारस चंदा य सूरा य " इतिवचनात्। ततः षट्
सूर्या [illegible] लवणसमुद्रगतैः सूर्यैः
सह [illegible] प्रतिबद्धाः षट् उत्तरदिक्चारिभिः। संप्रत्य-
[illegible] दिवसरात्रिविभागमाह (ताजयाणमि-
त्यादि) [illegible] दीवे दक्षिणार्द्धे दिवसो भवति तदा
[illegible] दिवसो भवति यदा उत्तरार्द्धेऽपि दिवसस्तदा
[illegible] पूर्वापरविभागयोः प्र-
[illegible] [एवमित्यादि]
[illegible] जम्बूद्वीपे [illegible] वक्तव्यं
[illegible]। [कालोए इत्यादि]
[illegible] नयरं
[illegible] दक्षिणदिक्चारि-
[illegible] सह समश्रेणया
[illegible] उदयविधिर्दिवस-
[illegible]
[illegible] [[illegible] इत्या-
दि] [illegible] [[illegible]] [illegible] जम्बूद्वीप इव
[illegible]
[illegible] प्रतिबद्धाः [illegible]
[illegible] दिवसरात्रिविभागश्च क्षेत्र-
[illegible] [[illegible]] सु-
[illegible]

[illegible] विधायाः
[illegible] (१८८५) [illegible]
[illegible]।

[illegible]
[illegible]
[illegible]

स्था० ८ ठा०। प्रज्ञा०। उत्त०। आ० चू०। [illegible]
देशः उदररोगे, । वाच०। उदराण्यष्टौ। "पृथक् समस्तैः [illegible]
निपातैः (४) प्लीहोदरं (५) बद्धगुदं तथैव (६) [illegible]
(७) सप्तममष्टमं च जलोदरं चेति भवन्ति तानि"। [illegible]
सं० ५ द्वा०। विपा०। तं०। उपा०।

उदरंभरि–उदरम्भरि–त्रि० उदरं बिभर्ति–भृ-खि-मुम् [illegible]
पञ्चयज्ञाद्यकरणेनात्मोदरमात्रपोषके, । वाच०।

उद (य) रगंठि-उदरग्रन्थि-पुं० उदरे ग्रन्थिरिव गुल्मरोगे [illegible]

उद (य) रत्ताण–उदरत्राण–न० उदरं त्रायतेऽनेन [illegible]
(कमरबन्ध) उदरबन्धवस्त्रे । हेम०।

उदराणुगिद्ध–उदरानुगृद्ध–त्रि० उदरमनुगृद्ध [illegible]
उदरभरणव्यग्रे तुन्दपरिमृजे, "कुलाइं जे धावति सा [illegible]
धातिधम्मं उदराणुगिद्धे"। सूत्र० १ श्रु० ८ अ०।

उदरिय–उदरिक–न० जलोदरिके, [illegible] १ ध्रु० ७ [illegible]
नि० चू०।

उदवाह–उदवाह–पुं० उदकं वहति। वह अण् [illegible]
वाहके मेघे, उदकवाहकमात्रे, त्रि०। वाच०। [illegible]
वाहने, "उदवाहाइ वा पवाहाइ वा " [illegible]
वाहनानि तान्येव प्रकर्षयन्ति प्रवाहाः। जं० ३ [illegible]

उदहि–उदधि–पुं० उदकानि धीयन्तेऽत्र धा–आधारे कि–[illegible]
देशः समुद्रे, । "जहा से सयंभुउदहीणसेट्ठे [illegible]
साहुसेट्ठे"। सूत्र० १ श्रु० ७ अ०। "जहा से सयंभुरमणे, [illegible]
मकराभादय"–उत्त० ११ अ०। (उदधीनां सर्वा [illegible]
सागरशब्दे)। ("चत्तारि उदही पण्णत्ता तंजहा [illegible]
णामसेगे" इत्यादि पुरुषजातशब्दे उदधि सूत्र [illegible]) ([illegible]
योऽद्य समयेन स्पृशा नयेति फरिसणाशब्दे) [illegible]
३ ठा० २ उ० " पुढवीइ वा उदहीइ वा " पृथिवी [illegible]
उदधिस्तद्धीनोदघनोदधिः। स्था० २ ठा० ४ उ०। "[illegible]
उदही, उदहिपइट्ठिया पुढवी"। स्था० ४ ठा० २ उ०। [illegible]
समुद्रनामके आचार्ये, । आचा० १ ध्रु० १ अ० १ उ०। [illegible]
नामग्रहणात्। उदधिकुमारे भवनवासिनि, । प्र० [illegible]
१ अ० । " दीवोदिसा उदहीणं तुरयाणं [illegible]
सयमहस्सा" स० । प्रश्न०। जलधये, स्था० ३ ठा० ४ [illegible]

उदहिकुमार–उदधिकुमार–पुं० समये भवनवासिनि, [illegible]
षट्। स्था०। " उदहिकुमारा णं भन्ते सव्वे समाहारा [illegible]
सेण्णि। भ० १६ श० १३ उ०। (उदधिकुमारेन्द्रादिवक्तव्य [illegible]
वक्तव्यता भवणवासिशब्दे। (धम्मक्रियादिस्वरूपं [illegible]
वदिशाइन्द्रेषु)

उदहिकुमारावास–उदधिकुमारावास–पुं० उदधिकुमाराणा[illegible]
वासे। "[illegible] उदहिकुमारावाससयसहस्सा [illegible]

उदाइ-उदायिन्- पुं० स्वनामख्याते कूणिकराजमत्तहस्तिनि, उदायिहस्तिनः पूर्वापरभवौ यथा।

रायगिहे जाव एवं वयासी उदाईणं भंते ! हत्थिराया कओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता उदाई हत्थिरायत्ताए उववन्ने । गोयमा ! असुरकुमारेहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता उदाई हत्थिरायत्ताए उववन्ने । उदाईणं भंते ! हत्थिराया कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जिहिति? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठितीयंसि णिरयावासंसि णेरइयत्ताए उववज्जिहिति से णं भंते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं गच्छिहिति गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिति जाव अंतं काहिति । भ० १८ श० १ उ० ।

(टीका सुगमत्वान्न गृहीता) कोणिकनृपतेः गोशालेन पट्टप्रवृत्तस्य शरीरं गृहीतकलेवरपरिहारद्धी, "अहण्णं उदाई णामं कुंडियायणिए अज्जुणस्स गोयमपुत्तस्स सरीरगं विप्पजहामि" इति भीरमखलिपुत्रो गोशालः भ०१५ श०।उ०। कूणिकपुत्रे, तद्वक्तव्यता चैवम् उदायि कोणिकपुत्रो यः कोणिके अपक्रान्ते पाटलिपुत्रं नगरं न्यवीविशत् । यश्च स्वनगरस्य विविक्ते देशे पर्वदिनेष्वाहृय संविग्नगीतार्थसद्गुरुं तत्पर्युपासनापरायणः परमसंवेगरसप्रकर्षमनुस्मरन् सामायिकपौषधादिकं सुश्रमणोपासकप्रायोग्यमनुष्ठानमन्वतिष्ठत् । एकदा च निशि देशनिर्धाटितरिपुराजपुत्रेण छद्मना धार्मिकरूपमाधुना कृतपौषधोपवासः सुखप्रसुप्तः कङ्कायः कर्तिकाकण्ठकर्तनेन विनाशित इति ॥ स्था० ९ ठा० । आ० क० (विस्तरतोऽयमेवार्थः सेणियशब्दे) अयं च निर्वर्तितनीर्थकृन्नामकर्मा उत्सर्पिण्यां तृतीयः सुपार्श्वनामा तीर्थकरो भविष्यति । " तइओ उदायिजीवो सुपासो " ती० । आ० चू० ।

उदाइंत-उदयमान-त्रि० शोभमाने, । दश० १ अ० ॥

उदाण-उदान-पुं० अन्-घञ् । ऊर्ध्वं मानोऽस्य इकाशिकादेशादाशिरोवृत्तौ वायौ, । स्था० २६ ठा० । वाच० ।

उदायण-उदायन-पुं० सिन्धुसौवीरेषु वीतिभयनगराधिपतौ स्वनामख्याते राजर्षौ, । तद्वक्तव्यता चैवम् ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं सिंधुसोवीरेसु जणवएसु वीतिभयणामं णयरं होत्था । वण्णओ । तस्स णं वीतिभयस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरच्छिमे दिसिभाए एत्थ णं मियवणे णामं उज्जाणे होत्था । सव्वोउयवण्णओ । तत्थ णं वीतिभए णयरे उदायणे णामं राया होत्था । महया वण्णओ, तस्स णं उदायणस्स रण्णो पउमावई णामं देवी होत्था । सुकुमालवण्णओ तस्स णं उदायणस्स रण्णो पभावती णामं देवी होत्था । वण्णओ जाव विहरति । तस्स णं उदायणस्स रण्णो पुत्ते पभावतीए देवीए अत्तए अभीइणामं कुमारे होत्था । सुकुमाल जहा सिवभद्दे जाव पच्चुवेक्खमाणे विहरइ । तस्स णं उदायणस्स रण्णो णियए भायणिज्जे केसी णामं कुमारे होत्था सुकुमाल जाव सुरूवे से णं उदायणे राया सिंधुसोवीरप्पमोक्खाणं सोलसण्हं जणवयाणं वीइभयप्पमोक्खाणं तिण्हं तेसट्ठीणं णगरागर सयाणं महसेणप्पमोक्खाणं दसण्हं राईणं बद्धमउडाणं विदिण्णछत्तचामरवालवीयणाणं अण्णेसिं च बहूणं राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईणं आहेवच्चं पोरेवच्चं जाव कारेमाणे पालेमाणे समणोवासए अभिगयजीवाजीवे जाव विहरइ । तए णं से उदायणे राया अण्णया कयाइं जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता जहा संखे जाव विहरइ तए णं तस्स उदायणस्स रण्णो पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था धण्णा णं ते गामागरनगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसा जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ धण्णा णं ते राईसरतलवर जाव सत्थवाहप्पभिईओ जे णं समणं भगवं महावीरं वंदंति णमंसंति जाव पज्जुवासंति । जइणं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे इहमागच्छेज्जा । इह समोसरेज्जा इहेव वीतीभयस्स णयरस्स बहिया मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं जाव विहरेज्जा तओ णं अहं समणं भगवं महावीरं वंदेज्जा णमंसेज्जा जाव पज्जुवासेज्जा । तए णं समणे भगवं महावीरे उदायणस्स रण्णो अयमेयारूवं अज्झत्थियं जाव समुप्पण्णं वियाणित्ता । चंपाओ णयरीओ पुण्णभद्दाओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमइत्ता पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं जाव विहरमाणे जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए जेणेव वीतिभये णयरे जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता जाव विहरइ । तए णं वीईभए णयरे सिंघाडग जाव परिसा पज्जुवासइ । तए णं से उदायणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठतुट्ठकोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावेत्ता एवं वयासी । खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! वीतिभयं णयरं सब्भिंतरबाहिरियं जहा कूणिओ उववाइए जाव पज्जुवासइ पउमावइपामोक्खाओ देवीओ तहेव जाव पज्जुवासंति धम्मकहा तए णं से उदायणे राया समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठहियए उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठेइत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव णमंसित्ता एवं वयासी एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! जाव से जहेयं तुब्भे वदह त्तिकट्टु जं णवरं देवाणुप्पिया ! अभीइकुमारं रज्जे ठावेमि तए णं अहं देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वयामि अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंधं । तए णं से उदायणे राया समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता

तमेव आभिसेक्कं हत्थिं दुरुहइ

अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ

[illegible] अभिनन्दिए जाव समु- [illegible] । एवं खलु अजीकुमारे [illegible] पुत्ते [illegible] [illegible] महावीरस्स अंतिए [illegible] [illegible] [illegible] दोहमप्पं [illegible] [illegible] महावीरस्स [illegible] [illegible]

[illegible]

मं जहा जमालिस्स जाव [illegible] पउमावई हंसलक्खणं [illegible] [illegible] मिविभाओ पचोरुहइ [illegible] महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता [illegible] वीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं [illegible] त्ता एगंसिया उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं [illegible] महत्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं [illegible] परिच्छइ जाव [illegible] सामी जाव [illegible] केसीगया पउमावई य [illegible] भगवं महावीरं [illegible] ति वंदित्ता एगंसिया जाव [illegible] या सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ जहा [illegible] [illegible] । भ० ३ श० ६ उ० ।

इयमेव [illegible] कथान्तरोपक्षिप्ता [illegible] । [illegible] [illegible] चीतभयनामनगरे उदायनो नाम राजा [illegible] [illegible] तयोज्येष्ठपुत्रोऽभीचिनामा [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

तेनोक्तं तत्राहं कथं यामि । ताभ्यां करतले समुत्पाट्य स नगरोद्याने मुक्तः । ततो लोकस्तं पृच्छति । किं त्वया तत्राश्चर्यं दृष्टम् । स भणति । दृष्टं श्रुतमनुभूतं पञ्चशैलद्वीपं मया यत्र प्रहासा हासाप्रहासाभिधे देव्यौ स्तः । अत्र कुमारनन्दिना तत्र स्नातुं(?)ऽग्निमारचय्य(?) चितया मस्तकं यावत्स्वशरीरं ज्वालयितुमारब्धः । तदा मित्रेणाऽयं वारितः भो मित्र ! तवेदं कापुरुषजनोचितं चेष्टितं न युक्तम् । महानुभाव ! दुर्लभं मनुष्यजन्म मा हारय तुच्छमिदं भोगसुखमस्ति । किं च यद्यपि त्वं भोगार्थी तथापि स्वधर्मानुष्ठानमेव कुरु यत उक्तं । "धणओ धणत्थियाणं, कामत्थीणं च सव्वकामकरो । सग्गापवग्गसंगम–हेऊ जिणदेसिओ धम्मो" ॥१॥ इत्यादि शिक्षायाः(?)ऽभिधेन स वार्यमाणोऽपि इङ्गिनीमरणेन स मृतः । पञ्चशैलाधिपतिर्जातः तन्मित्रस्य श्रावकस्य महान् खेदो जातः । अहो ! भोगकामार्थे जना इत्थं क्लिश्यन्ति जानन्तोऽपि वयं किमत्र गार्हस्थ्ये स्थिताः स्म इति स श्रावकः प्रव्रजितः । क्रमेण कालं कृत्वा अच्युतदेवलोके समुत्पन्नः । अवधिना स स्ववृत्तान्तं जानाति स्म । अन्यदा नन्दीश्वरयात्रार्थं सर्वदेवेन्द्राश्चलिताः स श्रावकदेवोऽपि अच्युतेन्द्रेण समं चलितः । तदा पञ्चशैलाधिपत्वेनस्य विद्युन्मालिनाम्नो देवस्य गले पटहो लग्नः उत्तारितो नोत्तरति । हासाप्रहासाभ्यां उक्तम् । इयं पञ्चशैलद्वीपवासिनो स्थितिः यन्नन्दीश्वरद्वीपयात्रार्थं चलितानां देवेन्द्राणां पुरः पटहं वादयन् विद्युन्मालिदेवस्तत्र याति ततस्त्वं खेदं मा कुरु गलस्थमिमं पटहं वादयन् गीतानि गायन्तीभ्यामावाभ्यां सह नन्दीश्वरद्वीपे याहि । ततः स तथा कुर्वन् नन्दीश्वरद्वीपोद्देशेन चलितः । श्रावकदेवस्तं सखेदं पटहं वादयन्तं दृष्ट्वा उपयोगेनोपलक्षितवान् । भणति च भोः त्वं मां जानासि । स भणति । कः शक्रादिदेवान् न जानाति । ततस्तं श्रावकदेवः तस्य स्वप्राग्भवस्वरूपं दर्शयति स्म । सर्वं पूर्ववृत्तान्तमाख्याति । ततः संवेगमापन्नः स देवो भणति । तदिदानीमहं किं करोमि । श्रावकदेवो भणति श्रीवर्द्धमानस्वामिनः प्रतिमां कुरु यथा तव सम्यक्त्वं सुस्थिरं भवति । यत उक्तम् । "जो कुणइ जिणपडिमं, जिणाण जियरागदोसमोहाणं । सो पावइ अन्नभवे, सुहजणणं धम्मवररयणं" ॥१॥ अन्यच्च ॥ "दारिद्दं दोहग्गं, कुजाइकुसरीरकुगइकुमईओ । अवमाणरोगसोगा, न हुंति जिणबिंबकारीणं ॥२॥" ततः स विद्युन्माली महाहिमवद्गिरिक्षुल्लहिमवच्छिखरगोशीर्षचन्दनदारु छेदयित्वा श्रीवर्द्धमानस्वामिप्रतिमां निर्वर्तितवान् । तां च मञ्जूषायां क्षिप्तवान् । तस्मिन्नवसरे षण्मासान् यावदितस्ततो भ्रमन् वाहनं वायुभिरास्फाल्यमानं विलोकितवान् । तत्र गत्वा वायुं तमुत्पातमुपशामितवान् । सांयात्रिकाणां च तां मञ्जूषां दत्तवान्, भणितवांश्च । देवाधिदेवप्रतिमा चात्रास्ति यत्र चेयं विशेषपूजामाप्नोति तत्रेयं देया देवाधिदेवनाम्नैवेयमुद्घाटयिष्यते भवद्वाहनेऽस्यां स्थितायां न कोऽप्युपद्रवो भविष्यति । ततस्तां लात्वा सांयात्रिका वीतभयपत्तनं प्राप्ताः । तत्रोदायनराजा तापसभक्तस्तस्य सा मञ्जूषा दत्ता । कथितश्च सुरवचनं मिलितश्च तत्र ब्राह्मणादिको भूरिलोकः भणति च गोविन्दाय नमः इत्युक्ते मञ्जूषा नोद्घाटिता । तत्र केचित् भणन्ति । अत्र देवाधिदेवश्चतुर्मुखो ब्रह्मास्ति अन्ये केचिद्वदन्ति अत्र चतुर्भुजो विष्णुर्वास्ति । केचिद्वदन्ति अत्र महेश्वरो देवाधिदेवोऽस्ति । अस्मिन्नवसरे तत्रोदायनराजपट्टराज्ञी चेटकराजपुत्री प्रभावती नाम्नी श्रमणोपासिका [illegible] तया मञ्जूषायाः पूजां कृत्वा एवं भणितं "गयरागदोसमोहो, सव्वन्नू अट्ठपाडिहेरसंजुत्तो । देवाहिदेवमुक्खो, अइरामं दंसणं देउ ॥१॥" एवमुक्त्वा तया मञ्जूषायां हस्तेन परशुप्रहारो दत्तः उद्घाटिता सा मञ्जूषा तस्यां दृष्टाऽतीव सुन्दराम्लानपुष्पमालालङ्कृता श्रीवर्द्धमानस्वामिप्रतिमा जातजिनशासनोन्नतिः अतीवानन्दिता प्रभावती एवं बभाण । "सव्वन्नु सव्वदंसण, अपुणब्भवभवियजिनमणाणंद । जय चिंतामणि जय गुरु, जय जय जिणवीर अकलंको ॥१॥" तत्र प्रभावत्या अन्तःपुरमध्ये चैत्यगृहं कारितं तत्रेयं प्रतिमा स्थापिता । तां च त्रिकालं सा पवित्रा पूजयति । अन्यदा प्रभावती राज्ञी तत्प्रतिमायाः पुरो नृत्यति राजा च वीणां वादयति तदानीं स राजा तस्या मस्तकं न पश्यति । राज्ञोऽधृतिर्जाता हस्ताद्वीणा पतिता राज्ञ्या पृष्टं किं मया दुष्टं नर्तितं राजा मौनमाश्रित्य स्थितः । राज्ञा अतिनिर्बन्धे उक्तं यत्तव मस्तकमपश्यमहं व्याकुलीभूतो हस्ताद्वीणां पातितवान् सा भणति मया सुचिरं श्रावकधर्मः न कश्चिन्मम मरणाद्भीतिरस्ति । अन्यदा तत्प्रतिमापूजनार्थं स्नाता सा राज्ञी स्वचेटीं प्रति वस्त्राण्यानयेत्युवाच । तया च रक्तानि वस्त्राण्यानीतानि राज्ञी क्रुद्धा प्राह । जिनगृहे प्रविशन्त्या मम रक्तानि वस्त्राणि ददासीत्युक्त्वा चेटीमादर्शेन हतवती मर्मणि प्रत्याहारतस्तन्मृता सा । प्रभावत्या चिन्तितं हा ! मया निरपराधत्रसजीववधः [illegible] परं किं मे जीवितव्येन ततस्तया राज्ञ्या राज्ञे [illegible] । अहं भक्तं प्रत्याख्यामि राज्ञा नैवेति प्रतिपादितं [illegible] योच्यते । तदा राज्ञा उक्तं च यदि त्वं देवी भूत्वा मां [illegible] यसि तदा त्वं भक्तं प्रत्याख्याहि । राज्ञ्या [illegible] प्रत्याख्याय समाधिना मृता देवलोकं गता [illegible] च प्रतिमां कुब्जा देवदत्ता दासी [illegible] । [illegible] देवस्तु उदायनं राजानं प्रतिबोधयति । [illegible] तापसभक्तोऽतः स देवस्तापसस्वरूपं [illegible] गतो राज्ञे दत्तवान् । राज्ञा तानि [illegible] क एतानि फलानि तापसो भणति । [illegible] मोऽस्ति सर्वतानि फलानि सन्ति । [illegible] तत्र गतः । तापसैस्समाक्रोशैः स [illegible] तस्मिन्नेव वने जैनसाधून् [illegible] मा कुर्विति राजाभाष्यमिमः [illegible] धर्मे सक्तः । "धम्मो [illegible] धम्मं गुरुं चेव, धम्मत्थं [illegible] रहिओ, देवो धम्मो [illegible] आरंभपरिग्गह । [illegible] तिबोधितः । [illegible] राजानं च [illegible] को जातः । [illegible] जिनश्च [illegible] [illegible]

[illegible] मुक्ता यथार्थानि वि- [illegible] मुक्ता जाता । [illegible] । [illegible] मा विन्नपति मांग- [illegible] विना करे [illegible] द्वितीयां गुटिकां [illegible] देवतया कथितं [illegible] सुवर्णगुटिकाया: [illegible] कथित [illegible] प्रद्योतस्तु तं [illegible] सुरेन गत्वा तस्या [illegible]

[illegible]

दिने मूषकैः चण्डप्रद्योतस्य उदायनराजस्य [illegible] जानाम्यहं यथार्थं पूर्वसाधर्मिकोऽसि तदन्तरेण मे पर्युषणा न शुध्यति चण्डप्रद्योतो मुक्तः [illegible] तन्निमित्तं [illegible] मूर्ध्नि बद्धः । [illegible] ततः प्रभृति पट्टबद्धा राजानो जाताः । [illegible] वर्षारात्रे व्यतिक्रान्ते उदायनराजस्तः [illegible] वणिग्वर्गस्तत्रायातः स तत्रैव स्थितः इदानीं [illegible] दशपुरं नाम नगरं प्रसिद्धं जातम् । अन्यदा स [illegible] पौषधशालायां पौषधिकः पौषधे प्रतिपालयन् [illegible] त्रिसमये च तदैवानारतोऽनिमायः समुत्पन्नः [illegible] नाकरनगराणि यत्र श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो [illegible] धन्यास्ते राजेश्वरप्रभृतयो ये श्रमणनगरा: श्रीवर्ध- [illegible] न्तिके [illegible] धर्मं शृण्वन्ति । [illegible] कं द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यन्ते तथा [illegible] [illegible] व्रजन्ति । ततो यदि श्रमणनगरं [illegible] पूर्वानुपूर्व्या चरन् यदीहागच्छेत्तदाऽहमपि भगवतो [illegible] जामि । उदायनस्यायमध्यवसायो भगवता [illegible] प्रतिनिष्क्रम्य वीतभयपत्तनस्य मृगवनोद्याने [illegible] तत्र पर्युपासिता उदायनोऽपि तत्रायातो भगवतो [illegible] जिष्यामि यदि राज्ये [illegible] भगवन् [illegible] [illegible] अभिनः । [illegible] प्रतिबन्धो मा [illegible]

[illegible]

१८ अ० । आ० क० । आ० म० ॥ (अभीचिकुमारस्य वक्तव्यता स्थापत्ये प्रोक्ता अस्या एव महत्या उदायनवक्तव्यतायाः केचिदंशा अज्जगस्विवयानिवारियासिवरवादिशब्देषु । उदायनस्य पितृष्वसुर्जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः कथा जयंतीशब्दे)

उदार (राल)–उदार–त्रि० उद्–आ–रा–क–दातरि, महति, मरल्ले, दक्षिणे, गर्म्भारे, असाधारणे, वाच० । निस्पृहत्वातिरेकादौदार्ययति, । प्र० २ द्वा० १ उ० ।

उदात्त–उदारत्व–न० । अभिधेयार्थस्यातुच्छरूपे, स० । अतिशिष्टगुम्फगुणयुक्तवाक्यरूपे अन्यस्यार्थप्रतिपादकतालक्षणे वा द्वार्विशतितमे सत्यवचनातिशये, स० ।

उदासीण–उदासीन–त्रि० उद्–आस–शानच्० । रागद्वेषरहिते माध्यस्थे, "उदासीणे फरुसं वयंति" उदासीना रागद्वेषरहिता मध्यस्था वहुधनत्वे सत्युपशान्तास्तान् स्वाभिनोऽयोदनोयतान् कुर्वन्ति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ॥ "समणापि दकुदासीण, तत्थ वि ताव पगे कुप्पति" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

विपद्यमानयोरेकनरपत्योनास्तर्वके जिगीषोर्नृपतेः शत्रुमित्रनृमितो व्यवहिते परतरे मध्यमाद्वहिरेतस्मादुदासीनो बलाधिकः इत्युक्तलक्षणे राजनेदे, वाच० । उपेक्षमाणे च । स्था० ६ ठा० ।

उदाहड–उदाहृत–त्रि० उद्–आ–हृ–क्त दृष्टान्ततयोपन्यस्ते कथिते, । वाच० । उपन्यस्ते, उदाहृतं तु "सम्मं मईए अहाउ सो विप्परिया समेय" सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

उदाहरंत–उदाहरत्–त्रि०प्रतिपादयति, 'सर्वं असत्यं इति' चिंतयता, "असाहु साहुत्ति उदाहरंता" । सूत्र०१श्रु० १२ अ० ।

उदाहरण–उदाहरण–न० उदाह्रियते प्राबल्येन गृह्यतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युदाहरणम् । दश० १ अ० । उत्पत्तिधर्मकत्वान्साध्यसाधर्म्यात्तद्धर्मभावि दृष्टान्ते, यथा घट इति वैधर्म्योदाहरणं यदनित्यं न भवति तदुत्पत्तिमदपि न भवति यथाकाशमिति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । विशे० ।

मूलभेदतो द्वैविध्यं निदर्शयन्नाह ।

तत्थोदाहरणं दुविहं, चउव्विहं होइ एक्कमेक्कं तु ।
हेऊ चउव्विहो खलु, तेण उ साहिज्जए अत्थं ॥

तत्र शब्दो वाक्योपन्यासार्थो निर्धारणार्थो वा । उदाहरणं पूर्ववत्तच्च मूलभेदतो द्विविधं द्विप्रकारं चरितकल्पितभेदादुत्तरभेदतस्तु चतुर्विधं भवति । तयोर्द्वयोरेकैकमुदाहरणमाहरणतद्देशतद्दोषोपन्यासभेदात्तच्च वक्ष्यामः ।

नायं आहरणं ति, दिट्ठंतोवमनिदरिसणं चेव ।
एगट्ठं तं दुविहं, चउव्विहं चेव नायव्वं ॥ ५२ ॥

ज्ञायतेऽस्मिन्सति दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इति ज्ञातम् । अधिकरणे निष्ठाप्रत्ययः । तत्रोदाह्रियते प्राबल्येन गृह्यतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युदाहरणमिति दृष्टमर्थमन्तं नयतीति दृष्टान्तः । अतीन्द्रियप्रमाणदृष्टं संवेदननिष्ठां नयतीत्यर्थः । उपनीयतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थः इत्युपमानम् । तथा च निदर्शनं निश्चयेन दर्श्यते अनेन दार्ष्टान्तिक एवार्थ इति निदर्शनम् (एगट्ठंति) इदमेकार्थमेकार्थिकजातम् इह च तत्प्रागुपन्यस्तं द्विविधमुदाहरणं चतुर्विधं चैवाङ्गीकृत्य ज्ञातव्यं प्रत्येकमपि सामान्यविशेषयोः कथंचिदेकत्वादत एव सामान्यस्यापि प्राधान्यस्थापनार्थमेकवचनाभिधानमेकार्थमित्यत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयात् गमनिकामात्रमेतदिति गाथार्थः ।

साम्प्रतं यदुक्तं तत्रोदाहरणं द्विविधमित्यादि तदुद्वैविध्यादिप्रदर्शनायाह ।

चरियं च कप्पियं वा, दुविहं तत्तो चउव्विहेक्केक्कं ।
आहरणे तद्देसे, तद्दोसे चेवुपन्नासे ॥ ५३ ॥

चरितं कल्पितं चेति द्विविधमुदाहरणम् । तत्र चरितमभिधीयते यद्वृत्तान्तेन कस्यचिद्दार्ष्टान्तिकार्थप्रतिपत्तिर्जन्यते । तद्यथा दुःखाय निदानं यथा ब्रह्मदत्तस्य । तथा कल्पितं स्वबुद्धिकल्पनाशिल्पनिर्मितमुच्यते तेन कस्यचिद्दार्ष्टान्तिकार्थप्रतिपत्तिर्जन्यते । यथा पिप्पलपत्रैरनित्यतायामित्युक्तं च "जह तुब्भे तह अम्हे, तुब्भे वि य होहिह य जहा अम्हे । अप्पाहेइ पडंतं, पंडुयपत्तं किसलयाण ॥ नवि अत्थि नवि य होही, उल्लावो किसलपंडुपत्ताणं । उवमा खलु एस कता भवियजणविबोहणट्ठाए" इत्यादिआहेदमुदाहरणं दृष्टान्त उच्यते तस्य च साध्यानुगमादिलक्षणमित्युक्तं च "साध्येनानुगमो हेतोः साध्याभावे च नास्तिता । ख्याप्यते यत्र दृष्टान्ते, स साधर्म्येतरो द्विधा" अस्य पुनस्तल्लक्षणाभावात्कथमुदाहरणत्वमित्यत्रोच्यते तदपि कञ्चित्साध्यानुगमादिना दार्ष्टान्तिकार्थप्रतिपत्तिजनकत्वात्कृतत उदाहरण इहापि च सोऽस्त्येवेति कृत्वा किं नोदाहरणतेति साध्यानुगमादिलक्षणमपि सामान्यविशेषोभयरूपानन्तधर्मात्मके वस्तुनि सति कथञ्चिद्भेदवादिन एव युज्यते नान्यस्यैकान्तभेदाभेदयोस्तदभावादिति । तथाहि सर्वथा प्रतिज्ञा दृष्टान्तार्थभेदवादिनोऽनुगमनः खलु घटादौ कृतकत्वादेरनित्यत्वादिप्रतिबन्धदर्शनमपि कृतानुपयोग्यत्र भिन्नवस्तुधर्मत्वात्सामान्यस्य च परिकल्पितत्वादसत्त्वादित्यमपि च तद्वलेन साध्यार्थप्रतिबन्धकल्पनायामतिप्रसङ्गादित्यत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति । एवं सर्वथा अभेदवादिनोऽप्येकत्वादेव तदभावो भावनीय इति । अनेकान्तवादिनस्त्वनन्तधर्मात्मके वस्तुनि तद्धर्मसामर्थ्यात्तत्तद्वस्तुनः प्रतिबन्धबलेनैव तस्य तस्य वस्तुनो गमकं भवत्यन्यथा तस्मिन् तत्प्रतिपत्त्यसंभव इति कृतं प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुमः । चरितं च कल्पितं चेत्यनेन विधिना द्विविधम् । पुनश्चतुर्विधं चतुःप्रकारमेकैकं कथमत आह । उदाहरणं तद्देशस्तद्दोषश्चैवमुपन्यास इति । तत्रोदाहरणशब्दार्थ उक्त एव । तस्य देशस्तद्देशः । एवं तद्दोषः । उपन्यसनमुपन्यासः स च तद्वस्त्वादिलक्षणो वक्ष्यमाण इति गाथार्थः ।

साम्प्रतमुदाहरणमभिधातुकाम आह ।

चउहा खलु आहरणं, होइ अवाओ उवायठवणा य ।
तह य पडुप्पन्नविणा–समेव पढमं चउविगप्पं ॥ ५४ ॥

चतुर्धा अमूदाहरणं भवति । अथ चतुर्धा अनूदाहरणे विचार्यमाणे भेदा भवन्ति । तद्यथा–अपायः उपायः स्थापना च । तथा च प्रत्युत्पन्नविनाशमेवेति । स्वरूपमेषां प्रपञ्चेन भेदतो निर्युक्तिकार एव वक्ष्यति । दश० नि०१ अ०। आव० । (अपायादिशब्देषु अपायाद्युदाहरणादि) एकदेशप्रसिद्ध्या सकलप्रसिद्ध्यर्थकथने, कर्म्मणि–ल्युट्–इष्ट–सिद्ध्यर्थमुच्यमाने दृष्टान्ते, । प्रकृतासिद्ध्यर्थनिदर्शनरूपे उपोद्घाते च । करणे–ल्युट्–न्यायमते प्रतिवादिप्रयुक्तप्रतिज्ञादिपञ्चकान्तर्गते व्यातिरक्तधर्म्मनामदर्शके, वाक्यभेदे कथनमात्रे, सम्भ्रमसम्बद्धतया ग्रामादिकथावाक्योपन्यासे, कथाप्रसङ्गे च । भावे–ल्युट् वाच० । काल्पनिकमप्युदाहरणं भवति । नचैतदनुपपन्नमार्षेऽपि काल्पनिकदृष्टान्तस्याभ्यनुज्ञानादाह भगवान् भद्रबाहुस्वामी " चरियं च कप्पियं वा, आहरण दुविहमेव पन्नत्तं । अट्ठस्स साहणट्ठा इंधणमिव ओयणट्ठाए " दं०

[illegible]–[illegible]–त्रि० [illegible], " आ मा तिष्ठि उदाहिया " [illegible] १ श्रु० ७ अ० १ उ० ।
[illegible]–[illegible]–अव्य० [illegible] " किं मे मुणी मुणीए उदाहो [illegible] " [illegible] इति विकल्पार्थो निपातः । भ० १५ श० १ उ० । " [illegible] उदाहु [illegible] " आचा० २ श्रु० । [illegible], [illegible] १ श्रु० ७ अ० २ उ० ।
[illegible]–त्रि० [illegible], " उदाहु ते आयं [illegible]सन्ति इति [illegible] " । [illegible] १ श्रु० ७ अ० २ उ० । कथितवति, " पभो [illegible] उदाहु [illegible] " । सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । " एवं से उदाहु [illegible] " । उत्त० ६ अ० ।
[illegible]–[illegible]–पुं० [illegible] अस्य [illegible] ॥ उत्कट-[illegible] ।
[illegible]–[illegible]–पुं० [illegible] अक्षोक्षे, । भ० ३ श० १ उ० ।
[illegible]–[illegible]–त्रि० [illegible] । आर्द्रे, [illegible], धूते, च । [illegible] ।
[illegible] " [illegible] " सू० १ उ० । नि० चू० ।
[illegible]–[illegible]–न० [illegible] नि० । [illegible] । आचा० । [illegible] ।
[illegible]

निःचू०१०उ० । दुविहाओ होंति उदरा, [illegible] ते उदरा द्विविधास्तद्यथा पोट्टदरा धान्यभाजनदराश्च । [illegible] तद्व्याहृता पोट्टदराः । धान्यभाजनानि [illegible] दरा धान्यभाजनदरा । [illegible] यत्र पुंसो [illegible] घू० १ उ० । नि० चू० ।
उद्दरिय–उद्दृत–त्रि० उद्-दृप-क्त-उद्धते, [illegible] प्राबल्येन कर्मशत्रुजयं प्रति दर्पिते, । नं० ।
उद्दवइत्ता–अपद्रावयितृ–त्रि० [illegible] [illegible], " उद्दवइत्ता आहारं आहारेइ इति से महया [illegible] असाणं उववत्ताइत्ता भवइ " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
उद्दवण–अपद्रावण–न० जीवितात् व्यपरोपणे, । [illegible] अतिपातनविवर्जितपीडायाम्, । " उद्दवणं पुण जाणसु [illegible] पायविवज्जियं पीडं " पिं० । सर्वथा जीववियोजने [illegible] पृथिव्यम्बोरुत्पलरसेमर्दनाद्यैः [illegible] अतिपातनपानपादादिक्षालनैः [illegible] द्विजिः । अत्र प्रायश्चित्तमाम्न इति । जीत० । " [illegible] तत्र प्रायश्चित्तं पाराञ्चिकम् । नि० चू० १ उ० ।
उद्दवण –अपद्रवण–गौणहिंसायाम्, प्रश्न०-आश्र० १ [illegible] [illegible] मरणे, सू० १ उ० ।
उद्दवणकर–अपद्रावणकर–पुं० [illegible] १ अधि० ।
उपद्रवणकर–पुं०धनहरणादुपद्रवकारिणि, [illegible] मयनेदः, ग० १ अधि० । औप० ।
उद्दवणकरी–अपद्रावणकरी–स्त्री० [illegible] भयाम्, " परितावणकरिं उद्दवणकरिं [illegible] नारंभा " आचा० २ श्रु० ।
उद्दविज्जमाण–अपद्राव्यमाण–त्रि० मार्यमाणे, " [illegible] [illegible] वा उद्दविज्जमाणस्स वा [illegible] [illegible] " । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
उद्दविय–अपद्रावित–त्रि० [illegible], " [illegible] उद्दविया [illegible] संकामिया " । [illegible] अ० २ [illegible] १ उ० ।
उद्दवेयव्व–अपद्रावयितव्य–त्रि० [illegible] [illegible] उद्दवेयव्वा [illegible] " । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
उद्दवेऊण–अपद्राव्य–[illegible]
[illegible] १ अ० ॥
[illegible]

ए' श्रेष्ठ दाम पाशाद्यमस्य यस्य । वरुणे, पुं० । गम्भीरे, । त्रि० । वाच०

उद्दाल–आ–छिद्–धा० हस्तादाकर्षणे, "आछा ओ अन्दोद्दालौ–" ८ । ४ । २५ । उद्दालइ–आच्छिनत्ति आच्छिन्दाति, प्रा० ।

अवदाल–पुं० अवदलने, पादादिन्यासेऽधोगमने, " गंगापुलि- णवालुयाउद्दालसालिसमए । ज्ञा० १ श्रु० । औ० । क०। प्र० । रा० ।

उद्दालयति भूमिमुद्धिनत्ति उद्–दल–णिच्–ण्वुल्–वहुवारकवृक्षे, व- नकोद्रवे, । वाच० । प्रथमवर्णिपयाः प्रथमारवे, अरलेष्वे श्लेष्मात- कवृक्षे द्रुमभेदे, । जं० २ वक्ष० । भूकदारभेदे च । वाच० ।

उद्दालित्ता–उद्दाल्यितुम्–अव्य० । कर्माणि भुक्तयितुमित्यर्थे, दशा० १ अ० । "अंशेन वा वेलेन वा येनेण वा लयाए वा क- सेण वा छियाए वा लयाए वा पासाई उद्दालित्ता नवइ" ॥ सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उद्दाव–उद्दाव–पुं० उद्–द्रु–घञ्–पलायने, । अमरः । वाच० ।

उद्दावणया–अपद्रावणता–स्त्री० उपद्रावणे, प्र० २ श्र० १ उ० ।

उद्दाह–उद्दाह–पुं० प्रकृष्टे दाहे, । स्था० १० ठा० ।

उद्दिट्ठ–उद्दिष्ट–त्रि० उद्–दिश–क्त० सामान्यतोऽभिहिते, स्था० ७ ठा० । प्रति० । प्रतिपादिते, । सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । मंद्- पर्किलांयप्रगीते, सूत्र० २ श्रु० ९ अ० । सू० । निर्दिष्टे, । दशा० । नि० चू० । दानाय परिकल्पिते भक्तपानादिके, । "तस्स भग- सिणो भगिणो णायपुत्ता उद्दिट्ठभत्तं परिवज्जयन्ति " सूत्र० २ श्रु० ६ अभिलषिते च । वाच० ।

उद्दिट्ठकड–उद्दिष्टकृत–त्रि० उद्दिष्टमुद्देशस्तेन कृतं निर्दिष्टं तद्- (साध्य) र्थं संस्कृते, " उद्दिट्ठकडं भत्त वियज्जेंती किमुणरांत- मारंभे " । पंचा० १० विव० । साध्वर्थं कृत्या कृते आधाकर्मा- दौ, । पंचा० १४ विव० । औद्देशिके, " उद्दिट्ठकडं भुंजइ, ढ- क्कायपमद्दणो घणं कुणइ । पच्चक्खं च जलगए, जो पियइ कह सो भिक्खू " । दशा० १० अ० । उद्दिष्टं च तत्कृतं च उद्दिष्टकृतम् आधाकर्मणि, । वृ० ।

उद्दिट्ठपडिमा–उद्दिष्टप्रतिमा–स्त्री० दशमासमानामावधिनिष्पन्नमाहा- रं न गृह्णन् पायेयं रूपायां दशम्यामुपासकप्रतिमायाम, ध० २ अधि० ।

उद्दिट्ठभत्तपरिण्णाय–उद्दिष्टभक्तपरिज्ञात–पुं० उद्दिष्ट तदेव श्रा- वकमुद्दिश्य कृतं भक्तमोदनादि उद्दिष्टभक्तं तत्परिज्ञातं येनासौ- युद्दिष्टभक्तपरिज्ञातः। दशमीमुपासकप्रतिमां प्रतिपन्ने श्रावके, स० ।

उद्दिट्ठभत्तवज्जगपडिमा–उद्दिष्टभक्तवर्जनप्रतिमा–स्त्री० दश- म्यां श्रावकप्रतिमायाम , तत्स्वरूपं चैवम । उद्दिष्टभक्तवर्जनप्र- तिमां वा चैव "उद्दिट्ठकडं भत्तं, वि वज्जए किमुय सेसमारंभं । सो होई खुरमुंडो, सिहलिं वा धारेइ कोऽवि । निवं पुट्ठो जाणं, जाणइ वयइ ना वति । पुव्वोद्दिट्ठगुणजुत्तो, दसमासा कालमाणेणं" । उपा० १ अ० । तथा श्रमणनि [illegible] ।रर श्रमणभूतः साधुकल्प इत्यर्थः । यथाऽऽसाधुरेव श्रपि अ- भावेन भवति । श्रावक इति प्रश्ने हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति गुधर्मस्वामिना [illegible] । इदं अयं भावना । पूर्वोक्तसमस्तगुणोपेतस्य [illegible] वा गृहीतसाधु [illegible] निहारी [illegible] । [illegible] प्रतिमा भवतीति । पुस्तकान्तरे त्वेवं "[illegible] कपर्यपर्व द्वितीया । [illegible] तृतीया । [illegible] चतुर्थी । [illegible] [illegible] ।

चंभवारी [illegible] । [illegible] उद्दिट्ठभत्त [illegible] । [illegible] काऽर्जीति ॥ स० ॥ प्रश्न० ॥

उद्दित्त–उद्दीप्त–त्रि० प्रकाशान्विते, वाच० । "[illegible] ([illegible]) [illegible] । सू० १ श्रु० ।

उद्दिन्न–त्रि० उद्–भिद्–क्त–[illegible] । वाच० ।

उद्दिसाविन्नए–उद्देशयितुम्–अव्य० [illegible] । सू० १ श्रु० ।

उद्दिसित्ताण–उद्दिश्य–अव्य० [illegible] । [illegible] ।

उद्दिसिज्जंता–उद्दिश्यमान–त्रि० [illegible] ।

उद्दिसित्तए–उद्देष्टुम्–अव्य० [illegible] "[illegible] उद्दिसित्तए [illegible]" । [illegible] । [illegible] गुरुणामित्यर्थे, "[illegible] उद्दिसित्तए" [illegible] ।

उद्दिसिय–उद्दिश्य–अव्य० उद्–दिश्–ल्यप्–[illegible] "[illegible] उद्दिसिय उद्दिसिय [illegible] उद्दिसिय" उद्दिश्य [illegible] ।

उद्दिट्ठ–[illegible] "[illegible]" आचा० २ श्रु० ॥

उद्दिस्स–उद्दिश्य–अव्य० उद्–दिश्–ल्यप्–[illegible] "[illegible] उद्दिस्स [illegible]" [illegible] । "[illegible] उद्दिस्स [illegible]" । दशा० १ अ० ।

उद्दीविय–उद्दीपित–त्रि० [illegible] "[illegible] उद्दीविय [illegible]" । [illegible] ।

उद्देस–उद्देश–पुं० उद्देशने [illegible] । आचा० १ श्रु० १ अ० । [illegible] उद्देशो, [illegible] । "[illegible]" [illegible] ।

[illegible]

उद्देशे उद्देशः, [illegible] ।

[illegible] उद्दिसे, [illegible] ।

[illegible]

होइ समासुद्देसो, सुहंगसंगी तदज्झेज्जा ॥
एमेव सुयक्खंधो, जइ तस्स तयत्थविराया ।
अज्झयणं अज्झयणी, तस्स चेया तयत्थमो ॥

काल एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशकालः कालोद्देशः । तेन वा कालेनोद्देशः कालोद्देशो यथा कालातीतं कालातिक्रान्तमिदं वस्त्विति । ततो वा कालादुद्देशः कालोद्देशो यथा कालोपेतं कालप्राप्तमिति । तस्मिन्वा काले जातं कालजातमित्यादिकः कालोद्देशः । अथ समासोद्देसं विवृणुराह (संखेवे-त्यादि) संक्षेपणविस्तरेण संकोचनं समास उच्यते तत्कोऽयं चेह अङ्गादीनां त्रयाणां विवक्षितः एतदेव दर्शयति (अंगे-त्यादि) अङ्गश्रुतस्कन्धोऽध्ययनमित्येव समासो भवति ॥ कुत इत्याह । निजनिजप्रभेदसंग्रहाद्विति । अस्याङ्गादिसमासस्योद्देशनमभिधानं समासोद्देशक इति दर्शयति । यथा अङ्ग-मिति तदेवोद्दिश्यमानत्वादुद्देश इत्यर्थः । तेन वाङ्गरूपसमासेनोद्देशो यथाङ्गीति (तस्सतयत्थेत्ति) अङ्गात्मकसमासोद्देशो यथा तदध्येता अङ्गाध्येता इत्यादि । एवं श्रुतस्कन्धात्मकसमास एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशो यथा तदर्थविज्ञाता श्रुतस्कन्धार्थेन इत्यादि । एवमध्ययनात्मकसमास एवोद्दिश्यते इत्युद्देशो यथाऽध्ययनमिति तेन वा उद्देशो यथाऽध्ययनीति । तस्माद्वा उद्देशो यथा तस्याध्ययनस्याध्येता । तस्मिन्वा अध्ययने सति उद्देशो यथा तदर्थज्ञोऽध्ययनार्थविदि-त्यादि विवक्षया सर्वं भावनीयमिति ॥

अथोद्देशोद्देशं भावोद्देशं चाह ।

उद्देसो उसिअद्दे-सणो तयत्थवेत्ता वा ।
उद्देसुद्देसो यं, जाव्रो भाविति जात्रम्मि ॥

...देशः पुलाकोद्देशकादिः स एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशोद्देशः । ...चायं विज्ञेयः क इत्याह । पुलाकोद्देशकादिक उद्देशोऽप्यु-...यमानत्वेनोद्देशोद्देश उच्यते । तेन वा उद्देशोऽभिधानं ...उद्देशीति । तस्माद्वा उद्देशो यथा उद्देशकः । तस्मिन्वा ...ो यथा तस्योद्देशकस्यार्थवेत्ता इत्यादि (भावम्मित्ति) ...विषय उद्देशो भावोद्देशः । क इत्याह (भावोत्ति) औद-...भाव उद्दिश्यतेऽभिधीयते इत्युद्देशो भावश्चासावुद्देश-...वोद्देश इत्यर्थः । तेन वा भावेनोद्देशो भावोद्देशो यथा ...ादि पूर्वोक्तानुसारेण वाच्यमिति गाथानवकार्थः ॥ ...व्याख्यानेन निर्देशमप्यतिदिशन्नाह ।

...स णिद्देसो, अट्ठविहो सो वि होइ नायव्वो ।
...वियमुद्देसो, विसेसिओ होइ णिद्देसो ।

...यथा उद्देश उक्तस्तथा निर्देशोऽप्यष्टविध एव भवति ...सर्वथा साम्यप्रतिषेधार्थमाह । किन्त्वविशेषितनामस्थापनादिरूप उद्देशो विशेषितनामादिरूपस्तु स ...भवतीति विशेष इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ ५१ ॥

भावार्थं तु भाष्यकारः प्राह ॥

...णदव्वाई, उवणाविसिट्ठवरणनिस्सेसो ।
...यं दंसी, रहीनि निविहो सचित्ताइ ॥

...सामान्योद्देशः तुरगादिकं सामान्यं नाम स नामोद्देश ...एव विशेषनामसंग्रह नाम निर्देश उच्यते यथा ...सामान्यस्य चेन्द्रादेर्वस्तुनः । स्थापना स्थापनोद्देश ...विशिष्टस्य सौधर्मादिपत्यादिवस्तुनो यः स्थाप-...स स्थापनानिर्देशः । द्रव्यस्यापि त्रिविधस्य ...स्य यो विशिष्टाभिधानरूपो निर्देशः तत्र

सचित्तद्रव्यविशेषस्य निर्देशो यथा गौरित्यादि अचित्त...तु दण्ड इत्यादि मिश्रस्य तु रथ इत्यादि रथस्य चाश्वा...युक्तस्येह मिश्रता भावनीयेति । तेन वा सचित्तादिद्रव्यवि...शेषणनिर्देशो यथा गोमानित्यादि दण्डी रथीत्यादि ॥

अथ क्षेत्रकालनिर्देशावाह ॥

खेत्ते भरहं तत्थ य, जत्तोत्ति मगहत्ति मागहीवाचे ।
सरउत्ति सारउत्ति य, संवच्छरिउत्ति कालम्मि ॥

क्षेत्रं क्षेत्रमित्यादिकः क्षेत्रोद्देश उक्तः । इह तु तदेव विशिष्टं क्षेत्रं क्षेत्रनिर्देशो यथा भरतमित्यादि । अथवा (मगहत्ति) मगधजनपद इत्यादि तस्मिन्वा क्षेत्रविशेषे भवः क्षेत्रमित्युच्यते यथा भारत इत्यादि एतच्च स्वयमेव द्रष्टव्यम् । मगधेषु भवो मागध इत्यादि एतत्तु गाथायामप्युक्तमिति कालो का-लोऽयमित्यादिकः कालोद्देश उक्तः । इह तु तस्यैव कालस्य विशिष्टस्य यो निर्देशो विशिष्टमभिधानं स कालनिर्देशो यथा शरद इत्यादि । तत्र वा कालविशेषे भवः कालनिर्देशोऽभिधी-यते यथा शरदि भवः शारदः । संवत्सरे भवः सांवत्सरिक इत्यादि ॥

अथ समासनिर्देशमुद्देशं निर्देशं चाह ॥

आयारो आयारंग, आयारधरे त्ति वा समासम्मि ।
आवस्सय मावासयि, तु तत्थ धरेह वायत्ति ॥
सत्थए परिणाइ यत्र, अज्झेया यं समासनिद्देसा ।
उद्देसयनिद्देसो, स एएसो पोग्गलुद्देसो ॥

विस्तरवतो वस्तुनः संक्षेपः समासस्तस्य सामान्याभिधानं समासोद्देश उक्तः । इह तु तस्यैव समासस्य विशेषाभिधानं समासनिर्देशस्तत्र चाङ्गश्रुतस्कन्धाध्ययनोद्देशानां त्रिविध समासोद्देशः पूर्वमुक्त इह तु तेषामेव अथाऽऽचाराङ्गादीनां विशेषाभिधानरूपस्त्रिविध एव समासनिर्देशस्तथा चाह (आयारेत्यादि) आचा-रूपणाङ्गविशेषाभिधाननिर्दिश्यमानत्वादाचार इति समासनि-र्देशस्तेन वा आचारसमासेन निर्देशो यथा आचारवानित्यादि । तस्माद्वा आचारसमासनिर्देशो यथा आचारधर इत्यादि । श्रुत-स्कन्धसमासनिर्देशो यथा आवश्यकमिति । तेन वा आवश्यक-समासेन निर्देशो यथा आवश्यकीति । अथवा तस्मादावश्यक-समासनिर्देशो यथा आवश्यकसूत्रार्थधरोऽयमिति । अध्ययन-माश्रित्य समासनिर्देशः क इत्याह ॥ आचाराङ्गे प्रथममध्ययन श-स्त्रपरिज्ञा इत्यादि तेन वा शस्त्रपरिज्ञासमासविशेषणनिर्देशो य-था (अज्झेयायत्ति) शस्त्रपरिज्ञाध्येता अयमित्यर्थ इत्यादि समा-सनिर्देशः । उद्देशनिर्देशस्तूच्यते क इत्याह । (एएसा त्ति) अ-ध्ययनस्य प्रदेशोऽयं इत्यर्थः । यथा प्रगस्यां पुलाकोद्देशकस्य निर्देशोऽभिधानमुद्देशनिर्देश इत्यादीनि । विशे० ॥ आ० म० प्र० । आ० चू० । वाचयामीति गुरुप्रतिज्ञारूपे, विशे० ॥ इदमध्ययना-दि त्वया पठितव्यमिति गुरुवचनविशेषे, ॥

तद्विधिश्चैवम् ॥

तत्राचाराङ्गस्य शस्त्रपरिज्ञाध्ययनादिकालिकश्रुतस्कन्धस्य उत्का-लिकस्य चावश्यकोपाङ्गाध्ययनस्य वाचमुद्देशार्थं । इच्छाकारा-च्छ्रुतस्कन्धमध्येतुमिच्छति यो विनेयः स स्वाध्याय प्रस्थाप्य एव वदति भगवन्नमुकं मम श्रुतमुद्दिशत । गुरुरपि तदनन्तरम् वन्दनं करोति सम हर्षितो वामपार्श्वे कृताञ्जलिः योगोत्क्षेप-निमित्तं पञ्चविंशत्युच्छ्वासमानं कायोत्सर्गं करोति "अस्य नि-स्तारयति" वाचयतु इति विस्तर्य चिन्तयतीत्यर्थः । ततः पठित-

[illegible] संपूर्णचतुर्विंशतिस्तवं भणित्वा तथास्थित एव पञ्च-परमेष्ठिनमस्कारं वारत्रयमुच्चार्य "णाणं पंचविहं पण्णत्तमित्यादि" [illegible] । तदन्ते चैवं पुनः प्रस्थापनं प्रतीत्य साधोरि-दमङ्गमुं श्रुतस्कन्धं इदमध्ययनं वा उद्दिसामि क्षमाश्रमणानां हस्तेन सूत्रमर्थं तदुभयं च उद्दिष्टमित्येवं वदति । क्षमाश्रमणा-[illegible] तत्करणेनार्थमभिधत्ते ततो विनेय इच्छा-मीति [illegible] वन्दनकं ददाति २ तत उत्थितो ब्रवीति संदिशत किं भणामीति । ततो गुरुर्वदति वन्दित्वा प्रवेदयत ततो विनेय इच्छामीति भणित्वा वन्दनकं ददाति ३ ततः पुनरुत्थितः प्रतिपादयति भवद्भिर्ममामुकं श्रुतमुद्दिष्टमिच्छा-म्यनुशास्तिम् । ततो गुरुः प्रत्युत्तरयति योगं कुर्विति एवं संदिष्टो विनेय इच्छामीति भणित्वा वन्दनकं ददाति ४ ततोऽनन्तरं न-[illegible] गुरुं प्रदक्षिणयति तदन्ते च गुरोः पुरतः स्थित्वा पुनर्वदति भवद्भिर्ममामुकं श्रुतमुद्दिष्टमिच्छाम्यनुशा-स्ति ततो गुरुराह योगं कुर्विति । एवं संदिष्ट इच्छामीति भ-णित्वा वन्दित्वा च पुनस्तथैव गुरुं प्रदक्षिणयति । तदन्ते च पुन-[illegible] गुरुशिष्ययोः [illegible] तथैव च तृतीयप्रदक्षिणां [illegible] विशेषः । एतानि च चतुर्थवन्दनकादीनि [illegible] [illegible] दिति ५ तत-[illegible] गुरोः पुरतोऽर्द्धा-[illegible] साधूनां प्रवे-[illegible] । ततो गुरुराह प्रवेदयेति । तत इच्छामीति भणित्वा-[illegible] वन्दनकं ददाति । [illegible] । [illegible] परमेष्ठि-[illegible] ददाति । ६ । पुनरुत्थितो वदति युष्माकं [illegible] कायोत्सर्गम् । [illegible] पुनरपि वन्दनकं ददाति । ७ । [illegible] ततः प्रत्यु-[illegible] करोमि कायोत्सर्गमन्य-[illegible] ततः कायोत्सर्गं स्थि-[illegible] " सागरवरगम्भीरेति " [illegible] । "उद्देसमुद्देसे, सत्ता-[illegible] ततः पारितकायोत्सर्गः [illegible] गुरो-[illegible] किं नाहं श्रुतदानस्या-[illegible] ॥ अनु० । [illegible] (निशीथ) [illegible] । [illegible] । " उद्देस [illegible] । उद्देशे मङ्गलम् "पुष्पाणि [illegible] । एतानि [illegible], [illegible] " इति ।

[illegible]

[illegible] निग्गंथस्स वा निग्गंथीए वा [illegible] वा [illegible] निग्गंथस्स वा निग्गंथीए वा [illegible] । [illegible] ।

[illegible]

अहिअवरस्स आयारे, अपढिते न उ कप्पति ।
अव्वंजणजातस्स, वंजणाण परूवणा ॥
जहा नरित्तं धारेउं, ऊणट्ठो उ अपच्चलो ।
तहा वि वक्कं तुच्छाउ, अव्वायस्स नो सहू ॥

अधिकाष्टवर्षस्याप्यपठितेऽप्याचारे अव्यञ्जनजातस्य व्यञ्जनानां प्ररूपणा कर्तव्या सा च सूत्रव्याख्यायां [illegible] नैव सूरयः प्रकल्पमाचारप्रकल्पनामाध्ययनं ददति [illegible] (जहेत्यादि) यथा ऊनाष्ट-ऊनाष्टवर्षधारितं [illegible] स्थलोऽसमर्थः तथा अजातव्यञ्जनतया [illegible] माधारणेन वदति तथा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां क्षुल्लकस्य वा क्षुल्लिकाया वा व्यञ्जनजातस्य [illegible] नामाध्ययनमुद्देष्टुम् । अथ स्तोककालदीक्षितस्यापि [illegible] जनस्य दीयते किंवा नेत्यत आह । (अतियामर्तिकाले-त्यादि) जातव्यञ्जनस्यापि त्रिवर्षपर्यायस्य [illegible] कल्पते आचारप्रकल्पो नामाध्ययनमुद्देष्टुम् । यदि पुनः [illegible] वर्षाणां अभ्यन्तरत उद्दिशति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं [illegible] गुरुकाः त्रिवर्षपर्यायस्याप्यपरिणामकस्यातिपरि[illegible] चोदितस्य चतुर्गुरुकम् ॥

(सूत्रम्) चउवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति सूयगडे नामं अंगे उद्दिसित्तए पंचवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति दसा कप्पववहारा उद्दिसित्तए [illegible] परियागस्स निग्गंथस्स कप्पति ठाणसमवाए उद्दि[illegible] दसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति [illegible] नामं अंगे उद्दिसित्तए ॥

चतुर्वर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य कल्पते सूत्रकृतं [illegible] मुद्देष्टुम् । पञ्चवर्षपर्यायस्य दशाकल्पव्यवहारा[illegible] पञ्चम्य आरभ्य नव वर्षाणि यावत् तत्पर्यायस्य [illegible] यस्य दशवर्षपर्यायस्य व्याख्या प्रज्ञप्तिः पञ्चमम[illegible] मुक्तं वक्तुकामो भाष्यकृदाह ।

चउवासे सूयगडं, कप्पव्ववहारस्स पंचवासस्स ।
ठाणसमवायणस्स, दसवरिसविवाहपण्णत्ती ॥

चतुर्वर्षपर्यायस्य सूत्रकृतः पञ्चवर्षस्य [illegible] [illegible] दशाश्रुतस्कन्ध[illegible] पर्यायस्य [illegible] यस्य दशवर्षपर्यायस्य व्याख्या प्रज्ञप्तिरुद्दिश्यते [illegible] [illegible] कालातिक्रमेण तत आह ॥

चउवासो गाढमती, न कुसमएहिं तु हीरइ [illegible] ।
पंचवरिसमो जोग्गो, अज्झयणाणं तो तिणि ॥
पंचाहुत्तरिविगिट्ठो, सुयंघरा जेण तेण उवदिट्ठो ।
ठाणे महिड्ढियंति य, तेण दसवरिसमादिस्स ॥

सूत्रकृताङ्गे [illegible] त्रिषष्ट्यधिकानां [illegible] [illegible] प्ररूप्यन्ते । ततो दृष्टिवादो [illegible] [illegible] । चतुर्वर्षपर्यायस्य धर्मे [illegible] [illegible] । न चतुर्वर्षपर्यायस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

मध्यङ्गानां तेन सूत्रमादिति ॥ तेन तत्परिकर्मितमतेर्दशवर्षपर्याये व्याख्याप्रज्ञप्तिरुद्दिश्यते ॥

(सूत्रम्) एक्कारसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ खुड्डियाविमाणविभत्ती । महल्लियाविमाणविभत्ती महल्लिया विमाणे पविभत्ती अंगचूलिया विवाहचूलिया नामं अज्झयणमुद्दिसित्तए ॥

अस्य व्याख्या ॥

एक्कारसवासस्सा, खुड्डिमहल्ली विमाणपविभत्ती ।
कप्पइ य अंगवंगे, विवाह चेव चूलीयत्रो ॥
अंगाणमंगचूली, महकप्पसुयस्स वग्गचूली उ ।
विवाहचूलिया पुण, पण्णत्तीए मुणेयव्वा ॥

एकादशवर्षस्य क्षुल्लिकाविमानप्रविभक्तिर्यत्र कल्पेषु विमानानि वर्ण्यन्ते महती विमानप्रविभक्तिर्यत्र विमानान्येव विमानविस्तरेणाभिधीयन्ते । अङ्गानामुपासकदशाप्रभृतीनां पञ्चानां चूलिका निरयावलिका अङ्गचूलिका महाकल्पश्रुतस्य चूलिका वर्गचूलिका व्याख्याचूलिका पुनः प्रज्ञप्त्याख्या प्रज्ञप्तिचूलिका मन्तव्या ॥

(सूत्रम्) बारसवासपरियागस्स समणस्स कप्पइ अरुणोववाए गरुलोववाए वरुणोववाए वेसमणोववाए वेलंधरोववाए । वेलंधरोववाए नामं अज्झयणे उद्दिसित्तए ॥

अत्र भाष्यव्याख्या ॥

बारसवासे अरुणो-ववायवरुणो य गरुलवेलंधरो ।
वेसमणुववायतहा य, ते कप्पंति उद्दिसिउं ॥

द्वादशपर्यायस्य ।

अरुणोपपया सुपरिय-ट्टंतिए तिदेवाउ ।
अंजलिमउलियहत्था, उज्जोवेत्ता दसदिसो उ ॥
नागावरुणोवासं, अरुणा गरुला य वीयगं देंति ।
आगंतूण पवंती, संदि सहा किं करेमित्ति ॥

तेषामरुणोपपातादीनामध्ययनानां ये दशनामानः स्वरुणादयो देवास्ते यदि तान् प्रणिधायाध्ययनानि परावर्तन्ते तदा ते अञ्जलिमुकुलितहस्ता दशापि दिश उद्योतयन्ति । समागच्छन्ति समागम्य च किङ्करभूताः पर्युपासते तथा नागा धरणनामानो वरुणाश्च गन्धोदकादि वर्षन्ति । अरुणा गरुडाश्च बीजकं सुवर्णं ददत प्रत्यासन्नमागत्य ब्रुवते संदिशत किं कुर्मो वयमिति ।

(सूत्रम्) तेरसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ उट्ठाणसुए समुट्ठाणसुए देविंदो देववाए नागए परियावणियाए ।

अस्य व्याख्या ।

तेरसवासे कप्पइ, उट्ठाणसुए तहा समुट्ठाणे ।
देविंदपरियावणिया, नागाण तहेव परियाणी ॥

त्रयोदशवर्षस्य कल्पते उत्थानश्रुतं तथा समुत्थानं समुत्थानश्रुतं देवेन्द्रपरियापनिका नागानां तथैव परियापनिका नागपरियापनिका इत्यर्थः ।

(सूत्रम्) चउद्दसपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति सुमिणभावणानामं अज्झयणमुद्दिसित्तए ॥

चतुर्दशवर्षपर्यायस्य श्रमणस्य निर्ग्रन्थस्य कल्पते महास्वप्नभावना नामाध्ययनमुद्देष्टुम " चोद्दसवासस्स तहा " इत्यादि भाष्यगाथोत्तरार्द्ध सुगमं तमधुनार्थमाह ।

इत्थं तीसं सुमिणा, बायाला चेव हुंति महसुमिणा ।
बावत्तरि सव्वसुमिणा, वन्निज्जंते फलं तेसिं ॥

अत्र महास्वप्नभावनाध्ययने त्रिंशत् सामान्यस्वप्नाः द्वाचत्वारिंशन्महास्वप्ना वर्ण्यन्ते फलं चैषां स्वप्नानां वर्ण्यते ॥

(सूत्रम्) पन्नरसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ । चारणभावणानाममज्झयणमुद्दिसित्तए ॥

अत्र भाष्यम् ॥

पन्नरसे चारणभा-वणं ति उद्दिसिए उ अज्झयणं ।
चारणलद्धी तहियं, उप्पज्जंते उ अहियम्मि ॥

पञ्चदशे पञ्चदशवर्षपर्यायस्य चारणभावनेत्यध्ययनमुद्दिश्यते तस्य कोऽतिशय इत्याह चारणलब्धिस्तस्मिन्नधीते उत्पद्यते येन वा तपसा कृता चारणलब्धिरुपजायते तदुपवर्ण्यते ॥

(सूत्रम्) सोलसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ तेअनिसग्गनामं अज्झयणे उद्दिसित्तए सत्तरसवासपरियागस्स समणस्स णिग्गंथस्स कप्पति आसीविसभावणा नामं अज्झयणमुद्दिसित्तए । अट्ठारसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पति दिट्ठीविसभावणानामज्झयणमुद्दिसित्तए । एगूणवीसवासपरियागस्स समणस्स निग्गंथस्स कप्पइ दिट्ठिवायनामंगं उद्दिसित्तए वीसतिवासपरियाए समणे निग्गंथे सव्वसुयाणुवाती भवति ॥

अस्य व्याख्या

तेअनिसग्गा सोलस, आसीविसभावणं च सत्तरसे ।
दिट्ठिविसमट्ठारस, एगुणवीसतिदिट्ठिवाओ उ ॥

षोडशवर्षे तेजोनिसर्गो नामाध्ययनमुद्दिश्यते । सप्तदशे वर्षे आशीविषभावनानामोद्दिश्यते दृष्टिविषभावनानामाष्टादशे वर्षे एकोनविंशतितमे वर्षे दृष्टिवादो नाम द्वादशमङ्गमुद्दिश्यते । सांप्रतमेतेषामध्ययनानामतिशयानाह ।

तेयस्स निसरणं खलु, आसीविसतं तहेव दिट्ठिविसं ।
लद्धीओ समुपज्जे, समहीएसु तु एएसु ॥

एतेषु तेजोनिसर्गप्रभृतिष्वध्ययनेषु यथाक्रमं तेजसो निस्सरणमाशीविषत्वं दृष्टिविषमित्येव लब्धयः समुत्पद्यन्ते । इयमत्र भावना ।

[illegible]

दिट्ठिवाए पुण होइ, सव्वभावाण रूवणं नियमा ।
सव्वसुयाणुवाई-वीसइवासे उ बोधव्वो ॥

दृष्टिवादे पुनरधीते सर्वभावानां रूपणं प्ररूपणं नियमात् विंशतिवर्षः पुनः सर्वश्रुतानुपाती भवति सर्वमपि श्रुतं यदा तदितरयोगेन तस्य पठनीयं भवति । अथ कस्य तीर्थकरस्य कियन्ति प्रकीर्णकान्यभवन्नित्यत आह

चउदसदससहस्साइं, पइन्नगाणं तु वद्धमाणस्स ।
सेसाण जत्तिया खलु, सीसा पत्तेयबुद्धा उ ॥

भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः तीर्थे चतुर्दश प्रकीर्णकसहस्राण्यभवन् शेषाणां च तीर्थकृतां यस्य यावन्तः शिष्यास्तस्य तावन्ति प्रकीर्णकानि प्रत्येकबुद्धा अपि तस्य तावन्तः ।

पजन्म पजन्मांग, क्याणि जो उ ठविसे तस्स ।
निज्जराओ विपुलो, किड्माणं पुण तं निसामेह ॥

पायस्य पेरुस्य परिणामकस्येत्यर्थः । एतेनाशत्रेऽपरिणामके [illegible] वा दानो महती श्रुताशातनास्तीति प्रतिपादितम् । [illegible] एतानि प्रकीर्णकानि च उद्दिशति तस्य [illegible] निर्जराज्ञानः । कथं पुनः स विपुलो निर्जराज्ञानः । सूत्रकारः [illegible] निर्जरालाभं कथ्यमानं निशामयतो मन कथयति ।

[illegible] एवेह आणुमयमेव आउत्तो ।
[illegible] मज्जायम्मी विसेसेण ॥

[illegible] पि योग्य [illegible] तमन्यमेव क्षपयति विशेषतः स्वाध्याये [illegible] ।

आयारमाईयाणं, अंगाणं जाव दिट्ठवाओ उ ।
एस विही विसेसो, सव्वेसिं आणुपुव्वीए ।

आचारादिकानामङ्गानां यावत् दृष्टिवादो दृष्टिवादपर्यन्तानां [illegible] विधिर्विज्ञेयः । पात्रस्यो- [illegible] शेषमित्यर्थः ॥ व्य० १०उ० ।
[illegible] निर्ग्रन्थ आचारादिकुशल आचार्यादितया [illegible] ॥

[illegible] समणे निग्गंथे आयारकुसले संजमकुसले पवयणकुसले पण्णत्तिकुसले संगहकुसले उवग्गहकुसले अक्खयायारे असबलायारे अभिन्नायारे असंकिलिट्ठायार- [illegible] बहुस्सुए बब्भागमे जहण्णेणं आयारकप्पे उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए । [illegible] निरुद्धपरियाए समणे निग्गंथे नो आयारकुसले जाव संकिलिट्ठायारचरित्ते अप्प- [illegible] अप्पागमे नो कप्पइ उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए । ४ । एवं [illegible] समणे निग्गंथे आयारकुसले जाव असं- [illegible] बहुस्सुए बब्भागमे जहण्णेणं दसाकप्प- [illegible] कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्देसित्तए । ५ । [illegible] निग्गंथे जाव अप्पसुए अप्पागमे नो [illegible] उद्दिसित्तए । ६ । अट्ठवास- [illegible] निग्गंथे आयारकुसले जाव असंकिलिट्ठा- [illegible] जहण्णेणं ठाणसमवाय- [illegible] उद्दिसित्तए । ७ । [illegible] अट्ठवासपरियाए [illegible] जाव संकिलिट्ठायार- [illegible] उद्दिसित्तए जाव [illegible] । ८ । व्य० ३ उ० ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ।

शेषाश्च या तच्चयः आचार्याणामुपाध्यायादीनां योग्या [illegible] समन्विताः आचार्यतया उपाध्यायादितया वा उद्देष्टव्या अपि प्रतिपाद्यन्ते तत्र श्रुतपरिमाणं "जहण्णेणं आयारप्पधरे" इत्यादिनाचारित्रपरिमाणं "निरुद्धपरियाए" इत्यादिना शेषपदैर्यथायोगं तच्चयः । अनेन संबन्धेनायातस्य व्याख्या । त्रीणि वर्षाणि पर्यायः प्रव्रज्यापर्यायो यस्य त्रिवर्षपर्यायः । श्राम्यति तपस्यतीति श्रमणः । स च शाक्यादिरपि भवति । ततस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह । निर्ग्रन्थः [illegible] ग्रन्थात् द्रव्यतः सुवर्णादिरूपाद् भावतो मिथ्यात्वादि [illegible] दिति निर्ग्रन्थः । आचारकुशलः ज्ञानादिपञ्चविधाचारकुशलः । तत्र कुशल इति द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । [illegible] दर्भं दात्रेण तथा लुनाति न क्वचिदपि दात्रेण छिद्यते [illegible] द्रव्यकुशलः । यः पुनः पञ्चविधेनाचारेण दात्रेणेव [illegible] कुशं लुनाति स भावकुशलः तथैवं समासः भावेन [illegible] चाचारेण कर्मकुशलः कर्मच्छेदकः आचारकुशल [illegible] विषये सम्यक् परिज्ञानवान् इति तात्पर्यार्थः । [illegible] कर्मकुशच्छेदकत्वानुपपत्तेः । एवं सर्वत्र भावनीयम् । [illegible] सप्तदशविधं यो जानात्येव स संयमकुशलः [illegible] सर्वत्र तथैव । अथवा यः कुशं लुनन् क्वचिदपि [illegible] लोके तत्त्वतः कुशलो नास्तीति न कुशलशब्दस्य [illegible] दर्शनं तत्र यत्रास्ति तत्र कुशलशब्दोऽपि प्रवर्तते [illegible] याची कुशलशब्दस्तत एवं समासः । आचारे [illegible] कर्तव्ये वा कुशलो दत्त आचारकुशलः ॥ एवं [illegible] प्रवचने ज्ञातव्ये कुशलः प्रवचनकुशलः । प्रज्ञप्तिः [illegible] परसमयप्ररूपणा तत्र कुशलः । संग्रहणं संग्रहः । [illegible] द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्यत आहारोपध्यादिः [illegible] सूत्रार्थौ तयोर्द्विविधेऽपि संग्रहे कुशलः । उप [illegible] सोऽपि द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । तत्र येषामाचार्य [illegible] या न विद्यते तान् आत्मसमीपे समानीय [illegible] बुद्ध्या तावद्धारयति यावन्निष्पाद्यन्ते [illegible] महउपादाने इति वचनात् यः पुनर्विशेषेण [illegible] वर्तते स भावतः उपग्रहः । [illegible] चारित्रे सति भवति । चारित्रयता नियमतः [illegible] त्याचारः सेव्यः चारित्रगतः चारित्रस्यादानं [illegible] तत्थारित्रयानियुक्तं [illegible] नेतोपात्त इति [illegible] मेलनाद् मदीय [illegible] दोषः । तथा अशबलो यस्य [illegible] कर्तुं आचारो विनयशिष्यभाषाणां [illegible] साचारः । तथा अभिन्न केनचिदपि [illegible] आचारो ज्ञानाचारादिको यस्यासावभिन्नाचारः । [illegible] क्लिष्ट इह परलोकाशंसारूपसंक्लेशविप्रमुक्त [illegible] सोऽसंक्लिष्टाचारः । तथा बहु श्रुतं सूत्र [illegible] तथा बहुरागमोऽर्थरूपो यस्य स बह्वागमः । [illegible] प्रकल्पधरं निशीथाध्ययनसूत्रार्थधर [illegible] प्रकल्पग्रहणादुपलक्षणं [illegible] यो भवत्युपाध्यायस्थापयितुं योग्य [illegible] वार्षिकपर्यायः [illegible] श्रमणो निर्ग्रन्थो नो आचारकुशल [illegible] एवं [illegible] इति [illegible] । ४ । [illegible]

णाणायरणेद्दिष्टोद्देशविषये द्वे सूत्रे व्याख्येये केवलं तत्र जघ-
न्येन स्थानमामाचायां गण इति वाच्यं शेषं तथैव । एष सूत्रद्वय-
स्य संक्षेपार्थः । अधुना निर्युक्तिविस्तरः । तत्र तावत्सर्वेषामेव
सूत्रपदानां सामान्येन व्याख्यां चिकीर्षुरिदमाह । भाष्यकृत् ॥

एक्कारसंगसुत्तत्थ-धारया नवमपुव्वकडजोगी ।
बहुसुय बहुआगमिया, सुत्तत्थविसारया धीरा ॥
एयगुणोववेया, सुयनियमा णायगामहाणस्स ।
आयरियउवज्झाय-पवत्तिथेरा अणुन्नाया ॥

एकादशानामङ्गानां सूत्रार्थमवधारयन्तीत्येकादशाङ्गसूत्रधा-
रकाः (नवमपुव्वत्ति) अत्रापि सूत्रधारका इति संबध्यते
नवमपूर्वग्रहणं च शेषपूर्वाणामुपलक्षणं ततोऽयमर्थः समस्त-
पूर्वसूत्रधारकाः तथा सूत्रोपदेशेन मोक्षाविरोधिकृतो न्यस्तो
योगो मनोवाक्कायव्यापारात्मकः सकृतयोगः स येषामस्ति ते
कृतयोगिनः । बहुश्रुताः प्रकीर्णकानामपि सूत्रार्थधारणात् इह
पूर्वधरा अपि तुल्येऽपि च सूत्रे मतिवैचित्र्यतोऽर्थागममपेक्ष्य
षट्स्थानपतितास्ततः प्रभूतार्थागमप्रतिपादनार्थमाह । बह्वागमाः
बहुः प्रभूतः आगमो येषां ते तथा एतदेवाह । सूत्रार्थविशारदाः
तत्कालापेक्षया सूत्रेऽर्थे च विशारदा [illegible]
कथ [illegible]
स्था [illegible]
द्रगु [illegible] [illegible]न्तीति श्रुतनिघर्षाः । किमुक्तं भवति
यथा सुवर्णकारस्तापनिकर्षच्छेदैः सुवर्णं परीक्षते किं सुन्दर-
मथवाऽसुन्दरमिति । एवं स्वसमयपरसमयान्परीक्षन्ते ते
श्रुतनिघर्षा इति यथा नायकाः स्वामिनो महाजनस्य स्वगच्छ-
वर्त्तिनां साधूनामिति भावः । अथवा नायका ज्ञानादीनां
प्रापकास्तदुपदेशलाभात् महाजनस्य समस्तस्य संघस्य
इत्यंभूता आचार्या उपाध्यायाः प्रवर्तिनस्स्थविरा उपलक्षणमेत-
द्गणावच्छेदिनश्चानुज्ञाताः तदेवं सामान्यतः सर्वसूत्रपदाना-
मर्थो व्याख्यातः । सम्प्रत्येकैकस्य सूत्रपदस्यार्थो वक्तव्यस्तत्र
येषां पदानां वक्तव्यः तान्युपक्षिपन्नाह ॥

आयारकुसलसंजम-पवयणपण्णत्ति संगहोवग्गहे ।
अक्खुय असबलभिन्न-संकिलिट्ठायारसंकिलिट्ठे ॥

अत्र कुशलशब्दः पूर्वार्द्धे प्रत्येकं सम्बध्यते ततोऽयमर्थः
आचारकुशलशब्दस्य प्रवचनकुशलशब्दस्य [illegible]
द्रस्य संग्रह [illegible]
पन्यादि) [illegible]
अक्षताचारः [illegible]
त्यन्वर्थः । [illegible]स्य अक्षताचार-
संक्लिष्टाचारसंपन्नस्य च व्याख्या कर्त्तव्या ॥ व्य० ॥ (कुश-
लशब्दव्याख्या स्वस्थाने)
सांप्रतमक्षताचारादिपदानां सामान्येन व्याख्यानमाह ।

आहाकम्मुद्देसिय, ठविय रइय कीयकारियं छेज्जं ।
उब्भिण्ण हडमाले, वणीमगाजीवण निकाए ।
परिहरति असणं पाणं, सेज्जोवहिं पूति संकियं मीसं ।
अक्खुयमभिन्नमसं-किलिट्ठ वासए जुत्तो ।

आधाकर्मिकं यन्मूलत एव साधूनां कृते कृतम् औद्देशिकमुद्दिश्य-
दिभेदभिन्नं, स्थापितं यत्संयतार्थं स्वस्थाने परस्थाने वा स्थापितं,
रचितं नाम संगतनिमित्तं कांस्यपात्र्यादौ मध्ये प्रकं निवेश्य
पार्श्वेषु व्यञ्जनानि बहुविधानि स्थाप्यन्ते । तथा क्रीतेन कारि-
तमुत्पादितं क्रीतकारितम् आच्छेद्यं यत् भृतकादिसत्कमाच्छिद्य
दीयते । उद्भिन्नं यत्कुतुपादिमुखं स्थगितमप्युद्भिद्य ददाति ।
मालाहृतं स्वग्रामाद्याहृतादि (मालत्ति) मालापहृतं वनीपकीत्य
पिण्ड उत्पाद्यते स पिण्डोऽपि वनीपकः । आजीवनं यदाहार-
शय्यादिकं आत्माद्याजीवनेनोत्पादितं (निकायत्ति) मम
एतावद्दातव्यमिति निकाचितम् एतानि योऽशनपानादिशा-
य्योपधीश्च परिहरति तथा पूतिकं शङ्कितं मिश्रमुपलक्षणमेतद्-
ध्यवपूरकादिकं च यश्चावश्यके युक्तः सोऽक्षताचार अभिन्नाचारः
संक्लिष्टाचारः । तत्र स्थापितादिपरिहारी अक्षताचारः । अन्या-
हृतादिपरिहारी अशबलाचारः आत्मोपजीवनादि परिहरन् अ-
भिन्नाचारः । सकलदोषपरिहारी असंक्लिष्टः । संप्रति साधवाय
द्वितीयसूत्रगतानि अक्षताचारादीनि पदानि व्याख्यानयति ॥

ओसन्नखुयायारो, सबलायारो य होइ पासत्थो ।
भिन्नायारकुसीलो, संसत्तो संकिलिट्ठो उ ।

अवसन्न आवश्यकादिष्वनुद्यमः क्षताचारः । तथा पार्श्वस्थोऽ
ध्योऽक्रमादिभोजी शबलाचारः । कुशीलो जात्याजीवनादिभिर्
भिन्नाचारः संसक्तः संसर्ग[illegible]
संक्लि[illegible]
[illegible]

सु[illegible] [illegible]त्थय तदुभये चेव ।
[illegible]परिवड्डणा गच्छे ॥

त्रिविधः खलु प्रकल्पधरस्तथा सूत्रे सूत्रतः अर्थतः तदुभयतश्च ।
इयमत्र भावना । आचारप्रकल्पधारिणां चत्वारो भङ्गास्तद्यथा
सूत्रधरोऽर्थधरः अर्थधरो न सूत्रधरः सूत्रधरो नार्थधरः सूत्रधरो
नाप्यर्थधरः ४ अत्र चतुर्थो भङ्गः शून्यः । तस्यायिकल्पतया आ-
चारप्रकल्पधारित्वविशेषणासंभवात् । आद्यानां त्रयाणां भङ्गानां
मध्ये तृतीय भङ्गवर्त्ती स गणे नादिश्यते । यतः स सूत्रधारित-
या गच्छे गच्छस्य परिवर्द्धको भवति तदभावे द्वितीयभङ्गवर्त्यपि
तस्याप्यर्थधारितया सम्यक्परिवर्द्धकत्वात्स चाऽनङ्गवर्ती तथा-
वाह । सूत्रधरवर्जितानामाचारप्रकल्पिनानां गच्छे सम्यक्परि-
वर्द्धनात्रिकं तृतीयभङ्गे च तमस्त एवोपाध्यायाः स्थाप्या न प्रथ-
मनङ्गवर्त्तिनः । एव दशाकल्पव्यवहारधरादिपदानामपि व्याख्या
कर्त्तव्या ॥

अत्र पर आह ॥

पुव्वं वण्णेऊणं, दीहं परियायसंघयणसद्धं ।
दसपुव्विए य धीरे, मज्जार पकियपरूवणया ॥

ननु पूर्वमाचार्यपदयोग्यस्य दीर्घं पर्यायो वर्णितः संहननं धा-
दयोग्यो जघन्यतोऽपिदशपूर्विकास्तेन धरा युक्तिचतुष्टयेन विराज-
माना ततः एवं पूर्वं वर्णयित्वा यदेवमिदानीं प्ररूप्यते यथा त्रिव-
र्षपर्याय आचारप्रकल्पधरः उपाध्यायः स्थाप्यते, पञ्चवर्षपर्यायद-
शाकल्पव्यवहारधर इत्यादि । सैषा प्ररूपणा मार्जारादिन कल्या ।
यथाहि मार्जारः पूर्वं महता शब्देनारटति पश्चादेवं शनैः शनैरा-
रटति । यथा स्वयमपि श्रोतुं न शक्नोत्येवं त्वमपि पूर्वमुच्चैः शब्दि-
तवान् । पश्चाच्छनैरिति सूरिराह । सत्यमेतत् केवलं यत्पूर्वमुक्तं
तद्यथोक्तन्यायमङ्गीकृत्य संप्रति पुनः कालानुरूपं प्ररूप्यते इत्य-
दोषस्तथाचात्र पुष्करिण्यादौ यौ दृष्टान्तौ तावेवाह ॥

पुक्खरिणी आयारे, आणयणा तेणगा य गीयत्थे ।
आयारम्मि उ एए, आहरणा होंति नायव्वा ॥

पुष्करिणी वापी आचार आचारप्रकल्पस्य आनयनं [illegible]

पुव्विं विणीयकरणो, करेइ सुत्तं सफलमेयं ॥

[illegible] नाम अचपलः । परिचितं पूर्वस्मिन्पूर्वपर्याये श्रुतं यस्य स परिचितपूर्वश्रुतः । यदि वा प्रत्यागतस्यापि स्वाभिधानमिव परिचितं पूर्वश्रुतं यस्य स तथा । ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः । तथा शरीरस्य स्थानप्राणस्तस्यापहारोऽपहरणं तेन विप्रहीनो रहितः शरीरस्थानापहाररहितः । किमुक्तं भवति । पूर्वमेव सारं यत्र वैयावृत्त्यं वाचनादिषु परिहारयितमिति तथा पूर्वं पूर्वपर्याये विनीतानि विशेषतः संयमयोगेषु नीतानि करणानि [illegible] येन स विनीतकरणः संयमयोगादिकं सर्वमेव पूर्वं परिहीनं कृतमिति भावः । य ईदृशः पूर्वमासीत् । स [illegible] सफलं करोति । ईदृशस्य तद्दिवसमाचार्यत्वमुपाध्यायत्वं वा उद्दिश्यते न शेषस्य तता न कश्चित्पूर्वापरविरोध इति भावः ।

कह पुण तस्स निरुद्धो, परियाओ होज्ज तद्दिवसतो उ ।
पुव्वा [illegible], सम्मादिट्ठि [illegible] ॥

[illegible] केन प्रकारेण तस्य पूर्वः पर्यायो निरुद्धः कथं तावद्दिवसिकः [illegible] पर्यायोऽभवत् । अत्रोत्तरमाह (पुव्वकरे- [illegible]) [illegible] स्वकार्यैः [illegible] सापेक्षो गच्छसापेक्षः सन् [illegible] सर्वं संपृष्टमनुत एतदेव प्रपञ्चयन्नाह ।

[illegible] कुमारगुरुमादिउवट्ठिते णयणं ।
नितं [illegible] निरायण, सव्वंति तद्दिवसपुच्छा ॥

राजा [illegible] राज्यमनुशास्ति [illegible] राजपुत्रो [illegible] राजा भविष्यतीति संभावितः अमात्यपुत्रो [illegible] पुरोहितपुत्रः पुरोहितेन पुरोहितत्वे [illegible] श्रेष्ठिना श्रेष्ठित्वे [illegible] पश्चा[illegible] । अन्यदा कुमारो राजपुत्र आत्मपञ्चमोऽमात्यपुत्र [illegible] प्रव्रज्यामगृहीत् । सर्वे च ते- [illegible] । आचार्येण च ते- [illegible] । तदा राजपुत्र [illegible] अमात्यपुत्र- [illegible] पुरोहितपुत्र [illegible] सेनापतिपुत्रो गणिन्वे श्रेष्ठि[illegible] राजादीनां चान्ये पुत्रा न विद्यन्ते- [illegible] विहरन्ति यथा [illegible] वयमुपस्थिता [illegible] तेषां ते [illegible] कुर्वन्ति । तस्य च [illegible] आचार्यो निकाचनं करोति [illegible] शिष्यस्य पृच्छा [illegible] राजकुमारादीन् [illegible] यस्मिन् [illegible] दिवसे [illegible] दिने [illegible] । इति [illegible] तेषां [illegible] ।

[illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] ॥

जो तस्थ अभूद्ध ब्भवखा, रिउकाले तीए एक्वेक्के तु ।
उप्पाएऊण सुयं, ठाविय ताहे पुणो होंति ॥

नीता अपि ते राजकुमारादयः प्रासुकभोजिनः [illegible] प्रतिदिवसं सूत्रपौरुष्या अर्थपौरुष्याश्च करणं ग्रहणं [illegible] च ते कुर्वन्ति । ब्रह्मचर्यं च परिपालयन्ति । नवरं [illegible] दिने पृच्छन्ति । कस्या महिलाया ऋतुकाले गर्भो [illegible] दृष्ट्वा यासां महिलानां लक्षणपाठका भवन्ति [illegible] नियमनात् गर्भो भविष्यतीति ततो या ऋतुस्नाता [illegible] ऋतुकालस्य स्वस्य ज्ञात्वा तस्यामात्मीयायामेकैकं [illegible] बीजं निक्षिपन्ति । एवं चात्मीयमात्मीयं पुत्रमुत्पाद्य [illegible] यो यो स समर्थो जायते । तदा तदा तं तं स्वस्थाने [illegible] स्थाप्य पुनरागच्छन्तीति ।

अब्भुज्जयमेगयरं, पडिवज्जिउकामथेरअसति उ ।
तद्दिवसमागतेसुं, ठाणेसु ठवेंति तस्सेव ॥

यस्मिन् दिवसे ते प्रत्यागतास्तस्मिन्नेव दिवसे [illegible] यां अभ्युद्यतमेकतरं विहारं जिनकल्पिक [illegible] वा प्रतिपत्तुकामाः स्थविरत्वात् । अन्यगण [illegible] दृशो न विद्यन्ते ततस्तद्दिवसमागतान् राजकुमारादीन् [illegible] चार्यत्वादिषु स्थानेषु स्थापयन्ति " पुव्वपते दिवसपुव्वे " [illegible] तत्र तामेव पृच्छां भावयति ।

कह दिज्जइ तस्स गणो, तद्दिवसं चेव पव्वइयस्स ।
भण्णइ तम्मि ठविए, होंति सुबहुगुणाउ इमे ॥

कथं तस्य राजकुमारस्य प्रव्रजितस्य तद्दिवसमेव [illegible] प्रव्रज्या प्रतिपन्ना तस्मिन्नेव दिने गणो दीयते । अत्र [illegible] भण्यते तस्मिन् स्थापने सुष्ठु अतिशायने बहवो गुणा [illegible] माणा भवन्ति तानेवाह ।

माहु विसीयमाणा, अणागेज्ज [illegible] ।
ववहारइरियियाए, वापए आकिंचणकरे य ॥
एते गुणा हवंती, तज्जायाणं कुडुंबपरिवड्डी ।
ओहाणं पि य तेसिं, अणुलोमुवसग्गतुट्ठे तु ॥

साधुविषीदतः तान् तथाद्गतान् दृष्ट्वा स्थिरा भवन्ति । [illegible] अपि तेषु स्वचेतसि स्थिरा उपजायन्ते ([illegible]) [illegible] साधुनामीत्थं सुलभं भवति । येषामपि तेषां [illegible] शां क्रियां करोति [illegible] एते राजादिपुत्रास्तेषां [illegible] इति । तथा [illegible] साधुनामतिगुणस्य । रो इच्छिया) [illegible] प्रवचन [illegible] भने इयमत्र [illegible] रूपवती कुमार [illegible] राज्ञ गृहीता [illegible] गतानां तयेव सा [illegible] यदि च [illegible] भवन्ति ([illegible] स्थित) [illegible] प्रत्यनीकः [illegible] [illegible] विधि [illegible] विपत्तानां [illegible] कर्माणि [illegible] मोक्षः [illegible] रोति । [illegible] मौढानां यतो [illegible] प्रव्रजन [illegible] दिवस [illegible] । सर्व [illegible]

एतेषामप्रधानमुपसर्गाणां तदप्यनुलोमोपसर्गतुल्यम्। किमुक्तं भवति । यथा कस्याऽपि साधोः कश्चिदनुलोमान् उपसर्गान् प्रकुर्वन् एवं चिन्तयति । यदि परमनेनोपायेनाहं मुच्ये नान्यथा ततः एवं विचिन्त्याशठभावः सपरिसेवते स च तथारूपपरिसेवनोऽप्यशठभाव इत्यसगडचारित्र इति व्यपदिश्यते ॥ एवमेतेऽप्यसगडचारित्रा एव तत्त्वतो मन्तव्याः एतदेव लेशतो व्याख्यानयन्नाह ।

साहूणं अज्जाण य, विसीयमाणाण होंति थिरकरणं ।
जइ एरिसा वि धम्मं, करेंति अम्हं किमंग पुण ॥

साधूनामार्यिकाणां च विषीदतां स्थिरकरणं भवति । तथा हि केचित्साधवो भोगेषु विषीदन्तस्तान् दृष्ट्वा एवं चिन्तयन्ति । यदि मादृशा अपि विपुलराज्यादिका अमी देवकुमारिकाः प्रत्याभिरपि निजमहिलाभिरुपसर्ग्यमाणा धर्मं कुर्वन्ते न पुनर्निजं ब्रह्मचर्यं भ्रंशितवन्तोऽत एव ते तद्दिवसं एवाचार्यादिपदेषु स्थापिताः किमङ्ग पुनरस्माभिः सुतरां धर्मे समाचरणीयम् । विभवादिपरिभ्रष्टत्वादिति । आर्यिका अपि चिन्तयन्ति । यदि मादृशाः खल्वस्माकं बान्धवाः संपन्नाः कथममन्दपुण्या एतेषां सुरतमपि निराद्रियन्ते न सीदन्ति स्वयेनादृशधीरपुरुषपरिगृहीता आर्यिका केवलमपरिभूताः सदा वर्तन्ते ॥

किंच तत्थ ठविएसु, लोगो जयं गारवं करेति ।
गेलन्नोमाइमाई,सुलभं उवकरण जत्तादी ॥

किंच तत्र तेषु राजकुमारादिष्वाचार्यादिपदेषु स्थापितेषु लोको भयं गौरवं बहुमानं च कुर्वते । ग्लानत्वे भक्तौषधादिकं सुलभमुपकरणभक्तादि च ।

संजतिमादीगहणे, ववहारे होइ दुप्पधंसो उ ।
तग्गारवा उ वादे, हवंति अपराजिया चेव ॥

संयत्यादीनामादिशब्दात् तथाविधक्षुल्लकादिपरिग्रहः । ग्रहणे व्यवहारे भवन्त्यसौ राजकुमारादिदुष्प्रधृष्यः । तथा तद्गौरवात् वादे भवन्ति साधवोऽपराजिता एव ।

पडिणीया अकिंचिकरा, होंति अवत्तव्वो अट्ठजाए य ।
तज्जायादिविखएणं, होइ विवड्ढी वि य गणस्स ॥

प्रत्यनीकाः अकिञ्चित्करा भवन्ति अर्थजाते च समुत्पन्ने कस्यचिदपि वक्तव्यो न भवति। किंतु सर्वोऽप्यप्रार्थित एव यथोचितं करोति । तथा तेन तज्जातेन राजादिजातेन तद्दिवस एवाचार्यादिपदस्थापितेन गणस्य गच्छस्य वृद्धिर्भवति । शेषं सुगमं नवरं त्वाचार्यस्य व्याख्यानम् ।

(सूत्रम्) निरुद्धवासपरियाए समणे निग्गंथे आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए समुत्थे य कप्पति, तस्स णं कप्पस्स देसे अज्जिज्जेए भवंति से आहिज्जि सामिति अहिज्जिज्जा एवं से कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए से य आहिज्जे सामित्ति णो अहिज्जा आ एवं से नो कप्पइ आयरियउवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए १० ।

निरुद्धवासपरियाए समणे निग्गंथे इत्यादि अस्य सम्बन्धमाह

अपवादिं तु निरुद्धं, आयरियत्तं तु पुव्वपरियाए ।
इमतो पुण अववातो, असमत्तसुयस्स तरुणस्स ॥

निरुद्धे । विनाशिते पूर्वपर्याये सत्याचार्यत्वमपवदितुं वस एवाचार्यत्वमनुज्ञातुमनन्तरसूत्रेऽयमनेन सूत्रेण ।

स्यमानः पुनरपवादोऽसमाप्तश्रुतस्य तरुणस्य । किमुक्तं भवत्यल्पपर्यायस्यासमाप्तश्रुतस्यापि चापवादतो गणधरत्वमनुज्ञायते ततोऽनेनाप्यपवादोऽभिधानतो भवति पूर्वसूत्रेणास्य सम्बन्धः। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या निरुद्धो विनाशितो वर्षपर्यायो यस्य स निरुद्धवर्षपर्यायः । एतदुक्तं भवति । त्रिषु वर्षेषु परिपूर्णेषु यस्य निरुद्धः पूर्वपर्यायो यदि वा पूर्णे त्रिवर्षे समाप्तश्रुतस्य निरुद्धवर्षपर्याय इति । श्रमणो निर्ग्रन्थः कल्पते आचार्योपाध्यायतया । आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देष्टुमित्याह समुच्छेदकाले आचार्ये कालगते अन्यस्मिंश्च बहुश्रुते लक्षणसंपूर्णेऽसति तस्य च आचार्यतया उपाध्यायतया उद्देष्टुमपि तस्य आचारप्रकल्पस्य निशीथाध्ययनस्य देशोऽधीतो भवति सूत्रमधीतमर्थोऽद्यापि नाधीयते यदि वार्थो न परिपूर्णोऽध्यधीत इत्यर्थः । (सेयइत्यादि) स चेदमधीतवान् पाश्चात्यस्थितं देशमध्येऽधीयते तत एवं सति कल्पते आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम् यदि पुनः सोऽध्येष्ये इति चिन्तयन्नपि नाधीयते इति समाप्यते । तत एवं सति न कल्पते । आचार्योपाध्यायतया उद्देष्टुम् एष सूत्रसंक्षेपार्थः । तत्राल्पवर्षपर्यायस्यासमाप्तश्रुतस्यापवादतो गणधरपदानुज्ञानार्थमिदं सूत्रमित्युक्तमतोऽल्पवर्षपर्यायत्वं समाप्तश्रुतत्वं च भाष्यकृद्भावयति ।

तिण्णि जस्स अ पुत्ता,वासा पुण्णेहि वा तिहिउत्तं तु ।
वासेहिं निरुद्धेहिं, अक्खलणजुत्तं पसंसंति ॥

यस्य त्रीणि वर्षाणि व्रतपर्यायतयाऽद्याप्यपरिपूर्णानि एतस्यामवस्थायां यदि वा त्रिषु परिपूर्णेषु तस्य तन्निरुद्धवर्षपर्यायत्वमभवत्। स त्रिषु पूर्णेषु अपूर्णेषु वा वर्षेषु निरुद्धेषु आचार्ये कालगते अन्यो बहुश्रुतोऽपि लक्षणसंपूर्णो न विद्यते स चासमाप्तश्रुतोऽपि लक्षणयुक्तो ग्रहणधारणासमर्थश्चेति स्थाप्यते । बहुश्रुतोऽप्यन्यो न स्थाप्यते किं तु सोऽसमाप्तश्रुतोऽपि लक्षणयुक्तः । किं कारणमत आह । लक्षणेत्यादि । लोके वेदे समये च विशारदा मायकल्पपदाध्यारोपे प्रशंसन्ति । लक्षणयुक्तं नेतरं बहुश्रुतमपि ततः स एव स्थाप्यते । अत्र पर आह ।

किं अम्ह लक्खणेहिं, तवसंजमसुट्ठियाण समणाणं ।
गच्छविवड्ढिनिमित्तं, इच्छिज्जइ सो जह कुमारो ॥

किमस्माकं श्रमणानां तपःसंयमसुस्थितानां लक्षणैः केवलं लक्षणविहीनोऽपि बहुश्रुतः स्थाप्यतां येनाऽस्माकं स्वाध्यायवृद्धिर्भवति । आचार्य आह । सोऽल्पश्रुतोऽपि लक्षणयुक्तस्तथा गणधरपदस्थापनायामिष्यते गच्छविवृद्धिनिमित्तं यथा राज्यवृद्धिनिमित्तं राज्ये कुमारः । एतदेव भावयति ॥

बहुपुत्तो नरवई, सामुद्दं जणति कं ठवेमि निवं ।
दोसगुणएगणेगे, सो वि य तेसिं परिकहेइ ॥

कोऽपि बहुपुत्रको नरपतिः सामुद्रिकं सामुद्रलक्षणवेत्तारं प्रणति । तथा कमहं कुमारं नृपं स्थापयामि एवमुक्तः सोऽपि तेषां कुमाराणां यस्य दोषा गुणा वा एकोऽनेके च विद्यन्ते तत्सर्वं परिकथयति तत्र दोषा इमे ॥

निद्धूमगं च डमरं, मारीदुब्भिक्खचोरपउराइं ।
धणधन्नकोसहाणी, बलवति पच्चंतरायाणो ॥

निर्धूमकं नाम अपलक्षणं यस्य नायको राज्यमनुशास्ति रन्धनीयमेव न भवति डमरं यद्वशाद्राज्यं डमरबहुलं भवति । प्रत्यूहस्वदेशोत्थोपप्लुतया यद्योपजायन्ते इत्यर्थः । पोपहत प्रचुरं दुर्भिक्षमुपयाति । चोरप्रचुरं बहूनि । धनहानिर्यतः सततं धनक्षयः सततं

स्तनायावृष्टेऽपि मेघे सस्यनिष्पत्तिस्तादृशी नोपजायते । कोद्दानिर्यतः कोद्दाक्रयः बलवन्मत्यन्तराजकं यतो बलवन्तः प्रत्यन्तराजाः सर्वे भवन्ति एते कस्याप्येकः कस्याप्यनेके दोषाः अधुना गुणमाह ॥

खेमं सिवं सुभिक्खं, निरुवसग्गं गुणेहिं उववेयं ।
अभिसिंचंति कुमारं, गच्छे वि तयाणुरूवं तु ॥

क्षेमं नाम सुलक्षणे यद्वशात्सर्वत्र राज्ये नीरोगता शिवं यतः सर्वत्र कल्याणं सुभिक्षसनवः । निरुपसर्गो यतः सकलेऽपि देशे मारिडमरायुपसर्गासंभवः । एतेऽपि गुणाः कस्याप्येकः कस्याप्यनेके कस्याऽपि सर्वे तत्र यथा सर्वथा दोषोपेतमधिकृतैश्च गुणैः सर्वैरप्युपेतं कुमारं राजामात्यादयो राज्येऽभिषिञ्चन्ति तथा गच्छेऽपि तदनुरूपं राजकुमारानुरूपं सर्वथा दोषविनिर्मुक्तमेकान्ततो गुणोपेतमाचार्यादिपदे । सिञ्चन्ति एतदेव स्पष्टयति ॥

जह ते रायकुमारा, सुलक्खणा जे सुहा जणवयाणं ।
मंतयविगुणमभिसिंचे, न य वेंति गुणे गुणविहूणं ॥

यथा ते राजकुमाराः सलक्षणा ये स्थापिताः सन्तो जनपदानां शुभाः । कल्याणकारिणः त एव स्थाप्यन्ते न शेषास्तथा गुरवोऽपि गच्छवृद्धिमपेक्षमाणाः सन्तमपि श्रुतसमृद्धं गुणविहीनं न गणे स्थापयन्ति ॥

लक्खणजुत्तो जइ वि हु, न समिद्धसुतेण तह वि तं ठवए ।
तस्स पुण होति देसो, असमत्तो पकप्पनामस्स ॥

लक्षणयुक्तो यद्यपि हु निश्चितं स्थापयेत् । तस्य पुनर्देशो [illegible] ॥ प्रकल्पनाम्नो निशीथाध्ययनस्य कथं पुनर्देशोऽसमाप्त इत्याह ॥

देसो सुत्तमहीतं, न तु अत्था अत्थतो व असमत्तं ।
सगणे असति गीता, सतीपरगणे [illegible] ॥

प्रकल्पं द्विधा शरीरं सूत्रमर्थश्च । तत्र देशः सूत्रमधीतं नत्वर्थः । अथवा अर्थोऽपि कियानधिगतः केवलमर्थतः समाप्ति [illegible] । ततो वे स्वगणे आचार्यलक्षणविहीनतया गीतार्था [illegible] आचार्यपदायोग्यास्तेभ्यः आचार्यपदोपविष्टः अर्थं गृह्णीयात् । अथ स्वगणे गीतार्था न विद्यन्ते । त[र्हि] तेषामभावे परेभ्यो [illegible] गृह्णीयात्तानेवाह ।

संविग्गमसंविग्गे, सारूविय सिद्धपुत्तपच्छकडे ।
पडिक्कंते अब्भुट्ठिए, असती अन्नस्य गच्छे व ॥

स्वगणे गीतार्थानामभावे अन्येषां सांभोगिकानां [illegible] गीतार्थानामन्तिके गत्वाऽधीते तेषामप्यभावे [illegible] प्रविश्य पठति । तेषामप्यभावे पार्श्वस्थादीनां [illegible] [illegible] व्याख्यानम् । अधुना [illegible] सारूपिकात् संयत[illegible] सिद्धपुत्रात् पश्चात्कृतात् [illegible] [illegible] तेषामन्तिके [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पुनः [illegible] संयम- [illegible]

[illegible] तान् संयतरूपकान् कृत्वा तेषामन्तिके अन्यत्रागमने तदैव तान् तथारूपान् कृत्वा सागारिकाणामभावे तेषामन्तिकेऽधीते एतदेवाह ।

सगणे परगणे वा, मणुण्णअण्णेसिं वा वि असतीए ।
संविग्गपक्खिएसुं, सरूवि सिद्धे सु पढमं तु ॥

स्वगणे गणधरपदानर्हगीतार्थानामन्तिके परगणे वा मनोज्ञे वा साम्भोगिके तदभावे अन्येषां वा असाम्भोगिकानामन्तिके तेषामप्यसत्यभावे संविग्नपाक्षिकेषु पार्श्वस्थादिषु प्रथममेव प्रतिक्रान्ताभ्युत्थितेषु तेषामप्यभावे सरूपिषु संयतरूपिषु प्रतिक्रान्ताभ्युत्थितेषु पश्चात्कृतेषु तेषामप्यभावे प्रथममेव स्वरूपिषु सिद्धपुत्रेषु एतत्प्रतिक्रान्ताभ्युत्थितानधिकृत्योक्तं तदभावे अन्यत्र विधिमाह ।

मुंडं च धरेमाणे, सिहं च फेडं च अणिच्छसमिहे वि ।
लिंगेण मसागारिए, वंदणगादीणि हावेंति ॥

ते पश्चात्कृतादयो यदि न प्रतिक्रान्ता अभ्युत्थिताः किंतु लिङ्गतो गृहिरूपा वर्तन्ते । अन्यत्र गत्वा तान् मुण्डं च धरमाणान् धारयतः कारयति । यदि पुनः सशिखाकाः सन्ति ततः शिखां स्फेटयति । अथ शिखास्फेटनं ते नेच्छन्ति ततः [illegible] स्थापयित्वा इत्वरं श्रमणलिङ्गं तेषां समर्पयन्ति । [illegible] चोलपट्टकं मुखपोतिकां च ग्राहयन्ति तेषामपि तथा भूतानां पार्श्वे पठता यथा प्रतिरूपश्रुतविनयः प्रयोक्तव्यः । स न धारणीयः । अथ ते अन्यत्र गमनं नेच्छन्ति तर्हि [illegible] रिके सागारिकसंपातरहिते प्रदेशविशेषे लिङ्गेन रजोहरणमुखपोत्तिकादिना श्रमणरूपधारिणः कारयित्वा पठनीयम् । तेच तत्रापि तथा पठन्तो न वन्दनादीनि हापयन्ति ॥

आहारउवहिसेज्जाए, समणमादीसु होइ जइयव्वं ।
अणुमोयणकारावण–सिक्खत्तिपदम्मि तो सुद्धो ॥

तेन तेषां समीपे पठताहारोपधिशय्यानामेषणादिषु प्रयतितव्यम् । तदाऽनुमोदने कारापणे च न च कारण[illegible] नुमोदनदोषैः स परिगृह्यते । यतः शिक्षा मयाऽस्य सकाशे गृह्यते इति द्वितीये पदे वर्तते । ततः स शुद्ध इति । इयमत्र भावना । यदि स पार्श्वस्थः पश्चात्कृतादिः पाठयन्नात्मनः आहारोपध्यादिकमात्मनैवोत्पादयति । ततः सुन्दरम् । आत्मना [illegible] दयति । तत आह ।

चोयइ से परिवारं, अकारमाणं भणाति वा सड्ढे ।
सव्वोच्छित्तिकरस्स हु, सुयभत्तीए कुणइ पूयं ॥

से तस्य परिवारं विनयमकुर्वन्तं चोदयति प्रज्ञापयति । यथा [illegible] दिदं ज्ञानदानमतः क्रियतामस्योत्कृष्टाहारसंपादनेन विनय इति परिवारस्याभावे श्राद्धानामिद्धपुत्रपुराणतरूपान् प्रभणति [illegible] अव्यवच्छित्तिकरस्यास्य श्रुतभक्त्या कुरुत पूजामिति । [illegible] मोदनकारापणे व्याख्याते । संप्रति स्वयमुत्पादनमाहारस्य भावयति ॥

दुविहा सती एसिं, आहारादी करेति ते सव्वं ।
पणहाणीए जयंतो, अट्टप्पाए वि एमेव ॥

द्विविधस्य प्रतिपरिचारकस्य सिद्धपुत्रादेरभ्यर्थ्यम् । अन्य[illegible] तेषां पार्श्वस्थपश्चात्कृतादीनामाहारादिकं स सर्वमात्मना [illegible] ति । यद्यपि स प्रथमतः शुद्धमुत्पादयति पञ्चकपरिहाण्या [illegible] मासेऽशुद्धमपि पञ्चकपरिहाणिपरमासानामनुज्ञाते पश्चात् [illegible] [illegible] सम्यगुत्पादयति तदसमर्थ [illegible]

स्थानप्रतिसेवनात् पर्यं तावत् यावच्चतुर्गुरुकमसंप्राप्तः। तथापि से तस्योपस्थापयति । एवमेतमर्थं पञ्चकपरिहान्या यतते । किमुक्तं भवति । अकल्पादिदोषत्रयगुरुकमलभमानः पञ्चकादियतनया त्रिभिरपि दोषैरल्पकं गृह्णाति स तथा कुर्वन्नपि ज्ञाननिमित्त प्रवृत्तत्वात् इत्थतनाविषयपुरस्कारत्वात् रागद्वेषविरहितत्वाच्च शुद्ध इति (आचार्योपाध्यायादिषु सूत्रेषु नवडहरस्य तरुणस्य स्थापना)

(सूत्रम्) निग्गंथस्स णं णवडहरतरुणगस्स आयरियउवज्झाए विसंभेज्जा णो से कप्पइ अणायरियउवज्झायस्स होत्तए कप्पइ से पुव्वआयरियं उद्दिसावित्ता तओ पच्छा उवज्झायं से किमाहु भंते दुसंगहिए समणे निग्गंथे तंजहा आयरिएणं उवज्झाएण य ॥

निर्ग्रन्थस्येत्यादि अथास्य सूत्रस्य कः संबन्ध इत्याह ॥

आयरियाणं सीसो , परियाओ वा वि अह कितो एस ।
सीमाणकेसिमाण व, ठाविज्जइ सो उ आयरिओ ॥

पूर्वसूत्रे आचार्यस्थापनीय उक्तः । आचार्याणां च शिष्या भवन्तीति तद्वक्तव्यतार्थमिदं सूत्रम् अथवा पूर्वसूत्रेषु पर्यायोऽधिकृतोऽस्मिन्नपि च सूत्रे एव पर्यायस्तथा च "नवडहरतरुणग्रहण" यदि वाऽनन्तरसूत्रे य आचार्यः स्थापनीयः उक्तः स कीदृशानां शिष्याणां स्थाप्यते । इतीदमनेन सूत्रेणोच्यते । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । निर्ग्रन्थस्य णमिति वाक्यालङ्कारे नवडहरतरुणस्य नवस्य डहरस्य तरुणस्य वा आचार्यसहित उपाध्याय आचार्योपाध्यायः । आचार्ये उपाध्यायश्चेत्यर्थः । विष्वग्भवो यावन्म्रियेते ततः से तस्य नवडहरतरुणस्यानाचार्योपाध्यायस्य सतो भवितु वर्तितुं न कल्पते किं तु पूर्वमाचार्यमुद्देशाः स्थापयित्वा ततः पश्चादुपाध्यायमुद्दिश्य अप्येवमाचार्योपाध्यायस्य सतो भवितुं कल्पते । से किमाहुः । सेशब्दोऽथशब्दार्थः । अथ भदन्त ! किं कस्मात् कारणात् भगवन्त एवमाहुः सूरिराह । द्वाभ्यामाचार्योपाध्यायाभ्यां संगृहीतो द्विसंगृहीतः श्रमणो निर्ग्रन्थः सदा भवति । तद्यथा आचार्येणोपाध्यायेन च एष सूत्रसंक्षेपार्थः व्यासार्थं तु भाष्यकृद्विवक्षुर्नवादिशब्दार्थानामर्थमाह

तिवरिसो होइ नवो, आसोलसगं तु डहरगं बेंति ।
तरुणो चत्तालीसगो, मज्झिमो थेरओ सेसो ॥

प्रव्रज्यापर्यायेण यस्य त्रीणि वर्षाणि नाधिकानीत्येष त्रिवर्षो भवति नवः तथा पर्यायेण चत्वारि वर्षाण्यारभ्य यावत्षोडशक वर्षम् अत्राङ्मर्यादायां यथा आपाटलिपुत्राद्वृष्टो देव। किमुक्तं भवति । पाटलिपुत्रं मर्यादीकृत्याराद् वृष्टो देवः । इत्यत्र तथाऽयमर्थः । यावत्परिपूर्णानि पञ्चदशवर्षाणि षोडशवर्षादर्वाक् तद्डहरक भवन्ते समयविदः । ततो जन्मपर्यायेण षोडशवर्षाण्यारभ्य यावच्चत्वारिंशद्वर्षाणि तावत्तरुणः । ततः परं यावत्सप्ततिरेकेन वर्षेणोना तावन्मध्यमः । ततः परं सप्ततेरारभ्य स्थविरः शिष्यः ॥

अणवत्तस्स वि डहरग-तरुणगस्स नियमेण संगहं बिंति ।
एमेव तरुणमज्झे, थेरम्मि य संगहो नियमं ॥

यः प्रव्रज्यापर्यायेण त्रिवर्षोत्तीर्णः सोऽनवक उच्यते । तस्यापि आस्तां नवकस्येत्यपि शब्दार्थः डहरक सन् तरुणकस्तस्य द्वादशवर्षाण्यारभ्य यावत्षोडशवर्षाणि तावदित्यर्थः नियमेन संग्रहमभिस्थापिताः आचार्योपाध्यायानां संग्रहणं ब्रुवते अतिनवस्थापिताचार्योपाध्यायाः संगृहीतेन तेनावश्यं वर्त्तितव्यमिति भावः।

तथा यः प्रव्रज्यापर्यायेण त्रीणि वर्षाणि नाद्याप्युत्तीर्णः स नवकस्तस्मिन्नवके तरुणे मध्यमे स्थविरे च शब्दाड्डहरे च । एवं पूर्वोक्तेनैव प्रकारेण संग्रहं ब्रुवते। किमुक्तं भवति। नवकस्य डहरस्य वा तरुणस्य वा मध्यमस्य वा स्थविरस्य वा नवकत्वादेव नियमादाचार्योपाध्यायसंग्रहो वेदितव्य इति ॥

वा खलु मज्झिमथेर-गीयमगीए य होइ नायव्वं ।
उद्दिसिणा उ गीए, पुव्वायरिए उ गीयत्थे ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः खलु निश्चितं त्रिवर्षपर्यायोत्तीर्णत्वेनानवके मध्यमे स्थविरे च प्रत्येकं गीते अगीते वर्षाणां नानात्वं ज्ञातव्यम्। तदेवाह ॥ (उद्दिसणा उ अगीते) अगीतार्थे उद्देशना इयमत्र भावना । ये मध्यमाः स्थविरा वा त्रिवर्षपर्यायोत्तीर्णा अप्यगीतार्थास्ते नियमात् यः स्थापितो गणधरः तस्य शिष्या भवन्त्यन्ते । इति गीतार्थेषु न स्थविरे मध्यमे च पूर्वाचार्यः पूर्वाचार्यसंग्रहः । ये मध्यमा स्थविराः गीतार्थाः पूर्वाचार्यदिशं धारयन्तीति ।

नवडहरतरुणगस्सा, विहीए विसुंजियम्मि आयरिए ।
पच्छन्ने अभिसेओ, नियमा पुण संगहे ठाइ ॥

नवश्च डहरकश्च तरुणश्च समाहारो द्वन्द्वः । तस्य पुनः संग्रहार्थमाचार्ये विष्वग्भूते विधिना नियमेनान्यस्य गणधरस्याभिषेकः कर्त्तव्यः । अविधिना अभिषेककरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः । कोऽत्र विधिरिति चेदुच्यते । आचार्यः कालगतो न प्रकाश्यते यावदन्यो गणधरो न स्थापितः तथाचाह (पच्छन्नेत्ति) आचार्ये कालगते प्रच्छन्ने देशे अभिषेकः करणीयः । एतदेवाह ।

आयरिए कालगए, न पगासेज्ज अट्ठविहे गणहरम्मि ।
रण्णो व अणभिसित्ते, रज्जक्खोभो तहा गच्छे ।

अस्थापिते अन्यस्मिन् गणधरे आचार्यः कालगतो न प्रकाश्यते। अत्र दृष्टान्तो राजा कालगतस्तावन्न प्रकाश्यते यावदन्यो नाभिषिच्यते । अन्यथा अनभिषिक्ते राज्ञि यथा राज्यक्षोभो भवति । दायादैः परस्परविरोधतः सर्वं राज्यं विलुप्यते इत्यर्थः तथा गच्छेऽप्यन्यस्मिन्नस्थापिते गणधरे यद्याचार्यः कालगतः प्रकाश्यते तदा गच्छक्षोभो भवति तमेवाह ॥

अणाहोवहाणमच्छंद, खित्तेणा सपक्खपरपक्खे ।
लयकंपणा य तरुणे-सारणमाणोवमाणे य ॥

केषांचिदनाथा वयं जाता इत्यपधानं भवेत् केषांचित् (सच्छंदत्ति) स्वच्छन्दचारिता अपरे केचित् क्षिप्ताः क्षिप्तचित्ता भवेयुः। तथा स्तेनाः स्वपक्षे परपक्षे चोत्तिष्ठन्ति अनाथा इव साधूनां कम्पनं तथा तरुणानामाचार्यपिपासयाऽन्यत्र गमनम् । तथाऽस्मारणा संयमयोगेषु सीदतां पुनः संयमाभ्युत्थानप्रवर्त्तना । तथा मानापमानं च साम्प्रतमेतानेव दोषान् व्याचिख्यासुः प्रथमतोऽनाथापधानस्वच्छन्दचारित क्षिप्तचित्तत्वानि व्याख्यानयति ।

जायामो अणाहो त्ति, अण्णहिं गच्छंति केइ ओहावो ।
सच्छंदा व भमंति, केइ खित्ता उ होज्जाहि ।

बाला वृद्धास्तरुणा वा केचिदगीतार्था आचार्याणां विप्रयोगे जाताः वयमनाथा इति विचिन्त्य केचिदन्यत्र गच्छन्ति । केचिदवधावेयुः तथा केचि मन्दधर्माधर्मकाः गणात्पतन्तः स्वच्छन्दा भ्रमन्ति । अपरे केचिदाचार्यविप्रयोगतः क्षिप्ता क्षिप्तचित्ता अपगतचित्ता भवेयुः । स्वपक्षपरपक्षस्तेनानुकम्पनाकम्पन चाह ।

पासत्थगिहत्थादी, हरिकखोभेज्ज खुड्डगादीओ ।
लया व कंपमाणा उ, केइ तरुणा ठ अच्छंति ॥

स्वपक्षपार्श्वस्थादयः परपक्षे गृहस्थादयः । अत्रापि शब्दात्स्तेनो-

[illegible]

कोऽपि संयतीनामपन्यायं न करोति । किं तु स्वयं [illegible] सुखदुःमानो जायते । तथा संयती प्रवर्तिन्याच्छन्दे [illegible] ओवद्वपितुं जे इति पादपूरणे इति वचनात् सुखं [illegible] । [illegible] भवति आचार्योपाध्यायभयतो न काचिदपि संयती [illegible] निमाचरति । याऽपि काचिदाचरति । साऽपि [illegible] शिष्यते । [illegible] शिष्यमाणापि न प्रतिपद्यते [illegible] । आचार्यस्योपाध्यायस्य वाहं कथयिष्यामि । [illegible] प्रवर्तिन्या उपपाते तिष्ठति । एवं आचार्योपाध्याय[illegible] सेवति प्रवर्तिनीसंग्रहे गुणानाह ।

मिहो कहाउडुगविट्टंगहिं, कंदप्पकिड्डाकुमयाइएहिं ।

पुव्वावरे ते मुयनिइकालं, गिण्हाइ निच्चं गणिणीभि[illegible]

मिथः कथापरस्परं भक्तादिविकथाकरणं [illegible] गृहस्थप्रयोजनेषु [illegible] वा प्रवर्तनम् । [illegible] कन्दर्पक्रीडा कन्दर्पोद्दीपकजननी [illegible] पकरणविनुपाकरणम् । [illegible] प्रवर्तिन्याश्रयीता सती संयुक्ते । [illegible] नीसंग्रहोऽपि साध्व्याः श्रेयान् । [illegible] स्त्रियास्त्रिविधं संग्रहमाह ।

जायं पितिवसा नारी, दत्ता नारी पतिव्वसा ।

विहवा पुत्तवसा नारी, नत्थि नारी सयंवसा ॥

जाता सती नारी पितृवशा पितुरायत्ता भवति । [illegible] सती नारी पतिवशा भर्तुरायत्ता । विधवा [illegible] पुत्रवशा । नास्ति एवं च सति नारी [illegible] अमुमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह ।

जायंपि य रक्खंती, मायापितिसासुदेवराइयं ।

पतिमायपुत्तविहवं, गुरुगणिगणिणी य [illegible] ॥

जातामपि नारीं रक्षन्ति मातापितरौ । [illegible] [illegible]

[illegible] गुरवः आचार्याः [illegible] गणिनी प्रवर्तिनी रक्षति ॥

[illegible]

[illegible]

वर्त्तिनीनां निस्तृणामप्यनावे न संग्राहकमाचार्यमुपाध्यायं प्रवर्त्तिनीं च उद्देशापयेत् दोषासंजवात् आचार्यादिष्ववधावितृदेशः

(सूत्रम्) जिक्खू गणाओ अवक्कम्म मेहुणधम्मं पडिसेविज्जा तिषि संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं णो कप्पइ आयरियत्तं वा उवज्झायत्तं जाव गणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा तिहिं संवच्छरेहिं वीतिक्कंतेहिं चउत्थगंसि संवच्छरंसि पट्ठियंसि उट्ठियंसि ठियंसि उवसंतस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा गणावच्छेइयत्तं उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१३॥ गणावच्छेइयत्तं वा अणिक्खिवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेवेज्जा जाव तस्स तप्पत्तियं नो से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१४॥ गणावच्छेइए गणावच्छेइयत्तं णिक्खिवित्ता मेहुणधम्मं पडिसेविज्जा तिन्नि संवच्छराणि तस्स तप्पत्तियं णो कप्पइ आयरियत्तं वा जाव उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा तिहिं संवच्छरेहिं विनिक्कंतेहिं चउत्थयंसि संवच्छरंसि पविट्ठंसि पट्ठियंसि उवट्ठियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पडिविरयस्स निव्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा गणावच्छेइयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥१५॥ एवं आयरियउवज्झायगावि दो आलावगा ॥१६॥१७॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धस्तत आह ।

नवतरुणे मेहुणट्ठं, कोई सेवेज्ज एस संबंधो ।
अचेयत्तवयणादि–असंगहो एत्थ विसए वा ॥
अप्परियाए वि गणो, दिज्जइ वुत्तंति मा अतिपसंगा ।
सेवियमपुण्णपज्जय, दाहिंति गणं अतो सुत्तं ।

एवंसूत्रे नवतरुणादिकः साधुरुक्तस्तत्र कोऽपि नवतरुणो मोहोदयवशात् मैथुनं सेवते एतन्मैथुनसेवाकस्य च यथाऽऽचार्यत्वादिकमुद्देष्टव्यं तथाऽनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते इत्येष सूत्रसम्बन्धः । अचेतनादेवेताम्लहरणादिनिमित्तं संग्रहः । आचार्यादिकोऽनन्तरसूत्रेऽभिहितः अत्रापि स एव संग्रहोऽभिधीयते इति । अथवा पूर्वतरेषु सूत्रेषु अपर्यायेऽपि गणो दीयते इत्युक्तं तद्विषयमाचार्यादिपदानुज्ञानात् त एतत् श्रुत्वा मा अतिप्रसङ्गान्मैथुनं सेवित्वा अपूर्णे पर्याये गणं दास्यन्ति तत एतन्निवारणार्थमिदं सूत्रम् । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । भिक्षुर्गणादपक्रम्य मैथुनं प्रतिसेवते तस्य त्रीणि संवत्सराणि यावत्तत्प्रत्ययं मैथुनसेवाप्रत्ययं न कल्पते आचार्यत्वमुपाध्यायत्वं यावत्करणात्प्रवर्त्तित्वं स्थविरत्वमिति परिग्रहः । गणावच्छेदित्वं वा उद्देष्टुमनुज्ञातुमतोऽपि तस्य कल्पते स्वयं धारयितुं किन्तु त्रिषु संवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु चतुर्थे संवत्सरे प्रस्थिते प्रवर्तितुमारब्धवति तत्र प्रस्थितत्वमभिमुखीभवनमात्रेऽपि भवति तत आह । अस्थिते वर्त्तमाने स्थितस्य वर्त्तमानस्य किं विशिष्टस्य सत इत्याह । उपशान्तस्य उपशान्तवेदोदयस्य तथोपशान्तत्वं प्रवृत्तिनिरोधादपसीयते तत आह उपरतस्य मैथुनप्रवृत्तेः प्रतिनिवृत्तत्वं दाक्षिण्यवशादिमात्रतोऽपि भवति । तत आह मैथुनेच्छामात्रतिकल्पेन विरतः तस्य तदपि च प्रतिविरतत्वं विकारादर्शनतोऽपि मैथुनाभिप्रायहेतुकविकाररहितस्तस्य कल्पते आचार्यत्वं यावत् गणावच्छेदित्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा एष सूत्रसंक्षेपार्थः ।

व्यासार्थं तु भाष्यकृदाह ।

दुविहो साविक्खियरो, निरवेक्खो उदिण्ण जाइजयणाए ।
जोगं च अकाऊणं, जाव स वेस्सादि सेवेज्जा ॥

द्विविधो द्विप्रकारः खलु मैथुनप्रतिसेवकस्तद्यथा सापेक्ष इतरश्च इतरो निरपेक्षः तत्र निरपेक्षो य उदीर्णे वेदोदये यो वा याति योग यतनया योगमकृत्वा यदि वा स वेश्यादिकां सेवेत । एष द्विविधोऽपि निरपेक्षः गुरुनीयिकरापेक्षारहितत्वात् ॥

सावेक्खो उ उदिण्णे, आपुच्छे गुरुं तु सो जति उवेक्खे ।
ता चउगुरुगा जवंति, सीसो व अणापुच्छए गच्छे ॥

यदि पुनरुदीर्णे उदयप्राप्ते मोहे उदिते वेदे इत्यर्थः । गुरुमापृच्छति समापेक्षः सह अपेक्षा यस्यास्ति स समापेक्ष इति व्युत्पत्तेः । तत्रापृच्छायां यदि स गुरुरुपेक्षां कुरुते ततस्तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुका भवन्ति । स च साधुरनापृच्छ्य गुरुं याति तर्हि तस्यापि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः । सा च पृच्छा त्रीन्वारान्कर्त्तव्या । तथा चाह ।

अहवा सइ दो वारे, आयरिए पुच्छ अकडजोगी वा ।
गुरुगा तिन्नि उ वारे, तम्हा पुच्छेज्ज आयरिए ॥

अथवा । सकृदेक वारं यद्याचार्यान् पृच्छति तथापि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुका. अथ द्वौ वारौ पृच्छति न तृतीयमपि वारं तदापि चतुर्गुरुकाः । अथवा वारत्रयपृच्छायामपि कृतायां यदि अकृतयोगी यतनायोगमकृत्वा गच्छति तदानीमपि चतुर्गुरुकाः । यत एवमेकं द्वौ वा वारौ पृच्छायां प्रायश्चित्तं तस्मात्त्रीन् वारान् आचार्यान् पृच्छेत् लोकेऽपि तथा दर्शनात्तथा चाह ।

वंधे य घाते य पमारणे य, दंडेसु अन्नेसु य दारुणेसु ।
पमत्तमत्ते पुण चित्तहेउं, लोए वि पुच्छंति उ तिन्नि वारे ॥

राज्ञा वधे आदिष्टे यदि वा घाते प्रहारे अथवा प्रमारे कुमरणमारणे अन्येषु च दण्डेषु हस्तपादच्छेदादिषु दारुणेष्वादिष्टेषु लोके त्रीन् वारान् राजा पृच्छ्यते । किमर्थमित्यत आह प्रमत्तेन व्याक्षिप्तेन यदि वा मद्यपानेन मत्तेनादिष्टं भवेत् प्रशान्तस्य पुनश्चित्तमुपजायते । यथा मा मार्यतामिति वारत्रयमनापृच्छायां स दण्ड्यते किमिति स मारित इति । एवं यथा राजा केनापि त्रीन् वारान् पृच्छ्यते तथाऽऽचार्योऽपि ॥

आलोइयम्मि गुरुणा, तस्स तिगिच्छा विहीए कायव्वा ।
निव्विगितिनिगयादीया, नायव्वा कमेणिमेणं तु ॥

आलोचिते वारत्रयमापृच्छायां कृतायां गुरुणा आचार्येण तस्योदितवेदस्य साधोर्विधिना चिकित्सा कर्त्तव्या सा चिकित्सा निर्विकृतिकादिका क्रमेणानेन वक्ष्यमाणेन ज्ञातव्या तमेव क्रममाह ।

निव्वायडिय अवमोदरिय, वेयावच्चे तहेव ठाणे य ।
वाहिंडणे य मंडलि–चोयगवयणं व कप्पट्ठी ॥

प्रथमतो निर्विकृतिकं कारयितव्यः तत्र यदि निर्विकृतिकं तपः कुर्वतो नोपशाम्यति वेदस्तर्हि निर्विकृतिकेनावमौदर्यं कारयितव्य तथाप्यनुपशाम्यति ततश्चतुर्थादिकं कार्यन्ते तथाप्यतिष्ठति वैयावृत्त्यं कारणीयं वैयावृत्त्येनाप्यनिष्ठति स्थानेन ऊर्ध्वस्थानेन तिष्ठति तथाप्यनुपशाम्यति आहिण्डनं कार्यते । देशकाहिण्डकानां सहायो दीयते इत्यर्थः । तत्र यदि एवं परिश्रमेणोपशान्तो भवति वेदस्ततः सुन्दरमथ नोपशाम्यति ततो यदि स बहुश्रुतस्तर्हि स सूत्रमण्डली च दाप्यते । अत्रार्थे चोदकवचनं यथा किमर्थं स मण्डली दाप्यते । सूरिराह । दृष्टान्तोऽत्र कल्पट्ठीति

र्यीनां दिशमुद्दिशति । अस्मिन्प्रायश्चित्ते चत्वारो गुरुकाः आज्ञादयश्च दोषास्तत्र विरुद्धां दिशमुद्दिशतो ये दोषास्तत्र को भवति दृष्टान्तस्तमेव भावयति ।

उवसामिया जयंतेण, कोसलेणं गते य सानम्मि ।
तं चेव दिसंती य, निक्खंता अन्नगच्छम्मि ॥
वारिज्जंती वि गया, पडिवसा सा य तेण पावेणं ।
जिणवयणबाहिरेणं, कोसलएणं अकुलएणं ॥

एकः कोशलकः कोशलदेशोत्पन्न इत्यर्थः । तेनान्यदेशं गतेन यतमानेन सदनुष्ठानपरायणेन कापि श्राविका उपशामिता स च कोशलकस्तं देशं गतः तस्मिंश्च गते सा श्राविका अन्यस्मिन् गच्छे तत्रागते तस्य समीपे निष्क्रमितुमुपस्थिता यथा मां निष्क्रामयत परं मम स एव कोशलकः आचार्यः एवं सा तमेव व्यपदिशन्ती तैर्दीक्षिता । सा च दीक्षाप्रतिपत्त्यनन्तरं वार्यमाणाऽपि कोशलसमीपं गता । सा च पापेन जिनवचनबाह्येनाकुशलेन कोशलेन प्रतिपन्ना । एष दोषः क्षेत्रविरुद्धां दिशमुद्दिशतः ।

अत्र पर आह ॥

कोसलएहि कारण, गहणं बहुदोससंभवाउ कोसलगो ।
तम्हा दोसुक्कडया, गहणं इह कोसले कारणमओ ॥

कोशलकस्य ग्रहणं कृतम् । सूरिराह यस्मात्कोशलको देशः स्वभावात् बहून् दोषान् क्षाति आदत्ते अतिबहुदोषलो बहुदोषवान् तस्मात् दोषोत्कटतयाऽत्र कोशलस्य ग्रहणम् अपि च ।

अंधं अकुमयं, अनियपरहृदयं अजोगिद्धं ।
कोसलयं च अपावं, सएसु एक्कं न पेच्छामो ॥

[illegible] मपि च महाराष्ट्रकमरहट्टगोल्लविषयवासिनं कोशलकं चापापं शतेषु मध्ये एकं न प्रेक्षामहे इति प्रसिद्धिरतः कोशलग्रहणम् । पुनरपि प्राह

कोसलए जे दोसा, उद्दिसंतम्मि किन्न सेसाणं ।
ते तेसि होज्ज व न वा, इमेहि पुण नोद्दिसे तेसिं ॥

ये दोषाः कोशलके दिशमुद्दिशन्ति ते किं न शेषाणां दिशमुद्दिशन्ति किं न भवन्ति भवन्त्येवेति भावः । सूरिराह । ते दोषास्तेषां भवेयुर्न वा कोशलके पुनर्नियमाद्भवन्ति देशविशेषजन्मनोऽपि गुणदोषहेतुत्वादतः कोशलोपादानम् । एते पुनर्वक्ष्यमाणास्तानपि दोषदोषाश्रयान् क्षेत्रविरुद्धोद्दिशेत् । अन्यच्च ।

अहं टहिमितरणं, निरवंना वा मरागधम्मम्मि ।
काम्मिल्लाम्मि पवं न सु, अगाणं पि मंतवाते ॥

[illegible] इत्यनन्तरमुक्तं भक्तप्रत्याख्यानमिति सरागधर्मे अन्यस्मिन् [illegible] परस्परस्मिन् यस्य [illegible] नतु नैव नयति किन्त्वे[illegible] भवति यथा चाह ।

[illegible] वि [illegible] गच्छम्म ।
[illegible] य, [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] । किं च

[illegible] । [illegible] ॥

गमनोत्सुकेन चित्ते शिक्षा अपि नानाप्रकारा ग्रहणशिक्षा आसेवनाशिक्षाश्च न गृह्णाति । तथा वार्यमाणाऽपि तत्र क्षेत्रविरुद्धस्यान्यस्याचार्यस्य समीपं गच्छेत् तत्र च एषि दोषानिमान् वक्ष्यमाणान् लभते । अत्र यदुक्तं प्राक् एवं वक्ष्यमाणैर्दोषैस्तानपि नोद्दिशेदिति तद्व्याख्यानावसरस्तेन दोषानाह ॥

मिच्छत्तसोहिसागा-रियादिपासंडतेणसच्छंदा ।
खेत्तविरुद्धे दोसा, असंगलं जीवविरुद्धम्मि ॥

मिथ्यात्वं मिथ्यात्वगमनं शोधेरभावस्तथा सागारिके सागारसहिते आदिशब्दादनागारे एकाकिन्या उपाश्रये दोषा । तथा पाषण्डैर्विपरिणामनं स्तेनैरपहारस्तथा स्वच्छन्दा स्यात् न गच्छाधीना तथा च सति भूयांसो दोषाः । एते क्षेत्रविरुद्धे उद्दिश्यमाने दोषाः । भावविरुद्धे उद्दिश्यमाने असङ्गलं तेन संयमजीविताद्व्यवजीविताद्वा भ्रश्येत्तस्माद्भावविरुद्धापि नोद्देष्टव्यः । एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः । सांप्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो मिथ्यात्वद्वारं शोधिद्वारं चाह ॥

उवदेसो तासिं अत्थि, जेणेगागी उ हिंडए ।
इति मिच्छं जणो गच्छे, कल्लमाहिं च तुज्जइ ॥

उपदेशः तासामेकाकिनीनां नास्ति येन स तादृशः प्रवचनोपदेश एकाकी हिंडते । तत इति अस्मात्कारणादुपदेशाभावलक्षणात् जनः स्त्रीजनो मिथ्यात्वं गच्छेत् । गतं मिथ्यात्वद्वारम् । शोधिद्वारमाह । क्षेत्रप्रायश्चित्तमापन्ना सती कुत्र शोधिं कुर्यात् नैव कुत्रापीति भावः एकाकिनीत्वाच्च प्रायश्चित्तस्थानं प्रायश्चित्तस्थानं वा सा जानाति तत इतोऽपि शोध्यभावः । सागारिकादिद्वारं पाषण्डद्वारमाह ।

सागारमसागारे, एकाए वसमाए जे दोसा ।
चरिगादिविपरिणामण-सपक्खपरपक्खनिएहादी ॥

सागारे आगारसहिते असागारे आगाररहिते उपाश्रये वसन्त्या एकाकिन्या दोषा भवन्ति । तत्र सागारे दीपकपर्यन्तये दोषाः । अनागारे कुलटाजारादिप्रवेशनम् । गतं सागारिकादिद्वारम् । पाषण्डद्वारमाह (चरगादित्यादि) स्वपक्षे परपक्षे च विपरिणमनं तत्र स्वपक्षे निह्नवादिभिरादिशब्दात् पार्श्वस्थादिपरिग्रहः । परपक्षे चरकादिभिः । स्तेनद्वारं स्वच्छन्दद्वारं चाह ।

तेणेहि वा विहिज्जइ, सच्छंदुट्ठाणगमणमादीया ।
दोसा जवंति एए, किंच न पाविज्ज सच्छंदा ॥

स्तेनैर्वा द्रव्यापहारिभिर्वा सार्धं गच्छन्ती ह्रियते गच्छेत् स्वच्छन्दमुत्थानं स्वच्छन्दगमनमित्यादयश्चैते दोषा एकाकिन्या भवन्ति । किं वा स्वच्छन्दा सती सा किं न प्राप्नुयात् सर्वं दुःखस्थानमाप्नुयादित्यर्थः । संप्रति भावविरुद्धं दोषान् [illegible]

गारवजयसमीकारा, अविरुद्धे वि होइ जीवंतं ।
को दाणिमसुग्धातस्स, कुणइ न य तेण जं किंचं ॥

अपि दुःखेऽपि जीवति सति तद्विषया गौरवभयसमर्थनानि भवन्ति भूयस्तन्निमित्तनादिप्रत्याख्यानभयात् । इदानीं पुनः समुद्धातस्य को गौरवं भयं समीकारं वा करोति नैव कोऽपि यत् यस्मात् न च नैव तेन सर्वप्रयोजनानीत्यर्थः ।

कोसलवज्जा नत्थि य, दोसा माविसिस्सत्तविरुद्धम्मि ।
उद्दिट्ठं पी विनिगिट्ठं, तम्हा उ न उद्दिसेज्जाहि ॥

एवं दोषा ये मिथ्यात्वगमनादयः क्षेत्रविरुद्धे [illegible]

सविशेषा भावविकृष्टेऽपि ज्ञातव्याः केवलं कोशलघर्जाः कोशलदोषा हि भावविकृष्टे न भवन्ति मृतत्वेनासंभवात्तस्मात् द्विविधमपि व्यतिकृष्टं क्षेत्रविकृष्टं भावविकृष्टं च नोद्दिशेत्।

अत्रैवापवादपदमाह ॥

विणियं निव्वाणुरागा, संबंधी वा न ते य सीयंति ।
इत्तरदिसाउ नयणं, अव्वाहाए य दूरम्मि ॥

द्वितीयपदमपवादमधिकृत्य क्षेत्रविकृष्टमपि उद्दिशेत् । यदि सा धर्मप्रादिपयाचार्ये तीव्रानुरागा भवेत् स चाचार्यस्तस्याः सम्बन्धिस्वजनो न च ते आचार्याः संयमयोगेषु सीदन्ति उद्यतविहारिण इत्यर्थः कथमसं तस्या इत्वरा दिशोऽनुबन्धनीयाः यावत्ते स्वक आचार्यो न म्रियते तावद्वयमाचार्या एते उपाध्याया इयं प्रवर्तिनीति ततः स्वाचार्यसमीपे विधिना नयनमव्याघातं च दूरं ते आचार्यास्ततः संदेशं कथयन्ति यथा युष्मदीयधर्मशिष्याऽस्माकं पार्श्वे प्रतिपन्नदीक्षिका वर्तते सा प्रतिग्राह्या ।

भावविगिट्ठे वि एमेव, समुग्घातोत्ति वा न वा ।
तस्य आसंकिए बंधो, निस्संके उ न बज्झति ॥

भावविकृष्टेऽप्येवमेव द्वितीयपदमवगन्तव्यमिति भावः कथमित्याह । किं समुद्घातकालागतः किं वा नेत्येवं तस्मिन् भावविकृष्टे तस्या बन्धः क्रियते निःशङ्किते तु भावविकृष्टे सा न बध्यते ।

अत्रैव प्रकारान्तरमाह ।

अहवा तस्स सीसं तु, जति सा उ समुद्दिसे ।
विकट्ठे तहिं खेत्ते, जयणा जा उ सा भवे ॥

अथवा यदि सा तस्य शिष्यं समुद्दिशति कथयति मम ते एवाचार्या अहं तु तच्छिष्यसमीपे स्थास्यामीति तदा भावविकृष्टेऽपि तस्या बन्धः क्रियते तत्र या विकृष्टे क्षेत्रे यतनोक्ता सात्रापि भवति ज्ञातव्या तदेवं निर्ग्रन्थीसूत्रं व्याख्यातमधुना कल्पद्वितीयं द्वारम्

निग्गंथाण वि विगिट्ठो, दोसा ते चेव मोत्तुकोसलयं ।
सुत्तनिवातो गिलाए, संविग्गे य सेसइत्तरिए ॥

निर्ग्रन्थानामपि विकृष्टे उद्दिश्यमाने य एव निर्ग्रन्थीनां दोषा मिथ्यात्वादय उक्तास्त एव कोशलकमेकं दोषं मुक्त्वा शेषाः सर्वे निरवशेषा द्रष्टव्याः । यद्येवं तर्हि सूत्रमनर्थकमविषयत्वादत आह "सूत्रनिपातोऽभिगते संविग्ने च शेष इत्वरिकः" इयमत्र भावना । अभिगतो ज्ञाततत्त्वः श्राद्धः पुराणो वा संविग्नः स्वयं योऽपि तस्य धर्मदेशक आचार्यः सोऽपि संविग्नस्तस्मिन् सूत्रनिपातो यस्तु दोषः स्वयं न सम्यग् ज्ञाततत्त्वस्तस्य पथि व्रजतो मिथ्यात्वादयो दोषास्तस्य दीक्षामाधाय इत्वरिको दिग्बन्धः क्रियते पुनः प्रेष्यते एतदेव व्याचिख्यासुराह ।

सड्ढो पुराणो वा जइ, लिंगं घेत्तूण वयति अन्नत्थ ।
तस्स वि विगिट्ठबंधो, जा इच्छइ ताव इत्तरिको ॥

श्राद्धः श्रावकः पुराणः पश्चात्कृतो वाशब्दो विकल्पने अधिगततत्त्वः स्वयं संविग्नो योऽपि तस्य धर्मप्रादक आचार्यः सोऽपि संविग्नः स इत्यंभूतो यदि लिङ्गं गृहीत्वाऽन्यत्र क्षेत्रविकृष्टमाचार्यसमीपे व्रजति तस्य विकृष्टे दिग्बन्धः कर्तव्यो यावच्च तत्र तिष्ठति तावत्तस्यात्मीय इत्वरिको दिग्बन्धः ॥

मिच्छत्तादी दोसा, जे वुत्ता ते उ गच्छतो तस्स ।
एगागिस्स वि न भवे, इति दूरगते वि उद्दिसणा ॥

य एव पूर्वं मिथ्यात्वादयो दोषा उक्तास्तेऽपि तस्यैकाकिनोऽपि गच्छतो न भवन्ति ज्ञाततत्त्वत्वात्संविग्नत्वाच्च इति हेतोस्तस्य दूरगतेऽपि क्षेत्रविकृष्टेऽपि गुर्वादुद्देशनं भवति ।

गीयपुराणोवट्ठं, धारंतो सततमुद्दिसंतं तु ।
ओमसं उद्दिसइ, पुव्वदिसं वा सयं धरए ।
चोइज्जंतो जो पुण, उज्जमिहिति तं पि नाम बंधंति ।
सो सततं उद्दिसणा, इति जयणा खेत्तवितिगिट्ठो ॥

गीतो नाम सूत्रार्थनिष्पन्नः । पुराणः पश्चात्कृतश्रमणभावः स निष्क्रमितुकामोऽन्येषामाचार्याणामुपस्थितस्तस्य च पूर्वाचार्योऽवसन्नो विदेशस्थश्च स तं सततमेवाभिधारयति येषां च समीपे निष्क्रमितुमुपस्थितस्तान्प्रति उद्दिशति भणतीत्यर्थः । मम स एवाचार्य इति तं गीतं पुराणमुपस्थितपूर्वमाचार्यमवसन्नमभिधारयन्तं वचसा तमेवोद्दिशन्तं च प्रति यस्य समीपे निष्क्रमितुमुपस्थितः स पूर्वाचार्यो विदेशस्थः योऽन्यस्तस्य संबन्धी संविग्नस्तमुद्दिशति यथा स तवाचार्य इति अथवा स्वयं तेनात्मीयावसन्ना दिक् धारयितव्या न पुनः स तेन तत्रोद्देशयितव्यः तस्यावसन्नत्वाद्यदि वा तमप्यवसन्नमुद्दिशति । केवलमनेन प्रकारेण । केनेत्यत आह (चोइज्जंतो इत्यादि) यः पुनर्ज्ञायते चोद्यमानः शिक्ष्यमाण उद्यंस्यति संविग्नो भविष्यति तमपि नाम ते आचार्या बध्नन्ति यथा ते तवाचार्य इति ॥ ये पुनर्ज्ञायन्ते न चोद्यमानाः संविग्ना भविष्यन्ति तेषु शेषेषु नोद्देशनमिति भजना । गतं क्षेत्रविकृष्टम् ॥

संप्रति भावविकृष्टमाह ।

एमेव य कालगते, आसन्ने तं च उद्दिसइ गीयत्थो ।
पुव्वदिसधारणं वा, अगीयमुत्तूण कालगयं ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण कालगते तस्य मूलाचार्यो यदि स्वयं गीतार्थो भवति तदा तस्य येऽन्ये आसन्ने आचार्यास्ते वा उद्दिशन्ति पूर्वदिशं वा धारयति । अथ स स्वयमगीतार्थस्तदा तस्य कालगतं मुक्त्वा शेषोऽन्य उद्दिश्यते इति । व्य० द्वि. ७ उ० ।(व्यतिकृष्टकाले स्वाध्यायो नोद्देष्टव्य इति सज्झायशब्दे) उद्देशफलमाह परः किमत्र पुनः कारणं यदुद्देशः क्रियते । अनुद्दिष्टं कस्माद्य पठ्यते तत्राह ।

बहुमाणविणयआउ—त्तताय उद्देसतो गुणा हुंति ।
पढमाए सो उ सव्वो, एत्तो वुच्छं करणकालं ॥

उद्देशे हि क्रियमाणे श्रुतस्य श्रुताधारस्य वाऽध्यापकस्योपरि बहुमानमान्तरः प्रीतिविशेषो भवति विनयश्च प्रयुक्तः स्यादायुक्तता च महती भवति एते उद्देशतो गुणा भवन्ति एष सर्वोऽप्याज्ञादिविषय उद्देशः प्रथमोद्देशः ॥ व्य० ३ उ० ॥

(आचार्येऽवसन्ने उद्देशविधिरववादने च ओहावण शब्दे वक्ष्यते) उद्—दिश्—घञ्— अनुसंधाने, अन्वेषणे, अभिलापे, उपदेशे च । आधारे घञ् । उपदेशे, यथोद्देशं संज्ञापरिभाषम् । वाच० ।

उद्देसण—उद्देशन— न० अङ्गादौ पठने अधिकारित्वे, स्था० ४ ठा० ३ उ० ।

उद्देसणकप्प—उद्देशनकल्प—पुं० वाचनामाचार्याम्, ।

एगुत्तसंसद्दकप्पो, वोच्छं उद्देसकप्प सहुणाओ ।
उद्दिसणवायणाभि य, पाउणता चेव एगट्ठा ॥
सुत्तत्थ तदुभयाई, पवायते ताव जाव संथाणं ।
बहुपच्चवायपाए, विज्जेद जाणियं तु संधाणं ॥
संधाणसंगमणं, असिवादी पच्चवादणेगविहा ।

सह चूलिकाभिर्वर्त्तत इति सचूलिकाकस्तस्य पञ्चाशीतिरुद्देशनकाला भवन्तीति प्रत्यध्ययनमुद्देशनकालानामेतावत्संख्यत्वात्तथाहि प्रथमश्रुतस्कन्धे नवस्वध्ययनेषु क्रमेण सप्त षट् चत्वारश्चत्वारः षट् पञ्च अष्ट चत्वारः सप्त चेति द्वितीयश्रुतस्कन्धे तु प्रथमचूलिकायां सप्तस्वध्ययनेषु क्रमेण एकादश त्रयस्त्रयः चतुर्षु द्वौ द्वौ द्वितीयायां सप्तैकसराणि अध्ययनान्येवं तृतीयैकाध्ययनात्मिका एवं चतुर्थ्यपीति सर्वमीलने पञ्चाशीतिरिति । सम० ॥

उद्देसणा–उद्देसना–स्त्री० वाचनायाम्, पाठने, पं० भा० । अन्याचार्योपाध्यायोद्देशना ॥

(सूत्रम्) भिक्खू य इच्छिज्जा अन्नं आयरियउवज्झायं विहरित्तए नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेइयं वा आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरिया जाव गणावच्छेइयं वा अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए ते से वियरिज्जा एवं से कप्पइ अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए नो से कप्पइ तेसिं कारणं अदीवित्ता अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्तं अन्नं आयरियउवज्झायं उद्दिसावित्तए ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरमन्यदाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुमाचार्यश्चोपाध्यायश्चाचार्योपाध्यायं समाहारद्वन्द्वः । यद्वा आचार्ययुक्त उपाध्याय आचार्योपाध्याय शाकपार्थिवत्वान्मध्यमपदलोपी समासः आचार्योपाध्यायाविल्यर्थः तावन्यावुद्देशयितुमात्मन इच्छेत् ततो नो कल्पते अनापृच्छ्याचार्यं वा यावद्गणावच्छेदकं वा इत्यादि प्राग्वत् द्रष्टव्यम् तथात्वकल्पने तेषामाचार्यादीनां कारणमदापयित्वा अनिवेश्य अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुमात्मनो गुरुतया व्यवस्थापयितुमेव सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम् ।

सुत्तम्मि कड्ढियम्मि, आयरियउवज्झाय उद्दिसा तिंति
तिण्हय उद्दिसिज्जा, णाणे खलु दंसणचरित्ते ।

सूत्रे सूत्रार्थे आकृष्टे उक्तम् । निर्युक्तिविस्तर उच्यते । आचार्योपाध्यायमभिनवमुद्देशयन् त्रयाणामर्थानामोद्दिशेत् । ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं चेति ॥

नाणे महकप्पसुत्तं, सिस्सिमत्तं को पि उवगए ।
तस्सट्ठ उद्दिसिज्जा, सा खलु सेच्छा ण जिणआणा ॥

ज्ञानं तावदभिधीयते । केषाञ्चिदाचार्याणां कुले गणे वा महाकल्पश्रुतमस्ति तैश्च गणसंस्थितिः कृता योऽस्माकं शिष्यतया गच्छति तस्यैव महाकल्पश्रुतं देयं नान्यस्य तथोत्सर्गतो नो गन्तव्यम् यद्यन्यत्र नास्ति तदा तस्य महाकल्पश्रुतस्यार्थाय तमन्याचार्यमुद्दिशेत् । उद्दिश्य चाऽधीते तस्मिन् पूर्वाचार्याणामेवान्तिके गच्छेन्न तत्र तिष्ठेत् । कुत इत्याह । सा खलु तेषामाचार्याणां स्वेच्छा न जिनाज्ञा नहि जिनैरिदं भणितं शिष्यतयोपगतस्य श्रुतं दातव्यमिति ॥

अथ दर्शनार्थमाह

विज्जामंतनिमित्ते, हेऊ सत्यट्ठदंसणट्ठाए ।
चरित्तट्ठ पुव्वगमो, अहव इमे होंति आएसा ॥

विद्यामन्त्रनिमित्तार्थं हेतुशास्त्रार्थं च गोविन्दनिर्युक्तिप्रभृतीनामर्थाय यदन्य आचार्यं उद्दिश्यते तद्दर्शनार्थं गन्तव्यं चारित्रार्थं

पुनरुद्देशेन पूर्वं प्रागुक्त एव गमो भवति । अथवा तत्रेमे प्रकारा भवन्ति ।

आयरिओवज्झाए, ओसण्णोहाविते वि कालगते ।
ओसण्णे छव्विहे खलु, वत्तमवत्तस्स मग्गणया ॥

आचार्य उपाध्यायो वा अवसन्नः संजातः अवधावितो वा स्त्रीभूतः कालं गतो वा यद्यवसन्नस्ततः षड्विधः पार्श्वस्थोऽवसन्नः कुशीलः संसक्तो नित्यवासी यथाच्छन्दश्च तस्य शिष्य आचार्यपदयोग्यः स व्यक्तोऽव्यक्तो वा तत्रेयं मार्गणा ।

वत्ते खलु गीयत्थे, अव्वत्ते वएण अहव अगी
वत्तिच्छसारपिच्छण, अहवा सखे सयं गमणं ॥

अत्र चत्वारो भङ्गाः । तत्र वयसा व्यक्तः षोडशवार्षिकः श्रुतेन व्यक्तो गीतार्थः । एष प्रथमो भङ्गः । वयसा व्यक्तः श्रुतेनाव्यक्तोऽगीतार्थ इति द्वितीयः । श्रुतेन व्यक्तः वयसा अव्यक्तः । वयसा श्रुतेन चाव्यक्तो वयस अव्यक्त अहव अगीयत्थश्चेति चतुर्थो भङ्गः । गृहीतः वयसाऽप्यव्यक्तः श्रुतेन चाव्यक्त इति ४ तत्र प्रथमभङ्गे यो व्यक्तस्य इच्छा अन्यमाचार्यमुद्दिशति तावत् तमासन्नीभूय स्वयं स्वार्थं सारयितुं साधुसंघाटकं प्रेषयति । अथासन्नः स आचार्यः स्वयमेव गत्वा नोदयति नोदनायां चेयं कालपरिमाणम्

एगाहपणगपक्खे, चाउम्मासोवरिस जत्य वा मि
चोयइ चोयवेइ वा, णिच्छंते सयं तु वच्चाओ ॥

एकाहं नाम दिने गच्छो नोदयति एकान्तरितं वा पञ्चाहं पञ्चानां दिवसानामन्ते एवं पक्षे चातुर्मासे वर्षे यत्र वा समवसरणादौ मिलति तत्र स्वयमेव नोदयति तैर्वा स्वगच्छीयैर्नोदनं कारयति यदि सर्वथापि नेच्छति स्वयमेव तं गणं वर्त्तापयति ।

उद्दिसइ य अन्नदिसं, पयावणट्ठा न संगहट्ठाए
जइ णाम गारवेण वि, मुयसाणिच्छे सयं वाइ

अथवा स उभयव्यक्तोऽन्यां दिशमपरमाचार्यमुद्दिशति तत्र तस्यावसन्नाचार्यस्य प्रतापनार्थं न पुनर्गणस्य संग्रहनिमित्तं स च तत्र गत्वा भणति । अहमन्यमाचार्यमुद्दिशामि यदि यूयमितस्थानान्नोपरमध्वे ततः स चिन्तयेत् हो अमी मयि जीवत्यप्यपरमाचार्यं प्रतिपद्यन्ते मुञ्चाम्यवसन्नतां यदि नामैवं गौरवेणापि पार्श्वस्थत्वं मुञ्चेत् ततः अथ सर्वथा नेच्छत्युपरन्तुं ततः स्वयमेव गच्छाधिपतिर्भवति इति गतः प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयपदमाह ॥

सुअवत्तो वयावत्तो, जाणइ गणं तेन सारितुं सत्त
मारोहि सगणमेवं, अम्हं च वयाय आयरिअं ॥

यः श्रुतेन व्यक्तो वयसा पुनरव्यक्तः स स्वयं गच्छं धारयितुमसमर्थः ॥ ततः स आचार्यं भणति । अहमसावयस्वदीये गणं सारयितुं न शक्तः । अतः सारय स्वगणमेव पुनरन्यस्य शिष्यो भविष्यामि अथवा अहमेते चान्ये प्रजामः उद्दिशामीत्यर्थः ॥

आयरियउवज्झायं, निच्छंते अप्पणा य असमत्थे
निगमंच्छरपक्खं, कुलगणसंघे दिसाबंधो ॥

एवं भणित आचार्य उपाध्यायो वा यदि नेच्छति संयमे स्वात्मना गणं वर्त्तापयितुमसमर्थः । ततः कुले यमुपाध्यायं वा उद्दिशति । तत्र त्रीणि वर्षाणि तिष्ठति धार्यं सारयति ततः

([illegible]) [illegible] यदि [illegible] [illegible] सूत्रार्थं न [illegible] निवेदयति य- [illegible] इति । एवमपि यः संघा- [illegible] ।

[illegible] सिद्धान्ने [illegible] ।
[illegible] दिति [illegible] ॥

[illegible] कथाचिदिति- [illegible] तत्र एव [illegible] किं या [illegible] । [illegible] नेदामिति तत्र [illegible] । यदि पुनर्यद्दत्तं तद्दत्तं [illegible] प्रवाति [illegible] तद्दपमुन्मुद्दिष्टौद्देशिकम् । [illegible] प्रतिपादयति ।

[illegible] न दास्यामि ।
[illegible] ॥
[illegible] सुकं तु ।
[illegible] वदंति ॥

[illegible] ददाति [illegible] कायं करोमि येना- [illegible] इदं [illegible] दातुं [illegible] एवमेव [illegible] करोति [illegible] आदका- [illegible] इत्यादी [illegible] दायते । [illegible]

[illegible]

चेद्ददाति तर्हि तत्र कल्पते कर्मौद्देशिकत्वात् । [illegible] पाकारम्भादर्वाक् पुनः कल्प्यं दोषाभावात् । [illegible] हिर्वा काले स्वस्तनं परतरदिनमध्ये वा [illegible] इयमत्र भावना । यद् गृहस्थान्तर्बहिर्वा [illegible] कादितया उपस्करिष्यामि कालविशेषं [illegible] वा दिने भूयोऽपि पक्ष्यामि तत्तुभ्यं दास्यामि [illegible] कृत्वा ददाति ततो न कल्पते भूयोऽपि पाका[illegible] कल्पते ॥ तथा चाह ॥

जं जह व कयं दाहं, तं कप्पइ आरओ [illegible]
कय पाकमणिट्ठत्त–द्विपं पि जावंति पं [illegible] ॥

यत्सामान्यतो द्रव्यं यदा यथा [illegible] कृतं दास्यामीत्युक्ते तथैव कृते चेद्ददाति [illegible] प्रकृते तु भूयोऽपि पाकादारतः कल्पते । [illegible] कालव्यतिकरेण पच्यते तथा दातुं संकल्पितम् [illegible] देवे कालनिर्धारणमविधविहिते च सामान्यतो [illegible] कृत्वा दास्यामीति संकल्पितं तदन्तर्बहिर्वा [illegible] या न कल्पते । अथ कर्मौद्देशिकं [illegible] यावदर्थिकं मुक्त्वा शेषमनिष्टं तावत्तं [illegible] दर्थिकं त्यागार्थीकृतं कल्पते । अथ आधाकर्म [illegible] परस्परं प्रतिविशेष उच्यते । [illegible] दितं तदाधाकर्म यत्पुनराद्यं सद् भूयोऽपि [illegible] संस्क्रियते तत् कर्मौद्देशिकमिति । उक्तमौद्देशिकद्वारं [illegible] दर्श० । नि० चू० । प्रव० । पंचा० । ग० । पं० [illegible]

असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, दाणट्ठा पगडं [illegible] ॥

अशनं पानकं वापि [illegible] खादिमं स्वादिमं [illegible] मादि [illegible] हरीतक्यादि [illegible] दिना कृतपाता [illegible] यथा दानार्थं [illegible] साधुवादनिमित्तं यो [illegible] वादिकायां [illegible] सूत्रार्थ ।

तारिसं भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।
दिंतियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ [illegible]

[illegible] भक्तपाने दानार्थं [illegible] [illegible] ॥

असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, पुण्णट्ठा पगडं इमं ।
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।
दिंतियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ [illegible]
असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, वणिमट्ठा पगडं इमं ।
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।
दिंतियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ [illegible]
असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, समणट्ठा पगडं इमं ।
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।
दिंतियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ [illegible]
उद्देसियं कीयगडं, पूइकम्मं च आहडं ।

अज्झोयरपामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥ ५५ ॥

पयं पुण्णार्थं प्रकृतं नाम साधुदानाङ्गीकरणेन यत्पुण्यार्थं कृतमिति पयं वनीपकार्थं वनीपकाः कृपणाः पयं श्रमणार्थमिति श्रमणा निर्ग्रन्थाः शाक्यादयः अस्य प्रतिषेधः पूर्ववत् । अत्राह पुण्यार्थप्रकृतपरित्यागे शिष्टकुलेषु वस्तुतो भिक्षाया अग्रहणमेव शिष्टानां पुण्यार्थमेव पाकप्रवृत्तेः। तथाहि न पितृकर्मादिव्य-पोहेनात्मार्थमेव क्षुद्रसत्त्ववदवपचन्ते शिष्टा इति नैतदेवमभिप्रा-यापरिज्ञानात् स्वभोग्यातिरिक्तस्य देयस्यैव पुण्यार्थकृतस्य निषे-धात् । स्वभुक्तोचितस्य पुनरनियतप्रमाणस्यान्यथा यथाद्देयस्य कुशलप्रणिधानकृतस्याप्यनिषेधादिति एतेनादेयदानाभावः प्रत्यु-क्तः देयस्यैव यथाद्दानोपपत्तेः कदाचिदपि चादेन यथाद्दानो-पपत्तेः तथा व्यवहारदर्शनात् वनीपकादेरप्रतिषेधात् । तथा गृहस्थेन योगात् यथाद्दाने तु तदनापत्त्यारम्भप्रवृत्तेर्भा-वो तदर्थं ह्यारम्भदोषायोगात् । इष्यते च कदाचिन्नृपका-दाविव सर्वेन्य एव प्रदानविकला शिष्टाभिमतानामपि पाकप्र-वृत्तिरिति विहितानुष्ठानत्वाच्च तथाविधग्रहणाज्ज दोष इत्यर्थः प्रसङ्गेनाहारकामिकामावसत्त्यागग्रहणस्य ॥ दश० ५ अ० । " आहट्टु देतियं तं चेतियं तियागणो लवं पूजइ " सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

अत्र प्रायश्चित्तम् ।

"उद्देसिय जावंति य उद्देसिए मासलहू दोहि वि लहुं पासंड समुद्देसिए मासलहुं चाउगुरु समणाए तए मासलहुयं तवगुरु निग्गंथसमाएसिए मासलहुं दोहिमि गुरु जावंति कडे मासलहुं दोहि वि लहुं पासंडकडे मासगुरु कालगुरु समणकडे मासगुरुं तवगुरु निग्गंथसमाएसकडे मासगुरु दोहि वि गुरु जावंति कम्मे चउलहु दोहि लहु पासंडसमुद्देसकम्मे चउ-गुरु समणादेसकम्मे चउगुरु तवगुरु निग्गंथसमाएसकम्मे चउगु-रु दोहि गुरु " पं० चू० । उद्देशिकं कर्मिकं कर्मोद्देशकमेव-मोद्देशकृतं कर्मणि कृपणं प्रायश्चित्तम् । जीत० । कर्मोद्देशिकं विभागौद्देशिकं आधाकर्मम् । उद्देशिकमाधाकर्मिकमित्यर्थः । साधुनिमित्तं कृतमशनपानकादिमधस्थावरपमानिग्रहणम् । तत्र प्रथमचरमजिनतीर्थे यतः साधुमेवं साधुसमुदायमेकमुपाश्रयं वा आश्रित्य कृतं तत्सर्वेषां सकलाद्दीनां न कल्पते द्वाविंशतिजि-नतीर्थे तु यं साध्वादिकमाश्रित्य कृतं तस्यैव अकल्पनीयं तु कल्पते इति द्वितीयः । कल्प० ॥

आहा आयकम्मे, आयाहम्मे य अत्तकम्मे य ।

तं पुण आहाकम्मं, कप्पइ ण व कप्पती कस्स ॥

आधाकर्मेत्यत्र कर्म आत्मकर्मकर्मोद्देशिकस्य साधु-द्दिश्य कृतस्य प्रचुरदेशाङ्गत्यादि नामानि । तत्पुनराधाकर्मं कस्य कल्पते कस्य वा न कल्पते एवं शिष्येण पृष्टे सूरिराह ॥

संघस्सोहविभाए, समणसमणीण कुलगणे संघे ।

कडमिह ठिए ण कप्पइ, अट्टिअकप्पे जमुद्दिस्स ॥

अस्य व्याख्या सविस्तरं मूलीयेदेशक इत्यत्र । (अत्र प्रकरणे उच्छ-दादि कृता अतोऽत्राहरणपंक्तयुद्धरणे) ओघतः वा विभागतो वा संघस्य श्रमणानां श्रमणीनां कुलस्य गणस्य वा संघस्य चा-रम्भेण यत् प्रथमतीर्थे कृतं सर्वेषामपि स्थितानां तदकल्प्यम् अस्थितानां न कल्पते ये पुनरस्थितकल्पे स्थितकल्पिका चतुर्दश कृत तदुद्देशेनैव न कल्पते अन्येषां तु कल्पते द्वितीयस्य तु विभागोद्दिष्टस्य कल्पते एव अपि ॥

आयरियं अभिसेग, भिक्खुम्मि गिलाणगम्मि भयणा उ ।

तिक्खुत्तचरित्तिंसं, चउसिंपढे तओ गहणं ॥

आचार्ये अभिषेके भिक्षौ वा ग्लाने भिक्षुके यावे अत्वन्यादेः भजना सेवनापि विधेयं । यथा प्रथमं त्रिकृत्यः यदा ग्लानोऽस्ति ति कृते यदि शुद्धं न लभ्यते ततः कृत्या शुद्धमन्वेषयति यदि न लभते चतुर्गुरुं दर्शितं आधाकर्मापि ग्रहणं कार्यं रथ-मोद्देशिकादारम । वृ० ३ उ० ॥

साली घयगुलगोरस–नवेसु वल्लीफलेसु जातेसु ।

दाणड्डयरणपद्धा, आहाकम्मेण णिमंतेइ ॥

आहाआहेयकम्मे, आयाहम्मे य अत्तकम्मे य ।

तं पुण आहाकम्मे, णायव्वं कप्पती कस्स ॥

संघस्स पुरिमपच्छिम–समणाणं तह य चेव समणीणं ।

चउरो उवस्सगाणं, एगस्स पहाणमिच्छ कप्पं ॥

संघस्स सोहणे य–विभागे य समणाणं तह य समणीणं ।

चउरो उवस्सगाणं, पुण्ण पहाणस्स कप्पं ॥

ठाणं य अट्ठा मज्जे, पुरिमा चरिमा य सव्वण्णू उ ।

मज्झिमगा वि तं–सव्वट्ठ जत्थ परिहर्द ॥

आवासकहा पडिपुच्छ–माउ तह चेव ते परिहरंति ।

अण्णयरं देसिय, भेति एते परिहरई ।

परिवास पुरिमिगोयरो, कल्लिंच पुण्य पुण्णपुण्णए धम्मो ।

दरिद्दो विपुलकालो, एवं कम्मे पुणरहसं ॥

आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि गिलाणगम्मि भयणा उ ।

तिक्खुत्तो यह दुते–अन्नंमि पडई चउत्थे गहणं ॥

अतिसे ओयरइए, तम्हा दिवसतुई च ।

अप्पाणे निसाए, जायाइ द्दे तु रूवल च ।

कहि गाहे दीगपदा, पुई अपोहणा तइ य किंच ॥

आह होति दीणयरं, एगरहतु अतरहह ।

चउरो चउगुरुके, अपरिहण्ठणे च पहिरइ ॥

निरिहरिडे दायरं, कहं च पुरुखेत्ते पुरक ।

संपत्तेहि विरोहे, सम्मान सम्म य पुन्नरूवंतरं ।

कयमिह ठिए य कप्पइ, अद्विअकप्पे जमुद्दिस्स ।

आयरिए अभिसेगे भिक्खुम्मि गिलाणगम्मि भयणा उ

अभिसिते भत्ते, विरहेविद्दे भण्णइ । पं० भा० ।

[illegible]

हुमे अ ववहारिए अ । तत्थ णं जे से सुहुमे से ठप्पे तत्थ णं जे से ववहारिए से जहानामए पल्ले सिआ जोयणं आयामविक्खंभेणं जोअणं उड्ढं उच्चत्तेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं से णं पल्ले एगाहिअबेआहिअतेआहिअ उक्कोसेणं सत्तरत्तपरूढाणं संमट्ठे संनिचिते भरिते वालग्गकोडीणं ते णं वालग्गा नो अग्गी डहेज्जा नो वाऊ हरेज्जा नो कुहेज्जा नो विद्धंसिज्जा णो इ पुत्ताए हव्वमागच्छेज्जा ओ णं समए २ एगमेगं वालग्गं अवहाय जावइएणं कालेणं से पल्ले खीणे नीरए निल्लेवे णिट्ठिए भवइ सेत्तं ववहारिए । उद्धारपलिओवमे एएसिं पल्लाणं कोडाकोडी हविज्ज दसगुणिया तं ववहारिअस्स उद्धारसागरोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं ॥ एएहिं ववहारिअ उद्धारपलिओवमसागरोवमेहिं किं पओअणं एएहिं ववहारिअपलिओवमसागरोवमेहिं णत्थि किंचिप्पओअणं केवलं पण्णवणा पण्णविज्जइ सेत्तं ववहारिए उद्धारपलिओवमे । से किं तं सुहुमे उद्धारपलिओवमे २ से जहाणामए पल्ले सिआ जोअणं आयामविक्खंभेणं जोअणं उव्वेहेणं तं तिगुणं सविसेसं परिक्खेवेणं से णं पल्ले एगाहिअबेआहिअतेआहिअ उक्कोसेणं सत्तरत्तपरूढाणं संसट्ठे संनिचिते भरिते वालग्गकोडीणं तत्थ णं एगमेगे वालग्गे असंखिज्जाइं खंडाइं किज्जइ ते णं वालग्गदिट्ठीओगाहणाउ असंखेज्जइ भागमित्ता सुहुमस्स पणगजीवस्स सरीरोगाहणाउ असंखेज्जगुणा ते णं वालग्गा णो अग्गी डहेज्जा नो वाऊ हरेज्जा नो कुहेज्जा णो विद्धंसिज्जा नो पुइत्ताए हव्वमागच्छेज्जा ओ णं समए २ एगमेगं वालग्गं अवहाय जावइएणं कालेणं से पल्ले खीणे नीरए निल्लेवे णिट्ठिए भवइ से णं सुहुमे उद्धारपलिओवमे एएसिं पल्लाणं कोडाकोडी हविज्ज दसगुणिआ तं सुहुमस्स उद्धारसागरोवमस्स एगस्स भवे परिमाणं एएहिं सुहुमउद्धारसागरोवमेहिं किं पओअणं एएहिं सुहुमउद्धारपलिओवमसागरोवमेहिं दीवसमुद्दाणं उद्धारो घेप्पइ केवइआणं भंते दीवसमुद्दा उद्धारेणं पण्णत्ता गोयमा ! जावइआणं अड्ढाइज्जाणं उद्धारसा० उद्धारसमयाए एवइआणं दीवसमुद्दा उद्धारेणं पण्णत्ता सेत्तं सुहुमे उद्धारपलिओवमे सेत्तं उद्धारपलिओवमे ॥

(से किं तं उद्धारपलिओवमे इत्यादि) उद्धारपल्योपमं द्विविधं [illegible] तद्यथा बादरमथ सूक्ष्मं [illegible] सूक्ष्मं च तत्रैव व्यवहारिकमथ व्यवहारिभिः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तत्र [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] व्यवहारिकमुद्धारपल्योपमं [illegible] [illegible] जहानामए इत्यादि) तद्यथा नाम [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

दोवं परिक्षेपेण [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] किंचिन्न्यूनत्रयोदशाङ्गुलानि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] परिधिमित्यर्थः । स पल्यः (एगाहिय बेयाहिय तेआहिय) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तत्र मुण्डिते शिरसि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] किं बहुना [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (णो कुच्छेज्जा) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (णो पलिविद्धंसेज्जा) [illegible] [illegible] [illegible] (णो पूइत्ताए हव्वमा[illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] (समएसमए) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

(एएसिं पल्लाणं) [illegible]

[illegible]

मवगाहते ततोऽसंख्येयगुणानि प्रत्येकं तानि भवन्ति बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तशरीरतुल्यानीति वृद्धवादः । एषां च वालाग्रखण्डानामसंख्येयत्वात् प्रतिसमयमुद्धारे किल संख्येया वर्षकोट्योऽतिक्रामन्त्यतः संख्येयवर्षकोटिमानमिदमवसेयं शेषं तूक्तार्थप्रायं यावत् जावइया अड्ढाइज्जाणमित्यादि । यावन्तोऽर्द्धतृतीयसागरोपमेपूद्धारसमया वालाग्रे द्धारोपलक्षिताः समया उद्धारसमयाः एतावन्तो द्विगुण २ विष्कम्भाद् द्वीपसमुद्रयोर्लोकेनोद्धारेण प्रज्ञप्ताः असंख्येया इत्यर्थः । उक्तमुद्धारपल्योपमम् । अनु० । कर्म० ।

उद्धारसमय–उद्धारसमय–पुं० वालाग्रोद्धारोपलक्षितेषु समयेषु, अनु० ॥

उद्धारसागरोवम–उद्धारसागरोपम–न० उद्धारविषयं तत्प्रधानं वा सागरोपममुद्धारसागरोपमम् दशभिःकोटाकोटीभिर्गुणिते सागरोपमभेदे, स्था० १ ठा० । (तच्च सूक्ष्मव्यवहारिकभेदेन द्विधा उद्धारपल्योपमभेदे दर्शितम्)

उद्धावणा–उद्धावना–स्त्री० शीघ्रं तस्य कार्य्यस्य निष्पादने, व्य० १ उ० । उद्धावन्त्येन धावना । गच्छोपग्रहार्थं दूरदेशादौ गमने, पं० ३ अधि० ।

उद्धिय–उद्धृत–त्रि० उद्धृते, इतोनिर्वाहे, "नाममिमित्तं तत्वं यथा तथा चोद्धृतं पुरा यद्दिह" ॥ पं० ॥

उद्धियकंटक–उद्धृतकण्टक–त्रि० उद्धृता स्वदेशत्यागेन जीवितत्यागेन वा कण्टका यत्र तदुद्धृतकण्टकम् । प्रतिस्पर्द्धिगोत्रजरहिते, रा० । औ० ॥

उद्धियदंड–उद्धृतदण्ड–पुं० उद्धृत उत्पाटितो गृहीतो दण्डो येन स उद्धृतदण्डस्तद्दर्शनमात्राधिके, । व्य० १ उ० (उद्धियदंडो गिहत्थो इत्यस्य शब्दे व्याख्यातम्)

उद्धियसत्तु–उद्धृतशत्रु–त्रि० उद्धृताः शत्रवो यत्र तदुद्धृतशत्रुः देशा-[illegible] औ० । रा० ।

उद्धीमुह–उर्द्धमुख–त्रि० उर्द्धमुखे, "उद्धीमुहकलंबुतापुष्फग [illegible] " ॥ चंद० ४पाहु० ।

उद्धुमाय–उद्ध्मात–त्रि० आपूर्णे, उद्धुमायशब्द आपूर्णपर्यायः [illegible] "[illegible] परिहरत्यमुद्धुमायं आहिरेइयं च आए-[illegible]" ॥ [illegible] ।

उद्धुम्माण–उद्धूयमान–त्रि० उत्पाद्यमाने, "उद्धुम्ममाण दगर[illegible]" ॥ औ० । प्रश्न० ॥

उद्धुय–उद्धूत–त्रि० उद् धू क्त. उद्धूते उत्क्षिप्ते, [illegible] १-[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] " [illegible] । सूत्र० । स० । औ० । रा० " [illegible] " औ० । [illegible] " [illegible] ३ प्रति० [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] । निरस्ते, [illegible] ।

[illegible] "[illegible]" [illegible] ३ अ० ।

[illegible] ।

उप्पइय–उत्पतित–न० उद् पत. क्त. उत्पतने, " [illegible] तुरियचवलजइणमिग्घवेगाहिं." औ० । "[illegible] प्पइयं" आ० म० प्र० । उद्गते, " णच्चा णाए दुहट्ठिए" उत्त० २ अ० । [illegible] आचा० । १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । ऊर्ध्वंगते च । [illegible]

उप्पइयपडिवयमाण –उत्पतितप्रतिपतत्–त्रि० [illegible] दुत्पतिते पश्चात्पाकोदयात्प्रतिपतति, आचा० १श्रु.[illegible]

उप्पंक–देशी० उच्छ्रये, समूहे, पङ्के, घने च । दे० ना० ।

उप्पड–उत्पट–पुं० उत्पटति, उद् पट गतौ-अच् । [illegible] मुद्भिद्य उद्गते निर्यासे, वाच० । त्रीन्द्रियजीवविशेषे, [illegible]

उप्पण्ण–उत्पन्न–त्रि० उद्. पत्. क्त. । प्रादुर्भूते, [illegible] जाते, दर्श० । "उप्पण्णम्मि अणंतेण, [illegible] उत्पतितस्वभावे च । " उप्पज्जेइ वा विगमेइ वा धुवेइ [illegible] सत्तालक्षणम् आ०म० द्वि० । विशे० ।

उप्पण्णकोउहल्ल–उत्पन्नकुतूहल–त्रि० उत्पन्नं [illegible] यस्य उत्पन्नौत्सुक्ये, सू० प्र १ पाहु० ।

उप्पण्णगारव–उत्पन्नगौरव–त्रि० उत्पन्नमभिवर्द्धि[illegible] गौरवं यस्यस तथा । कर्मणीयतया जातगौरवे, "[illegible] गणित्ति परिकंखिउं । व्य० ४ उ० ॥

उप्पण्णणाणदंसणधर–उत्पन्नज्ञानदर्शनधर–पुं० [illegible] ज्ञानदर्शनोपयुक्ते, " समणे भगवं महावीरे [illegible] अरहा जिणे केवली " उत्पन्नज्ञानदर्शनधरो [illegible] भ० १ श० ७ उ० ।

उप्पण्णदुक्ख-उत्पन्नदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "[illegible] इप्पणं उप्पण्णदुक्खेणं संजमे अरइसमावन्न चित्तेण" [illegible]

उप्पण्णसंसय–उत्पन्नसंशय– त्रि० उत्पन्नानवधारित[illegible] रा० । सू० प्र० ।

उप्पण्णसड्ढ–उत्पन्नश्रद्ध– त्रि० उत्पन्ना प्रागभूता [illegible] श्रद्धा यस्यासौ उत्पन्नश्रद्धः । जातश्रद्धे, "उप्पण्णसड्ढे [illegible] हे समुप्पण्णसड्ढे उट्ठाए उट्ठेइ" जं० १वक्ष० । [illegible]

उप्पण्णाणुप्पण्ण–उत्पन्नानुत्पन्न–त्रि० उत्पन्नश्चानुत्पन्नश्च [illegible] न्नानुत्पन्नः । मयूरव्यंसकादय इति समासः । [illegible] काद्युक्तमित्यादि । एवं प्रकारश्च समासः स्याद्वा[illegible] मियर्ति न शेषस्य एकान्तवादिन एकत्रैकदा [illegible] मानभ्युपगमात् । कस्यचिन्नयस्य मतेनोत्पन्नं [illegible] " उप्पण्णाणुप्पण्णो, एत्थ नया णेगमस्सणुप्पण्णो । [illegible] सङ्कल्पो सिद्धिइसामित्ता " आ० म० द्वि० । ([illegible] उत्पत्तिद्वारे स्पष्टीभविष्यति)

उप्पत्ति–उत्पत्ति– स्त्री० उत्पादनमुत्पत्तिः । [illegible] उत्पादने; उद्भूतौ, आ० चू० । (उत्पत्तौ [illegible] शब्दे उत्पत्तिद्वारे स्पष्टी भविष्यन्ति) सा च चतुर्धा । [illegible] जुष्का जीवाज्जीवस्योत्पत्तिर्यथा मातापितृभ्यां पुत्रस्य [illegible] वस्योत्पत्तिर्यथा सजीवदेहान्नखकेशादेः । [illegible] र्यथा काष्ठाद्घुणकस्य । अजीवादजीवस्य [illegible] निदानकारणे, " उप्पत्ती रोगाणं [illegible] नि० चू० २० उ० । उपमाने, प्रथ० । [illegible] उत्पद्यते प्रथमतो ज्ञायतेऽनेन उद् पद् [illegible] प्रश्ने । निर्णिष्टप्रवृत्तिसाधनेष्टमापन्नाद्यर्थं [illegible] पिधिवाक्ये, वाच० ॥

प्पत्तिया-औत्पत्तिकी-स्त्री० उत्पत्तिरेव न शास्त्राभ्यासकर्मपरिशीलनादिकं प्रयोजनं यस्याः सा औत्पत्तिकी तदस्य प्रयोजनमिति इकण् ॥ नं० ॥ अदृष्टाश्रुताननुभूतविषयाद्कस्माद् भवनशीलायां बुद्धौ, स्था० । ननु सर्वस्याः बुद्धेः कारणं क्षयोपशमः तत्कथमुच्यते उत्पत्तिरेव प्रयोजनमस्या इति उच्यते क्षायोपशमः सर्वबुद्धिसाधारणः ततो नासौ भेदेन प्रतिपत्तिनिबन्धनं भवति । अथ च बुद्ध्यन्तरभेदेन प्रतिपत्त्यर्थं व्यपदेशान्तरं कर्तुमारब्धं तत्र व्यपदेशान्तरनिमित्तमत्र न किमपि विनयादिकं विद्यते केवलमेवमेव तथोत्पत्तिरिति सैव साक्षान्निर्दिष्टा । नं० ॥

औत्पत्तिक्या लक्षणम् ।

पुव्वमदिट्ठमसुयम-वेइयतक्खणविसुद्धगहिअत्था ।
अव्वाहयफलजोगा, बुद्धी ओप्पत्तिया नाम ॥२॥

पूर्वं बुद्ध्युत्पादात्प्राक् स्वयं चक्षुषा न दृष्टो नाप्यन्यतः श्रुतो मनसाऽप्यविदितोऽपर्यालोचितस्तस्मिन् क्षणे बुद्ध्युत्पादकाले विशुद्धो यथावस्थितो गृहीतोऽवधारितोऽर्थो यस्याः सा तथा। पुव्वमदिट्ठेत्यादौ मकारोऽलाक्षणिकः । तथा अव्याहतेन अबाधितेन फलेन परिच्छेद्येनार्थेन योगो यस्याः सा अव्याहतफलयोगा बुद्धिरौत्पत्तिकी नाम । सम्प्रति विनेयजनानुग्रहायास्याः स्वरूपप्रतिपादनार्थमुदाहरणान्याह ।

भरहसिलपणियरुक्खे, खुड्डगपडसरडकायउच्चारे ।
गयघयणगोलखंभे, खुड्डगमग्गित्थिपइपुत्ते ॥ ३ ॥
भरहसिलमिंढ कुक्कुड, तिलवालुयहत्थिअगडवणसंडे ।
पायसअइया पत्ते, खाडहिलापंचपियरो य ॥ ४ ॥
महुसित्थमुद्दिअंकेइ, नाणए भिक्खुचेडगनिहाणे ।
सिक्खा य अत्थसत्थे, इच्छायमहं सयसहस्से ॥ ५ ॥

आसामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः । तानि च कथानकानि विस्तरतोऽभिधीयमानानि ग्रन्थगौरवमापादयन्ति ततः संक्षेपेणोच्यन्ते । उज्जयिनी नाम पुरी तस्याः समीपवर्ती कश्चिन्नटानामेको ग्रामः तत्र च भरतो नाम नटः तस्य भार्या परासुरभूत् तनयश्चास्य रोहकाभिधोऽद्याप्यल्पवयास्ततस्तेन स्वस्य तनयस्य च शुश्रूषाकरणायान्या समानिन्ये वधूः । सा च रोहकस्य सम्यग् न वर्तते ततो रोहकेण सा प्रत्यपादि मातर्न मे त्वं सम्यग् वर्तसे ततो ज्ञास्यसीति ततः सा सेर्ष्यमाह रे रोहक ! किं करिष्यसि ? रोहकोऽप्याह । तत्करिष्यामि येन त्वं मम पादयोरागत्य लगिष्यसीति ततः साऽवमत्य तूष्णीमतिष्ठत् रोहकोऽपि तत्कालादारभ्य गाढसंजातामर्षोऽन्यदा निशि सहसा पितरमेवमवादीत् भो भो पितरेष पलायमानो गोहो याति तत एवं बालकवचः श्रुत्वा पितुराशङ्का समुदपादि नूनं विनष्टा मे महेलेति तत एवमाशङ्कावशात्तस्यामनुरागः शिथिलो बभूव । ततो न तां सम्यक् समाभाषते नापि विशेषतस्तस्यै पुष्पताम्बूलादिकं प्रयच्छति दूरतः पुनरपास्तं शयनादि ततः सा चिन्तयामास नूनमिदं बालकविचेष्टितम् अन्यथा कथमकाण्ड एवैष दोषाभावे पराङ्मुखो जातः ततो बालकमेवमवादीत् वत्स रोहक ! किमिदं त्वया चेष्टितं तव पिता मे सम्प्रति दूरं पराङ्मुखीभूतः रोहक आह किमिति तर्हि त्वं सम्यग् न वर्तसे तयोक्तमित ऊर्ध्वं सम्यग् वर्तिष्ये । ततो बालक आह सत्यं तर्हि मा खेदमाकार्षीस्तथा करिष्ये यथा मे पिता तथैव त्वयि वर्तते इति ततः सा तत्कालादारभ्य सम्यग् वर्तितुं प्रवृत्ता । रोहकोऽप्यन्यदा निशि निशाकरप्रकाशितायां प्राकृतत्वदाद्भावापनोदाय बालभावं प्रकटयन् निजच्छायामङ्गुल्यग्रेण दर्शयन् पितरमेवमाह भो पितरेष गोहो याति गोहो यातीति । तत एवमुक्तः स पिता परपुरुषप्रवेशाशङ्कितः निष्कृष्टाकारं कृपाणमुद्गीर्य प्राधावत रे कथय कुत्र यातीति ततः स बालको बालक्रीडां प्रकटयन्नङ्गुल्यग्रेण निजच्छायां दर्शयति पितरेष गोहो यातीति ततः स व्रीडित्वा प्रत्यावृत्तश्चिन्तयति स्म च स्वचेतसि प्राक्तनोऽपि पुरुषो नूनमेवंविध एवासीदिति धिग्मया बालकवचनादलीकं संभाव्य विप्रियमेतावन्तं कालं कृतमस्यां भार्यायामिति पश्चात्तापात्स्वतरमस्यामनुरक्तो बभूव । सोऽपि रोहको मया विप्रियं कृतमासीदस्या इति कदाचिदेषा मां विषादिना मारयिष्यतीति विचिन्त्य सदैव पित्रा सह भुङ्क्ते न कदाचिदपि केवलः । अन्यदा च पित्रा सहोज्जयिनीं पुरीमगमत् दृष्टा च तेन त्रिदशपुरीवोज्जयिनी सविस्मयचेतसा च सकलाऽपि यथावत्परिभाविता । ततः पित्रा सह नगर्या निर्यातुमारेभे पिता च तत्र किमपि विस्मृतमिति रोहकं सिप्रातटेऽवस्थाप्य तदानयनाय भूयोऽपि नगरीं प्राविक्षत् । रोहकोऽपि च तत्र सिप्राभिधसिन्धुसैकते बालचापलवशात् सप्राकारां परिपूर्णामपि पुरं सिकताभिरालिखत् । इतश्च राजा अश्ववाहनिकायामश्वं वाहयन् कथंचिदेकाकी भूतस्तेन पथा समागन्तुं प्रावर्तत तं च स्वलिखितनगरीमध्येन समागच्छन्तं रोहकः प्रवादीत् भो राजपुत्र माऽनेन पथा समागमः । तेनोक्तं किमिति । रोहक आह । किं त्वं राजकुलमिदं न पश्यसि । ततः स राजा कौतुकवशात्सकलामपि नगरीं तदालिखितामवैक्षत पप्रच्छ च तं बालकं रे अन्यदाऽपि त्वया नगरी दृष्टाऽऽसीत् न वा । रोहकः प्राह नैव कदाचित्केवलमहमद्यैव ग्रामादिहागतः । ततश्चिन्तयामास राजा अहो बालकस्य प्रज्ञातिशयः । ततः पृष्टो रोहकः वत्स किं ते नाम क्व वा ग्राम इति । तेनोक्तं रोहक इति मम नाम प्रत्यासन्ने च नटग्रामे वसामीति । अत्रान्तरे समागतो रोहकस्य पिता चलितौ च स्वग्रामं प्रति द्वावपि राजा च स्वस्थानमगमत् चिन्तयति स्म च ममैकोनानि मन्त्रिणां पञ्चशतानि विद्यन्ते तद्यदि सकलमन्त्रिमण्डलमूर्धाभिषिक्तो महाप्रज्ञातिशायी परमो मन्त्री संपद्यते ततो मे राज्यं सुखेनैधते बुद्धिबलोपेतो हि राजा प्रायः शेषबलस्वल्पबलोऽपि न परराज्यस्थानं भवति परांश्च राज्ञो लीलया विजयते । एवं चिन्तयित्वा कतिपयदिनानन्तरं रोहकबुद्धिपरीक्षानिमित्तं सामान्यतो ग्रामप्रधानपुरुषानुद्दिश्यैवमादिष्टवान् यथा युष्मद्ग्रामस्य बहिरतीव महती शिला वर्तते तामनुत्पाट्य राजयोग्यमण्डपाच्छादनं कुरुत । तत एवमादिष्टे सकलोऽपि ग्रामलोको राजादेशं कर्तुमशक्यं परिभावयन्नाकुलीभूतमानसो बहिः समायामेकत्र मिलितवान् पृच्छति स्म परस्परं किमिदानीं कर्तव्यं दुष्टो राजादेशोऽस्माकमापतितो राजादेशाकरणे च महाननर्थोपनिपातः । एवं च चिन्तया व्याकुलीभूतानां तेषां मध्यन्दिनमागतं रोहकश्च पितरमन्तरेण न भुङ्क्ते पिता च ग्राममेलापके मिलितो वर्तते । ततः स क्षुधार्त्तः पीडितः पितुः समीपे समागत्य रोदितुं प्रावर्तत पीडितोऽहमतीव क्षुधया ततः समागच्छ गृहे भोजनायेति । भरतः प्राह वत्स ! सुखितोऽसि त्वं न किमपि ग्रामकष्टं जानासि । स प्राह पितः किं तदिति । ततो भरतो राजादेशं सविस्तरमचकथत् । ततो निजबुद्धिप्रागल्भ्यवशात् झटिति कार्यस्य साध्यतां परिभाव्य तेनोक्तं मा व्याकुलीभवत यूयं खनत शिलाया अधोविभागमण्डपनिष्पादनाय स्तम्भांश्च यथास्थानं निवेशयत

पादिना प्रकारेणातीव रमणीयाः

ग्रामलोकः। स्वगृहे भोजनाय भुक्त्वा च समागतः शिलाप्रदेशे प्रारब्धं तत्र कर्म कतिपयदिनैश्च निष्पादितः परिपूर्णो मण्डपः। कृता च शिला तस्य आच्छादनं निवेदितं राज्ञे राजनियुक्तैः पुरुषैर्देव निष्पादितो ग्रामेण देवादेशः। राजा प्राह कथमिति ततस्ते सर्वमपि मण्डपनिष्पादनप्रकारं कथयामासुः। राजा पप्रच्छ कस्येयं बुद्धिस्ते ऽप्यादिपुर्देव ! भरतपुत्रस्य एषा रोहकस्य औत्पत्तिकी बुद्धिः। एवं सर्वेष्वपि संविधानकेषु योजनीयं ततो भूयोऽपि राजा रोहकबुद्धिपरीक्षार्थं मेढकमेकं प्रेषितवान्। एष यावत्पलप्रमाणः संप्रति वर्तते पक्षातिक्रमेऽपि तावत्पलप्रमाण एव समर्पणीयो न न्यूनो नाप्यधिक इति तत एवं राजादेशे समागते सति सर्वोऽपि ग्रामो व्याकुलीभूतचेता बहिः सभायामेकत्र मिलितवान् सगौरवमाकारितो रोहकः भाषितश्च ग्रामप्रधानैः पुरुषैः वत्स ! प्राचीनमपि दुष्टराजादेशसिन्धुं त्वयैव निजबुद्धिसेतुबन्धेन समुत्तारितः सर्वोऽपि ग्रामः। ततः संप्रत्यपि प्रगुणीकुरु निजबुद्धिसेतुबन्धेनास्यापि दुष्टराजादेशसिन्धोः पारमधिगच्छाम इति। तत उवाच रोहको वृकं प्रत्यासन्नं धृत्वा मेण्ढकमेनं यवसदानेन पुष्टीकुरुत यवसं हि भक्षयन्नेष न दुर्बलो भविष्यति वृकं च दृष्ट्वा न वृद्धिमास्यते तदस्मै तथैव कृतवन्तः पक्षातिक्रमे च तं राज्ञः समर्पयामासुः तोलितं च तावत्पलप्रमाण एव जातः। ततो भूयोऽपि कतिपयदिनान्तरं राज्ञा कुर्कुटः प्रेषितः एष द्वितीयं कुर्कुटं विना योधयितव्य इति एवं संप्राप्ते राजादेशे मिलितः सर्वोऽपि ग्रामो बहिः सभायामाकारितो रोहकः कथितश्च राजादेशः। ततो रोहकेणादर्शको महाप्रमाण आनायितो निर्मृष्टश्च भूत्या सम्यक् ततो धृतः पुरो राजकुर्कुटस्य ततः स राजकुर्कुटः प्रतिबिम्बमात्मीयमादर्शे दृष्ट्वा मत्प्रतिपक्षोऽयमपरः कुर्कुट इति मत्वा साहङ्कारं योद्धुं प्रवृत्तो अहङ्कारो हि प्रायस्तिरश्चो भवन्ति। एवं च यत्कुर्कुटमन्तरेण योधिते राजकुर्कुटे विस्मितः सर्वोऽपि ग्रामलोकः संपादितो राजादेशः निवेदितं च राज्ञे निजपुरुषैः। ततः पुनरपि कतिपयदिवसातिक्रमे राजा निजादेशं प्रेषित- [illegible] समीपे सर्वतो [illegible] वालुका विद्यते ततः [illegible] वालुकामया दवरकाः कृत्वा शीघ्रं प्रेषणीया इति एवं राजादेशे समागते मिलितः सर्वोऽपि बहिः सभायां ग्रामः [illegible] रोहकेण [illegible] [illegible] राजादेशमाकर्ण्य [illegible] [illegible] [illegible]

तनो राज्ञा भणितं किं रे मृतो हस्ती ततो ग्रामलोक आह देवपादा एवं ब्रुवते न वयमिति। तत एवमुक्ते राजा मौनमवधाय स्थितः। आगतो ग्रामलोकः स्वग्रामे। ततो भूयः कतिपयदिनातिक्रमे राजा समादिष्टवानस्ति युष्माकं ग्रामे सुस्वादुजलसंपूर्णः कूपः स इह मन्तव्यं प्रेषणीय इति। एवमादिष्टो ग्रामो रोहकं पृष्टवान्। रोहक आह। एष ग्रामेयकः कूपो, ग्रामेयकश्च स्वभावाद्भीरुर्भवति न च सजातीयमन्तरेण विश्वासमुपगच्छति ततो नागरिकः कश्चिदेकः कूपः प्रेष्यतां येन तत्रैव विश्वस्य तेन सह समागमिष्यति इत्येवं [illegible] मुत्कलिताः राजनियुक्ताः पुरुषाः तैश्च राज्ञे निवेदितं ततः स्वचेतसि रोहकस्य बुद्ध्यतिशयं परिभाव्य मौनमवलम्ब्य स्थितः। ततो भूयोऽपि कतिपयदिवसातिक्रमे निर्दिष्टवान् वनखण्डो ग्रामस्य पूर्वस्यां दिशि वर्तमानः पश्चिमायां दिशि कर्तव्य इति अस्मिन्नपि राजादेशे समागते ग्रामो रोहकबुद्ध्या वनखण्डस्य पूर्वस्यां दिशि व्यवतिष्ठते ततो जातो ग्रामस्य पश्चिमायां दिशि वनखण्डः निवेदितं च राज्ञे राजनियुक्तैः पुरुषैः। ततः पुनरपि कालान्तरे राजा समादिष्टवान् वह्निसंपर्कमन्तरेण पायसं पक्तव्यमिति तत्रापि सर्वो ग्राम एकत्र मिलितो रोहकमपृच्छत् रोहकश्चोक्तवान् तन्दुलानतीव जलेन भिन्नान् कृत्वा दिनकरकरनिकरसन्ततकरीषपलालादीनामुष्मणि तन्दुलजलस्थाली निवेशयतां येन परमान्नं संपद्यते तथैव कृतं एतच्च निवेदितं राज्ञो विस्मितं तस्य चेतः। ततो राजा रोहकस्य बुद्ध्यतिशयमवगम्य तदाकारणाय [illegible] बालकेन महादेशाः सर्वेऽपि प्रायः स्वबुद्धिवशात् [illegible] स तेन चावश्यमागन्तव्यम् परं न शुक्लपक्षे न कृष्णपक्षे न रात्रौ न दिवा न छायया नाप्यातपेन नाकाशेन न पादाभ्यां न पथा नाप्युत्पथेन न स्नातेन नास्नातेन तत एवं स रोहकः कण्ठस्नानं कृत्वा गन्त्रीचक्रस्य मध्यभूमिभागे [illegible] चरणमारूढो धृतचालनीरूपातपत्रः संध्यासमयेऽमावास्या[illegible]संगमे नरेन्द्रपार्श्वमगमत्। स च रिक्तहस्तो न प्रवेष्टव्यो देवतानां गुरूणामिति लोकश्रुतिं परिभाव्य पृथिवीपिण्डमेकं [illegible] गतः प्रणतो राजा मुक्तश्च तत्पुरतः पृथिवीपिण्डस्ततः पृष्टो रोहकः। रे रोहक ! किमेतत् ? रोहकः प्राह देव ! देवपादाः पृथिवीपतयः ततो मया पृथिवी समानीता। श्रुत्वा चेदं प्रथमदर्शने मङ्गलवचः तुतोष राजा मुत्कलितः शेषग्रामलोकः रोहकः पुनरात्मसमीपे शायितः गते च यामिन्याः प्रथमे यामे रोहकः शब्दितो राज्ञा, रे रोहक ! जागर्षि किं वा स्वपिषि। देव ! जागर्मि रे किं चिन्तयसि स प्राह देव अश्वत्थपत्राणां किं वृन्तो महान् उत शिखा इति तत एवमुक्ते राजा संशयमापन्नो वदति [illegible] चिन्तितं कोऽत्र निश्चयः। ततो राजा तमेव पृष्टवान् रे कथय कोऽत्र निर्णय इति रोहकोऽवादीत् यावदद्यापि शिखाग्रभागं न शोषमुपयान्ति तावद् द्वे अपि समे ततो राज्ञा पार्श्ववर्ती [illegible] जनः पृष्टः सर्वैरप्यविसंवादितं ततो [illegible] तूष्णीं स्थितः [illegible] रोहक सुप्तवान् द्वितीये च यामे गते राज्ञा शब्दितः पृष्टश्च रे किं जागर्षि किं वा स्वपिषि रोहकः प्राह देव ! जागर्मि किं रे चिन्तयसि देव ! [illegible] [illegible] रे रोहक ! [illegible] [illegible] पुनरपि रोहक सुप्तवान् [illegible] राज्ञा शब्दितः रे किं जागर्षि किं [illegible] देव ! जागर्मि किं रे चिन्तयसि [illegible] [illegible]

नैपुण्येन देव स्वपिमीति ततो रोहकः पुनः प्राभातिके च मङ्गलतू- र्यनिस्वने सर्वत्र प्रसरमधिरोहति राजा प्रबोधमुपजगाम त- स्मिंश्चावसरे रोहकः स च निद्राभरमुपारूढो न प्रतिवचनं दत्त- वान्। ततो राजा लीलाकम्बिकया मनाक् तं स्पृष्टवान् ततः सोऽप- गतनिद्रो जातः पृष्टश्च रे किं स्वपिषि स प्राह देव जागर्मि किं रे तर्हि तूष्णीमास्से देव! चिन्तयन्। किं चिन्त- यसि देव एतच्चिन्तयामि कतिभिर्जातो देव इति। तत एवमुक्ते राजा सव्रीडं मनाक् तूष्णीमतिष्ठत् ततः क्षणानन्तरं पृष्टवान् क- थय रे कतिभिरहं जात इति। स प्राह देव पञ्चभिः राजा भूयो- ऽपि पृष्टवान् केन केनेति रोहक आह एकेन तावद्वैश्रमणेन वैश्र- मणस्येव तव दानशक्तेर्दर्शनात्। द्वितीयेन चाण्डालेन वैरिस- मूहं प्रति चाण्डालस्येव कोपदर्शनात्। तृतीयेन रजकेन यतो रजक इव वस्त्रं परिनिपीड्य तस्य सर्वस्वमपहरन् दृश्यसे। चतु- र्थेन वृश्चिकेन यन्मामपि बालकं निद्राभरसुप्तं लीलाकम्बिकाग्रेण वृश्चिक इव निर्दयं तुदसि। पञ्चमेन निजपित्रा येन यथावस्थितं न्यायं सम्यक्परिपालयसि। एवमुक्ते राजा तूष्णीमास्थाय प्रा- भातिककृत्यमकार्षीत् जननीं च नमस्कृत्यैकान्ते पृष्टवान्। कथ- य मातः! कतिभिरहं जात इति सा प्राह वत्स! किमेतत् प्रष्टव्यं निजपित्रा त्वं जातः। ततो रोहकोक्तं राजा कथितवान् वदति च मातः स रोहकः प्रायोऽलीकबुद्धिर्न भवतीति। ततः कथय सम्यक् तत्त्वमिति तत एवमतिनिर्बन्धीकृते सति सा कथया- मास। यदा त्वद्गर्भाधानमासीत् तदाऽहं बहिरुद्याने वैश्रमणपू- जनाय गतवती वैश्रमणं च यक्षमतिशायिरूपं दृष्ट्वा हस्तसंस्पर्शेन च संजाततन्मदोन्मादा भोगाय तं स्पृहितवती। अपान्तराले च समागच्छन्ती चण्डालयुवानमेकमतिरूपमपश्यं ततस्तमपि भो- गाय स्पृहयामि स्म। ततोऽर्वाक्काले प्राप्ते समागच्छन्ती तथैव रज- कं दृष्ट्वाऽभिलषितवती। ततो गृहमागता सती तथाविधोत्सव- वशात् वृश्चिकं कणिक्कामयं भक्षणाय हस्ते न्यस्तवती। ततस्त- त्संस्पर्शतो जातकामोद्रेका तमपि भोगायाभिलषितवती। तत एवं यदि स्पृहामात्रेणापि पितरः संभवन्ति तर्हि सन्तु परमार्थतः पुनरेक एव ते पिता सकलजगत्प्रसिद्ध इति। तत एवमुक्ते राजा जननीं प्रणम्य रोहकबुद्धिविस्मितचेताः स्वावास- मागतमगमत्। रोहकं च सर्वेषां मन्त्रिणां मूर्द्धाभिषिक्त- मन्त्रिणमकार्षीत्, तदेवं भरतशिलेति व्याख्यातम् ॥ १ ॥

संप्रति पणितमिति व्याख्यायते। द्वौ पुरुषौ एको ग्रामेयकः अप- रो नागरिकः। ततो ग्रामेयकः स्वग्रामाच्चिर्भिटिका आनयन् नगरीद्वारे यत्नेन तं प्रति नागरिकः प्राह यदेताः सर्वा अपि तव चिर्भिटिका भक्षयामि ततः किं मे प्रयच्छसीति ग्रामेयकः आह योऽनेन नगरीद्वारेण मोदको न याति तं प्रयच्छामि ततो द्वाभ्यामपि बद्धं पणितं कृताः साक्षिणो जनाः ततो नागरिकेण ताः सर्वा अपि चिर्भिटिकाः भक्षयित्वा २ भक्षिता मुक्ताः ततः स ग्रामेयकं प्रति भक्षिताः सर्वा अपि त्वदीयाः चिर्भिटिकास्ततो मे प्रयच्छ यथा प्रतिज्ञातं मोदकमिति। ग्रामेयकः प्राह न मे चि- र्भिटिका भक्षिताः ततः कथं ते प्रयच्छामि मोदकमिति नागरिक आह। भक्षिता मया सर्वा अपि चिर्भिटिका यदि न प्रत्येषि तर्हि प्रत्ययमुत्पादयामीति। तेनोक्तमुत्पादय प्रत्ययम् ततो द्वाभ्यामपि विपणिवीथ्यां विस्तारिता विक्रयाय चिर्भिटिकाः समागतो जन पश्यति ताश्च चिर्भिटिका विलोक्य ब्रवीति ननु भक्षिताः सर्वा अपि त्वदीया चिर्भिटिकास्तत एवं [illegible] साक्षिणो ग्रामेयकस्य च प्रतीतिरुत्पन्ना [illegible] कथं नु अस्य मया [illegible] ततः स [illegible] कम्पमानो विनयनम्रो [illegible] ततो द्वे रूपके [illegible] [illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

(उप्पत्तिय) [illegible]

ऽम्बरमलयं प्रातरादित्यबिम्बमिव दश दिशः प्रकाशय-न्तङ्गजं पासमनुसारस्य च दौहदानुसारेण अभय इति नाम चक्रे। सोऽपि चाभयकुमारो नन्दनवनान्तर्गतकल्पपादप इव तत्र सुखेन परिवर्द्धमानो द्वासप्ततिकलाकलापमपि यथाकालं गृहीतवान्। अन्यदा च स्वमातरं पप्रच्छ मातः! कथं मे पिताऽदृश्यः इति ततः सा कथयामास मूलत आरभ्य सर्वं यथावस्थितं वृत्तान्तं दर्शयामास च श्रेणिकनामाक्षराणि। ततो मातृवचनानन्तरं श्रेणिकनृपपार्श्वगमनाय ज्ञानमभयकुमारेण यथा मे पिता राजगृहे राज्यं करोति इति वचः च ज्ञात्वा मातरमभाणीत् गच्छामो राजगृहे सार्थेन सह वयमिति। सा अभ्यधात् वत्स! यदभिरुचितं तत्कर्तव्यमिति ततोऽभयकुमारः स्वमात्रा सह सार्थेन समं चलितः प्राप्तो राजगृहस्य बहिः प्रदेशं ततोऽभयकुमारस्तत्र मातरं विमुच्य किं प्रकारेण संप्रति पुरे कार्यं वा राज्ञा दर्शनीय इति चिन्तयन् राजगृहं प्रविष्टः। तत्र पुरप्रवेशे एव निर्जलकूपतटे समस्तो लोकः समुदायेनावतिष्ठते पृष्टं चाभयकुमारेण किमिति लोकेनोक्तम्। [illegible]

[illegible]

सरटः प्रविष्टः ततो गृहं गतो महतीमधृतिं कुर्वन् दुर्बलो बभूव वैद्यं च पप्रच्छ वैद्यश्च ज्ञातवानसंभवेन केवलमस्य कथंचिदाशङ्का समुदपादि ततः सोऽवादीत् यदि मे शतं रूपकाणां प्रयच्छसि ततोऽहं त्वां निराकुलीकरोमीति प्रतिपन्नं ततो वैद्यो विरेचकौषधं प्रदाय तस्य लाक्षारसरञ्जितं कृत्वा सरटं घटे प्रक्षिप्य तस्मिन् घटे पुरीषोत्सर्गं कारितवान् ततो वैद्येन दर्शितः तस्य पुरीषमध्यगतो सरटो व्यपगता तस्य सर्वा शङ्का जातो बलिष्ठशरीरो वैद्यस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ६ ॥

(कायत्ति) काकोदाहरणं तद्भावना वेन्नातटे नगरे केनापि सौगतेन कोऽपि श्वेतपटक्षुल्लकः पृष्टः भो क्षुल्लक! यत्र किल तवार्हन्तः सर्वज्ञास्तत्पुत्रकाश्च यूयं तत्कथय कियन्तोऽत्र पुरे वसन्ति वायसाः ततः क्षुल्लकश्चिन्तयामास शठोऽयं प्रतिशठाचरणेन निर्लोठनीयः ततः स्वबुद्धिवशात् इदं पठितवान् " सट्ठिं कागसहस्सा, इह यं विन्नायडे परिवसंति। जइ ऊणगा पवसिया, अब्भहिया पाहुणा आया " ततः स भिक्षुः प्रत्युत्तरं दातुमशक्नुवन् लकुटाहतशिरस्क इव शिरः कण्डूयमानो मौनमाधाय गत इति क्षुल्लकस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः। अथवा अपरो वायसदृष्टान्तः कोऽपि क्षुल्लकः केनापि भागवतेन दुष्टबुद्ध्या पृष्टो भोः क्षुल्लक! किमेष काको विष्ठामितस्ततो विकिरति क्षुल्लकोऽपि तस्य दुष्टबुद्धितामवगम्य तत्कर्मणैव प्रत्युत्तरं दत्तवान् युष्मत्सिद्धान्ते च जले स्थले च सर्वव्यापी विष्णुरभ्युपगम्यते ततो [illegible] एषोऽपि वायसोऽचिन्तयत् किमस्मिन् पुरीषे समस्ति विष्णुर्वा नेति ततः स एवमुक्तो बाणाहतमर्मप्रदेश इव घूर्णितो [illegible] तथा धूमायमानो गतः इति क्षुल्लकस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ७—८ ॥

(उच्चारेत्ति) उच्चारोदाहरणं तद्भावना क्वचित्पुरे कोऽपि धिग्जातीयः, तस्य भार्या अभिनवयौवनोद्भेदरमणीया [illegible]

[illegible]

प्रत्यासन्नवर्त्ती तं प्रति राजा निजदेवीं प्रशंसति अहो निरामया मे देवी या न कदाचिदपि वातनिसर्गं विदधाति । विटः प्राह देव ! न भवतीदं जातुचित् । राजा अवादीत् कथं विट आह देव धूर्त्ता देवी ततो यदा सुगन्धिपुष्पाणि चूर्णवासान् वा समर्पयति नासिकाग्रे तदा ज्ञातव्यं वातमुज्झतीति ततोऽन्यदा राज्ञा तथैव परिभावितं सम्यगवगतं च हसितं ततो देवी हसननिमित्तकथनाय निर्बन्धं कृतवती ततो राजाऽतिनिर्बन्धे कृते पूर्ववृत्तान्तमचकथत् । ततश्चुकोप तस्मै विटाय देवी आज्ञप्तो देशत्यागेन । तेनापि ज्ञातं नूनमकथयत् पूर्ववृत्तान्तं देवो देव्यास्तेन मे चुकोप देवी । ततो महान्तमुपानहां भरमादाय गतो देवीसकाशं विज्ञपयामास देवीम् । देवि ! यामो देशान्तराणि देवी उपानहां भरं पार्श्वे स्थितं दृष्ट्वा पृष्टवती रे किमेष उपानहांभरः । सोऽप्याह देवि यावन्ति देशान्तराण्येतावतीभिरुपानद्भिर्गन्तुं शक्ष्यामि तावत्सु देव्याः कीर्तिर्विस्तारणीया तत एवमुक्ते मा मे सर्वत्राप्यपकीर्तिर्जायतेति परिभाव्य देवी बलात् तं धारयामास । विटस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ११ ॥

(गोलोत्ति) गोलकोदाहरणं तद्भावना लाक्षागोलकः कस्यापि बालकस्य कथमपि नासिकामध्ये प्रविष्टः तन्मातापितरावतीव आर्त्तौ बभूवतुः दर्शितो बालकः सुवर्णकारस्य तेन च सुवर्णकारेण मनाक्प्रतापितया लोहशलाकया शनैः २ यत्नतो लाक्षागोलको मनाक् प्रताप्य सर्वोऽपि समाकृष्टः सुवर्णकारस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ।१२। (खंभत्ति) स्तम्भोदाहरणं तद्भावना । राजा मन्त्रिणमेकं गवेषयन् महाविस्तीर्णतटाकमध्ये स्तम्भमेकं निक्षेपयामास तत एवं घोषणां कारितवान् यो नाम तटस्थितोऽमुं स्तम्भं दवरकेण बध्नाति तस्मै राजा शतसहस्रं प्रयच्छति तत एवं घोषणां श्रुत्वा कोऽपि पुमान् एकस्मिन् तटप्रदेशे कीलकं भूमौ प्रक्षिप्य दवरकेण बध्वा तेन दवरकेण सह सर्वतस्तटे परिभ्रामयन् मध्यस्थितं तं स्तम्भं बद्ध- [illegible] त्करोति तदहं कुशलत्वमाः सर्वं करोमीति राज्ञः समस्तप्रतिज्ञां श्रुतवती राजा च तत्प्रतिज्ञासूचकं पटहमुद्घोषयामास । तत्र च कोऽपि क्षुल्लको भिक्षार्थमटन् पटहशब्दं श्रुतवान् धृतश्च प्रतिज्ञार्थः ततो धृतवान् पटहं प्रतिपन्नो राजसमस्तव्यवहारो गतो राजकुले क्षुल्लकतनस्तं लघु दृष्ट्वा सा परिव्राजिकाऽऽत्मीयं मुखं विवृत्यावज्ञयाऽभिधत्ते कथय कुतो गिलामि तत एवमुक्ते क्षुल्लकः स्वं मेढ्रं दर्शितवान् ततो हसितं सर्वैरपि जनैः दृष्टं च जिता परिव्राजिका तस्या एवं कर्त्तुमशक्यत्वात् ततः क्षुल्लकः कायिकया पद्मालिखितवान् सा कर्त्तुं न शक्नोति ततो जिता परिव्राजिका । क्षुल्लकस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ।१४।

(मग्गत्ति) मार्गोदाहरणं तद्भावना कोऽपि पुरुषो निजभार्यां गृहीत्वा वाहनेन ग्रामान्तरं गच्छति अपान्तराले च कस्मिंश्चित्प्रदेशे शरीरचिन्तानिमित्तं तद्भार्या वाहनादुत्तीर्णवती तस्यां च शरीरचिन्तानिमित्तं कियद्भूभागं गतायां तत्प्रदेशवर्त्तिनी काचिद्व्यन्तरी पुरुषस्य रूपसौन्दर्यादिकमवलोक्य कामातुरा तद्रूपेणागत्य वाहनं विलग्ना सा च तद्भार्या शरीरचिन्तां विधाय यावद्वाहनसमीपमागच्छति तावद्द्वितीयां स्वसमानरूपां वाहनस्थां पश्यति सा च व्यन्तरी पुरुषं प्रत्याह एषा काचिद् व्यन्तरी मदीयं रूपमास्थाय त्वत्सकाशमागच्छति [illegible]

ततः स पुरुषः तथैव कृतवान् । सा व्यन्तरी [illegible] समागच्छति पुरुषोऽपि तामागच्छन्तीं दृष्ट्वा भूयोऽपि मन्दं २ खेटयामास [illegible]

परस्परं कलहः ग्रामे च प्राप्ते जातः ततो राजकुले व्यवहारः पुरुषश्च निर्णयमकुर्वन्नुदासीनो वर्त्तते । ततः कारणिकैः पुरुषो दूरे व्यवस्थापितो भणिते च द्वे अपि स्त्रियौ युवयोर्मध्ये या काचित् प्रथमं हस्तेन संस्पृशति तस्याः पतिरेष न शेषायाः । ततो व्यन्तरी दूरतः हस्तं प्रसार्य प्रथमं स्पृष्टवती ततो ज्ञातं कारणिकैरेषा व्यन्तरीति । ततो निर्घाटिता द्वितीया च समर्पिता भर्त्रे । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ।१५। (इत्थित्ति) स्त्र्युदाहरणं तद्भावना मूलदेवकण्डरीकौ सह पथा गच्छतः इतश्च कोऽपि सभार्यकः पुरुषः तेनैव पथा गन्तुं [illegible] मूलदेवस्य यदीमां मे संपादयसि तदाऽहं जीवामि [illegible] मूलदेवोऽभ्यधात् [illegible] ।

[illegible]

[illegible] द्वयोरपि तयोरौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १६ ॥

(पडत्ति) [illegible] दिशि । [illegible] दिशि । [illegible]

[illegible] की बुद्धिः ॥ १७ ॥

(पुत्तत्ति) पुत्रोदाहरणं तद्भावना [illegible]

गृहस्वामिनी द्वितीया तु वक्ति का त्वं ममैव पुत्रः ततोऽहमेव गृहस्वामिनीति । एवं तयोः परस्परं कलहे जाते राजकुले व्यवहारो जातः । ततोऽमात्यः प्रतिपादयामास निजपुरुषान् सो पूर्वं द्रव्यं समस्तं विभज्य ततो दारकं द्वौ भागौ करपत्रेण कृत्वा चैकं खण्डमेकस्यै समर्पयत द्वितीयं द्वितीयस्यै । तत एतदमात्यवाक्यं शिरसि महाज्वालासहस्रावलीढवज्रोपनिपातकल्पं पुत्रमाता श्रुत्वा सोत्कम्पहृदयान्तः प्रविष्टतिर्यक्शल्येव दुःखं वक्तुं प्रवृत्ता हे स्वामिन्! महामात्य न ममैष पुत्रो न मे किञ्चिदर्थेन प्रयोजनमेतस्या एव पुत्रो भवत्वियं गृहस्वामिनी च अहं पुनरमुं पुत्रं दूरस्थितापि परगृहेषु दारिद्र्यमपि कुर्वती जीवन्तं द्रक्ष्यामि तावता च कृतकृत्यमात्मानं प्रपत्स्ये । पुत्रेण विना पुनरधुनापि समस्तोऽपि मे जीवलोकोऽस्तमुपयाति इतरा च न किमपि वक्ति ततोऽमात्येन तां दुःखार्त्तां परिभाव्य उक्तमेतस्याः पुत्रो नास्या इति । सैव च सर्वस्य स्वामिनी कृता द्वितीया तु निर्धाटिता अमात्यस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः १८ भरहसिलमेंढ इत्यादिका च गाथा रोहक संविधानकसूचिका सा च प्रागुक्तकथानकानुसारेण स्वयमेव व्याख्येया । (महुसित्थमित्यादि) मधुयुक्तं सिक्थं तदृष्टान्तभावना कश्चित्कौलिकः तस्य भार्या स्वैरिणी सा चान्यदा केनापि पुरुषेण सह कस्मिन्प्रदेशे जालिकामध्ये मैथुनं सेवितवती मैथुनस्थितया च तया उपरि भ्रामरमुत्पन्नं दृष्टं कालमात्रानन्तरं च गृहे समागता । द्वितीयदिवसे च स्वभर्तारं मदनं क्रीणन्तं निवारितो मा क्रीणीहि मदनं मधुना भ्रामरमुत्पन्नं दर्शयामि । ततः स क्रयणाद्विनिवृत्तो गतौ च तौ द्वावपि तां जालिं न पश्यति सा कथमपि कौलिकी भ्रामरं न दृष्टवती ततो येन संस्थानेन मैथुनं सेवितवती तेन संस्थानेन स्थिता ततो भ्रामरं दृष्टवती दर्शयामास च कौलिकाय कौलिकोऽपि च तथारूपं संस्थानमवलोक्य ज्ञातवान्नूनमेषा दुराचारिणीति । कौलिकभार्याया औत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १९ ॥

(मुद्दियत्ति) मुद्रिकोदाहरणं तद्भावना कस्मिन्पुरे कोऽपि पुरोधाः सर्वत्र ख्यातसत्यवृत्तिर्यथा परकीयानिक्षेपानादाय प्रभूतकालातिक्रमेऽपि तथास्थितानेव समर्पयतीति एतच्च श्रुत्वा कोऽपि द्रमकः तस्मै स्वनिक्षेपं समर्प्य देशान्तरं प्रभूतमगमत् प्रभूतकालातिक्रमे च भूयोऽपि तत्रागतो याचते स्वं निक्षेपं पुरोधाश्च सुतरां प्रत्याख्यति कस्त्वं कीदृशो वा तव निक्षेप इति । ततः स रङ्को वराकः स्वनिक्षेपमलभमानः शून्यचित्तो बभूव । अन्यदा च तेनामात्यो गच्छन् दृष्टो याचितश्च देहि मे पुरोहित ! सुवर्णसहस्रप्रमाणं निक्षेपमिति । तत एतदाकर्ण्य अमात्यः [illegible] बभूव । [illegible] राज्ञः [illegible] द्रमकोऽपि राजा [illegible] पुरोधा देहि तस्मै द्रमकाय स्वं निक्षेपमिति । पुरोहितोऽवादीत् देव ! तस्याहं न किमपि गृह्णामि । ततो राजा [illegible] । पुरोधसि च स्वगृहं गते राजा विजने तं द्रमकं पृष्टवान् रे वद ! सत्यमिति ततस्तेन [illegible] [illegible] ततोऽन्यदा राजा पुरोधसा समं [illegible] ततो राजा [illegible] पुरोधा न [illegible] नाममुद्रां [illegible] [illegible]

लकः प्रहितः । आकारितो द्रमकः पार्श्वे चोपवेशितः पुरोधा द्रमकोऽपि तथात्मीयं नवलकं दृष्ट्वा प्रमुदितहृदयो विकसितलोचनोऽपगतचित्तशून्यताभावः सहर्षं राजानं विज्ञप्तुं प्रवृत्तो देव ! देवपादानां पुरत एवमाकारो मदीयो नवलकस्ततो राजा तस्मै समर्पयामास । पुरोधसो जिह्वाच्छेदमकारयत् । राज्ञः औत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २० ॥

(अंकत्ति) अङ्कदृष्टान्तभावना कोऽपि पार्श्वे कस्यचित्सहस्रकं निक्षिप्तवान् तेन च निक्षेपग्राहिणा तं नवलकमधस्ताच्छित्वा कूटरूपकाणां संभृतः तथैव च सीवितः । ततः कालान्तरं तस्य पार्श्वान्निक्षेपस्वामिना स्वनिक्षेपो गृहीतः परिभाव्य मस्तकः तथैव दृश्यते मुद्रादिकं तत उद्घाटिता मुद्रा यावद्रूपकान् परिभावयति तावत्सर्वानपि कूटान्पश्यति ततो राजकुलेन तयोर्व्यवहारः । पृष्टः कारणिकैर्निक्षेपस्वामी कति संख्यास्तव नवलके रूपका आसीरन् स प्राह सहस्रं ततो रूपकाणां सहस्रं तेन भृतः स नवलकः स च परिपूर्णः कथं यावन्मात्रमधस्ताच्छिन्नस्तावन्न्यून इति उपरि सीवितुं न शक्यन्ते ततो ज्ञातं कारणिकैः नूनमस्यापहृता रूपकाः ततो दापितो रूपकसहस्रमितरो नवलकस्वामिनः । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २१ ॥

(णाणत्ति) कोऽपि कस्यापि पार्श्वे सुवर्णपणानां नवलकं निक्षिप्तवान् ततो गतो देशान्तरं प्रभूते च कालातिक्रान्ते निक्षेपग्राहिणा तस्मान्नवलकात्जात्यसुवर्णमयान् पणान् गृहीत्वा हीनवर्णपणान् तावत्संख्याकान् तत्र प्रक्षिप्तवान् तथैव च स नवलकस्तेन सीवितः ततः कतिपयदिनानन्तरं स नवलकस्वामी देशान्तरादागतः स्वं च नवलकं तस्य पार्श्वे याचितवान् सोऽपि समर्पयामास परिभावितं तेन मुद्रादिकं तथैव दृष्टम् । ततो मुद्रां स्फोटयित्वा यावत्पणान्परिभावयति तावद्धीनवर्णसुवर्णमयान् पश्यति ततो बभूव राजकुले व्यवहारः पृष्टं च कारणिकैः कः कालः आसीत् यत्र त्वया नवलको मुक्त इति । नवलकस्वामी प्राह । अमुक इति ततः कारणिकैरुक्तं स चिरन्तनकालोऽमुकतनकाले कृता दृश्यन्तेऽमी पणास्ततो मिथ्याभाषी नूनं निक्षेपग्राहीति दण्डितो दापितश्च तस्य तावत्पणानिति । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २२ ॥

(भिक्खुत्ति) भिक्षूदाहरणं तद्भावना कोऽपि कस्यापि भिक्षोः पार्श्वे सुवर्णसहस्रं निक्षिप्तवान् कालान्तरे याचते स च भिक्षुः [illegible] [illegible] या ददामीति विप्रतारयति ततोऽनेन तथा [illegible] प्रतिपन्नं निश्चितं दापयिष्यामि । ततो द्यूतकारा रक्तपटवेषेण सुवर्णखोटिकां गृहीत्वा समागता वदन्ति च वयं चैत्यवन्दनाय देशान्तरे यियासवो यूयं परमसत्यव्रताः अत एताः सुवर्णखोटिका युष्मत्पार्श्वे स्थास्यन्ति एतावति अत्रान्तरे पूर्वं संकेतितः स पुरुषः आगत्य याचते स्म निजं ! [illegible] [illegible] ततो निक्षेपाक्षेपमुच्चैः [illegible] का अकरणतया समर्पिता तस्य स्थापनिका तस्मै । सा एतामर्पयामि [illegible] [illegible] स्वसुवर्णखोटिकां गृहीत्वा गताः द्यूतकाराणामौत्पत्तिकी बुद्धिः २३ ।

(चेडगनिहाणत्ति) चेटकौ बालकौ निधानं [illegible] [illegible] द्वौ पुरुषौ परस्परं प्रतिपन्नमित्रभावावन्यदा [illegible] [illegible] निधानमुपलब्धं तत एकः मायावी [illegible] [illegible] [illegible] द्वितीयदिने [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । ततो मायावी मायया [illegible]

न्तुं प्रयत्नेन वदति च हा हीनपुण्या वयं दैवेन वञ्चिता ऽस्माकं समुत्पाटिते यन्निधानमुपदिश्याङ्गारका दर्शिताः पुनः पुनश्च द्वितीयमुखमवलोकते ततो द्वितीयेन ज्ञातं नूनमनेन हृत धनमिति ततस्तेनाप्याकारसंवरणं कृत्वा सत्याशुद्धाम्भनार्थमूचे मा वयस्य खेदं कार्षीः न खलु खेदं पुनर्निधानप्रत्यागमनहेतुः । ततो गतौ द्वावपि स्वं गृहं ततो द्वितीयेन तस्य मायाविनो लेप्यमयी सजीवेव प्रतिमा कारिता द्वौ च गृहीतौ मर्कटौ प्रतिमायाश्चोत्सङ्गे हस्ते शिरसि स्कन्धे चान्यत्र च यथायोग्यं तयोर्मर्कटयोर्भक्ष्यं मुक्तवान् तौ च मर्कटौ क्षुधार्ताविति तत्रागत्य प्रतिमाया उत्सङ्गादौ भक्ष्यं भक्षितवन्तौ एवं च प्रतिदिनं करणे तयोस्तादृश्ये च दौस्थी समजनि । ततोऽन्यदा किमपि पर्वाधिकृत्य मायाविनो द्वावपि पुत्रौ भोजनाय निमन्त्रितौ समागतौ च भोजनवेलायां तद्गृहे भोजितौ च तेन महागौरवेण भोजनानन्तरं च तौ महता सुखेनान्यत्र संगोपितौ । ततस्तोकदिनावसाने मायावी स्वपुत्रशोधिकरणाय तद्गृहमागतः ततो द्वितीयस्तं प्रति ब्रूते मित्र! तौ तव पुत्रौ मर्कटावभूतां ततः सखेदं विस्मितचेता गृहमध्यं प्राविशत् ततो लेप्यमयीं प्रतिमामपसार्य तत्स्थाने समुपवेशितो मुक्तौ स्वस्थानात् मर्कटौ च किलकिलायमानौ तस्योत्सङ्गे शिरसि स्कन्धे चागत्य विलग्नौ । ततो मित्रमवादीत् भो वयस्य! तावेतौ तव पुत्रौ तथाच पश्य तव स्नेहमात्मीयं दर्शयतः । ततः स मायावी प्राह वयस्य ! किं मानुषावकस्मान्मर्कटकौ जातौ वयस्य आह भवतः कर्मप्रातिकूल्यवशात् तथाहि किं सुवर्णमङ्गारी भवति परमावयोः कर्मप्रातिकूल्यादेतदपि जात तथा तव पुत्रावपि मर्कटावभूतामिति । ततो मायावी चिन्तयामास नूनमहं ज्ञातोऽनेन ततो यद्युच्चैः शब्दं करिष्ये ततोऽहं राजग्राह्यो भविष्यामि पुत्रौ चान्यथा मे न भवतः ततस्तेन सर्वं यथावस्थितं निवेदितं दत्तश्च भागः इतरेण च समर्पितौ पुत्रौ तस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २४ ॥

(सिक्खत्ति) शिक्षा धनुर्वेदे तदुदाहरणभावना कोऽपि पुमानतीव धनुर्वेदकुशलः स परिभ्रमन्नेकत्रेश्वरपुत्रान् शिक्षयितुं प्रावर्तत तेभ्यश्चेश्वरपुत्रेभ्यः प्रभूतं द्रव्यं प्राप्तवान् ततः पित्रादयस्तेषां चिन्तयामासुः प्रभूतमेतस्मै दत्तवन्तः । ततो यदासौ यास्यति तदैनं मारयित्वा सर्वं ग्रहीष्यामः एतच्च कथमपि तेन ज्ञातं ततः स्वबन्धूनां ग्रामान्तरवासिनां कथमपि ज्ञापितं यथाहममुकस्यां रात्रौ नद्यां गोमयपिण्डान् प्रक्षेप्स्यामि भवद्भिस्ते ग्राह्या इति । ततस्तैस्तथैव प्रतिपन्नं ततो द्रव्येन संवलिता गोमयपिण्डास्तेन कृताः आतपेन शोषितास्तत ईश्वरपुत्रान् प्रत्युवाच यथैषोऽस्माकं विधिर्विवक्षितपर्वणि स्नानमन्त्रपुरस्सरं ते सर्वेऽपि गोमयपिण्डा नद्यां प्रक्षेप्यास्ततः समागतो गृहं तेऽपि गोमयपिण्डा नीता बन्धुभिः स्वग्रामे । ततः कतिपयदिनातिक्रमे तानीश्वरपुत्रान् तेषां च पित्रादीन् प्रत्येकं मुत्कलयात्मानं च वसुमात्रपरिग्रहोपेतं दर्शयन् सर्वजनसमक्षं स्वग्रामं जगाम पित्रादिभिश्च परिभावितो नास्य पार्श्वे किमप्यस्तीति न मारितः । तस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः २५ (अत्थसत्थेति) अर्थशास्त्रमर्थविषयं नीतिशास्त्रं तद्दृष्टान्तभावना । कोऽपि वणिक् तस्य द्वे पत्न्यौ एकस्याः पुत्रोऽपरा वन्ध्या परं साऽपि पुत्रं सम्यक् परिपालयति ततः पुत्रो विशेषं न बुध्यते यथेयं मे जननी नेयमिति सोऽपि वणिक् सभार्यापुत्रो देशान्तरमगमत् । यत्र सुमतिस्वामिनस्तीर्थकृतो जन्मभूमिः तत्र गतमात्र एव च दिवं गतः सपत्न्योश्च परस्परं कलहोऽभूत् एका ब्रूते ममैष पुत्रः ततोऽहं गृहस्वामिनी द्वितीया ब्रूतेऽहमिति ततो राजकुले व्यवहारो जातः तथापि न निर्वलति एतच्च भगवति सुमतिस्वामिनि तीर्थंकरे गर्भस्थिते जनन्या मङ्गलादेव्या जज्ञे तत आकारिते द्वे अपि ते सपत्न्यौ ततो देव्या प्रत्यपादि कतिपयदिनानन्तरं मे पुत्रो भविष्यति स च वृद्धिमधिरूढोऽस्याशोकपादपस्याधस्तादुपविष्टो युष्माकं व्यवहारं छेत्स्यति । तत एतावन्तं कालं यावदविशेषेण खादतां पिबतामिति ततो न यस्याः पुत्रः साऽचिन्तयत् लब्धस्तावदेतावान् कालः पश्चाद्यद्भविष्यति तन्न जानीमः । ततो हृष्टवदनयाऽनया प्रतिपन्नं ततो देव्या ज्ञातं नैषा पुत्रस्य मातेति निर्भर्त्सिता द्वितीया च गृहस्वामिनी कृता । देव्या औत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २६ ॥

(इत्थीसमहेत्ति) काऽपि स्त्री तस्या भर्त्ता पञ्चत्वमुपागतः सा च वृद्धिप्रयुक्तं लोकेभ्यो न लभते ततः पतिमित्रं भणितवती मम दापय लोकेभ्यो धनमिति । ततस्तेनोक्तं यदि मम भाग प्रयच्छसि । तयोक्तं यदिच्छसि तन्मह्यं दद्या इति ततस्तेन लोकेभ्यः सर्वं द्रव्यमुद्ग्राहित तस्यै स्तोकं प्रयच्छति सा नेच्छति *ततो जातो राजकुले व्यवहारः ततः कारणिकैर्यदुद्ग्राहितं द्रव्यं तत्सर्वमानायितं कृतौ द्वौ भागौ एको महान् द्वितीयोऽल्प इति* ततः पृष्टः कारणिकैः पुरुषः कं भागं त्वमिच्छसि स प्राह महान्तमिति । ततः कारणिकैरक्षरार्थो विचारितो यदिच्छसि तन्मह्यं दद्या इति त्वं चेच्छसि महान्तं भागं ततो महान् भाग एतस्या द्वितीयस्तु तवेति । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ।२७

(सयसहस्सत्ति) कोऽपि परिव्राजकः तस्य रौप्यमयं महाप्रमाणं भाजनं खोरयसंज्ञं स च यदेकवारं शृणोति तत्सर्वं तथैवाऽवधारयति ततः स निजप्रज्ञागर्वमुद्वहन् सर्वत्र प्रतिज्ञां कृतवान् यो नाम ममापूर्वं श्रावयति तस्मै ददामीदं निजभाजनमिति । न च कोऽप्यपूर्वं श्रावयितुं शक्नोति स हि यत्किमपि शृणोति तत्सर्वमस्खलितं तथैवानुवदति । वदति चायमपीदं मया श्रुतं कथमन्यथाहमस्खलितं भणामीति एतत्सर्वं ख्यातिमगमत् ततः केनापि सिद्धपुत्रकेण ज्ञातप्रतिज्ञेन स प्रत्युक्तमपूर्वं श्रावयिष्यामि । ततो मिलितो भूयान् लोको राजसमक्षं व्यवहारो बभूव । ततः सिद्धपुत्रोऽपाठीत् । "तुज्झ पिया मह पिउणो, धारेइ अणूणगं सयसहस्सं । जइ सुयपुव्वं दिज्जउ, अह न सुयं खोरयं देसु" जितः परिव्राजकः सिद्धपुत्रेण । सिद्धपुत्रस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २८ ॥ न० ॥ आ० म० द्वि० । आ० चू० । आ० क० ।

उप्पयंत-उत्पतत्-त्रि० ऊर्ध्वं पतति, "उप्पयंताणि पतता समंता पुरक्कम्मोदयोपगया" प्रश्न० १ द्वा० ।

उप्पयण-उत्पतन-न० उत्-पत ल्युट् ऊर्ध्वगमने, स्था० १० ठा० ।

उप्पयणिवय-उत्पातनिपात-पुं० उत्पात आकाशे उल्लङ्घनं निपातस्तस्मादवपतनम् (जं० ४ वक्ष०) उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातः । नाट्यविधिभेदे, "उप्पयणिवयपवत्तं संकुचियं पसारियरयारइयं भंतं संभं णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेति " रा० । जी० ।

उप्पयणी-उत्पतनी-स्त्री० विद्याभेदे, यां जपन् स्वत एव पतत्यन्यं चोत्पातयति ॥ सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उप्पयमाण-उत्पतत्- त्रि० ऊर्ध्वं पतति, स्त्रियाम् । "उप्पयमाणी विव धरणितलाउ" उत्पतन्ती ऊर्ध्वं यान्ती । ज्ञा० १ अ० ।

उप्परिवाडी-उत्परिपाटी- स्त्री० विपर्यासे, " उप्परिवाडी गहणे, चाउम्मासा भवे लहुगा " ग० १ अधि० ।

उप्परिवाडीकरण-उत्परिपाटीकरण-न० ... रिवाडी करणे, दोसा सम्म तदा करणे " ...

उप्पल-उत्पल-न० उद्-पल्-अच् प्राकृते " कगटडतदपशषस ×क×पा मूर्ध्वे लुक्" ८।२।७७ इति संयोगादेर्लुक् । प्रा० । पद्मविशे० । " फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मिलियं " ज्ञा० १ अ० । विं० । कल्प० । औ० । गर्दभके, श्वेतकुमुदे, आ० म० प्र० । " पक्कंतरेसु बहूइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं" जी०३प्रति० । ग०। ईषन्नीले उत्पले,जं० १ वक्ष०।नीलोत्पले, जी० ३ प्रति। प्र०। तं०।स०।आचा०।रक्तकमले, कल्प०। उत्पलं त्रिविधं नीलं रक्तं श्वेतञ्च । वाच० । अत एव उत्पलशब्दस्य,नीलोत्पलं रक्तकमलं गर्दभकं नीलोत्पलादीन्येवं विभिन्ना अर्था उपलभ्यन्ते (उत्पलस्य उपपातः परिमाणमपहार उच्चत्वं पायत्समुद्घात उद्वर्तनाः द्वात्रिंशता द्वारैर्वणफड शब्दे वक्ष्यते) कुष्ठे गन्धद्रव्यविशेषे,। "पउमुप्पलगंधिए " स० । तच्च उत्पलं कुष्ठमिति प्रसिद्धम् ॥ जं० ३ वक्ष० । जी० । तं० । चतुरशीतावुत्पलाङ्गशतसहस्रेषु, जी० ३ प्रति० । अनु० । स्था० । दशमे कल्पे चतुर्थविमाने च । स० । स्वनामख्याते पार्श्वापत्यीये परिव्राजके, पुं० । अस्थिकग्रामे वीरभगवति शूलपाणियक्षेणोपसृष्टे, " तत्थ उप्पलो नाम पुव्वणो पासावच्चिज्जो परिव्वायगो अट्ठंगमहानिमित्तजाणगो जणपासातो सोऊण मा तित्थगरो होज्जा अद्धिइं पकरेइ । आ०म०द्वि० । आ० क० । " तत्थ उप्पलो नाम पच्छाकडो परिव्वाओ पासावच्चिज्जो णेमित्तिओ भोमउप्पातसुमिणअंतलिक्खअंगसरलक्खणवंजणअट्ठंगमहानिमित्तजाणओ । आ० चू०१अ० । वल्कान्तं पलं मांसम् । अन्या० स० । मांसशून्ये, त्रि० । वाच० स्वनामख्याते द्वीपसमुद्रे च । प्रज्ञा० १५ पद० ।

उप्पलंग-उत्पलाङ्ग-न० चतुरशीतौ हुहुकशतसहस्रेषु, जी० ३ प्रति० । जं० । स्था० ।

उप्पलकंद-उत्पलकन्द-पुं० मूलबीजे कन्दभेदे, स्था० ५ ठा० ।

उप्पलगुम्मा-उत्पलगुल्मा-स्त्री० जम्बूसुदर्शनाया दक्षिणपूर्वस्यां पूर्वदिशि नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० ।

उप्पलणाल-उत्पलनाल-न० नीलोत्पलादेराधारे,आचा०२श्रु०१अ०

उप्पलवेंटग-उत्पलवृन्तक-पुं० उत्पलवृन्तानि नियमविशेषाद् गृहीतया भिक्षत्वेन येषां सन्ति ते उत्पलवृन्तिकाः । आजीविकश्रमणभेदेषु, औ० ॥

उप्पलहत्थग-उत्पलहस्तक-पुं० उत्पलाख्यजलजकुसुमविशेषे, । भ०७ म० द्वि० । जीवा० । रा० ।

उप्पला-उत्पला-स्त्री० शङ्खभार्यायाम्, स्था०८ ठा० । "तस्सणं संखस्स सन्तेकलनगस्स उप्पला णामं भारिया होत्था सुकुमाल जाव सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा जाव विहरइ" भ० १२ श० १ उ० । (संखशब्देऽन्यत्) कालस्य पिशाचेन्द्रस्य तृतीयाग्रमहिष्याम्, भ० १० श० ५ उ० । (तस्या [illegible] अग्गमहिसी शब्दे उक्ता)भीमानिधानकृत्याकारे [illegible] मृत्वा नरकं गत्वा ततो [illegible] दारके उत्पन्ना । विपा० [illegible] शब्दे उक्ता)जम्ब्वाः सुदर्शनाया दक्षि- [illegible] पुष्करिण्याम्, । जी० ३ प्रति० । [illegible] जलजकुसुमविशेषे, "प- [illegible]

[illegible]

उप्पव्वइय-उत्प्रव्रजित-त्रि० उत्प्रव्रज्य निर्गते, उत्प्रव्रजितमुण्डसारूपी गृहस्थश्च । ध० ३ अधि० ।

उप्पह-उत्पथ-पुं० उन्मार्गे, " आवन्ने उप्पहं जं तु " सूत्र० १ श्रु० १ अ० । औ० । " पंथा च उप्पहं नेति " नि० चू० १ उ० कदर्ये पथि, वाच० ।

उप्पहजाइ-उत्पथयायिन्-पुं० न० उन्मार्गगामिनि पुंसि, मनुष्ये शिक्षाचरोपे, परसमयगते वा पुरुषे च । स्था० ३ ठा० ।

उप्पहेम-देशी० । महाराष्ट्रादि देशविशेषप्रसिद्धे, प्र० ।

उप्पा-उत्पाद-पुं० प्राकृते स्त्रीत्वं तथारूपत्वं च " एगा उप्पा " प्राकृतत्वादुत्पादः स चैकसमये एकपर्यायापेक्षया वा एक युगपदुत्पादद्वयादिरस्ति अनपेक्षितनानाविशेषकसदर्थत्वेन वैक- ऽसाविति । स्था० १ ठा० ।

उप्पाइत्ता-उत्पादयितृ-त्रि० उत्पादनशीले, स्था० ७ ठा० । उत्पादके, स्था० ४ ठा० ।

उत्पादयितुम्-अव्य० संपादयितुमित्यर्थे, "उप्पाइत्ता णं ह- ...व्वए पुष्फुपमाणं " स्था० ४ ठा० ।

उप्पाइय-औत्पातिक- त्रि० उत्पादने निर्वृत्तमौत्पातिकम् । पांशुपातादौ, तन्निमित्तके अस्वाध्याये च । आव० ४ अ० । रुधिरवृष्ट्यादीनामनिष्टसूचकानां हेतुप्वनर्थेषु, "उप्पाइयवाही" उत्पाद- ऽनिष्टसूचकरुधिरवृष्ट्यादयस्तद्धेतुका ये व्याध्यस्ते औत्पातिकास्त

उप्पाइयपवण-औत्पातिकपवन-पुं०उत्पातजनितवायौ,प्रश्न०५।

उप्पाइयपव्वय-औत्पातिकपर्वत- पुं० अस्वाभाविके, " उप्पाइयपव्वयं व चंकमंतं सक्खं मत्तं गुलुगुलुतं " स्वाभाविकपर्वतो हि न चङ्क्रमते अत उच्यते औत्पातिकपर्वतमिव चङ्क्रमन्तं पाठान्तरेण तु औत्पातिकपर्वतमिव । औ० । ज्ञा० ॥

उप्पाइयाविच्छिन्नकोउहल्लत्त-उत्पादिताविच्छिन्नकौतूहलत्व- न० श्रोतॄणां स्वविषये उत्पादितं जनितमविच्छिन्नं कौतुकं येन तत्तथा । तद्भावस्तत्त्वम् । श्रोतृषु स्वविषयाद्भुतविस्मयकारितारूपे षट्त्रिंशे सत्यवचनातिशये, रा० ॥

उप्पाडण-उत्पाटन- न० उद्-पट्-णिच्-ल्युट्-उन्मूलने, ज्ञा० १ ज्ञा० । उत्खनने, " सकृदुत्पाटनतः, शालिरपि फलावह पुंसः " पो० १४ विव० । नि० चू० ॥

उप्पाडिय-उत्पाटित- त्रि० उन्मूलिते, " उप्पाडियनयणसंभमसणासणस्स " आ० क० ॥

उप्पाय-उत्पात- पुं० न० उत्पतनमुत्पातः । उद्-पत्-घञ्-ऊर्ध्वगमने, स्था० १ ठा० । प्रकृतिविकारे, तद्रूपे सहजरुधिरवृष्ट्यादौ, तत्प्रतिपादनपरे शास्त्रे च । यथा राष्ट्रोत्पातादि स्था० ९ ठा० । प्रश्न० । स० । अनु० । सूत्र० । आव० । " साहिय दंसण जम्मि जायइ भन्नइ समुप्पायं " सहजरुधिरवृष्ट्यादि दर्शने जायते तदुत्पातानिधं निमित्तम् । आदिशब्दादस्थिवृष्ट्यादिपरिग्रहः । यथा " मज्जानि रुधिरास्थीनि, धान्याङ्गारवसास्तथा । वर्षेत यत्र, भयं विद्याच्चतुर्विधमित्यादि । प्रव० । [illegible] द्विविकारयम् विस्तरतः परिणामत उत्पातः " [illegible] [illegible] । मंसंमिसाहरिं, मरेज्ज [illegible] रुधिरं गुत्तं " इत्येवं रूपे उत्पाते उत्पातयाधिके [illegible] ग० वृ० । भाव० ॥ (विस्तरतोवर्णनमस्याउत्पाय शब्दे [illegible] [illegible] विषयेषु दर्शितोगृहस्थहितासु च । शुभाशुभसूचकं [illegible] दिव्यान्तरिक्षभौमभेदात् त्रिविधः । स च वृहत्संहितायां [illegible]

धनवैरुत्पातात्, पर्णैः प्रोषात नानद् वदये । तेषां सहेपोऽयं, मदनोऽन्यचमुपातः ॥ भयचारेण नराणा-मुपसर्गाः पापसंश्रयाकुर्वन्ति । मेनूनयन्ति दिव्या-न्तरिक्षजे।भासनदुत्पाताः ॥ मनुजानामपचारा-दपरक्ता देवताः सृजन्त्येतान् । तन्मनिघाताय नृपः, शान्तिं राष्ट्रे प्रयुञ्जीत। दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृत-मुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुरन्दर-चापादि यदान्तरिक्षं तत् ॥ भौमं चरस्थिरभवं, तच्छान्तिभिराहतं शममुपैति । नाभसमुत्पन्नकोपशमन-मुत्पातपरिदिनेषु भौमेषु ॥ पाकमुपयाति दैवं परिकल्पनमथवा नृपतेः । दैवतयात्राशकट-ध्वजयुगकेतुजन्दपस्नानि ॥ संपर्यानमनसादन-महाश्च तृदेशापशुभेदाः । अपिपर्यापिनृत्य-प्रोत्कूर्न तद् द्विजार्तानाम् ॥ मङ्गलसोकपाशोऽन्यं स्थूलामनिष्टं सत् । गुरुमितत्वानश्च्युतं पुरोपसो विपत्तुं व लोकानाम् ॥ स्कन्दविशाखमनुष्यं माएडलिकानां नरेन्द्राणाम् । येद्व्यासे मन्त्रिणि विनायके वैकृते चमूनाथे ॥ धातरि सविश्वकर्मणि लोकानाभावाय निर्दिष्टम् । देवकुमारकुमारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्स्यात् ॥ तन्नरपतेः कुमारककुमारिकास्त्रीपरिजनानाम् । रक्षःपिशाचगुह्यकनागानामेतदेव निर्देश्यम् ॥ मासैश्चाप्यष्टभिः सर्वेषामेव फलपाकः ॥ राष्ट्रस्यानभि' प्रदीप्यते दीप्यते च नेन्धनवान् । मनुजेश्वरस्य पीडा स्यान्नरपाद्रस्य विहेया ॥ जलमांसाद्युज्ज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे रणो रौद्रः । सैन्यग्रामपुरेषु च नाशो वह्नेर्भयं कुरुते ॥ प्रासादतलतोरण-केत्यादिष्वनलरन्ध्रेषु । तडितां वा पतनात् पञ्चत्वमाप्यागमो नियमात् ॥ धूमोऽनग्निसमुत्थो रजस्तमश्चाहितं महाभयदम् । व्यभ्रे निशि उडुनाशो दर्शनमपि चाह्नि दोषकरम् ॥ नगरचतुष्पादाण्डजमनुजानां भयकरं ज्वलनमाहुः । धूमाग्निविस्फुलिङ्गैः शय्याम्बरकेशगैर्मृत्युः ॥ आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोशनिर्गमनवेपनानि वा । वैकृतानि यदि वायुधेऽपराण्याशु रौद्ररणसंकुलं वदेत् । इत्यग्निवैकृतम् ।

शाखाभङ्गेऽकस्माद् वृक्षाणां निर्दिशेद्रणोद्योगम् । हसने देशभ्रंशं रुदिते च व्याधिबाहुल्यम् ॥ राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौ बालवधोऽतिव कुसुमिते बाले । वृक्षात् क्षीरस्रावे सर्वद्रव्यक्षयो भवति ॥ मद्ये वाहननाशः संग्रामः शोणिते मधुनि रोगः । स्नेहे दुर्भिक्षभयं महद्भयं निःसृते सलिले ॥ शुष्कविरोहे वीर्यान्नसंक्षयः शोषणे च विपर्यासः । पतितानामुत्थाने स्वयं भयं दैवजनितं च ॥ पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफलं नृपवधाय निर्दिष्टम् । धूमस्तस्मिन् ज्वाला यथा भवेन्नृपवधायैव ॥ सर्वेषु तरुषु वापि-जनसङ्क्षयो विनिर्दिष्टः। वृक्षाणां वैकृत्ये दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥ इति वृक्षवैकृतम्

नालेऽब्जयवादीनामेकस्मिन् द्वित्रिसम्भवो मरणम् । कथयति तदधिपतीनां यमलं जातं च कुसुमफलम् ॥ अतिवृद्धिः शस्यानां नानाफलकुसुमसंभवो वृक्षे । भवति हि यद्येकस्मिन् परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ अर्धेन यदा तैलं भवति तिलानामतैलता वा स्यात् । अन्नस्य च वैरस्यं तदा च विन्द्याद्भयं सुमहत् ॥ विकृतं कुसुमफलं वा ग्रामादथवा पुराद्बहिः कार्यम् । इति शस्यवैकृतम् ।

दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां क्षुद्भयं सपरचक्रम् । रोगो ह्यनृतुभवायां नृपवधोऽनभ्रजातायाम् ॥ शीतोष्णविपर्यासे नो सम्यगृतुषु संभवत्स्वपि । षण्मासात्प्राक् परचक्रं रोगभयं दैवजनितं च ॥ अन्यर्तौ सप्ताहं प्रबन्धवर्षे प्रधाननृपमरणम् । रक्तं शस्त्रोद्योगो मांसा

. . . . .

ऽस्थिवृष्टौ शस्यानामीति सञ्जननम् ॥ धान्यमृतवसौद्राणां दग्धो रुधिरोष्णवारिणां वर्षे । देशविनाशो ज्ञेयोऽशृग्वर्षे चापि नृपयुद्धम् ॥ यद्यमलेऽर्के छाया न दृश्यते दृश्यते प्रतीपा वा । देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं विनिर्देश्यम् ॥ व्यभ्रे नभसीन्द्रधनुर्दिवा यदा दृश्यतेऽथवा रात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वा तदा भवेत् क्षुद्भयं सुमहत् ॥ सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां योगः स्मृतो वृष्टिविकारकाले ॥ इति वृष्टिवैकृतम् । अपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण शून्यतां कुरुते । शोषश्चाशोष्याणामन्येषां वा ह्रदादीनाम् ॥ स्नेहासृङ्मांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रतीपगाश्चापि । परचक्रस्यागमनं नद्यः कथयन्ति षण्मासात् ॥ ज्वालां धूमक्वाथरुदितोत्क्रुष्टानि चैव कूपानाम् । गीतप्रजल्पितानि च जनमरकाय प्रदिष्टानि ॥ तोयोत्पत्तिरखाते गन्धरसविपर्यये च तोयानाम् । सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शुभकृत्यम् ॥ इति जलवैकृतम् ॥ प्रसवविकारे स्त्रीणां द्वित्रिचतुःप्रभृतिसम्प्रसूतौ वा । हीनातिरिक्तकाले च देशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ वडवोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेषाम् ॥ इति प्रसववैकृतम् ॥ परयोनावभिगमनं भवति तिरश्चामसाधु धेनूनाम् । उक्षाणां चान्योऽन्यं पिबति श्वा वा सुरभिसुतम् ॥ मासत्रयेण विद्यात् तस्मिन्निःसंशयं परागमनम् ॥ इति चतुष्पादवैकृतम् ॥ यानं वाहवियुक्तं यदि गच्छेन्न व्रजेच्च वाहयुतम् । राष्ट्रभयं भवति तदा चक्राणां सादभङ्गे च ॥ अनभिहितूर्यनादः शब्दो वा ताडितेषु यदि न स्यात् । व्युत्पत्तौ वा तेषां परागमो नृपतिमरणं वा ॥ गीतरवतूर्यनादा नभसि यदा वा चरस्थिरान्यत्वम् ॥ मृत्युस्तदा गदा वा विस्वरतूर्ये पराभिभवः । गोलाङ्गलयोर्भङ्गे दर्वीशूर्पाद्युपस्करविकारे ॥ क्रोष्टुकनादे च तथा शस्त्रभयं मुनिवचश्चेदम् । इति वायव्यवैकृतम् ॥ पुरपक्षिणो वनचरा वन्या वा निर्भया विशन्ति पुरं नक्तं वा दिवसचरा क्षपाचरा वा चरन्त्यह्नि । सन्ध्याद्वयेऽपि मण्डलमावध्नन्तो मृगा विहङ्गा वा । दीप्तायां दिश्यथवा क्रोशन्तः संहता भयदाः ॥ श्वानः प्ररुदन्त इव द्वारे वा सन्निरम्बुका दीनाः । प्रविशेद्यदेन्द्रभवने कपोतकः कौशिको यदि वा ॥ कुक्कुटरुतं प्रदोषे हेमन्तादौ च कोकिलालापः । प्रतिलोममण्डलचराः श्येनाद्याश्चाम्बरे भयदाः ॥ गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसङ्घसंपाताः । मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवाश्चापि नाशाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयव-प्रवेशनं मन्दिरेषु मरकाय । पशुशस्त्रव्याहारे नृपमृत्युरुक्तवानृषिभिः ॥ इति मृगपक्ष्यादिवैकृतम् ॥ शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारप्रपातभङ्गेषु । तद्वत् कपाटतोरणकेतूनां नरपतेर्मरणम् ॥ सन्ध्याद्वयस्य दीप्तिर्धूमोत्पत्तिश्च काननेऽनग्नौ । छिद्राभावे भूमेर्दरणं कम्पश्च भयकारी ॥ पाषण्डानां नास्तिकानां च भक्तः साध्वाचारप्रोज्झितः क्रोधशीलः । ईर्ष्युः क्रूरो विग्रहासक्तचेता यस्मिन् राजा तस्य देशस्य नाशः ॥ प्रहर हर छिन्धि भिन्धीत्यायुधकाष्ठाश्मपाणयो बालाः । निगदन्तः प्रहरन्ते तत्रापि भयं भवत्याशु ॥ अङ्गारगैरिकाद्यैर्विकृतप्रेताभिलेखनं यस्मिन् । नायकचित्रितमथवा क्षयं क्षयं याति न चिरेण ॥ लूतापटाद्यावरणं न सन्ध्ययोः पूजितं कलहयुक्तम् । नित्योच्छिष्टस्त्रीकं च यद्गृहं तत्क्षयं याति ॥ हृष्टेषु यातुधानेषु निर्दिशेज्जनकमाशु मरणमृतम् ॥ इति शक्रध्वजेन्द्रकीलादि वैकृतम् ॥

नरपतिदेशविनाशे केतोरुदयेऽथवा गृहेऽर्केन्दोः । उत्पातानां प्रभवः स्वर्तुभवाश्चाप्यदोषाय ॥ ये च न दोषान् जनयन्त्युत्पातास्तानृतुस्वभावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्विद्यादेतैः समासोक्तैः ॥ वज्राशनिमहीकम्पसन्ध्यानिर्घातनिस्वनाः । परिवेषरजोधूमरक्तार्कास्तमनोदयाः ॥ द्रुमेभ्योऽन्नरसस्नेहबहुपुष्पफलोद्गमाः । गोपक्षिमदवृद्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ ताराोल्कापातकलुषं कपिलार्केन्दुमण्डलम् । अनग्निज्वलनस्फोटधूमरेण्वनिलाहतम् ॥

[illegible] मत्वं ततः [illegible]नम् । मरितो चाम्बुसं- [illegible] शुभं वदेत् ॥ [illegible]धर्वेपविपिस्तुप्फविपे- [illegible] । [illegible] रमन्नं दर्शं [illegible]॥ मपेनस्तृदपानानां [illegible] । मार्गं [illegible]दानो घरांशु न भयावहम् ॥ [illegible]दर्शनम् । नक्षत्राणां ग्रहाणां च [illegible] च [illegible] ॥ [illegible]निर्घोषा घनगर्जनमानुषु । म- [illegible] स्मृतः ॥ [illegible] न- [illegible] । [illegible]दर्शने यागमानुषी ॥ [illegible] । [illegible] सूर्योदयास्ती च [illegible] विरूपाद्भुतदर्शनम् । [illegible] ॥ [illegible] च विकाराः [illegible] । [illegible] । अतोऽन्यत्र [illegible] । [illegible] च या गाथाः [illegible] च [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] (४१ [illegible]) [illegible] च । [illegible] समागमे [illegible] । [illegible] च [illegible] । [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

यीष्याम । [illegible] सौम्यैरपुनोर्विप्रयुक्तो [illegible] चन्द्रः ॥ [illegible] च [illegible] दक्षिणेन न [illegible]दितहन्त्यपात् यद्गुरक्त [illegible] । परिघ इति मेघरेखा या तिर्यग्नास्करोदयेऽस्ते वा । [illegible] प्रतिसूर्यो [illegible]ज्यरिन्द्रचापनिभः ॥ उदयेऽस्ते [illegible] दीर्घा [illegible] । [illegible], [illegible] दीर्घम् ॥ [illegible] तेजःपरिहानिसुखाक्रान्तारक्तोदयं [illegible] । [illegible] विद्धैरेतैः शुभाशुभं वाच्यम् । [illegible] सर्व [illegible] ॥ [illegible] परिघो [illegible] विमलं [illegible] स्निग्धा दीधितयः [illegible] । [illegible] वा यदा, [illegible] समये मेघो महाभ्रादयेत ॥ [illegible] विद्वैर्विधः । यस्मिन् देशे [illegible] वाहिनी समुत्पन्नि [illegible] । [illegible] महान्, [illegible] ॥ [illegible] यदि वास्तमये, [illegible] । [illegible] तदा [illegible], [illegible] ॥ [illegible] पुरा, [illegible] च । [illegible] धत्ते [illegible] वा ॥ [illegible] स्मिन् सर्वं [illegible] पुनरुक्तवर्जम् । [illegible] । [illegible] । [illegible] दिनानि [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] स्थां० । धा०व० ।

[illegible]-पुं० [illegible] । [illegible] । प्राकृताने, [illegible] १ [illegible] १ [illegible] ।

[illegible] ।

प्रयोग[illegible] स्या–[illegible] द्विविधस्तथाः ।

[illegible] निषमान्समुदायशा[illegible] । १७ ॥

[illegible] । [illegible] । १ । [illegible] । २ । [illegible] । [illegible] । [illegible] च [illegible] ।

[illegible], [illegible] च [illegible] ।

[illegible] । २३ ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ [illegible] ॥

स्वाभाविकश्च द्विविध उत्पादः । एकः समुदयकृतः प्राक्प्रतिपादितावयवारब्धो घटादिवत् । अपरश्चैकत्विकोऽनुत्पादितामूर्तिमद्द्रव्यावयवारब्ध आकाशादिवत् । आकाशादीनां च यथावगाहो घटादिद्रव्यनिमित्तोऽवगाहनादिक्रियोत्पादो नियमादनेकान्तो भवेत् । स्यगाहकजन्तूत्पादद्रव्यसन्निधानतोऽस्थिरधर्माधर्माद्यवगाहनगतिस्थितिक्रियोत्पत्तिनिमित्तभावोत्पत्तिरित्यभिप्रायः ॥ सम्म० ॥ (आगासशब्दे तत्प्रदेशिकता दर्शिता)

अथोत्पादस्य द्वितीयभेदं कथयन्नाह ॥

विश्रसा हि विना यत्नं, जायते द्विविधः स च ।

तत्राद्येऽचेतनस्कन्ध–जन्यः समुदयोऽभ्रिपः ॥ २० ॥

सचित्तमिश्रजश्चान्यः, स्याद्देकत्वप्रकारकः ।

शरीराणां च वर्णादि, सुनिर्धारो जवन्यतः ॥ २१ ॥

विश्रसाख्यो द्वितीय उत्पादः । विश्रसाशब्दस्य कोऽर्थः सहजं विना यत्नमुत्पद्यते यः स विश्रसोत्पादः । सोऽपि पुनर्द्विविधो द्विप्रकारः । एकस्तत्र समुदयजनितः द्वितीय एकत्विकः । उक्तं च " साहाविओ वि समुदय कओ व्व एगत्तिओ व्व होज्जाहि " तत्रापि तयोर्द्वयोर्मध्य आद्यः समुदयजनितो विश्रसोत्पादः अचेतनस्कन्धजन्यः समुदयः कथितः । अभ्रादीनां समुदयपुद्गलानां यथोत्पादः ॥ २० ॥ तथा पुनर्द्वितीयः सचित्तमिश्रजः शरीरवर्णादिकानां निर्धारो ज्ञेयः । सचित्ताः पुद्गला वर्णादीनां तथा तथाकारयोग्यादिपुद्गलानां परिणत्या परिणतानामेकत्वप्रकारकएकताकारेण परिणताः । अनेकेषां वर्णादीनां संगतानां परस्परमुत्पादकत्या विश्रसी भूतानामवयवानामवयविधर्मत्वेन देहदृश्याकारभूतानामणूनां शरीरादि सुनिर्धारो भवति । देहादिपिण्डानां (सु) धर्निर्धारेण निर्धारो वपुरूपावस्थत्वं भण्यते । तथाच प्रज्ञापनायां स्थानाङ्गे च " तिविहा पुग्गला पन्नत्ता तंजहा पओगपरिणता १, मीससा परिणता २, वीससा परिणता ३," तत्र च प्रथम प्रयोगपरिणताः पुद्गला ये भवन्ति ते जीवप्रयोगेण संयुक्ताः शरीरादयः सचित्ताः १ तथा मिश्रपरिणताश्च ते ये जीवेन पुद्गला मुक्ताः कलेवरादयः २ पुनश्च विश्रसा परिणताः स्वभावेन परिणताः यथाभ्रेन्द्रधनुरादयः ३ एवं च सम्यग् विश्रसाख्यस्य भेदस्य स्वभावजनितस्य द्वैविध्यं प्रदर्शितम् । अचेतनस्कन्धजन्यसमुदायाख्यः प्रथमस्तत्र सचित्तमिश्रजन्यैकत्वप्रकारकशरीरादिवर्णादिसुनिर्धारसंज्ञो द्वितीयः । अत्रायं विशेषः स्वाभाविके परिणमनेऽचित्तपुद्गलेरेवायत्नसाध्यव्यवहार उपदिष्टः । इह तु द्वयमपि ॥ २१ ॥

पुनर्भेदं दर्शयन्नाह ॥

यत्संयोगं विनैकत्वं, तद्द्रव्यांशेन सिद्धता ॥

यथास्कन्धविभागाणोः, सिद्धस्यावरणक्षये ॥ २२ ॥

स्कन्धहेतुं विना योगः, परयोगेण चोद्भवः ॥

क्षणे क्षणे च पर्याया–स्तदेकत्वमुच्यते ॥ २३ ॥

उत्पादो ननु धर्मादेः, परप्रत्ययतो भवेत् ॥

निजप्रत्ययतो वापि, ज्ञात्वान्तर्नय योजनाम् ॥ २४ ॥

नाशोऽपि द्विविधो ज्ञेयो रूपान्तरविगोचरः ॥

संयोगं विना विश्रसोत्पादो यद्द्रव्यस्तदेकत्वं ज्ञेयम् । तदेवैकत्वं द्रव्यांशेन द्रव्यविभागेन सिद्धता नाम उत्पन्नत्वं ज्ञेयम् । यथा द्विप्रदेशादिस्कन्धविभागेनाणोः परमाणोर्द्रव्यस्योत्पादः । तथा [illegible] सिद्धस्य [illegible]

[illegible]

दयः कथयन्ति । तेषां मते एकतन्त्वादिविभागेन खण्डपटोत्पत्तिः कथं जायतेति प्रतिबन्धककालभावस्यावस्थितावयवसंयोगस्य हेतुताकल्पने महागौरवात् । तस्मात् कुत्रचित्संयोगात् कुत्रचिद्विभागाद्द्रव्योत्पादकता मन्तव्या । तदा विभागजपरमाणूत्पादोऽप्ययत्नतः सिद्धः स्यात् संमतिशास्त्रे इत्थं सूचितमस्ति । तदुक्तम् । " दव्वंतरसंजोआहि, केवि दवियस्स विंति उप्पायं । उप्पायं या कुसला, विभागजाइं न इच्छंति ॥ १ ॥ अणुमत्तपाहि आरद्ध-दव्वे तिअणुअंति निद्देसो । तत्तो अ पुण विभत्ते, अणुत्ति जाओ अणू होइ ॥ २ ॥ आभ्यां गाथाभ्यां भावार्थोऽवधार्यः । यथा परमाणोरुत्पादः एकत्वजन्यस्तथा येन संयोगेन स्कन्धो न निष्पद्यते एतादृशो धर्मास्तिकायादीनां जीवपुद्गलयोस्संयोगस्तद्द्वारा यश्च संयुक्तद्रव्योत्पादोऽसंयुक्तावस्थाविनाशपूर्वकः तथा ऋजुसूत्रनयाभिमतो यश्च क्षणिकपर्यायः प्रथमद्वितीयसमयादिव्यवहारहेतुस्तद्द्वारा यश्चोत्पादश्च तत्सर्वमेकत्वं ज्ञेयम् ॥ २२ ॥ अत्र न किंचिद्विवादस्तत्र श्लोकमाह । स्कन्धहेतुं विना यः संयोगपरयोगेन धर्मास्तिकायादीनां यश्चोत्पादः तथाच क्षणिकपर्याये प्रथमद्वितीयादिद्रव्यव्यवहारहेतवस्तद्द्वारा य उत्पादः तत्सर्वमेकत्वं कथ्यते तत्र न कोऽपि विसंवाद इति ॥२३॥ पुनर्भेदं कथयन्नाह (उत्पादेति) ननु धर्मादेरुत्पादः परप्रत्ययो भवेत् अपि पुनर्निजप्रत्ययाद्भवेदन्तर्नययोजनां ज्ञात्वा इति । भावार्थस्त्वयम् धर्मास्तिकायादीनामुत्पादो नियमेन परप्रत्यय-स्तोपपन्नश्च गत्यादिपरिणतजीवपुद्गलादिनिमित्त उक्तः । स उभयजनितस्स चैकजनितोऽपि भवेत् । ततस्तस्य निजप्रत्ययतापि कथयितुं युक्ता निश्चयव्यवहारावधारणात् । अयमर्थः । " आगासाईयाणं, तिण्हं परपच्चओ नियमा " इति सम्मतिगाथायामकारप्रश्लेषतया वचनान्तरेण कृतोऽस्ति वृत्तिकारेण तमर्थमनुस्मृत्येहापि लिखितोऽस्ति तस्माद्धर्मास्तिकायादीनामुत्पादो नियमात्परप्रत्यय एव । सोऽपि स्वोपपन्नश्च गत्यादिपरिणतजीवपुद्गलादिनिमित्तः उभयजनितोऽप्येकजनितोऽपि स्यात् । तस्य च निजप्रत्ययताप्यन्तर्नयवादेनोक्तास्ति भावना चेत्थं ज्ञेया ॥ द्र० ९ अध्या० ॥ "उप्पादलक्खणं अ-ण्णि तव्ववहारितं अणण्णियववहारियंति या विस्सिसा द्विहंति या पगट्ठा तव्विवरीतमितरं । तत्थ अण्णि तंजहा पढमसमयसिद्धे सिद्धत्तेण उप्पन्नो अणण्णितो जीजणमोयणउप्पत्ता आ० चू० १ अ० । विशे० । श्रीन्द्रियजीवभेदे च । प्रज्ञा० १ प० । ओत्पात–न० उत्पाते भवमौत्पातम् । पांशुवृष्टयादौ, आ० म० । कांपहसितादौ, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उप्पायग–उत्पातक–त्रि० उत्पातयति उत्पातं जनयति–उद्-पत्-णिच्-ण्वुल् उत्पातजनके, ऊर्ध्वपतनशीले च । वाच० ।

उत्पादक–त्रि० उद्–पद्–ण्वुल् उत्पादनकर्त्तरि, स्त्रियां टापि अत इत्वम् । उत्पादिका उत्पादकस्त्रियाम हिलमोचिकायां शब्दा त्रि० पूतिकायाम्, देहिकानामकीटे च स्त्री० । पितरि, पुं० ऊर्ध्वं स्थिताः पादा यस्य कप् । अष्टापदे शरभाख्ये गजघातिनि पशुभेदे, तस्य पृष्ठस्थचतुश्चरणत्वात् ऊर्ध्वपादत्वम् । वाच० । श्रीन्द्रियजीवभेदे च । ये भूमिं भित्त्वा समुत्तिष्ठन्ति द्वीपाः "पाणमौयइकंभूउप्पायगदीहगोम्मि सिसुणागो" व्य० प्र० ८ उ० । नि० चू० १ । प्रज्ञा० १ ।

उप्पायच्छेयण–उत्पादच्छेदन–न० उत्पादो देवत्वादिपर्यायान्तरस्य तेन [illegible] द्रव्यवियोगः उत्पादच्छेदनम् । छेदनभेदे, स्था० ३ ।

उप्पायण–उत्पादन–न० उद्-पद्-णिच्-ल्युट्-जनने,उत्पत्तिकरणे-वाच० । " मचाणुचाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसंनिओगे " उत्पादने एते विषयादिपदार्थाः कथं मिलिष्यन्तीति चिन्तने, उत्त० ३४ अ० ।

उप्पायणंतरिय–उत्पादनान्तर्य–न० उत्पादनस्याविरहे, यथा निरयगतौ जीवानामुत्कर्षतोऽसंख्येयाः समयाः स्था० ४ ठा० ।

उप्पायणा–उत्पादना–स्त्री० उत्पादनमुत्पादना । मूलतः शुद्धस्य पिण्डस्य धात्रीत्वादिभिः प्रकारैरुपार्जने, प्रव० ६७ द्वा० । पिं० । आव० । तस्या निक्षेपो यथा—

नामं ठवणा दविए, भावे उप्पायणा मुणेयव्वा ।
दव्वम्मि होइ तिविहा, भावम्मि उ सोलसपया ॥

उत्पादना चतुर्धा तद्यथा (नामंति) नामोत्पादना स्थापनोत्पादना द्रव्ये द्रव्यस्योत्पादना भावे भावस्योत्पादना च । तत्र नामस्थापने क्षुण्णे द्रव्योत्पादना च यावन्नो आगमतो भव्यशरीरद्रव्योत्पादना प्रागुक्तगवेषणादिरिव भावनीया । ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता तु द्रव्योत्पादना त्रिधा सचित्तद्रव्योत्पादना अचित्तद्रव्योत्पादना मिश्रद्रव्योत्पादना च । भावोत्पादना द्विधा तद्यथा आगमतो नोआगमतश्च । तत्र आगमत उत्पादना शब्दार्थज्ञस्तत्रोपयुक्तः नोआगमतो भावोत्पादना तु द्विधा तद्यथा प्रशस्ता अप्रशस्ता च । तत्र प्रशस्ता ज्ञानाद्युत्पादना अप्रशस्ता षोडशपदा वक्ष्यमाणधात्रीदूत्यादिषोडशभेदा ।

तत्र प्रथमतः सचित्तद्रव्योत्पादनां विभावयिषुराह ॥

आसूयमाइएहिं वालवयविगुरंगवीयमाईहिं ।
सुयअस्साहृमाईणं, उप्पायणया उ सचित्ता ॥

सुताश्वद्रुमादीनां द्विपदचतुष्पदापदरूपाणामश्वादिशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते सुतादीनामश्वादीनां द्रुमादीनां च यथासंख्यमासूत्यादिभिरासूर्यमुपायादिविक्रमादिशब्दात्कटकजलादि परिग्रहःतथा वालाचिकतुरङ्गवीजादिभिश्च तत्र वालैः केशैर्गमादिभिरभिधीयते श्यामो वालचितपुरुषो लोमशः पुरुष इति वचनात् । तुरङ्गवीजे च सुप्रसिद्धं । आदिशब्दात्तदन्यहेतुपरिग्रहः । या उत्पादना तथाहि केनचिन्निजभार्यायाः कथमपि पुत्रासंभवे देवताया उपयाचितेन केनाप्यृतुकालोकेन स्वसंप्रयोगेन च सुतः पुत्रिका वा उत्पाद्यते । तथा निजघोटिकायाः परस्य भाटकप्रदानेन पर्याटकमानीय तुरङ्ग उत्पादितः । एवं यथायोगं गर्दभादिष्वपि तथा जलसेकेन बीजारोपणेन च द्रुमवल्ल्यादिः । तत इयं या द्रुमादीनामुत्पादना सा सचित्तद्रव्योत्पादना । संप्रत्यचित्तद्रव्योत्पादनां मिश्रद्रव्योत्पादनां च प्रतिपादयति ।

[illegible], [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥

[illegible] सुवर्णरूप्यताम्रादीनां [illegible] विहिता [illegible] सा अचित्तद्रव्योत्पादना । तथा च [illegible] मिश्रद्रव्योत्पादना । [illegible] भावोत्पादनामाह

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

शस्ता । तत्र या क्रोधादीनां क्रोधादियुक्तधात्रीत्वादीनां च उत्पादना साऽप्रशस्ता या तु ज्ञानादेर्ज्ञानदर्शनचारित्राणामुत्पादना सा प्रशस्ता । इह चा प्रशस्तया भावोत्पादनयाऽधिकारो [illegible] याणां धनक्षुपक्रान्तत्वात् । सा च षोडशभेदा । पिं० ।

उप्पायण संपायण–णिव्वत्तण मो य होंति एगट्ठा ।
आहारस्सिहपगया, तीए दोसा इमे होंति ॥ १० ॥

उत्पादनमुत्पादना एवं संपादना निर्वर्तना च । इह च सर्वत्रापि स्त्रीत्वमोकारश्च निपातः प्राकृतत्वाच्च शब्दः समुच्चये एते स्युरेकार्थाः अनन्याभिधेयाः सर्वेषामेव एषामुत्पादनलक्षणस्य ते शब्दा इति गम्यम् । सा च सचेतना चेतनाचेतनद्रव्यादि [illegible] त्वेनानेकविधेत्यत उच्यते आहारस्याशनादिरूपस्य [illegible] वस्त्रपात्रादिपरिग्रहः । इह पिण्डाधिकारे प्रकृताः प्रस्तुता [illegible] धिकारात् (ता पत्ति) एतस्याः पुनरुत्पादनाया गृहस्थ [illegible] रसाधुना स्वार्थं तत्ताद्युपार्जनरूपा ये दोषा दूषणानि [illegible] वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षीभूता भवन्ति स्युरिति गाथार्थः । तान् नामतो दर्शयन्नाह "धातीदूतिणिमित्ते, आजीववणीमगे तिगिच्छा य । कोहे माणे माया, लोभे हवंति दस एते । पुव्विंपच्छा संथव-विज्जामंते य चुण्णजोगे य । उप्पायणाय दोसा, सोलसमे मूलकम्मे य" । पंचा० १३ विव० । धात्र्यादिव्याख्यानम् [illegible] नन्तरोक्ता उत्पादनाया दोषाः षोडश । मूलकर्म [illegible] णम् । इह धात्र्याः पिण्डो धात्रीपिण्डः किमुक्तं भवति धात्रीत्व करणेन कारणेन च य उत्पाद्यते पिण्डः । यस्तु दूतीत्वकरणेनोत्पाद्यते स दूतीपिण्डः । एवं निमित्तादिष्वपि भावना । जी० । पिं० । ध० । उत्त० । स्था० । ग० । आचा० । जीत० ।

उत्पादनादोषेषु प्रायश्चित्तमभिधित्सुराह

दुविहनिमित्ते लोभे, गुरुगा माया य मासियं गुरुं ।
सुहुमे वयणे लहुओ, सेसे लहुगा य मूलं च ॥

निमित्तं त्रिविधमतीतविषयं प्रत्युत्पन्नविषयमनागतविषयं च । तत्र द्विविधे निमित्ते प्रत्युत्पन्नविषये च तथा लोभे च [illegible] त्वारो गुरुकाः । मायायां मासगुरु । सूक्ष्मे चैकित्स्ये [illegible] वे च प्रत्येकं लघुको मासः शेषेषु तु समस्तेषु [illegible] प्रत्येकं चत्वारो लघवो नवरं मूलकर्मणि मूलम् । [illegible] उप्पायणाए अइए निमित्ते चउलहुं । पडुप्पन्ने [illegible] चउगुरुं । कोहे माणे चउलहु । मायाए मासगुरुं । सुहुमे [illegible] पंचगाइदिया । बादरतेइच्छे चउलहुं । संथवे मासलहुं । [illegible] चउलहुं । लोइयमेहुणियसंथवे चउगुरुं मूलं वा । [illegible] मासलहुं । मूलकम्मे मूलं । सेसेसु चउलहु उप्पायणा [illegible] (जीतकल्पानुसारेणावामत्र आयम्बिलाद्य [illegible]

उप्पायणाविसोहि–उत्पादनाविशुद्धि–स्त्री० [illegible] धर्मचरणादीनां निर्दोषतारूपे उत्पादनाया वा निर्दोषतायां विशुद्धिभेदे, स्था० ३ ठा० ।

उप्पायणोवघाय–उत्पादनोपघात–पुं० उत्पादनया [illegible] दूरकर्मणः धनार्जनं चरणस्य वा शबलीकरणमुत्पादनं [illegible] उद्गमस्य वा पिण्डादिप्रसूतेरुपघातो धात्र्यादिभिः [illegible] दनोपघातः । धात्र्यादिदोषदुष्टतया उत्पादनया [illegible] चरणस्य धात्र्यादिभिः षोडशभिरुत्पादनादोषैः [illegible] संयमस्य उपघातभेदे, स्था० १० ठा० ।

उप्पायणिवाय–उत्पादनिपात–पुं० [illegible] विपा० १ श्रु० । [illegible] स्य । " वादिज्जते मया, " [illegible]

प्पायपडियाओ विय, तडुत्तयं चेगमपत्तं " अप्पायपडियाओ णामं जेणं इत्थवेयकारणावाणं काणि वि पगसमएण चेव पुव्वुद्दिट्ठाणि णं पासति काणि पुण अदिट्ठपुव्वाणि पासति एस उप्पायपडियाओ भवति । आ० चू० २ अ० । (एतद्विषयावधि पतनवक्तव्यता ओहि शब्दे द्वितीये भागे दर्शयिष्यते)

उप्पायपव्वय–उत्पातपर्वत–पुं० उत्पतनमूर्ध्वगमनमुत्पातस्तेनोपलक्षितः पर्वत उत्पातपर्वतः । स्था० १० ठा० । स्वनामख्यातेषु पर्वतेषु, तिर्यग्लोकगमनाय यत्रागत्योत्पतति स उत्पातपर्वत इति । भ० २ श० ८ उ० । उत्पातपर्वता यत्रागत्य बहवो व्यन्तरदेवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति । जी० ३ प्रति० ॥

सर्वेषां लोकपालानामुत्पातपर्वतमानादि यथा ॥

चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तिगिच्छिकूडे उप्पायपव्वए मूले दसबावीसे जोयणसए विक्खंभेणं पण्णत्ता । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो सोमस्स महारण्णो सोमप्पभे उप्पायपव्वए दसजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं दसगाउयसयाइं उव्वेहेणं मूले दसजोयणसयाइं विक्खंभेणं पण्णत्ता । चमरस्स णं असुरिंदस्स जमस्स महारण्णो जमप्पभे उप्पायपव्वए एवं चेव । एवं वरुणस्स वि । एवं वेसमणस्स वि । बलिस्स णं वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णो रुयगिंदे उप्पायपव्वए मूले दसबावीसे जोयणसए विक्खंभेणं पण्णत्ते । बलिस्स णं वइरोयणरण्णो सोमस्स एवं चेव जहा चमरस्स लोगपालाणं तं चेव बलिस्स वि । धरणस्स णं नागकुमारिंदस्स नागकुमाररण्णो धरणप्पभे उप्पायपव्वए दसजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं दसगाउयसयाइं उव्वेहेणं मूले दसजोयणसयाइं विक्खंभेणं । धरणस्स णं जाव नागकुमाररण्णो कालवालस्स महारण्णो कालप्पभे उप्पायपव्वए दसजोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं एवं चेव एवं जाव संखवालस्स एवं भूयाणंदस्स वि एवं लोगपालाणं पि । से जहा धरणस्स एवं जाव थणियकुमाराणं सलोगपालाणं जाणियव्वं । सव्वेसिं उप्पायपव्वया जाणियव्वा सरिसनामगा । सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो सक्कप्पभे उप्पायपव्वए दसजोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं दसगाउयसहस्साइं उव्वेहेणं मूले दसजोयणसहस्साइं विक्खंभेणं पण्णत्ते । सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो जहा सक्कस्स तहा सव्वेसिं लोगपालाणं सव्वेसिं च इंदाणं जाव अच्चुयत्ति ।

चमरस्सेत्यादि सुगमं नवरं (तिगिच्छिकूडेत्ति) तिगिच्छिः किञ्जल्कस्तत्प्रधानकूटत्वात्तिगिच्छिकूटस्तत्प्रधानत्वं च कमलबहुसत्त्वात् संज्ञा चेयम् ॥ (उप्पायपव्वएत्ति) उत्पतनमूर्ध्वगमनमुत्पातस्तेनोपलक्षितः पर्वत उत्पातपर्वतः स च रत्नकवराभिधानात् अयोदशात्समुद्रात् दक्षिणतोऽसंख्येयान् द्वीपसमुद्रानतिलङ्घ्य यावदरुणवरद्वीपारुणवरसमुद्रौ तयोररुणवरं समुद्रं दक्षिणतो द्विचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यवगाह्य भवति तत्प्रमाणं च "सत्तरसएकवीसाइं, जोयणसयाइं सो समुव्विद्धो । दस चेव जोयणसए, बावीसे वित्थडो हेट्ठा ॥ १ ॥ चत्तारिजोयणसए, चउवीसे वित्थडो उ मज्झम्मि । सत्तेव य तेवीसे, सिहरतले वित्थडो होइत्ति" ॥ २ ॥ स च रत्नमयः पद्मवरवेदिकया वनखण्डेन च परिक्षिप्तस्तस्य च मध्येऽशोकावतंसको देवप्रासाद इति ॥ (चमरस्सेत्यादि महारण्णोत्ति) लोकपालस्य सोमप्रभ उत्पातपर्वतोऽरुणोदसमुद्र एव भवति । एवं यमवरुणवैश्रमणसूत्राणि नेयानीति (बलिस्सेत्यादि) रुचकेन्द्र उत्पातपर्वतोऽरुणोदसमुद्र एव यथोक्तं भवति " अरुणस्स उत्तरेणं, बायालीसं जेय सहस्साइं । ओगाहिऊण उदहिं, सिहरणिचयो रायहाणिओत्ति" ॥ १ ॥ (बलिस्सेत्यादि) । सूत्रसूची एवं च द्रष्टव्यम् ॥ वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णो सोमस्स महारण्णो एवं चेवत्ति ॥ अतिदेश एतद्भावना । (जहेत्यादि) यथा यत्प्रकारं चमरस्य लोकपालानामुत्पातपर्वतप्रमाणं प्रत्येकं चतुर्भिः सूत्रैरुक्तं (तं चेवत्ति) तत्प्रकारमेव चतुर्भिः सूत्रैर्बलिनोऽपि वैरोचनेन्द्रस्यापि वक्तव्यं समानत्वादिति (वरुणस्सेत्यादि) वरुणस्योत्पातपर्वतोऽरुणोद एव समुद्रे भवति (वरुणस्सेत्यादि) प्रथमं लोकपालसूत्रे । "एवं चेवत्ति"करणात् "उच्चत्तेणं दसगाउयसयाइं उव्वेहेणमित्यादि " सूत्रमतिदिष्टं एव जाव "संखवालस्सत्ति" । करणाच्छेषाणां त्रयाणां लोकपालानां कोलवालसेलवालसंखवालाभिधानानामुत्पातपर्वताभिधायीनि त्रीण्यन्यानि सूत्राणि दर्शयति । (एवं भूयाणंदस्सवित्ति) भूतानन्दस्यापि औदीच्यनागराजस्यापि उत्पातपर्वतस्तस्य नाम प्रमाणं च वाच्यं यथा धरणस्येत्यर्थः भूतानन्दप्रभश्चोत्पातपर्वतोऽरुणोद एव भवति केवलमुत्तरतः एवं (लोगपालाण वि से त्ति) (से) तस्य भूतानन्दस्य लोकपालानामपि एवमुत्पातपर्वतप्रमाणं यथा धरणलोकपालानामिति भावः । नवरं तत्प्रमाणि चतुःस्थानकानुसारेण ज्ञातव्यानीति । (जहा धरणस्सत्ति) यथा धरणस्य एवमिति तथा सुपर्णविद्युत्कुमारादीनां ये इन्द्रास्तेषामुत्पातपर्वतप्रमाणं भणितव्यं कियत्पर्यन्तानां तेषामित्यत आह (जाव थणियकुमाराणंति) प्रकटं किमिन्द्राणामेव नेत्याह (सलोगपालाणंति) सलोकपालानामित्यर्थः । (सव्वेसिमित्यादि) सर्वेषामिन्द्राणां तल्लोकपालानां चोत्पातपर्वताः सदृग्नामानो भणितव्या यथा धरणस्य धरणप्रभः प्रथमतल्लोकपालस्य कालवालस्य कालवालप्रभ इत्येवं सर्वत्र ते च पर्वताः स्थानमङ्गीकृत्यैवमवगन्ति "असुराणं नागाणं, उदहिकुमाराण होंति आवासा । अरुणोदए समुद्दे, तत्थेव य तेसिं उप्पाया ॥ १ ॥ दीवदिसा अग्गीणं थणियकुमाराण होंति आवासा । अरुणवरे दीवम्मि उ, तत्थेव य तेसिं उप्पायत्ति" ॥ २ ॥ सक्कस्सेत्यादि ॥ कुण्डलवरे द्वीपे कुण्डलपर्वतस्याभ्यन्तरे दक्षिणतः षोडश राजधान्यः सन्ति तासां चतसृणां मध्ये सोमप्रभयमप्रभवरुणप्रभवैश्रमणप्रभाख्या उत्पातपर्वताः सोमादीनां शक्रलोकपालानां सन्ति उत्तरपार्श्वे तु एवमेवेशानलोकपालानामिति यथा शक्रस्य तथाऽच्युतान्तानामिन्द्राणां लोकपालानां चोत्पातपर्वता वाच्या यतः सर्वेषामेकं प्रमाणं नवरं स्थानविशेषो विशेषसूत्रादवगन्तव्यः ॥ स्था० १० ठा० ।

उप्पायपुव्व–उत्पाद (द) पूर्व–न० उत्पादप्रतिपादकं पूर्वमुत्पादपूर्वम् । प्रथमपूर्वे, तत्र सर्वद्रव्याणां सर्वपर्यायाणां चोत्पादमधिकृत्य प्ररूपणा क्रियते आह च चूर्णिकृत् "पढमं उप्पायपुव्वं, तत्थ सव्वदव्वाणं पज्जवाण य उप्पाय भंगीभावं पण्णवणा कया इति" ॥ नं० ॥ तस्य पदपरिमाणमेका कोटी । स० । नन्दीसमवायाङ्गसूत्रयोरेका पदकोटीत्युपलभ्यतेऽन्यत्रैकादश । यस्मादर्हन्तीकृत्य सर्वद्रव्यपर्यायाणां प्ररूपणा कृता तदुत्पादपूर्वं प्रथमं तच

[illegible] प्रमाणम् । प्रथमपूर्वे [illegible]

उप्पूर-उत्पूर-पुं० प्रकृष्टे प्रवाहे, "पवणाहयचवलपसर-गहत्थनच्चंतवीइपसरियसोरोदकपयरसागरुप्पूरयंतं" ओ० । प्राचुर्ये, " उप्पूरसमरसंगाम [illegible] करणं " उत्पूरेण प्राचुर्येण समरो [illegible] मो यत्र स उत्पूरसमरसंग्रामः । प्रश्न० १ द्वा० ।

उप्पेय-देशी-अभ्यङ्गे । " पुव्वं च मंगलट्ठा, उप्पेसु य ते गिहियाणं" पूर्वं च यदि मङ्गलार्थं साधु उप्पेयं [illegible] अभ्यङ्गं पश्चाद् गृहिकाणां गृहस्थानां करोति । [illegible]

उप्पेल-उन्नमि-धा० उद्-नम्-णिच्-ऊर्द्ध्वनमनव्यापारे, [illegible] स्यङ्गोल्लासगुलुगुञ्छोप्पेला ८ । ४ । ३६ । इति उन्नमेः देशः । उप्पेलइ उन्नमयति । प्रा० ॥

उप्पेहड-देशी-उद्भटार्थे, दे० ना० ।

उप्फुअ-देशी-आपूर्णे, दे० ना० ।

उप्फुण-उत्फण-पुं० स्त्री० ऊर्ध्वफणे, [illegible] लिकादिपर्यायसमन्वितमर्पदृग्ययम् [illegible]

उप्फाल-देशी-दुर्जने, दे० ना० ।

उप्फालंत-उत्फालयत्-त्रि० प्रोत्सर्पयति, प्रा० ।

उप्फुल्ल-उत्फुल्ल-त्रि० उद्-फुल्-क्त, विकसिते, [illegible] दलानामन्योन्यविश्लेषेण प्रकाशिते, [illegible] त्पभागः प्रायः । उत्ताने, त्रि० स्त्रीणां गुणनिरूपणे, [illegible]

उप्फुसिऊण-उत्स्पृश्य-अ० उत्कम्प [illegible] "उप्फुसिऊणं देवे आसद्दिवसेणिए महत्ते" [illegible]

उप्फेणउप्फेणिय-उत्फेनोत्फेनित-न० फेनोद्ब्रवहं, [illegible] उप्फेणुप्फेणियसीहतेण [illegible] सकांपसमनं यथा भवन्तीयर्थः । विपा० १ श्रु० ।

उप्फेस-देशी-मस्तु० मुकुटे, औ० । प्रश्न० । शिरोगते, [illegible]

[illegible]

विजातीयधम्मयमिणको संतो वदया । निव्वुतिया निहाणविज्ञा-
मंतो वहणा स मादणा विज्जा पउत्तमिति मंतो दुगमादि
दुव्वनयणा विडिसणयम्मविकरणवधादणाणिगायणायकायजोगा
सन्व गंवणादीकम्म ठिवणा काम्मो मुंडे गाहिते भगाहिते वा
कन्ते भणंवत्ते ण कप्पति दिविणउं पुंग कप्पति । छभिसकाइतो
वण कम्मे गिहिते वा भगाहिते वा मुंडे कप्पति ।

विणाइ गिरविंतो, गिवत्त वेनहम दूत्त मा गिरवा ।
गहियम्मि वि गिवत्तम्मि, तं चिरवालं तु उम्मच्छो ॥४२२॥
एमेव य विज्ञाए, मंते जोगे य जाव उवच्छो ।
तावति कासे ण कप्पति, सेम कालं अणुमाणो ॥४२३॥

ज्ञानिगादयतो विज्ञा मंते जोगा गिवत्तंतो सिक्खावणेतस्स
वयणादिदव्व देति सो य जाति तेण पदे उम्मको जाव गिवत्त-
मि ताय तम्म समाणतो भसिंम कालिवि ण्ते ण कप्पति गिविण्य
कप्पति । अघ पदं उम्मद्धो गिविगाय वि वयरिए निपं कालं समा-
यतये नविवयये तम्मि काले अपुस्ते ण कप्पति अंतरा पव्वावेतस्स
इमे दोसा ॥

दंवसरा रोहा वा, ढवेज्ज परितावसंकिलेसो वा ।
उम्मच्छम्मि दोसो, उव्वाभग्गु ते य परिहाणा ॥४२४॥
उवउम्मगतवगाई, एस विसेसो मुणेयव्वो ।

बंडा विनिवराई कुडंविगादा । कुज्ञागतो उम्मकगो उम्मछम-
यणाव इमो वि से सोउग्ग उवसंरई उम्मदो भवउं पुण भ-
णीय घेप्पति । नि० चू० ११ उ० ।

उम्मज्जण-उद्वसन-न० अभ्यङ्गे, विरयणवकारणम्मि चम्मु-
म्मलणं तु होति णायव्वं" बृ० ३ उ० । (अगायारशब्दे तन्निषेध
उक्तः) प्रोञ्छने च । क०प्र० । करणे, ल्युट् । देहोपलेपनविशे-
षेषु, यानि देहादुन्मार्जनेनापनीयमानानि मालादिकमादाय
उद्वर्त्तन्ते । आ० १३ अ० ॥

उम्मज्जणसंकम-उद्वलनासंक्रम-पुं० प्रदेशे, सङ्क्रमभेदे, पं० सं०
(सङ्क्रमणादिसंक्रमशब्दे प्रदेशसंक्रमप्रस्तावे दर्शयिष्यते)

उम्मिरुद्ध-उन्निरुद्ध-त्रि० ऊर्द्ध गते, औ० । "सुगंधवरकुसुमचुम्म
वासेत्तुमरलं" भ०१श०३३ उ० । रा० । उच्छ्रिते, । "तालद्ध-
उम्मिरुद्धगहलकेउ " स० । प्रश्न० । रा० ।

उम्विद्ध-त्रि० उद्गते, "उम्विद्धविपुलगंभीरखायफलिहा "
ज्ञा० १ अ० । रा० ।

उम्वेह-उद्वेध-पुं०उण्डत्वे, जी०३प्रति० । "उव्वेधं अंडितणंनि
मणियं होइ" स्था०१०ठा० । भूमिप्रविष्टत्वे, जं०७ वक्ष० । भुवि
प्रवेशे, स्था० २ ठा० । भूमावगाहे, मध्याधिष्कम्भे च ।
स्था० १० ठा० ।

उम्वोलित्ता-अपवोलयितृ-त्रि० अपवोलयितरि, "सीयोद-
गवियडंसि वा कायं उव्वोलित्ता भवति " सूत्र० २ श्रु०२अ०
उम्न-ऊर्ध्व-त्रि०उद्-हाङ्-ड-पृषो० ऊरादेशः । "वोर्ध्वे" ८।२
५८। इति संयुक्तस्य वा मः । उम्मं उद्धं । प्रा० । उच्चे, उपरिदेश-
स्थिते च । वाच० ।

उम्मल्लि-देशी-सैन्ध्यजालके, बृ० १ उ० ।
उम्मट्ठ-अवम्नापित-त्रि० याचिते, " उम्मट्ठं अणोमट्ठं वा ग-
गंतस्स दप्पुत्तिमयं भवति । नि० चू० १५ उ० ।
उम्मद्द-उन्मर्द-त्रि० उद् मद करणे-अप् । तण्डुलादेः प्रस्फो-
टनार्द्नी शूर्पे, मदाकाराल्पात्मकच्छपे, धेष्टायपि,

प्रवरे, मन्यवहिर्भूतलोकप्रसिद्धेऽज्ञानपञ्चके श्लोके, वाच० ।
असंवृतपरिधानादौ " छिक्कावणा उम्मेडा गीया सा दारुण-
समाना" बृ० ६ उ० । विकराले, " उम्भडघडमुहा कञ्चुक-
सराभिभूया " उद्भटं विकरालं घटकमुखमिव मुखं तुच्छ-
दशनच्छदत्वाद्येषां ते तथा । स्पष्टे च । "उम्मडघाडामुहा क-
ञ्चुकसराभिभूया " उद्भटे स्पष्टे घाटामुखे शिरोदेशविशेषो
येषां ते तथा । भ० ७ श० ६ उ० । जं० । ज्ञा० । तं० ।

उम्भवेंस-उद्भटवेष-पुं० निषिद्धजनोचितनेपथ्ये, ध० र० ।
दर्श० । (तदकरणीयता अणुम्भड शब्दे उक्ता)

उम्भव-उद्भव-पुं० उद्-भू-अच् । उत्पत्तौ, विशे० । सम्भ-
वे, ज्ञा० २ अ० । कर्त्तरि-अच्- । उत्पत्तिमति, उद्भूतत्वे, वि-
शेषगुणगते जातिभेदे, वाच० ॥

उम्भाम-उद्भ्राम- पुं० उद्- भ्रम- घञ्-भिक्षाभ्रमणे, स्था०
४ ठा० ॥ उत्प्राबल्येन भ्रमन्त्युद्भ्रमाः । भिक्षाचरेषु, "तीरिए उ-
म्भामणितो य दरिसए " व्य० १ उ० । नि० चू० ।

उम्भामइल्ला-उद्भ्रामिका-स्त्री० स्वैरिण्याम्, "जस्स महिला-
यनि उम्भामइल्ला य तस्स" व्य०४उ० दुश्शीलायां च । बृ०६उ० ।

उम्भामग-उद्भ्रामक-पुं०उद्-भ्रम्-ण्वुल् । पारदारिके, वाह्य-
ग्रामे भिक्षाटनं विधायापर्यासे तत्रैव भिक्षामटति, "अद्धाण-
णिग्गयाई उम्भामगमसग अच्छरे रिक्खा " बृ० १ उ० ॥
वायुनेद च । प्रज्ञा० ।

उम्भामगणितो(यो)य-उद्भ्रामकनियोग-पुं० उद्भ्रामका भि-
क्षाचरास्तेषां नियोगो व्यापारो यत्र स उद्भ्रामकनियोगः । भि-
क्षाचरव्यापारवति ग्रामे, "तीरिए उम्भामणितोयदरिसणे सा
हुमणियप्पाहे । " व्य० १ उ० ।

उम्भामिगा-उद्भ्रामिका-स्त्री० कुलटायाम्, व्य० ६ उ० ।
" उम्भामिगावलिया वलिया वलवलिया " महा० ३ अ० ।

उम्भालण-देशी-शूर्पादिनोत्प्चने, अपूर्वे च । दे० ना० ।

उम्भाव-रम्-धा० क्रीडायाम्, रमेः संखुड्डखेड्डोम्भावकिलिकि-
ञ्चकोट्टुममोट्टायणीसरवेल्लाः ८ । ४ । १६८ । इति रमेरुम्भावादे-
शः । उम्भावइ । रमते । प्रा० ।

उम्भावणा-उद्भावना-स्त्री० उत्प्रेक्षणे, "असम्भावुम्भावणाहि"
ज्ञा० १३ अ० । औ० । प्रकाशने, नं० । प्रभावनायाम्, " पव-
यण उम्भावणया " स्था० १० ठा० । बृ० ।

उम्भाविअ-देशी-सुरते, दे० ना० ।

उब्भिंदमाण-उद्भिन्दत्-त्रि० उद्भेदं कुर्वति, "सहिउयलिणं अम-
गंधया उब्भिंदमाणे पुढवीकायं समारभेज्जा" आचा०२श्रु०३अ०

उब्भिंदिउं (य) उद्भिद्य-अव्य० उद्घाटनार्थे " छगणा-
इणोवलित्तं उब्भिंदिय जं तमुब्भिन्नं " पंचा० १३ विव० । दर्श० ॥

उब्भिज्जमाण-उद्भिद्यमान-त्रि० उद्घाट्यमाने, जं० १ वक्ष० ।
रा० । जीवा० । प्रायस्येनोर्द्ध्वं वा दार्यमाणे, "कंतरकुद्दाण वा
अणुरायंसि उब्भिज्जमाणाण वा " भ० १६ श० ६ उ० ॥

उब्भिन्न-उद्भिन्न-न० उद्भेदनमुद्भिन्नम् । मातुर्व्यां घृता-
दिदाननिमित्तं कुतुपादेर्मुखस्य गोमयादिस्थगितोद्घाटने प्रा-
देशे उद्गमदोषे, तद्योगादेये घृतादौ च । पिं० । "छगणा-
इणोवइत्तं उब्भिंदिय जं तमुब्भिन्नं " ।
सकादि दुद्दानीनि यतेन
काशुडिमं,

तद्भेदा यथा—

पिहिउब्भिन्नकवाडे, फासुयअफासुए य बोधव्वे ॥

अप्फासुय पुढविमाई, फासुय छगणाइ दद्दरए ॥

उद्भिन्नं द्विधा तथा पिहितोद्भिन्नं कपाटोद्भिन्नं च । तत्र यत् कुतुपादेः स्थगितं मुखं साधूनां तैलघृतादि दीयते तदुद्भिन्नं तैस्तदपि पिहितोद्भिन्नं पिहितमुद्भिन्नं यत्र तत् [illegible] पिहितोद्भिन्नमिति व्युत्पत्तेः । तथा यत् पिहितं कपाटमुद्भिद्य [illegible] साधुभ्यो दीयते तत् कपाटोद्भिन्नम् । व्युत्पत्तिः [illegible] । तत्र पिहितोद्भिन्नं द्विधा तद्यथा प्रासुकमप्रासुकं च [illegible] । तत्राप्रासुकं सचित्तपृथिव्यादिमयं [illegible] छगणा गोमया आदिशब्दाद् [illegible] मुखबन्धनवस्त्रखण्डम् ॥

अत्र पिहितोद्भिन्ने दोषानभिधित्सुराह ॥

उब्भिन्ने छक्काया, दाणे कयविक्कए य अहिगरणं ।

ते चेव कवाडम्मि वि, सविसेसा जंतमाईसु ॥

[illegible] पृथिवीका- [illegible] साधुनिमित्तं कुतुपादिमुखे उद्भि- [illegible] तथा क्रये विक्रये चाधिक- [illegible] षट्कायविराधनारूपा दोषा [illegible] कपाटादिषु प्रप- [illegible]

[illegible]

उब्भिण्णंमि काया, मुइंगाई नवरि जहा ॥

यथा चैव पूर्वमिति कायाः पृथिवीकायादयो [illegible] कत्या [illegible] कुतुपादेर्मुखे [illegible] काया विराध्यन्ते । नवरं पष्ठे काये [illegible]

अन्ततः [illegible]

संप्रति " दाणे कयविक्कय " इत्यवयवं व्याचिख्यासुः ॥

परस्स तं देइ स एव गेहे, तेल्लं व लोणं व घयं गुलं वा ।

उग्घाडियं तम्मि करे अवस्सं, सविक्कयं तं [illegible]

तस्मिन् कुतुपादिमुखे साधर्मिकादिते [illegible] साधोः प्रवृत्तिदोषः । तथा च ' एते पत्र अहिगरणे ' [illegible] व्याचिख्यासुराह ॥

दाणकयविक्कए चेव, होइ अहिगरणमेवमाईसु ।

निवयंति जेय तहि ये, जीवा मुइंगमाई ॥

दानक्रये विक्रये चानन्तरोक्तस्वरूपे [illegible] अयतोऽशुद्धाहारादिहारकत्वेन जीवाः [illegible] यो यस्य स तथा तस्याधिकरणं [illegible] तस्मिन् कुतुपादिमुखे उद्घाटिते ये जीवा मुइंगादयः [illegible] तन्ति निपत्य च विनाशमाविशन्ति [illegible]

संप्रति ' ते चेव कवाडम्मी ' इत्यवयवं व्याचिख्यासुः ॥

जह चेव कुंभाइसु पुव्वभिणि, उब्भिज्जमाणे य [illegible]

उब्भिज्जमाणे वि तहा सदेव, काया कवाडम्मि [illegible]

तथैव कुम्भादौ घटादौ आदिशब्दात् कुतुपादौ [illegible] भित्ति उद्भिद्यमाने तथा उपलिप्यमाने कपाटे [illegible] [illegible] घरकादौ [illegible] भिद्यमाने वा [illegible] सत्त्वचुल्लाद्यपि प्रविशेत् । तथा च [illegible] वात्तिरतत्र वायुरिति वायुविराधना च । [illegible] [illegible] क्रयविक्रयाधिकरणप्रवृत्तिभावना च पूर्ववत् [illegible] [illegible] " इत्यवयवं व्याचिख्यासुराह ॥

घरकोइलसंचारा, आवत्तणपत्तुगाइहेट्ठा ।

निम्मिट्ठिए य अंतो, डिंभाई पडणे दोसा ॥

कपाटस्य [illegible] गृहकोकिला [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

दृषदादिने यत् ददाति एतस्यः तत् गृह्णते स्थविरकल्पानामाचीर्णमेतत् । तथा यच्च दर्दरकः कुतुपादीनां मुखबन्धरूपः प्रतिदिवसं परिभुज्यते बध्यते गाध्यते च इत्यर्थः तत्र यदि जतुमुद्राव्यतिरेकेण केवलं वस्त्रमात्रमपि दीयते । नापि च सचित्तपृथिवीकायादिक्षेपस्तथापि तस्मिन् साध्वर्थमुद्भिन्नेऽपि यद् गृह्यते न-स्साधुभिर्गृह्यते इति । उद्भिन्नदोषद्वारम् । पिं० । प्रव० । ध० । पंचा० । व्य० । उत्त० । दर्श० । ग० । स्था० । (तद्ग्रहणनिषेध आचाराङ्गे प्रतिपादितः स च माल्लोहड शब्दे व्याख्यास्यते) सूत्र० । (जीतकल्पानुसारेण पिहितोद्भिन्नकपाटोद्भिन्ने आचामाम्ल-म) जीत० । उत्पन्ने, कर्मणि-क्त भिन्ने, दृप्ते च । वाच० ॥

उब्भुअंत-उद्भवत्-त्रि० उद्-भू-शतृ-“भुवेर्हो हुव हवाः” ८।४।६०। इत्यत्र क्वचिदन्यदपीत्युक्तेरुब्भुअ आदेशः । उत्पद्यमाने, प्रा० ॥

उब्भुआ-आहू(तिकी)-स्त्री० उद्भूते, आगन्तुके, कस्मिंश्चित्प्रयोजने सामन्तामात्यादिलोकस्य ज्ञापनार्थं वाद्यमानायामाशीर्वचन्दनमय्यां देवतापरिगृहीतायां कृष्णवासुदेवभेर्याम्, विशे० ॥

उब्भुत्त-उत्क्षिप्-धा-उत्-क्षेपे, उत्क्षिपेर्गुलगुञ्छोत्थंघाल्लत्थोब्भुत्तोस्सिक्कहक्खुवाः ८।४।४३। इत्युत्क्षिपे उब्भुत्तादेशः । उब्भुत्तइ । उक्खिवइ । प्रा० ॥

उब्भेइम-उद्भेदिम-न० उद्भेदे सामुद्रादौ, अप्रासुके वा लवणे, द० ६ अ० । “बिडं वा लोणं उब्भेइमं वा लोणं आहारेइ आहारेंतं वा साइज्जइ उब्भेतिमं पुण सय रुहं जहा सामुद्दं” नि० चू० ११ उ० ॥

उभओ-उभयतस्-अव्य० उभाभ्यां प्रकाराभ्यामित्यर्थे, “उभओ लोगविरुद्ध आयाय उट्ठाणमाईया” उभाभ्यां प्रकाराभ्यां क्रियया भावतश्चेत्यर्थः । (जोगविसुद्धत्ति) विशुद्धयोगा निरवद्यव्यापाराः । पञ्चा० १८ विव० । “उभओ थिज्जोयणं कुडओ उद्धए” उभयतः शिरोन्तपादान्ताबाधित्य (थिज्जोयणेत्ति) उपधानकं यत्र तत्तथा । भ० ११ श० ११ उ० ॥

उभय-उभय-त्रि० उभ्-अयच्-अवयवे द्वित्वविशिष्टे, अस्य द्विवे बोधकत्वेऽपि एकवचनबहुवचनान्ततयैव प्रयोगः न द्विवचनप्रयोग. । “निद्दादिएसु उभयं करेज्जंते घोवधिं व ममत्तं । उभयं णाम एगदोसा” नि० चू० १ उ० ।

उभयजोग-उभययोग-न० चन्द्रस्य उभयतः उभयनागाभ्यां पूर्वतः पश्चाच्चेत्यर्थो भज्यन्ते भुज्यन्ते यानि तानि उभयभागानि चन्द्रस्य पूर्वतः पृष्ठतश्च योगमुपगच्छन्ति नक्षत्रे, । “चंदस्स जोइसिदस्स जोइसरण्णो ण नक्खत्ता उभयभागा वत्तट्ठ निदिविसा-दा पुणव्वसू रोहिणी उभयजोग त्ति” । स्था० ६ ठा० ।

उभयकाल-उभयकाल-पुं० उभयसन्ध्ये, ग०२ अधि० ।

उभयगणि-उभयगणिन्-पुं० उभयः साधुसाध्वीद्वयरूपो गणोऽस्यास्तीति उभयगणी । साधुसाध्वीगणद्व्याऽऽचार्ये, बृ० १ उ० ।

उभयजणणसजाव-उभयजननस्वभाव-त्रि० इष्टानिष्टार्थोत्पादनशीलस्वभावे, “अणुभयजणणसहावा एसा विहिणेयरेहिं उप्पत्था” पंचा० ३ विव० ।

उभयणिसिरण-उभयनिसर्जन-न० कायिकसंज्ञोभयव्युत्सर्जने, “उभयं णाम काइयसण्णनिसिरणं वोसिरणं” नि० चू० १ उ० ।

उभयदढ-उभयदृढ-त्रि० धृत्या संहननेन च बलयति, बृ० १ उ० ।

उभयपियसंबंधणसंजोग-उभयार्पितसम्बन्धनसंयोग-पुं० मिश्रार्पितसम्बन्धनसंयोगरूपे संयोगभेदे, उत्त० १ अ० । (आत्मकर्मणोरर्पितैरौदयिकादिभावविषयकसंयोगलक्षणस्योभयार्पितसम्बन्धनसंयोगस्य व्याख्या संजोग शब्दे वक्ष्यते)

उभयपंडली-उभयमण्डली-स्त्री० समुद्देशनमण्डल्याम्, स्वाध्यायमण्डल्यां च । बृ० १ उ० ।

उभयलोगहिय-उभयलोकहित-त्रि० लोकद्वयेऽप्युपकारके, “कयाण भावणसेण उभयलोगहियं” पंचा० ११ विव० ।

उभयसंबंधणसंजोग-उभयसम्बन्धनसंयोग-पुं० उभयेनात्मद्रव्यलक्षणेन तदुभयास्मिन्या संयोग, यथा क्रोधी देवदत्तः क्रोधी कौन्तिको मानी सौराष्ट्रः क्रोधी वा सन्ति । अत्र क्रोधादिनिर्दोदयिकादिभावान्तर्गतसंबन्धनात्मकैर्नामादिजिस्यात्मनोऽनन्यत्वेनवाहारूपैः संयोग इत्युभयसम्बन्धनसंयोग उच्यते । उत्त० १ अ० । (एतद्व्याख्या संजोग शब्दे)

उभयसमय-उभयसमय-पुं० उभय (स्वपर) मतानुगतशास्त्रस्थनाये, उत्त० १ अ० ।

उभयारिह-उभयार्ह-न० मिश्रापरपर्याये, दशविधप्रायश्चित्तमध्ये तृतीये, यस्मिन्प्रतिसेविते प्रायश्चित्ते यदि गुरुसमक्षमालोचयति आलोच्य च गुरुसन्दिष्टः प्रतिक्रामति पश्चाच्च मिथ्यादुष्कृतमिति ब्रूते तदा शुध्यति तत आलोचनाप्रतिक्रमणलक्षणोभयार्हत्वान्मिश्रम । व्य० प्र० १ उ० । यच्च प्रतिसेव्य गुरोरालोचयति गुरूपदेशेन च विशुद्ध्यर्थं मिथ्यादुष्कृतं क्रियते तदुभयार्हम् । जीत० येषु प्रतिसेवितेषु उभयार्हप्रायश्चित्तं तान्याह ॥

संभमभयाउरावइ, सहसाणाभोगणव्वसओ वा ।

सव्ववयाईयारे, तदुभयमासंकिए चेव ॥

संभ्रमः संक्षोभः करिसरित्पूरसार्द्रदावानलादेः भयः चौरयन्त्रिकस्तेयादेः (आउरत्ति) मायाप्रवालव्याधितेशस्य आतुरत्वे पीडितत्व क्षुत्पिपासादेः । आपत्सु चतुर्धा द्रव्यक्षेत्रकालभावः । तत्र द्रव्यापत्कल्पनीयासनादिद्रव्यदुर्लभता १ क्षेत्रापत्प्रत्यासन्नग्रामनगरादिरहितमल्प च क्षेत्रम् २ कालापद्दुष्कालादि ३ भावापद्ग्लानत्वादि ४ ततः सम्भ्रमभयातुरापद्भिः कारणैः सहसाकारानाभोगौ प्राग् व्याख्यातौ ताभ्यां चानात्मवशकः परवशः वा शब्दाद् ग्लानाद्यविषह्य तस्य सर्वव्रतातिचारे सति । तत्रैवम्-भीचारः हस्तिसम्भ्रमाद्यैः पलायमानः पृथिवीजलानलपवनहरितद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियांश्चरणकरणघातादिना तापयन् पादपायोर्हणेन प्राणातिपातविरतिं विराधयेत् । मृषाविरतिं कूटसाक्ष्यादिना अदत्तविरतिं स्तेनः स्तैन्येनासनादिदत्तग्रहणेन मैथुनविरतिं स्त्र्यादिना परिग्रहविरतिं मध्यममूर्च्छादिना रात्रिभोजनविरतिं दिवागृहितानि लड्डुकैः अल्पकल्पो दुर्गतममार्गे प्रज्ञप्तं घृतमिश्रकणिकाद्यादानरूपं तं विदध्यात् । संपदतं क्षीणमादि तदुत्सर्गतो न ग्राह्यं क्वचिदुद्भुञ्जीतेत्यादि मूलविषया प्रमुत्तरगुणेष्वपि ज्ञेयाः । इत्यमतीचारजाते सति तथा माऽऽदिने चैव यदतिचारस्थानं कृतमकृतं वेति निश्चेतुं न शक्नोति तस्मिंश्च दर्शनज्ञानचारित्रतपःप्रभृतिसर्वपदविषये तदुभयार्हं प्रायश्चित्तम् । एवं गुरोरालोचना द्वितीयं गुरुसन्दिष्टेन मिथ्यादुष्कृतदान प्रतिक्रमणाख्यमित्येतदुभयं शुद्धिकरम् । किञ्च ।

दुच्चिंतिय दुब्भासिय, दुच्चिट्ठिय एवमाइयं बहुसो ।

उवउत्तो वि न याणइ, जं देवसियाइ अइयारं ॥

दुश्चिन्तितं कोङ्कणार्यकशब्दवदार्तचिन्तनात् । दुर्भाषितं सद्भूतोद्भावनं दुर्भाषितं च भावनादि । दुश्चेष्टितं दुर्जनितं दुर्व्यापृतम् । एवमादिकमन्यदप्येव प्रकारं दुष्प्रतिसेवितं दुष्प-

[illegible] बहुशोऽनेकशो उपयुक्तोऽपि उपयोगवानपि यद्दैवसिका-[illegible] [illegible] विकराहिकचातुर्मासिकसांवत्सरि-[illegible] च पूर्वकाल[illegible]लोचनाकाले न स्मरति तस्याप्यति-[illegible] [illegible]। अस्यां गाथायामनुक्तमपि प्रस्तावात्तद्-[illegible] [illegible]।

सव्वेसु वि बीअपए, दंसणनाणचरणावराहेसु ।
आउत्तस्स तदुभयं, सहसाकाराइणा चेव ॥

[illegible] द्वितीयपदमपवादस्तस्मिन्नुपस्थि-[illegible] [illegible] यतनया गीतार्थस्यापराधपदान्यासेव-[illegible] [illegible] चैत्यवादिसम्प्रदायाभोगानाभोगाभ्यां च [illegible] दर्शनज्ञानचारित्रापराधेषु तदुभयं प्रायश्चित्तम् । अत्राह [illegible]। '[illegible] च [illegible] थी' इत्यत्र दर्शनज्ञानचरणादिपदेषु [illegible] प्रतिक्रमणार्हमानियात्व तेनेह कथं तदुभ-[illegible] [illegible] । तत्र हि सम्यगापद्यमानस्यैवानुक्तस्य । इह तु [illegible] तदुभयार्हेण शुद्धिरिति न विरोधः ।

इदानीं तदुभयार्हमभिधातुकाम आह ॥

[illegible] सहसागारे, [illegible] आवतीसु य ॥
[illegible] य, [illegible] तदुभयं [illegible] ॥

[illegible] यथा मया प्राणातिपातः कृतः किं [illegible] । तथा मृषा भणितं न वा अथवा होऽनुज्ञापितो न [illegible] [illegible] स्त्रीस्पर्शो [illegible] [illegible] गतो न वा, तथादिले-[illegible] [illegible] पर्युषिताशनादिमदिनुका-[illegible] [illegible] इत्यादि । तत्र सर्वत्र तदुभय-[illegible] [illegible]। तथा उपयोगवतोऽपि सहसा [illegible] [illegible]। तथा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तथा आतु-[illegible] [illegible]। [illegible] निर्देशस्त-[illegible] [illegible] । तथा [illegible] तथया । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तत्र द्रव्यापत् दुर्लभं [illegible] । [illegible] । कालापत् दुर्भि-[illegible] । [illegible] । [illegible] च हिंसादि-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । अथवा [illegible] [illegible] । अस्तु-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible]

हां नाभ्यन्तरमिति पञ्चानां स्थानानां [illegible] तिपत्तव्यम् । तच्च तदुभयं तच्चैवं भावनीयम् [illegible] पु यथोक्तस्वरूपेषु सत्सु प्रथमं [illegible] नन्तरं गुरुसमादेशेन मिथ्यादुष्कृतदानमिति [illegible] द्वितीयमाह ॥

हिंसो व णहिंसो मे, मत्तो जणियं च न [illegible]
उग्गहणुण्णमणुण्णा, तइए फासे चउत्थम्मि ॥
इंदियरागद्दोसाउ, पंचमे किं गतोऽसि न [illegible]
छट्ठे खेवमादी, धोयपयोयं न वत्ति ॥

सत्त्वः प्राणी (हिंसोत्ति) देशीपदमेतत् । [illegible] न वा हिंसित इति । तथा मृषा भणितं न वा [illegible] दानविरतिप्रकरणे अथवाऽनुज्ञा मया [illegible] न कारिता । तथा चतुर्थे मैथुनविरतिप्रकरणे [illegible] स्नानादिदर्शनप्रयोजनतो गतः सन् ([illegible]) [illegible] गतो न वा । तथा पञ्चमे परिग्रहविरमणे [illegible] विषयिणा विषयोपयोग[illegible]ऽपि इन्द्रियेषु [illegible] गतोऽस्मि किं वा न गत इति । तथा षष्ठे [illegible] [illegible] कथमपि [illegible] [illegible] तर्हीतमथवा न धौतं [illegible] किमित्याह ॥

इंदियअव्वागकिया जे, अत्था अणवगारिय ।
तदुभयपायच्छित्तं, पच्छिनुभइ जावतो ॥

उक्तेन प्रकारेण येऽर्थाः [illegible] कृताः प्रकटीकृता अपि येऽनुपधारिता न सम्यग्[illegible] [illegible] प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यं । प्रायतः [illegible] मिति । तच्च तदुभयं च पूर्वं गुरूणां पुरत आलोचना-[illegible] नन्तरं तदादेशतो मिथ्यादुष्कृतदानमित्येवरूपं [illegible]

एतदेव सविस्तरमभिधित्सुराह ।

सद्दा छुपा बहुविहा, [illegible] य [illegible] [illegible] [illegible]
अमुगत्थ मे विनत्ता, पच्छित्तं तदुभयं [illegible] ॥

शब्दा मया बहुविधा बहुप्रकाराः [illegible] [illegible] बहुविधेषु शब्देषु [illegible] मध्ये ([illegible]) [illegible] [illegible] यथा [illegible]पि (अमुगत्थत्ति) अमुकेषु [illegible] [illegible] द्वेषं वा गतोऽस्मि । तत्र तस्मिन् [illegible] [illegible] प्रायश्चित्तं भावतः प्रतिपद्यते । [illegible] [illegible] अमुकेषु शब्देषु रागं द्वेषं वा गतः इति [illegible] [illegible] [illegible] । तथैव निश्चयो न [illegible] रागं द्वेषं वा [illegible] [illegible] प्रायश्चित्तविषयः । ततो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]मिति ।

[illegible] [illegible] वि, [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], न [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible]

ते सहसाकारेत्यादिव्याचिख्यासुराह

सहसा, जवेण वा पल्लिए कुलिंगादी ।
सु य, अणेसिया दीहगणजोगा ॥

ये ईर्यासमितौ सम्यगुपयुक्तस्यापि उत्क्षिप्ते पादे योगेन समापतितः सन् कुलिङ्गी व्यापाद्यते भये दीनां मुखे पलायमाने जवमहणमुपलक्षणं तेन पत णे वा (पल्लिए इति) परेण प्रेरिते वा तद्व्यापादना- कपमक्षणमेतत् । पृथिव्यादिजीवनिकायो वा व्याप- । तथा आयातुरे क्षुधा पिपासया वा अत्यन्त आपत्सु रुव्यापदादिषु यदि अनेषितादिग्रहणभो- नैषितमनेषणीयमादिशब्दादकल्पनीयस्य परिग्रहः तादिग्रहणयोगी किन्तु गमनागमनादौ पृथिव्या- नापि जयति । तथापि तत्र प्रायश्चित्तं यथोक्तमक्र- ति यस्तेन सहसाकारादिविषयत्वात् ।

महव्वयाइयारे अ इत्येतद्व्याख्यानयन्नाह ॥

रे अइक्कम-वइक्कमे चेव तह य अइयारे ।
अइग्गहणा, पच्छित्तं तदुत्तयं तिसु वि ॥
वयोगे वा, एगयरे तत्थ होइ आसंका ।
स्स विसोहि, तस्सुवरिं अएइ पच्छत्तु ॥

रतोऽतिक्रमे व्यतिक्रमे अतीचारे प्राप्यवार्तितस्वरूपे ये इति सामर्थ्याद्गम्यते महव्वयाइयारे य इति पदस्य न्यात् एतेषु त्रिष्वपि दोषेषु तदुत्तयमुक्तस्वरूपं प्राय- स्य मूलगाथायां महाव्रतातीचारे येष्वयोक्तं ततः कथ- म अतिक्रमे चेति भत आह । यदा मूलग्रहणान्मुक्तं ग्रहणात् मूलगाथायामतिक्रमव्यतिक्रमयोरपि समु- स्यदोषः । अथवा अतीचारस्य पर्यन्तग्रहणादतिक्रम- रपि उपयोगे स्फुटस्फुटा करणे तदुत्तयप्रायश्चित्तमि- शब्दो निरुक्तमन्यादु एगयरे इत्यत्र योजनीयः । तथो मर्थस्मन्या तत्र अतिक्रमे अतीचारे वा यदि जय- मथातिक्रमः कृतो न वा व्यतिक्रमः कृतो न वा तो भवेति । तथापि तदुत्तयं प्रायश्चित्तम् । "इह मिंके सकिय सहसाकारे" पदद्वयेनापि गतं कथं धीतिक्रमादिष्वन्यादावायां सहसाकारे चैतदेव प्राय- परिकल्पनीयमिति । प्राप्यकृता सहसाकारसङ्के । उवरं णाणाए यामको इति व्याख्यानयन्नाह) वस्याचार्यस्य मतेन अनयोरन्यतराभिप्रायेऽते- मतश्च नयप्रकारा विशोधिः प्रायश्चित्तं तस्य प्राय- यस्योपरि यद्वर्तते प्रायश्चित्तं तत्प्रानुवर्तितानाचार स्येत्यकारायेन्त्वात् । ततः उवरं णाणाणकाओ इति त- श्चित्त प्रतिपत्तव्यमिति । उक्तं तदुत्तयादि प्रायश्चित्तम् —धा० सपाप्रम्मे, यस्येर्यदवंत्रभरूपवोसम्भाः ० । ति यस्येदमध्यादेशः । उमव्वइ यव्वइ उव्वड़ि । प्रा०। स्त्री० शिवगन्धाम्, को० । अवसर्पिण्यां द्वितीय- देयमतारि, स० । प्राव० । उत्सर्पिण्यां प्रथमस्य य- गणिकायाम, आव० ४ अ० । प्रा० चू० । (तथा लेखकं मूल इति सिक्का शब्दे निरूपयिष्यते)) निर्गादन-न० निर-मल-ल्युट् । निर्मली इन्दरी । ० । १ । ३० । इति निर- इत्यत्र शब्दो. स्वमापन्ने । देयादिकं नाद्रिस मार्ग उमासवं वदइ ' प्रा० ।

उमासाइ-उमास्वाति-पुं० तत्त्वार्थसूत्रकारके स्वनामख्याते वाच कप्रवरे, अस्य च माता उमा नाम्नी पिता च स्वातिनामेति तयो- र्वात्यादयमुमास्वातिनामा प्रसिद्धिमगमत् । कौभीषणिगोत्रो ऽयं ब्राह्मण आसीत् प्रवाचकाम्नायानुसारेणायं घोषनन्दिक्षमा- श्रमणशिष्यशिवश्रीनाम्न आचार्यस्य शिष्य आसीत् । वाचनाचा- र्यान्वयानुसृत्या मुण्डपादशिष्यमूलवाचकस्य शिष्य आसीत् । प्रथमाचार्योऽस्मदीय इति श्वेताम्बरा दिगम्बराश्च विवदन्ते । तत्र दिगम्बरमतेन वीरमोक्षात् (१०१) वर्षेऽयं विद्यमान आसीत् न्यग्रोधिकानाम्नि ग्रामेऽस्य जन्म क्षेत्रं सरस्वतीगच्छेऽयं पट्टः कुन्दकुन्दाचार्यस्तोहाचार्ययोर्मध्यगो जातः अनेन तत्त्वार्थसूत्रं पा- टलिपुत्रनगरे विरचितम् । तदुपरि टीकाभाष्ये च स्वेनैव कृते अन्याप्येका टीका विक्रमसप्तमशताब्दिकेन सिद्धसेनाचार्येण तत्र कृता जै० इ० । तथाआह भगवानुमास्वातिवाचकः सम्यग्दर्शनज्ञा- नचारित्राणि मोक्षमार्ग इति । नं० । षट्स्थानयुक्तश्च श्रावको भवती- त्युमास्वातिवाचकवचनात् । द्वा० १६ द्वा० । उक्तं श्रीमास्वाति- वाचकेन "हिंसानृतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्रमिति" आव० ४ अ० । वाचकः पूर्वधरोऽभिधीयते स च श्रीमानुमास्वाति- नामा महातार्किकः प्रकरणपञ्चशतीकर्ताचार्यः सुप्रसिद्धोऽभवत् पञ्चा० ६ विव० ।

उम्मग्ग-उन्मग्न-त्रि० उद्-मस्ज्-क्त । ऊर्ध्वं जलगमनं कुर्वाणे, प्रश्न० ३ द्वा० ।

उन्मज्जन-न० उन्मज्ज्यते अनेनेति उन्मज्जनम् । रन्ध्रे, "उम्मग्गं सि णो लभति" । आचा० १ श्रु० ३ अ० । जलादूर्ध्वगमने, "उम्मग्गाए इह माणुसेहिं, णो पाणिणं पाणिसमारंभेज्जा" इह मिथ्यात्वादिशै- वालाच्छादितसंसारह्रदे जीवकच्छपः धर्मश्रवणादिसामग्र्यां उन्मज्जनमासाद्य लब्ध्वाप्यत्र संपूर्णमोक्षमार्गमेतत्काम्यानुपत्यि- त्युक्तम् । आचा० । १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

उन्मार्ग-पुं० मार्गः क्षायोपशमिको भावस्तमतिक्रम्य उन्मा- र्गः । क्षायोपशमिकभावत्यागेनौदयिकभावसंक्रमे, " जो मे देव- सिओ अइयारो कओ काइओ वाइओ माणसिओ उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो " ध० २ अधि० । आव० । आ० चू० । निर्वृतिपुरीं प्रति अपथि यस्तु त्यागेऽपि विपरीतपथ- प्रवर्तनानुष्ठाने, "सव्वो उम्मग्गपट्ठिया" स्था० १० ठा० । अपमार्गे, ग० १ अधि० । परसमयः मार्गे धर्मे प्रमाणमार्ग भाषित च- मम्मो " उन्मार्गश्च परस्परविरोधान्यथावादी शास्त्रपादि- "न हिंस्यात् सर्वभूतानि, स्थावराणि चराणि च । आत्मवत्सर्व- भूतानि, यः पश्यति स धार्मिकः " इत्यादिधाय पुनरपि-"षट् सहस्राणि युज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचना- न्न्यूनानि पशुभिस्त्रिभि " रित्यादि प्रतिपादयन्ती । अनु० । संसारावतरणे, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । आचा० । ऊर्ध्व मार्गे उन्मार्गः । रन्ध्रे, "उम्मग्गं सि णो लभति" आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । उन्मार्गोन्मार्गः । मार्गपतनं, आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

उम्मग्गगय-उन्मार्गगत-त्रि० उन्मार्गेण संसारावतरणरूपेण गतः प्रवृत्तः उन्मार्गगतः । संसारे तत्र प्रवृत्ते मोक्षमार्गे दर- न्ते, "सुद्धं मग्गं विराहित्ता, इहमेगे उ दुम्मई । उम्मग्गगया दुक्खं, घायमेसंति तं तहा " सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

उम्मग्गजला- उन्मग्नजला-स्त्री० उन्मज्जति
दिति उन्मग्नं ऊर्ध्वमिति यस्याम्
उन्मग्नं जलं यस्यां सा तथा ।
वे पदार्थो उन्मग्नजलायाम्

तत्स्वरूपं यथा ॥

जंसि णं तिमिसगुहाए बहुमज्झदेसभाए एत्थणं उम्मग्गणिमग्गजलाउ णामं दुवे महाणईओ पएणत्ताओ जाउ णं तिमिसगुहाए पुरच्छिमिल्लाओ कडगाउ पवूढाओ समाणी पच्चच्छिमेणं सिंधु महाणई मिमप्पेंति॥

[illegible] बहुमध्यदेशभागे [illegible] ... ततः उदकप्रवाहतो [illegible] ... उन्मग्नजलानिमग्नजला- [illegible] ... ये [illegible] पौरस्त्यकटकाद्- [illegible] ... सिन्धुमहानदीं समानुतः प्रविशत इत्यर्थः । निम्नप्रवृत्त्या- [illegible] ॥

[illegible] पृच्छयाह ॥

से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ उम्मग्गणिमग्गजलाओ महाणईओ ? गोयमा ! जण्णं उम्मग्गजलाए महाणईए तणं वा पत्तं वा कट्ठं वा सक्करं वा आसे वा हत्थी वा रहे वा जोहे वा मणुस्से वा पक्खिप्पइ तण्णं उम्मग्गजला महाणई तिक्खुत्तो आहुणिय २ एगंते थले एडेइ जण्णं णिमग्गजलाए महाणईए तणं वा जाव मणुस्से वा पक्खिप्पइ तण्णं णिमग्गजला महाणई तिक्खुत्तो आहुणिय २ अंतो जलंसि णिमज्जावेइ । से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ उम्मग्गणिमग्गजलाओ महाणईओ ॥

[illegible]

उम्मग्गदेसणा–उन्मार्गदेशना–स्त्री॰ [illegible] हेतुत्वेन देशना कथनमुन्मार्गदेशना । कर्म॰ । [illegible] रूपमावनामार्गानिष्कान्तवर्णकथने, [illegible] स्था॰ ४ ठा॰ । ध॰ ॥

नाणाइ अदूसितो, विवरीयं तु उवदिसइ मग्गं ।
उम्मग्गदेसओ एस, आय अहिए परेसि य ॥

इत्यादीनि पारमार्थिकमार्गरूपाणि [illegible] विपरीतनैर्ग्रन्थदिगतीति मार्गं [illegible] अयं चात्मनः परेषां च [illegible] उन्मार्गदेशना । सू॰ १ श्रु॰ ।

बुज्झमाणं धम्मं, तं पि न पडिवज्जइ [illegible] ।
आरंभेसु गिद्धा, जे उम्मग्गं पसंसंति ॥
सुणइ [illegible] तेसिं, धम्मियजणनिंदणं [illegible] ।
आहारपसंसया निति, जिणिंदमग्गं [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

भवेऽप्यनवाप्त इन्द्रियपरायत्ततयाऽङ्गीकृतस्वच्छन्दतोन्मादत्वात् तथाप्तो ह्यनवाप्तः। शरीरं वपुस्तस्य दौर्बल्यं दुर्बलता शरीरदौर्बल्यं तयाऽसमर्थोऽशक्तः यथावस्थितचरणकरणं कर्तुमित्यध्याहारः। अतोऽगुरुकेऽपि चरणकरणे परलोकार्थी शुद्ध एव मार्गं प्ररूपयेदिति। स हि सन्मार्गप्रकाशनात् पुनर्मार्गं प्राप्नोतीति गाथार्थः। यस्तु मनाक् संविग्नः सोऽपि भीत्या परात्मादिनो यथावस्थितं न कथयति तस्य दोषं दर्शयन्नाह।

परिवारपूयहेऊ-पासत्थाणं च आणुवत्तीए।
जो न कहेइ विसुद्धं, तं दुल्लहबोहियं जाण॥

परिवार आत्मव्यतिरिक्तस्तेन परिवारेण पूजा परिवारपूजा अथवा परिवारस्य पूजा परिवारपूजा इत्यस्य प्राकृतत्वात् तस्या हेतुर्निमित्तं पार्श्वः सम्यक्त्वं तस्मिन् ज्ञानादिपार्श्वे तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थास्तेषामनुवृत्तिरनुवर्तनं तया यो न कथयति न प्रकाशयति विशुद्धं सर्वविशुद्धं सर्वविदुपदिष्टं यथावस्थितं मुक्तिमार्गमाचार्यं साधुं वा दुर्लभबोधिकं जानीहि। अयमत्र भावार्थः। यो हि मनाक्संविग्नोऽपि परिवारापेक्षया सम्यक् साध्वाचारं न कथयति नायमन्यथा प्रवृत्तः सम्यक्त्वकथनेन प्रकटो भविष्यति ततोऽसमञ्जसरूपो भविष्यति ततः शरीरादिस्थितिं न करिष्यति पूजा वा न भविष्यतीति हेतोः पार्श्वस्थानुवृत्त्या वा यद्युत नामैते सम्यक् कथयतः प्रकोपं यास्यन्त्यतः परमात्मसाक्षिसुकृतं कृतमिति। एते चानर्थानिता भवन्तीति स्वबुद्ध्या सुन्दरमपि विदधानाः संसारसागरे एव भ्रमन्ति यत उक्तम् "जिणाणाए कुणंताणं, नूणं निव्वाणकारणं। सुंदरं पि य बुद्धीए, सव्वं भवनिबंधणं॥ जे मयआरंभरया, ते जीवा होंति अप्पदोसयरा। ते च महापावयरा, जे आरंभं पसंसंति" य एवमधः परमाराध्य कालिकसूरिभिरिव प्राणप्रहाणेऽपि परानुवृत्त्या नैवानुवृत्त्यापि नैवान्यथा भाषणीयमिति गाथार्थः। भगवत्कालिकसूरिकथानकमिदम्। "अत्थि इहेव खेत्ते तुरिमिणीए नयरीए जियसत्तू नाम राया तीए वि नयरीए अन्नो रुद्दाइमाहणीए सुओ दत्तो माहणेसु उवरि वसइ सो य न थाइ वसु सत्तसु महावसणेसु पसत्तो। किं बहुणा सव्वहा विलासायरमायरणसीलो अईतया भवियव्वयावसेण जाओ रायाणो सआओ सव्वहाइ पथासपत्तणेण आओ अमच्चे सि पि सामंतमंडलीयए सुहयहुमओ तओ दाणसंमाणाइणा उवलोभेऊण कओ सत्तो वि राएणा परियणोवासे। तओ गहिऊण जियसत्तुं पयायाणं बंधित्ता कट्ठघियधारणाहिं जाओ सयं चेव सयं पहाणो एवं रज्जं पसाहसम्स भवियव्वयावसेण तत्थ समागयकमेण विहरमाणा साहुसया यदुम। समसन्निया जुगप्पहाणो भवरज्जगानामए सूरिणो नाया य दत्तमायाए भराए। जहा वच्च संपए एत्थ मे माया तुम्ह वि य माउओ भगवं कालगसूरी समागओ ता तं वंदाहि तेण वि तह त्ति पडिसुयं गओ बहुपरियारो सूरिसयासे दिट्ठो य सूरिणो काऊण चविधोवयारं उवविट्ठो जहारिहासणे भयवया नाऊण वद्धावयं मायाए सूरीहिं सामंतेणं पकविणो उ सिट्ठजणसमायारो। जहा होयव्वं कल्लाणपहाणमणसा सव्वेण धम्मत्थिणा भासियव्वं भणियं हियकरं सव्वे धत्तायं सया कायं सव्वजियाण सोक्ख-जणगट्ठाएसु दायव्वं सव्वेसावि जिएण गयमयं येयं हि पंचपरमेट्ठिणमरिहंतणमसिद्धियं पइदिणं महाणुभावेण उदेयं दाणहेट्ठ धेयमणहं जीयाण सव्वेसिण अयंतं हियमेव सव्वपयणं भासंति जं अंतुणो तं आगाहि नरीससव्वमणहं धम्मस्स संमाहणं एमाइसव्वमाहारणदेसणामवगणऊन भवियव्वया यमयत्तिणा दत्तेण पुच्छियं कहेहि किज्जमाण फलं। तओ

भगवया भरजकालगसूरिणो विचिंतियं नूण एस पउट्ठो बहुयुडी जं भे सुत्ताण कंमपण्ण विरोहिएण विगाणिऊण भणियं तुमं महाराय! धम्ममूलाइं पुच्छसि "करुणा सव्वजीवेसु, सव्वं वायाए भासणं। परस्स दाणं चाउ, परिग्गहविवज्जणा॥ एमाइधम्ममूलाइं, कोहाईण य वज्जणं। सव्वपासंडियाणं पि, एयं सम्मं पयंसया" तओ पुणो वि पुच्छियं वेयविहियविहाणेण विहियजन्नाण किं फलं? सूरीहिं भणियं किं महाराय! विहिविहियसुहाणुबंधि पुन्नफलं साहेमि जहा- "विहिजीवदयाइजुया, जीवा स सुवज्जिऊण सुहयम्मि। पुन्नं पावक्खयरा, नरसुरविसोक्खविउलाइं" पुणो वि पुच्छियं जन्नाण किं फलं सूरिणा भणियं पावविवागं पुच्छसि नरयपहो पावविवागो "दरवइ देइ दुहं, नरयतिरियजोणीसु हीणासु। हीणसुरनरगईसु वि ता तहेव इह दुहाण॥ नरयाए पुणो मग्गो, महारम्भपरिग्गहो य जियघाओ। कुणिमाहारो अविरइ, निव्वकसाया पमाओ य" तओ दत्तेण कुद्धेण भणियं। भो भो समणा किं तुमं सम्मं न सुणसि कहेसु। किं वा अकम्म सुयं करेसि किं वा न याणसि जन्नाण फलं। जं फुडं न साहेसि तओ सूरीहिं भणियं जइ फुडं ता नरयगमणमेव फलं तओ रोसारुणलोयणेण पयंपं किमहं नरगं गमिस्सामि अ-णेगजन्नकरणा वि भयवया भणियं कया इओ य सत्तमे दिणे कुम्भियाए पच्चंतो सुणएहिं खज्जंतो मरिहिसि। पुणो वि पुच्छियं एत्थ वि को पच्चओ भयवया पयंपियंतो तम्मि दिणे विट्ठा मुहं पविसिहि पुणो वि दत्तेण भणियं तुमं कं चिरं अ-इओ दिणाओ जीविहिसि? सूरीहिं साहियं अणेगाइं परिसाइं दियं च गमिस्सामि। तओ दत्तेण चिंतियं अहो अहमुवागराण किं पट्ठवेमि संपयं चेव जम्ममन्दिरं वेमेमि दुव्वयणस्स फलं पयविंदामि ताव कालावहि जाव पच्चाणमिययाइयं भणिऊण विहिहजाणगा पुव्वं विगिवाइम्मं तओ मा एस समणगो कहिं पि गच्छइ त्ति तओ मोत्तूण नियपुरिसे रक्खा। अप्पणा समागओ सए गिहे तओ चिंतियं चिट्ठामि ताव अंतेउरे सत्तदियाणि तओ कहं मे विट्ठा मुहं पविसइ तओ पविट्ठो अंतेउरे सोयाविया सव्वेवि रायमग्गा तओ सत्तमे दिणे भवियव्वया वसेण रायपहं पवन्नस्स जाओ वेगो न सक्कइ य तओ गंतु तओ तत्थ काऊण वेगभंगं दहिउ पुप्फेहिं अप्पणावि भयदुओ लहुं लहुं विसोहिओ रायपहाओ। इओ य सो दत्तो दुम्मई विमूढमणो गओ सत्तदिवसाणि कलिऊण तम्मि चेव सो नीहारिओ महया तुरयचडयरेण जाव रायपहमागओ ताव सो चेव विट्ठा तुरयखुरहया पविट्ठा मुहे तओ नायं जहा निच्छएण मारिज्ज इओ निगिण्हामि तं चेव पडिसत्तुं जियसत्तू अणुनिवेट्ठं मे एत्थं होहि एयं चिंतिऊण जाव नियत्तो तो तओ गहिओ संमरणामत्तेहि मा निम्मरइमत्ति काऊण गयाणं विणिवाइऊण कहिं वि निंदियाइम्माइ तओ नीहारिऊण भूसगयाणं कडाणिहाओ अइ निविऊण रायपए समणिओ दत्तो बंधिऊण तेण वि नियाणिऊण महसुणएहिं कुम्भियाए पक्खालिओ सोमणो जलणो लज्जंतो य सुणएहिं महावेयणाभिभूओ रउद्दज्झाणपरिणओ मरिऊण जाओ नारओ। सूरी वि साहवसहेहिं काऊण पूआओ मरवइणा जहा एएण भयवया पाणवसप्पगयमंथे वि न अन्नहा भासियं एवं अन्नेहि वि नियगुरूपयत्त अदहियं जिणवयणं भणियव्वं कालगाईपयं कहाणयं सम्मत्तं"। ननु वंदयमन्यथा कथने इष्टो भवति नाहि विनिश्चय-था बध्यते इत्याह।

[illegible] च गिरहंति हिंति दप्पं ।
[illegible] च विरलम्मि य भणंति ॥२९॥

[illegible] बहुजन इति वा [illegible] मनः प्रह्लादयति [illegible] [illegible] शब्दार्थत्वा- [illegible] कुर्वन्तीत्यर्थः । [illegible] प्रचुरत्वात् [illegible] । [illegible] पुनः शब्दार्थत्वात्तो [illegible] । [illegible] भावार्थः । को हि [illegible] [illegible] प्रकारैर्लोकेऽपि लोक- [illegible] । [illegible] हि [illegible] स्वार्थोनिनरा [illegible] ।
[illegible] विरला एव पृच्छन्ति ततो [illegible] –

[illegible] मोहनिसाए ।
[illegible] ॥ ३० ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ ३१ ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible]

तानुगामिनाम । [illegible] अयमभिप्रायः । ये हि सुविहितसंविग्नाः [illegible] ति तान् मुक्त्वा मिथ्यात्वमोहमोहित [illegible] गड्डरिकाप्रवाहतुल्यं [illegible] कुर्वन्त्यपि तु [illegible] भावार्थः ॥ अन्यत्र [illegible] प्रभूततराः पुनः प्रवाहानुपातिन इति [illegible] "[illegible] बहुततमाः [illegible] [illegible] ।" [illegible]

नगंनेणं चिय लो–गनायमारेण [illegible] ।
बहुमुंडाइवयणाउ, आणारुयो इह पयाते ॥ ३१ ॥

[illegible] लोकप्रवाहसारेण [illegible] । [illegible] [illegible] बहुजन [illegible] "[illegible] भरहवासे, बहुमुंडे [illegible] प्रमाणं [illegible] प्रमाणमिति [illegible] प्रमाणं [illegible] मिथ्याभिमाना [illegible] [illegible] –

बहुजणपरिवित्तियं, इत्थं नहि [illegible]
धम्मो न उज्झियव्वो, जेण नहि बहुजण [illegible]

[illegible] बहुजन [illegible] लौकिके धर्मे बहुजनप्रवृत्ति [illegible] [illegible] ति भावार्थः । [illegible]

[illegible] जे, ते चेव बुहेण [illegible]
[illegible] बहुणा अणेणं, हरिणेण [illegible]

[illegible] बहुजनप्रवृत्तिमात्रं [illegible] [illegible] ।

[illegible] सुहमरंपि [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

यस्मान्न नैव मोक्षमार्गो मोक्षः स्यात् मोक्षागमं शास्त्रं परित्यज्य इत्यर्थः । इहेति धर्मविचारे प्रमाणमालम्बनमित्यर्थः । विपर्ययेण स्थानामनिशयवतां हि यथा कथञ्चिन्मिथ्यानिशयवतामप्यनेकमात्मनामपि निर्जराभाव प्रयाप्यमीयते तत्र वैहितैः पुनः सर्वथा शास्त्रमेव प्रमाणीकर्तव्यम् । तस्मात्तत्रैव यतितव्यमुत्तमः कार्य इति गाथार्थः । शास्त्राभिप्रायेणैव संसारमोक्षमार्गप्ररूपणमाह ॥

गिहिलिंगि कुलिंगिय दव्व-लिंगिणो तिन्नि हुंति भवमग्गा ।
सुजइगुणायरसंविग्ग-पक्खिणो तिन्नि मोक्खपहा ॥ १७ ॥

तत्र गृहमेव लिङ्गं येषां ते गृहलिङ्गिनः राजामात्यप्रभृतिप्रभृतयः कुत्सितं लिङ्गं कुलिङ्गं शिवसुखासाधकं लिङ्गमस्ति येषां ते कुलिङ्गिनः स्वदर्शनविधिविनाकारणाशाः त्रिदण्डिकर्पटिकतापसादयः द्रव्यप्रधानं लिङ्गं स्तम्भितमस्ति येषां ते द्रव्यलिङ्गिनः गृहलिङ्गिन इत्यादि द्वन्द्वो गृहिलिङ्गिकुलिङ्गिद्रव्यलिङ्गिनः । एते त्रयोऽपि भवन्ति भवमार्गाः संसारपथाः सुयतयः साधुसमाचारचरणप्रवणाः सुश्रावकाः सम्यक्त्वाणुव्रतादिसकलगुणोपेताः संविग्नाः सुसाधु-पक्षेषु पक्षेण चरन्ति ये ते संविग्नपाक्षिकाः सम्यक् संयमपरिपालनासमर्था अपि सुमार्गपक्षपातेनात्मनिस्तारकाः इत्यर्थः । पूर्वपदे ते त्रयोऽपि मोक्षमार्गा इति गाथार्थः । कथमेते त्रय एव मोक्षमार्गा नान्ये इत्याशङ्क्य विशेषमाह इत्याह ॥

सम्मत्तनाणचरणा-मग्गो मोक्खस्स जिणवरुद्दिट्ठो ।
विवरीओ उम्मग्गो, णायव्वो बुद्धिमंतेहिं ॥ १९ ॥

सम्यक्त्वज्ञानचरणानि मोक्षमार्गो मोक्षस्य जिनवरोद्दिष्टस्तीर्थंकरोपदिष्ट इत्यर्थः । स च सर्वथा सम्यक्त्वादित्रिक एव यतोऽतः शेषः सर्वोऽपि तदतिरिक्त उन्मार्गः शिवसुखासाधक इति ज्ञातव्योऽवबोद्धव्यः बुद्धिमद्भिर्विवेकविद्भिरिति गाथार्थः ॥ दर्श० ॥

उम्मग्गदेसय-उन्मार्गदेशक- पुं० ज्ञानादीनि पारमार्थिकमार्गरूपाण्यप्ररूपयति । उन्मार्गप्ररूपके, सू० १ श्रु० । " उम्मग्गदेसओ मग्ग, नासओ मग्गविप्पडिवत्ती । मोहेण य मोहित्ता, संमोहं भावणं कुणइ " । ग० २ अधि० ॥

उम्मग्गपइट्ठिय-उन्मार्गप्रतिष्ठित- त्रि० अप्रशस्तमार्गस्थिते, " प-यर्थ वहिं ठियंहिं उम्मग्गपइट्ठियं विवज्जिज्जा ग० १ अधि० । (आचार्यवक्तव्ये ऊतम) उन्मार्गगामिनि," अत्थेगे गोयमा पाणी, जे उम्मग्गपइट्ठिय । गच्छम्मि संवसित्ताणं, भमइ भवपरंपरं " ग० १ अधि० ।

उम्मग्गणिविण्ण-उन्मार्गनिर्विण्ण त्रि० शास्त्रनिषिद्धमार्गे, "उम्मग्गणिविण्णेसम्मद्दिट्ठि भिच्छत्तवसाभिमुह" उपा० ७ अ० ।

उम्मज्जग-उन्मज्जक- पुं० वानप्रस्थतापसभेदे, उन्मज्जनमात्रेण ये स्नान्ति । भ० ११ श० ९ उ० । नि० । औ० । यथा एवं उद्धे छिज्जा नरः पुनरेव मज्जति । उन्मज्जकः स विज्ञेय. स्नापको लोकपूजितः " इत्युक्तरूपे तापसभेदे, जलादेरपवृत्तेरभ्यावके, नि० चू० ।

उम्मज्जणिमज्जिया-उन्मज्जनिमज्जिका-स्त्री० उन्मज्जनिमज्जन-धाम, उन्मज्जननिमज्जनकाले, " अद्दे उम्मज्जणिमज्जियं करे-माणे इहं पुव्वीए वत्तेज्जा" स्था० ३ ठा० ॥

उम्मत्त-उन्मत्त- त्रि० उद्-मद्-कर्त्रि-क्त । धुस्तूरे, मुचकुन्दवृक्षे च, कर्त्रि-क्त. वाच० ॥ ग्रहिले, दश० । उन्मत्तोऽसमञ्जसवृत्तेः विपाक०, पिं०,नु० १ श० । महामिथ्यात्वोदयेन वा युक्तः । ग० ३ अधि० । दशा०, महदर्दीने. पि० । धत्तूर [illegible] नृ-क्षप्रयुक्तस्य ॥

उम्माहो सज्जु दुविहो, जक्खाएसो य मोहणिज्जो य ।
जक्खाएसो वुत्तो, मोहेण विणा पवक्खामि ॥ १७८ ॥

उन्मादः खलु द्विविधः मोहनीयकर्मोदयतो यः स यक्षावेशः [illegible] यक्षावेशेन [illegible] एवं होता [illegible] मोहनीय [illegible] तत्र पश्चात् [illegible] वा विरहेण । [illegible] मोहनीय वा तद्भार्यावा [illegible] ॥

रूवाए ण सहइ, गिज्झपरस्स अंगं वा ।
तद्दिट्ठं पि ण गेण्हइ, उम्मत्तं ता कन्नी ठिएणा ॥ १८० ॥

[illegible] ते कर्म [illegible] न करोति । [illegible] विविधं [illegible] न करोति । [illegible] दोषेहिं उम्मत्तो न कर्म न दिक्खा ॥ नि० चू० ११ उ० । [illegible] उन्मत्तेन सह उम्मत्तो [illegible] । [illegible] हिन्मत्ते च । नि० चू० १० उ० । उन्मत्ते, स्था० । [illegible] । [illegible] दश०, ५ अ० ।

उम्मनगलुय-उन्मनकलुक-पुं० [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] स्था० ५ उ० ॥

उम्मनगडा-उन्मनगडा-स्त्री० [illegible] महानदी [illegible] स्था० ३ ठा० । " [illegible] उम्मग्गजला [illegible] " [illegible] उम्मग्गजला [illegible] । जं० ४ वक्ष० । " दो उम्मग्गजलाओ " स्था० २ ठा० ।

उम्मन्य-[illegible] । [illegible] ७ । ४ । २४ । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । प्रा० ।

उम्माण-उन्मान-न० [illegible] । [illegible] मानादि, स्था० १ ठा० । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] इति उन्मानम् । [illegible] स्था० ४ ठा० ।

[illegible] ।

से किं तं उम्माणे ? [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥

[illegible]

मिते, वाच० । उन्मीश्रिते, प्र० १४ श० १ उ० । भावे क्तः । उन्मेषे, " उम्मिमियपिमिमियंतरेण " उम्मिमितनिमिषितान्त- [illegible] अन्तरेण स्वयमानेन उन्मेषनिमेषौ क्रियेते तावदन्तर- [illegible] । औ० ३ प्रति० ।

उम्मिस्स-उन्मिश्र-न० सचित्तमम्मिश्रे, तदनेषोपचागतस- [illegible], प्रश्न० १३ द्वा० । " बीयादि उम्मीसं " बीजा- [illegible] बीजकहरितादिभिर्यदुन्मिश्रमुच्यते । पंचा० १३ विव० । [illegible] भिचकार्थेन खुवाचुदाहारं सम्मील्यादद्दाति [illegible] उन्मिश्रदोषः । दश० २४ अ० । देयद्रव्यं सचित्ता- [illegible] धान्यकादिना मिश्रं ददत उन्मिश्रम् । ध० ३ अधि० ।

असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।
पुप्फेसु होज्ज उम्मीसं, बीएसु हरिएसु वा ॥ ५७ ॥
तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।
दितियं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ५८ ॥

[illegible] तथा पुष्पसंसिक्तादिभिर्मिश्रयेदु- [illegible] भक्तपानं तु संयतानामकल्पिकं [illegible] न मम कल्पते तादृशमिति ॥ [illegible] (अत्र नैयायि-उन्मिश्रमदननिषेधात् परणा [illegible] "उम्मीस भत्तं मे पउगुणाधिस्स घउत्थु [illegible] मायअट्टु मिसे पउत्तु गणेसु जे [illegible] " पं० चू० । "माय सेन मिश्रे वस्तु- [illegible] । [illegible] शरीर„ कार्मणेन शारी- [illegible] ४ श० ।

उम्मीलिया-उन्मीलिका-स्त्री० प्रसवे, विशे० ।

उम्मीलिय-उन्मीलित-त्रि० [illegible] ४ । [illegible] । प्रा० । [illegible] १ थु० ७ अ० । [illegible] ।

[illegible]

तस्य रागिणो हस्तादौ परिताप [illegible] प्रक्षिपति । बृ० २ उ० ।

उम्हातिस-युष्मादृश- त्रि० युष्मद्-दृश्-[illegible] । यादृशादेर्दुस्तिः ८ । ४ । ३१ । इति (१) इत्यस्य स्थाने [illegible] । [illegible], प्रा० ॥

उम्हासेस-उष्मावशेष-पुं० मनागपि उष्मे, "[illegible] होजं हर्ह्रि" आय० ५ अ० ।

उय-उत-अव्य० अपि शब्दार्थे, विशे० "उताप्रुनसंस्पृदे वो नातिरोहति" आ० म० द्वि० सुतरामिति शब्दार्थे, "[illegible] यादिस्स" आय० ४ अ० । विकल्पे, समुच्चये, [illegible] च । वाच० ॥

उयत्तेमाण-अववर्तयत्-त्रि० तिरश्चीनं कुर्वति, "[illegible] उयत्तेमाणे या जीवेहि " आचा० २ श्रु० ॥

उयत्तिय-अपवृत्य- अव्य० अपवर्तनं कृत्वेत्यर्थे, " [illegible] गियदादि, तहप्पगारं पाणगजातं " आचा० २ श्रु० ।

उयाय-उपयात- त्रि० उपगते, "महासिद्धार्थदां [illegible] पुरओ य से सक्के" प्र० ७ श० ९ उ० ॥

उरहे-यूयम्- युष्मद्- जस्- यूयवयौ-जसि । [illegible] प्रथमयोरम् इति जसोऽमादेशः । पा० व्या० । [illegible] तुम्हे तुब्भे उरहे जसा । ८ । ३ । ९१ । इति जसा [illegible] युष्मच्छब्दस्य उरहे आदेशः । प्रा० । "[illegible]" [illegible] युष्मान्-युष्मद् शस् । वो तुज्झे तुब्भे तुम्हे उरहे [illegible] ८ ३ । ९३ । इति शसा सहितस्य युष्मच्छब्दस्य [illegible] 'उरहे पेच्छामि' प्रा० ॥

उर-पुं० उरस-न० ऋ-असुन् धातोरत्व-रपरः । [illegible] नतः ८ । १ । ३२ । इति उरः पुंलिङ्गत्वम् । प्रा० । [illegible] हृदये, प्रश्न० ३ द्वा० । भक्तानामङ्गानां द्वितीयेऽङ्गे । "[illegible] दोपरविट्ठि " आ० चू० २ अ० । वाच० । त्रि० मु० । [illegible] " उरे विणयराए " इदं मागधभाषा [illegible], [illegible] उरस्तो विस्तीर्णत्वात् । औ० । "उरसि [illegible]" [illegible] विपा० । "संणरितन सरं" । [illegible] ७ श० । [illegible]

उरंउर-उरउरस्-न० साक्षादर्थे "[illegible] तिरुणए " विपा० ३ अ० ।

उरकडग-उरःकटक-न० [illegible] कटकं, अनु० ॥

उरग-उरग-पुं० स्त्री० उरसा गच्छति उरगः [illegible] सर्पे, प्रश्न० । "उरगगिरि [illegible]" [illegible]

उरगवर-उरगवर-पुं० नागवरे, द्वी० ११ अ० ।

उरगवीहि-उरगवीथी-स्त्री० [illegible]

उरच्छंद-उरश्छन्द-पुं० [illegible], दे० ना० ।

उरत्थ-उरःस्थ-त्रि० । हृदयस्थे, " [illegible] " कल्प० ॥

उरत्थ-उरत्राण-न० [illegible]

[illegible]

चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-पुं॰ उरसा वक्षसा परिसर्पन्ति संचरन्तीति उरःपरिसर्पास्ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । उरःपरिसर्पस्य स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकभेदे, तद्भेदा यथा ।

से किं तं उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया? चउव्विहा पण्णत्ता तंजहा अही अयगरा आसालिया महोरगा ।

अथ के ते उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । सूरिराह उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा । अहयोऽजगरा आसालिका महोरगाः । प्रज्ञा॰ १ पद । अनु॰ । स्था॰ । जी॰ । एतेषामेव भेदानामवगमाय प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि तानि च अहादिशब्देषु द्रष्टव्यानि "तिविहा उरपरिसप्पा पण्णत्ता तंजहा इत्थी पुरिसा णपुंसगा " उरःपरिसर्पमात्रेणापि बोधः । स्था॰ ।

उरपरिसप्पिणी—उरःपरिसर्पिणी—स्त्री॰ उरः परिसर्पस्त्रियाम्, तद्भेदा यथा "से किं तं उरगपरिसप्पिणीओ ? तिविहाओ तंजहा अहीओ अयगरीओ महोरगीओ सेत्तं उरपरिसप्पिणी" जी॰ २ प्रति॰ ।

उरब्भ—उरभ्र—पुं॰ स्त्री॰ । उरु उत्कटं भ्रमति भ्रम॰ ड॰ पृषो॰ रूलोपः । मेषे, प्रश्न॰ १ द्वा॰ । सूत्र॰ । उरणे, पा॰ । उपा॰ ।

अस्य निक्षेपः ।

णिक्खेवो उ उरब्भे, चउव्विहो दुविहहोइ दव्वम्मि ।
आगमओ आगमओ, णो आगमओ य सो तिविहो ॥

निक्षेपो न्यासस्तुः पुनः उरभ्रे उरभ्रविषये चतुर्विधश्चतुःप्रकारो नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात् । तत्र नामस्थापने क्षुण्णे एवेति । द्रव्योरभ्रमाह—द्विविधो भवति द्रव्य इति द्रव्यविषयं आगमतो नोआगमतश्च तत्रागमत उरभ्रशब्दार्थज्ञस्तत्र चानुपयुक्तो नोआगमतः पुनश्चास्य पुनरर्थत्वात् स इति द्रव्योरभ्रस्त्रिविधस्त्रिभेदः ।

तत्त्रैविध्यमाह—

जाणगसरीरभविए, तव्वइरित्ते य सो पुणो तिविहो ।
एगभवियबद्धाउ य, अभिमुहओ णामगोए य ॥

शरीरमुरभ्रशब्दार्थज्ञस्य सिद्धशिलातलगतं शरीरमुच्यते भव्यशरीरमुरभ्रस्तु यस्त्वायत्युरभ्रशब्दार्थं न जानाति कालान्तरे च ज्ञास्यति तस्य यच्छरीरं तद्व्यतिरिक्तश्च ताभ्यां ज्ञशरीरभव्यशरीराभ्यां व्यतिरिक्तो भिन्नस्तद्व्यतिरिक्तः । चः समुच्चये स तद्व्यतिरिक्तः पुनस्त्रिविधस्त्रिभेदस्त्रैविध्यमेवाह । एकस्मिन् भवे तस्मिन्नेवातिक्रान्ते प्राणी एकभविको योऽनन्तरं एव भवे उरभ्रतयोत्पत्स्यते तथा स एवोरभ्रायुर्बन्धानन्तरं बद्धायुष्क इत्युच्यते । तृतीयमाह— (अभिमुहओ नामगोत्ते) अभिमुखनामगोत्रश्च तत्राभिमुखे संमुखेऽन्तर्मुहूर्तानन्तरभाविनया नामगोत्रे उरभ्रसंबन्धिनी यस्य स तथोक्तोऽन्तर्मुहूर्तानन्तरमेवोरभ्रतयोत्पत्स्यत इति गाथार्थः । भावोरभ्रमध्ययननामनिबन्धः

उरब्भाउगणामगोयं, वेदंतो भावओ उरब्भो उ ।
तत्तो समुट्ठियमेयं, उरब्भिज्जंति अज्झयणं ॥
उरब्भे य कागणीअं, पएयववहारसागरे चेव ।
पंचेते दिट्ठंता उरब्भिज्जम्मि अज्झयणे ॥

उरभ्रः ऊरणकस्तस्यायुश्च नाम च गोत्रं च उरभ्रायुर्नामगोत्रं वेदयमानो भवति वेदयन्ननुभवन् भावतो भावमाश्रित्य उरभ्रस्तु पुनः पर्यायास्तिकमतमेतदिति विशेषद्योतकस्तो भावोरभ्रस्तस्मात्तयेहाभिधेयात्समुत्थितमुत्पन्नमिदमिति प्रस्तुतं यस्मादिति गम्यते (उरब्भिज्जंति) उरभ्रीयं गहादित्वाच्छप्रत्ययः इति तस्मादध्ययनं भावुरभ्रमुच्यते इति शेष इति गाथार्थः ॥ उरभ्रस्यैव चेह प्रथममुच्यमानत्वात् बहुवक्तव्यत्वाद्वेयमुक्तमन्यथा हि काकण्यादयोऽपि दृष्टान्ता इहाभिधीयन्त एव तथा चाह निर्युक्तिकृत् (उरब्भे गाहा) उरभ्र उरणः काकणीविंशतिः कपर्दिका (उरब्भेयत्ति) चशब्दस्य भिन्नक्रमत्वात्काकणिश्च (अंबएत्ति) आम्रकमाम्रफलं व्यवहारश्च क्रयविक्रयरूपो वणिग्धर्मस्तस्य गम्यमानत्वात् सागरश्च समुद्रः । चः सर्वत्र समुच्चये एवावधारणे भिन्नक्रमश्चैवं योज्यते पञ्चैवेते न तु न्यूनाधिका दृष्टान्ता उदाहरणानि उरभ्रीये उरभ्रनाम्न्यध्ययने इति गाथार्थः ॥

संप्रति यद्धर्मसाधर्म्यादुरभ्रस्य दृष्टान्तता तदुपदर्शनायाह ॥

आरंभो रसगिद्धी, दुग्गइगमणं च पच्चवाओ य ।
उवमा कया उरब्भे, उरब्भिज्जम्मि णिज्जुत्ती ॥
आउरविणाई एयाइं, जाइं वरहणंदिणो ।
छुज्जमाणेहिं ख्वाउ, एयदीहाउ सव्वया ॥

आरम्भणमारम्भः पृथिव्याद्युपमर्दो यस्तु मधुरादिषु पुष्टिमिकाङ्क्षा रसगृद्धिर्दुर्गतिगमनं च नरकतिर्यगादिषु एवेहजं प्रत्यपायो वध इत्यादि यस्यापि हि 'शिरच्छेदनमुपालम्भ' इति शिरश्छेदाद्यापातरौद्रोपगतस्य दुर्गतिगमनं तु नानुभवनादिरूपमा सा दृश्यते [illegible] प्रथमादिभिरेवारम्भादिभिरर्थैः कृता विहिता उरभ्रे उरभ्रविषया । इदमुक्तं भवति । सोऽपि हि विषयाभिलाषिकः [illegible] चारम्भ चान्वितकर्मभिः कालसौकरिकादिवदिहैव दुःखमनुभवन् नरकादिकां दुर्गतिमान्पुवन्नीत्युरभ्रोदाहरणेन दर्शयिष्यते । काकण्यादि साधर्म्यदृष्टान्तोपलक्षणं चैनदुपदर्शयन्न निर्युक्तिरिति निगमनमेतदिति गाथार्थः ॥ ६० ॥ उरभ्रदृष्टान्तश्चैवम् ॥ इत्यवसितो नामनिष्पन्ननिक्षेपः ।

संप्रति सूत्रालापकनिष्पन्नस्यावसरः स च सूत्रे सति भवतीत्यतः सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम् ॥

जहा एसं समुद्दिस्सं, कोइ पोसेज्ज एलयं ।
ओयणं जवसं दिज्जा, पोसेज्जा वि सयं गणे ॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे आदिश्यते [illegible] विवक्षितेषु पाहुणेऽतिथ्यागत इत्यादिरूपोऽभ्यर्हितः प्राघुणकस्तमुद्दिश्याश्रित्य यथासौ समेष्यति समागमिष्यति अथवा इति कश्चित्परलोकापायनिरपेक्षः पोषयेत् पुष्टिं नयेत् एलकं [illegible] यवसमुद्गमाषादि दद्यात् तथा पोषयेत् पुष्टिं नयेत् [illegible] अपि कश्चित्स्वगृहे स्वकीये [illegible] निर्युक्तिकृत् [illegible] यदि वा (पोसिज्जा वि सयं गणे) [illegible] एवं तत्कालं [illegible] भाव इति भावः । इदमुदाहरणं संप्रदायादवसेयम् "अत्थि उरब्भो पाहुणनिमित्तं पोसिज्जइ सो दीसलक्खणेहिं सुहराओ हलिद्दादिकयंगरागो [illegible] विउलेहिं भोगसेवीहिं [illegible] [illegible] [illegible]

अम्मो एस णं दियगो सव्वेहिं एएहिं अम्ह सामिसालेहिं इट्ठेहिं जवजोगासणेहिं तदुवओगेहिं अलंकारविसेसेहिं अलंकारितो पुत्त इव परिपालिज्जइ अहं तु मंदभग्गो सुक्काणि तणाणि कोहे वि लभामि ताणि वि न पज्जत्तिगाणि एवं पाणियं पि ण य मे को वि भालेति । ताए भणत्ति पुत्त आतुरचिण्हाइं " गाहा । जहा आतुरो मरिउं कामो जमगातिपच्छं वा अपच्छं वा तं दिज्जतिते स एवं नंदिओ मारिज्जिहित्ति जहा तदा पेच्छेहिसि इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥

ततः कीदृशो जातः किञ्च कुरुते इत्याह ॥

तओ से पुट्ठे परिवूढे, जायमेए महोदरे ।
पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥

तत इत्योदनादिदानादसौ पञ्चमी स इत्युरभ्रः पुष्ट उपचितमांसतया पुष्टिभाक् परिवृढः प्रभुः समर्थ इति यावत् । जातमेद उपचितचतुर्थधातुरत एव महोदरो बृहज्जठरः प्राणितस्तर्प्पितो यथासमयमुपढौकिताहारत्वादेभिरेव हेतुभिर्विपुले विशाले देहे शरीरे सति यस्य च भावेन भावलक्षणमिति सप्तमी किमित्याह । आदेशं प्रतिकाङ्क्षतीति पाठान्तरतः परिकाङ्क्षति वेच्छति नचास्य तत्त्वतः प्रतिपालनमिच्छा च संभवत्यतः प्रतिकाङ्क्षतीव प्रतिकाङ्क्षतीत्युपमार्थोऽवगन्तव्यः एवं परिकाङ्क्षतीत्यत्रापीति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ स किमेव चिरस्थायी स्यादित्याह ॥

जाव न एइ आएसे, ताव जीवइ से दुही ।
अह पत्तम्मि आएसे, सीसं छित्तूण भुंजइ ॥

यावदिति कालावधारणं नैति नायाति कोऽसावादेशस्तावन्नोत्तरकालं जीवति प्राणान् धारयति (सेदुहित्ति) आकारप्रश्लेषात्स इत्युरभ्रो दुःखी सत्यथवा पथ्यमपरूनमिवास्यौदनदानादीनि मन्यतो दुःखितैवास्येति दुःखी (अहपत्तम्मि आएसे) अथानन्तरं प्राप्ते आगते आदेशे शिरो अस्मिन् प्राणा इति शिरस्तच्छित्त्वा द्विधा विधाय भुज्यते तेनैव स्वामिना प्राघूर्णकसहितेनेति शेषः । संप्रति संप्रदायशेषमनुश्रियते ततोऽसौ " वच्छगो तओ नंदियगं पाहुणगेसु आगएसु च हिज्जमाणं दट्ठुं तिसितो वि भएण माऊए थणं णाभिलसति । ताए भणति किं पुत्त भयभीओसि उदगं पि मे ण पियसि तेण भणति अम्म कओ मे थणाभिलासो णट्ठु सोयराओ णंदिओ अज्ज केहिं वि पाहुणएहिं आगएहिं मम अग्गओ वि गयजीहो वि लोलनयणो विस्सरं रसंतो अत्ताणो असरणो मारिओ तब्भयाओ मे कओ पाणिस्स तओ ताए भणति पुत्त ! जाणु तदा चेव कहियं जहा आउरचिण्हाइं एयाइं एस संविभागो अणुपत्तो एस दिट्ठंतो " इति सूत्रार्थः । इत्य दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकमाह ।

जहा खलु से उरब्भे, आएसाए समीहिए ।
एवं बाले अहम्मिट्ठे, ईहई नरयाउयं ॥

यथा येन प्रकारेण खलु निश्चये स इति प्रागुक्तरूप उरभ्र आदेशाय आदेशार्थं समीहितः कल्पितः सन् यथा यत्नं भविष्यत्प्राघूर्णकानुवर्त्तनेन यत्नमनुतेव स्यात एव बालोऽज्ञो ऽधर्मिष्ठः [illegible] इत्यतिशयेनाधर्मवद्भिरस्याधर्मिष्ठः [illegible] परनिरतः । यद्वाऽधर्मसंगुण [illegible] इह ईहते वाञ्छतीव नरकायुः [illegible] नरकजीवनमिति सूत्रार्थः ।

[illegible] प्रपञ्चयन्नाह ।

हिंसे बाले मुसावाई, अद्धाणम्मि विलोवए ।
अन्नदत्तहरे तेणे, माई कण्हुहरे सढे ॥

इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिग्गहे ।
भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥
अयकक्करभोई य, तुंदिल्ले चियलोहिए ।
आउयं नरए कंखे, जहाएसं व एलए ॥

हिनस्तीत्येवं शीलो हिंस्रः स्वभावतः प्राण्युपघातकृत्, पापान्तरलक्ष्य कुर्वनि हेतुमन्तरेणापि कुर्वतीत्येवं बालो मृषाऽलीकं वदति प्रतिपादयतीत्येवं शीलो मृषावादी अध्वनि मार्गे विलुम्पति मुष्णातीति विलोपकः । यः पथि गच्छतः सर्वस्वहरणतो लुण्ठति (अन्नदत्तहरेति) अन्येषां राजादीनां वितीर्णं हरत्यापान्तरात्र [illegible] अन्येषां अदत्तमनिसृष्टं हरत्यादत्ते अन्यादत्तहरो [illegible] चौर्यकृत् अत एव शाठोऽज्ञो विस्मरणशीलः [illegible] न पौनरुक्त्यं सर्वावस्थासु वा [illegible] स्तैन्येनैवोपकल्पितात्मवृत्तिः । यद्वा अन्य दत्तहरोऽन्यादेः ग्रन्थिच्छेदादिनोपायेन अपहरति स्तेनः केशादिसननेनेति [illegible] यी वञ्चनैकचित्तः । कण्हुहरः कण्हुकस्यार्थे हरित्याणीत्येवं [illegible] मायी शठो वक्राचारः तथा स्त्रियश्च विषयाश्च स्त्रीविषयं गृद्धोऽभिकाङ्क्षावान् स्त्रीविषयगृद्धश्च [illegible] आरम्भोऽनेकजन्तूपघातकृद्व्यापारः परिग्रहश्च [illegible] यस्य स तथोक्तो भुञ्जानोऽभ्यवहरन् सुरां मांसं [illegible] (परिवूढेत्ति) परिवृढः प्रचुरुपचितमांसशोणिततया [illegible] इति यावत् । अत एव परानन्यान् दमयति [illegible] षु प्रवर्त्तयतीति परदमः । किञ्च अजश्छागस्तस्य [illegible] पाकवद्भक्ष्यमाणं कर्करायते तच्चेह प्रस्तावान्मांसं [illegible] वा मांसं तद्भोजी वाऽत एव तुन्दिलो जातबृहज्जठरः [illegible] प्रातं लोहितं शोणितमस्येति चितलोहितः । [illegible] तत् आयुर्जीवितं नरके सीमन्तकादौ काङ्क्षति [illegible] तद्योग्यकर्मारम्भितया कामिव क इवेत्याह (जहाएसं व एलएत्ति) आदेशमिव यथैडक उक्तरूप इह च हिंसे इत्यादि सार्द्धश्लोकेनारम्भ उक्तो भुञ्जमाणे सुरमित्यादिना [illegible] न रसगृद्धिः आयुरमित्यादिनाऽवार्द्धेन दुर्गतिगमनं तदर्थतश्चार्थतः प्रत्युपायाभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ इदानीं [illegible] नरके काङ्क्षतीति तदनन्तरमसौ किं कुरुते इत्याह । [illegible] साक्षादैहिकापायदर्शनायाह ॥

आसणं सयणं जाणं, वित्तं कामे य भुंजिया ।
दुस्साहडं धणं हिच्चा, बहुं संचिणिया रयं ॥
तओ कम्मगुरू जंतू, पच्चुप्पन्नपरायणे ।
अयव्व आगयाएसे, मरणंतम्मि सोयई ॥

आसनं शयनं यानमिति प्राग्वत्परं भुक्त्वेति संबन्धः वित्तं द्रव्यं कामान्मनोज्ञशब्दादीन् भुक्त्वोपभुज्य (दुस्साहडंति) दुःखेनात्मनः परेषां च दुःखकरणेन सुष्ठु [illegible] नाहृतमुपार्जितं दुःस्वाहृतम् । यदि वा [illegible] संह्रियते मील्यतेऽस्मेति दुस्संहृतं धनं द्रव्यं हित्वा [illegible] उपभोगेन धृताद्यसत्ययेन च त्यक्त्वा तथा च [illegible] संबन्धहेतुरभिप्रायाद्वहु प्रभूतं संचित्योपार्ज्य [illegible] कर्म । ततः किमित्याह । (तओत्ति) ततो [illegible] या संचितरजाः कर्मणा गुरुरिव गुरुर्यो [illegible] कर्मगुरुर्जन्तुः प्राणी प्रत्युत्पन्ने वर्त्तमाने [illegible] " एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः " इति [illegible] मताऽनुसारितया परलोकनिरपेक्ष इति यावत् । ([illegible]

ततः पशुः स चेह प्रक्रमादुरभ्रलक्षण् (आगयाएसंमि) प्राघूर्णकादागते प्राप्ते आदेशो प्राघुणकः एतेन प्रपश्चितसविनेयानुग्रहायोत्प्रेक्षोरभ्रदृष्टान्तं स्मारयति । किमित्याह । मरणान्ते मरणपर्यन्ते स्वायुषि समागते अभ्यपगमाने शोचति । किमुक्तं भवति यथाऽसौ आगते उरभ्र उरभ्रः शोचति तथाऽयमपि विषमो विषयव्यामोहेन उपार्जितगुरुककर्माणं हा केदानीं मया गन्तव्यमित्यादिप्रलापतः स्वियते अत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तदा शोकसंभवादिति सूत्रद्वयार्थः । अनेनैहिकोऽपाय उक्तः ।

संप्रतिपारभविकमाह ॥

तओ आउपरिक्खीणे, चुया देहविहिंसगा ।
आसुरीयं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥

ततः शोचनानन्तरं को वा उपार्जितगुरुकर्मा आयुषि तद्भवसंभविनि जीविते परिक्षीणे सर्वथा क्षयं गते कथंचिदायुःक्षयस्यार्वाग्मरणेन प्रागपि संभवादेवमुच्यते । च्युतो भ्रष्टो देहाच्छरीरात्पाठान्तरतस्तु च्युतदेहोपगतं हन्त्यपरांश्च विहिंसकः विविधप्रकारैः प्राणिघातकः (आसुरीयंति) असुरभावानुपलक्षणत्वात् सदनक्षत्रादिविरहितो च दिश्यते नारकादिस्थानाख्यां संसारीति दिक्शब्दार्थोद्धायेधिपामपथा रौद्रकर्मकारी सर्वोऽप्यसुर उच्यते । ततश्चासुराणामियमासुरीया तामासुरीयां दिशं नरकगतिमित्यर्थो बालोऽज्ञो गच्छन्ति यान्त्यवशः कर्मपरवशो वचनव्यत्ययाच्च सर्वत्र बहुवचननिर्देशो व्याप्तिख्यापनार्थो वा यथा नैक एवैवंविधः किंतु बहव इति (तमंति) तमोयुक्तत्वात्तमो देवगतेरप्यसुरत्वसंभवात्तद्व्यवच्छेदाय दिशो विशेषणम् । ततोऽयं नरकगतिम् । उक्तं हि " निच्चंधयारतमसा, ववगयगहचंदसूरनक्खत्ता " इत्यादिस्वरूपख्यापकं वा द्वितीयं व्याख्यानमिति सूत्रार्थः ।

संप्रति काकण्याम्रदृष्टान्तद्वयमाह

जहा कागणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो ।
अपत्थं अंबगं भुच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥
एवं माणुस्सगा कामा, देवकामा य अंतिए ।
सहस्सगुणिया भुज्जो, आउं कामाय दिव्विया ॥१२॥
अणेगवासाणउया, जा सा पण्णवओ ठिई ॥
जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥१३॥

(जहासूत्रम) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः । काकन्या उक्तरूपायाः (हेउंति) हेतोः कारणात्सहस्रं दशशतात्मकं कार्षापणानामिति गम्यते हारयेन्नाशयेन्नरः पुरुषोऽत्रोदाहरणं संप्रदायादवसेयः " एगो दमगो तेण विर्त्ति करितेण सहस्सं काहावणाण अज्जियं सो तं गहाय सत्थेण समं सगिहं पत्थिओ । तेण भत्तनिमित्तं रूवगो कागिणीहिं भिन्नो ततो दिणे दिणे कागणिए भुंजति तस्स य अवसेसा एका कागिणी सा विस्सारिया सत्थे पहाविए सो चिंतेइ मा मे रूवगो भिंदियव्वो होहेतित्ति नउलगं अन्नयं गोवेउं कागिणीनिमित्तं नियत्तो सावि कागिणी अन्नेण हडा सो वि नउलओ अन्नेण दिट्ठो हडो सो तं घेत्तूण नट्ठो पच्छा सो घरं गतो सोयइ एस दिट्ठंतो" तथाऽपथ्यमहितमाम्रकमाम्रफलं भुक्त्वाऽभ्यवहृत्य राजेति नृपती राज्यं पृथिवीपतित्वं तुरवधारणे भिन्नक्रमश्च तेन हारयेदेव संबध्यते । अपथ्यभोजितो हारयेदित्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु वृद्धसंप्रदायादवसेयः । स चायम् । " जहा कस्सइ रन्नो अंबाजिण्णेण विसूइगा जाया सा तस्स वेज्जेहि महाजत्तेण तिगिच्छिया भणितो जदि पुणो अंबाणि खाइस्सि तो विणस्ससि । तस्स य अतीव पियाणि अंबाणि तेण सदेसे सव्वे अंबाउ उप्पाडिया । अन्नया अस्स वाहणिया निग्गतो सह अमच्चेण अस्सेण अवहरिओ अस्सो दूरं गंतूण परिस्संतो ठिओ एगम्मि वणसंडे चूयच्छायाए अमच्चेण वारिज्जमाणो वि निविट्ठो । तस्स य हेट्ठ अंबाणि पडियाणि सो ताणि परामससति । पच्छा अग्घाति पच्छा चक्खिउं निसुभति । अमच्चो वारेति पच्छा भक्खेउं मतो " इति सूत्रार्थः । इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह । (एवं गाहा) एवमिति काकिन्याम्रकसदृशानां मनुष्याणाममी मानुष्यका गोत्रप्रत्ययान्तत्वात् । गोत्रचरणादिति वुञ् कामा विषया देवकामानां देवसम्बन्धिनां विषयाणामन्तिके समीपे अन्तिकोपादानं च दूरे अनयथाऽत्वमपि स्यादिति । किमित्येवमत आह । सहस्रगुणिताः सहस्रताडिताः भूयोऽतिशायेन बहु बहूत्वारानित्यर्थः मनुष्यायुःकामापेक्षयेति प्रक्रमोऽनेनैषामतिभूयस्त्वं सूचयन्कार्षापणसहस्रराज्यतुल्यतामाह । आयुर्जीवितं कामाश्च शब्दादयो (दिव्विय त्ति) दिवि भवा दिव्याः धुपागुदक्प्रतीचो यदिति यत् एव दिव्यकाः हस्वादौ [देवकामाणंतिएत्ति] काममात्रोपादानेऽपि अयुष्कामाय [दिव्वियत्ति] आयुषोऽप्युपादानम् । तत्र प्रतापयितुमाह (अणेगसुत्तं) अनेकानि बहूनि तानि चेह संख्येयानि वर्षाणि वत्सराणि तेषां न युतानि संख्याविशेषा वर्षनयुतान्यनेकानि च तानि वर्षनयुतानि स्वरोऽन्योन्यस्येति प्राकृतलक्षणात् सकाराकारदीर्घत्वमेवमन्यत्रापि स्वरान्यत्वं भावनीयम् । यद्वा अनेकानि वर्षनयुतानि येषु तान्यनेकवर्षनयुतान्युनपञ्चाशत्पल्योपमसागराणीति यावत् । नयुतानयनोपायश्च यं चतुरशीतिवर्षलक्षाः पूर्वाङ्गं तच्च पूर्वाङ्गेन गुणितं पूर्वं चतुरशीतिलक्षाहतं नयुताङ्गं नयुताङ्गमपि चतुरशीतिलक्षाणिताडितं नयुताङ्गमुच्यत इत्याह । या सेति प्रज्ञापकः शिष्यान् प्रत्येवमाह । या सा प्रवतामस्माकं च प्रतीता । प्रकर्षेण ज्ञायते वस्तुतत्त्वमनयेति प्रज्ञा हेयोपादेयविवेचिका बुद्धिः सा विद्यते यस्यासौ प्रज्ञावानतिशायने मतुप् । अतिशयश्चास्या हेयोपादेययोर्हानोपादाननिबन्धनत्वमिहाभिमतं ततश्च क्रियया अप्याक्षिप्तत्वात् । यदि वा निश्चयनयमतेन क्रियारहिता प्रज्ञाप्यप्रज्ञैवेति प्रत्ययेनैव क्रिया क्षिप्यते ततः प्रज्ञावान् ज्ञानक्रियावानित्युक्तं भवति तस्य प्रज्ञावतः । स्थीयते अनया धर्मादिवनये इति स्थितिर्देवायुरधिकृतत्वात् । दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानीत्याह । यान्यनेकवर्षनयुतानि दिव्यस्थितेर्दिव्यकामानां च विषयभूतानि जीयन्ते हार्यन्ते तद्धेतुभूतानुष्ठानानासेवनेनेति भावः । पाठान्तरतो हारयन्ति वा के ते दुष्टा विषयादिदोषदुष्टत्वेन मेधा वस्तुरूपावधारणशक्तिरेषां ते दुर्मेधसो विषयैर्जिता जन्तव इति गम्यते । कदा पुनस्तानि दुर्मेधसो विषयैर्जीयन्त इत्याह ऊने वर्षशतायुष्यनेनायुषोऽल्पत्वान्मनुष्यकामानामल्पतामाह । यदि वा प्रकृते हायुषि प्रमादेनैकदा हारितान्यपि पुनर्जीयेरन्नो सस्तु संक्षिप्तायुष्येकदा हारितानि हारितान्येव भगवतश्च वीरस्य तीर्थे प्रायो न्यूनवर्षशतायुष एव जन्तव इत्येवमुपन्यासः । अयं चात्र भावार्थो ऽल्पे मनुष्याणामायुर्विषयाश्चेति काकण्याम्रकोपमा देवायुर्देवकामाश्चातिप्रभूततया कार्षापणसहस्रराज्यतुल्याः । ततो यथा द्रमको राजा च काकण्याम्रकलुब्धे कार्षापणसहस्रराज्यं च हारितवानित्येवमेतेऽपि दुर्मेधसोऽल्पतरमनुष्यायुःकामार्थं प्रभूतान्देवायुःकामान् हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥

संप्रति व्यवहारोदाहरणमाह ॥

जहा य तिन्नि वणिया, मूलं घेत्तूण निग्गया ॥
एगो तत्थ लहइ लाभं, एगो मूलेण आगओ ॥ १४ ॥

एगो मूलं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ ॥
ववहारे उवमा एसा, एवं धम्मे वियाणह ॥ १५ ॥
माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे ॥
मूलच्छेएण जीवाणं, नरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥

यथेति भागवत्। चः प्रतिपादितदृष्टान्तापेक्षया समुच्चये। त्रयो वणिजः मनीता मूलराशिं नीविमिति यावत् गृहीत्वा निर्गताः स्वस्थानात् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिताः प्राप्ताश्च समीहितस्थानम्। तत्र च तेषामेको वणिक्कलाकुशलोऽपि तेषु मध्ये लभते [illegible] लाभं विशिष्टद्रव्योपचयलक्षणम्। एकस्तेष्वेवान्यतरो [illegible] नातिनिपुणो नात्यन्तकलानिपुणः स (मूलेणत्ति) मूलधनेन यावद्गृहीतं तावतैवोपलक्षित आगतः स्वस्थानं [illegible] इति सूत्रार्थः। तथा (एगो सुत्रम्) एकोऽन्यतरः प्रमादपरो द्यूतमद्यादिव्यसनासक्तचेता मूलमप्युक्तरूपं हारयित्वा [illegible] गतः प्राप्तः स्वस्थानमित्युपस्कारः। एवं सर्वत्रोदाहरणसूत्राणां सोपस्कारता द्रष्टव्या। तत्र तेषु मध्ये [illegible] वणिजः अत्र च संप्रदायः "जहा एगस्स [illegible] तिण्णि पुत्ता तेण तेसिं सहस्सं दिण्णं काहावणाणं [illegible] य। एएण ववहरिऊण एत्तिएण कालेण [illegible] ते ते मूलं घेत्तूण निग्गया सनयराओ विविधविधेसु [illegible] भोयणच्छायणपरो सूयमज्जमंसवेसा- [illegible] ववहरमाणो विपुललाभसंजुत्तो जाओ। [illegible] पुण मूलमवि जिणो मालाणं भोयणच्छायणमल्लालंका- [illegible] अप्पाहारेण ववहरति। तइओ न [illegible] ववहरइ [illegible] जूयमज्जवेसागंधमल्लतंबोलसरीरकिरि- [illegible] तं दव्वं निट्ठवियं ते य जहायहिका- [illegible] सो सव्वस्स अगामी [illegible]

[illegible]

देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोलुया सढे ॥१७॥
तओ जिएमई होइ, दुविहं दुग्गइं गए।
दुल्लहा तस्स उम्मग्गा, अद्धाएसु चिरादवि ॥१८॥
एवं जीयं स पेहाए, तुलिया बालं च पंडियं।
मूलियं ते पवेसंति, माणुसं जोणिमिंति जे ॥१९॥

द्विधा द्विप्रकारा गम्यत इति गतिः सा चेह प्रस्तावान्नरकगतिस्तिर्यग्गतिश्च। कस्येत्याह बालस्य द्वाभ्यां रागद्वेषाभ्यां [illegible] लितस्य (आगइत्ति) आगच्छत्यापतति। वधः [illegible] हारम्भमहापरिग्रहानृतभाषणमायादयश्च मूलं कारणं [illegible] सा वधमूलिका। यदि वा द्विधा गतिर्बालस्य भवतीति [illegible] तत्र च तस्य (आवइत्ति) आपत्ता च [illegible] विनाशस्तन्मूलं वा मूलमादिर्यस्याः सा वधमूलिका। [illegible] इन्द्रियच्छेदनेदानिभारारोपणादिपरिग्रहः। भवन्ति हि [illegible] नरकतिर्यक्षु विविधा वधाद्यापदः। किमित्येवमत आह (देवत्तं [illegible]) भवं मानुषत्वं च मनुजत्वं यद्यस्माज्जितो हारितो (जं [illegible] लोलुयासढेत्ति) लोलुपता पिशितादिभक्ष्याद्यं [illegible] तन्मयत्वस्यापलार्यं लोलुपतेत्युक्तः। [illegible] वञ्चकस्ततो लोलुपता चासौ शठश्च लोलुपताशठः। [illegible] यथाक्रमुपलक्षणतया च नरकेऽस्याभिधानमेतत् यदुक्तं "महारंभयाए परिग्गहयाए कुणिमाहारेणं पंचिंदियवहेणं [illegible] रयाउयं नियच्छंति" शठ इत्यनेन तु शाठ्यमुक्तं तच्च गतिहेतुरुक्तं च "माया तैर्यग्योनस्येति" [illegible] लोलुपताशठस्ततो नरकतिर्यग्गतिनिबन्धनात्मा [illegible] वान्यां देवत्वमनुजत्वे हारितस्यास्य [illegible] वत्येयं मूलच्छेदेन जीवानां नरकतिर्यक्त्वमुच्यते। [illegible]

[illegible]

याह (माणुस्सत्ति) मनुष्याणामियं मानुषी तां योनिमुपपत्तिस्था-
नमागास्त्यागच्छन्ति बालत्वपरिहारेण परिकृतत्वमासेवमाना ये ते
इति सूत्रार्थः ॥

यथा च मानुषीं योनिमायान्ति तथाह ॥

वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया ॥
उवेंति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु पाणिणो ॥ २० ॥
जेसिं तु विउला सिक्खा, मूलियं ते अइत्थिया ॥
सीलवंता स विसेसा, अदीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥
एवं अदीणवं भिक्खुं, अगारिं च वियाणिया ॥
कहण्णु जिच्च मेलिक्खं, जिच्चमाणा न संविदे ॥ २२ ॥

विविधा मात्रा परिमाणमासां विमात्रा विचित्रपरिमाणास्ताभिः
परिमाणविशेषमाश्रित्य विसदृशीभिः शिक्षाभिः प्रकृतिभद्रक-
ताद्यभ्यासरूपाभिरुक्तंहि " चउहिं ठाणेहिं जीवा मणुयाउयं
करेंति तंजहा पगइभद्दयाए पगइविणियाए साणुक्कोसयाए
अमच्छरियाए" ये त्ववित्रितविशेषा नराः पुरुषा गृहिणश्च
गृहस्था सुव्रताश्च धृतसत्पुरुषव्रतास्ते हि प्रकृतिभद्रकत्वाद्यन्या-
यानुपालन एव न विपद्यपि विपीदन्ति सदाचारं वा अवधीर-
यन्तीत्यादिगुणान्विता इदमेव च सतां व्रतं लौकिका अप्याहुः ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं हि महतां,प्रिया न्याय्या वृत्तिर्म-
लिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम् । असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यस्त
नुधनः, सतां केन,दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ इति आगमवि-
हितव्रतधारणं स्वसीमामतिक्रम्य देवगतिहेतुत्वेन तदभिधानात्त
ददाः किमित्याह (उवितित्ति) उपयन्ति (माणुसंति) मा-
नुषीं मानुषसंबन्धिनीं योनिमुक्तरूपां कर्मणा मनोवाक्कायक्रिया-
लक्षणेन सत्या अविसंवादिनः कर्मसत्याः हुरवधारणे ततः क-
र्मसत्या एव सन्तस्तद्व्यतया तिर्यग्योनिहेतुत्वेनोक्तत्वात् ।
यथा च वाचकः " धूर्ता नैकृतिकाः स्तब्धा, लुब्धाः कार्पटिकाः
शठाः । विविधां ते प्रपद्यन्ते, तिर्यग्योनिं कुवृत्तयः" मित्यादि पा-
पान्तरतश्च कर्मस्वधर्मान्मनुष्यगतियोग्यक्रियाकरणेषु शङ्का अनि-
र्वृत्तयन्तः कर्मदासाः प्राणिनो जीवा इह च नरग्रहणे सति
पाणिग्रहणं देवादिपरिग्रहार्थमिति न पुनरुक्तम् यदि वा विमा-
त्राभिः शिक्षाभिर्ये नरा गृहिणः सुव्रता वर्तन्तेऽनित्याभिसंबन्धात्ते
मानुषीं योनिमुपयान्ति किमित्येवमत आह (कम्मसच्चाहुपाणि-
णोत्ति) हु शब्दो यस्मादर्थे यस्मात्सत्यान्यवन्ध्यफलानि क-
र्माणि ज्ञानावरणादीनि येषां ते सत्यकर्माणः प्राणिनो निरु-
पक्रमकर्मोपक्रं चलन्तीति सूत्रार्थः । संप्रति लब्धाशातोपनयमाह
(जेसिंसूत्र) येषां तु पुनर्विपुलानि शङ्कितत्वादिसम्यक्त्वाचा-
राणुव्रतमहाव्रतादिविषयत्वेन विस्तीर्णा शिक्षा ग्रहणासेवनाभि-
साम्नीति गम्यते । मूले भवं मौलिकं मूलधनमिव मानुषत्वं ते च एव
येथाः(निसङ्कियाक्ति अतिट्ठियाक्ति-अतिच्छियाक्ति)पाठत्रयेऽपि अति
क्रान्ता उल्लङ्घितवन्त इत्यर्थः । यद्वा अतिक्रम्याल्लङ्घ्य कीदृशाःसन्तः
शीलं सदाचारोऽविरतसम्यग्दृशां विरतिमतां तु देशसर्वविरम-
णात्मकं चारित्रं तद्विद्यते येषां ते शीलवन्तः । तया सह विशेषेण उ
त्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिलक्षणेन वर्तन्त इति सविशेषाः अत एवादी-
नाः कथ वयममुत्र भविष्याम इति वैक्लव्यरहिताः परीषहोप-
सर्गादिसंभवे वा न दैन्यभाज इति अदीना यान्ति प्राप्नुवन्ति
। देवानामियं देवता सैव दैवतं न तु नन्वतो मुक्तिगतिरेव लाभ-
नन्विकमिह तत्परिहारतो देवगतिरुक्तेत्युच्यते । सूत्रस्य त्रिकाल-
[illegible] तदार्थेवगतेश्च
[illegible] इति व-
[illegible] मुक्त-

मिति सूत्रार्थः ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह । (एवं-
सूत्रम्) एवममुना न्यायेन लाभान्वितम् (अदीणवत्ति) दीनः
सवतो दीनवन्तं न तथा दीनवन्तमदीनं दैन्यरहितमित्यर्थो
भिक्षु यतिमगारिणं च गृहस्थं विज्ञाय विशेषेण तथाविधशि-
क्षावशादेवमनुजगति गामित्वलक्षणेन ज्ञात्वाऽवगम्य यतमान
इति शेषः । कथं केन प्रकारेण न कथंचिदित्यर्थो नु वितर्के
(जिच्चंति) सूत्रत्वाज्जीयेत हार्येत विवेकी तत्प्रतिकूलैः कषायो
दयादिभिरिति गम्यते । ईदृक्षमनन्तरोक्तं देवगत्यात्मकं लाभं
(जिच्चमाणोत्ति) वा शब्दस्य गम्यमानत्वाज्जीयमानो वा हार्यमा-
णस्तैरेव कषायादिभिर्न संवित्ते सूत्रत्वान्न संवेत्ति न जानी-
ते यथाहमेभिर्जीय इति । कथं न्वितीहापि योज्यते ततोऽयमर्थः
कथं नु संवित्ते एव जानीत एव ज्ञपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया
च तन्निरोधं प्रति प्रवर्तेत एवेत्येवं च यदन् कालोपदिशति यत
एवं ततो यूयमप्येवं जानाना यथा न देवगतिलक्षणं लाभं जीय-
ध्वं कषायादिभिस्तथा यतध्वं कथंचिज्जीयमानाश्च सम्यग्वि-
ज्ञाय तत्प्रतीकारायैव प्रवर्तध्वमिति । यद्वा एवमदीनवन्तं भिक्षु-
मगारिणं च लब्धलाभं विज्ञाय यतमानो कथं नु जीयन्ति आर्ष-
त्वात् जीयते हार्यते अतिरौद्रैरिन्द्रियादिभिरात्मातदिति ज्ञेयं
तच्चेह प्रक्रमान्मानुष्यदेवगतिलक्षणं (पलिक्खंति) सूत्र्यन्यया-
दीदृशोऽभिहितार्थाभिज्ञः कथं नु जीयमानो न संवित्तेऽपि तु स-
वित्त एव संविदानश्च यथा न जीयते तथा यतेतेत्यभिप्रायोऽथ
चैवमदीनवन्तं भिक्षुमगारिणं च लब्धलाभं विज्ञाय यतमान
कथं नु (जिच्चति) आर्षत्वाज्जीयते हार्यते विषयादिभिरिति
गम्यते । ईदृक्षं देवगतिलक्षणं लाभमिति शेषः । अयमाशयो यदि
यतमाना न विज्ञाताः स्युर्भिक्षो वा न तथाविधस्तदा जयनमपि
स्याद्यदा तु यतमानौ भिक्ष्वगारिणौ दृश्येते लाभश्च देवत्वलक्षण
स्तदा कथमयं जानानोऽपि जन्तुर्जीयेत यत आह जीयमानो न
संवित्ते । किमुक्तं भवति । यदासौ जीयमानो जानीयात्तदा तदु-
पायपरतया न जीयेत यदा त्वसौ विषयव्यामोहितो न जानीते
तदा जीयत एवेति किमत्र चित्रमिति सूत्रार्थः ।

समुद्रदृष्टान्तमाह ।

जहा कुसग्गे उदयं, समुद्देण समं मिणे ।
एवं माणुस्सया कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥
कुसग्गमेत्ता इमे कामा, संनिरुद्धम्मि आउए ।
कस्स हेउं पुरा काउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥ २४
इह कामा नियट्टस्स, अत्तट्ठे अवरज्झइ ।
मोच्चा नेयाउयं मग्गं, जं भुज्जो परिभस्सइ ॥ २६ ॥

यथेति दृष्टान्तोपन्यासे कुशो दर्भविशेषस्तस्याग्रं कोटिः । कुशा-
ग्रं तस्मिन्नुदकं जलं तत् किमित्याह समुद्रेणेति तात्स्थ्यात्तद्व्यप-
देश इति न्यायात्समुद्रजलेन सम तुल्य मिनुयात्परिच्छिन्द्यात् ।
तथा किमित्याह-एवमुक्तनीत्या मानुष्यका मनुष्यसंबन्धिनः का-
मा विषया मनुष्यविशेषणं तु तेषामेवोपदर्शयित्वाद्धीदीष्टत्वागमं-
भवाच्च । देवकामानां दिव्यभोगानामन्तिके समीपे एता इति शे-
ष । दूरस्थितानां हि तं सम्यगवधारणमित्येवमाह । किमुक्तं भवति।
यथाऽज्ञः कश्चित्कुशाग्रस्थितं जलबिन्दुमालोक्य समुद्रं मन्यते
एवं मूढाश्चक्रवर्त्यादिमनुष्यकामान् दिव्यभोगोपमानत्वमन्यन्ति
तत्वतस्तु कुशाग्रजलबिन्दोरिव समुद्रान्मनुष्यकामानां दिव्यभो-
गेभ्यो महदेवान्तरमिति सूत्रार्थः।उक्तमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह ।
(कुसमेत्तत्ति) कुशाग्रशब्देन कुशाग्रस्थितो जलबिन्दुरुपलक्ष्यते-
तन्मात्रमन्तपरिमाण इमे इति प्रत्यक्षाः कामाः प्रत्यन्नत्वात् मनुष्य-
विषयाः यदा ये इत्याह । सन्निरुद्धेऽयन्तसंक्षिप्ते पद्य समनन्तरा-

येन निरुद्धेऽध्यवसानादिभिरुपक्रमणकारणैरपवर्त्ये आयुषि जीवितेन मनुष्यायुषोऽल्पतया सोपक्रमतया वा कामानामप्यल्पत्वमुक्तं समुद्रापेक्षया कुशाग्रस्थजलकणवत् । दिव्यकामास्तु जलधिजलतुल्या इत्यर्थादुगम्यते (कस्स हेउंति) सूत्रत्वात् कं हेतुं कारणं (पुराकाउंति) तत एव पुरस्कृत्याश्रित्य अलब्धस्य लाभो योगो लब्धस्य च परिपालनं क्षेमोऽनयोः समाहारे योगक्षेमं । कोऽर्थोऽप्राप्तविशिष्टधर्मप्राप्तिं प्राप्तस्य च परिपालनं न संविते न जानीते जन इति शेषस्तदसंवित्तौ हि मनुष्यविषयाभिष्वङ्ग एव हेतुस्ते च धर्म प्राप्य दिव्यभोगापेक्षयैवंप्रायास्तत एव तत्यागतो विषयाभिलाषिणाऽपि धर्म एव यतितव्यमित्यभिप्रायः । यद्वा यतः कुशाग्रमात्रा दर्भप्रान्तवदृत्वरा इमे कामास्तेऽपि न पल्योपमादिपरिमितौ क्वापायस्यायुषि किंतु सन्निरुद्धे संक्षिप्ते आयुषि ततः (कस्स हेउंति) कस्माद्धेतोः पुरस्कृत्येव पुरस्कृत्य मुख्यतयाङ्गीकृत्य असंयममिति शेषो योगक्षेममुक्तरूपं न संविते । भावार्थस्तथैवेति सूत्रार्थः । इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुक्तम् तत्र प्रथममुरभ्रदृष्टान्तेन भोगानामापातसुखत्वमपायबहुलत्वमभिहितमायतौ चापायबहुलमपि यन्न तुच्छं न तत्परिहर्तुं शक्यत इति । काकिण्याम्रफलदृष्टान्ततस्तुच्छत्वं तुच्छमपि च ज्ञानच्छेदारमव्ययव्यवहारविह्वलतयाऽऽयव्ययतोऽसमाकुलास एव हातुं शक्त इति । वणिग्व्यवहारोदाहरणमायव्ययतोऽसमाकुलतापि च कथं कर्त्तव्येति समुद्रदृष्टान्तस्तत्र हि दिव्यकामानां समुद्रजलोपमत्वमुक्तं तथा च तदुपार्जनं महानायोऽनुपार्जनं तु महान्व्यय इति तत्त्वतो दर्शितमेव भवति । इह च योगक्षेमासंवेदने कामो निवृत्त एव भवतीति तस्य दोषमाह (इहेति सूत्रम् ।) इहेति मनुष्यत्वे जिनशासने वा प्राप्त इति शेषः । कामेभ्योऽनिवृत्तोऽनुपरतः कामानिवृत्तः तस्य आत्मनोऽर्थः आत्मार्थोऽर्थ्यमानतया स्वर्गादिः अपराध्यत्यनेकार्थत्वाद्धातूनां नश्यति । यद्वा आत्मैवार्थ आत्मार्थः स एवापराध्यति नान्यः कश्चिदात्मव्यतिरिक्तोऽर्थः सापराधो भवति अनयैव दुर्गतिगमनेनेति भावः । आह विषयवाञ्छाविरोधिनि जिनागमे सति कथं कामानिवृत्तिसंभव उच्यते श्रुत्वाऽऽकर्ण्य नैयायिकं न्यायोपपन्नं मार्गं सम्यग्दर्शनादिकं मुक्तिपथं यद्यस्माद् भूयः पुनः परिभ्रस्यति कामाभिवर्तनेन इति शेषः । कोऽभिप्रायो जिनागमश्रवणात् कामनिवृत्तिप्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्मत्वात् प्रतिपतति ये तु श्रुत्वाऽपि न प्रतिपन्नाः श्रवणं येषां नास्ति ते कामनिवृत्ता एवेति भावः । यद्वा यदसौ कामानिवृत्तः सन् श्रुत्वा नैयायिकं मार्गं भूयः परिभ्रस्यति मिथ्यात्वं गच्छति तदस्यात्मार्थ एव गुरुकर्मोऽपराध्यति अनेन मा कश्चित् मूढस्य सिद्धान्तमधीत्यापूर्वधरादिभ्यः विशेषेण सिद्धान्त एव हेतुरिति तदनपराधित्वमुक्तं पठ्यते च " पत्तो नेयाउयंति " इत्यर्थमिति सूत्रार्थः ॥

यस्तु कामेभ्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह ॥

इह कामनियट्टस्स, अत्तट्ठे नावरज्झई ॥
पूइदेहनिरोहेणं, भवे देवे त्ति मे सुयं ॥ २६ ॥

इह कामेभ्योऽपि निवृत्तस्यात्मार्थः स्वर्गादिर्नापराध्यति न [illegible] न सापराधो भवति किं पुनरेवं यतः [illegible] [illegible] देहोऽप्यौदारिकशरीरं तस्य निरोधोऽभावः [illegible] अर्थात् स्वतः प्राप्तस्य [illegible] कामनिवृत्तो देवः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति गम्यते । अनेन स्वर्गापवर्गा- [illegible] [illegible] इति सूत्रार्थः ॥

[illegible]

इड्ढी जुई जसो वण्णो, आउं सुहमणुत्तरं ॥
भुज्जो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्जइ ॥ २७ ॥

ऋद्धिः कनकादिसमुदायो, द्युतिः शरीरकान्तिः, [illegible] तामसिद्धिर्वर्णो गाम्भीर्यादिगुणैः श्लाघा गौरादिर्वा । अनुत्तरम्, सुखं यथेप्सितविषयावाप्तावाह्लादो, न विद्यते उत्तरं प्रधानमस्मादित्यनुत्तरमिदं च सर्वत्र योज्यते । भूयः पुनर्देवलोकेभ्यच्यावनन्तरमेव तान्यस्य संभवन्ति । यत्र येषु मनुजेषु तत्र तेषु (सेत्ति) सः अपगतकामो वा कामनिवृत्तो जायत इति गाथार्थः । एवं कामानिवृत्त्या यथावालत्वं बालस्य इतरस्य तु पण्डितत्वमित्यर्थादुक्तम् । संप्रति पुनरेतयोः साक्षात् स्वरूपं फलं चोपदर्श्योपदेशमाह ॥

बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिवज्जिया ॥
चिच्चा धम्मं अहम्मिट्ठे, नरएसु उववज्जइ ॥ २८ ॥
धीरस्स पस्स धीरत्तं, सव्वधम्माणुवत्तिणो ॥
चिच्चा अहम्मं धम्मिट्ठे, देवेसु उववज्जइ ॥ २९ ॥
तुलियाण बालभावं, अबालं चेव पंडिए ॥
चइऊण बालभावं, अबालं सेवए मुणी ॥ ३० ॥

बालस्याज्ञस्य पश्यावधारय बालत्वमज्ञत्वं किं [illegible] धर्म धर्मविपक्षं विषयासक्तिरूपं प्रतिपद्याभ्युपगम्य यतोऽसौ (पडिवज्जिणत्ति) प्रतिपादितोऽभ्यस्थं प्रतिपद्यमानस्य त्यक्त्वाऽपहाय धर्मं विषयनिवृत्तिरूपं सदाचारम् । (अहम्मिट्ठे) प्राग्वन्नरके सीमन्तकादावुत्पन्नकरणत्वादन्यत्र वा दुर्गतावुत्पद्यते तथा धीर्बुद्धिस्तया राजत इति धीरो बुद्धिमान् परीषहाक्षोभ्यो वा धीरस्तस्य पश्य प्रेक्षस्व धीरत्वं धीरभावं सर्वं धर्मं क्षान्त्यादिरूपमनुवर्त्तते तदनुकूलाचारतया स्वीकुरुत इत्येवं शीलो यस्तस्य सर्वधर्मानुवर्त्तिनो धीरत्वमेवाह त्यक्त्वा हित्वाऽधर्मं विषयाभिरतिरूपमसदाचारं (धम्मिट्ठित्ति) इष्टधर्मा धर्मिष्ठः अतिशयेन धर्मवानिति इष्टनि विन्मतोर्लुगिति मतुपो लुक् देवेषूत्पद्यते इति देवेषूत्पद्यते । यतश्चैवमतो यद्विधेयं तदाह तोलयित्वा प्राग्वत् । बालभावं बालत्वम् । (अबालत्ति) भावप्रधानत्वान्निर्देशस्याबालधीरत्वं चः समुच्चये (एवेति) प्राकृतत्वादनुस्वारः एवमनन्तरोक्तप्रकारेण पण्डितो बुद्धिमान् त्यक्त्वा बालभावं बालत्वम् (अबालंति) अबालत्वं सेवते अनुतिष्ठति मुनिर्यतिरिति सूत्रत्रयार्थः । उत्त० ७ अ० । (मूलं वत्थं इह मारियाणं, वद्धिणं च पराण्णपत्ता । तं लोण तेल्लेण उवक्खडेत्ता सपिप्पलीयं च उद्दिसंति मंसं" इति शाक्यमतम् । अद्दगकुमार शब्दे व्याख्यास्याम, आ० म० द्वि ।

उरब्भपुडसन्निभा-उरभ्रपुटसन्निभा-स्त्री० उरभ्रस्य मेषस्य पुटं नासापुटं तत्सन्निभा तत्सदृशी (मेषस्येव नासिका) " उरब्भपुडसंनिभा से नासा " । उपा० १ अ० ॥

उरब्भरुहिर-उरभ्ररुधिर-न० उरभ्र ऊरणस्तस्य रुधिरं मेषरक्ते, तद्धि अतिशोणितं भवतीति रोहितवस्तु दृष्टान्तेन पर्यायते । जी० ३ प्रति० ॥

उरब्भिय-उराभ्रिय-न० उरभ्रादिपञ्चदृष्टान्तमये सप्तमेऽध्ययने । उत्त० । (उरब्भ शब्दे व्याख्यातम्)।

ओरब्भिय-पुं० उरभ्रा ऊरणकास्तैश्चरति यः स औरभ्रिकः उरभ्रस्य ऊर्णया तन्मांसादिना वात्मानं वर्तयति, " पुत्तं पि ता समणं मम्मं पाणं हंता आय " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उरम-उरम-पुं० गुच्छभेदे । प्रज्ञा० २ पद ।

उरणी-देशी-गर्वा, दे० ना० ।

उरलदुग-औदारिकद्विक-न० औदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्नोः द्विकम्। औदारिकौदारिकमिश्रकाययोगयुग्मे, "उरलदुगकम्मपडमंति मम गयइ केवलदुगम्मि" कर्म० ॥

उरलविणु-औदारिकविना-अव्य० (प्राकृते समास इति प्रतीयते) औदारिकशरीरमौदारिकाङ्गोपाङ्गं च विनेत्यर्थे, "सुरदुगणिदिसु [illegible] उरलविणुतणुवंगा" कर्म० ॥

उरसिरमुहवच्छकंठतोण-उरःशिरोमुखवक्षःकण्ठतोण- त्रि० उरसा वक्षसा सह शिरोमुखा ऊर्द्धमुखा यद्वा यन्त्रिता कण्ठे गले तोणास्तोणीराः शरधयो येस्ते उरःशिरोमुखवद्धतोणाः। ददतुणीरे, प्रश्न० आ० ३ द्वा० ॥

उरसी-उरसी-स्त्री० गुच्छभेदे, । प्रज्ञा० १ पद ॥

उरसुत्तिया-उरःसूत्रिका-स्त्री० ७ त० । मुक्ताहारे, समरः। जं०।

उरस्स-उरस्य-पुं० उरसिकादि० छ यत्। वक्षसिकदेशगते, पुत्रे च। उरसि जयम। आन्तरे, वा०।

उरस्सबल-उरस्यबल-न० उरसि भवमुरस्यं तच्च तद्बलं च उरस्यबलम्। आन्तरोत्साहे, । अनु०। शारीरबले च। सूत्र० १ श्रु० ८ अ०।

उरस्सबलसमण्णागय-उरस्यबलसमन्वागत-त्रि० उरस्यबलं समन्वागतः समनुप्राप्तः । आन्तरोत्साहवीर्ययुक्ते, । रा०। अनु०। आ०म०प्र० ॥

उराल-उ (ओ) राल-उदार-त्रि० उत् प्राबल्येन आरो येषां ते उदाराः ऊर्द्ध गमनस्वभावेषु, प्रबलशक्तिषु च। औ०। प्रश्न०। रा०। जं०। आ० म० प्र० । दशा० । प्रधाने, भ० २ श० १ उ०। ज्ञा० । अन्यद्भुते, चं० २० पाहु०। शोभने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ०। अत्यद्भुते, घं० २० पाहु० नि०। "तेणं उरालेणं विउलेणं पयत्तेणं" उरालेन आशंसारहितया प्रधानेन प्रधानं चाल्पमपि स्यादित्याह विपुलेन " भ० २ श० १ उ० ५ "उरालये दिप्पतये महालये उराले घोरे घोरगुणे तवस्सी घोरबंभचेरवासी" उदारः प्रधानोऽथवा उरालो भीष्मः उग्रादिविशेषणविशिष्टतप करणतः पार्श्वस्थानामल्पसत्त्वानां भयानक इत्यर्थः। सू०प्र०१ पाहु०। जं०। औ०। चं०। रा०। चि०। "उरलाहिं वग्गुहिं" उदाराभिः शब्दतोऽर्थतश्च। भ० २ श०१ उ०। उदाराभिः सुन्दरवर्णनवर्णसंयुक्ताभिः। कल्प०। उदाराभिरुदारनादघर्णोच्चारादिगुणाभिः। ज्ञा० १ अ०। जं०। विस्तीर्णे, विशाले, च। स्था० ५ ठा०। शरीरभेदे, । न०। उदारं प्रधानं प्राधान्यं च तीर्थङ्करगणधरशरीरापेक्षया ततोऽन्यस्यानुत्तरसुरशरीरस्यापि अनन्तगुणहीनत्वात्। यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वाच्छेषशरीरापेक्षया बृहत्प्रमाणं बृहत्वा चास्य वैक्रियं प्रतिभवधारणीयमहत्वशरीरापेक्षया द्रष्टव्या इति स्युत्पत्तेः। कर्म०। अनु०।

उरालचरिय-उदारचरित-त्रि० सत्कर्माणिषु सममाचरतया उदारचरिताना तु वसुधैव कुटुम्बकम्"। पो०१४ विव०।

उरु-उरु-त्रि० उर्णु-कुलोपो रस्वश्च। विशाले, बृहति, वाच०। "अमरोप" इत्यमरोमाचर्ता उरवो विस्तीर्णो यस्य तथा विस्तीर्णे, "अमरोप" इत्यमरो । उरोभाव पृथ्वा० कर्मनिः ज्ञा० १ अ० । बहुले, नि० । उरस्य न० तस् उरसा, स्त्री० । वाच०। उरसिन् तद्भाव पर इव उरस्य न० तस् उरसा, स्त्री०। वाच०। औणम० न० तद्भार्थे, वाच०।

उरपुल्ल-देशी-अपूपे, धान्यमिषे च। दे० ना०।

उरपिल्ल-देशी-अभिसार्थे, दे० ना०।

उरमोल्ल-देशी-अभिसार्थे, दे० ना०।

उरोविसुद्धा-उरोविसुद्धा-स्त्री० पयन्नेरा, " उरोवि[illegible]

निरुक्काए" गर्भाशयस्य चतुर्न्त्वात्। उपा० २ अ०।

उरोविसुद्ध-उरोविशुद्ध-न० गोयशुद्धिभेदे, यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशुद्धं भवति तत् उरोविशुद्धम्, रा०।

उलिअ-देशी-निकूणिताक्षे, दे० ना०।

उलित्त-देशी-उच्चलिखते कूपे, दे० ना०।

उलुउंहिअ-देशी-अमुक्ते, दे० ना०।

उलुकसिअ-देशी-पुलकिताद्धे, दे० ना०।

उलुखंड-देशी-उल्मुके, दे० ना०।

उलु-(लू) ग-उलूक-पुं० बलमनयाते उद संज्ञायाम् ऊर्द्धकर्णः उलूकः। अनु०। सूत्र०। कौशिके, ज्ञा०म०। जातिन्या स्त्रियां ङीप् वाच०। वैशेषिक शास्त्रकर्तरि कणादमुनौ च। "दोहिं विणएहिं पिणीयं, सत्थमुलूएण तहावि मिच्छत्तं।"

जं सविसयप्पहाणत्तणेण अन्नोन्ननिरवेक्खा ॥ [illegible] [illegible] शास्त्रमपि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] केन वैशेषिकशास्त्रमपेक्षा [illegible] [illegible] [illegible] कालकपस्य तत्र प्रतिपादनात्। [illegible] पृथक्त्वेन गुणो [illegible] । सम्म० । का० म० । विशे० । व्याख्या० ॥ (विशेषियशब्दे अस्यैव मतम्)

उलु (लू) गच्छि-उलूकाक्षि-पुं० [illegible] [illegible] यस्य स उलूकाक्षः। [illegible] (उलूकाक्षदृष्टान्तो [illegible])

उलु (लू) गपत्तलहुय-उलूकपत्रलघुक-त्रि० [illegible] यः [illegible] । "[illegible]" । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ॥

उलु (लू) गी-उलूकी- स्त्री० [illegible] [illegible] विद्यायां, विशे० । [illegible] दे० ना० ॥

उलुपुंठीअ-देशी-[illegible] दे० ना० ॥

उलुहंत-देशी-काके, दे० ना० ।

उल्लुलिय-देशी-[illegible] दे० ना० ॥

उल्लुक-देशी-[illegible] दे० ना० ॥

उल्ल-आर्द्र-त्रि० [illegible] [illegible] वा प्रवेश। [illegible] अनुसंधाने, पि०। [illegible] [illegible] [illegible]

उल्लुर-उल्लुर-पुं० [illegible] [illegible] नि० चू० १२ उ० ।

उल्लंगण-आलंगन-[illegible] [illegible] सर्वत्र [illegible] । [illegible]

उल्लंघण-उल्लङ्घन-न० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

धेन निरुद्धेऽध्यवसानादिभिरुपक्रमणकारणैरवष्टब्धे आयुषि जीवितेन मनुष्यायुषोऽल्पतया सोपक्रमतया वा कामानामप्यल्पत्वमुक्तं समृद्धाद्यल्पतोपलक्षणं चैतदस्मिंस्त्वर्थे उक्ते दिव्यकामास्तु जलधिजलतुल्या इत्यर्थादवगम्यते (कस्सहेउंति) सूत्रत्वात् कं हेतुं कारणं (पुराकाउं ति) तत एव पुरस्कृत्याश्रित्य अलब्धस्य लाभो योगो लब्धस्य च परिपालनं क्षेमोऽनयोः समाहारे योगक्षेम। कोऽर्थोऽप्राप्तविशिष्टधर्म्मप्राप्तिं प्राप्तस्य च परिपालने न संविन्ते न जानीते जन इति शेषस्तदसंवित्तौ हि मनुष्यविषयाभिष्वङ्ग एव हेतुस्तं च धर्म्मं प्राप्य दिव्यभोगापेक्षयैवंप्रायास्तत एव तत्यागतो विषयाभिलाषिणोऽपि धर्म्मं एव यतितव्यमित्यभिप्रायः। यद्वा यतः कुशाग्रमात्रा दर्भप्रान्तवदत्यल्पा इमे कामास्तेऽपि न पल्योपमादिपरिमितौ क्वाथ यस्यायुषि किंतु सन्निरुद्धे संक्षिप्ते आयुषि ततः (कस्सहेउंति) कस्माद्धेतोः पुरस्कृत्येम पुरस्कृत्य मुख्यतयाङ्गीकृत्य असंयममिति शेषो योगक्षेममुक्तरूपं न संवित्ते। भावार्थस्त्वभिहित एवेति सूत्रार्थः । इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुक्तम् तत्र प्रथममुरभ्रदृष्टान्तेन भोगानामायतावपायबहुलत्वमभिहितमायतौ चापायबहुलमपि यन्न तुच्छं न तत्परिहर्त्तुं शक्यत इति । काकणयाम्रफलदृष्टान्तात्तुच्छत्वं तुच्छमपि च लाभच्छेदात्मकव्यवहारविहितयाऽऽयव्ययतोलनाकुशल एव हातुं शक्त इति। वणिग्व्यवहारोदाहरणमायव्ययतोलनापि च कथं कर्त्तव्येति समुद्रदृष्टान्तस्तत्र हि दिव्यकामानां समुद्रजलोपमत्वमुक्तं तथा च तदुपार्जनं महानायोऽनुपार्जनं तु महान्व्यय इति तत्वतो दर्शितमेव भवति । इह च योगक्षेमासंवेदने कामो निवृत्त एव भवतीति तस्य दोषमाह (इहेति सूत्रम् ।) इहेति मनुष्यत्वे जिनशासने वा प्राप्त इति शेषः । कामेभ्योऽनिवृत्तोऽनुपरतः कामानिवृत्तः तस्य आत्मनोऽर्थः आत्मार्थोऽर्थ्यमानतया स्वर्गादिः अपराध्यत्यनेकार्थत्वाद्धातूनां नश्यति । यद्वा आत्मैवार्थ आत्मार्थः स एवापराध्यति नान्यः कश्चिदात्मव्यतिरिक्तोऽर्थः सापराधो भवति वनपत्र दुर्गतिगमनेनेति भावः । आह विरयवाक्यविरोधिनि जिनागमे सति कथं कामानिवृत्तिसंभव उच्यते श्रुत्वाऽऽकर्ण्य नैयायिकं न्यायोपपन्नं मार्गं सम्यग्दर्शनादिकं मुक्तिपथं यद्यस्माद् भूयः पुनः परिभ्रस्यति कामाभिवर्त्तिन इति शेषः । कोऽभिप्रायो जिनागमश्रवणात् कामनिवृत्तिप्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्म्मत्वात् प्रतिपतति ये तु श्रुत्वाऽपि न प्रतिपन्नाः श्रवणं येषां नास्ति ते कामनिवृत्ता एवेति भावः । यद्वा यस्मां कामानिवृत्तः सन् श्रुत्वा नैयायिकं मार्गं भूयः परिभ्रस्यति मिथ्यात्वं गच्छति तदस्यात्मार्थ एव गुरुकर्मोऽपराध्यति अनेन मा कश्चित् मूढस्य सिद्धान्तमधीत्याप्युन्मार्गप्रवर्त्तनात् विलोक्य सिद्धान्त एव दोष इति तदनपराधित्वमुक्तं पठ्यते च " एसो नेयाउयंति " इत्यत्रमिति सूत्रार्थः ॥

यस्तु कामेभ्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह ॥

इह कामनियट्टस्स, अत्तट्ठे नावरज्झई ॥
पूइदेहनिरोहेणं, भवे देव त्ति मे सुयं ॥ २६ ॥

इह कामेभ्योऽपि निवृत्तस्यात्मार्थः स्वर्गादिर्नापराध्यति न [illegible] [illegible] न सापराधो भवति किं पुनरेवं यतः [illegible] [illegible] [illegible] तस्य निरोधोऽभावः [illegible] [illegible] [illegible] कामनिवृत्तो देवः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति श्रूयते । अनेन स्वर्गापवर्गनिग- [illegible] [illegible] इति सूत्रार्थः ॥

[illegible] [illegible] [illegible] ॥

इड्ढी जुई जसो वण्णो, आउं सुहमणुत्तरं ॥
भुज्जो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्जइ ॥ २७ ॥

ऋद्धिः कनकादिसमुदयो, द्युतिः शरीरकान्तिर्यशः पराक्रमकृता प्रसिद्धिर्वर्णो गाम्भीर्यादिगुणैः श्लाघा गौरादिर्वा । आयुर्जीवितम्, सुखं यथेप्सितविषयावाप्तावाह्लादो, न विद्यते उत्तरं प्रधानमस्मादित्यनुत्तरमिदं च सर्व्वत्र योज्यते । भूयः पुनर्देवभवानन्तरमप्यनुत्तराण्येव तान्यस्य संभवन्ति । यत्र येषु मनुष्येषु मनुजेषु तत्र तेषु (सेत्ति) सः अथशब्दार्थो वा ततोऽनन्तरमुत्पद्यते जायत इति गाथार्थः। एवं कामानिवृत्त्या यस्यात्मार्थोऽपराध्यति स बाल इतरस्तु पण्डित इत्यर्थादुक्तम् । संप्रति पुनरनयोरेव साक्षात् स्वरूपं फलं चोपदर्शयोपदेशमाह ॥

बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिवज्जिणो ॥
चिच्चा धम्मं अहम्मिट्ठे, नरएसु उववज्जइ ॥ २८ ॥
धीरस्स पस्स धीरत्तं, सव्वधम्माणुवत्तिणो ॥
चिच्चा अहम्मं धम्मिट्ठे, देवेसु उववज्जइ ॥ २९ ॥
तुलियाण बालभावं, अबालं चेव पंडिए ॥
चइऊण बालभावं, अबालं सेवए मुणी ॥ ३० ॥

बालस्याज्ञस्य पश्यावधारय बालत्वमज्ञत्वं किं तदित्याह अधर्मं धर्म्मविपक्षं विषयासक्तिरूपं प्रतिपद्याभ्युपगम्य पठ्यते च (पडिवज्जिणोत्ति)प्रतिपादिनोऽवश्यं प्रतिपद्यमानस्य त्यक्त्वाऽपहाय धर्म्मं विषयनिवृत्तिरूपं सदाचारम् ।(अहम्मिट्ठत्ति) प्राग्वन्नरके सीमन्तकादावुपलक्षणत्वादन्यत्र वा दुर्गतावुत्पद्यते। तथा धीर्बुद्धिस्तया राजत इति धीरो बुद्धिमान् परीषहाद्यक्षोभ्यो वा धीरस्तस्य पश्य प्रेक्षस्व धीरत्वं धीरभावं सर्व्वं धर्म्मं क्षान्त्यादिरूपमनुवर्त्तते तदनुकूलाचारतया स्वीकुरुत इत्येवं शीलो यस्तस्य सर्व्वधर्म्मानुवर्त्तिनो धीरत्वमेवाह त्यक्त्वा हित्वा अधर्मं विषयाभिरतिरूपमसदाचारं (धम्मिट्ठित्ति) इष्टधर्म्मा यदि वाऽतिशयेन धर्म्मवानिति इष्ठनि विन्मतोर्लुगिति मतुब्लोपे धर्मिष्ठ इति देवेषूत्पद्यते । यतश्चैवमतो यद्विधेयं तदाह तोलयित्वेति प्राग्वत् । बालभावं बालत्वम् । (अबालंति) भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य बालधीरत्वं चः समुच्चये (एवेति) प्राकृतत्वादनुस्वारोऽप्येवमनन्तरोक्तप्रकारेण पण्डितो बुद्धिमान् त्यक्त्वा बालभावं बालत्वम् (अबालंति) अबालत्वं सेवते अनुतिष्ठति मुनिर्यतिरिति सूत्रत्रयार्थः । उत्त० ७ अ० । ("पुव्वं उरब्भं इह मारियाणं, उद्दिट्ठभत्तं च पगप्पएत्ता । तं लोण तेल्लेण उवक्खडेत्ता सपिप्पलीयं पकरंति मंसं" इति शाक्यमतम् । अद्दगकुमारशब्दे व्याख्यास्याम) ग० व्याख्यात, आ० म० द्वि० ।

उरब्भपुडसण्णिभा-उरभ्रपुटसन्निभा-स्त्री० उरभ्रकरणस्तस्य पुटं नासापुटं तत्सन्निभा तत्सदृशी (मेषस्येव नासा) " उरब्भपुडसंणिभा से नासा " । उपा० १ अ० ॥

उरब्भरुहिर-उरभ्ररुधिर-न० उरभ्र ऊरणस्तस्य रुधिरम् । मेषरक्ते, तद्धि अतिशोणितं भवतीति रोहितवस्तु तेनोपमीयते । जी० ३ प्रति० ॥

उरब्भिय-उरभ्रीय-न० उरभ्रादिपञ्चदृष्टान्तमये सप्तमे उत्तराध्ययने, । उत्त० । (उरब्भ शब्दे व्याख्यातम्)।

औरभ्रिक-पुं० उरभ्रा ऊरणकास्तैश्चरति यः स औरभ्रिकः "उरब्भे च उरब्भस्य ऊर्णया तन्मांसादिना वात्मानं वर्त्तयति, "उरब्भे वा ... अन्नतरं तसं पाणं हंता जाय " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उरय-उरग-पुं० गुच्छभेदे । प्रज्ञा० २ पद ।

उररी-देशी-पशौ, दे० ना० ।

उरलदुग-औदारिकद्विक-न० औदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्नोः द्विकम् । औदारिकौदारिकमिश्रकाययोगयुगले, "उरलदुगकमपढमंति मम एयइ केवलदुगम्मि" कर्म० ॥

उरलविणु-औदारिकविना-अव्य० (प्राकृते समास इति प्रतीयते) औदारिकशरीरमौदारिकाङ्गोपाङ्गं च विनेत्यर्थे, "सुरदुगपणिंदिसु स्वगइतसनवउरलविणुतसुधंगा" कर्म० ॥

उरसिरमुहबद्धकंठतोण-उरःशिरोमुखबद्धकण्ठतोण- त्रि० उरसा वक्षसा सह शिरोमुखा ऊर्द्धमुखा बद्धा यन्त्रिता कण्ठे गले तोणास्तोलीराः शरधयो येस्ते उरःशिरोमुखबद्धतोणाः । भटतुणीरे, प्रश्न० ध० ३ द्वा० ॥

उरमी-उरमी-स्त्री० गुच्छभेदे, । प्रज्ञा० १ पद ॥

उरसुत्तिया-उरःसूत्रिका-स्त्री०७ त० । मुक्ताहारे, भमरः । जं०।

उरस्स-उरस्य-पुं० उरसैकादि० कयत् । वक्षसैकदेशगते, पुत्रे च । उरसि भवम् । आन्तरे, रा० ।

उरस्सबल-उरस्यबल-न० उरसि भवमुरस्यं तच्च तद्बलं च उरस्यबलम् । आन्तरोत्साहे, । अनु० । शारीरबले च । सूत्र० १ श्रु० ८ अ०

उरस्सबलसमण्णागय-उरस्यबलसमन्वागत-त्रि० उरस्यबलं समन्वागतः समनुप्राप्तः । आन्तरोत्साहवीर्ययुक्ते, । रा० । अनु० । आ०म०प्र० ॥

उ (ओ) राल-उदार-त्रि० उत प्राबल्येन आरो येषां ते उदाराः ऊर्द्ध गमनस्वभावेषु, प्रबलशक्तिषु च । जी० ३ प्रति० । रा० । जं० । आ० म० प्र० । दशा० । प्रधाने, भ० २ श० १ उ० । ज्ञा० । नि० । शोभने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । अत्यद्भुते, चं० २० पाहु० "तेणं उरालेणं विउलेणं पयत्तेणं" उरालेन आशंसारहितया प्रधानेन प्रधानं चाल्पमपि स्यादित्याह विपुलेन " भ० २ श० १ उ० ॥ "उग्गतवे दित्ततवे महातवे उराले घोरे घोरगुणे तवस्सी घोरबंभचेरवासी" उदारः प्रधानोऽथवा उरालो भीष्मः उग्रादिविशेषणविशिष्टतप करणेन पार्श्वस्थानामल्पसत्त्वानां भयानक इत्यर्थः । सू०प्र० १ पाहु० । जं० । औ० । चं० । रा० । वि० । "उरलाहि वग्गुहि" उदाराभिः शब्दतोऽर्थतश्च । भ० ९ श० १ उ० । उदाराभिः सुन्दरध्वनिवर्णसंयुताभिः । कल्प० । उदाराभिरुदारनादवर्णोच्चारादियुक्ताभिः । ज्ञा० १ अ० । जं० । विस्तराले विशाले, च । स्था० ५ ठा० । शरीरभेदे, । न० । उदारं प्रधानं प्राधान्यं च तीर्थकरगणधरशरीरापेक्षया ततोऽन्यस्यानुत्तरसुरशरीरस्यापि अनन्तगुणहीनत्वात् । यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वाच्छेषशरीरापेक्षया बृहत्प्रमाणं बृहता चास्य वैक्रियं प्रतिभवधारणीयमहजशरीरापेक्षया द्रष्टव्या इति व्युत्पत्तेः । कर्म० । अनु० ।

उरालचरिय-उदारचरित-त्रि० सकलप्राणिषु समभावतया उदाराशये, "उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" । पो० १४ विव० ।

उरु-उरु-त्रि० ऊर्णु-नुलोपो ह्रस्वश्च । विशाले, प्रचुरे, वाच० विस्तीर्णे, "भमरोए" भ्रमरोमावली उरवो विस्तीर्णे च तथा ज्ञा० १ अ० । बहुले, निघ० । उरोभावः पृथ्व्या ... उरसिन् तद्भाव यस्त त्व उरुत्व न० तल् उरुता, स्त्री० ... औरवम् न० तद्भावे, वाच० ।

उरुपुल्ल-देशी-अपूपे, धान्यभिधे च । दे० ना० ।

उरमिल्ल-देशी-प्रेरितार्थे, दे० ना० ।

उरमोल्ल-देशी-प्रेरितार्थे, दे० ना० ।

उरोवित्थरा-उरोविस्तृता-स्त्री० वक्षप्रदेशे, " उरोविस्तृताय मिरेकाश्चाप" गलविवरस्य वर्तुलत्वात् । उपा० २ अ० ।

उरोविसुद्ध-उरोविशुद्ध-न० गेयशुद्धिभेदे, यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशुद्धं भवति तत् उरोविशुद्धम्, रा० ।

उलिअ-देशी-निकुञ्चिताक्षे, दे० ना० ।

उलित्त-देशी-उच्चरितने कूपे, दे० ना० ।

उलुउंडिअ-देशी-प्रलुठिते, दे० ना० ।

उलुकासिअ-देशी-पुलकितार्थे, दे० ना० ।

उलुखंड-देशी-उल्मुके, दे० ना० ।

उलु-(लू) ग-उलूक-पुं० बलसमवाये उक् संप्रसारणम् ऊर्द्धकर्णः उलूकः । अनु० । सूत्र० । कौशिके, आ०म० । जातित्वात् स्त्रियां ङीप् वाच० । वैशेषिकशास्त्रप्रणेतरि कणादमुनौ च ।

दोहिं विणएहिं पिणीयं, सत्यमुलूएण तहावि मिच्छत्तं ।
जं सव्वमिअप्पहाण-त्तणेण अणारयणिवक्खेवगा ॥

द्वाभ्यामपि द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकनयाभ्यां प्रणीतं शास्त्रमुलूकेन वैशेषिकशास्त्रप्रमाणेश्च द्रव्यगुणादेः पदार्थवर्गस्य निर्दे-कान्तरूपस्य तत्र प्रतिपादनात् । तदेवोक्तं भगवता परमर्षिणोलूकेन गुणो भावाद्गुणत्वमुक्तम् । सम्म० । ज्ञा० म० । विशे० । आचा० ॥ (त्रिमेमियशब्दे समग्रं मतम्)

उलु (लू) गच्छि-उलूकाक्ष-पुं० अङ्को गृध्रस्येवाक्षिणी यस्य स उलूकाक्षः । कौशिकस्वरूपाशावने, पृ० ४ श० । नि० चू० (उलूकाक्षशब्दो दुद्गशब्दे)

उलु (लू) गपत्तलहुय-उलूकपत्रलघुक-त्रि० उलूकपत्रवल्लघवः कौशिकपिच्छवल्लघीयसि । "अलुगपत्तलहुगा परगुरुगा न शायविया" । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ॥

उलु (लू) गी-उलूकी- स्त्री० पोताकी प्रतिपक्षभूतायामुलूककारप्रधानायाम परिव्राजकमपिन्यां विद्यायाम, विशे० । आ० म०

उलुफुंटिअ-देशी-विनिपाते, प्रशान्ते, दे० ना० ॥

उलुहुंत-देशी-काके, दे० ना० ॥

उलुट्टलिय-देशी-तृणिपर्दिते, दे० ना० ।

उलमुक-देशी-निकरे, घटे, दे० ना० ॥

उल्ल-आर्द्र-त्रि० अर्द-रक्-दीर्घश्च प्राकृते 'इदोंडाऽऽर्द्रे' आर्द्रशब्दे आदेरात् उदोत्वं वा भवतः । उल्लं । ओल्लं । पक्षे अल्लं अद्दं । प्रा० अभिभिन्ने, पिं० । सद्रुप्ये, दश० ७ अ० १ उ० । दाहसदृशं प्रत्यहेन षष्ठेरं । ८ । २ । ८ प्रा० । अशुष्कवस्त्रे, । "उल्लं वा जल वा सुक्कं" । द० ७ अ० २ उ० । यदर्पे, आव० । नि० चू० । कल्प० ।

उल्लंक-उल्लङ्क-पुं० काष्ठमये "वारके, उल्लंकमोवहतमही वारकः" नि० चू० १२ उ० ।

उल्लंगच्छ-आर्द्रगच्छ-पुं० स्थविराचार्यप्रदत्तोत्तराभिधानस्य संदेहगणस्य तृतीये गणे, । कल्प० ।

उल्लंघण-उल्लङ्घन-न० सह उल्लङ्घने, भ० २२ श० ४ उ० । मर्दनादिविशेषायतनावधिकारे, पार्श्वदेशे, प्रज्ञा० ३१ पद् । कारागृहापदेश्यादेरुल्लङ्घने, भ० २५ श० ७ उ० । देहदण्डमुल्लङ्घने, स्था० १० ठा० । चर्दमाद्यादिनिर्गमने, काष्ठस्य अङ्गानिवाग्य वा धान्यानां प्रत्यादानसंस्तूनां भावदस्युः यमावर्तनप्रतिक्रमयतीति उल्लङ्घनः कल्प० १३ अ० । ग० । वर्णी एपुर धारादीनामुल्लङ्घनिरवयं वस्तुनोऽथ वर्णीर, कम्बलिकादीनामुल्लङ्घनकारि, "उल्लङ्घणेय वेदेय, पाक्षमसन्निधु पुव्वर" कल्प० ८ अ० ।

[illegible] तस्य युगपदुपयोगप्रवृत्तेरावरणं तदावरणमिति कथ्यतां [illegible] । [illegible] । "तंमि तदावरण" मिह स्वभावो [illegible] एव जीवस्वभावो येन क्रमेणैवोपयोगः प्रवर्त्तते न [illegible] न च स्वभावः पर्यनुयोगमर्हति । अभिदंहति [illegible] । एतदेव समर्थयति—

परिणामिय भावाओ, जीवत्तं पि य सभावए चायं ।
[illegible], जीवाणमणमहेउत्ति ॥

यथा जीवस्य जीवत्वमनन्यहेतुकं पारिणामिकभावत्वादौदयिके- [illegible] पारिणामिकत्वात्तस्य स्वभाव एव ततो ना- [illegible] इति ॥ विशे० । स्था० । नं० ।

[illegible] नैरयिकादीन् चिन्तयन्नाह—

[illegible] भंते ! कइविहे उवओगे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे उवओगे पण्णत्ते । तंजहा सागारोवओगे य अणागारोवओगे य । [illegible] भंते ! सागारोवओगे कइविहे पण्णत्ते गोयमा ! [illegible] पण्णत्ते तंजहा—मतिनाण० सुयनाण० ओहिनाण० [illegible] ० विभंगनाणसागारोवओगे । [illegible] भंते ! अणागारोवओगे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! [illegible] पण्णत्ते तंजहा चक्खुदंसण० अचक्खुदंसण० ओहिदंसण अणागारोवओगे । एवं जाव थणियकुमाराणं ॥

[illegible]

[illegible]

मणुस्साणं जहा ओहिए उवओगे भणियं तहेव [illegible] । वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा [illegible] ।

पृथिवीकायिकानां साकारोपयोगो द्विविधस्तद्यथा मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं चाऽनाकारोपयोग एकोऽचक्षुर्दर्शनरूपः [illegible] गानां तेषामसंभवात् सम्यग्दर्शनादिप्रतिपत्तिरूप्यत्र । एवमप्तेजोवायुवनस्पतीनामपि वेदितव्यम् । द्वीन्द्रियाणां [illegible] कारोपयोगश्चतुर्विधस्तद्यथा मतिज्ञानं श्रुतज्ञानं मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानम् । तत्रापर्याप्तावस्थायां केषांचित्सास्वादनसम्यक्त्वा- सादयितां मतिज्ञानश्रुतज्ञाने शेषाणां तु मत्यज्ञानश्रुताज्ञाने । अनाकारोपयोगस्त्वेकोऽचक्षुर्दर्शनरूपः शेषोपयोगाभावः । [illegible] त्रीन्द्रियाणामपि चतुरिन्द्रियाणामप्येवम् । [illegible] योगो द्विविधः चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनं च । [illegible] रिद्रियां साकारोपयोगः षड्विधस्तद्यथा मतिज्ञानं श्रुतज्ञानम् अवधिज्ञानं मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं विभङ्गज्ञानम् । [illegible] योगस्त्रिविधस्तद्यथा चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं [illegible] पुत्रित्तेषु सम्भवात् । मनुष्याणां यथासम्भवमष्टावपि सा- कारोपयोगाश्चत्वारोऽप्यनाकारोपयोगा मनुष्येषु [illegible] दर्शनलब्धिसम्भवात् व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा [illegible] कास्तदेवं सामान्यतश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण जीवानुप- योगश्चिन्तितः ॥

संप्रति मन्दमतिस्पष्टावबोधाय जीवा एव तदुपयोगो- पयुक्ताः सामान्यतश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण चिन्त्यन्ते—

जीवा णं भंते ! किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जीवा सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि ? गोयमा ! जेणं जीवा आभिणिबोहियनाणसुयनाणओहिनाणमणपज्जवकेवलनाण, मतिअन्नाणसुयअन्नाणविभंगनाणोवउत्ता तेणं जीवा सागारोवउत्ता जेणं जीवा चक्खुदंसणअचक्खुदंसणओहिदंसणकेवलदंसणोवउत्ता तेणं जीवा अणागारोवउत्ता से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जीवा सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि । नेरइया णं भंते ! किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! नेरइया सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ? गोयमा ! जेणं नेरइयाणं आभिणिबोहियनाण सुयनाण ओहिनाण मइअन्नाण सुयअन्नाण विभंगनाणोवउत्ता तेणं नेरइया सागारोवउत्ता जेणं नेरइया चक्खुदंसण अचक्खुदंसण ओहिदंसणोवउत्ता तेणं नेरइया अणागारोवउत्ता । से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव [illegible] वउत्ता एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयाणं [illegible] गोयमा ! [illegible] जाव जेणं पुढविकाइया मतिअन्नाण सुय- [illegible] वउत्ता तेणं पुढविकाइया सागारोवउत्ता जेणं पुढ- [illegible] अचक्खुदंसणोवउत्ता तेणं पुढवि० अणागारोवउत्ता । [illegible] तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ जाव वणस्सइकाइया [illegible] [illegible] [illegible] जाव जेणं [illegible] [illegible] सुयनाण मतिअन्नाण सुयअन्नाण [illegible]

बेइंदिया सागारोवउत्ता जेणं बेइंदिया अचक्खुदंसणोवउत्ता तेणं बेइंदिया अणागारोवउत्ता से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ? एवं जाव चउरिंदिया णवरं चक्खुदंसणं अब्भहियं चउरिंदियाणंति पंचेंदियतिरिक्खजोणिया जहा णेरइया मणुसा जहा जीवा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा णेरइया इति ॥ जीवाणंभन्ते इत्यादि सुगमम् । प्रज्ञा० २९ पद० । भ० । जी० (जीवेषूपयोगाः जीवट्ठाणशब्दे)

गतीन्द्रियादिषु मार्गणास्थानेषु उपयोगाः

मणुयगईए बारस, मणकेवलवज्जियाउ नव मीसे ।
इगिथावरेसु तिन्नि, चउविगले बारस सगले ॥

मनुजगतौ द्वादशाप्युपयोगाः अन्यासु च नारकामरतिर्यग्गतिषु प्रत्येकं मनःपर्यायकेवलद्विकवर्ज्यचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनाख्याश्चय उपयोगाः भवन्ति । तुशब्दस्याधिकार्थसंसूचनान्मतिश्रुतावधिज्ञानचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनरूपाः षट् उपयोगा दृश्यन्ते अज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकरूपाः षट् । मिश्रे आद्यज्ञानत्रिकाज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकरूपा नव प्ररूप्यन्ते । तथा चत्वारो विकलेष्वन्ये-

जोए वेए सन्नी, आहारगभव्वसुक्कलेसासु ।
बारस संजमसम्मे, नव दस लेसा कसाएसु ॥

योगे मनोवाक्कायरूपे वेदे स्त्रीपुंनपुंसकलक्षणे, संज्ञिनि आहारकभव्येषु शुक्ललेश्यायां च द्वादशाप्युपयोगाः । वेदश्चेह द्रव्यरूपः आकारमात्रो गृह्यते तेन तत्र केवलज्ञानाद्यविरोधः । तथा संयमे यथाख्यातरूपे सम्यक्त्वे । १ क्षायिकलक्षणे नवोपयोगास्तत्राज्ञानत्रिकाभावात् । तथा लेश्यासु कृष्णनीलकापोततेजःपद्माख्यासु कषायेषु च चतुर्षु केवलज्ञानकेवलदर्शनहीनाः शेषा दशोपयोगाः कृष्णादिलेश्याभावे केवलद्विकानुत्पादात् । इह ये उपयोगा येरुपयोगैः सह न भवन्ति यैश्च सह भवन्ति तान् तथोपदर्शयन्नाह ।

सम्मत्तकारणेहिं, मिच्छत्तनिमित्ता न होंति उवओगा ।
केवलदुगेण सेसा, संतेव अचक्खुचक्खुसु ॥

सम्यक्त्वं कारणं येषान्ते सम्यक्त्वकारणास्तैर्मतिज्ञानादिभिरुपयोगैः सह मिथ्यात्वनिमित्ता मिथ्यात्वनिबन्धना मत्यज्ञानादयः उपयोगा न भवन्ति । तथा केवलद्विकेन केवलज्ञानकेवलदर्शनरूपेण सह शेषाश्छाद्मस्थिका मतिज्ञानादय उपयोगा न भवन्ति देशज्ञानदर्शनव्यवच्छेदेनैव केवलज्ञानदर्शनप्रादुर्भावात् । "उप्पन्नंमि अणंते नट्ठंमियछाउमत्थिए नाणे" इति वचनप्रामाण्यात् । आह ननु यदि मतिज्ञानादीनि स्वस्वावरणक्षयोपशमेऽपि प्रादुष्यन्ति तर्हि सकलस्वस्वावरणक्षये सुतरां भवेयुश्चारित्रपरिणामवत् तत्कथं केवलज्ञानदर्शनभावे मतिज्ञानाद्यभाव आदरः " आवरणदेसविगमे, जाइंविज्जंति मई सुयाईणि । आवरणसव्वविगमे, कह ताइं न होंति जीवस्स " उच्यते इह यथा सहस्रभानोरुपचितघनपटलान्तरितस्यापान्तरालावस्थितकटकुड्याद्यावरणविवरप्रविष्टः प्रकाशोऽस्पष्टरूपो घटपटादीन् प्रकाशयति तथा केवलज्ञानावरणावृतस्य केवलज्ञानस्यापान्तरालमतिज्ञानाद्यावरणक्षयोपशमरूपविवरविनिर्गतः प्रकाशो जीवादीन् पदार्थान् प्रकाशयति । स च तथा प्रकाशयंस्तत्तत्क्षयोपशमानुरूपं मतिज्ञानं श्रुतज्ञानमित्यादिरूपमभिधानमुद्वहति । ततो यथा सकलघनपटलकटकुड्याद्यावरणापगमे स तथाविधप्रकाशसहस्रधाकारास्पष्टरूपो न भवति किं तु सर्वात्मना स्फुटरूपोऽन्य एव तथेहापि सकलकेवलज्ञानावरणमतिज्ञानाद्यावरणविलयेन तथाविधोऽस्पष्टरूपो मतिज्ञानादिसंज्ञितः केवलज्ञानस्य प्रकाशो भवति सर्वात्मना यथावस्थितं वस्तु परिच्छिन्दन् परिस्फुटरूपोऽन्य एवेत्यदोषः । उक्तं च । " कडविवरागयकिरणा, मेहंतरियस्स जह दिणेसस्स । उक्कडमेहावरणे, न होति जह तह इमाइंपि " । अन्ये पुनराहुः । सत्येव सयोगिकेवल्यादावपि मतिज्ञानादीनि केवलमफलत्वात्सन्त्यपि तदानींतनानि न विकसन्ति सूर्योदये नक्षत्राणीति । उक्तं च । " अत्ते आभिणिबोहिय-नाणाईणि वि जिणस्स विज्जंति । अफलाणि य सूरुदए, जहेव नक्खत्तमाईणि " तथा (संतेवअचक्खुचक्खुसुत्ति) सन्त्येव भवन्त्येव अचक्षुर्दर्शनचक्षुर्दर्शनाभ्यां बहुवचनात् अवधिदर्शनेन च सह सम्यक्त्वनिमित्ता मिथ्यात्वनिमित्ताश्चोपयोगास्तेन मतिश्रुतावधिज्ञानमनःपर्यायज्ञानसामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरायक्षायोपशमिकौपशमिकसम्यक्त्वेषु केवलद्विकाज्ञानत्रिकहीनाः शेषाः सप्तोपयोगाः । अज्ञानत्रिकावरणसास्वादनमिथ्यात्वेषु केवलद्विकमतिज्ञानादिचतुष्टयरहिताः शेषाः षट् केवलद्विके केवलज्ञानकेवलदर्शने चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनेषु केवलद्विकहीनाः शेषा दश । मनःपर्यायज्ञानचक्षुर्दर्शनरहिताश्च शेषा दशानाहारके सूत्रे च (अचक्खुचक्खुसुत्ति) सप्तमी तृतीयार्थे वेदितव्या भवति । यदाह पाणिनिः प्राकृतलक्षणे तृतीयार्थे सप्तमी यथा तिसु तेसु अलंकियापुहई इति" तदेवं कृता मार्गणास्थानेषु योगोपयोगमार्गणा ॥ पं० सं० १ द्वा० ।

गुणस्थानेषूपयोगाः ।

अथैतेष्वेवोपयोगानभिधातुकाम आह ॥

तिअनाणदुदंसाइम-दुगे अजियदेसिनाणदंसतिगं ।
ते मीसि मीससमणा, जयाइकेवलिदुयंतदुगे ॥ ४८ ॥

आदिमद्विके मिथ्यादृष्टिसास्वादनलक्षणे प्रथमद्वितीयगुणस्थानकद्वये इत्यर्थः (तियनाणदुदंसत्ति) त्रयाणामज्ञानानां समाहारस्त्र्यज्ञानं मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानरूपं दर्शनं द्वयोर्दर्शनयोः समाहारो द्विदर्शम् । चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनरूपमित्येते पञ्चोपयोगा मिथ्यादृष्टिसास्वादनयोर्भवन्ति न शेषाः सम्यक्त्वविरत्यभावात् । तथा अयतेऽविरतसम्यग्दृष्टौ देशे देशविरते षडुपयोगा भवन्ति तथा हि (नाणदंसतिगंति) त्रिकशब्दस्य प्रत्येकमभिसंबन्धात् ज्ञानत्रिकं मतिज्ञानश्रुतज्ञानावधिज्ञानरूपं दर्शनत्रिकं चक्षुरचक्षुर्दर्शनावधिदर्शनलक्षणमिति न शेषाः सर्वविरत्यभावात् । ते पूर्वोक्ता ज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकरूपाः षडुपयोगा मिश्रे सम्यग्मिथ्यादृष्टि गुणस्थानके मिश्रा अज्ञानसहिता द्रष्टव्याः तस्योभयदृष्टिपातित्वात् केवलं कदाचित्सम्यक्त्वबाहुल्यं कदाचिच्च मिथ्यात्वबाहुल्यम् । ततोऽज्ञानबाहुल्यसमकक्षतायां नूनमंशसमतेति । अस्मिंश्च गुणस्थानके यदवधिदर्शनमुक्तं तत्सैद्धान्तिकमताभिप्रायेण द्रष्टव्यमित्युक्तं प्राक् । (समणाजयाइत्ति) यमस्तूपरमे यमनं यतम् । यतं विद्यते यस्य स यतः अभ्रादित्व इत्यप्रत्ययः प्रमत्तगुणस्थानकवर्त्ती साधुस्तेन आदिर्येषां गुणस्थानकानां तानि यतादीनि प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणानिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहक्षीणमोहलक्षणानि सप्तगुणस्थानकानि तेषु पूर्वोक्तज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकाख्याः षडुपयोगाः (समणत्ति) मनः

पर्यायज्ञानरहिताः सप्त भवन्तीति न शेषा मिथ्यात्वघातिकर्मक्षयानाभावात् । केवलद्विकं केवलज्ञानकेवलदर्शनलक्षणोपयोगद्वयरूपम् । अतएव द्विके सयोगिकेवलिलक्षणचरमगुणस्थानकद्वये भवति न शेषा ज्ञानदर्शनलक्षणास्तदुच्छेदेनैव केवलज्ञानकेवलदर्शनोत्पत्तेः " नट्ठम्मिय छउमत्थिए नाणे " इति वचनात् तदेवमभिहिता गुणस्थानकेषूपयोगाः ॥ कर्म०

अचक्खुचक्खुदंसण-मन्नाणतिगं च मिच्छसासाणे ।
विरयाविरएसम्मे, नाणातिगं दंसणतिगं च ।

अचक्षुर्दर्शनचक्षुर्दर्शनम् अज्ञानत्रिकं च मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गलक्षणम् । चः समुच्चये मिथ्यादृष्टौ सास्वादने चोपयोगा भवन्ति । यत्तु अवधिदर्शनं तत्कुतश्चिदभिप्रायाद्विशिष्टाः श्रुतविदो नेच्छन्ति तन्न सम्यगवगच्छामः । अथ च सूत्रे मिथ्यादृष्ट्यादीनामवधिदर्शनं प्रतिपाद्यते यतउक्तं प्रज्ञप्तौ "ओहिदंसणअणगारोवउत्ताणं भंते किं नाणी अन्नाणी गोयमा नाणी वि अन्नाणी वि । जइ नाणी ते अत्थेगइया तिनाणी अत्थेगइया चउनाणी जे तिनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी । जे अन्नाणी ते नियमा मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी इति" ॥ अत्र हि ये अज्ञानिनस्ते मिथ्यादृष्टीनामप्यवधिदर्शनं साक्षादत्र सूत्रे प्रतिपादितम् यदा त्ववधिज्ञानी सास्वादनभावं मिश्रभावं वा गच्छति तदा तत्राप्यवधिदर्शनं प्राप्यते इति । तथा विरताविरते देशविरते (सम्मेत्ति) अविरतसम्यग्दृष्टौ मतिश्रुतावधिलक्षणज्ञानत्रिकं चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनत्रिकमिति षट् उपयोगा भवन्ति ।

मिस्सम्मि य वामिस्सं, मणनाणजयं पमत्तपुव्वाणं ।
केवलियनाणदंसण, उवओगअजोगिजोगीसु ॥

मिश्रे सम्यग्मिथ्यादृष्टौ तदेव ज्ञानत्रिकं दर्शनत्रिकं चानन्तरोक्तमज्ञानव्यामिश्रं द्रष्टव्यम् । मतिज्ञानं मत्यज्ञानमिश्रमित्यादि केवलं कदाचित्सम्यक्त्वबाहुल्यतो ज्ञानबाहुल्यं कदाचिच्च मिथ्यात्वबाहुल्यतोऽज्ञानबाहुल्यं समतायां तु सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोरुभयोरपि समतेति तथा तदेव पूर्वोक्तमुपयोगषट्कं मनःपर्यायज्ञानयुतम् । प्रमत्तः पूर्वो येषां ते प्रमत्तपूर्वास्तेषां प्रमत्तपूर्वकरणानिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहक्षीणमोहानामवसेयम् । तथा केवलज्ञानकेवलदर्शनलक्षणौ द्वावुपयोगौ सयोग्ययोगिकेवलिषु द्रष्टव्यौ न शेषाः "केवलड्डुगे न सेसा" इति वचनात् ॥ पं०सं०१ । द्वा० ।

([illegible] मार्गणास्थानाल्पबहुत्वं संज्ञिमार्गणादि शब्देषु ।) अवधाने, आव० ६ अ० । यत्सन्निधानादात्मा द्रव्येन्द्रियनिर्वृत्तिं प्रति व्याप्रियते तन्निमित्तमात्मनो मनः [illegible] प्रति व्यापाररूपे, आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० स्वस्वविषये लब्ध्यनुसारेणात्मनः परिच्छेदव्यापारस्वरूपे वा भावेन्द्रियभेदे, । प्रज्ञा० १ प्रति० । आ० म० द्वि० । " [illegible] उवओगो " । यः श्रोत्रादीन्द्रियस्य स्वविषये शब्दादौ परिच्छेदव्यापारः स उपयोगः उपयोजनमुपयोगः । [illegible] विशे० । "उवओगदिट्ठसारा [illegible]" नं० । आ० चू० । आ० म० द्वि० । [illegible], महा० ७ अ० । उपयोगकरणे प्रायश्चित्तम् । "[illegible] [illegible] पुव्वहं गुरूणं [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible],
[illegible]

उवओगकरावणिया-उपयोगकारणिका- स्त्री० उपयोगकरणविधौ, सा चैवम् ॥

पडिलेहिअ सुपमज्जिअ, तत्तो पत्ताणि पडलगुत्ताणि ।
उग्गाहिय गुरुपुरओ, उवओगं कुणइ उवउत्तो ॥ १ ॥
संपइ सामायारी, दीसइ एसा य मागमपयम्मि ।
जं किज्जइ उवओगो, बालाइअणुग्गहट्ठाए ॥ ३ ॥

पञ्चवस्तुकेऽपि " काउस्समाइओगं, काउं [illegible] [illegible] च संजयंतो, गुरुपुरओ अवि तु उवउत्तो ॥१॥ उपयोगविधिस्त्वेवं तत्रैवम् ।

संदिसह भणंति गुरुं, उवओगं करेमु तं भणइ ।
उवओगकरावणियं, करेमु उस्सग्गमिच्छाइ ॥ १ ॥

संदिशतेति गुरुं भणंति किमित्याह (उवओगं करेमि) [illegible] इच्छाकारेण संदिसह भगवन् ! उपयोगं करेमि" इति [illegible] तत उपयोगकारावणियं करेमि कायोत्सर्गं अन्नत्थ इत्यादि [illegible]

अह कड्ढिऊण सुत्तं, अक्खलिआइगुणसंजुत्तं गच्छा ।
चिंहिति काउसग्गे, चिंतिति अत्थमंगलयं ॥ १ ॥

सुगमा । परं (मंगलंति) पञ्चमङ्गलनमस्कारं कायोत्सर्गे चिन्तयन्ति अत्र पक्षद्वयमाह ।

तप्पुव्वयं जपत्थं, अन्ने उ भणंति धम्मजोगिणं ।
गुरुबालवुड्ढसेहखग, रेसिम्मिण अप्पणो चेव ॥ ३ ॥

तत्पूर्वकं नमस्कारपूर्वकं पदार्थं तत्र चिन्तयन्ति [illegible] लोचितस्य ग्रहणप्रतिषेधात् तस्माद्यावदालोचितं हृदि [illegible] न किंचिद्ग्राह्यम् । अन्ये आचार्या इत्थं भणन्ति धर्मयोगिनं चिन्तयन्तीति । किंविशिष्टं गुरुबालवृद्धशैक्षस्य पदार्थं [illegible] त्मार्थम् । ३ । ततः किमित्याह-

चिंतेतु तओ पच्छा, मंगलपुव्वं भणंति विणयपणया ।
संदिसहत्ति गुरू वि अ, लाभोत्ति भणंति उवउत्तो ॥

चिन्तयित्वा पश्चात् (मंगलपुव्वियंति) "नमो अरिहंताणं" इति " भणनपूर्वं विनयनता भणन्ति किमित्याह (संदिसहंति) सूरिरनुजानातीत्यर्थः । गुरुरपि भणति (लाभोत्ति) कालोचितानुकूलानपायित्वात् उपयुक्तो निमित्ते [illegible] ॥ ४ ॥ ततः किमित्याह-

कहपेच्छमोत्ति पच्छा, सविसेसणया भणंति ते सव्वे ।
आह गुरूवि तहत्ति, जह गहिहं पुव्वसाहूहिं ॥ ५ ॥

ततः कथं गृहीष्याम एवं पश्चात् सविशेषनता [illegible] सम्यग् भणन्ति ततो गुरुरप्याह यथा गृहीतं पूर्वसाधुभिः [illegible] त्यनेन गुरोरस्माधुप्रायोग्येन भणनप्रतिषेधमाह-

आवस्सियाए जस्स य, जोगुत्ति भणितु ते उ [illegible]
णिक्कारणेण कप्पइ, साहूणं वसहिणिग्गमणं ॥

[illegible] [illegible] ([illegible]
[illegible] स्यार्थस्तत्र [illegible]
[illegible] संबन्धी [illegible]
प्यति तं ग्रहीष्यामीत्यर्थः [illegible] ते साधूनां वसतिनिर्गमनं तत्र दोषसम्भवादिति । [illegible] दत्सम्याऽकारणे च दोषो यदुक्तमोघनिर्युक्तौ ॥

जस्स य जोगमकाऊण, निग्गओ न [illegible] ।
नयरमयरायमाई, तेणं गहणं कुणसु सद्दा ॥

यस्य योगमित्येवमकृत्वाऽभणित्वा निर्गतेः सन्न लभते नाभाव्यतया प्राप्नोति सचित्तं प्रव्रज्यार्थमुपस्थितं गृहस्थं नाप्यचित्तं वस्त्रपात्रादि। अथ यदि गृह्णाति ततः स्तैन्यं भवति। तस्मात्कुरु अस्य योगमिति। एवं चोपयोगकरणे चत्वारि स्थानानि तदुक्तम् "आपुच्छणाति पढमा, विइया पडिपुच्छणा य नायव्वा। आवस्सिया य तइया, जस्स य जोगो चउत्थो उ" ध० ३ अधि०।

उवओगगुण-उपयोगगुण-पुं० उपयोगः साकारानाकारभेदं चैतन्यं गुणो धर्मो यस्य स तथा। चैतन्यधर्मके जीवे, "जीवे भावए गुणओ उवओगगुणे" स्था० ५ ठा०। भ०।

उवओगजुय-उपयोगयुत-त्रि० भवहितमनसि, "तं पुण संविग्गेणं उवओगजुएण तिव्वसद्धाए" पञ्चा० ५ विव०।

उवओगट्ठया-उपयोगार्थता-स्त्री० विविधविषयानुपयोगाश्रयणे, "उवओगट्ठयाए अणेगभूयभावभविए वि भवइ" विविधविषयानुपयोगानाश्रित्यानेकभूतभावभविकोऽपि अतीतानागतयोर्हि कालयोरनेकविषयबोधनात्मनः कथञ्चिदनित्यानां भूतत्वात्स्थानित्यपक्षोऽपि न दोषायेति। भ० १८ श० १० उ०।

उवओगद्धिमारा-उपयोगदृष्टसारा-स्त्री० उपयोजनमुपयोगो विवक्षितकर्मणि मनसोऽभिनिवेशः सारस्तस्यैव विवक्षितकर्मणः परमार्थः उपयोगेन दृष्टः सारो यया सा उपयोगदृष्टसारा। अभिनिवेशोपलब्धकर्मपरमार्थायां बुद्धौ," उवओगदिट्ठसारा, कम्मपसंगपरिघोलणविसाला" न०॥

उवओगपरिणाम-उपयोगपरिणाम-पुं० उपयोग एव परिणाम उपयोगपरिणामः जीवपरिणामभेदे, प्रज्ञा० १३ पद। स च साकारानाकारभेदाद् द्विधा, स्था० १० ठा०।

उवओगवक्क-उपयोगवाक्य-न० आनन्दस्य भगवन्तं प्रति वाक्यभेदे, । दर्श०।

उवओगवीरिय-उपयोगवीर्य-आध्यात्मिकवीर्यभेदे, उपयोगवीर्यं साकारानाकारभेदात् द्विविधम्। तत्र साकारोपयोगोऽष्टधा अनाकारश्चतुर्धा तेन चोपयुक्तः स्वविषयस्य द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपस्य परिच्छेदं विधत्त इति। सूत्र० १ श्रु० ८ अ०।

उवओगाता-स्त्री० उपयोगात्मन्-पुं० उपयोगः साकारानाकारभेदस्तत्प्रधानः आत्मा उपयोगात्मा। सर्वजीवानां सिद्धसंसारिस्वरूपे विवक्षितवस्तूपयोगविशिष्टे वा आत्मभेदे, भ० ॥ १२ श० १० उ० ॥

उवंग-उपाङ्ग-न० उपमितमङ्गेन। अङ्गावयवभूतेऽङ्गुल्यादौ, प्रज्ञा० २३ पद ॥ कर्म० । धा० म० द्वि०। विशे०। कर्णादिषु, च। उपाङ्गानि कर्णौ नासे अक्षिणी जङ्घे हस्तौ पादौ च। उत्त० ३ अ०। आचा० ॥ "होंति उवंगा कण्णा णासऽच्छी जंघ हत्था पाया य कण्णा णासिगा अच्छि जंघ पादा य पयमादी सव्वे उवंगा भवंति ॥ नि० चू० १ उ० ॥ कर्म०। अङ्गार्थविस्ताररूपे, ॥ कल्प० ॥ शिक्षाद्यङ्गोक्तप्रपञ्चपरे प्रबन्धे, ज्ञा० ५ अ०। नि०। "सगोवंगाणं सरहस्साणं चउण्हं वेयाणं" औ० ॥ लोकोत्तरिकाचाराद्यङ्गद्वादशप्रपञ्चरूपे श्रुते, तानि च द्वादश तथाहि यथाङ्गानि द्वादश उपाङ्गान्यपि अङ्गैकदेशरूपाणि प्रायः प्रत्यङ्गमेकैकभावात् प्रायस्त्येव। तत्राङ्गानि आचाराङ्गादीनि प्रतीतानि। तेषामुपाङ्गानि क्रमेणामूनि आचाराङ्गस्यौपपातिकम् ॥ १ ॥ सूत्रकृदङ्गस्य राजप्रश्नीयम् ॥ २ ॥ स्थानाङ्गस्य जीवाभिगमः ॥ ३ ॥ समवायाङ्गस्य प्रज्ञापना ॥ ४ ॥ भगवत्याः सूर्यप्रज्ञप्तिः ॥ ५ ॥ ज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः ॥ ६ ॥ उपासकदशाङ्गस्य चन्द्रप्रज्ञप्तिः ॥ ७ ॥ अन्तकृद्दशाङ्गादीनां दृष्टिवादपर्यन्तानां पञ्चानामप्यङ्गानां निरयावलिका। श्रुतस्कन्धगतकल्पिकादि पञ्चवर्गाः पञ्चोपाङ्गानि तथाहि अन्तकृद्दशाङ्गस्य कल्पिका ॥ ८ ॥ अनुत्तरोपपातिकदशाङ्गस्य कल्पावतंसिका ९ प्रश्नव्याकरणस्य पुष्पिता ॥ १० ॥ विपाकश्रुतस्य पुष्पचूलिका ॥ ११ ॥ दृष्टिवादस्य वृष्णिदशा ॥ १२ ॥ इति। जं० १ वक्ष० ॥ उपाङ्गानि केन कृतानीत्यत्र प्रश्नोत्तरे सर्वोपाङ्गानि किं गणधररचितानि अन्यथा वा तदाङ्गप्रणयनकालेऽन्यदा वा तन्निर्माणमिति। सर्वोपाङ्गानि स्थविराः कुर्वन्ति तीर्थंकरे विद्यमानेऽविद्यमाने वाऽङ्गप्रणयनकाले एवं तेषां निर्माणमिति नैकान्त इति नन्दीसूत्रवृत्तौ व्यक्तोक्तमस्ति तेन विशेषतस्ततोऽवसेयमिति ही०। (अङ्गपविट्ठशब्दे तथा दर्शितम्) उपाङ्गेषु केन किं विवृतम् उपाङ्गानां च मध्ये प्रथममुपाङ्गं श्रीअभयदेवसूरिभिर्विवृतम्। राजप्रश्नीयादीनि षट् श्रीमलयगिरिपादैर्विवृतानि पञ्चोपाङ्गमयी निरयावलिका च श्रीचन्द्रसूरिभिर्विवृता तत्र प्रस्तुतोपाङ्गस्य वृत्तिः श्रीमलयगिरिकृताऽपि संप्रति कालदोषेण व्यवच्छिन्ना इदं च गम्भीरार्थतया अतिगहनं तेनानुयोगरहितं मुद्रितराजकीयकमनीयकोशगृहमिव न तदर्थार्थिनां हस्तानुयोगार्थितसिद्धिकं संजायत इति कल्पितार्थकदानकल्पद्रुमाणां युगप्रधानसमानम्। संप्रति विजयमानगच्छनायकपरमगुरुश्रीहरिविजयसूरीश्वरनिर्देशेन कोशाध्यक्षाज्ञया प्रवेशेणैवान्तुदुणमिव मया तदनुयोगः प्रारभ्यते ॥ जं० १ वक्ष०। ठा०। तिलके, पुं० वाच०।

उवंगतिग-उपाङ्गत्रिक-न० औदारिकवैक्रियाहारकाङ्गोपाङ्गरूपे त्रये, कर्म० ॥

उवंजण-उपाञ्जन-न० उप अञ्ज ल्युट्, लेपने, गोमयादिनानुलेपने, संमार्जनोपार्जनेन संकेतोल्लेखने, च। वाच० ॥ अभ्यङ्गे, "अक्खोवंजण वणाणुलेवणभूयं" सूत्र० २ श्रु० १ अ०। आधारे ल्युट्। अञ्जनाधारे, हस्त्यादौ च। वाच० ॥

उवंसुजव-उपांशुजप-पुं० परैरश्रूयमाणेऽन्तःसंजल्पनरूपे जपभेदे, ध० ४ अधि० ॥

उवकप्प-उपकल्प-पुं० उपगतः कल्पम्। मत्या० स० कर्मोपगते, प्रके शते, न०। उप सामीप्ये कल्पन्य कल्पने इति उपकल्पः। आहारादिषु तेषामुपकारे वर्तनं इत्युपकल्पः। आहारादिना साधोरुपग्रहकरणे, । पं० चू० ॥

एत्तो पुच्छा महंतु. उवकप्पं उवग्गहे। उवकप्पनी वंनि. उवणाइत्त होंति एकट्ठा ॥ भत्तेण व पाणेण व, उवग्गहं तओ कुणति। उवकप्पति गुणधारी, उवकंपंतं वियाणाहि ॥ खुड्डिओ पिवासिओ वा, सीतजिजूतो व ण तरति। पडितं तस्स करेंति, उवग्गहप्पमंतं कुहुस वा एणे ॥ जो उप्पाए समाहि, चउव्विहं णाणदंसणचरित्ते। तत्तो य सत्तमाहि, तस्स सत्थाणिज्जए होइ ॥ भत्तेण व पाणेण व, उवग्गहेण व उवग्गहितदेहो। जं कुणति सो समाहि, तम्मा कारणं हवति दाता ॥ भत्तस्स व पाणस्स व, . . . उवग्गहकरस्स। जो कुणति अंतरायं, . . . ॥ एसुरकप्पो भणितो ॥ पं० भा० ॥

इयाणिं उवकप्पो तत्थ गाहा " भत्तेण व पाणेण य " उप सामीप्ये उपेत्य कल्पते इत्युपकल्पः आहारादिसु उपन्योपकारे वर्तते इत्युपकल्पः । साहुस्स उवग्गहं करेइ आहाराइणा-पर्दतस्स तदुस्सेव मूला मूलगुणउत्तरगुणधारी उवकप्पंतं वियाणाहि गाहा "भत्तेण य सो पुण भत्ताईहिं साहुस्स उवग्गहं कुणमाणो समाहि समुप्पायइ चउव्विहं पि नाणदंसिणतवच-रित्तसमाहिं सो पुण समाहिमुप्पायतो तासिं चेव नाणदंसिण-चरित्ततवसमाहीणं आवरणं हणइ कम्मं गाहा "भत्तस्स य पाणस्स य" जो पुण अंतरायं करेइ आहाराइणं साहुस्स दिज्जंताणं से तासिं चेव णाणदंसिणतवसमाहीणं अंतराए पवट्टइ सो णाणाइअंतराइयं बंधइ उवकप्पो ॥ पं० चू० ॥

उवकप्पंत–उपकल्पयत्– त्रि० निष्पादयति, "जेसिं तेहिं उवकप्पंति अन्नं पाणं तह त्ति" उपकल्पयन्ति निष्पादयन्ति सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ॥

उवकय–उपकृत– त्रि० उप-कृ-क्त० । कृतोपकारे, यस्योपकारः कृतस्तस्मिन् वाच० । परैर्वर्तिते, "अणुवकयपराणुग्गहपरायणा" आव० ४ अ० ॥

उवकमंत–उपक्रमत्– त्रि० प्रजाति, "पन्नासमक्खितावेगे । नारीणं वसमुवकमंति " सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ॥

उवकुल–उपकुल– न० कुलानां समीपमुपकुलम । तत्र वर्त्तन्ते यानि नक्षत्राणि तान्युपचारादुपकुलानीति व्युत्पत्तेः कुलसंज्ञकानां नक्षत्राणामधस्तनेषु नक्षत्रेषु, तानि द्वादश । श्रवणः पूर्वभाद्रपदा रेवती भरणी रोहिणी पुनर्वसु अश्लेषा पूर्वफाल्गुनी हस्तः स्वाती ज्येष्ठापूर्वाषाढाश्चेति । जं० ७ वक्ष० । चं० ॥ सू० प्र० (लक्षणस्य शब्दे सूत्रतः स्पष्टीभविष्यति)

उवकेसपुर–उपकेशपुर– न० स्वनामख्याते तीर्थभेदे, यत्र वीरभगवत्प्रतिमा ॥ ती० ॥

उवकोसा–उपकोशा– स्त्री० पाटलिपुत्रवासिन्याः कोशागणिकायाः कनिष्ठभगिन्याम, "पाडलिपुत्ते नयरे दो गणियाओ कोसा उवकोसाओ । भा० म० द्वि० । कोसाए रूढरिकामगिणी उवकोसानाम समं वररुची वसति । आ० चू० ४ अ० । (थूलभद्दशब्दे कथानकम)

उवक्कम–उपक्रम–पुं० उपक्रमणमुपक्रमः उप-क्रम् घञ् वृद्ध्यभावः । उपाये, आचा० १ श्रु० ७ अ० ८ उ० । "मोच्चा भगवाणुसासणं सच्चे तत्थ करेज्जुवक्कमं " तदुपक्रमं तत्प्राप्त्युपायं कुर्यात् सूत्र० १ श्रु० २ अ० । उपायपूर्वके आरम्भे, तद्भेदाश्च यथा—

तिविहे उवक्कमे पण्णत्ते तं जहा धम्मिए उवक्कमे अहम्मिए उवक्कमे धम्मियाधम्मिए उवक्कमे ॥

उपक्रमणमुपक्रम उपायपूर्वक आरम्भो धर्मश्रुतचारित्रात्मके स स वा धर्मार्थमित्येवं धार्मिकश्रुतचारित्रार्थं आरम्भ इत्यर्थः [illegible] धार्मिकोऽधार्मिकः संयमार्थस्तथा धार्मिकश्चासौ देशतः [illegible] धार्मिकाधार्मिकं [illegible] इत्यर्थः । अथवा नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकाल-[illegible] उपक्रमस्तत्र [illegible] इत्योपक्रम-[illegible] सचित्ताचित्तमिश्रद्रव्ये-[illegible] पुनः-[illegible] च । तत्र परिकर्मद्रव्य [illegible] गुणान्तरापादनं [illegible] तत्र [illegible] वस्तुविनाशस्तु [illegible] सूत्रादौ

शुक्लादिगुणापादनमिति । तत्र वस्तुविनाशे च पुरुषादीनां खड्गादिभिर्विनाश एवोपक्रम इति । एवमचित्तद्रव्योपक्रमः पद्मरागादिमणेः क्षारमृत्पुटपाकादिना वैद्यापादनं विनाशश्चेति । मिश्रद्रव्योपक्रमस्तु कटकादिविभूषितपुरुषादिद्रव्यस्यैवेति । तथा क्षेत्रस्य शालिक्षेत्रादेः परिकर्मविनाशो वा क्षेत्रोपक्रमस्तथा कालस्य चन्द्रोपरागादिद्वारेण परिकर्म उपायेन परिज्ञानं कालोपक्रमः । तथा भावस्य प्रशस्ताप्रशस्तरूपस्योपायतः परिज्ञानमेव भावोपक्रमः । स चाप्रशस्तो ब्राह्मणीगणिकामात्यदृष्टान्तादवसेयः । प्रशस्तस्तु श्रुतादिनिमित्तमाचार्यादिभावोपक्रम एवं धार्मिकस्य संयतस्य यथार्थमवश्यकाद्यनावाधामुपक्रम उक्तस्वरूप स धार्मिक एवोक्तः । तथा अधार्मिकस्याऽसंयतस्यासंयमार्थं यः सोऽधार्मिक एव । तथा धार्मिकाधार्मिकस्य देशविरतस्य यः स धार्मिकाधार्मिक इति ॥ अथ स्वाम्यन्तरभेदेनोपक्रममेव त्रिधाह–

अहवा तिविहे उवक्कमे पण्णत्ते तं जहा आयोवक्कमे परोवक्कमे तदुभयोवक्कमे एवं वेयावच्चे अणुग्गहे अणुसट्ठी उवालंभे एवमिक्किक्के तिन्नि २ आलावगा जहेव उवक्कमे ॥

तत्रात्मनोऽनुकूलोपसर्गादौ शीलरक्षणनिमित्तमुपक्रमो वैहायसादिना विनाशः परिकर्म वा आत्मार्थं वा उपक्रमोऽयमस्य स आत्मोपक्रम इति । तथा परस्य परार्थं चोपक्रमः परोपक्रम इति तदुभयस्य आत्मपरलक्षणस्य तदुभयार्थं चोपक्रमस्तदुभयोपक्रम इति । एवमिति । उपक्रमसूत्रवत् आत्मपरोभयभेदेन वैयावृत्त्यादयो वाच्याः । स्था० ३ ठा० । प्रथमतः सर्वद्रव्यविशेषे, अनु० । उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमः । कर्मवेदनोपाये, भ० १ श० ४ उ० । उपक्रमणमुपक्रमः । कर्मणामनुदयप्राप्तानामुदयप्रापणे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । उपक्रम्यते क्रियतेऽनेनेति उपक्रमः । कर्मणो बन्धसंक्रमणोदीरणोपशमनादिना परिणमनहेतौ जीवस्य शक्तिविशेषे, योऽन्यत्र करणमिति रूढः । तद्भेदा यथा–

चउव्विहे उवक्कमे पण्णत्ते तंजहा बंधणोवक्कमे उदीरणोवक्कमे उवसामणोवक्कमे विप्परिणामणोवक्कमे ॥

उपक्रमणं चोपक्रमो बन्धनादीनामारम्भः स्यादारम्भ उपक्रम इति वचनादिति तत्र बन्धने कर्मपुद्गलानां जीवप्रदेशानाञ्च परस्परं संबन्धनमिदञ्च सूत्रमात्रवल्लोहपिण्डवद्वा बन्धोपममवगन्तव्यं तस्योपक्रम उक्तार्थो बन्धनोपक्रम । इति सकलितावस्थस्य वा कर्मणो बद्धावस्थीकरणं संबन्धनं तदेवोपक्रमो वस्तुपरिकर्मरूपो बन्धनोपक्रमो वस्तुपरिकर्मवस्तुविनाशरूपस्याप्युपक्रमस्याभिहितत्वादिति । एवमन्यत्रापि । स्था० ४ ठा० २ उ० । (बन्धनोपक्रमादीनां व्याख्या स्वस्थाने) मरणे, बृ० ४ उ० । व्यापादे, दूरस्थस्य सतो वस्तुनस्तैस्तैः प्रकारैः समीपानयने, " उपक्रमणमुपक्रमनिरूपणकरक्रिया " उत्त० १ अ० । व्याचिख्यासितशास्त्रस्य समीपानयनलक्षणे चतुर्णामनुयोगद्वाराणां प्रथमे द्वारे, आव० १ श्रु० १ अ० ।

अथोपक्रमस्य निरुक्तिमाह–

सत्थस्सोवक्कमणं, उवक्कमो तेण तम्मि य तओ वा ।
सत्थसमीवीकरणं, आणयणं नासदेसम्मि ॥

उप सामीप्ये क्रमु पादविक्षेपे उपक्रमणं शास्त्रस्य [illegible] प्रतिपादनप्रकारैः समीपीकरणं न्यासदेशानयनं [illegible] योग्यताकरणमित्युपक्रमः । उपक्रम्यते शास्त्रम् [illegible] निक्षिप्यते भाष्यतेति भावः । उपक्रम्यते वा निक्षेपयोग्यं क्रियतेऽनेन गुरुवाग्योगेनेत्युपक्रमः । अथवा उपक्रम्यते [illegible]

पनादि करोति अथवा उपक्रम्यतेऽस्मादिनीतविनेयविनयादित्युपक्रमः विनेयविनयापितैः हि गुरूपक्रमस्य निःप्रत्यूहं शास्त्रं करोति नाज्ञानिमाय. । सदेवं करणाधिकरणापादानकारकेषूपक्रमयोगात्मकोऽयं विग्रहभेदतो भेदोक्तः । यदि तु विवक्षया सर्वेऽप्येते करणादिकारकैरपि ज्ञेयास्तथापि न दोषः । (शास्त्रसमीपीकरणमिति) शास्त्रस्य समीपीकरणं शास्त्रस्य न्यासदेशानयनं निक्षेपयोग्यताकरणमुपक्रम इति सर्वत्र संबध्यते इति ॥ विशे० १ द्वा० । अनु० । उपक्रमणमुपक्रम इति भावसाधनः । शास्त्रस्य न्यासदेशसमीपीकरणलक्षणः उपक्रम्यते वाग्योगेनेत्युपक्रम इति करणसाधनः । उपक्रम्यतेऽस्मिन्निति वा शिष्यश्रवणभावे सतीत्युपक्रम इत्यधिकरणसाधनः । उपक्रम्यते अस्मादिति वा विनेयविनयादित्युपक्रम इत्यपादानसाधन इति । स्था० १ ठा० । स्व० । आ० म० प्र० । सूत्र० । जं० । उपक्रमो द्विधा । शास्त्रीय इतरश्च । शास्त्रानुगतः शास्त्रीयः (आचा०) इतरश्च लोकमानिकः । अथेतरजिज्ञासयाह—

से किं तं उवक्कमे छव्विहे पण्णत्ते तं जहा णामोवक्कमे ठवणोवक्कमे दव्वोवक्कमे खेत्तोवक्कमे कालोवक्कमे भावोवक्कमे नामठवणाओ गयाओ ॥

अत्र कश्चिदिह इत्येवं उवक्कमे दुविहे पण्णत्ते इत्यादि" अयं च पाठ आधुनिको पुस्तके आह वा उवक्कमे छव्विहे पण्णत्ते इत्यादि एतत्प्रमाणग्रन्थोपन्यासस्यापरमानताप्रसङ्गात् । यदि शास्त्रीयोपक्रमोऽत्र प्रतिज्ञातः स्यात्तन्नत्र वक्ष्यमाणसूत्रमेव स्यात् "से किं तं सत्थोवक्कमे २ छव्विहे पण्णत्ते इत्यादि " नचैवं तस्मादिह सूत्रेष्वपि प्रतिज्ञा किन्त्वितरोपक्रमनयनं चेतसि विकल्प्य यथा निर्दिष्टमेव सूत्रमित्यङ्गं विस्तारेण । प्रकृतं प्रस्तुतं सूत्रम् । नामस्थापनोपक्रमव्याख्या नामस्थापनावश्यकव्याख्यानुसारेण कर्तव्या । अनु० । विशे० ॥

द्रव्योपक्रमः ।

से किं तं दव्वोवक्कमे २ दुविहे पण्णत्ते तं जहा आगमओ अ नोआगमओ अ । जाणयसरीरभवियसरीरवइरित्ते दव्वोवक्कमे २ तिविहे पण्णत्ते तं जहा सचित्ते अचित्ते मीसए। से किं तं सचित्ते दव्वोवक्कमे २ तिविहे पण्णत्ते तं जहा दुपए चउप्पए अपए एक्किक्के पुण दुविहे पण्णत्ते तं जहा परिकम्मे अ वत्थुविणासे अ ॥

द्रव्योपक्रमव्याख्यापि द्रव्यावश्यकवदेव यावत्तद्व्योपक्रमं इत्यादि । तत्र द्रव्यस्य नटादेरुपक्रमणं कालान्तरभाविनाऽपि पर्यायेण सहैदानीमेवोपायविशेषतः संयोजनं द्रव्योपक्रमः । अथवा द्रव्येण घृतादिना कुमारादौ क्रियतः घृतादेर्वोपक्रमो द्रव्योपक्रम इत्यादि । कारकयोजना विवक्षया कर्त्तव्येति । स च त्रिविधः प्रक्रमस्तथा सचित्तद्रव्यविषयः सचित्तः । अचित्तद्रव्यविषयोऽचित्त । मिश्रद्रव्यविषयस्तु मिश्र. । द्रव्योपक्रमस्त्रिविधः प्रक्रमस्तथा द्विपदानां नटनर्तकादीनां चतुष्पदानामश्वहस्त्यादीनामपदानामाम्रादीनाम् । तत्रैककः पुनरपि द्विधा परिकर्मणि वस्तुनाशे च । तत्रावस्थितस्यैव वस्तुनो गुणविशेषाधानं परिकर्म । तत्र परिकर्मणि परिकर्मविषयो द्रव्योपक्रमः । यदा तु वस्तुनो विनाश एवोपायविशेषैरुपक्रम्यते तदा वस्तुनाशविषयो द्रव्योपक्रमः । सूत्रे द्विपदानां नटनर्तकादीनां घृताद्युपयोगेन बलवर्णादिकरणं वर्णस्कन्धवर्द्धनादिक्रिया वा परिकर्मणि सचित्तद्रव्योपक्रमः ॥

द्विविधमप्येतदुपक्रमं विभणिषुराह—

से किं तं दुपए उवक्कमे नडाणं नट्टाणं जल्लाणं मल्लाणं मुट्ठियाणं वेलंवगाणं कहगाणं पवगाणं लासगाणं आइक्खगाणं लंखाणं मंखाणं तूणइल्लाणं तुंववीणियाणं कायाणं मागहाणं सेत्तं दुपए उवक्कमे ॥

अत्र निर्वचनं (दुपयाणं नडाणमित्यादि) तत्र नाटकानां नाटयितारो नटास्तेषां (नट्टाणंति) नृत्यविधायिनो नर्तकास्तेषां (जल्लाणंति) जल्ला वरत्राः खेलकास्तेषां राजस्तोत्रपाठकानामित्यन्ये (मल्लाणंति) मल्लाः प्रतीतास्तेषां (मुट्ठियाणंति) मौष्टिका ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति मल्लविशेषा एव तेषां (वेलंवगाणंति) विडम्बका विदूषका नानावेषादिकारिण इत्यर्थः । तेषां (कहगाणंति) कथकानां प्रतीतानाम् (पवगाणंति) प्लवका ये उत्प्लवन्ति गर्तादिकं कपाभिर्लङ्घयन्ति नद्यादिकं वा तरन्ति तेषां (लासगाणंति) लासका ये रासकान् गायन्ति तेषां जय शब्दप्रयोक्तॄणां वा भण्डानामित्यर्थः। (आयंक्खगाणंति) ये शुभाशुभमाख्यायन्ति ते आख्यायकास्तेषां (लंखाणंति) ये महावंशाग्रमारोहन्ति ते लंखास्तेषाम् (मंखाणंति) ये चित्रपटादिहस्ता भिक्षां चरन्ति ते मंखास्तेषाम् (तूणइल्लाणंति) तूणाभिधानवाद्यविशेषवताम् (तुंववीणियाणंति) वीणावादकानां (कायाणंति) कावडिवाहकानाम् (मागहाणंति) मङ्गलपाठकानामेषां सर्वेषामपि यद्घृताद्युपयोगेन बलवर्णादिकरणं वर्णस्कन्धवर्द्धनादिक्रिया वा स परिकर्मणि सचित्तद्रव्योपक्रमः । यस्तु खड्गादिभिरेषां नाश एवोपक्रम्यते सम्पाद्यते स वस्तुनाशे सचित्तद्रव्योपक्रम इति वाक्यशेषः । अन्ये तु शास्त्रं गन्धर्वनृत्यादिकलासम्पादनमपि परिकर्मणि द्रव्योपक्रम इति व्याचक्षते एतच्चायुक्तं विज्ञानविशेषात्मकत्वाच्छास्त्रादिपरिज्ञानस्य च भावत्वादिति । अथवा यद्यात्मकद्रव्यसंस्कारमात्रापेक्षया शरीरवर्णादिकरणवदित्युच्यते तर्ह्येतदप्युक्तमेवेति । सेत्तमित्यादिनिगमनम् ।

अथ चतुष्पादानां द्विविधमप्युपक्रमं विभणिषुराह—

से किं तं चउप्पए उवक्कमे, चउप्पयाणं आसाणं हत्थीणं । इच्चादि सेत्तं चउप्पयउवक्कमे, से किं तं अप्पए उवक्कमे ॥ अप्पयाणं अंबाणं अंबाडगाणं इच्चाइ सेत्तं अप्पयउवक्कमे। सेत्तं सचित्ते दव्वोवक्कमे ॥

से किं तमित्यादि । अत्र निर्वचनं "चउप्पयाणं आसाणं हत्थीणमित्यादि अश्वादयः प्रतीता एव एतेषां शिक्षा गुणविशेषकरणं परिकर्मणि खड्गादिस्त्वेषां नाशोपक्रमणं वस्तुनाशे सचित्तद्रव्योपक्रम इतीहापि वाक्यशेषः सेत्तमित्यादिनिगमनम् । अथापदानां द्विविधमप्युपक्रमं विभणिषुराह । अत्र निर्वचनम् । "अप्पयाणं अंबाणं चारगाणमित्यादि" इहाम्रादयो देशप्रतीता एव नवरं (चाराणंति) येषु चारकुलिका उत्पद्यन्ते ते चारवृक्षाः आम्रादिशब्दाश्च वृक्षास्तत्फलानि वा गृह्यन्ते तत्र वृक्षाणां वृक्षायुर्वेदोपदेशाद्वार्द्धक्यादिगुणानन्तरं तु गर्तप्रक्षेपकोद्रवपलालस्थगनादिनाऽश्वेव पाकादिकरणं परिकर्मणि शस्त्रादिभिस्तु मूलत एव विनाशनं वस्तुनाशे सचित्तद्रव्योपक्रम इत्यत्रापि वाक्यशेषः सेत्तमित्यादि निगमनद्वयम् ॥

अथाचित्तद्रव्योपक्रमं विवक्षुराह—

से किं तं अचित्ते दव्वोवक्कमे खंडाईणं गुडाईणं मच्छंडीणं सेत्तं अचित्ते दव्वोवक्कमे ॥

तत्तृतीयगृहे कुरु त्वं न तथाविधनकरो भर्ता भविष्यतीति । द्वितीयापि तथैव शिक्षिता । तयापि च तथैव स्वभर्ता शिरसि प्रहतः केवलमसौ तैलकुलप्रसूतानां युज्यत इत्यादि किञ्चित्क्षणमेकं ऊषित्वा स्वपुरस्तस्मिंश्च व्यतिकरे तया मातुर्निवेदिते प्रोक्तं मात्रा वत्से! त्वमपि यथेष्टं तद्गृहे विजृम्भस्व केवलं त्वद्भर्ता ऊषित्वा स्थास्यति । एवं तृतीययापि मातृशिक्षितया दुहित्रा तथैव प्रहतः स्वभर्ता केवलमेतेनोच्छ्रसदुच्छकोपेन नूनमकुलीना त्वं येनैवं शिष्टजनानुचितं विचेष्टसे इत्याद्यभिधाय गाढं कुट्टयित्वा निष्काशिता गृहात् । तया च गत्वा सर्वं मात्रे निवेदितम् । ततस्तया विज्ञातजामातृभावतया तत्समीपं गत्वा वत्स ! स्वकुलस्थितिरियमस्माकं यदुत प्रथमसमागमे वध्वा वरस्येत्थं विधातव्यमित्यादि किञ्चिदभिधाय कथमप्यनुनीतोऽसौ दुहिता च प्रोक्ता वत्से ! दुराराधस्ते भर्ता भविष्यति परमदेवतावदप्रमत्ततया समाराधनीय इति ब्राह्मणीदृष्टान्तः ।

अथ गणिकादृष्टान्त उच्यते ॥ एकस्मिन्नगरे चतुःषष्टिविज्ञानकलिता देवदत्ताभिधाना रूपादिगुणवती वेश्या परिवसति तया च भुजङ्गजनाभिप्रायपरिज्ञानार्थं स्वव्यापारं कुर्वत्या सर्वा अपि राजपुत्रादिजातयो रतिभवनभित्तिषु चित्रकर्मणि लेखितास्तत्र च यः कश्चिद्राजपुत्रादिरागच्छति स यत्र २ स्वाभ्यासस्तत्तदेव चित्रलिखितं दृष्ट्वा अत्यर्थं प्रशंसति । ततोऽसौ विलासिनी राजपुत्रादीनामन्यतरत्वेन निश्चित्य यथौचित्येनोपचरति । आनुकूल्येनोपचरिताश्च राजपुत्रादयस्तस्यै प्रचुरमर्थजातं प्रयच्छन्तीति गणिकादृष्टान्तः ।

अथामात्यदृष्टान्तोऽभिधीयते ॥ एकस्मिन्नगरे कश्चिद्राजा अमात्येन सहाश्ववाहनिकायां निर्गतस्तत्र च पथि गच्छता राजतुरङ्गमेण क्वचिदविस्तृतप्रदेशे प्रस्रवणमकारि तच्च तत्प्रदेशपृथिव्याः स्थिरत्वेन तथैव स्थितम् चिरेणाप्यशुष्कं व्यावर्तमानो राजा तथैव व्यवस्थितमद्राक्षीच्चिरावस्थायिजलः शोभनोऽत्र प्रदेशे तडागो भविष्यतीति चिन्तितं चिरमवलोकितवांस्तदिति । ततश्चेङ्गिताकारकुशलतया विदितं तदभिप्रायेणामात्येन राजादेशमन्तरेणापि खानितं तत्प्रदेशे महासरः नत्पाल्यां च रोपिताः सर्वर्तुकपुष्पफलसमृद्धा नानाजातीयतरुनिवहाः । अन्यदा च तेनैव प्रदेशेन गच्छता भूपालेन दृष्टं पृष्टं चाहो मानसमनोहरमिदं रमणीयं केनेदं खानितं सरः । अमात्यो जगाद देव ! भवद्भिरेव । राजा सविस्मयं प्राह कथं कदा मयैतत्कारणाय निरूपितं इत्यतः सचिवो यथावृत्तं सर्वमपि कथितवानहो परचित्तोपलक्षकत्वमस्येति विचिन्त्य परितुष्टो राजा तस्य वृत्तिवर्धनादिना प्रसादं चकार तदेवमादिकः संसारफलोऽप्रशस्तभावोपक्रमः स्वयमभ्यूह्य इति ॥ विशे० ॥ अथ प्रशस्तभावोपक्रममाह । " पसत्थे गुरुमाईणं " तत्र श्रुतादिनिमित्तं गुर्वादीनां यद् भावोपक्रमणं स प्रशस्तभावोपक्रमः ॥ अनु० ॥

सीसो गुरुणो भावं, जमुवक्कमइ सुहं पसत्थमणो ।
सहियत्थं मपसत्थो, इह भावोवक्कमो हि गओ ॥

इह यच्छिष्यः स्वहितार्थं श्रुतार्थं श्रुताध्ययनादिहेतोः प्रशस्तमनाः श्रुतहेतुत्वाच्छुभं गुरुभावमुपक्रामतीङ्गिताकारादिना जानाति स मोक्षफलत्वात्प्रशस्तभावोपक्रमस्तेनैव चेहाधिकारो मोक्षार्थत्वादेव सर्वस्यास्य प्रारम्भस्येति । विशे० । वृ० (गुरुचित्तोपक्रमो गुरुशब्दे) साम्प्रतं तमेव शास्त्रीयोपक्रमलक्षणेन प्रकारान्तरेणाभिधित्सुराह—

अहवा उवक्कमे छव्विहे पण्णत्ते तंजहा आणुपुव्वी १ नाम २ पमाणे ३ वत्तव्वया ४ अत्थाहिगारे ५ समोआरे ६ ॥

अथवा अनन्तरं यः प्रशस्तभावोपक्रमः उक्तः श्लोके पूर्वादिविभागः स हि द्विविधो द्रष्टव्यो गुरुभावोपक्रमः शास्त्रभावोपक्रमश्च । शास्त्रलक्षणो भावस्तस्योपक्रमः शास्त्रभावोपक्रमस्तत्रैकेन गुरुभावोपक्रमलक्षणेन प्रकारेणोक्तोऽथ द्वितीयेन शास्त्रभावोपक्रमलक्षणेन प्रकारान्तरेण तमभिधित्सुराह (अहवा उवक्कमे इत्यादि) अथवेति पक्षान्तरसूचकः उपक्रमः प्रथमव्याख्यानपक्षे शास्त्रीयोपक्रमो द्वितीयव्याख्यानपक्षे तु शास्त्रभावोपक्रमः षड्विधः षट्प्रकारः प्रज्ञप्तस्तद्यथा आनुपूर्वी १ नाम २ प्रमाण ३ वक्तव्यता ४ अर्थाधिकारः ५ समवतारः ६ अनु० (एतेषाञ्च शब्दव्युत्पत्त्यादिस्वरूपं यथावसरं स्वस्वस्थाने) (उपोद्घातादस्य भेदः स्वस्थाने) उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमः । ज्वरातिसारादौ, स्था० ४ ठा० । शस्त्रे, " शुभमाहारच्छेद उपक्रमेण च परिणाम " तच्च त्रिधा स्वकायपरकायतदुभयरूपम् । तत्र स्वकायशस्त्रं यथा लवणोदकं मधुरोदकस्य कृष्णभूमं वा पाण्डुभूमस्य । परकायशस्त्रं यथाऽग्निरुदकस्य उदकं चाग्नेरिति तदुभयशस्त्रं यथा उदकः शुद्धोदकस्येत्यादि । ध० २ अधि० । उपक्रमोपसंहारौ हेतुतात्पर्यनिर्णये, वेदान्तिमते तात्पर्यनिर्णायके हेतुभेदे, तत्रोपक्रमोपसंहाराभ्यां ताभ्यामेव तात्पर्यं निश्चीयते नत्वेकैकेनेति बोध्यम् । करणे घञ् । सामाद्युपाये, कर्मणि घञ् आरभ्यमाणे, पुं० वाच० ।

उवक्कमकाल–उपक्रमकाल–पुं० क० स० । अभिप्रेतार्थसामीप्यानयनलक्षणे सामाचारीयथायुष्कभेदभिन्ने वा कालभेदे, आ० म० द्वि० ॥

अथोपक्रमकालं विनणिपुणभाष्यकारस्तत्स्वरूपमाह–

जेणोवक्कामिज्जइ, समीवमाणिज्जए जओ जंतु ।
स किलोवक्कमकालो, किरियापरिणामजूढो ॥

वस्तु पादविक्षेपे विवक्षितस्य दूरस्थितस्य वस्तुनस्तैस्तैरुपायभूतैः क्रियाविशेषैरुपक्रमणं सामीप्यानयनमुपक्रमः । अथ येन क्रियाविशेषेणोपक्रम्यते दूरस्थं समीपमानीयते स उपक्रमः । यतो वा क्रियाविशेषादुपक्रम्यते । यद्वा सामाचारीप्रभृतं वस्तु उपक्रम्यते स उपक्रमस्तस्य कालोऽप्युपचारादुपक्रम एव कालः उपक्रमकालः । किलशब्द आप्तवचनोपदर्शनार्थः । अयं च बहुभिः क्रियापरिणामैर्नृपित्व प्रचुरो भवति अनन्ताः क्रियापरिणामा इह भवन्ति । यदवाऽऽयुष्काद्युपक्रमहेतुभूताः क्रिया भवन्तीति यावत् । तथाच वक्ष्यति "अज्झवसाणनिमित्ते, आहारे वेयणापराघाए । फासे आणापाणू, सत्तविहं भिज्जए आऊ" इत्यादीति गाथार्थः । २३ ॥

अयं च द्विविधो भवति कथमित्याह निर्युक्तिकारः–

दुविहोवक्कमकालो, सामायारी अहाउयं चेव ।
सामायारी तिविहा, ओहे दसहा य पयविभागे ॥

यथोक्त उपक्रमकालो द्विविधस्तदेव द्वैविध्यं दर्शयति सामाचार्युपक्रमकालो यथायुष्कोपक्रमकालश्च । अथ सामाचार्या उपक्रमकालत्वं समर्थयन्नाह भाष्यकारः ॥

जेणोवरियसुयाओ, सामायारिमुवमाणियं हेट्ठा ।
ओहाइतिविहा एसो, उवक्कमो समयरज्जाए ॥

पूर्वनिर्दिष्टान्नवमपूर्वादुपरितनश्रुतादधुनाऽऽकृष्य येन साधुसामाचारीप्रतिपादकं श्रुतमधस्तादिदानीन्तनकालेऽपि समा-

उदयक्खयखओवसमो–वसमा जं च कम्मणो भणियं ।
दव्वाइपंचयं पइ–जुत्तमुवक्कामणमओ वि ॥

यथ यस्मादुदयश्च क्षयश्च क्षयोपशमश्च उपशमश्च उदयक्षयक्षयोपशमोपशमास्ते कर्मणो द्रव्यक्षेत्रकालभवभावपञ्चकं प्रति भणिता द्रव्यादीनाश्रित्योक्ता अतोऽपि कारणाद्द्रव्यादिद्रव्याप्य प्राप्यायुष्कादीनां युक्तमुपक्रमणं क्षय इति । तथाऽसातवेदनीयस्य कर्मणो द्रव्यमहिविषकण्टकादिमाप्योदयो भवति क्षेत्रं तु नरकचारकादिकं कालं तीव्रनिदाघसमयादिकं भवं नारक-भवादिकं भावं तु वृद्धतादिकम क्षयोऽस्यस्य द्रव्यं सकुन्दचरणादिकं प्राप्य भवति क्षेत्रं तु पुण्यतीर्थादिकं कालं सुषमदुःषमादिकं भवं मनुजजन्मलक्षणं भावं तु सम्यग्ज्ञानाचरणादिकम क्षयोपशमोपशमौ तु वेदनीयस्य न भवतः । मिथ्यात्वमोहनीयस्य द्रव्यं कुतीर्थादिकं प्राप्योदयो भवति क्षेत्रं तु कुरुक्षेत्रादिकं साध्यादिरहितदेशादिकं वा कालं दुःषमादिकं भवं नैरयिकैकेन्द्रियादिकम अनार्यमनुजजन्मरूपं वा भावं कुसमदेशनादिकमिति । क्षयक्षयोपशमा-वस्य द्रव्यं तीर्थकरादिकं प्राप्य भवति । क्षेत्रं तु महाविदेहादिकं, कालं सुषमदुःषमादिकं भवं सुमनुजकुलजन्म भावं सम्यग्ज्ञानाचरणादिकमिति एवं शेषेऽपि ज्ञानदर्शनावरणादिके कर्मणि निद्रावेदनीयकर्मणो माहिषदधिमृणालादिकं द्रव्यमासाद्योदयो भवति क्षेत्रं तु अनूपादिकं कालं ग्रीष्मादिकं प्रथमेकेन्द्रियादिकं भावं तु वृद्धत्वादिकमिति । क्षयोपशमोपशमौ त्वस्यापि न भवतः । एवमन्येषामपि कर्मणामुदयादयो यथायोगं द्रव्यादीन प्राप्य स्वधिया भावनीया इति । अथ दृष्टान्तद्वारेण कर्मणां द्रव्यादि सहकारिकारणापेक्षतां साधयन्नाह–

पुण्णापुण्णं कयं पि हु, सायमसायं जहोदयाईं य ।
वउज्ज्वलाहाणा उ, देइ तह पुण्णपावं पि ॥

यथा सातं सुखमसातं तु दुःखं पुण्यापुण्यरूपकर्मजनितमपि स्रक्चन्दनाङ्गनादिविषकण्टकादिना बाह्येन सहकारिणा पद्गलस्य सामर्थ्यस्याधानं विधानं तस्मादुदयादीन् ददाति तथैवमेव पुण्यपापोदयमाश्रात् ततश्च यथा तत्कालो[illegible] सुखदुःखाख्यं कार्यं बाह्यान द्रव्यक्षेत्रादीनपेक्ष्योदेति क्षीयते वा न पुनरेवमेव तथा तत्कारणं पुण्यपापाख्यमपि द्रव्यक्षेत्रादीनपेक्ष्योदेति क्षीयते चेति निश्चयेव नहि [illegible] द्रव्यादीनपेक्ष्य तत्कारणं तु नापेक्षते इति शक्यते वक्तुं न खलु कार्यं हतो घटस्य चीवरादीनपेक्षते आपन्न तत्कारणमस्तु कुम्भकारचक्रादि एव परं अनपेक्षमुपयमानं [illegible] निर्भर तस्मादुदयादीन् प्रति द्रव्यादिसापेक्षणां कर्मणामपि विधानानुपक्रम इति । यदि पुनर्यथा बद्धं तथैव वेद्यते कर्म न पुनरुपक्रम्यते तदा किं दूषणमित्याह–

[illegible] कम्मोवणिय, स्वविकयं कम्मं पयत्ता न दणं ।
[illegible]गयनरविजय, नाणागङ्गयाणं ऊणत ॥
[illegible]नयाणुभवणा, पावादस्मिन् पस्मयूलं वा ।
[illegible]नवमो बंधो उ, मोक्खो भावो सदाण्णि ।

[illegible] सर्वेक प्रतिसमयमनुभूयमान प्रतिसमय [illegible] कर्म सम्यक् इति यथाक्रम [illegible] संसारपन्नभवं [illegible] सर्वस्य[illegible] भावस्य समिसाधने प्रसज्येत न कर्मणि[illegible] [illegible]भावनामितिदाह । तत्र सर्वस्य[illegible] सदा–

यानसंख्येयसमयाविनकर्मणः [illegible] एवडन्येन नरकादिनानागतिकारणस्य [illegible] पश्चानुभवने एकस्मिन्नपि भव सम्भवे [illegible] न प्राप्नोति तथायुष्कं कृत इत्याह । ([illegible]) [illegible] धर्मास्मिन्मनुष्यगतिवर्तीति सम्भवे नारकतिर्यक्[illegible] भवानां [illegible] निकारणं कर्म पश्चान्पश्चात् [illegible] किमेताथवा विनश्यति तद्युक्तं कुत इत्याह । ([illegible]) इत्युक्तं भवति पर्यायेण वा [illegible] कर्मोऽनुभवतः पुनरपि नानागतिकारणस्य कर्मणो बन्ध पुनरपि च क्रमेण [illegible] कर्म वश इत्येवं मोक्षाभावः । [illegible] मुपक्रम इति । अत्र [illegible] मेव पुनः कारणमाह ।

णणु तम्म मदोवचियं, [illegible] ।
[illegible] चिय, तेण वि य [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

जिणो महेड कालो. मुट्ठि वि एगम्मि एवं च;
मन्नेइ गहणकालो. गमेड्डा प्पसमं चिय ।
मड गुप्पम्मि वि हम्मे य. परिग्गहाईण चिय
निम्माणुभवणकालो, मेडो णाओ मइयं ।
मड वा दीहा रज्जू, घाएइ काळेण पुंस लि'
विरमो पडो व्व गुम्मा. सिंदोकुम्हो व कमेण ।
जामा य निसेडो. हीरइ कडमो मझा वही भिन्न
विविधा चिमेमओ वा, सव्वे वि एते विजिउन्न ।

[illegible]

उवक्कमण–उपक्रमण– न० उप-क्रम-ल्युट् । विक्रेपणे, विशे० ७ द्वा० । आरम्भे, करणे ल्युट् तत्साधने, सुश्रुतोक्ते दीर्घायुष्यादिज्ञानपूर्वकचिकित्सायाम्, भूमिकायाम्, स्त्री० । वाच० ॥

उवक्कमिया–औपक्रमिकी– स्त्री० उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमो ज्वरातिसारादिस्तत्र भवा या सा औपक्रमिकी । स्था० । उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमः कर्मवेदनोपायस्तत्र भवा औपक्रमिकी (भ० १ श०४ उ०) कर्मोदीरणकारणेन निर्वृत्तायां तत्र भवायां ज्वरातिसारादिजन्यायां वा वेदनायाम्, स्था० २ ठा० । " अहं उवक्कमियं वेयणं णो सम्मं सहामि " ॥ स्था० ४ ठा० ॥

उवक्कमियउवसग्ग–औपक्रमिकोपसर्ग– पुं० दण्डकशाद्यादिनाऽसातवेदनीयोदयापादके, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । (उवसग्गशब्दे विवृतिः) ।

उवक्केस–उपक्लेश-पुं० उपक्लिश्नाति अनेन उप क्लिश् करणे घञ् मदादिषु, वाच० ; भावे घञ् । शोकादिबाधायाम्, स्था०७ ठा० ।

उवक्खइत्ता (वक्खा) इत्ता-उपख्यापयितृ त्रि० लोके ख्यापयति, "पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइत्ति" । पापैः कर्मभिरात्मानमुपख्यापयिता भवति । अय महापापकारीत्येव लोके ख्यापयतीति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥

उवक्खड–उपस्कृत–त्रि० उप-कृ-क्त–भूषणादौ सुट् । भूषिते, संहते, विकृते, अध्याहृते, वाच० । घृतहिङ्गुधान्यकमिरचलवणजीरकादिभिः कृतोपस्कारे शाकादिके, । "उवक्खडं भोयणमाहणाणं अत्तट्ठियं सिद्धमिहेगपक्खं" उत्त० । "उवक्खडाइणीदहिमादी" नि० चू० ८ उ० । उपस्करणमुपस्कृतम् । पाके, । स्था० ४ ठा० ।

उवक्खडसंपण्ण–उपस्कृतसंपन्न–पुं० उपस्कृतेन पाकेन संपन्न । ओदनमण्डकादौ आहारभेदे, । स्था०४ठा० ।

उवक्खडणाम–उपस्कृतनाम–न० कङ्कटुकादिउवक्खडं इत्युक्ते नामभेदे, "उवक्खडणामं णाम जहा चणयादीण उवक्खडियाण जेण-सिज्जंति से कंकटुयाम उवक्खडियाम भण्णति' नि०चू०१ ५उ० ।

उवक्खडिज्जमाण–उपस्क्रियमाण–त्रि० उपसंस्क्रियमाणे, "उवक्खडिज्जमाणे पेहाए पुरा अप्पजूहिए" आचा० २श्रु०२अ० । नि०चू०

उवक्खडिय–उपस्कृत–त्रि० संस्कृते, "विरूवरूवे भोयणजाए उवक्खडिए सिया" "उवक्खडियंपेहाए" उवक्खडियं पेहाए तहा वि तं णो एवं वएज्जा" आचा० २ श्रु० ४ अ० । " सयायपरमण्णं उवक्खडियं । आ०म०द्वि० ॥

उवक्खडेत्ता–उपस्कृत्य–अव्य० संस्कृत्येत्यर्थे, "असणं वा ४ उवक्खडेत्ता । आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

उवक्खर–उपस्कर– पुं० उप-कृ-भावे अप् । हिंसने सुट् । ...स्ने, उपस्करोति उप-कृ-अच् । भूषणे, समवाये, प्रतियत्ने, विकारे, सकले, कटकमलकादौ, समुदिते, संहते, व्यञ्जनसंस्कारकधान्यकादिद्रव्ये, गृहसंस्कारके संमार्जन्यादौ, वाच० । ...दिके, नि० चू० १० उ० ॥ उपस्क्रियतेऽनेनेत्युपस्करः । ...ण्यादौ । स्था० ४ ठा० ॥

उवक्खरणसाला–उपस्करणशाला-स्त्री० महानसे, नि०चू०८उ० ।

उवक्खरसंपण्ण–उपस्करसंपन्न– पुं० उपस्क्रियतेऽनेनेत्युपस्करो हिङ्ग्वादिस्तेन संपन्नः । हिङ्ग्वादिभिः संस्कृते ओदनमण्डकादौ, ...भेदे, स्था० ४ ठा० ।

उवक्खाइया–उपाख्यायिका–स्त्री० कथाभेदे, ज्ञाताधर्मकथासु ...आख्यायिकोपाख्यायिकाशतानि । नं० ॥

उवग–उपग– त्रि० उप-गम-ड–उपगन्तरि, वाच० ॥

उवक्क–पुं० निराधि, "तद्गुणपर पाचि उवगो" उपको ... कोऽपि निर्व्यंगापनितो निलिनः । वृ० ६ उ० । गतायां च । नि०...

उवगंतुकाम–उपगन्तुकाम– त्रि० अन्तुन्यातुकामे, " जो ... गविहारं उवगंतुकामो अब्भुट्ठिउकाम इत्यर्थं " । नि० चू० १...

उवगय–उपगत– त्रि० उप-गम्-क्त । स्वीकृते, उपस्थिते, ... वाच० । ढौकिते, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । अधिगते, " णि... मिप्पोयगपर्द्ध " औ० । प्रश्न० । युक्ते, " भिरिए हिरिए उव... उवगयसरीरे " रा० । " समाणणाणोवगए महेसी" उत्त० ... अ० । औ० । उप सामीप्येन गतः । प्राप्ते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ... द० । पंचा० । अनु० । रा० । " णिद्दयदयणरसओग्गाणकडम... रणमयभावमुवगयाओ " औ० । उत्त० । " उवगओ... संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ " ध्यानं धर्म्यं ... वा तदेव कोष्ठः कुशूलो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतस्तत्र प्रविष्टो ध्यानकोष्ठोपगतः भ० १ श० १ उ० । "लोयग्गमुवगयाणं" लोकाग्रमुपगतेभ्यः लोकाग्रमीषत्प्राग्भाराख्य तदुप सामीप्येन निरव... शेषकर्मांशितुपानपतानिभ्रदेशतया गताः उपगताः । स० । ...वर्तिन कालसामीप्येन गतानां प्राप्तानाम । यद्वा कथंचनुपगताः प्रकर्षेऽप्युपगम्यन्ते यथा पोतारोपेण नैव ध्यानमनुक्रमेतुर्ण प्रव... र्तेण गतानामिति सम्म० ॥

उवगयसञ्झाहण–उपगतश्लाघन्त– न० सत्यगुणयोगात मानाग्र... घनारूपे चतुर्विंशे सत्यवचनातिशये, स० । रा० ॥

उवगरण–उपकरण– न० उपक्रियतेऽनेन उप-कृ-ल्युट् प्रथमान्... धर्मे अङ्गे, ... आचा० १ श्रु० २ अ० । "वेयज्ञिस्सर्ण वीरियस्स संजोगमट्ठयाए ..." ...रणाई भवंति । भ० ५ श० ४ उ० । ... हिरण्यादिके, सूत्र०२ श्रु० १ अ० । ... घुङ्गयादिके दर्व्यादिके च । ...

उपकरणशुद्धं व्याख्यायते ॥

सिज्झउसग्गुवयारं, हिरण्णसम्म व वाय य जं दव्वं ।
तं उवगरणुद्धी, उवगरणं पि होवाइ ॥

...पन शुद्धयादिक सिद्धतेऽपरस्य यद्वा यद्दन्यादिकं दीपमन्वादि भक्तस्यापकार करोति तदवह्रयादिकं दर्व्यादिकं च उपकरणमित्युच्यते । उपक्रियतेऽनेनेत्युपकरणमिति व्युत्पत्तेः । पि० ॥ आचा० । स्था० । उपकरण ... दिके, अनु० । प्र० । " ...कडुच्छुकादी, भ० ५ श० ७ उ० । उपक्रियते यदनेनेत्युपकरणम् धर्मसाधनं ... देसी ... दर्पा, उत्त० १२ अ० । ... प्रश्न० १ द्वा० । प्रव० । स्था० । ... करणमुच्यते । तथा चाह । "जं ... उवगरणं ... होइ उवगरणं । अहिगरणं अजओ य, अजं परिहरंतो परिहर... तो " ध० ३ अधि० । ... करणं किन्तु अधिकरणम् । वृ० १ उ० । उवगरणं ... अ० १ द्वा० । ... कर्मनिर्वृत्तो ... लोके, औ० १ प्रति० । आचा० ।

उवगरणउप्पायणया–उपकरणोत्पादनता–स्त्री० ... मीनामसंस्तिषु सीदत्सु विवरितु ... सा उवगरणोप्पायणया ... हे, भवेदवर्गोत्पादनतां ... ।

से किं तं उवगरणउप्पायणया ? चउव्विहा पएणत्ता तं जहा अणुप्पण्णाइं उवगरणाइं उप्पाइत्ता भवति पोराणाइं उवगरणाइं संरक्खित्ता भवति । संगोवित्ता भवति परित्तं जाणित्ता पच्चुद्धरित्ता भवति जधाविधिं संविभइत्ता भवति सेत्तं उवगरणउप्पायणया ।

प्रश्नसूत्रं कण्ठ्यम् । गुरुराह । चतुर्विधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा (अणुप्पण्णाइंति) अनुत्पन्नानि पूर्वमप्राप्तानि अपेक्षमाणानि उपकरणानि सम्यगेषणाविशुद्ध्या उत्पादयिता संपादनशीलो भवति यतः स्वयमाचार्यस्योपकरणोत्पादने वाचनाधर्मकथाद्यन्तरायो भवति अतः शिष्येणैवोपकरणाद्युत्पादनीयम् । (पोराणाइंति) पुरातनान्युपकरणानि संरक्षयिता उपायेन चोरादिभ्यः अथवा जीर्णानि सीव्यति काले प्रावृणोति व्याख्यानकाले चोलपट्टादिकम् । संगोपयिता च अल्पसागारिककरणेन मलिनतारक्षणेन चेति २ "परित्तं" नाम अल्पोपधिकं देशान्तरादागतं साधर्मिकं समीपस्थं वा अन्यगणसत्कं वा सीदन्तं दृष्ट्वा उपकरणैरुद्धर्ता भवति ३ यथाविधिसंविभक्ता भवति यथाविधि नाम यथाशास्त्रिकतया दाता भवति ग्लानादिकारणे वा तथाविधवस्त्रसंग्राहको भवति४ सेत्तमित्यादिनिगमनवचनं व्यक्तम् । दशा० ४ अ० ॥

उवगरणदाण–उपकरणदान–न० उपकरणं दण्डकादि तस्य दानम् वितरणम् । ममैकान्तनिर्जरा भवत्विति बुद्ध्या दण्डकादिवितरणे, "बहुमाणो वंदणयनिवेयणा पालणा य जातगउवगरणमेय" दर्श० ॥

उवगरणपूतिय–उपकरणपूतिक–न० राध्यमानस्य दीयमानस्य वा उपकारकारके पूतिभेदे, "जंतं रज्झंतस्स वा दिज्जंतस्स वा उवकारं करेति तं उवकरणपूतियं तं च इमं चुल्लुक्खलियं डोयदव्वी।चुल्ले य गामयं पूति डोयसोणेहिं गूमंकामणसंकाइसंधूमे" नि०चू० २ उ० ।

उवगरणलाघव–उपकरणलाघव–न० अल्पोपधितयरूपे द्रव्यलाघवे, आचा० १ श्रु०६ अ० ३ उ० ।

उवगरणपडिमा–उपकरणप्रतिमा–स्त्री० उपकरणलाभप्रतिज्ञायाम्, "चत्तारि उवगरणपडिमाओ संपडिवज्जित्ता गच्छेज्जा" आमोषकाधीन उपकरणप्रतिमया उपकरणार्थिनः समागच्छेयुः । आचा० २. श्रु० ।

उवगरणसंजम–उपकरणसंयम–पुं० महामूल्यवस्त्रादिपरिहाररूपे पुस्तकपञ्चकतृणपञ्चकचर्मपञ्चकपरिहारलक्षणे वा संयमभेदे, स्था० ४ ठा० ।

उवगरणसंजोयणा–उपकरणसंयोजना–स्त्री० उपकरणविषये [illegible], सा च बाह्याऽभ्यन्तरा च । तत्र बहिर्लाभसंयोजना उपकरणं संयोजयन् एव मार्गे [illegible] [illegible] परिभुञ्जानस्य भवति । [illegible] परिभुञ्जानस्य । पञ्चा० १३ विव० । पिं० नि० ।

उवगरणसंवर–उपकरणसंवर–पुं० [illegible]
[illegible]

उवगार–उपकार–पुं० उप-कृ-भावे-घञ् । प्रधानस्यानुगुणसम्पादने, उपकृतौ, वाच० ॥ उपकारवक्तव्यताभेदाश्च । चैत्यमुनिचन्दनप्रभृति-भाष्यविवृतेर्यथाश्रुतं किंचित् । संक्षम्याचारविधिं, वक्ष्ये स्वपरोपकाराय ।२। इहहि दुरन्तानन्तदुरन्तासारविसारिसंसारापारावारे निमज्जता भव्यजन्तुना जिनप्रवचनप्रतीतचोल्लकादिदशनिदर्शनदुष्प्रापं कथमपि प्रशस्तमनुजजन्मादिसामग्रीमवाप्य भवजलधिसमुत्तरणप्रवहणधर्मसद्धर्म्मविधाने प्रयत्नो विधेयः । यदवादि "भवकोटीदुष्प्रापामवाप्य नृभवादिसकलसामग्रीम् । भवजलधियानपात्रे, धर्मे यत्नः सदा कार्यः । १ । तत्रापि विशेषतः परोपकारकरणे प्रवर्तितव्यम् । तस्यैवान्वयव्यतिरेकाभ्यामपि पुण्यबन्धनिबन्धनत्वात् उक्तं च "संक्षेपात्कथ्यते धर्मो, जनाः किं विस्तरेण वः । परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् । १ । स चोपकारो द्वेधा । द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्योपकारो भोजनपानाच्छादनप्रदानादिलक्षणः स चाल्पीयानात्यन्तिकश्चैहिकार्थस्यापि साधनेनैकान्तेन साधीयानिति । भावोपकारस्त्वध्यापनश्रावणादिस्वरूपो गरीयानित्यात्यन्तिक उभयलोकसुखावहश्चेत्यतो भावोपकार एव यतितव्यम् । स च परमार्थतः पारमेश्वरप्रवचनोपदेश एव । तस्यैव भवशतोपचितदुःखलक्षक्षयक्षमत्वात् ॥ आहच ॥ नोपकारो जगत्यस्मिंस्तादृशो विद्यते क्वचित् । यादृशी दुःखविच्छेदाद्देहिनां धर्मदेशना ॥ २ ॥ संघा० । नं० । सुखानुभवे, षो० ९ विव० ।

उवगा (या) रण–उपकारण–न० आत्मनोऽन्यस्य वा ग्लानाद्यवस्थायामन्येनोपकारकरणे, "उवयारउपारणासु विणओ पउंजियव्वो" प्रश्न० ३ द्वा० ।

उवगाराभाव–उपकाराभाव–पुं० कृतकृत्यत्वेनानन्दानुपकारस्यासंभवे, " उवगाराभावम्मि वि, पूआणं पूजगस्स उवगारो " पंचा० ४ विव० ।

उवगारि (ण्)–उपकारिन्–त्रि० उपकारके, आ० म० प्र० । विशे० । उपकारवति, षो० १० विव० ।

उवगारिया–उपकारिका–स्त्री० विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोत्युपष्टम्भातीत्युपकारिका विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिकायाम्, अन्यत्र त्वियमुपकार्यौपकारिकेति प्रसिद्धा । उक्तं च " गृहस्थानां स्तृ [illegible] राजगृहोपकार्यौपकारिका " इति । रा० ।

उवगारि (य) यालयण-उपकारिकालयन-न० उपकारिका [illegible] [illegible]कारिकालयनम् । [illegible]र्यौपकारिकारूपे लयने, [illegible] उवगारियल[illegible] एगं जोयणसयसहस्सं [illegible] ; " रा० [illegible]

उ[illegible] क्रियमाणोप- [illegible] उव- [illegible] त्सर्गान [illegible]

वाच० । प्रच्छदपटलने, रचनायां च । " आच्छादणपट्टगेहिं वालयउवगूहणेहिं च " मं० ॥

उवगूहिज्जमाण–उपगूह्यमान–त्रि० आलिङ्ग्यमाने, " उवगच्छिज्जमाणे उवगाइज्जमाणे उवलालिज्जमाणे उवगूहिज्जमाणे " ज्ञा० १ अ० ॥

उवगूहिय–उपगूहित (उपगूढ) न० गाढतरपरिष्वङ्गरूपे संभोगकामभेदे, प्रव० १७० द्वा० । द० । आलिङ्गिते, त्रि० "एस सो वररो गुंडेति उवगूहिओ " आ० म० द्वि० ।

उवग्ग–उपाग्र–न० अग्रस्य मुखस्य वर्षाकालसंबन्धिनः समीपमुपाग्रम ॥ आषाढमासे, " एसो वियकालो पुणरेव गणं उवग्गम्मि " व्य० १ उ० ।

उवग्गह–उपग्रह–पुं० उपगृह्यतेऽनेनेत्युपग्रहः । उपाधौ, ओ० । नि० चू० । उपग्रहणमुपग्रहः शिष्याणां भक्तश्रुतादिदानेनोपष्टम्भने, ग० १ अधि० । वि० । ओ० । पं० चू० । पं० भा० । (तद्भेदाः परिहारशब्दे वक्ष्यन्ते) आत्मनः समीपे संयमोपष्टम्भार्थवस्तुनो ग्रहणे, प्रव० ६० द्वा० । उपकारे, विशे० । कारावन्धने बन्दीकरणे, उपयोगे, आनुकूल्ये, वाच० । परस्मैपदात्मने पदयोर्व्यत्यये, यथा तिष्ठति प्रतिष्ठते रमते उपरमतीत्यादि । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । वर्मणि च । कारावेश्मनि, बन्द्याम्, वाच० ।

उवग्गहकर–उपग्रहकर–त्रि० उपकारके, "ओमंपि वत्थमाइ उवग्गहं करेमि गच्छस्स " पं० व० २ द्वा० ॥

उवग्गहकुसल–उपग्रहकुशल–पुं० उपग्रहविषयके कुशले, उपसामीप्येन ग्रहः सोऽपि द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । तत्र येषामाचार्यं उपाध्यायो वा न विद्यते तान् । आत्मसमीपे समानीय तेषामित्वरं दिशं कथा तावद्धारयति यावन्निष्पाद्यन्ते एष द्रव्यत उपग्रहः । ग्रह उपादाने इति वचनात् । यः पुनरविशेषेण सर्वेषामुपकारे वर्त्तते स भावतः उपग्रहः ॥

उपग्रहकुशलमाह ॥

बाला सहवुड्ढेसुं, संतररकिलंतवेयणातंके ।
सेज्जनिसेज्जोवहिपाण, समणभेसज्जुवग्गहिए ॥
दाणदवावणकारा–वणे य तहाकयमणुन्नाए ।
उवहितमणुवहितविही, जाणाति उवग्गहं एयं ॥

बालाः सहवृद्धेषु तथा प्रभृतिमार्गगमनतः । वचनो वा श्रान्तेषु तपःक्लान्तेषु तथा वेदनायां सामान्यतः शरीरपीडायां जाताया- मातङ्के च सद्यो जाते सति रोगे समुत्पन्ने शय्या वसतिर्निषद्या पीठफलकादिरूपा उपधिः कल्पादिः पानं द्रव्यम् अशनमोदनादि भेषजमौषधमौपग्रहिकं दण्डकं प्रोञ्छनाद्युपकरणम् । एतेषां समाहारो द्वन्द्वस्तस्मिन् सप्तमी षष्ठ्यर्थे ततोऽयमर्थः । एतेषां स्वयं दानेऽन्यैर्दापने तथा वैयावृत्त्यादेः कारापणे च तथा "कयमणुन्नाए" इति पदैः कृतस्यानुज्ञायां यत्प्रवर्त्तनं तथा च उपहितविधिर्यश्चानुपहितविधिर्नाम यत् आचार्यैर्वितीर्णं तदाचार्यमनुज्ञाप्यान्येषां साधूनां तदन्तरेण वितरयतां ददाति अनुपहितविधिर्यदनुत्पन्नमुत्पाद्य ददाति । अन्ये तु व्याचक्षते यद्यस्य गुरुभिर्दत्तं तत्तस्योपनयतीत्येष उपहितविधिः । यत्पुनस्तस्य गुरुभिर्दत्तं तत्सोऽन्यस्य गुरून् अनुज्ञाप्य ददाति एषोऽनुपहितविधिः । एवं सर्वमुपग्रहं जानाति । एतदेव लेशतो व्याख्यानयति ॥

बालादीणं तेहिंय, सेज्जनिसेज्जोवहिप्पयाणेहिं ।
जयभत्तपाणभेसज्ज–मादीहिं उवग्गहिं कुणइ ॥
देइ सयं दावेइ य, करेय कारावए य अणुजाणे ।
उवहिय जं जस्स गुरूहिं, दिण्णं तस्स उवणेति ॥
अणुवहियं जं तस्स उ, दिन्नं देइ सो उ अन्नस्स ।
खमासमणेहिं दिन्नं, तुज्झं ति उवग्गहो एसो ॥

एतेषामनन्तरगाथाभिहितानां बालादीनां बालासमर्थवृद्धमार्गगमनादिश्रान्ततपःक्लान्तवेदनार्त्तजातातङ्कानां शय्यानिषद्योपधिप्रदानैस्तथा भक्तं मोदकाशोकवर्त्यादि अशमोदनादि पानभैषज्ये प्रागुक्तस्वरूपे आदिशब्दादौपग्रहिकोपकरणादिपरिग्रहः । एतैरुपग्रहमुपष्टम्भं करोति कथमित्याह । स्वयं शय्यादिकं ददाति । अन्यैर्वा दापयति तथा स्वयं वैयावृत्त्यादि करोति । अन्यैः कारयति । कुर्वन्तं वा अन्यमनुजानीते । (उवहियत्ति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादुपहितविधिरिति द्रष्टव्यम् । यद्यस्य गुरुभिर्दत्तं तत्तस्योपनयतीत्येष उपहितविधिर्यत्पुनस्तस्य दत्तं सोऽन्यस्मै गुरून् अनुज्ञाप्य ददाति । क्षमाश्रमणैस्तुभ्यमिदं दत्तमित्येषोऽनुपहितविधिः । एष सर्वोऽप्युपग्रहः । उक्त उपग्रहकुशलः ॥ व्य० ३ उ० ॥

उवग्गहट्ठया–उपग्रहार्थता–स्त्री० भक्तपानवस्त्राद्युत्पादनसमर्थतयोपष्टम्भयिता भवत्विति प्रयोजने, स्था० ५ ठा० ३ उ० ॥

उवग्गहिय–उपगृहीत–न० भावे क्त० । पुरुषस्यालिङ्गनैकान्तनयनलिङ्गग्रहणकरग्रहणादौ, " उवहसिएहिं उवगूहिएहिं उवसद्देहिं " तं० । कर्मणि क्त । ज्ञानादिभिर्वस्त्रादिभिश्चोपष्टम्भिते, ॥ पा० ॥

उवग्घाय–उपोद्घात–पुं० समीपवर्तिनः प्रकृतस्य उद्घात उद्धननम् ज्ञानं चिन्तनं यत्र । उप– हन्– गतौ– गत्यर्थत्वात् ज्ञानार्थता आधारे घञ् । प्रकृतसिद्ध्यर्थमालोचनात्मके सङ्गतिप्रभेदे "चिन्तां प्रकृतसिद्ध्यर्थ–मुपोद्घातं विदुर्बुधाः" तदर्थवर्णने आरम्भो शास्त्रोत्पत्तौ, विशे० ॥ उपक्रमादस्य भेदः । अपरस्त्वाह । ननूपक्रमः प्रायः शास्त्रसमुत्थापनार्थं उक्तः उपोद्घातोऽप्येवशास्त्रसमुद्घातप्रयोजन एवेति कोऽनयोर्भेदः । उच्यते उपक्रमो ह्युद्देशमात्रनियतव्यापार उपोद्घातस्तु प्रायेण तदुद्दिष्टवस्तुप्रयोजनफलोऽर्थानुगमत्वादित्यलं विस्तरेण आ० म० प्र० ॥ उपोद्धननमुपोद्घातः । व्याख्येयस्य सूत्रस्य व्याख्यानविधिसमीपीकरणे ॥ विशे० ॥ उपोद्घातफलम् ॥ अनेन चापोद्घातेनाभिहितेन सूत्रादयोऽर्था व्यक्ताः भवन्ति यथा दीपेनापवरके न मणि उक्तं च "वत्ती भवन्ति अत्था, दीवेणं अप्पगास उव्वरए । वत्ती भवति अत्था, उवघाएणं तहा सत्थे" उपोद्घाताभिधानमन्तरेण पुनः शास्त्रं स्वतोऽतिविशिष्टमपि न तथाविधमुपादेयतया विराजते यथा नभसि मेघच्छन्नश्चन्द्रमाः । उक्तं च " मेघच्छन्नो यथा चन्द्रो, न राजति नभस्तले । उपोद्घातं विना शास्त्रं । न राजति तथा विधं " तत्र सूत्रभणितं " नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा आमेतालपलंबे इत्यादि " सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिभणितमिदम् । वृ० १ उ० ॥

उवग्घायणिज्जुत्ति–उपोद्घातनिर्युक्ति–स्त्री० उपोद्घातेन व्याख्येयस्य सूत्रस्य व्याख्या विधिसमीपीकरणमुपोद्घातनिर्युक्तिस्तद्रूपस्तस्या वा अनुगम उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमः । निर्युक्त्यनुगमभेदे, " से किं तं उवग्घायनिज्जुत्तिअणुगमे २ इमाहिं दोहिं मूलगाहाहिं अणुगंतव्वे तंजहा "उद्देसे १ निद्देसे अ २ निग्गमे ३ खित्ते ४ काले ५ पुरिसे य ६ । कारण ७ पच्चय ८ लक्खण, ९ नए १० समोआरणाणुमए ११ ॥ किं १२ कइविहं १३ कस्स, १४ कहिं १५ केसु १६ कहं १७ किच्चिरं हवइ कालं १८ । कइ १९ संतर २० मविरहियं, २१ भवा २२ गरिस २३ फा-

मत्त २४ निरुत्ता २५ ॥ सेत्तं उवग्घायनिज्जुत्ति अणुगमो" । अनु० । आ० म० प्र० । विशे० । आ० म० द्वि० (समाइय शब्दे दर्शी भविष्यति)

उवघाय-उपघात-पुं० उपहननमुपघातः । पिण्डशय्यादेरकल्पताधाम । स्था० ३ ठा० । असवर्लीकरणे, ओ० । परम्पराघाते, प्रश्न० २ द्वा० । उपघातभेदः "उवघाओ" उपेत्य घातो उपघातः स च द्विविधः द्रव्योपघातो भावोपघातश्च तत्र द्रव्योपघातो विद्रुतद्रव्येणोपहन्यते । भावोपघातो द्विविधः प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च । तत्र अप्रशस्तोपघातः मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषायोपघातः सम्यग्दर्शनादिषु प्रशस्तः । अप्रशस्तोपघातस्तु सम्यग्दर्शनादुपघातः मिथ्यात्वादिषु प्रशस्तः विरोधी नानार्यातिशयेषु सुप्रतिमा [illegible] शोधनं शुद्धिः विविधमनेकप्रकारा या शुद्धिर्विशुद्धिरियं द्विविधा द्रव्यविशुद्धिर्वस्त्रादि भावविशुद्धिः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रविशुद्धिः । स च विद्रुतपघातो या अजीवद्रव्याणां न भवतीन्येव सिद्धान्तः कस्मात्तस्मादजीवद्रव्याणां सोधादयः परिणामविशेषा न भवन्ति तेनोपघातो विशुद्धता या अजीवानां न भवन्तीत्येव भावनानिश्चय इत्यर्थः । आह कस्योपघात इति अत्र । यदजीवानां न भवति शुद्धिरुपघातो वा तदुपपन्नं [illegible] परिणामस्यथा जीवानां भवति न [illegible] सिद्धान्तः । परिणतिः परिणामः भावप्रभावो [illegible] । पं० चू० ॥

त्रिविध उपघातः

तिविहे उवघाए पन्नत्ते तंजहा उग्गमोवघाए उप्पायणोवघाए एसणोवघाए । एवं विसोही ॥

[illegible] । तत्र उद्गमः [illegible] आधाकर्मादयः षोडश दोषाः । उक्तं च " [illegible] पसारि होंति [illegible] दोसा [illegible] होंति " [illegible]

[illegible]

दसविहे उवघाए पन्नत्ते तंजहा उग्गमोवघाए उप्पायणोवघाए जहा पंचट्ठाणे जाव परिहरणोवघाए णाणोवघाए दंसणोवघाए चरित्तोवघाए अवियत्तोवघाए सारक्खणोवघाए ॥

[illegible]

वसहिंत्ति " ॥ ३ ॥ दूमिया धवलिता " वडिका धूपिता अभ्यक्ता । छगणादिना लिप्ता संमृष्टा समार्जितेत्यर्थः हरणा आसेवा तयोपध्यादेरकल्पता तथोपध्युपादानेन एकसाधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहतं [illegible] व्यवस्था " जगाहण अप्परिच्चाण, जइ वि विरेचे न [illegible] ति " वचनात् । अस्य चायमर्थः एकाकी गच्छाद् [illegible] तिं दुग्धादिषु च न प्रतिबध्यते तदा यद्यप्यसौ गच्छे [illegible] च्छति तयाऽप्युपधिर्नोपहन्यते अन्यथा तूपहन्यत इति । [illegible] पि मासचतुर्मासयोरुपरि कालातिक्रान्तेति । [illegible] चतुर्मासद्वयं वा वर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतावुपस्थाने [illegible] तद्दोषाभिधानात् । उक्तञ्च " उउ वासा समतीता, [illegible] व सा जेव सेज्जा । से चेव उवट्ठाण-दुगुणादुगुणं च [illegible] त्ति " ॥ १ ॥ तथा भक्तस्यापरिष्ठापनिकाकारे [illegible] कं " विहिगहियं विहिभुत्तं, अइरेगं भत्तपाणभोत्तव्वं । [illegible] गहिए विहिभुत्ते, इत्थ य चउरो भवे भंगा ॥ १ ॥ [illegible] अ विहिगहियं, विहिभुत्तं तं गुरूहि पूषायं । सेसा [illegible] गहणे दिंते पनिज्जुहणंति । स्था० ३ ठा० । ([illegible])

दशविध उपघातः ॥

यदुद्गमेनाधाकर्मादिना षोडशविधेनोपहननं विराधनं [illegible] स्याकल्प्यता वा भक्तादेः स उद्गमोपघातः [illegible] इत्यादिदोषलक्षणाया यः स उत्पादनोपघातः । " [illegible] भणनात्सूत्रमिह दृश्यं कियदुत आह जाव परिहरणा [illegible] णोवघाए) एषणया शङ्कितादिभेदया यः स एषणोपघातः ([illegible] कम्मोवघाए) परिकर्म वस्त्रपात्रादिसमारचनं तेनोपघातः [illegible] व्यायामश्रमादिना शरीरस्य संयमस्य वोपघातः परिकर्मोपघातः । (परिहरणोवघाए) परिहरणा अनासेवनीयस्य [illegible] पोपकरणस्य सेवा तया यः स परिहरणोपघातस्तथा [illegible] तः श्रुतज्ञानापेक्षया प्रमादतो दर्शनोपघातः [illegible] घातः शङ्कितादिभिः (अवियत्तोवघाएत्ति) अवियत्तमप्रीतिकं तेनोपघातो विनयादेः (सारक्खणोवघाएत्ति) [illegible] शरीरादिविषये मूर्च्छायोगात् परिग्रहविरतेरिति [illegible] न इति । स्था० १० ठा० । " उवघायं च दसविहं, [illegible] च संकिलेसं च । परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए [illegible] पा० । घ० । मूलतो विनाशे, कर्म० । नि० चू० । [illegible] कर्मोपघातासम्पादने, अपकारे, वाच० ॥

उवघायकम्म-उपघातकर्मन्-न० [illegible] " [illegible] णिमित्तयाणं च, णिदुवघाय कम्माणं । [illegible] परिजाणिया " सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

उवघायजणग-उपघातजनक-त्रि० उपघात [illegible] जनक, अनु० । [illegible] हिंसा धर्मोपघ्नादि ॥ विशे० । [illegible] " सू० १ ३० ।

[illegible]

स्वयं स्तोद्गन्धनभैरवप्रपातादिभिस्तदुपघातनाम । पं० सं० । कर्म० । स० । आ० । प्रव० ॥

उवघायणिस्सिय–उपघातनिश्रित–न० उपघाते प्राणि वधे निश्रितमाश्रितम । दशमे मृषाभेदे, स्था० १० ठा० ।

उवघायपकरग–उपघातप्रकरक–पुं० उपहतवेदोपकरणे पकरकभेदे, नि० चू० ५ उ० । अथोपघातप्रकरकमाह—

पुव्विमयाणं कम्मा–णं असुजफलविवागेण ।

नो उवहम्मइ वेओ, जीवाणं पावकम्माणं ॥

पूर्वं दुश्चीर्णानां दुराचारसमाचरणेनार्जितानां कर्मणामशुभफलो विपाक उदयो यद्भवति ततो जीवानां पापकर्मणां वेद उपहन्यते । तत्र चायं दृष्टान्तः—

जह हेमो उ कुमारो, इंदमहे तुम्भियानिमित्ताणं ।

मुच्छिय गिद्धो य मओ, वेओ वि य उवहओ तस्स ॥

यथा हेमो नाम कुमार इन्द्रमहे समागता यास्तुम्भिका बालिकास्तासां निमित्तेन मूर्च्छितो गृद्धोऽत्यन्तमासक्तः सन् मृतः पञ्चत्वमुपगतो वेदोऽपि च तस्योपहतः संजात इत्यक्षरार्थः । भावार्थः कथानकादवसेयः तच्चेदं हेमपुरे नगरे हेमकूडो राया हेमसंभवा भारिया तस्स पुत्तो भरतवियहेमसंनिभो हेमा नाम कुमारो सो य पत्तजोव्वणो अन्नया इंदमहे इन्दट्ठाणगओ पेच्छइ य । तत्थ नगरकुलबालियाणं रूववईणं पंचसय बलिपुप्फधूवं कडुच्छुयहत्थो ताओ दट्ठुं सेवगपुरिसे भणइ किमेयाओ बालियाओ किं वा अभिलसंतित्ति । तेहिं सिहियं इंदं ससंति वरं सोहणगं अभिलसंति भणिया य तेण सेवगपुरिसा अहमेयासिं इंदेण वरो दत्तो नेहयाओ अंतेउरम्मि । तेहिं ताओ घेत्तुं सव्वाओ अंतेउरे स्थूढाओ ताहे नागरजणो रायाणं उवट्ठिओ मोएहेत्ति तओ रन्ना भणियं किं मज्झ पुत्तो न रोयति तुहं जामाओ तओ नागरा तुण्हिक्कादिया एयं रन्नो सम्मतंति अविघ्नप्पगया नागरा कुमारेण तासंव्वा परिणीया सो पत्तु अतीव पसत्तो पमत्तस्स य तस्स सव्वयीयनीगाहो जाओ तओ तस्स वेओ पया य आओ य अन्नं भणति ताहिं चेव अणमिसे रोगत्ति कयियाहिं अद्दाएहिं मारिओ एयावदोपघातपरूक उच्यते । वृ० ४उ० ।

उवचय–उपचय–पुं० उपचीयते उपचयं नीयते इन्द्रियमनेनेति उपचयः । प्रायोग्यपुद्गलसंग्रहणरूपनिरिन्द्रियपर्याप्तौ प्रज्ञा० १५ पद । इन्द्रियशब्दे तदुपचय उक्तः ॥ शरीरे, आव० ४ अ० । पिण्डे, निकाये, समूहे, पि० । ओ० । वृद्धौ, भ० । अत्र दण्डकः—

जीवाणं जंते ! किं सोवचया सावचया सोवचयसावचया निरुवचया निरवचया गोयमा ! जीवा नो सोवचया नो सावचया नो सोवचयसावचया निरुवचया निरवचया । एगिंदिया तइयपदे सेसा जीवा चउहिं पएहिं जाणियव्वा । सिद्धाणं जंते पुच्छा गोयमा ! सिद्धा सोवचया नो सावचया नो सोवचयसावचया निरुवचय निरवचया । जीवाणं जंते ! केवइयं कालं निरुवचयनिरवचया ? गोयमा ! सव्वद्धं । नेरइयाणं जंते ! केवइयं कालं सोवचया ? गोयमा ! जहण्णं एक्कं समयं उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइजागं केवइयं कालं सावचया एवं चेव केवइयं कालं सोवचयसावचया एवं चेव केवइयं कालं निरुवचयनिरवचया ? गोयमा ! जहण्णं एक्कं समयं उक्कोसं बारसमुहुत्ता एगिंदिया सव्वे सोवचया सावचया सव्वद्धं । सेसा सव्वे सोवचया वि सोवचयसावचया वि । जहण्णं एक्कं समयं उक्कोसं आवलियाए असंखेज्जइ जागं अवट्ठिएहिं वक्कंति य कालो जाणियव्वो । सिद्धाणं जंते ! केवइयं कालं सोवचया गोयमा ! जहण्णं एक्कं समयं उक्कोसं अट्ठ समया केवइयं निरुवचयनिरवचया जहण्णं एक्कं उक्कोसं छम्मासा सेवं जंते जंतेत्ति ।

सोपचयाः सवृद्धयः प्राक्तनेष्वन्येषामुत्पादात् । सापचयाः प्राक्तनेभ्यः केषाञ्चिदुद्वर्त्तनात्सहानयोः सोपचयसापचया उत्पादोद्वर्त्तनाभ्यां वृद्धिहान्योर्युगपद्भावात् निरुपचयनिरपचया उत्पादोद्वर्त्तनयोरभावेन वृद्धिहान्योरभावात् । ननूपचयो वृद्धिरपचयस्तु हानिर्युगपद्द्वयमद्वयं चावस्थितत्वमेवं च शब्दभेदव्यतिरेकेण कोऽनयोः सूत्रयोर्भेदः ? उच्यते पूर्वत्र परिमाणमभिप्रेतमिह तु तदनपेक्षमुत्पादोद्वर्तनामात्रं ततश्चेह तृतीयभङ्गके पूर्वोक्तवृद्ध्यादिविकल्पानां त्रयमपि स्यात्तथाहि बहुतरोत्पादे वृद्धिर्बहुतरोद्वर्तने च हानिः । समोत्पादोद्वर्तनयोश्चावस्थितत्वमित्येवं भेद इति । (एगिंदिया तइयपयम्मि) सोपचयसापचया इत्यर्थः युगपदुत्पादोद्वर्तनाभ्यां वृद्धिहानिभावात् शेषभङ्गकेषु ते न सम्भवन्ति प्रत्येकमुत्पादोद्वर्तनयोस्तद्विरहस्य चाभावादिति । (अवट्ठिएहिं) निरुपचयनिरपचयेषु । (वक्कंति कालो भाणियव्वोति) विरहकालो वाच्यः ॥

वस्त्रस्य पुद्गलोपचयो जीवानां कर्मोपचयः ।

वत्थस्सणं जंते ! पोग्गलोवचये किं पयोगसा वीससा ? गोयमा ! पयोगसा वि वीससा वि । जहा णं जंते ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचये पयोगसा वि वीससा वि तहाणं जीवाणं कम्मोवचए किं पयोगसा वीससा ? गोयमा ! पयोगसा नो वीससा । सेकेणट्ठेणं ? गोयमा ! जीवाणं तिविहे पओगे पण्णत्ते तं जहा–मणप्पओगे वइप्पओगे कायप्पओगे इच्चेतेणं तिविहेणं पयोगेणं । जीवाणं कम्मोवचये पयोगसा नो वीससा एवं सव्वेसिं पंचिंदियाणं तिविहे पयोगे भाणियव्वे । पुढविकाइयाणं एगविहपओगेणं एवं जाव वणस्सइकाइया । विगलिंदियाणं दुविहे पओगे पण्णत्ते तं जहा– वइप्पयोगे य कायप्पओगे य । इच्चेतेणं दुविहेणं पयोगेणं कम्मोवचये पयोगसा नो वीससा से एएणं अट्ठेणं जाव नो वीससा एवं जस्स जो पओगो जाव वेमाणिया णं । वत्थस्सणं जंते ! पोग्गलोवचए किं सादीए सपज्जवसिए सादीए अपज्जवसिए अणादीए सपज्जवसिए अणादीए अपज्जवसिए ? गोयमा ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचए सादीए सपज्जवसिए नो सादीए अपज्जवसिए नो अणादीए सपज्जवसिए नो अणादीए अपज्जवसिए । जहा णं जंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए सादीए सपज्जवसिए नो सादीए अपज्जवसिए नो अणादीए सपज्जवसिए नो अणादीए अपज्जवसिए तहाणं जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा गोयमा ! कम्मोवचए सादीए सपज्जवसिए

सरगत्तवसिए अन्येगइए आणादीए अपज्जवसिए नो चेव णं नीताणं कम्मोवचए सादीए अपज्जवसिए । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! ईरियावहिया बंधयस्स कम्मोवचए सादीए सपज्जवसिए भवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणादीए सपज्जवसिए अभवसिद्धियस्स कम्मोवचए अणादीए अपज्जवसिए से तेणट्ठेणं ॥

[illegible] (पयोगसावीससापत्ति) [illegible] [illegible] विस्रसया स्वभावेनेति । (जीवाणं कम्मोवचए पओगसा णो वीससत्ति) प्रयोगेणैव अन्यथा योग- [illegible] । सादीए । (ईरियावहियबंधयस्सेत्यादि) [illegible] सर्वमयोगपदिकं केवलयोगप्रत्ययं क- र्मेत्यर्थः । [illegible] सयोगिकं [illegible] । [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] साद्यः आ- [illegible] (सिद्धगई पडुच्च सा [illegible]) [illegible] " साइ अपज्जव- सिया, [illegible] । [illegible] सि- द्धा [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] [[illegible]] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] गृहादिष्वनुप्रवेशेषु यत्र तत्र । [illegible] सूत्रे, "बहुउप्पलकुमुयकुवलयकेसरोवचिया" [illegible] ॥ [illegible] ॥ बहुशः प्रदेशसामीप्येन शरीर चिते, [illegible] । जीवप्रदेशैर्व्याप्ते, अनु० । [illegible] उत्त० १ अ० । [illegible] । लेपनादिना वर्द्धिते, । [illegible] अमरः वाच० ॥ "उवचियमंसमियदुगुल्लपट्टपरिच्छन्ने" [illegible] मितं (खोमियंति) क्षौमं यद् दुकूलं वल्कं तस्य यः पट्टः दुकूल [illegible] पट्टः तेन आच्छादिते, ॥ स० ॥ परिवर्द्धिते, [illegible] । समाहिते, हेम० । सुसज्जिते च । वाच० ।

उवचियकाय–उपचितकाय–त्रि० मांसवृद्धे, "[illegible] पेहाए परं पदेज्जा परिवूढकाएत्ति वा उवचियकाए त्ति [illegible] ।" आचा० २ श्रु० ॥

उवचियमंससोणिय–उपचितमांसशोणित–पुं० [illegible] चिते, । आचा० २ श्रु० ॥

उवजोइ–उपज्योति–पुं० [illegible] सामीप्ये [illegible] मीपे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । उपज्योतिः [illegible] स्थित उपज्योतिः । वह्निनि, "अनुकुम्भे अहो [illegible] विदुग्गिर्मायपण्णा" सूत्र० १ श्रु० ४ ० ।

उवजोइय–उपज्योतिष्क–पुं० ज्योतिषस्समीपे, [illegible] पयोपज्योतिष्काः अग्निसमीपवर्तिषु [illegible] [illegible] । उत्त० ॥ [illegible] माहिर्हि" उत्त० १२ अ० ॥

उवज्झाय–उपाध्याय–पुं० उप समीपमागत्य अधीयते [illegible] ध्ययने इतिवचनात् पठ्यते, [illegible] आधिक्येन गम्यते, [illegible] स्मरणं इतिवचनात् [illegible] जिनप्रवचनं येभ्यस्ते उपाध्यायाः । यदाह " [illegible] बाओ, सिज्झाओ कहिओ बुहे । तं उवदसंति जम्हा [illegible] तेण वुच्चंति " अथवा उपाध्यानमुपाधिः [illegible] पायो वा आयो लाभः श्रुतस्य येषामुपाधीनां वा [illegible] [illegible] आयो येभ्योऽसौ उपाधिः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अथवा आधीनां [illegible] [illegible] आध्यायः अधियां वा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

यो द्वादशाङ्गः स्वाध्यायः प्रथमतो जिनैरर्थतस्ततो (सुहुत्ति) प्राकृतत्वाद्‌बुधैर्गणधरादिभिः कथितः पारंपर्येणोपदिष्टः तं स्वाध्याय सूत्रतः शिष्याणामुपदिशन्ति यस्मात्तेनोपाध्याया उच्यन्ते । अत एव इह अध्ययने उपेत्य सूत्रमधीयते येभ्यः शिष्यास्ते उपाध्याया भण्यन्ते इति ॥

सांप्रतमागमशैल्या प्रकारार्थमधिकृत्योपाध्यायशब्दार्थमाह ।

उत्ति उवकरणवेति, वेयज्झाणस्स होइ निद्देसे ।

एएण होइ उज्झा, एसो अन्नो विपज्जाओ ॥

(उ) इत्येतदक्षरमुपयोगकरणे वर्त्तते (व) इति वेदस्यानस्य निर्देशो (उ) इत्येतदक्षरमुपयोगपुरःसरं तस्य प्राकृतशैल्या एतेन कारणेन भवन्ति उज्झा उपयोगपुरःसरं ध्यानकर्त्तार इत्यर्थः । एषोऽनन्तरोक्त उपाध्यायशब्दापेक्षयाऽन्यो पर्याय इति । अथोपाध्यायशब्दार्थं भाष्यकारः प्राह ।

उवगम्म जओ हीयइ, जं चोवगयमज्झया वेति ।

जं वो वायज्झाया, हियस्स तो ते उवज्झाया ॥

उपगम्योपेत्य यतो येभ्योऽधीयते पठन्ति शिष्यास्ते उपाध्यायाः यद्वा यस्मादुप समीपं गतं प्राप्तं शिष्यमध्यापयन्ति तत उपाध्यायाः । यस्माच्च स्वपरहितस्योपाध्यायका उपाध्यायाः । यस्माच्च स्वपरहितस्योपाध्यायका उपाध्याया इति । विशे० । आ० चू० । पायच्छित्तकास्ततस्ते उपाध्याया इति । विशे० । आ० चू० । आ० म० द्वि० ।

इदानीमुपाध्यायस्वरूपमाह ।

सुत्तत्थतदुभयविऊ—उज्जुत्ता नाणदंसणचरित्ते ।

निप्फायगसेसाणं, एरिसया होंति उवज्झाया ॥

ये सूत्रार्थतदुभयविदो ज्ञानदर्शनचारित्रेषूद्युक्ता उपयुक्तास्तथा शिष्याणां सूत्रवाचनानिष्पादका एतादृशा भवन्त्युपाध्यायाः । उक्तं च । " समत्तनाणदंसण, जुत्तो सुत्तत्थतदुभयविहिणा । आयरियपाहुणो, सुत्तं वायइ उवज्झातो " अथ कस्मात्सूत्रमुपाध्यायो वाचयति । उच्यते अनेकगुणसंभवादित्याह ।

सुत्तत्थेसु थिरत्तं, रिणमुक्खो आयती अपडिबंधो ।

पाडिच्छे मोहजओ, तम्हा वाए उवज्झातो ॥

उपाध्यायः शिष्येभ्यः सूत्रवाचनां प्रयच्छन् स्वयमर्थमपि परिभावयति । सूत्रेऽर्थे च तस्य स्थिरत्वमुपजायते । तथा-प्रत्यस्य सूत्रवाचनाप्रदानेन सूत्रलक्षणस्य ऋणस्य मोक्षः कृतो भवति । तथा आयत्यामागामिनि काले आचार्यपदाध्यासितस्य सूत्रवाचनाप्रदानेन सूत्रस्वरूपस्य सुखस्य प्रतिबन्धोऽप्यन्तास्य यथावस्थतया स्वरूपस्य सुप्रतिबन्धो भवति । तथा (पाडिच्छेत्ति) येऽन्यतो गच्छान्तरादागत्य साधवस्सूत्रोपसंपदं गृह्णते ते प्रतीच्छका अस्यानुवर्त्तनं भवति । तथा (पाडिच्छेत्ति) येऽन्यतो गच्छान्तरादागत्य साधवः सूत्रोपसंपदं गृह्णते ते प्रतीच्छका उच्यन्ते ते च सूत्रवाचनाप्रदानेनानुगृहीता भवन्तीति वाचयदोषः । तथा मोहजयः कृतो भवति । सूत्रवाचनादानव्यापृतस्य मनः प्रायश्चित्तविश्रोतसिकाया अभावात् अत एवं गुणास्तस्मादुपाध्यायः सूत्रं वाचयेत् । पाठान्तरं (तदा अ उण वायत्ति) अत्रापि स पर्यायो नवर गणी उपाध्यायः उक्तमुपाध्यायस्वरूपम् । व्य० १ उ० । प्रव० । स्था० " पवमेतं णामठवणाईहिं अणेगहा पव्रविऊंति तहा सुसंवुडासवदारे मणोवइकायजोगुत्तउवउत्ते विहिणा सरवंजणमत्ता बिंदुपयक्खरविसुद्धदुवालसंगे सुयनाणसुयणज्झायमोक्ख परमप्पणोयमोक्खोवायं झायंतित्ति उवज्झाए थिरपरिचियमणंतगमपज्जवेहिं दुवालसंगं सुयनाणं चिंतंति अणुसरंति पगामामणसा झायंतित्ति वा उवज्झाए" महा० । (उपाध्यायस्य 'नमुक्कार' स्वस्थाने (नमस्काराहंत्वं नमो उवज्झायाणंती सूत्रार्थो 'नमुक्कार' शब्दे) (उपाध्यायोद्देशा 'उद्देस' शब्दे उक्तः) (उपाध्यायस्थापना 'दिसा' शब्दे)

उवज्झिय—उपाहूत—त्रि० आकारिते, व्य० १ उ० ।

उव (व्व) ट्टण—उद्वर्तन—न० उद्वर्त्यतेऽनेन उद्-वृत्-णिच्-करणे ल्युट् । शरीरनिर्मलीकरणद्रव्यादौ, भावे-ल्युट् । द्रव्यभेदैः स्नेहाद्यपहारार्थे व्यापारे, विलेपने, घर्षणे च । वाच० । पङ्काद्यपनयने, " गायस्सुव्वट्टणाणि य " दश० ३ अ० । सकल्कसंने,

नि० चू० ३ उ० । प० ।

उव (व्व) ट्टणविहि—उद्वर्तनविधि—पुं० उद्वर्त्तनप्रकारे, " तयाणंतरं च णं उव्वट्टणविहिपरिमाणं करेइ णणत्थ एगेणं सुरभिणा गंधट्टएणं । अवसेसं उव्वट्टणविहिं पच्चक्खामि " उपा० १ अ० । त्रि० समीपस्थिते, वाच० ।

उवट्ठ—उपस्थ—एकस्यां वसतौ सततमवस्थिते, व्य० ४ उ० ।

उवट्ठंभ—उपष्ट(स्त)म्भ—पुं० उप-स्तम्भ-घञ् पतनप्रतिरोधने, अवलम्बने, आलम्बने, स्थितौ, सहकारे, वाच० । अनुकम्पायाम्, स्था० २ ठा० । मोहनीयेन कर्मणाऽवस्थाने, भ० १ श० ४ उ० ।

उवट्ठकाल—उपस्थकाल—पुं० अभ्यागमवेलायाम्, व्य० ४ उ० ।

उवट्ठ (ट्ठा) वणा—उपस्थापना—स्त्री० उपस्थापनमुपस्थापना । अनुकूलशक्त्यभावे, प्रति० । उपस्थाप्यन्ते व्रतान्यारोप्यन्ते यस्यां सा उपस्थापना । चारित्रविशेषे, ध० २ अधि० । व्रतेषु स्थापनायाम्, पं० चू० । 'ववट्ठवणमुवट्ठवणा' पं० भा० । पंचा० नवीनदीक्षितस्य साधोः श्रीतातपादर्दीक्षाभवनानन्तर 'भवि वरजओहडावणिअ' कायोत्सर्गे विस्मृते पुनर्दीक्षां दत्वा आवश्यकादियोगानुष्ठानमुपस्थापना च शुद्धयति नवेति ७४ प्र गच्छनायकदीक्षाभवनानन्तर 'मचित्तरजओहडावणिअ' आवश्यकादि गच्छनायकदीक्षामन्तरेणावश्यकादि योत्सर्गे विस्मृते पुनर्गच्छनायकदीक्षामन्तरेणावश्यकादि योगानुष्ठानमुपस्थापना च न शुद्धयतीति ॥ सेन० २ उल्ला गानुष्ठानमुपस्थापना च न शुद्धयतीति ॥ सेन० २ उल्ला उपस्थापनाविधिश्चैवम् ॥ "पडिआइ १ वासरचिइ २ वयदि

उपस्थापनाविधिश्चैवम् ॥ "पडिआइ १ वासरचिइ २ वयति तिश्रवेलाउत्सग्गसमणुरासस्त ४ । दिसि बंधो दुविह तिहा तिश्रवेलाउस्सग्गसमणुरासस्त ४ । दिसि बंधो दुविह तिहा देसणम्मंडली सत्त ६ ॥ पडिए अकहिअअहिगाहिअ" देसणम्मंडली सत्त ६ ॥ पडिए अकहिअअहिगाहिअ" गाथाद्वयं एवं 'सुपरिक्खियगुणसीलो तिहिनक्खत्त गाहाद्वयं एवं 'सुपरिक्खियगुणसीलो तिहिनक्खत्त गाथाद्वयं एवं 'सुपरिक्खियगुणसीलो तिहिनक्खत्त गु तिजोगाइपसत्थदिवसे विवासवणाइपहाणखित्ते गु तिजोगाइपसत्थदिवसे विवासवणाइपहाणखित्ते गु सा भणइ, इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अम्हं पञ्चमह सा भणइ, इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अम्हं पञ्चमह त्रिभोजनविरमणं पढ आरोपावणिअं नंदिकरावणि त्रिभोजनविरमणं पढ आरोपावणिअं नंदिकरावणि निक्खेवं करेहत्ति । ताओ य देवे वंदियवंदणं दाउं निक्खेवं करेहत्ति । ताओ य देवे वंदियवंदणं दाउं आराहणत्थं ससावगासुस्सासं काउस्सग्गं दोवि आराहणत्थं ससावगासुस्सासं काउस्सग्गं दोवि तओ सूरिओ वदंति सुयपहिं पिट्ठायरिकुप्परसंठि तओ सूरिओ वदंति सुयपहिं पिट्ठायरिकुप्परसंठि

याए उवसंपज्जित्ताणं विहरामि' एवं तिन्नि वारे भणावेइ तओ शिष्यो भणइ इच्छाकारि भगवन्! तुब्भे अहं पंचमहाव्रतरात्रिभोजनविरमणषष्ठआरोवह इत्यादि क्षमाश्रमणानि प्रदक्षिणाश्च भणइ। तओ सीसस्स आयरियउवज्झायरूवो दुविहो दिसाबंधो कीरइ। यथा कोटिको गणः वइरी शाखा [illegible] कुलम्। अमुका गुरवः उपाध्यायाश्च साध्वी अमुकी प्रवर्तिनी चेति तृतीयः आचाम्लनिर्विकृतिकादितपः कार्यते। [illegible] च यथूक्तचतुष्ककथावाच्या ॥

उट्ठविओ चेव सीसो, मंडलीपवेसत्थं ।
सत्तआयंबिलाणि—कारे अचोतं जहा ॥
सुत्ते १ अत्थे २ भोअण, ३ काले ४ आवस्सए ५ असज्झाए ६ ।
संथारपविट्ठिअ तहा, सत्त आ मंडली हुंति ॥

सूत्रे सूत्रविषये १ एवम् अर्थे २ भोजने ३ कालग्रहे ४ आवश्यके प्रतिक्रमणे ५ स्वाध्याये तत्र च प्रस्थापने ६ संस्तारके [illegible] ७ मण्डल्यो भवन्ति । एतासु चैकैकेनाचाम्लेन [illegible] । तत्र च "सुहपोत्ति पेहिअ वंदणदुगं [illegible] सुत्तमंडली संदिसावइ ममाए सुत्तमंडलीवासिओ [illegible] निच्छामि दुक्कडं तिविहेणं सेसासुत्ति" इति [illegible] प्रमुखस्थापनाविधिः । ध० ३ अधि० ।

[illegible] [illegible], [illegible] चउगुरुगा ।
दोहिं गुरु [illegible], [illegible] दोहि वि लहुगा ॥

[illegible] प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । [illegible] । [illegible] गुरवस्तथा तपसापि [illegible] गुरुकाः । [illegible] तस्यार्थम- [illegible] तदा तस्य चत्वारो लघुकाः । [illegible] परं मायाप्यधिगतः [illegible] तं ध्यायति तमनधि- [illegible] लघुकाः । तथा [illegible] । अथ [illegible] स्यापयण- [illegible] म के- [illegible] जी- [illegible] प्राप्नोति तस्मा- [illegible] श्री- [illegible] उपस्थाप- [illegible] ।

[illegible] आह ।

[illegible] भवणा य ।
[illegible] अहिगारा ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

यितुमभ्युपगम्यते अभ्युपगम्य च प्रशस्तेषु [illegible] स्वयमेवाष्टा (स्तोकंकेश) ग्रहणं करोति [illegible] ततनन्तरं स्थिरहस्तेन लोचे कृते [illegible] तस्य सामायिकसूत्रं दीयते । ततः सामायिकं मे [illegible] नुशिष्टिमिति । सूरयो ब्रुवते निस्तारपारगो भव [illegible] धेरूस्य एषा सुपस्थापना (सिक्खावणाधि) तदनन्तरं [illegible] मपि शिक्षां ग्राह्यते तद्यथा ग्रहणशिक्षामासेवनशिक्षां [illegible] धरिका नाम पादः । आसेवनशिक्षा [illegible] यदा द्विविधामपि शिक्षां ग्राहितो भवति तदा स [illegible] प्रशस्तेषु द्रव्यक्षेत्रादिषु । द्रव्यतः शालिक्षेत्रे [illegible] स्वक्षेत्रे वा । क्षेत्रतः पद्मसरसि सानुनादे [illegible] कालतश्चतुर्दश्यादिवर्जितासु तिथिषु [illegible] यदि तस्य जन्मनक्षत्रं जायते तदा [illegible] सुन्दरे मुहूर्ते यथाजातेन लिङ्गेन । तद्यथा [illegible] पिच्छद्वयोपेतमुखपोत्तिकया चोलपट्टेन च [illegible] पित्वा एकैकं महाव्रतं त्रीन् वारान् उच्चार्य [illegible] नम् । अथ ते द्वौ त्रयो बहवो वा भवेयुस्तदा [illegible] अथ ते क्षत्रिया राजपुत्रास्तत्र यः [illegible] स रत्नाधिकः क्रियते इतरो [illegible] मौ व्यवस्थितौ तदा तौ द्वावपि समरत्नाधिकौ [illegible] प्रदक्षिणां कारयित्वा पादयोः पात्यते भगवन् [illegible] समारोपितानि इच्छामोऽनुशिष्टिं शेषाणामपि [illegible] यामि । गुरुर्भणति । निवेद्य इदं च [illegible] भव क्षमाश्रमणानां च गुणैर्वर्द्धस्व [illegible] साधोर्यथा अहं तव आचार्योऽमुकस्ते उपाध्यायः [illegible] विधसंग्रहस्तत्र तृतीया अमुका ते प्रवर्तिनी [illegible] यांश्चित्पञ्चकल्याणकं केषांचिदभक्तार्थं [illegible] चिन्निर्विकृतिकमपरेषां न किंचित् । किं बहुना [illegible] कर्म शायश्चित्कागतं तस्य तद्वशा [illegible] संयमनं च करोति । शैक्षकमार्य परिपालना [illegible] पश्चाद्यते तावन्न शिक्षां [illegible] । [illegible] नीय इत्यत आह ॥

पढिएय कहिय अहिगय, परिहर उवट्ठावणा [illegible]
[illegible] विसुद्धं, परिहरनवगेण भेएण ॥

सूत्रं प्रथमतः पाठयित्वा तदनन्तरमर्थं कथयित्वा [illegible] [illegible] सम्यक् श्रद्धानविषयीकृतः [illegible] जीवनिकायान् त्रिविधेनाकाराद्यैर्विशुद्धं [illegible] परिहरनीयम् आह नवकभेदेन न [illegible] अन्यैः परिहारयति परिहरन्तमन्यं समनुजानाति । [illegible] कायेन प्रत्येकं [illegible] । [illegible] [illegible] बृ० १ उ० ॥ नि० चू० ॥

[illegible] ।

(सूत्रम्) आयरिय उवज्झाए [illegible] गाओ वण्णाणं निग्गंथी उवट्ठावेतए [illegible] [illegible] वण्णाणं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
रिहारे वा ॥

[illegible]

(से) तस्य कल्पाकस्य कश्चित् माननीयः पिता माता भ्राता वा ज्येष्ठः स्वामी वा कल्पाको भावी पञ्चरात्रेण दशरात्रेण पञ्चदशरात्रेण वा ततो नास्ति (से) तस्य कश्चिच्छेदः परिहारो वा अथादेशद्वयमेके प्राहुश्चतूरात्रात् परं यद्यन्यानि चत्वारि दिनानि नोपस्थापयति तत आचार्यस्योपाध्यायस्य च प्रत्येकं प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम् । अथ ततोऽप्यन्यानि चत्वारि दिनानि लङ्घयति ततः षड्लघुकम् । ततोऽप्यन्यानि चत्वारि दिनानि ततः षड्गुरुकम् । ततोऽप्यन्यानि यदि चत्वारि दिनानि

[illegible]

वस्थाप्यपाराञ्चितानि । द्वितीयादेशवादिनः प्राहुः । पञ्चरात्रात्परं यदि नोपस्थापयति ततश्चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं ततोऽपि परं यदि पञ्च दिनानि लङ्घयति ततः षड्लघुकं षड्लघुकम् । ततः परमपि पञ्चरात्रातिक्रमे षड्गुरुकं षड्गुरुकम् । ततोऽपि परं यदि पञ्च दिनानि वाहयति ततश्चतुर्गुरुकश्चतुर्गुरुकश्छेदः । ततः परमन्यानि चेद्दिनानि पञ्च ततः षड्लघुकः षड्लघुकश्छेदः । ततोऽपि पञ्चरात्रातिवाहने षड्गुरुकः षड्गुरुकश्छेदस्ततः परमेकैकदिवसातिवाहने मूलानवस्थाप्यपाराञ्चितानि ॥ एष सूत्रसंक्षेपार्थः ।

अधुना भाष्यनिर्युक्तिविस्तरः ।

संभमरणउवट्ठवण, तिन्नि उवणागा हवंति उक्कोसा ।
माणणिज्जे पिताई तु, ते समर्त्तेछेदपरिहारो ॥

संस्मरणमुपस्थापनाविषये यथा एव उपस्थापयितव्यो वर्त्तते तत्र माननीये पित्रादौ सति कल्पाकस्यातिवाहने त्रय: पञ्च वा भवन्त्युत्कर्षतः । किमुक्तं भवति । पित्रादिके निष्ठे कल्पाके जाते सति यदि तस्य माननीयपित्रादिरनुपस्थाप्योऽद्यापि यस्मात् अपि कल्पाको नोपजायते तर्हि स जघन्यतः पञ्चरात्रं प्रतीक्षणीय मध्यमतो दशरात्रमुत्कर्षतः पञ्चदशरात्रं तथापि चेन्माननीयः कल्पाको नोपजायते तर्हि सचाकल्पाको नियुक्तस्योपनीयो नोपस्थापयति तर्हि छेदः परिहारो वा प्रायश्चित्तम् । अथ तस्य माननीयाः पित्रादयो न सन्ति ततस्तेषामसद्भावे यदि तं चतूरात्रमध्ये वा नोपस्थापयति तथापि तस्य प्रायश्चित्तं छेदः परिहारो वा छेदपरिहारग्रहणं सूचामात्रं तेनादेशद्वयेन प्रागुक्तः प्रायश्चित्तविधिर्द्रष्टव्यः ।

चिट्ठउ ता उट्ठवणा, पुव्वं पव्वावणादि वत्तव्वा ।
अइयालपुच्छमद्धे, जयति हुवयं खु सामग्गं ॥

तिष्ठतु तावदुपस्थापना पूर्वं प्रव्राजनादिर्वक्तव्या । तत्र यथा पञ्चकल्पे निशीथे वा पुच्छायादिका पृच्छाशुद्धोऽभिहितस्तथा अष्टचत्वारिंशत्पृच्छाशुद्धे कृते सम्यगुपस्थितः भगवते । " दुःक्खं खु श्रामण्यं परिपालयितुं " तथाहि

गोयर अचित्त-भोयण सज्झायणहाणभूमिसज्जाती ।
अब्भुववगयम्मि दिक्खा, दव्वादीसु पसत्थेसु ॥

यावज्जीवं गोचरचर्यया भिक्षामटित्वा अचित्तैषणादिशुद्धस्य भोजनं कर्त्तव्यं तदपि बालवृद्धग्लानादिसंविभागेन तथा चतुष्कालं स्वाध्यायो विधातव्यः । यावज्जीवं देशतः सर्वतश्चास्नानं प्रावृषि काले भूमौ शय्या काष्ठसंस्तारके वा फलकादिषु शयनं दिवसे न स्वपितव्यं रात्रौ तृतीयं यामे निद्रामोक्षः एवमुक्ते यद्यभ्युपगच्छति तत एवमभ्युपगमे तस्य दीक्षा प्रशस्तेषु द्रव्ये शाल्यादिसंचयादौ प्रशस्ते क्षेत्रे स्वाभाविके प्रशस्ते भावे प्रवर्द्धमानशीलमादौ दातव्या ।

छगारि च तुरंतं, अनुकूले दिक्खिए उ अह जायं ।
सयमेव तु थिरहत्थो, गुरू जहन्नेण निसिट्ठा ॥

इहोत्सर्गतो लोचे कृते यथा जाते च रजोहरणादिके समर्पिते पश्चादिच्छाकारेण सामायिकमुच्चार्यते इत्येष विधिः । यदि पुनर्लग्नादिकं त्वरमाणं स्यात्ततोऽनुकूले लग्नादावादिशब्दान्मुहूर्त्तादिपरिग्रहस्त्वरमाणः शीघ्रं समापतति यथा जात सनिषद्यं रजोहरणमुखवस्त्रिकामात्रकरूपं दीयते । उक्तं च । " अह जायं नाम सनिसज्जे रयहरणमुहपोत्तिया पात्रपत्रं च इति " ततो यदि गुरुः स्थिरहस्तो न करोति अहं गृहीतस्तस्य हस्तः तर्हि स्वयमेव जघन्येन तिस्रोऽष्ट अष्टयष्टिद्वय गृह्णाति । समर्थः सर्वं आलोचं करोति ॥

असती वा थिरहत्थो, सामाइयतिगुणमट्ठगहणं च ।
तिगुणं पादक्खिणं, निच्छारगुणत्थणवित्थड्ढी ॥

आचार्यस्य स्थिरहस्तस्याभावे अन्यो वा स्थिरहस्तः प्रव्राजयति समस्तं लोचं करोतीति भावः । तदनन्तरं गुरुः शोभने लग्नादौ प्राप्ते त्रिगुणं त्रीन्वारान् सामायिकमुच्चारयति ॥ इयमत्र भावना । प्रथमतः । प्रव्राजनीयमात्मनो वामपार्श्वे स्थापयित्वा चैत्यानि तेन सह वन्दते ततः परिहितचोलपट्टकस्य रजोहरणं मुखवस्त्रिकां च ददाति । तदनन्तरमर्द्धावनतं लोचं वा कृत्वा सामायिकारोपणनिमित्तं कायोत्सर्गं करोति । तत्र चतुर्विंशतिस्तवं चिन्तयित्वा नमस्कारेण पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवमाकृष्य त्रिःकृत्वः सामायिकमुच्चारयति । तदनन्तरमर्थग्रहणं च कारयितव्यः । सामायिकार्थं नव्य व्याख्यानं इति भावः । ततः सूत्रतोऽर्थतश्च गृहीते सामायिकमिति तदनुज्ञानिमित्तं विधिना त्रिगुणं प्रादक्षिण्यं कार्यते तत्र गृहीतवाचा प्रदक्षिणायामनुज्ञा क्रियते यथा निस्तारको भव गुणगुरुर्भिर्वृद्धिर्भवतु इत्येवंरूपार्थः । एवं प्रव्राजनायां कृतायां कर्त्तव्यं तदाह ॥

फासुय आहारो से, अणहिंडंतो य गाहए सिक्खं ।
ताहे उ उवट्ठावणा, छज्जीवणियं तु पत्तस्स ॥

प्रव्रज्याप्रदानानन्तरं (से) तस्य प्रासुक आहारो दीयते स च भिक्षां न हिण्डाप्यते किं त्वाहिण्डमान एव शिक्षां ग्रहणशिक्षामासेवनाशिक्षां च ग्राहयते ततः षड्जीवनिकां ग्रहणतः विधृतायां षड्जीवनिकाध्ययनस्य उपस्थापना क्रियते ॥

विशेषतायामाह ॥

अप्पत्ते अकहेत्ता, अणहिगय अ परिच्छ(ण)अ(?)रोसिय य ।
एक्केक्के चउगुरुगा, चोयगसुत्तं तु कारणियं ॥

अप्राप्ते षड्जीवनिकां पठितां वा अथ-च-तः षड्जीवनिकामनुपठिते उपस्थापयति तथा अकथयित्वा अर्थतः तथा अनभिगते जीवाजीवादौ तथा अपरीक्षयित्वा तथा अपरिहाय कस्मै तस्य (से) तस्य उपस्थाप येनोपस्थितस्य मण्डल्यां संभोगः षड्जीवनिकाममनुज्ञाते एतेषु सर्वेष्वपि प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः । अथ सूत्रं यत्रोक्तं त्रैरात्रिकं गतरात्र चतुरात्र वा अपरिग्रहपद्याह इत्येवं सूत्रम् सम्यग् पृच्छान्वितकार्ये पञ्चरात्रमित्याद्युक्ते तथा न दोषः । एतदुक्तं भवति स्वयं विचारित।

अप्पत्ते गुरुणं पि-याणसुयहारी य वट्टगुणा ।
आणाइणो य दोसा, विराहणा होइ एएसिं ॥

अप्राप्ते षड्जीवनिकामपठिते उपस्थापयति च ...
उपस्थापना सा कुर्वन्ति उपस्थापयति उपस्थापनादिषु प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु

[illegible] इति [illegible] हेतुसाधनाम- [illegible] निर्वृत्तिः [illegible] मनोहारं भवति [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] राजानुकारिणं [illegible] राजानुवर्त्य [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] कि गु [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible]

ततः पूर्वोक्तानां [illegible] नामकार्य [illegible] भवेत् ।

संघे न लहति कज्जं, लद्धं कज्जं [illegible]

तुब्भं तु [illegible] ॥

[illegible] किं तेनाय [illegible] राजा आह । युष्माकं तु [illegible] जानामि [illegible] संघं पूजयति । तत्र किमित्याह ॥

[illegible] राया, [illegible] संघे [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] राजा संघो [illegible] ति । किमुक्तं भवति । [illegible] प्रमाणेन [illegible] भवति । [illegible] ॥

इदानीं [illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥

(गे) [illegible]

"एगो बहुसिस्सो आयरिओ परिसेवणाए गिहिभूतत्तमावन्नो सो अन्नं गणं गंतुं आलोएइ । तेहिं गिहिभूतो काउमाढत्तो । ततो तस्स सीसा भणंति मा अम्हं गुरुं गिहिभूयं कुणह । जइ पुण अम्हं गुरूणमेवं उवट्ठावणा कीरइ ततो अम्हे सव्वे निक्खमिस्सामो । ततो तेसिं अप्पत्तियं माहोतीति । अगिहिभूतो चेव सो उवट्ठाविज्जइ " अक्षरगमनिका आचार्यस्य गृहिलिङ्गकरणं श्रुत्वा तस्य शिष्या अगीतार्था अनुरागेण भणन्ति । मा गृहिकमस्मदीयं गुरुं कुरुत । अथ करिष्यथ तत इदं निशामयत आकर्णयत वयमपव्राजना यदि गुरूणां ततो वयं (णिक्खमामोत्ति) उन्निष्क्रमिष्यामः एतेन स्वगणगन्तरादिगमन कारणेन अगृहीभूतस्य तस्योपस्थापना । गत परमोत्थापनद्वारम्—

इदानीं मिथ्या गणद्वयविवादे इति द्वारमाह ॥

अन्नोन्नेसु गणेसुं, वहंति दोसि गुरू अगीयाणं ।

ते बिंति अप्पणं, किह काहिह अम्ह थेरत्ति ॥

द्वौ गणौ तयोश्च द्वयोरपि गणयोः आचार्यौ गीतार्थास्तयोश्च गच्छस्यापनार्हं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नौ । तयोरेकोऽगृहीभूतोपस्थापनार्हस्तौ च परस्परं गणयोः प्रतिपद्येते । तथा एकोऽपरस्मिन् एवमन्योऽन्यस्य गणयोस्तेषामगीतार्थानां गच्छप्रायश्चित्तं वहतस्ते गणाः परस्परं ब्रुवते कथमस्माकं स्थविरान् करिष्यथ किं गृहीभूतान् गृहीभूताश्च तत्र यो गृहीभूतोपस्थापनार्हस्तस्मात् प्रतीते भवते । गृहीभूतं करिष्यामः ॥

गिहिभूतावि य विंते, अम्हेवि करेत तुब्भ गिहिभूतं ।

अगिहिदोसेवि भए, भणंति थेरा इमं दो वि ॥

नवि तुब्भेगो अम्हे, अगिहितया महविणिच्छएसु ।

इच्छा संपूरिज्जइ, गणपत्तियकारणेहिं तु ॥

गृहीभूतान् करिष्याम इत्युक्ते इतरे वदन्ति वयमपि तवाचार्यं गृहीभूतं करिष्यामः एवंच परस्परं विवादे तान् प्रधानपि मृगान् अगीतार्थान् भणन्ति । द्वावप्यगृहीभूतौ वयमुपस्थापयिष्यामः । यद्येवं च यावच्चाचार्याविदं भूतः न वयमगृहीभूता इच्छामः तस्मादगृहीभूताः क्रियामहे इति एवं यद्यप्यगृहीभूतोपस्थापनां ते नेच्छन्ति तथापि तेषु तथा अनिच्छत्स्वपि गणप्रीतिकारकैर्मंदभिः स्थविरैः सविक्रैस्तयोः प्रधानामपि गणसाधूनामिच्छा पूर्यते द्वावप्यप्रीतिपरिहारार्थं गृहस्थीभूतावुपस्थाप्येतेऽर्थः । व्य० प्र० २ उ० । येषु स्थानेष्वपराधपदेषु पूर्वचरमाणां साधूनामुपस्थापना भवति तानि निरूपयितुमाह ॥

सा जेसि उवट्ठवणा, जेहिं द्वाणेहिं पुरिमचरिमाणं ।

पंचायामे धम्मे, आदेसतिगं च मे सुणसु ॥

सा उपस्थापना येषां भवति ते वक्तव्या येषु वा स्थानेष्वपराधपदेषु पूर्वचरमाणां साधूनां पञ्च यामे धर्मे स्थितानामुपस्थापना भवति तान्यपि वक्तव्यानि तत्र येषामुपस्थापना ते तावन्निर्दीयन्ते तथादेशत्रयं इदं वा पद् वा अत्वारो वा उपस्थापनापात्राणि भवन्ति । तथा आदेशत्रिकं मे इति मया वक्ष्यमाणं शृणु ।

तओ पारंचिया वुत्ता, अणवट्ठा य तिण्णि उ ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ॥ १ ॥

अदुवा वि य चरित्ते, जीवकाए समारभे ।

सेहे दसमे वुत्ते, जस्स उवट्ठावणा भणिया ॥ २ ॥

ये च तुर्यादेशकं यथो दुष्टप्रमत्तान्योऽन्यं कुर्वाणाः पाराञ्चिका उक्ताः १ ये च त्रयः साधर्मिकान्यधार्मिकान्यस्तेनाः-रूपा अनवस्थाप्याः ६ येन च दर्शनं सम्यक्त्वं केवलं संपूर्णमपि वान्तं ७ येन चारित्रं केवलं संपूर्णं मूलगुणविराधनया वान्तं ८ अथवा यस्य कश्चित् परित्यक्तमकृतसंयमव्यापार आकुट्टिकया कर्मेण जानीयात् पृथिवीकायादीन् समारम्भेत ९ यश्च शैक्षोऽनिरवधिद्वादशस दशमः १० इत्यतः । एतद्दशकं सत्यं यस्य उपस्थापना प्रथमचरमतीर्थंकरैः भणिता । द्वितीयादेशमाह ॥

जे य पारंचिया वुत्ता, अणवट्ठप्पा य जे विऊ ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ॥ १ ॥

अदुवा वि य चरित्ते, जीवकाए समारभे ।

सेहे छट्ठे मे वुत्ते, जस्स उवट्ठावणा भणिया ॥ २ ॥

ये च दर्शने पाराञ्चिकाः सामान्येन उक्ताः १ ये च विद्वांसोऽनवस्थाप्याः ४ येन च दर्शनं केवलं वान्तं ५ येन चारित्रं केवलं वान्तम् अथवा यस्य कृत्यो जीवकायान् समारभते एष शैक्षः षष्ठः ६ एते षट्कं प्रतिपत्तव्यम् । यस्य उपस्थापना द्वितीयादेशे भणिता । तृतीयादेशमाह ॥

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवले ।

चियत्तकिच्चे सेहे य, उवट्ठप्पा य आहिया ॥

दर्शने केवलं शेषे वान्ते यो वर्तते । यो वा चारित्रं केवलं वान्ते पाराञ्चिकानवस्थाप्ययोरनयोरन्तर्भावो विवक्षितो यश्च त्यक्तकृत्यः षट्कायविराधकः यश्च शैक्ष एते उपस्थाप्या उपस्थाप्या एतावन्त एवोपस्थाप्या आख्याताः । अथ तेषां मध्ये उपस्थाप्योऽप्रत्ययं चिन्तायामिदमाह ॥

केवलगहणकसिणं, जति वमती दंसणं चरित्तं वा ।

तो तस्स उवट्ठवणा, देसे वंतम्मि भयणा उ ॥

दर्शनचारित्रपर्यायोर्वा केवलं ग्रहणं कृत भवति इत्याह कृत्स्नं निःशेषमपि दर्शनं चारित्रं वा वमति तदा तस्योपस्थापना भवति देशे देशतः पुनर्दर्शनचारित्रे वा वान्ते भजना उपस्थापना भवति वा न वा । भजनामेव भावयति ॥

एगेव य किंचि पदं, सुयं व असुयं व अप्पदोसेणं ।

अविकोविदो कहितो, चोदिय आउट्टसुद्धे उ ॥

एकमेवाविसूत्रपद किञ्चित्सूत्रार्थविषयं वा पद श्रुतं वा अश्रुतं वा अल्पदोषेण कदाग्रहाभिनिवेशादिदोषाभावेन अकोविदोऽगीतार्थः कथयति पुनः चोदितः कथयन् आचार्यादिनाऽपि वितथप्ररूपणां करोषीति चोदितः सन् यदि प्रतिपद्यते तदा स मिथ्यादुष्कृतदानमात्रेणैव शुद्ध इति । तत्र दर्शनप्रत्याभोगेनानाभोगेन वा वान्तं स्यात् ॥

तत्रानाभोगेन वान्ते विधिमाह—

अणाभोएण मिच्छत्तं, सम्मत्तं पुणरागते ।

तमेव तस्स पच्छित्तं, जं मग्गं पडिवज्जई ॥

यदा धार्ता निह्नवान् साधुवेषधारिणो दृष्ट्वा यथैते वर्तन्ते साधवः एते इति बुद्ध्या तेषां सकाशे प्रव्रजितः स वन्दते साधुभिर्भणितः किमिदं निह्नवानां सकाशे प्रव्रजितः स आह अहमागमविशेषमजानन् ततः स मिथ्यादुष्कृतं कृत्वा दर्शनिनां समीपे उपसंपद्यत एवमनाभोगेन दर्शनं वमित्वा मिथ्यात्वं गत्वा सम्यक्त्वं पुनरागतस्य तदेव मिथ्यादुष्कृतमेव प्रायश्चित्तं समस्ति यं मार्गं प्रतिपद्यते न चैव तस्य अनवस्थाप्ये न मूल उपस्थापना कर्तव्या ॥

आभोगेन वान्ते पुनरयं विधि—

आभोगेण य मिच्छत्तं, सम्मत्तं पु[illegible] ।

उउमासं समईआ, कालाईआउ सा जवे सिज्जा ।
मासे व उवट्ठाणा, दुगुणदुगुणं पवज्जित्ता ॥

ऋतुबद्धे मासं समतीतानि यानि वासेन उपभुक्तानि वर्षाकाले ता चतुर्मासकालातीतानि कालातीतेन सा नवेऽप्युपस्था वसति । अन्ये तु पाठान्तरतः कल्पं व्याख्यान्ति । ऋतुवर्षयोः समतीता निजं कालं ऋतुबद्धे मासं वर्षाकाले चतुर इति शेषं मूलवत् । सैवोपस्थाना सैव मासादिकल्पोपयुक्ता उपस्थानवती भवति । कथमित्याह । तदूर्ध्वं द्विगुणद्विगुणमित्युभयकालसंपरिग्रहार्थं वीप्सा वर्जयित्वा प्रहत्य मासकल्पे मासवर्जनीया वर्षावस्थाने चतुर्मासिकद्वयमिति । भावार्थः । ॥१३॥ पं०व० (अधिकं वसइ शब्दे वक्ष्यते) । ।

उवट्ठिय– उपस्थित–त्रि० उप–स्था–क्त० । उप सामीप्येन स्थितः उपस्थितः । समाश्रिते, । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । आश्रिते, " निम्ममत्तमुवट्ठिओ " आतु० । सूत्र० । लग्ने, " उवट्ठिया मे आयरिया विज्जामंत तिगिच्छया " उत्त० २० अ० । प्राप्ते, " अमायारमुवट्ठिओ " उत्त० १२ अ० । "आभिओगमुवट्ठिया " द० ४ अ० । सम्यगनुष्ठानं कृतवति, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । प्रत्यासन्नीभूते, स० । सामीप्येन स्थिते, आव० १० अ० । प्रव्रज्यायां प्रविविक्षिषौ, स० । प्रह्वीभूते, अभ्युद्यते, पा० । "अहमवि नं उवट्ठिओ तं महव्वयउच्चारणं " ध० ३ अधि० । प्रासकरणावसरे, पञ्चा० १२ विव० ।

उवदहित्ता–उपदाहयितृ– त्रि० उपदाहके " अगणिकायेणं कायमुवदहित्ता भवति " अग्निकायेन तप्तायसा वा कायमुपदाहयिता भवति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उवणंद–उपनन्द–पुं० पालकग्रामवासिनि नन्दभ्रातरि, नन्दपाटके, धीवार प्रविष्टे नन्देन प्रतिलाभिते च । उपनन्दगृहे गोशालः पर्युषितान्नदानेन रुष्टस्तद्गृहदाहाय शशाप (वीरशब्दे चैतत्) स्थविरस्यार्यसंभूतविजयस्य द्वादश शिष्याणां द्वितीये शिष्ये । कल्प० ॥

उवणगर–उपनगर–अव्य० सामीप्ये, अव्ययी भाव. समासः नगरस्य समीपे, औ० ॥

उवणगरगाम–उपनगरग्राम–पुं० नगरस्य समीपमुपनगरं तत्र ग्राम उपनगरग्रामः । पुरोपकण्ठे ग्रामे, " चंपाए णयरीए उवणगरग्गामं उवागए " औ० । आ०चू० ॥

उवणच्चिज्जमाण–उपनर्त्यमान–त्रि० नर्तनं कार्यमाणे, औ०॥

उवणमंत–उपनमत्–त्रि० प्राप्नुवति, प्रश्न० आ० ४ द्वा० । ढौकमाने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

उवणय–उपनत–न० नृत्यप्रकारे, तं० ॥

–उपनय–पुं० गुणोत्कीर्त्तने, स्तुतौ, प्रव० १४१ द्वा० । उपसंहारे दृष्टान्तदृष्टस्यार्थस्य प्रकृते योजने, ॥ प्रव०६६ द्वा० । तथा न नयेनि या पक्षधर्मोपसंहारे, । तद्यथा अनित्यः शब्दः कृतकत्वाद् घटवत् तथा चायम् अनित्यस्वभावे कृतकत्वमपि न प्रयत्नाकाशवत् नचाऽयमिति । सूत्र०१श्रु०१३अ० । उपनयं वर्णयन्ति हेतोः साध्यधर्मिण्युपसंहरणमुपनय इति यथा धूमश्चात्र प्रदेश इति । र० । नयानां समीपे उपनयाः । सद्भूतव्यवहारोऽसद्भूतव्यवहारोपचरितसद्भूतव्यवहाराश्च्यनयत्रिके ॥ ·

तद्भेदव्यक्त्यमा यथा–

ये मार्गं सरलं त्यक्त्वो–पनयान् कल्पयन्ति वै ।
तत्संप्रवर्त्तिविरोधाय, तेषां जल्पः प्रतायते ॥ ७ ॥
नया न्यायानुसारेण, न यथोपनयास्तथा ।
निश्चयव्यवहारौ हि, तदध्यात्ममतानुगौ ॥ ८ ॥

ये च केचन कल्पकाः सरलं समस्तेतदुक्तलक्षणं मार्गं नयनिगमपन्थानं त्यक्त्वा विमुच्य उपचारादिग्रहीतुमिच्छयोपनयान् नयानां समीपे उपनयास्तान् कल्पयन्ति दिगम्बरशास्त्रे हि द्रव्यार्थिकः १ पर्यायार्थिकः २ नैगमः ३ संग्रहः ४ व्यवहारः ५ ऋजुसूत्रं ६ शब्दः ७ समभिरूढः ८ एवंभूतः ९ । इति नव नयाः स्मृताः । उपनयाश्च कथ्यन्ते नयानां समीपमुपनयाः सद्भूतव्यवहारः असद्भूतव्यवहार उपचरितसद्भूतव्यवहारश्चेति उपनयास्त्रिधा इति । तत्प्रपञ्चस्तद्विस्तार शिष्यबुद्धिव्याकुलनमात्रमेवास्ति तथापि विरोधाय समानतन्त्रत्वेन परिज्ञानाय तेषां नयानां जल्प उल्लापः प्रतायते स्वप्रक्रियया उच्यते इत्यर्थः ७ (नयेति) न्यायानुसारेण तन्मतीयमन्यमताभिप्रायेण नया नव सन्ति पूर्वोक्ता. ज्ञेयास्तथा उपनयास्त्रय एवं सन्ति तेऽप्युपनयाः सद्भूतव्यवहारादयस्त्रय इति । तथा चाध्यात्मकोऽपि मतभेदः कश्चिदस्ति तत्र च तदध्यात्ममतानुगौ तच्छैलीपरिशीलितौ नयौ निश्चयेन द्वावेव कथितौ तत्रैको निश्चयनय. १ अपरो व्यवहारनयश्चेति २ द्वावेव नाधिकौ । अभेदोपचारतया वस्तु निश्चीयत इति निश्चयः यथा " जीवः शिवः शिवो जीवो, नान्तरं शिवजीवयो " रिति । भेदोपचारतया वस्तु व्यवह्रियत इति व्यवहारः । यथा " कर्मबन्धो भवेज्जीवः, कर्ममुक्तस्तदा शिवः " इति ॥ द्र०५ अध्या० ॥

अथोपनयानां प्रकारमाह ।

त्रयश्चोपनयास्तत्र, प्रथमो धर्मधर्मिणोः ।
भेदाच्छुद्धस्तथाऽशुद्धः, सद्भूतव्यवहारवान् ॥ १ ॥
ज्ञानं यथात्मनो विश्वे, केवलं गुण इष्यते ।
मतिज्ञानादयोऽप्येते, तथैवात्मगुणा भुवि ॥ २ ॥
गुणी गुणी च पर्यायः, पर्यायी च स्वभावकः ।
स्वभावी कारकस्तद्वा–नेकद्रव्यानुगाविधा ॥ ३ ॥

तत्रेत्यधिकारसूचकविषयसप्तमीयम् । नयानां समीपमुपनयास्त्रयस्त्रिसंख्याकाः । तेषु त्रिषु प्रथम आद्यो धर्मधर्मिणौ च तयो र्भेदस्तस्मात् । धर्मधर्मिणोरसाधारणं कारणं धर्मः स च धर्मोऽस्यास्तीति धर्मी तयोरिति द्वन्द्वसमासेन भेदात् द्विधा द्विप्रकारः । एतावता यः प्रथमभेदो धर्मधर्मिभेदाज्ज्ञातः सोऽपि द्विविधो ज्ञेयः । एकः शुद्धोऽपरो द्वितीयोऽशुद्धः । कथंभूतः शुद्धस्तथाशुद्धश्च सद्भूतव्यवहारवान् सद् भूयते ऽनेनेति सद्भूतः व्यवह्रियत इति व्यवहारः सद्भूतश्च व्यवहारश्च सद्भूतव्यवहारौ शुद्धाशुद्धौ तौ विद्येतेऽस्येति सद्भूतव्यवहारवान् शुद्धयोर्धर्मधर्मिणोर्भेदाच्छुद्धसद्भूतव्यवहारः ॥ १ ॥ अशुद्धधर्मधर्मिणोर्भेदादशुद्धसद्भूतव्यवहारः ॥ २ ॥ सद्भूतत्वं चैकद्रव्यमपास्ति भिन्नद्रव्यसंयोगापेक्षा नास्ति । व्यवहारस्तु भेदोपचार्येत्यत्र निरुक्तिः ॥ १ ॥ (ज्ञानेति (यथा विश्वे जगति आत्मनः केवलं ज्ञानं गुण इति षष्ठीप्रयोगः । इदमात्मद्रव्यस्य ज्ञानमिति तथा मतिज्ञानादयोऽपि आत्मद्रव्यस्य गुणाः इति व्यवह्रियन्ते केवलज्ञाने यद्यपि न च शुद्धः आत्मास्ति । १ मत्यादयो ज्ञानानि केवलावरणविशेषिता व्यवहारा अशुद्धा उच्यन्ते इति ॥ २ ॥ (गुणेति) गुणो रूपादिः गुणी–घटः १ पर्यायः मृदाकुण्डलादिः पर्यायी कनकं २ स्वभावो ज्ञानं स्वभावी जीवः ३ कारकश्चक्रदण्डादिः कारकी कुलालः ४ अथवा

गुणगुणिनौ १ क्रियाक्रियावन्तौ २ जातिव्यक्ती ३ नित्यद्रव्यविशेषौ चेति ४ एवं एकद्रव्यानुगतभेदा उच्यन्ते ते सर्वेऽपि उपनयस्यार्था ज्ञातव्याः । अवयवावयविनौ इति अवयवादयो हि यथाक्रममवयव्याद्याश्रिता एव तिष्ठन्तेऽविनश्यन्तो विनश्यदवयव्याद्यनाश्रिता एव तिष्ठन्ते इत्यादि ॥

अथासद्भूतव्यवहारं निरूपयति ।

असद्भूत व्यवहारो, द्रव्यादेरुपचारतः ।
परपरिणतिश्लेष-जन्यो भेदो नवात्मकः ॥ ४ ॥

असद्भूतव्यवहारः स कथ्यते यः परद्रव्यस्य परिणत्या मिश्रितः अर्थात् द्रव्यादेर्धर्माधर्मादेरुपचारतः उपचारणात् परपरिणतिश्लेषजन्यः परस्य वस्तुनः परिणतिः परिणमनं तस्य श्लेषः संसर्गस्तेन जन्यः परपरिणतिश्लेषजन्यः । असद्भूतव्यवहारो कथ्यते । अत्र हि शुद्धस्फटिकसंकाशजीवद्रव्यस्य परश्लेषेन कर्म कथ्यते तस्य परिणतिः पञ्चवर्णादिरौदारिका तस्याश्लेषो जीवप्रदेशैः कर्मप्रदेशसंसर्गस्तेन जन्यः उत्पन्नः परपरिणतिश्लेषजन्यः असद्भूतव्यवहाराख्यो द्वितीयो भेदः कथ्यते । स नवधा नवप्रकारो भवति । तथाहि द्रव्ये द्रव्योपचारः १ गुणे गुणोपचारः २ पर्याये पर्यायोपचारः ३ द्रव्ये गुणोपचारः ४ द्रव्ये पर्यायोपचारः ५ गुणे द्रव्योपचारः ६ गुणे पर्यायोपचारः ७ पर्याये द्रव्योपचारः ८ पर्याये गुणोपचारः ९ इति । सर्वोऽपि असद्भूतव्यवहारस्यार्थो द्रष्टव्यः स्वत एवोपचारः पृथक् नयो न भवति मुख्याभावे सति प्रयोजने निमित्ते चोपचारः प्रवर्तते सोऽपि संबन्धाविनाभावः संश्लेषः संबन्धः परिणामपरिणामिसंबन्धः श्रद्धाश्रद्धेयसंबन्धः ज्ञानज्ञेयसंबन्धश्चेति । भेदोपचारतया वस्तु व्यवह्रियते इति व्यवहारः गुणगुणिनोर्द्रव्यपर्यायोः संज्ञासंख्यालक्षणप्रयोजनैः स्वभाववतोः कारकतद्वतोः क्रियातद्वतोर्भेदाद्भेदकः सद्भूतव्यवहारः । शुद्धगुणगुणिनोः शुद्धद्रव्यपर्याययोर्भेदकथनं शुद्धसद्भूतव्यवहारः २ तत्र उपचरितसद्भूतव्यवहारः सोपाधिकगुणगुणिनोर्भेदविषयः । उपचरितसद्भूतव्यवहारो यथा जीवस्य मतिज्ञानादयो गुणाः । निरुपाधिकगुणगुणिनोर्भेदको ऽनुपचरितसद्भूतव्यवहारो यथा जीवस्य केवलज्ञानादयो गुणाः । ४ शुद्धगुणगुणिनोः शुद्धद्रव्यपर्याययोर्भेदकथनमशुद्धसद्भूतव्यवहारः ५ [illegible] देहमिति ॥

अथ असद्भूतव्यवहारभेदान् विवृणोति ।

द्रव्ये द्रव्योपचारो हि, यथा पुद्गलजीवयोः ।
गुणे गुणोपचारश्च, भावद्रव्याख्यलेश्ययोः ॥ ५ ॥
पर्याये किल पर्यायो-पचारश्च यथा भवेत् ।
स्कन्धा उदाहृत्यास्य, गजवाजिमुखाः समे ॥ ६ ॥

हि निश्चितं द्रव्ये द्रव्योपचारः [illegible] द्रव्योपचारः द्रव्यस्य [illegible] पुद्गल[illegible] जीवः पुद्गलः पुद्गलात्मकः अत्र जीवे [illegible] पुद्गलद्रव्यस्य उपचारः जीवः पुद्गलमय [illegible] व्यवहारात् [illegible] ॥ १ ॥ गुणे गुणोपचारो गुणे [illegible] लेश्यायाः [illegible]

[illegible] पुद्गलगुणस्योपचारो ज्ञातव्यः ॥ ५ ॥ पर्याये पर्यायो[illegible] भरत्यादिके पर्यायस्य तदादिकस्यैवोपचारः यथा [illegible] पर्यायस्य तदादिकस्यैवोपचारः यथा गजवाजिमुखाः स्कन्धा उपचारादात्मद्रव्यस्य समानजातीयद्रव्यपर्यायस्कन्धाः कथ्यन्ते ते च आत्मपर्यायस्योपरि पुद्गलपर्यायस्य [illegible]रणात्स्कन्धा व्यपदिश्यन्ते व्यवहारात् ॥

अथ द्रव्ये गुणोपचारः ।

द्रव्ये गुणोपचारश्च, गौरोऽहमिति द्रव्यके ।
पर्यायस्योपचारश्च, अहं देहीति निर्णयः ॥ ७ ॥

यथाहं गौर इति उच्यतामहमित्यात्मद्रव्यम् तत्र गौर इति पुद्गलस्योज्ज्वलताख्यो गुण उपचरितः । ४ । अथवा द्रव्ये पर्यायोपचारः । अथ वा "अहं देहीति निर्णयः" इत्यत्र [illegible] रमद्रव्यं तत्रात्मद्रव्यविषये देहीति देहमस्यास्तीति देही इति पुद्गलद्रव्यस्य समानजातीयद्रव्यपर्याय उपचरितः ॥

गुणे द्रव्योपचारश्च, पर्यायेऽपि तथैव च ।
गौर आत्मा देहमात्मा, दृष्टान्तौ हि क्रमात्तयोः ॥ ८ ॥

गुणे द्रव्योपचारश्च तथा पर्याये गुणोपचारश्च । एवं [illegible] यामेद्भूतव्यवहारस्य भेदौ । अथ तयोरेवानुक्रमेण दृष्टान्तौ यथा "अयं गौरो दृश्यते स चात्मा" अत्र गौरमुद्दिश्यात्मनो विधाने यत्तदिह गौरतारूपपुद्गलगुणोपरि आत्मद्रव्यस्योपचार [illegible]मिति । ६ । पर्याये द्रव्योपचारो यथा "देहमिति आत्मा" [illegible]मिति देहाकारपरिणतानां पुद्गलानां पर्यायेषु विषयत्वेषु [illegible] द्रव्यस्योपचारः कृतः देहमेवात्मा देहरूपपुद्गलपर्यायविषय [illegible] द्रव्यस्यापौद्गलिकस्योपचारः कृत इति सप्तमो भेदः । ७ । "[illegible] सातत्येन गच्छति तांस्तान्पर्यायानित्यात्मा" अत्र पर्यायशब्द [illegible] भावनेदितानां गमनप्रयोगो यद्यपीदृस्तथापि [illegible] च ज्ञापनेन उपचारधर्मस्यैव प्राधान्यात् बहिः पर्यायान् [illegible] कर्मजशुभाशुभपुद्गलपरिणतगौरादिवर्णोपश्लिष्ट आत्मा [illegible] तदा गौर आत्मेति प्रतीतिर्जायते अन्यथा आत्मनः शुद्ध[illegible] कुतो गौरत्वध्वनिः । अत एव उपचारधर्मो देहमात्मेत्यत्र [illegible] दारिकादिपुद्गलप्रणीतं देहमौदयिकेनाश्रित आत्मा [illegible] तदा देहमात्मेति उपचारध्वनिः ॥ ८ ॥

अथाष्टमभेदोत्कीर्तनमाह ।

गुणे पर्यायचारश्च, मतिज्ञानं यथा तनुः ।
पर्याये गुणचारोऽपि, शरीरं मतिरिष्यते ॥ ९ ॥

गुणे पर्यायोपचारः पर्यायचार इति उपचारो [illegible] भीमसेन इति वत् । यथा मतिज्ञानम् तदेव शरीर[illegible] धर्मेन मतः कारणात् अत्र मतिज्ञानरूपात्मकगुणविषये [illegible]रूपपुद्गलपर्यायस्योपचारः कृतः । ८ । अथ नवमभेदो [illegible] पर्याये गुणोपचारः यथा हि एवंप्रयोगस्तथा [illegible] शरीरे तदेव मतिज्ञानरूपो गुणोऽस्ति अत्र हि शरीरा[illegible] विषये मतिज्ञानरूपाख्यस्य गुणस्योपचारः [illegible] पर्यायः तस्मिन् विषये मतिज्ञानाख्यो गुणस्तस्य [illegible] अत्र च प्रथमनवमविकल्पयोः समविषमक[illegible] [illegible] सहभाविनो गुणाः क्रमभाविनः पर्याया [illegible] च द्रव्येण क्रमभावित्वमपि द्रव्येणैव [illegible] पर्याया अपि द्रव्यस्यैव गुणपर्याययोः पर्यायगुण[illegible] मुख्यारोप्यव्यवहारः कृतः । यत्रोपचारस्तत्र [illegible] [illegible] पर्यारोपवत् । किं च मतिज्ञानमात्मन [illegible] [illegible] गुणः । शरीरं च पुद्गलद्रव्यस्य समवायिकारणं [illegible] [illegible] समवायिकारणमिति [illegible] । एवं [illegible]

ने देशे पारक्ष्येऽप्यारोपात् स्यात् [illegible] यथा मृ-
[illegible] न, तन्नाम्ना [illegible] यथा मृ-
[illegible] । इत्थमष्टधा [illegible] नवधा उप-
अथ तस्यैवासद्भूतव्यवहारस्य भेदत्रयं कथ्यते ।

असद्भूतव्यवहार, एवमेव त्रिधा भवेत् ।
स्वजातौ निजजातौ तथा—ऽन्यदुभयोर्निदेशयुक् ॥ १० ॥

असद्भूतव्यवहार एव पूर्वोक्तरीत्या त्रिधा त्रिप्रकारो भवेत्तत्र [illegible] यथा परमाणुर्बहुप्रदेशी कथ्यते [illegible] विजात्यसद्भूतव्यवहारो यथा [illegible] मूर्तं मतिज्ञानं [illegible] यथाहि [illegible] ।

[illegible] च एवान्यो, यथा मूर्तिमती मतिः ।
मूर्तैः [illegible] निष्पन्ना चेतनातः ॥ ११ ॥

यथा स [illegible] विजात्या [illegible] यथा या मूर्तिमती [illegible] तस्मान्मूर्तं [illegible] मतिज्ञानं [illegible] तृतीयभेदमाह [illegible] विजात्या सम-[illegible] व्यवहारः ।

अथ तृतीयमाह ।

स्वजात्या च विजात्याऽपि, असद्भूतोऽपरः ।
ज्ञेयाजीवेषु ज्ञानं, स्वव्यवहारकथादिव ॥ १२ ॥

स एव पुनरसद्भूतव्यवहारः स्वजात्या विजात्या च संबन्धितः [illegible] यथा जीवाजीवादि विषयं मतिज्ञानम् अत्र हि जीवो मति-[illegible] विजातिरस्ति । यद्यपि मतिज्ञानं [illegible] इत्युपचारः [illegible] स हि [illegible] पुनः [illegible] इति तथा विचार्येति भावार्थः ॥

अथोपचरितासद्भूतस्य भेदमाह ।

यथैकोऽपचरितो—ऽपरो हि विधीयते ।
स स्यादुपचरिताय—सद्भूतव्यवहारकः ॥ १३ ॥

यत्र पुनरेकेन उपचारेण कृत्वा द्वितीय उपचारो विधीयते स हि उपचरितोपचरितो ज्ञात उपचरितासद्भूतव्यवहार इति [illegible] भावार्थः ॥

अथोदाहरणमाह ।

स्वजात्या च विजात्या, सोऽहं पुत्रादिरस्मि वै ।
पुत्रादिकबान्धवा, मदीया निजिता इदं ॥ १४ ॥

उपचरितासद्भूतं स्वजात्या विजात्या उपचरितमद्भूतं [illegible] व्यवहारं ज्ञानं, न संबन्धत्वं यथा अहं पुत्रादि । [illegible] पुत्र इति [illegible] अहं पुत्रादिरिति संब-[illegible] । पुनः पुत्रादिकबान्धवा निजिता इमे मदीया [illegible] इति ॥

अथ विजात्या असद्भूतव्यवहारः ।

विजात्या किल वं वित्र, सोऽहं वस्त्रादिरुच्यते ।
वस्त्रादीनि मदीयानि, वस्त्रादयो ह्यथा ॥

विजात्युपचरितासद्भूतव्यवहारं प्रकटयति किल इति मन्ये [illegible] वस्त्रादीनि मदीयानि [illegible] उपचरितासद्भूतव्यवहारः [illegible] पुनः [illegible] पुनः [illegible] उपचरितासद्भूतव्यवहारो भवेत् इदं [illegible] मन्ते ॥

अथ मिश्रमाह ।

स्वजात्या विजात्या, [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] । पृ० ३ [illegible] न. ११ द० ११ ३० । [illegible] ॥

[illegible] ।

उपचरितं तु [illegible] ।
[illegible] कर्म ।
[illegible] ॥

[illegible]

"यस्यपात्रादिसंग्रहं न कुर्वन्ति श्रमणादिवत् भ्रमरादयुरिकापि- ने न गृह्णन्ति तद्वदेवेति तथा कस्मात्कर्म कुरुते यस्माद्धनार्थीति इह प्रथमं ज्ञातं समग्रसाधर्म्यं द्वितीयं देशसाधर्म्यं तृतीयं स- दोषं, चतुर्थं प्रतियायुत्तररूपमित्ययमेषां स्वरूपविभाग इति । इह देशतः संवादगाथा "चरियं च कप्पियं वा, दुविहं तत्तो चउव्विहेक्केकं । आहरणे तद्देसे, तद्दोसे चेव मुव्वासेत्ति ॥ ५ ॥ स्था० ४ ठा० । "उवणासोवणए चउव्विहे पन्नत्ते तं जहा तव्वत्थुतदन्नवत्थुए पडिणिभेदेहेउ" । स्था० ४ ठा० । (स्वस्व- स्थाने व्याख्या)

उवणंउ-उपनम्य-अव्य० स्थगयित्वेत्यर्थे, । सू० १ उ० ।

उवतल-उपतल-न० हस्ततलास्समन्तात्पार्श्वेषु, "हत्यतला उ समंता पासेसु अधया उवतलं भणति" । नि० चू० १ उ० ।

उवताव-उपताप-पुं० उप आधिक्ये तप-आधारे-घञ्-त्वरायां, भावे-घञ् सन्तापे, ण्यन्ततपेरच् । रोगे, मेदि० । करणे-घञ् । अशुभे, पीडने, रत्ना० । उपसर्गे, शारीरपीडनोत्पादने, ॥ सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

उवतीर-उपतीर-अव्य० सामीप्यादौ अव्ययी० । तीरसामीप्यादौ, "समणं गोयमा महातवो य तीरप्पभवे" भ० ५ श० ५ उ० ।

उवत्थड-उपस्तीर्ण-त्रि० उपशब्दः सामीप्यार्थस्तृञ् च आच्छा- दनार्थः । उप स्तृ उपतत्किर्निपनादिस्थानवरतस्थीहाराकेरपर्युपर्या च्छादिते, "आलिणा विलिणा उवत्थडासंयरा" भ० १ श० १ उ०

उवत्थिय-उपस्थित-त्रि० उपनते, "दसविहा रुक्खा उवभोग- त्ताए उवत्थिया" ॥ स० ॥

उवदंसण-उपदर्शन-न० उपनयनिगमनाभ्यां नि शङ्कं शिष्यबु- द्धौ स्थापने, सकलनयाभिप्रायावतारणतः पटुप्रज्ञशिष्यबुद्धि- षु व्यवस्थापने, नं० । स्था० ॥

उवदंसणकूड-उपदर्शनकूट-न० जम्बूद्वीपे मन्दरस्योत्तरेण नील- वतो वर्षधरपर्वतस्य द्वितीये कूटे, स्था० २ ठा० ।

उवदंसिज्जमाण-उपदर्श्यमान-त्रि० लोकैरन्योऽन्यं दर्श्यमाने, ज्ञा० १३ अ० ।

उवदंसिय-उपदर्शित-त्रि० उप सामीप्येन यथा श्रोतॄणां झटिति यथावस्थितवस्तुतत्त्वावबोधो भवति तथा स्फुटवचनैरित्यर्थः द- र्शितः श्रवणगोचरं नीतः । उपदिष्टे, "उवदंसिया भगवया पन्न- वणा सव्वभावाणं" । प्रज्ञा० १ पद । सकलनययुक्तिनिर्दर्शिते, । ग० २ अधि० । अनु० ॥

उवदंसेउं-अव्य० उपदर्शनं कृत्वेत्यर्थे "अंगुलीए उवदंसिय २ णिज्झाएज्जा" आचा० २ श्रु० ।

उवदंसेमाण-उपदर्शयमान-त्रि० उपदर्शनं कारयति, "पुरिसक्का- रपरक्कमं उवदंसेमाणे" स्था० ३ ठा० ॥

उवदीव-देशी-अन्यद्वीपे, दे० ना० ॥

उवद्दव-उपद्रव-पुं० उप-द्रु-भावे-अप् । उत्पाते, रोगारम्भकं, धातुवैषम्यजनिते विकारभेदे, उपसर्गे, स्था० ५ ठा० । आविये, । वृ० ४ उ० । मारणे, भ० ८ श० ७ उ० । तत्र प्रायश्चित्तं । "उवद्दवणं समणं चउत्थं" महा० ७ अ० ।

उवद्दवण-उपद्रावण- न० महापीडाकारणे, ध० ३ अधि० ।

उवद्दविय-अपद्रावित- त्रि० उत्त्रासिते, आव० ४ अ० ।

उवप्पयाण-उपप्रदान-न० उप-प्र-दा-ल्युट्-अभिमतार्थदानरूपे नीतिभेदे, विपा० ३ अ० । आ० म० प्र० ॥

उवप्पव-उपप्लव-पुं० उप-प्लु- अप् । भ्रमविषये, पु० "विकल्प तल्पमारूढः, शेषः पुनरुपप्लवः । द्वा० २४ द्वा० ।

उवप्पुयट्ठाणविवज्जण-उपप्लुतस्थानविवर्जन-न० उपप्लुतं स्व- चक्रपरचक्रविग्रहोत्पत्तेः दुर्भिक्षमारीतिजनविरोधादिभिरस्वस्थी- भूतं यत्स्थानं ग्रामनगरादि तस्य विवर्जनं परिहरणम् । सामा- न्यतो गृहिधर्मभेदे, " तत्र सामान्यतो गृहि-धर्मो न्यायार्जितं धनम् । इन्द्रियाणां जय उप-प्लुतस्थानविवर्जनम्" अत्यन्यज्य- माने हि तस्मिन् धर्मार्थकामानां पूर्वार्जितानां विनाशेन नव्यानां चानुपार्जनेनोभयलोकभ्रंश एव स्यात् ॥ ध० १ अधि० ।

उवभुत्त-उपभुक्त-त्रि० उप-भुज्-क्त । कृतोपभोगे वस्तुनि, । उपपादिते, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । उपभुक्तभोगे, स्था० ३ ठा० ।

उवभोग-उपभोग-पुं० उप-भुज्-घञ् । उपभोजने, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । उपेत्य अधिकं पुनरुपयुज्यमानतया भुज्यते इत्युपभोगः पुनः पुनरुपभोग्यवस्त्राङ्गनादौ, "सति भुज्ज इति भोगो, सो पुण आहारपुप्फमाईओ । उवभोगो उ पुणो पुण, उवभुज्जइ भवणवत्था- याई" उत्त ३३ अ० । उपा० । कर्म० । धर्म० । आ० चू० । था० ।

साम्प्रतमुपभोगादिभेदमाह-

उवभोगपरिभोगवए दुविहे पन्नत्ते तंजहा भोअणओ कम्मओ अ भोअणओ समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा तंजहा सचित्ताहारे १ सचि- त्तपडिबद्धाहारे २ अप्पोलिओसहिभक्खणया सचित्तस- म्मिस्साहारे ३ (पाठान्तरं) दुप्पोलिओसहिभक्खणया ४ तुच्छोसहिभक्खणया ५ । आव० ६ अ० ॥

उप भुज्यत इत्युपभोगः उपशब्दः सकृदर्थे वर्तते सकृद्भोग उप- भोगः । अशनपानादौ, अथवा अन्तर्भोग उपभोगः । आहारादौ, उपशब्दोऽन्तर्वचनः । ध० २ अधि० । आव० । गन्धकाषाय- वस्त्रं, तं० । (पृथ्वीकायानामप्कायानां चोपभोगः पुढवीकायशब्दे)

उवभोगंतराय-उपभोगान्तराय- न० अन्तरायकर्मभेदे, यस्यो- दयात्सदपि वस्त्रालङ्कारादि नोपभुङ्क्ते । उत्त० ३३ अ० । पं० सं० । कर्म० । स० ॥

उवभोगपरिभोगपरिमाण-उपभोगपरिभोगपरिमाण-न० उप- भोगः सकृद्भोगः स चाशनपानानुलेपनादीनां परिभोगस्तु पुनः पुनर्भोगः स चासनशयनवसनवनितादीनां तयोः परिमाणम् देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानभेदे, भ० ७ श० २ उ० । उपभुज्यते इत्यु- पभोगः । उपशब्दः सकृदर्थे वर्तते सकृद्भोग उपभोगः अशनपा- नादेः अथवान्तर्भोग उपभोगः आहारादेः उपशब्दोऽन्तर्व- चनः परिभुज्यत इति परिभोगः परिशब्दोऽसकृद्वृत्तौ वर्तते पुनः पुनर्भोगः परिभोगो वस्त्रादेः बहिर्भोगो वा परिभोगः वस्त्रालङ्का- रादेरत्र परिशब्दो बहिर्वाचकः । तत उपभोगपरिभोगयोः परिमाणं परिमाणम् । ध० २ अधि० । एतावदिह भोक्तव्यमुपभोक्तव्यं वा नातोऽन्यदिति करणे द्वितीये गुणव्रते, था० । इदं च द्विविधं भोजनतः कर्मतश्च । उप- भोगपरिभोगयोः साधनानि विषयाः तेषामुपार्जनाय यत्कर्म तत्कर्मणां चोपचारादुपभोगादिशब्दवाच्यत्वात्ततः उपभोगपरि- भोगव्रतमिति व्युत्पत्तिः (ध०) भोजनतः कर्मतश्च । भोगोपभोग- द्विधा उपभोगपरिभोगभेदात् तत्र उप इति सकृत् भोग आहारा- दीनां उपभोगः । परीत्य सकृद्भोगो भवनाङ्गनादीनामा- सेवनं परिभोगः । तत्र गाथामाह ।

मज्जम्मि य मंसम्मि य, पुप्फे य फले य गंधदाणे य ।
उवभोगपरिभोगे, बीयम्मि गुणव्वए निंदे ॥ २० ॥

तया तुच्छं असारं पुष्पं च फलं च ते आदौ यस्य तत् पुष्पफलादि । चः समुच्चये आदिशब्दान्मूलपत्रादिपरिग्रहस्तत्र तुच्छं पुष्पमरणिकरीरशिग्रुमधूकादिसंबन्धि तुच्छं फलम् । मधूकजम्बूटीवरकालुपककरमर्दकदूरीफलपिलुमकुरवालश्रोनिम्बूदरकचद्दुसादि २ माङ्गपि तन्दुलीयका- देय पत्रं बहुजीवसंमिश्रितत्वात् ३ त्याज्यम् । अन्यदप्येतादृशं [illegible]

[illegible] ।या

आमेति आमं च तद्गोरसं च आमगोरस तथ संपृक्तम्।आमगोरससंपृक्तम् । कच्चदुग्धदधितक्रसंमिलितम् । तद्विदलं केवलिगम्यसूक्ष्मजीवसंसक्तिसंभवात् हेयम् । उक्तं च संसक्तनिर्युक्तौ "सव्वेसु वि देसेसुं, सव्वेसु वि चेव तह य कालेसु । पुप्फियेसु आमगोरस-जुत्तेसु निगोअपंचिंदी" छिदलमपगं श्चयमाहुः "जम्मि उ पीलिज्जंते, नेहो नहु होइ बिंति तं विदलं । विदले वि हु उप्पन्नं, नेह जुअं होइ नो विदलं" १ इह हेयं [illegible] केचिज्जीवा हेतुगम्याः केचिदागमगम्याः । तत्र ये यथा हेतुगम्यास्ते स्वसमयवचनयैः प्रतिपादनीयाः आगमगम्येषु हेतुन हेतुगम्येषु त्वागममात्रं प्रतिपादयमानाविराधकः स्यात् । यतः "जे हेउवायपक्खम्मि, हेउओ आगमे अ आगमिओ । सो ससमयपन्नवओ, सिद्धंतविराहओ अन्नो" इति । आमगोरससंपृक्तद्विदले पुष्पितौदने अहर्द्वितयातीते दधि कथिताने च न हेतुगम्या जीवसद्भावः किन्त्वागमगम्य एव तेन तेषु ये उत्पद्यन्ते केवलिनिर्दिष्टा इति [illegible] [illegible] पूर्वं [illegible] श्लोकत्रयार्थः । [illegible] प्रतिपादितानि यथा "मद्यं मांसं नवनीतं, मधूदुम्बरपञ्चकम् । अनन्तकायमज्ञातफलं रात्रौ च भोजनम् ॥१॥ आमगोरससंपृक्त-द्विदलं पुष्पितौदनम् । [illegible] च वर्जयेत् ॥२॥ अन्यमकलादथ च । [illegible] फलं पुष्पं, पत्रं चान्यदपि त्यजेत् । [illegible] ॥३॥ इति संग्रहश्लोकेनोक्तम् । [illegible] सचित्ताचित्तमिश्रसचित्तः श्रावकोपूर्वं [illegible] पुष्पैः यथा चतुर्दशादिनियमाः । [illegible] ॥ (ध०) (सचित्तस्यादिः व्याख्याने) [illegible]

[illegible] १ दव्व २ विगइ ३ वाणह ४ तंबोल ५ वत्थ ६ कुसुमेसु ७ । वाहण ८ सयण ९ विलेवण १० बंभ ११ दिसि १२ न्हाण १३ भत्तेसु १४ ॥

[illegible]

थाऽपि रात्रौ न व्यापार्याणि सचित्तापरिणामादिरूपस्य [illegible] दिगवलनाया एव मुख्यता । प्रमादिना तु [illegible] सचित्तभक्षणे दोषस्तु अनेकजीवविराधनाकर [illegible] निर्वृत्तस्यैकस्मिन् पत्रफलादावसंख्यजीवविराधना [illegible] "जं भणियं पज्जत्तग, निस्साए वुक्कमंत अपज्जत्ता । [illegible] त्तो, तत्थ असंखा अपज्जत्ता" [illegible] तु यत्रैकोऽपर्याप्तस्तत्र तन्निश्राया नियमादसंख्येयाः स्युरित्याचाराङ्गवृत्त्यादौ प्रोक्तम् । [illegible] मयजीवविराधना तदाश्रितजन्तूनामित्यादि [illegible] घणादि वाऽसंख्यजीवात्मकमेव सदापि । "[illegible] झम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता । ते जइ [illegible] यूदीवे न मायंति ॥१॥ अद्दामलगपमाणे, पुढवीकाए [illegible] ते पारेवयमित्ता, जंबुद्दीवे न मायंति" [illegible] प्रियाजकमनदातशिष्यनिदर्शनम् । एवं [illegible] मिति प्रथमनियमः ॥ सचित्तविकृतिवर्ज [illegible] द्रव्यं त्रिप्रचटीरोटिकानिर्विकृतिकमोदक [illegible] करम्बकक्षैरेयादिक बहुधान्यादिनिष्पन्नमपि [illegible] पत्तेरेकैकमेव द्रव्यमेकधान्यनिष्पन्नान्यपि [illegible] मण्डकघरकघृतपूरेकलापूरिकादीनि [illegible] स्वादयत्वेन पृथक् २ द्रव्याणि फलकादौ तु [illegible] न्नास्वादव्यक्तेः परिणामान्तरानाबाध । [illegible] संप्रदायादिवशाद्द्रव्याणि गणनीयानि [illegible] त्यादिक द्रव्यमध्ये न गणयन्ति २, विकृतयो [illegible] दधि २ घृत ३ तैल ४ गुड ५ सर्वपक्वान्न ६ [illegible] हत्ति) उपानद्युग्मं मोचकयुग्मं वा [illegible] विराधनाहेतुत्वात्त्याज्यमेव श्रावकः ४ ताम्बूल [illegible] कत्थकादिस्वादिमरूपम् । ५ । वस्त्रं पञ्चाङ्गादि [illegible] कगाविचरादि येन न गण्यते । ६ । कुसुमानि [illegible] ष्टीपकादिषु हानि मन्नियमेऽपि देवपूजा कल्पते । ७ । [illegible] यान्यादि ८ शयनं खट्वादि ९, विलेपनं [illegible] पूजा कस्तूर्यादि तन्नियमे देवपूजादौ [illegible] कल्पते । १० । अब्रह्म दिवा रात्रौ [illegible] माणं सर्वतोऽम्बुद्दिशि वा [illegible] स्नानं तैलाभ्यङ्गादिपूर्वक देवपूजार्थं [illegible] कारणे च यतना रक्ष्या ॥ [illegible] किंतु रोगादिमिते [illegible] पञ्चपञ्च [illegible] दिनियमा यथाशक्ति [illegible] भाषि० । इदमपि [illegible] धारयानिषिद्धमाह ॥

भोअणओ समणोवासएणं [illegible] न मायावरिअव्वा तं जहा सचित्ताहारे १ स[illegible] पडिबद्धाहारे २ अप्पोलिओसहिभक्खणया [illegible] हारे (पानाहारम्)३ दुप्पोलिओसहिभक्खणया [illegible] सहिभक्खणया ॥

[illegible]

विषये भोगादिप्रमाणमपि वा तथा अपक्वौषधिभक्षणमपीदं च प्रतीतं सर्व सर्वमप्याहार इति पाठान्तरं सचित्तसंमिश्र आहारः सचित्तसंमिश्राहारः वृक्षादिपुष्पादिना संमिश्रो तथा दुष्पक्वं नधेनदिनयो दुष्पक्वा अभिन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता । तथा तुच्छौषधिभक्षणता तुच्छा असारा मुद्गनीमलनूपयः अत्र महती विराधना अल्पा च तृप्तिरित्येवंभूतस्थले कोऽप्यपायः संभाव्यते । "एत्थ सचित्तादीणं उदाहरणम्-एगो तिसरकवलो मे णाओ ताहे ताया तिगच्छो सायतं पेच्छइ सतो पडिपुच्छइ सो भणइ एत्तो कोडगं पेहं पउलिय केसियाओ साहूणाओ हंजाति सयाए पेणे भत्तं न किंचि भणिय पच्च भोजनत" इति गतम् । आव० ६ अ० ॥

सचित्तस्तत्प्रतिबद्धः, संमिश्रोऽभिषवस्तथा ।

दुष्पक्वाहार इत्येते, द्वितीये गुणव्रते ॥ ५० ॥

सह चित्तेन चेतनया वर्तते यः स सचित्तः । तेन सचित्तेन प्रतिबद्धः संबद्धस्तत्प्रतिबद्धः । सचित्तेन मिश्रः शबलः संमिश्रः । अभिषवोऽनेकद्रव्यसंधानानिष्पन्नः दुष्पक्वो मन्दपक्वः स चासावाहारश्चेत्यनीकारादुर्भेदनीयोऽयं द्वितीये स्वार्थे इकण् गुणव्रते भोगोपभोगपरिमाणाख्ये हेया इति शेषः। तत्र सचित्तः कन्दमूलफलादिः पृथिवीकायादिर्वा । इह च निवृत्तिविषयीकृतेऽपि सचित्ताहारे प्रवृत्तावतिचारत्वमथानं व्रतसापेक्षस्यानाभोगातिक्रमादिनिषिद्धप्रवृत्त्या अन्यथा तु भङ्ग एव स्यात् । तथापि एतस्मिन्सर्वाहारस्य कृतसचित्तपरिमाणस्य वा सचित्तमपि सचित्तं वाऽनाभोगादिना खादतः सचित्ताहाररूपः प्रथमोऽतिचारः । आहारशब्दस्तु दुष्पक्वाहार इत्यस्मादाकृष्य संबन्धः एवमुत्तरेष्वाहारशब्दयोजना भाव्या १ सचित्तप्रतिबद्धः सचेतनवृक्षादिसंबद्धो गुन्दादिः पक्वफलादिर्वा सचित्तान्तर्बीजः खर्जूराम्रादिः तदाहारो हि सचित्ताहारवर्जकस्यानाभोगादिना सावद्याहारप्रवृत्तिरूपत्वादतिचारः । अथवा बीजं त्यक्ष्यामि सचेतनत्वात्तस्य कटाहं त्वचेतनत्वाद्भक्षयिष्यामीति धिया पक्वं खर्जूरादिफलं मुखे प्रक्षिपतः सचित्तवर्जकस्य सचित्तप्रतिबद्धाहारो द्वितीयः । २ । संमिश्रोऽर्धपरिणतजलादिराईकदाडिमबीजकपूरणिकादिर्भिर्मिश्रः पूरणादिर्वा तिलमिश्रो यवधानादिर्वा एतदाहारोऽप्यनाभोगातिक्रमादिनाऽतिचारः । अथवा संभवत्सचित्तावयवस्याऽपक्वकणिकादेः पिष्टादिनाऽचेतनमिति बुद्ध्याहारः संमिश्राहारो व्रतसापेक्षत्वादतिचारः इति तृतीयः । अभिषवः सुरासौवीरकादिर्मांसप्रकारखण्डादिर्वा सुरा मद्यादिनिष्पादितं प्यष्टव्योपयोगो वाऽयमपि सावद्याहारवर्जकस्यानाभोगादिनाऽतिचारः चतुर्थः । ४ । तथा दुष्पक्वोऽर्धस्विन्नपृथुकतन्दुलयवगोधूमस्थूलमण्डककणकुक्कसादिर्वा दिक्प्रत्यपायकारी यावता चांशेन सचित्तस्तावता परलोकेऽप्युपहन्ति पृथुकादेर्दुष्पक्वतया संभवत्सचेतनावयवत्वात्पक्वत्वेनाऽचेतन इति भुञ्जानस्यातिचार इति पञ्चमः । ५ । केचित्त्वपक्वाहारमप्यतिचारत्वेन वर्णयन्ति । अपक्वं च यदग्निनाऽसंस्कृत एव च सचित्ताहारे प्रथमातिचारेऽन्तर्भवति तुच्छौषधिभक्षणमपि केचिदतिचारमाहुस्तुच्छौषधयश्च मुद्गादिकोमलफलिप्रभृतयः यदि सचित्तास्तदा सचित्तातिचार एवान्तर्भवन्ति । अथाग्निपाकादिनाऽचित्तास्तर्हि को दोष इति एवं रात्रिभोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वपि अनाभोगातिक्रमादिभिरतिचारा भावनीयाः । अयमतिचारव्याख्यानं तत्त्वार्थवृत्त्यानुसारेण ज्ञेयम् । आवश्यकपञ्चाशकवृत्त्यादिषु तु अपक्वदुष्पक्वतुच्छौषधिभक्षणस्य क्रमेण तृतीयाद्यतिचारत्वं दर्शितम् । तत्राऽपरिहारश्चिन्त्यम् । तत्प्रवृत्तौषधयो यदि सचेतनास्तदा सचित्तासन्नाद्विपदेनैवोक्तत्वात्पुनर्वचनमसंगतमथाचेतनास्तदा कोऽतिचारो निरवद्यत्वात्तद्भक्षणस्येति सत्यम् किं त्वाद्यावतीचारौ सचेतनकन्दफलादिविषयावितरे तु शाल्यादौषधिविषया इति विषयभेदो भेदोऽत एव मूलसूत्रे "अप्पउलिओसहिभक्खणये"त्याद्युक्तं ततोऽनाभोगातिक्रमादिनाऽपक्वौषधिभक्षणमतिचारोऽथवा कणिकादेरपक्वतया संभवत्सचित्तावयवस्य पिष्टत्वादिनाऽचेतनमिदमिति बुद्ध्या भक्षणे व्रतसापेक्षत्वादतिचारः । दुष्पक्वौषधिभक्षणभावना तु पूर्वोक्तैव तुच्छौषधिभक्षणे त्वित्थं न

[illegible]

किं तु यथाऽऽद्यद्वयस्योत्तरद्वयस्य च सचित्तत्वे समानेऽप्यनाभोगोपधिकृतो विशेष एवमस्य सचेतनौषधिताभ्यां समानत्वेऽपि अतुच्छतुच्छत्वकृतो विशेषो दृश्यस्तत्र च कोमलमुद्गादिफलीविशिष्टतृप्त्यकारकत्वेन तुच्छाः सचित्ता एवानाभोगादिना भुञ्जानस्य तुच्छौषधिभक्षणमतिचारः । अथवात्यन्तावद्यभीरुतया अचित्ताहारत्वाभ्युपगन्ता तत्र च यत्तृप्तिकारकं तदचित्तीकृत्यापि भक्षयतु सचेतनस्यैव वर्जनीयत्वाभ्युपगमाद्यत्पुनस्तृप्तिजनकासमर्थमप्यौषधीर्लौल्येनाचित्तीकृत्य भुङ्क्ते तत्तुच्छौषधिभक्षणमतिचारः । तत्र भावतो विरतेर्विराधित्वाद्द्रव्यतस्तु पालितत्वादिति पञ्चाशकवृत्तौ । अथ भोगोपभोगातिचारानुपसंहरन् भोगोपभोगव्रतस्य लक्षणान्तरं तद्गतांश्चातिचारानुपदर्शयितुमाह ॥

अमी भोजनमाश्रित्य, त्यक्तव्याः कर्मतः पुनः ।

खरकर्म त्रिधनपञ्च, कर्मादानानि तन्मलाः ॥ ५१ ॥

अमी उक्तस्वरूपाः पञ्चातिचारा भोजनमाश्रित्य त्यक्तव्या हेयाः । अथ कर्मतस्तानाह-तत्र भोगोपभोगसाधनं यद्द्रव्यं तदुपार्जनाय यत्कर्म व्यापारस्तदपि भोगोपभोगशब्देनोच्यते कारणे कार्योपचारात्, इति व्याख्यानान्तरं पूर्वमुक्तमेव । ततश्च कर्मतः कर्माश्रित्य भोगोपभोगोत्पादकव्यापारमाश्रित्येत्यर्थः । पुनः खरं कठोरं यत्कर्म कोट्टपालनगुप्तिपालनादिरूपं तत्त्याज्यं तन्मयास्तस्मिन् खरकर्मत्यागलक्षणे भोगोपभोगव्रते मलाः अतिचाराः त्रिघ्नाः त्रिगुणिताः पञ्चदशेत्यर्थः । कर्मादानानि कर्मादानशब्दवाच्या भवन्ति ज्ञेयः कर्मणां पापप्रकृतीनामादानानि कारणानीति कृत्वा तेऽपि त्यक्तव्या इति पूर्वक्रियान्वयः । ध० २ अधि० । अधुना कर्मतो यद्व्रतमुक्तं तदप्यतिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्यातिचाराननिधित्सुराह ।

कम्मओणं समणोवासएणं इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं जाणिअव्वाइं न समायरिअव्वाइं तंजहा इंगालकम्मे १ वणकम्मे २ साडीकम्मे ३ भाडीकम्मे ४ फोडीकम्मे ५ दंतवाणिज्जे ६ लक्खवाणिज्जे ७ रसवाणिज्जे ८ केसवाणिज्जे ९ विसवाणिज्जे १० जंतपीलणकम्मे ११ निलंछणकम्मे १२ दवग्गिदावणया १३ सरदहतलावसोसणया १४ असईपोसणया ॥ १५ ॥ आव० ६ अ०

(सूत्रव्याख्या इंगालकम्मादिषु शब्देषु)

उवभोगपरिभोगाइ(ति)रित्त-उपभोगपरिभोगातिरिक्त-न० उपभोगविषयभूतानि यानि द्रव्याणि स्नानप्रक्रमे उष्णोदकोद्वर्तनकामलकादीनि भोजनप्रक्रमेऽशनपानादीनि तेषु यदतिरिक्तमधिकमात्मादीनामनर्थक्रियासिद्धावप्यविपिष्यते तदुपभोगपरिभोगातिरिक्तम् । आत्मोपभोगातिरिक्ते, तदुपचारात्प्रमादचता-

स गवयशब्द वाच्य इति प्रतिपत्तेरप्युपमानफलत्वप्रसक्तेः अथात्र तच्छब्दवाच्यता इत्यतिदेशवाक्यादेव प्रतिपन्नेति नातिप्रसक्तिस्तर्हि गौरिव गवय इत्यतिदेशवाक्याद् गोसदृशार्थस्य गवयशब्दवाच्यतापि प्रतिपन्नेति नोपमानप्रमाणफलता अयं स गवयशब्दवाच्य इति प्रतिपत्तेः । तस्मात् स्मृतिरूपत्वादस्याः प्रतिपत्तेर्नैतस्या जनकस्य प्रमाणतेति अनुमानात्प्रामाण्यप्रतिपादनं न दोषायेत्यलमतिविस्तरेण ॥ सम्म० । सूत्र० ।

उवमादोस-उपमादोष-पुं० हीनाधिकोपमाभिधानलक्षणे सूत्रदोषे, आ०म०द्वि० । यत्र हीनोपमा क्रियते यथा मेरुः सर्षपोपमः । अधिकोपमा वा क्रियते यथा सर्षपो मेरुसन्निभः । अनुपमा वाऽभिधीयते यथा मेरुः समुद्रोपम इत्यादि । अनु० । विशे० । यथा काञ्जिकमिव ब्राह्मणस्य सुराऽपेया ॥ बृ०१उ० ।

उवमिय-उपमित-त्रि० उप-मि-क्त । सादृश्यानुयोगिनि, यथा चन्द्र इव मुखं तस्य चन्द्रसादृश्यानुयोगित्वात् ॥ वाच० ॥ उप-मि-भावे निष्ठाप्रत्ययः । उपमाने, विशे० ॥ उपमीयतेऽनेनेत्युपमितम् बाहुलकात्करणे निष्ठाप्रत्ययः । उपमाकरणे, क्षेत्रपल्योपमितं क्षेत्रोपमितम् । ज्यो० प० प्र० ॥

उवयाइय-उपयाचित-त्रि० कर्मणि क्त । उपगम्य प्रार्थिते, भावे क्त । उपगम्य याचने, न० देवाराधने, ज्ञा० १० अ० । पूजान्युपगमपूर्वकप्रार्थने, ज्ञा० ८ अ० ।

उवयाण-उपयान-न० सामीप्येन गमने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

उवयार-उपचार-पुं० उपचरणमुपचारः । उप-चर-घञ् । व्यवहारे, अधिगमे, "उवयारमइमंतपयत्थं जगट्ठिया भणंति । [illegible]" । [illegible] । पूजायाम, पंचा० ६ विव० । [illegible] । देवतापूजायाम, प्रश्न० सं० ३ द्वा० । [illegible] " पं० २० पाहु० । [illegible] । [illegible] प्रश्न० ६ [illegible] । [illegible] विव० । [illegible] ७ [illegible] । [illegible] । यथा—

[illegible] उवयारेण निच्छएण इह्रं ।

[illegible] ॥ ८५ ॥

[illegible]

घेन प्रत्ययस्थानरूपे [illegible], यथा मञ्चाः क्रोशन्ति [illegible] प्रत्ययानिष्ठे कथमचेतना मञ्चाः क्रोशन्ति मञ्चस्थाः पुरुषाः क्रोशन्ति । स्था० ।

उवयारमित्तग-उपचारमात्रक-न० लोकोपचारे [illegible] "उवचरइ कोणतितो, अहवा उवयारमित्तगं [illegible]"

उवयारसय-उपचारशत-न० औपचारिकवचने [illegible] " उवयारसयसंघणपउत्ताओ " । तं० ।

उवयारोवेयत्त-उपचारोपेतत्व-न० अग्राम्यताख्ये [illegible] वचनातिशये, स० । औ० ।

उवयालि-उपजालि-पुं० द्वारवत्यां वसुदेवस्य [illegible] जालिभ्रातरि, सच द्वारवत्यां नगर्यां वसुदेवस्य [illegible] देव्यां जातः पञ्चाशत्कन्याभिः परिणीतोऽरिष्टनेमेरन्ते प्रव्रजितः द्वादशाङ्गान्यधीत्य षोडशवर्षपर्यायो [illegible] सिद्धः । शेषं यथा गौतमस्य इत्यन्तकृद्दशासु चतुर्थे [illegible] तृतीये अध्ययने प्रतिपादितम् । अन्त० ४ [illegible] नगरे श्रेणिकस्य राज्ञो धारण्यां देव्यामुत्पन्ने पुत्रे च । [illegible] राजगृहे श्रेणिकस्य धारण्यां जातः अष्टकन्याः [illegible] श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके प्रव्रजितः [illegible] न्यधीत्य षोडशवर्षाणि श्रामण्यपर्यायं प्राप्य [illegible] वैजयन्ते विमाने देवतयोपपन्नः [illegible] तिं परिपाल्य महाविदेहे सेत्स्यतीति अनुत्तरोपपातिकदशा-सु प्रथमे वर्गे द्वितीयेऽध्ययने सूचितम् । अनु० ।

उवरइ-उपरति-स्त्री० उप-रम-क्तिन्-विरतौ, [illegible] आचा० । स० ।

उवरम-उपरम-पुं० उप-रम्-घञ्-अवृद्धिः । [illegible] नियमे, । विशे० विरमे, दर्श० ।

उवरय-उपरत-त्रि० उप-रम्-क्त । निवृत्ते । [illegible] उत्त० । " न हणे पाणिणं पाणे, भयवेराउ उवरए " [illegible] निवर्त्तितः । उत्त० ६ अ० । प्रायः सावद्ययोगेभ्यो [illegible] याव० ४ अ० । " उवरया मेहुणा उ " [illegible] द् धर्मात् अष्टादशविकल्पाब्रह्मोपरता । आचा० १ श्रु० [illegible] सामीप्येन रतः । स्वर्गस्थिते, "[illegible] मेहावी [illegible] यं कम्मं झोसेत्ति" आचा० १ श्रु० ३ अ० [illegible] । "[illegible] यरए तं झोसमाणे अय सर्वाति अइरागु " [illegible] यारम्भे कर्तव्ये उपरतः संकुचितगात्रः । [illegible] व्यवस्थिते उपरतः पापारम्भात् । आचा० १ श्रु० [illegible]

उवरयदंड-उपरतदण्ड-पुं० प्राणिन. [illegible] ति दण्डः । स च मनोवाक्कायलक्षण [illegible] मया । निवृत्तदण्डेषु, "उवरयदंडेसु [illegible] हिपसु वा निक्खहिपसु वा " आचा० १ श्रु० ४ अ० । [illegible]

उवरयमेहुण-उपरतमैथुन-त्रि० मैथुनाद्विरते, [illegible] समर्थोसि वहइ [illegible] उवरयमेहुणं [illegible]

उवराग-उपराग-पुं० उप-रञ्ज-घञ्-[illegible] [illegible] " प्रश्न० २ द्वा० । [illegible] [illegible] " आव० ४ अ० । [illegible] ना चरणे)

उवरि-उपरि-अव्य० [illegible] " [illegible] " [illegible] ४ ठा० । [illegible] [illegible] " प० ६ [illegible] । [illegible] [illegible] " पंचा० २ विव० । [illegible]

उवरिभासा–उपरिभाषा–स्त्री॰ गुरोर्भाषणानन्तरमेव विशेषभाषणरूपायां भाषायाम्, " अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि " ध॰ २ अधि॰ ।

उव(व)रिम–उपरितन–त्रि॰ ऊर्ध्वभवे, स्था॰ १० ठा॰ ।

उवरिमउवरिमगेविज्ज–उपरितनोपरितनग्रैवेय–पुं॰ नवानां ग्रैवेयकाणामन्तिमे, स्था॰ ए ठा॰ ।

उवरिमउवरिमगेवेज्जविमाणपत्थड–उपरितनोपरितनग्रैवेयविमानप्रस्तट–पुं॰ नवमे ग्रैवेयकविमानप्रस्तटे, स्था॰ ए ठा॰ ।

उवरिमग–उवरिमक–पुं॰ उपरिमा एव उपरिमकाः । उपर्युपरिवर्तिदेवलोकनिवासिषु देवेषु, " बहुययरं उवरिमगा– उड्ढं च सकप्पथूभाए " आ॰ म॰ प्र॰ । विशे॰ ।

उवरिममज्झिमगेवेज्ज–उपरिममध्यमग्रैवेय–पुं॰ अष्टमे ग्रैवेयकदेवे, स्था॰ ६ ठा॰ ।

उवरिममज्झिमगेवेज्जविमाणपत्थड–उपरिममध्यमग्रैवेयविमानप्रस्तट–पुं॰ अष्टमे ग्रैवेयविमानप्रस्तटे, स्था॰ ६ ठा॰ ।

उवरिमहिट्ठिमगेविज्ज–उपरिमाधस्तनग्रैवेय–पुं॰ सप्तमे ग्रैवेयके, स्था॰ ६ ठा॰ ।

उवरिमहिट्ठिमगेविज्जविमाणपत्थड–उपरिमाधस्तनग्रैवेयविमानप्रस्तट–पुं॰ सप्तमे विमानप्रस्तटे, स्था॰ ६ ठा॰ ।

उवरिमहेट्ठिल्ल–उपरिमाधस्तन–त्रि॰ ऊर्ध्वाधोवर्तिनोः, " उवरिमहेट्ठिल्ले खुड्डुगपयरेसु " उपरिमो यमवर्धमानयोरूर्ध्वं प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता अधस्तनश्च यमवर्धमानत्वाधः प्रतरवृद्धिः प्रवृत्ता तत्रैतयोरुपरितनाधस्तनयोः क्षुल्लकप्रतरयोः शेषापेक्षया लघुतरयो रज्जुप्रमाणायामविष्कम्भयोस्तिर्यग्लोकमध्यभागवर्तिनोः, । भ॰ १३ श॰ ४ उ॰ ।

उवरिमागार–उपरिमाकार–पुं॰ उपरितनेषु वत्समाद्यादिरूपेष्वाकारेषु, " तेसि णं दाराणं उवरिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया " रा॰ ।

उवरियलग्ग–उपरितलग्न–न॰ गृहस्य पीठबन्धकल्पे स्थाने, "जंबूदीवप्पमाणा उवरियलग्गेण" भ॰ २ श॰ ८ उ॰ ।

उवरिल्ल–उपरितन–त्रि॰ उपरिशब्दात् । सिद्धहैम॰ ८।२। १६३ । भवेऽर्थे नाम्नः परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवत इति भवार्थे इल्लप्रत्ययः । ऊर्ध्वभवे, प्रा॰ । " उवरिल्लं तारारूवं चारं चरति " स्था॰ ९ ठा॰ । अनु॰ । "उवरिमं सुयं वाएइ उवरिल्लं सुयं जहा दसवेयालियस्स आवस्सगं" नि॰ चू॰ १९ उ॰ ।

उवरुज्झंत–उपरुध्यमान–त्रि॰ उप-रुध-कर्मणि-यक्-शानच् । समनुप्रादुधः ८ । ४ । ४७ । इति उप॰ परस्य कर्मणि ज्झो वा पक्षे उपरुध्यिज्जंत । निरुध्यमाने, आक्रियमाणे, प्रा॰ ।

उवरुद्द–उपरौद्र–पुं॰ यस्तु नारकाणामङ्गोपाङ्गानि भनक्ति सोऽत्यन्तरौद्रत्वादुपरौद्र इति । षष्ठे परमाधार्मिके, भ॰ ३ श॰ ६ उ॰ । तत्स्वरूपं यथा–

भंजंति अंगमंगाणि, ऊरू बाहू सिराणि करचरणा।
कप्पेंति कप्पणीहिं, उवरुद्दा पावकम्मरया ॥ ७५ ॥

अथोपरुद्राख्याः परमाधार्मिकानामङ्गप्रत्यङ्गानि शिरोबाहूरुकादीनि तथा करचरणांश्च भञ्जन्ति मोटयन्ति पापकर्मेषाः कल्पनीभिः कल्पयन्ति पाटयन्ति तथास्त्येव दुःखोत्पादनं यत्ते न कुर्वन्तीति ॥ सूत्र॰ १ श्रु॰ ५ अ॰ । आव॰ । आ॰ चू॰ । प्रश्न॰ ।

उवरुवरि–उपर्युपरि–अव्य॰ निरन्तरमर्थे, " उवरुवरिसंगइरियअतिथिगचक्खुपहभोच्छरंतं " प्रश्न॰ ३ द्वा॰ ।

उवरोह–उपरोध–पुं॰ उप॰ रुध–घञ्–आवरणे, अनुरोधे, व्याघाते, सू॰ १ उ॰ । बाधायाम्, विशे॰ । संघट्टनादौ, "भूओवरोहरहिए" भूतानि पृथिव्यादीनि उपरोधस्तत्संघट्टनादिलक्षण । आव॰ ४ अ॰ । परचक्रेण वेष्टने, ।

ग्रामादेरुपरोधे सति भिक्षाटनादिविधिमाह ।

(सूत्रम्) गामगस्स वा जाव रायहाणीए वा बाहिया । सेणं संनिविट्ठं पेहाए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीए वा तद्दिवसं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवायणाइ वित्तए जो खलु निग्गंथो वा निग्गंथी वा तं रयणिं तत्थेव उवायणाइ उवातिणंतं वा साइज्जति से दुहतो वि अइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं ॥

अस्य संबन्धमाह ।

उवरोहभया कीरइ, सप्परिखे पुरवरस्स पागारो ।
तेण र सुत्तेण सुत्तं, अणुअत्तइ उग्गहो जं च ॥

पूर्वसूत्रे प्राकारः प्राकारपरिखा चोक्ता स च प्राकारः सपरिखोऽपि पुरवरस्योपरोधः परचक्रेण वेष्टनं तद्भयात्क्रियते तेन कारणेन र इति पादपूरणे ततः सूत्रमिदमारभ्यते । यथावग्रहः पूर्वसूत्रेष्वनुवर्तते अत्रापिच्छित्र एवागच्छतीति प्रायः । यतो यथा रोधके राजावग्रहमनुज्ञाप्य बहिर्निर्गम्यते प्रविश्यते वा तथानिधीयते । अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । सेशब्दोऽथशब्दार्थे अथ ग्रामस्य वा यावद्राजधान्या वा यावत्करणान्नगरस्य वा खेटस्य वा इत्यादिपरिग्रहः । एतेषामन्यतरस्य बहिः सेना राजकटकमाकारं रोधकं त्वामन्निविष्टं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा तद्दिवसं भिक्षाचर्यायां गत्वा प्रत्यागन्तुं नो नैव (से) तस्य विवक्षितस्य भिक्षोः कल्पते तां रजनीं तत्रैवोपादद्याति उपादद्यन्तं वा स्वादयते स द्विधा आज्ञानिष्क्रमन् जिनसीमानं राजसीमानं च विलुम्पन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानमुद्घातिकमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यविस्तरः ।

सेणादी गम्मिहिई, खिलुप्पायं इमे वियाणित्ता ।
आसेवे ओवेपरिय–जयणा णिग्गमे गुरुगा ॥

कश्चित् मासकल्पक्षेत्रे स्थितैर्ज्ञातं सेनापरचक्रमत्र समायास्यति आदिशब्दाद्दस्युप्रमर्दं वा क्षेत्रादिभयं वा भविष्यति । एतमादौ कारणे वयमप्यतो गमिष्यामीति कृत्वा अनागतमेव ततः क्षेत्राभिर्गन्तव्यं कथं पुनरनागतं ज्ञायते इत्याह क्षेत्रस्योत्पाताः परचक्रागमनसूचकानि चिह्नानीत्यर्थः । प्राणिवधादिकृत्यकथासं प्रमाद्येत । अकाले तरुणं पुष्पफलानि आपन्ने महता शब्देन भूमिः कम्पते । समन्ततः क्रन्दितकूजिताः शब्दाः श्रूयन्ते इत्यादीनि सत्त्वानि यत्र क्षेत्रोत्पातममुं विज्ञाय निर्गन्तव्यम् । अथ न निर्गच्छन्ति ततोऽप्यथ प्रमर्दयेत् रोधिकनये परचक्रागमने ज्ञातेऽपि निर्गमनमकुर्वतां चतुर्गुरुकाः ।

आणाइणो य दोसा, विराहणा होइ संजमायाए ।
असिवाहिम्मि पविट्ठे, अधिकारो होइ भत्ताए ॥

आज्ञादयश्च दोषाः विराधना च संयमात्मविषया भवति संयमविराधना तुच्छे भक्तपाने भक्तान्यमपि भक्तपानीयम् । शृङ्खोपाधिस्यादिका आत्मविराधना परितापमहादुःखादिका आर्द्रा॰

[illegible] अधिकारः [illegible] । [illegible] सम्पन्नं प्रक- [illegible] यथा ह्रयते [illegible] ॥

[illegible] अविरदवादिविमोक्षणं ।
[illegible] ॥

[illegible] अविसंवादिता [illegible] निरूपितं [illegible] अथवा [illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

अथ [illegible] ।

पच्छसा सांत थरिया, अह सजयं [illegible]
अमवीए व सजयम्मि व, थंति [illegible] ॥

संवर्तस्यान्तः प्रच्छन्ने प्रदेशे [illegible] नास्ति ततः संवर्तस्य बहिर्गत्वा [illegible] ततोऽन्तः संवर्तस्तत्समं [illegible] नेतव्यम् । अथ नास्ति [illegible] क्रियते । ततोऽर्द्धं साधवो [illegible] वा भावैकमहाकेषु [illegible] ।

काले अपहुप्पंते, जए य सन्ने य [illegible] ।
कप्पुपरित्तोयणाई, काउं [illegible] ॥

अथ [illegible] काले [illegible] मो वा संवर्ते सार्थः स [illegible] कृत्वा [illegible] सर्वोऽपि [illegible] तेषां [illegible] परित्यजन ।

पत्तेयं बहुगा [illegible] ॥
[illegible] गुरुणेगो वा [illegible] ॥

प्रत्येकं यदि [illegible] निर्विशेषाः [illegible] गुरवोऽपि [illegible] ।

[illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible]

दि। वाष्टनवेगः सहस्रयोधी नेन नादृशो भाकल्पे गच्छसंरक्षणा- र्थं करणं शिक्षणं तेषां विधेयम् । गतं संवरद्वारम् ।

अथ नगररोधकद्वारमाह-

संवट्टणिग्गयाणं, णियट्टणे अट्टरोहजयणाए ।
वसही भत्तट्ठणया, थंडिल्लविगिंचणा भिक्खा ॥

ये मासकल्पप्रायोग्या क्षेत्रान्निर्गत्य संवर्त्ते स्थितास्ते संवर्त्तनि- र्गता उच्यन्ते तेषां तत उत्थितानामवस्कन्दादिभयेन भूयोऽपि संवर्त्तान्नगरं प्रतिनिवर्तना भवति । यद्वा ग्लानादिभिः कारणैः अधममेव नगरान्न निर्गतास्ततो नगरवसनाऽष्टौमासान् रोधके यतनया वस्तव्यं । भवति सा च यतना वसतिभक्तार्थनस्थण्डिल- विवेचनभैक्ष्यविषया कर्तव्या । तत्र वसतियतनां तावदाह-

हाणीजाते कडा, दो दारा कडगचिलिमिली वसना ।
तं चेव एगदारे, मत्तगसुत्तिणं च जयणाए ॥

रोधके तिष्ठद्भिरष्टौ वसतयः प्रत्युपेक्षणीयास्तासु प्रत्येकमृतुबद्ध- मासं मासमासितव्यं अष्टानामलाभे सप्त एवं यावत् तावदेक- स्यं यावत् संयतानां संयतीनां च (एकट्ठति) एकैव वसतिर्भ- वति । तस्यामेकस्यां वसतौ स्थितानां द्वे द्वारे भवतः । अपान्तराले कटकचिलिमिलिका वा वृषभाः कुर्वन्ति । अथ द्वारद्वयं न भवति तत एकद्वारे समवस्थिं कुर्वन्ति । कायिकभूमेरप्यभावे मात्रकेण यतन्ते यतनया च स्वयं कुर्वन्ति । इति निर्युक्तिगाथा समासार्थः ।

अथ भाष्यकार एनामेव विवृणोति-

रोहे उ अट्ठमासे, वासासु सुत्तमित्तोणि वा जंति ।
परचक्करुद्धेवि पुरे, हाविंतिणि मास कप्पंतु ॥

अष्टावृतुबद्धिकान् मासान् रोधयित्वा रोधं कृत्वा ततो वर्षासु नृपाः

[illegible]

भिक्खस्स व वसहीए, असती सत्तेव चउरो जा ।
वेकालंतालंभे, एक्केक्कगस्साणुगाउ संजोगा ॥

भैक्ष्यस्य वा वसतेर्वा असति सप्त प्रत्युपेक्षणीयास्तदभावे षडादिपरिहाण्या चतस्रो यावदेका प्रत्युपेक्षणीया । किमुक्तं भवति वसतयो भिक्षाचर्याश्च यदष्टौ न प्राप्यन्ते तत एकैक- परिहाण्या यावदेका वसतिरेका भिक्षाचर्या । अत्र च एकैक- स्यालाभे अलाभे वा अनेके संयोगा भवन्ति । तथाहि अष्टौ वसतयोऽष्टौ भिक्षाचर्याः, अष्टौ वसतयः सप्तभिक्षाचर्याः, अष्टौ वसतयः षड्भिक्षाचर्याः, एवं यावदष्टौ वसतय एका- भिक्षाचर्या, एवमष्टौ भङ्गा भवन्ति एते च वसतेरष्टकमभ्यु- ता लब्धाः सप्तकादिभिरप्येकैकपर्यन्तैरेवमेवाष्टावष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते सर्वसंख्यया भङ्गकानां चतुःषष्टिरिति । चतुष्- ष्टिमश्च भङ्गक एका वसतिः एका भिक्षाचर्येति लक्षणः । सा- चैका वसतिः संयतानां संयतीनां च पृथक् भवति । अथो- भयेषामपि योग्या वसतिः प्रत्येकं नावाप्यते तत एकत्रापि व- स्तव्यम् । तत्र यतनामाह-

एगत्थ वसंताणं, पिह दुवारासतीयमयकरणं ।
मज्झेण कडगचिलिमिलि, तेसु न उ थेरखुड्डीओ ॥

संयतानां संयतीनां च एकत्र वसतामियं यतना ये द्विविच- तुः शालादिकं पृथक्द्वारं तद्गृहं सदा तत्रान्तरे कटकं चिलिमि- लीं वा दत्वा तिष्ठन्ति । पृथग्द्वारस्याभावे (सयकरणंति) स्वयमेव कुड्यं भित्त्वा द्वितीयं द्वारं कर्तव्यं गृहमध्ये च ... भावे कटकचिलिमिलिका वा दातव्या तयोश्च ...

मिलिकाया वा आसन्नयोरुभयोः पार्श्वयोर्भागादेकस्मिन् स्थवि- राः साधवो द्वितीये च क्षुल्लिकाः संयत्यो भवन्ति । एतच्चाग्रे व्य- क्तीकरिष्यते ॥

अथ तत्रैव 'एगदारेत्ति' पदं व्याख्याति-

दारदुयस्स तु असती, मज्झे दारस्स कडगजुत्ती वा ।
णिक्खमपवेसवेला, ससद्दपिंडेण सज्झाओ ॥

यदि द्वारद्वयं न भवति स्वयं च पृथग्द्वारं कर्तुं न शक्यते । ततस्तस्यैकद्वारस्य मध्ये कटकं पोत्तिकां वा चिलिमिलीं दत्वा द्विधा विभजनं विधेयम् । तत्रार्द्धेन साधवो निर्गच्छन्ति अर्द्धेन संयत्य इति । अथ संकीर्णा सा वसतिः नवा विभक्तुं शक्यते ततः परस्पर निर्गमप्रवेशवेलायां वर्जयन्ति यस्यां वेलायां संयता निर्गच्छन्ति तस्यां न संयत्य इति निर्गच्छन्तश्च शब्दं कुर्वन्ति पिण्डे न च स्वाध्यायं कुर्वन्ति शृङ्गारकथां न कुर्वन्ति । न वा पठन्ति । अथ स्वयं च यतनयेति पदं व्याचष्टे ॥

अंतम्मि व मज्झंमि व, तरुणी तरुणा य सव्ववाहिरतो ।
मज्झे मज्झिमथेरा, खुड्डीखुड्डा य थेरा य ॥

यास्तरुण्यस्ता अन्ते वा मध्ये वा भवन्ति तरुणास्तु सर्वे बाह्य- तः कर्त्तव्याः ततो मध्ये मध्यमाः स्थविराः क्षुल्लिकाश्च माध्यस्ततः क्षुल्लकाः स्थविराश्चशब्दान्मध्यमास्तरुणाश्च भवन्तीत्यक्षरार्थः भावार्थस्तु वृद्धविवरणादवगन्तव्यः । तच्चेदम् । "तरुणीओ अंते वा सुविज्झति मज्झे व तत्थ अंते ताव भणइ एगम्मि तरुणी वय- विज्झति तासिं आरतो मज्झिमाओ तासिं आरतो थेरीओ तासिं आरतो खुड्डीओ खुड्डीण आरतो थेरा थेराणं आरतो खुड्डा । तेसि- म्मि आरतो मज्झिमा तेसिं आरतो तरुणा एवं सव्वे तरुणीओ तरु- णा य अंते जाया इयाणिं जइ मज्झे तरुणीओ उवविज्झंति तो ता- सिं उभयतो मज्झिमिया उ तासिं बाहिं थेरीओ तासिं बाहिं थेरा तासिं उभयतो खुड्डीओ तासिं परिक्खेवेण थेरा तेसिं उभओ खुड्डा तेसिं बाहिं मज्झिमा तेसिं परिक्खेवेण तरुणाए सारत्ति वसंताण जयणत्ति ॥

अथ मात्रकपदं व्याख्याति-

पत्तेयसमणदिक्खिय-पुरिसा इत्थी य सव्वएगत्थ ।
पच्छण्णकडगचिलिमिलि, मज्झे वसभा य मत्तेणं ॥

यत्रोपाश्रयाणामल्पतया राजकीय आदेशो भवेत् ये केचित्पार- ग्रिहास्ते सर्वेप्येकत्रैव तिष्ठन्तामिति तत्र यदि प्रत्येकाः स्त्री- वर्जिताः निर्ग्रन्था शाक्यादयो दीक्षितपुरुषाः सर्वेप्येकस्यां वस- तौ स्थिताः याश्च पार्श्वस्थ्यः स्त्रियस्ता अपि सर्वा एकत्र स्थितास्तत्र इयं यतना । यः प्रच्छन्नः प्रदेशस्तत्र साधुभिः स्थातव्यं तस्य प्रच्छन्नस्याभावे मध्ये कटकं चिलिमि- लिकां वा वृषभाः कुर्वन्ति कायिकभूमेरभावे दिवा रात्रौ च मात्रकरणे वृषभा यतन्ते ।

पच्छन्नअसतिनिण्हग, बोडियभिक्खूअसोयसोया य ।
पन्नरदव्वउड्डगादि, गरहा य मझंतरं एवं ॥

प्रच्छन्नस्य कटकचिलिमिलिकयोश्चाभावे निह्नवेषु तिष्ठन्ति त- दभावे बोटिकेषु तदभावे भिक्षुकेषु एतेष्वपि पूर्वमशौचवादिषु कुर्वन्ति च स्थिता आचमनादिषु ... न शौ- ... उड्डुकं कलकं तत्र मुञ्चन्ते वा ... प्रवचन- ... चयादितो जुगुप्सा ... (...) ... स्यागर्हा परिहृता भवति ... एवं क्षुल्लकादिः

अथ पत्तेयमन्यतदितिस्थियत्ति पदं व्याख्याति ।

पासंडी पुरिसाणं, पासंमित्थीण वा वि पत्तेगं ।
पासंडित्थिपुमाणं, एक्को होंति मा जयणा ॥

[illegible] पाखण्डिपुरुषाणां वा प्रत्येकं स्थितानां पा- [illegible] पाखण्डीपुरुषाणामेकतः स्थितानां वा इयं यतना भवति ।

जे जह अन्नायवादी, साधम्मी वा वि जत्थ बाहिं वा ।
मा [illegible] हद्दकाल्लिसु, वुग्गहोणावसज्जाओ ॥

[illegible] जीवादिपदार्थास्तित्वयादित्वेने- [illegible] साधर्मिकास्तेषु तेषां मध्ये साधुभिर्या- [illegible] तत्र द्वयोरपि [illegible] भवति [illegible] भवन्ति । इदमेव व्याचष्टे न विग्रहाः [illegible] कलहो न कर्तव्यो नैव च [illegible] । [illegible] यतना । [illegible] यतनापि पउ- [illegible] ।

अथ [illegible] ।

[illegible] पत्तेयं [illegible] कुरुकुयाय ।
[illegible] पदेसु ॥

[illegible] "[illegible]" इत्यादिना [illegible] । प्रथम [illegible] भवति [illegible] यतना [illegible] कर्तव्या । [illegible]

[illegible] आभोगं ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] पदेसु ॥

[illegible]

पि पायरिंडमिरगडे गत्तायां शवं परित्यज्य [illegible] वा दीर्घिकायां वा नद्यां वहन्त्यां ज्वलति [illegible] । [illegible] न लभ्यते [illegible]

[illegible]

अन्नाए परलिंगं, उवओगेवा तुलतुमंन्त ।
णाते उड्डाहो वा, अयमो पत्थार दोसो वा ॥

यद्यसौ तत्राज्ञातस्तदा परलिङ्गं क्रियते [illegible] मुहूर्त्तलग्नं तोलयित्वा [illegible] कर्तव्यं [illegible] भिष्यामीति कृत्वा यो [illegible] [illegible] जायते । एतद्दोषपरिहरणार्थं [illegible] ।

अथ भिक्षाचारमाह-

न वि को वि कंवि पुच्छति, णिंत [illegible] ।
आसंकिते पडिसेहो, णिक्कारणकारणे [illegible] ॥

बोधके अन्तर्नगराभ्यन्तराद्बहिर्निर्गच्छन्तं [illegible] नगरान्तःप्रविशन्तं न कोऽपि कंचित्पृच्छति । [illegible] बहिरन्तर्वा भिक्षामटन्ति । यत्र पुनर्[illegible] आगतो वेश बहिर्गतः सन् किमपि [illegible] निर्गच्छति । ईदृशे आशङ्किते निष्कारणे प्रतिषेधः [illegible] कारणे तु यतना वक्ष्यमाणा भवति । [illegible]

पउरणपाणगमणा, चउरो मासा हवंति [illegible] ।
मास इयरे य सत्ता, कुलगणसंघाय [illegible] ॥

प्रचुरान्नपाने लभ्यमाने यदि बहिर्गच्छति [illegible] मासा अनुज्ञाता भवन्ति [illegible] [illegible] भवन्ति तत्र [illegible] बहिः [illegible] [illegible] व्याख्याति तदा [illegible] [illegible] इति कृत्वा गृह्णन्ते । [illegible] [illegible] न सत्तव्यम् ॥

[illegible] होति [illegible] ।
[illegible] विगोधी, [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

कुर्वन्ति द्वार पालानां च साधवो दर्श्यन्ते यथा एतान् दृष्ट्वा भिक्षाग्रहणार्थमेते निर्गमिष्यन्ति प्रवेशयिष्यन्ति वा न कैश्चिद्दुर्पालैर्घितव्यमत्र च बहिर्गतैरेतया भाषा भाषितव्या। अमुमेवार्थं स्पष्टयति।

मा वच्चह दाहामि, संकाए वाणविंति निग्गंतुं ।
दाणम्मि होइ गहणं, अणुमहादीणि पडिसेधे ॥

आरक्षिकादयः पृष्टाः सन्तो भणन्ति मा व्रजत वयं भक्तं दास्यामहे ते च भेदशङ्कया साधूनां निर्गन्तुं न ददति ततो यद्यविशुद्धमपि ते प्रयच्छन्ति तदा तस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम् । अथ प्रतिषेधन्ति भक्तं न च निर्गन्तुं ददति ततोऽनुशिष्टिधर्मकथादीनि प्रयुज्यन्ते ॥

बहिया वि गमेऊणं, आरक्खितमाहि णो तहिं णिति ।
हिंनणट्टचारिगाही, एवं दोसा जढा होंति ॥

बहिरपि गता एवमेवारक्षिकश्रेष्ठिप्रभृतीन् गमयित्वा प्राप्य तत्र भिक्षामटन्ति एवं कुर्वद्भिर्हतनष्टचारिकादयो दोषाः परिहृता भवन्ति । ये साधवो बहिः प्रस्थाप्यन्ते ते अमीभिर्गुणैर्युक्ता भवन्ति ॥

पियधम्मे दढधम्मे, संबंधविकारिणा करणदक्खे ।
पडिवत्तीसु य कुसले, तज्जूये पेमए वहिता ॥

प्रियधर्मणो दृढधर्मणश्च प्रतीतान् (संबंधात्ति) येषामन्तर्बहिश्च स्वजनसंबन्धो भवति । अविकारिणो नाम नोकन्दर्पेण न वा कान्दर्पिकात्मनात् करणदक्षान् भिक्षाग्रहणादिक्रियासु परिच्छेदतः । प्रतिपत्तिः । प्रतिवचनप्रदानं तत्र कुशलान् (तंभूमित्ति) यो बहिः स्कन्धावार आगतस्तस्य भूमौ जातवर्द्धितान् एवंविधान् साधून् बहिः प्रेषयेत् । 'ग्रामायतर्हि प्रसेवेत्प्रति' पद व्याचिख्यासुराह—

केवति य आमदृत्थी, जोधा धणं वि कित्तियं णगरे ।
परिसंतमपरिसंतो, नागासेणावरणविभागे ॥

बाह्यस्कन्धावारसत्काः पृच्छेयुः नगराभ्यन्तरे कियन्तोऽश्वा हस्तिनो योधा वा सन्निहिताः सन्ति धान्यं वा कियन्नगरेऽस्ति नागराः पौराः सेना वा परिश्रान्ता रोधकेण 'ठियाउपरिसंतो भ… तुडिया' एवं पृष्टे वक्तव्यं न जानेऽहम् । अवीरन् तत्रैव च स… स्तः कथं न जानीत । साधवो ब्रुवते ॥

सुणमाण वि सो मज्झा–यज्झाणनिवमा उत्ता ।
गावज्जं मोत्तूण वि, णहु कज्जाइक्खिओ जतिणो ॥

वयं स्वाध्यायध्यानयोर्नित्यमायुक्ताः सन्तः शृण्वन्तोऽपि वार्त्ताः न शृणुमः । अपि च सावद्यं श्रुत्वाऽपि यतीनामन्यस्याख्यातुं न मन्यते । न युज्यते । अस्त. प्रविष्टस्य तु यदि कोऽपि पृच्छेत् तदा वक्तव्यं निक्षायुपयोगेन न ज्ञातमन्तर्बहिश्च साधा… मिदमुत्तरं "शृणोति बहु कर्णाभ्यामक्षिभ्यां बहु पश्यति न च … श्रुतं सर्वं भिक्षुराख्यातुमर्हति" एवं भैक्ष्यमटित्वा पर्याप्तसं… भवति किं कर्त्तव्यमित्याह ॥

…ट्ठाणगहाेए, मोत्तूणं संकिताइ ठाणाइ ।
…त्ते पडिसेधो, अतिगहणं दिट्ठरूवाणं ॥

…र्वं न वा जनमालोके प्रकाशे भवति । यानि शङ्कितानि … दिराज्ञाविषयभूतानि यानि शुषिराणि स्थानानि तानि … तेषु न विधेयमित्यर्थः । यश्च सचित्तं प्रमार्जितुमुपतिष्ठते … निरुद्धः स न प्रमार्जयितव्यः किं तु ये पूर्वं द्वारपालेन दृष्ट… तास्तेषामेवान्तिकगमने भूयः प्रवेशो भवति यथा

बहर्थसंग्राहिका निर्युक्तिगाथा । अथैनां भाष्यकृद्विवृणो…

सावगसाविं ह्राणे, न वि ते कतरं इए य नच्चहं ।
ते सपत्तीआ लोए, वहुगतुरुयादिसि चेव ॥

यत्र श्रावकः श्राविका वा एतद्द्वयमपि यदि तं साधुस… दीक्षुरासं तत्र स्थाने भक्तार्थयन्ति तदलाभे यद्येकतरं सा… माचारिचतुरं तत्र समुद्देश्यमेकतरस्यापि खेदज्ञस्याभा… रेषु अगेदोष्वपि श्रावकेषु यथा भद्रकेषु वा भक्तार्थयितव्य… तेषामभावे भद्रयामालोके अशङ्कनीये सप्रकाशे प्रदेशो… दिशति । वट्टककुरुकुयादिकाऽनुरूपा सैव यतना कर्त्तव्या… दीक्षुस्तु यदि कोऽप्युपतिष्ठते तदा न प्रमार्जनीयः । अथ को… स्वयमेव छिद्रं कृत्वा प्रविशति ततो वक्तव्यं वयं गणितानाम… ता एव द्वारेण निर्गतास्ततस्ते तत्र गतः सन् गृहीत्वा विना… यिष्यत एव मुक्तेऽपि यद्यसावागच्छति तदा द्वारं प्राप्ता द्वारपा… भणन्ति न जानीमो वयं कमप्येनम् । अस्मानेतान् दृष्टरूपान् कुरुत…

तत्तुट्टियवाहट्टो, पुणरवि गेंतुं अथिति पत्तत्तं ॥
अणुमट्टीदारोहे अणो वसती जयं अंतं ॥

एवं भक्तपानं पर्याप्तं गृहीत्वा भक्तार्थिना कृता न जना वाहाः क्षितास्तद्धुक्तन्यूनभाजनाः पुनरपि नगरं प्रविशन्ति । प्रविशन्ति । यदि द्वारस्थो द्वारपालो मार्गयति पौद्गलिकां मे यच्छत ततोऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । अन्यो वा यदि कोऽप्यनुकम्पया ददाति । तदा न वारणीयः तस्या सत्यनावे यद्यत्प्राप्तं तद्दीयते।

रुद्धे वोच्छिन्ने वा–होरोह दो वि कारणं दीवे ।
इइरा वारियसंका, अकालउस्वेदमादीसु ॥

अथ निर्गतानां द्वारं रुद्धं स्थगितं गमागमौ वा व्यवच्छिन्नौ ततस्तदा ते द्वयेऽपि आभ्यन्तरा बाह्याश्च साधवो द्वारस्थस्य मार्गकारणं दीपयन्ति । आभ्यन्तरा ब्रुवते अस्माकं साधवो निर्गता बहिश्च रुद्धाः बाह्या ब्रुवते एव कारणे भिक्षायां बहिर्निर्गताः परं द्वाराणि निरुद्धानि इतरथा यदि न कथयन्ति ततोऽकाले रात्रौ वा विकाले वा यद्यवस्कन्दो धाटिः तदादीनि तदा चारिकशङ्का प्रवेत् ये साधवो निर्गतास्ते अत्र न प्रविष्टास्ते न चारिकास्ते आगता आमीरन्निति ।

बाहिं वुच्छसिउकामं, अंतिणनी पेच्छणा अणिच्छंते ।
गुरुगा परानयजए, वितियं रुद्धे व वोच्छिन्ने ॥

बहिर्निर्गतानां कोऽप्येकश्चिन्तयेत युक्तोऽहमित्येषवारके वासो न कृत. प्रविशामि अत्र सूत्रमवतरति एवं बहिर्वस्तुं प्रज्ञापयन्ति आर्य ! सुखे प्रतिविष्ट वसंते बहिर्वस्तुं प्रयोजिनराजादयो… रतिरत्नो भवति । एवं प्रज्ञाप्य नगरं प्रवेशयन्ति । अथ नेच्छन्ति प्रवेष्टुं ततः (पेच्छणत्ति) बलान्मोटिकया वेष्टै. स प्रवेशनीयः यदि न प्रवेशयन्ति ततश्चत्वारो गुरुकाः कदाचिदाभ्यन्तराणां परा जयो ऽपरेषां च जयो भवेत् तत प्रतिनिर्देशः प्रदत्त इति वाहुया प्रस्तारदोषा भवेयुः द्वितीयपदमत्र भवति बहिर्निर्गतस्य सर्वतोऽपि नगरं निरुद्धं गमागमः सर्वथैव व्यवच्छिन्न इति कृत्वा तत्रापि वसनं शुद्धः । बृ० ३ उ० ॥

उवरोहि (ण्)–उपरोधिन्–त्रि० पीडाकारिणि, आव० ४ अ० ।

उवल–उपल–पुं० उप-ला-आदाने, टङ्काद्युपकरणपरिकर्मणा योग्ये पाषाणे, प्रज्ञा० १ पद । ओ० । गण्डशैलपाषाणलवणादिरूपे पृथ्वीकायभेदे, उत्त० ३६ अ० । दृषत्पाषाणे, भ० ५ श० ७ उ० । छिन्नपाषाणे, बृ० ४ उ० । सामान्यतः प… मा०… भ० प्र० । कर्करे, अष्ट० ।

उवलंभ–उपलम्भ–पुं० उप-लभ-घञ्-मुम् । लाभे, विशे० । ज्ञाने च । जीवाद्युपलम्भो वाच्यः । आ० म० प्र० ।

उवलद्ध–उपलब्ध–त्रि० उप-लभ-क्त । परिज्ञाते, " अह णं स रोह उवलद्धो, तो पेमंति तहाजूएहिं अगारच्छेदं पेहेहिं" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । यथावस्थितस्वरूपेण विज्ञाते, दशा० १० अ० । रा० ।

उवलद्धपुण्णपाव–उपलब्धपुण्यपाप–त्रि० उपलब्धे यथावस्थितस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपापे येन स उपलब्धपुण्यपापः । तत्त्वतो विज्ञातपुण्यपापे, दशा० १० अ० । रा० ।

उवलद्धि–उपलब्धि–स्त्री० उपलम्भनमुपलब्धिः ज्ञाने, विशे० । उपलब्धि पञ्चविधा "सारिक्खविवक्खे विवक्खोभये ओवमा गमेतो य" उपलब्धिः सादृश्यतो विपक्षत उभयधर्मदर्शनत औपम्यत आगमतश्च ॥ अधुना सादृश्यतो विपक्षतश्चोपलब्धिमाह–

सारिक्खविवक्खेहि य, जाणति परोक्खेवि अक्खरं कोई ।
सबलेरबाहुलेग, जह अहि नउला य अणुमाणे ॥

कश्चित्परोक्षेऽप्यर्थे सादृश्यादक्षरं लभते यथा शाबलेयबाहुलेयावपि यथाहि कश्चित् शाबलेयं दृष्ट्वा तत्सादृश्यात्परोक्षेऽपि बाहुलेये तदक्षरमपि लभते । ईदृशो बाहुलेय इति तथा कश्चित्सदृशेन परोक्षेऽर्थे तदक्षरं लभते । यथा अहिदर्शनान्नकुलानुमाने [illegible] नकुलदर्शनादहेरनुमाने । संप्रत्युभयधर्मदर्शनत उभयोपलब्धिमाह–

उभये उवलद्धे, कम्मि वि उभयस्स पच्चओ होइ ।
[illegible], गुरुहियाणं गिहरिणीए ॥

[illegible] उभयधर्मदर्शनादनुमितिः उभयानयपयोगिनि वा एकस्मिन्नप्युपलब्धे उभयधर्मदर्शनात् प्रत्ययस्तदक्षरलाभो भवति यथा [illegible] तथा [illegible] प्रत्ययस्तदक्षरलाभो [illegible] गुरुद्रव्यः प्रत्ययो गुरुद्–[illegible] ।

[illegible]–

पुव्वं पि [illegible], [illegible] अत्थो उ कोइ ओवम्मा ।
जह सो [illegible], [illegible] परिहीणो ॥

[illegible] दृष्टे यथा [illegible] गोसदृशो गवयः [illegible] इत्यर्थः । [illegible] इति [illegible] सदृश इति [illegible] लभते यथा [illegible] । [illegible] उपलब्धिमाह–

[illegible], [illegible] अविसयत्थेवि ।
[illegible] मोक्खो वा ॥

[illegible]

[illegible], [illegible] अक्खरं [illegible] ।
[illegible] मग्गो ॥

[illegible]

[illegible]रलाभः तथाहि शङ्खशब्दं श्रुत्वाऽपि न तेनायं [illegible] यते यथायं शङ्खशब्द इति एवं शेषेन्द्रियेष्वपि [illegible] ज्ञानं पुनरर्थे एवाक्षरमर्थोपलम्भकाल एवाक्षरलाभोऽयं शब्द इति निश्चये पुनर्भजना शङ्खशब्द एवायं शार्ङ्ग [illegible] मिति वा निश्चयगमनं स्याद्वा न वा एवं शेषेन्द्रियेष्व [illegible] नीयम् ॥ वृ० १ उ० ।

अथोपलब्धिं प्रकारान्तरतो दर्शयति । उपलब्धेरपि [illegible] विरुद्धोपलब्धिर्विरुद्धोपलब्धिश्चेति । न केवलमनुपलब्धिर्द्वयं विद्यमानत्वेन हेतोर्द्वैविध्यमित्यपरार्थः [illegible] रुद्धश्चात्र साध्येन सार्द्धं [illegible] घाया भेदानाहुः । तत्राविरुद्धोपलब्धिर्विधिसिद्धौ [illegible] । तानेव व्याख्याति । साध्येनाविरुद्धानां व्याप्यकार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचराणामुपलब्धिरिति । ततो व्याप्या [illegible] लब्धिः कार्याविरुद्धोपलब्धिः कारणाविरुद्धोपलब्धिः [illegible] राविरुद्धोपलब्धिः उत्तरचराविरुद्धोपलब्धिः सहचरो[illegible] पलब्धिरिति षट्प्रकारा भवति । तत्र हि साध्यं [illegible] णामित्यादि तस्याविरुद्धं व्याप्यादि प्रयत्नानन्तरीय[illegible] क्रियमाणं तदुपलब्धिरिति । अथ [illegible] घकार्यं एव साधने साधीयसी न कारणं तस्य [illegible] योत्पादकत्वाभावात्प्रतिबद्धावस्थस्य [illegible] स्यापि धूमध्वजस्य दर्शनात् । अप्रतिबद्धसामर्थ्य [illegible] च तद्गमकमिति चेदेवमेतत्किं तु नैतादृशमर्वाग्दृशा [illegible] क्यमिति तन्निराकर्तुं कीर्तयन्ति । तमस्विन्यामास्वाद्य[illegible] मानादिफलरसादेकसामग्र्यनुमित्या रूपाद्यनुमितिमनिच्छन्ने[illegible] रभिमतमेव किमपि कारणं हेतुतया यत्र शक्तेरप्रतिस्खलन[illegible] कारणमाकल्प्यं चेति । तमस्विन्यामिति [illegible] शक्तेरप्रतिस्खलनं सामर्थ्यस्याप्रतिबन्धः । [illegible] शेषैः शेषसहकारिसंपर्कः [illegible] कसामग्र्यनुमानं ततोऽपि रूपानुमानं भवति । [illegible] सजातीयरूपान्तरक्षणलक्षणं कार्यं कुर्वन्नेव [illegible] क्षणं कार्यं करोतीति प्राक्तनरूपक्षणात्सजातीय [illegible] रानुमानं मन्यमानैः सौगतैरनुमतमेव किञ्चित्कारणं हेतुतया सामर्थ्याप्रतिबन्धः कारणान्तरसाकल्यं च निश्चेतुं [illegible] अथ तन्नैतत्कारणात्कार्यानुमानं किं तु स्वभावानुमानम् [illegible] रूपान्तरोत्पादसमर्थमिदं रूपमीदृशमननुमान[illegible] मावभूतस्यैव तथाजननसामर्थ्यस्यानुमानादिति [illegible] प्रतिबन्धाभावकारणान्तरसाकल्यनिर्णयस्तत्र [illegible] तन्निश्चये तु यदि कारणादेव कस्माल्कार्यमनुमानं [illegible] नाम दूषणमिति चेतसा विचारयेत् । [illegible] स्यादिव्यभिचारनिश्चयादनुमाना[illegible] पूर्वोत्तरचरयोः स्वभावकार्यकारण[illegible] समर्थयन्ति । पूर्वचरोत्तरचरयोः [illegible] कालव्यवहितानुपलब्धेरिति । [illegible] स्वभावहेतौ तदुत्पत्तौ तु कार्यं कारणे वा [illegible] चैतन्यादात्म्यं हेतु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

मत्यं भुवाचीकरणादिकमरिदं सांमानिकं प्रतिस्यपहितत्वेन व्या-
पारपरागहमुखमिति कथं तत्र कारणत्वमप्यसत्येन निर्व्यापार-
स्यापि तत्कल्पने सर्वं सर्वस्य कारणं स्यात् । इदमेव भावयन्ति ॥
स्वव्यापारापेक्षिणो हि कार्यं प्रति पदार्थस्य कारणत्वव्यवस्था कु-
लालस्येव कलशं प्रतीति अन्वयव्यतिरेकावसेयो हि सर्वत्र कार्य-
कारणभावस्तौ च कार्यस्य कारणव्यापारसव्यपेक्षावेव युज्येते
कुम्भस्येव कुम्भकारव्यापारसव्यपेक्षावियिति । ननु चातिक्रान्ताना-
गतयोर्व्यवहितत्वेऽपि व्यापारः कथं न स्यादित्यारेकामपरयन्ति॥
मव व्यवहितयोस्तयोर्व्यापारपरिकल्पनं न्याय्यमतिप्रसक्तेरिति ।
नयोरतिक्रान्तानागतयोर्जाग्रद्दशासंवेदनमरणयोः प्रातिप्रसक्ति-
मेव भावयन्ति । परंपराव्यवहितानां परेषामपि तत्कल्पनस्य
निवारयितुमशक्यत्वादिति परेषामपि रावणशंखचक्रवर्त्या-
दीनां सकलनस्य व्यापारकल्पनस्य । अथान्वयव्यतिरेकसम-
धिगम्यः कार्यकारणभावस्ततो व्यवधानाविशेषेऽपि यस्यैव कार्यं-
मन्वयव्यतिरेकावनुकरोति तदेव तत्कारणमन्यथा व्यवधानावि-
शेषेऽपि किं न कापृहस्तानुरागत्वं उपेत एव शर्करकणनिकरोऽपि
धूमकारणं स्यात्तनो नातिप्रसङ्ग इति चेन्नन्वन्वयस्तद्भावे भा-
वः स चात्र नावधारस्येव जाग्रद्दशासंवेदनमरणयोरभाव एव स
दैरा तत्कार्योत्पादात् । अथ स्वकाले सतोरेव तयोस्तत्कार्यो-
त्पत्तेरन्वयः कथं न स्यादिति चेत्तर्हि ईदृशोऽयं शवरणादिभिर-
प्यस्यास्त्येव सन्त्यमस्येव व्यतिरेकस्तु रिक्त इति चेन्ननु कोऽयं
व्यतिरेको नाम तदभावेऽभाव इति चेत्तर्हि जाग्रद्दशासंवेदनादे-
रथ स्यात्तदभाव एव सर्वदा प्रबोधादेर्भावात् स्वकाले त्वनाव-
लस्य नाम्येवेति कथं व्यतिरेकः सिद्धिमधिवसेदिति न व्यवहि-
तयोः कार्यकारणभावः सन्नयानि सहचरहेतोरपि स्वनायकार्यका-
रणेषु मान्तर्भाव इति दर्शयन्ति । सहचारिणोः परस्परस्वरूपप-
रित्यागेन तादात्म्यानुपपत्तेः सहोत्पादेन तदुत्पत्तिविपत्तेश्च
सहचरहेतोरपि प्रोक्तेषु नानुप्रवेश इति । यदि हि सहसंचरण-
शीलयोर्वस्तुनोस्तादात्म्यं स्यात्तदा परस्परपरिहारेण स्वरूपा-
त्मरोपलम्भो न भवेदथ तदुत्पत्तिस्तदा पौर्वापर्येणोत्पादप्रसङ्गा-
त्सहोत्पादो न स्यात् न चैवं ततो नान्यप्रातेषु स्वनायकार्यकार-
णेष्वन्तर्भावः । इदानीं मन्दमतिव्युत्पत्तिनिमित्तं साधर्म्यवैधर्म्या-
भ्यां पञ्चावयवां व्याप्यविरुद्धोपलब्धिमुदाहरन्ति । ध्वनिः परिण-
तिमान् प्रयत्नानन्तरीयकत्वात् प्रयत्नानन्तरीयकः स परिणति-
मान्यथा स्तम्भः यो वा न परिणतिमान् स न प्रयत्नानन्तरीयको
यथा वान्ध्येयः प्रयत्नानन्तरीयकश्च ध्वनिस्तस्मात्परिणतिमा-
निति व्याप्यस्य साध्येनाविरुद्धस्योपलब्धिः साधर्म्येण वैधर्म्ये-
ण चेति । अत्र ध्वनिः परिणतिमानिति साध्यधर्मविशिष्टध-
र्मिभिधानरूपा प्रतिज्ञा प्रयत्नानन्तरीयकत्वादिति हेतुः यः प्रय-
त्नानन्तरीयक इत्यादि तु व्याप्तिप्रदर्शनपूर्वी साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां
स्तम्भवान्ध्येयरूपौ दृष्टान्तौ । प्रयत्नानन्तरीयकश्च ध्वनिरित्युपन-
यस्तस्मात्परिणतिमानिति निगमनम् । यद्यपि व्याप्यत्वं कार्या-
दीनामप्यस्ति साध्येन व्याप्यत्वात्तथापि तदेह विवक्षितं किं
साध्येन तदात्मीभूतस्यकार्यादिरूपस्य प्रयत्नानन्तरीयकत्वा-
दिरूपमित्यदोषः ॥ अथ कार्याविरुद्धोपलब्ध्यादीनुदाहरन्ति
अत्र गिरिनिकुञ्जे धनञ्जयो धूमसमुपलम्भनादिति कार्यस्येति ।
कारणाविरुद्धस्योपलब्धिरिति पूर्वसूत्रादिहोत्तरत्र चानुवर्त्तं
। भविष्यति वर्षं तथाविधवारिवाहविलोकनादिति कारण
तथाविधेति सातिशयोन्नतत्वादिधर्मोपेतत्वं गृह्यते । उदे-
ष्यति मुहूर्तान्ते तिष्यतारका पुनर्वसूदयदर्शनादिति पूर्वचर-
स्योत्तरचारकोति पुष्पनक्षत्रम् ॥ उद्गुर्मुहूर्तात्पूर्वं पूर्वफल्गुन्य
उत्तरफल्गुनीनामुदयोपलब्धेरित्युत्तरचरस्येति । अस्तीह सह-

कारफलरूपविशेषः समास्वाद्यमानरसविशेषादिति स
ति । इयं च साक्षात्षोढा विरुद्धोपलब्धिरुक्ता । परंपरय
भवन्तीयमत्रैवान्तर्भावनीया । तद्यथा कार्यकार्याविरुद्ध
कार्यां विरुद्धोपलब्धौ अन्तर्भवतीति योगः अनुदन्न कोश
शोपलम्भादिति कोशस्य हि कार्यं कुशूलस्तस्य चाविरु
कुम्भ इति एवमन्याप्यत्रैवान्तर्भावनीया ॥ अधुना विरु
भिभेदानाहुः ॥ विरुद्धोपलब्धिस्तु प्रतिषेधप्रतिपत्तौ सम
रोति । प्रथमप्रकारं प्राक् प्रकाशयन्ति । तत्राद्या स्वभावविरु
पलब्धिरिति । प्रतिषेध्यस्यार्थस्य यः स्वभावः स्वरूपं तेन
यत्साक्षाद्विरुद्धं तस्योपलब्धिः स्वभावविरुद्धोपलब्धिः एतामु
न्ति नास्त्येव सर्वथैकान्तोऽनेकान्तस्योपलम्भादिति । स्पष्टो
सर्वथैकान्तानेकान्तयोः साक्षाद्विरोधो भावाभावयोरिव । नन्व
नुपलब्धिहेतुरेव युक्तो यावान् कश्चित्प्रतिषेधः स सर्वोपलब्धि
पिवि वचनादिति चेत्तन्मन्दीमसमुपलम्भनाभावस्यात्र हेतुत्वेन
नुपन्यासात् । अथ विरुद्धयोः सर्वथैकान्तानेकान्तयोर्वह्निशीत
स्पर्शयोरिव प्रथमं विरोधः स्वभावानुपलब्ध्या प्रतिपन्न इत्यनुप
लब्धिमूलत्वात्स्वभावविरोधोपलब्धेरनुपलब्धिरूपत्वं युक्तमेवेति
चेत्तर्हि साध्यधर्मिणि भूधरादौ साधने च धूमादावध्यक्षीकृते
सतीदमप्यनुमानं प्रवर्तत इति प्रत्यक्षमूलत्वात् इदमपि
प्रत्यक्षं किं न स्यात् । विरुद्धोपलब्धेरापरप्रकारं प्रदर्श्य
शेषानाख्याति । प्रतिषेध्यविरुद्धव्याप्तादीनामुपलब्धयः यथेति
प्रतिषेध्येनार्थेन सह ये साक्षाद्विरुद्धास्तेषां ये व्याप्तादयो
व्याप्यकार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचरास्तेषामुपलब्धयः षट् प्र
लब्धिर्विरुद्धपूर्वचरोपलब्धिर्विरुद्धोत्तरचरोपलब्धिर्विरुद्धकारणोप-
पलब्धिश्चेति । क्रमेणासाम

यथा नास्त्र
जीवादितत्त्व
व्याप्तस्य स
तेऽस्य क्रोधाद्युपशान्तिर्वदनविकारादेरिति वदनविकारस्तात्र
तादियादिशब्दादधरस्फुरणादिपरिग्रहः । अत्र च प्रतिषेध्यः क्रो-
धाद्युपशमस्तद्विरुद्धस्तदनुपशमस्तत्कार्यस्य वदनविकारादेरुप-
लब्धिः । विरुद्धकारणोपलब्धिर्यथा नास्य महर्षेरसत्यं वचः स-
मस्ति रागद्वेषकालुष्याकलङ्कितज्ञानसंपन्नत्वादिति प्रतिषेध्येन
ह्यसत्येन सह विरुद्धं सत्यं तस्य कारणं रागद्वेषकालुष्याकल-
ङ्कितज्ञानं तत्तु नरिचिवसूत्रमभिधानादेः सिद्धम्
इमिष्यति मुहूर्तान्ते
स्वनायोद्गमस्तद्वि
भावात् । तत्पूर्वचरं रोहिण्युदयस्तस्योपलब्धिर्विरुद्धोत्तरचरो-
पलब्धिर्यथा नोदगान्मुहूर्तात्पूर्वं मृगशिरः पूर्वफल्गुन्युदयादिति ।
प्रतिषेध्योऽत्र मृगशीर्षोदयस्तद्विरुद्धो मघोदयोऽनन्तरभाद्रोदया-
देरेव नावाप्तदुत्तरचरः पूर्वफल्गुन्युदयस्तस्योपलब्धिर्विरुद्धसह-
चरोपलब्धिर्यथा नास्त्यस्य मिथ्याज्ञानं सम्यग्दर्शनादिति प्रति-
षेध्येन हि मिथ्याज्ञानेन सह विरुद्धं सम्यग्ज्ञानं तत्सहचरं स-
म्यग्दर्शनं तच्च प्राण्यनुकम्पादेः कुतश्चिल्लिङ्गात्सिध्यत्सहचरं
सम्यग्ज्ञानं साधयति । इयं च सप्तप्रकारापि विरुद्धोपलब्धिः ॥
प्रतिषेध्येनार्थेन साक्षाद्विरोधमाश्रित्योक्ता परंपरया विरोधाश्र-
यणेन त्वनेकप्रकारा विरुद्धोपलब्धिः संभवन्त्यत्रैवानुप्रवेशनी-
यनीया । तद्यथा कार्यविरुद्धोपलब्धिः व्यापकविरुद्धोपलब्धिः का-
रणविरुद्धोपलब्धिरिति त्रयं स्वभावविरुद्धोपलब्धौ

[illegible] दिति [illegible] सुत्रोपलम्ना- [illegible] प्रतिरूपस्यमाधेन [illegible] [illegible] स्येति- [illegible] इतन्या इतन्यो- [illegible] मामाएयेन [illegible] [illegible] मार्गो [illegible] विशेषत्वात् [illegible] ति । [illegible] शीत [illegible] [illegible] मात् [illegible] कार्य [illegible] तद्विको- [illegible]

[illegible] " [illegible] " [illegible]

[illegible]

निः चू० ११ उ० । [illegible] सङ्गते, पंच० ९६ विव० । शरीरे, प्रेरिते, "[illegible] पापकर्मणा शरीरिणः प्रेरितः । उत्त० १ अ० । [illegible] पपाते, प्र० १४ श० १ उ० ।

उववत्ता-उपपत्तृ-त्रि० उपपातकर्तरि, "[illegible] ववत्तारो भवंति" औ० । स्था० ।

उववत्ति-उपपत्ति-स्त्री० उप-पद्-क्तिन् । [illegible] स्था० २ ठा० । संभवघटने, । [illegible] विशे० । युक्तौ, "उपपत्तिर्नयेयुक्तिः [illegible] [illegible] सूरिभिः [illegible] का, सम्पूर्ण विधिप्रकरणम्" अनु० । [illegible] सिद्धौ, वाच० । विषये, "[illegible] या पगडा" आ० चू० १ अ० ।

उववल्ल-उपवल्ल-न० [illegible] सीये पक्षे, [illegible] पुरुषत्वेण कर्तुं न शक्नोति [illegible] १०७ प्रश्ने यदि [illegible] करोतीति सेनप्र० ४ उल्ला० ।

उववाय-उपपात-पुं० उप पत् घञ् [illegible] मारो, उप समीपे पतनमुपपातः । [illegible] निद्देसवत्ते गुरूणमुववायकारए" दश० १ अ० । [illegible] गा उपपातयत्र्यानिर्देशकरे" दश० [illegible] "आणोववायवयणनिद्देसे चिट्ठंति" भ० ३ श० [illegible] याग, "उववाओ निद्देसो, आणा विणओ [illegible] वचनात्" दश० [illegible] सम्प्रति, "एगे उववाए" [illegible] [illegible] क्ष । स्था० ३ ठा० । [illegible] । आचा० । अनु० । [illegible] पं, सङ्गा० १२ पद । "[illegible] उववाए [illegible] [illegible]

[illegible]

(१) [illegible] संग्रहः ।
(२) [illegible] ।
(३) [illegible] ।
(४) [illegible]
(५) [illegible]
(६) [illegible]
(७) [illegible]
(८) [illegible]
(९) [illegible]
[illegible] च ।

(१०) नैरयिकादयः कुत उत्पद्यन्ते तेषां स्थितिभवग्रहणादयः। नैरयिकेषूत्पद्यमानानां स्थित्यादि च ।
(११) कृतयुग्मादि विशेषणैरेकेन्द्रियादीनामुपपातचिन्तनम्। तत्र प्रथमाद्वितीयादिसमयकृतयुग्मविचारः ।
(१२) राशियुग्मक्षुद्रकयुग्मादिविशेषणेन नैरयिकादीनामुपपात विचारः ।
(१३) भव्यदेवादीनामुपपातचिन्तनम् ।
(१४) नैरयिकादीनां स्वतोऽस्वतो वा उपपातचिन्तनम् ।
(१५) नैरयिकादयः उद्वर्त्य क्व गच्छन्ति क्षुद्रकृतनैरयिकाः कुत उत्पद्यन्ते ।
(१६) भव्यद्रव्यदेवादयः कुत उत्पद्यन्ते ।
(१७) महर्द्धिकदेवानां द्विशरीरेषूपपादविचारः ।
(१८) नैरयिकादयः कथमुत्पद्यन्त इति चिन्तनम् ।
(१९) समुद्घातविशेषणैरेकेन्द्रियाणामुपपात चिन्तनम् ।
(२०) पृथ्व्यादीनां समवहतस्य देवलोकेषूपपातः ।
(२१) नैरयिकादीनां नैरयिकादिषूपपातोद्वर्त्तनचिन्तनम् । कृष्णलेश्याविषयोत्पत्ति चिन्तनम् । पृथ्वीकायिकेषु कृष्णलेश्याविषयविचारः ।
(२२) लेश्यावत्त्वेनोपपातश्चतुर्विंशतिदण्डकस्य शेषपदानामतिदेशश्च ।
(२३) नैरयिकाणां देशतस्सर्वतो वा उपपातः ।
(२४) गर्भगतस्य मृत्वा देवलोकेषूपपातः ।
(२५) कुतो देवा देवलोकेषूपपद्यन्ते ।
(२६) सहोपपन्नयोरसुरकुमारयोः शोभनाशोभनवत्त्वम् ।
(२७) नैरयिका नैरयिकेषूपपन्नानां कश्चिदल्पतरोऽपरो महावेदनतरः ।
(२८) पूर्वोक्तानां नैरयिकादीनामायुष्कसंवेदनम् ।
(२९) रत्नप्रभायां सर्वे उपपन्नपूर्वाः ।
(३०) अविराधितश्रामण्यानां देवलोकेषूपपातः ।

(१) अथ सत्त्वानामुपपातविरहादयश्चिन्त्यन्ते । तत्रादौ इयमधिकारसंग्रहणि गाथा–

बारसचउवीसाइं, संतरयं एगसमयकत्तो य ।
उव्वट्टणपरभविया–उयं अट्ठेव य आगरिसा ॥

प्रथमं गतिषु सामान्येन उपपातविरहोद्वर्त्तनाविरहस्य च द्वादश मुहूर्त्ताः प्रमाणं वक्तव्यं तदनन्तरं नैरयिकादिषु भेदेषूपपातविरहस्योद्वर्त्तना विरहस्य चतुर्विंशतिमुहूर्त्ता गतिषु प्रत्येकमादौ वक्तव्याः । ततः (संतरसि) सान्तरं नैरयिकादयः उत्पद्यन्ते निरन्तरं चेति वक्तव्यं । तदनन्तरमेकसमयेन नैरयिकादयः प्रत्येकं कति उत्पद्यन्ते कति चोद्वर्त्तन्ते इति । चिन्तनीयं ततः कुत उत्पद्यन्ते नारकादयः इति चिन्त्यते तत (उव्वट्टण त्ति) नैरयिकादय उद्वृत्ताः सन्तः कुत्रोत्पद्यन्ते इति वक्तव्यं तदनन्तरं कति भागावशेषेऽनुभूयमानायामायुषि जीवाः पारभविकमायुर्बध्नन्तीति वक्तव्यं तथा कतिभिराकर्षैरुत्कर्षेण आयुर्बन्धक इति चिन्तायामष्टौ आकर्षा वक्तव्याः । एषः संग्रहणीगाथासंक्षेपार्थः ॥

(२) यथोद्देश क्रमेण विवक्षीतुर्गतीनामुपपातविरहमाह–

निरयगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । तिरियगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । मणुयगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । देवगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । सिद्धिगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिता सिज्झणया पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं छम्मासा । निरयगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उव्वट्टणाए पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारस मुहुत्ता । मणुयगईणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उव्वट्टणाए पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता एवं तिरिया देवगईए वि ॥

निरयगतिर्नाम नरकगतिकर्मोदयजनितो जीवस्य औदयिको भावः स चैकः सप्तपृथिवीव्याप्यपि चेति । एकवचनेन सप्तानामपि पृथिवीनां परिग्रहः भदन्तेति वाक्यालङ्कारे भदन्तेति गुरोरामन्त्रणं परमकल्याणयोगिन् ! (केवइयंति) कियन्तं कालं विरहिता शून्या प्रज्ञप्ता उपपातेन उपपतनमुपपातस्तदन्यगतिकानां सत्त्वानां नारकत्वेनोत्पाद इति भावः तेन प्रज्ञप्ता प्ररूपिता भगवता वर्धमानस्वामिना अन्यैश्च ऋषभादिभिस्तीर्थकरैः एवं प्रश्ने कृते भगवानाह । गौतम ! जघन्येन एकं समयं यावदुत्कर्षतो द्वादशमुहूर्त्तान् । अत्र कश्चित् प्रेरक आह । नन्वेकस्यामपि पृथिव्यामेवं द्वादशमुहूर्त्तप्रमाण उपपातविरहो न घटते चतुर्विंशतिमुहूर्त्तादिप्रमाणस्य वक्ष्यमाणत्वात् ततः कथं सर्वपृथिवीसमुदायेऽपि द्वादशमुहूर्त्तप्रमाणम् । प्रत्येकमभावे समुदायेऽप्यभावादिति न्यायस्य प्रसिद्धत्वात् । तदयुक्तम् वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात् । यद्यपि हि नाम रत्नप्रभादिष्वेकैकस्मिन् चतुर्विंशतिमुहूर्त्तादिप्रमाण उपपातविरहो वक्ष्यते तथापि यदा सप्तापि पृथिव्यः समुदिता उपपातविरहचिन्तायां विवक्ष्यन्ते तदा स द्वादशमुहूर्त्तप्रमाण एव लभ्यते द्वादशमुहूर्त्तानन्तरमवश्यमन्यतरस्यां पृथिव्यामुत्पादसम्भवात् तथा केवलवेदसोपलब्धेः । यच्च प्रत्येकमभावे समुदायेऽप्यभाव इति न्यायः स वाच्यवाच्यधर्मानुगमचिन्तायां नान्यत्रेत्यदोषः । यथा नरकगतिर्द्वादशमुहूर्त्तोत्कर्षेण उपपातेन विरहिता उक्ता एवं तिर्यग्मनुष्यदेवगतयोऽपि । सिद्धिगतिरुत्कर्षेण षण्मासानुपपातेन विरहिता यद्यपि सिद्धिगतौ सिद्धा नोद्वर्त्तन्ते तेषां साद्यपर्यवसितत्वात् तथा शास्त्रे तथाऽदर्शनादिति सिद्धिगतावुद्वर्त्तनया विरहिता न वक्तव्या । गतं प्रथमद्वारम् ।

इदानीं चतुर्विंशतिरिति द्वितीयं द्वारमभिधित्सुराह–

(१) रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउव्वीसं मुहुत्ता । सक्करप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं सत्त राइंदियाणि । वालुयप्पभापुढवीए नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं अद्धमासं । पंकप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं मासं । धूमप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं दो मासा । तमप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पण्णत्ता ? गोयमा ! जहन्ने-

एई समयं उक्कोसेणं चत्तारि मासा । अहेसत्तमा पुढविनेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं छम्मासा (२) असुरकुमाराणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । एवं (३) नागकुमाराणं (४) सुवन्नकुमाराणं (५) विज्जुकुमाराणं (६) अग्गिकुमाराणं (७) दीवकुमाराणं (८) उदहिकुमाराणं (९) दिसाकुमाराणं (१०) वाउकुमाराणं (११) थणियकुमाराण य पत्तेयं जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । (१२) पुढविकाइयाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! अणुसमयमविरहियं उववाएणं पमत्ता (१३) एवं आउकाइयाण वि (१४) तेउकाइयाण वि (१५) वाउकाइयाण वि (१६) वणस्सइकाइयाण वि अणुसमयमविरहिया उववाएणं पमत्ता । (१७) बेइंदियाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । एवं (१८) तेइंदियाण (१९) चउरिंदिया य । (२०) सम्मुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं [illegible] गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । (२१) सम्मुच्छिममणुस्साणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । गब्भवक्कंतियमणुस्साणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं बारसमुहुत्ता । (२२) वंतराणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । (२३) जोइसियाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । (२४) सोहम्मकप्पे देवाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पमत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । ईसाणे कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं [illegible] मुहुत्ताइं ॥ [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं [illegible] । [illegible] देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं [illegible] । [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं [illegible] । [illegible] पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं [illegible]

उक्कोसेणं राइंदियसत्तं । आणयदेवाणं पुच्छा [illegible] जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं संखेज्जमासा । [illegible] णं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उ[illegible] संखेज्जमासा । आरणदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह[illegible] समयं उक्कोसेणं संखेज्जवासा । अच्चुयदेवाणं पु[illegible] मा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं संखेज्जवासा[illegible] गेविज्जाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं [illegible] संखेज्जाइं वाससयाइं । मज्झिमगेविज्जाणं पुच्छा [illegible] जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वास[illegible] उवरिमगेविज्जाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं [illegible] उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससयसहस्साइं । विजय-वे[illegible] जयंत अपराजिय-देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं [illegible] उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । सव्वट्ठसिद्धदेवाणं पु[illegible] यमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं पलिओवम[illegible] ज्जइभागं । सिद्धाणं भंते ! केवइयं कालं विरहिया [illegible] यणयाए पमत्ते ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं [illegible] छम्मासा । रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! केव[illegible] विरहिया उव्वट्टणाए पमत्ते ? गोयमा ! जहन्नेणं [illegible] उक्कोसेणं चउवीसमुहुत्ता एवं सिद्धवज्जा उव्वट्ट[illegible] णियव्वा जाव अणुत्तरोववाइय त्ति नवरं जोइसिय[illegible] चयणं ति अभिलावो कायव्वो ॥

"रयणप्पभाए" इत्यादि पाठसिद्धम् । [illegible] संग्रहणिगाथा "चउवीसयमुहुत्ता, सत्त अहोरत्त [illegible] मासो पक्खो दुन्निओ, चउरो छम्मास नरएसु ॥ १ ॥ [illegible] सेणं, चउवीसमुहुत्तनागपयासीसु । [illegible] गब्भाणं मो मुहुत्तं तु ॥ २ ॥ सम्मुच्छिमति[illegible] रियगब्भगारसमुहुत्ता ॥ सम्मुच्छिमगब्भमणुया, [illegible] मयारसवा ॥ ३ ॥ [illegible] हुत्ताओ । कप्पे सणंकुमारे दिवसाण [illegible] माहिंदे राइंदिय-[illegible] दतेवी-सुग्गतर होंति पणयाला ॥ ५ ॥ [illegible] इस्सारिसयं [illegible] मासा [illegible] ॥ ६ ॥ [illegible] [illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]

वाससतेव परियत्ता, उक्कसोणा [illegible] वेरेण य परिवढा, [illegible] [illegible] सिसिसिरियदगाउ मुया, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

सुयकेवलिणा रइयं, अभिन्नदसपुव्विणा रइयं ॥ १३ ॥
छउमत्थ संजयाणं, उववाय उक्कोसओ सव्वट्ठे ।
तेसिं सड्ढाणं पि य, जहन्नओ होइ सोहम्मे ॥ १४ ॥
लंतम्मि चउदसपुव्विस्स, तावसाईण वंतरेसु तहा ।
एसो उववायविही, नियकिरियट्ठियाणसव्वो वि ॥१५॥

सर्वथा मनोविकलत्वतो ज्ञानशून्यत्वाद्बाला इव बालास्तेषां तपः पञ्चाग्न्यादि तच्च तत्त्वतः सत्योपघातहेतुत्वात् तपः तथा च । महाभारते शान्तिपर्वणि व्यासोऽप्याह । " चतुर्णां ज्वलतां मध्ये, यो नरः सूर्यपञ्चमः । तपस्तपति कौन्तेय ! न तत्पञ्चतपः स्मृतम् ॥ पञ्चानामिन्द्रियाग्नीनां, विषयेन्धनचारिणाम् । तेषां निग्रहं यो याति, तद्वै पञ्चतपः स्मृतम् "॥ तस्मिन् प्रतिबद्धा आसक्ताः अथवा बालश्चाज्ञानी तपस्वी च तथा तद्रूपेष्वकाशभावेषु प्रतिबद्धाः उत्कटरोषाः चण्डकोपाः । तथा तपसा अनशनादिभेदेन गौरविता वयं तपस्विन इति गर्वध्माताः तथा वैरेण क्रोधानुबन्धेन प्रतिबद्धाः द्वारवत्यां द्वीपायनवत्प्रतिबद्धाः कृतानुबन्धाः मृत्वा असुरेषु असुरादिषु भवनवासिषु जायन्ते ॥ ९ ॥ (रज्जुग्गि०) रज्जुना गले बद्धेन तथा नरकादिगतियोग्या अन्यन्तरोऽकामनिर्जरापरिहारेण तथाविधमन्दशुभपरिणामाः शूलपाणिप्रभृतय इव ॥ १० ॥ (तावसत्ति०) तापसा वनवासिनो मूलकन्दफलाहारास्ते (जंति उक्कोसन्ति) वक्ष्यमाणेन योगाद्युत्कर्षेण यान्त्युपपद्यन्ते यावज्ज्योतिष्कास्तत ऊर्ध्वं नेति भावः । एवं चरका धाटिभिक्षाचराः परिव्राजकाश्च कपिलमतानुगामिनो यावद्ब्रह्मलोकः पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो हस्त्यादयः सम्यक्त्वदेशविरतिप्रयुक्ता यावत्सहस्रारः श्राद्धाः श्रावकादेशविरत मनुष्या यावदच्युतः ॥ ११ ॥ (जइलिंग०) यति लिङ्गिनो रजोहरणादिसाधुवेषधारिणो मिथ्यादृष्टय उत्कर्षतो ग्रैवेयकान् यावद् यान्ति । एतदुक्तं भवति । प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिरूपसम्यक्त्वविकला अपि सम्पूर्णदशविधचक्रवालसामाचार्यनुष्ठानप्रभावाद् ग्रैवेयकान् यावदुत्कर्षतो गच्छन्ति मिथ्यादृष्टिस्तु सोऽप्यभिधीयते यः समग्रद्वादशाङ्गं श्रद्दधानोऽपि सूत्रोक्तमेकमपि पदमक्षरं वा न श्रद्धत्ते स्वल्पस्याऽपि सर्वविदो वाक्यस्याश्रद्धानेन तस्य सम्यक्त्वाभ्युपगमात् ॥ १२ ॥ सूत्रोक्तमित्युक्तमतः सूत्रस्वरूपमाह (सुत्तत्ति) यद्गणधरैः सुधर्मस्वाम्यादिभीरचितमाचाराङ्गादि यच्च प्रत्येकबुद्धैर्नम्याद्यैर्निर्मितमध्ययनादि यच्च श्रुतकेवलिना चतुर्दशपूर्वधरेण शय्यंभवादिना दशवैकालिकादि यच्च संपूर्णपूर्वधारिणा रचितं तत्सर्वं सूत्रमिति तथा ॥ १३ ॥ (छउमत्थत्ति० । लंतम्मित्ति०) छादयत्यात्मनो यथावस्थितं रूपमिति छद्म ज्ञानावरणादि घातिकर्मचतुष्टयं तत्रस्थाश्च तेषां तूपपातः उत्कर्षतस्त्रैलोक्यतिलके सर्वार्थसिद्धे विमाने जघन्यतः पुनस्तेषां जघन्यसाधूनां श्रावकाणामपि च सौधर्मे उपपातो भवति केवलमत्रापि स्थितिकृतो विशेषो यथा सौधर्मे साधोर्जघन्या स्थितिः पल्योपमपृथक्त्वं श्रावकस्य पल्योपममिति तथा चतुर्दशपूर्वधरस्य लान्तके जघन्य उपपातः तापसादीनां तु व्यन्तरेषु प्रज्ञापनायां तु " ताव ईसाणजहन्नेणं भवणवासीसु " इत्युक्तमेव सोक्तरूपः सर्वोऽप्युपपातविधिर्निजनिजक्रियास्थितानां निजनिजागमोक्तानामनुष्ठानरतानां न चाचारहीनानामपि ॥१४॥१५॥

देवीनामुत्पत्तिस्थानान्याह—

उववाओ देवीणं, कप्पदुगं जाव सहस्सारो ।
गमणागमणं नत्थी, अच्चुयपरओ सुराणं पि ॥ २७ ॥
तिपलिय-तिसार-तेरस, सारा कप्पदुगतइय लंतअहो ।
किव्विसिय न होतुवरिं, अच्चुयपरओभिओगाई ॥२८॥

(उववाओत्ति) भवनपतीनारभ्य यावत्सौधर्मेशानकल्पद्विकं तावद्देवीनामुपपातो जन्मत ऊर्ध्वं देवानां तूपपातः सर्वत्र भवत्येव सनत्कुमारादिदेवानां च सुरताभिलाषः । सौधर्मादीशानाच्चापरिगृहीता देव्यः सहस्रारं यावद्गच्छन्ति । सहस्रारात्परतो गमनागमनं च देवीनां नास्ति । तथा च मूलसंग्रहणीटीकायां हरिभद्रसूरिः देव्यः खलु अपरिगृहीताः सहस्रारं यावद् गच्छन्ति इति । तथा भगवानार्यश्यामोऽपि प्रज्ञापनायामाह " तत्थ णं जे ते मणपरियारगा देवा तेसिं इच्छा मणे समुप्पज्जइ इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए तओ णं देवेहिं एवमणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ तत्थ गयाओ चेव समाणीओ अणुत्तराइं उच्चावयाइं मणाइं पहारेमाणीओ चिट्ठंति तओणं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करिंति इत्यादि " तत्र प्रविचारणार्थमानतादौ देवीनां गमनागमौ स्तः । देवीनां गमागमौ न स्तः । तत्राधस्तनानामूर्ध्वंशक्तिनाशाद् । ता हि जिनजन्ममहिमास्वपि नात्रागच्छन्ति किं तु स्थानस्था एव भक्तिमातन्वते । संशयप्रश्ने चावधिज्ञानतो भगवत्प्रयुक्तानि मनोद्रव्याणि साक्षात्कादेवेत्यतस्तदाकारान् यथावदुपपत्त्या जिज्ञासितमर्थं निश्चिन्वन्ति न चान्यत्प्रयोजनं नात्र तेषामिहागमः ॥ २७ ॥ अथ वैमानिकेषु किल्बिषिकाणामाभियोग्यानां च देवानां स्थित्यादिकमाह (तिपलित्ति) किल्बिषिकाश्चाशुभकर्मकृतश्चाण्डालप्राया देवास्ते त्रिपल्योपमादिस्थितयः । क्रमात्कल्पद्विकादेरधो वसन्ति तथाहि त्रिपल्योपमस्थितयस्ते सौधर्मेशानयोरधो वसन्ति । एवं त्रिसागरोपमायुष्काः सनत्कुमारस्याधः त्रयोदशसागरोपमायुषो लान्तकस्याधः गतं च किल्बिषिका न हेतुरिति लान्तकादूर्ध्वं न चोत्पद्यन्ते अच्युतात्परतस्त्वाभियोग्या दासप्राया आदिशब्दात्प्रकीर्णादयो नोत्पद्यन्ते । इदमुक्तं भवति । ग्रैवेयकानुत्तरेषु सर्वेषामपि देवानामहमिन्द्रत्वेन शेषाणामपि सामानिकादिदेवभेदानामभाव इति ॥ सप्र०सू० ।

(३) सान्तरं निरन्तरं वा उपपद्यन्ते ॥

णेरइयाणं भंते किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरंपि उववज्जंति । तिरिक्खजोणियाणं भंते ! किं संतरं निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरंपि उववज्जंति । मणुस्साणं भंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरंपि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति । देवाणं भंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति । रयणप्पभापुढविणेरइयाणं भंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरंपि उववज्जंति एवं जाव अहे सत्तमाए संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति । असुरकुमाराणं भंते ! देवाणं किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरंपि उववज्जंति निरंतरंपि उववज्जंति । एवं जाव थणियकुमारा संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति । पुढविकाइयाणं भंते ! पुच्छा किं संतरं निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! [illegible] निरंतरं उववज्जंति । एवं जाव [illegible]

निरंतरं उववज्जंति । बेइंदियाणं भंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया । मणुस्साणं भंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरंपि निरंतरं पि उववज्जंति ॥ एवं वाणमंतर–जोइसिय–सोहम्म–ईसाण–सणंकुमार–माहिंद–बंभलोय–लंतग–महासुक्क–सहस्सार–आणय–पाणय–आरण–अच्चुय हिट्ठिमगेविज्जग-मज्झिमगेविज्जग-उवरिमगेविज्जग-विजय-वेजयंत-जयंत-अपराजिय–सव्वट्ठसिद्ध–देवा य संतरं पि निरंतरंपि उववज्जंति, सिद्धाणं भंते ! किं संतरं निरंतरं सिज्झंति ? गोयमा ! संतरं पि सिज्झंति निरंतरं पि सिज्झंति ॥ णेरइयाणं भंते ! किं संतरं उवट्टंति निरंतरं उवट्टंति ? गोयमा ! संतरं पि उवट्टंति निरंतरं पि उवट्टंति । एवं जहा उववाओ भणिओ तहा उवट्टणावि सिद्धिवज्जा भाणियव्वा । जाव वेमाणिया नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयणं अभिलावो कायव्वो ॥

पाठसिद्धं प्रागुक्तसूत्रानुसारेण भावार्थस्य सुप्रतीतत्वात् । गतं तृतीयं द्वारम् ।

(४) एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इत्याह–

णेरइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति । गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखिज्जा वा असंखिज्जा वा उववज्जंति एवं जाव अहेसत्तमाए । असुरकुमाराणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा असंखेज्जा वा एवं नागकुमारा जाव थणियकुमारा वि भाणियव्वा । पुढविकाइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! अणुसमयं अविरहियं असंखेज्जा उववज्जंति । एवं जाव वाउकाइयाणं । वणस्सकाइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! सट्ठाणुववायं पडुच्च अणुसमयं अविरहिया अणंता उववज्जंति परट्ठाणुववायं पडुच्च अणुसमयं अविरहिया असंखेज्जा उववज्जंति । बेइंदियाणं भंते ! केवइया एगसमएणं उववज्जंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा ॥ एवं तेइंदिय–चउरिंदिय–सम्मुच्छिमपंचिंदिय–तिरिक्खजोणिय–गब्भवक्कंतिय–पंचिंदियतिरिक्खजोणिय–सम्मुच्छिममणुस्स–वाणमंतर-जोइसिय-सोहम्मी-साण-सणंकुमार–माहिंद–बंभलोय–लंतग–सुक्क–सहस्सार–कप्प-देवा–एते जहा णेरइया । गब्भवक्कंतियमणुस्स–आणय–पाणय–आरण–अच्चुय–गेविज्जग–अणुत्तरोववाइया य एते जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखिज्जा उववज्जंति । सिद्धा णं भंते ! एगसमएणं केवइया सिज्झंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं अट्ठसयं । णेरइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया [illegible] गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उवट्टंति । एवं जहा उववाओ भणिओ तहा उवट्टणा वि सिद्धवज्जा भाणियव्वा जाव अणुत्तरोववाइया नवरं जोइसियवेमाणियाणं चयणेणं अभिलावो कायव्वो ४ ॥

नेरइयाणं भंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति इत्यादि [illegible] सुगमं नवरं 'वनस्पतिसूत्रे सट्ठाणुववायं पडुच्च अणुसमयं [illegible] या अणंता' इति । स्वस्थाने वनस्पतीनां वनस्पतित्वे [illegible] यदनन्तरभववनस्पतय एव वनस्पतिषूत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते [illegible] प्रतिसमयमविरहितं सर्वकालमनन्ता विज्ञेयाः प्रतिनिर्लेपन [illegible] यभागस्य निरन्तरमुत्पद्यमानतया उद्वर्त्तमानतया च [illegible] त्वात् "परट्ठाणुववायं पडुच्च अणुसमयमविरहियमसंखेज्जा" [illegible] परस्थानं पृथिव्यादयः । किमुक्तं भवति यदि पृथिव्यादयो [illegible] वाऽपकृत्य वनस्पतिषूत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते तदा अनुसमय [illegible] यमसंखेज्ञा वक्तव्या इति । तथा गर्भव्युत्क्रान्तिका मनुष्या [illegible] ष्पदेऽपि सङ्ख्येया एव नासङ्ख्येयास्तत्सूत्रे उत्कर्षत [illegible] या वक्तव्या आनतादिषु देवलोकेषु मनुष्या एवोत्पद्यन्ते [illegible] ऽपि मनुष्याश्च संख्येया एवेत्यानतादिसूत्रेष्वपि संख्येया [illegible] ख्या नासंख्येयाः सिद्धिगतानामुत्कर्षतोऽष्टशतम् । [illegible] मपि वक्तव्यम् । नवरं (जोइसियवेमाणियाणं चयणेणं [illegible] कायव्वो इति) ज्योतिष्कवैमानिकानां हि स्वभावादुद्वर्त्तन [illegible] वनमित्युच्यते । तथा अनादिकालप्रसिद्धत्वात्तत्सूत्रे [illegible] निलापकः कर्त्तव्यः स चैवं " जोइसियाणं भंते एगसमएणं [illegible] इया चयंति गोयमा जहन्नेणं एगो वा दो वा" इत्यादि [illegible] द्वारम् । प्रज्ञा० ६ पद ॥

लेश्यादिविशेषणेनोपपाताः ।

इमी से णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु एगसमएणं केवइया णेरइया उववज्जंति १ केवइया काउलेस्सा [illegible] वज्जंति २ केवइया कण्हपक्खिया उववज्जंति [illegible] केवइया सुक्कपक्खिया उववज्जंति ४ केवइया [illegible] उववज्जंति ५ केवइया असण्णी उववज्जंति ६ केवइया भवसिद्धिया जीवा उववज्जंति ७ केवइया अभवसिद्धिया जीवा उववज्जंति ८ केवइया आभिणिबोहियणाणी उववज्जंति ९ केवइया सुयणाणी उववज्जंति १० केवइया ओहिणाणी उववज्जंति ११ केवइया [illegible] उववज्जंति १२ केवइया सुयअण्णाणी उववज्जंति [illegible] केवइया विभंगणाणी उववज्जंति १४ केवइया चक्खुदंसणी [illegible] सणी उववज्जंति १५ केवइया अचक्खुदंसणी [illegible] १६ केवइया ओहिदंसणी उववज्जंति १७ केवइया [illegible] रसण्णोवउत्ता उववज्जंति १८ केवइया भयसण्णोवउत्ता [illegible] उववज्जंति १९ केवइया मेहुणसण्णोवउत्ता उववज्जंति [illegible] केवइया परिग्गहसण्णोवउत्ता उववज्जंति २१ केवइया इत्थिवेदगा उववज्जंति २२ केवइया पुरिसवेदगा [illegible] वज्जंति २३ केवइया णपुंसगवेदगा उववज्जंति [illegible]

कोहकसायी उववज्जंति २५ जाव केवइया लोभकसायी उववज्जंति २८ केवइया सोइंदियोवउत्ता उववज्जंति २६ जाव केवइया फासिंदियोवउत्ता उववज्जंति ३३ केवइया णोइंदियोवउत्ता उववज्जंति ३४ केवइया मणजोगी उववज्जंति ३५ केवइया वइजोगी उववज्जंति ३६ केवइया कायजोगी उववज्जंति ३७ केवइया सागारोवउत्ता उववज्जंति ३८ केवइया अणागारोवउत्ता उववज्जंति ३६ गोयमा ! इमी से रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा णेरइया उववज्जंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा काउलेस्सा उववज्जंति। जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा कएहपक्खिया उववज्जंति। एवं सुक्कपक्खिया वि। एवं सएणी वि। एवं असएणी वि। एवं भवसिद्धिया वि। एवं अभवसिद्धिया ॥ आभिणिबोहियणाणी सुअणाणी ओहिणाणी मतिअण्णाणी सुअअण्णाणी विभंगणाणी एवं चेव चक्खुदंसणी ण उववज्जंति । जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति । एवं ओहिदंसणी वि एवं आहारोवउत्तावि जाव परिग्गहसएणोवउत्तावि । इत्थीवेदगा न उववज्जंति पुरिसवेदगा न उववज्जंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेदगा उववज्जंति एवं कोहकसायी जाव लोभकसायी सोइंदियउवउत्ता न उववज्जंति एवं जाव फासिंदियोवउत्ता ण उववज्जंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उववज्जंति मणजोगी ण उववज्जंति । एवं वइजोगी वि जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उववज्जंति । एवं सागारोवउत्ता वि एवं अणागारोवउत्ता वि ३६ इमी से णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु एगसमएणं केवइया णेरइया उव्वट्टंति? केवइया काउलेस्सा उव्वट्टंति? जाव केवइया अणागारोवउत्ता उव्वट्टंति ? गोयमा ! इमी से णं रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु एगसमएणं जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा णेरइया उव्वट्टंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा काउलेस्सा उव्वट्टंति । एवं जाव सएणी असएणी ण उव्वट्टंति । जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा भवसिद्धिया उव्वट्टंति एवं जाव सुअअण्णाणी विभंगणाणी ण उव्वट्टंति । चक्खुदंसणी ण उव्वट्टंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उव्वट्टंति । एवं जाव लोभकसायी सोइंदियोवउत्ता ण उव्वट्टंति एवं जाव फासिंदियोवउत्ता ण उव्वट्टंति जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा णोइंदियोवउत्ता उव्वट्टंति मणजोगी ण उव्वट्टंति । एवं वइजोगी वि जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उव्वट्टंति एवं सागारोवउत्ता वि एवं अणागारोवउत्ता वि । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु केवइया णेरइया पएणत्ता केवइया काउलेस्सा पएणत्ता? जाव केवइया अणागारोवउत्ता पएणत्ता ३६ केवइया अणंतरोववएणगा पएणत्ता ? केवइया परंपरोववएणगा पएणत्ता? केवइया अणंतरोवगाढा पएणत्ता? केवइया परंपरोवगाढा पएणत्ता केवइया अणंतराहारा पएणत्ता ? केवइया परंपराहारा पएणत्ता केवइया अणंतरपज्जत्ता पएणत्ता ? केवइया परंपरपज्जत्ता पएणत्ता ? केवइया चरिमा पएणत्ता ? केवइया अचरिमा पएणत्ता ? गोयमा ! *इमी से रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु* संखेज्जवित्थडेसु णरएसु संखेज्जा णेरइया पएणत्ता संखेज्जा काउलेस्सा पएणत्ता, एवं जाव संखेज्जा सएणी पएणत्ता, असएणी सिय अत्थि सिय नत्थि । जइ अत्थि जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा पएणत्ता, संखेज्जा भवसिद्धिया पएणत्ता, एवं जाव संखेज्जा परिग्गहसएणोवउत्ता पएणत्ता, इत्थि वेदगा णत्थि, पुरिसवेदगा णत्थि, संखेज्जा णपुंसगवेदगा पएणत्ता । एवं *कोहकसायी वि, माणकसायी जहा* असएणी एवं जाव लोभकसायी, संखेज्जा सोइंदियोवउत्ता एवं जाव फासिंदियोवउत्ता, नो इंदियोवउत्ता जहा असएणी, संखेज्जा मणजोगी एवं जाव अणागारोवउत्ता । ३७ । अणंतरोववएणगा सिय अत्थि सिय णत्थि, जइ अत्थि जहा असएणी, संखेज्जा परंपरोववएणगा, एवं जहा अणंतरोववएणगा तहा अणंतरोवगाढा अणंतराहारगा अणंतरपज्जत्तगा चरिमा परंपरोवगाढा जाव अचरिमा जहा परंपरोववएणगा । इमी से णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु णेरइएसु एगसमएणं केवइया णेरइया उववज्जंति, जाव केवइया अणागारोवउत्ता उववज्जंति ? गोयमा ! इमी से णं रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु असंखिज्जवित्थडेसु णेरइएसु एगसमए णं जहएणेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं असंखेज्जा णेरइया उववज्जंति एवं जहेव संखेज्जवित्थडेसु तिणिण गमा पएणत्ता, तहा असंखेज्जवित्थडेसु वि तिण्णि भाणियव्वा । णवरं असंखेज्जा भाणियव्वा सेसं तं चेव जाव असंखेज्जा अचरिमा णाणत्तं लेस्सासु लेस्साओ जहा पढमसए, णवरं संखेज्जवित्थडेसु वि असंखे-

एहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नो एगिंदिया नो बेइंदिया नो तेइंदिया नो चउरिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति । जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति खहचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! जलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति थलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति खहयरपंचिंदिएहिंतो वि उववज्जंति । जदि जलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमजलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति गब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सम्मुच्छिमजलयरपंचिंदिएहिंतो वि उववज्जंति गब्भवक्कंतियजलचरपंचिंदिएहिंतो वि उववज्जंति । जदि सम्मुच्छिमजलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तसम्मुच्छिमजलचरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति किं अपज्जत्तसम्मुच्छिमजलचरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसम्मुच्छिमजलचरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तगसम्मुच्छिमजलयरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति जदि गब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तगगब्भवक्कंतियपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति किं अपज्जत्तगगब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तगगब्भवक्कंतियजलचरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तगगब्भवक्कंतियजलयरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति । यदि थलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं चउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! चउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति जदि चउप्पयपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमेहिंतो उववज्जंति गब्भवक्कंतिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सम्मुच्छिमचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति गब्भवक्कंतियचउप्पएहिंतो वि उववज्जंति । जदि सम्मुच्छिमचउप्पएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तसम्मुच्छिमचउप्पयथलयरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति किं [illegible] उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तग [illegible] उववज्जंति नो अप[illegible] [illegible] उववज्जंति । जदि गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपं[illegible] [illegible] उववज्जंति किं संखेज्जवा-

साउयगब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं असंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति नो असंखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति । जदि संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं अपज्जत्तगसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जदि परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति जदि उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं गब्भवक्कंतियउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सम्मुच्छिमेहिंतो वि गब्भवक्कंतिएहिंतो वि उववज्जंति जदि सम्मुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो किं अपज्जत्तएहिंतो ? गोयमा ! पज्जत्तगसम्मुच्छिमेहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तगसम्मुच्छिमउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति जदि गब्भवक्कंतियउरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो किं अपज्जत्तएहिंतो ? गोयमा ! पज्जत्तगगब्भवक्कंतिएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तगगब्भवक्कंतियउरपरिसप्पथलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति । जदि भुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति गब्भवक्कंतियभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति जदि सम्मुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तगसम्मुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं अपज्जत्तगसम्मुच्छिमभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जइ गब्भवक्कंतियभुयपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो वा [illegible] अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्त[illegible]

ज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जदि खहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं गब्भवक्कंतियखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति । जदि सम्मुच्छिमखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जदि गब्भवक्कंतियखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउएहिंतो नो असंखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति जदि संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । प्रज्ञा० ६ पद ।

नैरयिकादीनां तिर्यगुत्पादः ।

जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । जइ असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलचरेहिंतो उववज्जंति थलचरेहिंतो उववज्जंति खहचरेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! जलचरेहिंतो उववज्जंति थलचरेहिंतो वि उववज्जंति खहचरेहिंतो वि उववज्जंति जइ जलचरथलचरखहचरेहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति णो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए णेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए रयणप्पभाए पुढवीए णेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति ॥ २ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किंसंघयणी पण्णत्ता ? गोयमा ! छेवट्ठसंघयणी पण्णत्ता तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं ॥ ३ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किंसंठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिया पण्णत्ता ॥ ४ ॥ तेसि णं भंते जीवाणं कइ लेस्साओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! तिण्णि लेस्साओ पण्णत्ताओ तंजहा कण्हलेस्सा णीललेस्सा काउलेस्सा ॥ ६ ॥ ते णं भंते ! जीवा सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! णो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी ॥ ७ ते णं भंते ! जीवा किं णाणी अण्णाणी ? गोयमा ! णो णाणी अण्णाणी । नियमा दुअण्णाणी तंजहा मतिअण्णाणी सुयअण्णाणी । ८ । ते णं भंते ! जीवा किं मणजोगी वयजोगी कायजोगी ? गोयमा ! णो मणजोगी वयजोगी वि कायजोगी वि ॥ ९ ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्ता वि अणागारोवउत्ता वि ॥ १० ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ सण्णा पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि सण्णा पण्णत्ता तंजहा आहारसण्णा भयसण्णा मेहुणसण्णा परिग्गहसण्णा ॥ ११ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ कसाया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसाया पण्णत्ता तंजहा कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए ॥ १२ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ इंदिया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचिंदिया पण्णत्ता तंजहा सोइंदिए चक्खिंदिए जाव फासिंदिए ॥ १३ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ समुग्घाया पण्णत्ता ? गोयमा ! तओ समुग्घाया पण्णत्ता तंजहा वेदणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए ॥ १४ ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सातावेदगा असातावेदगा ? गोयमा ! सातावेदगा वि असातावेदगा वि ॥ १५ ॥ ते णं भंते ! जीवा किं इत्थीवेदगा पुरिसवेदगा णपुंसगवेदगा ? गोयमा ! णो इत्थीवेदगा णो पुरिसवेदगा णपुंसगवेदगा ॥ १६ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी ॥ १७ ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ अज्झवसाणा पण्णत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा पण्णत्ता ? ते णं भंते ! किं पसत्था अप्पसत्था ? गोयमा ! पसत्था वि अप्पसत्था वि ॥ १८ ॥ ते णं भंते ! पज्जत्ता असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए त्ति कालओ केवचिरं होइ गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी ॥ १९ ॥ से णं भंते ! पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभाए पुढवी णेरइए पुणरवि पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए त्ति केवइयं कालं सेवेज्जा केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिमब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ॥ १ ॥ पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए जहण्णकालट्ठिईएसु रयणप्पभा-

पुढवी णेरइए उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिइ-एसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं वि दसवाससहस्स-ट्ठिईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ॥ १ ॥ तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति एवं सच्चेव वत्तव्वया णिरवसेसा भाणियव्वा जाव अणुबंधोत्ति सेणं भंते ! पज्जत्तयसंखिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए जह-एणकालट्ठिई य रयणप्पभापुढविणेरइए जहएणकालं पुण-रवि असंपज्जत्तअसंखि जाव गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणेणं दस-वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं पुव्वकोडी दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ॥ २ ॥ पज्जत्तअसंखिपंचिंदियतिरिक्खजोणि-एणं भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्ठिईएसु रयणप्पभापुढवी णेरएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उव-वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं पलिओवमस्स असंखेज्ज इभागट्ठिईएसु उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभा-गट्ठिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा अवसेसं तं चेव जाव अणुबंधो । सेणं भंते ! पज्जत्तअसंखिपंचिंदियति-रिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिई य रयणप्पभापुढवी णेरइए उक्कोसं पुणरवि पज्जत्त जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणेणं पलिओवमस्स अ-संखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडी अब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा जहएणकालट्ठिई य पज्जत्त-असंखिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए रय-णप्पभापुढवी णेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकाल-ट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवाससहस्स-ट्ठिईएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवति अव-सेसं तं चेव णवरं इमाइं तिण्णि णाणत्ताइं आउअज्झव-साणाणुबंधो य जहएणेणं ठिई अंतो मुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतो मुहुत्तं । तेसिणं भंते ! जीवाणं केवइया अज्झवसाणा [illegible] ? गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा पएणत्ता तेणं भंते ! किं पसत्था अप्पसत्था ? गोयमा ! णो पसत्था अ-प्पसत्था । अणुबंधो अंतोमुहुत्तं सेसं तं चेव । सेणं भंते ! जहएणकालट्ठिई य पज्जत्ता असंखिपंचिंदियपज्जत्त [illegible] जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं काला-देसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्त-मब्भहियं एवइयं कालं जाव करेज्जा ॥ ४ ॥ जहएण-कालट्ठिई य पज्जत्तअसंखिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए जहएणकालट्ठिईएसु रयणप्पभापुढवी णेर-

एसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु [illegible] वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवाससहस्स[illegible] ईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिईएसु [illegible] तेणं भंते ! जीवा सेसं तं चेव । ताइं चेव तिण्णि ए[illegible] जाव सेणं भंते ! जहएणकालट्ठिई य पज्जत्त [illegible] जहएणकालट्ठिई य रयणप्पभा पुणरवि जाव ? गोयमा ! [illegible] देसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणं दस[illegible] हस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं दसवास[illegible] अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा जाव [illegible] ॥ ५ ॥ जहएणकालट्ठिईयं पज्जत्ता जाव तिरिक्ख[illegible] भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्ठिईएसु रयणप्पभापु[illegible] एसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवतियकालट्ठिईएसु [illegible] ज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं पलिओवमस्स असं[illegible] गट्ठिईएसु उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइ[illegible] एसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! अवसेसं तं चेव [illegible] तिण्णि णाणत्ताइं जाव । सेणं भंते ! जहएण[illegible] यस्स पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए [illegible] प्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं [illegible] कालादेसेणं जहएणेणं पलिओवमस्स असंखेज्ज[illegible] तोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेण वि पलिओवमस्स अ[illegible] भागं अंतोमुहुत्तमब्भहियं एवइयं कालं जाव [illegible] उक्कोसकालट्ठिईपज्जत्तअसंखिपंचिंदियतिरिक्ख[illegible] एणं भंते ! जे भविए रयणप्पभापुढविणेरइएसु [illegible] सेणं भंते ! केवइयट्ठिई जाव उववज्जेज्जा ? [illegible] एणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं प[illegible] असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! [illegible] गसमएणं अवसेसं जहेव ओहियगमएणं [illegible] जाव इमाइं दोण्णि णाणत्ताइं ठिई जहएणेणं पु[illegible] कोसेण वि पुव्वकोडी एवं अणुबंधो वि अवसेसं [illegible] सेणं भंते ! उक्कोसकालट्ठिईपज्जत्तअसंखि[illegible] क्खजोणिए रयणप्पभा जाव ? गोयमा ! भवादेसेणं [illegible] गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं पुव्वकोडी द[illegible] सहस्सेहिं, अब्भहिया, उक्कोसेणं पलिओवमस्स [illegible] इभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं एवइयं जाव [illegible] उक्कोसकालट्ठिईपज्जत्ततिरिक्खजोणिएणं भंते ! [illegible] विए जहएणकालट्ठिईएसु रयणप्पभा जा[illegible] ज्जित्तए सेणं भंते ! केवति जाव उववज्जेज्जा [illegible] जहएणेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेण [illegible] हस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा [illegible] गसमएणं जाव सेणं भंते ! उक्कोसकाल[illegible] क्खजोणिए जहएणकालट्ठिई रयणप्पभा [illegible] गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं [illegible]

पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणवि पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया एवइयं जाव करेज्जा ॥ ८ ॥ उक्कोसकालट्ठिइयपज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्ठिइएसु रयणप्पभा जाव उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयं कालं जाव उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा एगसमए सेसं जहा सत्तमगमए जाव सेणं भंते ! उक्कोसकालट्ठिई पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसट्ठिईयरयणप्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडी-मब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा ॥ ९ ॥ एवं एते ओहिया तिष्णिगमगा ।३। जहएणकालट्ठिईएसु तिष्णि गमगा ।६। उक्कोसकालट्ठिईएसु तिष्णिगमगा ।९। सव्वे ते णव गमगा भवंति ॥

सेणं भंते पज्जत्ता असएणीत्यादि (भवादेसेणंति) भवप्रकारेण (दोभवग्गहणाइंति) एकत्रासंज्ञी द्वितीये नारकः ततो निर्गतस्यानन्तरतया संज्ञित्वमेव लभते न पुनरसंज्ञित्वमिति (कालादेसेणंति) कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः दशवर्षसहस्राणि नारकजघन्यस्थितिरन्तर्मुहूर्त्तान्यधिकानि असंज्ञिभव-स्थितिजघन्यायुस्सहितानीत्यर्थः (उक्कोसेणमित्यादि) इह पल्योपमासंख्येयभागः पूर्वभवासंज्ञिनारकोत्कृष्टायुष्करूपः पूर्वकोटी चासंज्ञ्युत्कृष्टायुष्करूपेति । एवमेते सामान्येषु रत्नप्रभाना- [illegible]

[illegible]

अयो गमा निर्विशेषणपर्याप्तकासंज्ञिनमाश्रित्योक्ता एवमेव तं जघन्यस्थितिकमुत्कृष्टस्थितिकं च आश्रित्य प्रत्यासत्तेरेवमेते नव गमाः तत्र जघन्यस्थितिकमसंज्ञिनमाश्रित्य सामान्यनारकगम उच्यते (जहएणेत्यादि) (नाणत्ताइं अज्झवसाणा अणुबंधो यत्ति) आयुरन्तर्मुहूर्तमेव जघन्यस्थितेरसंज्ञिनोऽधिकृतत्वात् अध्यवसायस्थानानि अप्रशस्तान्येवान्तर्मुहूर्तस्थितिकस्य दीर्घस्थितेर्हि तस्य द्विविधान्यपि तानि संभवन्ति, कालस्य बहुत्वादनुबन्धश्च स्थितिसमान एवेति कायसंवेधे च नारकाणां जघन्याया उत्कृष्टायाश्च स्थितेरुपर्यन्तर्मुहूर्तं वाच्यमिति ॥ ४ ॥ एवं जघन्यस्थितिकं तं जघन्यस्थितिकेषु तेषूत्पादयन्नाह—जहएणकालट्ठिईत्यादि ॥ ५ ॥ एवं जघन्यस्थितिकं तमुत्कृष्टस्थितिषु तेषूत्पादयन्नाह—जहएणेत्यादि ॥ ६ ॥ एवमुत्कृष्टस्थितिकं तं सामान्येषु तेषूत्पादयन्नाह—उक्कोसकालेत्यादि ॥ ७ ॥ एवमुत्कृष्टस्थितिकं तं जघन्यस्थितिषु तेषूत्पादयन्नाह—उक्कोसकालेत्यादि ॥ ८ ॥ एवमुत्कृष्टस्थितिकं तमुत्कृष्टस्थितिषु तेषूत्पादयन्नाह उक्कोसकालेत्यादि ॥ ९ ॥ एवं तावदसंज्ञिनः पञ्चेन्द्रियतिरश्चो नारकेषूपादो नवधोक्तोऽथ संज्ञिनस्तस्यैव तथैव तमाह (जइसएणीत्यादि) तिष्णि णाणा तिष्णि अण्णाणा (भयणाएत्ति) ।

जदि सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्ख जाव उववज्जंति गोयमा ! संखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति णो असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति जदि संखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदिय जाव उववज्जंति किं जलचरेहिंतो उववज्जंति पुच्छा ? गोयमा ! जलचरेहिंतो उववज्जंति जहा असण्णी जाव पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति णो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसण्णि पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए णेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा तं-जहा रयणप्पभाए जाव अहेसत्तमाए पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए रयणप्पभापुढविणेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति जहेव असण्णी । तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघयणी पण्णत्ता ? गोयमा ! छव्विहसंघयणी पण्णत्ता तं जहा वइरोसभनारायसंघयणी उसभनाराय जाव छेवट्ठसंघयणी । सरीरोगाहणा जहेव असण्णीणं । तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! छव्विहसंठिया पण्णत्ता तं जहा समचउरंसा णिग्गोहा जाव हुंडा । तेसि णं भंते ! जीवाणं कइलेस्साओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! छल्लेस्साओ पण्णत्ताओ, तं जहा कएहलेस्सा जाव सुक्कलेस्सा । दिट्ठी तिविहा वि । तिष्णि णाणा तिष्णि अण्णाणा भयणा । जोगो तिविहो वि सेसं जहा असण्णीणं जाव अणुबंधो णवरं पंचसमुग्घाया आदिल्लगा, वेदो तिविहो वि । अवसेसं तं चेव जाव सेणं भंते ! पज्जत्तासंखेज्जवासाउ य जाव तिरिक्खजोणिए रयणप्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं जहएणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा ।१। पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव जे भविए जहएणकाल जाव से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिईएसु जाव उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा एवं सो चेव पढमगमओ णिरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि

पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा । २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववण्णो जहण्णेणं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्ठिईएसु अवसेसो परिणामादीओ भवादेसे पज्जवसाणे सो चेव पढमगमगो णेतव्वो जाव कालादेसेणं जहण्णेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा । ३ । जहण्णकालट्ठिईय पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए रयणप्पभापुढवी जाव उववज्जित्तए, सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? । गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा अवसेसो सो चेव गमओ णवरं इमाइं अट्ठ णाणत्ताइं सरीरोगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं धणुहपुहुत्तं लेस्साओ तिण्णिआदिल्लाओ णो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी । णो णाणी दो अण्णाणी णियमं । समुग्घाया आदिल्ला तिण्णि । आउअज्झवसाणा अणुबंधो य जहेव असण्णीणं अवसेसं जहा पढमगमए जाव कालादेसेणं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा ।४। सो चेव जहण्णकालट्ठिईएसु उववण्णो जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! एवं सो चेव चउत्थो णिरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसेणं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ॥ ५ ॥ सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववण्णो । जहण्णेणं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! एवं सो चेव चउत्थो गमओ णिरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसेणं जहण्णेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ॥ ६ ॥ उक्कोसकालट्ठिई य पज्जत्तसंखेज्जवासाउ य जाव तिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए रयणप्पभा पुढवि णेरइएसु उववज्जित्तए । सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा अवसेसो परिणामादीओ भवादेसे पज्जवसाणे एएसिं चेव पढमो गमओ णेतव्वो णवरं ठिई । जहण्णेणं पुव्वकोडी । उक्कोसेण वि पुव्वकोडी । एवं अणुबंधो वि । सेसं तं चेव । कालादेसेणं जहण्णेणं पुव्वकोडी । दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा ॥ सो चेव जहण्णकालट्ठिईएसु उववण्णो जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा सो चेव सत्तमो गमओ णिरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति कालादेसेणं जहण्णेणं पुव्वकोडी दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा ॥ ८ ॥ उक्कोसकालट्ठिईयपज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्ठिईएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! सो चेव सत्तमो गमओ णिरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति, कालादेसेणं जहण्णेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ॥ ९ ॥ एवं एते णव गमगा उक्खेवनिक्खेवओ णवसु वि जहेव असण्णीणं, पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए सक्करप्पभाए पुढवीए णेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? जहण्णेणं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, उक्कोसेणं तिण्णि सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं एवं जहेव रयणप्पभाए उववज्जंतगस्स लद्धी सव्वे वि णिरवसेसा भाणियव्वा जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहण्णेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं बारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । एवं रयणप्पभापुढविगमगसरिसा णव वि गमा भाणियव्वा णवरं सव्वगमएसु वि णेरइयट्ठिई य संवेहेसु सागरोवमा भाणियव्वा एवं जाव छट्ठपुढवित्ति णवरं णेरइए ठिई जा जस्स पुढवीए जहण्णुक्कोसिया सा तेण चेव कमेण चउग्गुणा कायव्वा वालुयप्पभाए अट्ठावीसं सागरोवमा चउगुणिया भवंति पंकप्पभाए चत्तालीसं, धूमप्पभाए अट्ठसट्ठिं, तमाए अट्ठासीइं । संघयणाइं वालुयप्पभाए पंचविहा संघयणी तं जहा वइरोसभनारायसंघयणी जाव कीलियासंघयणी, पंकप्पभाए चउव्विहसंघयणी, धूमप्पभाए तिविहसंघयणी, तमाए दुविहसंघयणी तं जहा वइरोसभणारायसंघयणी उसभणारायसंघयणी । सेसं तं चेव । पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव तिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए अहेसत्तमपुढवीणेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं बावीसं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा एवं जहेव रयणप्पभाए णव गमगा

…वि णवरं परोमनलागयसंघयणी इत्थी वेदगा ण
…रामंति सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति संवेहो नवादेसेणं
…हेणं तिन्नि नवग्गहणाइं उक्कोसेणं सत्त नवग्गहणाइं,
…लादेसेणं जहपेणं बावीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो-
…हुत्तेहिं अब्नहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं
…व्वकोमीहिं अब्नहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । १ । सो
…व जहन्नकालट्ठिईएसु उववन्नो सच्चेव वत्तव्वया जाव
…नवादेसोत्ति, कालादेसेणं जहन्नेणं कालादेसो वि तहेव जाव
…चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्नहियाइं एवइयं जाव करेज्जा।२।
…सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो सच्चेव लद्धी जाव
अणुबंधोत्ति । नवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि नवग्गहणाइं
उक्कोसेणं पंच नवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं
सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्नहियाइं उक्कोसेणं
छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोमीहिं अब्नहियाइं एव-
इयं जाव सेवेज्जा । ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठि-
इओ जाओ सच्चेव वि रयणप्पनापुढविजहन्नकालट्ठिइय-
वत्तव्वया नाणियव्वा जाव नवादेसोत्ति णवरं पढमसंघ-
यणं णो इत्थीवेदगा नवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि नवग्गह-
णाइं उक्कोसेणं सत्त नवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं
सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्नहियाइं उक्कोसेणं
छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्नहियाइं
एवइयं जाव करेज्जा ।४। सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उव-
वन्नो एवं सो चेव चउत्थो गमो णिरवसेसो नाणियव्वो
जाव कालादेसोत्ति ।५। सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो
सच्चेव लद्धी जाव अणुबंधोत्ति, नवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि
नवग्गहणाइं उक्कोसेणं पंच नवग्गहणाइं कालादेसेणं जह-
न्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्नहि-
याइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तेहिं अब्न-
हियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा ।६। सो चेव अप्पणा
उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ जहन्नेणं बावीसं सागरोवमट्ठिई-
एसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा,ते णं नंते!
अवसेसा सच्चेव वि सत्तमपुढवीपढमगमगवत्तव्वया जा-
णियव्वा जाव नवादेसोत्ति णवरं ठिई अणुबंधो त्ति, जह-
न्नेणं पुव्वकोमी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी सेसं तं चेव, का-
लादेसेणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोमी-
हिं अब्नहियाइं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं
पुव्वकोमीहिं अब्नहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ७ । सो
चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उववन्नो सच्चेव लद्धी संवेहो वि
तहेव सत्तमगमगसरिसो । ८ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु
उववन्नो सच्चेव वि लद्धी जाव अणुबंधोत्ति, नवादेसेणं ज-
हन्नेणं तिन्नि नवग्गहणाइं, उक्कोसेणं पंच नवग्गहणाइं, का-
लादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोमीहिं

अब्नहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वको-
मीहिं अब्नहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ९ । जइ
मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति
असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सन्निमणुस्से-
हिंतो उववज्जंति णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति जइ
सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसन्नि-
मणुस्सेहिंतो उववज्जंति असंखेज्ज जाव उववज्जंति ? गो-
यमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति णो
असंखेज्जवासाउय उववज्जंति। जइ संखेज्जवासाउय जाव
उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति
अपज्जत्त जाव उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासा-
उय जाव उववज्जंति णो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव
उववज्जंति ॥ पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं
नंते ! जे नविए णेरइएसु उववज्जित्तए से णं नंते ! कइसु
पुढवीसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! सत्तसु पुढवीसु उववज्जे-
ज्जा तं जहा रयणप्पना जाव अहे सत्तमाए। पज्जत्तसंखे-
ज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं नंते! जे नविए रयणप्पनापुढवी-
ए णेरइएसु उववज्जित्तए से णं नंते ! केवइया कालट्ठिई-
एसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिई-
एसु उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा, ते णं नंते !
जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहन्नेणं
एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति
संघयणा छ सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं। उक्कोसेणं
पंचधणुहसयाइं। एवं सेसं जहा सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि-
याणं जाव नवादेसोत्ति णवरं चत्तारि णाणा तिन्नि अन्नाणा
भयणाए । छ समुग्घाया केवलिवज्जा ठिई अणुबंधो य
जहन्नेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी सेसं तं चेव ।
कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्न-
हियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडी…
…हिं अब्नहियाइं एवइयं जाव करेज्जा।१। सो चेव जहन्न…
कालट्ठिईएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया णवरं का…
लादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्नहिया…
इं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वास…
हस्सेहिं अब्नहियाओ एवइयं जाव करेज्जा । २ । …
चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया …
वरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमब्न…
यं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडी…
अब्नहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ३ । सो चेव अप्प…
जहन्नकालट्ठिईओ जाओ एस चेव वत्तव्वया णवरं …
माइं णाणत्ताइं सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं…
क्कोसेण वि अंगुलपुहुत्तं तिन्नि णाणा तिन्नि अन्नाण…
भयणाए पंच समुग्घाया आदिल्ला ठिई अणुबंधो …

हएणेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं वि मासपुहुत्तं सेसं तं चेव जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ४ । सो चेव जहएणकालट्ठिईएसु उववएणो एस चेव वत्तव्वया चउत्थगमगसरिसा णवरं कालादेसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं मासपुहुत्तमब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ५ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववएणो एस चेव गमगो णवरं कालादेसेणं जहएणेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं एवइयं जाव करेज्जा । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ सो चेव पढमगमओ णेयव्वो णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं पंच धणुहसयाइं उक्कोसेण वि पंच धणुहसयाइं ठिई जहएणेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी एवं अणुबंधो वि । कालादेसेणं जहएणेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ७ । सो चेव जहएणकालट्ठिईएसु उववएणो स चेव सत्तमगमगवत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहएणेणं पुव्वकोडी दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा । ८ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववएणो सा चेव सत्तमगमगवत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहएणेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ९ । पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सण्णिमणुस्से णं भंते ! जे भविए सक्करप्पभाए पुढवीए णेरइए जाव उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयं कालं जाव उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेणं तिसागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ते णं भंते ! एवं सो चेव रयणप्पभापुढविगमओ णेयव्वो णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेणं पंचधणुहसयाइं ठिई जहएणेणं वासपुहुत्तं पुव्वकोडी एवं अणुबंधो वि सेसं तं चेव जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहएणेणं सागरोवमं वासपुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं बारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । एवं एसा ओहिएसु तिसु गमएसु मणूसलद्धी णाणत्तं णेरइयट्ठिई कालादेसेणं संवेहं च जाणेज्जा । सो चेव अप्पणा जहएणकालट्ठिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चेव लद्धी णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेण वि रयणिपुहुत्तं ठिती जहएणेणं [illegible] वि वासपुहुत्तं एवं अणुबंधो वि सेसं जहा ओहियाणं संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वो । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु णाणत्तं सरीरोगाहणा [illegible] पंचधणुहसयाइं ठिती जहएणेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, एवं अणुबंधो वि सेसं जहा पढमगमए णेरइयट्ठिती कायसंवेहं च जाणेज्जा । ९ । एवं जाव छट्ठपुढवी णवरं तच्चाए आढवेत्ता एक्केक्कं संघयणं [illegible] तहेव तिरिक्खजोणियाणं कालादेसो वि तहेव मणुस्सट्ठिई जाणियव्वा । [illegible] मणुस्से णं भंते ! जे भविए अहेसत्तमपुढविणेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं बावीसं सागरोवमट्ठिईएसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं अवसेसो सो चेव सक्करप्पभापुढविगमओ णेयव्वो णवरं पढमं संघयणं । इत्थीवेदगा ण उववज्जंति सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणेणं बावीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । सो चेव जहएणकालट्ठिईएसु उववएणो एस चेव वत्तव्वया णवरं णेरइयट्ठिई संवेहं च जाणेज्जा । २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववएणो एस चेव वत्तव्वया णवरं संवेहं च जाणेज्जा । सो चेव अप्पणा जहएणकालट्ठिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चेव वत्तव्वया णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेण वि रयणिपुहुत्तं ठिई जहएणेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेण वि वासपुहुत्तं एवं अणुबंधो वि संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वो । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चेव वत्तव्वया णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं पंचधणुहसयाइं उक्कोसेण वि पंचधणुहसयाइं ठिई जहएणेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी एवं अणुबंधो वि णवसु वि एतेसु गमएसु णेरइयट्ठिई संवेहं च जाणेज्जा सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोणि जाव णव गमएसु कालादेसेणं जहएणेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा । सेवं भंते भंतेत्ति [illegible]

[illegible]

भवग्रहणानि. संज्ञिनस्तु नरके विवक्षितो पक्षाया कालयोर्द्वे संसूच्यमानेषु भवादीति। (जहन्नेणं दो भवग्गहणाइंति) स हि असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यक् पुनर्नारकेषूत्पद्यते ततो मनुष्येष्वन्यत्र तिर्यक्षु कायसंवेधे भवद्वयं जघन्यतो भवति एवं सप्तभवग्रहणानि भावनीयम्। अनेन चेदमुक्तं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक् १ ततो नारकः २ पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक् ३ पुनर्नारकः ४ पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक् ५ पुनर्नारकः ६ ततः पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक् ७ पुनरन्यस्यामेव पृथिव्यां नारकः ८ इत्येवमष्टौ भवग्रहणान्यत्र नवमे तु मनुष्यः स्यादिति एवमौधिक औधिकेषु नारकेषूत्पादितोऽयं चेह प्रथमो गमः। पञ्चसेन्यादि- [illegible] जह- [illegible] (रत्नप्रभा- [illegible] योजनश- तपृथुत्वा इह तु धनुः पृथक्त्वं तथा तत्र लेश्याः षट् इह त्वाद्या- स्तिस्रः तथा तत्र दृष्टिः त्रिधा इह तु मिथ्यादृष्टिरेव तथा तत्राज्ञानानि त्रीणि भजनया इह तु द्वे एवाज्ञाने। तथा तत्राद्याः पञ्च समुद्धाता इह तु त्रयः। " आउअज्झवसाणा, अणुबंधो य जहेव असन्नीणंति "। जघन्यस्थितिकासंज्ञिगम इवे- त्यर्थः। ततश्चायुरिहान्तर्मुहूर्तमेव। अध्यवसायस्थानान्यप्र- शस्तान्येवानुबन्धोऽप्यन्तर्मुहूर्तमेवेति (अवसेसमित्यादि) अव- शेषं यथा संज्ञिनः प्रथमगमे औधिक इत्यर्थः। निगमन- वाक्यं चेदम् (सव्वेसो सो चेव गमओत्ति) अनेनैव तृतीयस्य गमस्यादिरिति सो चेव जहन्नकालेत्यादिस्तु संज्ञिविषये पञ्च- मो गमः इह च। (सोचेयत्ति) स एव संज्ञी जघन्यस्थि- तिकः। " सो चेव उक्कोसे " त्यादिस्तु षष्ठः। उक्कोसका- लेत्यादिस्तु सप्तमः। तत्र च (एयस्स चेव पढमगमओत्ति) एतेषामेव संज्ञिनां प्रथमगमो यत्रौधिक औधिकेषूत्पादितः। नवरमित्यादि। तत्र जघन्याप्यन्तर्मुहूर्तरूपा संज्ञिनः स्थिति- रुक्ता सेह न वाच्येत्यर्थः। एवमनुबन्धोऽपि तद्रूपत्वात्तस्येति। ७। सो चेवेत्यादिरष्टमः। इह च। (सोचेयत्ति) स एवो- त्कृष्टस्थितिकः संज्ञी। ८। उक्कोसेत्यादिर्नवमः। " उववेय- नितव्वयणेत्यादि " अनेनोपदेशः प्रस्तावना (९६०००) स च प्रतिगमर्मांश्चिस्येन स्वयमेव वाच्यो निक्षेपस्तु निगमनं सोऽप्येवमेवेति पर्याप्तकसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियति-

र्यञ्चमधिकृत्य रत्नप्रभा पञ्चत्वेनोक्ता अथ तमेवाधिकृत्य शर्कराप्रभा पञ्चत्वेनोच्यते तत्रौधिक औधिकेषु तावदुच्यते पज्जत्तेत्यादि। (सच्चेव चत्तेव निरवसेसा भाणियव्वत्ति) प- रिमाणसंहननादीनां प्राप्त्यैव रत्नप्रभायामुत्पित्सोरुक्ता सैव निरवशेषा शर्कराप्रभायामपि भणितव्येति। (सागरोवम- मंतोमुहुत्तमब्भहियंति) द्वितीयायां जघन्या स्थितिः साग- रोपममन्तर्मुहूर्तं च संज्ञिभवसत्कमिति। उक्कोसेणं बार- सेत्यादि। द्वितीयायामुत्कृष्टतः सागरोपमत्रयस्थितिस्तस्या- श्चतुर्गुणत्वं द्वादश, एवं पूर्वकोट्योऽपि चतुर्षु संज्ञितिर्य- ग्भवेषु चतस्र एवेति। (नेरइयट्ठितीसंवेहेसुसागरोवमा- भाणियव्वत्ति) रत्नप्रभायामुत्कृष्टसंवेधद्वारे च दश वर्ष- सहस्राणि सागरोपमं चोक्तं द्वितीयादिषु पुनर्जघन्यत उत्क- र्षतश्च सागरोपमाण्येव वाच्यानि यतः " सागरमेगं १ तिय २ सत्त, ३ दस य ४ सत्तरस ५ तह य बावीसा। ६। तेत्तीसा जाव ठिती ७ सत्तसु वि कमेण पुढवीसु ॥ १ ॥ " तथा " जा पढमाए जेट्ठा, सा बीयाए कणिट्ठिया भणिया। तरतमजोगो एसो, दसवाससहस्सरयणाएत्ति ॥ २ ॥ " रत्नप्रभासमतुल्य-

तथापि गमाः कियद्दूरं यावदित्याह (जाव छट्ठपुढवित्ति) चतुर्गुणा कायसंवेधे ४ उत्कृष्टकायसंवेधे इति। (बालुयप्पभाए अट्ठावीसंति) तत्र सप्तसागरोपमाण्युत्कर्षतः स्थितिस्ता सा च चतुर्गुणाऽष्टाविंशतिः स्यादेवमुत्तरत्रापीति (बालुयप्पभाए पंच- विहसंघयणित्ति) आद्ययोरेव हि पृथिव्योः सेवार्तेनोत्पद्यन्ते एवं तृतीया चतुर्थी ४ पञ्चमी ३ षष्ठी २ सप्तमी १ षु एकैकं संहननं हीयते इति। अथ सप्तमपृथिवीमाश्रित्याह–पज्जत्तेत्यादि (इ- त्थिवेया न उववज्जंतित्ति) षष्ठ्यन्तास्वेव पृथिवीषु स्त्रीणामु- त्पत्तेः। (जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइंति) मत्स्यस्य सप्तमपृ- थिवीनारकत्वेनोत्पद्य पुनर्मत्स्येष्वेवोत्पत्तौ (उक्कोसेणं सत्तभव- ग्गहणाइंति) मत्स्यो भूत्वा सप्तम्यां गतः २ पुनर्मत्स्यो जातः ३ पुनरपि सप्तम्यां गत. ४ पुनरपि तथैव ६ पुनर्मत्स्यः ७ इत्येवमि- ति। कालादेसेणमित्यादि। इह द्वाविंशतिसागरोपमाणि जघन्य- स्थितिकसप्तमपृथिवीनारकसम्बन्धीनि अन्तर्मुहूर्तद्वयं च प्रथम- तृतीयमत्स्यभवसम्बन्धीनि (छावट्ठिंसागरोवमाइंति) वारत्रयं स- प्तम्यां द्वाविंशतिसागरोपमायुष्कतयोत्पत्तेश्चतस्रश्च पूर्वकोट्यश्च- तुर्षु नारकभवान्तरितेषु मत्स्यभवेष्विति, अतो वचनादितदयसी- यते सप्तम्यां जघन्यस्थितिषूत्कर्षतस्त्रीनेव वारानुत्पद्यत इति कथमन्यथैवायमेवं प्रथमग्रहणकालपरिमाणं स्यादिह च काल उत्कृष्टो विवक्षितस्तेन जघन्यस्थितिषु त्रीन् वारानुत्पादित एवं हि चतुर्थी पूर्वकोटिर्लभ्यते उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्वारद्वयोत्पादने षट्षष्टिः स गरोपमाणां भवति पूर्वकोट्यः पुनस्तिस्र एवेति। सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु इत्यादिस्तु द्वितीयो गमः ॥ २ ॥ सो चेव उक्कोसट्ठिईएसु इत्यादिस्तृतीयः। तत्र च (उक्कोसेणं पंचभवग्गहणाइंति) त्रीणि मत्स्यभवग्रहणानि द्वे च नारकभव- ग्रहणे अत एव वचनादुत्कृष्टस्थितिषु सप्तम्यां वारद्वयमेवोत्पद्य- त इत्यवसीयते। ३। सो चेव अहन्नकालट्ठिईओ इत्यादिस्तु चतुर्थः तत्र च (लद्धोवरयणप्पभापुढविजहन्नकालट्ठितिवत्तव्वया भाणियव्वत्ति) सैव रत्नप्रभाचतुर्थगमवक्तव्यता भणितव्या न- वरं केवलमयं विशेषः तत्र रत्नप्रभायां षट्संहननानि त्रयश्च वेदा उक्ताः इह तु सप्तमपृथिवीचतुर्थगमे प्रथममेव संहननं स्त्रीवेद- निषेधश्च वाच्य इति ॥ ४ ॥ शेषगमास्तु स्वयमेवोह्याः मनुष्याधिका- रे (उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंतित्ति) गर्भजमनुष्याणां सदै- व सङ्ख्यातानामेवास्तित्वादिति। नवरं (चत्तारि नाणाइंति) अवध्यादौ प्रतिपतिते सति केषांचिन्नरकेषूपपत्तेः आह च चूर्णि- कारः "ओहिनाणमणपज्जवआहारयसरीराणि लद्धूणं परिसा- डित्ता उववज्जइत्ति जहन्नेणं मासपुहुत्तंति" इदमुक्तं भवति मासद्वयान्तर्वर्त्यायुर्नरो नरकं न याति (दसवाससहस्साइंति) जघन्यं नरकायुः (मासपुहुत्तमब्भहियाइंति) इह मासपृथक्त्वं जघन्यं नरकयायिमनुष्यायु (चत्तारि सागरोवमाइंति) उत्कृष्टं रत्नप्रभानारकभवचतुष्कायुः (चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहिया- इंति) इह चतस्रः पूर्वकोट्यो नरकयायिमनुष्यभवचतुष्कोत्कृष्टा- युः समवधिन्यः। अनेन चेदमुक्तम्। मनुष्यो भूत्वा चतुर एव वा- रानेकस्यां पृथिव्यां नारको जायते पुनश्च तिर्यक्ष्वेव भवतीति जघन्यकालस्थितिकः। औघिकेषु इत्यत्र चतुर्थे गमे " इमाइं पंच नाणत्ताइं इत्यादि " शरीरावगाहना जघन्यतोऽप्युत्कृष्टतश्च पृथ- क्त्वं प्रथमगमे तु सा जघन्यतोऽङ्गुलपृथक्त्वमुत्कृष्टतस्तु पञ्चधनुः शतानीति ॥ १ ॥ तथेह त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि भजनया जघन्यस्थितिकस्यैवामेव प्रागपूर्वं तु चत्वारि ज्ञानान्युक्तानीति ॥ २ ॥ तथेहाद्याः पञ्च समुद्घाता जघन्यस्थितिकस्यैवामिव स- म्भवात् प्राक् षडुक्ता धजघन्यस्थितिकस्याहारकसमुद्घातस्या-

पि सम्भवात् ॥ ३ ॥ तथेह स्थितिरनुबन्धश्च जघन्यत उत्कृष्टतश्च मासपृथक्त्वं प्राक् स्थित्यनुबन्धो जघन्यतो मासपृथक्त्वमुत्कृष्टतस्तु पूर्वकोट्यभिहितेति, शेषगमास्तु स्वयमभ्यूह्याः । शर्कराप्रभावक्तव्यतायां (सरीरोगाहणा रयणिपुहत्तं ति) अनेनेदमवसीयते द्विहस्तप्रमाणेभ्यो हीनतरप्रमाणा द्वितीयायां उत्पद्यन्ते इत्यवसीयते । " एवं एसा ओहिएसु तिसु गमएसु मणुस्सस्स लद्धीति ओहिओ ओहिएसु" १ ओहिओ जहण्णट्ठितिएसु २ ओहिओ उक्कोसठिइएसु त्ति ३ " एते औघिकास्त्रयो गमाः ३ एतेष्वेषा उक्तरोक्ता मनुष्यस्य लब्धिपरिमाणसंहननादिप्राप्तिर्नानात्वं त्विदं यदुत नारकस्थितिकालादेशेन कायसंवेधं च जानीयाः तत्र प्रथमे गमे स्थित्यादिकं लिखितमेव द्वितीये तु औघिको जघन्यस्थितिष्वित्यत्र नारकस्थितिर्जघन्येतराभ्यां सागरोपमं कालतस्तु संवेधो जघन्यतो वर्षपृथक्त्वाधिकं सागरोपममुत्कृष्टतस्तु सागरोपमचतुष्टयं चतुःपूर्वकोट्यधिकं तृतीयेऽप्येवमेव नवरं सागरोपमस्थाने जघन्यतः सागरोपमत्रयं सागरोपमचतुष्टयस्थाने तूत्कर्षतः सागरोपमद्वादशकं वाच्यमिति (सचेवेत्यादि चतुर्थादिगमत्रयं । तत्र च (संवेहो उवओजिऊण भाणियव्वोत्ति) स चैवं-जघन्यस्थितिकमौघिकेष्वित्यत्र गमे सम्वेधः कालादेशेन जघन्यतः सागरोपमं वर्षपृथक्त्वाधिकमुत्कृष्टतस्तु द्वादशसागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वचतुष्काधिकानि जघन्यस्थितिको जघन्यस्थितिकेष्वित्यत्र जघन्येन कालतः कायसम्वेधः सागरोपमं वर्षपृथक्त्वाधिकमुत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वचतुष्काधिकानि एवं षष्ठगमोऽप्यूह्यः ॥ सो चेवेत्यादि ॥ सप्तमादिगमत्रयं तत्र च ॥ इमं नाणत्तमित्यादि ॥ शरीरावगाहना पूर्वं हस्तपृथक्त्वं धनुःशतपञ्चकं चोक्ता इह तु धनुःशतपञ्चकमेव एवमन्यदपि नानात्वमभ्यूह्यम् (मणुस्सट्ठिई जाणियव्वत्ति) तिर्यक्स्थितिर्जघन्यान्तर्मुहूर्त्तमुक्ता मनुष्यगमेषु तु मनुष्यस्थितिर्ज्ञातव्या सा च जघन्या द्वितीयादिगामिनां वर्षपृथक्त्वमुत्कृष्टा तु पूर्वकोटीति ॥ सप्तमपृथिवी प्रथमगमे " तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइंति " इहोत्कृष्टः कायसम्बन्धः एतावन्तमेव कालं भवति सप्तमपृथिवीनारकस्य तत उद्वृत्तस्य मनुष्येष्वनुत्पादेन भवद्वयभावेनैतावत एव कालस्य भावादिति ॥ भ० २४ श० १ उ० ॥

जदि मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्छिममणुस्सेहिंतो उववज्जंति गब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नो सम्मुच्छिममणुस्सेहिंतो उववज्जंति गब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति जदि गब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं कम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अकम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अंतरदीवगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! कम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो अकम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो अंतरदीवगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति । जदि कम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयकम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो असंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति । जदि संखेज्जवासाउयकम्मभूमिगब्भवक्कंतियमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो अपज्जत्तएहिंतो ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति एवं जहा ओहिया उववाइया तहा रयणप्पभापुढवीनेरइया वि उववाएयव्वा । सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पुच्छा गोयमा ! एते वि जहा ओहिया तहेव उववाएयव्वा नवरं सम्मुच्छिमेहिंतो पडिसेहो कायव्वो वालुयप्पभापुढविनेरइयाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति जहा सक्करप्पभापुढविनेरइयाणं नवरं भुयपरिसप्पेहिंतो वि पडिसेहो कायव्वो पंकप्पभापुढविनेरइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहा वालुयप्पभापुढविनेरइया नवरं खहयरेहिंतो पडिसेहो कायव्वो । धूमप्पभापुढविनेरइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहा पंकप्पभापुढवीनेरइया नवरं चउप्पएहिंतो वि पडिसेहो कायव्वो । तमा पुढवीनेरइयाणं पुच्छा ! गोयमा ! जहा धूमप्पभापुढविनेरइया नवरं थलयरेहिंतो पडिसेहो कायव्वो इमेणं अभिलावेणं । जदि पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलयरपंचिंदिएहिंतो थलयरेहिंतो उववज्जंति खहयरपंचिंदिएहिंतो गोयमा ! जलयरपंचिंदिएहिंतो उववज्जंति नो थलयरेहिंतो नो खहयरेहिंतो उववज्जंति । जदि मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं कम्मभूमिएहिंतो अकम्मभूमिएहिंतो किं अंतरदीवएहिंतो ? गोयमा ! कम्मभूमिएहिंतो उववज्जंति नो अकम्मभूमिएहिंतो नो अंतरदीवएहिंतो उववज्जंति । जइ कम्मभूमिएहिंतो किं संखेज्जवासाउएहिंतो असंखेज्जवासाउएहिंतो ? गोयमा ! संखेज्जवासाउएहिंतो नो असंखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति जदि संखेज्जवासाउएहिंतो किं पज्जत्तएहिंतो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो जदि पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिएहिंतो उववज्जंति किं इत्थीहिंतो उववज्जंति पुरिसेहिंतो उववज्जंति नपुंसएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! इत्थीहिंतो वि पुरिसेहिंतो वि नपुंसगेहिंतो वि उववज्जंति । अहे सत्तमा पुढवीनेरइयाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! एवं चेव नवरं इत्थीहिंतो पडिसेहो कायव्वो "असण्णी खलु पढमं, दोच्चं सिरीसिवा तइयपक्खी । सीहा जंति चउत्थिं, उरगा पुण पंचमीं पुढवीं । १ । छट्ठिं च इत्थियाओ, मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परमुववाओ, बोधव्वो नरगपुढवीणं । २ ।

असुरकुमाराणं यथा—

असुरकुमाराणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नो नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो देवेहिंतो उववज्जंति एवं ज

हिंतो नेरइयाणं उववाओ तेहिंतो असुरकुमाराणं वि भा-णियव्वं नवरं असंखेज्जवासाउयअकम्मभूमिगअंतरदीवग-मणुस्सतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति सेसं तं चेव एवं जाव थणियकुमारा । प्रज्ञा० ६ पद ।

पज्जत्तअसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा एवं रयणप्पभागमगसरिसा णववि गमगा भाणियव्वा णवरं जाहे अप्पणा जहण्णकालट्ठिइओ भवइ ताहे अज्झवसाणा पसत्था णो अप्पसत्था तिसु वि गमएसु अवसेसं तं चेव । जदि सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसण्णि जाव उववज्जंति असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति असंखेज्जवासाउय सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति, वइरोसभनारायसंघयणी ओगाहणा जहण्णेणं धणुहपुहुत्तं उक्कोसेणं छ गाउयाइं समचउरंससंठाणसंठिया पण्णत्ता ? चत्तारि लेस्साओ आदिल्लाओ । णो सम्मद्दिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी । णो णाणी अण्णाणी णियमं दुअण्णाणी मइअण्णाणी य सुयअण्णाणी य । जोगो तिविहो वि । उवओगो दुविहो वि । चत्तारि सण्णाओ चत्तारि कसायाओ । पंचइंदिया तिन्नि समुग्घाया आदिल्लगा समोहया वि मरंति असमोहया वि मरंति । वेदणा दुविहावि, सायावेदगा वि असायावेदगा वि । वेदो दुविहो वि इत्थीवेदगावि पुरिसवेदगावि णो णपुंसगवेदगा । ठिई य जहण्णेणं साइरेगा पुव्वकोडी उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं । अज्झवसाणा । पसत्था वि अप्पसत्थावि अणुबंधो जहेव ठिई कायसंवेहो भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहण्णेणं साइरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं छ पलिओवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । १ । सो चेव जहण्णकालट्ठिइएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं असुरकुमारट्ठिई संवेहं च जाणेज्जा । २ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववण्णो जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा एस चेव वत्तव्वया णवरं ठिई से जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमाइं उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं एवं अणुबंधोवि । कालादेसेणं जहण्णेणं छ पलिओवमाइं उक्कोसेण वि छ पलिओवमाइं एवइयं सेसं तं चेव । ३ । सो चेव अप्पणा जहण्णकालट्ठिईओ जाओ जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं साइरेगं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा ? तेणं भंते ! अवसेसं तं चेव जाव भवादेसोत्ति णवरं ओगाहणा जहण्णेणं धणुहपुहुत्तं उक्कोसेणं साइरेगं धणुहसहस्सं । ठिई जहण्णेणं साइरेगा पुव्वकोडी उक्कोसेण वि साइरेगा पुव्वकोडी एवं अणुबंधोवि । कालादेसेणं जहण्णेणं साइरेगा पुव्वकोडी दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं साइरेगा दो पुव्वकोडी एवइयं जाव सेवेज्जा । ४ । सो चेव जहण्णकालट्ठिइएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं असुरकुमारट्ठिई संवेहं च जाणेज्जा । ५ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववण्णो जहण्णेणं साइरेगं पुव्वकोडी आउएसु उक्कोसेण वि साइरेगपुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा सेसं तं चेव णवरं कालादेसेणं जहण्णेणं साइरेगा दो पुव्वकोडीओ उक्कोसेण वि साइरेगाओ दो पुव्वकोडीओ एवइयं कालं जाव करेज्जा । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ सो चेव य पढमगमगो भाणियव्वो णवरं ठिई जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमाइं उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं एवं अणुबंधो वि कालादेसेणं जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमाइं दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहियाइं उक्कोसेणं छ पलिओवमाइं एवइयं जाव सेवेज्जा । ७ । सो चेव जहण्णकालट्ठिइएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं असुरट्ठिई संवेहं च जाणेज्जा । ८ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववण्णो जहण्णेणं तिन्नि पलिओवमं उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमं एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहण्णेणं छ पलिओवमाइं उक्कोसेण वि छ पलिओवमाइं । ९ । जइ संखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदिय जाव उववज्जंति किं जलचर एवं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय । सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं साइरेगसागरोवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं एवं एएसिं रयणप्पभापुढविगमगसरिसा णव गमगा णेयव्वा णवरं जाहे अप्पणा जहण्णकालट्ठिईओ भवइ ताहे तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं चत्तारि लेस्साओ अज्झवसाणा पसत्था सेसं तं चेव संवेहो साइरेगेण सागरोवमेण कायव्वो । ९ ।

इह पञ्चेन्द्रिया[illegible]सागर[illegible] । [illegible] सम्मूर्च्छिमस्यो[illegible] पूर्वको[illegible] [illegible]

(नागकुमारठिइसंवेहं च जाणेज्जत्ति) तत्र जघन्या नागकुमारस्थितिर्दशवर्षसहस्राणि संवेधस्तु कालतो जघन्यसातिरेकपूर्वकोटी दशवर्षसहस्राधिका उत्कृष्टः पुनः पल्योपमत्रयं तैरेवाधिकमिति । तृतीयगमे "उक्कोसकालठिइएसुत्ति" देशोनद्विपल्योपमायुष्केष्वित्यर्थः तथा " ठिई जहन्नेणं दो देसूणाइं पलिओवमाइंति " यदुक्तं तदवसर्पिण्यां सुषमाभिधानद्वितीयारकस्य कियत्यपि भागे अतीते असङ्ख्यातवर्षायुषस्तिरश्चोऽधिकृत्योक्तं तेषामेवैतत्प्रमाणायुष्कत्वात्, एषामेव च स्वायुःसमानदेवायुर्बन्धकत्वेनोत्कृष्टस्थितिषु नागकुमारेषूत्पादात (तिन्निपलिओवमाइंति) एतच्च देवकुर्वाद्यसङ्ख्यातजीवितिरश्चोऽधिकृत्योक्तं, ते च त्रिपल्योपमायुषोऽपि देशोनद्विपल्योपममानमायुर्बध्नन्ति । यतस्ते स्वायुषः सम हीनतरं वा तद्बध्नन्ति, न तु महत्तरमिति । अथ सङ्ख्यातजीवितं सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चमाश्रित्याह " जइ संखेज्जवासाउयेत्यादि " एतच्च पूर्वोक्तानुसारेणावगन्तव्यमिति । चतुर्विंशतितमे शते तृतीयः एवमन्येऽष्टाविंशत्येवमेकादशः । चतुर्विंशतितमे शते एकादशः ॥

पृथ्वीकायादीनाम् ॥

पुढवीकाइयाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो जाव देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नो नेरइएहिंतो तिरिक्खजोणिएहिंतो जाव देवेहिंतो वि उववज्जंति जदि तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति जदि एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो किं पुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति जाव वणस्सइकाइएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पुढवीकाइएहिंतो वि उववज्जंति जाव वणस्सइकाइएहिंतो वि उववज्जंति किं सुहुमपुढवीकाइएहिंतो वि बादरपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति जदि सुहुमपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति । किं पज्जत्तपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति । जदि सुहुमपुढवीकाइएहिंतो किं पज्जत्तयसुहुमपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तयसुहुमपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति । जदि बादरपुढवीकाइएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो किं अपज्जत्तएहिंतो ? गोयमा ! दोहिंतो वि उववज्जंति एवं जाव वणस्सइकाइया चउक्कएणं भेदेणं उववाएयव्वा ॥ प्रज्ञा० ६ पद० ॥

पुढवीकाइएणं भंते ! जे भविए पुढवीकाएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिईएसु उक्कोसेणं बावीसवाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं पुच्छा गोयमा ! अणुसमयं अविरहिया असंखेज्जा उववज्जंति । छेवट्ठसंघयणी । सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं मसूरचंदसंठिया चत्तारि लेस्साओ णो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी णोणाणी अणाणी । दो अण्णाणी णियमं । णो मणजोगी वइजोगी कायजोगी । उवओगो दुविहो वि । चत्तारि सण्णाओ । चत्तारि कसायाओ एगे फासिंदिए पण्णत्ते । तिन्नि समुग्घाया । वेदणा दुविहा । णो इत्थिवेदगा णो पुरिसवेदगा णपुंसगवेदगा । ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साइं । अज्झवसाणा पसत्था वि अप्पसत्था वि । अणुबंधो जहा ठिई । से णं भंते ! पुढवीकाइए पुणरवि पुढवीकाइएत्ति केवइयं कालं सेवेज्जा केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ताइं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं एवइयं जाव करेज्जा ।१। सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उववण्णो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिईएसु उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तट्ठिईएसु एवं चेव वत्तव्वया णिरवसेसं ।२। सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववण्णो जहन्नेणं बावीसवाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेण वि बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति णवरं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावत्तरिं वाससतसहस्सं एवइयं जाव करेज्जा । ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिईओ जाओ सो चेव पढमिल्लगमओ भाणियव्वो णवरं लेस्साओ तिन्नि ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं अप्पसत्था अज्झवसाणा अणुबंधो जहा ठिती सेसं तं चेव । ४ । सो चेव जहन्नकालट्ठितीएसु उववण्णो सच्चेव चउत्थगमक वत्तव्वया भाणियव्वा । ५ । सो चेव उक्कोसकालट्ठितीएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा जाव भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अट्ठासीतिं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठितीओ जाओ एवं तइयगमगसरिसो णिरवसेसो भाणियव्वो णवरं अप्पणा से जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं । उक्कोसेण वि बावीसं वाससहस्साइं । ७ । सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उववण्णो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं एवं जहा सत्तमगमगो जाव भवादेसो । कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीइं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भ-

ट्ठियाइं एवइयं कालं ।८। सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो जहन्नेणं बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु एस चेव सत्तमगमवत्तव्वया जाव भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं चोयालीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं छावत्तरिं वाससयसहस्सं एवइयं ।९। जइ आउकाइए एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सुहुमआउ बादरआउ एवं चउक्कओ भेदो भाणियव्वो जहा पुढवीकाइया । आउकाइया णं भंते ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिईएसु उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा एवं पुढविकाइयगमगसरिसा णव गमगा भाणियव्वा णवरं थिबुगबिंदुसंठिए ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तवाससहस्साइं एवं अणुबंधो वि । एवं तिसु वि गमएसु ठिती संवेहो तइयछट्ठसत्तमट्ठणवमेसु गमएसु । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं सेसेसु चउसु गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं । उक्कोसेणं असंखेज्जाइं भवग्गहणाइं । ततियगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं । उक्कोसेणं सोलसुत्तरवाससयसहस्सं एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ।५। छट्ठे गमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीतिवाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं ।६। सत्तमगमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं सोलसुत्तरवाससयसहस्सं एवइयं अट्ठमगमए कालादेसेणं जहन्नेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठावीसवाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं । णवगमए भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं एगूणतीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं सोलसुत्तरवाससहस्सं एवइयं कालं एवं णवसु वि गमएसु आउकाइट्ठिती भाणियव्वा ॥

तृतीयगमे त्वयं । (अहन्नेणं पक्कोवेत्यादि) सातत्नगमयोर्मध्यमत्वकृत्स्नेनासंख्येया पर्वोत्पद्यन्ते इत्युक्तमिह तूत्कृष्टस्थितय एकादयोऽसंख्येयान्ता उत्पद्यन्ते उत्कृष्टस्थितिपृथ्वीषु नामन्यस्यैकादीनामप्युत्पादसम्भवात् (उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणा- इंति) इहेदमवगन्तव्यं यत्र संवेधे पक्षद्वयस्य मध्ये एकत्रापि पक्षे उत्कृष्टा स्थितिर्भवति तत्रोत्कृष्टतोऽष्टौ भवग्रहणानि तदन्यत्र त्वसंख्यातानि तदत्रोत्पत्तिविषयभूतजीवेषूत्कृष्टा स्थितिरित्युत्कृष्टतोऽष्टौ भवग्रहणान्युक्तान्येवमुत्तरत्रापि भावनीयमिति । (छावत्तरं वाससयसहस्संति) द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणामष्टाभिर्भवग्रहणैर्गुणने षट्सप्ततिवर्षसहस्राधिकं वर्षलक्षं भवतीति (१,७६,०००) चतुर्थे गमे (लेसाओ तिन्निति) जघन्यस्थितिकेषु देवो नोत्पद्यत इति । तेजोलेश्या तेषु नास्तीति । पष्ठगमे (उक्कोसेणं अट्ठासीइं वाससहस्साइं इत्यादि) तत्र जघन्यस्थितिकस्योत्कृष्टस्थितिकस्य च चतुर्षु अपत्यादुद्वाविंशतिवर्षसहस्राणि चतुर्गुणितानि अष्टाशीतिर्भवन्ति चत्वारि चान्तर्मुहूर्त्तानीति । नवमे गमे (जहन्नेणं चोयालीसंति) द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणां भवग्रहणद्वयेन गुणने चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि भवन्तीति । एवं पृथिवीकायिकः पृथिवीकायिकेभ्य उत्पादितोऽथाऽप्कायिकेभ्यः पृथिवीकायिकस्य उत्पादयन्(जइ आउकाइएत्यादि चउक्कओ भेदोत्ति) सूक्ष्मबादरयोः पर्याप्तकापर्याप्तकभेदात् (संवेहो तइयछट्ठेत्यादि) तत्र भवादेशेन जघन्यतः संवेधः सर्वगमेषु भवग्रहणद्वयरूपप्रतीत उत्कृष्टे च तस्मिन्विशेषोऽस्तीति दर्शयन्नाह तत्र च तृतीयादिषु सूत्रोक्तेषु पञ्चसु गमेषूत्कर्षतः संवेधोऽष्टौ भवग्रहणानि पूर्वप्रदर्शिताया अष्टभवग्रहणनिबन्धनभूताया स्तृतीयषष्ठसप्तमाष्टमेष्वेकपक्षे नवमे तु गमे उभयत्राप्युत्कृष्टस्थितेः सद्भावात् (सेसेसु चउसु गमएसुत्ति) शेषेषु चतुर्षु गमेषु प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमलक्षणेषूत्कर्षतोऽसंख्येयानि भवग्रहणान्येकत्रापि पक्षे उत्कृष्टस्थितेरभावात् (तइयगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइंति) पृथिवीकायिकानामुत्पत्तिस्थानभूतानामुत्कृष्टस्थितिकत्वात् (अंतोमुहुत्तमब्भहियाइंति) अप्कायिकस्य तत्रोत्पित्सोरौधिकत्वेऽपि जघन्यकालस्य विवक्षितत्वेनान्तर्मुहूर्त्तस्थितिकत्वात् (उक्कोसेणं सोलसुत्तरं वाससयसहस्संति) इहोत्कृष्टस्थितिकत्वात्पृथिवीकायिकानां तेषां च चतुर्णां भवानां भावात् तत्रोत्पित्सुरप्कायिकस्यौधिकत्वेऽप्युत्कृष्टकालस्य विवक्षितत्वादुत्कृष्टस्थितयश्चत्वारस्तद्भवा एवं च

[illegible]

पोडशोत्कृष्टकालमानं स्यात् [८८०००] अन्तः एवं सप्तमादिगमसंवेधा अप्यूह्याः नवरं नवमे गमे जघन्येन एकोनत्रिंशद्वर्षसहस्राण्यप्कायिकपृथिवीकायिकोत्कृष्टस्थितिमीलनादिति । भ० २४ श० १२ उ० । जीवा० ।

अथ तेजस्कायिकेभ्यः पृथिवीकायिकमुत्पादयन्नाह ।

जइ तेउक्काइएहिंतो उववज्जंति तेउक्काइयाण वि एस चेव वत्तव्वया णवरं णवसु वि गमएसु तिन्नि लेस्साओ । तेउकाइयाणं सूईकलावसंठिया ठिई जाणियव्वा । ततियगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीतिवाससहस्साइं बारसहिं राइंदिएहिं अब्भहियाइं एवइयं एवं संवेहो उवजुंजिऊण भाणियव्वो ॥

(तिन्नि लेस्साओत्ति) अप्कायिकेषु देवोत्पत्तेस्तेजोलेश्यासद्भावाच्चतस्रस्ता उक्ता इह तु तदभावात्तिस्र एवेति । (ठिई जाणियव्वत्ति) तत्र तेजसस्तु जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमितरा तु त्रीण्यहोरात्राणीति । (तइयगमए इत्यादि) तृतीयगमे औधिकास्तेजस्कायिका उत्कृष्टस्थितिषु पृथिवीकायिकोत्पत्तिवत्प्रसङ्गेषु द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणां चतुर्गुणितत्वेऽष्टाशीतिस्तानि भवन्ति, तथा चतुर्ष्वेव तेजस्कायिकभवेषूत्कर्षतः प्रत्येकमहोरात्रत्रयपरिमाणेषु द्वादशाहोरात्राणीति । (एवं संवेहो उवजुंजिऊण भाणियव्वोत्ति) स चैव षष्ठादि सप्तान्तेषु गमेष्वष्टौ भवग्रहणानि तेषु च कालमानं यथायोगमन्यत्र शेषगमेषु तूत्कर्षतोऽसंख्यातत्वात्कालोऽप्यसंख्येय एवेति । अथ वायुकायिकेभ्यः पृथिवीकायिकमुत्पादयन्नाह ॥

जइ वाउक्काइएहिंतो उववज्जंति वाउक्काइयाण वि एवं चेव णव गमका जहेव तेउक्काइयाणं णवरं पडागासंठिया संवेहो वाससहस्सेहिं कायव्वो । ततियगमए कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं एगं वाससयसहस्सं एवं संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वो ॥

तेजस्कायिकाधिकारे अहोरात्रैः सम्वेधः कृत इह तु वर्षसहस्रैः स कार्यो वायूनामुत्कर्षतो वर्षसहस्रत्रयस्थितिकत्वादिति (तइयगमएइत्यादि) (उक्कोसेणं एगं वाससयसहस्संति) अत्राष्टौ भवग्रहणानि तेषु च चतुर्षु अष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि पुनरन्येषु चतुर्षु वायुभवेषु वर्षसहस्रत्रयस्य चतुर्गुणितत्वे द्वादश उभयमीलने च यथोक्तमिति (एवं संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वोत्ति) स च यत्रोत्कृष्टस्थितिसम्भवस्तत्रोत्कर्षतोऽष्टौ भवग्रहणानीतरत्र त्वसंख्येयान्येतदनुसारेण च कालोऽपि वाच्य इति ।

अथ वनस्पतिभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ वणस्सइकाइएहिंतो उववज्जंति वणस्सइकाइयाणं आउकाइयगमगसरिसा णव गमगा जाणियव्वा णवरं णाणासंठिया सरीरोगाहणा पढमपच्छिल्लएसु तिसु गमएसु जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं सातिरेगं जोअणसहस्सं मज्झिमएसु तहेव जहा पुढवीकाइयाणं संवेहो ठिती जाणियव्वा । तइयगमए कालाएसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठावीसुत्तरवाससयसहस्सं एवइयं एवं संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वो । ६ । जइ बेइंदिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तबेइंदिएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तबेइंदिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तबेइंदिएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तबेइंदिएहिंतो वि उववज्जंति ।

अन्यत्र विशेषस्तमाह (णाणासंठियेत्यादि ।) पृथ्वीकायिका नाम मसूरचन्द्राकारावगाहना एतेषां तु नानासंस्थिता तथा (पढमएसु इत्यादि) प्रथमकेषु औधिकेषु गमेषु पाश्चात्येषु चोत्कृष्टस्थितिकगमेष्ववगाहना वनस्पतिकायिकानां द्विधापि मध्यमेषु जघन्यस्थितिकगमेषु त्रिषु यथा पृथिवीकायिकानां पृथिवीकायिकेष्वङ्गुलासंख्येयभाग एव वाच्य इत्यर्थः । (संवेहो ठिई य जाणियव्वत्ति ।) तत्र स्थितिरुत्कर्षतो दशवर्षसहस्राणि जघन्या तु अन्तर्मुहूर्त्तमेव एतदनुसारेण संवेधोऽपि [illegible] (तइयगमए कालाएसेणं उक्कोसेणं अट्ठावीसुत्तरं वाससयसहस्संति) इह गमे उत्कर्षतोऽष्टौ भवग्रहणानि तेषु च चत्वारि पृथिव्याश्चत्वारि च वनस्पतेस्तत्र च चतुर्षु पृथ्वीभवेषूत्कृष्टेषु वर्षसहस्राणामष्टाशीतिस्तथा वनस्पतेर्दशवर्षसहस्रप्रमाणेषु चतुर्षु भवेषु वर्षसहस्राणां चत्वारिंशदुभयमीलने च यथोक्तं परिमाणमिति । अथ द्वीन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ॥

बेइंदिए णं भंते ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवतिकालट्ठिईएसु ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति । छेवट्ठसंघयणी । ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं बारसजोअणाइं हुंडसंठिया तिण्णि लेस्साओ सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि णो सम्मामिच्छादिट्ठी । दो णाणा दो अण्णाणा णियमं । णो मणजोगी वयजोगी वि कायजोगी वि । उवओगो दुविहो वि । चत्तारि सण्णाओ । चत्तारि कसायाओ । दो इंदिया पण्णत्ता । तं जहा जिब्भिंदिए य फासिंदिए य तिण्णि समुग्घाया सेसं जहा पुढवीकाइयाणं णवरं ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बारससंवच्छराइं । एवं अणुबंधो वि सेसं तं चेव । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं संखेज्जाइं भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ताइं उक्कोसेणं संखेज्जं कालं एवइयं कालं ॥ १ ॥ सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया ॥ २ ॥ सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववण्णो एस चेव बेइंदियस्स लद्धी णवरं भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं । कालादेसेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीतिवाससहस्साइं अडयालीसाए संवच्छरेहिं अब्भहियाइं एवइयं सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिईओ जाओ तस्स वि एस चेव वत्तव्वया तिसु वि गमएसु णवरं इमाइं णाणत्ताइं सरीरोगाहणा जहा पुढवीकाइयाण । णो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी । दो अण्णाणी णियमं । णो मणजोगी वइजोगी कायजोगी । ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तए उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं । अज्झवसाणा अप्पसत्था । अणुबंधो जहा ठिई । संवेहो तहेव आदिल्लेसु दो गमएसु तइयगमए भवादेसो तहेव अट्ठभवा कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीतिं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ एतस्स वि ओहियगमगसरिसा तिण्णि गमगा भाणियव्वा णवरं तिसु वि गमएसु ठिई जहन्नेणं बारससंवच्छराइं, उक्कोसेण वि बारस संवच्छराइं । एवं अणुबंधो वि भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं, कालादेसेणं उवउंजिऊण भाणियव्वं जाव णवमे गमए जहन्नेणं बावीसं वाससहस्साइं बारसहिं संवच्छरेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं अट्ठासीतिवाससहस्साइं अडयालीसाए संवच्छरेहिं अब्भहियाइं एवइयं ॥ ९ ॥

(बारसजोयणाइंति) यदुक्तं-तदपेक्षमाधिक्य यदाह "संखे बारसजोयणाइंति " सम्मदिट्ठीविति । एतच्चास्य [illegible] सास्वादनापेक्षयोक्तं इदं च पूर्वोक्तमिथ्यादृष्टिमिश्रदृष्टि [illegible] पृथिवीकायिकेषु उत्पत्स्यमानस्य जघन्यस्थितिकस्य नास्तीति [illegible] (अट्ठासीति) संवेधे विशेषोऽस्त यदाह-अट्ठासीत्यादि (अडयालीसाए इत्यादि) [illegible] उत्कृष्टस्थितिकत्वात (अडयालीसाए इत्यादि

कस्सेहिं मन्भहियाइति । चतुर्थे द्वीन्द्रियगमेषु द्वादशाब्दमानेषु अष्टचत्वारिंशत् संवत्सरा भवन्ति तैरभ्यधिकान्यष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणीति, द्वितीयस्यापि गमत्रयस्यैव वक्तव्यता विशेषं त्वाह नवगमित्यादि इह सत नानात्वानि शरीरावगाहना यथा पृथिवीकायिकानामङ्गुलासंख्येयभागमात्रमिन्दर्थः, अत्र गमत्रये तु द्वादशयोजनमानाप्युक्तेति । १ । तथा (नो सम्मद्दिट्ठी) जघन्यस्थितिकनवा सास्वादनसम्यग्दृष्टीनामनुत्पादात्, अत्र नगमेषु तु द्वे ज्ञाने प्राक् ज्ञाने अप्युक्ते । ३ । तथा योगद्वारे जघन्यस्थितिकत्वेनापर्याप्तकत्वात् वाग्योगः प्राक्तासायप्युक्तः । ४ । तथा स्थितिरिहान्तर्मुहूर्त्तमेव प्राक्संवत्सरद्वादशकमपि । ५ । तथाध्यवसानानीहाप्रशस्तान्येव प्राक्तोभयरूपाणि । ६ । सप्तमं नान्त्यमनुबन्ध इति संवेधस्तु द्वितीयनयस्याद्यपर्यायोर्गमयोरुत्कर्षतो भवादेशेन सङ्ख्येयभवग्रहणः कालादेशेन च सङ्ख्येयकालग्रहण. तृतीये तु विशेषमाह (तइए गमए इत्यादि) अन्त्यगमत्रये (कालादेसेणं उवजुंजिऊण भाणियव्वंति) यत्तदेव प्रथमे गमे कालत उत्कर्षतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राण्यष्टचत्वारिंशता वर्षैरधिकानि द्वितीये त्वष्टचत्वारिंशद्वर्षाण्यनन्तर्मुहूर्त्तचतुष्टयाधिकानि तृतीये तु संवेधो लिखित एवास्ते ॥

अथ त्रीन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ॥

जइ तेइंदिएहिंतो पुढवीकाइएसु उववज्जंति एवं चेव णव गमका भाणियव्वा णवरं आदिल्लेसु वि तिसु वि गमएसु सरीरोगाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं तिएिण गाउयाइं तिएिण इंदियाइं ठिई जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं एगूणपएणराइंदियाइं । ततियगमए कालादेसेणं जहएणेणं बावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीइंवाससहस्साइं छएणउइराइंदियमब्भहियाइं एवइयं । मज्झिमगा तिएिण गमगा पच्छिमगा तिणिगमगा तहेव । णवरं ठिई जहएणेणं एगूणपएणराइंदियाइं उक्कोसेण वि एगूणपएणराइंदियाइं संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वो ॥ ८ ॥

(जइ तेइंदीत्यादि-छएणउइराइंदियमब्भहियाइंति) इह गुणपञ्चाशत्त्रिंदिवप्रमाणेषु यथोक्तं कालमानं भवतीति । (मज्झिमा तिण्णि गमा तहेवत्ति) । यथा मध्यमा द्वीन्द्रियगमाः । (संवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वोत्ति) स च पश्चिमगमत्रये भवादेशेनः प्रत्येकमष्टौ भवग्रहणानि कालादेशेन तु पश्चिमगमत्रय प्रथमगमे तृतीयगमे चोत्कर्षतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि षण्णवत्यधिकरात्रिंदिवशताधिकानि द्वितीये तु षण्णवत्युत्तरमन्तर्मुहूर्त्तचतुष्टयाभ्यधिकानीति ।

अथ चतुरिन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति एस चेव चउरिंदियाणवि णव गमगा भाणियव्वा णवरं एएसु चेव ठाणेसु णाणत्ता भाणियव्वा सरीरोगाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ठिई जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छम्मासा एवं अणुबंधो वि चत्तारि इंदिया सेसं तहेव जाव णवगमए कालादेसेणं, जहएणेणं बावीसं वाससहस्साइं छहिं मासेहिं अब्भहियाइं उक्कोसेणं अट्ठासीति वाससहस्साइं चउवीसाए मासेहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा ए ।

(णवरं एएसु चेवट्ठाणेसुत्ति) वक्ष्यमाणेष्ववगाहनादिषु स्थानेषु द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियप्रकरणापेक्षया चतुरिन्द्रियप्रकरणे शेषभणितत्वानि भवन्ति तान्येव दर्शयति-सरीरेत्यादि। (तहेवत्ति) शेषमुपपातादि द्वारजातं तथैव यथा त्रीन्द्रियप्रकरणे यस्तु संवेधे विशेषो न दर्शित. स स्वयमूह्य इति ।

अथ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिए? गोयमा ! सएिणपंचिंदियअसएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिए उववज्जंति। जइ असएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलचरेहिंतो उववज्जंति जाव किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो वि उववज्जंति । असएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइ० ? गोयमा ! जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्सं तेणं भंते ! जीवा एवं जहेव बेइंदियस्स ओहियगमए लद्धं तहेव णवरं सरीरोगाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं । पंचिंदिएहिं अणुबंधो य जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी सेसं तं चेव । भवादेसेणं जहएणेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं उवउंजिऊण भाणियव्वं णवरं मज्झिमएसु तिसु गमएसु जहेव बेइंदियस्स । पच्छिमएसु तिसु गमएसु जहा एयस्स चेव पढमगमए णवरं ठिई अणुबंधो जहएणेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं तहेव जाव णवमगमए जहएणेणं पुव्वकोडी बावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ अट्ठासीती एवं वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा । ए ।

(जहएणेत्यादि-उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइंति) इत्येवमवसेयं यतोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु पृथिवीकायिकेषु तथा भवद्वयं समानभवान्तरिता यदि भवाष्टकं भवति (कालादेसेणं उवउंजिऊण भाणियव्वंति) तत्र प्रथमे गमे कालतः संवेधः पूर्वे दर्शित एव द्वितीये तु पूर्वकोट्यश्चतस्रोऽन्तर्मुहूर्त्तैरधिका तृतीये तु ता एव ... सातिरेकवर्षसहस्रैरधिका ... इति । अथ संज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जदि सएिणपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय० असंखेज्जवासाउय० ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय सएिणपंचिंदिय० णो असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति। जइ असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति किं जलचरेहिंतो सेसं जहा असएणीणं जाव तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति एवं जहा

रयणप्पभाए

[illegible] तहेव इह वि जाव कालादेसेणं जहन्नेणं [illegible] उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ अट्ठासीतिं [illegible] एवतियं जाव करेज्जा । एवं [illegible] गमएसु वि [illegible] तहेव निरवसेसं [illegible] गमएसु एस चेव मज्झिमएसु [illegible] गमएसु एस चेव णवरं इमाइं णव णाणत्ताइं । [illegible] उक्कोसेण [illegible] । मिच्छ-दिट्ठी । [illegible] । [illegible] तिन्नि समुग्घाया । ठिई [illegible] अंतोमुहुत्तं । उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं अप्पसत्था [illegible] । अणुबंधो जहा ठिई सेसं तं चेव । पच्छि-[illegible] गमएसु जहेव [illegible] णवरं ठिई अणु-[illegible] पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं [illegible] ॥

[illegible]

उय जाव उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय [illegible] संखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति । [illegible] जाव उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्ज० अपज्जत्तसंखेज्ज० ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्ज० अपज्जत्तसंखेज्जवासा० [illegible] ज्जंति । मणुस्से णं भंते ! जे भविए पुढविकाइ-[illegible] वज्जंति से णं भंते ! केवइकालस्स ? गोयमा ! [illegible] तोमुहुत्त उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु [illegible] जीवा एवं जहेव रयणप्पभा उववज्जमाणस्स [illegible] गमएसु लद्धी णवरं ओगाहणा [illegible] ज्जइभागं उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं ठिई [illegible] हुत्त उक्कोसेणं एवं अणुबंधो वि । संवेहो [illegible] जहेव सण्णिपंचिंदियपज्जत्तएसु तिसु गमएसु लद्धी [illegible] सण्णिपंचिंदियस्स मज्झिमएसु तिसु गमएसु लद्धी [illegible] सेसं पच्छिल्ला तिण्णि गमका जहा [illegible] हि । गमका णवरं ओगाहणा जहण्णेणं पंचधणु-[illegible] उक्कोसेण वि पंचधणुसयाइं । ठिई अणुबंधो जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं तहेव ॥

जइ मणुस्से इत्यादि ॥ [illegible] मनुष्यस्यैवेति गम्यम् ॥ [illegible] मनुष्यस्यावगाहना [illegible] [illegible] [illegible] मनुष्यस्य [illegible] पृथिवीकायिकेषु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] उववज्जंति ? गोयमा ! [illegible] उववज्जंति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] उववज्जंति ? गोयमा ! भवणवासि[illegible] वेमाणिय[illegible] उववज्जंति । [illegible] उववज्जंति किं असुरकुमार[illegible] उववज्जंति जाव थणियकुमार[illegible] ? [illegible] कुमारभवणवासि[illegible] उववज्जंति । असुरकुमारे णं [illegible] पुढवि[illegible] उववज्जित्तए से णं भंते ! [illegible] गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्त [illegible] [illegible] ठिई । तेणं भंते ! जीवा [illegible]

[illegible] उववज्जंति । [illegible]

संठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! छएहं संघयणाणं असं-
घयणी जाव परिणमंति । तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहा
लिया सरीरोगाहणा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तंजहा
भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थणं जा सा भ-
वधारणिज्जा सा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं
उक्कोसेणं सत्तरयणीओ तत्थणं जा सा उत्तरवेउव्वि-
या सा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्को-
सेणं जोयणसयसहस्सं । तेसि णं भंते ! जीवाणं सरी-
रगा किं संठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता
तंजहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थणं जे ते
भवधारणिज्जा ते समचउरंससंठाणसंठिया पण्णत्ता ।
तत्थणं जे ते उत्तरवेउव्विया ते णाणासंठाणसंठिया पण्णत्ता,
लेस्साओ चत्तारि दिट्ठी तिविहा वि तिण्णि णाणा णि-
यमं । तिण्णि अण्णाणा भयणाए । जोगे तिविहे वि । उ-
वओगे दुविहे वि । चत्तारि सण्णाओ । चत्तारि कसाया ।
पंच इंदिया । पंच समुग्घाया । वेयणा दुविहा वि । इत्थी वेदगा
वि पुरिसवेदगा वि णो णपुंसगवेदगा । ठिई जहएणेणं दसवास
सहस्साइं उक्कोसेणं साइरेगं सागरोवमं । अज्झवसाणा
असंखेज्जा पसत्था वि अप्पसत्था वि अणुबंधो जहा
ठिई भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं
दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं साइ-
रेगं सागरोवमं बावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं एव-
इयं । एवं णव वि गमा णेयव्वा णवरं मज्झिल्लएसु प-
च्छिल्लएसु तिसु गमएसु असुरकुमाराणं ठिई विसेसो
जाणियव्वो । सेसा ओहिया चेव लद्धी कायसंवेहं च
जाणेज्जा सव्वत्थ दोभवग्गहणाइं जाव णव गमए काला-
देसेणं जहएणेणं साइरेगं सागरोवमं बावीसाए वाससह-
स्सेहिं अब्भहियं, उक्कोसेण वि साइरेगं सागरोवमं बा-
वीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं एवइयं जाव करेज्जा ।
णागकुमाराणं भंते ! जे भविए पुढवीकाइए एस चेव व-
त्तव्वया जाव भवादेसोत्ति णवरं ठिई जहएणेणं दसवा-
ससहस्साइं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं एवं
अणुबंधो वि कालादेसेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
मब्भहियाइं, उक्कोसेणं दो पलिओवमाइं देसूणाइं बा-
वीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाइं एवं णव वि गमगा
असुरकुमारगमगसरिसा णवरं ठिई कालादेसेणं च जा-
णेज्जा एवं जाव थणियकुमाराणं जइ वाणमंतर किं
पिसायवाणमंतर जाव गंधव्ववाणमंतर ? गोयमा ! पि-
सायवाणमंतर जाव गंधव्ववाणमंतर । वाणमंतरदेवेणं
भंते ! जे भविए पुढवीकाइए एएसिं पि असुरकुमारगम-
गसरिसा णव गमगा भाणियव्वा णवरं ठिई कालादे-
सेणं जाणेज्जा । ठिई जहएणेणं दसवाससहस्साइं

उक्कोसेणं पलिओवमं सेसं तहेव । जइ जोइसिय
उववज्जंति किं चंदविमाणजोइसियदेवेहिंतो उव
जाव ताराविमाणजोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति ?
चंदविमाणजोइसियदेवेहिंतो वि उववज्जंति जाव
जाव उववज्जंति । जोइसियदेवेणं भंते ! जे भविए
वीकाइयलद्धी जहा असुरकुमाराणं णवरं एगा तेउले
पण्णत्ता तिण्णि णाणा तिण्णि अण्णाणा णियमं ।
जहएणेणं अट्ठभागपलिओवमं उक्कोसेणं पलिओ
वाससयसहस्समब्भहियं एवं अणुबंधो वि कालादेसे
जहएणेणं अट्ठभागपलिओवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उ
क्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्सेणं बावीसाए वास
सहस्सेहिं अब्भहियं एवइयं । एवं सेसा वि अट्ठ गमगा
भाणियव्वा णवरं ठिई कालादेसेणं च जाणेज्जा । जइ
वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति किं कप्पोववएणगवेमाणिय
कप्पातीतगवेमाणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! कप्पो-
ववएणगवेमाणिय जाव उववज्जंति णो कप्पातीतगवेमा-
णिय जाव उववज्जंति । जइ कप्पोववएणग जाव उवव-
ज्जंति किं सोहम्मकप्पोववएणगवेमाणिए जाव अच्चुत-
कप्पोववएणगवेमाणिया जाव उववज्जंति ? गोयमा ! सो-
हम्मकप्पोववएणगवेमाणिया ईसाणकप्पोववएणगवेमाणि-
या जाव उववज्जंति, णो सणंकुमार जाव णो अच्चुयक-
प्पोववएणगवेमाणिया जाव उववज्जंति । सोहम्मगदेवेणं
भंते ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जइ सेणं भंते ! के-
वइया एवं जहा जोइसियस्स गमगो एवं ठिई अणुबंधो
य जहएणेणं पलिओवमं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं,
कालादेसेणं जहएणेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं
उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं बावीसवाससहस्सेहिं अब्भ-
हियाइं एवइयं कालं एवं सेसावि अट्ठ गमगा जाणियव्वा
णवरं ठिई कालादेसं च जाणेज्जा । ईसाणदेवेणं भंते!
जे भविए एवं ईसाणदेवेण वि णव गमगा जाणियव्वा
णवरं ठिई अणुबंधो जहएणेणं साइरेगपलिओवमं उ-
क्कोसेणं साइरेगाइं दो सागरोवमाइं तं चेव सेवं भंते!
भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥

"छएहं संघयणाणं असंघयणित्ति" इह यावत्करणा-
दिदं दृश्यं "णेवट्ठी णेवछिरा णेवण्हारू णेवसंघयणमत्थि जे पो-
ग्गला इट्ठा कंता पिया मणुन्ना मणामा ते तेसिं सरीरसंघाय-
त्ताए परिणमंति । तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहएणेणं अंगु-
लस्स असंखेज्जइ भागंति "उत्पादकाले ...
तु ...
तस्य ...
इति ... उत्तरवैक्रिया ते "णाणासंठियत्ति" ... भवधारणीयाया
इच्छावशेन संस्थाननिष्पादनादिति । (तिन्नि अन्नाणा भय-
णाएत्ति) ये असुरकुमारा ... मागत्योत्पद्यन्ते तेषा-

सर्वासिकावस्थायां विभङ्गस्याभावाच्छेषाणां तु तद्भावाद्ज्ञानेषु भजनोक्ता। (जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं ति) तत्र दशवर्षसहस्राण्यसुरेषु अन्तर्मुहूर्त्तं पृथिवीकायिकेष्विति, एवमेव उक्कोसेणं साइरेगं सागरोवममित्याद्यपि भावनीयम्। एतावानेव चोत्कर्षतोऽप्यत्र संवेधकालः पृथिवीत उद्वृत्तस्यासुरकुमारेषूत्पादाभावादिति (मज्झिल्लएसु पच्छिल्लएसु इत्यादि) अयं चेह स्थितिविशेषो मध्यमगमेषु जघन्यासुरकुमाराणां दशवर्षसहस्राणि स्थितिरन्त्यगमेषु तु साधिकं सागरोपममिति, ज्योतिष्कसूत्रे तिण्णि नाणा तिण्णि अन्नाणा नियमं ति। इहासञ्ज्ञिनो नोत्पद्यन्ते संज्ञिनस्तूत्पत्तिसमय एव सम्यग्दृष्टेस्त्रीणि ज्ञानानि मत्यादीनि इतरस्य त्वज्ञानानि मत्यज्ञानादीनि भवन्ति। (अट्ठभागपलिओवमं ति) अष्टमो भागोऽष्टभागः स पल्यावयवे समुदायोपचारादष्टभागपल्योपमं इदं च तारकदेवदेवीराश्रित्योक्तम्। उक्कोसेणं "पलिओवमं-वाससयसहस्समब्भहियंति" इदं च चन्द्रविमानदेवानाश्रित्योक्तमिति। भ० २४ श० १२ उ०।

अप्कायिकानाम्—

आउकाइया णं भंते! कओहिंतो उववज्जंति एवं जहेव पुढवीकाइयउद्देसए जाव पुढवीकाइया णं भंते! जे भविए आउकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते! केवइ०? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सत्तवाससहस्सट्ठिईएसु उववज्जेज्जा एवं पुढवीकाइयउद्देसगसरिसो भाणियव्वो णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं चेव। सेवं भंते! भंते! त्ति। भ० २४ श० १३ उ०॥

तेजस्कायिकानां वायुकायिकानां च यथा—

तेउकाइया णं भंते! कओहिंतो उववज्जंति णवरं पुढवीकाइयउद्देसगसरिसो उद्देसो भाणियव्वो णवरं ठिइं संवेहं च जाणिज्जा देवेसु न उववज्जंति। सेसं तं चेव सेवं भंते भंतेत्ति जाव विहरइ। वाउकाइया णं भंते! कओहिंतो उववज्जंति एवं जहेव तेउकाइयउद्देसो तहेव णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेवं भंते भंते! त्ति। चउवीसइमसयस्स पण्णरसमो उद्देसो सम्मत्तो॥

(देवेसु न उववज्जंति त्ति) देवस्य च्युतानन्तरं तेजस्कायिकेषु नोत्पाद इत्यर्थः। एवं वायवोऽपि। भ० २४ श० १४ उ०।

वनस्पतीनाम्।

वणस्सइकाइया णं भंते! कओहिंतो उववज्जंति एवं पुढवीकाइयउद्देसगसरिसो णवरं जाहे वणस्सइकाइया वणस्सइकाइएसु उववज्जंति ताहे पढमबितियचउत्थपंचमेसु गमेसु परिमाणं अणुसमयं अविरहियं अणंता उववज्जंति भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अणंताइं भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं अणंतं कालं एवइयं जाव करेज्जा। सेसा पंच गमा अट्ठभवग्गहणिया तहेव णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेवं भंते! भंते! त्ति॥

[illegible]

शेषेषु तु पञ्चसु गमेषूत्कृष्टस्थितिभावादेको [illegible] यत इति। तथाऽत्रैव प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमेष्वनुसारतः [illegible] इत्यादेश्चोत्कर्षतो भवादेशेनानन्तानि भवग्रहणानि [illegible] कालादेशेन चानन्तः कालः शेषेषु तु पञ्चसु तृतीयषष्ठादिषु गमेष्वष्टौ भवग्रहणान्युत्कृष्टस्थितिभावात्। (ठिइं संवेहं च जाणेज्जत्ति) तत्र स्थितिर्जघन्या उत्कृष्टा च सर्वेषां [illegible] प्रतीतैव संवेधस्तु तृतीयसप्तमयोर्जघन्येन दशवर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्ताधिकान्युत्कर्षतस्त्वष्टासु भवग्रहणेषु दशसहस्र[illegible] प्रत्येकं भावादशीतिर्वर्षसहस्राणि षष्ठाष्टमयोस्तु जघन्येन [illegible] वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्ताधिकान्युत्कृष्टतस्तु चत्वारिंशद्वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्तचतुष्टयाभ्यधिकानि। नवमे तु जघन्यतो विंशतिर्वर्षसहस्राण्युत्कर्षतस्त्वशीतिरिति। भ० २४ श० ११ उ०।

द्वीन्द्रियाणाम्—

बेइंदियाणं भंते! कओहिंतो उववज्जंति जाव पुढवीकाइया णं भंते! जे भविए बेइंदिएसु उववज्जित्तए से णं भंते! केवइ० सच्चेव पुढवीकाइयस्स लद्धी जाव कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं संखेज्जं कालं एवइयं जाव करेज्जा एवं तेसु चेव चउसु गमएसु संवेहो सेसेसु पंचसु गमएसु तहेव अट्ठभवा एवं जाव चउरिंदिएणं समं चउसु संखेज्जभवा पंचसु अट्ठभवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिए मणुस्सेसु समं तहेव अट्ठभवा ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेवं भंते! भंते! त्ति।

(सच्चेव पुढवीकाइयस्स लद्धित्ति) या पृथिवीकायिकस्य पृथिवीकायिकेषूत्पित्सोर्लब्धिः प्रागुक्ता द्वीन्द्रियेष्वपि सैवेत्यर्थः। (तेसु चेव चउसु गमएसुत्ति) तेष्वेव चतुर्षु गमेषु प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमलक्षणेषु (सेसेसु पंचसुत्ति) शेषेषु पञ्चसु गमेषु तृतीयषष्ठसप्तमाष्टमनवमलक्षणेषु (एवमिति) यथा पृथिवीकायिकेन सह द्वीन्द्रियस्य संवेध उक्त एवं अप्तेजोवायुवनस्पतिद्वित्रिचतुरिन्द्रियैः सह संवेधो वाच्यस्तत्र चाद्य चतुर्षु गमेषूत्कर्षतो भवादेशेन संख्येया भवाः पञ्चसु तृतीयादिषु गमेष्वष्टौ भवाः कालादेशेन च या यस्य स्थितिस्तत्पर्यालोचनेन संवेधो वाच्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्यैश्च सह द्वीन्द्रियस्य सर्वेषु गमेष्वष्टौ च भवा वाच्या इति॥ भ० २४ श० १७ उ०।

त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां च यथा—

तेइंदियाणं भंते! कओहिंतो उववज्जंति एवं तेइंदियाणं जहेव बेइंदियाणं उद्देसो णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा तेउकाइएसु उववज्जइ समं तइओ गमो उक्कोसेणं अट्ठुत्तराइं बेइंदियसयाइं बेइंदिएहिं समं तइयगमे उक्कोसेणं अडयालीसं संवच्छराइं छण्णउयराइंदियसयमब्भहियाइं तेइंदिएहिं समं तइयगमे उक्कोसेणं बाणउयाइं तिन्नि राइंदियसयाइं एवं सव्वत्थ जाणेज्जा जाव सन्निमणुस्सत्ति। सेवं भंते! भंतेत्ति। चउरिंदियाणं भंते! कओहिंतो उववज्जंति जहा तेइंदियाणं उद्देसओ तहा चउरिंदियाण वि णवरं ठिइं संवेहं च जाणेज्जा सेवं भंते! भंते! त्ति।

(ठिइं संवेहं च जाणेज्जत्ति) [illegible] पृथिव्यादिष्वागमः संवेधश्च [illegible] त्रीन्द्रियाणां च स्थितेः संवेधो [illegible]

(तेउकाइएसु इत्यादि) तेजस्कायिकैः सार्द्धं त्रीन्द्रियाणां स्थितिसंवेधस्तृतीयगमे प्रतीते उत्कर्षेण अष्टोत्तरे द्वे रात्रिंदिवशते। कथम्? औधिकस्य तेजस्कायिकस्य चतुर्षु भवेषूत्कर्षेण अहोरात्रमानत्वाज्जन्मस्य द्वादशाहोरात्राणि उत्कृष्टस्थितेश्च त्रीन्द्रियस्योत्कर्षेण चतुर्षु भवेषु एकोनपञ्चाशन्मानत्वेन भवस्य शतं षण्णवत्यधिकं भवति, राशिद्वयमीलने चाष्टोत्तरे द्वे रात्रिंदिवशते स्यातामिति (बेइंदिएहिंत्यादि अन्त्यान्तीस संवच्छराइत्ति) द्वीन्द्रियस्योत्कर्षतो द्वादशवर्षप्रमाणेषु चतुर्षु भवेष्वष्टचत्वारिंशत्संवत्सराः चतुर्ष्वेव त्रीन्द्रियभवग्रहणेषूत्कर्षेणैकोनपञ्चाशदहोरात्रमानेषु षण्णवत्यधिकं दिनशतं भवतीति॥ तेइंदिएहिंत्यादि॥ (छण्णउयाइं तिन्नि राइंदियसयाइं ति) अष्टासु त्रीन्द्रियभवेषूत्कर्षेणैकोनपञ्चाशदहोरात्रमानेषु त्रीणि शतानि द्विनवत्यधिकानि भवन्तीति। (एवं सव्वत्थ जाणेज्जत्ति) अनेन चतुरिन्द्रियसञ्ज्ञितिर्यग्मनुष्यैः सह त्रीन्द्रियाणां सम्बन्धः कार्य इति सूचितम्। अनेन च तृतीयगमसम्बन्धदर्शनेन षष्ठादिगमसंवेधा अपि सूचिता द्रष्टव्याः। तेषामप्यष्टभविकत्वात्। प्रथमादिगमचतुष्कसंवेधस्तु भवादेशेनोत्कर्षतः संख्यातभवग्रहणरूपः कालादेशेन तु संख्यातकालरूप इति (चतुरिन्द्रियसूत्रस्य व्याख्या नास्ति) भ०२४श०१९उ०॥

पञ्चेन्द्रियतिरश्चाम्।

पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं भंते! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइय० तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो उववज्जंति? गोयमा! णेरइएहिंतो वि उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो वि उववज्जंति। जइ णेरइएहिंतो उववज्जंति किं रयणप्पभापुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए पुढवीए णेरइएहिंतो उववज्जंति? गोयमा! रयणप्पभा पुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए पुढविणेरइएहिंतो वि उववज्जंति रयणप्पभापुढविणेरइएणं भंते! जे भविए तिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते! केवतिकालट्ठितीएसु उववज्जेज्जा? गोयमा! जहएणेणं अंतोमुहुत्तट्ठितीएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति एवं जहा असुरकुमाराणं वत्तव्वया णवरं संघयणं पोग्गला अणिट्ठा अकंता जाव परिणमंति। ओगाहणा दुविहा पएणत्ता तंजहा भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य। तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं सत्तधणूई तिन्नि रयणीओ छच्चंगुलाइं। तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहएणेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं उक्कोसेणं पएणरसधणूइं अड्ढाइज्जाओ रयणीओ। तेसि णं भंते! जीवा सरीरगा किं संठिया पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता तंजहा भवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य। तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया। तत्थ णं जे ते उत्तरवेउव्विया ते वि हुंडसंठिया पण्णत्ता। एगा काउलेस्सा पण्णत्ता। चत्तारि समुग्घाया। णो इत्थीवेदगा णो पुरिसवेदगा णपुंसगवेदगा। ठिई जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं सागरोवमं। एवं अणुबंधोवि सेसं तहेव। भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं। कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं सो चेव जहन्नकालट्ठितीएसु उववन्नो जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठितीएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तट्ठिती अवसेसं तहेव णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं तहेव उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा। एवं सेसावि सत्त गमगा भाणियव्वा जहेव णेरइयउद्देसए सन्निपंचिंदिएहिं समं णेरइयाणं मज्झिमएसु तिसु गमएसु पच्छिमएसु तिसु गमएसु ठितिणाणत्तं भवति सेसं तं चेव सव्वत्थ ठितिं संवेहं च जाणेज्जा। सक्करप्पभापुढवीणेरइए णं भंते! जे भविए एवं जहा रयणप्पभाए णव गमका तहेव सक्करप्पभाएवि णवरं सरीरोगाहणा जहा ओगाहणासंठाणे तिन्नि णाणा तिन्नि अन्नाणा णियमं ठिती अणुबंधो य पुव्वभणिया एवं णव गमगा उवजुंजिऊण भाणियव्वा एवं जाव छट्ठपुढवी णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिती अणुबंधो संवेहो भाणियव्वा। अहेसत्तमापुढवीणेरइए णं भंते! जे भविए एवं चेव णव गमगा णवरं ओगाहणा लेस्सा ठिती अणुबंधा भाणियव्वा। संवेहो भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं छ भवग्गहणाइं। कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं। आदिल्लएसु छसु गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं छ भवग्गहणाइं। पच्छिल्लएसु तिसु गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं चत्तारि भवग्गहणाइं सर्वं। णवसु वि गमएसु जहा पढमगमए णवरं ठिईविसेसो कालादेसेणं? बितियगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं २ तइयगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं।३। चउत्थगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं।४। पंचमगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं।५। छट्ठगमए जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं

उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं । ६ । सत्तमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं ।७। अट्ठमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं ।८। णवमगमए जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं एवइयं जाव करेज्जा ।९।

(उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउयत्ति) नारकाणामसङ्ख्यातवर्षायुष्केष्वनुत्पादादिति (असुरकुमाराणं वत्तव्वयत्ति) पृथिवीकायिकेषूत्पद्यमानानामसुरकुमाराणां या वक्तव्यता परिमाणादिका [illegible] सैव नारकाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षूत्पद्यमानानां वाच्या [illegible] (जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं ति) [illegible] । उक्कोसेणं सत्तधणुइं इत्यादि [illegible] पुनरेवम् । ' रयणाए [illegible] भणियं । [illegible] अंगुलसङ्खा, [illegible] ॥ १ ॥ उक्कोसेणं पञ्चरसेत्यादि ॥ इयं च [illegible] द्विगुणेति (समुग्घाया चत्तारित्ति) [illegible] । [[illegible]] [illegible] तथैव यथा अ- [illegible] द्वितीयो गमः ([illegible] तहे- व त्ति) [illegible] ([illegible] भाणियव्वत्ति) [illegible] । [illegible] प्राप्नोतीति । [illegible] ([illegible] इत्यादि) [illegible] नैरयिकोद्देशके- [illegible] नारकाणां [illegible] स- [illegible] ([illegible]) [illegible] एकत्रिंशत्तमे [illegible] स्थितिकत्वात्, [illegible] अं- [illegible] । [illegible] द्विरूपा विरूपं च [illegible] ([illegible] नियमंति) द्वितीया- [illegible] वा नियमा- [illegible] सागरोवमाइं इत्यादि ॥ २ ॥ [illegible] पञ्चेन्द्रियतिर- [illegible] पृथ्वी- [illegible] सागरोवमाणि [illegible]

[illegible]

[illegible] उववज्जंति किं [illegible] [illegible] पुढवीका- [illegible] [illegible] केवइयकाल० [illegible]

[illegible] कोडीआउएसु उववज्जंति तेणं भंते ! जीवा एवं [illegible] दीया अणुबंधपज्जवसाणा जच्चेव अप्पणो सट्ठाणे वत्तव्वया सच्चेव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु वि उववज्जमाणस्स भाणियव्वा णवरं णवसु वि गमएसु परिमाणे जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति भवादेसेण वि णवसु गमएसु जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं सेसं तं चेव कालादेसेणं उभयतो ठिई करेज्जा । जइ तेइंदिएण वि एवं जाव चउरिंदिया उववाएयव्वो णवरं सव्वत्थ अप्पणो लद्धी भाणियव्वा णवसु वि गमएसु भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं उभओ ठिति करेज्जा सव्वेसिं सव्वगमएसु जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणाणं लद्धी तहेव सव्वत्थ ठिइं संवेहं च जाणेज्जा । जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सण्णिपंचिंदियभेदो जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स जाव असण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालं० ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उववज्जंति । ते णं भंते ! अवसेसं जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स असण्णिस्स तहेव णिरवसेसं जाव भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं एवइयं । बिइयगमए एस चेव लद्धी णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ एवइयं । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्ठिईएसु उववज्जंति । ते णं भंते ! जीवा एवं जहा रयणप्पभाए उववज्जमाणस्स असण्णिस्स तहेव णिरवसेसं जाव कालादेसो त्ति णवरं परिमाणं जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति सेसं तं चेव [illegible] कालट्ठिईओ जाओ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तट्ठिईएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउएसु उववज्जंति ते णं भंते ! अवसेसं जहा एयस्स पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु तहा इह वि मज्झिमेसु तिसु गमएसु जाव अणुबंधो त्ति । भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ । सो चेव जहन्नकालट्ठि- [illegible] एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं [illegible]

अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं अट्ठ अंतोमुहुत्ता एवइयं सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो जहण्णेण पुव्वकोडिआउएसु उक्कोसेण वि पुव्वकोडिआउएसु उववज्जइ एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जाणेज्जा । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्ठिईओ जाओ सो चेव पढमगमगवत्तव्वया णवरं ठिई से जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी सेसं तं चेव। कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्भहिया उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं एवइयं । सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया जहा सत्तमगमए णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्भहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ एवइ॰। सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववन्नो जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागं एवं जहा रयणप्पभाए जहन्नेणं उववज्जमाणस्स असण्णिस्स णवमं गमं तहेव निरवसेसं जाव कालादेसोत्ति णवरं परिमाणं जहा एतस्सेव तति गमे सेसं तं चेव। जदि सण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासा असंखेज्जवासाउय ? गोयमा ! संखेज्ज॰ वासा णो असंखेज्जवासा। जदि संखेज्जवासाउए जाव किं पज्जत्तसंखेज्ज॰ अपज्जत्तसंखेज्ज॰ दोसु वि। संखेज्जवासाउयसण्णिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवति ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिपलिओवमट्ठितीएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! अवसेसं जहा एयस्स चेव सण्णिस्स रयणप्पभाए उववज्जमाणस्स पढमगमए णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं सेसं तं चेव जाव भवादेसो, कालादेसेणं जहन्नेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं एवइयं कालं । सो चेव जहन्नकालट्ठितीएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेण जहण्णेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिती- एसु उववन्नो जहण्णेणं तिपलिओवमट्ठितीएसु उक्कोसेण तिपलिओवमट्ठितीएसु उववज्जंति । एस चेव वत्तव्वया णवरं परिमाणं जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति । ओगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहण्णेणं तिण्णि पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं । सो चेव अप्पणा जहण्णकालट्ठितीओ जाओ

जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जंति लद्धी से जहा एतस्स चेव सण्णिपंचिंदियस्स पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स मज्झिल्लएसु तिसु गमएसु सच्चेव इह वि मज्झिमेसु तिसु गमएसु कायव्वा जहेव एत्थ चेव असण्णिमज्झिमेसु तिसु गमएसु सो अप्पणा उक्कोसकालट्ठितीओ जाओ जहा पढमगम॰ णवरं ठिती अणुबंधो जहण्णेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण पुव्वकोडी कालादेसेणं जहण्णेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं, सो चेव जहण्णकालट्ठिईएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहण्णेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ । सो चेव उक्कोसकालट्ठिईएसु उववण्णो जहण्णेणं तिपलिओवमट्ठिईएसु उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्ठिईएसु अवसेसं तं चेव णवरं परिमाणं ओगाहणा जहा एतस्सेव तइयगमए भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहण्णेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं उक्कोसेणवि तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सण्णिमणुस्सेहिंतो असण्णिमणुस्से ? गोयमा ! सण्णिमणुस्सेहिंतो असण्णिमणुस्से । असण्णिमणुस्से णं भंते ! जे भविए पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति से णं भंते ! केवइयकालट्ठिईएसु उववज्जंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जंति लद्धी से तिसु वि गमएसु जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स संवेहो जहा एत्थ चेव असण्णिस्स पंचिंदियस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु तहेव णिरवसेसं जाणियव्वं। जदि सण्णिमणुस्स॰ किं संखेज्जवासाउयसण्णिमणुस्स॰ असंखेज्ज वासाउय॰ ? गोयमा ! सण्णिमणुस्ससंखेज्जवासाउय णो असंखेज्जवासाउय॰

संखेज्जवासा [illegible]

गोय॰ [illegible]

मणुस्से [illegible] पंचिंदियतिरिक्ख॰ जाव उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमट्ठिईएसु उववज्जंति ते णं भंते ! लद्धी जहा एतस्सेव सण्णिमणुस्सपुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स पढमगमए जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियाइं सो चेव जहण्णकालट्ठिईएसु उववण्णो सच्चेव वत्तव्वया णवरं कालादे[illegible] दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडी [illegible] [illegible]तोमुहुत्तेहिं अब्भहियाओ । सो चेव उ[illegible] [illegible]॰एसु उववन्नो जह॰

[illegible]

मंतरेणं भंते ! जे भविए पंचिंदियतिरि [illegible]
त्तिविं मंचेरं च भाणेज्जा । जइ भंतरे [illegible]
जाव जाइमिएण भंते ! जे भविए पंचिंदि [illegible]
चेव वत्तव्वया जहा पुढवीकाइए [illegible]
वि गमएसु अट्ठ जाव कालादेसेणं [illegible]
ओसेन अंतोमुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं [illegible]
महद्धि पुव्वकोडीहिं महाई य [illegible]
अब्भहियाई एवइयं जाव गतिरागतिं [illegible]
गमएसु नवर त्तिविं संवेहं च जाणेज्जा । [illegible]
देव० किं कप्पोववण्णग० कप्पातीत० गोयमा ! [illegible]
गवेमाणिया णो कप्पातीता वेमाणिया। [illegible]
जाव सहस्सारकप्पोववण्णगवेमाणियदेवेहिंतो [illegible]
णो आणय० जाव णो अच्चुयकप्पोववण्ण [illegible]
सोहम्मगदेवाणं भंते ! जे भविए पंचिंदियति [illegible]
उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइ ! गोयमा ! [illegible]
तोमुहुत्तट्ठिईएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउए [illegible]
य पुढविकाइयउद्देसए णवसु वि गमएसु [illegible]
भवग्गहणाई उक्कोसेणं अट्ठ भवग्गहणाई [illegible]
जाणेज्जा एवं ईसाणदेवे वि । एवं एएणं [illegible]
मा जाव सहस्सारे देवेसु उववाएयव्वो [illegible]
हणा जहा ओगाहणा संठाणे [illegible]
इदेवलोगेसु एगा पउवंगा सेसाणं [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

(उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागट्ठिईएसुत्ति) अनेनासन्निपञ्चेन्द्रियाणामसंख्यातवर्षायुष्केषु पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षूत्पत्तिरुक्ता (अवसेसं जहेवेत्यादि) अवशेषं परिमाणादिद्वारजातं यथा पृथिवीकायिकेषूत्पद्यमानस्यासंज्ञिनः पृथिवीकायिकोद्देशकेऽभिहितं तथास्यासंज्ञिनः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षूत्पद्यमानस्य वाच्यमिति (उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियंति) कथमसंज्ञी पूर्वकोट्यायुष्कः पूर्वकोट्यायुष्केष्वेव पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षूत्पन्न इत्येवं सप्तसु भवग्रहणेषु सप्त पूर्वकोट्योऽष्टमभवग्रहणे तु मिथुनकतिर्यक्षु पल्योपमासंख्येयभागप्रमाणायुष्केषूत्पन्न इति, तृतीये गमे (उक्कोसए सखेज्जा उववज्जंति त्ति)असंख्यातवर्षायुषां पञ्चेन्द्रियतिरश्चामसंख्यातानामभावादिति । चतुर्थगमे (उक्कोसेणं पुव्वकोडिआउएसु उववज्जेज्जत्ति) जघन्यायुरसंज्ञी संख्यातायुष्केष्वेव पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षूत्पद्यत इति कृत्वा पूर्वकोट्यायुष्केष्वित्युक्तम् ॥ अवसेसं जहा एयस्सेत्यादि ॥ इहावशेषं परिमाणादि एतस्यासंज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियस्य (मज्झिमेसुत्ति) जघन्यस्थितिकगमेषु एवं जहा रयणप्पभाए इत्यादि तच्च संहननोच्चत्वादि अनुबन्धसंवेधान्तं नवरं परिमाणमित्यादि ॥ तच्चेदं [उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंतित्ति]अथ संज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्यः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्ष्वुत्पादयन्नाह " जदि सण्णीत्यादि " (अवसेसं जहा एयस्स चेव सण्णिस्सत्ति) अवशेषं परिमाणादि तथैतस्यैव संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिरश्च इत्यर्थः केवलं तत्रावगाहना सप्तधनुरित्यादिकोक्ता इह तूत्कर्षतो योजनसहस्रमाना सा च मत्स्यादीनाश्रित्यावसेयेति । एतदेवाह नवरमित्यादि (उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइंति) अस्य च भावना प्रागिवेति ॥ लद्धी से जहा एयस्स चेवेत्यादि ॥ एतच्च तन्त्रानुसारेणावगन्तव्यम् । संवेहो जहेवेत्यादि (एत्थचेवत्ति) अत्रैव पञ्चेन्द्रियतिर्यगुद्देशके स चैवं भवादेशेन जघन्यतो द्वौ भवौ उत्कृष्टतस्त्वष्ट भवाः कालादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्ते उत्कर्षतश्चतस्रः पूर्वकोट्योऽन्तर्मुहूर्तचतुष्काधिका एवं जघन्यस्थितिकः औघिकेष्वित्यत्र संवेधो जघन्यस्थितिको जघन्यस्थितिकेष्वित्यत्र चान्तर्मुहूर्तैः संवेधः जघन्यस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकेष्वित्यत्र पुनरन्तर्मुहूर्तैः पूर्वकोटीभिश्च संवेध इति । नवमगमे नवरं परिमाणमित्यादि ॥ तत्र परिमाणमुत्कर्षतः संख्याता उत्पद्यन्ते, अवगाहना चोत्कर्षतो योजनसहस्रमिति। अथ मनुष्येभ्यस्तमुत्पादयन्नाह जइ मणुस्सेहिंतो इत्यादि (लद्धी से तिसु वि गमएसुत्ति) लब्धिः परिमाणादिका । (से) तस्यासंज्ञिमनुष्यस्य त्रिष्वपि गमेष्वाद्येषु यतो नवानां गमानां मध्ये आद्या एवेह त्रयो गमाः सम्भवन्ति, जघन्यतोऽप्युत्कर्षतोऽपि चान्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वात्तस्येति । (एत्थचेवत्ति) अत्रैव पञ्चेन्द्रियतिर्यगुद्देशकमसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यगुत्पादाधिकारे (नो असंखेज्जवासाउयवज्जेहिंतोत्ति) असंख्यातवर्षायुषो मनुष्या देवेष्वेवोत्पद्यन्ते न तिर्यक्ष्विति लद्धी से इत्यादि लब्धिः परिमाणादिमातिः । (से) तस्य संज्ञिमनुष्यस्य यथैतस्यैव संज्ञिमनुष्यपृथिवीकायिकेषूत्पद्यमानस्य प्रथमगमेऽभिहिता, सा चैवं परिमाणतो जघन्येनैको द्वौ वोत्कर्षेण तु संख्याता एवोत्पद्यन्ते स्वभावतोऽपि संख्यातत्वात्संज्ञिमनुष्याणां तथा षड्विधसंहनिनः उत्कर्षतः पञ्चधनुःशतावगाहनाः षड्विधसंस्थानिनः षट् लेश्याः त्रिविधा दृष्टयः भजनया चतुर्ज्ञानास्त्र्यज्ञानाश्च त्रियोगाः द्विविधोपयोगाश्चतुःसंज्ञाः चतुष्कषायाः, पञ्चेन्द्रियाः , षट् समुद्घाताः, सातासातवेदनास्त्रिविधा वेदाः जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थितयः उत्कर्षेण तु पूर्वकोट्यायुषः प्रशस्तेतराध्यवसानाः, ।

स्थितिः समानानुबन्धा, कायसंवेधस्तु भवादेशेन जघन्यतो द्वौ भवौ उत्कर्षतोऽष्टौ भवाः कालादेशेन तु त्रिस्त्रिन एवास्ते । १ । द्वितीयगमे [नवरं एत्तज्ज्वयत्ति] प्रथमगमोक्ता केवलमिह संवेधकालादेशेन जघन्यतो द्वे अन्तर्मुहूर्ते उत्कर्षतश्चतस्रः पूर्वकोट्यश्च- [illegible] मलीणेएणं नगरमोगाहणा जहन्नेणं अंगु- [illegible] ण्यो [illegible] ापि मासपृथक्त्वादूनतरायुष्को मनुष्यो नोत्कृष्टस्थितिषु तिर्यक्षूत्पद्यत इत्युक्तं "जहा सण्णि पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स पंचिंदितिरिक्खजोणिएसु उववज्जमाणस्सेत्यादि" सर्वमिह समता परिहारार्थमाह। नवरं परिमाणमित्यादि। तत्र परिमाणद्वारे उत्कर्षतोऽसंख्येयास्ते उत्पद्यन्त इत्युक्तमिह तु संज्ञिमनुष्याणां संख्येयत्वेन संख्येया उत्पद्यन्त इति वाच्यम् । संहननादिद्वाराणि तु यथा तत्रोक्तानि तथेहावगन्तव्यानि तानि चैवं तेषां षट् संहननानि, जघन्योत्कर्षाभ्यामङ्गुलासंख्येयभागमात्राऽवगाहना, षट् संस्थानानि, तिस्रो लेश्याः मिथ्यादृष्टी द्वे अज्ञाने कायरूपो योगो द्वावुपयोगी, चतस्रः संज्ञा-श्चत्वारः कषायाः पञ्चेन्द्रियाणि, त्रयः समुद्घाता द्वे वेदने त्रयो वेदा जघन्योत्कर्षाभ्यामन्तर्मुहूर्तप्रमाणमायुरप्रशस्तान्यध्यवसायस्थानान्यायुःसमानोऽनुबन्धकायसंवेधस्तत्र भवादेसेणं जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्षतस्त्वष्टौ भवग्रहणानि कालादेशेन तु संज्ञिमनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यक्स्थित्यनुसारेणोऽवसेय इति । अथ देवेभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्ष्वुत्पादयन्नाह-जइदेवेहींत्यादि [असुरकुमाराणलद्धीति] असुरकुमाराणां लब्धि-परिमाणादिका [एवं जाव ईसाणदेवस्सत्ति] यथा पृथिवीकायिकेषु देवस्योत्पत्तिरुक्ता असुरकुमारादारभ्येशानकदेवान्ते इत्येवं तस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु सा वाच्या, ईशानकान्त एव च देवः पृथिवीकायिकेषूत्पद्यत इति कृत्वा यावदीशानकदेवस्येत्युक्तम् असुरकुमाराणां चैवं लब्धिरेकाद्यसंख्येयान्तानां तेषां पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु समयेनोत्पादः । तथा संहननाभावः अ- [illegible] या तु नानाविधं चतस्रो लेश्यास्त्रिविधा दृष्टिः त्रीणि ज्ञानान्यज्ञानानि च भजनया, योगादीनि पञ्च पदानि प्रतीतानि समुद्घाता आद्याः पञ्च वेदना द्विविधा वेदो नपुंसकवर्जः स्थितिर्दशवर्षसहस्राणि जघन्येतरा तु सातिरेकं सागरोपमं दोषद्वयं तु प्रतीतं संवेधं तु सामान्यत आह-भवादेसेणं सव्वत्थेत्यादि । नागकुमारादिवक्तव्यता तु सूत्रानुसारेणोपयुज्य वाच्या [ओगाहणा जहा ओगाहणा संठाणेति] अवगाहना यथा अवगाहनासंस्थाने प्रज्ञापनाया एकविंशतितमे पदे तत्र चैवं देवानामवगाहना " भवणवणजोइसी, सोहम्मीसाणे सत्त हुंति रयणीओ। एक्केक्कहाणिसेसे, दुदुगे य दुगे चउक्के य" त्यादि ॥१॥ [जहाठितिपएत्ति] प्रज्ञापनायाश्चतुर्थपदे स्थितिश्च प्रतीतैवेति।

मनुष्याणाम्—

मणुस्सा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णेरइएहिंतो वि उववज्जंति जाव देवेहिंतो वि उववज्जंति एवं उववातो जहा पंचिंदियतिरिक्खजोणिए उद्देसए जाव तमा पुढवी णेरइएहिंतो वि उववज्जंति णो अहेसत्तमाए पुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति । रयणप्पभापुढ-

ते [illegible] ? जे भविए [illegible] उववज्जित्तए से णं भंते ! [illegible] केवइयका० ? गोयमा ! जहन्नेणं मासपुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा ते णं भंते ! [illegible] उववज्जंति सेसं तहेव [illegible] एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं [illegible] उववज्जंति जाव भवे असंखेज्जसमय [illegible] तहा इह [illegible] [illegible] सेसं तं चेव जाव [illegible] [illegible] [illegible] तं चेव [illegible] [illegible] [illegible] निगिन्ह [illegible] दुरुहित्तए । जा ति- [illegible] ? किं पंचिंदियतिरि- [illegible] पंचिंदियतिरिक्खजो- [illegible] ! पंचिंदियतिरिक्खजो- [illegible]

[illegible]

आउएसु एवं जा चेव पंचिंदियतिरिक्खजोणि[illegible] या सा चेव एत्थ वि जाणियव्वा [illegible] असंखेज्जवासाउ[illegible] तहा इह वि मासपुहुत्त[illegible] एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखे[illegible] उववज्जंति सेसं तं चेव जाव ईसाणदेवोत्ति । एवं [illegible] सणंकुमारादीया जाव सहस्सारोत्ति [illegible] पंचिंदियतिरिक्खजोणियउद्देसए णवरं परिमाणं जहन्नेणं [illegible] तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा [illegible] मासपुहुत्तट्ठिइएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी [illegible] उववज्जंति सेसं तं चेव णवरं मासपुहुत्त[illegible] सणंकुमारादिई पडुच्चिय अट्ठा[illegible] माईंदे माणि चेव सागरोवमाणि । [illegible] एए उणणं महासुक्के अट्ठमाई सहस्सारे [illegible] माई एमा उक्कोसा ठिई भणिया महासुक्के [illegible] उमा । आणयदेवे णं भंते ! जे भविए मणुस्से[illegible] [illegible]

[illegible]

गसमुग्घाएहिं समोहणिसु वा समोहणंति वा समोहणिस्सं-
ति या ठिति अणुबंधा जहण्णेणं बावीसं सागरोवमाइं उक्को-
सेणं एक्कतीसं सागरोवमाइं सेसं तं चेव कालादेसेणं बावीसं
सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं तेणउतिं सा-
गरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं
एवं सेसेसु वि अट्ठगमएसु णवरं ठिती संवेहं च जाणेज्जा
गइ अणुत्तरोववाइयकप्पातीतवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जं
ति किं विजयअणुत्तरोववाइयवेमाणिय० वेजयंतअणुत्त-
रोववाइय जाव सव्वट्ठसिद्धगअणुत्तरोववाइयकप्पातीत० ?
गोयमा ! विजयअणुत्तरोववाइयकप्पातीत जाव सव्वट्ठसि-
द्धगअणुत्तरोववाइय । विजयवेजयंतजयंतअपराजितदेवाण
भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उवव० से णं भंते ! केवइ-
कालट्ठिइएसु एवं जहेव गेवेज्जगदेवाणं णवरं ओगाह-
णा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं एगा
रयणी सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी
णाणी णो अण्णाणी णियमं तिण्णाणी तं जहा-आ-
भिणिबोहियणाणी सुअणाणी ओहिणाणी ठिई जहण्णेणं
एक्कतीसं सागरोवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं सेसं
तं चेव भवादेसेणं जहण्णेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं च-
त्तारि भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहण्णेणं एक्कतीसं सागरो-
वमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं
दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । एव
सेसा वि अट्ठ गमगा भाणियव्वा, णवरं ठिई अणुबंधसं-
वेहं च जाणेज्जा । सेसं तं चेव सव्वट्ठसिद्धगदेवेणं भंते !
जे भविए मणुए सच्चेव विजयादिदेववत्तव्वया भाणि-
यव्वा णवरं ठिई अजहण्णमणुक्कोसं तेत्तीसं सागरोवमाइं
एवं अणुबंधो वि सेसं तं चेव भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं
कालादेसेणं जहण्णेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भ-
हियाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भ-
हियाइं एवइयं जाव करेज्जा सो चेव जहण्णकालट्ठिइएसु
उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादेसेणं जहण्णेणं ते-
त्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेण वि ते-
त्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं सो चेव उक्कोसका-
लट्ठिइएसु उववण्णो एस चेव वत्तव्वया णवरं कालादे-
सेणं जहण्णेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भ-
हियाइं उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए
अब्भहियाइं एवइयं एए चेव तिण्णि गमगा सेसा ण भण्णं-
ति सेवं भंते भंते त्ति ॥

[illegible] मासपुहुत्तट्ठिइएसुत्ति) [illegible]
मनुष्यायुषोऽस्यो मासपृथक्त्वादर्वाक् [illegible]
[illegible] (उक्कोसेणं संवेहो उववज्जन्ति) [illegible]

सम्मूर्च्छिमेषु मनुष्येषूत्पादाभावात् [illegible]
निवर्तित्वात्संख्याता उत्पद्यन्त इति (जहा नाहिं [illegible]
हिं सहा इदं मासपुहुत्तेहिं संवेहं करेज्जत्ति) यथा
[illegible] रत्नप्रभानारकेभ्यः उत्पद्यमानानां
[illegible] अपर्याप्तोऽन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकत्वादन्तर्मुहूर्तैः
[illegible] मनुष्योद्देशके मनुष्याणां [illegible]
मासपृथक्त्वैः संवेधः कार्य इति भावः तथाहि [illegible]
जहण्णेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं [illegible]
शर्कराप्रभादिवक्तव्यता तु पञ्चेन्द्रियतिर्यगुद्देशकानुसारेण
[illegible] । अथ तिर्यग्भ्यो मनुष्येषु [illegible]
त्यादि इह पृथिवीकायादुत्पद्यमानस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यो
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] । म० ३४ श० ३१ उ० ।

[illegible]

[illegible]

[illegible] [जोगाइणा अइकेणं गाअयंति] [illegible] । भ० ३४ श० ११ उ० ।

ज्योतिष्कवक्तव्यता ।

जोइसिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो [illegible] सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति [illegible] सन्निपंचिंदियतिरिक्ख० जइ सन्निपंचिंदिय० [illegible] जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्ख० असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्ख० ? गोयमा ! [illegible] पंचिंदियतिरिक्ख० असंखेज्जवासाउय [illegible] तिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । असंखेज्ज [illegible] सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइकालट्ठिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठभागपलिओवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणं [illegible] [illegible] जहन्नेणं अट्ठभागपलिओवमाइं [illegible] ओवमाइं एवं अणुबंधो वि सेसं तहेव [illegible] जहन्नेणं दो अट्ठभागपलिओवमाइं [illegible] पलिओवमाइं वाससयसहस्समब्भहियाइं [illegible] करेज्जा ।१। सो चेव जहन्नकालट्ठिईएसु [illegible] जहन्नेणं अट्ठभागपलिओवमट्ठिईएसु [illegible] पलिओवमट्ठिईएसु उवव० एस चेव वत्तव्वया [illegible] कालादेसं च जाणेज्जा ।२। सो चेव उक्कोस [illegible] उववण्णो एस चेव वत्तव्वया [illegible] [illegible] वाससयसहस्समब्भहिय [illegible] [illegible] एवं अणुबंधो वि कालादेसेणं [illegible] [illegible] वाससयसहस्सेहिं [illegible] [illegible] पलिओवमाइं वाससयसहस्समब्भहियाइं । [illegible] चेव अप्पणा जहन्नकालट्ठिईओ जाओ ! [illegible] [illegible] अट्ठभागपलिओवमट्ठिईएसु [illegible] [illegible] पलिओवमट्ठिईएसु उववज्जेज्जा । [illegible]

[illegible]

अतः एवः स चेह प्रक्रमादुरभ्रलक्षणः (आगयाएसंमि) प्राकृतत्वादागते प्राप्ते आदेशे प्राघूर्णके एतेन प्रथमसूत्रसूचितो पालकमहायोगमेवोरभ्रदृष्टान्तं स्मारयति । किमित्याह । मरणान्ते प्राणपरित्यागात्मन्यवसाने शोचति । किमुक्तं भवति यथाऽसौ आगत उरभ्र उक्तनीत्या शोचति तथाऽयमपि धिग्मां विषयव्यामोहत उपार्जितगुरुकर्माणं हा केदानीं मया गन्तव्यमित्यादिप्रलापतः खिद्यतेऽत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तदा शोकसंभवादिति सूत्रद्वयार्थः । अनेनैहिकोऽपाय उक्तः ।

संप्रति पारभविकमाह ॥

तओ आउपरिक्खीणे, चुया देहविहिंसगा ।
आसुरीयं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥

ततः शोचनानन्तरं को वा उपार्जितगुरुकर्मा आयुषि तद्भवसंभविनि जीविते परिक्षीणे सर्वथा क्षयं गते कथंचिदायुःक्षयस्यावीचिमरणेन प्रागपि संभवाद्वैवमुच्यते । च्युता भ्रष्टा देहाद्भ्रंशपातादानन्तरन्तु च्युतदेहोपगता इत्यर्थः विहिंसका विविधप्रकारैः प्राणिघातकाः (आसुरीयंति) असुर- [illegible]

[illegible]

स्थान पारवशः कर्मपरवशा वचनव्यत्ययात् सर्वत्र बहुवचननिर्देशो व्याप्तिख्यापनार्थो वा यथा नैकः एवंविधः किन्तु बहव इति (तमंति) तमोयुक्तत्वात्तमां देवगतावप्यसुराणाम- भयात्तदवच्छेदाय दिशो विशेषणम् । ततोऽर्थाज्ज्ञानगतिम् । उक्तं हि " निच्चंधयारतमसा, ववगयगहचंदसूरनक्खत्ता " इत्यादिस्वरूपख्यापकं वा द्वितीयं व्याख्यानमिति सूत्रार्थः ।

संप्रति काकण्याम्रदृष्टान्तद्वयमाह

जहा कागणिए हेउं, सहस्सं हारए नरो ।
अपत्थं अंबगं भुच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥
एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अंतिए ।
सहस्सगुणिया भुज्जो, आउं कामा य दिव्विया ॥ १२ ॥
अणेगवासानउया, जा सा पण्णवओ ठिई ।
जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥ १३ ॥

(जहासूत्रम्) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः । काकण्या रूपकाशीतिभागरूपायाः (हेउंति) हेतोः कारणात्सहस्रं दशशतात्मकं कार्षापणानामिति गम्यते हारयेत्स्थापयेत्सः पुरुषोऽत्र चोदाहरणं संप्रदायादवसेयः " एगो दमगो तेण वित्तिं काऊण सहस्सं काहावणाण अज्जियं सो य गहाय सत्थेण समं सगिहं पत्थिओ । तेण भत्तनिमित्तं रूपगो कागिणीहिं भिन्नो ततो दिणे दिणे कागिणिं भुंजंतो गच्छइ सेसं सत्थवाहं काऊण सत्थेण समं घरं गच्छइ तत्थ सो ... [illegible] ... गोविउं कागिणीनिमित्तं नियत्तो सा वि कागिणी अन्नेण हडा सो वि नउलओ अन्नेण दिट्ठो उक्खित्तो सो वि दम्मो नट्ठो सो हारं गओ सोयइ एस दिट्ठंतो " तथा पर्यन्तभागमपाथ्यं ... [illegible] ... सोऽहं हारयेत् । ... [illegible] ... हारयेदित्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु वृद्धसंप्रदायादवसेयः । स चायम् । " जहा एगस्स रण्णो अंबाजिण्णेण विसूइया जाया तस्स वेज्जेहिं महाजत्तेण तिगिच्छिया भणिओ जइ पुणो अंबाणि खाहिसि तो विणस्सिहिसि । तस्स य अईव पियाणि अंबाणि तेण ... [illegible]

संदेसे मज्झे अंबाइ उच्छाइया । अन्नया रायां कयाइ निग्गओ सह अमच्चेण अस्सेण अवहरिओ अस्सो दूरं गंतूण परिस्संतो छिन्नो एगम्मि वणसंडे ... [illegible] ... तस्स य हेट्ठ ... [illegible] ... ताणि पयामसति । ... [illegible] ... ।

अमच्चो वारेति ... [illegible] ... " इति सूत्रार्थः । ... [illegible] ... मुपनीय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह । (एवं ...) एवमिति काकिण्याम्रफलदृष्टान्तौ मनुष्याणामिमे मानुष्यका ... [illegible] ... स्यात् । ... [illegible]

[illegible]

संप्रति ... [illegible] ...

जहा य तिन्नि वणिया, मूलं घित्तूण निग्गया ।
[illegible] ॥

न्याह (माणुस्सत्ति) मनुष्याणामियं मानुषी तां योनिमुत्पत्तिस्था-नमायान्त्यागच्छन्ति शाठ्यपरिहारेण परिकृतञ्चमासेवमाना ये ते इति सूत्रार्थः ॥

यथा च मानुषीं योनिमायान्ति तथाह ॥

वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया ॥
उवेंति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु पाणिणो ॥ २० ॥
जेसिं तु विउला सिक्खा, मूलियं ते अइच्छिया ॥
सीलवंता सविसेसा, अदीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥
एवं अदीणवं भिक्खुं, अगारिं च वियाणिया ॥
कहण्णु जिच्चमेलिक्खं, जिच्चमाणे न संविदे ॥ २२ ॥

विविधा मात्रा परिमाणमासां विमात्रा विचित्रपरिमाणास्ताभिः परिमाणविशेषमाश्रित्य विसदृशीभिः शिक्षाभिः प्रकृतिभद्रक-त्वाद्यभ्यासरूपाभिरुक्तं हि " चउहिं ठाणेहिं जीवा मणुयाउयं बंधंति तंजहा पगतिभद्दयाए पगतिविणियाए साणुक्कोसयाए अमच्छरियाए त्ति " ये इत्यविवक्षितविशेषा नराः पुरुषा गृहिणश्च गृहस्था सुव्रताश्च पूतसत्पुरुषव्रतास्ते हि प्रकृतिभद्रकत्वाद्यन्या-यानुनायत एव न विपद्यपि विपीडन्ति सदाचारं वा अपधीर-यन्ति न्यायिकगुणान्विता इदमेव च सतां मतं लौकिका अप्याहुः । विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं हि महतां,प्रिया न्याय्या वृत्तिर्म-लिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम् । असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यस्त-नुधनः, सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ इति आगमवि-हितव्रतधारणं स्वर्गापवर्गसंगतिहेतुत्वमेव तदभिधानाच्च ईदृशाः किमित्याह (उविंतित्ति) उपयन्ति (माणुसंति) मा-नुषीं मानुषसंबन्धिनीं योनिमुक्तरूपां कर्मणा मनोवाक्कायक्रिया-लक्षणेन सत्या अविसंवादिनि कर्मसत्या । हुरवधारणे ततः क-र्मसत्या एव सन्तस्तदसत्यतया तिर्यग्योनिहेतुत्वेनोक्तत्वात् । तथा च वाचकः " धूर्ता नैकृतिकाः स्तब्धा, लुब्धाः कार्पटिकाः शठाः । त्रिविधा ते प्रपद्यन्ते, तिर्यग्योनिं कुदुस्तरा" मित्यादि पा-ठान्तरतश्च कर्मसत्त्वधोन्मनुष्यगतियोग्याभिः याकंपु शब्द अलि-प्यद्भुतस्तः कर्मशाह्लाः प्राणिनो जीवा इह च नग्रहणे सति प्राणिग्रहणं देवादिपरिग्रहार्थमिति न पुनरुक्तम् यदि वा विमा-त्राभिः शिक्षाभिर्ये नरा गृहिणः सुव्रता यस्माद्योनिस्ताभिसंबन्धास्ते मानुषीं योनिमुपयान्ति किमित्येवमत आह (कम्मसच्चा हु पाणि-णोत्ति) हु शब्दो यस्मादर्थे यस्मात्सत्यान्यवन्ध्यफलानि क-र्माणि ज्ञानावरणादीनि येषां ते सत्यकर्माणः प्राणिनो नियत-फलकर्मोपेताः सन्तीति सूत्रार्थः । संप्रति लब्धगतोपनयमाह (जेसिंसूत्रं) येषां तु पुनर्विपुलानि शङ्कितत्वादिसम्यक्त्वाचा-रानुगमहाव्रतादिविषयत्वेन विस्तीर्णा शिक्षा ग्रहणासेवनाभि कार्मीति गम्यते । मूले भवं मौलिकं मूलधनमिव मानुषत्वं ते च एव विज्ञाः(निअछिअत्ति अतिक्रान्ता-अतिक्रम्य)गावयेऽपि इति क्रान्ता उल्लङ्घितवन्त इत्यर्थः । यद्वा अतिक्रम्याछिद्य कीदृशाः सन्तः शीलं सदाचारो ऽविरतसम्यग्दृष्टेर्विरतिमतां तु व्रतमनौविरम-णात्मकं चारित्रं तद्विद्यते येषां ते शीलवन्तः । तथा सह विशेषेण उ-त्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिलक्षणेन वर्तन्त इति सविशेषाः अत एवादी-नाः कथं वयममुत्र भविष्याम इति वैक्लव्यरहिताः परीषहोप-सर्गादिसंभवे वा न दैन्यभाज इति अदीना यान्ति प्राप्नुवन्ति ते । देवनायो देवता सैव दैवतं न तु मनुष्यत्वं मुक्तिमिवेति मान-स्तत्किमिह तत्परिहारतो देवगतिरेवाभ्युपगम्यते । सूत्रस्य त्रिकाल-विषयत्वात्सुसंबन्धोदानीं विशिष्टसंहननाभावेनाऽ प्रायो देवगतेरेव " वेयट्ठेण उ गम्मति चत्तारि उ जाव आइमा कप्पा " इति व-चनाच्छेदपरिपाटिसंहननेनाभिसंहनतमानामपि सनत्कुमारादेव अन्त- मिति सूत्रार्थः ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह । (एवं-सूत्रम्) एवममुना न्यायेन सामान्येनाम (अदीणवंति) दीनत्व-वन्तो दीनवन्तं न तथा दीनवत्त्वमदीनं दैन्यरहितमित्यर्थो भिक्षुं यतिमगारिणं च गृहस्थं विज्ञाय विशेषेण तथाविधशि-क्षावशाद्देवमनुजगति गामित्वलक्षणेन ज्ञात्वाऽयमपि यतमान इति शेषः । कथं केन प्रकारेण न कथंचिदित्यर्थो नु वितर्के (जिच्चति) सूत्रत्वाज्जीयेन हार्येत विवेकी सन्नितिरूपैः कषायो दयादिभिरिति गम्यते । ईदृक्षमनन्तरोक्तं देवगत्यात्मकं लाभं (जिच्चमाणोत्ति) वा शब्दस्य गम्यमानत्वाज्जीयमानो वा हार्यमा-णस्तैरेव कषायादिभिर्न संविदे सुगन्धात्संवेत्ति न जानी-ते यथाहमेभिर्जीय इति । कथं न्विनीहापि योज्यते ततोऽयमर्थः कथं नु संविन्ते एव जानीत एव कषायिता प्रत्याख्यानपरिहारा च तन्निरोधं प्रति प्रवर्तेत यथेन्येवं च यद्वत् पाकोपदिष्टानि यत एवं ततो यूयमप्येवं जानाना यथा न देवगतिलक्षणं लाभं जीव-स्थं कषायादिभिस्तथा यतध्वं कथंचिज्जीयमानाश्च सम्यग्नि-श्चय तत्प्रतीकारायैव प्रवर्तध्वमिति । यद्वा एवमदीनवन्तं भिक्षु-मगारिणं च सम्यग्ज्ञात्वा विज्ञाय यतमानो कथं नु जीयन्ति कार्ये-त्वात् जीयते हार्येत कतिरविशिष्टेन्द्रियादिनिग्रहमहिति जेयं तथेह प्रक्रमान्मानुष्यदेवगतिलक्षणं (एलिक्खंति) सुख्यपदा-दीक्षोऽनिहितार्थानिदृशः कथं नु जीयमानो न संविदेऽपि तु सं-विन्त एव संविदानश्च यथा न जीयते तदा यतेतन्यमिदायोज्य देवमदीनत्वं भिक्षुमगारिणं च सम्यग्ज्ञात्वा विज्ञाय यतमान कथं नु (जिच्चति) कायव्याजीयते हार्येत विषयादिभिरिति गम्यते । ईदृक्षं देवगतिलक्षणं लाभमिति शेषः । यदुक्तमादौ यदि यतमाना न विज्ञाताः स्युर्जीयेत वा न यथोपयुक्तमुक्तमपि स्यात्तदा नु यतमानो निग्रहवस्तिर्थो हार्येत लाभश्च देवगत्यादिलक्षण-स्तदा कथमयं जानानोऽपि जन्तुर्जीयेत यत आह जीयमानो न संविन्ते । किमुक्तं भवति । यदासौ जीयमानो जानीते तदा तत्प्र-मादपरतया न जीयेत यदा त्वसौ विषयव्यामोहतो न जानीते तदा जीयत एवेति किमत्र चित्रमिति सूत्रार्थः ।

समुद्रदृष्टान्तमाह ।

जहा कुसग्गे उदयं, समुद्देण समं मिणे ।
एवं माणुस्सया कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥
कुसग्गमेत्ता इमे कामा, संनिरुद्धम्मि आउए ।
कस्स हेउं पुरा काउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥ २४
इह कामा नियट्टस्स, अत्तट्ठे अवरज्झइ ।
सोच्चा नेयाउयं मग्गं, जं भुज्जो परिभस्सइ ॥ २५ ॥

यथेति दृष्टान्तोपन्यासे कुशाग्रे दर्भप्रान्तभागवर्त्युदकं कश्चित् । कुशा-ग्रं तदिन्दुरूपं जलं सन् किमित्याह समुद्रेणेति [illegible] देन इति न्यायात्समुद्रजलेन सह तुल्यं मिनुयात्परिच्छिन्द्यात् । तथा किमित्याह-एवमुक्तनीत्या मानुष्यका मनुष्यसंबन्धिनः का-मा विषया मनुष्यविषयत्वं तु [illegible] संबन्धात् । देवकामानां दिव्यभोगानामन्तिके समीपे [illegible] इति सं-बन्धः । देवकामानां दिव्यभोगानामन्तिकेऽप्यवस्थितेष्वाह । किमुक्तं भवति । यदत्रोदकं कुशाग्रवर्ति [illegible] समुद्रजलं च एवं मनुष्यकामदेवकामयोर्द्दिव्यं [illegible] कामकामद्विमन्त्यनन्तगुणत्वं मानुष्यकेनीव मनुष्याश्चानुत्तरकामकामिनो दिव्यकां-क्षितो महर्द्धिकत्वादिभिः सूत्रार्थः [illegible] (कुसग्गेत्ति । कुशाग्रमात्रा कुशाग्रवर्तिजलकणमात्राः तुच्छत्वान्नित्यत्वाच्च इमे इति प्रत्यक्षा [illegible] विषयाः कदा के भवन्ति । संनिरुद्धे च [illegible]

ज्जंति ॥ ८ ॥ दावरजुम्मकडजुम्मेसु अट्ठ वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ।९। दावरजुम्मतेओगेसु एक्कारस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । १० । दावरजुम्मदावरजुम्मेसु दस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ॥ ११ ॥ दावरजुम्मकलिओगेसु णव वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ॥ १२ ॥ कलिओगकडजुम्मेसु चत्तारि वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति १३ । कलिओगतेओगेसु सत्त वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ।१४। कलिओगदावरजुम्मेसु छ वा संखेज्जा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । १५ । कलिओगकलिओगएगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ तहेव परिमाणं पंच वा संखेज्जा वा असंखेज्जा अणंता वा उववज्जंति सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

(जहा उप्पलुद्देसए त्ति) उत्पलोद्देशक एकादशशते प्रथम इह च यत्र क्वचित्पदे उत्पलोद्देशकातिदेशः क्रियते तत्तत् एवावधार्यम् (संवेहो न भण्णइ त्ति) उत्पलोद्देशके उत्पलजीवस्योत्पादो विवक्षितस्तत्र च पृथिवीकायिकादिकायां नरापेक्षया संवेधः सम्भवति इह त्वेकेन्द्रियाणां कृतयुग्म २ विशेषणानामुत्पादोऽधिकृतस्ते च वस्तुतोऽनन्ता एवोत्पद्यन्ते तेषां चोद्वृत्तेरसम्भवात्संवेधो न सम्भवति। यच्च षोडशादीनामेकेन्द्रियेषूत्पादोऽभिहितोऽसौ त्रसकायिकेभ्यो ये तेषूत्पद्यन्ते तदपेक्ष एव न पुनः पारमार्थिकोऽनन्तानां प्रतिसमयं तेषूपपादादिति ॥ भ०३५ श०१उ० (उत्पलोद्देशकः उप्पल शब्दे)

प्रथमसमयकृतः ॥

पढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति ? गोयमा ! तहेव एवं जहेव पढमो उद्देसओ तहेव सोलसखुत्तो बितिओ वि भाणियव्वो तहेव सव्वं णवरं इमाणि दस णाणत्ताणि ओगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइभागं आउयकम्मस्स णो बंधगा अबंधगा आउयस्स णो उदीरगा अणुदीरगा णो उस्सासगा णो णिस्सासगा णो उस्सासणिस्सासगा । सत्तविहबंधगा वा णो अट्ठविहबंधगा वा। तेणं भंते ! पढमसमयकडजुम्म २ एगिंदिया तिकालओ केवचिरं होइ ? गोयमा ! एक्कं समयं एवं ठितीए वि समुग्घाया आदिल्ला दोण्णि । समोहयाए पुच्छिज्जंति उव्वट्टणाए पुच्छिज्जइ सेसं तहेव सव्वं णिरवसेसं सोलसगु वि गमएसु जाव अणंतखुत्तो । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

अथ द्वितीयस्तत्र (पढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियत्ति) एकेन्द्रियत्वेनोत्पत्तौ प्रथमः समयो येषां ते तथा ते च कृतयुग्मकृतयुग्माश्चेति प्रथमसमयकृतयुग्मकृतयुग्माः ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति समासोऽतस्ते (सोलसखुत्तोवि) षोडशकृत्वः पूर्वोक्तान् षोडशराश्यादिभेदानाश्रित्येत्यर्थः (णाणत्ताइंति) दुर्वान्तस्य विसदृशत्वस्थानानि, ये पूर्वोक्त भावास्ते केचित्प्रथमसमयोत्पन्नानां न सम्भवन्तीति कृत्वा तत्रावगाहनाद्योद्देशकवादरवनस्पत्यपेक्षया महती उक्ताऽभूत् इह तु प्रथमसमयोत्पन्नत्वेन साकल्येति नानात्वमेवमन्यान्यपि स्वधियोह्यानीति भ० ३५ श० २ उ० ॥

अप्रथमसमयकृतः

अपढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एसो जहा पढमुद्देसो सोलसहि वि जुम्मेसु तहेव णेयव्वो जाव कलिओगकलिओगत्ताए जाव अणंतखुत्तो-सेवं भंते ! भंते ! त्ति

तृतीयोद्देशके तु (अपढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियत्ति) इहाप्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वेनोत्पन्नानां द्व्यादयः समया विग्रहश्च पूर्ववत्, एते च यथा सामान्येनैकेन्द्रियास्तथा भवन्तीत्यत एवोक्तम् "एसो जहा पढम उद्देसो इत्यादीति" भ. ३५ श०३उ.

चरमसमयकृतः ॥

चरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव पढमसमय उद्देसओ णवरं देवा न उववज्जंति तेउलेस्सा ण पुच्छंति सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

चतुर्थे तु (चरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियत्ति) इह चरमसमयशब्देनैकेन्द्रियाणां मरणसमयो विवक्षितः स च परभवायुषः प्रथमसमय एव तत्र च वर्त्तमानाश्चरमसमयाः संख्येयाश्च कृतयुग्मकृतयुग्मा ये एकेन्द्रियास्ते तथा ॥ (एवं जहा पढमसमयउद्देसओत्ति) यथा प्रथमसमयैकेन्द्रियोद्देशस्तथा चरमसमयैकेन्द्रियोद्देशकोऽपि वाच्यस्तत्र हि औधिकोद्देशकापेक्षया दश नानात्वान्युक्तानीहापि तानि तथैव समानस्वरूपत्वात्तत्प्रथमसमयचरमसमयानां यः पुनरिह विशेषस्तं दर्शयितुमाह "नवरं देवा न उववज्जंतीत्यादि" देवोत्पादेनैवैकेन्द्रियेषु तेजोलेश्या भवति, न चेह देवोत्पादः सम्भवतीति, तेजोलेश्या एकेन्द्रिया न पृच्छ्यन्ते इति ॥ भ० ३५ श०४ उ० ।

अचरमसमयकृतः

अचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा अपढमसमयउद्देसो तहेव णिरवसेसो भाणियव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

पञ्चमे तु (अचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियत्ति) न विद्यते चरमसमय उक्तलक्षणो येषां ते अचरमसमयास्ते च ते कृतयुग्मकृतयुग्मैकेन्द्रियाश्चेति समासः भ० ३५ श० ॥ ५ उ० ॥

प्रथमप्रथमसमयः ।

पढमपढमसमयकडजुम्म२एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पढमसमयउद्देसओ तहेव णिरवसेसं सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥

षष्ठे तु (पढमपढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियत्ति) एकेन्द्रियोत्पादस्य प्रथमसमययोगात्प्रथमाः प्रथमश्च समयः कृतयुग्मकृतयुग्मत्वानुभूतेर्येषामेकेन्द्रियाणां ते प्रथम २ समयकृतयुग्मकृतयुग्मैकेन्द्रियाः । भ० ३५ श० ६ उ० । प्रथमाप्रथमः ।

पढमअपढमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पढमसमयउद्देसओ तहेव भाणियव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

सप्तमे तु (पढम अपढमसमयकडजुम्मएगिंदियत्ति) प्रथम-

द्वीन्द्रियाणाम्-

कडजुम्मरबेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ जहा वक्कंतीए परिमाणं सोलस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति अवहारो जहा उप्पलुद्देसए ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं बारसजोयणाइं एवं जहा एगिंदियमहाजुम्माण पढमुद्देसए तहेव णवरं तिन्नि लेस्साओ देवा ण उववज्जंति सम्मदिट्ठी वा मिच्छादिट्ठी वा णो सम्मामिच्छादिट्ठी वा णाणी वा अण्णाणी वा । णो मणजोई वइजोगी वा कायजोगी वा तेणं भंते ! कडजुम्मरबेइंदिया कालओ केव चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं संखेज्जकालं ठिई जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं बारस संवच्छराइं, आहारो णियमं छद्दिसिं तिन्नि समुग्घाया, सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो एवं सोलससु वि जुम्मेसु बेइंदियमहाजुम्मसयं पढमो उद्देसो सम्मत्तो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३६ ॥ १ ॥ पढमसमयकडजुम्मरबेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहा एगिंदियमहाजुम्माणं पढमसमय उद्देसए दस णाणत्ताइं ताई चेव दस इहवि एक्कारस वि इमं णाणत्तं णो मणजोगी णो वइजोगी कायजोगी । सेसं जहा बेइंदियाणं चेव पढमुद्देसए सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३६ ॥ २ ॥ एवं एए वि जहा एगिंदियमहाजुम्मेसु एक्कारस उद्देसगा तहेव भाणियव्वा णवरं चउत्थछट्ठट्ठमदसमेसु सम्मत्तणाणाणि ण भण्णंति, जहेव एगिंदिएसु पढमो तइयपंचमो य एक्कगमा सेसा अट्ठ एक्कगमा । पढमं बेइंदिए महाजुम्मसयं सम्मत्तं ॥ ३६ । १ ॥ कण्हलेस्सकडजुम्मरबेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव कण्हलेस्से एक्कारस उद्देसगसंजुत्तं सयं णवरं लेस्सा संचिट्ठणा ठिई जहा एगिंदियकण्हलेस्साणं ॥ बितियं बेइंदियसयं ॥ ३६ ॥ २ ॥ एवं णीललेस्सेहिं वि सयं । सत्तं तत्तियं ॥ ३६ ॥ ६ ॥ एवं काउलेस्सेहि वि सयं चउत्थं सत्तं ॥ ४ ॥ भवसिद्धियकडजुम्मरबेइंदियाणं भंते ! एवं भवसिद्धिया वि चत्तारि तेणेव पुव्वगमएणं णेतव्वा णवरं सव्वपाणा णो इणट्ठे समट्ठे सेसं तहेव, ओहियसयाणि चत्तारि सेवं भंते ! भंते ! त्ति । छत्तीसइमसए अट्ठमं सयं सम्मत्तं ॥ ३६ ॥ ८ ॥ जहा भवसिद्धियसयाणि चत्तारि एवं अभवसिद्धियसयाणि चत्तारि भाणियव्वाणि णवरं सम्मत्तणाणाणि सव्वहा णत्थि सेसं तं चेव, एवं एयाणि बारसबेइंदियमहाजुम्मसयाणि भवंति सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ बेइंदियमहाजुम्मसया सम्मत्ता । छत्तीसइमं महाजुम्मसयं सम्मत्तं ॥ ३६ ॥ कडजुम्म २ तेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं तेइंदिएसु वि बारस सया कायव्वा बेइंदियसरिसा णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं ठिई जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एगूणवण्णराइंदियाइं सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति । तेइंदियमहाजुम्मसया सम्मत्ता । सत्ततीसइमं सयं सम्मत्तं ॥ ॥ ३७ ॥ चउरिंदिएहिं वि एवं बारस सया कायव्वा णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ठिई जहन्नेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं छम्मासा सेसं जहा बेइंदियाणं सेवं भंते ! भंते ! त्ति । चउरिंदियमहाजुम्मसयं सम्मत्तं (अट्ठतीसइमं सयं सम्मत्तं) ॥ ३८ ॥ कडजुम्म २ असण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा बेइंदियाणं तहेव असण्णिसु वि बारस सया कायव्वा णवरं ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं संचिट्ठणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं पुव्वकोडिपुहुत्तं । ठिई जहन्नेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी सेसं बेइंदियाणं । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ असण्णी पंचिंदियमहाजुम्मसया सम्मत्ता । एगूणयालीसइमं सयं सम्मत्तं ॥ ३९ ॥ कडजुम्म २ सण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ चउसु वि गईसु संखेज्जवासाउय असंखेज्जवासाउय पज्जत्ता अपज्जत्तएसु य ण कओ वि पडिसेहो जाव अणुत्तरविमाणत्ति परिमाणं अवहारो ओगाहणा जहा असण्णिपंचिंदियाणं वेदणिज्जवज्जाणं सत्तण्हं कम्मप्पगडीणं बंधगा वा अबंधगा वा वेदणिज्जस्स बंधगा णो अबंधगा, मोहणिज्जस्स वेदगा वा अवेदगा वा सेसाणं सत्तण्ह वि वेदगा णो अवेदगा, सायावेदगा वा असायावेदगा, वा मोहणिज्जस्स उदई वा अणुदई वा सेसाणं सत्तण्ह वि उदयी णो अणुदई णामस्स गोयस्स य उदीरगा णो अणुदीरगा सेसाणं छण्ह वि उदीरगा वा अणुदीरगा वा कण्हलेस्सा वा जाव सुक्कलेस्सा वा सम्मदिट्ठी वा मिच्छादिट्ठी वा सम्मामिच्छादिट्ठी वा णाणी वा अण्णाणी वा मणजोगी वा वइजोगी वा कायजोगी वा उवओगो वण्णमादी उस्सासगा आहारगा य जहा एगिंदियाणं, विरया वा अविरया वा विरयाविरया य सकिरिया णो अकिरिया । तेणं भंते ! जीवा किं सत्तविहबंधगा वा अट्ठविहबंधगा वा छव्विहबंधगा वा एगविहबंधगा वा ? गोयमा ! सत्तविहबंधगा वा जाव एगविहबंधगा वा । तेणं भंते ! जीवा किं आहारसण्णोवउत्ता जाव परिग्गहसण्णोवउत्ता णो सण्णोवउत्ता ? गोयमा ! आहारसण्णोवउत्ता जाव णो सण्णोवउत्ता सव्वत्थ पुच्छा भाणियव्वा । कोहकसायी जाव लोभकसाई वा अकसायी वा इत्थीवेदगा वा पुरिसवेदगा वा णपुंसगवेदगा वा अवेदगा वा । इत्थिवेदबंधगा वा पुरिसवेदबंधगा वा णपुंसगवेदबंधगा वा अबंधगा वा सण्णी णो असण्णी सइंदिया णो अणिंदिया, संचिट्ठणा जहन्नेणं एवं समयं उक्कोसेणं सा-

गरोवमसयपुहत्तं सातिरेगं आहारो तहेव जाव णियमं छ-द्दिसिं ठिई जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं । छ समुग्घाया आदिल्लगा मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया वि मरंति असमोहया वि मरंति । उव्वट्टणा जहेव उववाओ ण कत्थइ पडिसेहो जाव अणुत्तरविमाणत्ति । अह भंते ! सव्वपाणा जाव अणंतखुत्तो एवं सोलससु वि जुम्मेसु भाणियव्वं जाव अणंतखुत्तो णवरं परिमाणं जहा बेइंदिया सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४० ॥ १ ॥ पढमसमयकडजुम्म २ सन्निपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववाओ परिमाणं आहारो जहा एएसिं चेव पढमो उद्देसए ओगाहणा-बंधो वेदो वेदणा उदयी उदीरगा य जहा बेइंदियाणं पढमसमयाणं तहेव कण्हलेस्सा वा जाव सुक्कलेस्सा वा सेसं जहा बेइंदियाणं पढमसमइयाणं जाव अणंतखुत्तो णवरं इत्थिवेदगा वा पुरिसवेदगा वा णपुंसगवेदगा वा सन्निणो असन्निणो सेसं तहेव एवं सोलससु वि जुम्मेसु परिमाणं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ एवं एत्थ वि एक्कारस उद्देसगा तहेव पढमो तइओ पंचमो य सरिसगमगा सेसा अट्ठ वि सरिसगमगा चउत्थछट्ठट्ठमदसमेसु णत्थि विसेसो कोइ वि सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४० ॥ (पढमं पंचिंदियमहाजुम्मसयं सम्मत्तं ॥ १ ॥) कण्हलेस्स कडजुम्मर सन्निपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति तहेव पढमुद्देसओ सन्नीणं णवरं बंधो वेओ उदयी उदीरणालेस्सबंधगसण्णकसायवेदबंधगा एयाणि जहा बेइंदियाणं कण्हलेस्साणं वेदो तिविहो अवेदगा णत्थि, संचिट्ठणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं । एवं ठिईए वि णवरं ठिईए अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं ण भण्णंति सेसं जहा एएसिं चेव पढमुद्देसए जाव अणंतखुत्तो एवं सोलससु वि जुम्मेसु सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ २ ॥ पढमसमयकण्हलेस्सकडजुम्म २ सन्निपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति पढमसमयउद्देसए तहेव णिरवसेसं णवरं तेणं भंते ! जीवा कण्हलेस्सा ? हंता कण्हलेस्सा सेसं तहेव एवं सोलससु वि जुम्मेसु सेवं भंते ! भंते ! त्ति, एवं एए वि एक्कारस उद्देसगा कण्हलेस्ससए पढमतइयपंचमा सरिसगमगा सेसा अट्ठ वि सरिसगमा सेवं भंते ! भंते ! त्ति । (बिइयं सयं सम्मत्तं) ॥ २ ॥ एवं णीललेस्सेसु वि सयं णवरं संचिट्ठणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दससागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं । एवं ठिईए वि, एवं तिसु उद्देसएसु सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ तइयं सयं सम्मत्तं ॥ ३ ॥

[illegible] संख्यातीतेन्द्रिया [illegible] [illegible] [illegible] (जहन्नेणं एक्कं समयंति) समयानन्तरं संख्यान्तरभावादेयं स्थितिरपि, इतः सर्वसूत्रसिद्धमाकारितमासेनैवरं चत्वारिंशे शते (वेयणिज्जवज्जाणं सत्तण्हं [illegible] बंधगा वा अबंधगा वत्ति) इह वेदनीयस्य बन्धविशेषेण यद्वयनीति कृत्वा वेदनीयवर्जानामित्युक्तं तत्र वेदशान्तमोहादयः सप्तानामबन्धका एव शेषास्तु यथासम्भवं बन्धका भवन्तीति (वेयणिज्जस्स बंधगा नो अबंधगत्ति) केवलित्यादारात्सर्वेऽपि सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियास्ते च वेदनीयस्य बन्धका एव नाबन्धकाः (मोहणिज्जस्स वेयगा वा अवेयगा वत्ति) मोहनीयस्य वेदकाः सूक्ष्मसम्परायान्ता अवेदकास्तु उपशान्तमोहादयः (सेसाणं सत्तण्ह वि वेयगा नो अवेयगत्ति) ये किलोपशान्तमोहादयः सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियास्ते सप्तानामपि वेदका नो अवेदकाः केवलिन एव चतसृणां वेदका भवन्ति ते चेन्द्रियव्यापारातीतत्वेन न पञ्चेन्द्रिया इति । (सायावेयगा वा असायावेयगा वत्ति) सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामेवं स्वरूपत्वात् (मोहणिज्जस्स उदयी वा अणुदयी वत्ति) इह सूक्ष्मसम्परायान्ता मोहनीयस्योदयिनः उपशान्तमोहादयस्त्वनुदयिनः । सेसाणं सत्तण्हवीत्यादि भावत् नवरं वेदनीयानुक्रमणाकरणेन चोदयागतानामनुभवनम् उदयस्त्वनुदयागतानामिति (नामस्स गोयस्स य उदीरगा नो अणुदीरगत्ति) नामगोत्रयोरकषायान्ताः सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाः सर्वेऽप्युदीरका (सेसाणं छण्हवि उदीरगा वत्ति) शेषाणां षण्णामपि यथासम्भवमुदीरकाश्चानुदीरकाश्च, यतोऽयमुदीरणाविधिः प्रमत्तान्ताः सामान्येनाष्टानामावलिकावशेषायुष्कास्तु त एवायुर्वर्जानां सप्तानामुदीरका अप्रमत्तादयस्तु चत्वारो वेदनीयायुर्वर्जानां षण्णां सूक्ष्मसम्परायाः आवलिकायां स्वाद्धायाः शेषायां मोहनीयवेदनीयायुर्वर्जानां पञ्चानामपि उपशान्तमोहास्तु तेषां पञ्चानामेव क्षीणकषायाः पुनः स्वाद्धाया आवलिकायां शेषायां नामगोत्रयोरेव सयोगिनोऽप्येतयोरेवायोगिनस्त्वनुदीरका इति । (संचिट्ठणा जहण्णेणं एक्कं समयंति) कडजुम्म १ सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां जघन्येनावस्थितिरेकं समयं समयानन्तरं संख्यान्तरसद्भावात् । (उक्कोसेणं सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगत्ति) यत इतः परं सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिया न भवन्त्येवेति (छ समुग्घाया आइल्लगत्ति) । सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामाद्याः षडेव समुद्घाता भवन्ति सप्तमस्तु केवलिनामेव ते चानिन्द्रिया इति । कृष्णलेश्याशते -(उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइंति) इदं कृष्णलेश्यावस्थानं सप्तमपृथिव्यां स्थितिं पूर्वभवपर्यन्तवर्तिनं कृष्णलेश्यापरिणाममाश्रित्येति नीललेश्याशते (उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइंति) पञ्चमपृथिव्या उपरितनप्रस्तटे दशसागरोपमाणि पल्योपमासंख्येयभागाधिकान्यायुः सम्भवतीति नीललेश्या च तत्र स्यादत उक्तम् उक्कोसेणमित्यादि । इति इह प्राक्तनभवान्तिमान्तर्मुहूर्तं तत्पल्योपमासंख्येयभागे प्रविष्टमिति न भेदेनोक्तमेवमन्यत्रापि । (तिसु उद्देसएसुत्ति) प्रथमतृतीयपञ्चमेष्वित्यति ॥ भ० ४० श० १३० उ० टी० ।

एवं काउलेस्ससयं पि णवरं संचिट्ठणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं एवं ठिईए वि एवं तिसु वि उद्देसएसु सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति (चउत्थं सयं सम्मत्तं) ॥ ४ ॥ एवं तेउलेस्सविसयं णवरं संचिट्ठणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पलिओवमस्स

असंखेज्जइभागमब्भहियाई । एवं ठिईएवि णवरं णो सम्मोववत्ता एवं तिसुवि गमएसु सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ पंचमं सयं ॥ ५ ॥ जहा तेउलेस्सासतं तहा पम्हलेस्स-सयं पि णवरं संचिट्ठणा जहमेणं एकं समयं उक्कोसेणं दस सागरोवमाई अंतोमुहुत्तमब्भहियाई एवं ठिईएवि णव-रं अंतोमुहुत्तं ण भण्णति सेसं तहेव । एवं एएसु पंचसु-सएसु २ जहा कण्हलेस्ससए गमओ तहा णेतव्वो जाव अणंतखुत्तो सेवं भंते ! भंते ! त्ति (छट्ठं सयं सम्मत्तं) ॥ ६ ॥ सुक्कलेस्ससयं जहा ओहियसए णवरं संचिट्ठणा ठिई य जहा कण्हलेस्ससए सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो सेवं भंते ! भंते ! त्ति सत्तमं सयं सम्मत्तं ॥ ७ ॥ भवसिद्धियकडजुम्म २ सण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पढमं सण्णिसत्तं तहा णेतव्वं भवसिद्धि-याभिलावेणं णवरं सव्वपाणा णो इणट्ठे समट्ठे सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ (अट्ठमं सयं) ॥ ८ ॥ कण्ह-लेस्सभवसिद्धियकडजुम्म २ सण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओहिय-कण्हलेस्ससयं सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ (णवमं सयं) ॥ ९ ॥ एवं णीललेस्सभवसिद्धिए वि सयं सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ (दसमं सयं) ॥ १० ॥ एवं जहा ओहिया-णि सण्णिपंचिंदियाणि सत्त सयाणि भणियाणि एवं भव-सिद्धिएहिं वि सत्तसयाणि कायव्वाणि णवरं सत्तसु वि सए-सु सव्वपाणा जाव णो इणट्ठे समट्ठे सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ भवसिद्धियसया सम्मत्ता ॥ (चउद्दसमं सयं स-म्मत्तं) ॥ १४ ॥ अभवसिद्धियकडजुम्म २ सण्णिपंचिंदि-याणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ तहेव अणुत्तर-विमाणवज्जो परिमाणं आहारो उच्चत्तं बंधो वेदो वेदणं उ-दओ उदीरणा य जहा कण्हलेस्ससए कण्हलेस्सा वा जाव सुक्कलेस्सा वा णो सम्मद्दिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो स-म्मामिच्छादिट्ठी णो णाणी अण्णाणी एवं जहा कण्हले-स्ससए णवरं णो विरया अविरया णो विरयाविरया संचिट्ठणा ठिई य जहा ओहियउद्देसए समुग्घाया आ-दिल्लगा पंच उव्वट्टणा तहेव अणुत्तरविमाणवज्जं सव्वपाणा णो इणट्ठे समट्ठे सेसं जहा कण्हलेस्ससए जाव अणंतखु-त्तो, एवं सोलससु वि कडजुम्मेसु सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ १ ॥ पढमसमयअभवसिद्धियकडजुम्म २ सण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा सण्णीणं पढमसमयउद्देसए तहेव णव-रं सम्मत्तं सम्मामिच्छत्तं णाणं च सव्वत्थ णत्थि सेसं तहे-व सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ २ ॥ एवं एत्थ वि एक्कारस उद्देसगा कायव्वा पढमं तइयपंचमा एक्कगमा सेसा अट्ठ वि एक्कगमा । पढमं अभवसिद्धियमहाजुम्मसयं सम्मत्तं । (पण्णरसमं स-यं सम्मत्तं) ॥ १५ ॥ कण्हलेस्सअभवसिद्धियकडजुम्म २ सण्णिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा एएसिं चेव ओहियसए तहा कण्हलेस्ससयं पि णवरं तेणं भंते ! जीवा कण्हलेस्सा ? हंता कण्हलेस्सा ठिई संचिट्ठणा य कण्हलेस्ससए सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति । बितियं अभवसिद्धियमहाजुम्मसयं ॥ ४० ॥ (सोलसमं सयं सम्मत्तं) ॥ १६ ॥ एवं छहिं लेस्साहिं छ सया कायव्वा जहा कण्हलेस्ससयं णवरं संचिट्ठणा ठिती य जहेव ओहियसए तहेव भाणियव्वा णवरं सुक्क-लेस्साए उक्कोसेणं एक्कतीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भ-हियाइं, ठिती एवं चेव णवरं अंतोमुहुत्तो णत्थि जहण्णगं तहेव सव्वत्थ सम्मत्तं णाणाणि णत्थि, विरती विरयावि-रयी अणुत्तरविमाणोववत्ति एयाणि णत्थि सव्वपाणा णो इणट्ठे समट्ठे, सेवं भंते ! भंते ! त्ति । एवं एयाणि सत्त अभवसिद्धियमहाजुम्मसयाणि भवंति एवं एयाणि एक्कवीसं सण्णिमहाजुम्मसयाणि सव्वाणि एक्कासीतिमहा-जुम्मसया सम्मत्ता चत्तालीसइमं सयं सम्मत्तं ॥ ४० ॥

कापोतलेश्याशते " उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं पलिओ-वमस्स असंखेज्जइभागमब्भहियाइं " ति यदुक्तं तत्तृतीयपृथ्वी-परमायुराश्रित्येत्यवसेयम् । पद्मलेश्याशते " उक्कोसेणं दससाग-रोवमाइं " इत्यादि तु यदुक्तं तद्ब्रह्मलोकदेवायुराश्रित्येति म-न्तव्यम् । तत्र हि पद्मलेश्या तावदायुरन्तर्मुहूर्तं च प्राक्तन-भवपर्यन्तवर्तीति । शुक्ललेश्याशते (संचिट्ठणा ठिई य जहा कण्हलेस्ससए त्ति) यदस्मिन्नुत्कर्षेणान्तर्मुहूर्तेन शुक्ललेश्यायाश्चावस्थानमित्यर्थः । एतच्च पूर्वभवान्त्यान्तर्मुहूर्तेनानु-त्तरायुषश्चाश्रित्येत्यवसेयम् । स्थितिस्तु यथाऽनुत्तरसुरा-णामिति । " णवरं सुक्कलेस्साए उक्कोसेणं एक्कतीसं सागरोव-माइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं " ति यदुक्तम् । तदुपरितनग्रैवेय-कमाश्रित्येति मन्तव्यम् । तत्र हि देवानां शुक्ल-लेश्या च भवत्यभव्यानामुत्कर्षेणैतावदेव देवत्वं तदन्ते च मनु-ष्यलोकोत्पन्नमुहूर्तं च पूर्वभवावसानसंबन्धीति ॥

(१२) राशियुग्मविशेषेण जीवोत्पादवक्तव्यता ।

कइ णं भंते ! रासीजुम्मा पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि रासीजुम्मा पण्णत्ता, तं जहा कडजुम्मे जाव कलिओगे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ चत्तारि रासीजुम्मा पण्णत्ता जाव कलिओगे ? गोयमा ! जेणं रासी । चउक्कएणं अवहा-रेणं अवहीरमाणे चउपज्जवसिए से तं रासीजुम्मकड-जुम्मे एवं जाव जेणं रासी चउक्कएणं अवहारेणं अवहीर-माणे एगपज्जवसिए से तं रासीजुम्मकलिओगे से तेणट्ठेणं जाव कलिओगे रासीजुम्मकडजुम्मणेरइया णं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ जहा वक्कंतीए, ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! चत्तारि वा अट्ठ वा बारस वा सोलस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति ते णं भंते ! जीवा किं संतरं उववज्जंति निरं-तरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि

उववज्जंति संतरं उववज्जमाणा जहन्नेणं एक्कं समयं उक्को-सेणं असंखेज्जसमया अंतरं कटु उववज्जंति, णिरंतरं उववज्जमाणा जहन्नेणं दो समया उक्कोसेणं असंखेज्जा समया अणुसमयं अविरहियं णिरंतरं उववज्जंति, तेणं भंते ! जीवा जं समयं कडजुम्मा तं समयं तेओगा, जं समयं तेओगा तं समयं कडजुम्मा ? णो इणट्ठे समट्ठे जं समयं कडजुम्मा तं समयं दावरजुम्मा, जं समयं दावर-जुम्मा तं समयं कडजुम्मा ? णो इणट्ठे समट्ठे जं समयं कडजुम्मा तं समयं कलिओगा जं समयं कलिओगा तं समयं कडजुम्मा ? णो इणट्ठे समट्ठे तेणं भंते ! जीवा कहं उववज्जंति ? गोयमा ! से जहा णामए पवए पवमाणे एवं जहा उववायसए जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंति । तेणं भंते ! जीवा किं आयजसेणं उववज्जंति आय अजसेणं उववज्जंति ? गोयमा ! णो आयजसेणं उववज्जंति आय अजसेणं उववज्जंति जइ आयअजसेणं उववज्जंति किं आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति ? गोयमा ! णो आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति, जदि आयअजसं उवजीवंति किं सलेस्सा अलेस्सा ? गोयमा ! सलेस्सा णो अलेस्सा । जदि सलेस्सा किं सकिरिया अकिरिया ? गोयमा ! सकिरिया णो अकिरिया, जदि सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव अंतं करेंति ? णो इणट्ठे समट्ठे । [illegible] असुरकुमाराणं भंते ! कओ उववज्जंति जहेव णेरइया तहेव णिरवसेसं एवं जाव [illegible] जाव [illegible] वा उववज्जंति, सेसं तं चेव मणु-स्सा वि एवं चेव जाव णो आयजसेणं उववज्जंति आय-अजसेणं उववज्जंति, जइ आयअजसेणं उववज्जंति किं आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति ? गोयमा ! [illegible] उवजीवंति जइ आयजसं उवजीवंति किं सलेस्सा अलेस्सा ? गोयमा ! सलेस्सा वि अलेस्सा वि जइ अलेस्सा किं सकिरिया अकिरिया ? गोयमा ! णो सकिरिया अकिरिया । जदि अकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव अंतं करेंति ? [illegible] जाव अंतं करेंति, जइ सलेस्सा किं सकि-रिया अकिरिया ? गोयमा ! सकिरिया णो अकिरिया जदि सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव अंतं करेंति ? गोयमा ! [illegible] तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति जाव [illegible] तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति [illegible] किं सलेस्सा [illegible]

अकिरिया जइ सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति [illegible] जाव अंतं करेंति ? णो इणट्ठे समट्ठे वाणमंतरजोइस-वेमाणिया जहा णेरइया सेवं भंते ! भंते ! त्ति (एकचत्तालीस-मसयस्स पढमो उद्देसो सम्मत्तो ।४१।) ॥१॥ रासीजुम्म-तेओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव उद्दे-साओ भाणियव्वो णवरं परिमाणं तिण्णि वा सत्त वा एक्कारस वा पण्णरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति, संतं तं चेव तेणं भंते ! जीवा जं समयं तेओगा तं समयं कडजुम्मा, जं समयं कडजुम्मा तं समयं तेओगा ? णो इणट्ठे समट्ठे । जं समयं तेओगा तं समयं दावरजुम्मा, जं समयं दावरजुम्मा तं समयं तेओगा ? णो इणट्ठे समट्ठे । एवं कलिओगेण [illegible] सव्वं सेसं तं चेव जाव वेमाणिया णवरं उववाओ [illegible] जहा वक्कंतीए । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ २ ॥ रासी-जुम्मदावरजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं [illegible] उद्देसओ णवरं परिमाणं दो वा छ वा दस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति संवेहो, तेणं भंते ! जीवा [illegible] समयं दावरजुम्मा तं समयं कडजुम्मा, जं समयं कडजुम्मा [illegible] समयं दावरजुम्मा ? णो इणट्ठे समट्ठे । एवं तेओगेण [illegible] एवं कलिओगेण वि समं, सेसं जहा पढमुद्देसए जाव [illegible] या । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ३ ॥ रासीजुम्मकलिओ-गणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव परिमाणं [illegible] वा पंच वा णव वा तेरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा [illegible] वज्जंति, संवेहो तेणं भंते ! जीवा जं समयं कलिओगा [illegible] समयं कडजुम्मा जं समयं कडजुम्मा तं समयं कलिओगा ? णो इणट्ठे समट्ठे । एवं तेओगेण वि समं दावरजुम्मेण वि [illegible] सेसं जहा पढमुद्देसए । एवं जाव वेमाणिया । सेवं [illegible] भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ४ ॥ कण्हलेस्सरासीजुम्मकडजुम्म-णेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ जहा [illegible] जाव सेसं जहा पढमुद्देसए । असुरकुमाराणं [illegible] वाणमंतराणं । मणुस्साण वि जहेव णेरइयाणं । [illegible] णं उवजीवंति, अलेस्सा अकिरिया [illegible] सिज्झंति एवं ण भाणियव्वं सेसं जहा पढमुद्देसए [illegible] भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ५ ॥ कण्हलेस्सतेओगेहिं [illegible] एवं चेव उद्देसओ सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ६ ॥ [illegible] कण्हलेस्सदावरजुम्मेहिं वि एवं चेव उद्देसओ [illegible] भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ७ ॥ कण्हलेस्सकलिओगेहिं वि [illegible] चेव उद्देसओ परिमाणं संवेहो य जहा [illegible] [illegible] सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ८ ॥ [illegible] [illegible] एवं [illegible] सेवं भंते ! भंते ! त्ति [illegible]

काउलेस्सेहिं वि एवं चेव चत्तारि उद्देसगा कायव्वा णवरं णेरइयाणं उववाओ जहा रयणप्पभाए सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ १६ ॥ तेउलेस्सरासीजुम्मकडजुम्मअसुरकुमाराणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव णवरं जेसु तेउलेस्सा अत्थि तेसु जाणियव्वं एवं एए वि कण्हलेस्ससरिसा चत्तारि उद्देसगा कायव्वा ॥ सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ २० ॥ एवं पम्हलेस्साए वि चत्तारि उद्देसगा कायव्वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा वेमाणियाणं एएसिं पम्हलेस्सा सेसाणं णत्थि सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ २४ ॥ जहा पम्हलेस्सा एवं सुक्कलेस्साए चत्तारि उद्देसगा कायव्वा णवरं मणुस्साणं गमओ जहा ओहियउद्देसएसु सेसं तं चेव एएसु छसु लेस्सासु चउव्वीसं उद्देसगा ओहिया चत्तारि सव्वे ते अट्ठावीसं उद्देसगा भवंति सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ २८ ॥ भवसिद्धियरासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा ओहिया पढमगा चत्तारि उद्देसगा तहेव णिरवसेसं एए चत्तारि उद्देसगा सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ३२ ॥ कण्हलेस्सभवसिद्धियरासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा कण्हलेस्साए चत्तारि उद्देसगा भवंति तहा इमेवि भवसिद्धियकण्हलेस्सेहिं चत्तारि उद्देसगा कायव्वा ॥४१॥ ३६ ॥ एवं णीललेस्सभवसिद्धिएहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥४१॥४० ॥ एवं काउलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥४१॥ ४४ ॥ तेउलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ओहिया सरिसा ॥४१ ॥ ४८ ॥ पम्हलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥४१ ॥ ५२ ॥ सुक्कलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ओहियसरिसा एवं एए वि भवसिद्धिएहिं वि अट्ठावीसं उद्देसगा भवंति सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ५६ ॥ अभवसिद्धियरासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पढमो उद्देसओ णवरं मणुस्साणं णेरइया य सरिसा भाणियव्वा सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति, एवं चउसु वि जुम्मेसु चत्तारि उद्देसगा ॥६०॥ कण्हलेस्सा अभवसिद्धियरासीजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव चत्तारि उद्देसगा ॥६४॥ एवं णीललेस्सअभवसिद्धिएहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥६८॥ एवं काउलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥७२॥ एवं तेउलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥७६॥ पम्हलेस्सेहिं वि चत्तारि उद्देसगा ॥८०॥ सुक्कलेस्से अभवसिद्धिएहिं चत्तारि उद्देसगा एवं एएसु अट्ठावीसाए वि अभवसिद्धियउद्देसएसु मणुस्सा णेरइयगमेणं णेतव्वा, सेवं भंते ! भंते ! त्ति । एवं एते वि अट्ठावीसा उद्देसगा ॥ ४१ ॥ ८४ ॥ सम्मद्दिट्ठी रासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहा पढमो उद्देसओ एवं चउसु वि जुम्मेसु चत्तारि उद्देसगा भवसिद्धियसरिसा कायव्वा, सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥८८॥ कण्हलेस्ससम्मद्दिट्ठी रासीजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति, एए वि कण्हलेस्ससरिसा चत्तारि वि उद्देसगा कायव्वा एवं सम्मदिट्ठीसु वि भवसिद्धियसरिसा अट्ठावीसं उद्देसगा कायव्वा, सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥४१॥ ११२ ॥ मिच्छादिट्ठी रासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं एत्थ वि मिच्छादिट्ठी अभिलावेणं अभवसिद्धियसरिसा अट्ठावीसं उद्देसगा कायव्वा सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥४१ ॥ १४० ॥ कण्हपक्खियरासीजुम्मकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं अभवसिद्धियसरिसा अट्ठावीसं उद्देसगा कायव्वा, सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥४१॥ १६८॥ सुक्कपक्खियरासीजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं एत्थ वि भवसिद्धियसरिसा अट्ठावीसं उद्देसगा भवंति एवं एएणं सव्वे वि छण्णउयं उद्देसगसयं भवंति ॥ रासीजुम्मसयं सम्मत्तं ॥४१॥ १९६ ॥

(रासीजुम्मकडजुम्मनेरइयाणं ति) राशियुग्मानां भेदरूपेण कृतयुग्मेन ये प्रमितास्ते राशियुग्मकृतयुग्मास्ते च ते नैरयिकाश्चेति समासोऽतस्तेषां "अणुसमयमित्यादि" पदचतुष्टयम् । (आयजसेणं ति) आत्मनः सम्बन्धि यशो यशोहेतुत्वाद्यशः संयम आत्मयशस्तेन (आयअजसं उवजीवंति) आत्मनः असंयममुपजीवन्त्याश्रयन्ति विदधतीत्यर्थः । ... [illegible] ... इति श्रीमदभयदेवसूरिविरचितायां ... वृत्तिः समाप्ता ॥ भ० ४१ श० १९६ उ० ।

खुड्डजुम्मविसेसेण णेरइयादीनाम् ।

खुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति किं णेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्ख० पुच्छा, गोयमा ! णो णेरइएहिंतो उववज्जंति एवं णेरइयाणं उववाओ जहा वक्कंतीए तहा भाणियव्वो, ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! चत्तारि वा अट्ठ वा बारस वा सोलस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति ते णं भंते ! जीवा कहं उववज्जंति ? गोयमा ! से जहाणामए पवए पवमाणे अज्झवसाणे एवं जहा पंचवीसइमसए अट्ठुद्देसए णेरइयाणं वत्तव्वया तहेव इह वि भाणियव्वा जाव आयप्पओगेणं उववज्जंति णो परप्पओगेणं उववज्जंति । रयणप्पभापुढविखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उवव-

ज्जंति एवं जहा ओहियणेरइयाणं वत्तव्वया सचेव रयणप्पभाए वि जाणियव्वा जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंते एवं सक्करप्पभाएवि एवं जाव अहेसत्तमाएवि । एयं उववाओ जहा वक्कंतीए असण्णी खलु पढमं दोचेव सरीसीवातईयपक्खी गाहा । एवं उववातेयव्वा सेसं तहेव । खुड्डागतेओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति किं णेरइएहिंतो उववातो जहा वक्कंतीए तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! तिण्णि वा सत्त वा एक्कारस वा पण्णरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति सेसं जहा कडजुम्मस्स । एवं जाव अहेसत्तमाए । खुड्डागदावरजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव खुड्डागकडजुम्मे णवरं परिमाणं दो वा छ वा दस वा चउद्दस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा सेसं तं चेव । एवं जाव अहेसत्तमाए । खुड्डागकलिओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव खुड्डागकडजुम्मे णवरं परिमाणं एको वा पंच वा णव वा तेरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति सेसं तं चेव । एवं जाव अहेसत्तमाए । सेवं भंते ! भंते ! त्ति । जाव विहरइ इक्कतीसइमस्स पढमो ॥ ३१ ॥ १ ॥

(जहा वक्कंतीएत्ति) प्रज्ञापनाषष्ठपदे अर्थतश्चैवं तत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यो गर्भजमनुष्येभ्यश्च नारका उत्पद्यन्त इति विशेषस्तु असण्णी खलु पढममित्यादि ॥ गाथाभ्यामवसेयः (अज्झवसाएत्ति) अनेन (अज्झवसाएणं निव्वत्तिएणं करणोववायएणंति) सूचितम् ॥ एकत्रिंशत्तमे प्रथमः ॥ ३१ ॥ १ ॥

कण्हलेस्सखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहा ओहियगमो जाव णो परप्पओगेणं णवरं उववातो जहा वक्कंतीए धूमप्पभपुढविणेरइयाणं सेसं तहेव धूमप्पभपुढविकण्हलेस्सखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव णिरवसेसं । एवं तमाएवि एवं अहेसत्तमाएवि णवरं उववाओ सव्वत्थ जहा वक्कंतीए । कण्हलेस्सखुड्डागतेओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव णवरं तिण्णि वा सत्त वा एक्कारस वा पण्णरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा सेसं तहेव एवं जाव अहेसत्तमाएवि ॥ कण्हलेस्सखुड्डागदावरजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव णवरं दो वा छ वा दस वा चउद्दस वा सेसं तं चेव । एवं धूमप्पभाए वि जाव अहेसत्तमाएवि कण्हलेस्सखुड्डागकलिओगणेरइयाणं भंते ! एवं चेव णवरं एक्को वा पंच वा णव वा तेरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा सेसं तं चेव । एवं धूमप्पभाए वि तमाए वि । अहेसत्तमाएवि सेवं भंते ! भंते ! त्ति एक्कतीसइमस्स बितिओ उद्देसो सम्मत्तो ॥

द्वितीयस्तु कृष्णलेश्याश्रयः सा च पञ्चमीषष्ठीसप्तमीष्वेव पृथिवीषु भवतीति कृत्वा सामान्यदण्डकवदयं धूमप्रभादण्डकः पाठ भवतीति (उववाओ जहा धूमप्पभपुढविणेरइयाणंति) इह कृष्णलेश्या प्रक्रान्ता सा च धूमप्रभायां भवतीति तत्र ये जीवा उत्पद्यन्ते तेषामेवोत्पादो वाच्यस्ते च संज्ञिसरीसृपवर्जिता इति ॥ भ० ३१ श० २ उ० ।

णीललेस्सखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव कण्हलेस्सखुड्डागकडजुम्मा, णवरं उववाओ जो वालुयप्पभाए सेसं तं चेव वालुयप्पभपुढविणीललेस्सखुड्डागकडजुम्म णेरइयाणं एवं पंकप्पभाएवि । एवं चउसुवि जुम्मेसु णवरं परिमाणं जाणियव्वं, परिमाणं जहा कण्हलेस्सउद्देसए सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति एक्कतीसइमस्स ततिओ उद्देसो सम्मत्तो ॥ ३१ ॥ ३ ॥

तृतीयस्तु नीललेश्याश्रयः सा च तृतीयाचतुर्थीपञ्चमीष्वेव पृथिवीषु भवतीति कृत्वा सामान्यदण्डकवदयं दण्डकः पाठ भवतीति (उववाओ जो वालुयप्पभाएत्ति) इह नीललेश्या प्रक्रान्ता सा च वालुकाप्रभायां भवतीति तत्र ये जीवा उत्पद्यन्ते तेषामेवोत्पादो वाच्यः ते चासंज्ञिसरीसृपवर्जा इति (परिमाणं जाणियव्वंति) चतुष्कद्वादशाष्टादशादिक्षुल्लककृतयुग्मादिरूपं ज्ञातव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३ ।

काउलेस्सखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव कण्हलेस्सखुड्डागकडजुम्मे, णवरं उववाओ जो रयणप्पभाए सेसं तहेव । रयणप्पभपुढविकाउलेस्सखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते! कओ उववज्जंति । एवं सक्करप्पभाएवि । एवं वालुयप्पभाएवि एवं चउसुवि जुम्मेसु णवरं परिमाणं जाणियव्वं परिमाणं जहा कण्हलेस्स उद्देसए सेसं तं चेव । सेवं भंते ! भंते ! त्ति

चतुर्थस्तु कापोतलेश्याश्रयः सा च प्रथमाद्वितीयातृतीयासु पृथिवीष्विति कृत्वा सामान्यदण्डको रत्नप्रभादिदण्डकत्रयं च सम्भवतीति (उववाओ जो रयणप्पभाएत्ति) सामान्यदण्डके रत्नप्रभावदुपपातो वाच्यः शेषं सूत्रसिद्धम् ॥ एकत्रिंशत्तमे चतुर्थः समाप्तः ॥ ३१ ॥ ४ ॥

भवसिद्धियखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति किं णेरइए एवं जहेव ओहिओ तहेव णिरवसेसं जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंति रयणप्पभापुढविभवसिद्धियखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते ! एवं चेव णिरवसेसं एवं जाव अहेसत्तमाए । एवं भवसिद्धियखुड्डागतेओगणेरइयावि । एवं जाव कलिओगोत्ति णवरं परिमाणं जाणियव्वं परिमाणं पुव्वं भणियं जहा पढमोद्देसए सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ ५ ॥ कण्हलेस्सभवसिद्धियखुड्डागकडजुम्मणेरइयाणं भंते! उववज्जंति । एवं जहेव ओहिओ कण्हलेस्सउद्देसए तहेव णिरवसेसं चउसु वि जुम्मेसु भाणियव्वो जाव अहेसत्तमपुढविकण्हलेस्सभवसिद्धियखुड्डागकलिओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति तहेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ ६ ॥ णीललेस्सभवसिद्धियचउसुवि जुम्मेसु तहेव भाणियव्वं जहा णीललेस्सउद्देसए सेवं भंते ! भंते ! त्ति । काउलेस्स

रइ ॥ ३१ ॥ ७ ॥ काउलेस्सभवसिद्धियचउसुवि जुम्मेसु तहेव उववातेयव्वो जहेव ओहिए काउलेस्सउद्देसए सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ ३१ ॥ ८ ॥ जहा भवसिद्धिएहिं चत्तारि उद्देसगा भणिया एवं अभवसिद्धिएहिं चत्तारि उद्देसगा भाणियव्वा जाव काउलेस्सउद्देसओत्ति ॥ सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ १२ ॥ एवं सम्मद्दिट्ठीहिं वि लेस्सासंजुत्तेहिं चत्तारि उद्देसगा कायव्वा णवरं सम्मद्दिट्ठी पढमबितिएसु दोसुवि उद्देसएसु अहेसत्तमपुढवीसु ण उववातेयव्वो सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ १६ ॥ मिच्छादिट्ठीहिंवि चत्तारि उद्देसगा कायव्वा जहा भवसिद्धियाणं सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ २० ॥ एवं कण्हपक्खिएहिंवि लेस्सा संजुत्ता चत्तारि उद्देसगा कायव्वा जहेव भवसिद्धिएहिंवि सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ २४ ॥ सुक्कपक्खिएहिं एवं चेव चत्तारि उद्देसगा भाणियव्वा जाव वालुयप्पभापुढविकाउलेस्ससुक्कपक्खिए खुड्डागकलिओगणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति तहेव जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंति सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ २८ ॥ सव्वेवि एए अट्ठावीसमउद्देसगा उववायसयं सम्मत्तं ॥ ३१ ॥ २८ ॥

(१३) भव्यदेवादयः कुत उत्पद्यन्ते ।

भवियदव्वदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णेरइएहिंतो उववज्जंति तिरि० मणु० देवेहिंतो उववज्जंति जहा वक्कंतीए सव्वेसु उववातेयव्वा जाव अणुत्तरोववाइयत्ति, णवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमिगअंतरदीवगसव्वट्ठसिद्धवज्जं जाव अपराजियदेवेहिंतोवि उववज्जंति । णरदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइए पुच्छा ? गोयमा ! णेरइएहिंतोवि उववज्जंति णो तिरि० णो मणु० देवेहिंतोवि उववज्जंति । जइ णेरइएहिंतो उववज्जंति किं रयणप्पभापुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए पुढविए णेरइएहिंतो वि उववज्जंति ? गोयमा ! रयणप्पभापुढविणेरइएहिंतोवि उववज्जंति णो सक्कर० जाव णो अहेसत्तमपुढविणेरइएहिंतोवि उववज्जंति जइ देवेहिंतो उववज्जंति किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति वाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति वाणमंतर० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा वक्कंती भेदेणं जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति ॥

(भेदेणेति) " जइ णेरइएहिंतो उववज्जंति किं रयणप्पभापुढविनेरइएहिंतो " इत्यादिभेदो वाच्यः । (जहा वक्कंतीएत्ति) यथा प्रज्ञापनाषष्ठपदे ॥ णवरमित्यादि (असंखेज्जवासाउयोत्ति,) असंख्यातवर्षायुष्काकर्मभूमिजाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्या असंख्यातवर्षायुष्काकर्मभूमिजादीनां स्वस्थानादेव दृष्टास्ते-भ्यश्चोद्धृत्ता भव्यद्रव्यदेवा न भवन्ति भावदेवेष्वेव तेषामुत्पादात् सर्वार्थसिद्धकास्तु भव्यद्रव्यसिद्धा एव भवन्तीत्यत एतेभ्योऽन्ये सर्वे भव्यद्रव्यदेवतयोत्पादनीया इति ॥ भ० १२ श० ८ उ० ॥ (उत्पलजीवादीनामुपपातो स्वकस्वक शब्दे)

धम्मदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो एवं वक्कंती भेदेणं सव्वेसु उववाएयव्वा जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति, णवरं तमा अहेसत्तमाए तेऊ वाऊ असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमिगअंतरदीवगवज्जेसु । देवाधिदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो उववज्जंति पुच्छा गोयमा ! णेरइएहिंतो उववज्जंति, णो तिरि० णो मणु० देवेहिंतो उववज्जंति जइ णेरइए० एवं तिसु पुढवीसु उववज्जंति सेसाओ खोडेयव्वाओ जइ देवेहिंतो वेमाणिएसु सव्वेसु उववज्जंति जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति सेसा खोडेयव्वा । भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा भाणियव्वं ॥

धर्मदेवसूत्रे णवरमित्यादि (तमा) षष्ठपृथिवी तत उद्धृत्तानां चारित्रं नास्ति तथा अधःसप्तम्यास्तेजसो वायोरसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिजेभ्योऽकर्मभूमिजेभ्योऽन्तर्द्वीपजेभ्यश्चोद्धृत्तानां मानुषत्वाभावाच्चारित्रं तस्य न धर्मदेवत्वमिति देवाधिदेवसूत्रे (तिसु पुढवीसु उववज्जंतित्ति) तिसृभ्य पृथिवीभ्य उद्धृत्ता देवाधिदेवा उत्पद्यन्ते (सेसाओ खोडेयव्वाओत्ति) शेषाः पृथिव्यो निषेधयितव्या इत्यर्थः तासु उद्धृत्तानां देवाधिदेवत्वस्याभावादिति " भावदेवाणमित्यादि " इह च वक्कंतीए भेदेनेत्यर्थः उद्धृत्य भवनवासिनामुत्पादः उक्तः तदनुसारेण भावदेवानामुत्पादो उक्तस्य " जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ " इत्यादि ॥ भ० १२ श० ९ उ० ।

(१४) सान्तरमन्तरं वा नैरयिकादय उत्पद्यन्ते ॥

सओ भंते ! णेरइया उववज्जंति असओ णेरइया उववज्जंति ? गंगेया ! सओ णेरइया उववज्जंति णो असओ णेरइया उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया । सओ भंते ! णेरइया उव्वट्टंति असओ णेरइया उव्वट्टंति ? गंगेया ! सओ णेरइया उव्वट्टंति णो असओ णेरइया उव्वट्टंति एवं जाव वेमाणिया, णवरं जोइसियवेमाणिएसु चयंति भाणियव्वं । सओ भंते ! णेरइया उववज्जंति असओ णेरइया उववज्जंति सओ असुरकुमारा उववज्जंति एवं जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति असओ वेमाणिया उववज्जंति सओ णेरइया उव्वट्टंति असओ णेरइया उव्वट्टंति सओ असुरकुमारा उव्वट्टंति जाव सओ वेमाणिया चयंति असओ वेमाणिया चयंति ? गंगेया ! सओ णेरइया उववज्जंति णो असओ णेरइया उववज्जंति सओ असुरकुमारा उववज्जंति णो असओ असुरकुमारा उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया उववज्जंति णो असओ वेमाणिया उववज्जंति सओ णेरइया उव्वट्टंति णो असओ णेरइया उव्वट्टंति जाव सओ वेमाणिया चयंति णो असओ वेमाणिया चयंति । से केणट्ठे-

णालीए बाहिरिल्ले खेत्ते उववज्जयाणं सो चेव गमओ णिरवसेसो भाणियव्वो जाव बायरवणस्सइकाइओ अपज्जत्तओ बायरवणस्सइकाइएसु अपज्जत्तएसु उववाइओ। अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयाणं भंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए समो० जे भविए लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए । से णं भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जंति ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ एगसमइएण वा जाव उववज्जेज्जा ? एवं खलु ? गोयमा ! मए सत्त सेढीओ पन्नत्ताओ, तं जहा उज्जुआयता जाव अद्धचक्कवाला । उज्जुआयताए सेढीए उववज्जमाणे एगसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । एगओ वंकाए सेढीए उववज्जमाणे दुसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । दुहओ वंकाए सेढीए उववज्जमाणे जे भविए एगपयरंसि अणुसेढिं उववज्जित्तए से णं तिसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । जे भविए विसेढिं उववज्जित्तए से णं चउसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा से तेणट्ठेणं जाव उववज्जेज्जा । एवं अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइओ लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चेव चरिमंते अपज्जत्तएसु य सुहुमपुढवीकाइएसु सुहुमआउकाइएसु अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु सुहुमतेउकाइएसु अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य सुहुमवाउकाइएसु य अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य बायरवाउकाइएसु अपज्जत्तएसु य पज्जत्तएसु य सुहुमवणस्सइकाइएसु अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य बारससु वि ठाणेसु एएणं चेव कमेणं भाणियव्वो, सुहुमपुढवीकाइओ पज्जत्तओ एवं चेव णिरवसेसं बारससु वि ठाणेसु उववाएयव्वो ।७४। एवं एएणं गमएणं जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ । सुहुमवणस्सइकाइएसु पज्जत्तएसु चेव भाणियव्वो ! अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइए णं भंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए समोहणित्ता जे भविए लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ एवं खलु गोयमा ! मए सत्त सेढीओ पन्नत्ताओ, तं जहा उज्जुआयता जाव अद्धचक्कवाला । एगओ वंकाए सेढीए उववज्जमाणे दुसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । दुहओ वंकाए सेढीए उववज्जमाणे जे भविए एगपयरंसि अणुसेढिं उववज्जित्तए [illegible] विग्गहेणं उववज्जेज्जा । जे भविए [illegible] विग्गहेणं उवव-

ज्जेज्जा से तेणट्ठेणं गोयमा ! एएणं गमएणं पुरच्छिमिल्ले चरिमंते उववातेयव्वो जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तसुहुमवणस्सइएसु चेव सव्वेसिं दुसमइओ तिसमइओ चउसमइओ विग्गहो भाणियव्वो । अपज्जत्तो सुहुमपुढवीकाइए णं भंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समो० २ जे भविए लोगस्स पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए से णं भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएणं वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्ठेणं एवं जहेव पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहया पुरच्छिमिल्ले चेव चरिमंते उववातिया तहेव पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहया पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते उववातेयव्वा । सव्वे अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइए णं भंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए समो० जे भविए लोगस्स उत्तरिल्ले चरिमंते अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयत्ताए उ० से णं भंते ! एवं जहा पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहओ दाहिणिल्ले उववाइओ तहा पुरच्छिमिल्ले समोहओ उत्तरिल्ले चरिमंते उववाएयव्वो । अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइए णं भंते ! लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते समोहए जे भविए लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए एवं जहा पुरच्छिमिल्ले समोहओ पुरच्छिमिल्ले चेव उववातिओ तहेव दाहिणिल्ले समोहओ तहेव दाहिणिल्ले चेव उववाएयव्वो तहेव णिरवसेसं जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ सुहुमवणस्सइकाइएसु पज्जत्तएसु दाहिणिल्ले चरिमंते उववाइओ एवं दाहिणिल्ले समोहओ पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते उववाएयव्वो, णवरं दुसमइए तिसमइए चउसमइओ विग्गहो सेसं तहेव दाहिणिल्ले समोहओ उत्तरिल्ले चरिमंते उववाएयव्वो जहेव सट्ठाणे तहेव एगसमइय दुसमइय तिसमइय चउसमइय विग्गहो पुरच्छिमिल्ले जहा पञ्चच्छिमिल्ले तहेव दुसमइय तिसमइय पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते समोहयाणं पञ्चच्छिमिल्ले उववज्जमाणाणं जहा सट्ठाणे उत्तरिल्ले उववज्जमाणाणं एगसमइओ विग्गहो णत्थि सेसं तहेव । पुरच्छिमिल्ले जहा सट्ठाणे । दाहिणिल्ले एगसमइओ विग्गहो णत्थि सेसं तहेव उत्तरिल्ले समोहयाणं उत्तरिल्ले चेव उववज्जमाणाणं जहा सट्ठाणे उत्तरिल्ले समोहयाणं पुरच्छिमिल्ले उववज्जमाणाणं एवं चेव णवरं एगसमइओ विग्गहो णत्थि, उत्तरिल्ले समोहयाणं दाहिणिल्ले उववज्जमाणाणं जहा सट्ठाणे उत्तरिल्ले समोहयाणं पञ्चच्छिमिल्ले उववज्जमाणाणं एगसमइओ विग्गहो णत्थि सेसं तहेव जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ सुहुमवणस्सइकाइएसु पज्जत्तएसु चेव । ७८ ॥

"अपज्जत्ता सुहुमेत्यादि" (अहेलोयखेत्तणालीपत्ति)। अधोलोकक्षेत्रे या नाडी त्रसनाडी सा अधोलोकक्षेत्रनाडी तस्या बहिरूर्ध्वलोकक्षेत्रनाड्यपि (तिसमइएण वत्ति) अधोलोकक्षेत्रनाड्या बहिः पूर्वादिदिशि मृत्वा एकेन नाडीमध्ये प्रविष्टो द्वितीये समये ऊर्ध्वं गतस्ततः एकप्रतरे पूर्वस्यां पश्चिमायां वा यदोत्पत्तिर्भवति तदा तु श्रेण्यां गत्वा तृतीयसमये उत्पद्यत इति। (चउसमइएण वत्ति) यदा नाड्या बहिर्वायव्यादिविदिशि मृतस्तदैकेन समयेन पश्चिमायामुत्तरस्यां वा गतो द्वितीयेन नाड्यां प्रविष्टस्तृतीये ऊर्ध्वं गतश्चतुर्थे तु श्रेण्यां गत्वा पूर्वादिदिश्युत्पद्यत इति। इदं च प्रायो वृत्तिमङ्गीकृत्योक्तमन्यथा पञ्चसामायिक्यपि गतिः सम्भवति यदाऽधोलोककोणादूर्ध्वलोककोण एवोत्पत्तव्यं भवतीति। भवन्ति चात्र गाथाः। "सुत्ते चउसमयाओ, नत्थि गई उ परा विणिद्दिट्ठा। जुज्जइ य पंचसमया, जीवस्स गई इहलोए ॥१॥ जो तमतमविदिसाए, समोहओ बंभलोगविदिसाए। उववज्जई गईए, सो नियमा पंचसमयाए ॥ २ ॥ उज्जुयायतेगवंका, दुहओ वंका गई वि णिद्दिट्ठा। जुज्जति य तिचउवंका, वि नाम चउपंचसमयाए ॥३॥ उववायाभावाओ, न पंचसमयाऽहवा न सत्ता वि। भणिया जह चउसमया, महल्लबंधेन सत्ता वित्ति ॥ ४ ॥" "अपज्जत्ता बायरतेउक्काइएणमित्यादि" (दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जत्ति) एतस्येयं भावना समयक्षेत्रादेकेनैव समयेनोर्ध्वं गतो द्वितीयेन तु नाड्या बहिर्दिग्व्यवस्थितमुत्पत्तिस्थानमिति। तथा समयक्षेत्रादेकेनोर्ध्वं याति द्वितीयेन तु नाड्या बहिः पूर्वादिदिशि तृतीयेन विदिग्व्यवस्थितमुत्पत्तिस्थानमिति। अथ लोकचरमान्तमाश्रित्याह "अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं भंते! लोगस्सेत्यादि"। इह च लोकचरमान्ते बादराः पृथिवीकायिकाप्कायिकतेजोवनस्पतयो न सन्ति सूक्ष्मास्तु पञ्चापि सन्ति बादरवायुकायिकाश्चेति, पर्याप्तापर्याप्तभेदेन द्वादश स्थानान्यनुसर्तव्यानीति। इह च लोकस्य पूर्वचरमान्तात् पूर्वचरमान्ते उत्पद्यमानस्यैकसमयादिका चतुःसमयान्ता गतिः सम्भवत्यनुश्रेणिविश्रेणिसम्भवात्। भ० ३४ श० १ उ०।

[२०] *पृथ्व्यादीनां समवहत्य देवलोकेषूत्पादः* ॥

पुढवीकाइए णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए से णं भंते! किं पुव्विं उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा पुव्विं आहारित्ता पच्छा उववज्जेज्जा? गोयमा! पुव्विं वा उववज्जित्ता एवं जहा सत्तरसमसए छट्ठुद्देसए जाव से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ पुव्विं वा उववज्जेज्जा एवरं तेहिं संपाउणिज्जा इमेहिं आहारो भणइ सेसं तं चेव। पुढवीकाइए णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए पुढवीए अंतरा समोहए जे भविए ईसाणे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए। एवं चेव जाव ईसिप्पब्भाराए उववाएयव्वो। पुढवीकाइए णं भंते! सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे जाव ईसिप्पब्भाराए। एवं एएणं कमेणं जाव तमाए अहेसत्तमाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे जाव ईसिप्पब्भाराए उववाएयव्वो। पुढवीकाइए णं भंते! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए से णं भंते! पुव्विं उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा सेसं तं चेव जाव से तेणट्ठेणं जाव णिक्खेवओ। पुढवीकाइए णं भंते! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सक्करप्पभाए पुढवीए पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए। एवं चेव एवं जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो। एवं सणंकुमारमाहिंदाणं बंभलोगस्स कप्पस्स अंतरा समोहए समोहणित्ता पुणरवि जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो। एवं बंभलोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं महासुक्कस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा पुणरवि जाव अहेसत्तमाए, एवं सहस्सारस्स य आणयपाणयकप्पाणं अंतरा, पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं आणयपाणयआरणअच्चुयाण य कप्पाणं अंतरा, पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं आरणअच्चुयाणं। गेवेज्जविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं गेवेज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं अणुत्तरविमाणाणं ईसिप्पब्भाराए य पुणरवि जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो। आउकाइए णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए य सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेसं जहा पुढवीकाइयस्स जाव से तेणट्ठेणं एवं पढमा दोच्चाणं अंतरा समोहओ जाव ईसिप्पब्भाराए उववाएयव्वो। एवं एएणं कमेणं जाव तमाए अहेसत्तमाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जाव ईसिप्पब्भाराए उववाएयव्वो। आउकाइए णं भंते! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए घणोदधिवलएसु आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेसं तं चेव एवं एएहिं चेव अंतरा समोहयाओ जाव अहेसत्तमाए पुढवीए घणोदधिघणोदधिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयव्वो, एवं जाव अणुत्तरविमाणाणं ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अंतरा समोहए जाव अहेसत्तमाए घणोदधिघणोदधिवलएसु उववाएयव्वो ३ वाउकाइए णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए पुढवीए य अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए एवं जहा सत्तरसमसए वाउकाइयउद्देसए तहा [illegible]

अणुत्तरविमाणाणं ईसिप्पभाराए य पुढवीए अंतरा समोहए समोहइत्ता जे भविए घणवाततणुवातघणवातवलएसु वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेसं तं चेव जाव से तेणट्ठेणं जाव उववज्जेज्जा । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ वीसइमस्स छट्ठो उद्देसो सम्मत्तो ॥ २० ॥ ६ ॥

पञ्चमे पुद्गलपरिणाम उक्तः षष्ठे तु पृथिव्यादिजीवपरिणामोऽभिधीयत इत्येवं सम्बन्धस्यास्येदमादिसूत्रम् " पुढवीत्यादि " (एवं जहा सत्तरसमसए छट्ठुद्देसेत्ति) । अनेन च यत्सूचितं तदिदं " पुव्विं वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा पुव्विं वा आहारित्ता पच्छा उववज्जेज्जेत्यादि " । अस्य चायमर्थः—यो गेन्दुकसन्निभसमुद्घातगामी स पूर्वं समुत्पद्यते तत्र गच्छतीत्यर्थः पश्चादाहारयति शरीरप्रायोग्यान्पुद्गलान् गृह्णन् गृह्णातीत्यर्थः अत उच्यते (पुव्विं वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जत्ति) यः पुनरीलिकासन्निभसमुद्घातगामी स पूर्वमाहारयति उत्पत्तिक्षेत्रे प्रदेशप्रक्षेपणेनाहारं गृह्णातीति तत्समनन्तरञ्च प्राक्तनशरीरस्तु प्रदेशानुत्पत्तिक्षेत्रे संहरति अत उच्यते (पुव्विं आहारित्ता पच्छा उववज्जेज्जत्ति) विंशतितमशते षष्ठ उद्देशः ।

पुढवीकाइयाणं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए समोहए समोहइत्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए से भंते ! किं पुव्विं उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जा पुव्विं वा संपाउज्जित्ता पच्छा उववज्जेज्जा ? गोयमा ! पुव्विं वा उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जा पुव्विं वा संपाउणित्ता पच्छा उववज्जेज्जा । से केणट्ठेणं जाव पच्छा उववज्जेज्जा ? गोयमा ! पुढवीकाइयाणं तओ समुग्घाया पण्णत्ता तं जहा वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणांतियसमुग्घाए । मारणांतियसमुग्घाएणं समोहणमाणे देसेणं वा समोहणइ सव्वेण वा समोहणइ, देसेण समोहणमाणे पुव्विं संपाउणित्ता पच्छा उववज्जिज्जा सव्वेण समोहणमाणे पुव्विं उववज्जिज्जा पच्छा संपाउणेज्जा से तेणट्ठेणं जाव उववज्जेज्जा । पुढवीकाइयाणं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव समोहए समोहएत्ता जे भविए ईसाणे कप्पे पुढवी एवं चेव ईसाणेवि । एवं अच्चुयगेवेज्जविमाणे अणुत्तरविमाणे ईसिप्पभाराए य एवं चेव पुढवीकाइयाणं भंते ! सक्करप्पभाए पुढवीए समोहए समोहएत्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे पुढवीए एवं जहा रयणप्पभाए पुढवीकाइओ उववाइओ एवं सक्करप्पभाए पुढवीकाइओ उववाएयव्वो जाव ईसिप्पभाराए एवं जहा रयणप्पभाए वत्तव्वया भणिया. एवं जाव अहे सत्तमाए समोहए ईसिप्पभाराए उववाएयव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति (सत्तरसमस्स छट्ठो ॥ १७ ॥ ६ ॥) पुढवीकाइए णं भंते ! सोहम्मे कप्पे समोहए समोहणित्ता जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते ! किं सेसं तं चेव जहा रयणप्पभाए पुढवीकाइओ सव्वकप्पेसु जाव ईसिप्पभाराए ताव उववाइओ, एवं सोहम्मपुढवीकाइओवि सत्तसु पुढवीसु उववाएयव्वो तहा जाव अहे सत्तमाए एवं जहा सोहम्मपुढवीकाइओ सव्वपुढवीसु उववाइओ एवं जाव ईसिप्पभारापुढवीकाइओ सव्वपुढवीसु उववाएयव्वो जाव अहेसत्तमाए सेवं भंते ! भंते ! त्ति (सत्तरसमस्स सत्तमो उद्देसो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ७ ॥) आउकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए समोहए समोहइत्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए एवं जहा पुढवीकाइओ तहा आउकाइओवि सव्वकप्पेसु जाव ईसिप्पभाराए ताव उववाएयव्वो एवं जहा रयणप्पभा आउकाइओ उववाइओ तहा अहेसत्तमा पुढवी आउकाइओ उववाएयव्वो जाव ईसिप्पभाराए सेवं भंते ! भंते ! त्ति (सत्तरसमस्स अट्ठमो उद्देसो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ८ ॥) आउकाइए णं भंते ! सोहम्मे कप्पे समोहए समोहएत्ता जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए घणोदधिवलएसु आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते ! सेसं तं चेव एवं जाव अहे सत्तमाए जहा सोहम्मआउकाइओ एवं जाव ईसिप्पभाए आउकाइओ जाव अहेसत्तमाए उववातेयव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ (सत्तरसमस्स य णवमो उद्देसो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ९ ॥) वाउकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव जे भविए सोहम्मे कप्पे वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए से णं जहा पुढवीकाइओ तहा वाउकाइओवि णवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पण्णत्ता तं जहा वेदणासमुग्घाए जाव वेउव्वियसमुग्घाए मारणांतियसमुग्घाएणं समोहणमाणे देसेण वा समोहए सेसं तं चेव जाव अहे सत्तमा समोहओ ईसिप्पभाराए उववाएयव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति (सत्तरसमस्स य दसमो उद्देसो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ १०) वाउकाइए णं भंते ! सोहम्मे कप्पे समोहए समोहएत्ता जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए घणवाए तणुवाए घणवायवलएसु तणुवायवलएसु वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते ! सेसं तं चेव एवं जहा सोहम्मकप्पवाउकाइओ सत्तसु पुढवीसु उववाइओ एवं जाव ईसिप्पभाए वाउकाइओ अहेसत्तमाए जाव उववाएयव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति (सत्तरसमस्स एक्कारसमो उद्देसो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ११ ॥)

(समोहएत्ति) समवहतः कृतमारणान्तिकसमुद्घातः (उववज्जित्तएत्ति) उत्पादक्षेत्रं गत्वा (संपाउणेज्जत्ति) पुद्गलग्रहणं कुर्यात् तत्प्रत्यय इति प्रश्नः (गोयमा ! पुव्विं वा उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जत्ति) मारणान्तिकसमुद्घातान्निवृत्य यदा प्राक्तनशरीरस्य सर्वथा त्यागात् गेन्दुकगत्योत्पत्तिदेशं गच्छति तदोच्यते पूर्वमुत्पद्य पश्चात्सम्प्राप्नुयात् पुद्गलान् गृह्णीयात् आहारयेदित्यर्थः । (पुव्विं वा संपाउणित्ता पच्छा उववज्जेज्जत्ति) यदा मारणान्तिकसमुद्घातगत एव म्रियते ईलिकागत्योत्पादस्थानं याति तदोच्य-

[illegible] पुच्छाए [illegible] । [illegible] । [illegible] (देवेन वा नैरयिकेन वा [illegible]) [illegible] । [illegible] [illegible] पृच्छा [illegible] ([illegible]) [illegible] । ([illegible]) [illegible] । भ० १३ श० ।

[११] नैरयिकस्यैव नैरयिकेषूपपत्तिः ॥

नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ एवं जाव वेमाणियाणं ॥

[illegible] नारकादीनां [illegible] तेषामेव नारकादि-[illegible] । [illegible] ऋजुसूत्रनयाभिप्रायेण [illegible] प्राह नारकत्वापन्नस्यैव नारकादिष्वपदेशं पृच्छति " नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ " इति । इदं च प्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह गौतम ! नैरयिको नैरयिकेषूपपद्यते नो नैरयिकोऽनैरयिकेषु कस्मादिति चेदुच्यते-इह [illegible] नयोपपादक-मतेन न [illegible] तथा हि नारकायुःप्रथमोदयसमये नारकभवो भवति [illegible] ततो नारकायुर्वेदन-प्रथमसमय एव नारकादिव्यपदेश [illegible] ऋजुसूत्रनयद-र्शने तथा च [illegible] ऋजुसूत्रनयाभिप्रायेण पूर्वाचार्यैरुक्तम् । " पलाले न दह्यते-[illegible] न घटः क्रियते । नास्त्यन्यो मिथ्याऽऽदृष्टिः, न च शुद्धः सिद्ध्यति ॥ नारकोऽपि नैरयिकः, सर्वसंधारणं । नारकाकारश्चायं, न कश्चिदिति मुच्यते ॥ १ ॥ " इत्यादि [एवं जाव वेमाणिए इति] एवं नैरयिकदण्डकक्रमेण तावद्वक्तव्य यावद्वैमानिकेषु वैमानिकविषयं सूत्रं तच्च सुगमत्वात् स्वयं भावनीयम् ॥

अधुना उद्वर्तनाविषयं नैरयिकेषु सूत्रमाह ॥

नेरइया णं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टइ अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ न अनेरइए नेरइएहिंतो उववट्टइ एवं जाव वेमाणिए नवरं जोइ-सियवेमाणिएसु च यति अभिलावो कायव्वो ॥

एतदपि ऋजुसूत्रनयदर्शनेन वेदितव्यं तथा हि परभ-वायुष्युदयमागते सत उद्वर्तते यच्चायुषा उदयमागतं तेन भवेन व्यपदेशः यथा नारकायुष्युदयमागते नरकभवे स नारक इति ततो नैरयिकेभ्यो नैरयिक एवोद्वर्तते तेन नैरयिक इति एवं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावत्सूत्रं वक्तव्यं यावद्वैमानिक-विषयं च " नवर " इत्यादि अभिलापः कर्तव्यस्तस्य उद्व-र्तनस्य च्यवनमिति प्रसिद्धेः । तथा चाह " एवं जाव वेमाणिए नवरं " मित्यादि । अथ कृष्णलेश्यादिविषयमुपपत्तौ सूत्रमाह ।

से नूणं भंते ! कण्हलेसे नेरइए कण्हलेसेसु नेरइएसु उ-ववज्जइ कण्हलेसेसु उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उव-वट्टइ ? हंता गोयमा ! कण्हलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ क-ण्हलेसेसु उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ एवं नीललेसावि एवं काउलेसावि एवं असुरकुमाराणवि जाव थणियकुमारा णवरं तेउलेस्सा अब्भहिया ॥

" से नूणं भंते " इत्यादि से शब्दोऽथशब्दार्थः स चेह प्रश्ने नूनं निश्चितमेतत् भदन्त ! कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैर-यिकेषु मध्ये उत्पद्यते । तेभ्यश्च कृष्णलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य उद्वर्तमानः कृष्णलेश्य एवोद्वर्तते एतच्च निश्चयतोऽन्योत्पाद-योः प्रकारान्तरेणाह । यल्लेश्य उत्पद्यते तल्लेश्य उद्वर्तते न लेश्यान्तरेणेति भगवानाह " हंता गोयमा " इत्यादि हंते-त्यनुमती अनुमतमेतत् मम । गौतम ! कण्हलेसेसु नेरइएसु इ-त्यादि । अथ कथं कृष्णलेश्यः सन् कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषूत्प-द्यते न लेश्यान्तरेण उच्यते इह तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनु-ष्योऽवसायुष्कतया नरकेषूत्पत्तुकामो यथाक्रमं तिर्यगायुषि मनुष्यायुषि च शरकल्पेनाऽन्तर्मुहूर्तशेषे यल्लेश्येषु नरके-षूत्पत्स्यते तल्लेश्यया परिणमति ततस्तेनैवाप्रतिपतितेन परि-णामेन नरकायुः प्रतिसंवेदयते तत उच्यते कृष्णलेश्यः कृष्ण-लेश्येषु नैरयिकेषूत्पद्यते न लेश्यान्तरयुक्तः । अथ कथं कृष्ण-लेश्य एवोद्वर्तते ? उच्यते देवनैरयिकाणां हि लेश्यापरिणाम आभवक्षयाद्भवति एतच्च प्रागेव प्रपञ्चेन उपपादितमेवं नी-ललेश्याविषयं कापोतलेश्याविषयं च सूत्रं वक्तव्यमेवमसुरकु-मारादीनामपि स्तनितकुमारावसानानां वक्तव्यं नवरं तेजोले-श्यासूत्रं तत्राभ्यधिकमभिधेयं तेजोलेश्याया अपि तेषां भावात् ।

अधुना पृथिवीकायिकेषु कृष्णलेश्याविषयं सूत्रमाह ॥

से नूणं भंते ! कण्हलेसे पुढवीकाइए कण्हलेसेसु पुढ-वीकाइएसु उववज्जइ कण्हलेसे उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कण्हलेसे पुढविकाइए कण्हलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेसे उ-ववट्टइ सिय नीललेसे उववट्टइ सिय काउलेसे उववट्टइ सिय जल्लेसे उववज्जइ सिय तल्लेसेसु उववट्टइ । एवं नी-ललेसाकाउलेसासु वि । से नूणं भंते ! तेउलेसे पुढविका-इए तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ पुच्छा हंता गोयमा ! तेउलेस्से पुढविकाइए तेउलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, सिय कण्हलेस्से उववट्टइ सिय नीललेसे उववट्टइ सिय काउलेसे उववट्टइ तेउलेसे उववज्जइ णो चेवणं तेउलेसे उववट्टइ । एवं आउकाइयवणस्सइकाइयावि । तेउवाऊ एवं चेव नवरं एएसिं तेउलेस्सा नत्थि । बितियतइंदि-दिया एवं चेव तिसुवि लेसासु । पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा जहा पुढविकाइया आदिल्लियासु तिसु लेसासु भणिया तहा छसु वि लेसासु [illegible]
लेस्सा उच्चारेयव्वाओ ।
नूणं भंते ! [illegible]

इ जहेव असुरकुमाराणं । एवं वेमाणियाण वि नवरं दोण्ह वि चयतीति अभिलावो । से नूणं भंते ! कण्हलेसे नीललेसे नेरइए कण्हलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ कण्हलेसे नीललेसे काउलेसे उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कण्हलेसे नीललेसे काउलेसे उववज्जइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ से नूणं भंते ! कण्हलेसे जाव तेउलेसे असुरकुमारे कण्हलेसेसु जाव तेउलेसेसु असुरकुमारेसु उववज्जइ एवं जहेव नेरइए तहा असुरकुमारेवि जाव थणियकुमारेवि । से नूणं भंते ! कण्हलेसे जाव तेउलेसे पुढविकाइए कण्हलेस्सेसु जाव तेउलेस्सेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, एवं पुच्छा जहा असुरकुमाराणं ? हंता गोयमा ! कण्हलेसे जाव तेउलेसे पुढविकाइए कण्हलेसेसु जाव तेउलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेसे उववट्टइ सिय नीललेसे सिय काउलेस्से उववट्टइ सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ तेउलेसे उववज्जइ नो चेव णं तेउलेसे उववट्टइ । एवं आउकाइयवणस्सइकाइयावि जाणियव्वा । से नूणं भंते ! कण्हलेसे काउलेस्से नीललेसे तेउकाइए कण्हलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु तेउकाइएसु उववज्जइ कण्हलेसे नीललेसे काउलेसेसु उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कण्हनीलकाउलेसे तेउकाइए कण्हलेसेसु नीलकाउलेसेसु तेउकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेसे उववट्टइ सिय नीललेसे सिय काउलेस्से उववट्टइ सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ एवं वाउकाइए बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियावि जाणियव्वा से नूणं भंते ! कण्हलेसे जाव सुक्कलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेसेसु जाव सुक्कलेस्सेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ पुच्छा हंता गोयमा ! कण्हलेसे जाव सुक्कलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कण्हलेसेसु जाव सुक्कलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु सिय कण्हलेसे उववट्टइ जाव सिय सुक्कलेसे उववट्टइ सिय जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ एवं मणूसेवि । वाणमंतरे असुरकुमारे जोइसियवेमाणिएवि एवं चेव नवरं जस्स जल्लेसा दोण्हवि चयणंति जाणियव्वा ॥

से नूणं भंते इत्यादि ॥ इह निरयाणां मनुष्याणां च लेश्यापरिणाम कालनीहारनिक्रमनः कदाचित् तल्लेश्य उद्वर्त्तते कदाचिदितरलेश्यान्तरपरिणतोऽप्युद्वर्त्तते यतः पुनर्नियमो यल्लेश्यमुत्पद्यते न नियमनस्तल्लेश्य उद्वर्त्तते "अंतमुहुत्तम्मि गए अंतमुहुत्तम्मि सेसए चेव । लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा वच्चंति परलोयं" इति वचनात् । तत उक्तम् । "गोयमा ! कण्हलेसे पुढविकाइए कण्हलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ सिय कण्हलेसे उववट्टइ इत्यादि" तत्र नीललेश्यादिविषय कापोतलेश्या विषयं च सूत्रं वक्तव्यम् । तथा भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवाः तेजोलेश्यावन्तः स्वभावाच्च्युत्वा पृथिवीकायिकेषूत्पद्यन्ते । तदा किंयत्कालमपर्याप्तावस्थायां तेषु तेजोलेश्याऽपि लभ्यते तत ऊर्ध्वं तु न भवति तथा भवस्वभावतया तेजोलेश्यायोग्यद्रव्यग्रहणासम्भवात्ततस्तेजोलेश्यासूत्रमुक्तम् । "तेउलेसे उववज्जइ नो चेव णं तेउलेसे उववट्टइ इति" यथा च पृथिवीकायिकानां चत्वारि सूत्राण्युक्तानि तथा अप्कायिकवनस्पतिकायिकानामपि वक्तव्यानि तेषामप्यपर्याप्तावस्थायां तेजोलेश्यासम्भवात्तेजोवायुद्वित्रिचतुरिन्द्रियविषयाणि प्रत्येकं त्रीणि सूत्राणि वक्तव्यानि तेषां तेजोलेश्याया असम्भवात् । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा आद्यासु तिसृषु लेश्यासु पृथिवीकायिका उक्तास्तथा षट्स्वपि लेश्यासु वक्तव्याः षण्णामप्यन्यतमया लेश्यया तेषामुत्पत्तिसम्भवादुत्पत्तिगतैकैकलेश्याविषयं चोद्वर्त्तनायां षण्णां विकल्पानां सम्भवात् । सूत्रपाठश्चैवम् "से नूणं भंते ! कण्हलेस्से पंचिंदियतिरिक्खजोणिएत्यादि" एवं नीलकापोततेजःपद्मशुक्ललेश्याविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि "वाणमंतरा जहा असुरकुमारा" इति "जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ इति" वक्तव्या इति सर्वदेवानां लेश्यापरिणामस्य आभवक्षयाद्भावात् एवं लेश्यापरिसंख्यानां परिभाव्य ज्योतिष्कवैमानिकविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि नवरं तत्र चयतीत्यभिलपनीयं तदेवमेकैकलेश्याविषयाणि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण नैरयिकादीनां सूत्राण्युक्तानि । तत्र कश्चिदाशङ्केत । प्रविरलैकैकनारकादिविषयमेतत् सूत्रकदम्बकं यदा तु बहवो भिन्नलेश्याकास्तस्यां समुत्पद्यन्ते तदान्यथापि वस्तुगतिर्भवेदेकैकगतधर्मापेक्षया समुदायधर्मस्य क्वचिदन्यथापि दर्शनात् ततस्तदाशङ्कापनोदाय येषां यावत्यो लेश्याः सम्भवन्ति तेषां युगपत्तावल्लेश्याविषयमेकैकं सूत्रमनन्तरोदितार्थमेव प्रतिपादयति "से नूणं भंते ! कण्हलेसे नीललेसे काउलेसे नेरइए कण्हलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ" इत्यादि ॥ समस्तं सुगमम् ॥ प्रज्ञा० १७ पद ।

(२२) लेश्यावत्त्वेनोपपातः ।

जीवेणं भंते ! जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! किं लेस्सेसु उववज्जइ ? गोयमा ! जं लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ तं जहा कण्हलेसेसु वा नीललेसेसु वा काउलेसेसु वा एवं जस्स जा लेसा तस्स भाणियव्वा जाव जीवेणं भंते ! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए पुच्छा ? गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ तं जहा तेउलेस्सेसु । जीवेणं भंते ! जे भविए वेमाणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! किं लेस्सेसु उववज्जइ ? गोयमा ! जल्लेस्साइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ, तं जहा तेउलेसेसु वा पम्हलेसेसु वा सुक्कलेसेसु वा ।

जीवेणमित्यादि (जेभविए त्ति) योग्यः (किंलेसेसु त्ति) का कृष्णादीनामन्यतमा लेश्या येषां ते तथा तेषु किंलेश्येषु (जल्लेसाइंति) या लेश्या येषां द्रव्याणां तानि यल्लेश्यानि तथा लेश्यायाः सम्बन्धीनीत्यर्थः । (परियाइत्त त्ति) पर्यादाय परिगृह्य भावपरिणामेन कालं करोति म्रियते तल्लेश्येषु नारकेषूत्पद्यते भवन्ति चात्र गाथाः ॥ "सव्वाहिं लेसाहिं पढमे समयम्मि परिणयाहिं तु । नो कस्स वि उववाओ, परे भवे अत्थि

जीवस्स ॥ १ ॥ सव्वाहिं लेसाहिं, चरमे समयम्मि परिणयाहिं तु। न वि कस्स वि उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ॥ २ ॥ अंतमुहुत्तम्मि गए, अंतमुहुत्तम्मि सेसए चेव। लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा गच्छंति परलोयं" ।३। चतुर्विंशतिदण्डकस्य दोषपदाभ्यतिदिशन्नाह ॥ एवमित्यादि (एवमिति) नारकसूत्राभिलापेनेत्यर्थः (जस्सत्ति) असुरकुमारादेर्या लेश्या कृष्णादिका सा लेश्या तस्या. सुरकुमारादेर्वाच्येति नन्वेतावतैव विवक्षितार्थसिद्धेः किमर्थं भेदेनोक्तम् " जाव जीवेणं भंते ! " इत्यादि ? उच्यते, "दण्डकपर्यवसानसूत्रदर्शनार्थमेवं तर्हि वैमानिकसूत्रमेव वाच्यं स्यान्न तु ज्योतिष्कसूत्रमिति ? सत्यं किं तु ज्योतिष्कवैमानिकाः प्रशस्तलेश्या एव भवन्तीत्यस्यार्थस्य दर्शनार्थं तेषां भेदेनाभिधानं विचित्रत्वाद्वा सूत्रगतेरिति। भ० ३ श० ४ उ०।

(२३) नैरयिकः देशतः सर्वतो वा उपपद्यते ॥

नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं देसेणं देसं उववज्जइ ? देसेणं सव्वं उववज्जइ २ सव्वेणं देसं उववज्जइ ३ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ ४ ? गोयमा ! नो देसेणं देसं उववज्जइ १ नो देसेणं सव्वं उववज्जइ २ नो सव्वेणं देसं उववज्जइ ३ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ ४ जहा नेरइए एवं जाव वेमाणिए १ नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं देसेणं देसं आहारेइ देसेणं सव्वं आहारेइ सव्वेणं देसं आहारेइ सव्वेणं सव्वं आहारेइ ? गोयमा ! नो देसेणं देसं आहारेइ नो देसेणं सव्वं आहारेइ सव्वेणं वा देसं आहारेइ सव्वेण वा सव्वं आहारेइ एवं जाव वेमाणिए ।२। नेरइएणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टमाणे किं देसेणं उववट्टइ जहा उववज्जमाणे तहेव उववट्टमाणेवि दंडगो भाणियव्वो ॥

(नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणेत्ति) ननूत्पद्यमान एव कथं नारक इति व्यपदिश्यतेऽनुत्पन्नत्वात्तिर्यगादिवत् इत्यत्रोच्यते उत्पद्यमान उत्पन्न एव तदायुष्कोदयादन्यथा तिर्यगाद्यायुष्काभावान्नारकायुष्कोदयेऽपि यदि नारको नासौ तदन्यः कोऽसाविति (किं देसेणं देसं उववज्जइत्ति) देशेन च देशं चतुर्विकल्पं प्रसूतं तद्देशेन देशं [illegible] समासः एवमुत्तरत्रापि तत्र जीवः किं देशेन स्वकीयावयवेन न देशेन नारकावयविनोऽवयवेनोत्पद्यते। अथवा देशेन देशमाश्रित्योत्पादयन्तीति शेषः एवमन्यत्रापि तथा (देसेणं सव्वंति) देशेन च सर्वेण च यत्प्रसूतं तद्देशेन सर्वं तत्र देशेन स्वावयवेन सर्वतः सर्वात्मना नारकावयवितयोत्पद्यत इत्यर्थः। आहोस्वित्सर्वेण सर्वात्मना देशतो नारकांशतयोत्पद्यते अथवा सर्वेण सर्वात्मना सर्वतो नारकतयेति प्रश्नः। अत्रोत्तरम्-न देशेन देशतयोत्पद्यते यतो न परिणामिकारणावयवेन कार्यावयवो निर्वर्त्यते तन्तुना पटप्रतिबद्धपटप्रदेशवत्। यथाहि पटदेशभूतेन तन्तुना पटाप्रतिबद्धः पटदेशो न निर्वर्त्यते तथा पूर्वावयविप्रतिबद्धेन तद्देशेनोत्तरावयविदेशो न निर्वर्त्यते इति भावः। तथा न देशेन सर्वतयोत्पद्यते अपरिपूर्णकारणत्वात्तन्तुना पट इवेति। तथा न सर्वेण देशतयोत्पद्यते सम्पूर्णपरिणामिकारणत्वात्समस्तपटकारणैरेकतन्तुवत् सर्वेण तु सर्वं उत्पद्यते पूर्वकारणसमवायात् पटवदिति चूर्णिव्याख्या। टीकाकारस्त्वेवमाह। किमवस्थित एव जीवो देशमपनीय यत्रोत्पत्तव्यं तत्र देशेन उत्पद्यते अथवा देशेन सर्वत उत्पद्यते अथवा सर्वात्मना यत्रोत्पत्तव्यं तस्य देश उत्पद्यते अथवा सर्वात्मना सर्वत्रेति। एतेषु पाश्चात्यभङ्गौ ग्राह्यौ यतः सर्वेण सर्वप्रदेशसंहारेण [illegible] यत्रोत्पत्तव्यं तस्य देशे उत्पद्यते तद्देशेन उत्पत्तिस्थानदेशस्यैव व्याप्तत्वात् कन्दुकगतौ वा सर्वेण सर्वत्रोत्पद्यते विमुच्यैव पूर्वस्थानमिति। एतच्च टीकाकारव्याख्यानं [illegible] यावत्तात्पर्यमिति ॥

नेरइयाणं भंते ! नेरइएहिंतो उववट्टमाणे किं देसेणं देसं आहारेइ तहेव जाव सव्वेणं वा देसं आहारेइ सव्वेणं वा सव्वं आहारेइ ? एवं जाव वेमाणिया ॥ ४ ॥ नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववन्ने किं देसेणं देसं उववन्ने एसो वि तहेव जाव सव्वेणं सव्वं उववन्ने जहा उववज्जमाणे उववट्टमाणे य चत्तारि दंडगा तहा उववन्ने उववट्टेणवि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा सव्वेणं सव्वं उववन्ने सव्वेण वा देसं आहारेइ सव्वेणं सव्वं आहारेइ एएणं अभिलावेणं उववन्ने उव्वट्टेवि नेयव्वं। नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं अद्धेणं अद्धं उववज्जइ अद्धेणं सव्वं उववज्जइ सव्वेणं अद्धं उववज्जइ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ। जहा पढमिल्लेणं अट्ठ दंडगा तहा अद्धेण वि अट्ठ दंडगा भाणियव्वा, णवरं जहिं देसेणं देसं उववज्जइ तहिं अद्धेणं अद्धं उववज्जइत्ति भाणियव्वं एवं [illegible] सोलस दंडगा भाणियव्वा ॥

[illegible]

(२४) [illegible]

जीवेणं भंते ! [illegible] गोयमा ! [illegible]

पु मन्दमती हि संयमादियुक्तोऽपि कर्म्म बध्नाति ततः सङ्गित-या दृष्यत्वात्संगितिरिति आह च "पुव्वतवसंजमो होति, रागिणो पच्छि-मा अरागस्स । रागो संगो वुत्तो, संगाकम्मं भवो तेणं" ॥ १ ॥ सत्येमत्थेत्यादि ॥ सत्योऽयमर्थः कस्मादित्याह " नो चेवणमि-त्यादि " नैवात्मनावक्तव्यतयाऽयमर्थः आत्मनाय एव स्यादि-त्य एव न वस्तुतत्त्वं वक्तव्यो वाच्येऽभिमानादेवं ते आत्म-भावक्तव्यास्तेषां भाव आत्मभाववक्तव्यता अहंमानिता तया न वयमहंमानितयैवं ब्रूमोऽपि तु परमार्थ एवायमेवंविध इति भाव-ना (अनुत्तरेणं) कायिकादव्यापाररहितम् (अव्यथेणंति) मान-सव्यापाररहितम् (अभंतेणंति) असंभ्रान्तज्ञानः (घरस-मुयाणस्स) गृहेषु समुदानं भैक्षं गृहसमुदानं तस्मै गृहसमु-दानाय (भिक्खायरियाए) भिक्षासमाचारेण (जुगंतरप-लोयणाए) युगं यूपस्तत्प्रमाणमन्तरं स्वदेहदेशस्य दृष्टिपात-देशस्य च यत्र तत्र प्रलोकयति या सा युगान्तरप्रलोकना तया दृष्ट्या (रियं) ईर्यागमनं (सोहेमाणे सम्मं एवंति) अथ क-थंभूतानु कर्त्तव्यवचनं मन्ये इति वितर्कार्थो निपातः एवममुना [illegible] बहुजनवचनम् (अन्नुन्नंति) अनयः समर्थास्ते ([illegible]) [illegible] निपातस्तेन सम्यक्त्वे [illegible] इत्यर्थः । समभ्रन्नीति या सत्यश्च [illegible] या सम्यक् प्रभूतः अभिना पाऽऽदानयन्तः (आउज्जि-याणं) [illegible] इत्यर्थः जानन्तीति भावः ([illegible]) [illegible] योगिकाः परिज्ञानिन [illegible] भग० २ श० ५ उ० । "पुव्वपावा-[illegible] " [illegible] । गाहा । "पुव्वतवसं-जमा होंति, रागिणो पच्छिमा अरागस्स । रागो वुत्तो संगो, सं-गाकम्म भवो तेण" । [illegible] (जीवेणं भंते ! जे भविए [illegible]) [illegible] ॥

(२६) [illegible] ॥

दो भंते ! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारावासंसि असु-[illegible] एगे असुरकुमारे देवे पासा-दीए [illegible] एगे असुरकुमारे देवे से [illegible] णो पडिरूवे [illegible] भंते ! एवं ? गोयमा ! असुरकुमारा देवा दुविहा [illegible] वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य तत्थ [illegible] वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से णं पासादीए [illegible] अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे [illegible] भंते ! [illegible] जाव णो प-[illegible] गोयमा ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

विभूसिए से णं पुरिसे पासादीए जाव पडिरूवे जे से पु-रिसे अणलंकियविभूसिए से णं पुरिसे णो पासादीए जाव णो पडिरूवे से तेणट्ठेणं जाव णो पडिरूवे दो भंते ! णागकु-मारा देवा एगंसि णागकुमारा वासंसि एवं चेव एवं जाव थ-णियकुमारा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया एवं चेव।

दो भंते ! इत्यादि [वेउव्वियसरीरेत्ति] विभूषितशरीर इ-[illegible] नन्तरमसुरकुमारादीनां विशेष उक्तोऽथ विशेषाधिकारादेव [illegible]

(२७) नैरयिकानैरयिकेषु उपपातेषु [illegible] महावेदनतरः ॥

दो भंते णेरइया एगंसि णेरइयावासंसि णेरइयत्ताए उ-ववण्णा तत्थ णं एगे णेरइए महाकम्मतराए चेव जाव महावे-यणतराए चेव । एगे णेरइए अप्पकम्मतराए चेव जाव अप्पवे-यणतराए चेव से कहमेयं भंते ! एवं ? गोयमा ! णेरइया दु-विहा पण्णत्ता तं जहा मायी मिच्छदिट्ठी उववण्णगा य अमायी सम्मदिट्ठी उववण्णगा य तत्थ णं जे से मायी मिच्छदिट्ठी उ-ववण्णए णेरइए से णं महाकम्मतराए चेव जाव महावेयणतराए चेव तत्थ णं जे से अमायी सम्मदिट्ठी उववण्णए णेरइए से णं अप्पकम्मतराए चेव अप्पवेयणतराए चेव दो भंते ! अ-सुरकुमारा एवं चेव । एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जं जाव वे-माणिया ॥

दो भंते ! णेरइयेत्यादि [महाकम्मतराए चेवत्ति] इह याव-त्करणात् " महाकिरियतराए चेव महासवतराए चेवत्ति " दृश्यं [illegible] व्याख्या चास्य प्राग्वत् (एगिंदियविगलिंदियवज्जंति) एकेन्द्रि-यादिवर्जनमेतेषां मायिमिथ्यादृष्टित्वेनामायिसम्यग्दृष्टित्वेन [illegible] अप्यायुश्यमानत्वादिति ।

(२८) प्रागनन्तरं नारकादिव्यत्ययेनोक्ता ते चायुष्कवशात् [illegible] इति तेषां तन्निरूपयन्नाह ॥

णेरइयाणं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पंचिं-दियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कयरं आउयं पडिसंवेदेइ ? गोयमा ! णेरइयाउयं पडिसं-वेदेइ पंचिंदियतिरिक्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ एवं मणुस्से वि णवरं मणुस्साउए से पुरओ कडे चिट्ठइ असुरकुमाराणं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता जे भविए पुढ-वीकाइएसु उववज्जित्तए पुच्छा गोयमा ! असुरकुमाराउयं पडिसंवेदेइ पुढवीकाइयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ एवं जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स तं पुरओ कडे चिट्ठइ तत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ जाव वेमाणिए णवरं पुढ-वीकाइए पुढवीकाइएसु उववज्जंति पुढवीकाइयाउयं पडिसं-वेदेइ अण्णे य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिट्ठइ एवं जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववाएयव्वो परट्ठाणे तहेव ॥ भ० १८ श० ५ उ० । ([illegible]) [illegible]

(२९) [illegible] ।

१६ [illegible] ! [illegible] गोयमा ! [illegible]

किं सम्यपाणा इत्यादि अस्य चैवं प्रयोगः । अस्यां रत्नप्रभायां त्रिंशत्सु नरकलक्षेषु किं सर्वे प्राणादय उत्पन्नपूर्वा अथोत्तरम् (असइंति) असकृदनेकशः इदं च वेलाद्यपादायपि स्यादतोऽत्यन्तबाहुल्यप्रतिपादनायाह (अदुवा) अथवा (अणंतखुत्तोत्ति) अनन्तकृत्वोऽनन्तवारान् (भ० १२ श० ३ उ०) "तएणं से महब्बले अणगारे धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए सामाइयमाइयाइं चउद्दसपुव्वाइं अहिज्जइ" (इत्यादि ब्रह्मलोके महाबलस्योपपातः महब्बल शब्दे) इह च किल चतुर्दशपूर्वधरस्य जघन्यतोऽपि लान्तके उपपात उच्यते " जावंति लंतगाओ चोद्दसपुव्वी जहन्नउववाओत्ति " यच्च इहास्य च चतुर्दशपूर्वधरस्यापि यद् ब्रह्मलोके उपपात उक्तस्तत्केनापि विस्मरणादिना प्रकारेण चतुर्दशपूर्वाणामुपरि पूर्वान्त ... तानि सम्पादयन्तीति भ० ११ श० ११ उ० । (गुणस्थानकेषूपपातो गुणट्ठाण शब्दे मार्गणास्थानकं जीवट्ठाणकादिशब्देषु)

(३०) अविराधितश्रामण्यो देवलोकेषूपपद्यते ॥

अह भंते ! असंजयभवियदव्वदेवाणं अविराहियसंजमाणं विराहियसंजमाणं अविराहियसंजमासंजमाणं विराहियसंजमासंजमाणं असण्णीणं तावसाणं कंदप्पियाणं चरगपरिव्वायगाणं किब्बिसियाणं तिरिच्छियाणं आजीवियाणं अभिओगियाणं सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं एएसिं णं देवलोएसु उववज्जमाणाणं कस्स कहिं उववाए पण्णत्ते गोयमा ! असंजयभवियदव्वदेवाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं उवरिम गेवेज्जएसु अविराहियसंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे विमाणे विराहियसंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे अविराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मे कप्पे उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे विराहियसंजमासंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोइसिएसु असण्णीणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु अवसेसा सव्वे जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वोच्छामि तावसाणं जोइसिएसु कंदप्पियाणं सोहम्मे कप्पे चरगपरिव्वायगाणं बंभलोए कप्पे किब्बिसियाणं लंतगे कप्पे तिरिच्छियाणं सहस्सारे कप्पे आजीवियाणं अच्चुए कप्पे अभिओगियाणं अच्चुए कप्पे सलिंगीणं दंसणवावण्णगाणं उवरिमगेविज्जएसु ॥

अह भंते इत्यादि व्यक्तं नवरमयमिति पदस्यार्थः (असंजयभवियदव्वदेवाणंति) इह प्रज्ञापनाटीका लिख्यते असंयता चारित्रपरिणामशून्या भव्या देवत्वयोग्या अत एव द्रव्यदेवा इति समासः ... [illegible] ... लोपम् । " कदुयवयमहव्वयाई च, ... च । देवाउये वि बंधा, ... जो जीवो " एवमादुक्तं ... [illegible] ... [illegible]

श्रमणगुणधारिणो निखिलसामाचार्यनुष्ठानयुक्ता ... [illegible]

... [illegible] ... (अविराहियसंजमाणंति) ... [illegible] ... [विराहियसंजमाणंति] ... [अविराहियसंजमासंजमाणंति] ... [illegible] ...

[illegible]

... [विराहियसंजमाणं] ... [illegible] ... [असण्णीणं] ... [illegible]

मनिवादिनम " विराहियसंजमाणं जहन्नेणं भवणवईसु उ- क्कोसेणं सोहम्मे कप्पे " इह कश्चिदाह-विराधितसंयमानामु- त्कर्षेण सौधर्मे कल्पे इति यदुक्तं तत्कथं घटते द्रौपद्यास्तु सुकुमा- लिकाभवे विराधितसंयमाया ईशानोत्पादश्रवणादित्यत्रोच्यते, तस्याः संयमविराधनोत्तरगुणविषया बकुशत्वमात्रकारिणी न मू- लगुणविराधनेति, सौधर्मोत्पादश्च विशिष्टतरसंयमविराधनायां स्यात्, यदि पुनर्विराधनमात्रमपि सौधर्मोत्पत्तिकारकं स्यात्त दा बकुशादीनामुत्तरगुणादिप्रतिसेवावतां कथमच्युतादिषूत्पत्तिः स्यात् [illegible] [असन्नीणं जहन्नेणं भ- वणवासीसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसुत्ति] इह यद्यपि चमरबलि- [illegible] महर्द्धिकाः पलिओवमम- [illegible] ति " वचनाच्च व्यन्तरा अल्पर्द्धिकास्तथाप्यत [illegible] [illegible] भवनप- [illegible] इत्युक्तम् । भ० १ श० २ उ० । उपसंपदि, " उववाओ उवसंपया " नि० चू० १ उ० ।

उववायकप्प-उपपातकल्प-पुं० पार्श्वस्थादिभिः सहासितया सं- [illegible] । पं० भा० ।

[illegible] मंडिगपडगा जुत्तो ॥
[illegible] उववायकप्पो सो ।
[illegible] पंचराणा तु ॥
[illegible] होति णायव्वो ।
[illegible] उववायविहारं ॥
[illegible] ॥ पं० भा० ।

[illegible] । पं० चू० ।

उववायगइ (ण) [illegible] ठा० १ ठा० ।

उववाय[illegible] उववाय [illegible] स० ८ [illegible] ७ उ० ।

[illegible]

[illegible]

पस्य सतो गुणैराहारपरिहारादिरूपैर्यो वास उपवासः [illegible] वृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयो न शरीरविशोषणमिति " ध० २ अधि० । आहारशरीर[illegible] दित्यागे, स० । औ० । अभक्तार्थकरणे, स्था० ३ ठा० (इह [illegible] होपवासशब्दे विधिर्वक्ष्यते) सूर्योदयमारभ्य [illegible] जनम् । उपवासः स विज्ञेयः प्रायश्चित्ते विधीयते । १ । [illegible] [illegible] पापेभ्यो, यश्च वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः । १ । " वाच० । तथा [illegible] [illegible] रक्तालीरं च कल्पते न वेति प्रश्ने [illegible] मुष्णोदकं चेति पानीयद्वयं कल्पते [illegible] भवति परं [illegible] न कल्पत इति(११६प्र०) तथैकान्तरि [illegible] [illegible] पारयति न वेति प्रश्ने एकोनत्रिंशदधिकद्विशतं [illegible] [illegible] यथा पथ कर्तुं शुद्ध्यन्ति (१२८ प्र०) तथाश्विनचैत्र[illegible] [illegible] उपवासः क्रियते स विंशतिस्थानकमध्ये [illegible] न वेति प्रश्ने आश्विनचैत्रस्वाध्यायमध्ये [illegible] [illegible] विंशतिस्थानकमध्ये [illegible] न शुद्ध्यति ([illegible] श्रीविजयसेनसूरिसत्कप्र० [illegible] णि च यथा [illegible] प्रत्याख्याने [illegible] [illegible] प्रश्ने सामान्यतः सतां [illegible] मिश्रुपवासद्वयेन भोजनचतुष्टयं भोजनद्वयं [illegible] [illegible] (३३३प्र०) तथा [illegible] [illegible] कारणे सति [illegible] प्रश्ने कारणे सति [illegible] ते कारणं विना [illegible] सं० [illegible] प्र० तथा आलोच[illegible] प्रश्नोत्तराणि यथा [illegible] [illegible] त्रिविहार[illegible] [illegible] पच्चक्खाण [illegible] १ पालिअं २ सोहिअं ३ तीरिअं ४ किट्टिअं ५ [illegible] हिअं ६ जं च न आराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं [illegible] [illegible] [illegible] पच्चक्खाणफासिअं १ पालिअं २ सोहिअं ३ तीरिअं ४ किट्टिअं [illegible] माराहिअं ६ जं च न आराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] फासिअं १ पालिअं २ सोहिअं ३ तीरिअं ४ किट्टिअं ५ [illegible] जं च न आराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं [illegible] निर्णय [illegible] १ सेन० प्र० ४ [illegible]

उववासतर-उपवासतर-न० [illegible] [illegible]

उवविंदु-उपविन्दु- [illegible] ३ वर्ग [illegible] " [illegible] "

उवविणिग्गय-उपविनिर्गत- त्रि० निरन्तरविनिर्गते, औ० ३प्र०।

उववूह (हा) -उपबृं (हो) हण- न० दर्शनादिगुणवतां प्रशंसायाम, उत्त० २८ अ० । समानधार्मिकाणां क्षमणा वैयावृत्यादिसद्गुणप्रशंसनेन तत्सद्गुणवृद्धिकरणे, प्रव० ६ द्वा० ॥

अत्रोदाहरणम् ॥

" उववूहणाए उदाहरणं जहा । रायगिहे णयरे सेणिओ राया इओ य सक्को देवरया समत्तं पसंसति । इओ य एगो देवो असद्दहंतो नयरबाहिं सेणियस्स निग्गयस्स चेल्लयरूवं काऊण अणिमिसे गिण्हति । ताहे तं निवारेति पुणरवि अण्णत्थ संजतीं गुव्विणी पुरतो ठिता ताहे अपवरगं ठविऊण जहा ण को वि जाणइ तहा सूइगिहं कारवेति जं किंचि सुतिकम्मं तं सयमेव करेइ ततो सो देवो संजइरूवं परिच्चऊण दिव्वं देवरूवं दरिसेति भणति य सेणियसुलद्धं ते जम्मजीवियस्स फलं जेण ते पवयणं पुयरिसीभत्ती भयनिसि उववूहेऊण गओ एवं उववूहेतव्वा साहम्मिया द० ३ अ० । व्य० ॥ मिथ्योपबृंहणायां क्षपणं प्रशंसोपबृंहणकरणे आचामाम्लम् । जीत० ।

उववूहण-उपबृंहण-न० अभ्युदये , " ठितिमाइणमुववूहणाइ ठिमाइपच्चोयणं चेव " इह प्राकृतत्वेन निरनुस्वारः पाठः । तत्रोपबृंहणं तस्यानुमोदनं कार्यं यथा धन्यस्त्वं धर्माधिकारी इत्यादि । पंचा० २ विव० । प्रशंसायाम्, " उववूहणात्ति वा पसंसंति वा सद्धाजणणंति वा सलाघणंति वा एगट्ठा " नि० चू० १ उ० (एतद्द्वारवक्तव्यता उववूहणविणय शब्दे)

उववूहण (णा) विणय-उपबृंहणविनय-पुं० उपबृंहण नाम समानसाधर्मिकाणां क्षपणवैयावृत्यादिसद्गुणप्रशंसनेन तद्वृद्धिकरणं स एव विनयः । दर्शनाचारविनये, व्य० १ उ० । इदाणिं उववूहणत्ति दारं उववूहणत्ति वा पसंसंति वा सद्धाजणणंति वा सलाघणंति वा एगट्ठा ॥

खमणे वेयावच्चे, विणए सज्झायमादिसंजुत्तं ।

जो तं पसंसए य, स होति उववूहणाविणओ ॥५७॥

(खमणेत्ति) चउत्थं छट्ठं अट्ठमं दसमं दुवालसमं अद्धमासखमणं मास दुमास तिमास चउमास पंचमास छम्मासा सव्वंपि इत्तरं आवकहियं वा [वेयावच्चेत्ति] आयरियवेयावच्चे उवज्झायवेयावच्चे तवस्सिवेयावच्चे गिलाणवेयावच्चे कुलगणवेयावच्चे संघपाउग्ग अणुट्ठसेहे वेयावच्चे दसमं पयारं पुरिसाणं कमेणं वेयावच्चं करेति । क्षमणादिना अध्यात्मना पीढफलगसेज्जा संथारगओ सह भेसज्जेण य [विणएत्ति] नाणविणओ दंसणविणओ चरित्तविणओ मणविणओ वयणविणओ कायविणओ उवयारियविणओ य । एतो विणओ स विच्छरो भाणियव्वो । जहा दसवेयालिए [सज्झाएत्ति] वायणा पुच्छणा परियट्टणा अणुपेहा धम्मकहा य पंचविहो सज्झाओ । आदिग्गहणेण जे अण्णे तवभेयाओ मोयरिया ते घिप्पंति तहा खमाइओ य गुणा जुत्ताणि एतेहिं जहाविहिएहिं गुणेहिं उववेयाजुत्ता भवंति जो एते अविहिडिमरूवो साहू तेण्ण ते सरीरं समव्वाद गुणोववेयस्स गहणं पसंसणे श्लाघणमित्यर्थ [पसंसति] पसंसाए णिद्देसो होइ भवंति उववूहणाविणओ त्ति उववूहण विणओ कम्मावणयणकारणमित्यर्थः । उववूहणत्ति दारं गयं ॥ नि० चू० १ उ० ।

उववूहणिया-उपबृंहणीया- स्त्री० उपबृंहणीति उपबृंहणीया उपबृंहणकार्यांम, नि० चू० ८ उ० (एतद्वक्तव्यता रायपिंड शब्दे)

उववूहणियापट्टय-उपबृंहणीयापट्टक- पुं० अजनो गाहः उपयोज्ये पट्टके, अजंगमस्स रक्खो उववूहणियापट्टओत्ति वुत्तं भवति । नि० चू० १ उ० ।

उववूहिय-उपबृंहित-न० संमूर्च्छिते, अनुमते, आव० ३ अ० ।

उववेय-उपेत-त्रि० उप-अप-इत् । इत्येतस्य स्थाने निक्षिप्तत्वादुपवेतं भवतीति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । [illegible] दकारलोपः । औ० । पृषोदरादय इत्यकारलोपः । रा० ।

उपेत- त्रि० उप इत प्राकृतत्वात् वर्णागम स्था० ६ ठा० । नि० चू० । युक्ते, स० । "पुक्खलसंवट्टएण चरयमंडलं" नि० चू० १ उ० 'परमहत्थिरोयणं' रा० । आ० म० प्र० । औ० । नि० चू० । प्रज्ञा० । " सरिसहायणकवगुणोववेयाणं " रा० ।

उपवेद- पुं० उपमितः वेदेन, वेदसदृशे आयुर्वेदादौ, वाच० ।

उववेसण-उपवेशन- न० उप-विश भावे ल्युट् । आसने, निवेशने, स्थापने च । वाच० । अधिकरणे ल्युट् । आसने, [illegible] रंगादिनि कार्यविशेषविहरणं । बृ० ३ उ० ।

उवव्वय-उपव्रत-न० नियमे, स्था० । नियमाणु । अवोडीए पुण्णपुण्ण,पौषधमाहारकारणम् । अप्रमादस्थं । स्था० ८ ठा० ।

उवसंकमंत-उपसंक्रामत्- त्रि० सामीप्येन गच्छति, सू० ५ अ० । भिक्षार्थं पानाय वा गच्छति, आचा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

उवसंकमित्ता-उपसंक्रम्य- अव्य० । उप सम क्रम् । [illegible] स्यर्थे,"समणं भगवं महावीरं उवसंकमित्ति वदमाणं [illegible]" कप्पा० ३ ठा० । उपसंकमित्ता आरं वारं [illegible]

उवसंकमिउं-उपसंक्रमितुम्- अव्य० उप सम क्रम तुम् । समीपे गन्तुमित्यर्थे, आचा० २ श्रु० । [illegible] " [illegible] [illegible] " आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

उवसंखा-उपसंख्या- स्त्री० उप सम् ख्या [illegible] सम्यग्यथावस्थितार्थपरिज्ञाने, " [illegible] [illegible] " सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उवसंत-उपशान्त-पुं० उप शम क्त । [illegible] , सूत्र० २ श्रु० २ अ० । क्रोधादिकषायरहिते, [illegible] सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । क्रोधादिप्रमादरहिते, प्रश्न० १ द्वा० । [illegible] वर्गेषु (पं० व०) शब्दादावादिविकाररहिते, पा० १ वर्ग० । औ० । [illegible] ([illegible] श्रु० १ अ० ४ उ०) उपशमपुंश्च, स० १ स० १ [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] स्थाने, विशे० । आ० । [illegible] उपशान्तमोहगुणस्थानके, पं० सं० । [illegible] [illegible] प्रश्न० ७ द्वा० । [illegible] कर्म० ४ कर्म० ।

उवसंतकसायछउमत्थवीयरागदंसणा-उपशान्तकषायछद्मस्थवीतरागदर्शन- पुं० [illegible]

[illegible]

प्रतिपादितम् "विराहियसंजमाणं जहन्नेणं भवणवईसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे" इह कश्चिदाह-विराधितसंयमानामुत्कर्षेण सौधर्मे कल्पे इति यदुक्तं तत्कथं घटते द्रौपद्यास्तु सुकुमालिकाभवे विराधितसंयमाया ईशानोत्पादश्रवणादित्यत्रोच्यते, तस्याः संयमविराधना [illegible] बकुशत्वमात्रकारिणी न मूलगुणविराधनेति, सौधर्मोत्पादश्च विशिष्टतरसंयमविराधनायां स्यात्, यदि पुनर्विराधनमात्रमपि सौधर्मोत्पत्तिकारकं स्यात्तदा बकुशादीनामुत्तरगुणादिप्रतिसेवावतां कथमच्युतादिपूत्पत्तिः [illegible] [असमीलं जहन्नेणं भवणवईसु उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे] इह यद्यपि चमरबलिसारमब्भहियमित्यादिवचनादसुरादयो महर्द्धिकाः पलिओवममुक्कोसं ठिइत्ति [illegible] [illegible] तत्र भवनवासिनां [illegible] भ० १ श० २ उ० । उववाइयवे. "उववाओ उववज्जणं" नि० चू० ५ उ० ।

उववायगंध-उपपातगन्ध-पुं० [illegible] सहाभिव्यक्तिर्यत्रासौ [illegible] । पं० भा० ।

उववायकालमज्जणा, [illegible] नरकसंजो तु ।
[illegible] [illegible]-इस संविग्गमइया जुत्ते ॥
[illegible] [illegible], उववायलम्भो मो ।
[illegible] [illegible], [illegible] य पलउणा तु ॥
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] होति पावन्तो ।
[illegible], [illegible] उवगविहारं ॥
[illegible] उववायवन्तो ॥ पं० भा० ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पं० चू० ।

उववायसहि (न्) उपपातसहि (न्)-पुं० [illegible] [illegible] सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उववायवत्-[illegible]-त्रि० उपपातवत् [illegible] उपपातस्य या गतिः । [illegible] [illegible] उपपातदर्शनमनु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] उपपातदर्शनः [illegible] [illegible] [illegible] विहायोगतिमनु [illegible] । आ० म० द्वि० ७ अ० ।

[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

यस्य सतो गुणैराहारपरिहारादिरूपैर्वास उपवासः [illegible] घृतस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः सह । उपवास [illegible] न शरीरविशोषणमिति " ध० २ अधि० । आहारादिपरित्यागे, सं० । औ० । अभक्तार्थकरणे, स्था० ३ ठा० ([illegible] होपवासशब्दे विधिर्वक्ष्यते) तपनोऽयमारभ्य [illegible] जनम् । उपवासः स विज्ञेयः प्रायश्चित्ते विधीयते ॥ १ ॥ [illegible] [illegible] पापेभ्यो, यश्च वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ॥ १ ॥ " वाच० । तथा [illegible] [illegible] रक्तानीरं च कल्पते न वेति प्रश्ने [illegible] मुष्णोदकं चेति पानीयद्वयं कल्पते तच्च [illegible] भवति परं श्राद्धानां न कल्पत इति, (११ प्र०) [illegible] [illegible] पर शक्यमाणे [illegible] मुञ्चति न वेति प्रश्ने एकोनविंशदधिकविंशति [illegible] स्तदा पश्चादेव कर्तुं शुध्यन्ति (१२८ प्र०) [illegible] यमध्ये उपवासः क्रियते स विंशतिस्थानकमध्ये [illegible] न वेति प्रश्ने आश्विनचैत्रस्वाध्यायमध्ये [illegible] [illegible] विंशतिस्थानकमध्ये प्रवेष्टुं न शुध्यन्ति ([illegible] श्रीविजयसेनसूरिसत्क प्र० [illegible] [illegible] [illegible] प्रत्याख्याने [illegible] [illegible] जनमिति प्रश्ने सामान्यतः सता [illegible] [illegible] [illegible] भोजनचतुष्टयं भोजनद्वये [illegible] [illegible] कारापनपूर्वकं कार्यत इति (२७७ प्र०) [illegible] [illegible] कारणे सति मिश्रस्य निधी [illegible] प्रश्ने कारणे सति मिश्रस्य निधी [illegible] ते कारणं विना तु [illegible] [illegible] सेन० प्र० [illegible] प्र० । तथा आलोचनासंबद्धप्रश्नोत्तराणि यथा [illegible] [illegible] प्रत्याख्यानं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] १ पाउसिउं २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] १ सेन० प्र० ४ [illegible]

उववासतवा-उपवासतपा-[illegible] [illegible] प्रथम [illegible] उपवास. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

उवहि-उपधि-त्रि० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

...गताः प्रतीच्छागतास्तानपि मृते एव मम स्थाने विज्ञायेत म-
...वितस्य संप्रति वैनयिकादिक कर्त्तव्यमित्यर्थः। अत्रैवाऽर्थे दृष्टा-
...न्तमाह ।

जह राया व कुमारं, रज्जे ठावेउमिच्छए जं तु ।
नगजोहे वेतितिगं, सेवह तुब्भे कुमारं ति ॥
अह पं अनीमहल्लो, तेसिं वित्ती उ तेण दावेइ ।
सो पुण परिच्छिऊणं, इमेण विहिणा उ ठावेइ ॥

यथा राजा यं कुमारं राज्ये स्थापयितुमिच्छति तं प्रति भटान् योधांश्च मृते मांप्रतमयं महान् ततो यूयं सेवध्वममुकं कुमार-मिति एवं मानुष्ट्या तेषां वृत्तिस्तेन कुमारेण दापयति येन ते तदनुरक्ता जायन्ते स पुनः कुमारोऽनेन वक्ष्यमाणेन विधिना परीक्ष्य राज्ये स्थाप्यते। तमेव विधिमाह ।

परमन्न भुंजसुणगा, छड्डणदंडेण वारणं बितिए ।
भुंजइ देइ य तइओ. तस्स उ दाणं न इयरेसिं ॥

राजा बहूनां कुमाराणां मध्ये कतरं कुमारं युवराजं स्थापयामीति विचिन्तयन् परीक्षानिमित्तं तान् सर्वान् कुमारान् शब्दापयित्वा तेषां पृथक् पृथक् स्थाले परमान्नं पायसं परिवेषयति परिवेष्य गृह्णापयद्धान् शुनकान् व्याघ्रकल्पान् कुमारान् प्रति मोचयति ते च शुनका येन कुमारसमीपमागतास्तत्रैको राजपुत्रः शुनकत्रयेन पायसं परित्यज्य पलायितः द्वितीयो राजपुत्रो दण्डेन तेषां शुनकानां वारणं करोति स्वयं च न च किमपि तेभ्यो ददाति तृतीयः पुनः स्वयं भुङ्क्ते शुनकेभ्योऽपि च स्वस्थालात् परस्थालाच ददाति तस्य तृतीयस्य राजपुत्रस्य राज्यदानं नेतरयोर्द्वयोः। किं कारणमिति चेदत आह ।

परबलपेल्लिओ नासति, बितिओ दाणं न देइ उ भडाणं ।
न वि जुज्जंते ते उ, एए दोवी अणरिहाओ ॥

प्रथमो यदा परबलमागच्छति तदा तेन परबलेन प्रेरितः सन् राज्यमपहाय नश्यति। द्वितीयो न भटानां सुभटानां किमपि ददाति न च ते भटा दानमृते परबले समागते युध्यन्ते ततः समर्थस्यापि परबलेन प्रेरणमतः एतौ द्वावपि राज्यस्यानर्हौ ॥

तइओ रक्खइ कोसं, देइ य भिञाण ते य जुज्झंति ।
पालेयव्वे अरिहा, रज्जंतो तस्स तं दिन्नं ॥

तृतीयः पुनः कुमारः कोशं भाण्डागारं रक्षति भृत्यानां सुभटानां ददाति ततस्ते भृत्याः परबले समागते युध्यन्ते ततः परानीकं पराभवन्त्यरगच्छति तदपगमे च स्वराज्यस्याभ्यमतः स पालयितव्ये राज्ये अर्ह इति तद्राज्यं राज्ञा तस्य दत्तं यथा भो योधाः एष युवराजो युष्माभिरेव सामेवनीयः ॥

अजिसिक्खो महाणं, अणुजाणे भडादिअदिपदाणं च ।
थीरुम्मि य आयरिए, गच्छे वि तयाणुरूवं तु ॥

एवं तस्मिन् युवराजे स्थापिते यदा राजा कालगतो भवति तदा ते भटप्रभृतयस्तं युवराजं राजानमभिषिञ्चन्ति अभिषिच्य ते स्वस्ति तस्मिन्नेयका उपस्थाप्य स्वं स्वमायोगस्थानं निवेदयन्ति ततः सोऽभिषिक्तो नवको राजा यत् यस्य पूर्वमायोगस्थानं तत्तस्य अनुजानाति अधिकं च तेषां भटादीनां दानं द्विपदादिदानं ददाति। एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः। शिष्यानुते शरीरं पृथगुत्ते मृत इत्यर्थः। आचार्ये गच्छेऽपि तदनुरूपं तृतीयराजपुत्रकल्पं गुरुमाचार्यं स्थापयन्ति। इयमत्र भावना। आचार्येण उच्च-पदादिषु शिष्याः परीक्षणीयाः। तत्र योऽग्रासिको भीरुः स राजप्रद्वेषादिषु समुत्पन्नेषु गणमपहाय नश्यतीति प्रथमकुमार इव गुरुपदस्यानर्हः। यः पुनरदाता सोऽदायकत्वेन संग्रहोपग्रही न करिष्यतीत्ययोग्यः। यस्त्वनीकतया शुनकस्थानीयानन्यतीर्थिकान्धारयति दायकत्वेन च संग्रहोपग्रही करोति स योग्य इति गणधरपदे स्थापयितव्यः। तस्मिंश्च स्थापिते कालेन शिष्यभूते आचार्ये साधवः इत्यप्राञ्जलयस्तमुपतिष्ठन्ते उपस्थाय च यो यस्य पूर्वं नियोग आसीत् स तं तस्मै नवकाचार्याय कथयति। एतदेवाह ।

दुविहेणं संगहेणं, दव्वे संगिण्हए महाभागो ।
तो विठावेंति ते वि, ते चेव य आणवं अम्हं ॥

सोऽभिनवस्थापितो महाभागो गच्छं द्विविधेन संग्रहेण द्रव्यसंग्रहेण भावसंग्रहेण च तत्र द्रव्यसंग्रहेण वस्त्रपात्रादिना भावसंग्रहेण ज्ञानादिना संगृह्णाति एवं संगृह्णति तस्मिन् ततस्तेऽपि साधवः एतमाञ्जलयस्तं विज्ञपयन्ति यथा मध्ये वयं तत्स्थाने नियुक्तास्तथा त्वमस्माकं प्रयच्छेदिति। अथ किं किं तेषां स्थानमिति तन्निरूपणार्थमाह ।

उवगरणवालवुड्ढा, खमगगिलाणे य धम्मकहिवादि ।
गुरुचिंतवायणा पे-सणेसु किंतिकम्मकरणा य ॥

एको ब्रूते अहम् (उपकरणेति) उपकरणोत्पादकः अपरोऽहं बालवृद्धानां वैयावृत्यकरः अन्योऽहं क्षपकानां वैयावृत्यकरः। अपरो धर्मकथकः धर्म-ज्ञो ब्रूते वादी अन्यो वादी परवादिमथने निपुणः (गुरु-चिंतेति) अपरो ब्रूते अहं गुरोर्वचनपालने निपुणः (वाय-णेति) अपरोऽहं वाचनाचार्ये निपुणः। अन्योऽहं प्रेषणेषु नि-पुण इति। ततः अपरो ब्रूते अहं कृतिकर्मकरणे विधायकः ।

एएसु ठाणेसु, जो जहिं जगुणसो अहरिसो वि ।
ठविओ वि य न विमोयए, स ठाविजइ तत्थ गुरुणा ॥

एतेषु खलु उपकरणादिषु [illegible] गणधरपदे समुपस्थापितोऽपि [illegible] स्थापितोऽन्येषु स्थानेषु न विदधाति [illegible] भूत एतेषु स्थानेषु परान् नाचार्यो [illegible] यथा 'मायाणामर्षीणदियम' इत्यादिवद् [illegible]

एवं ठितो ठवेइ, अप्पणा इयरा तो वि तो णवो ।
अठितो न ठवेइ परं, न य से ठविर्यं ठिई होइ ॥

एवं पूर्वगणधरपदे व्यवस्थापित [illegible] स्वयं आत्मनः परस्य चैतेषु स्थापयति [illegible] यः पुनः पूर्वमेतेषु स्थानेषु स्थित [illegible] न स्थापयति स्वयं [illegible] शब्दादिनि वेदयते [illegible] तिष्ठति यथा [illegible] वैयावृत्यकरान् [illegible] वैयावृत्यकरममर्षयन् [illegible] कदाचित् वैयावृत्यं [illegible] अनन्तो पूर्वं वि पूर्व [illegible] इति दृष्टान्तं मन्यते ।

पउमसरपालदाई, तदिदं [illegible] ।
नेई वि सो [illegible], [illegible] य [illegible]

[illegible]

मंजम महंत सत्थे, निरन्तरासि दय ३ १ २॥

निन्नगी परिरएन च, आहरंगासिवे ३ १ ॥

[illegible]

अथ मार्गाणांधाये त्रिस्थानानि आह ।

[illegible]

व्यक्तस्य सहायानां च लाभ इत्यर्थः । स सर्वः पूर्वस्याचार्यस्य भवति स च तावद्यावत्तत्र न निक्षिप्यते ।

निक्खित्तनियत्ताणं, खेत्ते लाभो य होति वापंतो ।
तेसि वि य जा न नीतो, लाभो सोवी पवायंतो ॥

तमव्यक्तं तत्र निक्षिप्तं कृत्वा ये निवृत्ताः सहायास्तेषां क्षेत्रस्य पञ्चगव्यूतप्रमाणस्यान्तर्मध्ये यो लाभो भवति स वाचयस्याभवति तत्क्षेत्रे तस्य लाभस्य भावात् तस्यापि च निक्षिप्तस्य यावन्न निर्गच्छति तावत्कश्चनापि लाभः सोऽपि प्रवाचयति भवति । संप्रति यस्तत्र क्षेत्रस्थितः सन् गणं निक्षिप्योपसंपन्नस्तस्य यत्सर्वं न भणितं तदिदानीं सिंहावलोकन्यायेनाह ।

अहवा आयरिओ वि, निवखेत्तगणागतो उ आउत्थे ।
वप्पंतो देइ लाभं, जं खेत्तातो न ईसो त्ति ॥

अथवेति प्रकारान्तरे तच्च प्रकारान्तरमिदं पूर्वं शिष्यस्य व्यक्तस्याव्यक्तस्य चोक्तमिदानीमाचार्यस्य तत्क्षेत्रगतस्योच्यते आचार्योऽपि कश्चित् गीतार्थे शिष्ये निक्षिप्तगणो भूत्वा तत्रागतस्तत्रोपसंपन्नः सन् यत्स्वयं लभते तमात्मोत्थं लाभं वाचयति । तथा अथ तेन गणः स्वशिष्ये निक्षिप्तस्ततः स क्षेत्रस्वामिचुरे येति कुतस्तस्यात्मसमुत्थो लाभस्तत आह । यत् यस्मात्स क्षेत्रिकः क्षेत्रस्य प्रभुरासीत्तस्माच्छक्यते वक्तुं तस्मिन् क्षेत्रे आत्मसमुत्थस्य लाभस्य न ईशः प्रभुरिति तदेवमुक्तो विधिः संयतानाम् ।

अधुना संयतीनां विधिमतिदेशत आह ॥

आरेण सुत्ता सरमाणगन्ते, जा पिंडसुत्तं इणमंतिमन्तं ।
एमेव वच्चो खलु संजतीणं, वोच्छिन्नमीसेसु अयं विसेसो ॥

सरमाणकान् "आयरियउवज्झाए सरमाणे" इत्येवं रूपात्सूत्रादारभ्य यावदिदमन्तिमं पिण्डसूत्रमेतेषु सूत्रेषु यथा संयतानां विधिरुक्तः एवमेव खलु संयतीनामपि गीतार्थपरिगृहीतानां वाच्यः । केवलं व्यवच्छिन्ने मिश्रे चाऽयं वक्ष्यमाणो विशेषस्तमेवाह ।

वोच्छिन्ने उ उवरए, गुरुम्मि गीयाए उग्गहो तासिं ।
दोण्ह बहूणं च पिहप, कुलिच्चमन्नं जयंति धारे ॥

व्यवच्छिन्नो नाम तासां गुरुरुपरतः कालं गत इत्यर्थः तस्मिन् गुरावुपरते यदि (कुलिच्चमन्नंति) कुलसत्कमन्यमाचार्यमभिधारयन्ति ततस्तासां द्वयोर्बहूनां वा पिण्डकेन समुदायेन स्थितानां गीतार्थानां संयतीनां पिण्डकेन व्यवस्थितानामपि साधवग्रहः ।

मीसो उभयगणाव-च्छेओ तत्य समणीण जो लाभो ।
सो खलु गणिणो नियमा, पुव्वट्ठिया जाव तत्थ थे ॥

मिश्रो नाम उभयगणावच्छेदकस्तत्र उभयगणावच्छेदके सति यः श्रमणीनां संयतीनां लाभः स खलु नियमात् ये पूर्वस्थितास्तत्र गणिनो यावद् द्वयेन गच्छन्ति तावत्तस्य गणिनो वेदितव्यः सोऽप्येष्वाचार्येष्वागतेषु तेषामिति तदेव कल्येति चारम् ।

संप्रति कियन्तं कालमवग्रह इति प्रागस्याख्यानार्थमाह ।

केपति काल उग्गहो, तिविहो उउवड्डवासवुड्ढे य ॥
मासचउमासवासे, गेलण्णे सोलहुणोसा ॥

कियन्तं कालमवग्रह इति शिष्येण प्रश्ने कृते सूरिराह । त्रिविधो भवति अवग्रहस्तद्यथा ऋतुबद्धे वर्षाकाले वृद्धवासे च । तत्र ऋतुबद्धे काले मासेन वर्षे मासमवग्रहो वर्षे वर्षावासे चतुरो मासान् [illegible] वोढव्या [illegible] तु पोरुष वर्षाणीत्याहुः । व्य० ४ उ० । (अत्र वृद्धावासमधिकृत्य यद्वक्तव्यं तद् वुड्ढावासशब्दे वक्ष्यते) [पार्श्वस्थविहारमेतिमां प्रतिपद्य पुनरुपसंपद्येतेति पासत्थशब्दे वक्ष्यामि] अन्यान्यपि किञ्चिद् वक्ष्यामि तत्र ।

(६) पार्श्वस्थादिविहारप्रतिमामुपसंपद्य विहारे विधिमाह ॥

(सूत्रम्) भिक्खू अ गणाओ अवक्कम्म परपासंडपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरिज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चं पि तमेव उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए नत्थि णं तस्स तप्पत्तियं केइ छेदे वा परिहारे वा नन्नत्थ एगाए आलोयणाए । २१ ।

अथास्य सूत्रस्य कः संबन्ध इत्यत आह ।

दोसेण अवक्कंता, सव्वेणं चेव भावलिंगाओ ।
इति समुदिया उ सुत्ता, इणमन्ने देवतो वि गतो ॥

द्रव्यलिङ्गमधिकृत्य देशतोऽपक्रान्ता भावलिङ्गतो भावलिङ्गमधिकृत्य सर्वेण सर्वात्मना ऽपक्रान्ताः पार्श्वस्थादय इति । एवमर्थान्यनन्तरसूत्राणि समुदितानि सम्यक्कल्पिताद्दिशानि इदानीमधिकृतमन्यत्सूत्रं द्रव्यलिङ्गेन विगते वियुक्ते द्रव्यलिङ्गादिपुनर्विगतमिति भावः । अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । भिक्षुरनुवृत्तशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । स किमपि सर्पूर्वेणेति रागदेषादिना कारणेन गणादपक्रम्य निर्गत्य परपाषण्डप्रतिमां पाषण्डलिङ्गमुपसंपद्य विहरेत् विहृत्य च कारणे समाप्ते द्वितीयमपि वारं तमेव गणमुपसंपद्य विहर्तुं मिच्छेत् तस्य तत्प्रत्ययमात्रस्य नास्ति कश्चिच्छेदो वा परिहारो वा । [illegible] अन्यदपि प्रायश्चित्तं न विमच्यति । [illegible] प्रतिपत्तावपि [illegible] न [illegible] नान्यत्र एकया आलोचनया. अन्यत्र [illegible] मार्जनाभ्यामन्यत्र सर्वे [illegible] एकया [illegible] गुरुरुपा पुनर्भवदेवेति भाव । एष सूत्रार्थः ।

अधुना निर्युक्तिविस्तरः ।

कंदप्पे परलिंगे, मूलं गुरगा य [illegible] ।
सुत्तं तु [illegible], [illegible] वा ॥

यदि कन्दर्पे [illegible] लिङ्गं करोति [illegible] मूलम् । अथ [illegible] गुरवः । इत्यादिसूत्रार्थः । [illegible] । ननु [illegible] रनुपपत्तिः । [illegible] हि [illegible] प्रायश्चित्ताभावात् । निर्युक्तिः [illegible] दोषोऽनिमयापत्तिकारणात् । निर्युक्तिः हि [illegible] प्रायश्चित्तमुक्तं सूत्रे पुनः [illegible] न लभ्यते [illegible] । [illegible] विकल्पार्थोऽनुक्तसमुच्चयार्थश्च [illegible] कथने सहसा [illegible] ([illegible]) [illegible] समुपस्थिते [illegible] लिङ्गतः [illegible] । [illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥

इह पूर्वार्द्धोत्तरार्द्धपादानां यथासंख्येन योजना सैवं यदि कन्धर्पतो पत्रं गृहस्थ इव स्कन्धे करोति तदा तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासो (दुवारेत्ति) शंपुच्छिकं करोति तदाऽपि लघुको मासः । संयतीप्रावरणकरणे चत्वारो लघुमासाः । गच्छादिपरलिङ्गकरणे चत्वारो गुरुका (अरू संघित्ति) स्कन्धे दिगम्बरवद्यदि पत्रस्य करोति तदापि चत्वारो गुरुकाः (पट्टेत्ति) यदि गृहस्थ इव कटिपट्टकं बध्नाति तदापि चत्वारो गुरुकाः (लिङ्गदुवे इति) लिङ्गद्विकं गृहिलिङ्गं परपाखण्डिलिङ्गं च तस्मिन् गृहिलिङ्गे परपाखण्डिलिङ्गे च कन्दर्पतः परिगृह्यमाणे प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मूलम् । संप्रति " कालक्खेवो य गमणं वा " इत्येतद्व्याख्यानार्थमाह ।

असिवादिकारणेहिं, रायदुट्ठे व होज्ज परलिंगं ।
कालक्खेवनिमित्तं, पण्णवणट्ठा व गमणट्ठा ॥

अशिवं देवताकृत उपद्रवः आदिशब्दादवमौदर्यादिपरिग्रहः तेषु अशिवादिकारणेषु गाथायां तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्तथा द्वेषणं द्विष्टं राज्ञो द्विष्टं राजद्विष्टं राजद्वेष इत्यर्थः । तस्मिन्वा सति परलिङ्गं ग्राह्यं भवति । किमर्थमिति चेदत आह । कालेत्यादि । यावत्सार्थो न लभ्यते तावत्स खलु परलिङ्गग्रहणेन कालक्षेपः क्रियतामित्येवं कालक्षेपनिमित्तमथवा न शक्यः खलु सहसा विषयः परित्यक्तुमिति यावद्राज्ञः प्रज्ञापना क्रियते तावद् गृह्यतां परलिङ्गमिति प्रज्ञापनार्थं यदि अशिवादिकारणेषु समुपस्थितेष्वनार्यदेशमध्ये गमनमुपजातं तच्चानार्यदेशमध्ये गमनं न परलिङ्गग्रहणमृते शक्यते कर्तुमिति गमनार्थं वा परलिङ्गग्रहणम् । अथ कस्य परलिङ्गं ग्राह्यमित्याशङ्क्य भिक्खुगादि इत्येतद्व्याख्यानयति ।

जं जस्स अच्चियं तस्स, पूयणिज्जं तमस्सिया लिंगं ।
खीरादिलद्धिजुत्ता, गमंति तं उवसामत्था ॥

यत् भिक्षुकादिगतं लिङ्गं यस्य राज्ञोऽर्चितं भावे क्तप्रत्ययो मान्य इत्यर्थः । तथाऽर्चितमपि नावश्यं कस्याप्यनतिक्रमणीयं भवति । ततोऽनतिक्रमणीयताप्रतिपादनार्थमाह तस्य राज्ञो यत्पूजनीयमनतिक्रमणीयं तल्लिङ्गमाश्रितास्तल्लिङ्गं प्रतिपन्नाः उपशामकाः परलिङ्गग्रहणेनाच्छादितस्वस्वरूपाः तं राजानं गमयन्ति । कीदृशा उपशामयन्तीत्यत आह । क्षीरादिलब्धियुक्ताः क्षीराश्रवलब्धिसंपन्नाः आदिशब्दाद्विद्यामन्त्रयोगादिवशीकरणकुशलतायाः परिग्रहः ॥

कज्जासु सव्वासु सवित्थरासु, आगाढपओसु य संथवेसु ।
जो जत्थ सत्तो तमणुं पविस्से, अव्वाहओ तस्स स एव पंथो ॥

कला द्वासप्ततिसंख्या लोकप्रसिद्धास्तासु कलासु सर्वास्वपि सविस्तरासु आगाढप्रद्वेषेषु वाऽत्यन्तदुर्भेदप्रद्वेषेषु परिचयेषु सत्सु यो राजा यत्र कलादिविशेषे सक्त आसक्तो भवति । किमुक्तं भवति तस्य राज्ञो यस्मिन् कलादिविशेषे अत्यन्तमभिष्वङ्गो भवति तमनुप्रवेशयेयुस्तं सम्यग् ज्ञात्वा राज्ञः पुरतः प्रवेदयेयुः प्रवेद्य च राजानमुपशमयन्ति । यत एव तस्य राज्ञ उपशमने अव्याहतः स्वपराविरोधी पन्था मार्ग उपाय इत्यर्थः । तत्र यदीत्थमुपशान्तो भवति तदा समीचीनमथ नोपशान्तस्ततः एव कलादिविशेषं तावद्रञ्जयन्ति यावत्सार्थो लभ्यते । सार्थे च लब्धे निर्गच्छन्ति । तथा चाह ।

अणुवसमंते निग्गमो, लिंगविवेगेण होइ आगाढे ।
देसंतरसंकमणं, निवदुट्ठमादी कुलिंगेण ॥

अनुपशमयति राज्ञि उपशमं कुर्वति निर्गमो भवति । कथमित्याह । लिङ्गविवेकेन लिङ्गपरित्यागेन गृहस्थलिङ्गेनेत्यर्थः । अथ तथापि न मुञ्चति गाढकोपावेशात् (आगाढेत्ति) अत्यन्तप्रकोपनो गाढमभोक्ष्ये भिक्षुकादिलिङ्गेन देशान्तरसंक्रमणं कर्त्तव्यम् । अशिवादौ वा कारणे समुपस्थिते देशान्तरगमनं किं कर्त्तव्यम् ।

तत्र येन यथा गन्तव्यं स कीदृश इत्याह ।

आयरिया संकमणे, परिहरंति दिट्ठम्मि जा य पडिवत्ती ।
असतीए पविसणं, गुणियम्मि गिहयम्मि जा जयणा ॥

कार्येण देशेन संक्रमणं तस्मिन्स्वलिङ्गेन गन्तव्यमिति वाक्यशेषः आर्यसंक्रमग्रहणतो भङ्गचतुष्टयं सूचितं तद्यथा आर्यदेशे आर्यदेशमध्येन गमनमित्येको भङ्गः । आर्यदेशे अनार्यदेशमध्येनेति द्वितीयः । अनार्यदेशे आर्यदेशमध्येनेति तृतीयः । अनार्यदेशे अनार्यदेशमध्येनेति चतुर्थः । तत्र प्रथमभङ्गे अर्द्धषड्विंशतिजनपदमध्ये, द्वितीयभङ्गे देशे मालवनामकस्लेच्छदेशमध्येन, तृतीयभङ्गे यथा कुरुकविषये अनार्यविषये आर्यविषयमध्येन, चतुर्थभङ्गे पारसीकदेशे अनार्यदेशमध्येन । इह प्रथमभङ्गे अशिवादिकारणोपस्थितौ स्वलिङ्गेन गन्तव्यम् । द्वितीयतृतीयचतुर्थभङ्गे तु परलिङ्गेन । तत्र राज्ञि प्रद्विष्टे अशिवादिकारणे वा भिक्षुकादिलिङ्गेन गच्छन् उद्गमादीन् दोषान् तेषां च लिङ्गानामाश्रयस्थानानि परिहरति । तथा गच्छन् यदि केनापि क्वापि ग्रामनगरादौ संप्रवेशादि दृष्टे सति तेन या काचनाभिक्षुतालिङ्गानुशासनप्रतिपत्तिसामाचारी सा कर्त्तव्या । किमुक्तं भवति । तत्सामाचार्यां वर्तितव्यमिति । अथ तदाश्रयस्थानपरिहारे न समुदानं लभ्यते ततोऽसति अविद्यमाने समुदाने प्रवेशनं तदाश्रयस्थानप्रवेशनं कर्त्तव्यम् । अथ यदि तेषां प्रत्ययोत्पादनार्थं बुद्धप्रतिमा स्तूपानि वा वन्दनीयानि भवन्ति तदा जिनप्रतिमां मनसि संप्रधार्य वन्दितव्यानि । भिक्षायां च स्वयं गन्तव्यम् । अथ भिक्षा न लभ्यते ततो भिक्षुकैः सह भोक्तव्यम् । तत्र यदि पुद्गलं कन्दादिकं वा पतति तदा शरीरस्येदं ममानुपकारकं वैद्येन निवारितमिति प्रतिषेधयेत् । अथ कथमपि अनाभोगतस्तत्प्रत्ययतो वा गृहीतं भवेत् तदा तस्मिन् गृहीते या यतना सा कर्त्तव्या । किमुक्तं भवति । अल्पसागारिकं कथमप्यपसार्य विधिना परिष्ठापयेत् । एष गाथासंक्षेपार्थः ।

सांप्रतमेनामेव गाथां विवृणोति ।

आयरियदेसायरिय-लिंगसंकमे त्थ होइ चउभंगो ।
बितियचरमेसु अन्नं, असिवादिमतो करे अन्नं ॥

अशिवादिषु कारणेषु समुपस्थितेषु आर्यदेशे आर्यदेशमध्येन लिङ्गेन संक्रमो भवति । यन्मध्ये च यत्र च गन्तव्यं तयोरुभयोरपि देशयोरार्यत्वात् । अत्र च प्राक्तनप्रकारेण चतुर्भङ्गी । गाथायां पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् । तत्र द्वितीयतृतीयचरमेषु भङ्गेष्वशिवादिगतः सन् अन्यतः गृहस्थलिङ्गं यदि वा यस्य देशस्य मध्येन यत्र वा देशे गन्तव्यं तत्र येऽतिप्रसिद्धा भिक्षुकादयस्तल्लिङ्गं करोति ।

संप्रति परिहरतीति यदुक्तं तद्व्याख्यानयति ।

परिहरइ उग्गमादी-विहारठाणे य तेसि लिंगीणं ।
अपुव्वे सागमित्तो, आयरियचेतरोमं तु ॥

परिहरति उद्गमादीन् दोषान् । तथा तेषां लिङ्गानां वसतिविहारस्थानानि तानि च परिहरति । तत्र अपूर्वेषु स्थानेषु गत मत

यदि यहिङ्गं गृहीतं तदागमेषु कुशलो भवति तस्मा येनापि लिङ्गविरुद्धक इति ज्ञात्वा प्रतिगृह्णीतेति । आचार्ये वि.धः ।

इयरेसिमागमेसुं, मा वायंतेसि लिंगीणं ।
अपुव्वे सागामित्तो, आयरियचेतरोपं तु ॥

इतरेषामागमेष्वकुशलास्त.तः स इदं करोति । तदेवाह ।

मोणेण जं च गहियं, तु कुकुमं उभपडिगिअविरुद्धं ।
एसयइउपणामे, जिणपडिमाओ मणे कुणति ॥

मौनेन वाचंयमत्वेनेन क्रियां करोति मौनमतिव्यमपलक्ष्यत इत्यर्थः । यच्च विशिष्टसंप्रदायाद् गृहीतं कुकुटविद्यादिनादस्त-स्थोगतश्च.णम् । उभयतोऽपि तत्रयेषामपि साधुवर्गस्तेषां च लिङ्गिनामविरुद्धं तत्करोति । तथा समुदानासंनये तेषामाथुयेषु गतस्य सलरस्तेषां प्रत्ययादेनोः प्रत्ययोत्पादनार्थं बुद्धप्रतिमानां स्तूपानां वा प्रणाममकुर्वीयतमेषु पश्यते जिनप्रतिमां मनसि करो-ति । किमुक्तं भवति । जिनप्रतिमां मनसिकृत्य तेषां प्रणामं करोति

भावं ति पिरुवानि-चडेण घेत्तुं च वयइ अपचे ।
कंदादिपुग्गलाण य, अकारगं एय पडिसेहो ॥

भयं आत्मानं जनेभ्यः पिण्डपातिस्वेन नाययति । ततो भिक्षा-परिभ्रमणेन जीवति । अथात्ममांद्ये दोषेन परिपूर्णो न भवति ततो दानशालायां भिक्षुकादिभिः सह पङ्क्त्या समुपविशति । ततः परिपाट्या परिवेषणं जाते सति (अपचे इति) अत्र प्राकृ-तत्वात् पकारलोपः भय पात्रे तत् गृहीत्वा अन्यत्र विविक्त प्रदेशे समुद्दिशति । अथान्यत्र गत्वा समुद्देशकरणे तेषां काचि-त् शङ्का संभाव्यते ततो भिक्षुकादिभिरेव स पङ्क्त्योपविष्टः सन् समुद्दिशति । तत्र यदि सचित्तं कन्दादिपुद्गलं वा मांसापर्याय-यं परिवेषकः परिवेषयति तदा ममेदमपकारकं वैद्येनप्रतिषिद्ध-मिति वदता तेषां कन्दादीनां पुद्गलस्य च प्रतिषेधः कर्त्तव्य ।

अथैव पुद्गलविषये अपवादमाह ।

विनियपयं तु गिलाणे, निस्सेरे चंकमादि कुणमाणो ।
लोयं वा कुणमाणो, किइकम्मं वा सरीरादि ॥

द्वितीयपदमपवादपदं यदि ग्लानकआश्रोपकरणानां निक्षेपमुपभ-क्षणमेतत् । आदानं प्रत्युपेक्षणादिकं च कुर्वन् तथा चङ्क्रमणादि आदिशब्दादुच्चाराद्यादिपरिग्रहः कुर्वन्यदि वा लोचं कुर्वन् यदि वा कृतकर्म शरीरादेः कुर्वन्यदि ग्लानो भवति तदोपकार्यं पुद्गल-मिति । प्रस्तुतमनुसंधानमाह ।

अह पुण हवेज्जाही, तो घेत्तु विगिंचए जहाविहिणा ।
एवं तु तहिं जयणं, कुज्जाही कारणागाढा ॥

अथ पुनः प्रागुक्तप्रकारेण कन्दादिपुद्गलानां प्रतिषेधे क्रियमा-णे हवेयुरिति संभाव्येत तर्हि गृह्णीयात् गृहीत्वा च यथावि-धिना यथोक्तेन विधिना विविञ्च्यात् । तेन हस्तिपदपेनाप्यमार्यं गृह्णीत विधिना परिष्ठापयेत् । उपसंहारमाह ।

इति कारणेसु गहिते, परलिंगे तीसिए नहिं काउं ।
जयकारी सुज्झइ पियक-णाए इयरो समावेज्जा ॥

इत्येवमुक्तेन प्रकारेण कारणेष्वशिवादिषु समुत्पन्नेषु ली-लिंगं समाप्ते नीते च कार्ये तत्र यो (जयकारीति) यतनाकारी यथोक्तां यतनां कृतवान् स विशुद्धतया आलोचनामात्रेण शु-ध्यति यतनया सर्वं देवागतमपहत वान् । इतरो नाम येन यतना न कृता स यत् यतनया प्रायश्चित्तमापद्यते तत्सर्वं प्राप्नोति ॥

(सूत्रम्) भिक्खू य गणाओ अवक्कम्म ओवहावेज्जा से इच्छेज्जा दोच्चं पि तमेव गणं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए णत्थि णं तस्स तप्पइयं केइ छेदे वा परिहारे वा णण्णत्थ एगाए सेहोवट्ठावणाए ॥

" भिक्खू य गणातो अवक्कम्म ओहावेज्जा से इच्छेज्जा " इत्यादि अस्य सूत्रस्य कः संबन्ध उच्यते ॥

एतयरलिंगविजढे, इइ सुत्ताविसिरा इ मे हेट्ठा ।
उभयगदं अयमन्नो, आरंभो होइ सुत्तस्स ॥

यान्यधस्तात्सूत्राणि पार्श्वस्थादिगतानि तानि एकतरलिङ्ग-विजढे एकतरलिङ्गपरित्यागे तथा [illegible] पार्श्वस्थादिसूत्राणि च न्यायलिङ्गपरित्यागविषयाणि [illegible] एकतरलिङ्ग-परित्यागविषयमिति [illegible] [illegible] विषयाणि ततोऽयमन्य आरम्भः सूत्रस्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तस्यास्य व्याख्या । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] द्वितीयमपि वारं [illegible] विहर्त्तुं ([illegible]) णमिति [illegible] निपातानामनेकार्थत्वात् । [illegible] [illegible] कश्चिदपि छेदः परिहारो वा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पर्यायत्वानयति ।

निग्गमनपयवस्मणं, निग्गमणपत्तादलं च दुगहा ।
सोहिए सुरयपञ्जोहण, ओपाणं चेव दुगहा ॥

निर्गमनपदमपि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जायते तत्र नेदपदं [illegible] इति [illegible] [illegible] [illegible] न्याय इति ॥

अथ [illegible] [illegible] [illegible] ।

विनओरएण अट्ठिरएण-नाणंणं व दुस्सरेओर ।
इइ निगरम विवेरे, [illegible] [illegible] ॥

विरयोदयेन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] त्रिविधेन विषयिणो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यदि वा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वा कृत कुर्यादित्याह ।

अहा उवसरए द-इगाइ व [illegible] वा ।
दियं गिला [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

पारसिद्धं वा मध्ये मतं इत्यंतरिक्षारे ति; [illegible] य से विरेज्जा एवं से कप्पइ मध्ये [illegible] विहरित्तए से य से नो विरेज्जा एवं से नो [illegible] ग ए उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए ॥

[illegible] गुरुकमुपकार्य [illegible] विहरित्तए [illegible] सिद्धमिति सूत्रार्थः ।

अथ शिष्यविनयः ।

[illegible], [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

पिसुणादी मासलहू, उचरो लहुगा अणिसेहो ॥ १ ॥
परिसेहे चउलहुगा, गुरुपेसवियम्मि मासिनं लहुगं ।
सेहाए समं गुरुगा, परिसेहे पवितमाणस्स ॥ २ ॥
पडिसेहगस्स लहुगा, परिसेहे ठाव चरिमओ गुरुगा ।
तेसिं पि होंति गुरुगा, जं च सव्वं ण तं लभति ॥ ३ ॥

प्रीतस्य निवर्त्तमानस्य पञ्चकं चिन्तयतो भिन्नमासः प्रजिकादिषु प्रतिपद्यमानस्य मासलघु संपदधां चतुर्गुरुकाः पिटुकादिभयान्निवर्तमानस्य मासलघु अप्रतिषेधकस्य पार्श्वे तिष्ठतश्चत्वारो लघुकाः पर्यन्त आचार्यस्य सकाशे तिष्ठतश्चतुर्गुरुकाः । गुरुभिः प्रेषितोऽहमिति भणिते लघुमासिकं शैक्षेण समं पर्यटतो गच्छे प्रविशतश्चतुर्गुरुकाः गृहीतोपकरणं तत्र प्रविशत उपधिनिष्पन्नं प्रतिषेधकस्य प्रतिषेधकत्वं कुर्वतश्चतुर्लघु पर्यन्तः पर्यन्ते भोसयतः षट् लघुकाश्चरमो भीतादिदोषरहितः स शुद्धः । तेषामपि प्रतिषेधकानाम्न साचार्याणां तं स्वगच्छे प्रवेशयतां चत्वारो गुरुकाः यच्च सचित्तमचित्तं वा याचनाचार्यस्तत् लब्धं तस्य किञ्चिदपि न लभन्ते यः पूर्वमनिधारितस्तस्यैवाचार्यस्य तदाभाव्यमिति भावः । अथ भीतादिपदानां क्रमेण व्याख्यानमाह ॥

संसाहगस्स सोउं, पडिवंथिगमादिगस्स वा भीओ ।
आयरणा तत्थ खरा, सयं व णाओ पडिणियत्तो ॥

संसाधको नाम दोषापकः पृष्ठतः कुतश्चिदागतो वा साधुः तन्मुखेन श्रुत्वा प्रतिपन्थिकः सत्पुरुषीनः साध्वाभिस्तदादेर्या मुखात् श्रुत्वा स्वयं वा ज्ञात्वा स्मृत्वा किमित्याह । आचरणावर्या तत्र स्याचार्यस्य गच्छे खरा कर्कशा एवं श्रुत्वा ज्ञात्वा वा भीतः सन् यः प्रतिनिवृत्तस्तस्य पञ्चकं भवतीति शेषः । अथ चिन्तयतीति पदं व्याचष्टे ॥

पुव्वं चिंतेयव्वं, णिग्गतो चिंतेति किं करेमि त्ति ।
वच्चामि णियत्तामि व, तहिं व अण्णत्थ वा गच्छे ॥

पूर्वमेव यावन्न निर्गम्यते तावच्चिन्तयितव्यं यस्तु निर्गतश्चिन्तयति किं करोमि व्रजामि निवर्ते वा यद्वा तत्र वा अन्यत्र वा गच्छामीति स मासलघु प्रायश्चित्तं प्राप्नोतीति प्रक्रमः । प्रजिकाद्वारद्वयमाह ।

छव्वत्तगमप्पत्ते, लहुओ सव्वम्मि भुंजणे लहुगा ।
णिसट्टमुवणा लहुओ, संखडिगुरुगा य जं वाणं ॥

प्रजिकां श्रुत्वा मार्गादुत्सर्पणं करोति अप्राप्तां वा वेलां प्रतीक्षते लघुमासः । अथ तत्र प्रभूतं तत्र लभ्यं ततश्चतुर्लघुकं प्रचुरं भुक्त्वा अजीर्णभयेन निसट्टं प्रकामं स्वपिति लघुमासः । संखड्यामासकाले प्रतीक्षमाणस्य प्रभूतं भुञ्जतो वा चतुर्गुरुकाः (अपि) यच्च द्रुतेन दुस्संखडिं पादेन पादरयावमर्दे [illegible] संभवन्ति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ प्रतिषेधकद्वारमाह ।

अमुगत्थ अमुगो वसति, मेहावी तस्स पाहुडाए ।
पंथगामे व पहे, वसधि अह कोइ धारोर ॥
अभिलावसुद्ध पुच्छा, मेहावी मा हु ते वि हसिमया ।
इति कहिते लहुगा, जति मेहावी तओ गुरुगा ॥

कश्चिदाचार्यो विद्यासूत्रार्थपरिपूर्णः [illegible] तत्र स प्रमत्तगुणाचार्यादिके भवेत् मेधावी [illegible]

यत्राऽपि व्रजति [illegible] स मार्गमध्ये [illegible] गच्छेदिति कृत्वा तस्याचार्यमध्यान्तरं शिष्यान प्रति [illegible] स्यात् (पंथगामे व पहेत्ति) यत्र पथि ग्रामे स शिष्यं [illegible] मायेन वा [illegible] येन वा [illegible] स्यान्ति [illegible] यथा [illegible] यत्र [illegible] यदा आगमनं [illegible] कारणेन [illegible] अभिलापशुद्धं [illegible] । [illegible] ततो [illegible] भिक्षापं वा [illegible] पर्यवसाय । [illegible] शैक्षकोऽपि [illegible] ततश्चतुर्गुरुकाः ।

अवत्तरवंनागपुच्छं, मम पुच्छह [illegible] ।
पोसेहि य परिपुच्छं, पुच्छइ [illegible] य [illegible] ॥

स आचार्यः शिष्यान प्रति [illegible] अभिलापशुद्धगुणतया [illegible] तस्मिन्नागते [illegible] यत्र [illegible] निपुणाश्च सूत्रार्थान [illegible] गच्छे [illegible] प्रतिषेधयति । [illegible]

अथ पडिसेहगमाह ।

पाउयमताडपडे, पहो य [illegible] ।
पडिसेहगस्स तु पडिता, [illegible] ॥

य पडिसेह आचार्य [illegible] संग्रहं करोति [illegible] केचिद्‌गृह्णः [illegible] [illegible] न किञ्चिदपि [illegible] ।

[illegible] पवेसे लहुगा, [illegible] ।
[illegible] वि य, [illegible] ॥

तत्र पर्यटन्तो [illegible] । [illegible] तेन [illegible] । [illegible] प्रायश्चित्तम् । [illegible] प्रायश्चित्तम् । अथ [illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] बहुसो [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

कारणजाते मनाभाव्यस्वात्यामीयो शिष्यः [illegible] किमर्थमनिषद्धो न दाप्यते उच्यते अनिषद्धः [illegible] पूर्वाचार्येण या [illegible] समासम्य याचयिष्यतीति [illegible] । [illegible] विशेषमाह ॥

ससहाय अवत्तेणं, [illegible] वि [illegible] तु [illegible] ।

दलियं णाउं [illegible], [illegible] ॥

अन्यतेन ससहायेन [illegible] सचित्तः स पूर्वाचार्यस्य [illegible] तं [illegible] परममेधाविनमाचार्यपदयोग्यं [illegible] गच्छे आचार्यपदयोग्यः [illegible] शिष्यत्वेन [illegible] । [illegible] तत्र [illegible] ममत्वमस्माकमपभिधेयं [illegible] । यत्र [illegible] तस्य च [illegible] लका [illegible] ममत्वं भविष्यतीति [illegible] (सं च त्ति) यो [illegible] शिष्यतया [illegible] भवति । तथा ॥

आयरिए कालगए, परियट्टइ सो गणो [illegible] ।

[illegible] य [illegible], इमा [illegible] मग्गणा होइ ॥

आचार्ये कालगते [illegible] गणं [illegible] तत्र [illegible] न [illegible] ।

[illegible] तु पढमे, [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

शिष्याः शिष्यिकाः प्रतीच्छकाः प्रतीच्छिकाश्चेति । एतेषां पूर्वोद्दिष्टपश्चादुद्दिष्टयोः संवत्सरसंख्ययैकादश गमा भवन्ति । पूर्वोद्दिष्टो यत्तेनाचार्येण जीवता तेषां श्रुतमुद्दिष्टं यत्पुनस्तेन प्रतीच्छकाचार्येणोद्दिष्टं तत्पश्चादुद्दिष्टम् । तत्र विधिमाह ।

पुव्वुद्दिट्ठे तस्स, पच्छुद्दिट्ठे पवाययंतस्स ।
संवच्छरम्मि पढमे, पडिच्छिए जं तु सच्चित्तं ॥

यदाचार्येण जीवता प्रतीच्छकस्य पूर्वमेवोद्दिष्टं तदेव पठन् प्रथमे वर्षे यत् सचित्तमचित्तं वा स लभते तत्तस्य कालगताचार्यस्याभवति एष एको विभागः । अथ पश्चादुद्दिष्टं ततः प्रथमसंवत्सरे यत् सचित्तादिकं लभते तत्सर्वं प्रवाचयतःप्रतीच्छकस्याचार्यस्याभवति एष द्वितीयो विभागः ।

पुव्वं पच्छुद्दिट्ठे, पडिच्छए जं तु होइ सच्चित्तं ।
संवच्छरम्मि बितिए, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

प्रतीच्छकः पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठन् यत्तस्य सचित्तादिकं तदा द्वितीये वर्षे सर्वमपि प्रवाचयतो भवति । एष तृतीयो विभागः । अथ पश्चाच्छिष्यस्याभिधीयते ।

पुव्वं पच्छुद्दिट्ठे, सेहम्मि उ जं तु होइ सच्चित्तं ।
संवच्छरम्मि पढमे, तं सव्वं गुरुस्स आभवइ ॥

शिष्यस्य कालगताचार्येण या उद्दिष्टं भवेत् प्रतीच्छकाचार्येण वा तस्मै पठन् यत् सचित्तादिकं लभते तत्सर्वं प्रथमे संवत्सरे गुरोः कालगताचार्यस्याभवति एष चतुर्थो विभागः ।

पुव्वुद्दिट्ठं तस्स, पच्छुद्दिट्ठं पवाययंतस्स ।
संवच्छरम्मि बितिए, सेहम्मि उ जं तु सच्चित्तं ॥

शिष्यस्य पूर्वोद्दिष्टमधीयानस्य द्वितीयवर्षे सचित्तादिकं कालगताचार्यस्याभवतीति पञ्चमो विभागः पश्चादुद्दिष्टं पठत शिष्यस्य सचित्तादिकं प्रवाचयत आभाव्यं भवतीति षष्ठो विभागः ।

पुव्वं पच्छुद्दिट्ठे, सीसम्मि उ जं तु होइ सच्चित्तं ।
संवच्छरम्मि तइए, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठति शिष्ये सचित्तादिकं तृतीये वर्षे सर्वमपि प्रवाचयत आभवतीति सप्तमो विभागः ॥

पुव्वुद्दिट्ठे तस्स, पच्छुद्दिट्ठे पवाययंतस्स ॥
संवच्छरम्मि पढमे, सिस्सिणिए जं तु सच्चित्तं ॥

शिष्यिकायां पूर्वोद्दिष्टपठन्त्यां सचित्तादिकं तस्य कालगताचार्यस्य प्रथमे वर्षे आभाव्यमित्यष्टमो विभागः । पश्चादुद्दिष्टमधीयानायां प्रवाचयत आभाव्यं नवमो विभागः ॥

पुव्वं पच्छुद्दिट्ठे, सिस्सिणिए जं तु होइ य सच्चित्तं ।
संवच्छरम्मि बीए, त सव्व पवाययंतस्स ॥

पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठन्त्यां शिष्यिकायां सचित्तादिकमा[illegible] द्वितीये वर्षे प्रवाचयत आभवतीति दशमो विभागः ।

[illegible]पुव्वं पच्छुद्दिट्ठे, पडिच्छिगा जं तु होइ सच्चित्तं ।
[illegible]संवच्छरम्मि पढमे, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

[illegible]द्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठन्त्यां प्रतीच्छिकायां प्रथम एव वर्षे सर्वमपि प्रवाचयत आभवति एष एकादशो विभागः । [illegible] आदेश उक्तः । अथ द्वितीयमाह ॥

[illegible]गाइ तिन्नि उ, सालम्मि पडिच्छए तु सच्चित्तं ।
[illegible] गणे य, संवच्छरे संघे य इक्कारो ॥

प्रतीच्छकप्रभृतयस्तेषां कुलसत्को गणसत्कः संघसत्को [illegible] येत् तत्र यदि कुलसत्कः तदा स्वात् संवत्सरात् शिष्याणां [illegible] मानानां सचित्तादिकं न गृह्णाति यत्पुनः प्रतीच्छकसत्कानां [illegible] मानां स्वस्मिन्नेव दिने आचार्यः कालगतस्तद्दिवसमेव गृह्णाति [illegible] मेव कुलसत्के विधिरुक्तः । गणसत्के [illegible] ष्याणां सचित्तादिकं नापहरति यस्तु कुलसत्को गणसत्को [illegible] जाति स नियमात् संवत्सरं स च वर्षमासान् शिष्याणां [illegible] चित्तादिकं न गृह्णाति । तेन च प्रतीच्छकाचार्येण तत्र गच्छे [illegible] वस्तव्यं भवति । एतत् पुनः [illegible] ।

तम्हेव य निम्माए, अनिम्माए निमाइ इमा मेरा ।
सक्कुले तिन्नि तियाई, गणे दुसंवच्छरं संघे ॥

तत्रैव प्रतीच्छकाचार्यस्मान्[illegible] यदि [illegible] निर्मापयता [illegible] न निर्माति [illegible] गच्छीया एव [illegible] ततो निर्माप्यते [illegible]

[illegible]

गोमाइयरणेहि वा, दुम्मेहत्तेण वा न निम्माओ ।
काऊण कुलसमवायं, कुलथेरे वा ठवेइ इह ॥

[illegible]

एवमगणसंघे वि, [illegible] ।
[illegible] ।

[illegible]

दुस्सीलाइकुलोदय, [illegible] ।
[illegible] ।

"[illegible]" [illegible] महाव्रती [illegible] [illegible] गुरुगुरु [illegible] [illegible] ...प्रावृतस्थानीय [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] तु ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ...समीपोपसं- [illegible] । [illegible] [illegible] पूर्वोपीतं [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

थैकपाक्षिकस्य पार्श्वे । ततः [illegible] [illegible] समीपे ततः [illegible] समीपे [illegible] स्य सकाशे ततः [illegible] [illegible] संयमातिपत्तव्यम् । आह । साधर्मिक [illegible] [illegible] सर्वस्य [illegible] कर्त्तव्यं [illegible] [illegible] निरासप्रकारेणोपसंपत्त [illegible] ।

सव्वस्स वि कायव्वं, निच्छयओ किं कुलं व [illegible] ।
कालसभावममत्ते गारवलज्जादिकं [illegible] ॥

निश्चयतः सर्वेण सर्वस्याप्यविशेषेण [illegible] विपुलतरां निर्जरामभिलषता कर्त्तव्यम् । किं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रथमं [illegible] [illegible] गमनम् ।

अथ दर्शनार्थं गमनमाह ।

कालियपुव्वगए वा, णिम्माओ जति य [illegible]
दंसणदीवगहेऊ, गच्छइ अहवा [illegible] तु ॥

कालिकश्रुते पूर्वगते च यदा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥

[illegible]

मानः शिष्यः आचार्यं विधिना पृष्ट्वा निर्गतोऽन्यगच्छमानन्तं गच्छेत् । तत्र च तर्कशास्त्राणि श्रुत्वा बहुश्रुतत्वं तस्य संजातं । ततो भूयः स्वगच्छे आगमनम् । आगतेन च पूर्वमाचार्याः ... अन्यस्यां वसतौ स्थितस्य वा तत्र वादमार्गेणुत्थाप्य ... [illegible] महाजनस्य च पुरतः परतीर्थिकान् निर्जित्य प्रभावनाकरणात् करोतीति ।

चोयपरायणकुविया, जति पडिसेहंति साहु सद्दं च ।
अह वि अणुगओ अम्हं, मागपवनं परिहवंति ॥

चोदे परतन्त्रे कुपिताः सन्तो यदि ते भिक्षुकादयः आचार्यस्य तं शब्दं प्रतिषेधन्ति ततः साधु सुन्दरं सर्वं वा प्रीतं जानमिति । अथ तत्र कोऽपि प्रस्ताव ... दोषविषयमनुगम्य ... पूर्वप्रवृत्तं दातव्यमस्य परिहापयत तत्र को विधिरित्याह ।

काऊण पट् पणामं, छेदसुयस्स दलाह पडिपुच्छं ।
अगानय वगहिमगणं, नेति य णिवेदणं काउं ॥

गुरोः पदक्रमप्रणामं कृत्वा ... छेदे श्रुतस्य प्रतिपृच्छां मम प्रयच्छत । अत्र आचार्याः ... [illegible] यदि सहसा ... [illegible] आगमणं ... आचार्याणां ... [illegible] इति निवेदनं कृत्वा ... व्याख्याय ।

सद्दं च हेउसत्थं, अहिज्जिओ छेदसुणाइं च ।
तंथ य मा सुणत्या, सुणिज्जा मो आगहिं, वा [illegible] ॥

शब्दशास्त्रमिन्द्रादिकं हेतुशास्त्रं ... [illegible] छेदसूत्रं निशीथादिकं ... [illegible] प्रतिपृच्छां मे प्रयच्छत । अत्र च ... [illegible] ... कृति तत्रोत्थं विधिः ।

निवसारविवाणिवेपण, इयरे पुव्व तु णाहिया यमा ।
जगविसे जो आयरिं, जह णिजंता ण येन न ॥

आचार्ये ... [illegible] ... पूर्वं ... [illegible] ... भवति ... [illegible]

निरुद्धपोंसगगोए, बहुणो भाग तु वेदणो तुगा ।
गुरु सिवि वयि परिउच, गताणेणतिक्को विहणा ॥

अथ विहयाः ... [illegible]

एस विहिविसज्जिए, ... [illegible]
वेले वि इति ... [illegible]

यस विसजुत्तो विसज्जेते ... [illegible]

दंसणणाणे चरणे, आयरिय ... [illegible] च ।
एवेहरणविवे, आइया ... [illegible] ॥

[illegible]

इय विही ... [illegible]
आसा ... [illegible]
एगे ... [illegible]
गिलाणं ... [illegible]
एगानि वि ... [illegible]
... [illegible]

[illegible]

संक्लेशोऽपि त्रिभिः कारणैरित्यते तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं च। तत्र ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च पर्योपसंपदं प्रतिपन्नस्तस्मिन् सूत्रार्थज्ञानादौ सीदति गणान्तरे संक्रमणे स एव विधिः पूर्वसूत्रे भणितश्चारित्रार्थं तु पर्योपसंपन्नस्तत्र चरणकरणक्रियायां सीदति चतुर्भङ्गी भवति। गच्छः सीदति नाचार्यः। आचार्यः सीदति न गच्छः। गच्छोऽप्याचार्योऽपि सीदति।३। न गच्छो नाचार्य इति।४। अत्र प्रथमो भङ्गो गच्छो सीदति नाचार्यस्तत्र च गुरुणा स्वयं वा गच्छस्य नोदना कर्त्तव्या कथं पुनः स गच्छः सीदेदित्याह।

पडिलेहणादिपभिइ वेसरखए, निक्खिवआदाणविणयसज्झाए।
आलोगठवणभत्त-ट्ठभासपमलसंभ्रान्तरादीसु ॥

ते गच्छसाधवः प्रत्युपेक्षणां कालेन कुर्वन्ति न्यूनातिरिक्तादिदोषैर्विपर्यासेन वा प्रत्युपेक्षन्ते गुरुग्लानादीनां वा न प्रत्युपेक्षन्ते निष्कारणादिना वा वर्त्तयन्ति दण्डकादिकं निक्षिपन्त आददतो वा न प्रत्युपेक्षन्ते न वा प्रमार्जयन्ति दुष्प्रत्युपेक्षितं दुष्प्रमार्जितं वा कुर्वन्ति यथार्हं विनयं न प्रयुञ्जते। स्वाध्यायं सूत्रपौरुषीमर्थपौरुषीं वा न कुर्वन्ति। अकाले अस्वाध्याये वा कुर्वन्ति पाक्षिकादिषु आलोचनां न प्रयच्छन्ति। अथवा आलोचयन्ति "अणे दिवसे एगासेण वा" इत्यादिकं सामाचारीमालोकं न प्रयुञ्जते संसक्तं वा आलोकान्तः स्थापनाः कुलानि स्थापयन्ति भक्तार्थं मण्डल्यां समुद्देशनं न कुर्वन्ति गृहस्थभाषाभिर्भाषन्ते सावद्यं वा भाषन्ते पतद्ग्रहकेऽप्यानीतं भुञ्जते। शय्यातरपिण्डं भुञ्जते आदिग्रहणेनोद्गमाद्यशुद्धं गृह्णन्ति। इतरेषु गच्छस्य सीदतो विधिमाह।

चोयावेइ गुरूणा, विसीयमाणं गणं सयं वावि।
आपत्तियं सीअंतं, सयं गणेणं व चोयावे ॥

प्रथमभङ्गे सामाचार्यां विषीदन्तं गच्छं गुरुणा नोदयति। अथवा स्वयमेव नोदयति। द्वितीयभङ्गे आचार्यं सीदन्तं स्वयं वा गणेन वा नोदयति।

दुन्नि वि विसीयमाणे, सयं व वा जे तहिं न सीयंति।
गाणं वाणामत्तउ, अणुलोमाइहिं चोएंति ॥

तृतीयभङ्गे गच्छाचार्यौ द्वावपि सीदन्तौ स्वयमेव नोदयति ये वा तत्र न सीदन्ति तैर्नोदयति। किं बहुना स्थाने स्थानमासाद्य आप्यानुलोमादिभिर्वचोभिर्नोदयति। किमुक्तं भवति। आचार्योपाध्यायादिकं भिक्षुक्षुल्लकादिकं वा पुरुषमनुज्ञात्वा यस्य यादृशी नोदना योग्या या वा सम्यगर्थः मृदुसामा. क्रूरोऽक्रूरो वा यथा नोदनां गृह्णाति तं तथा नोदयेत्।

भणमाणे भणाविंते, अयाणमाणम्मि पक्खो उक्कोसो।
लज्जाए पंच तिन्नि व, तुह किंति विपरिणए विवेगो ॥

गच्छमाचार्यमुभयं वा सीदन्तं स्वयं भणेत् अन्यैश्च भाणयत्येव यत्र न जानाति यते भण्यमाना अपि नोद्यमं करिष्यन्ति तथैतत्कार्यतः पक्षमेकं तिष्ठति गुरुं पुनः सीदन्तं सम्भ्रमगौरवेण वा जानन्नपि पञ्च त्रीन् वा दिवसान् भणन्नपि तिष्ठति। अथ भाष्यमाणो गच्छो गुरुरुभयं भणेत्। भवन् किं दुष्यति यदि वयं सीदामस्तर्हि वयमेव दुर्गतिं गमिष्यामः। एवं विधिना भणितैस्तैस्तेषां परिणते विपरिणतैश्च परित्यागे विवेकस्ततस्तस्मान्यं गणं संक्रामति। अत्र चतुर्भङ्गी संविग्नः संविग्नगणं संक्रामति १। संविग्नोऽसंविग्नम् २। असंविग्नः संविग्नम् ३। असंविग्नोऽसंविग्नम् ४। तत्र प्रथमो भङ्गस्तावदुच्यते।

संविग्गविहाराओ, संविग्गा दुन्नि एज्ज अन्नयरो।
आलोइयम्मि गुरुणा, निव्विहो उ विहि मग्गणा नवरिं ॥

सांविग्नविहारात् संविग्नौ द्वौ अन्यतरो गीतार्थोऽगीतार्थो वा संविग्ने गच्छे समागच्छेतां स च गीतार्थोऽगीतार्थो वा यतो द्विधमात् साधिग्नेभ्यः स्थितिकल्पादिनादारभ्य सर्वमप्यालोचयति आलोचिते च गुरुः। नवरं त्रिविधोपध्यैर्यथाकृतादिरूपस्य मार्गणा कर्त्तव्या। इदमेव व्याचष्टे।

गीयमगीतो गीति, अप्पडिबद्धे ण होइ उवघातो।
अगीयत्थस्स वि एवं, जेण सुता ओहनिज्जुत्ती ॥

स संविग्नो गीतार्थोऽगीतार्थो वा। यदि गीतार्थो व्रजिकादिषु अप्रतिबद्धः आयातः तत उपधेरुपघातो न भवति नवा प्रायश्चित्तम्। अगीतार्थस्य येन जघन्यतः ओघनिर्युक्तिः श्रुता तस्याप्येवमेवाप्रतिबद्धमानस्य नोपधिरुपहन्यते।

गीयाए व मिस्समाए व. कुणइ वयंताए उप्पडिए।
पडिवज्जंताणं पि हु, उवहिं नह नेणइ चारवणो ॥

द्वयोर्गीतार्थयोर्गीतार्थागीतार्थविमिश्रयोर्वा व्रजतोर्व्रजिकादिषु प्रतिबद्धमानयोरप्युपधिर्नोपहन्यते न वा आरोपणा प्रायश्चित्तं भवति। एवमेकोऽनेके वा विधिना समागता यत्प्रभृति यथाविधि ताभ्यां आरभ्यालोचनां ददति। अथ त्रिविधोपधिमार्गणमाह।

आगंतु अहागडयं, वत्थव्व अहाकडस्स असईए।
मेलिंति मज्झिमेहिं, मा गारव कारणमगीए ॥

तस्य गीतार्थस्यागीतार्थस्य वा त्रिविध उपधिर्भवेत्। तद्यथा यथाकृतोऽल्पपरिकर्मा सपरिकर्मा वा वास्तव्यानामप्येवमेव त्रिविध उपधिर्भवति। तत्र यथाकृतो यथाकृतेन मीलयन्ति अल्पपरिकर्मा अल्पपरिकर्मणा सपरिकर्मा सपरिकर्मणा। अथ वास्तव्यानां यथाकृतो नास्ति तत आगन्तुकस्य यथाकृतं वास्तव्यमध्यमैरल्पपरिकर्मभिः सह मीलयन्ति किं कारणमिति चेदत आह। मा असौ मीलितः सन् अगीतार्थस्य मदीय उपधिरुत्तमसांभोगिकः अतोऽहमेव सुन्दर इत्येवं गौरवकारणं गच्छेदिति।

गीयत्थे ण मिलिज्जइ, जो पुण गीओ वि गारवं कुणइ।
तस्सुवही मेलिज्जइ, अहिगरणमपच्चओ इहरा ॥

गीतार्थो यद्यगौरवी ततस्तदीयो यथाकृतः उपधिर्वा वास्तव्यानां यथाकृताभावे अल्पपरिकर्मभिः सह न मीलयन्ति किं तु स्वसामाचारीसांभोगिकाः क्रियन्ते। यस्तु गीतार्थोऽपि गौरवं करोति तस्य यथाकृतो वास्तव्याल्पपरिकर्मभिः सह मील्यते किं कारणमिति चेदत आह (इहरत्ति) यदि यथाकृतपरिभोगेन परिभुज्यते तदा केनाप्यज्ञानता अल्पपरिकर्मणा समं मिश्रितं दृष्ट्वा स गीतार्थोऽधिकरणमसंखडं कुर्यात् किमर्थं मदीय उत्कृष्टोपधिरुत्कृष्टेन सह मीलित इति। अथवा परेषामप्रत्ययं जनयेत्। अयमेतेषां सकाशादुत्कृष्टतरोपधिहारी येनोत्कृष्टोपधिरपि दत्तस्तेन तु हीनतया कृतः।

एवं खलु संविग्गा-संविग्गे संकमं करेमाणे।
संविग्गासंविग्गे, संविग्गे वा वि संविग्गे ॥ ३ ॥

एवं खलु संविग्नस्य संविग्नेषु संक्रमं कुर्वाणस्य विधिरुक्तः। अथ संविग्नस्यासंविग्नेषु संक्रामतो असंविग्नस्य वा संविग्नेषु संक्रामतो विधिरुच्यते। तत्र संविग्नस्यासंविग्नसंक्रमणे तावदिमे दोषाः।

सीहगुहं वग्घगुहं, उदहिं [illegible] व जो पविसे।

अमित्रं ओमोयरियं, धुवं से अप्पा परिच्चत्तो ॥

सिंहगुहां व्याघ्रगुहामुदधिं समुद्रं प्रदीप्तं वा नगरादिकं यः प्रविशति अशिवमवमौदर्यं वा यत्र देशे तत्र यः प्रविशति तेन ध्रुवमात्मा परित्यक्तः ।

चरणकरणप्पहीणे, पासत्थे जो उ पविसए समणो ।
जतमाणए य पहिउं, सो ठाणे परिच्चयइ तिण्णि ॥

एवं सिंहगुहादिस्थानीये चरणकरणप्रहीणे पार्श्वस्थे यः श्रमणो यतमानान् संविग्नान् प्रहाय परित्यज्य प्रविशति स मन्दधर्मा त्रीणि स्थानानि ज्ञानदर्शनचारित्ररूपाणि परित्यजति । अपि च सिंहगुहादिप्रवेशे एकमविकं मरणं प्राप्नोति पार्श्वस्थेषु पुनः प्रविशन्ननेकानि मरणानि प्राप्नोति ।

एमेव अहाछंदे, कुसीलओसन्ननीयसंसत्ते ।
जं तिण्णि परिच्चयइ, नाणं तह दंसणचरित्तं ॥

एवमेव पार्श्वस्थवत् यथाछन्देषु कुशीलावसन्ननित्यवासिसंसक्तेषु च विशतो मन्तव्यम् । यच्च त्रीणि स्थानानि परित्यजतीत्युक्तं तज्ज्ञानं दर्शनं चारित्रं चेति द्रष्टव्यं गतो द्वितीयो भङ्गः ।

अथ तृतीयभङ्गमाह ।

एतएहिं एगयरे, संविग्गो संकमं करेमाणो ।
आलोइए विवेगो, दोसु असंविग्गसच्छंदो ॥

पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दानामेकतरः संविग्नेषु संक्रमं कुर्वन् प्रथममालोचनां ददाति । तत आलोचितेऽविशुद्धोपधेर्विवेकं करोति स च यदि चारित्रार्थमुपसंपद्यति ततः प्रतीच्छनीयो यस्तु द्वयोर्ज्ञानदर्शनयोरर्थयोः संविग्न उपसंपद्यते सद्यास्वच्छन्दः स्वाभिप्रायो नासौ प्रतीच्छनीय इति भावः ।

पंचण्हेगयरे गीए, आगंतुयमगते जयंति एतम्मि ।
जं उवहिं उप्पाए, संभोइयसेसमुज्झंति ॥

तेषां पञ्चानां पार्श्वस्थादीनामेकतर आगच्छन् यदि गीतार्थः तत्र स्वयमेव महाव्रतान्युच्चार्यारोपितव्रतो यतमानो प्रजिकादावर्थे [illegible] यदुपधिमुत्पादयति स सांभोगिकः ([illegible]) य [illegible] पार्श्वस्थोपधिर्विशुद्धमन्यं परिष्ठापयति य पुनरगीतार्थस्य उपधिस्तस्य चिरंतनोऽभिनवोत्पादितो वा सर्वोऽपि परित्यज्यते ।

तेषु [illegible] आलोचनाविधिः ।

पागडयाई मुंडिए, आलोयणा होइ दिवसपनिदं तु ।
संविग्गतुगासे पुण, जम्भिह चेव ओसारो ॥

[illegible] मुण्डितः [illegible] दीक्षादिनादारभ्यालोचना [illegible] पूर्वं संविग्न पश्चात्पार्श्वस्थो जातस्तस्य [illegible] यत्र [illegible] आनस्ह दिनादारभ्यालोचना [illegible] ।

(८) [illegible] गणादवक्रम्य [illegible] गणमुपसंपद्य [illegible] विहर्तुम् ।

(सूत्रम्) [illegible] इच्छेज्जा अन्नं गणं संभोगपडियाए उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए णो से कप्पइ [illegible] संभोगपडियाए जाव विहरित्तए [illegible] । से [illegible] णिक्खिवित्ता जाव [illegible] आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए कप्पति से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए ते य से वितरंति एवं से कप्पइ अन्नं गणं संभोगपडियाए जाव विहरित्तए तया से नो वितरंति एवं से णो कप्पइ जाव विहरित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं लभेज्जा एवं से कप्पति अन्नं गणं स जाव विहरित्तए । जत्थुत्तरियं धम्मविणयं णो लभेज्जा एवं से णो कप्पति अन्नं गणं स जाव विहरित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं णो लभेज्ज एवं से णो कप्पति जाव विहरित्तए । आयरिय उवज्झाए य गणादवक्कम्म इच्छेज्जा अन्नं गणं संभोगपडियाए जाव विहरित्तए णो से कप्पइ आयरिय उवज्झाए य गणं अवक्कम्म इच्छेज्जा अन्नं गणं संभोगपडियाए जाव विहरित्तए णो से कप्पइ । आयरियउवज्झायत्तं अणिक्खिवित्ता अन्नं गणं स जाव विहरित्तए कप्पति से आयरिय उवज्झायत्तं णिक्खिवित्ता जाव विहरित्तए णो से कप्पति अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए कप्पति से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए । ते य से वितरंति । एवं से कप्पति जाव विहरित्तए ते य से णो वितरंति एवं से णो कप्पति जाव विहरित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं लभेज्जा एवं से कप्पइ जाव विहरित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं णो लभेज्जा एवं से नो कप्पति जाव विहरित्तए ।

अस्य सूत्रत्रयस्य व्याख्या पूर्ववत् । अथ भाष्यम् ।

एमेव गणावच्छेदिअ, गणिआयरिए वि होइ एमेव ।
णवरं पुण णाणत्तं, एते नियमेण गीयाओ ॥

एवमेव गणावच्छेदिकस्य तथा गणिन उपाध्यायस्य आचार्यस्य च सूत्रं मन्तव्यं नवरं पुनरत्र नानात्वं एते नियमात् गीतार्था भवन्ति नागीतार्थाः । बृ० ४ उ० । नि० चू० ।

(सूत्रम्) जे भिक्खू वुसिराइयाओ गणाओ अवुसिराइयं गणं संकमंतं वा साइज्जइ ॥ १५ ॥

वुसिरातिया गणातो, जे भिक्खू संकमे य अवुसि वा ।
अवुसाराइगणं वा, सो पावति आणमादीणि ॥ २८ ॥

वुसिरातितो वुसिरातियं चउभंगो कायव्वो चउत्थभंगो [illegible] ते तियभंगे किं पडिसेहो आचार्य आह तस्य णो पडिसेहो [illegible] पुण पढमे भंगे उवसंपदं करेति सा य उवसंपया [illegible] तिविहा इमा ।

छम्मासे उवसंपदे, जहण्ण बारससमाउ मज्झिमिया ।
आवकहा उक्कोसो, पडिच्छसीसे तु से जीवं ॥ ११ ॥

उवसंपदा गाहा जहण्णा मज्झिमा उक्कोसा जहण्णा [illegible] मज्झिमा बारसवरिसे उक्कोसो जावज्जीव एव पडिच्छगस्स [illegible] [illegible] चेव जावज्जीवं आयरियो न मोक्तव्वो ।

छम्मासे य अपूरेंता, गुरुगा बारससमासु चउलहुगा ।
तेण परमासियलं, जणितं पुण ज्झाणो [illegible] ॥ ११ ॥

[illegible] पडिच्छगो जं छम्मासितो उवसंपया [illegible] अपूरेन्ता जाति तस्स चउगुरुगा । [illegible]

कस्स नं सपूरिसा आव घउत्थं । जेण आयरिए उवसंपदा कसा तस्स मायरइं गुरुसमीवे पोलवे जिणाणं गच्छेणस्स मायर्इं । जेण धारसमसा उवसंपदा कसा तस्स वि इस्सावि सपूरिसस्स अणुग्गहा चेव धारसमासाओ पोस्स आयरइं चेव जेण आयरियाणं उवसंपदा कसा तस्स इस्सावि सपूरिसस्स अणुग्गहा चेव सचेव धारसमयाओ सपूरिसस्स महइवुक्ता तस्स संबंधी पवयणं जिणस्स अणिया ॥ नि० चू० ४० १३ ॥

(१७) कुगुरौ मत्वाचाभोगपरिहरणम्

से भयवं नवरं गणिणा गच्छे गिविहेण संविति-ए विसा तया णं से गच्छे आयरिजा अह संविग्गपविरा- णं जहु से परिकुलमगुचारित्ताणं अन्नस्स गच्छाहिवइणो उवसंपज्जिणा णं सपागमणुगरेज्जा नयो णं आयरियस्सा अ- इाणं सल्लिदसणाए महेव चिह्न सम्मा णं पहिविहमाणेव स- मणेणंपस्स वज्जनं गच्छे से आयरेज्जा । महा० - ५ अ० ।

(सामायिकसंघनादयः सामायिकमेवमन्यादिकं अहमः वि- गुणसंस्थान इति संसयरूपं) (समाधिस्थायैमन्यथांपरिहरणा- मायश्चित्तं वइयते) (कुलमालिन्यादौ आयुधसंवत्सरेष्वपि ज्ञात्वा मया व्यवहारः प्रयत्नात्तं वइयते)

उवसंपयाकाल- उपसंपत्काल पुं० उपसंपद्विधौ,

उवसंपदा य काले, एसो उ समासओ बोद्धव्वो ।
दुविहा य आगमम्मि उ, पगारणा चेव आगमणा य ॥
पगारणगरणअणुवा- लणा य उवसंपदा होति ।
आगमेहिंतो उवसंपदाए, स य आगमो छव्वे दुविहो ॥
सुत्तं अत्थो य तहा, पाढगे तस्य उवसेसा ।
दो आयरिएहिं- तं पत्तय नहिं कुसा ॥
जो निग्गमने जाणति, अह निग्गंतो विजाणति चे० [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ८० ॥

[illegible]

[illegible] उपसर्गा त्रिधा [illegible] त्रिविधम । [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ११ ॥

यस्मिन् देशे [illegible]

[illegible]

(२) [illegible]

[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]

हास्याम इति लब्धे च तत्र तथेदमिति भणित्वा तद्गुणदेवका- दि तैः स्वयमेव भक्षितं देवतया च हासेन तद्रूपमाकृत्य श्रीमि- क्षुनागच्छन्तु क्षुल्लकेषु व्याकुले गच्छे निवेदितमाचार्याणां देवतया क्षुल्लकरूपम्। ततो घृतभक्षणादीरिकादि याचित्वा तस्य दत्तं तया तु ते दर्शिता इति। प्रद्वेषाद्यथा सङ्गमको महावीरस्योपसर्गानकरो- त्। विमर्शाद्यथा कश्चिद्देवकुलिकायां वर्षामुषित्वा साधुषु तदीय- प्रत्ययः पश्चादागतस्तयोषितस्तत्र देवता किं स्वरूपीयमिति विमर्शादुपसर्गितवतीति। पृथग् विविधा मात्रा हास्यादि- वस्तुरूपा येषु ते पृथग्विमात्रा। अथवा पृथग् विविधा मात्रा विमा- त्रा तेष्वेवमनुवृत्तौ एकवचनं पदं द्रष्टव्यम्। तथा हि हास्येन कृत्वा प्रद्वेषेण करोतीत्येवं संयोगः यथा संगमक एवं विम- र्षेण कृत्वा प्रद्वेषेण कृतवानिति। तथा मानुषा हास्यात्— यथा गणिकादुहिता क्षुल्लकमुपसर्गितवती। सा च तेन दण्डके- न ताडिता विवादे च राज्ञः श्रीगृहदृष्टान्तो निवेदितस्तेनेति प्र- द्वेषात् यथा गजसुकुमारः सोमिलब्राह्मणेन व्यपरोपितो विम- र्षात् यथा चाणक्योक्तचन्द्रगुप्तेन धर्मपरीक्षार्थं लिङ्गिनोऽन्तःपुरे धर्ममाख्यापिता क्षोभिताश्च साधवस्तु क्षोभितुं न शक्ता इति। कुशीलमब्रह्म तस्य प्रतिसेवनं कुशीलप्रतिसेवनं तद्भावः कुशी- लप्रतिसेवनता उपसर्गकुशीलस्य वा प्रतिसेवनं येषु ते कुशी- लप्रतिसेवनकाः। अथवा कुशीलप्रतिसेवनयेति व्याख्येयं यथा संध्यायां वसत्यर्थं प्रोषितपत्न्या लोकगृहे प्रविष्टः साधुश्चतसृभि- र्वधूभिः कालाभिर्दत्तावासः प्रत्येकं चतुरोऽपि यामानुपसर्गितो न च क्षुभितः। तथा तैरश्चो भयात् श्वादयो दशेयुः प्रद्वेषात् चण्डकौशिको भगवन्तं दष्टवान् आहारहेतोः सिंहादयोऽपत्य- यनसंरक्षणाय काकादयः उपसर्गयेयुरिति। तथा आत्मसंवे- दनीया घट्टनता घट्टनया वा यथाऽक्षिणि रजः पतितं ततस्तद- क्षि हस्तेन मलितं दुःखितुमारब्धमथवा स्वयमेव अक्षिणि गलं वा मांसाङ्कुरादि जातं घट्टयतीति प्रपतनात् प्रपतनया वा यथा अयत्नेन संचरतः प्रपतनात् दुःखमुत्पद्यते स्तम्भनतस्तम्भ- नया वा यथा तावदुपविष्टः स्थितो यावत्सुप्तः पादादिस्तब्धो जात श्लेषणता श्लेषणया वा यथा पादमाकुञ्च्य स्थितो वा तेन तथैव वातेन धृतिनी इति। आत्मसंचेतने उदाहरणानि उपसर्ग- सहनात्कर्मक्षयो भवतीति। स्था० ४ ठा० ४ उ०।

सो दिव्वमणुयतेरि–च्छिया य संवेयणा भेओ।

स च देवेभ्यो भवो दिव्यो मनुष्येभ्यो भवो मानुषः तिर्यग्भ्यो भवस्तैर्यग्योनः आत्मना संवेदन इत्यात्मसंवेदनीय इत्येवं चतुर्भेद इति। केन पुनः कारणेन देवादिभ्य उपसर्गा भवन्तीत्याह।

हासप्पओसवीमंसउ, विमायाए वा भवे दिव्वो।

एवं चिय माणुस्सो, कुसीलपडिसेवणचउत्थो ॥

तिरिओऽवि भयप्पओसा, हारयवाउ अवच्चलयणं वा।

घट्टणथंभणपवडण, लेसणओ आयसंवेदो ॥

हासात्क्रीडातः प्रद्वेषात् पूर्वभववैराद्वा [illegible] (वीमं- सउत्ति) विमर्शं स्वप्रतिज्ञातधर्मानि [illegible] मीमांसनातो वि- [illegible] उपसर्गो भवेत्तथा । (विमायाएत्ति) विविधा मात्रा विमात्रा तथा [illegible] हास्यादिभिरपि प्रद्वेषाद्विमर्शादि- [illegible] । दिव्य उपसर्गो भवतीति । एवं मानु- ष्योऽप्युपसर्गोऽनुर्विधो भवेत्केवलं (कुसीलपडिसेवणचउत्थो- त्ति) [illegible]

थो भेदो द्रष्टव्यः । विमात्रायाश्चैवात्र हास्यादिष्वेकस्मादार- भ्य [illegible] मथा प्रद्वेषादिना [illegible] रक्षणार्थमुपसर्गं कुर्यादिति । आत्मसंवेदनीयश्चतुर्भेदः [illegible] नेत्रपतितकणिकादिघट्टनाद्वा [illegible] तोद्धा वा प्रपतनाद्गुल्फितवाताद्वा [illegible] । विशे० ॥

सांप्रतमेतेषामेव भेदमाह।

एक्केको य चउविहो, अट्ठविहो वा वि सोलसविहो वा।

घट्टणजयणा य तेसिं, एत्तो वोच्छं य अहियासे ॥४॥

एकैको दिव्यादिश्चतुर्विधश्चतुर्भेदः। तत्र दिव्यश्चतुर्भेदः हा- स्यात् प्रद्वेषात् विमर्शात् पृथग्विमात्रातश्चेति । मानुषो ऽपि हास्यात् प्रद्वेषाद्विमर्शात् कुशीलप्रतिसेवनतश्च । तैरश्चोऽपि चतुर्विधः तद्यथा भयात्प्रद्वेषादाहारहेतोरपत्यलयनसंरक्षणाय । आत्म- संवेदना अपि चतुर्विधा [illegible] [illegible] । [illegible] सन्निपातजनितश्चतुर्थ इति । स एष [illegible] प्रतिकूलभेदात् अष्टधा भवति । स एव [illegible] तुर्धा प्रागुक्तेन [illegible] भवति । तेषां [illegible] [illegible] [illegible] । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । [illegible] [illegible] [illegible] । यथा चाह ॥

देवेहिं कामदेवो, गिही [illegible] ।

[illegible] ॥

देवकृते देवा [illegible]

[illegible]

दिव्वे य जे उवसग्गे, तहा तेरिच्छमाणुसे।

जे भिक्खू सहइ निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ [illegible]

यो भिक्षुर्दिव्यान् [illegible] तथा मानुष्यकान् [illegible] [illegible] । उत्त० ३१ अ० ।

[illegible] उपसर्गाः।

दिव्वे य उवसग्गे, तिरिक्खजोणिए [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

सूत्र० १ श्रु० , [illegible]

(३) [illegible] तृतीयाऽध्ययने उपसर्गेस- [illegible] ।

[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible] उपसर्गाः प्रतिपादन [illegible] अनुलोमा अनुकूला [illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible]

कालपर्याये निश्चारते [illegible] अपि मात्याचारे [illegible] सं साधवश्चिरपालयन् इदं मन्यते [illegible] कर्म संस्थेरकारणानाश्रात् स मेयते स जय [illegible] पश्चो गुरुकर्माणोऽल्पसत्त्वा भङ्गमुपयान्ति ।

संयमस्य कष्टप्रतिपादनम् ।

जया हेमंतमासम्मि, सीतं फुसइ (सवातगं) [illegible]
तत्थ मंदा विसीयंति, रज्जहीणा व खत्तिया ॥ [illegible]

यदा कदाचित् हेमन्तमासे [illegible] शीतं [illegible] शति [illegible] तत्र [illegible] मन्दा जडा गुरुकर्माणो विषीदन्ति [illegible] ना राज्यच्युताः यथा क्षत्रिया राजान [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] १ उ० । अकः यथोद्देशकः । सम्प्रति द्वितीय [illegible] धायमतिसंबन्धः [illegible] कृले धानुकूलाः प्रतिकूलाश्च । तत्र प्रथमोद्देशके [illegible] दिता इह त्वनुकूलाः प्रतिपाद्यन्त [illegible] कयोद्देशकस्यादिमं सूत्रम् ।

अहिमे सुहमा संगा, भिक्खूणं जे दुरुत्तरा ।
जत्थ एगे विसीयंति, ण चयंति जवित्तए ॥ १ ॥

अथानन्तरं प्रतिकूलोपसर्गान [illegible] नन्तर्यार्थ । इमे [illegible] दिह्मभिधीयन्ते । ते च सूक्ष्माः प्रायशो [illegible] न प्रतिकूलोपसर्गा इव बाह्येन शरीरविकारे [illegible] या धाद्यरा इति । सङ्गा, मातापित्रादिसंबन्ध [illegible] त्यानुलमपि दुरुत्तरा दुर्लङ्घ्या दुरतिक्रमणीया [illegible] प्रतिपादितश्च प्रतिकूलोपसर्गेषु [illegible] दुःखे [illegible] अनुकूलोपसर्गैस्त्वनुकूल [illegible] भावत्वादुरुत्तरा इति । यत्र [illegible] विषीदन्ति [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]

[illegible]

वाः किमित्यस्मान् परित्यजसीति ॥३॥ तथा (मायरमित्यादि) मातरं जननीं तथा पितरं जनयितारं पुषाण बिभृहि । एवं च कृते तवेह लोकः परलोकश्च भविष्यति । तातेदमेव लौकिकं लोकाचीर्णमयमेव लौकिकः पन्था यदुत वृद्धयोर्मातापित्रोः प्रतिपालनमिति तथा चोक्तम् । "गुरवो यत्र पूज्यन्ते, यत्र धान्यं सुसंस्कृतम् । अदन्तकलहो यत्र, तत्र शक्र! वसाम्यहमिति" ४ अपि च

उत्तरा महुरुल्लावा, पुत्ता ते तात खुड्डया ।
भारिया ते णवा तात, मा सा अन्नं जणं गमे ॥

उत्तराः प्रधाना उत्तरा जाता वा मधुरो मनोज्ञ उल्लाप आलापो येषां ते तथाविधाः पुत्रास्ते तव तात! पुत्र! क्षुल्लका लघवः । तथा भार्या पत्नी ते नवा प्रत्यग्रयौवना अतिनवोढा वा मा असौ त्वया परित्यक्ता सत्यन्यं जनं गच्छेदुन्मार्गयायिनी स्यादयं च महाजनापवाद इति । अपि च ।

एहि ताय घरं जामो, मा य कम्मं सहावयं ।
बितियं पि ताय पासामो, जामु ताव सयं गिहं ॥६॥

आनीमो वयं यथा त्वं कर्मनीरसस्तथान्येहि आगच्छ गृहं यामो गच्छामः । मा त्वं किमपि साम्प्रतं कर्म कृथाः । अपि तु तव कर्मण्युपस्थिते वयं सहायका भविष्यामः साहाय्यं करिष्यामः । एकवारं तावद् गृहकर्मभिर्भग्नस्त्वं तात! पुनरपि द्वितीयवारं पश्यामो द्रक्ष्यामो यदस्माभिः सहायैर्भवतो भविष्यतीत्यतो यामो गच्छामस्तावत् स्वकं गृहं कुर्वनदस्मद्वचनमिति ॥ ६ ॥

गंतु ताय पुणो गच्छे, ण य तेणासमणो सिया ॥
अकामगं परक्कम्मं, को उ ते वारेउमरिहति ॥७॥

तात! पुत्र! गत्वा गृहं स्वजनवर्गं दृष्ट्वा पुनरागन्तासि न च तेनैतावता गृहगमनमात्रेण चाश्रमणो भविष्यसि । (अकामगंति) अनिच्छन्तं गृहव्यापारेच्छारहित पराक्रमन्त स्वाभिप्रेतानुष्ठानं कुर्वाणं कस्त्वां भवन्तं वारयितुं निषेधयितुमर्हति योग्यो भवति । यदि वा (अकामगंति) वार्द्धकावस्थायां मदनेच्छाकामरहितं पराक्रमन्तं संयमानुष्ठान प्रति कस्त्वामवसरप्राप्ते कर्मणि प्रवृत्तं धारयितुमर्हतीति । अन्यच्च ।

जं किंचि अणगं तात, तं पि सव्वं समीकतं ।
हिरणं ववहाराइ, तं पि दाहामु ते वयं ॥ ८ ॥

तात! पुत्र! यत्किमपि भवदीयमृणजातमासीत्तत्सर्वमस्माभिः सम्यग्विभज्य समीकृतं समभागेन व्यवस्थापितं यदियोत्कटं तत् समीकृतं सुदेयत्वेन व्यवस्थापितं यच्च हिरण्यं द्रव्यजातं व्यवहारादावुपयुज्यते । आदित्याद् येन वा प्रकारेण तवोपयोगं यास्यति तदपि वयं दास्यामो निर्धनोऽहमिति मा कृथा भयमिति । ८ ।

उपसंहारार्थमाह ।

इच्चेव णं सुसेहंति, कालुणी य समुट्ठिया ।
विबद्धो नायसंगेहिं, ततो गारं पहावइ । ९ ।
जहा रुक्खं वणे जायं, मालुया पडिबंधइ ।
एवं णं पडिबंधंति, णातओ असमाहिणा । १० ।

णमिति वाक्यालङ्कारे । इत्येवं पूर्वोक्तया नीत्या मातापित्रादयः कारुणिकैर्वचोभिः करुणामुत्पादयन्तः स्वयं वा दैन्यमुपस्थितास्तं प्रव्रजितं प्रव्रजन्तं वा (सुसेहंति) प्रभु शिक्षयन्ति व्युद्ग्राहयन्ति । स चापरिणतधर्मा अल्पसत्त्वो गुरुकर्मा हर्षितः सोऽसौ विबद्धो मातापितृपुत्रकलत्रादिमोहितस्ततो गारं गृहं

धावति प्रव्रज्यां परित्यज्य गृहपाशमनुबध्नातीति । ९ । किञ्चान्यत् (जहारुक्खमित्यादि) यथा वृक्षं वने अटव्यां जातमुत्पन्नं मालुया वल्ली प्रतिबध्नाति वेष्टयत्येवं णमिति वाक्यालङ्कारे ज्ञातयः स्वजनास्तं यतिमसमाधिना प्रतिबध्नन्ति ते तत्कुर्वन्ति येनास्यासमाधिरुत्पद्यत इति । तथा चोक्तं । "अमित्तो मित्तवेसेण, कंठे घेत्तूण रोयइ । मा मित्त! सोग्गइ जाहि, दो वि गच्छामु दुग्गइं " । १० । अपि च ।

विबद्धो नातिसंगेहिं, हत्थी वा वि नवग्गहे ।
पिट्ठतो परिसप्पंति, सुयगो व्व अदूरए । ११ ।

विविधं बद्धः परवशीकृतः विबद्धो ज्ञातिसङ्गैर्मातापित्रादिसंबन्धैस्तं च तस्य मातापित्रादयः सर्वमनुकूलमनुतिष्ठन्तो धृतिमुत्पादयन्ति हस्तीवापि नवग्रहे अभिनवग्रहणे इक्षुशकलादिभिरुपचर्यन्ते । एवमसावपि सर्वानुकूलैरुपचर्यते । दृष्टान्तान्तरमाह । यथाऽभिनवप्रसूता गौः स्तनंधयस्यादूरगा समीपवर्तिनी सती पृष्ठतः परिसर्पति एवं तेऽपि निजा उत्प्रव्रजितं पुनर्जन्मनि प्रत्यासन्नाः पृष्ठतोऽनुसर्पन्ति तन्मार्गानुयायिनो भवन्तीत्यर्थः । ११ ।

[illegible]

एते संगा मणुस्साणं, पाताला व अतारिमा ।
कीवा जत्थ य किस्संति, नायसंगेहिं मुच्छिया ॥ १२ ॥

[illegible]

अपि च ।

तं च भिक्खू परिन्नाय, सव्वे संगा महासवा ।
जीवियं नावकंखिज्जा, सोच्चा धम्ममणुत्तरं ॥ १३ ॥

[illegible]

[illegible]

अहिमे संति आवट्टा, कासवेणं पवेइया ।
बुद्धा जत्थ अवसप्पंति, सीयंति अबुहा जहिं ॥ १४ ॥

[illegible]

रायाणो रायमच्चा य, माहणा अदुव खत्तिया ।
निमंतयंति भोगेहिं, भिक्खूयं साहुजीविणं । १५ ।

राजानश्चक्रवर्त्यादयो राजामात्याश्च मन्त्री पुरोहितप्रभृतयस्तथा ब्राह्मणा अथवा क्षत्रिया इक्ष्वाकुवंशप्रभृतयः । एते सर्वेऽपि भोगैः शब्दादिविषयैर्निमन्त्रयन्ति भोगोपभोगं प्रत्यभ्युपगमं कारयन्ति कं भिक्षुकं (साहुजीविणमिति) साध्वाचारेण जीवितुं शीलमस्येति साधुजीविनमिति । यथा ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिना नानाविधैर्भोगैश्चित्रसाधुरुपनिमन्त्रित एवमन्येऽपि केनचित्संबन्धेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोद्देशेनोपनिमन्त्रयेयुरिति । १५ ।

एतदेव दर्शयितुमाह ।

हत्थस्सरहजाणेहिं, विहारगमणेहि य ।
भुंज भोगे इमे सग्घे, महरिसी पूजयामु तं । १६ ।

हस्त्यश्वरथयानैस्तथा विहारगमनैः विहरणं क्रीडनं विहारस्तेन गमनान्युद्यानादौ क्रीडया गमनानीत्यर्थः । चशब्दादन्यैश्चेन्द्रियानुकूलैर्विषयैरुपनिमन्त्रयेरंस्तद्यथा भुंक्ष्व भोगान् शब्दादिविषयानिमानस्माभिर्ढौकितान् प्रत्यक्षासन्नान् श्लाघ्यान् प्रशस्तान् न निन्द्यान् महर्षे ! साधो ! वयं विषयोपकरणढौकनेन त्वां भवन्तं पूजयामः सत्कारयाम इति । १६ ।

किञ्चाऽन्यत् ।

वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणि य ।
भुंजा इमाइं भोगाइं, आउसो पूजयामु तं । १७ ।

वस्त्रं चीनांशुकादि गन्धाः कोष्ठपुटपाटकादयः वस्त्राणि च गन्धाश्च वस्त्रगन्धमिति समाहारद्वन्द्वः । तथा अलङ्कारं कटककेयूरादिकं तथा स्त्रियः प्रत्यग्रयौवनाः शयनानि च पर्यङ्कतूलीप्रच्छदपटोपधानयुक्तानि इमान् भोगानिन्द्रियमनोनुकूलानस्माभिर्ढौकितान् भुङ्क्ष्व तदुपभोगेन सफलीकुरु हे आयुष्मन् ! भवन्तं पूजयामः सत्कारयाम इति । १७ । अपि च ।

जो तुमे नियमो चिण्णो, भिक्खुभावम्मि सुव्वय ।
अगारमावसंतस्स, सव्वो संविज्जए तहा । १८ ।

यस्त्वया पूर्वं भिक्षुभावे प्रव्रज्यावसरे नियमो महाव्रतादिरूपश्चीर्णोऽनुष्ठितः इन्द्रियनोइन्द्रियोपशमगतेन हे सुव्रत ! स सांप्रतमप्यगारं गृहमावसतो गृहस्थभावं सम्यगनुपालयतो भवतस्तथैव विद्यत इति । न हि सुकृतस्यानुचीर्णस्य नाशोऽस्तीति भावः । १८ । किञ्च ।

चिरं दूइज्जमाणस्स, दोसो दाणिं कुतो तव ।
इच्चेव णं निमंतेंति, नीवारेणेव सूयरं । १९ ।

चिरं प्रभूतकालं संयमानुष्ठानेन (दूइज्जमाणस्सेत्ति) विहरतः सत इदानीं साम्प्रतं दोषः कुतस्तव नैवास्तीति भावः । इत्येवं हस्त्यश्वरथादिभिर्वस्त्रगन्धालङ्कारादिभिश्च नानाविधैरुपभोगोपकरणैः करणभूतैः । णमिति वाक्यालङ्कारे । तं भिक्षुं साधुजीविनं निमन्त्रयन्ति भोगबुद्धिं कारयन्ति । दृष्टान्तं प्रदर्शयति । यथा नीवारेण व्रीहिविशेषकणदानेन सूकरं वराहं कूटके प्रवेशयन्त्येवं तमपि साधुमिति । १९ । अनन्तरोक्तस्य नमस्तोपसंहारार्थमाह ।

चोइया भिक्खुचरियाए, अचयंता जवित्तए ।
तत्थ मंदा विसीयंति, उज्जाणंसि व दुब्बला । २० ।

[illegible] ... सामाचार्या ... [illegible]

चारी इच्छामिच्छेत्यादिका तया नोदिताः प्रेरिताः सन्तः ... चर्यया करणभूतया सीदन्तश्चोदितास्तत्कारणं प्रत्याचार्यादिभिः पौनःपुन्येन प्रेरितास्तच्चोदनामशक्नुवन्तः संयमानुष्ठानेन यापयितुं वर्तयितुमसमर्थाः सन्तस्तत्र तस्मिन् संयमे मोक्षैकगमनहेतौ उपयोगे ... मन्दा जडा विषीदन्ति शीतविहारिणो भवन्ति । तमेवाचिन्त्यचिन्तामणिकल्पं महापुरुषानुचीर्णं संयमं परित्यजन्ति । दृष्टान्तमाह । उद्यानमुद्यानं ... तो मार्ग उच्चक्रमित्यर्थः । तस्मिन् उद्यानशिरसि ... उक्षाणोऽतिदुर्बलाः यथाऽवसीदन्ति ग्रीवां पातयन्ति ... नोत्क्षिप्तभरनिर्वाहका भवन्तीत्येवं तेऽपि भावमन्दाः ... महाव्रतभारं वोढुमसमर्थाः पूर्वोक्तनयावर्तैः पराजिता ... दन्ति । २० । किञ्च ।

अचयंता व लूहेण, उवहाणेण तज्जिया ।
तत्थ मंदा विसीयंति, उज्जाणंसि जरग्गवा । २१ ।

रूक्षेण संयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवन्तस्तपोपधानेन ... दिता सबाह्याभ्यन्तरेण तपसा तर्जिता बाधिताः सन्तस्तत्र संयमे मन्दा विषीदन्त्युद्यानशिरस्युच्चमस्तके जीर्णो दुर्बलो ... रिव यूनोऽपि हि तत्रावसीदनं संभाव्यते किं पुनर्जरद्गवस्येति ... ग्रहणम् । एवमावर्तमन्तरेणापि धृतिसंहननोपेतस्य विवेकिनो ... प्यवसीदनं संभाव्यते किं पुनरावर्तैरुपसर्गितानां मन्दानामिति ...

सर्वोपसंहारमाह ।

एवं निमंतिए लद्धुं, मुच्छिया गिद्धइत्थीसु ।
अज्झोववन्ना कामेहिं, चोइज्जंता गया गिहं (तिबेमि)

एवं पूर्वोक्तया नीत्या विषयोपभोगोपकरणं दानपूर्वकं निमन्त्रणं विषयोपभोगं प्रति प्रार्थनं लब्ध्वा प्राप्य तेषु विषयोपकरणेषु हस्त्यश्वरथादिषु मूर्च्छिता अत्यन्तासक्तास्तथा स्त्रीषु ... दत्तावधाना रमणीरागमोहितास्तथा कामेषु इच्छामदनरूपेष्वध्युपपन्नाः कामगतचित्ताः संयमेऽवसीदन्तोऽपरेणोद्युक्तविहारिणो नोद्यमानाः संयमं प्रति प्रोत्सहमाना नोदनं सोढुमशक्नुवन्तः सन्तो गुरुकर्माणः प्रव्रज्यां परित्यज्याल्पसत्त्वा गृहं गताः गृहस्थीभूताः इति परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । आ० चू० आत्मनिसीदनादयोऽन्यत्र (... नाय गतस्योपसर्गसहनं गोयरचरिया शब्दे)

(६) अनुकूलोपसर्गसहनम् ।

उट्ठियमणगारमेसणं, समणं ठाणठिअं तवस्सिणं ।
डहरा वुड्ढा य पत्थए, अवि सुस्से ण य तं लभेज्ज णो ॥ ...

अगारं गृहं तदस्य नास्तीत्यनगारस्तमेवभूतं संयमोद्यमेन ... पणां प्रत्युत्थितं प्रवृत्तं श्राम्यतीति श्रमणस्तं तथा स्थानस्थितम् ... तपोऽपरिशिष्टसंयमस्थानाभ्यासितं तपस्विनं विशिष्ट ... सदेहं तमेवम्भूतमपि कदाचित् डहरा पुत्रनप्त्रादयो वृद्धाः पितृमातुलादयः उन्निष्क्रामयितुं प्रार्थयेयुरेवं ब्रूयुः ... प्रतिपाल्याः न त्वामन्तरेणास्माकमेकः प्रतिपाल्य ... स्ते जना अपि शुष्येयुः ... गच्छेयुर्न च तं साधु ... समेतान् नैवाऽऽत्मसात्कुर्युर्नैवाऽऽत्मवशगं विदध्युरिति ॥ ...

जइ कालुणियाणि कासिया, जइ रोयंति य पुत्तकारणा ।
दवियं भिक्खुं समुट्ठियं, णो लब्भंति ण संठवित्तए ॥ ...

यदि ते मातापितृपुत्रकलत्रादयस्तदन्तिके ...

घातानि विलापप्रायाणि वचांस्यनुष्ठानानि वा कुर्युः । तथाहि । "णाह पिय कंत सामिय, लइयच्छह दुल्लहो सि भयणम्मि ॥ तुह विरहम्मि य निक्किर, सुण्णं सव्वं पि पडिहाइ" ॥ १ ॥ "सेविज्जम्मो गोट्ठी, गणोऽव तं जत्थ होसि सन्निहितो ॥ दिप्पइ सिरिपत्तु पुरिस, किं पुण नियमं घरद्दारं" ॥ २ ॥ तथा यदि (रोयंति) रुदन्ति पुत्रकारणं सुतनिमित्तं कुलवर्द्धनमेकं सुतमुत्पाद्य पुनरेवं कर्तुमर्हसीति । एवं रुदन्तो यदि भणन्ति तं भिक्षुं रागद्वेषरहितत्वान्मुक्तियोग्यत्वाद्वा द्रव्यभूतं सम्यक् संयमोत्थानेनोत्थितं तथाऽपि साधुं न लप्स्यन्ते न शक्नुवन्ति प्रव्रज्यातो भ्रंशयितुं भावाद्व्यावयितुं नापि संस्थापयितुं गृहस्थभावेन व्यवस्थापयितुमिति ॥ १७ ॥ अपि च ।

जइ वि य कामेहिं लाविया, जइ णेजाहि णं बंधिउं घरं ।

जइ जीवितनावकंखए, णो लब्भंति ण संठवित्तए ॥ १८ ॥

यद्यपि ते निजास्तं साधुं संयमोत्थानेनोत्थितं कामैरिच्छामदनैर्लावयन्ति उपनिमन्त्रयेयुरुपलोभयेयुरित्यर्थः । भवताऽनुकूलोपसर्गग्रहणम् । तथा यदि नयेयुर्बद्ध्वा गृह पणिमिति वाक्यालङ्कारे । एवमनुकूलप्रतिकूलोपसर्गैरभिद्रुतोऽपि साधुर्यदि जीवितं नाभिकाङ्क्षेत् यदि जीविताभिलाषी न भवेत् असंयमजीवितं वा नाऽभिनन्देत् ततस्ते निजास्तं साधु (णो लब्भंतित्ति ।) न लभन्ते न प्राप्नुवन्ति आत्मसात्कर्तुं (ण संठवित्तएत्ति) नापि गृहस्थभावेन संस्थापयितुमलमिति ॥ १८ ॥ किञ्च ।

सेहंति य णं ममाइणो, माया (पिया) ताय सुया य भारिया ।

पोसाहि ण पासओ तुमं, लोगपरं पि जहासि पोस णो ॥ १९ ॥

ते कदाचिन्मातापित्रादयस्तमाभिनवप्रव्रजितं (सेहंतित्ति) शिक्षयन्ति णमिति वाक्यालङ्कारे (ममाइणोत्ति) ममाऽयमिति स्नेहालवः । कथं शिक्षयन्तीत्यत आह पश्य नोऽस्माकमत्यन्तदुःखितांस्त्वदर्थं पोषकाभावाद्वा त्वं च यथावस्थितार्थपश्यकः सूक्ष्मदर्शी सश्रुतिक इत्यर्थः । अतो नोऽस्मान् पोषय प्रतिजागरणं कुरु अन्यथा प्रव्रज्याऽभ्युपगमेनेहलोकस्त्यक्तो भवताऽस्मत्प्रतिपालनपरित्यागेन च परलोकमपि त्वं त्यजसीति दुःखितजनप्रतिपालनेन च पुण्यावाप्तिरेवेति । तथाहि । "या गतिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । बिभ्रतां पुत्रदारांस्तु, तां गतिं व्रज पुत्रक" ॥ १९ ॥ एवं तैरुपसर्गितोः केचन कातरा कदाचित् यत्कुर्युरित्याह ॥

अन्ने अन्नेहिं मुच्छिया, मोहं जंति णरा असंवुडा ॥

विसमं विसमेहिं गाहिया, ते पावेहिं पुणो पगब्भिया ॥ २० ॥

अन्ये केचनाऽल्पसत्त्वाः अन्यैर्मातापित्रादिभिर्मूर्च्छिता अध्युपपन्नाः सम्यग्दर्शनादिव्यतिरेकेण सर्वमपि दारादिकमन्यदित्यन्यग्रहणं ते एवम्भूता असंवृता नराः समोहं यान्ति सदनुष्ठाने मुह्यन्ति तथा संसारगमनैकहेतुभूतत्वात् । विषमाऽसंयमस्तैरसंयतैरुन्मार्गप्रवृत्तित्वेनापायाभीरुभिः रागद्वेषैर्वा अनादिभवाभ्यस्ततया दुरुच्छेद्यत्वेन विषमैर्ग्राहिता असंयमं प्रतिवर्तिताः ते चैवम्भूताः पापैः कर्मभिः पुनरपि प्रवृत्ताः प्रगल्भिता धृष्टतां गताः पापकं कर्म कुर्वन्तोऽपि न लज्जन्त इति ॥ २० ॥

यत एवं तत किं कर्तव्यमित्याह ।

तम्हा दविए इक्खपंडिए, पावाओ विरते ऽभिणिव्वुडे ।

पणए वीरे महाविहिं, सिद्धिपहं णाउयं धुवं ॥

यस्मान्मातापित्रादि

कर्मणां विदारणसमर्थो मुनिः समस्तो भव्यो मुक्तिगमनयोग्यो रागद्वेषरहितो वा सद्भिः स्वसन्निपातं पर्यालोचय । पण्डितः सद्विवेकयुक्तः पापात् कर्मणोऽसदनुष्ठानरूपात् विरतो निवृत्तः क्रोधादिपरित्यागाच्छान्तीभूत इत्यर्थः । तथा प्रणताः प्रह्वीभूता वीराः कर्मविदारणसमर्था महावीथिं महामार्गं तमेव विशिनष्टि सिद्धिपथं ज्ञानादिमोक्षमार्गं तथा मोक्षं प्रतिनेतारं नायकं ध्रुवमव्यभिचारिणमित्येतद्गत्वा स एव मार्गोऽनुष्ठेयो वा सदनुष्ठानप्रगल्भैर्मोक्ष्यमिति ॥ २१ ॥

पुनरप्युपदेशदानपूर्वकमुपसंहरन्नाह ।

वेयालियमग्गमागओ, मणवयसा काय (ण) संवुडो ।

चिच्चा वित्तं च णायओ, आरंभं च सुसंवुडे चरेज्जासि (त्ति बेमि)

कर्मणां विदारणमार्गमागतो भूत्वा स तथा भूतं मनोवाक्कायसंवृतः पुनस्त्यक्त्वा परित्यज्य वित्तं द्रव्यं तथा ज्ञातींश्च स्वजनांश्च तथा सावद्यारम्भं च सुष्ठु संवृत इन्द्रियैः संयमानुष्ठानं चरेदिति ब्रवीमीति पूर्ववत् । सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

त्रिविधोपसर्गाधिसहनमधिकृत्याह ।

तिरिया मणुया य दिव्वगा, उवसग्गा तिविहाऽहियासिया ।

लोमादियं पि ण हरिसे, सुन्नागारगओ महामुणी ॥ १५ ॥

तैरश्चाः सिंहव्याघ्रादिकृतास्तथा मानुषाः (मणुयत्ति) सत्कारपुरस्कारद्वेषरूपाघातनादिजनिताः । तथा (दिव्वगाइति) व्यन्तरादिना हास्यप्रद्वेषादिजनिताः । एवं त्रिविधानप्युपसर्गानधिसहेत सोपसर्गाधिकारं गच्छेत् । तदेव दर्शयति । लोमादिकमपि न हर्षेत् भयेन रोमोद्गममपि न कुर्वीत । यदि वा एवमुपसर्गास्त्रिविधा अपि (अहियासियत्ति) अधिसोढा भवन्ति । यदि रोमोद्गमादिकमपि न कुर्यात् । आदिग्रहणात् दृष्टिमुखविकारादिपरिग्रहः । शून्यागारगतस्य चैतत्सहनम् आदिग्रहणात् पितृवनादिस्थितो वा महामुनिर्जिनकल्पिकादिरिति ॥ १५ ॥ किञ्च ।

णो अभिकंखेज्ज जीवियं, नो वि य पूयणपत्थए सिया ।

अब्भत्थमुर्विति भेरवा, सुन्नागारगयस्स भिक्खुणो ॥ १६ ॥

स तैर्भैरवैरुपसर्गैरुदीर्यमाणोऽपि जीवितं नाभिकाङ्क्षेत जीवितनिरपेक्षेणोपसर्गः सोढव्य इति भावः । न चोपसर्गसहनद्वारेण पूजाप्रार्थकः प्रकर्षाभिलाषी स्यात् भवेत् । एवं च जीवितपूजानिरपेक्षेणासकृत् सम्यक् सह्यमाना भैरवा भयानकाः शिवाः पिशाचादयोऽत्यर्थमात्मसात्त्वेन उपसार्यमाणा गच्छन्ति तथाहि तस्य भिक्षोः शून्यागारगतस्य शीतोष्णादिजनिता उपसर्गाः सुसहा एव भवन्तीति भावः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० । "उवसग्गेहिं परिसहा आमोक्खाए परिवएज्जाए" उपसर्गैस्तत्कृतैर्मानिकयात् सम्यगधिसहमानो मोक्षपर्यन्तं यावत् परि समन्तात् संयमानुष्ठानेन गच्छेत् । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । ('उवसग्गतितिक्खा' मिति ' आवश्यके उपसर्गनिकरणम् ' अहीर ' शब्दे वक्ष्य) शंगशिखरे, गुणानुभावेन दिव्यादिविकारैरुपसर्गैः, उत्त० ।

उवसग्गपरिण्णा–उपसर्गपरिज्ञा–स्त्री० उपसर्गा एव उपसर्गपरिज्ञाने दुःखविशेषोत्पादकानां सोमरसायनानामनुभवानामुपसर्गाध्ययने, " उवसग्गेति " उपसर्गा एव परिज्ञायन्ते अस्मिन् उपसर्गपरिज्ञा-अध्ययने । सूत्र० १ श्रु० । उत्त० ।

यस्मादात्मा नयन्ति तस्मात् उवसग्गतितिक्खा–उपसर्गतितिक्षा–स्त्री० उप

१४०४०००००००००००१२
८४४४०४४४४४४४४०२०
१४४४०४४४४४०००१८
४०४४४४०४४४४——पूर्वकरण
३००४४०४००१४
२०००००००१२
१४४४४०८
०४०३
००२

[illegible]

[illegible], संही उड्ढामुही निरिहा उ ।
[illegible] द जीवाणं, तए उड्ढामुहा उक्का ॥

[illegible] मिहिरनन्तगुणा [illegible] द्वितीयसमये शुद्धिरनन्तगु[illegible] [illegible] निर्वृतिकरणचरम [illegible]

[illegible]

[illegible]

प्रथमे यथाप्रवृत्तकरणे चरमसमये या [illegible] सकाशात् द्वितीये पूर्वकरणे प्रथमे समये [illegible] रनन्तगुणा तस्या अपि सकाशात् प्रथमसमये [illegible] विशोधिरनन्तगुणा ततो द्वितीये समये [illegible] रनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव तृतीये समये [illegible] रनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीये जघन्या [illegible] ऽपि तस्मिन्नेव तृतीये समये [illegible] प्रतिसमयं तावद्वाच्यं यावत्[illegible] चरमसमये [illegible]

अपुव्वकरणसमयं, कुणइ अपुव्वे इमे य चत्तारि ।
ठिइघायं रसघायं, गुणसेढी बंधगद्धा य ॥

अपूर्वकरणेन समकं तस्मिन्नेव समये [illegible] इमानेव समयादारभ्येत्यर्थः । [illegible] अपूर्वान् करोति अतीते काले न [illegible] न या स्थितिघातं रसघातं गुणश्रेणि [illegible] च ।

तत्र प्रथमतः स्थितिघातः [illegible] ।

उक्कोसेणं बहुसा-गराणि इयरेण पल्लसंखेयं ।
ठिइअग्गाओ घायइ, अंतमुहुत्तेण ठिइखंडं ॥

स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमभागादुत्कर्षेण प्रभूतानि [illegible] प्रभूतसागरोपमप्रमाणमितरेण जघन्येन पल्योपमासंख्येयभाग [illegible] अन्तर्मुहूर्तेन कालेन घातयति [illegible] [illegible] तत्र [illegible] पल्योपमासंख्येयभागमात्रं स्थितिखण्डम् अन्तर्मुहूर्तेन [illegible] घातयन् [illegible] न निक्षिपति [illegible] प्रभूतानि स्थितिखण्डसहस्राणि [illegible] अपूर्वकरणस्य प्रथमे समये यत् स्थितिसत्कर्म [illegible] चरमसमये संख्येयगुणहीनं जातं [illegible] ।

सम्प्रति रसघातप्रतिपादनार्थमाह ।

अणुभागं तं मुहुत्तेण, हणइ रसं कंडगं असुहभागं ।
करणं ठिइखंडाणं, तम्मि उ रसकंडगसहस्सा ॥

स्थितिखण्डानां करणं [illegible] प्रभूतानि [illegible] कर्मणां [illegible] रसकण्डकम् अनुभागकण्डकम् [illegible] अन्तर्मुहूर्तेन विनाशयति [illegible] [illegible] अन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनाशयति [illegible] [illegible] अन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनाशयति [illegible] [illegible] तस्मिन् [illegible] स्थितिखण्डे [illegible] स्थितिखण्डानां [illegible] भवन्ति ।

[illegible]

[illegible] उवरिमठिईहिंतो, घेत्तूण [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

संमधिका अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालसमया एव प्रथमसमयगृहीतदलिकनिक्षेपविधिः एवं द्वितीयादिसमये गृहीतानामपि दलिकानां निक्षेपविधिर्वक्तव्यः । अन्यच्च गुणश्रेणिरचनार्थं प्रथमसमये यद् दलिकं गृह्णाति ततः स्तोकं ततोऽपि द्वितीयसमये असंख्येयगुणं ततोऽपि तृतीये समये असंख्येयगुणमेवं तावद्वक्तव्यं यावद्गुणश्रेणिकरणचरमसमयः । अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणसमयेषु चा उपरितः क्रमशः क्षीयमाणेषु गुणश्रेणिदलिकनिक्षेपः शेषे भवति उपरि च न वर्द्धते ।

करणाइ अपुव्वो, जो बंधो सो न होइ जो ।
अण्णो बंधगद्धा, सा तुल्लिया उद्दिगःदाए ॥

अपूर्वकरणस्यादौ प्रथमसमये यो बन्धः प्रागबन्धसंबन्धकाल उच्यते कियन्तं कालं यावत् स प्रारब्धोऽसौ बन्धो बन्धकालो उच्यते अत आह यावदन्यो बन्धो न भवति न प्रारभ्यते स प्रारब्धो बन्धो यावत्र समाप्तिं यातीत्यर्थः । सा च बन्धकाद्धा स्थितिकण्डककाद्धा स्थितिः घातकाले तुल्या इदमुक्तं भवति स्थितिघातस्थितिबन्धौ युगपदारभ्येते युगपदेव च निष्ठां यात इति ।

जा करणाइए ठिइ-करणं तेतीए होइ संखंसो ।
अनियट्टीकरणअओ, मुत्तावलिसंठियं कुणइ ॥

अपूर्वकरणस्यादौ प्रथमसमये या स्थितिः सा स्थितिघातसहस्रैः घातिता सती करणान्ते अपूर्वकरणस्य चरमसमये संख्येयांशो भवति संख्येयभागमात्रा भवति संख्येयगुणहीना भवतीत्यर्थः । एतच्च प्रागपि प्रस्तावादुक्तं तदेवमुक्तमपूर्वकरणम् । संप्रत्यनिवृत्तिकरणप्रतिपादनार्थमाह "अनियट्टीत्यादि" अन्तोऽपूर्वकरणं मद् इममनिवृत्तिं करोत्यारभते तच्च कथं भूतमित्याह मुक्तावलीसंस्थितमनिवृत्तिकरणे हि अध्यवसायस्थानानि मुक्तावलीसंस्थितानि भवन्ति एतच्च प्रागेवोक्तं तत एतदपि अनिवृत्तिकरणमेवाम् मुक्तावलीसंस्थितमित्युक्तम् ॥

एवमनियट्टिकरणे, ठिइघाईणि होति चउरो वि ।
संखिज्जंमे सेसे, पढमठिइं अंतरभवं ॥

एवमपूर्वकरणवदनिवृत्तिकरणेऽपि स्थितिघातादयश्चत्वारोऽपि पदार्थाः भवन्ति प्रवर्तन्ते इत्थं च निवृत्तिकरणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च संख्येयतमे भागे शेषे तिष्ठति अन्तर्मुहूर्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं प्रथमस्थितेः किञ्चित्समाधिकं भवति प्रथमस्थितिश्च ।

अंतमुहुत्तियमित्ताइं, दो वि निम्मवइ बंधगद्धाए ।
गुणसेढिं संखनागं, अंतरकिरणेण उक्किरइ ॥

प्रथमस्थितिमन्तरकरणं च एते द्वे अपि अन्तर्मुहूर्तप्रमाणे युगपत् निर्मापयति । तथा तत् अन्तरकरणं अभिनवस्थितिबन्धोद्धाप्रमाणेनान्तर्मुहूर्तप्रमाणेन कालेन करोति तथा प्रथमान्तरकरणप्रथमसमय एवान्यस्थितिबन्धमिथ्यात्वस्थितिबन्धान्तरकरणे च युगपदेव परिसमापयति । तथा गुणश्रेणिसंबन्धिनः संख्येयभागाः प्रथमद्वितीयस्थितिरूपभागवर्त्तिनः एका गुणश्रेणिः संख्येयतमं भागमन्तरकरणस्यान्तरकरणेन सहोत्किरति विनाशयति ।

संप्रति अन्तरकरणस्य विधिमाह ।

अंतरकरणस्स विही, घेत्तुं घेत्तुं ठिई य मज्झाउ ।
दलियं पढमठिईए, विच्छिवइ तहा उवरिमाईए ॥

अन्तरकरणस्यायं विधिः यदुत अन्तरकरणदलिकं [illegible] दलिकं कर्म परमाणुरूपं गृहीत्वा गृहीत्वा प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति तथा उपरितन्यां द्वितीयस्थितौ च एवं च प्रतिसमयं तावत्क्षिपति यावदन्तरकरणदलिकं सकलमपि क्षीयते अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन सकलदलिकक्षयः ।

इगदुगआवलिसेसा, नत्थि पडमाए उदीरणागालो ।
पढमठिइए उदीरण, बियाइए आगालो ॥

इह प्रथमस्थितौ वर्तमान उदीरणाप्रयोगेण यत् प्रथमस्थितेरेव दलिकं समाकृष्योदयसमये प्रक्षिपति सा उदीरणा । यत् पुनः द्वितीयस्थितेः सकाशात् उदीरणाप्रयोगेण समाकृष्योदये प्रक्षिपति स आगाल इति । उदीरणाया एव विशेषप्रदर्शनार्थमिदं द्वितीयं नाम पूर्वसूरिभिरारोपितम् । उदीरणा च प्रथमस्थितिमनुभवन् तावद्यावदावलिकाद्विकं शेषं तिष्ठति तस्याश्च स्थितेः आगालो न भवति किन्तु केवला उदीरणैव । यस्मादावलिका तावत् प्रवर्त्तते यावदावलिका शेषा न भवति आवलिकायां शेषीभूतायामुदीरणा निवर्त्तते ततः केवलेन [illegible] उदयेन आवलिकामनुभवति । [illegible] आवलिकाशेषायां प्रथमस्थितौ [illegible] न भवति । प्रथमस्थितेश्च सकाशात् [illegible] द्वितीयायाश्च स्थितेः [illegible] ।

आवलिमित्ते उदएण वेइए ठाइ उवसमद्धाए ।
उवसमियं तत्थ भवे, सम्मत्तं मोक्खबीयं जं ॥

तत आवलिकामात्रं प्रथमस्थितेरवशेषं केवलेनोदयेन वेदयित्वा अनुभूय उपशमाद्धायां तिष्ठति उपशान्ताद्धायां तस्यां चोपशमाद्धायां स्थितस्य तस्य प्रथमसमये औपशमिकं सम्यक्त्वं भवति तच्च मोक्षबीजभूतम् ।

उवसमियम्मि अणुभागं, तं ति ज कुणइ [illegible] ।
देसघाइण सम्मं, इयरेणं मिच्छमीसाइं ॥

प्रथमस्थितिचरमसमये मिथ्यात्वस्य [illegible] दलिकं [illegible] स्थितिद्वितीयस्थितौ [illegible] त्रिधा करोति । अनुभागभेदेन त्रिधा [illegible] मिथ्यात्वं दलिकं करोति इत्यर्थः । तथा शुद्धं अर्धशुद्धं च अशुद्धं सम्यक्त्वं तत्र देशघातिरसं सर्वघातिरसं करोति । अर्धविशुद्धं सम्यग्मिथ्यात्वमविशुद्धं मिथ्यात्वम् । एवं च [illegible] सर्वघातिनो रसेन समन्वितं च करोति । [illegible] लाभप्रथमसमयादेवारभ्य मिथ्यात्वस्य [illegible] गुणसंक्रमात्प्रवर्तते स चैवम् ।

सम्मे थोवो मीसे, असंख गुणो तस्स संकमो अम्मे ।
पइसमयं इइ एसो, अंतमुहुत्ता उ विज्झाउ ॥

औपशमिकसम्यक्त्वलाभप्रथमसमये [illegible] सम्यक्त्वे स्तोकं [illegible] प्रथमसमये [illegible] द्वितीये समये सम्यक्त्वे असंख्येयगुणं [illegible] द्वितीये सम्यग्मिथ्यात्वे असंख्येयगुणं [illegible] प्रतिसमयं [illegible] तदूर्ध्वं पुनः [illegible] विध्यातसंक्रमेण [illegible] ।

गुणसंकमेण एसो, संकमो होइ [illegible] ।
अंतरकरणम्मि ठिओ, कुणइ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] । [illegible] स्थितः समग्रस्गुणः सह प्रशस्तेन [illegible] वर्तते इति समग्रस्त [illegible] स्थितस्य गुणसंक्रमः [illegible] तथाहि गुणसंक्रमयेदं [illegible] । [illegible] बध्यमानानां प्रकृतीनां गुणसंक्रमः [illegible] । [illegible] गुणसंक्रमः [illegible] । [illegible] च मिथ्यात्वस्य बन्धः प्रव- [illegible] च तस्योदयाभावात् बन्धो [illegible] गुणसंक्रमः प्रवर्तते ।

[illegible], [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥

[illegible] समानां कर्मणां [illegible] प्रवर्तते यदा गुणसंक्रमस्ति- [illegible] गुणसंक्रमेण [illegible] गुण- [illegible] प्रथम- [illegible] भव- [illegible] भवतः सदा [illegible] भवति तावत् [illegible] गुणश्रेणिं भ- [illegible]

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

शमिकसम्यग्दृष्टिः [illegible] तिष्ठते इति तदेवं कृता सम्यक्त्वो[illegible] [illegible] [illegible] वेदकसम्यग्दृष्टिर्यतो देशविरतः सर्वविरतो च [illegible] रिणामस्तथा चाह ।

वेयगसम्मदिट्ठी, सोहीअद्धाए [illegible] ।
करणदुगेण उवसमं, चरित्तमोहस्स [illegible] ॥

वेदकसम्यग्दृष्टयः क्षायोपशमिकसम्य[illegible] [illegible] वर्तमाना [illegible] सर्वविरता [illegible] पूर्वोक्तेन यथायोगं [illegible] भवति [illegible] सा[illegible]उपशमका एव भवन्तीति [illegible] ।

[illegible] ।

जाणणगहणपालण, विरओ [illegible] ।
आइमकरणदुगेणं, पडिवज्जइ [illegible] ॥

विरते यत्र ज्ञानं ग्रहणं पालनं च तैः [illegible] [illegible] त्रिविधेन [illegible] विरतः स देशविरतः [illegible] [illegible] वर्तमानो [illegible] देशविरते [illegible] [illegible]

[illegible]

न्तर्मुहूर्त्तं कालं यावदवश्यं वर्तते प्रवर्द्धमानपरिणामो भवति कोऽपि हीयमानपरिणामः ततो यदि प्रवर्द्धमानपरिणामो भवति तत ऊर्द्धमपि गुणश्रेणिं प्रवर्द्धमानां करोति । अथ हीयमानपरिणामस्तर्हि हीयमानामवस्थितपरिणामश्चावस्थितस्वभावस्थां हीनपरिणामो वा देशविरते स्थितिघातरसघातौ न भवतः ।

परिणामपच्चएणं, गमागमं कुणइ करणरहिओ वि ।
आभोगनट्ठचरणो, करणे काऊण पावेइ ॥

परिणामप्रत्ययतः कथंचित्परिणामह्रासात्कारणात् देशविरतो विरतिं प्रतिपन्नः सर्वविरतो वा देशविरतिं गच्छति ततः स पुनर्योऽपि तां पूर्वप्रतिपन्नां सर्वविरतिं वा करणरहितोऽपि प्रतिपद्यते प्रथमकृतिकरणेऽनेकशो गमागमं करोति यः पुनराभोगतः प्रतिपत्त्या नष्टकरणो देशविरतेः सर्वविरतेर्वा परिभ्रष्टो मिथ्यात्वं च गतः स भूयोऽपि जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तेन कालेन उत्कर्षतः प्रभूतेन कालेन पूर्वप्रतिपन्नामपि देशविरतिं सर्वविरतिं वा उक्तप्रकारेण करणेन कृत्वा करणद्वयस्य पुरस्सरमेव प्रतिपद्यते ॥

परिणामपच्चएणं, चउव्विहं होइ वड्ढइ वावि ।
परिणामवड्ढयाए, गुणसेढिं तत्तियं कीरइ ॥

परिणामप्रत्ययेन परिणामात्कारणात् चतुर्विधः चत्वारः प्रकारो यथा भवति एवं हीयते वर्द्धते वा गुणश्रेणिरिति विभक्तिविपरिणामेन संबध्यते इदमुक्तं भवति यदि हीयमानपरिणामो भवति तर्हि यथा तथा परिणामहानिमध्ये एतगुणश्रेणिः चतुर्धा हीयते तद्यथा कदाचिदसंख्येयभागेन कदाचित्संख्येयभागेन कदाचिदसंख्येयगुणेन कदाचित्संख्येयगुणेन । अथ परिणाम प्रतिसमयं प्रवर्द्धते तर्हि तत्परिणामानुसारेण गुणश्रेणिरप्युक्तप्रकारेण वर्द्धते यदि पुनरवस्थितपरिणामो भवति तर्हि तावन्मात्रामेव गुणश्रेणिमारचयति एवा चैव द्विविकापेक्षया द्रष्टव्या । काम-छ पुनः सर्वदाऽपि तावन्मात्रमेव यावद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा परिपालयति तावद्गुणश्रेणिमपि समये समये करोति । यथा-यथा चेयं तदेवमुक्तो देशविरतिसर्वविरतिलाभः ।

संप्रत्यनन्तानुबन्धिनामविसंयोजनमाजनयते ॥

सम्मुप्पायणविहिणा, चउगइया सम्मदिट्ठिपज्जत्ता ।
संजोयणा विजोएंति, न उण पढमठिइं करेंति ॥

सम्यक्त्वोत्पादविधिना सम्यक्त्वोत्पादनोक्तकरणत्रयरूपेण प्रकारेण चातुर्गतिकाः सम्यग्दृष्टयो वेदकसम्यग्दृष्टयः पर्याप्तकप्रकारेण चातुर्गतिका अपि देशविरतास्तिर्यञ्चो मनुष्या वा सर्वविरतास्तु मनुष्याः संयोजनानामनन्तानुबन्धिनो वियोजयन्ति नाशयन्ति पुनरन्तरकरणं कुर्वन्ति तदभावाच्च प्रथमस्थितिमपि न कुर्वन्ति अन्तरकरणस्य हरणार्थं स्थितिः प्रथमस्थितिमपि न कुर्वन्ति अन्तरकरणाभावात् प्रथमस्थितिं प्रयच्छते । द्वितीया तु द्वितीया ततोऽन्तरकरणाभावान्न प्रथमस्थितिमपि न कुर्वन्तीति ।

अत्रैव विशेषमाह ।

उवरिमगे करणदुगे, दलियं गुणसंकमेण तेसिं तु ।
नासेइ तह पच्छा, अंतमुहुत्ता सभावत्थो ॥

उपरितनके द्विके अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणरूपे तेषामनन्तानुबन्धिनां दलिकं परमाणुरूपं गुणसंक्रमेणोद्वलनासंक्रमेण नाशयति अनिवृत्तिकरणे च चरमान्ते अत्र गुणसंक्रम-विशेष तदा नाशयति [illegible] । किं त्वपूर्वकरणे [illegible] कालावलिकामात्रं मुक्त्वा तदपि च अनिवृत्तिकरणे [illegible]

नाशु सह तिसु संक्रमयति ततोऽन्तर्मुहूर्त्तात्परतोऽनिवृत्तिकरणं [illegible] शेषकर्मणामपि स्थितिघातरसघातगुणश्रेणयो न भवन्ति किं तु स्वभावस्थ एव भवति [illegible] अनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना । ये त्वाचार्या अनन्तानुबन्धिनामुपशमनामपि मन्यन्ते तन्मतेनैव [illegible] तिव्यवच्छेदो ज्ञयमेव ।

संप्रति दर्शनमोहनीयस्य [illegible] ।

दंसणखवणस्स रिहो, जिणकालीओ पुमट्ठवासुवरिं ।
अणणामकम्मकरणाइं, करणाइ [illegible] ॥

दर्शनं मिथ्यात्वमत्र [illegible] जिनकालीनो जिनविरहेऽपि [illegible] मनुष्यो [illegible] अनन्तानुबन्धिन [illegible] करणानि यथा [illegible] प्रथमं [illegible] दर्शनमोहनीय [illegible] यथा [illegible] प्रथमसमये [illegible] सम्यक्त्वे [illegible] प्रथमस्थिति [illegible] तावदनन्तरं [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

अपूर्वगुण [illegible] ॥

[illegible] प्रथमसमयादारभ्य [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible]

...न्तर्मुहूर्तेन मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्द्विविधं सम्यक्त्वं प्रवि-
...नीति एवं दर्शनमोहनीयत्रितये उपशान्ते संक्लेशविशोधिव-
...त् प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानकयोः बहूशोऽनेकशो भूत्वा चारित्रमोह-
...नीयोपशमनाय सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते इत्यर्थः ।

पुण तिन्नि उ करणाइं, करेइ तइयम्मि एत्थ पुण तेउ ।
अंतो कोडाकोडी, बंधं संतं च सत्तण्हं ॥

चारित्रमोहनीयोपशमनार्थं पुनरपि त्रीणि यथाप्रवृत्तापूर्वा-
निवृत्ताख्यानि करणानि करोति करणत्रयस्वरूपं प्राग्वद्वक्तव्यं के-
वलमत्र तृतीयकरणे भेदस्तमेव दर्शयति अत्र कोटाकोटीनाम-
बन्धसत्कर्माव समानामायुर्वर्जानां करणं प्रथमसमये करोति तत्र
यद्यपि प्रागुक्तेष्वपि करणेष्वेतेषां बन्धः सत्कर्मणां प्राप्यते त-
थाऽप्यत्र बन्धसत्कर्मणी तदपेक्षया संख्येयगुणहीने द्रष्टव्ये इति
विशेषः । कर्मप्रकृतौ त्वत्र सत्कर्म त्रि सागरोपमकोटाकोटीप्र-
माणमुक्तं बन्धस्त्वन्तःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणः तदुक्तम् । "ठिइसंतं
अंतो कोडाकोडी, संतं अनियट्टि णो उ उदहीणं ।" ।
...कोरसं पि तस्स पढ़मस्स संखतमभाग ।

ठिइखंडगसहस्से, एक्केक्कं जं भणिस्सामो ।

स्थितिखण्डमुत्कृष्टमपि पल्योपमसंख्येयभागमात्रं करोति ।
तथा एतस्य प्राक्तनबन्धस्य पल्योपमासंख्येयभागमात्र हाप-
यित्वा अन्यं स्थितिबन्धं करोतीति शेषः । तत्र यद्यपि ज्ञाना-
...मपि कर्मणां पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणतया उत्कृष्टतयाऽपि बधं
सत्कर्म द्रष्टव्यं तथापि नामगोत्रे सर्वस्तोके ततो ध्रुवबन्ध्यात्
ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणि विशेषाद्धि-
कानि स्वस्थाने तु परस्परतुल्यानि ततोऽपि मोहनीयं विशेषाधि-
कं स्थितिखण्डसहस्रेषु च बहुत्वनिवृत्तेषु एकैकं यत्करोति तद्वयं
भणिष्यामः । तदेवाह ।

करणस्स संखभागे, सेसे असन्निमाइयाणं ।

समो बंधो कमसो, पल्लवमेगतीसागराउदियहं ॥

...करणस्यानिवृत्तिकरणस्य संख्येयेषु भागेषु गतेषु एकस्मिन्
...संख्येयमनिवृ-
त्ते असंज्ञिकादीनां समो बन्धः क्रमेण भवति ...
त्तिकरणस्य संख्येयेषु भागेषु गतेष्वेकस्मिन् शेषे असंज्ञि-
पञ्चेन्द्रियबन्धतुल्यस्थितिबन्धो भवति तदनन्तरं स्थितिब-
न्धसहस्रेषु गतेषु सति चतुरिन्द्रियबन्धतुल्यस्थितिबन्धः ततो
...पृथक्त्वे गते सति त्रीन्द्रियबन्धतुल्यस्थि-
...पूर्वोऽपि स्थितिबन्धपृथक्त्वे गते सति द्वीन्द्रियबन्धतुल्यस्थिति-
बन्धस्तत एवमेव ह्रीन्द्रियबन्धतुल्यः ततोऽप्येकेन्द्रिय-
बन्धतुल्यस्ततोऽपि स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु ... स्थितिबन्धः ।
... मिथ्यात्वयोर्नामगोत्रयोरित्यर्थः । पल्योपम-
...सागरोपमकोटीप्रमाणयोर्नामगोत्रयोरित्यर्थः ... ज्ञानावरणदर्शनावरणा-
मात्रं स्थितिबन्धो भवति त्रिंशत्कानां ज्ञानावरणदर्शनावरणा-
न्तरायवेदनीयानामध्यर्धपल्योपममात्रः ।

मोहस्स होंति पल्ला, संतो वि हु एवमेव कमसो उ ।
पलियम्मि तम्मि बंधे, अन्नो संखेज्जगुणहीणो ॥

मोहनीयस्य द्वौ पल्योपमौ स्थितिबन्धः स्थितिसत्कर्मापि का-
...तत्र सर्वकर्मणां नामगोत्रयोः ततो
हासद्वयं क्रमशस्तु तत्र ... विशेषाधिकं मोहनी-
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां ... यदा यदा पल्यो-
पमं स्थितिबन्धो भवति तस्य तस्य तदा तदा ...
पमप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति ... संख्येयगुणहीनो भवति ततोऽनन्तरं
...स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनः ... स्थितिबन्धः
...सागरोपममात्रात् ... विशेषाधिकः ...

संख्येयगुणहीनं करोति शेषाणां तु कर्मणां पल्योपमासंख्येयभा-
गहीनं ततः ।

एवं तीसाण पुणो, पल्लो मोहस्स होइ हु दिवड्ढं ।
एवं मोहे बद्धे, सेसाणं पल्लसंखंसो ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु त्रिंशत्कानां
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिबन्धं पल्योपम-
प्रमाणं करोति मोहनीयस्य तु सार्द्धपल्योपममात्रं ततो ज्ञाना-
...स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनो मोहनी-
...नामगोत्रयोः ... पूर्वकेन स्थितिबन्धपल्योपमसंख्ये-
यस्य तु संख्येयभागहीन ... स्थितिबन्धः पल्योपमसं-
...मोहनीयस्य स्थितिबन्धः ...
भवति ततो मोहनीयस्याप्यन्यः स्थितिबन्धः पल्योपमसंख्येय-
प्रवर्तते तदानीं च शेषकर्मणां स्थितिबन्धः पल्योपमसंख्येय-
भागमात्रप्रमाणो वेदितव्यः ।

वीसगनामगोयाण, सखम्मं तह कमेण संखगुणं ।
पल्लस्संखिज्जंसो, नामगोयाण सो बंधो ।

[illegible]

एवं सहस्साणं वि हु, ... ॥

[illegible]

[illegible]

यसमयश्च संख्येयगुण एवं प्रतिसमयं संख्येयगुणं तावद्वक्तव्य यावच्चरमसमयः परप्रकृतिषु च प्रतिसमयमुपशमितदलिकापेक्षया असंख्येयगुणं तावत्संक्रमयति यावद् द्विचरमसमये पुनरुपशमयमानं दलिकं परप्रकृतिषु संक्रमेण दलिकापेक्षया असंख्येयगुणं द्रष्टव्यं नपुंसकवेदोपशमनारम्भप्रथमसमयादारभ्य सर्वकर्मणामावलिकापेक्षया सर्वस्तोका उदयसंख्येयगुणाः ।

अंतरकरणपविट्ठो, संखासंखं समोहइयराणं ।
बंधाणुत्तरबंधा, एवं इत्थेइ संसंसो ॥

अन्तरकरणे प्रविष्टः सन् जीवः प्रथमसमय एव बन्धादुत्तरबन्धस्य संख्येयगुणा अन्तरकरणे विवक्षा संख्याः सन्तीत्यर्थः । यो हि यदपेक्षया संख्येयभागमात्रकल्पः स तदपेक्षया संख्येयगुणहीन एवेति मोहनीयवर्जानां तु शेषाणां कर्मणां बन्धादुत्तरबन्धमसंख्येयभागं करोति असंख्येयगुणहीनं करोतीत्यर्थः एवं नपुंसकवेदमुपशमयति तदुपशमनानन्तरं च स्थितिबन्धसहस्रेष्वतीतेष्वेवमनन्तरोक्तेन प्रकारेण स्त्रीवेदमुपशमयति स्त्रीवेदस्य च संख्येयतमे भागे उपशान्ते यद्भवति तदुपदर्शयन्नाह ।

उवसंते घाईणं, संखेज्जसमा परेण संखमो ।
बंधो सचएहेव, संखेज्जवसंति उवसंते ॥

स्त्रीवेदस्य संख्येयतमे भागे उपशान्ते सति घातिनां घातिकर्मणां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां संख्येयसमाः संख्येयवर्षप्रमाणो बन्धः स्थितिबन्धो भवति (परेणत्ति) ततः संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिबन्धव्यापारादन्यः संस्थितिबन्धघातिस्वरूपाणां पूर्वस्मात् संख्येयांशः संख्येयभागकल्पः संख्येयगुणहीन इत्यर्थः । तस्मादेव च संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिबन्धादारभ्य देशघातिनो केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणवर्जानां ज्ञानावरणदर्शनावरणकर्मणां नैकस्थानकं बध्नाति तत एव स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेद उपशान्तो भवति ततः स्त्रीवेद उपशान्ते शेषाणां नोकषायाणामेवं नपुंसकवेदोक्तेन प्रकारेण संख्येयतमे भागे उपशान्ते किमित्याह ।

नामगोयाण संखा, बंधावो सा असंखिया तइए ।
तो सव्वाण वि संखा, तत्तो संखेज्जगुणहीणो ॥

नामगोत्रयोः संख्येयाः समाः संख्येयवर्षप्रमाणो बन्धः स्थितिबन्धो भवति तृतीयस्य वेदनीयस्य कर्मणः स्थितिबन्धोऽसंख्येयानि वर्षाणि असंख्येयवर्षप्रमाण इत्यर्थः तस्मिंश्च स्थितिपूर्णे सत्यन्यः स्थितिबन्धो वेदनीयस्यापि संख्येयवर्षप्रमाणो भवति (सतोत्ति) ततस्तस्माद्वेदनीयस्य संख्येयवार्षिकस्थितिबन्धात्प्रभृति सर्वेषामपि कर्मणां स्थितिबन्धः संख्येयवार्षिकः प्रवर्तते स च पूर्वस्मात् पूर्वस्मादन्योऽन्यः प्रवर्तमानः संख्येयगुणहीनः प्रवर्तत इत्यर्थः तत स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्स्वपि नोकषाय उपशान्तो भवति ।

जं समयं उवसंतं, छक्कं उदयट्ठिई य ता सेसा ।
पुरिसे समऊणावलि, दुगेण बज्झमाणवज्जं ॥

यस्मिन् समये षट् नोकषाया उपशान्ताः [illegible] पुरुषवेदस्य एका उदयस्थितिः समयमात्रा शेषा तदानीं च स्थितिबन्धः षोडश वर्षाणि तस्मिंश्च समये सा एका उदयस्थितिरेव समयोनावलिकाद्विकेन कालेन बद्धमेतावदेवानुपशान्तं वर्तते शेषं सर्वमप्युपशान्तम् । इयमत्र भावना पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ आवलिकाशेषायां प्रागुक्तस्वरूपायामेव व्यवच्छिद्यते उदीरणा तु भवति तस्मादेव च समयादारभ्य षण्णां नोकषायाणां सत्कं दलिकं पुरुषवेदे न संक्रमयति किं तु संज्वलनक्रोधादिषु यदा च पुरुषवेदस्य स्वका प्रागुक्ता एकाप्युदयस्थितिरतिक्रान्ता भवति तदाऽसौ अवेदको भवति अवेदकाद्धायाश्च प्रथमसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकेन कालेन बद्धं [illegible] उपशान्ते तिष्ठति शेषं सकलमपि नपुंसकवेदोक्तेन प्रकारेणोपशमितं तदपि च तावता कालेनोपशमयति एतदेवाह ॥

आगालेणं समगं, पडिगहिया फिडइ पुरिसवेयस्स ।
सोलसवासियबंधो, चरमो चरमेण उदएण ॥
तावइ कालेणं चि य, पुरिसं उवसामए अविएगो ।
बंधो बत्तीससमा, संजलणियराण उ सहस्स ॥

यदा पुरुषवेदस्य प्रागुक्तस्वरूप आगालो व्यवच्छिद्यते तदा तेन समकं तत्कालमेव तस्य पुरुषवेदस्य [illegible] स्थितिबन्धः पुरुषवेदस्य [illegible] प्रथमस्थितिचरमसमयभाविना उदयेन [illegible] पुरुषवेदस्य स्थितिबन्धः षोडशवार्षिकः [illegible] वर्षसहस्राणि स्थितिबन्धः [illegible]

[illegible]

[illegible] बादरसंज्वलनलोभस्योदीरणा व्यवच्छेदाय ।

[illegible], इ तावइया किट्टीओ उ पढमट्टिई ।
[illegible], [illegible] मेमा ॥

[illegible] द्वितीये विभागे इत्यर्थः सूक्ष्मसंपरायो भ[illegible] [illegible] किट्टीद्वितीयस्थितेः सकाशात् कियतीः [illegible] स्थितिं तावतीं सूक्ष्मसंपरायाद्धातुल्यां करोति [illegible] [illegible]स्तिबुकसंक्रमेण संक्र[illegible] [illegible] [illegible]समयकृताः किट्टीर्वर्जयित्वा [illegible] किट्टयः सूक्ष्मसंपरायाद्धायाः प्रथमसमये प्राय [illegible] (द्विचन्यादि) चरमसमयकृतानां किट्टीनाम[illegible] प्रथमसमयकृतानां चोपरितनसंख्येयतम[illegible] [illegible] किट्टीर्वर्जयति ।

[illegible] य [illegible], असंखजाणं तु चरमसमयम्मि ।
[illegible], उवसमे समए गुणट्ठाणं ॥

[illegible] किट्टीनामसंख्येयभागं मुञ्चति [illegible] । [illegible] संख्येयं भागम[illegible] । [illegible]मोही कुर्वन् यावत् [illegible] [illegible]समयमवद्वितीयस्थिति[illegible] [illegible]समपि [illegible] [illegible]पशमयति सम[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]स्थितिबन्धो [illegible] [illegible] मनुष्यविंशतिमुहूर्त[illegible] [illegible] [illegible]समयमपि मोह[illegible] [illegible] समये उप[illegible] [illegible] ।

[illegible], [illegible] ह ।
[illegible], [illegible] ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तु [illegible] ।

[illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

प्रतिक्रममिति । संप्रति प्रतिपात उच्यते सोऽपि द्विधा [illegible] [illegible]क्षयेण च तत्र भवक्षयो म्रियमाणस्य [illegible] [illegible]योऽध्यवच्छेदः तत्र यो भवक्षयेण प्रतिपतति तस्य [illegible] सर्वाण्यपि करणानि प्रवर्तन्ते च प्रथमसमये [illegible] [illegible]र्यन्ते तान्युदयावलिकायां प्रवेशयति [illegible] यानि तेषां दलिकान्युदयावलिकाया [illegible] विरचयति यः पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानका[illegible] पतति किमुक्तं भवति येनैव क्रमेण [illegible] [illegible]स्तेनैव क्रमेण पश्चानुपूर्व्या [illegible] स च तावत् प्रतिपतति यावत् प्रमत्तसंयतगुणस्थानम् ।

उक्किट्टिवादालियं, पढमट्टिई कुण [illegible] ।
उदयाइविसेमूणं, आवलिऊणं असंखगुणं ॥

उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपतन्क्रमेण संज्वल[illegible]नि कर्म्माण्यनुभवति तद्यथा प्रथमतः संज्वलन[illegible] [illegible]योदयव्यवच्छेदस्तत आरभ्य मायां ततो [illegible] [illegible]स्ततः प्रकृतिमानं ततो यत्र [illegible] [illegible]स्य क्रोधः । इत्थं च क्रमेणानुभवनाय तेषां [illegible] [illegible]कालात् दलिकमपकृष्य प्रथमस्थितिं करोति [illegible] उदयसमयप्रभृतिषु असंख्येयगुणं ततोऽपि [illegible] [illegible]यगुणं ततोऽपि तृतीयसमये [illegible] [illegible]तव्यं यावत् गुणश्रेणीशिरः तथा [illegible] [illegible]हीनो दलिकनिक्षेपः वक्तव्यः ।

आवइया गुणसेढी, उदयवई तासु [illegible] ।
उदयावलीबाहिर, गुणसेढी कुणइ इयराणं ॥

या उदयवतीनां [illegible] [illegible] [illegible]श्रेणिर्यावत् गुणश्रेणीशिरः इत्यर्थः [illegible] [illegible]मागुणक्रमेण असंख्येयगुणं दलिकनिक्षेपं [illegible] [illegible] [illegible]मनुदयवतीनां [illegible] दलिकनिक्षेपमकृत्वा इत्यर्थः तत [illegible] [illegible] स च तावत् गुणश्रेणीशिरः [illegible]

संकम उदीरणाणं, नत्थि [illegible] ।
जं भणिए [illegible], [illegible] ॥

[illegible]

तुल्या क्रियते यथा कश्चित् संज्वलनक्रोधेन उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्ततः श्रेणिं प्रतिपतन् यदा संज्वलनक्रोधस्योदयेन प्राप्तवान् भवति तत प्रभृतिः स्वगुणश्रेणिशेषकर्मभिः समाना भवति एवं मानमाययोरपि वाच्यं संज्वलनलोभेन पुनरुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य प्रतिपतितकाले प्रथमसमयादारभ्य संज्वलनलोभस्य गुणश्रेणिभिः सह तुल्या प्रवर्त्तते शेषकर्मणां तु यदारोहत उक्तं तदेव प्रतिपततोऽप्यन्यूनातिरिक्तं वेदितव्यम् ।

खवगुवसमगम्मि एव्व, ठाणे दुगुणो तहिं बंधे ।
अणुभागो णंतगुणो, अनुभागे सुभाण विवरीओ ॥

क्षपकस्य क्षपकश्रेणिमारोहतो यस्मिन् स्थाने यावान् स्थितिबन्धस्तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणिमारोहतस्तावान् स्थितिबन्धो द्विगुणो भवति ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणितः प्रतिपततो द्विगुणो भवति क्षपकस्य स्थितिबन्धापेक्षया चतुर्गुणो भवतीत्यर्थः । तथा क्षपकस्य यस्मिन् स्थाने अशुभप्रकृतीनां यावान् अनुभागो भवति तदपेक्षया तस्मिन् स्थाने तासामेव शुभप्रकृतीनामुपशमश्रेणीतः प्रतिपतितोऽनन्तगुण (सुभाण विवरीओत्ति) शुभानां पुनरनुभागो विपरीतो वाच्य स चैव उपशमश्रेणीतः प्रतिपतितो यस्मिन्स्थाने शुभप्रकृतीनां यावाननुभागो भवति तदपेक्षया तस्मिन्स्थाने तासामेव शुभप्रकृतीनामुपशमकस्यानुभागोऽनन्तगुणस्ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासामेव शुभप्रकृतीनां क्षपकस्यानन्तगुणः ।

परिवाडीए पडिओ, पमत्तइयरत्तणे बहुति किच्चा !
देसजई सम्मो वा, सासणभावं वए कोई ॥

यथा परिपाट्या श्रेणिमारूढस्तथा परिपाट्या पतितः सन् तावद् गच्छति यावत् प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं ततः प्रमत्ताप्रमत्तत्वे बहून्वारान् कृत्वा कश्चित् देशयतिर्भवति कोऽप्यविरतसम्यग्दृष्टिर्वा येषां मतेनानन्तानुबन्धेनानुपशमना न भवति तेषां मतेन कश्चित् सासादनमपि व्रजति ॥

उवसमसम्मत्तद्धा, अंतो आउक्खया धुवं देवो ।
जेण तिसु आउगेसु, बद्धेसु सा सेढिमारुहइ ॥

औपशमिकसम्यक्त्वाद्धायां वर्त्तमानो यदि कश्चिदायुःक्षयात् कालं करोति तर्हि ध्रुवमवश्यं देवो भवति येन यस्मात्कारणात् त्रिषु नारकतिर्यग्मनुष्यसम्बन्धिष्वायुष्केषु श्रेणिमुपशमश्रेणिं नारोहति किं तु देवायुष्क एव बद्धे ततः कालं कृत्वा देव एव भवतीति ॥

सेढीपडिओ समो छ-आवलीमासणे वि देवेसु ।
एगभवे दुक्खुत्तो, चरित्तमोहं उवसमेज्जा ॥

यस्मात्कारणात् देवायुर्वर्जेषु शेषेषु त्रिष्वायुः श्रेणिं नारोहति तस्मात्कारणात् श्रेणीतः पतितः सन् उत्कर्षतः षडावलिकामात्रं जघन्यतः समयमात्रं सासादनो भवति सोऽप्यवश्यं च्युत्वा देवेषु मध्ये समुत्पद्यते तथा एकस्मिन् भवे उत्कर्षतश्चारित्रमोहनीयं द्वौ वारानुपशमयति न तृतीयमपि वार यस्तु द्वौ वारानुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते स तस्मिन् भवे क्षपकश्रेणिं न प्रतिपद्यते यस्त्वेकवारमुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते तस्य भवेदपि तस्मिन् भवे क्षपकश्रेणिः । एवं कार्मग्रन्थिकाभिप्रायः । आगमाभिप्रायेण त्वेकस्मिन् भवे एकामेव श्रेणिं न तु द्वितीयामपि तदुक्तं " अन्नयरसेढिवज्जं, एग भवेणेव सव्वाई " । अन्यत्राप्युक्तं मोहोपशम एकस्मिन् भवे स्यादसन्ततः यस्मिन् भवे उपशमश्रेणी मोहस्य तत्र नेति एवं पुरुषवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधिरुक्तः । संप्रति स्त्रीवेदेन नपुंसकवेदेन चोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य विधिमाह

दुचरिमसमयं नियगा, वेयस्स इत्थी नपुंसगो गमं ।
समइत्तु सत्त पच्छा, किं तु नपुंसो कमारद्धे ॥

स्त्री नपुंसकस्य वेदेन सहान्योन्य परस्परं वेदमुपशमयति किमुक्तं भवति स्त्री स्त्रीवेदमुपशमयति नपुंसकवेदं च नपुंसको नपुंसकवेदमुपशमयति स्त्रीवेदं चेति किं तु नपुंसकगते सति पूर्वक्रमेणारब्धे सत्युक्तप्रकारेणोपशमयति इह चोपशमनकरणे स्त्रिया नपुंसकस्य च निजकोदयस्य स्ववेदोदयस्य द्विचरमसमये एकेन्द्रियस्थितिं मुक्त्वा शेषं सर्वमुपशान्तमित्थं च शमयित्वा स्त्री नपुंसको वा पश्चात्स पुरुषवेदादिकाः प्रकृतीरुपशमयति । इयमत्र भावना । इह स्त्री उपशमश्रेणिं प्रतिपन्ना सती प्रथमतो नपुंसकवेदमुपशमयति पश्चात् स्त्रीवेदं तच्च तावदुपशमयति यावत्स्वोदयस्य द्विचरमसमयस्तस्मिंश्च निजकोदयस्य द्विचरमसमये एकां चरमसमयमात्रामुदयस्थितिं च वर्जयित्वा शेषं सकलमपि स्त्रीवेदसत्कं दलिकमुपशमितं ततश्चरमसमये गते सति अवेदके सति पुरुषवेदहास्यादिषट्करूपाः सप्त प्रकृतीर्युगपदुपशमयितुमारभते शेषं पुरुषवेदेन च श्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं तदा स्त्रीवेदेन पुरुषवेदेन वा उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानो यस्मिन् स्थाने नपुंसकवेदमुपशमयति तदूर्ध्वं यावन्नपुंसकवेदेन श्रेणिं प्रतिपन्न सन् नपुंसकवेदमेव समुपशमयति तत ऊर्ध्वं नपुंसकवेदं युगपदुपशमयितुं लग्नः स च तावद्गतो यावन्नपुंसकवेदोदयो द्विचरमसमयः तस्मिंश्च स्त्रीवेद उपशान्तः नपुंसकवेदस्य च एका उदयमात्रा उदयमात्रस्थितिर्वर्त्तते शेषं सर्वमप्युपशान्तं तस्यामप्युदयस्थितावतिक्रान्तायामवेदको भवति ततः पुरुषवेदादिकाः सप्त प्रकृतीर्युगपदुपशमयतीति । तदेवमुक्ता सर्वोपशमना ।

संप्रति देशोपशमनामभिधातुकाम आह ।

मुलुत्तरकम्माणं, पगइठिइयाइ होइ चउभेया ।
देसकरणेहिं देसं, समइ जं देसुसमणाणो ॥

देशोपशमना मूलकर्मणां मूलप्रकृतीनामुत्तरकर्मणामुत्तरप्रकृतीनां प्रत्येकं प्रकृतिस्थित्यादिका प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशविषया चतुर्भेदा चतुर्विधा भवति इयमत्र भावना । देशोपशमना द्विधा तद्यथा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च, एकैकाऽपि चतुर्भेदा तद्यथा प्रकृतिदेशोपशमना स्थितिदेशोपशमना अनुभागदेशोपशमना प्रदेशोपशमना च । अथ कस्माद्देशोपशमनेत्यभिधीयते अत आह । यत् यस्मात्कारणात् एकदेशभूताभ्यां यथाप्रवृत्तापूर्वकरणसंज्ञिताभ्यां करणाभ्यां प्रकृतिस्थित्यादीनां देशैकदेशं शमयत्यतो देशोपशमनाऽभिधीयते देशभूताभ्यां करणाभ्यामुपशमयतीति देशोपशमना । यद्वा देशस्य प्रकृत्यादीनामेकदेशस्योपशमना देशोपशमनेति व्युत्पत्तेः ॥ संप्रत्यस्यावयवतारर्थविश्रान्तिमाह ।

उवसामियस्स उव्वट्टण–संकमकरणाइं होंति नन्नाइं ।
देसोवसामिय जम्हा, पुव्वो सव्वकम्माणं ॥

देशोपशमनया उपशमितस्य कर्मण उद्वर्तनसंक्रमलक्षणानि भवन्ति नान्यानि करणान्युदीरणाप्रवृत्तीनि एष देशोपशमनायाः सर्वोपशमनातो विशेष । अनया वा देशोपशमनया मूलप्रकृतिमुत्तरप्रकृतिं वा उपशमयितुं प्रवृत्तस्तावदुपमेयो यावत् पूर्वः पूर्वकरणस्थानकचरमसमय । इयमत्र भावना अस्या देशोपशमनायाः

स्वामिनः सर्वे तिर्यञ्च एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियभेदभिन्नाः सर्वे नारकाः सर्वे देवाः सर्वे मनुष्यास्ते च मनुष्यास्तावद्यावदपूर्वकरणान्तसमय इति एवं चैव देशोपशमना सर्वेषामपि कर्मणामवगन्तव्या न मोहनीयस्यैव केवलस्य। स्वामिविषयमेकं च विशेषमाह ।

खवगो उवसमगो वा, पढमकसायाण दंसणतिगस्स ।
देसोवसमगो सुत्तु-अपुव्वकरणंतगो जाव ॥

स देशोपशमनास्वामी देशोपशमकः प्रथमकषायाणां दर्शनत्रिकस्य च क्षपक उपशमको वा तावदवसेयो यावत्स्वस्यापूर्वकरणान्तगः । एतदुक्तं भवति । प्रथमकषायाणां विसंयोजना चतुर्गतिका अपि उपशमका मनुष्याः प्रतिपन्नसर्वविरतेर्ये दर्शनत्रिकस्य क्षपका मनुष्या अविरतसर्वविरता उपशमकाः सर्वविरतास्तावद्देशोपशमनाकारिणो यावत्स्वस्यापूर्वकरणचरमसमयो न परत इति । संप्रति साद्यादिप्ररूपणार्थमाह ।

साइयमाइ चउद्धा, देसुवसमणा अणाइसंतीणं ।
मूलुत्तरपगईणं, साइ अधुवो त्तरपगइयो वा ॥

अनादिसन्त्योऽनादिसत्ताकास्तासां देशोपशमना चतुर्द्धा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तत्र मूलोत्तरप्रकृतीनामपि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतः सा देशोपशमना न प्रवर्त्तते ततः प्रतिपाते च भूयोऽपि प्रवर्त्तते इति सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवा अभव्यानां त्वध्रुवा भाविता मूलोत्तरप्रकृतीनां साद्यादिरूपतया चतुर्विधा देशोपशमना। संप्रत्युत्तरप्रकृतीनामनादिसत्काकानां सा भाव्यते तत्र वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुष्यद्विकदेवद्विकनारकद्विकसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गोत्ररूपाः पञ्चविंशतिस्तीर्थकराद्यनुध्रुवसत्ताः शेषाश्च त्रिंशदुत्तरशतसंख्याः प्रकृतयोऽनादिसत्ताकास्तासां मध्ये मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां स्वस्यापूर्वकरणात्परतो देशोपशमना नोपजायते शेषकर्मणां त्वपूर्वकरणगुणस्थानकात् परतः स्थानात् च्यवमानस्य भूयोऽपि जायते इति सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा अभव्यभव्यापेक्षया याश्चाध्रुवा अध्रुवसत्ताकाः प्रकृतयोऽनन्तरोक्ताः षड्विंशतिसंख्याकास्ता देशोपशमनामधिकृत्य साद्यध्रुवास्तासां देशोपशमना सादिरध्रुवा चेत्यर्थः। साद्यध्रुवता अध्रुवसत्ताकत्वादेव समवसेया ।

संप्रति प्रकृतिस्थानानां साद्यादिप्ररूपणार्थमाह ।

गोयाउयाण दोसहं, चउत्थछट्ठाण होइ सत्तण्हं ।
साइयमाइ चउद्धा, सेसाणं एगठाणस्स ॥

इह गोत्रस्य देशोपशमनामधिकृत्य द्वे प्रकृतिस्थाने तद्यथा द्वे एका च तत्रानुद्वलितोच्चैर्गोत्रस्य द्वे उद्वलितोच्चैर्गोत्रस्यैका तथा आयुषोऽपि द्वे प्रकृतिस्थाने तद्यथा द्वे प्रकृती एका च। तत्र बद्धपरभवायुष्कस्य एका बद्धपरभवायुषो द्वे एतेषां च चतुर्णामपि स्थानानां देशोपशमना सादिरध्रुवा च स्थानानामेतेषां स्वयं साद्यध्रुवत्वात् तथा "चउत्थछट्ठाण होइ सत्तण्हं" तत्र चतुर्थमेव ग्रन्थोक्तत्वात् चतुर्थं मोहनीयं तस्य देशोपशमनाकरणमाश्रित्य सप्त प्रकृतिस्थानानि तद्यथा षड्विंशतिः सप्तविंशतिः अष्टाविंशतिः चतुर्विंशतिः त्रयोविंशतिश्च ... इति देशोपशमनायां ... तत्राष्टाविंशतिरूपं स्थितिस्थानमुद्वलित-

सम्यक्त्वस्य सम्यग्मिथ्यादृष्टेर्वा षड्विंशतिस्थानमुद्वलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्यानादिमिथ्यादृष्टेर्वा पञ्चविंशतिश्च षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेः सम्यक्त्वमुत्पादयतोऽपूर्वकरणात्परतो वेदितव्यं तस्य मिथ्यात्वदेशोपशमनाया अभावात् तथा अनन्तानुबन्धिनामुद्वलनेऽपूर्वकरणात्परतो वर्त्तमानस्य चतुर्विंशतिस्थानं चतुर्विंशतिसत्कर्मणो वा चतुर्विंशतिस्थानं क्षपितमिथ्यात्वस्य एकविंशतिस्थानम् अत्र षड्विंशतिस्थानं मुक्त्वा शेषाणां पञ्चानामपि स्थानानां देशोपशमना साध्रुवा स्थानानामपि स्वयंकादाचित्कत्वात् षड्विंशतिस्थानस्य चतुर्धा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च । तत्रोद्वलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्य सादिरनादिमिथ्यादृष्टेरनादिर्ध्रुवा अभव्यानां भव्यानान्त्वध्रुवा तथा षष्ठनामकर्मणस्तस्य देशोपशमनायोग्यानि सप्त स्थानानि तद्यथा त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः त्रिनवतिः चतुरशीतिर्द्व्यशीतिश्च तत्राद्यानि चत्वारि स्थानानि यावदपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयस्तावद्देशोपशमनायोग्यानि न परतः शेषाणि च त्रीणि त्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिरूपाणि एकेन्द्रियादीनां भवन्ति न श्रेणिप्रतिपद्यमानानां शेषाणि तु स्थानानि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो लभ्यानि सर्वाणीति न देशोपशमनायोग्यानि एतेष्वपि च स्थानेषु देशोपशमना साद्यध्रुवस्थानानामपि स्वयमनित्यत्वात् शेषाणां तु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनान्तरायाणां देशोपशमनामधिकृत्यैकैकं प्रकृतिस्थानम् । तत्र ज्ञानावरणस्यान्तरायस्य च प्रत्येकं पञ्चप्रकृत्यात्मकं स्थानं दर्शनावरणस्य नवप्रकृत्यात्मकं वेदनीयस्य द्विप्रकृत्यात्मकम् । एषां च देशोपशमना साद्यादिभेदाच्चतुर्द्धा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च। "साइयमाइचउद्धा सेसाणं एगठाणस्स " तत्रापूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो न भवत्युपश्रेणिस्ततः शमप्रतिपाते च भूयोऽपि भवति। ततः सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाऽध्रुवा च भव्याभव्यापेक्षया । उक्ता प्रकृतिदेशोपशमना ।

संप्रति स्थितिदेशोपशमनामाह ।

उवसामणा ठिईओ, उक्कोसा संकमेण तुल्लाओ ।
इयरा वि किं तु अभवे, उव्वलगे अपुव्वकरणंमि ॥

स्थितिदेशोपशमना द्विविधा तद्यथा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च एकैकाऽपि द्विधा तद्यथा उत्कृष्टा जघन्या च तत्र मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिदेशोपशमना संक्रमेण तुल्या किमुक्तं भवति यः प्रागुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामी अभिहितो यथा चोत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्य साद्यादिप्ररूपणा तथैवात्रोत्कृष्टस्थितिदेशोपशमनायामपि वाच्यमितरा स्थितिरपि जघन्यस्थितिदेशोपशमनासंक्रमेण तुल्या जघन्यस्थितिसंक्रमतुल्या। किंचिदन्यस्मायोग्यजघन्यस्थितौ वर्त्तमानस्य द्रष्टव्या। प्रायः सर्वकर्मणामपि जघन्यायाः स्थितेः ... याश्च प्रकृतयोऽभव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिकास्ता ... उद्वलकं अपूर्वकरणे वा जघन्यस्थितिदेशोपशमना ... या सर्वोद्वलनप्रायोग्याणां प्रकृतीनामन्तिमखण्डं पल्योपमासंख्येयभागमात्रे वर्त्तमाने तथाऽऽद्यावैक्रियाहारकसप्तकनारकद्विकदेवद्विकानामेकेन्द्रियस्यैकेन्द्रियस्य च ... वैक्रियसप्तकदेवद्विकनारकमनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्रस्य ... न्द्रियस्यैव अन्यासां अपूर्वकरणचरमसमये वर्त्तमानस्य ...

पञ्चेन्द्रियसंज्ञी सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः करणकालात्पूर्वमप्यन्तर्मुहूर्त्तकालं प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या प्रवर्द्धमानोऽनव्यभिरूपविशुद्ध्यपेक्षयाऽनन्तगुणविशुद्धिको मतिश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानानामन्यतमस्मिन् साकारोपयोगे उपयुक्तोऽन्यतस्मिन् योगे वर्त्तमाने जघन्यपरिणामेन तेजोलेश्यायां मध्यमपरिणामेन पद्मलेश्यायामुत्कृष्टपरिणामेन शुक्ललेश्यायां वर्त्तमानो मिथ्यादृष्टिश्चतुर्गतिकोऽन्तःसागरोपमकोटीकोटीस्थितिसत्कर्मा इत्यादि पूर्वोक्तं तावद्वाच्यं यावद्यथाप्रवृत्तिकरणमपूर्वकरणं च परिपूर्णं भवति नवरमिहापूर्वकरणे गुणसंक्रमो न वक्तव्यः किंतु स्थितिघातरसघातस्थितिबन्धगुणश्रेणय एव वक्तव्याः । गुणश्रेणिदलिकरचनाप्युदयसमयादारभ्य वेदितव्या ततोऽनिवृत्तिकरणेऽप्येवमेव वक्तव्यम् अनिवृत्तिकरणाद्धायाश्च संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिन् संख्येयतमे भागेऽवतिष्ठमानेऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणं प्रथमस्थितेः किंचित्समधिकं न्यूनं वाऽभिनवस्थितिबन्धाद्धासमानान्तर्मुहूर्त्तेन कालेन करोति अन्तरकरणसत्कं च दलिकमुत्कीर्य प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । प्रथमस्थितौ च वर्त्तमानोदीरणाप्रयोगेण यत्प्रथमस्थितिगतं दलिकं समाकृष्योदये प्रक्षिपति सा उदीरणा यत्पुनर्द्वितीयस्थितेः सकाशादुदीरणाप्रयोगेणैव दलिकं समाकृष्य उदये प्रक्षिपति सा उदीरणाऽपि पूर्वसूरिभिर्विशेषप्रतिपत्त्यर्थमागाल इत्युच्यते उदयोदीरणाभ्यां च प्रथमस्थितिमनुभवन् तावद्गतो यावदावलिकाद्विकं शेषं तिष्ठति तस्मिंश्च स्थिते आगालो व्यवच्छिद्यते तत उदीरणैव केवला प्रवर्त्तते साऽपि तावद्यावदावलिका शेषा न भवति आवलिकायां तु शेषीभूतायामुदीरणाऽपि निवर्त्तते ततः केवलेनैवोदयेनावलिकामात्रमनुभवति आवलिकामात्रचरमसमये च द्वितीयस्थितिगतं दलिकमनुभागभेदेन त्रिधा करोति तद्यथा सम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वं मिथ्यात्वं चेति । उक्तं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ "चरमसमयमिच्छद्दिट्ठी से काले उवसमसम्मद्दिट्ठी होहिइ ताहे [illegible]

[illegible]

[illegible]

प्रकृतौ । "मिच्छत्तुदए खीणे, लहए सम्मत्तमोवसमियं सो । लंभेण जस्स लब्भइ, आयहियमलद्धपुव्वं जं" अन्यत्राप्युक्तम् " जात्यन्धस्य यथा पुंस-श्चक्षुर्लाभे शुभोदये । सद्दर्शनं तथैवास्य, सम्यक्त्वे सति जायते" १, आनन्दो जायतेऽत्यन्तं, सात्त्विकोऽस्य महात्मनः । सद्व्याध्यपगमे यद्वत्-व्याधितस्य सदौषधात्" २, एष च प्रथमसम्यक्त्वलाभो मिथ्यात्वस्य सर्वोपशमनाद्भवति उक्तं च " सम्मत्तपढमलंभो, सव्वोवसमा " इति । सम्यक्त्वमेवं परिपालयमानः कश्चिद्देशविरतिसहितं प्रतिपद्यते कश्चित्सर्वविरतिसहितम् उक्तं च पञ्चसंग्रहे " सम्मत्तेणं समगं, सव्वं देसं च कोइ पडिवज्जे" । बृहच्छतकचूर्णावप्युक्तम् "उवसमसम्मद्दिट्ठी अंतरकरणे ठिओ कोई देसविरइं पि लहइ, कोइ पमत्तभावं पि अप्पमत्तभावं पि लहइ" [कर्म०] शिवशर्माचार्योऽपि "उवसामगसेढिगयस्स, होइ उवसामियं तु सम्मत्तं । जो वा अकयतिपुंजो, अखवियमिच्छो लहइ सम्मं ॥" अस्य व्याख्या उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य उपशमसम्यक्त्वं भवति, अथवा यः कश्चिदकृतत्रिपुञ्जो यदा अक्षपितमिथ्यात्वः सम्यक्त्वं लभते तस्याप्युपशमसम्यक्त्वं भवति । अन्ये तु (आचार्याः) सम्यक्त्वमेव प्रतिपद्यमाना दर्शनत्रिकमपि दर्शनसप्तकमुपशमयन्ति ततो (सिद्धान्ते) इति वचनात् (विशे०) ततो देशविरतिप्रमत्ताप्रमत्तसंयतेषु

पि मिथ्यात्वमुपशान्तं लभ्यते । संप्रति वेदकसम्यग्दृष्टेरप्यनन्तानुबन्धिविसंयोजनानन्तरं दर्शनमोहनीयोपशमनाविधिरुच्यते । इह वेदकसम्यग्दृष्टिः संयमे वर्त्तमानः सन्नन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण कालेन दर्शनत्रयमुपशमयति उपशमयतश्च करणत्रिकादिविधिस्तथा कर्मप्रकृतिटीकायां तथा वेदितव्यः । एवमनुपशान्तदर्शनमोहनीयत्रिक उपशमश्रेणिमुपशमयितुकामः पुनरपि यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि करोति करणानां च स्वरूपं प्राग्वत् केवलमिह यथाप्रवृत्तकरणमप्रमत्तगुणस्थानके द्रष्टव्यं पूर्वकरणमपूर्वकरणगुणस्थानके अनिवृत्तिकरणमनिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानके अत्रापि स्थितिघातादयः पूर्ववदेव प्रवर्त्तन्ते नवरमिह सर्वासामप्यशुभानां प्रकृतीनामबध्यमानानां गुणसंक्रमः प्रवर्त्तते इति वक्तव्यम् । अपूर्वकरणाद्धायाश्च संख्येयतमे भागे गते सति निद्राप्रचलयोर्बन्धव्यवच्छेदः ततः प्रभूतेषु स्थितिखण्डसहस्रेषु गतेषु सत्सु अपूर्वकरणाद्धायाः संख्येयभागा गता भवन्ति एकः संख्येयो भागोऽवतिष्ठते अत्रान्तरे देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गाऽऽहारकशरीराऽऽहारकाङ्गोपाङ्गतैजसकार्मण—समचतुरस्रसंस्थानवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातपराघातोच्छ्वास—त्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेयनिर्माण—तीर्थकरनाम्नां त्रिंशतः प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेदः । ततः स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति अपूर्वकरणाद्धायाश्चरमसमये हास्यरत्यरतिभयजुगुप्सानां बन्धव्यवच्छेदः । हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सानामुदयव्यवच्छेदः सर्वकर्मणां देशोपशमनानिधत्तिनिकाचनाकरणव्यवच्छेदश्च ततोऽनन्तरसमये अनिवृत्तिकरणं प्रविशति तत्रापि स्थितिघातादीनि पूर्ववत्करोति ततोऽनिवृत्तिकरणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु दर्शनसप्तकस्य शेषस्य च मोहनीयस्य ... [illegible]

धानं न दृश्यते तथापि श्रीपरमगुरूणामनुशिष्टिरस्ति यतोऽग्रे मालारोपणसमये तेषां समुद्देशानुज्ञयोर्विधीयमानत्वादुद्देशोऽपि कर्तव्य इति तत्तत्क्षमाश्रमणानि देयानीति (२८ प्रश्न०) तथा द्वितीयोपधानवहनानन्तरं षण्मासमध्ये मालापरिधापनं शुध्यति किं वा षण्मासानन्तरमिति प्रश्नः अत्रोत्तरं तद्वहनानन्तरं षण्मासमध्य एव मालापरिधापनं शुध्यतीत्येकान्तो ज्ञातो नास्ति परं त्वरितं परिधाप्यते तदा वरमिति (११० प्रश्न०) तथा-ऽशक्तियास्योपधाने उच्चरितपञ्चमीतपसां षष्ठदिने पञ्चमीमस्मेति तदा पञ्चम्युपवासं कृत्वा सप्तमदिन आचाम्लं करोति किं वा षष्ठं करोतीति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् सप्तमदिने उपवासस्यावश्यकरणीयत्वेन षष्ठं करोति शक्त्यभावे तदनुसारेणोपधानप्रवेशं करोति (१३४ प्रश्न०) तथोपधानोत्तरणादिनस्य प्राक् दिने योगोत्तरणदिनवत्तप एव कृतं विलोक्यते किं वा एकाशनकपारणकेऽप्युत्तारयितुं कल्पते न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरमाह एकाशनादिपारणकेऽप्युत्तारयितुं कल्पते न तु योगादिवत्तपोनियम इति (१६४ प्रश्न०) तथा पाक्षिकतनकविजयगणिकृतप्रश्नस्तदुत्तरं च यथा वृद्धविध्युपधानवाहकस्य कृतचतुर्विधाहारोपवासस्य संध्याप्रत्याख्यानवेलायां संध्याप्रत्याख्यानं गुरुसमक्षं कर्तव्यं न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् प्रातः कृतचतुर्विधाहारोपवासस्य संध्यायामुपधानक्रियाकरणवेलायां प्रत्याख्यानं कृतं विलोक्यते उपधानमन्तरा तु संध्यायां [illegible] विलोक्यते परं पुनः प्रत्याख्यानकरणविशेषो ज्ञातो नास्तीति (२७६ प्र०) तथाऽष्टम्यादिरेक उपवास इत्यादिगाथया भणितं तत्तृतीयपञ्चमोपधानमध्य आयाति न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धः १ प्रतिक्रमणश्रुतस्कन्धः २ शक्रस्तवाध्ययनं ३ चैत्यस्तवाध्ययनं ४ नामस्तवाध्ययनं ५ श्रुतस्तवसिद्धस्तवाध्ययनं चेति ६ षडुपधानानि तत्र चतुर्थपञ्चमे विना चत्वार्युपधानानि मूलविधिनापरविधिना वोह्यमानानि सन्ति [illegible] पुरिमार्धैरेक इत्यादिगणना भवति तत्र मूलविधौ प्रयोजनाभावाच्चतुर्थपञ्चमयोर्मूलविधिर्वैयर्थ्यमनन्वयप्रणता ऽप्रयोजनात्रीति (१३१ प्रश्न०) तथोत्तराध्ययनचतुर्दशमहकथायां १२१ पत्रे " जोगवं उवहाणवं " इति इयमपि शिष्यस्योक्तमस्ति तत्कथं [illegible] इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् योगमनो[illegible] उपधानं तपोविशेष एतद्द्वयमपि मुनीना[illegible] महानिशीथादावुक्तमा[illegible] (१८६ प्रश्न०) [illegible] इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् [illegible] (२०२ प्रश्न०) तथोपधानादावहिनो [illegible] इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् उपधानवहने[illegible] (२२० प्रश्न०) [illegible] इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् वृद्धविधिना [illegible]

परं दिनसंख्या ज्ञाता नास्तीति (४३१ प्रश्न०) तथा [illegible] नचतुष्कमुद्वाह्य मालां परिदधाति तस्य समुद्देशानुज्ञायामवशिष्टोपधानयोर्नाम गृह्यते नवेति प्रश्नः । अत्रोत्तर पश्चादप्युपधानानां समुद्देशानुज्ञयोर्नाम गृह्यते इत्युक्ते पुरतोऽपि भवने न दोष इति वृद्धसंप्रदाय (४७८ प्रश्न०) तथोपधानतपसि पूर्णे जाते शेषप्रवेदनेषु दिनपूर्तिसंख्या [illegible] प्रश्नः । अत्रोत्तरम् उपधानदोषप्रवेदनेषु दिनपूर्तिसंख्या (४२६ प्रश्न०) तथोपधाने पात्रीपरावर्तनं शुध्यति न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् तथाविधप्रकारेण तत्प्रत्याख्यानं शुध्यति ([illegible] ४२८ प्रश्न०) तथोपधानवाचनाऽन्तर्गृहीतुं विस्मृता सा [illegible] क्रियाकरणानन्तर गृह्यतेऽथवा द्वितीयदिने यदि [illegible] तदा स वासरः कस्यां वाचनायां गण्यते इति प्रश्नः । अत्रोत्तरं प्रातरुपधानवाचना ग्रहीतुं विस्मृता सा संध्यायां [illegible] पादर्वाग् गृह्यते तथाऽपि यदि स्मृता तदा द्वितीयदिने [illegible] दनादर्वाग् गृह्यते स वासरस्त्वग्रेतनवाचनायां गण्यते इति सेन० ४ उल्ला० १२६ प्रश्न० ।

उवहाणपडिमा–उपधानप्रतिमा– स्त्री० उपधानं तपस्तत्र प्रतिमा । प्रतिमाभेदे, स्था० २ ठा० । तपोविशेषप्रतिज्ञाने, [illegible] ।

उवहाणवं–उपधानवत्–पुं० उपधानं तपस्तद्विद्यते यस्यासौ उपधानवान् । तपोनिष्ठदेहे, उपधीयते उपष्टभ्यते श्रुतमनेनेति उपधानम् । श्रुतविषयोपचारवति, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । [illegible] उपधानमङ्गोपाङ्गादीनां सिद्धान्तानां पाठनाराधनार्थं [illegible] पवासनिर्विकृत्यादिलक्षणं तपोविशेषः स विद्यते यस्य स उपधानवान् । सिद्धान्ताराधनतपोयुक्ते, " वसे गुरुकुले निच्चं जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, स सिक्खं लद्धुमरिहई " उत्त० ११ अ० । सूत्र० ॥

उवहाणवीरिय–उपधानवीर्य–पुं० उपधानं तपस्तत्र कृत्वा वीर्यं यस्य स भवत्युपधानवीर्यः । सूत्र० १ श्रु० [illegible] अ० । तपस्यनिगूहितबलवीर्ये, " धम्मट्ठी उवहाणवीरिए " सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

उवहाणसुय–उपधानश्रुत–न० महावीरसेवितस्योपधानस्य तपसः प्रतिपादकं श्रुतं ग्रन्थः उपधानश्रुतम् । [illegible] आचाराङ्गस्य प्रथमश्रुतस्कन्धे नवमेऽध्ययने, आ० [illegible] । [illegible] स० । अथोपधानश्रुतस्य प्रतिपाद्यं महावीरचरितं [illegible] उपदर्श्यते ।

अहासुयं वदिस्सामि जहा से समणे भगवं उट्ठाए । संखाए तंसि हेमंते अहुणा पव्वइए रीइत्था । णो चेविमेण वत्थेण पिहिस्सामि तंसि हेमंते । से पारए आवकहाए एयं खु अणुधम्मियं तस्स ॥ १ ॥

(अहासुयं वदिस्सामीत्यादि) आर्यः सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने पृष्टवान् कथयति यथाश्रुतं यथासूत्रं वा [illegible] वा [illegible] श्रमणो भगवान् वीरवर्धमानस्वामी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

भगवानिव कारुण्य मानाभिमाभिमहेपितो घोरान् परीषहोपसर्गानभिसहमानो महासत्त्वतया म्लेच्छानप्युपशमं नयन् द्वादश वर्षाणि साधिकानि छद्मस्थो मौनव्रती तपश्चचार । अत्र च वर्षाणि साधिकानि छद्मस्थो मौनव्रती तपश्चचार । अत्र च सामायिकारोपणमनन्तरमेव सुरपतिना भगवदुपरि देवदूष्यं निक्षिप्ते । तद्भगवताऽपि निःसङ्गाभिप्रायेणैव धर्मोपकरणमृते न धर्मोऽनुष्ठातुं मुमुक्षुभिरपरैः शक्यत इति कारणापेक्षया मध्यस्थवृत्तिना गृहीतं न पुनस्तस्य तदुपभोगेच्छाऽऽसीत्येतद्दर्शयितुमाह "णो चेव इमेण" इत्यादिश्लोकः नवैवाहमनेन वस्त्रेण हेमन्ते आत्मानं पिधास्यामि स्थगयिष्यामि तस्मिन् हेमन्ते सदा वस्त्रं त्यक्ष्यामि करिष्यामि सम्प्रच्छादनं वा विधास्यामि किन्तुतोऽसावेति दर्शयति । स भगवान् प्रतिज्ञायाः परीषहाणां संसारस्य वा पारं गच्छतीति पारगः कियन्तं कालमिति दर्शयति । यावत्कथं यावज्जीवमित्यर्थः किमर्थं पुनरसौ तद्गृहीतवानिति चेद्दर्शयति पुरस्तात् स च भिन्नक्रमः । एतद्वस्त्रधारणं तस्य भगवतोऽनु पश्चात् धार्मिकमनुधार्मिकमेवेत्यपरैरपि तीर्थकृद्भिः समाचीर्णमित्यर्थस्तथा चागमः "सेयेमि ये अतीता जे य पडुप्पन्ना जे य आगमेस्सा अरहंता भगवन्तो जे य पव्वइंसु जे पव्वयंति जे य पव्वइस्संति सव्वे ते सोवहीधम्मो देसियव्वोत्ति" तथा भगवतः प्रव्रजतो ये दिव्या सुगन्धिपटवासा आमोदकृष्टाश्च भ्रमरादयः समागत्य शरीरमुपतापयन्तीत्येतद्दर्शयितुमाह ।

चत्तारि साहिए मासे, बहवे पाणजाइया आगम्म ।
अभिरुज्झ कायं विहरिंसु, आरूसिया णं तत्थ हिंसंसु ॥२॥

"चत्तारि इत्यादि" श्लोकः चतुरः साधिकान्मासान्बहवः प्राणिजातयो भ्रमरादिकाः समागत्याऽरुह्य च कायं शरीरं विजह्रुः कार्ये प्रविचारं चक्रुः । तथा मांसशोणितार्थतया आरुह्य तत्र काये णमिति वाक्यालङ्कारे जिहिंसुः । इतश्चेतश्च विलुम्पन्ति स्मेत्यर्थः । कियन्मात्रं कालं तत् देवदूष्यं भगवति स्थितमित्येतद्दर्शयितुमाह ।

संवच्छरं साहियं मासं, जत्थ रिक्कासि वत्थगं भगवं ।
अचेलए ततो चाई, तं वोसज्ज वत्थमणगारे । ३ ।

संवत्सर इत्यादिकं रूपकं तदिन्द्रोपहितं वस्त्रं संवत्सरमेकं साधिकञ्च मासं (जन्यरिक्कासित्ति) यन्न त्यक्तवान् भगवांस्तत् स्थितकल्प इति कृत्वा तावद्रुद्धं तद्वस्त्रान्यागात् त्यागी च्युत्सृज्य च तदनगारो भगवानचेलोऽभूदिति । तच्च सुवर्णवालुकानदीपूरहृतकण्टकावलग्नं धिग्जातिना गृहीतमिति । किञ्च ।

अदु पोरिसिं तिरियभित्तिं, चक्खुमासज्ज अंतसो झाति ।
अह चक्खुभीता सहिया, ते हंता हंता बहवे कंदिंसु ॥४॥

अथानन्तर्ये पुरुषप्रमाणा पौरुषी आत्मपरिमाणा वीथी तां गच्छन् ध्यायतीर्यासमितो गच्छति । तदेव चात्र ध्यानं यदीर्यासमितस्यागमनमिति भावः । किम्भूतां तां तिर्यग्भित्तिं शकटोद्धिवदादौ सङ्कटाग्रतो विस्तीर्णामित्यर्थः । कथं ध्यायति चक्षुरासज्य चक्षुर्दत्त्वा अन्तर्मध्ये दत्तावधानो भूत्वेति । तं तथा दीयमानं दृष्ट्वा कदाचिदज्ञकवयसः कुमारादय उपसर्गयेयुरिति दर्शयति । अथानन्तर्ये चक्षुः शब्दोऽत्र दर्शनपर्यायो दर्शनादेव भीता दर्शनभीताः सहिता मिलितास्ते बहवो डिम्भादयः पांसुमुष्ट्यादिभिर्हत्वा हत्वा चक्रन्दुः पश्यत यूयं नग्नो मुण्डितस्तथा-काऽयं कुतोऽयं किमितो वाऽयमित्येवं हल्लबोलं चक्रुरिति । किञ्च ।

सयणेहिं विमिस्सेहिं, इत्थिओ से तत्थ परिणाय ।
सागारियं ण सेवेइ, ति से सयं पवेसिया झाइ ॥ ५ ॥

शय्यन्ते येष्विति शयनानि वसतयः तेषु कुतश्चिन्निमित्तादितिमिश्रेषु गृहस्थतीर्थिकैस्तत्र व्यवस्थितः सन् यदि स्त्रीभिः प्रार्थ्यते ततस्ताः शुभमार्गार्गला इति ज्ञात्वा ज्ञपरिज्ञया मत्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरन् सागारिकं मैथुनं न सेवते शून्येषु च भावमैथुनं न सेवते इत्येव स भगवान् स्वयमात्मना वैराग्यमार्गमात्मानं प्रवेश्य धर्मध्यानं शुक्लध्यानं वा ध्यायति । तथा ।

जे केइ इमे अगारत्था, मीसीभावं पहाय सेज्जाति ।
पुट्ठो वि णाभिभासिंसु, गच्छति णाइवत्तती अंजु ॥६॥

ये केचन इमे अगारं गृहं तत्र तिष्ठन्तीत्यगारस्थाः गृहस्थास्तैर्मिश्रीभावमुपगतोऽपि द्रव्यतो भावतश्च तं मिश्रीभावं प्रहाय त्यक्त्वा स भगवान् धर्मध्यानं ध्यायति । तथा कुतश्चिन्निमित्तात् स गृहस्थैः पृष्टो वा न वक्ति स्वकार्याय गच्छत्येव न तैरुक्तो मोक्षपथमतिवर्तते ध्यानं वा (अंजुत्ति) । ऋजुः ऋजोः संयमस्यानुष्ठानात् । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति "पुट्ठो य से अपुट्ठो वा णो अणुण्णाइ पावगं" कण्ठ्यम् । किञ्च ॥

णो सुकरमेतमेगेसिं, णाभिभासे अभिवायमाणे ।
हतपुव्वो तत्थ दंडेहिं, लूसियपुव्वो अप्पपुण्णेहिं ॥ ७ ॥

नैतद्वक्ष्यमाणमुक्तं वा एकेषामन्येषां सुकरमेव नान्यैः प्राकृतपुरुषैः कर्तुमशक्यम् । किं तच्चेन कृतमिति दर्शयति । अभिवादयतो नाभिभाषते नाप्यनभिवादयद्भ्यः कुप्यति नापि प्रतिकूलोपसर्गैरन्यथाभावं याति दण्डैर्हतपूर्वस्तत्रानार्यदेशादौ पर्यटंस्तथा लूषितपूर्वो हिंसितपूर्वः केशलुञ्चनादिभिरपुण्यैरनार्यैः पापाचारैरिति । किञ्च ॥

फरुसाइं दुत्तितिक्खाइं, अइयच्च मुणी परक्कममाणे ।
आघायणट्टगीयाइं, दंडजुज्झाइं मुट्ठिजुज्झाइं ॥ ८ ॥

परुषाणि कर्कशानि वा दुष्टानि तानि वा परैर्दुःखेन तितिक्ष्यन्त इति दुस्तितिक्षाणि तान्यतिगत्याविगणय्य मुनिर्भगवान्विदितजगत्स्वभावः पराक्रममाणः सम्यक् तितिक्षते तथा आख्यातानि च तानि नृत्तगीतानि च आख्यातनृत्तगीतानि तान्युद्दिश्य न कामुकं विदधाति नापि दण्डयुद्धमुष्टियुद्धान्याकर्ण्य विस्मयोत्फुल्ललोचन उत्पुलकितरोमकूपो भवति ।

गढिए मिहो कहासु, समयम्मि णायसुत्ते विसोगे ।
अद्दक्खु एताइ सो उरालाइं, गच्छति णायपुत्ते असरणाए ॥ ९ ॥

ग्रथितो वा बद्धो मिथोऽन्योन्यं कथासु स्वैरं कथासु समये वा कश्चिदवबद्धस्तं स्त्रीद्वय वा परस्परकथायां गृद्धिमपेक्ष्य तस्मिन्प्रसरे ज्ञातपुत्रो भगवान् विशोको विगतहर्षश्च तान् मिथः कथावबद्धानमध्यस्थोऽद्राक्षीत् । एतान्यन्यानि वाऽनुकूलप्रतिकूलानि परीषहोपसर्गरूपाण्युदारानि दुष्प्रधर्षाणि दुःखान्यस्मरन् गच्छति संयमानुष्ठाने पराक्रमते ज्ञाताः क्षत्रियास्तेषां पुत्रोऽपत्यं ज्ञातपुत्रः वीरवर्द्धमानस्वामी स भगवानेनदुःसरणाय गच्छति पराक्रमत इति सम्बन्धः यदि वा शरणं गृहं नात्र शरणमस्तीत्यशरणः संयमस्तस्मै अशरणाय पराक्रमत इति । तथा हि किमत्र चित्रं यद्भगवानपरिमितबलपराक्रमः प्रतिज्ञामन्दरमारूढः पराक्रमते स भगवानप्रव्रजितोऽपि

प्रासुकाहारानुवर्त्यासीत् । श्रूयते च किल पञ्चत्वमुपगते मातापितरि समाप्तप्रतिज्ञोऽभूत् । ततः प्रविव्रजिषुः ज्ञातिभिरभिहितो यथा हि भगवन्मा कृथाः क्षतिक्षारावसेचनमित्येवमभिहितेन भगवताऽवधिना व्यज्ञायि यथा मय्यस्मिन्नवसरे प्रव्रजति सति बहवो भ्रष्टचित्ता विगतासवश्च स्युरित्यवधार्य तानुवाच कियन्तं कालं पुनरत्र मया स्थातव्यमिति । त ऊचुः संवत्सरद्वयेनास्माकं शोकापगमो भावीति भट्टारकोऽप्योमित्युवाच । किं त्वाहारादिकं मया स्वेच्छया कार्यं नेच्छाविघाताय भवद्भिरुपस्थातव्यं तैरपि यथाकथञ्चिदार्य ! तिष्ठत्विति तैः सर्वं तथैव प्रतिपेदे । ततो भगवांस्तद्वचनमनुवर्त्यात्मीयञ्च निष्क्रमणावसरमवगम्य संसारासारतां विज्ञाय तीर्थप्रवर्तनायोद्यत इति दर्शयितुमाह ॥

अवि साहिए दुवे वासे, सीतोदगं अभुच्चा णिक्खंते ।
एगत्तगए पिहियच्चे, से अभिण्णायदंसणे संते ॥१०॥
पुढविं च आउकायं च, तेउकायं च वाउकायं च ।
पणगाइं बीयहरियाइं, तसकायं सव्वसो णच्चा ॥११॥
एयाइं संति पडिलेहे, चित्तमंताइं से अभिण्णाय ।
परिवज्जियाण विहरित्था, इति संखाय से महावीरे ॥१२॥

अपि साधिके द्वे वर्षे शीतोदकमभुक्त्वा अनभ्यवहृत्यापीत्वेत्यर्थः अपरा अपि पादधावनादिकाः प्रासुकेनैव कृतवान् ततो निष्क्रान्तो यथा च प्राणातिपातं परिहृतवानेवं शेषव्रतान्यपि पालितवानिति । तथा एकत्वमिति तत एकत्वभावनाभावितान्तःकरणः पिहिता उपशमिताः क्रोधज्वाला येन स तथा । यदि वा पिहितार्चो गुप्ततनुः स भगवांश्छद्मस्थकालेऽभिज्ञातदर्शनः सम्यक्त्वभावनया भावितः शान्त इन्द्रियनोइन्द्रियैः स एवंभूतो भगवान् गृहवासेऽपि सावद्यारम्भत्यागी किं पुनः प्रव्रज्यायामिति दर्शयितुमाह "पुढविं च इत्यादि एयाइं इत्यादि" श्लोकद्वयस्याप्ययमर्थः । एतानि पृथिव्यादीनि चित्तमन्त्यभिज्ञाय तदारम्भं परिवर्ज्य विहृतवानिति क्रियाकारकसंबन्धस्तत्र पृथ्वी सूक्ष्मबादरभेदेन द्विधा सूक्ष्मा सर्वगा बादराऽपि श्लक्ष्णकठिनभेदेन द्विधैव । तत्र श्लक्ष्णा शुक्लादिपञ्चवर्णा कठिना तु पृथिवी शर्करावालुकादिषट्त्रिंशद्भेदा शस्त्रपरिज्ञानुसारेण द्रष्टव्या । अप्कायोऽपि सूक्ष्मबादरभेदाद् द्विधा । तत्र सूक्ष्मः सर्वगो बादरस्तु शुद्धोदकादिभेदेन पञ्चधा । तेजःकायोऽपि पूर्ववत्सूक्ष्मः बादरोऽङ्गारादि पञ्चधा । वायुरपि तथैव सूक्ष्मः बादर उत्कलिकादिभेदेन पञ्चधा । वनस्पतिरपि सूक्ष्मबादरभेदेन द्विधा । तत्र सूक्ष्मः सर्वगो बादरोऽग्रमूलस्कन्धपर्वबीजसम्मूर्च्छनभेदात्सामान्यतः षोढा पुनर्द्विधा प्रत्येकः साधारणश्च । तत्र प्रत्येको वृक्षगुच्छादिभेदाद् द्वादशधा साधारणस्त्वनेकविध इति । स एवं भेदभिन्नोऽपि वनस्पतिः सूक्ष्मः [illegible] बादरेन्द्रियग्राह्यत्वाच्च [illegible] बादरो भेदेन संगृहीतस्तथा पनकग्रहणेन बीजाङ्कुर- [illegible] ग्रहणं बीजग्रहणेन [illegible] पृथिव्यादीनि [illegible] नत्वा । चित्त- [illegible] पृथिव्यादी- [illegible] संसारमुपगतानामनु- [illegible] ॥

अदु थावरा य तसत्ताए, तसजीवा य थावरत्ताए ।
अदु वा सव्वजोणिया सत्ता, कम्मुणा कप्पिया पुढो बाला ॥१३॥
भगवं च एवमन्नेसिं, सोवहिए हु लुप्पती बाले ।
कम्मं च सव्वसो णच्चा, तं पडियाइक्खे पावगं भगवं ॥१४॥
दुविहं समेच्च मेहावी, किरियमक्खायमणेलिसं णाणी ।
आयाणसोयमतिवायसोयं जोगं च सव्वसो णच्चा ॥१५॥

अथानन्तर्ये स्थावराः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतयस्ते त्रसतया द्वीन्द्रियादितया विपरिणमन्ते कर्मवशाद् गच्छन्ति चशब्दः समुच्चयार्थस्तथा त्रसजीवाश्च कृम्यादयः स्थावरतया पृथिव्यादित्वेन कर्मनिघ्नाः समुत्पद्यन्ते । तथा चान्यत्राप्युक्तम् "अयं णं भंते ! जीवे पुढविकाइयत्ताए उववन्नपुव्वे ? हंता गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो जाव उववन्नपुव्वेत्ति" अथवा सर्वा योनय उत्पत्तिस्थानानि येषां सत्त्वानां ते सर्वयोनिकाः सत्त्वाः सर्वगतिभाजस्ते च बालाः रागद्वेषाकलिताः स्वकृतेन कर्मणा पृथक् सर्वयोनिभाक्त्वेन च कल्पिता व्यवस्थापिता इति । तथा चोक्तम् " णत्थि किर सो पएसो लोए वालग्गकोडिमेत्तो वि । जम्मणमरणाबाहा अणेगसो जत्थ णवि पत्ता" अपि च । रङ्गभूमिर्न सा काचिच्छुद्धा जगति विद्यते । विचित्रैः कर्मनेपथ्यैर्यत्र सत्त्वैर्न नाटितम्" मित्यादि । किञ्च (भगवं च इत्यादि) भगवांश्च एवं मन्यमानः स्याद्वादमवगम्य ज्ञातवान् सह उपधिना वर्तत इति सोपधिकः द्रव्यभावोपधियुक्तः हु यस्मात्कारणे लुप्यते [illegible] कर्मणा [illegible] दामनुभवत्येवाज्ञो बाल इति । यदि वा हु इतो यस्मात् [illegible] कर्मणा लुप्यते बालस्तस्मात्कर्म सर्वशो ज्ञात्वा तत्कर्मोपादानं [illegible] तदुपादानं च पापकर्मानुष्ठानं भगवान् वर्द्धमानस्वामी [illegible] । किञ्च (दुविहं इत्यादि) द्वे विधे प्रकारावस्येति द्विविधं हि कर्म ईर्याप्रत्ययं सांपरायिकञ्च तद् द्विविधमपि समेत्य ज्ञात्वा मेधावी सर्वभावज्ञः क्रियां संयमानुष्ठानरूपां कर्मोच्छेत्रीमनीदृशीमनन्य- सदृशीमाख्यातवान् किंभूतो ज्ञानी केवलज्ञानी [illegible] परमाख्यातवानिति दर्शयति आदीयते कर्मानेनेत्यादानं दुष्प्रणिहितमिन्द्रियमादानञ्च श्रोतश्च आदानश्रोतस्तज्ज्ञात्वा [illegible] तच्छ्रोतः उपलक्षणार्थत्वाद्स्य मृषावादादिकमपि ज्ञात्वा [illegible] श्च मनोवाक्कायलक्षणं दुष्प्रणिहितं सर्वशः सर्वप्रकारैः [illegible] ति ज्ञात्वा श्रोतःक्रियासंयमलक्षणामाख्यातवानिति संबन्धः किञ्च ।

अतिवातियं अणाउट्टिं, सयमन्नेसिं अकरणयाए ।
जस्सित्थिओ परिण्णाया, सव्वकम्मावहाओ से अदक्खू ॥१६॥

आकुट्टिर्हिंसा न आकुट्टिरनाकुट्टिरहिंसां संश्रयः । [illegible] स्तां पातकादतिपातकान्निवृत्तस्तामाश्रित्य [illegible] रणतया व्यापारतया प्रवृत्त इति । तथा यस्य स्त्रियः [illegible] द्विपाकतश्च परिज्ञाता भवन्ति । सर्वं कर्मावहन्तीति सर्वकर्मावहाः सर्वपापोपादानभूताः स यथावस्थित [illegible] संसारस्वभावं ज्ञातवान् । एतदुक्तं भवति । [illegible] स्त्रीपरिहारेण च स भगवान् परमार्थदर्शी इति । मूलगुण- [illegible] उत्तरगुणप्रविकटयिषयाह ॥

अहागडं ण से सेवे, सव्वसो कम्मुणा अदक्खू ।
जं किंचि पावगं भगवं, तं अकुव्वं वियडं भुंजित्था ॥१७॥

यथा येन प्रकारेण पृष्टाऽपृष्टो वा कृतं यथाकृतमाधाकर्मादि [illegible] नासौ सेवते निषेवते । [illegible] कर्मणा अष्टप्रकारेण बन्धमद्राक्षीत् । [illegible]

सेवते इति दर्शयति । यत्किञ्चित्पापकं पापोपादानकारणं तदुद्गमादिदोषदुष्टं प्रासुकमप्युक्तमुपभुक्तवान् । किञ्च

णो सेवती य परवत्थं, परपाए वि से ण भुंजित्था ।

परिवज्जियाण उ माणं, गच्छति संखडिं असरणाए ॥ १८ ॥

नासेवते च नोपभुङ्क्ते च परवस्त्रं प्रधानं वस्त्रं परस्य वा वस्त्रं परवस्त्रं नासेवते । तथा परपात्रेऽप्यसौ नो भुङ्क्ते तथा परिवर्ज्यापमानमवगणय्य गच्छत्यसावाहाराय संस्कृत्यन्ते प्राणिनोऽस्यामिति संखडिस्तामाहारपाकस्थानमित्यर्थः अशरणाय शरणमनाश्रयमानोऽदीनमनस्कः कल्प इति कृत्वा परीषहविजयार्थं गच्छतीति । किञ्च

मायण्णे असणपाणस्स, णाणुगिद्धे रसेसु अपडिण्णे ।

अच्छिं पि णो पमज्जिज्जा, णो वि य कंडूयए मुणी गायं ॥ १९ ॥

आहारस्य मात्रां जानातीति मात्रज्ञः कस्याश्यत इत्यशनं शाल्योदनादि पीयत इति पानं द्राक्षापानकादि तस्य च । तथा नानुगृद्धो रसेषु विकृतिषु भगवतो हि गृहस्थभावेऽपि रसेषु गृद्धिर्नासीत् । किं पुनः प्रव्रजितस्येति । तथा रसेष्वेव प्रहणं प्रत्यप्रतिज्ञो यथा मयाऽद्य सिंहकेसरामोदका एव ग्राह्या इत्येवंरूपप्रतिज्ञारहितोऽन्यत्र कुल्माषादौ सप्रतिज्ञ एव । तथा अक्ष्यपि रजःकणकाद्यपनयनाय नो प्रमार्जयेत्नापि च गात्रं मुनिरसौ कण्डूयते काष्ठादिना गात्रस्य कण्डूयनं नोपनोदं न विधत्त इति । किञ्च ।

अप्पं तिरियं पेहाए, अप्पं पिट्ठओ पेहाए ।

अप्पं बुइए पडिभाणी, पंथपेही चरेजते माणे ॥ २० ॥

अल्पशब्दोऽभावे वर्तते अल्पं तिर्यक् तिरश्चीनं गच्छन् प्रेक्षते तथाऽल्पं पृष्ठतः स्थित्वोत्प्रेक्षते तथा मार्गादिः केनचित्पृष्टः सन्नल्पं प्रतिभाषी मन्दल्पं ब्रूते मौनेन गच्छत्येव केवलमिति दर्शयति पथिप्रेक्षी चरेद्यतमानः प्राणिविषये यत्नवानिति । किञ्च

सिसिरंसि अद्धपडिवन्ने, तं वोसिरिज्ज वत्थमणगारे ।

पसारेत्तु बाहुं परक्कमे, णो अवलंबियाण खंधंसि ॥ २१ ॥

अर्द्धप्रतिपन्ने शिशिरे सति तद्देवदूष्यवस्त्रं व्युत्सृज्यानगारो भगवान् प्रसार्य बाहुं पराक्रमते । न तु पुनः शीतार्दितः सन् संकोचयति नापि स्कन्धौ वक्षं व्यतितिष्ठतीति । सांप्रतमुपसंजिहीर्षुराह ॥

एस विही अणुक्कंते, माहणेण मईमया ।

बहुसो अपडिण्णेण, भगवया एवं रीयंति त्ति बेमि ॥

एष चर्याविधिरनन्तरोक्तोऽन्वाक्रान्तोऽनुचीर्णः (माहणेत्ति) श्रीवर्द्धमानस्वामिना मतिमता विदितवेद्येन बहुशोऽनेकप्रकारमप्रतिज्ञेनानिदानेन भगवता ऐश्वर्यादिगुणोपेतेन एवमनेन यथा भगवदनुचीर्णेनान्ये मुमुक्षवोऽशेषकर्मक्षयाय साधवो रीयन्ते गच्छन्तीति । इत्यधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववदुपधानश्रुताध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः इति उक्तः प्रथमोद्देशकः । साम्प्रतं द्वितीय आरभ्यते । अस्य चायमभिसंबन्ध इहानन्तरोद्देशके भगवतश्चर्याऽभिहिता । तत्र चावश्यं कदाचिद्यथाऽवसरतया भाव्यमतस्तत्प्रतिपादनायायमुद्देशकः प्रतन्यते इत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम् ॥

चरियासणाई सेज्जाओ, एगतियाओ ज्ज ओम्नइत्ताओ ।

आइक्खताइं सयणासणाइं, जाइं सेवित्थ से महावीरे ॥

चर्यायामवश्यंभावितया यानि शय्यासनान्यभिहितानि सामर्थ्यायातानि शयनासनानि शय्याफलकादीन्याचक्ष्वेति सुधर्मस्वामी जम्बूनाम्नाऽभिहितो यानि सेवितवान्महावीरो वर्द्धमानस्वामी । अयञ्च श्लोकश्चिरन्तनटीकाकारेण न व्याख्यातः । तत्र किं सुगमत्वादुताभावात् सूत्रपुस्तकेषु तु दृश्यते तदभिप्रायं च वयं न विद्म इति प्रश्नवति प्रतिवचनमाह (आवेसण इत्यादि) भगवतो ह्याहाराभिग्रहवत्प्रतिमाव्यतिरेकेण प्रायशो न शय्याऽभिग्रह आसीत् नवरं यत्रैव चरमपौरुषी भवति तत्रैवानुज्ञाप्य स्थितवान् । तद्दर्शयति ॥

आवेसणसभापवासु, पणियसालासु एगया वासो ।

अदुवा पलियट्ठाणेसु, पलालपुंजेसु एगदा वासो ॥ २ ॥

आ समन्ताद्विशन्ति यत्र तदावेशनं शून्यगृहं सभा नाम ग्रामनगरादीनां तद्वासिलोकाच्छायिकार्थमागन्तुकशयनार्थं च कुड्याद्याकृतिः क्रियते । प्रपा उदकस्थानम् आवेशनं च सभा च प्रपा चेत्यावेशनसभाप्रपास्तासु । तथा पण्यशालासु हट्टेषु एकदा कदाचिद्वासो भगवतोऽथवा (पलियंति) कर्म्म तस्य स्थानं कर्म्मस्थानम् । अयस्कारवर्द्धकिकुड्यादिकम् । तथा पलालपुञ्जेषु मञ्चोपरिव्यवस्थितेष्वधो न पुनस्तेष्वधः सुषिरत्वादिति । किञ्च ॥

आगंतारे आरा-मागारे णगरे वि एगदा वासो ।

सुसाणे सुण्णगारे वा, रुक्खमूले वि एगदा वासो ॥ ३ ॥

प्रसङ्गायाता आगन्त्य वा यत्र तिष्ठति तदागन्तारं तत्पुनर्ग्रामानगराद्बहिःस्थानं तत्र यथा आरामे आगारं गृहमारामागारं तत्र वा तथा नगरे वा एकदा वासस्तथा श्मशाने शून्यागारे वा आवेशनशून्यागारयोर्भेदः स कुड्याकुड्यकृतो वृक्षमूले वा एकदा वासः किञ्च ॥

एतेहिं मुणी सयणेहिं, समणे आसि पतेरसवासे ।

राइंदियं पि जयमाणे, अप्पमत्ते समाहिए झाति ॥ ४ ॥

एतेषु पूर्वोक्तेषु शयनेषु वसतिषु स मुनिर्जगत्त्रयवेत्ता अनुवर्षं वर्षासु वा श्रमणस्तपस्युद्युक्तः समना वासीत् निश्चलमना इत्यर्थः । कियन्तं काल यावदिति दर्शयति (पतेरसवासेत्ति) प्रकर्षेण त्रयोदश वर्षं यावत्समस्तं रात्रिन्दिवमपि यतमानः संयमानुष्ठानं उद्युक्तवांस्तथा अप्रमत्तो निद्रादिप्रमादरहितविस्रोतसिकारहितो धर्मध्यानं शुक्लध्यानं वा ध्यायतीति । किञ्च ।

णिद्दं पि णो पगामाए, सेवइ य भगवं उट्ठाए ।

जग्गावति य अप्पाणं, इसिं साति य अपडिण्णे ॥ ५ ॥

निद्राप्रत्ययसादप्रमादरहितो न प्रकामतः सेवते तथा च किल भगवतो द्वादशसु संवत्सरेषु मध्येऽस्थिकग्रामे व्यन्तरोपसर्गान्ते कायोत्सर्गव्यवस्थितस्यैवान्तर्मुहूर्त्तं यावत् स्वप्नदर्शनाभ्यासितः सकृन्निद्राप्रमाद आसीत्ततोऽपि चोत्थायात्मानं जागरयति कुशलानुष्ठाने प्रवर्त्तयति । यत्रापि वसत्यासीत्तत्राप्यप्रतिज्ञः प्रतिज्ञारहितो न तत्रापि स्वापाद्युपगमपूर्वकं शयीत इत्यर्थः । किञ्च ।

संबुज्झमाणे पुणरवि, आसंसु भगवं उट्ठाए ।

णिक्खम्म एगया राओ, बहिं चंकमित्ता मुहुत्तागं ॥ ६ ॥

स मुनिर्निद्राप्रमादादुत्थितचित्तः संबुध्यमानः संसारपातादायं प्रमाद इत्येवमवगच्छन् पुनरप्रमत्तो भगवान् संयमोत्थानेनोत्थाय यदि तत्रान्तर्व्यवस्थितस्य कुशचिन्निद्राप्रमाद [illegible] तत-

यत्र विहरन् इत्याद्यनन्तरोद्देशकस्यायमिति इति ग्रन्थेनिश्चयः पूर्वश्रुतस्यानन्तरस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः । उक्तो द्वितीयो-द्देशकः । साम्प्रतं तृतीय आरभ्यते । अस्य चायमभिसंबन्धः इहा-नन्तरोद्देशके भगवतः शय्याः प्रतिपादितास्तासु स्थितेन ये यथोपसर्गाः परीषहाश्च सोढास्तत्प्रतिपादनार्थमिदमुपक्रम्यते । इत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम् ।

तणफासे सीयफासे य, तेउफासे य दंसमसगे य ।
अहियासए सया समिए, फासाइं विरूवरूवाइं ॥ १ ॥

तृणानां कुशादीनां स्पर्शास्तृणस्पर्शास्तथा शीतस्पर्शाः उष्ण-स्पर्शा आतपनादिकाले भवन्ति । यदि वा गच्छतः किल भगवत-स्तेजःकाय [illegible] दंशमशकादयश्च एतांस्तृणस्पर्शादि-कानधिसहितवान् भगवान् [illegible] समितिभिः समितो वेति । किञ्च ।

अह दुच्चरलाढमचारी, वज्जभूमिं च सुब्भभूमिं च ।
पंतं सेज्जं सेविंसु, आसणगाइं चेव पंताइं ॥ २ ॥

अथानन्तर्ये दुःखेन चर्यतेऽस्मिन्निति दुश्चरः स चासौ लाढश्च जनपदविशेषो दुश्चरलाढस्तं चीर्णवानिति गतवान् । स च द्विरूपो वज्रभूमिः शुभ्रभूमिः इत्यादिकमपि विहृतवांस्तत्र च प्रान्तां शय्यां वसतिं शून्यगृहादिकामनेकोपद्रवोपद्रुतां सेवितवांस्तथा प्रान्तानि आसनानि पांशूत्करशर्करालोष्टाद्युपचितानि काष्ठानि च दुर्घटितान्यासेवितवानिति । किञ्च ।

लाढेहिं तस्सुवसग्गा, बहवे जाणवया लूसिंसु ।
अह लूहदेसिए भत्ते, कुक्कुरा तत्थ हिंसिंसु णिवइंसु ॥ ३ ॥

लाढा नाम जनपदविशेषास्तेषु च द्विरूपेष्वपि लाढेषु तस्य भगवतो बहव उपसर्गाः प्रायशः प्रतिकूला आक्रोशाश्च भक्षणा-दयश्च [illegible] दर्शयति जनपदे तथा जानपदा [illegible] भगवन्तं लूषितवन्तो दन्तनखोल्मुकदण्डमुष्ट्यादिभिर्जघ्नुः । [illegible] तत्र [illegible] महाविघ्नः [illegible] तथा तत्र कुक्कुराः [illegible] निपेतुरिति । किञ्च ॥

अप्पे जणे णिवारेइ, लूसणए सुणए दसमाणे ।
छुछुकारिंति आहंसु, समणं कुक्कुरा दसंतु त्ति ॥ ४ ॥

अल्पः स्तोकः स जनो यदि परं [illegible] निवारयति [illegible] [illegible] [illegible] जनपदे [illegible] ।

एलिक्खए जणे भुज्जो, बहवे वज्जभूमि फरुसासी ।
लट्ठिं गहाय णालीयं, समणा तत्थ एव विहरिंसु ॥ ५ ॥

ईदृक्षः पूर्वोक्तस्वभावो [illegible] जनपदे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

एवं तत्थ विहरंता, पुट्ठपुव्वा अहेसि सुणएहिं ।
संलुंचमाणा सुणएहिं, दुच्चरगाणि तत्थ लाढेहिं ॥ ६ ॥

[illegible] विहरन्तः [illegible] संलुच्यमाना [illegible] दुश्चराणि [illegible] ।

णिहाय दंडं पाणेहिं, तं कायं वोसज्जमणगारे ।
अह गामकंटए भगवं, ते अहियासए अभिसमेच्चा ॥ ७ ॥

[illegible]

णाओ संगामसीसे वा, पारए तत्थ से महावीरे ।
एवं पि तत्थ लाढेहिं, अलद्धपुव्वो वि एगया गामो ॥ ८ ॥

[illegible]

उवसंकमंतमपडिण्णं, [illegible]
[illegible]

[illegible]

हयपुव्वो [illegible]
अदु [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

यथा हि संग्रामशिरसि शूरोऽक्षोभ्यः परैः कुन्तादिभिर्भिद्यमानोऽपि धर्मंसा संवृताङ्गो न भङ्गमुपयातीत्येवं स भगवान्महावीरस्तत्र लाढादिजनपदे परीषहानीकतुद्यमानोऽपि प्रतिसेव्यमानश्च परुषान् दुःखविशेषान् मेरुरिवाचलो निष्प्रकम्पो धृत्या संवृताङ्गो भगवान् रीयते स्म ज्ञानदर्शनचारित्रात्मके मोक्षाध्वनि पराक्रमते स्मेति । उद्देशकार्थमुपसंजिहीर्षुराह ॥

एस विही अणुक्कंतो, माहणेणं मईमया ।
बहुसो अपडिण्णेणं, भगवता एव रीयंति त्तिबेमि ॥१४॥

"एसविही" इत्यादि पूर्ववत् उपधानश्रुताध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः परिसमाप्त इति उक्तस्तृतीयोद्देशकः । सांप्रतं चतुर्थ आरभ्यते । अस्य चायमभिसंबन्धः । इहानन्तरोद्देशके भगवतः परीषहोपसर्गाधिसहनं प्रतिपादितं तदिहापि रोगातङ्कपीडां चिकित्सानुदासीन सम्यगधिसहते तदुत्पत्तौ च नितरां तपश्चरणायोद्यच्छतीत्येनत्प्रतिपाद्यते तदनेन संबन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम् ।

ओमोदरियं चाएइ, अपुट्ठे वि भगवं रोगेहिं ।
पुट्ठो वि से अपुट्ठो वा से, णो सेसाइज्जति ते इच्छं ॥१॥

[illegible] पुनरवमोदर्यं भगवांस्तु पुनः रोगैरस्पृष्टोऽपि वातादिक्षोभाभावेऽप्यवमौदर्यं स्यूनोदरतां शक्नोति कर्तुं लोको हि रोगैरभिभूतः [illegible] भगवांस्तु तदभावेऽपि विधत्त इत्यपिशब्दार्थः । अथवा स्पृष्टोऽपि कासश्वासादिभिर्द्रव्यरोगैः [illegible] स्पृष्टोऽप्यस्पृष्टो वा [illegible] । अथ किं द्रव्यरोगाभावाद्भगवतो न [illegible] उच्यते भगवतो हि न [illegible] कासश्वासादयो भवन्त्यागन्तुकास्तु [illegible] भवन्ति । स च भगवान् स्पृष्टो वा [illegible] अस्पृष्टो वा कासादिभिर्नासौ चिकित्सामभिलषति न [illegible] पीडोपशमं प्रार्थयतीत्येतदेव दर्शयितुमाह ।

संसोहणं च वमणं च, गायब्भंगणं च सिणाणं च ।
संबाहणं च ण से कप्पइ, दंतपक्खालणं परिण्णाय ॥२॥

[illegible] शोधनं विरेचनं निरूहादिभिस्तथा वमनं [illegible] गात्राभ्यङ्गनम् [illegible] स्नानं [illegible] संबाधनञ्च हस्त[illegible] न कल्पते । तथा [illegible] इत्यादि [illegible] । किञ्च ।

विरए य गामधम्मेहिं, रीयइ माहणे अबहुवाई ।
सिसिरंमि एगया भगवं, छायाए झाइ आसी य ॥३॥

[illegible] (माहणेत्ति) [illegible] शिशिरे [illegible] । किञ्च

[illegible] अभिवावे ।
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] सप्तम्यर्थे षष्ठी । ग्रीष्मेष्वातापयति [illegible] तिष्ठत्युत्कुटुकासनोऽभितापं ताप्याभिमुख्यमिति । [illegible] धर्माधारं देहं यापयति स्म रूक्षेण स्नेहरहितेन [illegible] मन्थुकुल्माषेण ओदनञ्च कोद्रवौदनादि मन्थु बदरचूर्णादि कुल्माषाश्च माषविशेषा पर्योत्तरापथे धान्यविशेषभूताः [illegible] तमाषाः वा सिद्धमाषा वा ओदनमन्थुकुल्माषाणामिति समाहारद्वन्द्वः । तेनात्मानं यापयतीति सवन्ध इत्येतदेव कालावधिविशेषणतो दर्शयितुमाह ॥

एयाणि तिण्णि पडिसेवे, अट्ठमासे अजावए भगवं ।
अपि इत्थं एगया भगवं, अद्धमासं अदुवा मासं पि ॥५॥

एतान्योदनादीन्यनन्तरोक्तानि प्रतिसेवते तानि च [illegible] द्वन्द्वेन तिरोहितावयवसमुदायप्रधानेन निर्देशः [illegible] स्यादार्षत्वात् यथा त्रीण्यपि समुदितानि प्रतिसेवन इत्यतस्तदुदासाय त्रीणीत्यनया संख्यया निर्देश इति त्रीणि समस्तानि व्यस्तानि वा यथालाभं प्रतिसेवित इति । कियन्तं कालमिति [illegible] अष्टौ मासानृतुबद्धसंज्ञकानात्मानमयापयत् [illegible] ति । तथा पानमप्यर्द्धमासं भगवानपीतवानपि च ।

अवि साहिए दुवे मासे, छप्पि मासे अदुवा विहरित्था ।
राओवरायं अपडिण्णे, अन्नगिलायं एगया भुंजे ॥६॥

मासद्वयमपि साधिकमथवा षडपि मासान् [illegible] भगवान् पानकमपीत्वाऽपि रात्रोपरात्रमित्यहर्निशं विहृतवान् [illegible] सूत्रेऽप्रतिज्ञः पानाद्युपगमरहित इत्यर्थस्तथा [illegible] पर्युषितं तदेकदा भुक्तवानिति । किञ्च ।

अदुवा अट्ठमेणं दसमेणं, छट्ठेणं एगया भुंजे ।
दुवालसमेण एगया भुंजे, पेहमाणे समाहिं अपडिण्णे ॥७॥

षष्ठेनैकदा भुङ्क्ते तथा [illegible] विधत्ते [illegible] द्वयमुक्त्वा चतुर्थेऽहन्येकभक्तमपि विधत्ते [illegible] भक्तद्वयं मध्यदिवसयोश्च [illegible] क्तानां परित्यागात् षष्ठं भवत्येवं दिनादिवृद्ध्या [illegible] अथवा अष्टमेन दशमेनाथवा द्वादशेनैकदा कदाचिद् [illegible] समाधिं शरीरसमाधानं प्रेक्षमाणः पर्यालोचयन् [illegible] [illegible] । तथा अप्रतिज्ञो [illegible]

णच्चा णं से महावीरे, णो वि य पावगं सयमकासी ।
अन्नेहिं वि ण कारित्था, कीरंतं पि णाणुजाणित्था ॥८॥

ज्ञात्वा हेयोपादेयं स महावीरः [illegible] पापकं स्वयमकार्षीत् [illegible] क्रियमाणमपि [illegible] नीति । किञ्च ।

गामं पविस्स णगरं वा, घासमेसे कडं परट्ठाए ।
सुविसुद्धमेसिया भगवं, आयतजोगयाए सेवित्था ॥९॥

ग्रामं नगरं वा प्रविश्य भगवान् [illegible] [illegible] तथा सुविशुद्धम् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

अदुवा य सा दिगिंछत्ता, जे अन्ने रसेसिणो सत्ता ।
घासेसणाए चिट्ठंति, सययं निवतिए य पेहाए ॥१०॥

अथ ग्रामं पर्यटतो भगवतः पथि वायसाः काकाः (दिगिंच्छित्ति) बुभुक्षा तया आर्त्ता ये चान्ये रसैषिणः पानार्थिनः कपोतपारावतादयः सत्त्वाः । तथा आमिषरणार्थमन्वेषणार्थञ्च ये तिष्ठन्ति तान् सततमनवरत निपतितान् भूमौ प्रेक्ष्य दृष्ट्वा तेषां वृत्तिव्यवच्छेदं वर्जयन् मन्दमाहारार्थी पराक्रमते । किञ्च ॥

अदु माहणं च समणं वा, गामपिंडोलगं च अतिहिं वा ।
सोवागमूसियारिं वा, कुक्कुरं वा चिट्ठियं वा पुरओ ॥ ११ ॥
वित्तिच्छेदं वज्जंतो, तेसप्पत्तियं परिहरंतो ।
मंदं परिक्कमे भगवं, अहिंसमाणो घासमेसित्था ॥ १२ ॥

अथ ब्राह्मणं ग्रामार्थमुपस्थितं दृष्ट्वा तथा श्रमणं शाक्याजीवकपरिव्राजकतापसनिर्ग्रन्थानामन्यतमं ग्रामपिण्डोलक इति भिक्षयोदरभरणार्थं ग्राममाश्रितस्तुन्दपरिमृजो द्रमक इति तथा अतिथिं वा आगन्तुकं तथा श्वपाकं चाण्डालं मार्जारं वा कुक्कुरं वाऽपि श्वानं विविधं स्थितं पुरतोऽग्रतः समुपलभ्य तेषां वृत्तिच्छेदं वर्जयन्मनसो दुष्प्रणिधानञ्च वर्जयन्मन्दमनास्तेषां त्रासमकुर्वन् भगवान् पराक्रमते । तथाऽपरांश्च कुन्थुकादीन् जन्तून् अहिंसन् ग्रासमन्वेषितवानिति । किञ्च ।

अवि सूइयं च सुक्कं वा, सीयपिंडं पुराणकुम्मासं ।
अदु बक्कसं पुलागं वा, लद्धे पिंडे अलद्धए दविए ॥ १३ ॥

" सूइयंति " दध्यादिना भक्तमार्द्रीकृतमपि तथाभूतं शुष्कं वा वल्लचनकादि शीतपिण्डं वा पर्युषितभक्तं तथा पुराणं कुल्माषं वा बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषं (बक्कसंति) चिरन्तनधान्यौदनं यदि वा पुरातनं सत् कुपिण्डं बहुदिवससम्भृतगोरसगोधूममण्डकञ्चेति तथा पुलाकं यवनिष्पादितं तदेवंभूतं पिण्डमवाप्य रागद्वेषविरहाद्द्रविको भगवांस्तथाऽन्यस्मिन्नपि पिण्डे लब्धे अलब्धे वा द्रविक एव भगवानिति । तथा हि लब्धे पर्याप्ते शोभने वा नोत्कर्षं याति नाप्यलब्धे अपर्याप्ते अशोभने वाऽऽत्मानमाहारं दातारं वा जुगुप्सति । किञ्च ॥

अवि झाति से महावीरे, आसणत्थे अकुक्कुए झाणं ।
उड्ढं अहे तिरियं च, लोए झायती समाहिमपडिण्णे ॥ १४ ॥

तस्मिंस्तथाभूत आहारे लब्ध उपभुक्ते अलब्धे वाऽपि ध्यायति स महावीरो दुष्प्रणिधानादिना नापध्यानं विधत्ते किम्भूतो ध्यायतीति दर्शयत्यासनस्थ उत्कुटुकासनादिकावीरासनस्थोऽकौत्कुच ईषन्मुखविकारादिरहितो ध्यानं धर्म्मशुक्लयोरन्यतरद्ध्यायतीति किं पुनस्तत्र ध्येयं ध्यायतीति दर्शयितुमाह । ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् लोकस्य ये जीवपरमाण्वादिकास्तान् व्यवस्थितास्तान् द्रव्यपर्यायनित्यानित्यादिरूपतया ध्यायति । तथा समाधिमन्तःकरणशुद्धिञ्च प्रेक्षमाणोऽप्रतिज्ञो ध्यायतीति । किञ्च ॥

अकसाई विगतगेही य, सद्दरूवेसु अमुच्छिए झाति ।
छउमत्थो वि परक्कममाणो ण पमायं सइं पि कुव्वित्था ॥ १५ ॥

न कषायी तदुदयापादितभ्रुकुट्यादिकार्याभावात् । तथा विगता गृद्धिर्गार्द्ध्यं यस्यासौ विगतगृद्धिः तथा शब्दरूपादिष्विन्द्रियार्थेष्वमूर्च्छितो ध्यायति मनोऽनुकूलेषु न रागमुपयाति नाप्रीतिकरेषु द्वेषवशगोऽभूदिति । तथा छद्मनि ज्ञानदर्शनावरणमोहनीयान्तरायात्मके तिष्ठतीति छद्मस्थ इत्येवंभूतो भगवानेकप्रकारं सदनुष्ठाने पराक्रममाणो न प्रमादं सकृदपि कृतवानिति । किञ्च ।

सयमेव अभिसमागम्म, आयतजोगमायसोहीए ।
अभिनिव्वुडे अमाइल्ले, आवकहं भगवं समितासी ॥ १६ ॥

स्वयमेवात्मना तत्त्वमभिसमागत्य विदितसंसारस्वभावः स्वयंबुद्धः सन् तीर्थप्रवर्त्तनायोद्यतवांस्तथा चोक्तम् । 'आदित्याद्यैर्विबुधगण इमं विस्मरन्त्यां त्रिलोक्या-मास्कन्दन्तं पदमनुपमं वन्दितुं चानुवाच । तीर्थं नाथ लघु भवभयच्छेदि तूर्णं विधत्स्वेत्येतद्वाक्यं त्वदवगतये नाकिमुख्यान्नियोगः' इत्यादि कथं तीर्थप्रवर्त्तनायोद्यत इति दर्शयत्यात्मशुद्ध्या कर्म्मक्षयोपशमक्षयलक्षणया आयतयोगं सुप्रणिहितमनोवाक्कायात्मकं विधाय विषयकषायाद्युपशमादिभिर्निर्वृतः शीतीभूतः तथाऽमायावी मायारहित उपलक्षणार्थत्वादस्याक्रोधाद्यपि द्रष्टव्यं यावत्कथमिति यावज्जीवं भगवान् पञ्चभिः समितिभिः समितस्तथा तिसृभिर्गुप्तिभिर्गुप्तश्चासीदिति । श्रुतस्कन्धाध्ययनोद्देशकार्थमुपसंजिहीर्षुराह ।

एस विही अणुक्कंतो, माहणेणं मईमया ।
बहुसो अपडिण्णेणं, भगवया एवं रीयंति त्ति बेमि ॥

ओहाणं सुयं सम्मत्तं ॥

एषोऽनन्तरोक्तः शस्त्रपरिज्ञादेरारभ्य योऽभिहितः सोऽनुक्रान्तोऽनुष्ठित आसेवनापरिज्ञया सेवित' केन श्रीवर्द्धमानस्वामिना मतिमता ज्ञानचतुष्टयान्वितेन बहुशोऽनेकशोऽप्रतिज्ञेनानिदानेन भगवतैश्वर्यादिगुणोपेतेनातोऽपरोऽपि मुमुक्षुरनेनैव भगवदाचीर्णेन मोक्षमार्गेण यथा आत्महितमाचरन् रीयते पराक्रमते इतिरधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमीति सुधर्म्मस्वामी जम्बूस्वामिने कथयति सोऽहं ब्रवीमि येन मया भगवद्वदनारविन्दादर्थजातं निर्यातमवधारितमिति उक्तोऽनुगमः । आचा० १ श्रु० ९ अ० ।

उवहाणाइयार—उपधानातिचार—पुं० आचाराम्लादितपसा योगविधानरूपस्योपधानस्याऽकरणे, जीत० ॥

उवहार—उपहार—पुं० उप-हृ-घञ्-उपढौकने, उपायने, कर्मणि घञ् । उपढौकनीये, उपायनद्रव्ये, उपगतः हारम् अस्मा०स० । हारसमीपस्थे तदुपशोभके द्रव्ये, वाच० । उप-हृ-भावे घञ् । विस्तारणे, " पहासमुद्धा पहारा हि सप्पकः पया दीवयंत " कल्प० । (मातृग्रामस्य मैथुनप्रतिज्ञयोपहारसंपादनं मेहुणशब्दे)

उवहारणया—उपधारणता—स्त्री० अविच्युतिस्मृतिवासनाविधारणे, " सुयाणं धम्माणं उवहारणयाए अब्भुट्ठेयव्वं भवइ " स्था० ८ ठा० ॥

उवहारिय—उपधारित—त्रि० अवधारिते, सूत्र० २ श्रु० ।

उवहास—उपहास—पुं० उप-हस्-भावे-घञ् । निन्दापूर्वके हासे, " इहरे मए समं मा कारेसु उवहासं " पा० ।

उवहि—उपधि—पुं० उपधीयते संगृह्यते इत्युपधिः । द्रव्यतो हिरण्यादौ, भावतो मायायाम्, आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । सूत्र० । उपधीयते ढौक्यते दुर्गतिं प्रत्यात्मा येनासावुपधिः मायायाम्, अष्टप्रकारे वा कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० २ अ० । प्रश्न० । स० । उत्त० । दश० । उप-धा-भावे-कि-अन्यस्यान्यरूपस्य वस्तुनोऽन्यथाप्रकाशके, व्यापारे आधारे-कि-रथाङ्गे, हेम० । उपधीयते येनाऽऽयुरुपधिः । पञ्चनीयसमीपगमनं संज्ञा भावे, १२ ठा० ४ उ० । उपधिच्छद्ममायेत्यनर्थान्तरम् ।
यतो जीवो दुर्गतौ स्थाप्यते अनेनेत्युपधिः
उप सामीप्येन सप्रवं स्थाप्यते

उपदधातीत्युपधिः । वस्त्रपात्राद्यनेकविधे परिग्रहे, द० १ अ० प्रश्न० । स्था० । कल्पादौ, ध० ३ अ० । स० । प्रज्ञा० । स्था० ।

(१) उपधेर्भेदाः ।
(२) भेदेन सविस्तरतः प्रतिपादनम् ।
(३) द्वारसंग्रहः ।
(४) जिनकल्पिकानां स्थविरकल्पिकानां चोपधिः ।
(५) जिनकल्पिकानां (स्थविरकल्पिकानां) गच्छवासिनां चोपधेरुत्कृष्टविभागप्रमाणम् ।
(६) आर्यिकाणामुपधिप्रमाणम् ।
(७) औपग्रहिकोपधेरुत्कृष्टादिभेदाः ।
(८) औपग्रहिकोपधयः ।
(९) उपधिन्यूनाधिक्ये प्रायश्चित्तम् ।
(१०) प्रथमसमवसरणे उपधिग्रहणम् ।
(११) प्रथमं प्रव्रजत उपधिः ।
(१२) प्रव्रज्यां गृह्णन्त्या निर्ग्रन्थ्या उपधिः ।
(१३) रात्रौ विकाले वोपधिग्रहणम् ।
(१४) भिक्षणाय गतस्य भिक्षोरुपनिमन्त्रणा ।
(१५) भिक्षार्थं गतस्योपकरणपतने विधिः ।
(१६) स्थविराणां ग्रहणयोग्या उपधयः ।
(१७) निर्ग्रन्थीभ्य उपकरणदाने निर्ग्रन्थीनामागमनपथे उपकरणानि स्थापयितव्यानि ।
(१८) पात्रबन्धादिप्रमाणं, उपधिविषयोऽवग्रहः, तीर्थकृतां सोपधित्वं, पादप्रोञ्छनं याचित्वा प्रत्यर्पणम्, उपधीनां धावनं, परिष्ठापनं, प्रत्युपेक्षणं च, प्रलम्बग्रहणे च उपधिग्रहः इत्यादि स्वस्थाने ।
(१९) उपकरणप्रयोजनं विहारशब्दे ऋतुबद्धे वस्त्रग्रहणं वस्त्रधावनविधिश्च वत्थशब्दे भिक्षाचर्यायां च उपधिमेवाय इत्येषणा विहारादिशब्देषु उपधेरवश्यकरणीयत्वं चोटियशब्दे मध्यमतीर्थकृतां महामूल्यानि वासांसि धारणीयानीत्यचेलशब्दे धर्मोपकरणे परिग्रहदोषो नेति परिग्गहशब्दे विलोकनीयम्)

(१) त्रिविध उपधिः ।

तिविहा उवही पण्णत्ता ? तंजहा कम्मोवही सरीरोवही बाहिरभंडमत्तोवही । एवं असुरकुमाराणं भाणियव्वं । एवं एगिंदिय नेरइयवज्जं जाव वेमाणियाणं ॥

कर्मैवोपधिः कर्मोपधिः एवं शरीरोपधिः । बाह्यं शरीरव्यतिरिक्तं भाण्डानि च भाजनानि मृन्मयानि मात्राणि मात्रायुक्तानि कांस्यादिभाजनानि भाण्डोपकरणमित्यर्थः । भाण्डकमात्राणि नारकादीनां भाण्डमात्रोपधिरयथा भाण्डं यत्नानरणादि तदेव मात्रा परिच्छेदः सैवोपधिरिति ततो बाह्यशब्दस्य कर्मधारय इति चतुर्विंशतिदण्डकचिन्तायामसुरादीनां त्रयोऽपि वाच्याः । नारकैकेन्द्रियवर्जं शेषाणामुपकरणस्याभावात् द्वीन्द्रियादीनामुपकरणं दृश्यते । एवं वैमानिकादिति । अत एवाह । एवमित्यादि ।

अहवा तिविहा उवही पण्णत्ता ? तंजहा सचित्ते अचित्ते मीसए । एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ॥

(अहवेत्यादि । सचित्तादिरुपधिः शरीरमात्रमभिमतोपधिरयं नारकादिः ... शरीरमेव सचित्तादिरिति । ... शरीरमनेन शरीरमिश्रत्वा-

न्मिश्रः शरीरमेवोच्छ्वासादिपुद्गलयुक्तं तेषां सचेतनाचेतनत्वेन मिश्रत्वस्य विवक्षणादिति । एवमेव शेषाणामपीति । स्था० ३ ठा० । नि० चू० । तस्य भेदपर्यायान्यांश्चेति एतदेव प्रतिपादयन्नाह । " उवहीउवग्गहे संगहे य तह पग्गहे चेव । उग्गह उवगरणे वि य, करणे वि य हुंति एगट्ठा " एतेषां व्याख्यात्रैवोपरि [ओघनिर्युक्तौ] द्रष्टव्या ॥

[२] इदानीं भेदतः प्रतिपादयन्नाह ।

ओहे उवग्गहम्मि य, दुविहो उवही उ होइ नायव्वो ।
एक्केक्को वि य दुविहो, गणणापमाणओ चेव ॥

उपधिर्द्विविधः ओघोपधिः उपग्रहोपधिश्चेति । एवं द्विविध विज्ञेयः । इदानीं स एवैकैको द्विविधः कथं गणनाप्रमाणेन प्रमाणप्रमाणेन च तत्र एतदुक्तं भवति ओघोपधेः गणनाप्रमाणेन तथा प्रमाणप्रमाणेन च द्वैविध्यम् । अवग्रहोपधेरपि ग्रहणाप्रमाणेन प्रमाणप्रमाणेन भवेद् द्वैविध्यम् । तत्र ओघोपधिर्नित्यमेव यो गृह्यते अवग्रहोपधिस्तु कारणे आपन्ने संयमार्थयोर्गृह्यते सोऽवग्रहोपधिरिति । ओघोपधिगणनाप्रमाणमेकद्व्यादिभेदं वक्तव्यं प्रमाणप्रमाणं च वक्तव्यं दीर्घपृथुतया । तथा अवग्रहोपधेरपि एकद्व्यादिगणनाप्रमाणप्रमाणं च दीर्घपृथुत्वद्वारेण वक्तव्यमिति (ओ०) (ओघेत्ति) ओघः संक्षेपः स्तोकः छिद्रकारको अवश्यं ग्राह्य । "उवग्गहोवही" उत्पत्तिकं कारणमपेक्ष्य संयमोपकरणं गृह्यते एस संखेवतो दुविधो उवही । उवग्गहिओ तिविधो ... जहण्णो मज्झिमो उक्कोसो उवहीगणणप्पमाणेण पमाणपमाणेण य दुविधो भवति इमं गणणप्पमाणं ।

बारस चोद्दस पणवीस, उ य ओघोवही मुणेयव्वो ।
जिणकप्पे थेराण य, अज्जाणं चेव कप्पम्मि ॥

बारसविहो चोद्दसविधो पणवीसविहो ओहोवही एयं गणणप्पमाणं यथासंख्यं जिणाण थेराण अज्जाण य । कल्पशब्दः प्रत्येकं योज्यः ।

ओघोवधी जिणाणं, थेराणेहि उवग्गहो चेव ।
ओहोवधिमज्जाणं, उवग्गहिओ अणा तव्वा ॥

जिणाण एगविहो ओहोवधी भवति थेराण अज्जाण य ओहिओ उवग्गहिओ य दुविधो भवति । नि० चू० २ उ० । प्रव० ६१० ।

(३) द्वारसंग्रहः अथ प्रमाणादिस्वरूपनिरूपणाय द्वारगाथामाह ।

दव्वप्पमाणअइरे-गहणे परिकम्मविहूसणामुच्छा ।
उवहिस्स पमाणजिणं, थेरं अज्जक्खं वोच्छं ॥

इह द्रव्यं वस्त्रं तस्य प्रमाणं गणनया प्रमाणेन च द्विविधं वक्तव्यम् । अतिरिक्ते हीने वा वस्त्रे दोषा अभिधातव्याः ... सीवनमित्येकोऽर्थः तन्निरूपयितव्यम् । (विभूसणत्ति) विभूषणार्थं यदि वस्त्रं क्षालयति वा रञ्जयति वा ... तदा प्रायश्चित्तं भवतीति कर्त्तव्यम् । मूर्च्छया वा वस्त्रं न परिभुङ्क्ते तदापि प्रायश्चित्तं वक्तव्यम् । ... उपधेः प्रमाणं जिनकल्पिकस्थविरकल्पिकानामार्याणां ... वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयितुं जिनकल्पिकानुद्दिश्य गणनाप्रमाणतो निरूपयति । बृ० ३ उ० ।

(४) जिनकल्पिकानामुपधिमाह ।

जिणकप्पिया उ दुविहा, पाणीपाया पडिग्गहधरा य ।
पाउरणमपाउरणा; एक्केक्का ते भवे दुविहा ॥

जिनकल्पिका द्विविधा भवन्ति पाणिपात्राः प्रतिग्रहधराश्च ...

[illegible] हरियं [illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible], होंति [illegible] ।

[illegible], [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible], पायपुंछणं च [illegible] ।

[illegible], [illegible] ॥

[illegible], [illegible] हुंति [illegible] ।

[illegible], [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

एए चेव दुवालस-मत्तग अइरेगचोलपट्टो य ।

एसो उ चउदसविहो, उवही पुण थेरकप्पम्मि ॥

[illegible] मात्रकं [illegible]

[illegible] भवति ।

[illegible] ।

जिणा बारसरूवाइं, थेरा चउदसरूविणो ।

ओहेण उवहिमिच्छंति, अओ उड्ढं उवग्गहो ॥

जिना जिनकल्पिकाः [illegible] द्वादश रूपाणि धारयन्तीति [illegible] । स्थविरास्तु चतुर्दशरूपाणि [illegible] उपकरणचतुर्दशधारिण इत्यर्थः । [illegible] मिच्छन्ति [illegible] । [illegible] जिनकल्पिकादिस्थविरकल्पिकानां [illegible] ।

(१) [illegible] प्रमाणमाह ।

चत्तारि [illegible] मज्झिम-जहन्नगा वि चत्तारि ।

कप्पाणं तु पमाणं, संडासो दो तु [illegible] ॥

जिनकल्पिकानां [illegible] भवन्ति [illegible] प्रत्येकं चत्वारि । तत्र [illegible] मध्यमानि । मुखवस्त्रिका [illegible] गोच्छकश्चेति जघन्यानि । [illegible] दीर्घत्वेन [illegible] हस्तमेकम् । यथा ॥

अप्पो वि य आएसो, संडासो सत्थिएण चेसे य ।

जं गोन्हिं [illegible], हत्थाणं तुम्ह [illegible] ॥

[illegible] संदंशः स्वस्तिकश्च । तत्र जिनकल्पिकस्य [illegible] संदंशकाकारस्य पुरः पृष्ठं [illegible] न मन्यते [illegible] प्रमाणम् । अयं च संदंशक उच्यते । तथा तस्यैव [illegible] पूर्वोक्त [illegible] गृहीत्वा द्वि अपि बाहू [illegible] दक्षिणेन हस्तेन वामं बाहुशीर्षं वामेन दक्षिणमपि [illegible] यो विन्यासविशेषः स [illegible] इति कृत्वा स्वस्तिक उच्यते । [illegible] यदि च [illegible] पण्मासान् यावद् म्रियते तदा [illegible] पण्मासानपि यावत् [illegible] कृत्वा न गृह्णाति । अथ किमर्थमसौ स्वस्तिकं करोतीत्याह ।

संडासछिड्डेण हिमादिएति, गुत्ता अगुत्ता वि य तस्स सेज्जा ।

हत्थेहि मासो छिवडेहि घेत्तुं, वत्थस्स कोणेमुवरं च जाति ॥

तस्य जिनकल्पिकस्य शय्या गुप्ता अगुप्ता वा भवेत् । ततः संदंशकच्छिद्रेण हिमादिकं शीतवातसर्पादिकमेत्यागच्छति । ततस्तस्य [illegible] स्वस्तिकाकारनिवेशिताभ्यां द्वावपि वस्त्रस्य कोणौ गृहीत्वा [illegible] एव स स्वपिति वा ध्यायति वा । तत्र प्रायेण धर्मजागरिकया जागर्ति पर केचिदाचार्या ब्रुवते [illegible] एव तृतीययामे क्षणमात्रं स्वपितीति । वृ० ३ उ० प्रव० । ध० । नि०चू० । इदानीं स जिनकल्पिकोपधिः स्थविरकल्पिकोपधिश्च सर्व एव त्रयविधो भवति तस्य च मध्ये कानिचिदुत्कृष्टानि [illegible] कानिचित् जघन्यानि कानिचित् मध्यमानि । तत्र जिनकल्पिकानां तावत्प्रतिपादनायाह ।

तिन्नेव य पच्छागा, पडिग्गहो चेव होइ उक्कोसो ।

गुच्छगपत्तट्ठवणं, मुहणंतगकेसरिजहन्नो ॥ ७४ ॥

त्रयः प्रच्छादककल्पा इत्यर्थः प्रतिग्रहश्चेति एष जिनकल्पिकाश्रितमध्ये [illegible] उपधिः प्रधानश्चतुर्विधोऽपि [illegible] प्रधानानि

आहस्थान द्विधा छन्दतो गर्वादी निमज्जतो गच्छादि भावतः संसारगर्तायां निपततां ज्ञानादि इह पुनर्यत्र क्षेत्रे काले वा दुर्लभं वस्त्रं तदादिकमासाद्यतं गृह्णाते तत्र विशुद्धे प्रशस्ते सति द्विगुणो वा चतुर्गुणो वा औपग्रहिकोपधि सर्वोऽपि महाजनस्य गच्छस्योपग्रहकरो भविष्यतीति कृत्वा गणचिन्तकस्य परिग्रहे भवतीति । गतं प्रमाणद्वारम् ।

(६) आर्यिकाणामुपधिप्रमाणम् ।

पत्तं पत्ताबंधो, पायट्ठवणं च पायकेसरिया ।
पडलाइं रयत्ताणं, गुच्छओ पायनिज्जोगो ॥
तिन्नेव य पच्छागा, रयहरणं चेव होइ मुहपोत्ती ।
तत्तो य मत्तए खलु, चोद्दसमे कमढए होति ॥
उग्गहणंतगपट्टो, अड्ढोरुअचलणिआ य बोधव्वा ।
अब्भिंतरबाहिणियं-सणी य तह कंचुए चेव ॥
ओकच्छिय वेगच्छिय, संघाडी चेव खंधकरणी य ।
ओहोवहिम्मि एते, अज्जाणं पणवीसं तु ॥

पात्रकादिद्वयोदशोऽपि करणानि साधूनामिव द्रष्टव्यानि । चतुर्दश तु चोलपट्टकस्थाने तासां कमठकं भवति । तथाऽवग्रहानन्तकं संयतीनां निजदेहप्रमाणेन विज्ञेयम् । तथा अवग्रहानन्तकं १५ पट्टम १६ अर्द्धोरुकं १७ चलनिका च १८ बोधव्या । अभ्यन्तरनिवसनी १९ बहिर्निवसनी २० तथा कञ्चुकश्च २१ औपकक्षिकी २२ वैकक्षिकी २३ संघाटी २४ स्कन्धकरणी २५ एवमेतान्यौघोपधौ आर्यिकाणां पञ्चविंशतिरुपकरणानि भवन्ति । अथैतान्येव विवृणोति ।

उग्गहणंतग नाव, गुज्झदेसरक्खणट्ठाए ।
सो उ पमाणेणेक्को, घणमसिणो देहमासज्ज ॥

इहावग्रह इति योनिद्वारस्य सामयिकी संज्ञा तस्यानन्तकं वस्त्रमवग्रहानन्तकं पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् तच्च नौनिभं मध्यभागे विशालं पर्यन्तभागयोस्तु तनुकं गुह्यदेशरक्षार्थं क्रियते । तच्च गणनयैकं अन्तर्बीजपातसंरक्षणार्थं च घनं घनवस्त्रेण पुरुषसमानकर्कशस्पर्शपरिहरणार्थं च मसृणं मसृणवस्त्रेण क्रियते प्रमाणे न च देहं स्त्रीशरीरमासाद्य तद्विधीयते देहो हि कस्याश्चित्तनुः कस्याश्चित्स्थूलः । ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ।

पट्टो वि होइ एक्को, देहपमाणेण सो उ भइयव्वो ।
छायंतोग्गहणंतं, कडिबंधो मल्लकच्छो वा ॥

पट्टोऽपि गणनयैको भवति स च पर्यन्तभागवर्तिबाहुकबन्धबद्धः पृथुत्वेन चतुरङ्गुलप्रमाणः समतिरिक्तो वा दीर्घेण तु कटीप्रमाणः स च देहप्रमाणेन भक्तव्यः पृथुलकटीभागाया दीर्घं संकीर्णकटीभागायास्तु ह्रस्व इत्यर्थः । स चावग्रहानन्तकमुभयान्तयोराच्छादयन् कटीबद्धः सन् मल्लकच्छावज्ज्ञायते ।

अड्ढोरुगो उ ते दो वि, गिण्हिउं छायए कडीभागं ।
जाणुप्पमाणचलणी, असिव्विया लंखियाए व ॥

अर्द्धोरुकोऽपि तौ द्वावपि अवग्रहानन्तकपट्टावुपरिष्टाद् गृहीत्वा सर्वकटीभागमाच्छादयति । स च मल्लचलनाकृतिः कथलमुपरि ऊरुद्वये च कसाबद्धः चलनिकाऽप्येवमेव । नवरं सा जानुप्रमाणा अस्यूता लङ्खिका परिधिर्भवति वंशाग्रनर्तकी लङ्खिका मन्तव्या ।

अंतोनियंसणी पुण, लीणतरा जाव अद्धजंघाओ ।
बाहिरखुलगपमाणा, कडी य दोरेण पडिबद्धा ॥

अन्तर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादारभ्याधोऽर्द्धजङ्घां यावद्भवति सा च परिधानकाले लीनतरा परिधीयते मा भूज्जनोपहास्येति बहिर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादारभ्याधः खुलकप्रमाणा चरणगुल्फं यावदित्यर्थः कट्यां च दवरकेन प्रतिबद्ध इदमधःशरीरस्य षड्विधमुपकरणमुक्तम् ।
अथार्द्धकायोपयोगिकञ्चुकादिकं व्याख्याति ।

छाएइ अणुक्कुइए, उरोरुहे कंचुओ असिव्वियओ ।
एमेव य उक्कच्छी, सा नवरं दाहिणे पासे ॥

दैर्घ्यमाश्रित्य स्वहस्तेनार्द्धतृतीयहस्तप्रमाणः पृथुत्वेन तु हस्तमानोऽसीवित ढलयन् कसाबद्धः कञ्चुकः क्रियते स चोरोरुहौ छादयति किन्तु तौ च शुके विनौ गाढपरिधाने हि विशिकविनाशो भवेताम् कक्षायाः समीपमुपकक्षं तत्र भवा औपकक्षिकी अध्यात्मादित्वादिकण्प्रत्यय एवमेव च कञ्चुकवदस्या अपि स्वरूपं वक्तव्यं सा नवरं दक्षिणपार्श्वे समचतुरस्रा हस्तेन सार्द्धहस्तप्रमाणा उरो भाग पृष्ठ च प्रच्छादयन्ती वामस्कन्धे वामपार्श्वे च योटकबद्धा परिधीयते ।

वेगच्छिया उ पट्टो, कंचुकमुक्कच्छियं च छाएइ ।
संघाडीओ चउरो, तत्थ दुहत्था उवस्सए ॥
दुन्नि तिहत्थायामा, भिक्खट्ठा एगएगउच्चारे ।
ओसरणे चउहत्थाय, निसन्नपच्छायणी मसिणा ॥

औपकक्षिकीविपरीता वैकक्षिकीनामकः पट्टः कञ्चुकमौपकक्षिकीं च छादयन् वामपार्श्वे परिधीयते तथा चतस्रः परिभोग्याः संघाटिकाः श्रमण्यो भवन्ति । एका द्विहस्ता द्वे त्रिहस्ते एका च चतुर्हस्ता दैर्घ्येण चतस्रोऽपि साढ्दहस्तप्रमाणा चतुर्हस्ता वा मन्तव्या तत्र हि द्विहस्ता द्विहस्तविस्तृता सा विहारे परिधीयते न सा विहाय प्रकटदेहा वक्तारोऽपि भविष्यन्ति भावः । ये च द्वे त्रिहस्तायामे त्रिहस्तविस्तृते तयोर्मध्ये एका भिक्षार्थं गच्छन्त्या प्राब्रियते एका उच्चारभूमिं गच्छन्त्या तथा समवसरणे व्याख्यानश्रवणार्थं गच्छन्ती चतुर्हस्ता प्रावृणोति सा च स्नानसंघाटीवत् बृहत्प्रमाणा प्रतिवसनप्रच्छादनार्थं क्रियते यतो न तत्र समवसरणधर्मस्य विन्यासं विधाय गात्रानुपघातवर्णादिविषयं तत्तस्या स्कन्धादारभ्य पादौ यावत् प्रच्छादनं निषण्णपृष्ठतः प्रच्छादनार्थं प्रवचनवर्णवत्वादिकार्यं च मसृणा क्रियते चतस्रोऽपि च गणनाप्रमाणेनैवमेव यत प्रत्येकं युगपत्परिभोगाभावात् ।

खंधकरणी चउहत्था, वित्थारा वायविहुयरक्खट्ठा ।
खुज्जकरणी उ कीरइ, रूववईणं कुडहहेउं ॥

स्कन्धकरणी चतुर्हस्ता विस्तारा समचतुरस्रा प्रावरणस्य वातविधुतरक्षणार्थं चतुष्पटा स्कन्धे कृत्वा प्राब्रियते रूपवत्यः श्रमणीः कुब्जकरणीयाः कुब्जकरणी अपि क्रियते पृष्ठे स्कन्धयोर्मध्ये उपधिकया स्थगिता तथा विरूपता दर्शयन्ति कुब्जे विधीयत इति भावः । उपसंहरन्नाह ।

संखेवेणं वा, सव्वो वेसो समासओ उवही ।
पासगबद्धमुसिरो, जं वाउलियं छिद्दे ॥

सर्वोऽप्येष यथोक्त उपधि समासतो द्विधा भवति तत्र

यानि साधर्मिकसंबन्धेन संबद्धानि परस्परं समनोज्ञसमनोज्ञापितानि च क्षेत्राणि तेषु वर्षासु कल्पते साधर्मिकाणामनुग्रहणार्थं चत्वारि पञ्च योजनानि यावत् गन्तुं वस्तुं वा एवं कार्यं गतस्यापान्तराले वर्षात्राणेन कश्चिदामिमन्त्रणं कुर्यात् तस्य च प्राक्तनो वर्षात्राणः परिजीर्णस्तनश्च वर्षात्राणं घनमसृणमभिनवं च ततो वर्षासु बहुगुणमिति कृत्वा गृह्णाति । कारणतोऽन्यदपि पटलकादिकं घनमसृणादिगुणोपेतमाचार्यप्रायोग्यं वा वस्त्रं लभ्यते तदपि भूयान् गुणोऽत्र गृहीते भविष्यतीति कृत्वा गृह्णाति एवं कारणगमनं ग्रहणं चोभयमपि दृष्टम्। कारणाभावे तु न कल्पते गन्तुं गृहीतुं वा। अथ गृह्णाति ततोऽमून् षोडश दोषान् । प्राप्नोति

आहाकम्मुद्देसिय, पूतीकम्मे य मीसजायाए ।
ठवणा पाहुडियाए, पादोकरकीतपामिच्चे ॥
परियट्टिए अतिहडे उ, उब्भिणमालाहडे य ।
अच्छिज्जे अणिसिट्ठे, धोते रत्ते य घट्टे य ॥

आधाकर्म्म १ औद्देशिकं २ पूतिकर्म्म ३ मिश्रजातं ४ स्थापना ५ प्राभृतिका ६ प्रादुष्करणं ७ क्रीतं ८ प्रामित्यं ९ परिवर्त्तितम् १० दूरयाहृतम् ११ उद्भिन्नं १२ मालाहृतम् १३ आच्छेद्यम् १४ अनिसृष्टं चेति १५ पञ्चदश दोषाः (धोयरत्तेयघट्टेयत्ति) साधूनामर्थाय मलिनवस्त्रं धौतं गौरवं कृतमित्यर्थः। एवं रक्तं प्रदत्तरागं घृष्टं मसृणं पाषाणादिना उत्तेजितमेते त्रयोऽप्येक एव दोष इति।

एते सव्वे दोसा, पढमोसमोसरेणवज्जिता होंति ।
जिणदिट्ठेहिं अगहितो, जो गेण्हति तेहि सो पुट्ठो ॥

एते सर्वेऽप्याधाकर्म्मादयो दोषाः प्रथमे समवसरणे वस्त्रादिकं गृह्णता न वर्जिता भवन्ति। अथ पूर्वं दर्पतो न गृहीतमुपकरणं ततः प्रथमे समवसरणे यो गृह्णाति सोऽपि जिनैस्तीर्थकरैर्ये दृष्टाः कर्मबन्धदोषास्तैः स्पृष्टो मन्तव्यः । भावतस्तेन दोषाणामङ्गीकृतत्वात् ।

पढमम्मि समवसरणे, जो वतियं पत्तचीवरं गहियं ।
सव्वं वोसरियव्वं, पायच्छित्तं च वोढव्वं ॥

प्रथमे समवसरणे दर्पतो यावत् पात्रचीवरं गृहीतं तावत्सर्वमपि व्युत्सृष्टव्यं प्रायश्चित्तं च गुरुप्रदत्तं यथोक्तं वोढव्यम्। अथ वा कार्ये समुत्पन्ने यत्पात्रं वा चीवरं वारणादिषु गृहीतं तत्सर्वं कृते कार्ये परिष्ठापनीयम्। अपरिणामकप्रत्ययनिमित्तं च यथालघीयः प्रायश्चित्तं वोढव्यम्।

सज्झायट्ठा दप्पेण, वावि जाणंतए वि पच्छित्तं ।
कारणगहियं तु विधूय, धरेत गीए ण उ ज्झाति ॥

स्वाध्यायार्थं दर्पेण वा यदि "वहिअंतमज्झिनु जं दिट्ठं तेसु चेय उमादिट्ठं" इत्यादिकं क्रममुल्लङ्घ्य गृहीतं तत्र जानतोऽपि गीतार्थस्यापि प्रायश्चित्तम्। यत्तु कारणे क्रमेण विधिना गृहीतं तद्यदि सर्वेऽपि विदो गीतार्थास्ते धारयन्ति अथागीतार्थनिश्रामतोऽन्यस्मिन्नुपकरणे लब्धे न दुष्यन्ति । वृ० ३ उ० नि० चू० । कल्प० (अनुबद्धे वस्त्रग्रहणं वत्थ शब्दे)

(११) प्रथमं प्रव्रजत उपधिग्रहणम् ।

(सूत्रम्) निग्गंथस्स य तप्पढमयाए संपव्वयमाणस्स कप्पइ रयहरणगोच्छयपडिग्गहमायाए तिहिं य कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए से पुव्वोवट्ठिए सिया एवं से नो कप्पइ रयहरणपडिग्गहगोच्छगमायाए तिहिं य कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए कप्पइ से अहापरिग्गहियाइं वत्थाइं गहाय आयाए संपव्वइत्तए ।

अथास्य सूत्रस्य कः संबन्ध इत्याह ।

णिग्गंथिचेलगहणं, भणियं समणाण वोच्छामि ।
निक्खंते वाहुत्तं, निक्खममाणे इमं सुत्तं ॥

निर्ग्रन्थीविषयं चेलग्रहणं भणितम्। इदानीं श्रमणानां यथा वस्त्रं गृहीतुं कल्पते तथाऽभिधीयते । यद्वा निष्क्रान्तो दीक्षितस्तद्विषयं वस्त्रग्रहणमुक्तमिदं तु निष्क्रामति दीक्षां गृह्णति वस्त्रग्रहणाभिधायकं सूत्रमारभ्यते अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या निर्ग्रन्थस्य तत्प्रथमतया सम्यक् प्रकर्षेण पुनरपि कारणवशेन व्रजनो गृहवासात्प्रव्रजतः संप्रव्रजतः कल्पते। रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना संप्रव्रजितुम। इह रजोहरणग्रहणेन मध्यमोपधिगोच्छकग्रहणेन जघन्योपधिः प्रतिग्रहग्रहणेनोत्कृष्टोपधिः सर्वो गृहीतस्ततोऽयमर्थ जघन्यमध्यमोत्कृष्टोपधिनिष्पन्ना ये त्रय कृत्स्नाः प्रतिपूर्णा वस्त्रपात्रे प्रत्यवतारास्तैरात्मना सहितैः प्रव्रज्या ग्रहीतुं कल्पते (भवति) चशब्दार्थे। अथासौ प्रव्रज्यां प्रतिपद्य पूर्वमुपस्थितो दीक्षितः स्यात् ततो नो कल्पते (से) तस्य पूर्वोपस्थितस्य रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैरात्मना संप्रव्रजितुं। किंतु कल्पते (से) तस्य यथा परिगृहीतानि क्रीतकृतादिदोषरहितानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना संप्रव्रजितुमिति सूत्रसमासार्थः । अथ विस्तरार्थोऽभिधीयते । आह न तावद्वाप्ययं प्रव्रजति ततः कथं निर्ग्रन्थः। उच्यते द्रव्यत एको भावतो द्वितीयो द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि अपरो न द्रव्यतो न भावतः। तत्र द्रव्यतो निर्ग्रन्थः स उच्यते यो लिङ्गसहितो द्रव्यलिङ्गयुक्तो निःशङ्कः सङ्गवशात् प्रव्रजतीत्यर्थः। यस्तु प्रव्रज्यायामभिमुखो न तावदद्यापि प्रव्रजति कारणेन वा यः साधुः परलिङ्गे वर्तते स द्वितीयो द्वितीयभङ्गवर्ती यस्तु उदयसहितो द्रव्यभावलिङ्गयुक्तः स तृतीयभङ्गवर्त्यपि निर्ग्रन्थ इति भावः। उभयविमुक्ते तु द्रव्यभावलिङ्गरहिते गृहस्थादौ चरमश्चतुर्थो भङ्गो भवति । अत्राचार्यो देवस्य मानुष्यस्य सहवासलक्षणं दृष्टान्तं कर्तुकाम प्रथमतः सिद्धान्तं प्रज्ञापयति ।

चउधा खलु संवासो, देवासुररक्खसे माणुस्से य ।
अण्णोण्णकामणेण य, संजोगा सोलस हवंति ॥

देवसंवासः असुरसंवासो राक्षससंवासो मनुजसंवासश्चेति संवासश्चतुर्धा । अत्र चान्योन्यकाम्यया षोडश संयोगा भवन्ति। तद्यथा देवो देव्या सार्द्धं संवसति १ देवोऽसुर्या सार्द्धम् २ देवो राक्षस्या सार्द्धम् ३ देवो मानुष्या सार्द्धम् ४ असुरो देव्या समं संवसति ५ असुरोऽसुर्या ६ असुरो मानुष्या ७ असुरो राक्षस्या ८ राक्षसो देव्या ९ राक्षसोऽसुर्या १० राक्षसो मानुष्या ११ राक्षसो राक्षस्या १२ मनुष्यो देव्या १३ मनुष्योऽसुर्या १४ मनुष्यो राक्षस्या १५ मनुष्यो मानुष्या १६ चेति । अत्र देवशब्देन वैमानिको ज्योतिष्को वा । असुरशब्देन तु सामान्यतो व्यन्तरः परिगृह्यते। अधस्तने च षोडश भङ्गान् चतुर्षु भङ्गेष्ववतारयन्नाह।

अहवा देवछवीणं, संवासे एत्थ होंति चउभंगी ।
पव्वज्जाभिमुहंतर, गुज्झगतभामिया वासे ॥

अथवेति प्रकारान्तरद्योतकः । देवच्छविमतोः संवासे चतुर्भङ्गी भवति । देवो देव्या सार्द्धं संवसति । १ । देवशरीरभव्या सा-

र्द्धम् २ अविमान् देव्या सार्द्धम् ३ अविमान् अविमत्या ४ अत्र देवशब्देन सामान्यतो भवनपत्यादिनिकायचतुष्टयान्यतरवर्ती गृह्यते अविमांश्च मनुष्य उच्यते अत एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु पूर्वोक्ताः षोडशापि भङ्गा अन्तर्भूता एवं सिद्धान्तं प्रज्ञाप्य प्रस्तुतार्थसाधकं दृष्टान्तमाह 'पवज्जा' इत्यादि । एकः कश्चित्तरुणः प्रव्रज्याभिमुखो गुरूणां पार्श्वे प्रस्थितः अन्तरा कस्मिंश्चिद्ग्रामे एकस्यास्तरुण्या गृहे वासार्थमुपगम्य द्वारमूले सुप्तः सा च तरुणी उद्भ्रामिका दुःशीला गुह्यकः कश्चिद्यक्षस्तया उद्भ्रामिकया सह रात्रौ वासं कृत्वा प्रभाते स्वस्थानं गच्छति एवं दिवसे दिवसे करोति । तस्मिंश्च दिवसे यक्षो नोपागमत् द्वितीये दिवसे कोऽपि सन्निहितः पापी चौर्यं कर्तुकामस्तस्मिन्नेव ग्रामे तस्या एव तरुण्या गृहे तथैव मूले प्रसुप्तः । यक्षश्च तद्दिवसमागतः ।

बितियणिसाए पुच्छा, एत्थ जती आसि तेण णितऽम्मो ।
नतिवेसो यं चोरो, जो अज्ज तुहं वसति दारे ॥

यस्मिन् दिवसे यक्षोऽनायातस्ततो यो द्वितीयो दिवसस्तत्र निशायामागतस्य यक्षस्य पार्श्वे पृच्छा कृता कल्ये किं नागतोऽसि यक्षः प्राह । अत्र कल्ये यतिरासीत् । तेन कारणेनाहमत्र नायातः । यति च साधुसंयमस्थिना तेजसैव समुल्लङ्घ्य गन्तुं न शक्यते सा प्राह किमेवं मृषा भाषसे अयमपि तावदन्य साधुर्द्वारमूले सुप्तस्तिष्ठति । अत एवमुल्लङ्घ्य कथमयागतोऽसीति । उक्तः प्राह एष चारित्रं प्रति विपरिणतधीर्यः कर्तुकामः । अतो यतिवेषेण चौरोऽयं मन्तव्यः यस्तवाद्य द्वारे वसतीति । तदेवमनेन दृष्टान्तेन प्रव्रज्यायामभिमुखः प्रव्रजित एवोच्यते । उक्तं च नैश्चयिकनयवक्तव्यतामङ्गीकृत्य भगवत्याम् "नेरइए णं भंते नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए ? गोयमा ! नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइएसु उववज्जइ " ॥

अथ रजोहरणादिपदानि व्याचष्टे ॥

रयहरणे विमज्झिमो, गुच्छगगहणे जहण्णगग्गहणं ।
पडिग्गहग्गहणं गहणं, उक्कोसओ होइ अवहिस्स ॥

रजोहरणग्रहणेन विमध्यमोपधिर्गृहीतो गुच्छकग्रहणेन जघन्योपधिग्रहणं भवति प्रतिग्रहग्रहणेन चोत्कृष्टस्योपधेर्ग्रहणं मन्तव्यम् ।

पडिपुण्णा पडुयारा, कसिणग्गहणेण अप्पणो तिण्णि ।
पुव्विं उवहितो पुण, जो पुव्वं दिक्खितो आसी ॥

कृत्स्नग्रहणेनेदमुक्तं भवति । तेन प्रव्रजता आत्मनो योग्याखयः प्रत्यवताराः प्रतिपूर्णा गृहीतव्याः पूर्वमुपस्थितः पुनः स उच्यते यः पूर्वं दीक्षित आसीत् एष सूत्रार्थः । अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

सोऊण कोइ धम्मं, उवसंतो परिणओ य पव्वज्जं ।
पुच्छति पूयं आयरिय उव-ज्झायपवत्तिसंघाडिए चेव ॥

इह कश्चिद्यथारूपाणां स्थविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा उपशान्तप्रतिबद्धः प्रव्रज्यायां च परिणतः आचार्यान् पृच्छति आदिशत क्षमाश्रमणाः किं मया कर्तव्यम् । सूर्यस्तस्य सारसंवेगं ज्ञात्वा भणेत् (पृच्छति) चैत्यानां विपुलां पूजां कुरु श्रमणसंघस्य च वस्त्रादिभिः प्रतिलाभनं कुरु । एवमुक्ते स तथैव चैत्यानां श्रमणसंघस्य च पूजां करोति । अथ श्रमणमहं न पूजयितुमीशस्तत आचार्योपाध्यायस्य प्रवर्तिनः संघाटकसाधोश्च वस्त्रादिभिः पूजा विधातव्या । इदमेव भावयति ॥

अंतगयवगुलगोरस, फासुयपडिलाभणं समणसंघं ।
असति गणिवायगाणं, तदसति सव्वस्स गच्छस्स ॥

स प्रविव्रजिषुः श्रमणसङ्घस्य सकलस्यापि प्रासुकैः इक्षुगुडगोरसादिभिर्द्रव्यैः प्रतिलाभनं करोति । अथ नास्त्येतावत् सारं ततो ये गणिन आचार्या ये च वाचका उपाध्यायास्तेषां सर्वेषामपि करोति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यस्मिन् गच्छेऽसौ प्रव्रजिष्यति तस्य सर्वस्यापि प्रतिलाभनां विधत्ते ॥

तदसति पुव्वत्ताणं, चउण्ह मीसनिय तेसि वायारो ।
हाणी जा तिण्णि सयं, तदभावे गुरुउ सव्वं ति ॥

तस्या अपि सकलगच्छपूजाया अभावे शक्त्यभावे ये पूर्वमाचार्या ये च वाचका उपाध्यायास्तेषां सर्वेषामपि करोति आचार्योपाध्यायप्रवर्तिसंघाटकसाधुलक्षणानां चतुर्णां पूजां करोति । तेषां चाचार्यादीनां व्यापारोऽयं [illegible] पुनः शिष्येण कथ्यते यथा आचार्योऽर्थं व्याख्यानयति उपाध्यायः सूत्रं वाचयति प्रवर्तते यः स मयमादौ प्रवृत्ति [illegible] संघाटकसाधुभिर्भिक्षादिविचारभूम्यादौ गच्छतां साहाय्यं विधत्ते एतेषां पूजा विधेयेति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततः [illegible] प्रथममाचार्योपाध्याययोस्तदभावे [illegible] पूजां करोति । एवमन्यतरा [illegible] तदभावे एकमपि प्रत्यवतारमादाय प्रव्रजति । अथ [illegible] कोऽपि प्रत्यवतारस्ततः सर्वमपि [illegible] प्रयच्छन्ति । [illegible] नवेति चिन्ता विधीयते ॥

अप्पणो कि सकम्मं व, आसकायं व येगु [illegible] ।
संजोए चेव तथा, अणिद्दिट्ठे मग्गणा होति ॥

स गृहस्थः [illegible] कर्म या गृहीत्वा गुरूणामन्तिके [illegible] । अत्र कालेनगृहीतेन विशेषितं [illegible] दोषाणामनिर्दिष्टे [illegible] या मार्गणा कर्तव्या भवतीति [illegible] ।

[illegible]

कीयम्मि अ णिद्दिट्ठे, [illegible] ।
निद्दिट्ठम्मि ण कप्पति, [illegible] ॥

क्रीतकृतं द्विधा निर्दिष्टमनिर्दिष्टं च । निर्दिष्टं [illegible] करोति [illegible] निर्दिष्टम् । [illegible] निर्दिष्टे तु साधु [illegible] । अथवा तत्र निर्दिष्टं [illegible] ।

[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]

यंति) परिष्ठापयन्ति । एवं परिष्ठाप्यमानेषु स शैक्षो ब्रूयात् ।

एवं पि मा उज्झह देह मज्झं, मज्झव्वगा गेएहह एक दो वा ।
अत्तट्ठिए होंति कदायि सव्वे, सव्वे विकप्पंत वि सोधएसा ॥

एतमपि वस्त्रमन्यवतारमकल्पनीयतया मा संमा उज्झह किं तु मह्यं प्रयच्छत मदीयमन्यवतारान् चैकं द्वौ वा यूयं गृह्णीत । अथ तेन बहवः अन्यवताराः क्रीतास्ततः को विधिरित्याह यान् प्रत्यवतारान् एकं वा द्वौ वा त्रीन् वा स दाता आत्मार्थयति स त्रीन् वा कदाचिदात्मार्थं करोति तदा सर्वेऽपि कल्पन्ते एव विशोधिकोटिविषयो विधिरुक्तः । अथाविशोधिकोटिविषयं तमेवाह ॥

उग्गमकोडीए वि हु, संजोजं तयंव होति अनिद्दिट्ठे ।
इयरम्मि विसंजोजो, जइ सेहो सयं जाणइ ॥

उद्गमकोटिनाम आधाकर्मादयोऽविशोधिकोटयो दोषास्तेष्वपि यदि निर्दिष्टमिदं साधूनां दास्यामि इदं मम भविष्यतीति निर्विभागेन वस्त्रादि क्रीतं तत्र कल्पते (संजोजमंदोइयानिद्दिष्ट) अनिर्दिष्टेऽपि यद्येषां दाता ब्रूयात् येनैवं निमन्त्रिता यदि तानि नेच्छथ तत इमानि मे परिगृहीतानि गृह्णीत यानि युष्माभिः प्रतिषिद्धानि तानि मम भविष्यन्ति एवमसौ संक्रोजं प्रक्षेपकं कृत्वा यदि ददाति तर्हि सर्वाण्यपि कल्पन्ते (इतरम्मिविसंजोजो) इतरस्मिन् निर्दिष्टे तथार्थेव संक्रोजो यदि स्यात्ततः कल्पते । संक्रोजः पुनरयं यथा असौ गृहस्थः शैक्षः स्वयमन्येनानुपदिष्ट आत्मनैव जानाति ।

[illegible] य दुक्करं च, वज्जिया फेसितं हमि विथेव ।
इति [illegible] मेहिं, वट्टंति निद्दिट्ठगेसुं पि ॥

यानि वस्त्राणि मया युष्मदर्थं कारितानि वस्त्राणि बहुमूल्यानि तत [illegible] दुर्लभं वा महता प्रयत्नेन वाऽपि तानि [illegible] मानितोऽहं यूयेषामीतिः युष्माकमनुपकरणानि [illegible] मदीयानि यूयं गृह्णीत युष्मदीयानि च मम भवन्तु । [illegible] निर्दिष्टान्यपि [illegible] निर्दिश्य कृतान्यपि संक्रोजं [illegible] वदन्ति [illegible] । [illegible] निर्दिष्टान्यपि [illegible] । अत्र मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह ।

जा संकप्पलीढा, मंडोयम्मि वि न कप्पते केई ।
तं तु ण जुज्जइ जम्हा, दिसंति मेहम अविरुद्धं ॥

[illegible]

[illegible] दुक्करं [illegible], परिक्लिट्ठं [illegible] ।
[illegible], [illegible] वि कप्पंति [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] निद्दिट्ठे [illegible] ।
[illegible] ॥

यथा सहस्रानुपाति विषं भक्ष्यमाणं सहस्रान्तरितमपि पुरुषं मारयति । एवमाधाकर्माद्युपभुज्यमानं सहस्रान्तरितमपि साधुं संयमजीविताद् व्यपनयति न सहस्रानुपातिविषज्ञातेन केचिदाचार्याः साधुनिमित्तं निर्दिष्टे संक्रोजेऽपि कृते नेच्छन्ति अनिर्दिष्टे पुनः क्रोजं कृत्वा ददानस्य कल्पनीयं वदन्ति । एतदेव चरिफल्गु निस्सारं मन्तव्यम् । कथमित्याह ॥

एवं पि सप्पइरमीसेण, परिसरग तेण फग्गुमिच्छामो ।
दुविधं पि ततो गहियं, कप्पविरवणावउक्कं ॥

यच्चे आचार्यदेशीया इति निर्दिष्टे संक्रोजे कृते कल्पनीयं ब्रुवते एतदपि स्वगृहपतिमिश्रेण सदृशं तेन कारणेन परिफल्गु वयमिच्छामः तदीयानि प्रायेण हीनदपि स्वगृहपतिमिति हाक अकल्पनीयं प्राप्नोति तच्चानिष्टं ततो द्विविधमपि निर्दिष्टानिर्दिष्टभेदाद् द्विप्रकारमपि तेन शैक्षेण संक्रोजकारणेनात्मीकृतं सत्कल्पते । यथा वाऽत्र रत्नाकरो मेरुर्दृष्टान्तः । तथा हि तत्र प्रक्षिप्तं तृणादिकमपि सुवर्णीभवति एवं शैक्षगृहस्थेन परिगृहीतं सर्वमपि कल्पनीयं भवति । अपि च ॥

जहट्ठकडं चरिमाणं, पडिसिद्धं तं हि मज्झिमो गहियं ।
पडिवएणपंचजामे, कप्पति तेसिं तहणोमिं ॥

यथा चरमतीर्थवर्त्तिनां पञ्चयामिकानां साधूनामर्थाय किमपि वस्त्रं वा पात्रं वा कृतं तच्च तैः प्रतिषिद्धं न गृहीतं मध्यमपार्श्वनाथतीर्थवर्तिनिश्चतुर्यामिकैस्तत्प्रतिगृहीतं ते चतुर्यामिकाः पञ्चयामधर्मप्रतिपन्नास्ततस्तद्वस्त्रादिकं तेषामन्येषामपि पञ्चयामिकानां परिभोक्तुं कल्पते । एवमत्रापि साधूनामर्थाय कृतं तैः प्रतिषिद्धं शैक्षगृहस्थेनात्मार्थीकृतं सद्गृह्यमाणं कल्पते ।

अथ संयोगद्वारं व्याख्याति ॥

उग्गमविसोधिकोटी, दुगादिसंजोगओ बहू भंगा ।
पत्तगमीसिगासु य, णिद्दिट्ठा तह अणिद्दिट्ठा ॥

इहोद्गमकोटिभेदा आधाकर्ममिश्रजातादयस्तेषां द्विकादिसंयोगतो द्विकत्रिकचतुष्कादिसंयोगनिष्पन्ना बहवोऽत्र भङ्गा भवन्ति । ते च सुगमतया स्वयमभ्यूह्य मन्तव्याः । एवं विशोधिकोटिभेदानामपि क्रीतकृतादीनां द्विकादिसंयोगनिष्पन्नास्तथैव बहवो भङ्गकाः एते च प्रत्येकं भङ्गका उक्ताः । एतेषामुद्गमकोटिभेदानां च परस्परं द्विकादिसंयोगनिष्पन्ना एवमेव बहवो भङ्गका भवन्ति । ते च मिश्रभङ्गका भण्यन्ते । सर्वेऽप्येते द्विधा निर्दिष्टा अनिर्दिष्टाश्च एतासु प्रत्येकमिश्रासु भङ्गकेषु कल्प्याकल्प्यविभागाः प्रागुक्तप्रकारेणावगन्तव्याः । अथ वक्ष्यमाणार्थसंबन्धनाय प्रस्तावनां करोति ।

वत्था व पत्ता व परे वि हुला, दव्वं पि दुल्लभा निव्वणे सव्वे ।
णिज्जुलनं मे व रयोहरादि, कोई किणे तू निव भावणा ॥

वस्त्राणि वा पात्राणि वा प्रायो गृहेऽपि भवेयुः । [illegible] [illegible] पात्रनिर्योगस्य करणं [illegible] [illegible] रजोहरणादिकं वा यदन्यत्र दुर्लभमुपकरणं तत् [illegible] [illegible] साधूनां समीपे दृष्ट्वा तदनुसारेण स्वयमपि [illegible] [illegible] [illegible] । ([illegible]) [illegible] [illegible] ।

[illegible] य [illegible], [illegible] य [illegible] ।
[illegible] य [illegible], [illegible] ॥

मत नियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजतोऽयं गुणस्तेषां सतानां मध्यात् भीन् स शैक्ष आत्मनोऽर्थाय गृह्णातीत्यर्थः । चतुरश्च नियोगान् पूजनार्हाणामाचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिसंघाटकसाधूनां प्रयच्छति तस्य चैवं प्रयच्छतो यद्यसौ नियोगः शुरूस्ततो ग्रहीतव्यः । अथाशुद्धस्ततः शैक्षस्य दातव्यः । शैक्षस्याभावे 'विगिंचनं' परिष्ठापनं तस्य क्रियते । एवं तस्य नीनियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजितस्य यद्भवति तद्दर्शयति ।

सज्झाए पलिमंथो, पडिलेहणिया य सो हवइ खिन्नो ।
एगं व देति तहि तं, दोन्नि य से अप्पणो हुंति ॥

तस्य त्रीन्नियोगानुभयकालं प्रत्युपेक्षमाणस्य महान् स्वाध्यायविपरिमन्थो भवति । तया च महत्या प्रत्युपेक्षणया स खिन्नः परिश्रान्तो भवति तत एवं निर्विण्णः सन् एकं नियोगं सूरीणां ददाति प्रदत्ते च तस्मिन् तस्य द्वौ नियोगावात्मनः सत्कायां भवतः । एवमप्यसौ द्वाभ्यां नियोगाभ्यां नैव साधुभ्योऽभ्यधिक एव दृश्यते । ततः ।

निग्गमणे बहुभंडो, कत्तो कतरो व वाणिओ एइ ।
बितियं पि देति तहि, सा जंते दुल्लहं होज्जा ॥

मासकल्पे पूर्णे ततः क्षेत्रान्निर्गच्छतां मध्ये स एवैको बहुभण्डोपकरणो दृश्यते । ततो लोकस्तमुद्दिश्य ब्रूते । अहो कुतः कतरो वा अयं वणिज एवमुपस्करसंभारितः समुपैति । एवमुपहासमाकर्ण्य स द्वितीयमपि नियोगं गुरूणां ददाति । तत्र गुरुभिर्वक्तव्यं हे भदन्त ! आर्य मा ते तव भूयो दुर्लभमुपकरणं भवेत् अत आत्मपार्श्व एव तावद्धारय । स प्राह ।

भारेण खंधे च कडी य बाहा, पाक्खिज्जए खिस्ससए य उड्डं ।
तेणे य ओधीणमभिद्दवेज्जा, ण एत्तिया इति ममोवओगं ॥

मम मार्गे गच्छतो द्वयोर्भेदात् भारो भवति तेन स्कन्धः कटी बाहाश्चगाढतरं पीड्यन्ते । ततश्चेत्थमूर्ध्वनिश्वासेनाकुलो प्रयामीत्यर्थः । स्तेनाश्च मामुपकरणमानिनं दृष्ट्वा उपधिकारणादभिद्रवेयुः । एतावन्ति च वस्त्रपात्राणि ममोपभोगं नायान्ति । यच्च भगवद्भिरुक्तं मा भूयो दुर्लभं भवेत । तत्रोच्यते ॥

जं होहि ति बहुगाणं, इम्म धम्मचरणं पवत्ताणं ।
तं होहिति अम्हं पि, तुम्हेहिं सम पवणाण ॥

यदि युष्माकं बहूनामस्मिन् भागवते शासने धर्मचरणं प्रवर्त्तमानामुपकरणं भविष्यति तदस्माकमपि युष्माभिः समं हिण्डमानानां चारित्रं प्रपन्नानां भविष्यति एव तत्प्रथमतया प्रव्रजतो विधिरुक्तः । अथ पूर्वोपस्थितविषयं तमेवाह ॥

गहो वीरेणमहए, अब्भुट्ठाणं पुणो अजाएंते ।
कारविनं च कीतं, जाणेन अधापरिग्गहिते ॥

यथाविधं परित्यज्य गृहवासमुपगतस्तस्य च यः पुनरपि प्रव्रज्यामभ्युपगमसिद्धि संज्ञाता प्रव्रजितो वीरणागडूकदृष्टान्तो वक्तव्य । एवं तस्य पुनरभ्युत्थानं प्रयति स च द्विधा ज्ञाताज्ञातनामकः कल्पाकल्पविभागं जानाति स ज्ञाताज्ञातविपरीतस्त्वज्ञातः [illegible] ज्ञातार्थ इत्यर्थः (अजानन्ति) भूयः प्रव्रज्यामभ्युपगच्छन् [illegible] इत्वं वा कारितं वा क्रीतं वा दानं वा तं पूर्वमर्थपरिभुक्ता यत्तु ज्ञातस्य यथा परिगृहीतानि तत्तन्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते इत्याहारादीनि । अथ वीरणागडूकदृष्टान्तमाह ॥

जह सो वीरणसढओ, णइनीरहो असह वेलए ।

थोवं थोवं खणता, पविवचो पुमिति [illegible] वि ॥

यथा स कश्चिद्विवक्षितो वीरणसढको वीरणानां [illegible] स्तम्बो नद्यास्तीरे रोहति स्म ज्ञायते [illegible] नदीनीरस्य [illegible] स्यासन्नतया जलस्य वेगेन स्तोकं स्तोकं खनन् [illegible] तमूलजालोऽप्यचिरादेव स्रोतसि पतितः । [illegible] यित्वा समुद्रं प्रापित इति भावः । एष दृष्टान्तः । [illegible] ।

ठियममियं ठिहिहिं, भावहिं जहरिहं समणुसासंतं ।
उणेहि वणहतरेहि य, चालिज्जति बहुसुतो वि ॥

कश्चिदज्ञातकल्पः [illegible] मिक्षुप्रवका [illegible] चिद् ग्रामे गृहवासमभ्यस्य तिष्ठन् [illegible] वा स्थिताः साधवो वे ([illegible]) [illegible] द्वित्राणि दिनानि तिष्ठन्ति तैस्तैरुपदेशैः साधुं मदं [illegible] ममनुज्ञातः [illegible] प्रेर्यमाणः [illegible] गृहवासं त्याजयित्वा संयमस्तं [illegible] प्राप्यत इति प्राग्वत् ।

अथ ज्ञाताज्ञातविषयं [illegible] ।

कप्पाकप्पविसेसो, अजाणीए जो उ [illegible] ।
पुव्वमसी [illegible], जाणंतं [illegible] ॥

[illegible] पमाचक्षितस्य पूर्वं [illegible] काल्पेय ग्रहीतुं कल्पते [illegible] । वृ० १ उ० ।

(११) [illegible] ।

(सूत्रम्) निग्गंथीणं न [illegible] ।
[illegible] दूरगमे [illegible] कारि [illegible]
[illegible] आयाए [illegible]
[illegible] आयाए [illegible] ।

[illegible] हिमाया [illegible] ।

एमेव गमो णियमा, णिग्गंथीणं वि [illegible] ।
आ [illegible] ॥

[illegible]

समणीणं [illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

यत्र मुनयो न विदिताः श्रमण्यश्च गृहिणश्च यत्र (उच्छूढाणि) मुषिता तत्र स्वस्थाने संयतीवर्गे अनुकम्पा कर्त्तव्या । ताश्च संयत्यो द्विविधाः संविग्ना असंविग्नाश्च यदि वस्त्राणि सन्ति ततः सर्वासामपि दातव्यानि अथ न सन्ति तावन्ति वस्त्राणि ततः संविग्नसंयतीनां देयानि ता अपि द्विविधाः समनोज्ञाः सांभोगिन्य इतराश्चासांभोगिन्यः । यदि पूर्यन्ते ततो द्वयोरपि वर्गयोस्तथैव दातव्यानि । अथ न पूर्यन्ते ततः स्वस्थाने दातव्यानि समनोज्ञानामित्यर्थः अविशब्दात् या धृतिदुर्बलास्ताः संविग्नाः असंविग्ना वा स्थविरास्तरुण्यो वा भवन्तु नियमात्तासां दातव्यम् । यत्र साधवो विविक्तास्तत्रेयं यतना ॥

भिक्खनिमित्तसीए, गिएहंति पडिहारियमेएसु ।
अमणुन्नियरागिहिसुं, जं लब्भं तं निजं देंति ॥

भिक्षार्थं तावदधस्यं रजोहरणमुखवस्त्रिके गृहीतव्ये भिक्षार्थं तु पात्रकबन्धपटलकादि शीतत्राणार्थं तु प्रावरणादि एतत्सर्वमपि प्रातिहारिकमेतेषु गृह्णन्ति । तद्यथा अमनोज्ञा असांभोगिका इतरे पार्श्वस्थादयो गृहिणः प्रतीताः । एतेषु न प्राप्यते ततः संयतीनामपि हस्तात्प्रातिहारिकं ग्राह्यं तत्त्वोलपट्टकादिकं यदा लब्धं भवति तदा तदिनं तत्सदृशं प्रातिहारिकं ददति प्रत्यर्पयन्ति । इह द्वितीयभङ्गे व्याख्यायमाने प्रथमतृतीयचतुर्थभङ्गा अपि सेहातः स्पृष्टा अवगन्तव्याः । गतो द्वितीयभङ्गः । अथ तृतीयं भङ्गं व्याख्यानयति ॥

उच्छूढे वि तदुभये, सपक्खपरपक्खतदुभयं होइ ।
अहवा वि समणसमणी, समणुन्नियरेसु एमेव ॥

तदुभये वा उच्छूढे मुषिते सत्येवमेव यतना ज्ञातव्या । अथ तदुभयमिति किमुच्यते इत्याह । स्वपक्षाः संयताः परपक्षा गृहस्थाः । अथवा तदुभयं नाम श्रमणाः श्रमण्यश्च । यद्वा तदुभयं समनोज्ञा अमनोज्ञाश्च । यदि वा संविग्ना असंविग्नाश्चेति तदुभयम् तत्र मुषिते सति विधिमाह ॥

अमणुन्नेतरगिहिसं-जईसु असतइ पडिसत्थपल्लीसु ।
निएहवाए गहणं, पडिहारिय एतरं चेव ॥

अमनोज्ञा असांभोगिका इतरे पार्श्वस्थादयो गृहिणः संयत्यश्च प्रतीताः एतेषु विविक्ततया वस्त्राणां प्रतिसार्थे वा पल्ल्यां वा यथाकपरिहाण्या मार्गयितव्यम् । संयतीनां तु नास्ति यथाकपरिहाणिर्यदेव लभ्यते तदेव गृहीत्वा गात्राच्छादनं ताभिः कर्त्तव्यं तच्च वस्त्रं वस्त्राणां निष्ठितनिष्ठाणां(?) त्राणानामर्थाय प्रातिहारिकं वा इतरद्वा निसृष्टं ग्राह्यम् ।

एवं तु दिया गहणं, अहवा रत्तिं मिलेज पडिसत्थो ।
गीएसु रत्तिगहणं, मीसेसु इमा तहिं जयणा ॥

एवं दिवा ग्रहणमभिहितम् । अथवा रात्रौ प्रतिसार्थो मिलेत् तत्र यदि सर्वेऽपि गीतार्थास्ततो रात्रावेव गृह्णन्ति अगीतार्थमिश्रास्ततस्तेषु मिश्रेष्वियं यतना । तामेवाह ।

वरयेण व पाएण व, णिमंतए व अत्थमिए ।
आइच्चे उदिते य, गहणं गीयत्थसंविग्गे ॥

प्रतिसार्थे कश्चिद्दानश्राद्धादिरनुद्गते वा अस्तमिते वा सूर्ये वस्त्रेण वा पात्रेण वा निमन्त्रयेत् तत्र यदि साधवो रात्रावेव वानिनुलोमास्तदा गीतार्थाः गुरूनालोचयन्ति उदिते सूर्ये वक्ष्यमाणं तथा समायाताः एवं गीतार्थाः संविग्ना गृह्णन्ति । अथ प्रतिसार्थे वस्त्रं वा प्राप्यते न च पात्रादिकं दृश्यते तत्र किमित्याह ।

संदे पत्ते तह द-म्भचीवरे तह य हत्थपिहणं तु ।
अद्धाण विवित्ताणं, आगाढं सेसणागाढं ॥

चर्मखण्डानि संयतीनां परिधानाय दातव्यानि । तदभावे शाकादिपत्राणि तदभावे दर्भचीवरं घनं ग्रन्थयित्वा समर्पयन्ति सर्वथा परिधानाभावे हस्तेनापि गुह्यदेशस्य पिधानं कर्त्तव्यम् । एवमध्वनि विविक्तानामागाढं कारणं मन्तव्यं शेषं तु सर्वमप्युपकरणाभावे अनागाढम् ।

असंजई य निगया सुड्ड-गाइ पेसंति चउसु वग्गेसु ।
अप्पाहिं निवगारं, साहुं च वियारमाइगये ॥

प्रतिसार्थपल्ल्यादौ वस्त्राणामभावेऽप्राप्तौ अध्वनो निर्गता यथानं प्राप्ताः सन्तः क्षुल्लिकादिविवर्जितं ग्रामं नगरं वा स्कन्धावारं संयतसंयतीश्रावकश्राविकालक्षणा ये वर्गास्तेषु तेषां समीपं प्रेषयन्ति । यद्वा सांभोगिकाः संयता इत्येको वर्गः अन्यसांभोगिका इति द्वितीयः । सांभोगिकाः संयत्य इति तृतीयः अन्यसांभोगिका इति चतुर्थः । एतेषां वा समीपे प्रेषयन्ति । अथ नास्ति क्षुल्लकः क्षुल्लिका वा ततो यस्तत्र ग्रामान्नगराद्वा आगतो गृहस्थः समायातः तं वा साधुर्विचारभूम्यादिगतमात्मानम् (अप्पाहिंति) संदिशन्ति यथा साधुसाध्वीप्रवर्तिनीनां सांभोगिकसंयतादीनां वा अथवा कथयितव्यम् [illegible] [illegible] स्थिताः सन्ति ते अस्माभिः [illegible] वस्त्राणि प्रेषणीयानि । अत्र चार्थं विधिः संयतैः संयतीनां वस्त्राणि दातव्यानि । संयतीनां तु संयतीभिः । अथ तत्र संयताः संयत्यो वा न सन्ति तदा श्रावकाः श्राविका वा प्रयच्छन्ति । यत्र तु संयत्यः संयता वा संयतीनां प्रयच्छन्ति तत्र विधिमाह ।

खुड्डी थेराणप्पे, आसोगिएगी ठवितु परिसंति ।
ते वि य पंथुमइगया, समणुन्न जइ सरीरे व ॥

क्षुल्लिका [illegible] [illegible] यत्र न सन्ति क्षुल्लिकाः तत्र इतरा [illegible] [illegible] स्थापयित्वा पूर्वोऽपि [illegible] प्रविशन्ति । [illegible] संयतीनां दातव्यं तत्र क्षुल्लकाः [illegible] [illegible] [illegible] साधवः [illegible] [illegible] [illegible] संयताः संयतीदत्तानि वस्त्राणि गृहीत्वा [illegible] [illegible] प्रविष्टाः सन्त आत्मीयं [illegible] [illegible] प्रत्यर्पयन्ति एवं मनोज्ञेषु विधिरुक्तः ([illegible]) यत्र ते मनोज्ञाः सांभोगिका न सन्ति [illegible] [illegible] यतन्ते ॥

अद्धाण निग्गयाई, संविग्गा सोहिहारि [illegible] ।
सेजई एमणमाई, असंविग्गा होति वा [illegible] ॥

अध्वनो निर्गता यत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] संविग्ना अथवा असंविग्नास्तानि च । [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यतना इति ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ॥

संज्ञिनो द्विविधाः संविग्नभाविता इतरभाविताश्च मिथ्यादृष्टयोऽपि द्विविधाः आगाढा अनागाढाश्च । तत्र प्रथमं संविग्नभावितेषु संज्ञिषु तदप्राप्तावनागाढमिथ्यादृष्टिषु शुद्धं वस्त्रमन्वेषणीयम् । असंविग्नभावितेषु अगाढमिथ्यादृष्टिषु च न गृह्णन्ति कुत इत्याह । असंविग्नभाविता मृगाहरणं लुब्धदृष्टान्तं चेतसि प्रणिधानसाधूनामकल्प्यं प्रयच्छन्ति ये त्वाभिग्रहिका मिथ्यादृष्टयस्ते साधुदर्शनप्रद्वेषतो विषं प्रयुञ्जीरन् हीलां वा कुर्युः अहो अदत्तादाना धर्मी वणका इत्थं विनश्यन्ति इत्यादि । अथ नागाढमिथ्यादृष्टिषु शुद्धं न प्राप्यते ततः किं विधेयमित्याह ॥

असंविग्गभाविएसुं, अगाढेसुं जयंति पणगादी ।

इयरेसो संघाडग, पुव्वगहियं च अवसेसं ॥

असंविग्नभावितेषु उद्गमादिदोषशुद्धं यद्वस्त्रं तद्ग्रहीतव्यं तदभावे अगाढमिथ्यादृष्टिष्वपि यथात्मप्रवचनोपघातो न स्यात् अथ तेष्वपि शुद्धं न प्राप्यते ततः संविग्नभावितादिष्वेव पञ्चकादिपरिहाण्या तावत् यतन्ते यावच्चतुर्गुरुमासं प्राप्ता भवन्ति ततोऽन्यसांभोगिकैर्येषु कुलेषु दत्तोपदेशेषु याचितव्यं तथाऽप्यप्राप्तौ तेषां संघाटकेन एवमप्यलाभे तेषामेव यत् पूर्वं गृहीतं वस्त्रादि तद् ग्रहीतव्यम् । अमुमेवार्थं विधिविशेषज्ञापनाय पुनरप्याह ॥

उवएसो संघाडग, तेसिं अट्ठाए पुव्वगहियं तु ।

अभिनव पुराणशुद्धं, उत्तरमूले सयं वावि ॥

अन्यसांभोगिकोपदेशेन प्रथमतः पर्यटन्ति ततस्तदीयसंघाटकेन तथाऽप्यप्राप्तौ तेषामर्थायान्यसांभोगिकाः पर्यटन्ति तथाऽपि यदि न लभ्यते ततस्तेषामेव यत्पूर्वगृहीतं वस्त्रं तद्ग्रहीतव्यं तच्चाभिनवं वा स्यात् पुराणं वा । पूर्वमभिनवं पश्चात्पुराणमपि गृह्णन्ते तदपि यदुत्तरगुणमूलगुणशुद्धं तत उपादेयं नान्यथा अथापि न प्राप्यते ततो यः शनकरणो भवति तं तत्र एवमेव वक्तव्यम् एतच्च यथाऽवसरमुत्तरत्र भावयिष्यते तदेवमन्यसांभोगिकानामपि पूर्वं गृहीतं यदा न प्राप्यते तदा मासलघुकादारभ्य तावद्यतन्ते यावच्चतुर्लघुकं प्राप्ताः ततः किं कर्त्तव्यमित्याह ।

उवएसो संघाडग, पुव्व गहियं च नियगमाईणं ।

अभिनव पुराणशुद्धं-उत्तममुत्तं पि परिसुत्तं ।

चतुर्लघुप्राप्ताः पार्श्वस्थादीनामुपदेशेन वस्त्रमुत्पादयन्ति तदभावे तेषामेव संघाटकेन तथाऽप्यलाभे यत्तेषां पूर्वगृहीतं मूलोत्तरगुणशुद्धम् अभिनवमपरिभुक्तं तत्प्रथमतो ग्रहीतव्यं ततः परिभुक्तमपि तदभावे पुराणमपि मूलोत्तरगुणशुद्धमपरिभुक्तं ततः परिभुक्तमपि ग्राह्यम् । इह निशीथचूर्ण्यभिप्रायेणैव एतस्य विशेषचूर्ण्यभिप्रायेण याऽन्यसांभोगिकान् यावदर्ह्यन्ति पञ्चकपरिहाणिः किं तु ततः ऊर्ध्वं पञ्चकहान्या यतित्वा यदा मासलघुप्राप्तास्तदा पार्श्वस्थादीनामुपदेशेन वस्त्रं गृह्णन्तीति इदं चूर्ण्योरभिप्रायः परमेतच्चूर्णिकृता निशीथचूर्णावन्यसांभोगिकानां चतुर्लघुषु प्राप्तेषु पार्श्वस्थादीनामुपदेशादिना वस्त्रग्रहणे यतन्ते इति प्रतिपादितमतस्तदभिप्रायेणैवास्माभिरपि तथैव व्याख्यातमित्यवगन्तव्यम् ।

यदुक्तमपरिभुक्तं विशेषज्ञापनार्थं भूयोऽप्याह ।

इयरम्मि सुद्धे, नवे दुगम्मि पारकम्मणं ।

परिकम्म परिभोगे, न होंति दोसा अभिनवम्मि ॥

इयरादुत्तरगुणमूलगुणशुद्धम् १ न मूलगुणशुद्धमुत्तरगुणशुद्धमपि २ मूलगुणशुद्धं नोत्तरगुणशुद्धम् ३ न मूलगुणशुद्धं नोत्तरगुणशुद्धं ४ एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु प्रत्येकं नवपुराणविषयं यद्भङ्गचतुष्कं तस्य भजना सा च यथाक्रममेवं कर्त्तव्या यत्तावन्मूलोत्तरगुणविशुद्धं तत्प्रथमतो नवमपरिभुक्तं ग्रहीतव्यं तदभावे नवं परिभुक्तं तदभावे पुराणं परिभुक्तमेवं द्वितीयतृतीयचतुर्थेष्वपि भङ्गेषु चत्वारश्चत्वारो विकल्पाः यथाक्रमं चैते आसेवितव्याः कुत इत्याह । परिकर्म्मणा दोषा अशिवसीवनादयः परिदोषाश्च मलिनीभूतप्रक्षालितसुगन्धिगन्धभावितत्वादयोऽभिनवे अपरिभुक्ते च वस्त्रे न भवन्ति । अथ पार्श्वस्थादिष्वपि न प्राप्यते ततोऽमनोज्ञसंयतीनामप्युपदेशेन गृह्णन्ति एषां वा अर्थाय ताः पर्यटन्ति पूर्वगृहीतं वा तासां ग्रहीतव्यं तदभावे असंविग्नसंयतीनामप्युपदेशादिना गृह्णन्ति ।

अथैवमपि न प्राप्यते ततः किं कर्त्तव्यमित्याह ।

असई य लिंगकरणं, पन्नवणट्ठा सयं च गहणट्ठा ।

आगाढे कारणम्मि, जहेव हंसाइणो गहणं ॥

एवमप्यसत्यलभ्यमाने शाक्यादिवेषेण तदीयोपासकाना पार्श्वेभ्यो वस्त्रदापनाय प्रज्ञापनार्थं स्वयं वा ग्रहणं वस्त्रस्योत्पादनं कर्त्तव्यं किं बहुना ईदृशे आगाढे कारणे यथैव हंसतैलादेरननुज्ञापितस्यापि ग्रहणं दृष्टं तथैव वस्त्रस्यापि तथाऽप्यप्राप्ते पूर्वं मार्गयित्वा अन्यैर्दापयति तदभावे स्वयमेवाल्पसागारिके वर्षति अथ सूत्रं न लभ्यते । ततः को विधिरित्याह ।

सेडयरुए पिंजियए, पेलुगगहणे य लहुगदप्पेणं ।

भत्तकाले हि विसिट्ठा, करेण अकमेण ते चेव ॥

सेडुगो नाम कर्पासः स एव लोढितः सन् बीजरहितो रुतं तदेव रुत पिञ्जनिकया ताडितं पिञ्जितं तदेव पूणिकया वलितं पेलुरिति भण्यते । एतेषां यदि दर्पेण ग्रहणं करोति तदा चत्वारो लघुकाः तपःकालाभ्यां विशिष्टास्तत्र सेडुके तपोगुरुकाः रुते तपोगुरुकाः पिञ्जिते कालगुरुकाः पेलुके द्वाभ्यां लघुकाः कारणे पुनः प्रथमपेलुकं पश्चात् पिञ्जितं ततो रुतं ततः सेडुकमपि गृह्णाति । अथाक्रमेण गृह्णाति ततस्त एव चत्वारो लघुकाः सेडुकं च त्रिवर्षातीतं विध्वस्तयोनिकमवग्रहीतुं कल्पते न सचित्तम् ।

कडयोगि एकओ वा, असईए नालबद्धसहिओ वा ।

मिच्छाए उवगरणं, उभओ पासस्स पाउग्गं ॥

कृतयोगी नाम यो गृहवासे कर्त्तनं कृतवान् स गच्छस्य असंस्तरणे एकको वा नालबद्धसंयतीसहितो वा विजने गृहाङ्गणे कर्त्तनं वयनं च कृत्वा द्वयस्य पक्षस्य संयतसंयतीलक्षणस्य प्रायोग्यमुपकरणं परिभुञ्जते ततः किमित्याह ।

अगीयत्थेसु गिंवे, जइलाभं सुलभवत्थिवे ।

सुपच्छित्तं उ वहंति, अन्नाजे तं चेव धारेंति ॥

यद्यगीतार्थास्ततस्तेषु सुलभोपधिकेषु गताः सन्तो यथालाभं वस्त्रं लभन्ते तत्सदृशमपरं प्रत्यर्पयन्ति विवेचयन्ति परिष्ठापयन्तीत्यर्थः । अगीतार्थप्रत्ययनिमित्तं च यथाप्रायश्चित्तं वहन्ति । अथापरं न लभ्यते ततस्तदेव स्वयं व्यूतं वस्त्रं धारयन्ति । अथ सर्वेऽपि गीतार्थास्ततोऽपरस्य लाभे प्राप्ते परिष्ठापयन्ति वा न वा न कोऽपि नियमः । अथ "गामनिगमाई" इत्यत्र योऽयमादिशब्दस्तस्य फलमुपदर्शयन्नाह ।

एमेव य निगमम्मि वि, नगरगओ वहिपहम्मि ।

पुणुहिए य मग्गे, मम इत्यं जए वावि ॥

न केवलमध्वनि विविक्तानामेव विधिः किन्तु ग्रामादौ वसिमे वा वसतां यथोपधिरग्निकायेन ध्मापितो दग्धः अवमौदर्ये वा विक्रीतः चौरैर्वा हृतः वर्षासु वा पानीयपूरेण वा व्यूढः परिजीर्णो वा पुराणतया दुर्बलीभूतो विवक्षितं कार्यं कर्तुमसमर्थः तत्राप्येवमेवानन्तरोक्तो विधिर्मन्तव्यः । अत्र चापरो विशेष उपदर्श्यते यत्र ग्रामे साधवः स्थिताः सन्ति तत्र सार्थः कश्चित्प्रास्त च आदित्योदयात्पूर्वमेवोत्थितः उपवसितुमारब्धो वर्त्तते यत्र च गतस्य तस्य रविरुदेष्यति तत्र गच्छता अपान्तराले च स्तेनादिभयं स्तेनैर्वा साधवो दग्धा उपधयस्तं सार्थं नक्तं रात्रौ प्राप्ताः प्रत्ये प्रभाते अनुद्गते एव सूर्ये अग्रतश्चलितुकामाः अतो रात्रावेव यथोक्तनीत्या वस्त्रादि गृह्णीयुः ।

(सूत्रम्) अन्नत्थ एगा य हरिया हडिया पसा विय परिभुत्ता वा धद्धा वा मद्दा वा संपधूमिया वा ॥

अस्य संबन्धमाह ।

सुत्तेण चेव जोगो, हरियाहडम्मि कप्पए निसि घित्तुं ।

हरिऊण य आहडिया, हूडा हरिएसु वा हट्ठु ।

सूत्रेणैव सूत्रस्य योगः संबन्धोऽयमस्ति अनन्तरसूत्रे रात्रौ वस्त्रादिकं ग्रहीतुं कल्पते इत्युक्तम् । अत्र तु या व्याहृता हृतिका सा निशि रात्रौ ग्रहीतुं कल्पते इति प्रतिपाद्यते अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । न कल्पते रात्रौ वस्त्रं ग्रहीतुमिति प्रतिषेधेऽन्यत्रैकस्या हृताहृतिकाया हरिताहृतिकाया वा तत्र पूर्वं हृतं पश्चादाहृतमानीतं वस्त्रं हृताहृतं तदेव हृताहृतिका स्वार्थे कः प्रत्ययः । अनिवर्त्तन्ते स्वार्थिकप्रत्ययप्रकृतिलिङ्गवचनानीति वचनादत्र रूढितः स्त्रीलिङ्गनिर्देशः । एवं हरितेषु वनस्पतिषु आहृतं हरिताहृतं वस्त्रं तदेव हरिताहृतिका साऽपि च परिभुक्ता परिधानादौ व्यापारिता धौता अप्कायेन प्रक्षालिता रक्ता लिप्ता [illegible]

[illegible] सर्वाऽपि विवक्षार्थः । एवंविधाऽपि सा स्वीकर्त्तव्या पुनरसाधुप्रायोग्या स्तेनैः हृत्वा परिहृतेत्येति सूत्रार्थः । अथ भाष्यम् । "हरिऊण य" इत्यादि पश्चार्द्धं स्तेनैः पूर्वं हृता पश्चादस्मभ्यमाहृतमानीतं तदेव हृताहृतिकेत्युच्यते । यद्वा हृतेषु प्रक्षिप्ता या सा हरिताहृतिका । सा पुनः कथं भवतीत्याह ।

अद्धाणमणद्धाणे, व विवित्ताणं तु होज्ज आहडिया ।

अविहम्मि संति खेमं, विहम्मगच्छे सइ गुणेसु ॥

अध्वनि अनध्वनि वा विविक्तानां हृताहृतिका संभवति तत्र (अविहे) अनध्वनि मासकल्पेन विहरन्तो क्षेमं निरुपद्रवमार्गे न सन्ति सत्सु विद्यमानेषु ज्ञानादिगुणेषु विहमध्वानं न गच्छेत् न प्रविशेत् । तथा चाह ।

उच्छद्धरेसु भिक्खे, अद्धाणपवसणं तु दप्पेण ।

सहुणा पुण उद्दपए, जं वा आवज्जई जत्थ ॥

नाणट्ठदंसणट्ठा, चरित्तट्ठा एवमाइ गंतव्वं ।

उवगरणपुव्वपडिलेहिएण सत्थेण गंतव्वं ॥

गाथाद्वयमपि प्राग्व्याख्यातम् । तत्राध्वनि प्रविशतां विधिमाह ।

अद्धाण पविसमाणा, गुरुं पवाहिंति ते गता पुरतो ।

अह तत्थ पवाहेंत्ता, चाउम्मासा भवे गुरुगा ॥

अध्वानं प्रविशन्तः प्रथममेव गुरुमाचार्यं प्रवाहयन्ति पुरतः प्रवाहयन्तीत्यर्थः । तथा ते अस्माकमाचार्याः पुरतः पूर्वमेवान्येन सार्थेन सह गताः अत एव वयं त्वरामहे कथं नाम तेषां समीपं क्षिप्रमेव प्राप्नुयामः । अथ तत्राध्वनि प्रविशन्त एवं न प्रवाहयन्ति ततश्चतुर्मासा गुरुकाः प्रायश्चित्तम् ।

गुरुमारक्खणहेउं, तम्हा थेरो उ गणधरो होइ ।

विहरइ य गणाहिवई, अद्धाणे होइ भिक्खुस्स ।

गणधराकारधारकः क्रियत इत्यर्थः । यस्तु गणाधिपतिः सोऽध्वनि मार्गे स्वयं भिक्षुभावेन सामान्यसाधुवेषेण विहरति कुत इति चेदुच्यते कदाचिदध्वनि साधवः स्तेनकैर्विविक्ताः क्रियेरन् ततस्ते स्तेनकाश्चिन्तयेयुः ।

हयनायगा न काहिंति, उत्तरं राउले गणे वावि ।

अम्हं आहिवइस्स य, नायगमित्ताइएहिं वा ॥

हतो नायक आचार्यो येषां ते हतनायकास्तथाभूताः सन्तः ते राजकुले वा गणे वा गत्वा न किमप्युत्तरमुपकरणापहारव्यापारकं करिष्यन्ति अस्माभिस्तथा निनाथीभूतत्वात् । तथाऽस्माकं योऽधिपतिस्तस्य वा तदीया वा ये ज्ञातकाः स्वजना यानि मित्राणि सन्ति नाम तेषामन्तिके गत्वा ते [illegible] न किमप्युत्तरं प्रदास्यन्ति आचार्यस्यैव तदानीमभावात् [illegible] इति भावः । तस्मादाचार्यमेवापदरक्षणाय [illegible] तथैव कुर्युः ततो यथोक्तनीत्या गुरवः प्रवाहयितव्याः स्तेनाः चतुर्विधाः ।

संजयपंता य तहा, गिहिभद्दा चेव साहुभद्दा य ।

तदुभयभद्दा पंता, संजयभद्देसु आहडिया ॥

एके संयतप्रान्ताः गृहस्थभद्रकाः अन्ये साधूनां भद्रका गृहस्थप्रान्ताः । अपरे तदुभयभद्रकाः अपरे तदुभयप्रान्ताः । अत्र ये संयतभद्रकास्तेषु हृताहृतिका भवेत् [illegible] प्रत्यर्पयेयुरित्यर्थः ।

सत्थे विविच्चमाणे, अहिवई भद्दओ व पंतो वा ।

दट्ठूण निवारेइ, वत्थं गहियं च देवेइ ॥

सार्थे स्तेनैर्विविच्यमाने मुष्यमाणे [illegible] तत्र योऽधिपतिः चौरसेनाधिपतिः स साधूनां भद्रको वा स्यात् प्रान्तो वा यदि भद्रकस्तदा साधून् [illegible] निवारणं करोति [illegible] [illegible] गृहीतं तदुपकरणं भूयोऽपि दापयति । [illegible] गाथाद्वयमाह ।

[illegible] मिच्चएहिं व, साहु य मेइ वा [illegible] ।

ते चेव तहिं [illegible] देमेइ ॥

चौरसेनाधिपतिः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

तस्य दृष्ट्वा अग्रहणे प्रायश्चित्तं लघुको मासो ये च पूर्वमुक्ता अधिकरणादयो दोषास्तेऽपि तस्य प्रसजन्ति स चोपधिर्द्विधा ज्ञातोऽज्ञातश्च। तत्र ज्ञातो नाम येषां स उपधिस्तेषां ज्ञायते अज्ञातो नाम यो न ज्ञायते यथा अमुकस्य सम्बन्धीति । ते ज्ञाता द्विविधाः संविग्ना असंविग्नाश्च ॥

मुत्तूण असंविग्गे, संविग्गाणं तु नयणमयणाए ।
दो वग्गा संविग्गे, छब्भंगा नायमणाए ॥

मुक्त्वा असंविग्नान् किमुक्तं भवति यो ज्ञायते असंविग्नानामेव उपधिः स न नीयते यस्तु संविग्नानां तत्र द्वौ वर्गौ तद्यथा संयताः संयत्यश्च तत्र संविग्ने एकस्मिन्वर्गे षड्भङ्गा ज्ञाते भवन्ति अज्ञाते च वक्ष्यमाणो विधिः । तत्र षड्भङ्गानुपदर्शयति ।

सयमेव अप्पं पेसइ,अप्पाहे वा वि एव सग्गामे ।
परगामे वि य एवं, संजतिवग्गे वि छब्भंगा ॥

यदि ते संयताः संविग्ना इति ज्ञातास्तदा स्वयं वा गन्तुं नयति अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति संदेशयति वा यथा मया स उपधिर्विस्मरणतः पतितो लब्ध इति । एवं स्वग्रामे त्रयो भङ्गाः परग्रामेऽपि स्थितानामेते एव त्रयः प्रकाराः एवं षड्भङ्गाः संयतानामेवं संयतीवर्गेऽपि षड्भङ्गास्तदेवं ज्ञातविषये विधिरुक्तः । संप्रत्यज्ञातविषयं विधिमाह ।

एहाणादिणा य घोसेण, सोउं गमणं च पेसणप्पाहे ।
पम्हुट्ठे वोसट्ठे, अप्पबहुअसंथरंतम्मि ॥

यो न ज्ञायते कस्याप्येष उपधिरिति स परिज्ञाननिमित्तं स्नानादिसमवसरणे घोष्यते घोषणं च श्रुत्वा केनापि कथिते येषां स उपधिस्तत्र स्वयं वा गन्तुं नयति अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति । संदेशयति वा । तथा (पम्हुट्ठ) विस्मरणतः पतिते व्युत्सृष्टे परित्यक्ते येनानीतस्तस्मिन्नसंस्तरति अल्पबहु परिज्ञाय परिभोगोऽनुज्ञातः । एतदेव व्याख्यानयति ।

कामं विम्हरणे, चत्तं पुण जायतो इमम्हेहिं ।
इति वेंते सपणुणी, इच्छाकज्जेसु सेसेसुं ॥

येषां स उपधिर्विस्मरणतः पतितस्तेषामन्तिकमानीयते नीत्वा चेदं भण्यते यथाऽयं युष्माद्विस्मरणतः पतितोऽस्माभिश्चानीतस्ततो गृह्णतामिति एवमुक्ते ते प्राहुः कामं नोऽस्माकं विस्मरणतः पतितमिदमुपकरणं परं भवत इदमस्माभिस्त्यक्तं त्रिविधं त्रिविधेन व्युत्सृजितमिति भावः । एवं ब्रुवति उपधिस्ते यदि संभोगिकास्तेन च विना संस्तरन्ति तर्हि स येषां सत्कस्तैः परिष्ठापयन्ति । "एतेन इच्छाकज्जेसु इति" व्याख्यातम् । संप्रति "सेसेसुत्ति" व्याख्यायते । शेषा असांभोगिकास्तेष्वपि कार्येष्विच्छा इयमत्र भावना अन्यसांभोगिकानीते तैश्च प्रतिषेधे यदि येगमीतस्ते तेन विना संस्तरन्ति अन्यश्चोपधिर्दुर्लभो न लभ्यते वा तदा तैः समनुज्ञातं परिभुञ्जते एतावता " अप्पबहुसंथरंतम्मि " व्याख्यातम् । तदेवं संविग्नानां विधिः ।

इदानीमसंविग्नानामुपधिविधिरुच्यते ।

पविग्गपसिम्नगा चेव, हवंति इयरे दुहा ।
संविग्गासिम्ने होंति, इयरेवि न गेएहति ।

इतरे असंविग्ना द्विविधास्तद्यथा पाक्षिका अपाक्षिकाश्च संविग्नपाक्षिका असंविग्नपाक्षिकाश्च इत्यर्थः । तत्र यः संविग्नपाक्षिकः संविग्नपाक्षिकस्य संबन्धी उपधिस्तं स्वयं वा नयति अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति संदेशयति वा यस्त्वितरेषा-
ंनानामुपधिस्तं पतितं दृष्ट्वा न गृह्णाति ।

अत्रैवापवादमाह ।

इयरे वि होज्ज गहणं, आसंकाए अणुन्नमाणम्मि
किह पुण होज्जा संका, इमेहि उ कारणेहिं तु ॥

इतरस्मिन्नप्यसंविग्नपाक्षिकसंबन्धिन्युपधावसंविग्नपाक्षि-
ब्धिन्येनाज्ञायमाने आशङ्कया ग्रहणं भवेत् । सूरिराह एभि
माणैः कारणैः तान्येवाह ।

एहाणादिसमोसरणे, अहव समावत्तितो गयाणेगा
संविग्गमसंविग्गा, इति संका गेएहतं पडियं ॥

जिनप्रतिमास्नानदर्शननिमित्तमादिशब्दात् संघप्रयोज-
केनापि समवसरणे मेलापके यदि वा एवमेव समा-
गताः पुरतोऽनेके संविग्ना असंविग्नाश्च तेषां गच्छतां
पधिर्विस्मरणतः पतितः स न ज्ञायते सम्यक् किं सं-
केयत्र स्यादसंविग्नानामपीति तं पतितं गृह्णाति ।

संविग्गपुराणोवहि, अहवा विहिमीवणा समावत्ती
होज्ज व असीवितो च्चिय, इति आसंकाए गहणं

अथवा पुराणसंविग्नोपधेः किमुक्तं भवति येषां सत्क
पतितस्ते पूर्वं संविग्ना आसीरन् पश्चादसंविग्नीभूताः
पधिः पूर्वं संविग्नसीवनेन सीवितः अथवा संविग्नैरपि
स्या विधिसीवनिकया सीवितो यदि वा असीवित एव
ततस्तं दृष्ट्वा आशङ्का भवति किं संविग्नानामुतासंविग्ना
आशङ्कया ग्रहणं भवति ।

संप्रति ग्रहणानन्तरविधिशेषमाह ।

ते पुण परदेसगते, नाउं झुंजंति अहव वज्जंति ।
अन्ने उ परिट्ठवणा, कारणजोगो व गीएसु ॥

तमुपधिं गृहीत्वा येषां संविग्नानां सत्क उपधिस्ते
गताः ततस्तान्परदेशं गतान् ज्ञात्वा कारणे समापतिते परि-
अथवा कारणाभावे परिष्ठापयन्ति । एवं कारणैरसंविग्ना-
पतितमुपधिं गृह्णानो न प्रायश्चित्तमापद्यते । अथ येषां सत्
पधिः पतितो गृहीतस्ते संविग्ना अप्यन्ये असांभोगिका
देशान्तरगतानामुपधिं गृहीत्वा निष्कारणे परिष्ठापयन्ति
रणात्ति) यदि ते सर्वे गीतार्था न च तेषामुपधिरन्य
तादृश उपधिरन्यो दुर्लभस्तदा एव कारणे परिभुञ्जते ।
अगीतार्थमिश्रास्तदा परिष्ठाप्यन्ते प्रज्ञाप्य वा गीतार्थान्परि-
एतश्चान्यसांभोगिकसत्कतया परिज्ञायते । उभयपरिज्ञाने
एव विधिः ।

बिइयं पदे न गेएहेज्जा, संविग्गाणं पि एहिं वज्जंति
आसंकाए य नज्जइ, संविग्गाण च इयरांमि ॥

द्वितीयपदे अपवादपदे संविग्नानामपि पतितमुपधिमभि-
मार्णैःकार्यैः कारणैर्न गृह्णीयात् । तान्येवाह न ज्ञायते किमेव
ग्नानामुत इतरेषामसंविग्नानामित्याशङ्कया पतितं न गृह्णाति

आसिवगाहियं व सोउं, ते वा भवं व होज्ज मए गहि
ओमेण अन्नदेसं, व गंतुकामा न गेएहेज्जा ॥

येषां स उपधिस्ते अशिवगृहीता येन दृष्टः स नेति प्रथमो
येऽदृष्टस्ते अशिवगृहीता येषां सत्कस्तेन गृहीता इति द्विती-
ततयं गृहीतमिति तृतीयः स्तेनमपि न गृहीतमिति चतुर्थो

ङ्गः तत्र चतुर्थे भङ्गे अपवादमधिकृत्य शून्यो न भवति तत्रापवाद इति भावः । तत्र प्रथमभङ्गे न गृह्णाति अशिवोपद्रुतत्वात् द्वितीयेऽपि न गृह्णाति तदानीं तस्य तैरग्रहणाद्दाशिवोद्रुतत्वात् तृतीये भङ्गे सदृशे अशिवे कारणे गृह्णाति विसदृशे सोमसुखादिलक्षणे गृह्णाति यदि वा अवमौदर्येण देशान्तरं गन्तुकामा न गृह्णीयुः ॥

अह पुण गहियं पुव्वं, न य दिट्ठं जस्स विच्चुयं तं तु ।
उवहाविपमदेसं, इमिणा विहिणा विगिंचिज्जा ॥

अथ पुनर्गृहीतं पूर्वमुपकरणं न च स दृष्टो यस्य सत्कं तदुपकरणं विच्युतं विस्मरणतः पतितं यस्मात् (उवहाविपमदेसति) अथ पुनर्गृहीतमुपकरणं न च स दृष्टो यस्य सत्कं तदुपवेगेन धाविताः प्रधाविता अन्यं देशं गतास्ततः अनेन वक्ष्यमाणेन विधिना विवेचयेत् परिष्ठापयेत् । तमेव विधिमाह ॥

दुविहा जायमजाया, आया अभियोग तह असुद्धा य ।
अभियोगादी छेत्तुं, इयरं पुण अक्खयं चेव ॥

सा परिष्ठापनिका द्विविधा जाता अजाता च तत्र जाता नाम अभियोगकृता विषकृता च तत्राभियोगो वशीकरणम् । अथवा जाता अशुद्धा सा द्विविधा मूलगुणाशुद्धा उत्तरगुणाशुद्धा च । तत्र जाता अभियोगकृता विषकृता वा मूलगुणाशुद्धा उत्तरगुणाशुद्धा वा सा छेत्तुं भेत्तुं वा कर्तव्या । इतरत् पुनरुपकरणमभियोगादिदोषरहितमक्षतं चैव परिष्ठापयितव्यम् । अत्र परः प्रश्नं करोति

पहनिग्गया इयाणि, विभाणणट्ठाइ तत्थ चोदेइ ।
तेसिं सुद्धिनिमित्तं, कीरइ विधि इमं तु तहिं ॥

पथि निर्गताः आदिशब्दादशिवादिभिः कारणैर्निर्गताः परिगृह्णन्ते तेषां शुद्धिनिमित्तं यदत्र प्रागुक्ते विधौ प्रतिपादिते परः भगवन्तमथोदयति प्रश्नयति पथिनिर्गतादीनां पथिनिर्गता मार्गप्रतिपन्नास्तेषां परिष्ठापितमिदमिति विज्ञानार्थं तत्रेदं वक्ष्यमाणं चिह्नं क्रियतामिति । तदेवाह ।

एगा दो तिन्नि वली, वत्थे कीरंति पत्तचीराणि ।
सुग्भंतु चोदगेणं, इति छदिते वेति आयरितो ॥

मूलगुणैरशुद्धे वस्त्रे एकाग्रन्थिरेकं वलं कृत्वा तत् परिष्ठाप्यते मूलगुणाशुद्धे पात्रे एकं चीवरमेकं प्रस्तरं क्षिप्त्वा तत्परिष्ठाप्यतामुत्तरगुणैरशुद्धे शुद्धे वा क्षिप्येतां पात्रे द्वे चीवरखण्डे द्वौ वा प्रस्तरौ क्षिप्येतानाम् । मूलगुणैरुत्तरगुणैश्च शुद्धे वस्त्रे त्रीणि वलानि क्रियेरन् । पात्रे त्रीणि चीवराणि त्रयो वा प्रस्तराः क्षिप्येरन् इति । अमुना प्रकारेण चोदकेनोक्ते आचार्यो ब्रवीति । किं तदित्याह ।

सुद्धमसुद्धं एवं, होति असुद्धं च सुद्धवायुवसं ।
तेण तिदुगेगगंठी, वत्थे पत्तम्मि रेहो उ ॥

एवं युष्मदुक्तप्रकारेण चक्रकरणे वातवशात् शुद्धमपि वस्त्रं कदाचिन्मद्गतोऽशुद्धं भवति । अशुद्धमपि वातवशेन वस्त्रशिक्यभावतः शुद्धं भवति । पात्रमपि वातवशेन पतदेकचीवरागमे शुद्धं भवति । अशुद्धमपि वातवशेनान्यागन्तुकचीवरखण्डसमागमे शुद्धं तस्मादयं विधिरत्र कर्त्तव्यः । मूलोत्तरगुणशुद्धे वस्त्रे त्रयो ग्रन्थयः कर्त्तव्याः पात्रे तिस्रो रेखाः उत्तरगुणैरशुद्धे वस्त्रे द्वौ ग्रन्थी पात्रे द्वे रेखे मूलगुणैरशुद्धे वस्त्रे एको ग्रन्थिः पात्रे एका रेखा ।

अद्धाणनिग्गयादी, उवएसा लएण पेसणं वावि ।
अविकोविते अप्पणयं, दुट्ठे जिघे विविधे य ।

अध्वनि मार्गे निर्गता अध्वनिर्गता आदिशब्दात् अशिवादिभिर्वा कारणैर्निर्गताः परिगृह्णन्ते तेषामुपकरणे दृष्टे पतिते उपस्मीकृते जिघ्रे वा विविक्ते वा विस्मरणतः पतिते धारयितव्यास्तान् अध्वनिर्गतादीन् ब्रूते अस्माकमुपकरणानि कान्यपि न सन्ति केवलमस्माभिरमुकप्रदेशे परिष्ठापितानि वर्तन्ते तान्यानीय गृह्णीथ एवमुक्ते तेऽपि प्राघूर्णका ये गीतार्थास्तान् प्रेषयन्ति धारयितव्या अपि न तेषां चिह्नानि उपदिशन्ति यथा गर्तसमीपे गिरिसमीपे तडागसमीपे वृक्षसमीपे इत्यादि (उवएसेणमिति) अथैवं चिह्ने कथितेऽपि स्थानं न जानन्ति यदि वा न ते धारयितव्या ग्लानादिप्रयोजनैर्व्यावृतास्ततः स्वयमानीय प्रयच्छन्ति (पेसणं वा विति) अथवा धारयितव्या प्राघूर्णकानां देशकं ददति यथा अमुकप्रदेशे वस्त्रादि परिष्ठापितमस्ति तदभीप्सां दर्शय अपि शब्दात् यदि ग्लानादिप्रयोजनैर्व्यावृतास्तदा परिष्ठापितानामत्र अन्यत्र यात्रिया प्रयच्छन्ति (अविकोविते अप्पणमिति) आनीते परिष्ठापिते कोऽप्यगीतार्थो गीतार्थं उपहतमिति कृत्वा नेच्छति तत्र प्राघूर्णके अगीतार्थे द्वे अस्यात्मीये वस्त्र पात्रे वा दत्वा इतरत्स्वयं गृह्णीयात् । अथ यदि कश्चिदगीतार्थतया न गृह्णीयादिति तत्र [illegible] गृह्यते एष गाथासंक्षेपार्थः ।

सांप्रतमेतामेव विवरीषुराह ।

अद्धाण निग्गयादी, नाउ परिसावद्दी लिंगे वा ।
संपट्टगभंडधारी, पेसंती ते वियारंसो ॥

अध्वनिर्गतादीन् आदिशब्दादशिवादिकारण [illegible] न् परीतोपधीन् परिमितोपधीन् [illegible] न्वा विस्मरणतः पतितोपधीनित्यर्थः । [illegible] धीन्यास्तत्रा ज्ञात्वा [illegible] एकधारिणो नाम [illegible] न्ति ते परिष्ठापयन्ति । [illegible] स्माकमुपकरणानि पात्राणि न सन्ति किं [illegible] परिष्ठापितानि वर्तन्ते तानि [illegible] घाऽपि प्राघूर्णका ज्ञात्वा [illegible] ।

गड्डागिरितरुमादीणि, काउं [illegible] ।
अविकोरहा मते वा, [illegible] ॥

अथ प्राघूर्णकाः प्रेषिता न [illegible] ह्नानि कृत्वा प्रेषयन्ति यदि वा [illegible] यन्ति परिष्ठापितानामावे अन्यत्र [illegible] अप्पणमिति " व्याख्यानयति ।

नीयम्मि य उवगरणे, [illegible] ।
अविकोविय [illegible] ॥

[illegible] नीतेऽप्युपकरणे [illegible] पतेन [illegible] नेच्छति तदा परिष्ठापितस्यामीणं [illegible] ।

असमीए अप्पणा वि, [illegible] ।
गुरुभणति [illegible] ॥

[illegible]

निष्कामिति ततो ग्रामेऽनवहतश्रूदपतितानि पूर्वकरणानि याचनीयानि तेषामन्यस्थापनार्थं कृतप्रयत्नस्तदेव पूर्वपरिष्ठापितं स्वयं गृह्णातेऽप्युटमाव इति कृत्वा गुरुः । व्य० द्वि० ८ उ० । (भिक्षाचर्यायां क उपधिर्नेतव्य इत्येसणाविहाराविशब्देषु)

(१६) स्थविराणां ग्रहीतव्या उपधयः ॥

(सूत्रम्) थेराणं थेरजमि पत्ताणं कप्पति दंडए वा १ भंडए वा २ छत्तए वा ३ मत्तए वा ४ लट्ठियाए वा ५ भिसिं वा ६ चेलं वा ७ चेलचिलिमिलिया वा ८ चम्मए वा ९ चम्मकोसं वा १० चम्मपलिच्छेयणाए वा ११ अविरहिए ठवा सेठवेत्ता गाहावतिकुलं भत्तए वा पाणाए वा पविसित्तए वा निक्खमित्तए वा कप्पति से मं नियट्टमाणस्स दोच्चं पि उग्गहं अणुण्णवित्ता परिहारं परिहरित्तए वा ॥ ५ ॥

स्थविराणां जरसा जीर्णानां स्थविरभूमिं प्राप्तानां सूत्रार्थतदुभयैः परिणतानामित्यर्थः । कल्पते दण्डकं विदण्डकादिनेदभिन्नं [illegible] अनेकविधानि उपकरणानि उपकं प्रतीतं मात्रकमुच्चारादि[illegible] [illegible] । चेलं कल्पादि चर्म तलिकादिरूपं चर्मपरिच्छेदनकं वध्वा पश्चात् अविरहिते प्रदेशे स्थापयित्वा गृहपतिकुलं भिक्षापानप्रतिपानाय प्रवेष्टुं वा निष्क्रमितुं वा कल्पते [illegible] स्थविराणां [illegible] परिहर्तुं धारणया परिभोगेन [illegible] । विशेषव्याख्या तु नाष्टकृता क्रियते । तत्र [illegible] दर्शयति ॥

दंड विदंड लट्ठी, विसाहिकम्मे य चम्मकोसा य ।

चम्माग य जे छेदा, दंग वि जे य नगाणुण्णा ॥

[illegible] विदण्डः [illegible] चर्म चर्मकोशः चर्मखण्ड [illegible] चर्मपरिच्छेदनकानि च [illegible] प्रथमम् स्थविर[illegible] । [illegible] ॥

आपवत्तणनिमित्तं, दण्डं [illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥

अंगुट्ठअन्नरफाणु, नह कोसच्छेयणं तु जे वच्छा ।

ते छिन्नसंघणट्ठा, दुब्बंधसंधाणहेउं वा ॥

चर्ममयः कोशः चर्मकोशः सोऽङ्गुष्ठस्य यदि वा ([illegible]) पार्ष्णिका तस्याः परिरक्षणाय ध्रियते । अथवा [illegible] प्रहिकोपकरणविशेषस्य चर्ममयः कोशश्चर्मकोशः [illegible] [illegible] चर्मपरिच्छेदनकमित्युच्यन्ते । ते च छिन्नसंधाना[illegible] द्विखण्डसंधानहेतोर्ध्रियन्ते । तदेवं विषमपदानि व्याख्या[illegible]

संप्रति दण्डकाद्युपकरणस्थापनाचिन्तां चिकीर्षुराह

जइ य ठवेइ असुण्णे, न य वेइ देज्ज अत्थ ओ[illegible]

लहुगो सुण्णे लहुगा, हियम्मि जं जत्थ पावति [illegible]

यदि चाशून्ये अविरहिते प्रदेशे दण्डकाद्युपकरणं स्थाप[illegible] कस्यापि संमुखमेवं ब्रूते अत्र दद्याद्यथाऽनुपयोग[illegible] तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासः । अथ शून्ये स्थापयति [illegible] त्वारो लघुकास्तथा शून्ये मुक्ते स्तेनैरपहृते यत्र यत्र मध्यमे उत्कृष्टे वा उपकरणे प्रायश्चित्तमुक्तं तदाप्नोति

अत्र परस्याशङ्कामाह ॥

एवं सुत्तं अफलं, जणियं कप्पति त्ति थेरस्स ।

भणति सुत्तनिवातो, अतीमहल्लस्स थेरस्स ॥

चोदकः प्राह यद्येवमशून्ये च प्रदेशे उपकरणे [illegible] तत्सूत्रमफलमविषयं यदुक्तं कल्पते अविरहिते [illegible] स्थापयित्वेत्यादि । सूरिराह भण्यते अत्रोत्तरं दीयते सूत्रस्य निपातोऽतिमहल्लोऽतिशयेन गरीयसः ।

गच्छाणुकंपणिज्जो, जेण ठवेऊण कारणेण तु ।

हिंडइ जुण्णमहल्लो, तं पुण वोच्छं समासेणं ॥

सोऽतिवृद्धो महान् गच्छस्यानुकम्पनीयं परं येन [illegible] स जीर्णो महान् एकाकीभूतोऽविरहिते प्रदेशे उ[illegible] स्थापयित्वा भिक्षां हिण्डते तत्कारणं समासेन व[illegible] वक्ष्यमाणं शृणु प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।

सो पुण गच्छेण समं, गंतूण अजंगमो न वा एइ ।

गच्छाणुकंपणिज्जो, हिंडइ थेरो पयत्तेण ॥

स पुनरजंगमो गच्छेन समं गन्तुं न शक्नोति ततः [illegible] गच्छस्यानुकम्पनीय इति कृत्वा स्थविरो वक्ष्यमाणेन प्रय[illegible] तथा हिण्डते तमेव प्रयत्नमाह ।

अन्नं कप्पठवणिणा उ, थेरा भणिया कालेन [illegible]

संकमणे पट्टवणं, पुरतो गमणं य जयणाए ॥

यमुपधिं न कोऽपि तर्कयति विशेषतः प[illegible] [illegible] अत्र यथालोचनीयेन [illegible] [illegible] परिधाय [illegible] [illegible] [illegible] संक्रमेण [illegible] ते स्थविरा [illegible] [illegible] पुरतः गमनं वा यतमाना [illegible] ते यदि पुरतोऽपि साधुभिः सह तत्र [illegible] न शक्नोति पुरतो गन्तुं तदा गमनं [illegible] तदा [illegible] यतनामाह ।

संथारग पत्तेय य, गमणं गेण्हति गमण ते [illegible]

हिंडियम्मि हव्वं दरपा, करेंति तेसिं [illegible]

[illegible]

[illegible]

साधुसंघाटकेन समं साधुसंघाटकस्याभावे एकेन वा साधुना समं व्रजति तत्र यौ सहायौ दत्तौ तौ तस्योपकरणं गृहीतः परिवहतः। यत्र तु चौरभयेन सभयं स्थानं तदा समस्तमपि उपधिकल्पादिलक्षणं गृहीतो गृहीत्वा स्थविरो यथाजातः कृत्वा अग्रे क्रियते ततः समयस्थानलङ्घने कृतिकर्मविश्रामणां तस्य कुरुतः कृत्वा द्रवं पानीयञ्च समर्पयतः। तदनन्तरं प्रथमालिकां कारयतः। तयोर्द्वयोः साध्वोरभावे एकः समस्तं प्रागुक्तं करोति।

जइ गच्छेज्जाहि गणो, पुरतो पंथे य सो फिडिज्जाहि।
तत्थ उ ठवेज्ज एगं, रित्तं पमिपंथगणाइ॥

यद्येकोऽपि सहायो न विद्यते तदा स्थविर एकाक्यपि पुरतः प्रवर्त्यते। तत्र यदि सार्थादियतस्तस्थविरं गच्छन् स पुरतो गच्छेत् यदि वा पथि परिरयादिना स स्फिटितो भवेत्तत्र एकं साधुं रिक्तमुपकरणरहितं स्थापयते। अथ तत्र शरीरापहारिस्तेनभयं दुष्टव्याघ्रादिस्वापदभयं वा ततः स मोक्तुं न शक्यते तर्हि अग्रेतनस्थानात्प्रतिनिवर्त्तमानं पथिकमप्यादृत्य संदेशापयेत्। यथाऽग्रे साधुसमुदायो व्रजन्नास्ते तस्मात्त्वरितमागन्तव्यमिति।

संप्रति यथा स स्फिटितो भवति तथा प्रदर्शयति-

सारिक्खकरिसणीए, अहवा वातेण हुज्ज मूढो उ।
एवं फिडितो हुज्जा, अहवा वीपरिरएणं तु॥
कालगए व सहाए, फिडितो अहवा वि संजमो हुज्जा।
पढमपिफितो वएण व, गामपविट्ठो व जो हुज्जा॥

पथि गच्छतो मार्गद्वयं तत्र येन पथा गच्छो गन्तव्यस्तमा-न्यस्मिन्पथि केचित्साधुसदृशाः पुरतो गच्छन्तो दृष्टास्ततः साधव गते गच्छन्तीति सादृश्यदर्शिन्या धिया विप्रलब्धः सन् तेन पथा गच्छेत् अथवा अपान्तराले स वातेन स्पृष्टः स्यात्। ततो गन्तुं न शक्नोति यथमनुना प्रकारेण स्फिटितो स्यात्। ततो गन्तुं न शक्नोति परिर-यणेन। अथवा तथाविधमहाशंसया पर्वतस्य नद्या वा परि-येण स स्थविरो व्रजन् गच्छत् स्फिटितः स्यात्। यदि वा प-थेण स्थविरो व्रजन् गच्छद् स्फिटितः स्यात्। यदि वा ... [illegible] सहायो दत्तः स कालगत इति स्फिटित एकाकी संजातः। अथवा संभ्रमे वा त्वरितं सार्थेन सह पलायमाने गच्छे स्थ-विरः शनैर्व्रजन् गच्छत् स्फिटितो भूयात्। यदि वा प्रथमेन पु-रीषवेगेन पीडितः सन् यः स्थविरो ग्रामं प्रविशेद् वा प्रविष्ट प्रवेत् गच्छश्च स्तेनादिभयेन सार्थेन समं त्वरितं व्रजति स न गच्छत्स्फिटितो भूयात्।

एएहि कारणेहिं, फिडितो जो अदुवे तु बाउल।
आणाहि दतो मग्गह, इयरे वि य तं विमग्गंति॥

[illegible]

अह पुण न संचरेज्जा, तो नट्ठिसेव रित्ते दिवसे।
जइ न तरेज्जाहि गणो, ... [illegible]
... [illegible]

स्तदा तदुपकरणमशून्ये प्रदेशे स्थापयेत्। तथापि यानि चक्र-मीयानि स्थानानि तानि प्रदर्शयति।

अह पुण ठविज्ज एहिं, छुमालिकम्मगुंठिएतुं वा।
नागुणवेज्ज दोहं, चउगुंभइ तत्थ पच्छित्तं॥
तिसु लहुग दोसु लहुगो, सच्छाइदरो य चउलहू होति।
चउगुरु समसंदीए, अप्पचयपडिच्छमाणस्स॥

अथाद्यगाथापदानां ... [illegible]

संप्रति येषु स्थानेषु ... [illegible]

आमति य सुमणुमा, ... [illegible]
देसरगिणं च धंमं, ... [illegible]॥

[illegible]

[illegible]

मिक्षाटनेन च शिरः परिश्रान्तस्तर्हि तत्रैव छन्ने प्रदेशे भुङ्क्ते । अथ छन्नप्रदेशो नास्ति तर्हि (कल्पे च पुते ।) तर्हि भाजनाद्याकृत्य भाजनस्य च कल्पे कृत्वा भुङ्क्ते ।

मज्झे दवं पियन्तो, सुत्तं वा तेहि वा दारेति ।

नेच्छे वा मोयगत्तए, एमेव य कमए डहरे ॥

मध्ये भोजनमध्यभागे किञ्चित् भुङ्क्ते इत्यर्थः । [illegible] तुकामो वा भुङ्क्ते वा परिपूर्णेनैव [illegible] पानीयमपवर्त्तोपयाति [illegible] कृत्वा पिबति तथा यदि क्षुल्लके नवपटुके न सर्वं [illegible] यः पानीयविषये विधिरुक्तः स एव [illegible] अनेनैव प्रकारेण डहरे क्षुल्लके तस्य द्रष्टव्यम् ।

अप्पडिवज्झंतगमो, इयरे वि गवेसए पयत्तेण ।

एमेव अजुङ्गस्स वि, नवरं गहिएण भलणं तु ॥

एवं यतनां कुर्वतो मक्षिकादिभ्यः [illegible] कुर्वतो गमो गमनं गन्तुं भवति । इतरेऽपि च गच्छसाधवस्तं स्थविरं प्रयत्नेन गवेषयन्ति गाथायामेकवचनं प्राकृतत्वात् । योऽप्यवृद्धः कारणतः कथमप्येकाकी [illegible] प्रकारेण यतना द्रष्टव्या नवरं भिक्षार्थमटनं [illegible] तस्य द्रष्टव्यम् । व्य० द्वि० ८ उ० । (तीर्थकृतां [illegible]) (उपधेरवमपारणीयत्वं [illegible]) (अनर्पितकरणाश्रयो महाघूल्यान्यपि [illegible]) (पात्रमोक्षणकादीन् [illegible]) ([illegible])

(१७) निर्ग्रन्थीनामागमनादि [illegible]

(सूत्रम्) जे भिक्खू णिग्गंथीणं आगमणं पहंसि दं-डगं वा लट्ठियं वा रयहरणं वा मुहपोत्तिं वा अण्णयरं वा उवगरणजायं ठवेइ ठवितं वा साइज्जइ ॥ २१ ॥

[illegible]

णिग्गिंथीण उ [illegible], पडिलेहंत. व भणमाणं तु ।

[illegible] ॥ २२१ ॥

[illegible]

णिग्गंथी [illegible], [illegible] य भिक्खु [illegible] ।

[illegible] ॥ २२२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ २२३ ॥

[illegible]

एतस्मादि कृति संजतो देहण पुच्छति कतरं ति स्योह- तत साहू भणति ममेयति कारणं मया एते साधुना इत्यर्थः । भरए साहूणं ति पदस्पृच्छा किं पुच्छंति पच्छा एत परिपुच्छा पुच्छा सतो साहू भणति जिर्ण ण मे सदांति ण मे वा संवहतो तत कस्मादेतो. एवमीए तुम अतागच्छमाणी दिहा ता भणति।

किं च मए अट्ठो मे, आयं णणु दाणइं तुह सहीणं ।
मंत्रो होतु कता, घणा तु एयनगे जाणणो य ॥२२५॥

साहू भणति आम अनुमनामि ता भणति ननु आमन्त्रणार्थे सहीणे तुह सहीणा आयत्तेत्यर्थः । तानि पयपुच्छा गता सं- पतो सागारिया सेयता घडन्तपुच्छसंजतो करेति संजयिता संपुच्छति तय इयाणि दग्गसमदोत्ति भणिओ य ।

इदं गेण्हह दुग्ग, दातूण साहरति तुज्झो तु ।
तुज्झं पंथु व पुणो, मुंचति जा पुणो देति ॥ २२६ ॥

संस्थापनार्थे संजतो इदं पसारेतव्व दुग्गे पडिसाहरेति भणति य तुज्झेव भवतु अहवा सो संजतो सीए इत्थाओ घे- त्तु पुणो मुंचति कस्मादेतोः जा पुणो देति जेण द्वितीयं वारं देति देतीए य पुणो हत्थकासो भविस्सति तस्मादेतोः वि संलावो साहू भणति धारेयव्वं ।

धारेयव्वं जाणं, जाव पवयहृतरोगमङ्गेहिं ।
अचेहि परिग्गहितं, इविहासणिरागसंबंधा ॥२२७॥

दासमेतत् इतिदासतो अणुरागो भवति ततो य परोपरं संबंधो इयाणि " अणुरागोत्ति " गाहा ।

... दासणुरागो, अणुरचावेति जो मए दिण्णं ।
... वि य पडिमणती, कस्स य जीवेण जीवामो ॥२२८॥

संलावा अणुरागो भवति इयाणि दासखेडुयाति सआती अ- गारयेर भे मए दिर्ण भे इति भणतः इतरो साहू भणति अ पि मम जीवियं तं पि तुज्झायत्तं तेण तुज्झ यपण जीवि- यए जीवामो ।

एवं परोप्परस्स, जावणुबंधेण होति मे दोसा ।
पडिसेवणगमणादी, गेण्हणदिट्ठेसु संकादी ॥२२९॥

पडिसेवणा चउत्थस्स पगतस्स दोपहं वा गमणं तु णिक्ख- मणं आदिसद्दातो सलिंगद्वितो वा अणायारं सेवति संजतो वि तिणि वत्तिणा वा संजय उद्दिष्टमोदायला वा गेण्हेज्ज अहवा अवरकडिनर्पाहि गेण्हणं दासाखेडुं वा करेताणि सागा- रिए दिट्ठाणि संकिते चउगुरुं णिस्संकिते मूलं अहवा दिट्ठे ... हिय भोतियातिपसंगो ।

... संजमए विराधण, इच्चादीए हि होति जम्हा उ ।
... णिगंथीणागमणं, पम्हट्ठं तण णिक्खिवे उवधिं ॥२३०॥

... णितियपदपणाजांगे, पहितेप हुज्ज संजमेगतरं ।
... आसो दूरे वा, णिवेदजतणाए अप्पणं ति ॥२३१॥

... णं णाम विस्सरियं पगतरसंममो सावयगाणिआ उ मा- ... संजयाणं उवही वसहीए आसण्णे वा पडितो दूरे वा ... वसकोति णिवेदेति अह दूरतो घेत्तुं जयणाए अप्पेणति ॥

... ते साहंती, दूरे पडितं तु थेरिगाणेति ।
... णिक्खवंति पुरतो, गुरुणा इमि पमज्जत्ता ॥ २३२ ॥

... ( ) वसहीए जइ आसण्णे पडियंतो ण गेण्हंति णि- पडिउ थेरिया गुरुणा साहंति अह दूरे पडियंतो थेरिया गे- एहति तरुणीवि घेत्तुं थेरिया ण समप्पेंति ता थेरिया संज- यवगाहिमागंतुं पमज्जित्ता दंमिगुरुणं पुरतो णिक्खवेंति एसो आप्पिणे जयणा भणिया ॥

एतत्सूत्रस्य व्याख्या सुगमत्वाद् ग्रन्थकृता न व्याख्याता। (उपधेः परिष्ठापना स्वस्थाने) उपधिप्रत्युपेक्षणं व्याख्यातमेव (प्रम- ज्जणे च उपधिर्भाह इति एतच्छब्दे) (धर्मोपकरणे परिग्र- हदोषो नेति पारेग्गहशब्दे)

उवहिअसंकिलेस-उपध्यसंक्लेश-पुं० उपधिविषयोऽसंक्लेशः उपध्यसंक्लेशः असंक्लेशानेदे, स्था० १० ठा० ॥

उवहिकप्प-उपधिकल्प-पुं० उपधिधारणसामाचार्याम्, ।

एसो चरित्तकप्पो, एत्तो वोच्छामि उवहिकप्पं तु ।
सो पुण पुव्वाभिहितो, उवहिओवग्गहे चेव ॥
जो तु विसेसो एत्थं, तं णवरि इह अहं पवक्खामि ।
मुच्छगपादिएहिं, वारेयव्वो जहाकमसो ।
फासुयमफासुए य, विजाणयअजाणए ओहो ॥
ओहो बहुवग्गहिते, वारणा कस्स केचिरं ।
जदि फासुवही करणे, गहिओ उ जाणए ण तो धारेज्ज ।
जएहो अज्जुणहो वि हु, अट्ठकुट्ठे कुज्जति हु ॥
फासुगो अजाणएण, कारणगहिओ धरिज्जते ताव ।
जावओ उप्पएहो, ताहे तु विगिंचए तं तु ।
अह पुण अफासुओ तु, जाणगगहिओ तु कारणे होज्ज ।
जदि गीतत्था सव्वे, तो धारेती तु जा णिएहो ॥
अगीतविमिस्सेहिं, अणुपन्नमितं विगिंचंति ।
अहपुण अफासुओ तु, कारणगहिओ अगीतेणं ॥
उप्पएहं अएहम्मि, विगिंचती तु सो ताहे ।
एवं चतुभंगेणं, वारणता वा परिहवणा ॥
सो पुण दुविहो उवही, वत्थं पातं च होति बोद्धव्वं ॥
वत्थं तु बहुविहाणं, पाता पुण दो अणुण्णाता ॥
ता वीत पंचएहं, किएह नि एगो पडिग्गहो होति ।
तो दो एक्केक्कस्स तु, भएहति न पडुच्चए एवं ॥
तो चउतिएह दुवेएहं, अहवा एक्केक्क तस्स एक्केक्कं ।
भणति पाहुणगादिसु, ताहे किं काहिवेकेणं ॥
अप्पापरोप्पवयगं, जीवाणिकाया य चत्तहोक्कं ।
चारित्तगदिट्ठंतो, तम्हा दो दो तु घेत्तव्वो ॥

इयाणि उवहिकप्पो उवहि उग्गमासमुद्धो धारेयव्वो। गाहासि- द्धमेव । उग्गमादयणं पत्ताबंधो । गाहासिद्धमेव तिएहयपच्छा- या गाहासिद्धमेव । एस जिणकप्पो थेरकप्पो पए चेव दुयाल- समरूप गाहा । पंचसमाए गाहा कोमए गाहा सिद्धं । अं च ... उधमहकरं गाहासिद्धं । गाहा । फासुय अफासुए य ... पुणो जो गहिओ भवइ सो केचिरं धारेयव्वो जो सो आणगा वा होतु अजाणगा वा ताव पी ... जाव दंधितएं अहमवि किज्जइ

उवाणह–उपानह्–स्त्री० चर्मपादुकायाम्, औ० । सूत्र० । "ते गिच्छपाणहायाए, समारंभं च जोइणो" उपानहौ पादयोरनाचरते पादयोरिति सानिप्रायकं तत्रापत्कल्पपरिहारार्थम्" द.३ अ.

अथ उपानहोर्दोषप्रदर्शनार्थमिदमाह ।

गव्वो णिम्मद्दवता, णिरवेक्खो निद्दतो णिरंतरता ।
भूताणं उवघातो, कसिणे चम्मम्मि छद्दोसा ॥

उपानहोः पिनह्ययोर्गर्वो निर्मार्दवता च भवेत् । जीवेषु निरपेक्षो निर्दयश्चासौ भवति निरन्तरता निरन्तरं भूमिस्पर्शनाद् भूतानां तु प्राणिनामुपघातश्च उपजायते एवं कृत्स्ने चर्मणि षट् दोषा भवन्तीति द्वारगाथा ।

सांप्रतमेतानेव प्रतिपदं विवृणोति ॥

आगगतो हत्थिगतो, गच्छिज्जइ कृमितोइ कम [illegible] ।
पादो उ ममाउक्को, कमणाउ खरो आवि य जारो ॥

[illegible] हस्तिगतः पुरुषो यथा गर्वायते एवं भूमिगतात् गर्वं करोति । अहो अहं सोपानत्को व्रजामीति । तथा [illegible] समार्दयन्नतः स न तथा जीवोपघातं करोति यथा [illegible] कर्कशस्पर्शा जीवोपघातं कुर्वन्ति । अपि च भारक्रान्तो महान् भवति । ततस्तदाक्रान्ता बहवो जीवा [illegible] । निरपेक्षद्वारमाह ॥

संगाइ पेहंतो, जं [illegible] सो तहेव पेहिज्जा ।
अवि महंति य कमणी, णावेक्खइ कंटए जिए ॥

[illegible] गच्छन् कण्टकादीन् मार्गे प्रेक्षमाणो जीवानपि [illegible] गच्छन् [illegible] मम क्रमणिके [illegible] कण्टकादिकमपेक्षते ततश्चासौ जीवेष्वपि निरपेक्षो भवति । अथ निर्दयद्वारमाह ॥

पुव्वं [illegible] हंति [illegible] कमणी ।
[illegible] सुद्दासुस्सा वि णिद्दयया ॥

पूर्वं [illegible] निर्दयत्वं [illegible] मनसि संजातं भवति ततः क्रमयोः क्रमणिके [illegible] सुदृशयोरपि प्रायो निर्दयत्वमेव भवति । निरन्तरद्वारमाह ॥

[illegible] पाएण, [illegible] अंतंगुलगतो वा ।
[illegible] कमणीणिक्खित्तो णियति ॥

[illegible] इन्द्रियाणि [illegible] ।

भूतोपघातद्वारमाह ॥

[illegible] ।
[illegible] कमणीहिं ॥

[illegible]

विह अतरासहुसंभम–कोढारिसचक्खुदुब्बले बाले ।
अज्जा कारणजाते, कसिणग्गहणं अणुन्नायं ॥

विहं अध्वा अतरो ग्लानः असहिष्णुर्नाम राजादिदीक्षितः । सुकुमारपादः संभ्रमश्चौरश्वापदादिसंक्षोभः कुष्ठरोगी अर्शोरोगी चक्षुषा दुर्बलः कश्चिद्भवति बालो वा यदि यत्र तत्र पादौ निक्षिपति । आर्या वा अध्वानं नीयन्ते कारणजाते वा कुलगणसङ्घविषयमुपस्थितम् । एतेषु कृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणमनुज्ञातमिति द्वारगाथासमासार्थः । अथैनामेव विवृणोति ॥

पंथम्हि सीयरक्खट्ठ, ता विहे खलु समाहि जा गहणं ।
ओसहपाणगिलाणे, अहुणुट्ठियते सघट्टा वा ॥

(विहे) अध्वनि प्रतिपद्यमाने कण्टकस्याहेवां अस्य च रक्षार्थं अङ्गुलिकोशिकं खल्लकादि वा गृह्णन्ति । किं बहुना ननु समाधिं कृत्वा यावदर्द्धजङ्घयोरपि ग्रहणम् । तथा ग्लान औषधपानं कृत्वा वैद्योपदेशेन पृथिव्यां पदं न स्थापयति । अधुनोत्थितो वा ग्लानः क्रमयोः क्रमणिके आविध्यति शीतानुभावेन भक्तं न जीर्यतीति कृत्वा ग्लानस्य वा भेषजार्थं त्वरितं ग्रामान्तरं गन्तव्यं ततः क्रमणिका पिनद्धव्या ।

अ(रि)सिल्लस्स व अरिसा, मा खुब्भे तेण बंधते कमणी ।
असहुमवंतो हरणं, पादो पट्ठो नु गिरिदेसा ।

अर्शोयतः पादतलदौर्बल्यादर्शांसि मा क्षुभ्येरन्निति कृत्वा क्रमणिके असौ बध्नाति । असहिष्णुर्नाम मार्गे गच्छन् [illegible] विना गन्तुं न शक्नोति यदि गच्छति ततः पादाभ्यां रुधिरं परिगलति । अत्रावन्तीसुकुमारोदाहरणं भवति तथाप्यकाकिनेयम् । स क्रमणिके बध्नीयात् उदकाग्निस्तेनश्वापदादौ वा संभ्रमे क्रमणिकाः परिभोक्तव्याः । गिरिदेशे वा पर्वतकस्यापि पादतलं घृष्टं तत उपानहौ पिनह्य पर्यटति ।

कुट्ठिस्स सक्करादी–हिं वावि भिण्णो कमो मधुला वा ।
बालो असंफुरो पुण, अज्जा विहं दोस्र पासादी ॥

कुष्ठिनः संयच्छी शोणितपूयेन भिन्नः [illegible] कण्टकादिस्तदादिभिराक्रान्तो महतीं पीडामुपजनयति [illegible] वा पादगण्डं कस्यापि समजनि ततः क्रमणिके [illegible] । बालो वा कश्चिदसंस्फुरोऽसंवृतो यत्र तत्र पादं मुञ्चन् [illegible] कादिभिरुपद्रूयते अतोऽसौ क्रमणिके परिधाप्यते । आर्या वा विधमध्वानं नेतव्यास्तत्र च (दोस्रपासि) [illegible] वृषभाः क्रमणिकां पिनह्य पश्चात् गुरुवत् पार्श्वे [illegible] आदिशब्दात् [illegible] वा [illegible] । यो वा [illegible] दुर्बलः स वैद्योपदेशेनोपानहौ पिनह्यति । यतः पादयोर्बलं [illegible] उपानहौ पिनद्धौ [illegible] परिणमते । यत उक्तं " [illegible] चक्षुषः " [illegible] । [illegible] पादानां [illegible] ।

[illegible] कारणद्वारमाह ।

कुलमाइकज्जदंडिय, पासादी तुरियगमणतो वा ।
कारणमाने व ले, सागारमसागरे गमणा ॥

[illegible]

सागारिकप्रयोगो नास्ति तत्र नास्ति यतनाक्रमः। यत्र पुनः सागारिका बहवः कुर्वन्ति तत्र ग्रामादिषु कम्बलिका अपनीय प्रविशन्तीति भावः। एवमन्यादिषु कारणेषु कृत्स्नचर्मणो ग्रहणे विधिमाह।

पंचविहम्मि वि कसिणे, किएहगहणं तु पढमतो कुज्जा।
किएहम्मि असंतम्मि, विवएणकसिणं ताहिं कुज्जा ॥

पञ्चविधे चर्मे कृत्स्ने प्रथमतः कृष्णवर्णग्रहणं कुर्यात्। ततः कृष्णे वर्णकृत्स्ने कस्मिन्नपि असत्यमाने नीलितादिवर्णकृत्स्नमपि गृ-हीयात् तस्य कृत्स्नं तद्वर्णादिनिर्विवर्ण विरूपवर्ण कुर्यात्। यथा लोको मोहं कुरुते। आत्मनो वा तत्र न रागो भवति।

किएहं पि गिएहमाणे, कुसिरग्गहणं तु वज्जए साहू।
बहुबंधणकसिणं पुण, वज्जेयव्वं पयत्तेण ॥

कृष्णं वर्णकृत्स्नमपि गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधुः प्रयत्नतो वर्जयेत अत्र पाठान्तरम्। "कसिणं पि गिएहमाणेत्ति" कृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं वा द्वितीयपदे गृह्णातु। शुषिरग्रहणं साधुर्वर्जयेत् यत्तु बहुबन्धनकृत्स्नं तत्प्रयत्नतो वर्जयितव्यम्। अथ किं तद्बन्ध-कृत्स्नमित्याशङ्क्याह।

दोरेहिं व वद्धेहिं व, दुविहं तिविहं च बंधणं तस्स।
अणुमोदणकारावण, पुव्वकतम्मि अधिकारो ॥

दवरकैर्वा वर्धैर्द्विविधं वा बन्धनं तस्य चर्मणो भवति। द्वौ वा त्रयो वा बन्धा दातव्या इत्यर्थः। एवं विधं बन्धनं कृत्स्नमनु-ज्ञातं तत्त्वनुपादिबहुबन्धनबद्धं तथा कृत्स्नमकृत्स्नं वा चर्म सा-धुना स्वयं न कर्तव्यम्। अन्येन न कारयितव्यम् अन्यस्य कुर्वतो नानुमोदना कर्तव्या किं तु यत्पूर्वमेव गृहस्थैर्यथाभावेन कृतं तस्मिन्नधिकारः प्रयोजनं तस्य ग्रहणं कर्तव्यमिति भावः। अथ द्वौ त्रयो वा बन्धाः कुत्र भवन्तीत्युच्यते।

खलुए एगो बंधो, एगो पंचंगुलीए दो बंधा।
चउरंगुले वि ततितो, वितिओ अंगुट्ठए होइ ॥

खलुके घुण्टके एको वर्धबन्धो भवति। एकस्तु द्वितीयो बन्धः पश्चाङ्गुलस्य चतसृणामङ्गुलीनामङ्गुष्ठस्य चेत्यर्थः। एतौ द्वौ बन्धौ मन्तव्यौ यदा तु त्रयो बन्धा भवन्ति तदा खलुके एकः अङ्गुष्ठे द्वितीयः चतसृणामङ्गुलीनां तृतीयः।

अथ स्वयंकरणादिषु प्रायश्चित्तमाह।

सयकरणे चउलहुगा, परकरणे मासियं अणुग्घायं।
अणुमोदणे य लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥

स्वयं यदि चर्म करोति तदा चतुर्लघवः। अथ परेण कारयति तदा मासिकमनुद्घातं मासगुरुकमित्यर्थः। अनुमोदनायां मास-लघु। तत्रापि स्वयंकरणादौ आज्ञादयो दोषा उड्डाहश्च भवति। तथाहि तं संयतं स्वयमेव चर्म कुर्वाणं दृष्ट्वा लोको ब्रवीति। अहो चर्मकरोऽयमिति। अथ पूर्वकृतं न लभ्यते ततोऽनुमोद-नया गृह्णीयात् कथमिति चेदुच्यते। यदि कोऽपि ब्रूयात् अहं ते उपानहौ करोमि ततः प्रतिशृणुयात् तूष्णीको वा तिष्ठेत्। अथानुमोदनया न प्राप्यते ततोऽन्येन कारयेत्। एवमप्यप्राप्ते-ऽयाचमानो यतनया कुर्यात् बृ० ३ उ०।

अत्र प्रायश्चित्तम्।

गोवाहणो परिसक्किज्जा उवट्ठावणं उवाहणाओ ण पडि-गाहिज्जा खवणं तारिसेणं संविहाणेण उवाहणाओ ण परि-भुंजेज्जा खवणं। महा० ७ अ० ॥

उवातिकम्म-उपातिक्रम्य-अव्य० उप सामीप्येनातिक्रम्य अति-लङ्घयत्यर्थे, "उवातिकम्म अह भिक्खू जाणेज्जा" आचा०२ श्रु०३ अ०। सम्यक् परिहृत्येत्यर्थे, आचा० २ श्रु० १ अ० ११ उ०।

उवातिणिवेत्ता-उपनीय-अव्य० अतिवाह्येत्यर्थे, "उवातिणिवेत्ता तत्थेव उज्जो उज्जो संवसति" आचा०२ श्रु०२ अ०२ उ०।

उवादाण-उपादान-न० उप० आ० दा० ल्युट्। ग्रहणे, उपादा-नमनोऽप्युपादानात् सा० द० स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां निवा-रणरूपे प्रत्याहारे, कर्मणि-ल्युट् कार्यजननार्थमुपादीयमाने कार्यान्विते कारणे, यथा घटे मृत्पिण्डमुपादानमात्मा कर्ता ज्ञानादि कार्यं तत्र स्वसत्ता उपादानम् षो०। विशे०। आ० म० द्वि०। नं०। तच्च सर्वदा कार्येष्वनुगतम् "असदकरणादु-पादानग्रहणात् सर्वसम्भवाभावात्। शक्तस्य शक्यकरणात् कारणभावाच्च सत्कार्यम्" इति साङ्ख्याः। नैयायिकैस्तु उपा-दानकारणं समवायिकारणतया व्यवह्रियते साङ्ख्यमतसिद्धे आध्यात्मिकतुष्टिभेदे, वाच० (एतन्निराकरणमन्यत्र)

उवादाय-उपादाय-अव्य० उप-आ-दा-ल्यप्। गृहीत्वेत्यर्थे, "उव-संपज्जमुवादाय" बृ०४ उ०। "णेया वयं सुयक्खायं, उवादाय समीहए" सूत्र० १ श्रु० ७ अ०।

उवादिय-उपादित-त्रि० अद् भक्षणे इत्येतस्मात् उपपूर्वात्-निष्ठाप्रत्ययस्तत्र बहुलं छन्दसीतीडागमः। उपभुक्ते, आचा० १ श्रु० २ अ०।

उवादीयमाण-उपादीयमान-त्रि० उपादीयन्ते कर्मणा बध्यन्ते इत्यर्थः। जीवनिकायवधप्रवृत्ते, "एत्थं पि जाणे उवादीयमाणा जे आयरेण रमंति" आचा० २ श्रु०।

उवाय-उपाय-पुं० उप-अय्-भावे-घञ्। उपगमे, उपायतेऽर्थो-ऽनेन करणे घञ्। अप्रतिहतज्ञानकरणे, द्वा०१ अ०। हेतौ, "रागं च दोसं च तहेव मोहं, उद्धत्तुकामेण समूलजालं। जे जे उवा-या पडिवज्जियव्वा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपुव्वि" उत्त० ३२ अ०। विशे०। "प्रयोग उपाय इत्यनर्थान्तरम्" आ० चू०१ अ०। "सुत्ताउवायरक्खणं" उपाय. सम्यक्त्वाणुव्रतागुणव्रतादिप्रति-पत्त्यवव्युत्थानादिलक्षणे हेतुराह च "अच्छुहाणे विणए परक्क-मे साहु सेवणाए य। सम्मद्दसणलंभो, विरयाविरई य एए य" अथवा जातिस्मरणादिसीर्थकरलक्षण यदाह "सह सम्मुइआ-ए अ परवागरणेण अन्नेसिं वा सोच्चा" अथवा प्रथमद्वितीय-कषायक्षयोपशमः इति। ध० २ अधि०। "उवायकुसलेण" उपायो नाम तथा कथमपि करोति यथा तेषां वन्दनकमरदान पत्र शरीरवार्तां गवेषयति न च तथा क्रियमाणे तेषामप्रीतिक-मुपजायते प्रत्युत चेतसि ते चिन्तयन्ति अहो एते स्वयं तपस्वि-नोऽपि एवमस्मासु स्निह्यन्ति। बृ० ३ उ०। "उपायेन च यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः" हितो० वार्ये रिपुनि-राकरणहेतुषु सामादिषु च। वाच०। उप सामीप्येन विवक्षि-तवस्तुनोऽविकलज्ञानहेतुत्वाद् वस्तुनो ज्ञाय एवोपायः। अभि-लषितवस्त्ववाप्तये व्यापारविशेषे, द्वा० १ अ०। उपेयं प्रति पुरु-षव्यापारादिकायां साधनसामग्र्याम्, स यत्र द्रव्यादावुपेयप्रती-त्यभिधीयते यथैतेषु द्रव्यादिविशेषेषु साधनीयेषु द्रव्यगुणपर्या-विवक्षितद्रव्यादिविशेषवत्। उपादेयता चास्य यथाभिधीयते तदाहरणमुपाय इति तस्मिन्नाहरणभेदे, स्था० ४ ठा० ॥

मसाऽपि चतुर्विध एव तथा चाह ।

दव्वेऽवि चउविगप्पो, होइ उवाओ वि तत्थ दव्वम्मि ।
धाउव्वाओ पढमो, णंगलकुलिएहि खेत्तं तु ॥ ६१ ॥

एवमेव यथा उपायः किं च चतुर्विकल्पश्चतुर्भेदः भवत्युपायोऽपि तद्यथा द्रव्योपायः क्षेत्रोपायः कालोपायः भावोपायश्च । तत्र द्रव्य इति द्वारपरामर्शः द्रव्योपाये विचार्ये धातुवादः सुवर्णपातनोत्कर्षणः [illegible] द्रव्योपायः प्रथम इति । लौकिके लोकोत्तरे त्वचित्ती पटलादिप्रयोगतः प्रासुकोदककरणम् । क्षेत्रोपायस्तु लाङ्गलादिना क्षेत्रोपक्रमणे भवति अत एव लाङ्गलकुलिकाभ्यां क्षेत्रमुपक्रम्यत इति गम्यते । ततश्च लाङ्गलकुलिके तदुपायो लौकिकः । लोकोत्तरस्तु विधिना प्रासुकानार्थमटनादिना क्षेत्रमावसन् । अन्ये तु योनिप्राभृतयोगतः काञ्चनपातनोत्कर्षणरूपेण [illegible] द्रव्योपायं व्याचक्षते विद्यादिभिश्च दुस्तरादिभ्रमणलक्षणम् । क्षेत्रोपायमित्यत्र चप्रथमग्रहणपदार्थोऽविरिक्तमत्र द्रष्टव्यमिति । पाठान्तरम् वा धाउव्वाओ भणितोऽस्ति" अत्र वर्णाभिदर्शनेनैव पर्येति गाथार्थः ।

कालो य नालियाईहिं, होइ भावम्मि पंडिओ अभओ ।
चोरस्स कए नट्टिं, वड्डकुमारिं परिकहेइ ॥ ६२ ॥

कालश्च नालिकादिभिरवगम्यत इति शेषः । नालिका घटिका आदिशब्दाच्छङ्क्वादिपरिग्रहः । ततश्च नालिकादयः कालोपायो लौकिकः । लोकोत्तरस्तु [illegible] भवति । भावे [illegible] भावोपाये विचार्ये निदर्शनं च इत्याह । पण्डितो [illegible] चोरनिमित्तं वृद्धकुमारीं [illegible] परिकथयति । [illegible] गाथार्थः । दश० १ अ० । [illegible] तत्र द्रव्यस्य [illegible] द्रव्योपाय [illegible] [illegible] क्षेत्रोपायः [illegible] [illegible] कालोपायो यथा [illegible] घटिका [illegible] भावोपायो यथा [illegible] वृद्धकुमारिका [illegible] । स्था० ४ ठा० । [illegible]

विज्ञाए डालं ओणामिय अंवयाणि गहिआणि । पुणो य उत्ताणीए ओणामियं । पभाए रुक्खा दिट्ठं । पयं ण दीसइ । को एस मणूसो अतिगओ जस्स एसा परिसी सत्ति त्ति सो मम अंतेउरं पि धरिसेहित्ति काउं अभयं सद्दावेऊण भणइ । सत्तरत्तस्स अब्भंतरे जइ चोरं णाणेसि तो णत्थि ते जीवियं । ताहे अभओ गवेसिउं आढत्तो णवरं एगम्मि पएसे गोट्ठी रमइ इत्थे मिलिओ लोगो तत्थ गओ अभओ भणति जाव गोट्ठी मेलेइ ताव ममेगं अक्खाणगं सुणेह । जहा कहिं पि णयरे एगे दारिद्दसिट्ठी परिवसति । तस्स धूया वड्डकुमारी अईव रूविणी य वरणिमित्तं कामदेवं अच्चेइ । सा य एगम्मि आरामे चोरियपुप्फाणि उच्चिंती आरामिएण दिट्ठा कयत्थिउमाढत्ता । तीए सो भणिओ । मा मइं कुमारिं विणासेहि । तयावि भइणी भाइणिज्जीओ अत्थि । तेण भणिआ एक्का एव वत्ताए मुयामि जइ णवरं जम्मि दिवसे परिणज्जसि तद्दिवसं चेव भत्तारेण अब्भणुण्णाया समाणी मम सयासं एहिसि तो मुयामि । तीए भणिओ । एवं हवउत्ति । तेण विसज्जिआ । अन्नया परिणीआ जाहे भत्तारं पवेसिआ ताहे भत्तारस्स सब्भावं कहेई । विसज्जिआ वच्चंतीए पहिमा आरामं अंतरा य चोरेहि गहिआ तेसिं वि सा अप्पणो कहिओ मुक्का गच्छंतीए अंतरा रक्खसो दिट्ठो जो छट्ठं भत्तं आहारेइ तेण गहिया कहिए मुक्का गया आरामियसगासं तेण दिट्ठा सो संभंतो भणइ । कहमागयासि । तीए भणियं भत्ता कओ सो पुच्छि समओ । सो भणइ । कहं भत्तारेण मुक्का तीए तस्स तं सव्वं कहियं अहो सच्चपइण्णा एसा महिलत्ति । एतेहिं मुक्का किहाहं दुहामित्ति । तेण विमुक्का परियंती य सा सव्वेसिं तेसिं मज्झेणं । आगता तेहिं सव्वेहिं मुक्का । अन्नारामगासं भणइ सम्मणा गया । ताहे अभओ तं जणं पुच्छइ । अक्खह ताव केण दुक्करं कयं । ताहे इस्सालुया भणंति भत्तारेणं छुहालुया भणंति रक्खसेणं । पारदारिया भणंति मालागारेणं । हरिएसेण भणिअं चोरेहिं । पच्छा सो गहिओ जहा एस चोरोत्ति । एतावन्मात्रोपयोगि । जहा अभएण तस्स (चोरस्स) उवाएण भावो णाओ एवमिह वि सेहाणमुवहारं तवाणं उवाएण सीयत्थेण विपरिणामादिणा भावो जाणिअव्वोत्ति । किं च पव्वावणिज्जा न वेत्ति । पव्वाविएसु वि तेसु मुंडावणादिसु एवं विभासा य । तदुक्तम् । " पव्वाविओ सियत्ति य, मुंडावेउं च कप्पइ" इच्चादि । कहाणयसंहारो पुण चोरो तस्स किह अगीओ । पुच्छिएण सब्भावो कहिओ ताहे रन्नो भणियं । अभयं पयाओ विज्जाओ देहि तो न मारेमि । देमि त्ति पडुच्च आसणे ठिओ पढइ । न ठाइ राया भणइ किं न ठाइ । ताहे मायंगो भणइ जहा अविणएण पढसि । अहं भूमीए तुमं आसणे अविणीयस्स न पढई । ठिया सा विज्जा य विज्जादि" । इत्थं प्रसङ्गेन । एवं मायाविकमप्पविणयं [illegible] नुयोगं धारयत्यत्रोत्पा द्रव्योपायः । दश० १ अ० । [illegible] [illegible]

मुक्ता । तत्र चन्द्रावतंसादिना मृगावती पतिमापृच्छ्य राज्यभारसमर्पणसमये गच्छन्ती चोरवृन्दमार्गे दृष्टा । सद्भावकथने प्रतिबुद्धस्य भवपादयोः क्षन्तव्यमिति कृतापत्युपगमा मुक्ता । आयोगे यता ग्रहणेनाविवेक मत्त्वमनिष्ठ प्रत्यानिनर्दात्मा विसर्जिता तत्रायमपि तथैव विसर्जिता पतिसमीपमागतेति । ततो गोशौकाः पत्यादीनां मध्ये को दुष्करकारक इति स्वामी प्रपच्छ । तत्र द्यूतानुप्रभृतयः पत्यादीन् दुष्करकारकत्वेनाभिदधुः । चौरकाण्डकारास्तु चौरानिति ततोऽस्मानेनोपायेन मायमुपलब्ध्य चोर इति कृत्वा स तं पश्यमासेति स्था० ४ ठा० ३ उ० । दृष्टान्ते, "उवाओ सो साधर्म्येण य विधर्म्येण य " आ० चू० १ अधि० ।

उवायकारि (ण्) उपायकारिन्–त्रि० आचार्ये निर्देशकारिणि, " उवायकारी य हरीमणे य एगंतदिट्ठी य अमाइरूवे " सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उवायकिरिया–उपायक्रिया–स्त्री० मायक्रियाभेदे, उपायक्रिया हि घटादिकं द्रव्यं येनोपायेन क्रियते तद्यथा मृत्खननमर्दनचक्रारोपणदण्डचक्रसलिलकुम्भकारव्यापारैर्यथाविहितरुपायैः सा सर्वाऽप्युपायक्रिया सूत्र० २ श्रु०२ अ०

उवायग–उपायक–पुं० उपायचिन्तके, विशे० ।

उवायओ–उपायतस्–अव्य० उपायेनेत्यर्थे, "उवायओ मोहनिन्दा " ध० १ अधि० ।

उवायरक्खण–उपायरक्षण–न० उपायेन रक्षणे, "सुत्तादुपायरक्खण–गहणपयत्तविसया गुणेयव्वा " ध० २ अधि० ।

उवायविचय–उपायविचय–पुं० सुष्ठु मनोवाक्कायव्यापारविशेषाणां स्वीकरणमुपायः स कथं नु मे स्यादिति संकल्पप्रबन्धे, सम्म० ।

उवालंभ–उपालम्भ–पुं० उपालम्भनमुपालम्भः भङ्ग्यैव विनिर्भत्सने, दशा० १ अ० । भङ्ग्यन्तरेणानुशासने, स्था० ४ ठा० "तिविहे उवालंभे पन्नत्ते तं जहा आओवालंभे परोवालंभे तदुभयोवालंभे " उपालम्भ इत्येवमौचित्यप्रवृत्तिप्रतिपादनगर्भो स आत्मनो यथा " चोल्लगादिदिट्ठंतेणं, दुल्लहं लहिऊण माणुसं जम्मं । ज न कुणसि जिणधम्मं, अप्पा किं वैरिओ तुज्झ त्ति ॥ १ ॥ " परोपालम्भो यथा " उत्तमकुलसंभूओ, उत्तमगुरुदिक्खिओ तुमं वच्छ । उत्तमणाणगुणड्ढो, कहं सहस्सा वि पमिलो पयसि ॥ १ ॥ तदुभयोपालम्भो यथा " पगस्स कए नियजी–वियस्स बहुयाए जीवकोडीओ । दुक्खे ठवंति जे के, विनाणं किं सासयं जीयं ति ॥ १ ॥ " एवमित्यादिना पूर्वोक्तानिदेशो व्याख्यातः एवञ्चात्रकल्पना यथैवोपक्रमे आत्मपरतदुभयैरस्य आलापका उक्ता एवमेकैकस्मिन् वैयावृत्त्यादिसूत्रे ते त्रयस्त्रयो वाच्या इति । स्था० ३ ठा० । नि० चू० ॥

संप्रत्यात्मोपालम्भोल्लेखं दर्शयति ।

तुमए चेव कयमिणं, न सुद्धगारिस्स दिज्जए दंडो ।
इह मुक्को वि न मुच्चइ, परत्थ अह हो उवालंभो ॥

त्वयैव स्वयं कृतमिदं प्रायश्चित्तस्थानं तस्मान्न कस्याप्युपरि अन्यथाभावः कल्पनीयः । न खलु शुद्धकारिणो लोकेऽपि दण्डो दीयते । किं च यदि इह भवे कथमप्याचार्येणैवमेव मुच्यते । यथा इह भवे मुक्तोऽपि परत्र परलोके न मुच्यते । तस्मादत्रैव प्रायश्चित्तमवश्यं गुणवृद्ध्या कर्त्तव्यमिति । अह एव भगव्युपालम्भः एष आत्मोपालम्भः । एतदनुसारेण परोपालम्भः । उभयोपालम्भोऽपि भावनीयः व्य० प्र०१ उ० । उपालम्भो यत्राऽभिधीयते तादृशे आहरणतद्देशभेदे, स्था० ४ ठा० ।

अधुनोपालम्भद्वारविवक्षयाऽऽह ॥

उवलंभम्मि मिगावइ, नाहियवाईवि एव वत्तव्वे ।
नत्थि त्ति कुविन्नाणं, आयाभावे सइ अजुत्तं ॥ ७५ ॥

उपालम्भे प्रतिपाद्ये मृगापतिदेव्योदाहरणम् । एतच्च " जहा आवस्सए दव्वपरपराए भणियं तहेवं दट्ठव्वं जाव पव्वइया अज्जचंदणाए सिस्सिणी दिण्णा अन्नया भगवं विहरमाणो कोसंबीए समोसरिओ चंदादिच्चा सविमाणेहिं वंदणा आगया चउपोरसीयं समोसरणं काउं अत्थमणकाले पडिगया तओ मिगावती संभंता अपि वियालिकं तंति भणिऊणं साहुणीसहिया जाव अज्जचंदणासगासं गता ताव अंधयारयं जातं अज्जचंदणाए मुहाहिं साहुणीहिं ताव पडिक्कंतं ताहे सा मिगावती अज्जचंदणाए उवालम्भति जहा एवं णामं तुमं उत्तमकुलप्पसूया होइऊण एवं करेसि अहो न लट्ठं । ताहे पणमिऊण पाएसु पडिया परमेण विणएण खामेति खमह मे एगमवराहं णाहं पुणो एवं करेहामिति । अज्जचंदणा य किल तं समरसंथारयेवगता पसुत्ता इयरीए वि परमसंवेगताए केवलनाणं समुप्पन्नं परमं च अंधयारं वट्टइ सप्पो य तेणंतरेण आगच्छति पच्चतिणीए य हत्थो लंबमाणो तीए उप्पाडिओ पडिबुद्धाय अज्जचंदणा पुच्छिता किमेयं सा भणति दीहजातीओ कहं तुमं जाणसि किं कोइ अतिसओ आमंति पडिवाति अपडिवाइत्ति पुच्छिया । सा भणइ अपडिवाइत्ति तओ खामिया लोगलोगुत्तमोदाहरणमेयं एवं पमायंतो सीसो उवालंभेनव्वोत्ति उदाहरणदेशना पूर्ववत् योजनीयेत्येवं तावच्चरणकरणानुयोगमधिकृत्य व्याख्यातमुपालम्भद्वारमधुना द्रव्यानुयोगमधिकृत्य व्याख्यायते नास्तिकवाद्यपि चार्वाकोऽपि जीवनास्तित्वप्रतिपादक इत्यर्थः एवं वक्तव्योऽभिधातव्यः नास्ति न विद्यते कः प्रकारत्यर्थः एवं वक्तव्योऽभिधातव्यः नास्ति न विद्यते । एवंभूतं कुविज्ञानं जीवसत्ताप्रतिषेधायमासीणाज्जीव इति एवंभूतं कुविज्ञानं जीवसत्ताप्रतिषेधायमासीत्यर्थः । आत्माभावे सति न युक्तमात्मधर्मत्वात् ज्ञानस्येति भावना । भूतधर्मता पुनरस्य धर्म्यननुरूपत्वादेव न युक्ता तत्समुदायकार्यताऽपि प्रत्येकं भावाभावविकल्पद्वारेण निरस्कर्त्तव्येति गाथार्थः । अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

अत्थि त्ति जा वियक्का, अहवा नत्थि त्ति जं कुविन्नाणं ।
अंचेनाभावे पो–ग्गलस्स एयं चिय न जुत्तं ॥ ७६ ॥

अस्ति जीव इति एवम्भूता या वितर्का अथवा नास्ति न विद्यते इति एवम्भूतं यत्कुविज्ञानं लोकोत्तरकारि अत्यन्ताभावे पुद्गलस्य जीवस्य इदमेव न युक्तमिदमेवान्यार्थं भावना पूर्ववदिति गाथार्थः । उदाहरणदेशना नास्तिकस्य परलोकादिप्रतिषेधवादिनो जीवसाधनाज्ञापनीयेति । गतमुपालम्भद्वारम् । दश० १ अ० । " एवं खलु जंबू समणेणं भगवया महावीरेणं आदिगरेणं तित्थगरेणं जाव संपत्तेणं अप्पोपालंभनिमित्तं पढमस्स णायज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते त्ति बेमि इति ज्ञाताप्रथमाध्ययने उक्त आत्मोपालम्भः ज्ञा० १ अ० । निन्दापूर्वकतिरस्कारे, वाच० ।

[illegible]

[illegible]

धूर्त्तेन धूर्तो मायावीत्यनुपपन्नं यतः शाब्दिकेन्द्राद्विपर्यायाः क्वचिदेकार्थतः स्युस्तदमिति स्वार्थिकाः । एतच्च स्त्रीपुंशब्दादिषु प्रवर्तते प्रायः प्राणिवधकूटकपटप्रयोगादिभिर्वञ्चनकूटनिकृतिनिरा-कृताशयस्थाने विधाय तेन च तेनानुकूलेन कर्मणा प्रेर्यमाणस्तत्र कर्मगुरुर्नरकेषु प्रविष्टो भवतीति । अस्मिन्नेवार्थे सर्वलोकप्रतीतं दृष्टान्तमाह (से जहा णामए इत्यादि) तद्यथा नामायोगोलको-ऽश्मपिण्डः शिलागोलको वृत्तादमसाकलं वोदके प्रक्षिप्तः स-मानसलिलतलमतिवर्त्यातिलङ्घ्याधो धरणीतलप्रतिष्ठानो भ-वति । अधुना दार्ष्टान्तिकमाह । "एवमेवेत्यादि" यथाऽसाव-योगोलको वृत्तत्वात् शीघ्रमेवाधो यात्येवमेव तथा प्रकारः पुरुषजातमेव लेशतो दर्शयति वज्रवद्वज्रं गुरुत्वात् कर्म तद्बहुलस्तत्प्रचुरो वज्रवज्रकर्मगुरुरित्यर्थः । तथा धूतं इति धूतं प्राग्बद्धं कर्म तत्प्रचुरः पुनः सामान्येनाह (पंकय-लीति) पङ्कं पापं तद्बहुलस्तथा तदेव कारणतो दर्शयितुमाह । वैरबहुलो वैरानुबन्धप्रचुरस्तथाऽप्यतिपतन्ति मनसो दुष्प्रणि-धानं तत्प्रधानस्तथा दम्भो मायया परवञ्चनं तदुत्कटः । तथा निकृतिर्मायावेषभाषापरावृत्तिच्छद्मना परद्रोहबुद्धिस्तन्मयः । तथा (सातिबहुल इति) सातिशयेन द्रव्येण परस्य हीन-गुणस्य द्रव्यस्य संयोगः सातिस्तद्बहुलस्तत्करणप्रचुरस्तथा क्वचित् आसायणबहुलेति पाठः तत्राशातना पूर्वोक्तार्था पाठ-सिद्धा तथा बहुलोऽतिप्रचुरत्वादयशोऽयशःसतया निन्दा-दाया रत्नप्रभादिकायास्तलमतिनिष्ठति । परापकारभूतानि कर्म यत्नुष्ठानानि विधत्ते तेषु तेषु च कर्मसु करचरणच्छे-दनादिषु यशोभाग् भवति स एवंभूतः पुरुषः (कालमासेत्ति) आयुषः क्षये कालं कृत्वा पृथिव्या रत्नप्रभादिकायास्तलमति-पत्य योजनसहस्रपरिमाणमनिलङ्घ्य नरकतलप्रतिष्ठानोऽसौ भवति । नरकस्वरूपप्ररूपणयाह । "तेणमित्यादि" णमिति वाक्यालङ्कारे ते नरकाः सीमन्तादय आवलिकाप्रविष्टान्तर्म-ध्यभागे वृत्ताकाराः बहिर्भागे चतुरस्राकाराः इदं च पीठोपरिव-र्तिनं मध्यभागमधिकृत्योच्यते सकलपीठाद्यपेक्षया त्वावलिका-प्रविष्टा वृत्ताकारास्त्र्यस्रचतुरस्रसंस्थानाः पुष्पावकीर्णास्तु नानासं-स्थानाः प्रतिपत्तव्याः (अहे खुरप्प संठाणा संठियाइ त्ति) अधो भूमितले क्षुरप्रस्येव प्रहरणविशेषस्य यत्संस्थानमाकारविशेष-स्तेनेव क्षुरप्रलक्षणस्तेन संस्थितास्तथाहि तेषु नरकावासेषु भूमि-तले प्रगुणत्वाभावतः शर्कराप्रचुरे भूभागे पादेषु न्यस्यमानेषु श-र्करामात्रसंस्पर्शेऽपि क्षुरप्रेणेव पादाः कृत्यन्ते (निच्चंधयारतमसा इत्ति) तमसा नित्यान्धकाराः उद्योताभावतो यत्तमस्तदिह तम उच्यते तेन तमसा नित्यं सर्वकालमन्धकाराः तत्राप्यपवरकादिष्व-पि नामान्धकारोऽस्ति केवलं बहिः सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति नरकेषु तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालम-पि उद्योतलेशस्याभावतो जात्यन्धस्येव मेघच्छन्नकालार्द्धरात्र इव चातीव बहलतरो वर्त्तते तत तत्तमसा नित्यान्धकाराः त-स्मिश्च तत्र सदाऽवस्थितमुद्योतकराणामसंभवात् । तथा चाह । "ववगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसियपहा" व्यपगतः परिभ्रष्टो ग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्ररूपाणामुपलक्षणमेतत् ताराकाणां च ज्यो-तिष्काणां पन्था मार्गो येभ्यस्ते व्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्यो-तिष्कपथाः तथा पुनरन्यविशेषणादानार्थं तेषामेव विशेषणमाह । "मेयवसेत्यादि" दुष्कृतकर्मकारिणां तेषां दुःखोत्पादनायैवं-ता भवन्ति । तद्यथा स्वभावसंजातैर्मेदोवसामांसरुधिरपूयादीनां दुरभिगन्धानि सद्भावैर्लिप्तानि विच्छिन्नीरसान्यनुलेपनप्रधानानि येषां ते तथा अथवा मेदोवसामांसरुधिरपूतिपटलैर्यच्चिक्कणं कर्द-मकेन लिप्तमुपदिग्धमनुलेपनेन सततलिप्तस्य पुनः पुनरवलेपनेन तलं भूमिका येषां ते मेदोवसालिप्तरुधिरमांसचिक्कणलिप्तानु-लेपनतलाः अत एवाऽशुचयो विष्ठामूत्रक्लेदप्रधानत्वात् अत एवंविधाः कुथितमांसादिकल्पकर्दमविलिप्तत्वात् क्वचित् 'वी-भच्छा' इति पाठः तत्र बीभत्सा दर्शनेऽप्यतिजुगुप्सोत्पत्तेः । एवं परमदुरभिगन्धाः कुथितगोमायुकलेवरादप्यसह्यगन्धकाः । (काउअगणिवण्णाभा इति) लोहे ध्मायमाने यादृक्पोतो बहुकृष्णरूपा-योवर्णः । किमुक्तं भवति यादृशी बहुकृष्णवर्णरूपा अग्निज्वा-ला निर्गच्छतीति तादृशी आभा आकारो येषां ते कपोताग्निव-र्णाभाः धमायमानलोहाग्निज्वालाकल्पा इति भावः । तारकोत्पत्ति-स्थानातिरेकेणान्यत्र सर्वथाऽप्युष्णरूपत्वात् एतच्च षष्ठसप्तमपृथि-वीवर्जमवगन्तव्यम् । यत उक्तम् । "छट्ठसत्तमीसुणं काउअगणिवं-धाना न भवंति" एतादृशास्ते रूपतः । स्पर्शतस्तु कर्कशाः कठिना वज्रकण्टकासिपत्रस्येव स्पर्शो येषां ते । तथा अत एव (दु-रहियासा इति) दुःखेनाध्यासन्ते सह्यन्ते इति दुरध्यासाः कि-मिति यतस्ते नरकाः पञ्चानामपीन्द्रियार्थानामशोभनत्वादशु-भाः तत्र सत्त्वानामशुभकर्मकारिणामुग्रदारुणपातिनां बहुप्रचुरा-णां तीव्रा अतितीव्रा अतिदुःसहा वेदनाः शारीराः प्रादुर्भवन्ति तया च वेदनया अभिभूतास्तेषु नरकेषु ते नारका नैवाक्षिनिमेष-मपि कालं निद्रायन्ते नाप्युपविष्टावस्थामक्षिसंकोचरूपामी-षन्निद्रामवाप्नुवन्ति । धृतं विशेषज्ञलक्षणं रतिं चित्तनिर्वृति-रूपां धृतिं विशिष्टस्वरूपां मतिं वैशेष्यबुद्धिरूपां नोपलभन्ते न ह्येवंभूतवेदनापीडितस्य निद्रादिलाभो भवतीति दर्शयति ता-ह्येवंभूतवेदनां अनुभवन्तो (तिउलंति) प्रीतिं मन प्रभृ-तिकां तुलयति जयति तितिक्षुता वा कश्चिद्विपुलामित्युच्यते नत्र सकलकायव्यापकत्वाद्विपुलाम् । (पगाढेति) प्रकर्षगतां (क-क्कसांति) कर्कशद्रव्यमिव कर्कशां दृढामित्यर्थः (कडुयंति) क-टुकां नागरादिवत् सकटुकामनिष्टमेव (चंडंति) चण्डां रौद्राम् (तिव्वंति) तीव्रां निकानिम्बादिद्रव्यमिव तीव्राम् (दुक्खंति) दुःखहेतुकाम् (दुग्गंति) कष्टसाध्याम् (दुरहियासंति) दु-रधिसह्यां वेदयन्तो विचरन्ति । अथ तावद्योगोलकवारकदृष्टान्तो प्रदर्शितोऽधुना शल्मलीतरुप्रति-शीघ्रमधोनिमज्जनप्रतिपादकः प्रदर्शितोऽधुना शल्मलीतरुप्रतिपादकमेवापरं दृष्टान्तमधिकृत्याह " से जहाणामए इत्यादि " तद्यथा नाम कश्चिद्वृक्षः पर्वताग्रे जातो मूले छिन्नः शीघ्रं यथा निम्नं पतत्येवमसावप्यसाधुकर्मकारी तत्कर्म प्रेरितः शीघ्र-मेव नरके पतति ततो नरकादप्युद्वृत्तो गर्भाद्गर्भमवश्यं याति । एवं जन्मतो जन्म मरणान्मरणं नरकान्नरकं दुःखाद् दुःखं दुःखम् एवं शारीरमानसोद्भवात् दुःखं समाप्नोतीति (दाहिणगामी) दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलो दक्षिणगामुकः । इदमुक्तं भवति यो हि क्रूर-कर्मकारी साधुनिन्दापरायणः सद्धर्मनिन्दकश्च दक्षिणगामु-को भवति दाक्षिणात्येषु नारकतिर्यङ्मनुष्यामरेषु उत्पद्यते ना-रकस्तत्रायमतो दक्षिणगामुक इत्युक्तम् । इदमेवाह (णेरइ-ए इत्यादि) नरकेषु भवो नारकः कृष्णपाक्षिकश्चाऽऽगमिष्यति इत्यु-पलक्षणमागामिनि काले नरकादुद्वृत्तो दुर्लभबोधिकश्च बाहुल्येन भवति । इदमुक्तं भवति दिक्षु मध्ये दक्षिणा दिगप्रशस्ता तस्यां नारकाणि वहवः कृष्णपाक्षिकस्य वि-धानात्स्वेन्द्रियामुक्तप्रसतिभिः परलोकानपेक्षैः साधु-प्रद्वेषिणो दानान्तरायविधायिनो दिग्भ्रमप्राप्ताः प्रायेण पर-मन्यदपि वारकजातं तिर्यगाद्यादिकमपि प्रायोऽशुभं क-

तयोजनीयमस्येति न तस्य किंचित्त्राणं भवति । एवं मिथ्यात्वयुक्तक्रियावर्णनमुक्त्वा यदा कदाचित् सम्यक्त्वमाप्नोति तदा यादृशः स्यात् तथाह (सेत्तमित्यादि) स क्रियावादी चाऽपि भवति यथा पूर्वं व्याख्यातं तथोत्तरत्रापि व्यत्ययेन व्याख्येयम् । एवं यदा स आस्तिको भवति तदा स सम्यग्दृष्टिर्भवति यावदुत्तरगामुकः शुक्लपाक्षिको देवादिषु उत्पद्यते आगामिनि काले च सुलभधर्मप्रतिपत्तिर्भवति स क्रियावादी सत्यधर्मरुचिश्चाऽपि भवति सद्भ्यो हितः स चासौ धर्मः क्षान्त्यादिकस्तद्रुचिरित्यर्थः । क्वचित् " सच्चधम्मरुइत्ति " पाठः । तत्र धर्मः स्वभाव इत्यनर्थान्तरं जीवाजीवयोर्यस्य तद्रूपस्य गतिः स्थित्यवगाहनादिका । अथवा सर्वे धर्माः आज्ञाग्राह्याः हेतुग्राह्याश्च तान् श्रद्धत्ते सम्यक्तया मन्यते परं तस्य ए मिते चाक्यालंकारे (बहूइं सीलव्वयेत्यादि) शीलव्रतान्यणुव्रतानि गुणव्रतानि विरमणानि औचित्येन रागादिनिवृत्तयः प्रत्याख्यानानि पौरुष्यादीनि पौषध अवश्यतया पर्वदिनानुष्ठानं तत्रोपवासोऽवस्थानं पौषधोपवासः एषां द्वन्द्व एते नो निवेशे सम्यग् यथा भवन्ति तथा प्रस्थापिता भवन्ति न स्वचेतसि निवतनया कर्तव्यत्वेन व्यवस्थापिता भवन्ति । एवमनुना प्रकारेण दर्शनश्रावको भवति । दर्शनं नाम सम्यक्त्वं तदाश्रित्य श्रावको भवति । ननु तथाविधविरतिं विना कथं श्रावको भवति उच्यते वस्तुव्रतान्यपि न सम्यक्त्वं विना भवन्ति यतः " नत्थि चरित्तं सम्मत्तविहूणं " इत्यादि वचनात् । सम्यक्त्वं व्रतमेव अथवा सम्यक्त्वं तु पञ्चसंवरद्वाराणामाद्यं संवरद्वारं ततः सम्यक्त्वे श्रावको भवत्येवेति नात्र संशयः । इदं च सम्यक्त्वदानरूपा प्रथमा श्राद्धा उपासकप्रतिमा दशा० ६अ० । आ.चू. । अथ दर्शनप्रतिमास्वरूपनिरूपणायाह । दारं दंसणधो अधिकृतः शुभानुबन्धः सोऽस्यास्तीति शुभानुबन्धी । तथा निरतिचारः शङ्काकाङ्क्षादिदर्शनातिक्रमरहित इति तदेवमितो ग्रन्थात् दर्शनप्रतिपत्तिमात्रं निरतिचारसम्यक्त्वसद्भावावधिकं प्रतिमात्वयवसीयते । उपासकदशासु पुनरानन्दादीनां प्रतिमाभिधायकात् पूर्वं प्रतिपन्नदर्शनव्रतानां प्रतिमैकादशकस्य प्रतिपत्तिर्वर्णिता तत्प्रमाणं च सार्द्धं वर्षपञ्चकमित्यतोऽनुमीयते दर्शनप्रतिपत्तिमात्रादतिरिक्तसमाचारा सा तदतिरेकश्चेह राजाभियोगाद्याकारपरिवर्जनं यथावत्सम्यग्दर्शनाचारपालनादिभिः संभाव्यते कालमानं चास्यामेको मासो यत एकादिकैकोत्तरया वृद्ध्यैकादशसु प्रतिमासु यथोक्तं कालमानं भवतीति गाथार्थः । अथ दशाश्रुतस्कन्धादिषु प्रतिमाशब्दोऽभिप्रायो व्याख्यातः । इह पुनः कस्मात् [illegible] व्याख्यानत्यागेन [illegible] व्याख्यानमित्याशङ्क्याह ।

बोंदी य एत्थ पडिमा, विसिट्ठगुणजीवलोगओ भणिया ।
ता पडिमागुणजोगा, होइ सो [illegible] त्ति ॥ ७ ॥

[illegible] ननु पुनरत्र प्रकरणे [illegible] प्रतिमा प्रतिमेति शब्देन [illegible] किमर्थमिति चेदुच्यते विशिष्टगुणः [illegible] जीव- [illegible] विशिष्ट [illegible] [illegible] स्थापनार्थमेतत्प्रति- [illegible] [illegible] [illegible] तदेवमुपयोगात् तथा [illegible] [illegible] [illegible] स्थाने" ता प-

रिसगुणयोगा" इति प्राकृतं न विरुद्धमेवं विधप्रयोगाणामनेकशो दर्शनादिति । इदमुक्तं भवति । आस्तिक्यगुणस्थैर्यधाद्यर्थोपशमादिभिर्गुणैर्गुणिलोकात् शुभतरः प्रतिमागुणवांस्तत्स्वरूपश्च क्रियारूपास्तदभिव्यञ्जकाश्च वर्तन्ते ततस्तेषां तदभिव्यक्तेश्च बोन्दिहेतुकत्वात् बोन्दिमतः प्रतिमावतः प्राधान्यमिति ख्यापनाय बोन्दीप्रतिमेत्युक्तमिति गाथार्थः । एवं तावद्दर्शनप्रतिमाशब्दस्याभिधेयमभिधाय शेषप्रतिमासु तदतिदेशं व्रतप्रतिमास्वरूपं चाह ।

एवं वयमाईसु वि, दट्ठव्वमिणं ति णवरमेत्थ वया ।
घेप्पं नणुव्वया खलु, थूलगपाणवहविरयादी ॥ ८ ॥

एवमनेनैव प्रकारेण दर्शनप्रतिमोक्तेन व्रतादिष्वपि व्रतसामायिकप्रभृतिषु सर्वप्रतिमासु न केवलं दर्शनप्रतिमायामेव द्रष्टव्यमवसेयम् । इदं च प्रतिमाशब्दस्याभिधेयमितिशब्दो वाक्यार्थसमाप्तौ एवमतिदेशद्वारेण सामान्यतो व्रतादिप्रतिमां व्याख्याय विशेषव्याख्यानार्थमाह । नवरं केवलमत्र व्रतप्रतिमायां व्रतान्यभिप्रायः (घेप्पंति त्ति) गृह्यन्ते आद्रियन्ते अणुव्रतानि खलु देशमूलगुणा एव खल्ववधारणे किं स्वरूपाणि तानीत्याह स्थूलकप्राणवधविरत्यादीनि असूक्ष्मसत्त्वहिंसाविरमणप्रभृतीनीत्यादिशब्दात् स्थूलकमृषावादविरत्यादिपरिग्रह इति गाथार्थः । अथ तानि यदा भवन्ति तत्स्वरूपाणि चेत्येतद्दर्शनार्थमाह ।

सम्मत्तोवरि ते सेस-कम्मुणो अवगए पुहुत्तम्मि ।
पलियाणं होंति णियमा, सुहा य परिणामरूवाउ ॥ ९ ॥

सम्यक्त्वोपरि सम्यक्त्वलाभकालस्योर्द्ध्वं ते इति तान्यणुव्रतानि शेषकर्मणः सम्यक्त्वलाभकाले यत् क्षपितं तदपेक्षया शेषस्य देशोनसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणस्य मोहनीयादिकर्मस्थितिबन्धलक्षणस्यापगते क्षीणे पृथक्त्वे द्विप्रभृतिकेन चाते संख्याविशेषे केषामित्याह । पल्यानां पल्योपमानां भवन्ति जायन्ते नियमादवश्यतया । तथा शुभात्मपरिणामरूपाणि तु प्रशस्तजीवाध्यवसायस्वभावान्येव क्षायोपशमिकत्वादिति गाथार्थः ।

तेषां शुभात्मपरिणामस्वरूपत्वादेव यत्स्यात्तदाह ।

बंधादि असक्किरिया, संतेसु इमेसु पहवइ ण पायं ।
अणुकंपधम्मसवणा-दिया उ पहवंति विसेसेण ॥ १० ॥

बन्धादिर्बन्धविच्छेदप्रभृतिरसत्क्रिया अशोभना चेष्टा प्रतिव्रतमतिचारपञ्चकरूपा सत्सु विद्यमानेष्वणुव्रतेषु प्रभवति जायते । न चैवं प्रायो बाहुल्येन प्रमादादिना कदाचित्स्यादपीति प्रायोग्रहणमनुकम्पाधर्मश्रवणादिकानुजीवदयाधर्मशास्त्राकर्णनप्रभृतिका पुनः क्रियेति प्रकृत प्रभवति जायते । विशेषेण सुतां दर्शनप्रतिमापेक्षया व्रतमात्रापेक्षया चेति । तदेयं व्रतप्रतिमा निरतिचारपञ्चाणुव्रतपालनरूपा उपासकदशाभिप्रायेण चार्द्धं [illegible] मासद्वयमानेनातोऽन्यत्र व्रतमात्रमेवेति गाथार्थः । पंचा० १० विव० ।

सांप्रतं द्वितीयप्रतिमास्वरूपमुच्यते ।

अहावरा दोच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुई या वि भवति तस्स णं बहूई सीलव्वयगुणव्वयवेरमणपोसहोववासाई पट्ठविताइं भवंति से णं सामाइयं देसावगासियं णो सम्मं पालित्ता भवति दोच्चा उवासगपडिमा ॥ २ ॥

[illegible] शीलव्रतादीनि च प्रस्थापितानि भवन्ति [illegible] [illegible] सामायिकं देशावकाशिकं च [illegible]

णं तथा अनुपालयिता भवति । इति द्वितीया श्रावकप्रतिमा दशा० ६ अ० पा० । चू० । द्वितीया व्रतप्रतिमा इदं चास्याः स्वरूपम् । "दंसणपडिमाजुत्तो, पालंतो णुव्वए निरइयारे । अणुकंपाई गुणजुत्तो, जीवो इह होइ वयपडिमा" उपा० १ अ० । पंचा० ।

अथ तृतीयामुपासकप्रतिमामाह ।

अहावरा तच्चा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुचिया वि भवति तस्स णं बहूइं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासाइं सम्मं पट्ठवियाइं भवंति से णं सामाइयं देसावगासियं सम्मं अणुपालित्ता भवति से णं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं नो सम्मं अणुपालित्ता भवति तच्चा उवासगपडिमा ॥

अथापरा तृतीया सुगमा नवरं तस्य बहूनि व्रतादीनि प्रस्थापितानि आत्मनि निवेशितानि भवन्ति (सेणंति) स णमिति वाक्यालङ्कारे "चाउद्दसीत्यादि" चतुर्दशी प्रसिद्धा पर्वतिथित्वेन तथैवाष्टमी पर्वत्वेन प्रख्याता (उद्दिट्ठत्ति) उद्दिष्टा अमावस्या पौर्णमासी पूर्णो मासो यस्यां सा पूर्णमासी तासु पर्वभूतासु धर्मतिथिषु प्रतिपूर्णं यः पोषधो व्रताभिग्रहविशेषस्तं प्रतिपूर्णमाहारशरीरसंस्कारब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पोषधं नानुपालयिता भवति । इति तृतीया उपासकप्रतिमा दशा० ६ अ० । आ० चू० (तच्चेति) तृतीयां सामायिकप्रतिमां तत्स्वरूपमिदम् । "वरदंसणवयजुत्तो, सामइयं कुणइ जो उ संझासु । उक्कोसेण तिमासं, एसा सामइयपडिमा" ।

सामायिकशब्दार्थमाह ।

सावज्जजोगपरिव-ज्जणादिरूवं तु होइ विण्णेयं ।
सामाइयमित्तिरियं, गिहिणो परमं गुणट्ठाणं ॥ ११ ॥

सावद्ययोगपरिवर्जनादिरूपं सपापव्यापारपरिहारनिरवद्ययोगसेवारूपमेवं तुशब्दः पुनरर्थो भवति स्याद्विज्ञेयमवसेयं सामायिकं प्रागुक्तमित्वरकमित्वरः स्तोकः कालो यत्रास्ति तदित्वरिकं मुहूर्तादिप्रमाणं गृहिणः श्रावकस्य परमं प्रधानं देशगुणस्थानापेक्षया गुणस्थानं देशचारित्रविशेषो गुणाश्रयो वेति गाथार्थः ।

परमगुणस्थानमेवास्य समर्थयन्नाह ।

सामाइयम्मि उ कए, समणो इव सावओ जतो भणितो ।
बहुसो विहाणमस्स य, तम्हा एयं बहुत्तगुणं ॥ १२ ॥

सामायिके एव समभावरूपे न तु मतान्तरे तुशब्दोऽवधारणार्थः । कृते प्रतिपन्ने सति श्रमण इव साधुतुल्यः सिद्धिसुखपरमसाधनत्वसमभावसाधर्म्याद्यतो यस्मात्कारणाद्भणितोऽभिहितस्तथा बहुशोऽनेकशो विधानं वा सेवनं चास्य सामायिकस्य भणितं निर्युक्तिकृता । तथा हि "सामाइयम्मि उ कए, समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं, बहुसो सामाइयं कुज्जा" तस्मात्कारणादेतत्सामायिकं यथोक्तगुणं प्रागभिहितगुणं परमं गुणस्थानमत्यर्थं इति गाथार्थः । अथ सामायिके सति यन्न भवति यच्च भवति तद्दर्शयन्नाह ।

मणदुप्पणिहाणादी, ण होंति एयम्मि भावओ संते ।
सत्ताणाबाहयकारि, णा य सामइयंति ॥ १३ ॥

मनोदुष्प्रणिधानादीनि मनोदुष्प्रणिधानवचनदुष्प्रणिधानकायदुष्प्रणिधानानि प्रथमप्रकरणोक्तरूपाणि न भवन्ति न जायन्ते एतस्मिन् सामायिके भावतो भावेन न तु द्रव्यतः सति विद्यमाने तथा स्मृतिभावसामायिकं प्रति कृताकृतादिविषयस्मरणमज्ञानस्य च अव्यवस्थितसामायिककरणनिषेधरूपो भवतीति प्रकृतम् । चशब्दः समुच्चये कस्मादेवमित्याह । श्रामण्यबीजं श्रमणभावहेतुरिति कृत्वा यत् श्रमणभावस्य परमसामायिकरूपस्य बीजं तत्कथं मनोदुष्प्रणिधानादियुक्तं भवति कारणानुरूपत्वात्कार्यस्येति । यद्यप्येषा सामायिकप्रतिमा एतस्य प्रकरणस्य दशाश्रुतस्कन्धस्य चाभिप्रायेणानियतकालमाना तथाऽप्यावश्यकचूर्ण्यभिप्रायेणोपासकदशाभिप्रायेण च प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं सामायिककरणता मासत्रयमानेत्कर्षेण उत्कृष्टा जघन्यतस्तु सर्वा अप्येकाहादिमाना इति । एतच्चाग्रे वक्ष्यत इति गाथार्थः । उक्ता सामायिकप्रतिमा पंचा० १० विव० ॥

अथापरा चतुर्थी उपासकप्रतिमा ॥

अहावरा चउत्था उवासगपडिमा सव्वधम्मरुईया वि भवति तस्स णं बहूइं सीलव्वया जाव सम्मं पट्ठवियाइं भवंति से णं सामाइयं देसावगासियं सम्मं अणुपालेत्ता भवति से णं चउद्दसट्ठ जाव सम्मं पोसहं अणुपालेत्ता भवति से णं एगराईयं उवासगपडिमं नो सम्मं अणुपालित्ता भवति चउत्था उवासगपडिमा ॥

यस्मिन् दिने उपवासो भवति तस्मिन् दिने वा रात्रौ प्रतिमां प्रतिपद्यते न च स तां शक्नोति कर्तुमिति चतुर्थी । दशा० ६ अ० । आ० चू० (चउत्थंति) चतुर्थी पोषधप्रतिमैवंरूपा "पुव्वोदियगुणजुत्तो, पालइ जो पोसहं तु संपुण्णं । अट्ठमिचउद्दसीसु, चउरो मासा चउत्थी सा ॥" उपा० १ अ० । अधुना पोषधप्रतिमावसरस्तत्र च पोषधमेव स्वरूपतो दर्शयन्नाह ॥

पोसेइ कुसलधम्मे, जं ताहाराइचागणुट्ठाणं ।
इह पोसहो त्ति भण्णति, विहिणा जिणभासिएणेव ॥ १४ ॥

पोषयति पुष्णाति कुशलधर्मान् शुभसमाचारान् प्राणातिपातविरमणादीन् यद्यस्मात्तस्मादाहारादित्यागानुष्ठानं भोजनदेहसत्कारब्रह्मव्यापारपरिहारकरणमिह प्रवचने पोषध इत्येवं प्रवचनेऽभिधीयते पोषं धत्ते पुष्णाति वा धर्मानिति निरुक्तात् [illegible] विधिना विधानेन यथाकर्तव्य- [illegible] विधानं [illegible] ।

अथ पोषधं तत्त्वतो निरूप्य [illegible]यन्नाह ॥

आहारपोसहो खलु, सक्कारपोसहो चेव ।
बंभव्वावारेसु य, एयगया धम्मवुड्ढि त्ति ॥ १५ ॥

आहारपोषधः प्रासुकस्वरूपः चतुर्थोपवासादिकारे शरीरसत्कारपोषधः पूर्वोक्तस्वरूप एव । चशब्दः समुच्चयार्थः ब्रह्मव्यापारपोषधश्चेति एवं द्विपदस्य पोषधो भवति ब्रह्मचर्यपोषधो व्यापारपोषधश्चेत्यर्थः । आहारादिपोषध इति कोऽर्थः उच्यते एतस्मा आहारादित्यागसमाश्रिता धर्मवृद्धिर्धर्मपुष्टिः पोषं धत्ते इति व्युत्पादनादिति शब्दो वाक्यार्थसमाप्ताविति गाथार्थः ।

इह यद्विधेयमसौ तदाह ।

अप्पडि-दुप्पडिलेहिय-सेज्जासंथारमाइयत्ते वि ।
सम्मं च अणणुपालण-माहाराईसु एयम्मि ॥ १६ ॥

'अप्पडि' त्ति पदावयवे पदसमुदायोपचारात् 'अप्पडिलेहिय' त्ति द्रष्टव्यं तत्र अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारकादि वर्ज-

यति परिहरतीत्यप्रत्युपेक्षितमनिरीक्षितं दुष्प्रत्युपेक्षितं दुर्निरीक्षितं शय्या शयनं तदर्थः संस्तारकः कम्बल्यादिरूपस्तम् अथवा शय्या वसतिः सर्वाङ्गीणशयनं वा संस्तारकश्च ततो मधुनर इति समाहारद्वन्द्वात् शय्यासंस्तारकः । आदिशब्दादप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारकमप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितोच्चारप्रश्रवणभूमिमप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितोच्चारप्रश्रवणभूमिं चेति सम्यग् यथागमं चाननुपालनमवधावनभोजनाभोगस्मृत्यादिनिरोधादिष्विति । सप्तम्याः षष्ठ्यर्थत्वात् आहारशरीरसत्काराब्रह्मचर्याव्यापारपोषधानामेतस्मिन्निति पोषधे वर्जयतीति प्रकृतमिति । तदेवमियं पोषधप्रतिमा ग्रन्थान्तराभिप्रायेणाष्टम्यादिपर्वसु संपूर्णपोषधानुपालनारूपोत्कर्षतश्चतुर्मासप्रमाणा भवतीति गाथार्थः

अथ पञ्चमी ।

आहावरा पंचमा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुइया वि भवति तस्स णं बहूइं सीलं जाव सम्मं पडिलेहिचाइं भवात से णं चाउद्दसिं तहेव से णं एगराईयं उवासगपडिमं सम्मं अणुपालित्ता भवति से णं असिणाणवियडभोई मउलिय-डे दिया बंभचारी रत्तिं परिमाणकडे से णं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहन्नेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं पंचमासे विहरेज्जा पंचमा उवासगपडिमा ॥

सव्वधम्मेत्यादि व्यक्तम् (असिणाणेत्ति) न स्नाति स्नानं न करोति (वियडभोइत्ति) प्रकाशभोजी न रात्रौ भुङ्क्ते अप्रकाशे वा यतो ये दोषाः पिपीलिकाद्युपघातरूपाः रात्रौ भवन्ति त एवान्धकारभोजने इति प्रवादः तेन प्रकाशभोजी भवति (मउलिकडेत्ति) परिधानवाससो वलद्वयकटीप्रदेशेनावलम्बयति । अग्रे पृष्ठे च उन्मुक्तकच्छो भवतीत्यर्थः यावन्मासपञ्चमं तत्परिसमाप्यते तावद्दिवा ब्रह्मचारी (से णमित्यादि) स इत्यनिर्दिष्टनामा एतद्रूपेण विहारेण प्रतिमाचरणरूपेण विचरन् एकाहमेकदिवसं वाशब्दः परापरभेदसूचकः एवं द्व्यहं त्र्यहं उत्कर्षतो यावत्पञ्चमासास्तावद्विहरति तत्रैकाहं यदि अङ्गीकृत्य प्रतिकारं कुर्यात् असामर्थ्याद्वा अन्तराले एव त्यजेत् कोऽपि तत उक्तमेकाहं चेत्यादि इतरथा तु सम्पूर्णोऽपि भवति पूर्वोक्तः प्रतिमाचतुष्टयस्याचारोऽत्रापि द्रष्टव्यः दिवा रात्रौ च ब्रह्मचारी भवति एवमुत्तरत्रापि पूर्ववत् प्रतिमाचारोऽपि वाच्य इति पञ्चम्युपासकप्रतिमा । क्वचित् " अहासुत्त" इत्यादि पाठस्तत्र(अहासुत्ता इति)सामान्यसूत्रानतिक्रमेण(अहाकप्पा इति)प्रतिमाकल्पानतिक्रमेण कल्पे वस्त्वनतिक्रमेण वा (अहामग्गो इति) ज्ञानादिमोक्षमार्गानतिक्रमेण क्षायोपशमिकभावानतिक्रमेण वा (अहातच्चा इति) यथा तत्त्वं तत्त्वानतिक्रमेण पञ्चमासिकी श्रावकप्रतिमा इति शब्दार्थानतिलङ्घनेनेत्यर्थः(जहा सम्मंइति) समभावानतिक्रमेण(काएणंति) न मनोरथमात्रेण (फासेइत्ति) उचितकाले विधिना ग्रहणात् (पालेइत्ति) असकृदुपयोगेन प्रतिजागरणात् शोधयति वा अतिचारपङ्कप्रक्षालनात् (तीरेइ) पूर्णेऽपि तदवधौ तत्कृत्यपरिमाणपूरणात् (किट्टइत्ति) कीर्तयति पारणकदिने इदं चेदं चैतस्याः कृत्यं तच्च मया कृतमित्येवं कीर्तनात् । (अणुपालेइत्ति) तत्समाप्तौ तदनुमोदनात् किमुक्तं भवतीत्याह आज्ञया आराधयतीति पञ्चम्युपासकप्रतिमा । दशा०६ अ० आ० चू० । (पंचमंति) पञ्चमीं प्रतिमां प्रतिमां कायोत्सर्गप्रतिमामित्यर्थः । स्वरूपं चास्याः " सम्माणुव्वयगुणवयसिक्खावयवं वा थिरो य नाणी य । अट्ठमिचउद्दसीपडिमाए एगराईयं । (असिणाणवियडभोई) अस्नानोऽरात्रिभोजी चेत्यर्थः (मउलिकडो) मुक्तकच्छ इत्यर्थः । दिवसबंभयारी य राइपरिमाणकडो पडिमावज्जेसु दियहेसु झायइ पडिमाइ ठिओ तिलोयपुज्जे जियकसाये नियदोसपच्चणीयं अन्नं वा पंच जा मासा " उपा० १ अ० ।

अथ प्रतिमाप्रतिमास्वरूपमाह ।

सम्मत्तगुणव्वयगुणवय-सिक्खावयवं थिरो य णाणी य ।
अट्ठमिचउद्दसीसुं, पडिमं ठा एगराईयं ॥ १७ ॥

सम्यक्त्वमणुव्रतगुणव्रतशिक्षाव्रतपदानि व्रतीनानि यस्य सन्ति स तद्वान् पूर्वोक्तप्रतिमाचतुष्कयुक्त इत्यर्थः । सोऽपि स्थिरोऽविचलसत्त्व इतरो हि तद्विराधको भवति यतः सा (पडिमा) रात्रौ चतुष्पथादौ च विधीयते तत्र चोपसर्गाः संजायन्तेति ज्ञानी च ज्ञाता प्रतिमाकल्पादेरज्ञानो हि सर्वत्राप्ययोग्यः किं पुनरस्यामिति चशब्दः समुच्चयार्थो ऽष्टमीचतुर्दश्योः प्रतीनयोः चपराकृतत्वादस्य पोषधदिवसेष्विति हृदयं प्रमाणकायोत्सर्गं वा करोतीत्यर्थः । किं प्रमाणमित्याह । एका रात्रिः परिमाणमस्या इत्येकरात्रिकी सर्वरात्रिकी प्राप्ता प्रतिमाप्रतिमा भवतीति शेष इति गाथार्थः । शेषदिनेषु यादृशोऽसौ भवति तद्दर्शयितुमाह ।

असिणाणवियडभोई, मउलियडो दियसबंभयारी य ।
रत्तिं परिमाणकडो, पडिमावज्जेसु दियहेसु ॥ १८ ॥

अस्नानो अविद्यमानस्नानः विकटे प्रकटे दिवसे न रात्रिविति यावद् भोक्तुं शीलमस्येति विकटभोजी चतुर्विधाहारत्रिभोजनवर्जकः । ततः पूर्वपदेन सह कर्मधारयः । तथा मौलिकृतः अबद्धकच्छस्तथा दिवसे ब्रह्म चरतीत्येवंशीलो दिवसब्रह्मचारी चशब्दः समुच्चये तथा (रत्तिमिति) विभक्तिपरिणामाद्रात्रौ रजन्यां परिमाणकृतः मैथुनसेवनं प्रति कृतयोषिद्भोगपरिमाणः कदेत्याह प्रतिमावर्जेष्वपर्वस्वित्यर्थो दिवसेषु दिनेषु कल्याणस्थानसंवादिनी चेयं गाथा यदुक्तम् " असिणाण वियडभोई, पगासभोइत्ति जं भणियं होई । दिवसेव न त्ति भुंजे, मउलियकडो कच्छमविकधं " कच्छानारोपयतीत्यर्थः । इति गाथार्थः ।

अथ यद् कायोत्सर्गस्थितश्चिन्तयति तदाह ।

झायइ पडिमाए ठिओ,तिलोगपुज्जे जिणे जियकसाए ।
णियदोसपच्चणीयं, अन्नं वा पंचजा मासा ॥ १९ ॥

ध्यायति चिन्तयति प्रतिमायां कायोत्सर्गस्थितोऽवस्थितस्त्रिलोकपूज्यान् भुवनत्रयार्चनीयान् जिनानर्हतो जितकषायाधिराक्रान्तक्रोधादिभावान् तथा निजदोषप्रत्यनीकं स्वकीयरागादिदूषणप्रतिपक्षं कामनिन्दादिकमन्यजनापेक्षयाऽपरम् । वाशब्दो विकल्पार्थः किंप्रमाणेयं पञ्चमी प्रतिमा स्यादित्याह पञ्च यावन्मासानेवोत्कर्षेण भवतीति गाथार्थः। उक्ता पञ्चमी । पंच० १० विव० ।

अथ षष्ठीं प्रतिमामाह ।

सव्वधम्म जाव सेणं एगराईयं उवासगपडिमाणुपालेत्ता भवति से णं असिणाणए वियडभोई मउलियडे दिया वा राओ वा बंभचारी सचित्ताहारे से परिण्णाते भवती से णं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहन्नेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं छम्मासे विहरेज्जा छट्ठा उवासगपडिमा ॥ ६ ॥

सेवं स्वकं, रात्रिभोजनमाचरतो भवति (रत्नो रातीति) रात्रौ दिवा ब्रह्मचर्ययुक्तो भवति 'सचित्ताहारे इत्यादि' सचित्ताः सचेतना ओदनादयो इति यावत् च देहया आहारिताः सन् कर्मबन्धकारणत्वेन परं प्रत्याख्यानपरिहतया प्रत्याख्यातः 'पमाकेण' पूर्वोक्त एवमुक्तासु प्रतिमासु मासा यावदा यथासंख्यं मासा इति षष्ठी । दशा० ६ अ० । आ० चू० । षष्ठी अब्रह्मवर्जनप्रतिमा तत्स्वरूपं चैवम् ।

पुव्वोइय गुणजुत्तो, विसेसओ विजियमोहणिज्जो य ।
वज्जइ अबंभमेगं-तओ उ रायं पि थिरचित्तो ॥ २० ॥

पूर्वोदितगुणयुक्तः प्रागुक्ता ये स्नानविकटभोजनादयः सम्यक्त्वसामायिकपौषधप्रतिमाख्या वा ये गुणास्तैर्युक्तः पूर्वोदितगुणयुक्तं च मल्यामेयापि तु तपासु प्रतादिप्रतिमासु रूढस्य दशदिषु तपोऽन्यात् विशेषतो विशेषेण पञ्चमप्रतिमापेक्षया विजितमोहनीयो निराकृतकामोदयप्रारब्धः समुच्चये श्रावक इति गम्यते किमित्याह वर्जयति परिहरति अब्रह्ममैथुनमेकान्ततस्तु सर्वथैव (रायं पि) सर्वरजनीमप्यास्तां सर्वदिनं षष्ठप्रतिमायामिति शेषः । अयमेव च पञ्चम्याः षष्ठ्याश्च प्रतिमाया विशेष इति स्थिरचित्तोऽप्रकम्पमानसः सन्निति गाथार्थः ।

अथ स्थिरचित्तोपायमाह ।

सिंगारकहाविरओ, इत्थीए समं रहम्मि णो ठाइ ।
चयइ य अतिप्पसंगं, तहा विभूसं च उक्कोसं ॥ १२ ॥

शृङ्गारकथाविरतः कामकथानिवृत्तः तथा स्त्रिया योषिता समं रहस्येकान्ते नो तिष्ठति नास्ते रहः स्थानस्य चित्तविप्लुतिनिबन्धनत्वात् लौकिका अप्याहुः "मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा नो विविक्तासनो भवेत् । बलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति" तथा त्यजति वर्जयति चातिप्रसङ्गमतिपरिचयं स्त्रिया सममिति वर्तते यत "यशीकुर्वन्ति ये लोका मृगान् दर्शनतन्तुना । संसर्गवागुरा-स्ते तु यथाः किम्र कुर्वते" मथेति वाक्यान्तरोपक्षेपार्थः । विभूषां स्वशरीरसंस्कारमस्नानादिभिः समुच्चये उत्कर्षमुत्कृष्टां स्त्रजनीति वर्तते उत्कर्षग्रहणाच्छरीरस्थितिमात्राङ्गुणं करोत्यपीति गाथार्थः ॥

इदैव कालमानमाह ॥

एवं जा छम्मासा, एसो हि गतो इहरहा दिट्ठं ।
जावज्जीवं पि इमं, वज्जइ एयम्मि लोगम्मि ॥ २२ ॥

एवमुक्तनीत्या शृङ्गारकथाविरमणादिलक्षणया (जा इति) यावत् षण्मासान् कालपरिमाणविशेषानुत्कर्षतो वर्जयत्यब्रह्मेति य-तते एव श्रावकोऽधिकृतस्तु षष्ठप्रतिमाप्रतिपन्न एव । अथधारणफलमाह । इतरथाऽन्यथा षष्ठप्रतिमाप्रतिपन्नकादन्यत्रेत्यर्थः । दृष्टमवलोकितं किं तदित्याह । यावज्जीवमप्याजन्माप्यास्तां षण्मासान् यावदिदमब्रह्म वर्जयति परिहरतीत्येतद् दृष्टमित्याह । एतस्मिन् लोके श्रावकलोक इति गाथार्थः । चतुर्याणस्य षष्ठी अथ तदुक्तम् । पंचा० १० विव० । उपा० ।

अथ सप्तमीमुपासकप्रतिमामाह ।

सव्वधम्म जाव रातो व राइं बम्हचारी सचित्ताहारे परिणाए भवति आरंभे अपरिणाए भवति से णं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहण्णेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं सत्तमासे विहरेज्जा सत्तमा उवासगपडिमा ।

अथापरा सप्तमी नवरं परिज्ञातः प्रत्याख्यात आरम्भश्चापरिज्ञातो भवति करणकारापणानुमोदनात्रिविधेनापि करणेन । दशा० ६ अ० । आ० चू० ।

अथ यत्कुर्वन् सप्तमी भवति तद्दर्शयन्नाह ।

सच्चित्तं आहारं, वज्जइ असणादियं निरवसेसं ।
असणे चाउलोविग-चणगादी सव्वहा सम्मं ॥ २३ ॥

सचित्तं विद्यमानचैतन्यमाहारं भोजनं वर्जयति परिहरते अशनादिकमशनप्रभृतिकं चतुर्भेदं निरवशेषं सर्वं सप्तमप्रतिमास्थित इति शेषः । तत्राशने आहारविशेषे विषयभूते तन्दुलोधिकचणकादि प्रतीतमादिशब्दात्तिलादिपरिग्रहः । कार्यं वर्जयतीत्याह । सर्वथा अपक्वदुष्पक्वौषध्यादिवर्जनत इत्यर्थः सम्यग्भावशुद्धेति गाथार्थः । तथा ।

पाणे आउकायं, सच्चित्तरससंजुअं तहण्णं पि ।
पंचोडुंबरिककडि-गाइ य तह खाइमे सव्वं ॥ २४ ॥

पाने पानकाहारे अप्कायमप्रासुकोदकं सचित्तरससंयुतं तत्कालपतितत्वेन सचेतनलवणादिरसोन्मिश्रं तथेति समुच्चये अन्यदप्यप्कायादपरमपि काञ्जिकादिपानकाहारं वर्जयति न केवलमप्कायमेवेति । तथा पञ्चानामुदुम्बराणामुदुम्बरसमानधर्माणां समाहार पञ्चोदुम्बरी सा च स्वरूपेण त्रसकायिकैश्च सचेतना भवतीति पञ्चोदुम्बरी च कर्कटिकाश्च चिर्भिटिका आदिर्यस्य खादिमस्य तत्तथा । चः समुच्चये तथेति वाक्यान्तरोपक्षेपार्थः स च गाथोत्तरार्द्धस्यादौ दृश्यः खादिमे आहारविशेषे विषयभूते सर्वं समस्तं सचित्तं वर्जयतीति प्रकृतमिति गाथार्थः ।

दंतवणं तंबोलं, हरेडगादी य साइमे सेसं ।
सेसपयसमाउत्तो, जा मासा सत्त विहिपुव्वं ॥ २५ ॥

दन्तधावनं दशनकाष्ठं ताम्बूलं प्रतीतं हरीतक्यादि च पथ्याप्रभृति च स्वादिमे स्वादिमाहारविषये अशेषं सर्वं सचित्तं वर्जयतीति प्रकृतम् । किंभूतः सन्नित्याह शेषपदसमायुक्तो दर्शनादिगुणयुक्तः कियन्तं कालं वर्जयतीत्याह यावन्मासान् कालविशेषान् सप्तोत्कृष्टतो विधिपूर्वकमागमिकन्यायपुरस्सरं न तु यदृच्छयेति गाथार्थः । उक्ता सप्तमीति । पंचा० १० विव० । उपा० ।

अथाष्टमीमुपासकप्रतिमामाह ।

अट्ठमा उवासगपडिमा सव्वधम्मरुई या वि भवति जाव दियाओ वा रायं बंभचारी सचित्ताहारे से परिणाए भवति आरंभे से परिणाए भवति पेस्सारंभा अपरिणाए भवति से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जाव एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं अट्ठमासे विहरेज्जा । अट्ठमा उवासगपडिमा ॥

अष्टम्यां स्वयंकरणमाश्रित्यारम्भः परिज्ञातो भवति प्रेष्यारम्भोऽन्येषामादेशदानतः कारापणात् निवृत्त इत्यष्टमी । दशा० ६ अ० । आ० चू० । अष्टमी स्वयमारम्भवर्जनप्रतिमा ।

अथ यथा वर्तमानस्याष्टमी भवति तथा दर्शयन्नाह ॥

वज्जइ सयमारंभं, सावज्जं कारवेइ पेसेहिं ।
पुव्वप्पओगओ च्चिय, वित्तिनिमित्तं सि[illegible] ॥ २६ ॥

वर्जयति परिहरति स्वयमात्मना [illegible] रम्भं व्यापारं सावद्यं सपापं इत्यर्थः [illegible] र्थः । आर- [illegible] पमिति दश-

सिरः (सिराए त्ति) शिरसि वा वाशब्दो विकल्पार्थः धारयति शिखां कश्चिदपीति गाथार्थः ।

जं णिहियमत्थजायं, पुट्ठो णियएहिँ णवर सो तस्स ।

जइ जाणइ तो साहे, अह ण वि तो बेइ ण वि जाणे ॥ १३ ॥

यदिह निखितं पूर्वमात्मीयमर्थजातं द्रव्यप्रकारः तत्तदिति शेषः । पृष्टः प्रतिमको निजकैः स्वकीयैः पुत्रादिभिर्नवरं केवलं स तस्य द्रव्यजातस्य प्रश्ने वा यदि जानाति स्मरति (तो त्ति) तदा साधयति कथयत्यकथने वृत्तिच्छेदप्रसङ्गः । अथ यदि न नैव जानातीति वर्तते (तो त्ति) तदा ब्रूते ब्रवीति किं संब्रवीति नापि नैव जाने स्मरामीति नान्यत् किमपि तस्य गृहकृत्यं कर्तुं कल्पत इति भाव इति गाथार्थः ।

साहुपज्जुवासणपरो, सुहुमपयत्थेसु णिच्चतल्लिच्छो ।

पुव्वोदियगुणजुत्तो, दस मासा कालमाणेण ॥ १४ ॥

साध्वुपासनतत्परः साधुसेवापरायणः सूक्ष्मपदार्थेषु निपुणमतिमधिगम्य जीवादिषु नैवेह लिप्सा लब्धुमिच्छा यस्य स तल्लिप्सः स नित्यं नितान्तं तल्लिप्सो नित्यतल्लिप्सः । तथा पूर्वोदितगुणयुक्तो दर्शनादिप्रतिमानयकान्वितः कियन्तं कालं यावदित्याह । दश मासान् यावत् कालमानेन कालप्रमाणापेक्षयेत्यर्थः । कालमासेनेति क्वचित् दृश्यते तत्र प्राकृततायाऽपेक्षया मासशब्दस्य कालधान्यसुवर्णादिषु प्रवृत्तत्वात् तदपोहेनार्थम् कालमासेनेति गाथार्थः । उक्ता दशमी । पंचा० १० विव० । दशा० । स्था० सू० ।

अथैकादशीं प्रतिमामाह ।

अहावरा एक्कारसमा उवासगपडिमा सव्वधम्म जाव उद्दिट्ठभत्ते से परिणाते भवति से णं खुरमुंडए वा लुत्तसिरए वा गहितायारभंडगनेवत्थे जे इमे समणाणं निग्गंथाणं धम्मे तं सम्मं काएणं फासेमाणे पालेमाणे पुरतो जुगमायाए पेहमाणे दट्ठूण तसे पाणे उद्धट्टु पायं रीएज्जा वितिरिच्छं वा पातं कट्टु रीएज्जा सति परक्कमे संजतामेव परक्कमे जाणो उज्जुयं गच्छेज्जा केवलं से णायाए पेम्मबंधणे अवोच्छिण्णे भवति एवं से कप्पति नायवीथिं तितए तत्थ से पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते चाउलोदणे पच्छाउत्ते भिलिंगसूवे कप्पति से चाउलोदणे पडिगाहित्तए णो से कप्पति भिलिंगसूवे पडिगाहित्तए तत्थ णं से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिलिंगसूवे पच्छाउत्ते चाउलोदणे कप्पति से भिलिंगसूवे पडिगाहित्तए नो से कप्पति चाउलोदणे कहि तत्थ से पुव्वागमणे दो वि पुव्वाउत्ताइं कप्पंति से दो वि पडिगाहित्तए तत्थ से पच्छागमणेणं दो वि पच्छाउत्ताइं णो से कप्पति दो वि पडिगाहित्तए जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वउत्ते से से कप्पति पडिगाहित्तए जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते से से णो कप्पति पडिगाहित्तए तस्स णं गाहावतिकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स कप्पति एवं वदित्तए समणोवासगस्स पडिमापडिवन्नस्स भिक्खं दलयह तं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणं केइ पासेत्ता वदेज्जा केइ आउसो तुमं वत्तव्वं सिया समणोवासए पडिमापडिवज्जित्तए अहमंसीति वत्तव्वं सिया से णं एतारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जहन्नेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं एक्कारस मासे विहरेज्जा एक्कारस उवासगपडिमा ॥

अहावरेत्यादि व्यक्तं लुञ्चितशिरस्को लुञ्चितशिरोजो वा शिरसि जाताः शिरोजाः (गहियाइत्ति) गृहीतानि आचारपालनार्थं भाण्डकानि उपकरणानि पात्ररजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि नेपथ्यं साधुवेषस्तथाप्रकारवस्त्रादिप्रावरणं ततो द्वन्द्वः तथा (जारिसेत्ति) यादृशः श्रमणानां निर्ग्रन्थानां बाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितानां धर्मः क्षान्त्यादिकः प्रज्ञप्तः तादृशमिति अध्याहार्यं तं धर्मं सम्यग् यथा भवति कायेन न तु मनोरथमात्रेण स्पर्शयन् पालयन् यथाचारं (पुरओत्ति) पुरतोऽग्रतो युगमात्रया शरीरप्रमाणया शकटोर्द्धिसंस्थितया दृष्ट्येति वाक्यशेषः प्रेक्षमाणः प्रकर्षेण पश्यन् भूभागं तत्र (दट्ठूणत्ति) दृष्ट्वा त्रस्यन्तीति त्रसा द्वीन्द्रियादयस्तान् । प्राणान् धरन्तीति प्राणा जीवाः पतङ्गादयः तान् (उद्धट्टुत्ति) पादमुत्क्षिप्याग्रतलेन पादपातप्रदेशं वातिक्रम्य गच्छेत् एवं संहृत्य शरीराभिमुखमाक्षिप्य पादं विवक्षितपादपातप्रदेशादारत एव विन्यस्य उत्क्षिप्तचरणं भागपार्ष्णिकया गच्छेत् तथा तिरश्चीनं वा पादं कृत्वा गच्छेत् । अयं चान्यमार्गाभावे विधिः । सति च यस्मिन् गमनमार्गे तेनैव पराक्रमेन गच्छेत् ऋजुनेत्येवं सर्वं साधुसमानं तेन त्यक्तं केवलं (णायए त्ति) ज्ञातीयं स्वजातिविषयं मातृपितृभ्रातृप्रभृतिविषयं प्रेमबन्धनमव्यवच्छिन्नमत्रोटितं भवति एवमित्यादि वक्ष्यमाणप्रकारेण (से) तस्य प्रतिमाधरस्य कल्पते युज्यते आहारग्रहकाले (नायवीथि त्ति) ज्ञातयः स्वगोत्रजास्तेषां वीथीं गृहपङ्क्तिस्तत्र गन्तुम् " एतस्य " मित्यत्रान्तरे तस्य (पुव्वागमणेणंति) प्राकृततया पदव्यत्ययः आगमनात्पूर्वकालमथवा पूर्वं प्रतिमाधरागमनात् पश्चादायुक्ता राद्धुं प्रवृत्ताः इति पूर्वागमनेन हेतुना पूर्वायुक्तस्तन्दुलौदनः कल्पते उपलक्षणं चैतत् सर्वादनानाम् । (पच्छाउत्ते भिलंगसूवे त्ति) पश्चादायुक्तो भिलिङ्गसूपो न कल्पते तत्र पूर्वायुक्तः प्रतिमाधरागमनात् पूर्वमेव स्वार्थं गृहस्थैः पक्तुमारब्धः प्रतिमाधरे वा गते यः पक्तुमारब्धः स पश्चादायुक्तः स च न कल्पते उद्गमादिदोषसम्भवात् पूर्वायुक्तस्तु कल्पते तदभावात् । भिलिङ्गसूपो मसूरादिदालिः शेषं व्यक्तम् । " तस्स णमिति " वाक्यालङ्कारे गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टस्य न कल्पते युज्यते एवं वक्तुं किं तदित्याह 'समणोवासगस्सेत्यादि' श्रमणोपासकस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य भिक्षां दत्त्वं न पुनर्यथा साधवो गत्वा धर्मलाभमिति वदन्ति तथा स वदति एनां च प्रतिमां प्रतिपन्नस्य भिक्षां दत्तमित्यपि न वदति अतो वस्तुतः प्रतिमां विना न भिक्षामार्गमनुचितं सूचयतीति 'त चेत्यादि' तं च श्रमणोपासकं प्रतिपन्नप्रतिमं एतद्रूपेण विहारेण विचरन्तं दृष्ट्वा कश्चित् पृच्छेत् वदेत् किंरूपं स्वरूपं इति किमाचारप्रतिपन्न आयुष्मन्निति आमन्त्रणवचनं त्वमिति भवान् वक्तव्यः स्यात् तदा स वदति ' समणोवासए इत्यादि ' व्यक्तम् । निर्वचनवाक्यमत्रापि पञ्चमप्रतिमाधिकारोक्तानि पदानि " सम्मं काएण फासेति " इत्यादीनि द्रष्टव्यानि शेषं

[illegible] उव्वट्टणा मरा वक्कंति य तेणं भंते ! जीवा एग-समएणं केवइया उव्वट्टंति गोयमा ! जहा० एगो वा दो वा तिण्णि वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उव्वट्टंति तेणं भंते ! जीवा कहं उव्वट्टंति ? गोयमा ! से जहानामए पवए एवं जहेव एवं सो चेव गमओ जाव आयप्पओगेणं उव्वट्टंति णो पर-प्पओगेणं उव्वट्टंति रयणप्पभापुढविखुड्डागकडजुम्म एवं र-यणप्पभाए वि एवं जाव अहेसत्तमाए वि । एवं खुड्डागते-ओगे खुड्डागदावरजुम्मे खुड्डागकलिओगे णवरं परिमाणं जाणियव्वं सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंतेत्ति (३१ श० ३१ उ०) [illegible] कण्हलेस्सकडजुम्मे णेरइया एवं एएणं कमेणं जहेव उव-वायसए अट्ठावीसं उद्देसगा भणिया तहेव उव्वट्टणासए वि अट्ठावीसं उद्देसगा भाणियव्वा निरवसेसा णवरं उव्व-ट्टंति त्ति अभिलावो भाणियव्वो सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ उव्वट्टणासयं सम्मत्तं ॥ ३२ ॥ भ० ३२ श० १७ उ० ।

उव्वट्टणाविहाण-उद्वर्तनाविधान-पुं० [illegible] 'आ-[illegible]' पं० सं० । [illegible] प्रभूतीकरणे, पं० सं० ।

उव्वट्टिया-उद्वर्तिता-[illegible], [illegible] ३ अ० ॥

उव्वट्टिय-उद्वर्तित-त्रि० [illegible], "[illegible]" नि० । [illegible], "[illegible]" [illegible] । नि० । [illegible], "[illegible] ति य पीसंति" [illegible] १ [illegible] । [illegible] "[illegible] पुत्तो वि पत्ताणि" [illegible] । "[illegible]" प्रश्न० १ आ० ।

उव्वड्ड-उद्वृद्ध-त्रि० [illegible], "[illegible]" [illegible] ।

उव्वड्ड-उद्वृद्ध-त्रि० [illegible], "[illegible]" [illegible] ।

उव्वत्तण-उद्वर्त्तन-न० [illegible] । "[illegible]" नि० चू० ४ उ० । [illegible] । चू० १ अ० । [illegible] । [illegible], [illegible] ।

[illegible]

[illegible] - [illegible] । [illegible] ।

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

उव्वात-उद्वात-पुं० परिश्रान्ते, " अत्तट्ठाणे उव्वाता निव्वोर-हिताणएण परिणीए " बृ० १ उ० । " उव्वातो दिवसे पिहे तु पतिकमे गुरुगा " उद्वातः परिश्रान्त इति कल्प वृ० । व्य० १ उ० । अग्निपरिश्रान्ते, " हिंडंतो उव्वातो सुत्तादीया य गच्छपरिहाणी " व्य० ४ उ० ।

उव्वाहू-देशी-घर्मार्थे, दे० ना० ।

उव्वाहिज्जमाण-उद्वाध्यमान-त्रि० मायदोषेण बाध्यमाने, " उ-व्वारपासवणेणं उव्वाहिज्जमाणे " आचा० २ श्रु० । आवेगेन मोहोदयाल्पीड्यमाने, "उव्वाहिज्जमाणे गामधम्मेहिं" आचा० १ श्रु० ५ अ० ।

उव्विग्ग-उद्विग्न-त्रि० उद्-विज्-कर्मणि-क्त-तस्य न प्राकृत-सूत्रे ८ । २ । ७९ । इति लोपः प्रा० । आमन्त्रणापगमात्, ज्ञा० १ श्रु० १८ अ० । भीते, "जम्मणमरणउव्विग्गा सुवंगासंसार-तिणो " उत्त० १४ अ० । " [illegible] " प्रश्न० १ आ० । संजातभीते, " उव्विग्गा मणुया [illegible] [illegible] करेंति " प्रश्न० ३ आ० । पराइगुणादिवसे, तेसं ना-[illegible] नारका निच्चं तसिया निच्चं उव्विग्गा" प्रश्न० १ आ० । [illegible] [illegible] जी० ३ प्रति० ।

उव्विग्गया-उद्विग्नता-स्त्री० इष्टवियोगादिनिमित्तक[illegible] [illegible], [illegible], प्रा० २१ प्रा० ।

उव्विय-उद्-विज्-धा० भये, उद्विज ८ । ४ । २२७ उद्विजतेर्वा घो भवति । उव्वियइ उव्विजइ प्रा० ।

उव्विइ-उद्विद्-पुं० [illegible] [illegible] ५ उ० ।

उव्विरंत-उद्विजत्-त्रि० उद् विजति, प्र० ७ पा० १४ [illegible] । [illegible] । [illegible] वि उव्विइया [illegible] ।

उव्विज्जमाण-उद्विजत्-त्रि० उद्विजति, प्र० १ पा० [illegible] ।

उव्विहिय-उद्विह्य-अव्य० [illegible], प्र० ११ पा० [illegible] ।

उव्वीढ-उद्व्यूढ-त्रि० [illegible] ८ । १ । १२० । इति [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible], प्रा० ।

उव्वीलय-अपव्रीडक-पुं० [illegible] [illegible] । [illegible], [illegible] । [illegible] । [illegible] १४ [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] ० ० । [illegible] ।

उव्वीलमाण-अपव्रीडयत्-त्रि० [illegible] [illegible] [illegible]

उव्वुड्डणिवुड्डय-उद्वुडननिमज्जनक-न० [illegible], "[illegible] [illegible]" [illegible] । प्रश्न० ३ आ० ।

उव्वूढ-उद्व्यूढ-न० [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible],

उव्वेग-उद्वेग-[illegible]

सिरि णाणीहिं देवे उव्वेगमागच्छेज्जा तंजहा अहो णं मए इमाओ एयारूवाओ दिव्वाओ देविड्ढीओ दिव्वाओ देवजुईओ दिव्वाओ देवाणुभावाओ पत्ताओ लद्धाओ अभिसमन्नागयाओ चइयव्वं भविस्सइ १ अहो णं मए माउओयं पिउसुक्कं तं तदुभयसंसिट्ठं तप्पढमयाए आहारो आहारेयव्वो भविस्सइ २ अहो णं मए कलमलजंबालाए असुईए उव्वेयणिज्जाए भीमाए गब्भवसहीए वसियव्वं भविस्सइ ॥ ३ ॥

(उव्वेगंति) उद्वेगं शोकं मयेतच्च्यवनीयं भविष्यतीत्येकं तथा मातुरोजः आर्तवं पितुः शुक्रं तत्पर्यायिणं किमपि विहीनानाम-नुरोगं मातेयं पितुः शुक्रं तत्पार्थिवं किमपि विहीनानाम-निविहीनं तयोरोजःशुक्रयोरुभयं द्वयं तदुभयं तच्च तत् संसृष्टं संश्लिष्टं वा चेति परस्परमेकीभूतमित्यर्थः । तदुभयसंसृष्टं तदु-भयसंश्लिष्टं वा पर्यवसाने च आहारस्तस्य गर्भवासकालस्य प्रथमता तत्प्रथमता तस्यां प्रथमसमय इत्यर्थः । स आहर्त-व्योऽभ्यवहार्यो भविष्यतीति द्वितीयम् । तथा कलमलो जठरद्-व्यसमूहः स एव जम्बालः कर्दमो यस्यां सा तथा तस्यामत एवाशुचिकायामुद्वेजनीयायामुद्वेगकारिण्यां भीमायां भयानि-कायां गर्भे एव वसतिस्तस्यां वस्तव्यमिति तृतीयम् । स्था० ३ ठा०३ उ० । निर्वेदे, अनु० । इष्टवियोगादिजन्ये चित्तव्याकुलत्वे, प्र० ३ द्वा० ६ उ० । औघा० । चित्तदोषे, तत्र द्वयाद्वेगो यथा ।

स्थितस्यैव स उद्वेगो, योगद्वेषात्ततः क्रिया ।

राजविष्टिसमाजन्म-बाधिते योगिनां कुले ॥१४॥

(स्थितस्यैवेति) स्थितस्यैवाप्रवृत्तस्यैव स श्रम उद्वेग उच्यते ततस्तस्मादनादरजनिताद्योगद्वेषात्क्रिया परवशादिनिमित्ता प्र-वृत्तिः राजविष्टिसमा नृपनियुक्तानुष्ठानतुल्या योगिनां श्रीमतां धारानां कुले जन्म बाधते प्रतिबध्नाति अनादरेण योगक्रियाया योगिकुलजन्मबाधकत्वनियमात् द्वा० १८ द्वा० । तदुक्तम् ।

उद्वेगे विद्वेषा-द्विष्टिसमं करणमस्य पापेन ।

योगिकुलजन्मबाधक-मलमेतत्तद्विदामिष्टम् ॥

'उद्वेग इत्यादि' उद्वेगे चित्तदोषे विद्वेषाद्योगविषयात् विष्टिसमं राजविष्टिकल्पं करणमस्य योगस्य पापेन हेतुभूतेन फलमेवंविधं करणं योगिनां कुले जन्म तस्य बाधकमनेन योगिकुलजन्मापि जन्मान्तरे न लभ्यत इति कृत्वा योगिकुलजन्मबाधकमलमत्य-र्थमेतत्तद्विदामिष्टं योगविदामभिमतम् । षो०१४ विव० । व्याकु-लचित्ततायाम्, विरहजन्ये तु क्षोभे भये च । उद्गतो वेगो यस्मात् । निश्चले, स्तिमिते, शीघ्रगामिनि च वाच० ।

उव्वेढ–उद्वेष्ट–धा० व्या० आ० सक० सेट्-पृथक्करणे, वोद्वः ८ । ४ । २२ । उदः परस्य वेष्टेरन्त्यस्य ल्लो वा भवति इति ल्लत्वाभावे रूपम् उव्वेल्लइ उव्वेढइ उद्वेष्टते । प्रा० । "उव्वेढेज्ज वा णिव्वेढेज्ज वा उव्वोलं वा करेज्जा" उद्वेष्टयेत् पृथक्कुर्यात् आचा०२ श्रु० ।

उव्वेढण–उद्वेष्टन–न० उद्-वेष्ट-ल्युट् हस्तपादयोर्बन्धने, उपरो-धे च । पृथक्करणे, उन्मुक्तबन्धने, त्रि० वाच० । आचा० २ श्रु० ।

उव्वेयणग–उद्वेजनक–त्रि० उद्विज्यते उद्विग्नैर्भूयते यस्मिन् स उद्वेजनकः । भयानके, उद्वेगकारिणि, " उव्वेयणायं जाईमरणं नरएसु वेयणाओ य " आतु० । उद्वेगहेतुत्वान्निरयकाङ्क्षे प्राण-वन्धे, प्रश्न० १ द्वा० ।

उव्वेयणिज्ज–उद्वेजनीय–त्रि० उद्- विज-अनीयर्-कर्त्तरि । उद्वे-गकारिणि, " असुईए उव्वेयणिज्जाए भीमाए गब्भवसहीए व-सियव्वं भविस्सइ " स्था० ३ ठा० ।

उव्वेल्ल–उद्वेष्ट-धा० व्या० सक०आत्म० । वोद्वः ८ । ४ । २२ । उदः परस्य वेष्टेरन्त्यस्य वा ल्लः उव्वेल्लइ उव्वेढइ उद्वेष्टते । प्रा० ।

उव्वेल्लिय–उद्वेष्टित–त्रि० उत्सारिते, "उव्वेल्लिय भुज्जमयरस तो साहाहिं " वृ० ३ उ० ॥

उव्वेव–उद्वेग–पुं० उद् विज्-घञ्-कुत्वम् । उद्विज ८ । ४ । २६ इति वस्यान्त्यस्य वा व । चित्तव्याकुलत्वे, प्रा० ।

उसक्कण–अवष्वष्कण–न०उज्वालने, "जयणं जलणं आलणं उस-क्कणंति एगट्ठा " नि० चू० १ उ० । "जलमाणिधयाण उक्कणा भण्णति" नि० चू० १ उ० ॥

उसट्ठ–उत्सृत–त्रि० उच्चे, " उसट्ठा उसट्ठ खुड्डगा " राय० ।

उसण–उषण–न० उष-क्युन् मरिचे, पिप्पलीमूले च शुण्ठ्यां चव्यिके पिपल्यां च स्त्री० उसण शब्दो देशीवचनो बाहुल्यवचनो यथा " उसणसायं वेयण वेयंति " कर्म० ॥ प्राय. इत्यर्थे, । जं० २ वक्ष० । प्रवाहेणेत्यर्थे, त० ।

उसणदोस-उषणदोष-पुं० उषणेन बाहुल्येन अनुपरतत्वेन दोषो । अनृतादानसंरक्षणानामन्यतम । रौद्रध्यानस्य लक्षणभेदे, स्था० ।

उसभ (ह)–ऋष (ष) भ–पुं० ऋषभशब्दस्य द्विधा व्या-ख्या सामान्यतो विशेषतश्च । तत्र सामान्यतो यथा ऋषति गच्छति परमपदमिति ऋषभः । उदत्वादौ ८ । १ । १३१ । इत्युत्वे उसहो वृषभ इत्यपि । वर्षति सिञ्चति देशनाजलेन दुःखाग्निना दग्धं जगदिति अस्यान्वर्थः । ऋषभे वा वा ८ । १ । १३३ । इति वृषभे ऋतो वेन सह उद् वा भवति । उसहो वसभो प्रा० । वृषभ धर्मे० । वृषेण धर्मेण भातीति वृषभः जं० २ वक्ष० । वृषभ उद्वहने एव आगमिको धातुः समग्रसंयमभारोद्वहनाद् वृषभः आ० म० द्वि० । वृषभ उद्वहने उव्वूढं तेन भगवता जगत्संसारः समग्रं तेन ऋषभ इति सर्व एव भगवन्तो जगदुद्वहन्ति "भतुमं नाणदंसणचरित्तं वा एवं सामथं " एषा सामान्येन ऋषभ-शब्दस्य व्युत्पत्तिः । आचू० २ अ० । एवञ्च सर्वेऽप्यर्हन्त ऋषभा वृषभा वा इत्युच्यन्ते तेन ऊर्वोर्वृषभ लाञ्छनत्वेन मातुश्चतुर्दश-स्वप्नेषु प्रथमं वृषभदर्शनेन च ऋषभो वृषभो वेति जं० २वक्ष० ।

ऊरूसु उसभलंछनउमत्तं सुमिणेण उसभजिणो तेण ।

जगवतो दोसु वि ऊरूसु उसभा उप्पराहुत्ता हंद्दगप्पा जेणे वं मरुदेवीए भगवतीए चोद्दसण्हं महासुमिणाणं प-ढमं उसभो सुमिणे दिट्ठो तेण तस्स उसभ त्ति नाम कयं मे ।

मतिरयवराणं मायरो पढमं गयं पासंति ततो वसभं ।

अक्षरगमनिका त्वेयं यतो भगवत ऊर्वोर्वृषभयद्वृषभं लाञ्छ-नं मरुदेवी च भगवती स्वप्ने प्रथममृषभं दृष्टवती तेन भगवान् ऋषभजिन । द्वा० म० द्वि० । अवसर्पिण्यां प्रथमे तीर्थकर, प्रव० ७ द्वा० । अनु० ।

(१) ऋषभस्वामिनः पूर्वभवचरित्रम् ।
(२) ऋषभस्वामिनस्तीर्थंकरत्वहेतवः ।
(३) ऋषभस्वामिनो जन्म तन्महोत्सवश्च ।
(४) ऋषभस्वामिनो नाम ।
(५) ऋषभस्वामिनो वृद्धिः ।
(६) ऋषभस्वामिनो जातिस्मरणम् ।

(७) ऋषभस्वामिनो विवाहः ।
(८) ऋषभस्वामिनोऽपत्यानि ।
(९) ऋषभस्वामिनो नीतिव्यवस्था ।
(१०) ऋषभस्वामिनो राज्याभिषेकः ।
(११) ऋषभस्वामिनो राज्यसंग्रहः ।
(१२) ऋषभस्वामिनो लोकस्थितिनिबन्धनं शिल्पादिशिक्षणं च ।
(१३) ऋषभस्वामिनो वासः ।
(१४) ऋषभस्वामिपुत्रराज्याभिषेकः ।
(१५) ऋषभस्वामिनो दीक्षाकल्याणकम् ।
(१६) ऋषभस्वामिनश्छद्मस्थविहारित्वकालमानम् ।
(१७) ऋषभस्वामिनो भिक्षाकालमानम् ।
(१८) ऋषभस्वामिनः श्रेयांसेन प्रथमभिक्षादानकथनम् ।
(१९) ऋषभस्वामिनः श्रामण्यानन्तरं प्रवर्तनप्रकारः ।
(२०) ऋषभस्वामिनः श्रमणावस्थावर्णनम् ।
(२१) ऋषभस्वामिनः केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं धर्मकथनम् ।
(२२) ऋषभस्वामिनो वन्दनार्थं मरुदेव्या सह भरतगमनम् भरतदिग्विजयश्च ।
(२३) ब्राह्मणानामुत्पत्तिप्रकारः तीर्थकरचक्रदेव वासुदेवाश्च भविष्यन्ति न वेत्यादिप्रश्नकदम्बकञ्च ।
(२४) ऋषभस्वामिनः सङ्घसंख्या ।
(२५) ऋषभस्वामिनः श्रमणवर्णनम् ।
(२६) ऋषभस्वामिनः केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं भव्यानां कियता कालेन सिद्धिगमनं प्रवृत्तं कियन्तं कालं यावदनुवृत्तम् ।
(२७) ऋषभस्वामिनो जन्मकल्याणकादिनक्षत्राणि ।
(२८) ऋषभस्वामिनः शरीरसंपत्-शरीरप्रमाणं कौमारे राज्ये गृहित्वे च यावान् कालस्तन्मानं च ।
(२९) ऋषभस्वामिनो निर्वाणगमनं देवकृत्यवर्णनं च ।
(३०) चितानन्तरं शक्रकृत्यवर्णनम् ।
(३१) इक्ष्वाकूणामपरा चितिका भरतकारिता ।

(१) अथ श्रीऋषभदेवचरित्रं तत्र प्रथमतः पूर्वभवचरित्रमाह ।

नाभी विणीयभूमी, मरुदेवी उत्तरा असाढा य ।
राया य वइरनाहो, विमाणसव्वट्टसिद्धाओ ॥ ९६ ॥
धणमिहुणसुरमहब्बल-ललियंगयवइरजंघमिहुणे अ ।
सोहम्म विज्जअच्चुअ, चक्की सव्वट्ठउसभे अ ॥ ९७ ॥
धणसत्थवाहघोसण-जइगमणं अडविवासठाणं च ।
बहुवोलीणे वासे, चिंताघयदाणमासि तया ॥ ९८ ॥
उत्तरकुरुसोहम्मे, महाविदेहे महाबलो राया ।
ईसाणे ललियंगो, महाविदेहे वइरजंघो ॥ ९९ ॥
उत्तरकुरुसोहम्मे, विदेहि तेगिच्छियस्स तत्थ सुओ ।
रायसुअसिट्ठिमच्चा-सत्थाहसुया वयंसा से ॥ १०० ॥

यथा प्रतिपादितः कुलकरवंश इदानीं प्राक् सूचितेक्ष्वाकुवंशः प्रतिपाद्यते । स च ऋषभनाथप्रभव इत्यतस्तद्वक्तव्यताऽभिधित्सयाऽऽह । नाभीगाहा । ९६ । गमनिका इयम् । निर्युक्तिगाथा प्रभूतार्थप्रतिपादिका अस्यां च प्रतिपदं क्रियाध्याहारः कार्यः । स चायं नाभिरिति नाभिर्नाम कुलकरो बभूव । विनीता भूमिरिति तस्य विनीतभूमौ प्रायः अवस्थानमासीत् । मरुदेवीति तस्य भार्या राज्ञः च प्रजनने वैरनाभः सन् प्रव्रज्यां गृहीत्वा तीर्थकरनामगोत्रं कर्म बद्ध्वा मृत्वा सर्वार्थसिद्धिमवाप्य ततस्तस्या मरुदेव्यास्तस्यां विनीतभूमौ सर्वार्थसिद्धादिमाना[...] ऋषभनाथः संजातः तस्योत्तराषाढनक्षत्रमासीदिति गा[...] ९६ ॥ इदानीं यः प्राग्भवे वैरनाभो यथा च तेन सम्यक्त्[...] प्रागतो वा यथानवाप्तसम्यक्त्वः संसारं पर्यटितः यथा [...] तीर्थकरनामगोत्रं कर्म बद्धमित्यमुमर्थमभिधित्सुराह । ध[...] । ९७ । ९८ । उत्तरगाहा । ९९ । उत्तरकुरुगाहा ॥ १०० ॥ अन्य[...] कसम्बन्धा एव रूपव्या तावत् यावत् 'पढमेण पच्छिमेण[...] किन्तु यथावसरमसम्मोहनिमित्तमुपन्यासं करिष्यामः । [...] गाथागमनिका । धनः सार्थवाहो घोषणं यतिगमनमटवी[...] नं च बहुषो हीने वर्षे चिन्ता घृतदानमासीत्तदा । ९७ । [...] गाथा गमनिका । उत्तरकुरौ सौधर्मे महाविदेहे महाबलो [...] ईशाने ललिताङ्गो महाविदेहे च वैरजङ्घ इयमन्यकर्तृकी [...] सोपयोगा च । ९८ । तृतीयगाथागमनिका उत्तरकुरौ [...] धर्मे महाविदेहे चिकित्सकस्य तत्र सुतः राजसुतश्रेष्ठ[...] सार्थवाहसुता वयस्या (से) तस्य । आसां भावार्थः कथ[...] इयमेव प्रतिपदं चानुरूपक्रियाध्याहारः कार्यः इति । यथ[...] नामसार्थवाह आसीत् स हि देशान्तरं गन्तुमना घोषणां क[...] यानित्यादि कथानकम् आव० १ अ० ॥

द्वीपोऽस्ति जम्बूद्वीपोऽत्र, सदा यः परिरभ्यते ।
लवणोदधिना विरायत-मिलयल्लहरीभुजैः ॥ १ ॥
विदेहे पश्चिमासंस्थे, क्षितिमण्डलमण्डनम् ।
क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, नगरं सुप्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥
प्रियंकरकरस्तत्र, राजा राजेव विश्रुतः ।
शुचिः कुवलयोल्लासी, प्रसन्नचन्द्रनामकः ॥ ३ ॥
आसीत्तत्र धनः सार्थ-वाहः पितृगृहं श्रियः ।
स पञ्चत्रिंशती संख्य-क्रयाणकमहाकरः ॥ ४ ॥
क्रयाणकानि संगृह्य, वाणिज्यार्थं कृतोद्यमः ।
सोऽपरेद्युर्गन्तुकामो, वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ५ ॥
सर्वलोकोपकाराय, सार्थवाहो धनस्तदा ।
आघोषयत्पुरे कृत्स्ने, भेरीवादनपूर्वकम् ॥ ६ ॥
यो मया सममभ्येति, तस्य सर्वमहं ददे ।
क्रयाणान्यक्रयाणस्या-ऽवाहनानां च वाहनम् ॥ ७ ॥
सहायमसहायस्या-शम्बलानां च शम्बलम् ।
दस्युभ्यः श्वापदादिभ्य-स्त्रास्येऽहं पथि बन्धुवत् ॥ ८ ॥
अन्नैः पानैस्तथा वस्त्रैः, पात्रैरौषधभेषजैः ।
विसूरयति यो येन, सर्वं यच्छामि तस्य तत् ॥ ९ ॥
तत् श्रुत्वा वणिजोऽनेके, संवहन्ति स्म सत्वरम् ।
व्यवहर्तुं परे भोक्तुं, दरिद्रद्रमकादयः ॥ १० ॥
प्रस्थानं सुमुहूर्तेऽथ, सार्थवाहो विनिर्ममे ।
नानाविभञ्जनसंसूचि-विहितानेकमङ्गलः ॥ ११ ॥
अत्रान्तरे धर्मघोषाऽऽचार्यः सूर्य इवापरः ।
पादैः पवित्रयन् भूमिं, दीप्यमानस्तपस्यया ॥ १२ ॥
समागच्छन्तमालोक्य, सद्यश्चानन्दकारकम् ।
सार्थवाहो नमस्कृत्य, प्रस्फुरत्कण्टको द्विधा ॥ १३ ॥
उपवेश्यासने प्राक्षीद्-गुरोरागमनकारणम् ।
वसन्तपुरमेष्याम-स्त्वया सहेति तेऽभ्यधुः ॥ १४ ॥
श्रुत्वा तान् सार्थपो भक्त्या, सदानीति समादिशत् ।
सम्पाद्यमन्नपानाद्य-मेषामि शेषमन्वहम् ॥ १५ ॥
आचार्या अपि तस्याख्यन्, शुद्धमाहारगोचरम् ।
तदा न कोऽपि यकाम-स्याप्तं तस्योपनीतवान् ॥ १६ ॥

मार्गेऽकार्योऽन्यदा पूज्याः, विधायानुग्रहं परम् ।
स्थानीयमुपायानि, गृहीतानामपमृते मे ॥ १७ ॥
मार्दैवाजि बलाने, मासाञ्चोपदमामि कः
अतोऽन्यदीद् मम पूज्या–धौत्यन्ततमनिद्रुमाम ॥ १८ ॥
करदमकारि यः सर्वे, पूज्याः स्वस्माद्विधिपने ।
इत प्रयाणसत्योन–क्षत्रागात्याप निधन ॥ १९ ॥
अथ प्रयाणं सार्थेशो, गुरवोऽपि सहाचलन् ।
महत्वेषु प्रयाणेषु, ततः कतिपयेष्वपि ॥ २० ॥
उत्कृष्टो तदा ग्रीष्मः, कालः कल्पितपांथन ।
तर्षदेहोष्मणा ज्वाला–जिह्वामप्यपदेशयन् ॥ २१ ॥
पुरप्लेव निदाघस्य, महावीरव दवार्यमा ।
करैः सर्वत्स्वाऽशेषान्, जलानाद्यन्तरीनिव ॥ २२ ॥
तदा तत्पादपच्छायो–स्तृष्णानिराजयिष्टमः ।
पिबन् करसहस्रेण, जलपानास्यशोषयन् ॥ २३ ॥
प्रपेदन्पुस्तपांक्त–स्तदा पांसुमयो जनः ।
ग्रीष्मलक्ष्म्याभ्रमज्जनाद्, क्षयक इवाजपत ॥ २४ ॥
निदाघप्लोषस–बालुका पद्मुमत्यपि ।
प्राप्तीमुलाप्यपात् अमून्, पथ्ये कपयातिव ॥ २५ ॥
सार्थप्रेयविधे काले, पान्य कान्त्या समापतन् ।
प्रावृट्कालसमापात–स्तत्कालनि दगोप तान् ॥ २६ ॥
तमाल्पलस्य गर्जन्तः, पयोध्याः श्याममूर्तयः ।
पुरन्दरेन्द्रचापान- स्तादिदपकार्मिधेनवः ॥ २७ ॥
वारिधारासारासौ–र्वपंयुर्परिपातिभिः ।
नश्यतोऽपि जगत् प्रति, हरधर्मात्तिभिश्यत ॥२८॥ (युग्मम)
कोऽपि धैर्यांपि पापानि, पर्यन्त न तद्भयात् ।
धीमन्तोऽपि जपामना, संचरन्ति पुरेऽपि हि ॥ २९ ॥
मार्गास्तदा जलैर्लक्ष्या–प्रसैरत्यदाः हताः ।
गन्तुं कोऽपि न शक्नोति, पदात् पदमपि क्वचित् ॥ ३० ॥
प्राज्यपर्णधियो मत्ता–स्तदानीमिम्नगा अपि ।
लोकानमर्थस्यमादाय, प्रदेषु प्रक्षिपन्त्यथा ॥ ३१ ॥
स्थाने स्थाने प्रादधन्ति, लोकेभ्यो पटका अपि ।
धर्मरता घर्ममिव, तावकेतमध्वलान् ॥ ३२ ॥
पादमाकृष्य पद्मनु, तस्य इव दुर्दमः ।
छिद्रं पातयते भूमौ, प्रधानमपि मानुषम् ॥ ३३ ॥
दिक्ष्वप्रागमे काले, प्रारम्भेऽप्यतिभैरवे ।
दुर्गां मार्गान् धनो ज्ञात्वा, तत्रैवावासमादधे ॥ ३४ ॥
कृत्योटजान् जनोऽप्यस्था–द्धेमनीव निजे सुखम् ।
गुप्तोटजेऽस्य पुराचार्यो, माणिभद्रोपदर्शिते ॥ ३५ ॥
प्रासोतकपांसु पर्णासु, निष्ठिते भोजने नृणाम् ।
कन्दमूलफलाशित्वं, तापसानामिवाभवत् ॥ ३६ ॥
दुःखिताः साधवस्तत्र, कथञ्चित्कस्यचिद् गृहे ।
वेश्मन्तेऽनवद्यानि, फलान्याददते तदा ॥ ३७ ॥
एष प्रभृति काले च, स्तोकशेषे तपात्यये ।
निशायाः पश्चिमे यामे, चिन्ता सार्थपतेरभूत् ॥ ३८ ॥
दुःखितः कोऽस्ति मे सार्थे, स्मृतं सन्ति मुनीश्वराः ।
ते हि कन्दादि नाश्नन्ति, निरवद्यान्नभोजिनः ॥ ३९ ॥
तस्य तच्चिन्तयैकोऽपि, यामोऽगात् शतयामताम् ।
सार्थपः प्रातरायासीत्–मुनीनामाश्रये घनः ॥ ४० ॥
ददर्श विलिनः साधून्, विविधासनसंस्थितान् ।
अध्यायाध्यापनपरान्, सुहितान् जिमितानिव ॥ ४१ ॥
वन्दित्वा तान् गुरून् भक्त्या, विधत्ते स्म स्वगर्हणाम् ।
पूज्याः सह मया नीताः, कृता सारोऽपि न क्वचित् ॥ ४२ ॥
तदहं निष्फलो अहो, ऽप्यकेदारिव पादपः ।
क्षमध्वं मेऽपराधं तत्, यूयं सर्वसहा यतः ॥ ४३ ॥
ऊचे गुरुस्ते सारख्यात्, क्षेमेण वयमागताः ।
दत्तं त्वयैव नः सर्व–मधृति भद्र ! मा कृथाः ॥ ४४ ॥
सोऽवदद्यत्नतं धृष्ट–मपि सकृन्यवन्धुरम् ।
प्रगुणदेशमनोऽपि, सदोद्भिरति सौरभम् ॥४५॥
पुनरूचे ध्रुवं पूज्या, अमृतेनेव निर्मिताः ।
अमन्तोर्या समन्तोयां, यूयं समदृशस्ततः ॥४६॥
स्वयमन्त्रयवो पूज्यान्, साधून् प्रेषयताधुना ।
यच्छामि प्रासुकाहार–माधारं देहवेश्मनः ॥४७॥
ययो स्वावासमित्युक्त्वा, पश्चात्प्रेषि मुनिद्वयम् ।
तदर्थमन्यदन्नाद्य–मपश्यन् किञ्चनापि सः ॥४८॥
स्त्यानीभूतं घृतं दृष्ट्वा, स्माहेदं गृह्यतां प्रभो ! ।
साधु शुद्धमिति ज्ञात्वा, पतद्ग्रहमधारयत् ॥४९॥
हिमस्त्यानं प्राज्यमाज्य, निर्मलं निर्मलात्मकः ।
स्वयं यथेष्टं दत्ते स्मा–नन्यसामान्यभावतः ॥५०॥
स्वयं ददत्तदा दानं, बीजं मोक्षमहातरोः ।
तीर्थकृत्कर्मोचलनं, सम्यग्दर्शनमासदत् ॥५१॥ संग्रहमाह
" धणसत्थवाहघोसण, जइगमणं अडवि वासु ठाणं च ।
बहुवोलीणे वासे, चिंतावयदाणमासि तया" ॥५२॥
मधुयोर्लीणे वासे, चिंतावयदाणमासि तया ।
धन्यंमन्यो धनोऽनंसीद्, धनान्ते तन्मुनिद्वयम् ।
तदप्यात्माशिषं दत्वा, धनावागाश्रिजाश्रयम् ॥ ५३ ॥
रजन्यामथ सार्थेशो, गुरूनन्तुमुपागमत् ।
गुरवो धर्ममादिक्षन्, मोक्षसोपानपद्धतिम् ॥ ५४ ॥
गुरूपदेशपीयूष–प्रवाहेण प्रसर्पता ।
पूरितं सार्थपस्याभू–न्मानसं मानसोपमम् ॥ ५५ ॥
गुरून्नत्वा महासत्वान्, भावनां भावयंश्च ।
कृतार्थं मन्यमानः स्वं, सौधं धाम जगाम सः ॥ ५६ ॥
लब्धाधिकारप्रासोऽथ, शरत्कालो महीतले ।
यद्च्युताः पलायन्त, वारिदा सपरिच्छदाः ॥ ५७ ॥
सरित्पदेषु लग्ना, वहन्ति निरहंकृताः ।
जीवनार्थं प्रणेश्रुश्च, मार्गरोधकृतो यदा ॥ ५८ ॥
घनः पुस्फोट पङ्कस्य, स्वामिनो विरहे सति ।
कमलान्युल्लसन्ति स्म, गते वैरिणि वारिदे ॥ ५९ ॥
मेघागमे निलीयास्था–दधुनार्कः प्रकटयभूत् ।
नाप्रस्तावे स्फुरत्यत्र, तेजस्तेजस्विनामपि ॥ ६० ॥
सार्थवाहश्चचालाथ, गुरवोऽपि सहाचलन् ।
महाटवीं समुत्तीर्णा, दुष्करं किं महीयसाम् ॥ ६१ ॥
अनुज्ञाप्याथ सार्थेशं, गुरवो ययुरन्यतः ।
सार्थवाहः पुनर्गच्छन्, वसन्तपुरमासदत् ॥६२॥
क्रयविक्रयमाधाय, दिनैः कतिपयैर्धनः ।
प्रसाधूपागमद्भूरि–लाभः स्वं नगरं पुनः ॥ ६३ ॥
चिरं प्रपाल्य सम्यक्त्वं, पूर्णायुः शुभभावनः ।
इहोत्तरकुरुक्षेत्रे, सविपर्योदपद्यत ॥ ६४ ॥
धनजीवो युग्मधर्मा, तत्र वैषयिकं सुखम् ।
आस्वाद्य पुण्यशेषेण, सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् ॥६५॥
ततश्च्युतो धनजीवो, विदेहार्द्धे सपश्चिमे ।
विजये गन्धिलावत्यां, वैताढ्यगिरिमूर्द्धनि ॥ ६६ ॥

गन्धाराख्ये जनपदे, पुरे गन्धसमृद्धके ।
राज्ञः शतबलस्यानु-चन्द्रकान्ता तनूद्भवः ॥ ६७ ॥
महाबलो धनस्यात्मा, महाबल इवापरः ।
वर्द्धमानः क्रमात्प्राप, यौवनं केलिभाजनम् ॥ ६८ ॥
कन्यां विनयवत्याख्यां, भूभुजा पर्यणाय्यत ।
राज्ये तमथ संस्थाप्य, स्वयं राजाऽग्रहीद्व्रतम् ॥ ६९ ॥
सद्यः सोऽथ महाराजो, दुरमात्यप्रतारितः ।
यथेष्टं चेष्टते धर्म-विमुखो विषयोन्मुखः ॥ ७० ॥
प्रमादमदिरामत्तो, निरर्गलशिरोमणिः ।
कृत्याकृत्यमजानानः, शिक्षाहीनो वनेऽभवत् ॥ ७१ ॥
सङ्गीतकेऽन्यदा जाय-माने मन्त्रिमतल्लिका ।
स्वयं बुद्धः प्रबोधाय, भूभुजः प्रोचिवानिति ॥ ७२ ॥
सर्वं गीतं विलपितं, सर्वं नाट्यं विडम्बना ।
सर्वेऽप्याभरणा भाराः, कामाः सर्वेऽपि दुःखदाः ॥ ७३ ॥
तस्मिन्नमतिरुक्ते तं, किमप्रस्तावमुच्यते ।
वीणायां वाद्यमानायां, वेदोद्गारो न रोचते ॥ ७४ ॥
स्वयम्बुद्धस्तमाह स, नाऽहितोऽस्मि प्रभुं प्रति ।
ऐहिकस्यैव वक्ताऽसि, नामुष्मिकविधौ पुनः ॥ ७५ ॥
देव ! कारणमत्रास्ति, यत्त्वामभिदधेऽधुना ।
अद्योद्याने मयाऽदर्शि, चारणश्रमणद्वयम् ॥ ७६ ॥
तत्समीपे मयाऽपृच्छि, कियदायुर्महीशितुः ।
तेनाख्यापि मासमेकं, ततो भीतोऽभ्यधामिदम् ॥ ७७ ॥
राज्ञोचेऽमात्य ! सुप्तोऽहं, साधु जागरितस्त्वया ।
तदानीमेव सङ्गीतं, विससर्ज भयद्रुतः ॥ ७८ ॥
कथयामात्य ! को धर्मः, कर्तव्योऽल्पीयसाऽऽयुषा ।
लग्ने प्रदीपने विष्वक्, कः कूपखननोद्यमः ॥ ७९ ॥
मन्त्र्यूचे देव ! मा भैषी-र्दिनमेकमपि व्रतम् ।
न स्याद्यद्यपवर्गाय, स्वर्गाय स्यान्न संशयः ॥ ८० ॥
ततो राज्ये निजं पुत्र-मभिषिच्यानुशिष्य च ।
सप्तक्षेत्र्यां धनं प्राज्य-मुप्त्वा मुक्त्वा परिग्रहम् ॥ ८१ ॥
ततः प्रव्रज्य राजर्षि-र्द्वाविंशतिदिनानि सः ।
कृत्वाऽनशनमीशाने, विमाने श्रीप्रभाभिधे ॥ ८२ ॥
ललिताङ्गाभिधो जज्ञे, शक्रसामानिकः सुरः ।
देवी स्वयंप्रभा तस्य, तत्र दिव्यप्रभा प्रिया ॥ ८३ ॥
क्रीडतोरपृथक्त्वेन, मनसोरिव देहयोः ।
तयोः कालो ययौ भूयां-श्च्युताऽन्येद्युः स्वयंप्रभा ॥ ८४ ॥
मुमूर्च्छ ललिताङ्गोऽपि, वज्रेणेवाभिताडितः ।
मनोऽभिरामारामाया, वियोगे कस्य नासुखम् ॥ ८५ ॥
मूर्च्छान्ते विमलालोकं-मुक्तकण्ठं रुरोद च ।
चक्राह्वस्त्रीव शोकार्त्तं, शोकमाविश्चकार सः ॥ ८६ ॥
स्वयंबुद्धोऽपि मन्त्री, पश्चादादाय संयमम् ।
ईशानेऽजनि पूर्णायुः, सोऽपि शक्रसमः सुरः ॥ ८७ ॥
सोऽवधेः स्वामिनं मत्वा, ललिताङ्गमुपागमत् ।
सद्वचनैर्धर्मकर्मा-ख्यानैः शोकापनोदविद् । ८८ ॥
इत्युक्त्वावधिं ज्ञात्वा, पुनस्तं स्माह मा शुच ।
सर्वथा भवतो भार्या, मया ज्ञाताऽस्ति तत् शृणु ॥ ८९ ॥
द्वीपेऽत्र धातकीखण्डे, प्राग्विदेहावनीमृत ।
नन्दिग्रामे दरिद्राणि-श्रीविहीनोऽभव दुर्गतः ॥ ९० ॥
नागश्रीस्तस्य भार्याऽभू-त्तस्याः षड् जनितास्तया ।
स्वेन हि दरिद्रा वपु-र्वेवस्या बहुप्रजाः ॥ ९१ ॥

तत्प्रियाऽऽसीत्पुनर्गुर्वी, नागिलोऽथ व्यचिन्तयत् ।
स्याद्यद्यस्याः सुतो जातो, यास्याम्यूर्ध्वमुखः क्वचित् ॥ ९२ ॥
जाता सुताऽथ तान्यः स, राङ्कसौज्य इवानशत् ।
नागश्रीर्दुःखिता दुःस्था, तस्या नामापि न व्यधात् ॥ ९३ ॥
लोकैर्निर्नामिकेत्युक्ता, दुर्भगा दुःखसेवधिः ।
परगेहेषु दुष्कर्म-करणाज्जीवति स्म सा ॥ ९४ ॥
अथान्यदाऽर्भडिम्भानां, हस्तेष्वालोक्य मोदकान् ।
ययाचे मातरं साऽपि, मातोचे पुत्रि ! मोदकान् ॥ ९५ ॥
गतोऽस्त्यानेतुं त्वत्कृतो-स्त्वज्जन्मन्येव ते पिता ।
शैलादम्बरतिलका-च्चाद्यद्दारूण्युपानय ॥ ९६ ॥
दह्यमानतया मातुः, कालकूटकिरा गिरा ।
रज्जुमादाय याति स्म, मुञ्चन्त्यश्रूणि तं गिरिम् ॥ ९७ ॥
युगन्धरमुनिस्तत्र, तदा केवलमासदत् ।
व्यन्तरैर्महिमा चक्रे, लोकास्तं नन्तुमाययुः ॥ ९८ ॥
निर्नामिकाऽपि तत्रागा-त्केवली धर्ममादिशत् ।
निर्नामिका गुरुन्नूचे, प्रभोऽहं कथमीदृशी ॥ ९९ ॥
गुरुः स्माह पुरा धर्म-स्त्वया नाकारि तत्फलम् ।
ततोऽधुनाऽपि तम्भद्रे ! कुरु त्वं येन सौख्यभाक् ॥ १०० ॥
सम्यक्त्वं गृहिधर्मं च, साऽथ गुर्वन्तिकेऽग्रहीत् ।
साधर्मिकोति लोकेना-नुगृहीता सुखं स्थिता ॥ १०१ ॥
तेपे तपांसि भूयांसि, स्यात्कर्मप्रलयो यतः ।
युगन्धरगुरोः पार्श्वे, साऽस्त्यात्तानशनाऽधुना ॥ १०२ ॥
ततो मन्त्रिगिरा तस्याः, स सुरः स्वमदर्शयत् ।
निदानं सा व्यधात्तत्र, दृष्ट्वा स्यामस्य पत्न्यहम् ॥ ३ ॥
मृत्वा सा तस्य भार्याऽभू-द्देवी स्वयं प्रभाभिधा ।
सर्वीभूतामिवायातां, तां रेमेऽथ स पूर्ववत् ॥ ४ ॥
कियत्यपि गते काले, ललिताङ्गस्ततश्च्युतः ।
जम्बूद्वीपे प्राग्विदेहे-ऽन्यन्ते सीतोत्तरे तटे ॥ ५ ॥
विजये पुष्कलावत्यां, लोहार्गलमहापुरे ।
सुवर्णजङ्घभूदमीभू-र्वज्रजङ्घः सुतोऽभवत् ॥ ६ ॥
स्वयंप्रभाऽप्यथ च्युत्वा, विजयेऽत्रैव सा भवत् ।
चक्रिणः पुण्डरीकिण्यां, वज्रसेनस्य पुत्रिका ॥ ७ ॥
यौवने चन्द्रशालास्था, श्रीमती सुस्थितस्य सा ।
उद्याने केवलोत्पत्तौ, त्रिलोक्यागच्छतः सुरान् ॥ ८ ॥
जातजातिस्मृतिर्दध्यौ, ललिताङ्गः क्व मे पतिः ।
तदज्ञानात्तदप्राप्तौ, मौनमेवास्तु मेऽधुना ॥ ९ ॥
कृतैरप्युपचारौघैः, सा मुमोच न मूकताम् ।
धात्र्या पृष्टा रहः प्राह, पटमालिख्य चार्पयत् ॥ १० ॥
चक्रिणो वज्रसेनस्य, वर्षग्रन्थौ नृपागमे ।
तं पटं पण्डिता धात्री, धृत्वा राजपथे स्थिता ॥ ११ ॥
तत्रागाद्वज्रजङ्घोऽपि, तं दृष्ट्वा जातिमस्मरत् ।
यथाऽवेदं चरित्रं मे-ऽलिखन्नूनं स्वयंप्रभा ॥ १२ ॥
अभिज्ञानानि सर्वाणि, पण्डिताया अपूरयत् ।
श्रीमत्यै साऽथ गत्वाऽख्य-त्तदैव मुमुदे च सा ॥ १३ ॥
पितुर्व्यज्ञपयत्सा च, श्रीमती पण्डितामुखात् ।
पिताऽपि तत्कलाचक्र-मक्रमात्तूर्यवादनः ॥ १४ ॥
ऊचे राजा वज्रजङ्घ ! तव भाग्यवशंवदी ।
भगिन्यपि मये ते स्या-दिति तां पर्यणाययत् ॥ १५ ॥
सह धियेव श्रीमत्या, वज्रजङ्घो मुदन्वितः ।
जगाम राजाऽनुज्ञातो, लोहार्गलपुरं निजम् ॥ १६ ॥

सर्वेऽभूवन्नतो राज्ये, बद्धजं स्थवेशयन् ।
स्वयं संयमसाम्राज्य-प्रपेदे निर्वृतिस्पृहः ॥ १७ ॥
वज्रजङ्घोऽथ राज्यं, श्रीमत्या सह निर्ममे ।
हताश्च मृते राज्ये, कृत्वा स्वः प्राप्तिप्यते ॥ १८ ॥
राज्योत्सुकः सुतस्ताव-द्विषुल्यांगान्मारिते ।
विषधूमं स्थयाद्गार्थी, सुमयोस्तेन तौ मृतौ ॥ १९ ॥
"उत्तरकुरुसोदम्मे, महाविदेहे मरस्तमा रावा ।
ईसाणे दविधीणो, महाविदेहे गतदर्थेय " ॥ १ ॥ (सुप्रसर्वा)
कल्पदोलाग्युरुषु, तौ हौ युगलधर्मिणौ ।
सुरूपक सौधर्मस्तत्ता जातौ, सौधर्मे सुहृदौ सुरौ ॥ २० ॥
वज्रजङ्घस्य जीवोऽथ, च्युत्वा सौधर्मतश्च्युतः ।
जम्बूद्वीपे विदेहेषु, पुरं क्षितिप्रतिष्ठिते ॥ २१ ॥
संदधत्सुविधेः सूनु-र्जीवानन्दाभिधोऽभवत् ।
यदिते सोऽभवत्पुत्र-श्चत्वारस्तत्समे महौजसः ॥ २२ ॥
प्रसन्नचन्द्रभूपाल-पुत्रो भाषा महीयसः ।
सुबुद्धिनामा तनयः, सुनासीरस्य मन्त्रिणः ॥ २३ ॥
धनदत्तो हिरण्ड-र्गुणाकर इति स्मृतः ।
पूर्णभद्राभिधः सार्थ-पतिसागरनन्दनः ॥ २४ ॥
आयन्ते स्म नृपामात्य-श्रेष्ठिसार्थपतनूजाः ।
समं धर्माधिरं सख्यं, सम्यग् अहर्ष् क्रमाः ॥ २५ ॥
श्रीमत्या अपि जीवोऽथ, च्युत्वा श्रेष्ठ पत्तने ।
सुबुद्धिरभवत्पुत्र, श्रेष्ठिनः केशवाभिधः ॥ २६ ॥
सहैव सह्यमानाथ, केशवात् सुहृदोऽभवन् ।
अधुना सद्यमानाथ, केशवाद् सुहृदोऽभवत् ॥ २७ ॥
विवेद वैद्यकं जीवा-नन्दोऽपि स्वपितुर्मुखात् ।
सर्वेऽत्र रममाणास्ते, परस्परविषयोगिनः ।
कदाचित्कस्यचिद्देहे, गोष्ठ्यां तिष्ठन्ति नित्यशः ॥ २८ ॥
अन्यदा वैद्यपुत्रस्य, जीवानन्दस्य वेश्मनि ।
सर्वेषां निष्ठतां तेषां, साधुर्भिक्षार्थमभ्यगात् ॥ २९ ॥
जगाद राजसूनुस्तं, परिहासेन किञ्चन ।
अस्ति व्याधिपिपासानां, केवलमस्ति ते कृपा ॥ ३० ॥
वैद्येय दुर्जनापैक्ष्यं, यत्साधुं न चिकित्ससि ।
जीवानन्दो वदन्मित्र ! सामर्थ्यं भैषज्यस्य मे ॥ ३१ ॥
औषधेषु लक्षपाकं, तैलमस्त्येकमेव मे ।
गोशीर्षचन्दनं रत्न-कम्बलं चेति नो गृहे ॥ ३२ ॥
चान्दनं कम्बलं मूल्यं, पश्चात्यादाय ते गृहात् ।
प्रययुर्विपणिश्रेण्यां, स्वस्थानं मुनिरप्यगात् ॥ ३३ ॥
वणिजं वृद्धमेकं ते, समाहुर्मूल्यादित्वा अनु ।
गोशीर्षचन्दनं रत्न-कम्बलं च प्रयच्छ नः ॥ ३४ ॥
सोऽवदत्क्षि कार्यमाभ्यां य-स्तेऽभ्यधुः साधुवैद्यकम् ।
दर्शयां वृद्धो युवानोऽमी, धर्मकर्मविधित्सवः ॥ ३५ ॥
मूल्यः करोमि किन्त्वाह-मतस्तानाह स प्रधीः ।
गोशीर्षकम्बलौ वृद्ध-न्यवस्तु श्रेयोऽत्र मे फलम् ॥ ३६ ॥
सौ समर्प्य स धर्मेण, धर्मात्मा श्रेष्ठिपुङ्गवः ।
मनं संगृह्य कर्माणि, निगृह्य च दिवं ययौ ॥ ३७ ॥ आ० क०॥
अमुमेवार्थमग्रसंहरन् गाथाद्वयमाह ।
विज्जसुअस्स य गेहे, किमिकुट्ठोवद्दुअं जइं दट्ठुं ।
बिंति अ ते विज्जसुअं, करेहिं एअस्स तेगिच्छं ।
तिल्लं तेगिच्छसुओ, कंबलगं चंदणं च वाणिअओ ।
दाउं अभिणिक्खंतो, तेणेव भवेण अंतगडो ॥

नम निषा । वैद्यसुतस्य च गेहे कृमिकुष्ठोपद्रुतं यतिं दृष्ट्वा यद-
नि मते वैद्यसुतं कुरु अस्य चिकित्सां तैल चिकित्सकसुतः कम्ब-
लकं चन्दनं वणिग्दत्त्वा अभिनिष्क्रान्तस्तेनैव-भवेन अन्तकृत ।
भावार्थः स्पष्ट एव क्वचित् क्रियाध्याहारः स्वबुद्ध्या कार्य इति
गाथाद्वयार्थः । आव०१ अ० "वसमेणं अरहा कोसलिए कोहल्ल
पुण्णी होत्था " उसमेण अरहा कोसलिए पुस्समंथ चक्कपदो
होत्था " स०।

कथानकशेषमुच्यते ।
यत्नधीरा महात्मा, कृत्वाऽगुर्मुनिसंनिधौ ।
अनुज्ञाप्य मुनीन्द्रं तं, चिकित्सामारभन्त ते ॥ ३८ ॥
मुनेः सर्वाङ्गमभ्यङ्गं, तेन तैलेन ते व्यधुः ।
तद्वीर्येण तदाक्रान्तः, साधुर्निश्चेतनोऽभवत् ॥ ३९ ॥
आकुलास्तेन तैलेन, कृमयो निर्ययुर्बहिः ।
आकुलास्तेन तैलेन, कृमयो निर्ययुर्बहिः ।
तद्वृन्दमेतदात्मगृह्य समाहृणात ॥ ४० ॥
जीवानन्दस्ततो रत्न-कम्बलेन समावृणोत् ॥ ४० ॥
सर्वेऽपि कृमयो लग्ना, शीतत्वाद्रत्नकम्बले ।
सर्वेऽपि कृमयो लग्ना, शीतत्वाद्रत्नकम्बले ।
पश्चाद्धनोऽन्विष्य कृमींस्तान् गोकलेवरे ॥ ४१ ॥
वैद्यस्ततोऽक्षिपत्सर्वान्, कृमींस्तान् गोकलेवरे ।
साधुमाश्वास्य गोशीर्ष-चन्दनेनाथ सोऽलिपत् ॥ ४२ ॥
मांसाश्रयेऽत्र कृमय-स्त्वग्गता निर्गता मुनेः ।
आयाम्यङ्गेन कृमय-स्त्वग्गता निर्गता मुनेः ।
द्वितीयेऽस्थ्यङ्गे मांसस्था-स्तृतीये चास्थिमध्यस्थिताः ।
संरोहिण्यौषधेः साधुं, स्वर्णकान्तिमधात्करोत् ॥ ४३ ॥
कृमयो निर्ययुः सर्वे, मन्थाकृत्या व्याऽदयः ॥ ४४ ॥
विजहार ततः साधु-र्मैत्रीकृतवपुः स तैः ।
रत्नकम्बलगोशीर्ष-चन्दनस्य च विक्रयात् ।
चैत्यन्ते कारयामासु-र्मैत्र्यागुमिचोरनम् ॥ ४५ ॥
कृत्वा दुष्प्रस्तवन्तेऽथ, प्रायस्तत्पश्चिकान्ततः ।
कृत्वा दुष्प्रस्तवन्तेऽथ, प्रायस्तत्पश्चिकान्ततः ॥ ४६ ॥
सुसाधुसन्निधौ दीक्षां, पञ्चत्वाराय धीधनाः ॥ ४६ ॥
चिरं चारित्रमाचर्य, निरतीचारसुन्दरम् ।
मृत्वा षडपि ते ऽभूव-न्नच्युते त्रिदशोत्तमाः ॥ ४७ ॥
जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे, विदेहार्द्धे च पूर्वत ।
विजये पुष्कलावत्यां, नगरी पुण्डरीकिणी ॥ ४८ ॥
वज्रसेनो नृपस्तत्र, धारिणी तस्य वल्लभा ।
तेऽच्युताच्च्युताः पञ्च, तत्पुत्राः क्रमतोऽभवन् ॥ ४९ ॥
चतुर्दशमहास्वप्न-सूचितः प्रथमोऽङ्गजः ।
वज्रनाभाख्यया ख्यातो, वैद्यात्मा विधिकर्मधीः ॥ ५० ॥
वज्रनाभाख्यया ख्यातो, वैद्यजीवस्तथा परः ॥ ५० ॥
बाहुर्नृपसुतस्यात्म', सुबाहुर्मन्त्रिमन्नतः ।
बाहुर्नृपसुतस्यात्म', सुबाहुर्मन्त्रिसुतयोः ॥ ५१ ॥
आत्मापीठो महापीठः श्रेष्ठिसार्थेशपुत्रयोः ।
केशवस्य च जीवोऽह-न्यन्यया राजपुत्रकः ।
सुयशा ईशावस्य च जीवोऽह-न्यसुयशा राजपुत्रकः ।
ईशावस्य च जीवोऽह-न्यसयशा सोऽभवत ॥ ५२ ॥
आश्रितो वज्रनाभस्य, बाल्यादपि सोऽभवत् ॥ ५२ ॥
आश्रितो वज्रनाभस्य, दासवत्कि वर्द्धिते ।
ते वर्द्धन्ते स्म षडपि, बहुगुणा इव देहिनः ।
कलाचार्यात्कला सर्वाः, स्पर्द्धयाऽजगृहन् धिया ॥ ५३ ॥
लोकान्तिकैर्बोध्यमानो, स्वामिस्तीर्थं प्रवर्तय ।
वज्रसेनस्ततो राज्ये, वज्रनाभं न्यवेशयत् ॥ ५४ ॥
स्वयं सांवत्सरं दानं, दत्त्वा व्रतमुपाददे ।
मुर्ये इव सदा प्रभुं, सांदृनिस्तमिथामिव ॥ ५५ ॥
राज्ञा प्रान्तनिकाभ्यर्थ्य, सोऽभवत्पाशमिधाक्षेप ॥ ५६ ॥
राजपुत्र सुयशसं, सारथ्ये च न्ययोजयत् ॥ ५६ ॥
वज्रसेनोऽजन्यामु-त्पत्तिकेवलज्ञानमेकदा ।
अन्यदायुधशालायां-सुगन्धं चक्रमायुधम् ॥
प्रापन्नत ततोऽभ्यर्च्य, सर्वं धातुमनुज्ञया ।
शत्रुज्ञसर्वनामक लसज्जं, पूर्ण इं का० १-११

[illegible] न चक्रवर्तित्वा-निवेकोऽस्याखिलैर्नृपैः ।
[illegible] राज्य-मेकच्छत्रमपालयत् ॥ ५९ ॥
[illegible] समयागतां-[illegible]
[illegible], श्रुत्वा [illegible]ऽबुधत् ॥ ६० ॥
पुत्रं निवेश्य राज्ये स्वे, [illegible] ससारथिः ।
[illegible] मार्गे, [illegible] प्रभोः ॥ ६१ ॥
[illegible] ययौ ।
[illegible] द्वादशाङ्गी, [illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] पञ्चमहार्षीठौ, [illegible] स्वाध्यायकारिणौ ।
[illegible] शंसति ॥ ६४ ॥
[illegible] महामन्यौ, वैयावृत्त्यं सुदुष्करम् ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६६ ॥
[illegible], विनान्ध्य [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥ ६७ ॥ [illegible] ॥

[illegible] गाथाचतुष्टयमाह ।

[illegible] देवलोगगमणं च ।
[illegible], [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible] चिकित्सांकृत्वा श्रामण्यं देवलोके [illegible] इति [illegible] इति [illegible] । आ० क० । [illegible] ॥ ८० । [[illegible]]

[illegible] ।
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥

पूर्वलक्षेषु चतुरा-शीतौ शेषेषु सत्स्विह ।
स नवाशीतिपक्षेषू-त्तराषाढायुते विधौ ॥ ६ ॥
आषाढे मासि कृष्णेऽपि-चतुर्थेऽह्नि सुनिर्मले ।
जीवो युगादिदेवस्य, च्युत्वा सर्वार्थसिद्धितः ॥ ७ ॥
देव्याः श्रीमरुदेवायाः, सरोवर इवोदरे ।
ज्ञानत्रयपवित्रात्माऽवततार मरालवत् ॥ ८ ॥
त्रैलोक्येऽपि तदावासी-दहिनां भवसंज्ञिनाम् ।
उद्योतः कोऽप्यनिर्वाच्यः, सुखं च क्षणमद्भुतम् ॥ ९ ॥
स्वप्नेभ्यस्तूत्तमाः स्वप्ना, वर्णराशौ स्वरा इव ।
निद्राणया तदा देव्या, दृश्यन्ते स्म चतुर्दश ॥ १० ॥
वृषभः १ कुञ्जरः २ सिंहः ३ पद्मवासाऽभिषेचनम् ४ ।
पुष्पदाम ५ शशी ६ सूर्यः ७ पूर्णकुम्भः ८ सितध्वजः ९ ॥ ११ ॥
पद्माकरः १० पयोराशि ११ र्विमानं कल्पवासिनाम् १२ ।
रत्नोच्चयं १३ शिखी चेति १४ प्रविशन्तो मुखाम्बुजे ॥ १२ ॥
तान्वीक्ष्याति स्म सा नाभे-र्निवेदे प्रमोदभाक् ।
अत्युत्तमसुतप्राप्तिं, तस्याः सोऽपि न्यवेदयत् ॥ १३ ॥
तत्रैव युगपत्सर्वेऽप्यागत्य चलितासनाः ।
स्वप्नार्थकथयद्देव्याः, शक्राः स्वप्नार्थमन्वगुः ॥ १४ ॥
देवि त्वत्तनुजस्यैते, महास्वप्नाश्चतुर्दश ।
चतुर्दशरज्जुमिते, लोके स्वामित्वमूचिरे ॥ १५ ॥
चतुर्दशानां पूर्वाणा-मयमेव जगत्प्रभुः ।
उपदेक्ष्यति हेमात-मातृकां बीजसन्निभाम् ॥ १६ ॥
चतुर्दश पूर्वधराः, शिष्याश्चैतस्य भाविनः ।
तथा चतुर्दशचतु-र्दशकानेष दास्यति ॥ १७ ॥
एवं स्वप्नार्थमावेद्य, सर्वेऽपि त्रिदशाधिपाः ।
स्थानं निजनिजं जग्मु-र्विपद्य इव सेवकाः ॥ १८ ॥
तमिन्द्राख्यातमाकर्ण्य, स्वप्नार्थं देव्यमोदत ।
नाभिरप्यभजत्प्रीतिं, कस्येष्टाप्त्या मुदे न वा ॥ १९ ॥ आ० क० ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

उववाओ सव्वट्ठे, सव्वेसिं पढमओ चुओ उसभो ।
रिक्खेणासाढाहिं, असाढबहुले चउत्थीए ॥

गमनिका । उपपातः सर्वार्थे सर्वेषां [illegible] प्रथमश्च्युतो ऋषभ ऋषभेण भगवता [illegible] आषाढबहुले चतुर्थ्यामिति गाथार्थः । इदानीं [illegible] धिकारेनां द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः ।

जम्मणे नामवुड्ढी य, जाइस्सरणे इ अ ।
वीवाहे अ अवच्चे अ-भिसेए रज्जसंगहे ॥

गमनिका (जम्मण इति) जन्मविषयो विधिर्वक्तव्यः वक्ष्यति च " चित्तबहुलट्ठमीए " इत्यादि (नाम इति) नामविषयो [illegible] " [illegible] " इत्यादि ([illegible]) [illegible] । वक्ष्यति च " देसूणगं च इत्यादि " ([illegible]) [illegible] वक्ष्यति च " [illegible] इत्यादि " ([illegible]) [illegible] वक्ष्यति च " [illegible] " ([illegible]) [illegible] वक्ष्यति च " [illegible] " ([illegible]) [illegible] । वक्ष्यति च " [illegible] " [illegible] । वक्ष्यति च " [illegible] इत्यादि " ([illegible]) [illegible] " [illegible] इत्यादि " ([illegible]) [illegible] वक्ष्यति च " [illegible] " [illegible] । [illegible]

...यमहाराजस्य ...क्रमम् ...महोत्सवं चाह ।
विसरमहपीढ़, जाओ हयसो अमाहनवयने ।
जम्मपूमरी अ मसो, नेरसो जाव पोमसुं ॥
गमनिका । ... ... जाव ... ...
...मक मया नेरसो यावद् ...मिति ... ।
... कथानो ... ... ।
मातायाः ... ...नीतिपौ ।
...नाम्नु, ...माप्तानिलम् ॥१॥
विधाय सुचे मुदं, दर्शायुगल... ...व ।
अवेतना आवे दिश–...नी मुदिता इव ।
सेनु हि पुनर्वान्ति, सांकानां चेननायताम् ॥२॥
...पि सुखरस्पर्शी, मन्दं मन्दं ववुस्तदा ।
...दभ्यामा इव प्रभुम ॥३॥
... ...ध्वान दिवि दुन्दुभिः ।
...मासमाससूत्र ॥४॥
... ...पुष्पासमासिप्त देवी ।
"गवद्... ...हो लोमयासि... ॥५॥
...दातुं, अत्र सह ...लोगाओ" ॥
...रेषां ...कृपितासनाः ।
...मावयवीवा-...वेश्मनि ॥६॥
...मालिनी ।
...मोगवती, सुभोगा भोगमालिनी ।
सुवत्सा वत्समित्रा च, पुष्पमाला त्वनिन्दिता ॥ ७ ॥
... प्रभुं ...–...नि सूतिगृहं ...पुः ।
... प्रभुं सदा...–... ...मितो गृहात् ॥ ७ ॥
संवर्तनाख्य...–मापोजनमितो ... ।
मेघंकरा मेघवती, सुमेघा मेघमालिनी ।
तोयधारा विचित्रा च, वारिषेणा बलाहिका ॥ ८ ॥
...लोकादेवैना, नत्वा... समानृकम् ।
तत्र गन्धाम्बु...–वर्ष ...नीरे ॥९॥
नन्दोत्तरानन्दे, आनन्दा नन्दिवर्द्धने ।
...वर्णा च, जयन्ती चापराजिता ॥१०॥
...वैजयन्ती च, जयन्ती ...मा ।
...पौरस्त्य–रुचकाद्रेर्याः ...दर्पणपाणयः ॥११॥
...त्वाऽभ्यु, प्राच्यां ...घयः ।
...सुमदत्ता, सुप्रबुद्धा यशोधरा ।
...लक्ष्मीवती शेषवती, चित्रगुप्ता वसुंधरा ॥१२॥
...दक्षिणा...–...देवं समानृकम् ।
...दाक्षिणात्य रुचकाद्रिस्था–...पाणयः ॥१३॥
...प्रणम्य दक्षिणेना–...पृथिवी पद्मवत्यपि ।
...इलादेवी सुरादेवी, पृथिवी पद्मवत्यपि ।
...एकनासा नवमिका, भद्रा सीतेति नामतः ॥१४॥
...प्रत्यग्रुचकशैलाद्–...व्यजनपाणयः ।
...मनिं मरुदेवीञ्च, नत्वाऽस्थु पश्चिमेन तु ॥१५॥
...अलम्बुषा मितकेशी, पुण्डरीका च वारुणी ।
...हासा सर्वप्रभा श्रीर्ही–रुत्तरुचकाद्रितः ॥ १६ ॥
...तत्रागत्य जिनं ... , जननीं ...मरा ।
...प्रणिपत्योत्तरस्यां–... ...दमे...ः ॥ १७ ॥
...चित्रकनका, चित्रा सौत्रामणी तथा ।
...दीपहस्ता विदिक्स्था–...विदिग्भुवः ॥ १८ ॥
...विदिक्सिस्थितचत–स्थ्रो दिक्कुमारिकाः ।
...रूपा रूपासिका चापि, सुरूपा रूपकावती ॥१९॥
...प्रकल्प्य ...नालं, चतुरङ्गुलवर्जितम् ।
...खनित्वा विवरं तत्र, नालक्षिप्य तं तमः ॥२०॥
...वर्ण..., ...पुर्यैरसोत्तयाः ...

पीठं तत्रोपरितले, ...भूमौ ...॥२१॥
पूर्वस्याञ्च दक्षिणस्या–मुत्तरस्यां दिक्कारिके ।
तानिश्च श्रीणि कदली–गृहाणि स्वर्विमानवत् ॥ २२ ॥
प्रत्येकमेषां मध्ये च, सिंहासनविभूषितम् ।
विचक्रिरे चतुःशालं, ...दीनदम ॥ २३ ॥
ता दक्षिणचतुःशाले, जिनं ... करान्तरे ।
...पुरस्करम् ... ॥ २४ ॥
...निन्युस्तन्मातरञ्चाथ–...सुगन्धिना ।
सिंहासने निवेश्योभा–वभ्यान्वति सुगन्धिना ।
ता ...पाकतैलेन, ...दिका इव ॥ २५ ॥
...प्रद्वर्तयाम ...
आमन्दानन्दनिस्यन्द–प्रमोदितहृदो मुदाम् ।
...त्मविनोदर्त्तनेन ताः ॥ २६ ॥
...नीत्वा ताः प्राक् चतुःशाले, न्यस्य सिंहासने च तौ ।
...स्नपयामासुरम्भोभिः, ...मृदकैः ॥ २७ ॥
...ग्न्धकाषायवासोभि–रङ्गान्यमृक्षयन् ।
...गन्धकषायवासोभि–...युताः ॥ २८ ॥
...गोशीर्षचन्दनरसै–...विद्यामासुरपद्धुतैः ।
...नामामोचयामासु–र्दिव्ये च वाससी ।
...विद्युद्योतसदृशानि च ॥ २९ ॥
विद्युद्योतसदृक्षवि, ताभिश्चाभरणानि च ॥ ३० ॥
...उत्तरचतुःशाले, नीत्वा सिंहासनोपरि ।
...नयतिरे भगवन्तं, भगवन्मातरञ्च ताः ॥ ३० ॥
...गोशीर्षचन्दनैधांसि, ...शुद्धमथाहरिः ।
गोशीर्षचन्दनैधांसि, ...र्हिमवद्गिरेः ॥ ३१ ॥
ताः समानयामासु–रभैरणिनिर्मथितैः ।
...वन्हियाग्निकर्म्या, पश्चिमहाय तावतः ॥ ३२ ॥
होमं वितेनुगोशीर्ष–चन्दनैरेधितार्चिभिः ॥ ३३ ॥
रक्षापोट्टलिकां बद्धा, ...जिनान्तिके ।
...पर्वतायुर्भवेत्युक्त्या, ...रत्नपाषाणगोलकौ ।
...सूतिकाभवने ...रन्, मङ्गल्ये विते च ताः ।
...दायागतो विधायाऽस्थु-गायन्त्यो मङ्गलानि च ॥३४॥ ...

संग्रहमाह ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभेणं अरहा कोसलिए चउ... ॥ २०४ ॥ ...
उत्तरासाढे अभीइपंचमे होत्था ॥ २०४ ॥ ... ...
...हाहि चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते जाव ... ...
॥ २०५ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं ... ...
कोसलिए जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे ...
...तस्स णं ... ...
...सिद्धाओ महाविमाणाओ तित्तीसं सागरोवमट्ठि...
...पाओ ... ...
... ...
...रियाए । ... ...
जाव ...
निग्गालोणं ...
...
...
...

[illegible] महद्दुमाणराईदियाणं जाव आणाईसरं [illegible] आरोग्गारोग्गं दारयं पयाया ।२०८।
[illegible] । परमोपकारित्वा- [illegible] प्रसौति । 'तेनमित्यादितः [illegible] पर्यन्तं तत्र ([illegible]) [illegible] ॥ २०४ ॥ संप्रदेत्यादितः "परि- [illegible]" पर्यन्तं सुगमम् ॥२०५॥ तेणमित्यादितो [illegible] पर्यन्तं सुगमम् ॥ २०६ ॥ [illegible]मित्यादितः सयमेव [illegible] पर्यन्तं तत्र [illegible] प्रथमं सुखेन (अहंतेति) [illegible] प्रथमं गर्भं [illegible] ॥२०७॥ तेणमित्यादितो दारगं [illegible] पर्यन्तं [illegible] ॥ २०८ ॥ कल्प० । अस्य संग्रहमाह ।

मेरुदिस[illegible]-मा य भिंगारदालियंटा य ।
[illegible], कीरेंति एवं कुमारीओ ॥१९६॥

[illegible] कुर्वन्ति [illegible] कुर्वन्ति [illegible] ॥ १९६ ॥ आव० १ अ० ।

[illegible] ॥ ३५ ॥
[illegible] ॥ ३६ ॥
[illegible] ॥ ३७ ॥
[illegible] ॥ ३८ ॥
[illegible] ॥ ३९ ॥
[illegible] ॥ ४० ॥
[illegible] ॥ ४१ ॥
[illegible] ॥ ४२ ॥
[illegible] ॥ ४३ ॥
[illegible] ॥ ४४ ॥
[illegible] ॥ ४५ ॥
[illegible] ॥ ४६ ॥
[illegible] ॥ ४७ ॥
[illegible] ॥ ४८ ॥
[illegible] ॥ ४९ ॥
[illegible] ॥ ५० ॥
[illegible]

येन स्वामी तीर्थंकरो, निर्निमेषविलोचनः ।
पश्यन् सुखं सुखेनैव, रममाणोऽस्ति निर्वृतः ॥ ५१ ॥
ततो वैश्रवणः शक्र-शासनात्तत्क्षणादपि ।
द्वात्रिंशद्धिरण्यकोटीः, सुवर्णस्य च तावतीः ॥ ५२ ॥
द्वात्रिंशत्तु नन्दासना-न्यथ भद्रासनान्यपि ।
रूपयौवनलावण्य-सौभाग्यप्रमुखान् गुणान् ॥ ५३ ॥
[illegible], अन्यदेशमनिशास्तु ।
[illegible] महानादेन देवराट् ॥ ५४ ॥
घोषयामास शृण्वन्तु, भवन्तः सर्व एव हि ।
भवनवासिनो देवा, ज्योतिष्का व्यन्तरास्तथा ॥ ५५ ॥
देवा वैमानिका देव्यः, कृत्वा सावहितं मनः ।
यो देवानुप्रियः कश्चि-त्स्वामिनस्त्रिजगत्पतेः ॥ ५६ ॥
त्रिजगत्पतिमातुश्च, करिष्यत्यशुभं मनः ।
तस्यार्यमञ्जरीव, शिरःस्फुटिष्यति ॥ ५७ ॥
चातुर्निकायिका देवा, एवं जन्मोत्सवं प्रभोः ।
नन्दीश्वरेऽष्टाहिकां च, कृत्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ ५८ ॥ कल्प० ।

(४) नामद्वारमाह ।

देमूणगं च वरिसं, सक्कागमणं च वंसठवणा य ।
आहारमंगुलीए, ठवंति देवा मणुण्णं तु ॥ १ ॥
सक्को वंसट्ठवणा, इक्खु अगू तेण हुंति इक्खागा ।
जं च जहा जम्मि वए, जुग्गं कासीयने सव्वं ॥ २ ॥

देशोने च वर्षे भगवतो जातस्य तावत् पुनः शक्रागमनं च [illegible] तेन वंशस्थापना च कृता भगवत इति [illegible]यः । [illegible] आहारं इति । किं च सर्वे तीर्थंकरा एव बालभावे वर्तमानाः [illegible] कुर्वन्ति [illegible] स्वामिनामङ्गुलि [illegible] आहारमङ्गुल्यां [illegible] देवा मनो- [illegible] इति । [illegible] ॥११०॥ [illegible] इन्द्रेण वंशस्थापना च कृता [illegible] प्रवृत्तिनिमित्तपूर्विकेति । [illegible] पूर्विका न [illegible] (आव० १ अ०) [illegible] आगत । [illegible]

[illegible]

[illegible]

नाभिस्स णं कुलगरस्स मरुदेवाए भारियाए कुच्छिंसि एत्थ णं उसहे णामं अरहा कोसलिए पढमराया पढमजिणे पढमके वली पढमतित्थंकरे पढमधम्मवरचक्कवट्टी समुप्पज्जित्था ॥ नाभा कोसलायामयोध्यायां भवः कौशलिकः प्राग्विनि भूतण्ड वत्तार इति न्यायादेतद्विशेषणम् अयोध्यास्थापनाया ऋषभदेव राज्यस्थापनासमये कृतत्वात् तदाचितस्तु भरतक्षेत्रनामान्यर्थे- कथनप्रसरे । "धम्मवरमनिनिम्माया" एतत्सूत्रव्याख्यायां दर्श्यते । सर्वेऽस्य पादयनापायस्य हतः केचिदनभिषिक्तराजधर्म- कः कर्यप स्युरित्यतो देशः । प्रमेणादिमप्रवृद्धिवाद प्रथमो राजा ररावसर्पिण्यां नाभिकुलकरादियुमिमनुजः हाकेण च प्रथम- मभिषिक्तत्वात् । प्रथमजिनः प्रथमो रागादीनां जेता । यद्वा प्रथमो मनःपर्ययज्ञानात् राज्यत्यागादनन्तरं द्रव्यतो भावतश्च साधु- पद्धतित्वेन अभ्रावमर्पिण्यामस्यैव भगवतः प्रथमतत्तज्ज्ञानात सुप्रसिद्धम् । जिनत्वे चापिमन.पर्ययकेवलदाभिनां स्यानाङ्गे केवलिजिनत्वे मवधिजिनत्वेऽनुपपद्यमानेऽस्मयकसूत्रमिति व्याख्यानासङ्गतिः । श्रोतृणां चेतरधर्मेण सह धौनरुक्त्यमिति व्याख्यानासङ्गतिः । केवलिग्वे च तां धर्मगा- मसिद्धं तेन प्रथमकेवली भावः सर्वेऽपि । केवलित्वे च तां धर्मदेशा- नयो भवतीत्यादि प्रथमतीर्थंकरः भावश्चतुर्वर्णसङ्घस्थापकः । इतितीर्थंकृत्वाम च कीदृशः स्यादिति प्रथमो धर्मवरो धर्मप्र- वर्तनचक्रवर्ती यथा चक्रवर्ती सर्वत्राप्रतिहतवीर्येण चक्रेण वर्तते तथा सोऽपीति भावः । समुत्पन्नेन समुत्पन्नवानित्यर्थः । जं० २ वक्ष० (जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्युक्तः तित्थयर शब्दे वक्ष्यते)

तं चेव सव्वं जाव देवा देवीओ य वसुहारवासिंसु सेसं तहेव चारगसोहणमाणुम्माणवद्धणउस्सुक्कमाइयं ठिइव- डियवज्जं सव्वं भाणियव्वं ॥२०७॥

"तं चेव सव्वमित्यादितो ठिइवडियवज्जं सव्वं भाणियव्वं- नि" यावत् । तत्र देवलोकच्युतोऽद्भुतरूपोऽनेकदेवदेवीपरि- वृतः सकलगुणेभ्यो युगलमनुष्येभ्यः परमोत्कृष्टः क्रमेण प्रवर्द्धमानः सदाहाराभिलाषे सुरसंचारितामृतरससरसाम- ङ्गुलिं मुखे प्रक्षिपति । एवमन्येऽपि तीर्थंकरा बाल्येऽवगन्तव्याः बाल्यातिक्रमे पुनरग्निपक्वाहारभोजिनः ऋषभस्तु प्रव्रज्यां या- वदुत्तरकुरुकल्पद्रुमफलान्यास्वादितवान् । अथ संजा- तमिति विचिन्त्य कथं रिक्तपाणिः स्वामिसमीपं यामीति मह- तीमिक्षुयष्टिमादाय नाभिकुलकराङ्कस्थस्य प्रभोरग्रे तस्थौ दृष्ट्वा चेक्षुयष्टिं हृष्टवदनेन स्वामिना करे प्रसारिते इक्षुं भक्षय- सीति भणित्वा तां दत्त्वा इक्ष्वभिलाषात्स्वामिनो वंश इक्ष्वा- कुनामाऽभवत् । गोत्रमपि अस्य पूर्वजानामिक्ष्वभिलाषा- काश्यपनामेति शक्रो वंशस्थापनां कृतवान् । अथ किंचिद्युगलं सुतालवृक्षाधो मुक्तं तस्मादेवतालफलेन पुरुषो व्यापादितः । प्रथमोऽयमकालमृत्युः । अथ सा कन्या माता- पितृभ्यां तालवृक्षाधो मुक्तं । अथ सा कन्या माता- पित्रोः स्वर्गतयोः एकाकिन्येव वने विचचार । दृष्ट्वा च तां यु- गलिकनरा नाभिकुलकराय न्यवेदयन् । नाभिरपि शि- स्त्री युगलिकनरा नाभिकुलकराय न्यवेदयन् । नाभिरपि सकललोकस्य- ऐवं सुनन्दानाम्नी ऋषभपत्नी भविष्यतीति सकललोकस्य- नपुरस्सरं तां जग्राह । ततः सुनन्दासुमङ्गलाभ्यां सह प्रवर्द्ध- मानो भगवान् यौवनमनुप्राप्तः इन्द्रोऽपि प्रथमजिनविवाहमस्य- स्माकं जीतमिति अनेकदेवदेवीकोटिपरिवारपरिवृतः समा- गत्य स्वामिनो वरकृत्यं स्वयमेव कृतवान् वधूकार्यं च द्वयोरपि षष्टिपूर्वेषु गतेषु भरतब्राह्मीरूपं युगलं सुमङ्गला । बाहुबलिसु- न्दरीरूपं युगलं च सुनन्दा प्रसुषुवे । ततस्तु चैकोनपञ्चाशत्पुत्र- युगलानि क्रमात् सुमङ्गला प्रसूतवती । २०१ ।

उसभेणं अरहा कोसलिए तस्स णं पंच नामधेज्जा एवमाहि- ज्जंति तं जहा उसभे इ वा १ पढमराया इ वा २ पढमजिणे इ वा ३ पढमकेवली इ वा ४ पढमतित्थंकरे इ वा ५ ॥२१०॥

"उसभेणं अरहा कोसलिए इत्यादितः पढमतित्थंकरेइवंति" पर्यन्तं तत्र इकारः सर्वत्र वाक्यालङ्कारे (पढमरायत्ति) प्रथ- मराजा चैवम् । २१० । कल्प० । ति० । आ०चू० ।

अथ यथा भगवान् वयः प्रतिपन्नवान् तथाऽऽह ।

तत्तो णं उसभे अरहा सो कोसलिए दक्खे दक्खपइण्णे पडिरूवे अल्लीणे भद्दए विणीए । कल्प० ।

(५) इदानीं वृद्धिद्वारमधिकृत्याह ।

अह वड्ढइ सो भयवं, दियलोगचुओ अणुवमसिरीओ ।
देवगणसंपरिवुडो, नंदाइसुमंगलासहिओ ॥१९॥
असिअसिरोअ सुनयणो, बिंबुट्ठो धवलदंतपंतीओ ।
वरपउमगब्भगोरो, फुल्लुप्पलगंधनीसासो ॥ २० ॥

न निगद- सिद्धैव द्वितीयगाथागमनिका । प्रथमगाथाऽतिगदसिद्धैव द्वितीयगाथागमनिका । न सिता असिताः कृष्णा इत्यर्थः । शिरसि जाताः शिरोजाः केशाः असि- ताः शिरोजा यस्य स तथाविधः । शोभने नयने यस्यासौ सुन- यनः । बिम्बं गोल्हाफलं बिम्बवदोष्ठौ यस्यासौ बिम्बोष्ठः । धवलदन्त- पङ्क्तिः यस्य स धवलदन्तपङ्क्तिकः । वरपद्मगर्भगौरः । फुल्लोत्पलगन्धवन्निश्वासो यस्येति गाथार्थः । २० । आव० । आ०

(६) इदानीं जातिस्मरद्वारावयवार्थं तु विवरीतुमाह ।

जाईसरो अ भयवं, अप्परिवडिएहिं तिहिं उ नाणेहिं ।
कंतीइ अ बुद्धीइ अ, अब्भहिओ तेहिं मणुएहिं ॥२१॥

जातिस्मरश्च भगवान् ! अप्रतिपतितैस्त्रिभिर्ज्ञानैः । गमनिका । जातिस्मरश्च भगवान् ! अप्रतिपतितैस्त्रिभिः कैः देवलोकच्युतोऽपि मतिश्रुतावधिभिः । अप्रतिपतितैर्हि देवलोकादवधिकेभ्यो मिथुन- मतिश्रुतावधिभिः । अवधिरमनं हि देवलौकिकवदधिकेभ्यो मिथुन- कमनुजेभ्य इति गाथार्थः ।

(७) इदानीं विवाहद्वारव्याचिख्यासयेदमाह ।

पढमो अकालमच्चू, तहिं तालफलेण दारओ पहओ ।
कण्णा य कुलगराणं, सिद्धे गहिया उसभपत्ती ॥२२॥

भगवतो देशोनवर्षकाले एव किंचिन्मिथुनकं संजातापत्य- मिथुनकं तालवृक्षाधो विमुच्य नि संयम क्रीडागृहं कदलीगृहं गतं तस्माच्च तालवृक्षात्पतनप्रतिनिमेक तालफलं तन्मिथुनकं दारको व्यापादितः । तदपि मिथुनकं तां दारिकां संवर्द्धित- वत् तु कषायं मृत्वा सुरलोकमुपगतं सा दारिकाऽपि चोदयंश्चास्य- रूपा एकाकिन्येव वने विचचार । दृष्ट्वा च तां विस्मयभूम- नरूपां मिथुनकमनुजाः विस्मयोत्फुल्लनयनाः नाभिकुलकराय न्य- वेदयन् । शिरीषं ते कन्या कुलकरेण दृष्टा ऋषभ सा च भविष्यतीति कल्पेति गाथार्थः । गाथार्थ कथन सा दी- प्रगुणीकुरु कल्याणि-भूषितं श्रीफलद्रुमम् ।
सीमन्तिनीनां सीमन्तं, परिपूर्णेन्दु विराम ॥ २५ ॥
त्वं वपस्य प्रासादान्, पुष्पदामानुपावय ।
त्रिविधवस्त्रमम्बे !, मुक्ताभिः दीयताम् ॥ २६ ॥
चतुष्पाद पूरय ध्वजं, कुरुष्वाङ्गेन सुन्दरि ! ।

घेयन्तः कुरु हेकार्मे, धेनुगोमयगोमुखम् ॥ २७ ॥
निवेशयाऽत्र तन्वाङ्गि ! सत्वरं वरमञ्चिके।
पवित्राः शतपत्राक्षि ! त्वं चेहानय पादुकाः ॥ २८ ॥
कार्यान्तरं च हित्वा त्वं, कस्तूरीं सखि ! वर्तय ।
येन पुत्र्योः कपोलेषु लिख्यते पत्रवल्लरी ॥ २९ ॥
कुन्तले ! कुन्तलोत्तंसा-नाविष्कुरु वधूकृते ।
मङ्गल्यधवलान् यूयं, हे सख्यो ! दत्त सत्तमान् ॥ ३० ॥
श्यामे किमसि निद्रालु-स्तन्द्रालुरसि किं स्तुते ! ॥
किमङ्गमङ्गे मृद्वाङ्गि, त्वं करोषि शयालुवत् ॥ ३१ ॥
प्रसारीं विस्तरीं मुञ्च, चतुरे किमनादरा ।
सानन्दा स्पन्दसे किं न, सखि ! मन्दायसे कथम् ॥ ३२ ॥
लग्नमत्यन्तमासन्नं, नवत्यः किं न जानते ॥
तदित्थानीमनाकस्या-स्त्वरयं स्वस्वकर्मसु ॥३३॥ (कुलकम्)
आशादिग्भ्यश्च इव, स्थित्वा काश्चिद्दिवः स्त्रियः ।
स्नपनारम्भमन्ते स्म, कर्म वैवाहिकं ततः ॥ ३४ ॥
तत्रोपवेशयामासुः, श्रीसुनन्दासुमङ्गले ।
काश्चित्स्वर्णासने ऽन्यङ्क्तुं, स्नेहवः कन्यके इव ॥ ३५ ॥
गीयमानेषु योषाभि-र्धवलेषु प्रस्खलनम् ।
सुगन्धितैलैः सर्वाङ्ग-मयान्यानन्तुरञ्जसा ॥ ३६ ॥
ते अथोद्वर्तयामासु-र्नर्तयन्त्यो वपुर्लताम् ।
पिष्टिकाभिः सुपिष्टाभिः, कोमलैः करपल्लवैः ॥ ३७ ॥
अभिषिक्तस्थैकान्ते, नूनं प्रवरमञ्चिके ।
अभिषेकुरनिर्गीत्यो, स्नपनीठे इवोज्ज्वले ॥ ३८ ॥
तयोश्चतुर्षु कोणेषु, न्यधुर्वर्णकपूर्णकान् ।
भ्रमितुं मन्मथस्येव प्रथमं पद्ममण्डकान् ॥ ३९ ॥
ततः कौसुम्भवासांसि, परिधाप्य च तत्क्षणात् ।
तयोर्निवेशयन्ति स्म, कन्यके ते सुरस्त्रियः ॥ ४० ॥
नवस्यन्देषु तिलकान्, प्रदेशिन्यः सभर्तृकाः ।
तयोश्चकुर्नपनिर्था-निव कन्दर्पचक्रिणः ॥ ४१ ॥
आस्वसंवास्पृशत सख्या-सव्यत्वेनैतयोर्मिथः ।
कौसुम्भैस्तन्तुभिस्तर्कुं-संपर्कैभिरथापराः ॥ ४२ ॥
ते एवं कर्मके वाले, सुरनार्यो निविविशुः ।
आस्थानां ते क्षणं तत्र, नानाकेलिकुतूहलैः ॥ ४३ ॥
तदैव नास्लपोर्वेगा-दुद्वर्णकमपि व्यधुः ।
विविक्ता प्राक्तनेनैव, पूर्वकन्दिरियं यतः ॥ ४४ ॥
स्नानविष्टरमध्यास्य, स्नपयामासुराशु ते ।
हिरण्मयघटाम्भोभिः, सुगन्धैरमृतैरिव ॥ ४५ ॥
अथ प्रमार्जयामासु-र्दृष्टिपि मृगीदृशोः ।
आदर्शमिव नम्रस्य, सुखस्पर्शेन वाससा ॥४६ ॥
तयोः स्नानजलैराद्र-केशपाशमवेष्टयन् ।
मयूरैर्मृदोर्ईरे-र्यनेजिनवस्त्राण्यधन् ॥ ४७ ॥
स्वाशतारतनो वारि, विमुचत्तत्समग्रतः ।
करादिव करीन्द्रस्य, शीकरमातमालवः ॥ ४८ ॥
धूमायन्तिस्म धूपेन, स्निग्धकेशयोः सुगन्धिना ।
ईषदार्द्रं केशपाशं, धौतानीवांशुकानि ताः ॥ ४९ ॥
तस्यादाद् पदमपाशाधाऽपि ह्याश्यमेन ताः ।
कमरदर्पेव विवेकेनि, रक्तं रक्तेन गुम्फनाम् ॥ ५० ॥
सर्वाङ्गमङ्गरागेन, तन्वङ्ग्योर्व्यक्षिपन्त ताः ।
शशिरश्मितरेव, चान्द्रमालमयाविव ॥ ५१ ॥
स्मरमेघते नानि-र्विधिना पत्रवल्लरी ।
प्रसर्पद्वानलेखेव, मायतः कामहस्तिनः ॥ ५२ ॥
अथाञ्जनेन तन्नेत्र-द्वयं ताभिरभूष्यत ।
शर्वीन्दिरकुलेनेव, नीलेन्दीवरकाननम् ॥ ५३ ॥
तयोर्ललाटपट्टान्त-श्चान्दनं चन्द्रकं व्यधुः ।
भासितुः स्मरराजस्य, विमलां यष्टिकामिव ॥ ५४ ॥
तयोर्ववन्धुर्धम्मिल्ल-मुल्लसन्माल्यगर्भितम् ।
निषङ्गमिव कामस्य, पूरितं कुसुमेषुभिः ॥ ५५ ॥
अथ ताभ्यां कुमारीभ्यां, व्यूनानीवेन्दुरश्मिभिः ।
वासांसि वासयामासुः, पारिणेत्राणि तास्ततः ॥ ५६ ॥
तयोश्चक्रुन्मुकुटं, चञ्चच्चन्द्रकराजितम् ।
कनकपङ्केरुहोत्तंस-व्योमगङ्गाविरूम्भनम् ॥ ५७ ॥
नेत्रैः कर्णान्तविश्रान्तै-र्वतंसे सत्यपि स्वयम् ।
अन्यमारोपयामासुः, पुनरुक्ता नया इव ॥ ५८ ॥
कर्णयोर्मणिताडङ्कौ, निःक्षिपन्ति स्म तास्तयोः ।
द्विरूपाविवार्केन्दू, विवाहं द्रष्टुमागतौ ॥ ५९ ॥
निवेश्यते स्म देवीभि-स्तयोर्मुक्तासरो हृदि ।
परिवेश्याश्रियास्येन्दु-मभितस्तारकागणः ॥ ६० ॥
केयूरे भुजयोर्न्यस्ते, इन्द्रनीलमये तयोः ।
पञ्चबाणस्य बाणानां, शाणे इव निशाणने ॥ ६१ ॥
निहितं काञ्चने रत्नं, राजनीति धिया किल ।
विन्यस्यते स्म तत्पाणौ, सुरीभिर्मणिकङ्कणे ॥ ६२ ॥
अङ्गुलीषु तयोः क्षिप्ता-श्चारुहीरकमुद्रिकाः ।
दोर्लतायाः फलानीव, परिपाकारुणान्यथ ॥ ६३ ॥
तद्वा श्रोणौ च सञ्जाता, तयोश्चन्द्राश्ममेखला ।
गुरुनाभिसरस्तीरे, हंसावलिरिवोज्ज्वला ॥ ६४ ॥
मञ्जीराणि तयोर्न्यस्यन्, झणत्कारीणि पादयोः ।
मरालानाह्वयन्तीव, गतिं स्पर्द्धयतुं मदात् ॥ ६५ ॥
अथोत्पाट्यामरीभ्यां ते, दिव्यभूषणभूषिते ।
आसिते कौतुकागारे, मूर्ते शाणिश्रियाविव ॥ ६६ ॥
विवाहाकल्पमाधातुं, विदुषो वज्रिणा विभुः ।
भोगकर्मास्ति लोके च, स्थितिर्देश्येयमन्यत ॥ ६७ ॥
ततश्च कल्पिताकल्पः, कृतमाङ्गल्यमज्जनः ।
विहिताशेषकृत्यश्च, कृत्यविद्भिर्यथाविधि ॥ ६८ ॥
चान्दनैरसनिस्पन्नैः कृतदेहविलेपना ।
विच्छुरितः पुष्पस्रग्मी, कटाक्षैरिव सर्वतः ॥ ६९ ॥
वमानः पारिनेत्राणि, शुचीनि सिचयानि च ।
जिनेन्द्रोऽपि शरन्मेघा-कीर्णस्वर्णाचलोपमः ॥ ७० ॥
सौधर्मस्याधिरिश्रीनृ-स्कन्धपादिव केसरी ।
निर्जगाम गुणग्राम-कुमारामसहोदरः ॥ ७१ ॥
अथाधिरुह्य जात्याश्व-मुच्चैःश्रयसमिन्द्रयत ।
संभ्रान्तैः पश्यतां नेत्रैः, सहस्रेक्षणतां वहन् ॥ ७२ ॥
मायूरणातपत्रेण, स्वर्णकुम्भोपशोभिना ।
प्रावृषेण्यघनेनेवा-नीयमानस्तदन्वितः ॥ ७३ ॥
सुभ्राभ्यां चामराभ्यां च, वीज्यमानो मुहुर्मुहुः ।
साम्राज्यकमलासीना-कमलाभ्यामिवाश्रितः ॥ ७४ ॥
तूर्यनादेन रोदस्यो-र्दूरमन्तरिणा ततः ॥
निर्घोषेणेव घण्टायाः, सुघोषायाः प्रसर्पता ॥ ७५ ॥
धवं धवलपूरं च, गायद्भिः कलगीतिकाः ।
रक्तकण्ठैः कृतोत्कण्ठैः, कलकण्ठैरिवाङ्गिनाम् ॥ ७६ ॥
नृत्यद्भिरमरोवृन्दै-र्नानाभरणनादिभिः ।

मणिकान्दोलितैः कलर—शाखिशाखागणैरिव ॥ ७७ ॥
उपत्यिनतुजैर्भट्टैः—पठ्यमानगुणोत्करः ।
वशानीकृतदस्ताभ्रै—र्गर्जद्भिरिव कुञ्जरैः ॥ ७८ ॥
उत्तार्यमाणलवणो, वेषीभिः पक्षयोर्द्वयोः ॥
पृष्ठे निम्बफलांशोभि—र्गायमानैरुलूलुभिः ॥ ७९ ॥
शुभोदर्कत्वपिशुनैः, शाकुनैरानुकूलिकैः ।
मण्डपान्मण्डपद्वारं, भगवान् सुभगं जनैः ॥ ८० ॥
तथावरुह्याथ चित्त—स्वैतः सर्पनादिव ।
अविपशः स्थितिनिष्णातः, क्षणमेकमनुत्सुकः ॥ ८१ ॥
अथ प्रशुल्पामासु—र्दधिदूर्वादिभाजनम् ।
मन्यामनुशासादीव, मङ्गल्यानविशानपि ॥ ८२ ॥
धूपनाथधुनिकटु—स्युन्सङ्गरणनिःस्वनम् ।
शरावसंपुटं काचि—न्मुमोच द्वारि मानसम् ॥ ८३ ॥
अथोद्धरं पट्टयुगं, सन्ध्यारागमिवारुणम् ।
परिधाशामनः काचि—द्दर्पदानोद्यताऽभवत् ॥ ८४ ॥
महाय जगदर्घ्याय, सुभ्रु ! देहार्घमर्पय ।
स्पर्शनं यत्र इयामुष्य, मथनीर्तं समुन्नय ॥ ८५ ॥
कटुण्य वचोवीची—शिशिरं चान्दनं रसम् ।
दधि चैतद्गुणग्राम—चयकं क्षिप्रमुत्क्षिप ॥ ८६ ॥
समुन्मीलन्महानील—रत्नाङ्कुरसहोदराम् ।
रागेण शाङ्खलां दूर्वां, सुवासिनि ! समुद्धर ॥ ८७ ॥
मन्येव शेषभोगीन्द्र—भोगोपमसुजद्वयः ।
तस्ते तोरणद्वारि, त्रिजगच्छ्रविक्रमः ॥ ८८ ॥
करैः समस्मिन् सर्वाङ्ग—मुन्नदीयांशुकावृतः ।
सापरिण्डुरियोदन्वत्, ज्योत्स्नाजालजटालितः ॥ ८९ ॥
मूर्त्तं पुण्यन्ति पुष्पाणि, मानेनोद्धानि चान्दनम् ।
मङ्गलं सुचिरं भवतु, वरं माधवमाधव ॥ ९० ॥
इत्थं पवशात् स्वभूः, शूपयानाः श्रुतिपावनैः ।
स्वामिने दशधात्वर्घ—मनर्घगुणशालिने ॥ ९१ ॥
प्रगात्तर्शमदस्नेन, पिधायाम्रे च दक्षिणम् ।
मणीशास्समुदाने—श्यामे च प्रोक्षणक्षणम् ॥ ९२ ॥
मनोरथमिवारीणा—मथो लवणसंपुटम् ।
भगवान् वामपादेन, दलयामास लीलया ॥ ९३ ॥
कण्ठे पट्टाञ्चलेनाथ, समाकृष्य जगत्प्रभुः ।
नीतं श्वश्र्वा वधूपार्श्व—मासीनं जनोऽथ शासनम् ॥ ९४ ॥
मदनस्य यत्र माता—मित्यस्य विश्व सुचनम् ।
मदनस्य पत्नी पार्श्वी, बद्धः कर्पूरवस्थ च ॥ ९५ ॥
जीवत् मातापितृश्वश्रू—श्वशुराः स्वबान्धवाः ।
हस्तक्षेपं ददौ पित्रा, वधूवरयोः पाणिवन्धने ॥ ९६ ॥
अथान्यो विपचराज्यं, शुभलग्नं धरादिषु ।
काले दत्ति सहदस्तेन—विश्वं विश्वविचक्षणः ॥ ९७ ॥
भुक्त्वा भाजनदापूं च, स्वायधानस्मनो हरिः ।
योजयामास तत्काले, वधूवरविलासिनः ॥ ९८ ॥
तथान्योऽन्यस्य पाणिनो, विस्फारितविलोचनाः ।
निमेषमप्युद्यतां, सकरास्यमयादिव ॥ ९९ ॥
दृष्टिर्न मनः तत्र, मनःमेघवारिव ।
विना न तत्र सङ्गमं—निधानस्य वरमन्त्र ॥ १०० ॥
एकैः कौतुकवशाद्, अनुबन्धा स्वभावतः ।
तरैव तत्र वानुदं, विद्युत्पल्लवमेवान ॥ १०१ ॥
मधुरस्य सुकान्तं, बद्धमङ्गलं विव ।

तेषां मनांसि योगाद—मनुरागः परस्परम् ॥ २ ॥
कौतुकागारतो वेदा—मथालिन्यं यदूद्वहम् ।
वर्धियोऽग्निमदस्मात्र—मार्गोऽविनय[illegible] ॥ ३ ॥
आयविशङ्कुरः कोऽपि, दत्ते वेदामध्य[illegible] ।
अधान् धूमं समिन्धेयान्, हुमदानाय [illegible] ॥ ४ ॥
कंसारश्च मनवदासन, वह्नेनैव [illegible] ।
तात्वां प्रदक्षिणदृष्टि [illegible] ॥ ५ ॥
अथोर्मिमङ्गलाचारे, दीपमालोद्गतवर्त्मने ।
रसमोऽप्रसिद्धे—द्विगुणमिव [illegible] ॥ ६ ॥
मेहं सांगोदीयोत्स्ना—[illegible] ।
स्वास्थ्यप्रास्थायुतनामा—[illegible] ॥ ७ ॥
अथ स्वाहवादेर्ना च, [illegible] ।
स्वामिनं करणाद्भूम्, [illegible] ॥ ८ ॥
यथेच्छं भगवान्सद्यै, [illegible] ।
महान्तो हाङ्गिहस्माना, [illegible] ॥ ९ ॥
हत्तेषु पाणिकांशादि [illegible] ।
सुमङ्गलानुमान्यां, [illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ॥ १६ ॥
[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ १२६ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ १२७ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ १२८ ॥

[illegible]

एमेव [illegible] भवे ।
[illegible] ।

[illegible] ।
मानुविद्धीन पुरिसा, [illegible] निविट्ठा ॥ १२९ ॥

[illegible]

(११) [illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १३० ॥

[illegible] " काणी " [illegible] ॥ १३० ॥ [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ १३१ ॥

[illegible]

(१२) [illegible] ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३५ ॥

[illegible]

रूप काष्ठकर्मादि तच्च भगवतो भरतस्य कथितमिति । चः पूरणे । लक्षणं पुरुषलक्षणादि तच भगवतैव बाहुबलिनः कथितमिति । मानमिति मानोन्मानावमानगणिमप्रतिमानां लक्षणम् । (पोत इति) पोतइत्यः प्रोतं वा अनयोर्मानप्रोतयोर्विधिर्वाच्यः । तत्र मानं द्विधा धान्यमानं रसमानं च । तत्र धान्यमानमुक्तम् । "दो असती पसती इत्यादि" रसमानं "चउसठिया बत्तीसिया एवमादि" २ उन्मानं येनोन्मीयते यद्वोन्मीयते तद्यथा कर्षेत्यादि । अवमानं येनावमीयते तद्यथा हस्तेन वा दण्डेन वा हस्तो धन्वादि । ३ । गणिमं यद्गण्यते एकादिसंख्येति । प्रतिमानं गुञ्जादि एतत् सर्वं तदा प्रवृत्तमिति । पोता अपि तदैव प्रवृत्ताः । तथा प्रकारेण उतनं प्रोतः मुक्ताफलादीनां प्रोतनं तदैव प्रवृत्तमिति । प्रथमद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३२ ॥ द्वितीयगाथागमनिका (ववहारेत्ति) व्यवहारविषयो विधिर्वाच्यः राजकुलकरणनाशप्रतिपादनादिलक्षणो व्यवहारः स च तदा प्रवृत्तो लोकानां प्रायः स्वस्वभावापगमात् (णीतित्ति) नीतौ विधिर्वक्तव्यः । नीतिर्हक्कारादिलक्षणा सामाद्युपायलक्षणा वा तदैव जातेति (जुद्धेयत्ति) युद्धविषयो विधिर्वाच्यः । तत्र युद्धं बाहुयुद्धादिकं लावकादीनां वा तदैवेति (ईसत्थेयत्ति) प्राकृतशैल्या चकारलोपात् इषुशास्त्रं धनुर्वेदस्तद्विषयो विधिर्वाच्य इति तदपि तदैव राजधर्मे सति जातमथवा एकारान्तत्वात्सर्वेऽत्र प्रथमान्ताः एव द्रष्टव्याः । व्यवहार इति व्यवहारस्तदा जात एवं सर्वत्र योज्यम् । यथा " कयरे आगच्छइ दित्तरूवेत्यादि" (उवासणेत्ति) उपासना नापितकर्म तदपि तदैव जातं प्रागनवस्थितनखरोमाण एव प्राणिन आसन्निति गुरुनरेन्द्रादीनां चोपासनेति । चिकित्सा रोगहरणलक्षणा सा तदैव जाता । एवं सर्वत्र क्रियाध्याहारः कार्यः । (अत्थसत्थेयत्ति) अर्थशास्त्र (बंधे घाते य मारणेयत्ति) बन्धो निगडादिजन्यः । घातो दण्डादिताडना । जीविताद् व्यपरोपणं मारणेति सर्वाणि तदैव जातानीति द्वितीयद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३३ ॥ तृतीयगाथागमनिका । एकारान्ताः प्रथमाद्वितीयान्ताः प्राकृते भवन्त्येव तत्र ये इन्द्रादिपूजारूपाः उत्सवाः शक्रोत्सवादयः समवायाः गोष्ठ्यादिमेलकाः एते तदा प्रवृत्ताः मङ्गलानि स्वस्तिकसिद्धार्थकादीनि कौतुकानि रक्षादीनि मङ्गलानि च कौतुकानि चेति समासः (मंगलेत्ति) एकारो ऽलाक्षणिको मुखसुखोच्चारणार्थः । एतानि भगवतः प्राग् देवैः कृतानि पुनस्तदैव लोके प्रवृत्तानि । तथा वस्त्रं चीनांशुकादि गन्ध कोष्ठपुटादिलक्षण । माल्यं पुष्पदाम । अलङ्कारः केशाभूषणादिलक्षण । एतान्यपि वस्त्रादीनि तदैव जातानीति तृतीयद्वारगाथासमासार्थः । चतुर्थगाथागमनिका तत्र (चूलेति) बालानां चूडाकर्म तेषामेव कालाग्रहणार्थः नयनमुपनयन धर्मश्रवणनिमित्त वा साधुसकाशं नयनमुपनयनम् । विवाहः प्रतीत एव ते चूडादयस्तदा प्रवृत्ताः ॥ ३४ ॥ दत्ता च कन्या पित्रादिना दत्तिरेणा एव इति तत्तदैव संजातम् । भिक्षादानं वा भूतस्य पूजा [illegible] मरुदेव्यास्तदैव प्रथमसिद्ध इति कृत्या देवैः कृतेति लोके च [illegible] । अध्ययना अग्निसंस्कारः स च भगवतो निर्वाणप्राप्तस्य प्रथमं [illegible] कृतः पश्चाल्लोकेऽपि संजातः । भगवदादिदग्धस्थानेषु [illegible] तदैव कृताः लोके च प्रवृत्ता । शब्दश्च रुदितशब्दो भगवत्यपवर्गं गते सति भरतदुःखमसाधारणं ज्ञात्वा शक्रेण कृतो ऽपि रुद एव । "छेआपनकं" इति देशीवचनमुच्छ्वासश्री [illegible] सेटिकाद्यर्थवाचकमिति । तथा प्रच्छनं प्रच्छना सा इङ्गि [illegible] दिलक्षणा ईलिणिकां कर्णमूले घण्टिकां वादयन्ति पुन-

यक्षाः स्वस्थागत्य कर्णे कथयन्ति किमपि प्रष्टुर्विवक्षितमिति । अथवा निमित्तादिपृच्छा सुखशयनादिपृच्छा चेति चतुर्थद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३५ ॥ आव० १ अ० । इदानीं प्रथमद्वारावयवार्थाभिधित्सया मूलभाष्यकृदाह ॥

आसी कंदाहारा, मूलाहारा य पत्तहारा य ।

पुप्फफलभोइणो वि य, जइआ किर कुलगरो उसहो ।

गमनिका । मूलाहाराश्च आसन् कन्दाहाराः पत्राहाराश्च पुष्पफलभोजिनोऽपि च कदा यदा किल कुलकर ऋषभः । भावार्थः स्पष्ट एव नवरं ते मिथुनका नराः एवंभूता आसन् किलशब्दस्तु परोक्षाप्तागमवादसंसूचक इति गाथार्थः । तथा ।

आसी अ इक्खुभोई, इक्खागा तेण खत्तिया हुंति ।

सणसत्तरसं धन्नं, आम ओमं च भुंजीआ ॥

गमनिका । आसंश्च इक्षुभोजिन इक्ष्वाकवस्तेन क्षत्रिया भवन्ति । तथा सणः सप्तदशो यस्य तत्सणसप्तदशं धान्यं शाल्यादि आममपक्वम् (ओमं) न्यून च (भुंजीया इति) भुक्तवन्त इति गाथार्थः । १३७ । [illegible] कालदोषात्तदपि न जीर्यत्यतस्ते भगवन्त पृष्टवन्तः । भगवांश्चाह हस्ताभ्यां घृष्ट्वाऽऽहारयतेति ॥

अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह भाष्यकृत् ।

ओमप्पाहारंता, अजीरमाणम्मि ते जिणमुविंति ।

हत्थेहि घंसिऊणं, आहारेहंति ते भणिआ ॥ १८ ॥

गमनिका । अथममप्याहारयन्तः । अजीर्यमाणे ते मिथुनका जिनं प्रथमतीर्थंकरमुपयान्ति । पूर्ववत्कालिकी [illegible] वर्तमाननिर्देशो भगवता च हस्ताभ्यां घृष्ट्वा आहारयतेति ते भणिताः सन्तः किं कुर्वन्ति ।

आसी य पाणिघंसी, तिम्मिअ तंदुलपवालपुडभोई ।

हत्थतलपुडाहारा, जइआ किर कुलगरो उसभो ॥ १९ ॥

आसंश्च ते मिथुनका भगवदुपदेशात्पाणिघर्षिणः [illegible] ते पाणिघर्षिणः । [illegible] । [illegible] घृष्ट्वा त्वचं चापनीय भुक्तवन्त । [illegible] कालदोषात् [illegible] स्यपि गते काले ता अपि न जीर्णवन्त । [illegible] तीमिततन्दुलप्रवालपुटभोजिनो बभूवु । तीमिततन्दुलाश्च [illegible] पुटे भोक्तुं शील येषां ते तथाविधा । [illegible] । पुन [illegible] काले गच्छता [illegible] उपदेशेन हस्ततलपुटाहारा आसन् । [illegible] विहितो येषामिति समास । [illegible] मात्रयी स्थापयित्वोपभुक्तवन्त इत्यर्थ । [illegible] यिष्येति यदा किल कुलकर ऋषभनाथ [illegible] कस्तदा ते मिथुनका एवं भूता आसन्निति [illegible] । ३९ । पुनरभिहितमयावत् [illegible] घृष्ट्वा पत्रपुटेषु च मुहूर्तं तीमित्वा तदा [illegible] घृष्ट्वा [illegible] पु च मुहूर्तं धृत्वा पुनर्हस्ताभ्यां घृष्ट्वा [illegible] पुनस्तीमित्वा हस्तपुटेषु च मुहूर्तं [illegible] [illegible] । घृष्ट्वा [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] पत्रपुटेषु तीमित्वा हस्तपुटेषु च मुहूर्तं धृत्वा । [illegible] पुनर्हस्ताभ्यां घृष्ट्वा पत्रपुटेषु तीमित्वा हस्तपुटेषु धृत्वा [illegible] [illegible] ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

घंसेउग्गं निम्मउ, घंसणतिम्मणपत्तासपुडजोई ।

घंसियनिम्मियपाले, हत्थउडे कप्पसेए अ ॥ ४० ॥

गाथार्थ उक्त एव नवरमुक्तार्थाङ्करयोजना । घृष्ट्वा तीमितं कृत-मन्न इत्यनेन प्रागभिहितप्रथमकलकाक्षेपः कृतो वेदितव्यः । घृष्ट्वा प्रवालपुटतीमितमेवाग्निन इत्यनेन द्वितीययोजनाक्षेपः । घृष्ट्वेति घृष्टतीमनं प्रवाल इति प्रवाले तीमित्वा हस्तपुटेषु कि-यन्तमपि कालं विधाय कुरुयन्त इति वाक्यशेषः इत्यनेन तृती-ययोजनाक्षेपः । तथा फलाऽग्नेर्न कृते सति कुरुयन्तः इत्यने-नानन्तरनिर्दिष्टप्रपुटेन चतुर्भङ्गकयोजनाक्षेप इति गाथार्थः । प्रकारान्तरे ।

अगणिस्स य उट्ठाणं, दुमघंसा दट्ठु जीअपरिगहणं ।

पासेसु परिच्छिंदह, गिएहह पागं तओ कुएहह ॥ ४१ ॥

आह सर्वं तीमनादि न विद्युताग्नीर्थकरोपदेशात्कुर्वन्तः [illegible] न भगवान् जानिस्मत् मन् किमित्यग्न्युत्पादोपदेशं न दत्त-[illegible] भगवान् [illegible] न [illegible] कालदोषात् जीर्णयत् [illegible] संवृत्तमिति । कुतः द्रुमघर्षात् [illegible] भूयाल तृणादि [illegible] पुरा [illegible] दृष्ट्वा भगवतोऽभितः कथ-[illegible] इति । [illegible] परिकथनं तीनरोकथनम् । [illegible] पाककरमिति । भगवा-नाह [illegible] प्रतिपद्य-[illegible] भगवतो हस्तिस्कन्धगतस्य निवेदय-[illegible] भगवानाह न [illegible] कुम्भकारशिल्पमुत्पादमु-[illegible]र्थमुपसंहरन्नाह ।

पक्खेवदहणमोसहि, कहणं निग्गमणहत्थिसीसम्मि ।

पयणारंभपवित्ता, ताहे कासी य ते मणुआ ॥ ४२ ॥

[illegible] हत्थिसीसम्मि, सहिपविरिके गड्डाय कुंभगं तु ।

[illegible] आइ-[illegible] ॥ ४३ ॥

[illegible] ॥ ४४ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ४५ ॥

[illegible]

यत्रशिल्पमुत्पादितं तदनन्तरं गृहाकारेष्वपि कल्पद्रुमेषु हानि-मुपगच्छत्सु गृहकरणनिमित्तं लोहकारादिशिल्पमुत्पादितं प-श्चात्प्राणिनां कालदोषात्नखरोमाणि अपि वर्द्धितुं प्रवृत्तानीति नापितशिल्पोत्पादना । गृहाण्यपि च चित्ररहितानि विशो-भानि भान्तीति चित्रकारशिल्पोत्पादना कुम्भकारशिल्पोत्पाद-कारणं प्रागेव भावितम् । " एक्केक्कस्स येत्यादि " एषां प-ञ्चानां एकैकस्य विंशतिर्विंशतिर्भेदाः अभूवन्निति सर्वसंख्यया तदा शिल्पशतस्योत्पत्तिरभवदिति ॥ ४५ ॥

संप्रति कर्ममामणाविभूषणाद्वारप्रतिपादनार्थमाह ।

कम्मं किसिवाणिज्जा-इ मामणा जा परिग्गहे ममता ।

पुव्वं देवेहिं कया, विभूसणा मंडणा गुरुणो ॥ ४६ ॥

कर्म नाम कृषिवाणिज्यादि । तथाऽऽयुत्पन्नं संजातमिति (मामणेत्ति) ममीकारार्थे देशीवचनमेतत् । ततो योऽपरि-ग्रहे ममता सा मामणा ज्ञातव्या सा च तत्काल एव प्रवृ-त्तेति । तथा विभूषणा मण्डना सा च पूर्वं देवेन्द्रैर्गुरोर्भगवतः आदितीर्थकृतः कृता पश्चाल्लोकेऽपि प्रवृत्तेति ।

संप्रति लेखगणितरूपद्वारद्वयप्रतिपादनार्थमाह ।

लेहं लिवीविहाणं, जिणेण बंभीए दाहिणकरेण ।

गणियं संखाणं सुं-दरीए वामेण उवइट्ठं ॥ ४७ ॥

लेखनं लेखो नाम सूत्रे नपुंसकता प्राकृतत्वात् लिपिविधानं तच्च जिनेन भगवता ऋषभस्वामिना ब्राह्म्या दक्षिणकरेण प्रदर्शितम् एव तदादित आरभ्य वाच्यते । गणितं नाम एकद्वित्र्यादिसं-ख्यानं तच्च भगवता सुन्दर्या वामकरेणोपदिष्टमत एव तत्-प्रभृत्यारभ्य गण्यते । अधुना रूपलक्षणमानकद्वारत्रयप्र-तिपादनार्थमाह ।

भरहस्स रूवकम्मं, नराइलक्खणमहोइयं बलिणो ।

माणुम्माणवमाणं, पमाणगणिमाइ वत्थूणं ॥ ४८ ॥

रूपं नाम काष्ठकर्म पुस्तककर्मेत्येवमादि । तच्च भगवता भर-तस्योपदिष्टम् । तथा नरादिलक्षणं पुरुषलक्षणादि तच्च । [illegible] भरतस्य काष्ठकर्मोपदेशानन्तरं भगवता बाहुबलिने कथितम् । तथा मानं नाम वस्तूनां मानोन्मानप्रमाणगणित-रूपाणि तत्र मानं द्विधा धान्यमानं रसमानं च । धान्यमानम् " दो असईओ पसइया दो य पसईओ सेइया चत्तारि सेइया कु-लओ चत्तारि कुलया पत्थओ " इत्यादि । रसमानं " चउस-ट्ठिया चउसट्ठिया बत्तीसिया सोलसिया " इत्यादि । उन्मानं येनोन्मीयते तच्च तुलाकर्षः पलमित्यादि । अवमानं येनावमीयते त-द्यथा हस्तो दण्डो धनुरित्यादि । प्रमाणं प्रतिमानं तच्च गुञ्जा-[illegible] गुञ्जादि गणितं यदेकादिसंख्यया परिच्छिद्यते । [illegible] गणितं [illegible] भगवति [illegible] भगवदुपदेशेन प्रवृत्तमिति [illegible] तच्च [illegible] इति वा । तथाचाह ।

[illegible] वि महणाई ।

ववहारो लेहवणं, [illegible] वा ॥ ४९ ॥

[illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible]

त्वा निजनिजनाथाभिधापनलक्षणः कार्यपरिच्छेदनार्थं वा पण-मुत्करणं स व्यवहारोऽपि तदा प्रवृत्तः कालदोषतो लोकानां प्रायः स्वस्वभावापगमात् ।

अधुना नीतियुद्धरूपं द्वारद्वयमभिधित्सुराह ।

नीई हक्काराई, मणविहा अहव सामभेयाई ।
जुद्धाई बाहुजुद्धाइ, पइ वट्टयाईणं च ॥ ५० ॥

नीतिर्हकारादिलक्षणा सप्तविधा । तद्यथा हकारो मकारो धिक्कारः परिभाषणा मण्डलीबन्धश्चारकः मडपो महापराधे छविच्छेद इति । एषा सप्तविधापि नीतिस्तदा विमलवाहनकुलकरादारभ्य भरतकालं पर्यन्तं कृत्वा यथायोगं प्रवृत्ता । तथा च वक्ष्यति " किंचिच्च भरहकाले " इत्यादि । अथवा नीतिर्नाम सामभेदादिका चतुष्प्रकारा । तद्यथा सामभेदौ दण्डः उपप्रदानमिति एषा चतुर्विधापि भगवत्काले समुत्पन्नेति । तथा युद्धानि नाम बाहुयुद्धादीनि । यदि वा वर्तकादीनां तानि उभयान्यपि तदा प्रवृत्तानि ।

सांप्रतमिषुशास्त्रोपासनारूपं द्वारद्वयमाह ।

ईसत्थं धणुवेओ, उवासणा मंसुकम्ममाईया ।
गुरुरायाईणं वा, उवासणा पज्जुवासणया ॥ ५१ ॥

इषुशास्त्रं नाम धनुर्वेदः स च राजधर्मे सति प्रायेण उपासना नाम श्मश्रुकर्तनादिरूपं नापितकर्म तदपि तदैव जातं पूर्वं हानवीयतनश्मश्रुरोमाणस्तथा कालमाहात्म्यतः प्राणिनोऽभवन्निति । एतच्च शिल्पान्तर्गतत्वात्प्रागभिहितमपि पुनः पृथक्द्वारत्वेनोपन्यस्तं भगवत्काल एव नखरोमाणामवस्थितत्वेन प्रवर्धितुं इत्यादि मन्तव्यमिति ख्यापनार्थम् । यदि वा उपासना नाम गुरुराजादीनां पर्युपासना सापि तदैव प्रवृत्ता । अधुना चिकित्सार्थशास्त्रबन्धघातरूपद्वारचतुष्टयप्रतिपादनार्थमाह ।

रोगहरणं तिगिच्छा, अत्थागमसत्थमत्थसत्थाई ।
निगडाइजमो बंधो, घातो दंडादिताडणया ॥ ५२ ॥

चिकित्सा नाम रोगापहारक्रिया साऽपि तदैव भगवदुपदेशात्प्रवृत्ता । अर्थागमनिमित्तं शास्त्रमर्थशास्त्रम् । बन्धो निगडादिभिर्यमः संयमनं घातो दण्डादिभिस्ताडना । एतेऽपि अर्थशास्त्रबन्धघातास्तत्काले यथायोगं प्रवृत्ताः ।

अधुना मारणयज्ञोत्सवरूपद्वारत्रयप्रतिपादनार्थमाह ।

मारणया जीववहो, जन्ना नागाइयाण पूयाओ ।
इंदाइमहापूया, पइनिययाओ उसवा होंति ॥ ५३ ॥

मारणं जीववधो जीवस्य जीविताद् व्यपरोपणं तच्च प्रद्वेषवशात्तत्र समुत्पन्नम् । यज्ञा नागादीनां पूजाः उत्सवाः प्रायः प्रतिनियताः वर्षमध्ये प्रतिनियतदिवसभाविनः इन्द्रादिमहापूजास्त्वनियतकालभाविन्य इति महोत्सवानां प्रतिविशेषः । एतेऽपि तत्काले प्रवृत्ताः ।

संप्रति समवायमङ्गलरूपद्वारद्वयमभिधित्सुराह ।

समवाओ गोट्ठीणं, गामाईणं च संपवाओ वा ।
तह मंगलाइसोत्थिय, सुवण्णसिद्धत्थगाईणि ॥ ५४ ॥

समवायो नाम गोष्ठीनां मेलापकः । यदि वा ग्रामादीनामादिशब्दात् खेटकनगरादिपरिग्रहः । स एकीभावेन किमप्युद्दिश्य एकत्र मीलनं संप्रसारः समवायः । किमुक्तं भवति ग्रामादिजनानां किंचित्प्रयोजनमुद्दिश्य यदेकत्र मीलनं स वा समवाय इति । तथा मङ्गलानि नाम स्वस्तिकसुवर्णसिद्धार्थकादीनि पूर्वं देवैर्भगवतो मङ्गलबुद्ध्या प्रयुक्तानि ततो लोकेऽपि तथा प्रवृत्तानि ।

संप्रति कौतुकादिद्वारपञ्चकमाह ।

पुव्विं कयाइं पहुणो, सुरेहिं रक्खादिकोउयाइं च ।
तह वत्थगंधमल्ला-लंकारकेसभूसाइ ॥ ५५ ॥
तं दट्ठूण पवत्तो, लंकार उ जणो असेसो वि ।

पूर्वं प्रभूतो भगवतः ऋषभस्वामिनः सुरैः कृतानि कौतुकानि रक्षादीनि ततो लोकेऽपि तानि जातानि । तथा वस्त्रं चीनांशुकादिभेदभिन्नं गन्धः कुष्ठपुटादिलक्षणः माल्यं पुष्पदाम । एतानि तदैव जातानि । अलङ्कारः केशभूषादिः तं चालङ्कारं भगवतो देवैः कृतं दृष्ट्वा अवशेषोऽपि स्वं स्वमलंकर्तुं प्रवृत्तः ।

संप्रति चूलाद्वारमाह ॥

विहिणा चूलाकम्मं, बालाणं चोलयं नाम ॥ ५६ ॥

चूला नाम विधिना शुभनक्षत्रतिथिमुहूर्तादौ पञ्चमङ्गलदेवतापूजास्वजनभोजनादिलक्षणेन बालानां चूलाकर्म तदपि तदा प्रवृत्तम् ।

संप्रत्युपनयनद्वारमाह ।

उवनयणं तु कलाणं, गुरुमूले साहुणो तवोकम्मं ।
घेत्तुं हवंति सड्ढा, केई दिक्खं पवज्जंति ॥ ५७ ॥

उपनयनं नाम तेषामेव बालानां कलानां ग्रहणाय गुरोः कलाचार्यस्य मूले समीपे नयनम् । यदि वा धर्मश्रवणनिमित्तं साधोः सकाशं नयनमुपनयनं तस्माच्च साधोर्धर्मं गृहीत्वा केचित् श्राद्धा भवन्त्यपरे लघुकर्माणो दीक्षां प्रपद्यन्ते । एतदपि समवति तदा प्रवृत्तम् ।

अधुना विवाहद्वारं दत्तिद्वारमाह ।

दट्ठुं कयं विवाहं, जिणस्स लोगो वि काउमारद्धो ।
गुरुदत्तिया य कन्ना, परिणिज्जंते तओ पायं ॥ ५८ ॥
दाउच्च दाणमुसभं, दित्तं दट्ठुं जणम्मि वि पवत्तं ।
जिणभिक्खादाणं पि य, दट्ठुं भिक्खा पवत्ताओ ॥ ५९ ॥

जिनस्य भगवत ऋषभस्वामिनो कृतं विवाहं दृष्ट्वा लोकोऽपि स्वापत्यानां विवाहं कर्तुमारब्धवान् । गतं विवाहद्वारम् । दत्तिद्वारमाह । भगवता युगलधर्मव्यवच्छेदाय भरतेन सह जाता सुन्दरी बाहुबलिने दत्ता बाहुबलिना सह जाता ब्राह्मी भरताय दत्ता इति दृष्ट्वा तत आरभ्य प्रायो लोकेऽपि कन्या पित्रादिना दत्ता सती परिणीयते इति प्रवृत्तम् । अथवा दत्तिर्नाम दानं तच्च भगवन्तं ऋषभस्वामिनं सांवत्सरिकं दानं ददतं दृष्ट्वा लोकेऽपि प्रवृत्तम् । यदि वा दत्तिर्नाम भिक्षादानं तच्च जिनस्य भिक्षादानं प्रवृत्तेन कृतं दृष्ट्वा लोकेऽपि भिक्षा प्रवृत्ता । लोका अपि भिक्षां दातुं प्रवृत्ता इति भावः ।

अधुना मृतकपूजाध्मापनास्तूपशब्दद्वाराण्याह ।

मडयं मयस्स देहो, तं मरुदेवीए पढमसिद्ध त्ति ।
देवेहिं पुरा महियं, झावणया अग्गिसक्कारो ॥ ६० ॥
सो जिणदेहाईणं, देवेहिं कओ चियासु थूना य ।
सद्दो य रुणसद्दो, लोगो वि तओ तहा य कओ ॥ ६१ ॥

मृतकं नाम मृतस्य देहस्तच्च मृतकं मरुदेव्याः प्रथमसिद्ध इति कृत्वा देवैः पुरा महितं पूजितम् । तत आरभ्य लोकेऽपि मृतकपूजा प्रसिद्धिं गता । ध्मापना नामाग्निसंस्कारः स च भगवतो निर्वाणगतस्यान्येषां च साधूनामिक्ष्वाकूणामितरेषां

च प्रथमं शिल्पं कृतः पश्चाल्लोकेऽपि संजातः। तथा भगवद्देहादिदग्धस्थानेषु भरतेन स्तूपाः कृताः ततो लोकेऽपि मृतकदाहस्थानेषु स्तूपाः प्रावर्तन्त। तथा शब्दो नाम रुदितशब्दः स च भगवत्यपवर्गं गते भरतदुःखमसाधारणमवबुध्य तदुपशमनाय शक्रेण कृतस्ततो लोकेऽपि ततः कालादारभ्य रुदितशब्दाः प्रवृत्तास्तथा चाह लोकोऽपि। तथा भरत[illegible] वा रुदितशब्दं प्रवृत्तः कर्तुमारब्धवान्।

संप्रति छेलापनकद्वारं पृच्छाद्वारं चाह।

छेलावणमुक्किट्ठाइ, बालकीलावणं च सेंटाइ।
इंखिणिमाइयं वा, पुच्छा पुण किं कहिं कज्जं ॥६२॥
अहव निमित्ताईणं सुह-सइ याइ सुहदुक्खपुच्छा वा।
इक्खागाइयाई, उप्पन्ने उसभकालम्मि ॥६३॥

छेलापनकमिति देशीवचनं तच्चानेकार्थं तथाचाह। "उक्किट्ठाइ इत्यादि" उत्कृष्टं नाम हर्षवशादुत्कर्षेण नर्दनमादिशब्दात् सिंहनादादिपरिग्रहः। यदि वा बालक्रीडनं छेलापनकम्। अथवा सेंटितादि। तथा प्रच्छनं पृच्छा सा इंखिणिकादिरूपा [illegible]। इंखिणिका हि कर्णमूले घण्टिकां चालयन्ति ततो [illegible] कर्णेषु किमपि [illegible] शुभाशुभं कथयन्ति। आदिशब्दात् इंखिणिकाप्रकारपरिग्रहः। अथवा किं कार्यं कुत्र वा कार्यमिदं संपत्स्यते वा लोके प्रसिद्धा पृच्छा सा प्रवृत्ता। यदि वा निमित्तादीनामादिशब्दात् [illegible] परिग्रहः। पृच्छा प्रवृत्ता। अथवा सुखशयितादिरूपा [illegible] सर्वमुत्पन्नमिति। उपलक्षणमेतत्। विशिष्टकाले [illegible] च। तथाचाह।

किंचिच्च भरहकाले, कुलगरकाले वि किंचि उप्पन्नं।
पहुणा उ देसियाई, सव्वकला सिप्पकम्माइं ॥६४॥

किंचिद्धर्मादिकं [illegible] भरतकाले उत्पन्नं किंचित् कुलकरकाले उत्पन्नं प्रभुणा तु भगवता ऋषभस्वामिना [illegible] कलाः सर्वाणि शिल्पानि सर्वाण्यपि च कृष्यादीनि कर्माणि देशितानि। आ० म० प्र०। आ० चू०।

(१३) [illegible]।

उसभे णं अरहा कोसलिए वीसं पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्झे वसइ वसइत्ता तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साइं महारज्जवासमज्झे वसइ तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साइं महारज्जवासमज्झे वसमाणे लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरिं कलाओ चउसट्ठिं महिलागुणे सिप्पसयं च कम्माणं तिन्नि वि पयाहियाए उवदिसइ त्ति॥

[illegible]

वासमध्ये वसन् लिपिविधानादिकाः गणितप्रधाना धर्मकर्मव्यवस्थितौ बहुप्रकारत्वात् प्रधाना यासु ताः। शकुनरुतं पक्षिभाषितं पर्यवसाने प्रान्ते यासां तास्तथा द्वासप्ततिकला कलाभानि कलाविज्ञानानीत्यर्थस्ताः कलनीयभेदात् द्वासप्ततिः भवन्ति प्रायः पुरुषोपयोगिनीः। चतुःषष्टिं महिलागुणान् स्त्रीगुणान् कर्मणां जीवनोपायानां मध्ये शिल्पशतं च विज्ञानानि च कुम्भकारशिल्पादिकं त्रीण्यप्येतानि वस्तूनि प्रजाहिताय लोकोपकारायोपदिशति। अपिशब्दः एकोपदेशकपुरुषतासूचनार्थः। वर्तमाननिर्देशश्चात्र सर्वेषामाद्यतीर्थकराणामयमेवोपदेशविधिरिति ज्ञापनार्थम्। यद्यपि कृषिवाणिज्यादयो बहवो जीवनोपायास्तथापि ते पाश्चात्यकाले प्रादुर्बभूवुः। भगवता तु शिल्पशतमेवोपदिष्टमत एवाचार्योपदेशजं शिल्पमनाचार्योपदेशं तु कर्मेति शिल्पकर्मणोर्विशेषमामनन्तीति। श्रीहेमसूरिकृतादिदेवचरित्रे तु। "तृणहारकाष्ठहार-कृषिवाणिज्यकान्यपि। कर्माण्यादर्शयामास, लोकानां जीविकाकृते ॥१॥" इत्युक्तमस्ति तदालापेन तु "कम्माणमिति" अत्र द्वितीयार्थे षष्ठी ज्ञेया। तथा च कर्मापि जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रीण्यप्युपदिशति इत्यपि व्याख्येयम्। शिल्पशतं च पृथगेवोपदिशति इति ज्ञेयमिति जं० २ वक्ष०। (अथात्र सूत्रसंक्षेपतः प्रोक्ता विस्तरस्तु राजप्रश्नीयादौ दृश्यमाना द्वासप्ततिकलास्तासां कलाशब्दे दर्शयिष्यन्ते) शिल्पशतं चेदं कुम्भकृल्लोहकृच्चित्रकृत्तन्तुवायनापितशिल्पानि पञ्च मूलशिल्पानि तानि च प्रत्येकं विंशतिभेदानीति। तथाचार्षम् "पंचेव य सिप्पाइं, घडलोहचित्तणंतकासवए। इक्किक्कस्स य एत्तो, वीसं वीसं भवे भेया ॥१॥" इति। अत्रैतेषां पञ्च मूलशिल्पानामुत्पत्तौ किं निमित्तमित्युच्यते युग्मिनामाद्यकालोदरे मन्दाग्नितया अपच्यमाने कन्दफलादौ भक्ष्यमाणे तु समयकालमेव दह्यमाने युगलिकनरैरग्निज्ञानेन हस्तिस्कन्धारूढेन भगवता प्रथमं घटशिल्पमुपदर्शितं कृषिवाणिज्यादयः ... प्रजा रक्षेयुरिति लोहशिल्पं, विवाहेषु [illegible] चित्रशिल्पं, वस्त्रकल्पद्रुमेषु हीयमानेषु तन्तुवायशिल्पं, वर्द्धमानेषु नखरोमसु नापितशिल्पमिति। श्रीहेमाचार्यकृतऋषभचरित्रे तु [illegible] द्वितीयं शिल्पमुक्तं [illegible]। ननु लोकस्य समस्तस्य [illegible] भगवान् [illegible] भगवतः [illegible] प्रवृत्ते। [illegible] कर्णकरसत्त्वात्। [illegible] प्रवर्तीत [illegible]। [illegible] तस्य [illegible] निर्वाहकारकत्वात्। [illegible] किं च [illegible] स्यात्। ननु [illegible] कर्मानुबन्धि [illegible] [illegible]

रुग्गुणत्पत्तुर्णत्पति स्वयं च पार्श्वस्थस्याधरनाद्गुणागारेण-
कर्देकाभ्यादयानद्गुणितेश्रेति । गुणादि उत्पत्तिवस्था प्र
एतेषु पाठेषु निर्देशेन । कालमर्यादि वस्तादूपद्रगान्य-
घ्वेति " भवन्तु चमात्रामव संवत्सरा द्वाणा पाटका से
त्र. । एकादा १ गणे १ त्रयः ३ मानादे ४ स्वति " ४ भिन्ना
एतत्सप्तदूषी नाटो भित्तमाधिद राजा मर्यादेनात्मन धर्मेण
शासयेत् दुंदय साधुप्रमार्ष्ट्रागुनाकवाति परमकल्याणी-
त्यैव एतमप्तसमत्वत्य हामकल्पनाय भगवतो राज-
धर्मस्तंभस्य च जगदर्थीति। तेनापि गितनीयो गुणगुण-
पदार्थात् सिद्धिकारण्तु श्रिमगारकरक्षानुरूपद्रव्योधनाधारे
स्वस्या दृविनतमोति मन धरावर्त्तो धर्मातीतनयादद्वन
निस्तंभ इति । उक्तेन " कार्यं हि सर्वात्मं स्वाद् यदि राजा
न धार्मिकः " इत्युक्तमिति दृष्टव्यमुना न कारल इति । किं
चात्र दुर्गादारवशात् वाक्यादिपुरुषार्थं धर्मविषयुत्पादः कथं-
मनस्या ते " पशुमवतीयपधस्मां, दुष्पदेद विस्तरी धर्मोप-
वयं । विविधिमतपाहाणगुरुमन्तिधर्ममस्माभं " । इति
वचनात् धर्मविलोपिपदेदं राजविधानविज्ञेदं इत्यपि राज-
नीतिहेतुप्राधिम्यः भगवतेति सर्वं सुवर्णानमतं विस्तरेणेति ।
जं० २ वक्ष० । कल्प० । ग्रा० ।

(१४) पुत्राणां राज्याभिषेकानन्तरं च भगवान् किं चक्रे इत्याह ।

उवदिसिया पुत्तसयं, रज्जसए अभिसिंचइ ।

उपदिश्य कलादिकं, पुत्राणां भरतबाहुबलिप्रमुखं शतमात्र-
कौशलादिराज्यशते अभिषिंचति स्थापयति । अत्र राहादिस-
आकशतराजाभ्ये भरतादितशपि शतपुत्रनामानि अन्यथोत्पादि-
पुस्तकेषु प्रसिद्धानीति न लिखितानि देशनामानि बहुप्रसिद्धानीति ।
आ० म० प्र० । कल्पसुबोधिकारेण तु दर्शितानि । भरतनामानि
यानि येमानि । भरतः । १ । बाहुबलिः । २ । शङ्खः ३ विश्वकर्मा
४ विमलः ५ सुलक्षणः ६ अमलः ७ चित्राङ्गः ८ ख्यातकीर्तिः ९
वरदत्तः १० सागरः ११ यशोधरः १२ अमरः १३ रथवरः १४
कामदेवः १५ ध्रुवः १६ वत्सः १७ नन्दः १८ सुरः १९ सुनन्दः २०
कुरु २१ अङ्ग २२ वङ्गः २३ कोशलः २४ वीरः २५ कलिङ्गः २६ मागध
२७ विदेहः २८ संगम २९ दशार्णः ३० गम्भीरः ३१ वसुवर्मा
३२ सुवर्मा ३३ राष्ट्र ३४ सुराष्ट्र ३५ बुद्धिकर ३६ विविधकर ३७ सुय
शा ३८ यश कीर्तिः ३९ यशस्करः ४० कीर्तिकर ४१ सूरण ४२
ब्रह्मसेनः ४३ विक्रान्तः ४४ नरोत्तमः ४५ पुरुषोत्तमः ४६ चन्द्र-
सेनः ४७ महासेनः ४८ नभस्सेनः ४९ भानु ५० सुकान्तः ५१
पुष्पयुतः ५२ श्रीधरः ५३ दुर्द्धर्षः ५४ सुसुमार ५५ दुर्जयः ५६
अजेयमान ५७ सुधर्मा ५८ धर्मसेनः ५९ आनन्दनः ६० आनन्दः ६१
नन्दः ६२ अपराजित ६३ विश्वसेन ६४ हरिषेण ६५ जयः ६६
विजय ६७ विजयन्तः ६८ प्रभाकर ६९ अरिदमन ७० मानः ७१
महाबाहुः ७२ दीर्घबाहुः ७३ मेघ ७४ सुघोषः ७५ विश्वः ७६ वराहः
७७ सुसेन ७८ सेनापति ७९ कपिल ८० शैलविचारी ८१ अरि-
ञ्जय ८२ कुञ्जरबलः ८३ जयदेव ८४ नागदत्त ८५ काश्यप ८६
बल ८७ धीर ८८ शुभमति ८९ सुमतिः ९० पद्मनाभः ९१ सिंहः
९२ सुजातिः ९३ संजयः ९४ सुनाभ ९५ नरदेव ९६ चित्तहर ९७
सुरवर ९८ दृढरथः ९९ प्रभञ्जन १०० इति । राज्यदेशनामानि
तु अङ्ग १ । वङ्ग २ । कलिङ्ग ३ । गौडः ४ । चौडः ५ । कर्णा-
टक । ६ वराटः ७ । लाट ८ सौराष्ट्र [illegible] १० सौवी-
रः ११ आभीरः १२ चीन १३ मह [illegible] १५

पह्लवः १६ श्रीमाल. १७ नेपालः १८ जहाल. १९ कौशल' २०
मालव २१ सिंहल' २२ मरुस्थलादीनि २३ इत्यादि सम्बन्धीः
कल्प० । (राज्यादिप्रधानस्य कि परामिपद्यत)

(१५) अथ भगवतो दीक्षाकल्याणकमाह ।

अभिसिंचित्ता तेसीई पुव्वसयसहस्साई महारायवासम-
ज्झे वसइ वसइत्ता जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे
चित्तबहुले तस्स णं चित्तबहुलस्स णवमीपक्खे णं दिव-
सस्स पच्छिमे भागे चइत्ता हिरण्णं चइत्ता सुवण्णं चइत्ता
कोसं कोट्ठागारं चइत्ता बलं चइत्ता वाहणं चइत्ता पुरं च-
इत्ता अंतेउरं चइत्ता विउलधणकणगरयणमणिमोत्तियसं-
खसिलप्पवाल...धणरयणसंतसारसावइएज्जं विच्छड्डयित्ता वि-
गोवइत्ता दाणं दाइयाणं परिभाएत्ता सुदंसणाए सीए सी-
आए स देवमणुआसुराए परिसाए समणुगम्ममाणमग्गे सं-
खिअचक्किअणंगलिअमुहमंगलिअपूसमाणवद्धमाणग -
आइक्खगलंखमंखघंटिअगणेहिं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पीआ-
हिं मणुण्णाहिं मणामाहिं उरालाहिं कल्लाणाहिं धण्णाहिं मं-
गल्लाहिं सस्सिरीआहिं हिययगमणिज्जाहिं हिययपल्हायणि-
ज्जाहिं कण्णमणनिव्वुइकराहिं अपुणरुत्ताहिं अट्ठसइआहिं च-
ग्गूहिं अणवरयं अभिणंदंता य अभित्थुणंता य एवं वयासी जय
जय णंदा जय जय भद्दा धम्मेणं अभीए परीसहोवसग्गाणं खंति
खमे भयभेरवाणं धम्मे ते अविग्घं भवउ तिकट्टु अभि-
णंदंति य अभिथुणंति य तएणं उसभे अरहा कोसलिए
णयणमालासहस्सेहिं पि छिज्जमाणे २ एवं जाव णिग्गच्छइ
जहा उववाए जाव आउलबोलबहुलं णभं करेंते विणी-
आए रायहाणीए मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ आसिअसंमज्जिअ
सित्तसुइकपुप्फोवयारकलिअं सिद्धत्थवणविउलरायमग्गं
करेमाणे हयगयरहपहकरेण पाइक्कचडकरेण य मंदं
२ उद्धतरेणुयं करेमाणे २ जेणेव सिद्धत्थवणे उज्जाणे
जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता
असोगवरपायवस्स अहेसीअं ठावेइ ठावेइत्ता सीआओ
पच्चोरुहइ पच्चोरुहइत्ता सयमेवाभरणालंकारं मुअइ मुअइत्ता
सयमेव चउहिं अट्ठाहिं मुट्ठिहिं लोअं करेइ करेइत्ता छट्ठेणं
भत्तेणं अपाणएणं आसाढाहिं णक्खत्तेणं जोगमुवागएणं
उग्गाणं भोगाणं राइण्णाणं खत्तिआणं चउहिं सहस्सेहिं
सद्धिं एगं देवदूसमादाय मुंडे भवित्ता अगाराओ अण-
गारिअं पव्वइए ॥

कतिविध्य अशीति पूर्वशतानि [illegible] यत्र स
चामी वासस्य महाराजवासो [illegible] इति पूर्व-
पर्याये निष्क्रम्यर्थः । [illegible] कल्पप्रार्थनेन
तीर्थंकरो गृहवासे अव [illegible] पर्याय इत्यर्थेन
न दोषः । यत्रा [illegible] चामी वासस्येति
योजनीयं यतो [illegible] इति एवेन " ते ब [illegible]

स्यात् पूर्वं स्वगृहाणि। यदि वा भगवन्तमेवमुपसर्पत स चानुकम्पया अभिलषितफलदो भविष्यति तावपि च पित्रोः प्रणामं कृत्वा पित्रादेशं तथैव कृतवन्तौ भगवत्समीपमागत्य च प्रतिमास्थिते भगवति जलाशयेभ्यो नलिनीपत्रैरुदकमानीय सर्वतो जलप्रवर्षणं कृत्वा आजानोच्छ्रायप्रमाणसुगन्धि कुसुमप्रकरं च कृत्वा भुवननाथमाक्रन्दितिनिहितजानुकरतलौ प्रतिदिवसं त्रिसन्ध्यं राज्यसंविभागप्रदानेन भगवन्तं विज्ञप्य पुनस्तदुभयपार्श्वे खड्गप्रहस्तौ तस्थतुः । तथा चाह ।

नमिविनमीणं जयणा, नागिंदो वेज्जदाणवेयड्ढे ।

उत्तरदाहिणसेढी, सट्ठिपण्णासनगराइं ॥

नमिविनम्योर्याचना नागेन्द्रो भगवद्वन्दनायागतस्तेन विद्यादानमनुष्ठितं वैताढ्ये पर्वते उत्तरदक्षिणश्रेण्योर्यथाक्रमं षष्टिपञ्चाशन्नगराणि निवेशितानि । भावार्थः कथानकादवसेयः । तच्चेदम् ।

एवं भयवं कयसा-माइओ जाव नागरायस्स ।

भयवं अदीणमनसो, संवच्छरमणसिओ विहरमाणो ॥

कन्नाहिं निमंतिज्जइ, वत्थाभरणासणेहिं च ॥

भगवानपि अदीनमना निष्पकम्पचित्तः संवत्सरं यावत् अशितोऽनशितो विहरन् भिक्षाप्रदानानभिज्ञेन लोकेनाभ्यर्हितत्वात् कन्याभिर्निमन्त्र्यते वस्त्राणि पट्टदेवाङ्गादीनि आभरणानि कटककेयूरादीनि आसनानि सिंहासनानि तैश्च निमन्त्र्यते पर्तमाननिर्देशप्रयोजनं प्राग्वत् ।

(१७) अथैवं विहरता भगवता कियत्कालेन भिक्षा लब्धेत्यत आह ।

संवच्छरेण भिक्खा, लद्धा उसभेण लोगनाहेण ।

सेसेहिं बीयदिवसे, लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥

संवत्सरेण भिक्षा ऋषभेण लोकनाथेन प्रथमतीर्थकृता लब्धा शेषैरजितजिनादिभिर्द्वितीयदिवसे प्रथमभिक्षा लब्धा ।

संप्रति यद्यस्य पारणकमासीत्तदभिधित्सुराह ॥

उसभस्स उ पारणए, इक्खुरसो आसि लोगनाहस्स ।

सेसाणं परमन्नं, अमियरसरसोवमं आसी ॥

ऋषभस्य लोकनाथस्य पारणके इक्षुरस आसीत् शेषाणामजितस्वाम्यादीनां परमान्नं पायसममृतरसेन रसरूपोपमा यत्र तदमृतरसरसोपममासीत् ।

तीर्थकृतां प्रथमपारणके यद्वृत्तं तदभिधित्सुराह ।

घुट्ठं च अहो दाणं, दिव्वाणि य आहयाणि तूराणि ।

देवा य संनिवइया, वसुहारा चेव वुट्ठा य ।

देवैराकाशस्थितैर्घुष्टं यथा अहो दानमिति। अहो शब्दो विस्मये अहो दानमहो दानमस्याभयस्य । यत्र हि दीयते तत्र दत्तमवतीति । तथा दिव्यानि तूराणि विहितानि देवास्तत्र सन्निपतिता वसुधारानिपातार्थमाकाशे [illegible] तत्र सामान्येन पातनतो वसुधारा वृष्टा एकवसुधारावृष्टिरपि [illegible] पारणकासमभाव्युक्तमिदानीं यत्र यथा च यत्तीर्थकरस्य पारणकमासीत्तदभिधित्सुराह ।

गयपुरसेज्जंसिवक्खु-रसदाण वसुहारपीढगुरुपूया ।

तक्खसिलायलगमणं, बाहुबलिनिवेयणं चेव ॥

अस्या भावार्थः कथानकादवसेयः [illegible] (आ० म० प्र०)

[illegible] देवोऽपि [illegible]

समुद्र इव रत्नानां गुणानामेव [illegible]

पुरं गजपुरं तत्र, कुरुजनपदोर्मिभिः ।

तदेव नर्मदा जज्ञे, नूनं या दृश्यतेऽधुना ॥ २ ॥

तत्र बाहुबलेः पुत्रः, सोमयशः सोमप्रभो नृपः ।

चित्रं यशोहितानन्द, सुस्त्रीप्रमनापशान् ॥ ३ ॥

श्रेयांसस्तनयस्तस्य, यौवराज्यपदास्पदम् ।

क्रीडन्नपि विरक्तो-ऽभूद्वान्तमंथवा शिशुः ॥ ४ ॥

स स्वप्ने मन्दरं शैलं, श्यामवर्णं निरैक्षत ।

तत्रैवामृतकुम्भेना-[illegible] ॥ ५ ॥

राज्ञा दृष्टो भट स्वप्ने, युध्यमानं महारिभिः

श्रेयांससहायस्तो, भगवान् [illegible] ॥ ६ ॥

श्रेष्ठी सुबुद्धिरद्राक्षी-त्स्वप्ने सूर्यमण्डलम् ।

श्रेयांसेऽसौ न्यधात्तद्वर्मी-[illegible] ॥ ७ ॥

राजसभायामेकत्र मिलिता, [illegible] ।

[illegible] ॥ ८ ॥

श्रेयांसस्य महात्मनो, [illegible] ।

आस्थानीत समुत्तस्थौ, [illegible] ॥ ९ ॥

तत्र वातायनासीन, [illegible] ।

सोऽथ दृष्ट्वा [illegible] ॥ १० ॥

पितामहस्य [illegible] ।

[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १३ ॥

[illegible] ।

स्वामी [illegible] ॥ १४ ॥

प्रादुर्भूतानि [illegible] ।

[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible] ।

अहो दानमहो दान-[illegible] ॥ १६ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १७ ॥

श्रेयांसोऽर्थ[illegible] ।

[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible] ।

यथा भगवतो भिक्षा, [illegible] ॥ १९ ॥

श्रेयांस, [illegible] ।

[illegible] ॥ २० ॥

पूर्वेण [illegible] ॥ २१ ॥

(१८) [illegible]

" [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] हि कमेण मनोहरं पि मूकत्तणं पयडा परियणो भणइ [illegible] वि डमा उवनीई विम्हा तओ मिगिच्छेहिं होममंतर- [illegible] विहाणेहिं कओ महंतो पयत्तो अहं पि मूकत्तणं न मुयामि। [illegible] त्तणं पुण कहिऊण मालवि देमि। अन्नया पमयवणगयं [illegible] विरहे भणइ। अहं ते धाई तो मे [illegible] सम्भूयं। तओ मया भणियं अम्मो अत्थि कारणं जेणाहं [illegible] वं पवन्ना तओ मा तुज्झ भणइ पुत्ति ! माहसु मे कारणं [illegible] महा कहिस्सामि। तओ मया भणिया सुणा- [illegible] दीवे पुव्वविदेहे मंगलावइविजए नंदि- [illegible] अहं इओ तइयभवे दरिद्दकुले [illegible] कणिट्ठा जाया न कयं [illegible] तओ निन्नामियत्ति पसिद्धिं गया। मे [illegible] । अन्नया कयाइ उस्सवे इन्भदारिया [illegible] पासामि- [illegible] होहि मे मोयगं भक्तं वा भ- [illegible] निच्छू- [illegible] अंबरतिलकं पव्वयं [illegible] । तओ रोयंती निग्गया गि- [illegible] गया तेण महिया [illegible] समुट्ठाणो अंबर- [illegible]

[illegible]

तेऊण समाहीए कालगया ईसाणे कप्पे सिरिप्पभविमाणे ल- लियंगयस्स देवस्स अग्गमहिसी सयंपभा नाम जाया । को- हिणाणोवयोगविन्नाय देवत्तणकारणा जहा एस ललियंगो ल- हुलोयवओ समाणो निययपरियणं पनासितो देवीसु मज्झे सयं पनाए देवीए सउज्झयवओ सा आवकलाए चुया देवो य सविर- मादतो सयंबुद्धो य महाबलो कालगए गहियसामन्नो निरवज्जं संजमं परिपालिऊण समाहिपत्तो कालगतो इहेव ईसाणे कप्पे इंदसामाणितो जातो तेण वि सयंतो संबोहितो भणितो य । जहा धायइसंडे दीवे अवरविदेहे नंदिग्गामे निन्नामिगा कयत- वपच्चक्खाणा चिट्ठइ तं नियदंसणेण पलोभेहि जेण कयनि- याणा ते अग्गमहिसी सयंपभा जायइ । तओ कमेण नि- यदंसणेण पलोभिया कयनियाणा इह मागयत्ति सहरिसं सहललियंगयत्तणं सहिया निरुस्सुका पढुकाले मणुइयामि देवो य सो ललियंगतो आउक्खएण चुओ अम्मो न आ- गामि कत्थ गतो । अहमवि तस्स वियोगदुहिया चुया समाणी इहमागया । देवुज्जोयदरिसणेण समुप्पन्ना- इस्सरणा तं देवं य मणसा परिपइंती मूकत्तणं पयन्ना । कि तेण विणा कएण संलावेण त्ति एस परमत्थो । तं सोऊण अम्मधाई ममं भणंति । पुत्ति ! सुट्ठु ते कहियं एवं पुण पुरम- यचरियं पडिलेहिऊण तओ अहं देसांचहामि सो य ललियंगतो जइ मणुस्सेसु आयातो होहिइ तो सचरियं दट्ठूण जाई सुम- रिहिइ तेण य सह निउत्ता विसयसुहमणुभवेसु । तओ मक्खि तो पक्खो तओ विविहवण्णाहिं वट्टिगाहिं वोहिं पि अणाहिं पउ- मं तत्थ नंदिग्गामो लिहितो तओ अंबरतिलगगिरियसंसिय [illegible] मिया [illegible] गुरवो देवमेहुणगं च पंचण गये ईसाणो कप्पो सिरिप्पभं विमाणं सदेवमिहुणं महाबलो राया सयंबुद्धसंभिन्नसोयसहितो निन्नामिगा य तवसोसियसरी- रा [illegible] नामाणि लेहियाणि । तओ निउ- त्ता पडं धाती गहिऊण धायइसंडदीवं पत्थामित्ति गयंगण य निव्वत्ता पुच्छिया मया कीस अम्मो अहं नियत्ता सि सा भणइ य पुत्ति ! सुणह कारणं इह अहं सामिणो तव विजयं [illegible] ववरिणमित्त विजयपालिणो बहुणा रायाणं समागया तं अ- इदेण तव हियचइओ होहिइ तो [illegible] निवत्ता । जइ इत्थ न होहिइ तो परिमग्गणं करेस्सामि तओ भणिया सुट्ठु कयंति । तओ बीयदिवसे पर्ड गहाय उवगया आगया पसंइमुही । अणइ पुत्ति ! निव्वुया होइ दिट्ठो मया ते ललियंगओ । सा भणइ पुत्ति ! अहं पुच्छिया मया अम्मो साहसु कहिं । सा भणइ पुत्ति ! [illegible] [illegible] सो कोस्सा [illegible] कुमारो [illegible] [illegible] पुच्छितो [illegible] [illegible] पुच्छिओ सामि ! किं पुच्छितो । सो भणइ [illegible] [illegible] मे देवी मया पुच्छितो पुण ! साहसु [illegible] [illegible] [illegible]

धायइसंडे दीवे नंदिग्गामे कम्मदोसेण पंगुलिया जाया । ममरिया निण्णामी ततो तोए आगमकुसलाए तव मग्गणहेतुं नियचरियं अहियं । मम धायइसंडे गयाए एगो समणिय करेमो नियवुत्तंतो ततो मए तीसे अणुकंपाए नव परिमग्गणं करंता पुत्त ! पाहे नामधायइसंडं संतोसेहि नियदंसणेणं पंगुलियं एवं भणिए उवहसिनो मित्तेहिं गम्मउत्तो सिज्जउत्तो पंगुलिया । ततो सो अहो गीयं काऊण अवक्कंतो मुहुत्तमेत्तेण लोहग्गलाओ धणो नाम कुमारो लंघणपवणादिसु अतीव समत्थो त्ति नंजायवइरजंघोत्ति बीयाभिहाणो आगतो एवं दट्ठूण मं भणइ । केणेयं लिहियं चित्तं मया भणियं । किं निमित्तं पुच्छसि सो भणइ मम एयं चरियं अहं ललियंगतो नामासि सयंपभा मे देवी असंसयं तीए लिहियं जइ वा अन्नेणं वि तीए उवएसेणं ति तक्केमि ततो मए पुच्छितो जइ ते चरियं साहसु को एस संनिवेसो । सो भणइ नंदिग्गामो एसो पव्वतो अंबरतिलको जुगंधरा आयरिया एसा अणामकिलंता निनामिया महब्बलो राया सयंबुद्धसंभिन्नसोएहिं सह लिहितो एस ईसाणो कप्पो सिरिप्पभे विमाणे एवं सव्वं सपच्चयं कहियं । ततो मए भणितो जा एसा सिरिमती कुमारी सो सयंपभा तुहिया सा सयंपभा तेण एवो निव्वयंमि जेण सा ते भवइ । एवं सोऊण सो समयसो गतो अहं कयकज्जा आगया सा गच्छामि पुत्ति ! रक्खो निव्वयंमि जेण ते वि सयं कामो भवइ । गया रायसमीवं सद्दाविया अहं रण्णा माउसहिया गया रायसमीवं रायाए कहितो वसुमइ ! जो सिरिमइए ललियंगतो देवो आसि तं जहा अहं जाणं न तहा सिरिमई अवि । अवरविदेहे सलिलावइविजए वीयसोगा नाम नगरी जियसत्तू राया तस्स मणोहरी केकई दुवे देवीओ । तासिं जहक्कमं अयलो विभीसणो य पुत्ता बलदेववासुदेवा निवसंति अवरते विजयद्धं भुंजंति । मणोहरी बलदेवमाया कम्मि काले पुच्छमाणुज्झति भयवं ! अणुनुया मे अणुणो गिरी पुण्णादिरी पवसंपइ पव्वयामि करेमि परलोगहियं विसज्जेहि मति सो नेहेण न विसज्जेइ निब्बंधे कए भणइ अम्मो जइ ते निच्छतो ता देवलोगगया मे पमत्तपडियं पडिबोहिज्जासि तीए पडिस्सुयं पव्वइया । परमधिइबलेण अट्ठीयाणि एक्कारस अंगाणि परिचरंती तवमणुचरिऊण अपरिवडियवेरग्गा समाहीए कालगया लंतये कप्पे देवो जातो ताव मं जाण बलदेववासुदेवा य बहुकालं रज्जसुहिया भोगे भुंजंति । कयाइ निग्गइ मणुअस्स आसेहिं अवहिया अरविं पविसिया दूरं गंतूण आसाविधया विभीसणो कालगतो अयलो नेहेण न जाणइ । परिस्समेण मुच्छितो मतो भोमिन्नायमाणि बलगइणानि अहं च इमायस्थलगतो पुत्तसिणेहेण संगतं सुमरिऊण अनेणगतो विभीसणरूवं विउव्विऊण अयलो भणितो भाय ! अहं विज्जाहरेहिं समं जुज्झिऊणं गतो ते मए पसाहिया तुज्झे पुण चंतरं जाणिऊणं केण वि मम रूवेण मोहिया । ता इहेहि एवं भणेऊणं सहा गेतु अभिगमो ततो तहाविऊण य आवासागया । दुज्झमाणं अतेण सरिसं पविद्वा एवमंतं असवसा विसरानी तथा मणोहरीरूवं दंसियं संभंतो अयलो भणइ अम्मो ! पुत्तरं भणो वि तं मए पमयदावाओ सेणो य पडितो विभीसणमरणं च । अहं संसारो इह ततो तं च पडिबोहणेह अपुयक्कोहि जाणिऊण भणेहि परलोगहियं । तं भणेइ साधं वप्पे । कहको वि पुरुसकारविरहितो विवकामभेतो एवहरनो सयचमुत्तरपडितो कालिय-

गतो देवो जातो अहं पुण तं सदेवीगं जाहे जाहे सुमराभि ताहे ताहे लंतगं कप्पं नेमि सो सागरोवमस्स अंतरद्धभागे देवसुहं भोत्तूण चुत्तो तत्थ तो उववक्को । तं पि ललियंगयं एस मे पुत्तो जत्थ तिलामि एवएत कमेण गया सत्तरसतिलयंगतो सो अट्ठारसमो एसो वि मे पुत्तसिणेहेण दट्ठूण संतगं वत्थं नीतो तं जाणामि सिरिमईए मत्ता ललियंगतो जातो वइरजंघो त्ति आणत्तो कंचुकी सद्दावेह वइरजंघं सद्दाविओ आगतो दिट्ठो मया परितोसवियसियच्छीए अच्छेरयभूतो एवं रण्णा भणितो राएणा पुत्त ! वइरजंघ पुव्वभवसंबंधे सिरिमइं ति अवलोइया तेण अहं कलहंसेण कमलिणी विहिला पाणिग्गहितो इच्छं तावत विपुलं धणं परिवारेणं सो य विसज्जियाणि अम्हगयाणि लोहग्गलं भुंजाहो निययकालं भोगे । वइरसेणो वि राया लोगंतियदेवपडिबोहिओ संवच्छरियं दाणं दाऊण पोक्खलपालस्स नियपुत्तस्स रज्जं दाऊण नियगसुयसिं अरहेहिं महितो पव्वइतो । उप्पन्नकेवलनाणो धम्मं दिसइ । मम वि कालेण पुत्तो जातो वइरसेणो पड्डितो कयाइ पोक्खलपालस्स वेह सामंता विसंवाया । [illegible]

[illegible]

[illegible]

अथ [illegible] ॥

[illegible]

ए एवं तस्स ण भवइ । से णं भगवं वासावासवज्जं हेमंते गिम्हासु गामे एगराइए णगरे पंचराइए ववगयहासलोगअरइरइभयपरित्तासे णिम्ममे णिरहंकारे लहुभूए अगंथे वासीतच्छणे अदुट्ठे चंदणाणुलेवणे अरत्ते लेट्ठुम्मि कंचणम्मि अ समे । इह लोए परलोए अपडिबद्धे जीवियमरणे निरवकंखे संसारपारगामी कम्मसंगणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिए विहरइ । तस्स णं भगवंतस्स एतेणं विहारेणं विहरमाणस्स एगे वाससहस्से विइक्कंते समाणे पुरिमतालस्स नगरस्स बहिया सगडमुहंसि उज्जाणंसि णग्गोहवरपायवस्स अहे झाणंतरिआए वट्टमाणस्स फग्गुणबहुलस्स एक्कारसीए पुव्वण्हकालसमयंसि अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं उत्तरासाढानक्खत्तेणं जोगमुवागएणं अणुत्तरेणं नाणेणं जाव चरित्तेणं अणुत्तरेणं तवेणं बलेणं वीरिएणं आलएणं विहारेणं भावणाए खंतीए गुत्तीए मुत्तीए तुट्ठीए अज्जवेणं मद्दवेणं लाघवेणं सुचरियसोवचियफलनिव्वाणमग्गेणं अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए णिरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरनाणदंसणे समुप्पण्णे जिणे जाए केवली सव्वन्नू सव्वदरिसी सणेरइअतिरिअनरामरस्स लोगस्स पज्जवे जाणइ पासइ तं जहा आगइं गइं ठिइं चवणं उववायं भुत्तं कडं पडिसेवियं आवीकम्मं रहोकम्मं तं तं कालं मणवयकाए जोगे एवमाई जीवाण वि सव्वभावे अजीवाण वि सव्वभावे मोक्खमग्गस्स विसुद्धतराए भावे जाणमाणे पासमाणे एस खलु मोक्खमग्गे मम अण्णेसिं च जीवाणं हियसुहणिस्सेसकरे सव्वदुक्खविमोक्खणे परमसुहसमाणणे भविस्सइ ॥

अथ कथं नु भगवान् विहरति इत्याह (सेणमित्यादि) स भगवान् वर्षासु प्रावृट्काले वासोऽवस्थानं तद्वर्ज्जं वर्जयित्वा । हेमन्ता शीतकालमासाः ग्रीष्मा उष्णकालमासास्तेषु ग्रामेऽल्पीयसि सन्निवेशे [illegible] एकरात्रिकः [illegible] नगरे गरीयसि सन्निवेशे पञ्च रात्रयो [illegible] यथा [illegible] । यथा [illegible] ॥ [illegible] भयपरित्रासः [illegible] इत्यादि । [illegible]

[illegible]

कोऽपगमात् । लेष्टौ इष्टके काञ्चने च समः उपेक्षणीयत्वेनोभयत्र साम्यभावः । इह लोके वर्तमाने भवे मनुष्यलोके परलोके देवभवादौ तत्राप्रतिबद्धस्तत्रत्यसुखानिष्पिपासित्वात् जीवितमरणयोर्निरवकाङ्क्षमिन्द्रनरेन्द्रादिपूजाभागी जीविते उपसर्गादिपीडाप्राप्तो च मरणे निस्पृहः । संसारपारगामीति व्यक्तम् । कर्मणां सङ्गोऽनादिकालीनो जीवप्रदेशैः सह संबन्धस्तस्य निर्घातनं विश्लेषणं तदर्थमभ्युत्थित उद्यतो विहरति । अथ ज्ञानकल्याणकमाह (तस्सणमित्यादि) तस्य भगवतः एतेनानन्तरोक्तेन विहारेण विहरत एकस्मिन् वर्षसहस्रे व्यतिक्रान्ते सति पुरिमतालस्य नगरबहिः शकटमुखे उद्याने न्यग्रोधवरपादपस्याधो ध्यानान्तरिकेति । [illegible] अथवा अन्तरमेवान्तर्यं भेषजादित्वात् स्वार्थे [illegible] नस्य समासिरपूर्णस्यावान्तरमित्यर्थः । [illegible]

कोऽर्थः पृथक्त्ववितर्कं सविचारम् । एकत्ववितर्कमविचारम् २ सूक्ष्मक्रियमनिवर्ति ३ समुच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति ४ इति चतुरात्मकस्य शुक्लध्यानस्य [illegible] ध्याने [illegible] केवलमिव [illegible]

[illegible]

सामान्यांशाग्रहणाद्दर्शनेन विशेषांशग्रहणाभावाद् द्वयोरपि सर्वार्थविषयत्वं विरुध्यति उच्यते ज्ञानक्षणे हि केवलिनां ज्ञाने यावद्विशेषान् गृह्णति सति सामान्यं प्रतिभातमेवाशेषराशिरूपत्वात् सामान्यस्य। दर्शनक्षणे च दर्शने सामान्यं गृह्णति इति यावद् विशेषाः प्रतिभाता एव विशेषानालिङ्गितस्य सामान्यस्याभावात् अत एव निर्विशेषं विशेषाणामग्रहो दर्शनमित्युक्तमनन्तरोक्तग्रन्थे एकार्थः । ज्ञानप्रधानभावेन विशेषा गौणभावेन सामान्या दर्शनं प्रधानभावेन सामान्यं गौणभावेन इति विशेषः । समुत्पन्नसम्यक्त्वायिकत्वेनावरणदेशस्याप्यभावात् । उत्पन्नकेवलस्य यद्भगवतः स्वरूपं तत् प्रकटयति (जिणे जाए इत्यादि) जिनो रागादिजेता । केवलं श्रुतज्ञानाद्यसहायकं ज्ञानमस्यास्तीति केवली अत एव सर्वज्ञो विशेषांशपुरस्कारेण ज्ञाता सर्वज्ञाता सर्वदर्शी सामान्यांशपुरस्कारेण । नन्वर्हतां केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणयोः क्षीणमोहान्तसमय एव क्षीणत्वेन युगपदुत्पत्तिकत्वे उपयोगस्वभावात् क्रमप्रवृत्तौ च सिद्धायां " सव्वन्नू सव्वदरिसि " इति सूत्रं यथा ज्ञानप्राधान्यसूचकमुपन्यस्तम् तथा " सव्वदरिसी सव्वन्नू " इत्येवं दर्शनप्राधान्यसूचकं किं न तुल्यन्यायत्वात् नैवं "सव्वाउ लद्धीओ, सागरोवउत्तस्स उववज्जंति णो अणागारोवउत्तस्स " इत्यागमादुत्पत्तिक्रमेण सर्वदा जिनानां प्रथमे समये ज्ञानं ततो द्वितीये दर्शनं भवतीति ज्ञापनार्थत्वादित्थमुपन्यासस्येति छद्मस्थानां प्रथमे समये दर्शनं द्वितीये ज्ञानमिति प्रसङ्गाद्बोध्यम उक्तविशेषणद्वयमेव विशिनष्टि सनैरयिकतिर्यग्नरामरस्य लोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकक्षेत्रखण्डस्य उपलक्षणादलोकस्यापि नभःप्रदेशमात्रात्मकक्षेत्रविशेषस्य पर्यायान् क्रमभाविस्वरूपविशेषान् जानाति केवलज्ञानेन पश्यति केवलदर्शनेन पर्यायानित्युक्ते द्वयमपि ग्राह्यम् । न हि पर्याया द्रव्यवियुता भवेयुर्द्रव्यं वा पर्यायवियुतं तेनाधेयमाधारमाक्षिपतीति अन्यथा आधेयत्वस्यैवानुपपत्तेः यथा ज्ञानं न हि आकाशः क्वाप्यवतिष्ठते तस्याधारमात्ररूपस्यैव सिद्धान्ते भणनात् । अथवा सामान्यत उक्तपर्यायाणां ज्ञाने व्यक्त्या निरूपयन्नाह । तद्यथा आगतिं यतः स्थानादागच्छन्ति विवक्षितस्थानं जीवाः गतिं यत्र मृत्योत्पद्यन्ते स्थितिं कायस्थितिभवस्थितिरूपां च्यवनं देवलोकाद्देवानाम् मनुष्यतिर्यग्च्यवनरणम् । उपपातं देवनारकजन्मस्थानं भुक्तमशनादि कृतं चौर्यादि प्रतिसेवितं मैथुनादि आविः कर्म प्रकटकार्यं कर्म प्रच्छन्नकृतं तं तं (कालंति) प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे द्वितीया तस्मिन् २ काले वीक्षायां द्विर्वचनं मनोवचःकायान् योगान् करणत्रयस्यापारान् एवमादीन् जीवानामपि सर्वभावान् जीवधर्मानित्यर्थः । अजीवानामपि सर्वभावान् मोक्षमार्गस्य रत्नत्रयस्य विशुद्धतरकान् प्रकर्षकोटीप्राप्तान् कर्मक्षयहेतून् भावान् ज्ञानाचारादीन् जानन् पश्यन् विहरतीति गम्यम् । कथं च जानन् पश्यन् विचरतीत्याह एषोऽनन्तरवक्ष्यमाणो धर्मः ममान्येषां च मोक्षमार्गो निःश्रेयसाधकत्वेन ममदेशकस्यान्येषां च श्रोतृणां हितं कल्याणं सुखमित्यर्थः । गुणमनुस्त्रिविधं विभागाः ज्ञानदर्शनचारित्राणि निःश्रेयसं मोक्षस्तत्कारणत्वात् हितादीनां वारक इति । सर्वदुःखविमोक्षणम् इति यत्सर्वं परमसुखमात्यन्तिकमुक्तं समाप्तमिति सूत्रमिदं विधायकमन्येषामपि "सर्वाणि समाप्तम्" इति शास्त्रारम्भे मङ्गलार्थं तद्देशमप्रणये वक्तव्यम् इति । इतः प्रभृति यावत् पञ्चमोऽध्यायस्तावत् मतिसारतीति ॥ अं० २ चू० आचा० ३ श्रु० म० ० ।

(२१) अथ उत्पन्नकेवलज्ञानो भगवान् यथा धर्मं प्रादुश्चकार तथाह ।

तते णं से भगवं समणाणं णिग्गंथाणं णिग्गंथीण य पंचमहव्वयाइं सभावणागाइं छज्जीवणिकाए धम्मं देसमाणे विहरति तं जहा पुढविकाए जावतसकायं पंचमहव्वयाइं सभावणागाइं जाणिअव्वाइं ॥

ततः स भगवान् श्रमणानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च पञ्चमहाव्रतानि सर्वप्राणातिपातविरमणादीनि सभावनाकानि ईर्यासमित्यादिस्वभावनोपेतानि षट् च जीवनिकायान् पृथिव्यादित्रसान्तान् इत्येवंरूपं धर्ममुपदिशन् विहरतीति संबन्धः । तत्र धर्मे प्रक्रान्तेऽपि षड्जीवनिकायकथनमुपक्रान्तं तज्जीवपरिज्ञानमन्तरेण व्रतपालनासंभव इति ज्ञापनार्थम्। नन्वनियमः प्रथमव्रते संभवेत् मृषावादविरमणादीनां तु प्राणविनाशादिज्ञानाधीनत्वात् न संभवेदित्युच्यते शेषव्रतानामपि प्राणातिपातविरमणव्रतस्य रक्षकत्वेन नियुक्तत्वात् महावृक्षस्य वृतिवत् तथा हि मृषाभाषामभाषमाणो हास्याख्यानादिविरतो न कुब्जवध्यादीन् अदत्तमनाददानो धनस्वामिनं सचित्तजलफलादिकं च मैथुनविरतो नवलक्षपञ्चेन्द्रियादीन् परिग्रहविरतः कृमिकस्तूरीमृगादींश्च नातिपातयेदिति । अथैतदेव किञ्चिद्व्यक्त्या विवृणोति तद्यथा पृथिवीकायिकान् जीवान् उपदिशन् विहरतीति संबन्धः । ज्ञापकार्थकत्वेन सूत्रप्रवृत्तेर्देशग्रहणात्पूर्णोऽप्यालापको वाच्यः स चायं "आउक्काइए तेउक्काइए वाउक्काइए वणस्सइकाइए तसकाइए त्ति" व्यक्तम् तथा पञ्चमहाव्रतानि सभावनाकानि भावनागमेन श्रीआचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धगतभावनाध्ययनगतपाठेन भणितव्यानि अत्र च सूत्रे यदुद्देशे प्रथमं "पंचमहव्वयाइं" इत्याद्युक्तं निर्देशे तु व्यत्ययेन "तं जहा पुढविकाइए" इत्यादि तत्कथमिति नाशङ्कनीयम् । यतः पश्चादुद्दिष्टानामपि षड्जीवनिकायानां प्रस्तरतो वाऽत्र स्वल्पवक्तव्यतया प्रथमं प्ररूपणाया युक्त्युपपन्नत्वात् सूचीकटाहन्यायोऽनुसरणीयो विचित्रा सूत्राणां कृतिराचार्यस्येति न्यायेन वा स्वत एवेति ज्ञेयम् । ननु गृहिधर्मसंविग्नपाक्षिकधर्मावपि भगवता देशनीयौ मोक्षाङ्गत्वात् यदुक्तम् । "सावज्जजोगपरिव-ज्जणा उ सव्वुत्तमो जईधम्मो । बीओ सावगधम्मो, तइओ संविग्गपक्खपहो ॥ १ ॥" इति तत्कथमत्र तौ नोक्तौ उच्यते सर्वसावद्यवर्जकत्वेन देशनायां यतिधर्मस्य प्रथमं देशनीयत्वात्तस्यासमर्थोऽपवाद्यत्वात् श्रमणसंघस्य प्रथमं व्यवस्थापनीयत्वाच्च प्राधान्यख्यापनार्थं प्रथममुपन्यासस्ततो व्याख्यानतो विशेषार्थप्रतिपत्तिरिति न्यायादेतत्पुच्छभूतौ तावपि धर्मौ भगवता प्ररूपिताविति ज्ञेयम् । भगवत्प्ररूपणामन्तरेणाऽन्येषां तत्तदङ्गेषु तयोः प्ररूपणानुपपत्तेरित्यलं प्रसङ्गेनेति । जं० २ वक्ष० ॥

उसभेणं अरहा कोसलिएणं इमीसे उसप्पिणीए नवहिं सागरोवमकोडाकोडीहिं वीइक्कंताहिं तित्थे पवत्तिए । स्था० १० ठा० ॥

उसभाणपुरिमताले, पुरीविणीयाइ तत्थ नाणवरं ।
चक्कुप्पयापभरहे, निवेयणं चेव दोण्हं पि ॥

तथा भरिमतालादिनि नगरातृषभदेवस्य ज्ञानावाप्तिः चक्रं भरतस्य उत्पन्नं (भरहे निवेयणं चेव दोण्हं पि) भरताय निवेदनं च द्वयोरपि ज्ञानरत्नचक्ररत्नयोः नियुक्तपुरुषैः कृतमित्यध्याहार इति

गाथार्थः । कथानकं तु भरतेन तथाभूतपूजा भगवत एव कृतेति का-र्यं । कस्य प्रथमं कर्त्तुं युज्यते । किं चक्ररत्नस्य उत तातस्येति तत्र

तातम्मि पूइए चक्-पूइयं पूअणारिहो ताओ ।

इह लोइयं तु चक्कं, परलोअसुहावहो ताओ ॥२४॥

ताते त्रैलोक्यगुरौ पूजिते सति चक्रं पूजितमेव तत्पूजानिबन्धनत्वाच्चक्रस्य । तथा पूजार्ह इति पूजार्हत्वात् अर्हन् देवेन्द्रादिपूज्यत्वात् । तथा इह लौकिकं चक्रं सुखस्याभ्युदयस्य च कारणं विनश्वरत्वादिति । ऐहिकमेव चक्रं सांसारिकसुखहेतुत्वात् परलोकसुखावहस्तातः शिवसुखहेतुत्वादिति गाथार्थः । तस्मात् तावच्चक्रं तातस्य पूजा कर्त्तुं युज्यत इति संप्रधार्य तत्-क्षणमेव पितामहसमीपं प्रस्थितो बभूव ॥ इदानीं कथानकम् "भरहो मरु-देवीए भगवंतं पंदं उवयट्ठो । मरुदेवी सामिणी य भगवंते पव्व-इए भरहस्स रज्जसिरिं पासिऊण भणिया इयो मम पुत्तस्स सिरी रज्जसिरी आसि संपयं सो छुहापिवासापरिगओ नग्गओ हिंडइत्ति । ओइयं करिया इयो भरहस्स तित्थयरविभूइं वण्णे-तस्स विस्सासिज्जिया इयो पुत्तसोगेण य किलेसभावंतचक्खु आसं कंती एसो भरहेण गच्छंतेण चिन्तता । अम्मा एहि जे-ण भगवओ विभूतिं दंसेमि ताहे भरहो हत्थिखंधे पुरओ का-ऊण निग्गओ । समोसरणदेसे य गयणतलं सुरसमूहेण विमा-णाइदेणोयरंतेण विरायंतवयणं पहयदेवदुंदुहिनिनायापूरि-यदिसामंडलं पासिऊण भरहो भणिया इओ पेच्छ जइ परिसी रिद्धी मम कोडिसयसहस्सभागेण वि । ततो तीए भगवओ छत्ताइछत्तं पासंतीए चेव केवलमुप्पण्णं । अन्ने भणंति भगवओ धम्मकहासद्दं सुणेंतीए नयणं च तिकट्टुनावयं । ततो सिद्धा । इह भरहे ओसप्पिणीए पढमसिद्धोत्ति काऊण देवेहिं पूजा क-या सरीरं च खीरोदे छूढं । भगवं च समोसरणमज्झगओ सदे-वमणुयासुराए सहाए धम्मं कहेइ । तत्थ उसभसेणो नाम भरहपुत्तो पुव्वभवबद्धगणहरनामगुत्तो जायसंवेगो पव्वइ-ओ बंभी य पव्वइया । भरहो सावगो जाओ । सुंदरी पव्वयंती भरहेण इत्थीरयणं भविस्सइत्ति रुद्धा सा वि साविया जाया । एस चउव्विहो समणसंघो । ते य तावसा भगवओ नाणमु-प्पण्णं ति कच्छसुकच्छवज्जा भगवओ सयासमागंतूण भव-णवइवाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवाणिकं पासित्ता दहूण भग-वओ सगासे पव्वइया एत्थ समोसरणे मरीइविमाईया बहवे कुमारा पव्वइया आ० म० प्र० ।

(२२) सांप्रतमभिहितार्थसंग्रहपरमिदं गाथाचतुष्टयमाह ।

सह मरुदेवीइ निग्गओ-कहणं पव्वज्जमुसभसेणस्स ।

बंभीमरीइदिक्खा, सुंदरिओरोहसु अदिक्खा ॥२५॥

पंच य पुत्तसयाई, भरहस्स य सत्तनत्तुअसयाई ।

सयराहं पव्वइआ, तम्मि कुमारा समोसरणे ॥ २६ ॥

भवणवइवाणमंतर-जोइसवासी विमाणवासी अ ।

सव्विड्ढिसपरिसा का-सी नाणुप्पया महिमं ॥२७ ॥

दहूण कीरमाणिं, महिमं देवेहिं खत्तिओ मरिई ।

संमत्तलद्धबुद्धी, धम्मं सोऊण पव्वइओ ॥ २८ ॥

कथनं धर्मकथा परिगृह्यते । मरुदेव्यै भगवद्विभूतिकथनम् । तथा नप्तृशतानीति पौत्रकशतानि । तथा " सयराहमिति " देशीवचनं युगपदर्थाभिधायकं [illegible] ति । म-रीचिरिति जातमात्रो मरीचिं मुक्तवानित्यतो मरीचिमान् मरीचिरभेदोपचारान्मतुब्लोपाद्वेति । अस्य च प्रकृतोपयोगि-त्वात् कुमारसामान्याभिधाने सत्यपि भेदेनोपन्यासः । सम्य-क्त्वेन लब्धा प्राप्ता बुद्धिर्यस्य स तथाविधः शेषं सुगममिति गाथाचतुष्टयार्थः । आ० म० प्र० । आव० १ अ० । (भरतवि-जययात्रावर्णनं भरहशब्दे) भगवद्वन्दनार्थं सह मरुदेव्या निर्गतः (कहणं) भगवद्विभूतिकथनं ऋषभसेनस्य पुण्डरीकापरनाम्नः प्रव्रज्या ब्राह्मयादिर्दीक्षा सुन्दर्या अवरोधार्थं धारणं (सयराहं) समकालं सामान्येन कुमारदीक्षाभिधानेऽपि मरीचिविशेषेणा-भिधानं प्रकृतोपयोगित्वात् (सम्मत्तलद्धबुद्धित्ति) लब्धा सम्य-क्त्वबुद्धिर्येन स लब्धसम्यक्त्वबुद्धिः शेषं स्पष्टम् । अथ भरतः किं चकारेत्याह "अथोत्थाय प्रभोः पूजां, विधाय भरतेश्वरः । च कार चक्ररत्नस्या-ष्टाह्निकामहिमोत्सवम्" (आ०क०) बारसवा-साणि महारायाभिसेओ वुत्तो राइणो विसज्जिया ताहे नियय-वग्गं सारिउमारद्धो ताहे दाइज्जंति सव्वे नियअया एवं परिवाडी-ए सुंदरी दाइया सा पंडुदुब्बलमुही सा य जद्दिवसं रुद्धा तद्दि-वससमारब्भ आयंबिलाणि करेति तं पासित्ता रुट्ठो ते कुडुंबिए भणइ । किं मम नत्थि भोयणं जं एसा य रिसीकवेण जाया वे-ज्जा वा नत्थि तेहिं सिट्ठं जहा आयंबिलाणि करेइ ताहे तस्स तस्सोवरिं पयणुओ रागो जाओ । सा य भणिया जइ इच्छसि तो मए समं भोगे भुंजाहि ण वि तो पव्वयाहि त्ति । ताहे पाएसु पडिया विसज्जिया पव्वइया । अन्नया भरहो तेसिं भाउयाण दूयं पट्ठवेइ । जहा मम रज्जं आयाणह ते भणंति अम्हं वि रज्जं ताएण दिण्णं तुज्झं वि एतु ताव ताओ पुच्छिज्जिहिति त्ति । जं भणि-हि त्ति तं करिहामो तेण समएण भगवं अट्ठावयमागओ विहर-माणो एत्थ सव्वे समोसरिया कुमारा ताहे भणंति तुब्भेहिं दि-ण्णानि रज्जाइं हरति भाया तो किं करेमो किं जुज्झामो उदाहु आयणामो ताहे सामी भोगेसु नियत्तावेमाणो तेसिं धम्मं कहेइ न मुत्तिमारिसं सुहमत्थि ताहे इंगालदाहकदिट्ठंतं कहेइ । " जहा एगो इंगालदाहओ एगं भाणं पाणियस्स भरेऊण गओ तं तेण उदगं निट्ठवियं उवरिं आइच्चो पासे अग्गी पुणो परि-स्समो दारुगाणि कुट्टितस्स घरं गतो पाणियं पीयं । सुविणे सुमिणं पासइ । एवं अगडतलागदहसमुद्दा य सव्वे पीया । न य छिज्जइ तण्हा । ताहे अण्णम्मि जिण्णकूवे तणपुलियं गहाय उस्सिंचइ । जं पडियसेसं तं जीहाए लिहइ एवं तुब्भेहिं वि अणुभूया सव्वलोगे सव्वपुरिसा सव्वट्ठसिद्धे अणुभूया तह वि तत्ति न गया । एवं वेयालियं नाम अज्झयणं भासइ संबुज्झह किन्न बुज्झह । एवं अट्ठाणवई वि तेहिं अट्ठा-णउई कुमारा पव्वइयत्ति कोइ पढमिल्लुएण संबुद्धो कोइ बि-तिएण कोइ तइएण । जाहे ते पव्वइया " आ० म० प्र० ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

मागहमाई विजओ, सुंदरिपव्वज्जबारसाभिसेओ ।

आणावण जाइआणं, समुसरणे पुच्छ दिट्ठंतो ॥

मागधमादौ यस्य स मागधादिः कोऽसौ विजयः भरतेन कृत इति पुनरागतेन सुन्दर्याः अभिषक्ता दृष्टा प्रव्रज्यामुक्ता चेति द्वा-दश वर्षाण्यभिषेकः कृतो भरताय [illegible] अपि च समवसरणे भगवन्तं पृष्टवन्तः [illegible] दाङ्गा-रदाहकदृष्टान्तो गदितः [illegible]

एवं पडिबुद्धा, सव्वे [illegible]

राजधान्यां विनीतायां, प्रत्यगाद्भरतेश्वरः ।
महाराज्याभिषेकोऽभू-त्तत्र द्वादशवार्षिकः ॥ ३१ ॥
सर्वान् विसृज्य स्वावास-मागते भरतेश्वरम् ।
दर्श्यमानेष्वथ स्वेषु, सुन्दरी दर्शिता पुरा ॥ ३२ ॥
दृष्ट्वा पाण्डुमुखीं क्षामां, क्रुद्धः कौटुम्बिकानवक् ।
अस्ति मे भोजनं किं न, कृशेयं यद्वीक्षशी ॥ ३३ ॥
वैद्यो वा नास्ति किं तैः, सर्वमप्यस्ति ते प्रभो ! ।
परं प्रतायामाम्लैः, करोत्याचाम्लानि नित्यशः ॥ ३४ ॥
अथ विज्ञाय तद्भावं, मुदितो भरताधिपः ।
श्रुत्वा च समवसृतं, प्रभुमष्टापदाचले ॥ ३५ ॥
चिराद्दुःखोत्कण्ठितस्तत्र, ततो गत्वा यमी मुदा ।
प्रभुं प्रणम्य सुन्दर्यै, दापयामास संयमम् ॥ ३६ ॥
अथ प्रत्यागतोऽयोध्यां, नगरीं भरतेश्वरः ।
व्यज्ञप्यत सुधागार-नियुक्तेनैत्य केनचित् ॥ ३७ ॥
चक्रं न चक्रशालायां-मद्यापि विशति प्रभो ! ।
विना त्वदाज्ञां कुर्वन्तु, राज्यानि तव बन्धवः ॥ ३८ ॥
चक्रवर्त्ती ततः प्रैषी, दूतैस्तान्प्रति यानदः ।
राज्येऽस्ति यदीच्छा व-स्तत्सेवाक्रियतां मम ॥ ३९ ॥
प्रत्यूचिरेऽष्टानवतिः, कुमारास्तानदंपयः ।
राज्यं तातेन दत्तं न-स्ततः किं भरतसेवया ॥ ४० ॥
यूयं भजत हे दूता ! वयं त्वत्स्वामिना सह ।
तातं पृष्ट्वा करिष्यामः, तत्सेवामथवा न वा ॥ ४१ ॥
ततस्तेऽष्टापदे गत्वा, प्रभुं नत्वाभ्यधुरदः ।
राज्यं तातत्वया दत्तं, भ्राता हरति तद्बलात् ॥ ४२ ॥
युध्यामहे किमथवा, तदाज्ञामनुमन्महे ।
धर्मं तेषामथार्यो ऽथक्ष, सोऽनिन्द्यस्तान्व्यवर्त्तयत् ॥ ४३ ॥
निःश्रेयससमं सौख्यं, संसारे क्वापि नास्त्यहो ।
अङ्गारदाहकस्यात्र, दृष्टान्तं शृणुताधुना ॥ ४४ ॥
इहैकोऽङ्गारकृद्यातो, गृहीत्वाम्भोघटं वने ।
पीतं तेनाम्बु तत्सर्वं, तृष्णयार्त्तेन कृत्स्नतः ॥ ४५ ॥
उपर्यादित्यतापेन, पार्श्वेऽग्नेर्ज्वलनात्तथा ।
काष्ठकुट्टनखेदाच्च, पीडितस्तृष्णया पुनः ॥ ४६ ॥
सोऽथ गाढं गतो मूर्च्छां, सुप्तः स्वप्ने तदा जलम् ।
सर्वं गेहसरः कूप-नदीह्रदसमुद्रजम् ॥ ४७ ॥
सर्वं पपौ परं तस्य, तृष्णा छिन्ना तथाऽपि न ।
ततो मरौ जीर्णकूपे, गृहीत्वा तृणपूलकम् ॥ ४८ ॥
तेनाहृतं पयःशेषं, पतितालेढि जिह्वया ।
न छिन्ना या समुद्राद्यैः, सा तृट् छेत्स्यति तेन किम् ॥ ४९ ॥
अन्वभुवन् भवन्तोऽपि, सुखं भवसुखावधि ।
विमाने सर्वार्थसिद्धे, तृप्तिस्तदपि नाजयत ॥ ५० ॥
ततो वैतालिकं नामा-ध्ययनं स्वाम्यभाषत ।
बुध्यध्वं किं न बुध्यध्व-मित्यष्टानवतिप्रभवाः ॥ ५१ ॥
कोऽपि प्रथमया बुद्धः, कश्चनापि द्वितीयया ।
बुद्धाः सर्वेऽपि सर्वाभिः, कुमाराः प्राव्रजंस्तदा ॥ ५२ ॥
ज्ञात्वा चैतद्व्यतिकरं, भरतो भरताधिभूः ।
तेजांसीवांशुमालीनां, तेषां राज्यान्यपाहरत् ॥ ५३ ॥
विज्ञाय लघुबन्धूनां, तद्राज्यहरणं तदा ।
आयान्तं भारत दूत-मूचे बाहुबली बली ॥ ५४ ॥
अथ तृप्तिर्न ते भर्तु-र्बृहत्कुक्षिरिवैव कः ।
... राज्यान्या-च्छिनत्सि स्मातिलोलतः ॥ ५५ ॥

मरीचमपि किं तत्र भ्रातरं निर्जितं ।
... ॥ ५६ ॥
आचार्योऽहं भरतोऽपीष्ट, राजानं त्वं प्रत्तं पुरि ।
इत्युक्त्वा दूतमुत्सृज्य, बाहुबल्यपि निर्ययौ ॥ ५७ ॥
ज्ञात्वाऽऽयान्तं च भरतं, सर्वोऽपि समरस्पृहः ।
... ॥ ५८ ॥
अथ बाहुबलिः क्ष्मापः, विमर्शः कोऽप्यदर्शि ।
... ॥ ५९ ॥
अथाहूताङ्गणं देव ... शुभं ।
इत्युक्त्वा प्रथमं चक्रे, तत्क्षणात्र निर्जितः ॥ ६० ॥
एवं ... मुष्टिमुष्टि-दण्डादिभिरभीर्जितः ।
भरतोऽभिमन्यतचक्री, ... न किम् ॥ ६१ ॥
... चिन्तितमस्य, चक्रं देवतयाऽर्पितम् ।
... बाहुबलिं प्रति ॥ ६२ ॥
... ।
एवं ... मुष्टिनैव चूर्णये ॥ ६३ ॥
किं पुनः कामभोगानां, तुच्छानां कारणे मम ।
भ्रातुर्भ्रातृनिहन्त्वं, ततः कर्तुं न युज्यते ॥ ६४ ॥
मम मे भ्रातृभिः सार्धं, ... ।
... ! क्षिप्रं भरत ! ... ॥ ६५ ॥
... ।
भरतस्तनयं ... राज्ये सोमयशं न्यधात् ॥ ६६ ॥
मम केवलिनः सन्ति, ... समानुजाः ।
ततोऽहमपि यास्यामि, संजाते तत्र केवले ॥ ६७ ॥
... निश्चयः ।
पादयोः ... समाक्रान्तविग्रहः ॥ ६८ ॥
... सुन्दरी ।
स्वामिना प्रेषिते गत्वा, दृष्ट्वा न ... ॥ ६९ ॥
... इभ्भो ... ।
... यथा गतम् ॥ ७० ॥
बाहुबली ... हस्ती मे, ... न ... ।
हुं ज्ञात मानहस्त्यस्ति, को मानो मे विवेकिनः ॥ ७१ ॥
तथापि स्वामिनं वन्दे, तान् स्वभ्रातृन् मुनीनपि ।
उत्क्षिप्ते चरणे जातं, केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ ७२ ॥
ततो गत्वा प्रभुं प्रेक्ष्य, तस्थौ केवलिपर्षदि ।
भरतः कुरुते राज्यं, मरीचिः श्रुतवानभूत् ॥ ७३ ॥ आ० क० ।

अथ किमनुदिश्याह अन्यदा ।

बाहुबलिकोवकरणं, निवेअणं चक्किदेवया कहणं ।
नाहम्मेणं तुज्झे, दिक्खा पडिमापइभायं ॥ ३१ ॥
पढमं दिट्ठीजुद्धं, वायाजुद्धं तहेव बाहाहिं ।
मुट्ठीहि य दंडेहि य, सव्वत्थ विजिप्पए भरहो ॥ ३२ ॥
सो एव जिप्पमाणो, विहुरो अ नरवई विचिंतेइ ।
किं मन्नि एस चक्की, जह दाणिं दुब्बलो अहयं ॥ ३३ ॥
ताहे चक्कं मणसी, करेइ पत्ते अ चक्करयणम्मि ।
बाहुबलिणा य भणिअं, धिरत्थु रज्जस्स तो तुज्झं ॥ ३४ ॥
चिंतेइ अ सो मज्झं, सहोयरा पुव्वदिक्खिया नाणी ।
अह य केवली होउं, वचेहामी तिओ पभिमं ॥ ३५ ॥

मंथरक्कुरेण पुत्रं, अपूइअवत्थं उ पेसए अरहा ।
इत्थीओ ओअर त्तिअ, वुत्ते चिंता पए नाणं ॥ ३६ ॥
उप्पन्ननाणरयणा, तिन्नपइन्नो जिणस्स पामूले ।
गंतुं तित्थं नमिउं, केवलिपरिसाइ आसीणो ॥ ३७ ॥
काऊण एगछत्तं, भरहो वि अ भुंजए विउलभोए ।
मरीई वि सामिपासे, विहरइ तवसंजमसमग्गो ॥ ३८ ॥
सामाइअमाईअं, इक्कारसमाउ जाव अंगाओ ।
उज्जुत्तो भत्तिगओ, अहिज्जिओ सो गुरुसगासे ॥ ३९ ॥

भरतसंदेशाकर्णने सति बाहुबलिनः कोपकरणं तन्निवेदनं चक्रवर्तिनरनाथ दूतेन कृतं (देयवत्ति) युद्धे जीयमानेन किमयं चक्रवर्ती न स्यादमिति चिन्तिते। देवता आगतेति (कहणंति) बाहुबलिना परिणामदारुणान् भोगान् पर्यालोच्य कथनं कृतमलं मे राज्येनेति। तथा चाह। नाधर्म्मेण युध्यामीति। दीक्षा तेन गृहीता अनुत्पन्नज्ञानः कथमहं ज्यायान् लघीयसो वन्दिष्यामीत्यभिधानात प्रतिमा अङ्गीकृता प्रतिज्ञा च कृता। नास्मादनुत्पन्नज्ञानः यास्यामीति निर्युक्तिगाथा। शेषास्तु भाष्यगाथाः। तयोश्च भरतबाहुबलिनोः प्रथमं दृष्टियुद्धं, पुनर्वाग्युद्धं, तथैव बाहुयुद्धं मुष्टिभिश्च दण्डैश्च सर्वत्रापि सर्वेषु जीयते भरतः। स एवं जीयमानो विधुरोऽथ नरपतिर्विचिन्तितवान् अर्हन्नादितीर्थंकरः इत्तिनः अवतर इति चोक्ते चिन्ता तस्य जाता यामीति संप्रधार्य (पए) इति पदोत्क्षेपे ज्ञानमुत्पन्नमिति। उत्पन्नज्ञानरत्नीर्णप्रतिज्ञो जिनस्य पादमूले गत्वा केवलिपर्षदं गत्वा तीर्थं नत्वा आसीनः। अत्रान्तरे कृत्वा एकच्छत्रं भुवनमिति वाक्यशेषः भरतोऽपि च भुङ्क्ते विपुलभोगान्। मरीचिरपि स्वामिपार्श्वे विहरति तपःसंयमसमग्रः स च सामायिकादिकमेकादशाङ्ग यावत्। उद्युक्तः क्रियायां भक्तिगतो भणति श्रुते वा अधीतवान्। स गुरुसकाश इत्युपन्यस्तगाथार्थः।

अह अन्नया कयाई, गिम्हे उण्हेण परिगयसरीरो ।
अण्हाणएण चइओ, इमं कुलिंगं विचिंतेइ ॥ ४० ॥

गमनिका। अथेत्यानन्तर्ये कदाचिदेकस्मिन् काले ग्रीष्मे उष्णेन परिगतशरीरः। अस्नानेनेत्यस्नानपरीषहेण त्याजितः संयमात् एतत्कुलिङ्गं वक्ष्यमाणं विचिन्तयतीति गाथार्थः।

मेरुगिरीसमभारे, न हु मि समत्थो मुहुत्तमवि वोढुं ।
सामन्नए गुणे गुण-रहिओ संसारमणुकंखी ॥ ४१ ॥

कान् श्रमणानामेते श्रमणाः के ते गुणाः विशिष्टक्षान्त्यादयस्तान् हुतो यतो धृत्यादिगुणरहितोऽहं संसारानुकाङ्क्षीति गाथार्थः। ततश्च किं मम युज्यते। गृहस्थत्वं तावदनुचितं श्रमणगुणानुपालनमप्यशक्यम् ॥

एवमणुचिंतयंतस्स, तस्स नियया मई समुप्पन्ना ।
लद्धो मए उवाओ, जाया मे सासया बुद्धी ॥ ४२ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेणानुचिन्तयतस्तस्य निजा मतिः समुत्पन्ना न परोपदेशेन स होवं चिन्तयामास। लब्धो मया वर्तमानकालोचितः खलूपायो जाता मम शाश्वती बुद्धिः शाश्वतीत्याकालिकी उपायो निरवद्यजीविकाहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥

यदुक्तमिदं कुलिङ्गमचिन्तयत् तत्प्रदर्शनायाह।

समणा तिदंडविरया, भगवंतो निहुअसंकुचिअगत्ता ।
अजिइंदिअदंडस्स, ओहो उ तिदंडं ममं चिन्हं ॥ ४३ ॥

गमनिका। श्रमणा मनोवाक्कायलक्षणाद्दण्डाद्विरताः ऐश्वर्यादिभगयोगाद्भगवन्तः निभृतान्यन्तःकरणानुन्व्यापारपरि(त्यागात् ?) गात् सङ्कुचितान्यशुभकायव्यापारपरित्यागाद् गात्राणि येषां ते तथोच्यन्ते अहं तु नैवंविधो यतः अजितेन्द्रियेत्यादि न जितानीन्द्रियाणि चक्षुरादीनि दण्डाश्च मनोवाक्कायलक्षणा येन स तथोच्यते। तस्याजितेन्द्रियदण्डस्य तु त्रिदण्डं मम चिह्नं विस्मरणार्थमिति ॥

लोइंदियमुंडा मं-भया उ अहयं खुरेण ससिहाओ ।
थूलगपाणवहाओ, वेरमणं मे सया होउ ॥ ४४ ॥

मुण्डो हि द्विधा भवति द्रव्यतो भावतश्च। तत्रैते श्रमणा द्रव्यभावमुण्डाः कथं लोचनेन्द्रियैश्च मुण्डाः संयताः सन्ति अहं पुनर्नेन्द्रियमुण्डो यत अतोऽहं द्रव्यमुण्डतया तस्मादहं क्षुरेण मुण्डः सशिखश्च भवामि। तथा सर्वप्राणिवधविरताः श्रमणा वर्तन्ते अहं तु नैवंविधो यत अतः स्थूलप्राणातिपाताद्विरमणं मे सदा भवत्विति गाथार्थः ॥

निक्किंचणा य समणा, अकिंचणा मज्झ किंचणा होउ ।
सीलसुगंधा समणा, अहयं सीलेण दुग्गंधो ॥ ४५ ॥

गमनिका। निर्गतं किंचन हिरण्यादि येभ्यस्ते निष्किंचनाश्च श्रमणास्तथाऽविद्यमानं किंचनमल्पमपि येषां ते अकिञ्चना जिनकल्पिकादयः अहं तु नैवंविधो यतो मातो विस्मृत्यर्थं मम किंचन भवतु पवित्रिकादि। तथा शीलेन शोभनो गन्धो येषां ते तथाविधाः। अहं तु शीलेन दुर्गन्धः अतो गन्धचन्दनग्रहणं मे युक्तमिति गाथार्थः।

ववगयमोहा समणा, मोहच्छन्नस्स छत्तयं होउ ।
अणुवाहणा य समणा, मज्झं च उवाहणा हुंतु ॥ ४६ ॥

गमनिका। व्यपगतो मोहो येषां ते व्यपगतमोहाः श्रमणाः अहं तु नैवं यतः अतो मोहाच्छादितस्य छत्रकं भवतु अनुपानत्काश्च श्रमणाः मम चोपानहौ भवतामिति गाथार्थः ॥

सुक्कंबरा य समणा, निरंबरा मज्झ धाउरत्ताइं ।
हुंतु अ मे वत्थाइं, अरिहोमि कसायकलुसमई ॥ ४७ ॥

गमनिका। शुक्लाम्बराः श्रमणास्तथा निर्गतमम्बरं येभ्यस्ते निरम्बरा जिनकल्पिकादयः (मज्झति) मम च यतो श्रमणा इत्यनेन तत्कालोत्पन्नापरश्रमणानुसारेण धातुरक्तानि भवन्तु मम वस्त्राणि किमित्यहं योग्योऽस्मि तेषामेव कषायैः कलुषा मतिर्यस्यासावहं कषायकलुषमतिरिति गाथार्थः ॥

वज्जंति वज्जभीरू, बहुजीवसमाउलं जलारंभं ।
होउ मम परिमिएणं, जलेण ण्हाणं च पियणं च ॥ ४८ ॥

गमनिका। वर्जयन्त्यवद्यभीरवो बहुजीवाकुलाद्भीरवो बहुजीवसमाकुलं जलारम्भं तथैव वनस्पत्यारम्भं चात्र। अहं पापं मे न भवतु मे परिमितेन जलेन स्नानं च पानं चेति गाथार्थः।

एवं सो रुइअमई, निअगमइविगप्पिअं इमं लिंगं ।
तद्धितहेऊसुजुत्तं, पारिव्वज्जं पवत्तेइ ॥ ४९ ॥

एवमुक्तप्रकारादारभ्य स्वरूपः एवमसौ रुचिता मतिर्यस्य असौ रुचितमतिर्भवो निजमत्या विकल्पितं विचित्रमिदं ...

चिह्नं विनिहितम् । तस्य दिक्षासन्दिताः तद्विनाश्च देवपश्चेति स[illegible] ॥ परिव्राजमिदं पारिव्राजं वर्तयति [illegible] वर्तमाननिर्देशोऽप्यविरुद्ध एव पा[illegible] (परिव्राजं तेणे कारिश्ति) पारिव्राजं ततः [illegible] गाथार्थः ॥ भगवता च सह विजहार । तं च साधुमध्ये [illegible] दृष्ट्वा कौतुकाल्लोकः पृष्टवान् । तथा चाह ।

अह तं पागडरूवं, दट्ठुं पुच्छेइ बहुजणो धम्मं ।

कहेइ जईणं तो सो, वियालणे तस्स परिकहणा ॥५०॥

गमनिका । अथ तं प्रकटरूपं विजातीयत्वात् दृष्ट्वा पृच्छति बहुजनो धर्मं कथयति यतीनां संबन्धिभूतं क्षान्त्यादिलक्षणं ततोऽसाविति लोकः भवन्ति यत्यं धेष्ठे नयता किं नाङ्गीकृत इति विचारे [illegible] परिकथना [illegible] पृच्छन्तीति [illegible] निर्देशः । पाठान्तरम् । "अह तं पागडरूवं, दट्ठुं पुच्छिसु बहुजणो धम्मं । कहेसी जुइसीलं सो, वियालणे तस्स परिकहणा " इति गाथार्थः । आ० म० प्र० । आव० १ अ० ।

(२१) [illegible]माह ।

धम्मकहा अक्खित्ते, उवट्ठिए देइ सामिणो सीसे ।

गामनगराइं विहर-इ सो सामिणा सद्धि ॥५१॥

धर्मकथाक्षिप्तान् [illegible] ददाति भगवतः शिष्यान् ग्रामनगरादीन् विहरति स स्वामिना सार्द्धम् । भावार्थः सुगम [illegible] इति गाथार्थः । [illegible] [illegible]भगवान् पुनरपि [illegible] [illegible] [illegible]

स्यात् । पुनरप्याह भरतस्तस्याकृतिमात्रेणास्माकं कौतुकं तद्विदर्श्यताम् । देवराज आह । स्वमुत्तमपुरुष इति कृत्वैकमङ्गुलावयवं दर्शयामीत्यभिधाय योग्यालङ्कारविभूषितामङ्गुलीमत्यन्तभास्वरामदर्शयत् । दृष्ट्वा च तां भरतोऽतीव मुमुदे शक्राङ्गुलीं च स्थापयित्वा महिमामष्टाह्निकां चक्रे । ततः प्रभृति शक्रोत्सवः प्रवृत्त इति । भरतश्च श्रावकानाहूयोक्तवान् । भवद्भिः प्रतिदिनं मदीयं भोक्तव्यं कृष्यादि च न कार्यं स्वाध्यायपरैरासितव्यं भुक्ते च मदीयगृहद्वारासन्नव्यवस्थितैर्वक्तव्यम् । जितो भवान् वर्द्धते भयं तस्मान्माहनेति । ते तथैव कृतवन्तः । भरतश्च रतिसागरावगाढत्वात्प्रमत्तत्वात्तच्छब्दाकर्णनोत्तरकालमेव केनाहं जित इति । आम ज्ञातं कषायैस्तेभ्य एव वर्द्धते भयमित्यालोचनापूर्वकं संवेगं यातवानिति । अत्रान्तरे लोकबाहुल्यात् सूपकाराः पाकं कर्तुमशक्नुवन्तो भरताय निवेदितवन्तः नेह ज्ञायते कः श्रावकः को वा नेतीति लोकस्य प्रचुरत्वात् । आह भरतः पृच्छापूर्वकं देयमिति । ततस्तान् पृष्टवन्तस्ते को भवान् श्रावकाणां कति व्रतानि स आह श्रावकाणां न सन्ति व्रतानि किं त्वस्माकं पञ्चाणुव्रतानि । कति शिक्षाव्रतानि ते उक्तवन्तः सप्त शिक्षाव्रतानि । य एवंभूतास्ते राज्ञे निवेदिताः स च काकणीरत्नेन तान् लाञ्छितवान् । पुनः षण्मासेन ये योग्या भवन्ति तानपि लाञ्छितवान् षण्मासकालादनुयोगं कृतवानेवं ब्राह्मणाः संजाता इति । ते च स्वसुतान् साधुभ्यो दत्तवन्तस्ते च प्रव्रज्यां जगृहुः । परीषहभीरवस्तु श्रावका एवासन्निति । इयं च भरतराज्यस्थितिः । आदित्ययशसस्तु काकणीरत्नं नासीत् । सुवर्णमयानि यज्ञोपवीतानि कृतवान्महायशःप्रभृतयस्तु केचन रूप्यमयानि केचन विचित्रपट्टसूत्रमयानीत्येवं यज्ञोपवीतप्रसिद्धिः

अमुमेवार्थं समुसरणेत्यादिगाथया प्रतिपादयति ।

समुसरणभत्तउग्गह-अंगुलिझयसक्कसावया अहिया ।

जेया वड्डइ कागिणि-लंछणअणुसज्जणा अट्ठ ॥ ५२ ॥

गमनिका । समवसरणं भगवतोऽष्टापदे अभवादीत् । तत्र भरतेनानीतं तद्ग्रहणोन्माथिते सति भरते देवेशो भगवन्तमवग्रहं पृष्टवान् भगवांश्च तस्मै प्रतिपादितवान् (अंगुलियत्ति) भरतनृपतिना देवलोकनिवासिरूपपृच्छायां कृतायामिन्द्रेणाङ्गुलिर्दर्शिता । तत्र प्रभृत्य ध्वजोत्सवः प्रवृत्तः (सड्डत्ति) भरतनृपतिना किमनेनाहारेण कार्यमिति पृष्टः शक्रोऽभिहितवान् । साधुभ्यो दीयतामिति [illegible] श्रावका अधिका इति (जेया वड्डइत्ति) प्राकृतशैल्या जितो भवान् वर्द्धते भय इत्यभ्युक्तोत्तरकालं च ते तथा कृतवन्तः (कागिणिलंछणत्ति) प्रभूतत्वात् काकणीरत्नेन लाञ्छनचिह्नं तेषां कृतमासीत् (अणुसज्जण अट्ठत्ति) अष्टौ पुरुषान् यावदयं धर्मः प्रवृत्तः अष्टौ वा तीर्थकरान् यावदिति गाथार्थः । अत ऊर्द्ध्वं मिथ्यात्वमुपगता इति ।

राया आइच्चजसे, महाजसे अइबले अ बलभद्दे ।

बलवीरिय कत्तविरिए, जलविरिए दंडविरिए अ ॥५३॥

अस्या भावार्थः सुगम एवेति गाथार्थः ।

एएहिं अद्धभरहं, सयलं भुत्तं सिरेण धरिओ अ ।

जिणसंतिओ अ मउडो, सेसेहिं न चाइओ वोढुं ॥ ५४ ॥

गमनिका । एभिरादित्ययशःप्रभृतिभिरष्टभिः [illegible] [illegible] शक्रेण [illegible] धरितः [illegible] [illegible]

अस्सावगपडिसेहो, छट्ठे अ मासि अणुओगो ।
कालेण य मिच्छत्तं, जिणंतरे साहुवुच्छेओ ॥ ५५ ॥

गमनिका अश्रावकाणां प्रतिषेधः कृतः कर्मापि षष्ठे मासेऽनुयोगो भवेष । अनुयोगः परीक्षा कालेन गच्छता मिथ्यात्वमुपगता । कदा मध्यमजिनान्तरे किमिति यतस्तत्र साधुव्यवच्छेद आसीदिति गाथार्थः ।

साम्प्रतमुक्तार्थप्रतिपादनापरसंग्रहगाथामाह ।

दाणं च माहणाणं, वेया कासी अ पुच्छ निव्वाणं ।
थुंडाथूभजिणघरे, भरहो कविलस्स दिक्खा य ॥ ५६ ॥

दानं च माहनानां लोको दातुं प्रवृत्तो भरतपूजितत्वात् (वेया कासी य त्ति) आर्यान् वेदान् कृतवांश्च भरत एव तत्स्वाध्यायनिमित्तमिति । तीर्थकरस्तुतिरूपान् श्रावकधर्मप्रतिपादकांश्च । आचार्यास्तु पश्चात्सुलसा याज्ञवल्क्यादिभिः कृता इति (पुच्छत्ति) भरतो भगवन्तमष्टापदसमवसृतमेव पृष्टवान् यादृग्भूता यूयमेवंविधाः तीर्थकृतः कियन्तः खल्विह भविष्यन्तीत्यादि (निव्वाणं ति) भगवानष्टापदे निर्वाणं प्राप्तो इन्द्रैरग्निकुण्डानि कृतानि स्तूपाः कृताः जिनगृहं भरतश्चकार कपिलो मरीचिसकाशे निष्क्रान्तो भरतस्य दीक्षा च संवृत्तेति समुदायार्थः । अवयवार्थं उच्यते । आद्यावयवद्वयं व्याख्यातमेव । पृच्छावयवार्थं " पुणरवि य " गाथेत्यादिनाऽऽह ॥

पुणरवि अ समोसरणे, पुच्छा अ जिणं तु चक्किणो भरहे ।
अप्पुट्ठो अ दसारे, तित्थयरो को इहं भरहे ॥ ५७ ॥

गमनिका पुनरपि च समवसरणे पृष्टवांश्च जिनं तु चक्रवर्तां भरतश्चक्रवर्तिन इत्युपलक्षणं तीर्थकृतश्चेति भरतविशेषणं वा चक्री भरतस्तीर्थकरादीन् पृष्टवान् । पाठान्तरं वा " पुच्छी य जिणे य चक्किणो भरहे " पृष्टवान् जिनांश्चक्रवर्तिनश्च भरतः चक्रादस्य व्यवहितः सम्बन्धः भगवानपि तान् कथितवान् तथा अपृष्टश्च दशारान् तथा तीर्थकर क इह भरतेऽस्यां परिषदीति पृष्टवान् भगवानपि मरीचिं कथितवानिति गाथाक्षरार्थः । तथा चाह । निर्युक्तिकारः ॥

जिणचक्किदसाराणं, वण्णपमाणाइँ नामगुत्ताइं ।
आउपुरमाइपियरो, परियायगई य साही य ॥ ५८ ॥

गमनिका जिनचक्रवर्तिवासुदेवानामित्यर्थः । वर्णप्रमाणानि तथा नामगोत्राणि तथा आयुः पुराणि मातापितरौ यथासम्भवं पर्यायं गतिं च । चशब्दाज्जिनानामन्तराणि च पृष्टवानिति द्वारगाथासमासार्थः । अवयवार्थं तु वक्ष्यामः ॥

जारिसया लोगगुरू, भरहे वासम्मि केवली तुब्भे ।
एरिसया कइ अन्ने, ताया होहिंति तित्थयरा ॥ ५९ ॥

यादृशा लोकगुरवो भारते वर्षे केवलिनो यूयमीदृशाः कियन्तोऽन्येऽन्ये तात ! भविष्यन्ति तीर्थकरा इति गाथार्थः ॥

अह भणइ जिणवरिंदो, भरहे वासम्मि जारिसो उ अहं ।
एरिसया तेवीसं, अन्ने होहिंति तित्थयरा ॥ ६० ॥
होही अजिओ संभव-अभिणंदणसुमइसुप्पभसुपासो ।
ससिपुप्फदंतसीयल-सिज्जंसो वासुपुज्जो अ ॥ ६१ ॥
विमलमणं [illegible] पू अरो अ मल्ली अ ।
[illegible] ६ वद्धमाणो अ ॥ ६२ ॥

अह भणइ नरवरिंदो, भरहे वासम्मि जारिसो उ अहं ।
एरिसया कइ अन्ने, ताया होहिंति रायाणो ॥ ६३ ॥

गमनिका अथ भणति नरवरेन्द्रो भरतः भारते वर्षे यादृगूपोऽहं तादृशाः कत्यन्ये तात ! भविष्यन्ति राजान इति गाथार्थः ॥

अह भणइ जिणवरिंदो, जारिसओ तं नरिंदसद्दूलो ।
एरिसया इक्कारस, अन्ने होहिंति रायाणो ॥ ६४ ॥
होही सगरो मघवं, सणंकुमारो अ रायसद्दूलो ।
संती कुंथू अ अरो, हवइ सुभूमो अ कोरव्वो ॥ ६५ ॥
नवमो अ महापउमो, हरिसेणो चेव रायसद्दूलो ।
जयनामो अ नरवई, बारसमो बंभदत्तो अ ॥ ६६ ॥
होहिंति वासुदेवा, नव अन्ने नीलपीअकोसिज्जा ।
हलमुसलचक्कजोही, सतालगरुडज्झया दो दो ॥ ६७ ॥

अथ भणति जिनवरेन्द्रो यादृशस्त्वं नरेन्द्रशार्दूलः सिद्धपर्यायः ईदृशाः एकादश अन्ये भविष्यन्ति राजानस्ते चेत । (होहिंति) गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव यदुत अपृष्टश्च दशारान् कथितवान् । तदभिधित्सयाह भाष्यकारः (होहिंति) भविष्यन्ति वासुदेवा नव बलदेवाश्चानुक्ता अप्यत्र तत्सहचरत्वात् द्रष्टव्याः यतो वक्ष्यति " स तालगरुलज्झया दो दो " ते च सर्वे बलदेवा वासुदेवा यथासंख्यं नीलानि पीतानि च कौशेयानि वस्त्राणि येषां ते तथाविधाः । यथासंख्यमेवाह हलमुशलचक्रयोधिनः । हलमुशलयोधिनो बलदेवाः चक्रयोधिनो वासुदेवा इति । सतालगरुडध्वजाख्यौ पर्वतौ इति सतालगरुडध्वजाः एते च भगवन्तो युगपद् द्वौ द्वौ भविष्यन्ति । बलदेववासुदेवाविति गाथार्थः । आ० म० प्र० । काय० १ अ० ।

"तित्थयरो को इहं भरहेत्ति" तद्व्याख्यानायाऽऽह ।

अह भणइ नरवरिंदो, ताय इमीसिन्निसाइ परिसाए ।
अन्नो वि को वि होही, भरहे वासम्मि तित्थयरो ॥ ४२ ॥

अत्रान्तरे अथ भणति नरपेन्द्रः तात ! अस्याः एतावत्याः परिषदः अन्योऽपि कश्चिद्भविष्यति तीर्थकरः अस्मिन् भारते वर्षे भावार्थस्तु सुगम एवेति गाथार्थः ॥

तत्थ मरीई नामं, आइपरिव्वायगो उसभनत्ता ।
सज्झायज्झाणजुत्तो, एगंते झायइ महप्पा ॥ ४३ ॥

गमनिका तत्र भगवतः समवसरणभूभागे मरीचिनामा आदिपरिव्राजक आदिपरिव्राजकः प्रवर्तकत्वात् ऋषभनप्ता पौत्र इत्यर्थः । स्वाध्याय एव ध्यानं तेन युक्तः एकान्ते ध्यायति महात्मेति गाथार्थः । भरतपृष्टो भगवान् तं मरीचिं दर्शयति ।

तं दाएइ जिणिंदो, एव नरिंदेण पुच्छिओ संतो ।
धम्मवरचक्कवट्टी, अपच्छिमो वीरनामु त्ति ॥ ४३ ॥

जिनेन्द्रः एवं नरेन्द्रेण पृष्टः सन् धर्मवरचक्रवर्ती अपश्चिमो वीरनामा भविष्यतीति गाथार्थः ॥

आइगरदसाराणं, तिविट्ठु नामेण पोअणाहिवई ।
पियमित्तचक्कवट्टी, मूआइ विदेहवासम्मि ॥ ४४ ॥

गमनिका आदिकरः (दसाराणंति) पुनरादा पोतनपुर भवति । तस्या अधिपतिर्भविष्यतीति किंच । तथा प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती मूकायां [illegible]
[illegible]

नं वयउं मोडणं, गया अभिनिग्गुणहमरीरो ।

अभिनंदिऊण पिअरं, मरीइ अभिनंदिओ जाइ ॥४५॥

[illegible] । तत्र भवं तीर्थकरचक्रवर्त्यादिनिर्गतं श्रुत्वा राजा [illegible] मरीचिं [illegible] वन्द [illegible] अभिवन्द्य पितरं [illegible] " अभिनंदओ " इत्यभिवन्द्यो याति । [illegible] " मरीइं अभिनंदिऊ जाइ त्ति " मरीचिं याति [illegible] यातीति वर्तमानकाल- [illegible] इति गाथार्थः ।

सो विणएण उवगओ, काऊण पयाहिणं च तिक्खुत्तो ।

वंदइ अभित्थुणंतो, इमाहिं महुराहिं वग्गूहिं ॥४६॥

लाभा हु ते सुलद्धा, जंसि तुमं धम्मचक्कवट्टीणं ।

होहिसि दसचउदसमो, अपच्छिमो वीरनामु त्ति ॥

आवस्सगस्स ते, [illegible] (४३)—॥४८॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] गाथार्थः । ([illegible]) [illegible] । ([illegible]) [illegible]

[illegible] ॥४९॥

[illegible] गाथार्थः ।

[illegible] , [illegible] च [illegible] ।

[illegible] ॥५०॥

[illegible]

[illegible] ॥५१॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥५२॥

[illegible]

[illegible] च [illegible] ।

अज्जो तित्थयराणं, अहो कुलं उत्तमं मज्झ ॥ ५३ ॥

गमनिका । अहमेव वासुदेवचक्रवर्तित्वात् किं दशारानां प्रथमो भविष्यामीति वाक्यशेषः । पिता च मे मम चक्रवर्ति- हास्य प्रथम इति क्रियाध्याहारः । तथा आर्यकः पितामहः स तीर्थकराणां प्रथमः यत एवमत अहो विस्मये कुलमुत्तमं ममेति गाथार्थः । आव० १ अ० । आ० म० प्र० ।

(२४) अथास्यानन्यसाधारणगुणप्रतिमुक्तस्य प्रभुपरिकरप्रत्न- स्य महत्त्वस्य सङ्ख्यामाह ।

उसभस्स णं अरहओ कोसलिअस्स चउरासी गणहरा होत्था । उसभस्स णं अरहओ कोसलिअस्स उसभसेण पामोक्खाओ चुलसीइं समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्था । उसहस्स णं बंभी सुंदरी पामोक्खाओ तिन्नि अज्जिआसयसाहस्सीओ उक्कोसिआ अज्जिआ संपया होत्था । उसभस्स णं सेजंसपामोक्खाओ तिन्नि सम- णोवासगसयसाहस्सीओ पंचसयसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणोवासगसंपया होत्था । उसभस्स णं सुभद्दापामो- क्खाओ पंचसमणोवासिआसयसाहस्सीओ चउप्पण्णं च सहस्सा उक्कोसिआ समणोवासिआसंपया होत्था । उसभस्स णं अरहउक्कोसलिअस्स अजिणाणं जिणसं- कासाणं सव्वक्खरसन्निवाईणं जिणो विव अवितहं वा- गरमाणाणं चत्तारि चउद्दसपुव्विसहस्सा अद्धट्ठमायस- या उक्कोसिआ चउद्दसपुव्वी संपया होत्था । उसभस्स णं नव ओहिणाणिसहस्सा उक्कोसिआ संपया होत्था । उस- भस्स णं वीसं जिणसहस्सा वीसं वेउव्विअसहस्सा सया उक्कोसिआ चउद्दसपुव्वी संपया होत्था । उसभस्स णं बारस विउलमइसहस्सा उक्कोसिआ संपया होत्था । उसभस्स णं वीसं जिणसहस्सा वीसं वेउव्विअसया उक्कोसिआ आगार- स्स [illegible] सहस्सा छच्च सया पणासा बारसवाइसह- स्सा छच्च सया पणासा उसभस्स णं गइकल्लाणाणं ठिइक- ल्लाणाणं आगमेसिभद्दाणं वा [illegible] सहस्सा णव य सया उक्कोसिआ उसभस्स णं वीसं समण- सहस्सा सिद्धा चत्तालीसं अज्जिआसहस्सा सिद्धा [illegible] अंतेवासीसहस्सा सिद्धा ॥

[illegible] " [illegible] " इति [illegible] । [illegible] " [illegible] " [illegible] । [illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] " [illegible] " [illegible] । [illegible]

योज्यम् "उसभस्स णमित्यादि" प्रायः कण्ठ्यानि नवरं चतुर्दशपूर्विसूत्रे अजिनानां असर्वज्ञानां (सव्वक्खरसन्निवाईणंति) सर्वेषामक्षराणामकारादीनां सन्निपाता द्व्यादिसंयोगा अनन्ततया-ऽनन्ता अपि हेयतया विद्यन्ते येषां ते तथा । जिनतुल्यत्वे हेतुमाह " जिणो विव अवितहमित्यादि " जिन इवावितथं यथार्थं व्याकुर्वाणानां केवलिश्रुतकेवलिनोः प्रज्ञापनायां तुल्यत्वात् । चत्वारि सहस्राणि अर्द्धपञ्चमानि च शतानि एषा चतुर्दशपूर्विसंपदभवत् (विउव्विअत्ति) वैक्रियसमुत्कर्षिको विपुलमतयो मनःपर्यवज्ञानविशेषवन्तः शेषं स्पष्टम् । विपुलमतयो मनःपर्यवज्ञानविशेषवन्तः शेषं स्पष्टम् । अधिकारात्तेषामेव षट्शतानि पञ्चाशदधिकानि द्वादश सहस्राणि अधिकारात्तेषामेव षट्शतानि पञ्चादधिकानीत्येवं सर्वत्र योज्यम् । वादिनो वादलब्धिमन्तः परप्रवादनिग्रहसमर्थाः (वसभस्स णमित्यादि) देवगतिरूपायां कल्याणं येषां प्राय सातोदयत्वात्तेषां तथा स्थितौ देवायूरूपायां कल्याणं येषां ते तथा अप्रविचारसुखस्वामिकत्वात् । आगामिन्यागमिष्यति भद्रं कल्याणं येषां ते तथा सेत्स्यमानत्वात् ते तथा तेषामनुत्तरोपपातिकानां पञ्चानुत्तरविमानवासिदेवविशेषाणां द्वाविंशतिसहस्राणि नवशतानि " उसभस्सणमित्यादि " सुगमं नवरं श्रमणीसंख्यायामीलने अन्तेवासिसंख्या संपद्यते ।

(२५) अथ भगवतः श्रमणवर्णकसूत्रमाह ।

उसभस्स णं अरहओ कोसलियस्स बहवे अंतेवासी अणगारा भगवंतो अप्पेगइया मासपरियाया जहा उववाइए सव्वो अणगारवण्णओ जाव उड्ढंजाणु अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥

ऋषभस्याऽर्हतः कौशलिकस्य बहवो अन्तेवासिनः शिष्यास्ते च गृहिणोऽपि स्युरित्यनगाराः भगवन्तः पूज्याः अपिः समुच्चये एकका एके अन्ये केचिदपीत्यर्थः । मासं यावत् पर्यायश्चारित्रपालनं येषां ते तथा । यथौपपातिके सर्वोऽनगारवर्णकस्तथाऽत्रापि वाच्यः । ऊर्ध्वं जानुनी येषां ते ऊर्ध्वजानवः शुद्धपृथिव्यासनवर्जनादौपग्रहिकनिषद्याया अभावाच्चोत्कुटुकासना इत्यर्थः । अधःशिरसोऽधोमुखा नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टय इत्यर्थः । ध्यानरूपो यः कोष्ठः कुसूलस्तमुपगतास्तत्र प्रविष्टाः यथा हि कोष्ठके धान्यं प्रक्षिप्तं न विप्रसृतं भवति एवं तेऽनगारा विषयेष्वपि प्रसृतेन्द्रिया न स्युरिति । संयमेन संवररूपेण तपसाऽनशनादिना संयमतपोग्रहणं चानयोः प्रधानमोक्षाङ्ग[illegible] संयमतपोग्रहणं [illegible] [illegible] पु[illegible] [illegible]

[illegible] काण्कर्मक्षपणाय [illegible] । भावयन्तो विहरन्ति तिष्ठन्तीत्यर्थः । अत्र यावत्पदसंग्राहः " अप्पेगइया दो मासपरिआया " इत्यादिक औपपातिकग्रन्थो विज्ञेयः [illegible] इत्यवसेयम् ।

[illegible] भव्यानां कियता कालेन सिद्धिगमनं प्रवृत्तं कियन्तं कालं यावदनुवृत्तं चेत्याह ॥

(२६) अथ ऋषभस्वामिनः केवलोत्पत्त्यनन्तरं भव्यानां कियता कालेन सिद्धिगमनं प्रवृत्तं कियन्तं कालं यावदनुवृत्तं चेत्याह ॥

अरहओ णं उसभस्स दुविहा अंतकरभूमी होत्था तं जहा जुगंतकरभूमी जाव असंखेज्जाइं पुरिसजुगाइं परियायंतकरभूमी अंतोमुहुत्तपरियाए अंतमकासी ॥

ऋषभस्य द्विविधा अन्तं भवस्य कुर्वन्तीति अन्तकरा मुक्तिगामिनस्तेषां भूमिः कालः कालस्य चाधारत्वेन कारणत्वात् भूमित्वेन व्यपदेशः तद्यथा युगानि पञ्चवर्त्तमानानि क्रमवर्त्तिनो लोकप्रसिद्धानि वा कृतयुगादीनि तानि च क्रमवर्त्तीनि तत्साधर्म्याद्ये क्रमवर्त्तिनो गुरुशिष्यादिरूपाः पुरुषास्तेऽपि साध्यादमानलक्षणयाऽ-भेदमतिपत्त्या युगानि यत्पद्धतिपुरुषा इत्यर्थस्तैः प्रमितान्तकरभूमिर्युगान्तकरभूमिरिति पर्यायस्तीर्थकृतः केवलिन्वकालस्तदपेक्षयाऽन्तकरभूमिः कोऽर्थः आयतस्य इयति केवलपर्यायकालेऽन्तकरभूमिः पर्यायान्तकरभूमिर्यावदसंख्यानि क्रान्ते मुक्तिगमनं प्रवृत्तमिति तत्र युगान्तकरभूमिर्यावदसंख्यातानि पुरुषाः पट्टाधिरूढास्ते युगानि पूर्वोक्तयुक्त्या पुरुषयुगानि समर्थपदत्वात् समासः । नैरन्तर्ये द्वितीया । ऋषभात्प्रभृति धीअजितदेवतीर्थं यावत् । श्रीऋषभपट्टपरम्परारूढा असंख्याताः सिद्धाः न तावन्तं कालं मुक्तिगमनविरह इत्यर्थः । यस्तु मादित्ययशःप्रभृतीनां ऋषभदेववंशराजानां नृपाणां चतुर्दशलक्षप्रमितानां क्रमेण प्रथमतः सिद्धिगमनं तत एकस्य सर्वार्थसिद्धगमनमित्याद्यनेकरीत्या अजितजिनपितुः पर्यन्तं यावत् नन्दीसूत्रवृत्तिचूर्णिसिद्धदण्डिकादिषु सर्वार्थसिद्धप्रस्तावगमनमत्र प्रवृत्तिचूर्णिसिद्धदण्डिकादिषु सर्वार्थसिद्धप्रस्तावतः सिद्धिगए उक्तः स कोटाकोटिपत्रीतिपत्त्या वसन्तोऽयं तः सिद्धिगए उक्तः स कोटाकोटिपत्रीतिपत्त्या दर्यायान्तकरपुण्डरीकगणधरादीन् प्रतीत्येति विशेषतया पर्यायान्तकरभूमिस्तु अन्तर्मुहूर्तं यावत् केवलज्ञानस्य पर्यायो यस्य स तदा मिता अन्तर्मुहूर्ते यावत् केवलज्ञानस्य पर्यायो यस्य स तदा पर्यायिकं ऋषभे सति अन्तं भवान्तमकार्षीत्सकरोत् वा कश्चित् प्रथमसिद्धा सा तु भगवत्पर्यायभूमिरिति । यतो भगवदम्बा मरुदेवी प्रथमसिद्धा सा तु भगवत्केवलोत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तेनैव सिद्धेति ॥

(२७) अथ जन्मकल्याणकादिनक्षत्राण्याह ॥

उसभेणं अरहा कोसलिए पंच उत्तरासाढे अभीइछट्ठे होत्था तं जहा उत्तरासाढाहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते उत्तरासाढाहिं जाए उत्तरासाढाहिं रायाभिसेअं पत्ते उत्तरासाढाहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पव्वइए । उत्तरासाढाहिं अणंते जाव समुप्पण्णे अभीइणा परिणिव्वुए ॥

ऋषभोऽर्हन् पञ्चसु च्यवनादिषु कल्याणकेषु उत्तराषाढा नक्षत्रं यस्य स तथा । अभिजिन्नक्षत्रं षष्ठे निर्वाणलक्षणे वस्तुनि यस्य स तथा यद्वा अभिजिति भवं षष्ठं निर्वाणलक्षणं वस्तु यस्य स तथा उत्तराषाढाभिर्युतेन चन्द्रेणेति उत्तमेयार्थं भावयति । तद्यथा उत्तराषाढाभिर्युतेन चन्द्रेण च्युतः सर्वार्थसिद्धनाम्नो महाविमानादित्यर्थः । च्युत्वा गर्भे व्युत्क्रान्तः ॥ १ ॥ जातो मरुदेव्याः कुक्षाविति शेषः । सूत्रे बहुवचनं प्राकृतत्वात् । उत्तराषाढाभिर्जातः प्रसूत इत्यर्थः ॥ २ ॥ राज्याभिषेकं प्राप्तः ॥ ३ ॥ मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां साधुतां प्रव्रजितः प्राप्त इत्यर्थः । [illegible] चात्र पञ्चमुष्टिलोचनया ॥ ४ ॥ अनन्तरं यावत् केवलज्ञानं समुत्पन्नम् ॥ ५ ॥ यावत्पदसंग्रहः पूर्ववत् अभिजिता युते चन्द्रे परिनिर्वृतः सिद्धिगतः । ननु कस्मादेव विमानाद्भगवान् [illegible] यस्य षट्कल्याणकाः समानक्षत्रा दुर्विवार इति चेत् [illegible] हि [illegible] [illegible] [illegible] रेन्द्रा आगमिति विधिर्यदो [illegible] यदि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

(१०) [illegible]

[illegible]

तित्थगरचिइगाए जाव अणगारचिइगाए य अगणिकायं विउव्वंति ॥

तएणमित्यादि इदम् क्षीरोदकसंहरणानन्तरं स शक्रः किं करोतीति दर्शयति (तएणमित्यादि) ततः शक्रस्तीर्थकरशरीरकं क्षीरोदकेन स्नपयति स्नपयित्वा गोशीर्षवरचन्दनेनानुलिम्पति अनुलिप्य हंसलक्षणं हंसविशदत्वात् शाटको हंसलक्षणः पट्ट इत्यभिधीयते । तं हंसनामकं पटमात्रं स च पृथुलः पट्ट इत्यभिधीयते । तं हंसनामकं पटशाटकं निवासयति परिधापयतीत्यर्थः । परिधाप्य च सर्वालङ्कारविभूषितं करोति (तएणमित्यादि) ततस्ते भवनपत्यादयो देवा गणधराणामनगाराणां च शरीराणि तथैव चक्रुः अहतान्यस्फाटितानि दिव्यानि वस्त्राणि देवदूष्ययुगलानि निवासयन्ति शेषं व्यक्तम् (तएणमित्यादि) ततः शक्रो भवनपत्यादीनेवमवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! ईहामृगादिभक्तिचित्रा इति स्वः शिबिका विकुर्वत विकुर्व्य इति सौत्रो धातुस्तस्माद्रूपसिद्धिः शेषं स्पष्टम् । (तएणमित्यादि) ततः शक्रो भगवच्छरीरं शिबिकायामारोपयति महर्द्ध्या च चितिकास्थाने नीत्वा चितिकायां स्थापयति शेषं स्पष्टम् (तएणमित्यादि) स्पष्टम् (तएणमित्यादि) ततः स शक्रोऽग्निकुमारान् शब्दापयति आमन्त्रयति शब्दापयित्वा एवमवादीत् भो अग्निकुमाराः ! देवास्तीर्थकरचितिकायां गणधरचितिकायामनगारचितिकायां चाग्निकायं विकुर्वत विकुर्वित्वा एतामाज्ञप्तिकामाज्ञां प्रत्यर्पयत । शेषं व्यक्तम् (तएणं अग्गिकुमारा देवा इत्यादि) व्याख्यानप्रायमेव (तएणं से सक्के इत्यादि) एतत् सूत्रद्वयमपि व्यक्तम् उज्ज्वालयत दीपयत तीर्थकरशरीरकं यावदनगारशरीरकाणि च ध्यामयत स्वर्णत्याजनेन वर्णान्तरमापादयत अग्निसंस्कारानि कुरुतेति । (तएणमित्यादि) ततः स शक्रो भवनपत्यादिदेवानेवमवादीत् भो देवानुप्रियाः ! तीर्थकरचितिकायां यावदनगारचितिकायां च अगुरु तुरुक्कं सिल्हक घृतं मधु च एतानि द्रव्याणि कुम्भाग्रशोऽनेककुम्भपरिमाणानि भाराग्रशोऽनेकविंशतितुलापरिमाणानि । अथ भारपुरुषोत्क्षेपणीयो भारः सोऽग्रं परिमाणं येषां ते भाराग्रास्ते बहुशो भाराग्रशः संहरतेति [illegible] । अथ मांसादिषु ध्यामितेषु अस्थिष्ववशिष्टेषु शक्रः किं करोति इत्याह "तएणमित्यादि" इदं व्यक्तं क्षीरोदकेन क्षीरसमुद्रोदकेन निर्वापयत विध्यापयतेत्यर्थः । अथाऽस्थिग्रहणमाह "तएणमित्यादि" ततस्तीर्थकरस्य परिनिर्वाणानन्तरं चितिकानिर्वापणानन्तरं शक्रो गृह्णाति दक्षिणां सक्थि दाढामित्यर्थः । शक्रो गृह्णाति उपरितनीं दक्षिणां सक्थि दाढामित्यर्थः । सौधर्मेन्द्रस्य दक्षिणलोकाधिपतित्वात् । ईशानो वामां दाढां दक्षिणाधस्त्यामसुरेन्द्रश्चमरः सिद्धान्तोक्ते [illegible] चमरोऽपि तिष्ठत्यसुरादिसम्बन्धात्... ईशानो गृह्णाति उत्तरां सक्थि । चमरो असुरेन्द्रोऽपि दाक्षिणात्यत्वात् वैरोचनराजोऽपि उत्तरात्यत्वात् बलिर्नाम उत्तरां सक्थि गृह्णाति । अवशेषा भवनपतयो व्यन्तरा ज्योतिष्काश्च यथार्हं यथामहर्द्धिकम् । अवशेषा वैमानिका देवा यथार्हं यथामहर्द्धिकम् । अवशेषाणि अङ्गोपाङ्गानि उपाङ्गानि अङ्गुल्यादीनि सनत्कुमारादयो विमानिकस्थानि गृह्णन्तीति योगः । अयं भावः सनत्कुमारादयो ऽङ्ग्ववशिष्टानि [illegible] इन्द्रा अवशिष्टान् [illegible] इत्याह । केचिज्जिनभक्त्येति । ननु देवानां तत्कथं क आशय इत्याह । केचिज्जिनभक्त्या जिने निर्वृते जिनमिव जिनदंष्ट्रादयमिति केचिज्जीतमिति पुरातनैरिन्द्रैराचीर्णमिदं कल्पमिति केचित् धर्म इति कृत्वा । अत्र प्रस्तावात्प्रसिद्धेऽयमपि हेतुः

"पुव्वंति अप्पइद्विअहं, मह कोइ पमायं जइ करेज्जा । तो पवकाऽहिद्धत्ता उ, सच्चित्तेण करेति निक्कम्मं" १ । सौधर्मेन्द्रादिना[illegible] इत्यादि [illegible] ॥ [illegible]
आस्तां त्रिजगदाराध्याना [illegible] अथ तत्र विद्याधरादिनिरुपद्रवे या सक्थिग्रहणं कुर्वन्तीति । अथ तत्र विद्याधरादिभिरुपद्रवाय गतायां जातायां मा भूदत्र भस्मनि गृहीते अत्रतायामेव गतायां जातायां मा भूदत्र पामरजनकृताशातनाप्रसङ्ग सातत्येन तीर्थप्रवृत्तिश्च भूयादिति स्तूपविधिमाह (तएणमित्यादि) सर्व स्पष्टं नवरं सर्वात्मना रत्नमयान् सर्वादिरपि रत्नखचितान् (महत्ति) महतोऽपरिमितान् (चेइय) चैत्यस्तूपान् (थूभ) स्तूपान् (ए) प्राकृतत्वात् स्वार्थिकः प्रत्ययः स्तूपाश्चैत्यस्तूपास्तान् कुरुत । चिताचैत्याश्रितत्वाद्धेतुकाः स्तूपाश्चैत्यस्तूपास्तान् कुरुत । चितायाः ([illegible]) निर्विष्टार्थं आज्ञाकारणसूत्रे ततस्ते बहवो भवनपत्यादयो देवा स्तथैव कुर्वन्ति । ननु यथाऽऽज्ञाकरणसूत्रे यावत् करोत सुत्रकृतो लाघवसूत्रा तथा पूर्वसूत्रेऽपि कथं न लाघवचिन्ता कृता उच्यते विचित्रत्वात् सूत्रप्रवृत्तेरिति (तएणमित्यादि) ततस्ते बहवो भवनपत्यादयो देवास्तेषु स्तूपेषु यथोचितं तीर्थकरस्य परिनिर्वाणमहिमां कुर्वन्ति कृत्वा च यत्रैव नन्दीश्वरो द्वीपस्तत्रैवोपागच्छन्ति तत स शक्रः पौरस्त्याञ्जनकपर्वते अष्टाह्निकामहामहिमां दिव्यानां समारोहेऽष्टाह्निक करोति । ततः यस्यां महिमायां सा अष्टाह्निका तां महामहिमां करोति । ततः शक्रस्य चत्वारो लोकपालाः सोमयमवरुणवैश्रमणनामानश्चतुर्षु दधिमुखपर्वतेषु अष्टाह्निकां महामहिमां कुर्वन्ति न चात्र नन्दीश्वरद्वीपस्य वर्णनं स्तूपनवमस्तूपाः [illegible] पुष्करिणीप्रमुखपदार्थसमुदायस्य [illegible] नन्दीश्वरस्य यथामुख्यत्वेन [illegible] अष्टम [illegible] नन्दीश्वराख्यः । तथा [illegible] स्वार्थे कप्रत्ययः । यद्वा [illegible] स्वपमाने कप्रत्ययः । तथा दधिमुखस्वर्णमयं [illegible] समपर्यायं येषां ते तथा चतुर्थ्यादौ कप्रत्ययः । [illegible] नन्दीश्वराख्यमाह (ईसाणेत्ति) ईशानो देवेन्द्र उत्तरे नन्दीश्वरावतारञ्जनके अष्टाह्निकां तस्य लोकपाला [illegible] परिवारेषु चतुर्षु दधिमुखेषु अष्टाह्निकां [illegible] दक्षिणात्याञ्जनके तस्य लोकपाला दधिमुखेषु [illegible] पाश्चात्याञ्जनके तस्य लोकपाला दधिमुखेषु [illegible] भवनपत्यादयो देवा अष्टाह्निका महामहिमा [illegible] पृथक् कुर्वन्तीति । बहुवचनं चामरादिसौधर्मेन्द्रादि [illegible] पृथक् विद्यमानत्वात् ([illegible] इत्यादि) [illegible] महिम्नः कृत्वा यत्र [illegible] मानानि यत्र [illegible] सभा सुधर्मा यत्रैव [illegible] माणवकनामा [illegible] गत्य च वज्रमयेषु गोलवृत्तेषु [illegible] प्रक्षिपन्तीति । [illegible] [illegible] प्रक्षिप्य च [illegible] च विपुलान् [illegible] [illegible]

सिंचिते उसहकूडस्स णं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते से जहा णामए आलिंगपुक्खरेइ वा जाव वाणमंतरा जाव विहरंति तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे महं एगे भवणे पण्णत्ते" इति अत्र व्याख्या पूर्ववत् । भवनमानं साक्षादेव सूत्रे दर्शयति। क्रोशमायामेनार्धक्रोशं विष्कम्भेन देशोनक्रोशं चत्वारिंशदधिकचतुर्दशधनुःशतकोच्चत्वेन। यद्यपि भवनमायामापेक्षया किंचिन्न्यूनोच्छ्रायमुच्चत्वेन। यद्यपि भवनमायामापेक्षया किञ्चिन्न्यूनोच्छ्रायमानं भवति प्रासादस्तु आयामद्विगुणोच्छ्राय इति श्रीजाताधमाने भवति प्रासादस्तु आयामद्विगुणोच्छ्राय इति तथाऽप्यत्र मंडपाद्युपचारी भवनप्रासादयोर्विशेषो दृश्यते तथाऽप्यत्र मंडपाद्युपचारी भवनप्रासादयोर्विशेषो दृश्यते भवनमायामतोऽर्धक्रोशं विष्कम्भतो धोरेवाधंकत्वं हेयम । श्रीमलयगिरिसूरिभिः क्षेत्रसमासवृत्तौ एतेषां ऋषभकूटानामुपरि प्रत्येकमेकैकः प्रासादावतंसकः ते च प्रासादाः प्रत्येकमेकं क्रोशमायामतोऽर्धक्रोशं विष्कम्भतो देशोनं क्रोशमुच्चैस्त्वेनेत्यत्रोक्तं भवनतुल्यप्रमाणतया ऋषभकूटेषु प्रासादानामभिधानादिति। अथ नामान्वर्थं ऋषभकूटस्य नपेक्षेति यथा जीवाभिगमादौ यमकादीनां पर्वतानामुक्तस्तथाऽत्रापि श्रीचिरंतन पत्तदभिलापसूत्रं तु उत्पलानीत्यादिना सूचितं तदनुसारेणेदं " सेकेणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ उसहकूडपव्वए उसहकूडपव्वए? गोयमा! उसहकूडपव्वए खुड्डासु खुड्डियासु वावीसु पुक्खरिणीसु जाव बिलपंतीसु बहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव सहस्सपत्ताइं उसहकूडप्पभाइं उसहकूडवण्णाइं उसहकूडपभाभाइं इति " अत्र व्याख्या प्रश्नसूत्रं सुगमम् । उत्तरसूत्रे ऋषभकूटपर्वते क्षुल्लासु क्षुल्लिकासु वापीषु पुष्करिणीषु यावद्बिलपङ्क्तिषु बहून्युत्पलानि पद्मानि यावत्सहस्रपत्राणि ऋषभकूटाकाराणि ऋषभकूटवर्णानि तथा ऋषभकूटप्रभाणि ऋषभकूटाकाराणि ऋषभकूटवर्णानि तथा ऋषभकूटवर्णस्येव आभा प्रतिभासो येषां तानि ऋषभकूटवर्णाभानि ततस्तानि तदाकारत्वात्तद्वर्णत्वात्तद्वर्णसादृश्याच्च ऋषभकूटानीति प्रसिद्धानि तद्योगादेव पर्वतोऽपि ऋषभकूटः । उभयेषामपि नाम्नामनादिकालप्रवृत्तोऽयं व्यवहार इति नेतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गः एवमन्यत्रापि परिभावनीयम् । प्रकारान्तरेणापि नामनिमित्तमाह " उसभे अ एत्थ देवे " इत्यादि ऋषभश्चात्र देवो महर्द्धिकः अत्र यावत्करणात्" महज्जुईए जाव उसहकूडस्स उसहाए रायहाणीए अन्नेसिं च बहूणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ से एएणट्ठेणं एवं वुच्चइ उसहकूडपव्वए 2" इति पर्यन्तः सूत्रपाठो ज्ञेयः । अत्र व्याख्या प्राग्वत् " दाहिणेणं " इत्यादि राजधानी ऋषभदेवस्य ऋषभनाम्नी मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणतस्तथैव वाच्या यथा विजयदेवस्य प्रागुक्ता अविशेषिते विशेषरहितं क्रियाविशेषणमेतत् । अस्या विजयायाः राजधान्याश्च नामतोऽन्तरं तस्मिन् वर्णके इति भावः । जं० २ वक्ष० ॥

जंबुमंदरपुरच्छिमेणं सीयाए महाणईए उत्तरेणं अट्ठ उसभकूडा पण्णत्ता ॥

अष्टौ ऋषभकूटपर्वता अष्टास्वपि विजयेषु तद्भावात्ते च वर्षधरपर्यन्तप्रत्यासन्ना उत्तरक्षेत्रत्रयमध्यखण्डवर्तिनः सर्वेऽपि विजयनरेश्वरायतेषु प्रयान्ति तत्प्रमाणं चेदम् ।"सव्वे वि उसहकूडा, उव्विद्धा अट्ठ जोयणा होंति । बारस अट्ठ य चउरो, मूले मज्झुवरि विच्छिन्ना " त्ति ॥ १ ॥

उसभ(ह)कूडदेव-ऋषभकूटदेव-पुं० ऋषभकूटनिवासिनि देवे, "जंबूमंदरपुरच्छिमेणं सीयाए महाणईए अट्ठ उसभकूडदेवा पण्णत्ता " स्था० ८ ठा० ।

उसभ (ह) णाराय-ऋषभनाराच-न० यत्र कीलिकारहितं संहननं तदृषभनाराचम् । द्वितीये संहनने, पं०सं० । क०। स्था० संहननं तदृषभनाराचम् । द्वितीये संहनने, आ० म० प्र० ।

उसभणाह-ऋषभनाथ-पुं० श्रीऋषभदेवे, आ० म० प्र० ।

उसभ (ह) दत्त-ऋषभदत्त- पुं० ब्राह्मणकुण्डग्रामवास्तव्ये कोडालसगोत्रे स्वनामख्याते ब्राह्मणवर्ये, आचा०२श्रु०। आव०। कल्प० (यस्य देवानन्दानाम्न्या भार्यायाः कुक्षौ प्रथमं श्रीवीरजिनः पुत्रत्वेनोपपन्नस्ततो हरिणैगमेषिणा संक्रामितस्त्रिशलायां सिद्धार्थनरेन्द्रमहिष्यां संजज्ञे इति वीरशब्दे स्पष्टीभविष्यति) तस्य शेषवक्तव्यता चैवम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं माहणकुंडग्गामे णामं णयरे होत्था वण्णओ बहुसालए चेइए वण्णओ तत्थ णं माहणकुंडग्गामे णयरे उसभदत्ते णामं माहणे परिवसइ । अड्ढे दित्ते वित्ते जाव अपरिभूए रिउव्वेय जउव्वेय सामवेय अथव्वणवेय जहा खंदओ जाव अण्णेसु य बहुसु य बंभण्णएसु य नएसु परिनिट्ठिए समणोवासए अभिगयजीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥

तेणमित्यादि सुगमम् (अड्ढेत्ति) समृद्धः (दित्तेत्ति) दीप्तस्तेजस्वी दृप्तो वा दर्पवान् । (वित्तेत्ति) प्रसिद्धो यावत्करणात् "विच्छिन्नविउलभवणसयणासणजाणवाहणे " इत्यादि दृश्यम् ॥ भ० ९ श० ३३ उ० ॥

तस्स णं उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदा णामं माहणी होत्था सुकुमालपाणिपाया जाव पियदंसणा सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा जाव विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे परिसा पज्जुवासइ तए णं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता देवाणंदा माहणिं एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पिया समणे भगवं महावीरे आदिगरे जाव सव्वण्णू सव्वदरिसी आगासगएणं चक्केणं जाव सुहं सुहेणं विहरमाणे बहुसालए चेइए अहापडिरूवं जाव विहरइ तं महप्फलं खलु देवाणुप्पिए तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोयस्स वि सवणयाए किमंग पुण अभिगमणवंदणणमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमंग ! पुण विपुलस्स अट्ठस्स गहणयाए तं गच्छामो णं देवाणुप्पिए समणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो जाव पज्जुवासामो एयं णो इह भवे परभवे य हियाए सुहाए खमाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ तए णं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणी हट्ठ जाव हियया करयल जाव कट्टु उसभदत्तस्स माहणस्स एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ ॥

(हियायत्ति) हिताय पथ्यान्नवत् (सुहाएत्ति) सुखाय शर्मणे (खमाएत्ति) क्षमत्वाय सङ्गतत्वायेत्यर्थः (आणुगामियत्ताए) (कमाणत्ति)

त्ताए त्ति) अनुगामिकत्वाय शुभानुबन्धायेत्यर्थः (हट्ठ) इह यावत्करणादेवं दृश्यं (हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिया) हृष्टं तुष्टमत्यर्थं तुष्टं हृष्टं वा विस्मितं तुष्टं च तोषवच्चित्तं यत्र तत्तथा । तद्यथा भवत्येवमानन्दिता ईषन्मुखसौम्यतादिभावैः समृद्धिमुपगता ततश्च नन्दिता समृद्धतरतामुपगता (पीइमणा) प्रीतिः प्रीणनमाप्यायनं मनसि यस्याः सा प्रीतिमनाः (परमसोमनसिया) परमसौमनस्यं सुष्ठु समनस्कता संजाता यस्याः सा परमसौमनस्यिता (हरिसवसविसप्पमाणहियया) हर्षवशेन विसर्पद्विस्तारयायि हृदयं यस्याः सा तथा ।

तए णं से उसभदत्ते माहणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावेइत्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! लहुकरणजुत्तजोइयसमखुरवालिहाणसमलिहियसिंगेहिं जंबूणयमयकलावजुत्तपरिविसिट्ठेहिं रययमयघंटसुत्तरज्जुपवरकंचणणत्थपग्गहोग्गहियएहिं णीलुप्पलकयामेलएहिं पवरगोणजुवाणएहिं णाणामणिमयघंटियाजालपरिगतसुजातजुगजुत्तरज्जुयजुगपसत्थसुविरचियनिम्मियपवरलक्खणोववेयं धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं से कोडुंबियपुरिसा उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव हियया करयल जाव एवं सामी तहत्ता आणाए विणएणं वयणं जाव पडिसुणेत्ता खिप्पामेव लहुकरणजुत्त जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति तए णं से उसभदत्ते माहणे ण्हाए जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमइत्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढे ।

(लहुकरणजुत्तजोइय इत्यादि) लघुकरणं शीघ्रक्रियादक्षत्वं तेन युक्तौ यौ गित्वौ च प्रशस्तयोगवन्तौ प्रशस्तसदृशरूपत्वाद्यौ तौ तथा समाः खुराश्च प्रतीताः (वालिहाणत्ति) वालिधाने च पुच्छौ ययोस्तौ तथा समानि लिखितान्युल्लिखितानि शृङ्गाणि ययोस्तौ तथा ततः कर्मधारयोऽतस्ताभ्यां लघुकरणयुक्तयौगिकसमखुरवालिधानसमलिखितशृङ्गकाभ्यां गोयुवभ्यां युक्तमेव यानप्रवरमुपस्थापयतेति सम्बन्धः । पुनः किंभूताभ्यामित्याह । जाम्बूनदमयौ सुवर्णनिर्वृत्तौ यौ कलापौ कण्ठाभरणविशेषौ ताभ्यां युक्तौ प्रतिविशिष्टकौ च प्रधानौ अवादिनियौ तौ तथा ताभ्यां जाम्बूनदमयकलापयुक्तप्रतिविशिष्टकाभ्यां रजतमय्यौ रूप्यविकारे घण्टे ययोस्तौ तथा सूत्ररज्जुके कार्पासिकसूत्रदवरकमय्यौ वरकाञ्चने प्रवरसुवर्णमण्डितत्वेन प्रधानसुवर्णे ये नस्ते नासिकारज्जू तयोः प्रग्रहेण रश्मिना अवगृहीतकौ बद्धौ यौ तौ तथा ततः कर्मधारयोऽतस्ताभ्यां रजतमयघण्टसूत्ररज्जुकवरकाञ्चननस्ताप्रग्रहावगृहीतकाभ्यां नीलोत्पलैर्कृतस्तवकविशेषैः कृतो विहितः । (आमेलत्ति) आपीडः शेखरो ययोस्तौ ताभ्यां नीलोत्पलकृतापीडकाभ्याम (पवरगोणजुवाणएहिंति) प्रवरगोयुवभ्यां नानामणिरत्नानां सत्कं यद्घण्टिकाप्रधानं जालं जालकं तेन परिगतं परिक्षिप्तं यत्तत्तथा सुजातं सुजातदारुमयं यद्युगं यूपस्तद्युक्तायुग तथ योक्त्ररज्जुकायुगमस्य योक्त्राभिधानरज्जुकायुगं सुजातयुगयोक्त्ररज्जुकायुगे ते प्रशस्ते अतिशुभे सुविरचिते सुघटिते निर्मिते निवेशिते यत्र तत् सुजातयुगयोक्त्ररज्जुकायुगप्रशस्तसुविरचितनिर्मितम् (एवमित्यादि) एवं स्वामिन् (तथेति) आज्ञया इत्येवं वचनेन इत्यर्थः। विनयेनाञ्जलिकरणादिना ।

तए णं सा देवाणंदा माहणी अंतो अंतेउरंसि ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता किं ते वरपादपत्तनेउरमणिमेहलाहाररइयउचियकडयखुड्डुगएगावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगणाणामणिरयणभूसणविराइयंगी चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया वरचंदणवंदिया वराभूसणभूसियंगी कालागुरुधूमधूविया सिरिसमाणवेसा जाव अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा बहूहिं खुज्जाहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वडहियाहिं बब्बरियाहिं पउसियाहिं ईसिगणियाहिं खारुगणियाहिं जोणियाहिं पल्हवियाहिं ल्हासियाहिं लउसियाहिं आरबीहिं दमिलाहिं सिंघलीहिं पुलिंदीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं मुरंडीहिं सबरीहिं पारसीहिं णाणादेसीविदेसपरिपिंडियाहिं सदेसनेवत्थगहियवेसाहिं इंगियचिंतियपत्थियवियाणियाहिं कुसलाहिं विणीयाहिं चेडियाचक्कवालवरिसधरथेरकंचुइज्जमहत्तरगविंदपरिक्खित्ता जाव अंतेउराओ णिग्गच्छइ णिग्गच्छइत्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव धम्मिए जाणप्पवरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढा ।

(तए णं सा देवाणंदा माहणीत्यादि) । इह च स्थाने वाचनान्तरे देवानन्दावर्णक एवं दृश्यते (अंतो अंतेउरंसि ण्हाया) अन्तर्मध्येऽन्तःपुरस्य स्नाता अनेन च कुलीनाः स्त्रियः प्रच्छन्नाः स्नान्तीति दर्शितम् । (कयबलिकम्मा) गृहदेवताः प्रतीत्य (कयकोउयमंगलपायच्छित्ता) कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तान्यवश्यं कार्यत्वाद्यया सा तथा तत्र कौतुकानि मषीतिलकादीनि मङ्गलानि सिद्धार्थकदूर्वादीनि (किं ते) किञ्चान्यत् (वरपादपत्तनेउरमणिमेहलाहाररइयउचियकडयखुड्डुयएगावलीकंठसुत्तउरत्थगेवेज्जसोणिसुत्तगनाणामणिरयणभूसणविराइयंगी) वराभ्यां पादप्राप्तनूपुराभ्यां मणिमेखलया हारेण च रचितैः रतिदैर्वा सुखदैरुचितैर्युक्तैः कटकैश्च (खुड्डुगत्ति) अङ्गुलीयकैश्च एकावल्या च विचित्रमणिमय्या कण्ठसूत्रेण च उरःस्थेन च रूढिगम्येन ग्रैवेयकेण च प्रलम्बेन उरःस्थग्रैवेयकेण वा श्रोणिसूत्रकेण च कटीसूत्रेण नानामणिरत्नानां भूषणैश्च विराजितमङ्गं शरीरं यस्याः सा तथा (चीणंसुयवत्थपवरपरिहिया) चीनांशुकं नाम वस्त्राणां मध्ये प्रवरं तत्परिहितं निवसनीकृतं यया सा तथा (दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा) दुकूलो वृक्षविशेषस्तद्वल्काज्जातं दुकूलं वस्त्रविशेषस्तत्सुकुमारमुत्तरीयमुपरिकायाच्छादनं यस्याः सा तथा (सव्वोउयसुरभिकुसुमवरियसिरया) सर्वर्तुकसुरभिकुसुमैर्वृत्ता वेष्टिताः शिरोजा यस्याः सा तथा (वरचंदणवंदिया) वरचन्दनं वन्दितं ललाटे निवेशितं यया सा तथा (वराभरणभूसियंगीति) व्यक्तम् । (कालागुरुधूमधूवियां) इत्यपि व्य-

कम । (सिरिसमाणवेसा) श्रीर्देवता तया समाननेपथ्या इनः प्रकृतवाचनानुश्रियते (खुज्जाहिंति) कुब्जिकाभिर्वक्रजङ्घाभिरित्यर्थः (चिलाइयाहिंति) चिलातदेशोत्पन्नाभिः या-मनकरणादिदं दृश्यम् (वामणियाहिं) ह्रस्वशरीराभिः (वड-भियाहिं) मडहकोष्ठाभिः (बब्बरियाहिं पओसियाहिं इ-सिगणियाहिं वासगणियाहिं जोणियाहिं पल्हवियाहिं ल्हासियाहिं लओसियाहिं आरवीहिं दमिलाहिं सिंहलीहिं पुलिंदीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं मुरुंडीहिं सबरीहिं पारसीहिं णाणादेसीविदेसपरिपिंडियाहिं) नानादेशीभ्यो बहुविधजनपदेभ्यो विदेशे तद्देशापेक्षया देशान्तरे परिपिण्डिता यास्तास्तथा (स-देसनेवत्थगहियवेसाहिं) स्वदेशनेपथ्यमिव गृहीतो वेषो याभिस्तास्तथा ताभिः (इंगियचिंतियपत्थियवियाणियाहिं) इङ्गितेन नयनादिचेष्टया चिन्तितञ्च परेण प्रार्थितं चाभिलषितं विजानन्ति यास्तास्तथा ताभिः (कुसलाहिं विणीयाहिं) युक्ता इति गम्यते (चेडियाचक्कवालवरिसधरथेरकंचुइज्जमहत्तरयविंदपरिक्खित्ता) चेटीचक्रवालेनार्थात् स्वदेशसम्भवेन वर्षधराणां वर्द्धितकरणेन नपुंसकीकृतानामन्तःपुरमहल्लकानाम् । (थेरकंचुइज्ज त्ति) स्थविरकञ्चुकिनामन्तःपुरप्रयोजननिवेदकानां प्रतीहाराणां वा महत्तरकाणां चान्तःपुरकार्यचिन्तकानां वृन्देन परिक्षिप्ता या सा तथा । इदं च सर्वं वाचनान्तरे साक्षाद्दृश्यते ॥

तए णं से उसभदत्ते माहणे देवाणंदामाहणीए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दुरूढमाणे णियगपरियालसंपरिवुडे माहणकुंडग्गामं णयरं मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ णिग्गच्छइत्ता जेणेव बहुसालए चेइए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता छत्ताइए तित्थकरातिसए पासइ पासइत्ता धम्मियं जाणप्पवरं ठवेइ ठवेइत्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहइत्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिसमागच्छइ तं सचित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए एवं जहा बिइए सए जाव तिविहाए पज्जुवासणयाए पज्जुवासइ । तए णं सा देवाणंदा माहणी धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहइत्ता बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरगपरिक्खित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिसमागच्छइ तं सचित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए अचित्ताणं दव्वाणं विमोयणयाए विणओणयाए गायलट्ठीए चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं मणसो एगत्तीभावकरणेणं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ करेइत्ता वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता उसभदत्तं माहणं पुरओ कट्टु ठिया चेव सपरिवारा सुस्सूसमाणी णमंसमाणी अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासइ ॥

(सचित्ताणं दव्वाणं विओसरणयाए त्ति) पुष्पताम्बूलादिद्रव्याणां व्युत्सर्जनतया त्यागेनेत्यर्थः (अचित्ताणं दव्वाणं अविमोयणयाए त्ति) वस्त्रादीनामत्यागेनेत्यर्थः ([illegible] सामायकरणेणं ति) अनेकस्य सत एकत्वाभिमुखतयावस्थापनेन (ठियाचेव त्ति) ऊर्द्धस्थानस्थितैव अनुपविष्टेत्यर्थः ।

तए णं सा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया पप्फुयलोयणा संवरियवलियबाहा कंचुयपरिक्खित्तिया धाराहयकलंबपुप्फगं पिव समूससियरोमकूवा समणं भगवं महावीरं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ । भंतेत्ति ! भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी किं णं भंते ! एसा देवाणंदा माहणी आगयपण्हया तं चेव जाव रोमकूवा देवाणुप्पियं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ गोयमादि समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी एवं खलु गोयमा ! देवाणंदा माहणी मम अम्मगा अहं णं देवाणंदाए माहणीए अत्तए तए णं सा देवाणंदा माहणी तेणं पुव्वपुत्तसिणेहाणुरागेणं आगयपण्हया जाव समूससियरोमकूवा ममं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ तए णं समणे भगवं महावीरे उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदाए माहणीए तीसे य मह [illegible] इसिपरिसाए [illegible] परिसाए धम्मं परिकहेइ । तए णं से उसभदत्ते माहणे [illegible] समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठेइत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो जाव णमंसित्ता एवं वयासी एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! [illegible] जहा खंदओ जाव से जहेयं तुब्भे वदह [illegible] उत्तरपुरच्छिमं दिसीभागं अवक्कमइ अवक्कमइत्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ ओमुयइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ करेइत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव णमंसित्ता एवं वयासी आलित्ते णं भंते ! लोए पलित्ते णं भंते ! लोए [illegible] जराए मरणेण य एवं एएणं कमेणं इमं जहा खंदओ तहेव पव्वइओ जाव सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ जाव बहूहिं चउत्थछट्ठट्ठमदसम जाव विचित्तेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणइ पाउणइत्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेइ झूसेइत्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ छेदेइत्ता जस्सट्ठाए कीरइ णग्गभावे जाव तमट्ठं आराहेइ जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । तए णं सा देवाणंदा माहणी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठा समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव णमंसित्ता एवं वयासी एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! एवं जहा उसभदत्ते तहेव जाव धम्ममाइक्खियं तए णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदं माहणिं सयमेव पव्वावेइ पव्वावेइत्ता सयमेव अज्जचंदणाए [illegible]

अज्जाए सीसिणित्ताए दलयति२त्ता तए णं सा अज्जचंदणा अज्जा देवाणंदा माहणिं सयमेव मुंडावेइ२त्ता सयमेव सेहावेइ२त्ता एवं जहा उसभदत्तेनेपहेव अज्जचंदणाए अज्जाए इमं एयाणुरूवं धम्मियं उवदेसं सम्मं पडिवज्जइ२त्ता तमाणाए तह गच्छइ २त्ता जाव संजमेणं संजमइ । तए णं सा देवाणंदा अज्जा अज्जचंदणाए अज्जाए अंतियं सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ सेसं तं चेव जाव सव्वदुक्खप्पहीणा ॥

(आगयपण्हयत्ति) आयातप्रस्नवा पुत्रस्नेहादागतस्तनमुखस्तन्येत्यर्थः (पप्पुयलोयणा) प्रप्लुतलोचना पुत्रदर्शनप्रवर्त्तितानन्दजलेन (संवरियवलयबाहा) संवृतौ हर्षातिरेकादतिस्थूरीभवन्तौ निषिद्धौ वलयैः कटकैर्बाहू भुजौ यस्याः सा तथा । (कंचुयपरिक्खित्तिया) कञ्चुको वारवाणः परिक्षिप्तो विक्षिप्तो विस्तारितो हर्षातिरेकस्थूरीभूतशरीरतया यया सा तथा (धाराहयकलंबपुप्फगमिव समुस्ससियरोमकूवा) मेघधाराभ्याहतकदम्बपुष्पमिव समुच्छ्वसितानि रोमाणि कूपेषु रोमरन्ध्रेषु यस्याः सा तथा (पेहमाणत्ति) प्रेक्षमाणा धानीहृद्ये चात्र द्विरुक्तिः (भंतेत्ति) भदन्त ! इत्येवमामन्त्रणवचसाऽऽमन्त्र्येत्यर्थः (गोयम ! इति) एवमामन्त्र्येत्यर्थः। अथवा गौतम इति नामोच्चारणम (अयीति) आमन्त्रणार्थे निपातो हे भो इत्यादिवत् (अत्तयत्ति) आत्मजः पुत्रः (पुव्वपुत्तसिणेहाणुरागेणंति) पूर्वं प्रथमगर्भाधानकालसम्भवो यः पुत्रस्नेहलक्षणोऽनुरागः स पूर्वपुत्रस्नेहानुरागस्तेन (महइमहालियाएत्ति) महती चासावतिमहती चेति महातिमहती तस्यै आलप्रत्ययश्चेह प्राकृतप्रभवः (इसिपरिसाएत्ति) पश्यन्तीति ऋषयो ज्ञानिनस्तद्रूपा पर्षत्परिवार ऋषिपर्षत्तस्यै यावत्करणादिदं दृश्यम्– "मुणिपरिसाए जइपरिसाए अणेगसयाए अणेगसयविंदपरिवाराए इत्यादि" तत्र मुनयो वाचंयमा यतयस्तु धर्मक्रियासु प्रयतमानाः अनेकानि शतानि यस्याः सा तथा तस्यै अनेकशतप्रमाणानि वृन्दानि परिवारो यस्याः सा तथा तस्यै (तए णं सा अज्जचंदणा अज्जेत्यादि) इह च देवानन्दाया भगवता प्रव्राजनकरणेऽपि यदार्यचन्दनया पुनस्तत्करणं तत्तत्रैवानवगतावगमकरणादिना विशेषाधानमित्यवगन्तव्यमिति (तमाणाएत्ति) तदाज्ञया आर्यचन्दनाज्ञया। भ० ९ श० ३३ उ० । विपाकदशानां द्वितीयश्रुतस्कन्धविपाकोक्तसुजातकुमारस्य पूर्वभवे जीवे च । " उसुयारणयरे उसभदत्ते गाहावई" वि० ४ अ० ॥

उसभ (ह) पुर–ऋषभपुर– न० राजगृहनगरप्रस्थापकराजपूर्वजेन प्रस्थापिते पुरभेदे, " तत्थ एगो वसतो अक्खेहिं परद्धो पल्लगिरणे भण्णति न तीरति अम्हेहिं वसतेहिं पराइणेतुं" आ० चू० ४ अ० । आव० । " क्षीणवास्तुनि तत्रापि,चरन्तं वृषभं वने। दृष्ट्वाऽन्याजय्यमृषभं, पुरं तत्र न्यधात्पुनः ॥ " आ० म० । आ० क० । यत्र जीवप्रदेशिकाख्या द्वितीयनिह्नवा उत्पन्नास्तस्मिन् नगरे, विशे० । आ० क० । स्था० । " उसहपुरे णयरे थूभकरंडउज्जाणे " विपा० २ श्रु० २ अ० ।

उसभ (ह) पुरी–ऋषभपुरी–स्त्री० जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पूर्वतः शीतोदाया महानद्या दक्षिणकूले राजधानीभेदे, स्था० ८ ठा०

उसभ (ह) सेण–ऋषभसेन– पुं० भगवत ऋषभदेवस्य प्रथमगणधरे, " उसभसेणो नाम भरहस्स रण्णो पुत्तो सो धम्मं सोऊण पव्वइओ तेण तिहिं पुच्छाइं गहिताइं उप्पन्ने विगते धुवे " आ० चू० १ अ० । कल्प० । म० । (अस्य ऋषभशब्दे वक्तव्यतोक्ता) " पुरिमताले पव्वतिया उसभसेणस्स " सं० ॥

उसा–उषा– स्त्री० ओषत्यन्धकारम्–उष्–क– प्रातरादिसन्ध्यासु, " तेजःपरिहानिरुषा, मानोरर्द्धोदयं यावत् " बृहत्संहितोक्ते काले, मङ्गलप्रभाङ्कयः काल उषा तेन पञ्चाशद्धटिकोत्तरमारभ्य सूर्यार्द्धोदयपर्यन्तः। स कालः सन्ध्यावसाने उषाकाले यात्राशस्ता अन्धकारेण सन्तापकारिण्यां रात्रौ, मेदि० । वाणभूमौ,ततः कश्चित् गौरादित्वाङ्ङीप् स्त्री० । गव्याम्, हेम० । स्थाल्याम्, रमानाथः । प्रातःकाले, अव्य० मेदि० । अव्ययत्वात् ततो भवार्थे ट्युल्तुट् च उषातन । तद्भवे, त्रि० स्त्रियां ङीप् । वाच० ॥

उसिचित्ता–अपसिञ्चयितृ– त्रि० उपतापयितरि, " उसिणोदगवियडेण कायं उसिंचित्ता भवति " उष्णोदकविकटेन कायं शरीरमपसिञ्चयिता भवति । तत्र विकटग्रहणादुष्णैनैव काञ्जिकादिना कायमुपतापयिता भवति दशा० ३ अ० ॥

उसिक्क–मुच्–धा० तुदा० सक० अनि० मुचेश्छड्डावहेडमेल्लोसिक्करे अवणिलुञ्छधंसाडाः ८ । ४ । ९१ । इति मुचेरुसिक्कादेशः । उसिक्कइ मुयइ मुञ्चति । प्रा० ।

उसिक्किया–अपष्वष्क्य–अव्य० प्रज्वाल्येत्यर्थे, आचा० २ श्रु० ।

उसिण–उष्ण–पुं० न० उषति दहति जन्तूनित्युष्णम उत्त० १ अ० । आहारपरिपाकादिकारणे वह्न्याद्यनुगते स्पर्शभेदे, अनु० । स्था० (उष्णनिक्षेपः सीउण्हशब्दे वक्ष्यते) उष्णयुक्ते, त्रि० अमरः । उष्णस्पर्शपरिमाणे, 'उसिणं वेयणं वेयंति' उष्णां वेदनां वेदयन्ते उष्णस्पर्शपरिणामा उष्णा प्रज्ञा० ७ पद० । उष्णा प्रथमादिषु उष्णस्पर्शजनिता वेदना । स्था० १० ठा० । " उसिणपरितावेहिं भिसु" आ० चू० १ अ० ।

उसिणजोणिय–उष्णयोनिक–पुं० उष्णमेव योनिर्येषान्ते उष्णयोनिकाः । उष्णोत्पन्नेषु जीवेषु, । भ० ७ श० २ उ० ।

उसिणपरि (री) सह–उष्णपरि (री) षह–पुं० उपदाहे इत्यस्यौणादिकनक्प्रत्ययान्तस्य उष्णं निदाघादितापात्मकं तदेव परीषहः । परीषहभेदे, उत्त० २ अ० । सूत्र० । तद्वक्तव्यता (उण्हपरीसहप्रकरणे उक्ता)

उसिणभूय–उष्णीभूत– त्रि० अस्वाभाविकमौष्ण्यं प्राप्ते, "उसिणे उसिणब्भूए यावि होत्था",भ० ३ श० २ उ० । अनन्तरपि नरकगतजाड्यापगमाज्जातोत्साहे, जी० ३ प्रति० १ उ० ।

उसिणोदग–उष्णोदक–न० स्वभावत एव क्वचिन्निर्झरादावुष्णपरिणामेऽप्कायभेदे, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । क्वथितोदके, "उसिणोदगं तत्तफासुयं पडिगाहेज्ज संजए" द० ८ अ० । तच्च त्रिभिर्दण्डैरुत्कलितमावृतं यदुष्णोदकम् प्रव० १३५ द्वा० । पिं० । कल्प० ।

उसिणोदगतत्तभोइ (ण्)–उष्णोदकतप्तभोजिन्–पुं० त्रिरुत्कलितोष्णोदकभोजिनि, ॥

उसिणोदगतत्तभोइणो, धम्मट्ठियस्स मुणिस्स हीमओ ।
संसग्गिअ साहुराइहिं, असमाही उ तहागयस्स वि ॥१८॥

(उसिणोदगेत्यादि) मुनेरुष्णोदकतप्तभोजिनः त्रिदण्डोद्वृत्तोष्णोदकभोजिनः । यदि वा उष्णं सत् शीतीकृतादीनि तप्तमुदकम । तथा श्रुतचारित्राख्ये धर्मे स्थितस्य (हीमतोत्ति) हीरसं-

यमं प्रति लज्जा तद्वतोऽसंयमजुगुप्सावत इत्यर्थः। तस्यैवंभूतस्य मुने राजादिभिः सार्द्धं यः संसर्गः सम्बन्धोऽसावसाधुरनर्थोदयहेतुत्वात्तथा गतस्यापि यथोक्तानुष्ठायिनोऽपि राजादिसंसर्गवशादसमाधिर्विचापध्यानमेव स्यात् न कदाचित् स्वाध्यायादिकं भवेदिति ॥ १९ ॥

उसिणोदगवियड–उष्णोदकविकट–न० अप्रासुके त्रिदण्डोद्वृत्ते पश्चाद् वा सचित्तीभूते उष्णोदके, आचा० २ श्रु० १ अ० ६ उ०

उसि[illegible]णि–उष्णोष्ण– त्रि० अत्युष्णे, प्रश्न० १ द्वा० ॥

उसिय–उषित– त्रि० वस्–क्त–स्थापिते, "उसिया वि इत्थिपोसेसु पुरिसा" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ०। वस्–क्त पर्युषिते, कृतवासे, च। वप दाहे–क्त। दग्धे, मेदि०। क्षपिते, धरणिः। भावे क्त। वासे, न० वाच०। आचा० २ श्रु०।

उसि(स्सि)(ऊसि)य–उच्छ्रित–त्रि० ऊर्ध्वं नीते, ज्ञा० १ अ०। ऊर्ध्वः कृते, उत्त० २२ अ०। प्रश्नोत्ते, सूत्र० २ श्रु० ३ अ०। ज्ञा०। प्रश्न०। [illegible]

उसियफलिय–उच्छ्रितस्फटिक– त्रि० [illegible]

उसीणर–उशीनर–पुं० [illegible]

उसीर–उ (पी) शीर–पुं० न० [illegible]

उसु–इषु–पुं० [illegible]

[illegible]

उसुकाल–इषुकाल–पुं० देशी० इषुकाले, वि० सूत्र० १ श्रु० १ अ०।

उसुग–इषुक–पुं० [illegible]

उसुचांडय–इषुचा[illegible]–त्रि० [illegible], सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ०।

उसुम[illegible]या–इषुम[illegible]का–स्त्री० [illegible]

उसुयार–इषुकार–पुं० [illegible]

[illegible]

आजन्म जराविभयात् मृत्युः प्राणत्यागस्तेभ्यो भयं मतपमनं तेन अभिभूतौ वाधितौ जातिजरामृत्युभयाभिभूतौ पाठा- न्तरेण जातिजरामृत्युभयाभिभूते सापर्शौ संसारविजने बहिः संसाराद्विहारः स चार्थान्मोक्षस्तस्मिन्नभिनिविष्टं यथावद् चि- त्तमन्तःकरणं ययोस्तौ तथा संसारचक्रमिव चक्रं भ्रमणोपल- क्षितत्वात्संसारचक्रं तस्य विमोक्षणार्थं परित्यागनिमित्तं दृष्ट्वा नि- रीक्ष्य साधूनिति शेषः यद्वा दृष्ट्वेति प्रेक्ष्य मुक्तिपरिपन्थिनोऽमी कामगुणा इति पर्यालोच्य तावनन्तरोक्तौ (कामगुणेत्ति) सु- व्यत्ययात् कामगुणेभ्यः शब्दादिभ्यो विषयसप्तमी वा विरक्तौ पराङ्मुखीभूतौ प्रियौ वल्लभौ तौ च तौ पुत्रावेव पुत्रकौ च प्रिय- पुत्रौ द्वावपि नैक एव इत्यपि शब्दार्थौ माहनस्य ब्राह्मणस्य स्व- कर्मशीलस्य यजनयाजनादिस्वकर्मानुष्ठाननिरतस्य पुरोहितस्य शान्तिकर्तुः (सुमरित्तु त्ति) स्मृत्वा (पोराणयत्ति) सूत्रत्वात् पुराणमेव पौराणिकीं चिरंतनीं तमेति सन्निवेशं कुमारभावे वा वर्तमानाविति शेषः आजन्म तथा (सुचिण्णंति) सुचीर्णं सु- चरितं वा निदानादिनाऽनुपहतत्वात् तपोऽनशनादि प्राकृतत्वा- द्विन्दुलोपः संयमं च तपःसंयममिति समाहारद्वन्द्वो वाऽत्र काम- गुणविरक्तिरेव जिनेन्द्रमार्गप्रतिपत्तिरिति सूत्रद्वयार्थः ॥

ततस्तौ किमकार्षीमित्याह ॥

ते कामभोगेसु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे यावि दिव्वा ।
मोक्खाभिकंखी अभिजायसड्ढा, तायं उवागम्म इमं उदाहु ।६।

तौ पुरोहितपुत्रौ कामभोगेषूक्तरूपेषु (असज्जमाणत्ति) असं- यतौ सङ्गमकुर्वन्तौ मानुष्यकेषु मनुजसंबन्धिषु ये चापि दिव्या देवसंबन्धिनः कामभोगास्तेषु चेति प्रक्रमः मोक्षाभिकाङ्क्षिणौ मुक्त्यभिलाषिणावभिजातश्रद्धावुत्पन्नतत्त्वरुची तातं पितरमुपा- गम्येदं वक्ष्यमाणं (उदाहुत्ति) उदाहृतवन्तौ तयोर्हि साधुदर्श- नानन्तरं क्व अस्माभिरित्थंभूतानि रूपाणि पुराऽपि दृष्टानीति चिन्तयतोर्जातिस्मरणमुत्पन्नं ततो जातवैराग्यौ प्रव्रज्याभिमु- खावात्ममुत्कलीकरणाय तयोश्च प्रतिबोधोत्पादनाय वक्ष्यमाण- मुक्तवन्ताविति सूत्रार्थः ।

यच्च तावुक्तवन्तौ तदाह ।

असासयं दट्ठु इमं विहारं, बहुअंतरायं ण य दीहमाउं ।
तम्हा गिहम्मी न रइं लहामो, आमंतयामो चरिसामो मोणं ॥

अशाश्वतमनित्यं दृष्ट्वेमं प्रत्यक्षं विहरणं विहारं मनुष्यत्वेनाव- स्थानमित्यर्थः । भण्यते हि (भोगाइं भुंजमाणे विहरतित्ति) किमित्येवमत आह । बहव. प्रभूता अन्तराया विघ्ना व्याध्याद- यो यस्य तद्बह्वन्तरायं बह्वन्तरायमपि दीर्घत्वादस्थायि स्यादित्या- ह । न च नैव दीर्घं दीर्घकालस्थित्यायुर्जीवितं संप्रति पल्योप- मायुष्कताया अभावात् यत एवं स्वधर्मनित्ये तस्मात् (गिह- म्मित्ति) गृहे वेश्मनि न रतिं धृतिं (लभामोत्ति) लभावहे प्राप्नुवः अतआमन्त्रयावः पृच्छाव आवां यथा चरिष्यावः आसेविष्या- वहे मौनं मुनिभावं संयममिति सूत्रार्थः ।

एवं च ताभ्यामुक्ते ।

अह तायगो तत्थ मुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी ।
इमं वयं वेयविओ वयंति, जहा ण होई असुयाण लोगो ।८।
अहिज्ज वेए परिविस्स विप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिहंसि जाया ।
भुच्चाण भोगे सह इत्थियाहिं, आरण्णगा होह मुणी पसत्था ॥

अथानन्तरं तातः स्नातं कदाचित् पालयति च सर्वापद्भ्य इति तातः स एव तातकस्तत्र तस्मिन्निवेशेऽवसरे वा मुन्योर्भविष्यतो: प्रतिपन्नमुनिभावयोः तयोः कुमारयोस्तपसोऽनशनादेरुपलक्षणत्वा त्संयमरूपधर्मानुष्ठानस्य च व्याघातकरं बाधाविधायि वचनमिति शेषः (वयासित्ति) अवादीत् यदवादीत्तदाहेमां वाचं वेदविदो वदन्ति प्रतिपादयन्ति यथा न भवति जायते असुतानामविद्य- मानपुत्राणां लोकः तं विना पिण्डप्रदानाद्यभावे गत्यभावात् तथा वेदवचः अनपत्यस्य लोका न सन्ति तथाऽन्यैरप्युक्तं "पुत्रेण जायते लोक" इत्येषा वैदिकी श्रुतिः । "अथ पुत्रस्य पुत्रेण, स्व- र्गलोके महीयते " तथा "अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । गृहिधर्ममनुष्ठाय, तेन स्वर्गं गमिष्यति" यत एवं तस्मादधीत्य पठित्वा वेदानृग्वेदादीन् परिवेष्य भोजयित्वा विप्रान् ब्राह्मणान् तथा पुत्रान् प्रतिष्ठाप्य कलाकलत्रग्रहणादिना गृहस्थधर्मे निवेश्य कीदृशः पुत्रान् गृहे जाताश्च तु गृहीतप्रति- पन्नकार्दीर्णान्तरं च पुत्रान्परिष्ठाप्य स्वामित्वे निवेश्य गृहे [जायत्ति] गृहे जातौ पुत्रौ हे पुत्रकौ वा इति वाक्यालङ्कारे भो- गान् शब्दादीन् सह स्त्रीभिर्नारीभिस्ततोऽरण्ये भवौ आरण्यौ "आरण्याणो वक्तव्य इति ण प्रत्ययः" आरण्यायेनारण्यव्रतचार- ण्यकव्रतधारिणौ [होहित्ति] भवतः संपत्स्यथं युवां मुनी तप- स्विनौ प्रशस्तौ श्लाघ्यौ विधिमेव ब्रह्मचर्याद्याश्रमव्यवस्थानादुक्तं हि "ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथेति" इह चाधी- त्य वेदानित्यनेन ब्रह्मचर्याश्रम उक्तः परिवेष्येत्यादिना च गृहा- श्रम आरण्यकाविति चानेन वानप्रस्थाश्रमः मुनिग्रहणेन च य- त्याश्रम इति सूत्रद्वयार्थः ।

इत्थं तेनोक्तौ कुमारकौ यदकार्षीं तदाह ॥

सो अग्गिणा आयगुणिंधणेणं, मोहानिला पज्जलणाहिएणं ।
संतत्तभावं परितप्पमाणं, लोलुप्पमाणं बहुहा बहुं च ।१०।
पुरोहियं तक्कमसो गुणंतं, निमंतयंतं च सुए धणेणं ।
जहक्कमं कामगुणेसु चेव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं ।११।

वेया अहीया ण हवंति ताणं,
भुत्ता दिया णिंति तमं तमेणं ।
जाया य पुत्ता ण भवंति ताणं,
को णाम ते अणुमन्नेज्ज एयं ॥ १२ ॥
खणमेत्तसोक्खा बहुकालदुक्खा,
पकामदुक्खा अणिकामसोक्खा ।
संसारमोक्खस्स विपक्खभूया,
खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥

परिव्वयंते अणियत्तकामे, अहो य राओ परितप्पमाणे ।
अन्नप्पमत्ते धणमेसमाणे, पप्पोति मच्चुं पुरिसो जरं च ।१४।
इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किच्च इमं अकिच्चं ।
तं एवमेवं लालुप्पमाणं, हरा हरंति त्ति कहं पमाए ।१५।

सुतवियोगसंभावनाजनितं मनोदुःखमिह शोकः स एवाग्निरिव शोकाग्निस्तेन आत्मनो गुणा आत्मगुणाः कर्मक्षयोपशमादिसमु- त्पन्नाः सम्यग्दर्शनादयस्ते इन्धनं दाहतया यस्य स तथा ते- नादिकालसहचरितत्वेन रागादयो आत्मगुणास्ते इन्धनतुल्यतयो- क्तत्वया यस्य स तथा तेन । मोहो मूढता महाज्ञानमित्यर्थः मोह- निमित्तो मोहानिलस्तस्मादधिकं प्रज्वलनात्मकं दहनं तेन प्रज्वलनेन प्रकर्षेण दीपनमस्यैव अधिकतरज्वलनं यस्य तस्य सततं

मतो प्रत्यक्षेण चोपलभ्यत इति नास्ति शरीराद्भिन्नो जीव इति भाव इति सूत्रार्थः । कुमारकावाहतुः ।

णो इंदियग्गिज्झ अमुत्तभावा,
अमुत्तभावा वि य होइ निच्चो ।
अज्झत्थहेउं निययस्स बंधो,
संसारहेउं च वयंति बंधं ॥ १९ ॥

नो इति निषेधे इन्द्रियैः श्रोत्रादिभिर्ग्राह्य आत्मा इति प्रक्रमादात्मा न इन्द्रियग्राह्य इत्यादावाहतुः । अमूर्तभावादिन्द्रियग्राह्यरूपाद्यभावात्, अयमाशयः यदिन्द्रियग्राह्यं सन्नोपलभ्यते तदसदिति निश्चीयते यथा प्रदेशविशेषे घटो यस्तु तद्ग्राह्यमेव न भवति न तस्यानुपलम्भेऽप्यभावनिश्चयः पिशाचादिवत्तद्विषयानुपलम्भस्य संशयहेतुत्वात् । न च साधकप्रमाणाभावात्संशयविषयतैवास्त्विति वाच्यं तत्साधकस्यानुमानस्य सद्भावात् तथा ह्यस्त्यात्मा अहं पश्यामि जिघ्रामीत्याद्यनुगतप्रत्ययान्यथानुपपत्तेरात्माभावे हीन्द्रियाण्येव द्रष्टॄणि स्युस्तेषु च परस्परं भिन्नेष्वहं पश्यामि जिघ्रामीत्यादिरनुगतोऽहमिति प्रत्ययोऽनेकेष्विव प्रतिपत्तृषु न स्यात् । उक्तं हि । "अहं शृणोमि पश्यामि, जिघ्राम्यास्वादयामि च । चेतयाम्यध्यवस्यामि, बुध्यामीत्येवमस्ति सः" ॥१॥ वृद्धास्तु व्याचक्षते अमूर्तत्वाच्चेन्द्रियग्राह्यो नो इन्द्रियं च मनो मनसश्चात्मैवातः स्वप्रत्यक्ष एवायमात्मा कस्मादुच्यते त्रैकाल्यकार्यव्यपदेशत्वात्तद्यथा ॥ कृतवानहं करोम्यहं करिष्याम्यहम्, उक्तवानहं ब्रवीम्यहं वक्ष्याम्यहं, ज्ञातवानहं जानेऽहं ज्ञास्येऽहमिति । योऽयं त्रिकालकार्यव्यपदेशहेतुरहं प्रत्ययो नायमानुमानिको न चागमिकः किं तर्हि प्रत्यक्षेण एवमनेनैव आत्मानं प्रतिपद्यस्व नायमनात्मकं घटादावुपलभ्यत इति । तथा अमूर्तभावादपि च भवति नित्यः तथा हि यद्द्रव्यं सदमूर्तं तन्नित्यं यथा व्योम अमूर्तश्चायं द्रव्यत्वे सत्यनेन विनाशानवस्थाने प्रत्युक्ते । न चैवममूर्तत्वादेव तस्य बन्धासंभवे वा सर्वस्य सर्वदा तत्प्रसङ्ग इति वाच्यं यतः "अज्झत्थहेउं निययस्स बंधे" अध्यात्मशब्देन आत्मस्था मिथ्यात्वादय इहोच्यन्ते ततस्तद्धेतुस्तन्निमित्तः परस्यहेतुकत्वेऽतिप्रसङ्गादिदोषसंभवान्नियतो निश्चितो न संदिग्धो जगद्वैचित्र्यान्यथानुपपत्तेरस्य जन्तोर्बन्धः कर्मभिः संश्लेषो यथा ह्यमूर्तस्यापि व्योम्नो मूर्तैरपि घटादिभिः संबन्ध एवमस्याप्यमूर्तस्यापि मूर्तैरपि कर्मभिरसौ न विरुध्यते । तथा चाह "अरूपं हि यथाकाशं, रूपद्रव्यादिभाजनम्" तथा रूपी जीवोऽपि कर्मादिभाजनमिति मिथ्यात्वादिहेतुत्वाच्च न सर्वदा तत्प्रसङ्ग इत्यदोषः । एवं हि येषामेव मिथ्यात्वादितद्धेतुसंभवस्तेषामेवासौ न तु तद्विरहितानां सिद्धानामपि । तथा संसारभ्रमणपर्यटनरूपस्तद्धेतुं च तत्कारणं वदन्ति बन्धं कर्मबन्धम् । एतेनामूर्तत्वाद् व्योम्न इव निष्क्रियत्वमपि निराकृतमिति सूत्रार्थः । यत एवमस्त्यात्मा नित्योऽत एव च भवान्तरयायी तस्य च बन्धो बन्धादेव मोक्ष इत्यतः ।

जहा वयं धम्ममजाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ।
ओरुज्झमाणा परिरक्खयंता, तं नेव भुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥

यथा येन प्रकारेण वयं धर्मं सम्यग्दर्शनादिकमजानाना अनुबुध्यमाना पापं पापहेतुं पुरा पूर्वं कर्म क्रियाम् [अकासित्ति] अकार्ष्म कृतवन्तो मोहादज्ञानादनवबोधात् अवरुध्यमाना गृहान्निर्गममलभमाना परिरक्ष्यमाणा अनुजीविभिरनुपाल्यमानाः [तमिति] पापकर्म [नेवत्ति] नैव भूयोऽपि पुनरपि समाचरामोऽनुतिष्ठामो यतः संप्रत्युपलब्धमेवास्माभिर्यथावस्थितत्वमिति भावः । सर्वत्र च । अससरो द्वयोश्च १ । २ । ५९ इति द्वित्वेऽपि बहुवचनमिति सूत्रार्थः ॥

अब्भाहयम्मि लोगम्मि, सव्वओ परिवारिए ।
अमोहाहिं पडंतीहिं, गिहंसि न रइं लभे ॥ २१ ॥

अभ्याहते आभिमुख्येन पीडिते लोके जने सर्वतः सर्वासु दिक्षु परिवारिते परिवेष्टितेऽमोघाभिरवन्ध्यप्रहरणोपमाभिः पतन्तीभिरागच्छन्तीभिः [गिहंसित्ति] गृहे तस्य चोपलक्षणत्वात् गृहवासे न रतिमासक्तिं लभामि लभावहे । यथा हि वागुरया परिवेष्टितो मृगोऽमोघैश्च प्रहरणैर्व्याधेनाभ्याहतो न रतिं लभते एवमावामपीति सूत्रार्थः

भृगुराह ।

केण अब्भाहओ लोगो, केण वा परिवारिओ ।
का वा अमोहा वुत्ता, जाया चिंतावरो हुमि ॥ २२ ॥

केन व्याधतुल्येनाभ्याहतो लोकः केन वा वागुरातुल्येनेव परिवारितः का वा अमोघा अमोघप्रहरणोपमा अभ्याहतिः प्रति करणतयोक्ता जातौ ! पुत्रौ ! चिन्तापरो [हुमित्ति] भवामि ततो ममावेदयतामयमर्थ इति भाव इति सूत्रार्थः ।

तावाहतुः

मच्चुणाऽब्भाहओ लोगो, जराए परिवारिओ ।
अमोहा रयणी वुत्ता, एवं ताय वियाणह ॥ २३ ॥

मृत्युनाऽन्तकेनाभ्याहतो लोकस्तस्य सर्वत्राप्रतिहतप्रसरत्वात् जरया परिवारितस्तस्या एव तदभिघातयोग्यतापादकत्वेन वर्त्तमानत्वात् (अमोघा रयणित्ति) रात्रय उक्ता दिवसाविनाभावित्वात् तासां दिवसाश्च गृह्यन्ते आयुर्दलापहारित्वाच्चावन्ध्याभिघाताः एवं तात ! विजानीतावगच्छेति सूत्रार्थः । किं च ।

जा जा वच्चइ रयणी, ण सा पडिनियत्तई ।
अधम्मं कुणमाणस्स, अफला जंति राइओ ॥ २४ ॥

जा जा वच्चइ रयणी, ण सा पडिनियत्तई ।
धम्मं च कुणमाणस्स, सफला जंति राइओ ॥ २५ ॥

या या (वच्चइत्ति) व्रजति रजनी रात्रिरुपलक्षणत्वाद्दिवं च न सा प्रतिनिवर्तते पुनरागच्छति तदागमने हि सर्वदा दैवात् जन्मराशिः स्यात्ततो न द्वितीया मरणराशिः कश्चिदेवमनुवर्तताधर्मं कुर्वतो जन्तोरिति गम्यते अफला यान्ति रात्रयोऽधर्मं निबध्नते च गृहस्थेनावश्यंभावित्वादधर्मकरणे तस्य निष्फलत्वात्तत्परित्याग एव श्रेयानिति भावः । इत्थं व्यतिरेकद्वारेण प्रव्रज्याप्रतिपत्तिहेतुत्वमभिधाय सम्प्रत्यन्वयद्वारेणाह । (जा जा इत्यादि) पूर्ववत् नवरं (धम्मं चत्ति) धर्मं पुनः धर्मं कुर्वतः सफला धर्मरूपफलोपार्जनतो न च गृहस्थोऽनुदिनं धर्मं कर्त्तुं शक्नोत्यतः प्रव्रज्यां प्रतिपद्यामहे इति सूत्रार्थः ।

इत्थं कुमारवचनाकर्णनसंजातवैराग्यः पुरोहित उवाच ॥

एगओ संवसित्ताणं, दुहओ सम्मत्तसंजुया ।
पच्छा जाया गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ॥ २६ ॥

एकत्र एकस्मिन् स्थाने संवास्य वर्षाणि कतिचिदपि (दुहओत्ति) द्वय

च द्वयं च द्वये आवां पुत्रौ च व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनं पुरुषप्राधान्याच्च पुंल्लिङ्गता सम्यक्त्वेन संयुताः सहिता उपलक्षणत्वाद्देशविरत्या च पश्चाद्यौवनावस्थोत्तरकालं कोऽर्थः पश्चिमे वयसि जातौ ! पुत्रौ ! गमिष्यामो व्रजिष्यामो वयं ग्रामनगरादिषु मासकल्पेन क्रमेणेति शेषोऽर्थाच्च प्रव्रज्यां प्रतिपद्य भिक्षमाणा याचमानाः पिण्डादिकमिति गम्यते क्व कुले कुले गृहे गृहे न त्वेकस्मिन्नेव वेश्मनि । किमुक्तं भवत्यज्ञातोञ्छवृत्त्येति सूत्रार्थः ।

कुमारावाहतुः ।

जस्सऽत्थि मच्चुणा सक्खं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।
जो जाणइ न मरिस्सामि, सो हु कंखे सुए सिया ॥२७॥
अज्जे व धम्मं पडिवज्जयामो,
जहिं पवन्ना ण पुणब्भवामो ।
अणागयं नेव य अत्थि किंचि,
सद्धाखमं णो विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

यस्येत्यनिर्दिष्टस्वरूपस्यास्ति विद्यते मृत्युना कृतान्तेन सख्यं मित्रत्वं, यस्य चास्ति पलायनं मृत्योरिति प्रक्रमः । तथा यो (जाणइत्ति] जानीते यथाऽहं न मरिष्यामि [सो हु कंखे सुए सियत्ति] स एव काङ्क्षति प्रार्थयते श्व आगामिनि दिने स्यादिदमिति गम्यते न च कस्यचित् मृत्युना सह सख्यं ततो वा पलायनं तदभावज्ञानं वा अतोऽद्यैव धर्मं प्रक्रमाद्यतिधर्मं [पडिवज्जयामोत्ति] प्रतिपद्यामहे । तमेव फलोपदर्शनद्वारेण विशिनष्टि [जहित्ति] आर्षत्वाद्यं धर्मं प्रपन्ना आश्रिताः [न पुणब्भवामोत्ति] न पुनर्भविष्यामो न पुनर्जन्मानुभविष्यामस्तन्निबन्धनभूतकर्मापगमादागमरणाद्यनाशेषतत्क्षणं चैतत्कथमनागतमप्राप्तमेव चास्ति किञ्चिदतिमनोरममपि विषयसौख्याद्यनादौ संसारे सर्वस्य प्राप्तपूर्वत्वात्ततो न तदर्थमपि गृहावस्थानं युक्तमिति भावः । यद्वाऽनागतमागतिविरहितं नैव चास्ति किंचित् किं तु सर्वमानागतमेव जननगरादिसत्तनजातं ध्रुवं भावित्वादस्य ध्रुवस्थानम् । यद्वा अनागतं यत्र मृत्योरागतिर्नास्ति तच किंचन स्थानमस्ति यतश्चैवमतः श्रद्धाऽभिलाषः क्षमं युक्तमिह लोकपरलोकयोः श्रेय प्रतिनिमित्तत्वेनानुष्ठानं वर्त्तुमिति शेषः [णोइत्ति] नो अस्माकं विनयोपसाहाय्यकं रागं स्वजनाभिष्वङ्गलक्षणं तत्त्वतो हि कः कस्य स्वजनो न वा स्वजन इति । उक्तं च । " अयणं भंते जीवस्स सामइत्ताए धुयत्ताए सुण्हत्ताए भज्जत्ताए स हि सयणसंबंधसंथुयत्ताए उववन्नपुव्वे हंता गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो त्ति " सूत्रद्वयार्थः । ततस्तयोर्वचनमाकर्ण्य पुरोहित उत्पन्नव्रतभावपरिणामो ब्राह्मणीं धर्मविघ्नकारिणी मत्वेदमाह ॥

पहीणपुत्तस्स हु नत्थि वासो,
वासिट्ठि ! भिक्खायरियाए कालो ।
साहाहि रुक्खो लहई समाहिं,
छिन्नाहि साहाहिं तमेव खाणुं ॥ २९ ॥
पंखाविहूणो व्व जहेव पक्खी,
भिच्चविहीणो व्व रणे नरिंदो ।
विवन्नसारो वणिओ व्व पोए,
पहीणपुत्तो मि तहा अहं पि ॥ ३० ॥

प्रहीणौ प्रभ्रष्टौ पुत्रौ यस्मात्स प्रहीणपुत्रः अथवा प्राकृते पूर्वापरनिपातस्यातन्त्रत्वात्पुत्राभ्यां प्रहीणस्त्यक्तः पुत्रप्रहीणस्तस्य हुः पूरणे नास्ति न विद्यते वासोऽवस्थानं मम गृह इति गम्यते वाशिष्ठि ! वशिष्ठगोत्रोद्भवे ! गौरवख्यापनार्थं गोत्राभिधानं नत्र कथं नु नाम धर्माभिमुख्यमस्याः स्यादिति भिक्षाचर्याया भिक्षाटनस्योपलक्षणं चैतद्व्रतग्रहणस्य कालः प्रस्तावो वर्तत इति शेषः । किमित्येवमत आह । शाखाभिः प्रतीताभिर्वृक्षो द्रुमो लभते प्राप्नोति समाधिं स्वास्थ्यं छिन्नाभिर्द्विधाकृताभिः शाखाभिस्तमेव वृक्षं यस्ताभिः समाधिमवाप्तवान् [खाणुं ति] स्थाणुं जनो व्यपदिशतीति उपस्कारः । यथा हि तास्तस्य शोभासंरक्षणसहायत्वफलकरणादिना समाधिहेतवः एवं ममाप्येतौ सुतावनयोस्तद्विरहितोऽहमपि स्थाणुकल्प एवेति किं ममैवंविधस्य स्वपरयोः किञ्चिदुपकारकमतस्तमेव गृहवासेनेत्यभिप्रायः । किं च पक्षाभ्यां पतत्राभ्यां विहीनो विरहितः पक्षविहीनो वा स्थानान्तरसमुच्चये यथेहास्मिन् लोके पक्षी विहङ्गमः पलायितुमप्यशक्त इति मार्जारादिभिरभिभूयते यथा भृत्याः पदातयस्तैर्विहीनो वा प्राग्वदूणे संग्रामे नरेन्द्रो राजा शत्रुजनपराजयस्थानमेव जायते यथा विपन्नो विनष्टसारो हिरण्यरत्नादिरस्येति विपन्नसारो वणिक् सांयात्रिको वेति प्राग्वत् पोते प्रवहणे भिन्ने इति गम्यते नात्राणं न च परत इत्युदधिमध्यवर्ती विपदाति पुत्रप्रहीणोऽस्मि तथा अहमपि कोऽर्थः पक्षतुल्यार्थमत्राणरूपाभ्यां विरहितोऽहमप्येवंविध एवेति सूत्रद्वयार्थः ॥

वाशिष्ठ्याह ।

सुसंहिता कामगुणा इमीते, संपिंडिया अग्गरसा पभूया ।
भुंजामु ता कामगुणे पकामं, पच्छा गमिस्सामो पहाणमग्गं ॥

सुष्ठुतिशयेन संभृताः संस्कृताः सुसंभृताः के ते कामगुणा वेणुवीणाकलितकाकलीगीतादय इमे इति स्वगृहवर्तिनस्तान् प्रत्यक्षतया निर्दिशति ते तव तथा संपिण्डिताः सम्यक् पुञ्जीकृताः (अग्गरसा त्ति) चशब्दस्य गम्यमानत्वात् अग्रा रसाश्च प्रधाना मधुरादयश्च प्रभूताः प्रचुराः कामगुणान्तर्गतत्वेऽपि रसनापृथग्गुणादानमतिगृद्धिहेतुत्वाच्छब्दादिष्वपि चैषामेव प्रवर्तकत्वात् । कामगुणविशेषणं वा अग्रा रसास्त एव शब्दादयो वा येषु तथा । वृद्धास्त्वाहुः रसानां सुखानामग्र्यं रसाग्र्यं ये कामगुणाः सूत्रे च प्राकृतत्वादग्रशब्दस्य पूर्वनिपातः (भुंजामोत्ति) भुञ्जीमहि तत्तस्मादस्मादमी सुसंभृतादिविशेषणविशिष्टाः स्वाधीनाः सन्ति कामगुणाननुक्तरूपान् प्रकाममतिशयेन ततो भुक्तभोगी पश्चादिति वृद्धावस्थायां गमिष्यावः प्रति तस्याव है प्रधानमार्गं महापुरुषसेवितं प्रव्रज्यारूपं मुक्तिपथमिति सूत्रार्थः ।

पुरोहितः प्राह ।

भुत्ता रसा भोइ जहाति णे वओ,
ण जीवियट्ठा पयहामि भोए ।
लाभं अलाभं च सुहं च दुक्खं,
संचिक्खमाणो चरिस्सामि मोणं ॥

भुक्ताः सेविता रसा मधुरादय उपलक्षणत्वाच्छेषकामगुणाश्च यद्वा रसा इह सामान्येनैवास्वाद्यमानत्वाद्भोगा भण्यन्ते । (भोइत्ति) हे भवति ! आमन्त्रणवचनमेतत् जहाति त्यजति न इत्यस्मान् वयः शरीरावस्था कालकृतोच्यते सा चेहाभिमतक्रियाकरणक्षमा गृह्यते ततश्च यद्भुक्ता एवानेकशो भोगा यदभिमतक्रियाकरणक्षमं जहाति वयस्तत्तस्मान्नैवं म

ततो यावदेनस्यजति तावद्दीक्षां प्रतिपद्यामहे इत्यभिप्रायस्तत् किं भवत्स्वेवं तथैव दीक्षां प्रतिपद्यसे उच्यते कैश्चिद्दीक्षा वयःस्थैर्या-दिरिति चेत् स्यादाशङ्क्याह नेति निषेधे जीवितमसंयमजीवितमु-पलक्षणत्वात्परमदर्थं प्रव्रज्यामि प्रकर्षेण त्यजामि भोगान् शब्दा-न् किं तु लाभमभिमतवस्तुप्राप्तिरूपमलाभं च तद्भावरूपं सुखमभिलषणीयविषयसंभोगजं चस्य भिन्नक्रमत्वात् दुःखं च बाधाऽऽत्मकं (संचिक्खमाणो त्ति) समतया ईक्षमाणः पश्यन् किमुक्तं भवति लाभालाभयोस्तथा सुखदुःखयोरुपलक्षण-त्वाज्जीवितमरणादीनां च समतामेव भावयन् ऋषिष्यामीत्य-भिप्रेते किं तत् मौनं मुनिभावं ततो मुक्त्यर्थमेव मम दीक्षाप्र-तिपत्तिरिति भाव इति सूत्रार्थः । वासिष्ठयाह ।

मा हू तुमे सोयरियाण संभरे,
जिण्णो व हंसो पडिसोयगामी ।
भुंजाहि भोगाइँ मए समाणं,
दुक्खं खु भिक्खायरियाविहारो ॥ ३३ ॥

मा इति निषेधे हुरिति वाक्यालंकारे त्वं सोदरे शयिताः सोदर्याः सोदराय इति यः प्रत्ययः ते च समानकुक्षिभवा भ्रातरस्तेषामुपलक्षणत्वाच्छेषस्वजनानां भोगानां च (संभ-रिस्सि) अस्मार्षीः क इव (जिण्णो व हंसो त्ति) इव शब्दस्य भिन्न-क्रमत्वात् जीर्णो वयोऽतिक्रान्तो हंस इव प्रधानपक्षीव प्रति-कूलः स्रोतः प्रतिस्रोतस्तद्गामी सन् विमुक्तं भवति यथाऽसौ नदीस्रोतस्यनिष्टं प्रतिकूलगमनमारभ्यापि तदशक्तः पुनर-नुस्रोत एवानुधावत्येवं भवानपि दुस्तरं संयमभारं वोढुमस-मर्थः पुनः सहोदरान् सह भोगान् वा स्मरिष्यति तदिदमे-वास्तु भुङ्क्ष्व भोगान्मया (समाणे) सुखदुःखहेतु (खु इति) खलु निश्चितं भिक्षाचर्या भिक्षाटनं विहारो ग्रामादिष्व-नियतविहारो दीक्षोपलक्षणं येनेदिति सूत्रार्थः ।

पुरोहित आह ।

जहा य भोई तणुयं भुजंगे, निम्मोयणिं हिच्च पलेइ मुत्तो ।
एमेय जाया पयहंति भोए, तेऽहं कहं नाणुगमिस्समेगो ॥ ३४ ॥
छिंदित्तु जालं अबलं व रोहिया, मच्छा जहा कामगुणे पहाय ।
धोरेयसीला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरंति ॥ ३५ ॥

यथा च हे भवति ! पत्न्या च्याह भोगिनि तनुं शरीरं तव जातां तनुतां भुजंगमः सर्पो निर्मोचनीयं निर्मोकं हित्वा पर्येति सम-न्तादुपगच्छति मुक्त इति निरपेक्षो नाभिष्वङ्ग इत्यर्थः (एमेव) एवमेव पत्न्ये च (इमे त्ति) अत्र च तयेति गम्यते तव-धर्मा ते तव जातौ पुत्रौ प्रजहीतः प्रकर्षेण त्यजतो भोगान् ततः किमित्याह तौ भोगांस्त्यजन्तौ जातौ अहं कथम नानुग-मिष्यामि प्रव्राजयानुगतेनानुसरिष्याम्येको द्वितीयो यदि ताव-दनयोः कुमारकयोरपीयान् विवेको यदिमौ व्ययकल्पसद-शानेतानपि भोगान् भुञ्जानवत् त्यजतस्तत्किमिति मुक्तयोऽ-पि एवमेतात्पर्यमिति किं मा ममारुहायेव दृश्यन्तेति भावः । तथा छित्वा छित्त्वा इत्या तीक्ष्णपुच्छादिना आत्मानमात्म-नमिव जीर्णत्वादिना निःसारमिव यद्योऽसीति गम्यते । रोहिता रोहितजातीया मत्स्या शीघ्रमग्नौघमिति सम्बन्धः । यथेति दृष्टान्तोपदर्शने यद्वदीम निर्गतं बन्धात् पेति गम्यते तत्त्वतो आत्मभावान् कामगुणान् प्रहाय परित्यज्य धुरि वहन्ति धौरेया-स्तेषामिव शीलमुत्साहवत्त्वादिरूपकाः कर्मायाः देवी हे

धौरेयशीलास्तपसा उदारादिमोऽग्रमः प्रधाना धीराः सत्त्ववन्तः हुरिति यस्माद्भिक्षाचर्यां चरन्त्यासेवन्ते प्रव्रज्यामेव पत्न्यतोऽहमपीत्थं मनमेव प्रतीत्य इति भावः इति सूत्रद्वयार्थः ।

इत्थं तन्निवेदिता ब्राह्मण्याह ।

नहेव कौंचा समइक्कमंता, तयाणि जालाणि दलित्तु हंसा ।
पलेंति पुत्ता य पई य मज्झं, तेऽहं कहं नाणुगमिस्समेक्का ॥ ३६ ॥

नभसीवाकाश इव क्रौञ्चाः पक्षिविशेषाः समतिक्रामन्तस्तान् तान् देशानुल्लङ्घयन्तस्ततानि विस्तृतानि जालानि बन्धनविशे-षरूपाण्यात्मनोऽनर्थहेतुत्वाद्भित्त्वा (हंसा त्ति) चशब्दस्य गम्यमान-त्वाद्धंसाश्च (पलेंति त्ति) परियन्ति समन्ताद् गच्छन्ति पुत्रौ च सुतौ च पतिश्च भर्त्ता मम मदीयस्तौ गच्छमानौ तं अलो-पमाविरवाग्निपक्षं छित्त्वा नभः कल्पं निर्मलं संयमं यान्ति तान् सं [illegible] कथं नानुगमिष्याम्येका सती किं त्वनुगमिष्याम्येव । एवंविधं वचनं हि श्रोतुं पति-पुत्रौ वा गमिष्यतीति । यदि वा आकाशे भित्त्वेति हंस इव संयतये । समतिक्रामन्तः इदानीं देश गच्छन्तीति तु क्रौञ्चा-हरणमज्ञानकृतमादित्याननुगतैः हंसोदाहरणं तु न द्वितीया-त्वेऽमिति भावनेत्यमिति सूत्रार्थः । इत्थं चतुर्णामपि एव-कवाक्यतायां प्रव्रज्याभिलाषी ततपुरोहितः ।

पुरोहियं तं ससुयं सदारं, सोच्चाभिनिक्खम्म पहाय भोए ।
कुडुंबसारं विउलुत्तमं तं, रायं अभिक्खं समुवाय देवी ॥ ३७ ॥
वंतासी पुरिसो रायं, न सो होइ पसंसिओ ।
माहणेण परिच्चत्तं, धणं आदाउमिच्छसि ॥ ३८ ॥
सव्वं जगं जइ तुहं, सव्वं वावि धणं भवे ।
सव्वं पि ते अपज्जत्तं, नेव ताणाय तं तव ॥ ३९ ॥
मरिहिसि रायं जया तया वा, मणोरमे कामगुणे पहाय ।
एक्को हु धम्मो नरदेव ताणं, न विज्जइ अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥

पुरोहितं पुरो धत्तः इति च पुरुकामांनं ससुतं पुत्रसहितं सदारं भार्यान्वितं श्रुत्वाऽऽकर्ण्य अभिनिष्क्रम्य गृहान्निर्गत्य प्र-हाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा भोगान् शब्दादीन् [illegible] कुटुम्बसारं धनधान्यादि विपुलं च विस्तीर्णं च [illegible] तमं [illegible] ([illegible]) [illegible] रायं (राय) राजानं पुनःपुनरित्थं पुनः पुनः समुदाय भाष-णं कृतवती देवी कमलावती नाम महादेवी । [illegible] [illegible] इति गम्यते राजन् ! भूपते ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

नोपदेष्टुमाह गृधेण उपमा येषान्ते गृध्रोपमास्तानुत्प्रायेन तुः समुच्चये भिन्नक्रमश्च योक्ष्यते ज्ञात्वाऽवबुध्य णामिति प्राग्वत् कान् प्रक्रमाद्विषयामिष्वतो लोकान् कामांश्च विषयांश्च संसारवर्द्धनात् संसारवृद्धिहेतून् ज्ञात्वेति संबन्धः । अथवा कामयन्त इति कामा इति व्युत्पत्त्या कामयोगाद्यत्यन्तगृद्धिख्यापनार्थं कामा विषयिण एवोक्ता अतस्तान् गृध्रोपमान् संसारवर्द्धकांश्च ज्ञात्वा किमित्याह (उरगो व्व सुवन्नपासे व्व) इवशब्दस्य भिन्नक्रमत्वादापेक्ष्याश्चोरग इव भुजग इव सौपर्णेयपार्श्वे गरुडसमीपे शङ्कमानो भयत्रस्तमिति श्लोके मन्दं यतनयेति यावत् । चरेः क्रियासु प्रवर्त्तेथ । अस्यायमाशयो यथा सौपर्णेयोपमैर्विषयैः बाध्यते तथा संयममासेवस्व । ततश्च किमित्याह (नागो-व्व) स्पष्टः भावार्थश्चायं यथा नागो बन्धनं वरत्राएडकादि छित्वा क्षिप्रं विहायात्मनो वसतिं विन्ध्याटवीं मजत्येवं त्वयापि कर्मबन्धनमपहस्यात्मनो वसतिं कर्मविगतः शुद्धो यत्रात्मावतिष्ठते सा च मुक्तिरेव तां व्रजेरेतेन दीक्षायाः प्रसङ्गतः फलमुक्तम् । एवं चोपदिश्य निगमयितुमाह । एतद् यन्मयोक्तं पथ्यं हितं महाराज ! प्रशस्यनृपते ! इषुकारनामन् ! एतच्च न मया स्वमनीषिकयैवोच्यते किं त्वित्येतन्मया श्रुतमवधारितं साधुसकाशादिति गम्यत इति सूत्राष्टकार्थः । एवं च तद्वचनमाकर्ण्य प्रतिबुद्धो नृपस्ततश्च यत्तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह ।

चइत्ता विउलं रज्जं, कामभोगे हि दुच्चए ।
निव्विसया निरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥ ४९ ॥
सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चिच्चा कामगुणे वरे ।
तवं पगिज्झहक्खायं, घोरं घोरपरक्कमे ॥ ५० ॥

त्यक्त्वाऽपहाय विपुलं विस्तीर्णं राष्ट्रं मण्डलं पाठान्तरतो राज्यं वा कामभोगांश्चोक्तरूपान् दुस्त्यजान् दुष्परिहारान्निर्विषयौ शब्दादिविषयविरहितावत एव निरामिषौ । यद्वा विषयो देशस्तद्विरहितौ राष्ट्रपरित्यागतः कामभोगत्यागतश्च निरामिषावभिष्वङ्गहेतुविरहितौ कुत पुनरेवंविधौ यतो निःस्नेहौ निष्प्रतिबन्धौ निष्परिग्रहौ क्वचिदविद्यमानस्वीकारौ सम्यगविपरीतं धर्मं श्रुतचारित्रात्मकं विज्ञाय विज्ञायतोऽवबुध्य (चिच्च त्ति) त्यक्त्वा कामगुणान् शब्दादीन् वरान् प्रधानान् पूर्वविशेषणाभावेऽपि पुनरभिधानमतिशयख्यापकं तपोऽनशनादि प्रगृह्याभ्युपगम्य यथाख्यातं येन प्रकारेण तीर्थकरादिभिः कथितं घोरमत्यन्तदुरनुचरं घोरः कर्मवैरिणः प्रति रौद्रः पराक्रमो धर्मानुष्ठानविषयसामर्थ्यात्मको ययोस्तौ । तथा देवीनृपौ तथैव इतश्चतावपि देव इति सूत्रद्वयार्थः ॥

संप्रति समस्तोपसंहारमाह ।

एवं ते कमसो बुद्धा, सव्वे धम्मपरायणा ।
जम्ममच्चुभयोव्विग्गा, दुक्खस्संतगवेसिणो ॥ ५१ ॥
सासणे विगयमोहाणं, पुव्विं भावणभाविया ।
अचिरेणेव कालेण, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥
राया सह देवीए, माहणो य पुरोहिओ ।
माहणी दारगा चेव, सव्वे ते परिनिव्वुडे । त्ति बेमि ॥५३॥

एवममुना प्रकारेण सान्तरमकरमुक्तरूपात् पदरपि क्रमशः परिहितपरिपाट्या बुद्धास्तत्त्वावगमवन्तः सर्वेऽपरौ धर्मपरायणानि धर्मैकनिष्ठानि पतनं च (धम्मपरायणा) परम्परया धर्मो येषां तानि परम्पराधर्माणीति प्राकृतत्वादपरत्र-शब्दस्य परनिपातस्तथाहि साधुदर्शनात् कुमारकयोः कुमारवचनात्तत्पित्रोस्तदवलोकनात् कमलावत्यास्ततोऽपि च राज्ञ इति परम्परयैव धर्मप्राप्तिर्जन्ममृत्युभयेभ्यः उत्कर्षेण उद्विग्नानि त्रस्तानीति जन्ममृत्युभयोद्विग्नानि दुःखस्यासातरूपस्य पर्यन्तस्तद्वेषकारीणि तदन्वेषकाणि सापेक्षत्वात्समासो यथा देवदत्तस्य गुरुकुलमिति । पुनस्तद्भवनमनेन ह । शासने दर्शने विगतमोहानामर्हतामन्यजन्मनि भावनाऽभ्यासरूपया भावितानि वासितानि भावनाभावितानि । यद्वा भाविता भावना यैस्तानि भावितभावनानि पूर्वोत्तरनिपातस्य प्राग्वत् यथाचिरेणैव स्तोकेनैव कालेन दुःखस्यान्तं मोक्षमुपगतानि प्राप्तानि । सर्वत्र च प्राकृतत्वात् पुंलिङ्गनिर्देशः । संप्रति सरूपायास्यनार्थमुपसंहर्तुमाह । राजेषुकारः सह देव्या कमलावत्या ब्राह्मणश्च पुरोहितो भृगुनामा ब्राह्मणी तत्पत्नी यौ च दारकौ तत्पुत्रौ तेऽपि पूर्ववत् सर्वाणि तानि परिनिर्वृतानि कर्मोपशमतः शीतीभूतानि मुक्तिं गतानीति यावत् सूत्रत्रयार्थः । इति परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् । नयोऽनुगमः । उत्त० १४ अ०। स्वनामख्याते नगरभेदे, "उसुयारे नगरे उग्गभद्दस्स गाहावइ" विपा० १ श्रु० १ अ० ।

उसुयारपव्वय-इषुकारपर्वत-पुं० [illegible] पर्वते, "दो उसुयारपव्वया" इषुकारौ [illegible] शीर्षाकारौ खण्डविभागकारिणाविति । स्था० २ ठा० ३ उ० । "समयक्खेत्ते [illegible] उसुयारा" इषुकारा [illegible] [illegible] पूर्वोत्तर[illegible] स० । [illegible]

उसुयारिज्ज-इषुकारीय-न० "उसुयार [illegible], [illegible] च उसुयारे । [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] उत्त० १४ अ० । स० ।

उसुयाल-देशी-[illegible] [illegible] "उसुयाल [illegible]" [illegible] ५ अ० ।

उसुवासकिङ्किणी[illegible]-इषुवर्षकिङ्किणी[illegible]-त्रि० [illegible] [illegible], "[illegible]" [illegible] ३१ उ० ।

उसुसंग-इषुसङ्ग-पुं० [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible]

उस्स (स्स) [illegible]-त्रि० [illegible] [illegible] [illegible] ।

उस्स-अवश्याय-पुं० [illegible], "[illegible]" [illegible] नि० चू० ।

उस-उष-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

उस्संकलिय-[illegible]-त्रि० [illegible] [illegible]

उसहदत्ता-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

उस्सक्कण–उत्ष्वष्कण–न० स्वयोगमङ्गलकालावधेरर्वाक् पुरतः करणं ... मुत्ष्वष्कणम् । पं० ३ म दि०। स्वयोगमङ्गले-निर्दिष्टकालावधिरतः करणे, । यथा कश्चिद्राजकादिप्रार्थनया दानं ... मा रोदीः समीपवृद्धागतो मुनिरस्मद्गृहे पारणाय ... तथापि दास्यामीति । तदेव सावधगते तस्य भिक्षादानायोत्थिता पारयतीति दास्यामीति उत्ष्वष्कणम् । पं० ३ भवि० (पाहुडिया शब्दे ...) " उस्सक्कणं ... परमुहोसक्किए ... नाम ... " । पं० १ कवि० ।

उस्सक्कावइत्ता–उत्ष्वष्कयितुम्–अव्य० अग्रसूतं कृत्वेत्यर्थे, " उस्सक्कावइत्ता " विनाऽऽदि ... केनापि व्याजेनापसर्पणस्थानं कृत्वा पुनरपसरणस्थानं शिवइते दशा ६ ठा० ।

उस्सग्ग–उत्सर्ग–पुं० मृज विसर्गे उत्सृजति सूत्रेऽर्थम् । त्यजने, ... ९ ठा० । अस्य निक्षेपः ।

नामं १ ठवणा २ दविए, ३ खित्ते ४ काले ५ तहेव भावे य ६ ।
एसो उस्सग्गस्स उ, निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ ३६ ॥

... विस्तरार्थ तु ... ।
... ।

दव्योत्सर्गं द्विर्मिश्रितया पुनराह ॥

दव्वुज्झणा उ जं जेण, जत्थ अवकिरइ दव्वभूओ वा ।
खेत्तं जहिं ... व ज्झिज्जइ जं वा काले ॥ ३७ ॥

[illegible]

... । ... ५ ठा० ।

[illegible] ॥

... ॥ ३८ ॥

[illegible]

द्विधा प्रशस्तं शोभनं यस्त्वधिकृत्य [इतरश्च] अप्रशस्तमशोभनं तथा येन वा भावेन उत्सर्जनीयवस्तुगतेन खरादिना कर्कशत्वेन तं तु उत्सृजति यस्तत्र भावोत्सर्ग इति तृतीयासमासः तत्र संयमं प्रशस्ते भावोत्सर्गं त्यजति अप्रशस्ते तु संयमं त्यजतीति गाथार्थः ॥ यदुक्तं येन वा भावेनोत्सृजति तत्प्रकटयन्नाह ।

खरफरुसाइसचेयण–मचेअणं दुरभिगंधविरसाइं ।
दव्वि अमवि चयइ दोसेण,जेण भावुज्झणा सा उ ॥३९॥

खरपरुषादि सचेतनं खरं कठिनं परुषं ... तत्रैव अचेतनं दुरभिगन्धविरसादि यद्रूपमपि त्यजति दोषेण येन खरादिना वा भावेन सा ... येनोत्सर्ग इति गाथार्थः । ३९ गतं मूलद्वारगाथायामुत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपद्वारम् ॥

यद्युत्सर्गकार्थिकान्युच्यते ॥

उस्सग्ग १ विउस्सरणा, २
उज्झणा य ३ अवकिरण ४ छड्डण ५ विवेगो ६ ।
वज्जण ७ चयणु ८ म्मुअणा ९,
परिसाडण १० साडणा चेव ११ ॥ ४० ॥

उत्सर्गः व्युत्सर्जना उज्झना च अवकिरणं छर्दनं विवेकः वर्जनं त्यजनम् उन्मोचना परिशातना शातना चैवेति गाथार्थः । आव० म० उत्सर्जनीयस्य त्यागरूपे आभ्यन्तरतपोभेदे, तद्भेदः स द्विविधो बाह्य आभ्यन्तरश्च । तत्र बाह्यो द्वादशादिभेदयोपधेरतिरिक्तस्यानेषणीयस्य संसक्तस्यान्नपानादेर्वा त्यागः आभ्यन्तरः कषायाणां मृत्युकाले शरीरस्य च त्यागः । ननु उत्सर्गमायश्चित्तमस्य ... पुनरत्र भणनेन सार्थं सोऽतिचारविशुद्ध्यर्थमुक्तः अयं तु सामान्येन निर्जरार्थं इत्यपौनरुक्त्यम् । प्रव० ६ द्वा० । ध० । स० । भं० । पञ्चा० । यथा सामेत्युक्तं स यमायेति न... तथा ... समुदायावगमात् कायोत्सर्गे, प्रव० ६ द्वा० । (काउस्सग्गशब्देऽस्य व्याख्या) " उस्सग्गंति " ईर्यापथिकिकं पञ्चविंशत्युच्छ्वासप्रमाणं कायोत्सर्गं करोति । ओ० । सामान्योक्तौ, पं० २ अधि० । दर्श० । सामान्योक्तो विधिरुत्सर्गः यथा त्रिविधं त्रिविधेन प्राणातिपातविरतिः । दर्श० । पञ्चा० । १६ । विविक्तितस्य वस्तुनः कारणनिरपेक्षं सामान्यलक्षणमुत्सर्गं उच्यते । बृ० ४ उ० । अभिमतवस्तुत्पादननियमं कारणनिरपेक्षमुत्सर्गः । नि० चू० ११ उ० । "उस्सग्गो ओहो" उस्सग्गो पडिसेहो । नि० चू० १ उ० । अथोत्सर्गापवादयोर्विषयविचारः । तत्र योऽयं " न हिंस्यात्सर्वाभूतानि " इत्यादिना हिंसानिषेधः सौत्सर्गिको मार्गः सामान्यतो विधिविषयं वेदविहिता तु हिंसापवादः विशेषतो विधिरित्यर्थः । तत्रापवादेनोत्सर्गस्य बाधित्वात् ... हिंसाविधिर्नाधर्माय ... इत्युत्सर्गापवादयोः विषयभेदान्नाविरोध इति न्यायात् । तदप्यसत् । यदि न ... दिशानिषेधः ... प्राप्ते ... विधेः ... । ... मानुषादिदिशां ... ।

[illegible]

क्तोऽपि नवरं भवकोटिदुर्लभचारित्रवत्पुनः संयमं पाल्यत्वात् एतत्-हेतुत्वाद्विभाषा तत्र च निरतिचारसंयमपालनार्थं पश्चात् तदवस्थाऽपि अपवादिकमर्थमेव आसेव्यमपि संयमपरिपालनार्थमेव । न च सार्द्धिकमुच्यते संयमस्य नाशार्थं अनेन इति वचनं "सव्वत्थ संजमं संजमाउ अप्पाणमेव रक्खिज्जा । मुच्चइ अइवायाओ, पुणो विसोही न याविरई" इत्यागमात् तथा भावतोऽपि यथैवैकं रोगमभिकृत्य कस्मिंश्चिदवस्थान्तरे क्वचित्तदेव पथ्यं कस्मिंश्चिदवस्थान्तरे तदेव रोगे पथ्यमुत्पादने हितावहं देशकालाद्यपेक्षया "उत्पद्यते हि साऽवस्था देशकालामयान् प्रति । यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्कर्म कार्यं तु वर्जयेत्" इति वचनात् यथा वातादिदोषवतः रोगिणो लङ्घनं क्षीणधातोस्तु न लङ्घनं पथ्यं देशकालौ कृत्वा ज्वरितोऽपि दधिपानादि योग्यमेव च चैतत् "कालाविरोधि निर्दिष्टं, ज्वरादौ लङ्घनं हितम् । ऋतेऽनिलश्रमक्रोध-शोककामकृतज्वरात्" एवं च यः पूर्वमपवादितो यस्तदेवाऽन्यथाऽवस्थान्तरे तथैव परिलोभः स खलु द्वयोरपि सर्वत्र रोगस्य शमनार्थं इति सिद्धमेकविषयावुत्सर्गापवादाविति । अथवा अन्यथा उत्सर्गाऽपवादव्याख्यानम् । "न हिंस्यात्सर्वा भूतानि" इत्युत्सर्गो हि दुर्गतिगमननिषेधार्थः अपवादस्तु वैदिकहिंसाविधिर्देवतातिथिपितृप्रीतिसंपादनार्थः अतश्च परस्परनिरपेक्षत्वं कथमुत्सर्गोऽपवादेन बाध्यते तुल्यबलयोर्विरोध इति न्यायात् निषार्थत्वेऽपि तेन तद्बाधनेऽतिप्रसङ्गात् । न च वाच्यं वैदिकहिंसाविधिरपि स्वर्गहेतुतया दुर्गतिनिषेधार्थं एवेति तस्योक्तयुक्त्या स्वर्गहेतुत्वनिराकरणात् तन्मन्तरेणापि च प्रकारान्तरेणापि प्रसिद्धिनापादयन्नत्राऽपवादे पक्षकक्षीकारः । स्या० । संप्रति किमुत्सर्गः श्रेयान् उताऽपवादस्तथा उत्सर्गोऽपवादो वा स्वस्थाने श्रेयान् बलवांश्च । परस्थाने बलवानपि श्रेयांश्च इत्याह । (सूत्रम्) "नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा आमे तालपलंबे अभिन्ने पडिग्गाहित्तए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पक्के तालपलंबे भिन्ने वा पडिग्गाहित्तए" अथवा द्विविधं सूत्रमुत्सर्गसूत्रमपवादसूत्रमुत्सर्गापवादसूत्रं च । तत्रौत्सर्गिकमापवादिकं चोक्तमुत्सर्गापवादसूत्रं पुनरिदम् । नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अन्नमन्नस्स मोयं आदित्तए वा आयमित्तए वा नन्नत्थ गाढेहिं रोगायंकेहिं, अथवा चतुर्विधं सूत्रमौत्सर्गिकमापवादिकमुत्सर्गापवादमपवादौत्सर्गिकं तत्राद्यानि त्रीण्युक्तानि चतुर्थमपवादौत्सर्गिकमिदं यथा "जस्स भिक्खुस्स च दलाहि मा अहिगरणं" आह उत्सर्ग इत्यपवाद इति वा कोऽर्थ उच्यते ॥

उन्नयसग्गुस्सग्गो, अववाओ तस्स चेव पडिवक्खो ।

उस्सग्गा विनिवतियं, धरेइ सालंबमववाओ ।

उन्नतः सर्गोऽभिविहार उत्सर्गस्तस्य चोत्सर्गस्य प्रतिपक्षोऽपवादः कथमिति चेदत आह उत्सर्गाद्विनीदर्यादिषु विनिपतितं प्रच्युतं ज्ञानादिसालम्बमपवादो धारयति । ननु स उत्सर्गोऽपवादं गतः सन् कथं न समनयो भवति उच्यते ।

धावंतो उव्वाओ, मग्गन्नू किं न गच्छइ कमेणं ।

किं वा मउई किरिया, न कीरए असहओ तिक्खं ॥

यथोऽप्यस्माकं मार्गो मोक्षसाधननिमित्तं स च मोक्षं तथा साधयति नेतरत् दृष्टान्तोऽयं यथा कोऽपि पाटलिपुत्रं गच्छन् धावन् उद्वातः श्रान्तो भवति तथा न क्रमेण स्वतःपथ्यगत्या मार्गज्ञः सन् गच्छति गच्छत्येवेति भाव· केवलं चिरेण ... ति यदि पुनः श्रान्तोऽपि धावति तदा अपान्तराले ... पद

मत्वान्यवादी नाडनो कार्येऽपवादमर्यादायामो विनश्यति । किं च रोगिणस्तीव्रां क्रियामसहमानस्य मृद्वी क्रिया न क्रियते किमथ एवं यथा यत्तदेव पथ्यमुत्सर्गोऽपरिपुष्टस्यापवादनमनम् । ननु किमुत्सर्गादपवादः प्रसिद्धस्तदपवादादुत्सर्गस्तत्र आह ।

उभयमविवखनिमय,पसिद्धि उभयस्स निस्साउ ।

इय अन्नुन्नपसिद्धा, उस्सग्गववायणानुहा ॥

एषोत्सर्गं प्रेक्ष्य निम्नस्य प्रसिद्धिर्निम्ना चोन्नतस्य प्रसिद्धिरित्येवमयोऽन्यप्रसिद्धावुत्सर्गादपवादेऽपवादादुत्सर्गः प्रसिद्ध इति प्रायस्त्वुत्सर्गापवादौ तुल्यौ । तदेवमुत्सर्गापवादद्वारमुक्तम् । इदानीमल्पबहुद्वारमुच्यते । शिष्यः पृच्छति भगवन् किमुत्सर्गा अल्पे उताऽपवादाः उच्यते गुरुणा यत आह ।

जावइया उस्सग्गा, तावइया चेव हुंति अववाया ।

जावइया अववाया, उस्सग्गा तत्तिया चेव ॥

यावन्त उत्सर्गास्तावन्तोऽपवादाः यावन्तोऽपवादास्तावन्त उत्सर्गाः कथमिति चेदुच्यते सर्वस्यापि प्रतिषेधस्यानुज्ञाभावात् द्वयेऽपि तुल्याः । संप्रति सेयबलवंते इति द्वारद्वयं व्याचिख्यासुराह ।

सट्ठाणे सट्ठाणे, सेयाबलिणो य हुंति खलु एए ।

सट्ठाणपरट्ठाणे, पहुंति वत्थूण निप्फन्ना ॥

शिष्यः पृच्छति किमुत्सर्गः श्रेयान् बलवांश्च उताऽपवादः । सूरिराह । एते खलु उत्सर्गा अपवादाश्च स्वस्वस्थाने श्रेयांसो बलिनश्च भवन्ति । परस्थाने श्रेयांसो दुर्बलाश्च । अथ किं स्वस्थानं किं वा परस्थानमत आह । स्वस्थानपरस्थाने वस्तुनो निष्पन्ने । अथ वस्त्वेव न जानामि किं तद्भवतीति । उच्यते पुरुषो वस्तु तथा चाह ।

संथरओ सट्ठाणं, उस्सग्गो असहुणो परट्ठाणं ।

इय सट्ठाण परं वा, न होइ य वत्थू विणा किंचि ॥

संस्तरतो निस्तरत उत्सर्गः स्वस्थानमपवादः परस्थानमसहस्यासमर्थस्य यः संस्तरीतुं न शक्नोति तस्यापवादः स्वस्थानमुत्सर्गः परस्थानमिति एवममुना प्रकारेण पुरुषवस्तुं वस्तु विना न किंचित् स्वस्थानं परस्थानं वा किं तु पुरुषो वस्तु संस्तरति भवेत्यत· पुरुषात् स्वस्थानं परस्थानं वा निष्पद्यते गत उक्ते प्राक् स्वस्थानपरस्थाने वस्तुनो निष्पन्नेगतं सूत्रद्वारम् । वृ० १ उ० । प्रकीर्णकथायाम्, "उस्सग्गो पइन्नकहा अववाया निच्छयकहा" नि०चू०५उ० । अपानवाय्वास्यांगे, विष्ठोत्सर्गत्यागे, दाने, समाप्तौ, मलोत्सर्गः धार्मिकचेष्टाऽगमसमाप्ती च वाच० ।

उस्सग्गट्ठिइ-उत्सर्गस्थिति-स्त्री० उत्सर्गस्थाने, "उस्सग्गट्ठिइसुद्धं जह दव्वं विचरणं लभइ" नि० चू० १६ उ० ।

उस्सग्गववायकुसल-उत्सर्गापवादिककुशल-पुं० उत्सर्गे अपवादे नयमार्गादिकं च तस्मिन् कुशलः । उत्सर्गापवादविषयविभागवेदिनि, दर्श० । अपवादं नयमापवादिकं तस्मिन्नुत्सर्गापवादिके कुशलाः विषयविभागवेदिन इत्यर्थः । ते द्युत्सर्गापवादवेदितया ... यथार्हेऽरामा·

श्रो जायन्त इति ।

उस्सग्गववा... ...तरेतरद्वारा । अत्र

मान्यो ... ...नां विद्यागता सेवका

...ऽर्थेन

[illegible]

[illegible] ॥ ९३ ॥

[illegible]

या अनन्तगुणतया परिवर्द्धन्ते अनुभावश्च हानिगुणत्वमिति ज्यो० २ पाहु० ।

अथ चतुर्थारकः ।

उस्सप्पिणी काले णं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! छव्विहे पण्णत्ते ? तं जहा- दुस्समदुस्समाकाले १ जाव सुसमसुसमाकाले ॥

[illegible] सुषमसुषमाख्यः षष्ठ इति । जं० २ वक्ष० । ज्यो० । भ० । स्था० (सुषमसुषमादीनां व्याख्या अोसप्पिणीशब्दे वक्ष्यते) [illegible] कर्तव्यः । "ओसप्पिणीए [illegible] कालविभागो जिणेहिं निद्दिट्ठो [illegible] उस्सप्पिणीए वि" सं० । [illegible] सुषमसुषमारूप कालविभागा [illegible] दुःषमदुःषमा, द्वितीयो दुःषमा, तृतीयो दुःषमसुषमा, चतुर्थः सुषमदुःषमा, पञ्चमः सुषमा, षष्ठः सुषमसुषमेति (ज्यो० २ पाहु०) [illegible] ॥

तीसे णं समाए इक्कवीसाए वाससहस्सेहिं काले वीइक्कंते आगमिस्साए उस्सप्पिणीए सावणबहुलपडिवए बालवकरणंसि अभीइनक्खत्ते चोद्दसपढमसमये अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवुड्ढीए परिवुड्ढेमाणे परिवुड्ढेमाणे एत्थ णं दुस्समदुस्समा णामं समा काले पडिवज्जिस्सइ समणाउसो । तीसे णं भंते ! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आगारभावपडोयारे भविस्सइ ? गोयमा ! काले भविस्सइ हाहाभूए भंभाभूए एवं सो चेव दुस्समदुस्समावेढओ णेयव्वो ॥

[illegible]

मत्र इदमुक्तं भवति अवसर्पिण्यादौ महाकाले प्रथमतः प्रवर्त्तमाने सर्वेऽपि तदन्तरभूताः कालविशेषाः प्रथमत एव युगपत् प्रवर्त्तन्ते तदनु स्वस्वप्रमाणसमाप्तौ समाप्नुवन्ति तथैव पुनः प्रवर्त्तन्ते पुनः परिसमाप्नुवन्ति यावन्महाकालपरिसमाप्तिरिति । यद्यपि ग्रन्थान्तरे श्रुतेऽऽषाढादित्वेन कथनादुत्सर्पिण्यादेश्च श्रावणादित्वे अस्य प्रथमसमयो न संगच्छते आषाढस्य गतत्वात् तथापि प्रावृट् श्रावणादिर्वर्षारात्रोऽश्वयुजादिः शरन्मार्गशीर्षादिर्हेमन्तो माघादिर्वसन्तश्चैत्रादिर्ग्रीष्मो ज्येष्ठादिर्मन्यतीत्युक्तिवन्नात् श्रावणादित्वपक्षाश्रयणेन समाधेयमिति न दोषः । किं चेदं सूत्रं गम्भीरग्रन्थान्तरे च व्यक्तानुपलभ्यमानभावार्थं कथंचनान्यथात्वागमाविरोधेन मध्यस्थैर्बहुश्रुतैः परिभावनीयमिति । अथात्र कालस्वरूपं पृच्छति "तीसेणमित्यादि" सर्वं सुगमं नवरं दुष्षमदुष्षमायाःअवसर्पिणीषष्ठारकस्य य एको वर्णको भेतव्यः भावनीयस्तस्मात्स्यादस्याः गतः तासामिव्याः प्रथमोऽरः

अथ द्वितीयारकस्वरूपं वर्णयति ।

तीसे णं समाए एक्कवीसाए वाससहस्सेहिं काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवुड्डीए परिवुड्ढेमाणे परिवुड्ढेमाणे एत्थ णं दूसमा णामं समा काले पडिवज्जिस्सइ समणाउसो ॥

तीसेणमित्यादि सर्वं सुगमं नवरमुत्सर्पिणीद्वितीयारकस्यार्थः

अथाऽवसर्पिणीदुष्षमातोऽस्या विशेषमाह ।

ते णं काले णं ते णं समए णं पुक्खलसंवट्टए णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ भरहप्पमाणमित्ते आयामेणं तदणुरूवं च णं विक्खंभबाहल्लेणं तए णं से पुक्खले संवट्टए महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ खिप्पामेव पतणतणाइत्ता खिप्पामेव पविज्जुआइस्सइ खिप्पामेव पविज्जुआइत्ता खिप्पामेव जुगमुसलमुट्ठिप्पमाणमित्ताहिं धाराहिं ओघमेघं सत्तरत्तं वासं वासिस्सइ जे णं भरहस्स वासस्स भूमिभागं इंगालभूयं मुम्मुरभूयं छारीभूयं तत्तकवेल्लुगभूयं तत्तसमजोइभूयं णिव्वाविस्सइ तंसि च णं पुक्खलसंवट्टगंसि महामेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्थ णं खीरमेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ भरहप्पमाणमेत्ते आयामेणं तदणुरूवं च णं विक्खंभबाहल्लेणं तए णं से खीरमेहे णामं महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ जाव खिप्पामेव जुगमुसलमुट्ठि जाव सत्तरत्तं वासं वासिस्सइ । जे णं भरहवासस्स भूमीए वण्णं गंधं रसं फासं च जणइस्सइ तंसि च णं खीरमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि इत्थ णं घयमेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ । भरहप्पमाणमेत्ते आयामेणं तदणुरूवं च णं विक्खंभबाहल्लेणं तए णं से घयमेहे महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ जाव वासं वासिस्सइ । जे णं भरहस्स वासस्स भूमीए सिणेहभावं जणइस्सइ तंसि च णं घयमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्थ णं अमयमेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ भरहप्पमाणमेत्ते आयामेणं जाव वासं वासिस्सइ भरहे वासे रुक्खगुच्छगुम्मलयवल्लितणपव्वयगहरितगओसहिपवालंकुरमाईए तणवणस्सइकाइए जणइस्सइ तंसि च णं अमयमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्थ णं रसमेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ । भरहप्पमाणमेत्तं आयामेणं जाव वासं वासिस्सइ जे णं तेसिं बहूणं रुक्खगुच्छगुम्मलयवल्लितणपव्वगहरितओसहिपवालंकुरमाईणं तित्तकडुयकसायअंबिलमहुरे पंचविहे रसविसेसे जणइस्सइ तए णं भरहे वासे भविस्सइ परूढरुक्खगुच्छगुम्मलयवल्लितणपव्वगहरिअओसहिए उवचिअतयपत्तपवालंकुरपुप्फफलसमुइए सुहोवभोगे आवि भविस्सइ ।

'ते णमित्यादि' तस्मिन् काले उत्सर्पिण्यां द्वितीयारकस्य तस्मिन् समये तस्यैव प्रथमसमये पुष्कलं सर्वंशुभानुभावकं [illegible] भरतक्षेत्रगतदाहादिकं प्रशस्तोदकेन संवर्त्तयति [illegible] पुष्कलसंवर्त्तकः स च पर्यन्यवृत्तिर्मेघस्तदेतरस्य महान् मेघः [illegible] एकेन वर्षेण भूमेर्भावकत्वात् महामेघः प्रादुर्भविष्यति प्रकटीभविष्यति भरतं यत्प्रमाणेन [illegible] चतुःशताधिकचतुर्दशयोजनसहस्राणि [illegible] स तथा । [illegible] तथा दीर्घसमुद्रं [illegible] तस्य [illegible] स्यात् क्रियाविशेषणं वा [illegible] पुष्पाणि पञ्च [illegible] वि [illegible] प्रतप्तभूमिभागीभूय [illegible]

[illegible]

पविष्ठ [illegible]

भेषु । [illegible]

[illegible] भविष्यति । [illegible]

द्रव्येष्वादिषु तिक्तः चणकादिषु रूक्षः स्पर्शः सुवर्णादिषु गुरुः क- कचादिषु खरः इत्यादयोऽशुभवर्णादयः कथं संनयेयुरित्युच्यते अशुभपरिणामा अप्येते अनुकूलवेदनतया शुभा एव यथा मरिचादिगतः कटुकरसादिः प्रतिकूलवेदनतया शुभा अप्यशुभा एव यथा कुष्ठादिगतः श्वेतवर्णादिरिति। अथ तृतीयमेघवक्तव्यमाह "तंसि इत्यादि" तस्मिन् क्षीरमेघे सप्तरात्रं निपतिते सति अत्रान्तरे घृतवत् स्निग्धो मेघो घृतमेघो नाम्ना महामेघः प्रादुर्भविष्यतीत्यादि सर्वं प्राग्वत्। अथ स प्रादुर्भूतः किं करिष्यतीत्याह (तएणमित्यादि) सर्वं प्राग्वत् नवरं यो घृतमेघो भरतभूमेः स्नेहभावं स्निग्धतां जनयिष्यतीति। अथ चतुर्थमेघवक्तव्यमाह "तंसि इत्यादि" तस्मिंश्च घृतमेघे सप्तरात्रं निपतिते सति अत्र प्रस्तावे अमृतमेघो यथार्थनामा महामेघः प्रादुर्भविष्यति यो वर्षिष्यति इति पर्यन्तं पूर्ववत्। यो मेघो भरते वर्षे वृक्षा गुच्छा गुल्मा लता वल्ल्यः तृणानि प्रतीतानि पर्वजा इक्ष्वादयः हरितानि दूर्वादीनि औषध्यः शाल्यादयः प्रवाला पल्लवाः अङ्कुराः शाल्यादिबीजसूचयः इत्यादीन् तृणवनस्पतिकायिकान् बादरवनस्पतिकायिकान् जनयिष्यतीति। अथ पञ्चममेघस्वरूपवक्तव्यमाह "तंसि च णमित्यादि" व्यक्तं परं रसजनको मेघो रसमेघः यो रसमेघस्तेषाममृतमेघोत्पन्नानां बहूनां वृक्षगुच्छगुल्मादीनां वनस्पतीनां तिक्तो निम्बादिगतः कटुको मरिचादिगतः कषायो बिभीतकामलकादिगतः अम्लोऽम्लिकादिगतः मधुरः शर्कराद्यभिन्नः एतान् पञ्चविधान् रसविशेषान् जनयिष्यति। लवणरसस्य मधुरादिसंसर्गत्वादेतद्भेदेन विवक्षणात् संभाव्यते तत्र तत्र माधुर्यादिसंसर्गः सर्वरसानां लवणप्रक्षेप एव स्वादुत्वोत्पत्तेः तेन पृथग् निर्देशः। एषां च पञ्चानां मेघानां प्रत्येकं प्रयोजनसूत्रमुक्तमपि स्पष्टीकरणाय पुनर्लिख्यते। आद्यस्य भरतभूमेर्दाहोपशमः द्वितीयस्य तस्या एव शुभवर्णगन्धादिजनकत्वं तृतीयस्य तस्या एव स्निग्धताजनकत्वम्। न चात्र क्षीरमेघेनैव शुभवर्णगन्धरससंपन्नौ भूमिस्निग्धतासंपत्तिरिति वाच्यं स्निग्धताधिकसंपादकत्वात्तस्य न हि यादृशी घृते स्निग्धता तादृशी क्षीरे दृश्यते इत्यनुभव एवात्र साक्षी। चतुर्थस्य तस्यां वनस्पतिजनकत्वं पञ्चमस्य वनस्पतिषु स्वस्वयोग्यरसविशेषजनकत्वं यद्यप्यमृतमेघतो वनस्पतिसंभवे वर्णादिसंपत्ती तत्सहचारित्वात् रसस्य तेष्वपि तस्मादेव युक्तिमती तथाऽपि स्वस्वयोग्यरसविशेषाद् लवणादिषु रसमेघ एव प्रभुरिति तदा च यादृशं प्रभवं तादृशं तथा चाह। 'तए णं भरहे वासे' इत्यादि तत्र तत्र स्थानान्तरवत्प्रदेशात्पर्वतैस्तत्र वर्णितः पूर्ववत्। भरतं वर्षं भविष्यति [illegible] । [illegible] वृक्षा गुच्छा गुल्मा लता वल्ल्यस्तृणानि पर्वजाः हरितौषध्यश्च तथा। अत्र समासे [illegible] उपचिताः । [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

कुसुमफलसमुइए सुहोवभोगे जाये यावि पासिहिंति पासित्ता बिलेहिंतो णिद्धाइस्संति णिद्धाइत्ता हट्ठतुट्ठा अण्णमण्णं सद्दाविस्संति सद्दाविस्संतित्ता एवं वदिस्संति जातं णं देवाणुप्पिया भरहे वासे परूढरुक्खगुच्छगुम्मलयवल्लितणपव्वयहरिअ जाव सुहोवभोगे जेणं देवाणुप्पिया अम्हं केइ अज्जप्पभिइं असुभं कुणिमं आहारिस्सइ से णं अणेगाहिं छायाहिं वज्जणिज्जे तिकट्टु संठिइं ठवेस्संति ठवेस्संतित्ता भरहे वासे सुहं सुहेण अभिरममाणा अभिरममाणा विहरिस्संति ॥

'तएणमित्यादि' ततस्ते मनुजा भरतवर्षं यावत् सुखोपभोग्यं चापि द्रक्ष्यन्ति दृष्ट्वा विलोक्य निर्धाविष्यन्ति निर्गमिष्यन्ति निर्गम्य हृष्टा आनन्दितास्तुष्टाः सन्तोषमुपगताः पश्चात्कर्मधारयः। अन्योन्यं शब्दायिष्यन्ति शब्दायित्वा च एवं वदिष्यन्तीति। अथ ते किं वदिष्यन्तीत्याह। "जातं णमित्यादि" जातं भो! देवानुप्रिया! भरतं वर्षं प्ररूढवृक्षं यावत्सुखोपभोग्यं तस्माद्भो! देवानुप्रिया! अस्माकमस्मज्जातीयानां कश्चिदद्य प्रभृति अशुभं कुणिमं मांसमाहारमाहारयिष्यति स पुरुषोऽनेकाभिश्छायाभिः इयं भावे तृतीया सहभोजनादिपङ्क्तिनिषण्णा यामिश्छायाः शरीरसंबन्धिन्यस्ताभिर्वर्जनीयः। अयमर्थः आस्तां तेषामस्पृश्यानां शरीरस्पर्शः तच्छरीरच्छायास्पर्शोऽपि वर्जनीयः क्वचिद् 'वज्जे' इति सूत्रपाठे तु वर्ज्यो वर्जनीय इत्यर्थ इति कृत्वा संस्थितिं मर्यादां स्थापयिष्यन्ति स्थापयित्वा च भरतवर्षे सुखं सुखेनाभिरममाणा अभिरममाणा सुखेन क्रीडन्तः क्रीडन्तो विहरिष्यन्ति प्रवर्तिष्यन्त इति ॥

अथ भरतभूमिस्वरूपं पृच्छति।

से णं भंते! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ गोयमा! बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे भविस्सइ जाव कत्तिमेहिं चेव अकत्तिमेहिं चेव। तासे णं भंते! समाए मणुआणं केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ गोअमा! तेसि णं मणुआणं छव्विहे संघयणे छव्विहे संठाणे बहूईओ रयणीओ उद्धं उच्चत्तेणं जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं साइरेगं वाससयं आउअं पालेहिंति पालेहिंतित्ता अप्पेगइआ णिरयगामी जाव अप्पेगइआ देवगामी ण सिज्झंति।

'तीसे णमित्यादि' सर्वं पूर्ववत् ननु [illegible] सर्वं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

वैपुल्येन समाधेयः इत्युत्सर्पिण्यां द्वितीयारकः" तीसे णं समाए एक्कवीसाए वास इत्यादि" तस्यां समायां दुष्षमानाम्यामेकविंशत्या वर्षसहस्रैः काले व्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैर्यावत् परिवर्द्धमानः । अत्रावसरे दुष्षमसुषमा नाम्ना समः काल उत्सर्पिणीतृतीयारकः प्रतिपत्स्यते हे श्रमणेत्यादि प्राग्वत् । तीसे णमित्यादि सर्वं प्राग्वत् । अवसर्पिणीचतुर्थारकसदृशत्वमुत्सर्पिणीतृतीयारकस्येति तत् सादृश्यं प्रकटयन्नाह । तीसे णमित्यादि प्रायः प्राग्व्याख्यातार्थम् । तीर्थकरास्त्रयोविंशतिः पद्मनाभादयश्चतुर्विंशतिमस्य भद्रकृतश्चतुर्थारके उत्पत्स्यमानत्वात् एकादश चक्रवर्त्तिनो भरतादयो वीरचरित्रे तु दीर्घदन्तादयः द्वादशस्यारिष्टनाम्नश्चतुर्थारके एव भावित्वात् । नव बलदेवा जयन्तादयः नव वासुदेवा आनन्दादयः समुत्पत्स्यन्ते एषु तिलकादयः प्रतिविष्णवो या नेहोक्तास्तत्र पूर्वोक्त एव हेतुरवसातव्यः । गतस्तृतीयार उत्सर्पिण्याः ॥

अथ चतुर्थः ।

तीसे णं समाए एक्कवीसाए वाससहस्से काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव परिवड्ढमाणे परिवड्ढमाणे एत्थ णं दुस्समसुसमा णामं समा काले पडिवज्जिस्सइ समणाउसो । तीसे णं भंते ! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आगारभावपडोआरे भविस्सइ गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे जाव अकित्तिमेहिं चेव तेसि णं भंते ! मणुआणं केरिसए आगारभावपडोयारे भविस्सइ गोअमा तेसि णं मणुआणं छव्विहे संघयणे छव्विहे संठाणे बहूइं धणूइं उड्ढं उच्चत्तेणं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडीआउं आपालिहिंति आपालित्ता अप्पेगइआ णिरयगामी जाव अंतं करेहिंति । तीसे णं समाए तओ वंसा समुप्पज्जिस्संति तं जहा तित्थगरवंसे चक्कवट्टिवंसे दसारवंसे । तीसे णं समाए तेवीसं तित्थगरा एक्कारस चक्कवट्टी णव बलदेवा णव वासुदेवा समुप्पज्जिस्संति ॥

'तीसे णमित्यादि' तस्यां समायां सागरोपमकोटाकोट्या द्विचत्वारिंशता वर्षसहस्रैरूनया काले व्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्णपर्यवैर्यावद्वर्द्धमानोऽत्र प्रस्तावे सुषमदुष्षमा नाम्ना समः कालः उत्सर्पिणीचतुर्थारकलक्षणः प्रतिपत्स्यते ।

अथ पञ्चमषष्ठावतिदेशेन आह ।

तीसे णं समाए सागरोवमकोडाकोडीए बायालीसाए वाससहस्सेहिं ऊणिआए काले वीइक्कंते अणंतेहिं वण्णपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवुड्ढीए परिवुड्ढमाणे परिवुड्ढमाणे एत्थ णं सुसमदूसमा णामं समा काले पडिवज्जिस्सइ समणाउसो । सा णं समा तिहा विभज्जिस्सइ पढमे तिभागे मज्झिमे तिभागे पच्छिमे तिभागे । तीसे णं भंते ! समाए पढमे तिभाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयारभावपडोआरे भविस्सइ गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे जाव भविस्सइ । मणुआणं जाव उसप्पिणीए पच्छिमे तिभागे वत्तव्वया सा भाणिअव्वा कुलगरवज्जा उसभसामिवज्जा । अन्ने पढंति । तीसे णं समाए पढमे तिभाए इमे पण्णरस कुलगरा समुप्पज्जिस्संति तं जहा सुमई जाव उसभे सेसं तं चेव दंडणीइओ पडिलोमाओ णेअव्वाओ । तीसे णं समाए पढमे तिभाए रायधम्मे जाव धम्मचरणे अ वोच्छिज्जिस्सइ । तीसे णं समाए मज्झिमपच्छिमेसु तिभागेसु जाव पढममज्झिमेसु वत्तव्वया ओसप्पिणीए सा भाणिअव्वा सुसमा तहेव सुसमसुसमा वि तहेव जाव छव्विहा मणुस्सा अणुसज्जिस्संति जाव सण्णिचारी ॥

सुषमा पञ्चसमालक्षण. कालस्तथैवावसर्पिण्याः द्वितीयारकवदिति । सुषमसुषमा षष्ठारकः सोऽपि तथैव अवसर्पिण्याः प्रथमारकसदृश इत्यर्थः । कियत्पर्यन्तमत्र ज्ञेयमित्याह यावत् षड्विधा मनुष्या अनुसंक्ष्यन्ति संतत्या अनुवर्तिष्यन्ते यावच्छनैश्चारिणः । यावत् पदात् पद्मगन्धादयो पूर्वोक्ता एव [illegible] गतौ पञ्चमषष्ठौ सम्प्रति [illegible] गता तस्यां च [illegible] अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यौ कालचक्रमिति । जम्बु० २ वक्ष० ।

एवं तं छ आरए उस्सप्पिणीए मज्झे वि दाये आरए एवं चेव वत्तव्वया नवरि वोलीणे वीरस्सामिम्मि [illegible] पंचमहाजाणेहिं वासे कालिस्संति [illegible] दुस्स- [illegible] नयरी [illegible] वरिसिहि [illegible] सेणावई [illegible] इमेसि [illegible] पुहइ [illegible] गुणपरिवुड्ढी [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

सुहुमा ति.वट्ठा उस्सप्पिणी पण्णत्ता तं जहा दूसमा प-
णिमा सहमा एवं छप्पि य समाओ जाणियव्वाओ जाव
सुसमसुसमा जिविहा उस्सप्पिणी पण्णत्ता तं जहा उक्कोसा
मज्झिमा जहन्ना । एवं छप्पि य समाओ जाणियव्वाओ
जाव सुसमसुसमा ॥

[illegible]

उस्सप्पिणी[illegible] – स्त्री० [illegible]

उस्सप्पिणी[illegible] – पुं० [illegible]

[illegible] – पुं० [illegible]

[illegible]

जीवपीमामअनयति गतिमसङ्गं कुर्वाणे चारणभेदे, प्रव. ६८ द्वा. ।

उस्सारकप्प-उत्सारकल्प- पुं० यत्रैकस्मिन् दिने बहुदिवसयोग्यसूत्रस्य वाचना दीयते तस्मिन्, आ० चू० १ अ० ॥

उत्सारकल्पस्य दोषादिवक्तव्यता। अथानुषङ्गिकमुत्सारकल्पिकमारभिधित्सुः प्रस्तावनामाह ॥

चोयगपुच्छा उस्सार-कप्पिओ नत्थि तस्स विह नामं।
उस्सारे चउगुरुगा, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥

कल्पिकद्वारे व्याख्याते सति लब्धावकाशो नोदकः पृच्छां करोति भगवन्नमीषां कल्पिकानां मध्ये किमित्युत्सारकल्पिकेनोपन्यस्तः । सूरिराह नास्त्युत्सारकल्पिक इति । भूयोऽपि परः प्राह । यद्युत्सारकल्पिको नास्ति ततः कथं तस्य नाम श्रूयते गुरुराह यद्यप्युत्सारकल्पो नास्त्यान्यवह्रियते तथाऽपि न कल्पते उत्सारयितुं यद्युत्सारयति तदा चत्वारो गुरुकाः तत्राप्याज्ञादयो दोषा द्रष्टव्याः । तानेवाह ।

आणाणवत्थमिच्छा-विराहणा संजमे य आंगे य ।
अप्पा परो पवयणं, जीवनिकाया परिच्चत्ता ॥

आज्ञा भगवतां तीर्थकृतामुत्सारकल्पकरणात् न कृता भवति तमाचार्यमुत्सारयन्तं दृष्ट्वा अन्येऽप्याचार्या उत्सारयिष्यन्ति तदीया अन्यदीया वा शिष्या विपरिणामेशिष्यपरम्परयाऽनुबन्धादुत्सारयिष्यन्ति येऽनवस्था। मिथ्यात्वं वा प्रतिपन्ना अभिनवधर्माणः सत्या प्रशंगुः। विराधना संयमे च संयमविषया योगे च योगविषया भवति । तथा तेनोत्सारयता आत्मा प्रवर्तयितः पर उत्सारकल्पविषयः शिष्यः प्रवचनं माथे जीवनिकायाः पृथिव्यादयः एतानि परित्यक्तानि भवन्तीति द्वारगाथासमासार्थः । साम्प्रतमेतामेव विवरीषुः राजाऽभयपथे श्रुतान्याहमादाय मिथ्यात्वं दर्शयितुं दृष्टान्तमाह ।

पुव्वमलियउस्सार-वायए आगए पभिमिलिति ।
पडिभेइपुग्गलि त्ति य, बहुअणओ नाममणा निच्चे ॥

तत्र तावत्प्रथमं कथानकमुच्यते । इह पुरा केचिदाचार्यो पूर्वान्तर्गतसूत्रार्थधारकतया लब्धवाचकनामधेयाः सर्वकलानमस्करसीहविकासनैकस्मन्दरमयः प्रायूपयपयोगृष इव सरस्वतीसमाधाराधरनिपाते महीमण्डलमेकार्णवधर्मकमरूपाणां गन्धहस्तिन इव कलयूथेन सातिशयगुणवता निजशिष्यवर्गेण परिकलिता एक कश्चिद्ग्राममुपागमन । तत्र चाधिगतजीवाजीवादिविशेषवस्तुविशिष्टा बहव श्रमणोपासकाः परिवसन्ति । ते च गुरुसमागममवाचपर्वे प्रमोदसन्दुरमानसाः [illegible] सर्वेऽप्याचार्य तदीय पादारविन्दमभिवन्द्य [illegible] यथावत्पुरत आसाञ्चक्रिरे । ततः सूरिभिरपि दत्तिना धर्मदेशना । तत्र [illegible]

[illegible]

सरं मध्ये विद्वज्जनसमं कृत्वाके निष्कृत [illegible] । तत्र समुच्छलितः पारमेश्वरप्रवचनगोचर [illegible] ता परतीर्थिकानामपि परम पराभव निबन्धः [illegible] निषाक्स्तोकः श्रमणोपासकश्चेतः संपादित [illegible] स्तेन महती तीर्थस्य प्रभावना । [illegible] कालमतिक्रम्य ग्रामं प्रत्येव [illegible] अनुमानमन्यत्र कुत्रापि व्यहार्षुः तेषु च [illegible] तानुत्कर्षमुद्वहमानेषु परतीर्थिका [illegible] धारयूत्कारकरं प्रवचनावर्णवादं [illegible] । [illegible] भगवान् प्रति भो [illegible] पि कल्पकुलमनुष्यो [illegible] आवर्जकत्व । [illegible] नृगमित्र [illegible]

[illegible]

यदि तत्र चानित्यधर्मतां चेतसि विकल्प उपजायते यदि नाम वाचकोऽप्येतं न शक्नोति निर्वचनमर्पयितुं तन्नूनमेतेषां तीर्थकरैरेव न सम्यग्वस्तुतत्त्वं परिज्ञातमन्यथा कथमेव एवंविधे प्रश्ने व्यामुह्यते इति विपरिणामतो मिथ्यात्वगमनं भवेत । भावितं मिथ्यात्वद्वारम् ।

अथ संयमविराधनां भावयति ।

जीवाजीवे न मुणइ, अलियमया कहेइ दगमिगाई ।
करणं अविरयाणं, करेइ आगाढणागाढे ॥

जीवाजीवानां जीवाजीवास्तानसौ वाचनामात्ररूपेणोत्सारकल्पेनानुयोगग्रहणमात्रो विविवेन न मुणति न जानाति तदविज्ञानाच्च कुतः संयमसद्भावस्तदुक्तं परमर्षिभिः । " जो जीवे वि न याणइ, अजीवे वि न याणइ । जीवाजीवे अजाणंतो, कह सो नाहिइ संजमं " तथा अलीकमत्यन्तमयथार्थकं मृगादीन् कथयति किमुक्तं भवति स काप्याकिञ्चित्करत्वमवगाहितया स्वयमेव नाविनश्यं नामाचयमिति कृत्वा उदकार्थिनो मरीचिकायां पानीयमस्ति नास्ति वेति पृच्छतामलीकं मा भूदिति कृत्वा [illegible] कथयति मृगया प्रस्थितानां च व्याधानां दृष्टं मृगयूथं न वेति पृच्छतामलीकमयादेव [illegible] प्रवदति आदिशब्दात् शूकरादिपरिग्रहः न पुनर्जानाति यथा । " [illegible] " [illegible] । तथा करणं [illegible] करोति [illegible] करोति । एषा सर्वाऽपि संयमविराधना ॥

अथ योगविराधनामाह ।

तुरियं नाहिज्जंते, नेव चिरं जोगमंति ना हुंति ।
[illegible] ॥
[illegible] न विकाल्डह, विगईओ वा पकरइ जोगम्मि ।
[illegible] वि देति तहा, [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] भगवतीत्यादि । इतरो अनागाढो यथा उत्तराध्ययनादि । आगाढे जोगाहिमगयजओ नव विगईओ वज्जिज्जंति दस—माए भद्दपमहाकप्पसुए एक्को परं मोदकाविगई कप्पइ सेसा अणागाढेसु सव्वविगईओ न कप्पंति अणागाढे पुण दस वि विगईओ महयाओ उ ओ गुरुअणुन्नाए न कप्पंति त्ति " एवंविधां योगव्यवस्थामजानन् यदाऽसौ विराधयति सा योगविराधना । तथा (अयरस वि देंति तहा ति) ते उत्सारकल्पिका अन्यस्यापि स्वशिष्यादेः तथा उत्सारकल्पेनैव वाचनां प्रयच्छन्ति सोऽप्यपरेषां तथैवोत्सारकल्पेन प्रयच्छतः क्रियमाणे परम्परया सूत्रार्थव्यवच्छेदः प्राप्नोति घण्टाशृगालश्चात्र वक्तव्यः । तमेवोपनययुक्तं गाथाद्वयेनाह ।

उच्छुकरणोवहु दुग, पडणं घंटासियालनासणया ।
विगमाई पुच्छणं—पराए नासंति जा सीहो ॥
परियारिज्जं सा लं, स हओ आसानिया मिगगणा य ।
इय कइ वएइ जाणइ, पयाण घंटासियालपउस्सारी ॥
कि पि न याण पुट्ठा, पवंतु उस्सारणे अणोच्छत्ती ।
गीतामयणसरंठण—पच्छित्तं कालिया चेव ॥

अत्र कथानकम् । एगस्स महायवयस्स उच्छुवाडो बहुसइओ निप्फन्नो तं सियालो पइसरित्ता खाएत्ति । ताहे सो उच्छुसामी सियालगहणनिमित्तं तस्स उच्छुवाडस्स परिपेरंतेसु चउद्दिसि खाइयं खणावेइ तत्थ एगो सियालो पविट्ठो पयाओ गिण्हित्ता कण्णे पुच्छं च कप्पित्ता कोवियवसेण घेत्तूण घंटं आबंधित्ता विसज्जिओ नासंतो सियालेहिं दिट्ठो दूरओ ते सियाला अम्हारिसो त्ति काउं भएण पलाया सो वि तेहिं दिट्ठा पुच्छिया किं नासह त्ति तेहिं कहियं अपुव्वं सद्दे करेमाणे किं पि अपुव्वं भूयं एत्ति । ते वि भएण पलायंता वग्घाईहिं दिट्ठा पुच्छिया तेहिं कहियं किं पि किर एत्ति भिण्णं नासह ते पलायंता चित्तएहिं दिट्ठा पुच्छिया कहियं किं पि किर एत्ति तुरियं पलायह ते वि पलायंता सीहेण पुच्छिया कहियं तेहिं सीहो चिंतेइ मो पाणियकहेण ओयाहणाओ कुवामि गयेमासि ताय तेरा सणियं पडियरियत्ता सियालो वि इओ घंटासियालो [illegible] सियालादयो [illegible] घंटासियालो [illegible] ।

[illegible]

आयरिया आगया तेहिं ते उवालद्धा गच्छाय आढिकत्ता गच्छेतु य पवेसिया सव्वे जहा पते दोसा तम्हा न उस्सारेयव्वा कत्तिया ते भविस्संति जे एयं निद्दोसिदिति। गाथाव्रयस्याप्यक्षरगमनिका इत्येवं क्रियते । यत्र तद्दिनुकरणमिति यादृस्तस्य रक्षणार्थम् वराको गतावयानिकेरयर्थः साख्यानिका तत्र पोरगतुः शृगालस्य पतन ततो गृहपतिना गमके घण्टां बाधा मुक्तस्य दर्शनं शृगालानां नाशनं ततो वृकादीनां पृच्छा ततः सर्वेऽपि परस्परस्य नश्यन्ति यावत् सिंहः समागतस्तेन प्रतिज्ञाग्रयं निरूप्य स घण्टाशृगालो हतः । शेषा मृगगणाः शृगालवृकादय आश्वासिताः । एवं दृष्टान्तः । अथ दार्ष्टान्तिकयोजनामाह " इयकइयपाकं पयादि " इत्थमुनैव प्रकारेण प्रथमिकमुत्सारी शिष्यः कतिपयानि सूत्रालापकरूपाणि किञ्चिन्मात्रसूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिमिश्रितानि आनीते मस्य च समीपं योऽन्योऽधीते स कतिपयान् सूत्रालापकान् आनीते न पुनरर्थं तस्यापि पार्श्वे य पठति स सूत्रालापकानपि नाकर्षति । यस्येन पृष्ट प्रतिजल्पति अस्ति किमप्येतदङ्गोपाङ्गादिकं श्रुतं तद् यूयमेतस्य योगमुद्वहतेति । एते च दुरधीतविद्यत्वात्माय प्रत्यन्तग्राम एवार्थं लभन्ते । यत उक्तम् । "पायण जोणइव्वा, धणियवरहा कयाथय हाय । एवं नं सेवंतो, पुरिसा दुरहीयविज्जाया" । अत प्रत्यन्तं गत्वा सूत्रार्थशंकनारण कुर्वन्ति वदन्ति च यथ सूत्रार्थयोरुपपद्यते इति हमे इति यन्वदा च यत्र प्रत्यन्तग्रामे गीतार्थानामागमनं तद्रत्नाकरकल्पिकानां अरण्यन यथा मा किमेवं सूत्रार्थेया पापाडियावनां परित्यज्य सकलसुत्रधर्मधुमधेनुकल्पमुत्सारकल्पमावलनः आत्मानं च परं च नाशयतेत्यादि । ततश्च गच्छगच्छ [illegible]

[illegible]

[illegible] समागच्छं यावन्निरवधना ।

अयात्मा परश्च परित्यक्त इति परस्य प्रावचति ।

अप्पत्ताण उ दिंतेण, अप्पओ इह परस्य व य चत्ते ।
सो वि अ हु रीए चत्तो, जं न पढइ तेण गच्छेण ॥

अप्राप्तानामयोग्यानां यद्वा अप्राप्तानां विवक्षितानुयोगभूमिमनुप्राप्तानां सूत्र ददतो आत्मा इह परश्चापि त्यक्तस्तत्र महाव्रतादाशातनाफलस्य आदादिना परश्च पिड्डमेत्यादिना तथा सोऽपि शिष्यो हु निश्चितं तेनाचार्येण परित्यक्तो यत् तेन गणिपावयस्यादिगणधरधिष्ठितः तत्र पठति पठनाभावे हि कुतो यथावत्करणपरिपालनम् । किं च-

अज्जस्स हीलणा स-ञ्जणा य गारवि अवज्जरणपणासं ।
आयरिए परिवाओ, वोच्छेदो सुयस्स तित्थस्स ॥

आर्य, सुज्ञन. सुमनुष्यस्येवोऽयं । तस्य यदयं यदागमपर्यवपिच्छन्न यावत्मात्मा हीलना भवति। यदि हीलयं मम यदि यावत्प्रयच्छिवि तदा (सज्जनति) यावत्मिति यदागमयावत्तिताभ्ये धियते चेद्वा प्रत्याहारपरपदार्थे इति केनापि पुरस्य व्याकरणे हानुमतयत्नो सूत्रं कृता भवति तत्र च इत्यमतरत्नु [illegible] पुनरपि गौरवकारणं तं जिनवचनं आप्ने यद्यो पदपेत विवर्षो अनिष्ठागार्थं अत्रानि यत्रोमहे यद्वत् यावत्पदार्थीत्यप्यराम इति कार्यं यदः परिक्षपतो तत्राय पद । [illegible] लभते स बहुशुश्रावदेवात्पर्युपासकत्वं यावदिवा मत

अपि नगरादौ पुरस्य चौरिकादिप्यातेः विनाशेन एवं यावत् न किञ्चित् भयं आनीते ततस्ते सुयते येन सूत्रार्थमतज्ज्ञीभवद्भिश्चेन आचार्यपदमासनमाकारितेऽप्याचार्यो दर्शिता प्रत्येप्रत्यीयात्मा परित्यक्तः । तथा प्रवचनमपि तेनाचार्येण परित्यक्तं कथमित्याह सुत्रस्योत्सारकत्वप्रवादाद् [illegible] व्यवच्छेदः प्राप्नोति श्रुते च व्यवच्छिद्यमाने ज्ञानाभावे च दर्शनचारित्रयोरप्यनाधारतयाऽप्यापि व्यवच्छेदः प्राप्नोति । यदि नाम तीर्थं व्यवच्छिद्यते ततः को दोष इत्याह ।

पवयणवोच्छेयट्ठ-भासो निमग्गरस्स हेउयो ।
बंधइ कम्मरयमलं, जगदरणमणंतयं घोरं ॥

प्रवचनं तीर्थं तस्य व्यवच्छेदे हेतुकस्य कर्मणा वर्तमानो भावितत्याह । जिनवचनस्य हेतुनिक [illegible] न सत्वनीरस्य प्रवचनस्य व्यवच्छेदं कर्तुं [illegible] पर्यन्ततो यावत् कर्मरजोमलं [illegible] न मिथ्यात्वमित्यादिकं कर्म [illegible] कर्मैव रजोमलं कर्मरजोमलं [illegible] [illegible] यावत् पर्यटन । [illegible]

[illegible]

यत एवमतः [illegible]

[illegible]

आणा विरोहणा दु [illegible]-
कुरभाण [illegible] ।
गुरुपायमग्ग [illegible]-
[illegible] ॥

[illegible]

इह लोइए [illegible]
[illegible]

[illegible]

उस्सिओसिय-उत्सृतोत्सृत- पुं० द्रव्यतः ऊर्द्धस्थानस्थे भावतो धर्मशुक्लध्यायिनि, तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च। आव०५अ० (काउस्सग्गशब्दे स्पष्टीभविष्यति)

उस्सिंघण-उत्सिङ्घन-न०शायूरयोगभेदे, आचा०१श्रु०१अ०७उ०।

उस्सिंचइत्त-उत्सिञ्चयितृ- त्रि० उत्सेचनं कुर्वति, "वत्तिगादिणा पायवित्तस्स उग्गमपत्ते कडादिणा उस्सिचणं उस्सिचति "। नि० चू० १८ उ० । आचा० ॥

उस्सिंचण-उत्सेचन-न० ऊर्द्ध सेचनमुत्सेचनम् । कूपादेः कोशादिनोत्क्षेपणे । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । उद्-सिच्-करणे-ल्युट् । उत्सेचनोपकरणे काष्ठादौ, आचा० २ श्रु० ।उत्क्रम्य आधारमतिक्रम्य सेचनमुत्सेचनम् । आधारातिक्रमेण सेचने, वाच० ।

उस्सिंचमाण-उत्सिञ्चत्- त्रि० आसिञ्चति, । ' भिक्खुपडियाए उस्सिंचमाणे णिस्सिंचमाणे वा' । आचा० २ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

उस्सिंचिय-उत्सिच्य-अव्य० उत्सेचनं कृत्वेत्यर्थे, 'उस्सिंचियाणं उप्पत्तियाणं गिण्हाहि ' । आचा० २ श्रु० ।

उस्सिक्क-उत्क्षिप्-धा० तुदा-सक-ऊर्द्ध क्षेपे, उत्क्षिपेर्गुलुगुच्छोत्थङ्घाल्लत्थोब्भुत्तोस्सिक्कहक्खुवाः ।८।४।१४३ । इति उस्सिक्कादेशः । उस्सिक्कइ । उक्खिवइ । उत्क्षिपति । प्रा० ॥

उस्सिट्ठ-उत्सृष्ट-त्रि० उन्मार्गविपर्यीकृते सूत्रे, सद्धेतुनोत्सृष्टमपि कश्चिद्‌पोषते । द्वा० ३ द्वा० । त्यक्ते, दत्ते च । वाच० ।

उस्सिण्ण-उत्सिन्न-न० उपेन्दरकादौ, बृ० १ उ० ।

उस्सिय-उत्सृत-त्रि० । ऊर्द्धीकृते, आ०म० प्र० । द्रव्यतः ऊर्द्धस्थानस्थे भावतः ध्यानचतुष्टयरहिते कृष्णादिलेश्यां गते परिणामे, तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च, आव० ५ अ० (काउस्सग्गशब्दे स्पष्टीभविष्यति)

उस्सिक-त्रि० उत्कटे, " बंभचेराइं उस्सिताइं भवंति " सू० ८० १८ पाहु० ।

उस्सिक-पुं० उक्ष अल्पार्थे स्वार्थे वा टन् (च) अल्पवाहके ऋषभे, अल्पक्षीरस्राविण्यां गव्याम्, स्त्री० । वाच० ।

उस्सियणिसण्णय-उत्सृतनिषण्णक-पुं० द्रव्यत ऊर्द्धस्थानस्थे भावत आर्तरौद्रध्यानरि तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च । " अट्टं रुद्दं च दुवे, भायइ भाणाइ जो ठिओ संतो। एसो काउस्सग्गो, दव्वुसितो भावओ णिसण्णो" आव० ५ अ० (काउस्सग्गशब्दे स्पष्टीभविष्यति)

उस्सुक्क-उच्छुल्क-त्रि० उन्मुक्तं शुल्कं विक्रेतव्यभाण्डं प्रतिराजदेयं द्रव्यं यस्याः सा तथा । यस्मिंस्तत्तथा तस्मिन् । जं० ३ वक्ष० । भ० । कल्प० । अविद्यमानशुल्कग्रहणे, विपा० १ श्रु० ३ अ० । अर्थाभावे, अव्य० " उस्सुक्कं विपइ " ज्ञा० ८ अ० । उत्कण्ठायाम्, इच्छामात्रे, वाच० । इतराभिलाषातिरेके, षो० ३ विव० । " औत्सुक्यमात्रमवसादयति प्रतिष्ठां, क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव । नातिश्रमापगमनाय यथा श्रमाय, राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् " अष्ट० १ अष्ट०

उस्सुक्कणिणिवित्ति-औत्सुक्यविनिवृत्ति- स्त्री० अभिलाषव्यावृत्तौ, अष्ट० ।

उस्सुकावइत्ता-उत्सुकरय-अव्य०

कायइत्ता" विचारे, परमुत्सुकीकृत्य लब्धावसरो जयार्थी विवदते स्था० ६ ठा० ।

उस्सुत्त-उत्सूत्र-त्रि० सूत्रादूर्द्धमुत्तीर्णं परिभ्रष्टमित्यर्थः । प्रव० १ द्वा० । सूत्रोत्तीर्णे, व्य० ३ उ० । " उस्सुत्तमणुवइट्ठं " उत्सूत्रं नाम यत्तीर्थकरादिभिरनुपदिष्टम् । व्य० १ उ० । " उस्सुत्तं सुत्तादपेयं " " उस्सुत्तमणुवइट्ठं " नि० चू० ११ उ० । " उस्सुत्तमायरंतो उस्सुत्तं चेव पन्नवेमाणे " इति यथा छन्दो लक्षणम् । आव० ३ अ० । ध० चू० । करू सूत्रादुत्क्रान्तः उत्सूत्रः । सूत्रमतिक्रम्य कृते, " उस्सुत्तो उम्मग्गो " ध० २ अधि० । सूत्रातिक्रान्ते, पंचा० १४ विव० । सूत्ररहिते, " उस्सुत्तो खलु न विज्जते भत्थे " व्य० ५ उ० । संथा० । सूत्रानुक्ते, सूत्रानुक्ते, आव० ४ अ० । " उस्सुत्ता पुण बाहइ समइ विगप्प सुद्धचिणियमेणं " प्रति० । तथोत्सूत्रप्ररूपका महाव्रतपालनपञ्चरणादिकां क्रियां कुर्वन्तः कर्मलघुका भवन्ति नवेति प्रश्ने उत्सूत्रप्ररूपका महाव्रतपालनादिक्रियाभाविता निह्नवादय उत्कर्षतो नवमग्रैवेयकं यावद्यान्ति तेन महाव्रतपालनादिक्रियायतां तज्जन्यं शुभं फलं भवतु परं तेषां कर्मणां लघुकता गुरुकता च सर्वविद्वेद्येति । १८ प्र० ॥

उस्सुत्तपरूवणा-उत्सूत्रप्ररूपणा- स्त्री० सूत्रानुपदिष्टार्थप्रज्ञापनायाम्, व्य० १ उ० । नि० चू० । (सा च यथाच्छन्दस इति यथाच्छन्दसशब्दे) (अहाछन्दशब्दे उक्ता) नवरमुत्सूत्रभाषणफलम् । मरीचिना एष मम योग्यः शिष्य इति विचिन्त्य उक्तम् । "कविला इत्थं पि इहयं पि" कविल ! जैनेऽपि धर्मोऽस्ति मम मार्गेऽपि विद्यते तच्छ्रुत्वा च कपिलस्तत्पार्श्वे प्रव्रजितः मरीचिरपि अनेन उत्सूत्रवचनेन कोटाकोटिसागरप्रमाणं संसारमुपार्जयामास । यत्तु किरणावलीकारेण प्रोक्तं "कविला इत्थं पि इहयं पि त्ति वचनम् " उत्सूत्रमिश्रितमिति । तदुत्सूत्रभाषिणो नियमादनन्त एव संसार इति स्वमतस्थापकतया ज्ञेयम इदं हि तन्मतं ये उत्सूत्रभाषिणस्तेषां नियमादनन्त एव संसारः स्यात् । यदि च इदं मरीचिवचनमुत्सूत्रमित्युच्यते तदा अस्यापि अनन्तसंसारः प्रसज्यते न त्वसौ संपन्नस्तदिदमुत्सूत्रमिति । तथायुक्तम् । उत्सूत्रभाषिणः नियमात् अनन्त एव संसार इति नियमाभावात् । श्रीजगच्चन्द्रादिबहुग्रन्थानुसारेण उत्सूत्रभाषिशिरोमणिर्जमालिनिह्नवस्यापि परिमितभवस्य दर्शनात् स चोत्सूत्रमिश्रकथनेऽपि अस्य मरीचिवचनस्य उत्सूत्रत्वमपगच्छति विचाराभिज्ञस्य विपक्षमित्यलं प्रसङ्गेन । धर्म० ।

उस्सुय-उत्सुक-त्रि० उत्सुवति पुनरेण मित्रादिकुम्ब इष्टार्थे कालक्षेपासहिष्णौ, इष्टार्थोद्युक्ते, च । " अप्पुस्सुए अबले सुयपमाणे परिव्वए" सूत्र० १ श्रु० १० अ० । अस्तोऽनुत्सुकप्रविमनस्कः । आचा० २ श्रु० ।

उस्सुयत्त-उत्सुकत्व-न० पीतोत्पत्ती यदि प्रियेऽहं तदा पर्पनियेयमादिरूपे औत्सुक्ये, आतु० ।

उत्थस्य एव उत्सुयत्वे भ... ।

छउमत्थे णं भंते ! मणूसे ... एज्ज वा !

हंता हसेज्ज वा उस्सुयाएज्ज ... भंते ! छउमत्थे

मणूसे हसेज्ज ... णं केवली वि

हसेज्ज ... । णो इणट्ठे समट्ठे

से के... ...ली हसेज्ज वा

एज्ज वा ? गोयमा । जण्णं जीवा चरित्तमोहणिज्जकम्मस्स उदएणं हसंति वा उस्सुयायंति वा से णं केवलिस्स नत्थि से तेणट्ठेणं जाव नो णं तहा केवली हसेज्ज वा उस्सुयाएज्ज वा । भ० ५ श० ४ उ० ।

उस्सुयत्तुय-उत्सुकीभूत-त्रि० उत्प्रयजिने, सू० १ उ० । "उस्सुयत्तूयणं अप्पाणेणं" आचा० २ श्रु० ।

उस्सेइम-उत्स्वेदिम- न० उत्स्वेदेन निर्वृत्तमुत्स्वेदिमम् । येन व्रीह्यादिपिष्टं सुराद्यर्थमुत्स्वेद्यते [स्था० ३ ठा०] तादृशे पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदके, आचा० २ श्रु० । पिष्टभृतहस्तादिक्षालनजले, कल्प० । " तं उसिणं चेय पाणयं जं सीतोदगेण चेय संसिचियं उस्सेइमस्स इमं वक्खाणं " ॥

सीतोदगम्मि छुब्भति, दीवगमादी उ से इमं पिट्ठं ।
संसेइमं पुण तिला-सिण्णा छुब्भंति जत्युदए ॥ ६१ ॥

मरहट्ठविसए उस्सेइ आदीयगा सीओदगे छुब्भंति उस्सेइमे उदाहरणं जहा पिट्ठं । अहवा पिट्ठस्स उस्सेइज्जमाणस्स हेट्ठा जं पाणियं तं उस्सेइमं पच्छद्धं गतार्थम् ॥

पढमुस्सेतिसमुदयं, अकप्पकप्पं च होति केसिं चि ।
तं तु ण छुज्जति जम्हा, उसिणं वीसंति जा दएणो ॥ ६ ॥

तं दीवगादि उस्सेति मा एक्कं पि पाणिए दोसु वि तिसु वा णिच्छिज्जंति तत्थ वितियततिज्जा य सव्वेसिं वेयकप्पा पढमं पाणियं तं पि अकप्पं चेव केसिं चि आयारियाणं कप्पं तं ण घरूति कम्हा जम्हा उसिणोदगमवि अणुवत्ते दंडेसि संभवति तं पुण कहिं उस्सेति मे सुच्चूदेसु अचित्तं भविष्यतीत्यर्थः । नि० चू० १७ उ० ॥

उस्सेतिमपिट्ठादी, तिलानि मीसेति मतिनायव्वं ।
कंकडुगादि उवरायम, अतिपकरणं तु परिणाम ॥ ९१ ॥

उस्सेतिमं णाम जहा पिट्ठं पुडयिकायभायणं आउकायस्स भरेत्ता मीसए अद्दहिज्जंति मुहं मेयणेणं उहाडिज्जति मांहे पिट्ठपयणयं रोट्टस्स भरेत्ता मांहे तीसं थालीए जलभरियाए उवरि ठविज्जति ताहे अहोछिद्देणं तं पि ओमिज्जति हेट्ठा हु तं या ठविज्जति । नि० चू० १५ उ० ।

उस्सेग-उत्सेक-पुं० उद्-सिच्-घञ्-गर्वे, उद्रेके, उद्गत्य वहिःसेचने, च । वाच० । न सुखदुःखयोरुत्सेकविषादौ विधेयौ आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

उस्सेह-उत्सेध-पुं० उत्सेधति कारणमतिक्रम्य वर्द्धते उद्-सिध गत्याम्-अच् । देहे तस्य शुक्रशोणितरूपसूक्ष्मकारणातिक्रमेण वर्द्धनात्तथात्वम् । वाच० । उच्छ्राये, स्था० १० ठा० । जं० । कर्त्तरि-अच्-उच्चे, त्रि० वाच० । शिखरे, " रययमए उस्सेहे " रजतमय उत्सेधः शिखरमाह च जीवाभिगमसूत्रटीकाकारः " कूटो माडभागः । उच्छ्रय. शिखरमिति । शिखरमथ माडभागस्य संबन्धि द्रष्टव्यम् । तद् द्वारस्य तस्य प्रयोगोचत्वात् । जीवा० ३ प्रति० ।

उस्सेहंगुल-उत्सेधाङ्गुल-न० उत्सेधः "अणंताणं सुहुमपरमाणुपोग्गलाणमित्यादि" क्रमेणोच्छ्रयो वृद्धिनयनं तस्माज्जातमङ्गुलमुत्सेधाङ्गुलम् । अथवा उत्सेधो नारकादिशरीराणामुच्चत्वं तत्स्वरूपनिर्णयार्थमङ्गुलमुत्सेधाङ्गुलम् । अङ्गुलप्रमाणभेदे, अनु० (तद्भेदः अंगुलशब्दे उक्तः)

उहार-उहार-पुं० मत्स्यविशेषे, स किल नावमधस्तले जलस्य नयति । सू० ४ उ० ।

उहट्टु-उद्धृत्य-अव्य० उपरिकृत्येत्यर्थे, " उहट्टुउहट्टु णिक्खिप्पे सिया " आचा० २ श्रु० ७ अ० ।

——:****:——

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री १००८
श्री विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अभि-
धानराजेन्द्रे उकारादिशब्द-
सङ्कलनं समाप्तम् ॥

ऊकार

ऊ-ऊ-अव्य०षेम्-क्विप्-संबोधने, वाक्यारम्भे, दयायां, र-क्षायां च । मेदि० । अनुताने, वितर्के, पश्चात्तापे, स्वसरे निषेधे, वाच० । प्राकृते.ऽ.प । ऊ गर्होऽऽक्षेपविस्मयसूचने । ८ । २ । १९९ । ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम । गर्हो । ऊ णिल्लज्ज ! प्रक्रान्तस्य वाक्यस्य विपर्यासाशङ्कया विनिवर्तनलक्षण आक्षेपः । ऊ किं मप भणिअं । विस्मये ऊ कह मुणिआ अह मा । सूचने ऊ के-ण न विण्णायं । प्रा० ।

ऊ-पुं० अवति रक्षति । अव-क्विप्-ऊठ्-ऊट्-महादेवे, चन्द्रे, वाच० । तोये, सोयधौ, धरणीधरे, रक्षणकृति, पुरुषे, राजपुत्र-के, उपकारे, अपाङ्गणे, क्वचिदर्थे, गठे, मङ्गलकुम्भे, दैवे, वणि-जरक्षणे च । "ऊकारो रजनीनाथे, पुरुषे राजपुत्रके । उपकारेऽ-पाङ्गणे च, क्वचिदर्थे प्रवर्तते । ४ गले मङ्गलकुम्भे च देवे वणि-जरक्षणे" । एका० ।

ऊआस-उपवास-पुं० उप वस्-घञ् । कथोपे । ८ । १ । ७३ । इति उपस्य स्थाने ऊत् । अभोजने, प्रा० ।

ऊज्झाय-उपाध्याय-पुं० । प्राकृते ऊच्चोपे । ८ । १ । ७३ । इति उपस्य स्थाने ऊत् । पाठयितरि, प्रा० ।

ऊण-ऊन-त्रि० ऊन- हानौ-अच्-स्वप्रमाणाद्धीने, स्था० २ ठा० । अवमे, स्था० ६ ठा० । स्तोकेऽपि, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० असंपूर्णे, ऊनार्थशब्दयोगे तृतीया एकेनोनः । ऊनार्थकश-ब्देन वा तृतीया । माषेण ऊनः माषोनः । वाच० । स्वप्रमाणात्रि-सामान्यवर्णकसपूर्णे मनाग्विहीने चन्दनकदोषे, ध० ३ अधि० । "वयणकरणे हि ऊण अहवणकाऽऽब्भमेसंहि" । अथाधिशब्देन-

[illegible]

-र्णो वा हीनरूपे सूत्रदोषे, यथा अनित्यः शब्दो घटवदिति हेतूनम् । अनित्यः शब्दः कृतकत्वादिति उदाहरणहीनमित्यादि विशे० । अनु० । आ० म० द्वि० ।

ऊणत्त-ऊनत्व-न० हीनत्वे, " ऊणत्तं न कयाइवि माणसंखं इमं तु अहिगिच्च " पञ्चा० ।

ऊणसयभाग-ऊनशतभाग-पुं० ऊनश्चासौ ... शतभाग । शतभागेऽप्यपूर्णमाणे, । आव० ३ ८० ।

ऊणाइतिरित्तमिच्छादंसणवत्तिय-ऊना[illegible] त्तमत्यय-त्रि० ऊनं स्वप्रमाणाद्धीनमतिरिक्तं ततोऽ[illegible]

दि वस्तु तद्विषयं मिथ्यादर्शनं तदेव प्रत्ययो यस्य सः । ऊ-नातिरिक्तमिथ्यादर्शनप्रत्ययमत्ति, । तथा हि कोऽपि मिथ्यादृष्टि-रात्मानं शरीरव्यापकमपि अङ्गुष्ठपर्वमात्रं यवमात्रं श्यामाकत-ण्डुलमात्रं चेति हीनतया चेति तथाऽन्य पञ्चधनु शतिकं सर्व-व्यापकं चेत्याधिकतयाऽभिमन्यते । स्था० २ ठा० ।

ऊणिय-ऊनित-त्रि० ऊनीभूते, "पायाल्लीसं पाणाइं ऊणिया-य" अं० २ वक्ष० ।

ऊणोयर-ऊनोदर-न० क०-स-ऊने उदरे, प्रव० ६ द्वा० । ऊनमवमयुदरं यस्य स ऊनोदरः । ध० ३ अधि० । स्तोकाऽऽ-हाराभ्यवहारादपूर्णोदरे, पञ्चा० १८ विव० ।

ऊणोयरिया-ऊनोदरिका-(ता) स्त्री० ऊनमुदरमूनोदरं तस्य करणं भावे-वुञ्-ऊनोदरिका । प्रव० ६ द्वा० । ऊनमवममुदरं यस्य स ऊनोदरस्तस्य भाव ऊनोदरता । व्युत्पत्तिरेवमस्य प्रवृत्तिस्तूनतामात्रे । बाह्यतपोभेदे, ध० ३ अधि० । स० । पञ्चा० । ऊनोदरिका ऊणोयरिया इति अवमोदरिका ओमोय-रिया इति च समानार्थका इति तद्भेदानाह ।

से किं तं ओमोदरिया ओमोदरिया दुविहा पण्णत्ता तं जहा दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य भ० २५ श० ७ उ० ।

सा द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । प्रव० ६ द्वा० । अथवा ।

ओमोयरियं पंचहा, समासेण वियाहियं ।
दव्वओ खित्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥

अवममूनमुदरं यस्मिन् तत् अवमोदरं तत्र भवमवमोदरिकं तच्च समासेन संक्षेपेण पञ्चधा व्याख्यातं कथ्यते द्रव्येण क्षे-त्रेण कालेन भावेन च पुनः पर्यायैः । उत्त० ३० अ० ।

तत्र द्रव्यतोऽवमोदरिकामाह—

से किं तं दव्वोमोयरिया य दव्वोमोयरिया दुविहा प-ण्णत्ता तं जहा उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाणदव्वो-मोयरिया य । से किं तं उवगरणदव्वोमोयरिया उवगर-णदव्वोमोयरिया । एगे वत्थे एगे पादे चियत्तोवगरण-साइज्जणया सेत्तं उवगरणदव्वोमोयरिया । भ० २५ श० ७ उ० ॥

इत्यत उपकरणमवमोदरविषया तत्र उपकरणविषयोनोदरिका जिनकल्पिकादीनां न तदभ्यासपरायणानां वा बोद्धव्या न पुन-रन्येषां तेषां समुपस्थानाथे समग्रसंयमपालनाभावात् । अथवा अ येषामव्यतिरिक्तोपकरणामहणतो नयसंयोनोदरता ।

यदुक्तम् ।

जं वट्टइ उवगारे, उवगरणं तं च होइ उवगरणं ।
अइरित्तं अहिगरणं, अजओ य अयं परिहरंतो " इति ।

(परिहरंतोत्ति) धासेवमानः परिहारोऽपरिभोग इति वच-नात् । ततोऽपतश्च यपरिहरमाणो भवतीत्यर्थः । प्रव० ६ द्वा० । द० । ग० ।

से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया
अट्ठकुक्कु[illegible] पमाणे
[illegible] ५ श० ७
उ० [illegible]
हारमाणे

कवले आहारमाहारेमाणे दुजागपत्ते चउव्वीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणे जाव आहारेमाणे ओमोयरिया बत्तीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाहारेमाणे पमाणपत्ते एक्को एक्केण वि घासेण ऊणगं आहारमाहारेमाणे समणे णिग्गंथे नो पकामरसभोइत्ति वत्तव्वंसिया (भ० ७ श० १ उ०) सेत्तं जत्तपाणदव्वोमोयरिया सेत्तं दव्वोमोयरिया भ० २५ श० ७ उ० ॥

भक्तपानोनोदरिका पुनरात्मीयात्मीयाहारमानपरित्यागतो विज्ञाय आहारमानं च " बत्तीसं किर कवला, आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ । पुरिसस्स महिलियाए, अट्ठावीसं भवे कवला । कवलस्स य परिमाणं, कुक्कुडिअंडगप्पमाणमेत्तं तु । जं वा अविगिय वयणो, वयणं मिज्जु-त्तिक्खवीसतो " इत्यादि । सा च अल्पाहारादिभेदतः पञ्चविधा भवति । यदाहुः ।

अप्पाहारअवड्ढा, दुभागपत्ता तहेव किं चूणा ।
अट्ठ दुवालस सोलस, चउवीस तहेक्कतीसा य ।

अयमत्र भावार्थः । अल्पाहारोनोदरिका नाम एककवलादारभ्य यावदष्टौ कवला इति अत्र चैककवलमाना जघन्या अष्टकवलमाना पुनरुत्कृष्टा द्व्यादिकवलमानभेदा मध्यमा एवं नवभ्यः कवलेभ्यः आरभ्य यावद् द्वादश कवलास्तावदपार्धोनोदरिका अत्रापि नव कवला जघन्या द्वादश कवलोत्कृष्टा शेषा तु मध्यमा । एवं त्रयोदशभ्य आरभ्य यावत् षोडश कवलास्तावद्विभागोनोदरिका जघन्यादिभेदत्रयभावना पूर्ववत् एवं सप्तदशभ्यो यावच्चतुर्विंशतिकवलास्तावत्प्राप्तोनोदरिका एवं पञ्चविंशतेरारभ्य यावदेकत्रिंशत्कवलास्तावत्किञ्चिदूनोदरिका जघन्यादिभेदत्रयं पूर्ववत् भावनीयम् । एवमनेनानुसारेण पानेऽपि भणनीया तथा श्रीश्रामण्येयं पुरुषानुसारेण द्रष्टव्या । प्रव० ६द्वा० ।

विशेषव्याख्या ।

अट्ठकुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे निग्गंथे अप्पाहारे दुवालसकुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे अवड्ढोमोयरिया सोलस कुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे दुभागपत्ते चउव्वीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे ओमोदरियानिवत्तव्वंसिया बत्तीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे समणे निग्गंथे पमाणपत्ते इतो एक्केणवि कवलेणं ऊणगआहारं आहारेमाणे समणे णिग्गंथे णो पगामरसभोगीति वत्तव्वंसिया ॥ १२ ॥

अस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह ॥

सारस्सणमनिप्पन्नं, अहरेगो वि खलु कप्पते उवही ।
इइ आहारेमाणं, अनिप्पमाणे बहू दोसा ॥

अतिरेकोऽपि खलु कल्पते उपधिरित्युच्यमाने ग्रहणमतिप्रसक्तं ततो माऽनेन प्रसङ्गेनाहारमप्यतिप्रमाणं गृह्णीयादिति हेतोराहारे मानमभिधित्सुरुपदेशोऽप्यते यतोऽतिप्रमाणे गृह्यमाणे आहारे बहवो दोषाः " हायइ य यामिणी य इत्यादि " कृताः ॥

प्रकारान्तरेण संबन्धमाह ॥

अहवा विय विइगहणे, भत्तं गेण्हंति तस्स किं माणं ।
जं जं उवग्गहे या, चरणस्स तगं तगं भणइ ॥

अथवेति प्रकारान्तरोपदर्शनेन अपिशब्दः संबन्धस्यैव समुच्चये पूर्वसूत्रेण प्रतिग्रहक उक्तः तस्मिश्च प्रतिग्रहके साधवो भक्तं गृह्णन्ति तस्य भक्तस्य किं प्रमाणमित्यनेन प्रमाणमभिधीयते । अथवा किं संबन्धेन यत् चरणस्य चारित्रस्योपग्रहे वर्तते तत्तत्सूत्रकारो वदति । अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । अष्टौ कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहरयन् निर्ग्रन्थोऽल्पाहारो भण्यते द्वादश कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्रान्कवलानाहारमाहारयन् अपार्धावमौदर्यः द्वात्रिंशतं कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्रान्कवलानाहारमाहारयन् किञ्चिदूनावमौदर्यः द्वात्रिंशतं कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्रान्कवलानाहारमाहारयन् श्रमणो निर्ग्रन्थः प्रमाणप्राप्तः । इत एकेनापि कवलेन ऊनमाहारमाहारयन् श्रमणो निर्ग्रन्थो न प्रकामभोजीति वक्तव्यः स्यात् । एष सूत्राक्षरार्थः ॥

अथ भाष्यप्रपञ्चमाह ॥

नियगाहारस्स सया, बत्तीसइमे उ जो भवे भागो ।
तं कुक्कुडिप्पमाणं, नायव्वं बुद्धिमंतेहिं ॥

निजकस्याहारस्य सदा यो द्वात्रिंशत्तमो भवति भागस्तत्कुक्कुटीप्रमाणं पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । कुक्कुट्यण्डकप्रमाणं ज्ञातव्यं बुद्धिमद्भिः ॥

अत्रैव व्याख्यानान्तरमाह ॥

कुच्छिय कुडी य कुक्कुडि-सरीरगं अंडगं मुहं तीए ।
जायइ देहस्स जओ, पुव्वं वयणं ततो सेसं ॥

कुत्सिता कुटी कुक्कुटीशरीरमित्यर्थः । तस्याः शरीररूपायाः कुक्कुट्या अण्डकमिवाण्डकं मुखं केन पुनः कारणेनाण्डकं मुखमुच्यते । तत आह यत् यस्मात् चित्रकर्मणि गर्भे उत्पाते वा पूर्वं देहस्य वदनं मुखं निष्पद्यते पश्चाच्छेषं तत प्रथमभावितया मुखमण्डकमुच्यते ।

थलकुक्कुडिप्पमाणं, जं वा नायासिए मुहे खिवति ।
अयमन्नो उ विगप्पो, कुक्कुडिअंडं न वा कवलं ॥

इह कवलप्रक्षेपणाय मुखे विडम्बिते यदाकाशं भवति तत्स्थलं भण्यते । स्थलमेव कुक्कुट्यण्डकं स्थलकुक्कुट्यण्डकं तस्य प्रमाणं यदि नायासिते मुखे कवलं प्रक्षिपति । किमुक्तं भवति यावत्प्रमाणमात्रेण कवलेन मुखे प्रक्षिप्यमाणेन मुखं न विकृतं भवति तत्स्थलकुक्कुट्यण्डकप्रमाणम् । गाथायामण्डकशब्दलोपः प्राकृतत्वात् । अयमन्यः कुक्कुट्यण्डकोपमं कवले विकल्पः । अयमन्योऽर्थः कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्रग्रहणस्येत्यर्थः । एतेन कवलमात्रेणादिना संख्या द्रष्टव्या । तदेवं कृता विषमपदव्याख्या भाष्यकृता ।

संप्रति निर्युक्तिविस्तरः ।

अट्ठ त्ति कणिकाणं, छम्मासा हावए उ बत्तीसा ।
नामं घोदगवयणं, पामाए होंति दिट्ठंतो ॥

अष्टाविति भणित्वा यावदवमौदर्यं तावदेतत्संस्तरतो मणं भणितमसंस्तरतः पुनः द्वात्रिंशत्कं प्रमाणं भणितमुत्सर्गः । पुनरयमुपदेशः षण्मासानारभ्य तावत् हापयेत् यावत् द्वात्रिंशत्कवलाः । इयमत्र भावना । यदि योगानां न हानिरुपजायते तदा षण्मासान् उपवासं कृत्वा पारणके एकं सिक्थमाहारयेत् । अथ तेन न संस्तरति ततः पारणके द्वे सिक्थे आहारयेत् । एवमेकैकसिक्थपरिवृद्ध्या तावन्नेयं यावदेकं सम्पूर्णं कवल-

मित्यर्थः। तेनाप्यसंस्तरणे कवलपरिवृद्धिर्विधेया। सा च तावत् यावदेकत्रिंशत्कवलाः पण्मासमुपधानकर्तुमशक्नुवन् पञ्चेन दिवसेनोनं षण्मासक्षपणं कृत्वा पञ्चैव त्रिंशत्कवलपरिवृद्ध्या पारणकं कुर्यात्। एवमेकाद्यहान्या षण्मासक्षपणं यावत् एकत्र्यं यावदर्थं कृत्वा पूर्वप्रकारेण त्रिंशत्कवलपरिवर्द्धनेन पारणकं परिभावयेत्। अथ न संस्तरति ततो दिने दिने भुक्त्वा मात्राध्येयमेव त्रिंशदादारभ्य यावत् द्वात्रिंशत् कवला इति। अत्र चोदकवचनं यदेवमल्पाहार्यादिगुणोपनिषद्धं नाममात्रं वचनमात्रमाचार्य आह। निद्राप्रमादनिर्मोचनाय योगानां संधारणनिमित्तमेतन्मध्यमुपात्तं गुणेन ततो न कश्चिद्दोषस्तथा चात्र प्रमादो भवति दृष्टान्तः। स चाग्रे भावयिष्यते।

सांप्रति यदुक्तं " छम्मासा होयन्ते उ पत्तीसा " इति तद्भावमर्थमाह।

छम्मासखवणंमि, तिरथंगाऽऽदि संवणं।
ततो संवणबड्ढी जा–बत्तीसपरंपरं॥
एक्कमेक्कं तु हावेत्ता, दिणं पुव्वक्कमेण उ।
दिणं दिणं उ तित्थादी, पावे जुण्णिमाउयं॥

षण्मासक्षपणाभे त्रिंशदेककमादिनादाय सर्वसंख्यया ८ पाणि क्षपयति इत्यादिगणितहोऽभ्यासक्षपणाये संस्तारणे च त्रिंशद्वृद्धिकृद्विस्तारयन्तया यावद्यमकतथा भवति। तेनासंस्तरणे द्वात्रिंशदपि कल्पते। परमितनयोर्पि कदाचित् अन्यथा प्रकामभोजित्वदोषप्रसंगे एव आह। " यतो बलेण वि कालेन कणगमाहारेमाणे समणे णिग्गंथ पगामरसभोई त्ति वत्तव्वं सिया " इह प्रकामग्रहणेन निकामपरि गुणितमतो इ अपि व्याख्यानयति।

पगामं होइ बत्तीसा, निकामे होइ निच्चसो।
दुण्णि जहणा ते उ, गिद्धी इवंति कसिया॥

द्वात्रिंशत्कवलाः प्रकामं भवति न पद्धति तत्त्वतः सर्वदैवं भुज्यते तन्निकामम्। एते द्वे अपि द्वात्रिंशत्कवलेभ्यः एकेनापि कवलेनाधिकमाहारमाहारयतो उपरिते गृद्धिश्च वर्जिते भवति। " अणुगाहमेगणमिति " व्याख्यानार्थमाह।

अप्पाहार ऊणाणो–मदेसणं भावेगणं ताप।
पइ दिणमेवनीरे, आहारेउ त्ति जं भणइ॥

यदि नाम प्रतिदिनमेकादिकमपि कवलमाहारयेत् इति तदेव पूर्वं प्रतिपादयत तर्हि यत् कल्पार्द्धविभागावमौदर्यादिकं तदप्यावश्यकमेकदिवसेऽपि कवलानां प्रतिदिवसमाहारग्रहणात्।

अत्रार्थे आह।

जाणि अप्पाहारा–दओ समदमस ति भाइ वसेमा।
पंडावल्लादयो विव, गुणनिवाणी पगाम ति॥

तद्यथा उक्तं दीयते कल्पहारादय समदृष्टय सतोऽतिसंद्विशालवकल्पादयवादय इव। पूर्वोक्ताः पुरुषा इव प्रमाणत्व प्रकामनिकाम वर्जयत इत्यर्थः। के पुनस्ताहारादयः प्रमादविशेषाः बहुला संयमाध्वनां मासरुहार्थं तद् आह।

अप्पाहारऊणाणं, जेसु य आवस्सगाण परिहाणी।
न वि आदा हम्मते, कजाणिवो पदं निद्धं।

[illegible]

इत्यर्थेन ह्यनर्थेन निद्राप्रमादनिर्मोचनाय [illegible] भावयन्तां योगानां [illegible] तावन्मात्रं तत्र निद्रादिप्रमादविषयं [illegible]।

अत्रैव दृष्टान्तमभिधित्सुराह।

[illegible] (स) [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] पुनरपरवारि [illegible] मासादस्य [illegible] ॥

[illegible]—[illegible] होइ ।
[illegible] काले, भावे य न संकिलेसइ ॥

[illegible] चतुर्विधं भवति तद्यथा द्रव्यतः [illegible] साधून् न [illegible] ॥

एवं तु [illegible], दे वि [illegible] सिद्धिपासाया ।
[illegible] हीति ॥

[illegible] सिद्धिप्रासादमिति [illegible] ॥

[illegible] दो जाणे ।
[illegible] कुज्जा ॥

[illegible] कुर्यात् [illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ॥

अथ क्षेत्रतोऽवमौदर्यमाह ।

गामे नगरे तह रायहाणि-निगमे य आगरे पल्ली ।
खेडे कब्बडदोणमुह-पट्टणमडंबसंबाहे ॥ १६ ॥
आसमपए विहारे, सन्निवेसे समायघोसे य ।
थलिसेणाखंधारे, सत्थे संवट्टकोट्टे य ॥ १७ ॥
वाडेसु व रच्छासु व, घरेसु वा एवमित्तियं खित्तं ।
कप्पइ उ एवमाई, एवं खेत्तेण ऊ भवे ॥ १८ ॥

[illegible]

खेटं धूलिप्रकारपरिक्षिप्तं तस्मिन् खेटे । पुनः कर्बटं कुनगरं द्रोणमुखं जलस्थलनिर्गमप्रवेशं तत् भृगुकच्छादिकम् । पत्तनं तु यत्र सर्वदिग्भ्यो जनाः पतन्ति आगच्छन्ति इति पत्तनम् । अथवा पत्तनं रत्नखानिरिति तदपि द्विविधं जलमध्यवर्ति स्थलमध्यवर्ति च । मडम्बं यस्य सर्वदिक्षु सार्द्धतृतीययोजनान्तर्ग्रामो न स्यात् तत् । तथा संवाधः प्रभूतचातुर्वर्ण्यनिवासः कर्बटशब्दादारभ्य संवाधपर्यन्तं यावत् द्वन्द्वः समासः कर्त्तव्यः । कर्बटश्च द्रोणमुखं च पत्तनं च मडम्बं च संवाधश्च कर्बटद्रोणमुखपत्तनमडम्बसंवाधास्तेषां समाहारः कर्बटद्रोणमुखपत्तनमडम्बसंवाधं तस्मिन् कर्बटद्रोणमुखपत्तनमडम्बसंवाधे एतेषु स्थानेषु इत्यर्थः (१६) पुनः कुत्र कुत्र इत्याह । आश्रमपदे तापसाश्रमोपलक्षिते स्थाने विहारे देवगृहे पुनः सन्निवेशे यात्रार्थसमागतजनावासे समाजः परिषत् घोषः आभीरपल्ली समाजश्च घोषश्च समाजघोषं तस्मिन् समाजघोषे । स्थलं च सेना च स्कन्धावारश्च स्थलसेनास्कन्धावारं तस्मिन् स्थलसेनास्कन्धावारे । तत्र स्थलं उच्चभूमिभागः सेना चतुरङ्गकटकसमूहः स्कन्धावारः कटकोत्तरणनिवासः सार्थः [illegible] समूहः प्रतीत एव तत्र संवर्ता भयत्रस्तजनाश्रयाः कोट्टो दुर्गः संवर्तश्च कोट्टश्च संवर्तकोट्टं तस्मिन् संवर्तकोट्टे (१७) पुनर्वाटेषु वृत्यादिपरिक्षिप्तगृहसमूहेषु रथ्यासु [illegible] च गृहेषु प्रसिद्धेषु च एतेषु च स्थानेषु [illegible] क्षेत्रतो भवति । अथ पुनः प्रकारान्तरेण क्षेत्रावमौदर्यमाह ।

पेडा य अद्धपेडा, गोमुत्तिपयंगवीहिया चेव ।
संबुक्कावट्टा य, गंतुं पच्चागया छट्ठा ॥ १९ ॥

षड्विधा क्षेत्रावमौदरिका भवति पेडा पेटाकारा चतुष्कोणा पेटाकारेण गोचर्या इत्यथा अयमौदर्यकरणमेवमर्द्धपेटाकारेण गोचरीकरणं गोमूत्रिकाकारेण पतङ्गवीथिका पतङ्गः शलभस्तस्य वीथिका उड्डयनं पतङ्गवीथिका अनियता निश्चयरहिता भ्रमणोड्डयनमित्यर्थः । पुनः शम्बूकावर्त्ता शम्बूकः शङ्खस्तस्यावर्त्तो भ्रमणं यस्यां सा शम्बूकावर्त्ता सापि द्विविधा अभ्यन्तरशम्बूका बहिःशम्बूका च । शङ्खनाभिक्षेत्राद् [illegible] सा अभ्यन्तरशम्बूकावर्त्ता विपरीता बाह्यशम्बूकावर्त्ता पञ्चमी । पुनः षष्ठी [illegible] प्रत्यागता भवति सा षष्ठी [illegible] ॥१९॥

दिवसस्स पोरिसीणं, चउण्हं पि उ जत्तिओ भवे कालो ।
एवं चरमाणो खलु, कालोमाणं मुणेयव्वो ॥ २० ॥

दिवसस्य [illegible] चतसृणां [illegible] यावत् [illegible] ॥

पुनः कालावमौदर्यमेव प्रकारान्तरेणाह ॥

अहवा तइयाए पोरिसीए, ऊणाए घासमेसंतो ।
चउभागूणाए वा, एवं कालेण ऊ भवे ॥ २१ ॥

[illegible]

ण्यां निश्चर्या साधोर्यत्कालस्ति कालेन अवमोदर्यं भवेत् । उत्त० ३ अ० ॥

अथ भावावमोदर्यमाह ॥

से किं तं भावोमोयरिया ? अणेगविहा पणत्ता ? तं जहा अप्पकोहे जाव अप्पलोभे अप्पसद्दे अप्पझंझे अप्पतुमं तुमे सेत्तं भावोमोयरिया सेत्तं ऊणोमोयरिया ॥

अल्पक्रोधः पुरुषः अवमोदरिका भवत्यभेदोपचारादिति (अप्पसद्दे त्ति) अल्पशब्दो रात्र्यादावसंयतजागरणभयात् (अप्पझंझेत्ति) इह झञ्झा विप्रकीर्णा कोपविशेषाद्वचनपद्धतिः चूर्णौ तूक्तम् । " झंझा अणत्थ य बहुप्पत्ता चित्ते अप्पतुमं तुमेति " तुमंतुमो हृदयस्थः कोपविशेष एव । भ० २५ श० ७ उ० । भावादूनोदरिका क्रोधादिपरित्यागो यत उक्तम् । " कोहाईणमणुदिणं, चाओ जिणवयणभावणाओ य । भावेणोणोदरिया, पणत्ता वीयरागेहिं ॥ " प्रव० ६ द्वा० । ध० । ग० । स्था० औ० ॥

इत्थी वा पुरिसो वा, अलंकिओ वा णलंकिओ वा वि ।
अन्नयरवयत्थो वा, अन्नयरेणं च वत्थेणं ॥ २२ ॥
अन्नेण विसेसेणं, वण्णेणं भावमणुमुयंते उ ।
एवं चरमाणो खलु, भावोवमाणं मुणेयव्वं ॥ २३ ॥

युग्मम् एवमनुना प्रकारेण चरमाणः इति प्राकृतत्वाच्चरमाणस्य भिक्षायां भ्रममाणस्य साधोः खलु निश्चयेन (भावोवमाणं इति) भावोऽवमत्वं भावावमोदर्यं (मुणितव्यं) ज्ञेयमित्यर्थः । भावेन अवमोदर्यं भावावमोदर्यं कोऽर्थः । यदा कश्चित्साधुरिति चिन्तयति अद्य कश्चिद्दाता भावमेतादृशं स्वरूपम् (अणुमुयंते इति) अनुन्मुञ्चन् अत्यजन् एतादृशस्वरूपं भजन् मह्यम् आहारं दास्यति तदाऽहं ग्रहीष्यामि नान्यथेति भावः । को दाता कीदृशं च भावमत्यजन् तदाह (इत्थी) स्त्री वा पुरुषो वा अलंकृत आभरणादिसहितोऽथवाऽनलंकृतोऽलङ्कारै रहितः (अन्नयरवयत्थो) अन्यतरवयस्थो बालतरुणस्थविरादिकानां त्रयाणां वयसां मध्ये अन्यतरस्मिन् एकस्मिन् वयसि स्थितः अन्यतरेण पट्टदुकूलादिवस्त्रेण उपलक्षितः । २२ । अन्येन विशेषेण कुपितप्रहसितादिनाऽवस्थाभेदेन उपलक्षितः वर्णेन श्वेतरक्तादिना उपलक्षितः भावं पर्यायमुक्तरूपमलङ्कारादिकम (अणुमुयंते) अनुन्मुञ्चन् एतादृशः सन् मह्यं आहारं दास्यति तदा ग्रहीष्यामि इत्यभिग्रहधारणेन भावावमोदर्यं ज्ञेयम् ॥

अथ पर्यायावमोदर्यमाह ।

दव्वे खित्ते काले, भावम्मि आहिया उ जे भावा ।
एएहिं ओमचरओ, पज्जवचरओ भवे भिक्खू ॥ २४ ॥

द्रव्ये अशनपानादौ क्षेत्रे पूर्वोक्ते ग्रामनगरादौ काले पौरुष्यादौ भावे स्त्र्यादौ आख्याताः कथिता ये भावाः पर्यायास्तैः सर्वैरपि द्रव्यादिपर्यायैः अवममवमोदर्यं चरति सेवते यः सोऽवमचरो भिक्षुः पर्यवचरको भवेत् । पर्यायावमोदर्यचरको भवतीत्यर्थः । एकसिक्थकाद्यल्पाहारेण द्रव्यतोऽवमोदर्यं स्यादेव परं ग्रामादौ क्षेत्रतः पौरुष्यादौ कालतः स्त्रीपुरुषादिषु भावतः कथमवमोदर्यं स्यात् उत्तरं क्षेत्रकालभावादिष्वपि विशिष्टाऽभिग्रहग्रहणादवमोदर्यं स्यादेव । इह पुनः पर्यायग्रहणेन पर्येषणाधान्यविषयकया पर्यवावमोदर्यं ज्ञेयम् । २४ । उत्त० ३० अ० ।

ऊणारिता–अवधारयितृ–त्रि० निश्चितं धर्तरि, " अनिक्खणं अनिक्खणं ऊणारिता " । समीक्ष्यमवधारयिता । शङ्कितस्याप्यस्य निःशङ्कितस्यैवमेवायमित्येवं वक्ता । अथवा अपहारयिता परगुणानामपहारकारी यथा तथा दासादिकमपि परं भणति दासचौरस्त्वमित्याद्येकादशमसमाधिस्थानम् । दशा० १ अ० ।

ऊणिमाण–अवमान–न० । लोकशास्त्रप्रसिद्धे प्रोञ्छणके. " चउण्हारी ऊणिमाणं ऊढिगातु नत्थि उ विरोहो " ध० २ अधि० ।

ऊरण–ऊरण–पुं० उरभ्रे, रा० । मेषे, विशे० ।

ऊरस–ऊरस–पुं० उरसा वर्तते इति ऊरसः । वक्षपति बाहुयलिनीय पुत्रभेदे, स्था० १० ठा० ।

ऊरुघटा–ऊरुघटा–स्त्री० जङ्घाप्रघाताम, दश० १८ अ० ।

ऊरुपावल–ऊरुकावल–पुं० ऊर्वोरायतनमूद्धकावतः । शारीरदण्डभेदे, । प्रश्न० १ सं० ३ द्वा० ।

ऊरुयाल–ऊरुदार–पुं० ऊर्वोर्जङ्घयोर्दोषे दारणा ज्वालो वा ज्वालनं यः स तथा । शारीरदण्डभेदे, प्रश्न० १ सं० ३ द्वा० ।

ऊस–उस्र–पुं० वसन्ति रसा अत्र वस-रक्-नि-न पत्वम् दक्षेपे " लुप्तयरवशषसां दीर्घः । ८ । १ । ४३ । इति सूत्राधःस्थरेफस्य सकारस्यादेः स्वरस्य दीर्घः । किरणे, प्रा० ।

ऊष–पुं० ऊष रुजायाम्, क० । पांशुक्षारे, द० ४ अ० । ऊषरादिक्षेत्रोद्भवे लवणमणि, लवणसंमिश्रणौषधियां, पि० । यदशादूषरं क्षेत्रम् प्रज्ञा० १ पद । जीवा० । मानुषनगप्रथमकृष्णस्य-पल्योपमस्थितिके नागदेवे, द्वी० । कर्णरन्ध्रे चन्दनादौ, तत्र चन्दनाऽऽवि रहितापक्वान्नगोच्छिद्रस्य अल्पजलादिग्रहणेन्द्रियहेतुत्वात् क्षारमृत्तिकाया मलापहारकत्वात्तथात्वमिति भेदः । ऊषति अन्धकारं मेचकं वा । प्रभाते, रेतसि, न० तस्य क्षारस्वादीत्वाद्उष्णत्वाच्च तथात्वम् । क्षारमृत्तिकायाम्, स्त्री० वाच० ।

ऊसट्ठ–उत्सृष्ट–न० उद् सृज–क्त । उत्सर्जने, उच्चारादेस्त्यागे, आचा० २ श्रु० ।

ऊसढ–उत्सृत– त्रि० उच्चे, जी० ३ प्रति० । औ० । उत्कृष्टे, स्थ० ६ उ० । " ऊसढाति वा गन्धियानि वा" आचा०२ श्रु० । "पञ्चाद् उत्सृष्टमित्याद्युक्ते शुभवर्णगन्धादियुक्ते प्रव०२द्वा० । दशा० । आचा० । "रसियं रसियं ऊसढं ऊसढं मणुण्णं मणुण्णं " अन० ।

ऊसण–उषण–न० उष-ल्युट् मरिचे, पिप्पलीमूले, शुण्ठ्यां, च । चित्रके, पुं० । पिप्पल्यां, चव्ये च स्त्री० । मरिच्यादीनां जिह्वादाहकतया तथात्वम् वाच० ।

ऊसण्हसण्हिया–उत्श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका–स्त्री० । अन प्रावृत्त्येन श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका अनन्तेषु परमाणुषु, अनन्तैः परमाणुभिरेकरूपा उत्श्लक्ष्णश्लक्ष्णिकाया अभिधानात् । प्रव० २५४ द्वा० । " अणंताणं परमाणुपोग्गलाणं समुदयसमितिसमागमेणं सा एगा उसण्हसण्हिया " अनन्तानां व्यावहारिकपरमाणुपुद्गलानां समुदायाद्विसमुदायस्तेषां समितयो मिलनानि तासां समागमपरिणामवशादेकीभावनं समुदयसमितिः समागमस्तेन या परिमाणमात्रेति गम्यते । सा एका अत्यन्तं श्लक्ष्णश्लक्ष्णा सैव श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका । तत्प्रायत्वेन श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका उत्श्लक्ष्णश्लक्ष्णिका । भ० ६ श० ७ उ० ।

ऊसत्त–उत्सक्त–त्रि० उद् सञ्ज क्त उत्सक्तः । उत्क्षिप्य बद्धे मरूदे, " आसत्तो सत्त विउलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं " ज्ञा० अ० प्र० ।

ऊसर–ऊषर–न० ऊष मत्वर्थीयो रः ऊषं क्षारमृत्तिकां राति द-

रिमाभिग्रं ३ पापदर्शिकमिथम् ४ आत्मार्थकृतम् ५। एतान् पञ्च-भेदान् मुक्त्वा अपरः षष्ठो विकल्पो नास्ति यदर्थमुत्सेचनं भ-वेत् । अत्र चात्मार्थे यद् गृहिनिरास्सिक्तं तदेव ग्रहीतुं कल्पते न शेषाणीति । दूषिताऽऽख्यनपुंसकभेदे, " दूसी दुविहो घा-सितो ऊ सासच्चो ऊसित्तो ऊ अणपच्चो " पं० भा० ।

ऊसिय-उच्छ्रित-त्रि० उद्-श्रि-क्त-। उन्नते, कल्प० । औ० । ज्ञा० । उच्चैः कृते, उत्त० २२ अ० । उच्चे, विपा० १ श्रु० ६ अ०। ऊर्ध्वीकृते, औ० । उत्तुङ्गे, कल्प० । प्रख्याते, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । पट्टजले, अतिलङ्घ्य परिव्यवस्थिते, सूत्र० २ श्रु० १ अ०। प्रासादादौ वास्तुभेदे, नि०चू०१उ०"ऊसियं जं उच्छ्रयेण कयं " आ० चू० ४ अ० । आव० ।

उत्सृत-त्रि० प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृते, चं० १० पाहु० । स० । सम्भ्रमाने, मुत्तआसनऊसियदेमआइगावक्खं " रा० ।

ऊसियज्झय-उच्छ्रितध्वज-पुं० ऊर्ध्वीकृतजयपताकायाम्, विपा० १ श्रु० २ अ० ।

ऊसियपडाग-उच्छ्रितपताक-त्रि० ऊर्ध्वीकृतपताकायुक्ते, "जहा पमिलाहे ऊसियपडागं णयरं कयं " आ० म० द्वि० । " ऊसिय-पडागगणतक्षमणुसिहंता " रा० ।

ऊसियफलिह-उच्छ्रि (त्सृ) तस्फटिक (परिघ)-पुं० उ-च्छ्रितं स्फटिकमिव स्फटिकमन्तःकरणं यस्य स तथा । मौनी-न्द्रप्रवचनावाप्त्यापरितुष्टमनासि, इति वृद्धव्याख्या केचित्वाहुः उच्छ्रितः अर्गला स्थानादपनीय ऊर्ध्वीकृतो न तिरश्चीनः कपाट-पश्चाद्भागादपनीत इत्यर्थः । उत्सृतो वाऽपगतः परिघोऽर्गला गृहद्वारे यस्यासैः उत्सृतपरिघः । उच्छ्रितपरिघो वा मौदार्या-तिरेकादतिशयदानदायित्वेन निक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृहद्वार, "ऊसियफलिहे अवंगुयदुवारे चियत्तंते उरपरघरप्पवेसे" ज्ञा० ५ अ० । दशा० । औ० ।

ऊसुअ-उच्छुक-त्रि० उद्गताः शुकाः यस्मात्सः । अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे ८ । १ । १४ इति छ नागस्यादेशत ऊत्वम्, ॥ उद्ग-तशुके, प्रा० ।

ऊसुम्भ-उल्लस-धा० भ्वा-पर-अक-सेट्-उल्लासे, उल्लसेरूसलो-सुम्भणिल्लसपुआअंगुआल्लारोआः ८।४।२०१ इत्युल्लसेरूसुम्भादेशः ऊसुंभइ उल्लसइ उल्लसति प्रा० ।

ऊह-ऊह-पुं० ऊह-घञ् । पृथिव्यादिसम्बन्धिव्यापोषमात्रसं-ज्ञायाम्, विशे० । मन्दमन्दप्रकाशे स्थाणुपुरुषोचितदेशे कि-मयं स्थाणुरुत पुरुष इत्येवमात्मके तर्के, सूत्र० २ श्रु० ४ अ० बुद्धिगुणभेदे, स च विज्ञातमर्थमवलम्ब्यान्येषु तथाविधेषु व्या-प्त्या वितर्कणम् (ध० १ अधि०) स्वरूपप्रतिपादनं स तर्कः की-र्त्यते ऊह इति च संज्ञान्तरं लभते र० ३ परि० । (तत्प्रामाण्या-दिनिरूपणं तर्कशब्दे) चतुरशीतिरूहाङ्गशतसहस्रेषु, ज्यो० २ पाहु० ॥ आगमाविरोधिना तर्केण आगमार्थस्य संशयपूर्वपक्षनि-वारणपूर्वकोत्तरपक्षव्यवस्थापनेन निर्णयरूपे परीक्षणे, अनन्वि-तार्थकत्विनवयादिकल्पने पदान्तरेण आकाङ्क्षापूरणार्थे ऽध्या-हारे, सांख्योक्ते ताराख्ये भेदे, आरोपे, समूहे च । वाच० ।

ऊहंग-ऊहाङ्ग-न० चतुरशीतिमहाऽरूहशतसहस्रेषु, ज्यो० २ पाहु० ॥

ऊहा-ऊहा-स्त्री-ऊह-अ० स्त्रीत्वात् टाप् । अध्याहारे, वाच०। वितर्कात्मिकायां तर्कबुद्धौ, उत्त० ३ अ० । आ० म० द्वि० ॥

ऊहापन्नत्त-ऊहाप्रज्ञप्त-त्रि० तर्कबुद्ध्या प्रणीते, " ऊहापन्नत्तं घोमियसिवभूइत्तणाहिं इमं " आ० म० द्वि० ।

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-

श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री १००८ श्री

विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अभिधानराजेन्द्रे

ऊकारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तं-

समाप्तश्चायं द्वितीयो भागः ॥

॥ श्री ॥

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-
कलिकाल-सर्वज्ञ-श्रीमद्भट्टारक
जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री
१००८ श्रीविजयराजेन्द्र-
सूरिविरचिते अभिधान
राजेन्द्रे शब्दराकृताने

द्वितीयो भागः समाप्तः

एवमाउक्काय शब्दे–अप्कायिकानां भेदं निरूपयन् तेषां शरीरादि न्यरूपयत्। भवति चाप्कायिकस्य जीवित्वमिति
केकं निरूपितमत एव सचित्ताचित्तमिश्रविवेकश्च कृतः। तीव्रोदकस्याचित्तत्वमप्कायशस्त्राणि प्रतिपाद्य तन्निराप्का-
रिभोगविचारः प्रायुङ्क्त। तत्राप्कायपरिभोगकारणानि अप्कायसमारम्भव्यावृत्तस्यैव मुनित्वं शाक्यादिमुनयो नि-
ऽप्कायिकांस्तदाश्रितजीवांश्च विहिंसन्तीति युक्त्या प्रतिपाद्य अप्कायस्पर्शनिषेधं शीतोदकस्पर्शनिषेधं च कृतवान्।
यमाउट्टिशब्दे सूर्यस्य कति कस्यामृतावावृत्तयो केन च नक्षत्रेण युक्ताः प्रथमादयो भवन्तीति पुनः पुनर्भावयन् सुबोध-
निरूपितम्। अथ कस्मात्स्थानादेकेन्द्रिया अएमजाश्च जीवाः समागच्छन्तीति पृथ्वीकायिकानां पुनरपि गत्यागतौ
ो जीवानां गत्यागतिपरिज्ञानेऽनेकशो मिथ्यादृष्टीनां सिद्धान्ता निपुणं निरूपिताः ।

य आगमशब्दे स्वशैल्या भेदप्रतिपादनपूर्वकमागमस्य परतः प्रामाण्यं तत्र च प्रामाणिकपुरुषप्रणीतत्वेन प्रामा-
प्रतिपाद्य दृढतरयुक्तिभिरपौरुषेयत्वं निराकृतम्। स्वीकृतं च संभवद्रूपस्यैवागमस्य मूलागमैकदेशभूतस्य आगमा-
स्य च प्रामाण्यं न तु वेदस्यैव। प्रमाणान्तराविषय एव पदार्थो नागमेन बोध्यते किं तु प्रमाणान्तरविषयेऽपि
निरूप्य कणादमते शब्दप्रामाण्यस्यानुमानान्तर्भावमभिधाय सर्वमतसंवादिशब्दप्रामाण्यं प्रत्यपादि । शब्दस्य
र्थे प्रामाण्यम् अपोहः शब्दार्थ इति बौद्धमतं च निरूप्य अर्थस्वरूपं वाच्यवाचकभावं शब्दस्य वाचकताविचारं
दर्शित्। स्फोटः शब्दः इति वैयाकरणमतं स्फोटयित्वा स्वमते शब्दस्य वाचकत्वं शब्दस्य नित्यत्वविचारः
दार्थयोः संबन्धश्च हेतुवादाहेतुवादभेदादागमस्य द्वैविध्यमागमस्य च सर्वव्यवहारनियामकत्वं च प्रतिपादितम्।
मार्गे मोक्षमार्गे चागमस्यैव प्रामाण्यम् जिनागमस्यैव सत्यत्वम्, इत्यादयो मर्मग्राहिण आगमविषयिणो बहु-
विषयाः समुपलभ्यन्ते। एवम् “ आणा ” शब्दे परलोके आज्ञाया एव प्रामाण्यम् आज्ञाप्रवर्तमानोऽप्यप्रवर्त-
न एव तीर्थकराज्ञाऽन्यथाकरणे दोषाः प्रायश्चित्तं चेत्यादिकानपरांश्च तद्विषयकान् विषयान् वर्णयित्वा आज्ञाव्यवहा-
निरूपितः। एवं आयरियशब्दे व्युत्पत्त्यादिप्रदर्शनपुरस्सरमाचार्यपदभेदमभिधाय कलाचार्यादिनाऽऽचार्यस्य त्रैवि-
तेषां विनयकरणं च प्रदर्शितम्। निरूपितं चेहलोकोपकारिपरलोकोपकारिणोराचार्ययोः स्वरूपं तद्धेयोपादेयत्वं
। प्रव्राजनाचार्योपस्थापनाचार्याभ्यां द्वैविध्यं, लक्षणं चाचार्यस्य, आचार्यस्य गुणाः षड्विरहितो गुरुर्न भवतीति
आचारत्वं पराहितकारित्वं दुर्गुणमाचार्यस्य निरूप्य प्रमादिनमाचार्यं शिष्यो बोधयेत। आचार्यस्य विनयः गुरुविनये
दृष्टान्तं च प्रदर्श्य केन कर्मविपाकेन गच्छाधिपतिर्भवतीति वर्णितम्। आचार्यस्यातिशया निर्ग्रन्थिनामप्याचार्य इति
आयथं निरूपितम्। आचार्ये कालगते अवधाविते वा आचार्यान्तरस्थापनं तत्र “ सुत्तत्थे णिम्माओ ” इत्यादिना
दर्शं च प्रतिपादितम्। आचार्यस्य परीक्षा गुरोराचार्यपदे स्थापनाविधिं च तत्र स्थविराः प्रष्टव्याः इति प्रतिपाद्य
परिच्छदस्यैवाचार्यत्वमिति निरूपितम्। एवम् आणुपुव्वीशब्दे आनुपूर्वीविषयकनिरूपणम्। एवं स्वस्वविषयकसक-
विषयपूर्णाः चतुरस्ततो रमणीयाः विपक्षपक्षनिरूपणपूर्वकं युक्तियुक्तस्वपक्षस्थापननिरूपणगर्भाः पूर्वोक्ता अपरे चेमे
व्दास्मेऽवश्यं विलोकनीयास्तानेवाह। “ आता, आधाकम्म, आभिणिबोहिय, आरम्भ, आराधक, आलोयणा,
गातना, आहार, इंद, इंदभूई, इंदिय, इत्थिलिंगसिद्ध, इरिया, ईसर, उउ, उग्गम, उग्गह, उदय, उद्देस, उद्दे-
रय, उप्पत्तिया, उप्पाय, उब्भ, उवओग, उवट्ठवणा, उववाय, उवसंपया, उवसग्ग, उवहाण, उवहि, उवासगप-
मा, उसन्न, उग्गार” एते शब्दा अस्मिन् ग्रन्थे विशेषतो दर्शनीयाः रमणीयविषयपरिपूर्णाश्चेति सूचनिकया निरूपिताः ॥

(ग्रन्थनिर्दिष्टप्रकरणानां सङ्केतः)

	अङ्ग०	अङ्गचूलिका–	१०	आतु०	आतुरप्रत्याख्यान–
	अनु०	अनुयोगद्वार–	११	आ० क०	आवश्यककथा–
	अने०	अनेकान्तजयपताका–	१२	आव०	आवश्यकबृहद्वृत्ति–
	अन्त०	अन्तकृद्दशा–	१३	उवा०	औपपातिकसूत्रवृत्ति–
	अष्ट०	अष्टकप्रकरण–	१४	उत्त०	उत्तराध्ययनसूत्र–
	आचा०	आचाराङ्गसूत्र–	१५	उपा०	उपासकदशाङ्ग–
	आ० चू०	आवश्यकचूर्णि–	१६	उत्त० नि०	उत्तराध्ययननिर्युक्ति–
	आ० म० प्र०	आवश्यकमलयगिरिप्रथमखण्ड–	१७	एका०	एकाक्षरीकोश–
	आ० म० द्वि०	आवश्यकमलयगिरिद्वितीयखण्ड–	१८	ओघ०	ओघनिर्युक्ति–
			१९	कर्म०	कर्मग्रन्थ–
			२०	क० प्र०	कर्मप्रकृति–

२१ कल्प० कल्पसुबोधिका-
२२ ग० गच्छाचारपयन्ना-
२३ गा० गायत्रीव्याख्या-
२४ चंदप्र० चन्द्रप्रज्ञप्ति-
२५ जं० जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति-
२६ ज्ञा० ज्ञाताधर्मकथा-
२७ जीत० जीतकल्प-
२८ जी० जीवाभिगम-
२९ जीवा० जीवानुशासन-
३० जैन० जैन इतिहास-
३१ ज्यो० ज्योतिष्करण्ड-
३२ ढुं० प्राकृत (ढुण्ढी) टीका-
३३ तं० तन्दुलवयाली-
३४ तित्थु० तित्थुगाली-
३५ दशा० दशाश्रुतस्कन्ध-
३६ दर्श० दर्शनशुद्धि-
३७ दश० दशवैकालिकाध्ययन-
३८ दप० दशपयन्ना-
३९ द्रव्या० द्रव्यानुयोगतर्कणा-
४० द्वा० द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका (बत्रीसबत्रीसी)-
४१ द्वी० द्वीपसागरप्रज्ञप्ति-
४२ देश० ना० देशीनाममाला-
४३ धर्म० धर्मसंग्रह-
४४ ध० र० धर्मरत्नप्रकरण-
४५ नयो० नयोपदेश-
४६ नं० नन्दीसूत्रवृत्ति-
४७ नि० निरयावलि-
४८ नि० चू० निशीथचूर्णि-
४९ पं० चू० पञ्चकल्पचूर्णि-
५० पं० भा० पञ्चकल्पभाष्य-
५१ पञ्चा० पञ्चाशकसटीक-
५२ पं० व० पञ्चवस्तुकटीका-
५३ पं० सं० पञ्चसंग्रह-
५४ पं० सू० पञ्चसूत्रसूत्र-
५५ प्रव० प्रवचनसारोद्धार-
५६ प्रति० प्रतिमाशतक-
५७ प्रश्न० प्रश्नव्याकरण-
५८ प्रज्ञा० प्रज्ञापनासूत्र-
५९ पिं० पिण्डनिर्युक्तिवृत्ति-
६० पिंडभू० पिण्डनिर्युक्तिमूल-
६१ पा० पाक्षिकसूत्रसटीक-
६२ प्रा० प्राकृतव्याकरण-
६३ प्रा० ना० प्राकृतनाममाला-
६४ भ० भगवतीसूत्र-
६५ महा० महानिशीथसूत्र-
६६ मण्ड० मण्डलप्रकरण-
६७ यो० बि० योगबिन्दु-
६८ रत्ना० रत्नावतारिकावृत्ति-
६९ ल० ललितविस्तरावृत्ति-
७० लघु० लघुप्रवचनसार-
७१ व्य० भा० व्यवहारभाष्य-
७२ वाक्य० वाक्यनिर्णय-
७३ व्य० म० व्यवहारसूत्रवृत्तिमलयगिरि-
७४ व्य० टी० व्यवहारसूत्रचूर्णिटीका-
७५ वी० विविधतीर्थकल्प-
७६ बृ० बृहत्कल्पवृत्ति-
७७ विसे० विशेषावश्यकवृत्ति-
७८ विपा० विपाकश्रुत-
७९ श्रा० श्रावकधर्मप्रज्ञप्ति-
८० षो० षोडशकप्रकरणटीका-
८१ स० समवायाङ्गसूत्र-
८२ संथा० संस्तारकपयन्ना-
८३ संस० नि० संसक्तनिर्युक्तिसूत्र-
८४ संबो० सम्बोधप्रकरण-
८५ सण० सणंकुमारचरियवृत्ति-
८६ सम्म० सम्मतितर्क-
८७ स्था० स्थानाङ्गसूत्र-
८८ स्या० स्याद्वादमञ्जरी-
८९ सू० प० सूर्यप्रज्ञप्तिः सटीक-
९० सूअ० सूत्रकृताङ्गसूत्र-
९१ सेन० सेनप्रश्नसंग्रह-
९२ हा० हारिभद्राष्टक-
९३ ही० हीरप्रश्नसंग्रह-

अ० अध्ययन-
अधि० अधिकार-
अध्या० अध्याय-
उद्दे० उद्देश-
द्वा० द्वार-
पादू० पादुका-
श्रु० [illegible]स्कन्ध-
बृ० बृहत्

गा०	गाथा–
उ०	उद्देश–
प्रति०	प्रतिपत्ति–
विव०	विवरण–
पद–	पद–
परि०	परिच्छेद–
सम०	समवाय–
उल्ला०	उल्लास–
प्र०	प्रश्न–
सं०	संवरद्वार–
आश्र०	आश्रवद्वार–
पुं०	पुंल्लिङ्ग–
स्त्री०	स्त्रीलिङ्ग–
न०	नपुंसकलिङ्ग–
त्रि०	त्रिलिङ्ग–

संकेतसूचना–

[illegible] न कश्चिदपि सङ्केतितपरिज्ञाने प्रभवतीति सङ्केतसूचनं क्रियते यथास्मिन् ग्रन्थे टी- [illegible] संस्कृतश्लोका वा तत्रायान्तयोरेव " " चिह्नम्। मूलटीकयोः [illegible] टीका न संगृहीता किं तु मूलमात्रमेव स्पष्टार्थं प्रकाशितम्। प्राकृ- [illegible] प्राकृतशब्दस्य द्विधाः संस्कृतेऽनुवादकशब्दास्तत्र [illegible] अनुवादकाश्च संस्कृतशब्दाः इति गौणमुख्यताऽपि [illegible] संगृहीतस्तत्र [illegible] नामप्रकरणमिति [illegible] एवं द्विधा अङ्कानि प्रदर्शितानि प्रथमध्ययनशतकं इ- [illegible] चिह्नमपि निहितमस्ति।

विशेषसूचना—

[illegible] इति नात्र दृष्टे किन्तु मुद्रितपुस्तका- [illegible] प्रकरणविषयाविरोधेन च बहु- [illegible] संस्करणीयः। किञ्च [illegible] अशुद्धिः स्यात्सा विद्वद्भिः शोध- [illegible]।

श्री ॐ १०८ श्री [illegible] नमः।

महत्यानायात् । त्रिशा० । प्रश्न० । केवले, स्था० ३ ठा० । वाच० । केवलमेकमसहायमिति । नं० । तथाच सूत्रकृताङ्गे ॥

अन्नागमितम्मि वा दुहे, अहवा उक्कमितेन जवंति ।

एगस्स गती अ आगती, विदुमंता सरणं ण मन्नई ॥

पूर्वोपात्ताऽशातावेदनीयोदयेनाभ्यागते दुःखे सत्येकाक्येव दुःखमनुभवति । न ज्ञातिवर्गेण विसेन वा किञ्चिदक्रियते । तथाच । " सयणस्स वि मज्झगओ, रोगाभिहतो किलिस्सइ इहेगो । सयणो वि य से रोगं, न विरिंचइ नेव नासेइ ॥ १ ॥" उपक्रमकारणेनोपक्रान्ते स्वायुषि स्थितिक्षयेण वा मृत्यावुपस्थिते वा मरणे समुपस्थिते सति एकस्यैवासुमतो गत्यागती भवतः । विद्वान् विवेकी यथावस्थितसंसारस्वभावस्य वेत्ता किंचिदपि शरणं न मन्यते । कुतः सर्वोऽपि स्वार्थमिति । तथाहि " एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुभाशुभा भवावर्त्ते । तस्मादाकालिकं हितमेकेनैवात्मनः कार्यम् ॥ १ ॥ " एक्को करेइ कम्मं, फलमवि तस्सिक्कओ समणुहवइ । एक्को जायइ मरइ य, परलोयं एक्कओ जाइ " । १७ ।

सव्वे सयकम्मकप्पिया, अवियत्तेण दुहेण पाणिणो ।

हिंडंति भयाउला सढा, जाइजरामरणेहिं भिदुता ॥१८॥

[illegible]

[illegible]

एको करेइ कम्मं, एको अणुहवइ दुक्कयविवागं ।

एको संसरइ जिओ, जरमरणचउग्गईगुविलम्मि ॥ २० ॥

[illegible] ॥ २३ ॥

[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible] ॥ २५ ॥

[illegible]

"एकोऽसहायो द्रव्यत एकाकिविहारी भावतो रागद्वेषरहितश्चरेत् । तथा स्थानं कायोत्सर्गादिकमेक एव कुर्यात् । तथाऽऽसनेऽपि व्यवस्थितोऽपि रागद्वेषरहित एव तिष्ठेत् एवं शयनेऽप्येकाक्येव समाहितो धर्मादिध्यानयुक्तः स्याद्भवेत् । एतदुक्तं भवति । सर्वास्वप्यवस्थासु आसनशयनरूपासु रागद्वेषविरहात् समाहित एव स्यादिति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । "एगे एग विऊ बुद्धे" एको रागद्वेषरहिततया ओजा यदिवाऽस्मिन् संसारचक्रवाले पर्यटन्नसुमान् स्वकृतसुखदुःखफलभाक्त्वेनैकस्यैव परलोकगमनतया सदैकक एव भवति । तत्रोद्यतविहारी द्रव्यतोऽप्येकको भावतोऽपि गच्छान्तर्गतस्तु कारणिको द्रव्यतो भाज्यो भावतस्त्वेकक एवेति । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० "एग एव चरे लाढे" एक एव रागद्वेषविरहितश्चरेदप्रतिनियद्धविहारेण विहरेत् सहायवैकल्यतो वैकल्यावियमीतार्थो यथोक्तम् । "ण वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा । एको वि पावाइ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो १" उत्त० ३ अ० । एको रागद्वेषसहायविरहित इति । कल्प० । "एगे भविते चरिस्सामि " एको मातापितृभ्रात्रादिस्वजनवर्जितः कषायरहितो वेति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । अस्य द्विविधत्वं व्यवहारकल्पे

एगेव पुव्वजणिए, कारणनिक्कारणे दुविहलेदे

एक एकाकी द्विविधभेदः पूर्वमोघनिर्युक्तौ भणितस्तद्यथा कारणे निष्कारणे च साम्प्रतमेतावेव विवरीषुः प्रथमतः कारणकप्रतिपादनार्थमाह ।

आगाढे कारणिया, निक्कारणिया य चक्कयूमादि ।

उवएसअणुवएसा दुविहा आदिल्लगा हुंति ॥

अशिवादिनिरादिशब्दादवमौदर्यराजद्विष्टादिपरिग्रहः । कारणैरेकाकिनः कारणिकाः चक्रस्तूपादौ आदिशब्दात्प्रतिमानिष्क्रमणादिपरिग्रहस्तेषां वन्दनाय गच्छन्त एकाकिनो निष्कारणिकाः । व्य० द्वि० ७ उ० । एकस्य चातुर्विध्यम् स्थानाङ्गे यथा । "चत्तारिक्का पण्णत्ता तंजहा दविए एक्कए माउ एक्कए पज्जय एक्कए संगहएक्कए" एकमेवाऽऽेतानि द्रव्यादीनि स्वार्थिककप्रत्ययोपादानादेकानि । स्था० ४ ठा० ।

अस्य च नवविधो निक्षेपो यथा–

नामं ठवणा दविए, माउय पयसंगहेक्कए चेव ।

पज्जव भावे य तहा, सत्तेए एक्कगा होंति ॥

इहैक एव एकका: तत्र नामैकक: एक इति नाम स्थापनैककः एकक इति स्थापना द्रव्यैकक त्रिधा सचित्तादि । तत्र सचित्तमेकं पुरुषद्रव्यमचित्तमेकं रूपकद्रव्यं मिश्रं तदेव कटकादिभूषितं पुरुषद्रव्यमिति । मातृकापदैककमेकं मातृकापदं तद्यथा । उप्पन्नेइ वेत्यादि । इह प्रवचने दृष्टिवादे समस्तनयवादबीजभूतानि मातृकापदानि भवन्ति । तद्यथा । उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा । यथा च मातृकापदानि अ आ इ ई इत्येवमादीनि सकलशब्दव्यवहारव्यापकत्वान्मातृकापदानि । इह चानिषेधर्थद्वयं वर्णानि भवन्तीति कृत्वैवमुपन्यासः । संग्रहैककः शालिरिति । प्रथमत्र भावार्थः । संग्रहः समुदायस्तमभ्याश्रित्यैकवचनगर्भतया व्युत्पत्त्या बहवोऽपि शालयः शालिरित्युच्यते । यद्वा [illegible] शालिरिति लोके तथा व्यवहारात् । अयं चादिशब्दादिदर्शनेन [illegible] द्विधा । तत्राव्यादिष्टो यथा शालिः आदिष्टो यथा [illegible] । पर्यायादिष्टाशादिष्टभेदं [illegible] वर्णादिः । आदिष्ट [illegible] । [illegible]

ज्ञाने भनादिष्टः श्रुतस्कन्धः आदिष्टो दशवैकालिकाख्य इति । अन्यस्त्वनादिष्टो दशवैकालिकाख्यः आदिष्टस्तु तदध्ययनविशेषो द्रुमपुष्पिकादिरिति व्याचष्टे । नवैतदतिचारु तस्य दशकालिकाभिधानत एवादेशसिद्धेः । भावैककः एको भावः स चानादिष्टो भाव इति आदिष्टस्त्वौदयिकादिरिति सर्वेऽत्र यथान्तरोक्ता एकका भवन्ति । इह च किल यस्मादध्ययनपर्यायाध्ययनविशेषाः संग्रहैककेन संगृहीतास्तस्मात्तेनाऽधिकारः । अन्ये तु व्याचक्षते यतः किल श्रुतज्ञानं क्षायोपशमिके भावे वर्तते तस्माद्भावैककेनाधिकार इति गाथार्थः । दश० १ अ० ।

अथ निर्युक्तिविस्तरमाह ।

एक्कस्स उ अभावे, कत्तो लिंगं तेण एक्कगस्से वि ।
णिक्खेवं काऊणं, णिप्फत्ती होइ तिण्हं तु ॥

इह त्रयाणां संख्या प्रथमतो एककस्य तदेककस्याभावे कुतः संभवति तेन कारणेन प्रथमत एककस्यैव निक्षेपं कृत्वा ततस्त्रयाणां निक्षेपस्य निष्पत्तिः कर्तव्या भवति । यथाप्रतिज्ञातमेव करोति ।

नामं ठवणा दविए, माउगपदसंगहेक्कए चेव ।
पज्जव भावे य तहा, सत्तेए एक्कगा होंति ॥

(अत्रैव पूर्वं व्याख्यातायां) द्रव्यादिव्यतिरिक्तमाह ।

दव्वे तिविहं माउक-पदम्मि उप्पण्णभूयविगतादी ।
सालित्ति वग्गयीति, वसधोत्तिवसंग हेक्कं तु ॥

द्रव्ये द्रव्यविषये एककं त्रिविधं तद्यथा सचित्तमचित्तं मिश्रं वा । सचित्तं पुनरपि द्विपदचतुष्पदापदभेदात्त्रिधा । द्विपदैककमेकः पुरुषश्चतुष्पदैककमेको हस्ती अपदैककमेको वृक्ष इत्यादि अचित्तैककमेकः परमाणुरेकमाभरणं मिश्रैककं सालङ्कार एकः पुरुषः । मातृकापदे तु चिन्त्यमाने एककम् उत्पन्नभूतविगतादि-कमुप्पन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा इत्यस्य पदत्रयस्यैकतरमित्यर्थः । आदिशब्दादकाराद्यक्षरात्मिकाया अक्षरात्मिकाया वा मातृकाया एकतरं पदं संग्रहैककं बहुत्वेऽप्येकवचनं विधेयं यथा शालिरिति वा ग्राम इति वा संघ इति वा ।

अथ पर्यायैककादीनि दर्शयति ।

दुविकप्पं पज्जाए, आदिट्ठं देवदत्तो त्ति ।
आणादिट्ठं एक्को-त्तियपसत्थमियरं व भावम्मि ॥

पर्यायैककं द्विविकल्पं द्विप्रकारं तद्यथा-आदिष्टमनादिष्टं च । विशेषणसामान्यरूपं चेत्यर्थः । तत्रादिष्टं यद्दत्तो देवदत्त इत्यादि ॥ अनादिष्टमेकः कोऽपि मनुष्य इत्यादि । अथवा पर्यायैककं वर्णादिना मन्यते एकः पर्यायः । भावैककं द्विधा । आगमतो नोआगमतश्च । आगमतो ज्ञाता उपयुक्तः । नोआगमतः प्रशस्तमितरत्त्वप्रशस्तमिति द्विधा प्रशस्तमौपशमिकादीनामेको भावः । अथ प्रशस्तमौदयिको भावः । अत्राप्रशस्तभावैककेनाधिकारो हस्तकर्मादीनामप्रशस्तभावादयादेव संभवात् सू० ४ उ० । श्रेष्ठे, अन्यार्थे, वाच० । "एगमेगं वदंति मोसा" एकैकेनेति । प्रश्न० २ द्वा० । अल्पे, मुख्ये, सत्ये, वाच० । अवधारणे, नि० चू० । सदृशे, उपा० २ अ० । " एगपएसं गाढं " अत्रैकशब्दोऽभिन्नार्थवाची । यथा द्वयोरप्यात्रयोरेकं कुटुम्बमिति । पं० सं० । एक शब्दस्य प्राकृते-एक्को-एओ-एगो । प्रा० । एक्को । " एक्कंमि जम्मिअए " चंद्रा० प० । स्त्रियां एक्का " अमुयाए एक्काए मायंगीए " नि० चू० १ उ० । सो एक्को देउलियं पविक्खइ । आ० म० प्र० ।

एक्क (ग) (एक्कइ) (गइ) अ-एकक-त्रि० एक-असहायेऽर्थे वा कन् । असहाये, " तओ उज्जल एकओ " तत एककः एकाकी सन् ध्यायेत् । एको भावतो द्रव्यतश्च । भावतो रागद्वेषरहितः द्रव्यतः पशुपण्डकादिरहित इति । उत्त० ३ अ० । "एगओ वा" कारणिकाश्रयायामसंहाया वा वा० । "तओ भुंजेज्ज एगओ" ततो भुञ्जीत एकको रागादिरहित इति । दश० ५ अ० । एकसंख्योपेतानि द्रव्यादीनि स्वार्थिककप्रत्ययोपादानादेककानि । एकसंख्योपेते द्रव्यादौ, अन्यार्थे, "संते गइया समणा माहणा वा " स्था० ७ ठा० " एगइया जाव उवस्सयं समति" एकका एकतरा इति । स्था० ५ ठा० "जीवेणं गब्भगए समाणे नरएसु अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए नो उववज्जेज्जा" एककः कश्चित् सगर्भजरादिगर्भरूप उत्पद्यते अस्ति अयं पक्षो यदुत एककः कश्चिन्नोपपद्यते इति । तं० ।

एक्क(ग) अ-एकग-त्रि० एको गच्छतीत्येकगः । एकस्मिन् गन्तरि, एक या कर्म साहित्यविगमान्मोक्षं गच्छतीत्येकगः मोक्षगन्तरि, " एकल्लमुत्ते च एगओ" एक तत्त्वरूपः स एवैककः एको वा प्रति मामतिपन्यादौ गच्छतीत्येकगः एकं वा कर्मसाहित्यविगमान्मोक्षं गच्छति तत्प्राप्तियोग्यानुष्ठानप्रवृत्तेर्यातीत्येकग इति । उत्त० ३ अ० ।

एक्क (ग) इ (य) अ- एककिक-त्रि० एकक एव एककिकः । एकशब्दार्थे, "एगइयाओ पाणाइवाताओ पडिविरया " एकक एवैककिकः तस्मादेककिकात् । सो० । स्था० ।

एक्क (इ)(सि) (सिअं)(ग) (गया) आ-एकदा-अव्य० " एकदाविकाइः सिसियंइ आ " ८ । २ । ६२ । इत्येकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअं इआ इत्यादेशा वा । पक्षे एगआ । प्रा० । एकस्मिन् काले, वाच० । कदाचिदित्यर्थे, एगया गुणसमियस्स" आचा० । विविक्तदेशकालादौ च, " इत्थिओ एगता-णिमंतंति" एकदेति विविक्तदेशकालादौ इति, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ।

एक्क (ग) ओ (त्तो) (एकदो)-एकतस्-अव्य० एक तसिल्-" तो दो तसो वा " ८ । २ । १६० । इति सूत्रेण तसः स्थाने तो दो इत्यादेशौ वा । पक्षे एगओ एकस्मिन्नित्यर्थे, वाच० एकत्र-एकस्मिन्स्थाने, एगतो मिलंति द्रव्यतो एकस्थाने मिलंति भावतस्तु परस्परविरोधपरिहारेण सम्मता भवन्तीति । दशा० १० अ० । " एगओ मेरणं कट्टु " एकत्रायतं सुयइं मासकमिति । कल्प० । एकतः एकीभूय संयुज्येत्यर्थः । भ० २० श० १ उ० । "दो साहम्मिया एगओ विहरंति" द्वौ साधर्मिकावेकत्र एकस्मिन् स्थाने विहरन्ति इति । व्य० द्वि० २ उ० । एकतरेत्यर्थे च । "एगओ सा हणिसा" एकतरत एकतरेत्यर्थः इति । भ० १२ श० ३ उ० । विविक्ते प्रदेशे, प्रत्यासन्ने, दूरतरे च । "ते एगओ निसीइंति" एकत एकान्ते विविक्ते प्रदेशे प्रत्यासन्ने दूरतरे चेति । व्य० द्वि० १ उ० ।

एक्क(ग) ओखहा-एकतःखा-स्त्री० श्रेणिभेद " एगओखहा " एकस्यां दिश्यङ्कुशाकारेति । स्था० ७ ठा० । तस्याः स्वरूपं यथा यया जीवः पुद्गलो वा नाड्या वामपार्श्वादेस्तां प्रविष्टस्तयैव गत्वा पुनस्तद्वामपार्श्वादावुत्पद्यते सा एकतःखा । एकस्यां दिशि वामादिपार्श्वलक्षणायां स्पृष्टाकाशस्य लोकनाड्यतिरिक्तप्रक्षणस्य भावादिति । इयञ्च द्वित्रिचतुर्वक्रोपेतापि क्षेत्रविशेषाश्रितेति भेदेनोक्ता । भ० २५ श० ३ उ० ।

एक्क (ग) ओणंतय-एकतोऽनन्तक-न० अनन्तकभेदे, एकतोऽनन्तकमतीताद्धाऽनागताद्धा वेति । स्था० १० ठा० ।

एक्क(ग)ओपडाग-एकतःपताक-त्रि० एकत एकस्यां दिशि पताका यत्र तदेकतःपताकम् । एकतःपताके, इत्याद्यनात् "कि

एगओ एगाणं गच्छइ । दुहओ एगाणं गच्छइ" भ०३श०४उ० ।

एक्क (ग) ओवंका-एकतोवक्रा-स्त्री० श्रेणिभेदे, सा च एकतः एकस्यां दिशि वक्रा यस्यां एकतो वक्रा यया जीवपुद्गला ऋजुगत्या गत्वा कुर्वन्ति श्रेण्यन्तरेण यान्तीति । भ० २५ श० ३ उ० । "एगओवंका" एकस्यां दिशि वक्रा स्थापना । स्था०७ठा० ।

एक्क (ग) ओवत्त-एकतोवृत्त-पुं० द्वीन्द्रियजीवविशेषे, जीवा० १ प्रति० ।

एक्क (ग) ओसमुवागय-एकतस्समुपागत-त्रि० स्थानान्तरात् एकत्र स्थाने समागते, " एगयओ समुवागयाणं " (एगओत्ति) एकत्र समुपागतानाम् । भ०७श०१०उ० ।

एक्क(ग)ओसहिय-एकतस्संहित-त्रि० एकत्र एकस्मिन् स्थाने सहिते एकतस्संहितः एकस्मिन्स्थाने समुदिते, "एगओ सहियाणं " भ०७श०१०उ० । एकस्मिन्स्थाने सहितानां समुदितानामिति । जं०१वक्ष० । एकतो मिलिते च । भ०११श० ११ उ० ।

एक्कं (गं) गिय-एकाङ्गिक-त्रि० एकेनाङ्गेन कृते, तथाच संस्तारकमधिकृत्योक्तम् " एक्केको दुविहो एगंगिओ अणेगंगिओ य " एकानेकखण्डकृतेत्यर्थः " नि० चू० १ उ० । "एगंगिय दुग्गनिम्मंडे न भवतीति " नि० चू० १६ उ० । अपरिशाटिनि संस्तारकभेदमधिकृत्य चोक्तम् " जो अपरिसाडी सो दुविहो एगंगिओ अ अणेगंगिओ य " एगंगिता उ दुविधा संघायाए तरो उ नायव्वो । दोमादी णियमात्, होति अणेगंगम्मि उ तत्थ " "एगंगिओ दुविहो संघातिमो असंघातिमो य । दुग्गानिना य नवं. विपाउया अणेगंगम्मि उ एते । नि०चू०

एगं (गं)त-एकान्त-त्रि० एकः अन्तः निश्चयः शोभा वा । अत्यन्ते, सूत्र०१ श्रु०१० अ० " एगन्तदिट्ठी" एकान्तेन सर्वात्मना दृष्टौ [illegible] इति । आ० म० प्र० । एकः इत्ययमन्तो निश्चयो यत्रासावेकान्तः । एकाकिन्, 'एगन्तमंतं गच्छइ' एक इत्ययमन्तो निश्चयो यत्रासावेकान्त एक इत्यर्थः [illegible] भूमिभागं गच्छतीति । भ० ७ श्रु० १ उ० । अवश्यंभावे, पंचा० ४ विव० अवश्यमित्यर्थे, सूत्र १ श्रु० ६ अ० । निश्चये, पिं० । आ० । सर्वथार्थे, स्था० ४ ठा० । प्रश्न० । एकः एवान्तो यत्र । निर्जने, प्रदेशे, आव० । निर्जनप्रदेशे, संथा० । विविक्तप्रदेशे, ध० प्र० १ अ० । जनरहितप्रदेशे, सूत्र०१ श्रु०६ अ० । जनालोकवर्जिते, भ० ८ श० ६ उ० । विजने, भ० ३ श० २ उ० । "एगन्ते य विविंत्ते " आ० म० द्वि० । " जाया एगन्तमवक्कमेज्जा " [illegible] विजनमन्तं भूमिभागमवक्रामेत गच्छेदिति । [illegible] एकः एवाद्वितीयोऽन्तो निश्चय एकान्तः । एक एवाद्वितीयोऽन्तोऽवधारणात् " " सव्वओ विप्पमुक्कस्स एगंतमणुत्तरमेव " एक एवाद्वितीयोऽन्तो निश्चयः एकान्तस्तं निश्चयं [illegible] इति । उत्त० ए अ० ।

एगंतं (गं) सहो-एकान्तम्-अव्य० एकान्त-नित्य । एकान्ते [illegible] सर्वदार्थे च । "[illegible]" [illegible] सर्वथैव (सर्वकालं) सर्वकालं [illegible] " पंचा० १० विव० "[illegible]" [illegible] सर्वथैवापि [illegible] " पंचा० १३ विव० ।

एगं (गं) तकूर-एकान्तकूर-त्रि० [illegible]
[illegible] "एगंत कूडे [illegible]" । एकान्तेन कूरः [illegible]

महति विस्तीर्णे पतिता प्राणिनश्चैव च कूटेन गलयन्त्रपाशादिना पाषाणसमूहसङ्कुलेन वा तत्र तस्मिन् विषमे हता इति । सूत्र०१ श्रु० ५ अ० । कूटवत् कूटमेकान्तेन कूटमेकान्तकूटम् । एकान्तेन गलयन्त्रपाशादियन्त्रके, "एगंतकूडेण उ से पलेइ " यथा कूटेन मृगादिर्बद्धः परवशः सन्नेवान्तकं समाप्य प्राप्नोति एवं तावत्कूटेन स्नेहमयेनैकान्तेनाऽसौ संसारचक्रवाले पर्येति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

एगंतचा (या) रिण्-एकान्तचारिन्-एकान्ते जनरहिते प्रदेशे चरितुं शीलमस्येत्येकान्तचारी । जनरहितप्रदेशे चारिणि, "एगंतचारीसमणपुरासी" "एगन्तचारिस्सिह अम्ह धम्मे तवस्सिणो णाभिसमेति पावं " अस्मदीये धर्मे प्रवृत्तस्यैकान्तचारिणः आरामोद्यानादिष्वेकाकिविहारोद्यतस्य तपस्विनो नाभिसमेति न संबन्धमुपयाति । पापमनुष्ठानकर्मेति । सूत्र०२ श्रु०६ अ० ।

एगंतणाण-एकान्तज्ञान-न० नित्यमेवेदमनित्यमेवेदमित्येकपक्षस्थापनरूपे मिथ्याज्ञाने, अष्ट० ।

एगंतदंड-एकान्तदण्ड-एकान्तेन सर्वथैव परान् दण्डयतीति एकान्तदण्डः । सर्वथैव परेषां दण्डके, भ० ७ श०२ उ० ।

एगंतदिट्ठि-एकान्तदृष्टि-त्रि० एकान्तेन तत्त्वेन जीवादिषु पदार्थेषु दृष्टिर्यस्याःसा एकान्तदृष्टिः । सूत्र० । एकान्तेन निश्चयेन जीवादितत्त्वेषु सम्यक्दर्शनं यस्य स एकान्तदृष्टिः । निश्चयरूपे सम्यक्त्वे, सूत्र०१ श्रु० १३ अ० । एकान्तवादिनि च । सूत्र०२ श्रु०६ अ० । (तद्वक्तव्यता एगंतवाय शब्दे)

एगंतदिट्ठिय-एकान्तदृष्टिक- पुं० एकान्तमाह्यमेवेदं मयेत्येव निश्चया दृष्टिर्यस्य स तथा । एकान्तमाह्यमेवेदं मयेत्येवं निश्चयदृष्टिके, ज्ञा० २ अ० । भ० ॥

एगंतदुक्ख-एकान्तदुःख- त्रि० एकान्तेनावश्यं सुखलेशरहितं दुःखमेव यस्मिन् नरकादिके भवे स तथा । एकान्तेन सुखलेशरहितदुःखोपेते नरकादिके भवे, सूत्र १ श्रु०६ अ० । "नगंतदुक्खं भवमज्जणित्ता" सूत्र०१ श्रु०५ अ० । "एगंतदुक्खे जरिए व लोए" सूत्र १ श्रु० अ० । तथैकान्तेनासवतोऽतार्थदिश्च स्नाना अपगतप्रमादा सदा दुःखमनुनयन्तीति । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ॥

एगंतदूसमा-एकान्तदुःषमा- स्त्री० दुष्टा समा यस्यां दुःषमादुःषमा षष्ठम" एकान्ते षष्ठा २ त० । दुःषमदुःषमायाम । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । (तद्वक्तव्यता ओसप्पिणीशब्दे)

एगंतधार-एकान्तधार- त्रि० एकान्ता एकविभागाश्रया धारा यस्य एकधारोपेते चक्रादौ, ज्ञा० १ अ० । एकान्ता उत्सर्गलक्षणैकविभागाश्रया धारेव धारा क्रिया यत्र । भ०७ श०३३ उ० । अपवादपरित्यागेनोत्सर्गाश्रयामेवाश्रिते निर्ग्रन्थप्रवचनादौ, "खुरो इव एगंतधाराए" क्षुर इवैकान्तधारं द्वितीयधाराकल्पाया अपवादक्रियाया अभावादिति । भ० ए श० ३३ उ० । एकान्ते वस्तुविनाशे प्रवृत्तत्वलक्षणे धारेव धारा परोपतापप्रवृत्तिलक्षणो यस्य स तथा एकप्रवृत्तत्वप्रवृत्ते चौरादौ, तथा च तस्करवर्णकमधिकृत्य "खुरिव्वएगंतधाराए" यथा क्षुर एकधार एवमसौ मोषलक्षणैकप्रवृत्तिक एवेति भावः । ज्ञा० २ अ० ॥

एगंतधी-एकान्तधी- त्रि० एकान्ताभिनिवेशे, धुत्या सूक्तं नयात्र सुधियामेकान्तधीर्युज्यते, सुधियां पण्डितानामेकान्तधीरेकान्ताभिनिवेशो न युज्यते एकनयाभिनिवेशस्य मिथ्यात्वरूपत्वात् " इति । प्रति० ।

एगंतपंडिय-एकान्तपण्डित-पुं० साधौ, "एगंतपंडिएणं भंते !

श्रीवर्द्धमानो जयति ।

अभिधानराजेन्द्रः ।

सिरिवद्धमाणसामिं पणमिअ भत्तीइ अक्खरक्कमसो ।

सद्दे तेसु य सव्वं पयडग्गवत्तव्वयं वोच्छं ॥ १ ॥

आकार.

आ-आ-अव्य० आप् क्विप् पृषो० पलोपः वाक्ये, (पूर्वमित्थं नेऽमंस्था इदानीन्त्वेवं मन्यसे इत्येवं वाक्यस्यान्यथात्वद्योतने) स्मृतौ, (आ एवं मन्यसे इत्येवं विस्मृतस्य स्मृतौ) अङितो निपातत्वात्प्रगृह्यसंज्ञा ङितस्तु न " निपात एकाजनाङ् " इति सूत्रात् । अत एवोक्तम् । मर्यादायामभिविधौ, क्रियायोगेषदर्थयोः । य आकारः स ङित् प्रोक्तो, वाक्यस्मरणयोरङित् । वाच० ॥ अभिविधौ, (व्याप्तौ) आ० म० प्र० । विशे० । ओ० । मर्य्यादायाम्, (सीम्नि) प्रज्ञा० ३६ पद० । (अत्राङित्वकरण एव तात्पर्यम् ङिदेतो मर्यादायामित्यादयस्तूदाहरणमात्रमत एवान्यत्रापि ङित्त्वयुज्यते) तथाच समन्तादित्यर्थे, उत्त० आ० म० । प्रश्न० । म० । ओ० । अधोगर्थे (अधोवृत्तौ) प्रज्ञा० २ पद० । वि० वाक्यालङ्कारे, । ईषदर्थे, । (स च भाषादौ वाक्यालंकाराय प्रयुज्यते) "आ इति भाषायाम " ह्रा० २ अ० । अमर्षे, आभिमुख्ये, गच्छ० । अनुकम्पायाम्, समुच्चये, अङ्गीकारे, कोपे, पीडायाम् । एका० । आः किमेतदित्येव विस्मये, स्था० । ५ ठा० । एका० संतोषे, सुखनतौ, चिरे, सदृशवस्तुनि, परितापे, विधौ, निश्चिते, इच्छे, । एका० स्वयंस्तुतौ, पुं० । एका० । आचार्ये च । स च नामैकदेशो नाममात्रग्रहणादोमितिपदे आशब्दः आचार्यं बोधयतीति । गा० ॥

आअ-(आगअ)-आगत-त्रि० आयाते, उपस्थिते, प्राप्ते च । आगमने, न० वाच० । " व्याकरणप्राकारागते कगोः " । ८ । १ । ६८ । इति प्राकृतव्याकरणसूत्रेण वैकल्पिको गकारस्य सस्वरस्य लुक् । प्रा० व्या० ॥

आ (अंस-) आरिस-आदर्श-पुं० दर्पणे, वाच० । "न्नी-पंक्तयग्रे वा " । २१ । २ । १० । इति सूत्रेणान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वैकल्पिक इति । प्रा० व्या० ॥

आअड्ड-व्यापृ-त्रि० आ० पृ-व्यापारे, तुदा० आत्म० अनिट् "व्यापृतेराअड्डः" । ८ । ४ । ८१ । इतिप्राकृतसूत्रेण वैकल्पिक आअड्ड इत्यादेशः । आअड्डेइ वावारेइ- व्याप्रियते इत्यर्थः । प्रा० व्या० ॥

आअरिअ-आचार्य-पुं० गुरौ, वाच० " स्याद्भव्यचैत्य-चौर्यसमेषु यात् " । ३० । १ । ८० । इति प्राकृतसूत्रेण यकारात्पूर्व इकारः । प्रा० व्या० ॥

आइ-आदि-पुं० आदीयते गृह्यते इति आ० दा० कि-प्रथमे, प्रथ० । स च यस्मात्परमस्ति न पूर्वं स इति । अनु० । मूलकारणे, प्रज्ञा० ११ पद० । मूलमादिरित्यनर्थान्तरमिति । आ० चू० २ अ० । प्रथमोत्पत्तौ, सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । प्राथम्ये, उत्त० १ अ० । प्रधाने, आचा० २ श्रु० । उत्तराधरव्ये नाभेरधस्तने देहभागे, स्था० ६ ठा० । भेदे, (प्रकारे) नि० चू० । सामीप्ये, व्यवस्थायाम्, अवयवे च । आह च । " सामीप्ये च व्यवस्थायां, प्रकारेऽवयवे तथा । चतुर्ष्वर्थेषु मेधावी, ह्यादिशब्दन्तु लक्षयेदिति " प्रश्न० १ द्वा० । अस्य चतुर्विधो निक्षेपः नामस्थापनाद्रव्यभावभेदात् । तद्यथा-

णामादी ठवणादी, दव्वादी चेव होंति भावादी ।

दव्वादी पुण दव्वस्स, जो सभावो सएट्ठाणे ॥

(णामादीत्यादि) आदेर्नामादिकश्चतुर्धा निक्षेपः । नामस्थापने सुगमत्वादनादृत्य द्रव्यादिं दर्शयति । द्रव्यादिः पुनर्द्रव्यस्य परमाण्वादेर्यः स्वभावः परिणतिविशेषः स्वके स्थाने स्वकीये पर्याये प्रथमभादौ भवति स द्रव्यादिर्द्रव्यस्य दध्यादेर्य आद्यः परिणतिविशेषः क्षीरस्य विनाशकालसमकालीन एवमन्यस्यापि परमाण्वादेर्द्रव्यस्य यो यः परिणतिविशेषः प्रथममुत्पद्यते स सर्वोऽपि द्रव्यादिरेवमेव भवति । ननु च कथं क्षीरविनाशसमये एव दध्युत्पादः । तथा हि । उत्पादविनाशौ भावाभावरूपौ वस्तुधर्मौ वर्तेते । न च धर्मो धर्मिणमन्तरेण भवितुमर्हत्यत एकस्मिन्नेव क्षणे तद्धर्मिणोर्दधिक्षीरयोः सत्तामात्रेऽप्येतच्च दृष्टबाधितमिति । नैष दोषः । यस्य हि वादिनः क्षणमात्रं वस्तु तस्यायं दोषो, यस्य तु पूर्वोत्तरक्षणानुगतमन्वयि द्रव्यमस्ति अस्यायं दोष एव न भवति । तथाहि तत्परिणामि द्रव्यमेकस्मिन्नेव क्षणे एकेन स्वभावेनोत्पद्यते परेण विनश्यत्यभन्नधर्मत्वाद्वस्तुन इति । यत्किंचिदेतत् । तदेवं द्रव्यस्य विवक्षितपरिणामेन परिणमतो य आद्यः समयः स द्रव्यादिरिति स्थित द्रव्यस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वादिति ।

सांप्रतं भावादिमधिकृत्याह ।

आगम णोआगमओ, भावादी तं बुहा उवदिसंती ।

णोआगमओ भावो, पंचविहो होइ णायव्वो ॥

आगमओ पुण आदी, गणिपिडगं होइ वारसंगं तु ।

गच्छमि लोगोपदपाद-अक्खराइं वउत्थादी ॥

(आगम इत्यादि) भावोऽन्तः करणस्य परिणतिविशेषस्तं बुधास्तीर्थंकरगणधरादयो व्यपदिशन्ति प्रतिपादयन्ति । तद्यथा । आगमतो नोआगमतश्च । तत्र नोआगमतः प्रधानपुरुषार्थतया चिन्त्यमानत्वात्प्रथमतः पञ्चप्रकारो भवति । तद्यथा-प्राणातिपातविरमणादीनामाद्यः प्राणिपातविरमण इति । तथा (आगमओ